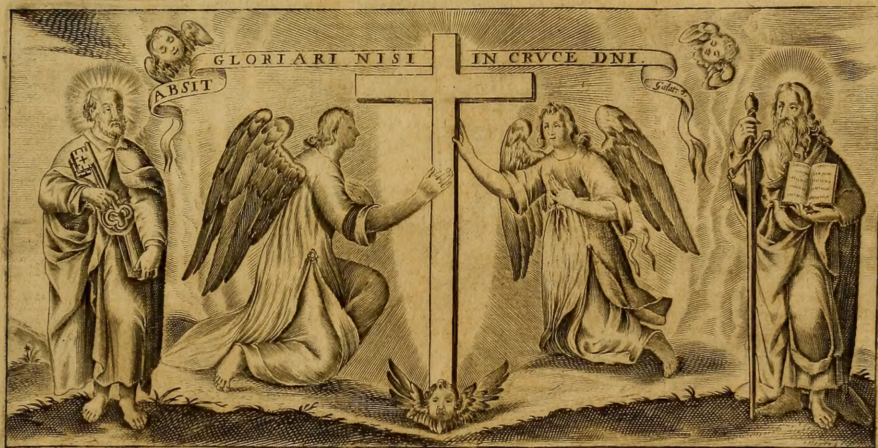

IACOBI CVIACII IC. PRÆSTANTISSIMI APPENDIX,

CVM SVPPLEMENTO QVARVNDAM RECITATIONVM, ET ALIORVM ANTEHAC NVNQVAM EXCVSORVM.

Curante & edente CAROLO ANNIBALE FABROTO IC.

LVTETIÆ PARISIORVM,
Impenſis Societatis Typographicæ Librorum Officij Eccleſiaſtici, iuſſu Regis conſtitutæ.

M. DC. LVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

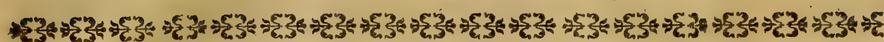
HIC TOMVS COMPLECTITVR

INDEX LIBRORVM ET CAPITVM
IN NOTATIS ANTONII MERCATORIS AD LIBROS Animaduerſionum Ioannis Roberti, contentorum.

INDEX TITVLORVM
EX DN. IVSTINIANI IMPERATORIS DIGESTIS ſeu Pandectis, à Cuiacio in Notis ſuis explicatorum.

Append. ã iij

INDEX TITVLORVM EX DN. IVSTINIANI IMPERATORIS CODICE, à Cuiacio in ſuis Notis explicatorum.

AD LIBRVM I.

AD LIBRVM IV.

AD LIBRVM V.

INDEX TITVLORVM.

AD LIBRVM VI.

INDEX TITVLORVM.

T.35.

INDEX
COLLATIONVM IN NOTIS AD NOVELLAS Dn. Iustiniani contentarum.

INDEX TITVLORVM IN NOTIS ad Consuetudines Feudorum contentorum.

INDEX

DIVERSORVM DIGEST. ET COD. TITVLORVM, Legum & Paragraphorum, qui sequuntur in Appendice.

INDEX TITVLORVM

IN LIB. IV. PRIORIBVS COD. IVSTINIANI EXPLICATORVM.

INDEX TITVLORVM.

AD LIBRVM II. CODICIS.

INDEX TITVLORVM.

AD LIBRVM III. CODICIS.

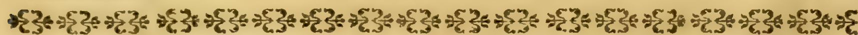
AD LIBRVM IV. CODICIS.

INDEX TITVLORVM.

INDEX LEGVM ET PARAGRAPHORVM in Titulo de legatis III. explicatorum.

INDEX LEGVM ET PARAGRAPHORVM IN TITVLO de operis noui nunciatione explicatorum. 924

INDEX LEGVM ET PARAGRAPH. IN COMMENT. ad Titul. 1. lib. 42 Dig. de re iudicata, explicatorum. 955

LECTORI.

IACOBVM CVIACIVM huius libri Parentem esse nemo dubitat : Nam & ipse Cujacius partum agnouit Obser. Lib. XXIV. c. 21. *Curauimus igitur ne seorsim ederetur liber Cujacio dignissimus : intererat enim Reip. literariæ monumentum hoc extrà Cuiacij corpus non euagari, ne sensim auctori suo summo studiosorum malo periret. cæterùm Ioannis Roberti animaduersiones, & Notas simul edi passi non sumus : Nam Cujacij manes iratos habeat necesse est, qui lucubrationes eius, qui cum* V. cl. *capitales inimicitias exercuerat, vnà curet excudi. Erunt qui Roberti viri non indocti opera denuò in lucem edi curabunt: quæ neque heic omissa fuissent, nisi tot ingessisset probra, & existimationem Iureconsultorum facile principis lacesceret. Sed & heic conuitijs abstinendum censeo, quæ viro ingenuo ac liberali semper indigna existimaui: & si quid acerbius Cuiacius ipse paulo commotior in Robertum scripserit, humanitus eum quoque peccasse inficias non eo.*

ANTONIVS MERCATOR IOANNI ROBERTO S.

* *
*

LEGI libros tres Animaduerſionum, quos triennio parturiſti, & edidiſti nuper: de quibus quid ſentiam ſi forte requiris, eſſent memorabiles, ſi exiſſent ante annos CC. ſeriùs editi, non ſunt memorabiles. digni tamen mihi ſunt viſi adnotationibus, quod ſubobſcuriores eſſent: quia nec tu in ſcribendo latino ſermone, nec in ratiocinando arte & ſenſu communi vti voluiſti, quodque in Dominum meum, & in veritatem ipſam rerum eſſent aliquanto impudentiores immodeſtioréſque. Has ego ſi feci te inconſulto, non eſt quod doleas: feci enim in rem tuam, primum vt ex obſcuro clarior eſſes & ſuauior, deinde vt via tibi pateret, qua deerrabas ſi eam ingredi forte tandem & capeſſere velles. hoc tantum dolere, & queri potes, quod Lorarios adhibuerim, qui in hoc opere mihi ſuppetias ferrent, facerentque ſecundas. ſed quid egiſſem? non poteram ſolus tot ſufficere animaduerſionibus, alij mihi fuerunt in auxilium aduocandi Doctores. Verum ſenties, me in his, etſi non ſequi ſermonem ſenſúmque tuum, vtrumque tamen adſequi probe. Conuicia autem quæ Domino ingeſſiſti non niſi parce & deſtricte reſequi, quia ea omnia tibi potius te ingeſſiſſe exiſtimaui eius vicem. Alius, niſi ego occupaſſem, tecum egiſſet acerbius. ego me præbeo clementiorem. Imo alius forte tranſmiſiſſet ad plures. ego te incolumem ſeruo, & ita me Deus amet; mentis & animi tui ſanum eſſe percupio. Vale. Auarici Biturigum, VII. Id Octob, CIƆ IƆ. LXXX.

ANTONII

NOTATA ANTONII MERCATORIS, AD LIBROS ANIMADVERSIONVM IOANNIS ROBERTI.

AD LIB. I. CAP. I.

Onstare ais, condicionem, si non nupserit, remitti lege Papia, quod tamen nullo auctore comprobare possis. Si non possis, non constat igitur: nisi te solum vis haberi pro auctore locupletissimo. Nos qui id legi Iuliæ adscribimus, quæ Miscella appellata est, habemus auctorem Iustinianum in *l. 2. & 3. C. de ind. vid. tol. & Nou.* XXII.

Et mox legem Iuliam & Papiam, ad quas multi Iurisconsulti libros scripserunt, probas duas esse leges ex interposito articulo. Et perperam: nam eodem argumento legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, quæ vna lex est, sic dicta à duobus Coss. tuo exemplo qui volet efficiet, duas esse leges diuersas, itemque legem Liciniam & Iuniam, legem Iuliam & Titiam, legem Cæciliam & Didiam. Aut meliore argumento vti debuisti, aut prauo non debuisti rem certam incertam facere atque suspectam. Hoc enim genere veritatem quodammodo impugnas, nullo modo tueris. & inanis quoque est labor in comprobanda re qui sumitur notissima omnibus.

Falso quoque adseris Vlpianum in Frag. tit. XIII. scribere, lenocinium mariti lege Iulia puniri, quia id sane eo loco non scripsit.

Sequitur peritiæ tuæ certissimum argumentum. Omne id quod est in *l. adigere, de iu. pat.* ex §. vlt. referri debere ad legem vsque ad §. vlt. & alias quascunque similes, quæ de iureiurando loquuntur exacto à liberta vel liberto ne nuberet, vel ne vxorem duceret, esse de lege Ælia Sentia, *l. qui contra, eod. l. pen. qui & a quibus man.* l. 3. §. *si quis libertam, de suis & leg. her.* idque te satis inscriptio *d. l. adigere* docere potuit.

Addis capiti Papiæ Poppææ legis à Tiberio Cæsare quasi sexagenarii generare non possent addito Claudium abrogasse, existimans ita apud Suetonium esse legendum. Verum disce si vis illa verba, a Tiberio Cæsare, esse glossema tui similis cuiusdam. quoniam non hoc caput legi Papiæ Tiberius addidit, sed lex ipsa Papia sexagenariis, vt Seneca ait, fibulam imposuit, quod A *& lex pen. C. de nup.* ostendit, & Vlpianus lib. Reg. dum ait Lege Papia in mare finitos annos LX. in feminæ L. iuxta Comicam veterem legem, *Annos natus LX. qui erit, si quem scibimus, seu maritum siue herclè adeo cælibem scortarier, Cum eo nos hic lege agemus, inscitum arbitrabimur.* Disce etiam huic capiti Claudium edicto abrogasse quod S. C. Claudianum subsecutum est, cuius eodem libro Vlpianus meminit illo loco: Claudiano S. C. maior sexagenario si minorem quinquagenaria duxerit vxorem, &c. Et non Orationes tantum, sed etiam Edicta Principum solere S. C. sequi *l. 2. C. de* B *ædif. priu.* l. 1. *in quibus cau. pig. tac. cont.* coniuncta *l. si ventri*: §. *1. De bon. auct iud. poss.* Denique illo Suetonij loco rectius legere, edicto, & nullum vnquam legisse, addito.

Ad Cap. II.

QVod cap. secundo prælato Iustiniano adseris legem Iuliam Miscellam dici a latore suo Iulio Miscello, in eo maxime hallucinaris. nam neque Iustinia- C nus dixit Miscello sed Miscella, neque latorem intellexit cum dicit; ἀλλὰ ταύτην δὴ τὴν προσθήκην οὐκ αὐτὸς ὁ Ἰούλιος Μισκέλλας ἐξεύρει, sed legem ipsam, vt paulo ante cum dixit, Ἰούλιος Μισκέλλας παλαιὸς νόμος. νόμος dixit, non νομοθέτης. ex quo efficitur Iuliam Miscellam non ducere nomen à Iulio Miscello. neque vero vlla lex ducit nomen ab vno latore duplex, nec ausis dicere duos esse latores, Iulium & Miscellum, quia nulla fuit Romæ gens aut familia Mascella, & à latorum gentilitio nomine leges nomen accipere solent. quamobrem vt legem D Papiam decimariam dicimus, & legem Iuliam caducariam, aut vicesimariam, aut theatralem à re qua de lata est, ita Miscellam similiter dici verosimilius est à varietate plurium rerum ac personarum vtriusque sexus, vt *l. heres* §. *vlt. De cond. & dem. l. 3. C. de ind. vid. tol.* vt Siculo Flacco æs miscellum dicitur lex siue forma ænea à multorum agrorum modo multarumque personarum qui sibi acceptas defendunt numero confusè in

ea descripto, quasi miscella & confusanea lex, vt miscellam quoq. & confusaneam doctrinam Agellius dixit qualis tua est. & tu ipse miscellio. Denique lex Miscella dicitur vt lex Satura, [illegible].

Non videris etiam esse tuæ mentis, cum subiicis legem Iuliam Miscellam viduis tantum remisisse conditionem, Si non nupserint, vel, Si vxorem non duxerint quam moriens coniunx imposuit. quia maior causa fuit remittendi eam virginibus quæ nondum legi Iuliæ paruerant, quæ nuptias contrahi iubet, quàm viduis, quæ paruerant semel atque iterum forte tertiúmque. & verò si his remisit eam conditionem, & virginibus multo magis. quod si ita est, relinquitur, non ex lege Papia hoc ius esse vt tu audacter affirmas sine vllo auctore, sed ex lege Iulia. Nec te mouere debet quod *l. 2. & 3. C. de ind. vid. tol.* tantum loquantur de conditione adscripta viduis iam ante nuptias expertis. quia enim maior in his erat ratio recipiendæ conditionis quàm in virginibus, ideo fuit sane cur potius in viduis moneret lex eam conditionem non esse recipiendam, & quod his etiam relinquitur sub ea conditione, pro puro legato habendum esse.

Eademque ratione quod d. l. 2. & 3. loquantur de conditione adscripta coniugis testamento, vel codicillis, non ideo existimandum est idem non esse in conditione adscripta extranei testamento, sed de illa potius egisse Iustinianum quæ imponeretur a coniuge, quod in ea maior videretur eius explendæ ratio subesse. Hoc tu non animaduertisti qui scribis legem Iuliam pertinere tantum ad conditionem adscriptam a maritis, cum tamen l. 1. cod. tit. dum ait, non remitti conditionem si non nupserit alii quam mulieri quicunque eam imposuerit, satis ostendat quicumque eam imposuerit mulieri remitti itemque l. 3. cum ait hanc condicionem, Si vidua vel celebs erit, quicumque eam imposuerit non remitti, ex contrario innuit eam qua de agimus tamen siue a marito siue ab alio quolibet imposita sit, remitti lege Iulia Miscella, de qua nominatim agitur in d. l. 3. quia scilicet illa condicione, Si vidua erit, viduitas non iniungitur, sicut ista, Si non nupserit. sed datur legatur aliquid pro solatio domus imperfectæ vacuique cubilis, & statim atque extiterit condicio, morte alterutrius coniugis, legati petitio est & retentio, etiamsi mox legatarius se alii iunxerit, quia condicio quæ semel extitit non resumitur, *l. quidam, de fid. lib. l. 3. §. Stichus. De statulib. l. vlt. C. de cond. inf.* Præterea Iustinianus ipse hac de lege Miscella tractans Nou. XXII. nominatim scribit, nihil referre coniunx an extraneus eam legato condicionem iniecerit.

Quod subiicis, legi Papiæ legem Iuliam addidisse modum iurisiurandi, vt non aliter quam de nuptiis contrahendis intra annnum dato iureiurando, vel post annum præstita cautione Muciana ea conditio remitteretur, commentitium est. quis enim te docuit legem Papiam eam condicionem remisisse? Si nullum habes, vt non habes, quem proferas auctorem huius sententiæ, nec docere igitur potes huic remissioni legem Iuliam modum addidisse. Et te Iustinianus refellit euidenter, qui hoc totum tribuit legi Iuliæ miscellæ, hoc est remissionem condicionis sub modo suprascripto.

Ad hæc qualis sis nolo dicere cum negas tempore legis Iuliæ perlatæ non esse verum quod interpres ille Nouellarum, cuius si non delingeres salem, esuries tibi finderet latus, scribit nondum luctui feminarum præfinitum fuisse annum: nam quod doces præfinitos fuisse decem menses, hoc non est docere præfinitum fuisse iam olim annum eundem, XII. mensium scilicet qui erat tempore legis Iuliæ. Et si nescis, scias annum hunc luctui feminarum primos præfinisse Gratianum, Valent. & Theodosium, *l. 2. C. de sec. nupt.*

Ad Cap. III.

CVm iam superiore capite legem Iuliam miscellam fecisses posteriorem, & aliam à lege Iulia & Papia, hoc quia refellebat Clemens *l. 62. §. vlt. de cond. & dem.* quæ est ad legem Iuliam & Papiam, qui ex Iuliano etiam ad viduitatem iniunctam à marito eam legem pertinere docet, qua de re tu solus contendis fuisse miscellam quasi legem quandam propriam, non etiam ad curam iniunctam liberorum impuberum, sicut ad legem Æliam Sentiam, quæ à patrono vetat iniungi viduitatem, idem auctor ex eodem Iuliano coniuncta vt opinor scriptura scripsit non pertinere curam quæ iniungitur liberorum impuberum, *l. pen. qui & à quibus man.* hoc, inquam, quia refellebat epigraphe d. l. 62. vt effugias quid comminisceris? Hanc scilicet epigraphen ad legem Iuliam & Papiam, non esse spectandam & magis illi adhærendum ad leges, quæ est in Indice Digestorum, quasi scilicet mens huius & illius non sit eadem. hoc vt quoquomodo efficias, quid ais? Legem Iuliam miscellam quam ab his diuersam facis comprehendi sub ea inscriptione, Ad leges. quod falsum esse coarguit *l. vlt. de reg. Cat.* quæ nouas leges appellat non alias quam legem Iuliam & Papiam, quæ non à die mortis vt regula Catoniana, sed ex apertis tabulis diem legatorum cedere iubet. Hac verò ratione non animaduertis te damnare innumeras inscriptiones legum explanatius ita conceptas, Ad legem Iuliam & Papiam, quam, Ad leges concisius in Indice. qui hoc animaduertit si vis scire quid de te sentiat, parcam tibi, pudet dicere, & rumor fortè iam ad te pertulit. Eandem vero esse legem Iuliam quæ Papiæ iungitur, & eam quæ miscella appellatur, etiam argumentum præstat τὸ πλάτος Digestorum antiquissimum, cuius auctor est Dorotheus *l. vlt. De statul* qua dicitur ex lege nubente muliere cui seruus legatus liber esse iussus erat cum illa nuberet liberum fieri, quia scilicet potior est legato libertas, *l. Titio vsusfr. §. vlt. De cond. & dem.* nam Dorotheus eam nupsisse dicit ex lege Iulia miscella. Vlpianus detracta appellatione miscellæ hoc tribuit Iuliæ lib. Reg. illo loco, *Qui quaue neutri legi paruerit*, id est, qui neque contraxerit nuptias, neque liberos procreauerit, quod perinde est ac si diceret, qui legi Iuliæ & Papiæ non paruerit, de qua dixit paulo prius. ergo non est alia lex Iulia miscella quàm Iulia & Papia, sicut nec alia lex Iulia caducaria quàm Iulia & Papia. appellationes variæ sunt eiusdem legis, variorum capitum indices, non variæ aut diuersæ leges. Et miscellam appellationem esse, vt dixi, necesse est, cum non possit esse legis proprium nomen.

Probaremus autem libenter rationem qua hoc capite componis dissidium quod esse videtur inter *l. 14. De leg. 3. & l. 22. De cond. & dem.* si qua eius extaret ratio. At, vt ille ait, cuius ratio non extat, ei rationi ratio non est fidem habere. Nullam extare ita demonstro. In l. 14. inquis, vir vxori legauit sub condicione si non nupserit, & sub contraria condicione si nupserit eundem fundum ab ea per fideicommissum reliquit. In l. 22. extraneus mulieri legauit, &c. hoc casu fideicommisso mulierem non teneri, quia statim condicio habetur pro non scripta, illo casu vxorem teneri, quia condicio non statim habetur pro non scripta, sed ita demum si ex lege Iulia miscella iurauerit vxor vel cautionem Mucianam præstiterit. Excutiamus singula. In l. 14. vir vxori fundum legauit sub condicione si non nupserit, fateor, & sub contraria condicione si nupserit eundem fundum ab ea alii per fideic. reliquit. hoc nego, quoniam lex simpliciter ponit vxorem fuisse rogatam alii restituere legatum. purum igitur fuit fideicommissum non condicionale. Verum si legatum ceperit intra annum vel post annum contractis nuptiis ex lege Iulia miscella, quamuis id ceperit beneficio legis non ex iudicio defuncti, *l.*

mulieri, De cond. & dem. tamen fideicommisso obstringitur, vt eum quoque cui condicio iurisiurandi remittitur, quamuis non veniat ex iudicio defuncti, *l. 1. §. ad eos, Ad leg. Fal.* subiicit d. l. 14. fideicommissariis teneri. At in l. 22. sub contraria condicione video & fateor relictum esse fideicommissum, atque ideo nubentem mulierem non obstringi fideicommisso, ne per fideicommissum illudatur legi Iuliæ. relictum autem esse à muliere extranea, hoc nego, cum eadem ratio euitandæ fraudis obtineat etiam in vxore, & qui modus vxori datus est ad capiendū legatum relictum sub condicione viduitatis, idem etiam sit datus cuilibet mulieri lege Iulia miscella, vt docui capite superiore. Proinde siue vxori siue extraneæ mulieri sub ea condicione legatum relinquatur, ex ea lege condicio remittitur, non quidem statim, sed ita demum si iurauerit vel cauerit vt lege perscriptum est intra annum vel post annum.

Quod autem l. 22. adiungis *l. 72. §. rescriptum eod. tit.* etiam improbamus. nam neque vllus in ea lege est §. rescriptum, neque vllus qui eadem de re loquatur.

Ad Cap. IV.

IN eum qui in *l. si sterilis §. quamuis, De act. emp.* probat magis Flor. quam vulgarem scripturam, tela accipis ab obseruatore & immemor ingratusque ei mox insultas quod probauerit emendationem Philandri in lemmate totoque contextu cap. xv. Plinij xiij. imo quod falsò, vt ais, eius emendationis Philandrum fecerit auctorem. at disce hoc Philandrum scribere in Vitruuij cap. iij. lib. viij. & Obseruatorem qui nouerit neminem esse qui nesciat nunquam ignorantiæ pudore mentiri, neque vero vllum tale mendacium in eius operibus inueniri posse. Quod si Philandro fidem derogas, disce & derogare te ipsi Plinio, qui eidem capiti libro primo hunc titulum adscribit: De Atlanticis arboribus & citreis, vt vulgo est expressum, & vt in manuscriptis legi, De citrea arbore, De citreis mensis. Imo & illo capite libri manuscripti habent, Plurima arbor citrei & mensarum insania. Laudatissimum dedit citrum. quam scripturam in eo c. locus de mensa Ciceronis collatus cum Tertulliani, qui eam mensam orbem citri appellat lib. de pallio, quod tibi non libuit attendere, apertè confirmat. nec foliaturæ cupressi cum cedro, non citro, vt supples de tuo, similitudo quidquam facit. nec enim cupresso dicitur simpliciter supradicto c. similia folia citrus habere, sed cupresso syluestri ac feminæ, non domesticæ, non mari. & possit omnium similis foliatura esse.

Et hæc dum tractas etiam es valde suauis cum de cedro apud Vitruuium illum locum, Arbores autem eius sunt similes cupresseæ foliaturæ, ita Philandrum emendare scribis, Arboris folia cedri sunt cupressinis similia. nam Philander emendat tantum arboris pro arbores. perspicue. Cetera ponit pro interpretatione, Folia, inquit, sunt cupressinis similia, verbo inquit, satis demonstrans se interpretari illa Vitruuij, Arboris eius sunt similes cupresseæ foliaturæ.

Etiam es valde suauis eodem capite cum aurichalcum scribis scribi vitiosè pro orichalcum. quæ ars quæue facultas te huius rei arbitrum fecit? aut nulla sane aut literatura. Huius non esse te compotem satis nimiumque stylus tuus prodit & penuria quæ vt fertur te coegit à pædagogo tuorum nepotum emendicare harum animaduersionum προσφώνησιν καὶ κολοφῶνας, in quibus tamen quot periodi tot barbarismi. Et vt non es huius artis compos, ita non debuisti huius rei suscipere arbitriū. Aurichalchum dixere auctores nostri maximè non quod esset ex auro & ære mixtum: nam hoc si existimassent, venditionem aurichalci pro auro valere dixissent, quia auri aliquid haberet, *l. 14. De cōtr. emp.* sed æs quod auri colorem & splendorem haberet quodue auro simile esset, quod longo iam tempore non reperiri effœta tellure Plinius ait xxxiv. Sed ex eo scilicet restabant tamen species aut massæ & fragmenta plura. & in d. l. 14. & l. 9. eod. si æs pro auro veneat. j. si aurichalcum quod auro simile est, vt similiter d. l. 9. subiicit de plumbo vel stanno, quod argento simile est, & pro argento veniit. Æs igitur pro aurichalco Vlpianus in supradictis legibus atque etiam alibi posuit, vt & Lucretius v. qui æs auro olim scribit fuisse pretiosius, quod idem de aurichalco alij auctores. Rustici orichalcum dicebant, vt orum, aurum, & oratam, auratam.

Ad Cap. V.

CApite quinto premis vestigia Obseruatoris, sed tuo pede varo, non suo. Nam mendum quod is detexit inesse *l. licet de vsufruc. leg.* quam tu perperam bis iterato nomine vt soles sine delectu deuti verba nominaque omnia, Iuliano tribuis, cum sit Iunij, tu ipse agnoscis quidem iisdem quibus ille rationibus vsus, sed id vis corrigi tuo arbitratu non suo, cum illo emendante, Nec tantum, tu mauis, Tunc tamen. Videant lectores vtrius iudicio magis standum sit. ille vt emendat, hic est sensus. Etiam expressim vsumfructum repeti posse, ita scilicet vt & post capitis deminutionem debeatur, idque Imp. Antoninum rescripsisse, vsumfructum scilicet non tacite tantum, vt si legaretur in annos singulos, quod genus legati quis non videt esse tacitam non expressam repetitionem, sed etiam expressim repeti posse. qui etiam est sensus *l. 3. quibus mod. vsusfr. amittit. & l. 8. de annuis legat.* cum ait, Vsumfructum sicut in annos singulos legari potest, ita & expressim posse repeti. In aliis scilicet causis plerisque tacitè quod licet expressim non licere, in hac vtrumque licere. Tu vt legis, hic est sensus: Licere expressim vsumfructum repetere, idque Imp. Antoninum rescripsisse, tunc tamen cum in annos singulos relegaretur. In hoc sensu tuisque verbis controuersia inest: perinde enim est ac si diceres plane, licet expressim, sed ita tamen si tacitè relinquatur, puta in annos singulos. quo nihil est ineptius. Nihil etiam quàm dicere, his verbis, in annos singulos, expressim vsumfructum repeti, & adiicere hanc rationem quam adiicis, quia hoc actum sit, quod perinde est ac si diceres, expressim repeti, quia tacitè repetitur. Expresso enim opponitur, id quod agitur, *l. cum quid, de reb. cred.* vel quia addis, id agi ipsa verborum expressione, si vis id agi expressim non tacito intellectu, perinde est ac si diceres, petito principio, expressim repeti, quia expressim repetitur, aut si vis id quasi expressim agi quod ea verba, in annos singulos, eandem significationem habeant quam hæc expressa, Quotiensque amissus vsusfructus erit eumdem vsumfr. relego, aut restitui volo, non ideo dici potest expressim repetitus, *l. 68. De her. instit.*

Quod præterea in Obseruatorem, emendationem eius imperfectam orationem facere quæ facit maxime perfectam tota lex si legatur vno spiritu, in eo planè demonstras te sensu vacare communi.

Itemque in eo quod his verbis *l. 5. Quib. mod. vsusfr. amit.* Repeti potest legatus vsusfructus amissus qualicumque ratione significari existimas, quacumque verborum conceptione repeti legatum vsusfructus posse, cum de amisso vsufructu quacumque ratione loqui eam legem plusquam manifestum est, puta capitis minutione, aut tempore, aut non vtendo, aut rei mutatione, dummodo non morte, vt subiicit, excipiens mortem solam à qualicunque ratione vsusfructus amittendi.

Ad Cap. VI.

VT iure vel iniuria quantum in te est, quod nunquam obtinebis, conuellas quod docuit Obserua-

tor esse legendum: *sed non in publicis quoque iudiciis*. & cum antea inepte bis repeteretur initio *l. 29. De statulib.* l. video. & falso quoque proderetur in publicis iudiciis statuliberos vt seruos puniri, illius minime scilicet mutata sententia in contrarium tuam veluti e tribunali quodam quasi supremus iudex cui potius standum sit ita pronuncias, statuliberos tibi videri in publicis iudiciis vt seruos esse puniendos, in priuatis vt liberos. stulti iudicis, vt est in prouerbio, stulta sententia, quam non animaduertis satis abundeque refellere d. l. 29. dum ait, Quod ad actiones ex delicto venientes statuliberos eiusdem condicionis esse cuius ceteros seruos. Nam delictum etiam ipse dicis priuatum delictum esse, non publicum, & sic eo loco fateor delictum accipi specialiter, quod alioquin generaliter accipitur pro priuato & publico, vt in definitione pœnæ tradita ab Vlpiano. & in titulo si aduersus delictum, vel specialiter pro delicto publico tantum non priuato, locis innumeris. nam genus & de omnibus dicitur & de singulis speciebus. & ita in *l. statuliber, De quæstion.* statuliber in delicto repertus. j. in publico delicto, quia lex est ex Modestini VIII. Reg. cuius libri maior pars est de publicis delictis, vt qui antecedit totus est de priuatis, ad quem eam legem ablegas cum vis accipi de priuato delicto; nec interea animaduertis te sic acceptam prorsus facere contrariam d. l. 29. quam tractas. Neque verò dices, Si in publicis iudiciis statuliberi sunt puniendi vt liberi, vt ait *d. l. statuliber*, ergo torquendi non sunt. atquin hoc falsum est, *l. edictum* §. *vlt. eod. tit.* ergo & illud. nego enim hoc esse falsum, nego statuliberos torqueri posse, cum nec ij quibus fideicommissaria libertas debetur qui statuliberi locum obtinent, *l. non tantum* §. *cui per fid. de fid. lib.* temerè torqueri possint, *l. is cui, De quæst.* Excipio tantum crimen adulterij, in quo vt illud iure singulari receptum est vt serui torqueantur in caput domini, ita hoc vt statuliberi torqueantur, quia, vt Pap. ait quodam loco, non facile tale delictum sine ministerio seruorum admitti creditur: nec enim in alio crimine idem admitti vsquam inuenies. Ac præterea *l. moris* §. *vlt De pœnis*, cuius tu nullam rationem habes, quæ est de pœnis publicorum iudiciorum, definit, statuliberos vt liberos esse puniendos. Etiam non dicas, ideo in publicis iudiciis statuliberos esse puniendos vt seruos, quod seuerior sit iudiciorum publicorum exercitio. Seuerior quidem est, si reus testibus aut argumentis quamplurimis oneratur, non aliter. alioquin plerique innocentes durius haberentur. quod esset iniquissimum, & ita, in his caussis sæpe mora melior, & vt alius Poëta ait, *Nulla vnquam de morte hominis cunctatio longa est.*

Ridiculum etiam est quod in extremo eius capitis scribis, quod ad ius publicum attinet non sequi ius patriæ potestatis ex *l. 4. ab Treb.* quid enim ex eo inferas, non video, nisi hoc, quod ad crimina publica attinet non sequi ius potestatis quam heres habet in statuliberos. quo argumento non efficitur, statuliberos in publicis iudiciis puniri vt seruos, imo puniri vt liberos. Sed & hoc quoque praue.

Ad Cap. VII.

IN §. j. eiusdem legis, hoc capite supprimi fateris sententiam Q. Mucij, sed eam quam tu adfers, non quam ille, quem te non respiciens temeratorem vocas, pridem attulit. qui si forte tuam attulisset, proculdubio suam fecisses tuam. verum age videamus quam Mucio sententiam imponas. Seruum, inquis, manumissum sub condicione si heredi x dederit, dando decem heredi scripto qui agentem petitione hereditatis eum qui se ab intestato heredem esse aiebat superauit, non peruenire ad libertatem. hoccine audes imponere Q. Mucio? liberum non fieri eum qui impleuit voluntatem defuncti, qui, vt defunctus voluit, condicioni paruit in persona heredis scripti, heredis veri, heredis pronunciati contra adicto iudicio? quis, nisi desipit mentis, hanc sententiam tribuit aut tribuerit vnquam Q. Mucio? Etiam heredi scripto cui sit controuersia hereditatis soluitur rectè, *l. vlt. C. de pet. her.* Cui & in eius persona non implebitur condicio rectè? & multo magis cur non ei qui vicerit soluetur rectè. Et ea tamen tibi sententia data, vt dialectici loquuntur, non concessa, quid ex ea efficis? Scilicet nihilominus liberum fieri eum qui dedit x. heredi scripto, quem heres legitimus superauit. Scilicet ex antecedente manifestò falso conclusionem veram efficis. quod dialectici ex necessitate negant effici posse. vera etiam per se illa conclusio non est omnimodo, si heredi scripto statuliber dederit ante rem iudicatam. falsa, si post rem iudicatam contra heredem scriptum, vera. Suaue est quod subiungis, Verum heredem qui victus est, non haberi pro herede, quia res iudicata pro veritate habetur, & mox, falsum heredem qui vicit, non haberi etiam pro herede. qua in re controuersaris tibi ipsi. nam posteriore casu heredem falsum qui vicit non haberi pro herede nihil aliud est, quàm rem iudicatam pro veritate non haberi. At si priore casu pro veritate habetur, cur non & posteriore, vel si non posteriore, cur non etiam priore? hunc locum amet qui volet cognoscere peritiam ratiocinandi, hoc est idiotismum tuum.

Eiusdem generis est quod subiicis: Vernm heredem qui postquam heres extitit victus est, non desinere esse heredem. quod est omnino falsum. nam & verus debitor si absoluatur, tametsi natura non desinit esse debitor *l. 8* §. j. *rem rat. hab.* desinit tamen debere iure ciuili. Ergo & heres, qui non alio iure fit heres quam iure ciuili, desinit esse heres si pronuncietur non esse heres, quia res iudicata pars est iuris ciuilis, vel Cicerone auctore, & ius ciuile contrario iure ciuili tollitur. & sic querela inofficiosi testamenti, quæ ciuilis actio est, si contra heredem pronuntiatum sit, defunctus qui iure testamentum fecit testatus esse, & heres qui adiuit, heres esse desinit, quia hæc sententia ius facit, duobus tantum casibus exceptis qui proponuntur in *l. 14. de appel.* Item capitis deminutione maxima etiam desinit esse heres qui semel extitit, *l. ex facto* § *vlt. de her. inst.* & lege Iulia testatore post mortem damnato perduellionis, §. *per contrarium*, *Instit. de her. qua ab intest. def.*

In eodem §. j. perperam te legere, vt vulgo, si ipsi heredi scripto x. dedisset, Flor. & τὸ πλάτος Dorothei coarguit, qui non agnoscunt illa verba, *heredi scripto.* Ipsi igitur, id est heredi legitimo, quoniam tota lex heredem legitimum vicisse ponit, præterquam eo loco, secundum eum sententia dicta erat qui testamento aiebat se heredem esse, quo Obseruator emendauit, *Qui lege aiebat*, &c. in id compellēte lege ipsa, quæ sæpius inculcat vicisse legitimum heredem, sicut initio, si Andronicus x. dederit, idem emendauit xx. quod & τὸ πλάτος probat, quia in sequentibus bis erat scriptum xx. Hoc vero tu non obseruas, quia non cuilibet datum est obseruatori esse, non certe vacuo capiti, aut si quis obseruet etiam quid obseruet quaque ratione comprehendere nequis. quamobrem & in his verbis enarrandis, *sed verissimum*, &c. quæ ponunt nominatim legitimum heredem vicisse, tu quasi errans inter orcum & solem ponis, vicisse heredem scriptum.

Ad Cap. VIII.

CApùt est insigne originatione noua emptionis, quod per eam id quod emo fiat ἐμόν, quæ emptioni conuenire non potest, quia emptione res non fit mea, *l. qui tibi, C. de her. vend.* nec qui mihi vendit cogitur eam facere meam, *l. j De rer. per.* quamuis id agatur vt fiat mea, *l. pen.* §. *vlt. De cont. empt.* Et si vera ea originatio

ginatio eſt, cœpit igitur ab origine ſua cum primum ea A vox in vſum venit. Atqui tum non aptabantur ad mercium comparationem, ſed ad acceptionem ſumptionemve quamlibet, veteribus dicentibus emere, pro ſumere, nec omne quod ſumerent ſumentibus dominij adquirendi cauſa. Ergo inſcita planeque tui capitis ea originatio eſt, aut in verbo ſumere licebit idem tibi etiam comminiſci, qua ſit ſuum facere, vbi & ſumere viciſſim didiceris accipi pro emere vt apud Ciceronem, *Quanti ego non æſtimo tanti ſumpſiſti*, & Horatium, *Quæ paruo ſumi nequeunt obſonia.*

Inſigne etiam aliis pleriſque nugis, puta cum emendi verbum vt oſtendas pertinere ad omnia genera adquiſitionum, id confirmas ex metaphoricis locutionibus quæ ad eam rem confirmandam nihil attingunt, quas etiam miſer & egenus ſumis ex Calepinis pontibus, vt dicitur, B aſellorum. Et cum ex Homero idem, quaſi Homerus ſcilicet vſus ſit emendi verbo. Cum & verbum vendere complecti vis omne genus alienationis. id quod vno verbo ſi negauero, vincam non eſſe verum, & conſequenter nec verbo emere ſignificari omne genus adquirendi dominij. nam reciprocorum eadem eſſe debet ratio. Stultius etiam eſt, confundere venditoris & emptoris vocabula, ita vt inuicem ſtatuas eap oſſe commutari, vt ſit vnus idemque emptor rei & venditor pretij, vnus idemque emptor pretij & venditor rei. Non dicam Paulum *l. j. de rer. perm.* ſcribere alium eſſe emptorem alium venditorem, aliud precium, aliud mercem, ſed dicam quod latet in tuo nomine à te aucto nuper afflatu vno hæc ſcripſiſſe te bruto herentem aſino, quaſi Sile- C num ſcilicet, vel Anſelmum κανθωνα ἐχ..μενοι. Dicam etiam in *l. qui fundum* §. *qui bona, pro emp.* quam proferſ, non eum qui eſt venditor hominis, emptorem dici quaſi ſit emptor pretij, ſed eum qui emptor eſt hominis venditorem dici, quod ipſe poſtea eundem hominem alij vendiderit. Et quod Plautus ait, inimicum mihi emi, amicum vendidi, nihil prorſus ad rem attingere, quia non eundem ſimul dicit ſe emiſſe & vẽdidiſſe, ſed alium emiſſe, alium vendidiſſe. Ac præterea in iure actionem ex empto dici ex vendito quandoque & contra καθ' ἔκλειψιν, quia integra appellatio eſt, actio ex empto vendito, vel ex vendito empto, *l. multum*, *De her. vend. l. & ſi vno*, *De act. empt.* ſicut actio ex locato conducto & ex conducto locato, *l. vlt.* §. *j. ad leg. Rhod.* Diſce tan- D dem & vel hoc te didiciſſe confitere, in ceteris vt ſoles iam tibi vſurpatione longa quæſita licentia, quæ ab eodem didiciſti venditandi pro tuis, non abrogata, diſce emptionem tantum dici de ea quæ fit pretio numerato, *l. 19.* §. *pen. de ædil. edic.* ſed ex ſententia legum facile eam appellationem trahi ad permutationem quæ vicina eſt emptioni, *l. 2. De rer. per.* quæ inſtar eſt emptionis, vt Valentinianus ait in *Nou*, *de conf. iis. quæ adm.* &c. & facilius ad locationem conductionem, quæ iiſdem regulis iuris conſtat, & ſicut emptio, & ipſa ſine pretio non conſiſtit & nudo conſenſu perficitur, *l. 2. Locat.* & quod eſt difficilius ex eadem ſententia legum ad alios contractus aliaſue alienationes & cauſas quaſcunque adquirendi dominij re tradita à domino, vt *l. 29. de ſtatu liber.* non quidem vi ipſius verbi, ſed ex ſententia le- E gum, vt dixi, & interpretatione Iuriſconſultorum, quibus ſolis vt ſolent licet augere ſignificationes verborum. non ergo tibi qui ne pilum quidem prudentiæ aut conſilij habes: nam anteceſſorem qualem te eſſe fers in fronte harum animaduerſionum ſimul ac conſiliarium regium, has inter ſe dignitates ita diſtinguimus, vt conſiliarium quidem agas ſicut tempora fluunt, anteceſſorem ludas, & anteceſſorem Aurelianum, quoniam ciuitas tua in monumentis, & numiſmatis antiquis Aurelianis vocatur, non Aurelia, nec Aurelium igitur, nec Aurelianenſem. Et quod ad præſens quidem caput attinet inſignitum tot maculis, vale.

Imo nondum vale. nam monendus es, regulam VI-piani initio huius capitis perperam à te referri, ita ſcilicet vt in ea pro vſucapiatur, legas ſuſcipiatur. quam lectionem eſſe vitioſam docebit te obſ. XIII. c. XVI.

Ad Cap. IX.

Quæ dixi ſuperiore ſatis refellunt quod tradis hoc capite, *l. 20. de act. emp.* hoc velle veteres promiſcue vſos eſſe emptionis & venditionis appellationibus, ſatis refellit vſus ipſe veterum qui his appellationibus nunquam abutuntur, ſed aliam ab alia ſemper cuſtodite ſecernunt. Quod autem Obſeruator ait hunc eſſe d. l. 20. ſenſum, veteres appellationibus emptionis & venditionis promiſcue vſos eſſe tam in emptione & venditione quàm in locatione & conductione, & in l. ſeq. eſſe legendum, *id eſt*, & in locatione & conductione id tu ſimpliciter improbas hoc modo. Immutat, inquis, verba legis ſequentis contra omnium exemplarium fidem temere & inaniter. Contra omnium exemplarium fidem, fatetur Obſeruator, ac præterea adfirmat apud alios auctores ſæpè & vno maxime loco apud Salluſtiũ vexato multum, & in iure idem mendum inſidere aliis ſeptem locis. quod & ex his vel vno vulgus interpretũ agnouit in l. 30. in fine *de act. emp.* In quo Piſani tamen habebant, *Idem eſt*, & quo frequentius id eſt, eo facilius vrgente re, veritate, vſu veterum, notare id ſe debuiſſe ait, in d. l. 21. vrgente etiam maximè inſcriptione leg. 20. quæ cum ſit de publicanis, qui conductores ſunt publicorum, conuenienter ei ſubiecta eſt interpretatio huiuſmodi, id eſt, & in locatione & conductione. Adis, temere quod ille ſtulto facile condonat, & inaniter, quaſi verba eo modo immutata eum ſenſum non referant, hoc non condonat, ſed te ad plagoſum aliquem grammaticum ire iubet qui te pretio tuo doceat quæ ſit in quaque oratione necne apta ſtructura verborum.

Quod autem ille probat, veteres promiſcuè ſupradictis appellationibus vti, ex Scæuola primum in *l. liberto de annuis leg.* Id ita eludis, vt dicas neſcio quo ore illud in *d. l. liberto* colonos & emptores fructuum eoſdem eſſe interpretari, quod ille nunquam ſcripſit. Emptores tantum ſcripſit eſſe redemptores & conductores fructuum, quia de iis emptoribus Scæuola loquitur, qui quotannis prædiorum dominis reditum certum inferunt, non de his vt tu comminiſceris qui ſemel vno pretio fructus emunt. Et coloni qui eſſent, nihil ad rem pertinere arbitratus, interpretari noluit.

Deinde quod ex Hygeno & Feſto, & potuiſſet etiam probare ex eo quod veteres mercenarium militem emptiuum appellarunt, id fieri ais, vel quod mancipes qui nihil aliud ſunt quam publicani ſiue conductores publicorum alia conducerent, alia emerent. Quod in alio negotio eſſent emptores ſcilicet, in conductione etiam dictos emptores. Fac in alio negotio eſſe creditores. an ideo & in conductione dicentur creditores? nugaris, ſed nugari tibi libet magis quàm breuiter & deſtrictè confiteri, veteres promiſcuè vti emptionis & venditionis appellationibus etiam in locatione & conductione. Vel id fieri ais tantum in his negotiis & contractibus quibus & venditio & locatio ſimul, vel vt ipſe loqueris coniunctim contrahitur, id eſt, qui venditiones locationes, emptiones conductiones ſunt, qualia negotia rerum natura non nouit. Non certe id quod pro exemplo adfers: Si in plures annos vel in perpetuum fundus fruendus detur certo pretio, quod emphyteuſis eſt, ſiue locationis ſpecies quædam propria, non venditio, nec venditionem eſſe probat *l. nec emptio*, *De cont. emp.* dum ait fructus futuros rectè emi, quia non fructus plurium annorum intelligit, ſed fructus hornos, nec item altera quam adfers *l. cum manu.* §. *Sylua*, *eod.* quæ de ſylua cædua loquitur vendita in quinquennium, quod quidem temporis ſpatium, etſi pluribus annis conſtat tamen

pro vno anno habetur, *l. fructus* §. *quod in anno*, *sol. mat.* quod non nisi quinto quoque anno fructus ex sylua cædua perciperetur, *l. vlt.* §. *de seruit.* denique vt vnum idemque negotium sit venditio simul & locatio fieri non potest, non magis quam vt vnum aliud quodcunque negotium sit precarium & commodatum, vel mutuum commodatum simul. Et his quæ tibi Obseruator indicauit verbis Hygeni, Qui superfuerant agri vectigalibus subiecti sunt alii per annos quinque (sic legendum) alij vero mancipibus ementibus. i. conducentibus in annos centenos, plures verò finito illo tempore iterum venduntur locanturque, quibus similia fere sunt illa Siculi Flacci, subseciua per singula lustra locare solitι. per mancipes reditus percipiunt, alij in plures annos, his inquam, verbis non significatur duplex negotium quod & venditio locatio sit & emptio conductio, sed locatio conductio tantum quæ & venditio emptio à veteribus dicitur vt nominatim Festus scribit Censorum locationes olim venditiones dictas. His etiam verbis Festi, Manceps dicitur qui quid à populo emit conducitue, conductio tantum publicorum ἐν [illegible] significatur, quam mox etiam vno verbo emptionem vocat dum ait, quia manu sublata significat se auctorem emptionis. quod si nescis, Ciceroni est digitum tollere, Plauto suo articulo emere.

Et inter ea tamen tibi ipsi contrarius non negas ex similitudine venditionis emptionis & locationem conductionem, venditionem emptionem dici, quod est verissimum & redemptores conductores, redimere conducere. nescis vbi consistas. Idem fateris, idemque negas.

Ad Cap. X.

Etiamne locationis & conductionis appellationibus vis promiscuè & καταχρηστικώτερον iuris auctores vti? vnde id probas aut quomodo? quia, inquis, ab eo cui loco insulam ædificandam, & vicissim conduco operas. Sum igitur in eodem negotio locator & conductor. Et contra qui conducit insulam ædificandam, mihi locat suas operas. Est igitur in eodem negotio conductor & locator. Id totum nego atque pernego. Perinde enim hoc est ac si negotium do vt facias, verteres in Facio vt des, quod non possis sine confusione vtriusque negotij & iniuria iuris auctorum qui accuratè separant alterum ab altero, adeo vt ex hoc denegent actionem præscriptis verbis, non etiam ex illo. Ergo nec possis etiam negotium ita gestum, Do tibi C. vt mihi insulam ædifices, ita conuertere, Ædifico tibi insulam vt mihi C. des, quia vt rectè Doctores nostri docent, seruanda non peruertenda est ratio incundi contractus. Si ergo dedi tibi insulam ædificandam, tu suscepisti, ego qui iniui contractum sum locator non conductor, tu conductor non locator. Contra vice mutata si tu te mihi vltro vtendum dedisti ad insulam ædificandam, ego suscepi, tu es locator, non conductor, ego conductor, non locator. Et similiter si tu nauem mihi vtendam dedisti, ego suscepi, tu locator es non conductor, ego conductor non locator. Contra si ego tibi dedi merces vehendas, ego sum locator, tu qui suscepisti conductor, non locator, eademque ratio interuenit indistinctè & semper in casibus omnibus vt docet Obs. II. & III.

Ac præterea conuentio hæc, Ædifico tibi insulam aut in ædificanda ea præbeo tibi meam operam, vt mihi C. des, neque locatio est neque locationi simile negotium quia omnis locatio incipit à verbo Do non a verbo Facio. alioquin articulus Facio vt des, esset similis locationi non minus quàm articulus Do vt facias, & ex vtroque daretur actio præscriptis verbis. quam tamen constat non dari ex articulo Facio vt des, *l. naturalis* §. *quod si faciam*, *de præs. ver.* & dari ex aliis articulis, ex Do vt des, quia simile venditioni negotium est,

A ex Do vt facias, quia simile locationi, ex Facio vt facias, quia simile mandato. Ideo igitur non dari ex Facio vt des, quia neque locationi, neque vlli alij negotio ciuili simile negotium est. Vnum tantum locum habes in iure quo videris haud nihil efficere posse, eundem qui conduxit insulam ædificandam & locare suam operam in *l. item si pretio* §. *cum insulam*, *Loc.* quo tamen si penitus inspiciatur non conductor, sed artifex dicitur locare suam operam. nam qui conduxit insulam ædificandam, fieri non potest vt & locauerit suam operam, sicut nec qui locauit, vt conduxerit. quia naturaliter harum rerum quæ sunt ad aliquid, vt Quintil. loquitur inter se pugna est, vt nec possint ex causa vna in vnum cadere subiectum. Ceterum *d.* §. *cum insulam* vt comprehen-

B sione rerum breuis, ita subobscurus est. Regula est, locationem dominium non mutare, *l. non solet*, *Loc.* id est locatorem non transferre dominium in conductorem, quam Paulus in *d.* §. *cum insulam* docere voluit vitiari vno casu, non si quod proponit initio insulam ædificandam locaui vt sua impensa conductor omnia faciat, quo casu non locator cuiusquam rei dominium transfert in conductorem, sed conductor in locatorem, puta dominium materiæ, vt *l. 39. De rei vind.* quia superficies eius fit cuius est solum, nec quidquam fit aduersus superiorem regulam, sed ex diuerso quem casum nobis cogitandum relinquit plus sentiens minus scribens Paulus more suo morosissimo, si artifex locauerit operam suam in insula sua impensa & sua materia ædificanda, quo sane casu locatio est non venditio materiæ, *l. 20. De cont.*

C *emp.* & tamen vitiata superiore regula eorum quæ impenduntur dominium à locatore transfertur in conductorem. & hæc est mens Pauli in *d.* §. *cum quidam.* ac si dixisset, Et tamen locatio est non venditio, etiamsi artifex inierit contractum, locat enim suam operam: non materiam vendit.

Ad hæc cum statuis, locatorem esse eum qui quid alteri certa mercede faciendum vel fruendum vel operam præstat, & conductorem qui suscipit, in eo primum peccas, quod eum qui init contractum, operam præstando quod est faciẽdo locatorem facis, quia vt supra luculenter ostendi, verbum Facio nunquam initium dat locationi, itemque in eo quod frustra addis, Certa mercede, quod neque Paulus addidit in *d. l. item si pretio.* §. *1.*

D sed simpliciter dixit, Quotiens faciendum aliquid datur, locatio est, nec item Obseruator cum locatorem scripsit esse eum qui dat aliquid vtendum vel faciendum, conductorem qui accipit: quia differentiam tantum explicare voluit locatoris & conductoris, non substantiam, quales essent, non qui essent.

Ad Cap. XI.

In hoc capite, parcat mihi grauitas tua Domine Ioannes, falso adseris Dominum meum scribere *l. 21 Loc.* esse loco mouendã, & insulsè postulas, quas igitur alias ei sedes det, qui nominatim agnoscit eam esse intermediam legi 20. & 22. & interiectam verbis Pauli, quibus

E dato casu siue exemplo vno Paulus docuit interdum μονοπλεύρως, & ex parte duntaxat locatoris, non etiã conductoris actionem ex locato conducto dari & quasi interpositionẽ esse prætereundã, si quis modo velit à Paulo casum propositum quo id contigit facile percipere. Falso quoque adseris, eundem existimare, non alium casum posse dari quo idem contingat, cum det nominatim alium ex Basilicis. Stultissime omnium hominum. Securus existimationis tuæ neque legem Remmiam, neque Corneliam metuis. Præterea negas finem l. 20. cum initio 22. coniungi debere. qua ratione verò? id, inquis, ego non admitto. Ioannes vt non admittas iuxta Bacchilidem πλατεῖα κέλευθος. Vt hoc tuum non admittere pro ratione cuiquam probes, nulla via consequere. nos facile consequemur vt coniungantur argumento ducto ex eo quod

quod vtraque lex ſit ex Pauli xxxiv. ad Edictum quod A bene cohæreat initium huius illius extremo, quodq; niſi eas coniunxeris facturus ſit μῦθον ἀκέφαλον. Ratio autem interſerendæ l. 21. eſt euidens, nimirum vt intelligeremus in caſu à Paulo propoſito, pretio ſoluto mercedis nomine ex locato actionem eſſe pro portione tantum temporis quo pretium ſolutum non eſt.

Negas item Obſeruationem illius quæ veluti ſuo corpori membrum ferruminatio, ita l. 20. agglutinat l. 22. quæque reponit initio l. 22. Id eſt, pro item, quo mendo nullum eſt frequentius in Digeſtis, negas, inquã, effici ſenſum quem ille voluit: quo nomine quid iubeam aliud quàm quod ſuperiore capite vt te celerrime proripias ad Orbilium aliquem cui ſceptrum frangas.

Ab his tranſis ad deteriora, & ais, d. l. 20. his verbis: Veluti cum emptor fundum conducit donec pretium exol- B uat, etiamſi nihil aliud addatur, ſatis exprimi caſum quo claudeat locatio & conductio, & conductor ſcilicet obligetur non locator, quia, vt ais, duo ſunt in vnum commixti contractus emptio & conductio, quod totum ineptum & vitioſum eſt, quandoquidem his verbis pluſquam manifeſtum eſt, vnum tantum contractum ſignificari, locationem & conductionem, non duos, emptionem & conductionem, & vt ſint duo, ſeparatos tamen eſſe non commixtos, etiamſi eodem momento habiti ſint, quia fieri vtriuſque commixtio non poteſt ſine interitu alterutrius vel potius vtriuſque. Tu ipſe eos etiamſi bene tua verba mixobarbara percepi, intellectu ſeparas, ſeparas ſcilicet intellectu, qui & re ipſa non poſ- C ſunt non eſſe ſeparati.

Duo denique in hoc primo libro contractuum monſtra producis quaſi circulator pro miraculo. Cap. ix. contractum qui ſit venditio ſimul & locatio, quaſi animal quod ſit & homo ſimul & ſimia. Hoc capite contractum qui ſit commixtus & concretus ex venditione & locatione quaſi ex vi hominis & ſimiæ tertium animal quoddam. Lorarij efferte lora.

His quod adiungis, claudere obligationem locati & conducti ſi emptor fundum conduxerit donec pretium exolueret, quaſi ſolo conductore obligato, vitio ipſo vitioſius eſt: nam ſi locator interim ex conducto conductori non tenetur vt præſtet fundo frui licere, quæ ratio eſt vt tamen ex locato locatori conductor mercedem præſtare teneatur? quæ ratio ſoluere mercedem ſi re ne- D que vtor neque fruor? An quia merces cedit in vicem pretij? vt Bartolus ait? Minime vero. quia contractus hic eſt a venditione emptione ſeparatus, locatio & conductio, in quo de emptionis vẽditionis pretio nihil agitur, ſed de locationis tantum pretio ſiue mercede. nec his verbis, donec pretium exoluat, de pretio quidquam agitur, ſed finiendæ tantum locationi modus ſtatuitur. item, quia ſi merces eſſet loco pretij & conſummata plurium annorum merces æquaret pretium, nulla pretij petitio ſupereſſet. quod tamen eſt falſum, quia vtrumque debetur, precium ex emptione, & merces ex locatione pro rata temporis quo ſolutum pretium non eſt l. 21. ac preterea ſi merces ſuperaret pretium, quæſo quid mercedis ſuperfluo fieret quæ iam æquauit pretiũ? an debe- E retur locatori? & quo iure deberetur? ſane aut non deberetur ſuperfluum mercedis, quod nemo dixerit, aut iure locationis deberetur, atque ita deberetur merces modo iure venditionis quaſi pretium fini conuentionis habitæ de pretio: modo iure locationis quaſi merces, quam eiuſdem pecuniæ functionem variam & mutabilem quis ſanus admittat? Paulus etiam Caſtrenſis quo vſus es in hac re, quique rationem illam Bartoli improbat, in idem vitium incidit cum ſcribit, non cedere quidem mercedem in locum pretij vt Bar. exiſtimat, ſed in locum vſurarum pretij. quarum vero vſurarum? an de quibus conuenit? atquin de nullis conueniſſe proponitur? an quæ ex mora veniunt in bonæ fidei iudiciis? atqui nullam moram facere emptor intelligitur, cui ex conuentione prorogatus eſt dies ſoluendi pretij. an quia emptor fundo fruitur iure conductionis? Atquin hoc caſu æquum non eſt emptorem qui fundo fruitur & mercedem præſtat, etiam vſuras pretij dependere, non quod merces ſit vice vſurarum pretij, quia in hoc poſteriore contractu locationis & conductionis nihil agitur de pretio emptionis venditionis, & ſeparata eſt cauſa huius contractus à cauſa venditionis emptionis, ſed quia emptor re non fruitur gratuito, nec vt emptor, ſed vt conductor. & vſuris pretij tantum obſtringitur emptor qui re fruitur vt emptor, hoc eſt, non alio quam emptionis iure, vel qui gratuito precarij iure, vt docet l. *Iulianus* §. *ex vendito, de act. emp. l. 4.* §. *Ariſto, Quod vi aut clam.*

Non eſt etiam vera & idonea ratio, qua ex Accurſio tradis poſtquam locator præſtitit conductori vt fundo frueretur ſi fundus perierit caſu maiore, non teneri ex conducto locatorem vt mercedem remittat, aut quam prorogauit reddat, quia, inquis, poſt perfectam venditionem omne commodum & incommodum pertinet ad emptorem. primum enim ſeparata eſt cauſa venditionis & locationis, nec ratio quæ valet in venditione, etiam in locatione valere continuo debet. Deinde ſi vt ponis commixta eſt vtriuſque contractus cauſa, & hac ratione fiat vt fundo perempto locator penſionem remittere aut reddere non cogatur, aliud ergo dicendũ erit ſi locatio ſimplex fuerit, quod tamen eſt falſũ, *l. ſi fundus, loc.* Preterea ad hunc caſum amiſſi fundi quod ais reſpicere l. 20. hoc ego ſi vno verbo negauero, longius progredi non poteris. nec enim eius vllum in ea lege veſtigium extat, & in promptu ſunt ſimiles innumeri quibus ex accidenti locator non obligatur, conductor obligatur, vel contra. Ab initio vtrumque obligari in id quod principaliter venit in vtramque actionem negare nemo poteſt re ſimpliciter ita geſta, vt qui fundum emit cum fundum teneat iure conductionis donec pretium exoluat, nulla alia addita lege.

Tu vero in tractatione huius quæſtionis valde ridiculus es cum venditorem actione ex vendito teneri ais, locatorem actione ex locato, quod quis neſcit falſiſſimum eſſe? & cum mercedem locationis modo ais cum Bartolo cedere in partem pretij, modo cum Caſtrenſi nullo modo pretij, ſed magis vſurarum precij vicem obtinere. & cum traditum fundum dicis quo conductor fruitur, quod eſſe falſum oſtendit *l. ſerui, de per. & com rei vend.* Et cum in caſu quem Obſeruator expoſuit coniuncta vtraque lege 20. ſcilicet, & 22. ex lege commiſſoria fundo inempto facto, locatori adfirmas ſolus nullo auctore fretus deberi mercedem inſequentis temporis vſque ad reſtitutionem fundi, quod perinde eſt ac ſi diceres, poſt finitam locationem inſecuti aliquantuli temporis mercedem locatori deberi. Finitur enim locatio eodem momento quo finitur venditio, ſtatim atq; tempus exiit intra quod pretium ſolui debuit. & finitur, ſi quo auctore hoc dicam forte requiris, ex conuentione ipſa, quæ ita finiuit locationem donec pretium exolueretur, cuius ſoluendi poteſtas iam non eſt integra commiſſa venditione ſi venditor legem commiſſoriam exercere velit. Finitur ergo ſtatim lege commiſſa cauſa ſoluendæ mercedis. Tu hæc non cernis, quia tu ipſe tibi faſcinas oculos.

Ad Cap. XII.

HOc capite innumera compoſuiſti menda atque mendacia. ac primum quidem, Dominum meum ſcribere, puberem ſine curatore ſuo ex quibuſcunque contractibus indiſtincte obligari ciuiliter, quod neque ſcripſit neque ſenſit, & non ſenſiſſe ſatis oſtendit Obſ. xix. cap. xxxiii. in quo nominatim ſcribit, ex contractu venditionis rei ſuæ puberem ſine curatore ſuo non obligari. Verum cur tibi non liceat ſcripto eius appingere,

in ſubtilitate, cum & idem quodammodo audeas in *l. 8.* A
C. de rest. in int. dum ais minorem xxv annis qui curatorem habet non eſſe abſimilem ei cui a prætore curatore dato bonis interdictum eſt. Vis enim hanc comparationem minoris cum eo qui bonis interdictum eſt valere in omnibus, hæc, inquis, de rerum alienatione agatur, hic non, cum lex ea tantum vtatur in alienatione bonorum, vt regula quoque iuris, quæ furioſum ſimilem facit ei cui bonis interdictum eſt, in damnis dumtaxat amittendæ rei ſuæ locum habet, non in cauſis omnibus. & illud quoque ipſe poſtea à te ipſo deſciſcens eodem capite confirmas, non eſſe ſcilicet extra cauſam alienationis bonorum congruam minoris cum eo cui bonis interdictum eſt comparationem.

Cum autem literis hoc diſtare curatorem furioſi vel B
prodigi a curatore minoris xxv. an. quod hic detur bonis, ille perſonæ principaliter, vt puto, ſi æger animi non es intelligis hunc dari bonis, illum perſonæ. Atquin nullus eſt curator omnino qui principaliter detur perſonæ. Omnes dantur bonis. quod ratio propter quam dantur probat. Cur prodigis dantur? quia bonorum adminiſtratio eis interdicta eſt. Cur furioſis, cur aliis pleriſque? quia rebus ſuis ſufficere negotiave ſua tueri non poſſunt. Et audi de curatore furioſi quid dicat Iulianus *l. 7. de cur. fur.* Non ſolum patrimonium tueri debet, quaſi ſcilicet in hoc principaliter datus vt patrimonium tueatur, ſed etiam corpus & ſalutem furioſi. Et placet valde quod Acc. l. 1. eod. in poteſtate curatorum eſſe interpretatur in cura. Cura bonorum potius quam perſonarum. Audi etiam quid Hermogenianus de curatore furioſi & C
prodigi & pupilli, in *l. inter, de adm. tut.* his plane rerum adminiſtrationem committi: nec ſeparat, quod obſerua, curatorem furioſi vel prodigi a curatore pupilli. ergo nec a curatore minoris & pupilli nomine illo loco *κατ᾽ ἀντονομασίαν* etiam pubes continetur, *vt l. ſciendum, de rit. nupt.* igitur nec tu eos vllo modo ſeparare debuiſti.

Ex *l. cum in vna §. vlt. De app.* falſo colligi, ais puberem adire hereditatem ſine curatore ſuo, nec cur falſo id ex ea colligatur oſtendis. Diſce vero etiamſi non lubet, diſce verbis quibus te cædimus vt recte colligatur. Lex ait, ad adeundam hereditatem pupillo tutore auctore opus eſſe. quare? quoniam inquit, curatoris auctoritas ad hoc inutilis eſt. ratio eſt generalis vt eſſe debet ducta ex eo quod aditio hereditatis eſt actus ſolennis & legitimus, *l. actus, de reg. Iur.* & ea quæ ſolennitatem iuris deſiderant neque per curatorem neque curatore auctore expediri poſſunt, *l. curatorem, de auct. tut. l. per procuratorem, de adq. her.* Ex ea ita colligo. Cui quid rei adhibere, inutile eſt, nec adhibere neceſſe eſt. Ad adeundam hereditatem curatoris auctoritatem adhibere inutile eſt. Ergo nec adhibere eam neceſſe eſt.

Tu verò in contrarium vt probes a pubere non poſſe hereditatem adiri non adhibita curatoris auctoritate, perperam adducis *l. cum quædam, C. de adm. tut.* quoniam ea lex adeunte pupillo vel pubere non exigit in vtroque auctoritatem tutoris vel curatoris, ſed auctoritatem in pupillo ſcilicet, conſenſum in pubere. Ait enim in initio auctoritatem ſuam vel conſenſum, quod & in extremo ita repetit, Ex huiuſmodi auctoritate vel conſenſu. Repetitio oſtendit curæ Iuſtiniano fuiſſe ea duo ſeparare. qua ratione vero niſi ratione perſonarum pupilli & adulti? quod ſit harum perſonarum inter ſe ſeparata ratio. Conſentire autem videtur curator puberi adeunti qui ei conſilium dat vt adeat, à quo conſilio multum diſtat auctoritas, vt in *l. 2. de accuſ.* & apud Paulum *v. Sent. tit. 7.* ex conſilio tutoris vel curatoris. longe aliud eſt quàm ex auctoritate. Quamuis recte pubes adeat hereditatem ſine curatoris auctoritate, non tamen id facit, neque facere debet ſine conſilio eius. Conſilium conſenſuſve negotium non perficit, auctoritas perficit.

Præterea negas, puberi ſine curatore recte ſolui. quo argumento? hoc vno, quod curatori ſolui poſſit. eodem argumento dicam. Procuratori tuo ſolui poteſt. ergo tibi ſolui non poteſt. Quis vel hoc vno argumento non te eruditum eſſe neget? imo quis non deſipere mentis cum dicis nihil pertinere ad confirmandam ſententiam eius qui dicit minori ſolui recte ſine curatore vel tutore auctore, quod M. Tullius ait, mulieri ſolui recte ſine tutore auctore. Cedo cur nihil id ad eam rem pertinere arbitraris? quia, inquis, M. Tullius tam de maiore muliere loquitur quàm de minore. Qua ſo ſi & de minore, nihilne igitur pertinet ad minorem qui ſoluit ſine tutore auctore. eiuſdem generis eſt quod ſtatim quaſi ex iure antiquo refers, mulierem eſſe in perpetua tutela mariti, & conueniendo in manum mariti tutela liberari: hoc enim dicis, eſſe in tutela mariti & non eſſe.

Ad hæc negas, puberem recte iuſiurandum deferre ſine curatoris auctoritate. quo verò argumento? quia, inquis, in *l. nam poſtea §. ſi minor, de iureiur.* curatoris nulla mentio fit. ſane ita eſt, curatoris nulla mentio fit. ex quo non efficies, curatorem in ea re deſiderari. nam ſi deſideraretur, curatoris mentio fieret. Efficies rectius, non deſiderari.

Poſt hæc qua ratione quave fronte negas quod Dominus ad *l. puberes, de ver. obl.* ſcribit de pupillo tantum ſcripta in *l. 24. eod. tit. & l. 1. §. exercitorem, de exerc. act.* argumentum præbere ex contrario non valere eadem in pubere, ſicut & quod de pupillo aut de re pupilli tantum ſcriptum eſt in *l. 20. §. 1. de nouat. l. cum prætor, §. pen. de iud. l. bonæ fidei, de adq. rer. do. l. 8. de accuſ. l. 1. C. de inut. ſtip.* idem vult hodie diſcas eſſe ſcriptum ἐξ ἀνάλογίας, quod ſcilicet in pubere aliud obtineat. id verò qua ratione quaque fronte negas? fronte, ſed ratione nulla.

Poſtremo calumniaris manifeſto quod generaliter & abſciſe Modeſtinus ſcribit in *l. puberes, de ver. obl.* his verbis, Puberes ſine curatoribus ſuis poſſe ex ſtipulatu obligari, dicens, non eſſe ſcriptum, non eſſe regulariter verum, ſed aliquo caſu tantum, puta, Si nulla captio ſit adoleſcentis, quod calumniæ genus iteras etiam C. xix. a quo vel hoc loco ſi non oratio Modeſtini, non inſultantium ſermo, te deterrere vel inſcriptio legis debuit, quæ eſt de præſcriptionibus, & adſignificat, quod ea ſententia quaſi generalis valeat etiam capto adoleſcente, dolo aduerſarij, hoc caſu aduerſus actionem ex ſtipulatu adoleſcenti præſcriptionem dari fere Plautinæ D
ſimilem; Ni dolo malo inſtipulatus ſies, niue etiam dum ſiem v. & xx. annos natus. quo pertinere *l. 7. in fi. de except.* & eam præſcriptionem eſſe ex lege Lætoria alio loco Dominus docuit.

Ad Cap. XIII.

QVod vulgo ita ſcriptum eſt in *l. 3. de reg. Cat.* Catonianam regulam non pertinere ad hereditates, tu conaris defendere primum, quia regula Catoniana de legatis concepta eſt, non de hereditatibus, ac ſi non vt in xii. tab. & in edicto *de leg. præſt.* & in illa regula veteri legatorum appellatione etiã hereditates non contineantur. Tum quia ad ea tantum legata regula Catoniana pertinet quorum dies cedit à morte teſtatoris, quod eſt verũ, & hereditatũ dies non cedit à morte teſtatoris, quod non eſt omninò verum. quia ſtatim a morte teſtatoris adiri atque adeò tranſmitti poſſunt, & quodammodo igitur dies earum cedit à morte teſtatoris. qua de E
cauſa Theophilo ſemper idem eſt delationis & ceſſionis dies, ac præterea Domine, conaris id defendere arg. l. *82. De adq. her. & l. 42. de her. inſt.* ſane perperam: quia vtraque lex pertinet ad leges nouas Iuliam & Papiam, vt in vna oſtendit inſcriptio, in altera hæc verba, Ante apertas tabulas, & ad legem Iuliam & Papiam regulam Catonianam non pertinere conſtat, *l. vlt. de reg. Caton.* Nihil igitur agis niſi profers teſtimonia quæ pertineant

pertineant ad ius antiquum cuius iuris eſt regula Catoniana. Non etiam verum quod ex Ioanne adfers, inſtitutionem ſui heredis valere, etiamſi teſtamenti faciendi tempore non fuerit cum eo teſtamenti factio. & verior eſt Azonis ſententia, vt in neceſſariis & in ſuis exigi hanc qualitatem teſtamenti faciendi tempore. quia cum nuſquam vnquam ſit proditum in iis ceſſare regulam Catonianam, & in his eam obtinere, præſumendum & exiſtimandum eſt. nihil imperito audendum contra.

Dominus autem meus liquido probauit regulam Catonianam etiam ad hereditates pertinere ex *l. ſi à Primo, de lib. & poſt.* in qua mutus taces, & ex *l. pen. de reg. iur.* in qua plane tibi deſit animus, deſit oratio, & mens, modo effectum regulæ Catonianæ, qui quid aliud eſt quàm regula Catoniana in hereditatibus locum habere concedenti, ſed ægrè, quoniam addis, aliqua ex parte, quod cur addas non aperis, quia nec potes, ægritudine animi tibi aliqua ex parte adimente mentem, modo dicenti rationem *d. l. pen.* non ſumi ex regula Catoniana, ſed ex eo quod in heredum inſtitutionibus tribus temporibus capacitas exigitur. quod perinde eſt, ac ſi diceres, quia in heredum inſtitutionibus locum habet regula Catoniana. denique regulam *d. l. pen.* eſſe regulam Catonianam quis hic naribus non indulgeat? quis non te deridendum propinet? & vel tunc maxime cum legerit te aliqua ex parte probantem Accurſii interpretamentum quo, in *d. l. 3.* hæc verba, *ad condicionales inſtitutiones*, ex quibus efficitur regulam Catonianam pertinere ad puras, ita interpretatur ad legata relicta teſtamento in quo ſub condicione heres inſtitutus eſt. Hoc probas. Lorarij igitur afferte flagra, aut Digeſta date in ignem quæ hæc nobis dant portenta non verba. Etiam audes effrenus ex hoc interpretamento efficere regulam Catonianam non pertinere ad legata pura ſi heredis inſtitutio non fuerit pura. quo quid abſurdius?

Non eſt ſatis. Dominus meus reponit in *d. l. 3. libertates* pro, *hereditates*. Eſt magnus criticus, magnus obſeruator. Statim ſicubi inſedit, agnoſcit erratum, quia artis ſuæ potens, & in erratorum cauſis dignoſcendis exercitatiſſimus eſt, vt librariorum culpa commutentur vocabula alia pro aliis optime nouit. Et libertatis hereditatiſque appellationum ſcit frequentem eſſe commutationem, quam indicare non veretur ſi qua vrgeat ratio magna atque perſpicua, vt & poſtea fecit in *l. ſi ita ſcriptum §. regula, de lib. & poſt.* nec ſine exemplo cum & in Quintiliani declamatione CCXCVIII. alius eandem commutationem indicarit. At qua ratione demonſtras in *d. l. 3.* non eſſe legendum libertates, pro hereditates videamus. quia, inquis, vbi legatorum fit mentio, quid attinet libertates nominare cum legatorum appellatione etiam libertates contineantur? ergo non eſt legendum libertates. Stulte, in regula ipſa Catoniana non vis legatorum nomen accipi generaliter vt comprehendat etiam heredum inſtitutiones, in *l. 3.* vis accipi generaliter. Accipe potius in regula generaliter quia vetus regula eſt, in *l. 3.* quæ eſt Papiniani iuris interpretis noui, & in verborum vſu religioſiſſimi, accipe ſpecialiter ita vt quemadmodum paſſim in aliis interpretibus & conditoribus iuris libertates ſeparantur à legatis, ſic & in Papiniano eadem ſeparatio fiat atque diſtinctio. Cetera lectori expediet Obſer. IIII.

Ad Cap. XIV.

IN *l. circa*, C. de loc. ponis quoſdam ex ſociis fundum communem locaſſe in ſolidum, & hoc quæri, an ceteri locationi ſtare teneantur. & reſcribere Impp. ceteros locationi ſtare debere ſi nihil in ea cautum ſit contra morem regionis, non etiam ſi quid cauerint, vt ſi remiſerint penſiones contra morem regionis. A Cur omiſiſti quod eſt in lege? Et contra legem contractus. Sane quia non eras adeo ſtupidus, vt non ſentires hæc verba tuam labefactare hypotheſim. nam ſi remiſerint penſiones contra fidem contractus, contractus igitur præceſſit remiſſionem, non etiam de remiſſione conuentum quidquam eſt in ipſo contractu, quem etiam habuiſſe quoſdam ex ſociis non omnes vnde ſumpſiſti? ego præſumpſerim melius fundum communem omnes locaſſe, quia ita fieri communiter ſolet; & quia vt vendere aut pignerare, ita nec locare ſocius ſocij partem inuito ſocio poteſt, nec conuentio cum aliis perſonis facta aliis nocet. & *l. 6. §. ſiue autem, com. diuid.* ponit quidem vnum ex ſociis locaſſe fundum communem, non tamen locationi ceteros dicit ſtare debere. Reiecta tua B hypotheſi ad *d. l circa*, ex Baſilicis, quæ in ea habent, *ſi quid*, non, *ſi nihil*, vt tradit Obſer. XVI. Dominus meus ſimplicius eam interpretatur, nempe hoc modo: Etiamſi quid in locatione conuenerit contra morem regionis, contractus fidem eſſe ſeruandam ac ſi ex locatoribus communis fundi poſtea quidam remiſerint penſiones contra fidem contractus atque contra morem regionis, hoc aliis non præiudicare. Non vna vero ratione tantum vetat in ea ſcribi, Si nihil quod etiam contra morem regionis conuentionem factam ſeruari oporteat, ſed quia his verbis, Circa locationes atque conductiones maxime fides contractus ſeruanda eſt, inconcinne ſubiicitur, Si nihil ſpecialiter exprimatur contra conſuetudinem regionis. Congruentius enim dixiſſet, Circa locationes atque conductiones maxime conſuetudo regionis ſeruanda eſt ſi nihil, &c. quod & *l. li-* C *cet eod. tit.* confirmat & hæc adnotatio Theodori, *κατὰ τὸ ἔθος τῆς χώρας γίνεται ἡ μίσθωσις εἰ μὴ ἄρα ἐναντίον τι δόξει. δύναται γὰρ ἕκαστος συμφωνεῖν τὸ ὑπεναντίον κατὰ τοῦ ἔθους τοῦ κλίματος, ἀλλ᾽ αὐτὸν μόνον καὶ οὐ ἄλλους προσχηματίζει.*

Ad Cap. XV.

SI vt à Petro Fabro V. C. ad verbum furatus es ſuppreſſo eius nomine, in *l. 79. de reg. iur.* ità rectè Flor. ſcriptum habeat, *Non quid habeat actor*, hic eius regulæ ſenſus eſt, In iudiciis quibus de fraude agitur non quid habeat actor conſiderari, vt eo quod non habet D ſtatim fraudatus iudicetur, niſi & id quod non habet per aduerſarium factum ſit vt non haberet, quem ſi accommodemus non ad rem tantum principalem, qua actor fraudatus eſt, ſed & ad cauſam rei, & non tantum ad fraudatorem, vel ad eum qui fraudem participauit, ſed etiam ad quemlibet malæ fidei poſſeſſorem, quo cum agatur, quæſo cur non tibi ſatis videtur ea regula eſſe generalis quam Pap. in *d. l. 79.* generaliter obtinere dicit, & in eadem fere cauſa, in *l. ſi nauis §. vlt. de rei vind.* Si ſatis eſt generalis, fruſtra præſertim à te non patiar addi, quo ſit generalior pertinere etiam eam ad non poſſeſſorem, veluti ad heredem qui rem à ſe Titio legatam vendidit, & tradidit Titio ignoranti eam rem ſibi legatam, qua ex cauſa heredem ais teneri actio- E ne ex teſtamento, quia non tam conſiderandum eſt quid habeat Titius quàm quid per heredem habere non potuerit. qua in ſpecie non vides competere Titio eo nomine actionem ex empto vt pretium reciperet, non vt ais, actionem ex teſtamento, quia res ei tradita eſt ex cauſa emptionis, non ex cauſa legati, *l. cui res, de act. emp. l. huiuſmodi §. qui ſeruum, de leg. 1.* Si non eſſet tradita, competeret ex teſtamento in heredem pretio non ſoluto, vt rem actoris faceret, & Titium liberaret actione ex vendito, pretio ſoluto vt etiam pretium reſtitueret, vel ſi de re tradenda cœperit agere Titius ex empto nondum cognito legato poſt in ipſo iudicio empti cognito legato, non prohibebitur mutare actionem & agere ex teſtamento, *d. §. qui ſeruum, l. edita, C. de eden. l. 4. §. vlt. de nox. act.* In hac ſpecie, quia res tradita eſt,

alioquin dominus rei Titius ex causa emptionis, vt posita, factus non fuisset, cessat actio ex testamento, & pretio soluto actio ex empto competit, vt pretium heres restituat, pretio non soluto vt Titium liberet actione ex vendito. Et agente Titio quod ais non considerari quid habeat Titius, sed qui per heredem habere non potuerit, dum vis superiorem regulam ad hanc speciem accommodare, hac sponsione qualibet contenderim neminem vnum esse qui intelligere possit. hoc enim tantum est in comperto quid habeat Titius. habet rem sibi legatam. quid per heredem habere non potuerit, non apparet nihil enim potuit habere cui heres quo minus id haberet obstiterit. quid ei absit, videmus. abest pretium quid facto heredis non habeat, non videmus. In hac noua specie qua superiorem regulam amplificas, locupletas scilicet, & generaliorem facis, sane agis cucumerem, non hominem.

Nondum est finis. Βασιλικῶν iterata negatio non est improbanda quatenus & hunc perspicue sensum efficit superiori non absimilem, Non quidquid non habet actor qui de frande agit eo omni fraudatum cum videri sed eo tantum quod dolo aduersarij habere non potuit. que de causa ἀδιάφορον quod esse à Domino didiceras ex Obs. xv. c. xix. hoc an illo modo ea regula conciperetur, tu etiam initio huius capitis id tibi vindicasti.

Ad Cap. XVI.

QVid ais? Ex stipulatione in diem concepta statim nasci obligationem, & consequenter nasci etiam statim actionem. Negamus istam consequentiam. Non quodcunque est in obligatione, est etiam in petitione, *l. 9. Vt leg. no. cau. l. si dies, in pr. quan. dies leg. ced. l. 8. §. vlt. rem. rat. hab.* & siue stipulationi dies sit nominatim adiecta siue tacitè insit, obligatio quidem nascitur, & incipit statim, sed non etiam actio, *l. 14. l. interdum, l. insulam, De verb. obl. §. omnis, Inst. eod. l. certi §. 1. De reb. cred. l. 186. De reg. iur.* vt merito apud Ciceronem rideatur patronus, qui actioni petitæ ante diem postulabat addi exceptionem cuius pecuniæ dies fuisset, & pari ratione rideri Accursius potest qui *l. 1. C. de cond. ex lege,* his verbis, Ante tempus debita exigi non posse, addit, tibicinem hunc, obstante exceptione. ridearis ipse tu, qui addis, obstante exceptione dilatoria, quasi exceptio dilatoria, si credere dignum est, pertineat ad causam debiti, cuius solutio sit dilata in diem, stulte in eam rem adducto *§. appellantur, Inst. de except.* qui non D est de obligatione in diem, qua de agimus, sed de pura obligatione, exceptione pacti temporarij de non petenda statim pecunia in obligationem deducta. Quod autem dicitur, quo tu argumento in hanc rem vteris etiam capite sequenti, eum qui ante diem agit male aut perperam aut non recte agere, hoc ipsum ostendit actionem ante diem nullam esse. alioquin videretur quis plus tempore petere, vel vt loquitur *l. liber 2. §. pen. De verb. obl. & § plus, Instit. de act.* præmaturius petere ipso iure posse. quod quis admittat? nec alia ratione verò qui ante diem agit non dicitur nihil agere quàm quod si nihil ageret non incideret in periculum plus petitionis. At male agere dicitur sicut qui re plus petit, *l. 4. de comp.* E hic quia eius quod plus in re est nulla ei competit actio. ergo & ille, quia eius quod plus in tempore est nulla ei competit actio. Ducis aliud argumentum ex *l. si in lege §. si domus, Loc.* quod dicat statim agi posse. perperam, quia non hoc dicit quasi ex natura obligationis in diem, sed quasi conductio pro finita habeatur. colono coloniam deserente atq; adeo totius quinquennij pensiones sine metu vllius exceptionis exigi statim possint non expectato fine quinquennij, perperam quoque & inconstanter mutato argumento *d. §. si domus,* capite sequenti scribis, quod dicat opera quædam ex lege locationis præsenti die præstari debuisse, quia id ex facto

A est, & ex obligationis puræ natura, non obligationis in diem de qua agimus. Ex pura non negamus & actionem nasci statim. In interpretatione vero *l. insulam* non te pudet etiam aperte nugari dum quod abscisè ait ante diem non committi stipulationem, ita interpretaris, non quidem in id omne, quod interest committi, sed committi tamen in quid committatur vt nesciens neque declarans. Hoc ipso cap. dum conaris interpretari *l. 113. de verb obl.* scrua quam longe ab ea recedas. Lex dicit, fuisse aliquod tempus ante Kal. Iunias quo stipulator non est arbitratus neque desiderauerit opus fieri. Tu dicis fuisse aliquod tempus quo suum arbitrium interposuit stipulator aut interponere paratus fuit. Lex dicit, fuisse aliquod tempus quo stipulator non est arbitratus, vt opus fieret eo quod opus iam fieri ante Kal. non po-B tuisset. Tu dicis fuisse aliquod tempus quo stipulator non est arbitratus, vt opus fieret, eo quod mortuus arbitrari non potuisset. Lex duas notat causas propter quas aliquo tempore stipulator arbitratus non est. Tu notas vnam tantum. Lex non dicit opus cœptum fuisse. Tu dicis: Lex dicit pœnam esse commissam. Tu dicis inutiliter esse commissam, quia petenti obstat exceptio, ea scilicet quam initio vocasti dilatoriam. Lex propemodum esse commissam. Tu simpliciter esse commissam. Tot vero modis cum aberras à lege ipsa, qui fieri potest vt veri, sinceri aut sani ex ea efficias quidquam? Sane quod efficis, Pœnam ipso iure committi ante Kal. Iunias statim atque certum esse cœpit ante eam diem opus effici non posse, etiam die prolato posteaquam id certum esse cœpit, hoc non est verum sine temperamento illius ar-C ticuli, propemodum, quia scilicet non ante peti potest quam Kal. Iuniæ præterierint, *l. 8. & 72. §. pen. eod.* Vbi præterierint, peti possunt perinde ac si dies operi efficiundo prolatus non fuisset.

Ad Cap. XVII.

SIngularis sapientia tua in hoc capite se ostendit à communi, vt fateris aliquantum recedens, omnino, vt fatemur à communi sapientia sensuque recedens. Quæstio est ex hac stipulatione insulam certo loco ædificari quando agi possit, qua in re pugnat *l. 14.* cum *l. 72. §. vlt. de ver. obl.* in hac Vlpianus ait, diem stipulationi cedere, & agi posse statim atque mora faciendæ insulæ fieri cœperit, nec expectari vt tantum temporis prætereat quanto insula ædificari posset. In illa ex Celso Pomp. tradit agi ex ea causa non posse antequam tempus præterierit quo insula ædificari posset. Tu concordiæ sequester honoratius quid arbitraris? Vbi, inquis velut ex aliquo adyto, moram promissor facere cœpit inchoando ædificio, statim agi posse, sed in id tantum quod stipulatoris interest ædificium inchoari, vel vt tu loqueris, non inchoari vel non esse inchoatum, vel non effici, vel non fieri (tot enim modis hoc varias) perquam ineptè, quia ædificium non inchoari, ad eius vtilitatem non pertinet, & in id quod interest agere est vtilitatem persequi quæ ad nos pertinet, *l. eum qui §. vlt. de fur.* Porro vtilitas stipulatoris est ædificium inchoari, inutilitas non inchoari. agit igitur ex stipulatu quanti interest inchoari, non quanti interest non inchoari, vel non fieri, sicut conductor ex conducto agit quanti sua interest fundo frui, non quanti interest fundo non frui, emptor ex empto quanti sua interest rem habere, vel rem vacuam sibi tradi, non quanti interest non habere vel non tradi, possessor interdicto vti possidetis, quanti interest possessionem retinere, non quanti interest non retinere. & subiicis agi vt indemnitati stipulatoris quoad efficiendum opus, & paulo infra quoad consummationem futuram operis, consulatur. mos hic est proprie tuus vt dicas semper & ferè pagina quaque quoad pro quod ad intrepidus nec lora metuens. Postea negas agi posse in

in id quod in totum vel in partem intereſt. quid audio? Agi poſſe in id quod intereſt ædificium, vt loqueris, non inchoari, & agi non poſſe in id quod intereſt vllo modo nec in totum nec in partem. Abi in malam rem cum atro iſto tuo ingenio & fanatico. Hoccine pacto concordiam iungis inter Vlpianum & Celſum? Lorarij quid ceſſatis? Quid rurſus audio? Non agi in id quod intereſt, ſed agi vt indemnis damno ſeruetur ſtipulator, ac non idem ſit prorſus agere in id quod intereſt, & agere de indemnitate, *l. dominus, in fine, Loc.* Verum nec probare cuiquam poſſis vllo auctore, ſtatim à non cœpto opere agi poſſe in id duntaxat quod intereſt opus inchoari, non arg. *l. ſi in lege, §. ſi domus,* & l. *dominus §. vlt. Loc.* cum in vtraque dicatur colonum qui deſeruit coloniam ſtatim, id eſt, non expectato fine quinquennij, totius temporis, id eſt, totius quinquennij, ad ſoluendas penſiones ex locato conducto conueniri poſſe. ergo in omne id quod ex ea cauſa locatoris intereſt, & ad ſoluendum vt lex ait, non ad ſatiſdandum, vt tu ais, nec enim is qui ad ſoluendum tenetur ſatiſdando liberatur, *l. 5. de ſtatulib. l. promiſſor §. vlt. de conſt. pec.* Non item *l. continuus §. item qui inſulam, de verb. obl.* ex his verbis, Item ſi non inchoetur opus, id tantum æſtimetur quod in illo interuallo effici potuit, quia vt in ſtipulatione Epheſi dari, de qua egit ſuperiore §. 1. C. dixit virum bonum æſtimare quanto tempore id effici poſſit, ita etiam in ſtipulatione inſulam fieri, mox ſubiicit in d. §. item qui, ſi non inchoetur opus, id tantum æſtimari quod in illo interuallo effici potuit, id eſt has eſſe tantum partes iudicis & boni viri, quod etiam eſt proditum in *l. inſulam §. 1. Loc.* vt æſtimet quanto interuallo iuſti temporis inſula fieri potuerit, vt non niſi eo tranſacto detur actio ex ſtipulatu. & hoc tuarum ineptiarum acerrimus Obſeruator ſcripſit, non vt tu mentiris, æſtimari in quod in illo interuallo, verbi gratia menſe, quo non eſt inchoatum opus, effici potuit, vt inde æſtimetur quaſi membratim per ſpatia menſtrua quanto tempore totum opus conſummari potuerit. quod ille non ſcripſit. at cur non liceat tibi addere vel demere alienis ſcriptis cui quod eſt in prouerbio, de gloſſis ſtationis veſtræ hodie ſoli amicum & ſolemne id eſt.

Pari audacia mentiris, eundem ſcribere Vlpianum, Sabinianum & Pomponium Proculianum fuiſſe. quod neque ſcripſit neque cogitauit vnquam.

In errore etiam illo triuiali verſaris vt exiſtimes, Vlpianum libros ad Sabinum, non ſcripſiſſe ad Maſſurium Sabinum contra *l. vlt. C. de her. inſt.* & inſcriptionem *l. 1. de legation.* & aliter quam crebra apud Athenæum cum Vlpiano Maſſurij, collatio ſuadeat, qui & magiſter Caſſij dicitur in *l. dicere, de rec. qui arb. rec.* quid dico in errore triuiali? imo tuo proprio cum ais Vlpianum ſcripſiſſe non ad illum, ſed ad Fabium Sabinum. quem enim tu hic nobis Fabium Sabinum obtrudis qui nuſquam vnquam eſt. Lampridius quidem cui tamen nec hac in re fidem habemus Sabinum nominat Conſularem virum ad quem Vlpianus libros ſcripſerit, Fabium Sabinum non nominat. Huic adiungis etiam æque triuialem & compitalitium errorem, Nihil eſſe contrarium in corpore Iuſtinianei iuris, Iuſtinianum hoc teſtari aut Iuſtiniani vice Quæſtorem eius, quod perinde verum eſt atque id quod teſtatur idem, nihil in eo opepere eſſe ſimile. Commendauit opus quod quale eſſet apparebat. quæ res non obligabat fidem. nec poterat etiam intra triennium aut quadriennium quo id perfecit, tale præſtare quale ſe præſtare iactat. Ioannes eris ſemper in iure nouus niſi hunc capiti tuo errorem excuſſeris, & huic te ætati præbueris quæ Dei beneficio detexit, ſimilia eſſe multa in illo corpore iuris, pugnantia inter ſe multa, mutila & imperfecta multa, confuſas ſæpe à pluribus auctoribus leges, veſtigia ſectarum innumera, menda complura creata vel ex no- A tis literiſue ſingularis quibus libri veterum referti erant, vel ex Triboniani incuria potius quam imperitia, vel ex gloſſematis veterum & recentium interpretum, vel ipſius Triboniani conſulta opera, cui licuit auctorum verba mutare aut alienis ea intermiſcere ſuo arbitratu. Detexit inſuper ius omne conſpurcaſſe Doctores à quibus profectus & inſtitutus es, eodem fere tempore, quo & Deus voluit ceteras artes omnes conſpurcari, occuli, obſcurari, & homines paſſim aberrare longe à claritate ſua. Non nos, vt tu ais in epiſtola non tua, ſed illi in iure imitati ſunt Manichæos aut Arrianos, nos quæ illi fædarunt & corruperunt priſtino nitori reſtituimus, nihil innouamus, ſed innouata in antiquum ſtatum ſedemque ſuam reponimus. Denique non recentia ſunt quæ damus, ſed recentara. Et quod ad ſtipulatio- B nem inſulam fieri qua de agitur attinet, diſce docendus adhuc, vt in ſtipulatione quæ in dando conſiſtit, fuit diſſenſio inter Sabinianos & Proculianos, vt conſtat ex *l. ita ſtipulatus, de verb. obl.* ita in ea quæ in faciendo conſiſtit non eſſe abſimile vero eos inter ſe diſſenſiſſe maxime Pomponio in *l. 14. eod.* non alia quam Celſi auctoritate freto quaſi principe huius ſententiæ, quam tamen Paulum & Marcellum ſequi non negat, & Iulianum *l. interdum, l. ſi inſulam, l. exiſtimo §. vlt. eod. l. quotiens, de op. lib.* Quod verò Vlpianus eam non ſequitur in *l. 72. §. vlt.* id recte præſumit, Vlpianum ſumere ex altera ſchola, ſciens à Paulo eum facile & libenter diſſidere. Denique illam antinomiam imputat Triboniano, quem tamen vt obiicis, non adeo contemnit, immo ſummis ſæpe laudibus veneratur & C colit.

Tranſeo ad alios errores. Operas certas in ſtipulationem deductas non vis ex die interpoſitæ ſtipulationis cedere niſi mora interuenerit quod eſt manifeſto contra *l. quotiens. De op. lib.* quæ hunc modum non addit, ſi mora interuenerit; & verius eſt cedere eas ſtatim etiamſi nulla mora interuenerit. alioquin non ex die interpoſitæ ſtipulationis cedunt, ſed ex die moræ. verum peti non poſſunt ex Celſi ſententia antequam tempus præterierit quo præſtari poſſunt, vel ex ſententia Vlpiani non niſi poſt moram. Non omne, quod ceſſit quodue debetur, & peti poteſt.

D Non intelligis quid his verbis ſignificetur, in *l. interdum de ver. obl.* Tunc incipit actio cum ea per rerum naturam præſtari poteſt, quod non eſt, cum inchoari opus poteſt, vt tu interpretaris, ſed cum ea res ex qua pura ſtipulatio dilationem accipit, per rerum naturam præſtari poteſt, id eſt, cum partus editus eſt cum fructus percepti ſunt, cum tempus præteriit intra quod domus ædificari potuit. addamus ex ſequentibus, vel intra quod Carthaginem perueniri potuit, *vt l. 34. §. Imp. de ſtatulib. l. 39. §. vlt. De fideiuſſ.* vel cum indictæ ſunt operæ officiales, vt *d. l. quotiens.* ex quo ſequitur ex nulla illarum quinque ſtipulationū quæ proponuntur, in *d. l. interdum,* actionem incipere ſtatim ex Pauli ſententia, quod tamen tuum capitulum non admittit, in tertia & quarta, quod refutauimus ſatis capite ſuperiore.

Non intelligis etiam quod ait *l. eum qui §. vlt. de* E *verb. obl.* diem adiectum efficere ne præſenti die pecunia debeatur, quia non obligationem, ſed petitionem naſci negat, vt recte Acc. interpretatur, & verbum debeatur pro petatur vſurpat, vt *l. ita ſtipulatus, in fi. eod. l. quia balineum, qui por. in pig. hab.*

Ad Cap. XVIII.

CVr non vis in *l. 3. De off. præt.* ita legi, vt dicat Vlpianus Barbarium ſeruum fugitiuum quamdiu latuit non dignitate prætoria functum, repoſito *Non,* pro *In,* quod eſt in Flor. & niſi ita commutes, fruſtra eſt. Quia, inquis, ſi ita legatur, Vlpianus ſibi ipſi diſcrepabit,

qui paulo ante scripsit, verum esse prętura eum functum. Imò Pomponius hoc scripsit, non Vlpianus. non ergo Vlpianus discrepat ipse sibi. Et Domino ex Vlpiani sententia dicente, falsa prætura eum functum non vera, vt M. Perpennam peregrinum falso consulatu, quid agis? Confugis, ô infelix, ad Thesaurum linguæ Latinæ, & quæris an alio significatu possit falsus cōsulatus dici quā non veri consulatus, & inuenis falsum honorē dici pro eo, qui indigno defertur, & falsam lacrimulam, falsum solem pro fallaci, falsos mortales pro fallacibus. hæc arripis confestim & concinnas hoc caput ex hisce quisquilis, vt efficias & falsum consulatum dici qui indigno defertur, non qui verus non sit consulatus. ergo vis cōsulatum qui indigno & incapaci defertur vt peregrino, aut præturā quæ indigno & incapaci defertur vt seruo, esse verum consulatum veramque præturam, mox tamen eosdem honores fateris esse mendaces. Si mendaces, ergo non veros. quod & fateris habita scilicet ratione incapacis cui hi honores deferuntur. Per se tamen eos honores esse dicis, quod integer mentis dicat nemo. hoc enim perinde est ac si falsum testamentum, per se diceres esse testamentum sine adiunctione falsi, modium iniquum per se modium esse, cum tamen Paulus ita præcidat, Falsum esse testamentum quod testamentum non est, modium esse iniquum qui modius non est, & similiter falsum tutorem qui tutor non est. his consequenter & falsus honor erit qui honor non est: etsi honor nō est, ergo qui eo fungitur honore non fungitur. Tu stultè, honore fungi, puta prætura aut consulatu. & paria hæc esse prætura fungi & pro prætore munere fungi, atque tutela fungi & pro tutore munere fungi, quæ longe diuersa sunt. qui enim pro prætore vel pro tutore, falsus est prætor, falsus tutor. qui prætura vel tutela, verus prætor, verus tutor, aut sane prætura vel tutela non fungitur. itaque verius est Barbarium non esse prætura functum, aut si, vt somnias, Vlpianus existimauit prætura eum esse functum, non est cur quærat an teneant quæ edixit quæue decreuit: nam si prætura functus est, nemo dubitat quin ea teneant quæ in prætura gessit. At si functus prætura non est, meritò dubitatur, an gesta saltem valeant propter vtilitatem eorum qui apud eum egerunt, vt latius explicat Obser. XVIII. Missi cetera huius capitis qui ea quibus alios consoristi, mihi eluere non fuit operæ.

Ad Cap. XIX.

QVo astu vsus es C. XII. hæc verba *l. puberes, de verb. obl.* Puberes sine curatoribus suis posse ex stipulatu obligari, sic accipiens quasi id non sit generaliter verum, sed aliquo tantum casu possit esse verum, eodem vteris hoc capite, quod ait *l. si seruus, de vsurp & vsuc.* si seruus insciente domino rem peculiarem vēdiderit, emptorem vsucapere posse, sic accipiens, si ignorante domino eam rem vendiderit. regulariter quidem emptorem eam vsucapere non posse, aliquo casu posse. Pari artificio & licentia cur etiam non dicas, si velis, quod ait *l. 2. De accept.* pupillum per acceptilationem sine tutoris auctoritate liberari posse, *& l. 71. De procur.* absentem reum causas absentiæ per procuratorē reddere posse, *& l. 10. Qui test. fac. poss.* eum qui manus amisit testamentum facere posse, aliquo tantum casu esse verum, regulariter non esse verum. Cur non ausis idem si libido fuerit, aliis locis innumeris quibus certissima iuris principia eodem verbo *Posse*, concipiuntur, eandem interpretationem adhibere, & hoc pacto profligare & subuertere regulas omnes iuris. Huius tui acuminis sane gratia eris mihi deinceps Ioannes Robertus aculeo multo iustius quàm fuerit olim C. Visellius Aculeo cognominatus. At quæso quo casu tantum sententia *d. l. si seruus* locum obtinet? Si, inquis, emptor ignorauerit conditionem venditoris, vel si sciuerit quidem, sed liberam eum peculij administrationem habere existimauerit. Hoc ergo casu poterit res furtiua vsucapi? quid ais? quo te proripis? Res furtiua potest vsucapi? Sic videtur, inquis, si modo emptor eam bona fide emerit. nobis videtur te insipientiorem nullum esse. Sic videtur inquis, & huius meæ sententiæ ex contrario argumentum præstat *l. si liberam, C. quod cum eo,* &c. quæ de malæ fidei emptore loquitur. Ita est. sed qua fini? Sane vt efficiat quod est in extremo, emptorem teneri furti, non etiam vt efficiat eum qui malæ fidei emptor non fuerit rem furtiuam vsucapere posse. Relege Obser. XV. & resipisce, aut propera morboniam quo te tua inualetudo vocat.

Quo tibi etiam mens cum *l. si seruus. De adq. pos. & l. pen. § sed & si a filio, De diu. temp. præs.* nihil pertinere dicis ad *l. si seruus, De vsuc.* vel quia de accessione temporis sunt quo res peculiaris antequā seruus eam venderet apud dominum fuit, *d. l. si seruus, de vsucapione,* ac si coniunctæ eæ quæstiones non sint de vsucapione & de accessione temporis implendæ vsucapionis gratia, vel quia illæ sint accipiendæ de re aliena à seruo bona fide possessa iure peculij, quod fatemur, *& d. l. si seruus* de re domini propria à seruo possessa iure peculij, & domino ignorante vendita quod diffitemur, quia hoc modo si accipiamus, hæc erit eius sententia, Rem furtiuam vsucapi posse. quæ perpetuo est falsa, ac ne vno quidem casu vera.

Latinitas tua in hoc capite castigatione maxima eget. Adeste Lorarij. Alios nescio, inquit Ioannes, at ego nunquam scripsi. & infra, Agnosco asseruisse me posse.

Ad Cap XX.

PRiore parte nihil referre ais *l. vlt. C. de his qui sibi adf.* legamus, nec suis literis, an, & suis literis, quod certe verum est, quia ἀπὸ κοινοῦ tametsi legatur, & suis literis, tacite negotio repeti potest, & nihil refert repetatur expressim an tacite. nec aliter Dominus sensit vnquam. nam etsi admonuit ex fide quorumdam librorum manuscriptorum quos habet non sibi vt nec alios quosquam, sed omnibus vt studioso postulanti cuilibet copiam eorum faciat, emendandum esse, nec suis literis, non ideo præcidit ita omnino emendandum esse. denique non dixit emendandum, sed emendandum auctoribus libris scriptis. quod si indifferens hoc est vt ille confirmauit primus, tu nescieras confirmare, numquid ardebas refragandi studio cum quod intelligebas esse indifferens, ita vellicasti ac si non esset indifferens? sed non est quod ex hoc vitio vno te quisquam tamen refractarium aut retorridum vocet, nec vocauit etiam ipse ob hoc solum, verum ob innumera alia quibus squales, & interim tuo more mentiris impudenter cum ἀδιάφορίαν illam affirmas tuo monito factum, vt Dominus vix tandem approbaret quam nunquam improbauerat.

Posteriore parte conaris adhuc tueri absurdissimam interpretationem tuam quam fecisti iam olim ad *l. Titio, C. de leg. 2.* captione tantum capta ex verbo proferre, cuius vim aliam esse autumas quam verbi prorogare & clausulam huiusmodi, quæ vulgaris dicitur in *l. 30. De leg. 1.* Quas pecunias legaui eas heres meus annua bima trima die dato, prorogare quidem legatis diem, vt ait *d. l. 30. & 19. & l. 54. De cond. & dem.* sed non etiam proferre, quod refellit *l. 4. De do. præl.* quæ cum loquitur de vulgari modo proferendi diem legatis, non intelligit alium modum quàm vulgarem illam clausulam, vt subiecta ratio demonstrat, quia relegatio dotis diem suum habet, ex qua efficitur non pertinere illam clausulam ad relegationem dotis. hæc enim ratio huic tantum clausulæ conuenit quæ ad ea legata pertinet, quæ suum diem non habent, non etiam ad ea quæ

quæ diem ſuum habent d. l. 30. Eadem vero ratio quia ſubiecta eſt l. Titio *C. de leg. 2.* fremas quantum velis, vapulabis niſi fatearis illic agi de eadem clauſula vulgari, cum nuſquam alibi legatorum alia clauſula aliter concepta reperiatur, atque ita quod ea lex ait, teſtatorem protuliſſe diem legatorum, non hoc eſſe aliam diem laxiorem quam dederat initio heredi, dediſſe ad præſtanda legata, ſed puris & præſentibus legatis præſtandis interuallum dediſſe ſiue diem. & vt legata pura & præſentia ſiue vt eorum dies proferri dicatur non minus recte quam prorogari, non eſt nouum. Pap. in *l. 26. Quando dies leg ced.* Fratri meo dari volo L. ex reditu futuri anni. propter ea verba non videri, inquit, condicionem additam, ſed tempus ſoluendæ pecuniæ prolatum videri. Pomponius in *l. 12. De leg. 1.* de vulgari clauſula ſcribens, Eum ſermonem, inquit, quo præſentia legata data in diem proferuntur. quod cum ita eſſe iam non poſſis negare ſine rubore, memineris eius quod olim ſcripſiſti, ſi de vulgari clauſula intelligatur *l. Titio C.* non aliter ſententiam eius conſtare poſſe quam ſi ex Cuiacij ſententia ita legatur, Non eſt verum quod Alfenus retulit C. præſenti non deberi. Nam proculdubio præſenti deberi ratio ſubiecta demonſtrat. quia diem proprium habuerunt. Hæc tu. Ego confeſſione tua contentus nihil amplius addo, niſi vt æque ſemper tibi Deus ſanam mentem impertiat qua te modò paulum abire tamen conuicia in quæ deſinis ſimulatque victum te eſſe arguunt. Namque aliud victo quid quam conuicia reſtant?

Extra rem quod Dominus notauit in vulgari clauſula vt proponitur non ſæpius vt tu ais, ſed in l. 19. & 30. tantum, hæc verba, Quibus dies appoſitus non eſt, eſſe interpretis, non miratur te animo comprehendere non poſſe, qui legum & interpretum verbis diſcernendis aſſuetus non es. Diſce eſſe gloſſema. & huiuſmodi gloſſemata in iure maxime formulis eſſe intermiſta quamplurima. nec confuge ad Lælium Taurellum vel ad alios auctores. hoc ſolent quibus deficit aqua. neque mentiare Dominum hac in re à ſeipſo diffidere, ſed lege iterum Obſ. xv.

Ad Cap. XXI.

TOto hoc capite nihil eſt inſulſius. Ille Obſeruator, inquis, ille qui te male vrit, ſcripſiſſe me calumniatur, Magiſtratus municipales legis actionem non habere, qui ſcripſi eos illam non habere ſine mandato. Eadem verba inſequitur Obſeruator dum ait, falſo te ſcripſiſſe magiſtratum municipalem lege non agere ſine mandato, Obſer. xv. Ergo te id ſcripſiſſe calumniatur præcise & ſimpliciter, non additis illis verbis, Sine mandato. Ioannes pudet me tui.

Sequitur, Magiſtratui municipali legis actionem lege mandari, vel à præſide. Et hic etiam pudet me tui, Legis actio lege datur, non mandatur. aliud eſt dare, aliud mandare. Iuriſdictiodem lex dat, non mandat, *l. 5. De iuriſd.* & legis actionem ſimiliter, *l. 3. De tut. & cur. dat.* Iuriſdictionem magiſtratus mandat, non dat, Cognitionem dat non mandat. Actionem procuratori dominus mandat, non dat. A præſide autem legis actio neque datur neque mandatur vllo modo, aut delegatur magiſtratui municipali vel alij, vt tutoris datio non mandatur, *l. 8. De tut. & cur. dat.* nec mandari etiam mandatuve Præſidis tutor dari vſquam dicitur. & alia eſt ratio miſſionis in poſſeſſionem vice cautionis damni infecti, quæ à præſide mandari poteſt ſiue delegari priuato vel magiſtratui municipali, *l. 1. de dam. inf. l. pen. §. vlt. de off. eius cui man.* quia præſidi ſuo iure competit legis actio beneficio legis, non ſuo iure. item miſſio in poſſeſſionem magiſtratui municipali non competit ſine mandato, *l. ea quæ, ad munic.* legis actio quæ magiſtratui municipali competit ſine mandato competit, *l. 4.*

A *de adopt. l. vlt. C. de vind. man.*

Addis, nonnunquam ea quæ imperij ſunt à prætore vel præſide delegari, puta iubere caueri damni infecti, tutores non habentibus dare. His ergo quæ ſunt imperij tutoris dationem adnumeras, quod eſt falſiſſimum, *l. muto §. tutoris, de tutel.*

Item miſſionem in poſſeſſionem ex cauſa damni infecti magiſtratui municipali lege dari cum Accurſio à prætore mortuo, vt ais, non à prætore viuo, iure & beneficio legis eam Duumuiro competere, quod eſt contra *d. l. 1. de dam. inf. & l. pen. §. vlt. De off. eius,* &c. *& d. l. ea quæ,* & nemo eſt hodie paulo verſatus in materia iuriſdictionum, qui non rideat nudis dentibus cum hoc dicentem ex his vnde profectus es quemquam B audit, qui turpe putant, vt ille ait, quæ imberbes didicere, ſenes perdenda fateri.

Item legis actionem magiſtratui municipali dari lege municipali male colligis ex *l. 4. de adopt. l. vlt. C. de vind. manum.* quæ de lege municipali non loquuntur, male ex *l. xxv. ad mun.* quæ de legis actione non loquitur, male ex *l. 1. C. de emanc. lib.* quæ non lege municipali hoc dari dicit Duumuiris vt apud eos emancipationes fieri poſſint, ſed ſi data ſit legis actio, puta lege Pop. Rom. vel Conſtitutione, vt exigit *d. l. muto §. tutoris.* ex lege municipali etiam apud eos poſſe alienigenas ſuos liberos emancipare, quomodo & Vlpianus lib. Reg. in peregrinis manumittendis legem peregrinam ſpectat.

Poſt hæc, Nihil inquis, intereſſe inter mandatum & iuſſum nullo loco dixi. Ioannes hoc te dixiſſe quis arC guit? Reſpondes, quod ille quaſi eum me, de quo proximè locutus fuerat perſtringens interpolat. Contra quid reſeqnar non habeo. quia ille quidem quis ſit intelligo, eum vero me. etiam pecus eſſe aliquod intelligo, quo ex grege tamen non video, quo ille te verbo perſtrinxerit etiam non video. quis hac in re ſit vſus verbi interpolare, neque video, neque percipio. Colaphe, Cordalio, Corax te iſtuc actutum. Ego pergam ad alia.

Ais, non licere magiſtratibus municipalibus legis actionem quam habent aliis mandare. vero. ſed hoc conſtare ais ex *l. 13. de iuriſd.* in qua nihil de magiſtratibus municipalibus, nihil de legis actione. non poteſt igitur id ex ea conſtare.

Sequitur, Legatum Proconſulis nihil proprium habeD re, ſed quod habet ex mandata iuriſdictione pendere. quod falſum eſſe lex ipſa coarguit, qua in hanc rem veteris *l. 13. de off. Proc.* quæ longe aliter loquitur ac tu. Legati, inquit, proconſulis nihil proprium habent niſi à Proconſule eis mandata ſit iuriſdictio. quod ita eſt. habent igitur aliquid proprium mandata iuriſdictione. & eſt veriſſimum. alioquin non haberent adſeſſores, vt *l. 6. §. pen. de pœnis.* non vt in quibuſdam prouinciis lictores & faſces & ſellam, vt in Seuero Spartianus ſcribit. qua de cauſa & à legato Proconſul appellatur quaſi alius, *l. 2. quis & à quo app.* ab eo qui mandatu prætoris vel præſidis ius dicit, quia idem ab eodem appellari videretur, propterea quod ius dixit vice prætoris vel præſidis, legatus proconſulis ſuo quodam iure potius quam E vice proconſulis.

Ab iis tranſis ad ineptiora, & dicis vi generaliter mandatæ iuriſdictionis legatum proconſulis habere tutoris cuiuſque dationem. quod iuris auctores non dicunt, qui legato proconſulis tutoris dationem eſſe aiunt ex Oratione D. Marci, l. 1. De tut. & cur. dat. iudicis dationem ex lege. l. cum prætor, De iudic. Si ex lege, ergo non ex mandato Proconſulis.

Addis, apud legatum proconſulis vi mandatæ iuriſdictionis emancipationes & manumiſſiones fieri, quod, vt iam ante dixi, falſum eſt, quia legis actionem nemo habet ex mandato magiſtratus, ſed ex lege l. xxi. De mand. vind. & ex lege quoque eam non habere legatum

aperte definit *l. 2. §. 3. De off. proc.* & ideo recte veteres libri in *l. 17. De manum.* habent, Sed & apud legatum eius manumittere non possumus, hoc est, sed non vt apud eum, & apud legatum eius manumittere possumus. Sensus est apertissimus.

Et tibi probari quod desideras hunc articulum, Sed non tantum discretiuum, sed coniunctiuum esse, & hunc, Sed &, non tantum coniunctiuum sed discretiuum, id neque à me, neque ab illo impetrabis. noluimus ineptire nulla fere pagina cuiusquam auctoris est quæ hoc tibi probare non possit. Quære modo si vis, eris magnus cantherius nisi inueneris statim, vel si piget quærere nisi Domino credideris qui grammaticos canonas quos vocas, profecto scit apprime, docuit vero vt tu in his libris illi falso sæpius tanquam vitium exprobras, nunquam. quod tamen si fecisset poneret in laude maxima nec dissimularet, sed cum neque collegium, neque ludus vllus, neque domus vel statio priuata vlla vnquam habuit, vel docentem vel discentem præcepta grammatices.

Illud etiam perquam stultum est quod ais, procuratorem Cæsaris aut quæstorem vel legatum proconsulis ex mandato proconsulis posse fungi vice proconsulis, cum *l. 2. C. de off. eius qui vice* &c. principis aut præf. prætorio præceptum exigat.

Omnem stultitiam superat quod ad extremum ais, somniare Dominum qui Pilatum scribit fuisse in Syria procuratorem Cæsaris. Somniare enim dicis Cor. Tacitum, cuius hæc sunt verba xv. An. Christum Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectum esse. Somniare Tertullianum qui in Apolog. Iudæos oblatum Pontio Pilato Syriam procuranti violentia suffragiorum in crucem Iesum dedi extorsisse scribit. Somniare Iosephum, quia Tiberio Pilatum in Iudæam missum fuisse ἐπίτροπον scribit II. ἁλώσεως C. XIIII. quo nomine significari procuratorem Cæsaris Dio ostendit LIII. illo loco, καὶ τοὺς ἐπιτρόπους. &c. Idem vero Iosephus Pilatum subiicit imperio Vitellij legati Cæsaris, cuius sedes fuit Antiochia, & ab eo quoque Pilatum scribit exutum potestate omni Romam allegatum fuisse, in illius locum subrogato Marcello vt esset ἐπιμελητής, id est, procurator. Si Marcellus procurator, & Pilatus quoque cui successit non nisi procurator. At non nego quin etiam procurator Cæsaris præses, vel ἡγεμὼν appellari possit: nam præsidis nomen generale est, quo non tantum proconsules continentur, & qui specialiter dicuntur præsides, id est, legati Cæsaris, sed & omnes prouincias regentes, *l. 1. De off. præs.* ergo & procuratores Cæsaris, & non hi tantum qui partibus præsidis, aut legati funguntur, quales fuere in Syria Coponius, Ambiuius, Ruffus, Gratus, Pilatus, quippe cum Syriæ præesset ἦν ὅτι πᾶσιν ἐξουσίᾳ, vt Iosephus ait, qua ratione & à Lactantio Pilatus legatus dicitur, sed & qui partibus præsidis non funguntur, quia & hi ex parte prouinciam administrant. Vlpianus VIII. de off. proc. Insulæ Cretæ procuratori qui illam prouinciam regit, licet de capitalibus causis cognoscere non soleat, tamen vt de lege Fabia & lege Iulia de adulteriis possit cognoscere Imp. Antoninus constituit.

Ad Cap. XXII.

VLpianus in *l. qui vas §. ancillæ si subripiatur.* De fur. cum dixisset partum ex ancilla furtiua conceptum apud furem vel conceptum antequam ancilla subriperetur, etiamsi ederetur apud bonæ fidei emptorem non posse vsucapi, quia furtiuus est, Conceptum autem & editum apud bonæ fidei emptorem posse vsucapi, quia furtiuus non est, subiicit, Idem & in pecudibus seruandum est, & in fœtu earum quod in partu. quæ verba Dominus docuit esse tantum vera in posteriore casu, partus vel fœtus concepti & editi apud bonæ fidei emptorem, quo sane nihil distat partus à fœtu, id est, vterque vsucapi potest. hoc doctor ille communis te & omnes docuit, quod tu cum de eius §. sententia, aduersus illum ab hinc XII. annis scriberes, non animaduerteras & hodie vehementer probas. Priore autem casu qui proponitur, in §. ancilla, non esse idem seruandum in fœtu quod in partu, Partum ex ancilla furtiua conceptum apud furem vel conceptum antequam fieret furtum ancillæ & editum apud bonæ fidei emptorem, non posse vsucapi, Fœtum ex pecude furtiua conceptum apud furem vel apud dominum pecudis antequam furtum fieret & editum apud bonæ fidei emptorem, posse vsucapi. & hanc esse rationem differentiæ, quia partus cum non sit in fructu, bonæ fidei emptori, quamuis apud eum edatur non adquiritur, & ideo furtiuus manet, fœtus vero quia in fructu est, ei adquiritur statim, & ideo furtiuus esse desinit. nec aliam hac in re rationem esse fœtus quam lactis aut lanæ, aut fructus cuiuscunque. Lac & lana quam percipit, statim adquiritur bonæ fidei emptori, etiamsi pecudi infuerit apud furem, *l. 4. §. lana de vsur. & vsuc.* Ergo & fœtus, licet pecus conceperit apud furem. quod & *l. bona fides § vlt. De adq. rer. dom.* probat, dum ait, fœtus pertinere ad bonæ fidei emptorem etiamsi pecudes prægnantes venierint vel subreptæ fuerint. nam ἀπὸ κοινοῦ repetendum est, vel prægnantes subreptæ fuerint, vt sit, Si prægnantes fur vendiderit, vel si prægnantes subripuerit, qui duo casus & in partu notantur initio *d. §. ancilla.* Adquiri igitur ei fœtus apud se editos etiamsi pecudes apud se non conceperint. qua ratione efficitur perperam ad *d. l. qui vas §. ex equis*, his verbis, *Ex furtiuis equi nati*, Accursium supplere, Et concepti apud bonæ fidei emptorem, quia ad eum pertinent etiamsi apud eum concepti non fuerint. quo loco dupliciter stultus es, cum ais non supplere id Accursium, aut id supplere frustra, quia lex ait, Nati non editi, & natorũ, si credere dignum est, appellatione continentur concepti & editi, editorum non concepti, sed editi tantum: & cum quod Dominus dixit superiorem clausulam §. *ancilla, Idem & in pecudibus, &c.* esse veram tam in partu quàm in fœtu concepto & edito apud bonæ fidei emptorem, ex eo tu dicis colligi, §. *ex equis* necessario accipiendum esse de conceptis & editis equuleis apud bonæ fidei emptorem. quod nos negamus, quoniam, vt supra ostendi, vt eorum dominium statim bonæ fidei emptori adquiratur satis est editionis tempore si equas emptor bonæ fidei possederit, nec exigitur etiam vt eas possederit conceptionis tempore. His accedit stultitia longe maior, cum vt probes fœtum editum non conceptum apud bonæ fidei emptorem ei non adquiri, vteris hac ratione, quia idem est in fœtu quod in partu. Vertis propositionem tuam in rationem, petis principium vt dicitur, aut sane ita argumentaris, Fœtus est in fructu. Partus non est in fructu. ergo idem est in fœtu, quod in partu. Fœtus conceptus apud furem, editus apud bonæ fidei emptorem potest vsucapi. Partus conceptus apud furem editus, apud bonæ fidei emptorem non potest vsucapi. ergo idem est in fœtu quod in partu. nec priorem differentiam negas, nec posteriorem negare magis potes quam priorem, nisi verbo tenus vt facis, reipsa plane elinguis & mutus. Et quæ malùm, stultitia hæc est, etiam fructus alios distinguere ab aliis in adquisitione eorum agnos à lacte vel lana, agnos adquiri consumptione non lac, meum scilicet facio agnum si edo, meum non facio lac si bibo. Stulte, non intelligis, Fructus omnes cuiuscumque generis statim adquiri bonæ fidei possessori pleno iure, sed ita tamen vt quandoque agenti Domino restituere teneatur extantes, consumptos nullo modo. Consumptione perimi repetitionem fructuum & consummari eorum adquisitionem, *l. quæsitum §. vlt. De adq. rer. dom. d. §. lana. §. si quis à non domino. Inst. de rer. diuis.* Lac adquiri bonæ fidei possessori statim & ad-

quiri maxime ſi bibatur, quoniam repetitio eius dominopecoris nulla ſupereſt, & agnum ſimiliter. Quis vnquam ſomniauit, inquis, lactis & agni ſimilitudinem? ſane nullus in ſpecie. in genere omnis homo ſomniat lac, lanam, & agnum eſſe ſimilia, quòd hæc omnia ſint in fructu pecoris, & in adquiſitione quoque dominii, *l. bonæ fidei* §. *vlt. De adq. rer. dom. l.* 7. §. *non ſolum, ſol. mat.*

Erras etiam in eo quod exiſtimas, ideo partum & fœtum conceptum apud furem non poſſe vſucapi quod ſit pars matris, & viſcerum. quæ ratio futilis eſt, quia & patris pars dici poteſt vt apud Senecam in Octauia. *Cum portet vtero pignus & partem mei*, & fœtus quoque non eſt pars rei, eſt enim in fructu, fructus autem rei pars non eſt, quare & Scæuola qui partum putabat eſſe in fructu, negabat partum eſſe partem rei furtiuæ, *l. partum, de verb. ſig.* Tu contra olim neſcio an memineris partum eſſe partem matris & viſcerum comprobaſſe te ex *l. qui in vtero, de ſta. hom.* hoc modo, Qui in vtero eſt, intelligitur eſſe in rerum natura, ergo eſt pars matris. Collectio ἀφυκτος, vtroque cornu premit. Et ais, partem matris & viſcerum. partem ſcilicet totius & partis partem eſſe, caput corporis & pedis partem eſſe. Ioannes dicito vt Vlpianus, vel viſcerum, non & viſcerum. Quintilianus in Decl. Filium matri eripere conaris & partem viſcerum auellis. Ouidius in Met.

Vteri pars hæc eſt ſeptima noſtri.

Ad Cap. XXIII.

QVid eſt quod profaris initio huius capitis? Mihi temperare non potui (tua hæc ſunt verba) quin pro tuenda Spartæ quam nacti ſumus dignitate monerem melius non tangere. quid? monuiſti, ne meliora tangeremus, deteriora vt amplecteremur. ſane ita eſt. & hoc feciſti pro tuenda Spartæ quam nactus es dignitate: non pro tuenda veritate ſed pro tuenda tua dignitate, id eſt, impoſtura vel imperitia tua. profecto ita eſt. & non adeo exacte vel accurate vt cenſore non indigeas. & hoc quoque verum eſt. Vt omnis verò à te abfuerit verborum petulantia ſcripta tua teſtari, & hoc quoque, ac ſimiliter vt abſit à te nigredo facies tua teſtatur. Sequitur. Non alius in meis ſcriptis ſcrupulus reſtat, ni plurimum fallor, quàm quem perſpicaces & docti approbaturi ſint. quod etiam veriſſimum eſt ſub illa exceptione, Ni plurimum fallor, ſi quidem fieri poteſt, vt vllus vel perſpicax vel doctus ſcrupulos vllos approbare poſſit. & ad hæc elatis ceruicibus nihil te morari [illegible]icis, ſciolos quorum ex aduerſo tu es ſcientiſſimus, nihil te morari pigros, quorum ex aduerſo tu es ſcientiſlaborioſiſſimus, nihil te morari paratitlicos iuris ſectatores, quo ſermone neſcio quid intelligas, quia nouus mihi & inauditus eſt, niſi intelligis eos qui ſectantur tantum titulos iuris, & ſignificas te ſectari intima, abſtruſa, profunda, te eſſe, vt dicitur, profundiſſimum, quæ iactantiæ omnes etiam veræ ſunt, te tuæ ſcilicet ſcientiæ eſſe ſcientiſſimum, & huius ceteros eſſe ſciolos, te ferre laborem magnum, ceteros non ferre, quibus ſcilicet in procliui eſt intelligere quæ tu nunquam intelliges, te nigreſcere tenebris profundiſſimis, ceteros candere clariſſima luce. Omnia hæc ſunt vera. Ab his tandem delaberis ad falſa, & vt falſa plane diſcrepantia inuicem quib. oneras *l.* 7. §. *ſi vir, ſol. matrim.* dicens apertis lapidicinis in quib. lapis non renaſcitur fundũ modo fructuoſiorẽ modo deteriorem fieri, ſimulac probans hæc duo eſſe contraria, fundum deteriorem, fundum fructuoſiorem fieri. Quod ſi ſunt contraria & diſparata, vti ſunt, ſane ſi, fundus apertis talibus lapidicinis fit deterior. ergo fructuoſior non fit. Atquin deteriorem fieri prædicit *l. vlt. de fun. dot.* cui tu addis calumnioſè aliqua ex parte quaſi fiat ex alia quadam parte fructuoſior, quod eſt contra ipſam l. vlt. vaticinari. Addis, talium lapidicinarum inuentionem non pertinere ad perpetuam vtilitatem fundi, & tamen earum inuentione fundum fructuoſiorem fieri. quæ etiam à ſe inuicem diſcrepant. Ad hæc ſtatuis differentiam inter fundum fructuoſum & fructiferum, vel inquis, fructiferentem, vt iſto vocabulo vtitur Lucretius, quo nunquam Lucretius vſus eſt, & ex Calepino ſiue Theſauro linguæ Latinæ, quem ſemper habes ante oculos, mendicas, ô miſer, teſtimonia quibus probes fructuoſum dici non tantum quod eſt fructiferum, ſed & quod vtile & commodum eſt. hoc vero quis negabat? quis cogebat præter Spartanam dignitatem tuam id te probare & emendicare ex gloſſographis? quid denique hoc attinebat ad *d.* §. *ſi vir.* nec enim in eo fructuoſior fundus cum fructifero confertur, ſed lapidicinæ quæ fundum fructuoſiorem faciunt cum lapidibus qui fructus non ſunt, quam nos collationem dicimus conſiſtere non poſſe, quia ſi lapides fructus non ſunt, fieri non poteſt vt lapidicinæ fundum fructuoſiorem fecerint. fructuoſus enim vel infructuoſus dicitur fundus pro fructuum modo, *l. pen. in pr. de reb. eor. qui ſub tut. &c.* quamobrem in *d.* §. *ſi vir.* Dominus docuit eſſe legendum ex d. l. vlt. cuius penè eadem ſunt verba, Nec fructum fructuoſiorem fecerit, & confirmauit his rationibus quas tu recitas, nec vllo modo refellis dum ais non omne quod eſt fructuoſum eſſe fructiferum. non ferre quidem nuces aut poma, ſed tamen eſſe fructiferum, non ego, ſed Lorarij tibi probabunt, & contra fructiferum quodcunque eſt idem eſſe fructuoſum.

Peccas etiam vehementer in eo quod ais, maritum qui apertis lapidicinis fundum dotalem deteriorem non fructuoſiorem fecit, vxori non teneri. repugnat enim *d. l.* 7. §. *ſi fundum*, dum ait maritum qui arbores deiecerit quæ fructus non erant quaſi deteriorem fundum fecerit teneri. cur enim & qui apertis lapidicinis fundum deteriorem fecit non tenebitur? quia inquis, & aliqua ex parte eum fructuoſiorem fecit. Abi ἐς κόρακας cum iſto gloſſemate. Tibi non licet legibus demere vel addere quidquam.

Non prætermittam rationem ineptiſſimam, qua vteris vt probes, in *d.* §. *ſi vir*, non eſſe legendum, *Nec fructuoſiorem*: quia, inquis, admiſſa negatione huiuſmodi idem mox repeteretur his verbis, quia nec in fructu eſt marmor. quidni verò? ſi non fruſtra: & ibi non repeti fruſtra, imo debuiſſe repeti & inculcari perſpicuum eſt, vt intelligeremus cur nihil viro eſſet à muliere præſtandum. Et interea non animaduertis te idem facere, non eſſe fundum fructuoſiorem, & marmor non eſſe in fructu, & mox tamen hæc contraria aut diſſentanea non facere fundum eſſe fructuoſiorem & marmor non eſſe in fructu. Si enim hæc non ſunt contraria, nec illa ſunt eadem. atquin illa ſunt eadem. ergo & hæc inuicem contraria ſunt.

Ad Cap. XXIV.

NOn ſcripſiſti in *l.* 4. *ſi quis non tutor, de do. exc.* pro, Et vſucapta ſit, non poſſe legi, Nec vſucapta ſit. eſto. non ſcripſiſti, nec etiam quiſquam te ſcripſiſſe dixit, ſed ſcripſiſti non eſſe neceſſe ita legi. quo argumento? quia & ſi res pupilli mobilis quam vendidit qui pro tutore negotia gerebat vſucapta ſit, eam rem petere pupillus poteſt non directa quidem actione, ſed vtili in rem, & reſtitutoria, impetrata reſtitutione in integrum. idque in *d.* §. *ſi quis non tutor*, verba illa ſignificare, pupillo rem ſuam perſequenti, quæ extraordinariam petitionem complectuntur. ſic ſcripſiſti. & intellexiſti, vt ais, etiam ordinariam complecti. Concluſiſti igitur inde illo loco extraordinariam petitionem ſignificari. cui concluſioni hæc ſimilis eſt Animalis appellatione continetur brutum & homo. Aſinus eſt animal: ergo eſt homo. Neſcis argumentum à genere ad ſpeciem nihil valere ad adfirmandum.

Sequitur ex hac causa pupillo facile dari restitutio- A nem in integrum Probabilius diceres, vsucapionem non valere, quia is qui emit ab eo qui pro tutore negotia gerebat rem possidet sine titulo, *l. Celsus. de vsurp. & vsuc.* quia ille vendidit vt tutor, & tutor non fuit. ideoque pupillo ipso iure competere rei vindicationem. Sed neque hanc dari vis, neque illam facile dari probas, sed iusta ex causa tantum, quod neque ille negauit.

Rursus ais, rem pupilli propriam posse vsucapi, quod tantũ abest vt sit verum vt nec res pupilli possit adquiri longo vel longissimo tempore, *l. 3. C. de præsc. 30. an.* nec sane vllo casu vsucapi potest, *l. bonæ fidei, de adq. rer. dom. l. si communem, quemad. ser. amit.* M. Tullius I. ad Attic. *De tutela nihil posse vsucapi.* Non in casu *l. etiam, si, de minor.* quam tu in medium adducis, qui vt Accur. sentit recte, non est de vsucapione rei pupillaris B quæ cœperit à pupillo, sed de vsucapione rei hereditariæ quæ cœperit à defuncto. Ceteras leges quæ de vsucapione tractant rerum pupilli, medicandus es si non tibi persuades esse verum, quod etiam Acc. sensit accipiendas eas esse de rebus alienis à pupillo bona fide possessis, non pupilli propriis.

Ad Cap. X.X V.

VBique comperio pertinaciam & iracundiam tuam tibi mentem immutare. Cum dixisses in *l. sancimus § vlt. C. De donat.* hæc verba, si adiiciatur tempus vitæ, vel donatoris vel eius qui donationem accepit, hunc sensum referre, si adiiciatur certum tempus quo C etiam post mortem donatoris vel donatarij annua quantitas præstetur, quæ donandi animo in stipulationem deducta est, & ego plane viderem hoc sensu, nihil esse magis alienum à verbis, quod nemo etiam est qui non videat, & tamen ostendere vellem etiam non conuenire hunc sensum menti quam Iustiniano fuisse dicis vt proponeret duos casus quibus stipulatio annuæ quantitatis indigeret insinuatione, hac ratione vsus sum, quod hoc sensu adhibito vnus tantum non duo ponantur casus te vnum eundemque partiri in duos, quorum vno heredum ex vtraque parte fiat mentio, altero vero protrahatur donatio etiam post mortem donatoris vel donatarii in tempus certum, quod ego dicebam nihil aliud esse quam in heredes donationem procudere in tempus D certum, & heredum tacitam facere mentionem, atque ita hunc casum non esse alium ab illo, tu contra pertendis duos esse casus, vno quo heredum facta mentione nullus pensitationi præstituitur certi temporis finis, altero quo heredum facta mentione tacita vel expressa præstituitur certum tempus, & illo casu perpetuam esse donationem, hoc verò casu quasi perpetuam, cum sine vlla casuum distinctione Iustinianus dicat esse quasi perpetuam ex temporis appositi vel omissi ratione, neque æstimata re neque diuisa, quia hac in re temporis adiectio non variat casum. Vsus etiam sum rationibus quas recitas, neque refellis aliter quam dicens positis vt fecisti duobus casibus satis eas refelli. vti vero refellantur neque doces neque vllus videt. Pone duos illos casus E quantum voles. An ideo non poterit esse locus iniquitati & incommodo quod euenire posse notaui si defuncto donatore vel donatario eo ipso anno quo donatio forte annorum quinque facta est & prolata in annum post mortem alterutrius, tam exiguæ summæ insinuatio sub incerto fortunæ fuerit exacta? & ex hoc euentu incerto etiam non erubescis dicere eam non pendere donationem. quia, inquis, certum diem habet. quod est manifesto contra §. *pen. d. l. sancimus.* Marrucine, disce tandem Iustinianum in §. vlt. vnum tantum casum proponere quo stipulatio annua quæ donationis causa interposita est indiget insinuatione, sicut in §. *pen.* & vnum tantum posuit quo non indiget insinuatione, qui est de adiecto tempore vitæ donatoris; vel donatarij, cui merito etiam subiicitur ex diuerso vnus alius de non adiecto tempore vitæ, sed prorogata pensitatione in heredes, vt Isidorus græcus interpres legit recte in *d. §. vlt.* & Dominus probauit, tui arbitrij aut sane non tui quod nullum est, sed alieni arbitrii faciens legere, vel non adiiciatur, aut, nec adiiciatur. quid enim interest?

Ad Cap. X X V I.

VErba Vlpiani quæ adiectio articuli, Etiam, inquam excogitasti, temerat atque corrumpit in *l. 11. §. si in sortem, de pig. act.* hæc sunt, si in sortem dumtaxat vel in vsuras obstrictum est pignus. Quis vnquam sanus & siccus hæc legendo dicturus est, Vlpianum loqui quidem de pignore obstricto in sortem tantum, non etiam de pignore obstricto in vsuras tantum, sed de obstricto in vsuras & sortem? quod tamen tu dixisti dum legis aut intelligis, vel etiam in vsuras, pro in sortem & in vsuras. Quis etiam paulo versatus in arte differendi dicturus est quod tu dixisti qui eius artis communisue sapientiæ ne pilum quidem habes ἀσυλλόγιστον esse quod Dominus ait, subiectis statim his verbis, Eo soluto propter quod obligatum est, quo singulari modo cum tantum casum attingit quo pignus ob sortem tantum obligatum est, cum omittere alterum, quo tu fingis contra verba Vlp. pignus obligatum fuisse in vsuras & in sortem. Atquin non potuit alterum omittere qui duos coniunxerat casus. At vel omisit tamen, vel ea verba, Eo soluto propter quod obligatum est, retulit ad vtrumque casum, etsi ad vtrumque, ergo vtroque pignus obligatum fuit in vnam causam tantum, vno in sortem tantum, qua soluta pigneraticia agi possit, altero in vsuras tantum, quoniam casui quo id obligauerit in omnem causam ea verba, Eo soluto non conueniunt. Argumentatur ex verbis Vlpiani, non vt dicis nesciens plane quid dicas, ex vno casu hoc modo, Si duo sunt coniuncti casus, & prior est de pignore obligato in vnam causam tantum, puta in sortem, posterior non potest esse de pignore obligato in vtramque causam, puta in sortem & vsuras, quoniam sunt impares casus & ἄζυγοι, vt philosophi loquuntur. Debet igitur & posterior esse de pignore obligato in vnam causam tantum, puta in vsuras. quod & exigit tertius casus qui sequitur in eodem. §. *si in sortem*, & proponitur his verbis, siue autem vsuræ in stipulatum deductæ sunt siue non, si tamen pignus & in vsuras obligatum fuerit &c. hoc est si pignus obligatum fuerit in sortem & in vsuras ex stipulatione vel ex pacto debitas, aut sane tuo quidem iudicio, qui semel supra propositus est, deinceps superuacuo proponitur, quod & tu fateris si ea verba superioribus proxima sunt. Proxima autem esse non potes negare nisi eadem opera negas proximum verbo nomen proximum subiecto prædicatum, aut versui primo proximum esse sequentem. Cætera quæ ad hanc quæstionem pertinent quæ tu ignoraueras, copiose explicat Obser. xv. Vbi quæ distinctio reiicitur inter vsuras de quibus conuenit tempore contracti pignoris, vel antequam pignus contraheretur, & eas de quibus conuenit post contractum pignus, cum eam tuam esse negas impudentissimus es. Verba tua quibus casum explicas, quo pignus acceptum in sortem non tenetur in vsuras, hæc sunt. At secus, in his vsuris, de quibus præstandis neque antea conuenisset, neque tunc conuenerit cum res pignori daretur. nam earum ratione pignus retineri non potest. Quæso his verbis, de quibus vsuris loqueris nisi de his de quibus postea conuenit? has igitur separas ab his de quibus ante conuenit, ita vt in has quidem pignus teneatur, sed non etiam in illas. quam differentiam cum peruicimus esse falsam, non habes aliud quam vt deieres te non dixisse. Deieras etiam te dixisse, non aliter in vsuras pignus, quod in sortem datum est retineri quàm si & in vsuras nominatim fuerit obligatum. Et tamen verba hæc sunt tua vsurarum

nomine

nomine pignus detineri poſſe, quamuis id non fuerit in vſuras nominatim obligatum. Deliras ſimul ac deieras.

Extremus actus huius capitis eſt Morychi cuiuſdam actus, dum cauſaris tibi cum dixiſſes repromittere, non debuiſſe obiici locos quibus eſſet ſcriptum promittere non repromittere, ac ſi ſeſquiaſine, non poſſit vnum idem atque aliud neque plus aut minus. Dum dixiſſe Dominũ repromittendi verbo comprehendi non ſponſionem tantum ſed & pactionem, & dictionem quamcunque. & ſubieciſſe. alioquin minus eſſet promittere quàm ſpondere, qui ſubiecit, Et minus eſſe promittere quam ſpondere. Dum ſcribis Senecam ab eo vocari in teſtimonium vt vincat plus comprehendi verbo promittendi quam ſpondendi: quin imo eum vocat in teſtimonium vt vincat minus comprehendi. in quo diſpiciendo, vt verbo tibi familiariſſimo vtar, hæret aqua, B vel aſinus tibi potius, vt adoptio tui ipſius occulta probat, quia neſcis, quam variè dicatur plus aut minus, vel, vt latine loquar, quia nihil ſcis, ac ne Calepinum quidem in quo totus es, vt à Bartolo te vindices, & iis recentioribus qui te male vrunt, facias parem, quibus non ſi te ruperis æquabis vnquam. Vetuſta maceria oneri ferundo non eſt. Nihil addo amplius. Imo & hoc Potitio te, ſtultiorem eſſe cum ſcribis nihil fuiſſe opus teſtimonio Senecæ. nam neque addis cur non fuerit opus, neque agnoſcis tibi ex illo Senecæ demonſtrari minus eſſe promittere quam ſpondere, quod tu neſciebas, nec ſcis adhuc qua ratione minus ſit, nec econtrario qua ratione etiam dici poſſit plus eſſe, vel idem omnino eſſe. Cum etiam vnum tantum ex Seneca locum adferre, id conſarcinare vocas. Cum iſtis conſarcinationibus Dominum meum multiſcium vt loqueris haberi cupere ais. Sic ſane vt eſt cupit haberi iuxta Æſchylum & Ariſtotelem, Cupit eſſe bonus, vtilis, verus, & fidelis iuris interpres ſimul & haberi. aut ſi non ſit, nec haberi. Ac poſtremo cum eodem argumento vteris quo vſus es cap. XXIIII. Repromittendi verbo in legibus quibuſdam ſignificatur ſtipulatio. ergo & in *l. 4. C. de vſur.* quod tamen te obiter dixiſſe dicis quaſi veniam petens. Velles tibi obiter dicta dari. Darentur omnia, quoniam omnia ſunt quaſi obiter dicta. Si quid omiſi, Lorarij ferte opem & agite. Agite etiam in id quod ex Alciato probat repromittendi verbo ſignificari ſtipulationem ac ſi indice primo huius rei quæ notiſſima erat.

Ad Cap. XXVII.

SAtis oſtendi ſuperiori capite quam ſit inanis & nulla ratio qua tu conaris tueri vulgarem ſcripturam d. §. *ſi in ſortem.* At modò ſuppetias venit tibi is ipſe in quẽ agis, & Obſer. XIX. rationem probabilem adfert qua eam defendas. Tu dolens quod ea tibi in mentem ante non veniſſet, eius te doctorem eſſe profiteris neſcio quo ore. nam neque docere potuiſti quemquam quod tibi ante nunquam venerat in mentem, neque id quod nulla ratione confirmabas, nempe, hæc ſola verba, vel in vſuras, ſic accipienda eſſe, vel in ſortem & in vſuras, quod plane eſt nulla ratione. Probabilis autem illa ratio quam is primus aperuit hæc eſt: Quemadmodum ob vſuras chirographarias pignoris retentio non eſt, vt E conſtat ex *l. 4. C. de vſur.* ita dici poſſe nec ob ſortem chirographariam pignoris accepti in vſuras duntaxat retentionem eſſe, & hoc velle Vlpianum in *d. §. ſi in ſortem, vel in vſuras* &c. & poſſe nos non moueri Conſtitutione Gordiani, *etiam ob chir. pec.* &c. quia cum ſit noua & ſingularis Conſtitutio ſtrictius accipienda & ſuis cancellis coercenda eſt. hi vero ſunt de pignore tantum accepto in ſortem aliquam, vt poſſit retineri ob aliam ſortem chirographariam, non etiam de pignore accepto in vſuras duntaxat, vt poſſit retineri ob ſortem chirographariam, non item de pignore accepto in ſortem duntaxat, vt poſſit retineri ob vſuras chirographa- A rias. At tibi hæc ratio non eſt probabilis. nec erit vnquã, vel quia obtrectatio & pertinacia tibi impedimento eſt, vel quia tu luteus homo niſi Lorarij adhibeantur, ὁ πηλὸς γὰρ ἣν μὴ δαρῇ, κέραμος οὐ γίνεται. Lorarij adeſte. Cucumis non homo vtitur ſibi familiariſſimo argumento. Pecuniæ nomen generale eſt. ergo & in tit. *Etiam ob chir. pec.* &c. in conſtitutione eius tituli generaliter accipiendum, eſt vt non ſortem comprehendat, ſed & vſuras, quamuis Conſtitutio ſpeciem ponat in ſorte tantum, nempe mutua pecunia. Imo & chirographariæ pecuniæ apppellatione ſignificari ait pigneratitiam pecuniam. quibus verbis? nempe his, Chirographariæ pecuniæ appellatione, ea omnis ſignificatur quæ quomodocunque ſit, pignore debetur, Vt ſcribat, ſine pignore, vel notet ſaltem in erratis, quod non fecit. loris ſubigite.

Idem negat pecuniam debitam ex cauſa interceſſionis vel contraria actione pigneratitia, eſſe ſortem. Neſcit quid ſit ſors. neſcit ſortem id omne eſſe quod non eſt vſura, æs capitarium, & Horatio caput, aut ſi pecunia debita ex cauſa interceſſionis vel contrario iudicio, non eſt ſors, quid eſt igitur? Vſura certa non eſt. quid igitur? Acceſſio, inquis. Atquin acceſſionis acceſſio eſſe non poteſt, *l. heres §. vlt. de pet. her. l. neque, de vſur.* & tamen contrarium iudicium vſurarum acceſſionem admittit, *l. & in contraria*, eod. tit. *l. 3. de cont. iud. tut. l. 1. C. mand.* Et interceſſio fideiuſſoris vel mandatoris, vel rei conſtitutæ pecuniæ acceſſio quidem eſt, ſed pecunia quæ ex cauſa debetur certe acceſſio non eſt. Stupiditatem quam Domino obiicis ſi liquido probamus in eo nullam eſſe, non potes effugere quin in te regeratur. C Stupidus eſt, fateor, ſi ſcripſit, ideo ob vſuras pecuniæ creditæ debitas ex pacto pignus retineri non poſſe, quia pacta incontinenti adiecta contractibus ſtricti iuris non pariunt actionem. Atquin hoc non ſcripſit. non eſt igitur in eo ſtupor vllus, ſed omnis in te recidit ſolum, qui ſcribentem eum, ideo pecuniæ creditæ vſuras non peti ex pacto facto incontinenti, quia pacta incontinenti adiecta contractibus ſtricti iuris actionem non pariunt, non cernis nihil ſcribere de retinendo aut non retinendo pignore. Ni vltro ob facinus iſtud te præbeas lorariis caſtigandum, adſtringent tibi vehementer manus, & vehementius vapulabis.

Audes etiam adfirmare, in contractibus ſtricti iuris pacta incontinenti facta parere actionem. idque confirmas ex *l. lecta, ſi cert. pet. & l. 235. §. Seia, de ver. obl. &* D *l. 27. de reg. iur.* quibus maligne diſſimulas te neſcire vt Dominus iampridem reſponderit multis in locis, nempe hoc modo: Pacta incontinenti facta ſtipulationi ineſſe ex parte rei, vt non ſit neceſſe prætorem actioni addere & aduerſarium opponere exceptionem pacti, quod ſuppleri poſſit religione iudicantis. ex parte actoris non ineſſe vt proſit, id eſt, vt actionem pariat, ineſſe vt noceat. Idem confirmas perperam ex *l. Titius, de præſ. ver.* quæ eſt de contractu bonæ fidei, non ſtricti iuris.

Et in extremo huius capitis tentas non eſſe verum quod dixit, nihil iure ciuili odio vſurarum eſſe proditum. ſed fruſtra. nullum enim ex iure ciuili argumentum profers quo probes odio vſurarum quidquam conſtitutum eſſe. modus qui vſuris datus eſt, non eſt odij idoneum argumentum. nam & idem datus eſt æſtimationi eius quod intereſt & negotiis omnibus. non item quod ex cautione non niſi certæ debeantur. nam & in cautione cuiuſque rei vel quantitatis, idem obtinet. non quod non ex omni cauſa exigi poſſint. nam nec ex omni cauſa paſſim eſt actio in id quod intereſt. Cætera quæ adfers, nihil pertinent ad rem, pertinent ad exiſtimationem tuam, quod cum poſſent ex aliis auctoribus pleraque ſingularia neque in vulgus nota proferri, tu ea tantum profers quæ vulgus nouit, vt de populi fæce quidam.

Ad Cap. XXVIII.

VEl hoc caput non debuisti edere, ne materiam nobis tam prolixam dares traducendi te. Ais vero in opus metalli vel in ministerium metallicorum ad tempus damnatos capite non minui, quod est contra *l. capitalium §. Diuus. de poenis*, quæ his comparat damnatos in opus publicum perpetuum quos constat pati mediam capitis deminutionem, *l. sunt quidam, eod. l. 1. C. eod.* sed tu ab eo §. *Diuus*, vt te expedias, nihil te moraris dicis scripturam Flor. nec [illegible], nec Græcorum interpretationes, quibus auctoribus si non adquiescis, nec quos opponas & sequare habes antiquiores & fide digniores, plane refractarius es, nec est quod quisquam deinceps tecum copulet sermonem vllum. Opponis vero illis vulgarem & Noricam editionem, quam longe illi superant cum antiquitate tum fide. Opponis etiam inferre quod infert §. *Diuus*. Proinde & mulieres hoc modo damnatæ liberos pariunt, quo efficies quidem eas liberas manere, sed non etiam ciues manere. Non omnes qui non sunt ciues, etiam liberi homines non sunt. peregrinos peregrinorumue filios, aut libertos quis dicat esse seruos? At contra qui non sunt liberi homines, ciues etiam non sunt. qua de causa qui dicit ciuitatem adimi, non dicit & libertatem adimi. Contra qui dicit libertatem adimi, non dicit & libertatem adimi. Contra qui dicit libertatem adimi, & hoc dicit ciuitatem adimi, *l. pen. §. vlt. de ext. cogn.* in qua vt & *l. 1. §. capitis, ad Tert. l. l. 1. §. si filius, De suis & leg. her.* magnæ capitis deminutionis appellatione continetur maxima & media, & vt hodie sentio, hæc verba, *id est, cum libertas adimitur*, pertinent ad maximam, sequentia, *vel cum aqua*, &c. ad mediam. Scribe vel, vt Acc. notauit quosdam habere, vel, non veluti. Neque vero vt qui dicit adimi libertatem, & hoc dicit adimi ciuitatem, ita vsquam inuenies eum qui dicit manere libertatem vt *d. §. Diuus*, & hoc dicere, ciuitatem manere. Imo verò semper qui dicit libertatem manere aut perperam loquitur aut hoc subintelligit, ciuitatem non manere. quia liber potest non esse ciuis. Contra qui dicit ciuitatem manere vel retineri, & hoc dicit, libertatem retineri. quia seruus non potest esse ciuis, qua de causa cum in *l. aut damnum §. in ministerium eod tit.* de mulieribus damnatis in opus metalli, vel in ministerium metallicorum ad tempus. Dominus legisset, non fieri eas seruas poenæ, sed retinere libertatem his verbis, Si vero ad tempus damnentur, retinent libertatem & legisset adnotatum in Digestis anno CIƆ IƆ XXXVII. Lugduni à Fradino excusis, excusis dico non vt tu criminaris, cum item in eadē lege §. *quicunque* animaduertisset de damnatis in ludum venatorium similiter quæri vtrum fiant serui poenæ an retineant libertatem, ac rursus græcos in d. §. in ministerium semel atque iterum legere, Retinent libertatem, & vrgeret eum *d. §. Diuus*, contra quam aliquando sensisset maluit Obser. XV. huic lectioni adhærere, aut quia alias legitur, Amittunt ciuitatem, vtramque coniungere hoc modo, amittunt ciuitatem, retinent libertatem quàm sequi Flor. quæ habet, retinent ciuitatem, aut quod tertio loco sequius quàm primo & secundo Græci legunt, Non amittunt ciuitatem, vrgente etiam hac ratione vehementer, quod absurdum & incongruum sit seruituti opponere ciuitatem non libertatem, nempe hoc quærere vtrum mulieres eo modo damnatæ, fiant seruæ poenæ, an retineant ciuitatem, cum vt in §. *quicunque* oppositorum ratio exigat, hoc vt quæratur an retineant libertatem. Cum autem quæstioni debeat responsio congruere, & qui existimabat non fieri eas seruas, debuit respondere, retinere eas libertatem non extra quæstionem propositam, retinere ciuitatem. Iamne cernis frutex quàm sit hæc consequentia necessaria & ineluctabilis.

A Ad hæc iudicent docti qua fronte alleges Græcorum auctoritatem qui ex §. *Diuus* colligunt, damnatos ad tempus in opus metalli & damnatos in opus publicum perpetuum retinere libertatem. Ego, inquis, etiam dico eos retinere libertatem cum dico retinere ius vtrumque nec capite minui. At quod tu dicis falsissimum est non minui capite eos qui in opus publicum perpetuum damnantur, quia deportatis comparantur, *l. sunt quidam, eod. l. 1. C. eod.* De libertate igitur, quod dicis est verum, de ciuitate falsum. quæ fuit sententia Græcorum. Quod autem iidem in eo §. legunt, Ij qui in perpetuum, sine negatione, id tu dissimulas.

Qua item fronte ad §. *Diuus*, cum qui damnatus est in opus metalli etiamsi metallicum opus faciat, cum Iurisconsultus ait in metallum damnatum non videri, audes subiicere & consequenter nec in opus metalli
B damnatum videri, quia inquis, hæc duo eadem sunt. Nimium graphicus nugator es. Quæ *l. aut damnum §. inter eos*, eod. tit. facit diuersa, tu facis eadem, quæque & in causa proposita certo sunt diuersa. Nam in metallum damnatus ad tempus, seruus fit. in opus metalli damnatus ad tempus seruus non fit, sed peregrinus. & hoc est quod ait *d. §. Diuus*, eum in metallum damnatum non videri, nempe seruum non fieri. In hac quæstione Domino meo contigit quod & Papiniano & Scæuolæ & Vlpiano, vt variaret, ac primum verè scriberet de §. *Diuus* Pauli v. sent. Tit. XVII. deinde longe aliter de quæstione tota Obser. VI. vnde tu id omne sumpsisti. non potes negare, quod præfracte semel atque iterum hac de re scripsisti. Cuius priores cogitationes secutus es, cur non sequeris & posteriores, quas vox de via collecta fert cuique esse meliores? Cur quod ille putat er-
C rasse non esse turpe, in errato diu & stulte perseuerasse turpissimum esse, tu non turpissimum esse ducis? quàm vt doctrina & mores diuortunt illi longè ac tibi. tu indocilis, ille docilis, tu falsi, ille veri amantissimus. Cum vero falso arguisses Dominum fateri damnatum in opus metalli ad tempus, retinere ciuitatem, & de eo Dominus esset questus, tu quid ad hoc? excusas factum hoc modo, non dixi fateri, sed credidi illum admittere. quod quid aliud est quàm credidi illum fateri, hoc est mendacium dixi, non mentitus sum. esto. Stuporis confessio hæc, non excusatio est.

Quod ais in metallum vel in opus metalli damnatum, damnatorum in opus publicum appellatione contineri, si in iure nostro contineri intelligis, id tu neque mihi
D neque cuiquam alij persuadebis. sed hic tuus est mos, vt confundas & commisceas omnia vocabula iuris vt legum contortor, morum corruptor Geta.

Ad Cap. XXIX.

HÆc verba *l. 34. insi. De obl. & act.* quia simplo accedit, & simplo subducto locum non habet, vt ostendas te non ita excepisse vt Dominus breuiter strinxit, quia simplum non est consecutus qui non & poenam consecutus est, profers verba tua, sed mira calliditate alia quædam verba tua, non ea ipsa quibus id expressisti, quæ sunt huiusmodi. Paulus, inquis, sic in- „ telligit, licet rei æstimationem actor commodati actio-
E „ ne consecutus sit, tamen habita ratione legis Aquiliæ „ actionis, eum non posse dici consecutum fuisse sim- „ plum si in ea amplius sit propter XXX. dies: quia non „ tale simplum sit consecutus quale oportuit, quod, vt „ paulo post subiicis si consecutus fuisset, lex Aquilia lo- „ cum non haberet. Hæc tu verba quæ sola interpretationem tuam efficiunt callide supprimis & profers alia quæ ad eam interpretationem adhibuisti, non quibus interpretationem ipsam adeffecisti. Illis autem verbis quibus rationem Pauli interpretatus es ex animi tui sententia quæso quid aliud vis quam quod Dominus te velle dixit, ideo simplo subducto actione commodati remanere

remanere legis Aquiliæ actionẽ in eo quod in repetitione xxx. dierum amplius eſt, quia non videtur actor ſimplum conſecutus, quod actione legis Aquiliæ continetur qui rem vel rei tantum æſtimationem non etiam pœnam conſecutus eſt. nam inſanis vt opinor, dum his verbis quæ ſola protuliſti contendis id quod amplius eſt in actione legis Aquiliæ non eſſe pœnam ſimpliciter, ſed eſſe acceſſionem ſimplo cohærentem atque commiſtam. Perinde enim hoc eſt ac ſi diceres actionem legis Aquiliæ non eſſe pœnalem ſimpliciter, quæ ſimpliciter tamen & præciſè in iure dicitur eſſe pœnalis, *l. 22. §. hanc actionem, ad leg. Aq. §. his autem, Inſtit. eod.* non eſſe quoque miſtam tam pœnæ quàm rei perſequendæ vt eſt in §. *ex maleficiis, Inſt. de act.* id eſt, quæ cum pœna ſua rem retrahat, ſed acceſſionem ei ineſſe miſtam rei. Eſt acceſſio ergo. Sed cuius nominis acceſſio? Nullius, inquis, quam tu mihi acceſſionem oſtendes ſimilem vllam quæ nomine vacet? nullam poſſis. & hanc quoque non poſſis negare vt eſſe & nominari pœnam. Vlp. *l. item Mela §. ſed ſi plures, ad leg. Aq.* Ex lege Aquilia, inquit, quod alius præſtitit alium non releuat, cum ſit pœna. At non pœnam ſimpliciter, inquies. quid igitur? pœnam & acceſſionem, quod Vlp. non adijcit. Et peto an quod hæc pœna ſit acceſſio, quia ſcilicet accedit ſimplo, vt ait *d. l. 34. in fi.* ideo minus eſt pœna ſimpliciter. Hoc commutas aliter & dicis non eſſe pœnam verè. Mutas ſimpliciter in verè. quo genere cur non dicas & in actione vi bonorum raptorum triplum non eſſe pœnam verè. nam qua ratione ea dicitur miſta in *d. §. ex maleficiis*, & perſequi partim rem partim pœnam, eadem e veſtigio ibidem dicitur actio legis Aquiliæ eſſe miſta, & vtrumque perſequi. Plus audes, actionem legis Aquiliæ verè pœnalem eſſe eam tantum quæ in inficiantem datur, qua in re niſi credis auctoribus iuris quaſi admiſſo maiore flagitio, remittam te ad doctores tergi alieni peritiores, ſimul atque vt pœnam luas ſtultitiæ quæ te compulit ad dicendum actionẽ legis Aquiliæ miſtam dico quod modo verè pœnam perſequatur, modo non verè, id eſt, quod modo in inficiantem inſtituatur, modo in confitentem reiecta ſatis aperte ratione Iuſtiniani, qui eam miſtam eſſe ait quod rem, & pœnam perſequatur. quæ etiam ſtultitia te compulit ad dicendum dari quidem actionem legis Aquiliæ in odium & pœnam rei, ſed non eſſe pœnalem magis quàm condictionem furtiuam in qua res æſtimatur quanti plurimi fuit à tempore furti commiſſi, vel aliam actionem quæ datur in quod pluris intereſt. in quo ſermone erat dolus & captio manifeſta, quia his actionibus poteſt dici pœnam contineri ex parte rei tantum. quod res pluris æſtimetur, non ex parte actoris quod rei ſolius æſtimatio fiat. Actione legis Aquiliæ quæ continetur pœna, pœna eſt ex parte actoris & ex parte rei. quia pœna quæ iudicio ineſt non pertinet ad æſtimationem rei qua de agitur. qua de cauſa condictione furtiua perſequi æſtimationem quanti res plurimi fuerit à tempore furti commiſſi, vt *l. 3. De cond. fur. l. pen. Rer. amot.* non eſt perſequi pœnam: actione autẽ legis Aquiliæ extra rem perſequi æſtimationem quanti ea res plurimi fuit in xxx. diebus proximis ante delictum commiſſum, plane eſt pœnam perſequi.

Quid verò eſt quod in actione legis Aquiliæ miſtam rei pœnam tu vno nomine ſimplum vocas? quis hoc te docuit inſipiens? Si ſimplaria eſt actio legis Aquiliæ, non eſt igitur miſta. Si totum quod in eam venit ſimplum eſt, ergo non eſt miſta vbi legiſti ſimpli appellatione contineri pœnam? Simplum eſt res ſiue lis ſola aut litis æſtimatio. Pœna quod ſimplo accedit rei coercendi gratia. Vna, inquis, eſt æſtimatio actionis Aquiliæ. ergo totum quod in eam venit ſimplum eſt. vitioſa collectio. vna enim eſt æſtimatio, ſed miſta non ſimplex. Hæc cum ita ſint quis te non abhorreat hæc verba d. l. 34. quia ſimplo accedit & ſimplo ſubducto locum non habet, ſic interpretantem, quia litis æſtimationi accedit quod am- (A) plius ex lege Aquilia competit, & ſubducto omni eo quod venit in actionem legis Aquiliæ, actio legis Aquiliæ locum non habet, varie accepto ſimpli vocabulo, quaſi ſit πλοκὴ illo loco, quam pluſquam manifeſtum eſt nullam eſſe, & illo vulgari inducto ſenſu quaſi muſices gratia ſuauioris ſoluto toto totius petitioni locum non eſſe. fieri non poteſt vt tibi hæc noſtra legenti non cornua creſcant. Eamus porro. Lepidum illud caput, inquis, quod ſcilicet tuum limat & effaſcinat, cauillatur me hanc regulam conſtituere, ſublato principali acceſſionem non remanere, & tamen non potes negare ſi extremo *d. l. qui ſeruum* dematur negatio te ſcribere ex eo fieri, vt ſubducto principali acceſſio remaneat contra regulam iuris, quibus plane verbis eam regulam conſtituis atque confirmas. & mox etiam varius & vanus eam (B) te conſtituiſſe dicis, ſed addito articulo, plerumque, qui regulis omnibus ineſt, & ſi plerumque vt ais ac generaliter ea tua regula vera eſt, quod tuum ſolemne argumentum eſt, ergo valere etiam debere in ſpecie d. l. 34. perperam, quia non quodcunque verum eſt generaliter, etiam ſpecialiter verum eſt, *l. moris §. ſunt autem de pœnis*, exempli gratia, verum eſt in genere hominem eſſe animal rationale, in ſpecie Ioannem eſſe animal rationale, non eſt verum. Nouam vero eam regulam dixit quaſi nunquam à nemine proditam. nec enim illam, *Cum principalis*, &c. quæ eſt in tit. *de diuerſ. reg. iur.* eſſe eandem quæ de his eſt quæ ab initio non conſiſtunt, vt ſi principalis obligatio non conſiſtat, nec ſequela eius locum habeat, non de his quæ cum ab initio conſtitiſſent, poſtea ſublata, ſubducta, ſoluta, perempta ſunt, (C) vt docet Obſer. xv. c. xxiii.

Tranſis à l. 34. ad. 41. §. 1. quæ eſt etiam de concurrentibus actionibus, in qua cum Dominus interpretatur conſequi, eſſe conſequi ſententiam, vel ſententia rem conſequi & ferre, vt *l. ſi Prætor. §. 1. de iud. l. cum precibus, C. de prob. l. vlt. C. de bon. auct. iud. poſ.* quo tibi mens obiicienti poſſe nos & aliis pleriſque modis rem conſequi nedum ſententia, quaſi ille ſcilicet hoc ignorauerit, & non reſpexerit potius ad ſpeciem propoſitam quæ pertinet ad iudicia, ideoque perquam accommodate dixerit, in iudiciis rem conſequi eſſe ſententiam conſequi. Interpretationem vero quam ad eum §. adhibuiſti, etiamſi eam voluas atque reuoluas quis vnquam adſequetur? Oedipo opus eſt. quod quàm ſis infans aut hac ætate bis infans ſatis prodit qui neſcis fari nec explicare ſenſa animi tui. ſed tibi porrigenda manus eſt. An (D) hoc vis, eum qui egit vna actione cum ex eodem facto, id eſt, delicto competerent duæ, veluti arborum furtim cæſarum ex xii. tab. poſtea poſſe quidem reliqua experiri etiam in ſolidum, vt poſt multas controuerſias in hac ipſa ſpecie arborum furtim cæſarum obtinuiſſe ait *l. 31. de obl. & act.* reiecta eorum ſententia qui reliquam conſumi opinabantur *l. 34. eod.* ſed officio iudicis potius quàm actionis iure, id tamen ſolum ferre actorem quod amplius in ea eſt, vel ſi in ea non ſit amplius, ſed tantumdem aut minus, id tantum conſequi & ferre (hæc tua ſententia eſt, ſuperiora tibi largitus ſum quæ neſciebas) quod iam priore iudicio conſecutus eſt, eoque ſolo cõtentum eſſe debere, nec ferre quidquam aliud poſ- (E) ſe ex poſteriore iudicio: quia duæ illæ actiones pro vna habendæ ſunt, ita vt quod altera ſit conſecutus poſſit actor videri, & altera eſſe conſecutus, quod priore, & poſteriore. Non igitur poſteriore nihil. Primum quod vis duas actiones pro vna haberi, quas dicis veluti inter ſe mixtas (dicis intra ſe, ſed vis dicere inter ſe) quo auctore hoc dicis? nullo prorſus. qua vero fronte? ſane dura. nam mixtæ inuicem dici non poſſunt quæ neque ſimul intendi & confundi poſſunt, neque eiuſdem æſtimationis ſunt, id eſt, quæ & qualitate iudicii, & æſtimatione ſeparatæ, & diſtinctæ ſunt: quod cum ita ſit, non poteſt quiſquam dici conſecutus, vna quod eſt conſecutus, altera, puta quod priori, non poteſt videri idem

consecutus, posteriori quæ eiusdem fuit aut minoris A æstimationis. ex quo efficitur posteriore cum nihil consecutum esse, neque consequi quidquam posse, vt Dominus adiecit esse legendum in extremo d. l. 41. An vero vis speciem ita poni, vt prius actum sit actione minoris æstimationis veluti ex lege Aquilia, deinde ex lege XII. Tab. quæ in singulas arbores æris XXV. inferri iubet, & hodie duplum, & ita posita specie concludere in posterius iudicium puta ex XII. tab. deduci id quod priore consecutus est, & ex reliquo condemnationem fieri, vt *l. 1. arb. fur. cæs. l. pen. eod. tit.* quæ coniungenda est cum d. l. 41. eoque modo posteriore iudicio cum consequi non tantum reliquum, sed etiam id quod consecutus est priore, quia & id quoque deductum est in posteriore. Ridemus valde calliditatem & ἀμφιβολίαν, quæ est in verbo deducere, qua tu nos ludificaris. Si in actio- B nem Arborum furtim cæsarum deducitur id quod iam actor consecutus est priore iudicio, id est, si & hoc ipsum petitur posteriore, fatemur & hoc ipsum facta & in hoc ipsum condemnatione actorem consequi posteriore. Sed iniquum hoc esse vt bis idem consequatur. At si in iudicio de arboribus cæsis deducitur, hoc est si iudicio subducitur id quod iam consecutus est, nego in id condemnationem fieri, & fieri dico in reliquum tantum vt ait *l. 1.* Si id tantum, ergo id tantum ex eo iudicio consequitur & fert, vt etiam est scriptum in *d. l. 41.* non etiam id quod iam ex priore tulit. nam iudicio detrahere & subducere aliquid & computare quasi iam acceptum, longe aliud est quàm aliquid iudicio consequi. C Quamobrem ad hæc verba *d. l. 41.* si tantumdem aut minus, id consequatur, siue ponas tantumdem aut minus contineri posteriore actione nihil ex ea actor neque genere deductionis neque vllo alio genere consequi potest, quia consumpta ea actio est, *l. 1. vi bon. rap. d. l. 34.* siue ponas plus contineri posteriore, quem tamen casum non ferunt verba *d. l. 41.* cum id ex ea tantum consequatur quod plus in ea est. ex ea igitur nihil consequitur ex eo quod priore iam consecutus est quodque posteriore deductum & detractum est.

Ad Cap. XXX.

Quis non dicat te & sermonis & rationis inopiam pati, qui enim qui docuit aliud esse nolle aliud non velle, & sæpenumero alterum tamen promiscue D accipi pro altero, à teipso dissentire dicis cum in *l. 3. de reg. iur.* nihil referre scribit, legatur, Eius est nolle, an eius est non velle: nam qui hoc scribit, quid aliud scribit, quàm quod dixerat ante ea verba esse in vsu promiscuo & accipi alterum pro altero? vnde cum non simpliciter sed ex Basilicis scribit in *d. l. 3.* esse legendum, Eius est non velle, an ideo improbat vulgarem scripturam, Eius est nolle, quam imo maximè probat, cum ad confirmationem Basilicæ scripturæ profert *l. 4. de acq. her.* quæ habet in nolle, eo plane demonstrans cōceptione eius regulæ nihil referre vtro verbo vtamur. hoc si decies iteret, atque iteret tibi, tu non exaudies, quia furor obturauit aures, & his omnino volentem primum dixisse vel sensisse multum referre hoc an illo verbo suprascripta regula constitueretur, vi illata non scripto E eius, sed & cogitationi & menti quam tu formas, tibi & effingis vt libet arbitratu tuo, vt inde concludas, eum mutasse sententiam quam nullam mutauit, & mutasse motum scilicet admonitione tua, quam neque accepit, neque pluris facit quam teipsum quamve fungum putidum.

Rursus quod non potes conuincere palam ex scriptis eius, id per argumenta tentas efficere. Variasse hominem, inquis, indicium præbet, quod cum prius scripsisset, Non velle esse tacere & pati, & diuersum esse non nolle, nunc scribit non nolle etiam esse pati, & non velle, nolle. Vbi vero antea scripsit, non velle & non nolle esse diuersa? profer locum, ἐκ τῆς ἀκανθῶνος. Et diuersa tamen esse fatetur si non velle accipias pro nolle, idem esse si accipias propriè pro tacere, & pati vt illo loco Plauti. Nisi tu neuis. imo. haud nolo. Et variasse quod obiicis, id si fecisset non deputaret in vitio, & contra obiiceret tibi quod M. Tullius neminem doctum vnquam mutationem sententiæ quasi inconstantiam cuiquam obiecisse.

Ab his desinis in conuitia, ad quæ ille, χρυσῷ κα... τοῖς μὴ γνώσεσι, quoniam à te profecta sibi ornamento esse ducit. Nihil mouetur etiam eo quod mentiris in his libris bis aut ter eum à Tolosanis tulisse repulsam in petitione Cathedræ, quam eum à Cadurcis & mox à Biturigibus euocatum oblatam repudiasse testis est Senatus & populus Tolosanus, qui nec destitit vnquam ab eo tempore eum sublatum ex oculis desiderare, & re- B quirere. Nihil eo quod Auarici Biturigum cum de iure ciuili instituta publica disputatione in ipso penè exordio nequeuntem respondere his quæ obiiciebantur, simulasse morbum, & duxisse se ab schola ante tempus. Innumeri supersunt etiā hodie ex eo populo qui sciunt quam is strenuè se gesserit in ea re, & à summo mane vsque ad vndecimam perstiterit inuictus, vtique exeunti & procedenti certatim multi adclamauerint, feliciter, multi, Alius cum diebus vicisse alios, eo die vicisse seipsum. Vnus tantum extitit qui offenderetur, quem ille male disputantem rubore suffuderat, cuius tu solius quasi idoneo testimonio vteris. Verum age, & iis mendaciis superiniice alia, & quantum potest onera hominem mendaciis & maledictis. hæc ipse non curat, cuius iam au- C res occaluerunt ad iniurias tuas. Vale.

AD LIBRVM II. ANIMADVERSIONVM.

Ad Cap. I.

IN hoc capite suauissimum est quod in Virgilij locum de postuma prole recitatis quod erat facillimum multorum interpretationibus, nullaque probata ad extremum ita pronuntias, Mihi autem vi- D detur, &c ac si tibi ius facultasque esset vlla vel de minimo cuiusquam Latini auctoris loco pronuntiare qui non tenes linguam Latinam, nisi eam quam tibi pædagogus tuorum nepotum adhuc quotidie præmonstrat. Mihi videtur, inquis. Tune audes dicere tibi videri qui censendi nullum arbitrum habes. Tibi videri post tot auctores doctissimos etiam veteres. Tu post hos videri tibi qui omnium quos vnquam habuit Aurelianis professorum imperitissimus & indignissimus es. Quid vero tibi videatur, rideamus. Id vt in pauca contraham, hoc velle Virgilius vel Anchises tibi videtur, Æneæ defuncto filium nasciturum ex Lauinia. nam & filij post mortem nostram qui nascuntur nobis nascuntur, *l. Gallus, l. postumi.* Stulte, nolumus has leges in hanc rem nobis adferas. hoc etiam pueri sciunt, defuncto postu- E mos educi, nasci, agnasci, hoc vel tua ancilla scit diobolaris. Verum nemo est qui longæuo & seni agnasci dicat, vel sentiat eum qui mortuo, qui nullo agnascitur, qui nullius æui compoti. Libertus Orcinus non longæui libertus, sed vt Paulus ait, nullius libertus est. Et is postumus quoque non longæui filius, sed defuncti filius, hoc est, nullius filius est ἀπάτωρ, vt est in glossis Philoxeni, quive patrem suum nunquam vidit, vt in oratione pro Rabirio. Verum in summa hoc Ioanni ita videtur grauissimo animaduersori quod antea vel nullus animaduerterat, vel potius quia nemo non animaduerterat, nemo non indignum esse relatu existimauerat. Illud etiam quàm ineptum, nihil esse quod melius Cecellij sententiam adiuuet qui postumam prolem dicebat non

non ſignificare eum qui mortuo Ænea naſceretur, ſed A qui Ænea iam ſene necdum mortuo poſtremus naſceretur, quàm quod mortui qui ſunt relati in Deos, vt Æneas à Græcis longæui dicantur. Ceſellius longæuum accipit pro ſene necdum mortuo. Tu Ceſellium eo iuuari maxime cenſes quod longæuus accipitur pro homine poſt mortem donato immortalitate vel Deo quolibet, quod perinde eſt ac ſi canem eſſe animal probare volens probares eſſe ſydus.

Ad Cap. II.

NOn potes, inquis, abduci à ſententia eorum qui poſtumum dici arbitrantur quaſi poſt humatum patrem natum. ſane ita credo, non poſſe te abduci falſo, non eſſe capacem veri. At perge, ne abducare, quis vetat? quis requirit ſententiam tuam? quidve publice intereſt, poſtumus ſcribatur, an poſthumus? In eone ſunt poſitæ facultates Galliæ? At noli ſcribere, natos quidem viuo patre poſt teſtamentum poſtumorum eſſe loco, ſed nuſquam poſtumos vocari. Vlpianus *l. 3. de iniu. rup.* Siue, inquit, poſt mortem teſtatoris naſcatur ſiue viuo teſtatore, teſtamentum rumpi per poſtumum. & in *l.* 12. *eod.* Poſtumus, inquit, præteritus viuo patre natus deceſſit, *& l.* 16. *in fi. de teſt. tut.* Poſtumis datum tutorem etiam his datum videri qui viuo patre naſcuntur. Et tu ipſe quoque infra Cap. XIX. poſtumum dices eſſe eum qui viuo patre natus eſt in *l. 8. de lib. & poſt.* Paulus *l.* 24. *de lib. & poſt.* Poſtuma ſi viuo patre naſcatur. His locis & aliis pleriſque poſtumi vocantur. Præterea cum legis paſſim in iure, Agnatione poſtumi præteriti teſtamentum rumpi, hanc regulam viſne ad eum poſtumum duntaxat pertinere qui poſt mortem parentis naſcitur? qui ſane duntaxat vt ait *d. l. 3.* §. *1* poſtumus eſt, ex XII. tab. ſcilicet poſtumus legitimus per eminentiam, vt tutor legitimus, ſed is qui viuo teſtatore, non ideo tamen minus eſt legitimus poſtumus, nec ideo minus teſtamentum rumpit in quo præteritus eſt. Poſtumi Ioannes, alij ſunt legitimi, alij Velleiani, alij Iuliani, & omnes legitimi, omnes poſtumi. Da operam *l. Gallus*, & hoc te perdocebit. Noli etiam argutari ex vxoris vocabulo ſcripto ſine afflatu ſemel vel iterum ex aduerſo poſtumi quod ſine afflatu ſemper, aut Lorarij concident te & multabunt male. Cetera mitto, quia non potes capere quem ipſemet Virgilius poſtumum interpretatur eſſe ſerum (vt Apuleius, ſeram & poſtumam doctrinam) & Auſonius ſupremum, pertinere etiam ad ſupremum ante mortem, quem & veteres inſcriptiones Poſtimum vocant, vt Numam regem poſtimum Plinius XIV. (nam veteres ſcriptum habent poſtumi) quod poſt Romulum rex fuerit & Tertullianus poſtumum corporis, quod cauda ſit in animalis corpore poſtrema. quod & aliis argumentis Domino probante tibi & aliis pleriſque viris eruditiſſimis hanc ſententiam ſubſequentibus, tu animo comprehendere vel noluiſti vnquam, vel nequiuiſti.

Falſiſſimum vero eſt quod ſcribis Plutarchum in Coriolano ſcribere poſtumum dictum ab eo quod poſt patris mortem naſcatur. Non dabo effugium, non dimittam antequam tecum batuero argumentum hoc quo vteris. Varro & alij plurimi poſtumum dicunt eſſe eum qui poſt mortem parentis naſcitur, quod XII. tab. indicant, & nemo negat. Dico ex eo neminem inferre poſſe poſtumum dictum quod naſcatur poſt humatum parentem, ſed quod omnium maxime liberorum is ſit poſtremus qui poſt mortem naſcitur, ſiue poſterior, vt in *d. l.* 3. quod tu non ſeruas, iidem dicuntur poſtumi & poſteriores. quo verbo plane indicat Vlpianus *d. l.* 3. ſe vt in voce poſterioris, ita & in voce poſtumi, non notare niſi ſyllabam primam.

Item id quod ex *l. nomen, de verb. ſignif.* ita colligis. Nomen poſtumæ non cadit in eam quæ iam in rebus humanis eſt. ergo non cadit in eam quæ viuo nata eſt. nam eadem ratione non caderet etiam in eam quæ mortuo patre nata eſt. ſed hic non eſt eius legis ſenſus. Tota enim lex pertinet ad legata. Et hoc vult initio. Legatum teſtamento filiabus relictum etiam poſtumæ relictũ videri, vt *l. qui filiabus, de leg.* 1. legatum autem relictum poſtumæ non vtique etiam filiæ relictum videri quæ tempore teſtamenti eſt in rebus humanis, ſed ei tantum quæ poſt teſtatoris mortem vel poſt teſtamentum naſcitur. quo nihil eſt apertius.

Ad Cap. III.

STatuis, generalem eſſe actionem præſcriptis verbis, & condictionem ex lege, & cōdictionem triticariam, & actionem de dolo. Actio præſcriptis verbis datur tantum ex contractibus, qui nomine vacant, & ſunt his qui nomen habent adſimiles, ſiue proximi. Ergo ſpecialis actio eſt, non generalis. Condictio ex lege datur tantum ex obligatione, quam lex introduxit noua. Ergo ſpecialis, non generalis actio. Condictione triticaria pecunia numerata non petitur. Ergo generalis actio non eſt, ſicut condictio certi, vel incerti. Actione de dolo is tantum agit petita reſtitutione in integrum in negotiis ſtricti iudicij, qui maior cum eſſet XXV. ann. dolo malo aduerſarij captus fraudatuſque eſt, non ex alia cauſa. Non eſt igitur generalis actio. Sunt doli mali ſpecies variæ, ſunt & furti, & iniuriarum, nec ideo tamen generalis eſſe dicitur actio furti, vel iniuriarum. ergo nec doli.

Addis, has quatuor actiones non dari niſi aliis deficientibus. quod eſt falſum omnino in condictione triticaria, quæ concurrit cum condictione, quæ ex mutuo naſcitur, vel ex ſtipulatione, & cum condictione furtiua, vel rerum amotarum, & vi bonorum raptorum, & cum condictionibus omnibus, & interdicto vnde vi, *l.* 1. *& 2. de cond. trit. l. verum, de fur.* Falſum in condictione ex lege noua, quæ concurrere poteſt cum veteri actione, ſi qua eadem de re fuerit, veluti actio ex lege Aquilia de arboribus ſucciſis cum actione vetere ex XII. tab. eadem de re, cui lex Aquilia nominatim non derogauit, *l.* 41. *in pr. de obl. & act.* cui ſecundum vtriuſque inſcriptionem coniungenda eſt *l. pen. arb. fur. cæſ.*

Superdicis, condictionem certi etiam ex ea cauſa competere ex qua nulla alia ſit prodita ſpecialis actio, nec huius ſententiæ vllum auctorem nominas. Tibi ergo non credimus. Adfers tantum *l. certi, de reb. cred.* quæ contra hanc ſententiam tuam, non niſi ex his cauſis proponit competere condictionem certi, ex quibus etiam ſpeciales actiones competunt. Quod cum ita ſit, fruſtrà quæris, cur fuerit neceſſe actionem præſcriptis verbis introduci, vel de dolo malo, ſuppetente condictione certi: nec enim condictio certi, vel incerti competit vbi deficit actio ſpecialis, quæ præbeat cauſam agendi certi condictione, ſi quis ea experiri malit, ſuppetit tamen actio præſcriptis verbis deficiente ciuili actione, itemque actio de dolo, licet non deficiat prætoria. nam & actioni præſcriptis verbis, quæ eſt actio in factum ciuilis, ſubſidiaria eſt actio in factum prætoria, itemque actioni de dolo ſi quis honeſtiore iudicio confligere velit, in factum ſcilicet, non in perſonam, tametſi vi ipſa & in perſonam agat, qui agit in factum.

Ad Cap IV.

ET quod ſuperiore capite eandem tradis eſſe certi cōdictionem, & actionem ſi certum petetur, & quod hoc capite eam non tantum ad pecuniam numeratam, ſed etiam ad alias res certas pertinere, ex quo ſumpſeris non ignoras. ſane ex eo ipſo, à quo ſcribis, abſurdè condictionem triticariam arbitrariis actionibus adnumerari. quibus vero argumentis? Si, inquis, condictio triticaria

ria ideo esset arbitraria, quod in ea agatur de æstimatione rei, quæ petitur, vt nonnulli existimant, ex eo sequeretur condictione certi pecuniam tantum numeratam peti posse. nam & aliarum rerum æstimatio venit in certi condictionem. itane? aliarum rerum æstimatio venit in actionem si certum petatur? non metuis Loriarios? imo, quoniam addis, venire tantum post moram. Ante moram igitur fateris non venire. & hac ratione locum aliquem relinquis triticariæ, quæ & post moram, & ante moram datur eius rei, quæ petitur æstimandæ causa, sed ante moram, vt *l. vinum, de reb. cred. & l. vlt. de cond. trit.* decernit, & post moram, vt *l. pen. eod.* quæ vera ratio est conciliandæ *d. l. pen.* cum *l. vlt. & l. vinum,* quam tu nunquam intellexisti. neque indicatam tibi, etiam poteris vnquam intelligere, nisi fortè latius tibi explicauero. quod nolo, quia nec tu vis à me quicquam, nisi quod subripueris. Sed & post moram falsum est in condictionem certi æstimationem venire, quæ non est certa, sed arbitraria, hoc est incerta. In certam actionem non venit res vel æstimatio incerta. itaq; in hunc casum maxime necessaria est cōdictio triticaria: sed & ante moram, puta si vino credito copia non sit vini eo die quo vinum solui debuit. Sequitur aliud argumentum à definitione arbitrariæ actionis Arbitraria actio est in qua arbitrio iudicis satisfit actori, *§. præterea, Inst. de act.* huiusmodi non est actio triticaria. Stulte quis hoc tibi renunciauit huiusmodi non esse condictionem triticariam? In ea actori non satisfieri arbitrio iudicis? quis hoc scripsit? tu hoc ipse tibi persuades scripsisse aliquem, in condictione triticaria fieri condemnationem in simplicem rei æstimationem. quæso an simplicem dixit, qui dixit habendam esse rationem loci & temporis quo dari debuit, quique post moram dixit crescere æstimationem, vt *d. l. pen. & vlt.*

Ad hæc, quid agis cum negas condictionem triticariam pertinere ad incerta omnia? & exemplo apposito ais, non pertinere ad vsuras, quasi vero vsurarum sit incerta ratio. non incerti ratione, stulte, condictione triticaria non petuntur vsuræ, sed quia pecuniariæ sunt. Et ad incerta omnia quæ quis sibi deberi intendit eorumque æstimationem, veluti facta & id quod interest, vnde probas eam actionem minime pertinere. quæ (hæc sunt verba Vlpiani) generaliter pertinet ad res omnes & iura omnia. & quæso quæ ad alia incerta pertinet, nonne pertinet ad id quod interest. an non omnis actio est in id quod interest, expressa ex actoris damno vel incommodo vel iniuria? Non debui commutare tecum, & melius fecissem si me totum dedissem destringendo altero mulo Domini. Dum erga te tam iniquus esse nolo vt te defrudem his quæ tibi optimo iure debentur, sum iniquus in alterum.

Ad Cap. V.

QVia superiore capite tibi ipsi non satisfecisti, hoc rursus idē saxum voluis, & vt condictionem triticariam probes non esse arbitrariam, iterū argumentaris à definitione arbitrariarum actionum proposita in *d. §. præterea,* quem sane locum Dominus cum hac de re tractaret omisit, quia neminem tam fore stultum arbitrabatur vt eo aduersus hanc sententiam abuteretur. Arbitrariæ actiones sunt ex quib. si per iudicem, vel quod idem est, arbitrio iudicis, res qua de agitur, actori restituatur, soluatur, exhibeatur, homo noxæ dedatur, absolutio sequitur, vt & de homine noxæ dedito nominatim est proditū in *l. si quis §. & si seruum, de dolo.* sin minus, grauior condemnatio sequitur in quadruplum, vel duplum, vt in actione rationibus distrahendis, vel quanti iudex arbitratus fuerit, quantíve actor iurauerit in litem, & interdū cum infamiæ nota, cuius generis sunt actio Publiciana, ac si Publiciana, & in rem directa multo magis, ad cuius exemplum Publiciana comparata est, itemque

A Seruiana & quasi Seruiana, & de dolo, & quod metus causa, & ad exhibendum, & quæ commune nomen fecit suum, arbitraria siue vtilis de eo quod certo loco dari promissum est, quam Theophilus perperam prætermisit in *d. §. Præterea:* nam & in actione verissimum est si iudicis arbitrio is vnde petitur satisfaciat actori sequi absolutionem, *l. 4. §. 1. de eo quod cer. lo.* quem tu locum calumniaris, cum ais in eius specie actionem non fieri arbitrariam, non quidem eam, fateor, quæ ex cautione arbitrio iudicis interposita competitura est, sed eam in qua eo genere satisfit actori arbitrio iudicis (nam & cautio satisfactio est) non potes negare esse arbitrariā. Reo autem actori non satisfaciente per iudicem, certum est condemnationem sequi quanti iudex arbitratus fuerit habita ratione eius quod interest rei vel actoris. Sunt & B aliæ complures actiones arbitrariæ, vt in *d. §. Præterea* illa verba indicant, *& ceteris similibus,* ac sane confinium in quo simul sunt positæ eæ duæ actiones, arbitraria de eo quod certo loco, & condictio triticaria, cum eo quod vt arbitraria, *l. 3. de eo quod cer. lo.* ita triticaria ad arbitrium iudicis refertur, de quo disputat *d. l. pen. & vlt.* vt ipse pro sua religione rem quæ petitur æstimet modo pluris modo, minoris pro ratione loci & tēporis vel moræ debitoris, vt docui superiore capite, quæ inspectio tanti fuit apud Æmarū Ranconetum, vt & hanc, sicut & illam actionem maluerit condictionem arbitrariam appellare, quam condictionem triticariam, hæc, inquā, fecere, vt condictionem triticariam Dominus diceret esse arbitrariam, quod dicit & de aliis omnibus actionibus, quæ in arbitriū iudicis conferuntur, veluti condictione C furtiua, rationibus distrahendis, Pauliana, Fabiana, licet ante condemnationem nullum interponatur arbitrium siue præceptum iudicis quo restitui, solui, exhiberi, dedi iubeat: nam & in his actionibus arbitrariis in quib. plerumque solet interponi, veluti de dolo, vel quod metus causa, vel in rem, non semper interponitur, *l. arbitrio §. 1. de dolo,* in formula scilicet omittitur clausula de restitutione facienda arbitrio iudicis, & apponitur tantum ea quæ de condemnatione est facienda in quantum iudici bonum & æquum videbitur. Denique arbitraria est actio, cuius formula condemnationis modum confert in arbitrium iudicis, & in bonum & æquum, siue inserta sit hæc clausula, NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVATVR, vt *l. 14. §. pro eo autem, quod met. cau.* & apud Ciceronem in prætura Siciliensi, siue omissa sit. Satis enim est si clausula de D condemnatione (sic eam vocat Asconius Pedianus) conferatur in arbitrium iudicis. nihil est neque certius neque facilius. Lucifugo & tenebrioni nihil incertius, nihil difficilius.

Tenebriones dicunt, regulariter actionum arbitrariarum duas esse clausulas, vnam, Ni ea res arbitrio iudicis restituatur. alteram, Ex bono & æquo, condemna eum iudex (enarro quæ tu non potuisti Bambalio) specialiter vero receptum esse vt arbitraria de eo quod certo loco dari oportet, extremam tantum clausulam haberet. qua ratione vero? quia, inquis, loci adiectio pro iudiciaria admonitione est: Cur etiam in ceteris actionibus denunciatio actoris pro iudiciaria admonitione non E est: vel cur non etiam sua cuiusque denuntiatio interior? Quod enim de tutore in *l. 10. sicut de adm. tut.* ita de vnoquoque dici conuenit, vnumquemque sibi verum & æquum denuntiare debere. Conscientiam esse mille testes. aut cur potius hæc non erunt pro iudiciaria admonitione iussionéve quàm conuentio, qua conuenit certo loco dari? quid commune vel adfine hæc conuentio habet cum præcepto iudicis? quæ species, qui color nisi ater, quæ vmbra nisi tetra se obtulit tibi cum somniasti istam imaginem? Disce, stulte, nullam esse actionem arbitrariam quæ non pendeat æque ex arbitrio iudicis ac ceteræ, nullam quæ ideo minus sit arbitraria quod de restitutione priorem clausulam

clauſulam non habeat adſcriptam.

Et noli quæſo, vt ſupra & in his tuo illo perelegantí ſermone vti, ratione loci. Intereſt actoris non dari, non ſolui quod promiſſum eſt. Corrige, intereſt dari, intereſt ſolui, aut te da his qui latera conſcribillant.

Tranſeo ad alterum cornu. Duobus enim hoc tuum caput eminet. Altero petis Domini futilem, vt vocas, opinionem qui non loci tantum, ſed & temporis in conuentione adiecti ratione exiſtimat arbitrariam actionem dari, quam duxit ex *l. 4. de eo quod cer. lo.* quæ ſtricta actione ait peti dumtaxat pecuniam in ſtipulationem deductam niſi temporis vtilitas interueniat, quibus verbis demonſtrat ratione temporis arbitrariam fieri actionem. idque Dominus confirmauit ad Africanum aliis argumentis tribus aut quatuor. Tu reſpondes tantum ad *d. l. 4.* eam ſcilicet extra rem eſſe. quare? B quia, inquis, actio arbitraria non competit niſi loci vtilitas interueniat. Belliſſima ratio. quare manente tutela non datur actio tutelæ? quia actio tutelæ non datur niſi finita tutela. Cetera argumenta prætermittis. Et communem opinionem quam tueris nullo confirmas argumento. Denique rem hanc leuiter attingis, quam lemma tamen huius capitis pollicebatur te pertractaturum. inopia conſilij te redigit ad incitas.

Ad Cap. VI.

QVid tibi in mentem venit Ioannes, titulum Digeſtorum, de iudiciis ſic interpretari, de actionibus. an eundem igitur facis titulum de actionibus, & titulum de iudiciis? An & in Codice titulus de iudiciis, eſt C de actionibus? nondum erubeſcis. an δικαςήεια ſimiliter, & δίκας, idem eſſe vis? an in Edictis prætorum idem eſſe iudicium dabo & actionem dabo? an nec plenius eſſe, vis iudicij quàm actionis nomen? & interea quæſo cur & ſi ſæpiſſimè prætor actionem dare, polliceri, permittere, promittere dicatur, ſemper tamen edicit, iudicium dabo, vix vnquam, actionem dabo, niſi addat, cauſa cognita? rurſus quid tibi vis cum mox in titulo de iudiciis ais, iudicia eſſe diſceptationes iudiciorum? an es apud te? ſed diſceptationes, inquis, iudiciorum realium, ſi tibi credere dignum eſt, non perſonalium, adſidens ei plane qui nolebat ſcribi de iudiciis, ſed de vindiciis? quid? ille titulus non pertinet niſi ad reales actiones in quo ſunt perſcripta innumera de perſonalibus? fatuus ne es, an fatuelus? quid eſt præterea quod addis, reales præcipue actiones inniti officio iudicis? an non & perſonales pleræque, quæ arbitrariæ dicuntur? rurſus quid eſt quod ais, eum titulum complecti actiones reales, & mixtas, & in rem ſcriptas, & conſimiles? quæ ſunt hæ conſimiles? & quibus ſunt conſimiles? realibus, aut mixtis, an in rem ſcriptis? quid reſpondes? Cedo & aliam mihi in rem ſcriptam quæ proponatur in eo tractatu de vindicationibus præter actionem ad exhibendum, quæ etiam non quod ſit in rem ſcripta in eo proponitur, ſed quod maxime propter vindicationes inducta ſit. neſcis plane quid ſcribas. Qua vero ratione demonſtres titulum de iudiciis eſſe generalem nullam habes, nec poſſis etiam vllo modo docere, generalem eſſe eum qui eſt de iudiciis, id eſt, de diſceptationibus iudiciariis, vt & ipſe obiter interpretaris, E quæ ſcilicet à litigatoribus exercentur apud iudicem, de officio iudicis, vt Theophilus interpretatur, de ordine exercendorum priuatorum iudiciorum, qua de re etiam eſt titulus de pub. iud. vt ex eius tituli legibus apparet, ac præterea vbi quiſque agere vel conuenire debeat, id eſt, de foro competenti, non de vindicationibus neque de condictionibus. quæſtio vero eius tituli vtriſque actionibus communis eſt, non propria vindicationum. Non poteſt etiam titulus de rebus creditis ſi certum petetur, & de condictione, eſſe generalis, cum ſpecialiter in eo proponantur duæ tantum actiones, certi condi-A ctio, quæ etſi generalis ſit, non tamen ideo & titulus generalis eſt, cum non complectatur etiam ſequentium titulorũ actiones, ſed illam tantum certi condictionem, & ſpecialem ex mutuo. nec moueor eo quod à Iuſtiniano ſecunda pars Digeſtorum appellatur de iudiciis, tertia de rebus. quis enim neſcit vetuſtiſſimum hunc eſſe morem, vt qualitas edicti vel legis, vel libri, aut tomi per principia oſtendatur, vt edictum vti poſſidetis, vel ſi arbor in alienas ædes impendeat, & lex quædam regia apud Feſtum à primo verbo nominata, Parens. M. Tullius II. de Legibus. A pueris didicimus ſi in ius vocat atque eat, eiuſmodi leges alias nominare. quam conſuetudinem & Hebræi ſeruant librum Geneſeos nominantes, In principio, librum Exodi, Nomina, librum Leuitici, Vocauit, Numerorum, Locutus eſt, Deuteronomij, Verba. Eodem exemplo ſecundæ & tertiæ parti Digeſtorum nomen imponitur ex principiis, & ſecunda de iudiciis, tertia de rebus nominari quidem dicitur, ſed non etiam eſſe, quod tu non animaduertis qui confundis hæc duo, eſſe, & nominari. Stulte nominantur de iudiciis. Non ſunt de iudiciis, nominantur de rebus, non ſunt de rebus. Quintam vero partem iampridem oſtendit, nec tu negas, non habere de teſtamentis appellationem, ſed primos eius partis libros duos tantum, ſicut nec ſexta tota habet appellationem de bonorum poſſeſſionibus, ſed duo tantum libri primi, & in vtraque parte ea appellatio ducitur à principio tituli prioris, ac ſimiliter eiuſdem ſextæ partis ſequentes libri VII. de legatis & fideicommiſſis à titulo primo appellationem ſumunt. quanquam libri omnes ſunt de legatis & fideicõmiſſis: nec enim ideo primus titulus eſt generalis, ſed quæſtionis potius ſpecialis de legatis & fideicommiſſis initium. Quæſtio eſt ſpecialis, de legatis quæſtio, vt hoc te doceam quod tui Calepini non docent, id eſt materia ſpecialis. Generalis eſſet ea quæ inſtitueretur de omnibus his quæ teſtamentis nuncupantur, vel ſcribuntur, & generalis æque titulus ita conceptus. Specialis eſt quæ quique inſtituitur de legatis tantum & fideicommiſſis, licet diuidatur in capita & partes, ſiue titulos plures vnoquoque titulo de ſpecie illa iuris quæ eſt de legatis in ſe continente ſpeciem ſpecialiſſimam vt Dialectici vocant certam. quæ cauſa non facit magis titulum de legatis generalem, quam titulum de reſtitutione in integrum, partes quæ eum ſequuntur de dolo, de minor. &c. vel titulum de in ius D vocando, tres qui ab eo quaſi tria diſtincta capita deſcendunt, nec ſimiliter titulum de iuriſdictione duo qui eum comitantur, nec titulum de iure Fiſci in Codice puſilli complures, qui illum ſequuntur in vnum confuſi. In Digeſtis generalis titulus nullus eſt, niſi ſit in aliquo ſummo genere generalis, veluti de vindicationibus, de condictionibus, de vltimis voluntatibus. Atquin nullus eſt talis in Digeſtis, nullus ergo generalis. & ſpeciales denique omnes diſpertiti nonnumquam & ſciſſi in partes varias. aut ſi quis generalis, hic in extremo tractationis alicuius ponitur, vt communia declaret non in principio.

Ad Cap. VII.

CVm de diuiſione fructuũ eius anni quo diuortium factum eſt agitur, aperte definit *l. 5. & 6. ſol. mat.* annum computari ex die traditi fundi dotalis, ſi poſt nuptias traditus ſit ad eundem diem ſequentis anni, & ſic deinceps. nec diſtinguit fundus traditus ſit exempli gratia, tempore vindemiæ, an percepta vindemia. Tu Marrucine, diſtinguis: quia ſi eodem anno quo contractæ ſunt nuptiæ & diuortium factum fuerit, ac fundus traditus ſit tempore vindemiæ, vis annum non computari prorſum ex die traditi fundi, vel ex die nuptiarum, ſed retrorſum ex die diuortii, ducto argumento

cal *7 in pr. eod tit.* vbi agitur de fundo dato in dotem tempore vindemiæ, vel de ouibus datis in dotem tempore fœturæ vel tonsuræ, aut lanitondij, vt vetus interpres Horatij loquitur, & si vno tantum mense steterit matrimonium, dicitur mulieri esse reddendos fructus XI. mensium, quod fructuum toto tempore quo curantur, non quo percipiuntur habenda sit ratio. quibus verbis significari arbitraris retroagendum esse annum à die diuortij ad culturam & curam. perperam: nam reddere mulieri XI. mensium fructus, quibus scilicet mulier fundum coluit, aut curauit oues ante matrimonium contractum, non est annum retroagere, sed demonstrare annum matrimonij incipere ab eo mense quo contractum est, & non omnes fructus quos eo mense maritus perceperit ex re dotali ad eum pertinere, sed pro rata mensis vnius tantum, quo matrimonium stetit, reliquos fructus ante matrimonium ad mulierem pertinere perinde ac si vt curati sunt ante matrimonium & percepti essent, & hoc cum de reddendis mulieri fructibus agitur, vt *d. l. 7. in pr. & §. non solum.* Cum vero de retinendis à marito, etiam nemo dixerit retroagendum esse annum ad id tempus quo maritus non fuit, quia nihil ei eius temporis ratione debetur. Nullo igitur casu retroagendus annus est. Et vero diuortio facto intra annum matrimonij, quæ ratio est retroagẽdi anni, si fundus tempore vindemiæ traditus sit, quam si percepta vindemia statim traditus sit? quo casu non retroacti anni sed matrimonij tempus duntaxat spectatur, quo scilicet matrimonium stetit, §. *e contrario.* & rursus quæ maior ratio est retroagendi anni diuortio facto intra annum quàm diuortio facto post annum matrimonij? quo casu & tu fateris siue tempore vindemiæ siue percepta vindemia fundus traditus sit, retroacti temporis ante matrimonium contractum fundumve traditum rationem non haberi. Itaque apagesis illam retrocessionem anni & animi tui.

Non intellexisti etiam hæc verba *d. l. 7. in pr.* nec animaduertisti aliquantulum esse vitiata. Ita & si impensarum à muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit necesse est primi anni computari temporis quod sit ante datum prædium. Sic Flor. alij habent tempori, pro temporis. Flor. vero propior est, quæ ex hac nota, tempus, fecit temporis, pro tempus. Scribe igitur, *tempus*, vt & omnes manuscripti, quos mihi videre contigit, & quidam excusi habent, & manifesta sententia erit. Si impensarum ratio habeatur à muliere factarum in colenda vinea quam pridie vindemias doti dedit, cum pluribus annis stetit matrimonium necesse esse primi anni computari tempus, quod sit ante datam vineam, vt scilicet deducat mulier impensas quas eo tempore in vineam fecit, priusquam diuortio facto fructuum inter eos diuisio fiat. nihil vero refert vnde eas deducat. quod ais omnino esse deducendas ex vindemiis secundum verba supra scripta, id ea verba non ferre, hæc interpretatio perspicuè demonstrat. & vero quid attinet quærere si mulieri satisfiat vnde satisfiat? Præterea si nihil referre vis vnde primi anni fructus mulieri restituantur, cur tamen vis referre vnde impensæ primi anni deducantur?

Ad Cap. VIII.

Multa etiam peccas in interpretatione *d. l. 7. §. Papinianus.* ac primum quidem cur constituis annum locationis quem instantem annum Pap. vocat, qui cœpit à Kal. Nouemb. & non constituis annum matrimonij, qui cœpit Kal. Octob. de quo tamen potissimum agitur. An non huius constituendi maior ratio est quàm illius, cum sit pro portione eius temporis à quo matrimoniũ cœpit, in id quo finitum est facienda diuisio fructuum, non pro portione eius à quo locatio cœpit. Cur mensem Octobrem, qui primus matrimonij mensis est, mauis trahere retrorsum ad tempus præteritum quo matrimonium non fuit, & facere vltimum, quam prorsum ducere ad tempus matrimonij & facere primum? aut quo auctore id facis? nullum nominas nisi *d. l. 7. in pr. & §. non solum*, vbi superiore capite satis docui nihil agi de retroagendo anno.

Et contra ipsum Papinianum in specie proposita *d. §. Pap.* duos annos naturales spectas, vnum qui finem acceperit pridie Kal. Octobres, alterum qui initium Kal. Nouemb. cum Pap. aperte refellat eos qui duos annos constituebant, vt Dominus docuit Obser. XIV. Facile feram te spectantem per se annum locationis cum de tempore agitur locationis, sed velim etiam te annum matrimonij per se etiam solum, nullo alio intermisto anno vllave alius anni parte: nec enim fructus diuiduntur duorum annorum, sed fructus anni matrimonij qui ciuiliter æstimatur à tradito fundo, vel matrimonio contracto non à cultura vel satione fundi, etiamsi tempore vindemiæ vel messis in dotem fundus traditus sit, quia & hoc casu messis aut vindemia accepta fertur anno tum inchoati matrimonij: quamuis naturaliter pertineat ad annum qui fuit ante matrimonium.

Illud etiam nemo ferat quod ais in specie *d. §. Pap.* quartam partem mercedis non esse confundendam cum vindemiæ fructibus vniuersis, sed cum parte dimidia & sexta, id est, dodrante vindemiarum: nam Pap. ait, vindemiæ fructus confundi, cui non fuisset difficile exprimere dimidiam & sextam confundi, si eam tantum existimasset debere confundi. & sane qui expressit quartam portionem mercedis, non potuit sine culpa non exprimere etiam portionem fructuum vindemiæ si non vniuersos existimauit esse confundendos cum quarta parte mercedis. nec, quod te fefellit, est verum, eo modo constitui annum XV. mensium, quia Pap. computat annum matrimonij dumtaxat qui cœpit à die traditi fundi vel matrimonij contracti, non annum præteritum cui post vindemias finem attulit October.

Summum peccatum in eo est, quod tu neglectis ceterorum omnium interpretationibus, neglecta communi interpretatione, aut verius neglecta ipsius Papiniani expressissima sententia, veluti vates quidam e cœlo delapsus nunc primum prodis in medium & nouam, inauditam, & mirabilem quoque extrita vna syllaba interpretationem profers, vel potius longe aliam meliorem-que rationẽ Geometricam quàm protulerit Papinianus, secundum quam in specie proposita fructus diuidi debeant inter virum & vxorem. Ego sentio, inquis, & ego quoque in eo quod ita pronuncias sentio aliquid quod mihi spurcat nasum, confundi debere cum quarta parte mercedis non (ab isto, Non, oncare incipis) vniuersos vindemiæ fructus, sed quatenus illa anni retroducti ratio fert cum dodrante, siue nouem duodenis partibus vindemiæ. Istum annum retro recurrentem iam abrogauimus. Verum eo paulisper concesso, videamus cur ex anno isto retrogrado velis tantum in contributionem venire fructus nouem mensium? nec enim est cur metus constituendi anni XV. mensium te in hanc sententiam perducat, qui nullus subest, cum non rursum sed prorsum computetur annus matrimonii à die traditi fundi, nec fructus vindemiæ & locationis pro fructibus duorum annorum habeantur, sed pro fructibus vnius anni tantum incipientis à mense Octobri & desinentis ad eundem diem. Cur item, quod est absurdius, vis eius temporis fructus in contributionem venire quo non fuit matrimonium, puta octo mensium qui matrimonium præcesserunt, quos in solidum lucro mulieris cedere constat, nec ex eis vllam portionem marito deberi, quia eo tempore nulla sustinuit onera matrimonii. Non potest igitur ea contributio induci sine summa mulieris iniuria: Facile feram te, si vt in specie *d. §. Pap.* matrimonium steterit quatuor mensibus,

menſibus, quæ anni tertia pars eſt, & vindemia fuerit A xii. penſio locationis totidem, viro dantem quatuor tantum, vel ſi vindemia xxiiii. penſio xii. viro dantem vii. vel contra ſi vindemia xii. penſio xxiiii. viro dantem v. verum non ſit ratione retroacti anni, apageſis iſtam rationem, ſed ſi ratione eius pecuniæ redactæ in aſſem, quæ confuſa eſt ex vniuerſa vindemia, & quarta portione mercedis, ita vt ſi eam pecuniam non redigas in aſſem, ſed primo caſu quo vindemiam ponis eſſe xii. penſionem xii. eam diuidas in xv. partes, viro relinquas v. ſin vero redigas in aſſem, id eſt, ſi ratione reuocata ad aſſem xv. quæ illa confuſio efficit, reducas ad xii. quod Arithmetici æquationem vocant, tum viro relinquas iiii. duntaxat, quia hoc genere tanti ſunt hæc quatuor quanti illa v. ſicut hereditate à teſtatore B diuiſa in xv. vncias heredi ſcripto ex triente ſi dederis quatuor ratione reuocata ad aſſem, tantum dederis quantum ſi ſeruata diuiſione teſtatoris dederis v. ac ſimiliter pertica diuiſa in xv. partes, ſi cui dederis v. tantumdem ei dederis pertica diuiſa in xii. partes ſi dederis iiii. Proinde & ſecundo caſu quo ponitur vindemia fuiſſe xxiiii. penſio xii. nihil refert ex xxvii. viro relinquas ix. an coanguſtato numero xxvii. ad xxi. viro relinquas vii. & tertio caſu e contrario nihil refert ex xviii. viro relinquas vi. an arctato numero xviii. ad xv. ei relinquas v. Sed iniquitas occurrit hoc caſu: nam qui interueniente ſola locatione tuliſſet viii. vt §. *e contrario*, concurrente vindemia fert tantum v. vel vi. quam tu non remoues aut purgas, cum ais eius diuiſionis hanc eſſe rationem, quod marito portio mercedis C ſimpliciter non debeatur, quia merces debetur pro ratione dierum quibus locatio procurrit, licet peti nondum poſſit, puta non ante Kal. Iul. qui penſionum exigendarum dies ſolemnis erat, *l. Qui balineum, qui pot. in pig. hab.* In ea igitur ſpecie debetur pro parte quarta anni locationis, nec quod ſeruiat parti tertiæ anni qua matrimonium ſtetit, ideo minus pro ea parte debetur. Alia ratio tibi quærenda eſt. hanc nunquam admittemus. Vera ratio pendet ex concurſu vindemiæ, quæ quod quandoque poſſit longe vberior eſſe, quam penſio quantacunque vindemia fuerit, ſatis eſſe viſum eſt, vindemiæ fructus omnes confundere cum penſionis parte quarta, & ex ea ſumma viro relinquere portionem tertiam. Confundere autem maluit Papinianus fructus vindemiæ vniuerſos cum quarta parte penſionis, D puta xii. cum iii. & ex ea pecunia marito dare tertiam partem, quam ſeparatim ex vindemia tertiam dare, & æque ex quarta parte penſionis tertiam, quo genere ſeruaretur eadem proportio, non tantum vt oſtenderet iuxta xiii. regulam Euclidis lib. vii. eandem eſſe rationem confuſorum antecedentium, puta viii. & ii. ad confuſa conſequentia iiii. & i. quæ fuit cuiuſque antecedentis cum ſuo conſequenti puta viii. ad iv. vel ii. ad i. ſed etiam quia liberum erat viro retinere quartam tertiæ partis penſionis: quia non eſt pluſquam tertia quartæ partis, ideo maluit ea confuſione vti, vt maritus quemadmodum ex vindemia retinet tertiam, ita non retineret ex quarta parte mercedis niſi tertiam, quod fit neceſſario facta confuſione ſupradicta, non fieret neceſſario facta diſcretione fructuum, quia omiſſa E tertia quartæ, poſſet vir diſſimili ratione retinere quartam tertiæ partis mercedis, & vindemiæ tertiam, quo genere nulla ſeruaretur proportio: nec enim hi ſunt quatuor numeri proportionales xii. iiii. iiii. i. At hi quos Papinianus facta confuſione xii. cum iii. conficit xii. iiii. xv. v. vel iii. i. xv. v. ſunt proportionales iuxta xx. regulam Euclidis eodem libro. Si quod ex ductu primi in vltimum producitur, æquale eſt ei quod ex ductu ſecundi in tertium, ſunt quatuor numeri proportionales.

Ad Cap. IX.

NOn es Felicior in *d. l.* 7. §. *econtrario*, cum ad hæc verba: *Item ſi meſſes eius anni, quo diuortium factum eſt, colonum ex forma locationis ſequantur, ante vindemiam ſoluto matrimonio nihilominus pecunia meſſium in computationem cum ſpe futuræ vindemiæ veniet*, interpretationem, & ſpeciem adhibes huiuſmodi. Mulier fundum fruendum locauit, quem poſtea Kal. Mar. viro dedit in dotem. diuortium factum eſt Kal. Sept. poſt meſſes ante vindemias, atque ita matrimonium ſtetit ſex menſibus. In facienda diuiſione fructuum Vlp. ait pecuniam, id eſt, æſtimationem meſſium communi calculo ſubiici, & confundi debere cum ſpe futuræ vindemiæ, vt omnis ea pecunia ex æquo diuidatur inter virum & vxorem nulla habita ratione mercedis à colono debitæ, & anno computato à die perceptæ vindemiæ, & retroacto ad tempus præteritum. Primum non cernis te ea verba, *Item ſi meſſes.* &c. alia conſtituta ſpecie diuidere ab ea quæ fuerat propoſita initio §. *econtrario* in qua vir Kal. Mart. fundum locaſſe proponitur, non mulier, & mulier Kal. Sept. fundum dediſſe in dotem, non Kal. Mar. nec tamen potuiſti aut debuiſti ea verba ab ea ſpecie cui cohærebant diuellere. Omittis etiam quod in eo §. caput eſt, mulierem fructus percepiſſe antequam fundum in dotem daret, quod Vlpian. poſt ſupradicta verba concludit, ex eo apparere, quod ſcilicet ante dixit, non venire in confuſionem, recte: quia nec quidquam in præcedentibus de eis confundendis proponitur cum mercede locationum, vel ſpe ſequentis vindemiæ. Præterea pecuniam meſſium accipis pro æſtimatione meſſium perquam abſurde: aut iſta tua ratione alij etiam licebit dicere, pecuniam fundi pro æſtimatione fundi, & pecuniam iumenti pro æſtimatione iumenti. quomodo pecuniæ nomen Latini nunquam vſurpant. Pecunia eo loco merces eſt, vt & *l. naturalis* §. *at cum do, de præſ. verb. l.* 18. §. *vlt. de ſtip. ſer. l.* 14. *C. de loc.* quæ ſcilicet ex locatione meſſium debetur, quæ nec niſi in pecunia numerata conſiſtere poteſt. & habetur ergo ratio mercedis à colono debitæ. Cur tu haberi nolis non magis demonſtras, quàm cur fingas die perceptæ vindemiæ annum retro computari quo ſteterit matrimoniũ, vt pro rata eius temporis quo ſteterit, fructus lucro mariti cedant. cuius retrorſæ computationis nullum auctores habes, ego prorſæ auctorem habeo Vlpianum & Paulum, in *l.* 5. *&* 6. *ſol. matr.* Et ſi vellem retrorſa vti, mallem eam ducere à die diuortij, quam, vt tu facis, à die quo perceptæ ſunt vindemiæ, quo tempore deſierat eſſe matrimonium. Redi igitur ſi ſapis ad ſpeciem à Domino propoſitam, qua nulla poteſt tradi neque facilior, neque verior, nec poſthac tibi vnquam excidat, ni velis in Lorarios *μελαμπύγους* incidere, vt pecuniam fundi aut iumenti aut meſſis aut rei cuiuſquam dicas eſſe æſtimationem, ſiue vt quaſi te corrigens addis, valorem, quia ſcilicet valorem dicere melius eſt quàm pretium aut æſtimationem.

Egregia etiam & apprime neceſſaria in hoc capite eſt illa animaduerſio, cum meſſibus iunguntur vindemiæ, meſſes non accipi pro vindemiis. Hoc neſciremus niſi docuiſſes. ſed cur non indicaſti nobis locum aliquem quo non adiunctis vindemiis meſſes accipiantur pro vindemiis?

Ad Cap. X.

QVi fructuario dixit non adquiri fructus niſi quos ipſe perceperit, vel ipſius nomine alius, deberi tamen ei vel heredi eius ex fructibus qui pendebant, vel qui non eius nomine percepti erant, hoc eſt ex fructibus nondum ſuis factis eo anno quo finitus vel amiſſus

vsusfructus est, pro rata temporis quo eo anno in perso- A na eius constitit vsusfructus, tu eum impugnas, ac si scripsisset, eis illos etiam fructus adquiri, dum auctius sit: abo [illegible] non facis discrimen inter adquiri & deberi. Res quam ego adquisiui, potest alij deberi, aut in causa esse restituendi alij. Fructus a solo separati & extantes adquiruntur bonæ fidei possessori, domino restituendi sunt, *l. certum, C. de rei vind.* Fructus fundi dotalis qui pendebant diuortij tempore, adquiruntur mulieri, & restituendi sunt marito pro portione tẽporis quo matrimonium stetit, si anno imperfecto diuortium contigerit, *d. l. 7. §. e contrario & §. Interdum.* In eum qui dixit deberi, non adquiri, tu profers ea ipsa quæ idem ipse protulit vt probaret non adquiri, vt probes etiam non deberi. quod quam sit stultum nemo non videt. Eodemque probante deberi ex *l. si operas, de vsufr.* tu hæc B verba legis, si operas suas locauerit fructuarius seruus, & imperfecto tempore locationis vsusfructus interierit, quod superest ad proprietarium pertinebit, tu non vis accipi de portione eius anni quæ superest à die extincti vsusfructus, vt pro ea fructus ad proprietarium pertineant, sed de anno sequenti. ac si cuiquam dubium esset, an sequentis anni fructus ad proprietarium pertinerent. nec igitur vero simile est id in quæstionem vocasse Paulum in *d. l. si operas.* Præterea his verbis, *quod superest*, non possunt significari sequentes anni, sed residuum eius duntaxat quo interiit vsusfructus. nec enim annus anno superesse dicitur. & *l.* XVIII. §. *vlt. de stip. ser.* quam adfers, residuum etiam tempus dixit, loco illorum verborum Pauli, *Quod superest.* ergo & quod C mox ea lex subiicit, vnicuique tantum adquiri quantum iuris ratio permittit, etiam residuum tempus complectitur. Nec te mouere etiam debuit quod Vlp. ait in *l. sed & si quid §. si operas, de vsufr.* sequentium annorum stipulationem ad proprietarium transire: nec enim ideo sequitur, residui temporis stipulationem non transire: nam vt sequentium annorum, & residui quoque temporis stipulatio ad proprietarium transit. vel quod esse verius Pap. ostendit in *d. l.* XVIII. §. *vlt.* quod tu non intellexisti, proprietario adquiritur: nec enim semel fructuario adquisita stipulatio initio eius anni quo diem suum obiit, transit ad dominum, sed ad heredem fructuarii, verum domino adquiritur, & sequentium annorum similiter stipulatio non transit à fructuario ad D dominum, quæ nec vnquam fuit quæsita fructuario, sed domino acquiritur. & hoc est quod ait, *vnicuique tantum adquiri, &c.* & Vlpianum perstringit, qui dixerat transire, cum subiicit, *secundum quæ non transit ad dominum stipulatio.* Male etiam adsumis ex *d. §. si operas,* hæc verba, *mox restituetur*, cum & sensus euidens, & Flor. doceant esse scribendum, *Mox restitutus*: quia vsusfructus legatus in annos singulos, repetitus ac proinde capitis deminutione amissus, mox restitutus videtur. Addam obiter & quodam modo extra rem, quod statim sequitur, in eo §. *ambulabit stipulatio*, id verba sequentia interpretari hoc modo, profectaque ad proprietarium redibit ad fructuarium, nam legi, ad heredem, quam maxime vero, nisi heredem accipere velis pro domino, E vt *l. hereditate §. pater, de cast. pec.*

Cæcutis etiam in eo quod existimas ideo pensiones locati fundi aut locatarum operarum serui fructuarij, pro rata anni eius quo amissus vel finitus vsusfructus est, quòd actiones eo nomine competentes, quæ ab initio anni fructuario adquisitæ sunt, ad heredem eius transmissæ sint: nam & si hoc ita sit, tamen pati heres debet, vt in partem pecuniæ veniat dominus pro rata residui temporis quo vsusfructus non constitit, ne vltra mortem fructuarij porrigatur vtilitas vsusfructus, quod non male Accursius ait dominum consecuturum condictione sine causa, vt scilicet ex pensionibus, quarum petitio soli heredi competit, heres domino conferat portionem ratam, sicut ex fructibus stantibus tempore mortis fructuarij confert portionem ratam: quia dominij causa separata est à causa contributionis, vel restitutionis. Tu Maritumne alteram cum altera confundis.

Non placet ratio differentiæ quam statuis inter fructuarium & maritum, quod fructus dotis speciali ratione ad maritum pertineant, puta pro oneribus matrimonij, quod est iure constitutæ dotis: nam & ad fructuarium pertinent propria & speciali ratione, iure constituti vsusfructus, & ad vtrumque communi ratione, id est, iure suo.

Non placet differentia quam statuis inter pensiones prædiorum locatorum & pensiones operarum, vecturarum, aut naulorum, quasi scilicet pensiones prædiorum quodammodo natura proueniant succedantve magis in locum fructuum, qui ex re ipsa natura proueniunt: pensiones vero operarum proueniant obligationis iure tanquam aduentitia pecunia ex negotio gesto. nam & pensiones prædiorum non nisi obligationis iure & ex negotio gesto proueniunt. nec magis, quàm illæ sunt fructuum loco, *l. prædiorum, de vsur. l. 7. §. de pensionibus, sol. mat. l. 39. §. fructus, de leg. 1. l. ancillarum, l. mercedes, de pet. hered.* Nec item quasi in pensionibus prædiorum discerni possit tempus quo percipiuntur, non in ceteris. Et hæ & illæ diem suum habent, quo soluantur. Ergo & diem quo percipiantur. Vnde lucet tibi magis harum percipiendarum quam illarum dies? aut quorum tibi εἰδώλων φαντασία amouet mentem animi? Verum plane est quod audio, te sub inumbrata quiete in omni actu hoc vnum agere, vt induas simulationem sapientiæ. Seueritatem mentiris, vt Theodosius ait de tui similibus monogrammis Iurisperitis, dissimulas scientiam. Quæram & hoc abs te cur Domini sententiam impugnans quam duxit ex *d. l. si operas* & ex *l. 5. §. vlt. si vsusf. pet.* aduersus *l. si operas*, cauillatus aliquid es, vt eam eluderes, aduersus *d. l. 5. §. vlt.* nihil omnino, quæ perspicue ait, mortuo fructuario heredi actionem dari præteritorum fructuum, quamuis eos defunctus non perceperit, non etiam futurorum. quod plane demonstrat vltimi anni fructus nondum à fructuario perceptos, domino quidem omnes adquiri, sed heredem fructuarij petere ab eo posse præteriti temporis ante mortem fructuarij portionem ratam.

Ad Cap. XII.

QVod vsu receptum est, vt *l. 2. C. de resc. vend.* non pertineat ad res mobiles, nisi pretiosas, id tu vt probes à iure ciuili dissidere, vteris puerili & solemni argumento tuo. Dicta, inquis, *l. 2.* vtitur generali verbo, *Rem maioris pretij*, quo & mobilis & immobilis res continetur. ergo ea lex pertinet etiam ad rem mobilem. nec moueris eo quod rem quam dixit initio, postea fundum dicit, quoniam hoc dicit, inquis, exempli causa. proponam verba legis vt ῥᾳδιουργίαν tuam conuincam. rem maioris pretij si tu vel pater tuus minoris distraxerit, humanum est vt vel pretium te restituente emptoribus fundum venundatum recipias. &c. quid ais? in hac oratione fundum nominari exempli gratia? Quod rem dixerat initio, demonstrat esse fundum, exemplum esse, non demonstrationem rei. An etiam *l. 1. §. 1. de reb. eor. qui sub tut.* cum ait initio, si communis res, & paulo post subiicit, agrum, exemplum subiicit, non demonstrationem rei, quæ non potest esse nisi immobilis ex oratione Seueri, de qua eo loco agitur. An & in *l. 1. C. si per vim vel alio modo &c.* cum interdictum vnde vi quod constat non pertinere ad res mobiles, *l. 1. §. illud vtique, de vi & vi arm.* dicitur competere cuiusque rei possessione quis vi deiectus fuerit, eo sermone etiam dicemus comprehendi rem mobilem? Quod item vsus excipit res pretiosas, id, inquis, cum iure ciuili non congruit. Stulte, quid ais? Non congruit cum iure ciuili, vt res sine pretio pretiosæ eodem loco habeantur quo res

immobiles, vt in eadem Oratione Seueri eadem eſt condicio immobilium & mobilium quæ pretioſæ ſunt, *l. 22. C. de adm. tut.* vt margarita apud Plinium Hiſt. naturalis lib. IX. proditum eſt cenſita fuiſſe in rebus mancipi, quibus tamen non ſolent connumerari niſi prædia & iura prædiorum & mouentia quædam, non mobilia, qua ratione & Conſtitutio Leonis de non alienandis aut pignerandis rebus immobilibus Eccleſiæ, trahitur etiam ad mobiles quæ pretioſiſſimæ ſunt, veluti vaſa, ornamenta, κειμήλια, veſtesve ſacras, *l. ſancimus, C. de ſac. eccl.* His exemplis motus qui quod eſt conſtitutum de re immobili *d. l. 2.* trahit etiam ad mobilem, veluti ad gemmam immenſi pretij, quaſi & hæc ſit loco rei immobilis, tibíne videtur aberrare à iure ciuili?

Ad Cap. XIII.

Beneficium *d. l. 2.* probas pertinere etiam ad emptorem hoc argumento. In pretio emptionis & venditionis licet vtrique ſe inuicem circumſcribere. Par igitur & æquabile eſt, vt vtrique idem beneficium detur, ſi circumſcriptio modum lege definitum excedat. nego conſequentiam: eſt enim diſpar ratio emptoris & venditoris. In maiorem fraudem venditorem inducit neceſſitas, emptorem cœca cupiditas & ſtultitia, vt ait *l. 3. ad leg. Falcid.* & latius expoſuit Obſ. XVI. Proinde æquius eſt, venditori quàm emptori ſubueniri. Stultis ſubueniri non ſolet, *l. pen. §. pen. de iur. & fac. ign.* In altero argumento, quo vteris eſt μετεωροφεναχισμὸς longè maior. Cum agitur de aliis cauſis ex quibus tam emptori quam venditori ſubueniri conſtat, vt puta ſi dolo, vi aut metu extorta emptio venditio ſit, venditoris tantum leges mentionem faciunt, non emptoris, & tamen emptori ex iiſdem cauſis ſubueniendum eſſe nemo ambigit. & ad eundem ergo modum ex cauſa propoſita in *d. l. 2.* & aliis conſtitutionibus, quæ cum ea conſentiunt, quamuis venditoris tantum mentionem faciant, nihilominus emptori ſuccurrendũ eſt. At domine Anteceſſor, in hac cauſa omnes leges ſubueniunt venditori, nulla emptori. in ſuperioribus cauſis non ſoli venditori omnes leges opitulantur, ſed etiam emptori, *l. arbitrio §. de eo, l. quod venditor, de dolo, l. ea quæ §. vlt. l. in vendendo §. 1. de cont. emp. l. 6. §. pen. l. 14. §. ſi venditor, de act. emp.* Ab his argumentis confugis ad Harmenopulum, apud quem legitur ſcriptum, ex hac cauſa venditionem reſcindi niſi circumſcripto præſtetur τὸ περισσότερον τοῦ ἡμίσεως, quæ verba non animaduertis eſſe mendoſa: nec enim ſatis eſt venditori circunſcripto reſtitui ſuperfluum dimidij, quodve amplius in dimidio eſt, ſed ſuperfluum iuſti pretij, vel vt ait l. 2. quod deeſt iuſto pretio, vel vt Nouella Romani, τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ τιμήματος ſuppleri, & reſtitui oportet, vt ſi rem dignam XX. vendiderit VIII. dumtaxat, non ſatis eſt ei reſtitui duo, quod memini Dominum docere ad Africanum tractatu IV. Sed reſtituenda ſunt XII. Itaque ſcribendum eo loco τὸ περισσότερον τοῦ τιμήματος. Tu cum legeres τοῦ ἡμίσεως vertis te in gyrum, & ea verba inuertis hoc modo: Dimidium cum exceſſu. quid ſit dimidium intelligo, dimidium alterum quod numeratum non eſt, nunquid aliud? Dimidium enim cuius pars numerata eſt refundi non debet, ſed quod ei dimidio deeſt dumtaxat. Quid ſit exceſſus non intelligo: vel enim eſt id quod deeſt iuſto & vero pretio rei venditæ, vel id quod deeſt iuſti pretij dimidio. Atquin defectus vtrumque eſt potius quam exceſſus. Non video etiam vt hæc verba τὸ περισσότερον τοῦ ἡμίσεως poſſis interpretari, dimidium cum exceſſu, ſuperfluum dimidij (hoc enim verba ſonant) hoc eſt vt interpretaris dimidium cum exceſſu. Et ex illo tandem loco Harmenopuli quid efficis? idem quod priore argumento: Propoſitionem eſſe generalem, Contrahentes ſeinuicem circunſcribere poſſe. ergo & exceptionem, Ni circunſcriptio ſuperet dimidiam iuſti pretij de-

A bere eſſe generalem. id denique facis quod eſt in veteri prouerbio, Anus redit ad armillum.

Et inter haſce campas etiam ponis, in contractu emptionis venditionis potiores eſſe venditoris partes, & ab eo imprimis cauſam emanare contractus. quod ſi eſſet verum, ſi non eſſent per omnia pares emptoris & venditoris partes, vtrique ex eo contractu non daretur actio directa, ſed venditori directa, emptori contraria. Æque falſum eſt quod ſubiicis, in hac quæſtione eandem eſſe rationem emptoris & venditoris, nihil reſpondens ei qui docuit loco iam ante notato, longe diuerſam eſſe rationem. quod & in aliis cauſis frequenter euenit.

B

Ad Cap. XIV.

In permutatione admittis locum eſſe beneficio *d. l. 2.* ex eadem Obſeruatione, rectè. ſi modo quia vterque emptoris & venditoris loco habetur, *l. ſciendum §. pen. D. ædil. ed.* vtrique id dederis quaſi venditori, non quaſi emptori. male, ſi & quaſi emptori, quia ſoli venditori tale beneficium competit.

In locatione etiam & conductione verum eſt eiuſdem legis beneficio locum eſſe, ſed vt in locatione operarum eſt proditum, in forma quadam præf. prætorio apud Harmenopulum III. Epitomarum, tit. VIII. ita ſcilicet vt artifici tantum beneficium detur qui locauit operam ſuam mercede certa. At in forma præfecti prætorio interpretanda te nihil dulcius eſt dum agis te pro perito linguæ Græcæ ſolo Lexico ſuffultus, ex quo nec erubeſcis tranſcribere integra verba & inde quaſi ex adyto
C aliquo in formis præfecti prætorio ab Harmenopulo editis interpretari ςοίχημα & ςοιχηθὲν non conuentionem contrahentium, ſed σχῆμα ſiue formam extruendi operis, quam neſciuiſti ſynopſin appellari, vt in Conſtitutione quadam Theodoſii & Arcadii ad Saluſtium P. V. his verbis: *Iam illud ipſa res exigit, & ſynopſis operis extruendi fideli tendatur examine,* & apud Frontinum de limitibus agrorum his: *Nam quod ad ſynopſin pontium pertinet* &c. non modulos in *l. 8. §. ſciendum de no. op. nunc.* in qua, Marrucine, modulos ſumere non eſt ſynopſin operis facere, ſed admetiri quod iam ædificatum eſt, vt probari, inquit, poſſit quid poſtea ædificatum ſit,
D quam in rem ſynopſis foret inutilis, non item ςοίχημα, quoniam eo nomine placitum & conuentio ſignificatur. Vis hoc probem ex eodem Harmenopulo? Is lib. I. tit. VIII. συμβόλαιον definit eſſe, ὑπόμνημα ἤτοι καταγραφὴν τῶν συμφωνηθέντων καὶ ςοιχηθέντων: hoc eſt, *præſcriptionem pactorum & conuentorum*, non præſcriptionem pactorum & formarum quarundam exædificationũ. Vis probem ex *l. 4. C. de recep. arb.* vbi verbum ςοιχεῖν, conuentionem facit. Vis probem ex eodem ipſo loco Harmenopuli. ſi in eo ςοιχήματα ſunt formæ vel ſynopſes operum: comparantur ergo contractibus emptionum & venditionum, quum ait, οἷον ἐπὶ ταῖς πράσεσι καὶ ἀγορασίαις ἐπὶ τῷ νόμῳ τούτῳ καὶ ἐν τοῖς ςοιχήμασι, &c. Synopſis ædificii comparatur contractui, aut verius quod in contractu iure proditum eſt, idem porrigitur ad ſynopſin extruendi operis. quo quid ſtultius? Imo quid ſtultius omni illo ſcripto,
E niſi comparetur contractus cum contractu? quid ſequitur? διδόσθωσαν οἱ μισθοὶ ὡς ἐςοίχηνται, quod eſt, *Soluantur mercedes ſecundum id quod conuenit*, tibi autem, *ſoluantur mercedes ſecundum formam propoſitam*, id eſt, ſecundum ſynopſin faciendi operis. quid etiam hoc ſtultius, ſolui mercedes non ſecundum conuentionem, ſed ſecundum ſtatum, ætatem, formam ædificii. nihil etiam ſtultius quàm exiſtimare idem non eſſe τὸ σύμφωνον & τὸ ςοιχηθὲν, nihil ſtultius quàm ἐπαρχικὰ interpretari edicta prouincialia. nihil ſtultius quàm quod eſt aperte proditum ſupradicta forma præfecti prætorio, id eſt, ἐπαρχικῷ ſubueniri quidem locatori ſi merces de qua conuenit minor ſit dimidio iuſtæ mercedis? non etiam conductori

si merces dimidio sit amplior. id tuam excellentiam, vel A vt tu loqueris, antecellurarn tuam, ita intelligere posterriore casu quo merces dimidio sit amplior, modo dimidio non sit amplior, ἐν, ἐν τῇ περιβολῇ γίας.

Risu pene dirumpunt qui hæc legunt, & cetera de modulis, translata ex lexico Budæi, & insigne illud interpretamentum, Modulo se suo metiri, id est, formula calceitur, an sua vel calopodio, & cetera quæ de forma calceorum vel aquæductuum. Miser homo, vale iterum atque iterum.

Ad Cap. XVI.

NOn est verum quod ais in specie *l. Titia* §. *qui inuita, de leg.* 2. soluto matrimonio patrem exegisse B dotem sciente & palam contradicente filia. primū enim vulgo male in eo §. legitur, *Non ignorans*, quod esset, sciens, & ex Flo. legendum est, Non ignoras. deinde quod ait patrem egisse inuita & non consentiente filia, non hoc vtique est contradicente vel renitente, sed & absente & ignorante filia: nam & inuita & non consentire dicitur quæ absens & ignorans est, *l. 2. §. vlt sol. mat. l. filiæ, C. eod. l. post nuptias, de in. dot.* Non est etiam verum quod ais ex *l. si cum dotem* §. *si pater, sol. mat.* si absente & ignorante filia pater dotem exegerit, & filia in legato sibi à patre relicto tantum acceperit quantum est in dote, non esse filiæ aduersus maritum vtilem de dote actionem, etiamsi non probetur patrem dotis nomine legatum reliquisse: nam lex hoc non dicit, *etiamsi non probetur.* &c. At non dicit, etiam dotis nomine relictum fuisse legatum. verū intelligitur satis ex eo quod C alterutro vult eam esse contentam, ac si legatum acceperit compensare legatum cum dote, quæ compensatio inducitur etiam in §. *qui inuita*, vt plane eadem sit species vtriusque, & tu etiam id legatum sequenti capite fateris dotis nomine fuisse conceptum. Illud quoque verum non est, legatum imputari in dotem quod non est relictum dotis nomine. Fateor imputari in legitimam. nego imputari in dotem. idque probo ex *l. si pater, de do. co'.* nec ideo quod dos imputetur in legitimam, possis nisi ridiculè concludere & legatum imputari in dotem. Quamobrem si filia legatum imputauerit in legitimam, integra ei aduersus maritum erit de dote actio si eam sine consensu eius pater exegerit, nec compensabit cum dote legatum quod non dotis nomine relictum est. alioquin oneraretur legitima, quæ non dico D onus æris alieni, sed nec aliud quodcunque onus in se recipit, *l. quoniam in prioribus, C. de inoff. test.* & onus esset si legatum quod vice legitimæ accipit filia compensare tenetur cum dote sibi suo iure debita, *l. 81. Pro soc. l. pater filiam, ad leg. Fal.* cui tu conaris quidem respondere, sed non respondes, qui scintillam conscientiæ si aliquam haberes, aut non tentares respondere, aut perspicuè responderes. Non respondet qui obscure & insidiose respondet, & aliis verbis quàm quæ in iure solemnia & vsitata sunt. Quæ enim hæc sunt verbane an portenta? in *l. pater*, debitum licet minime sit voluntarium & in quo is testator ius aliquod habuerit, id tamen initium & causam ab alio E antea habuit. Debitum, vt arbitror, vocas dotem quam filiæ debet pater. imo non debet, quia vt in ea lege proponitur à genero dotem non repetiit. & si repetiit sine voluntate filiæ, etiam non debet eam filiæ. sed maritus vt eadem lex ait illo loco, à marito debeatur. Debet obliquè, vt ais, paulo prius. quis de debitis obliquis quidquam vnquam inaudiuit? Et rursus debet inuoluntariè. Ex delicto igitur. has solas agnoscimus inuoluntarias obligationes, & ἀκούσια συναλλάγματα, quæ ex delicto nascuntur. Atquin illa, si qua est, non est ex delicto. ergo non est inuoluntaria. Sequitur, & in eo debito pater ius aliquod habuit. Debitor omnis habet ius in debito. Sane ita est, quoniam eius quod debet dominus est. At pater dotis filiæ nomine datæ dominus non est, vt seq. cap. demonstrabitur. quod igitur ius in dote habet? nullum in dote ius habet, sed in filia ius potestatis quod habet id est, quod tu forte arbitraris eum in dote habere. Et vt habuerit ius, ideóne magis debuit cum eo filia compensare Falcidiam. Debuit, inquis, sed ideo non compensat quia debitum ab alio initium & causam habuit. Debitumne ab alio quam à debitore? & si non à debitore, à quo igitur? Lucumo explica mihi? An à marito? Si à marito, maritus igitur debitor est non pater. & vero ita est in specie eius legis. Rursus si fieri aliqua ratione potest vt debitum quod quis debet, ab alio initium & causam habeat, cur eo casu compensatio debiti non admittitur cum eo quod iure hereditario capitur. Lucumo excute intelligentiam tuam, aut si quid in te pudoris residet, abscondc te in latebram aliquam æque atram atque atræ sunt & fuliginosæ cogitationes tuæ.

Ad Cap. XVII.

IN eadem specie & quæstione § *si pater*, si tantum mulier ex legato patris consecuta sit quantum ei dotis nomine debetur à marito qui patri dotem soluit, nihil lucrifacit. Imo, inquis, lucrifacit quod iuris in dote habuit pater, quia dos profectitia communis fuit patris & filiæ, & pater legando dotis nomine legauit ei ius quod in dote habuit. Tecum ipse pugnas. superiore enim capite in *d. §. si pater* dixisti legatum non fuisse relictum dotis nomine. Ceterum dos est communis patris & filiæ. Esto. At qua ratione? nempe quia communis de dote exactio est, communis stipulatio reddendæ dotis, *l. 2. & 3. sol. mat.* verum dos certè ipsa bonis patris abscessit & in bonis filiæ est, *l. 4. de collat. l. 1. §. vlt. l. vlt. de col. do.* Et vt ait *l. pater, de euict.* non sicut filiæ dos est, ita patris esse dici potest. nec cogitur pater eam conferre fratribus suis manente filiæ matrimonio. Itemque filia si patri heres existat, dotem repetit iureproprio, non iure hereditario, *l. pater filiam, ad leg. Falcid. l. 81. pro soc.* Denique vt filius viuo patre bonorum paternorum quasi dominus est, *l. in suis, de her. inst.* sed dominus sine re, *l. 4. si aliena res pig. da. sit. l. 3. C. de pat. pot.* ita pater dotis quam dedit filiæ nomine, quam filiæ proprium patrimonium fecit, quasi quodammodo dominus est, sed dominus sine re. Nec obstat quod iterum nubente filia dotem minuere potest, quoniam hoc tantum potest vno casu, si vi aliqua maiore euersus sit facultatibus, ex Nou. XCVII. quo etiam casu à filia cui plus esset in manu exhibendus esset. Et hoc casu male concludis, patrem in dote iuris aliquid habere. alioquin concludes eadem ratione & in castrensi peculio habere: quoniam & ex eo pater alendus est si laborat inopia. Etiam nego, legatum filiæ relictum dotis nomine non conferri fratribus: Cum enim vice dotis fungatur, ius dotis sequi debet, nec lex 16. *C. de collat.* quidquam in eam rem facit: quia non loquitur de relicto dotis nomine. Et quod subiicis, vtile esse legatum si pater filiæ dotem leget quam genero promisit ex *l. cum pater, de iur. dot.* est de dote quæ nondum abscesserat bonis patris. Nos, Marrucine, de dote agimus quæ abscesserat bonis patris. Denique deficiunt tibi artificia, deficiunt sophismata, cauilla omnia, nec potes efficere, vt filiæ lucro cedat legatum in quo non plus est quam in dote, non magis quam vt lucro cedat mihi legatum rei meæ aut mihi debitæ. quibus rationibus motus Obseruator scripsit ex *d. §. qui inuita*, esse legendum in *d. § si pater*, si amplius ab eo consecuta sit, quam ei dotis nomine debeatur à marito qui patri soluit. nec enim alia est species vel quæstio huius quam illius §.

Ad

Ad Cap. XVIII.

PLane oſtendis te non legiſſe quæ de regula illa, Libertatem adimi non poſſe Dominus ſcripſit Obſ. XVII. vbi planius expoſuit quod breuiter & paulo obſcurius ſcripſerat in *l. 13.* §. *regula, de lib. & poſt.* & docuit quod & exemplum ei ſubditum demonſtrat, in *d.* §. *regula* de ſeruo herede & libero eſſe iuſſo, libertatem quidem ſeruo relictam qui heres ſcriptus non eſt, licet olim non potuerit adimi, hodie tamen adimi poſſe, *l. 1. de adempt. libert. l. 26. l. vlt. in fi. de adim. leg. l. ſi ſeruus, de fid. lib. l. ſi peculium* §. *1. de man. teſt.* verumtamen non poſſe eam adimi quæ ſeruo heredi ſcripto ex aſſe vel ex parte data eſt. quia vt nihil heredi à ſemetipſo legari poteſt, ita nec adimi, *l. 6.* §. *vlt. de her. inſt.* Denique libertatem heredi à ſemetipſo adimi non poſſe. Contra adfers *d. l. 26.* male: quia non loquitur de ſeruo herede ſcripto, ſicut nec aliæ quas attuli ſupra, quæ dicunt libertatem adimi poſſe. Item adfers §. *ſeruus autem, Inſtit. de her. inſt.* in quo is qui ſeruum heredem & liberum eſſe iuſſum, alienat, à libertatis datione deſtitiſſe videtur. quod & verum eſt. ſed hoc ideo, quia alienare plus eſt quàm adimere. facto teſtatoris à quo directo & ἀμέσως libertas proficiſcitur, *l. 1. C. de nec. ſer.* puta alienatione libertas reuocatur, vel potius pro non data habetur, non etiam ei adimitur à ſemetipſo. Denique quod ademptione fieri non poteſt, fit alienatione.

Poſt hæc, conſtituis hanc regulam: Hereditatem adimi non poſſe. quam eſſe prorſus falſam ex ipſæ leges oſtendunt, quibus ad eam comprobandam vteris, ac primum *l. ſi certarum* §. *ſi eodem, de mil. teſt.* quæ & à milite dicit exheredatione adimi hereditatem poſſe, & quidem ſolam ſaluis legatis & fid. & ceteris omnibus, quæ teſtamento ſcripta ſunt, & à pagano quoque, ſed ab hoc non ſolam, quoniam adempta hereditate heredi ſcripto ex aſſe: cui datus ſubſtitutus non eſt, & cetera quæ in teſtamento ſcripta ſunt corruunt. quo ſenſu nihil eſt euidentius. Faceſſat hinc ille tuus, quaſi ſolam hereditatem in eo §. Gaius dicat eam quæ ſoli delata eſt, puta heredi ſcripto ex aſſe. Gaio ſi hæc mens eſſet, tam inepte non loqueretur. Tu qui hac mente eum ita loqui vis, magnam ei iniuriam facis, vt quod ſolus quis ſit heres, ſolam hereditatem dicat. Deinceps te auctore dicamus, Qui vnicum heredem reliquit, eius ſolam hereditatem eſſe. Ne dicamus, eius qui plures heredes reliquerit ſolam, ſed multiplicem aut pluralem eſſe dicamus, quod nemo dixit vnquam. Ad hæc in paganis certum eſt, etiam heredi ſcripto ex aſſe hereditatem exheredatione adimi poſſe, vt in formula cretionis, quod & *l. 1.* §. *pen. de his quæ in teſt. del.* docet, dum ait iure adimi poſſe hereditatem totam, imo & ſolam, ſi modo heredi ſcripto ex aſſe datus ſit ſubſtitutus à quo ſuſtineatur teſtamentum, ſubſtituto verò non dato ſolam non poſſe adimi, quin & cetera omnia quæ in teſtamento ſcripta ſunt, corruant. Quod vero ait *d.* §. *pen.* hereditatem ſemel datam facile adimi non poſſe, aperte demonſtrat, adimi hereditatem poſſe, ſed non facile, non temere, puta non nuda voluntate, non codicillis, ſed vel exheredatione eodem teſtamento facta, vel alio teſtamento iure perfecto. Tu, non facile ſic interpretaris, caſu aliquo, ac ſi lex diceret, regulariter hereditatem non poſſe adimi, poſſe adimi aliquo caſu. quo vero caſu? Cum, inquis, is cui portio hereditatis adimitur habet coheredem vel ſubſtitutum à quo ſuſtineatur teſtamentum, is cui tota hereditas adimitur, ſubſtitutum. quid ſi heres ex aſſe toto non habet ſubſtitutum? an ideo minus poterit ei hereditas adimi exheredatione, vel alio teſtamento? quid item ſi ex parte ſcriptus non habeat ſubſtitutum? an non poterit ei hereditas adimi? quid ſi non habeat coheredem? Sæpe enim fit vt heres ſcribatur ex

A parte non adiecto coherede, an & hoc caſu non poterit ei hereditas adimi? Non animaduertis in eo §. *pen.* agi de adimenda hereditate ſola, quod in paganis non poteſt fieri, niſi is cui adimitur, coheredem vel ſubſtitutum habeat? legiſti & peruulſiſti ſcriptum Domini in *d.* §. *pen.* ſine quo nec quidquam potuiſſes in eum, & maluiſti te deridendum præbere interpretando, Non facile, id eſt, aliquo caſu, quam in eo omni quod is ſcripſerat eius acceſſio eſſe. Væ tibi cum hiſce interpretationibus, quas latinus ſermo pati non poteſt. Hereditatem ſemel datam facile adimi non poſſe, quid aliud eſt quã regulariter hereditatem adimi poſſe ſuo & legitimo modo, ſicut ſi diceremus, obligationem ſemel contractam non facile tolli poſſe. quod nihil aliud eſt quam tolli

B poſſe ſuis & legitimis modis, ſolutione, nouatione, acceptilatione &c. non quibuſcumque, iuxta id quod ait *l. 43.* §. *1. de obl. & act.* certis modis deberi deſinere: nam & ita certis modis adimitur hereditas. Verum vt obligationem ſemel natam denaſci, tolli, interire poſſe, ita & hereditatem ſemel datam adimi poſſe generalis & vera regula eſt, quamuis neque illa, neque hæc quoquomodo tollatur vel adimatur. ex quo ſatis intelligitur, quam ſit ſtulta illa tua, Hereditatem adimi non poſſe. quod perinde eſt, ac ſi diceres, regulariter ambulatoriam non eſſe voluntatem defuncti vſque ad mortem, vel, Teſtatorem non poſſe mutare teſtamentum. Subiicis, eodem referendum quod dicitur in *l. 6.* §. *vlt. de her. inſt. eodem.* quo vero? non audes nec potes explicare. Et mox comprobari id *l. Seius, ad leg. Falcid. l. vxorem* §. *heres, de leg. 3. l. paterf. de her. inſt.* quas Dominus notauerat. quid id eſt, quod his legibus comprobari ais, explica mihi. Omnes probant, ſi vnus vel duo ſint

C heredes ſcripti, vni vel omnibus exheredatione hereditatem adimi poſſe, & ademptionem valere, ſi non ſit facta in fraudem iuris publici. Audis exheredatione? Directo igitur: fit enim exheredatio verbis directis. quamobrem etiam ea codicillis ſcribi non poteſt, *l. non codicillum, C. de teſtam.* §. *codicillis, Inſtit. de codic.* Proinde perperam ſeparas exheredationem ab ademptione directa: nam & exheredatio ademptio directa eſt. Et exheredatione etiam adimi dicitur in *d.* §. *ſi eodem,* ſed non ſola ſi heres ſit ex aſſe, nec ſubſtitutus, vt dixi, quiſquam ei ſit. alioquin & ſola ei adimi poteſt. Perperam exheredationem eſſe ademptionem obliquam. Si obliquam enim, ergo factam verbis fideicommiſſi. quod eſt manifeſto falſum. Cedo eius verba: Exheres eſto. Eſto, eſtne

D fideicommiſſi verbum? Vllumne aliud verbum mage directum? Iteras, non poſſe adimi hereditatem niſi ei qui coheredem vel ſubſtitutum habet. quod ſatis refutaui ſupra. Poteſt enim adimi etiam nullo exiſtente ſubſtituto vel coherede, ſed non adimi ſola. & mox ita pronuntias, Non poſſe adimi hereditatem niſi ei qui eam adiuit. quo nomine vapulabis niſi prouideris & quam primum mutaueris tam ſtultam propoſitionem. Marrucine, non poſſum adimere legatum niſi ei qui id iam ſibi adquiſiuerit? non exheredem facere, non mutare eum qui me viuo neque adiuit, neque adire potuit? *l. 27. de adq. her.* Addis ſtultitia pari, Non poſſe hereditatem adimi niſi à coherede ex *l. 6.* §. *vlt. de her. inſt.* quæ de libertate loquitur, non de hereditate. & à coherede

E etiam libertatem adimi non dicit: quia nec à coherede adimi poteſt, cum non à coherede accipiatur, *l. ex parte, de adq. her.* idemque eſt in hereditate, quia pendet à teſtatore ſolo. alioquin nec cuiquam dari poſſet ex aſſe. Vt datur, & adimitur. Si ex aſſe datur, ergo & ex aſſe adimitur, cum adimere volenti teſtatori eſt eodem teſtamento vel alio. Non ergo coheredem deſiderat à quo adimatur. Quod verò Dominus oſtendit in *d.* §. *regula,* ita eſſe ſcribendum, Regula eſt iuris ciuilis, qua conſtitutum eſt, libertatem adimi non poſſe, quia ſubiicitur ſtatim exemplum de libertate adempta tantum ſeruo heredi inſtituto cum libertate. quæ vana & inutilis

ademptio est, quasi à semetipso facta, ab eo exemplo ductum argumentum extrema dementia est id eludere, ac si exemplum illud esset intelligendum etiam de hereditate adempta. Libenter pro libertatem, reponeres hereditatem, & ita scriberes. Quamuis dominus ademerit eodem testamento hereditatem. quod plane etiam facis dum libertatis nomine etiam hereditatem intelligis, & hac comparatione vteris: vt ademptio totius hereditatis & libertatis ademptio est, ita & ademptio libertatis, ademptio hereditatis est. hoc postremum longe reiicio, quia ponis adimi posse libertatem quæ non potest adimi. reuocari potest alienatione, sed & ea reuocata falsum est reuocatam institutionem videri, *l. 6. §. seruus, l. 50. de her. inst.*

Ad Cap. XIX.

ERgo in *l. 8. de lib. & post.* non est scribendum, Si à Primo herede instituto filium exheredauero: quoniam, inquis, exheredatio à persona facta non valet, & quæ fit à primo herede instituto, fit à persona. Aut desipis, aut, quod magis crediderim, hoc scribis mala fide: nam si Primus est vnus ex heredibus, fit sane ab vnius persona. & ita loquitur *l. 3. §. filius, eodem, l. non putauit, §. si ab vno, de bon. poss. con. tab.* si Primus solus heres est, non fit ab vnius persona. Atquin Primus solus heres institutus fuisse proponitur in *d. l.* 8. & æque ei substitutus Secundus solus. ergo non à persona vnius, sed ab vnico facta exheredatio est. quæ ab vnico fit, à gradu fit ipso, quo is heres institutus est. quæ ab vno ex pluribus, à persona, non à gradu: imo nec à persona, quoniam ita Latini non loquuntur, sed à persona vnius. ac præterea si Primus & Secundus in ea lege sunt appellatiua non propria nomina, perperam his adiungis alia: nec enim cum secundum heredem dixit pro substituto, recte addit substitutum sine copula, quæ faciat ἐξήγησιν, vel παρεμβαλλόμενον. Hoc autem proponitur initio *d. l.* 8. non secundum Iuliani sententiam, vt tu ais, sed vt Flor. secundum sententiam qua vtimur, hoc est, secundum Catonianam regulam, quæ & sententia dicitur, *l. Iulianus, de cond. & dem.* secundum ius quo vtimur, vt ait *l. 7. eod.* Si filius à Primo herede instituto ex asse exheredatus sit, à Secundo substituto præteritus, & post mortem patris moriatur deliberante Primo, deinde Primus hereditatem repudiauerit, Secundum non posse adiisse hereditatem, sed legitimum vocari. Et subiicit eadem esse dicenda si idem in postumo acciderit, vt viuo patre à quo exheredatus est moriatur. Perperam dicit. Idem, qui non repetit eandem speciem. Non est eadem, quia posuit filium mortuum post mortem patris, & nunc ponit postumum mortuum viuo patre, quo casu posito non est prorsus idem dicendum in postumo, quia iure prætorio substitutus ad bona peruenire potest, *l. postumus, de ini. rup.* nec potes argutari cum Accursio, postumum natum viuo patre mortuum post patrem: nam & sermo Pomponii eam interpretationem non admittit, nec vir eruditus quoque eam admiserit vnquam, & vt iampridem Dominus docuit, frustra ponitur postumum natum viuo patre: nihil enim refert quod ad rem propositam attinet, postumus mortuo an viuo patre natus sit: nam & si mortuo patre natus sit ac deinde mortuus, verum est substituto locum non esse. Tu niteris ostendere vel tantillum interesse, & nisus iste tuus definit in foria. Non potes etiam, Marrucine, Accursium tueri hoc colore, quasi idem (nescio cur mutes idem in id) quod accidit in filio, non acciderit etiam in postumo, nisi & postumus viuo patre natus sit. Nam verbo acciderit, mors significatur, *l. in vulgari §. vlt. de verb. sig.* quod & mox Pomp. ita explicat, dum subiicit, acciderit vt moriatur. Vita qua viuimus nobis non accidit, sed est de substantia nostra. Denique vita in actu primo est substantia per reductionem, non accidens. Operatio tantum vitalis est accidens. Vtrique vero, id est, filio & postumo mors contigit viuo & deliberante Primo, vt etiam cum plures instituti essent in *l. 14.* proponitur postumum viuis heredibus institutis & deliberantibus vita decessisse. Quid vero in eo etiam attinebat comparare postumum filio, quòd & ipse vixerit viuo patre, quod viderit & viserit patrem, an hoc quidquam facit ad ius de quo quæritur in *d. l.* 8. vel an demutat ex eo aliquid. Addo, quod dixit Pomponius in filio, idem eum iterare in filio, si ita legamus in *d. l.* 8. cum subiicit, idem esse in postumo viuo patre nato: quid enim postumus viuo patre natus aliud est quàm filius? & ex tua disciplina si recte contendis Cap. 11. postumum non dici eum, qui viuo patre natus est, aut non rectè Pomponius postumum dicit viuo patre natum, aut tua concidit disciplina, quam tamen Dominus hoc loco quodammodo sequi videtur, nec sequitur tamen, cum superioribus rationibus adductus pro viuo patre, reponit, *Viuo Primo*, à quo exheredatus sit, quoniam & supra dixit à Primo fuisse filium exheredatum. & quod in filio, idem omnino nullo dempto vel addito etiam in postumo poni oportet. At tu facesse hinc, κάσθων μελλέ, qui quæ luce clariora sunt, præstigias vocas, quia & verba extrema *l. 8. quoniam cum natus est filius, loco eius est qui superstes est*, quibus ostenditur, qua ratione idem seruetur in postumo post mortem patris nato, quod in filio, referendo ad natum viuo patre, facis vt vtraque pars legis sit de filio, nulla de postumo.

Ad Cap. XX.

ACtio de qua agitur in *l. hac actio, sol. mat.* est condictio ex lege Iulia. Hæc est illa, inquit Dominus, diu perquisita nondum ab interpretibus inuenta actio. Non certe ab Accursio, quem habuit ob oculos cum hoc scripsit, quo vt in aliis & in hac re ceteros interpretes non existimauit esse sapientiores. nec fuit tum ei curæ ceteros inspicere, quos nec tum habuit in potestate sua vt verè profiteri possit se iudicium tale eis prorsus non debere. verum gaudet tamen quibusdam ante idem venisse in mentem quod & tum venerit sibi. vbi autem dolus malus abest, plagium arguere non nisi maligni calumniatoris est. Sciunt omnes & scripta eius satis testificantur quam is ab hoc vitio longe abhorreat, quamque libenter quod ex aliis sumit, id eis bona fide reddat. mirum est plagium vno loco fecisse eum qui nihil magis vitat quam plagium, quique aliis etiam locis in hoc crimen incidisse non arguitur, & interim diu perquisitam esse eam actionem non potes negare, cum ex quinque aut sex quæratur quænam ea sit, mandati an negotiorum gestorum, an actio de dote, an condictio sine causa, an condictio ex lege, an condictio ex cautione, & quod tu eum ambitiose dixisse mentiris, necdum inuentam eam ab interpretibus, etiam verum est, quia nondum inter se certo constituere potuerunt, quænam ea esset, singulis dantibus suam, & te quoque nunc tuam, nempe actionem de dote, non condictionem ex lege Iulia. quod falso scribis Pap. tradere in *l. dotalem, eod. tit.* in qua seruo dotali manumisso inuita vxore maritum ab eo ex asse heredem institutum, alteram tantum portionem restituere dicit actione de dote, non etiam eam, quam vt patronus consequi potuit ac debuit, & alteram si soluendo sit maritus, actione de dote. ergo soluto matrimonio, non constante, cum tamen eam quæ iure patronatus debetur vxor consequi possit, etiam constante matrimonio condictione quæ ex lege Iulia descendit. *d. l. hac actio*, quod & in *d. l. dotalem* interpres Basil. addit, non actione de dote. Tu *d. l. hac actio* pene circunscribis, cum eam coangustas ad casum quo maritus soluendo non est, vt idem dicat quod *l. si constante, in pr. eod.* & quo voluntate mulieris seruum dotalem manumisit, quo sane casu cessat lex Iulia, & tamen vt

vt *l. si vero*, ita *l. hæc actio* quæ sequitur, necesse est referre ad legem Iuliam. Non ergo ad hunc casum, sed ad illum quo maritus soluendo est & manumisit inuita vxore, aut negotio vxoris gesto, quo & si lex dicat agi posse etiam constante matrimonio, tu omnium hominum qui sunt, qui fuerunt, quique futuri sunt stolidissime, audes dicere, agi tantum posse soluto matrimonio: & idem flagitium audes in *l. si constante §. si vir. eod.* quasi cautio ea de re non possit exigi nisi soluto matrimonio, quæ in similibus causis exigitur statim, *l. si quis seruum, de act. emp.* & in hac quoque causa, ac si fuerit interposita ex ea quoque agi constante matrimonio potest.

Ad Cap. XXI.

OBseruator veterem adnotationem quam vocat ad *l. cum Stichus, de solut.* non tuam intelligit, sed aliam quæ his verbis perscripta est. Contra in *l.* 52. *D. De verb. obl.* Sed dic quod illa loquitur de electione facienda per duos heredes quæ numero fit, quia sunt duo heredes. Verum hæc lex loquitur de certis hominibus qui debentur in specie. Hæc est illa vetus adnotatio quam Obseruator intellexit. Tu es similis Prisco Iauoleno, qui quodam recitante sua carmina & ita incipiente, *Prisce iubes*, cum se vocari arbitraretur, subito respondit, *Ego vero non iubeo*: quod plerisque commouit risum. Erat omnino Priscus dubiæ sanitatis, inquit Plinius, intererat tamen officiis, adhibebatur consiliis, atque ius ciuile publicè respondebat. Idem de te multo magis pronuntiare licet, qui cum audis veterem adnotationem, tuam esse eam arbitraris: nec enim quæ vetus dicitur, tua esse potest, nisi sic dicatur vetus, vt vetus vinum. & cuius sanitatis est etiam quod sit vetus, eam existimare ab Obseruatore damnari, qui non sectatur nisi vetera, recentia fugitat quæ tibi sunt vetera. Et contraria ratione cum legis, Nam quod Ioannes scribit &c. non te intelligit sed Ioannem Bossianum veterem interpretem. Verum ad rem. Si quis generaliter duos vel x. vel C. homines stipulanti promisit, quod dicitur inter heredes & dominos diuisionem fieri numero, *l.* 54. & 117. *de verb. obl.* cum eo pugnat *d. l. cum Stichus*, quæ diuisionem fieri ait specie non numero x. hominibus promissis. Tu primum respondisti, eam legem esse accipiendam de certis x. non de incertis generaliter promissis. Deinde reprehensus à Domino, concessisti, id accipiendum esse de x. hominibus generaliter promissis, sed de promissis tantum seruo communi: nam si alij sint promissi, numero non specie obligationem diuidi. quod omnino est contra *d. l.* 54. quæ etiam duobus hominibus generaliter promissis seruo communi, inter dominos ait numero fieri diuisionem, perinde atque inter heredes alterius stipulatoris. Nihil autem refert, duo an x. generaliter sint deducti in stipulationem. Non est etiam verum quod ait *d. l.* 54. in stipulationem deducto Sticho & Pamphilo, corpore diuisionem fieri, idem obtinere duobus Stichis in stipulatum deductis: nam pro numero qui stipulationi adiectus est diuidenda stipulatio est. aut sane non fuit cur in *l. cum Stichus* separaretur E stipulatio est Stichi & Pamphili ab stipulatione duorum Stichorum, vel duorum Pamphilorum, si & qui duos Stichos stipulatus est, pro eo est ac si hunc & illum Stichum stipulatus esset.

Ad Cap. XXII.

CAligabant etiam tibi oculi cum legisti veterem adnotationem quam Dominus protulit in medium ad *l.* 2. *de bon. eor. qui ante sent.* quæ res fecit vt eam existimaris esse tuam & longiorem ab eo factam quam tu fecisses. Non tua Ioannes, sed vetus interpretatio ea est his concepta verbis; Contra in *l. eius, qui de iu. fis.* sed

A dic quod hæc lex loquitur de eo qui fuit à latronibus nominatus, & pro confesso habitus obiit corrupto accusatore, ibi tantum corruperat delatorem. nec habet quidquam amplius. Eam Dominus reiicit hac ratione. Nam & is, inquit, qui accusatorem tantum corrupit, satis habetur pro confesso atque conuicto &c. & hoc vult, eum qui accusatorem corrupit, hoc ipso satis haberi pro confesso, *l. eius, de iu. fis.* Secundum veterem interpretationem, eum etiam qui à latronibus nominatus est, pro confesso habitum antequam moreretur corrupto accusatore. ergo ex nominatione sola, satis haberi aut fuisse habitum pro confesso. Ex abundanti igitur addi in *d. l.* 2. eum etiam corrupisse accusatorem. At falsum illud esse existimauit quod vetus interpres dixit, nominatū haberi pro confesso. Et quantum ad reum qui B corrupit accusatorem, satis ob hoc solum quod corrupit accusatorem, eum haberi pro confesso etiamsi à latronibus nominatus non sit. & verum est, nominationem nihil adiicere: nam quod adfers ex *l. libertus §. in quæstionibus, ad munic.* nominatos & non accusatos ad nouos honores admitti non posse, falsissimum est: nam qui accusatorem non habet, ab honoribus non prohibetur, *l. 6. §. si quis accusatorem, de mun. & hon.* & in specie *d. §. in quæstionibus* etiam nominatos accusatorem habuisse, illa verba demonstrant, *ante causam finitam*, hoc est, ante sententiam, vt *l.* 7. *de mun. & honor.* Nominatio etiam, imo nec accusatio non facit vt magis pro confesso habeatur qui accusatorem corrupit. Nihil er-C go prorsus adiicit: & ideo si postea decesserit, non relinquere eum defensionem heredibus rationis non est. Sic affirmat esse legendum in *d. l.* 2. Hoc enim sermone plurimum negatiue vtimur, vt *l.* 1. *C. quom. & quam. iud. Vos damno onerari non est rationis*, & apud M. Tullium, *de Volusio quod scribis non est id rationis.* & in *l. cum §.* 1. *De iu. dot.* etiam Dominus adfirmat esse legendum, *rationis non est.* verba autem illa Basilic. ὡς φανεροὶ γενόμενοι, quæ his latinis respondent, vt confessi de crimine, quia scilicet quasi suapte confessione prodiderunt se, & his Græci interpretis, ὡς συνομολογήσαντες τὸ ἁμάρτημα, te interpretari hoc modo, hoc est eo magis effecti manifesti siue certius conuicti, qui audiunt vel legunt, quid aliud dicant non habent, quam vt te ad mastigophoros deduci iubeant, simul vt eo castigere, D quod dixisti ita posse accipi verba *d. l.* 2. Sicut nominatim & propalam confessi de crimine defensionem relinquunt heredibus, non ita defensionem relinquere heredibus nominatos à latronibus, qui accusatores corruperunt. ex quo sequitur plus nocere confessionem tacitam: cuius argumentum præbet redemptio accusatoris quam expressam. quo nihil absurdius est. Si enim qui accusatorem corrupit, defensionem non relinquit heredibus, & multo minus relinquit eam qui palam confessus est: nam hic pro damnato habetur, & post damnationem causa retractari non potest. ille pro damnato non habetur, *d. l. eius*, quamobrem eius defensio adhuc in integro est.

Ad Cap. XXIII.

NOn das hoc capite nisi risus & iocos. Non dixi, inquis, constare id quod est controuersum, sed quod non constat inter omnes. Et id quod non constat inter omnes diuersum ne ab eo est quod est controuersum? Et mox, qui dicit constare, non vtique dicit constare & in comperto esse omnibus, sed interdum constare & in comperto esse omnibus, sed interdum constare sibi, etiamsi non constet aliis. quod neque probas neque probare possis. Imo probas contra teipsum, non constare, esse non constare inter omnes. Nihil igitur inter constare esse, & constare inter omnes quod verissimum esse ineptus essem si aliis probarem ex locis, cum nulla fere sit pars iuris in qua constat vel non constat,

non reperiatur pro inter omnes constat, vel non constat: quod aliter, placet inter omnes, vel non placet, *l. 21. de compens.* vel conuenit, *l. 8. de adq. her.* apud Solinum, par sententia est inter omnes. Id, inquam, probas ex loco Ciceronis quo scripserit, Et si constat aliquem Athenis certo die fuisse, non tamen constare inter omnes quod Cicero nusquam scripsit. Non constare quidem dixit, pro non constare inter omnes. non dixit tamen quod constat non constare inter omnes. Nihil vero attinebat duobus locis quibus Dominus ostendit Ciceronem cum de iure ageret conuenienter vti iurisconsultorum verbis, Constat inter omnes, te alios addere ex dictionariis emendicatos, quoniam ab illis dissimiles sunt, nec enim vsurpantur in re propria, hoc est, in re quæ ad ius vel ad iurisconsultum pertineat. Nemo est etiam qui non rideat cum probas quod constare dicitur sæpissime dubitatione non carere, aut non esse perpetuum. an enim ideo minus constat inter omnes? quis dixit vnquam constare inter omnes id quod dubitationem nullam haberet? quodve perpetuum esset: quis nescit omnem definitionem iuris esse periculosam? Rident etiam omnes non glossas iuris Canonici, sed te solum cum eas in tuum auxilium acersis. & id quod iuris auctores nullam dubitationem habere dicunt, cum aliquam dubitationem habere dicis. Vale o homo ridicule, & quod inter omnes constat, nisi eos inter qui ipsi quoque insaniunt insanissime.

Ad Cap. XXIV.

DAs etiam hoc capite risus & ioci plurimum. ac primum quidem, cum re ipsa neglecta quæ est de interdicto de tabulis exhibēdis annuum sit an perpetuum, magnam partem eius consumis in Sententiarū Pauli, in quibus est ea de re locus egregius, auctoritate approbanda, vel improbanda, & mox cum ad rem ipsam aggressus negas te hoc argumento vsum: anni non habetur ratio in *l. 1. C. de tab. exhib.* Ergo interdictum de tabulis exhibendis non est annuum. Verum fateris te longe deteriore vsum, nempe huiusmodi: Si pupillis dati sunt substituti, & mortuo patre substitutionis casus extitit, fieri potest vt extiterit triennio aut quadriennio post mortem testatoris, & tamen substitutis, *d. l. 1.* ait dari interdictum de tabul. exhibendis. Ergo interdictum de tabul. exhibendis datur post annum. Quis hic non optimo iure rideat? quia Clarissime Domine siue datur post annum, siue intra annum vt tua sententia sentit, annus non cedit à morte patris, sed à morte pupillorum, à qua primum hereditas ad substitutos pertinere cœpit: nec enim superstitibus pupillis ad eos pertinere potuit, *l. 2. §. interdum, de vulg. subst. l. 1. de her. vend.* Debuisti fateri, te priore vsum, quod erat probabilius, quodque qui te adsidere sano arbitrabatur etiam te intelligere putauerat, non præsumpserat. Si nihil præterea est in hoc capite, per te igitur licet deinceps interdictum de tabulis exhibendis adserere annuum esse. quod & verissimum est. Cetera, inquis, quæ iactat vel adfert quam sint leuia quis non perspicit? eadem facilitate dicam: Quàm sit Ioannes male sanus quis non perspicit?

Ad Cap. XXV.

IN *l. 11. §. Aristo*, quod vi aut clam, quod proponitur emptorem in fundo vendito morari cui nondum fundus traditus erat ex causa emptionis, id non possis referre ad aliam quàm precarij causam: Nam precario rogantis verba hæc sunt, vt sibi in fundo morari liceat. *l. 6. §. is qui, l. pen. de prec.* & ex causa emptionis nusquam quisquam si traditus ei fundus sit, in fundo tantum morari dicitur, sed fundum possidere. Quod tamen dicit Aristo de emptore qui precario in fundo moratur, idem non nego, imo verò multo magis exemplo Vlp. in *d. § Aristo*, adfirmo obtinendum esse in emptore qui conduct. iure in fundo est, quoniam facilius datur interdictum Quod vi aut clam emptori qui fundum conduxit, quam qui precario habet. huic enim datur res vtenda tantum, illi etiam fruenda, & ita in *l. 5. C. de pac. int. emp.* quod scriptum est de precario probauit pertinere ad conductionem, & contra in *l. seruus, de per. & com. rei vend.* quod tu cum scribis eum ridicule & frustra probasse, nec causam dicis, cur id ridicule & frustra probauerit, nonne vides bellua quàm tu teipsum præbeas ridiculum, certe non minus quam illos qui oras Digestorum notulis hisce implent, Ille sic emendat vel interpretatur, quod non probo. Et quod addis id anxiè eum probasse vnde tibi istius anxietudinis indicium?

Quod autem fingis, in fundo morari alia ex causa posse emptorem, puta si venditorem possessorem ministerio suo fecerit, per quam stultum est: nec enim accommodari hic casus vllo modo potest ad §. *Aristo.* quoniam in eo proponitur, vt initio dixi, nondum fundus emptori fuisse traditus ex causa emptionis. emptorem igitur non possedisse fundum, & solus possessor alium ministerio suo possessorem facere potest, non etiam non possessor.

Quo tibi etiam mens fuit, ad id quod ille scripsit detracta negatione à *d. §. Aristo*, illo loco, *Ego si post in diem.* &c. te nunquam probaturum, si in eo Vlpianus pro certo constituit, interdictum Quod vi aut clam dari emptori qui precario in fundo moratur, non inepte idem ab eo postea reuocari in dubium, cum ita rescripsisti id te non ferire, vel nihil ad te pertinere: quia, inquis, omnino negaui id ab Vlpiano reuocari in dubium. & hoc ipsum quod tu negas, non aliud Dominus etiam dixit te nunquam cuiquam probaturum, te, inquam, non posse approbare. Flacce arrige aures, id ab Vlpiano in dubium non reuocari. Argumentum est ad hominem, vel ad peponem, si homo non es. Id autem ab Vlpiano postea in dubium reuocari, ille locus ostendit, *si tamen precario sit in possessionem, videamus* &c. quo quasi timidè scribit quod à primo scripserat adseuerantius, & non hoc sentit quod tu ais, non tantum quia eius intersit, sed etiam quia qualiter possideat interdictum ei dari, sed quia qualis qualis sit possessio, id est, licet possessio non sit, interest ipsius, vi aut clam opus non fieri. Et qualiter qualiter possidere dicit, vt in Flor. scriptum est, vt qualem qualem possessionem *l. gerit de adq. her.*

Falsum etiam quod ais, in extremo Aristonem scripsisse, possessori non semper esse denuntiandum. Legas Pandectas Florentinas, & inuenies Aristonem scripsisse, non possessori esse denuntiandum. Quod subiicis, quia licet emptori sit denuntiatum qui in fundo moratur siue facta siue non facta in diem addictione, hoc quoque Aristo neque scripsit neque sensit: quia de facta tantum in diem addictione iam à §. *si fundus* instituta quæstio est, quæ non adeo esset difficilis non facta in diem addictione. Et si, vt ais, ex Aristonis sententia infert Vlpianus *Ergo* &c. id igitur Aristonis sententiæ non suæ adhibere debuit, & dicere: Ergo putat, non, ergo putem. At relata sententia Iuliani & Aristonis, ita suam exponere incipit, vt & Flor. scriptum est. Ego putem, vt in *l. 3. §. sed vtrum, in fi. de minor. Ego puto, & l. 1. §. vlt. de riuis l. 2. §. Interdum, de vulg. substit.*

Ad Cap. XXVI.

INutilitatis nomen quod alio quodam loco requiris indicari tibi inuenies apud Lucretium

--*Aurumque iacebat*, inquit, *Propter inutilitatem hebeti mucrone retusum.* Rem ipsam inuenient alij in toto hoc capite latè diffusam, inuenient & mendacia iterata eadem, quæ mihi satis est elisisse semel.

Ad

Ad Cap. XXVII.

CVm poſt adnotationem quam fecerat Dominus ad *l. pro emptore* §. *ſi à furioſo, pro empt.* Baſilica retinere illa verba, Nec Publiciana competit, id clam ſtudioſos habere noluit, & motus auctoritate Baſilic. Auarici ab hinc annis amplius XIV. non motus tuis ſcriptis, quæ pluris non facit, quam fungos putidos, quæ etiam nulla dum exierant, enarrando tit. De Publ. in rem act. publice docuit verum eſſe ſummo iure quod ait *d.* §. *ſi à furioſo*, ſi quis rem emerit à furioſo quem furere ignorabat, nullam eſſe emptionem, Publicianam non competere nec actionem de euictione, nec acceſſionem poſſeſſionis, atque adeo nec vſucapere eam rem emptorem poſſe, ſed vt ibidem dicitur, vtilitatis cauſa receptum eſſe vt vſucapere poſſit. ſic & cetera omnia eadem ratione recipienda eſſe, & hac vtilitatis ratione niti quod ait *l.* 7. §. *Marcellus, de Pub. in rem act.* Publicianam competere. Ea vero ratio vtilitatis quam tu nunquam intellexiſti, non reſpicit furioſum, ſed emptorem bonæ fidei. vtroque enim loco agitur de eo qui emit à furioſo quem ignorabat furere, quem putabat ſanæ mentis eſſe. Ergo de bonæ fidei emptore & non de furioſo qui violentius ſe gerit, ſed de eo qui eſt in conſpectu inumbratæ quietis, vt ait *l. quod meo* §. *ſi furioſo, de adq. poſ.* cui languet animus, vt *l. iuſto* §. *pen. de vſurpat. & vſuc.* cuiuſue morbus interuallatus eſt. Et ratio vtilitatis hæc eſt, ne qui bona fide ad emptionem accedit deceptus falſa ſanitatis ſpecie damno adficiatur. quæ ratio ad ea omnia communis eſt quæ emptori ſummo iure de-
C negari diximus. non igitur debet aut poteſt reſtringi ad ſolam vſucapionis cauſam, puta vt rem alienam, quam quis à mente capto bona fide emit vſucapere quidem poſſit, ſed non vti acceſſione poſſeſſionis, non Publiciana, non ex empto de euictione, vt tu nugaris, cum in omnib. par vtilitatis ratio paria iura deſideret, nempe vt in omnib. plus vigeat valeatq; opinio emptoris, quã veritas. Denique quod ait *d.* §. *ſi furioſo, quamuis nulla eſſet emptio & ideo* &c. ex iure ſtricto eſt, non etiam ex vtilitatis cauſa, qua ante dixit procedere rei emptę vſucapionem, ſed tamen & vtilitatis cauſa ad ſequentia porrigenda eſt, vt efficiat quaſi ſit emptio iure perfecta, & acceſſionem poſſeſſionis eſſe cõtra ſtrictam iuris rationem, & Publicianam & cetera. Tu calumniaris aperte cum in *d.*
D §. *ſi furioſo*, non ſeparas vtilitatem à iure ſummo, & refers omnia quæ in eo ſcripta ſunt ad vtilitatem furioſi: nec enim vtile furioſo eſt ſi res ab eo vendita vſucapi poteſt. ius ſummum furioſum reſpicit, & tuetur, non emptorem, Vtilitas emptorem, non furioſum, qua de cauſa vt commentitia & falſa eſt diſtinctio Accurſij, id eſt, in furioſum non dari Publicianam, in extraneum dari, quoniam vtilitatis ratio reſpicit ſolum emptorem. ergo danda eſt ei Publiciana aduerſus omnes. Alteram Accurſij diſtinctionem quam Dominus ſequitur inter vtilitatem & Ius ſtrictum, iam ſatis oſtendi niti *d.* §. *ſi furioſo.* quod tu negaſti tamen. negaſti etiam quidquam ad eam facere ſimilitudinem filij familias bona fide empti & venditi à patre, quaſi nulla ſit ſimilitudo quæ proculdubio euidens & maxima eſt, quia vtroque caſu iure ſtricto nulla
E emptio eſt, & tamen de euictione competit actio.

Ad Cap. XXVIII.

REprehendor, inquis, quod hanc regulam propoſuerim, Furem furti agere non poſſe. Cedo locum quo reprehendaris. non poſſis vllum oſtendere qui à nullo vnquam eo nomine reprehenſus es. Reprehenderis tamen nunc quod eam regulam comprobari dicas altera quæ dictar, Illi debere permitti pœnam petere qui in eam non incidit, *l. cum par, de regul. iur.* nec enim eſt tam regula quam ratio regulæ propoſitæ initio eius legis, in pari delicto deteriorem eſſe cauſam petitoris, meliorem poſſeſſoris, quia ſcilicet ei tantum debet permitti

A delicti pœnam petere qui ipſe in idem delictum eandemque pœnam non incidit. Qua de cauſa & Baſilica ex ea lege tota vnam tantum regulam conſtituunt. & ſic in *l.* 18. *ad Treb.* ſententiæ initio propoſitæ ratio ſequitur §. 1. his verbis: *Quoties quis rogatur* &c. pro quibus in Baſilicis, ὁ γὰρ ἀξιῶν &c. Sumatur autem exemplum ex *l. ſi duo, de dolo, l. vlt.* §. *pen. de eo per quem fac.* &c. ſi duo dolo malo fecerint, non poteſt alter aduerſus alterum agere de dolo. Non poteſt (inquit Symmachus in Epiſt.) niſi iniuſte culpæ dari quod vtrique commune eſt. Zonaras II. οἱ ἀπατήσαντες εἰ ἀντηπατήθησαν οὐκ ἂν δύναιντο δικαίως ἐγκαλεῖν τοῖς ἀνταπατήσασι. quod omnino congruit cum *d. l. ſi duo.* Proinde regula *l. cum par*, eſt de petitore & reo. Quæ autem dictat, furem furti agere non
B poſſe, de petitore tantum. In hac non confertur reus cum petitore. in illa confertur. In hac conſtituuntur duo actores, duo rei, in illa vnus actor, vnus reus. In hac non eſt commune delictum. In illa, eſt commune.

Regulariter autem furem furti agere non poſſe, nemo negat, non certe ille qui ſcribit, non magis conſtare veritatem ei qui negat furem furti agere, quàm ei qui adfirmat. Si diceret, non magis conſtare veritatem ei qui generaliter negat, quam ei qui generaliter adfirmat, tibi adæquandus eſſet. Poteſt idem adfirmare & negare proponi vt veriſſimum, & vt Vlpianus in *l. ſi finita* §. *illud quæritur, de dam. inf.* è duabus ſententiis diuerſis vel contrariis modo hanc, modo illam eſſe veram, ſed cauſa cognita, vt ait, ſuo quamque reſpectu, ſuoque modo, & non quo rem æſtimauerit quilibet, ſed quo mens eius
C qui id proponit. quod vero genus calumniæ hoc eſt, etiam in mente quidquam eſſe homini cuius nullum is dederit argumentum? qui contra iamdiu ſcripſit in Inſtitutionibus ſe excipere duos caſus quibus fur furti agit. Definiebat igitur regulariter, furem furti non agere. Duos, inquam, caſus: vnum ex *l. itaque* §. 1. *de furt.* alterum ex *l. qui vas* §. *ſi ego, eod.* cui adiunxit *l. eum qui* §. *an pater, eod.* quoniam vtraque oſtendit, commodatarium qui cuſtodiam præſtare debet, ſi culpa eius res perierit, habere furti actionem, quod qua fronte ais, nihil facere ad rem? vnus vero caſus eſt de creditore, alter de conductore. Ipſe adiunxit tertium de commodatario, quem tu falſo dicis non admittere *l. eum qui* §. *Idem Pomp. libro, eodem tit.* quoniam de commodatario loquitur, cuius ex turpi cauſa intereſt rem non ſubri-
D pi, quod circa eam dolo fecerit quodve eius vſum interuerterit. quo caſu non debet ex dolo ſuo furti quærere actionem. ſicut nec depoſitarius, aut mandatarius, *l. eum qui* §. *is autem, &* §. *ſeq. &* §. *idem Pomp. probat.* At ſi eius intereſt ex honeſta cauſa, puta quod commodatæ rei cuſtodia ad eum pertineat, non quod eius furtum fecerit re ſubrepta ab alio culpa eius exemplo conductoris, dicemus non denegari ei furti actionem, quam & ſi furtum eius rei non feciſſet habiturus erat. quam diſtinctionem cum Dominus explicaſſet ſane luculenter prolato etiam *d.* §. *Idem Pomp.* in ea ipſa obſeruatione quam tu inſcite, aut dicam maligne vellicas, tu mauis ad eam conniuere aut æſtimare magis quàm videre veritatem eius. Ego verò his tribus caſibus adiungam quartum ex iure veteri, quo etiam qui furti tenetur, furti
E agit. Qui furti concepti tenetur, furti oblati agit. Cuius rei auctor eſt Paulus in Sententiis, dum ſcribit, furti oblati agere eum penes quem res concepta & inuenta eſt. Rationem tibi quærendam relinquo. teſtor eſſe luce clariorem. qui erit riſus ſi non videris, non inueneris? Idem ſane qui factus eſt cum poſt allatum *d.* §. *idem Pom.* ſubiecisti, Conuenit & Baſilic. contextus *libro* x. *tit.* XII. *cap.* LX. qui cum illo §. nullomodo conuenit, nec pertinet ad hanc quæſtionem an commodatarius qui furtum rei commodatæ fecit aduerſus poſteriorem furem, ſed an qui furtum non fecit, aduerſus dominum qui fecit furti agat.

Ad Cap. XXIX.

REs pignori data creditori à debitore, ac deinde debitori ab extraneo subrepta, hæc iam olim scripsisti ad verbum, Quia tunc & creditori aduersus extraneum furti actio competat, ideo fieri, vt furti tunc non teneatur debitor, ideoque & is quoque furti aduersus extraneum agat & paulo post: Ob id quod creditori aduersus extraneum furti actio competat, debitorem furti non teneri. Hodie scribis, te hoc non scripsisse vel sensisse: creditori sufficere quod aduersus extraneum agere possit, & ideo non posse eum etiam furti agere in debitorem. Aliud igitur improuidus scripsisti, aliud sensisti: nam id te scripsisse verba tua perimunt quæ palam edicunt, non esse creditori furti actionem in debitorem, quod sit & furti actio in extraneum. quod quid aliud est quam creditori sufficere furti in extraneum actionem? Aliud si sensisti quam hæc verba ferant, nescis igitur exprimere sensa animi tui. Et sensisti verò aliud, vt ais, nempe etiamsi debitor creditori teneatur actione furti, neque tamen furem eum esse furtumve fecisse, neque rem esse furtiuam. quæ sententia est manifesto falsa: nam & rei suæ furtum facit & fur est. nec vnquam euenit vt furti teneatur qui fur non est. Dices: fur est possessionis, non rei. Dicam: hæc non esse disparia: nam & qui possessionis furtum facit, vt hic debitor, & rei furtum facit, *l. in actione* §. 1. *de furt.* §. *aliquando*, *Instit. de obl. quæ ex del. nasc.*

Et falsa quoque illa collectio est: Res pignerata quam debitor subripuit non est furtiua. ergo eius furtum non fecit. quia qui dicit non esse eam furtiuam, non hoc dicit, nunquam fuisse furtiuam, sed puncto temporis & furtiuam fuisse, & esse desisse, quia in potestatem domini peruenisse videtur. absit etiam vt dixerit, rem furtiuam fieri eo quod facta sit in potestatem domini, id est, eo modo quo furtiua esse desiit. quod tu frustra refellis. Attrectatione fit furtiua, non reditione facta in domini potestatem.

His addis, creditori in debitorem esse actionem furti, quia eius interest rem à debitore subtractam fuisse, verum cessare eam actionem si debitori rursus ab extraneo subrepta fuerit. Nescis Latine loqui. dicito, quia eius interest rem subtractam non fuisse, vt *l. inter omnes* §. *si seruus*, *de fur. l.* 2. §. *in hac actione*, vi bon. rap. & scribito, subtractam, non substractam.

Nescis etiam quo te vertas, miser, cum re debitori eidemque furi sine dolo malo eius ab extraneo subrepta eius rei nomine quæ iam penes eum (hæc sunt tua verba) absque eius dolo esse desiit, negas in debitorem dari actionem furti. quibus verbis plane denegandæ actionis causam ponis in eo quod debitor rem habere desierit sine dolo malo, quoniam si rem haberet non denegares in eum actionem. & quia non potes dictum facere indictum, mauis impudenter negare te non ideo denegasse actionem, quod rem non haberet, nec exprimis, qua ratione igitur, atque ita prorsus efficis quod est absurdius, etiam in eum qui rem habet denegari actionem: nam si circunstantiæ eius non sit habenda ratio quod rem sine dolo malo habere desierit, cetera quæcumque scribis tam conueniunt in eum qui non desiit habere, quàm in illum qui desiit. Rursus addis, te non dixisse, debitorem amissione rei non liberari. quid est ergo quod dixisti, eum si rem amiserit sine dolo malo furti non teneri? quid hic sermo ab illo distat? Et mox, quid est quod ais, te dixisse eo magis debitorem qui pignus subripuit obstringi, quo sola rei subreptio debiti probationem aduersus eum impleat: nam id antequam hoc caput ederes ante non dixeras. nunc quoque vellem ne dixisses: nam ineptum est dicere magis obligari debitorem si probetur obligatus esse: nam probatio debiti non auget obligationem. Et iuxta *l.* 20. *C. de probat.* probabis quidem tibi deberi ex furto chirographi quod debitor fecit, sed non ex furto pignoris. Sunt enim plerique casus quibus extincto debito pignus durat, de quibus *l.* 2. *C. de luit. pignor.*

Porro ridiculum est quod causaris, nihil interesse creditoris eo quod habeat in extraneum furti actionem: nam hoc ipsum quod actionem etiam in eum habet, ostendit maximè interesse eius rem non esse subreptam. & quid si malit in debitorem furti agere quàm in extraneum: quod vtique malit absque dubio, quia id quod à debitore pœnæ exegerit, lucro eius cedit, non etiam quod ab extraneo, *l. id quod*, *de solut. l. si pignore*, *de pig. act. l. si debitor*, *de furt.* qua auctoritate quam lex dedit tu adimes electionem & arbitrium agendi cum debitore vel cum extraneo? quid si in extraneum actio inanis sit propter eius inopiam? non potes etiam causari nihil creditoris interesse quod in debitorē saluam habeat actionem personalem. alioquin eadem ratione nunquam interesset creditoris pignus saluum esse? Erras etiam in eo quod *l. vlt. de vsurpat. & vsuc.* accipis de vsucapione aduersus creditorem pigneratitium, quæ nulla iure ciuili prodita est. quia causa pignoris à domino separata est, *l.* 1. §. *cum prædium*, *de pignor. l. vsucapio*, *C. eod. l. iusto.* §. *non mutat*, *de vsurpat. & vsuc.* Vsucapione dominium adquiritur, non liberatio pignoris. ac præterea quænam stultitia hæc est Paulo scribente in *d. l. vlt.* re pignori data à debitore, subrepta esse, eam rem furtiuam factam, te contra dicere non esse vere furtiuā, frustra exigitur, vt in potestatem creditoris perueniat antequam vsucapi possit. quid est etiam quod eam esse quasi furtiuam probas ex *l. cum tibi*, *C. pro emp.* in qua dicitur, non potuisse eam rem quasi furtiuam vsucapi, cum ibi plusquam manifestum sit, quasi non similitudinem vel improprietatem significare, in quo significatu tu illud vsurpas, sed approbationem & confirmationem. maiores nugas egisti nunquam, neque falsis hisce & nugatoriis commentis efficies vt firmissimis freti detracta negatione non legamus in *l. itaque* §. 1. *de furt.* & sic fit, vt teneatur furti & agat, quia cum lex ipsa ante perspicue dixerit creditori contra dominum, & domino quoque contra posteriorem furem furti actionem dari, necesse est vt inferat, ita fieri vt dominus furti teneatur & agat. alioquin non debuit adnotari quasi singulare quod erat commune, furti agere eum qui furti non tenetur. Confirmat quoque hanc scripturam τὸ πλάτος Basilic. & hæc sententia Pauli, Rem pignori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit, quam si & ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest. Transferenda est negatio quæ abundat in *d. l. itaque*, in *l. seq.*

In extremo quod sufflatus de te ipso iactas, mihi non est curæ, hi tui sunt mores. Dominus non aufit sibi tantum adrogare. Quod autem de Domino mentiris, non feram, quin saltem indicem quàm a veritate longius absit. Ais, decennium eum consumpsisse in refellendis tuis in eum prioribus cauillationibus, cui scilicet cum diu egisset apud Cauares ad quos non peruenerant, scimus non ante earum videndarum potestatem fuisse quam rediit ad Bituriges, vbi percursis illis eadem celeritate & facilitate respondit, qua nunc me tibi respondere sentis. Dominum conuitiis tecum egisse, qui nullis vnquam vsus aduersum te est quæ læserint opinionem tuam, sed his tantum, si conuitia dici potius quàm dicta possunt quæ in imperitos dici solent, nec vltro sed lacessitus abs te, qui ex professo in illum & alios complures quasi indicto bello epistola ad Thennerum, & libello ei dicato destricte & indigne effudisti multa. nec aliter se gessit etiam in Duarenum viuum aut mortuum cui nec mos est vlli viuo obtrectare minúsque, vt poëta quidam ait, vellere barbam mortuo leoni. De indicibus

vero quod Domino hoc loco & alibi ſæpe obiicis quos ſibi extruxerit magna & longa accuratione, quis tibi renunciauit, quis dixit in ſuis ſtudiis tam ignauo eum ſubſidio vti? Longe vtitur alio, *quod familiares* eius & ſtudioſi cognouere non repeti ab indicibus ſuis vel alienis, facerem etiam vt cognoſceres tu ſi capax eſſes cognoſcendi. ſed extruxerit, quidni? tu vero tibi Marrucine nondum vllos extruxiſti, fatemur, & videmus ex alienis totum te pendere. Nihil denique veri aut ſinceri eſt in hac tua extrema vomitione. nam & illud quod de Duareno iactas eum paulo poſt libri editionem quem in eum ſimiliter ex profeſſo quo iure quaque iniuria ediderás vita deceſſiſſe, nec ſatis habuiſſe temporis ad reſpondendum qui te honore reſponſi ſcilicet alioquin fraudaturus non erat, innumeri ſunt quibus compertum eſt quàm hoc ſit falſum, qui ſæpiſſimè audierunt B eum modo contemnentem, modo deridentem iſtum atrum felem qui te perducebat ad iſtam inſaniam & agitabat præcipue in profeſſores ſcholæ Biturigum ac plane habentem pro pecude Clurina, & infra dignitatem conferendi tecum. Id quod peruincit etiam dies quo Duarenus obiit qui fuit X. Kal. Iul. M. D. LIX. collatus cum XII. Kal. Dec. M. D. LVI. quo tu ex profeſſo in eum librum Sententiarum edideras lapſus turpiter in ipſa libri nuncupatione. nec enim ſunt libri Sententiarum niſi qui facti ſunt ad inſtar Sententiarum Pauli. Denique non habeo quod dicam in hac tua poſtrema clauſula eſſe verum quàm quod fateris te eſſe Coraſij diſcipulum. mali ſcilicet corui malum ouum. Fieri poteſt vt & Alciati fueris auditor, ſed vt diſcipulus fieri non poteſt, & de Alciato vis dicam quid mihi C iudicij ſit, Scio quid ei debeamus, ſcio quàm iure meritoque vt tua & illius diſciplina omnis vt herba ſolſtitialis ſtatim interierit.

Ad Cap. XXX.

VIde quàm ſis alienus à Prætoris & ab Vlpiani ſententia. Prætor ait in edicto de migrando, Quod ius ſit illi nuntiare, in eo nuntiatio teneat. Vlpianus interpretatur nuntiationem ibi demum voluiſſe prætorem tenere vbi ius eſt nuntianti prohibere ne ſe inuito fiat. Tu ais, noui operis nuntiationem tenere etiamſi ius nuntiandi non ſit. Prætor ſtatim atque dixit nuntiationem tenere, & Vlpianus ita demum tenere ſi ius nuntiandi fuerit, ſubiicit, Ceterum, quod eſt alioquin, D puta ſi ius nuntiandi non fuerit. Idem ſubiicit Vlpianus, *Ceterum remiſſio*, &c. & hoc igitur vterque dicit, non tenere nuntiationem ſi ius nuntiandi non fuerit. Tu vero dicis, non tenere proprie, ſed tenere minus proprie. quibus adminiculis neuter vtitur, & paulo infra, non tenere ſimpliciter, ſed tenere in quid. Apage Marrucine, quæ tu hic nobis monſtra paris aut vnde? nempe ex his Vlpiani verbis, In quo tenuit nuntiatio. Vlpiano negationem ſubripis qui ſcripſit, in quo non tenuit nuntiatio, & ea ſubrepta, non ideo magis efficis vt Vlp. dixerit, In quid tenere nuntiationem. Vlp. dixit, *In quo*, vt Prætor, *in eo*. & paulo infra ais, non tenere nuntiationem factam ab eo, vt propoſuimus, qui ius nuntiandi non habuit, non tenere ratione quadam. E quam tu rationem oppoſitionis vocas. Cuius vero oppoſitionis? non certioris vllius ſane quàm luci claro oppoſiti tui cerebri.

Rurſus Vlpianus in eodem titulo ſatis oſtendit, eam nuntiationem non tenere quam fecit qui ius nuntiandi non habuit, etiamſi noceat interim & effectum habeat ſi opus inhibeat nec contemni poſſit. Tu dicis eam tantum non tenere quæ nullius momenti eſt, quæ impune omitti poteſt, quæ non nocet, quia nullum effectum habet, vt *l.* 5. §. 1. *&* §. *ſi quis riuos, de no. op. nunt.*

Vlpianus ibidem ait, remiſſionem hoc tantum remittere in quo non tenuit nuntiatio. Sic habent Flor. Tu, A vt dixi, ſubrepta negatione ais, remiſſionem hoc tantum remittere in quo tenuit nuntiatio. Vlpiani ſententia hæc eſt, vtilem & efficacem remiſſionem eſſe ſi nuntiatio non teneat. Dic Ioannis ſententiam, vtilem eſſe ſi nuntiatio teneat.

Prætor his verbis, *Ceterum nuntiationem miſſam facio*, nuntiationem quæ non tenet remittit. Tu non remittis, tantum eſt, quoniam quam ſe prætor non tenente nuntiatione facere remiſſionem ait, tu eſſe inutilem ais. & paria hæc ſunt non remittere, & inutiliter remittere. denique eluſorium vis eſſe prætoris edictum. Prætor nuntiationem quæ tenet non remittit. Tu remittis. Vlp. in *l.* 1. *de nou. op. nunt.* ait nuntiationem non iure factam remitti. Tu non plane remitti.

Ad hæc tu tibi ipſe ſtadium extruis quod curras, dum ais, Dominum qui ex Prætoris & Vlpiani ſententia ſcribit, nuntiationem non tenere, ſi ius nuntiandi non fuerit, hoc intellige, non tenere eam, licet in aliquo teneat, puta quod impune contemni non poſſit, exceptis caſibus edicto comprehenſis. Verum, Dominus non dixit, eam in aliquo tenere, nec qui dicit eam contemni non poſſe, hoc dicit, eam in aliquo tenere, ſed prorſus non tenere origine & initio eius inſpecto, quia ab eo profecta eſt qui ius nuntiandi non habuit, non vt fingis inſpecto exitu iudicij. & peſſime argumentaris hoc modo: Nuntiatio non iure facta inhibet operis effectionẽ, ergo tenet. quia imo non tenet, ac proinde remittẽda eſt.

Ad Cap. XXXI.

IAm ſatis probauimus, nuntiationem non tenere ab eo factam qui ius nuntiandi non habet. Eandem nullius momenti eſſe negamus: nam & quæ ob eam cauſam non tenet, inhibet operis executionem, donec remiſſio facta ſit, aut præſtita ſatiſdatio vice remiſſionis, vt ſi domino fructuarius nuntiauerit nouum opus, quæ nuntiatio non tenet, non eſt vtilis, *l.* 2. *de no. op. nunt.* & tamen inhibet opus quoad prætor nuntiationem remiſerit. Remittitur vtiliter quæ iure non tenet. Inutiliter quæ iure tenet, vt ſi vicino fructuarius nouum opus nuntiauerit ex ſententia Iuliani, qui data fructuario vindicatione ſeruitutum aduerſus vicinum, non etiam aduerſus dominum, dedit ei quoque ius vicino, non etiam domino nuntiandi nouum opus, vt Vlp. eodem titulo refert ex Iuliano. & ſecundum id quod initio propoſuerat Vlp. & prætor ipſe, remiſſionem ibi demum factam eſſe vtilem vbi nuntiatio non tenet. vbi autem nuntiatio tenet, ſe miſſam non facere nuntiationẽ. conſequens eſt vt Iulianus ſcripſerit fructuariũ vicino nouum opus nuntiare poſſe & remiſſionem inutilem eſſe, domino nõ poſſe & remiſſionem vtilem eſſe. & ita perſpicue iampridem Dominus docuit eſſe legẽdum. Subiicis: fructuarium vicino nouum opus nuntiare poſſe, non quidẽ directo, ſed vtiliter & oblique velut procuratorio nomine, vel vſumfructum vindicando, & hunc ſordidum cẽtunculum tuum non erubeſcis adſuere purpuræ, puta *l.* 1. §. *vlt. & l.* 2. *de no. op. nunt. &* §. *Idem Iuliano, de migrando*, vbi dicitur quidem fructuarius vicino nouum opus procuratorio nomine nuntiare poſſe, non, velut procuratorio nomine, & vſumfructum vindicare poſſe, non vſumfr. vindicando nouum opus nuntiare poſſe. & licet ex Iuliani ſententia vicino nuntiare poſſit, ex Vlpiani tamen aliorúmque qui fructuario ſeruitutum vindicationem non dabant, in eóque Iulianum notabant, *l.* 1. *in pr. ſi vſuſfr. pet.* ex aliorum, inquam ſententia, quæ obtinuit, nuntiare nullo modo poſſe, qui cum non adiecerint, vtiliter tamen poſſe, ergo tibi id non licet adiicere. Denique ex eorum ſententia, ſi fructuarius vicino nuntiauerit, remiſſio vtilis eſt, vtilis, inquam, quia nuntiatio non tenet, non quia aliquatenus tenet. Ex Iuliani autem ſententia inutilis & inefficax eſt remiſſio, quia nuntiatio omnimodo tenet, quandoquidem ex Iuliani

sententia fructuarius aduersus vicinũ seruitutes prædio A debitas vindicare potest & quod ait *l. vti frui* §. *vtrum, si vsusf. pet. Nam & si fundo fructuario seruitus debeatur, fructuarius non seruitutem* &c. tandem tu ipse fateris esse Vlpiani, non Iuliani, & hac ratione non animaduertis quod initio instituertas adscribere Iuliano, quasi & is scilicet fructuario denegasset vindicationem seruitutum aduersus vicinum, quod nunquam fecit, te iam in extremo, non Iuliano adscribere, sed Vlpiano. Addidit, inquis, Vlpianus. quod dubiæ sanitatis tuæ atque constantiæ magnum argumentum est. Iuliano autem cur iungas Q. Mucium non video, quia in eo §. nulla fit mentio Q. Mucij.

Ad Cap. XXXII. B

IMpingis statim in ipso limine, cum ais in *l. si seruus* §. *1. de leg.* 1. tres proponi casus, vbi duo tantum proponuntur, Si heres scriptus non egerit causam, si lusorie egerit, & de tertio quæstio instituitur, Si heres scriptus per iniuriam iudicis superatus fuerit. Et cum id quod proponitur initio *d.* §. *1.* etiam vis pertinere non tantum ad legitimum heredem qui vicerit institutum, sed etiam ad substitutum & alios. primum, quia ais, & alios, cum neque alios ponere possis, qui vicerint heredem scriptum quam substitutos vel legitimos. 1. qui vel iure substitutionis vel iure legitimo ad se hereditatem pertinere dixerint. deinde quia generaliter accipiendo initium *d.* §. 1. siue agente legitimo, siue agente substituto per iniuriam iudicis contra heredem scriptum pronuntiatum sit, ita facis vt superuacuo subiungatur quæstio specialis de substituto, qui egerit & per iniuriam iudicis vicerit heredem scriptum. Et meras nugas agis cum ne subiuncta superuacuo videatur, initio ais quæri, an secundum substitutum dicta sententia noceat legatariis, deinde an substitutus legatariis teneatur, quoniam siue hoc siue illud quæratur, idem quæritur, nec vllum earum quæstionum inter se discrimen est. verum non de legatis tantum à substituto relictis, sed etiam de relictis ab instituto, id quæritur, sicut & cum secundum legitimum heredem dicta sententia est, de his legatis quæritur quæ ab instituto relicta sunt. De relictis ab instituto vel à substituto dubitabatur, de relictis vel repetitis à substituto, vt Dominus ait, quæ verba satis demonstrant, non esse verum quod insimulas, eum legatorum à substituto relictorum præteriuisse mentionem. Et dubitabatur, quam rationem tu nunquam assecutus es, quia sententia dicta per iniuriam vel gratiam iudicis non per omnia ius facit, sed quod attinet tantum ad ipsius substituti personam quasi gratia personalis. quod & uerum est. At quia hanc sibi gratiam factam substitutus saluo pudore allegare non potest, pro eo habetur ac si facta esset in rem, non in personam. Denique gratia illa quamuis sit personalis, non nocet legatariis, siue his ab instituto siue à substituto legata relicta sint. In vtrisque eadẽ interueniebat dubitandi ratio: quia personalis erat gratia, vt Vlpianus non Iulianus demonstrat in *d.* §. 1. his verbis, *Quod attinet ad ipsius personam.*

Ex his apparet, non eandem causam esse substituti & legitimi heredis: nam si per iniuriam aut gratiam iudicis vicerit substitutus, legatariis omnibus respondere tenetur, quoniam ab eo relicta vel repetita sunt legata. si legitimus, de quo tantum est prior pars *d.* §. 1. legatariis respondere non tenetur, quia ab eo nulla sunt relicta vel repetita legata: ideoque illo loco legendum esse Dominus euicit, *iniuria ei facta*, id est, scripto heredi in legitimi gratiam, nocebit legatariis, quia duo tantum illi casus excepti reperiuntur, vnus ex Constit. Diui Pij, alter ex Constitutione Diuorum fratrum, quibus sententia dicta contra heredem scriptum & secundum heredem legatariis non nocet, *l. qui repudiantis* §. *vlt.* & *l. seq. de inoff. test. l. à sententia, l. si perlusorio, de appellat.* Hæc quæ sunt clarissima, si paulum lubet attendere, longe fugant tenebras quas in hunc locum induxisti, longe ab opinione tua deterrent studiosos omnes. Vale.

Pro conuitiis quæ tu hic agglutinasti, nihil repono, ne mihi luto ludenti manus inquinentur. Sed in extremo Libri sequentis reponam forte tibi hymnum vel adhibebo Symphoniacum aliquem, qui tibi reddat dulciores modos. Iterum Vale.

AD LIBRVM III. ANIMADVERSIONVM.

Ad Cap. I.

SAlue, Marrucine, in isto ingressu tertij, & venia non petita patere me dicentem, contractum bonæ fidei, cui dolus dedit causam, non esse ipso iure nullum non probari *l. Iulianus* §. *per contrarium, de act. emp.* quoniam ibi non ponitur dolus dedisse causam contractui. Si emptor dolo malo persuasit venditori, vt sibi hereditatem venderet, dolus dedit causam contractui, *l. 3. C. de her. vend.* Sed si, vt ibidem proponitur, persuasit vt sibi eam minimo venderet, falsò adfirmans minimam hereditatem esse vt in *l. si quis adfirmauerit, de dolo*, dolus non dedit causam contractui, quia in pretio fraus & dolus versatur, non in elicienda venditione. & ibi ita proponi speciem patet ex primis verbis, per contrarium. nam vt C ante §. *prox.* posuit venditorem dolo fecisse vt pluris venderet, ita per contrarium nunc ponit emptorem dolo fecisse vt minoris emeret. vt illo casu competit actio empti quanto pluris emisset, siue quod idem est, quanto minoris res valuisset, ita hoc casu competit actio venditi quanto minoris vendidisset, vel quantò pluris valuisset hereditas. Burrice nondum intelligis, aut non fateris ita esse. Videsis, damnaberis ad lorarios, & hoc quoque nomine quod emptorem fingas fuisse villicum fratris, qui Terentio Victori heres extiterat. Vellicus enim illo loco proprium est nomen emptoris, vt in *l. cum duobus* §. *Item ex facto, Pro soc.* Falsum etiam est in specie *d. l. Iulianus* §. *si quis colludente*, dolum dedisse causam contractui, quia in pretio D rei suæ proponitur dominus circumscriptus fuisse per collusionem procuratoris, qui eam rem emptori viliore pretio proiecit. quo casu ex empto cum domino est actio vt aut emptioni stet, aut ab ea discedat, sicut si venditor minor xxv. annis in pretio quoquomodo circumscriptus fuerit. his duobus casibus etiamsi fraus non superat dimidiam iusti pretii, potest à domino emptio reprobari atque rescindi. Ceterum neutro ponitur dolus dedisse causam contractui. Et si non habes, alios locos quibus probes dolum dantem causam contractui nullum non facere contractum bonæ fidei, profecto hac in re nihil est alxius frigiditate tua.

E *Ad Cap.* II.

IMo habes alios. ac primum *l. si res æstimata* §. *1. de iu. dot.* Quid in ea proponitur? Mulierem circumuentam seruum in dotem dedisse forte necessarium sibi & minoris æstimasse. An ergo dolum mariti dedisse causam contractui? Minimè. His verbis circumuenire, circumscribere, circumducere non dolus significatur aduersarij, sed fraus in quam incidimus inconsultò. & si dolus mariti forte intercessit, is fuit non in dote constituenda quam mulier constituit vltrò, sed in seruo tradendo dotis nomine, vel in faciendo pretio eius. Obseruator

uator dixit, non in contractu, ſed in traditione. quæ A verba tu corrumpis cum pro eis reponis, Non quod ſeruum dederit, ſed quòd tradiderit. nec mirum cum & verba legis corrumpas in propoſita ſpecie data electione mulieri vt vel ſeruum repetat vel æſtimationem, quæ nulla datur in ea lege & daretur etiam abſurde: Electio enim non conſtituitur niſi inter res quodammodo pares, non inter ſeruum, verbi gratia actorem, & æs modicum. Habes etiam *l.* II. §. *ſi quis virginem*, *de act. emp.* in qua tamen emptor, vt tu fingis, non proponitur dolo venditoris inductus fuiſſe ad emendum, ſed emiſſe ſua ſponte mulierem, quam exiſtimabat eſſe virginem, venditore quidem non adfirmante eam eſſe virginem, ſed facilè patiente emptorem in eo errore verſari, qui caſus etſi ædilitio edicto non ſit comprehenſus, iure ciuili tamen emptori competit actio ad diſtrahendam B emptionem. Habes *l. ſi dolo*, *C. de reſc. vend.* quæ reſcindi venditionem ait cui dolus emptoris cauſam dedit. At es valde nouus in iure ſi neſcis etiam reſcindi ea quæ ipſo iure reſcinduntur, vt *l. hoc modo*, *de cond. & dem. l.* 5. *qui & à quib. man.* & alibi paſſim. Reſcindi igitur venditionem quæ ipſo iure reſcinditur, atque adeo iuſſu iudicis omnia eſſe reſtituenda in integrum. Reſcindi, & fruſtra deſiderari vt reſcindatur, *l. Impp. de reb. auct. iud. poſſ.* Sed fruſtra non agi vt omnia redintegrentur.

Ad Cap. III.

FRuſtra etiam hoc capite conaris probare metum C dantem cauſam contractui bonæ fidei non facere contractum ipſo iure nullum: nam *l. ſi mulier* §. *ſi metu coactus*, *quod met. cau. cau.* de acceptilatione loquitur, aut conuentione acceptilationi ſimili non de contractu bonæ fidei. Item, *l. metum* §. *volenti*, *eod. tit.* non loquitur de contractu bonæ fidei. At *l. vlt.* §. 1. *eod. & l.* 4. & 5. *C. eod.* loquuntur de contractu bonæ fidei. ita eſt. ſed cum rem ſuæ æquitati reſtitui iubent, non ideo negant contractum eſſe ipſo iure nullum. & tamen ex metus vel doli cauſa contractus ſtricti iudicij non eſt ipſo iure nullus, præterquam ſi dos marito promiſſa ſit, vt *d. l. ſi mulier* §. *ſi dos*, quod etiamſi accipias de nuda pollicitatione, aut dictione dotis, non de ſtipulatione, nihil agis, quia & actio quæ ex nuda pollicitatione dotis naſcitur, D ſtricti iudicij actio eſt, condictio ex lege, non actio rei vxoriæ, vt tu ais, quo nomine deberet in margine tui libri depingi bria aut cucurbita, aut caput morionis cum cucullione ſcabillis & oricillis inſtructo. quæ enim maior ignorantia, quàm neſcire, dotem promiſſam nuda conuentione matrimonij contrahendi cauſa non peti actione bonæ fidei, vel actione rei vxoriæ?

Poſt hæc quibus locis probatur dolo & fraude contractum negotium bonæ fidei eſſe ipſo iure nullum, vt *l.* 3. §. *vlt. pro ſoc. l. in cauſa* 2. §. 1. *de minor. l. & eleganter* §. 1 *de dolo.* his ita reſpondes. Quod ait *l.* 3. §. *vlt.* ſocietatem coitam dolo malo aut fraudandi cauſa ipſo iure nullius momenti eſſe, hoc eſt, coitam communi dolo contrahentium in fraudem tertij, vt ſocietas nefa- E riæ rei coita ſit. huic exemplo non conueniunt verba illa, *aut fraudandi cauſa*, quæ ſunt de fraude quæ eſt ſine dolo, *l. Iuriſgentium* §. *ſed ſi fraudandi*, *de pac.* Dolo autem malo coitam ſocietatem ſi tibi licet interpretari de coita communi dolo contrahentium in necem alterius, cur non tibi liceat etiam in edicto prætoris pacta facta dolo malo interpretari pacta ex colludio & compacto facta in necem alterius, conſpirationes, coniurationes? Quod autem ait *l. in cauſa* §. 1. *de minor. & l. eleganter* §. 1. *de dolo*, nullam eſſe ſocietatem, nullam venditionem ſi quis in hoc ipſo vt ſocietatem coiret, vel vt venderet, circumſcriptus ſit, ſic interpretaris, effectu eſſe nullam. iure non eſſe nullam. vel aliter: eſſe nullam ſi velit is qui circumſcriptus eſt, non eſſe nullam, ſi nolit eſſe nullam. vel aliter: ipſo iure fieri vel non fieri ipſo iure, ſed per actionem vel exceptionem. quibus nominibus quis non te exibilet, quis non arceat libris iuris, quis non procul faceſſere iubeat ab ſcholis, imperitiſſime? quod lex ait eſſe nullum, tu dices valere. quod lex ſibi recipit, tu facies in poteſtate aduerſarij: quod lex ait eſſe ipſo iure nullum, tu dices non eſſe nullum niſi beneficio actionis vel exceptionis? Lorarij concaſtigate hominem τὸν ἀνελόντα τὰς ἀρχὰς pro commerita noxia.

Ad Cap. XIV.

HOc caput te feciſſe ex his quæ Obſeruator ſcripſit in tit. de dolo malo, & in *l. & eleganter*, negare non potes, dolum vindicari iudiciis bonæ fidei, quam in rem tamen non debuiſti addere §. *ſi quis virginem*, in quo non dolus vindicatur, ſed error corrigitur reſoluta emptione. Debuiſti tamen addere, dolum vindicari ſi quis inciderit: Dolum qui initium dat contractui non poſſe conſtituere contractum bonæ fidei. Sed ita initum contractum omnimodo nullum eſſe quòd nihil ſit magis contrarium bonæ fidei quàm dolus & fraus. Dolus igitur non poteſt conſtituere bonæ fidei contractum. Quod idem ſcripſerat de tranſlata inter Cannium & Pythium obligatione empti venditi in obligationem nominum, miramur te potuiſſe intelligere.

Ad Cap. V.

FAlſo opinaris, aut non tam opinaris quàm placet tibi iuris prudentiæ dedito infideliter adſerere ſeruum manumiſſum ab emptore qui dolo malo venditorem induxit, vt eum ſibi ſeruum venderet, liberum eſſe. quod vt efficias primum in *l. & eleganter*, *de dolo* deprauas Flor. & Nor. ſcripturam, deinde eam quoque admiſſam, huic tuæ opinioni non refragari ais, quod lex indiſtinctè dicat, aduerſus manumiſſum nullam eſſe reſtitutionem in integrum. Indiſtinctè ſic accipis ſiue ſerui ſiue emptoris dolo venditor ætate minor circumſcriptus ſit. quod totum ineptum & vitioſum eſt. Lex enim proponit conſilio ſerui circumſcriptum minorem xxv. annis ſeruum cum peculio vendidiſſe, & ſi ab emptore manumiſſus fuerit in manumiſſum competere actionem de dolo, videlicet ſi emptor conſilium fraudis non participauerit: nam ſi participauit, ipſe tenetur actione ex vendito empto, non manumiſſus actione de dolo. quod Baſ. euidentius exprimunt his verbis: ἐνέχεται ὁ ἐλευθερωθεὶς τῇ περὶ δόλου ἀγωγῇ, εἰ μὴ μετέσχεν ὁ ἀγοραστὴς τοῦ δόλου. εἰ γὰρ μετέσχεν, ἐνέχεται τῇ περὶ τοῦ διὰ τῆς ἀγορασίας ἀγωγῇ. Et mox ſeparatim ſubiicit: ſi dolo ſolius emptoris venditio extorta fuerit, nullam eſſe venditionem, quod & ita ſeparata ſententia & quaſi per interpoſitionem Baſilica proponunt: Ἄκυρος ἐστὶν ἡ πρᾶσις ἐὰν εἰς αὐτὸ τὸ πωλῆσαι γέγονεν ὁ δόλος. Tum redit ad priorem caſum ita ſcribens, *Et quod minor proponitur* &c. Baſilica: κἂν ᾖ ἀφῆλιξ ἐστὶν ὁ πράτης, οὐκ ἀποκαθίσταται. &c. Ex quo apparet, eo tantum caſu ſerui manumiſſionem valere quo venditor dolo E ſerui circumſcriptus eſt, quoque in manumiſſum eſt actio de dolo, non quo dolo emptoris, quia hoc caſu ἄκυρος, irrita, nulla venditio eſt. nuda igitur traditio ſerui, & nuda traditio dominium non transfert, *l. nunquam*, *de adq. rer. dom.* Quæ autem à non domino manumiſſio fit, nullius momenti eſt. In hanc ſententiam non reperies Dominum vt i *l.* 2. *quib. ad lib. proclam. non lic.* & tenebat te ſi forte Dynaſtes Aurelianus cum temerè ſcripſiſti, eum ab illo in ſuam ſententiam trahi.

Poſt cum ad Accurſium & Baldum confugis vt probes eo etiam caſu manumiſſionem quodammodo valere quo emptoris dolo extorta venditio eſt, & ex contractu nullo dominium transferri, ſimilis es Graſſo quem M. Tullius ait cum diſſerendo par Galbæ eſſe non poſ-

ket, ad auctores confugisse, & id quod ipse diceret & in P. Mucij & in Sex. Aelij libris scriptum protulisse. Accursius autem & Baldus, quia à te probantur, mihi non sunt auctores idonei.

Ad Cap. VI.

COnsentit Obseruator non tecum, quem non viderat cum scribebat ad Africanum, vt iam ante bona fide testatus sum, sed cum omnibus interpretibus iuris qui sunt vel fuerunt, illo excepto quem nemo habet pro iuris perito, in *l. frater, de cond. ind.* Africanum rectissime respondere in hunc modum, vtique pro ea parte qua ipse patri heres extitisset repetiturum. Et quod attinet ad obligationem naturalem ex causa creditæ peculiaris pecuniæ quæsitam fratri aduersus fratrem, recte Obseruator dixit, patri fuisse quæsitam in cuius ambo potestate erant: namque Africanus perspicue filium qui creditam pecuniam acceperat vocat debitorem patris. & par ratio exigit, vt quemadmodum quod seruus conseruo debet, id domino debetur, *l. 6. de pec. leg.* ita quod frater fratri, id æque patri debeatur: ideoque si filiusfamilias nomine cum patre agatur de peculio, non tantum deducitur quod filius patri debuit naturaliter, sed & id quod debuit fratri, vt nominatim scribit Theophilus in §. *cum autem, Inst. quod cum eo* &c. proculdubio respiciens ad *d. l. frater.* Item si filius debitor patri heres extiterit ex semisse, consequens est obligationem naturalem qua patri filius tenebatur pro semisse confundi; & recte igitur respondisse Africanum, filium qui per errorem post mortem patris fratri pecuniam soluit pro semisse ex quo patri extitit heres, eam pecuniam repetiturum, quia pro ea parte debitor esse desiit. Ratio qua tu veteris vt probes per filium patri aut per seruum domino acquiri ciuilem non naturalem obligationem, est elegans: quia, inquis, huic adquisitioni causam præbuit patria potestas, quæ est iuris ciuilis, & dominium quod est iurisgentium. Denique ita ratiocinaris: Patria potestas est iuris ciuilis. ergo iure patriæ potestatis ciuilis non naturalis obligatio patri adquiri potest. eodem modo dicam: Patria potestas est iuris ciuilis. ergo iure patriæ potestatis filij impuberis tutela à patre mandari non potest contra *l. impuberi, de adm. tut.* quoniam tutela impuberum est ex iure naturali, §. *vlt. Inst. de Attil. tut.* Altera ratiocinatio est pulchrior. Potestas domini est iuris gentium. ergo iure potestatis domino non potest quæri obligatio iuris gentium. Belle cohæret cum superiori, nempe hoc modo. si iure potestatis ciuilis adquiritur ciuilis obligatio, ergo, inquis, iure potestatis naturalis siue iurisgentium non adquiritur naturalis obligatio. Eiusdem stultitiæ est quod ex *l. ea quæ ciuiliter, de adq. rer. dom.* probas ciuilem tantum obligationem nobis adquiri per eos quos in potestate habemus, ac si ea lex quod naturaliter adquiritur, dum per quemlibet nobis adquiri ait, non comprehendat etiam eum quem in potestate habemus, *l. 10.* §. *non solum, de adq. rer. dom.* Quanto rectius ex ea vir peritissimus iuris & artis eius, quam qui tenent eruditi appellantur, sic argumentatur. Si ciuilis obligatio per filiumf. patri quæritur, & naturalis multo magis: quia quod naturaliter adquiritur, lex ait nobis adquiri per omnes, non quod ciuiliter. denique naturaliter facilius quàm ciuiliter. Idemque quod tu post alios obiicis, patrem filio, aut dominum seruo obligari naturaliter, ergo non posse patri vel domino per filium vel seruum adquiri naturalem obligationem, recte ita distinguit: ex contractu habito inter patrem & filium, aut dominum & seruum, patrem filio, vel dominum seruo obligari naturaliter, nec eam obligationem adquiri patri, *d. l. frater* §. *quæsitum.* ex contractu habito inter fratres vel inter conseruos patri vel domino naturalem obligationem adquiri. hoc casu nihil dici posse quo minus patri obligatio naturalis adquiratur. illo casu naturam non pati vt pater sibi ipsi debere possit quod debet filio: & quia tamen fieri potest vt fideiussoris obligatio quem dedit filio sibi per filium adquiratur, ideo responsum est, fideiussorem datum à patre non teneri, ne pro eodem & eidem obligetur, *l. si quis* §. *1. de fideiuss.* nec erit improbabile si adieceris, cessare tamen quodammodo nec adquisitam videri interim dum peculium pater apud filium manere patitur, vt nonus ad Africanum tractatus docet, quod idem de ciuili obligatione non dicam contracta inter filium & extraneum, aut inter seruum & extraneum, quæ & in persona domini ciuilis obligatio est. Obiectionem autem illam tuam perperam confirmas ex eo quod dicitur, id quod quis cum alio contrahendo nobis adquirit, id eum nihil agere si nobiscum contrahendo deducat in obligationem, quia id tantum dicitur de seruo fructuario vel seruo alieno aut libero homine, qui nobis bona fide seruit, & de eo quod adquirit ex re nostra vel ex suis operis, *l. 25.* §. *Idem Iulianus, de vsuf. l.* 118. *de verbor. oblig.* non de seruo proprio aut filiof. qui nobis adquirunt ex omni causa, & quod ab aliis nobis adquirerent, id non prohibentur sibi à nobis adquirere naturaliter. Quod autem in extremo scribis, ea quæ tuæ sententiæ aduersari videntur, interpretationem adsumere ex eo quod ait *l. 1. si à par. quis man. sit,* quodcunque sibi filiusfamilias adquirit, eius emolumentum patri adquirere, plane sententiam tuam infirmat: quia, si quodcunque, ergo & naturalis obligatio. & similiter in *l. placet, de adq. her.* si hereditas vel quid aliud, ergo & naturalis obligatio, & quidem confestim & in atomo. & stultum est quod ais, obligationem naturalem non adquiri, sed emolumentum eius. Emolumentum legati, vel emolumentum portionis nihil aliud est quàm legatum aut portio hereditatis, emolumentum obligationis nihil aliud quàm obligatio. alioquin dicito etiam ex *d. l. 1.* quodcumque aliud filius adquirat siue ciuilem obligationem, siue hereditatem, siue legatum, eius emolumentum patri adquiri, non hereditatem, non legatum, non ciuilem obligationem. quod quis te dicentem non explodat?

Ad Cap. VII.

NOn potuisti tibi temperare quin & hoc capite quod dirigis ad alium, aspergeres aliquid in Obseruatorem iure vel iniuria. Si frater qui à fratre pecuniam peculiarem mutuatus est nihil habuerit in peculio, & post mortem patris fratri pecuniam soluerit per errorem, eam pecuniam condicit pro parte qua patri heres extitit. Cur ita? Quia inquis, vt Obseruator supponit, qui hanc solam sæpius rationem iterat, quod pro ea parte confusione siue adquisitione hereditatis sublata fuerit obligatio naturalis. & quod genus compensationis hoc est? cuius pecuniæ cum qua pecunia?

Caput quod sequitur omittimus, quia nihil ad nos attinet. & quod iteras de emolumento obligationis quæsito patri non obligatione ipsa, satis iam superiore profligauimus.

Ad Cap. IX.

DOminium possessionis quod nusquam reperiri dicis, reperies in *l. 1. C. Greg. si sub alt. no. res emp. erit.* Cum, inquit, dominium possessionis quod habuisse semper & adhuc habere proponis, securus obtineas. quod est, cum possessionem obtineas, cum inductus sis in possessionem, vt *l. 2. eod. tit.* Item in *l. 2. C. Th. de mat. bon. Res,* inquit, *maternas, ita haberi placet in parentum potestate, vt dominium tantum possessionis vsurpent, alienandi vero licentiam facultatemque non habeant.* & ita quod dominium bon. possessio tribuere dicitur in *l. 1. de bon. poss. l. debitor* §. *1. de pig. act.* est dominium

poſſeſſionis tantum, non proprietatis. & iuſſus poſſidere qui dominus fieri dicitur, *l. 1. de fun. dot.* dominus tantum poſſeſſionis fit, non proprietatis. Prætor vt heredem, ita dominum, id eſt, proprietarium facere non poteſt. Heredem aût dominum facere legis eſt, poſſeſſorem facere, iuriſdictionis. Porro dominium eſt genus, Poſſeſſio, vſusfructus, Proprietas, ſpecies. nec quidquam aliud inter proprietatem & dominium eſt. Et rectè in *l. ſi procurator, de adq. rer. dom.* Dominium, id eſt, proprietas, quod adiecit, ne quis dominij appellatione intelligeret poſſeſſionem, quamquam & hanc ipſam ſatis conſtat per procuratorem adquiri. ſed & proprietatem per eum adquiri docere voluit. Hæc ſunt certiſſima. à quibus tu aberras maximè cum etiam ſpecialiter dominio accepto pro proprietate id vis à proprietate differre tanquam effectum à cauſa. cuius rei quem auctores habes? aut quis poſſit vnquam inueniri tam ineptæ rei auctor? Synonyma hæc facit *d. l. ſi procurator.* non ergo eo diſtant inter ſe quo ab effectu cauſa. Tu ipſe cum ſeparas proprietatem à dominio, & dominium dotis das marito, proprietatem vxori, ſimul atque ais cauſam ab effectu ſeparari non poſſe, præbes nobis perquam idoneum argumentum negandi proprietatem eſſe cauſam, dominium effectum. Marrucine, dominium & proprietas idem eſt prorſus, & cauſa dominij vel proprietatis traditio vel vſucapio, quæ ſunt duo ſumma genera adquirendi dominij proprietatis. Et tam proprietas quam dominium dotis dicitur eſſe mariti, *l. cum in fundo, de iur. dot. illo loco*: *Maritum per dotem conſequi plenam fundi proprietatem.* nemo te inſipientior fuit, vel eſt vel futurus eſt vnquã, nemo imperitior, nemo impotentior veri: nam & hoc conſequens eſt, vt imperitus non poſſit adſequi verum, iuxta illud Oppiani: αἰεὶ ἀπειρήτων νόος ἀνδρῶν Δύσμαχός, οὐδὲ θέλουσι ἐπ' ἀτρεκέεσσι πιθέσθαι. Quæ imperitia eſt ſic argumentari? Poſſeſſor non habet ius in re, ergo non eſt dominus. Imo habet ius poſſeſſionis. ergo eſt dominus poſſeſſionis. Itemque adfirmare bon. poſſeſſorem à lege conſtitui heredis vice. debuiſti dicere à prætore, non à lege, vt *l. cum emancipatus in pr. de bon. poſ. con. tab.* nec debuiſti addere quod eſt falſiſsimum, eum adquirere proprietatem rerum hereditariarum, quia prætor proprietarium ſiue dominum non facit.

Quod autem attinet ad quæſtionem illam, Maritus fingatur dotis eſſe dominus necne, videamus quibus argumentis vtaris, vt probes eſſe verè dominum. Conuentione in manum, inquis, omnia quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Eſto. & fiunt verè. Eſto. ergo & donatione dotis quælibet dos verè fit in dominio mariti? nego conſequentiam. aliud enim eſt conuentio in manum, longe aliud dotis datio. Conuentio in manum eſt capitis deminutio, quæ cum capite & omnia bona quæ mulieris fuerunt re vera in maritum transfert. Datio autem dotis ſine capitis deminutione ſiue omnia bona dentur in dotem, ſiue pars bonorum, contractus eſt, *l. exigere, de iudic. l. 23. de reg. iur.* qui re vera earum rerum dominium in maritum non transfert, ſed vt definit *l. in rebus, C. de iu. dot.* mulier earum rerum domina eſt iure naturali, quia & ex fructibus eius exhibetur, & quandoque dos ei reſtitui debet. maritus ſubtilitate & fictione iuris ciuilis, quod ab initio eo voto detur ei vt eius fiat, vel quod idem eſt, Dos mulieris eſt, dos eſt res vxoria, non maritalis. conſtante autem matrimonio in bonis mariti eſt, *l. quamuis, de iur. dot. l. Lucius §. idem reſpondit, ad municip.* mariti perfectè non eſt, quia ex caſu ei auferri poteſt, *l. 139. §. 1. de reg. iur.* & in Inſtitutionib. non dicitur etiam dominus ſimpliciter, ſed dominus dotis cauſa, ſicut fundo dotali æſtimato non emptor ſimpliciter, ſed emptor dotis cauſa, *l. quotiens, de iu. dot.* Nec dicas matrimonium eſſe cauſam adquirendi dominij dotis, ſed dationem vel traditionem, *l. 5. ſol. matrim. l. dotale §. dotale, de fun. dot. l. ſi ſocius, pro ſoc. l. quoties §. vlt. de peculio.* Matrimonium, cauſa eſt dotis conſtituendæ, Dos, cauſa & titulus traditionis, Traditio, dominii. Etiam nihil valet argumentatio ducta ex propoſitione falſa. Ei ſoli competit vindicatio qui verè dominus eſt: nam & non domino vtilem vindicationem competere quis neſcit? ac poſtremo deficit tibi ratio omnis calumniandi verba *d. l. in rebus*, quæ ſunt apertiſſima: Res dotales naturaliter in mulieris dominio permanſiſſe, nec quod legum ſubtilitate tranſitus earum in patrimonium mariti videatur fieri, ideo rei veritatem deleri vel confundi. Audis rei veritatem. ergo mulier re vera eſt domina, non maritus. Et paulo poſt: ex naturali iure res mulieris eſſe, ſecundum legum ſubtilitatem ad mariti ſubſtantiam perueniſſe videri. Tu vt hanc diſtinctionem inter ius ciuile & ius naturale tollas, & fanaticam illam introducas inter proprietatem & dominium quid comminiſceris? nempe ex legum ſubtilitate dominium dotis tranſire ad heredem mariti, re vera ad maritum. primum lex ait, ad patrimonium mariti, ad ſubſtantiam mariti, nec de herede mariti aut hereditate loquitur. deinde quid agis, aliudne dominium tranſit in heredem quàm quod defunctus habuit? an quod in defuncto fuit verum, non erit etiam in herede verum, ſed fictitium? deinde quem tu mihi heredem mariti cõmemoras? quaſi lex tantum ad dotem pertineat quam mulier perſequitur morte mariti ſoluto matrimonio. an non pertinet etiam ad eam quam diuortio facto, vel etiam quæ conſtante matrimonio? ac poſtremo quàm eſt futile & commentitium illud, ante *d. l. in rebus*, morte viri ſoluto matrimonio non potuiſſe mulierem res dotales quæ per vniuerſitatem ad heredem mariti tranſierant, ab eo vindicare, cum apertè *l. 1. de fun. dot.* dicat eas tranſire cum ſuo iure, & ſecundum quod poſſibile eſt, quod eſt κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, quatenus rei qua de agitur conditio patitur, videlicet non vt eas res tantum heres alienare non poſſit, ſed vt & mulier ipſa quaſi domina iure gentium vt ſuas vindicare poſſit, vel vt res mariti actione hypothecaria, & *l. in rebus* priuilegiarias tantum actiones in rem & hypothecariam fecit, quæ mulieri iam competebant, ſed non erant priuilegiariæ. Competebat etiam perſonalis, quaſi rerum ſibi debitarum. & hæc ſemper fuit priuilegiaria.

Ad Cap. X.

HOc capite viciſti teipſum, vel vt explicatius dicam, feciſti vt qualis es talis plus aliquanto ſis. Primum, inquis, in *l. 12. de bon. lib.* illud expendi volo, Vlpianum non ſcribere nominatim filium ſilentio exheredatum excludi bonis libertorum paternorum. Et mox fateris tamen hanc eſſe Vlpiani ſententiam vt excludatur, quã & titulus ipſe ſatis demonſtrat. quid igitur promouiſti aut quid promouebit qui id expenderit? quid fruſtrà nobis ingeris vanas & futiles cogitationes tuas? Deinde quod Pauli verba in *l. 47. in fi. eod. tit.* longe aliter quàm ſenſerit Vlpianus, oſtendunt filium ſilentio exheredatum non excludi bonis libertorum paternorum, id tu interpretaris eſſe ex benigna interpretatione. Iure ſummo veriorem eſſe Vlpiani ſententiam. quis tibi index aut teſtis eſt huiuſce benignæ interpretationis? non quidem vllum ne minimum quidem verbum quo Paulus vſus ſit, quòd tamen non ſolent iuris auctores omittere, cum quid contra tenorem iuris ex benignitate quadam recipi volunt. & perperam eius benignitate argumentum ducis ex *l. 42. eod. tit.* quaſi ſcilicet quemadmodum qui non poteſt venire ad liberti bona vt patronus, venire poteſt vt patroni filius, ita qui poteſt venire vt nepos, poſſit etiam venire vt filius. quæ comparatio vitioſa eſt. nec enim quod quis vno iure venire poſſit non altero, eodem argumento vel exemplo venire poterit alius vno atque altero. Falſa quoque illa ratiocinatio eſt: Si filius nominatim exheredatus, ad bona liberti

paterni venire poteſt, ſcilicet ex æquitate *d. l. 12. §. 1.* & multo magis is qui ſilentio exheredatus eſt. nam id quod proponis *d. l. 12. §. 1.* non ita proponit generaliter, ſed ſub hac exceptione, Si pater filio libertum adſignauerit: cui & hæc ſimilis eſt, Si cauerit vt ei ſaluum eſſet ius in libertum, *l. ſi pater exheredato, eod.* Tandem pronus prolaberis ad Domini ſententiam, & ſaltem ais ſilentio exheredatum non eſſe excludendum bonis libertorum auitorum. Tacitè igitur patris excludi bonis libertorum paternorum. quod quid aliud eſt quàm negationem recipere quam Dominus appoſuit in extremo verſu *d. l. 47.* quam tamen ab initio ita te comparabas vt non reciperes, & quam omnino exigunt illa verba Pauli: *Non vſque eo ſilentium patris eis nocere debere vt & a bonis libertorum auitorum repelli debeant.* Hoc enim proinde eſt ac ſi diceret, Repellatur bonis paternorum libertorum, feram: ſed & bonis auitorum vt repellatur, hoc non feram: ideoque in adnotatione quæ ſequitur dixit, deeſſe negationem. quod enim ſubiicitur, *Idem reſponſum*, gloſſema vel adnotatio vetus eſt, vt & in *l. 21. §. idem reſp. ad municip.* quod ſubiicitur, *Hoc reſponſum*, &c. Cetera proludia quæ hoc caput habet ſunt ludione ſuo digna.

Ad Cap. XI.

SEquitur gloſſa Aureliana, cuius hæc ætas te ſolum & ſummum artificem habet ad *l. 40. de leg. 1. Si res aliena*, inquit Vlpianus, *cuius commercium legatarius non habet, ei cui ius poſsidendi non eſt per fideicommiſſum relinquatur, puto æſtimationem deberi.* Hoc ita, inquis, ſi id teſtator ſciens reliquerit, & fideicommiſſarius id quod relictum eſt, propter qualitatem rei quæ relicta eſt habere non poſſit, vt puta ſi Iudæo relinquatur ſeruus Chriſtianus, ſi ſeruo militia ex *l. fideicommiſſa §. ſi quid alicui, eod. tit.* Hæc gloſſa accommodari non poteſt ad *d. l. 40.* nam *l. 40.* vt ſcripta eſt, de fideicommiſſario loquitur cui ius poſſidendi non eſt, id eſt, cui illicite relinquitur, quive relicti commercium non habet. Gloſſa, de eo cui ius poſſidendi eſt. vel quod idem eſt, cui licitè relinquitur, vt ait *d. §. ſi quid alicui*, ſed qui ex accidenti propter qualitatem relicti id habere non poteſt. Et conſequenter, diſtinctio quam ſubiicis inter ſcientem & ignorantem, vt ſi ſcierit teſtator fideicommiſſarij aut relicti qualitatem, debeatur æſtimatio, ſi ignorauerit, non debeatur, ad *l. 40.* accommodari non poteſt: nam eius quod illicite relinquitur, nullo caſu æſtimatio debetur, *l. mortuo §. pen. de leg. 2. & l. 11. §. ſi ſeruo, de leg. 3.* vbi ea diſtinctio proponitur, non eſt de illicito legato. Militiæ legatum ſeruo non relinquitur illicite, quia in quantitate potius quam in functione vel adminiſtratione conſiſtit, *d. l. mortuo, §. 1. l. Titia Seio in pr. eod.* & ſeruus ſummæ ſiue quantitatis capiendæ incapax non eſt.

Inter ea quæ relinquuntur incapacibus vel his, vt tu ais, qui propter delictum ſuum ea habere non poſſunt, male numeras relegatum cui domus vrbana relinquitur, quia & ſi in vrbe morari non poſſit, non prohibetur tamen prædia in vrbe poſſidere. male infamem cui militia legatur. quia infamia dignitate tantum arcet, non militia, non militiæ commodis, aut præbitis. Militia non eſt dignitas. alioquin militia non veniret in collationem bonorum inter fratres.

Præterij pene quod dixiſti initio huius capitis, Eum qui promiſit rem cuius commercium non habet, vel heredem à quo legata eſt res cuius commercium non habet ſi modo promiſſa aut legata ſit ei qui eius rei commercium habet, promiſſorem vel heredem in hoc teneri, vt rem ipſam mercetur & præſtet. qui verò poſſit eam mercari qui eius commercium non habet? ideoque nec *d. l. mortuo §. pen* ait heredem teneri in ipſam rem, ſi eam redimere poſſit, ſed ſi in bonis teſtatoris fuerit.

A Ne tyrunculus quidem poſſit in erroris & inſcientiæ verſari tenebris maioribus. Seruemus etiamſi placet tenorē & conſequentia orationis tuæ. Inſtruis imnio ſermonem de legatario qui rei legatæ commercium habuit, & mox tenore eodem ſeruato eundem legatarium ponis fuiſſe incapacem, & in incapace facis illam differentiam inter ſcientem & ignorantem teſtatorem, quæ omnino falſa eſt. & conſequenter, falſa etiam differentia quam ſtatuis inter legata & ſtipulationes: nam ſiue legatarius ſiue ſtipulator fuerit incapax, indiſtinctè verum eſt, nec æſtimationem deberi, *d. l. mortuo. §. pen.*

Poſtremò quod attinet ad verba *l. 40.* quæ ponunt rem alienam à legatario qui eius commercium non habuit, fuiſſe alij per fideicommiſſum relictam, qui etiam eius commercium non habuit, vel quod idem eſt, qui
B ius poſſidendæ eius rei non habuit, tu vitium quod in eis eſt inſuper habes, atque contemnis. quod & ſi ponant ſuperuacuo legatarium eius rei commercium non habuiſſe, quatenus eidem quæſtioni locus eſt ſi legatarius rei commercium habuerit, fideicommiſſarius non habuerit, tamen non habeatur ratio legatarij, & nihil referat habuerit, necne. Si non habetur ratio, cur ponitur non habuiſſe? aut fruſtra igitur id ponitur, aut habetur eius ratio. quod & verum eſt, ſed tamen propter fideicommiſſarium qui eius rei commercium habuit, æſtimatio ei debetur, vt *d. l. mortuo §. pen.* ex quo in *d. l. 40.* Dominus in Inſtitut. & in tit. *de verb. oblig.* rectè docuit eſſe legendum, *Et cui ius poſsidendi eſt*: vt poſita hac regula in *l. 39 §. vlt.* rem alienam legari inutiliter cuius commercium non eſt, vt nec æſtimatio eius debea-
C tur, in *l. 40.* addatur hæc exceptio quæ additur etiam in *d. l. mortuo §. pen.* Niſi legatarius rogetur eam rem reſtituere ei, qui eius commercium habeat. quo caſu æſtimatio debetur. Regula non eſt de eo qui rei commercium habet, ſed ex accidenti aliquo rem habere non poteſt, ergo nec exceptio. Baſ. videntur legiſſe, *Et quam ei ius poſsidendi non eſt*: ἐὰν ἀλλότριον πρᾶγμα λεγατευθῇ ὤνος τὴν κτῆσιν, οὐκ ἔχει, ὅτε δύναμαι αὐτὸ νεμηθῆναι, quæ etiam ſcriptura vitioſa eſt, quia fruſtra repetitur, *Et quam ei* &c. & parum apte qui initio dicitur legatarius, mox ei dicitur res per fideicommiſſum relicta, & falſum quoque eſt ei æſtimationem deberi. Commer-
D cium in *l. 1. quæ res pig. ob.* rectè Baſ. interpretantur δίκαιον κτήσεως.

Ad Cap. XII.

IVs adcreſcendi in emptorem hereditatis hac ratione tranſire ais, quia in emptorem tranſit ius omne ſucceſſionis quod heres idemque venditor habuit. hoc eſt falſum. In emptorem non tranſit ius heredis ſicut nec in eum cui heres in iure hereditatem ceſsit, ſed remanet apud heredem, & ob id creditoribus defuncti & legatariis vterque obligatus manet, *l. 2. C. de her. vend. l. 2. C. de legat.* & ſimiliter ei qui vendidit etiam debitores defuncti obligati manent, non tamen ei qui ceſſit in iure, vt Vlpianus ſcribit lib. Regularum, quia hoc caſu debita hereditaria pereunt. nec vllo modo obſtat quod
E ait *l. 2. de her. vend.* neque amplius neque minus iuris emptorem habere, quam apud heredem futurum eſſet, quoniam id tantum agi ait inter ementem & vendentem vt neque amplius neque minus &c. & agitur id ſane plerumque interpoſitis ſtipulationibus emptæ & venditæ hereditatis. Ceterum ipſo iure ſucceſſionis ius in emptorem non tranſit. Corpora in emptorem tranſeunt. Iura in ſuo ſtatu manent, *l. 3. pro ſoc.* Nihil etiam iuuari hanc ſententiam *l. ſi Titio in ſi. de vſufr.* Dominus ſatis oſtendit, quia qui hereditatem vendidit eam poſſidere videtur, vt *l. 4. §. vlt. ſi quis omiſ. cau. teſt.* cuius ſententiæ ratio generalis eſt, maxime cum de hereditate agitur, quam tu diſſimulas, quia pretium ſucceſſit in locum rei & quaſi ipſum hereditarium factum eſt, *l. ſi & rem*

rem, de pet. her. Nihil etiam *l. ſi totam, de adq. her.* quoniam is cui vt indigno erepta hereditas eſt, plane rem amittit, is qui vendidit cum habeat pretium, rem non amittit. qua re etiam qui vendidit ab eo diſtat qui vrgente fideicommiſſario coactus adiit: quia & hic rem omnem amittit, venditor qui pretium habet, rem habere videtur. illi poteſt obiici, quod quantum in eo fuerit deſtituerit iudicium defuncti, quia non adiit ſua ſponte, quod venditori qui ſua ſponte adiit obiici non poteſt. quo planum fit quàm tu peruerſe venditorem hereditatis confundas vel cum eo qui coactus adiit, vel cum eo cui vt indigno erepta hereditas eſt. Non repeto rationes quibus Dominus probauit, ius adcreſcendi in emptorem hereditatis non tranſire, quas tu vt non potuiſti nec refellere conatus es.

Ad Cap. XIII.

MAle vulgo legitur in *l. Pap. ad Treb. ignarus ſit,* quia in ea quæritur, an ſi poſt reſtitutionem hereditatis heredi ſcripto adcreuerit portio coheredis, opus ſit fideicommiſſario alia actione, vt eam portionem recipiat. gnaro igitur fideicommiſſario, non ignaro: nam ignaris non datur actio, nec vllum aliud remedium iuris, ſed ſcientibus & poſtulantibus. Et ponas quantum libuerit ignaro fideicommiſſario eam portionem adcreuiſſe heredi ſcripto, nunquam tamen eam quæſtionem inſtituas recte antequam fideicommiſſarius eius rei gnarus fuerit & deſiderauerit eam quoque portionem ſibi reſtitui. Eodem loco pro, actione, legendum eſt, aditione, vt hoc quærat an fideicommiſſario ſit neceſſe heredem compellere ad eam portionem adeundam, & reſpondeat, fideicommiſſarium eſſe ſecurum, id eſt, etiam non aditam portionem ad eum pertinere. Semel factam aditionem ſufficere. Si hoc quærit, an opus ſit ei alia actione, hoc reſpondet, ſecurum eum eſſe poſſe ſine alia actione, & tamen tu ais alia eum actione indigere, nempe rei vindicatione. Et peſſime rei vindicatione, quia portio hereditaria rei vindicatione nõ petitur, quæ non de hereditate aut de hereditatis portione, ſed ſpecialis in rem actio eſt, vel ſi rei vindicationem accipis pro hereditatis petitione, ea fideicommiſſum non petitur, ſed extraordinaria perſecutione, *l. pecuniæ §. perſecutionis, de ver. ſig.* & hereditatis petitio fideicommiſſario non datur niſi poſt reſtitutionem aduerſus alios, non etiam aduerſus heredem ſcriptum, *l. vlt. §. pen. de fid. her. pe.* verum quidem eſt, eum alia actione vel perſecutione vel in rem miſſione indigere, ſed non ea quam tu adfers, nec actione ex teſtamento. illam, & ſi iam ſubnotauerim & ſit alius ſtatim intellecturus quid velim, adhuc tamen tibi quærendam relinquo. quod ſi alia actione indiget, non eſt ipſo iure ſecurus. ergo male in ea lege ſcriptum eſt actione, pro aditione, vt ſuo loco Obſeruator docuit. Sequitur in *d. l. Papin. de illo plane loco ſolo quærendum ait* &c. Locum ſic accipit, vt Dialectici, vt M. Tullius, magnum eſſe locum. Quærendum autem an opus ſit fideicommiſſario noua reſtitutione eius ſcilicet portionis quæ adcreuit, quaſi minus prior reſtituerit. Rem in diſquiſitionem vocat neque definit. ſed iam docuit communis præceptor, vt aditione, ita reſtitutione noua opus non eſſe. Actione autem maxime opus eſſe, qua fideicommiſſarius ad ius ſuum omne perueniat, cum ſcilicet heres compulſus adiit, quo genere rem omnem amiſit: nam in eo qui ſponte adiit aliud obſeruandum eſt.

Ad Cap. XIV.

IN hac quæſtione, an mulier quæ ſuæ dotis conſeruandæ cauſa bona mariti perſequitur iure tacitæ hypothecæ, præferatur prioribus omnibus creditoribus hypothec. etiã expreſſam & manifeſtariam hypothecam

A habentibus, accedis, quod mirum eſt, ſententiæ Obſeruatoris, quæ eadem eſt cum Martini ſententia. Verum quæſtionem tractas incondite ſolens tuo more, nec non intermixto errore aliquo. Erras enim vehementer cum ſcribis, eum qui ad refectionem domus pecuniam credidit habere in ea re tacitam hypothecam. Debuiſti dicere, ad reſtitutionem, vt *l. 1. in quibus pig. tac. cont.* non ad refectionem. Aliud eſt reſtituere, aliud reficere, *l. 58. & 81. de leg. 1.* Erras quoque ſi exiſtimas mulierem præferri iis quorum pecunia nauis empta, vel facta, vel refecta, vel armata & reconcinnata, vel prædium comparatum, vel domus reſtituta, vel refecta eſt, ſi hypothecarii creditores & antiquiores fuerint. quoniam inter eos & mulierem ſeruatur ordo temporis ex Nou. XCVII. & is tantum excipitur cuius pecunia

B militia comparata eſt pignerato nominatim militiæ caſu ea lege vt creditor in eo pignore omnibus anteponatur etiam antiquioribus. hic enim etiam mulieri antiquiori anteponitur. Illud quoque certum eſt, inter fiſcum & mulierem ſeruari ordinem temporis: nam & olim cum mulier non habebat niſi expreſſam hypothecam, fiſcus tacitam, inter eos ſeruabatur ordo temporis. nec ſi priuatus ſit antiquior fiſco & muliere, & fiſcus antiquior muliere eo quod mulier præferatur priuato & priuatus fiſco, & continuò mulier debet præferri fiſco. quia à diſiunctis ad coniuncta argumentum non valet. mulier concurrens cum priuato antiquiore vincit, concurrens cum fiſco antiquiore vincitur. At mulier concurrens cum priuato & fiſco antiquioribus (fac maritum contraxiſſe cum priuato, cum fiſco, cum muliere) vincit

C priuatum & fiſcum quidem non concurrendo cum fiſco, ſed concurrendo cum priuato eumque vincendo qui iam vicit fiſcum. Hunc articulum attigiſti, ſed enucleare nequiuiſti, forte nec vt enucleauerim adſequi poteris. Si quid ſit in quo hæreas, habes collegas doctiſſimos quibus æquius eſſet te adſtare quàm adſidere, qui omnem tibi ſcrupulum eximent ſi modò eos adieris, vt par eſt docilis atque ſummiſſus.

Ad Cap. XV.

HEu miſer! quid dolet? quid inſtimulat? quis agit in te de verbo inſuperhabere, quod te tã male habet, ne literam quidem vnam inueni aut apicem qui te reſpiceret. quid igitur doles, quid ingemiſcis? quod me quidam, inquis, arguant verbum illum ſcripſiſſe nuſ-

D quam eo ſenſu legi, quæ culpa tam grauis, Deus bone, actum eſt de exiſtimatione mea, ſi eſt mea non librarii? At certe non eſt mea, quoniam ego non ſcripſeram nuſquam abſolute, ſed nuſquam in iure. hæ ſunt tuæ expoſtulationes, hi gemitus, imo ſingultus: verba enim tibi penè ſorbillant cum ais, Ego illud verbum nuſquam reperiri nolui dicere, ſed non reperiri apud puræ & terſæ latinitatis auctores. Agellius, Apuleius, Symmachus, Interpres Panareti non ſunt puræ latinitatis auctores. hos hinc faceſſere iubeo cum aliis pleriſque impuris vocabulis ſuis. Iuriſconſulti ſunt quidem mihi puri & terſi latinitatis auctores, quoniam hoc Laurentius Valla dixit, cuius ſcilicet iudicium meo præſtantius eſt. Sed

E apud Papinianum in *l. 43. de relig. & l. 17. de his quib. vt indig.* Inſuper habere non eſt vna pars orationis, ſed duæ. Demus eſſe vnam aliis vt & eidem Apuleio ſubterhabere, quã ſignificetur ὑπερορᾶν, omittere, negligere, ſed ne demus quæſo Papiniano fuiſſe vnam, & ideo ne legamus in *d. l. 43.* vt in Flor. *quia propter publicam vtilitatem ne inſepulta corpora iaceant ſtrictam rationem inſuperhabemus*, ſed, *quia præter*, & hanc dicamus, quamuis non ſit verum, eſſe vulgatam lectionem atque receptam. Atquin ſi ita legamus, & ex verbo illo faciamus duas partes orationis, ſtricta ratio conſentiet cum ratione publicæ vtilitatis, quæ tamen ei prorſus oppoſita eſt, *§. item ſi adhuc, Inſtit. de mand.* & verò opponitur in *d.*

l. 41 cum præualere dicitur ratio vtilitatis, & omitti A stricta nihil refert hoc dissimulemus. Ne legamus etiam in *d. l.* vt Flor. *Heredem qui sciens defuncti vindictam insuperhabuit, fructus omnes restituere cogendum*, Sed vt sint duæ dictiones, legamus, *Defuncti vindictam omisit & insuper habuit, fructus omnes restituere cogendum*. quod perinde est ac si dixisset, Heredem qui non fecit & insuperfecit. Volumus vt hæc tam elegans lectio obtineat potius quam Flor. Illud nequaquam approbemus quod Obseruator ait in *l. 8. C. si quis omis. caus. test.* esse legendum, *Iudicium defuncti non insuperhabitum*, sed legamus, vt in quibusdam manuscriptis scriptum multo aptius est, *non vsurpatum*, & de huius verbi significatu ex Calepino sumamus Ciceronis & Lucretij testimonia, & hac in parte sat bene nobiscum actum erit. Atquin perspicue tres in ea lege ponuntur casus, vno iudicium defuncti fuisse insuper habitum omisso testamento & ab B intestato possessa hereditate, quo sane relictorum in testamento petitio competit, altero iudicium defuncti, id est, testamentum non fuisse insuperhabitum, sed non iure factum, quo relictorum petitio nulla competit. tertio heredem scriptum insuperhabuisse iudicium defuncti repudiata hereditate, & alium ab intestato eam possedisse, quo etiam casu relictorum petitio nulla competit, quæ trium casuum perspicuitas tollitur, si legamus, *Non vsurpatum*, vt simpliciter secundus casus hic sit, si irritum factum sit testamentum non adita hereditate nec petita bon. pos. sec. tab. qui imo tertius est. sed nihil refert. hoc dissimulemus. Et quod destituitur ab herede testamentum, non tam fit irritum iuris ratione, quam ob desertionem & cessationem heredis, & lex lo- C quitur de eo quod iuris ratione ad irritum vocatur, & ex aduerso ei mox opponit iure factum. ergo irritum iuris ratione id vocat quod non iure factum, non quod destitutum est. nihil refert. Quid si vetustiores Codices exhibeantur in quibus illud insuperhabitum in litura demersum perspicue cernitur, absque dubio culpa imperiti librarij cui huius verbi vsio & notio incognita erat, nihil hoc etiam refert. Ergo vale, ὦ ἐῶ ὅτε πονηρᾶς ἐχοῦμεν.

Ad Cap. XVII.

ETiam hodie dotis aduentitię actio communis est patris & filiæ. Cur enim dotis profectitiæ dicitur esse communis? quia non potest de ea agere pater sine con- D sensu filiæ. eadem ratio valet in aduentitia, quoniam vt est scriptum in *l. vlt.* §. *vbi autem, de bon. quæ lib.* ex causa aduentitia pater agere non potest non adhibito consensu filiorum. Non est igitur verum hodie actionem dotis aduentitiæ esse propriam filiæ. Imo nec per omnia dotem, non quantum attinet ad dominium possessionis naturalis siue vsusfructus, non quantum ad ius exigendæ & accipiendæ dotis: nam si communis est exactio & eo respectu dos quoque ipsa communis est. Et quod ait *l. 3. sol. mat.* In dote exigenda & soluenda quæ communis est patris & filiæ vtriusque voluntatem exquiri hoc est & in aduentitia, & in profectitia verum. nam si aduentitiam non potest pater exigere sine voluntate filiæ, ergo nec accipere, *l. 2. C. eod.* repugnat E non recte exigere & recte accipere. Et quod ait *d. l. 3.* quæ communis est patris & filiæ, αἰτιολογία est, non ἀντιδιαστολὴ, vt frequenter in iure eo pronomine ratio demonstratur, non vlla inducitur differentia, *l. heres* §. *vlt. de pet. her. l. 5. de transact.*

Quod autem ait *l. 2.* §. *quod si in patris, eod.* dotem profectitiam esse patris & filiæ, nec addit aduentitiam, hoc verosimilius est Tribonianum omisisse respicientem ad proprietatem dotis aduentitiæ, quæ hodie solius filiæ est. At non habita ratione proprietatis, quod ad cetera attinet, tam veteri quàm nouo iure & dos aduentitia & actio communis est patris & filiæ. Alia in re sunt A multæ differentię inter profectitiam & aduentitiam dotem, quas complexus est Modestinus lib. singulari de differentia dotis, ex quibus vna est illa quam subiicis, mortua in matrimonio filia dotem profectitiam redire ad patrem, aduentitiam penes maritum remanere, cuius adsertor est Obs. à quo sumpsisti. Verum ex illa non recte efficis alteram, vt profectitia sit communis, non aduentitia. quacunque enim ratione constitueris profectitiam esse communem, eadem ego vincam, & aduentitiam esse communem, vel qua hanc non esse, & ego pariter illam. Ceteras differentias quæ sunt quamplurimæ, quia tu non attingis nec ego explicabo tibi. Si eas nosse cupis da te in disciplinam Furnerij vel alterius tui collegæ. neminem habes qui non te docere possit. In loco quem ex Vlpiani titulo de dotibus profers, pro, *reuera*, [illegible]be, *res vxoria*. quod Obseruator non ita du- B dum indicauit.

Ad Cap. XVIII.

OBseruator si recte animaduertisti neque in totum neque valde probat summi amici sui Antonij Goueani sententiam: nec enim illa verba *l. 2. sol. mat. Et dos ab eo profecta sit*, Triboniani esse concedit, sed quid sentiat satis exposuit superiori capite. Hæc tamen verba in *l. 27. de iu. fis.* prout ad maritum pertineat, omni adseueratione confirmat à Triboniano addita esse hac ratione, quia hodie mortua in matrimonio filia dos aduentitia, vel etiam dos profectitia si mortua fit post patrem, quæ olim vtraque remanebat apud maritum, non C remanet apud eum nisi ita conuenerit, *l. vnica* §. *illo procul dubio, C. de rei vx. act.* Tu addita esse diuinas ab ipso Vlpiano, ne quis intelligeret dotem profectitiam quæ non remanet apud virum, fisco vindicari, quasi scilicet non esset satis apertum Vlpianum agere de ea tantum dote profectitia vel aduentitia, quæ remaneret apud virum, vt exemplo hereditatis & dos quæ mariti lucro cederet ob insuperhabitam vindictam necatæ vxoris redigeretur in fiscum: nam & profectitia apud maritum remanet si pater non sit, *l. cum patrem, C. de iur. dot.* Vlpianus lib. Reg. Mortua in matrimonio muliere dos à patre profecta, si pater non sit apud maritum remanet.

Ad Cap. XIX.

SI L. Titius ex suis ædibus proiectionem habeat supra vicini solum, quæ est species *l. 3.* §. *item videamus, Vti poss.* non negas L. Titium cum ædibus suis possidere superficiem, Vicinum autem possidere solum. & tamen si non iure proiectio haberi dicatur, negas alteri aduersus alterum vtile interdictum esse. falso: quia & L. Titius prohibet ne vicinus qui possidet solum eius cœlo libero fruatur, & vice versa vicinus prohibet ne L. Titius ædium suarum superficie vti proiecta est vtatur fruatur. vterque inquietatur. vnus in possessione soli, alter superficiei, cuius portio est proiectio illa, vel potius in possessione ædium cum superficie: nam superficies per se à domino ædium non possidetur, sed cum vniuersitate ædium. Ergo tuendæ & retinendæ suæ possessionis causa vtrique vtile est interdictum vti possidetis, sicut si L. Titius ex ædibus suis proiectionem habeat supra ædes vicini, vtrique idem interdictum competit, *d. l. 3.* §. *Labeo.* Datur autem ei qui solum possidet non quia ea proiectio cedat solo, ille non dixit, hac ratione soli possessori interdictum dari, sed quia per eam proiectionem fit ne vicinus sui soli libero cœlo fruatur. Dixit quidem eam proiectionem cedere solo etiamsi solum non tangat ex *l. vlt.* §. *pen. Quod vi aut clam.* Non dixit esse superficiem eius soli quæ portio est superficiei ædiũ L. Titij. non dixit ei solo cohærere, non dixit ea ratione possessori soli dari interdictum vti possidetis. Ratio

verò

verò propter quam tu negas id ei interdictum vtile eſſe A falſa & captioſa eſt, quia, inquis, proiectionis poſſeſſio ſoli poſſeſſionem non contingit. hoc eſt falſum: nam etſi proiectio non tangat ſolum, contingit tamen poſſeſſionem ſoli, quia eam minus liberam reddit adempto cœlo. qua de cauſa mox addidiſti ſufflamen, ſoli ratione. quia non poteras negare cœli ratione proiectionem poſſeſſori ſoli impedimentum adferre. ſed ſi cœli ratione, vt fateris, ergo & ſoli, quia cœlum cedit ſolo. & ratio habetur vtriuſque, *l. ſi opus* §. *pen. Quod vi aut clam.* Cœlum, inquam, cedit ſolo. Cœlum ius ſoli ſequitur. ergo & quodcunque in id cœlum proiicitur. nec verum eſt in *d. l. vlt.* §. *pen.* id admitti ſpeciali ſepulchri ratione, ad quam ea quoque lex non reſpicit, ſed ad communem, quia cœlum, quod ſupra ſolum intercedit, omne B ſequitur cauſam ſoli. Non eſt etiam ſpeciale quod ait *l. 2. de ſep. viol.* ſtatuam appoſitam non affixam vel applumbatam ſepulchro, ſepulchri eſſe: nam idem eſt in ſtatua ædificio appoſita, ſicut in tegulis, *l. 8. quod vi aut clam.* nec ſequitur ſi dicas, *l. 9. §. 1. eod.* loqui de adfixa, ergo non idem eſſe in appoſita, ſicut nec quod *l. 11.* §. *ſi quis, eod.* loquatur de appoſita, ideo aliud eſſe in adfixa. Rationem qua dicimus quaue Caſſius dixit, vt in pleriſque libris habetur in *d.* §. *item videamus*, vtrique interdictum vtile eſſe, quia vterque poſſidet, quæ peruincit vtrique vtile eſſe, tu callide prætermittis, ſimul & quod ante tradideras ei qui poſſidet ædes vtile eſſe, quæ confeſſio tua neceſſaria efficit & poſſeſſori ſoli idem vtile eſſe. quia ſi vtrique communis illa ratio eſt, & commune igitur ius in vtroque debet eſſe. C Non ſtulte ſapis. Auerſaris maxime quæ nocent quæve potius enecant te.

Ad hæc differentia quam ſtatuis inter interdictum vti poſſidetis & interdictum Quod vi aut clam, quod hoc ſit de opere facto, illud de poſſeſſione, nihil ad rem facit: nec enim ideo minus ex eodem facto vtrumque interdictum competit, *l. ſi finita* §. *meminiſſe, in fi. de op. no. nunt.*

His addis, te non videre quare exemplum interdicti de ſuperficie ille dixerit trahi poſſe ad proiectionem. Non vides igitur comparatum eſſe interdictum de ſuperficie ad exemplum interdicti vti poſſidetis. inter quæ tamen magna differentia eſt. & comparari igitur poſſe interdictum de proiectione ad exemplum interdicti de D ſuperficie, licet inter ea magna ſit differentia. Exemplum facis & exemplar idem. nobis eadem audacia, idemque faciendi ius non eſt.

Valde ſuauis es, cum pro exemplo proiectionis adfers columnam Mæuianam quæ nuſquam eſt. Mæniam inuenies apud Ciceronem, Plinium & Symmachum, vel Mainiam, non Mæuianam.

Ad Cap. XX.

FAlſum eſt, Non iam, vel Iam non, Obſeruatorem accipere pro Nondum, qui allato tantum Comici loco, non alio id ſe modo accipi velle demonſtrauit quàm quo Comicus, nec interpretatus eſt, Nondum.

E Falſum, callide eum quidquam agere cum modò ait, accipit, modo accepit in explicanda *l. 27.* §. *quotiens, ad Treb.* Nulla poteſt eſſe calliditas in vſu promiſcuo vnius verbi cum vna eſt oratio vnuſque contextus. Siue igitur filius præteritus cui heres ſcriptus rogatus eſt hereditatem reſtituere iam non accepit vel accipit, quid refert? bon. poſſ. contra tab. Marcellus ait, heredem ſcriptum vt Obſeruator liquido probauit eſſe legendum, compelli adire hereditatem ne fideicommiſſum intercidat forte interim mortuo herede ſcripto ante aditam hereditatem, & poſt omiſſa à filio bon. poſſ. contra tabulas. qua ſententia nihil eſt euidentius. Tu poſtquam deſudiſti miſerè in punctiunculis temporis præteriti, præſentis, futuri, eius artis ignarus cuius etiam cognitionem dedignaris & vitio vertis, quam tamen Conſtantij conſtitutio quædam omnium virtutum ait eſſe maximam, eam Marcelli ſententiam corrumpis, cum in ea agi forte non ex animi tui ſententia vis de ea ipſa ſpecie de qua Iulianus egit. At Iulianus egit de filio qui bon. poſſeſſionem accepit. Marcellus de eo qui non accepit vel accipit, cuique integrum eſt eam omittere. Tu vis tamen atque ſupponis vtrumque tractaſſe eandem ſpeciem, vt quod tibi obiicitur, Non poſſe iam acceptam bonorum poſſeſſionem omitti, in ipſum Obſeruatorē retorqueas, hæc eſt tua ſimplicitas. quæſo in hanc rem lectores animum attendite, & in id quod hac calumnia præmiſſa mox ita concludit: Rectior itaque eſt lectio vulgata. Concluſio plane talis qualia ſunt præmiſſa. Eiuſdem pulueris ſunt quæ ſequuntur. Poſſe in *d.* §. poni ſpeciem etiam in fideicommiſſo extraneo relicto: nam hoc caſu certum eſt non tantum ſi filius accipit bon. poſſeſſionem, ſed & ſi accipere poſſit, heredem ſcriptum non compelli adire & reſtituere, ſicut nec legata aut fideicommiſſa cetera præſtare, *l. 2. de exc. rei. iud.* At ſpecie poſita in fideicommiſſo relicto filio præterito, ſi quidem filius accipit vel acceperit bon. poſſeſſ. heres etiam compelli non poteſt, ſi accipere poſſit compelli poteſt, *d. l. 27.* §. *qui rogatus*, propter rationem poſitam in *d.* §. *quotiens*, ne intercidat fideicommiſſum. &c. quæ peruincit non poſſe in eo §. poni ſpeciem niſi in fideicommiſſo relicto filio præterito, ſimul atque Marcellum diuerſam à Iuliano poſuiſſe ſpeciem, puta ſi non iam filius accepit vel accipit bon. poſſeſſionem, & in ea notaſſe quod & Iulianus ipſe fatetur in §. *qui rogatus*, heredem compelli adire.

Poſt te dicente ex Iuliani ſententia heredem reſtituere, ex Marcelli adire non compelli, & Domino obiiciente, eum qui remouet reſtitutionem, remouere etiam aditionem, & contra eum qui remouet aditionem, remouere reſtitutionem. nihil ergo Iuliano addere Marcelli notam, vt vulgo perſcripta eſt. tu quid ais? Primum id quod dixit, eum qui remouet reſtitutionem, & aditionem remouere, non ſemper dicis eſſe verum. quando autem non ſit verum non explicas, fateris igitur. Id vero quod ex diuerſo dixit, eum qui remouet aditionem, & reſtitutionem remouere, eodem exemplo quo & is qui aditionem ponit, & reſtitutionem ponit. quid ais? Pandata ceruice tacitus priorem partem admittis, remota ſcilicet aditione & reſtitutionem remoueri. Marcellum igitur qui ſcribit, heredem non compelli adire, & id fruſtra iterare quod Iulianus dixerat, heredem non compelli reſtituere. Poſteriorem quoque fateris regulariter eſſe veram, quia quibuſdam tantum caſibus euenire poſſe ais, vt heres adire cogatur ne intercidat fideicommiſſum, qui nondum reſtituere tenetur, quibus tamen caſibus & reſtitutio poſt aditionem quandoque inſecutura eſt, nec vllum poſſis dare caſum niſi egrediare fines propoſitæ quæſtionis, quo aditionem reſtitutio non ſequatur. falſus enim ille eſt quem adfers ex *d. l. 27.* §. *ſi patronatus*, quia & patronus ex debita parte heres inſtitutus & coactus adire, reſtituere tenetur. qui ſponte adiit, non item, quia portio debita patrono fideicommiſſo onerari non potuit, niſi liberis liberti fideicommiſſo relicto, *l. 64.* §. *vlt. eod.* At propoſita quæſtio eſt de coacta aditione, non ſpontanea.

Rurſus Domino obiiciente, abſurdum eſſe quod vis Marcellum ſcribere, vt dicatur non compelli adire qui nec poteſt adire re perducta ad cauſam inteſtati per bon. poſ. contra tab. tu quid ais? fateris rem perduci ad cauſam inteſtati, ſed inquis, non per bon. poſſeſ. contra tabulas. de hoc poſtea videro. interim mihi ſatis hoc eſt, rem perduci ad cauſam inteſtati, vt abſurde dici probem heredem ſcriptum re perducta ad cauſam inteſtati non compelli hereditatem adire. An autem res perducatur ad cauſam inteſtati per bon. poſſ. contra tab, videamus. Tu dicis hoc fieri teſtamenti reſciſſione, non

bon. possessione contra tab. Marrucine, *l. vt liberis*, *C. de collat.* dicit testamentum rescindi petita bon. poss. contra tab. Tu dicis non rescindi. Quid enim, inquis, si bon possessio fuerit sine re? An verò de alia lex loquitur quam de ea quæ est cum re? nimium graphicus sophista es.

Vt cetera persequar, etiamne vis adhuc tueri, te hæc verba Marcelli, Ne intercidat fideicommissum mortuo herede &c. non accipere pro ratione remotiua, cum ea his ipsis verbis interpretatus, nec ob id cogendum heredem adire quod fideicommissarij intersit, fideicommissum non intercidere herede moriente ante aditam hereditatem, quia fieri potest vt filius qui accepit bon. possessionem eam omittat. quid aliud hoc est, quam remouere rationem dubitandi? & abrogare rationem decidendi quam ea verba constituunt, vt & *l. ille à quo* §. *1.* B *& l. cogi* §. *1. eod.* Aberrabat tibi animus cum existimasti id quemquam arbitrari, ideo te nolle compelli heredem adire si filius acceperit bon. possessionem, ne intercidat fideicommissum. hoc de te tam peruerse nemo cogitauit vnquam. tu id cogitasti solus & peruerse ne dicam impudenter imposuisti alij.

Id quoque vis pertracte & qualiter qualiter tueri, eum qui petit, veterator noli mutare verba legum, lex accipiendi verbo vtitur, non petendi. dicito igitur, eum qui accepit, non qui petit bon. possessionem, postea omittere eam posse: quia in iure semper omittere bon. poss. vel hereditatem, est ab ea tempore excludi, id est, intra tempora constituta eam non accipere. & nihil stultius est quam dicere, cum qui accepit, postea posse non accipere. Etiam in *l. 1.* §. *si quis ex nepotibus*, *de coniung. cum emanc. lib. & l. vnica*, *C. quan. non pet. par.* quas in medium profers, omittere est tempore excludi. Amittere scilicet, genus, Omittere, species. & hoc sensu C semper hereditas aut bon. possessio omitti dicitur non alio. nec tu mihi in contrarium adferas testimonia quæ sunt alia de re quàm de hereditate aut bon. possessione, ex nostris auctoribus, vel ex Liuio, Cæsare, Virgilio, quæ sumpsisti ex Calepino, Abi cum isto Calepino in valetudinarium. numquam existimassem te tam miserum esse, vt eo semper vtereris cum quid proferre aut probare velles ex aliis auctoribus, nisi me admonuisset huius rei adolescens quidam qui tibi olim familiaris fuit, ἐκ τῶν παρακουσμάτων ὁ μισθός. quæ nunc damnata ad D culinam abhorret & detestatur mirum in modum dolens & mœstus tantum sibi apud te temporis deperisse. eademque vox est omnium qui à te ad nos emigrant. ὦ μάλα ἐν δίκῃ.

Memineris autem te olim scripsisse *d.* §. *quotiens* esse de fideicommisso non quidem filio, sed alicui extraneo relicto, & hodie scribere, nullam te facere distinctionem sitne fideicommissum filio, an extraneo relictum.

Ad Cap XXI.

SIc est dulcissime magister. In *l. 25.* §. *1. quando dies leg.* illo loco, *Si pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepisset*, locupletior factus esset, si inseratur negatio, Papinianus habuit rationem Constitutionis D. Pij ex qua in pupillum locupletiorem factum vtilis datur actio, etiamsi sine tutoris auctoritate nummos acceperit, non etiamsi locupletior factus non sit. At facis temerè, fecere temerè interpretes, qui eam negationem addiderunt contra fidem authentici Flor. cui legendo si adsueti fuissent vel ex vltimis literis verbi, accepisset, repetiisent duas, vt in Flor. frequentissime contingit E interdum, vbi non oportet repeti vnius verbi postremas literas, interdum vbi repeti eas præstitisset lectoris animo repetendas, relinqui oratione soluta, cuiusmodi sane sunt plures in supradictis Pandectis, vt *l. 14. eod. l. 17.* §. *si quis rogatus*, *l. 57.* §. *vlt. ad Treb. l. Nesennius, de exc. tut. l. 31. in fi. de her. inst. l. sumptus*, *de rei vind.* & A aliis locis infinitis, & in aliis auctoribus sæpe, qui ob rem obscuriores esse creduntur, vt ex latinis Tacitus, ex Græcis Heraclitus, testis Demetrius his verbis: τὰ ἀσύνδετα καὶ διαλελυμένα ὅλως ἀσαφῆ πάντα. ἄδηλος γὰρ ἡ ἑκάστου κώλου ἀρχὴ διὰ τὴν λύσιν, ὥσπερ τὰ Ἡρακλείτου. καὶ γὰρ ταῦτα σκοτεινὰ ποιεῖ τὸ πλεῖστον ἡ λύσις. Quam ἴσως ψυχρολογία illa tua ex Donato, vt ais, imo ex Lexico vulgari æque frigido, in quo is tantum Donati locus profertur, quo tamen non efficitur, ἀσυνδέτως fieri tantum per singula verba. vt cum nos dicimus dare, facere, præstare oportere, aut habere, possidere, tenere, aut soluere, reddere, satisfacere, quod tu inepte dicis fieri emphasis causa. nam & per plura κῶλα fieri ἀσύνδετον, & non in singulis verbis, sed sententiis etiam Fabius & Rufinianus docent, vt in locis supra notatis, vt in *d. l. 27.* §. *1.* B si nummos accepisset, locupletior factus esset, soluta pro coniuncta. Negatio non potuit omitti sine culpa, quia detrahit. Coniunctio potuit omitti, quæ nihil detrahit. Denique religiosiores sumus quàm tu vel Doctores tui: nihil enim addimus, nihil detrahimus verbis Papiniani. tu addis & detrahis. & his consequenter cum ex ea pecunia ponatur pupillus locupletior factus, & tamen dicatur in eum actionem non esse, Papinianum dicimus eo loco tractasse de iure veteri, non de iure nouo, quod manauit ex constit. D. Pij, cuius tamen non erat ignarus. Et ita in *l. cum tale* §. *1. de cond. & dem.* eundem tractasse de iure veteri, non ignarum nouæ constitutionis D. Marci de remittenda à testatore cautione legatorum. Atquin, inquis, eodem loco facit mentionem C eius constitutionis. quid tum? eo demonstratur hoc tantum non fuisse eum constitutionis ignarum. Ceterum tractare eum de iure veteri, quod ante eam constitutionem obtinuit, non potes negare cum tractet de fideicommisso post mortem heredis sub hac conditione relicto, Si fideicommissi cautionem fideicommissarius non peteret, an eo casu cautioni Mucianæ sit locus, quæ quæstio pertinet tantum ad ius vetus, quia hodie ex constit. D. Marci ea condicio non intelligitur esse condicio, *l. licet*, *vt leg. nom. cau. l. auia* §. *vlt. de cond. & dem.* Dicimus etiam ex Domini sententia, iuris auctores sic de interdicto de precario tractare ac si ex eo non esset hodie ciuilis actio præscriptis verbis, quam verisimile sit manare ex constitutione aliqua, cum sit bonæ D fidei, ex qua sententia tu id tantum adsumis quod est in extremo, negans eam actionem ciuilem de precario dari ex constitutionibus, & fateris igitur reliquum, puta quod dixit sic iuris auctores tractare de interdicto illo, ac si de precario hodie nulla esset ciuilis actio, quod te potissimum refellere oportebat: nam principalis quæstio non est de origine & causa actionis de precario, sed de iure veteri, an de eo iuris auctores tractent ac si hodie de precario nulla esset ciuilis actio. nec tamen est alienum à proposito inquirere vnde profecta sit illa ciuilis actio, hoc est ex qua lege vel constitutione. nulla enim est actio bonæ fidei quam lex aliqua non fecerit bonæ fidei. ceteroquin stricta actio est. Diuisio illa actionum in strictas, & bonæ fidei primum orta est ex legi- E bus XII. sicut & doli mali, & bonæ fidei nomen. & quas constat esse ex XII. & bonæ fidei veluti depositi quæ ex XII. fuit in duplum, & familiæ erciscundæ, non dubiè & ex eadem lege factæ sunt bonæ fidei, vt constitutione Iustiniani petitio hereditatis, & actio ex stipulatu de dote. Et quamuis nesciamus qua ex lege aut constitutione aliæ factæ sint bonæ fidei, & hæc de precario quam Dominus illis inseruit, non ideo negandum est non proficisci eas ex legibus vel constitutionibus, quia omnes actiones ex legibus vel edictis compositæ sunt. quales igitur sunt, tales ex eisdem legibus factæ videntur.

Erras vehementer, cum actionem præscriptis verbis de precario ais esse, bonæ fidei, quod sit similis actioni commodati, quæ est bonæ fidei, alioquin dicere etiam licebit

etiam licebit actionem præſcriptis verbis ex do vt facias A eſſe bonæ fidei, quia eſt ſimilis actioni locati conducti, & actionem ſimiliter ex facio vt facias, quæ eſt ſimilis mandati actioni. & tamen conſtat inter omnes, eas ſtrictas eſſe, non bonæ fidei. nec eſt omnino verum quod ait *l. 1. de prec.* precarium ſimile eſſe commodato, quoniam *l. 14. eod.* magis dicit eſſe ſimile donationi qui contractus non eſt. Dicito, hodie eſt ſimile commodato & numeratur inter contractus ab Vlpiano in *l. contractus, de reg. iu.* Olim fuit ſimile donationi. & idem Vlpianus quo libro enumerauit contractus iuriſgentium, *l. ex hoc iure, de iuſt. & iur.* & precarium dixit eſſe genus liberalitatis ex iuregentium, *l. 1. de prec.* Et ex eo deduxit, & hodie igitur precarium eſſe contractum iuriſgentium. & ſerua ſi quid potes Marrucine, in *l. 1. ſpectare ius vetus*, in *l. contractus, ius nouum.* B

Illud falſum omnino eſt quod ex Accurſio tradis, in *d. l. 14. & eum qui §. is qui precario, de fur.* nullam de precario eſſe ciuilem, hoc eſſe, nullam competere actionem quæ ſuum & proprium nomen habeat: alioquin & cum Paulus ait *v. Sent.* de precario eſſe ciuilem actionem, id ita accipere oportebit, eſſe actionem proprii nominis. quod tamen eſt falſum. quia Paulus incerti actionem intelligit, id eſt, præſcriptis verbis. Paulus de iure nouo loquitur, illæ leges de veteri. Vis omnia quæcunque ſcripta ſunt in corpore iuris accipi de iure nouo. Aut operiendus loris, aut deplorandus es.

C

Ad Cap. XXII.

SI iungatur iſtud cum XV. duo ſunt capita omnium longe laudatiſſima. Vtroq; tu viciſti te eſſe magnum aſellum. Ariſtoni curæ fuit vtrumque ius vetus & nouum tractare. non hoc ſcripſit Plinius? idem nos dicimus Papiniano operæ & curæ fuiſſe. Tibi vetus non eſt curæ. In nouo totus es. non potes in hoc eſſe, quin æque ſis in illo. denique ſi in illo non es, vtriuſque imperitus es. Si in docendo non æque aperis ac tractas hoc atque illud, deturbandus & explodendus es. Non eſt iuris peritus niſi qui vtrumque ius nouit & tractat, & multo minus qui ſenſu communi caret Ioannes de Petengo, de quo mentio fit in fine Feudorum.

D

Ad Cap. XXIII.

ERgo non perſtas in priori ſententia, nec quæſtionem illam, an pupillus ſine tutoris auctoritate obligetur naturaliter iam amplius dirimis facta diſtinctione inter pupillum proximum pubertati, & pupillum infantem, vel proximum infantiæ, quaſi hic non obligetur naturaliter, ille obligetur, ſed eam diſtinctionem probas non eſſe nouam, nempe adhiberi in aliis cauſis. probas quod nemo negat. In hac cauſa contrahendæ naturalis obligationis cur etiam non probas eidem diſtinctioni locum eſſe? hæres aſino. Tranſis deinde ad id quod dixit, proximum pubertati eſſe eum cui ſemeſtre tempus tantummodo reliquum ſit, ex *l. non tantum, de exc. tut.* quæ ętatem pupilli prope pubertatem eſſe ait ſi tantummodo ſemeſtre tempus reliquum ſit, ſicut in *l. properandum §. & ſiquidem, C. de iudic.* prope finem eſſe tempus litis, ſi ſemeſtre tantum tempus ſuperſit. Et quia E Theophilus proximum infantię eum eſſe ſtatuit qui agit annum ſeptimum vel octauum, tu ſtatuis & proximum pubertati eſſe eum qui agit annum XIV. vel XV. mala & præuara ratione. Vnus enim dicitur proximus infantiæ iam lapſæ aut deſinentis: alter proximus pubertati nondum cœptæ. non eadem igitur ratione vterque, ac proinde qua ratione dicitur eſſe proximus infantiæ qui agit annum VII. non eadem dicitur proximus pubertati qui agit XV. vt tu ais, nimirum quia iam pubes eſt, non puberi proximus: πρόσηβος non μελλέφηβος. ſed puberi proximus eſt is qui agit XIV. puta ſi non plus ſemeſtri tempore à pubertate abſit. quod cum aperte dicat *d. l. non tantum*, tu ita eludis, vt dicas ibi non determinari ætatem quæ prope pubertatem ſit, ſed caſum poni quo pupilli ætas prope pubertatem ſit. Ludis non eludis: nam & hoc volumus, caſum poni, ſed finitiuum, non vnum e multis. Ludis plane, aut ſi non ludis, inſanis cum ad hæc ſcribis, ibi non agi de ætate proxima pubertati, ſed de ætate quæ prope pubertatem ſit, niſi vt te corrigas, dicas etiam in *l. 4. §. quæ in tutore, de do. except.* quæ doli capacem eſſe eum ait qui prope pubertatem eſt, non agi de eo quem *l. pupillum, de reg. iu.* proximum pubertati & doli capacem eſſe ait. T. Liuius II. propè puberem ætatem dixit. Eiuſdem pollinis eſt quod ita conſtituis, iuris auctores non ex menſium ſex, ſed ex annorum numero metiri ætatem pubertati proximam. Ex his iuris auctoribus vel vnum mihi demonſtra, & dabo ſuram. nimis audax & temerarius es. Tu ſolus, vt ſæpe dixi, hodie facis vt prouerbium quod de ſtatione veſtra iactatur, omnes iudicent eſſe verum. Vt ſubueniam tamen penuriæ tuæ, libet addere, dici poſſe quod ille etiam dixit in *§. pupillus, de inut. ſtip.* ſed minus propriè, & pubertati proximum eum qui non tam proximè accedit ad pubertatem vt ei dumtaxat ſex menſes ſuperſint, eodem modo quo Græcis μελλόπαις, ὁ ἀπὸ ἐτῶν προκόπτων παῖς τῇ ἡλικίᾳ & Seruio Honorato, pubertati vicinus qui agit annum XIII. ſed non eo modo quo Marrucine tu eum ais, eſſe proximum pubertati qui agit annum XV. quod vel ſolum te damnat ad beſtias.

Ad Cap. XXIV.

ERgo ſcripſiſti, ſed obiter, inquis, excuſans factum, valere legatum ex perſona poſſeſſoris, ſi libero homini bona fide poſſeſſores res ſua legetur. Proinde idem ſtatuiſti in legato quod in ſtipulatione: nam & ſi liber homo bona fide poſſeſſus ex re poſſeſſoris, vel ex ſuis operis rem ſuam ſtipulatus ſit, ſtipulatio valet, & poſſeſſori obligatio adquiritur, *l. liber homo, de ſtip. ſeru.* Confudiſti ergo legata cum ſtipulationibus, qui ſi ius tenuiſſes, aliud ſtatuiſſes in legatis, aliud in ſtipulationibus: nam ſtipulationes vires accipiunt ſtatim & ex præſenti, vt ait, *l. vſuſfructus, de ſtip. ſeru.* & valent ſtatim ex perſona poſſeſſoris, licet res ſtipulatoris fuerit. Legata ex futuro, non ex præſenti vires accipiunt, puta ex mortis teſtatoris tempore, nec valent ſtatim ex perſona poſſeſſoris ſi res legatarii fuerit, quam differentiam inter legata & ſtipulationes comprobauit: quamuis non opus eſſet, inquis, non opus tibi ſcilicet, & tacitus ac ſuſpirans, inquis, vtinam non comprobaſſet, hoc eſt non deteхiſſet ſtultitiam meam, comprobauit tamen prolato alio exemplo de re peculiari, vel de via legata ſeruo alieno ad fundum domini quod non valet & de ſtipulatione rei peculiaris aut viæ ad fundum domini. Aliud exemplum vocatur quod tu ſimilitudinē. Vocatur ergo exēplum ſimile, aut alia ſimilitudo. Atquin ea ſimilitudinē iuris auctores non vtuntur, inquis, ergo hac poſita iuris definitione quæ certiſſima eſt, in ſtipulationibus ſpectari tempus quo contrahitur, in legatis tempus quo dies eorum cedit, non licebit ad eam iungere plura exempla ſimilia, aut tu ea non admittes niſi exhibeatur tibi auctor aliquis qui ea coniunxerit. Non admittes, Patribus ſi paria iungantur, omnia eſſe paria, niſi detur auctor qui hoc ita ad verbum ſcripſerit. Marrucine, nos tui gratia dabimus tibi auctorem Paulum qui in *d. l. liber homo*, comparat liberum hominem bona fide poſſeſſum qui rem ſuam ſtipulatur ſeruo proprio, qui rem peculiarem ſtipulatur, vtramque dicens conſiſtere ſtipulationem, & adquiri poſſeſſori vel domino, & eodem modo ſicut ſeruo meo inutiliter legatur quod ei libero facto adquiri non poſſet, & id tamen ſeruus meus vtiliter ſtipulatur, ita dicimus libero homini bona fide

possessio inutiliter legari quod ei adquiri non potest, & tamen eum non inutiliter stipulari. Hæc sunt quæ tu in lemmate huius capitis ais esse dissimillima, & in ipso contextu esse sint dissimillima ne verbo quidem vno demonstras. pultas hoc tantum non patefacis, sed ostentas aliam similitudinem servi alieni bona fide possessi cum libero homine bona fide possesso, vt nos abducas ab aspectione stultitiæ tuæ.

Maior stultitia illa est, in *l. qui bona §. generaliter, de adq. rer. dom.* quod ita Flor. scriptum habent: *quod autem non ex re eius sibi adquirere non potest, ei adquiri iturum cui bona fide servit*, id comprobare ex *l. liber homo, de stip. ser.* quæ de eo loquitur non quod non ex re possessoris, sed quod ex re possessoris liber homo sibi adquirere non potest. nam si non ex re possessoris, dubio procul inutilis stipulatio est, quia neutri adquiri potest. Si ex re possessoris, stipulatio possessori adquiritur. Denique confirmat ea lex vulgatam scripturam, non Flor. Atqui vulgata, inquis, est extra omnem dubitationem, quæ refert bonæ fidei possessori ex re eius adquiri quod sibi liber homo adquirere non potest. Demus esse extra omnem dubitationem. ergo vulgata lectio reiicienda est. Falsa est sententia Florentinæ, Vulgatæ indubitata. ergo Florentina potius quàm vulgata amplectenda est. verum enimuero, vulgata non est extra omnem dubitationem. Imo iustissima dubitatio est, an quod mihi non possum, alij adquirere possim, arg. *l. 6. §. pen. de adq. her.* nulla autem dubitatio, an quod mihi possum & alij possim. Denique idem omnino in *d. l. liber homo* quod in §. *generaliter*. verum in *l. liber homo*, hoc modo: Quod ex re possessoris liber homo stipulando sibi adquirere non potest, id eum adquirere possessori: sed è conuerso, quod ex re possessoris ei adquirere nô potest, id eum adquirere sibi. In §. *generaliter* retroducta ratione, Quod ex re possessoris liber homo ei adquirere non potest, id eum adquirere sibi: sed e conuerso: quod ex re possessoris sibi adquirere non potest id eum adquirere possessori. quæ collatio vtriusque loci omnino confirmat vulgarem scripturam *d. §. generaliter.*

Ad Cap. XXV.

FAteris te scripsisse, liberos libertorum sibi inuicem ab intestato succedere patrono excluso ex Constitutione Iustiniani de iure patronatus, de qua in §. *illud, de grad. cog.* sed dicis te non scripsisse id esse ex *l. 4. C. de bon. lib.* imò quia scripsisti id esse ex Constitutione cuius fit mentio in *d. §. illud*, quam ridiculè ex vetere iure repetitam esse ais: Ea vero Constitutio est *d. l. 4.* a Domino luci restituta Obser. xx. nec a te dum reperta quæsitore somniculoso addis, te scripsisse id videri à Iustiniano repetitum. aut verosimilius esse id à Iustiniano repetitum ex vetustiore iure. Imo scripsisti, id Iustinianum ipsum adfirmare se repetere ex vetustiore iure, quod est manifesto falsum. Tu nobis das alia verba quàm dederis ante. Vtere prioribus & falsi veniam petas potius quàm te alio falso implices alius purgandi causa. Adiecisti obiter, vt ais, quam dictionem in more tibi est vsurpare cum erubescis dicere, falso, Iustinianum scripsisse illud quod dixerat se repetisse ex veteri iure, non aliter suum se facere quàm alia multa quæ ipse cum & antea prodita fuissent in meliorem consonantiam reduxit: quoniam intellexisti probabile esse id Iustinianum suum facere. hoc emplastro Marrucinus sua vulnera glutinare solet, hoc mantili quotidianas noxas extergere.

Post hæc in eo valde laboras vt probes, iure veteri liberto intestato mortuo sine liberis fratre superstite duos semisses fieri, & vnum dari fratri, alterum patrono. Probas id primum ex *l. 2. §. vlt. de bon. lib.* quæ liberti intestati partis tantum dimidiæ bon. possessionem dat filio patroni, quod nimium generaliter accipis, & si nul-

A los libertus superstites liberos reliquerit: quoniam hoc casu tota hereditas nedum dimidia pertinet ad patronum vel filium patroni, *l. intestato, de suis & leg. her.* Et *l. liberto, de bon. lib.* quæ in primis patronum vocat, ergo excludit cognatos liberti. Imo, inquis, non excludit, cum subiciat alios quoque vocari, sed quod callide suppimis post patronum, puta proximos patroni non cum patrono. Vox *in primis*, demonstrat primam esse causam, primum locum patroni patronæ in successione liberti intestato mortui sine liberis. Itaque ad *d. l. 2. §. vlt.* aptandus est congruus propriusque casus quo intestati liberti datur tantum patrono dimidiæ partis bon. possessio, puta si libertus mortuus sit sine liberis naturalibus, non tamen sine liberis non naturalibus, sed relicto puta adoptiuo filio vel vxore quæ in manum

B conuenit, quo casu ex edicto Prætoris patrono mediæ tantum partis bonorum possessio datur Vnde legitimi. At si & sine his liberis libertus intestatus vita decesserit, patronatus in assem vocatur iure veteri, & excludit fratrem liberti. hodie ex Constitutione Iustiniani de iure patronus, ipse à fratre penitus excluditur, ex qua cum negas te dixisse eum vocari in semissem, nimium impudens es. Dixisti enim propalam eum vocari in semissem concurrente cognato liberti ex *d. §. illud.* ergo ex ea Constitutione, quæ sola proponitur in eo §. Id etiam Iustinianus non retulit vt mentiris, ex lege Papia, quia lex Papia pertinet tantum ad casum liberto existentium liberorum, non ad hunc casum de quo tractamus liberti defuncti sine liberis. quo sane patronus in assem ab in-

C testato vocabatur exclusis liberti cognatis ante Constit. Iustiniani: testam. vero facto in semissem. qua de causa in §. *postea*, ille idem dixit pro *intestatus* esse legendum *testatus*: nam & Theophilus speciem ponit in testato liberto quamuis propositio fuerit tam de intestato quàm de testato. Iterum dico, ne tu tibi improbe vindices auctoritatem Theophili, quæ tibi penitus aduersatur, eum ponere libertum ὅτι διέθηκε, hoc est testatum vita decessisse relicto vnico filio, & statuere patrono deberi semissem bonorum perinde atq; si sine vllo filio vita decessisset. non addit intestatus, sed neque addit testatus, verum hoc ἀπὸ κοινοῦ repetendum est.

Verissimum etiam est quod idem ille, vt tu loqui soles, dixit in §. *in primis, Inst. de eo cui lib. caus.* &c. esse

D legendum, *certe si testatus*, non, *certe si intestatus.* alioquin idem frustra repeteretur, atque ita Theophilum legisse negare non potes. & male argumentaris ex *l. 2. de fid. lib.* in qua ea verba non referuntur, sed quæ præcedunt, quæ sunt de intestato, hæc de testato, & vt videas si quid videre potis es, aut vt potius videant alij stultitiam tuam, quantum sit discriminis ea in re inter testatum & intestatum, & quo ore alios imperitissimos voces vt tu es, etiam alios temerè iudicans esse, qui non prospexerint nullum esse discrimen: præcedentia verba sunt de eo qui intestatus decedens codicillis libertates dedit, in quo magis dubitabatur non adita hereditate ab intestato an locus esset Constitutioni D. Marci, quia constitutio de testato loquitur. In testato autem de quo se-

E quentia sunt in Institutionibus, qui codicillis dedit libertatem, nemini dubium erat vt ait *d. §.* in primis constitutioni locum esse. Marrucinum prehendite lorarij & summam quæ in eo est imperitia reiicientem in alios proinde ac meretur rumpite loris illo superdicto: Marrucine noli perperam quod in te vitium est vertere in alium.

Ad Cap. XXVI.

FIdeicommissum L. Titio relictum cum ad XIV. annum peruenerit Antoninus Pius iudicauit non deberi antequam L. Titius complesset annum XIV. *l. non putabam, de cond. & dem. l. si cui legetur, de leg. 1.* Obstat *l. qui filium §. vlt. ad Treb.* in qua Antoninus Caracalla fideicommissum

fideicommissum ita relictum: Cum ad xx. annum peruenerit, pronuntiat deberi statim atque L. Titius ingressus fuerit annum xx. Respondes, ita iudicasse Antoninum æquitate rei motum. Debuisti addere vt in *d.* §. *vlt.* & verbis testamenti, si ad annum xx. ætatis. Hoc vero non est respondere: nam cur non etiam iisdem verbis, & eadem æquitate motus est Antoninus Pius? hoc non explicas. non respondes igitur: & si verum amamus in cognitionibus & decretis principum non semper quærenda vna consonantia. In causis sane delationum quibus fiscus augetur frustra, vt in quæstione inuenti thesauri, quoniam aliis libet fisco suo fauere, aliis non libet. Vnusquisque fisci sui est moderator & arbiter. denique in causis fiscalibus varia sunt placita principum & animi varij. lege Obs. IX. & muta quodcumque olim de quæstione scripsisti inuenti thesauri, ne B moueas risum legentibus, te §. *thesauros, de rer. diuis.* pro tua libidine accipere de locis religiosis quæ priuati iuris sunt, & *l. 3. pen. de iur. fis.* de religiosis, quæ nullius sunt, ac si non omnia loca religiosa perinde ac sacra nullius non sint, & non in iure semper eodem modo sacra & religiosa loca sumantur. Nihil est tuis interpretationibus & distinctionibus insulsius, nihil tetrius.

His addis, nihil referre, si ad annum XVI. an XIV. vel XX. vel XVIII. vel XXV. peruenerit, fideicommissum relinquatur. quia insanus nulla ratione regitur. at testatores qui sanæ mentis sunt exemplo naturæ quæ nihil frustra facit, nihil etiam frustra faciunt. Si fideicommissum ad annum XIV. vel XII. spectant pubertatem, vt *l. si cui legetur, de leg. 1 & l. Aurelius, in pr. de lib. leg.* & aliis plerisque locis, C si ad xx. firmatam ætatem, vt *d. l. qui filium* §. *vlt. l. 4. de ser. exp.* qua impetrari venia ætatis solet, si ad XVIII. plenam pubertatem, si ad XXV. legitimam ætatem. Quid spectet qui ad XVI. non apparet: nec enim is annus vllius certæ ætatis est finis. quamobrem vt in *l. Thais* §. *libertatem, &* §. *ab heredibus, de fid. lib. & l. Seius, ad Treb.* perspicuum est, pro XVI. esse legendum, XIV. ita maxime motus *d. l. si cui legetur.* in qua relata Marcelli sententia, quæ est in *d. l. non putabam*, ponitur fuisse relictum legatum ad annum XIV. recte coniecit, & in *d. l. non putabam* esse legendum XIII. pro XVI.

Ad Cap. XXVII.

HIsdem argumentis fretus etiam in *l. Publius* §. 1. *de cond. & dem.* vult legi XIV. pro XVI. vel XV. ac præterea in eo emendat non vt tu falso retulisti, D *Deinde filius* XIV. *annum agens defunctus sit an repræsentetur fideicommissum, an* XIV. *anno impleto & heredes* &c. altero, an quod in vulgatis erat incongruo loco positum suo loco restituto. quo genere vnam tantum quæstionem facit, vtrum repræsentetur fideicommissum statim atque filius vita decessit quasi anno cœpto habito pro completo, si filius agens XIV. vita decesserit, an in eum diem sustinere fideicommissarius debeat, quo filius si viueret implesset annum XIV. ne maturius fideicommissario præstetur fideicommissum quàm ipsi filio si viueret à Septicia præstandum foret. an ne prius id heredes Septitiæ præstare cogantur quam Septitia ipsa, id est ante impletum XIV. annum. & hoc est verius. E Tu Marrucine, quod statuitur esse verius non fuisse opus in quæstionem deduci ais. Cares sensu communi. Pars enim est altera vnius quæstionis non alia quæstio. Et quid stultius etiam quàm dicere, alia quæstione priorem decidi, sed contorte. Quæstio quæstionem decidere nullo modo potest. Et omitti quod lex voluit. quid vero omitti? nihil omittitur, aut doce quid omittatur. Quod autem ita vulgo in ea lege scriptum est, *An repræsentetur fideicommissum* XIV. *anno impleto*, verissimum est, nullum sensum efficere nisi hunc, an scilicet repræsentetur fideicommissum finito tempore intra quod repræsentari potuit. quæ quæstio stultissima est. Et rursus quod est ve-

A rissimum, hoc quæri in eo §. repræsentari fideicommissum debeat, an restitui finito demum XIX. anno. Id vulgata scriptura non exprimit nisi quod habuit alterum. An reponas quo loco ille reponendum esse docuit. Quod si responso supradictæ legis quo negatur fideicommissum peti posse ante annum XIV. obiiciatur *l. à filia* §. *alumna, ad Treb.* dicendum, in ea lege purum fuisse legatum certæ pecuniæ quod alumno relictum est sub onere restituendæ eiusdem pecuniæ quandocunque sine liberis vita decederet: & ideo moriente eo sine liberis si statim petatur fideicōmissū, nō potest dici maturius peti quam id voluerit testator ad alumnum peruenire, cui eam pecuniam pure legauit, ita tamen vt eam Sempronius susciperet & vsuras ei certas in annum vsque XX. ætatis præstaret, vt *l. à filio, de ann. leg.* At in specie *l. Publius* condicionale fuit fideicommissum quod filio relictum est, cum erat annorum XIV. & ideo moriente eo ante impletum annum XIV. substitutis eius maturius non præstatur fideicommissum quàm id ipsi filio præstari testator voluerit. & breuiter, hanc solam habet rationem discrimen quod inter eas leges esse videtur, quod in *l. à filio* pure relictum est legatum ei cui substituti dati sunt. in *l. Publius* sub condicione & in diem, non etiā quod in *l. Publius* Septicia, à qua sub condicione fideicommissum relictum est, fuerit legataria, in *l. à filio* Sempronius fuerit minister præstandi legati, quia nec potuit huiusce rei esse minister legato ab herede pure relicto, sed fænerator fuit apud quem pecuniam legatam testator collocari voluit donec ad XX. annum legatarius perueniret.

Ad Cap. XXVIII.

IN *l. 8. de verb. obl.* hæc verba, *Ad condicionem*, inuenisti apud Calepinum sic posse accipi, quantum ad condicionem. vel vt tibi loqui in amoribus est, quo ad condicionem. quo genere si quot vices loqueris tot fustium ictus pro eo ac mereris exciperes, tua pelle nulla esset fœdior. nec loci tamen, quos ille tibi suppeditauit, eam interpretationem admittunt: nam ad coniecturam alieni sensus non ad suum iudicium scribere, est scribere vt alium velle & sentire coniicimus, non vt nostrum iudicium fert, & ad meum sensum, vt ego sentio, ad sincerum & subtile iudicium tuum, vt tu sincere subtiliterque iudicas, ad speciem vt præ se fert rei species prima, ad sensum cogitationemque vt homines sentiunt & cogitant, & similiter in Paradoxis, Ad vulgi opinionem, ad tuam, ad meam, id est, vt vulgus opinatur, vt ego, vt tu, vt vulgi opinio fert, vt tua, vt mea, & alio loco, ad priuatum dolorem, ad Reipublicæ rationem, vt ferebat priuatus dolor, vt Reip. ratio, & in Lucullo, ad id quod agitur nihil interest, id est nihil pertinet ad rem. Et Paulus quoque auctor *d. l. 8.* non solet ad vsurpare pro Quod ad. Sic igitur scripsit διὰ σημείων, *Et licet autem d. condicionem committi videatur.* Nihil vero referre vnquam Dominus arbitratus est, legeretur condicio, an condicionem. Rationem autem qua tu ostendis *d. l. 8.* non obstare *l. 10.* non potes negare te subornasse ex ea quam reddidit ille, atque adeo ne eadem videretur maluisti eam tuis infuscare verbis, quam iisdem quibus ille facere perspicuam: nempe stipulationem ita conceptam, si Kalendis Stichum non dederis x. dari, esse sub condicione & in diem. quia Stichus in præstatione siue solutione est dilata in diem promissoris gratia. Conceptam autem hoc modo, vt in *l. 10.* si Titius ante Kal. Maias in Italiam non venerit x. dari, esse sub condicione, non in diem, quia non id agitur vt Titius veniat in Italiam, vtue id promissor præstet. denique Titij aduentio in Italiam in præstatione non est, dies appositus non est obligationi vel solutioni, sed condicioni, quo fit vt illa non committatur ante diem, licet commissa condicio fuerit morte Stichi, hęc cōmittatur statim atq; condicio commissa

fuerit morte Titij, nec sit necesse expectare Kal. Maias.

Ad Cap. XXX.

MArrucine, Ante Kal. Ian. die x. Ante diem x. Kalendarum Ian. non negas vtroque sermone significari x. Kal. Ian. Ante Kal. Ian. die III. & Ante diem III. Kalendarum Ian. vtroque significari III. Kal. Ian. Et tamen negas, Post diem x. vel III. Kal. Ian. & post Kalendas Ian. die x. vel III. vtroque sermone significari IV. Id. vel III. Non. Ian. sed posteriori tantum, priori autem x. vel III. Kal. Ian. Ergo vis nihil referre dicamus ante diem x. an post diem x. Kal. Ian. nihil referre ante III. an post III. Kal. Ian. nihil referre dicamus ante, an post, quod esse absurdissimum quis non videt? nam & si vtroque sermone dies x. vel III. significetur non XI. vel IV. *l.* 132. *de ver. sig.* non idem dies tamen significatur, sed vno x. vel III. ante Kal. altero x. vel III. post Kal. Nec potes effugere quin vt dies xxx. Decembris significatur, siue dixeris Ante Kal. Ian. die III. siue ante diē III. Kal. Ianuariarū, Ita & quemadmodum hoc sermone Post Kal. Ian. die III. dies III. Ianuarii significatur, idem significetur & illo, post diem III. Kal. Ian. sicut Græcis μετὰ τρίτην ἡμέραν τῶν καλανδῶν, i. tertio die post Kal. & inscitè igitur reprehendis Dominum, qui hoc dixit, simul atque Ant. August. virum nunquam laudatum satis, qui diem III. Non. Ian. siue Ante diem III. Non. Ian. sic etiam recte exprimi censuit, Post diem III. Kal. Ianuar. Vale Marrucine. Quoad potui adminiculaui inscitiam tuam, quam prudenter feceris, si confiteare. Confessio enim inscitiæ summa prudentia est. Quod si non feceris, non deerit peregrinus quidam, qui suo exotico sermone grauiorem tibi inferat dicam.

LOCORVM CODICIS ET PANDECTARVM discussorum Elenchus.

IACOBI CVIACII I.C.

IN DIGESTA SEV PANDECTAS Dn. Iustiniani Imperatoris.

NOTÆ.

CLARISSIMO IVRISCONSVLTO Iacobo Schegkio Tubingensi S. P.

Nnus iam est, Vir Clarissime, *ab eo tempore, quo Commentarium Iacobi Cuiacij in Cod. Iustin. a me publicatum, clarissimo nostri sæculi I. C. Hermanno Vulteio consecraui & dicaui. Ea dedicatione non solum tanti viri amicitiam mihi conciliaui, verum etiam quo insigniter Rempub. literariam iuuarem, ab eo extorsi. Misit enim ad me has in vniuersum corpus Iuris ciuilis, exceptis Institutionibus, Notas solemnes. Eas cum summopere non solum mihi commendasset, verum quoque hoc adiecisset, se certo scire, has, quas mittat, Notas esse Cuiacij: nolui pro meo erga cupidam legum iuuentutem singulari studio præterire, quin ceteris Operibus coniungerem. Licet enim non sint ea diligentia expolitæ, qua cetera, non sunt tamen propterea abijciendæ. Multa enim continent, quæ me monerunt, vt eas e cinere puluereque eruerem. Sub tuo autem*, Vir Clarissime, *nomine eas volui publicari, tum quod primus & vnus horum Postumorum Operum imprimendorum P. Fischero auctor exstiteris, tum quod antecessoris mei librariam negotiationem vnice iuueris & promoueris. Pro quo tuo beneficio ne videar ingratus: iamdudum de captanda animi grati ostendendi occasione cogitaui. Tuum nunc est eam arripere, & me tibi commendatum esse sinere. Vale, mi Schegki in Christo quam prosperrime. Datum Francofurti cal. Septemb. Anno M. D. XCVII.*

Excellent. T. Stud.

Z. Palthenius Typogr.

AD LIBRVM I.

De Iustitia & Iure, Tit. I.

Ex 5. Agris termini:) Vide scripta ad *l. 1.* C. *de accusat. & inscript.* A

Commercia) Commercium est permutatio, *l. ex hoc iure, h. tit.* in glos. ex qua originem traxit emptio & venditio. Vide notas ad tit. 19. *Fragment. Vlpiani.*

Quæ a iure ciuili) Græci exemplum ponunt in actione ex stipulatione Aquiliana: debuit poni in omni stipulatione, itemque in Emphyteusi, vide scripta ad *l. 1. C. de iure emphyteutico.*

De origine Iuris. Tit. II.

L. 2. §. & quia ius dicere) Iurisdictio pro exsecutione nimirum, hic, & in *l. 1. ff. de offic. eius cui mand. est iurisd.* vide scripta ad *l. 1. de iurisdict. in fi.*

De legibus & Senatusconsultis. Tit. III.

L. 1. ignorantia) Iuris scilicet: Nazianzenus in orat. funeb. ad Anastasium: Romanorum nulli κἂν ἀμαθεστάτῳ licet leges ignorare. & puniuntur qui peccant per ignorantiam iuris. Arist. lib. 3. Ethic. cap. 5. Sueton. in Calig. Vide scripta ad *l. 2. ff. de iuris, & facti ignor.* vt si quis in testamento sibi adscribat per ignorantiam, non ideo minus teneatur.

De statu Hominum. Tit. V.

L. 2. ordinem perpetui edicti) vide scripta ad *l. pen. C. de cond. indeb.*

L. 5. eum qui nascitur liberum nasci) contra regulam traditam tit. 5. in *Fragment. Vlp.*

L. 12. septimo mense) Paulus *lib. 4. Sent. tit. 9.* tribuit numero Pythagoreo, & Censorinus de die natali. Ambros. epist. 39. Philo in lib. de opificio Dei, & in allegoriis sacrarum legum: vide cap. 19. tract. de præscriptionibus. B

L. 15. Arescusa) de hac lege vide cap. 1. tractatus de præscript.

L. 19. patrem liberi sequuntur) Vlpianus in *Frag. tit. 5.*

L. 23. Qui patrem dem.) Græcus scholiastes ait: νόθος ἐστὶν ὁ τὸν πατέρα ἀγνοῶν, Sed de tota liberorum distinctione vide scripta ad *l. cum tabulis* §. 1. *ff. de iis quæ vt indign.*

L. 24. nisi lex specialis) vt lex Mensia, de qua idem Vlp. in *Frag. tit. 5.*

L. 16. pene) quia poſtumus non ſemper eſt pro nato: vid. notata & ſcripta ad *l. 5. quidam relegatus §. vlt.* ÿ. *de reb. dub.*

De Adoptionibus. Tit. VII.

L. 1. §. vlt. adoptantur) vide ſcripta ad *l. 10. Cod. de probat.*

L. 6. conſenſus fil exig. ne filio inuito ſuus heres agnaſcatur.

L. 15. §. vlt. ſexaginta annis) vide cap. 35. de præſcript.

L. 17. ſi minor.) imo nec quidem ſi minor ſit 29. annorem propter quadriennium a Iuſtin. præſtitutum, vide cap. 29. de præſcrip.

L. 20. Etiam in pupilla) vide ſcripta ad *l. 1.* ÿ. *de verborum ſignificatione.*

L. 21. Et fœminæ adrogari poſſ.) Olim arrogari non poterant, quia cum fœminis nulla erat comitiorum communio, vide notas ad Vlp. in *Frag. tit. 7.*

L. 23. Non ius ſanguinis) vide ſcripta ad *l. 10. C. de probat.*

De ſenatoribus. Tit IX.

L. 2. Turpitudinem) id eſt ſordes, *αἰσχροκερδίαν*: vt ſi pecuniam acceperit ob ſententiam in ſenatu dicendam. Sic *l. 9. inf. de recep.* ſordes aut turpido. vide ſcrip. ad *l. emptor,* ÿ. *de iudic.*

L. vlt. §. vlt. Senatores) hæc definitio Senatorum Tribon ani eſt ſumpta ex *Nouel. 62.* Iuſtiniani, conuenitque illi æuo, non Vlpiani.

De officio conſulis. Tit. X.

L. 1. apud ſe manumittere) vide ſcripta ad *l. 66. inf. de verb. oblig.*

De officio præfecti vrbi. Tit. XII.

L. 1. §. relegandi quam Imp. aſsign.) Præfectus vrbi inſulam non aſſignat, quoniam nullam habet: nam eius imperium erat intra centeſimum miliare.

§. Quod autem mancipia tueatur) vide ſcripta ad *tit. C. ſi mancip. ita ven. ne proſtit.*

De officio quæſtoris. Tit. XIII.

L. 1. *in fine, epiſtolas eius)* id eſt, orationes.

De officio præfecti vigilum. Tit. XV.

L. *3. Binas regiones vrbis)* fuerunt enim 14. regiones vrbis Romæ, vide *Vlp. in Frag. tit. 3.*

§. Effracturæ. Cuſtodes plerumque puniuntur) a præfecto vigilum aut a præfecto vrbi. Et ita dicitur Antoninus reſcripſiſſe Erutio Claro qui fuit præfectus vrbi, Gellius lib. 13. 16. vide ſcripta ad princ. tit. *C. de loc.*

L. *vlt. ad Fab. Cilonem)* vide ſcripta ad princ. *tit. C. de locato.*

De officio Proconſulis & legati. Tit. XVI.

L. 2. ſtatim quam vrbem egreſſi) Vide hac de re Plinij Epiſtolam ad Fab. lib. 2. & ſcripta ad fin. *l. 1.* ÿ. *de Iuriſd.*

L. 4. §. proficiſci, ſenatum, Cotta) Huius ſenatuſconſulti meminit Tacitus lib. 4. Ceterum ex hoc ſolo concuſſionis caſu tenetur maritus pro vxore, non in aliis caſibus, l. 3. *C. ne vxor pro mar.* quæ huic non obſtat: vide ſcrip. ad illum titulum.

L. 9. §. de plano) Coniunge *l. leuia,* ÿ. *de accuſat.*

L. 11. ſi quid) Ad hanc legem recte Græci notant poſſe defendi, legatum iuriſdictionem habere propriam, non tamen antequam ei mandetur, *l. legatus,* ÿ. *eod. l. 2.* ÿ. *quis a quo app.* vide not. ad eam & ſcrip. ad *l. 1. de Iuriſd.*

Reiicere) Hinc collige, legatum proconſulis non habere maiorem animaduerſionem. vide ſimilia notata ad *l. 1. C. de loc.*

Animaduertendi, coercendi vel atrociter verberandi) Quæ ſunt meri imperij. vide ſcripta ad *l. 1. de iuriſd.*

L. 13. legati proconſulis) Nam proconſuli dabantur plures legati, vnde in *l. appellari,* ÿ. *quis & a quo appel.* recte Florent. legitur, *Appellari a legatis proconſulis poteſt,* non, vt vulgo, a legato.

De officio præſidis, Tit. XVIII.

L. 6. §. qui vniuerſas, Ius gladij) Id eſt ius vitæ noxiis

A adimendæ: vide notata ad *l. 3. de iuriſdict.* Ius gladij eis datum eſt & geſtandi & exercendi ex lege Auguſti, Dio lib. 53. non tamen ſemper dabatur omnibus præſidibus, nec datum eſt initio. vide *l. 4. C. de loc.* & ſcripta ad *l. 1.* ÿ. *de iuriſdict.*

Et in metallum) Non tamen habent ius deportandi: vide notata ad *l. 1. §. 1.* ÿ. *de leg. 3.* & ſcripta ad *l. 2. de leg. 1. & d. l. 1. de iuriſdict.*

L. 14. Et Commodus) forte legendum, VERVS.

L. 15. Abnoctare) Sic nec tribuno plebis licet abnoctare extra vrbem. Gellius lib. 13. cap. 12. vide notata ad *l. 2. inf. de verb. ſignificat.* & cap. 2. de præſcrip.

L. vlt. ſi actor. Actores ſunt ſerui, quibus domini ſummam rerum committunt: qui pecuniis fœnori dandis vel exigendis occupati ſunt ſeu præpoſiti Calendario.
B Vide ſcripta ad *l. 2. C. de his qui in prior. credit. loc. ſucc. & ad d. l. 3. C. de ſolut.* Actorem Zonaras in Canon. Apoſt. 82. & Theoph. & Græci vertunt, *διοικητήν*. Is nouerit rite omnia totius familiæ. vide notata ad *l. 37.* ÿ. *de leg. 1.* & ſcripta ad *l. 13.* ÿ. *de leg. 1.*

Ad totius domus euerſionem) ſic in Can. Apoſt. 82. conſtituitur, ne actor fiat clericus: quoniam hoc pertinet ad domus euerſionem.

De officio eius cui mandata eſt Iuriſdictio. Tit. XXI.

L. 1. ſpecialiter) Vide fuſe ſcripta ad *l. 1.* ÿ. *de Iuriſd.*

Iuriſdictionem ſuam mandant) Sic ſup. *l. 2. de orig. Iur. §. & quia.* iuriſdictio dicitur criminum cognitio: vide ſcrip. ad fin. *l. 1.* ÿ. *de Iuriſdict.*

§. Vel more maiorum) vide notata & ſcripta ad *l. 5.* ÿ. *de Iuriſdict.*

C *Quod lege datur)* & ideo priuato dari poteſt. vide notata ad *l. aliud eſt fraus, inf. de verb. ſignificat.* & ſcripta ad *l. 2. §. vlt. inf. de Iudic. & l. cum prætor, inf. de Iudi.* & *l. Imperium,* inf. *de Iuriſdict.* vide ſcripta ad *l. 1. inf. de Iuriſdict.*

Quod Iuriſdictioni cohæret) Id eſt, Imperium iſtud, quod non lege datur, ſed iure magiſtratus competit. Sic *l. 3. inf. de Iuriſdict.* cui Iuriſdictio ineſt. Vide ſcripta ad *l. 2. illo tit.*

L. 4. Etiam de ſuſpectis) vide ſcripta ad *l. 1.* ÿ. *de Iuriſd.*

L. vlt. Quod non eſt merum) ſed cui Iuriſdictio ineſt, mixtum ſcilicet. vide ſcripta ad *l. 1. inf. de Iuriſd.*

Sine modica coercitione) Item nec ſine ceteris, ſine quibus iuriſdictio exerceri non poteſt, vt ſunt pignoris capio, corporis detentio, mulctæ dictio; *l. 9. §. vlt. inf. ad leg. Iuliam pecul.*

D *De officio aſſeſſorum, Tit.* XXII.

L. vlt. Curatoris reipub.) curator reipub. *λογιστής*, eſt tantum iudex rerum ad ciuitatem pertinentium. Is erat ex decurionibus, vectigalia, locabat, vias curabat, cauſſas reipub. agebat apud præſidem. vide ſcripta ad *l. 2. §. vlt. inf. de iudic.*

AD LIBRVM II.

De Iuriſdictione omnium Iudicum, Tit. I.

L. Ex I. *Ius dicentis)* Ius dicentis officium dicitur etiam iuris dicendi officium, *l. 1. §. damus, inf. de ſuſpec. tutor.* & officium iuriſdictionis,
E *l. 1. §. an autem,* ÿ. *de poſtul.* Differt autem ius dicentis officium a iuriſdictione, ſicut genus a ſpecie: nam officium ius dicentis continet non tantum ea quæ ſunt iuriſdictionis, vt prætores iudicem dare litigantibus, *l. 3. inf.* ſed & quæ ſunt imperij, vt dare bonorum poſſeſſionem & in poſſeſſionem mittere. Continet etiam ea quæ nec imperii ſunt nec iuriſdictionis, *l. inuito §. tutorem, inf. de tutel.* vt tutores dare. Iuriſdictio pars eſt officii ius dicentis. Iuriſdictionem habent omnes magiſtratus & poteſtates. Imperium etiam mixtum non omnes magiſtratus & poteſtates, vt ædiles. Cic. 2. actione

in Ver. magistratus municipalis, *l. ea quæ, inf. ad munic.* tutoris dationem habent priuati, & magistratus quidem, non omnes, vt censores, nec quæstores, quia hæc lege dantur, vt & extraordinariæ cognitiones multæ, vt de transactione alimentorum, de suspectis tutoribus: sic & merum imperium lege datur, *l. 1. inf. de off. eius cui mand. est iurisd.* Sæpe autem quæ meri imperij sunt, in eandem personam omnia concurrunt; sæpe qui ius gladij habet, non habet ius confiscandi, deportandi &c. Imperium mixtum non continet ea quæ sunt legis, qualis est tutoris datio. Imperium mixtum est quod non datur lege, sed iure magistratus competit, *l. 3. inf. eod. & l. 1. inf. de off. eius. cui mand. est iurisd.* Iurisd. est notio & definitio caussarum quæ magistratui proprio iure competit, *l. notionem inf. de verb signif. l. ait prætor, inf. de re iudic.*

Et bonorum possessionem dare potest & in possessionem mittere) Quæ sunt imperij.

Tutores constituere) Quod nec imperij est, nec iurisd.

Iudices litigantibus dare) Quod est iurisdict. *l. 3. ʃ. eod.*

L. 2. sine quibus Iurisdictio) Itaque magistratus municipalis si ei non pareatur, pignora capere potest. *l. quemadmodum §. magistratus, inf. ad leg. Aquil.*

L. 3. Imperij) In hac l. ponuntur exempla quædam meri & mixti imperij, non definitiones. Merum imperium lege datur & non competit iure magistratus: & ideo competit interdum priuato, *l. aliud est fraus §. vlt. de verb. sign.* Inde merum imperium dicitur, quod per se solum exsistit & separatum est a iurisdictione: lege enim datur. Mixtum imperium iure magistratus competit, & inde ei nomen, quia iurisdictioni cohæret: nulla iurisdictio vacat imperio mixto. Ergo sic statuendum. quod dicitur mixti imperii, recte etiam dicitur iurisdictionis, & vice versa: Nam hæc duo nunquam separantur: at quædam sunt quæ videntur magis fieri pro imperio quam pro iurisdictione, vt mittere in possessionem, dare bon. possessionem, restituere in integrum, quæ denegantur magistratibus municipalibus, *l. ea quæ inf. ad munic. l. 4. eod. tit.* quæ etiam referenda est ad magistratum municipalem. Sic recte dicimus decernere, edicere, interdicere, fieri magis pro iurisdictione quam pro imperio. Hæc tamen duo connexa sunt. Meri imperii pars præcipua est ius gladii, id est, ius vitæ noxiis adimendæ, *l. illicitas §. qui vniuersas, sup. de offic. præsidis.* Lamprid. in Alexandro: *Honores iuris gladij non vendidit.* Aug. Epist. 61. *Ius gladij nullis legibus accepisti.* Ius ferri dicitur a Lucano lib. 5. Ius relegandi, deportandi, confiscandi, damnandi in metallum, continentur mero imperio, nec possunt irrogari, nisi ab eo cui lege datum est. Mixti imperii exemplum est, dare bonorum possessionem quod dicitur esse iurisdictionis. Harmenop. lib. 1. ep. tit. 4. Sic iudicem dare est iurisdictionis, vt dicitur in hac *l. 1.* Hæc etiam sunt imperii mixti, cernere, edicere. Quæ iurisdictionis sunt, separantur ab illis, quæ sunt legis, *l. 1. sup. de offic. eius, cui mand. est iurisd.* Hæc mandari possunt, illa non possunt.

Merum) Imperium merum dicitur hic & *l. vlt. inf. de offi. eius cui mand. est iurisd.* Zonaras in Basilio vocat ἀκέραιον ἐξουσίαν. Græci ad hanc l. 3. vocant τὸ κράτος ἀκέραιον, ἤτοι καθαρὸν Cic. 3. Agr. *summum imperium iudiciumque rerum omnium.*

Gladij potestatem) Ius gladij, ferri, ψήφος ἀδικιῶν. Iust. *edicto. 9.*

Ad animaduertendum) merum imperium est ius grauiter animaduertendi, coercendi, verberandi *l. 11. sup. de offi. proconf.* & belli gerendi. Cic. 5. Philip. nominatim lege datum. hic definitur gladij potestas, quia vitæ ademptio eius præcipua pars est.

Est etiam iudicis dandi) sed non tantum ius dandæ bonorum possessionis, sed etiam iudicis dandi. Proponuntur hæc duo exempla mixti imperij, dare bonorum possessionem & iudicem dare, quod arguit dictio *etiam.* de iurisdictione simplici nihil dicit. Notandum maxime ex hac l. quod quæstor iudices dabat, vt ait Cic. in diuinat. Sumpta est hæc lex ex *l. 2. de offi. quæstor.* vide nota. ad *l. eum qui, inf. eod.* & notata & scripta ad *l. cum prætor, inf. de iudic.*

L. 4. iubere) hæc lex referenda est ad magistratus municipales, vt *l. ea quæ, inf. ad munic.* vt sciamus municipalem iudicem non posse mittere in possessionem. Ergo magis hic sumitur, vt in *l. 3. inf. de bon. possess.* non enim ideo negamus esse iurisdictionem. sic recte dicemus, edicere, decernere, interdicere, fieri magis pro iurisdictione, quam pro imperio: hæc tamen duo connexa sunt vere. Harmenop. lib. 1. ep. tit. 4. qui dicit, hæc etiam esse iurisdictionis, rectius tamen dicam esse imperij nam

B quod iunctum est, à maiori nomen accipere solet. vide li. 2. Obs ca. pen. & scrip. ad *l. 5. §. 1. & ad l. 6. inf. de leg. 1.*

Imperium magis quam) Sic in *l. cum prætor, inf. de iudic.* dicitur, magistratus vrbanos iudices dare ob vim imperii. Sic in antiquis legibus de limitibus agrorum, iurisdictio simplex separatur a iudicis datione, *magistratus de ea re iurisdictio & addictio esto.*

L. 5. more maiorum) sic etiam lex. *1. sup. de off. eius cui man. est iurisf. & l. ait prætor ʃ. de iudic.* vide notata ad eum locum.

Mandare possit) hoc mandato iurisdictionis transfertur imperium mixtum, non etiam merum, quia id magistratus suo iure non habet, *l. 1. & 2. de off. eius cui mand. est iurisd.*

C *Alieno benef.*) potest tamen iudices dare, *l. 1. in fi. sup. de offi. eius cui mand. est iurisd.*

L. 6. *nec principaliter*) id est, proprie iurisdictionem non habet.

Confirmat) ergo dat & defert quodammodo, non principaliter. Sic qui confirmat tutorem, dat. *l. idem, inf. de test. tut.* Confirmat iurisdictionem lex, id est, non vult mandatum videri inutile.

L. 7. *Iurisdictionis perpetuæ*) Iurisdictio sumitur pro edicto, *l. maior, C. de pign. l. 2. C. de in integrum restit.* Et qui ius dicit, dicitur edicere, §. *introduxit, Instit. de Attil. tut.*

D *In albo*) Vt alia edicta peremptoria. In albo dici videtur, sicut Festus & Sosipater scribunt, Latinos dicere in mundo, id est, propalam. sed verius est, quod & Theophilus ait, album fuisse tabulam seu parietem dealbatum. sic hac lege, in albo vel charta, vel alia materia.

Propositum) id est, præscriptum. vide not. ad *l. cum plures §. locator,* loc.

Quingentorum aureorum iudicium) Hodie etiam falsi pœna tenetur, *l. pen. inf. de falsis.* Paulus 5. Sent. tit. 23. Aquilia ideo non datur, quia albi nullus est dominus, cum sit respub.

Sententiam edicti) Et ideo vtili actione tenebitur.

§. *In seruos, Corpus torquendum*) Si domini pro seruis non inferunt 500. aureos, in corpus serui torquebuntur, noxæ non deduntur, quia nemini noxam fecerunt: & hæc actio publica est: & actio publica non est noxalis, vi. glossam ad *l. si quis iniuriam, inf. de iniuriis.*

E *Per imperitiam & rusticitatem*) vide scripta ad *l. 7. & 8. in fi. inf. de iur. & facti ignor.*

L. 10. *Qui iurisdictioni*) Coniunge *l. 6. in princ. sup. eod.* vide scripta ad eandem l.

Neque sibi ius dicere) At iudicare potest. vide scripta ad *l. Iulianus ait, ʃ. de iudic.*

L. 11. §. *1. mutuæ actiones*) De quibus vide locos notatos & scriptos ad *l. sextam, C. de Compensat.*

L. 12. *Magistratibus*] Coniunge hanc l. cum *l. 29. §. magistratus, inf. ad leg. Aquil.* Vtraque lex referenda est ad legem Aquiliam, Vide not. ad eam & scripta ad *l. 1. sup. eod.*

Modica autem castigatio) Quia sine hac iurisdictio-

rem suam exsequi non potest.

L. 13. *Magistratum esse oportet.*) Tria sunt magistratuum genera: Vrbani, & hi proprie dicuntur magistratus. Prouinciales, qui potestates dicuntur. Lamprid. in Alex. Sueton. in Claud. *per prouincias potestatibus demandari.* Sunt & magistratus municipales, singulorum municipiorum. Magistratus municipales hoc ex lege tantum habent, vt possint iudices dare. Sic & legati proconsulum, quibus mandata est iurisdictio, possunt iudices dare. at hoc habent ex aliqua lege, non ex mandato. *l. 1. iam. de off. procons. & leg.* argum. *l. 1. domus, inf. de magist. conuen.* vide not. & scrip. ad *l. nam prætor, ∫. de iudic.*

Prætor consul aut prætor.) Vrbani magistratus iudices dant suo iure & more maiorũ, dicunt etiam mulctam more maiorum pro suo iure, Gellius lib. 11. cap. 1. Dant autem iudices magistratus vrbani cuiuscunque ordinis, *l. vlt. inf. quis & a quo appell.* vt prætor, præfectus vrb. præfectus prætorio, *l. vlt. quis a quo l. vlt. sup. de off. præf. vrbi.* Quæstor quoque iudices dabat Cicero in diuinat. in Verr. ideoque in *l. imperium sup.* dicit Iurisconsultus: *Iurisdictio est iudicis dandi licentia.* Item Consul, *l. 1. §. denique inf. de appellat.* & hic videtur legendum Consul vel prætor, non proconsul.

L. 15. *Iulianus scribit,* lib. 1. Dig. vt est in *l. 1. ∫. de iud.*

L. 16. *Aut omnem*) id est, generalem, *l. 1. inf. de officio eius cui mand. est iurisdic.*

Vice eius qui mandauit.) Et idem qui mandauit non appellatur, *l. 1. inf. quis a quo appell.* Iudex datus non dicitur iudicare vice prætoris sed sui, cum & prætor cogatur eum iudicem dare litigantibus, & eum sortiri ex certo ordine hominum.

Non sua.) Nam proprie, nec magistratus est nec potestas.

L. 17. *Susceptæ ante magistratum aduocationis.*) non potest quis ius dicere in ea caussa, in qua aduocatus adfuit, quin nec ius dicenti assidere, *l. vlt. C. de adsessor:* nec testimonium dicere, *l. vlt. inf. de testib.*

L. 18. Si conuenerit.) Obstat *l. pen. C. de pact.* Sed dicendum est, d. l. pen. loqui de eo, qui in contractu cum alio habito renuntiauit præscriptioni fori, vt & in *l. 1. inf. si quis in ius vocatus non ierit.* At hæc lex loquitur de duab. partibus, quæ mota iam controuersia in iudicem incongruum consentiunt. Hoc casu pœnitentiæ locus est ante aditionem.

L. vlt. extat.) Huic legi coniunge *l. 2. in princ. inf. de verb. significat.*

Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur. Tit. II.

L. 3. Si quis) Coniunge *l. 6. inf. de verbor. significat.* vide scripta ad eam.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit. Tit. III.

L. 1. Non tamen damnatis.) vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisd.*

§. 1. *Quod extremum in iurisd.*) extremum iurisdictionis est sententiæ exsecutio.

Si quis rem mobilem. Huc refer *l. 1. ∫. de verb. signif.*

De in ius vocando. Tit. IV.

L. 1. In ius vocare) Vide scripta ad *l. 48. inf. de verb. signif.* Hoc edicto datur actio annalis in factum. vide ca. 20. tract. de præscript.

L. 2. Qui equo publico) Huius meminit Sueton. in Augusto. cap. 38. Vnde constat hoc constitutum fuisse ab Augusto:

L. 24. Quod nec heredi) Quia id factum rem patroni non minuit, sed honorem tantum: vide scripta ad tit. *C. ex delic. defunct. in quant. her. conu.*

L. vlt. Vel a præfecto vrbi.) nam cum grauior est animaduersio, remittit prætor vrbanus puniendos ad præfectum vrbi: vide scripta ad *l. 7. sup. de iurisd.*

Si quis in ius vocatus non ierit. Tit. V.

L. 1. Si quis in ius,) Huc refer *l. ∫. inf. de verb. signif.*

A *Suo periculo:*) reuocandi forum.

L. 1. §. 1. Mulcta pro iurisdictione) Mulctæ dictio iurisdictionis est, & necesse est eum, qui mulctam dicit, iurisdictionem habeat inter eos, ex *l. 2. §. vlt. ∫. de iudic.* vide scrip. ibi & notata ad *l. aliud est fraus, ∫. de verbor significat.*

L. 3. Cum quis) Vide scripta ad *l. 68. ∫. de verb. obligat.*

Ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat. Tit. VII.

Ex hoc edicto est actio in factum annalis. vide cap. 20. de præscrip. vide scrip. ad *l. 48. inf. de verb. oblig.*

Qui satisdare cogantur. Tit. VIII.

L. 1. Securam faciamus datis fideiuss.) vide not. & scrip. ad *l. 5. satis acceptio, inf. de verb. oblig.*

L. 4. Post diem exhibet) vide scripta ad *l. 69. inf. de ver.*
B *oblig.* & cap. 3. de præscrip.

L. 7. in §. vlt.) vide scripta ad tit. *C. de prohib. sequest. pecun.*

L. 8. de die) Obstat *l. 115. inf. de verb. oblig.* vide solutionem in notatis ad *l. si finita, inf. de dam. infect.* & scripta ad *d. l. 115.*

§. *si seruus forte sit & mulieri propter imperitiam*) Errat in facto, non in iure, dum inopem fideiussorem accipit.

L. 15. §. 1. Qui vectigalem, id est, emphyteuticum) de hac interpretatione vide notata ad rub. inf. *si ager vectig.* id est, emphyteuticarius: & scripta ad princ. tituli *C. de iure emphyteut.*

De eo per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat. Tit. X.

Ex hoc edicto est actio annalis. vide cap. 20. de præscr.

Si quis cautionibus iudicio sistendi caussa factis non obtem-
C *perauerit. Tit. XI.*

L. 1. Vicena millia) vide cap. 3. de præscriptionibus.

Præter eum diem) vide scripta ad *l. 3 inf. de verb. significat.*

L. 4. §. Plane) vide scripta ad *l. 48. inf. de verb. significat.*

L. 8. Et si post) idem in *l. sancimus, C. de fideiuss. & mandat.* sed obstant *l. traiectitia, inf. de obligat. & act. l. si fundus, §. vlt. inf. de lege commiss. l. Celsus, ∫. de receptis arbitr.* cum similibus, vide solutionem in notatis ad *d. l. sancimus, C. de fideiussor* & scripta ad *l. magnam, C. de contrahen. & commit. stipul.* Obstat etiam *l. si insulam, inf. de verbor. oblig.* sed solutio traditur in *d. l. sancimus,* quæ tamen non placet, propter ibi notatas rationes, & quia in hac lege, vt notauit Bulgar. non fuit subiecta pœ-
D na. Sed in hac quæstione statuenda est differentia inter pœnalem stipulationem, & quanti ea res est. A præstatione pœnæ semel remissę non liberatur, qui se sistit post eam, & hoc tantum Iustinianus fideiussori concessit, vt reum sistendo post diem euitet pœnam, *d. l. sancimus.* alias id non obtinet. At a præstatione eius quod interest liberatur is, qui se sistit post diem, ante litem contestatam tamen, id est, antequam sit actum, quanti ea res est, vt hic.

Ex mora deterius) Sic in *l. 135. §. Seia, inf. de verb. obligat.*

L. 9. §. 1. Omnes status non esse) id est, non omnes status esse, vide Alc. lib. 5. παρέργων cap 17.

Ex hac stipulatione) Hic fuit stipulatio faciendi, vide
E scripta ad *l. 4. §. Cato. ∫. de verb. oblig.*

L. 12. Qui autem) Hanc legem quidam obstare putant *l. 7. ∫. de iudic.* ex qua efficitur, eum qui in ius vocatus est, nedum litem contestatus, obueniente militia non posse mutare forum. Illi sic intelligunt, qui nouo priuilegio vtitur, non videtur in eadem caussa sisti. Ergo post istud iudicium cœptum vti nouo priuilegio non potest: Sed neganda est consequentia potest quis in iudicio nouo priuilegio vti, vt si debitor impetrarit inducias quinquennii, at non noua præscriptione fori: nec illa lex loquitur de priuilegio fori.

§. *vlt. Illud*) vide scripta ad *l. 59. ∫. de verb. obl.* & notata ad *l. vlt. inf. de cond. tritic.*

L. 13.

L. 13. *Quoties)* vide scripta ad tit. *Cod. an. seruus pro suo facto.*

L. 14. *Si procurator)* vide scripta ad *l.* 81. *inf. de verb. oblig. maxime ad* §. *vlt.*

De feriis & dilationibus. Tit. XII.

L. 8. *Dies a media*] Hic est dies ciuilis seu Romanus. Naturalis constat semper 12. horis, vt nox. vide notata ad *l.* 2. *inf. de verb. sig.* & cap. 2. de præscript.

L. 9. *Minicio Natali)* Minicius hic fuit Iurisconsultus, *l. Minicius, inf. de rei vindic.* & Sabinianus.

De edendo. Tit. XIII.

Id est, de edendis actionibus, seu rationibus. De eo enim est hoc edictum: vide notata ad *l.* 1. *inf. de except. seu præscr.* & ad tit. 10. *C. de except. seu præscr.* In hoc edicto, actionis verbo continetur in rem actio, in personam actio, præiudicium & stipulatio prætoris, *l. actionis verbo, inf. de oblig.* quæ est eiusdem Vlpiani, ex eodem lib. vide scripta ad *l.* 9. & 19. *inf. de probat.*

L. 1. §. *aduersarium suum)* id est, reum, non, vt Alciatus, Codices rationum.

§. *edenda autem sunt omnia*] id est, non solum actiones, sed & rationes & instrumenta omnia, vide initium tit.

§. *vlt. ob ætatem vel rusticitatem)* vide scripta ad *l.* 7. & 8. *inf. de iur. & fact. ignor.*

L. 6. §. *exigitur. Non calumniæ)* vide scripta ad *l.* 9. *C. de reb. cred. & iureiur.*

§. *rationem. Quod solui constituit argentarius)* Hic receptum argentariorum dicitur constitutum, nisi quid mutauit Tribonianus. Vide scripta ad tit. *C. de constit. pecun.*

§. *vlt. perdidisse se probet*] sic in *l. si creditor, C. de pignerat. act.*

L. 9. §. *vlt. Non calumniæ)* vide scripta ad *d. l.* 9. *de rebus cred. & iureiur.*

De pactis Tit. XIV.

L. 1. §. *Est autem pactio consensus)* id est, solus consensus. Vide notata ad *l. iurisgentium* §. *sed cum nulla, inf. eodem.*

§. *adeo, Nisi habeat*] Et eo modo vno verbo obligamur vt ait Cic. pro Cæcinna.

§. *vlt. in pignus)* Pignus contractus est; *l. contractus, ff. de reg. iur.* vide scripta ad init. tit. *C. de pign. act.*

L. 4. *In vrbanis)* vide scripta ad *l.* 5. *C. de loc.* At in rusticis non inuecta, sed ibi nata tantum.

§. *vlt. conditionem inesse)* vide scripta ad *l.* 134. §. 1. *inf. de verb. obligat.*

L. 7. *Dedi tibi Stichum vt Pamphilum manumittas) l.* 5. §. *vlt. cum do, inf. de præscrip. verbis.*

A prætore dandam) Actio de dolo & in factum prætoria sunt omnium extremæ. Iulianus itaque hanc dat, quasi aliæ deficiant, putatque deficere actionem præscriptis verbis: vide scripta ad *l. naturalis* §. *at cum do. inf. de præscript. verbis.* Ceterum hic locus pugnat cum *d.* §. *at cum do.* in fine, vbi dicitur dari ciuilem actionem, non prætoriam: verum recte annotauit Franc. Duarenus hoc verbum, ciuilem, additum esse a Triboniano. Sic in Nouel. 87. Iustinianus tribuit Iuliano, quod est ex nota Marcelli. At imperite illud addidit Tribonianus: Nam si in ignorantes est actio ciuilis in factum, necesse est, vt etiam in scientem sit actio in factum ciuilis, non de dolo. Nam vbi potest esse in factum ciuilis, cessat de dolo, *l. si quis affirmauerit* §. *Labeo, ʃ. de dolo,* vel si in scientem est actio de dolo, necesse est vt in ignorantes sit actio in factum prætoria, *l. qui seruandarum, in princ. inf. de præscrip. verbis.* Et verior est Mauricii sententia, hoc negotium esse ciuile: vide scripta *ad d. l. naturalis* §. *at cum do, in fin.*

§. *pri: Si)* vide scripta ad *l.* 16. *inf. de verb. oblig.*

§ *Sed cum nulla)* Id est, cum est pactum nudum. Pactum nudum hic definitur conuentio, cui nulla res subest, in *l.* 1. *sup.* eodem sic definitur, pactum est duorum

A pluriumve in idem placitum consensus, id est, nihil nisi consensus. Nam si præterea res subest, contractus est. Item pactum est conuentio quæ conuentionis fine stetit, vel est placitum quod vsque ad pactum stetit, vel est placitum quod stipulatione aut traditione non sumpsit effectum, *l. diuisionis, inf. eodem tit. l. si tibi, C. de loc. l. diuisionem, C. famil. ercisc.* Harmenop. lib. 1. epit. definit sic, pactum est, quoties datio non præcessit, sed conuentio de dando. Nullum est pactum, quod non sit nudum.

Obligationem non parit) vide scripta ad *l.* 16. *C. de fid. inst.*

Quinimo format) vide scripta ad tit. *C. de pactis inter empt. & vendit. & ad l.* 135, *ʃ. de verb. oblig.*

B *Ipsam actionem)* id est, actionem ex contractu.

§. *vt puta. Post diuortium)* Diuortium contractus est, *l. si vxor, inf. de iudic.* vide scripta ad *l.* 20. *inf. de verb. oblig.*

§. *adeo. Abiri ab emptione.)* Idem in *l. ab emptione, inf. eod. & l.* 1. C. *quand. licet ab empt. disc.*

§. *Prætor ait, seruabo)* Exceptionibus datis, non actionibus.

§. *siue igitur nocebit exceptio)* id est, replicatio.

§. *quod fere. Ideoque ex stip.)* hic actio ex stipulatu generaliter sumitur, vt & in *l. rescriptum, inf. eodem tit.* vide notas in *Instit. de verb. oblig.*

Sed tantum pacisci) vide scripta ad *l.* 13. *inf. de verb. oblig.*

§. *si paciscor, & de furto)* vide scripta ad *l.* 9. C. *de reb. cred. & iureiur.*

§. *vel, si ante)* Obstat *l.* 2. *in fine, inf. de his quib. vt indig.* vide solutionem eo loci.

C *L.* 8. §. *idem probat. Fl.* 7. §. *pen. Viuo patre)* Obstat *l. quidam* §. *vlt. inf. de donat. & l.* 4. C. *de inutil. stipulat.* Dicendum non probe quem largiri de bonis viuentis. At hic filius non minuit bona viuentis, sed potius exonerat, vide scripta ad *d. l.* 4.

L. 11. *Fl.* 10. §. 1. *an ex stipulatu)* hic generaliter sumitur vt & sup. in *l. iurisgentium* §. *quod fere, eodem tit.* vide not. ad eum locum.

Accepto eum) Opponitur §. *vlt. l. qui Romæ, inf. de verb. oblig.* vide scripta, & notata ibi.

L. si cum emptore) vide scripta ad *l.* 1. C. *de verb. oblig.*

L. si tibi, §. *de pignore)* vide scripta ad initium tit. C. *de pignerat. act.*

D *L. si vnus in gloss. Per stipulationem* §. *pactus ad ea verba* [per stipulationem, id est, per acceptilationem] Adde: differt acceptilatio a stipulatione: stipulatio obligatio est, acceptilatio liberatio.

§. *idem dicimus, ad nouum contractum)* non est nouum, vt idem sit, & pactum & contractus, vt hic, vide scripta ad *l.* 16. C. *de fide instrum.*

L. contra §. *si filius)* idem in §. *præterea, Instit. quibus modis toll. oblig.* Ostenditur interuentu serui nouationem non fieri. Sed obstant multa, de quibus vide scripta ad *tit.* C. *an seru. pro suo facto post man. ten.*

L. in persona §. *primo)* vide scripta ad *l. si pupillus* 127. *inf. de verbor. oblig.*

L. Auus, & pactus) Pacta sunt facti, non iuris. factum vni ex heredibus acquirere possumus, ius non item.

E *Filius vero)* Opponitur *l. continuus* §. *vlt. inf. de verb. oblig.* sed hæc lex non loquitur de obligatione acquirenda vni ex heredibus, sed de exceptione pacti, ne ab vno neue ab alio petatur.

L. Imperatores) Debitori reipub. Opponitur *l.* 5. C. *de vsur.* vide solutionem in notatis & scriptis ibi.

L. Veteribus) Id est Labeoni. vide lib. 1. Obseruat. cap. 10.

Venditori & ei qui locum) & stipulatori: vide scripta ad *l. vbi, de rebus dub.*

L. inter debitorem & creditorem) At inter ipsos rata est conuentio, & ideo quod soluerit, id consequetur per

retentionem pignoris, aut pigneratitiam contrariam, *l. epistola* §. *pactum* ff. *hoc tit.* Secus est in specie *l.* 1. *C. sine censu vel reliq.* diuersitatis ratio est, quia hac pactione onus transfertur in Dominum. At actione illa fundi dati in dotem, onus transfertur in non dominum, sed in vxorem, quod est iniquum, adeoque ea pactio fiscum lædit, sed hæc inter paciscentes seruatur, sed omnino improbatur, vide scripta ad *l.* 16. *C. sine censu vel reliq.*

L. Dimissionis) vide scripta ad 1. *l. d. C. de fide inst.*

L. Epistola §. *pactum)* vide notata ad *l. inter debit. sup.* & scripta ad tit. *C. sine censu vel reliq.*

L. Sumptus) vide scripta ad princ. tit. *C. mand.*

L. si conuenerit) vide scripta ad *l.* 10. *C. de loc.*

L. Qui non futurum) vide notata & scripta ad tit. *C. de rescind. vendit.*

L. Imperator si creditores) vide Theoph. ad tit. *Instit. de successsion. qua fiebant per bon. vendit.* & notata ad *tit. C. si in causa iudic. pign. cap. sit.*

L. penult.) huic derogat *l. vlt. C. de pact. inter empt. & vendit.* vide scripta ad eam.

De transactionibus. Tit. XV.

L. 4. *Et hoc iure vtimur)* vide notata ad *l. an inutilis, in fi. inf. de acceptilat.*

L. 5. *Cum Aquil. stipul.)* hic Aquilianæ stipulationis verbo intelligitur acceptilatio, quæ eam statim subsequitur, vt in *l. pacto* ff. *eodem* §. *est autem, Instit. quibus mod. tol. obligat. & l.* 3. *C. eod.* vt e contrario cum dicimus acceptilationem, sæpe intelligimus stipulationem Aquilianam, quæ debet præcedere.

L. 6. *de his)* Falsa est huius legis sententia. Cur enim non licebit transigere de legato, etiam non inspecto testamento *l. Lucius* §. *vlt.* ff. *ad Trebel. l. sub prætextu, C. de transact.* Præterea hæc lex male posita est sub hoc titulo de transact. cum pertineat ad tit. *testam. quemad. aper.* Nam in l. 1. illo tit. pollicetur prætor se inspiciendorum testamentorum copiam facturum, quia controuersiæ testamentorum dirimi nequeunt sine iudicio: iudex autem nequit dirimere controuersiam nisi apertis tabulis. vt enim dirimantur inspiciendi copiam fieri oportet. Vide scripta ad *l.* 1. C. *de reb. cred. & iureiur.*

L. 15. *Aquiliana quidem stipulatio)* id est, acceptilatio, vide notata ad *l.* 5. *sup. eod. tit.*

L. vlt. accommodanda est) Vide notata & scripta ad *l.* 11. ff. *de præscript. verb.*

AD LIBRVM III.

De postulando. Tit. I.

L. 1. *quia autem)* Hinc sumpta est *l.* 6. *inf. de iudic.* vtraque est ex lib. 6. ad edictum.

Senatorium ordinem tenet) Cæcus senatoriũ ordinem retinet, id est, si postea quam lectus est in senatum luminibus capiatur, non mouetur senatu: At qui nunc cæcus est non potest legi in senatum. Id primum constituisse Augustum refert Dion. lib. 5. Cæcus non fit senator. Sic non potest cæcus capessere magistratum; at magistratum retinet. Idem nostri putant esse in iudice cæco, quod recte quidem dicitur: in furioso, si tamen longior sit furor, mutabitur, *l. iudex inf. de iudic.* Hic autem §. ait cæcum retinere senatorium ordinem, & magistratum, iudicandi munus eum retinere non dicit, sed iudicandi munere fungi. Et sane nullum videtur iudici impedimentum afferre cæcitas. Areopagitæ noctu iudicabant: sicque hic §. recte congruit cum *l.* 6. ff. *de iudic.*

§. *Bestias, permittit allegare)* id est, postulare.

§. *An autem ex officio iurisdictionis)* Ex officio iurisdicentis, *l.* 1. *inf. de iurisdict.* ex officio iurisdicendi, *l.* 1. §. *damus*, ff. *de suspect. tutor.* vide notata ad *l.* 1. *sup. de iurisdict.*

A *De his qui notantur infamia. Tit.* II.

Iulianus ad edictum) id est, lib. 1. Digestorum edict. vide scripta ad *l. pen. C. de condict. indeb.*

L. 1. *Depositi suo nomine* Vid. scrip ad *l.* 10. *C. de depos.*

Constituerit, habuerit) Hinc collige, nuptias inter absentes posse constitui, quod quærunt interpretes in *l.* 4. ff. *de spons.* nam cum ait, notari infamia eum, qui suo nomine binas nuptias constitutas habet, sibi, innuit, alieno nomine posse. Id etiam docet *l.* 6. ff. *de ritu nupt.* quæ est coniungenda cum *d. l.* 4. vide scripta ad tit. *de sponsalib.*

L. 28. *Ait prætor, si campo fuerit.)* vide scripta ad tit. C. *si mancip. ita ven. ne prostit.*

§. *Item præuaricator)* Vide *l.* 1. *inf. de præuaricat.* in qua eadem verba reperiuntur.

L. 6. *Mandati.)* quæ sint famosæ actiones, quæ non, B vide in scriptis ad *l.* 11. C *de depos.*

§. *vlt. Contrario)* Vide scripta ad *l.* 5. *in fi.* C. *de pigner. act.*

L. 7. *In actionibus)* Vide scripta ad *l.* 10. C. *depos.*

L. 11. §. *vnde Pomponius)* Recte Harmenopul. ἀπὸ τῶν ἀνάξίων, mulier alii nubere non potest. πένθος est luctus dignorum. ἀνάξιος indignorum, vide cap. 20. de præscriptionibus.

De procuratoribus & defensoribus. Tit. III.

L. 8. §. *veterani: nisi hoc)* vide scripta ad *l.* 19. C. *de probat.* & Symmach. 1. epist.

L. 15. §. *vlt. duplici cautela)* Postrema hæc verba Triboniani sunt. Nam nostri auctores ablatiuis absolutis numquam vtuntur: nec etiam cautelam, sed cautionem dicunt, vel cautionem. Idem dicendum de *l. quamuis* C §. 1. *inf. de pigner. act. & l. si deberi, inf. de iudic. & l. si plures*, ff. *depos.*

L. 13. *serui)* coniunge *l. vulgo*, ff. *de administ. tut. & l.* 9. ff. *rem ratam hab.*

§. *Publice) ex rescripto Imp.)* Citat *l.* 3. C. *de accusat.* quæ Alexandri est.

L. 34. *Qui inuicem agere)* de mutuis petitionibus, vide locos notatos & scriptos, *ad l.* 6. C. *de compensat.*

L. 35. §. *pen. compellendum accipere iudicium)* Obstat *l. non cogendum, inf. eod.* vide notata ad eam legem & ad *l.* 72. *de verb. oblig.*

L. 40. §. *ratihabitionis)* Vide scripta ad *l.* 19. C. *de prob.*

L. 45. *ad compellendum defendere)* Obstat *l. sed & ea* §. *pen. sup. eod.* Dicendum: hanc legem loqui de procuratore rei, qui non cogitur absentem defendere, etiamsi cauerit iudicatum solui, sed liberatur præstando ex cau- D tione quanti res est. legem autem alteram loqui de procuratore actoris, qui cum cuius nomine agit si mutuo agatur, cogitur defendere iudicio accepto, nec liberatur præstando, quanti ea res est, vide scripta ad *l.* 72. ff. *de verb. obligat.*

L. 60. *mandato generali)* mandatum generale, vt indicant duæ præcedentes leges, est libera vniuersorum, siue omnium bonorum & negotiorum procuratio & administratio. vide scripta ad *l.* 4. C. *de reb. cred. & iureiur.* Hic autem procurator potest iusiurandum deferre, soluere, pacisci, alienare, pignori obligare & permutare, si hoc expediat. At lex ait, non posse eum transigere, quod videtur falsum, *l. præsens*, C. *de transact. l. inter-* E *dum*, ff. *de furtis*; sed legendum deminuendi, pro decidendi, vt in *l. Lucius* §. *vlt. inf. de administ. tutor.* Sententia ergo est, eum procuratorem ea quidem posse expedire quæ continentur duabus præcedentibus legibus; At transigere deminuendi caussa non posse.

L. 68. *Quod procurator)* Recte notat Accurs. hanc legem accipi de procuratore præsentis. vide scripta ad *l.* 79. ff. *de verb. oblig.*

L. 72. *Non semper)* Id est, nisi in mutuo & promutuo.

Acquirimus: actiones) Sic & qui mihi facientẽ furtum deprehendit, parat mihi furti manifesti actionem. sic qui interpellat meum debitorẽ, perpetuat mihi obligationẽ, *l. si quis*, ff. *de vsur.* vide fuse scripta ad *l.* 2. C. *per quas pers.*

De

De negotiis gestis. Tit. V.

L. 3. §. 1. hæc verba si quis) vide scripta ad *l. 1. ff. de verb. signif.*

§. pupillus quo factus est locupletior) Hoc solo casu pupillus naturaliter obligatur. vide notata ad *l. quod pupillus 127. inf. de verb. oblig.*

L. 6. §. 1. mutuam pecuniam) vide scripta ad *l. 13. C. si cert. pet.*

§. Sed si quis filij tui vel serui) vide scripta ad *l. 7. C. quod cum eo.*

§. Item quæritur) vide scripta ad *l. 8. C. de cond. indeb.*

L. 18. §. 1. *vel mandati vel negotiorum)* vide scripta ad tit. *C. an seruus pro suo fac. post manumiss. ten.*

L. 25. procurator) Procurator sæpe pro gestore accipitur, vt hic. vide scripta ad *l. 4. C. mand.*

L. 31. si non sit conscius) Vide scripta ad *l. 4. de his qui accus. non poss.*

L. 32. scilicet ad exemplum) Vide scripta ad *l. 13. C. si cert. pet.*

L. 38. Maximas vsuras) hoc est centesimas. Alius casus quo tutor præstat grauissimas vsuras est in *l. tutorem qui, ff. de adminis. tut.* Alias præstat semisses. Vide scripta ad *l. 26. de vsur.*

L. 44. si serui.) Vide scripta ad *l. 3. C. Quod cum eo.*

L. 48. Et tu mecum habeas) Opponitur *l. si filiusfamil. ff. de tutor.* dicendum: tutelam attingere dupliciter accipi: Aut enim attingit quasi gerens negotium filio, & tunc tenetur tantum de peculio, vel de in rem verso: aut administrans rem pupilli, & tunc tenetur in solidum, vide scripta ad tit. *C. quod cum eo qui in alien. potest.*

L. 47. in extraordinariis iudiciis) At hodie omnino non obseruatur, ne in ordinariis iudiciis quidem, *l. 1. C. de nu. ex iure quirit. toll.*

De Calumniatoribus. Tit. VI.

Est ex hoc edicto actio in quadruplum annalis. vide cap. 20. de præscription.

L. 4. Repetere potest) At in edicto vi bonorum raptorum & de furtis non ita censuit prætor.

L. 5. In heredem) vide scripta ad tit. *C. ex dolo defuncti in quant.*

§. 1. Sed etiam) Si dedi ne Titio fiat negotium, ex eo habeo condictionem ob turpem causam, Titius actionem in factum in quadruplum, *l. si quis ab alio, inf. eod.* Si dedi ne mihi fiat negotium, mihi condictio competit, atque etiam in factum in quadruplum, sed tamen in quadruplo inest simplum. Ideoque si egero condictione, supererit tamen per actionem in factum tripli petitio, quod amplius in ea est, non integri quadrupli. Et hoc est, quod ait in hoc §. 1. alterutram sufficere, sed aliam alia consumi, vt si exegero quadruplum, non agam in quadruplum, sed in triplum tantum.

L. vlt. In duplum pretij) Ex lege Iulia condictione data, *l. dominus, C. eod. tit.*

AD LIBRVM IV.

De in integrum restitutionibus. Tit. I.

L. Ex 8. *Confestim autem)* Vide cap. 3. tract. de præscript.

De eo quod metus caussa gestum erit. Tit. II.

L. 9. §. Item Iulianus: repromittere debere) Officio iudicis.

L. 12. §. 1. *Vim vi repellere)* Th. Hermop. ad hanc l. τὸ παράχρημα ὅλος δύο ὡρῶν. & hic in *l. 5. inf. de vi & vi arm.*

L. 13. ius crediti) l. 6. C. vnde vi.

L. 14. §. hæc autem: Ad sententiam) ad rem iudicatam. sic in *l. 3. ff. de vsur.*

Quadrupli condemnationem) Vide notata ad *l. 3. ff. de vsuris.*

A *§. pro eo autem cauendum est)* Ergo iudicialis est hæc cautio, §. 1. *Instit. de diuis. stipul.* vide scripta ad *l. 39. ff. de leg.* 1. & ad *l. 5. ff. de verb. oblig.*

§. Eum qui metum fecit: de dolo) Dolus, vis & metus concurrunt: vide scripta ad princ. tit. *C. de rescind. vend.*

L. 16. §. vlt. in heredem) Vide scripta ad tit. *C. ex del. defunct. in quant.*

L. 21. §. si dos metu) Dolus, metus & vis concurrunt, & vitiant ipso iure contractum bonæ fidei: quin & ex stricti vitiant stipulationem dotis, vt hic, sed non etiam stipulationem, quamuis *l. si quis, inf. de verb. oblig.* non enim eodem modo stricte sunt stipulationes. vide scripta ad principium tit. *C. de rescin. vend.* Græci ad hunc locum notant, exceptionem bonæ fidei iudiciis ἐνεῖναι ὡς αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ συναλλάγματος, vide notata ad *l. sed etsi*
B *inf. sol. matrim.* & scripta ad *l. huiusmodi legatum, inf. de leg. 1.*

L. 23. Apertiss. probat.) nam generaliter onus probandi transfertur in eum, contra quem præsumptio incumbit. *l. generaliter §. si petitum, inf. de fideicom. libertat.*

De dolo malo. Tit. III.

L. 7. Et eleganter) Vide notata ad *l. si mulier §. si dos, sup. tit. prox.* & scripta ad *l. 56. inf. de verb. oblig. & ad tit. C. an seruus pro suo facto post manumiss. & ad prin. tit. inf. de rescind. vendit.*

§. Seruus pactionis) vide scripta ad tit. *C. an seruus pro suo facto post manum. & ad l.* 104. *inf. de verb. obl.*

De dolo actionem) quæ noxalis est.

Si nolit expromissorem) vide notata ad *l. qui liberti, in fi. inf. de bonis libert.* & scripta ad *l. 5. §. satis acceptio, ff.*
C *de verb. oblig.*

L. 9. minimam) vide scripta ad *l. 4. inf. de heredit. vend.* & ad tit. *C. de rescind. vendit. in princip.*

§. 2. vt optem seruum) Cui homo generaliter legatus est, non potest optimum eligere, *l. legato, inf. de legat.* 1. At cui optio relicta est, optimum optare poterit. vide scripta ad *l. 5. inf. de leg.* 1. Nec obstat *l. vlt. §. sed & si quis, C. commun. de legat.* Nam in specie eius §. is qui dicitur non posse eligere optimum, non habet optionem ex testamento. alioquin eligeret optimum, sed electionem habet ex ea constitutione, cessante eo qui debet eligere.

L. 10. *sequestraria) L. si in Asia §. cum sequest. inf. depos.*

L. si plures §. vlt. hæc actio in heredem) quæ ex delictis oritur, & rei persecutoria est, vide scripta ad tit. *C. ex*
D *dolo def. in quant.*

L. Arbitrio, quanti actor in litem) Vide scripta ad *l. pen. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. Si seruum quem) Obstat *l. legis Aquiliæ, inf. ad leg. Aquil.* vide solutionem lib. 60. βασιλικῶν tit. 3. & scripta ad *l. cum res §. sed si Stichus, de leg.* 1.

L. si fideiussor) Vide scripta ad *l. 49. inf. de verb. obligat. quæ obstat huic legi.* vide solutionem in notatis ad *d. l.* 49.

L. Quod si deferente per iusiurandum) vide scripta ad initium tit. *C. de reb. cred. & iureiur.*

Transactum) de suo iure.

L. Nam sufficit) humana pœna est si per principem pe-
E ieratum sit, non si per Deum. vide scripta ad *l. 2. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. si legatarius) Opponitur *l. vlt. ff. in fi. C. de reb. creditis & iur.* in qua datur condictio incerti. Dicendum, hanc legem loqui de legatario, qui non iurauit herede deferente, sed vltro iurauit, atque ita persuasit heredi sibi solutum deberi: hoc casu tenetur de dolo, quia non tam suo errore quam legatarii fallacia deceptus fuit. At in *d. l. vlt.* ideo non tenetur de dolo, cum ex sua facilitate iusiurandum detulerit, qua ex caussa habet condictionem indebiti. Vide scripta ad *l.* 1. *C. de rebus cred.*

L. *si cum mihi)* Cum hac lege coniungenda est *l. quis saxum, inf. de donat.* vide notata ad eam, & scripta

ad *l. permutati. inf. de præscript. verb.*

De dolo actio locum habet) quoniam fallacia tua factum est, vt ego eam in te sumptum facerem, *l. 16. §. vlt. inf. de præscript. verb.*

L. quod venditor. Aduersus dictum promissumve) sic in *l. 19. §. vlt. l. 38. l. 47. & l. pen. inf. de ædil. edic.* vide scripta ad principium tituli C. *de ædilit. action.*

De minoribus XXV. annis. Tit. IV.

L. 3. §. 3. et a momento) hic momentum pro hora sumitur vide cap. 1. de præscript.

Biduum pro vno) vide cap. 3. de præscript. Sic & obseruatur in aliis caussis, vt in vsucapionibus, temporalibus actionibus, actione iudicati. non autem in lege commissoria.

§. *Sed vtrum. Proinde si iussu*) vide scripta ad *l. 2.* C. *quod cum eo.*

§. *& si heres, in diebus centum*) vide scripta ad *l. 1. inf. de iure delib. & l. 1. inf. de iur. & fact. ignor.* & hic, & cap. 15. de præscript.

L. *verum: Rescripto Diui Seueri*) Intelligit Alexandrum Seuerum, cuius constitutio exstat in *l. 1.* C. *de noxal. actionibus.* Eundem Seueri nomine intelligimus in *l. cum alter, inf. de compensat.* vide scripta ad tit. C. *an seru. ex suo facto.*

L. 17. *si minor circumscriptus*) *l. 3. §. vlt. inf. pro soc.* nam dolus caussam dans contractui bonæ fidei ipsum vitiat, vide scripta ad princip. tit. C. *de rescind. vendit.*

§. *idem Pomponius naturaliter*) id est, secundum naturam & substantiam huius contractus, *l. 8.* C. *de rescind. vendit. Nouel.* xcvii. ἐμπορικῶς, id est, vt fit in mercimoniis, vide scripta ad *d. l. 8.*

L. *destitisse*) repetita est hæc sententia in *l. destitisse*, j. *de iudic.* vide notata ad eandem legem.

L. *quod si minor* §. *si seruus, aut verberibus castigandus*) At non castigatur a prætore, verum a domino, aut ab eo, cui dominus seruum verberandum tradit. vide scripta ad *l. 1. inf. de iurisdict. & l. si vnicus, inf. de iniur.*

L. *illud: dari solet repetitio.* Et dabitur vtilis condictio, non directa.

L. *33. Flor. 32. Curationem etiam restituisset*) Sic in *l. tutor qui repertorium* §. *vlt. de administrat. tut.* vide scripta ad *l. 22. inf. de verb. sig.*

L. *auxilium: sine calumnia*) At hodie tenetur de calumnia, *Nouel.* cxvii.

L. *Æmilius lege commissoria*) de qua Cicero lib. 12. ad Atticum. vide scripta ad *l. pactum*, C. *de pigner. act.*

Apud præfectum vrbi prouocauerat) A præfecto vrbi ad principem appellatur.

De capite minutis. Tit. V.

L. 2. *amissione ciuitatis, siue libertatis*) maxima, aut media.

§. *vlt.* id est, actio, quæ restituitur ex hoc edicto. hoc sic accipiendum, nisi priucipalis actio sit temporalis: vide notata & scripta ad *l. 7.* C *quod cum eo.*

L. 3. §. *emancipato filio*) At hodie qui emancipatur, capite non minuitur, cum vigeat emancipatio Anastasiana & Iustiniana. vide notas ad tit. 10. Frag. Vlp.

L. 7. *Iure alieno*) *leg. quæ iure agnationis proximis potissimum deferuntur.*

Ex quibus caussis maiores vigintiquinque annis in integrum restituuntur. Tit. VI.

L. 3. *Vltra tempus*) id est, quatuor menses, *l. 10.* C. *de assessor.* vide cap. 16. de præscript.

L. 8. §. 1. *Quæ lex*) vide cap. 5. de præscript.

De alienatione iudicij mutandi caussa facta. Tit. VII.

Iudicij) Futuri non præsentis, vt in tit. de litigiosis accipimus. Quare ad hunc titulum non pertinet ea regula, qua dicitur, rem litigiosam non posse donari, vendi, pignerari, atque si is qui emit, de ea agat, repelli exceptione. vide notata ad tit. *de distr. pign. inf.*

L. *vel post annum:*) vide cap. 20. de præscript.

L. *quia pertinet*) vide scripta ad tit. C. *ex delic. defunct. in quant. hered.*

De receptis qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant. Tit. VIII.

L. 1. *Compromissum*) Compromissarii arbitri, iudices quidem sunt, etsi nec iurisdictionem, nec notionem habent. horum tamen proprie iudicium non est. Cum iudicium dicimus, ordinarium dicimus, de quo Constantin. Harmenop. lib. 1. Epitom. lib. 4. Et Nouel. cxx. & cxii. vide scripta ad initium tit. j. *de iudic.*

L. 9. §. *si quis iudex*) Obstat *Nouel.* lxxxvi. ex qua efficitur, iudicem posse compromissum recipere. Dicendum: iudex eius rei, de qua iudex est, arbitrium suscipere non potest ex pœna & compromisso. At honorariã operam, veluti amici suam interponere potest. hæc est sententia *d. Nou.* lxxxvi. in qua hi, qui honorariam operam interponunt, dicuntur μεσίται μεσάζοντες. Iudex eius rei, de qua iudex est, μεσίτης esse potest, non arbiter compromissarius.

L. *Iulia*) De variis legis huius Iuliæ capitibus, vide notata ad *l. 2. inf. de iudic.*

§. *vlt. si sordes*) vide notata ad *l. cum prætor, inf. de iudic. & l. 2. inf. de senat.* nam hi etiam iudices dare non possunt.

L. 14. §. *vlt. Sed iuret sibi*) vide notata ad *l. Pomponius inf. de re. iudic.*

L. 26. §. *vlt. Modicum tempus*) vide cap. 35. de præscript. hoc autem tempus modicum Græci interpretantur esse decem dierum, argum. *l. promisso* §. *vlt. inf. de constit. pecun.*

Agi ex stipulatu) vide scripta ad *l. 84. inf. de oblig.*

L. *Celsus: Postea auferatur*) vide notata ad *l. magnam*, C. *de contrah. & commit. stipul. & l. sancimus*, C. *de fideiussor.*

Contra vbi) vide scripta ad *l. 84.* j. *de verb. oblig. & ad l. 2.* C. *de iure emphyteut.*

L. *diem*, § 1. *Pœna committetur*) vide scripta ad *l. 57. de verb. oblig.*

§. *vltim. Incerti*) vide scripta ad *l. 58. & 74. inf. de verb. oblig.*

L. *non ex omnibus: pecuniam eum*) Ergo compromissarius iudex mulctare potest. Constant. Harm. lib. 1. tit. 4. hoc quia illi lege datum est.

L. *cum lege minor*, 20. *annis*) vide cap. 28. de præscript. Ex hac *l.* multi notant, *minorem* xxv. *annis* posse iudicem fieri, dummodo non sit minor decem & octo annis, ex *l. quidam, inf. de re iudic.* Verum id negat Cõstantin. lib. 1. Epit. tit. 4. Quod verum est: Nam minor xxv. annis, nec in curiam legi potest, *l. non tantum, inf. de decurion.* nec admittitur ad munera ciuilia, quæ patrimonialia non sunt, *l. 2.* §. *vlt. inf de vacat. muner.* nec ad honores nisi cogente penuria, *l. 2. qui ætate se excusant. lib.* 10. C. *l. 2. qui & aduersus quos.* Item beneficio Principis, item beneficio liberorum, nam pro numero liberorum remittuntur anni, *l. 2 inf. de minorib.* Quin & si minor ex caussa in curiam ante 25. annum admissus fuerit, non poterit suffragium ferre ante 25. annum, *l. ad rempubl. l. spurij* § 1. *inf. de decurion.* Subiicitur: nec ante annum 25. patrem iudicare. Nec obstat hæc lex: nam ea non definitur, patrem minorem 25. annis posse iudicem fieri, sed si euenerit, vt minor 20. aut 25. annis ex partium consensu iudex eligatur, aut detur, ait *l. Iulia*, eum non cogi inuitum iudicaré: maiores ceteri cogentur. Non obstat quoque *l. quidam, inf. de re iudic.* nam ea non statuit minorem 25. annis posse iudicem fieri. sed si euenerit, vt is sit iudex datus ex consensu partium, tueri secundum sententiam eius oportere, dummodo non sit minor xviii. annis, nam nec quis ex consensu potest iudicare aut decurio esse, *l. 19* C. *Theod de decur.* Postremo non obstat *l. cum prætor*, j. *de iudiciis*, in qua recensentur, qui non possunt iudices dari, vt seruus, senatu motus, aut impubes. Puberem nõ excipit.

Sed

Sed ideo loquitur de impubere, quia impubes nullo modo potest dari, vt nec ceteræ personæ enumeratæ in *d. l. cum prætor*. Pubes vero potest ex consensu partiũ dari.

L. *Iulia)* huius legis Iuliæ capita notata sunt multa in *l. 2. inf. de iudic.*

L. in compromissis) vide scripta ad *l. 43. de verb. oblig.*

Arbitrium) meum.

Nautæ, Caupones, Stabularij, vt recepta restituant.
Tit. IX.

Quid distet hæc actio ab actione depositi, vide not. ad *l. 3. ex hoc. inf. eod.*

Nautæ) id est, exercitores. vide scripta ad tit. C. *de exercit.*

L. 1, §. *vlt. Et factum non solum)* Opponitur *l. 1. in fi. inf. furti aduers. naut. caup. stab.* vbi dicitur non præstari vectorum factum. Dicendum in h. tit. duas proponi actiones exercitorias. Vna est de recepto in simplum, quæ dicitur in factum. Altera est actio in factum ex delicto nautarum, ex quasi delicto exercitoris, qui videtur delinquere, quod improbis nautis vtatur, & hæc est in duplum, in eamque non venit factum vectorum, id est, si quid deliquerint, non tenentur, nisi recepti nomine, etiamsi vectori id subripuerint. Si subripuerint quod exercitor non recepit saluum fore, non tenetur, vide scripta ad tit. *C. de exerc. act.*

Sed & vectorum) τῶν ἐπιβατῶν.

L. 3. §. 1. in deposito dolus,) l. 1. C. depos. l. 2. §. & generaliter, vi. bon. rap. Alias differentias inter actionem hanc & actionem depositi, vide in scriptis ad princip. tit. *C. depos.* vt quod hæc sit stricta, depositi bonæ fidei tam directa quam contraria. Item quod subrepta re nautæ &c. furti actio datur, *l. 4. inf. eod.* non depositario, vide scripta ad princ. tit. C. *depos.*

§. *Item si seruus exercitoris)* vide scripta ad tit. *C. de exerc. act.*

Quia ob receptum) Si non recepit, locum habet noxalis actio, *l. 1. §. seruus, inf. furt. aduers. naut. caup. stab. l. vlt. §. seruum, inf. eod.*

L. 4. *Sed & ipsi nautæ)* vide not. ad *l. 3. §. 1. inf. eod.*

L. *vlt.* §. *seruorum autem suorum)* Si non receperit saluum fore, nam tum tenetur in solidum, *l. 3. §. item si, inf. eod.*

AD LIBRVM V.

SEcundæ partis Digestorum Liber primus est hic Quintus, qui vocatur *de Iudiciis*. Reliqui etiam libri sex appellantur a Iustiniano de iudiciis in constit. Digestis præposita. Quare quidam putant, generalem esse titulum, quia est de iudiciis, & pertinere ad totam hanc partem. Idem censent de partis tertiæ tit. 1. de reb. cred. quod ea pars contineat lib. 8. qui singuli vocantur de rebus. Id si ita est, cur reliquæ non habent etiam generales titulos? reliquarum partium libri omnes appellantur singulares in d. constit. Denique tit. de iudiciis ad hanc totam partem pertinere non potest: nam iudicia vocamus disceptationes, quæ fiunt apud iudices & assessores introductis litigatoribus, vt ait Harmenop. lib. 1. tit. 2. Constat iudicium ἐκ τῶν προκαθεζομένων, id est, iudicibus, & συγκαθεζομένων, id est, assessoribus. & παρεσταμένων, id est, aduocatis, καὶ δικαζομένων, id est, litigatoribus, & ἐντολέων, id est, procuratoribus, vsque ad sententiam, *l. index, inf. de re iudic.* Porro de his iudiciis, de eorum ratione & ordine in huius tantum quinti libri tit. 1. tractatur, non in sequentibus. Idem dicendum de tit. *de reb. credit. inf.* Vide notata ad dictum titulum de reb. creditis. & fusius scripta ad hunc locum. Quia vero hæc secunda pars ex constitutionib. Iustin. ordine iudicior. toto contextu iuris studiosis tradit, ideo eius partis tit. nuncupantur de iudic.

A licet non sint de iudiciis. Eadem ratione tertia pars a primo titulo appellatur de rebus. Reliquarum vero partium tituli auditoribus sigillatim traduntur, non integra illa pars, vno ue tenore, vt si 4. pars vno tenore traderetur, reliqui eius libri nuncupationem sumerent a tit. de pignoribus, eius partis primo, non ex traditionis, sed ex conuentionis ratione. vide scripta hic & ad *rub. C. si cert. pet.*

De iudiciis, & vbi quis agere, vel conueniri debeat.
Tit. I.

Putabat Æmarus Ranconetus pro de iudiciis, in edicto perpetuo scriptum fuisse, de vindiciis. Male: Nam in C. Theod. & Sentent. Pauli idem ordo traditur. Id dicebat motus, quia de vindicationibus hic traditur.

Et vbi) Id est, in quo loco, id est, de foro competenti, vt est in C.
B

L. 1. *In sum. Bart. prorogari)* Male hic accipit prorogare iurisdictionem: nam prorogare ad tempus refertur, *l. 2. §. si & iudex, inf eod.* vt si quis intra certum tempus sit iudicare iussus, id prorogari poterit, si etiam accedat iudicis consensus.

Si se. Summa huius legis primæ est: ex consensu litigantium eum fieri iudicem competentem, qui ex ordine est incompetens, dummodo iudex sit.

L. 2. *Consensisse.)* Consentire videntur litigatores si certo sciant, se eius, in quem consentiunt, iurisdictioni non esse subiectos.

Non habet consensum) L. *si per errorem, sup. de iurisd.*

Viribus præturæ) Idem vi imperii, *l. cum prætor, infra eodem.*

C §. 1. L. *Iulia iudiciorum)* Leges iudiciorum multæ fuerunt: inter ceteras hæc lex Iulia, de qua Gellius lib. 14. cap. 2. Macrob. Satur. 1. cap. 10. vbi eam vocat Augusti *l. & edictũ.* Ea complectebatur quædam de diuisionibus dierum, itemque de comperendinationibus, & de aliis legitimis ritibus iudiciorum, itemque de feriis. Præterea vt inter priuatos consentientes cuiusuis sit iurisd. item vt iudex rei de qua iudex est arbitrium eripere, & in se compromitti iubere non possit, *l. 9. §. si iudex, sup. de recept.* ad hæc vt minor 20. annis iudicare non cogatur, in *l. cum lege, sup. de recept.* vbi fuse, an minor 25. annis possit iudicare, notatum est. Postremo, ex l. Iulia est, vt in l. Iuliam de ambitu incidat reus vel accusator, qui intrat domum iudicis. hac de re vide Constitutionem Valentis & Gratiani in notatis ad *l. singularem, inf. ad l. Iul. de amb.* vbi ea legis Iuliæ sententia exstat.

D §. *Si & iudex, Prorogatio)* Hic conuincitur interpretum error, qui putant prorogare iurisdictionem esse, cum ex consensu partium aditur incompetens iudex.

In Glossa. Inhibita) Ibi Rancon. non adde: legitimum tempus excedere non debet. Et quæ mox sequuntur, quandoque de personis, ad personas, vt *sup. eod.* l. 1. quandoque de re iudicata, ad reum, vt *j. eod.*

§. *Legatis)* Agitur hic de his qui habent ius reuocandi domum.

Reuocandi dom.) Domum reuocat, id est, larem seu domicilium qui vocatur ad forum, non omnino incompetens, & tamen postulat litem transferri ad locum sui domicilii. Forum autem reuocat qui ratione dignitatis,
E militiæ, aut sacerdotii non nisi certum forum agnoscit. Qui vocatur ad forum incompetens, inuocat competens.

§. *Qui tutela reddenda)* Obstat *l. non aliis, inf. eod.* vide solutionem in notatis ad eam l.

§. *Item si)* Hic §. non loquitur de legatis, sed de aliis, qui habent ius reuocandi domum.

§. *In omnibus)* Huius §. *pen. verba Vlp.* non esse, sed Triboniani stylus satis indicat. Primum quod ait, protelare. Hoc verbum Iustiniani est pro proferre in *l. proferandum, C. eod. tit. l. cum antiquioribus, C. d. iure, delib.* & sic ponitur in *l. 3. in princ.* quæ Triboniani quoque est, *de dam. infec.* protelare ibi, est proferre, exten-

F

dere. Admonitionis quoque verbum Triboniani est, & hic sumitur pro conuentione executoris, vt in l. vlt. C. de annonis ciu. Iustiniano in Nou. dicitur ὑπόμνησις, vn adiournement. Hoc quoque verbo Vlp. numquam vtitur. Sensus vero est. Domo reuocata atque adeo prolatis rebus, ex ea prolatione nullum præiudicium fieri creditoribus circa temporum præscriptionem si creditores habeant aliquam act. temporalem. nam interim eius tempus non currit, l. vlt. in fi. C. qui bon. cedere poss. l. vlt. § annec. C. de iure deliber. Nou. 115. §. pen. & Nou. 124. § primo. Obstat huic § l. 28. §. sed & si dies, inf. eod. vide eo loco solutionem.

§ vlt. Mulcta dicendæ ius) Inter mulctam & pœnam differentias notatas inuenies in l. aliud est fraus, inf. de verb. sig. vide scripta ad hunc locum, & not. ad d. l. Is tamen potest mulctam dicere, cui adiudicatio data est. Adiudicatio & addictio idem. ergo & is tantum potest mulctam dicere, qui & addicere. Nam in mulctæ dictione addictio interueniebat, Gellius lib. 11. cap. 1. addicere autem tantum possunt magistratus populi Rom. & prouinciales d. l. aliud est fraus. Ideo & ij soli possunt mulctam dicere.

Quibus publicum iudicium est) Id est iurisdictio. Flor. quibus publice iudicium est, id est, qui publici iudices sunt, vt sit sensus: mulctæ dictio iurisdict. est. Sed necesse est, vt qui mulctam dicit, iurisdictionem habeat inter omnes. Procuratori itaque Cæsaris non datur mulctæ dicendæ ius, quoniam hic publice iurisdictionem non habet, sed inter certas tantum personas, nempe fiscum & priuatos, l. 2. C. de modo &c. Item nec curator reip. λογιστής, l. 3. C. de modo mulct. l. vlt. sup. de offic. adsess. quoniam is est tantum iudex rerum ad ciuitatem pertinentium. Defensores quoque ciuitatis, ἔκδικοι ius dicendæ mulctæ non habent, l. 1. C. de off. iurid. Alexand. quoniam ij non erant publici iudices, sed cognoscebant inter plebeios ad certam summam, Nou. 15. hi mulctæ ius non habent, l. defensores 1. C. de defens. ciuit. multo minus pedanei iudices mulctæ dictionem habent.

Nisi hoc specialiter eis permissum sit) Hæc verba Triboniani sunt: nam pedaneis seu specialibus iudicibus interdum permissum est mulctam dicere, l. vlt. C. de sportul. ex qua hi possunt coercere exsecutores litium, qui improbato more in lite instruenda versantur. denique potest pedaneus mulctare, si in dando iudex ei permiserit. Iudex compromissarius potest mulctare, alioqui nunquam perueniet ad iudicium, l. non ex omnibus sup. de recept. Constantinus Harm. lib. 1. epitom. tit. 4. quia hoc illi lege datum est.

L. 3. Non videntur) Sensus est. qui habet ius reuocandi domum, vocatus quidem venire debet. sed si non venerit, non mittetur aduersarius in bonor. possess. quoniam qui præsens est, aut qui habet ius reuocandi domum, fraudationis caussa latitare non videtur.

Frustrandæ actionis) Legendum, fraudationis vt in l. eo tempore, inf. de peculio, l. Fulcinius, quibus ex caussis in possess. l. 5. inf. de bonis auctor. iudicis poss. Cicero pro Quintio.

L. 4. Lis nulla) Iure ordinario nulla lis est inter patrem & filiumfam. extraordinem sæpe lis est. Contra hanc l. 4. opponuntur. Primum, restitutionem in integrum esse, l. si intra, C. de restit. in integr. l. si filius, sup. de minorib. Datur & actio in l. etiamsi §. vlt. sup. de minor. Paulus lib. 1. Sentent. & filiumfamil. restituit aduersus patrem, l. 3. ego etiam filiamfamil. sup. de minor. vbi filia de dote aduersus patrem restitui dicitur: sed dicendum, id fieri extra ordinem, restitutio in integrum ex edicto de minoribus est extraordinaria. Præterea caussa dotis filiæ est propria, vt castrensis peculij filij. sic extra ordinem filius a patre alimenta poscit.

L. 6. Cæcus) Hæc lex sumpta est ex l. 1. §. quamuis, supra de postul. & est ex eod. lib. Vlp. vide notata ad d. § quamuis vbi hæc l. exponitur.

L. 7. Posteaquam in ius) quin imo is qui in ius vocatus est, antequam lis sit contestata, obueniente militia non poterit mutare forum: nam sufficit præuentio. Præuentus est qui in ius vocatus est, l. qui autem sup. si quis cautionibus. vide not. ad eam & solutionem.

Ius reuocandi forum) Forum reuocant, qui ratione militiæ, dignitatis, sacerdotii, non nisi certum forum agnoscunt. qui vocati ad forum iure incompetens, inuocant competens.

L. 8. Si quis in legatione constituerit) Obstat l. cum qui §. 1. j. de constit. pec. Sed in eo manifeste desideratur negatio. vide not. ad d. l. cum qui.

Non cogitur) Si tempore legationis debere cœpit, cogitur.

L. 9. Insula) Notandus Aristot. locus in lib. de mundo. Insulas ait alij ἐξαιρέτως νέμουσι, id est, insulas alij censent præcipuo quodam iure, & eas eximunt a iure finitimarum partium. Alij tribuunt eas finitimis partibus: quorum sententiam nostri sequuntur. Insulæ Italiæ pertinent ad forum Italiæ. Insulam insulani Italici agnoscunt commune forum Italiæ. Idem in prouinciis obtinet.

L. 10. Destitisse) Hæc lex pertinet ad tit. de calumniatoribus, vt docet cum ipse contextus, tum inscriptio, quæ sumpta est ex lib. 10. ad edictum, in quo exposuit Vlp. edictum de calumniatoribus, quo coercentur, qui a lite instituta calumniandi animo desistunt ab accusatione. Ideoque in eo quæritur quid sit desistere. Hanc candem sententiam Tribon. accommodauit ad edictum de minorib. in l. destitisse, sup. de minor. Pertinet etiam hæc Sent. ad SC. Turp. quo puniuntur tergiuersatores. Hi sunt qui omnino destiterunt.

L. 10. destitisse) v. l. 6. j. ad SC. Turpill.

A Negotio) Negotium pro lite sumitur, vt in l. 4. j. de re milit. l. qui explicandi, C. de accusat. & ideo executores modo litium, modo negotiorum dicuntur.

Destitisse non videtur) Nec tenetur edicto de calumniatoribus, etiamsi accepta pecunia desistat.

L. 12. cum prætor) Qui dare & dari possunt iudices.

§. 1. Quibus lege) Ergo iudicis datio est legis, non iurisdictionis, non competit magistratus iure. Obstat l. imperium, sup. de iurisdict. vide not. ad eam, & ad l. eum qui, illo tit. & scripta ad hunc locum.

§. Is quoque legati proconsulum) Sed legati proconsulum hoc non agunt ex mandato, quia quod proconsul ex l. habet, non comprehenditur mandato iurisdictionis. Legatus enim proconsul. hoc habet ex aliqua lege, non ex mandato, l. legib. sup. de officio procon. argum. l. 1. §. damus, inf. de suspect. tutor. Cognitio de suspecto tutore proconsuli lege specialiter data est, quia hæc cognitio non comprehenditur mandato iurisdictionis. legati possunt tamen lege cognoscere de suspectis tutoribus non ex mandato, sed ex legis sententia, d. §. damus, quoniam ea cognitione non sunt indigni, cum in eos ius omne contulerit proconsul. vide scripta hic & ad l. 1. sup. de iurisdict.

§. Item hi quibus more) Vrbani magistratus dant suo iure iudices, id est, more maiorum. sic mulctam dicunt more maiorum, id est, suo iure, Gellius lib. 11. cap. 1. Dant autem iudices magistratus vrbani cuiuscunque ordinis, l. vlt. j. quis a quo appel. vt prætor, præfectus vrbi, præfectus prætorio, l. 1. eod. tit. l. vlt. sup. de offic. præfecti vrbi. Quæstor iudices dabat. Cicero in Diuinat. Item consul, l. 1. denique, inf. de appell. l. eum qui, sup. de iurisdict. vide notata ad d. l. eum qui, & l. imperium sup. de iurisdict. & scripta ad l. 5. eius tit.

Vim imperij) id est, vires præturæ, l. 2. sup. eodem titul.

§. Non autem: & impubes) Hinc vulgo male colligunt, minorem 25. annis posse iudicem fieri. vide not. ad l. cum lege, sup. de recep.

Qui

Qui senatu motus) Quoniam impeditur l. Iulia repetundarum, *l. 2. sup. de senator.* in qua turpitudo sordes significat, vt si pecuniam accepit ob sententiam in senatu dicendam. Sic *l. 9. §. vlt. sup. de recept.* *αἰχρ κερδία.*

L. 13. in tribus istis) hæc lex repetita est in *l. 2. inf. communi diuid.* Vide de tota hac l. ad *d. l. 2.* & scripta in hunc locum.

Qui ad iudicium prouocasset, Id est, qui prior iudicem postulasset.

L. 14. Sorte res) Sors adhibetur ordinandi tantum iudicij caussa, vt sciatur quis sit actor, quis reus Et tamen ipsa hæc iudicia duplicia sunt. Vterque vindicat, & ab vtroque vindicatur.

L. 15. *Filiusfamilias)* Legendum *filijfamil.* vt sit sensus: Iudex litem de peculio institutam aduersus patrem B filiifamil. nomine suam fecit, id est, in ea lite male iudicauit. Quid fiet, si iudex in actione de peculio, quæ filiifamil. nomine instituitur, male iudicarit? damnabitur in veram æstimationem litis. Iudex debuit patrem damnare in tantam quantitatem, quanta fuit in peculio sententiæ tempore: hoc si non fecerit iudex, eandem quantitatem præstabit, quæ erat in peculio. non fuit iudex filiusfamil. sed iudex de peculio filiifamil. iudicauit. Quid si filiusfamilias litem suam faciat? non potest teneri pater in tantam quantitatem, quanta fuit in peculio filiifamil. cum sententiam dixit. nam ex pœnali caussa pater non tenetur de peculio, *l. ex peculio, inf. de regul. iur.* Hæc actio pro pœnali habetur, & ideo nec in C heredem datur, *l. prox. inf.* Præterea si pater teneretur de peculio, teneretur pro ea quantitate, quæ fuit in peculio non tempore, quo filiusfamil. male iudicauit, sed pro ea, quæ fuit cum in patrem nomine filij sententia de peculio dicta est: Nam in actione de peculio spectatur, quantum sit in peculio rei iudicatæ tempore, *l. quæsitum, inf. de pecul. l. Fulcinius §. si quis actionem, inf. quibus ex caussis in possess.* Non autem retro: Ideo non tenetur pater de peculio, nec filius tenebitur pro quantitate sui peculij, cum peculium non sit in iure filiifamil. nisi castrense vel quasi castrense, de quo hic nihil. Patris dominium est, quare frustra filiusfamil. in id peculium condemnaretur, cuius non est dominus. Præterea certum est, filiumfamil. qui male iudicauit, teneri, non in quantitatem peculii, sed in solidum. Quæret vnde D soluat, aut conijcietur in carcerem. Filijfamil. tenentur in solidum ex omnibus caussis, excepta caussa mutui & dotis, *l. pen. C. qui bon. ced. possess. §. si filiusfamil. Institut. de obligationibus quæ quasi ex delicto.*

Litem suam faciat & §. 1. iudex) Litem suam facere iudex dicitur, cum ab aduersario in eum vertitur tota lis. *c'est prendre le iuge en partie.* Litem suam facit iudex qui contra leges iudicat, qui in fraudem legis sententiam dicit. Imperatores dicunt caussam suam facere, *l. 2. C. quorum appel. non recip.* litem suam facere dicunt Cicero & Gellius & Seneca libro de consol. ad Polyb.

§. 1. *dolo malo)* opponitur *l. vlt. infra de variis & extraord. cogn.* Vide scripta ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

In fine. cogatur). Adde. Ac præterea notatur infamia. si vero per imprudentiam, iuris ignorantiam male iudi- E cauerit, præstat quod religioni iudicantis videbitur, *l. vlt. inf. de variis & extraord. cognit.*

L. 16. *Vera non est)* Nam ea pro pœnali habetur. Hæc est ciuilis constitutio, vt pœnales actiones in heredem non transeant, *l. 1. inf. de priuat. delict.* Vide etiam scripta ad tit. *C. ex delict. defunc. in quant. hered. conu.*

L. 17. *Suæ rei iudicem)* Sic nemo sibi in re sua arbitrari potest, nemo testimonium dicere, tit. *ne in sua causa, C.*

L. 18. *si longius)* Cum hac *l. coniungenda est l. pen. inf. de vacat. muner.* vtraque est ex libro 23. Vlpiani ad edictum, in quo Vlp. exposuit edictum prætoris de iudicibus datis. Valde notandum, quod in vtraque *l.* dicitur *iudex operam dare*: nam hoc proprium est iudicis operam dare Cicer. in Verr. *Equitem Romanum quem in consilio habuit, iubet operam dare, quod res priuato iudex esset*, & lib. 7. epist. ad Fab. Gallum: *is ad me venit, dixitque iudicem sibi operam dare constituisse eo ipso die.*

Mutari eum) Vide alias caussas, ob quas iudicium soluitur in *l. iudicium, inf. eod. & l. pen. C. de ped. iudic. & l. pen. inf. de vac. muner.*

§. 1. *Vnde ego)* hæc verba non sunt Vlpiani, sed Iuliani: nam hac in re eius testimonio alii semper vtuntur, *l. Iulia, inf. depos. l. 8. inf. de oblig. & act.*

Viaticulo suo) Viaticum in libris nostris non tantum significat sumptum itineris, sed quicquid paratur ad sumptum peregre faciendum, *l. cum filiusfam. inf. de reb. cred.*

L. 21. *Competenti cautelæ)* hæc verba Triboniani esse hoc indicant, quod ablatiuis absolutis auctores nostri nunquam vtuntur, nec cautelæ verbo, sed cautionem dicunt aut cauitionem. sic in *l. si defunctus §. vlt. sup. de procur. & l. quamuis §. 1. de pigner. act. & l. si plures, inf. depos.*

L. 23. *Opus est)* Vide scripta ad *l. 76. inf. de verb. obligat.*

L. 24. *quos princeps)* Intelligit non eum, qui priuati negotii, sed qui publici consilii caussa a principe euocatur per sacram euocatoriam, *l. 1. C. vt omnes iudices tam ciuil. l. vlt. de dignitat. lib. 12.* Nouella 8. Cassiod. lib. 7. hic non multum distat a legato, ideoque statim loquitur de legat. sic non obstabit §. *legati l. 2. sup. hoc tit.*

§. 1. *Legati)* Nam si ob negotium contractum tempore legationis non reuocant domum, multo minus ob maleficium contractum.

L. 26. *Non competere in eum actionem)* Dicendum videbatur cogi Legatum pati hereditarias actiones non reuocata domo, quoniam adiit tempore legationis. quod autem adiit, contrahere videtur §. *heres. Instit. de oblig. quæ ex quasi contra.* Ergo & conueniri posse videtur. Verum aliud receptum est, & separatur hac in re aditio a ceteris contractibus. Legatus ex vno aut altero contractu conuenitur, ex aditione non poterit. Nam hereditas omnis plerunque plena est negotiorum, non vna est res, non vnus contractus, sed multitudo negotiorum, qua implicatur legatus, videndum est ne abducatur ab officio legationis.

L. 28. In glossa adierit) Dele totam, & repone: Imo cogitur restituere, vt & adire. Nec ait non cogi restituere *l. legatus*, quam hic adfert Accursius male, vt nec *l. omnes, inf. ad Trebell.* Vide notata ad *d. l. si legatus* & scripta hic.

Trebelliani exceptio) Fallitur hic Accurs. nec intelligit quid sit Trebel. exceptio. Hoc significat, priuilegium quod Legatus qui adiit habet, non videri translatum in fideicommissarium ex Trebelliano. eo nomine non dari exceptionem Trebelliani quasi translatam. Sic actionem Trebelli. intellige in *l. si patroni §. actiones, inf. ad Trebell.*

Personale beneficium) L. *quia tamen §. vlt. inf. ad Trebell.*

§. *Sed & si) caussa cognita)* Obstat §. *pen. l. 2. sup. eod. tit.* Dicendum, tempus actionis ipso iure currere, idque non negat ille §. vlt. sed dicitur hoc procedere sine præiudicio creditorum. Nam ex hac caussa facile restituuntur, si actionis tempus fuerit continuum: nam si fuerit vtile, ipso iure non currit, id enim tempus non est vtile, quo ob reuocatam domum agi non potest.

L. 30. *Vbi acceptum)* id est, vbi lis contestata est *Nou. 90 & Nou. 123.* ideoque quoties quæritur de loco, non distinguitur inter locum, quo lis contestatur, & vbi lis iudicatur: nam eodem loco vtrumque fit semper, *l. 3. §. vlt inf. de act. empt.*

L. 32. *Si iudex* huic l. non obstat lex *properandum §. sin autem vtraque, C. eod.* nam hæc lex loquitur de iudice

dato ad certum tempus nominatim : lex vero *properandum* de eo, qui circumſcriptus eſt legitimo tempore.

Vt legitimum tempus non excedat) Hæc poſtrema verba Triboniani ſunt, & ideo exponi debent ex *d. l. properandum.*

In gloſſ. *legit. Triennij per nouam conſtit.)* Nam olim erat tantum annus, *l. 2. C. Theod. ad l. Cornel. de falſ. & tit. vt intra annum, & l. reus, ſup. de minor.*

In eadem gloſſa addentes) adde, recte.

L. 35. Iudicium vero) Vide ſcripta ad *l. 76. inf. de verb. oblig.*

L. 37. Idem lib. 5. Cognitionum) In hoc lib. 5. Cognitionum tantum tractatur de rebus criminalibus. vide Conſtant. In hac lege de vi criminaliter, de proprietate, ciuiliter.

Si de vi) Huius l. verba eadem repetuntur ꝫ. *l. 1. §. ſi de vi, ad l. Iuliam de vi publ.* niſi quod in illa pro Hadrianus, legitur Pius. Vnde notandum Hadrianum etiam Pium vocari, quod nomen per adoptionem ſortitum eſt.

L. 39. Iudex adducitur) Legendum, *addicitur*, vt in Flor. & in *l. iudex, & l. antepen. inf. eod. tit.* addicere iudicem, eſt dare iudicem, addictus iudex, id eſt, datus. Macrob. lib. 1. Satur. cap. 16. ait magiſtratum nundinis poſſe manumittere, iudiciumque addicere, ſic in *l. 12. tab.* addicere litem, eſt dare, addicere bon. poſſ. id eſt, dare. Cicero 2. Verr. vide ſcripta ad *l. 12. ſupra.*

L. 42. Diuerterit) Diuortium contractus eſt, vide ſcripta ad *l. 19. de verb. oblig. & l. 16. C. de fide inſtrum.*

L. 43. Eum qui inſul.) Coniunge *l. 49. §. vlt. inf. de fideiuſſor.*

L. *46. adiectus eſt)* Lege, *addictus*, vt Flor. & in *l. 39. ſup.* & in *l. antepen. inf. eod.* vide etiam not. ſup. ad l. 39. & etiam ad *l. duodecimam, ſup. eod.* addictus, id eſt, datus. Ergo mutari debet, ſi longior eſt furor.

L. 47. Quam alterâ pars nominatim petat) Qui ita dabitur, iudex appellatur proprie edititius, Cic. in orat. pro Planco. Seruius ecloga l. 3. Virgil. in hæc verba : *In me mora non erit vlla*, id eſt, *contendam apud iudicem, etiam edititium vrb. quem vrbs iudicem eligit, apud eum contendam.*

L. 49. Ad ſuum iudicem) Reuocare forum.

§. *vlt. Iudices.)* vide ſcripta ad *l. 5. in fi. ff. de obligat. & action.*

L. 51. Fideicommiſſarij) id eſt, heredes, ſic in *Nou.* 108.

L. 65. Id genus contractus) Matrimonium, dotis datio, diuortium contractus eſt, *l. contractus, inf. de reg. iur. & hic.* vide ſcripta hic, & ad legem 19. *inf. de verb. oblig.* & ad *l. 16.* C. *de fide inſtrum.*

L. *69. decem dierum)* Vel ex *Nou.* 112. 30. dierum, vide cap. 7. tract. de præſcript.

L. 74. §. 1. Si inter litigatores conueniat) Et ipſe quoque conſentiat. Paulus *lib. 5. Sentent. tit. 5. l. inter conuent. inf. ad municip.*

L. 77. In priuatis) vide notata ad *l. vlt. C. de impub.* in fin. *Patrem iudicem*, id eſt, pater in re filij iudicare poteſt, vt hic : at ius dicere non poteſt, vt plus eſt eſſe prætorem, quam iudicem datum.

L. 80. Iudex additus) Lege addictus, vt Flor. & in *l.* 39. & 46. ꝫ. *eodem.*

L. 81. Ex aliqua l.) Qualis eſt is, cui magiſtratus mandauit ſuam iuriſdictionem, vt legatus proconſulis.

De inofficioſo teſtamento. Tit. II.

L. 9. Denuntiatione) Quæ præcedere ſolet actionem tam in perſonam, quam in rem.

L. 8. §. 1. Litis ordinandæ) quæ præparat querelam inoffic. teſtamenti.

§. *vnde ſi quis)* Ab huius §. ſententia excipe filios, ex *l. iubemus, C. ad Trebel.* quia huic §. derogatur. vide not. ad *d. l. iubemus*, & ſcripta ad *l. 18. inf. ad Trebel.*

§. *Meminiſſe)* vide ſcripta ad *l. 5. inf. de his quibus vt indignis.*

§. *Si ex cauſſa. In gloſſa contra tex. ſc. totum)* Adde, ſic explicant Græci lib. 51. Βασιλικῶν, tit. 2. vide not. ad *l. 1. inf. de except. rei iudic.* & ſcripta ad *l. ſi ſeruus plurium §. 1. de leg. 1.*

L. 13. Titia filiam) Lege, *Titia filium heredem inſtituit, filiæ legatum dedit*, vide ſcripta ad *l. ex ea, qui teſt. fac. poſſ.*

L. 15. Turbato tamen ordine mortalitatis) Sic in monumento eiuſdem Pap. Romæ ſcriptum eſt. *Papiniano F. turbato ordine in ſenio parentes fecerunt, & filio infeliciſſimo pater afflictus præpoſteritate naturæ*, vide ſcripta ad *l. 9. & 18. inf. de reb. cred.*

L. vlt. Aduocationem præbuit) In gloſſa dele priorem ſolutionem, quæ eſt (hoc ſpeciale in querela, quia odioſa eſt. Ad alteram vero hoc adde : vera eſt hæc ſolutio, atque in l. tutor, aduocatum ignoraſſe rem ſuam eſſe: at in hac *l. vlt.* eum ſciuiſſe inofficioſum teſtamentum eſſe, quia alium putabat heredem, vide ſcripta ad *l. 5 §. qui accuſauit, inf. de his quibus vt indignis.*

De petit. hereditatis. Tit. III.

Superior titulus eſt de petitione hereditatis de inofficioſo. Hic eſt de qualibet alia petitione hereditatis generaliter. Petitio, id eſt, vindicatio. Vnde conſtat hanc actionem eſſe in rem, *l. ſin autem, §. ſed & is, inf. de rei vindic.* ſeu potius mixtam, *l. 7. C. eod. & l. ſed & ſi l. §. petitio h. tit.*

L. 1. *hereditas)* Coniunge *l. 24. inf. de verb. ſignif.*

L. 2. Suo nomine) id eſt, directo & principali nomine. ſic *l. 1. in princip. inf. de coniung. cum emancip. liber.*

L. 3. Perſonam quæ in noſtra) Non tam heres fit, qui per filium fit heres, quam qui per ſe, §. *item nobis, Inſtit. per quas perſon. nob. adq.*

L. 4. Si hereditatem) Coniunge *l. 4. infra de verb. ſig.* vide ſcripta ad eam. Coniunge etiam *l. 35. inf. de obligat. & action.*

L. 5. D. Pius) Coniunge *l. rei 23. de verb. ſignifi.* vide ſcripta ad *l. 51. illo tit.*

L. 13. §. item ſi quis dolo) Hunc §. recte Fulg. ait corrigi per legem *2. C. de quadrien. præſcript* Nam dat hic §. petit. hered. in empt. cont. d. l. 2. vide ſcripta ad *l. 1. C. de hered. vel act. vend.*

L. 20. Item veniunt, §. item : nam hereditas & augmentum) vide not. ad *l. ſcribit §. vlt. de au. & arg. leg.* & ſcripta ad *l. 6. de leg. 1.* vide ſcripta libro 2. Obſer. cap. pen.

§. *Pridie idus. libello complexus)* id eſt, oratione.

§. *Ait ſenatus. Hoc euenerat]* Sic & in *l. 5. C. ſi quis alteri vel ſibi.*

L. 25. Sed & ſi lege, §. petitio hereditatis, & ſi in rem) vide ſcripta & not. ad rub. ſup. eod.

L. 31. Si quid poſſeſſor. non liberat) nam tunc repetit ſolutum indebitum, *l. cum quis §. de peculio, de ſolution.*

L. 36. Si a domino vel a patre, §. ſi prædo) vide ſcripta ad *l. 4. C. de cond. ex l.*

L. 43. Poſtquam. Cum ſit iniquum) Idem traditur in *l. 5. §. 1. inf. de his quib. vt indig.* vbi hoc reſcriptum dicitur eſſe Pij. vide ſcripta ad eam l.

L. 46. Prædonis. tacitam fidem) vide ſcripta ad *l. in tacitis, inf. de leg. 1. & ad l. 18. de his quib. vt indig.*

L. 50. *Hereditas §. 1. Impenſas ratione doli)* Lege vt Flor. vbi etiam lege, *exceptionis*, non exceptione, vt in *l. vnum ex fam. §. ſed ſi vno, l. poteſt, §. vlt. de leg. 2.* ſic & in *l. 5. C. de rer. permut.* legendum, *condictionis ratione*, vide ſcripta ibi.

L. 51. *Heres §. vlt. Fructuum)* Totus hic §. accipiendus eſt de malæ fidei poſſeſſore. Eius ſententia hæc eſt: malæ fidei poſſeſſorem fructuum ante litem motam perceptorũ pretia & vſuras præſtare. poſt litem non præſtare: hi hereditarii ſunt. dum petitur hereditas, petuntur etiã quæ hereditaria ſunt omnia, *l. illud §. prædo, hoc tit.* Pecuniæ autẽ hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis officio

autem hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis, officio iudicis: quare & pretii siue fructuum ipsorum vsuræ veniunt. At post litem motam fructuum perceptorum vsuræ non debentur: quia hi peti non videntur, & veniunt tantum officio iudicis. Eius autem, quod venit officio iudicis alia accessio esse nequit. vide scripta ad *l. 18. de his quib. vt indignis aufer.* Obstat *l. neque, ff. de vsur.* Vide solutionem in notatis ad eam *l. & scripta ad l. vlt. C. de vsur.* A

L. 54. Ei qui partes) Coniunge *l. hereditatis 63. inf. de regul. iur.*

Si pars hereditatis petatur. Tit. IV.

L. 3. §. Sed & tergeminos ab Alexandria) Idem tradit Caius in *l. vtrum, inf. de reb. dub.* & D. August. lib. 2. de fato. & Tert. in libr. de anima. vide scripta ad *l. vtrum, de reb. dub.*

§. *Quintum post diem quadragesimum)* Idem & Anastasius Græcus interpres notat, vide cap. 1. de præscript. B

AD LIBRVM VI.

De rei vindicat. Tit. I.

L. *Ex 1. §. 1. Aut præiudiciis, aut interdictis)* vide scripta ad *l. 10. C. de probat.*

L. 15. §. vlt. Si forte) vide de hac distinctione not. ad *l. 4. §. 1. inf. depos.* & scripta ad *l. 23. ff. de verb. oblig.*

L. 21. Si a bonæ fidei possessore) Hanc *l. explicat Theophil. in tit. de diuis. stipul. Instit.* in princ. vide scripta ad *l. 39. inf. de leg. 1.* C

L. 27. §. 1. Possidere) vide scripta ad princ. *tit. C. depos.*

Ergo & fructuum) Coniunge *l. 28. de verb. sig.*

§. *Sed & is qui, Quæ & ipsa in rem est)* Seu potius mixta, *l. 7. C. de petit. hered.* vide notata & scripta ad Rub. d. titulo.

L. 54. Inter officium) Obstat *l. vlt. in princ. sup. de inoffic. testam.* vbi certa est ab Accursio solutio tradita. vide notata ad l. vlt. & scripta ad *l. 5. §. qui accus. de his quibus vt indig.*

L. 61. Minicius) Obstat §. *cum ex aliena, Instit. de rer. diuis.* Dicendum; Minicium & Iulianum Sabinianos fuisse, & in eo a Proculianis discessisse, quorum opinio recepta est. Minicius hic vixit temporib. Traiani, vt docet *l. pen. sup. de fer.* vide scripta ad *l. 24 in fin. de leg. 1.* D

L. 65. Emptor: si minus in fructibus) vide scripta ad *l. 2. C. de resc. vend.*

L. 77. Quædam mulier) Coniunge *l. ager, in fine de verb. sig.* vide scripta ad d. l.

Ab eo conduxit) At si ignorans rem suam quis conduxerit, sibi non præiudicat, *l. 20. C. de locato*, vide scripta ad eam.

De Publiciana in rem actione. Tit. II.

Hæc actio datur bonæ fidei possessori, qui amisit possessionem, nondum impleta vsucapione: nam si impleuerit, habet directam. Hæc autem est vtilis in rem, vide cap. 1. de præscript.

L. 1. *Ciuilem actionem) L. si creditore, de leg. 1.* vide scripta ad *tit. C de ædil. act.* E

Honorariam) vide notata & scripta ad *l. 26. §. 1. de leg. 1.*

L. *8. Fl. 7. §. si petenti mihi iusiurandum detulerit)* vt res tradita & caussa iurisiurandi, & post amissa restituatur, agitur Publiciana. vide scripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 11. *Si ego emi, §. interdum: Quo experiar)* Legendum, *quo pariat.* vide scripta ad *l. 26 ff. de verb. signif.*

L. 12. *Cum sponsus, §. in vectigalib.)* vide scripta ad princip *tit. C. de iure emphyt.*

In aliis prædiis) id est stipendiariis & tributariis.

§. *Publiciana, nondum anniculo)* Seruorum vsucapio olim fuit annus, ideo Publiciana competebat de seruo infante olim anniculo, quod est vestigium iuris antiqui. Ideo hic nondum anniculo, id est, nondum vsucapto. vide cap. 1. tract. de præscript.

§. *vlt. is qui momento)* vide cap. 1. de præscript.

L. 13. Quæcunque, §. vlt Qui a pupillo) Obstat *l. 30. ff. de verb. obl.* Dicendum, si scriptum sit pupillum vendidisse, non ideo videri tutorem auctorem fuisse, quia id verbum non significat. At verbo fideiussisse stipulatio significatur.

L. 14. *Papinianus: Quia per ignorantiam)* Actionibus bonæ fidei fere omnes exceptiones etiam non allegatæ insunt. In stricto iudicio qui non opponit exceptionem pacti damnatur, vt hic, ac in *l. 3. de rescind. vend.* exceptio pacti inest etiam non allegata.

Si ager vectigalis, vel Emphyteuticarius petatur. Tit. III.

B Legendum est, vt Flor. *id est,* Emphyt. pro, *Vel,* Similis interpretatio est in *l. pen. §. sup. qui satisd. cog. l. qui scit §. pen. inf. de vsur.* Et vtique Græci agrum vectigalem vertunt ἐμφυτευτικόν. vide scripta ad *princ. tit.* C. *de iur. Emphyt.*

L. 1. *Qui in perpetuum vocantur)* Differunt tamen a perpetuariis.

Conduxerunt a municipibus) In iure sola prædia ciuitatum vectigalia dicuntur, quod olim ea sola darentur in emphyteusin, vt probat hic locus, & *l. si domus, de leg. 1. l. si finita, §. si de vectig. de dam. infec.* vide notata ad eum §. & scripta ad princ. tit. C. *de iur. emphyt.*

L. *vlt. Si ad tempus)* Emphyteusis etiam temporaria est: differt tamen a locatione temporaria, quod emphyteusis quasi dominium tribuit, non locatio. emphyteusis est alienatio, *l. vlt. C. de reb. alie. non alien.* non item locatio. vide scripta ad princ. tit. 6. de iure emphyt. His adde, quod emphyteusis temporaria fit in plures annos, 10. vel 20. At conductio temporaria non excedit lustrum.

AD LIBRVM VII.

De vsufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur. Tit. I.

D L. *Ex 7. Ab eo relicta)* Legendum, vt Flor. *A re relicta*, id est, a re certa. Græci τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ἐκτεθείσας διαφορὰς: sic in *l. cum hi §. 1. sup. de transact.* vide scripta ad *l. 120. de leg. 1.*

L. *Locum §. vlt. vtilem actionem)* vide *l. 1. C. de interdict. & l. 11. inf. de præscrip. verb.*

Exempla, l. Aquilia) vide scripta ad *l. 110. inf. de verb. obligat.*

§. *idemque ait: Et si iussu)* vide scripta ad *l. vlt. C. per quas personas.*

L. *si pendentes §. si quid cloacarum)* Lege, *cloacarii*, vt Flor. Cloacarium est, quod confertur cloacarum purgandarum caussa.

Ob formam aquæductus) id est, ob structuram aquæductus tuendam & purgandam.

L. 42. *Si alij in fin. Ampliare legatum possumus)* Expressa voluntate.

L. 43 *Etiam partis mentio)* vide *tit. 24. Frag. Vlp.*

L. 56. *An vsusfructus) centum annis)* Resp. æstimatur ὡς μακροχρόνιος ἄνθρωπος. Sed obstat huic l. *l. 68. ff. ad l. Falcid.* vide solut. in notatis ad c. 1. & cap. 34. de præscript.

L. 58. *defuncta kal. mart. quibus pensiones)* Idem Macrobius lib. 1. cap. 10. Solennes etiam erant soluendis pensionibus kal. Iulij, *l. qui balneum, inf. qui pot. in pig.* vide scripta ad *l. 3. C. de loc. & cond.*

De vsufructu adcrescendo. Tit. II.

L. 1. *Si coniunctim)* Hoc articulo coniunctim significatur mixta re, & verbis coniunctio, vt & in tit. *C. de cad. tollen. & § si duob Inst. de leg* vide scripta ad *l. 16 ff. de leg. 3.*

§. 1. *Et putat ad alterum)* Obstat *l. Proculo, inf. de leg. 2.* Notandum, eam legem esse Celsi, qui sæpe ab aliis dissidet. vide notata ad *l. 1. in fin. inf. de reg. Caton.* Hac inre dissensisse Iulianum a Celso & Proculo id aperte indicat, quod in h. §. Iulianus respondet nominatim rationibus Proculi, quæ sunt in *d. l. & Proculo.* Nam vbi Celsus & Proculus aiunt, dominis serui non partes dominicas videri legatas, & ideo inter eos non esse ius accrescendi, id hoc loco fatetur Iulianus, sed ait non dominorum personam inspiciendam esse, sed serui. Serui vna est persona, ex qua induci potest ius adcrescendi: nam & legatarius si partem agnouerit, partem repudiauerit, nihilominus adquirit totum legatum. Sic, quia est vna serui persona, ex ea domini vtuntur iure adcrescendi. Hoc & Accursio suboluit. vide scripta ad *l. 16. inf. de leg. 1.* vide alios locos, in quibus Celsus a Iuliano dissidet in scriptis *ad l. pen. C. de condict. indeb.*

L. 2. §. vlt. Vsumfructum constitutum) Vt sint verbis tantum coniuncti.

L. 4. Quoties in duobus) Hæc definitio nunquam fallit.

L. 7. Si quis Attio) Obstat *l. pen. Lucius Titius testamento, de leg. 2.* vide solut. in notatis ad eam *l. & scripta ad l. 16. de leg. 1.*

Attio & heredibus) Obstat *l. Titia §. 1. de leg. 2. & l. plane §. si duobus, de leg. 1.* vbi dicitur heredi a seipso legari non posse. Nam hic omnibus heredibus legatum est, & Attio, & omnes heredes inuicem legato obstringuntur perinde ac si non adiecto Attio dixisset, omnibus heredibus meis fundum do lego, *l. ab omnibus, §. si Attio, de leg. 1* vide scripta ad *l. 17. §. vlt. de leg. 1.* & notata ad *d. l. Titia.*

In glossa initio. *Cum forte legauit a legatario)* Dolo. & sic repone: A legatario legari nequit, *tit. de singul. reb. per fideic. relictis, Instit.*

Vel a creditore coherede) Male: Nam ab omnibus relictum est legatum. Itaque nulli supersunt heredes, ex quorum persona valeat. Et, dele quæ sequuntur omnia vsque, (& secundum has.)

L. 8. Si mulier) vide scripta ad *l. 16. de leg. 1.*

Magis velle se matrem) Exemplum est apud Cic. in orat. pro Cæcinna.

Quando dies vsusfructus legati cedat. Tit. III.

L. 1. §. dies autem. seruo hereditario) vide scripta ad *legem 9. C. depos.*

Quibus modis vsusfructus vel vsus amittitur. Tit. IV.

L. 1. fundo vectigali) vide scripta ad *l. 3. C. de iure emphyt.*

L. 5. §. rei. Exstinguitur) Quia desiit esse domus.

§. vlt. Rem mutari) Quia iam domus fit, non area.

L. 8. Si villa) vide scripta ad *§. qui fundum l. si fundum sub cond. de leg. 1.*

Villa fundi accessio) Interdum tamen fundus est accessio villæ, *l. 10. ꞇ. eod.*

L. 10. Si fundus villa fuit accessio.) vt cum quis minus arat quam verrit. Plin. lib. 18. cap. 6. *Erat censorum castigatio hac, minus arare quam verrere,* quod fit, cum fundus caret villa. vide scripta ad *§. qui fundum l. si fundum, sub cond. de leg. 1.*

§. agri: Inundatus) vide notata ad *l. 10. ꞇ. de per. & com. rei vend.* & scripta ad *l. 9. ꞇ. de verb. oblig.*

§. Si massa vsusfr.) alia est in proprietate legata ratio: nec enim interit legatum, si res ad sua principia redire potest, *l. quæsitum §. illud, inf. de leg. 3. l. in omnib. inf. de adq. rerum dom.* vide scripta ad *l. seruum filij §. si peculij, ꞇ. de leg. 1. & ad l. 22. illo tit.*

§. in nauis.) vsusfructum exstinctum) At quadriga legata si vnus equus sit mortuus, reliqui debentur, *l. peculium §. quadrigæ, de leg. 2.* vide notata ad eam & scripta ad *l. 21. de leg. 1.*

L. 23. Flumine vel mari) vide notata ad *l. 10. inf. de per. & com. rei vend.* & scripta ad *l. 9. ꞇ. de verb. oblig.*

L. 30. Exstinguitur) vide notata ad *l. mortuo boue de leg. 3* & scripta ad *l. 21. de leg. 1.*

De vsufructu earum rerum, quæ vsu consumuntur vel minuuntur. Tit. V.

L. 1. Senatus censuit) Huius scilicet mentio fit in variis iuris nostri locis, quos notaui ad fin. tit. 24. Frag. Vlpiani.

L. 5. §. 1. posse condici) actione in factum prætoria.

L. 8. veluti certi) Obstat *l. vbi §. fundi, de verb. oblig.* sed placet Accursij solutio, separandum esse vsumfructum pecuniæ ab vsufructu aliarum rerum: nam in vsufructu pecuniæ verum est, certum esse, quia ipsius proprietas videtur legata. Quare male Ferretus & eum sequutus Duarenus aiunt, legatum vsusfructus pecuniæ esse incertum, ideo hic dici veluti certum, id est, minus proprie certum. Nam veluti sæpe certum exprimit, vt in *l. precib. C. de impub.* dicunt etiam, legatum cautionis, quod in hac *l. dicitur, veluti incerti,* improprie esse incertum. quod est falsum, *l. 5. §. 1. sup.* vide scripta ad *d. l. vbi.*

Si vsusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur. Tit. VI.

Id est, de vindicatione vsusfructus. vide scripta ad *rub. C. si certum pet.*

L. 3. Qui possessionem duntaxat) Ex hoc loco colligitur, prætorem dominum non facere.

De operis Seruorum. Tit. VII.

L. 1. opera) coniunge *l. 5. ꞇ. de verb. sig.* vide scripta ad *l. eam.*

L. 3. In hominis) Obstat *l. 1. §. si vsusfr. ꞇ. ad leg. Falc.* Dicendum quod hic dicitur, eas esse in vsufructu, id dici comparatiue, non vere, propter vsum. In eo opera vsui similis est, quod sicut vsus indiuiduus est, sic & opera. vsufructui vero, quod locari potest.

De vsu & habitatione. Tit. VIII.

L. 4. Homini mediocri) Id est, pauperi.

§. vlt. in fi. Pomponius ait) lib. 5. ad Q. Mucium. vide *l. 3. de verb. obl.*

L. 8. Pomponius lib. 5.) ad Q. Mucium.

L. 12. §. Sed & si pecoris) Ex h. §. appone exemplum ad *l. in testamentis, ꞇ. de diuers. reg. iur.*

L. 14. §. 1. denique si tibi fructus) Opponitur *l. 5. ꞇ. tit. prox.* vide notata ad eam.

L. 19. vsus pars) vide scripta ad *l. 72. inf. de verb oblig.*

Vsusfructuarius quemadmodum caueat. IX.

L. 1. §. Habeat autem, quarum prior) vide scripta ad *l. 38. §. si quis ita, inf. de verb. obl.*

L. 5. §. 1. Ergo & si fructus) Regulariter fructus non est sine vsu: accidit tamen interdum vt sit sine vsu, *l. per seruum §. vlt. sup. de vsu & habit. cuius legis §. denique* cum hac lege omnino pugnare putauit Budæus. vide scripta ad *l. 5. C. de cond. ind.*

L. vlt. cautio SC.) vide de hoc SC. varios locos notatos a me in titulo 24. Frag. Vlp. in fin.

AD LIBRVM VIII.

De Seruitutibus. Tit. I.

L. *2. communium ædium seruitutem imponere)* nam hoc est alienare. vide scripta ad tit. *C. de commun. rer. alien.*

L. 4. per pacti vel doli exceptionem) vide scripta ad *l. 56. §. qui ita stipul. in fi. de verb. obl.*

L. 9. cedatur vel relinquatur) Hæc lex loquitur de seruitute cessa, cum ait concedatur: & delegata, cum ait relinquatur. Sed ei obstat *l. si via, ꞇ. tit. de seruit. rust. præd.* Dicendum est, quod & in aliis omnibus locum habet, cum seruitus legatur per vindicationem, vt hic, electionem esse heredis, qua parte fundi seruitutem constituat, cum per damnationem, vt in *d. l. si via,* heredis.

Potuit autem vtroque modo seruitus relinqui, vt & vsusfructus, vt docet Paulus lib. 3. Sent. tit. de *leg.* §. *vlt. Instit. eod. tit.* Potuit etiam sinendi modo. vide scripta ad *l.* 13. *de leg.* 1.

Per quamlibet eius partem) Hoc Cic. pro Cæcinna esse ait ex 12. tab.

Ciuiliter modo) Et vero hoc casu satius erit huius iuris coercendi caussa, certa parte viam constitui voluntate heredis aut legatarij, cui competit actio pro genere legati.

L. 17. via, itineris, actus, aquaeductus) citatur hic Pomponii locus in §. *ex iis igitur l.* 2 ỹ. *de oblig.* quam huic *l. opponunt.* vide scripta ad *d.* §. *ex iis.*

Vsus eorum indiuiduus) Et hac ratione seruitutes dicuntur indiuiduæ, quia seruitutes consistunt in vsu, vsus est indiuiduus. Ergo & seruitutes. vide scripta ad *l.* 72. ỹ. *de verb. obl.*

L. 18. *Papinianus)* hæc lex, vt & *l. legatum* §. *vlt. & l. si seruus Titij, inf. de leg.* 3. hoc dicit, heredem acquirere dominium rei legatæ per aditionem. Obstat *l.* 3. §. *si rem* ỹ. *de leg.* 3. *& l. seruo legato, in princ. de leg.* 1. *& l. a Titio, inf. de furt. & l. legatum, inf. de leg.* 2. *& l. si seruus legatus inf. de nox. act. & l. peculium* §. *sed si creditor, inf. de pecul.* Vbi dicitur, rei legatæ dominium recta via transire ad legatarium, nec videri vllo momento fuisse apud heredem. Sed statuenda est differentia inter genera legatorum & actiones. Legata per vindicationem legatario ea agnoscenti statim acquiruntur iure dominij, & recta via in legatarium transeunt. de eo genere est *d. l.* 3. cum similibus ceteris. Hæc legata si agnoscantur, nunquam videntur fuisse heredis: & ideo per aditionem non fit confusio ex parte heredis. Eadem ratione re legata suscepta legatarius quasi nouus dominus habet actionem furti, etiamsi eius possessionem non adprehenderit. At legata damnationis heredi adquiruntur per aditionem, & ideo tunc fit confusio ex parte heredis. Eorum legatorum dominium acquirit legatarius per traditionem heredis, non per agnitionem, & ideo cum res ita legata est, ea subrepta antequam esset tradita, legatarius non habet furti actionem, quia nec dominium habet, nec possessionem. vide scripta ad *l.* 38. §. *si legatus, inf. de leg.* 1. & notata ad *l. is cuius* §. *vlt. inf. de furt.* Sic differentia est inter actionem & vindicationem. Vindicatio non adquiritur ignoranti legatario, nisi agnouerit: at actio ex testamento adquiritur etiam ignoranti. Verum hodie ex constit. Iustin. omnes legatarij & fideicommissarij dominium & vindicationem acquirunt ab adita hereditate, si non repudiauerint.

L. *vlt. Si intercedat)* Florent. hæc lex est 1. tit. prox. *de seruit. vrb. præd.*

De Seruitutibus vrbanorum prædiorum. Tit. II.

L. 5. *Inuitum)* Inuitus est alias, qui palam dissentit, id est, qui dicit, non volo. non volens est, qui tacet, *l.* 3. *de reg. iur.* Alias corrigit. vide scripta ad *l. regula*, ỹ. *de iur. & fact. ignor.*

L. 8. *Parietem)* hæc lex significat alterutrum sociorum non habere actionem, per quam intendat, ius sibi esse reficiendi aut demoliendi parietem communem inuito socio.

L. 11. *Qui luminibus)* hæc lex explicanda est ex Nou. Zenonis in princ περὶ καινοτομιῶν, vbi constituitur, posse vicinum, qui ædificium vetus reficit, seruata pristina forma, auferre vicino prospectum & lumen: si non seruat antiquam formam, non potest nisi intermisso spatio legitimo.

L. 14. *Imperatores intermisso legitimo spatio)* id est, spatio duorum pedum & semisse, quod spatium legibus 12. tab. erat constitutum inter ædes, vt scribit Pomponius Festus. Hoc spatium dicebatur sestertii pedis auctore Meciano.

L. *Lumen. interest inter lumen & prospectum)* Lumen ingreditur, prospectus egreditur. Ideoque Zeno eleganter differentiã constituit inter fenestras παρακυπτικάς, quæ fiunt prospectus caussa, & φωταγωγούς, quæ fiunt luminis caussa. In Nou. Zenonis περὶ καινοτομιῶν.

L. 19. *Fl.* 20. §. *si sublatum: vtilitas exigit)* Vtilitas opponitur stricto iuri, vt in §. *recte, Instit. de mand.* & ibi Theoph. vide scripta ad *l.* 11. *de præsc. verbis.*

L. 40. *Eos qui, pariete communi)* Legendum, *pariete cæco.* Est autem cæcus paries qui fenestram non habet. Sic Varro cubiculum cæcum vocat.

L. vlt. §. *vlt. quatenus stillicidii)* id est, iuxta rectitudinem stillicidij.

Ianuam in publico aperuit) id est, parietem aperuit ianuæ in publico faciendę caussa, qua in publicum egrederetur, non cuius fores in publicum pellerentur, vt Duarenus putat cap. 32. lib. 1. Anniuers.

De Seruitutibus rusticorum prædiorum. Tit. III.

L. 4. *pratoris)* vide notata & scripta ad *l.* 39. §. *si quis alicui, inf. de leg.* 1

L. 6. §. 1. *lapidis eximendi)* Hic seruitus lapidis eximendi est prædialis, & transmittitur ad heredem. Alias est personalis, & tunc non transmittitur ad heredem. vt in *d.* §. *si quis alicui.* vide scripta & notata ad eum locum.

L. 19. *si vnus)* Ergo stipulatio seruitutis in dando consistit contra Accurs. in *l.* 2. §. 1. *de verb. obl.* vide scripta ad *d. l.* 2. §. *item si.*

Nec ei dari potest) Obstat §. *ex iis l.* 2. ỹ. *de verb. obl.* vide scripta ad eum §.

L. 26. *per quam partem)* Obstat *l.* 9. *de seruit.* hic per damnationem res legata fuit, illic per vindicationem. vide notatis ad *d. l.* 9.

L. 37. *vsum aquæ personalem)* vide scripta & notata ad d. §. si quis alicui.

Communia prædiorum tam rusticorum quam vrbanorum. Tit. IV.

L. 1. *nemo enim potest seruitutem adquirere)* hæc *l. non loquitur de stipulatione seruitutis, sed de acquisitione.*

L. 5. *proprium)* huic *l. coniungi debet l fundus, inf. de contr. empt.* vt monent inscriptiones. Ceterum vtrique obstat *l. si mihi & Titio* 110. *ff. de verb. oblig.* vide solut. in notatis ibid.

L. *vlt. quo dare facere)* Ergo stipulatio seruitutis in dando consistit contra Accursium in *l.* 2. §. 1. *inf. de verbor. obl.* vide scripta ad d. l. 2. §. Item si in facto.

Si seruitus vindicetur, vel ad aliũ pertinere negetur. Tit. V.

L 1. *Sepulchra autem)* coniunge *l. rei* 23. *de verb. sig.* vide scripta ad *l.* 5. *illo titulo.*

L. 4. §. *si fundus)* hic §. non loquitur de actione ex stipulatu, sed de actione confessoria. Hic quæritur de iure, & ideo iudex sententiam dicit non personæ, sed prædio. Iudex seruitutem non constituit, sed eam, quæ est, declarat, & ideo victoria vnius prodest ceteris heredibus, vt & condemnatio nocet. Aliud est in actione ex stipulatu quod Bart. vidit, in quo iudex personæ dicit sententiam, non prædio. vide scripta ad *l.* 2. §. *ex iis, inf. de verb. obl.*

L. 6. §. *si ædes: excepto vsufructu)* verior huius §. sensus est, vt sit etiam excipienda seruitus oneris ferendi. Et recte lib. 58. Βασιλικῶν tit. 5. coniunctim excipitur vsusfructus & seruitus oneris ferendi his verbis: πάντης περὶ τοῦ φέρειν τὰ βάρη τῦ γείτονος, καὶ τῆς χρήσεως τῦ καρπῦ, vide scripta ad *l.* 85. ỹ. *de verb. obl.*

L. 8. *actio contraria)* ἀντιθετική. vide scripta ad *l.* 5. *in fi. C. de pig. act.*

L. 10. *si quis diuturno vsu.)* diuturno vsu, longo vsu acquiruntur seruitutes. Is vero est 10. annorum. vide cap. 26. de præscript.

AD LIBRVM IX.

Ad l. Aquiliam. Tit. II.

LEx 2. *Longe magis bestiæ*) feræ.

Elephanti autem) vide scripta ad Ini. tit. 19. Frag. Vlp.

L. 8. perperam) id est, parum apte, ἀσέμνως.

L. 11. §. legis autem Aquiliæ. Hero competit.] Flor. *Ero.* Sic etiam est legendum, Herus in *l. pen. §. pater, inf. de castr. pecul.* vide notata ad eam.

L. 12. ad exemplum legis Aquiliæ actio) id est, vtilis actio. vide scripta ad *l. 1. C. de pecul. & ad l. 11. inf. de præscr. verbis.*

L. 13. §. si seruus, Dominus ergo) Græci legunt domina. vide scripta & notata ad *l. 9. C. depos.*

L. 21. In eo anno) vide caput 20. de præscript.

Annus autem) vtilis qui constat 365. diebus, *l. 52. inf. eod.*

L. 23. §. idem Iulianus si institutus) vide scripta ad *l. 85. §. vlt. ¯j. de verb. obl.*

In æstimationem hereditatis) Obstat *l. turpia §. sed & serui, inf. de leg. 1. & l. 8. §. pen. de condit. instit.* Dicendum hic, seruum decessisse post mortem testatoris, atque adeo illo tempore, quo debuit manumitti. Illic ante mortem testatoris. adferunt aliam solutionem quam Græci sequuntur in 60. Βασιλ. nempe in h. lege seruum fuisse occisum ab alio, a quo heres indemnitatem consequi potest lege Aquilia. Itaq; damni nihil facit, etiamsi dicamus conditionem defecisse. In aliis ll. seruus fato suo functus est, quo casu indemnitatem ab alio seruus non potest consequi. Itaque ei hoc casu consulimus vt fingamus impletam. Prima verior est, cum in illis ll. nomine mortui veniat quodammodo occisus. vide scripta ad *d. l. 85.*

§. Si infans nondum anniculus) Hic Græci vertunt ἑπταετίς. spectatur videlicet finis infantiæ: nam infans est qui nondum compleuit an 7. vide scripta ad *Rub. de verb. obl.*

§. hanc actionem, sed in heredem) vide scripta ad tit. *C. ex delict. def. in quant. her. conu.*

§. hæc actio aduersus negantem) ceteras actiones quæ inficiatione duplantur. vide in notat. & scriptis ad *l. 4. C. de condict. indeb.*

L. 27. §. inquit lex ruperit ahenam) Recte Græci vertunt ἀγρώστην. vide scripta ad *l. 8. C. de loc.*

§. Sed & si quis: sufficit Aquilia actio) quoniam hæc effusio frumentum corrumpit.

§. Si quis de manu: damni iniuriæ esse actionem) vtilem.

In factum dari posse actionem ait) id est, vtilem Aquiliam.

L. 29. §. magistratus municipales) coniunge *l. 12. sup. de iurisd.* vtraque pertinet ad l. Aquil. Sicut magistratus municipalis tenetur Aquilia, si res pignori captas corruperit, aut animal fame necauerit, hoc §. ita & si seruum occiderit iure magistratus, *l. 12. de iurisd.* quia iniuria occidit, cum tantum habeat modicam coercitionem. vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisd.*

L. 30. §. si quis alienum: damnum iniuria dare) adde, sed vti.

L. 41. Eo tempore quo) vide scripta ad *l. pen. C. de ll. Flor. 40.*

Ad suspicionem iudicem adducam) Ad suspicionem iudicem adducere est rem probare argumentis. vide scripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & iur.*

L. *ob id quod actione quod vi*) id est, interdicto, *l. actionis, inf. de oblig. & act.*

L. 45. Fl. 44. Leuissima culpa) vide scripta ad tit. C. *de commod.*

L. Scientiam §. qui eum, Vim enim vi defendere omnes

A *leges omniaque iura*) Sic Poeta, *Armaque in armatos sumere iura sinunt.*

L. 52. Fl. 51. §. æstimatio. anno proximo) vide cap. 20. de præscript.

CCCLXV. dieb. vide notata ad *l. 4. §. Stichus, inf. de statulib.*

L. leges Aquil.) Obstat *l. arbitrio §. vlt. sup. de dolo.* vide solutionem in notatis ad eam l. & scriptis ad *l. cum res legata §. sed si Stichus, inf. de leg. 1.* & notatur ad *l. prox. infra.*

L. 55. Stichum aut Pamphylum) Sciendum est, seruo occiso dari actionem legis Aquil. domino, & fieri condemnationem in id, quanti seruus eo anno retro plurimi fuerit. vide scripta ad d. §. *sed si Stichus.*

Promisi Titio) Electio est in ea

B *Stipulator Stichum*) Qui vilior est.

Ante moram occidit) Non sum ideo liberatus, quoniam Pamphilus superest, quem necesse habeo dare. Verum de Sticho occiso agam aduersus illum Aquilia. At quanti fiet æstimatio? An quanti fuit Stichus, puta 10. an vero quanti est Pamphilus, quem necesse habeo dare, id est, xx? Et hoc verius est. Quia si Stichus non fuisset occisus, pretiosiorem non dedissem.

In hunc tractatum) In superiori autem tractatu præcedentis legis, differt.

Quem necesse habeo dare) Hoc ideo, quia solus Pamphilus superest, quem dare necesse habeo: solus est in obligatione. Verum possem offerre æstimationem Stichi, quia mortuus est sine culpa mea, atque ita retinebo Pamphilum, & l. Aquilia non consequatur plus quam decem. vel opposita compensatione contendam me esse liberatum occiso Sticho.

C *Decesserit sine mora*) Idem prorsus erit si post moram: nam supererit petitio Pamphili. Eadem erit æstimatio legis Aquiliæ. Cur ergo ponit ante moram occisum Stichum? Dicendum hanc l. esse coniungendam cum præcedenti, ex quibus apparebit multum interesse, vtrum quis promiserit Stichum tantum, an vero Stichum & Pamphilum. Nam si Stichum promiserit tantum, & eum stipulator occiderit ante moram, tenetur Aquilia. quod non videtur dicendum: quia heres nihil damni facit cum liberatur, tenetur tamen Aquilia. Nam quia occidit ante moram, voluit iniuriam debitori inferre. Si extraneus, Aquilia non tenebitur: non debitori, quia is damni nihil fecit: non etiam stipulatori, quia non est idem, sed tenebitur de dolo, *l. arbitrio §. vlt. sup. de do-* D *lo*, quæ sic concilianda est cum *l. prox. supra*, vt notant Græci lib. 60. Βασιλ. tit. 3. ἐκεῖ μὲν ὁ ἐξωτικὸς ἐφόνευσεν. ἐνταῦθα δὲ ὁ ἐπερωτήσας, id est, *Illic Extraneus occidit, hic stipulator.* Sed si quis promiserit Stichum aut Pamphilum, nihil differt extraneus a stipulatore. Et h. e. quod ait. ¯j. In hunc tractatum nihil differre: in superiore, differt. Ergo siue extraneus, siue stipulator occiderit, competit semper Aquilia. Differunt etiam post moram: Nam cum promisi Stichum aut Pamphilum, Sticho post moram occiso, siue extraneus occiderit, siue stipulator, competit Aquilia. At cum Stichum tantum, & eum occidit post moram, creditor non tenetur Aquilia, extraneus tenetur.

Pluris fuisse videbitur.) Quia verum est, datione Sti- E chi quandoque eo anno potuisse seruari Pamphilum, ergo semper æstimabitur 20.

De iis qui eiecerint, vel effuderint. Tit. III.

L. 5. §. hæc autem actio, In heredem vero non) vide scripta ad tit. *C. ex del. def. in quant. hered. conu.*

Sed nec heredi) Iure hereditario, sed iure populi.

§. Hoc edictum superioris portio est) Id est, superiori simile, *l. vlt. inf. de cond. cau. dat.*

De noxalibus actionibus. Tit. IV.

L. 2. §. 1. Nam in lege antiqua) Sic in *l. 1. C. de except. seu præscript.*

L. 40. Cum legatario qui legatum agnouerit, furti) Ob-

stat *l. Papinianus 18. sup. de seruit. l. si seruus Titij*, *& l. legatum* §. *vlt. inf. de leg.* 1. Vide solutionem in notatis ad *d. l. Papinianus*, & scripta ad *l. 38. si legatum, de leg. 1.*

L. 42. §. *hæ actiones perpetuæ sunt)* Nisi principalis actio sit temporalis, vt actio vi bon. rapt. vide scripta ad *d. l. 7. C. quod cum eo.*

AD LIBRVM X.

Finium Regundorum. Tit. I.

LEx 1. *Finium)* Huius legis sensus est: finium regundorum actio habet petitiones personales, licet rem vindicet. vide scripta ad *l. in tribus, sup. de iudic.*

In gloss. adiudicatione) Adde, Sic *l. aliud est fraus*, §. *vlt. infra de verb. sig.*

L. 8. §. *vlt. Subiectis locis)* Hinc inductus videtur inspectionis rei litigiosæ mos, *cap. 2. extra de libel. obl.*

L. 10. *Duplex ius)* vide notata ad *l. 2. inf. comm. diuid.* & scripta ad *d. l. in tribus.*

L. 11. *In finalibus quæstionibus)* Id est, cum agitur de finibus regundis.

L. 12. *Demonstratio confinium)* Legendum, *adfinium.*

L. 11. *In fin.)* Hoc responsum ad verbum sumserunt Impp. Diod. & Maxim. in *l. 2. C. e. tit.* Quare cum hoc coniungi recte poterit.

Vetera monumenta) Vide scripta ad *l. census, infra de probat.* quæ huc valde faciunt.

Et census) Id est libros & tabulas censuales, in quibus describuntur singulorum iuga & capita. In his libris etiam agri designati finibus, *l. 4. inf. de censib.*

Familiæ erciscundæ. Tit. II.

L. 1. §. *In familiæ erciscundæ iudicio)* vide not. ad *l. 2. ff. com. diu.* & scripta ad *d. l. in trib.*

L. 5. *In gloss. ab eo vel apud eum esse)* Adde rationes, id est, nuda corpora vni prælegata; quia plerunque magna quæstio est, apud quem heredem tabulæ manere debeant, vt in *l. 4. & 5. sup. eod.* vide scripta ad *l. seruum filij*, §. *eum qui, infra de leg.*

L. 13. *Alienationes)* idem est, in iudicio communi diuidundo. vide scripta ad tit. *C. de comm. rer. alienat.*

L. 18. §. *Sed & cum monument. præscriptis verbis)* Hic locus obiicitur ei, quod dicitur actionem præscriptis verbis dari tantum ex contractibus incertis. Hic enim nullus contractus est. vide solutionem in not. & scriptis ad rub. *de præscrip. verb.*

L. 21. Fl. 20. §. *Papin. Citra speciem leg.* vide scripta ad *l. 56.* §. 1. *ff. de verb. oblig.*

L. 23. *Flor. 22. Familia erc isc. iudicio eum teneri)* Opponitur *l. Lucius, inf. eod.* vide not. ad eam.

Cum extraneo conscio partitus sit) & sic partem tantum suam accepit.

L. *heredes*, §. *an eã stipulatio)* Obstat quod dicitur in fin. §. *ex iis, l. 2. inf. de verb. obligat.* vide notata, & scripta ad eum locum.

§. *In illa. In solidum)* Vide not. & scripta ad *l. 2.* §. *item si in factum, inf. de verb. oblig.*

§. *Idem iuris, obligatio diuidatur)* vide scripta ad *l. 1. C. si cert. pet.*

§. *Non tantum negotiorum gestorum actio ei non competit)* Non datur etiam pro socio, quoniam eos non voluntas coniunxit, sed fortuna. Non actio de communi ter gesto, quia talis nulla prodita est. Sed datur familiæ erciscundæ & communi diuidundo, *l. quibus casibus, ff. pro soc.* vide scripta ad *l. 5. C. pro soc.*

§. *Si incerto homine)* Incertum hominem legare, est legare hominem generaliter, indistincte, simpliciter, sine nomine, *l. 13. inf. de leg. 1.*

Non consentiendo) Quem eligunt. Ergo legatum fuit

A relictum per vindicationem. vide not. ad *l. nummis, inf. de leg. 3.* & scripta ad *l. 13. de leg. 1.*

§. *pen. Vt de euictione)* vide not. & scripta ad *l. 5.* §. *communes, inf. de verb. oblig.*

§. *vlt. Si pecunia)* Id est, certa quantitas. vide not. ad d. l. nummis, & scripta ad *d. l. 13.*

L. Cum putarem te heredem) Hic errabat in facto.

Ex caussa iudicati soluitur) Quæ inficiatione duplatur. vide scripta ad *l. 1. C. de condic. indeb.*

L. *Lucius. Si Lucius non amplius)* vide scripta ad *l. vlt. C. depos.* vbi est species similis.

Quam pro hereditaria portione) Obstat *l. Item Labeo, sup. eod.* vbi coheres tenetur familiæ ercisc. iudicio. Dicendum ideo teneri, quia cum initio totum habuisset, B postea dolo partitus est cum extraneo in fraudem coheredis. Idem non est in sociis, *l. verum* §. *si cum tres, pro soc.* vide scripta ad *l. vlt. C. depos.*

L. 39. *Ex parte* §. *seruo. cum erit annorum xxx.)* Testamento manumissus, vt & vindicta, minor xxx. annis ciuis Romanus non fiebat, & ideo his, quod ciues Romani fieri cupiebant, sic testamento libertatem dabant: Liber esto, cum erit annorum xxx. vt *hic & l. Aristo, inf. de manum. test. l. vlt. inf. de reb. dub. l. si quis ita* §. *vlt. inf. de statulib. Vlp. in Fragm. tit. 1. & tit. 3.* Quod locum habet in eo, qui testamento manumissus est, non in eo qui censu. vide scripta ad *d. l. vlt. de reb. dub.* Adde Theoph. ad §. *libertinorum, Instit. de libert. & l. 1. C. comm. de manumiss.*

L. 44. *Inter coheredes* §. *si coheredes ei qui abfuit)* vide scripta ad tit. *de com. re. alienat.*

C §. *Qui familiæ erciscundæ, & communi diuidundo & finium regund.)* vide not. ad *l. 2. inf. comm. diuid.* & scripta ad *l. in trib. sup. de iudic.*

Ideo iurare debent) Hæc verba Triboniani sunt: nam iusiurandum hoc de calumnia primus induxit Iustinianus. Ante Iustin in certis quidem caussis exigebatur iusiurandum de calumnia, vt qui exigebat cautionem, aut iusiurandum, aut cautionem noui operis caussa, qui quē ex municipio in litem vocabat iurandi caussa, qui rationes aut instrumenta edi volebat, qui aliquid exhiberi postulabat. At Iustinianus induxit, vt vterque actor & reus in initio litis iurent de calumnia. Actorem calumD niæ caussa litem non mouere, Reum se calumniæ caussa non inficiari: item vt aduocati iurati caussam agant, itemque litigatores & iudices, *l. 2. C. de iureiur. propter calum.* §. 1. *Instit. de pœn. temere litig.* vbi adiecit, satius esse id iusiurandum initio litis præstari, nec repeti *Nou. 49. & 50.*

Litem intendere) Actor.

Inficias ire) Reus.

§. *Quod ex facto)* Vide scripta ad *l. 2.* §. *item si in facto inf. de verb. oblig.*

Habebunt fam. erc.) Vide scripta ad *l. 4.* §. *Cato inf. de verb. oblig.*

L. 49. Qui erat heres) Cum hac *l. coniungenda est, l. quoties, inf. de præscrip. verb.* Et ex hac ad illam addendum exemplum. Hic namque species proponitur, in qua defecto iudicio fam. erciscundæ dari oportet actionem E vtilem aduersus coheredem. Ea vero erit in factum. Aliud exemplum est in *l. 11. de præscript. verb.* Vide scripta ad eam.

Communi diuidundo. Tit. III.

L. 1. Magis ad personales) Magis hic sumitur θετικῶς. Nam iudicium pro socio non pertinet ad communium rerum diuisionem. Sic etiam accipitur in §. *is quoque, Instit. quibus modis re contr.* & in *l. 12. de aur. & argen. leg. & l. 6. de leg. 1. ff.* vide scripta ad *d. l. 6. & obseru.*

L. 2. *Nihil autem)* De principio huius l. vide fuse scripta ad *tit. C. pro socio.*

§. *In tribus)* Hic §. repetitus est in *l. in tribus, sup. de iudiciis.*

Duplicibus iudiciis) Hæc iudicia ideo duplicia dicun-

ta:, quia in eis vtriusque litigatoris par est conditio, nec se quisquam præcipue dicit actorem aut reum, sed quisque est actor & reus, *l. 10. sup. fin. regund. l. 8. §. in familiæ. l. inter coheredes, sup. famil. ercisc.* Et ob id etiam mixta dicuntur, quia confusæ sunt personæ actoris & rei, *l. actionis verbo, inf. de oblig. & act.* In his tribus iudiciis vterque vindicat, & ab vtroque vindicatur vicissim. Sunt quoque in his iudiciis mutuæ portiones & præstationes personales. Nam hæc tria iudicia sunt tam in rem, quam in personam, & ea quoque ratione mixta dicuntur, *§. quædam, Inst. tit. de actionibus.* Actio fam. ercisc. est in rem, & in personam. Nam ex actione partim rei, partim pecuniæ fit adiudicatio. Vel quia per eam actionem rem vindicamus, cuius ex parte domini sumus. Item per eam actionem intendimus nobis dari oportere, puta si nobis bona fide sumptus facti sunt in rem hereditariam. Idem in ceteris iudiciis dicendum. Eiusdem generis est interdictum vti possidetis, & vtrubi, *d. l. actionis verbo, l. 2. inf. de interd. l. 3. §. 1. infra vti possidetis, §. pen. Instit. de interdictis.* Alia iudicia sunt simplicia. In eis vnus præcipue actor est, alter reus. Ob hoc fit vt procurator datus ad illa tria iudicia, duplicem cautionem præstet, vnam de rato quasi actor: alteram de iudicato soluendo, quasi reus, quoniam videtur datus ad agendum & defendendum, *l. si defunctus §. vlt. sup. de procur.* Eandem quoque ob caussam fit, vt vterque duplex iusiurandum de calumnia subeat, *l. inter coheredes §. qui familiæ, sup. fam. ercisc.* Sed cur duplex cautio exigitur, cur duplex iusiurandum? cum forte lis dirimatur, & statuatur quis sit actor? *l. sed cum ambo, sup. de iudic.* Dicendum, hæc iudicia posse duplicia esse. Vterque vindicat, & ab vtroque vindicatur: & hoc fors non potest mutare, quia in illis sunt mutuæ petitiones. Sed sors adhibetur ordinandæ tantum litis caussa, vt sciatur quo ordine caussa agenda sit. Prior aget qui prior prouocarit. Ceterum harum actionum effectus duplex est.

L. 6. Agi poterit vtili) Vide scripta ad tit. *C. pro socio.*

§. Idem scribit. si is pigneratitia exceptione) Pigneratitia exceptio est, si quis agenti in rem debitori obiiciat caussam pignoris, vide scripta ad *l. 10. C. de pig. act.*

L. 7. *§. inter prædones. nec si vi aut clam*) Legendum, *nec si clam*, vt Flor. Nam qui clam possidet, prædo non est, qui vi, prædo est.

Precaria,) id est, possessio.

L. 10 §. vlt. Et de euictione) Vide scripta ad *l. 5. §. communes, inf. de verb. oblig.* & notatur ibidem.

L. 14. Si conueniat. pactum nullas vires) Nam pactio de indiuiduo vinculo communionis, seuerior est, propter discordias, quas excitat communio, *l. cum pater §. dulcissimis, de leg. 2. l. in re communi, sup. de seruit. vrb. præd.* vide scripta ad *l. 2. C. de iure emphyt.*

L. 19. §. Iudex. S. C.) Quo cautum est, ne serui fugitiui vendantur aut donentur, quod Sc. factum fuit Alexandri temporibus, Modesto & Probo Conss. vt docet *l. 1. de ser. fugit.* Cuius sententia exponitur in *l. 2. & 6. ad l. Fab. de plag.*

L. 20. Ad edictum) Flor. *ad delictum*. recte. Sic & libri scripti. vide scripta ad tit. C. *de condict. ob turp. causs.*

Motu) Id est, iracundia.

Villa diruta est) Hoc & in aliis omnibus caussis iudex faciebat ob contumaciam. Cic. 1. Philip. Itaque iure quidem contumax coercetur pignoribus, & mulcta extra ordinem, tum etiam motu iudicis ædium disturbatione.

L. 23. Aut certe actionem) *Aut*, hoc loco corrigit.

Ad exhibendum. Tit. IV.

L. 3. §. Item si optare) vide scripta ad *§. vlt. l. 4. inf. de leg. 1.*

§. Ibidem subiungit) vide scripta ad *l. 5. in fin.* C. *de pig. act.*

In directum iudicium) id est, in rem.

L. 7. §. Si quis cum iudicij. Quamuis sit) Quamuis cor-

A rigit. vide scripta, & not. ad *l. 75. §. qui vero, inf. de verb. obligat.*

L. 9. §. Glans. Tertio quoque die) vide c. 5. de præscrip.

AD LIBRVM XI.

De interrogationibus in iure faciendis, & interrogatoriis actionibus. Tit. I.

LEx 1. *Est autem interrogatio*) Sensus est: Heredes debitoris tunc tenentur pro portionibus hereditariis, si agitur in personam, non in rem, & ita si certum petatur. Actio autem si certum
B petitur est actio non solum certæ pecuniæ creditæ & numeratæ, sed & cuiuslibet alterius rei creditæ. Vide scripta ad Rubr. *C. si certum pet.*

Quæ ex parte aduersarius) Vide scripta ad *l. 1. C. si certum pet.*

L. 5. Ad deliberandum tempus impetrare debet) Arbitrio prætoris. vide cap. 35. de præscript.

De Seruo corrupto. Tit. III.

L. 4. Vtili lege Aquilia) id est, actione in factum vtili.

L. 13. In heredem) Vide scripta ad tit. *C. ex del. def. in in quan. her. con.*

De fugitiuis. Tit. IV.

L. 4. Is qui fugitiuum) vide *l. 1. ff. de verb. signific.*

§. 1. *Intra 20. dies*) vide cap. 9. tract. de præscript.

De aleæ lusu & aleatoribus. Tit. V.

C In aleatores olim fuit actio in quadruplum. Ascon. in diuinat. Et fuit aleatorum turpe nomen. Ammian. lib. 28. vide scripta ad *l. 5. C. quod cum eo.*

L. *vlt. §. competit repetitio*) vide cap. 32. de præscript. Hanc repetitionem Anatolius notat tolli præscriptione 50. an. Vide etiam scripta ad *l. 5. C. quod cum eo.*

Si mensor falsum modum dixerit. Tit. VI.

Ex hoc edicto datur actio in mensorem, qui falsum agri modum dixit.

L. Si mensor. Sed nec dari vtilem) Quia casus hic est dissimilis, quoniam verum modum renuntiauit.

De Religiosis & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat. Tit. VII.

L. Ossa §. 1. Modica tamen) Nam prætor vrbanus grauem coercitionem in merum imperium non habet, sed tantum modicum; itemque pignoris capionem. Et ge-
D neraliter omnia, sine quibus iurisdictio exerceri non potest. Vide scripta *ad l. 1. sup. de iurisd.*

L. liberum) Hanc *l. sic Græci redigunt in summam.* Hæc actio nec heredi datur, nec in heredem. Vide scripta ad tit. C. *ex del. def. in q. her. conu.*

In gloss. videntur.) Dele totam & dic. Imo Iurisconsultis, & hæc lex loquitur de funeraria, non de hac actione.

L. 22. *Ex dote quæ*) Vide not. ad *l. 51. ff. solut. matrim.*

L. 31. §. vlt. non est annua) Loquitur de actione funeraria, non de illa, quæ datur prohibito mortuum inferre. vide scripta ad tit. C. *ex del. def. in q.*

L. 32. §. 1. Labeo ait) Vide not. & scripta ad *l. si inter, ff. de reb. dub.*

E *L. 34. Interim heres*) Tunc religio locum non occupat, *l. si fundus, inf. de cond. & demonstr.* Quod verum est, nisi heres ipsum testatorem intulerit, cum non esset opportunior locus: nam tunc fit locus religiosus, & tenebitur tantum heres ad pretium fundi, *l. quid ergo, sup. de leg. 1.* Vide scripta ad *l. si fundum sub conditione. in princ. & §. pen. ff. de leg. 1.* Adde *l. 4. in fin. sup. eod.*

L. 43. Sunt personæ) Vide scripta lib. 3. Obser. c. 22.

Insuperhabemus) id est, negligimus. De hoc verbo vide notata ad *l. 2. C. si omiss. sit causa testamenti.* & scripta ad *l. 3. & 17. inf. de his quibus vt indig.* & lib. 3. Obser. cap. 22.

De

De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando.
Tit. VIII.

L. 5. Si propius) Explicanda est hæc lex ex lib. 2. Ciceron. de ll. quo loco docet, eum, qui sepulchrum ædificat iuxta ædes alienas, relinquere debere 60. pedum interuallum.

Nullam habet actionem) Actionis verbo hoc loco interdictum continetur, vt in *l. actionis*, ℐ. *de obl. & act.* traditur.

AD LIBRVM XII.

De rebus creditis, si certum petatur, & de condictione.
Tit. I.

Ad Rubricam.

DE *reb. creditis)* Hic tit. non est generalis, vt nec tit. de iudiciis sup. Cur enim secundæ & tertiæ parti generalem potius tit. præponas, quam aliis. Præterea hic tit. nihil ad tit. sequentes aut condictiones pertinet. Hæ condictiones sunt ex bono & æquo, non ex contractu, *l. contra* §. *vlt. l. rerum* 1 ℐ. *rer. amot. l. indebiti, l. hæc condictio, l. in summa,* ℐ. *de cond. indeb.* Vide not. ad tit. *de iudic.*

Si certum petatur) Certum, id est, certa pecunia vel res alia quæuis certa. Vide scripta ad Rubr. *C. si cert. pet.* Actio si certum petat. est actio numeratæ pecuniæ & creditæ. Vide not. ad *l. 1. C. de except. seu præscr.* Hoc probatur ex *l. 1. ff. de cond. triticaria.*

In gloss. Si certum, id est, mutuum) Mutuum, id est, mutua pecunia, *l. 1.* ℐ. *de condict. triticaria.*

De Condictione) id est actione ex mutuo.

L. 1 §. 1. credendi generalis appellatio) Hic tit. de reb. creditis generalis est, non quod complectatur totam hanc tertiam partem Digestorum, sed quod sub eo prætor exposuerit certi condictionem, quæ ex omnibus contractibus datur, *l. certi*, §. *quoniam*, ℐ. *eod.* quæ his verbis significatur, *Si certum petatur, l. 1. sup. de interrog. in iure fac.*

Sub hoc tit. prætor) Dicendum, in edicto perpetuo fuisse propositum specialem tit. non generalem de reb. creditis si certum petatur & de condictione, sub quo edixit prætor de certi condictione ex variis contractib. Item de cōmodato nonnihil & de pignore. Itē de speciali condictione quæ ex mutuo datur. Edicti verba non habemus. Vide scripta ad init. tit. *de iudic.* ℐ. *& ad Rubr. C. si certum pet.* De mandato, emptione, locatione, & quæ hac tertia parte continentur, non dixit tractari.

L. 2. Aut commodatum erit) Recte Agrœtius Grammaticus: *commodamus amico pro tempore hanc ipsam rem recepturi, mutuo damus quam recipi necesse non est.* Vide scripta ad init. *tit. C. de commod.*

§. *1. In creditum ire)* De huius verbi significatione vide scripta & not. ad *l. in nauem*, ℐ. *locati.*

In genere suo) Vide scripta ad *l. 54.* ℐ. *de oblig.*

Functionem recipere) id est, permutationem recipiunt, *l. si certos* ℐ. *de leg. 1.*

Quod de meo tuum) Nam de re aliena mutuum non consistit, *l. si quis pro eo* §. *si nummos, de fideiuss.* cum aliis similibus.

§. *Item mutuum. Si nihil proficiscatur)* Vt si vir vxori post diuortium promittat dotem, mulier est creditrix, licet dos non interuenerit. vide scripta ad *l. 21. de verbor. oblig.*

§. *vlt. verbis quoque)* Sic Quintilianus lib. 4. *certam pecuniam peto ex stipulatione.*, vide scripta ad *l. 7.* ℐ. *de verb. obl.*

Veluti stipulatione) Sed & dictione dotis & iuramento liberti verbis credimus. vide scrip. ad *Rub.* ℐ. *de verb. obl.*

L. 4. §. res pignori data) vide scripta ad tit. *C. de condict. ex lege.*

A *L. 5. §. 1. Animaduerti deb.)* Præiudicium scil. vide scripta ad *l. 23. de verb. obl.*

L. 6. certum est) vide scripta ad *l. 74. de verb. obl.* & ad *Rubr. C. si certum pet.*

Quatenus mutua) Quatenus, id est, quia, *vt l. 14. de aqua & aqu. pl. arc.* Plinius 3. epist. *& l. 49.* ℐ. *de verb. obl.* vide scripta ad eam.

L. 8 in fin. Adpositum) Legendum, *Adquisitum.* vide scripta & not. ad *l. 58.* §. *si legatum de leg. 1.* vide & Duar. hic.

L. 9. Siue ex certo) Certi & incerti contractus qui sint notatum est ad *l. & vno* ℐ. *de acceptilat.* & initium tit. *de præscript. verb.*

Siue ex incerto) Incertum contractum hic intellige
B ἀνώνυμον, vt do vt des, *l. 1.* §. *debet, de constit. pec. l. & vno, de acceptilat.* vide scripta ad *l. 75. de verb. obl.*

Ante diem) Excipe casum *l. 1. C. de cond. ex lege.*

§. *Quoniam. Ex omnibus contractibus)* vide notata ad *l. 1. sup. eod.* & scripta ad *Rubr. C. si cert. pet.*

Et puto esse) Datur condictio ex numeratione. vide not. ad *l. 3. C. de contrah. & committ. stipul.*

§. *Item quæri: nulla sit stipulatio)* vide scripta ad *l. 7.* ℐ. *de verb. obl.*

§. *Si nummos: adquiri tibi condictionem)* hoc casu per liberam personam nobis directa actio quæritur, vt & in actione pigneratitia vide scripta ad *l. 38.* ℐ. *de verb. oblig.* & ad *l. 5. C. de condict. indeb.* & ad fin. *l. 1. C. per quas personas.*

C *Cum quotidie)* Vide scripta ad *l. 6. C. si certum pet.*

L. 11 Rogasti) Vide scripta ad *l. 8. C. si certum pet.*

Pecuniam mutuam factam) Pugnat vere Africanus in *l. qui negotia*, ℐ. *mand.* vide scripta ad *l. 6. C. si cert. pet.*

§. *vlt. Si dolo malo)* Vide scripta ad *l. 2. C. si cert. pet.*

L. 13. Accipientis non facit) mutuum contrahitur de re nostra, non de aliena.

Nascitur condictio) Ex consumptione. vide scripta ad *l. 2. C. si cert. pet.*

§. *vlt. Nam & si commune)* vide scripta ad *l. 54.* ℐ. *de verb. oblig.*

L. 14. Si filiusfam. contra SC.) vide scripta ad tit. *C. ad SC. Maced.*

L. 15. Singularia) Pugnat omnino cum hac lege Africanus in *l. qui negotia* ℐ. *mand.* Vide notata ad eum &
D scripta ad *l. 6. C. si cert. pet.* Tutius tamen est Vlpiani in hac l. sententiam sequi, quæ fictione & vtilitate nititur. Africani sententia nititur mero iure.

Circa pecuniam creditam) Propter crebrum eius vsum.

L. 17. Viaticum suum) Viaticum quid sit, notatum est in *l. si longius* §. *1. sup. de iudic.*

Extraordinario) Vtilis actio dicitur dari in *l. si longius*, §. *1. sup. de iudic.* Hic vero extraordinaria. Recte: Nam generaliter omnes vtiles actiones sunt extraordinariæ. vide scripta ad *d. l. si longius* §. 1. Sic omnes actiones vtiles sunt in factum. Cum ait, actiones exerceri a filiofam. intelligit vtiles. Vide not. ad *l. in factum* ℐ. *de oblig. & act.* quæ cum hac est coniungenda, & ex hac explicanda.

L. 16. Suæ partis tantum alienationem habet) videlicet
E ex consumptione. vide scripta ad *l. 2 C. si cert. pet.*

L. 22. Vinum) Vere vinolenti sunt, qui in hac lege tractant de mora. de ea autem vide fuse scripta ad *l. 59.* ℐ. *de verb. oblig.*

Cum petitum esset) Idem in *l. vlt.* ℐ. *de condict. tritic.* Sed vtrique legi obstat *l. pen. illo tit*

L. 24. per quam certum) Vide scripta ad *l. 74.* ℐ. *de verb. oblig.*

L. 26. lib. 5. Opin.) Ex eodem lib. est *l. 2.* ℐ *quando ex facto tut.*

Procurator eius) Vide scripta ad *l. 79.* ℐ. *de verb. obl. & ad l. 2. C. si cert. pet. & ad l. 2. C. per quas pers.*

Actionem dari militi) vide scripta ad tit. *C. si quis alteri vel sibi*, & not ad *l. 2. C quando ex facto tut.*

L. 29. posse dici) Id est, posse etiam in eum, qui præpo-

fiut, agi principaliter. Sic in *l. si quis mancipiis §. vlt. ff.* A *de institoria.* vide not. ad eum §.

L. 33. ne hi, qui prouinciam) Ne hoc prætextu aliquid a prouincialibus extorqueant. Qua ratione in prouincia negotiari, emere, donata adsequi non possunt.

Mutuam pecuniam dent) vide scripta ad *l. 3. C. si cert. pet.*

L. 34. Præsidis prouinciæ officiales) vide scripta ad tit. *C. rem alien. ger. non interd.*

Quia perpetui sunt) Id est, quia perpetuo manent in prouincia, & singulis quibusque præsidibus ad tempus parent, *l. 10. C. Th. de appellat.*

Mutuam pecuniam fœnebrem) Opponitur *l. quisquis, C. eod.* Vide solutionem in notatis ad eam. Vide etiam scripta ad *l. 3. C. si cert. petat.*

In gloss. *Solutionem l. quisquis C. eod.* dele totam, & B vide not. ad eam legem.

L. 36. Iussu meo promisisti) Loquitur de eo, qui quod pure debet, delegante creditore, promittit. Vide scripta ad *l. 56. §. vlt. ff. de verb. obl.*

L. 40. Lecta est) Huius legis sententiam Græci lib. 23. *Basil.* sic recte exprimunt. Acceptis de te mutuo ccc. promisi ea me tibi soluturum Kal. proximis, & ex mora vsuras certas. Postea conuenit, vt diuisim singulis mensib. soluerem centum. finitis trib. mensibus, & me nihil soluente, non petes vsuras totius sortis, sed post primum mensem centum, post secundum aliorum centum, post tertium, reliquorum: is enim, cui sortis solutio data est, vsuras non præstat. Potest tamen quis stipulari medii temporis vsuras: nam & in fructib. idem fit. de hac l. vide scripta ad *l. 135. inf. de verb. obl.*

Quindecim mutua) id est, xv. CIↃ. vide not. ad *l. Stichum §. seruum, de statuliberis.*

De domo sua) Pecunia accipiebatur mutua. vel ex mensæ scriptura, & tunc obligatio contrahebatur nominibus: vel sumebatur e domo seu arca, & tunc contrahebatur re tantum, aut verbis tantum. Donatus in Phormione, *l. quidam, de constit. pec.*

Pœna nomine in dies) Hæc est vsura centesima.

De obligatione vsurarum) An mutatus earum quoque dies sit.

Stipulationi inesse) Ex parte reorum tantum, non autem ex procuratoris.

Vsuras adiecisset) Centesimas.

Finito primo) Vide scripta ad *Rubr. ff. de nau. fœn.*

Post secundum & tertium tractum) non autem ex Kal. proximis currere totius sortis vsuras.

§. vlt.) in fin. Obstat *l. cum quidam, inf. de vsuris.* vide not. ad eam legem.

In gloss. In auditorio) Dele, id est, in Scholis.

L. 41. In gloss. Ignorassent) ibi, *(sed contra)* Adde, vide notata ad *d. l. si quis mancipiis §. si impubes, de instit. act.* vbi solutio traditur.

L. vlt. Sed & si cum Seio) Eadem species est in *l. 116. ff. de verb. obl.* vide scripta ad eam.

Labeo ait) Obstat *l. si heres iussus sit, D. de leg. 1.* vide solutionem in scriptis & not. ad eam l.

In gloss.) Dele solutionem hoc loco.

Si reum locupletem) Id est, expromissorem. vide scripta ad *l. 38 in princ. de verb. obl. ff. & l. 67. illo tit.*

De iureiurando, siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali. Tit. II.

Ad Rubricam.

Hic titulus est de eo iureiurando, quod litium finiendarum caussa interponitur, cuius definitionem, & harum specierum explicationem, vide in scriptis ad *Rubr. C. de reb. cred. & iureiur.*

Siue voluntario) Græci voluntarium accipiunt pro eo, quod defertur in iure. Necessarium pro eo, quod refertur in iure. Itaque sic hunc titulum vertunt περὶ ὅρκου ἐπακτοῦ ἢ ἀνεπαγγέλτου καὶ δικαστικοῦ. Theodorus Bals. ad Nomocan. tit. 18. iudiciale id esse ait, quod ex auctoritate iudicis, etiam inuita vtraque parte defertur.

Iudiciali) ἰδικῷ.

L. 1. vel ex pactione ipsorum litigatorum) Et hoc est voluntarium.

L. 2 Speciem continet transactionis) id est, transegisse videtur de suo iure, qui rem permiserit religioni aduersarij.

Maioremque habet auctoritatem) Vide scripta ad initium tit. *C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 5. §. Dato iureiurando) Vide scripta ad *l. 5. C. de reb. cred. & iur.*

L. 9. Denegatur actio) Vide scripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & iureiur.*

Exceptioni locus) Vide scripta ad tit. *C. de hered. act.*

§. Si is, qui) perpetuatur) Vide cap. 35. de præscript.

B *§. Si minor)* Ergo pubes iure ipso deferre potest iusiurandum sine tutoris auctoritate: Impubes non item, *l. 4. C. de reb. cred. & iureiur.* Vide scripta ad eam.

Detulerit) Iusiurandum in litem. At his nulla foret sine curatore. Curatorem ergo habebat. Sed sine eo detulit iusiurandum.

Vt Pomponius ait) Et male.

Statutum tempus post annos xxv.) Hodie. vide cap. 29. de præscript.

§. Iusiurandum domino parere.) Sic etiam actio iudicati datur domino, non procuratori.

Defensor vel procurator) vide scripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. vlt. possessore deferente) Vide scripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 11. §. vlt. Idcirco vtilis actio) Vide scripta ad *d. l. 8.*

L. 13. §. Iulianus ait. Vtilem actionem. Iurisiurandi. Vi- C de scripta ad *d. l. 8.*

§. Si quis iurauerit) Vide scripta ad *d. l. 8.*

§ Marcellus) Hic §. vt & §. si quis iurauerit, sup. obstant ei, quod dicitur, ex caussa, ex qua iuratum est, actionem non esse: quia prior actio nouatur iureiurando. At hic, qui iurauit se emisse, habet actionem ex empto: qui se pignori dedisse, habet pigneratitiam. Dicendum: iusiurandum aut defertur in iudicio, aut in iure. Illud iam actione reddita defertur, & est ei consentanea sententia, & ex eo est quasi iudicati actio. Quod autẽ defertur in iure, id est, apud prætorem, nondum constituto iudicio defertur. Ex hoc nulla est propria actio, sed petenti actionem ex empto, & iuranti se emisse, prætor dat actionem ex empto. De hoc accipe §. hunc. Vide D scripta ad *l. 8. de reb. cred. & iureiur.*

§. vlt. Pergenium principis) Vide scripta ad Rub. *C. de reb. cred. & iureiur.*

Superindici) Flor. superdici, Recte. Per præconem scilicet dum fustibus cæditur, qui peierauit, *l. fustibus, C. ex quib. caussis infam. irrog.* Spartianus in Seuero: *hunc sub elogio præconis cecidit fustib.* Lamprid. in Alexandro, Zonaras in Valentin. Sed obstat *l. 2. C. de reb. cred. & iureiur.* Vtraque est de eo, qui peierauit inconsulto. Postrema Accursij solutio in *d. l. 2.* vera est. Vide scripta ad eam l. 2.

L. 15. Ad personas) Vide scripta ad *l. 12. in fi. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 17. Quod ex conuentione extra iudicium) De hoc iu- E reiurando hoc tantum loco agitur. Vide scripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. 1. Pupillus) Vide scripta ad *l. 4. eod. tit.*

In glossa. Debet, ibi sed cum sacrum, vicem solutionis obtinet) Adde, quod dicitur iusiurandum, vice solutionis est, id est, iureiurando æque reus liberatur, ac solutione. Nam iureiurando tollitur obligatio naturalis, *l. si quis iurauit, ff. de condict. indeb. l. Stichus, §. naturalis, ff. de solut.* Itemque ciuilis, ipso iure, *l. nam postea sup. eod.* vide scripta ad *l. 4. C. eod.*

L. 18. Liquido se iurasse) σαφῶς. Demosthenes 3. in Aphobum. vide 5. Obser. 33.

L. 19.

L. 19. Si itaque) vide ſcripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & iureiur.*

Aliud facit) vide leg. *3. ſup. de pactis.*

L. 20. Seruatur) Flor. *ſeruetur.* Quæ verba videntur fuiſſe edicti, Seruetur, per exceptionem ſcilicet. Sic dicitur, *Pacta ſeruabo*, edicto de pactis. vide leg. 23. & leg. 24. *ſup. de pact.*

Peculij adminiſtrationem) vide ſcripta ad *l. 4. C. de reb. cred.*

L. 22. Quidam) Ex Proculianis ſcilicet. Et male. Nam alias omnino pugnaret *l. 3. §. ſi filius, de pecul.* vide not. ad eam & ſcripta ad tit. C. *quando ſeruus ex ſuo facto.* vide quoque ſcripta 8. Obſeruat. 11.

Eadem & de filio familias) In filiofamil. omnes conſentiebant, quia in iudicio ſtare poteſt. vide ſcripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & iureiur.*

Patris religio filij) vide leg. *vlt. ·j. de exception.*

L. 25. Vel pacti exceptionem) vide ſcripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.* Hoc enim iuſiurandum ex pactione venire dicitur.

L. 26. Quia ſciens fallere non videatur) Solemnia iuriſiurandi verba erant hæc: *ſi ſciens fallo, ita me dieſpiter ſalua vrbe, arceque bonis eiiciat, vt ego hunc lapidem*, vide Cic. Sext. Pomp. Plautum in Aulularia, Polyb. 3. hiſt.

L. 27. §. 2. Ex conuentione) v. ſcr. ad rub. *C. de reb. cred. & iur.*

Inſtar iudicij) Id eſt, litis conteſtatæ. vide not. ad *l. tutor §. 1. de iureiur.* & ſcripta ad *l. 4. C. de rebus credit. & iureiur.*

L. 28. §. exceptio) vide ſcripta ad *l. 74. ·j. de verb. obl.*

Propter ſuccisas forte arbores) vide ſcripta a nobis 9. Obſ. 12. in fin.

§. *vlt. Extra iudicium)* Recte: Nam in iudicio ea variatio non admittitur.

L. 29. Aduerſus vtilem actionem) vide ſcripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 30. §. 1. Qui non ſit in rerum natura) Id eſt, quia deſiit eſſe.

L. 31. Admonendi) Prior pars eſt de iureiurando iudiciali, quod iudex in ambiguis defert reo, & iurantem abſoluit. Opponit Accurſ. *l. 4. C. de re iudic. & l. Impp. C. illo tit.* Dicendum, eas leges intelligi de litibus finitis cognitione iudicis, non de iis, quæ inopia probationum exacto iureiurando finitæ ſunt. Hæ, repertis nouis probationibus, recte probantur. vide ſcripta ad initium tit. & ſcripta in 18. Obſeruat. 35.

Quibus nunc ſolis vſurus ſit) Non etiam veteribus.

In dubiis cauſis) ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις, cum deſunt probationes.

Inter ipſos iureiurando) In iudicio delato, Theodorus.

Retractare] Quia hoc genus iuriſiurandi tranſactioni comparatur.

L. 34. Putat deceſſiſſe) Quia & ſi ita iuraret, rem tamen non definiret. vide ſcripta ad rub. *C. de reb. cred. & iureiur.*

§. *1. Mandatum habeat)* Non aliter. vide ſcripta ad *l. 4. C. de reb. cred.*

§. *Pupillo.* §. *qui iuſiurandum*, §. *ait prætor)* De his tribus §§. vide ſcripta ad *l. 9. C. de rebus cred. & iureiur.*

§. *vlt. Iudex iurantem abſoluit)* vide ſcripta ad *l. 8. C. de reb. credit. & iureiur.*

L. 35. §. 1. Prodigiis) vide ſcripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & iureiur.*

Pro pacto conuento, ſiue pro ſolutione) At hæ perſonæ nequeunt paciſci ſine curatore. Eis etiam ſolui non pot.

Paciſci ſine curatore) Eis etiam ſolui non poteſt.

Pro iudicio) Id eſt, pro litis conteſtatione, vt in *l. qui iuraſſe §. 1. eod.*

L. 37. Sibi enim imputet) vide ſcripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 38. Confeſſionis) Id eſt, pro confeſſo habetur. vide

A ſcripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & iureiur.* Huius regulæ exceptio eſt in *l. 12. ·j. rer. amotar.* vide notata ad eam.

L. 40. In fine. Diſcedatur) vide ſcripta ad *tit. C. de hereditar. action.*

L. 42. Se dare non oportere) vide ſcripta ad *l. 8. inf. de verb. oblig.*

De in litem iurando. Tit. III.

Ad Rubricam.

Hoc eſt iuſiurandum iudiciale. Græci iuſiurandum recte vertunt μονομερῆ ὅρκον in l. arbitrio, de dolo. vide ſcripta ad *l. 12. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 4. §. Curatores quoque) vide ſcripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 6. Alias. Coniunge *l. verbum oportere 37. ·j. de verb. ſignif.* vide ſcripta ad *l. 8. illo tit.*

B *L. 9. Cum furti agitur)* Id eſt, condictione furtiua. Sic & in *l. ſi is, qui, de furt.* vide ſcripta ad tit. *C. de condict. furt.*

De condictione cauſſa data cauſſa non ſecuta, Tit. IV.

Ad Rubricam.

Legendum, de condictione cauſſa dati. De condictione ob rem dati cauſa non ſecuta, in *l. naturalis, ·j. de præſcript. verb.*

Ob rem dati) Sic in *l. vlt. ·j. hoc tit. & l. pen. eod.*

Cauſſa autem hic pro re accipitur, licet alias diſtinguantur, *l. damus, l. in ſumma, de condict. indeb. l. 1. inf. de cond. ob turp. cauſ.* Res autem, aut eſt datio, aut factum. Itaque dicitur fieri ob rem, quod detur, vt fiat viciſſim vel detur aliquid. vide ſcripta ad *l. 5. ·j. de præſcrip. verb. v. ad rub. C. eod. tit.*

C *L. 1. Cauſſa ſeruata repetitio)* vide ſcripta ad *rub. C. eod. tit.*

L. 3. §. Quid ſi ita in fine, *repetitionem)* Condictionem intelligit, vel actionem præſcriptis verbis, quæ & condictio incerti dicitur in *l. duo. in fi. ·j. de precar.* vti in Flor. ſcriptum eſt. Vel certi condictionem generalem, *l. certi condictio in fi. ·j. de reb. cred. ſi cert. pet.* Non autem de condictione ob rem dati hoc accipiendum eſt. vide ſcripta ad rub. *C. hoc tit.*

Defuncto quoque eo,) Quoniam per te non ſtetit.

§. *Si quis quaſi) naturali æquitate)* Hæc ergo condictio eſt ex æquo & bono. vide ſcripta ad rubricam *C. eodem tit.*

Renuntiari) vide ſcripta ad *l. 7. C. eod. tit.*

Repetere non poſſe) vide ſcripta ad *l. 8. C. de cond. indeb.*

D §. *Subtilius. Si hoc animo dedit)* vide ſcripta ad *rub. C. de cond. indeb.*

L. 5. Si pecuniam) vide ſcripta ad *rubricam* C. *eod. tit.*

L. 14. Si procuratori falſo) vide ſcripta ad *l. 8. C. de cond. indeb.*

§. *1. Sed quaſi ob rem datum)* vbi eſt condictio indebiti, eſt ob rem dati.

Quaſi ind. dat.] Si quis ita condictionem formare malit. *hic & l. 8. C. de cond. indeb.*

L. 15. §. vlt. Furti te acturum) Ex hoc loco quidam tentant, etiam furti eum teneri, qui re vſus eſt, non ſui lucri cauſſa. Nam ſi quis qui ſeruum, quem acceperat E torquendi cauſſa, ducat ad præfectum, & is eum extremo afficiat ſupplicio, id non facit ſui lucri cauſſa. Sed dicendum, ſeruum alienum hic ab eo deductum ad præfectum, quaſi ſuum, & eo ipſo furtum committi. Nam domini ſolebant vltro ſeruos præfecto dare puniendos, *l. eleganter, de pig. act. Caius lib. 1. Inſt. tit. de iure perſon.* Sic & ſi calicem alienum in mare proiecerit quaſi ſuum, furti tenebitur, alias non. vide ſcripta ad *l. 14. inf. de præſcrip. verb.*

L. vlt. Dedi tibi) Huic legi obſtat *l. naturalis*, §. *& ſi quidem. & §. ſed ſi ſcyphos, de præſcrip. verbis.* In eo §. dicitur quod ſi pecuniam dedi, vt rem acciperem, emptio eſt. Hic dicitur non eſſe portionem emptionis, id

eſt, non eſſe ſimile emptioni negotium, ſed eſſe permutationem. Præterea hic dicitur, mortuo Sticho, eum, qui pecuniam prior dedit, repetere pecuniam. Ergo non illi omnino perit Stichus. At in d. § *ſed ſi ſcyphos*, dicitur Stichum perire ei, qui prior ſcyphos dedit. Verum dicendum, huius legis ſpeciem cum illo §. nullam habere rationem. Primum enim in hac lege non eſt emptio, quoniam dictum eſt, *do pecuniam vt Stichum des*. Dare eſt dominium transferre, accipientis facere. Hoc vero alienum eſt a natura emptionis: Nam venditor tradit, non dat. Non eſt etiam permutatio: Nam in permutationem pretium, id eſt, pecunia non venit. Denique, non eſt negotium ciuile, nec ciuili proximum. Itaque ex eo non eſt actio ex empto, aut præſcriptis verbis, ſed eſt condictio pecuniæ datæ, ſi Stichus moriatur, de eiectione. Et in ea ſpecie nulla alia eſt actio. B At cum eſt permutatio, vt d. §. *ſed ſi ſcyphos*, eſt actio præſcriptis verbis. Puto tamen eſſe condictionem ob rem dati in permutatione, quod non eſt in emptione, *l. ſi non donationis, C. de contrah. empt.* In ea ſpecie ergo nec ciuile negotium eſt, nec ciuili proximum, vt nec in *l. 1. §. vlt. infra de rerum permut.* Sic in hoc negotio, *facio vt des*, nec ciuile negotium eſt, nec ciuili proximum.

Vtrum id contractus genus) Id eſt, an ſimile eſt emptioni negotium, an eſt permutatio, *l. ſi vero §. hoc edictum de his qui deiecer.* Emptio ſane non eſt, quoniam non ita ſolet contrahi emptio, vt venditor det. Sed nec eſt permutatio: quoniam ea fit ſine pecunia.

Non liberaberis) vide ſcripta ad tit. C. *de rerum permut.* C

De condictione ob turpem vel iniuſtam cauſſam. Tit. V.
Ad Rubricam.

Vide not. ad rub. *C. eod. tit.*

L. 4. §. vlt. Non poterit repeti) Imo vero promiſſa indicia peti poſſunt. vide Iul. Paulum lib. 2. *Sentent. tit. de furt.*

L. 6. Quod ex iniuſta cauſſa) vide ſcripta ad tit. *C. de condict. ex lege.* Ex iniuſta cauſſa non eſt actio, quod metus cauſſa: quia ſponte ſoluit, *l. 2. C. de his quæ metus cauſſa.*

L. 7. Quæ per vim] vide ſcripta ad tit. C. *de condict. ex lege.*

L. 8. Si ob turpem) Male quidam hic turpem cauſſam accipiunt ex parte tantum accipientis. Nam & ex vtraque parte turpitudo verſatur, vt ſi furtum fecero, D tot dari, & l. ſignificat exceptionem dari.

Porro autem) Exemplum eſt præcedentis ſententiæ. vide ſcripta ad *l. 26. ꝟ. de verb. oblig.*

De condictione indebiti. Tit. VI.
Ad Rubricam.

Vide ſcripta ad Rubr. *C. eod. tit.* Condictio eſt ex bono & æquo, non ex contractu, non ex ſtricto iure. Non datur, niſi quatenus qui accipit, factus eſt locupletior, non datur in ignorantem. Eſt certi aut incerti. Vbi eſt vindicatio vel ad exhibendum actio, non datur. Domino non datur, vti nec alia vlla condictio præterquam furtiua.

L. 3. Et ſi ſolutis legatis) Opponitur Vlp. in fine tit. 24. E Fragment. ſed ibi negatio abundat. vide ſcripta a me ad eum locum.

L. 2. §. vlt. Indicatum eſt) vide ſcripta ad *l. 7. C. eod. tit.*

L. 6. Si procurator) vide ſcripta ad *l. 8. C. eod. tit.*

§. vlt. Repetere poſſe. Directa condictione) Vtilis enim dabitur.

L. 10. In diem debitor) vide ſcripta ad rubr. *C. eod.*

Ante diem ſolutum) vide ſcripta ad *l. 38. §. inter certam, inf. de verb. oblig.*

L. 11. Repetere non poteſt) Si filii vel ſerui nomine ſoluerit: at ſi ſuo, condicet, *l. 1. in fine, l. 2. inf. de conſtit. pecun.* Nam hic eadem eſt adhibenda diſtinctio, quæ notata eſt in *l. repetitio ꝟ. eod. tit.* Eam vide in *d. l. repetitio.* vt hic alieno nomine, id eſt, eius qui debet, ſolutum ſit. Nam ſi non eius, qui debet, nomine ſolutum eſſet per errorem, ſed tuo, competit tibi repetitio, *l. in ſumma in fine, ꝟ. eod.* vide ſcripta ad *l. 5. C. eod. tit.*

L. 13. Naturaliter etiam ſerui) vide ſcripta ad tit. C. *an ſeruus pro ſuo facto.*

L. vlt. Locupletior factus) Hoc ſolo caſu pupillus ſine tutoris auctoritate naturaliter obligatur. Vide notata ad *l. quod pupillus, inf. eod.* & ſcripta ad *l. ſi pupillus, inf. de verb. oblig.*

L. 15. Indebiti ſoluti condictio) Condictiones hæ ſunt ex bono & æquo, non ex contractu. Vide ſcripta ad *rub. C. eod. tit.*

Imo & fructus) At vſuræ pecuniæ indebite ſolutæ, non veniunt, *l. 1. C. eod.* vide ſcripta ad eam.

§. Sed & ſi nummi) vide ſcripta ad *l. 2. C. ſi cert. pet.*

Per longi temporis præſcrip.) vide cap. 13. de præſcrip.

L. 19. §. Quamuis) Facit cum hoc §. *l. 2. C. de his, qui in prior. cred. locum.* Sed vtrique obſtat *l. repetitio, inf. eod.* vide ibi ſolutionem, & in ſcriptis ad *d. l. 5. C. eod. tit.*

L. 21. Igitur hoc caſu) Et hic caſus excipitur a deciſione *l. pen. C. eod.* vide ſcripta ad eam.

L. 22. Repetere a Titio) Et hoc caſu proprii facti ignorantia recipitur. vide ſcripta ad *l. 3. inf. de iur. & facti ignor.*

L. 23. §. penult. Cum ergo repetitio) vide ſcripta ad *l. 5. C. eodem.*

L. 26. Si ſortis debitæ) Id eſt, nondum ſolutæ. Sic recte Flor. legitur. Verum iam ſorte ſoluta, ſi poſtea vſuræ indebite ſolutæ ſint, repetuntur, *l. 18. C. de vſur.* vide ſcripta ad eam, & Paul. *lib. 5. Sentent. tit. de vſuris.*

§. Supra duplum) vide ſcripta ad *l. 4. de naut. fœn. & ad l. 41. de verb. oblig.*

Et ſolutæ) vide ſcripta ad *l. 10. & l. vlt. C. de vſur.*

§. Si quis falſo) Sciens indebitum) vide ſcripta ad *l. 2. C. eod. tit.*

§. Libertus) vide ſcripta ad *l. 48. in fi. inf. de verbor. oblig.*

§. Si decem aut Stichum) Hic §. pen. corrigitur per *l. pen. C. eod. tit.* quæ eſt ex 50. deciſionib. vide ſcrip. ibid.

Sed & ſi poſt) vide ſcripta ad *l. 2. §. 1. ꝟ. de verb. oblig.*

Et putat) vide ſcripta ad *d. l. pen. vbi hic locus citatur.*

In gloſſ. ſtipulatus, id eſt, *interrogatus*. Stipulari recte hic pro promittere ſumi notauit Accurſius ad *l. magnam, C. de contr. & commit. ſtipul.* Sic etiam ſumitur in *l. in bonæ fidei, de eo, quod certo loco, l. ſi debitor, de ſolutionib. l. Imp. de contr. empt.* Lege Lætoria minor 25. annis non poteſt ſtipulari, id eſt, a minore 25. annis non poſſumus ſtipulari. Verum non ſic ſumitur in *§. pen. Inſtitut. quibus mod. toll. oblig.* Non ſic in *d. l. magnam*, vt male putat Accurſius.

L. 32. Remanebit in ſoluto) vide ſcripta ad *l. pen. C. eod.* in qua citatur Iuliani ſententia, cuius hic eſt veſtigium.

§. vlt. Eum dederit. condicet) Omnino pugnat Celſus in *l. 19. ꝟ. de leg. 2.* vide ſcripta ad *l. pen. C. eod. tit.*

L. 33. Si in area tua) Hæc lex coniungenda eſt cum *l. 60. quod ſi nulla, ꝟ. de legat.* 1. Cæterum hæc l. eſt accipienda de condictione certi, id eſt, ædium. hanc non habeo. At mihi conſulitur per condictionem incerti, id eſt, poſſeſſionis, *l. qui exceptionem §. ſi pars, ff. eod.* De hac incerti condictione loquitur *d. l. 60* vide ſcripta ad eam. Hæc lex loquitur de retentione iuris. vide ſcripta ad *rubr. C. eod.*

Condictio locum) Certi.

Per retentionem) Condictionem incerti .i. poſſeſſionē.

L. 36. Pignori eam poſuit) Sic in *l. petenti, de pignerat. act.* & ſupponi, *l. creditor. 2. C. de pignerat. act.* Opponi. Iuuenalis Satyra 11. *lancibus oppoſitis.*

Pignori deponi) Hinc pignus depoſitum, de quo vide ſcripta ad *init. tit. C. de pigner. act.* & notata ad eum *tit. ff.*

A ſeruulo,

A seruulo, id est soluta) vide scripta ad *l. 5. C. de condict. indeb.* A

Posse eum repetere) Fideiussor tunc condicit, cum suo nomine soluit: promissor tunc, cum fideiussor eius soluit vide not. ad *l. repet. j. eod.*

L. 40. In senatusconsulto de intercessionibus) vide scripta ad tit. *C. ad SC. Vell. l. 9.*

§. *1. Posse condici incerti)* At condici certi non potest, *l. si in area, sup. eod.* vide scripta ad *l. 60. quod si nulla, inf. de legat. 1.* & ad *Rubr. C. eod.*

L. 41 Nec natura debet) Statuendum est: sine tutoris auctoritate pupillum ne naturaliter quidem obligari, quoniam omni iudicio caret. Animi iudicium & consensus, id est, qui gignit naturalem obligationem, si absit animi iudicium, abest naturalis obligatio. Ideoque pupillus naturaliter non obligatur, nisi suppleatur eius iudicium iudicio & præsentia tutoris. Pupillus tantum hoc casu naturaliter obligatur in quo factus est locupletior, *l. naturaliter* §. *vlt. & l. 20. sup. eod. l. cum illud* §. *heres, quando dies leg. ced. l. in personam, de pact.* cum similib. In quibus omnibus fingendum, pupillum factum locupletiorem. Neque pugnat dictus §. *heres* cum §. *cæteris legibus*, quia in eo vulgo male legitur. *Acceperit nec locupletior*, cum sit legendum *Accepisset. & locupletior.* Debuerunt potius addere, *Et*, quam, *nec.* repetita vlt. syllaba verbi *Accepisset*, vt in aliis multis. Hanc autem naturalem obligationem hoc casu agnouit D. Pius, & primus ex ea dedit vtilem actionem, *l. pupillus ff. de auctor. tut. l. 3 ff. Commod. l. 3. §. pupilli, de neg. gest.* vide scripta ad *l si pupillus 127. j. de verb. oblig.* B C

L. 42. Cum depensæ sunt) Etiam indebitæ. At vsuræ indebitæ repetuntur. vide not. & scrip. ad *l. 18. C. de vsur.*

L. 43. Si quis iurarit.) vide scripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & iur.*

L. 44. Suum) Id est, sibi debitum.

Solutum est) Alieno nomine. Obstat *l. si pœna* §. *1. sup. eod. & l. 2. C. de his, qui in prior. credit. locum.* Sic distinguendum. Aut tu, quod alius debet, soluis tuo nomine, aut non. Si tuo nomine soluis per errorem, tibi competit condictio seu repetitio, *l. in summa, in fi. eod. tit.* Sic in *d. l. 2.* ait, *tuo nomine.* Et sic accipienda est lex *si pœna.* §. *1. sup. eod. & l. si a patre. sup. eod. tit.* Vt dicamus eum, qui se heredem falso existimabat, suo nomine creditori hereditario soluisse. Si quod alius debet, non tu, eius, qui debet, nomine soluas, cessat repetitio, vt si procurator soluat nomine domini, *l. pupilli* §. *1. de solut.* Itemque si is, qui se falso heredem putat, soluat hereditario nomine, vt in hac *l. repetiti, & l. si hereditatis, ff. de pet. hered.* vide scripta ad *d. l. 2. & l. 5. eod.* D

L. 47. Nec exspectandum est) vid scrip. ad *l. 10. C. mand.*

Sin autem fideiussor) Eadem hic est distinctio, quæ in *l. repetitio, sup.* vide not. ad eam.

L. 48. Idem lib. 6. Digest.) Male Flor. *lib. 6.* legendum *vicesimosexto*, vt docet *l. 70. de solut.* quæ est ex eodem lib. & simul cum hac l. coniunctim repetita est in §. *inter incertam l. 38. de verb. obl.* vide scripta ad *d.* §. *inter in certam.*

L. 50. Quod si quis sciens) vide scripta ad *l 9. C. eod. tit.* E

L. 51. Ex quibus) vide scripta ad *Rub. C. eod.*

L. 52. Aut ob caussam) Præteritam.

Aut ob rem) Futuram.

Etiamsi falsa caussa sit) vide not. ad *Rub. sup. de condict. caus. dat.* & scripta ad *rub. C. illo tit.*

L. 55. Si vrbana) vide scrip ad *l. 3. C. de condict. ex lege.*

L. 56. In fine. Conditionis instar) Male Flor. *Condictionis.* Sæpe hæc inuicem commutantur.

L. 60. Verum debitorem) vide scripta ad *l. 1. C. eodem* tit. & ad *l. 2. C. de compensat.*

Natura tamen debitor) vide scripta ad *l. debitor 57. ad Trebel. & ad l. 127. de verb. oblig.*

L. 62. Debetur) At debita tantum constituuntur. vide scripta ad tit. *C. de constit. pec.*

L. 65. Aut ob caussam) Quæ impulsio est.

Aut ob rem) Quæ finis est.

Licet res nulla) Id est, etiamsi aduersarius in lite nihil iuris habuerit.

Nam si lis fuerit) Hinc nota differentiam inter rem & litem.

Euidens calumnia) Id est, si constet rem nullam, ius nullum fuisse.

§. 1. *Repeti non potest)* vide scripta ad *Rubr. C. de condict. ob caussam dat.*

§. *Quod ob rem)* vide scripta ibid.

§. *Si seruum. si sciens)* Id est, cognoscens, eum tibi non deberi. Opponitur §. *si res legata, Institut. de leg.* vide not. ad *l. si is cui, inf. de mort. caus. donat.* & scripta ad *l. 91. de verb. oblig.*

Si nesciens) vide scripta ad *Rubr. C. eod. tit.*

L. 66. hæc condictio) vide scripta ad *Rubr. C. eod. tit.*

De condictione sine caussa. Tit. VII.

L. 2. Si fullo) vide scripta ad *l. 1. C. eod. tit.*

Quasi sine caussa) Ergo adhuc est vnus casus. quo solutum ex caussa iudicati condici potest. Alius casus est in *l. vlt. C. si ex fals. instrum.*

AD LIBRVM XIII.

De condictione furtiua. Tit. I.

Condictio est ex bono & æquo, non ex delicto, & hoc præstat actori, vt ea fur conuentus teneatur, etiam re casu perempta. Quod non fieret, si non conueniretur vindicatione. Hæc condictio rem persequitur, non pœnam. vide scripta & notata *C. eod. tit.*

L. 1. In re furtiua) Eadem est ratio condictionis rerum amotarum & bonorum raptorum, & pecorum abactorum.

Soli domino) At aliæ cōdictiones non dominis dantur.

L 8. §. 1. Id tempus spectandum) vide scripta ad *l. 59. j. de verb. oblig. & not. ad l. vlt. j. de condict. tritic.* Huic autem §. *1. & l. 13. j. eod. & l. pen. rer. amot.* obstat *l. pen.* §. *item quæsitum, j. de priuat. delict.* Sed vt recte notauit Steph. lib. 26. Basil. tit. 2. & alij lib. 60. tit. 10. & 11. in ea l. 2. ponendum est, post furtum non fuisse mutatam æstimationem rei furtiuæ, & ideo dicit, æstimari tempus litis contestatæ. vide scripta ad *d. l. 59.* & not. ad *d. l. vlt.*

L. 9. Non pro parte) At ceteræ omnes actiones, quæ ex delictis oriuntur, in heredem non dantur, nisi quatenus ad eum peruenit. vide a me scripta tit. *C. ex del. defunct. in qu. her. conuen.*

L. 12. §. vlt. Incerti condict.) vide scripta ad eundem tit.

L. 13. Ex argento) vide scripta ad *d. l. 59.* & notata ad *d l. vlt.* & ad *l. 8* §. *1 sup. eod.*

L. 15. Liber factus furti tenetur) Ideo furti tenetur, quia solæ noxales actiones caput sequuntur. Actio furti est noxalis: non autem condictio furtiua. vide scripta ad tit. *C. an seruus pro suo fact.*

L. 17. parui) Obstat *l. qui decem* §. *idem, j de solut.* in eo, quod illa exigit præsentiam, quam hæc reiicit. Sed hæc lex loquitur de stipulatione nouādi animo interposita, quo casu mora finitur quasi delegatione, ac si vice sua fur dedisset expromissorem, idque siue reus fecerit furtum siue non. At *d. l. qui decem*, loquitur de stipulatione nouandi caussa non interposita, quo casu mora finitur quasi oblatione, si modo res tunc non esse desiit: nam non potuit quis rem offerre, quæ non exstabat. vide scripta ad *l. 29.* §. *vlt. de verb. oblig.*

Transferatur) Id est, nouetur.

L. vlt. moram facere) vide scripta ad *eund. tit.*

De condictione ex lege Tit. II.

Vide not. & scripta & not ad *eund. tit. C.*

In gl. ff l. vnica. Noua lege) Adde his exemplis aliud ex l. 4. *C. de recept. arbitr.* & ex §. *tripli* & §. *quadrupli. Instit. de act.*

In ead. gloss. dele hæc omnia *(vt C. de donat. si quis argentum §. fin. Item in nudo pacto de salario præstando, vt C. de suffrag. l. 1.)* pro quib. repone. Hic est condictio ex pacto legitimo: Ibi est condictio ex stipulatione.

De condictione triticaria. Tit. III.

Triticaria seu Triticiaria, vt Flor. dicitur a tritico, vt aiunt Græci, re omnium, quæ per eam condicuntur, pretiosissima. Sic dicuntur sementes triticariæ. Vide a me scripta ad *Rubr. C. si cert. pet.*

Qui certam) In hac l. condictio triticaria confertur cum condictione certi, hoc modo, vtraque est generalis. Cęterum condictione triticaria pecunia numerata non petitur, actione si certum petatur petitur etiam pecunia. Vnde male hinc quidam colligunt, actione si certum petur solam pecuniam peti. Præterea certi condictio certum tantum condicit. Triticaria etiam incertum, vt seruitutem & possessionem, hac lege 1. & l. 2. vide scripta ad *Rubr. C. si cert. pet.*

§. *vlt. vi abrepta)* vide scripta ad tit. *C. de cond. furt.*

L. 2. Cuius temporis æstimationem) vide notata ad l. seq. & scripta ad *l. 59. ꝟ. de verb. oblig.* Item cap. 1. tract. de præscript.

L. 4. Quæ certo die dari) vide scripta ad *d. l. 59.* vbi idem dicitur. Et hoc verum est tam in contractib. bonæ fidei, quam in stricti iuris: & tam in rebus quam in corporibus. Sed obstat primum, si dies sit adiecta aut locus, *l. cum quis 21. inf. de oblig. & act.* Vide solutionem in notatis ad *d. l. cum quis*, & scripta ad *d. l. 59.* Sed quid si pure stipulatus quis sit vinum aut frumentum? Hac in re pugnat *l. vinum, sup. de reb. cred. si cert. pet.* & hæc lex cum *l. prox. sup. h. tit.* Illæ spectant æstimationem temporis, quo agitur & lis contestatur. Lex proxima eius quo res iudicatur: Vtræque sunt de iudiciis strictis. In iudiciis bonæ fidei certum est spectari tempus rei iudicatæ *l. 3. §. in hac, commod.* Sed adde exceptiones, nisi venditor fecerit moram in tradendo vino, aut emptor in accipiendo: ob moram enim spectatur tempus, quo res plurimi fuit; aut nisi fideiussor, qui priore hominem soluit, agat mandati: nam & fideiussor consequitur, quanti fuit homo cum soluit, *l. 3. §. vlt. de act. empt. l. hominem inf. mand.* In strictis iudiciis spectatur tempus litis contestatæ. Sed eadem addenda est exceptio, quæ sup. nisi ante litem contestatam debitor moram fecerit. quo casu spectamus tempus, quo plurimi res fuit, quo fecit moram, vel quo res iudicatur. Et sic accipe *l. prox. sup.* Nam speciem ponit in fi. quæ pertinet ad totam legem. Idem confirmat *l. 8. §. 1. & l. ex argento, sup. de condict. furt. l. pen. rer. amot.* Eæ sunt de condictione furtiua, quæ datur in furem, qui semper moram facit, & ideo dicitur æstimari quanti res plurimi fuit. Sed illis obstat *l. 2. §. quæsitum, ꝟ. de priuat. delict.* Vide solutionem notatam ad *d. l. 8. §. 1.* De nummis creditis quæritur, de quo nihil in nostro iure. Sed Papo lib 15. tit. 5. SC. cautum refert, vt aureis creditis aurei redditi sint, denariis denarii succreuerint siue decreuerint, argumento *l. 99. ꝟ. de solut.* nisi in credendo sint æstimati.

Quod & de ceteris rebus) Id est, de corporibus vt homine, equo.

De eo quod certo loco. Tit. IV.

L. 3. Fl. 2. §. Si quis insulam) vide scripta ad *l. 95. ꝟ. de verb. oblig.*

§. *Si quis ita. Hodie Carthagini)* Idem proponitur in *l. vlt. §. inter, de verb. oblig.* Obstat *l. vlt. §. 1. ꝟ. de leg. 1.* vide solut in notat. ad *d. l. vlt.* & scriptis ad *l. 12. de leg. 1.*

L. ideo in arbitrium) Plinius lib. 33 cap. 7. Pretia variis in locis nō ignoramus varia esse. Vide scrip. ad *d. l. 59.*

L. Si heres a testatore) vide scripta ad *l. nemo, de leg. 2.*

L. in bonæ fidei. Stipulatus sit) Id est, promiserit. Ita enim accipitur nonnunquam. vide notata ad *l. si non* A *sortem §. pen. de condict. ind.*

L. Centum Capuæ. obligationem fideiussoris augeri) vide scripta ad *l. 91. §. nunc videamus, ꝟ. de verb. oblig.*

Duæ stipulationes) Vna sortis, altera vsurarum: vna certi, altera incerti. vide scripta ad *d. l. 91.*

L. Is qui certo. nullo alio) vide scripta ad init. *l. qui Romæ, inf. de verb. obl.*

De Constituta pecunia. Tit. V.

In constitutum venit pecunia tantum, id est, ea quæ pondere, numero & mensura consistunt. vide scripta ad tit. *C. eod.*

L. 1. §. vlt. Suo nomine) vide notata ad *l. repetitio, supra de condict. indeb.* & scripta ad *l. 5. C. eod. tit.*

L. 3. §. vlt. Nondum peti possunt) vide scripta ad *eund. tit. C.*

B *L. 5. §. 1. Iulianus)* Huic §. obstat *l. 8. sup. de indic.* Sed manifestum est in hoc §. 1. desiderari negationem, & legendum: *Conueniri non debere.* Nam si putat Iulianus Romæ agi posse de constituta pecunia, debuit dicere *conueniri posse*, non, *debere*. Præterea hæc verba: *Sed etsi non eum*, & quæ subiiciuntur in hoc §. 1. repetunt similia. Ergo & priori casu denegatur actio, vt sit sensus: non tantum denegatur actio, si Romæ constituat, quod ante debuit, cum esset in prouincia, sed etsi Romæ constituerit, nisi nominatim dixerit, Romæ soluturum.

L. 7. §. vlt. Si mihi aut Titio) vide scripta ad *l. 55. inf. de verb. obl.*

L. 16. §. Ait prætor, neque per actorem stetisse) Hæc verba videntur in edictis fuisse translatitia. vide not. & scripta ad *l. vlt. C. de pig. act.*

C *L. 17. Aut exceptione)* vide scripta ad *l. 75. §. ꝟ. vlt. de verbor. oblig.* & præcipue ad *l. 84. illo tit. & ad eundem tit. Cod.*

Vsq; ad tempus iudicij) id est, Ad litis contestationem.

L. 18. §. Ere aut.) Vtrum pœnam contineat) Prætor videbatur proposuisse actionem pænalem in eum, qui ad condictum non venisset his verbis: *SI APPAREAT EVM, QVI CONSTITVIT, NEQVE SOLVISSE &c.* Sed verius est, rei persecutionem venire: Et ideo datur heredibus, & in heredes, quod non fieret, si esset pœnalis. vide scripta ad *eund. tit. C.*

§. *vlt. Solutione potius)* Facta ab eo, qui constituit.

Liberationem) Reo.

L. 19. Id quod sub conditione debetur) vide scripta ad D *eundem tit. C.*

L. 21. Si sine die constituas) vide scripta ad *eundem tit. C.*

Non minus decem dierum) At in stipulatione nullum temporis laxamentum iure ipso datur. vide scripta ad *l. 41. ꝟ. de verb. oblig.* & ad *eund. tit. C. de pec. const.* vide etiam cap. 7. de præscr.

L. 22. Decernendam esse actionem) In factum vtilem.

L. 23. Vt pretium) vide scripta ad *l. 91. §. vlt. inf. de verbor. obligat.*

L. 25. §. 1. Si iureiurando) Huius §. sententia est, non constitui nisi quod debetur. At ex iureiurando debetur. Ex iureiurando in iudicio debito & præstito est actio propria. Ergo de quo est actio iurisiurandi recte constituitur. Hæc tamen actio de constituto non nouat, E *l. item illa §. 1. eodem.* vide scripta ad *l. 8. C. de reb. credit. & iureiur.*

L. 26. Ex arca tua mutuo) vide scripta ad *l. 131. ꝟ. de verb. oblig.* & not. ad *l. lecta, supra, de reb. cred. si cert. pet.*

Commodati vel contra. Tit. VI.

Commodatum est, si quis rem suam alteri gratuito vtendam dederit, certo fine modoue eandem accepturus. Vide scripta ad *eund. tit. C.* Sic Theodorus lib. 5. Commodatum est, quod iuris nostri est, & ad alios temporaliter translatum est.

L. 1. §. inter. Iulianus amplius) Rectius Flor. *Viuianus.* Refertur autem hæc sententia Viuiani in *l. si gratuitam in*

in princ. infra de præscript. verb.

L. 3. Si locupletior) Hoc solo casu pupillus naturaliter obligatur. vide notata ad *l. quod pupillus, sup. de condict. indeb.* & scripta ad *l. 1. C. de inutil. stipul.* & ad *l. si pupillus 127. inf. de verb. oblig.*

In hac actione. Rei iudicandæ tempus) vide scripta ad *l 59. inf. de verb. oblig.* & notata ad *l. vlt. sup. de condic. tritic.*

L. 5. §. Nunc videndum) De hoc §. vide scripta *ad eund. tit. Cod.*

§. Custodiam) Vide scripta ad *eund. tit.*

§. Idemque ait) Chirographarium debitorem) Recte Flor. Chirographum cauere. Sic dicitur recte, cautionem cauere, *l. 6. inf. rem rat. hab.* vide scripta ad *l. vlt. C. si cert. pet.*

L. 17. §. 1. Sine principali) Id est, sine directa. Sic directo & principaliter pro eodem, *l. vlt. de leg. 3. §. vlt. Inst. quod cum eo.* Sic nomine principali, id est, directo, *l. 8. C. Th. de his qui super rel. contrah.*

§. Sicut autem voluntatis) Vide scripta ad initium eiusd. *tit. C.*

L. 18. Fugas seruorum) Sic in *l. contractus, inf. de reg. iur.* vide not. ad eam l. & scripta ad *l. cum seruus, inf. de leg. 1.*

§. vlt. Iure compensationis) Vide scripta *C. eod. tit.*

De pigneratitia actione vel contra. Tit. VII.

Vel contra,) Id est, de contraria pigneratitia, & in genere, de contrariis actionibus vide fuse scripta ad *l. 5. C. eod. tit.*

L. 1. Non solum traditione) Quod dicitur pignus depositum, *l. seruus cuiusdam, sup. de condict. indeb.* Paulus 2. Sentent. tit. 4. & 5. & lib. 5. tit. 26. Pignus autem, quod pactione constituitur, non deponitur, & dicitur hypotheca. De quo nihil hic, sed tantum de illo priore. Vide scripta ad eundem tit. *C. & d. l. 22. inf. de verb. oblig.*

In fin. Pign. contr. act. Vide scripta ad *l. 5. C. eod.*

L. 6. In fi. Prius idonea cautela) Hæc verba Triboniani sunt. nostri ablatiuis absolutis non vtuntur, nec verbo cautelæ, sed cautionem dicunt, aut cauitionem. Idem dicendum de *l. si defunctus §. vlt. sup. de procur. & l. si debitori, sup. de iudic. & l. si plures, inf. depos.*

L. 8. Non tantum retentionem) Vide scripta ad *tit. 7. C. eod. tit.*

§. vlt. veluti vsuras. Quoniam pignus, quod est obligatum in sortem, tacite censetur obligatum in vsuras: vt ait Harmenopulus, nisi nominatim additum sit, vt in sortem duntaxat sit. vide scripta ad prin. *tit. C. de vsur.*

L. 9. Contrarium iudicium) Vide scripta ad *l. 5. C. eodem tit.*

§. Proprie. Cum non transit possessio) Legendum vt Flor. *cum non transit nec possessio ad creditorem*, id est, cum nec proprietas transit, vt in fiducia, nec possessio, vt in pignore.

§. Omnis pecunia) Vide scripta ad init. *tit. C. eod.*

L. 11. § Si in sortem duntaxat, vel in vsuras) Plane legendum. *Nec in vsuras.* Primum, quoniam idem est tractatus *l. per retentionem C. de vsur.* & huius §. Deinde, quia subiicit, *si tamen pignus & in eas obligatum sit*: quasi diceret priore casu pignus tantum sumptum fuisse ob sortem. Vide etiam scripta ad *l. 4. C. de vsur.*

Si tamen pignus) Quod semper censetur, nisi addatur, *vt duntaxat sit in sortem.*

§. Plane in eam duntaxat) Vide scripta ad *l. 3. C. de locato.*

Friuola mea) Friuola vocat vilia inquilinorum vasa. vt & Sidonius 8. Epist.

§. Per liberam, nec per procuratorem plerumque) Tribonianus hic respiciens ad constitution. Iustiniani in *l. 2. C. per quas person.* adiecit, *plerunque.* non semper. vide scripta ad *l. 2.*

A *L. 13. §. vlt. Vt in commodato)* In vtroque iudicio commodati & pigneratitio venit quidem culpa, sed non eodem in vtroque modo æstimatur. In commodato venit leuissima culpa: in pigneratitia leuis tantum. vide scripta ad *l. 5. C. eod.*

L. 14. Ea igitur) Idem est in *l. 19 C. de pignor.*

L. 16. §. 1. Contrariam) Vide scripta ad *l. 5. in fin. C. eod. tit.*

§. vlt. Etiam vectigale prædium) vide scripta ad *l. 3. C. de iure emphyt.*

L. 18. §. vlt. Nam & alienare) Si id exigat peculij ratio, non donare, *l. 2. inf. quæ res pign.*

L. 20. Voluntate domini) Velle autem videtur, qui scit & patitur, *l. 2. C. si alien. res pign. data sit, l. si sine, C. ad Velleian.*

B *L. 22. §. Si prædo)* vide scripta ad init. *tit. C. eod.*

L. 24. Impetr. credit. a Cæsare) Missis hastæ solemnibus quod solus princeps concedere potest. vide not. & scripta ad *l. debitor, inf. ad Trebel.*

§. vlt. Obtulit præfectura) Quod dominos facere solitos tradit Caius *lib. 1. Instit. de iure person.* vide not. ad *l. pen. de condict. caussa data, sup.* & scripta ad *l. 14. inf. de præscript. verb.*

L. 26. Pignus constitui) Prætorium.

L. 27. Poneret) vide not. ad *l. seruum cuiusdam, sup. de condict. indeb.* & scripta ad *rub. C. eod.*

Propria actio) Id est, actio præscriptis verbis. Sic etiam in *l. rogasti, inf. de præscript. verb.* Nam creditori non tenetur ad exhibendum, quia eas species non accepit, nec commodati, quia illas non accepit gratuito. Restat itaque, vt sit actio præscriptis verbis. vide not. ad tit. *C. si res alie. pig. data sit.* Actio præscriptis verbis ideo *propria* dicitur, quia datur ex nouo, peculiari & proprio quodam negotio, ex negotio contractus seiuncti a ciuilibus negotiis, *d. l. rogasti, §. præterea, Instit. de loc.* vide scripta ad *rub. C. de præscript.* C

L. 33. Reciperandam ἀντίχρησιν) De qua vide scripta ad *init. tit. C. eod.*

L 35. §. vlt. Pignus manente) Recte ait, *pignus.* Nam secus est in fiducia. in qua & proprietas transfertur. vide scripta ad init. *tit. C. eodem.*

L. 39. Inter ceteros signauit) vide scripta & notata ad D *l. 92. si fundum per fideicom. inf. de leg. 1.*

L. 41. Rem alienam) Obiicitur scriptum Modestini in *l. si Titio, inf. de pig.* Sed plane fatendum in hac quæstione, Modestinum cum Paulo pugnare. Paulus autem multis annis antecessit Modestinum. Modestinus attigit seculum Gordiani, vt indicat *l. 3. ad exhibend.* Dicendum itaque ætate Modestini receptam fuisse vtilem hypothecariam in hac specie, quæ Pauli ætate non obtinuerat.

L. 42. Creditor) Obstat *l. elegantes §. si vendiderit, sup. eod. tit.* vide solut. in not. ad tit. *C. de distract. pign.*

Emptorem delegare) Id est, si velit debitori actionem mandati aduersus emptorem.

AD LIBRVM XIV.

De exercitoria actione. Tit. I.

E Actione exercitoria tenetur exercitor nauis ex contractu magistri, quem naui præposuit, vt institoria ex contractu institoris tenetur is, qui eum tabernæ vel officinæ præposuit. Hæc nomen habet ab eo, cuius nomine quis tenetur. Illa ab exercitore, cum quo agitur. Sed vtraque institoria vel exercitoria dici potest. Nam & qui institorem præponit, exercitor est, quia tabernam aliudue negotium exercet, *l. 13, §. si duo, l. vlt. ʃ. de instit.* Et magister nauis quasi institor est, quia instat naui locandæ, vel mercibus, aut vectoribus conducendis, *l. 1. §. magistrum, ʃ. e.* Et

hæ actiones ſæpe in his tit. comparantur inter ſeſe, & in A *l. 4. C. eod.* At hæ ambæ dantur in ſolidum, ambæ referuntur ad omnes actiones, *l. 1. § non tamen*, *l. nouiſſime. ꝟ. de inſtit. & l. ſi tamen §. hæc actio, ꝟ. eod.* Præterea hæ actiones acceſſoriæ ſunt: Nam principalis datur in magiſtrum & inſtitorem, *l. 1. § eſt autem, ꝟ. e.* Paulus 2. Sent. tit. de inſtit. Ideo tamen ſeparantur, quia præcipua quædam in magiſtris nauium inducta ſunt. Vnum eſt in *l. 1. § magiſtrum, ꝟ. e.* Alterum in *l. 1. §. ſi is qui nauem & §. quamquam, eod tit. l. 3. §. ſi filiusfam. ſup. naut. caup. ſtab.* Paulus 2. Sentent. Magiſtrum nauis Græci vocant πρῳρέα. Exercitorem vocant Nauclerum, nautam, nauicularium. Exercitor definitur in *l. 1. §. exercitorem, ꝟ.* vide not. ad eam.

L. 1. §. 1. Culpa & dolo carere) vide ſcripta ad *eundem tit. C.* B

§. *Magiſtrum autem, In Magiſtro quam inſtit.)* vide not. ad *Rub. ſup. eodem.*

§. *Exercitorem. Per auerſionem*] Id eſt, vniuerſam nauem Græci lib. 53 Baſilic. tit. 1. recte vertunt, ἀθρόως, id eſt, in vniuerſum. Sic in *l. 4 § ſi in auerſione, ꝟ. de peric. & comm. rei vend* vide not. 101 Accurſ. male legit, *Aduerſionem*, cuius gloſ. totam dele.

§. *Si is qui nauem*, vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

L. 4. §. vlt. Hæ actiones) Id eſt, exercitoria. Sic in *l. nouiſſime, inf. de inſtitor.* vide not. ad *d. l. nouiſſime*, & ſcripta ad *tit. C. eod.*

Vltra annum) A morte aut venditione ſerui.

De lege Rhodia de iactu. Tit. II.

L. vlt. §. 1. Sine dolo & culpa nautarum) Idem in *l. item quæritur §. 1. inf. loc.* vide ſcripta ad *l. in nauem, inf. locati.* C

De inſtitoria actione. Tit. III.

Vide ſcripta ad eundem tit. C. & not. ad *rubr. ſup. de exercit.*

L. 5. §. Sed etiam eos. Circitores) Hi ſunt, qui alienas res circumferunt & vendunt.

§. *Non tamen. Sed & ſi pecuniam)* Tam exercitoria, quam inſtitoria, referuntur ad omnes contractus. vide not. ad *rubricam, ſup de exercit.*

§ *Si is quem. Annulum arræ nomine)* Quod fieri ſolebat plerumque in venditionib. *l. ex empto §. is qui vina, de act. empt.* Item ſponſionibus, *l. ſi gratuitum §. vlt. inf. de præſcript. verb.* & Geneſ. cap. 38. vide ſcripta ad *l. 16. C. de fide inſtrum.*

L 13. §. Si duo. Exemplo exercitorum) Exercitoria & inſtitoria promiſcue interdum dicitur pro eadem re. vide ſcripta ad *initium tit. C. eod.* D

L. 15. Has actiones) Loquens de inſtitoria dicit has actiones. Nam eſt inſtitoria ex empto, mutuo, negotiis geſtis. ſic in *l. ſi tamen, §. hæc act. ſup. de exercit.*

In heredes & heredibus) vide not. ad *rub. ſup. de exercit.*

L. 17. §. ſi impubes) Opponitur *l. eius, qui in prouincia, ꝟ. ſi cert. pet.* qua traditur, actori ſeruo poſt mortem domini recte non ſolui, ſi ſciatur de morte domini. Dicendum, quod & hic §. ſubindicat, ſeparandum eſſe actorem ab inſtitore. Inſtitor eſt, qui mercem exercet, qui tabernæ præpoſitus eſt, ὁ ἐργαστεύων περὶ τὰ ὤνια. Si quis ergo ſciens mortem domini contrahat cum inſtitore, qui a taberna non receſſit, æquum eſt, vt habeat actionem in E heredem domini propter vtilitatem promiſcui vſus, id eſt, ob rationem commerciorum, quæ exigit, vt vtiliter contrahamus cum illo, qui tabernæ præeſt. Longe alia eſt ratio eius, qui id tantum agit, vt pecuniam fœnori collocet. Sic in *l. pen. C. de hæret. propter vtilitatem neceſſarij vſus.* Imperator ait, hæreticos recte teſtimonium perhibere in teſtamentis & contractibus, id eſt, quia teſtimonii vſus neceſſarius eſt, *l. 1. ꝟ. de teſtib.* Sic & vtilitas commerciorum recte exigit, vt contra rationem iuris quamuis ſciamus dominum mortuum, recte inſtitori ſoluatur.

§. *vlt. Condici poſſe)* Directo, id eſt, poſſe cum eo qui inſtitorem præpoſuit agi principaliter. Sic in *l. ſi inſtitorem, ſup. de reb. cred.* vide ſcripta *C. eod.*

De tributoria actione. Tit. IV.

L. 1. §. 1. Venaliciarios) De hoc verbo. vide ſcripta ad *tit. C. de nundin.*

L. 3. In fine. quatenus noceat, oſtendi) Id eſt, doceri, non vt Accurſ. *Probari debet.* Quam gloſſ. dele integram.

L. 5. §. Si ſeruo) vide ſcripta ad tit. *C. an ſeruus pro ſuo facto.*

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur. Tit. V.

Sunt edicti verba, vt conſtat ex *l. 1. inf. de pecul.* vide ſcripta ad *rub. C. eod.*

L. 2. ait prætor) vide ſcripta ad *l. 2. C. eod.*

§. *Sed & ſi citra emancipationem)* Vt morte patris, dignitate, ſacerdotio veſtali, aut flamine diali, Vlp. in Frag. tit. 10. vide notata ad §. *vlt. l. 3.* Flor. alias, *l. 4. inf. ad S. C. Macedon.*

L. 4. §. Interdum. Si patremfam. ſe mentitus) Id eſt, in S. C. Macedoniano & Velleiano. vide ſcripta ad *tit. C. ad S. C Macedon.*

Actio in eum datur) Interdum cauſſa cognita.

§. *Sed an etiam)* Ratio eſt, quia filius emancipatus propriam fam. habere incipit, quam domi conſtituit, prætor actiones creditorum ad id, quod facere poteſt, coercet. vide ſcripta ad *l. 2. C. quod cum eo.*

§. *vlt. Is qui de)* vide ſcripta ad *l. 2. C. quod cum eo.*

Ad Senatusconſultum Macedonianum. Tit. V.

L. 1. Ne quid amplius) Id eſt, hoc ſatis eſt dici, vt cognoſcatur eius malignitas.

Incertis nominibus) Cum crederet grandi & illicito fœnore tacito. His contraria ſunt certa nomina. Cic. pro Quintio & Horat. in epiſtolis. vide ſcripta ad eundem tit. C.

Actio petitioque] Lege, *Petitiove.* Actio, id eſt, certi condictio ex mutuo. Petitioue, id eſt, vindicatio exſtantis pecuniæ, *l. ſed & ſi §. hoc S. C. ꝟ. eod.* Sic etiam accipiuntur hæc verba in S. C. Velleiano, & ſtipulatione Aquiliana.

L. 3. Non vana ſimplic. vide ſcripta ad *l. 5. C. de condict. indeb. & eodem tit. C.*

Qui vectigalia) Nam filiifam. non admittuntur ad conductionem vectigalium.

L. 4. Flor. 3. In creditum abiit.) De hoc verbo vide ſcripta & not. ad *l. in nauem, inf. loc.*

§. *vlt. Morte patris)* Nam nec, is qui ſacerdotio veſtali, aut flaminio diali, ſui iuris fit, *l. 1. ſupra quod cum eo, l. 1. §. ſed & ſi alio, inf. quand. de pecul.* Gellius lib. 1. cap. 12. & hoc eſt, quod ſequitur, *vel alias ſui iuris*, Vlp. in Fragm. tit. 10. vide ſcripta ad eum locum. Adde ad eum, qui dignitate ſui iuris fit, Nou. 81. Denique addatur & ea, quæ in manum flaminis conuenit. Tacitus libro 4.

L. 9. Fl. 7. §. non ſolum in fine. eſſe poteſtate ſe, verius dicendum) Legendum, *ſeuerius dicendum*; coniunctis duabus dictionibus: nam in hoc tractatu ſeueriores ſententias amplectimur, *l. ſi paterfamil. §. hoc ſenatusconſ. ꝟ. eod.* vide ſcripta ad eundem *tit. C.*

L. 11. Flor. 9. Vſque ad pignoris quantit.) Vt ſi certum acceperit, & pignus dederit dignum 50. in illa tenetur ſine exceptione, in alia non. Quod admiſſum eſt ſeuerius: Nam alias ſortis ratio dirigitur ad pignoris pretium, *l. ſi promit. C. ſi cert. petat.* vide ſcripta *C. eod.*

§. *Primo. profectam protinus)* vide cap. 1. de præſcriptionibus.

§. *Hoc S. C. nam & ei quoque)* vide ſcripta ad eundem *tit. C.*

L. tamen ſi non oppoſita) Hoc fit ex ſententia Senatusconſulti: alioqui poſt ſententiam non opponitur peremptoria. vide ſcripta ad *l. 19. C. de probat.* & ad tit. *C. eodem.*

Exemplo mulieris interced.) Nam & exceptio S. C. Velleiani oponitur actioni iudicati.

L. Filium habeo) vide scripta ad eundem *tit. C.*

L. 18. Flor. 16. continuo) Id est, momento. vide cap. 1. de præscript.

L. pen. nisi qui sciérit) Id est, in Senatusconf. Velleiano. vide scripta ad tit. *C. ad S. C. Velleian.*

AD LIBRVM XV.

De peculio. Tit. I.

GRæci sic recte definiunt: Peculium est naturalis substantia concessa filiofam. vel seruo, voluntate patris aut domini, deductis debitis naturalibus patris aut domini. vide scripta ad *l. 5. C. quod cum eo qui in al. pot.*

L. 1. §. verba autem) Quod cum eo) Sic conceptus est tit. *C. quod cum eo qui in aliena potest. est negotium.* vide scripta ad eum tit. C. §. *pen. si cum impubere.* vide scripta ad *l. 5. C. quod cum eo.*

L. 3. §. Iulianus quoque) vide de toto hoc loco scripta C. *an seruus pro suo facto.*

§. *Si seruus. Ex compromisso serui)* vide scripta ad *tit. C.*

Condemnetur) vide scripta ad *l. 4. & 7. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. *Sed si filius obligari patrem)* Hanc sententiam probarunt Iauolenus & Iul. qui & Sabiniani fuerunt, in *l. 19. & 20. ʃ. de fideiuss.* & Celsus, qui fuit ex diuersa secta in §. *si filiusfam. hac l. sup.* Hanc & Nerua filius Proculianus probauit. Vulgo tamen Proculiani ex his etiam caussis concedunt seruum obligari naturaliter, & ideo tam patri, quam domino censebant dandam actionem de peculio, *l. quidam, sup. de iureiur.* vide fuse scripta ad tit. C. *an seruus pro suo facto.*

§. *Ex furtiua caussa)* vide scripta ad *l. 2. C. quod cũ eo.*

§. *vlt. Pater obstrictus est)* Non pupilli. vide scripta ad *l. 1. Quod cum eo.*

L. 5. Duntaxat de peculio) vide scripta ad tit. *C. an seruus pro suo facto.*

L. 19. Flor. 9. §. sed & creditor. nullo momento) Opponitur *l. Papinianus 18. sup. de seruit. & l. si seruus Titij §. vlt. & l. leg. ʃ. de leg. 1.* vide solut. in not. ad *d. l. Papin.* & scripta ad *l. 58. §. si legatum, ʃ. de leg. 1.*

§. *Siue autem, deducet dominus)* Quia naturaliter tantum dominus seruo obligatur. vide scripta ad tit. *C. an seruus ex suo facto post manumiss.*

L. Et ancillarum nomine & filiarumfam.) In *l. vlt. §. 1. ʃ. de verb. oblig.* quod dictum est de pupillo filiofam. trahitur ad filiamfam.

§. *Si seruus, intra annum)* vide cap. 20. de præscript. vbi agitur de annalibus actionibus.

L. Quæsitum. Nihilominus teneri) vide scripta ad *rub. C. quod cum eo.*

L. Si creditor §. vlt. Dari itaque) Ergo videtur ex re mea dominus serui fructuarij mihi teneri de peculio, quod pugnat cum *l. 118. ʃ. de verb. oblig.* Respondeo: me quidem credere meam pecuniam seruo fructuario, atque adeo contrahere cum eo ex re mea, sed ea pecunia definit esse mea, & statim acquiritur domino, cuius nomine acquiritur. Ideoque dominus mihi tenetur pro rata peculij quod habet. At ex re mea & ex eo, quod seruus gessit in re mea, non nomine domini, vnde nihil ad domini emolumentum peruenit, dominus non tenetur. vide scripta ad *d. l. 118.*

L. Eo tempore. Non fraudationis caussa latitat) Sic *l. Fulcinius, quibus ex causs. in possess. l. 5. de bonis auctor. indic. possid.* Cic. pro Quint. Sic scribendum in *l. 3. sup. de iudic. fraudationis,* vbi vulgo male legitur *Frustrandæ actionis.*

§. *Etiam. Quia naturalis obligatio)* vide scripta ad tit. C. *an seruus pro suo facto.*

Quando de peculio actio annalis est. Tit. II.

De annalib. actionib. vide cap. 20. tract. de præscrip.

L. 1. §. Sed & si alio modo) Vt sacerdotio vestali aut flaminio diali. Vlp. in Frag. tit. 10. vide not. ad §. *vlt. l. 3. sup. ad SC. Macedonian.*

§. *Item heres)* vide not. ad *l. si seruo, ʃ. de pecul. leg.* & scripta ad tit. C. *an seruus pro suo facto.*

L. 3. Flor. 2. si ex caussa redhibitionis) Nam cum principalis actio breuior est, de peculio non est annalis. vide scripta ad tit. 7. C. *quod cum eo.*

De in rem verso, Tit. III.

L. 1. In solidum tamen tenentur) vide scripta ad *l. 3. C. quod cum eo.*

Ademit sine dolo malo) vide scripta ad *l. 5. C. eod.*

L. 2. qui numis) vide scripta ad *l. 3. C. eod.*

L. 5. §. Quod seruus. si vero nihil) vide scripta ad *d. l. 3.*

§. *vlt. Rem domini gerens locupletior)* vide scripta ad *d. l.*

L. 10. Si pro patre filius) vide scripta ad *d. l. 3.*

L. 19. In rem patris versum videri.) vide scripta ad *d. l. 3.*

L. 20. de in rem verso: vtilem actionem) vide scripta ad tit. C. *ad Senatusconf. Macedon.*

Quod iussu. Tit. IV.

Differentias inter iussum & mandatum, vide in scriptis ad *l. 3. C. quod cum eo.*

L. 1. §. 1. Sine testato quis) vide scripta ad *d. l. 3.*

§. *Sed & si serui chirographo)* Opponitur *l. si permittente C. ad S. C. Maced.* Placet postrema Accursij solutio in ea l. vide scripta ad *l. 6. C. quod cum eo.*

L. vlt. si dominus) vide scripta ad *l. 13. C. si cert. pet.* & ad *l. 3. & 6. C. quod cum eo.*

AD LIBRVM XVI.

Ad SC. Velleianum. Tit. I.

DE hoc tit. vide scripta & not. ad initium C. *eodem tit.*

L. 2. Pro viris suis) Non, pro extraneis ante hoc SC. vide cap. 21. de præscript.

Quod ad fideiussiones & mutui dationes) Hunc locum intelligit Imperator in *l. 19. C. eod.* dum ait, *Edicto perpetuo declarari.* Hic autem *Datio*, passiue accipitur, vt recte Accurs. vide scripta ad princ. tit. *C. eod.* Hic tamen modus post fuit ab Imperatoribus expressus euidentius. Mutui ergo dationes in hoc SC. sic accipit, cum alij datura vel ab eo, qui alij daturus erat, mutuum accipit.

§. 1. In fine. *Infirmitas)* Theoph. recte succurri ait ζημιουμέναις οὐ μὴν κερδαινούσαις. Hermopolites vero ait, ταῖς γὰρ ἀπατωμέναις γυναιξὶ βοηθεῖ τὸ δόγμα, οὐ ταῖς πανούργοις.

L. 4. Sed si ego) vide scripta ad eundem tit. C. *circa fin.*

L. 6. Plane inquit) vide not. & scripta ad *l. 1. C. eod.*

L. 7. Quanquam) Non potest mandati alieni ignorantiam obtendere, qui ex mandato agit. Vulgo male accipiunt hanc l. de ignorantia facti proprii, vt constat ex eius legis specie. vide scripta ad *l. 3. de iuris & facti ignor.*

Aduersus mulierem) Cuius mandatu fideiussit.

Facti non poterat) Id est, non potest prætendere se ignorasse, mulierem mandasse vt fideiuberet, cum agat ex mandato mulieris.

L. 8. §. 1. Si mulier) Opponitur *l. 6. §. 1. C. eod.* Recte ibi soluit Bulg. si pro tutore eidem tutori mater se obligauerit, non est intercessio: si pro pupillo, est intercessio. vide fusius scripta ad *d. l. 6.*

§. *Interdum)* vide scripta ad *l. 2. C. de condict. indeb.* & ad tit. C. *de num. pec.*

§. *Si conuenerit. Actio vtilis neceſſaria)* vide ſcripta ad A *eundem tit.* C. *circa princ.* Vtilis dicitur, quia reſtitutoria. vide ſcripta ad *l. 40.* ꝟ. *de verb. oblig.* Et §. ſeq. dicitur reſtitutoria.

§. *Marcellus: Reſtitutoriam act.)* Quæ ſup. §. prox. dicitur, vtilis: quia vetus actio, quæ fuit nouatione extincta, reſtituitur in veterem debitorem. Et ideo vocatur etiam vtilis *ſup.* §. *prox. l. ſi mulier 14. & l. præced. in fin.* ꝟ. *eod. l. 8.* C. *eod.* vide ſcripta ad *eund. tit.* C. *circa princ.* Dicitur & reſciſſoria, *l. 16.* C. *eod. l. vlt.* §. *vlt.* ꝟ. *eod.*

§. *Si cum eſſem)* vide ſcripta ad *eund. tit.* C. *circa princ.*

Datur in te actio) Non vtilis.

L. 11. Tanquam in ſuis ſuos) vide ſcripta ad *eund. tit.* C.

L. 13. § 1. Quaſi Seruiana quæ & hypoth.) Sic in §. *Item Seruiana, Inſt. de act.*

§. *vlt. Danda eſt reſtitutoria)* vide not. ad §. *Marcellus,* B *l. 8. ſup.*

L. 14. Si mulier contra SC. *inter.)* vide not. ad §. *Marcellus.*

L. 17. Nec id contrarium) Opponitur *l. 13.* C. *eod.* vide not. & ſcripta ad eam.

§. 1. *Si mulier)* Obſtat *l. 11.* C. *eod.* quæ ait, mulierem pignus remittere viro, nec eam remiſſionem SC. contineri. At in hoc §. conſenſus hic mulieris videtur eſſe remiſſio pignoris. Eſt tamen locus SC. Ergo remiſſio pignoris eſt interceſſio. Sed tenetur quidem pignus ex vna cauſſa, non tamen remittitur ex altera cauſſa. Conſenſus ille non eſt remiſſio pignoris ex altera cauſſa, ſed eſt interceſſio mera, quia rem ſibi adhuc ex altera cauſſa obligatam mulier obligare conſenſit. vide ſcripta ad *d. l. 11.* C

Sibi rem.) Viri.

Pecunia credita) A viro.

Ei deberi) mulieri a viro.

§. *vlt. Eiuſdem pecuniæ rei)* Obſtat *l. 1.* C. *de duob. reis & l. 2. eod.* cum ſimilibus, quibus dicitur creditorem, a quo volet, ſolidum petere poſſe. Sed mouere nos ea lex non debet: Nam noſtra hæc non fideiubendi, ſed intercedendi vocabulo vtitur, quod in Senatuſconſulto etiam ea complectitur, quæ quandam ſimilitudinem habent cum interceſſionibus. Quare nihil obſtat quod traditur in d. l 2. agere nos poſſe in ſolidum contra fideiuſſorem relicto reo.

Pro parte ſocij videri interceſſiſſe) Hic talis ſpecies ex facto incidit: Vir & mulier ſocij ſunt bonorum in matrimonio quæſitorum, niſi aliud conuenerit moribus D Galliæ. Cumque inter duos coniuges conueniſſet, ne ſocij eſſent, & id creditor neſciret, vtrique credidit, & fecit duos reos debendi, putans eos eſſe ſocios, cum illi celarent conuentionem, an aget creditor cum muliere in ſolidum? Sic ſane. Et ſi opponatur exceptio SC. Velleiani, replicabitur de dolo, *l. 9* C. *eod.* vide ſcripta ad *l. 1.* C. *eodem tit.*

L. 19. Cum de adeunda hereditate) vide ſcripta ad *l. 6.* C. *eod.*

Alter impubes, alter legitimus) Falluntur, qui putant, fratrem fratri ſemper eſſe fiduciarium tutorem, vt hoc loco Accurſ. cuius gloſſ. *(Legitimus,* id eſt, fiduciarius) dele. De ea re ſic ſtatuendum: Liberi ſui, liberis item ſuis, id eſt, qui ſunt in patris poteſtate mortuo patre E ſunt tutores legitimi, agnationis iure, vt hic, & *l. tutor, inſ. de legit. tutor. & l. 3.* C. *de except. ſeu præſcript.* vide not. ad *d. l. 3.* Liberi ſui vel emancipati fratribus impuberibus emancipatis ſunt fiduciarii tutores.

§. *vlt. Tu mihi in creditum iſſes)* Duæ ſunt huius verbi ſignificationes, de quibus vide not. & ſcripta ad *l. in nauem Sauſeij,* ꝟ. *loc.*

L. 24. A creditore delegata) vide ſcripta ad *l. 2.* C. *eod. tit.*

L. 25. Si domina ſeruo) vide ſcripta ad *l. 3.* C. *quod cum eo.* Qui iubet, tenetur quod iuſſu: qui fideiubet, ex ſtipulatu.

L. 27. 1. Si litigioſum prædium) Litigioſa res non recte emitur. vide hac de re ſcripta ad tit. C. *de commun. rer. alienat.*

L. 28. § 1. Obligauit Sempronio) Ea conſentiente. Et ſic videtur interceſſiſſe pro marito.

Si Numerium ſciſſet) Videtur enim etiam hoc modo interceſſiſſe, quia ſtatim pecuniam accepit, prioris interceſſionis cauſſa, & ſoluit ſtatim. Sed opponitur *l. 13.* C. *eod.* vide ib. not. & ſcripta.

L. 20. In princ. debitores) vide ſcripta ad eundem tit. C. *circa princip. ad l. 8.* Expromiſſione mulieris non tollitur naturalis obligatio, & remanet pignus. Perſonalis tantum reſtituitur.

Actionem) Nouam.

L. 20. Si accipiendi) vide ſcripta ad *princ. eiuſdem tit.* C.

In gloſſ. Actio intercedit. Niſi per Velleianum) Dic, Velleianam exceptionem.

L. 32. §. Item ſi mulier. Vt emptor acceptam pecuniam) Vt pro pretio virum liberaret.

Ac ſi ea) Flor. AVT ſi &c. AVT hoc loco & in ceteris exceptionum formulis ſemper ſignificat haut, vel non. vide not. ad *l. 1. §. Labeo,* ꝟ. *de flumin.* & ad principium tit. C. *de except. ſeu præſcript.*

Contra Senatuſconſultum) SC. Velleianum inducitur, & exceptionis & replicationis iure & actionis modo, vt cum mulier condicit quæ ſoluit ex ſua interceſſione.

Creditor emerit ſiue interpoſuerit) Opponitur *l. 1. in fi.* C. *eod.* Sed in hac ſpecie mulier, nec rem in ſolutum dedit, nec tradidit, ſed vendita obligatione contraxit interceſſionis iure, vt creditor ſibi debitam pecuniam pro pretio acceptam faceret, quod eſt interceſſionis vice. vide ſcripta ad eumdem tit. C. *circa medium.*

§. *vlt. Sed reſciſſa interceſſione)* Inde dicitur reſtitutoria & vtilis. vide not. ad *l. 8. §. Marcellus, ſup. eod.*

De Compenſationibus. Tit. II.

Græci Compenſationem vocant *συμψηφισμὸν* & *ἀντέλλογον*, Theoph. §. *1. de ſociet. & §. in bonæ fidei, de action.* Fit autem compenſatio ex cauſſa pari aut diſpari. At non fit niſi ex ſpecie pari, Paulus 2. Sentent. tit. 5. Et ea ſola compenſantur, quæ pondere, numero & menſura conſtant. Corpus cum corpore non compenſatur, niſi corporibus in æſtimationem deductis. Compenſatio fit ipſo iure. vide ſcripta C. *eod. tit. ad princip.* Moribus Galliæ compenſatio non fit niſi ex reſcripto Principis.

L. 1. Inter ſe) dele gloſſ. *(ſcilicet contrahentes)* & pro ea dic: & ſignificat ſui æris & alieni computationem, cum quis quod alteri debet, confert cum eo quod ſibi debetur.

L. 4. Fideiuſſorem ex omni contractu.) vide ſcripta ad l. 9. ꝟ. *eod. tit.*

L. 7. Flor. 6.) Vbi præponitur *l. quod in diem,* cum in aliis libris eam ſequatur.

Etiam quod natura) Opponitur *l. 2.* C. *eod.* vide not. & ſcripta ad eam. Ruſum ei opponitur *l. 14.* ꝟ. *eod.*

L. 9. In fi. Vnus contractus eſt) Nempe ſocietatis, de qua Paulus tractauit lib. 32. ad edict. De eodem contractu eſt principium l. Hic autem contracta ſocietate cum filio, quia obligatio patri acquiritur, pater ſocius eſſe videtur. Itaque ſi ex eo contractu patri aliquid debeatur, & agatur cum filio, id filius compenſabit, quia vnus eſt contractus. vide ſcripta ad *l.* C. *9. eodem tit.*

Dele gloſſam (Contractus) totam.

L. 10. Compenſare potens) vide ſcripta ad *princ.* C. *eod. tit.*

§. *Quoties ex maleficio)* Compenſatio quædam locum habet, verum non fit ipſo iure, vt male Accurſius ad *l. 4.* C. *eod.* ex hoc §. tradit. vide ſcripta ibid.

§. *vlt. Quæ inſtar actionum)* vide not. ad *l. 1. §. 1. de prætoriis ſtipul.* & ſcripta ad *l. 5.* ꝟ. *de verb. obligat.*

L. 11. A diuo Seuero) Intelligit Alexandrum Seuerum, cuius conſtitutio extat in *l. ſi conſtat, & l. etiam* C. *de compenſat.* Sic pro eodem accipiendum in *l. verum §. 1. ſup.*

sup. de minor. l. 1. C. *de noxal. act.* vide scripta ad tit. C. *de compensat.* & notata ad *l. posteaquam, ÿ. hoc tit.*

L. 14. *Per exceptionem perimi)* Quæ tamen exstinguat naturalē obligation ē, qualia sunt, pacti, SC. Velleiani, doli, iurisiurandi, non numeratæ pecuniæ exceptiones. De his est hæc l. Et ideo ait, *perimi possunt.* Aliæ naturalem obligationem non tollunt, vt rei iudicatæ, si vere debitor absoluatur. Hæc non tollit naturalem obligationem. Item exceptio inopiæ, impetrati iniqui iuris, & SC. Macedoniani, quæ his exceptionibus eliduntur. Ea si soluero, non condicam. ergo nec tibi ea si solui compensare possum. mihi, si nondum solui, compensari possunt, quia natura debeo. Et hoc ait *l. etiam, sup. eod.* Licet a me peti non possunt manente naturali obligatione. At quæcunque soluta repeti non possunt, compensari non possunt, quia debebantur aliquo iure. Solutio autem debiti reddendi eius obligationem naturalem non potest parere. vide scripta ad *l. 2.* C. *eod. tit.*

L. 16. §. *vlt. Ad iudicati exsecutionem: datum)* Olim fuit duorum mensium tempus. ex l. 12. tab. fuit vnius: hodie ex constit. Iustin. est 4. mensium. vide etiam scripta ad *l. vlt.* C. *eod.*

Compensatio admittetur) Idem etiam decreuit Senatus, vt ait Papon. si ei, qui pure debet, creditor dederit tempus ad soluendum.

Diem obligationis non venisse) Quo casu non potest opponi compensatio.

Humanitatis gratia tempus indulgeri) Adiicit Harmenop. πρὸς πελάζειν, id est, vt respiret paulum. vide scripta ad *l. 39. §. fructus, inf. de legat. 1.* & ad *l. 118. de verb. oblig.*

L. 18. *In princip. & §. 1.)* vide scripta ad *l. 9.* C. *eod.*

L. 21. *Posteaquam placuit)* Id est, postquam finita est vetus controuersia. Olim in strictis iudiciis non admittebatur compensatio: in bonæ fidei admittebatur ipso iure. Deinde cœpit per exceptionem dari in strictis iudiciis compensatio ex constit. Marci §. *in bonæ fidei, de action.* Tandem post illam Marci constitutionem conuenit inter omnes Iurisconsultos, vbique ipso iure compensationem fieri. Et hoc ait lex 21. in princip. quod & confirmauit constitutio Seueri, de qua *l. cum alter, sup. eod. & l. 4. & 5.* C. *eod.* Denique id apertissime confirmauit Iustinianus in *l. vlt.* C. *eod.* in qua nihil noui constituit. vide scripta ad *princip. tit.* C. *eodem.*

L. 22. Si debeas) De hac lege vide scripta ad *l. vlt.* C. *eodem.*

L. 23. Id quod) vide scripta ad *l. 9. C. eod. tit.*

L. vlt. Sibi a fisco) vide scripta ad *l. 1. C. eod.*

In gloss. 2. Inter omnes) Dele *(contrahentes)* & dic, prudentes.

Depositi vel contra. Tit. III.

Quid differat hæc actio ab actione de recepto, de qua tit. naut. caup. stab. vide not. ad *l. 3. §. ex hoc, illo tit.* & scripta ad initium tit. *C. eod.* Item ad *l. 7. C. de pignerat. act.*

L. 1. Custodiendum alicui datum est) Sine mercede.

Præpositio de auget.) Hinc Festus ait dici, Dedere, depetire, deamare. vide scripta ad *eundem tit. C.*

§. *Hæc autem. Exigente necessitate deponat)* vide scripta ad *l. 10. C. depos.*

§. *Quæ depositis)* Hic §. & *l. 5. sup. de instr. leg.* opponi solent, *l. 36. §. pen. inf. de leg. 1.* Dicendum, hic & in *d. l. 5.* non agi de personis, sed de rebus. Et hic seruo deposito vestis accedit occasionis iure, & equo deposito capistrum. Ergo illa vestis aut capistrum per se non censentur depositi iure, sed quia accessio est. Idem dicendum in l. 5. instrumentum fundo accedere & deberi, quia accessio est. At homo homini nunquam accedit. Ergo cum dico, Titio & Caio, pares eos facio. vide scripta ad *d l. 36.*

§. *Si te rogauero)* vide scripta ad *initium tit. C. eodem.*

A §. *Quod si rem, Custodiæ legem)* Quam accepit ex pacto, *l. Lucius, inf. eod.*

§. *Si apud seruum)* De hoc §. vide scripta ad tit. *C. an seruus pro suo facto*, & ad tit. *C. ex delic. defun. in quant. hered. conu.*

Doli etiam) Hoc ideo, quia actio de dolo est noxalis, *l. si quis affirmatur §. pen. sup. de dolo.*

In gloss. Teneris depositi, quia ibi non excusat) Adde: Recte

§. *Si cista. Res ostensæ sunt & sic deposita)* Sic recte Flor. Nam cistæ sunt vasa, quæ condendæ vestis gratia parantur. Pollux lib. 7. tit. 10. vide scripta ad *princip. tit. C. eodem.*

§. *Penult. Post mortem tuam)* Idem est in precario. vide scripta ad *l. 2. circa finem, C. de iure emphyteut.*

B *Et ego & heres meus)* vide scripta ad *l. 5. C. de obligat. & act.*

L. 5. Contrarium iudicium depositi) vide scripta ad *l. 5. C. de pignerat. act.*

§. *In sequestrum depositi actio)* Quæ actio dicitur sequestraria in *l. si in Asia §. cum sequestro, inf.* vide scripta ad tit. *C. de prohib. sequestr. pecun.*

L. 7. §. vlt. Simul admittendos) vide scripta ad tit. *C. de commod.*

L. 12. §. cum sequestro) vide scripta ad tit. *C. de prohib. sequest. pecun.*

L. 13. §. Competit etiam condictio) vide scripta ad tit. C. *de condict.* ex l. & ad initium tit. C. *eodem*, & not. ad *l. 1. supra eodem.*

L. 14. Cautela idonea reddenda) Hæc verba Triboniani sunt. Nam nostri ablatiuis absolutis nunquam
C vtuntur, vt nec cautelæ verbo, sed cautionem dicunt aut cauitionem. Similia Tribon. facinora admisit in *l. si defunctus §. vlt. sup. de procurat. & l. quamuis §. 1. sup. de pignerat. & l. si debitori, sup. de iudic.*

§. 1. *Siue autem)* vide scripta ad *initium tit.* C. *eodem.*

Ante rem iudicatam) Recte, Ante: Nam post rem iudicatam inter tempora iudicati mora quiescit. vide scripta ad *l. 23. de verb. oblig.*

In gloss. Interitura esset (Dele primum hæc verba *(nam idem si non erat interitura, secundum I. C.)* Et ibi *(Sed M. hanc distinct. semper etiam post moram admittebat)* Adde, recte. Adde insuper hæc: eandem hanc distinct. adhibendam esse quoque in actione ex testamento docet *l. cum res §. vlt. de leg. 1.* Item in actione ex stipulatu, in rei vindicatione, *l. si verberatum, §. vlt.*
D *sup. de rei vindicat.* Item cum agimus non tantum de mora debitoris, sed & de mora creditoris, *l. si is qui Stichum, de iure dot. ÿ.* Hæc distinctio non seruatur in eo, qui vi aut metu rem extorsit. Nam post moram, id est, post iudicatum, is tenetur siue moriturus erat, siue non. Item & ante moram si alias vi aut metu illato non erat moriturus. vide scripta ad *l. 23. inf. de verbor. oblig.*

Ad hæc dele in d. gloss. *(supra, quod met. cau. l. si cum §. quod si homo.*

L. 15. Qui rem suam) vide scripta ad *l. 11.* C. *eodem.*

L. 19. Marcellus: Qui scilicet notas ad Iulianum scripsit. Hac in re Iuliani auctoritate nostri semper vtuntur,
E *l. si longius, §. 1. sup. de iudic. l. 8. inf. de oblig. & action.*

L. 24. Egreditur ea res depositi notissimos terminos) Et mutuum censetur. nec tunc vsuræ veniunt. vide scripta ad *l. in nauem, inf. loc.*

L. 27. Pamphilo seruo alieno) Est hic vestigium S C. Claudiani.

Nulla denuntiatione) Vt abstineret consuetudine serui ex S.C. Claud. & sic filio ex eo nondum seruo facto.

L. 29. Et furti actio) Quæ actio cum depositi actione concurrit. vide scripta ad *initium tit.* C. *eod.* & not. ad *l. 1. ibidem.*

L. 31. Bona fides) Idem dicitur in *l. 4.* C. *de obligat. & act.* Vtramque accipe de contractibus bonæ fidei.

§. *vlt. Indebiti dati condictio)* Vide ſcripta ad *l.* 11. *C.* A *eodem.*

L. 11. *Quod Nerua)* Hæc l. proprie pertinet ad edictum de magiſtratibus conueniendis, eſtque coniungenda cum *l.* 11 *inf. de probat.* & *l. in magiſtratus, inf. de magiſtr. conuenien.* quæ ſunt ex eodem libro. Nam cum eſſet adhibita hæc diſtinctio in dicta *l. in magiſtratus*, vt ſi dolo feciſſent, quo minus idonee pupillo caueretur, ſinguli tenerentur in ſolidum: Si culpa, pro virili tantum: Quæſitum fuit, an ſi id admiſerint lata culpa, ſinguli in ſolidum teneantur. Et ait teneri: Nam & in depoſito venit lata culpa. Itaque & in hoc negotio veniet. Sed Celſus occaſione data ad tit. *de magiſtr. conuen.* de eo tractauit. vide ſcripta ad *l.* 11. *j. de probat.*

Latiore culpa) Latiorem ſeu latam culpam præſtat, B qui & dolum vide ſcripta ad tit. *C. commod.*

Ad ſuum modum curam) vide ſcripta ad tit. *C. pro ſoc.*

Minorem ijs quam ſuis) Lata culpa non eſt ſi rem communem non ſeruet vt ſuam, ſed leuis. Quæ in depoſitario, eſt lata culpa, in ſocio eſt leuis: quæ eſt in illo leuis, in ſocio eſt leuiſſima.

AD LIBRVM XVII.

Mandati vel contra. Tit. I.

Vide ſcripta ad tit. *C. mand.* Differentias autem inter iuſſum & mandatum, vide in ſcriptis ad *l.* 3. *C. quod cum eo qui in alie.*

L. 6. *Si remunerandi)* Opponitur *l.* 7. *inf. eod.* Sed hæc l. ſic accipienda eſt, vt ſi interuenerit ſalarium, nihilominus mandatum contrahatur, non vt ſit C actio mandati. vide ſcripta ad *l.* 1. C. *eodem tit.*

§. *vlt. Maiores fructus)* Quid vocat maiores fructus? Sciendum eſt ius ita fuiſſe, vt poſſeſſor rei alienæ condemnatus ex litis conteſtatione duplos fructus præſtaret, quibus præſtandis fideiuſſores quoque tenebantur. Paulus 5. Sentent. *tit. de ſtipul. l.* 1. C. *Th. de fruct. & litium expenſis.* Ambroſius epiſt. 24. Quod fuit ex 12. tab. Nam ſic l. habet apud Feſtum: *ſi vindiciam falſam tulit, rei ſiue litis arbitros tres dato: eorũ arbitrij fructus duplione damnum decidito.* Atque ita fideiuſſor iuſſus eſt præſtare maiores fructus, id eſt, duplos. vide ſcripta ad tit. *C. de cond. indeb.* & ad *l.* 23. *inf. de verbor. oblig.*

Vtilitati rerum) vide ſcripta ad *l.* 11. *j. de præſcript. verb.* D

L. 7. *Salarium)* Hic Græci ſalarium interpretantur obſonium. D. Gregorius Naz. in 2. orat. contra Iul. eo verbo ſignificari ait omne ſalarium, ſtipendium, omnia annonaria commoda. vide ſcripta ad *l.* 1. *C. eod.*

Extraordinem) Id eſt, apud præſidem, vt ait *l.* 1. *C. eod.* Ordo hic eſt, vt præſes ipſe non cognoſcat, ſed vt actionem det, iudicem det. Sed opponitur *l.* 6. *ſup. eod.* vide ſolut. in not. ad eam & ſcriptis hic.

Euentum litium) Vt ſi pactus ſit, vt ſi vicerit, partem litis ferat.

L. 10. §. *Sed & ſi pecuniam. Quæ legitimo modo.)* Hæc verba Tribonianus adiecit ex *l. eos, C. de vſur.* Nam in bonæ fidei iudiciis vſuræ legibus definitæ non erant ante Iuſtinianum. vide not. ad *l.* 1. *inf. de vſur.* & ſcripta E ad rub. *de nautico fœnore.*

§. *Si quis Titio. Si in ſtipulationem)* vide ſcripta ad *l. C. ſi cert. pet.*

§. *Idem Labeo, niſi ſalarium)* Mandatarius mercenarius eſſe non poteſt, ſalararius eſſe poteſt, vt hic & *l.* 1. *C. eod. tit.*

L. 12. §. *Si mihi mandaueris. Verum vſuras quoque)* vide ſcripta ad *l.* 1. C. *eod.*

§. *Cum quidam talem)* vide ſcripta ad *l.* 3. *C. quod cum eo.*

§. *vlt. Idem Marcellus)* Opponitur *l. vlt. j. de ſolut.* vide ſcripta ad *l.* 3. *C. hoc tit.*

L. 22. §. *vlt. Sicut autem)* vide ſcripta ad *leg.* 5. *C. eod.*

L. 26. *Etiam mors mandatoris)* vide ſcripta ad *d. l.* 3.

§. *Abeſſe. Quia bonum tamen)* Excipe mulierem, quæ ſoluendo non eſt, *l.* 23. *C. ad S. C. Velleian.* vide ſcripta ad eam.

L. 27. §. *Morte quoque)* Excipe caſum notatum in *l.* 15. *eod.* cui adde, ſi mandator id contulerit poſt mortem ſuam, *l.* 12. *ſup. eod.* vide ſcripta ad *l.* 3. *C. eodem.*

L. 28. *Et ſuo nomine)* vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de oblig. & action.*

L. 29. *Sciens prætermiſerit)* vide ſcripta ad *l.* 10. *C. eod.*

§. *In omnibus autem viſionibus)* De hoc vide ſcripta ad *l.* 1. *ſup. de condict. indeb.*

Ipſe autem ſtellionatus) Ergo erit & ciuilis actio de dolo. In ignorantem dabitur in factum prætoria.

In gloſſa ceſſat) Dele ſeq. verba. *(Item poteſt dari reſtitutio ex generali clauſula ſecundum R.)* & dic: *hæc clauſula refertur tantum ad abſentes, l. nec non, ſup. ex quibus cauſ. maior.*

L. 34. *Qui negotia)* Pugnat omnino hæc lex cum *l. ſingularia, ſup. de reb. cred. ſi cert. pet.* Et vere pugnat, vt recte ſenſit Fulgoſ. & Molinæus: Nam & hæc Africani argumenta Vlpianus in ea lege refellit, & cum in alia quoque quæſtione reprehendit. vide ſcripta ad *l.* 6. *C. ſi cert. pet.* Tutius tamen Vlpiani ſententiam ſequi, quæ fictione & æquitate nititur.

Nihilomagis pecuniam) Pugnat Vlp. in *l. rogaſti, ſup. de reb. cred.*

L. 38. *De mutuis petitionibus)* De quibus vide locos notatos & ſcriptos ad legem ſextam, C. *de compenſat.*

Fideiuſſor an &) vide ſcripta ad *l.* 10. *C. mand.*

L. 37. *Hominem)* vide ſcripta ad *l.* 59. *inf. de verb. oblig.* & not. ad *l. vlt. ſup. de condic. trit.*

L. 45. *An & antequam dies)* Omnibus caſibus an mandatarius agat mandati, antequam quicquam præſtiterit. vide ſcripta ad *l.* 10. *C. eod.*

L. 50. §. 1. *Sine eum)* vide ſcripta ad *l.* 75. *infra de verb. oblig.*

L. 56. *Etenim quæ dubitationis)* Hinc ſumpta eſt *l. quæ dubitationis, j. de reg. iur.*

§. *Salarium incertæ pollicitationis)* Hinc ſumpta eſt lex 7. *C. eod.* vide not. ad *l.* 7. *ſup. eod.* & ſcripta ad *prin. tit. C. eodem.*

L. 59. §. 1. *Bonam fidem præſtare)* Idem in *l.* 1. *C. de dolo.* vide ſcripta ad *l.* 4. *C. mand.*

Pro ſocio Tit. II.

Vide ſcripta & not. ad *prin. tit. C. eod.*

L. 1. *Vel ſub conditione)* vide ſcripta & not. ad *l. pen. C. eod.*

§. *vlt. Continuo communicantur)* At ceteri contractus, qui conſenſu contrahuntur, non transferunt dominium, vt venditio non transfert, ſed traditio.

L. 2. *Tacite tamen)* vide ſcripta ad *princip. tit. C. eodem.*

L. 3. §. *De illo, in gloſſ. iuſta hereditas incerti hominis)* Adde, recte, *vt ſi qua hereditas ad nos peruenerit, communis eſto.* Hoc pactum turpe non eſt, quoniam eſt de incerta hereditate.

§. *vlt. Si dolo malo]* Dolus cauſſam dans contractui bonæ fidei ipſum vitiat ipſo iure. vide ſcripta ad *princ. tit. C. de reſcind. vendit.*

L. 4. *Et re & verbis, & per nuntium)* vide ſcripta ad *princ. tit. C. eod.*

L. 5. §. 1. *Qui non ſunt æquis facultatibus)* vide ſcripta ad *l.* 1. *C. eodem.*

§. *vlt. Societas)* Vt nec emptio aut locatio, *l. ſicut emptio, inf loc.* vide ſcripta ad tit. *C. de contrah. empt.*

L. 6. *Si alter plus operæ)* vide ſcrip. ad *l.* 43. *j. de verb. obl.*

L. 33 *Publicorum)* Id eſt, vectigalium. vide ſcripta ad *l.* 15. *j. de verb. ſig.*

L. 34.

L. 33. Publicorum) Id est, vectigalium. vide scripta A ad *l. 15. inf. de verb. sig.*

L. 34. Non societatis iudicio) vide not. ad §. *non tantum, l. heredes, sup. fam. ercisc.* & scripta ad eundem *tit. C.*

L. 38. Siue generalia sint, veluti pro socio) Pro socio actio est generalis, quæ totius societatis rationes exigit. Generales actiones non dantur, nisi finito contractu, vt hic, & *l. rationes, C. de administr. tut.* vide scripta ad titulum, *C. eod.*

§. *vlt. vel pro socio, vel communi diuidundo)* vide scripta ad *l. 5. C. eod.*

L. 43. Communi diuidundo, non tollitur pro socio) Quibus in rebus differat actio pro socio ab actione communi diuidundo, & quib. conueniat, vide scripta ad *tit. C. eod.*

L. 52. §. 1. Dolum & culpam) vide scripta ad *l. 4. C. eod.* B

§. *Si in coeunda, pretium enim operæ)* Videtur significari, sicut pretium operæ supplet quod patrimonio deest, sic etiam velat & implet lacunas rei familiaris. vide scripta ad *l. 1. C. pro soc.*

L. 53. Fl. 52. §. idem Papinianus) voluntarium consortium) id est, societas, ad differentiam hereditariæ societatis. vide not. ad §. *in heredem l. Verum ꝑ. eod.* Consortio, & consortium & societas, idem omnino Dissortes dicuntur soluta societate. *D. Augustinus in Grammatica.* Dissortiones, id est, diuisiones patrimoniorum inter consortes fieri ait Festus, siue Paulus. vbi male dissertiones. vide scripta ad *tit. C. depos.* & Obseruat. 5 cap. 10.

§. *Idem respondit. socius intra 4. menses)* vide cap. 16. C de præscript.

Propriam rem) In solidum & μονομερῶς, *l. 4. C. de ædif. priuat.*

L. Quod autem. in gloss. Turpibus actionibus) Hæc recte se habent *(Turpes vocat actiones quæ famosæ, vt serui corrupti)* cetera dele omnia & adde: *Hinc autem colligitur, serui corrupti actionem esse famosam.* His adde *l. nec serui, de obseq. a lib.* vide scripta ad fin. *eiusd. tit. C.*

Pœnis pecuniariis) Male hoc Accursius accipit de actionibus ciuilibus cum hæc lex priuatis actionibus voluerit adiungere publica iudicia, quæ pecuniariam pœnam plerumque irrogant, vt lex Iulia de ambitu C. solidorum, & lex Cornelia iniuriarum multis casibus. vide scripta ad fin. *eiusd. tit.* C.

Dele totam gloss. *Ex publicis.* D

L. Si Titius partem a me redactæ) Opponitur *l. seq. §. si cum tres ꝑ.* vide not. ibid.

L. verum. in id quod facere possunt) Hinc nota fratres inuicem teneri in id quod facere possunt. Nam ait exemplo fratrum socios teneri in id quod facere possunt. vide scripta ad fin. *C. eod. tit.*

§. *Si cum tres. Ad communicandos)* Aliud est in coheredibus, *l. Lucius, sup. fam. ercisc. l. vlt. C. depos.* vide scripta ad eam. Sed obstat *l. si Titius, sup. eod. tit.* Sed ibi extraneus, qui habuit aliam partem, est soluendo. Denique aliud est in societate voluntaria, aliud in hereditaria. vide etiam script. ad *eund. tit. C.*

§. *In heredem. voluntaria societate)* Voluntariam dicit ad differentiam hereditariæ, vt cum contracta est socie- E tas vectigalium, & ei nominatim heres adscriptus est. Vtrumque genus notauit Cic. pro Quint. dum ait, *socius, quo cum te voluntas congregauit aut fortuna coniunxit.* Sic dicitur voluntarium consortium, *l. cum duorum §. idem Papin. sup. eod.* vide not. ad eam l. & scripta ad *eund. tit. C.*

§. *Si seruo communi)* Vide Vlpianum in Frag. tit. 22.

L. 66. Flor. 65. §. Publicatione. Pro mortuo) vide scripta ad *prin. eiusd. tit.* C.

§. *Nonnunquam. Et manente societate)* Imo idem est in qualibet societate. vide not. & scripta ad *l. 5. C. eod. tit.*

In gloss. peruenerit) A principio dele integram, vsque ad illa verba *(vel forte hæc ponit)* quib. subiunge. recte.

L. Nulla societatis in æternum coitio est) vide cap. 35. de præscript.

L. Socius socio etiam nomine culpæ) vide scripta ad *l. 4. C. eod.*

L. 75. Fl. 74. Quod emit) vide scripta ad tit. *C. si quis alteri vel sibi em.*

L. Si coita. nam idipsum) Recte: nam alioqui sequemur arbitrium boni viri in societate eodem Celso auctore, *l. si filiæ pater, de leg. 3.* quam huic coniunge. vide scripta ad *l. 42. ꝑ. de verb. oblig.*

L. 77. Fl. 76. §. Arbitrorum enim) vide scripta ad *d. l. 43.*

L. In proposita. Arbitrium boni viri) vide scripta ad *d. l. 43.*

AD LIBRVM XVIII.

De contrahenda emptione, & pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt. Tit. I.

Vide scripta ad tit. *C. de contr. empt. & vendit.*

L. 1. Nerua & Proculus, Permutationem) Quorum sententia pridem placuit, vt ait *l. pen. C. de rer. permut.* vide scripta ibid.

Sed verior est Nerua) Veteres tamen, vt in emptione C & locatione promiscue vtebantur verbis venditionis & conductionis, sic & in permutatione, vt in versibus Homeri sup. citatis verbo πέρα. Sic Plinius lib. 33. capite 1. *Alios ferro captiuisque reb. emptitasse.* quamuis veteres habent *mutasse.* Veteres tamen dicebant *Emere* pro Sumere. vide scripta ad tit. *C. de rer. permut. in fi.*

Et inter absentes) vide scripta ad §. *vlt. inf. de verbor. oblig.*

L. 2. in fin. Sine scriptis) Nam si scriptis habita sit, exigitur solemnitas & obseruatio, quæ notatur in tit. C. *de fide instrument. l. 16.* vide eam & scripta ad tit. *C. de per. & comm. rei vend.*

L. 6. Quorum commercium) Quid sit commercium, vide in scriptis & not. ad *l. cum seruus 39 §. vlt. inf. de leg. 1.*

§. *1. Vt si diem statutum)* Hoc nihil necesse fuit caueri. vide scripta ad tit. *C. de pact. inter emptorem.*

L. 7. Hæc venditio) Coniunge *l. 17. ꝑ. de verb. oblig.* vide scripta ad *eund. tit. C.*

Arbitrio) vide scripta ad *l. 43. ꝑ. de verb. oblig.* & ad *prin. tit. C. de per. & comm. rei vend.*

In gloss. Obstrictis) Dele hæc *(Secus, si dicam, cum volam, quod tunc non valet)* pro quibus repone: *imo idem si dicam, cum volam.*

§. *1. In rei veritate incertum)* vide scripta ad *eund. tit. C.*

L. 9. §. 1. Sed in substantia) Hic materia dicitur etiam substantia, & οὐσία τὸ ὑποκείμενον, quod est aut forma aut materia, vt æs, aut compositum ex vtroque, vt vas. vide scripta ad *l. 22. de verb. oblig.*

L. 12. Suo nomine) Peculiari.

L. 14. Quid tamen dicemus) vide scripta ad *l. 22. ꝑ. de verb. oblig.* vide quoque scripta libro 2. Obser. cap. 4. & scripta ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

L. 15. §. Ignoranti emptori) vide scripta ad *l. 3. ꝑ. de iur. & facti ignor.*

L. 29. Si qua res fuerit peculiaris) Idem dicendum est de fructibus ab emptore perceptis ante venditionem, *l. 2. in fi. C. de action. empt.* vide scripta ad eam.

L. 34. Si in emptione) Opponitur *l. 83. §. 1. ꝑ. de verb. oblig.* vide solut. in not. & scrip. ad eam.

Quem venditor intellexerit) Lege, *emptor intellexerit,*

vt in *l. si index, sup. de minorib. l.* 9. *§. colonos, loc. & in l.* A
1. C. qui manumit. non poss. vbi pro *Emptori*, legendum *Venditori*. vide scripta libro Obseruat. 9. *cap.* 15. & scripta ad *l. vlt. de reb. dubiis.*

§. 1. Commercio exuerunt) Quid sit esse in commercio, vide in scriptis & notata ad *l. cum seruus 30. §. vlt. ĵ. de leg. 1.*

§. Liberum: Cum seruus erit) vide scripta ad *l. 83. §. sacram ĵ de verb. oblig.*

In gloss. Dixerimus) Adde. vide scripta ad *l. 22. ĵ. de verb. oblig.*

§ Si emptio, pariter decesserunt) Id est, eodem momento. vide cap. 1. de præscrip.

L. 35. Vt euidentius probari) vide scripta ad *l. 16. C. de fide instrum.*

§. 1. Quanti Felix, Quanti) Nam pretium omnimo- B do certum esse debet, id est, taxatæ quantitatis. vide scripta ad *l. 17. ĵ. de verb. oblig.* quæ sic nihil obstat huic l.

§. Si res: qualem bonus paterfam.) Id est, vt præstet dolum & culpam. vide scripta ad *eundem tit. C.*

§. In his. Nam si omnem) Nisi quod & degustatio requiritur.

In ceteris rebus) vide scripta ad tit. *C. de peric. & comm. rei vend.*

Confinem celauerit) vide scripta ad *l. vlt. C. de pactis inter empt. & vend. compos.*

Teneri venditorem) Actione ex empto.

L. 40. §. Cum fundum. Et arundinem cæduam) Plinius lib. 17.

L. 41. §. vlt. Mensam) De huius §. conciliatione cum *l. quid tamen. sup. eod.* vide scripta lib. 2. Obser. cap. 4. C & ad *l. 22 ĵ. de verb. oblig.* & ad l. 5. C. *de condict. indeb.*

L. 43. Quædam etiam pollicitationes) Id est, stipulanti factæ promissiones.

L. 46. Non licet) Hæc l. explicanda est ex coniuncta *l. aufertur, ĵ. de iure fisci.* Emptor tenetur in quadruplum repetito pretio a venditore, aut pretium fisco venditor reddit, & emptor triplum eius. vide scripta ad *l. 2. de iure fisci*, & not. ad *l. qui officij, ĵ. eod.* Excusatur tamen venditor, si potestatis terrore correptus vendiderit, *l. pen. C. de his quæ vi metusue caussa gesta sunt.*

L. 50. Ego etiam ex vendito) Sæpe enim in l. commissoria & aliis actionibus, agitur de actione ex empto vendito. & præscriptis verbis, *l. si fundus, ĵ. de l. commiss. l. si fundum 2. eod. tit. l. si sterilis ĵ. de act. empti. l. si conuenit, ĵ. de rescind. vend.* vide scripta ad *l. 12. ĵ. de* D *præscrip. verb.* & not. *l. 2. C. de pact. inter empt.* & scripta ad illum tit.

L. 52. Quo plus sibi acquireretur) Promercij caussa, *l. cetera §. si quis, de leg. 1.* negotiandi aut negotiationis caussa, *l. 2. Cod. de ædifi. priuat.* Græci vertunt, πραγματείας χάριν.

L. 56. Ne prostitueretur) vide scripta ad *tit. C. si mancip. ita ven. ne prostit.*

L. 59. Non liberum sed qualis) vide not. ad *l. pen. de euiction.* & scripta ad *§. quod si forte l. 38. de verb. oblig.*

L. 62. Qui officij) Coniunge *l. in quorum ĵ. de pignor.* vide not. ad eam & scripta ad tit. *C. rem alien. ger. non interd. re suar.*

Præterquam si) Idem dicitur in *l. milites, ĵ. de re milit.* E Apud Harmenop. Epit. lib. 3. tit. 3. §. 11. male legitur, εἰ μὴ παρὰ δημοσίου πατρῶνος, id est, *nisi a fisci patrono.* legendum ex Bibliotheca regia, εἰ μὴ παρὰ τοῦ δημοσίου πατρῷον, id est, *nisi emat a fisco paternam possess.* Sic in C. Th. tit. *de his, qui admitt. ad offic. solas res paternas eos posse mercari præcipimus.* vide not. ad *l. non licet, ĵ. eod. & l. præfectus ĵ. de ritu nupt.* & scripta ad *l. 2. inf. de his quibus vt indign.*

§. 1. Quod interfuit eius) vide scripta ad *l. 22. ĵ. de verb. oblig.*

§. vlt. si adsignata non sit) Id est, obsignata annulo emptoris, quod pro traditione habetur, *l. quod si neque, inf. de peric. & commod. rei vend.* Vide de hoc verbo not. & scripta ad *l. 98. si fundum, in principio, ĵ. de leg. 1.*

L. 64. Fundus ille) Huic l. coniungenda est *l. 5. sup. comm. præd.* His obstat *l. si mihi & Titio 110. de verb. oblig.* vide solut. in not. ad eam.

L. 72. Cum fideiuss. cautio) Natura emptionis est, vt cautio nuda præstetur, non satisdatio: nisi ita conuenerit. vide scripta ad tit. *C. de hered. vel act. vend.*

A priori contractu) Non est nouum, vt idem vocetur pactum & contractus. Sic in *l. si vnus § pactus, de pact.* vide scripta ad *l. 56. C. de fide instrum.*

L. 74. Clauibus traditis) Idem in *l. 1. C. de crim. expil. heredit.* vide scripta ad tit. *C. de peric. & comm. rei vend.*

L. 75. Qui fundo) Ergo pacto coerceri potest libertas alienandi, *l. vlt. C. de reb. alienis, non alienand.* Sic & donator recte paciscitur, ne donatarius rem donatam alienet, non tantum certis personis, sed & nulli prorsus *l. 153. § ea lege ĵ. de verb. oblig. l. 3. C. de cond. ob caussam dator.* vide scripta ad *§. qui heredes l. qui Romæ, inf. de verb. oblig.*

De lege commissoria. Tit. III.

De ea vide scripta ad *l. pactum, C. de pignerat. act.*

L. 4. Finita est emptio) Sic etiam finitur morte mandatum, non actio mandati. Finita quoque societate non finitur actio pro socio, vt & extincta venditione, non finitur actio ex vendito. vide scripta ad *l. 15. ĵ. C. mandati.*

Ex vendito actio) Competit & actio præscrip. verbis. vide not. & scripta ad *l. 2. C. de pact. inter emptor*, & scripta ad *l. 12. ĵ. de præscript. verb.*

Rescriptis Imperat. Anton. & Veri) Ante hæc rescripta tutius erat agere præscriptis verbis. vide scripta ad tit. *C. de pact. inter empt.*

§. 1. Aliquam partem pretij) vide scripta ad *d. tit. C.*

§. vlt. Marcellus] vide scripta ad *l. 84. ĵ. de verb. oblig.*

L. 5. De fructibus quos interim) vide scripta ad tit. *C. de pact. inter empt.*

L. 6. In fine. Videri recessum) Vide *l. vlt. §. vlt. ĵ. de rescind. vend.*

L. 7. Post diem) vide scripta ad *l. 2. C. de l. commiss.*

Nec variare) Idem dicitur in *l. 4. C. de pact. inter empt.* vide scripta ad eam.

L. 8. Arræ nomine) vide fuse scripta ad *l. 16. C. de fide instrum.* & ad *init. tit. C. de pignerat. act.* & tit. *C. per quas personas.*

Statuta sunt tempora) vide scripta ad *princ. tit. C. de pact. inter empt.*

Testato conuentum) Idem est attestatio in *l. pen. C. depos.* vide eam.

De hereditate vel actione vendita. Tit. IV.

L. 2. Satisdare de euictione) Id est, repromittere. vide scripta ad *l. 5 §. satis acceptio, ĵ. de verb. oblig.* Tota hæc l. est de stipulatione emptæ & venditæ hereditatis. vide scripta Obseru. 2. cap. 30.

§. Sed & si quid dolo) vide scripta ad *l. 50. inf. de verb. oblig.*

§. Sicuti lucrum) vide scripta ad *princ. eiusdem tit. C.*

§. Apud Iulianum) vide scripta *ad l. 3. C. quod cum eo.*

De rescindenda venditione & quando liceat ab emptione discedere. Tit. V.

L. 3. Bonæ fidei iudicio exceptiones pacti) Actionibus bonæ fidei fere omnes exceptiones etiam non allegatæ insunt: vt hic exceptio pacti.

L. 5. Cum emptor) vide not. ad *l. an inutilis, ĵ. de acceptilat.*

L. 6. Vt res quæ venit) vide scr. ad tit. *C. de pact. inter empt.* & ad tit. *C. de ædilit. edic.*

Ex empto actio) In huiusmodi pactis datur etiam actio præscriptis verbis, *l. Labeo, sup. de contr. empt.* vide not. eo loco, & scripta ad *l. 11. ĵ. de præscript. verb.*

Aut proxima) Aut, hic corrigit, vt & *Nisi*, *Vel.* Vide scripta ad *L. 5. §. quod si faciam, inf. de præscript. verb.*

L. 9.

L. 9. Fundus) vide ſcripta ad *fin. C. eod.* Idem dicitur in A *l. 3. C. de iure fiſci.*

L. 10. §. 1. Numeriam aut Semproniam) Varro tamen lib. 4. de Analogia ſcribit, Marcam non dici & Numeriam. Legitur tamen hoc loco & apud Valerium lib. 10. *Iſta*, inquit, *prænomina a viris tracta ſunt, Caia, Lucia, Publia, Numeria* cæterum Caia vſu ſuper omnia celebrata eſt, vide ſcripta ad *l. 16. §. 1. ꝫ. de his, quib. vt indign. & venditor ea prædia.* Hoc etiam non additum intelligitur. vide ſcripta ad tit. *C. de pact. inter empt. & vend.*

Si conueniſſet) Id eſt, ſi vt proponitur. Quot modis accipiatur (*ſi*) in reſponſis Scæuolæ, vide not. ad *l. qui Romæ* §. Agerius, & ad l. *57. inf. de verb. oblig.*

De periculo & commodo rei venditæ. Tit. VI.

De hac Rubrica vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

B *L. 1. Et vſque ad deguſtationem)* Hoc ita, cum vinea venit auerſione, & vinum quod eſt in horreo vinario. vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

Signata tamen ab emptore) Nam aſſignatio & clauium datio pro traditione eſt, ſi modo fiant poſt deguſtationem.

§. *Sed & cuſtodiam)* Cuſtodiæ verbo leuiſſima culpa ſignificatur. vide ſcripta ad *l. 18. loc. ꝫ.* & not. ibid.

Ad diem menſuræ) Hoc cum ad menſuram væniit, vt in ſingulas amphoras conſtituto pretio, non auerſione, *l. 2. C. eod.* vide ſcripta ad eam.

L. 2. §. Cuſtodiam autem) vide ſcripta ad *tit. C. de commod.*

Vtrum pœnam vt & diligentiam) φυλακὴν ἀκριβεστάτην aiunt Græci. vide ſcripta ad *eundem tit. C.* & Βασιλ. lib. C 35. tit. 7

L. 3. Diligentiam præſtet exactiorem) Id eſt, præſtat dolum & culpam. vide ſcripta *C. eod. tit.* vbi ſunt etiam caſus duo, quibus preſtat dolum tantum, cum emptoris mora eſt: vel, cum poſſeſſio eſt penes emptorem.

L. 4. §. 1. Si auerſione) Græci in 53. Βασιλ. tit. 1. Auerſione vendere interpretantur κύτῳ, id eſt, alea. Valentin. in Nou. de *relenat. poſſeſſ.* dixit vendere in aggere. Sic dicitur, quia hæc venditio fit quaſi ab auerſis, id eſt, parum attente rem conſiderantibus. Plutarchus in Iſocrate dixit, ἀθρόα πωλεῖσθαι, cui opponit, κοτυλίζειν & θεμαχίζειν, cum per partes vendimus ſingula, tunc non fit auerſio *l. 1. inſtitorem, ꝫ. de inſtit. act.* Per auerſionem Græci ibidem vertunt ἀνομάδι. vide ſcripta ad *tit. C. de* D *inſtitoria & exercit. act.* & Obſ. lib. 8. c. 15.

L. 5. Si id admenſum eſt) Nam vini venditio ad menſuram facta ante admenſionem perfecta non eſt. vide ſcripta ad *tit. C. eod.*

Niſi id per emptorem fiat) Id eſt, niſi emptor moram adhibuerit.

L. 8. Emptoris eſſe periculum) Quia tempus conditionis retrotrahitur ad tempus contractus. Vide ſcripta ad *princ. tit. C. eodem.*

L. 10. Priuſquam menſura fieret) Id eſt, in fundo, cum fundus veniit in ſingula iugera conſtituto pretio: quod in vino, frumento, oleo, vt ante admenſionem venditio perfecta non fit. vide ſcripta ad *eund. tit. C.*

Inundatione aquarum) Sic in *l. quid tamen* §. *agri*, *l. ſi agrius ſup. quibus mod. vſusfru. amittat. l. ex conducto* §. *ſed ſi agri loc. l. 4. §. 1. inf. de cenſib. l. cum res* §. *vlt. de leg. 1. l. verum* §. *ſi locupleti, de minor.* vide ſcripta ad *l. 9. ſup. de verb. oblig.*

L. 14. in fi. Videri autem trabes) Vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

Emptor ſignificaſſet) Id eſt, obſignaſſet. Vide de hoc verbo not. ad *l. 92. ſi fundum, ꝫ. de leg. 1.*

L. 16. Et periculum) Idem eſt, ſi emptor ſit in mora, aut ſi prætoriam rei poſſeſſionem habeat. vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

L. 17. Cum moram emptor) Vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

De ſeruis exportandis, vel ſi ita mancipium vænierit, vt manumittatur, vel contra. Tit. VII.

L. 1. Vt poſſit legem remittere) vide ſcripta ad tit. *C. ſi mancip. ita ven. ne proſtit.*

L. 2. Niſi ſpecialiter) vide ſcripta ad fin. *tit. C. ſi ſeru. export. vænier.*

L. 3. In eadem voluntate perſeueret) vide ſcripta ad tit. *C. ſi mancip. ita fuerit alien. vt manum.* Opponitur *l. 8, ꝫ. eod.* Vide not. ad eam.

L. 8. Quæſitum. Opponitur *l. 3. ſup. eod. & vlt. C. ſi mancip. ita fuerit alien. vt manum.* Dicendum, hic poſt pœnitentiam non competere quidem libertatem ipſo iure, ſed competere ex facto emptoris. vide ſcripta ad *d. tit. C.* vide etiam not. ad *l. 1. inf. qui ſine manumiſſ. ad libert. peruen.*

L. vlt.) vide ſcripta ad tit. *C. ſi mancip. ita alien. vt manumit.*

In Semeſtribus) Conſtitutionibus Semeſtria ſunt libri conſtitut. Marci.

AD LIBRVM XIX.

De actionibus empti & venditi. Tit. I.

LEx 1. *Pretium egreditur)* vide ſcripta ad *l. 12. C. eod.*

L. 2. §. vlt. Ad hoc pertinet) vide ſcripta ad *tit. Cod. eodem.*

L. 3. Datio) Sic vulgo. Flor. *Ratio*, ſed legendum eſt, *Traditio.*

§. *1. Fructus non venient)* Obſtat *l. 4. inf. de vſur.* dico Pomponium a ceteris diſceſſiſſe, eiuſque ſententiam veriorem eſſe, quod & Accurſ. vult. vide ſcripta ad *l. 28. inf. de verb. oblig.*

§. *Si per venditorem. Item non oportet)* vide ſcripta ad *l. 59. de verb. obligat.* & notata ad *l. vlt. ſup. de condict. tritic.*

L. 6. §. 1. Vt Notarius ſcribit. In *l. 6. inf. de præſcript. verb.*

L. 11. §. 1. Redhibitionem) Eſt actio ex empto redhibitoria, Reſciſſoria, Æſtimatoria, *l. 9. C. eod.* Vide ſcripta ad eam l, & ad tit. *C de ædilit. actionib.* vide not. ad *princ. eius tituli.*

§. *Is qui vina)* De hoc §. vide fuſe ſcripta ad *l. 16. C. de fide inſtrum.*

§. *Ego. Si annulus datus ſit)* Vt & *l. 5. §. ſi ei, apud quem, de inſtit. act.* & Geneſ. cap. trigeſimo octauo. Datur & ſponſionis cauſſa, *l ſi gratuitum*, §. *vlt. infra de præſcript. verb.*

§ *Et ex empto act.)* vide ſcripta ad *l. 38. inf. de verb. oblig.*

L 12. Flor. 11. §. qui autem, hoc polliceatur) Id eſt, ſtipulanti promittat. Sic in lege *ea quæ, de contr. empt.*

L. Iulianus id tantum ex empto) vide ſcripta ad *tit. C. de ædilit. act.* & not. ad *prin. eius tit.*

§. *Quod autem. Ad temerariam indicationem)* Vide ſcripta ad *l. 38. in prin. ꝫ. de verb. oblig.*

§. *Per contrariam. Competere actionem ex vendito)* Non autem reſcindetur venditio. vide ſcripta ad *princ. tit.* C. *de reſcind. vend.* E

§. *Idem Iulianus: municipiis legata)* Legendum vectigalia, quod & Græci confirmant.

§. *Ex vendito. Item vſuræ pretij)* vide ſcripta ad *l. 2.* C. *de vſur.*

§. *Si procurator)* vide ſcripta ad *l. 79. ꝫ. de verb. oblig.* & ad *fin. tit. C. de exercit. act.*

Vtilem ex empto) Id eſt, ex vendito, *l. 1. C. ſi ſeruus emiſe mand.* Item actio ex vendito, id eſt, ex empto *l. ſi cum venderet* §. *ſi ſecundus, & l. ſed hoc nomine, inf. de euict. l. 1. C. ſine cenſu & reliq.* Item ex conducto pro ex locato, *l ſed addes* §. *illud, loc.* Et contra ex locato pro ex conducto, *l. dominus* §. *vlt. loc.* Hoc fit, quoniam hæ actiones ſolebant coniunctim appellari ex empto

vendito, et locato conducto, *l. vlt. § 1 de lege Rhodia de iactu, l. multum, de hered. vel act. vend. l. etsi vno, hoc tit.* Varro lib. 2. de re rustica, c. 2. vide scripta ad *l. 1. de præscrip. verb.* & ad tit. *sine censu & reliq.* A

Domitio) vide scripta ad *l. 8. C. per quas person.*

§ *Iisdem Papinianus. Vsuram legitimam)* Centesimã.

Lannis (?) tiss.tum) vide scripta ad *l. 5. C. de vsur.* Idem est in vsura.

§. *Si venditor habitationem)* vide not. & scripta ad *l. 9. C. de loc.*

Cogere posse venditorem) Actione incerti in *l. si sic legatum § vlt. inf. de leg. 2.* Sic in *l. si tibi, j. de opt. l. 2. §. item Nerua. j. ne quid in loco pub.* vide scripta ad *d. l. si sic. §. vlt.*

L. Fundi §. quæ piscinæ. Reticuli) Dicuntur cancelli in *l. cetera, j. de leg. 1.* Harmenop. lib. 2. Epitom. tit. 4. B

§. *vlt. Castella plumbea)* Castella sunt aquarum conceptacula, ex quib. aqua deducitur. de quibus in *l. cetera.*

L. veteres) Huius leg. verba sonant, veteres vsurpasse, emptionem pro venditione, & contra: Itemque locationem pro conductione & contra. Verum hoc ex aliis locis non confirmatur, nec videntur ista sic confundi. Legendum itaque erit in l. seq. *id est, & in locato & conducto.* Non, *idem est.* Vt sit interpretatio huius leg. *veteres,* quæ pertinet ad tit. de publicanis, vt docet inscriptio. Publicani autem sunt conductores vectigalium. Ad eundem tit. pertinet quoque lex seq. vt docet, *l. 2. j. de publican.* quæ est ex eodem lib. Constat enim auctores nunquam locationem & conductionem, emptionem & venditionem promiscue vsurpasse: at in locatione & conductione vsos fuisse vocibus emptionis & venditionis Festus auctor est in verbo venditiones, & verbo redemptores. vide scripta ad *l. 1. j. de præscrip. verbis,* & ad *l. 2. C. de rescind. vendit.* Sic Hyginus lib. 2. de limitib. mancipib. ementibus .i. conducentibus in annos centenos. Nam publicani dicuntur mancipes, *l. 11. C. de vectig. & commis.* vide not. & scripta ibid. C

L. Idem est) Lege, id est. vide not. ad *l. prædium.* Pertinet autem hæc lex ad tit. de publicanis, vt docet *l. 2. j. de publicanis,* quæ est ex eodem lib.

L. Si sterilis annis 50.) vide cap. 33. de præscript. & Vlp. in Frag. tit. 16.

Ex empto teneri) In huiusmodi pactis datur & actio ex vendito & præscriptis verbis. Vide not. ad *l. Labeo, sup. de contr. empt.* & scripta ad *l. vlt. j. de præscript. verb.* D

§. 1. *Non tenetur)* Opponitur *l. 9. C. eod.* vbi distinguitur tantum in emptore. Vide solutionem in not. & scriptis ad eam.

§. *Quamuis actionem emptionem non esse)* Male abest hæc negatio a Pand. Flor. vide scripta a me Obser 2. cap. 5. & scripta ad *l. 22. j. de verb. oblig.* Huius vero loci hic sensus, licet emptio non valeat, tamẽ ex empto est actio.

In gloss. Diximus) Ad finem adde, *& l. quid tamen.*

§. *Cum per: dari oportuit)* vide scripta ad *l. 59. de verb. oblig.*

§. *vlt. Qui domum)* Huic obstat §. *vlt. legis 8. inf. de legat. 1* Sed nos hic loquimur de præstatione annua. Eo loco autem loquitur iurisconsultus de legato annuo. Illud legatum semel præstandum est: cum præstatur, non potest diuidi. At cum relictum annuum legatum est sub disiunctione potest, subinde mutare sententiam. vide scripta ad *d. l. 8. §. vlt.* E

L. Si quis seruum ex hered. liberti) Ergo cauet & paciscitur de successione futura, quod non licet. *l. 4. C. de inutilib. stipul. & l. quidam §. vlt. de donat.* Dicendum, id hoc loco fieri, quoniam id exigit necessitas venditionis rite factæ: Nam venditor manumittendo seruum contra fidem facit. Hanc fidem vt expleat non possumus consequi, nisi præstita hac cautione. vide scripta ad d. l. 4. Eadem ratione concilianda est hæc lex cum *l. 2. in fin. infra de his quibus vt indig.*

In glossa Restitutum iri) In fine, Adde, Prima solutio placet.

L. Si seruus §. vlt. ad fin. Vltra peculij) vide scripta ad Rub. *C. quod cum eo, qui in alien. pot.*

L. cui res) vide scripta ad *l. si a substituto in prin. inf. de leg. 1.*

L. Seruus quem) vide scripta ad Rubr. *Cod. de condic. indeb.*

§. *vlt. Vt rem emptori habere)* vide notata ad *l. 1. de rerum permut.* & scripta ad *l. naturalis in prin. de præscrip. verb.*

Sciens) Dolo malo.

L. Si ea res. Custodia aduersus vim) vide scripta ad tit. *C. de loc. in princ.*

L. In venditione. Ex empto habebit actionem) Quanto minoris scil. vt docent seq. verba Itaque si conuenit ob pretium, non de euictione. vide scripta ad *l. 38. §. si quis forte, de verb. oblig.*

L. Lucius Titius. In gloss. *Exhibuerit,* ibi, *nam etsi)* Adde: Recte. vide scripta ad *l. si insulam infra, de verbor. oblig.*

L. Creditor §. Inter venditorem, militia) Vrbanæ scilicet, de qua vide *l. vlt. C. de pign.*

L. vlt. Si seruus) Sic idem Pomponius ex eodem Octaueno tradit seruum meum, qui est apud hostes, legari posse, quasi meum. in *l. 9. inf. de leg. 1.*

Difficultatem in præstando) vide scripta ad §. *illud l. continuus, j. de verb. oblig.*

Locati & conducti. Tit. II.

Quis dicatur locator, quis conductor, vide scripta a me, Obser. lib. 2. cap. 28. & Instit. eod. tit.

L. 1. Non verbis) Quæ obligatio est iuris ciuilis. vide scripta ad *l. 1. §. vlt. j. de verb. oblig.*

L. 2. Si de mercede) vide scrip. ad *l 2. j. de præscr. verb.*

L. 9. Teneri ex conducto) Opponitur *l. si fundus,* cum sequentibus, *inf. eod.* Vbi non præstat quod interest, id est, frui licere. Mala est Accursij solutio. Dicendum his verbis, *vt præstet frui licere,* non semper significari id quod interest, sed vt præstet mercedis releuationem pro tempore, quo frui non potuit. Sic etiam accipiuntur in *l. ex conducto, §. sed etsi ager, inf. eod.* vide scripta ad *l. 18. C. eod.*

§. *In exustis quoque ædibus)* vide scripta ad *l. 8. C. eod.*

L. 10. Fl. 9. §. Si colonus, non præstabitur periculum) Flor. *non præstabit periculum locator.* Verum legendum *conductor,* id est, colonus. Harmen. lib. 3. Epitom. tit. 8. vertit. ἐκ ἐνέχεται ὁ μισθωτὴς.

L. Item quæritur §. 1. Si culpa caret) Idem in *l. vlt. §. 1. sup. de lege Rhodia de iactu.* vide scripta ad *l. in nauem Saufeij, inf. eod.*

§. *Duo rei locationis) L. eandem, infra de duob. reis* & ideo eliget quem volet. Secus est ex Nou. 99. vide scripta ad *l. 13. C. eod.*

§. *Qui impleto)* Vtroque tacente. vide scripta ad *l. 16. C. eod.*

Sed etiam pignorum) At non fideiussorum. Nam ij præteriti tantum temporis nomine tenebuntur, non sequentis.

L. Ex conducto §. 1. Si lis tempestatis calamitosæ) vide scripta ad *l. 8. C. eod.*

Graculorum, sturnorum) Adde vim locustarum, *l. 18. C. eod.* Perniciem locustarum, edacitatem locustarum. Plin. lib. 11. cap. 19. de locustis, vocat eas Dei iram.

Si Raucis) Græci vocant ἄγρωστιν, quæ est herbæ genus. Rectius in *l. si seruus, §. inquit, sup. ad l. Aquil.* Auenam interpretantur ἄγρωστιν. At Raucæ non sunt herbæ, sed vermes, vt recte Budæus.

Sed & si labes) Græci vertunt ὄλισθοι, videlicet si terra paulum recesserit. Separatur labes a chasmate, dum ait, *sed si ager* &c.

Sed & si vredo) Quæ dicitur ἐρυσίβη.

Sed

Sed si ager terræ motu] vide not. ad *l. 10. de peric. & comm. rei vend.* & scripta ad *l. 9. inf. de verb. oblig.* Chasma Plautus vocat ostium Acherontis, Græci Plutonium

Vt frui possit) Id est, vt præstet mercedis releuationem. Sic etiam accipe in *l. 9. sup. eod.* vide scripta ad *l. 18. C. eod.*

L. 17. Flor. 15. Si vno anno) Hic §. intelligendus est de agro vectigali. vide scripta ad *l. 21. C. eod. tit.*

§. Item cum quidam) vide scripta ad *l. si post mortem, §. si testator, de leg. 1. ꝥ. ad Rubr. C. de condict. indeb.* vide etiam scripta lib. 3. Obseru. cap. 1.

Pro inuecto) Legendum *pro mutua*, vt Flor.

L. Sed addes §. illud. Ex locato teneatur) 1. Ex conducto. Sic contra, Ex conducto, id est, locato. Et ex empto, id est, vendito, & contra. vide not. ad *l. Iulianus §. si procurator, ꝥ. de action. empti.*

L. 23. Flor. 20. Sed donationis caussa) Sic nec societas, *l. 5. sup. pro soc.*

L. Item si pretio, §. cum insulam. Vt sua impensa) Id est, materia.

L. Si in lege. Vt arbitratu domini) vide scripta ad *l. 43. & 113. ꝥ. de verb. oblig.*

L. Si merces. Vt si quidem ipse qui nominatus est) Hic Tribonianus sub Caii nomine vtitur Iustiniani verbis ex *l. vlt. C. de contr. empt.* vide scripta ad *l. 43. inf. de verb. oblig.*

§. 1. Aget cum eo ex conducto) vide scripta ad *l. 9. C. eod.*

§. Vis maior) De hoc §. vide scripta ad *l. 8. C. eod.*

ΘΕΟΥ ΒΙ'ΗΝ) Sic dicitur Latine vis diuina in *l. fluminum §. Seruius, ꝥ. de dam. infect.* Gellius lib. 9. cap. 11. Libri Βασιλ. habent θεομηνίαν, id est, Dei iram.

Partiarius colonus) Coloni partiarii sunt, qui partem fructuum domino conferunt, reliquam sibi retinent. Hi non sunt proprie conductores, sed socii potius, *l. cum duobus §. si coeunda, ꝥ. pro soc.* Plinius tamen lib. 9. Epist. hoc genus contractus locationem vocat, dum ait, si non nummo, sed partibus locent. Et sane erit locatio, si animus contrahendæ locationis fuerit, & actio ex locato, non pro socio: Nam locatio contrahitur non tantum certo pecuniæ numero, sed & earum rerum, quæ pondere & mensura constant certa. Quod probat *l. vlt. C. eod.* vide scripta ad eam leg.

§. Qui columnam. culpa autem abest) vide scripta ad *l. 28. C. eod.*

L. 19. Nauem Saufeij) Hæc lex est de actione oneris auersi, de qua non est alius locus. Ea tenetur nauta, qui onus vehendum conduxit, si illud auerterit. Tertullianus lib. 5. contra Marcium. *Confice nauclere, si nullum onus auertisti.* Hæc actio a prætore proposita est, & verisimile est, fuisse pœnalem in duplum, vt furti.

In gloss. Oneris auersi) Dele hæc *(sed actio locati sic appellatur, quando quis conduxit suo periculo)* deinde ibi. *(Est propt. nomen actio.)* vsque ad fin. glos. dele omnia & repone: *Peccat hic dupliciter Accursius*: nam periculum est locatoris, non nautæ, si dolus absit. deinde auersione conducere, est totum quid conducere. Græci dicunt ἀνομαδὸν. &c.

Cum vestimenta) vt cum domus locatur. Et tunc dominium non mutatur: imo nec possessio.

Argentum postulatum) Legendum vt Flor. *Pusulatum.* Alii legunt *Pustulatum*, quod idē est. Festus in verb. *Hertam.* Alii inquit *Pusulum* dixerunt Sic apud Plinium lib. 22. cap. 25. quatuor in locis, vbi est *Postulas*, veteres habent *Pusulas.* Sic argentum pustulatum dixit Suetonius in Nerone. Sic Martialis lib. 7. & 8. eo verbo significatur argentum purissime coctum. Male Alciatus lib. 6. παρέργ. Postulatum.

In creditum iri) Id est, mutuum quodammodo contrahi, vt & *l. 3. §. 1. ꝥ ad Macedon. l. sed & si velit, sup. de Tribut.* Alias in creditum ire, id est mutuum contrahere, *l. 2. sup. de reb. cred. l. tutor, ad Velleian. l. seruo inuito, ad Trebell.* Hic esset vere mutuum, nisi merces interueniret. Faciem mutui habet, quia dominium transfert. At locatio & conductio potius est & bonæ fidei contractus. Quare venient vsuræ ex mora aut pacto, quæ tamen non veniunt in mutuo.

Beronibus] Legendum, vt Flor. *Heronib.* non vt male Budæus & alii Beronib. Eo verbo quid significetur indicat Donat. in Phorm. Ter. *Phormio a Phormione Sparteo, quem nos eronem dicimus.* Græci hic vertunt cophinis. Vitruuius in fi. *lib. 5. Heronib. ex vlua palustri factis.* Plinius lib. 36. cap. 14. v. Obser lib. 7. c 39.

Improbare actionem oneris auersi) Auersi oneris actio prætoria superuacua est, cum sit ciuilis furti, nec illa hac grauior sit, nec quicquam plus contineat. Si tamen quæritur, cur ea actio a prætore præposita sit? respondebo cum Vlp. in *l. 3. §. naut. caup. stabul.* vt prætores curam agant coercendæ improbitatis nautarum. Verum hæc actio non erit superuacua, si onus publicum auersum sit. Nam tunc ea est capitalis, *l. pen. C. de nauicul.* & ex Nou. Leonis 60. est in quadruplum.

In gloss. Superuacuum) dele hæc verba *(& ita exsufflatum eum omnino dicimus)* pro quibus repone *male*: dele etiam reliqua ad finem vsque ab his verbis *(Respondit ad ea, quæ darentur)* & sic repone, *Actio auersi oneris* non est actio locati, sed est actio prætoris, in duplum.

L. Qui fundum, in fin. esset obligatus) vide scripta ad *l. 9. C. eod.*

L. Si fundus. Vt mihi frui) vide scripta ad *l. 38. §. si quis ita, ꝥ. de verb. oblig.*

Vt pretium restituas, non vt etiam præstes) Opponitur *l. 9. in pr. sup. eod.* vide not. ad eam leg. & scripta ad *l. 16. C. eod.*

L. Qui operas: Honoraria reddere) vide scripta ad *l. 4. C. de condict. ob caussam dator.*

L. Qui mercedem: periculum custodiæ) vide scripta ad *prin. eiusd. tit.*

L. Sed de damno) Coniunge *l. 19. ꝥ. de verb. signific.* vide scripta ad eand. l.

L. Cum apparebit. Si constabit omnes) Hoc iure hodie vtimur ex Nou. 99.

L. Si decem in fin. Putaui) vide scripta ad *l. 91. §. nunc videamus, ꝥ. de verb. oblig.*

§. Inter locatorem) Huius §. speciem vide in scriptis ad *l. 3. C. eod. tit.*

Bienniꝫ continui pensionem) vide cap. 21. de præscript. & scripta ac notata ad *l. 3. C. eod.* & ad *l. 2. C. de iure emphyteut.*

L. Dominus) vide scripta ad *pr. eod. tit. C.* & not. ad *l. 4. C. eod.*

§. 1. Ex conducto) Id est, ex locato. Sic contra ex locato, id est, conducto. Sic etiam ex empto, id est, ex vendito: & contra. vide not. ad *l. Iulianus §. si quis procurator, sup. de act. empti.*

L. Cum domini) Hæc lex ideo pertinet ad tit. de officio præfecti vigilum, quia in ea ponitur vnus casus, quo impune ædes vt horrea effringi possunt. Cuius rei cura pertinet ad præfectum vigilum l. 17. §. effracturæ, de offic. præf. vig. vide cap. 21. de præscriptionibus.

Bienniꝫ) vide scripta ad *l 3.* & ad *l. 5. C. eod.* Martialis lib. 11. ait, *pensione pro bima.* quia non est pignorum retentio nisi post biennium, *l. pen. ꝥ. in quibus caussis pig. contrah.*

L. Marcius in fin. *Esse periculum)* *l. 7. C. de* [illegible] *publ.*

L. Cum in plures § locator propositum habuit) Propositum hoc loco præscriptionem significat, non διάθεσιν & animi destinationem, vt male Bartolus. vide scripta ad *princ. l. 7. sup. de iurisdict.*

§. vlt. Rerum) Huius §. species est Horrearius .i. conductor horreorum, horrea conducta alii ablocauit, quod licet, *l. 6. C. eod.* & custodiam promisit, ipse tenetur hor-

reario suo, ad custodiam, non primus locator horreario. A Et ideo effractis horreis horrearius secundo conductori tenebitur ex pacto, non primus secundo. Effractura enim non præstatur, nisi ex conuentione. vide scripta ad *pr. eod. tit. C.*

Horreario) Primus.

Conductoribus) Secundo horreario, cui is ablocauit.

De æstimatoria actione. Tit. III.

Hic titulus, vt & sequens, est de æstimatoria præscriptis verbis. Ideo autem separatus a tit. illo generali, quia hæ duæ actiones, de æstim. & permut. sunt bonæ fidei. ceteræ omnes sunt strictæ. Cur autem hæ tantum sint bonæ fidei, hoc totum pendet ex ll. & morib. Id est, leges & mores bonæ fidei iudicia faciunt, non certa naturalis ratio. Vt petitio hereditatis erat olim stricta, hodie est bonæ fidei, & actio de dote ex constit. Iustiniani. Actio B æstimatoria aliter sumitur in tit. de ædilit. edicto. Ibi enim est ædilitia quanto minoris, l. bonum §. aliquando, l. si tamen §. non nocebit, ff. *de ædil. edic.* vide scripta ad *l. 17. §. 1. ff. de præscript. verb.* Exemplum actionis æstimatoriæ est, *dedi tibi librum, vt aut cum venderes, aut cum mihi redderes.*

§. *vlt. Æstimatio*) Hæc lex. 1. intelligenda est secundum §. *1. l. 17. ff. de præscriptis verbis.* Quare quod hic ait, *periculum eius facit,* non est verum indistincte, sed si susceperit rem vendendam vltro, & susceperit se venditurum: Nam cum dominus rei suscepit, non videtur omnino conuenisse de præstanda omnimodo æstimatione, quod videtur cum vltro se obtulit.

De rerum permutatione. Tit. IV.

Hic titulus est de præscript. verbis. Cur autem separa- C tur ab eo, notandum est sup. tit. prox. vide scripta ad *l. 17. §. de præscript. verbis.*

L. 1. Sicut) Traduntur differentiæ tres inter emptionem & permutationem. I. In princ. legis. II. ibi, *Emptor* enim. III. ibi, *Item emptio,* de quibus vide scripta ad tit. *C. eod. & l. naturalis, in pr. de præsc. verb.*

Emptor enim. Cur in pretio non exspectetur euictio, in merce vero exspectetur, ratio est: quia dissimilis est debitio pecuniæ & rei. ergo & dissimilis solutio. Quia igitur emptor non debet certum corpus, sed ex quadam infinitate certam summam, merito ex ea immensitatem deligere debet, quod faciat venditoris. Venditor autem delectum non habet. Sic fit, vt inter emptorem & venditorem, quod ad præstationem attinet, sit differentia. In permutatione non potest constitui, quid sit pretium, D quid merx. Itaque nec potest constitui, vt vna parte dominium transferatur, ex altera non. In permutatione necesse est, vt vtraque sint paria. Et vero si vterque dederit, satius est euentum & euictionem permutatarum rerum spectari, & tunc dabimus non actionem ex empto, aut vendito, sed præscriptis verbis in id, quod interest *l. si permutationis C. de euictionib.* vide scripta ad *l. 5. tit. prox. & eod. tit. C. de action. empti.*

Purgari dolo malo) *l. seruum quem. §. vlt. ff. de act. empti.*

In factum dandam actionem) Præscriptis verbis vel etiam condictionem, *l. 1. in fin. C. eod.*

Permutatio autem ex re tradita) Permutationis placitum obligationem non parit, *l. ex placito, C. eod. tit.* quoniam permutatio nomen tantum est iuris gentium, non E iuris ciuilis. Certum vero est, ea tantum negotia nudo consensu obligationem constituere, quæ legitimum nomen habent.

Ideo Pedius ait) Recte.

Non in hoc agemus) Male Accursius interpretatur, *non,* id est, non tantum. Ideo delenda est tota gloss. *Agemus.* Nam quoniam imperfecta est hic permutatio, non actioni præscriptis verbis, sed condictioni locus est: quia condictio est ex bono & æquo, *l. in summa, ff. de condict. indeb.* non ex contractu. vide scripta *C. tit. eod.*

L. vlt. Quoniam permutatio) *l. 2. C. eod. tit.* vide scripta ad *eund. tit. C.*

A *De præscriptis verbis & in factum actionibus. Tit. V.*

Præscriptis verbis) Id est, de actionibus in factum ciuilibus, quæ ex contractibus dantur ex præscripto conuentionis.

Et in factum) Id est, de actionibus in factum prætoriis & aliis ciuilibus, quæ ex aliis caussis, quam ex contractibus dantur. Dicitur autem præscriptis verbis, quia ita datur, vt in contractibus verba contrahentium præscripta sunt. Aliæ actiones dantur a prætore conceptis & meditatis verbis. Hic contractus datur, vt scriptum est: si non est scriptum, dabitur ex mera & nudi conuentione, *l. 1. §. si quis seruum, depos. l. si dominus, eod. tit.* Præscriptis verbis, id est, præscripto conuentionum. Vnde Græci ἀγωγὴν τῶν προγεγραμμένων ῥημάτων vocant. Nam B hæc actio non datur nisi ex contractibus. Datur etiam in factum quasi in factum composita, *in princ. tit. Instit. de except. l. quod de bonis, ad legem Falcidiam. In factum comparata, l. 4. §. si a Titio, ff. de doli excep.* Vel quasi in factum. Vocatur quoque præscriptis verbis, quæ ex contractibus incertis datur. Actionum in factum alia est prætoria, alia ciuilis. Ciuilis aut est præscriptis verbis, aut non. Quæ est præscriptis verbis, est ex contractibus incertis. Quæ non est præscriptis verbis, non est ex contractu. Contractus aut sunt certi, qui proprium nomen habent, ex quo datur actio, *vt ex empto*: aut incerti, qui legitimo nomine vacant, ex quibus datur actio ἀνώνυμος. Obstat ei quod dicitur, *Hanc actionem tantum dari ex contractibus incertis l. his consequenter, sup. famil. ercisc.* Dicendum, subesse etiam in C eius legis specie contractum. Nam diuisio genus est permutationis. Fit enim partibus vtrinque permutatis, & ideo ex diuisione datur actio præscrip. verbis. Obstat adhuc *l. 2. & l. duo, de precar.* Ex precario datur actio præscriptis verbis, quæ donationi est similis. Porro donatio non est conuentio. Respondetur, precarium etiam aliquatenus simile est commodato, *l. 1. de prec.* nec tamen est commodatum: & ideo receptum est, vt ex eo detur actio præscriptis verbis, quoniam contractui est simile. Itaque dicitur contractus in *l. contractus de reg. iur.* Hæc actio etiam dicitur propria, in *l. petenti, sup. de pign. act.* quia datur ex nouo, peculiari & proprio quodam negotio, ex negotio contractus separato a ciuilibus negotiis, *l. rogasti, ff. eod. §. preterea, Instit. de locato.* Dicitur & actio incerti & in C. incerta: non quia datur ex incerto D contractu, sed quia datur in id, quod interest. Dicitur & ciuilis actio, non quidem, quod nominatim sit prodita legibus nostris. namque ciuili vacat: sed quod comparata sit ad exemplum ciuilis actionis. Non est tamen directa, sed vtilis, quoniam non est ciuilis, sed exemplo ciuilis inducta. Est & alia actio in factum ciuilis, quæ non est præscriptis verbis.

L. 1. nonnunquam) Cum hac lege 1. coniungenda est *l. si gratuitam §. Papinianus.* Alias est *l. si rem 1. eod. & l. rem inspiciendam, inf. de furt.* vt monent inscriptiones eædem. Sensus legis huius est: ex contractibus datur actio præscriptis verbis, si sint incerti contractus, atque adeo si non sit actio certa legibus prodita. Cuius rei duo hic ponuntur exempla.

Neque depositum) Quoniam rem tibi non dedi custodiendam.

Neque commodatum) Quoniam non dedi tibi rem vtendam. Adde *non denique mandatum.* Quoniam mandatum solo consensu contrahitur, hic res interuenit. Hoc negotium est legitimum. Erit igitur actio præscriptis verbis. Quæ actio necessaria erit, si ignoretur, vbi res sit. Nam si constet eius rei possessionem interuenisse, erit actio furti, condictio furtiua, item ad exhibendnm, *l. si gratuitam §. Papinianus, ff. eod.*

L. 4. Plura sint negotia quam vocabula) Præsertim ciuilia.

L. 5. Naturalis) Naturalis filius is est, quem ex ancilla suscepimus.

susceperimus. Ergo aut seruus est, aut libertinus, *l. ex facto* A *§. si quis rogatus, inf. ad Trebell. l. si minor, ꝯ. de manum. vind.*

Ego manum. tu non) Et ita iam non est amplius pactum, sed abiit res in contractum, ex quo datur actio, quando præter conuentionem res subest. Pactum est conuentio, cui res non accessit, veluti *manumittam, & tu vicißim.* Contractus est conuentio, cui res accessit, vt *manumitto vt manumittas*, do vt des, est contractus, dabo vt des, pactum nudum.

Ob rem dati) Hic rem proprie accipimus. Caussa est præterita: Res futura. Caussa est impulsio. Res est finis.

§. Etsi quidem) Huic §. & seq. dupliciter obstat *l. vlt. ꝯ. de condict. caussa data.* vide solut. in not. d. l. vlt. & scriptis ad hunc locum.

Periculo meo) Si fato pereat. B

§. At cum do. Non erit locatio) Quoniam vt venditio, sic locatio sine nummis non consistit, *l. 20. sup. loc.* Hic pretium non intercessit, sed res.

Actio in hoc quod mea interest) Præscriptis verbis, similis actioni locati.

Ad repetendum) Nisi paratus sis pingere.

Puta vt seruum manumittas) Opera locari solet, non liberale officium, vt manumissio.

Viuo seruo) Recte, viuo. Quoniam si ego tibi pecuniam dedi, vt seruum manumitteres intra certum tempus, & is intra id moriatur, cessat actio præscriptis verbis, cessat condictio ob caussam datorum, quoniam per te non stat, quin manumittas *l. 5. sup. de cond. caus. dat.*

Potuerit debueritque) Quod plerunque redigitur ad duos menses *l. vlt. qui sine manumiss. ad libert. peruen.* C quæ est ex eod. libro.

Vel præscriptis verbis agi.) Obiicitur constitutio Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum, ex qua colligitur, seruum, ob quem manumittendum pecunia data est, ipso iure liberum fieri, cessante eo, qui pecuniam accepit. Ergo ob cessationem eius frustra agitur præscriptis verbis, aut condictione. Respondeo, eam constitutionem tantum pertinere ad seruos ea lege venditos, vt manumittantur. Vide a me scripta Obseruat. 1. cap. 29. & scripta ad hunc locum. Porrecta quidem postea ea est ad seruos ea lege donatos: at nunquam ea constitutio pertinuit ad hanc speciem nostram, si tibi sit data pecunia, vt seruum tuum manumitteres: Nam te cessante non fit liber. In emptione & donatione illa constitutio locum habet: in do vt facias, minime. D

Si ignorans: in factum) Obstat *l. iuris gentium, in prin. sur. de pactis.* vbi datur actio in factum prætoria. vide not. ibi & scripta hic.

§. Quod si faciā vt des) Quæritur, cur in hac specie non detur actio præscriptis verbis? Dicendū, vtiles actiones dantur ex contractibus, qui carent nomine legitimo. Similes sunt contractibus nomen habentibus. Sic actio præscriptis verbis, quæ est vtilis, non datur nisi ex contractibus, qui sunt nominatis similes. At hoc negotium, *Facio vt des*, nullam cum nomen habentibus contractibus similitudinem habet: ideoque nec ex illo datur actio præscriptis verbis. Si simile est, est simile locationi: sed nec locationi simile est: Nam spectandum semper est quis det initium contractui, & quo verbo. Semper verbum hoc do, dat initium locationi. Itaque hoc negotium *do, vt facias*, recte comparatur locationi. At facio vt des, non potest locationi comparari: Nam hac forma nunquam fit locatio. Restat igitur, vt ex eo non possit dari actio præscriptis verbis, quando alienum est a negotio ciuili.

Nulla erit ciuilis actio) Præscriptis verbis.

Ideo de dolo) Si dolus arguatur. Si non arguatur, consequens est dari in factum prætoriam. vide *l. cum proponis C. de dolo.*

§. Sed si facio. Tractatus plures) Speciales quæstiones.

Alieno nomine) L. si pupilli §. vlt. sup. de negot. gest.

Et potest mandatum) Vt mandato adiici potest caussa depositi.

Vt & hic mandatum) Subintellige magis *hic* est, vt & hic mandatum.

Sed tutius erit) Cur tutius est agere præscriptis verbis? Quoniam res est in dubio posita. Tollendæ dubitationis caussa sæpe agitur præscriptis verbis, non tantum cum constat, non esse aliam actionem. Hæc actio præscriptis verbis erit similis mandati. Nam prope est, vt detur actio mandati. Sic in *l. 1. supra de æstimat. act.* dubitationis tollendæ caussa dicitur dari actionem præscriptis verbis. dele gloss. *Tutius.*

§. Quod si faciam. De dolo dabitur) Obstat *l. solent, ꝯ. eod.* Sumitur solutio ex eiusdem legis verbis, cum ait, *nisi si quis & in hac specie actionem de dolo competere dicat.* Secundo obstat *l. cum mora, sup. de transact.* Dicendum, rem ita fuisse gestam, dabo partem bonorum, vt a lite discedas: non discedam vt des. Tertio obstat *l. 3. §. quinimo, de condict. caussa dat.* Idem dicendum, quod in secunda obiectione.

L. 6. Insulam) Citatur hæc lex in *l. tenetur, sup. de act. empti*, quæ in hanc rem notanda est.

Nullam esse venditionem) Quoniam non est pretium: nec locationem, eadem ratione.

L. 8. Si Dominus) Deinceps variæ proponuntur species, ex quibus competit in factum ciuilis, aut prætoria, non præscriptis verbis.

Æstimatum) Æstimatus seruus tradi solet interposita stipulatione de eo reddendo, vel æstimatione eius, *l. certo, ꝯ. de quæstion.*

Ciuiliter agi posse) Quasi ex do, vt des, do vt reddas.

Reddi a domino) Condictione sine caussa.

Præscriptis verbis) Ex præscripto conuentionum.

Nudum pactum) Quid sit nudum pactum, & an sit aliquod pactum vestitum, notatum est in *l. iurisgentium, §. sed cum nullo, sup. de pact.* vide scripta hic.

Certa lege dari) Vt hic datus est seruus.

L. 9. *Ob eam caussam)* Hic negotium gestum est, facio, vt facias, *l. si mandato, §. quoties, mand.*

Nomen Titij debitoris delegaret) Quod est facere, non dare.

Non vetus obligatio restaurabitur) Quoniam eam sustulit acceptilatio. Hoc videtur falsum. Sunt namque quædam actiones, quibus consequimur, vt debitor accepto liberatus reponat se in veterem obligationem, quasi vtilis sit acceptilatio, vel quasi incerti lis sit, agam pristina actione, *l. si mulier, l. si quis accepto, sup de condict. caussa data l. licet, inf. de iure dot.*

Sed promissa) Id est, delegatio.

Condemnatio sequitur) In id quod interest.

L. 10. *Ad sum. Bart. Non loquitur)* Dic: *imo, loquitur de actione in factum*, deinde dele hæc postrema verba, *(cautio omissa repetitur per actionem incerti & actionem in factum)* pro quibus dic. *Et male.* debuit dicere: *pecunia finito vsufructu per actionem in factum repetitur.*

In gloss. Legauit) Adde ad finem, *l. etiam, sup. de vsufr.*

In factum actionem) Non ciuilem, quia negotium con- E tractum non est, sed in factum prætoriam.

In gloss. In factum actionem dari incerti) Eo loci condictio pecuniæ significat actionem in factum prætoriam. Verum cautio omissa condici potest per condictionem incerti *l. 2. §. aliud, ꝯ. de donat. l. peto, §. fratre, ꝯ. de legat. 2.*

L. 11. Pro sum. Bart. Vbi deficit) Repone, *deficientibus vulgaribus actionibus, dari non tantum prætorias in factum, sed etiam in factum ciuiles: sed has dari in casu simili: illas etiam in dissimili.*

Quia actionum) Hæc lex non est de actione præscriptis verbis. Initium est de actione in factum prætoria. Secunda pars est de actione in factum ciuili, quæ non est præscriptis verbis.

Accommodatas) Id est, inflexas, *l. 1. Cod. de inoffic. te-*

ſtam. l. vlt. ſup. de tranſact. Accommodari proprie dicitur id, quod a re, in quam proprie conuenit, in eam, in quam proprie non conuenit, transfertur. Sicque actiones dicuntur accommodari, & ita accommodatæ, vtiles dicuntur. Eadem ratione Theophilus in §. *reſtituta, in fi. Inſtit. de fideicom. hered.* vtiles actiones vocat ... id eſt, inflexas. Vide ſcripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.* A

Vtilitas eius legis) Hinc intelligitur, cur dicantur actiones vtiles: quoniam, quæ vtilitas peperit actionem directam, eadem exigit, vt detur actio vtilis in caſu ſimili, *l. ſi longius, in fi. ỹ. de iudic. l. 6. in fi. ſup. mand. l. nam & ait Pedius, ſup. de ll.*

L. 12. Si vir vxori) Eſt de actione præſcriptis verbis.

Conueniſſe inter eos) Pacta mutant formas contractuum, *l. iuris gentium §. quinimo, ſup. de pact. l. cum dotem, C. de iure dotium.* Sic hic lex reuendendi facit, vt non videatur contracta venditio, ſed videatur contractus nouus & vulgare negotium. Quare ex eo non agimus ex vendito, offerente pretium, ſed præſcriptis verbis. Verum hodie Imperatoribus placuit, ex pacto reuendendi agi poſſe ex vendito, & præſcriptis quoque verbis, *l. 2. C. de pact. inter empt.* Quare poſitum eſt in arbitrio actoris, qua vti volet. Hodie in Gallia etiam offerente pretium, dant actionem in rem. vide ſcripta ad tit. *C. de pact. inter empt.* B

L. 14. Flor. 13. §. 1. Quid ergo eſt? In factum) Hæc verba addit, vt excludat eam actionem in factum, quæ non eſt præſcriptis verbis, quæ non eſt ex contractibus. Hæc eſt ex contractibus incertis. Idem dicitur in *l. ſi tibi polienda, ỹ. eod.*

L. Qui ſeruandarum) Hæc l. non pertinet ad actionem præſcriptis verbis, ſed ad alias in factum actiones. C

Si ſine cauſſa) Vt ſi iuſtam alienas potius merces, quam ſuas proiiciendi cauſſam tribuit: quia forte ſuis non erat onuſta nauis, vt ſi gemmæ fuerint, *l. 2. §. cum in eodem, ỹ. de lege Rhod.*

In factum) Prætoria, quia id ſine cauſſa fecit.

De dolo) Hæ duæ actiones ſemper concurrunt. Vbi in ſcientem datur de dolo, in ignorantem datur in factum prætoria, *l. iuriſgentium §. 1. ỹ. de pact.*

§. 1. De ſeruo vero in factum) Ciuili, quoniam mortis cauſſam præſtitit, non teneor actione l. Aquiliæ directa, quoniam manus ei non intuli. Hæc actio in factum ciuilis, dicitur vtilis lex Aquilia in *l. 4. ſup. de ſeruo corr.*

Criminali ſcilicet pœna) Legis ſcilicet Corneliæ de ſicarii, quoniam necis cauſſam dedit, *l. prætor §. ſi dicatur, ỹ. de iniur. §. liberum, Inſtitut. de l. Aquilia.* Actio legis Aquiliæ eſt ciuilis, hæc eſt criminalis. Illa perſequitur damnum priuatum, hæc vindictam publicam. D

§. Sed et ſi. Damni dandi cauſſa) Non quaſi.

Non lucri faciendi) Nam ſi lucri faciendi, furti tenetur. Quidam tamen tentant ex *l. pen. ſup. de condict. cauſſa data*, furtum eum committere, qui re vſus non eſt lucri faciendi cauſſa. vide not. ad *d. l. pen.* & ſcripta ad hunc locum.

Neque furti) Quoniam non lucrandi cauſſa.

In factum) Ciuiliter, quoniam pro eo eſt, ac ſi calix fractus fuiſſet.

§. vlt. Si glans) Glandis appellatione omnes fructus ſylueſtres continentur. Sic Græci dicunt ἀκρόδρυα, *l. qui venenum, de verb. ſig.* E

Quia non in tuo) Sed in meo: & ego pecus in glandem immiſi.

Neque de pauperie) Quoniam damnum tibi dederunt impulſione.

Neque damni iniuria) Quia paſtus damnum non eſt.

In factum itaque) Vtilis, quæ actio locum demum habebit, ſi ego pecus immiſero: Nam ſi in tuo non immiſſum pecus depaſcatur, proprie competit actio de paſtu.

L. Solent] Cum hac lege coniungenda eſt *l. qui eas, §. 1. inf. de furt.* Eadem eſt vtriuſque inſcriptio.

Quæ res non facit) Quod nouerint furem, nec ante indicarint, *l. qui vas §. 1. de furt.*

Ob iudicium) Iudicia ſunt precaria, quæ dantur hic, qui iudicant furtum vel plagium.

De dolo actionem) Hinc ſumenda eſt conciliatio huius legis cum *l. 5. §. quod ſi faciam, ſup. eod.* Initio tantum ait poſſe tentari, dari actionem præſcriptis verbis: ſed poſtea corrigit ſe. Sic hæc particula NISI corrigit in *l. ſi mihi pure, ỹ. de leg. 1.*

Arguatur) Adde, quod verius & tutius eſt.

L. permiſiſti, §. vlt. Iuris ciuilis actionem) Id eſt, ciuilem directam.

In factum dari) Ciuilis, id eſt, præſcriptis verbis. Nam videtur ſic geſtum eſſe quoddam negotium: Sero, id eſt, facio, vt fructus des. Et ſic tentari poteſt competere præſcriptis verbis, vt in *l. ſolent, ỹ. eod.*

Sed de dolo erit) Quoniam ex facto vt des, nulla ciuilis actio datur, neque directa, neque vtilis. Hodie autem non dabitur de dolo. Nam ex conſtitutione Iuſtiniani donatio, ſicut emptio, perficitur nudo conſenſu. Quare ſi hic fuit animus donandi, competit condictio ex lege.

L. Si gratuitam) Res mobiles & immobiles commodantur, id eſt gratis vtendæ dantur. Quæritur an habitatio commodari poſſit? mouet quod ſola corpora commodantur. Habitatio non domum ſignificat, ſed ius habitandi. Si ius habitandi gratuito conceditur, an ſit commodatum? Et Viuianus ait eſſe commodatum, *l. 1. § 1. ſup. commod.* Quæ ſententia refertur hic. Non idem diceret Viuianus de vſu & vſufructu: quoniam hæc cum plane in iure conſiſtant, nequeunt commodari. Habitatio autem eſt quidem nomen iuris: verum non tam in iure, quam in facto conſiſtit, *l. legatum, ỹ. de capite min.* videtur habitatio eſſe domus ipſa.

Et Iulianus ait) Lege, *Viuianus*, vt Flor. & in *l. 1. §. 1. ỹ. comm.*

Sed eſt tutius) Quoniam res eſt in dubio poſita.

§. 1. Si quidem ego) Sic & in commodatario diſtinguitur, *l. ſi vt certo §. commodatum, ſup. commod.* Sic Paulus lib. 2. Sentent. tit. 4. diſtinguit, vt in hoc §. videnda eſt *l. 1. ſup. de æſtimat. act. §. eodem*:

Venditorem. Flor. male, *venditor.*

In fin. Præſcriptis verbis) Æſtimatoria, quoniam dubium eſt, fuerit ne venditio, an locatio, an vero mandatum, *l. 1. ſup. de æſtimator. act.*

L. 19 Flor. 17. §. Papinianus lib. 8. Quæſt. ſcribit, ſi rem tibi) Cum hoc §. coniungenda eſt *l. 1. ſup. eod. & l. rem inſpiciendam, ỹ. de furt.* vt monent inſcriptiones eædem.

Periculum non) Id eſt, caſum fortuitum. Non ſic interpretari oportet periculum in *d. l. rem inſpiciendam*, alioquin pugnaret cum hoc §. ſed pro damno, quod contigit culpa inſpectoris. Periculum verbum generale eſt, & comprehendit damnum quod contigit dolo, culpa vel fato. Periculum dictum eſt a perdendo, *l. itaque ỹ. de furt.* vide ſcripta ad *l. 1. eodem tit.*

Prope depoſitum) In depoſito autem ſolus dolus venit. *l. contractus, de reg. iur. l. 2. de peric. & comm. rei vend.*

§. Si cum mihi periculum) Id eſt, damnum fatale, *l. 2. de peric. & commod. rei vend.*

Cuſtodiam) Culpam, dum negamus periculum pertinere, concedimus ad inſpectorem. Id vocant hoc loco cuſtodiam vt in *l. contractus, de reg. iur. l 2. ſup. de peric. & comm. rei vend.*

§. vlt. Si quis ſponſionis cauſſa) Plin. lib. 33. c. 1. *ad ſponſiones annulo exſiliente.* Datur & annulus arræ loco, *l. 5. §. pen. ỹ. de inſtit act. l. empto §. is qui vina, de act. empt.*

Præſcriptis verbis) Non dabitur actio depoſiti: Nam ea illi tantum datur, qui depoſuit. Porro victor non depoſuit annulum victi, iccirco annuli repetendi cauſſa non habet actionem depoſiti.

Neque possessionem, neque dominium) Possessionis tantum furtum fieri conuenit. Verum ideo hic & in *l. si vendidero, ff. de furt.* additur dominii verbum, quia hoc controuersum olim fuerat: Nam Marcus Brutus & alii dicebant, hereditatis iacentis furtum fieri. Cic. lib. 7. epist. quæ incipit, *Illuseras heri.* Iulian. etiamnum dat actionem furti fructuario, licet rei nemo tunc possessor exstiterit, *l. si homo, ff. de vsucap.* Idem dat actionem furti creditori, licet ei pignus non sit traditum, *l. in act.* §. *vlt. ff. de furt.*

Victor habuit) At alieni annuli neque possessionem, neque dominium socius vnquam habuit. Sui quidem annuli nomine aget furti.

Repetitio erit) Aut actio depositi, aut condictio furtiua, si custos furandi caussa eos retineat.

L. Si apud te. Et fugitiuarius) Fugitiuarius est, qui seruos fugitiuos persequitur, *l. vagos, C. Theod. si vag. per. manc.* Florus lib. 3. *Qui per fugitiuarios retrahi debuisset.*

Apud sequestrem) Quid sit sequester est in *l. proprie, ff. depos.* & in *l. sequester, de verb. sig.*

L. Quoties deficit actio vel exceptio) Directa.

Vtilis actio) Id est, in factum ciuilis, in pari, scilicet caussa. In dispari, est etiam in factum prætoria.

L. Si tibi polienda) In factum dandum iudicium) Idem vt in *l. si tibi, ff. eod.* vide notata ad eum locum.

L. Quoties deficit) Apponatur ad hanc legem exemplum ex *l. qui heres, sup. famil. ercisc.* quæ est ex eodem libro, quo loci proponitur species, in qua defecto iudicio famil. ercisc. dari oportet actionem vtilem aduersus coheredes, ea est in factum. Aliud exemplum ponitur in *l. quia actionum, sup. eodem.* ex l. Aquilia.

L. Titius. resp. pecuniæ) Idem dicitur *l. 3. C. de vsur.* Idem est in promutuo, *l. 1. C. de condict. indeb.* Ac generaliter in omnibus strictis iudiciis. vide scripta ad *prin. tituli, C. de vsuris.*

AD LIBRVM XX.

De pignoribus & hypothecis. Tit. I.

LEx 1. *In gloss. difficilius, id est, non dabitur)* Imo dabitur quidem, sed ægre, vt in *l. vix certi, de iudic.* Id etiam confirmat *l. 5. C. si alie. res pig. dat.* quæ tradit, dari actionem vtilem. vide *d. l. 5.*

L. 3. Aliud in legatis & libert.) vide scripta a me *Obseruation. 2. cap. 7.* & scripta ad *l. si seruus plurium* §. *1. inf. de legat.* 1. Obstat *l. 1. inf. de except. rei iudic.* vide solut. in not. ad *d. l. 1.* & scriptis ad *d. l. si seruus.* Obstat etiam *l. statuliberi a cæteris* §. *Quintius, inf. de statulib.* vide solut. ibid.

L. 9. Quod emptionem) Quod alienari potest, & obligari potest, *l. 1. C. rem alie. ger. non interd.* vide scripta ad eam.

L. 11. §. *1. Si ἀντίχρησις)* de qua vide scripta ad tit. *C. de pigner. act.*

Solet in factum actionem) Recte ait *Solet:* Nam hoc casu tentari potest hypothecariam competere, vt recte Azo.

L. grege §. *2. Sed potest dubitari)* hic incipit alius §. nec eius verba sunt permiscenda cum superioribus. Explicabitur in not. ad tit. *C. si pign. pig. dat.*

§. *Etiamsi: iudicatum debitorem fecerit)* In *l. 8. C. eod.* dicitur facere condemnationem, id est, obtinere condemnationem contra eum.

L. 16. §. *Si pluris. Transire videtur ad condemnationem)* Id est, iudicata esse.

§. *Si duo pariter)* Id est, vt Græci interpretantur, eadem die. Horæ non faciunt creditorem potiorem, sed dies, vt si mihi hodie, tibi cras obligata sit. vide caput 3. de præscript.

§. *vlt. Potest)* De hoc §. vide not. & scrip. ad *l. 4. pactum, C. de pig. act.*

L. 20. Cautionis exemplo) Id est, nominis pignori dati.

L. 22. Si Titio) Obstat *l. rem alienam, sup. de pigner. act.* quæ est Pauli. vide solution. in d. l.

A *Directo quidem non conualescit.)* Id est, directa actio non datur, sed vtilis.

In gloss. Pigneratitia, id est, hypothecaria) Dic, Recte, & dele sequentia *(Tu dic vtilis contraria.)*

L. 24. In quorum) Exemplum huius legis est in officiali, qui quo loci officium gerit, nihil potest emere. At pecuniam mutuam dare potest, *l. præsidis, de reb. cred. si certum pet.* Cur non & ex ea caussa pignus accipere? Et ideo ait, in quorum finibus, id est, prouincia est officialis. Id etiam confirmabit coniunctio *l. qui officij, sup. de contrah. empt.* Ea interdicit officiali emptione, *l. in quorum,* permittit acceptionem pignoris. vide scripta ad tit. *C. rem alien. ger. non interdici rerum sua alien.*

L. 26. §. *1. Aut signo suo aut alia scriptura)* vide not. & B scripta ad *l. 92. si fundum patri, ff. de leg.* 1.

L. 31. Post certum temporis vectigal) vide scripta ad *l. 2. C. de iure emphyt.*

Pronuntiatum esset) Requiritur ergo iudicis auctoritas. Idem in conductore, *l. pen. C. de loc.* Idem in emphyteuticario. vide scripta ad *d. l. 2.*

In quibus caussis pignus vel hypotheca tacite contrahitur. Tit. II.

L. 1. Senatusconf. quod.) Hæc l. 1. iuncta *l. si ventri* §. *1. ff. de priuileg. credit.* confirmat, edicta Imperatorum semper senatusconsulta subsequuta fuisse, quod in h. lege senatusconsultum factum fuisse, in illa lege *si ventri* dicitur edicto Marci cautum fuisse.

L. 3. De inuectis & illatis) vide scripta ad *l. 5. C. de loc.*

L. 4. In rusticis prædiis contra) Nam tantum ibi nata tacite pignori sunt, non illata, nisi id nominatim conuenerit. vide scripta ad d. l. 5.

L. 5. voluntate domini] Hic voluntatis nomine specia- C lis conuentio adsignificatur, vt & in *l. certi, C. de loc.* vide scripta ad eam.

L. 7. Fructus qui ibi nascuntur) At illata non nisi conuenerit, secus est in vrbanis prædiis. vide scripta ad *d. l. 5.*

L. 8. Cum debitor) Hic fit tacita ἀντίχρησις. Poniturq; exemplum taciti pignoris, quod non inspiciens, quidam addidit huic legi negationem. vide scripta ad tit. *C. de pig. act. in prin.*

Gratuita) Gratuita pecunia est non tantum ea, de qua conuenit, vt gratuita esset, sed & de qua nihil conuenit: modo de vsuris nihil actum sit. vide scripta ad *l. 14. C. de vsur.*

Ad modum legitimum) Non vltra. Itaque hoc prodest D paciscenti ἀντίχρησις, vt fructus capere liceat etiam supra modum vice vsurarum. Tacita ἀντίχρησις est ad modum legitimum, non expressa. vide scripta ad *d. l. 14.*

L. 9. Pignoris nomine retenta) Retinere licet, auferre non licet. vide scripta ad tit. *Cod. de pign. act.* Et retinere licet demum post biennium a cessationis die, *l. cum domini, sup. loc.* vide scripta ad *l. 5. C. de loc.*

Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt. Tit. III.

L. 1. §. *vlt. Quid ergo)* vide scripta ad tit. *C. de commun. rer. alien.*

L. 3. Quod admittendum existimo) Ergo habebit ius vendendi ex prioris persona, & sic succedet in ius vendendi. Sic etiam, quod fideiussor per se non habet, per E reum habet, *l. 3.* §. *vlt. indic. solui.* vide scripta ad *l. 84. ff. de verb. oblig.*

L. vlt. Qui sciens filiumfamilias) vide scripta ad tit. *C. de patrib. qui fil. distrax.*

Relegatur) In Nou. 134. constituitur, vt creditor ius crediti amittat & tantundem filio, quem pignori habuit, aut ipsius parenti, tradat, ac demum pœnis corporalibus plectatur. Vide Ambrosium in lib. de Tobia; cap. 8. Sumpta autem est hæc lex vlt. ex lib. 5. Sentent. Pauli tit. 1. *de liberali caussa*, ad verbum: nisi quod Tribonianus scripsit, *relegatur*, cum ibi sit, *deportatur*. Ceterum aliæ pœnæ sunt in *Nou. 134.*

Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his, qui in priorum creditorum locum succedunt. Tit. IV. A

L. 2. Quam generaliter accepit) Sic est etiam Flor. perperam R. alias legitur, *specialiter*.

Non tam potior, quam solus) Quoniam ex speciali hypotheca creditor suum seruare potuit.

L. 8. Creditor) Hæc l. *citatur* ꝟ. *eod. in l. creditor §. Papinianus.*

L. 7. in fin. Quod pecunia pignerata erat) Nisi ita conuenerit.

L. 9. Ante calendas Iulias) Calendæ Iuliæ solemnes erant soluendis pensionibus. vt & Martiæ. vide not. ad *l. defuncta, sup. de iure fisc.*

L. 12. Priuilegiis temporis) In prætorio pignore, quod fit missione in possessionem, non viget priuilegium tem- B poris. vide not. ad tit. *de prator. pig.* & tit. *si in caussa iudic. pig. C.* Missione pignus in rem constituitur: pignus in caussa iudicati est in personam.

L. 15. Flor. 12. §. Papinianus) Non est initium legis, sed citatur ab Vlpiano Papinianus. Ipsa lex Papiani est in *l. 3. sup. eod. tit.*

L. 16. Flor. 15. Solarium) Id est, vectigal, quod pro solo penditur, *l. 2.* ꝟ. *ne quid in lo. publ.* vide scripta ad *princ. tit. C. de iure emphyteut.*

L. Quærebatur. Et hypothecam eius rei) Legendum vt Flor. *hyperocam*, id est, quod plus est in pignore, quam in debito.

De distractione pignorum & hypothecarum. Tit. V.

L. 7. in fin. vt pactioni stetur. Hoc ideo, quia creditor legem dixit, qui retinet semper ius in rem, id est, hypo- C thecam. Et ideo nulla eius venditio censetur. vide scripta ad *l. 3. C. de condict. ob caussam dat.*

L. 8. Creditoris) Obstat *l. 2. C. de pignor.*

Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur. Tit. VI.

L. 1. §. 1. Frustra fiscum) Obstat huic §. *l. 5. C. de remiss. pig.* Sed hæc distinctio adhibenda est. Aut remissio sortis est inutilis communi ratione, id est, ob quam etiam remissio hypothecæ est inutilis, & tunc vtrumque manet, *d. l. 5.* At si propria ratione, hypotheca non manet, vt hic, vt si tibi sortem remittam animo donandi in fraudem legis Cinciæ. Hoc casu remissio sortis est inutilis, & tacita remissio hypothecæ valet. Remissio hypothecæ valet. Remissio hypothecæ non est donatio, *l. & si pignus,* ꝟ. *quæ in fraudem cred.* D

L. 8. §. Non videtur. Sed si subscripserit) Subscriptio subscriptori præiudicat, non obsignatio. vide not. & scripta ad *l. 92. si fundum,* ꝟ. *de leg. 1.*

L. 12. Paulus) Opponitur *l. iubemus, C. ad Senatusc. Velleian.* Verum hic remissio fit debitori, non creditori. Si fieret creditori remissio, facta vni, non prodesset alteri. At remittitur debitori, licet fiat in gratiam creditoris, & ideo si fiat vni debitori, non fit ceteris. vide scripta ad *d. l. iubemus.*

AD LIBRVM XXI.

De ædilitio edicto & redhibitione, & quanti minoris. Tit. I.

Et quanto minoris actio) Hæc annalis est. vide cap. 20. de præscript. E

L. 17. In fin. aduersus dictum promissumue) vide not. ad *l. quod venditor, sup. de dolo,* & scripta ad *princ. eod. titulo C.*

L. 18. Aut redhibitorio aut æstimatorio) vide scripta ad *pr. eod. tit. C.*

L. 19. Ad statuam nunquam confugisse) vide scripta ad *l. 30.* ꝟ. *de verb. oblig.*

§. 1. Idem etiam redhibitorio) Quid ergo opus fuit ædilitiis actionibus, cum detur ex empto ciuilis? vide scripta ad tit. Codicis *de ædilit. action.* & notata ad *prin. eodem.*

§. pen. Sed si quis permutauerit) vide scripta ad fin. tituli *C. de rerum permutat.*

§. vlt. Sex menses vtiles) vide cap. 18. de præscript.

L. 21. In fin. In suam potestatem redactum) vide scripta ad *l. 19.* ꝟ. *de leg. 1.*

L. 23. Sufficiat venditori ex vendito actio) Datur & in factum §. *1.* ꝟ.

§. Si seruus, pœnales actiones videantur) Nam si non pareatur arbitrio iudicis, crescunt in duplum, *l. 45.* ꝟ. *eod.* Pœnam continent, & ob id sunt temporales: actiones empti sunt perpetuæ. Et hæc est præcipua inter eas differentia, de qua vide scripta ad *eund. tit. C.* & notata ibid.

L. 28. Intra duos menses) vide cap. 13. de præscript.

Intra sex) vide cap. 18. de præscript.

L. 31. §. Si plures: partem recipit hominis) vide scripta ad *princ. eiusd. tit. C.*

§. In factum actio competit) Hæc actio est ædilitia. vide scripta *eod. tit. C.*

§. Restitui) seruo in venditione accessit) vide scripta ad *l. 8. C. de loc.*

§. Si quid ita. In factum actio) Quæ in *l. 4. C. eod.* dicitur redhibitoria. vide not. & scripta ibid.

L. 33. Nam iure ciuili) vide scripta & not. ad *princ. tit. C. eodem.*

L. 37. Ne veterator) Opponitur *l. vltima* ꝟ. *eodem.* vide not. ad eam.

L. 28. In diebus 60.) vide cap. 13. de præscript.

§. Quæsitum est, si nulla) Paulus lib. 3. Sentent. *tit. de leg. l. vxori* ꝟ. *de auro & argento leg.*

§. Vendidi. Biduo ante venditionem) vide caput 4. de præscript.

L. 45. Modo enim in duplum) Nam pœnalis est, *l. 23. §. si seruus, sup. eod.* vide not. ibid.

L. 47. Quod aduersus dictum promissumue) vide not. ad *l. quod venditor, sup. de dolo,* & scripta ad *princ. tit. C. eod.*

L. 48. §. Non nocebit emptori) Opponitur *l. si is, qui heres §. 1.* ꝟ. *de except. rei iudic.* vide solut. in not. ad eam & scriptis ad tit. *C. de ædilit. act.*

In gloss. Æstimatoria, id est, quanto minoris) Adde *l. bouem, sup. eod.*

L. 49. Si pestilens fundus) vide not. & scripta ad *tit. C. eodem.*

L. 51. Cum mancipium) Valde aduersatur hæc lex distinctionibus positis in *l. 1mo, & l. seq. inf. de liber. caussa.* Nisi dicamus, Africanum ex caussa vitii morbiue non facile admisisse rescisionem venditionis, si vel dominus vel seruus scierit vitium ob morbum. Et de morbo aut vitio nullus locus pugnat. A simili quidem argumentari possumus, quod valet in iure. vide scripta ad *l. 5.* ꝟ. *de iur. & fact. ignor.*

Circa procuratoris) Procuratoris appellatione sæpe continetur gestor, cuius gestus est postea comprobatus. Quintil. lib. 7. cap. 5.

Quamuis ipse domino) Putat Africanus, procuratoris scientiam domino nocere indistincte.

At cum ipse ignorans) Hoc confirmatur *lege. 4. supra de contrah. empt.* Ideoque tunc nec ipsi nec domino dabitur redhibitoria.

L. 55. Dissolutam ignorat) vide scripta ad *l. 3.* ꝟ. *de iur. & fact. ignor.*

L. 58. Rerum ablatarum) l. 1. *C. eod.* Paulus 2. Sentent. tit. 17.

Non tantum pretium serui) vide scripta ad tit. *C. de ædilit. act.*

§. vlt. Præsentibus honestis viris) vide scripta ad *l. 4.* ꝟ. *de probat.*

Serui responso) Obstare videtur *l. 7. inf. de prob.* in qua quæstionem Paulus exigit, hic nudam solum interrogationem. Verum pugnantiæ huic caussam dedit Tribonianus, qui in ea l. pro responso scripsit, *quæstioni*, vt constat ex Pauli lib. 2. Sent. *tit. ex empto vendito*, vnde illa l. sumpta est. vide notat. & scripta ad *d. l. 7. inf. de probat.*

L. 60.

L. 60. Omnia in integrum) vide scripta ad initium tit. *C. de ædilit. act.*

L. 61. Victus tantum debet) Opponitur *l. pen. de euict.* ꝭ. vide scripta ad *l. 38. §. si quis forte, inf. de verb. oblig.* & not. ad *d. l. penult.*

L. 64. Aduersus dictum promissumue) vide scripta ad princip. *tit. C. eod.* & not. ad *l. quod venditor, sup. de dolo.*

L. vlt. §. vlt. Sed veteratorum) Budæus putat omnino pugnare cum hac *l. l. præcipiunt, sup. eod. tit.* sed hic non, accipiendum est pro, non solum. vide scripta ad *l. 5. de condict. indeb.*

Ex venalitio) Id est, ex mangone. Græci περὶ σωματοπώρς, Sic Cicer. pro Cornelio: *Multi venalitij & emptores.* Suetonius de claris Orator. *Venality legem venalem habent.* vide not. & scripta ad tit. *C. de nundinis.*

De euictionibus & duplæ stipulatione. Tit. II.

L. 4. Quem vulgo auctorem secundum) Primus auctor est venditor, secundus fideiussor. Hic βεβαιωτὴς dicitur in Nou. 4

L. 8. Præstare debet emptori vt habeat) vide scripta ad *l. 38. ꝭ. de verb. oblig.*

L. 15. §. vlt. Sed & si seruus) Legendum, *seruitus.* vide scripta ad *l. 38. §. si quis forte ꝭ. de verb. oblig.*

L. 21. §. 1. Emptori habere non liceat) vide scripta ad *d. l. 38.*

L. 23. Post mortem mulieris) vide not. ad *l. 11. ꝭ. solut. matrim.*

L. 26. Ex vendito actio) Id est, ex empto. Sic contra ex empto pro ex vendito. Et ex locato pro ex conducto. vid. not. ad *l. Iulianus §. si procurator, sup. de act. empt.* & scripta ad *l. 1. sup. de præscrip. verb.*

L. 31. Vispellionem) Sic recte Flor. non vespertilionem. Vispellio est nudator cadauerum, & spoliator sepulchrorum. Proprie tantum significat eum, qui ministerium suum accommodat efferendis cadaueribus mortuorum, vt in *l. 7. ꝭ. ad Trebell. & l. qui decem §. pen ꝭ. de solut.*

L. 32. Quia dicitur) Coniunge *l. 29. ꝭ. de verb. oblig.* vbi eadem quæstio tractatur ex eod. lib. vide scripta ad eam.

L. 39. in fin. Recte defugiet) Defugere est auctoritatem defugere. vide not. ad *l. cum ex caussa, ꝭ. de verb. oblig.* & scripta ad *l. 4. §. vlt. eod. tit.*

L. 51. §. 1. Post mortem) vide scripta ad tit. *C. vt act. ab here. vel contra here. incip.*

§. Non mirum. Plenior aduersus heredem) vide scripta ad *d. tit. C.*

L. 55. Propter absentiam) venditor euictionis periculum non sustinet, si emptor victus sit μονομερῶς. vide scripta ad fin. *tit. C. de peric. & com. rei vend.*

L. 56. §. vlt. Pupillo autem) Opponitur *l. 24. ꝭ. de verb. oblig.* Male. vide scripta & not. ad eam l. 24.

Sine tutoris auctoritate) Si tutor non compareat.

Benignus) Ne emptores in fraudem incidant, si non sit, quem laudent.

L. 57. Resolui non potest) vide scripta ad *l. 38. §. 2. & l. 84. ꝭ. de verb. oblig.*

L. 58. Heres) vide scripta ad *l. si a substituto §. heres, ꝭ. de leg. 1.*

L. 62. §. 1. Vna de euiction.) vide scripta ad *l. 4. §. vlt. ꝭ. de verb. oblig.*

L. 63. §. vlt. Ex præscripto perdidit) Quia tardius iudicio appellationis adfuit.

L. 65. Quia non duo rei facti) Id est, quia emptor aduersus eorum alterum in solidum actionem non habet. Nam rei sunt, qui eandem rem vel summam singuli in solidum debent.

L. 66. §. Si secundus, aget ex vendito) Id est, ex empto. Sic contra actio ex empto, id est, ex vendito. Et ex locato, id est, conducto, & contra. vide not. ad *l. Iulianus, §. si procurator, sup. de act. empt.* & scripta ad *l.*

A *1. de præscript. verbis, supra.*

L. 75. Quod adseruit) Opponitur *l. cum venderes, sup. de contrah. empt. & lex quoties, de ædil. edict.* Sed ea non loquitur de actione euictionis, quæ est in duplum, vel in id, quod interest: sed de actione ex empto æstimatoria, vel quanto minoris, quæ minuit pretium, & semper re euicta competit. vide scripta ad *l. 38. §. si quis forte, ꝭ. de verb. oblig.*

De exceptione rei venditæ & traditæ. Tit. III.

L. 1. §. Si seruus. Exceptio in factum) Non autem exceptio ciuilis, quia seruus fuit, cum contraxit. vide scripta ad tit. *C. an seruus pro suo facto.*

AD LIBRVM XXII.

De vsuris, & fructibus, & caussis, & omnibus accessionibus, & mora. Tit. I.

B VSuræ sunt sortis incrementa. Vide scripta ad *prin. tit. C. eod.*

L. 1, Ex more regionis,) ita tamen vt legi non offendat) Hæc verba addita sunt a Triboniano, ex lege *eos, C. de vsur.* vt & in *l. idemque §. sed & si pecuniam, ꝭ. mand. & l. 36. ꝭ. eod.* Nam Iustinianus primus constituit, vt etiam in bonæ fidei contractibus a se definitus vsurarum modus obseruetur, neue spectent morem regionum. vide scripta ad *rub. ꝭ. tit. prox.* & ad *d. l. eos.*

§. In eum diem quo restituit) vide scripta ad *l. 13. C. de vsur.*

L. 3. Post iudicis sententiam) Id est, admonitionem. Et infra *Vsque ad sententiam)* Id est, vsque in rem iudicatam. Paulo post: *Ante iudicis sententiam)* Id est, admonitionem. In hac l. verbum sententiæ bifariam sumi-
C tur. Non loquitur de persecutione fideicommissi, quæ non est actio, sed extraordinaria cognitio prætoris fideicommissarii, seu præsidis in prouinciis. In ea vero erant duæ sententiæ. Primum iudicabat prætor fideicommissum restitui, quod est arbitrio simile, & dicitur sententia illa prætoris admonitio, quæ præcedit litem. Sic accipitur duobus ꝭ. notatis locis, & in *l. meminerint, C. vnde vi.* Sic sæpe in Nouellis Iusti. vocat ψῆφον δηλωσιν, πρὸ σκλησιν. Herede autem abnuente, caussa agebatur, & sequebatur postrema sententia. Et sic accipitur in illo loco, vsque ad rem iudicatam & in *l. cum exceptione §. hac autem, sup. quod metus caussa.* Nunc hinc duæ regulæ ponendæ sunt. Prima est: *si fideicommissario mora facta sit, ante admonitionem prætoris & litis contestationem, ex eo tempore, quo cœpit fieri mora sine intermissione, etiam in-*
D *ter tempora iudicati faciendi (hodie dantur quatuor menses, olim duo, ex xij. tab. vnus) fructus & vsuræ fideicommissi debentur.* Secunda regula hæc est: *si fideicommissario mora fieri cœpit post admonitionem iudicis vel litem contestatam, ab eo tempore fructus ei debentur vsque ad sententiam, id est, vsque ad condemnationem.* Tempus autem iudicati erit immune a præstatione fructuum ex constit. D. Marci. Idque obtinet in omnibus actionibus, & in omnibus fructibus tam perceptis, quam percipiendis. vide scripta ad *l. 39 §. fructus, ꝭ. de legat. 1.*

Temporis intercapedo] Datur tantum illud tempus humanitatis gratia, *l. si cum militi in fi. sup. de compens.* Addit Harmenop. πρὸς περιθαλψιν, id est, vt paululum respiret.

E *A fructibus deponendis)* Itemque ab vsuris. vide scripta ad *l. 13. C. eod. tit.*

§. Nonnumquam) vide scripta ad *l. 18. ad Trebell.*

Ita quod ex fructibus) Hic §. obstat *l. quod his verbis, de leg. 3.* Sed dicendum hic, fructus perceptos ante moram deberi iure voluntatis, id est, quia ea fuit voluntas defuncti. Idem est in *l. Balista, ꝭ. ad Trebel.* vide scripta ad *l. 23. de leg. 1.* & ad *l. in fideicommissariam, inf. ad S. C. Trebell.*

L. 4. Rem dari vacuamque) vide scripta ad *l. 28. inf. de verb. obl. & ad l. 74. illo tit.* Licet hic stipulator videatur idem ingeminasse, rem dari, vacuamque possessionem tradi, tamen non ob illam ingeminationem dicitur

fructus & partus venire, sed ob illa vacuam possessionem tradi. Obstat *l. 1. §. 1. sup. de act. empt.* vide solut. in scriptis ad *l. 18. j. de verb. oblig.* & in not. ad d. l. 3.

L. 6. Dominus vel pater longo tempore) Opponitur *l. creditor, inf. eod. & l. operis, j. de operis libert.* Dicendum, hic rem dubiam fuisse. Præstatio autem longi temporis in re dubia præsumptionem inducit. Vide scripta ad tit. *C. ne vxor pro mar.*

L. 7. Nummi steriles ἄγονα χρήματα, aiunt Græci.

L. 8. Fœtus secundus) vide scripta ad *l. 39. § fructus, j. de leg. 1.*

L. 9. Modum legitimum vsuræ) Centesimæ. vide scripta ad *l. 10. C. de vsur.*

In gloss. Stipulatum, id est, stipulationem) Adde, recte, vt & in *l. 3. C. de inutil. stipul. l. vxori §. vlt. de leg. 3.*

In gloss. Committitur) Ad finem, adde *l. traiectitia, j. de oblig. & act.*

L. 13. Minores præstitit) vide scripta ad *l. 5. C. eod. tit.*

Quæro, an pacti) Taciti.

Obstare exceptionem) Pacti taciti.

§. vlt. Quæsitum est) vide scripta ad *l. 24. C. eod.*

L. 15. Quasi malæ fidei possessori condicantur) Obstat *l. 18. eum qui, inf. de iis quibus vt indignis, & l. heres §. vlt. sup. de petit. hered.* Sed recte hic ait, *condicantur.* Dictæ leges loquuntur de petitione hereditatis, quæ est bonæ fidei, & ideo in ea vsuræ veniunt officio iudicis. At condictio est stricta, ideoque in eam vsuræ non veniunt, nisi sint in obligatione. vide scripta ad *d. l. 18.* & ad *l. vlt. C. de vsur.*

L. 17. Cum quidam) Hæc lex obstat *l. 64. j. de verb. oblig.* vel potius *l. certa §. vlt. sup. si cert. pet.* Dicendum, ob sortem non solutam grauiores vsuras infligi non posse ex die contractus, sed tantum ex die cessationis, ne in immensum exeat ratio vsurarum, vt hic. vide scripta ad d. l. 64. *j. de verb. oblig.* & ad *l. 2. C. de vsur.*

§. In tacito omne emolumentum) Id est, vsuras ipsas.

Ergo & vsurarum) Obstat *l. 18. in princ. inf. de his, quib. vt indig.* Dicendum, vsuras fructuum perceptorum ante litem non præstari. At vsuræ, si quæ sint perceptæ a debitoribus hereditariis, conferuntur legato tacite, vt hoc §. vide scripta ad *d. l. 18.* vel sic: hic §. non dicit, auferri vsuras fructuum, sed perceptas a debitoribus hereditariis. vide scripta ad *l. vlt. C. eod. tit.* & ad *l. in tacitis, de legat. 1.*

§. Si debitores, semissibus & semisses) Hæc verba Tribonianus addidit ex constitutione Iustiniani, *l. vlt. C. de vsuris fiscalib. lib. 10.* vide scripta ad *l. 26. C. hoc tit.*

§. vlt. In fin. Vsque ad tertiam centesimæ) Hæc verba addita sunt a Triboniano ex *l. eos, C. de vsur.* Significat enim vsuras trientes: est autem Græca phrasis ἀπὸ τρίτης ἑκατοστῆς. Et vero hic §, est ex rescripto quodam D. Pii, quod refertur aliis verbis in *l. si legatum, inf. de operibus publ.* Quod in *d. l. si legatum* non mutauit Tribonianus, id mutauit in hac. vide not. ad *rub. tit. proximo,* & scripta ad *d. l. eos.*

L. 18. §. vlt. in fin. Quod in caussa depositi) Et hoc casu sola depositio sufficit. vide scripta ad *l. 2, C. eod. tit.*

L. 20. vsuras) vide scripta ad *l. 29. inf. de verb. oblig.* & ad *l. 8. C. si cert. pet*

L. 21. Sciendum] vide scripta ad *l. 23. inf. de verbor. obligat.*

Vel exceptio aliqua allegetur) vide scripta ad *l. 135. j. de verb. oblig.*

L. 23. Damni solet) A iudice, scilicet. vide scripta ad *l. 23. j. de verb. oblig.*

L. 24. §. Mora nec hoc casu) vide scripta ad *l. 2. C. per quas person.* & notata ad *l. per procuratorem, sup.* de procurator.

§. vlt. Cum procurator interpellatur) Multo magis si tutor.

L. 25. §. 1. In fin. Qui vectigalem fundum habet) vide scripta ad *princip. tit. C. de iure emphyt.* & not. ad *rub. sup. si ager vectigalis, id est emphyteut.*

L. 29. Placuit) vide scripta & not ad *l. 26.* & ad *l. vlt. C. eodem.*

Pro non adiecto) vide scripta ad *l. 8. C. si cert. pet.*

L. 30. Debentur ciuitatibus) Vt & in traiectitiis propter periculum. Idem datur argentariis, Nou. 136.

L. 31. Si modus certus) Excipe argentarios, cum quibus semper intelligitur fœnus tacitum contrahi, & quidem ex tacito pacto debentur illis besses vsuræ. vide scripta ad *l. 26. C. eod.*

L. 32. Neque iuris auctorum) vide scripta ad *l. 23. j. de verb. oblig.*

§. vlt. In fin. Sed vtilis actio) Obstat *l. 10. de dolo.* vide solut. in not. ad *l. 49. j. de verb. oblig.* vide etiam scripta ad *l. 49.* & ad *l. 91 eod. tit.*

L. 35. Lite) Coniunge *l. nouatione, j. de nouat.* vide not. ad eam, & scripta ad *l. 91. j. de verb. obligat.*

L. 36. Prædiorum) Hæc l. explicanda est ex *l. 8. de reb. auct. iud. possid.* quæ est ex eodem libro. vide scripta ad *init. tit. C. de pig. act.*

L. 37. Vt est in bonæ fidei iudiciis constitutum) vide notat. ad *l. 1. sup. eod.*

L. 39. Equis) vide scripta ad *l. 39. §. fructus, inf. de legat. 1.*

L. 41. Tutor) Vide scripta ad *leg. 13. C. de vsur.*

L. 44. Supra licitum modum) Supra vsuram centesimam.

De Nautico fœnore. Tit. II.

Superior titulus est de vsuris terrenis, περὶ πεζῶν ἐγγείων, ait Iustinianus, Nou. 116. & in constit. Digestis præposita. Hic est περὶ θαλασσίων. de vsuris nauticis, seu traiectitia pecunia, *l. 2. §. alius denique, C. de vet. iure enucl.* Forma non est locatio, & conductio. Nam ea locantur, quorum est vsus aliquis, pecunia non est vsus, sed abusus, quoniam vtendo perit. Item contracta locatione eadem res redditur, contracto fœnore non redditur eadem. Non est mutuum, quoniam in se mercedem recipit, sed datione pecuniæ mutuum contrahitur, stipulatione fœnus.

L. 1. Vtrum etiam ipsæ) Traiectitia pecunia est, quæ nauigat periculo creditoris, & merces etiam ex ea comparatæ, si mercium periculum creditor susceperit. Græci vocant χρήματα διαπόντια. Ergo dantur, vt si nauis perierit, non reddantur. Si perierit, tunc redduntur. Creditor tantum suscipit periculũ naufragii, *l. 3. C. eod l. fœnerator, inf. eod.* In aliis pecuniis, quarum datione mutuum contrahitur, sunt periculo debitoris. hæc creditoris. Et eius rei caussa duo recepta sunt, primum vt ex pacto debeantur, *l. in quibusdam, inf. eodem.* Quod & datur ciuitatibus, nullo suscepto periculo, *l. etiam inf. tit. prox.* Item argentariis Nouella 136. Item vt infinitas vsuras percipiat, & hoc est periculi pretium. Paulus *lib. 2. Sent. tit. de vsuris.*

L. 2. Testatione complecti debere) Seruum missum exigendę pecunię caussa.

Vt pro petitione id cederet) Potest etiam tentari, ex ipsa die sine interpellatione moram fieri *l. traiectitia, inf. de oblig. & act. & l. magnum, C. de contrahen. & commit. stipul.* Vno casu excepto, si non sit, cui soluatur, *l. pen. sup. eod.*

L. 4. & conditionem impletam) Nanc salua reuersa.

Legitima vsura) Id est, centesima, Nouella 116. quam post vocat centesimam, hic vocat legitimam, vt in *l. si pro mutua, C. si cert. pet.* Hoc iure legitima est centesima. Et constit. Iustiniani inter mercatores est bes.

Nec pignora) Vsuræ pecunię creditæ peti non possunt: possunt tamen seruari per retentionem pignoris.

Pro operis) Vide leg. 8. *C. si cert. pet.*

Tenebuntur) L. per retentionem, C. de vsur.

Traiectitiæ pecuniæ) Hęc dicitur κερμακόλλυβος; vide scripta ad § *Callimachus, l. qui Romæ, j. de verbor. oblig.*

Non vltra duplum) Id est, si vsura vel pœna sorte ęquarit.

Centesimæ)

Centesimæ) Hoc verbum centesimæ additum est a A Triboniano, ex *l. eos, C. de vsur.* Sic additur in *l. cum quidam §. vlt. sup.* Vel sic potius dicamus, Papiniani hoc verbum esse, & cum ait, *pro operis*, id est pœna moræ, quæ debetur post diem periculi, & ideo hæc pœna non excedit centesimam, vt nec etiam duplum. Cur id? quia non præstatur post diẽ periculi. At quandiu periculũ est creditoris, vsuræ exiguntur supra centesimam, & supra duplum. At in hac pœna numquam exigitur supra centesimam, ideoque hic proprie loquitur Papinianus de centesima secundum sua tempora: Nam ante Iustinianum hęc erat vsura legitima, non suscepto periculo. Id confirmat §. vlt. huius leg. vide etiam tit. *C. de vsur.*

§. vlt. Stipulationem operarum) Id est, pro operis.

Supplebitur.) Excedere tamen non poterit centesimã.

L. 5. Periculi pretium) Si creditor subeat periculum pecuniæ non nauticæ, eadem ratione illi debetur grauis vsura etiam ex pacto.

Quamuis pœnali non exsistente) In nautica pecunia periculi pretium exigitur impleta seu exsistente conditione, *l. 4. fœnerator. inf. eod.* Ergo in his casibus, vt in nautica, exigi debet conditione exsistente. At hic traditur, non exsistente conditione, periculi pretium esse. Bartol. negationem tollit. Dico hæc prima verba esse transposita & lego: *Conditione, quamuis non pœnali exsistente.* Vt sit sensus: *quamuis quod recipio præter pecuniam, non sit pœna, id est, quamuis id non recipiam propter moram, nihilominus tamen id iure recipio, quasi mercedem suscepti periculi.* Exigitur pretium suscepti periculi etiamsi non pro pœna exigatur, sed pro quæstu. Secundo mouet dubitationem, quod nisi, vt ante emendatum est, legatur, hanc conditionem vocabit pœnalem, quæ non est pœnalis. Nam pœna est, quæ ob moram infligitur. Vsura proprie est fœnus, quod ob quæstum infligitur nulla mora intercedente, quæ currit statim ex contractu, & hæc nunquam dicitur pœna. At in hac lege, quod recipitur præter pecuniam, non recipitur ob moram, sed ob vsuram, & periculi mercedem. Ergo vsura non est pœna. Denique hæc conditio est fœneratitia, non pœnalis.

Conditiones nasci) Lego, *condictiones*, vt sit, Condictiones, ob rem dati, scilicet. Nam & sæpe nomina inter se commutantur, & præterea conditio nunquam dicitur nasci, sed imponi, proponi, institui, iniici, adiici, dari. Ad hæc sic quidam libri habent, & sic legendum esse docent sequentia exempla, adhibitis his ll. *l. senatus §. 1. inf. de mortis caussa donat. l. videamus §. idemque est si mortis, sup. de vsur.* Sed aptissime id docent Græci lib. 53. βασιλ. dum sic vertunt hunc locum. ἐξ ὧν ἁρμόζει κονδικτίκιος. vide scripta hic & ad Rub. *C. de condict. ob caussam datorum.*

In aliam speciem) Diuersam a mutuo. Recte in aliam, Male Flor. *in Alea.* nec enim ratio reddi potest idonea, cur si in aleæ speciem cadat, non sit pretium periculi. An vero, quia alea est legibus prohibita tit. *de ale. lus. l. vlt. quarum rerum actio non detur.* Minime: nam alea est prohibita, vt si quis ludat tesseris aut talis. Quasi alea non est prohibita, vt si quis iactum retis emat, *l. nec emptio, sup. de contr. empt. l. cum hereditatem, sup. de hered. vend.* Præterea si legitur *in alea*, pugnat ipse secum. Nam in fin. huius leg. ait, eam pecuniam recipere pretium periculi, quæ data est piscatori in apparatum, vt si caperet, redderet. At hæc aleæ speciem habet, *d. l. nec emptio.* Ergo legendum, *in aliam speciem*, vt idem Scæuola loquitur in *l. quidam, de vsufr. leg.*

Si Marium, si non illud) Nam ex his tantum condictio dabitur, non vero quidquam præterea quasi periculi pretium, etiamsi conuenerit: quoniam nullum hic versatur periculum.

Nec dubitabis) Id est, sine dubitatione in his casibus admittes pretium periculi, quod non potes in aliis casibus, ex quibus condictio nascitur.

In gloss. Speciem) Hinc, *do vt facias*, vsque ad finem dele omnia.

Si exhiberet) Id est, aleret. Nam decertaturi athletæ pascebantur certis cibis. De quib. exstat Galeni liber. Id Terentianus Maurus vocat legem pulueris & cibi. Lex cibi est exhibitio, de qua hic agitur. Lex pulueris, exercitatio.

In his enim omnibus) Id est, vbi est periculum, licet non sit pecunia nautica.

Prodest) Vt & in nautica pecunia, quin etiam hic suscipitur periculum.

L. 6. Si quid superfuisset] Quia erant aliis creditoribus obligatæ: igitur agitur tantum de superfluo.

Non exsistente conditione) Naui non reuersa.

Vilius distractum) Cum sc. ageretur, vt distraherentur, B & ex iis aliæ repararentur, quæ pignoris loco succederent, in *l. qui Romæ §. Callimachus, inf. de verb. oblig.*

Exactus fuerit) Vide scripta ad Rubr. huius tit. sub finem.

L. 7. vsuræ debentur) Ex pacto.

Recipere) Ob periculum susceptum. Idem datur ciuitatibus nullo suscepto periculo, *l. etiam, sup. tit. prox.*

L. 8. Si per creditorem) Et hic vnicus est casus, quo post moram pœna adiecta non petitur. loquitur hæc lex de pœna, non de vsura.

L. vlt. Si traiectitiæ pecuniæ) Quæ permittitur ob operas vel sumptus serui, persequentis pecuniam. Nam qui nauticam pecuniam credebant, solebant mittere seruum, qui nauigaret cum debitore, & statuto die pecuniam peteret, *l. traiectitiæ ff. de oblig. & act. l. qui Romæ* C *§. Callimachus, de verb. oblig.* Plutarchus in *Cat. Cens.* Hæc pœna statim a mora committebatur. Mora fiebat aut in personam, id est, si interpellatus a seruo non soluisset: aut in rem, vt in huius l. specie, & *l. ad diem ff. de verbor. obligat.*

Perinde committi) Addatur ex *l. 2. sup. eod.* id, seruum testato complecti debere, neminem exstare, qui interpelletur.

De Probationibus, & præsumptionibus, Tit. III.

Id est quis probare debeat, quod docetur in hoc titulo propositis variis speciebus, quoniam hoc tantum ad D ius pertinet.

L. 1. Quotiens) Genus, gens, agnatio, familia, domus, stirps, idem in libris nostris significant. Vide not ad *l. pronuntiatio, inf. de verbor. sig.* Et scripta ad hunc locum. Gentem habere est iura gentilitatis vel familiæ habere. Liuius lib. 10. *vos solos gentem habere*, id est, gentilitatis iura. Qua de re Alciatus lib. 1. παρέργων. Ad hanc legem 1. valde pertinet Nouella Iustiniani 36. in qua constituitur, vt si de genere quæratur, vtraque pars proferat probationes. Quod & hodie fit sæpe in caussis criminalibus ex *l. fallaciter, in fin. C. de abolit.* Hoc tamen videtur pugnare cum hac lege & l. 2.

L. 2. Et incumbit) Hanc legem Græci sic vertunt, ὁ λέγων, οὐ μὴν ὁ ἀρνούμενος δείκνυσι.

Qui dicit) Id est, qui affirmat.

Non qui negat) Id est, qui inficiatur, qui absolute negat: Nam qui negat, etiamsi vellet probare, non posset, E *l. asseueratio, C. de non num. pec.* Cic. in Partitionibus: *nemo eius, quod negat factum, aut potest, aut debet, aut solet probationem reddere.* Idem in Anton.

In gloss. Vbi: vt autem hæc plene videas, dic quod triplex) Hæc de re tota sic statuendum est. Sunt quædam negationes, quæ effectu τῷ ἀποτελέσματι, affirmationes sunt, & has qui dicit & adfert, probare debet, vt sunt exempla in *l. nec codicillos, C. de codicill. l. 5. inf. eod. l. pen. in fi. C. de contr. stipul.* Verum inficiationes per rerum naturam non possunt probari: vt si accusatus cædis, neget. Ergo qui negat, id est, qui inficiatur, is absolute negat.

L. 3. Cum tacitum) Tacita fideicommissa fisco vindicantur.

Tam in primo quam) Præsumimus testatorem in fraudem legum testamentum mutasse, maxime cum heredem non mutarit. Præsumimus item aduersus heredem, & fideicommissum fisco vindicamus, nisi heres probet mutatam voluntatem. A

Cum secretis ...) Id est, tacitæ fidei. Quædam sunt personæ, quæ ex l. Iul. & Papia, ex aliorum testamentis non possunt capere in fraudem legum. Testatores eius tacitum fideicommissum relinquunt, præstante tacite fidem herede de præstando incepto.

In gl. ... Qui conuenitur. Item adhuc contra) Male huic l. ... opponit Accurs. *l. Statius, de iure fisci*. Ea enim proponit idem ait, fisco vindicandum fideicommissum, ... appareat mutata voluntas probatione, vt ex specie constabit. vide scripta ad hanc l. 3.

L. 4. Emptore) Qui scilicet agit redhibitoria resoluendæ venditionis caussa, ob vitium serui venditi. Qui B vendit seruum fugitiuum, tenetur emptori actione redhibitoria, si ignorans emptor id vitium emerit. Vide scripta hic & ad tit. *C. de ædil. act.*

Antequam emeret) Nam si fugerit post venditionem, hoc non est satis, nisi fugerit ex veteri vitio.

In gloss.) ad fin. adde, *& eius responso stabitur, l. quæro §. vlt. sup. de ædilit. edic.*

L. 5. In summa Bart. In negatiua iuris) Hæ negationes effectu affirmationes sunt.

Recte factam) Vt quia non sit facta præsentibus testibus, *l. post mortem, sup. de adopt.*

Et sic in glossa recte) ad finem *vel potius*, quia non coram testibus, *d. l. post mortem*. C

L. 6. Patronum) Hæc l. est de actione Fauiana. vide tit. *Instit. de success. libertorum.*

Manifestum) Nam dolus ex perspicuis indiciis doceri debet *l. dolum* C. *de dolo.*

In fraudem suam) Obstat *l. si rem meam, de except. rei iudic. ff.* vide solut. ad eam.

Aliquid dedisse) Inter viuos.

Vt partem) *l. 1. §. si pluribus, & §. quamuis, si quid in fraud. patr.*

L. 7. Cum probatio) Hæc l. est ex lib. 2. Sentent. Pauli tit. ex empto vendito. Porro in Sententiis Pauli non legitur quæstioni, sed responsioni. at hoc loco mutauit Tribonianus, & pro responsioni scripsit quæstioni, quia noluit hac in re credi seruo sine tormentis: cum ex sententia Pauli sufficeret nuda interrogatio serui sine tormentis, *l. quæro. §. vlt. sup. de ædil. edic.* Atque ideo videtur hæc l. 7. pugnare cum *d. l. quæro §. vlt.* Nec oportet confundere quæstionem cum interrogatione nuda. Separantur in *l. diuus §. 1. de quæstion.* & tamen, quæ hic mutauit Tribon. non mutauit in *d. l. quæro.* D

In glos. Deficit, item intellige quod) Hæc Accursij indiciorum diuisio nobis simul & rhetorib. incognita est. Sic vero recte rhetores indicia diuidunt in necessaria, vt coijsse cum viro, quæ peperit, & non necessaria, *vt cædem eum fecisse, cuius telum inuentum fuit.* Non necessaria indicia præcedunt quæstionem & nudam interrogationem serui.

Non pro domino) Regulariter seruus in dominum aut pro domino non potest interrogari, *l. 6. l. diuus, ff. de quæstionibus.* E

L. 8. Si filius) Pertinet ad cognitionem prætoriam, quia filius quæritur sit in patris potestate, necne.

Prætor cognoscit) Num filius sit in potestate necne, disceptatur extra ordinem cognitione prætoria *l. 3. §. Iulianus, inf. de liber. hom. exhib. l. 5. §. per hunc sup. de rei vind.*

Quodammodo contendit) Dum negat, effectu ait.

L. 9. Si pactum) Pertinet ad exceptionem pacti de non petenda pecunia. Pactum in rem heredi prodest. Pactum in personam heredi non prodest. At in dubio præsumitur in rem esse, *l. iurisgentium §. pactorum, sup. de pact. l. sicut §. si debitori, quib. mod. pig. solu.*

A *Constaretur*) Flor. *Eo. statueretur.* Recte, id est, eo contineretur.

Quod qui excepit) Regulariter dicitur, generalis regula in *l. cum de indebito, ff. eod.*

Quia plerunque) Ex eo vero, quod plerunque fit, præsumptiones ducuntur, *l. 3. sup. eod.*

L. 10. Census) Pertinet ad actionem finium regundorum ex *l. in finalib. ff. fin. regund.* vbi dicitur, cum agitur de finibus regundis, nos sequi census, id est, libros & tabulas censuales, in quibus describuntur singulorum iuga & capita. In eos libros etiam agri referebantur designatis finibus, *l. 4. ff. de censibus.* Hac etiam in re sequuntur publica monumenta, id est, monumenta finalia, quæ scilicet inscripta sunt terminis designantibus nomina dominorum & fines agrorum, & præstant vicem terminorum. Terminorum varia fuerunt genera, vt bodones, B grumi, id est, lapides finales, ait Charisius. Monumenta etiam sunt species terminorum. De his exstat constitutio Tiberij apud Frontinum. Constantinus lib. 1. epit. tit. σὺν ... φων, male vertit monumenta ὑπομνήματα, vt recte censum δημοσίαν ἀπογραφὴν, vt & Lucæ 1. Horum omnium auctoritas potior est testibus. Addenda vna exceptio, si probetur, fines fuisse permutatos, quod fit voluntate adfinium, aut varietate successionum, *l. 2. fin. regund.* Ideoque in illa constit. Tiberij hæc est exceptio: *Nisi inter conuenientes ager diuisus pactione fuit.*

L. 11. Non est necesse) Hanc l. 11. pertinere ad actionem in factum, quæ datur pupillo aduersus duumuiros, docet *l. in magistratib. ff. de magistr. conueniend.* quæ est ex C eodem lib. In ea distinguitur circa dolum & culpam magistratus, vt si dolo fecerint, vt minus idonee pupillo caueretur, singuli teneantur in solidum: si culpa, duntaxat pro virili. Eodem pertinet *l. quod Nerua, sup. depos.* Nam posita hac distinctione quæritur, an si admiserint latam culpam, singuli in solidum teneantur? Et ait teneri. vide scripta ad *l. 5. C. eod.*

Ab iis quorum officio) A duumuiris magistratibus municipalibus, si modo acceperint a tutoribus idoneos fideiussores. Tenetur enim pupillo actione in factum ex SC. quod factum est auctore Traiano, *l. penult. C. de magist. conuen. l. 2. ff. eod.* in id quod non potest seruari ex bonis tutorum.

L. 12. Quingenta) Pertinet ad actionem ex testamento.

Postea scriptis) Recte. Nam codicillis legare non potest, nisi testamento confirmatis. Codicilli vero facti D post testamentum, olim tantum habebantur pro confirmatis. Hodie etiam facti ante testamentum, *l. impuberem §. qui codicillos, ad l. Cornel. de falsis, l. ante tab. ff. de iure codicill.*

Heres ipse id probare) vide scripta ad *l. 1. C. eod.*

L. 13. Cum de statu ætatis) Id est, 25. annis. vide cap. 28. de præscript.

L. 14. Quid enim interest, seruum) Id est, eadem distinctione vtimur, siue quærimus de seruitute, siue de libertinitate.

Et sententiam secundum) Sic in *l. diui §. vlt. de liber. caussa*, secundum libertatem ferri. Sic Sueton. in Claud. Plin. lib. 7. epist. Senec. lib. 7. decl. Valerius lib. 2.

E *Cum nulla captio*) Id est, cum non fiat fraus iuri, aut vlli constitutioni. sic in *l. diui, de liberali caus.*

L. 18. Quoties operæ) Officiales.

In præiudicio) Quo agit libertus, dicens se esse ingenuum.

§. 1. Qui dolo) Qui dolum obiicit aduersario, eum probare debet. Huic regulæ obstat *l. si rem meam, inf. de dol. except.* vide solut. in notatis ad *d. l. si rem meam.*

In gloss. Admissum) Dele hæc, (*vt & supra de tribu. l. 3. in fin*) item hæc: *Sol. ibi sponte, non tamen iussus, vt sup. eod. l. circa &c.*)

L. 19. In exceptionibus) Reus probat, quod excipit. Cuius rei varia exempla in hac l. ponuntur.

Velut intentione) Intentio dicitur pro exceptione. In *l. 1.*

l. 1. C. si pign. conuent. numer. pec. sec. non sit.

§. 1. *Cum quis)* Hæ exceptiones ponuntur in *l. 2. sup. si quis caut. l. 1. §. si reus, de eo per quem factum erit.*

Sed & si procuratoria) Id est, si dicat aduersario, non licere procuratorem fieri nec licere aduersario procuratorem dare, vel si dicam, eum, qui agit alieno nomine carere mandato, *l. ad legatum, sup. de procurat. l. & ideo, ỹ. de noui operis nuntiat.* Verum hæc exceptio non potest probari, ideoque non vtitur hoc exemplo.

Quæ pensata) Obiicitur compensatio per exceptionem in strictis iudiciis.

Conditio delata) Respicit ad verba edicti sup. de iureiurando.

Siue in alea) Hoc explicandum est ex *l. vlt. §. 1. inf. quarum rer. act. non detur.*

L. 20. Si quis) Qui vi hominem retinet in seruitute, non ideo exoneratur necessitate probandi, quia qui ita est in seruitute, pro eo est, ac si esset in libertate.

Lis ordinaretur) l. liberis §. vlt. ỹ. de liber. caus. Recte ait, *præpararetur.* Est quædam bonorum possessio litis ordinandæ caussa, quæ præparat querelam inofficiosi testamenti, *l. 1. l. 8. sup. de inoffic. testam.*

L. 25. Cum de indebito) Hæc l. tota est Triboniani.

§. *vlt. Et indiscrete loquatur]* Id est, sine caussa. De hoc verbo vide scripta & not. ad *l. 5. C. de quæstionibus.*

L. 28. An aliquis meminerit) Hocque casu de auditione testimonium valet. Olim receptum fuit omnibus caussis. vide scripta ad *l. 14. C. de testib.*

De Testibus. Tit. V.

L. 3. §. Idem diuus: Testibus se, non testimoniis crediturum) Idem in Nou. 73. vide scripta ad *l. 1. C. eodem.*

§. *Sabino: vt si detinere)* vide scrip. ad *l. 2. C. eod. tit.*

§. *vlt. Quiue impubes)* Opponitur, quod etiam minores 25. annis testimonium non dicunt, *l. 20. ỹ. eod.* sed minores excusantur a testimonio dicendo: impuberes prohibentur. Sicut & in iudicando, *l. cum prætor, sup. de iudic. & l. cum lege, sup. de recept.* vide scripta ad eund. tit. C. Idem dicitur in cap. 132. Carth. concilij.

Iudicio publico damnatus) vide scripta ad tit. *C. de fide instr. ad princ.*

Quæue palam quæstum) vide scripta *C. eod. tit.*

L. 4. Ne inuito denuntietur) vide scrip. ad *l. 2. C. eod.*

Testimonium litis) Quod & iudiciale testimonium dicitur in *l. pen. C. de hæret.* Ea sunt litis testimonia. vide scripta ad *l. pen. C. de testib.* Sunt & instrumenta litis, *l. si quis aliquid §. si quis instrumenta, ỹ. de pœnis.*

L. 9. Testis) vide scripta ad *eundem tit. C.*

L. 11. ad fidem) Opponitur authent. *Rogati, C. eod. tit.* Vbi rogatus tantum testis fidem facit: hic non rogatus. Dicendum cum Harmenop. fortuitos tantum casus recte probari fortuitis testibus vt hic. vide scripta *ad l. 14. C. eod.*

In gloss. Non rogatus) Ad finem adde, & male.

L. 12. etiam duo sufficiunt) Si lege non exprimatur testium numerus. At si lex numerum præscribat, nisi tot adhibeantur, nihil agitur. vide scripta ad *l. 2. in fi. C. eod. tit.*

L. 18. Etiam mulieres in indicio) vide scripta ad *tit. 20. Frag. Vlp.*

L. 19. Præbenda conduxerit) Flor. *Præbendum.* Quam E lectionem confirmat Festus in verbo *redemptores*, dum ait, *quicquid præbendum conduxerunt.* Quamuis Alciatus & Budæus emendant, *præbenda.*

Nec pupillus) vide not. ad *l. 3. §. lege, sup. eod.*

L. 29. In testimonium) vide scripta ad *l. 2. C. eod. tit.*

Aut qui minor xx. annis) Vide cap. 28. de præscript. Minor excusatur, impubes prohibetur. Vide scripta ad *l. 2. C. eod.*

L. 21. Ob carmen famosum) Hoc idem refert Theod. Balsam Nomocan. cap. 2. quasi id scriptum sit in *C. hoc tit.* Nam in βασιλ. & in *d. c. 2.* scriptum est, tit. de testib. cap. 21.

A §. *vlt. Honestatis)* Honestiores testes plerunque æstimantur ex facultatibus, *l. 8. C. eod.* vide scripta ad eam.

L. 24. De domo) vide scripta ad *l. 2. C. eod.*

L. vlt. In gloss. præstiterunt) Dele *(Respondit eum cogendum)* & dic, non cogi Lutetiæ.

De iuris & facti ignorantia. Tit. VI.

Factum Harmenop. lib. 1. epitom. tit. vlt. definit, τὸ κεφάλαιον καὶ τῆς αἰτίας ἀποτέλεσμα: *Caput & caussæ effectus*, id est, rem ipsam.

L. 1. Ignorantia) Hæc lex pertinet ad successorium edictum, estque coniungenda cum *l. 3. ỹ. quis ordo in bon. poss. seruet.* Illud edictum duo continet: primum tempora petendæ bonorum possessionis, deinde, vt inter bonorum possessores sit successio. Dies illi petendæ bonorum possessionis sunt vtiles. Hinc colligitur, eos non B procedere ignoranti: Nam dies vtiles sunt, quibus sciui & potui. Ignoranti factum tempora non procedunt, *l. 3. C. eod. l. iuris, l. pen. C. qui admit. ad bon. possess. l. in bonorum, inf. de bonor. possess.* Huius rei varia in hac lege exempla ponuntur.

Non cedit ei tempus) Quia in facto errat.

§. 1. *Iura autem cognationis)* Iure ciuili nullum est ius cognationis: iure prætorio, est.

§. *vlt. ante apertas tabulas)* Non poterat tamen olim adire ex lege Papia, *l. in bonor. ỹ. de bon. possess. l. 1. §. sufficit, ỹ. de bon. possess. secundum tab.* Hodie licet adire etiam ante apertas tabulas, *l. vn. in nouissimo, C. de cadu. tollen.* Ante Iustinianum qui id nesciebat, ius prætorium ignorabat.

C *Quod si nesciat)* Tempora petendæ bon. possess. currunt ignoranti ius. Hæc cum dixisset Paulus, subiecit in *l. 3. ff. quis ordo in bon. poss. seru.* hac in re scientiam patris non obesse filio, cui possessio defertur, si ipse ignorauit, cui ea deferebatur.

L. 2. In omni) Cum hac *l.* coniungi potest *l. vlt. ỹ. pro suo.*

Cum ius finitum) Id est, certæ sunt leges, certæ constitutiones, certa edicta, certa S. C. eaque proposita in foro, in albo, vt ab omnibus cognosci possint. Sueton. in Calig. Aristot. lib. 3. Ethic. c. 5. Nazianzenus in Orat. funebri ad Anastasium. vide scripta hic.

L. 3. Plurimum) Hæc lex est de ignorantia sua.

Alterius caussa) Vt si putem seruum meum emisse, quod mihi traditum est, & possideo, *l. vlt. ff. pro suo.* vide not. ad eam.

D *In gloss. Caussa)* Dele hæc *(& supra ad Velleian. l. quanquam.)*

De iure suo) Id est, de facto suo. De iure suo ignorat, qui in facto errat: vt qui ignorat se esse emancipatum.

Non deperditi) Facti tamen proprii ignorantia interdum recipitur, & parit condictionem indebiti, vt in *l. sed et si non putem, ff. de condict. indeb.* Contra ignorantia facti alieni, non semper excusat, vt si sit hominis deperditi. Deperire est valde perire. De auget, *l. 1. sup. depos.*

L. 4. In vsucapione) Obstat primum *l. 3. ff. pro don.* Secundo §. *si is quem, Instit. de vsucap.* vide solut. iis in locis.

Facti vero ignorantia) Exempla petantur ex *l. 2. §. si a pupillo, pro emptore, l. nunquam, l. si fur §. 1. de vsurpat. & vsucap.*

L. 5. Iniquissimum) Ponendæ hæ duæ theses sunt ad explicandam hanc l. 5. & contraria dissoluenda. I. Principali personæ scientia alterius, quam sua, non nocet, nec ignorantia prodest. II. Scientia principalis personæ nocet etiam ei, in cuius potestate ea est, vel heredi aut successori eius: itemque ignorantia prodest. Hoc confirmatur *l. 2. inf. de litig. & l. imo cum l. seq. illo tit.* Ex *d. l. 2.* distinctio est facienda. vide not. ad eas leges. Verum distinctionibus, quæ in illis legibus positæ sunt, valde obstat *l. cum mancipium, sup. de ædil. edic.* vide solut. in notatis ad eam, & scriptis hic. Eadem distinctio superior locum habet in vsucapione, *l. 2. §. si seruus, inf. pro emptore.* Opponitur huic legi *l. liberis §. si duo, de liberali*

I

caussa. vide solut. ibi. Postremo obstat *l. 1. C. de sponsal.* A
hinc *l.* [illegible] *C. de episc. audientia* vide solutionem ibi.

Alterius quam suam) Exemplum petatur ex *l. 3. inf. quis ordo in bon. poss. seruet & l. vlt. eodem tit.*

l. 6. Nec supina) Affectata ignorantia, [illegible], ait Aristot. lib. 3. *Ethic. in prin.* vide scripta ad *tit. C. commod.*

Factum ignorantia) Non omnis ignorantia facti supina est, quoniam facta non sunt semper in promptu. Omnis ignorantia iuris supina est. Quoniam ius omnibus patet.

l. 7. Iuris ignorantia) Distinguendum est inter hæc verba, *nocere, non nocere: prodesse, non prodesse.* Nocere, est proprie damnum inferre, nocere etiam est non prodesse, lucrum intercipere, lucrum non adferre. Sic prodesse proprie, est lucrum adferre. Item prodesse, est B
etiam non nocere, damnum non adferre. Sic ignorantia iuris non nocet, id est, damnum nunquam infert. Scientia iuris nocet. id est, damnum infert. Quid est ergo, quod dicitur, ignorantiam iuris nocere? Respondeo: Nocere, id est, non prodesse. Obiiciuntur septem, in quibus ignorantia iuris videtur nocere. Primum de eo, qui credidit pecuniam filiofam. militi, putans militia solui patriam potestatem. Is non repetet. Secundo, de eo, qui iuris ignarus putauit viduam posse nubere intra annum luctus, is fiet nihilominus infamis, *l. liberorum §. vlt. de his, qui not. infam.* Tertio, de eo, qui putat se obligatum esse ex inutili stipulatione, atque ita soluit. Is errat in iure, nec habet actionem, *l. fideiussor §. 1. mand.* Quarto, qui soluit debitum per errorem iuris, non condicet. Quinto de eo, qui per errorem iuris confessus est se debere, quod non debet, is pro confesso & condemnato habetur, *l. 2. ff. de confess.* Sexto, de C
liberto, qui per errorem iuris patronum in ius vocauit, non petita venia. is incidit in pœnam edicti, *l. 2. C. de in ius voc.* Postremo, ex *l. sicut in fin. C. de præscrip. 30. annorum.* Solutio omnium petatur ex superiori distinctione. In omnibus enim neganda est consequentia, quare iuris error nocet. Nam ignorantia non facit, vt non repetat pecuniam. Nam si non ignorasset, etiam non repetisset. Sed etiam non prodest, vt per speciem eius repetat. Sic ignorantia facti non minuit famam eius, qui duxit viduam, sed eam non conseruat. Et sic in ceteris ignorantia iuris non prodest, ne ignorans in damnum incidat, at ipsa damni caussa non est. Ignorantia iuris nunquam damni caussa est.

Petentibus non nocet) Id est, damnum nunquam infert. D

L. 8. In damnis vel compendiis) Id est, rebus nostris augmentum, non deminutionem vel damnum adfert.

Nec fœminis) Sunt quidam casus legibus expressi, quibus iuris ignorantia fœminis & rusticis prodest, ne in damnum incidant. Hi sunt casus, in quibus dolus exigitur. Iuris ignorantia rusticos & fœminas excusat a pœna, dolo & delicto, *l. si quis graui §. si quis ignorans, ff. ad Syllan.* Item in *l. si quis id quod §. dati, sup. de iurisd. omn. iudicum.* Item in *l. 1. in fin. supra de edendo.* Item in *l. diuus §. penult. ad l. Corn. de falsis.* Item in *l. adulterium §. iidem Impp. ff. ad l. Iuliam de adult.* Item in *l. sed etsi §. scire, de petit. hered.* In casibus illarum legum iuris ignorantia rusticos & fœminas excusat a dolo, dummodo E
delictum non sit iure naturali prohibitum. quale est incestum inter parentes & liberos, aut eos, qui parentum loco sunt. Item adulterium, *l. probrum, de verb. signific. l. 1. ĵ. de furt.* Iuris naturalis ignorantia eos non excusat.

In compendiis prodest] Id est, vt acquirat aliquid, *l. 3. l. antepenult. C. eodem.* Ratio est, quia ignorantia iuris videtur affectari, & simulari lucri caussa.

Omnib. error non nocet) Id est, nulli nocet, οὐδένα βλάπτει, vertunt Græci. Sic in *l. legitimos §. in legitimis, de legit. tutor. Si omnes non satis dederint,* id est, si nulli.

In gloss. Non nocet.) Dele eam totam.

L. 9. Regula est.) Tria facit hic Paulus. Primum ponit regulam, deinde exceptiones. Denique tractat de speciebus, in quibus ea locum habet.

Iuris quidem ignorantia) Regula sic accipienda est, non quasi damni caussa sit, sed nec lucri caussa est, nec excusationis. Neminem lucro afficit: sed nec etiam damno.

Nocere) Id est, non prodesse.

Minoribus xxv. annis.) vide cap. 29. de præscrip.

Sicubi non est delictum.) Delictum, quod iure naturali prohibitum sit, vt furtum, adulterium, stuprum. Nam iuris gentium ignorantia neminem excusat. Si vero delictum descendat ex iure ciuili, iuris ignorantia eos excusat, vt si mulier nubat fratris filio, aut si minor sororis filiam ducat, *l. si adulterium cum incestu, C. ad l. Iuliam, de adulter.*

In gloss. Quibusdam. Et l. mulier) Dele eam legem, & dic: *non incidit in Turpillianum mulier. non quia errauit in facto, aut in iure, sed quia nec accusare potuerat, nec recte accusationem instituerat.* Quare male adfert hoc exemplum Accurs. vt & sequentia omnia, quæ delenda sunt, ab his verbis. *(vt C. de fals. monet.*] Eousque (*Et hæc in damnis &c.*) Pro quibus repone: sic *C. de fals. mon. l. 1.* Hæc l. est de errore facti. *Vt inf. de iure fisci)* Vbi loquitur de errore facti proprio, non iuris. Ideo male adfertur, *vt ĵ. sol. matr.* male: quia ibi mulier errabat in facto, non in iure. *vt sup. qui satisd. cog.* Si inopem fideiussorem accipiat, error est in facto, non in iure. quare & hæc male adfertur. *§. minori.)* Est *§. si seruus.*

Ad finem glos. adde *Vtendum in muliere exemplis traditis ad l. 8. supra eodem, non his ab Accursio allatis.*

§. 1. A commilitone heres institutus) Quæ est hereditas castrensis peculii.

Dies ei aditionis non cedit) Id est, centesimus. Sic in *l. Pannonius, infra, de acquir. hered.* vide scripta ad *l. 1. sup. eod. & l. 1. inf. de iure delib.* & scripta ad hunc locum.

§. Sed iuris. Si Iurisconsulti copiam) Agricolæ iuris ignorantia prodest.

Quod raro accipiendum est) Id est, sed hoc raro fit. Nam raro rusticitati parcitur: regulariter rusticitati non parcitur, nec sexui.

Qui ignorauit) Hic §. est de ignorantia facti.

Plus in re est, quam in existimatione) Vide hac de re notat. ad *l. is qui putabat, infra de acqui. hered.* & scripta hic.

Dominus efficitur) Nam facti ignorantia, vt adquiram prodest, vt non adquiram, non nocet, *l. 2. §. si a pupillo, pro emptore.*

§. Si quis ius Cyrenensium) Legendum Cirtensium, vt Florent. Cirtensis ciuitas est in Africa caput regni Masæsylorum. Liuius lib. 30:

Non solum cautiones) Quæ dicuntur vulgares.

Frustra post cedi) Idem est in *l. nunquid, C. eod. & l. error, C. ad l. Falcid.* Probatur etiam in *l. 2. C. si aduers. solut. l. illud, ff. de minor.* Hoc & iure confirmatur, quod leges, quæ sunt de condict. indebiti, exigunt errorem facti, *l. 6. C. eodem, l. 6. & 7. C. de cond. indeb.* Opponitur *l. 5. C. de condict. indeb.* Sed ibi est error facti, quoniam putabat filiis tempora nondum præteriisse. Secundo obstat *l. eleganter §. si ob transactionem, de condict. indeb.* Dicendum, multum interest, vtrum quid indebite sit solutum, an ex caussa transactionis. Nam quod transactionis caussa solutum est, non repetitur, si nulla res sit media. At quod solutum est indebite, vt debitum repetetur, si nulla res sit media, *l. in summa, de condict. indeb.* Tertio obstat *l. 1. in princip. vt in possess. legat.* dicendum æqui bonique id posse dici, q.d. ipso iure nõ esse cõdictionem.

Alienæ liberalitatis gloriam) l. 2. ĵ. de operibus publicis.

Nec stultis) Id est, errantibus in iure.

Sed errantibus) In facto. Dicitur generaliter error iuris publici, non autem condictio indebiti, *l. cum quis, C. eod.*

C. eod l. error, C. ad legem Falcidiam.

§. vlt. Si non per errorem) Iuris.

L. vlt. Scire intelliguntur) Ideoque ipso iure excusantur. Minores vero caussa cognita a prætore, *l. 3. sup. ad Macedon.*

AD LIBRVM XXIII.

De sponsalibus. Tit. I.

VXor priusquam petatur sperata dicitur. Deinde petita vxor vel dicitur (fuit nanque olim vt dotis, sic vxoris dictio) vel pacto, vel stipulatione promittitur. Hinc dicitur vxor vel dicta, vel pacta, vel sponsa Nonio. Sic Arnob. lib. 4. aduers. gentes: *Habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas.* Huic stipulationi accedere poterat fideiussor, vt ait Seruius lib. 10. Æneid. in verbo. *Gremiis abducere pactas.* Ex dictione vel pacto olim non fuit actio. Ex stipulatione, fuit actio vel ex sponsu in id, quod interest. Gellius lib. 4, cap. 4. Hodie sponsalia nudo pacto, aut dictione fiunt. Retinent tamen nomen ex eo, quod frequentius sibi vxores solebant stipulari, quam dicere vel pacisci, *l. 2. l. 4. ʃ. eod.* vide fuse scripta ad *l. 2. C. de inutil. stipul.*

L. 1. Mentio) Hæc vox exprimit verbum Græcum, μνηστεία, quo sponsalia significantur.

Repromissio) Hoc verbo nuda cautio significatur. Potuit tamen adhiberi fideiussor.

L. 2. A spondendo) Interponebantur in sponsalib. mutuæ stipulationes, & ex eis agebatur in id, quod interest nuptiis non sequutis, & inde nomen sponsi natum est, non a Græco sermone, quod σπονδὰς facerent interpositis reb. diuinis, vt ait Verrius apud Festum. Hodie tamen sponsalia fiunt sine stipulatione, retinent tamen vetus nomen, vt & hodie mancipationem dicimus, etiamsi nulla imaginaria venditio intercedat.

L. 3. Vnde & sponsi sponsæque) Non interueniente stipulatione non dicebantur sponsæ, sed speratæ, dictæ, pactæ, Arnob. d. lib. 4.

L. 4. Et absenti absentem) Hæ desponsationes fiunt a parentibus eorum, de quorum coniunctione agitur, *l. Titia, ʃ. de verb. obligat. l. tutor, inf. tit. prox. l. qui pupillum, ʃ. ad l. Iuliam de adult.*

Desponsari) Quærunt interpretes, an etiam nuptiæ possint inter absentes constitui? Et docet edictum de his, qui notantur infamia, posse, cum ait, notari eum, qui suo nomine bina sponsalia constituta habet. alieno nomine posse docet *l. 6. ʃ. tit. prox.* quæ huic est coniungenda. vide not. ad eam.

L. 5. Ratum habuerint) Exigimus, vt filius aut filia non nolit, id est, non contradicat. non exigimus, vt velit: nam heic taciturnitas pro consensu est.

L. 8. Postea interueniens, sponsalia non infirmat) Ex Nou. Leonis tit. 111. & 112. contracta sponsalia furor superueniens infirmat.

L. 11. Consentire) Id est, non contradicere. Nam taciturnitas hic pro consensu est.

L. 13. Filiofamilias dissentiente) quouis modo. hæc l. 13. pertinet ad edictum de his qui notantur infamia, vt docet inscriptio. ex illo edicto notatur is, qui bina sponsalia suo nomine constituta habet. Item is, qui bina spõsalia constituta habet, filii, quem in potestate habet, nomine. Videtur autem pater bina sponsalia constituisse, qui passus est filium bina sponsalia contrahere, *l. quid ergo §. 1. sup. de his, qui not. infam.* Id est, qui cum possit prohibere, non prohibuit: alioquin nullum damnum patitur, qui non prohibuit, cum non posset, *l. nullum, de reg. iur.* quæ cum hac *l. est coniungenda.* vide not. ad eam, & scripta hic: Nam hæc sponsalia non constituit pater, dissentiente filio. Itaque vix est, vt ex ea caussa non notetur vterque, nisi palam dissentiant.

L. 14. Quam septem annorum) vide cap. 25. de præscriptionibus.

AD LIBRVM XXXIV.

De adimendis vel transferendis legatis. Tit. IV.

L. 3. Si quis ita) Et si quidem capitales) De quib. in Nou. 91. ortæ ob accusationem de capite hominis motam.

Lex 11. *qui hominem)* Est de legato per damnationem relicto. vide not. ad *l. nummis, ʃ. de leg. 3.* & scripta ad *l. 13. sup. de legat. 1.*

L. 21. Legatum) Opponunt legem *7. de leg. 1.* Verum non valet contractus ab ademptione ad repudiationem. Nam testator adimit legatum, legatarius repudiat. Item adimit dominus soli legatario, quoniam legatum eidem, & eodem modo adimi debet, quo legatum est. Vlpianus in Frag. tit. de legatis. At repudiatur etiam a domino serui, cui legatum est. Deniq; ademptio cũ datione debet consentire, non item repudiatio. vide scripta ad *d. l. 7.*

L. 25. In fin. Sed superuacua scriptura) vide not. & scripta ad *l. si sic legatum §. mihi, de legat. 1.*

L. 27 §. vlt. Non tamen legatũ) Idem est in stipulatione *l. si res §. aream ʃ. de solut.* vide not. ad eã, & scrip. ad leg. *21. ʃ. de legat. 1. & ad leg. 83. §. seruum, ʃ. de verb. obligat.*

L. 30. Quandiu vixerit) Flor. recte, quandiu aduixerit, vt dicimus, quamdiu sit, quamdiu adsit. In *l. Aurel. ʃ. de liber. leg.* donec aduiuit. vide notata ad *d. l. Aurel.* & scripta ad *l. 115 inf. de leg. 1.*

L. 31. §. 1. Ex prælegatione) Legatio, id est, legatum. Sic Græci dicunt πρεσβεῖον, Nou. Iustiniani 87. vide scrip. ad *rub. sup. de legat. 1.*

De rebus dubiis. Tit. V.

Id est, de ambiguitatibus, de quib. Iulianus lib. singulari scripsit. Græci vertunt περὶ ἀμφιβόλων πραγμάτων Res dubia est, si ambigitur de re, aut e verbo dubia oratio est, si ambigitur de significatione verbi, *l. vbi ʃ. eod.* si eadem oratio duas sententias exprimat *l. si is, qui ducenta, ʃ. eod.* si nesciamus, an, quod actum est, valeat, *l. quædam, ʃ. eod.* si incertus sit ordo nascentium aut morientiũ, *l. si ita fuerit, l. qui dies, ʃ. eod.* si non appareat cui sit legatum *l. pen. ʃ.* Ab ambiguis separanda sunt perperam scripta .i. parum apte, πλημμελῶς. Sic & in *l. 8. ʃ. ad l. Aquiliam,* perperam, non est contra legẽ. Perperam scripta valent, cõtra legem scripta sunt pro non scriptis. Ambigua obscurum & incertũ intellectũ habent. Exemplum est in *l si is, qui ducenta, in princ. & §. 1. ʃ. eod.* vide not. ibid. Et ideo ambiguitas iustitiæ adscribitur. Vnde dubitans & ignorans accipiuntur pro eodem, *l. qui testam. & l. prox. ʃ. qui test. face. poss. l. vlt. C. de condict. indeb. Arist. 3.* τῶν κατὰ τὰ φυσικ. & 3. Ethic cap. 2. qui dubitat, ficto similis est. Perperam scripta verba vitium habent, incertum intellectum non habent, vt in specie *l. si seruus legatus §. vlt. ʃ. de legat. 1.* Id est, eorum, quæ dubia sunt, quædã explicari possunt, & hæc valent: quædam non possunt, & hæc pro non scriptis habentur, *l. 2. ʃ. de his, quæ pro non scrip. l. quo tutela §. pen. de regul. iuris l. de plurib. ʃ. eod.* vide not. & scripta ad *l. 13. de leg.* Hic titulus est de his ambiguitatibus, quæ explanari possunt. Est de incertis personis, quæ certam aliquam demonstrationẽ habent, *l. qui duos, l. si fuerit, l. quoties 1. l. si cognatis, ʃ. eod.* & est hic titulus non tantum de ambiguitatibus, quæ incidunt in vltimis voluntatibus, sed etiam de his, quæ incidunt in contractibus, & stipulationib. *l. quædam, l. vbi, l. cum quæritur ʃ. eod.* Idem de his, quæ incidunt in actionibus & exceptionibus, *l quoties 2. ʃ. eod.* Variis autem modis ambiguitates soluuntur, vt subtilitate iudicis, coniectura & præsumptione voluntatis, *d. l. si fuerit §. pen.* Interpretatione heredis, aut legatarii, aut contrahentium, aut actoris. Item soluuntur fine. Item comparatione rerum legatarum, vt in *l. 1. eod.* Item comparatione personarum, locorum, æquitatis. Inde tot regulæ iuris pertinent ad explicanda dubia.

L. 1. fundum) In hac l. ὁμωνυμία facit ambiguitatem, quia in rationib. defuncti appellatione fundi Mæuiani continetur etiam latifundium.

Titio legauerat) Per vindicationẽ, vt sit legatarii electio.

Vniuersa possessio) Id est, latifundium. Dicitur proprie σύγκτησις prædiorum in *l. alumnæ §. Titia, inf. tit. prox.* vide not. ad eam.

Rationibus demonstraretur.) Romani veteres omnium

rerum suarum rationes conficiebant in dies singulos, ex eis plerumq; colligitur, quid testator senserit, quod apparet ex l. 1 § *Titio*, *sup. de leg.* 3. *l. prædiis* §. *balneas* & §. *ult.* & *l. seruis vrbanis*, illo titulo. Cum vero rei cœpissent condemnari ex suis tabulis, tandem illa consuetudo periit. Ak. Ped. 3. Verr.

Si fundi Seiani) Nam videtur testator dedisse electionem rerum parium, aut non multum a se distantium.

Alumnis Mæuiani) Ex comparatione fundorum Seiani & Mæuiani colligimus, de quo testator senserit. Argumentum est in lege *ult.* §. *ult.* ꝟ. *de trit. vi. ol. leg.*

Non magna) Legato fundo Mæuiano, si duo sint eiusdem nominis maior & minor, & eam totam vniuersitatem Mæuiani nomine vocet testator, & eius redditus Mæuiani rationibus accepti feruntur, debetur tota vniuersitas, argumento legis *Caius* §. *Titius*, *de legat.* 2. & *l. Seia* § *Tyranna*. *sup. de instruct.* *seu instrum. leg.* alioqui videtur minorem legasse. *Non magna pecunia distingueretur*) id est, si non multum exsuperaret pretium.

L. 2. *Ciuibus ciuitatis*) Vide nota. & scripta ad *l. si quis a filio* §. *ult.* ꝟ. *de legat.* 1. hic syndici legatum petent.

Ciuitati relictum videtur) Sic nihil refert cognationi leges, an cognatis, *l. si cognatis*, ꝟ. *eod.*

L. 3. *Sed id duntaxat quod volumus*) Gell. lib. 11. cap. 11. non aliud dici videri debet, quam quod se dicere sentit, qui loquitur.

Quia id non loquitur) vide scripta ad *l.* 4. ꝟ. *de legat.* 1.

L. 4. *Paulus respondit. Id quod conditionis implendæ*) Hæc l. deest in Pandect. Florentinis, videtur esse exceptio *l. seq* ꝟ. *sumpta ex lege, ita liber* & *l. qui pecuniam*, ꝟ. *de statulib.* Sũma hæc est: incertis personis legari nõ potest. At incertis dari potest implendæ cõditionis caussa.

L. 5. *Flor.* 4. *Cum nomen*) Incertæ personæ legari potest, addita certa demonstratione.

Indubitatum est) Ideoque id est pro non scripto.

L. Quidam relegatus) Incertis personis legari potest, addita certa demonstratione.

Ceterisque amicis) Id est, legatariis, *l. Pamphilo* §. *propositum. inf. de leg.* 3. & testamentum, quo non honorantur amici, dicitur inhumanum.

Vnus ex his) Sic fideicommissum valet: Nam omnibus legasse videtur sub conditione.

Sed alius ex amicis) Non legatariis.

Et ei fideicommissum præstari) Hic enim certæ personæ demonstrantur, heredes amici.

§. *ult* *Si tibi* & *postumo*) Postumus numeratur inter incertas personas, quia non est in rerum natura: Nam postumus semper non habetur pro nato. Natus præteritus testamentum iniustum facit, Postumus non facit, *l.* 3. §. *ex his*, *sup. de ini. rup. irr. test.* Nato bona conferuntur, non postumo, *l. vlt. de collat. bonor.* Nato defertur hereditas & bonorum possessio, postumo non defertur. Filius sub omni conditione institui aut exheredari non potest, postumus potest, *l.* 1. §. *sed etsi*, ꝟ. *de ventre in possess. mitt.* Ideoque in *l. qui vtero* 2. *de statu homin.* additur *pene*. Ob id alieno postumo olim legari non potuit, §. *postumo*, *de legat.* Suo potuit. Nam & hic institui potuit, tam ex duodecim tabulis, quam ex l. Velleia. Alienus postumus iure ciuili institui non potuit, prætorio potuit, §. 1. *de bonorum possess.* Potuit forsitan olim alieno postumo fideicommissum relinqui, vt indicat hic §. dum ait, *vel alieno*. Et ideo, quod in l. seq. dicitur de postumo instituto, accipiendum erit de suo, non de alieno, nisi probabilius dicamus, hæc verba, *vel alieno*, a Triboniano addita, quia hodie ex Græca constitut. Iustin. de incer. pers. postumus alienus institui potest, & legata capere, *Institut. de legat* & *de bonorum possess.* Potuit & olim alienus postumus succedere ab intestato, si agnatus esset aut legitimus, *l. penult. sup. de legat.* 2.

Suo vel alieno) Postumus suus est is, qui nobis suus futurus est. Postumus alienus est, qui nobis suus non nascitur, sed agnatus, cognatus, aut extraneus.

L. Vel ex parte te, & *ex parte postumum*) Quo casu estis verbis tantum coniuncti, quia partes fecit. Hæc tamen coniunctio accipietur pro duplici, vt sit inter eos ius accrescendi.

L. verum. vt vno nato.) Obstat lex 17. §. 1. ꝟ. *de leg.* 1. ex qua colligitur, non omnibus centum, sed singulis postumis sua centum deberi. Sed aliud est, si dixit: postumo centum lego: tunc singulis centum debentur. Aliud si ita: Titio & postumo lego centum: nam vt pluribus natis cum Titio in eandem summam vocentur, hoc facit coniunctio.

Quia trigemini q. nasc.) Id est, tres coniuncti pro singulari persona habentur, *l.* 34. ꝟ. *de leg.* 1. Ideoque si dixerit: *Titio* & liberis, liberi vnius loco sunt. At diuersũ est si dixerit: *Titio* & *postumis*: nam tunc fient partes pro numero personarum: Ratio differentiæ est, quia qui dixit *liberis*, si voluisset singulos potuisset nominare: quia id non fecit, videtur eos in vnum corpus coegisse. At qui dixit, *postumis*, videtur id necessario dixisse, nec eos nondum natos potuit nominare. Itaque postumi non habentur pro vna persona, sed fiet legati diuisio in capita. vide scripta ad *l.* 53. *de leg.* 1. Et sic nihil obstat lex *verum si quis*, *sup. de vsufr. accresc.* & lex *interim*, *sup. de hered. instit.*

Et nostra quidem ætate) Ergo Caius vixit temporibus D. Adriani.

Quos vno fœtu enixa est) Vide notata ad leg. 3. *sup. si pars hered. pet.*

Nec enim in arbitrio) Vide scripta ad *leg. Senatus* §. *legatum*, *sup. de leg.* 1. & notata ad *l.* 1. *sup. de leg.* 2.

An post necessitatem) Itaque si nullum eligat, omnibus debebitur legatum, *l. cum quidam*, *sup. de legat.* 1.

Restitui debere) Si nullam pecuniam dare iussi sunt, tunc sequemur quod est benignius dicemusque præstari fideicommissum pro partibus hereditariis.

L. Si inter virum) Sumpta est hæc lex ex *lib.* 2. *Sent. Pauli tit. de don. int. vir.* & *vx.* quæ hodie extat. Obstat lex *qui duos* §. *si maritus*, *inf. eod.* vide solut. in not. ad *d.* §. *si mar.* Non obstat huic legi regula Catoniana: nam hæc donatio confirmatur Senatusconsulto, *l. nam hic status*, *sup. de donat. inter vir.* & *vxor.*

L. Qui duos. simul in naue. Eodem momento. vide c. 1. tract. de præscript.

Vt vterque heres sit] Obstat lex *eum qui*, ꝟ. *ad Senat. Treb.* vide sol. in not. ad eam.

§. 1. *Patrem prius mortuum*) vide not. ad *leg. nam etsi*, *sup. de inoffic. testam.*

§. 3. *Si maritus*) Hunc §. explicant ex *l. si possessor*, *sup. de relig.* ex qua apparet hunc §. esse de stipulatione lucrandæ dotis, non reddendæ. dos profectitia non remanet apud virum vxoris in matrimonio mortuæ, nisi aliud conuenerit. Heic erat dos profectitia, & ideo cautum erat, vt apud maritum remaneret. dos aduentitia semper remanet apud maritum, *l.* 3. *inf. de his quæ vt indign.* Hic autem §. non obstat *l. si inter*, *sup. eod.* Nam ibi is videtur decessisse qui donauit. Sic in hoc §. videri prior decessisse qui dotem dedit. Vt in illa l. donatio locum habet in rem mariti: sic in hoc §. stipulatio locum habet in rem mulieris. vide scripta ad *d. l. si inter.*

§. *vlt. Quod si impubes*) Si quis rogatus sit hereditatem restituere si sine liberis decesserit, & simul cum filiis mortuus sit, videbitur præmortuus filiis, & conditio extitisse, *l. filiusfamil.* §. *cum quis*, *sup. de leg.* 1. *l. ex facto*, §. *si quis autem*, *inf. ad Trebell.*

L. 11. *Si fuerit legatum*) vide notata ad *leg.* 3. §. *si quis duobus*, *sup. de adim. leg.* & scrip. ad *l.* 13. *sup. de leg.* 1.

Et cognatis meis, Legatum eiusmodi valet, quia legauit incertæ personæ sub certa demonstratione.

Sed etsi legatum) Huic loco valde obstat, lex 3. §. *si duobus*, *sup. de adim. legat.* in qua dicitur, vtrique legatum deberi, nullamque esse ademptionem. Sed notandum in d. §. legatum esse separatim, vt sic legatum sit, *illi Titio rem illam lego*, deinde ademit his verbis, *Titio ne dato*, *cum vni ademptum vellet*, non apparet, de quo senserit

senserit. ὁμωνυμία vitiat ademptionem. Verum in hac l. A coniunctim legauit duobus Semproniis sic: *Semproniis lego, vel Sempronio & Sempronio lego.* deinde ademit Sempronio, vtrique videtur ademisse. quos coniunxit in dando, videtur coniunxisse in adimendo, qua coniectura non vtimur, cum separatim legatum est relictum *l. 3. §. si Titio, de adim. legat.* vide scripta ad *l. 13. ff. de leg. 1.* & notata ad *d. l. 3. si quis duobus.*

Legata & lib. impediri) Apud Liuium, lib. 16. *Promissa est corona muralis ei, qui Carthaginis muros prior ascendisset: duo pariter ascenderunt: Scipio pronuntiauit se ambos virtutis caussa coronis muralibus donare.* Sed id ille facit pro sua liberalitate, nos hic de obligatione quærimus, an ille vtrique teneatur? Et dicimus non teneri, sed pro non scripto legatum haberi. B

§. 1. *Plane)* Hæc lex est ex lib. 6. disput. Vlpiani, in quo hanc quoque quæstionem tractauit, si tres pepererit, *l. idem erit, de statu homin.*

Per subt. iudicialem) Caussa cognita, auditis obstetricibus.

Quasi per præsumptionem) Græci vertunt κατὰ πρόληψιν. vide hac de re scripta hic, & notata ad *l. neque, inf. de fideicomm. libertat.*

L. 13. Fl. 12. Res de qua agitur) Hæc verba Senatusconsultorum propria sunt. Cic. in Brut. in Topicis, & lib. 2. de finibus.

L. Si is qui ducenta. coniunctione vero) Coniunctiones vocat, quam Arist. σύνθεσιν. Accursius in *l. quoties in stipulationibus, ff. de verb. obligat.* vocat ex Boetio & Aristot. compositionem, vbi explicat ὁμωνυμίαν, ἀμφιβολίαν. vide scripta ad Rubr. sup. C

Si quis ita leget) In hoc quoque §. vt & sup. in primis hic ambiguitas nascitur ex coniunctione.

§. *Ita stipulationem concipimus)* Nulla alia præcedente stipulatione de homine, aut de fundo dando. Hæc autem stipulationis verba ambigua sunt. Non sic sumetur, si nihil dederis, aut ita, si quid horum non dederis.

Idem est euidenter) Id est, sine vlla ambiguitate. Huius stipulationis, si illud aut illud factum non erit, & huius, si quid eorum, quæ supra comprehensa sunt, factum non erit, eadem est vis & effectus.

§. *Vtrum ita concipias)* Contrariarum orationum contraria sunt genera. Quædam orationum sunt aduersæ. ἐναντίαι. Hæ simul veræ esse nequeunt: possunt tamen simul esse falsæ. Aliæ sunt aduersis contrariæ, vt recte interpretatur Accursius, ὑπεναντίαι. Hæ possunt simul esse veræ, non autem simul falsæ. Tertio genere sunt contradicentes, seu disparatæ orationes, quas Aristot. vocat ἀποφαντικοὺς, ἀντικειμένους. Ex his quædam sunt vniuersales, quarum vna affirmat de vniuerso, altera negat ex parte, aut contra. Hæ sunt veræ, at falsæ esse non possunt. Quædam singulares: quarum vna de re singulari affirmat, altera negat, Hæc vtraque vera esse nequit, at falsa esse potest. Sunt & ἀόριστοι λόγοι, & hæ vtræque veræ esse possunt: at simul falsę esse nequeunt. Addit Bartolus subalternas quæ ὑπάλληλαι. Hæ tamen consentiunt tam in veritate, quam in falsitate: & ideo eas omisit Aristoteles, quia nunquam esse possunt contrariæ. His positis ait: Cum sic stipularis, si illud aut illud factum non erit, dabis centum? & vtrunque fieri oportet. Si sic, hominem aut fundum dabis, si quid eorum factum non sit, centum dabis, & vtrunque etiam dari debet. Vtriusque stipulationis effectus hic est, vt vtrunque detur, & vno stipulatu agatur hoc in §. *cum ita.* At in §. *vtrum* contrarium traditur. Sed inde constat, in hoc §. in formula secundæ stipulationis negationem esse transpositam, & legendum: *si quid eorum factum erit, quæ vt non fierent supra comprehensa sunt.* Seruum scilicet non tradi cauerunt: si quid eorum factum erit, dabis centum? Hæc stipulatio exigit, vt neutrum fiat. Sic hæc stipulatio multum ab illa distat, si illud aut illud factum non erit. illi satisfit neutro facto, huic vtroque facto. Nec obstat vers. proinde: nam bene consentit cum his, quæ dicta sunt de secunda stipulatione. Pileus & Rogerius mendum hic subesse vident, sed quo loco non oportuit negationem sustulerunt. Nam initio sic legunt, *si illud aut illud factum erit,* &c. Eadem ergo negatio esset tollenda ex verbis quæ sequuntur.

Inter se contraria) ἐναντίαι.

Quia cum significatio) Aristoteles κατηγόρημα.

Non ex vniuerso) Arist. περὶ τοῦ καθόλου.

Qua orationis pugnantia continent) Arist. λόγος ἀποφαντικός.

Illius effectus hic est) Id est, si quid illorum factum non erit.

Huius autem) Id est, si illud aut illud factum non erit.

§. *vlt. Si quis mihi filius, aut filia)* Nihil interest, vtrum dixerit, filius aut filia, aut filius & filia *l. pen. inf. de verb. signif.* aut est παραδιαζευκτικὴ, id est, disiunctio, quæ pro coniunctione accipitur. vide notata ad *d. l. pen.* & scripta hic.

Extraneum immiscere) Legendum vt Flor. *miscere,* id est, commiscere & heredem heredi adiicere.

L. quædam sunt, in quibus res dubia est) Sed dubia est, si nesciatur vtile an inutile sit, quod agitur.

§. *vlt. Si consumpta fuerit pecunia)* Notandum, repudiante legatario pecuniam sibi legatam, & ab herede mutuo datam, heredi dari vtramque condictionem; eo vero non repudiante, heredi tum demum condictionem dari, si pecunia consumpta sit. Duplex est condictio, ex numeratione, & ex consumptione. Aliena pecunia data consumpta, datur condictio ex consumptione. Si legatarius repudiauerit, heredi vtraque condictio dabitur: si agnouerit, neutra, sed legatario cedenda erit actio ex consumptione contra heredem pro actione ex testamento.

Quod de pariter mortuis) Id est eodem momento. vide cap. 1. de præscript.

Et cum aliis agitatum est) Scilicet lib. 11.

Si mater stipulata esset] Eadem dicitur receptitia. Necessario autem stipulata est, alioquin dos remansisset apud virum: nam est aduentitia. dele gloss. *tradamus,* & gloss. *cum marito.*

L. Idem est si dos) Hæc lex est de dote aduentitia, quæ mortua prius vxore remanet apud virum: viro præmortuo redditur vxori. Si vero simul perierint, potior erit caussa heredum mariti. Idque verum est, etiamsi dos vxori prælegata sit. etiam non institutis prælegari posse notaui ad *l. Bæbius, inf. de pact. dot.* Dotis prælegatur propter commodum repræsentationis. Ideoque si dos prælegata sit, non ideo reddetur heredibus vxoris, quæ simul periit cum marito.

In gloss. vxori) Adde. Male ponit Accursius dotem prælegatam esse, id est, vxorem heredem institutam: Nam etiam non heredibus prælegari potest. vide notata ad d. l. Bębius.

L. Sed & in illo, vel alter alteri) Id est, extraneo.

L. Si cognatis legatum sit) Quo casu legatum valet, nec videtur relictum incertis. Ponendum cognatos factos esse per adrogationem, desinere vero esse cognatos adrogatione soluta per emancipationem: & qui sunt cognati mortis tempore, licet non testamenti, facilius admittuntur, quia die legati cedente cognati reperiuntur.

Certe si quis) Nihil obstat lex Catoniana: Nam hoc legatum vtile est initio. Ad id etiam ij admittuntur, qui non admitterentur si statim decessisset. At in edicto de legatis præstandis, oportet vt nurus sit aut vxor mortis tempore, *l. 10. & pen. ff. de legat. præst.* nam ad legatum relictum nomine familiæ ij soli vocantur, qui sunt ex eius nomine mortis tempore, *l. cum ita §. vlt. de leg. 2.* namque & cognati & emancipati ante mortem testatoris non inuitantur. At filii naturales emancipati inuitantur, quia nomen retinent, *l. filiusfa-*

familiæ § *cum pater, de leg.* 1. vt in legatario & herede capacitatem exigimus vtroque tempore tam testamenti quam mortis. Hic obstat *l. non oportet, de leg.* 2. vide not. ad eam. Non obstat etiam *l. in mortis, inf. de mort. caus. donat.* vide not. ad eam.

Factum est per arrogat.) Hinc quæri potest, si testator dixerit, serui mei liberi sunto, post seruos quæsierit, an & hi fient liberi? Tractant Græci hanc quæstionem ad *l. quoties res dubia, inf. de regul. iuris.* vide not. ad eam, & ad *l. Seruius, inf. de manumiss. testam.*

Fac legatu conseq. Quia die legati cedente cognitus est.

L. Cum Senatus) Vide notata & scripta ad *l. 32. §. vlt. sup. de leg.* 1.

Tempore D. Marci) Hoc Vlpianus in Frag. tit. de legatis tribuit Hadriano. Vnde collige, Hadrianum etiam Marcum dici. sic in *l. 5. C. de ædif. priu.*

L. Vbi est: hominem Carthag. dari) Generaliter cum de certo sentirem.

Duæ Carthagines) Vna in Africa vetus, altera in Hispania noua.

L. Si mulier cum filio impubere) Secus est in pubere filio. hoc vero suggerit ætatis infirmitas in impubere.

L. Quem heredi) Videtur legatum inutile esse quasi incertum. Et sane si voluntas defuncti nullis argumentis demonstretur, inutile est legatum, *l. 4. sup. eod.* si de ea constet, valet. Tacite quidem heredi legatur, sed tacitum legatum valet si capaci relinquatur.

L. Cum quæritur) Sumpta est ex lib. 26. Digest. Celsi, ex quo sumptus est etiam §. *cum stipulationibus l. 38. inf. de verb. oblig.*

Contra stipulatorem est) Si & contra locatorem & venditorem, *l. veteribus, sup. de pact. l. si in emptione sup. de contr. empt.*

L. Si quis de pluribus) Vide notata ad *l. 3. §. si quis duobus, sup. de adim. legat.* & scripta ad *l. 13. sup. de legat.* 1.

Nulli eorum fid. competit libert.) Vide scripta ad *l. si id fuerit, sup. eod.*

L. vlt. & hoc amplius) Vide scripta ad *l. 19. sup. de legat. 1.* & scripta ad *l. 13. de legat.* 3.

Videri omnibus alimenta) Hoc suadet & coniunctio scripturæ & alimentorum fauor, *l. a filio* §. *vlt. inf. de adim. leg.*

De his, quæ pœnæ caussa relinquuntur. Tit. VI.

Vide scripta ad *l. 43. inf. de verb. oblig.*

L. 1. Illicita vel probrosa) Hæc duo verba a Tribon. interposita sunt. Nam pœnæ nomine relicta ante Iustinianum nullo modo valebant, vt constat ex Fragm. Vlpiani tit. de legatis, vide *C. eod.*

De regula Catoniana. Tit. VII.

In ordine edicti perpetui hic erat tit. de caducis, sed eum sustulit Iustinianus, & pro eo reposuit tit. de regula Catoniana, quæ pugnat cum caducis, *l. vlt. inf. eod.* vide not. ad *tit. de his quæ vt indign.* Hæc regula Catoniana est iuris antiqui odio caducorum. Dicitur reg. iuris ciuilis in *l. 1. quando dies leg. ced.* & sententia in *l. Iuliani 2. sup. de cond. & demonstrat.*

L. 1. Caton. regula sic definit) Vide scripta ad *l. 16. ÿ. de verb. oblig.* Exempla sunt de re, quæ mea fuit testamenti tempore, postea à me ante mortem alienata, *l. cetera* §. *1. ÿ. de leg. 1.*

Decessisset) Formula regulæ spectat ad mortem. Vnde constat, hac regulam non pertinere ad leges caducarias, ex quibus legata cedunt ab apertis tabulis, *l. vlt. ÿ. eod.* Constat etiam regulam non pertinere ad legata conditionalia, quæ constat non cedere a morte, sed pura tantum *l. cetera* §. *1. de leg. 1.*

Quæ definitio) Sic regula dicitur definitio in *l. omnis definitio, inf. de reg. iuris.*

Legatum tibi debetur) Obstat §. *sed si res legatarij, Instit. de leg. & d. l. cetera* §. *1.* Dicerem hac in re Celsum a ceteris dissentire, quæ fuit sententia Baronis, maxime cum Celsus fuerit ex antiquioribus Iurisconsultis, qui a

A ceteris dissentit in specie leg. *qui res* §. *aream, ÿ. de solutionibus, l. si area, de leg. 2.* coniuncta lege *si chorus* §. *pen. & vlt. de legat. 3.* Item in specie *l. 1. §. 1 sup. de vsufr. adcresc. & l. Proculo, de leg. 2.* Constat ex Theophilo in §. *an seruo, Institut. de legat.* in reg. Catoniana fuisse discrepantem illorum sententiam. Eadem est ratio *l. qua filiam* §. *1. de legat. 1. & l. Iulianus, ÿ. de condit. & demonstrat. & l. si optio, sup. de opt. leg.* Videtur motus Celsus hac ratione, quia qui rem mihi legat, videtur rem meam mihi reliquisse in eum casum, quo mea non erit. vide scripta ad *l. 39. §. si Titius, sup. de legat. 1.* quæ etiam superioribus obstat.

L. 3. de reg. Cat. ad hereditates) Lege *libertates*: nam cum hæc regula situris antiqui, in quo verbum legandi comprehendit hereditates, & ea quæ testamento relinquuntur, *l. verbis legis, ÿ. de verb. signif.* Dicendum, maxime pertinere ad hereditatem & institutiones, *l. pen. ÿ. de reg. iur. l. 8. de lib. & post.* libertates denique cedunt ab adita hereditate, non a morte.
B

L. vlt. Ad nouas leges) Id est, ad leges caducarias, Iuliam & Papiam. vid. lib. 24. Fragm. Vlp.

De his quæ pro non scriptis habentur. Tit. VIII.

L. 1. Iulianus lib. lxxviij. Digest.) In eo libro Iulianus tractauit de his, quæ pro non scriptis habentur.

L. 2. Reliqua autem) Vide scripta ad *rub. sup. de rebus dubiis.*

L. 4. Et ita Iulianus scribit) In *l. si seruo meo 101. ÿ. de legat.* 1.

L. vlt. Apud heredem remanet) Ratio est, quia id nominatim cautum est Senatusconsulto Liboniano, *l. filius* C §. *vlt. ad l. Cornel. de fals.* Vide scripta ad *l. 16. sup. de leg. 1.*

De his quæ vt indignis auferuntur. Tit. IX.

Hic titulus totus est de iure fiscali: Nam quæ indignis auferuntur, plerumque in fiscum transeunt, non tamen semper, *l. 1. §. quæ autem, C. de cad. tol.* Nam interdum remanent apud heredem, *l. 5. §. amittere, ÿ. eod. l. 101. de leg. 1. l. pen. C. de legat. l. si patroni* §. *qui fideicommissum, ÿ. ad Trebell. l. 7. C. de donat inter virum & vxorem*, sæpius tamen addicuntur fisco. Et id est, quod Vlpianus in Frag. tit. 19. vocat ereptitium, id est, quod est in caussa caduci, aut quod aufertur vt indigno, etiam dicitur eripi in *l. pen. ÿ. de iure fisci.* Ergo in indignis sunt ereptitia, & hoc distant à caducis, quod caduca sint antequam delata sint, eripiuntur & quæ iam sunt adquisita, *l. 2. eod.* Indignus ergo is est, qui cepit quidem, sed
D retinere nequit. indignus non est incapax. Præterea caduca sunt sublata, non ereptitia. Ideoque in Pandectis Iustinianus reliquit hunc titulum de caducis. Ex edicti perpetui ordine tituli sic erant dispositi, *de caducis, de his quæ pro non scriptis habentur. de his quæ vt indignis auferuntur.* Titulum de caducis sustulit Iustinianus, & pro eo reposuit tit. *de lege Catoniana*, quæ pugnat cum caducis, *l. vlt. sup. de reg. Caton.* generali tit. appellatione, quæ indignis auferuntur, dicuntur caduca, *l. cum fisco, ad Syllan. l. 2. sup. si quis aliq. testari prohib.* Titulus enim de his, quæ vt indignis auferuntur est de legat. & hereditatibus tit. in *C. de hereditatibus, quæ vt indignis auferuntur.* Interdum etiam dos quasi indigno aufertur,
E *l. 20. ÿ. eod.* Item donatio inter viuos, *l. cum hic status, de donat. inter virum & vxorem supra.*

L. 1. Quasi indignum carere leg.) Obstat *l. 5. in fi. ÿ. eod. & l. edicto* §. *pen. ÿ. de iure fis.* Vide solutionem in notatis ad *d. l. 5. in fi.*

Quasi illicitæ mercis) Merces illicitæ sunt arma, cotes, ferrum, vinum, frumentum, oleum, sales, liquores, si exportentur hostibus, *l. cotem ÿ. de public.* l. 1. & 2. C. *quæ res export. non deb. l. 1. C. de tit. & itin. custod.* Additur hic a Græcis pix, si exportetur. Item eunuchi, *l. 1. & 2. de eunuchis.* item purpura & serica tit. *C. quæ res vendi non poss. l. penult. & vlt. de vestibus holouer.* libro 11. Vide notata ad eum locum. Illicitæ autem merces fisco

cōmittuntur, *l. 3. C. de naut. fœn. l. cotem §. dominus & §. illicitarum, de publican.* & earum persecutio in heredem transit, ratione mercium, vt crimen repetundarum ratione pecuniæ in heredem transit, sic crimen de residuis, peculatus, suppositi partus. merces in commissum cecidisse fisco defertur. A

Quamuis & libertatis præmium) Flor. *Quamuis & præmium*, quod fuisse puto quartam bonorum nunciatorum partem. Vide notata ad *l. edicto, inf. de iure fisci*, hodie est octaua.

In gloss. Et præmium) Ad finem adde: Vide notata ad eam gloss. quæ falsa est, vt ibi est adnotatum.

L. 2. Si emancip. filius) Emancipatus fratri impuberi substitutus repellitur vt indignus substitutione, si petierit bonorum possessionem cōtra tabulas patris. Itemque legato, fideicommisso, mortis caussa donatione, & generaliter, qui oppugnat iudicium defuncti, indignus est vt ex eo quidquam retineat. B

Item si quis contra mandata] Mandata sunt, quæ dat princeps euntibus in prouinciam, vt officium gerant.

Officium aliquod gessit) Græci vertunt, ἐνέργειαν περὶ ἀρχὴν, quales sunt proconsul, procurator Cæsaris, commentariensis, Cornicularius.

Retinere enim non posse) Sed fisco vindicari.

In gloss. Pupillam sc. quondam) Adde & minorem 29. annis, intra quæ tempora potest restitui in integrum, & nondum redditis rationibus.

Decretum amplißimi ordinis) L. 4. de excus. tut. vide not. ad eam.

Quam a tutore illicitum) Id est, in *l. præfectus, de ritu nupt. & l. vlt. sup. de leg. 1.* Sed obstat *l. cum hic status, sup. de donat inter vir. & vxor.* Vide solutionem in notatis ad eam & scriptis hic. C

Nec quasi indignam) Idem dicitur in *l. præfectus, sup. de ritu nupt.* sed obstat *l. vxori, sup. de vsufr. leg. & l. dote ʒ. de ritu nupt.* Vide solutionem in notatis ad *d. l. præfectus* & scriptis hic.

Vel parte bonorum, alicuius cognati) Obstat *l. iurisgentium, §. pen. ʒ. de pact.* Sed in hac lege cognatus donat bona viuentis quasi sua: ibi exonerat bona patris. Obstat etiam *l. pen. §. pater, de castr. pecul.* Vide solut. in notatis ad eam & scriptis hic.

In gloss. Idem erit sola, vbi erat dubium, an viueret) Adde, recte.

L. 3. vt per neglegent.) Vt si medicum non adhibuit.

Et culpam) Vt si malum medicum adhibuit. Culpa quidem est in non faciendo, quę proprie negligentia dicitur, *l. si seruum stip. fuero, inf de verb. oblig* Idem multo magis erit, si dolo eius interierit, aut si medici dolo aut inscitia interierit. D

Nec ille necem eius vlciscatur, l. necessarios §. vlt. sup. ad Syllan. l. 1. l. cum fratrem, C. hoc tit. l. 1. C. vbi caus. fisc. Quæritur an & huic fructus auferantur. vide not. ad *l. 73. inf. eodem.*

L. 4. Ei auferri a coherede relictum) Quod mirum videtur, cum si tutor pro parte excuset se, totum legatum amittat, *l. etiam, sup. de legat. 1.* Item si quis dixerit inofficiosum testam. pro parte, *l. mater, l. circa, l. nam etsi. §. 2. sup. de inoff. testam.* Cur ergo non repellitur a legato, qui legatum falsum dixit? Ratio differentiæ est, quia qui dicit inoff. test. accusat defunctum vt amentem, siue pro parte siue in totum accuset, *l. 2. sup. de inoff. test.* Merito ergo repellitur a legato. Sic tutor excusans se, fidem frangit, licet pro parte tantum se excusat. Ergo indignus est remuneratione At qui falsum dicit testam. non impugnat iudicium defuncti, sed ipsum heredem: Ideoque si non obtinuerit ab eo herede, quem inquietauit, repelletur, ab alio non repelletur. Ergo cōsequenter hic legato accepto poterit falsum testamentum dicere, *l. 5. hic.* Secunda differentia est: qui legatum accipit, si post id tempus inofficiosum dicat testamentum, non auditur: quia sciens testam. inoff. legatum E accipit, sicque probauit iudicium defuncti. At is, qui legatum accipit, cum repellatur ab accusatione falsi, si ignorans accepit, potuit accipiens legatum ignorare testam. esse inofficiosum, dum se videt alium in sibi dando legato heredis partem exsequentem, se vero esse exheredatum aut præteritum. Hæc est Græcorum ratio lib. 60. Basil.

L. 5. §. 1. Non repellitur ab eo) Quia defuncti voluntatem non impugnauit, sed de solennibus tantum disputauit, *l. pen. ʒ. eod.* At repellitur, qui falsum testamentum dicit.

Postea falsum dixit) Quod sc. potest. Quod de inofficioso testamento dicit, idem dicendum de eo, qui de dolo heredis agit, quo factum est, ne testamentum mutaretur, *l. Lucius §. Semproniæ, sup. de legat. 2.* Nam nihilominus consequetur legatum.

§. De eo. D. Pius ita rescripsit) Hoc idem rescriptum æquitate nititur *l. postquam ʒ. de petit. heredit.* vti rescriptum Antonini, quod cum hoc dicitur Pij. Ergo qui legato accepto inofficiosum testamentum dicit, caussa cognita repellitur à legato.

§. Prohibendi autem) Ait prohibendi: a petitione scilicet hereditatis, quia testam. iniustum contendunt post legatum acceptum. hoc sic expones, non, prohibendi sunt a legatis: quia qui iniustum testam. dicunt, nunquam repelluntur a legatis.

In gloss. prohibendi) Dele hæc verba, *legatis.* ex c. personæ conditione, ætate, sic vulgo loquimur: ἐκ τῆς αἱρέσεως καὶ ἡλικίας τῶν προσώπων. Ex persona, quia mulierem iuris ignorantia excusabit. At ei factum ignoranti, non ius, dabitur petitio hereditatis, hoc est, si legatum acceperit.

§. Amittere. non ad fiscum) Vide not. & scripta ad *l. etiam, sup. de legat. 1.*

§. Si pater. si ad ipsos) Idem seruatur in bonorum possess. contra tab. *l. sub conditione 7. de bon. possess. contra tab.* Idem in tutore, *l. qui tutelam, sup. de testam. tut.*

Quod si personam) Pater adquisiturus est legatum, relictum filio, vel dominus relictum seruo, vt si est relictum post mortem patris, aut si manumissus sit, aut si legetus militia, aut si legetur a commilitone.

§. Si seruum: non debere obesse) Obstat *l. 1. §. 1. sup. si quis aliq. testari prohib. & l. 1. ʒ. quibus non competit bon. possess.* vide solutionem in notat. ad *d. l. 1. &* scriptis hic.

Vt manumittatur) Nam ex his caussis caduca fiunt cum onere *l. cum fisco, sup. de senat. Syllan.*

§. Qui accusauit falsum) Contra, qui nomine defuncti legatum perit, non prohibetur suo nomine legatum petere.

§. Ætati ignoscitur) Ipso quidem iure repellitur a legato: sed datur actio aduersus tutorem, aut ei a principe legatum conseruatur, *Paul 5. Sentent. de iure fisci.*

§. Sunt qui putant) Quia sunt patroni voluntarii: tutor & aduocatus fisci sunt necessarii. Obstat *l. qui cum maior natu, §. pen. ʒ. de bon. libert.* vide solutionem in notatis ad eam & scriptis hic.

§ Quidam. Si appellatione intercedente) quia eius sententia rescissa sit.

§. Aduocatus fisci) Hunc instituit Hadrianus Imp. teste Spart. in eius vita.

Officij neceßitas satis excusat) Vt & tutorem, *l. tutorem, ʒ. eodem.*

§. Qui principale testamentum) Græci vertunt Authenticum.

Et a secundis tabulis) Id est, non solum a legato, fideicommisso, hereditate, sed a pupillari substitutione & codicillis, quia pars sunt testamenti authentici, quæ omnia oppugnauit.

§. An libertus) Obstat *l. Aithales, ʒ. ad l. Cornel. de fals.* Dicendum, in ea lege seruum non fuisse testem, sed tantum professum esse indicium accusationis, non peregisse, ideoque non repellitur a libertate aut fideicommisso.

Qui mortis caussa) Obstat *l. sub conditione, in fi.* ꝟ. *de bon. poss. contra tab.* quæ ait, eum qui impugnauit testamentum & petiit bon. poss. contra tab. repelli, a legato. Cur non repellitur qui falsum & inoffic. dicit. Vide rationem differentiæ in notatis ad *d. l. sub conditione*, & scripta hic.

§. vlt. (Omnes) Idem dicitur in *l. edicto §. pen.* ꝟ. *de iure fisci*. Sed obstat *l. 1. sup. eod.* dicendum, eam legem loqui de eo cui tacite in fraudem legatarii fideicõmissum relictum est. Hic si se deferat, consequitur legati dimidiam partem. At si alia ex caussa ei ablatum est vt indigno, vt quia testam. nullum dixit, repelletur etiam a præmio delationis, qđ, idest, pars legati, cuius est particeps. Itaq; licet ob eā delationē legato indignus iudicetur, non tamen est indignus præmio. Vide scripta ad *d. l. 1.* ꝟ. Rursus non obstat, si dicas, absurdū videri, vt fiscus, cuius facti, id est, delationis, partem dedit, eiusdem pœnam exposcat. Nam fiscus non proprie partem exigit, sed relictum legatum aufert. Nuntiatio ista per se vtilis est: at ipse legato est indignus, dicendum est ex *l. 2. §. pen. de iure fisci*, hunc libertum pœnam mereri: Nam punitur quidem libertus, si patronum principaliter capitis accusarit. At hic heredem magis insequitur quam patronum, & non mouet quæstionem criminis, quod morte exstinctum est, siue commissarum mercium: Ideo a fisco præmium feret, indignus tamen erit iudicio patroni, id est, legato. vide scripta ad *d. l. 1.*

In gloss. A præmio) Ad hæc verba *(sc. dimidiæ partis eius, quam perdit, vel tertiæ,)* Adde, male. Nam hæc dimidia datur tantum eis, qui se deferunt ex edicto Traiani, *l. edicto* ꝟ. *de iure fisc.* Tertia vero pars ei tantum datur, qui professus est se tacitam fidem accommodasse: non aliis, *l. 1. C. de his, qui se deferunt.* Quod fuerit hoc præmium, vide in not. ad *d. l. edicto*, & scriptis ad *l. 1. sup. eodem.*

L. 6. Rescriptum est) Obstat tit. *quod legatorum.* vide notat. ad *l. non est, C. de legat.* & scripta hic.

Quam amouisset) In fraudem legatariorum inducendæ forte Falcidiæ caussa.

L. 7. Quia non principaliter) vide notata & scripta ad *l. 5.* ꝟ. *eodem.*

L. 8. Indigno herede pronunt. Ignorantiæ heredis subuenietur, *l. heredes* ꝟ. *eod.* vide scripta ad *l. 3. sup. eod.*

In gloss. Non oportet, l. 9. Item contra C. de inoff. testam. l. si maritus) dele ea verba & repone: Male hic adfert Accursius *l. si maritus.* Nam ea non loquitur de eo, cui aufertur hereditas vt indigno, sed de herede scripto, quem summouet exheredatus mota querela inofficiosi. Hinc confusæ obligationes & seruitutes restituentur.

L. 9. In fine Bart. Videtur esse reuocatam leg. & remanere apud heredem ad finem, adde, *deberi quidem ipso iure legatum, sed repelli exceptione doli, l. 3. sup. de adimend. leg.*

Si inimicitiæ capitales) Capitales inimicitiæ sunt, quæ obortæ sunt ob capitalem accusationem, vt docet Nouella *de testibus, & l. 6. sup. de excusat. tutor.*

Fideicommissum præstari) Sed remanere apud heredem. In hac specie fiscus non vocatur, sed legatum remanet apud heredem. At hoc legatum, quia ademptum intelligitur, non defertur cum effectu. Idem est si legatarius testatorem capitis accusauerit. At si status controuersiam legatarius mouerit, hoc demum casu fiscus vocatur, quia magis indignus esse videtur is, qui in seruitutem petit: nam & testamentum impugnat cum legatarium seruum esse dicit. Ille qui eum accusat capitis, testamentum non accusat.

Ex qua specie) Id est, ex posteriori, non ex prioribus. Hoc tertio solo casu fiscus vocatur, non duobus prioribus. Male Cyrillus Græcus interpres his omnibus casibus confiscari ablatum tradit.

Statim) Id est, a morte testatoris. Erit enim potius caducum quam ereptitium.

L. 10. In fraudem iuris) vide scripta ad *l. in tacitis, de legat. 1.* & ad tit. Fragm. Vlpiani.

§. 1. Si quis ei) Obstat *l. 3. §. quando, inf. de iure fisci.* vide solutionem in notat. ad eum §. & scripta ad *l. 103. sup. de leg.*

L. 11. Fraud. adh.] vide scripta ad *d. l. 103.* ad tit. reg. Vlpiani.

L. 12. Qui non habuerunt) Obstat *§. pen. Inst. quib. mod. test. infirm.* sed diuersæ sunt species: Nam in *§. pen.* non perfecit testamentum. Hic perfecit mutauitque voluntatem, licet non cum effectu.

Et leg. non denegat. Idque κατὰ πρόληψιν aiunt Græci. Obstat *l. 1. §. penult. si tab. testam. nullæ exstab. & l. vlt. sup. de his, quæ in test. del.* vide solutionem in notatis ad *d. l. vlt.* & scripta hic.

Voluisse appareat) Fiscus hoc casu succedet cum onere. At legata deleta semper remanent apud heredem, *l. 1. §. sed consulto sup. de his quæ in test. del.*

L. 13. Claudius Seleucus) Si iniustum sit matrimonium, & vir aut mulier heres instituatur, hereditas cum effectu adiri non potest, aut bonorum possessio peti cum re, *l. 1.* ꝟ. *vnde vir. & vxor.*

Respondi neque tale matrimonium st.) Damnata adulterii a nemine duci potest ex lege Iulia, quod sacris canonibus congruit, & sic aperte definitur. Idem ex hac lege traditur lib. 28. βασιλ. tit. 5.

In gloss. ad fiscum) Dele regulas [*quod aufertur indigno applicatur fisco)* & dic. *non semper.*

L. 14. In contubernio militis) Recte contubernio: Nam cum ea non est matrimonium. At cum concubina est matrimonium. Vxor iusta est incapax ex lege Iulia, vxor iniusta est indigna.

L. 15. Si tamen aliquid) Vt si quid ei prælegatum sit, partem iure hereditario accipit, & hanc retinet quasi ex testamento principali, partem a coherede iure legati, & hanc non retinet, sed fisco vindicatur.

Inter heredes diuisionem) Hic dum testator bonorum diuisionem inter heredes facit, eos mutuis prælegatis obligauit, *l. eum qui §. vlt. inf. l. cum pater, de legat. 1. l. ex facto, sup. de hered. instit.* Huius vero prælegati partem si iure hereditario acceperit, & hanc retinet. Verum ea quæ iure prælegati accepit, coheres coheredi compensabit in Falcidiam, *l. Nesennius, & l. filio,* ꝟ. *ad l. Falcid. l. filium, C. fam. ercisc. l. qui non militabat, in prin. sup. de hered. instit.* Sed extranei legatarii, quod heres accipit à coherede, id ei non imputant in Falcid. sed id sup. quartum habet. Sed si velit ex prælegato coheredi a se relicto Falcidiam detrahere, quod ab eo vice mutua accepit, compensabit, *l. in quartam, inf. ad leg. Falcid.*

L. 16. Hereditatem patrui) Totam.

Legitimam) Ab intestato.

§. 1. Quoniam stuprum) Concubina ex testamento concubini capere potest. Stupro cognita, indigna est capere. de concubinatu & stupro, item de nothis & spuriis, vide fuse scripta ad hunc locum.

Pleno honore dilexerat) Id est, vxorem habuit. hic est honor maritalis, quo vxor separatur a concubina, *l. item legato, sup. de legat. 3. l. donationem,* ꝟ. *de donat.*

Optimi maximique principes) Id est, Seuerus, & Antoninus.

Cuius filiam) Id est, priuignam suam. Cum priuigna non est connubium, est tamen concubinatus. sic cum adulterii damnata, cum ancilla, cum quinquagenaria, cum muliere eius prouinciæ, in qua officium quis gerit, non est connubium, est tamen concubinatus.

Vulgo quæsitam apparuit) Lege, *quæstum fecisse apparuit.* Dices, non iure habuit eam concubinam, sed constabat, eam palam quæstum fecisse. Sed hodie, cum concubinatus scortationi deputetur ex const. Constantini & apud Harmenop. lib. 4. sequitur, quod datur nothis, nullis datum videri, cum hodie nulli sint nothi.

In gloss. Pro vno honore) Dele hæc verba *(vt concubinam tamen.)*

L. 17.

L. 17. Heredem) Rectius sic Flor. distinguitur; *heredem, qui sciens defuncti vindictam insuperhabuit, fructus omnes restituere cogendum existimaui*: de verbo insuperhabuit, vide not. ad *l. 2. C. si omissa sit caussa testam.* & scripta hic & *l. 3. sup. eod.* & scripta lib. 3. Obser. c. 22.

Reddi postulaturum) Vide scripta lib. 3. Obser. c. 22.

L. 18. Eum qui) vide scripta ad *l. in tacitis, sup. de leg. 1. & hic.*

Ante litem motam) Id est, ante illatam hereditatis petitionem. Item heredi qui necem defuncti non vindicauit, etiam fructus aufert fiscus, *l. prox. sup.*

Exemplo bon. fisco vindicat.) Quæ malæ fidei possessor fisco restituit cum omnibus fructibus.

Fructuum pretia cum vsuris) Quia fructus ij hereditarij sunt. Dum autem petitur hereditas, petuntur hereditaria omnia, *l. illud §. prædo, sup. de petit. hered.* vide not. ad *l. heres §. vlt. sup. de petit. hered.* Huic *l. & dicto §. vlt.* obstat *l. neque, sup. de vsur.* vide solut. in not. ad *d. l. neque.*

Sed D. Seuerus bon.) Obstat *l. cum quidam §. in tacito, sup. de vsur.* vide solut. in notatis ad eam, & scripta hic & ad *l. vlt. C. de vsur.*

§. Bonis vniuersis) Rogatus restituere. Itemque indignus heres est, sine re, sine onere. Nam onera fiscum sequuntur.

Non merebitur) vide scripta ad *l. 8. ÿ. eod.*

§. vlt. Pro hered. possid.) vide scripta ad *l. 17. sup. de leg. 1.*

L. 19. Si scriptis) Vide Paulum *lib. 5. Sent. tit. 12.* & tit sup. *si quis aliq. test. prohib.*

Aliud test. mutata volunt) Accurs. in *l. 2. C. si quis aliqu. test. prohib.* quærit an mihi auferatur hereditas, si tu testatorem cogeris, vt me institueret. Dicendum auferri, quia non habeo integram defuncti voluntatem.

L. 20. Et qui mortem) At si mariti dolo vxor interierit, dos non fiet caduca; sed reddetur heredi mulieris, *l. si ab hostibus. §. vlt. sup. sol. matrim.* vide not. ad eum locum & scripta hic & ad *l. 7. sup. eod.*

L. 21. portiones) Debitæ reuerentiæ patronali.

Suspecto decedente) Quibus suspicio est fuisse interemptos.

L. 22. Pupilli sui nomine) Male Flor. *Pupilli suo nomine.* Legendum vt hic. Græci vertunt, ὀνόματι τοῦ ἀνήβου.

Idem & Sabinus scripsit) Idem Paulus *lib. 5. Sentent. tit. de iure fisci.*

L. 24. Si testamentum) Huic l. Græci 6. Βασιλ. opponunt *l. pen. in prin. inf. de except rei iudic.* vide solut. in not. ad eam & scriptis ad *l. 87. filio pater, inf. de leg. 1.*

De iure disputauit) Vt cum dixit inofficiosum.

L. vlt. Si gener) Vide scripta ad *l. in tacitis, sup. de legat. 1.* Non licet mihi per l. Papiam vxorem instituere, socerum tamen meum possum instituere.

Taciti fideicommissi) Quasi pater tacite promiserit, se eam hereditatem filio redditurum. Sed hoc erit probandum apertissimis probationibus, *l. 3. inf. de iure fisci.*

§. vlt. Si viuo testatore) Fideicommissum, quod incapaci relinquitur, palam est pro non scripto, & remanet penes heredem. Item fideicommissum, quod viuo testatore morte fideicommissarii deficit, est in caussa caduci, & fisco vindicatur. Pone vtrunque interuenisse, l. ait heredem fisco præferri.

AD LIBRVM XXXV.

De conditionibus & demonstrationibus. Tit. I.

L*Ex 1. in fin. Heres dato)* Sic in *l. 24. sup. de leg. 1.* dato, quod est legatum per damnationem, quia eo solo modo olim, quod nondum erat in rerum natura, legari poterat, non etiam per vindicationem. Hodie ex const. Iustin. quoquo modo legari potest. Id tradit Caius *lib. 2. Instit. tit. de legatis.* vide scripta ad *l. 24.*

L. 3 Obtinuit) Post multas controuersias, sic & *l. cum ex vno, inf. de obligat. & act. l. vlt. inf. pro leg. §. vlt. Inst. de societ. l. 1. C. pro soc.* At stipulatio in faciendo facta sub conditione impossibili est inutilis, *l. 7. ÿ. de verb. obligat.* Ratio differentiæ est, quia institutionem factam sub conditione impossibili hoc colore defendimus, quasi lapsus sit testator. hoc colore vti non possumus in stipulationibus cum duo sunt, qui contrahunt. vide scripta ad *d. l. 7.*

L. 4. §. 1. Si ita) Hunc §. coniunge cum *l. 10. inf. de verb. oblig.* & ex hoc §. adde exceptionem hanc ad illam l. nisi adiecerit articulum tunc, sic nihil pugnabunt. vide scripta ad *d. l. 10.*

L. 5. in fi. Fraudatur) Excipitur conditio optionis, *l. 10. sup. de leg. 1.* quia posset pater fraudari. Præterea optio solemnis est & aditio. Aditio non fit sine iussu patris, sic nec optio.

L. 6. Arbitrari nolit) vide scripta ad *l. 43. ÿ. de verb. obligat.*

L. 10. Non satis exegerit, quando) Legendum vt Flor. *non satis egerit*, id est, sategerit. hac voce vsi sunt Gellius lib. 19. cap. 1. & Tertullianus ad vxorem.

L. 18. Iure ciuili) vide scripta ad *l. 8. §. vlt. sup. de verb. obligat.*

L. 27. Nisi factum esset, heredes) Et hanc pœnam exigebant Pontifices. vide scripta ad *l. 33. ÿ. de verb. oblig.*

L. 29. Sic recipienda est) Explicanda est ex *l. libertis §. 1. ÿ. de man. test.*

L. 31. Ante apertas tabulas decessit) Est hic vestigium legis Papiæ, ex qua dos legata cedebat ab apertis tabulis, *l. eam quæ post, ÿ. eod.* vide scripta ad *tit. 24. Fragm. Vlp. in fine.*

L. 34. in fi. Quod demonst. plerunque) Conditionem impleri necesse est, vt legatum debeatur, demonstrationem necesse non est veram esse, vt res debeatur. vide scripta ad *l. 5. §. 1. & l. 6. inf. de leg. 3.* & scripta Obser. 2. *cap. pen.*

L. 36. Do, lego, fideique) Hic in potestate Caii erit vtrum illa quadraginta persequi velit vt legatum, aut vt fideicommissum.

§. 1. Cum annorum sedecim) Legendum: *quatuordecim.* vide not. ad *l. non putabam, hoc tit.* & scripta Obseru. 2. cap. 1. & scripta ad *l. si cui legetur, sup. de leg. 1.*

Sexdecim annos) Lege, *Quatuordecim.*

Quintum decim) Legend. *tertium decim.*

L. 37. Si quis eum) Vide Vlp. in *Fragmen. tit. 1. in fi.* Obstat huic legi *l. si quis quos, sup. de leg. 2.* Nisi dicamus legati retentionem esse, non petitionem, vt in *l. Lucius §. codicillis, illo tit.* vide scripta ad *l. seruum filij §. si mihi, ÿ. de leg. 1.*

L. 40. Qui dotalem) vide not. & scripta ad *l. si sic legatum §. si mihi, ÿ. de leg. 1.*

L. 44. Qui heredi) Adde *l. 3. & l. qui liberis ÿ. de vulg. & pup. subst. & l 3. §. non autem, inf. de legat. præstand.* vide hac de re scripta ad *l. 11. sup. de leg. 1.*

Non domino dare debet) Nam non dominus heres est, sed seruus.

Non Titio sed seruo eius) vide scripta ad *l. 55. ÿ. de verb. obligat.*

L. 45. Ad sum. Bar. Dare & remittere) Adde, vide scripta ad *l. si fundum sub conditione 81 §. Titio, sup. de leg. 1.* & ad *l. 85. §. vlt. inf. de verb. obligat.*

L. 46. §. Seruo libertatem) Flor. est initium legis 47.

L. 48. Non putabam cum sextum decimum) Citatur huius legis sententia in *l. si cui legetur, sup. de legat. 1.* ex qua perspicuum est, hic legendum esse, XIV. *annum*, non XVI. Nam cur legatum conferetur in annum XIV. est ratio, & exempla sunt in *l. si Titio, ÿ. quando dies legat. ced. l. vlt. ÿ. de fideicom. libert.* cum in annum XVI. conferatur, nulla est ratio. Similis error est in *l. si talis, ÿ. de fideicommiss. libertat* vide scripta lib. 2. Obseru. cap. 1. & scripta ad *d. l. si cui legetur.*

Imp. Aurelius Antoninus) Marcellus fuit consiliarius Antonini Pij.

Iudicauit) Huic l. obstat *l. qui filius §. Fabius, inf. ad SC.*

Trebell. vide solut. in notat. ad eam & scripta ad *l. sicut* A *legetur, de legat. 1.* vide scripta ad *l. 3. qui test. face. pos.*

L. Si in annos) Male hic Haloander & Baro legunt *intra.* pro, *in.* Hoc enim pugnat cum *l. si ita fuerit* §. *ult. ff. de man. testam.* vide scripta ad *l. 10.* §. *1 sup. de verb. oblig.*

L. Sub denariis. quæ sibi lenior esse videb.) Ergo tunc semel electio est. vide not. ad *l. 37. sup. de leg. 1.* & scripta ad *l. 11 illo tit.*

L. Nonnunquam contingit) Vide scripta lib. 2. Obser. cap. 2. & scripta ad *l. Senatus* §. *legatum, sup. de leg. 1.* quæ huic opponitur.

Quædam nom. expressa offic.) Ratio differentiæ est, quia vt natura nihil frustra facit, sic nec ars, nec vir sapiens. Itaque testator, qui ita scribit, *Caio lego centum, si Titius in Capitolium ascenderit*, non frustra videtur id B adscribere, & videtur ascensum potius spectare, quam arbitrium, quod inde consequitur. At cum ita scribit: *si Caius voluerit*, nihil aliud spectat, quam voluntatem Titii, quod non fit iure, *l. illa instit. sup. de hered. instit.* Obstat §. *legatum, l. senatus ff. de leg. 1.* vide not. & scripta ad *d. l. senatus.*

Non tamen poterit) Nam principalis dispositio confertur in alienum arbitrium.

Expressa nocent) In *l. expressa, de reg. iuris*, vtraque est ex lib. 7. differ. Modestini.

L. Si quis legata in fi. & pars eius qui non) Hoc ita, si coniuncti sunt re & verbis: Nam si re tantum coniuncti sint, pars deficiens coniuncto adcrescit sine onere. Obstat *l. 29.* §. *ult. sup. de leg. 2.* Dicendum, vt coheredi C adcrescat cum onere, id esse ex sententia constitutionis Seueri & Antonini. At Celsus auctor est d. legis, qui fuit temporibus Traiani & Adriani, quibus etiam fuit Iulianus, longe ante Seueri tempora. Itaque etiam Iulianus scripsit adcrescere sine onere in *l. si Titio & Mænio* §. *Iulianus, sup. de leg. 2.* Sed quod in ea lege adiecit Vlp. ad Iulianum, idem nos in *d. l. 29.* adiicere debemus, sed post constit. Seueri cum onere adcrescet. vide scripta ad *l. 16. sup. de leg. 1.*

Intercidit) In hac lege deportatus non comparatur mortuo. Quod fit inhibendorum caducorum & coercendæ legis Iuliæ & Papiæ caussa, vt docet lex. vide scripta ad *l. 121.* §. *ff. de verb. oblig.*

L. Sed si hoc in fi. Legem) Papiam, vt docet inscriptio D hic *l. seq.* beneficio legis Papiæ, & in *l. hoc modo. seq. non esse legi locum*, id est, l. Papiæ.

L. Si ita expressim) vide not. ad *l. 3. ita legatus* §. *1. ff. de legat. 1.* & scripta ad *l. 17. ff. de verb. oblig.*

Quia conditio personæ) Id est, quia ea conditio non inest naturæ rei, sed inest personæ legatarii, quia fieri potest, vt repudiet.

L. Titio centum §. *Titio genero)* Huic §. & *l. tali, ff. de iure dot.* obstant *l. seruo legato* §. *si post mortem, sup. de leg. 1.* Distinguendum: aut pater legauit dotem, quam iam debuit genero, & tunc gener non habet actionem ex testam. quia inutile est legatum, sed aget actione ex stipulatu, filia vero ex testamento, sed necesse est, vt alterutra actione contenti sint, *l. huiusmodi* §. *eum pater, sup. de leg. 1.* Aut pater legauit dotem genero, quam ei non de- E buit, & tunc legatum in vtriusque persona consistit. vide scripta ad d. §. *si post mortem.*

L. Cum talem §. *2. Eamque legis sentent.)* Iuliæ Miscellæ.

L. Mulieri. Beneficio legis) Iuliæ & Papiæ.

L. Heres meus §. *ult. Quod in fraudem legis)* Iuliæ & Papiæ.

L. Cum seruus ita) Neque conditionem mutant. hinc nota exemplum mixtæ stipulationis: *Rationes reddere spondes?*

L. Iulianus noster) In *l. cum quæsitum, sup. de leg. 1.* vide scripta ad *l. si post mortem, sup. illo tit.*

Catonianæ sententiæ) Reg. iuris dicitur in *l. cum legato, ff. quan. di. legat. ced.*

L. Id est, quæ ipsi seruo commod.) Quamquam ipse seruus elegerit. vide scripta ad *l. 13 sup. de leg. 1.*

L. Non ad ea, quæ cuncta subiecta scriptura) Sic in *l. ult sup. de reb. dub.*

L. Si cui legatum D. Seuerus rescrips. Vide huius rescripti speciem in scriptis ad *l. filiusfamilias* §. *secundum vulgarem, sup. de legat. 1.*

Eosque inuicem substituisset) Atque ita patrem etiam substituit filiis, qui tamen omnimodo erant patri portiones suas adquisituri, adiectas eius iussu: iure autem patrem filius substituit: nam hoc casu vel filios iubebit adire: & tunc ex eorum persona iure potestatis capiet portiones, aut non iubebit adire: & tunc ex sua persona portiones capiet substitutionis iure, *l. Iulianus, sup. si quis omissa caussa testam.*

Videri enim eum) Idque etiamsi pater repetit portiones filiorum substitutionis iure: nam tunc vtrisque satisfacere cogitur, *l. mater prox. seq.*

In leg. pater Seuerinam. In gloss. *quia morte)* Dele totam additionem Bartoli.

In l. eum, qui post apertum testam.) Vestigium est iuris inducti l. Papia, vt & in *l. in testam. sup. eod.* vide scripta ad finem tit. 24. Fragm. Vlp.

L. si fundum) vide scripta ad *l. si fundum sub. condit. in prin. &* §. *pen. sup. de leg. 1*

Nec locum religiosum) Nisi inferat testatorem ipsum, cum non sit oportunior locus, *l. quid ergo, de leg. 1. l. 4. in fi. sup. de religios.* vide not. ad *l. si locus, illo titulo.*

L. A testatore. respondit heredem condit. parere) secus in contractibus, §. *ex condicionali, Inst. de verbor. obligat.* vide scripta ad *l. 57. ff. de verb. oblig.*

Claudius: magno ingenio) Hic Claudius reprehendit & notat Scæuolam quasi de aperto iure respondentem, sed Scæuola intelligebat per ablatiuos absolutos fieri conditionem.

Ad legem Falcidiam. Tit. II.

Pertinere hunc tit. ad legatorum tractatum docet Iustinianus in epistola *de confirm. Digest.* §. *5.* & inscribi debet, de legatis libro singulari. Huius tit. summam sent. pete ex Vlp. in *Frag. tit. de legatis.*

L. 1. Lex Falc.) Lex Falcidia lata est primo anno Triumuiratus Augusti, Antonij & Lepidi, M. Æmilio Lepido & L. Munacio Planco cons. eo anno, quo Cicero occisus est, anno V.C.711. C. Falcidio Tribuno plebis rogante, a quo sic dicta est, non a falce, vt putat Harmenop. lib. 5. tit. 8. Accursius male putauit Falcidium consulem fuisse, motus nomine legis, sed post legem Hortensiam plebiscita quoq; leges dici cœperunt. Vide *cap. quædam 2. distinct.* Lata est ante legem Regiam & imperium Augusti. Haloander in huius legis initio legit, lex autem Falcidia. Verum esse hoc principium abruptum, satis docet sequens relatio. Estque verisimile, Paulum quædam præfatum ante fuisse de veteribus legibus Furia, Voconia, vt Iustinianus in Institut. *eod. tit.* Primis autem Rom. temporibus ex legibus XII. tab. licuit legatis totum patrimonium exhaurire *l. verbis legis de verb. significat.* Secundo, vt heredibus prospiceretur, lata est lex Furia testamentaria, rogante Caio Furio tribuno plebis, Cic. pro Balbo & 3 act. in Verrem. Et hinc certum est, ante annum vrbis conditæ 584. quo anno lata est Voconia, quæ Furia lege est posterior. at de anno Furiæ satis non constat. Verum nec ea lex sufficere poterat, vt constat ex Vlpiano in Fragm. tit. 1. & Theophilo ad *tit. Inst. de lege Falcidia* §. *1.* vbi huius legis sententia refertur. Tertio quia nec illa sufficiebat, lata est lex Voconia, suadente M. Catone maiore, vt ipse de se dicit apud Ciceronem in lib. de senect. Rogante vero C. Voconio trib. plebis anno. V. C. 584. & Martio Philippo II. & C. Seruilio Scipione cons. inter secundum & 3. bellum Punicum, cuius primum caput fuit de mulierum hereditatibus, id est, ne quis census, id est, qui centum millia

millia æris possidet, aut supra, mulierem heredem institueret, ne filiam quidem vnicam. Augustinus lib. 3. de ciuit. Dei, Gellius lib. 7. cap. 13. & lib. 17. cap. 6. & lib. 20. cap. 1. Secundum caput fuit, ne mulieri legari possit vltra quartam partem, id est, vigintiquinque milia æris, vt docet Dio. lib. 56. Tertium fuit, ne mulieres ab intestato succederent contra consanguineum gradum. Paulus lib. 4. Sentent. Quartum demum cap. erat de modo legatorum, quod caput ita conceptum fuisse puto: qui ciues Romani censi sint, qui eorum post hanc *l. rogatam testam.* faciet, is quartam cuique ciui Romano pecuniam dare, legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legetur, ne plus ad legatarium, quam ad heredem heredesue perueniat. Quomodo fraus fieret, docet Theophilus *eod. tit.* vbi pro centum solidis legendum est, centum millia æris: alioquin ciuis non erit census, ad B quem solum l. Voconia pertinebat. Nouissime lata est lex Falcidia post illas duas leges. In eius argumento recitando mire hallucinatur Dio. In scrip. Eusebii Chronicis nihil aliud continetur, quam verba illi Vlp. supra allata atque impressa.

Lata est) Id est, rogata est. Vlpianus in *Frag. tit.* 1.

Liberam legandi facultatem) Sub modo, non simpliciter, vt 12. tab. sed liberam vsque ad dodrantem.

His verbis qui ciues) Male Baro hæc verba detraxit. Cic. pro Rosc. & pro Cluentio.

EAM PECVNIAM EASQVE) Eam pecuniam, easque res legit Raconetus more veterum, pro quem quasque. Pecuniæ nomen pertinet ad id quod nostrum est. Rei etiam ad aliena, *l. 5. de verb. signif.* vt sciamus res alienas posse legari, & ab eis detrahi Falcidiam, §. *non* C *solum, Inst. de leg.*

In gloss. L. Falcidia a Falcidio consule) Dele consule & dic, Tribuno plebis.

In gloss. Facultatem dedit) Dele, id est, datam confirmauit. male quoque Goueanus & Duarenus datam per 12. tab. sublatam per leges Furiam & Voconiam, iterum dedit.

In gloss. Qui eorum. Qui non intestabilis. Adde: ergo qui pubes, sui iuris, de suo statu certus, non obses, sanæ mentis, denique non intestabilis.

Vers. Secundo. Modum leg. constituit.) Id est, coarctauit liberam legandi facultatem datam 12. tab.

Quicunque Ciuis Rom.) Excepto milite.

Cuique ciui Rom.) Soli ciui legari potest.

Pecuniam) Vel res.

Iure publico) Id est, tam auctoritate iuris publici quam solemnitate iure præscripta seruata.

Dum ita detur legetur) Male Goueanus & Ranconetus putant Iustinianum auxisse 4. Falcidiam in trientem & semissem, itemque Trebellianicam etiam.

In extraneis) In glos. quartam Instit. adde: Falcidiam.

Hereditatis) Id est, rerum quæ sunt in hereditate, & οὐσίας καθαρᾶς.

Heredes capient) Hanc heredum heredes, *l. quanquam, C. eod.*

Sine fraude sua) Id est, sine noxa ob quam in pœnam incidat.

Debere dare) Hæc verba non pertinent ad legatum vindicationis, quia super illis satis prospiciunt. E

§. *1. l. Falcidia ad summam, Bart. & Alex.)* Adde si tamen testam. habuerint captiuitate antiquius.

Et omnes testamentariæ) Vt Ælia Sentia, Furia, Caninia, Iulia & Papia Popea, Iulia Miscella, Iulia Norbana.

Possint locum habere) Id est, si in ea causa sit testam. vt in eo leges illæ locum habeant, vt in testament. eius qui vnum seruum manumisit, locum non habebit Caninia.

In gloss. Locum habere) Ad finem adde, hæc glossa damnatoria est.

§. *Ad eos. Non pertinet l. Falc.)* Id est, ipso iure A stricto, vel verba ipsa Falcidiæ.

§. *Ad municipum. vel etiam ea)* Legendum, *non etiam ea*, vt constat ex Pauli *lib. 4. Sententiarum tit. de SC. Pegasiano.*

§. *Item si ita)* In hoc §. pœna non est, vt putauit Bartolus, sed translatio legati, *l. seruus, sup. de his quæ pæ. nom.* vide scripta ad *l. 115. j. de verb. obligat.*

In Falcidiam imputare) Id est, numerari inter ea quæ patiuntur Falcidiam. sic accipitur etiam in *l. si a seruo & l. si a me tibi, inf. eod.*] Alias est numerari inter ea, quæ implent Falcidiam, vt in *l. 25. sup. de legat.* 1. vide scripta ibi. Obstat *l. 1. sup. de pec. leg.* vide not. ad eam.

Quod si iam mora facta) Per interpellationem, *l. si pecuniam, sup. quan. dies leg. ced.*

Heres penum soluerit.) Quamuis purgando moram.

Iam enim transfusum) Quod in obligat. est nouatio, hoc in legato est transfusio, translatio & sub conditione ademptio, *l. si pecun. infra quan. dies legat. ced.*

Vers. Idemque erit & si ab initio) Id est, si post moram soluatur penus, nec legatam penum intelligi, nec de illa Falcidiam detrahi. Hic autem siue ante moram siue post penus sit soluta, nunquam censetur esse legatum, nec Falcidia detrahitur.

§. *Si vsusfructus]* Obstant huic §. l. 3. 4. & 5. supra de operis seruorum. vide solutionẽ in notatis ad eas leg.

Qui & diuidi potest) vide scripta ad *l. 32. inf. de verb. obligat.*

Neque vsusfr. in eo.) Obstat *l. si quando j. de oper. libert.* vide solut. in notatis ad eam.

§. *Si quis creditori)* vide not. & scripta ad *l. 28. sup. de legat. 1.*

Si nullum commodum) Plus commodi inesse intelligitur vel re, vel tempore, vel loco, vel modo, vel caussa, vel conditione.

Repræsentationis puta commodum) Id est, interusurium.

In eo commodo) Non ex omni commodo detrahitur Falcidia, sed ex eo tantum quod vt ita adcrescit legatario decedat heredi, *l. 3. §. 1. sup. de legat. 3.*

§. *Si legatarius in gloss. actio est condictio indebiti)* Adde: dabitur etiam heredi legati pro parte vindicatio, *l. lineam inf. eod.* iuncta *l. 1. quando dies legat. cedat.*

§. *Id quod ex subst. proficit legatariis)* Id est imputatur coheredi in quartam quod a coherede cui substitutus est ad eum peruenit.

§. *Si coheredis.* Hæc significat, partem exhaustam defi- D cientem, accrescere parti integræ. atque ita non repleri per partem integram. Sic huic §. nihil obstat *l. qui fundum §. qui filium, j. eod.*

Et ita vindicauero. Si omiserit hereditatem, & ita locum fecerit iuri accrescendi.

§. *Si in annos singulos)* vide scripta ad *l. 26. §. 1. j. de verb. oblig.*

L. 3. vera autem ratione) Recte, vt & in *l. ab omnibus §. in testam. sup. de legat. 1.*

L. 5. Verbis) vide notata & scripta ad *l. 28. de leg.*

Non necessario.) Inutile est legatum aut fideic. nec proprie vtile.

L. 14. Non inueniretur) Sed filiæ esset propria quamuis profectitia.

L. 15. In factum concepta replicatione) Sic in factum composita exceptione Institut. in princ. *tit. de exceptionibus.*

§. 1. *Curauit ne Falcidia vteretur)* Hodie tamen ex Nou. 1. prohiberi potest Falcidia, si modo nominatim prohibeatur, quod & senatum constituisse refert Papo. Excipitur vnus casus, quo sufficit quodvis voluntatis indicium in Nou. 119. §. vlt. vide scripta ad *l. nemo potest, inf. de leg. 1.*

Quæ moriens auus rel. retinebit] vide scripta ad *l. 18. j. tit. prox.*

§. *Cum fideicomm.* vide scripta ad tit. *C de hered. act.*

§. *Fruct. præd.* vide scripta ad *d. l. 18.*

L. 18. Fideicommißis codicill.) Ab intestato.

Si ex similibus) vide notata & scripta ad *d. l. 18.*

L. 20. Si a seruo) Obstat *l. 25. sup. de legat. 1.* Dicendum: imputari quid in Falcidiam dici duobus modis. Vno modo cum numeratur inter ea, quæ patiuntur Falcidiam sic accipitur in *l. 1. §. item si legatum, & l. si a me sibi. h. tit.* & in hoc loco. Ergo hic legatum non imputatur in Falcidiam, id est, non patitur Falcidiam. Altero modo dicitur imputari, quod numeratur inter ea, quæ implent Falcidiam, vt in *d. l. 25.* Vel dic: dissensisse in hoc a Paulo Marcianum. Vide scripta ad *l. 12. §. ex his igitur, j. de verb. oblig.*

L. 21. Si pupillus) De hac tota quæstione, an & quando pupillus naturaliter obligetur, vide scripta ad *l. si pupillus 127. j. de verbor. oblig.* & not. ad *l. quod pupillus, sup. de condict. indeb.*

L. 22. §. 1. Plane Falcidiam exercet) Quoniam quasi heres est.

L. 24. Falcidiæ legis rationem) Huic l. coniunge *l. Paulus respondit, inf. ad Trebell.* vbi additur, ei aufferri res subtractas quasi indigno, cui portio relicta est, id est, legata. *l. mulier, inf. ad Trebell. l. non est, C. de legat.* vide scripta ad *l. 6. inf. de his quib. vt indign.*

At si heres quæ.) Sensus est: Ex eis heredem Falcidiam non detrahere, sed fiscum.

L. 27. l. Falc. beneficio omisso) vide notata ad *l. quod de bonis §. 1. sup.* & scripta ad *l. nemo potest, sup. de legat. 1.*

Exheredes sunto.) Vide scripta a me ad fin. *tit. 22. Frag. Vlp.*

L. 29. Hoc imputandum esse in Falcidiam) Id est, numerari inter ea, quæ patiuntur Falcidiam. Vide not. ad *l. si a seruo h. tit. & l. 25. sup. de legat. 1.*

L. 32. §. 1. Cautionem prætoriam) Est enim ex edicto prætoris. vide scripta ad *l. 5. §. communes, j. de verb. obligat.* Adde *l. 3. Quamuis j. tit. prox.*

Omnes enim) Præterquam in factis indiuiduis, *l. 2. j. de verb. oblig.* vide not. & scripta ad *l. 4. § Cato, eod.*

L. 36. Sed si non) vide scripta ad *l. plane si filium § si cui Stichus, sup. de legat. 1. & l. 26. sup de legat. 1.* vbi dicitur, id tantum legatum videri, quod superest deducto eo, quod legatarius dedit conditionis implendæ caussa. Dicendum illam l. 26. non pertinere ad l. Falcidiam. data conditionis implendæ caussa in rationem Falcidiæ non computantur, id est, illis non deductis, ex toto legato detrahitur Falcidia. vide scripta ad *d. l. 26.*

L. 54. Vt in fam. cum relinq.) Sic in *l. filiusfamilias §. cum pater, sup. de leg. 1.* & in veteribus inscriptionibus, *Fidei vestræ commendo,* ne quis vendat aut alienet. Hic palam fideicommisit, nec est nudum præceptum.

Quasi creditores) Defuncti.

Aliquid posset deducere) In ponenda ratione legis Falcidiæ, quod defunctus debuit heredibus, etiam deducitur, *l. in imponenda, C. eod.*

In alieno ære habuit fundum) Eum debuit omnibus.

Necessitate quippe obstrict.) Vt tit. *de obligat. in princ. & l. in vendentis, C. de contr. empt.* vide scripta ibi.

L. 59. SC. Planciano) Hoc senatusconsultum intelligit Vlpianus *tit. 25. Frag. ad fisc. pertinet.* vide scripta ad *l. in tacitis, sup. de legat. 1.*

L. 65. Sed si aurei) vide not. ad *l. ad Veterani,* & scripta ad *l. 26 sup. eod.*

Dicendum) Obstat *l. huiusmodi legatum 84. sup. de legat. 1.* vide solut. in scriptis ad eum locum.

L. 67. Quam ei capere liceret] Ex lege Papia, vt monet inscriptio.

Debeatur) Exemplum sume ex *l. 2. C. de naturalib. liber.*

L. 68. xxx. annorum computetur) Opponitur lex *an vsusfructus, de vsufr.* respondeo, vsumfructum relictum reipubl. finiri annis centum, & qui relinquitur puero infanti longius produci posse non creditur. At quoties de Falcidia quæritur, vsusfructus relictus reipub. tanti æstimatur, quanti est annorum xxx. Harmenop. lib. 2. tit. 10. vide cap. 14. de præscript.

L. 60. Quoniam post senatusconsultum) De hoc senatusconsulto varios locos notaui in *Frag. Vlp. tit. 24. in fi.*

L. 85. Fl. §. qui filium suum) Obstat *l. 1. §. id quod, sup. eodem.* Dicendum: hic agi de substitutione, illic de iure adcrescendi. Pars quæ accedit iure institutionis semper confunditur, siue sit integra, siue exhausta, quia substitutus in locum personamque eius, cui substitutus est, venit. pars vero aduemiens iure adcrescendi cum illo non confunditur, quia is, cui adcrescit, non censetur subire locum eius, a quo deficit.

§. Qui filios) vide scripta ad l. 92. *si fundum per fideic. §. vlt. j. de legat. 1.*

L. qui cccc. §. Qui cc.) Huius §. speciem vide in scriptis ad *l. 18. j. tit. prox.*

Amplius in meo quam in tuo legato est) Primus præstabit xvii. & vnius septimam: secundus præstabit xii. & sex septimas.

L. Diui Seuerus. Et vt idoneis hominibus) Legendum vt Flor. *nominibus.* Similis error est in *l. 3. C. de vsur. pupill.* vide not. ad eam.

L. In quartam) vide scripta ad *l. 25. & 26. j. de legat.*

Imputantur res) Nam Falcidia est quarta hereditatis.

Vel implendæ conditionis caussa) Nam ea dicitur heres accipere mortis caussa, non iure hereditario. vide notata ad *l. ad veterani, sup. eod.* & scripta ad *l. 26. sup. de leg. 1.*

Sed in fideicommiss. heredit. restit) In Falcidiam ea tantum, quæ sumuntur iure & titulo heredis, imputantur, non cætera. In Trebell. vero ea computantur, quæ quomodo sumuntur ex bonis restitutionis subiectis.

Siue præcipere) Si retinere, præcipere, deducere iubeatur heres, legatum est, *l. 3. §. cum Pollidius, sup. de vsur.* si accipere iubeatur, est fideicommissum, *l. fideicommissa §. cum essent, sup. de leg. 3.*

Pro ea vero parte) Id est, quæ sumuntur ex bonis coheredis, non explent Trebel.

Vt Diuus Pius constituit) Hic locus coniunctus *l. acceptis, j. eod. & l. ex edicto, ad Trebel.* indicat, Adrianum etiam Pium vocari. Id etiam indicat *l. si de vi, sup. de iudic.* iuncta *l. 5. §. 1. inf. ad leg. Iul. de vi publica.*

Sed & quod implendæ) vide not. ad *l. ciuitatibus §. vlt. sup. de leg. 1.*

Heredi datur) A fideicommissario vniuersali.

In eadem caussa esse) Ponendum, iuberi fideicommissarium vniuersalem illa dare, quasi fideicommissum. Nam ea tunc imputantur in Trebellianam, quia quod datur heredi a fideicommissario vniuersali fideicommissi iure, videtur manare ex ipsis rebus, quæ restituuntur. quod datur fideicommissum venditionis implendæ caussa imputatur in Trebellianam: alioquin, quæ sumuntur ex bonis, cui fit restitutio, non imputantur in quartam, *l. in ratione §. tametsi, sup. eod.*

L. Si miles) Militi hoc priuilegium datur tatum, quandiu militat, non post, ne intra annum quidem missionis. Coniunge *l. vlt. inf. eod.*

L. Maritus §. vlt. Ad iudicis officium pert.) vide scripta ad *l. 5. C. de probat.*

L. vlt. Miles) *Vt sup. l. si miles.* Militi hoc priuilegium datur, quandiu militat, non post, ne quidem intra annum missionis.

Si cui plus quam per l. Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur. Tit. III.

L. 3. §. Quamuis. Quibus propterea cautionis) Legendum, *prætoriæ cautionis.* vide scripta ad *l. 5. inf. de verb. obligat.*

§. Quæsitum est) vide scripta ad *l. 133. j. de verb. obligat.*

L. 7. Cessantium) vide scripta ad *l. si a pluribus 107. supra de legat. 1.* & notat. ad *l. pecunia, sup. de aliment. legat.*

AD

AD LIBRVM XXXVI.

Ad Senatusconsultum Trebellianum. Tit. I.

L*Ex 1.§. Si filio vel seruo. Idem est, & si ipsi)* Opponunt hunc locum *l. 11. sup. de leg. 1.* male. Nec enim ex eo, quod ait, locum esse Trebelliano, sequitur, etiam esse locum Falcidiæ. Sed sensus est, patrem transferre actiones in filium, Falcidiam vero non retinet. vide scripta ad *d. l. 11.*

§. *Fuit quæsitum)* Differentias inter puberem & impuberem, vide in scriptis ad *l. 101. de verb. oblig.*

L. 7. Nomen Vespilonis) Male Flor. *Vispellionis.* Et male in glossa. *Sed ibi est Vespertilio.* Quæ verba delenda sunt. vide not. *ad l. qui dotem §. pen. inf. de solut. & ad l. facta §. si vero nominis, ꝫ. eod.*

L. 11. Apud Iulianum) vide scripta & not. ad *l. debitor 59. ꝫ. eodem.*

§. *Vtrum autem)* Quæstio est, an possit quis per procuratorem successionem acquirere: & hereditas per procuratorem acquiri non potest, *l. per procuratorem, sup. de acq. hered.* Bonorum possessio acquiri potest per procuratorem. Restitutio fideicommissariæ hereditatis est successio quædam, *l. non enim, ꝫ. eod.* Heres absens cogi potest, vt hereditatem restituat, *l. recusare, h. t.* Sic cogi potest vt procuratori absentis fideicommissarii restituat. Obstat *l. si mulier §. ex asse, sup. de iure dot.* vide not. ad eam. Obstat etiam *l. sed nec ipsi, inf. eod.* Obstat quoque dubitatio ex *l. qui ita §. etiam ꝫ. eod.* Ad quam etiam totus hic §. pertinet. vide not. ad *d. l. sed nec ipsi* & ad *d. §. etiam.*

Heredi succurri) Per constitutionem diui Pij.

§. *2. Siue cautum ei fiat)* Quia cautio fragilis est *l. qui ita §. etiam, ꝫ. eod.*

§. *2. Ex rescripto Diui Pij)* Hic Pius dicitur Titus Antoninus in *l. prox. ꝫ. hic.* Qui dicitur Pius in *l. si cui pure, ꝫ.* dicitur Antoninus in *l. si patroni §. 1. ꝫ. eod.*

Compellendum eum adire) Per prætorem scil. Nam ex caussa patet aditus seruo ad prætorem propter spem libertatis, & hered. relictæ, *l. mulier §. ex asse, ꝫ. eod.*

Restituatur hereditas) Obstat *l. si cui pure §. 1. inf. eod.* Sed hic non proponitur libertas relicta Albino in diem. Nihil ergo ille §. ad rem facit. Opponitur etiam *l. cogi. ꝫ. eod.* Dicendum, Albinam fuisse seruam hereditariam non heredis. Opponitur fortius, *l. non est cogendus, ꝫ. eod.* vide solut. in not. ad eam l.

Qui rogatus adyt) Lege, *qui coactus*, qui compulsus.

Perinde permittatur) Nouum est hoc beneficium, vt hereditas adita habeatur pro non adita.

In gloss. & restituere) procuratori in rem suam) Pro quibus dic: male eum vocat Accursius procuratorem in rem suam. Vide not. ad *d. §. ex asse, l. si mulier, sup. de iure dot.*

In gloss. decesserit,) Fideicommissum purum, alioquin transit ad heredes. Qua de re male hic dubitat Accursius, *d. l. cum filio, in fi. sup. de leg. 1.* Nam in ea lege fideicommissum fuit conditionale, & ideo non transmittitur.

L. 12. Sed eum) Con. *l. non est cogendus, ꝫ. eod.* vide not. ad eam.

Imp. Titus Antoninus) Hic dicitur Pius, *l. proxima, sup.* vide scripta & not. ad eam.

Neque pupillum extra ordinem) Hic locus explicandus est ex lege, *nam quod, ꝫ. eod.* vt pupillo non detur restitutio in integrum, vt postulante fideicommissario adeat repudiatam hereditatem, si res non sit integra, si bona vendita, si negotia hereditaria finita sint. Ergo ad hunc casum non pertinebit remedium Diui Pii, quo is tantum vtitur, qui coactus adiit.

In glos. Neque pupillum trib. modis) Tres hæ Accursii interpretationes falsæ sunt. primum, quia restitutio datur tantum aduersus gesta: hic autem nunquam adiit. 2. Quia illis casibus non habet locum restitutio. 3. interpretatio nulla est, non debere pupillum restitui aduersus aditionem. Quod tamen lex negat. vide scripta ad hunc locum.

L. 13. Ille a quo) Obstat huic l. lex *ita tamen §. a patre, inf. eod.* Ex qua colligunt, heredem non cogi adire hereditatem ante conditionem fideicommissi. Vide solut. in not. ad *d. §. a patre.*

Igitur non desideratur) Id est, post constitutionem Diui Pij.

Heredis præsentia) Scribere debuit, *fideicommissarij*, pro, *heredis*. Nam de fideicommissarii quæritur præsentia, vel interpretare, *heredis*, id est, fideicommissarij, quod caret exemplo.

L. 14. Sed & qui rep.) Ex hoc §. explicanda *l. 12. sup. eod.* vide not. & scripta ad eam.

Plane si bona venierint) Aut res integra non sit.

Restituere) Scilicet fideicommissariam hereditatem per prætorem.

L. 16. vers. Sed etsi. cogi poterit adire) vide not. & scripta ad *l. Titius, ꝫ. eodem.*

L. 17. Vt hereditatem suam) vide scripta ad *l. filiusfam. §. cum quis, sup. de leg. 1.*

Iulianus quoque lib. 40.) Id est, *l. ita tamen §. Trebell. ꝫ. hoc tit.*

Vt hereditatem) Titij restituas, sicut rogari potes, vt res tibi ab alio legatas restituas.

§. *Si quis rogatus. naturalem filium)* Naturales liberi sunt, quos ex ancilla suscepimus, ac ideo serui sunt aut libertini, vide notat. ad *l. naturalis, sup. de præscript. verb.*

§. *Si quis autem, in fi. magis dicendum est)* vide scripta ad *l. qui duos, sup. de reb. dub.*

§. *vlt. Si quis ita)* vide scripta ad *l. filiusfamil. §. cum quis, sup. de leg. 1.*

L. 18. In fideicommissaria) Huic regulæ locus est & si testator dixerit, rogo vt quidquid ex hereditate mea ad te peruenerit, aut superfuerit, reddas, *l. deducta §. pen. l. scribit, l. heredes, inf. eod. l. quod his verbis, sup. de legat. 3.* Opponitur *l. 3. neque, sup. de vsur. & l. Ballista, inf. eod.* vide solut. in not. ad dictas leges & scripta hic. Excipe obligationem vsurarum & fructuum, *l. postulante §. sed etsi, l. deducta, inf. eod.*

Constat non venire fructus) Aut ea, quæ sunt fructuum vice.

Non venire) Etiamsi coactus adeat.

Nisi ex mora facta est.) Mora autem demum fieri intelligitur, si petenti non restituam fructus. Paulus fin. 3. Sent. *l. mulier §. si heres, ꝫ. eod.*

Aut cum quis specialiter fuerit rogatus) Ergo tacita voluntas non sufficit. Excipe casum *l. 3. nonnunquam, sup. de vsur.*

Plane fructus in quartam) Excipe filios: nam iis fructus in quartam non imputantur, etiamsi testator id iusserit, *l. iubemus, C. eod.* quæ derogat legi *Papinianus §. vnde si quis, sup. de inoffi. test.* Idem est, & in quarta Falcidia, *l. quod de bonis, sup. ad l. Falc. l. qui quadringenta §. qui ducenta, illo tit.* Ratio est, quia iure hereditario, & ex iudicio testatoris capiuntur. Itaque fructus percepti ex re propria heredis ei legata non imputatur in Falcidiã, quia non hereditario, sed dominii iure capiuntur, *l. Falcidia, sup. tit. prox.* Item fructus fideicommissi puri aut legati ante mortem percepti, vel aditionẽ, non imputantur in Falcidia, *l. in rationem, illo tit.* Addendum, fructus quoque in dotem imputari, *l. mulier §. pen. inf. eod.* Quod per consequentiam videtur sublatum *per d. l. iubemus.* Nam si filii fructus non imputant in Falcidiã, nec in dotem eos imputabunt, *Nou. 39.* Item fructus imputantur in æs alienũ defuncti, *l. cum pater §. Titio, ꝫ. de leg. 2. l. quod de bonis §. quod autem, ꝫ. tit. prox.* Stulte quærunt, an fructus imputentur in quartam naturæ, cum nulla sit quarta naturæ. Nam liberis natura non taxauit certam partem. Ideoque semper dicitur in Nou. νόμιμον μέρος, nunquam φυσικόν. Nam hæc quarta est a lege. liberi insti-

tum capiunt quartam ex *l. Falcidia aut Trebel.* At exheredati quartam capiunt iure legati aut fideicommissi. alioquin inofficiosum est testamentum. Excipe quoque fructus, qui sunt restituendi, supplendi fideicommissi caussa. Nam hi in restitutionem veniunt, *l. iubemus, l. ita tamen §. ex asse, l. mulier §. eod. l. quod de bonis §. fructus, & l. Falcidia sup. ad leg. Falcid.* A

L. 19. quæsitum qui) Hic §. rationem continet superioris regulæ. id eoque Græci addunt ... lib. 35. *basil. tit. 2. Harmenop. lib. 5. Epit. tit. 8.* Quare male hic versiculus separatur ab initio legis.

Quod fuit hereditatis) Hinc excipe fructus inuentos in hereditate. Nam ij veniunt in restitutionem, *l. ita tamen §. 1. inf. eod. l. centurio, sup. de vulg.*

Fructus autem) Percepti post aditionem.

Non hereditat.) Quia aditione desinit esse hereditas. B

L. 22. §. 1. Petere fideicomm. ss. libert.) Paulus *lib. 4. Sent. tit. 1. in §.* Ius omne fideicom. non in vindicatione, sed in petitione consistit, & ad *l. pen. inf. de fideicommiss. libert.* Græci notant fideicommissariam libertatem esse ..., dicetam competere ἀσώματως. vide scripta ad *l. 28. §. 1. de leg. 1.*

Videntur) Vide scripta ad *l. 18. sup. eodem.*

§. Sed enim si quis) In legatis heres præstat etiam leuissimam culpam: in fideicommissis non nisi dolum & latam culpam. vide rationem diuersitatis in notat. & scriptis ad *l. 26. §. 1. sup. de leg. 1.*

§. Cum proponeretur) Idem dicitur in *Nou. 39.*

Potius fructibus hoc expensum) vide scripta ad *l. 18. sup. eod.* Hoc per consequentias sublatum videtur in *l. iubemus, C. eod.* C

§. Ut Trebelliano) Solus heres aut quasi heres detrahit Falcidiam.

L. 23. Quoties) vide scripta ad *l. vtrum §. quæsitum, sup. de reb. dub.*

L. 25. §. 1. Si seruo) vide scripta ad *l. 11. sup. de leg. 1.* & ad *l. 5. §. si seruum, sup. de his, quib. vt indig.*

§. Si quis filium) Citatur hic Iuliani locus in *l. si seruum 91. §. de illo, ff. de verb. obl.* vide scripta ib.

Heredes filij) Aliud est in seruo legato. Eum enim frustra heres manumittit. vide scripta ad *l. si post mortem §. 1. de leg. 1.*

Fauori sui seruata) Idem olim obtinuit in legatis damnationis, sed ex *l. vlt. §. sin autem, C. commun. de leg.* In iis & fideicommissis idem est, quod in legatis. D

L. 26. Omnibus ciuitatibus) Idem Vlp. in *Fragmen. titulo 22.*

L. 27. §. a patre. Quia sub conditione fideicommissi) Hinc colligunt, heredem non cogi adire ante conditionem fideicommissi. quod obstat *l. 23. ff. eod.* Dicendum: hic proponi duas rationes, quæ coniungendæ sunt, vt pondus habeant. Prima hæc ratio per se infirma est. vide scripta ad *l. 11. §. vtrum, sup. eod.*

§. Trebellianum) Hic §. citatur in *l. ex facto in prin. ff. eod.* dum dicitur, *Iulianus lib. 40. Digest.*

L. 30. Non vt statim restit.) Hoc idem in ceteris locum habet, *l. omnes, eodem tit.*

L. 31. Vers. Si autem) Obstat *§. vtrum, l. 11. sup.* vbi egit de constit. Diui Pii. Vide notata & scripta ad eum locum. E

Hereditas pro fideicommiss.) Siue pure, siue in diem.

Diuus Pius) Hic dicitur Titus Antoninus in *l. si patroni §. 1. eod.* Sic in *§. vtrum l. 11. & l. 13. sup. eod.* vide not. & scripta ad *d. §. vtrum.*

L. 32. Existimo etiam fructus) Obstat *l. quod his verbis sup. de leg. 3.* Dicendum: hic fructus deberi ex tacita voluntate defuncti, quia hereditatem noluit restitui ex fideicommisso, sed ex cautione conuentionali scripta ab herede, quæ cautio semper recipit incrementum fructuum, *l. pecuniæ §. 1. inf. de verb. sign.* vide scripta ad *l. 23. sup. de leg. 1.* & vide Obser. lib. 4. cap. pen. & scripta ad *l. in fideicommissaria, sup. eod.*

L. 34. Si eius qui) Obstat *l. qui duos ff. de reb. dub. l. qui duos, sup. de vulg. & pupill. & l. pen. §. de bon. possess. secundum tab.* Sed dicendum cum Accursio hic, hæc ita tradi in hac lege, quia Titius fuit institutus in partem tantum supremi. Pars ea incerta est, quia incertum est quis prior decesserit, consequenter hoc incerto vitiatur fideicommissum. At in *d. l. qui duos* & similibus, non tantum substituit in partem supremi, sed substituit supremo morienti ea lege, vt vtriusq; hereditas perueniret ad substitutum, & ita inuenturum in parte secundi partem primi: ideoque vtriusque partem obtinebit substitutus, iuxta mentem testatoris. vide scripta ad *l. qui duos, de reb. dub.*

L. 39. Sed nec ipsi) Obiicitur *§. vtrum l. apud Iulianum sup. eod.* Sed non obstat. nam d. §. *vtrum* loquitur de B procuratore eius, qui abest. Tutori autem absentis vel præsentis restitui potest, non præsentis aut eius, qui fari potest, *l. pen. C. eod.* vide notata & scripta ad dictum *§. vtrum.*

L. 44. §. 1. Desidero verbotenus) Hæc verba transposita sunt. Sic legendum: *desidero verbotenus mihi restitui hereditatem ex Trebelliano SC. vt agens ex eo competentibus actionibus propter vsuras,* vide scripta & not. ad *l. 18. sup. eod.*

L. 46. Cum ad annos sexdecim) Legend. *annos quatuordecim,* non sexdecim. Similes errores sunt in *l. non putabam, sup. de condition. & demonstrat.* in *l. Publius* illo titulo, in *l. Thais, de fideicom. libert.* vide scripta Obs. 2. cap. 1. & scripta ad *l. si cui, sup. de leg. 1.* & ad *l. 5. sup.* C *qui testam. fac. pos.*

L. 50. Filio militi comparari) Non tamen vt possit de eo testari.

L. 53. Non est cogendus) Huic legi obstat *§. vtrum, l. apud Iulianum, sup. eod.* Sed hæc lex accipienda est de herede instituto ex parte. hic non cogitur adire, quia etiamsi non adeat, nihil damni facit fideicommissarius: quia repudiantis portio accrescit ceteris cum onere, *l. 12. sup. eod.* quæ est coniung. cum hac l. At in specie *d. §. vtrum.* Titius proponitur institutus ex asse, non ex parte. Is cogi potest vt adeat, ab eo, qui a legatario libertatem accepit, & ab herede hereditatem. Cogi potest etiamsi nondum exsistat conditio libertatis, *l. 13. §. eod.* vide scripta ad *d. §. vtrum sup. eod.*

D *L. 54. Titius rogatus est.)* Heres aut simpliciter rogatur restituere hereditatem, & tunc nihil potest alienare aut deminuere: aut quod ex ea superfuerit, & tunc dic vt hic. Hæc est vetus distinctio teste Iust. *Nou. 39.* ea etiam vtitur Iustin. in *Nou. 108.* vbi citat hanc *l. Titius,* quod ex hereditate superesset, interuertendi fideicommissi gratia. Idem mala fide minuendi fideicommissi studio, εἰς ἀπάτην.

Sed pro rata patrimonij) Ἀναλόγως, vt si in fideicommisso sint centum, in bonis heredis ducenta, & viginti duo expensa sint, ex bonis heredis decedent 8. ex fideicommisso quatuor.

Militi, relinqui placeret) Tanquam præcipuum. Notandum in *Nou. 108.* alium restitutionis modum præscriptum. Nam primum heres rogatus superfluum restituere, E potest ex omni caussa pro dodrante deminuere, & præterea si iusta sit caussa, nec bona habeat, ex quadrante relicto heredi aliquid capere. Et hoc verum est non tantum, si filij rogati sunt, sed etsi extranei. Quare Iulianus Antecessor recte putat, extraneū heredem posse sumere ex quadrante dotis, aut donationis propter nuptias caussa, quod & Accursius sequitur in *Nou. 39.* Addendū, etiā liberos rogatos cauere de quadrante seruando fideicōmissario, *d. Nou. 108.* Sed pugnat *l. iubemus §. 1. C. hoc tit.* vide solut. in notat. ad eam & scriptis hic. Quærit Bartolus, an is, cui superfluum restituitur, sit fideicōmissarius Trebellianus. Et verius est, esse, & actiones in eum pro rata transire. Nam hæc l. nihil alioquin pertineret ad hunc titulum. nec obstat *l. cogi, sup. eod.* Nam in eo

quoniam

quoniam dixit deductis onerib. ideo non est fideicommissarius Trebellianus.

Cautionem exigere debet) De restituendo & de dolo.

L. 55. §. 1. Imp. Titus Antoninus) Hic dicitur Pius in *l. si cui pure, d. l. 11. §. vtrum*, & ibi notat. & *l. 13. ʃ. eod.*

§ vlt. actiones) Sic Trebelliani exceptio in *l. 28. sup. de iudic.* vide not. ad eam.

L. 57. §. 1. cum ita) Huic §. obstat *l. pen. C de impub. sed* diuersitatis ratio est in *l. pen.* repellitur non tam, quod veniat contra verba, quam quod veniat contra mentem. At in hoc §. venit ex mente defuncti, licet contra verba: vide scripta ad hunc locum.

§. 1. Partem suam superstiti) Hæc est substitutio mutua & reciproca teste Iust. in Nou. 118.

Propter conditionis verba) Si vterque sine liberis.

Cessante precaria substitutione) Fideicommissum hereditatis hic vocat substitutionem. Sic Græci vocant ὑποκαλάσασιν sæpe, quod est ὑποκαλάσασις. Hic recte dicitur substitutio, est enim substitutio precaria.

Suscepisset) Contra tamen in eadem plane specie pro legitimo Senatus Tolosanus iudicauit.

L. 58. §. Qui post. Nec indebiti repetitio erit) Id est, heredi in fideicommissarium, qui exegit vsuras, non dabitur restitutio, quasi plus debito restituerit, vt in *l. pen. ʃ. eod.* vide scripta ad *l. 18. sup. eod.*

§. vlt. in fin si non in fraudem) εἰς ἀπάτην.

L. 59. Debitor) Hæc lex est de confusione obligationis, desumpta est ex libro 4. quæst. Pauli, quo aliam quoque quæstionem tractauit de confusione, *l. Vranius ʃ. de fideiussorib.* quæ lex obstat huic legi, vt lex *cum principalis, ʃ. de reg. iur.* & lex *eos, C. de vsur. & l. si quis in emptione, C. de præscript. 40. an. & l. plures, C. de fide instrument.* vide solut. in not. ad eas, & hic.

Vt iure dominii) Omissis hisce solemnib. quod solus princeps potest concedere, *l. eleganter, sup. de negot. gest.* vide cap. 21. de præscript.

Remanet ergo propter pignus) i. vt pign⁹ persequi liceat.

Responsum est) A Iuliano scilicet, vt *l. ita tamen §. si præceptis, sup. eod.* & in eam rem citatur Iulianus in *l. apud Iulianum, in pr. sup. eod.*

§. vlt. Ea qua) Opponitur lex *Caius, sup. sol. matrim.* & lex *pater, C. de pact. conu.* Verum illæ loquuntur de parentibus qui paciscuntur liberis. Hæc de filia, quæ paciscitur matri, quod non valet, *l. cum per se, C de pact. dotal.*

Iudex aditus) Legendum addictus, vt in *l. filij, & l. si qua, C. famil. ercisc.* Macrobius addicere iudicia, id est, dare. vide not. ad *d. l. filij.*

Pacta erat) Non quæret matri actionem, quia alteri non paciscimur recte.

L. 61. Paulus respondit) Huic legi con. *l. Falcidia, & l. Paulus, ʃ. ad l. Falcid.* vide notata ad eam & scripta ad *l. 6. sup. de his quib. vt indig.*

L. 63. §. Si vero nec enim in famosis) Forte etiam remittetur conditio, si a muliere testamento iubentur remittere nomen. Cic. ad Att. vide scripta ad *l. filiusfam. §. dixi secundo, sup. de leg. 1.*

L. 64. Si eius pupilli) An & quando pupillus sine auctoritate tutoris obligetur, vide scripta ad *l. pupilli, ʃ. de verb. oblig.* & not. ad *l. quod pupillus, sup. de condict. indeb.*

L. 65. §. vlt. vel in creditum ire) De hoc verbo vide scripta ad *l. in nauem, sup. loc.*

L. 66. §. 1. Etiam absentis) vide not. & script. ad §. *veterum l. apud Iulianum, sup. eod.* Heredi subuenitur, si in captionem incidit exemplo constitutionis diui Pii.

Propter fragilitatem cautionis) Quia labi facultatibus fideiussores facile possunt.

L. 67. Nec bonis me immiscere) Id est, in rem mitti: nam fideicommissarius vel fideicommissum accipit ab herede, vel in rem mittitur.

L. 68. Quin hodie coactus) Aperte designatur hic Senatusconsultum Pegasianum, sed Tribonianus vbique reposuit Trebell. vt & hic. Heres enim cogebatur adire ex Pegasiano. Vlp. *in Fr. tit. de fideicom. §. sed si recusabat, Inst. de fideicom. her.* sic & in *l. iubemus, C. eod. tit.* vide scripta ad *l. 18. sup eod.*

L. 70. §. 1. Vlla ciuilis actio) Id est, directa.

L. 74. §. 1. Fab. Antoninus) Hic §. obstat *l. nec putabam, ʃ. de condit. & demonstrat.* vbi dicitur, oportere esse impletum annum 14. Dicendum, quod in ea l. traditur, tradi ex decreto Antonini Caracallæ, quam semper intelligit Paulus, cum ait, Imperator noster. Referuntur ergo in hoc §. & *d. l. non putabam*, discrepantia duorum Impp. decreta, sed probandum potius esse decretum Pij, quod est in *d. l. non putabam* docet *l. si cui legetur, sup. de leg. 1.* quæ ait, eo nos iure certo vti. idem etiam decretum confirmauit imperator Alexander in *l. pen. C. quando dies leg. ced.* Sic de thesauro constat referri pugnantia imperatorum decreta in *l. 3. §. si in locis, ʃ. de iure fisci* & Adriani in §. *Thesaurus, Inst. de rerum diuis.* vide scripta ad *d. l. si cui legetur*, & scripta ad *l. 5. qui testam. fac. poss.*

Et ingressus vicesimum) vide cap. 28. ʃ. de præscript.

Imperator autem noster) Antoninus Caracalla; nam cum semper Paulus intelligit.

L. 78. §. 1. fideicommissum petere) vide scripta & not. ad *l. si a plurib.* 107. *sup. de leg. 1.*

L. 80 Eosdemque creditores) Debitor non cogitur adire, nisi recepta pecunia aut cautione, vel si sponte adeat, retinet debitam pecuniam: Sed si adeat & restituat, nulla habita ratione debiti, adhuc dices, ei dari conditionem indebiti, quasi plus debito restituerit. vide scripta ad *l. Titius* 54. *sup. eod.*

Petere possint) Condicere vt indebite solutum.

Sed fideicommissi repet.) vide scripta ad *l. deducta §. qui potest, sup.* & ad *l. 18. sup. eod.* & ad *l. 54. Titius, sup. eod.*

L. vlt. Quum solus Phœbus egisset victus est) Flor. cum solum Phœbus egisset, μονομερῶς. victus est, μονομερῶς, id est, altera tantum parte præsente. vide scripta Obser. lib. 4. cap. 32. & in *Nou.* 53. Estque hoc in appellationibus singulare, vt earum caussa agi possit. μονομερῶς, vna tantum parte præsente, *l. vlt. §. illud, C. de appellat.* & scripta ad *l. pen. C. de testam.*

Quando dies legatorum, vel fideicommissorum cedat. *Tit. II.*

L. 7. §. vlt. vel ei cui seruus) Legendum, *Si pro ei.* Similis error est in *l. 1. §. pen. ʃ. vt in possess. legat.*

L. 10. Non vnum legatum esse, sed plura) At stipulatio in annos singulos vna est. vide scripta ad *l. 16. §. 1. de verb. oblig.*

L. 12. § Nouissime) vide scripta ad *l. 16. §. 1. ʃ. de verbor. oblig.*

§. Si cui homo) Paulus *lib. 3. Sent. tit. de leg.* vide scripta ad *l. 5. sup. de leg. 1.*

L. 15. Si morte patris sui) Idem est ac si simpliciter dixisset, si morte patris sui iuris fiat. Quia videtur non tam fuisse sollicitus de modo quam de fine. vide scripta ad *l. 121. §. insulam, ʃ. de verbor. oblig.*

L. 17. Cum legato) Con. *l. 91 quæsitum est, sup. de leg. 1.* vtraque est ex libro 16. Digestorum Iuliani, in quo disputauit de regula Catoniana.

Sed regula iuris) Id est, Regula Catoniana. ea est regula iuris antiqui, non noui, dicitur sententia in *l. Iulianus, sup. de conditionib. & demonstrat.* & definitio in *l. 1. sup. de regula Catoniana.*

Quod consistere) vide notata & scripta ad *l. 25. sup. de legat. 1.*

L. 19. Cum fine) vide not. ad *l. 1. §. item si ita, sup. ad l. Falc.* & ad *tit. sup. de penu. leg.* vide etiam scripta ad *l. 105. ʃ. de verb. oblig.*

Non efficitur, vel duo legata) Id est, vtilitas, & effectus iuris eo pertinet, vt videatur vnum tantum esse legatum, quamuis duo sint. Hic nihil obstat *l. 1. §. item si ita, ad l. Falc.*

Neque penum relinquet) Vide scripta ad *l. 9. ff. de verb. oblig.*

L. 20. In fine, quæ sententia vera est) Vide scripta ad *l. 10. § 1. ff. de verb. oblig.*

L. 22. Si Titio) vide scripta ad *l. si cui legetur, sup. de leg. 1.* Obstat lex *pen. C. eod.* vide solut. in notat. ad eam *l. pen.* & scripta ad *l. 56. §. si ita stipulatus, inf. de verb. oblig.*

Ampliore scrip.) vide scripta ad *l. 8. inf. de verbor. oblig.*

§. 1. Si Titius hered.) vide script. ad *tit. sup. de iure deliber.* & ad *l. 1. sup. de iuris & facti ign.* & cap. 15. de præscript. Vlp. *in Frag. tit. 22.*

L. 23. In bella conditione legat.) At in stipulatione in annos singulos semel tantum spectatur capacitas stipulatoris. Vide scripta ad *l. si Stichum aut Pamphilum mihi debeas §. stipulatio huiusmodi, ff. de verb. oblig.*

L. 24. Si penum) vide scripta ad *l. si Titius & Seius, separatim ita stipulati. 9.* & ad leg. *ita stipulatus sum, te sisti in certo loco 115. ff. de verb. oblig.*

Vel fundum) Fundus hic fœnori comparatur. Vnde satis refellitur Ferreti sententia in *d. l. si Titius & Seius.* vide scripta ad eam.

Et penum legatam & translatam) Quod in obligationibus est nouatio, hoc est in legatis transfusio, translatio aut sub conditione ademptio.

L. Cum illud aut illud legetur 25. §. 1. *Heres meus Titio dato. nummos accepisset nec locupl.)* Hoc casu pupillus naturaliter obligatur, si nummos accepisset, locupletior factus esset. Sic in Florentinis legitur. Quidam male addiderunt *nec*, debuerunt potius addere, *&*, repetita vltima syllaba verbi *recepisset*. vide not. ad *l. quod pupillus sine tutoris auctoritate 41 sup. ff. de condict. indeb. & l. ex stipulatione, in qua impubes 1. & C. de inutilib. stipulationibus.* & scripta ibi & ad *l. si pupillus 127. ff. de verb. obligat.*

Vt legatorum seu fideicomm. seruandorum caussa caueatur. Tit. III.

Hæc cautio vulgaris dicitur in *l. filiusfamilias miles* 114. §. *iidem principes rescripserunt, sup. de leg. 1.*

L. legatorum nomine 1. §. *Bellissime quæritur)* vide scripta ad *l. si stipulatus fuerim illud aut illud, quod ego voluero 76. ff. de verb. oblig.*

L. Posteaquam heres ab hostibus captus est 5. §. 1. *Apud quem vt sequestrem)* vide scripta ad *tit. C. de prohib. sequestrat. pecun.*

Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum caussa esse liceat. Tit. IV.

Sciendum est heredem debere cauere iis, quibus legatum est in diem. Hæc dicitur vulgaris cautio in *l. filiusfamilias miles* 114 *sup. ff. de leg. 1.* Hæc cautio remitti testamento potest ex constitut. Diui Marci.

L. 1. Adhuc tamen benigne) Quasi dicas, ipso iure non dari condictionem.

§. pen. Eius cui legatum) Sic Flor. male, *legend. si cui* Similis error est in *l. heredis aditio 7. §. vlt. sup. quando dies legat. vel fideicom. cedat.*

L. 5. Qui prior) Et generaliter creditores chirographarii simul omnes concurrunt, id est, nec temporis vlla habetur ratio. Secus fit in hypothecariis, si chirographarij sint eiusdem tit. nam si sint diuersi tit. creditores, vt vnus legatarius, alter creditor, is præfertur, qui præuenit.

§. Imperator Antoninus. Si post sex menses) vide caput. 16. de præscript.

L. 11. In possess. eius missus fuerit) Flor. in possessionem eius factus fueris. Vide scripta ad titulum *C. ad Senatusc. Maced.*

AD LIBRVM XXXVII.

De bonorum possessionibus. Tit. I.

L. 1. Itemque dominium) Possessionis scilicet: nam A prætor dominium non facit, aut heredem, sed possessorem vide notata & scripta ad *l. 4. C. de probat.*

L. 3. §. 1. Magis quam corporis) Magis hic sumitur ἀντὶ τοῦ, vt in *l. iubere, ff. de iurisdict.* Non enim negamus ideo quod & corporis sit. vide scripta ad *l. 5. §. 1. & l. 6. sup. de leg. 1.* & cap. pen. lib. 2. Obser.

L. 7. §. vlt. dies) Et hoc casu solo patris scientia filio nocet.

L. 10. Ante apertas tabulas) Quo tempore petere quidem poterat bon. possess. secundum tab. non tamen adire ex *l. Papia.* & *§. sufficit, ff. de bon. poss. secundum tab.* Hodie vero licet adire ante apertas tab. §. *in nouissimo, C. de caduc. toll.*

De bonor. possess. contra tab. Tit. IV.

B *L. 1. §. 6. Vers. deportatos enim)* vide similes casus in scriptis ad *l. 121. §. in insulam, ff. de verb. oblig.*

L. 3. §. Si emancipatus. eumque exheredare) Filium scilicet.

L. 5. Prætorem decernere) Ergo bonorum possessio est decretalis.

L. 8. §. Si quis emancipatum. sed in extraneo) vide scripta ad fin. *tit. 22. Frag. Vlp.*

§. vlt. in fin. siue in adoptionem datus) vide scripta ad *l. 2. C. quod cum eo.*

L. 18. §. 1. Tam legati quam fidei.) vide scripta ad *l. 2. sup. de his, quibus vt indign.* & ad *l. 5. §. si pater,* illo titulo.

Sed & mortis caussa) Huic legi in fine obstat *l. 5. §. qui mortis, sup. de his, quib. vt indig.* vbi dicitur, eum qui falsum & inofficiosum testamentum dicit, non repelli C a donat. caussa mortis. Cur repellitur, qui petit contra tabulas? Ratio differentiæ est, quia qui petit bon possess. contra tab. hic etiam successionem obtinet, & ideo priuari debet donatione, quæ est instar legati, quia euertit tabulas & quidem ab effectu. At qui accusat testamentum, nihil obtinet. Et ideo hoc illi saltem indulgetur, vt retineat donationem caussa mortis, hoc colore, quasi illa non pendeat ex testamento quæratur, quod frustra acquisiuit.

L. 19. Contra legem esse) Flor. *contra lignum*, id est, contra testamentum. Etiamsi nullus ex eo adeat. Sic Iuuenalis dixit lignum pro chirographo.

De legatis præstandis contra, &c. Tit. V.

L. 3 § Hoc autem. Sed cui honor. hab.) Legatū est honor

D *L. 5. §. Si quis contra. Ordinariam bon. possessionem)* Id est Edictalem.

Carbonianam) Id est, decretalem.

§. Non solum. si) vide scripta ad *l. 2. sup. de his quibus vt indign.*

L. 20. Si filius emancipatus) Ex hac Græci lib. 47. βασιλ. tit. 3. hanc differentiam colligunt, quod ab intestato alio sint iure legata seu fideicommissa, alio donationes caussa mortis: Nam donationes caussa mortis, instar legatorum sunt, si donator testatus decesserit. ab intestato donationes caussa mortis non sunt instar legatorum. vide scripta ad Rub. *sup. de leg. 1.* sed tunc potius comparantur contractibus.

De collatione bonorum. Tit. VI.

L. 1. §. Quamuis autem) Vide scripta ad *prin. tit. C.* E *pro soc.*

§. Nec castrense. Hoc enim præcipuum esse) ἐξαίρετον.

L. 2. §. vlt. in fi. actio detur) Id est, auctio, sic in *l. si existimans, ff. de vsurp. & vsucap* Flor. & apud Vlp. *in Fragm. tit. 22.* vide scripta ibid.

L. 4. Filium) Coniunge *l. bonorum 208. inf. de verb. significat.*

L. vlt. Interim cessat coll.) vide not. & scripta ad *l. 5. §. vlt. sup. de reb. dub.*

De coniungendis cum emancipato lib. Tit. VIII.

L. 1. Suo nomine) Sic in *l. 2. sup. de petit. hered.* id est, directo & principali nomine. vide scripta & notata ad *d. l. 2.*

L. 5.

L. 3. Id caput edicti) Vide not. ad *l. 1. ſi pater, inf. tit. prox.* A

De ventre in poſſeſſ. mittendo. Tit. IX.

L. 1. §. ſi filius in adoptionem mittetur venter) Vide not. & ſcrip. ad *l. 5. quidam relegatus §. vlt. ꝟ. de reb. dub.*

§. Si pater. ex nouo edicto) Permiſit Hadrianus Iuliano perpetui edicti Prætoriani conditori, vt & Iuſtinianus Triboniano, vt de ſuo quoque adderet, quæ viderentur, quod & fecit, & hæc dicuntur noua edicta, nouæ clauſulæ, *l. qui duos, ſup. de coniung. cum eman. liber.* vide ſcripta ad *l. pen. C. de cond. indeb.*

De Carbodiano edicto. Tit. X.

L. 3. §. vlt.) Hæc autem poſſeſſio decretalis eſt.

Ordinaria) Id eſt, edictales.

De bon. poſſ. ſecundum tab. Tit. XI.

L. 1. §. 1. Sed ſupremas) vide not. ad tit. *23. Frag. Vlp. §. ſufficit.* B

§. 2. Nec enim opus eſt aper.) Non poterit tamen adire ex l. Papia, *l. in bonorum, ſup. de bon. poſſeſſ.* Hodie etiam licet adire ante apertas tabulas, *§. in nouiſſimo, C. de caduc. toll.* vide ſcripta ad *l. 1 ſup. de iuris & facti ignor.*

L. 5. Bonorum poſſeſſionem accipere) vide not. & ſcripta ad *l. 5. quidam relegatus, ſup. de reb. dub.*

Si a parente quis manumiſſus ſit. Tit. XII.

L. 1. §. Si parens vel) vide ſcripta ad *l. 107. inf. de verb. oblig.*

Ne iudicia eius inquietet) Idem eſt in patrono, *l. 3. §. ſed etſi non mortis, inf. de bonis libert.* Idem in filia quæ iuſſa eſt eſſe contenta dote. vide ſcripta ad *l. 26. inf. de verb. oblig.* C

L. 4. Stipulabitur de filio) vide ſcripta ad *l. 107. de verb. oblig.*

L. vlt. Neceſſitatem ſoluendæ pietatis) Patria poteſtas leuiori vocabulo dicitur pietas, ait Chariſius. Heic quidam emendarunt, *poteſtatis*, pro *pietatis*, male. Tertullianus in Apolog. cap. 34. *Gratius eſt vocabulum pietatis quam poteſtatis.* Patria poteſtas dicitur in pietate conſiſtere, vide etiam ſcripta ad *l. quidam 132. ꝟ. de verb. oblig.*

De iure patronatus. Tit. XIV.

L. 7. Diuus Veſpaſianus) Vide num Veſpaſianum pro Hadriano ſcripſerit, ſicut in *l. 2. C. de ædific. priu.* vide not. ad eam. Nam vt in *l. 1. C. ſi mancip. ita venierit*, libertatis auctor eſt Hadrianus, ſic etiam veriſimile eſt, in l. 2. quæ idem continet, quod hæc lex, eundem auctorem eſſe. vide ſcripta ad eum titulum. D

Et ſi proſtituta eſſet) Hanc l. male accipit Accurſius. Rectius ſic Græci lib. 49. Βασιλ. tit. 9. & ſi proſtituta eſſet, a ſecundo emptore ſcilicet, vide ſcripta ad tit. *C. ſi mancip. ita venierit.*

De obſequiis a liberis & libertis, &c. Tit. XV.

L. 2. in ſi. Interdictum quoque vnde vi) Criminaliter ſcilicet: at poſt ciuiliter.

L. 6. Nec ſerui corrupti agetur) Quæ actio famoſa eſt, vt colligitur ex *l. necquicquam, ſup. pro ſoc.*) vide ſcripta ad fin. *C. eod. tit.*

L. 10. Nullum ius libert. cauſſa) Vide ſcripta ad *l. 107. ꝟ. de verb. oblig.*

AD LIBRVM XXXVIII. E

De operis libertorum. Tit. I.

LEx 7. *Vt iuriſiurandi)* Alias ex iureiurando nulla naſcitur obligatio. vide not. ad *Rub. ꝟ. de verb. oblig.*

L. 8. Peti poſſe partem operæ) Id eſt, partem æſtimationis operæ.

L. 9. Operæ) vide not. ad *l. nemo, de duob. reis conſtit.*

Nec cuiquam alij) Idem in *l. ſi non ſortem §. libertus, ꝟ. de condict. indeb.* Officiales operæ promitti non poſſunt, niſi patrono. ſi alij promittantur, nihil agitur, nec promitti poſſunt adiectionis cauſſa, vt in exemplo *§. vlt. l. ſeq. patrono aut Lucio Titio, &c.*

L. 11. Nihil autem intereſt) vide not. ad *l. hæ operæ, inf. eod.*

L. 15. Libertus qui poſt) Con. *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* vide notata ad eam, & ſcripta ad *l. 54. inf. de verb. oblig.*

§. 1. Operar. numero diuidi) Solo iuris intellectu, non facto.

L. 22. Compatronus) vide ſcripta ad *l. 48. inf. de verbor. oblig. iuncta l. nemo, inf. de duobus reis*, quæ omnes ſunt ex libro 22. Digeſtorum Iuliani. Docent in eo libro. Iulianum tractaſſe de operis libertorum, eaſque cum aliis operis contuliſſe. vide not. ad *l. nemo.*

L. 26. Vt acquieſcere eos) Argumento huius loci tradunt, poſt meridiem longis diebus etiam inuito locatore iis, qui operas ſuas conduxerunt, ſine damno mercedis licere meridiari. vide cap. 2. de præſcript.

L. 30. Quam ſi æquum) vide ſcrip. ad *l. 43. inf. de verb. oblig.*

L. 31. Etiamſi ex ſua volunt.) Idem in *l. creditor, C. de vſur.* Sed obſtat *l. 1. C. de fideicommiſſ. & l. 6. ſup. de vſur.* vide not. ad eas ll. & ſcripta ad tit. *C. vt act. ab heredibus & contra heredes incipiant.*

L. 34. Interdum) Vide not. ad *l. ſcribit §. vlt. ſup. de auro & arg. leg.* De argumento legis, vide ſcripta ad *l. 6. ꝟ. de leg. 1.* & Obſer. 2. cap. pen.

L. 35. Liberta maior quinquaginta annis) vide cap. 32. de præſcript.

L. 36. §. vlt. Expromiſſorem) Expromittere eſt pro alio promittere nouandi animo, *l. & eleganter §. ſeruus, ſup. de dolo, l. ſi poſt, de condict. cauſſa data, l. debitor, de iure dot.* vide ſcripta ad *l. 5. §. ſatis acceptio, inf. de verb. oblig.*

De bonis libert. Tit. II.

L. 3. Etiamſi ius annulorum) Coniunge *l. 2 ſup. de ann. leg. & l. 16. inf. de verb. oblig.*

§. Si patronatus, verſ. ſi tamen) vide ſcript. ad *l. 100. inf. de verb. oblig.*

L. 4. Nullius eſſe libertum) Niſi Acherontis, Plutonis, aut Orci, Vlpian. *in Frag. tit. 2.* Idemque dicendum de directo manumiſſo.

L. 14. Lib. capitis accuſauerit) vide not. & ſcripta ad *l. 9. ſup. de his, quib. vt indig.*

§. Si patroni filius) Hic §. obſtat *l. 5. §. ſunt qui, ſup. de his, quæ vt indig.* Dicendum, inter has duas ſpecies magnam eſſe rationem differentiæ. Aduocatus repellitur a teſtamento, quod ſua aduocatione improbauit: at non repellitur a ſucceſſione eius, cuius accuſationi adfuit: nam non ideo videtur ius ſucceſſionis reprobaſſe aut remiſiſſe, quia non agebatur de illa ſucceſſione. vide ſcripta ad *d. l. 5.*

L. 16. §. Si quis bonorum) vide ſcripta ad *l. 2. ſup. de his quæ vt indig. auf.*

§. Dabimus. pretio eius patrono prælegato) Domino prælegatur potius pretium ſerui ſui. vide not. ad *l. Fabius ꝟ. de pact. dot.* & ſcripta ad *l. 9. ſup. de reb. dub.*

L. 28. Aut fugerint) Nam qui fugit fere ſe accuſat, ἑαυτοῦ κατήγορος γίγνεται, Nou. 53. vide ſcripta ad *l. 3. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. 50. Vel tacita pactione) Plinius in initio libri quinti epiſtolar.

De libertis mancipum & aliarum vniuerſitatum. Tit. III.

L. 1. Municipibus plenum ius) vide Vlpianum in *Frag. tit. 22.*

Si quid in fraudem patroni factum ſit. Tit. V.

L. 1. §. Si quis in fraudem. & in re quidem diſtracta) Eadem electio datur in *l. 2. C. de reſcind. vend.* vide ſcripta ad eam.

§. Sed ſi rem. vel vicinitatis) *L. quod ſæpe, ſup. de contr. empt.*

§. Si cum ſeruo. an intra annum) vide cap. 20. de præſcriptionibus.

L. 3. §. 1. Hæc actio in perpetuum) vide cap. 30. de præſcript.

§. Patronum. volentem Fauiana) Hinc collige ad eandem ſpeciem, non pertinere actionem Fauianam & Cal-

usianam: Nam Fauiana datur testato liberto, Caluisiana intestato, vt & innuit *l. 1. C. eodem*

Si tabulæ testamenti nullæ extabunt vnde liberi. Tit. VI.

L. 1. §. Si heres institutus ab intestato rem habet) Idem in *l. 1. sup. de his quæ in testamento delentur*, sed obstat, *l. 12. sup. de his, quæ vt indig.* vbi fiscus vocatur. Dicendum, id procedere, vbi ea fuit mens testatoris: Quod apparet, si totum testamentum induxit aut incidit. At cum heredis tantum nomen induxit, illius tantum odio id fecisse videtur, vt maluerit fiscum succedere. Fiscus omnia onera agnoscet, quæ non subirent legitimi. vide scripta ad *d. l. 12.*

Vnde cognati. Tit. VIII.

L. 1. §. 1. In gloss. Lex hæc) Adde ad fin. Sic Paulus *lib. 3. Sent. tit. de l. Fauiana.* Lex vt apud Cicer. lex annua, apud Varr. lex prætoria, id est, edictum prætoris, quale est hoc.

L. 3. Intra 100. diem) vide cap. 15. tit. de præscript.

L. 9. Octaui gradus) Sic in §. *vlt. Instit. de success. cognat.* vsque ad decimum. vide not. ad *l. non facile, ff. de gradib.*

De successorio edicto. Tit. IX.

Huius edicti duæ sunt partes. Primum enim continet tẽpora petendæ bonorum possessionis, vt parentes & liberi petant intra annũ, cæteri intra centum dies quibus scierint potuerintque. Nam hæc tempora vt cretionũ & aditionum sunt vtilia, non continua. Alterum continet vt inter bonorum possessores sit successio, id est, vt in locum eius, qui bonorum possessionem repudiauit vel omisit, alter ex sequenti gradu succedat, & ex hac parte detur successorium edictum, vide scripta ad *l. 1. supra de iur. & fact. ignor.*

L. 1. Vnusquisque enim) vide scripta ad *l. 7. ff. de legit.*

§. *Si intra centes. diem*) Vide cap. 15. de præscript. At decretalis bonorum possessio eodem momento defertur, & acquiritur, id est, dum decernitur, defertur simul & acquiritur, nec est medium tempus, quo possit repudiari. Edictalis vero alio tempore datur, alio acquiritur, & medio tempore repudiari potest. vide scripta fusius ad *l. 7. sup. de leg. 1.*

§. *Largius eis præstitui annum*) vide c. 20 de præscript.

De gradibus, & affinibus, & nominibus eorum. Tit. X.

Gradus cognationis, est differentia aut nota intentionis, aut remissionis cognationis, vt quo potiores fuerint gradus, eo intérior sit cognatio, quo plures, eo remissior.

L. 4. Septimum gradum quis excedit) Septimo gradu apud Romanos definit cognatio, quia vt ait hic Modestinus, vita cognatorum vlterius consistere posse non videtur, si autem simul vita non consistit, iure Romano non sunt cognati. Quæ ratio in limite directo vera esse potest. nec enim fieri potest, vt simul viuant pater & eiusdem trinepotis filius. Item vera est in his personis & lineis transuersis. In his, quæ nullam habent ascendentium aut descendentium rationem, falsa est ratio hæc: hi enim & centesimo gradu viuere simul possunt. Paulus in *Sentent. eod. tit.* eandem adfert rationem, quam Modestinus. Et præterea hanc, quia vlterius nomina cognatorum non inueniuntur. quæ ratio inanis est: Nam & inter fratris filios, qui sunt tertio gradu non inueniuntur nomina. Ex eo, quod prætor, (*l. 1. sup. vnde cognati*) non defert bonorum possessionem vnde cognati, vltra 7. gradum: puto verum esse putasse eum, septimo gradu eam finiri. Videtur vera Isidori ratio lib. 9. cap. 6. Quia per multos propaginum ordines decurrens cognatio sensim, definit septimo gradu. His opponitur §. *vlt. de success. cognat. & l. 9. sup. vnde cogn.* vbi dicitur, octaui & decimi gradus agnato deferri bonorum possessionem. Dicendum octaui aut decimi gradus agnatum non esse cognatum, & vlterius patere agnationẽ, quam cognationem. Nam agnatio cum ciuile quoddam inuentum sit, & respiciat magis familiam, quam sanguinis communionem, non ita sensim per multos propaginum ordines debilitatur, vt cognatio. Itaque Modestinus hoc

A dixit cum de naturali cognatione, non cum de ciuili.

L. 8. Seruius) Quod attinet ad nuptias contrahendas, eadem est ratio huius impropriæ affinitatis, quæ veræ. Hic nihil obstant ll. seqq.

L. 9. Paulus lib. 4. Sent.) Non exstat hodie apud Paulũ.

Stemmata) Inepte quidam emendant Schemata. Stemma nihil aliud est quam ocularis descriptio & dispositio omnium graduum cognationis cuiusque familiæ. Persius 3. Sat. Plinius lib. 35. Seneca lib. 5. epist. epistola 45. Idem lib. 3. de beneficiis cap. 28.

In duas lineas) Id est series graduum.

Ex superiore autem vero) Id est, Ex superiore linea directi limitis.

Et secundo gradu) Sc. lineæ superioris directi limitis, B id est, ex gradu, qui habet auum inscriptum.

L. 10. Et adfinium nosse) Legendum, *& affines.* vide scripta heic, qui sint affines, & quomodo appellentur. Græci vero vt cognationis, sic & affinitatis gradus numerant.

L. Iudiciorum publicorum) Iulia.

§. *Nunc singulos gradus primo*) Nullus est primus gradus a latere, & ideo transuersus gradus incipit a secundo, *l. 1 sup. eod.*

§. *Secundo gradu 12.*) Id ideo, quia secundus gradus, qui continent 4. personas, duplicatur. Duplicato numero additur numerus accrescentis gradus fratrum & sororum, qui continet 4. personas, nempe fratrem consanguineum, fratrem vterinum, sororem consanguineam & sororem vterinam. Ideo autem vocamus gradum accrescentem, quia ex personis non duplicatur, sed C illis duplicatis adiungitur.

Sed hic) Id est, communis frater, consanguineus & vterinus.

Pone me fratrem habere) Hoc sic accidere potest, si pater meus transierit ad secundas nuptias, me prius genito, & duxerit viduam habentem quoque filios: filij qui nascentur ex illo matrimonio, erunt illius fratres consanguinei, & iidem filii ex nouerca prius geniti, erunt fratres vterini, mihi vero nec cognati erunt. Ponatur exemplum in Augusto ex Suetonio. Augustus duxit Liuiam, quæ fuerat vxor mortui Neronis. Liuia ex Nerone susceperat Tiberium, Augustus autem ex Trebonia susceperat filiam Iuliam: Augustus autem & Liuia ex eo matrimonio simul habuere filium, qui post mortuus est.

D §. *Tertio gradu personæ continentur 32.*) Hoc constabit duplicatis personis, & addito numero accrescentis gradus.

Patruus) Græce πατρῶος, vt tradit Iustin. *eod. tit. Instit.* & Iulius Poll. in Onomastico, vel πατράδελφος. Promiscuo autem verbo patruus & auunculus dicitur Θεῖος.

Ego tibi patruus sum] In postrema specie.

Et tu mihi) In prima.

Sibi inuicem patrui sunt) Id est, vterque vtriusque patruus est.

Inuicem amitæ) Inter hos omnes Græci auctoritate Basilii Magni prohibent nuptias, vt scribitur in lib. Basil.

Auunculus) Græce μητράδελφος, μητρῶος, vel θεῖος.

Alter alterius filiam) Hi sunt congeneri, συγγαμβροί.

E *Amita*, Græce πατράδελφη, vel θεία.

Matertera) Quasi mater altera, μητράδελφη, ἴνθις Iustiniano.

Nomen speciale cognat. habere) Paulus ait, fratris sororis filios, filias proprium nomen non habere. Isidorus tamen lib. 9. Etymolog. cap. 6. scribit, eos dici fratrueles. Origenis vetus interpres in cant. Salom. sic vertit ἀδελφιδῆν & Holoander in 18. can. Apost. vbi est si quis ἀδελφιδῆν duxerit, male vertit, *consobrinam.* Vertendum fratris filiam. Nondum inter consobrinos prohibitæ fuerant nuptiæ. Sic alij male vertunt ἀδελφιδῆν neptem, ex communi Gallorum errore, vt & notauit Sigonius.

§. *Quarto gradu personæ)* Quartus gradus quinquies reperitur. Singuli a. gradus continent sexdecim perso-nas, quinquies autem sexdecim efficiunt 80. Vel sic, duplica 32. & adde numerum accrescentem, qui est sexdecim personarum, rursus octuaginta fient.

Fratres patrueles) Hos Cic. vocat simpliciter fratres lib. 1. Ep. & 6. Verr. & Terent. in Phor. Filium duorum fratrum, Interp. lxx. vertunt. ἀνέψιον, vt & Plato & Aristoteles in Polit. Sozomen in hist. Eccles. ait, Iulianum fuisse ἀνεψιὸν Constantini. sed eos recentiores Græci, hoc verbo neglecto, vocant ἐξαδέλφους, quod verbum Atticis inusitatum esse tradit Budæus, & Phryn. Eo tamen vtuntur Græci in concilio Constant. vbi primum inter consobrinos prohibitæ fuerunt nuptiæ.

§. *Quinto gradu personæ cont. 192.)* Recte 192. Male Flor. 184. vt recte animaduertit Baro ad *tit. de gradibus Institut.* Nam in quarto gradu sunt octo personæ, quæ duplicatæ erunt 160. quib. adde numerum accrescentem, nempe 32. fient 192. personæ. Propius sobrino sic dictus, quia vno gradu propius me attingit, quam is, qui est tantum Sobrinus. Sobrinus enim est filius propioris Sobrini. Filius consobrini mei potest appellari propior, sobrino, vt in *l. 2. C. vnde legitimi.*

§. 6 *Inuicem huic illi Sobrini)* Sobrini sunt duorum consobrinorum filii, Sobrinus proprie dicitur, (vt Ælius Gallus ap. Festum definit,) Patris mei consobrini filius, filia.

Consobrinorum nepotes neptesve sunt) Hi in veteribus stemmatib. appellantur Sobrini aut Sobrinæ loco.

§. 7. *gradu)* Paulus hoc 7. gradu definit, quia illo apud Romanos cognatio finitur. Cur autem eo gradu finiatur, vide not. in *l. non facile, sup. eod.*

§. *vlt. in fin computabuntur)* Collecta summa omnium personarum, omnium graduum simul confusa, efficit 1792. personas.

Quibus non competit bonorum possessio. Tit. XIII.

L. 1. Si dominus dolo fecerit) Idem traditur in *l. 1 §. 1. sup. si quis aliq. testari. proh.* Sed obstat *l. 5. §. si seruum sup. de his, qui vt indig.* Vide solut. in notat. ad d. l. 1. & scrip. ad d. l. 5.

Quis ordo in possessionibus detur. Tit. XV.

L. 2. vtile tempus) vide cap. 3. de præscript. & scripta ad fin. *tit. 22. Frag. Vlp.*

§. *1. Sed non sessionum)* Hæ dies dicuntur βημαζικαί.

L. 3. Circa tempora) Hæc pertinet ad successorium edictum, estque coniungenda cum *l. 1. sup. de iur. & fact. ign.* quæ eodem pertinet. vide scripta ad d. l. 1. cum enim proposuisset Paulus tempora petendæ bon. possessionis currere ignoranti, iis subiecit hac in re, scientiam patris non obesse filio, cui defertur possessio, si ipse ignorauit.

Ignoranti filio non nocet) Excipitur vnus casus, quo pater scilicet filio bonorum possessionem petere potest, si filius sit infans, *l. seruus §. 1. & vlt. sup. de bon. poss.*

De suis & legitimis heredib. Tit. XVI.

L. 1. §. 1. Rescriptum.) A Seuero & Antonino *l. 1. C. de capt.*

L. 2. vers. agnati autem sunt) Sic etiam definiuntur apud *Vlp. tit. 26. & tit. 11.* in quæst. de tutorib. quia tutela virile munus est. Sic hic, quia agnata agnato intestato ex l. Voconia heres non est. vide scripta ad *d. tit. 11.*

L. 3. §. vlt. Qui 182. die) Hi attingunt 7. mensem. vide cap. 10. de præscript.

Hippocrates) Hippocrates 270. dies accipit pro nouem mensib.

L. vlt. Pater) Idem in *l. 3. C. de collat.* vide scripta ad *l. 26. ʒ. de verb. obligat.*

Ad Senatusconsultum Tertullianum & Orphitianum. Tit. XVII.

L. 1. §. qui operas. ex Senatusconſ. Orphitiano) Nam hic nec legatum, nec hereditatem, nec fideicommissum capere poterat, nisi alimentorum nomine, stricto iure, *l.* A *16. inf. de interdict. & releg.* vide scripta ad §. *in insulam l. 121 ʒ. de verbor. oblig.*

§. *Capitis minutio saluo statu contingens)* Minima.

L. 6. in fin. vsque ad annum) vide cap. 20. de præscript.

Quia extensiua sunt) Id est, ἀφαιρετικά. vide script. ad *l. si quis stipulatus ʒ. de verb. oblig.*

AD LIBRVM XXXIX.

De operis noui nuntiatione. Tit. I.

LEx 1. *Hoc edicto)* Male Accursius edictum pro interdictum accipi putat: nec enim existimaris his vocabulis nostros abuti.

§. *Nunciatio fit)* vide scripta ad *l. 2. C. per quas person.*

L. 5. §. Qui opus nouum nunciat: iurare) vide scripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & iureiur.*

B *L. 6. & ideo neque except.)* vide scripta ad *l. 19. C. de probat.*

L. 20. §. 1. Tamen cōtra interdictum) Legend. *edictum.*

Vers. nonnulli) Hoc non tam interdictum, quam actio in factum. Ideo legendum, vt Flor. nonnulli. putant, in factū esse dandam, quam interdictum, elliptice, id est, potius esse dandam in factum actionem, quam interdictum illud restitutorium, non in eum scilicet, qui opus nouum contra nunciationem fecit, sed in heredem eius. Nam hic versus a præcedenti non debuit diuelli.

L. 21. vers. & dolo malo subiicitur) vide script. ad *l. 5. ʒ. de verb. oblig.*

§. *Idem dicit, adiiciendum)* vide scripta ad *l. 4. §. vlt. ʒ de verbor. obligat.*

C *In fine. Ad operis enim quantitatem)* vide scripta ad *l. 83. §. datam, ʒ. de verb. oblig.*

De damno infecto & suggrundis & protectionibus. Tit. II.

Damno infecto) Futuro, *l. 2. ʒ.* stipulatio damni infecti vice actionis alteri vicino præstatur, qui promittit, si quod ob eam rem, quod ædificatum sit, vel factum aliquid, datum damnum sit, id se præstaturum vel restituturum, si labe aut vitio ædium damnum datum sit. Vide scripta ad *l. 4. §. vlt ʒ. de verbor. obligat.*

L. 1. Ideo magistratib. municipalib.) vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisdict.*

L. 4. §. 1. Cætera suæ iurisdictioni reseruauit) Hinc colligunt, non esse ius municipalib. magistratib. capiundi pignoris. Idem docet *l. nominatori, C. de pignor.* vt nec

D iudicibus datis. Solis Romani pop. magistratibus ius est pignoris capiendi, aut in prouinciis præsidis, qui eos iudices dederunt.

L. 8. Capere possit) necessaria ergo est vsucapio, vt dominium acquiratur. Vnde constat, prætorem non facere dominum. Idem indicant *l. 5 l. si finita §. Iulianus, & §. si de vectigalib. ʒ. eod.*

L. 13. §. Qui damni infecti) vide scripta ad *l. 9. C. de reb. cred.*

L. 15. Si vero per errorem) Opponitur *l. 115. ʒ. de verbor. obligat.* vbi die per errorem omisso non valet stipulatio. Idem quod in hac l. dicitur etiam in *l. de die, ʒ. qui satisdare cog.* sed hæ stipulationes damni infecti & iudicio sisti sunt prætoriæ, solennes, & vulgares. Illa habet

E bet diem solennem, in quem caueri solet. hæc habet eum diem, quem actor elegerit, in cuius potestate est, quando agat. At stipulatio conuentionalis, de qua agitur *d. l.* 115. non est talis, non est iudicio sisti: sed certo loco sisti. non est vulgaris, & ideo, si cum id ageretur, vt promissor se certo loco sisteret, nec dies adiectus sit, nihil actum censetur. vide scripta ad *d. l.* 115.

§. *1. In annos 10.)* Vide cap. 26. de præscript.

§. *Non autem, cum iusta caussa videtur)* Sic in *l. prætoris §. 1. sup eod.*

§. *Si quā in pigneratitio credit.)* Huic opponitur chirographarius creditor, qui & προσωπικὸς dicitur, cui nullum est appositum pignus.

§. *Si de vectigalibus)* Vide not. ad *l. 1. sup. si ager vectig.* Idem dicitur in *l. cum postulassem §. vlt. ʒ. eod.* vide

scripta ad *l. 6. C. de obl. & act.* De hoc §. vide fuse scri- A
pta ad *pr. tit. C. de iure emphyt.*

In gloss. Si de vectigalib.) Adde, prima hæc Accursij interpretatio recta est, cæteræ falsæ sunt. incipe ergo delere glossam ab his verbis: *Vel secundum m. &c.* vsque ad finem. Pessime vero omnium Budæus (*mittendum in possessionem*) ex primo decreto, ex quo non fit possessor, sed in possessionem tantum.

Dominium capere) Id est, vsucapere.

Possidendo potest) Vt Emphyteuta, *l. cum sponsus, ff. de public.*

Si municipes non cauerint] Si ciuitas teneat prædium vectigale, puta finito tempore, aut quod ad ciuitatem deuolutum sit commissi iure. B

Per longum tempus acquiri) Ergo vsucapio dominum facit, non prætor, atqui prædium ciuitatis vsucapi non potest, *l. vsucapionem ff. de vsucap.* Verum hoc prædium, quod me prætor iussit possidere, quodammodo desiit esse ciuitatis, & meum fit iure prætorio.

L. 20. In fin. quia visitata stipulat) Id est, stipulatio fructuaria. Sic sæpe in titulo, *vsufructuar. quemadm. caueat.* vide scripta ad *l. 4. ff. de verb. oblig.*

L. 24. §. Seruius quoque. quæ vim habet diuinam) θειότατα. Sic Gell. lib. 9. cap. 11. vide not. ad *l. si merces §. vis maior, sup. loc.*

L. 32 In glos. Iudicio societatis) Si in societate tecum permaneam.

Vel communi diuidundo) Si velim distrahi societatem.

L. 34. Iusta retentio pignoris) Aliud est in oblatione. C
vide scripta ad *l. 10. C. de pig. act.*

L. 43. §. 1. Repromisit idemque stipul. Florentini: *repromisit, adeoque restipulatus est.* Restipulari est vicissim stipulari ab eo, qui quid promisit.

L. 44. §. 1. damni infecti) Idem in *l. si finita §. si de vectigalib. sup. eod.*

In possessionem missus) Ex primo decreto scilicet.

Non recte hæc) vide scripta ad *l. 6. C. de oblig. & act.*

L. 46. Ad curatoris Reipub.) Curator Reipub. est quasi iudex & censor rerum, quæ ad ciuitatem pertinent. Vnde λογιστὴς dicitur, *l. 3. C. de modo mulctarum*, & δοκιμαστὴς: Pertinet hoc ad præsidis offic. *l. 8. sup. de ædif. priu.*

In gloss. Ad tempus quod non placet) Dele ea verba, & D
dic, Recte Martinus de quadrimestri & centesimis vsuris, vt & quæ de oratione Diui Marci.

L. 47. Si contignatio) vide *l. si cui ædes, ff. de leg. 3.* cuius species huius similis est, nisi quod agitur de conclaui posito super contignatione, in illa de posito super concameratione.

L. vlt. Martianus libro singulari de delatoribus) delatores sunt, qui fisco deferunt caduca.

Præstent) Fisco scilicet.

Ad opus autem publicum) Vide scrip. ad *l. cætera, sup. de leg. 1.* & ad *l. 2. C. de ædif. priuat.*

De Publicanis & vectigalibus & commissis. Tit. IV.

De publicanis. vide scripta ad *l. 15. ff. de verb. oblig.*

L. 1. Sine noxæ deditione) vide scripta ad titulum Codicis, *vectigalia noua institui non posse.* E

§. *1. Qui publico fruuntur*) Id est, vectigali, *l. vt in conductionib. sup. pro soc.* Cic. in Anton. de prouincia consulari, & in Epist. ad Q. fratrem. Hor. 1. Epist. vide scripta ad *l. 15.*

Et omnes, qui quid a fisco) vide scrip. ad *tit. C. de vectig. & commiss.* dicuntur etiam τελῶναι.

L. 2. Nec liceat) Hæc l. docet leg. *idemque, sup. de contrah. empt.* pertinere ad edictum de publicanis, sunt namque ex eodem libro.

L. 5. Sed tamen absoluendus) Obstat *l. 84. ff. de verb. obl.* sed hic id fit ex huius edicti sententia, quæ pœnam infligit sub conditione, ni restitutum sit. vide scripta ad *d. l. 84.*

L. 7. Eoque exemplo actionem) Legend. *ex empto actionem.* vide notata & scripta *ad tit. Cod. de action. empti. l. 9.*

Habituros) vide scripta ad tit. *C. sine censu vel reliquis.*

§. *vlt. Intra diem 30.*) vide cap. 10. de præscript. & scrip. ad tit. *C. de vectigal.*

L. 8. §. 1. Rem communem) Recte Flor. *rem munem*, id est, fisco commissam, vectigali obnoxiam. Festus: *munem significare certum & officiosum.* vide scripta ad *tit. C.* noua vectigalia institui non posse.

Caussa vectigalis) Male quærit Accursius, quid sit caussa vectigalis surripere, cum ea verba caussa vectigalis sint aptanda præcedenti verbo: & delenda est integra eius glossa in *caussa vectigalis.*

Surripuit) Male Græci vertunt τὸ κοινὸν κλεπτοτελωνῆσαι πρᾶγμα. Nam non res dicitur subripi, dum fraudatur vectigal, sed ipsum vectigal.

Portiones cæteris) Sententia est, si vnus rem munem, & iam fisco commissam vectigalis caussa subripuit, solus tenetur.

L. 9. §. 1. Ad conduc. vectigal. inuitus) Excipe casum §. *vlt. l. 1. eod.* vide scripta ad *l. 11. C. de loc.*

L. 10. §. 1. non solutis) vide scripta & not. fuse ad *l. 3. C. de loc.*

L. 11. vt ferrum) vide scripta ad *l. 1. sup. de his quibus vt indig.*

Et Salem) Salis commercio omnibus est interdictum sine persona mancipum, id est, publicanorum, qui sales conduxerunt, *l. si quis, C. de vectigal. & commiss.*

Non sine per capitis) Hanc cap. pœnam *Nou. 63.* mutauit in mitiorem. vide scripta ad tit. *C. quæ res expor. non deb.*

§. 1. *Agri publici*) vide scripta ad *princ. tit. C. de iure emphyt.*

§. *Dominus. vel conductore*) Flor. *aut proreta.* vide scripta ad *l. 1. ff. de his quæ vt indig.* & ad *tit. C. de naut. fœn.* Huic §. derogatur Nouella Leonis 63.

§. *Illicitarum mercium*) Sic & crimen repetundarum ratione pecuniæ ablatæ in heredem transit. sic crimen de residuis, peculatus, suppositi partus.

§. *vlt. In summa Bartoli, emere*) Locare.

Emerat) Redemerat.

Emptor) Redemptor.

Qui maximos fructus) vide scripta ad *tit. de fruct. & lit. exp. C.*

L. 11. in fin. Qui publica vectigalia) vide scripta ad *tit. C. de public.*

L. 15. Cæsar) Scripserat, *Iulius Censor.* Is enim locabat vectigalia. inde l. Censoria, *l. in lege, ff. de verb. sig.* vide not. & scripta ad tit. *C. de vectigal.*

L. 16. Qui actum domini) Id est, Domini actor fuisse. Soli autem serui actum gerunt.

§. *Quoties. siue venalia*) Opponitur *l. 5. C. de vectigal.* Dicendum, pro veteranis vectigal non præstari, nec pro ceteris rebus vsurariis, sed pro nouitiis tantum. vide scripta ad eam *l. 5.*

§. *Species*) Notandum, quod Iurisc. separat nema sericum & filum a metaxa. Nam metaxa significat fila serica cruda, necdum intexta, vt conficiuntur a vermiculis, Hesychius, & vide *l. vlt. C. de pig.*

Si propter necessitatem) vide scripta ad *tit. C. de vectigal.*

§. *Sed Marcus furtum*) Legend. vt Flor. *ferrum*, id est, ferrariam habuerit, vide scripta ad *tit. quæ res expor. non debent.*

§ *Si quis professus*) vide scripta ad tit. *C. de vectigal. & commiss.*

De donationibus. Tit. V.

Donatio non est contractus nominatus. vide scripta ad *l. 2. C. de condict. indeb.*

L. 2. §. aliud iuris) Hunc §. intelligit Vlp. dum citat Iulianum in *l. Iulianus, ff. de doli except.*

L. 6.

L. 6. Qui saxum) Vide scripta ad *l. permisisti, sup.* A *de praescript. verb.* Cum hac l. coniungenda est *l. si cum mihi, sup. de dolo,* vt monent inscriptiones. In qua traditur, si sumptum fecero vt pararem ad eximendam cretam, teneri te mihi de dolo.

Saxum) Saxum est cretae species. Plin. *lib. trigesimo quinto, cap. 17.*

L. 9. §. pen. Donari) Sensus est: inutilis est donatio cum is, donatur est incapax. Vtuntur Graeci hoc exemplo: si quis cui donauerit Iudaeo Christianum mancipium *l. 1. C. ne Iudaeus Christ. manc.* Cuius constitutionis rationem exposuit Sozomen. lib. 3. Eccles. hist. cap. 17. & Gregor. lib. 3. epist. cap. 21. vide scripta ad *l. sed si res, sup. de legat* 1.

L. 13. In fine, nihil agit in sua persona) vide scripta ad *l. 1. C. per quas person.*

L. 15. Nisi condem. secuta sit) Aut accusatio coepta.

L. 24. Supra legis modum) vide Florentin. Pandectas hic.

L. 28. Hereditatem) Similis fere est species legis 2. *C de condict. ob causs. dat.* vide scripta ad eam, & ad prin. tituli *C. de hered. vel act. vend.*

L. 30. Flor. 29. §. 1. in fin. Infirmare non posse) vide scripta ad *l. 9. C. de oblig. & act.*

§. vlt. In totum denegandus) Nam inhonesta illa, & praematura donatio ita mulctatur, vt ei hereditas si obuenerit, auferatur & fisco tribuatur, *l. 2. in fin. sup. de his, quibus vt indig.* vide scripta ad eam *l. 2.*

L. 32. Flor. 31. Maritalis honor & affectio.) Hoc honore vxor differt a concubina, *l. 16. §. 1. sup. de his quibus vt indig. l. item legatum, sup. de leg. 3.* vide scripta ad dictam *l. 16.*

§. 1. Peculium a dote puella disting.) Haec sunt, quae dicuntur paripherna. sic & in *l. 10. sup. de iur. dot. Vlp. in Frag. tit. 6.*

L. Qui id quod. sed & condemnatus) vide scripta ad *l. 9. C. de probat.*

De mortis caussa donationibus & capionibus. Tit. VI.

L. 10. Ei cui) Sic legatario in quemlibet casum substitui potest directo, heredi nonnisi in primum casum, si scilicet heres non erit, nisi per fideicommissum, aut nisi substituatur pupillo aut furioso, vide not. ad *l. vt heredib. sup. de leg. 2.* & scripta ad *l. si fundum sub conditione §. his verbis, sup. de leg. 1.*

Sub alia conditione) Qualibet in quemlibet casum.

L. 13. §. 1. Vt omnimodo ex ea) Hoc in legatis fieri nequit, eoque distant a donationibus caussa mortis.

L. 15. §. vlt. Et hoc constitutum est) Haec verba Trib. adiecit ex *l. vlt. C. eod.* Constitutum est a Iustiniano scil. Hoc ita procedit, si is, qui donauit mortis caussa, testatus decesserit. Nam ab intestato mortis caussa donationes non sunt instar legatorum, *l. filius, sup. de leg. praest.* Vide not. ad *l. tam is, inf. eodem,* & scripta ad Rubr. de leg. 1.

L. 19. Nam donator huic) Graeci lib. 47. βασιλ. notant hunc locum exponendum esse ex *l. illud in fin. ʒ. eod.* quae huic est coniungenda vt agat ad pretium, si hoc elegerit, alioquin recte petit rem.

L. 22. In mortis caussa donationibus) Id merito dicit in donationibus caussa mortis tantum, non etiam in legatis: Nam donationes caussa mortis nominatim conferuntur in tempus mortis. In tempus & conditionem incapaci donatur & legatur recte, *l. in tempus, sup. de hered. instit.* vide scripta ad *l. si cognat. sup. de reb. dub.*

L. 25. Tam is qui) Recte Graeci ad hanc l. notant lib. 47. βασιλ. tit. 3. At differentiam esse inter donationes caussa mortis & lega: nam si testamentum fecit qui donauit, comparantur donationes caussa mortis legatis. si non fecit, non comparatur legatis. vide not. ad *l. Marcellus §. 1. sup. eod.* & scripta ad *Rub. de legatis 1.* Id vero notant ex *l. si filius, sup. de legat. praestand.* vide notata ad eam.

L. 3. Sed & dos. dotes receptitiae) vide Vlp. in *Frag. tit. 6.*

L. 35. Senatus censuit] Multa ac paria SC. facta sunt circa l. Papiam. ex illis hoc vnum fuit. vide not. ad *l. idque, sup. de hered. instit.* & scripta ad *l. si fundum sub conditione, sup. de leg. 1.*

§. 1. Quasi doni datio) Nam donatio sine traditione non perficitur vel mancipatione. Vnde dicitur quasi doni datio, & apud Graecos δῶρον. Varro lib. 4. Plin. lib. 31. cap. 4. Excipiuntur coniunctae personae, inter quas donatio perficitur nudo consensu, *l. 4. C. Theod. de donat. Paul. lib. 4. Sent. tit. de fideicom.*

Quin condict. repeti) vide scripta ad *l. 16. §. 1. inf. de verbor. oblig.*

L. 37. in fin. Alioquin & ipsum seruum) Con. *l. 19. ʒ. eod.* & eam hinc explica.

L. 39. Si is cui) Opponitur huic legi *l. in summam §.* B *pen. sup. de condict. indeb. §. si res legata, Instit. de leg.* Vbi dicitur, ignorantiam non excusare. Idem in *l. 91. ʒ. de verb. obligat.* dicitur non excusare, quae est ex eodem libro, quo illae leges. Sed differentia est inter petitionem & repetitionem. Ignorans excusatur a repetitione, a petitione non excusatur: Nam repetitiones sunt iurisgent. dantur enim ex bono & aequo, & ideo nescientes excusantur. actione ex stipulatu strictius agitur, & ideo sciens & ignorans tenetur, vide scripta ad *d. l. 91.*

L. 42. Igitur si res singulas) Ex hoc loco Dorotheus, lib. 43. βασιλ. tit. 3. recte docet, strictas aut arbitrarias actiones per exceptionem doli fieri bonae fidei. vide not. ad *l. 3. de except. seu praescript.*

§. vlt. Sine vlla conditione reddendi) Flor. *redhibendi.*

C *L. vlt. ante apertas tab. testib.* Vestigium est iuris antiqui ex l. Papia, de quo vide scripta ad fin. tit. *Frag. Vlp.*

AD LIBRVM XL.

De manumissionibus. Tit. I.

L*Ex 1. Post 6. noctis)* vide scripta ad *l. 66. inf. de verb. oblig.*

Annum vicesi.) vide cap. 28. de praescript.

Qui diem supremum agit) Haec enim momenti ciuilis computatio fit a die in diem. vide cap. 1. de praescriptionibus.

L. 3. Seruus) Obstat *l. generaliter §. si quis seruo, ʒ. de fideicommiss. libert.* Dicendum, seruus pigneratus directo quidem liber non fit, sed si directo ~~fit testamento~~ manumissus, ea libertas pro fideicommissaria habebitur, & debebitur seruo, soluto pignore. Sic explicant D Graeci lib. 48. βασιλ tit. 4. Durante vero pignore, ea manumissio defendi non potest. vide scripta ad *l. seruum filij §. si idem seruus, ʒ. de leg.* 1.

Manum. non potest) Nisi consentiente creditore.

L. 4. Conniuentibus oculis) Id est nobis dissimulantibus veritatem. Graeci vertunt παρασιωπωμένων ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν, *l. 5. inf.* vide scripta ad *l. 104. inf. de verb. oblig.*

L. 9. Vel id praefecto) Vrbi.

L. 11. Seruum) vide scripta ad §. 1. *l. si post mortem, sup. de leg.* 1.

De manumissis vindicta. Tit. II.

L. 2. Annis 20. fructuarius) Vestigium est iuris antiqui, cuius meminit *Vlp. in Frag. tit. 1.* Simile est in *l. 9. ʒ. de hered. instit. & l. si fructuarium, de manumiss. testam.* E

L. 13. Vt intra sex menses) Vide cap. 18. de praescriptionibus.

De manumissis testamento. Tit. IV.

L. Cum saepius) In fideicommissariis libertatibus spectamus nouissimam scripturam. Plus fauetur directis libertatibus, quam fideicommissariis, quia directae libert. habent laxiorem voluntatem defuncti, vide scripta ad *§. vlt. l. 12. sup. de leg. 1.*

L. 5. In libertatibus) Directis. vide notata ad *l. 1. sup. eodem.*

L. 6. Si fructuarium) Vestigium est iuris antiqui, cuius meminit *Vlp. in Fragm. tit. pen.* Similia sunt in *l. 9. de hered. instit. & l. 2. sup. de man. vind.*

L. 30. Stichum) Coniungenda cum *l. si fundum* 81. § *Stichum*, ǰ. *de leg.* 1. vide scripta ad eum locum. A

L. 17. § 1. Hæc autem scriptura) Hinc explica *l. 22. sup. de condit. & demonstrat.*

L. 22. Parem et rationem adscripsit) Græci in lib. [illegible] sic hunc locum vertunt, [illegible] fecit, id est, [illegible], vt sæpe in Nou. vide scripta in *l. vlt. § vlt. ǰ. de leg.* 1.

L. Cum ex pluribus) vide not. ad *l. 8. §. si quis duobus, sup. de adimen. legat.* & *l. 37. supra de leg.* 1. & scripta ad *l.* 18. *eod.*

L. 35. Qui vtroque tempore) At in *l. verum ǰ. eod.* dicitur debere esse testatoris, testamenti & aditionis tempore, quod non videtur congruere. dicendum: Libertates alias cedere a morte, vt si idem liber & heres scribatur, *l. prælegimus, sup. de hered. instit.* vel si scribatur suus & necessarius, *l. quæsitum § necessario, sup. de leg.* 1. Alias ab aditione. sic fit, vt directo manumissos testamento alias oporteret testamenti & mortis, alias testamenti aditionis tempore fuisse in bonis. Cur autem vtrumque tempus spectamus, an ob regulam Catonianam? sic dici potest in libertate, quæ cedit a morte, in alia non. Sed hoc ideo fit, quia libertas relinquitur per vindicationem, quo modo ea tantum legantur, quæ vtroque tempore testatoris fuerint. Vlp. in *Frag. tit. de legatis.* Vt res aliena legari nequit, sic nec seruo alieno directa libertas dari potest. libertas comparatur legato, *l. Stichus seruus, inf. eod.* vide notata ad *l. quoties dubia, inf. de reg. iur.* & scripta ad *l. si cognatis, sup. de reb. dub.*

L. 38. Quia nisi post man.) Vide scripta ad *Rub. infra de verb. oblig.* C

L. 39. Stichus) Hæc l. intelligenda de legato vindicationis, vt Græci docent lib. 48. Nam res alienari ante Iustin. non poterat per vindicationem, per damnationem poterat.

L. 41. §. vlt. Stichus intra annum) Nam intra, significat etiam citra. vide scripta ad *l. 16. §. 1. ǰ. de verb. oblig.*

L. 44. Hirena sub condic.) Id est, modo, vt & in *l. libertus §. Lucius, de annuis legat* cap. 4. de condit. apposit. *lib. 4. decret.* vide scripta ad *l. 5. C. de condict. ob caussam dat.*

L. 46. Cum annorum 30.) Hoc ideo vt ciuis Romanus fiat, Vlp. *in Frag. tit. 1.* & 3. vide not. ad *l. ex parte, §. seruo, sup. fam. ercisc.* D

L. 54. Qui habebat) vide not. ad *l. quoties dubia, inf. de reg. iur.*

L. 56. Si quis seruo) vide scripta ad §. *vlt. l. 12. ǰ. de leg.* 1.

L. 58. Verum est) Vide notata ad *l. Seruius, sup. eod.*

L. 59. §. 1. Per fraudem amouisse) Hinc Græci lib. 48. βασιλ. huc faciunt actionem rerum amotarum, quia hoc non est proprie furari, cum nullus sit possessor, vide scripta ad tit. *C. an seruus, ex suo fac.*

De fideicommissariis libertatibus. Tit. V.

L. 4. §. eadem. & si caducis legionis) Legendum, *caducis legibus*, vide scripta ad titulum decimum octauum, *Frag. Vlpiani*, licet Græci hoc male secuti sint, & hunc §. explicent ex *l. sexta §. quam destinat. sup. de ini. rup. irr. testam.* E

§. *plane. Præfecti ærarij*) Eius erat bona fisco delata, vel agnoscere, vel repudiare, Vlpian. in *Fragm. tit. 1. l. edict. ǰ. de iure fisci.*

L. 5. Nullo modo deteriorem) At dominus potest, vide not. ad *l. fideicommisso 2. ǰ. eod.*

L. 24. §. Si homini. Si modo mortis tempore vel cond) vide not. ad *l. Ser. de man. testam.* & ad *l. quoties dubia, inf. de reg. iur.*

§. *Si petitum. quia consilium dabat heredi*) Legend. vt Flor. *quia consilium dabat heredi, retinere talem seruum*: quem sc. volebat alienari.

Sed cum ex præsumptione) Generaliter onus probandi transfertur in eum, contra quem præsumptio incumbit: *l. vlt. in prin. sup. quod metus cau.* Vide scripta ad *Rub. sup. de probat.*

§. *Si quis seruo*) Obstat *l. 8. sup. de manumiss.* vide solut. ad eam, & scripta ad *l. seruum filij §. si idem seruus, sup. de leg.* 1.

§. *Si quis alienum*) vide scripta ad *l. plane si filium* § *si cui Stichus, ff. de leg.* 1.

L. 28. §. 1. In re moram esse circa) Et ideo eis vsuræ legatorum aut fideicommissorum debentur, quandiu minores 25. annis sunt. Et post impletum annum 25. desinunt deberi, nec rursus incipiunt, nisi mora fiat in personam, id est, per interpellationem. verum non est proprie mora. nam si mora esset, non desinerent deberi vsuræ aut facile recurrerent illæ. ergo mora fit iure singulari, vide scripta ad *l. 39 §. fructus, sup. de leg.* 1.

§. *Si pro non scripto*) Ergo hoc casu legatum, quod ideo deficit, quia fit pro non scripto, accrescit cum onere. Sed hoc fit libertatis fauore. Alter casus est in *l. vlt. supra de his, quæ pro non scriptis.* Hoc intelligit Iustinianus in §. *in primo C. de caduc. tollend.* vide scripta ad *l. 16. sup. de leg.* 1.

L. 36. §. 1. Ex caussa abesse dicitur) Addunt Græci lib. 48. βασιλ. Id fieri κατὰ προβολήν. Sic in *l. si fuerit* 10. *in fi. sup. de reb. dub. & in No. 22. & No. 39.* & in *l. vlt. C. in quib. caussis pignus.* Item Harmenop. *lib. 3. tit. 5. §. 64. & l. pen. C. de fideiuss. & l. 8. C. de donat. Itemque in l. defensionis, C. de iure fisc.* Sic in Nou. Leonis de testib. In his omnib. locis varia indicia fieri proponuntur κατὰ προβολήν. vide scripta ad *l. si fuerit, sup. de reb. dub.*

L. Thais §. Lucius: medicos tibi commendo) vide not. ad *l. ex verbo, C. eod.* & scripta ad *l. 115. sup. de legat.* 1.

§. *Libertatem*) vide scripta Obs. 2. cap. 1. & scripta ad *l. cui legetur, sup. de leg.* 1.

Sexdecim annos) Legend. 14.

L. 50. In gloss. Adimi scilicet posse) Adde hodie, olim non potuit, *l. si pecul. §. 1. sup. de manumiss. testam.*

L. 53. In gloss. quatenus, id est, quia) Adde hic *l. 6. si certum pet. l. Anteus* 14. *de aqua & aqua plu. arc. l. 49. inf. de verb. oblig.* vide notata & scripta ad d. l. 49. Plin. 3. epist.

L. 55. Petitur fideicommiss. liber.) Ad hunc locum Græci notant fideicommissariam libert. esse ἐν ἀπαιτήσει, directam autem competere δυνάμεως. Paulus *lib. 4. Sent. tit. 1. in fi. d. l. mulier §. non est, sup. ad Senatusconsf. Trebell.* vide notata ad *d. l. mulier*, & scripta ad *l. 26. §. 1. sup. de leg.* 1.

De statuliberis. Tit. VII.

L. 2. §. 1. vers. plus scripsit) Hunc §. explica ex §. *vlt. l. si fundum sub conditione, sup. de leg.* 1. vide scripta ad eum §.

L. 4. §. 1. Aut si tam difficilem) Differentiam inter difficile, & impossibile, vide in scriptis ad §. *illud l. continuus, ǰ. de verb. oblig.*

Heredi mille dedisset) Flor. *miles*. Legend. *millies*. Græci vertunt ἑκατὸν μυριάδας. Hæc autem conditio esse videtur pene impossibilis, & tamen vitiat libertatem, quod est contra *l. 12. §. 1. sup. de leg.* 1. Dicendum hanc conditionem proprie non esse impossibilem: nam ei rerum natura non obstat, sed tantum difficultas habendi, ideoque ea suspendit libertatem. Est enim difficilis nec impossibilis. vide scripta ad *l.* 12.

§. *Stichus. ex cont. dieb.* 365.) Sic in *l. si ita vulneratus §. æstimatio, sup. ad l. Aquil. & l. auunculus, de verb. sig. Cic. de nat. deorum*, vide cap. 20. de præscript.

L. 6. §. 1. Statuliber parendo cond.) Id fit ex l. 12. tabul. *l. statulibero §. 5. ǰ. eod.* Vlp. in *Fragm. tit. 2.*

§. *vlt. Rationum autem*) Ergo stipulatio hæc rationes reddere spondes?

L. 9. §. Illud. nec reparari) Id est, *Emi*, Græci lib. 48. βασιλ: hanc l. vertunt ἀγοράζεσθαι, id est, *Emi*. sic & reparare merces, id est, *Emere in l. Roma §. Callimachus, ǰ. de verbor. oblig.* vide scripta ibid.

L. 13. §. vlt. cum erit annorum 30.) Hoc ideo additur vt fiat ciuis Romanus. Vlpian. in *Frag. titulo* 1. & 3.

L. 25. statulib. venundari) Hæc fuit sententia legis 12. tab. Sic Vlp. *tit. 1. Frag.* L. Ælia sine consilio manumissum seruum manere putat. Sic Cic. 4. de Repub. *iurgare lex putat vicinos, non litigare.*

L. 29. Et ideo in publicis) Legend. *sed non in publicis quoque iudiciis.* vide scripta Obser. 1. cap. 37. & hic explicat, quod initio dixerat, *pene.*

§. *1. Quint. Mutius)* vide scripta Obser. lib. 2. cap. 7. & scripta ad *l. si seruus plurium* §. *1. de leg. 1.*

Qui testamento aiebat se heredem) Qui lege aiebat.

Poss. dari pec. heredi) Ergo victoria heredis legitimi non nocet statutæ libertati, quod est contra *l. 3. sup. de pig.* & alias similes. Dicendum, hic id fieri ex l. 12. tab. quibus cautum est, conditionem illam statulibertatis in emptoris personam impleri posse, nec non & in personam victoris. Cum & generaliter proditum sit, eam conditionem posse impleri in cuiuscumque personam, qui quoquomodo in eo dominium nactus sit, *l. statuliberis* § *statuliber, &* §. *seq. sup. eod. tit.*

L. 31. Contubernalis eius libera) vide scripta ad *l. 16. supra, de leg. 1.*

In gloss. Cum contubernali) Dele totam.

L. 40. §. Seruus. dari volo 20.) Id est, vt Græci vertunt hoc loco εἴκοσι χιλιάδας, id est, viginti millia, sic in *l. lecta, sup. de reb. cred.*

Quindecim) Scilicet millia. vide scripta ad *l. 135. ff. de verb. oblig.*

Etiam mutuum eis dederit) Legend. vt Flor. *promutuum.* Et Græci vertunt προχρείας. vide not. ad *l. num.* §. *vlt. supra de leg. 1.* & scripta ad *l. si post mortem* §. *si testator, sup. de legat. 1.* & vide scripta Obser. 3. cap. 1.

L. vlt. Et ea lege nupserit) Hunc locum Græci recte interpretantur de l. Iulia Miscella.

Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. Tit. VIII.

L. 1. Sed etsi mutauerit vend. volunt) Opponitur *l. vlt. C si mancip. ita, & l. 3. C. de seruis export.* Dicendum, hanc legis partem esse intelligendam iuxta legis principium, post pœnitentiam competere libertatem, si emptor & venditor decesserint sine herede, quia nihil cuiusque interest. vide scripta ad *d. l. vlt.*

L. 5. Qui ob necem) vide not. ad *l. si necem, sup. de bon. lib.*

L. 7. Imp. noster) vide scripta ad *tit. C si man. ita ven. ne prost.*

Manus iniectionem] Sic ex hac quoque caussa pater amittit patriam potestatem, dominus dominium, creditor ius pignoris.

L. 8. Ex sententia constitut. diui Marci) Ad Aufidium.

L. vlt. Latinus Largus) Ex eodem lib. Pauli sumpta est *l. 5. ff. de præscrip. verb.*

Vt intra duos menses) Sic & in *l. vlt. C. de fideicom. lib.* cap. 13. de præscript.

Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Æliam sentiam. Tit. IX.

L. 3. Si optio) Legatum generaliter relictum hic, vt & alibi sæpe, comparatur legato optionis, tamen in multis differunt. vide scripta ad *l. 5. sup. de leg. 1.*

L. 12. §. vlt. intra 60. diem) vide cap. 13. de præscript.

L. 14. Sed si maritus) vide scripta ad *l. 3. C. ad l. Iuliam de adult.*

Suprascriptas personas) Legend. *suprascriptæ personæ,* id est, mulier, mater.

L. 16. Aristo, id est non minus decennio) vide cap. 26. de præscript. Paulum *lib. 5. Sent. tit. de vsucap.* & titulo *de eff. sent.*

L 17. Ne a magistratibus) Id est, duumuiris. Græci vertunt στρατηγῶν. vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisdict.*

L. 18. Nihil agit.) Id est, liber non fit, vt docet titulus. Obstat *l. si quis inquilinos 112. §. 1. sup. de leg. 1.* vbi dicitur, teneri in æstimationem serui manumissi. Dicendum legatarii electionem esse, vt vel agat ad æstimationem, vel ad rem. Idque sumpto argumento ex *l. illud* §. *vlt. sup. de mortis caussa donat.* iuncta *l. si filiofamil. res mortis caussa,* illo titulo. Sic notant Græci ad eam l. lib. 47. βασιλ.

L. 29. Sine dubio pleno iure) Sic etiam loquuntur Impp. in *l. 11. C. de act. empt.* vide scripta ad eam.

L. 7. §. Si duo simul) Hic §. obstat *l. 5. de iuris & facti ignor.* Nam ex eo colligunt, ignorantiam vnius alteri scienti prodesse. Sed in eadem specie obstat huic §. *l. vlt. ff. quib. ad libert. proclam.* Sed distinguendum: aut emerunt in solidum singuli, aut pro partibus. Si in solidum, ignorantia vnius alteri non prodest. Ideoque tunc ille fiet in solidum seruus ignorantis. Sic accipienda est *d. l. vlt.* vt docet *l. non solum* §. *1. ff. hoc tit.* si emerunt pro partibus & vnus scit, alter ignorat, tunc sciens ignoranti non nocet, quo minus ignorans partem dominij obtineat, imo vero illius ignorantia scienti χρήει, id est, facit vt sciens pro sua parte dominium obtineat. Hoc necessario fit, vt consistat tota emptio. Nam non potest hominis emptio pro parte consistere. Si vis punire scientem, punis & ignorantem. quod sciens per se non habet, habebit per coniunctam personam, *l. cum hereditate, sup. de acquir. hered.*

§. *vlt. Si quis ex seruit.)* Vide scripta ad *l. 8. sup. de prob. bat.*

Quo lis præparabatur) In glos. *l. 20. de probat. ordinaretur.* vide notat. ibid.

L. 16. Decipiendi emptoris caussa) vide scripta ad *l. 5. ff. de iuris & fac. ign.* & notata ad *l. 2. ff. de litigiosis.*

§. *1. Si quidem ipse sciuit)* Distinctionib. in hac *l. & l. seq.* positis valde obstat *l. cum mancip. sup. de ædil. edic.* vide solut. in notatis ad *d. l. cum mancip.* & scriptis ad *l. 5. ff. de iur. & fact. ignor.* Hæc distinctio etiam obseruatur in vsucapione, *l. 2. §. seruus, ff. pro emptore.*

L. 22. Non solus) vide scripta ad *l. 5. sup. de iur. & fact. ignor.*

L. 27. §. 1. Seruum illius non videri) Verbo videri veteres vtebantur in ferendis sent. vt Budæus annotauit. Sic arbitrari in testimoniis dicendis. Cic. 4. Acad. & pro M. Fonteio. vide scripta Obser. 3. cap. 26.

Captionem vllam habet) Sic in *l. 14. ff. de probat.*

§. *vlt. in fin. secundum libertatem ferri)* Sic in *d. l. 14.* sententiam secundum se dandam. Suetonius in Claudio, *absentibus secundum præsentes dedit.* Plin. lib. 7. Epist. Seneca lib. 1. declamat. ipsos secundum aduersarios dare, Cic. pro Comœdo: secundum illam litem dare. Valerius lib. 2. *secundum te litem do.* vide scripta ad *l. 8. sup. de probat.*

Quibus ad libertatem proclamare non licet. Tit. XIII.

L. 1. maiores 20. an. Vide cap. 28. tract. de præscript.

L. 4. in fi. Prætoris fideicommissarij) De hoc prætore fideicommissario varios locos scripsi ad *tit. 25. Frag. Vlp.*

L. vlt. Si duo) Hæc l. obstat *l. liberos* §. *si duo. sup. de liberali caussa.* vide solut. ibi, & in scriptis ad *l. 5. sup. de iur. & fact. ign.*

Si ingenuus esse dicetur. Tit. XIV.

L. 2. §. 1. Non vltra quinquennium) vide cap. 24. de præscript.

L. vlt. Quoties) Con. *l. generaliter ff. de except. rei iudic.* & ex hac illa est explicanda. vide not. & scripta ad *l. 8. ff. de probat. & l. 10. C. eod.*

Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. Tit. XV.

Fuit hac de re vetus Senatusconsultum. Suetonius scribit Vespasianum vetuisse *de cuiusque defunctorum statu quæri intra certos annos*

Hoc iudicium non est populare. Vide cap. 20. de præscript. & l. 2. huius tituli.

AD LIBRVM XLI.

De acquirendo rerum dominio. Tit. I.

L*Ex 23. § vlt. in solidum acquirat*) Legendum *partem acquirat*. vide scripta lib. Obser. 4. cap. 1. & scripta ad *l. 19. sup. de leg. 1.* Sic contrario errore *l. plane vbi §. sed si in pupill. sup. de leg.* legendum *pro parte totum.*

L. 53. Etiam inuitis) vide scripta ad *l. 62. ff. de verbor. oblig.*

L. 57. § 1. Manebit eius item domini prop.) vide scripta ad *tit. C. per quas personas.*

L. 53. Quod naturaliter) vide scripta ad d. l. 62. & not. ad *l. 1. C. de acq. possess.* & scripta ad *l. 1. C. per quas personas.*

L. 54. Vt tamen culpam) vide scripta ad *tit. C. de commod.*

L. 59. Res ex mandatu) v. scrip. ad tit. *C. per quas person.*

L. 61. Pro domino habetur) vide num legendum sit *domina*, vt in aliis locis, de quibus vide notat. & script. ad *l. 9. C. depos.* vbi hæc lex explicatur.

L. 63. §. vlt. & cum ex principis auctoritate) Vide scrip. & not. ad *l. debitor 59. sup. ad Senatusconf. Trebell.* & scripta ad *l. vlt. C. si in caussa iudic. pign. cap. sit.*

L. vlt. aut vsucapta) Legendum *vendita*. Fieri enim non potest, vt quæ apud Titium concepit, pariat apud eum qui vsucepit, cum vsucapio ancillæ saltem vnius anni sit, pariendi vero tempus ad summum sit 11. mensium, vt constat ex Nou. 36.

De acquirenda vel amittenda possessione. Tit. II.

L. 1. a pedibus) Legendum *a sedib.* vt Flor. & Haloander.

§. *Si vir vxori vbi noluit*) Græci legunt, *vbi voluit* lib. 20. βασιλ. vide scripta ad *l. 11. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. *Si iussero in venditorem*) Et hoc plus habet venditio in rem præsentem facta. vide scripta ad *tit. C. de contrab. empt. in pr.*

L. 3. in fi. Si id longo tempore fiat) Sic in edicto, *cum iusta caussa esse videbitur, l. prætor ait §. 1. l. si finita §. non autem, sup. de dam. infect.*

L. 13. Pomponius refert.) Con. *l. 65. ff. de verbor. sig.*

L. 30. §. 1. Etsi contemnamus religionem & pro priuato eum teneamus) Hæc verba non sunt addita in lib. βασιλ. Quærit Theod. Balsamon in lib. νομοκαν. cur ea verba omissa sint, & hanc rationem reddit, quia cum bonæ fidei possessio non interrumpatur, quod possessor post agnoscat esse rem alienam, *l. bona fidei, sup. tit. prox.* visum sit iniquum interrumpi, quod res possessa post facta sit sacra. Male: nam argumentatur ab opinione ad ius & qualitatem rei possessæ, quæ argumentatio mala est. Scientia possessionem non interrumpit. At superueniens religio interrumpit: quia res mutatur, fitque ex profana sacra. vide scripta ad *l. multum interest 34 ff. de verb. oblig.*

L. 44. §. 1. Quæsitum) Vide scripta ad *l. 9. C. depos.*

Scientiam quidem domini esse necessariam) Obstat *l. 1. de acq. possess. C.* vide solut. in notatis ad *d. l. 1.*

Sed corpore serui) vide scripta ad *l. 67. ff. de verb. oblig.*

L. 49. §. 1. Habere possidere non possunt.) Habere est verbum iuris, hinc in legatis vindicationis est, HABETO. vide scripta ad *l. 38. §. Hi qui sunt ff. de verbor. oblig.*

De vsurpationibus & vsucapionibus. Tit. III.

L. 3. Adiectio dominij) Malim adeptio, vt definit *Vlp. tit. 19. Frag.* vide scripta ibid.

Tempore legis definiti) Vlp. in Frag. rerum mobilium anni, immobilium biennii ex iure antiquo, quod ex Iustiniano Tribonianus mutauit.

L. 5. Non aduersus eum tantum) Id est, non ei tantũ vtilis est vsurpatio qui eripit, sed etiam omnibus, vt constat ex titulo, *quemad. seruit. amitt.* Aduersus hic est pro secundum, vt & in *l. 1. ff. de iure fisc.* & apud Vlp. *tit. 20. & 28.* vide scripta ad *d. tit. 20.*

L. 6. A momento ad momentum) Vide cap. 1. inf. de præscri pt.

L. *9. Et ciuitatum*) vide notata ad §. *si de vectigalibus egis 15. sup de dam. infect.*

A *L. 10. in fine. nec enim esse partum*) Con. *l. partum, inf. de verb. sig.* vide scripta hic, & ad *d. l. partum.*

L. 12. Si ab eo.) Con. *l. 28. de verb. sig.* vide scripta ad eam.

L. 30. § 1. Labeo lib. Epist.) Legend. *Iauolenus.* Labeo enim nullos Epistolarum libros edidit, vt Iauolenus.

L. 31. §. 1. Continuum tempus) Scripserat Paulus continuos annos, quia tamen annus in triennium mutatus est, Tribonianus scripsit *continuum tempus*, sed debuit præcedere mobilium, cum idem omnino sit in vsucapionibus immobilium, vide scripta ad *titul. decimum nonum Frag. Vlp.*

L. 32. § 1. Si quis) vide not. ad *l. is qui putabat, sup.*
B *de acquir hered. & l. regula, sup. de iuris & facti ignor.*

L. 33. Flor. 32. §. 1.) vide scripta ad *l. 23. C. loc.*

L. 48. Nisi emptio præcedat) Flor. *actio*, id est, auctio. Sic *Vlp. tit. 22. Fragm.*

Pro Emptore. Tit. IV.

L. 2. §. Sabinus: vt, nisi pecunia) Contra puram esse venditionem dicitur in *l. 4. sup. de lege commiss.*

Magis resoluetur) vide scripta ad tit. *C. de pact. inter empt. & vend. compos.*

§. *Tutor. Ex pupilli auctione*) Vlp. in Frag. *tit. 22. actione.* vide scripta ad *l. 5. C. de contrah. empt.*

§. *Si seruus bona fide. Processuram vsucapionem*) Nam hic serui persona vt principalis spectatur, vide scripta ad *l. 5. sup. de iur. & fact. ignor.*

C §. *Si a pupillo dicimus vsucapionem seq.*) Nam in facto errat. vide scripta ad *l. 4. sup. de iur. & fac. ignor.*

In re quam in existimatione) Plane legendum vt hic, plus sit in existimatione quam in re. vide not in *l. is qui putabat, sup. de acqui. poss.* & scripta ad *l. regul. sup. de iur. & fac. ignor.*

§. *Si a furioso. Nec Publiciana competit*) Constantinus hoc verbum Publiciana non agnoscit, sed pro eo, possessionis accessio legit, nam vertit καὶ προσθήκη τῆς νομῆς αὐτῷ κεχρηται. vide scripta hic.

L. 5. Dubitatum est) Inter Proculianos & Sabinianos.

Pro herede, vel pro possessore. Tit. V.

L. 2. Satisdatum) vide scripta ad *l. 5. §. satis acceptio, ff. de verb. oblig.*

Pro donato. Tit. VI.

D *L. 3. Si vir vxori*) Obiicitur hæc lex *l. 4. de iur. & fac. ignor.* Respon. hic qui accipit, non errat in iure: nam hic qui donat, non fit pauperior. Donatio autem inter virum & vxorem prohibetur, ne se bonis spolient. vide scripta ad *d. l. 4.*

Pro legato. Tit. IX.

L. vlt. Post magnas varietates obtinuit) Sic in l. cum ex vno, infra *de obligat. & act. l. 5. sup. de condition. & demonstration.*

Pro suo Tit. X.

L. vlt. Vsucapio) Hæc l. coniung. est cum *l. 2. sup. de iur. & fac. ignor.* vide scripta ad *l. 5. sup. illo titulo.*

AD LIBRVM XLII.

De re iudicata & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus. Tit. I.

E L*Ex 4. vers. Tutor: videri se liti obtulisse*) Liti se offerre, est sponte vel sine necessitate iudicium subire, *l. 2. sup. de administ. & per tut.*

Indicati actio) Sc. finito officio. at si eo pendente, semper datur actio in bona pupilli. hoc ita, si tutor se liti non obtulit.

L. 5. Ad eos pertinet) Legendum vt Flor. *Pertineret*, vt sit sensus: etiamsi notionis nomen latius pateret quam iurisdictionis, nec opus esset suppletione: Nam notio seu cognitio accipitur & pro cognitione iudicis dati, & pro magistratus iurisdictione. vide scripta ad *l. 1. in fin. de iurisdict.*

§. *vlt. in fine pronunciatum est*) Sub: restituendum. Con. huic *l. lex pronunciatum, 46. inf. de verb. sig.* Vnde constabit

ſtabit hic, pronunciatum non eſſe relictum, vt Accurſ. A putauit male, ſed ſententia iudicis declaratum, eritque ſenſus, fideicommiſſum ſine ſcriptura, id eſt, quod viua voce teſtibus præſentibus ſine ſcriptura relictum eſt, fuerit pronuntiatum reſtituendum, id eſt, declaratum ſententia iudicis. Dele gloſſam.

L. 6. in fi. Iudicati actio perpetua eſt) vide cap. 30. de præſcript.

L. 11. Quanti interfuit mea, Kalendis id fieri) vide ſcripta ad *l. 59. ℑ. de verb. oblig.* & not. ad *l. vlt. ſup. de condict. tritic.*

L. 13. Si quis ab alio) Hic non eſt conreus promittendi, non fideiuſſor, ſed adiectus ſatiſdationis gratia. At cum primo eſt mihi actio certi, cum hoc ſecundo incerti in id quod intereſt. Eadem prorſus eſt ſpecies §. *vlt. l. 112. ℑ. de verb. oblig.* quæ eſt huius l. vide ſcripta ad *l. 97. §. 1. de verb. oblig.* B

L. 15. A Diuo Pio) Magiſtratibus municipalib. capiendi pignoris ius non eſt, argumento *l 4. §. 1. ſup. de dam. infect. & l. nominatori, C. de pig.* vide not. ad eas. Similiter nec iudicibus delegatis competit pignoris capio. Hoc ius competit ſolis magiſtratibus Po. Ro. aut præſidibus, qui eos dederunt: nam ij eorũ ſententiam exſequuntur captis pignoribus. vide ſcripta ad *l. 6. C. de reb. cred.*

Iudicum a ſe datorum) Hic conſtituitur differ: inter iudices & arbitros, vt & in §. 1. *Inſt. de act. & l. 7. inf. ad l. Iul. repetund.* Iudices ſunt in act. ſtrictis, arbitri in bonæ fidei.

Sententiam exſequantur) Vide ſcripta ad *l. 1. ſup. de iuriſd. ſub fin.* C

§. Si pignora. Ea quantitate) Id eſt, ſecundum modum debitæ quantitatis. Sic Iuſtinianus ait, pignus prætorium conſtitui, id eſt, mitti quem in poſſeſſionem pro modo debiti. Cæterum olim creditores mittebantur in poſſeſſionem omnium bonorum, & ea omnia diſtrahebant, vt conſtat ex Orat. Cic. pro Quint. poſtea obtinuit vt tantum fieret pro modo debiti, *l. vlt. § ſed ſi, C. de iis qui ad Eccleſ. confugiunt, & Nou. 53.*

§. Si rerum. omnibus integris) Id eſt, integro iure debitoris, creditoris, & eius qui controuerſiam facit.

Tantum vſucapioni) Flor. legitur, *capioni.* recte, id eſt, pignoris capioni, non vſucapioni. Gellius lib. 7. cap. 10. vide ſcripta ad *l. 3. C. de oblig. & act.* D

In gloſſ. integris) Pro his verbis (quæ ſunt neceſſaria ad vſucapionem) dic quæ ſunt neceſſaria ad pignoris capionem, & dele, *vſucapion.*

§. Sic quoque. Imp. noſter) Antoninus ſc. in *l. 2. C. quando fiſcus vel priuat. debit. ſui exig.* vide ſcripta ad *l. 3. de oblig. & act.*

Confeſſum nomen, & infra, quod confitetur (Sic Flor. Confeſſum nomen, id eſt, quod confitetur, vt ſequitur paulo poſt. Tullius 2. Agrar. *Qui publicus eſſe fateatur:* Id eſt, quem ſit in confeſſo, eſſe publicum. Sæpe in his libris deponentia in patiendi ſignificatione accipiuntur.

Ceterum ſi negetur) Id eſt, ſi de eo fiat controuerſia.

In gloſſ. confitetur) Adde, id eſt, quod eſt in confeſſo.

L. 31. in fin. Si intra duos menſes) Poſt pignoris capionem diſtrahendo pignori conſtituti ſunt duo menſes, qui numerantur poſt tempora iudicati. ſic *l. 1. C. Theod. de diſtr. pig. quæ tribut. cauſſa tenentur.* Sic ex 12. tab. poſt tempus iudicati faciendi, condemnati priuſquam pœnas darent, duos menſes erant in vinculis, Gellius 20. cap. 1.

L. 35. Impp. Antoninus & Verus) Vide ſcripta ad init. *tit. C. de reb. cred. & iureiur.* & not. ad *l. admonendi, ſup. de iureiur.*

L. 36 Si is iurauerit ſibi non liquere) Cauſſa ampliatione differtur. Iudicium quod differtur ampliari debet, quod fit cum iudici nondum liquet. Chariſius Soſipater lib. 2. in verb. *liquet,* & tunc iudices ſolent palam iurato edicere, ſibi non liquere, vt hic, & *l. Pomponius §. vlt. ſup. de recept. qui arbitr. recept.* de hac re Tullius pro Cluentio. Seneca lib. 8. epiſt. Donatus in Eunuch. & Gellius. vide notata ad *l. 4. C. de except. ſeu præſcript.* & ſcripta ad *l. 5. C. de reb. cred.*

L. 40. in fi. In cauſſam iudicati capi.) Alias, non.

L. 41. §. vlt. In ſolidum condemnandus) Idem non datur ceteris qui habent eandem exceptionem. vide ſcripta ad *l. 9. C. de probat.*

L. 42. in fi. Scilicet eodem die) Vide cap. 2. de præſcriptionibus.

L. 49. Niſi in id quod facere poteſt) Vide fuſe ſcripta ad *l. 2. C. quod cum eo.*

L. 53. Contumacia) De eremodiciis hæc l. accipienda eſt.

L. 56. Confeſſi pro iudicatis hab.] Vide ſcripta ad *l. 9. C. de oblig. & act.*

L. 57. A minore 25. annis) Hinc quidam colligunt, minorem 25. ann. poſſe iudicem fieri, dummodo non ſit minor 18. annis; ſed id Conſtantinus negat lib. 1. epitom. tit. 4. de hac quæſt. vide not. ad *l. cum lege, ſup. de recept.* & ſcripta ad *l. 2. ſup. de indic.* vide cap. 28. de præſcriptionibus.

L. 61. Reſpondit non poſſe) Sed poteſt ſuppleri quod ei deeſt, *l. Paulus. inf. eod. tit.* vide cap. 3. tit. de præſcriptionibus.

L. 63. Etiam ſcientibus obeſt) Legendum *etiam ſcientibus non obeſt: quibuſdam vero, etiamſi contra ipſos iudicatum ſit, nihil nocet.* vide not. in *l. 2. C. de except. ſeu præſcriptionibus.*

Nam ſcientibus) Scire in hac l. eſt interuenire, intereſſe, videre & pati. Ideoque modo ait ſcire, modo interuenire, modo pati.

Veluti ſi debitor) Legendum *creditor,* vt Flor.

Creditorem) Lege, *debitorem,* vt Flor.

De confeſſis. Tit. II.

L. 2. Niſi ius ignorauerit) Pro confeſſo habetur etiam qui errat in iure.

L. 6. in fi. Tempora quaſi ex cauſſa iudicati) vide ſcripta ad *l. 9. C. de oblig. & act.*

L. 7. Et cum controuerſia & computatio difficilior) vide *l. ſi quando 109. ſup. de leg. 1.* vide ſcripta & notata ad eum locum.

Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur. Tit. IV.

L. 5. in fi. Videtur impubes contrahere) vide ſcripta ad *tit. 19. Frag. Vlp.*

L. 6. In poſſeſſionem) Obſtat *l. pen. inf. eod.* vide ſolut. ibid.

L. 7. §. 1. Qui fraudationis cauſſa latit.) Sic in *l. eo tempore, ſup. de pecul. & l. 5. ſup de bonis auctoritate iudic. poſſ.* Cic. pro Quintio.

L. 8. Si diu incertum ſit) Creditor mittitur in poſſeſſ. rei ſeruandæ cauſſa, ſi debitori defuncto heres non exſtet, Cic. pro Quint.

L. 13. Si defenſor non exſtat) Vide Cic. pro Quint.

L. 14. Si quis creditorem) Oppo. *l. in poſſeſſ. ſup. eod.* Dicendum quod proponitur in hac *l. pen.* ſumere interpretationem a ſuperioribus. L. voluit ſtatuere differentiam inter legatarium & creditorem. Legatarius miſſus nec admiſſus habet actionem in factum. Creditor conditionalis mitti quidem ſolet, ſed ſi non ſit admiſſus, non habet actionem in factum, quia is tantum iure optimo mittitur in poſſeſſionem, qui poteſt vendere. Hic cum ſit conditionalis, non poteſt vendere. E

De reb. auctoritate iudicis poſſidendis ſeu vendundis. Tit. V.

L. 5. Licet non fraudationis cauſſa latitare) Sic in *l. eo tempore, ſup. de pecul. & l. Fulcinius, ℑ. quib. ex cauſſis in poſſ. eatur,* Cic. pro Quint. Quare & in *l. 3. ſup. de iudiciis: pro fruſtrandæ actionis,* legendum *fraudationis.*

L. 7. Quod is cum moreretur) Nam ſi defunctus poſt mortem ſuam ſe daturum promiſerit, ſtipulatio non valet, niſi ex conſtit. Iuſt. *vt actiones ab heredibus & contra heredes incipiant.* vide ſcripta ad tit. *C. de hered. action.*

L. 8. §. 1. Si quis fructus) Hinc explicanda eſt *l. præ*

L

... num, sup. de vsur. vide scripta ad initium *tit. C. de pignor. act.* A

L. 9. Prætor ait) Con. huic legi legem *conditionales 54. inf. de verb. sign.* vide scripta ad *l. 19. illo tit.*

L. 15. Cum plures) Con. *d. l. conditionales*, & vide scripta ad *d. l. 10. illo titulo.* Con. etiam *l. cognoscere 56. illo titulo.*

Ego puto creditoribus esse dandam) Flor. *Ego puto creditoribus etiam instrumentorum ... facere: re-...*

§. vlt. in fi. Iurauerit non calumniæ caussa) vide scripta ad *l. 9. §. ... de reb. cred.*

De priuil. credit. Tit. VI.

Flor. hic titulus non exstat, sed seq. leges habentur sub præcedenti *tit. de reb. auct.*

L. 1. Cum bona) Con. *l. 58. inf. de verb. sig.* vide scripta ad l. 19. illo tit.

L. Vel furioso, muto, vel fatuo) Flor. *vel fatuo*, est alia lex Can.

L. Si neutri curator datus sit) Vide *l. 1. sup. in quibus caussis pig.* & eam huic coniunge.

L. Qui nauem) Coniunge *l. 59. inf. de verbor. significat.*

L. Priuilegia: eiusdem tituli) Vt creditores omnes chirographarii concurrant, ita etiam legatarii.

L. pen. in fi. Chirographariis creditoribus præfertur) Alias inter chirographarios obseruatur priuilegium temporis, si sint eiusdem tituli. id tamen in Republica olim non obtinuit: concurrebant namque cum ceteris, nisi id ei nominatim concessisset princeps, vt constat ex epistola Plinii ad Traianum de exact.

De separationibus. Tit. VII.

L. 1. §. Quod dicitur vt vltra quinquennium) Vide *capitul. vigesimum quartum, de præscriptionibus* §. *vlt.* in fine.

A testatore debetur) Vide scripta ad tit. *C. de hered. act.*

Quæ in fraudem creditorum facta sunt vt restituantur. Tit. IX.

Hæc Pauliana annalis est. vide cap. 20. de præscriptionibus.

L. 1. Intra annum, quo experiundi) Hæc est actio Pauliana.

L. 9. Is, qui a debitore) Ex hac l. ponetur exemplum ad *l. 3. C. de peric. & com. rei vend.* vide scripta ad eam.

L. 10. In factum actionem) Id est, actionem Paulianam, de qua vide scripta ad l. 1.

§. Si debitorem meum) Hoc ius manat ex 12. tab. in quibus ita erat scriptum: *Si caluitur pedemue struit, manum endo iacito.* Festus in verbo struere, per pedem struere, id est, fugere, id est, *si gagne aux pieds prens-le.* vt sit sensus, si fugit, manum inicito. Seruius II. Æneid. *manus iniectio est, cum quis rem sibi debitam, non exspectata iudicis auctoritate, eripit.*

§. Partum. Si non talis) Flor. *aut si talis* &c. .i. nisi talis.

L. 18. Nullam fieri donationem) vide scripta ad *l. 5. C. de distract. pig.* & ad *l. 11. C. ad Senatusc. Vell.*

L. 19. Patrem) Hæc l. male dicitur esse similis legi *post mortem, C. de fideiuss.* Nam hic prætor non repræsentat fideicommissum, sed iam debitum præstat. Nam mater, quæ vult restitui filio hereditatem in casum mortis patris, vult etiam ei restitui quoquo modo potestate liberato, *l. si ita esset, sup. quando dies leg. cedat.* Ergo post emancipationem ei restituenda est hereditas: si restituitur, vt debita restituitur: Si repræsentaretur, fraus fieret creditoribus in tempore, *l. ait prætor §. cum in diem, hoc tit.* At hic fraus fieri negatur, quoniam restituitur debita hereditas, non repræsentatur. vide scripta ad *l. filiusfam. §. Diui, sup. de leg. 1.*

L. 24. in fine. Ius ciuile vigilantibus) Alium exemplum est in *l. vlt. C. depos.*

AD LIBRVM XLIII.

De interdictis siue extraordinariis actionibus, &c. Tit. I.

Siue extraord. actionibus quæ pro his competunt) Hæc verba a Triboniano addita sunt, & absunt ab indice præposito Pandectis Florentinis. v. scripta ad *Rub. C. eod.*

Quod legatorum. Tit. III.

Male vulgo legitur *Quorum legatorum.* Legendum vt Flor. vt constat ex verbis legis.

L. 1. §. Si quis: vtique cessabit) Ratio est, quia ex legatis & fideicommissis Falcidia potest seruari, non ita ex reb. donatis. Nam legata a testatore corporaliter non transferuntur. At donata a donatore corporaliter in solidum transferuntur. Ergo nequit heres Falcidiam sibi seruare per rerum donatarum retentionem. Igitur nec hoc interdictum opponere, sed vindicabit Falcidiam a donatario, *l. pen. C. ad l. Falc.* v. scripta ad *Rub. ff. de leg. 1.*

B *Etiamsi alio genere legati)* Vestigium est veteris legatorum differentiæ vindicationis, damnationis &c. vt & supra in *l. Stichus seruus meus, de manum. ff. testam.*

Vni ex heredibus) Hic locus docet, vni ex heredibus posse legari non tantum per præceptionem vt vulgo putant, sed & per vindicationem, damnationem, sinendi modum, *l. ab omnibus §. Titio, sup. de leg. 1.* vide not. & script. ad *l. 17. §. vlt. sup. de leg. 1.*

§. Quod ait prætor. voluntate eius) Id est, scientia & tacita patientia.

Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit. Tit. IV.

L. 1. §. 1. Hoc edictum) Legendum *interdictum.*

De tabulis exhibendis. Tit. V.

L. 1. Decreto comprehendam) Id est, interdicto, non C edicto, vt male Accursius.

Nequid in loco publico vel itinere fiat. Tit. IX.

Hoc interdictum non est omnino populare. vide cap. 20. de præscript.

L. 2. §. Si quis nemine: solarium) vide not. ad *l. etiam, sup. qui potior. in pig.*

§. Idem Nerua, te facere cogendum) Actione scilicet incerti in *l. si tibi, sup. de opt. l. Iulianus §. vlt. sup. de act. empt. l. si sic legatis §. vlt. ff. de legat. 1.* vide scripta ad *d. §. vlt.*

De fluminibus ne quid in flumine publico, &c. Tit. XII.

L. 1. §. Labeo. nisi ripæ tuendæ) Flor. legitur, *aut nisi ripæ.* Legendum *aut si ripæ* &c. *Aut*, eo loco, vt in exceptionũ omnium formulis semper negat. Idem est quod haud. Nam aut etiam scribi & haud docet Charis. Aut pro haud sumi indicat aperte lex *1. §. quoties ff. de solut.* D vbi & hoc Accursius animaduertit.

Extra quam si quid) Sæpe sic apud Cic. concipiuntur exceptiones, *extra quam si*: in Digestis hic forte solus locus est.

De ripa munienda. Tit. XV.

L. 1. In annos 19.) vide cap. 26. ff. de præscript.

De vi & vi armata. Tit. XVI.

Legendum, *vnde vi & de vi armata.* Quod aperte indicat *l. 1. §. pen. sup. de interd.* Ait enim interdicta proponuntur sub Rubrica *vnde vi*, non dixit, *de vi.*

L. 1. In pr. vers. ne quid. nec non & constitutionibus principum) Non est putandum ea verba, *nec non & const. principum*, pertinere ad constitut. legis *si quis in tantũ*, & *l. meminerint, l. pen. cum similib. C. vnde vi*, vt putat Accursius. Quæ constitutiones sunt nouissimorum Impp. E sed referenda sunt ea verba ad eas constitutiones quæ sunt in *l. 1. & l. pen. ff. ad l. Iul. de vi priu.* L. 1. est ex constitutione Diui Pii. lex vero pen. est Diui Marci ph. neq; ea verba, *nec non & constit. principum sunt Triboniani.*

Qui a me vi) Ad gloss. *qui a me vi*, adde, id est, si me deiecerit. vide scripta.

§. Non solum autem. nam & Iulianus) Flor. *Viuianus.*

§. vlt. In factum actio competit) Non dicit, dari interdictum. Dicendum, vtrumque idem esse, interdictum vnde vi, & hanc actionem in factum, sicut si quis dolo commiserit heres eius tenetur de dolo. Sed hæc actio est potius in factum quam de dolo, quia nec heredem infamat, & est de calculo. Idem est in interdicto vnde vi, quod datur in

in heredem eius, qui deiecit, sed est potius actio in fa- A ctum, quia ipse non deiecit. sic in *l. prætor* §. *cum multi, sup. de nou. oper. nunciat.* vide scripta ad *tit. C. ex del. de-defunct. in quantum hered.*

L. 3. §. Eum igitur: Sed ex continenti) Id est, intra duas horas, Græci 60. βασιλ. tit. 17. cap. 9.

§. *Hoc interdum: Ad eum qui prohibuit)* Triboniani facinus est qui reposuit *prohibuit* pro, *deiecit*, vide scripta ad *l. 4. C. Vnde vi.*

L. 12. Locatori obstrictum fore) Locator nec dominum habet, nec possessionem. vide scripta ad *l. 9. C. de loc.*

Vti possidetis. Tit. XVII.

L. 3. §. 1. Duplex est) vide not. ad *l. 2. §. 1 sup. comm. diuid.* & scrip. ad *l. in trib. sup. de iudiciis.*

§. *Cum inquilinus)* De hoc §. vide scripta ad *l. 3. C. de loc.* B

Aeque competere) Quia videtur occupare possessionem domini.

Sed ne possideret) Id est, ne hoc ius sibi vindicaret prohibendi dominum.

De superficiebus. Tit. XVIII.

Hoc ius superficiarium dicitur ἐμβατευτικὸν in *l. 3. §. si ius, de reb. eorum qui sub tut.* Hoc ius Græci vertunt ἐμβατευτικὸν lib. 39. βασιλ. sic dicitur quod eo iure quis fruatur superficie aliena, quod est ἐμβατεύειν. Hoc tamen distat superficiarius ab emphyteutic. quod superficiarius habet ius tantum in superficie. Emphyteuticarius in toto fundo: & ideo ille tantum superficiei seruitutem imponit, hic etiam solo. Item superficiarius ius sibi acquirit C respectu superficiei positæ in alieno solo suis sumpt. Emphyteuticarius respectu meliorationum. vide scripta ad pr. tit. *C. de iur. emph.* & notata ad *l. etiam, sup. qui potior. in pig.*

De itinere actuque priuato. Tit. XIX.

L. 1. §. 2. vel modico tempore) Sic Iust. Nou. 17. interpretatur σύμμετρον χρόνον τριάκοντα ἡμερῶν, id est, *modicum tempus dierum 30.* vide cap. 10. de præscript.

L. 6. Si testator venditorue) Con. *l. 29. ĩ. de verb. sig.* vide scripta ad eam.

De aqua quotidiana & æstiua. Tit. XX.

L. 1. In fin. & hoc interdictum totum finitur) Legendum, *idque interdicto totum finitur.*

De riuis. Tit. XXI.

L. 1. §. Ait ergo prætor: nomen cui est ῥύαξ.) Flor. ἀπὸ D τοῦ ῥεῖν. Sic Festus: *riuus vulgo appellatur tenuis fluor aquæ, non specu incilione factus, sed naturali suo impetu.* Sic legendum non vt vulgo, *spe consilione facto.*

Quod vi aut clam. Tit. XXIV.

L. 3. §. 1. Non omnibus momentis) vide cap. 1. de præscript.

L. 11. §. Si tutoris: quæ non habent atrocitatem) Hinc sumpta est lex *ad ea, ĩ. de regul. iur.*

L. 13. §. Quæsitum. domini locum) Flor. *dominæ.* Recte, vide not. & scripta ad *l. 9. C. depos.*

De precario. Tit. XXVI.

L. 1. Et est simile commodato) Sed hoc distat, quia precario res vtenda non datur certo modo fineue. vide scripta ad *tit. C. de commod.*

L. 2. Quæ ex bona fide oritur.) Hic locus & *l. duo in* E *fi. ĩ. eod.* obstat ei, quod dicitur, actionem præscriptis verbis tantum dari ex contractibus incertis: at precarium simile est donationi. Porro donatio nec conuentio est. vide not. ad *Rubr. tit. de præscript. verb.*

Ex bona fide) Id est, ex bono & æquo, ne cuiquam suum beneficium damnosum sit, vt interpretatur Paulus *lib. 5. Sent. tit. de interd.*

L. 12. Cum precario) De hac l. vide fuse scripta ad *l. 2. C. de iure Emphyteut.*

Si conuenit) Pactio excedere potest naturam contractus, At illi contraria esse non potest. Hæc autem contraria est. itaque in hac specie detracta illa conuentione erit precarium.

Sed nulla vis) vide scripta ad *l. 5. C. de obligat. & action.*

L. 19. §. vlt. incerta actione) Flor. *incerti condictione*. Recte.

Id est, præscriptis verbis) Hic locus cum *l. 2. sup. eod.* obstat ei quod dicitur, actionem præscriptis verbis dari ex contractibus incertis, cum precarium, vt & donatio, nec conuentio sit. vide solut. in notat. ad *Rub. sup. de præscript. verb.*

De arboribus cædendis. Tit. XXVII.

L. 1. In fi. succidi eam.) Id est, sublucari.

A terra coerceri) Id est, collucari.

De glande legenda. Tit. XXVIII.

Extante scilicet. Hoc interdictum fuit ex 12. tab. Plin. lib. 16. cap. 5.

L. 1. Tertio quoque die) vide cap. 5. de præscript.

§. *vlt. Omnes fructus)* Syluestres.

AD LIBRVM XLIV.

De exceptionibus, præscriptionibus & præiudiciis. Tit. I.

IN hoc titulo generalis definitionis & diuisionis proponuntur principia, & ea omnia quæ sunt communia omnium exceptionum.

Exceptionibus) Exceptio est conditio quæ modo reum eximit a condemnatione, modo minuit damnationem. Vel sic: exceptio est defensio, intentio vel allegatio eius cum quo agitur actioni contraria. Vel, est allegatio quædam, δικαιολογία competens reo.

Præiudiciis) In hoc titulo præiudicia sunt speciales quædam exceptiones quib. omnibus excluditur actio, inde dicta quod futuræ grauiori actioni præiudicium faciant.

L. 1. Agere) Vide scripta ad *l. 8. §. 1. ĩ. de verb. signif.*

Qui exceptione) Qui probare debet.

Vtitur) Recte. Nam hæc verba agere, intendere, experiri sunt communia actoris & rei, *l. 1. ĩ. de edendo.*

Actor est) Agit reus qui excipit, ergo exceptio rei est actio. Obstat *l. 8. ĩ. de verb. signif.* quæ ait, actionis verbo exceptionem non contineri: notandum tam *d. l. 8.* quam hanc *l. 1.* referendam esse ad edictum de edendo, quod est de editione actionis. Lex 1. est Vlp. ex lib. 4. ad edictum. Lex 8. est Pauli ex lib. 3. ad edictum. In eo edicto de edendo verbo actionis continetur in rem actio, in personam actio. præiudicium, & prætoria stipulatio, *l. actionis verbo de obligat. & act.* quæ est eiusdem Vlp. ex eodem libro, Illa quæ continentur actionis verbo actor debet edere. Exceptionem reus non edit, sed allegat. Quare in eo edicto actionis verbo exceptionem non intelligimus, & sic agere videtur qui excipit, quoniam illi incumbit onus probandi quod excipit. vide scripta ad *l. 9. & 19. ĩ de probat.* & ad eund. *tit. C. de except.*

L. 3. Nec euitari possunt) Nisi obiiciantur replicationes.

Contra leges) Iuliam & Papiam. Harum exceptionum contra illas l. exempla sunt in titulo de adulteriis.

L. 7. §. Rei autem) Addatur his exceptio cessionis bonorum, ἐκστάσεως παραγραφή. Si debitor bonis cesserit, tuebitur se exceptione cessionis. fideiussor non item. ratio est quia fideiussores accipiuntur vt debitore lapso bonis nostrum consequamur a fideiussoribus, §. *vlt. Inst. de replicat.*

L. 9. Non vtique) vide scripta ad *l. 1. C. de probat.*

L. 12. generaliter) Male a Triboniano posita est hæc *l. sub hoc titulo*, in quo tantum tractatur de exceptionibus præiudicialib. At vero hæc l. tantum pertinet ad actiones præiudiciales. In eis quæritur quis debeat probare. Vt si vnus dicit se ingenuum, alter eũ dicat esse libertũ, & se eius esse patronum: hæc est actio præiudicialis. In ea is actor est, qui habet intentionem secundum id quod intendit. Coniungenda est hæc *l. cum l. vlt. sup. si ingenuus esse dicet.* & ex ea hæc explicanda. Itaque is qui dicit se patronum, si ita illi detur actio a prætore, si putet te esse patronum, is tunc actoris partes sustinet & illi

onus probandi se esse patronum incumbit. vide etiam scripta ad *l. 10. l. C. de probat.* & ad *l. 8. sup. de probat.*

Qui habet intentionem) ...

L. 16. Quoniam praeiudicium) Hæc sunt præiudicia de quibus in hoc titulo.

L. 17. Sed si ante) Hæc l. male coniungitur superiori quasi videatur esse de exceptione præiudiciali, cum pertineat ad exceptionem rei iudicatæ, vt docet inscriptio. Et hæc legis ratio, quia & diuersa corpora sunt, quia vtimur enim negantius exceptionem ... rei iudicatæ, non cum præiudicialem *l. 12. & 14. j. tit. prox.* denique si sumatur de præiudiciali pugnabit cum l. præcedenti. vide scripta ad *l. 10. C. de probat.*

L. 19. Omnes) Vide not. & scripta ad *l. defensiones, C. eod. tit.*

L. 22. exceptio est contradictio) Legend. vt Flor. *est conditio* Omnis enim exceptio conditionis formā habet: vt actioni si certum petatur hæc conditio seu exceptio opponitur, si non conuenerit inter te & me vt pecunia non peteretur. Hæc exceptio si probetur eximit reum a damnatione. Sic repetitioni dotis inops maritus hanc opponit exceptionem, si non æquius est me in id tantū damnari quod facere possū. Hæc exceptio minuit damnationem. vide not. ad tit. *C. de except. seu præscript.*

De exceptione rei iudicatæ. Tit. II.

L. 1. Cum res) vide scripta ad *l. si seruus plurium §. 1. j. de leg. 1.* Huic legi opp. *l. 3. sup. de pig.* quæ ait, scripto herede repudiante aut superato corruere legata. Verum dicendum nihil eam obstare. Nam hic actum non fuit de hereditate, sed de legato, & legatarius victus fuit. Hoc non nocet legatariis manumissis, aut cæteris, etiamsi ideo victus sit legatarius, quod diceretur testamentum iniustum aut irritum. sic recte Accursius in *l. Papinianus §. vlt. sup. de inoffic. testam.* & Græci libro 51. Βασιλ. tit. 2.

L. 5. Si quis mandati acturus) Hinc notandum, has duas actiones mandati & negotiorum gestorum sæpissime de eadem re dari, vt sit in arbitrio actoris, qua velit experiri. concurrit etiam cum illis condictio, *l. 5. & l. fideiussorem, sup. mand.*

L. 7. Si quis cum totum petisset) Et victus est. Sic in *l. 2. si tamen, inf. de verb. oblig.* Vide scripta ad eam.

L. 12. An idem corpus sit) vide not. ad *l. 16. sup. tit. proximo.*

L. 15. Et me a te & inuicem) De mutuis petitionibus, vide locos not. & scriptos ad *l. 16. C. de compensat.*

Nam si meum esse) Vide scripta ad princip. *tit. C. depos.*

L. 16. Euidenter) Oppon. *l. 4. C. depos.* quæ ait, proficere. Sed dicendum huius leg. 16. sententiam non esse generaliter veram. Proficit enim ne cōdemnatio iteretur, *l. 7. §. plane, sup. eod.* non tamen si deficiat actio iudicati. Nam tunc iterari actio potest, vt in specie legis *sin autem §. 1. sup. de rei vindicat. & l. 9. §. pen. sup. eod. tit.* vide scripta ad prin. tituli *C. depos.* item non proficit in specie legis præcedentis.

L. 67. Si rem meam a te petiero) Et sic egero vindicatione. Opponunt hanc legem *l. quotiens §. 1. & l. 6. sup. de probat.* vbi regula traditur. Qui dolum obiicit eum probat. sed dicendum: qui simpliciter dicit, nihil dolo feci, non probat, nec vero probari potest. At qui dicit se desiisse possidere sine dolo caussam aliquam & rationem allegat quam debet probare, & vero hic vtrinque admittuntur probationes.

L. 21. §. Si fundum. quia qui fundum habet) vide scripta ad *l. 58. j. de verb. oblig.*

L. 24. Si non res iudicata sit) Flor. *At si res iudicata non sit*, vt & sup. *l. 9. §. vlt. eod. tit.*

L. 25. §. 1. Qui alterutra earum egerit) Si emptor tempore exclusus sit redhibitoria, competet æstimatoria, *l. si tamen § non nocebit, sup. de ædil. edic.* Sed si redhibitoria exclusus, alia ratione egerit & vicerit, post

A eam experietur æstimatoria, vt hic, vide scripta ad *tit. C. de ædil. act.*

L. 30. Ex sextante) vide scripta ad *l. 87. filio pater, sup. de leg. 1.* Græci lib. 60 Βασιλ. huic l. opponunt *l. pen. sup. de his, quæ vt indig.* sed ex huius specie constat eam non pugnare: nam vnam partem sextantis non amittit. alteram vero ideo amittit, quia eam temere in iudicium adduxit.

De diuersis temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum. Tit. III.

Præscriptionibus) Id est, Exceptionibus, Tertullianus lib. de præscript. dicuntur & subscriptiones teste Charisio lib. 2. Gram. Græci vocant παραγραφὰς lib. 51. Βασιλ. Hic titulus est de exceptionibus temporum, & de accessionibus possessionum, id est, de coniunctionibus tempo-
B rum. Coniunguntur tempora inter heredem & defunctum, venditorem & emptorem. his opponuntur interruptiones. Alias titulus sic conceptus est non male: de diuersis temporibus & præscript. & de access. possess. Sic lib. 7. *C. est titulus de annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuersis temp. vel præscript. & interrupt.* Recte autem habet tit. vt Flor. sic Græci, περὶ διαφόρων προθεσμιῶν παραγραφῶν, καὶ προσθέσεων κατοχῶν. vide procemium tit. de præscript.

L. 1. Quia tractatu de vtilibus dieb.) Dies vtiles Græci vocant χρησίμους, vt & actionem vtilem χρησίμην, vide dierum diuisionem cap. 3. Tr. de præscript. & eius explicationem.

L. 2. In fin. Dies intercalaris proficiet) In his omnibus
C proficit dies intercalaris præterquam in *l. commissoria*, vt recte Hugolinus, & Græci lib. 51. Βασιλ. tit. 3. vide cap. 3. de præscript. Constitue differentiam inter legitimum tempus & conuentionale.

L. 10. Intra 4. annos) Vide cap. 23. de præscript.

§. 1. Sed ex) Id est, quin ex. & vide not. ad *l. 3. C. ad l. Iul. de adult.*

L. 12. Aduersus emptorem eandem exceptionem) vide cap. 30. de præscript.

L. 13. Viginti annorum præscriptio) vide cap. 28. de præscriptionibus.

L. 14. In gloss. superaturos) Adde si vinco vincentem te, multo magis vinco te.

L. 15. §. Item danda. dotis suæ nomine) De missione in
D possess. dotis seruandæ caussa, duo tantum sunt loci, *hic & l. ea quæ, j. ad municip.*

De doli mali & metus exceptione. Tit. IV.

L. 2. §. circa: Si quis sine caussa.) Stipulatio exigit rem vel caussam. & ideo Caius *lib. 2. Instit.* ait, stipulationem contrahi ex interrogatione dantis vel responsione accipientis. vide not. ad princ. tit. *C. de contr. & cōmit. stipul.*

§. Et generaliter) Vbi est doli exceptio, semper est exceptio in factum, id est, si volo excipere, verecunde excipiam in factum.

L. 4. Si quis pupillo. Exceptio locum habebit) Replicatio.

§. Si quis ex vncia: an si legatum petat) Obstat *l. 17. §.*
E *vlt. & l. 18. sup. de leg. 1.* vide solut. in scriptis ad eum locum, & not. ad *l. vlt. §. vlt. inf. hoc tit.* vel dic in hoc §. voluisse testatorem, vt alterutro contentus esset. si acceperit 100. vel legatum repudiarit, non habebit etiam legatum. vide scripta ad dictam legem *17. §. vlt. & leg. 18.*

§. Aduersus parentes patronosque) Hi soli duo casus sunt quibus necesse est excipere in factum. addatur manifesta ignorantia actoris dolo carens.

§. Si a Titio fundum. exceptione in factum comparata) Sic exceptio in factum composita, *Instit. in prin. tit. de except.* in factum concepta, *l. quod de bonis, sup. ad l. Falcid.*

L. 7. Iulianus ait) In *l. 2. sup. de donat.* vide scripta ad *l. 2. C. de cond. indeb.* & ad *tit. C. de non numer. pecun.*

L. 12. Qui æquitate defensionis) In gloss. adde, exceptionis æquitate.

L. 14.

L. 14. Non alius sumptus) Vide scripta ad *Rub. C. de* A *condict. indeb.*

L. 15. Fideiussor euictionis) Opp. *l. 84. sup. de verb. oblig.* hic post condemnationem recte offertur, nec mirum, cum non res tantum offeratur, sed & in id omne quod interest.

Pro damnis emptori satisfiat) vide scripta ad *l. 102. ɉ. de verb. oblig.*

L. vlt. Respondit: si vt proponatur) Si quam varie in responsis Sceuolæ accipiatur, vide not. ad §. *ager, l. qui Romæ*, & scripta ad *l. 57. inf. de verb. oblig.*

§. *vlt. Marito: parem rationem feceris)* Id est, si apocham feceris: *si tu as fait quittance*, in *l. qui filium, sup. de man. testam.* vbi dicitur, *si parem rationem adscripserit*: Græci vertunt, si ἀποδείξιν fecerit, id est, apocham. vide scripta ad *l. 17. §. vlt. sup. de leg. 1.*

Legata sibi.) Hinc colligunt, eum qui omiserit hereditatem, legatum etiam non habiturum. Quod obstat *l. 17. §. vlt. & l. 18. sup. de legat. 1.* sed hoc ideo, quia vtrumque videtur legatum sub eadem conditione, non impleta condit. neutrum habebit. vide scripta ad *d. l. 17.*

Quarum rerum actio non datur. Tit. V.

Sciendum est, sub hoc titulo permixtum variis ex caussis ortas præscriptiones proponi, cum supra speciales tantum quædam exceptiones propositę fuerint. Proponitur hic exceptio iurisiurandi, non quod in alia gestum esse dicitur, nec quod libertatis onerandæ caussa gestum esse dicatur, de qua est etiam *l. 7. sup. de except.* Proponitur etiam sub hoc titulo exceptio rei venditæ & traditæ, vt *l. 1. sup. de except. rei vend. & traditæ.* Ergo quarum rerum actio non datur, id est, quarum rerum actio exceptione elidatur; actio hic dicitur non dari, & reuera non datur cum effectu, quæ exceptione eliditur in hoc titulo. ipso iure est actio, & exceptione omissa, est condemnatio, vide scripta ad *tit. C. ad Maced.*

L. 1. §. 1. Si pupillus) vide scripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. *Si petitor. exceptio)* Iurisiurandi, quæ instar habetur *rei iudicatæ.* vide scripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & iureiur.*

L. vlt. §. 1. Si in alea rem vendam) Id est, vt alea ludam, quo casu valet quidem venditio, sed rescindi potest.

Exceptione submouebitur) Quod in alea gestum sit.

De litigiosis. Tit. VI.

Id est, de exceptione rei litigiosæ.

L. 1. Litigiosam) Con. *l. alienatum 67. de verb. sig.* vide scripta ad *l. 28. illo tit.*

Non facit denuntiatio) Sed litis contestatio.

L. 2. Si seruus cum emerit) Suo nomine & peculiari. Principali personæ scientia alterius quam sua non nocet: itemque alterius ignorantia quam sua non prodest. vide scripta ad *l. 5. sup. de iur. & fac. ignor.*

Videndum est cuius) Eadem distinctio adhibetur in specie legis *imo & l. seq. sup. de liber. caussa*, ex qua pleniore distinctione hæc est augenda. addenda exceptio ad fin. legis, nisi tempore emptionis præsens fuerit dominus potueritque seruum emere, prohibere: Nam tunc ignorantia serui domino scienti, nec prohibenti non prodest. hoc. cum seruus suo nomine comparauit: nam si emit nomine domini, videndum est vtrum dominus certum hominem emi mandarit, vt Titium; tunc enim E solius domini scientia, vel ignorantia spectatur. Si incertum emi mandauit, eo casu emptionem videtur posuisse in serui potestate. Itaque in eo casu scientia serui, licet ementis mandato domini, ignoranti domino nocet. Idem dicendum, si per procuratorem emerit, *l. non solum § vlt. sup. de liber. caussa.* Sed omnibus distinctionibus his valde obstat *l. cum mancipium sup. de ædil. edic.* vide solut. in not. ad *d. l. cum manc.* & script. ad *l. 5. ɉ. de iur. & fac. ignor.* Eadem distinctio seruatur in vsucapione in *l. 2. § si seruus meus, sup. pro emptore.*

L. vlt. Prohibemur) Leg. duodecim. tabul. vt docet inscriptio.

Potentiori aduersario traditus est) Nempe sacro.

De obligationibus & actionibus. Tit. VII.

L. 3. in fi. Si per iocum puta) Varro lib. 5. de ling. Lat. *Non spondet statim, qui dixit, spondeo, si iocandi caussa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu*, &c. vide not. ad *prin. tit. C. de contrah. & commit. stipul.* & vide scripta ad *l. 1. §. 1. sup. de pact.*

L. 4. Is quoque qui non debitum) Flor. 5. vide scripta ad *Rub. de condict. indeb.*

Qua creditores debitoribus) Hic debitorum & creditorum nomen stricte accipitur.

L. 7. Flor. 8. Conditio in ipsum promissorem nunquam exstitit) Ergo si conditio exstiterit in personam promissoris, id est, si voluerit, & vsque ad mortem perseuerauerit, heres eius tenebitur. v. scripta ad *l. 17. ɉ. tit. prox.*

L. Filiusfam. Iulianus putat) Cuius hac in re auctori-
B tate nostri semper vtuntur, in *l. si longius §. 1. ɉ. de indic. & l. Iulianus, ɉ. depos.*

L. Naturales. Si soluta pecunia repeti.) vide scripta ad *l. 127. inf. tit. prox.*

L. *Ex deposit. ob dolum malum)* vide scripta ad *l. 121. §. vlt. ɉ. tit. prox.*

In factum actiones) Id est, vtiles. Hæc l. coniungenda est cum lege *cum filiusfam. sup. de reb cred.* & ex illa est explicanda. Huius legis sensus est: vtiles actiones ex omni caussa a filiisfam. exerceri possunt. Hæc l. non loquitur de specialibus act. in factum. Omnis actio vtilis est in factum, *l. cum mota, C. de transac. l. 3. C. de donat. quæ sub modo, l. 1. C. de pactis conuen. l. quidam in fine, sup. de hered. instit. & l. si vero non remunerandi §. si a fi-*
C *liofam. sup. mand.* Cum l. ait actiones exerceri a filiisfam. intelligit vtiles. Vtilis actio quæ sit, docet *l. si longius §. vlt. ɉ. de indic.* vide scripta ad *tit. C. an seruus pro suo facto.*

L. Qui a seruo in fin. Ex hac caussa etiam possessio) vide scripta ad *l. 9. C. depos.*

L. Omnes debitores qui speciem) Id est, rem, corpus: nam in quantitate aliud est. Ad regulam in hac l. traditam, pertinet *l. 82. non quocunque, sup. de leg. 1.* vide scripta & not. ad eam.

L. Cum quis in diem] Obstat *l. quotiens 59. inf. tit. prox.* cum multis similibus, vbi dies spectatur quo dare debuit. hic tempus contractus. sed hic ponendum est, fideiussorem intercessisse, cum iam venisset dies quo reus soluere debuit, *l. 9. §. omnis, de pign. act.* Sicut ergo
D si reus damnatus fuisset eius diei quo dari debuit, existimatio fuisset facta, ita fideiussor qui eo die accepit, in eum diem damnabitur. vide scripta ad *l. 59. inf. de verbor. obligat.*

L. Traiectitiæ) Traiectitia seu nautica pecunia est, quæ nauigat periculo creditoris. vide scripta ad *Rub. & l. 4. sup. de naut. fœn.*

Si ad diem soluta) Ex die mora fit, vide scripta ad *l. 23. & 84. ɉ. tit. prox.*

Pœna vti adsolet) vide scripta ad *l. 4. supra, de naut. fœnore.*

Eius qui eam pecuniam peteret) Hic dicitur seruus κερμαχόλλυβος, vide not. & scripta ad §. *Callimachus, l. qui Romæ, inf. tit. prox.*

In gloss. Ob operas. in fine, & lege nihil) Adde §. *pro operis.*

In gloss. Interpellatus non esset) Ad fin. adde vide not. ad *l. magnam.*

§. *Ea conditio furioso adquiritur)* Res inuito non acquiritur, actio inuito & ignoranti acquiritur, vide ad *l. 62. ɉ. tit. prox.*

L. Omnes pœnales transeunt) vide scripta ad *tit. C. ex delicto defun. in qu. hered. conuen.*

L. Non solum stipulationes) vide not. ad *l. vlt sup. tit. prox.* & scripta ad *l. 12. sup. de leg. 1.*

L. Cum ex vno post magnas varietates) Sic in *l. 3. de condit. & demonstr. l. vlt. sup. pro leg.*

L. Constitutionibus quasi lite contestata) vide scripta ad tit. *C. ex delict. defun. in quan. hered. conuen.*

L. In honorarijs) Con *l. 4. sup. de petit. hered & l. 4. inf. de verb. oblig.*

Anno finitur) De annalibus actionibus vide cap. 20. de præscriptionibus.

L. Actionis verbo) Pertinet ad tit. de edendo vt monet inscriptio.

Quia actionum tenor obtinent) vide not. ad *l. 1. §. 1. inf. de prætor. stipul.* & scripta ad *l. 5. inf. de verb. obligat.*

§. vlt. Mixtæ sunt actiones) vide notata ad *l. 2. sup. comm. diuid.* & scripta ad *l. in tribus, sup. de iudic.* & de tota hac l. vide notata ad *l. primam, sup. de except. & præscript.* & ad princip. tituli *C. de exception.* & scripta ad *leg. nonam, sup. de probat.*

L. Hereditariarum) Vide scripta ad tit. *C. de heredit. act.*

L. Obligationum fere) Vide scripta ad *l. nemo potest, sup. de leg. 1.*

Vers. placet.) Dies & conditio aut spectatur ἐν ἀρχῇ, aut εἰς πέρας, ἐν ἀρχῇ est efficax, εἰς πέρας est inefficax.

Certis modis deberi desinit.) Certis modis obligatio tollitur. Modi hi sunt, solutio, acceptilatio, nouatio, delegatio. vide scripta ad *tit. C. de nouat. & delegat.* & ad *l. nemo potest, sup. de leg. 1.* pacto, tempore, conditione non finitur. non potest etiam locus finiendæ obligationis caussa adscribi, vt nec conditio aut modus, *d. l. nemo potest*, quæ in eam rem est singularis. vide scripta ad *l. 56. §. qui ita, j. tit. prox.*

Doli mali exceptione summoueri) Obstat locus Pauli *lib. 3. Sent. tit. de leg. & l. vlt. C. de leg.* Vide notata ad *d. l. nemo potest*, & ad *l. vlt. C. de legat.*

In gloss. Deberi) Dele, ex pacto, & repone, delegatione & acceptilatione.

In gloss. Sic & in tradendo, ibi in quæst. Sabat.) De hac quæstione, vide scripta ad §. *qui fundum l. si fundum sub conditione, sup. de leg. 1.* Legata arbore exscisa a legatario & ablata si radix eius pullulauerit: Quæritur an stolones pertineant ad legatarium, an videantur etiam radices legatæ, & solum exemplo ædificii. Dicendum videtur, eum cui arbor legata est, posse eam exstirpare. Quod si admittemus, sequitur, quod si eam non exstirpauit, sed exscidit, repullulantem vindicabit.

L. Ex contractibus) Vide scripta ad tit. *C. ex delict. defunct. in quant. her. con.*

L. Obligamur. in fi. Sed & nutu solo) Vt fideicommissa, legata, vt *l. nutu, sup. de legat. 3.* Item delegationes debitorum, *l. delegare 2. de nouationibus, & iussa*, denique pacta & contractus qui solo consensu contrahuntur nutu consistunt. vide scripta ad *l. 1. §. 2. j. tit. prox.*

L. Pupillus) vide not. fusius ad *l. quod pupillus, sup. de condict. indeb.* vbi notatur hic solus casus, quo naturaliter obligatur in id quod factus est locupletior. vide & scripta ad *l. si pupillus 127. j. tit. prox.*

Ne quidem iure naturali obligatur) Quoniam animi iudicio caret. Animi iudicium & consensus est id quod gignit naturalem obligat. Si absit animi iudicium, abest & naturalis obligatio: Ideoque non obligatur pupillus nisi eius iudicium suppleatur præsentia tutoris.

AD LIBRVM XLV.

De verborum obligationibus. Tit. I.

TRibus tantum modis constituitur verb. oblig. de quibus omnibus tractarunt Iurisconsulti in *lib. de verb. oblig.* Primum per stipulationem, quæ est contractus ex quo verb. oblig. constituitur: vel verborum conceptio ex qua obligatio nascitur, *l. cum pater, C. de iure dot. l. 5. j. eod.* Et eo differt a verborum obligatione quo quilibet contractus ab ea obligatione quã parit. Stipulatio est ex genere contractuum μονόπλευρων, quæ vnum tantum obligant. Deinde per iusiurandum liberti. demum ex dictione dotis, teste Caio *lib. 2. Instit.* Acceptilatio has omnes species tollit. Pactis legitimis aut pollicitatione non contrahitur verb. obligatio, quia non fiunt verbis solemnibus vt verbor. obligatio, sed tacito plerunque consensu. nec vero verba solemnia in stipulationibus sunt symbola, cum sint ipsa rei substantia, vt emptionis consensus, mutui &c. vide not. ad pr. *tit. C. de contrah. & commit. stipul.*

L. 1. Stipulatio non potest) Sabini hæc sunt.

Et ideo) Hæc sunt Vlpiani.

Vtroque loquente) At dictio dotis & iusiurandum fit vno tantum loquente. Huic initio obstat *l. vn. C. de rei vxor. act.* Vnde dici videtur eam posse confici neutro loquente. Sed dicendum, dotem repeti actione ex stipulatu [illegible], ex vi & præsumptione constitutionum. Non actum pro actu habetur. Sic in titulo *in quib. caussis pignus, & in §. si scriptum, de inutilib. stipul. l. sciendum, inf. eod.*

Neque mutus neque surdus) At re, consensu & litteris obligari possunt.

Neque infans) Infans est qui sept. annum non compleuit. Vnde Græci vertunt [illegible]. Infans autem etiamsi loqui possit, non tamen intelligit quid loquatur. Itaque non potest stipulari. Male Accursius hic excipit stipulationem rem pupilli saluam fore. Nam *l. seruum* illo titulo loquitur de pupillo qui fari potest, vt recte notauit Martinus. Sic infans pro filio in *l. vxorem §. vlt. de leg. 3.* Vide scripta & not. ibid. At infanti alius & alii infans per seruum, aut tutore auctore, aut per tutorem potest obligari.

Quoniam exaudire inuicem debent.) Quod nequeunt. eadem ratione nec testamenta facere, nec vindicta liberare possunt.

In gloss. Stipulatio) Dele hæc [id est, verborum obligatio. *)*

In gloss. Nec absens. solue vt ibi) Adde. vide solut. in notat. ad *l. 3. C. de inutil. stipul.* Item contra *l. 4. sup. de sponsalib.* solue vt ibi.

§. *Qui præsens. Si vero præsens)* Obstat *l. continuus in pr. j. eod.* vide solut. in notat. & script. ad eam.

§. *Si quis ita: quid ni)* Sic & si dixerit ἢ μὴ in *l. blanditus, C. de fideiussoribus.*

Sine verbis annuisset) Sunt tamen pleraque alia quæ ex nutu consistunt. vide notata ad *l. 51. sup. tit. prox.*

In gloss. Annuisset) In fine dele hæc verba *(vt inf. eodem l. si stipuler §. fin.)* & dic. Male hæc lex citatur in hanc rem. vide notata ad eam.

Sed nec naturaliter) Hinc notandum inutili stipulationi non inesse pactum, non habere eam vim pacti, vt nec vim constitutæ pecuniæ, *l. 1. §. cum qui, sup. de const. pecun.* vide scripta hic.

§. *Si quis simpliciter)* Quia simplici enuntiationi conditionalis, aut conditionali simplex nulla inest. Idem dicendum est si stipulanti intra Kal. respondeat Idibus.

Tunc enim alia stipulatio) Ad hanc exceptionem applica §. seq.

§ *Si stipulanti)* Quamuis illico placuerit responsio. Sic enim hic §. est accommodandus superiori exceptioni in fin. §. *præced.* vt dicamus hic statim placuisse responsionem. Sic nihil obstabit §. *præterea, Instit. de inutil. stipul.* ibi enim non ponitur statim placuisse diuersam responsionem. Alij sic tradunt accipiendum *d. § præterea*, vt valeat in quinque tantum, male: Nam Caius lib. 2. Instit. vnde eum §. Iustin. exscripsit, ait in integrum esse inutilem. Præterea Iustinianus ei parem facit illam, quæ non congruit in conditione. illa est plane inutilis, ergo & hæc: nisi illico placeat responsionis diuersitas.

Obligatio nisi in 10. non erit contracta) Igitur satis non est placere diuersitatem responsionis, nisi responsio in interrogatione, aut vicissim hæc in illa insit.

§. *Sed si mihi Pamphilum)* Licet Vlpian. idem in hoc §. quod in superiori statuat, tamen ideo eum exorsus est ab aduersæ sententiæ nota, quia & diuersitas responsionis

nis non placeat. Vtilis eſt ſtipulatio ob rerum variarum A cauſſam.

Neque vitiatur vtilis) Addendum: interdum vtili ſtipulatione inutilem corroborari, *l. vn.* §. 1. *C. de rei vx. act.* vide ſcripta ad eam.

Eadem autem) Hæc Sabini ſunt vſque ad verſ. *ſed vtrum*, qui eſt Vlpiani. Hinc non collige ſtipulationem eſſe iuriſgentium: nam eſt iuris ciuilis, vt & acceptilatio. vide not. ad *l. an inutilis*, *ꝟ. de acceptilat.* quod autem ſtipulatio fit quacunque lingua, hoc neceſſario receptum eſt, quia ſolet applicari conuentionibus iuriſgentium, quæ quacunque lingua fiunt: nam quæcunque ſunt iuris ciuilis, fiunt Latina lingua. vide ſcripta hic.

Ex ſcriptura Sabini) Id eſt, ſuperiori ſententia Sabini, vt & *l. 1. ſup. de hered. inſtit. & ſcriptura Q. Mutij*, *l. 7. ſup. de annuis legatis.*

L. 2. Et harum) Hic §. eſt de promiſſore.

Cum 10. dari) Vt ſunt ſummæ, vt fundus, vt homo.

Quæ natura diuiſionem) Id eſt, Naturaliter indiuiſæ, *l. non amplius*, *in fi. de leg. 1.*

In gloſſ. Viam.) Dele a pr. omnia eo vſque (quia ſi promiſſor &c.

In margine, & ius ſecundum Bart.) Adde ad fin. & recte. Nam ſtipulatio ſeruitutis in dando conſiſtit, *l. ſi vnus*, *de ſeruit. ruſt. l. vlt. comm. præd.* vide ſcripta ad §. *pen. inf. ead. l.*

Aut in pendenti) Nam ſi promiſſor reliquam hominis partem poſtea ſoluat, ſtipulationi ſatisfit, & conditio ceſſat. Sed ſi alium hominem dederit in ſolidum, tunc demum partem condicet. Sed cum debetur homo generaliter, fieri non poteſt ſolutio partium in diuerſis, ſed homo certus dandus eſt. Obſtat §. *ſi tamen*, *ꝟ. hac l. & l. hominem*, *inf. de acceptilat.* Vide ſolut. in not. ad eos locos & ſcriptis hic. Denique hæc ſit regula: homine generaliter promiſſo, vel Sticho aut Pamphilo, ſolui pro parte vtiliter nequit. Excipe duos caſus. primum ſi ſtipulator partem Stichi accepto tulerit: nam hoc caſu promiſſor poteſt ſoluere partem alterius hominis. Deinde ſi ſtipulator egerit cum vno ex heredibus promiſſoris pro parte & victus ſit, poterunt reliqui alterius cuiuſuis hominis partem ſoluere, & ſic liberari.

§. *Ex his igitur)* Hic §. eſt de heredibus promiſſoris & ſtipulatoris. Et ex heredum perſona obligatio quæ diuidua eſt, diuiditur pro portionibus hereditariis inter heredes, ſicut & promiſſor pro parte poterat liberari. At cum promiſſus homo incertus, aut Stichus aut Pamphilus alternatim, hoc caſu vt promiſſor nequit liberari niſi D ſolido homine dato, ſic nec heredes. Hæc ſtipulatio habetur pro indiuidua. nec ad eam pertinet *l. 12. tab.* Idem eſt ſi naturaliter indiuidua ſit obligatio.

Repetitionem habebit) Aut ſi prius agatur familiæ erciſc. quam heredes conueniantur, de eo erit cauendum officio iudicis.

Pomponius ait) Citatur hic Pomp. in *l. via*, *ſup. de ſeruit.* Idem dicitur in *l. heredes* §. *an ea*, *ſup. fam. erciſc. l. ſi vnus*, *ſup. de ſeruitut. ruſtic.* Sed videtur obſtare quod dicitur in fi. huius §. ea quæ ab initio conſtiterunt poſtea euaneſcere, ſi in eum caſum incidant a quo incipere non potuerunt. Sed ea regula non eſt perpetua: habet enim exceptiones primo ex §. *ex contrario*, *Inſtit. de legat.* Secundo ex *l. a filio*, *ſup. de leg. 1.* Tertio ex *l. pen. ꝟ. eod.* tit. E demum ex *l. ſi ſub vna*, *inf. eod.*

Sed quidam) Vide not. ad *l. 4.* §. *ſi fundus*, *ſup. ſi ſeruit. vind.* & ſcripta hic.

§. *Si tamen)* Hic §. obſtat §. 1. *huius l. ſup.* Sed dicendum cum Bart. promiſſorem, vel heredem pro parte abſolutum eſſe. Ponendum eſt: ſtipulatorem hominis egiſſe pro parte & ſuccubuiſſe. tunc reliqui heredes cum quibus actum non eſt, liberantur ſoluendo partem cuiuſuis hominis. Similem locum notat Iaſon in *l. ſi quis cum*, *ſup. de except. rei iudic.* Vide ſcripta ad *d.* §. *ſupra ead. l.*

Egero) Et ſuccubuero. Ideo dele gloſſam Accurſii, & partem accepero.

Et fideiuſſoribus eius) Nam ſi ſit diuidua ſtipulatio, fideiuſſores promiſſoris ex epiſtola diui Hadriani tenentur ſinguli pro partibus. At ſi indiuidua, ſinguli tenentur in ſolidum.

§. *Item ſi in facto)* Supra dixit de obligationibus quæ ſunt in dando: hic de illis quæ ſunt in faciendo, aut non faciendo.

Tenentur quidem & coheredes) Recte Accurſius teneri ait pro portione hereditaria, male Bartolus. Nec obſtat *l. heredes* §. *in ea*, *ſup. fam. erciſc.* qua nititur Bart. quæ ait, vno prohibente, in ſolidum committi ſtipul. Idem ait §. *Cato l. 4. ꝟ.* Sed hoc ſic accipiendum eſt ex B dicto § *Cato*, vt ſiue ſtipulationi ſit ſubiecta pœna, ſiue non, omnes teneantur in ſolidum. committitur ſtipulatio: quia ab vno prohibitus, in ſolidum eſt prohibitus, ſed non tenentur niſi pro portione hereditaria.

Sibi heredique ſuo, ire, agere, &c.) Huius ſtipulat. & ſuperioris eadem vis eſt: vtraque videor ſtipulari iter fieri, id eſt, patefieri, *l. 4.* §. *Cato*, *ꝟ. eod.*

In ſolidum committatur) Ipſo iure.

Doli mali except. ſummoueb.) Obſtat *l. ſtipulatio iſta* §. *vlt. ꝟ. eod.* quæ ait, actorem non repelli exceptione. Sed hoc ita verum eſt, ſi nemo ſit cuius intereſt, quique agere poſſit. reliqui quorum nihil intereſt per exceptionem remouebuntur a petitione pœnæ. Sic eſt etiam in actione ex empto, *l. præd. illo tit.*

Committatur ſtipulatio) Quanti eius intereſt.

L. 3. Idem) Con. *l. 38 inf.* Vide ſcripta ad eam.

L. 4. Pluribus heredibus relictis deceſſerit) Nam vno ex heredibus promiſſoris dolum faciente, omnes tenentur, C quia dolus fit in ſolidum, *l. inter* §. *quod ex facto*, *fam. erciſc.* Vno autem ex heredibus ſtipulatoris dolum patiente, is ſolum habet actionem ex ſtipulatu hic. Itaque male Taurellus putat hoc initium corrigi in §. *ſed videamus*, *inf. ead. l.*

§. *Cato lib. 15.)* Commentariorum iuris ciuilis, vt conſtat ex Feſto in verbo *mundus*

Aut ab omnibus heredibus) Senſus eſt: omnes heredes teneri, quia nonniſi in ſolidum peccari in illam ſtipulationem potuit.

In margine. Vide in hunc §. *Comment. Zaſii)* Dele hoc totum.

Iter fieri) Id eſt, patefieri.

Peccari non poterit) Id eſt, potuerit.

Illam ſtipulationem) Id eſt, peccari in illam ſtipulationem, vt dicitur committi ſtipulationem, pro, committi in ſtipulatione.

§. *Sed videamus)* Videamus hic eſt affirmantis. Ideoque male quidam ponunt notam interrogationis. Nam idem eſt ac ſi dixiſſet, non idem hic eſt. hic id eſt, in ſtipulatione amplius non agi, vt recte Zaſius. Non eſt idem in ſtipulat. amplius non agi quod in ſtipulatione, per te non fieri, ſed eſt potius idem quod per te heredemque tuum ratum habiturum.

Non idem hic ſit) Male Taurellus putat, ſtipulationem dolum abeſſe a te heredeque tuo, committi tantum pro parte heredis qui dolo fecit: & ideo vno dolum faciente omnes heredes non teneri. Hoc enim primum pugnat cum initio huius legis quod comminiſcitur emendari per hunc verſ. *ſed videamus*, & exponit, *hic*, id eſt, ſtipulationem dolum abeſſe. Pugnat cum eo *l. inter* §. *quod ex facto*, *ſup. fam. erciſc.* Itemque ratio certa: Nam vt ſi vnus me prohibeat ire agere, non minus me prohibet quam ſi omnes prohiberent: Sic & ſi vnus dolo facit, non minus facit, quam ſi omnes facerent. Nec obſtat *l. pœnalis* §. *1. verſ. omnes enim.* Nam id locum non habet in factis indiuiduis, *l. 2. ꝟ. de prætor. ſtipul.* Non obſtat *l. etiam in ſtipul. ꝟ. rem ratam hab.* nam & ſtipulatio per te non fieri &c. continet id quod intereſt. Sed vno non faciente, omnes tenentur. Denique obſtat

l. 5. §. vlt. ſ. eod. Vide ſolut. in not. & ſcriptis hic.

Qui non habuerit ratum) Stipulatio rem ratam habere, & non amplius agi eſt prætoria, ſiue a domino ſiue a procuratore interponatur, & ſtipulatio Iudicatum ſolui.

Pro parte ratum habere) Si ſcilicet ipſe cauerit. at ſi procurator cauerit, poteſt pro parte ratum habere, *l. 18. ſ. rem ratam haberi.*

§. Si is qui duplam) Hac ſtipulat. emptor ſtipulatur duplum pretij, quod ſoluit euictionis nomine. Promittit venditor. Committitur autem ea ſi venditor laudatus & denunciatus defugiat auctoritatem. Si venditor plures heredes reliquerit, vno eorum defugiente auctoritatem, omnes defugiſſe videntur & omnes tenentur, *l. ſi rem quæ §. 1. ſup. de euiction. l. in exſecutione §. in ſolidum, & l. cum ex cauſſa, eod.* At heredes emptoris ſinguli tantum pro euictione ſuæ partis habent actionem.

Fructuaria) Si fructuarius promiſſor plures heredes reliquerit, vno ex heredibus non reſtituente id quod ſupereſt ex fructibus, non tenentur niſi pro ſua parte. Proprietatum etiam heredes habent actionem pro ſua parte quanti ea res eſt. De hac ſtipulatione fructuaria, vide not. in tit. *vſufruct. quemad. caueat. ad Rubr.*

Hæc vtilitatis cauſſa) Id eſt, vt vnuſquiſque heredum promiſſoris quod ſua intereſt pro ſua parte cōſequatur.

Ipſi autem promiſſori) Id eſt, ex parte promiſſoris. Quia de heredibus tantum quæritur, non de ſtipulatore & promiſſore.

Neque reſtitutio) Hoc tantum pertinet ad ſtipulationem de noui operis nunciat.

Neque defenſio) Hoc refertur tantum ad ſtipulationem duplæ quæ committitur re non defenſa. In alijs vero ſtipulat. liberatio pro parte contingere nequit, nec vno ceſſante omnes tenentur.

L. 5. verſi. Iudicialis a mero iudicis officio) A prætore dati.

De dolo cautio) Iudex enim in re reſtituenda cauere iubet, dolum malum abeſſe, *l. prætorem §. ſi homo, de rei vindicat. l. metum 3. quod metus cauſſa*, in actione in rem, quod metus cauſſa, ex ſtipulatu.

In gloſſ. cautio) Ad fin. Adde iudicialis quoque cautio eſt de perſequendo ſeruo, & de reddendo eo de quo agitur, *l. ſeruo legato, ſup. de leg. 1. l. 14. §. quatenus, ſup. quod metus cauſſa.* Sunt & aliæ multæ, vt in *l. & puto, l. heredes §. contra, ſup. fam. erciſc. l. harum, ſi ſeruit. vindic.*

A mero prætoris officio) Quæ iubente prætore ſiue ex edicto eius, aut decreto proponuntur.

Prætorias autem) Prætoriarum aliæ iudiciales, aliæ cautionales, aliæ communes, qua de re vide not. ad *l. 1. inf. de prætor. ſtipul.* & ſcripta ad hunc locum.

Etiam ædilitiæ) De vitiis morbiſue rerum venalium. ædilitiæ ſtipulationes veniunt a iuriſdictione, id eſt, ab edicto, non quidem prætoris, ſed ædilium. Stipulationes ædilitiæ recte dicuntur honorariæ, vt & Tribunitiæ, de quibus Vlp. t. t. ſept. *l. cum mulier, de dote. ſup. ſol. matrim.* Cic. pro Quint. Nam ius quorumlibet magiſtratuum dicitur honorarium, non autem prætorium.

Ex conuentione) Sola.

Reorum) Id eſt, vtriuſque partis, *tit. de diuiſ. ſtipul.*

Nam & ipſæ ex verb. obligatione fiunt) Id eſt, hæ ſtipulationes conuentionales adhibentur, vt negocia verborum obligatione conſtringantur. interdum vero iudiciales, & prætoriæ ſunt conuentionales, id eſt, fiunt modo imminente iudice aut prætore.

Verſ. Communes) Communes ſtipulat. ſunt quæ iubente magiſtratu, & interdum officio iudicis interponuntur.

Nam & prætor) *L. 1. infra de prætor. ſtipulat.* Dele tot. gloſſam: nam & prætor.

Et interdum iudex) Theophilus de diuiſ. ſtipulat.

Venit a iudice) *L. heredes §. pen. ſup. fam. erciſc. l. quamuis §. vlt. com. diuid.*

Ab ædilitio edicto) Quod venditor iubetur de ſeruo, *l. 37. §. 1. ſup. de euict.*

In gloſſ. reorum, id eſt, contrahen.) Adde recte. *l. 3. ſup. tit. prox.* nam ſtipulatio contractus eſt, *l. inter ſtipulantem in prin. l. certi §. quoniam, ſup. de reb. cred.*

§. Stipulatio autem) Nuda. In hoc §. & *ſeq.* alia ſtipulationum diuiſio ſubſignificatur. Circa hunc § quærunt, an valeat ſtipulatio concepta impersonaliter, vt dabis? dabuntur. Et recte Alciatus lib. 2. παρέργ. cap. 18. ait valere: nam perinde eſt, ac ſi dixiſſet, dabo, vel quid ni? At idem male putat, non eſſe idem in conſtituta pecunia, ex *Nou. 115. §. vlt.* Nam re collata in præſens tempus vtrumque valet, hoc ait ille §. *vlt.* Idem malam diff. adfert inter ſtipulat. & pactum. vide ſcripta hic.

Verborum conceptio.) Sic in *l. 3. C. de contr. & commit. ſtipul.* Græci vertunt σύνθεσιν ῥημάτων, ex qua conceptione naſcitur verb. obligatio, *l. cum pater, C. de iure dot. Paul. 2. Sent. tit. 3.*

Daturum facturum) *L. 2. ſup. eod.*

Id quod interrogatus) *L. inter ſtipulantem, l. 1 §. vlt. ſup. eod.*

§. Satis acceptio: vt expromiſſores) Legendum *adpromiſſores*, vt Flor. Adpromiſſor eſt, qui pro alio promittit. quod fit fideiubendo. Expromiſſor dicitur, qui nouandi animo ſuſcipit alienam obligationem.

Eodem modo quo ſatisfacere) *L. 1. ſup. qui ſatid. cog.* Aſconius 3. Verrina: Satisfacere eſt tantum facere quantum irato ſit ſatis ad vindictam. Satiſdare eſt ita cauere alicui, vt fideiuſſoribus contentus ſit.

§. vlt. Si ſortem) Obſtat huic § *l. 4. §. Cato ſup.* Sed recte Ioan. ait, ibi agi de ſtipulat. quæ conſiſtit in danda pec. vel re certa. Vtraque quidem diuidi poteſt, ſed quia hic ſtipulatoris intereſt, pecuniam non ſolui per partes, ideo pœna committitur etiam contra eum qui partem ſuam ſoluit. Et hoc eſt, quod ait, in his ſtipulationibus, &c. Sed ratihabitio, cum non poſſit expediri niſi per partes, nihil intereſt ſtipulatoris, niſi pro parte eius, qui ratum non habuit. Dele gloſſ. *in his ſtipulationibus.*

In gloſſ. debet) Dele (vel communi diuid.) & dic, *l. in exſecutione §. item prætor.*

In his ſtipulationibus) Id eſt, in ſtipulationibus dandi, dele tot. gloſſ. hic.

Sine iniuria ſtipulatoris) Nam intereſt, ne pro parte ſoluatur, *l. 14. ſup. fam. erciſc.*

L. 6. Is cui) Huic legi coniunge *l. 1. ſup. de curat. fur. & l. 3. de acqu. hered. & l. 18 qui teſtam. fac. poſſ.* Mulieri bonis interdicitur, itemque prodigo, *d. l. 1.* Interdictionis formulam vide apud Paulum *l. 5. Sent. tit. 4.* prodigus, pupillus, caſtrenſis peculii dominus rem ſuam augere, non minuere poſſunt.

In gloſſ. Is cui bonis interdictum) Dele illa verba (quod videtur.)

Tradere vero non poteſt) Hoc correxit Leo *Nou. 39.*

Promittendo obligari) Obſtat *l. Marcellus, inf. de fideiuſſ.* vide ſolut. in not. & ſcriptis hic.

Nec pro furioſo) Si tamen iure pupillus, prodigus, furioſus obligati fuerint, fideiuſſor tenetur, *l. 25. inf. de fideiuſſ.*

L. 7. Impoſſibilis) At legatum relictum ſub condit. impoſſibili valet, itemque inſtitutio, *l. 3. ſup. de condit. & demonſt.* Ratio differentiæ traditur in not. ad *d. l. 3.* & ſcriptis hic.

Si in cœlum non aſcenderit) Hæc non eſt proprie impoſſibilis, ſed neceſſaria.

In gloſſ. non aſcenderis) Ergo iſta neceſſ. adde. male ex Ariſt. lib. 4. Metaph. cap. 12.

Nam hæc vtilis) Et in hoc omnes conſentiunt, *l. ſeruum §. ſi in non faciendo, ſup. de hered. inſtit.*

Præſens eſt) Id eſt, pura, quia neceſſario vera.

Pecuniam creditam continet) Hoc addit vt doceat, creditum hac ſtipulat. contrahi, *l. 2. in fi. ſup. de reb. cred.* Quint. lib. 4.

L. 8.

L. 8. In illa ſtipulatione) vide ſcripta ad *l. 5. C. de con-* A *dict. indeb.*

Si Kalendis) vide not. ad *l. 10. C. eod.* & ſcripta hic.

Decem dare) Obſtat *l. 10. inf. eod.* Sed inter eam ſtipulationem & hanc eſt differentia: Nam quæ in hac l. proponitur eſt conditionalis & in diem. quæ in *l. 10 inf.* eſt conditionalis tantum. Hic Stichus eſt in ſolutione non in obligatione, *l. 43. §. pen. ſup. tit. prox.* Solutioni Stichi dies additur promiſſoris cauſſa, ante quem ſtipulatio non committitur. Nec obſtat *l. cum ſtipulatus, inf.* nam ait, *propemodum.* Quoniam ibi eſt ſtipulatio pœnalis vt committatur, ſed re ipſa non committitur ante diei euentum.

Ad conditionem committit.) Legendum *ante diem condit. committi.* Vide ſcripta lib. 1. Obſer. cap. 22. adde illi cap. hunc Liuii locum lib. 7. *Fecitque ad quartas nonas Quintiles.* recte Sigonius, ante diem quartam. Sic autem ait conditionem committi, vt ſtipulationem, pœnam, edictum, legem, actionem.

Agi protinus poteſt) Nam conditio hæc pro pura habetur.

L. 10. Hoc iure) Con. huic *l. l. 4. §. vlt. ſup. de condit. & demonſt.* ex qua adde ad hanc l. exceptionem, niſi addiderit articulum, tunc. alioquin pugnat, cum hac. Obſtat *l. 8. ſup. eod.* vide not. & ſcripta ad eam.

Titius ante Kal.) Hæc eadem ſunt Kalendis, ante Kalendas, intra Kalendas, *l. 13. ꝟ. l. eum qui ita §. qui ita, l. ſtipulationes non diuiduntur, ꝟ. eod.*

Ante eam diem) Hic dies opponitur conditioni, non ſolutioni, vt recte ſenſit Ioan. & Dinus in *l. 8. ſup.* ſolutioni, non conditioni, id eſt, adiicitur dies hac mente, vt ſi quo die ante kalendas conditio extiterit, decem petantur.

Venire non poſſe) Obſtat *l. veluti §. vlt. & l. quicquid §. vlt. inf. eod.* vide ſolut. in not. ad eas leges, & ſcriptis hic.

L. 11. Filius) Diuerſum eſt, ſi patre deportato filius ſtipuletur: nam reuerſo non acquiritur actio, *l. vlt. C. de ſent. paſſ.*

Videtur acquiſiſſe) Nam videtur ſemper fuiſſe in poteſtate ob fictionem poſtliminii.

L. 12. Si ita) In alternatiuis ſtipulat. electio eſt promiſſoris, ſed hæc ſtipulatio potius ſimplex eſt quam alternata, cum ſemper promiſſor potius electurus ſit minorem ſummam & longiorem diem.

L. 13. Qui ante Kalendis) Sic & ante diem tertium Kalend. & tertio Kal. Idem dies ſignificatur. Liuius lib. 45. vide not. ad *l. anniculus, ꝟ. de verb. ſign.* qui ſtipulatur ante Kalendas, habet actionem poſtridie Kal qui poſt Kal. non niſi altero poſt die, vide ſcripta hic.

Qui kalendis ſtipulatur) vide ſcripta ad *l. 1. ſup. eod.*

L. 14. Domum ædificari) Non adiecto die. Pugnat lex *ſtipulationes non diuiduntur,* in *fi. ſup. eod.* vide ſolut. in not. & ſcriptis ad eam hic.

L. 15. In gloſſ. detur) Dele hæc verba (quæ eſt contra) hæc l. nihil obſtat: nam diuerſa eſt eius quæſtio & male opponitur.

L. 16 Idem lib. 6. ad Sab.) In hoc libro Pomponius E diſputauit de legatis, & ſane duæ quæſtiones quæ hac l. tractantur ſunt tam de legatis, quam de ſtipulationibus.

Mihi debeas) Ex cauſſa lucratiua.

Ex aliqua cauſſa) Lucratiua, *l. exiſtimo, ꝟ. eod.*

In gloſſ. aliqua cauſa) Dele hoc, & dic, lucratiua, *l. exiſtimo, & l. inter ſtipul. §. ſi rem, inf. eod.* Ponendum quoque ſtipulatum eſſe ex cauſſa lucratiua.

Debetur mihi a te) Solus, nec conualeſcit Stichi ſtipulatio, eo poſt alienato, *l. qui decem §. Stichum, de ſolution.*

§. Stipulatio) Con. huic *§. l. 2. de annuis leg. & l. 3. de operis libert.*

In annos ſingulos) Id eſt, ſi annua promittam, aut quotannis, *l. 12. circa fin. quand. dies legat. ced.*

Vna eſt) Ratio diff. reiectis his, quæ ab Accurſ. traduntur, eſt, vnam ſtipulationem eſſe, quod illa diuiſio penſionum non fiat ſtipulatoris gratia, ſed promiſſoris, & quod perſonæ ſtipulatoris non cohæreat ſtipulatio, ſed ſit perpetua, continua, infinita, indiuiſa temporibus, atque adeo ſingularis. At annua legata relinquuntur perſonæ, id eſt, ſolius legatarii intuitu, & ob id eis ineſt hæc conditio, ſi viuet legatarius.

Et incerta) Quia infinitum tempus continet, & ideo infinitam quantitatem.

In gloſſ. ſtipulatio) Dele hæc verba (eſt vna propter vnam conceptionem ſecundum M.) Et dic: ſic etiam ſtipulatio, Stichum aut Pamphilum dari, eſſet vna, quod falſum eſt, *l. qui dicitur, inf. eod.* Item, dele hæc verba, B (quia vna actio naſcitur pro omnibus annis) ſed cur vna eſt quæro. vide ſcripta h. Dele & hæc (quia ſemel inſpicitur conditio ſtipulatoris.)

L. 17. Stipulatio) Hæc *l. 7. ſup. de contrah. empt.*

Non valet) Valet ſtipulatio aut legatum ſic factum cum voluero, vel niſi voluero.

Arbitrium collata conditione) Idem obtinet in legato, niſi in heredis arbitrium vt in boni viri conferatur. Sic & ſtipulatio conferri poteſt in arbitrium promiſſoris, quaſi boni viri, argumento *leg. 11. de leg. 3.*

In gloſſa ſtipulatio) Dele hæc (ſiue dicam, ſi volam, vt ſup. tit. 1. ſub hac) & dic, hæc duo differunt, ſi voluero, & ſi volam. voluero non eſt παρατατικόν, extenſiuum. ſignificat ſemel, volam eſt extenſiuum, ſignificat itendi- C dem, admittit mutationem voluntatis, *l. ſi quis ſtipulatus ſit inf. eod. l. centeſimis in fi. inf. eod. l. ſub hac, ſup. tit. prox.* vt recte eam accepit Bulgarus.

L. 18. Quibus) Senſus eſt: quod eadem res ſit promiſſa, non ideo amplius quam ſemel iure promiſſorem teneri. Eiuſdem tamen rei nomine duæ obligat. eſſe poſſunt. idem eſt in legatis, *l. plane §. ſi eadem, ſup. de leg. 1.*

Ipſo iure) Legendum. *Ideo iure.*

Idem) Id eſt, Rem ſiue corpus: nam ſi eadem quantitas bis promittatur aut legetur, voluntatis eſt quæſtio, *l. plane §. ſed ſi non, ſup. de leg. 1.*

Quam ſemel) Duæ ſunt quidem oblig. at non niſi vna exactio.

L. 19. Si ita ſtipulatio) Neque matrimonium, neque diuortium ſtipulatione pœnali adſtringi poſſunt, ſunt D tamen contractus.

Nulla ſtipulatio) Imo quaſi nulla, *l. Titia ꝟ. eod.* cum obſtet exceptio, ſed vtrumque dici poteſt.

Pœnis) De quibus ſub titulo de repudiis, vt amiſſione dotis aut donationis propter nuptias ex conſtitut. aut ex l. Iulia & Papia.

Lege ſit comprehenſa) His pœnis locus eſt, ſi cuius culpa diuortium fiat, non ſi bona gratia.

In gloſſ. Comprehenſis, ſed ibi præceſſerat pecunia) Adde reddere pecuniam, pœna non eſt, at de ſuo irrogare, pœna eſt. Ibi mulier nihil erogat, ſed accepta reddit ex lege donationis, quare nulla ibi fuit pœnalis ſtipulatio.

L. 20. Huiuſmodi ſtipulationes) Quæ conferuntur in caſum quo res amplius noſtra non erit. hæc ſtipulatio, quod tibi, &c. ex præſenti vires capit, ſi tunc Titius debuit: ſed non ante committitur, cum debere deſierit.

In ſumma Pauli de Caſtro. quod alius mihi debet] Lege, *tibi debet.*

L. 21. Si diuortio) Huic l. ita locus eſt ſi maritus ſciens promiſerit, nam ſi imprudens, indebiti promiſſi condictio dabitur, *l. 3. C. de condict. indeb. l. pen. §. mulier, ſup. ſol. matrim.*

Diuortio facto) Id eſt, poſt diuortium: nam ſi hæc ſtipulatio fieret conſtante matrim. ſpeciem donationis haberet, & videretur inutilis.

In ſumma Bart. falſa cauſſa) Lege, *falſa demonſt.*

L. 22. In ſumma Bart. non vitiat) Adde, modo contrahentes conſentiant in corpore, ita nec error in forma.

Paulus lib. 6. ad Sabinum) In eo libro Paulus tracta- A uit tantum de furtis, ad quæ quomodo hæc l. pertineat constabit, si coniungatur legi *cum ex, inf. de furt.* vide scripta ad *l. prox.*

Teneberis mihi huius æris) Id est, in hoc ære consistet stipulatio. At error in materia vitiat emptionem, *l. quid tamen, de contr. empt. l. si sterilis §. quamuis, de act. empt.* Cur error in materia vitiat emptionem, non stipulationem? An quia stipulatio est stricta, venditio bonæ fidei? Minime: Nam pignus est bonæ fidei, de quo tamen idem dicitur, quod de stipulatione in *l. 1. sup. de pig. act. l. cum ex sup. de fur.* Verior ratio est, quia per errorem pignori accepto, vel in stipulationem deducto ære pro auro, si dicas pignus & stipulationem nullam esse, nihil supererit in obligatione. At eorum interest vt æs saltem B sit pignori, & ex stipulatu debeatur. At in emptione emptoris potius interest, ne illo modo emptio in ære consistat, quod magno redemptum est auro.

L. 23. Si ex legati) Re debita post moram interempta, debitor non liberatur, nisi fuisset omnino res peritura apud creditorem. Sic recte M. ex *l. si plures §. vlt. ʒ. depos.* vide not. ad eum §. hic. Alter casus quo re perempta debitor non liberatur est, si ipsemet debitor hominem debitum occiderit hac l. Hæc autem cædes hominis male vocatur mora, vt docet *l. si seruum §. sequitur, ʒ. eod.* Mora est dilatio, cessatio, procrastinatio, tarditas. Occisio serui nihil est tale, mora purgari potest, non cædes. Vtrumque tamen continetur nomine culpæ.

In gloss. certum] Ad finem adde: sic in *l. 37. inf. eod. & l. 3. C. de vsur.*

Si per te steterit) Id est, si in culpa fueris. C

L. 24. Sed si ex) Hæc l. est ex lib. 9. ad Sab. in quo Paulus tractauit de furtis, sicque est aptanda *l. impuberem, & l. prox. inf. de furt.* vt dicamus, furtum facere, damnum iniuria dare pupillum sine tutore. moram tamen sine tutore non facere.

Debeat pupillus) At pubes interpellatus in personam non adhibito curatore constituitur in mora, *l. 101. ʒ. eod.*

Solus tutor interpelletur) Male opponit Accursius *l. si diem §. vlt. sup. de euict.* Nam ea non loquitur de interpellatione, sed de laudatione auctoris. benigne autem receptum est, ne fraudentur creditores, si non habent quem laudent, vt si tutor non compareat, pupillus laudetur.

L. 25. Quasi nulla sit) Nulla est stipulatio quæ ipso iure nulla est. Quasi nulla est, quæ exceptione eliditur. D vide scripta ad *l. 18. sup. eod.*

Exceptione obstante] Puta doli quæ competebat.

L. 27. Actionem denegari) Id est, ipso iure actionem non esse. Vel si ambigatur ex turpi caussa promissum sit, tamen obstabit exceptio.

§. vlt. Non nisi præterito biennio) Hoc referendum est ad ambiguitatis solutionem: Nam hæc verba alias significant vt si vel vno biennii die ascendere abstinuero, committatur. Vel quod verius est, & si nullo die ascendero, tunc committatur. Sic nihil obstat *l. 10. sup. eod.* vide scripta ad eam & ad *l. 8 sup. eod.*

L. 28. Si rem tradi) At qui rem dari stipulatur, proprietatem stipulatur, *l. vbi §. vlt. ʒ. eod. l. non videtur, ʒ. de reg. iur.* E

Proprietatem eius dari) Vt cum rem dari stipulamur.

Sed tantum tradi) Id est, possessionem, & quasi de manu in manum translationem. Ex hac stipulatione non est certi condictio: Nam possessio incertis rebus adnumeratur.

L. 29. Scire debemus) Con. *l. quod dicitur, sup. de euict.* & ex ea adde exemplum ad hanc.

Tot esse stipulationes quot) Vt si stipuler sortem & vsuras, *l. vbi autem, ʒ. eod.*

Vers. Quamuis. quot nummorum corpora) Obstat *l. Si chorus, de leg. 3.* vide notata ibi & scripta hic.

Vers. Stipulationem. familiæ, vel omnium seruorum) Sic & chori, bigæ, vestis, dotis, peculii, auri, argenti, gregis, armenti.

§. Si a fure) Huius §. quæstio hinc ortum habet, quod rei nostræ stipulatio est inutilis, & quod nauis sit eius condictio, præterquam in fure & prædone, cui recte condico. An igitur & de re furtiua recte stipulari possum rem meam mihi dari?

Quod ex caussa condictionis) Hæc sunt solemnia condictionum verba. vide scripta hic.

Quod si postea sine mora) Mora iudicato facta, etiamsi fur semper moram facit, tamen hæc stipulatio emendat moram aut suspendit: non autem condictionem nouat. Nam adhuc si exstat, condici potest.

L. 30. Idem lib. 47. ad Sabinum) Vlpian. in eo lib. tractauit de fideiussoribus. Con. huic *l. leg. Græce, inf. de fideiuss.*

Sciendum) Huic l. præcipue obstat *l. quæcunque §. vlt. sup. de Public. in rem act.* vide solut. notat. ad eam & scriptis hic.

Scripserit fideiussisse) Idque κατ' ἀρχαῖον. vide scripta ad *Rub. sup. eod.*

Videri omnia solemniter) Id est, videri solemnem stipulationem intercessisse. Fideiussio non nisi per stipulationem fit.

In gloss. Solemniter item) Dele hæc verba.) Tu dic quod sic) & repone, contra scriptum probatio non admittitur, Paul. 5. *Sent. tit. de test. & l. Iurisgentium §. quod fere, sup. de pact.* Admittuntur testes ambigui scripti interpretandi caussa in *l. cum de indebito.* Non testes, sed scriptura, contra scripturam inseritur.

L. 31. Si conditionis exsistentis tempore) Vide scripta ad *l. 16 sup. eod.*

L. 32. Si in nomine serui) Proprio non naturali. nec mirum, cum nec error in substantia vitiet stipulationem, *l. 22. sup. eod.*

L. 33. Non tenetur promissor) Vide scripta ad *l. 15. sup eodem.*

L, 34. Multum interest) vide not. & scripta ad *l. sed si res, sup. de leg. 1.* & vide scripta ad tit. *de legat. Institut.* Idem vero traditur in herede & legatario, *l. quibus §. pen. de leg. 2.*

Cuius commercium) Id est, cuius dominium, cuius possessionem acquirere non possum.

In gloss. Non possum) Ad fin. adde, Græci dicunt, κοινωνῆσαι.

Inutilem esse stipulationem) Sic & in legato. Vtile est legatum si legatarius habeat commercium rei, licet heres non habeat.

In gloss. Placet (Dele a pr. omnino eo vsque *(vt dicitur &c.)* & repone, imo idem omnino, *l. mortuo §. vlt. de leg. 2.* nec enim vel æstimatio debetur [*& inf. vt sup. de leg. 1.*) adde: non obstat *l. filiusfam. §. si quid alicui, de legat. 1.* Nam ibi proponitur legatum licite, id est, capaci, sed ob vitium aliquod in corpore legatarij accidisse, ne possit capere: quo casu debetur æstimatio. Non obstat quoque *l. 11. §. si seruo, de legat. 3.* Vide notata ibidem.

L. 35. Quod natura fieri non concedit) Vt vno die domum construi.

In gloss. Si sororem suam) Dele *(Respondeo non)* & repone: imo valet in extranea. Nam per stipulationem olim sponsalia contrahebantur, & hodie possunt. Arnobius 4. contra gentes: *habent interpositis stipulationibus sponsas*: non potest tamen eis addi pœna maior legitima.

Contra bonos mores) vide scripta ad *l. 26 sup. eod.*

§. vlt. Si in locando) Nihil in hoc §. de nutu, sed de eo tantum qui respondit, verum non ad interrogatum. Hæc res stipulationē vitiat, emptionem non vitiat, modo ambo consentiant in id quod respondetur: Quare male citatur *l. 1. §. 2. sup. eod.* Vide scripta ibid.

L. 36. Si quis) Vide scripta hic & ad *l. & eleganter, ʒ. de*

de dolo, & Græcorum interpretat. ad *l. si mulier* §. *dos*, *sup. quod metus caussa*. Regula est, si dolus caussam dederit contractui stricti iuris, necessaria est doli exceptio, vel de dolo actio. excipe stipulationem dotis: Nam si metus vis aut dolus ei caussam dederit, nulla est ipso iure, sicut vsuuenit in contractibus bonæ fidei. Nam pari iure omnia iudicia stricta non censentur. vide scripta ad prin. *tituli C. de rescind. vend.*

Erit quidem subtilitati Iuris) Ergo malæ fidei stipulatio, est stipulatio. At malæ fidei emptio, non est emptio, vide scripta ad *l. 4. C. de oblig. & act.*

§. *vlt. In se dolum habet)* Id est, fraudem: nisi qui petit tam supinus sit vt non intelligat dolum inesse. Nam tunc obstabit actio in factum.

L. 37. Nihil nobis debetur) vide scripta ad *l. 23. sup. eod.*

L. 38. Stipulatio ista) Con. *l. 3. sup. eod.*

In gloss. Obligatur) Ad fin. adde: Obstat *l. nemo, inf. de duob. reis*. solue vt ibi notatum est.

In gloss. Cæterorum) Adde ad fin. male, tu expone ex § *Sed quatenus*.

Vers. At si quis. pœnam vel quanti) Sed verius est, etiamsi huic stipulationi non sit adiecta pœna, ex ea actionem emptori competere, altero rem emptori euincente: Nam qui promittit habere licere, ait *l. inter stipulat.* non simplex abnutiuum promittit, id est, non fieri, sed se acturum & curaturum vt per omnes habere liceat, atque ita factum suum promittit. Et hoc verum est si generaliter concepta sit stipulatio.

§. *Si quis forte)* Ob onera realia quorum nomine persecutio est, non vindicatio: cessat actio de euictione. Est & seruitutis vindicatio, sed ea non parit actionem de euictione, *l. pen. sup. de euict.*

De possessione nuda) Quæ interdicto vindicatur.

In gloss. De possessione) Adde ad finem, recte: nempe vti possidetis, vel vtrubi. Possessio interdicto vindicatur. Festus: *In legitimis actionibus nemo ex his qui possidet, possessionem suam vocare audet, sed venit ad interdictum.*

In gloss Controuersiam) In principio adde, recte.

Vel de vsufructu. Hæc euincuntur per vindicationem *(vel de vsu)* ergo vsus instar partis est *(vel de quo alio iure)* vt pignoris, emphiteuseos, superficiei.

§. *Quæsitum: nisi pœna adiecta sit)* Committetur etiam pœna non adiecta extraneo vindicante, si sic accipiamus vt venditor videatur cauisse se effecturum vt per omnes habere liceat.

§. *Sicut autem, an mihi habere licere)* Vel mihi heredique meo habere liceat.

§. *Hæc quoque stipulatio)* Hæc tria solent separari, habere, tenere, possidere, vt in formula Aquilianæ stipulationis. Quod tu meum habes, tenes, possides. Tenere est proprium naturalis possessionis, habere & possidere ciuilis. Cornelius Fronto aliter distinguit, & habere refert ad naturalem, possidere ad ciuilem.

Si quis ita. ad heredem stip.) Nam vsusfructus solet cum persona exstingui.

§. *Sed si quis)* Simile est in *l. 92. inf.* Vide scripta ad eam *(licet diuersi sint fruct.)* vt & in *l. 4. ῾. de nouat.* *(sibi heredique suo)* nisi constet ius transeundi datum personæ, vt seruitutem.

§. *Si quis dolum. necess. esse adiici, cui rei dolus)* Hoc & ad contractum emptionis referri debet, *l. si cum fundum, sup. de contrah. empt.*

In gloss. Fructus) Id est, vsusfructus. adde, recte. Cætera omnia dele *(vel dic &c.)*

§. *Suæ personæ)* Hic §. accipiendus est de omnibus stipulat. de quibus dictum est supra ead. lege *(adoptiui patris)* id est, adrogatoris. Nam hic & heres successor iuris est quia & hæ personæ semper additæ intelliguntur, nisi aliud actum sit, *l. 5. vsufruct. quemad. caueat.*

§. *Inter incertam)* Hic §. est extra rem, estque totus sumptus ex lib. 26. Digestorum Celsi. 1. pars est in *l. 7.* ῾. *de solut.* Secunda pars est in *l. qui promisit, sup. de condict. indeb.* vbi pro sex, legend. 26. Digest.

In gloss. Incertamque) Id est, sub conditione, & ῾. dele hæc verba *(nisi gratia stipulatoris fiat dilatio)* Item in simili pro *agrorum*, repone, *agnorum*. eademque ratione dele hæc *(id est, spicam quæ est mater grani)* & substitue vt agni interea vbere matris alantur.

In margine Bald. hic & Dd. reputant) Dele omnia huc vsque *(Tu etiam iunge, &c.)*

Liberum promissori relinquitur) Et ideo si soluat, non condicet.

Non videbitur fecisse) Et ideo si soluit condicet: hæc differentia pertinet tantum ad condict. indeb.

§. *Alteri stipulari)* Sicut alius pro alio promittens daturum eum vel facturum non obligatur, nisi sit addita pœna: Ita nec alius pro alio stipulans.

Pœnam stipulari conueniet) Vel quanti intersit *(pœnam enim)* Vide not. & scripta ad *l. 2. §. vlt. sup. eod.* quæ huic l. obstat.

In gloss. Conditio stipulationis) Dele totam, & eius loco repone: nam omnis stipulatio pœnalis est conditionalis.

Vers. In stipulationibus) Hic vers. est extra rem, vt & §. *inter*, supra, videturq; etiam sumptus ex lib. 26. Digest. Celsi, *l. cum quæritur, sup. de reb. dub.* potest tamen dici hunc vers. esse rationem sequentis ὑποθέσεως.

Eum qui dicat) Iungendum hoc est superioribus veluti exemplum.

Mihi 10. & Titio 10.) Male Erasmus in Epist. quadam ad Dorpium legit: mihi & Titio 10. Nam tunc nulla esset ambiguitas. Nam hic ambigitur vtrum alia 10. an eadem stipulatus sim Titio: si videor Titio stipulatus alia 10. mihi 10. debentur: si stipulatus videor eadem 10. mihi quinque debentur. sed cum ambiguitas contra me sit, mihi. 5. tantum debebuntur.

§. *Si stipuler alij cum mea interesset)* Quia tunc meum potiusquam alterius negocium gerere videor ita stipulando.

Ait Marcellus) Vt opinor lib. 8. Digest. ex quo pars quædam eorum quæ hic referuntur repetitur in *l. si cui locauero, sup. loc.*

Obligatus futurus esset pupillo) Actione tutelæ ob tutelam commissam negligenti tutori.

§. *Si quis insulam: vtilem ex locato actionem)* Hæc actio directa est, sed dicitur vtilis, quod detur vtilitatis caussa eius quod interest nomine. vide scripta ad *l. 23. sup. eod.*

Illum sistas) Id est, vt sisti cures, *l. 81. ῾. eod.*

§. *vlt. Vel locum religiosum)* In lib. 43. βασιλ. tit. 1. in quo hic titulus ponitur explicant Græci religiosum locum μνημεῖον τόπον, id est, monumenti locum. Theod. Balsamon addit Nomocanonis titulo 2. si locemus ædem sacram faciendam, valere locationem, aut si conducamus faciendam, valere conductionem, non ita si conducamus habitandam. Quin imo is punitur qui sic conduxerit.

L. 39. Stipulando sibi acquirit) Hoc ita si ius stipuletur, non si factum: Nam si pater filiofam. pactum stipuletur, neque id sibi acquirit, neque filiofam. nisi ex ea caussa sit ex qua solet filiusfam. sibi soli acquirere, id est, ex caussa castrensi: tunc enim etiamsi factum stipuletur, vtilem acquirit filio stipulat. at siue ius siue factum filius stipuletur patri, vtilis est stipulatio. Male Accursius putat illam distinctionem significari his verbis, *secundum quod leges permittunt*: Nam eam interpretatio prudentum induxit: at illa verba, *secundum quod leges permittunt*, sunt Triboniani, eisque significantur constitutiones Iustiniani.

L. 40. Acquiritur mihi) Et quidem directa actio. vide scripta *l. 10. sup. eod.* At regulariter per liberam personam nobis actio directa non acquiritur, nisi certi condictio, & ex caussa pigneratitia, & possessio. vide

ſcripta ad *l.* 38. *ſup. eod. tit.* At vtilis multis caſibus acquiritur.

L. 41. Si autem non addat) In ambiguo in primis ea interpretatio accipienda eſt quæ ſeruat ſtipulationem, *l.* 80. *j.* facit contra ſtipulationem.

§. *vlt. Quotiens*) Hæc prima verba Sabini ſunt: nam & ea Pomponius vſurpauit lib. ad Sab. *l. 14. inf. de regul. iur.*

Præſenti die pecunia debetur) Et ſtatim ſoluenda eſt, nec inuenies vllum laxamentum dari ipſo iure: At in conſtituto etiam non adiecto die dantur 10. dies, *l. promiſſor §. 1. de conſt. pec.*

Verum dies adiectus) Item locus, res, conditio, modus.

Ex quo apparet) Id eſt, ex illis verbis Sabini.

L. 42. Non rectè petet) Id eſt, ſi ante hunc annum, ante hunc menſem vide ſcripta ad *l.* 13. *ſup. eod. & l.* 17.

L. 43. Si quis arbitratu) Idem eſt arbitratus & arbitrium, vt Græce διαιτ... & διαιτησια. duplex eſt arbitrium boni viri, & merum, multumque inuicem differunt. in ſtipulationibus quoniam ſtrictæ ſunt, ſtricte accipiemus arbitrium pro mero. In contractibus bonæ fidei arbitrium accipimus pro arbitrio boni viri. Idem eſt in teſtamentis.

L. 45. Quodcunque) V. ſcripta ad §. *ſi ſtipuler l.* 38. *j. eod.*

Pro eo habetur ac ſi) Modo ſtipulentur ea quæ ſunt iuris.

§. *1.* At filiusfam. non poteſt ſtipulari cum morietur pater, quod ipſe pater non poſſet ſibi ſtipulari poſt mortem ſuam. Quod cum hic ſcripſiſſet Vlpian. ſublatum eſt a Tribon quia ſublatum erat a Iuſtin. §. *poſt mortem, Inſtit. de inutil. ſtipul.* vide ſcripta hic & ad tit. *C. vt act. ab hered. & contra hered. incip.*

§. *Si ita quis ſtipulatus*) Huic §. non obſtat *l. cum dos* §. *ſi filia, ſup. de pact. dotal.* quoniam in ea l. pater non proponitur filiæ pactus nominatim. De hoc tantum quæritur, an quod pater pactus eſt ſibi, proſit etiam filiæ. vide ſcripta ad *l.* 38. *in fi. ſup. eod.*

L. 46. Centeſimis Kalendis) Hoc eſt, Centeſimo menſe. Cum centeſima vſura eſſet vulgaris, & legitima qua adæquata vſurarum ratio finitur, quod fiebat centeſimo menſe: qui ſtipulabatur centeſimis Kal. expectabat extremum diem, vltra quem progredi non liceret. vide ſcripta ad *l. 46. ſup. eod.*

§. *1. Id autem*) Hic §. non corrigitur per *l. vlt. C. de contr. & commit. ſtipul.* Nam domus per heredem ædificari poteſt, *d. l. vlt.* At Alexandriam ire ipſummet promiſſorem oportet. vide ſcripta ad *l.* 45. *ſup.* & ad *l.* 57. *j. eod. titulo.*

§. *vlt. Si ita ſtipulatus fuero: cum volueris*) vide ſcripta ad *l. 17. ſup. eod.*

L. 47. Qui ſic ſtipulatur quod te mihi) Dele gloſſ. quæ addit [*animo nouandi*] & dic, hæc ſtipulatio non eſt nouatio, nec noui quicquam habet. Sic repetitis legatis dies detrahi non intelligitur eod. Sab. auctore.

... de verborum obligationibus.

L. 48. Si decem cum petiero) At hæc ſtipulatio decem cum voluero, conditionalis eſt, nec ante debentur ex ea decem quam conſtituam me velle, argumento *l. centeſimis §. vlt. ſup. eodem.*

Quam conditionem habet ſtipulatio) Aliud dicendum eſt in operarum ſtipulatione ſic facta, *cum petiero*: nam ea conditionalis eſt, l. 22. *de operis libert.* Nam eſt hæc l. ex lib. 26. ad edictum, quo tractauit Vlp. de condic. indeb & inter cætera, an operæ indebitæ ſolutæ condici poſſint. Poſt tractauit hanc differentiam inter operas, & alias res. vt operæ officiales non ante cedant, quam ſint petitæ. Aliæ res debeantur ex die ſtipul. etiamſi dictum ſit cum petiero, *l.* 36. §. *libertus ſup. de condict. indeb.* Addidit in eodem libro Vlp. operis ſeruorum legatis non ante cedere, quam petitæ fuerint, *l. 7. ſup. de vſufr. leg.* Quod de operis ſeruorum in ſtipulationem deductis dici poteſt.

In gloſſ. Si decem cum petiero) Incipe delere omnia ab his verbis (*ſecus ſi ſic dixiſſet, &c.*) vſque ad fin. & repone, idem dicendum eſt ſi dixiſſet, *ſi petiero.* Nam conditionalis non eſt, niſi aliud actum probetur, argumento *l. muto §. ſub conditione ſup. de tutel.*

L. 49. Quatenus maneret) Recte Accurſius quatenus, id eſt, quia, vt in *l. Antans, ſup. de aqua & aquæ pluu. arc. l. certum, ſup. de reb. cred.* & Plin. 3. epiſt. Adde *l. ſi quis rogatus* 53. *de fideicom. libert*

Non tenebitur filius) Et per conſequentiam, nec pater, cum pater ſit acceſſio, filius principalis perſona.

In fideiuſſoris perſona) Obſtat *l. ſi fideiuſſor 29. ſup. de dolo*, vbi datur actio de dolo. Non ergo vtilis ex ſtipulatu. Dicendum: in hac ſpecie fideiuſſorem teneri actione de dolo, ea vero actione arbitrio iudicis reſtitui actionem ex ſtipulatu, quæ fuerat perempta ipſo iure, *l. cum quis §. pen. j. de ſolut.*

§. *In hac*) Quamuis abſit & ignoret: abſentes & ignorantes plerunque moram faciunt re ipſa, quia non poſſunt interpellari.

Si pupillus) Pupillus tenetur ex mora iam a defuncto contracta. ex ſua non niſi tutore auctore facta.

Heres erit) Nam heres pupillus nunquam moram facit ſine tutore, neque in rem, neque in perſonam *l. 24. ſup. eod.*

L. 50. Vlp. lib. 50. ad Edictum) In eo lib. Vlp. exponens edictum, ſi quis omiſſa cauſſa teſtamenti, hæc ſcripſit, non abs re. Nam in illo edicto dolo videtur facere, quo minus poſſideat, non is tantum qui poſſeſſionem quam habet, dimittit, ſed & qui occaſione quærendi non vtitur, *l. 1. §. vlt. ſi quis omiſ. cauſſa teſtam.* ſic & in ſtipulat. emptæ & venditæ hered. dolo feciſſe videtur, non tantum qui alienauit, ſed & qui non acquiſiuit.

In illa ſtipulatione) Summa huius l. eſt: eam ſtipulat. quæ in non faciendo concipitur, vt per te non fieri, factum quoque continere, & contra eam quæ in faciendo, non factum. Eadem eſt interpretatio ſtipulationis, habere licere, dolum malum abeſſe, iudicio ſiſti, *l.* 38. *j. eod.*

Non hoc ſignificatur) Id eſt, non hoc ſolum.

L. 51. Is qui alienum) Manumiſſio comparatur morti in hac ſpecie.

L. 52. Prætorem qui eas propoſuit) Edicto, vt & actiones

In gloſ. formam] Adde ad fin. Legem & formam accipit pro eodem, Græce τύπον.

§. *vlt. Si quis vacuam*) vide ſcripta ad *l. 28. ſup. eod.*

Cauſam bonorum] Cauſſa eſt omne id quod habiturus eſſet ſtipulator, ſi res ei ſtatim tradita fuiſſet, *l. 31. de reb. cred.* Ergo & fructus, fœtus &c.

L. 53. Quacunque ſpecialiter] Vt in emptione mancipii hæc ſunt comprehendenda, ſanum eſſe, furtis noxiſque ſolutum, fugitiuum, erronem, viſpellionem non eſſe, habere recte licere. tunc addenda eſt generalis clauſula, dolum malum abeſſe, &c.

L. 54. In ſtipulationem) Obſtat *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* vide not. ad eam, & ſcripta hic.

Alias ſpecies] Vt Stichus & Pamphilus [*alias genera*] vt homines duo incerti. [*cum ſpecies ſtipulamur*] vt Stichum, aut Pamphilum [*vt partes corporum*] ſingulorum ſc. non vni Stichus, alteri Pamphilus.

Quotiens autem genera] Vt duos homines incertos genera ſunt, quæ communi quadam ratione multa complectuntur, vt homo genus eſt ſingulorum hominum, illi ſunt ſpecies. Has ſpecies Ariſt. vocat ἔσχατα εἴδη, illa τελευταῖα γένη.

Duos homines) Incertos.

In gloſ. inter eos vel heredes] Dic, & heredes, vt ſup. *de propoſ.*

§. *vlt. Operarum*] Hic §. cum *l. nihil, & l. ea opera, ſup. de oper. libert. iuncta l. nemo, inf. de duob.* reis, quæ ſunt ex lib. 2. Digeſt. Iuliani, docent in eo libro Iulianum tractaſſe de operis libertorum, & eas contuliſſe cum aliis operis. vide not. ad *d. l. nemo.*

Quod

Quod si vnum operam) Si species vna debeatur, obligatio est diuidua: si genus, vel opera, est indiuidua. Nam genus & operæ non nisi numero diuisionem recipiunt, quam vnitas non admittit.

L. 55. Cum quis sibi aut Titio) Itaque nec domino recte soluetur si adiectus sit seruus, *l. 9. inf. de solut. l. qui heredi, sup. de condit. & demonst.* At ne ipsi quidem solui potest, si postea capite minutus sit, quia alius effectus videtur, *l. cum quis, in prin. inf. de solut.* vide notata ad eam l. & scripta.

L. 56. Eum qui ita stipulatur) vide scripta ad *l. 38. sup. eod.*

§. 1. Te & Titium) vide scripta ad *l. 33. ff. de pac.* Adfert huius loci rationem: nam cur similiter omnibus heredibus pactum non prosit, ex *l. 137. ff. in fi. hoc tit.* vide etiam scripta ad h. locum. Huic autem §. con. initium legis *Iulianus ff. eod.* hic §. est de obligat. quæ consistit in dando, & l. Iul. de obligat. quæ est in faciendo.

Eodem modo quo ceteri coheredes eius obligat. (Nisi vel testamento citra speciem legati, id oneris nominatim Titio iniungat, *l. si filio §. Papinianus ait, sup. fam. ercisc.* vel nisi a solo Titio stipulatori leget, quod debet, *l. 27. de leg. 1.*

§. Qui sibi aut filio) De hoc §. vide scripta ad *l. 39. & l. prox. sup. eod.*

Vel emancipato filio) Obstat *l. cum quis, inf. de solut.* vide solut. in not. ad *l. 95. ff. de solut.* & scriptis ad *l. prox. sup. eod.*

Qui filio suo dari stipulatur) vide scripta ad *d. l. 39.*

§. Qui ita stipulatur) Vide scripta ad *l. 16. §. 1. sup.*

Confestim 10. dari) Stipulatio seu obligatio ex die quidem differri potest, non autem finiri. Ergo si stipuler 10. annua quoad viuam, tempore non finitur obligatio. Sic nec finiri potest loco aut conditione, *l nemo, sup. de leg. 1.* dies initio obligationis inseritur inutiliter: fini vtiliter.

Sed exceptione pacti) Aut doli. quæ obligatio ipso iure non finitur, exceptione finitur.

Pacti conuenti exceptione) Vel doli.

§. Si a te stipulatus fuero fundum) Hic agitur de nouatione. fundus autem significat plenum ius. Itaque promissor fundi soluta eius proprietate, tenetur ex stipulatu vsusfructus nomine, qui fundo deest Sic & vsufructu præstito vel amisso, peti adhuc potest proprietas nuda, vel eo amisso proprietas plena, *l. 126. §. 1. ff. tit. prox.*

§. vlt. Si hominem) Obstat *l. quoties §. 1. ff. de nouat.* sed ea loquitur de mora iam facta a Titio, ante conditionalem stipulationem. hanc sequens stipulatio purgat. Hic autem §. *vlt.* loquitur de mora facta a Titio post stipulationem conditionalem. Sequens mora non purgatur præcedenti stipulatione.

In glossa confestim) Dele hæc verba, (cum enim Titius sub contraria conditione tenebitur, vt supra *si cert. petet. l. pen.* ante conditionem non potest constitui in mora*)* & dic hoc negandum est, & *l. pecuniam*, non loquitur de eo, qui pro eo quod pure debet, expromissorem dat sub conditione, sed de eo qui quod pure debet, delegante creditore promittit.

L. 57. Si quis) Actio ex stipulatu vt heredi stipulatoris datur pendente conditione defuncti, ita & in heredem promissoris.

Relinquet) Hoc ita nisi id actum sit vt conditio exsistat viuo stipulatore, aut quouis alio, argumento *l. qui Romæ §. Agerius, ff. eod.* Idem dicendum est de potestatiua quod dixi de casuali, sub hac exceptione. Id autem actum videtur cum tales sunt conditiones, quæ nullum opus relinquant. Idem adde ad glos. relinquit.

Heredem obligatum) Sic & heres stipulatoris agere potest pendente conditione. Aliud est in act. ex testamento: Nam ea non datur heredi legatarii, pendente conditione defuncti. In heredem heredis datur.

L. 58. Similis est ei qui partem) Nec enim vere vsusfructus est pars fundi, *l. 66. §. fundi, sup. de leg. 2.* quod accipiendum est de vsufructu nudo, qui seruitus est. Nam vsusfructus qui rei cohæret, est pars plenæ proprietatis. nudus est ius fundi, qualitas fundi, non pars, vt duplex est proprietas, nuda, & plena, sic & vsusfructus *l. 126. §. 1. ff. eod. l. si cum testamento §. pen. sup. de exceptione rei iudic.* nudus est similis parti, vt hic.

Posteriore stipulatione nihil agit) Nec enim vere vsusfructus est pars fundi, *l. 66. §. fundi, sup. de leg. 2.* quod accipiendum est de vsufructu nudo, qui seruitus est. Nam vsusfructus, qui rei cohæret, est pars plenæ proprietatis, nudus est ius fundi, qualitas.

Posteriore stipulatione nihil agit) Id est, hoc non assequitur, vt totum & pars debeatur.

Sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur) Ergo & is, qui fundum, deinde vsumfructum stipulatur, nihil agit, secus est in specie §. *vlt. l. 9. inf. de nouat.*

Vsumfructum, deinde vsum stipulatus) Hæc si ab eodem stipulentur, non si a diuersis.

Nouandi animo) Nam hoc casu totius stipulatio tollitur, & manet partis.

Specialiter expresserit) Hæc verba adiecta sunt a Tribon. ex *l. vlt. C. de nouat. & delegat.* nam olim ex sola mente contrahentium nouatio fiebat. Sic in *l. aliam, l. si res §. si duo, inf. de nouat. scripseram.*

Exigi possunt) Hic subaudienda est conclusio, vt & in *l. cum Stichus, inf. de solut.* Vide scripta ad *l. 54. sup. eodem.*

L 59. Quoties) Obligatio differtur ex loco, die, conditione, nec ante ea peti potest. Item qui vinum debet aut oleum, quanti vinum est damnatur æstimatione iudicis. At varia est æstimatio ex loco & tempore, *l. 4. de eo quod certo loco, & l. 63. ad l. Falcid.* Plinius lib. 33. cap. 7. Hinc est quæstio huius l & si quidem cum adiectione diei quid stipulatus sim, eius diei fiet æstimatio, quo dari debuit. Et hoc iure vtimur argumento *l. 7. C. de erogatione milit. ann. lib. 12.* Plinius suprad. loco, *l. vinum, sup. de reb. cred. l. vlt. de condict. tritic.* Et hoc verum est tam in iudiciis strictis, quam in bonæ fidei. vide notata ad dictam *leg. vltim.* Idem quoque est in corporibus, vt homine, animali, &c.

Alioqui rei captio erit) Id est alioqui ex ea re aliquo tempore promissor damnum patietur, & est hic rei, id est, promissoris.

L. 61. Stipulatio) Successiones stipulationibus vel pactis obstringi non possunt. vide scripta ad l. 26. ff.

L. 62. Seruus vetante) Quæstio est, an inuito quid cui obtingat. Per eos, qui sunt in nostra potestate, non tantum actio nobis inuitis acquiritur, sed & dominium ex omnibus caussis, excepta hereditate: per alios res inuito mihi nunquam acquiritur, sed sola actio, *l. etiam, sup. de acquir. rer. dom.* At per eos possessio non acquiritur.

L. 63. Si ita quis) Idem tradidit Vlp. tractans de stipulatione iudicatum solui, *l. cum quærebatur, inf iudicat. solui*, quod hic Africanus lib. 6. quæst. quæ de illa eadem stipulatione tractauit. Vt autem hic Africanus docuit, stipulationem factam ex conditionibus disiunctiuis, si ex vna committatur, non posse committi ex alia, sic & stipulationem, iudicatum solui, cuius tres sunt clausulæ disiunctiuo modo acceptæ, de re defendenda, de dolo. de re iudicata, commissam ex vna clausula, non posse rursus committi ex alia, *l. 5. §. in hac inf. indicat. solui.*

L. 64. Huiusmodi) Præpostera stipulatio olim non valebat, at hodie valet ex constit. *Iust. §. item si quis, Instit. de inutil. stip.* Et ob id hoc titulo non tractatur de hoc vitio. Opponitur *l. cum quidam, sup. de vsur.* quæ rectius opponeretur legi *lecta §. vlt. sup. de reb. cred.* vide not. ad *d. l. cum quidam.*

L. 66. Si minor 20. annis) Vt minor viginti annis non potest seruum manumittere: sic nec stipulari po-

test a debitore, vt seruum quem sibi debet, manu- A mittat.

Non est ex secutio stipulatio) Id est, cuius petitio & præstatio non est. Sic in *l. 83. j. eod.*

L. 67. Ista stipulatio) Hoc modo adolescens recte stipulatur de curatore certæ rei dato.

§. 1. Reum locupletem) Id est, expromissorem, non fideiussorem vt male quidam. Fideiussorem dando non liberatur, expromissorem dando liberatur.

In glossa non posse) Ad fin. adde, curare non tantum significat numerare, sed & delegare aliquem, qui numeret. At faciendi verbum habet dandi significationem.

Celsus lib. 6. Digestorum) *L. vlt. in fi. sup. de reb. cred.*

L. 68. Si pœnam) Con. *l. 7. j. de verb. signific.* B

Certa est) Credita pœnæ vinculo constringi possunt.

L. 69. Nec pœna res impossibilis committetur) Nam rei possibilis pœna committetur, etiamsi ea sit inutiliter deducta in stipulationem.

Pœnam stipulatur) Hoc quia duplex est stipulatio, sed si vna sit impossibilis, concepta in non faciendo, valet, *l. 7. & 8. sup. eod.*

L. 70. Qui fari non potest, stipulari non potest) Vide scripta ad *l. 1. sup. eod.*

L. 71. Idem libro 13. ad Edictum) Vlpianus eodem libro tractauit de pœna compromissi, & inde data occasione generaliter, quomodo concipiendę sint stipulationes pœnales.

Cum quid vt fiat, stipulamur pœnam) Pungendum esse post verbum stipulamur, docet *l. continuus §. pen. j. eod. & §. vlt. Institut. eod. m.*

C *L. 72. Stipulationes non diuiduntur*) Seruitus & libertas pro parte acquiri non potest, at retineri potest, vsus seruitutum est indiuiduus, *l. via, sup. de seruit.* Seruitutes consistunt in vsu, ergo & ipsæ indiuiduæ sunt. quoniam nec vsus pro parte diuidi potest, *l. vsus, supra de vsu & habitat.* at solus fructus & vsusfructus diuidi possunt.

Et si quis faciendum aliquid) vide scripta ad *l. 28. si ex facto, j. eod. & l. 54. j. eod.* Æstimatio tantum facti, & id quod interest, diuidi potest, itemque pœna, si qua addita sit stipulationi, quod traditur aperte de æstimatione ex Celso in *l. si quis ab alio §. vlt. sup. de re iudic.*

§. 1. Si quis ita) vide scripta ad *l. 8. & 14. sup. eod.* & ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

§. vlt. Insula fabricari) Pugnat *l. 14. sup. eod.* vt in D stipulatione, Stichum dari, dissensisse Proculianos a Sabinianis docet *l. ita stipulatus, inf. eodem*, vt scriptum est ad *l. 8. j.* sic & in hac stipulat. Proculi sententiam Celsus sequitur, *l. 14. sup.* ad quam vide scripta. Vlp. vero hic sequitur sententiam Sabini. Vt in stipulatione, in dando fuit dissentio: Sic & in stipulatione in faciendo. nec est probanda Ioannis solutio. vide & scripta ad *l. continuus, infra eod.*

Vbi iam cœperit mora) Si cum potuit incipere, non incœpit, nihil pugnat *l. existimo, §. vlt. inf. eod.* vide scripta hic.

In gloss. possit) Dele tot. solut. Ioannis, quæ incipit (*vel dic, hic agi, &c.*)

L. 73. Aut domum ædificari) Id secundum Celsum, *l.* E *14. sup.* secus Vlp. in *l. prox. §. vlt. sup. eod.*

Quis stipulatus sit] Id est, patronus. Nam si alius sit stipulatus operas, statim debentur, *l. quoties, de operis libert.*

§. 1. Si seruus hereditarius) Id est, iacentis hereditatis.

Idem est in seruo eius qui) Nisi redierit.

§. vlt. Post moram offerendo) Oblatio, aut quicquid pro oblatione est, purgat moram. Vide scripta ad *l. eum qui §. vlt. sup. eod.* nam stipulator, si debitum non acciapiat, incipit esse in mora: promissor desinit. Huius purgationis effectus est, vt si res oblata post interierit, debitor liberetur: vel ipso iure, si iudicium sit bonæ fidei, vel per exceptionem, si sit strictum, vt hic. Sed si res extant, non liberatur.

In gloss. Noluerit) Ad finem adde, & *l. 17. sup. de const. pec. l. huiusmodi §. si cui, sup. de leg. 1.*

L. 74. Stipulationum quædam) Vel vt est scriptum in *l. 6. de contrah. stipulat.* Aliæ sunt certi, ex quibus datur certi condictio: aliæ incerti, ex quibus datur actio ex stipulatu, dicitur tamen etiam recte actionem ex stipulatu, aliam esse certi, aliam incerti. Idemque dici potest de cæteris strictis act. At omnes act. bonæ fidei sunt incerti.

Vt ecce, aurei 10.) Nisi eos stipuleris in annos singulos, *l. 17. sup. & l. prox. §. pen. j. eod.*

L. 75. Vbi autem non apparet) vide scripta ad *l. 13. j. de leg. 1.* In hac l. Vlpiano propositum est, dicere de vtilib. stipulationibus. Id inde constat, quod meminit eius, qui stipulatus est tritici certam quantitatem sine qualitate, quod valet. Non eius, qui qualitatem sine quantitate, quod non valet, *l. triticum, h. tit.* Ergo, dum inter has nominat stipulationem fundi incerti, seu sine nomine, dicendum est, eam vtilem esse. Ea vero vtilis est, si testator fundum habuerit, idem est in promissore. Id Græci notant ad *l. 69. §. gener, sup. de iure dot.*

Incertam esse stipulationem) Stipulatio tamen valet, quod verum est, si promissor fundos habuerit. Nam si nullos habuerit, est inutilis, *l. cum post §. gener, de iure dot. l. ita stipulatus, j. eod. l. si domus supra de leg. 1.*

Vel hominem generaliter) Res singulæ sensu percipiuntur. Contra res vniuersæ, vt genera, cogitatione, non sensibus. Certum non est extra res singulas. Item nec extra substantiam.

Boni modios) Nam boni qualitas recipit magis & minus.

§. 1. Fundi certi) Certum non est nisi substantia, accidentia, non certa. hinc fit, vt qui seruitutes stipulatur, incertum stipuletur. De vsufructu ideo dubitabatur, quia consistit in fructibus, quorum est certa substantia. Sed cum fructuum prouentus incertus sit, placet eum, qui vsum stipulatur, incertum stipulari. Eadem ratione hic, incertis adnumerantur obligationes, cautiones, nomina, liberationes, possessiones, quia illarum nullum subest corpus. His adde facta & non facta. Opponitur *l. 8. sup. de vsufr. ear. rer. quæ vsu cons.* vide notata ad eam.

§. illud: Incerti esse hanc stipulationem) Quia non sunt; at qui vinum simpliciter dicit, incertam rem dicit, nec vinum stipulatur, vt speciem, sed vt quantitatem.

Quod in horreo est,) Hic speciem & quantitatem significat.

§. Qui vero. Incertum in obligationem) Imo certum, vt j. dum ait, *quamuis ista, &c.*

Quamuis ista) Hæ particulæ quamuis, nisi, aut, vel, corrigunt. Vide scripta ad *l. 5. §. quod si faciam, sup. de præscript. verb.* & hic.

Quam proposuimus de vino vel oleo) Nam hic sermo refertur ad ea, quæ iam sunt certa. Sermone collato in futurum, licet fructus percepti certi sint, semper incerta est stipulatio. At in præsens collato, certa est.

§. Qui id quod in faciendo, aut non faciendo) Priuatio actionis.

§. Qui illud: vtrum certum an incertum] Incertum deducit, quoniam incertum est, quod promissor sit electurus.

§. Qui sortem: tot stipulationes sunt, quot res sunt) vide scripta ad *l. 29. sup. eod.* & ad *l. 21. C. de vsur.*

§. vlt. Hæc stipulatio) vide scripta ad *l. 28. sup. eod.*

L. 76. Quod ego vel uero) At electio collata in extranei personam, heredi eius non permittitur.

Seruo vel filio talis electio) Id est, in *l. vlt. in pr. j. eod.* Sed cur non datur patri aut domino, cum detur heredi? Idem quæri potest de stipulatione ire, agere licere. Ratio differentiæ est, quia, quod in meam personam congruit,

congruit, facilius iure ſucceſſionis vel legati vel ceſſionis ad alium tranſit, quā iure poteſtatis alteri acquiritur.

In heredes tamen tranſit obligatio) Idem dabitur ei cui ſtipulator actionem ſuam legauerit, vel ceſſerit, *l. ſi ſic* §. *vlt. de leg.* 1. *l.* 93. *ſ. eod.*

§. 1. *Cum ſtipulantur)* Excipe ſtipulationem legatorum: Nam hæc etiam continet, *quod oportebit.* Idem dici poteſt de cæteris ſtipulat. quæ inſtar actionis habentur, *l.* 1. §. *belliſsime, ſup. vt legat. nom. cau.*

Vt in iudiciis) Id eſt, in actionibus, *l. inter* §. *vlt. inf. eodem.*

L. 77. Ad diem) Ex die ſolo pœna committitur. Harmen. 3. *Epit. tit* 3. qui ad diem debet, ſe ipſum interpellare debet. Pœna quoque committitur, ſi nullus ſit ex parte promiſſoris, qui interpellari poſſit. At ſi debitor ſit paratus eo die ſoluere, non committitur pœna.

Ante diem mortuo) Nam ex die ſolo etiam mora fit. vide ſcripta ad *l.* 23 *ſup. eod.*

L. 78. *Si filiusfam.)* At in legatis ſpectatur tempus, quo conditio exſiſtit, quo tempore cum ſit ſui iuris, ſibi acquirit, non patri. Ratio differentiæ eſt, quia in contractibus non tantum nobis, ſed & poſteris noſtris conſulimus. At contractus heredi non proficiet, niſi ſtatim conſtituamus, contractum conditionalem ab initio vires habere. At qui legat, ſolum legatarium ſpectat.

In ſtipulationibus id tempus ſpectatur) Idem eſt in *l.* 144 *de reg. iur. ex eod.* lib. Eam huic coni.

§. *vlt. Cum fundum)* Oppon. *l. ſi fundum inf. eod.* vide ſolut. in notat. ad eum loc. & ſcripta ad *l. 28. ſup. eodem.*

L. 79. *Actionem vtilem domino competere)* Si ex re domini ſtipuletur, etiamſi ſibi ſtipuletur. Alium caſum vide in ſcriptis ad *tit. C. per quas perſ.*

L. 80. Quotiens ſtipulationibus) vide ſcripta ad *Rubr. ſup. de reb. dub.* & notata ad *l. ſi is qui ducenta,* in prin. illius tit. & ſcripta ad *l.* 41. *ſup. eod.*

L. 81. Quotiens quis) Vide ſcripta ad *l.* 48. §. *pen ſup. eod.*

Nam qui alium ſiſti) Ergo factum alienum non promittit. alioquin inutilis eſſet hæc fideiuſſio.

Acturum vt ſtet.) *L. ſancimus, C. de fideiuſſ.*

§. *vlt. Si procurator)* Hic §. eſt veluti σύνοψις *l. pen. ſup. ſi quis caut. ibid.*

L. 82. *Nemo)* vide ſcripta ad *l.* 23. *ſup. eod.*

L. 83. *Negotium contrahitur)* Sic in *l. certi condictio* §. *quoniam, ſup. ſi cert. pet.* Stipulatio enim contractus eſt. vide ſcripta ad *l.* 5. *ſup.* §. *Conuentionales.*

Nam de ſe quemque) Ideoque in *l.* 5. *ſtipulatio*, *ſup. eod.* ponitur *ſe.*

Simplex abnutiuum) Abnutiuum Græce ἀποφατικόν, id eſt, negans, ſic Fla. Caper ſcribit duplex abnutiuum affirmare.

Sed curaturum ſe) Vide ſcripta ad *l* 38. *in pr.* & ad *l.* 50. *ſup. eod.*

l. 1. Quod & in iudiciis) Opp. *l. ſi in emptione* 34. *ſ. de contr. empt.* Sed recte ibi Accurſius, *ſenſerit*, id eſt, ſenſiſſe dicatur. Nam, ſi omnino conſtet eas diſſenſiſſe, nihil agitur. At ſi non conſtet de diſſenſu, & ambigua ſit oratio, vt quia dixit Stichum, cum plures eſſent, tunc interpretatio fiet contra venditorem, ſiue agat, ſiue conueniatur. Itemque contra ſtipulatorem agentem ex ſtipulatu, ſi legem ambiguam dixerit. At in ambigua actione interpretatio fit contra reum, non contra actorem.

In inuitum redditur) Et ideo ſatis eſt, ſi actor conſenſerit.

§. *Si ſtipulante)* Vide ſcripta ad *l.* 1. §. *ſed mihi*, & ad *l.* 12. *ſup eod.*

§. *Sacram rem)* Cum hoc §. merito coniunxit Theodorus Balſamon tit. 2. nomocan. §. *pen. l. continuus, inf. eod.*

Vel vſibus publicis relicta) Nam regula Catoniana

A etiam ad ſtipulationes pertinet.

Nam & cum) Nam, id eſt, ſed, eſt hic aduerſatiua vox.

Res ſacra profana eſſe cœperit, aut Stichus) Celſus hac in quæſt. diſſenſit a cæteris, *l. qui res* §. *aream, ſ. de ſolut.* Celſi ſententia in *l. ſi chorus in fi. ſup. de leg.* 3.

In gloſſ. Eadem cauſſa) Ad fin. adde, ſic Ariſtoteles 2. Rhet. cap. 5. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων ἡ ἐναντία.

Pro quo & illud dici poſſe) Contra Celſum.

Sed hæc diſsimilia ſunt) Superiora argumenta ſunt Celſi. ſequitur Pauli reſponſio.

Adeo enim) Summa huius quæſtionis contra Celſum hæc eſt: obligationem exſtingui ante moram, ſine facto promiſſoris re conſecrata aut publicata, aut ſeruo manumiſſo, aut naue diſſoluta, ea mente, vt in alios vſus tabu-

B læ conuerterentur: obligationem ceſſare, naue diſſoluta reficiendi cauſſa. Nauem diſſolutam hac mente, eandem eſſe. alia mente diſſolutam, non eſſe eandem.

Eadem nauis eſſe incipit) Ad hunc quoque modum diſſolui poteſt quæſtio, an nauis refecta ſit nauis, de qua Plutarchus in Theſeo. Eadem diſtinctio in domo ponenda eſt.

Verſ. hic tractatus) Quæ hactenus dicta ſunt, ſunt de ſtipulationibus conuentionalibus, quæ in dando conſiſtunt.

Ad Prætorias ſtipulationes) Nam prætoris ſtipulationes vel rei reſtitutionem continent, vel incertam quantitatem, *l. 2. de prætor. ſtipul.* Rei reſtitutio ſic accipitur vt opus in priſtinum ſtatum reſtituatur, vel vt res præſtetur, quoties vero concipitur de re præſtanda, an ea-

C dem res reſtituatur, inſpicitur.

Si rem quam) vide ſcripta ad *l. non quacunque, ſup. de leg.* 1. *& ad l.* 16. *ſup. eod.*

Verſ. Si vero a me) Nam dominii acquiſitio, cuius cauſſa duratura non eſt, perimit ſtipulationem, *l. non quacumque, ſup. de leg.* 1 *.l. qui res, ſ. de ſolut.* Non eſt vero duratura, cum mox legatarius ſit ablaturus. His adde *l.* 103. *inf. eodem.*

Poteſt agi ex ſtipulatu) Id eſt, condictione certi.

§. *Stichum qui)* Similis eſt quæſtio *l.* 30. §. 1. *ſup. de iureiur.*

§. *vlt. Si quis ancillam ſiſtere)* Quod ſit ex cauſſa noxali: qui ſiſtere promiſit eadem cauſſa ſiſtere debet.

L. 84. *Si inſulam)* Mora purgatur oblatione, nouatio-

D ne, conditionali ſtipulatione, multo etiam magis præſtatione & ſolutione, modo præſtem aut faciam ante litem conteſtatam. at non ſolum ſi faciam, ſed & ſi facere ſim paratus ante litis conteſtationem, liberor a præſtatione eius, quod intereſt. a pœna vero liberor in ſtipulatione deducta, ſi pura fuerit obligatio, & offeram ante litem conteſtatam, *l. 26.* §. *vlt. ſup. de recept. l. qui Romæ* §. *Flauius, inf. eod.* Si ſit in diem, ſtatim ex die pœna committitur, etiamſi lis conteſtata non ſit, *l. traiectitia, ſup. tit. proximo.*

Quandiu litem conteſtatus) Ergo poſt moram purgat ſe, quod non licere aiunt *d. l. traiectitia, l. Celſus, ſ. de recept. l. ſi fundus* §. *vlt. ſup. de l. commiſſ. l nuda, C. de cont. & committ. ſtipul.* Dicendum in hac ſpecie, nullum fuiſ-

E ſe diem adſcriptum, nullam pœnam, nullam conditionem. at nos de debitore ad diem loquimur. Vide notata ad *l. magnam, C. de contr. & commit. & l. ſancimus, C. de fideiuſſ. Liberari placet.* contra opponitur *l.* 3. §. *vlt. & l.* 4. *ſ. de iudic. ſolui.* Vide ſolut. in notatis ibi. Opponitur etiam *l. & ſi poſt tres, ſup. ſi quis caution.* Vide ſolut. in notatis ad eam. Opponitur *l.* 15. *ſup. de doli except.* vide notata ibi. Denique opponitur *l. hoc edicto, de publican.* vide ſolut. in not. ad eam.

Nihil ibi prodeſſe) Ad vitandam condemnationem, in id quod mea intereſt, hic & *l.* 17. *ſup. de conſtit. pec.*

L. 85. *In exſecutione obligationis)* Exſecutionem oblig. vocat petitionem & ſolut. quam Græci ἐκβιβασμόν.

Verſ. Prima ſpecies: pecuniæ certæ) Aut certi corporis.

Ad portiones hereditarias) Ex 12. tab.

M ij

Quod testator fieri) Vt si opus reipub. fieri iussisset, vel A statuam poni.

Quia operis effectus) Id est, [illegible].

In partes scindi non potest) Nisi æstimatur, quanti ea res est. Nam æstimatio potest diuidi, *l. 72. ⁊. eod.*

Sanctione damnum) vide scripta ad *l. 2. §. item in facto sup. eod.*

§. In solidum, quolibet defugiente) vide not. ad *l. non ex causa, inf. eod.* & scripta ad *l. 4. §. Cato, in fi. sup. eodem.*

§. Item si ita: partem creditori soluere) Vide scripta ad *l. 4. §. Cato.*

§. vlt. Nihilominus obligetur) Hoc locum habet non tantum in conditione potestatiua, sed & in casuali. Et B non tantum in stipulationibus, sed & in legatis.

L. 86. Quod dicitur) vide scripta ad *l. 29. ⁊. eod.*

L. 87. Nemo rem) Vide scripta ad *l. 16. ⁊. eod.*

L. 88. More) Vide scripta ad *l. 49. ⁊. eod.*

Fideiussoribus succurrendum) Data exceptione.

Fideiussor autem) Obstat *l. si fideiussor, ⁊. de dolo.* vide solut. in not. ad *l. 49. sup. eod.*

L. 89. Si a colono) *L. 16. ⁊. de liber. legat.* vide scripta ad *l. 76. §. vlt. sup. eod.*

L. 90. Cum stipulati) Sorte petita, non ideo minus vsuræ crescunt. Duplex autem est vsura, vna quæ infligitur ob quæstum, & dicitur fœtus, alia, quæ ob moram, & dicitur pœna. vide scripta ad *l. 12. C. de vsur.*

Etiam si sortis obligatio) Con. *l. nouatione, ⁊. de nouat. cum l. lite. sup. de vsur.* Ex quibus constabit, nouatione C facta vsuras non currere, lite contestata currere.

L. 91. Si seruum) Hæc l. non loquitur de mora, nisi in §. *sequitur.*

Verum quemadmodum) Ratio differentiæ est, quia in re aliena, cuius vindicatio alij competit, debemus esse quam diligentissimi. In ea re, quæ non nisi nostro facto quæri alij potest, licet nobis negligenter versari, quasi in re nostra, modo absit dolus, aut latior culpa.

Vers. 1. Vel etiam ab hostibus) Hic casus non est similis superioribus. Captiuitas morti non comparatur. Et ideo, si sine facto promissoris seruus captus sit, cessat obligatio, non extinguitur. Sed, si facto eius capiatur, tenetur in pretium.

§. De illo: quod Iulianus putat) In *l. quidam 25. §. pen. sup. ad Trebel.* Vnde est hic locus. Ex qua l. constat, hic, *restitueret*, ita esse accipiendum, vt restitueret hereditatem, in qua erat seruus manumissus. Citatur Iulianus, & in simili specie in *§. si res, Institut. de legatis.*

Manumisit) Nam is tenetur in pretium.

§. Sequitur) Hic §. est de mora. vide scripta ad *l. 73. §. vlt. sup. eod.*

§. Nunc videamus: hæc constitutio) Id est, regula, *l. 1. ⁊. de priuat. delict.*

Accessiones autem) Id est, personæ, quæ obligationi accedunt: Quales sunt fideiussores, mandatores, Cic. 4. Verr. Is ait suo labore, suisque accessionibus, id est, asseclis, ministris. Iust. Nouella 8. vocat παρέδρους.

Perpetuari placet) Suam, non reorum.

In gloss. F. deiussoribus) Dele [*scilicet secundis*] & dic male. Nam agitur de fideiussoribus reorum, quamuis idem etiam sit in secundis.

§. At si filiusfam) Vide scripta ad *l. 3. C. quod cum eo.*

Quasi accessionem) Accessio est tam is, qui iubet, quam qui fideiubet.

§. vlt. Effectus huius constitutionis) Id est, regulæ.

Peti posit) Sed condemnatio fiet in æstimationem.

Ergo puto nouationem) Summa est, valere acceptilationem, petitionem, nouationem hominis mortui, quando culpa promissoris interiit.

L. 92. Si ita stipuler.) Eadem dubitandi caussa est in *l. 58. §. sed & si quis, sup. eod.* quia vsusfructus in heredem non transit.

L. 93. Si sic stipulatus) vide scripta ad *l. 76. ⁊. eod.*

Ex his, quos habes, sumam) Ideo hic mea est electio, quia dixi sumam, quod est verbum vindicationis, quæ electio datur in legatis legatario. Seruius §. Æneid. ad illa verba. sume pater, ait, esse verbum Iurisconsultorum, *quo vtuntur, quoties legatum est in accipientis arbitrio.* Sic idem verbum electionem dat stipulatori.

Electio mea erit) Quia & si non elegero, heredi meo dabitur electio.

L. 94. Certi generis) Id est, qualitatis. vide scripta ad *l. 75. sup. eod.*

In gloss. triticum) Siue Bladum, Latine Blattum, seu Blatta, Græci [illegible] a Blatteo colore. Sed quæritur, si quis B debeat Blattum, quid præstare debeat. Et aiunt præstando secale, hi etiam. Guido Pap.

In eandem gloss. dele hæc: *Est enim generis nomen ad omne id, quod in area teritur*) Et repone: imo frumenti nomen est generale, non tritici, *l. frugem, inf. de verb. significat.*

In fin. eiusdem gloss. Meleca) Id est, milium indicum, sic dictum, quod sua proceritate superat cognatas fruges. dele, quæ sunt in margine, omnia Bart. in *l. 1. §. de eo, &c.*

L. 96. Nec vtilis actio erit) Hæc actio directa est, sed vtilis dicitur, quod detur vtilitatis caussa, id est, eius, quod interest nomine, vt in *l. stipulatio §. si quis insulam, sup. eod.* alias opponitur directæ, & tunc dicitur vtilis, quod detur æquitate & vtilitate suadente. vide scripta ad C *l. 25. in fi. sup. eod.* & ad *l. cum res legata §. sed si Stichus, sup. de leg. 1.*

L. 97. Hippocentaurum dari) Hæc inutilis est, sed per eam non vitiatur prior vtilis, *l. 126. §. vlt. inf.* At contra vtilis principalis obligationis, vtilis accessio esse non potest.

Te sisti solummodo] At si duæ sint stipulationes pares, quarum altera alterius accessio non est, inutilis vtilem non corrumpit, imo interdum vtilis confirmat inutilem, *l. 1. C. de rei vxor. act.*

§. 1. Possum vtiliter) Eadem est species, & ratio legis *si quis ab alio, in prin. ⁊. de re iudic.*

Titij nomine) His verbis non videris fideiussisse pro D Titio, sed esse adiectus solutionis gratia. Tu enim facturum te promittis: Titius daturum. Si es adiectus, ergo & accessio, *l. obligationum fere §. accessio, sup. tit. proximo.*

Agere possum] Incerti.

In gloss. solutus] vide not. ad *l. iure nostro, C. de fideiuss.* Vbi habes solutionem.

Nihil ex hac stipulatione) At cum Titio agam certi, vt det. Simile est in *l. 118. §. vlt. ⁊. eod.*

§. vlt. Caussa cognita] Non ergo passi.

Probabilis caussa] Vt si proposito per eam quasi præmio, se inuitent ad nuptias.

Non in dotem stipulatus) Aut donationem propter nuptias.

E *L. 98. Existimo posse*) Coniun. *l. 61. sup. de contr. empt.*

Quamquam interim fundus) vide scripta ad *l. 16. & 72. sup. eodem.*

§. vlt. Ex hac stipulatione) vide not. & scripta ad *d. l. 72. §. vlt.*

L. 99. Quicquid astringendæ obligationis) Græci vertunt, τὸ συμβαλλόμενον τῇ συστάσει ἐνοχῆς.

Certis potius vasis) vide scripta ad *l. 83. §. 1. & ad l. 8. sup. eod.*

§. Non nisi præterito biennio) Vide not. ad *l. veluti §. vlt.* & scripta ad *l. 10. ⁊. eod.* quæ huic legi obstat.

L. 100. Statim aut peremit obligationem) Si ita non fit.

Omnino non differt) Si ita fit.

L. 101. Puberes sine curatoribus suis) Id est, curatoribus, quos habent. male hæc l. accipitur de puberib. qui curatores non habent, cum dicat lex *suis*. Impuberes sine tut. auctoritate non obligantur. At de puberibus nihil tale

le est proditum. Vnde constat, eos sine curatoris aucto- A ritate obligari. Oppon. *l. 3. C. de in integ. resti. min.* vide not. ad eam. Adde argumentum legis *sciendum sup. de ritu nupt.* vide scripta ad *l. si pupillus, inf. eod. tit.*

In gloss. puberes sine curatoribus) Dele hæc (id est, non habentes curatores)

L. 102. Sumptus in defensione caussæ) Hos sumptus interdum iudex remittit victo, habenti iustam caussam litigandi, *Nou. 82.*

In gloss. Agnituros, vt argumentatur ꝭ. *de liber. legata)* Adde *l. fideiussor, de doli except.* secus est, si emptor vicerit. Accurs. in *l. 1. tit. de euict.*

L. 103. Quia nec dari oportere) Cuius rei commercium non est, nec eius æstimatio debetur, *l. cum seruus* §. *vlt. de leg. 1.* vide scripta ad *l. 83.* §. *sacram, sup. eod.*

Aut fundum hostium) Idem est in legatis, *l. ab omnib.* B §. *aliam, de leg. 1.*

L. 104. Pro libertate pactus est) Id est, vt manumitteretur.

Quamuis seruus ab alio) Si non dedit expromissorem, tenetur ipse seruus post manumissionem, *l. 3. C. an seruus ex suo facto.*

Vt manumittatur) Idem in *l. & eleganter, sup. de dolo.*

L. 105. Stipulatus sum Damam) Homine oblato post mortuo, continuo debitor liberatur. At sola oblatio non liberat, nisi apud prætorem fiat de re, quæ apud eum petitur, *l. si debitor offerret,* ꝭ. *de solut.*

Continuo eum) Id est, ἀπευθεῖν. quod est, ipso iure. At Proculiani putant, exceptionem esse necessariam; *l. interdum* §. *vlt. sup. eod.* quorum sententia obtinuit, vide C scripta ad *l. 2. C. de vsur.*

L. 106. Qui ex pluribus) Vide scripta ad *l. 75.* §. *qui vere, sup. eod.*

L. 107. Vtrum turpem) Seruus pro capite honeste pacifcitur, & expromissorem dat. At in libero homine id inhonestum videbatur. Nam & ei emancipationis caussa non possunt imponi, donum, munus, operæ, *l. pen. sup. de obseq. par. præstan. l. pen. sup. si a par. quis manum.*

Magis curaretur) Sic Plautus in Sticho: *nunquam minus curare possunt patrem suum filiæ.*

In gloss. Emancipaturus (Dele hæc (*verum cogi officio iudicis*) & repone, imo nec extra ordinem quidem cogi potest, nisi certis casibus, *l. vlt. in fi. C. de sentent. passis.*

L. 108. In summa Bart. Ex facto certa persona) Legendum, *incertæ personæ.* D

Si qua mihi nupserit] Huius stipulationis caussa est dos.

Ratio reddi non potest) Sed harum stipulationum caussam aliquam esse oportet, vt donationes.

§. *vlt. Nulla)* Vide scripta ad *l. 17. sup. eod.*

L. 109. Si ita stipulatus) De hac l. vide scripta ad *l. 12. sup. eodem.*

L. 110. Si mihi & Titio) Hic duæ sunt stipulationes, vna vtilis, alia inutilis. Nam Titius non est adiectus. Obstat huic l. *l. ex fundus, sup. de contr. empt.* cui coniungenda *l. 5. sup. comm. præd.* vt monet inscriptio eadem. Dicendum, stipulationes summarum separandas esse a stipulationibus corporum, vel iurium. Nam cum stipulor summam mihi & Titio, id agitur, vt obligatio nu- E mero diuidatur, *l. cum Stichus, inf. de solut.* At corpora & iura non ita facile diuiduntur, & plerunque id agitur, vt sint communia pro indiuiso, quare certa pars non potest præstari. Dicendum itaque erit, ex vtili parte succurri inutili, quod sæpe fieri testatur Iustinianus in *l. vn. C. de rei vx. act.*

§. 1 *Si stipulatus)* Vide scripta ad *l. 83.* §. *1. sup. eodem titulo.*

Nihilominus debebitur) Nam indecore ea vir vtitur. Si non constet de dissensu, in ambiguo mens promissoris spectatur. si non sit ambigua, mens stipulatoris, cui verba suffragantur, spectatur.

L. 111. Quo minus mihi illa domo vti) Vsu domus marito concesso vxor cum eo habitare potest. Sic & Mutius primus probauit, vsu vxori relicto, maritum habitare posse. Mutium sequitur Pomponius.

Et latius est) Id est, πλατύτερον, vt sit sensus, latitudo voluntatis exigit hæc verba sic accipi, *l. 1. C. vt act. ab hered. & contra hered.*

L. 112. Quem voluero, an quem volam) vide scripta ad *l. huiusmodi legatum* §. *Stichum, sup. de leg. 1. & ad l.* 17. *sup. eod.*

Quem volam, donec iudicium) Nam verbum volam est extensiuum, παρατατικόν. Quædam verba sunt παρατατικά in præteritum, vt volebam, quædam in futuro, vt volam. Quæro, cur etiam non liceat legatario variare, si ita legetur: Stichum aut Pamphilum vtrum Titius volet. Nam vt volam est extensiuum, sic & volet, *l. filij, inf. ad Senatusc. Tertul.* Dicendum est, idem esse in legato, quod in stipul. si videlicet legatario sit data electio per damnationem sic, vtrum volet, illi dato, poterit tamen variare legatarius. Nam, quamuis is semel Stichum optarit, non tamen ei ante acquiretur, quam traditus sit. Itaque cum res sit integra, variare poterit. At cum per vindicationem legatum est, is quem elegit, ei statim acquiritur pleno iure. Quare, cum res non sit integra, & legatario sit satisfactum, variare non poterit. Nec obstat *l. huiusmodi legatum* §. *Stichus, sup. de leg. 1.* vbi dixit, volet, nec tamen variat. Nam non loquitur de creditore, sed de debitore, id est, herede, hic semel tantum eligere potest: quia dum Stichum eligit, ei se dando obstringit, & statim ius quæritur legatario. vide supra ad dictum §. *Stichum,* & ad *l. 18. sup. eodem.*

§. *vlt. Si quis ita)* Huius §. species est: stipulatus quis est de Caio: pro centum aureis satisdabis? Deinde Romæ dedit exhibuitque Caio, qui sibi 100. debebat, vt pro eo in eam summam satisdaret Caius. Sic hic legitur recte. *Et reum dederit,* id est, expromissorem, qui susciperet obligat. nouandi caussa. Similis locutio est in specie *l. si quis ab alio, in prin. sup. de re iud.* vide scripta ad *l. 68.* & ad *l. 97.* ꝭ. *eod.*

Satisdabis) Id est, fideiussorem dabis?

L. 113. In gloss. arbitratu) Ad fin. adde, hoc addit Accursius propter *leg. si in lege, sup. loc.*

Et propemodum etiam) Obstat *l. 8. sup. eod.* vide scripta & not. ad eam.

§. *vlt. Liberari)* Repignerati.

Tanti litem] Vide scripta ad *l 97.* §. *1. & l. 68. sup. eodem.*

In gloss. interest) Dele eam, & dic, imo ex stipulatu incerti.

L. 114. Si fundum) Opponitur *l. videamus* §. *si actionem, sup. de vsur. & l. si filius, sup. hoc tit.* Dicendum, hic id quod interest, non significare fructus, sed rei pretium, aut si quid pluris circa rem intersit. vide scripta ad *l. 28. sup. eod.*

L. 115. Ita stipulatus) vide scripta ad *l. 94.* ꝭ. *eodem.*

Cum id ageretur vt) Opponitur *l. si finito, in prin. sup. de dam. infec.* vide not. ad eam l.

Non demonstrato loco) Nam, qui hoc stipulatur, stipulatur poni superficiem, quod fieri non potest, nisi in loco. vide scripta ad *l. 74. sup. eodem.*

Reum promittendi sisti non posse) Vt eo mortuo.

Respondit Pegasus) Pegasi sententiæ locus est, cum est vna stipulatio, incipiens a conditione, & hæc committetur, vbi desierit Pamphilus posse dari, non post moram. Pegasus hic erat Proculianus.

Exemplo penus legatæ) Male Ferrettus putat, non idem dicendum in fundo, quod in penu. Nam id pugnat cum *l. si penum,* ꝭ. *quando dies legat. ced.* quæ fundum desertum comparat penori. vide scripta ad *l. 9. sup. eodem.*

L. 134. *Et tempore matrimonij conſenſerunt)* Vide ſcript. ad *tit de ſponſal. ſup* & ad *l.* 19 *ſup. eod.*

Et adiecta pœna) tamen Leo in Nou. 28. præter arras etiam pœnam vult addi poſſe in ſponſalibus, idque veteri iuri congruere videtur, quo ſtipulabantur vxores futuras, & agebant in id, quod intereſt, Gell. lib. 4 c. 4. Si agebant in id, quod intereſt, ergo & in pœnam: Nam ſtipulatio, quæ habet quod intereſt, & pœnam admittit, *l. vlt. ϡ. de prætor. ſtipul.* vide ſcripta ad *l.* 19. *ſup. eod.*

In gloſſ. Si quis eorum) Dele totam, & eius loco repone parentum ſcilicet. Nam de facto filiorum inutiliter promiſiſſent.

Non ſecundum bonos mores) vide ſcripta ad *l. 2. C. de inutilib. ſtipul.*

§. 1. *In præfationibus)* Id eſt, pactis.

Non ex ea repetitione inutilis) Vt ſi pactus ſum Titio, & ſtipulet non adiecto nomine Titij, perſona Titij non cenſetur repetita. Hoc & in legatis obtinet.

§. 2. *Idem reſpondit cum Septitius)* Vide ſcripta ad *l.* 1. & *l.* 30. *ſup eod.*

§. *vlt. Ac ſi ſingulæ ſpecies)* Vide ſcripta ad *l.* 29. *ſup. eodem.*

L. 135. *Ex quo die ſtipulatio facta eſſet)* Vide ad *l.* 48. *ſup. eodem.*

§. 1. *Seia cauit)* Vide ſcripta ad *l.* 84 *ſup. eod.* Obſtant *l. traiectitia, ſup de oblig & act. l. ſi fundus* §. *vlt. ſup. de leg. commiſſ l. Celſus, ſup. de recept. l. magnam, C. de contrah. & com. ſtipul.* cum ſimilibus. Dicendum in hac ſpecie ſtipulationem fuiſſe puram, pactum ex continenti additum ſtipulationi diem adiecit. Pactum adiectum ex continenti ſtipulationi non ineſt ex parte actoris, *l. iuriſgentium* §. *quin imo, ſup. de pact.* Hoc pactum non parit actionem, ſed hanc tantum vim habet, vt poſſit Titius ante diem hortos petere, nec Seia ante diem pretium petere. Nam ineſt tantum ex parte reorum, *l. lecta, ſup. ſi cert. pet.* Illam vim non habet pactum vt impediat purgationem moræ. cum interpoſita ſit ſtipulatio pura. vide not. ad *d. l. magnam & l. ſancimus, C. de fideiuſſor.*

In gloſs. In continenti) Ab his verbis, *vnde no. quod tam in contr.* &c. vſque ad finem dele omnia, & repone, imo tantum in bonæ fidei, *l. iuriſgent.* §. *quin imo, de pact.* Ergo pactum hoc non parit actionem, ſed tantum hanc vim habet, vt ante diem non poſſit Titius hortos petere, nec Seia pecuniam. Ineſt tantum ex parte reorum, & exceptionem parit, *l. lecta, ſup de reb. cred.* nec eam vim habet, vt impediat emendationem moræ.

Si non multo poſt] In hac ſpecie nulla fuit ſubiecta pœna. Pœna addita poſt diem, offertur ſero.

Propter eam moram intereſſet) Nam ea mora nunquam purgatur, ob quam intereſt actoris. Sic *l.* 8. *ſup. ſi quis cautionibus.*

In gloſs. Intereſſet] Dele hæc verba [& ſupple, nec lis conteſtata eſſet]

§. *Ea lege ſi donatum]* Vide ſcripta ad *l.* 3. *C. de condict. ob cauſſam dat.*

Reſpondit, poſſe in id quod) Vide ſcripta ad *l. qui Romæ* §. *coheredes, ſup. eod.*

§. *vlt. Et ſubiecta doli clauſula]* Agebatur de falſo apud præfectum vrbi, vt & in *l. Aithales,* ϡ. *ad l. Corn. de falſis l. ſaccularij,* ϡ. *de extraordin. crim.*

L. 136. *Si ſub vna ſignificatione]* vide ſcripta ad *l.* 65. *ſup. eod.*

§. *vlt. Euaneſcit ſtipulatio)* vide ſcripta ad *l.* 16. *ſup. eodem.*

L. 137. *Aliquod momentum]* Vide cap. 1. de præſcript.

Aliud agere cœperit] Flor. *aliud acceperit*, id eſt, incœperit, vt ſit ſenſus, nihil eſſe affectum, ſi poſt interrogationem aliud negotium incœperit, quamuis eodem die reſponderit. Ergo, ſi aliud negotium non acceperit, ſi eadem die reſpondeantur, medium tempus non nocet, nec videtur eminus factum, quod eodem die factum eſt, nullo extraneo negotio interiecto. Sic nihil obſtat *l.* 1. §.

A 1. *ſup. eod.* vide ſcripta ibid.

§. 1. *Si hominem.)* Vide ſcripta ad *l.* 22. & *ad l.* 83. §. 1. *ſup. eod.*

§. *Cum ita : neque duplomate)* Duplomata ſunt codicilli, qui dantur euntibus curſu publico, quæ dicuntur etiam tractoriæ, & combinæ, & *συνθήματα*, & euectiones.

Quia per ipſum ſteterit) Id eſt, in mora fuit.

Vel quia vbique poteſt ſoluere) Volente ſcilicet ſtipulatore : ſicut & alio die eodem permittente. Vide ſcripta ad *l.* 38. §. *inter,* & *l.* 122.

Aut ſelici nauigatione) Cataplo.

Nullus eſt coniectura) Vide ſcripta ad *l.* 38. §. *inter incertam, ſup. eod.*

§. *Item qui inſulam)* Nam huic ſtipulat. ineſt tem-

B pus, quo inſula ædificari poſſit, iuxta Celſi & Pauli ſententiam in *l.* 14 & 77. *ſup. eod.*

Item ſi non inchoetur opus) Hæc verba ex præcedenti §. ſic ſunt accipienda, vt iudex æſtimet, quanto interuallo opus æſtimari potuerit, & eo tranſacto ſit actio, non autem ſtatim a non cœpto opere agi poſſe, quanti intereſt inchoari, vt voluit Ioannes in *l. ſtipulat. non diuiduntur* §. *vlt. ſup. eod.* vide ſcripta ad *l.* 14. *ſup. eod.*

Liberetur reus) Ante litem conteſtatam, *l. inſulam, ſup. eod.*

Si quandoque tradiderit) *L. inſulam* §. 1. *ſup. loc.*

§. *Illud inſpiciendum)* Ex hac ſtipulat. Stichum dari, confeſtim agi poteſt.

Eſt autem facultas) Difficile, quod ſummo labore,

C aut prolixo tempore fit.

Aut ſi non multum) Recte.

§. *Si ab eo : Sabinus ſcribit)* Vt in *l.* 34. *ſup. eod.*

§. *Cum quis ſub hac conditione)* Huic §. merito Balſamon tit. 5. *νομικῶν.* coniungit *l.* 83. §. *ſacram, ſup. eod.*

Quod ius mutari poteſt) Vide ad *l.* 35. & ad *l.* 83. §. *ſacram, ſup. eodem.*

§. *Si, vt aliquid fiat)* vide ſcripta ad *l.* 71. ϡ. *eod.*

§. *vlt. Præterea)* Obſtat *l.* 1. *C. de except.* vide not. ad eam & ſcripta hic. Nam in vnum ſolida obligatio non transfertur, ſed id præcipit iudicio familiæ erciſc. Opponitur *l. auus,* ϡ. *de pact.* vide not. ibid.

§. *vlt. Sed neceſſe eſſe omnib.]* Neceſſitatis cauſſa eſt, quia obligatio incipit a defuncto, vel in defunctum, quam

D certum eſt neceſſario inter heredes diuidi pro hereditariis portionibus. Huc pertinet *l.* 56. §. 1. *ſup. eod.* Idque eſt ex 12. tabul.

Recte comprehendi) Ex 12. tab.

L. 138. §. *vlt. Cum pure ſtipulatus)* Is, cui generaliter quod legatum eſt, poterit mutare ſententiam, non in optione. vide not. ad *l. illud, ſup. de opt. l g.* & ſcripta ad *l.* 5. *ſup. de leg.* 1. & ſcripta & not. ad *l. eiuſmodi legatum* §. *ſi cui homo, ſup. de leg.* 1.

Et eius quæ ineſt) Vide ſcripta ad *l.* 112. *ſup. eod.*

L. 139 *Quolibet eorum deficiente)* Legendum, *defugiente*, vt Florent. id eſt, defugiente auctoritatem, vt & in *l. in exſecutione* §. *in ſolidum, ſup eod.* & *l. minor, ſup. de euict.* Cic. pro Sylla. Victorinus lib. 5. variarum lect.

E cap. 25. vide ſcripta ad *l.* 4. §. *vlt. ſup. eod.*

Præſtatio incumbit) vide ſcripta ad *l.* 4. §. *vlt.* & *l. in exſecutione, ſup. eod.*

L. 140. *Pluribus rebus)* vide ſcripta ad *leg.* 29. ϡ. *eod.*

§. 1. *De hac ſtipulatione)* Obſtant varii loci, quibus dicitur, vnam eſſe ſtipulationem. Dicendum, hic ſingulas ſummas, & certa tempora definita fuiſſe. Illi autem loci loquuntur de ſtipulat. facta infinite ſic, in annos ſingulos dabis 10. vide ſcripta ad *l.* 16. §. 1. & *l.* 29. ϡ. *eod.*

§. *vlt. Et ſi placeat exſtingui)* De hac regula vide ſcripta ad *l.* 2. §. *ex eis, ſup. eodem*, vbi quatuor eius exceptiones ponuntur.

L. 141. *Si ſeruus au filiuſ.)* vide ſcripta & not. ad *l.* 76. *ſup. eodem.*

§. 1. *Pupilius licet)* Pupillus proprie eſt orphanus.

Iam

Idem & in filiisfamil.] Sic in *l. vt ancillarum, sup. de peculio.*

§. *Si ita stipulatus fuero: mihi soli obligationem acquiri)* vide scripta ad *l. 55. sup. eod.*

§. *Si inter eos qui Romæ sunt)* Vide scripta ad *l. continuus, ỹ. eod.* Alioquin inutilis, *l. 3. si quis ita, sup. de eo quod certo loco.* Obstat *l. 12. §. 1. sup. de leg. 1.* Sed hac in re est differentia inter legatum & contractum: Nam quælibet conditio impossibilis vitiat contractum, legatum non vitiat. in testamentis si adiecta sit impossibilis conditio, mendum censetur: & ideo circumscribitur. at contractus sub conditione impossibili factus nequit defendi colore mendi. Cum sint duo, qui contrahunt, verisimile non est, vni mendum excidisse, quod vnus non animaduerterit. si ergo vterque mendo assensus sit, videtur ludificari contractus, *l. non solum, sup. de oblig. & act.* vide scripta ad *d. l. 12.*

Stipulator ante aliquod tempus, suoque dispensatori) Vide scripta ad *l. continuus §. cum ita, sup. eodem.*

§. *vlt. Cum mihi aut Titio)* Vide scripta ad *l. 55. sup. eodem.*

Non liberaretur promissor) Ergo verbum liberandi, non semper ius significat. vide not. ad *l qui res §. mihi Romæ, ỹ. de solut.*

Per exceptionem tamen defendi) Exceptione defenditur adiectio, etiamsi in ea sint diuersæ res, aut ἀδιστάσεις. Ideo autem liberatur per exceptionem, quia quicquid adiecto soluitur, id stipulatori solui videtur, & ad eum redit, actione mandati, §. *plane, de inutilibus stipul. l. Iulianus §. 1. sup. eod. l. qui res §. qui stipulatur, inf. de solut.* vide scripta ad *l. 55. sup. eodem.*

Contra vero) Inutilis obligationis, inutilis est adiectio, non contra: Nam inutilis adiectio non vitiat vtilem obligat. Nam & obligatio inutilis vtilem non vitiat.

De duobus reis constituendis. Tit. II.

Vulgo, de duobus reis stipulandi & promittendi. Quid autem sint rei, duosque reos non tantum ex stipulatione, sed & cæteris contractibus constitui, vide in notat. ad princ. tit. *C. de duob. reis, & Instit. eod. tit.* & in scriptis ad initium *d. tit. C.*

L. 2. Ideoque petitione) Petitio hic exactionem significat, vt docet aperte *l si vt certo, sup. commod.* Si quis solidum acceperit ab vno ex reis, alter prorsus liberatur, non, si petierit tantum: sicque nihil obstat *l. vlt. C. de fideiuss.* Vide scripta ad *l. 8. sup. de leg. 1. (* quo loco recte. *Ideoque, si actum sit, & solutum)* & ad *l. 116. sup. tit. prox. de verb. oblig.*

L. 5. Nemo est qui) Hæc l. loquitur de stipulatione operarum, quæ est in dando, & ex principio eius colligitur, ex caussa duos reos stipulandi constitui posse, vt si duo ab eodem fabro stipulentur operas. Constituuntur vero duo rei promittendi, si duo fabri eiusdem peritiæ operas promittant Sed quid est, quod ait, alienas operas in stipulationem deduci posse, cum alieni facti nulla sit stipulatio, *l. stipulatio ista, sup. de verbor obligat. l. sicuti reus, ỹ. de fideiuss.* Notanda est etiam huius l. inscriptio. Ea est Iuliani lib. 22. Digest. In quo Iulianus tractauit de operis libertorum, easque contulit cum aliis operis. Operæ libertorum dicuntur officiales, quoniam officii caussa patrono præstantur. Officiales operæ sunt vt fabriles, si libertus faber sit, aut aliæ. Ab officialibus separantur aliæ operæ, quæ sunt in artificio, vt fabriles, sutoriæ quæ ab alio quolibet præstantur, & a liberto, nō tamen officii caussa. In eo lib. de illis tractasse Iul. docent *l. nisi & ea opera, sup. de oper liber. l. in stip. §. operarum, sup. de verb. obligat.* Nunc sciendum, operas officiales non posse promitti, nisi patrono. si alij promittantur, nihil agitur. nec permitti possunt vel adiectionis caussa, vt si promittant patrono, & Titio, *l. 9. l 10. d. l. nisi, sup. de operis libert.* Iulianus itaque cum scripsisset, officiales operas præstari non posse, subiecit, nemo est, qui nesciat, alias operas præstari posse, vt & in *l. 9. sup. de operis libert. & l. si non sortem §. libertus, sup. de cond. indeb. Alias* dicit, ad differentiam officialium, quæ soli patrono promitti possunt.

Ait fideiussorem adhiberi) Si obligationi operarum fideiussor adhibetur, factum alienum promittit, tamen hoc etiam docet *l. inter artifices, sup. de fideiuss.* Dicendum hunc fideiussorem tantum promittere, quantum interest, id fieri, *l. stipulatus est, sup. de fideiuss.* Ergo aliæ operæ, quam officiales, cuilibet promittuntur, & huic obligationi accedit fideiussor, qui promittat, quanti interest id fieri. Ex eo concluditur, posse duos reos constitui stipulandi & promittendi. Et hæc l. nominatim loquitur de fabrilibus operibus.

Alienas operas] Id est, alias quam officiales.

Easdem operas) Id est, fabriles.

L. 7. Ex duobus) vide scripta ad *l. 118. supra titulo proximo.*

L. 9. Eandem rem apud duos) vide scripta ad *l. 16. ỹ titulo proximo.*

Fiunt duo rei promittendi) Idque fit, quia promittendi verbum late patet. vel potius, quia stipulatio in se capit ceteras obligationes: Nam stipulatio inuenta est ceterarum obligationum firmandarum caussa, vt ait Paulus, *lib. 5. Sent. tit. de verb. oblig. in pr. Inst eod.* vide not. ibi & ad init. tit. *C. de duob. reis.*

Titius & Mæuius, Sempronio 10. *danto)* Flor. *dato.* Videtur legendum, *Titius aut Mæuius Sempronio* 10. *dato,* vt docet *l. si ex toto §. 1. ỹ. de leg. 1. l. 16. ỹ. de leg. 2. l. ille, ỹ. de leg. 1.* Nam, si dixit Titius & Mæuius, non sunt duo rei, sed singuli pro parte tenentur, nisi appareat, testatorem, &, pro aut posuisse. Vide scripta ad initium tituli *C. eod.* & ad *l. si ex toto, sup. de leg. 1.*

L 10. *Si duo rei)* vide scripta ad legem nonam, *C. de compensat.*

Quod Stipulator alteri reo) Ergo, si socii sint, compensabunt, itemque si non socii sint, si vnus sit fideiussor.

L. 11. Non inutiliter accipi) Quoniam sic fit, vt soluenti solidum competat actio mandati aduersus alterum, & si socii non sint. vide scripta ad *l. 9. C. si cert. pet.* Præterea etsi socii non sint, vnus potest compensare quod alteri debetur. quod non licet, si non fideiusserint inuicem.

Qui fideiussor pro altero) Ex hac l. qui eiusdem pecuniæ eundem habent reum & fideiussorem, poterunt eundem conuenire, diuisa actione, partim rei, partim fideiussorio nomine. Hodie ex *Nou. 99.* rei habent hoc beneficium, vt pro sua tantum parte teneantur. non admittitur ἀλληλέγγυοι.

L. 17. Pro hereditariis partibus totum) At si ab omnibus nominatim legatum esset, viriles partes seruarentur, *l. 54. in fin. l. 124. ỹ. de leg. 1.*

Cum omnes heredes nominantur) Id est, sub appellatione heredum ab omnibus heredibus legetur. facit *l. 8. ỹ. de statuliberis.*

De stipulatione seruorum. Tit. III.

L. 1. in fi. Sed si Kalendis 10.) Stipulatio igitur se ipsam quasi nouat, *l. 43. in fi. ỹ. de obligat. & act.* vt stipulatio præcedens pactum, nec nouat, nec quasi nouat, *l. 28. ỹ. de act. empt l. 122. §. Flauius, ỹ. de verb. obligat.*

L. 2. Ipse sibi stipulari) Legendum: *ipse sibi stipulari non potest.*

L. 5. Intellectu magis partes) Vide scripta ad *l. 54. ỹ. de obligat.*

§. *vlt. Sed si non nominatim domino)* vide scripta ad *l. vlt. C. per quas person.*

L. 7 Idem puto & si nominatim] Nominatim hic non significat per singulorum nomina, sed sub commemoratione omnium. Sic non obstat *l. 37. inf. eodem.*

L. 16. Heres dominus eius non fuit] *L. 17. ỹ. de pact.*

L. 18. §. Seruus capto domino] vide scripta ad *l. 73. §. 1. in fi. ỹ. de verb. oblig.*

Confestim in pecuniam legatam) Quia transfunditur A legatum penus in legatum pœnæ.

Et ijs in rei naturam) Nam penus facile dari potest.

Non a conditione cœperit) In duplicibus legatis & stipulationibus.

Cum id actum probatur) Voluerunt hoc casu contrahentes, omnimodo Pamphilum dari.

Idem defendendum erit) At cum vna tantum est stipulatio, verior est Proculi sententia.

Quoniam voluntas) Finis legis loquitur de stipulatione, quæ incipit a stipulatione, non quæ a conditione, cum tamen id agitur, vt alterum tantum detur. Summa ergo legis hæc est. Quando duplex est stipulatio, posteriorem, h. e. pœnalem, committi statim ex mora, siue id agatur, vt alterum tantum præstetur, siue vt vtrumque. Cum id agitur vt vtrumque præstetur, non fit nouatio. B Cum vt alterutrum, non fit etiam nouatio, sed fit quasi nouatio. Papinianus ergo recipit sententiam Sabini in stipulatione duplici. Pegasi in simplici.

In glossa probatur) Ab his verbis, *hodie vero non præsumitur verum.* Dele vsque ad fin. omnia, & dic pœnalis stipulatio non nouat præcedentem stipulat. nisi id sit actum.

L. 116. Non enim sunt duo rei) Non esse duos reos constat: quia tunc vno ex eis conuento & exacto, alter liberatur, *l. 2. titulo prox.* At in hac specie Titio conuento & soluente, non dicimus Mæuium liberari, sed nec obligari, imo nunquam fuisse obligatum.

Et soluente Titio) Ergo agi prius potest cum fideiussore, sed non inexcusso reo. Reus excutitur vel in iudicio, vel extra iudicium. At in aliis agitur etiam ante reum excussum.

L. 117. Numero diuiditur) vide scripta ad *l. 54. sup. eodem.*

L. 118. Nulla de peculio dabitur) Obstat *l. si creditor §. vlt. sup. de peculio.* vide solut. in not. ad eam.

§. 1. Decem hodie) Hæc stipulatio pura est. In puris autem stipulationibus nullum laxamentum datur, a lege nunquam datur, a prætore non datur, si pecunia vel res promissa sit in promtu, alias datur.

§ vlt. Decem mihi) Vide scripta ad *l. 97. §. 2. ?. eodem.*

L. 120. Non facit conditionem) Id est, non suspendit.

Si 100. non sint) Etsi sint viginti aurei, non debebuntur.

Rei veritatem ignorant) vide scripta ad *l. 100. ?. eod.*

L. 121. Incerti agetur) vide scripta ad *l. 53. ?. eod.*

§. 1. In cuius matrimonium conueniebat) Sic & Flor. Papinianus scripserat in manum. vide not. ad *l. vxorem, sup. de ritu nupt.*

Si tempore matrimonij concubina) Ergo contra bonos mores est, si quis vxori adiungat concubinam, quod quidam Constantino tribuunt ob *l. 1. C. de concubinis.*

§. In insulam) Casus mortis non trahitur ad casum deportationis.

Cum morieris) Idem est, si dixisset post mortem tuam dari, quæ ante Iustinian. fuit inutilis, & ideo dicitur, cum morieris.

Non nisi moriente eo) Et ideo, si deportatus restituatur ciuitati, & in ea moriatur, committetur aduersus heredem eius: si vero peregrinus moriatur, committetur aduersus fiscum, qui ei successit.

§. vlt. Ex facto) Doli clausula stipulationem quodammodo bonæ fidei facit, sicut actionem strictam facit bonæ fidei, *l. Seia de mortis caussa donat.*

L. 122. Qui Romæ) Dele tot. summam Bartoli, auctor legis est Scæuola, qui respondit temporibus Marci & Commodi.

Per menses tres) Id est, tribus pensionibus. Male, *post menses tres.*

Vsurarum nomine dederat) Id est, prorogauerat, quod fit recte, *l. qui in futurum, sup. de pact. l. 2. §. non male, ?. de except. rei iudic. l. vlt. C. de vsur.* Pro mutuo dederat. Seneca, in *antecessum dare*, Græci ὁ προχρεία.

Sua die) Id est, primo mense. Sic in *l. si necessarias §. si annona, sup. de pignerat. act. l. 3. §. Stichum, supra.*

Petere) Totam summam. ergo oblatio facta debitori nocet.

§. 1. Callimachus) Summa huius §. hæc est. Seruus nauticæ pecuniæ gratia secutus debitorem, non potest ei consentiendo, contra quam lex conuentionis ferat, creditori nocere, nisi eius rei arbitrium creditor ei permiserit, quo casu repelletur exceptione. vide scripta Obser. 2. cap. 11.

Vsque Brentesium) Sic Græce significat Brundusium, dicitur & Brenda. Festus.

In omnes nauigij dies) Nam vsuræ nauticæ constituebantur in nauigationem, non in menses, vt aliæ, idque varie. Nam modo creditor periculum suscipiebat vsque ad certum diem, modo ad certam conditionem, vel vsque ad certum portum, *l. 3. C. de naut. fœn.* modo itionis & reditionis caussa, vt hic. vide scripta ad *Rub sup. de naut. fœn. ad fin.* & ad *l. 4. illo titulo.* vide Plutarchum in Cat. Censor.

Sub pignoribus & hypothecis) Hoc in pignore priuilegium habebit creditor, *l. 7. C. qui potior. in pig. l. pen. sup. de pignor.*

Intra idus Septembres) Proinde hoc adiectum est propter periculum, quod fere a mari imminet, occidentibus virgiliis post idus. Alciatus 10. παρεργ. cap. 19.

Non reparasset) Id est, emisset. Sic *l. 9. §. pen. de statulib.* vide notata ibid. C

Prosequentibus eam pecuniam) Nam mitti solebat seruus, qui dicebatur κερμακόλυθος quod mittatur vsurarum sua die exigendarum caussa, vt hic, & *l. traiectitia, sup. tit. prox. l. nihil §. pro operis, sup. de naut. fœn.*

Seruo Lucij Titij) Hunc initio dixit seruum Seii, quem hic vocat Titij. Nam iurisconsulti his nominibus promiscue vtebantur, vt Philosophi Dionis & Theonis.

Misisset eo tempore) Quod est, post idus Septembres. At supra posuit, ante idus eum soluisse. Alciatus male addidit negationem. Repetenda est potius extrema syllaba verbi *misisset*, sic, *in nauem misisset, sed eo tempore &c.* Atque ita quidam Cod. habent, & erit sensus: soluisse quidem Callimachum nauem ante idus, sed eo tempore, quo iam pecuniam reddere deberet, id est, cum prope instarent idus, & certum iam esset, nauem intra idus D non posse Berytum appellere.

Quocunque tempore) Exceptioni autem locus erit, si creditor seruo proferendi temporis arbitrium permiserit.

§. Flauius Hermes) De hoc §. vide scripta Obs. 1. cap. 29. & scripta ad *l. 5. §. at cum do, sup. de præscript. verb.*

In fi. §. Respondit, debere) vide scripta ad *l. si fundum sub conditione §. Stichum, sup. de leg. 1.* & ad *l. 115. & 84. sup. eod.*

§. Coheredes cum prædia hereditaria diuiserant] Quod fit permutatis vltro citroque partibus, *l. cum pater §. hereditatem, sup. de leg. 2.*

Pœnam 100. inuicem] Itaque, si per eum stetisset, qui vendidit, tunc teneretur omnino pœnæ nomine. Sed E & pœna non adiecta, puto esse actionem præscriptis verbis ex conuentione diuisioni subiecta, si id vendiderit, vt in simili specie est actio ex vendito, *l. si sterilis §. si prædij venditor, de act. empt. l. qui fundum 2. sup. de contrah. empt.*

Sæpius testato conuenerit) De alienatione facta testamento, vide scripta & notata ad *l. filiusfam. §. Diui 2. de leg. 1.*

Doli mali exceptionem) Vel in factum, sed ipso iure pœna committitur.

§. Agerius) vide scripta ad *l. 57. sup. eod.*

Debere constitisset) Hæc verba conditionem casualem faciunt, puta si constiterit.

Respondit, si conditio) Non semper eodem modo Scæ-

uola respondet. Nam, dum respondet per *si*, vel id sumit quod propositum est, vt sit, *Si*, vt proponitur in *l. vlt.* §. *vlt. sup. de resc. vend. l. pater, in pr. de doli except.* vel id, quod est probabile, vt sit, si vt præsumitur, *l. vxori* §. *vlt. sup. de leg.* 3. vel id quod est incertum, & in æstimatione iudicis, *l. libertis* §. 1. *de alimen. leg.* In hoc §. puto, eum sumere, quod est probabile, vt & in *l. fideiussor obligari* §. *vlt. de fideiuss.* Sic conditio accipitur, si viuus non soluerit. Hæc autem conditio casualis est. Idem potest dici de potestatiua. vtrumque sub hac exceptione, *si id actum sit* actum videtur, cum in dando vel faciendo stipulatio consistit. At cum stipulatio nullum opus relinquit, id actum non videtur, nec eam heres implere potest. vide scripta ad *l. 57. sup. eod.*

Si conditio non extitisset) Id est, si actum esset, vt impleretur conditio viuo parte, nec fuerit impleta, promissor non tenetur, etiamsi post mortem patris impleatur: nam sero impletur & frustra.

§ *Seia: solo pacto facta)* Sine stipulatione Aquiliana, & sic non est rata.

Apud iudicem tutelæ) Id est, prætorem tutelarem & dele gloss. *tutelæ actione.*

Ad competentem iudicem) Id est, præfectum vrbi, *l. Æmilius, sup. de pig.*

Prouocatio eius pronunciata) Sic solet pronunciari in caussa appellationis, *j. de quæst. l. impp. j. de appell. l. chirographis* §. 1. *sup. de administ. tut.*

Mora intercesserit: quo minus pecunia) Hic vsuræ non debentur ex stipulatione, sed ex mora tantum, ex caussa tutelæ, quæ est bonæ fidei. Et ideo hic sola oblatio impedit cursum vsurarum, quia moram non facit, qui offert.

§. *vlt. Duo fratres)* Consortes. Eadem est quæstio *l. 1. C. de pact. l. Æmilius, sup. de minor.*

Quasi de hoc quoque transactum) Cum hoc iudici liquet, de fideicommisso quoque fratres inter se transegisse.

Commissa etiam) Verum agenti obstabit exceptio doli, vel in factum, quod iam vsus sit exceptione pacti, *l. 12.* §. *si mulier, sup. de pact. dotalib.* Sic non opponitur *l. rescript.* §. *si pacto, sup. de pact.*

Flor. de verborum obligationibus.

L. 123. Si flagitij faciendi) Id est, stupri. vide scripta ad *l. 26. sup. eod. tit.*

L. 124. Ex post facto mutatur) vide scripta ad *l. 8. & 16. sup. eod.* & ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

L. 126. Si ita stipulatus fuero, si Titius) Nec enim præpostera est hæc stipulatio propter articulum tunc. vide scripta ad *l. 64. sup. eod.*

§. 1. *Et minus est in eo vsufructu)* vide scripta ad *l.* 28. *sup. eod.*

Nisi pleno iure] vide scripta ad *l. 56.* §. *pen. & l.* 58. *sup. eod.*

§. *Chrysogonus, & assignante)* Id est, sigillante. Cornutus in Persium, *l. 6. C. de fideiuss.*

Vsurarum nomine denarios octo) Hæ vsuræ fere sunt dextantes.

Vers. Superest. sed vna verborum) Condictio ex stipulatione.

§. *vlt. Ac si te sisti stipulatus essem)* Vide scripta ad *l. 97. sup. eod.*

L. 127. Si pupillus) Hic pupillus, cum aliquid accepisset, & in rem suam conuertisset, hominem promisit, naturaliter est obligatus. Et ideo recte pro eo fideiussor interuenit.

Nec fideiussor erit) Fingendum est tamen, pupillum ex hoc negocio locupletiorem non factum, *l. 5. sup. de auct. tut.*

Nulla enim intelligitur mora) Idem dicitur in *l. 88. inf. de reg. iur.* At hic nulla petitio erat ante rescriptum Diui Pij, ad quod iurisconsulti raro attendunt.

Vbi nulla petitio est) Aut inanis, *l. lecta, sup. de reb. cred.*

L. 128. Si duo rei) Con. *l. 12. de stipul. seruor.* sic etiam qui inutiliter alteri substituitur, non habetur pro adiecto, *l. verbis, sup. de vulg. & pupill. subst.*

Non ad solutionem) vide scripta ad *l. 16. sup. eod.*

L. 129. Si quis ita) Vide scripta ad *l. is qui ducenta, sup. de reb. dub.*

Sufficit vnum non esse factum) vide scripta ad *l. 63. sup. eod.*

L. 130. Quod dicitur) Vide not. ad *l. 2. C. de contr. & comm. stipul.* & scripta ad *l 39. sup. eod.*

Si factum conferatur in personam) Vestigium sententiæ veterum qui putabant factum rei cohærere, vt & *l. continuus j. eod.* §. *sed cum factum, Inst. de stipul. seruor.* Vide notata ad *l. veteres, C. de contrahen. & commit. stipul.*

L. 131. Iulianus scripsit) Con. huic initio *l. 56.* §. *te & Titium, j. eod.* Vide scripta ibi. Hæc est de obligat. in faciendo, illa in dando, & in hoc consentiunt. verum in alio dissentiunt: Nam si sit in dando, quod coheredes pro sua parte dederint, id non repetent a Titio, si in faciendo, repetent pro sua parte, *l. 2.* §. *item si, supra, eod.*

§. 1. *Qui fundum)* Vide scripta ad *l. 55. sup. eod.*

De euictione promittetur) Sic & in §. *plane, Institut. de inutilib. stipul.* & in *l. qui res* §. *qui stipulatur, j. de solut.* datur actio mandati, quia hæc res vix petitur sine mandato. vide scripta ad *l. 55. sup. eod.*

In gloss. a Titio) Dele hæc verba *(suo forte procuratore.)* Augustinus in quæstionibus mistis. Seruius 6. *Æneid.* sic Saluianus lib. 5 de guber. Dei.

L. 132. Susciperet.) Hinc clientes suscepti appellati sunt.

Obseruasset) Id est, habuisset, custodisset, seruasset.

Et quid intersit) Et constat, etiam pœnam committi.

Exheredauerit vel emancipauerit) Pater inuitum exheredat: At inuitum, id est, contradicentem, non emancipat. Paulus 2. Sent. titulo 25. & Nou. 89.

§. 1. *Plane & hoc remedio)* Id est, querela.

Si patri naturali heres) Datio in adoptionem soluit patriam potestatem, non datio in fidem. Item damus in adoptionem, quem habemus in potestate: damus in fidem etiam extraneum, vt alumnum, vel cognatum.

Res in extraneo ineptas) L. non putauit §. 1. *de bon. poss. contra tab.*

In eo qui hæc non fecit) Id est, in susceptore frustra id exigit.

Dicit superuacuo) Nam si non incidit in pœnam, qui emancipat vel exheredat, multo minus, qui neutrum facit.

§. *vlt. Filiusfam. ita stipulatus est)* vide scripta ad *l. 78. sup. eod.*

Non debebit quicquam fideiussor, quia nec reus] Vterque tamen tenebitur filio: reus directo, quia cum eo contraxit post emancipationem: fideiussor vtiliter, quia cum eo contraxit in familia patris: alias ex stipulatione conditionali per filiumfam. patri acquiritur, non filio postea emancipato, quia nec reus ei tenetur. Adde exceptionem ex *l. vlt. j. de stipulat. seruor.*

L. 133. Si ita stipulatus) Plerunque vna stipulatio semel tantum committitur, interdum sæpius, vt prætoria quædam, *l. si procurator j. rem ratam haberi l. 3.* §. *quæsitum, si cui plusquam per l. Falcid. l.* 1. §. *vlt. vsufruct. quemad. caueat. l. 4.* §. *pen. rem pupilli saluam fore.* Nam conuentionales quædam sæpius committuntur.

Ex ipsius posteriore vi) Dicendum generaliter, vbicunque id agitur stipulationem committi, *l. si duo* §. *vlt. sup. de recept. qui arbit.*

Neque per te, neque per heredem) Neque hic est coniunctio copulatiua. Alciatus lib. 9. παρέργ. cap. 18. At neque etiam disiungit, non propter se, sed propter negationem. Diuus Augustinus in sua Gram. Charisius, Probus, Donatus, vt si dicas, pupillus obligat, neque, obligatur. Idem Alciatus in h. l. perfidiose reponit vocem συναπτῶς.

L. 134. *Et tempore matrimonij conſenſerunt)* Vide ſcript. ad *tit. de ſponſal. ſup.* & ad *l.* 19 *ſup. eod.*

Et adiecta pœna) tamen Leo in Nou. 28. præter arras etiam pœnam vult addi poſſe in ſponſalibus, idque veteri iuri congruere videtur, quo ſtipulabantur vxores futuras, & agebant in id, quod intereſt, Gell. lib. 4. c. 4. Si agebant in id, quod intereſt, ergo & in pœnam: Nam ſtipulatio, quæ habet quod intereſt, & pœnam admittit, *l. vlt.* ℸ. *de prætor. ſtipul.* vide ſcripta ad *l.* 19. *ſup. eod.*

In gloſſ. Si quis eorum : Dele totam, & eius loco repone parentum ſcilicet. Nam de facto filiorum inutiliter promiſiſſent.

Non ſecundum bonos mores) vide ſcripta ad *l.* 2. *C. de inutilib. ſtipul.*

§. 1. *In præfationibus)* Id eſt, pactis.

Non ex ea repetitione inutilis) Vt ſi pactus ſum Titio, & ſtipuler non adiecto nomine Titij, perſona Titij non cenſetur repetita. Hoc & in legatis obtinet.

§. 2. *Idem reſpondit cum Septitius)* Vide ſcripta ad *l.* 1. & *l.* 30. *ſup. eod.*

§. *vlt. Ac ſi ſingulæ ſpecies)* Vide ſcripta ad *l.* 29. *ſup. eodem.*

L. 135. *Ex quo die ſtipulatio facta eſſet)* Vide ad *l.* 48. *ſup. eodem.*

§. 1. *Seia cauit)* Vide ſcripta ad *l.* 84 *ſup. eod.* Obſtant *l. traiectitia, ſup. de oblig. & act. l. ſi fundus* §. *vlt. ſup. de leg. comm. ſſ l. Celſus, ſup. de recept. l. magnam, C. de contrah. & com. ſtipul.* cum ſimilibus. Dicendum in hac ſpecie ſtipulationem fuiſſe puram, pactum ex continenti additum ſtipulationi diem adiecit. Pactum adiectum ex continenti ſtipulationi non ineſt ex parte actoris, *l. iuriſgentium* §. *quin imo, ſup. de pact.* Hoc pactum non parit actionem, ſed hanc tantum vim habet, vt poſſit Titius ante diem hortos petere, nec Seia ante diem pretium petere. Nam ineſt tantum ex parte reorum, *l. lecta, ſup. ſi cert. pet.* Illam vim non habet pactum vt impediat purgationem moræ. cum interpoſita ſit ſtipulatio pura. vide not. ad *d. l. magnam & l. ſancimus, C. de fideiuſſor.*

In gloſſ. In continenti) Ab his verbis, *vnde no. quod tam in contr.* &c. vſque ad finem dele omnia, & repone, imo tantum in bonæ fidei, *l. iuriſgent.* §. *quin imo, de pact.* Ergo pactum hoc non parit actionem, ſed tantum hanc vim habet, vt ante diem non poſſit Titius hortos petere, nec Seia pecuniam. Ineſt tantum ex parte reorum, & exceptionem parit, *l. lecta, ſup. de reb. cred.* nec eam vim habet, vt impediat emendationem moræ.

Si non multo poſt] In hac ſpecie nulla fuit ſubiecta pœna. Pœna addita poſt diem, offertur ſero.

Propter eam moram intereſſet) Nam ea mora nunquam purgatur, ob quam intereſt actoris. Sic *l.* 8. *ſup. ſi quis cautionibus.*

In gloſſ. Intereſſet] Dele hæc verba [& ſupple, nec lis conteſtata eſſet]

§. *Ea lege ſi donatum*] Vide ſcripta ad *l.* 3. *C. de condict. ob cauſſam dat.*

Reſpondit, poſſe in id quod) Vide ſcripta ad *l. qui Romæ* §. *coheredes, ſup. eod.*

§. *vlt. Et ſubiecta doli clauſula*] Agebatur de falſo apud præfectum vrbi, vt & in *l. Aithales,* ℸ. *ad l. Corn. de falſis l. ſaccularij,* ℸ. *de extraordin. crim.*

L. 136. *Si ſub vna ſignificatione*] vide ſcripta ad *l.* 65. *ſup. eod.*

§. *vlt. Euaneſcit ſtipulatio)* vide ſcripta ad *l.* 16. *ſup. eodem.*

L. 137. *Aliquod momentum*] Vide cap. 1. de præſcript.

Aliud agere cœperit] Flor. *aliud acceperit,* id eſt, incœperit, vt ſit ſenſus, nihil eſſe affectum, ſi poſt interrogationem aliud negotium incœperit, quamuis eodem die reſponderit. Ergo, ſi aliud negotium non acceperit, ſi eadem die reſpondeantur, medium tempus non nocet, nec videtur eminus factum, quod eodem die factum eſt, nullo extraneo negotio interiecto. Sic nihil obſtat *l.* 1. §. 1. *ſup. eod.* vide ſcripta ibid.

§. 1. *Si hominem.)* Vide ſcripta ad *l.* 22. & *ad l.* 83. §. 1. *ſup. eod.*

§. *Cum ita : neque duplomate)* Duplomata ſunt codicilli, qui dantur vtentibus curſu publico, quæ dicuntur etiam tractoriæ, & combinæ, & συνθήματα, & euectiones.

Quia per ipſum ſteterit) Id eſt, in mora fuit.

Vel quia vbique poteſt ſoluere) Volente ſcilicet ſtipulatore: ſicut & alio die eodem permittente. Vide ſcripta ad *l.* 38. §. *inter.* & *l.* 122.

Aut ſeliꝰ nauigatione) Cataplo.

Nullus eſt coniectura) Vide ſcripta ad *l.* 38. §. *inter in certam, ſup. eod.*

§. *Item qui inſulam)* Nam huic ſtipulat. ineſt tempus, quo inſula ædificari poſſit, iuxta Celſi & Pauli ſententiam in *l.* 14 & 77. *ſup. eod.*

Item ſi non inchoetur opus) Hæc verba ex præcedenti §. ſic ſunt accipienda, vt iudex æſtimet, quanto interuallo opus æſtimari potuerit, & eo tranſacto ſit actio, non autem ſtatim a non cœpto opere agi poſſe, quanti intereſt inchoari, vt voluit Ioannes in *l. ſtipulat. non diuiduntur* §. *vlt. ſup. eod.* vide ſcripta ad *l.* 14. *ſup. eod.*

Liberetur reus) Ante litem conteſtatam, *l. inſulam, ſup. eod.*

Si quandoque tradiderit) *L. inſulam* §. 1. *ſup. loc.*

§. *Illud inſpiciendum)* Ex hac ſtipulat. Stichum dari, confeſtim agi poteſt.

Eſt autem facultas) Difficile, quod ſummo labore, aut prolixo tempore fit.

Aut ſi non multum) Recte.

§. *Si ab eo : Sabinus ſcribit)* Vt in *l.* 34. *ſup. eod.*

§. *Cum quis ſub hac conditione)* Huic §. merito Balſamon tit. 5. νομικῶν. coniungit *l.* 83. §. *ſacram, ſup. eod.*

Quod ius mutari poteſt) Vide ad *l.* 35. & ad *l.* 83. §. *ſacram, ſup. eodem.*

§. *Si, vt aliquid fiat)* vide ſcripta ad *l.* 71. ℸ. *eod.*

§. *vlt. Præterea)* Obſtat *l.* 1. *C. de except.* vide not. ad eam & ſcripta hic. Nam in vnum ſolida obligatio non transfertur, ſed id præcipit iudicio familiæ erciſc. Opponitur *l. auus,* ℸ. *de pact.* vide not. ibid.

§ *vlt. Sed neceſſe eſſe omnib.*] Neceſſitatis cauſſa eſt, quia obligatio incipit a defuncto, vel in defunctum, quam certum eſt neceſſario inter heredes diuidi pro hereditariis portionibus. Huc pertinet *l.* 56. §. 1. *ſup. eod.* Idque eſt ex 12. tabul.

Recte comprehendi) Ex 12. tab.

L. 138. §. *vlt. Cum pure ſtipulatus)* Is, cui generaliter quod legatum eſt, poterit mutare ſententiam, non in optione. vide not. ad *l. illud, ſup. de opt. l g.* & ſcripta ad *l.* 5. *ſup. de leg.* 1. & ſcripta & not. ad *l. eiuſmodi legatum* §. *ſi cui homo, ſup. de leg.* 1.

Et eius quæ ineſt) Vide ſcripta ad *l.* 112. *ſup. eod.*

L. 139 *Quolibet eorum deficiente)* Legendum, *defugiente*, vt Florent. id eſt, defugiente auctoritatem, vt & in *l. in exſecutione* §. *in ſolidum, ſup. eod.* & *l. minor, ſup. de euict.* Cic. pro Sylla. Victorinus lib. 5. variarum lect. cap. 25. vide ſcripta ad *l.* 4. §. *vlt. ſup. eod.*

Præſtatio incumbit) vide ſcripta ad *l.* 4. §. *vlt.* & *l. in exſecutione, ſup. eod.*

L. 140. *Pluribus rebus)* vide ſcripta ad *leg.* 29. ℸ. *eod.*

§. 1. *De hac ſtipulatione)* Obſtant varii loci, quibus dicitur, vnam eſſe ſtipulationem. Dicendum, hic ſingulas ſummas, & certa tempora definita fuiſſe. Illi autem loci loquuntur de ſtipulat. facta infinite ſic, in annos ſingulos dabis 10. vide ſcripta ad *l.* 16. §. 1. & *l.* 29. ℸ. *eod.*

§. *vlt. Et ſi placeat exſtingui)* De hac regula vide ſcripta ad *l.* 2. §. *ex eis, ſup. eodem,* vbi quatuor eius exceptiones ponuntur.

L. 141. *Si ſeruus aut filiuſf.)* vide ſcripta & not. ad *l.* 76. *ſup. eodem.*

§. 1. *Pupillus licet)* Pupillus proprie eſt orphanus.

A *Idem & in filiisfamil.*] Sic in *l. vt ancillarum, ſup. de peculio.*

§. Si ita ſtipulatus fuero: mihi ſoli obligationem acquiri) vide ſcripta ad *l. 55. ſup. eod.*

§. Si inter eos qui Romæ ſunt) Vide ſcripta ad *l. continuus, ꝟ. eod.* Alioquin inutilis, *l. 3. ſi quis ita, ſup. de eo quod certo loco.* Obſtat *l. 12. §. 1. ſup. de leg. 1.* Sed hac in re eſt differentia inter legatum & contractum: Nam quælibet conditio impoſſibilis vitiat contractum, legatum non vitiat. in teſtamentis ſi adiecta ſit impoſſibilis conditio, mendum cenſetur: & ideo circumſcribitur. at contractus ſub conditione impoſſibili factus nequit defendi colore mendi. Cum ſint duo, qui contrahunt, veriſimile non eſt, vni mendum excidiſſe, quod vnus non animaduerterit. ſi ergo vterque mendo aſſenſus ſit, B videtur ludificari contractus, *l. non ſolum, ſup. de oblig. & act.* vide ſcripta ad *d. l. 12.*

Stipulator ante aliquod tempus, ſuoque diſpenſatori) Vide ſcripta ad *l. continuus §. cum ita, ſup. eodem.*

§. vlt. Cum mihi aut Titio) Vide ſcripta ad *l. 55. ſup. eodem.*

Non liberaretur promiſſor) Ergo verbum liberandi, non ſemper ius ſignificat. vide not. ad *l qui res §. mihi Romæ, ꝟ. de ſolut.*

Per exceptionem tamen defendi) Exceptione defenditur adiectio, etiamſi in ea ſint diuerſæ res, aut ἀδιεξόδους. Ideo autem liberatur per exceptionem, quia quicquid adiecto ſoluitur, id ſtipulatori ſolui videtur, & ad eum redit, actione mandati, *§. plane, de inutilibus ſtipul. l. Iulianus §. 1. ſup. eod. l. qui res §. qui ſtipulatur, inf. de ſolut.* vide ſcripta ad *l. 55. ſup. eodem.*

Contra vero) Inutilis obligationis, inutilis eſt adiectio, C non contra: Nam inutilis adiectio non vitiat vtilem obligat. Nam & obligatio inutilis vtilem non vitiat.

De duobus reis conſtituendis. Tit. II.

Vulgo, de duobus reis ſtipulandi & promittendi. Quid autem ſint rei, duoſque reos non tantum ex ſtipulatione, ſed & cæteris contractibus conſtitui, vide in notat. ad princ. tit. *C. de duob. reis, & Inſtit. eod. tit.* & in ſcriptis ad initium *d. tit. C.*

L. 2. Ideoque petitione) Petitio hic exactionem ſignificat, vt docet aperte *l. ſi vt certo, ſup. commod.* Si quis ſolidum acceperit ab vno ex reis, alter prorſus liberatur, non, ſi petierit tantum: ſicque nihil obſtat *l. vlt. C. de fideiuſſ.* Vide ſcripta ad *l. 8 ſup. de leg. 1.* (quo loco recte. *Ideoque, ſi actum ſit, & ſolutum)* & ad *l. 116. ſup. tit. prox. de verb. oblig.* D

L. 5. Nemo eſt qui) Hæc l. loquitur de ſtipulatione operarum, quæ eſt in dando, & ex principio eius colligitur, ex cauſſa duos reos ſtipulandi conſtitui poſſe, vt ſi duo ab eodem fabro ſtipulentur operas. Conſtituuntur vero duo rei promittendi, ſi duo fabri eiuſdem peritiæ operas promittant. Sed quid eſt, quod ait, alienas operas in ſtipulationem deduci poſſe, cum alieni facti nulla ſit ſtipulatio, *l. ſtipulatio iſta, ſup. de verbor obligat. l. ſicuti reus, ꝟ. de fideiuſſ.* Notanda eſt etiam huius l. inſcriptio. Ea eſt Iuliani lib. 22. Digeſt. In quo Iulianus tractauit de operis libertorum, eaſque contulit cum aliis operis. Operæ libertorum dicuntur officiales, quoniam officii cauſſa patrono præſtantur. Officiales operæ ſunt vt fabriles, ſi libertus faber ſit, aut aliæ. Ab officialibus E ſeparantur aliæ operæ, quæ ſunt in artificio, vt fabriles, ſutoriæ quæ ab alio quolibet præſtantur, & a liberto, nō tamen officii cauſſa. In eo lib. de illis tractaſſe Iul. docent *l. niſi & ea opera, ſup. de oper. liber. l. in ſtip. §. operarum, ſup. de verb. obligat.* Nunc ſciendum, operas officiales non poſſe promitti, niſi patrono. ſi alij promittantur, nihil agitur. nec permitti poſſunt vel adiectionis cauſſa, vt ſi promittant patrono, & Titio, *l. 9. l. 10. d. l. niſi, ſup. de operis libert.* Iulianus itaque cum ſcripſiſſet, officiales operas præſtari non poſſe, ſubiecit, nemo eſt, qui neſciat, alias operas præſtari poſſe, vt & in *l. 9. ſup. de operis libert. & l. ſi non ſortem §. libertus, ſup. de cond. indeb.* *Alias* dicit, ad differentiam officialium, quæ ſoli patrono promitti poſſunt.

Ait fideiuſſorem adhiberi) Si obligationi operarum fideiuſſor adhibetur, factum alienum promittit, tamen hoc etiam docet *l. inter artifices, ſup. de fideiuſſ.* Dicendum hunc fideiuſſorem tantum promittere, quantum intereſt, id fieri, *l. ſtipulatus eſt, ſup. de fideiuſſ.* Ergo aliæ operæ, quam officiales, cuilibet promittuntur, & huic obligationi accedit fideiuſſor, qui promittat, quanti intereſt id fieri. Ex eo concluditur, poſſe duos reos conſtitui ſtipulandi & promittendi. Et hæc l. nominatim loquitur de fabrilibus operibus.

Alienas operas] Id eſt, alias quam officiales.

Eaſdem operas) Id eſt, fabriles.

L. 7. Ex duobus) vide ſcripta ad *l. 118. ſupra titulo proximo.*

L. 9. Eandem rem apud duos) vide ſcripta ad *l. 16. ꝟ. titulo proximo.*

Fiunt duo rei promittendi) Idque fit, quia promittendi verbum late patet. vel potius, quia ſtipulatio in ſe capit ceteras obligationes: Nam ſtipulatio inuenta eſt ceterarum obligationum firmandarum cauſſa, vt ait Paulus, *lib. 5. Sent. tit. de verb. oblig. in pr. Inſt. eod.* vide not. ibi & ad init. tit. *C. de duob. reis.*

Titius & Mæuius, Sempronio 10. *danto)* Flor. *dato.* Videtur legendum, *Titius aut Mæuius Sempronio* 10. *dato,* vt docet *l. ſi ex toto §. 1. ꝟ. de leg. 1. l. 16. ꝟ. de leg. 2. l. ille, ꝟ. de leg. 1.* Nam, ſi dixit Titius & Mæuius, non ſunt duo rei, ſed ſinguli pro parte tenentur, niſi appareat, teſtatorem, &, pro aut poſuiſſe. Vide ſcripta ad initium tituli *C. eod.* & ad *l. ſi ex toto, ſup. de leg. 1.*

L. 10. Si duo rei) vide ſcripta ad legem nonam, *C. de compenſat.*

Quod Stipulator alteri reo) Ergo, ſi ſocii ſint, compenſabunt, itemque ſi non ſocii ſint, ſi vnus ſit fideiuſſor.

L. 11. Non inutiliter accipi) Quoniam ſic fit, vt ſoluenti ſolidum competat actio mandati aduerſus alterum, & ſi ſocii non ſint. vide ſcripta ad *l. 9. C. ſi cert. pet.* Præterea etſi ſocii non ſint, vnus poteſt compenſare quod alteri debetur. quod non licet, ſi non fideiuſſerint inuicem.

Qui fideiuſſor pro altero) Ex hac l. qui eiuſdem pecuniæ eundem habent reum & fideiuſſorem, poterunt eundem conuenire, diuiſa actione, partim rei, partim fideiuſſorio nomine. Hodie ex *Nou. 99.* rei habent hoc beneficium, vt pro ſua tantum parte teneantur. non admittitur ἀλληλέγγυοι.

L. 17. Pro hereditariys partibus totum) At ſi ab omnibus nominatim legatum eſſet, viriles partes ſeruarentur, *l. 54. in fin. l. 124. ꝟ. de leg. 1.*

Cum omnes heredes nominantur) Id eſt, ſub appellatione heredum ab omnibus heredibus legetur. facit *l. 8. ꝟ. de ſtatuliberis.*

De ſtipulatione ſeruorum. Tit. III.

L. 1. in fi. Sed ſi Kalendis 10 *)* Stipulatio igitur ſe ipſam quaſi nouat, *l. 43. in fi. ꝟ. de obligat. & act.* vt ſtipulatio præcedens pactum, nec nouat, nec quaſi nouat, *l. 28. ꝟ. de act. empt l. 122. §. Flauius, ꝟ. de verb. obligat.*

L. 2. Ipſe ſibi ſtipulari) Legendum: *ipſe ſibi ſtipulari non poteſt.*

L. 5. Intellectu magis partes) Vide ſcripta ad *l. 54. ꝟ. de obligat.*

§. vlt. Sed ſi non nominatim domino) vide ſcripta ad *l. vlt. C. per quas perſon.*

L. 7 Idem puto & ſi nominatim] Nominatim hic non ſignificat per ſingulorum nomina, ſed ſub commemoratione omnium. Sic non obſtat *l. 37. inf. eodem.*

L. 16. Heres dominus eius non fuit] *L. 27. ꝟ. de pact.*

L. 18. §. Seruus capto domino] vide ſcripta ad *l. 73. §. 1. in fi. ꝟ. de verb. oblig.*

§. *vlt. Singulorum annorum*) Quia in annos quinque facta est stipulatio. vide scripta ad *l. 16. §. 1. sup. de verb. obligat.*

L. 10. Si alienus) Hanc Scæuolæ sententiam refert Vlp. in *l. 21. §. 1. sup. de acq. rer. dom.*

L. 26. Et ideo seruus) Sic nec hereditatem adire potest seruus hereditarius, quia non est qui iubeat. itaque in his hereditas pro domino non est, in quibus factum exigitur. vide scripta ad *l. 10. C. depos.*

Quamuis ex ea petitio) Vide scripta ad *l. 16. sup. de verb. oblig.*

L. 28. §. vlt. Ex tempore mortis funesta facta) Hic locus vnus est ex veteri iure pontificio, quo funesta non desinit esse familia, nisi certo sacrificio, certisque piaculis expletis.

L. 36. Nullius est momenti) Nam & is seruus est sine domino, *l. 38. sup. de nox. act.*

Eius operis vti) Flor. *operibus*. vide scripta ad tit. *29. Fragment. Vlp.*

L. vlt. in fin. Si tamen dolo malo) vide scripta ad *78. ff. de verb. oblig.*

AD LIBRVM XLVI.

De fideiussoribus & mandatoribus. Tit. I

Fideiussores quot sint, & quæ eorum genera, itemque quid mandatores, vide not. ad init. *C. eod. & Instit. in prin. eodem.*

L. 5. Non esse nouum, vt duæ obligationes) Idem dicitur in *l. 10. de act. empt. ex eod. lib.*

L. 9. Flor. 8. Vlp. 47. ad Sabinum) In eo lib. tractauit Vlpia. de fideiuss. Con. *l. 50. ff. de verb. obligat.* vide scripta ad eam.

L. 13. Si mandatu: quod a Titio seruare) vide scripta ad *l. 116. ff. de verb. oblig.*

L. 15. Si stipulatus §. vlt. Nec alter liberaliter) Obiicitur *l. Stichum §. pen. ff. de solut.* sed d. §. loquitur de reo & mandatore. At hic §. vlt. loquitur de duobus fideiussoribus: non est autem iniquum exigi ab altero 10. quamuis ei actio efficax cedi non potest aduersus fideiussorem. Nam satis est, si cedatur aduersus debitorem. vide not. ad dict. *l. Stichum*, & scripta ad *l. 2. C. de fideiuss.*

L. Fideiussor. ante litem contestatam) Non post, vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. oblig.*

§. *vlt. Cum fideiussor*) Diuersa est conditio, *l. 116. sup. de verb. oblig.* vide scripta ad eam.

Si rem quadraginta) Id est, si viuus non soluerit, sic etiam accipitur in §. *Agerius*, *l. qui Romæ, sup. de verb. oblig.* vide scripta ad *l. 57. ff. illo titulo.* Hæc autem conditio est casualis, cum nec sit posita in potestate stipulatoris, nec promissoris, id est, fideiussoris, sed pendet ex arbitrio rei, qui ea stipulatione obligatur. Male ergo interpretes disputantes de potestatiua, vtuntur hac l. vide scripta ad *l. 57. de verb. oblig.*

L. Fideiussoribus. vendere ceterorum nomina) Cedere.

L. Seruus inscio domino) vide scripta ad *tit. C. an seru. ex suo. fac.*

Quod ex peculio, condici) vide scripta ad *Rub. C. de condict. indeb.*

L. Si mihi aut. Titio. Adiectus est) vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. oblig.*

L. Marcellus scribit) Ergo pro pupillo, furioso, prodigo, iure obligatis, vt puta ex delicto, vel quasi ex contractu, fideiussor tenetur, *l. 70. si a furioso, inf. eodem,* pro eis vero non obligatis, vt puta, si stipulanti promiserint, fideiussor, non obligatur, *l. 6. sup. de verb. oblig.* vide scripta ad eam.

Vel prodigo) Obligato, vt in *l. si a reo §. si a furioso, inf. eodem.*

Quoniam his mandati) Legendum, *quamuis mand. actio non competat.*

L. Si eum hominem) Pro quo satis de lite acceperat. Vestigium est eius satisdationis, quam Iustinianus in initio tit. *Inst. de satisdat.* ait, olim vsitatam fuisse.

L. Cum is qui) vide scripta ad leg. 1. *C. de obligat. & action.*

Quodammodo nomen debitoris vendidit) Cum conuenit, vt soluta pecunia cedatur actio.

L. Si fideiussores. In fideius. act. com.) vide scripta ad *l. 116. sup. de verb. oblig.*

§ *vlt. Actiones sibi mandentur*) Loquitur de beneficio cessionis, non diuisionis. Sic non obstat *l. fideiussor*, *C. eod.* vide scripta ad *tit. C. de constit. pecun.*

L. Stipulatus es. Quanti vt efficiatur opus) Ne alias factum promittere viderentur, *l. 65. ff. eod.*

L. Si debitori. quasi tota obligatio) Id est, ciuilis & naturalis. vide scripta ad §. *in insulam*, *l. 121. sup. de verb. obligat.*

L. Si Titius & Seia) Vide scripta ad finem tit. *C. de const. pec. l. 8. C. ad Vellean.*

§ *Si postea minor*) Male Connanus emendauit pro, *Si postea, si sponte.* Hanc lectionem Græci retinent lib. *26. βασιλ.* tit. 1. qui sic vertunt: *Tum obligor in solidum, cum prior fideiussi, & minor postea fideiussit.* Cum simul fideiussimus, pro parte tantum teneor. vide scripta ad *tit. C. de constit pec.*

L. Si testamento §. quod si duo) *Epistola Diui Hadriani*) Flor. legitur, *Epistola Diui Pij*. Inde constat Hadrianum dictum Pium per adoptionem, *l. si de vi. 37. D. de iudic. l. 5. §. 1. D. de incend. ru. & naufr.*

§. *vlt. Conditionem taciti temporis*) Nec tantum expressi, *l. 43. sup. de iudic.* quæ huic est coniungenda.

L. Si debitori creditor, solutionis potestate) vide scripta ad *tit. C. de hered. act.*

Maior tollit minorem) Id est, rei obligatio tollit obligationem fideiussoris, *l. 5. ff. eod.*

L. Inter eos §. vlt. Bonis damnati fideiussoris) Non ex caussa fideiussionis, sed ex delicto. Vide scripta ad *tit. C. de constit. pec.*

L. Amissi totum contineri conuenit) Vide scripta ad *l. 116. ff. de verb. oblig.*

§. *Fideiussores. Ob pecuniam dotis prædiorum*) Id est, ob æstimationem dotis prædiorum. Dotes prædiorum sunt instrumenta prædiorum, quæ subsidij caussa reponuntur, *l. 2. ff. de instrum. leg.* illa reposita plerunque conductori prædiorum dabantur æstimata. Finita conductione, eorum nomine non tantum ipse, sed & fideiussor tenetur. Ergo inferunt nostri, obligatur fideiussor in omnem caussam tam sortis quam vsurarum, etiam simpliciter datus, quod negat *l. 10. C. eod. l. quare sup. mand.* Neganda vero est consequentia. Nam caussa dotis prædiorum iuncta est locationi prediorum, alioquin simpliciter datus fideiussor, in omnem caussam datus non videtur, *l. 21. ff. de oblig. & act.*

L. Si quis pro eo: non tenebitur) Nam solus libertus ex iureiurando obligatur. Vide scripta ad *Rubr. de verbor. obligat.*

§. *Si nummos: nec fideiussorem teneri*) Mutuum non contrahitur, quia de meis tua non fiunt, *l. 2. §. appellata, sup. si cert. petat.*

Si consumptis nummis) Hoc casu numeratio mutuum nec fecit, sed consumptio.

In omnem enim caussam) Id est, siue ab initio ex numeratione, siue postea ex consumptione creditæ pecuniæ condictio oriatur. In omnem caussam, qua valebit mutuum, non autem in vsuras. Sicque non pugnat cum *l. 10. C. de fideiuss. & l. quaro, ff. mand.* Sic recte Plac. apud Accurs. in *l. pen. C. eod.*

L. Si a colono stipulatus) vide scripta ad *l. 16. §. 1. sup. de verb. oblig.*

Vna stipulatio est plurium pensionum) Quia complectitur omnes pensiones compendio orationis.

L. Fideiussor consignatam deposuit) Ad liberandum enim eum, qui iam obligatus est, & ad inhibendam restitutionem in integrum, sola oblatio non sufficit. id

quidem facit, ne quis ex his cauſſis obligetur, quæ ex mora oriuntur, *l. 9. C. de vſur.*

L. Sicut reus. Factum alienum inutiliter promittitur) vide ſcripta ad *l. 97. §. 1. ſup. de verbor. oblig.*

In gloſſ. Inutiliter) Ante hæc verba, ad hoc reſpon. promittit &c. interpone: obſtat & *l. nemo, ſup. de duob. reis.* vide not. ad eam.

L. 69. Flor. 68. §. 1. pro Aurelio) Huic §. coniungenda eſt *l. 2. §. vlt. ꝟ. de adminiſt. rer. ad ciuit. pertin.* Hæ leges vulgo opponuntur *l. 10. C. eod. & l. quæro, ꝟ. loc.* Dicendum hoc ſingulare eſſe in conductione vectigalium publicorum, vt qui in certam ſummam fideiuſſit, teneatur etiam in vſuras. vide ſcripta ad *l. 10. C. eod.*

L. Si a reo. §. ſi reo. cum vſusfructus fundi ius ſit) L. 25. ꝟ. de verb. ſig.

In ciuile eſt fideiuſſorem) vide ſcripta ad *l. 58. ſup. de verbor. oblig.*

§. Si a furioſo: quod ſi pro reo furioſo) Vide not. ad *l. Marcellus, ſup. eod.* & ſcripta ad *l. 6. ꝟ. de verb. obligat.*

L. Vranius. Flor. Granius Antoninus) Hæc l. eſt ex lib. 4. quæſt. Pauli, quo aliam quæſtionem tractauit de confuſione, in *l. debitor, ſup. ad Trebell.* Hæc autem l. docet, principali obligat. ſublata, & fideiuſſoriam tolli. Cur enim & fideiuſſoria? Quod negat *d. l. debitor.* Dicendum fideiuſſoriam obligationem perſonalem eſſe: Confuſus autem perſonis debitoris & creditoris nec ipſa ſubſiſtere poteſt. At obligatio pignoris realis eſt. Confuſio perſonarum non mutat rei cauſſam. vide ſcripta ad *d. l. debitor.*

L. vlt. Cum procurator) vide notata ad *l. appellatione rei, ꝟ. de verb. ſig.* & ſcripta ad *l. 9. §. nunc videamus, ſup. de verb. oblig.*

De nouationibus & delegationibus. Tit. II.

Vide notata & ſcripta ad init. *tit. C. de nouat. & deleg.* Vbi de coniunctione huius tituli, de ſignificatione nouationis & delegationis & earum differentia. Itemque de diſcrimine inter delegationem & ceſſionem ſeu venditionem nominis, multis dictum eſt.

L. 1. In fine, ſine tutoris auctoritate promiſerit) Modo ex eo locupletior factus ſit, *l. 51. ſup. de auct. tut.* vide ſcripta ad *l. ſi pupillus 127. ſup. de verb. oblig.* & notat. ad *l. quod pupillus, ſup. de condict. indeb.* Hic autem ponendum, pupillum expromiſiſſe pro eo, cui tantundem debebat ex cauſſa, ex qua rem ſuam auxit.

L. 2. Si hoc agatur) vide ſcripta ad *l. 58. ſup. de verb. oblig.* Sic *l. 8. & l. ſi Stichum trib. locis, ꝟ. eod.*

L. 3 Niſi meliorem conditionem) vide ſcripta ad *l. 6. ſup. de verb. oblig.* & ad *l. 1. C. de oblig. & act.*

L. 4. Non nouetur obligatio mea) Quia diuerſi ſunt vſusfructus.

Obligatione perſonæ cohærenti) vide ſcripta ad *l. 38. § ſi quis ita, ſup. de verb. oblig.*

L. 6. Si ita fuero ſtipulatus) vide ſcripta ad *l. 116. ſup. de verb. oblig.*

Quia non hoc agitur vt nouetur) vide ſcripta ad *l. 58. ſup. de verb. oblig.*

§. 1. Cum pecuniam) Vide ſcripta ad §. *Chryſogonus l. 126. ſup. de verb. oblig.*

L. 7. Non puto obligationem ex numeratione naſci) Sed condictionem ex ſtipulatione. vide ſcripta ad *l. 2. C. ſi cert. pet.*

L. 8. §. 1. Et hoc eſt actum vt nouetur) vide ſcripta ad *d. l. 58.*

Si pure quidem vel in diem) Eorum enim vindicatio in Aquilianam deduci poteſt, quamuis pura legata legatarius agnouerit, *l. 21. ꝟ. de acceptilat.*

Non ſtatim nouat niſi) vide ſcripta ad *l. 56. § 1. ſup. de verb. oblig.*

L. 9. §. Qui actum ſtipulatur) Idem eſt in *l. 58. ſup. de verbor. oblig.*

Nihil agit] Item ſi quis decem poſt quinque: Si quis totum poſt partem ſtipuletur, nihil agit. vide ſcri-

A pta ad *l. 68. ſup. de verbor. oblig.*

L. 11. §. vlt. Fit autem delegatio) Re enim non integrâ, ceſſio nominis non reuocatur, *l. 3. C. hoc tit.*

L. 12. Aget mandati iudicio) vide ſcripta ad *l. 2. C. de condict. indeb.*

L. 14. In conditionem obligationalem) Obſtat §. *vlt. l. 56. ſup. de verbor. oblig.* Vide ſolut. in notat. & ſcriptis ad eam.

Non eſt perſona quæ obligetur) Niſi iam fiſcus bona agnouerit, *l. 1. ꝟ de iure fiſc.* vide ſcripta ad *l. 121. §. in inſulam, ſup. de verb. oblig.*

L. 17. Vel nutu) vide not. ad *l. obligamur, in fi. ſup. de obligat. & act.* & ſcripta ad *l. 1. §. 2. ſup. de verbor. obligat.*

L. 18. Nouatione legitime) Con. *l. lite, ſup. de vſur.*

B Ex ea conſtabit, lite conteſtata vſuras currere ex hac, nouatione facta non currere. vide ſcripta ad *l. 90. ſup. de verbor. obligat.*

L. 19. In fi. Deneganda eſt aduerſus eum exceptio) Flor. *denegandum eſt aduerſus eam exceptionem.* Vt, *Iuliani ſententiam ſequendum eſt in l. in bello §. facti, inf. de capt. & poſtl. reu.*

L. 23. Filius patris actionem) Licet enim filiusfam. vel ſeruus patri vel domino, etiam inuitis, actionem acquirat ex regula iuris, non tamen eis inuitis nouant. Ideoque patris vel domini iuſſum aut ratihabitionem exigimus, vt fiat nouatio per ſeruum aut filiumf.

L. 24. Cuius perſonam) At deportati ſucceſſio non

C ſuſtinet vicem defuncti. vide ſcripta ad *l. 121. §. in inſulam ff. de verb. oblig.*

L. 29. Si id ſpecialiter actum eſt, quod nemo dixerit lite conteſtata) Hæc a Triboniano addita ſunt ex *l. 2. C. de nouat. & deleg.* Olim namque ſolo animi contrahentium iudicio nouatio perficiebatur. Sic in *l. ſi rem aliquam §. ſi duo §. eod. & l. qui vſumfructum ſup. de verb. oblig.* vide ſcripta ad *d. l. qui vſumf.*

Tempore vel morte finiri) vide cap. 35. de præſcript.

L. 31. in fi. Cum id ſpecialiter agit) Hæc Tribonianus addidit ex *l. vlt. C. eod. tit.* vide notata ad eam, & ad *l. aliam, ſup. eod.* vide ſcripta ad *l. 58. ſup. de verb. obligat.*

Doti promittere viro) Et infra. *Doti eum promiſerit)* Venuleius ſcripſerat, *doti dicere, doti dixit.* vide ſcripta ad *Rubr. ſup. de verb. obligat.* & ad *tit. 6 Frag. Vlpiani.*

D *De ſolutionibus & liberationibus. Tit. III.*

Solutionibus) Eius ſcilicet quod debetur, (*Liberationibus)* quæ ex eis ſolutionibus debitori contingunt. vide not. ad init. *tit. C de ſolut. & liberat.*

L. 1. Aut in illud. Et mox; *aut cuius)* Hoc loco *Aut* pro Haud accipere debemus: nam & ſine H & D per T. eum articulum veteres ſcripſiſſe, teſtis eſt Victorinus Afer. niſi hoc ita accipiatur pugnabit hæc l. cum multis aliis eiuſdem tituli, vt cum *l. 4. & 97. inf. eod.*

L. 5. §. 1. Si duos) Dele tot. ſummam Pauli, & repone: dicendum non loqui hunc §. de ſolutione partis, ſed duos fideiuſſores datos ex duabus diuerſis cauſſis: Nam tractatus totius huius l. 5. ad id dicendum nos hortatur. Debitori primo, qui ſoluit, electio datur. Poterit vero ita eligere, dicendo, ſe ſoluere, vt Titius liberetur, at-

E que ita ſatis videbitur exprimere cauſſam, in quam ſoluit.

§. Imperator Antoninus) vide ſcripta ad *l. 21. & pr. tit. C. de vſur.*

L. 7. Et non famoſa) Vt ex cauſſa tutelæ.

L. 9. Quamuis dominus ſerui ſit.) vide ſcripta ad *l. 55. ſup. de verb. oblig.*

§. vlt. Vel per actorem ſteterit) vide ſcripta ad *l. 2. §. ex his, ſup. de verb. oblig.*

L. 10. Tantumque ei ſolui poteſt) vide ſcripta ad *l. 55. ſup. de verb. oblig.*

L. 21. Quia conditio eius deficit) Eadem eſt ſpecies *l. 116. ꝟ. de verb. oblig.* Vide ſcripta ibid.

L. 27. Etiam circa) L. 72. §. qui hominem, inf. eod.

Si res a lita fuerit quæ debebatur] vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. oblig.* A

In quodam cautionis] Puta de euictione, *l. 131. sup. de verb. oblig.*

L. 29. Alteri Stichum alteri Pamphilum] Id est, numero diuiso non fit. Male hic Flor. iteratur negatio, *non alteri &c. ... non potest*. Legendum *non alteri &c. solui potest*. ... dicta negatio sublata, est transferenda in hunc locum, *idemque est &c.* & legendum *idemque non est*. Constat enim idem non esse, si seruus communis sit stipulatus 10. homines generaliter, aut si stipulatus sit duos Stichos. Hoc sic probat Vlpianus. qui stipulatur duos Stichos, ambigue loquitur, & qui 10. denarios. at in decem denariis numero fit diuisio, ergo & in duobus Stichis. Sed hæc in l. subaudienda est conclusio. Sic scripsisse Vlpian. argumento est *l. 15. de oper. libert.* sic nihil obstat *l. 54. ff. de verbor. obligat.* vide scripta ad eam. B

Sed in nummis & oleo] Aliud est, si corpus aliquod nobis & alteri stipulemur, aut emamus, quod non ita facile diuiditur, *l. 64. sup. de contrah. empt. l. 77. in pr. de legat. 2.*

In gloss. Homine scilicet speciali. desig. alioquin contra] Male. nam homines cum dicimus, genera dicimus. Idem etiam est, siue inter dominos, siue inter heredes, genera promissa sint, *l. 54. sup. de verb. oblig.*

Hoc actum vt numero diuidatur] Ergo & in Stichis duobus numero fiet diuisio. Hæc conclusio subaudienda est, vt & in *l. qui vsumfruct. sup. de verb. oblig.*

L. 30. Offerret pecuniam quæ peteretur) Apud prætorem. vide scripta ad *l. 105. ff. de verb. oblig.*

L. 31. Vt suis operis) Si fideiussor adhibetur obligationi operarum, alienum factum promittit. Dicendum fideiussorem hunc tantum promittere, quanti interest id fieri, *l. stipulatus es. sup. de fideiuss.* Vide notata ad *l. nemo, sup. de duob. reis* & scripta ad *l. vlt. C. de contrah. & com. stipul.* & ad *l. 43. sup. de verb. oblig.*

Quo minus committatur stipulatio) Vide scripta ad *l. 49. §. 1. sup. de verb. oblig.*

L. 33. & vlt. Et vulneratum a se offerret) Datione autem & acceptione liberatur ab actione ex stipulatu, non tamen ab actione de dolo malo, *l. 7. §. 1. sup. de dolo malo.*

L. 34. Qui hominem) Con. cum hac *l. leg. qui hominem, ff. de acceptilat.* Vide notata ad eam & scripta ad *l. 2. §. 1 sup. de verb. oblig* Huc pertinet *l. 26. §. si decem, ff. de condict. indeb.* D

Tibi aut Titio dare) vide scripta ad *l. 55. inf. de verb. oblig*

§. Stipulatus. In gloss. liberabitur, scilicet per exceptionem) Adde, sic in *l. qui res §. mihi Romæ, inf. eod.* Ergo liberandi verbum non semper significat ius vide scripta ad 55. *sup. de verb. oblig.*

§. Si decem aut hominem) In disiunctiuis aut generaliter conceptis stipulat. ita promissoris electio est, vt quod velit, alterutrum solidum præstare debeat, *l. 26. §. pen. sup. de condict. indeb.* Idem & in legatis dicendum est, *l. 15. sup. de leg. 2.*

L. 38. Et ita demum recte) Vide scripta ad *l. 55. ff. de verb. oblig.* Ergo Titio non soluitur recte, si capite minutus sit. Obstat *l. 95. ff. eod. & l. 56. §. qui sibi sup. de verb. oblig.* vide solut. in not. ad *d. l. 95.* E

§. De peculio : Quod ille suo nomine] *L. 31. sup. de petit. hered.* secus si hereditario nomine : Nam tunc repetitionem eius non haberet, *l. 5. C. de petit hered.*

§. Si quis pro reo : in ipsum fideiussorem ex edicto) De dolo. vide scripta & notat. ad *l. 49. sup. de verb. oblig.*

L. 39. His consequens) Idem in pr. *l. 72. inf. eod.* diuersa est species *l. 102. ff. eod.*

L. 43. Adpromissores) Id est, fideiussores. vide scripta ad *l. 5. § satis acceptio, sup. de verb. oblig.*

L. 44. Tollantur vno momento) Vide cap. 1. de præscritp.

L. 45. Quamuis stipulanti) Simile est in *l. pactum, C. de pign. act.* vide scripta ad eam.

L. 46. Remanet pristina obligatio) Ex qua agetur. Agi etiam poterit vtili actione ex empto, quasi valeat datio in solutum, *l. 24. in pr. sup. de pig. act.* Idem est in specie *l. 9. sup. de præscript. verb.*

L. 49. §. 1. Quod si acceptum latum) De hoc casu ipso iure vtilis est acceptilatio, quia verbor. obligatio præcessit, cuius nomine hypotheca, de qua quæritur, obligata erat.

Vel sine stipulatione accepta sit) Legendum *vel si sine stipulatione acceptolatum sit*. Pacto enim hypotheca soluitur, ita vt licet hoc casu sit inutilis acceptilatio, quæ solam stipulationem tollit, attamen doli aut pacti exceptio competat, *l. 5. sup. de rescind. vend. l. 19. ff. de accept. l. 3. sup. quibus modis pig. solu.*

Sed satisdationis sufficiet) Id est, satisfactionis, vt sublata sit hypothecæ obligatio. Hypothecariæ enim formulæ, ad quam hæc l. pertinet, conditiones eæ sunt, si soluta sit pecunia, aut si satisfactum sit.

L. 51. Dispensatori) v. scripta ad *l. 62. ff. de verb. oblig.*

L. 53. Soluere pro ignorante) Verum is, qui ita soluit, non potest cogere creditorem, vt sibi actiones suas cedat, nisi ita conuenerit, *l. 5. C. eod.*

L. 54. Solutionis) Hæc l. coniungenda est cum *l. liberationis, inf. de verb. sig.* Vide scripta ad init. *tit. Cod. eodem.*

L. 57. Quod in diem) Hinc sumpta est prior pars §. *inter certam l. 38. ff. de verbor. oblig.* vide scripta ad eum §. C

L. 72. Qui 10. debet) vide scripta ad *l. 2. §. 1.* & ad *l. 73 §. vlt. sup. de verb. oblig*

Doli mali exceptione) Non ipso iure, quia iudicium creditæ pecuniæ est strictum, in strictis act. doli exceptio opponi debet. At ea bonæ fidei iudiciis inest, vt & ostendit finis huius §. vide notata ad *l. sed etsi, sol. matr.* & scripta ad *l. huiusmodi legata §. si cui homo, ff. de legat. 1.*

Ipso iure desinit teneri) Quia actio de dote est bonæ fidei, itaque ei inest exceptio doli.

§. 1. Offerentem postea) vide scripta ad *l. 56. §. vlt. sup. de verb. oblig.*

§. Idem responsum est) Obstat *l. parui, sup. de condict. furt.* vide not. ad eam & scripta ad *l. 29. §. vlt sup. de verbor. oblig*

Propter absentiam intelligi) vide scripta ad *l. 56. §. 1. sup. de verb. oblig.*

§. Stichum aut Pamphilum) vide scripta ad *l. 16. sup. de verb. oblig.* Itaque ex hoc casu Pamphilum non recte solui, eodemque iure esse obligationem alternatam, & generalem verius est, & ita quidem, vt non solum inuito mihi recte non soluatur, quia ab initio meus fuit, sed neque is, qui postea meus effectus est, *l. 66. §. duorum, sup. de leg. 2.*

Desierit esse seruus stipulatoris) Rei enim meæ stipulatio, cum sit generaliter, non est eius vitium euidens.

§. Qui hominem debebat) Idem est in *l. 45. & 46. sup. de leg. 1.*

Num ergo & si Vespertilionem) Flor. *Vispellionem*, vt & in *l. 7. sup. ad Trebell.* Dele pleraque, quæ sunt in glos. vespertilionem, & sequere tamen Accursii expositionem, vt dicas, esse sepulchri violatorem, & sic semper illud accipe in iure. Palæmon vetus Gram. in glossis, *vispellionem*, ait, *esse sepulchrorum violatorem*. Non idem significat apud alios auctores, vide scripta. Festus ait, significare eum, qui ministerium suum accommodat efferendis cadaueribus mortuorum. Alii conditorem cadauerum.

§. vlt. Si velit stipulator) vide scripta ad *l. si a substituto §. heres, sup. de leg. 1.*

L. 76. Sine vllo pacto) vide scripta ad *l 1. C. de oblig. & act.*

L. 81. Si stipulatus sim mihi) vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. oblig.*

L. 87.

L. 87. Quoniam cum quis procuratorem] Eandem rationem in specie non multum dissimili, idem Celsus tradit, *l. 49. de condict. indeb.*

L. 88. Res vendendas per argentarios) vide scripta ad *l. 2. C de edendo.*

L. 89. §. vlt. Id est, Idibus Septembr.] Vsuræ accipiebantur in menses, dabantur pecuniæ Kalendis, redigebantur pecuniæ & vsuræ Idib. Tullius in Catilina: *omitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes tibi impendere proximis Idibus senties*, ob fœnus scilicet. Vbi quidam vetus interpres: fœneratorum ait, hæc est consuetudo, vt vltra statum Kalendarum diem concederent dilationem. Ita fiebat, vt Kalendis darent, Idib. reciperent. Hinc Horat. *omnem redegit idib. pecuniam, quærit Kalendis ponere.* vide scripta ad *Rubr. sup. de naut. fœn.* & ad *l. 11. C. de vsur.*

L. 91. Nouandi caussa stipuleris) Id est, promittas. vide not. ad *l. si non sortem §. pen. sup. de condict. indeb. & l. magnam, C. de contrah. & commit. stipul.*

L. 92. Testamento dare iussus) vide not. & scripta ad *l. 35. sup. de leg. 1.*

L. 94. Si quis cui nummos) Hanc Papiniani sententiam ex eodem libro Vlp. refert. in *fi. l. 13. ff. si cert. pet.*

In pecunia non corpora excogitet) Nummi autem iura non sunt, res tamen incorporales sunt, siquidem is qui nummos debet, quantitatem debet, non corpora, *l. 46. sup. de condict. indeb.*

L. 95. Stichum aut Pamphilum) vide scripta ad *l. cum res legata §. sed si Stichus, sup. de leg. 1.* & ad *l. 105. sup. de verb. oblig.*

§. 1 *In gloss. Constitutum est)* Ad ea verba *(sol. ibi. decessit sine culpa heredis &c.)* Adde: hoc ita si debitoris culpa interuenerit, alioqui securus est, *l. 47. §. sed si Stichus, sup. de leg. 1.*

§. *Aditio hereditatis)* Veram huius §. sententiam vide in scriptis ad *l. 122. sup. de verb. obligat.*

§. *Naturalis)* vide scripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. *Vsumfructum mihi)* Idem in *l. 56. §. qui sibi, sup. de verb. obligat.* Sed obstat *l. cum quis, in prin. sup. eod.* Sed sic interpretandus est hic §. etiamsi tempore stipulationis adiectus capite minutus fuerit, ius ei soluendi non parit, quia & in eum casum potuit adiici. Sic & d. §. *qui sibi*, sic accipiendus est, vt filio adiecto recte soluatur, siue tempore contractus fuerit emancipatus, siue post. sed si post stipulationem adiectus capite minuatur, ius illi soluendi intercidit. vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. oblig.*

Nam & si furiosi) Hic alia res incipit, & *nam*, hoc loco est pro, *sed.*

§. *Si creditor a debitore)* Huic §. male obiicitur *l. si stipulatus §. vlt. sup. de fideiuss.* Nam dicendum, legem hanc loqui de reo & mandatore. At dictus §. loquitur de duobus fideiuss. non est autem iniquum, exigi ab altero 15. quamuis ei actio efficax cedi non possit aduersus confideiussorem: nam satis est, si cedatur aduersus debitorem. Idem dicemus in duobus mandatoribus: nam satis mandatori soluenti 15. fiet, cedendo actionem aduersus debitorem. In eo conueniunt, quod fideiussor, qui soluit solidum, nullam habet actionem aduersus confideiussorem, nec mandator qui soluit, aduersus commandatorem.

Ipsius vitio acciderit) Quia litem amisit, & ideo non habet actionem vtilem, quam cedat.

L. 96. Qui suum reciperauit, Huc pertinet *l. 44 sup. de condict. indeb.* Idem est, si quis soluat ex delegatione, *l. 9. §. vlt. sup. de cond. caussa data.*

L. 97. Quæ sub infamia debetur) Vt quæ ex caussa tutelæ.

L. 98. §. Qui stipulatus sibi) vide scripta ad *l. 55. sup. verb. oblig.*

Per mandati actionem) Sic in *§. plane, de inutilib. stipul.*

A *& l. Iulianus §. 1. supra de verb. obligat.* datur actio mandati, quia hæc res vix geritur sine mandato. vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. obligat.*

In gloss. mandati) Ab his verbis *(sed tu dicas hic, &c.)* dele omnia vsque ad fin.

§. *Mihi Romæ. liberetur)* Non ipso iure, sed per exceptionem. vt in *l. vlt. §. cum mihi, sup. de verb. oblig. l. qui hominem §. stipulatus, sup. eod.* vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. oblig.*

§. *Aream, Nec admissum est)* vide not. ad *l. 1. in princ. sup. de reg. Caton.* Idem est in *l. si mea, sup. de leg. 2. & l. si chorus §. vlt. sup. de leg. 3.*

Quod Celsus ait) In *d. l. si chorus §. vlt.* quæ huic opponitur. Verum hic locus manifeste docet, Celsum in quæst. hac ab aliis dissensisse. Duarenus, vt hos locos

B conciliet in *l. si seruum, sup. de verb. obligat.* facit differentiā inter legatum & stipulationem. male, vt docet *l. si seruus legatus, sup. de alim. leg.* quæ idem tradit in legato contra Celsum. vide scripta ad *l. 21 sup. de leg. 1.* & scripta ad *l. 83. §. sacram, sup. de verb. oblig.*

§. *vlt. infi. Vindicare posse sciscit)* Legend. vt Flor. *Scit. l. 12. tab.* scit tignum ædibus iniunctum posse vindicari, hoc est summum ius, quod auctores 12. tab. sciunt. Vult vindicationem & exhibitionem competere, sed tamen solui prohibuerunt propter vtilitatem publicam, & ob eam dictum est, non posse vindicari, *l. gemma, sup. ad exhibend. l. 1. sup. de tign. ini.* ex æquo scil. & bono, quamuis possit summo iure. vide scripta ad *l. 62. inf. de*

C *verb. sig.* & ad *l. 83. §. sacram, sup. de verb. oblig.* sic in Nou. 38. ἐπιστατεῖ νόμος, *& l. statuliberos, sup. de statuliberis, lex putat.* Sensus est, cum scirent decemuiri, tignum iniunctum ædibus posse vindicari, ideo id solui lex prohibuit, & iussit æstimationem eius præstari.

L. 100. Paulus respondit) Vide scripta ad *l. 59. sup. de verb. obligat.* & not. ad *l. vlt. sup. de condict. trit.*

Creditorem) Male Flor. *debitorem*, vt in *l. patronum, sup. de tutel.* Vbi Græci vertunt δανειστήν.

L. 101. In gloss. Ex collegis h. e. coheredibus) Recte. cætera dele omnia vsque ad fin. glossæ.

§. *vlt. Quæ natura tantum debebatur)* Id est, quæ ex pacto tantum debebatur.

L. 102. Quasi ἔρανος) Sic Alciatus: Legendum vt Flor. *quasi ærosa*, id est, quasi esset ære mixta. Plinius argentum ærosum dixit. Sic aurum argentosum a Græcis

D dicitur χαλκόχεας, χαλκοκεκραμένη, ait Ælius Dionysius. vide scripta.

Idoneis nominibus) Sic legendum in *l. 3. C. de vsur. pupil.* vide not. ibi.

§. *vlt. Si errore plus in vsuris)* vide scripta ad *l. 5. C. de vsur.*

L. 105. Paulus in lib. singulari ad l. Falcidiam) Vt intelligatur huius l. inscriptio, ei aptanda est *l. 3. §. item si ita, sup. ad l. Falcid.*

Quod dicimus) vide scripta ad *l. 118. supra de verbor. obligat.*

Temperamento temporis) Male hic adferunt l. 12. tab. de 30. dierum induciis. Nam ea lex est tantum de ære confesso & iudicato faciendo, nec a l. heredi datæ sunt

E induciæ, sed a prætore, argumento *leg. 71. §. 2. ff. de legat.*

L. vlt. Ei qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte soluitur) Legendum ei, *qui mandatu meo stipulatus est, post mortem meam recte soluitur.* Nam, etiamsi non sit stipulatus sibi dari post mortem meam, poterit ei dari me mortuo, & me inuito, *l. aliud, sup. eod.* vide scripta & Briss. vide etiam scripta ad *l. 3. C. mand.* Sic non obstat *l. 12. §. vlt. sup. illo titulo.*

Non recte soluitur) Hoc falsum est, quoniam hoc genus mandati non finitur morte, cum sit collatum in tempus mortis, *l. si vero non remunerandi §. vlt. & l. prox. sup. mand.* quare hic etiam legendum: *Ei autem cui iussi debitum meum soluere, post mortem recte soluitur.* Sequitur ratio, quia mandatum morte dissoluitur.

De acceptilationibus. Tit. IV. A

L. 1. Acceptilatio est) Stipulationis Aquilianæ verbo sæpe intelligitur acceptilatio, ideoque hæc definitio refertur ad Aquilian. stipulationem, & ad contractum quemlibet Vt contractus est συνάλλαγμα, sic acceptilatio est dialagma, & vltro citroque liberatio, *l. vlt. inf. eodem.*

L. 3. Sine mandato potest) Vt possit nouare.

L. 8. Vtile habeat pactum) Exemplum est in *l. 10. huius tituli*, idem in § *pen. l. 27. sup. de pact.* Secus est in stipulat. *l. 1. §. 2. sup. de verb. oblig.* quia promiores sumus ad liberandum.

Et nisi hoc quoque consensum est) Flor. recte, *& nisi in hoc quoque consensum est, habet pactum.* id etiam docet *l. si acceptolatum, inf. eod.* Ergo acceptilatio inutilis habet vim pacti. At inutilis stipulatio non habet vim pacti. Ratio differentiæ est, quia promiores sumus ad liberandum, *l. Arrianus, sup. de oblig. & act.* B

§. Acceptum fieri) Huic §. coniung. est *l. nihil tam naturale, ff. de reg. iur.* Sunt enim ex eod. lib.

Nisi quod verbis colligatum) At solutione vel apocha cuiuscunque generis obligatio tollitur.

Verborum obligationem tollit) Id est, stipulationem, dictionem dotis, & iusiurandum liberti.

§. vlt. Vt iuris gentium sit acceptilatio) Hic locus obstare dicitur ei, quod fertur, acceptilationem esse iuris ciuilis. Imo vero hoc ipso quod ait, hoc iure vtimur, significat, eam esse iuris ciuilis, sed actionis iure vti. Id explicand. est ex *l. 4. sup. de transact.* in qua etiam ea verba repetuntur, *hoc iure vtimur.* Quare sciendum est, vsu ipso inuentam fuisse viam, qua acceptilatio inseruiret omnibus obligationibus iuris gentium, si obligatio, quæ aut re, aut consensu, aut literis, non verbis contracta est, acceptilatione primum perimatur nouationis modo, postea nouetur & transferatur in stipulationem Aquilianam. Illa stipulatio acceptilatione perimetur. Sicque fit, vt acceptilationem tantum ciuilis, sed & iuris gentium omnes obligationes soluat. Denique sic fit acceptilatio iuris gentium. vide scripta ad *l. 8. §. vlt. ff. de verb. oblig.* C

L. 13. Et per iusiurandum) Verborum obligatio non solum interrogatione, sed & dictione dotis & iureiurando liberti contrahitur. vide not. ad prin. *tit. C. de contrahend. stipul.* & Caium *lib. 2. Instit.* vide quoque scripta ad *Rub. sup. de verb. oblig.*

§. Tutor, hi omnes debent nouare) Debent animo nouandi nostram obligationem suscipere, & deinde acceptum rogare. D

L. 14. Nisi consentiat) Sic Vlp. in *Fragmen. tit. 2. & 24. in fi.*

L. 17. Qui hominem aut 10. Sub disiunctione. Huic l. obstat *l. 2. §. 1. sup. de verb. obl.* quæ ait, solutionem partium non posse fieri in diuersis. sed distinguendum est inter solutionem & acceptilationem: nam in solutione ideo non licet, ne fiat solutio in diuersis: Nam si admitto partem Stichi, & dicam, recte solutum esse, cogor post accipere partem Pamphili, quod non est ferendum in acceptilatione, ne scil. fiat solutio in diuersis hominibus. Sic con. hanc *l. cum l. qui hominem, sup. de solut.* vide scripta ad d. l. 2. §. 1.

L. 18. Vel certis vel incertis) Contractus certi sunt, qui nomen proprium & legitimum habent, ex quibus quæ datur actio proprium non habet, vt ex empto. Incerti sunt, qui legitimo nomine vacant, ex quibus datur actio ἀνώνυμος, *l. 1. §. debitum, de const. pec. l. certi condictio, sup. de reb. cred.* vide scripta ad initium tit. *sup. de præscript. verb.*

L. 19. Si acceptolatum) vide not ad *l. 8. sup. eod.* & scripta ad *l. 1. §. 2. ff. de verb. oblig.*

§. Inter acceptilationem & apocham] Græci tamen Iurisconsulti acceptilationem vocant ἀποχήν, vide scripta ad init. *tit. C. de acceptilat.*

Apocha non alias quam) vide not. ad *l. 18 C. de solut.* A

L. 21. Si sub conditione) Huc pertinet *l. 8. §. 1. sup. de nouat. & l. 4. sup. de transact.*

L. 22. Nec iussu domini acceptum facere potest) Ratio est, quia edictum quod iussu, refertur tantum ad contractus, non ad liberationes, *l. si dubitet §. vlt. sup. de fideiuss.*

De pretoriis stipulationibus. Tit. V.

L. 1. Iudiciales) Quæ δικαστικαί dicuntur a Iustin. in *Nou. 53.* Holoander ibi vertit prætorias, male.

Propter iudicium) Id est, propter actionem siue rem, de qua lis est.

Vt ratum fiat] Id est, stipulationem rem ratam haberi.

Ex operis noui nunciatione) Hæc stipulatio similis est stipulationi iudicatum solui: Nam ea obligat sub conditione, si iudicatum sit, recte nunciatum esse. Et easdem habet clausulas quas illa, nempe de re iudicata, de re non defensa & de dolo malo. Huius quoque generis est stipulatio rem ratam haberi, quæ exigitur ab iis, qui agunt procuratorio nomine, ne irritum fiat iudicium. Et hoc est, quod ait, *vt ratum fiat*, id est, stipulationem ratam haberi. vide scripta ad *l. 5. sup. de verb. oblig.* B

Vers. cautionales, quæ instar actionis habent) Id est, actionis vim repræsentant, *l. 24. sup. de oblig. & act.* Quia quasi actiones a prætore petuntur: ex edicto vel decreto dantur a prætore. Sic Plinius lib. 36. cap. 2. *Satisdari sibi damni infecti petiit redemptor domorum*, id est, petiit a prætore eam stipulationem vt actionem quandam. At iudiciales solo iudicis officio proponuntur constituendi iudicii caussa.

Vt fiat nouatio) Flor. *vt sit noua actio.* Rectissime, & male vulgo, *fiat nouatio.* Nam per eas stipulationes non fit nouatio, sed acquiritur noua actio, alia quæ non est perempta. Paul. lib. 5. *Sentent. tit. de stipulat.* Et hoc eis commune est cum iudicialibus. Nouæ actionis actio, non est statim nouatio. Verum omni stipul. id agitur, vt nobis caueatur stricta actione. C

De legatis stipulationes) Vt cui est actio ex testamento, sit & ex stipulatu.

Et de tutela) Id est, rem pupilli saluam fore.

Et ratam rem haberi) Vt cui est condictio, sit & ex stipulatu actio. Verum hæc stipulatio rem ratam hab. instar actionis non habet, nec a prætore petitur vt actio: sed a procuratore ex officio interponitur, & supra dixit esse iudicialem. Quare suspecta sunt hæc verba.

Et damni infecti) Quæ intercedit, vt cui est actio in factum vel legis Aquil. sit etiam ex stipulatu. D

Vers. Communes sunt stipulationes) Communes prætoriæ sunt quæ interponuntur propter iudicium, & instar actionis habent, & petitur vt edicto proposita, quæ datur ob rem ipsam, id est, propter iudicium.

L. 2. Rei restitutionem) vide scripta ad *l. 83. § sacram, sup. de verb. oblig.*

§. 1. Quamuis possit dici) Dubitat etiam Iulianus in §. *vlt. l. in stipul. iudic solui.* Vide scripta ibi & ad *l. 4. §. Cato, sup. de verb. oblig.*

Dubitari potest) Sic & dubitatur supra §. proximo, in stipulat. rem ratam haberi.

L. 5. In omnibus pretoriis) Con. *l. 17. § vt supra, de damno infect.* Vide scripta ad *l. 79. sup. de verbor. oblig.* E

L. 8. Prætor enim beneficium suum) Interim datæ bonorum possessionis. Item Paulus *lib. 5. Sent. tit. de stipulat.*

Et potest) Legendum, *Nec potest.*

L. 9. In prætoriis stipulationibus) At in conuentionalibus fit interpretatio contra stipulatorem. vide scripta ad *l. 52. sup. de verbor. oblig.*

L. 10. *In longum tempus caueri*) Id est, in annos 10. vide cap. 26. de præscript. & Paul. *lib. 5. Sent. titulo 9.*

Rem pupilli vel adolescentis saluam fore. Tit. VI.

L. 4. § 1. *Compellendus igitur erit*) Mulctæ dictione, pignoris capione, corporis retentione.

§. pen.

§. Pen. *Statim atque quid saluum)* Vide scripta ad *l.* 133. *ff. de verbor. oblig.* A

L. 6 *Seruum pupilli)* Hæc l. loquitur de pupillo qui fari potest, vt recte notauit Martinus. vide scripta ad *l.* 1. *in pr. ff. de verbor. oblig.*

L. 7. *Datiuus)* Id est, Attilianus vel Iulianus, qui plerunque dicuntur datiui. vide scripta ad *tit.* 11. *Frag. Vlp.*

L. 10. *Et fructuum nomine & vsurarum)* Quia in omnem caussam datus fideiussor semper intelligitur, *l. 2. in fi. C. de fideiuss. tut.*

Iudicatum solui. Tit. VII.

L. 2. *Cum lite mortua)* Solo temporis lapsu sine condemnatione vlla; aliud est secuta condemnatione ex eremodicio, *l.* 13. *inf. eod.*

L. 3. §. *vlt. Posteaquam cum vno lis)* Ergo post litem contestatam integra est emendatio moræ. Sed obstat *l.* 84. *ff. de verbor. oblig.* Sol. non dicit hæc l. absolui fideiussorem si ipsemet fideiussor post litem contestatam rem defendere paratus sit, nihil enim ageret: sed quod per se fideiussor non habet, id habet per reum, quod fit sæpe, *l.* 3. *quæ respig. oblig.* Sic recte respondet Duarenus. vide scripta ad *d. l.* 84.

L. 5. §. *In hac stipulatione: quasi iuxta mandatum)* At si esset mandatum, sumptus consequeretur. Vide scripta ad *l.* 4. *C. mand.*

L. 8. *Post satisdationem ante iudicium acceptum)* Hic vestigium est eius satisdationis quam Iustinianus initio tituli *Instit. de satisdat.* olim vsitatam fuisse ait, quod & apparet ex *l.* 11. *& aliis ff. hoc titulo.*

L. 13. *Cum quærebatur)* Idem tractauit Africanus in lib. 6. quæst. quo egit de stipul. iudicatum solui in *l.* 63. *ff. de verb. oblig.* vide scripta ad eam l.

L. 17. *Quæ non in solidum defensa)* vide scripta ad *l.* 85. *ff. de verb. obl.*

L. 19. *Nouissima clausula)* vide scripta ad *l.* 38. §. *si quis dolum, sup. de verb. oblig.*

§. *vlt. Ad prin. stipulationis refertur)* Hoc est ea cauetur ab eo tempore quo inchoatur & interponitur, dolum malum abesse, abfuturumque esse. Itaque præteritus dolus ea comprehendi non videtur.

Rem ratam haberi & de ratihabitione. Tit. VIII.

Hic titulus est de stipulat. rem ratam haberi interposita a procuratore.

L. 6. *Cautionem ratam rem dominum habiturum cauere)* Sic & chirographum cauere in *l. si vt certo, sup. commod.* vide scripta ad *l. vlt. C. si cert. pet.*

L. 9 *Actor a tutore.)* Con. *l. vulgo, sup. de administ. tut. & l. seruum, ff. de procurat.*

Nec magister vniuersitatis, nec curator bonis) Quia ex decreto dantur.

L. 10. *Interdum ex conuentione)* Dicitur conuentionalis in *l.* 5. *ff. de verb. oblig.* vide scripta ibid.

L. 12. *Si commissa est stipulatio ratam rem dominum)* vide not. ad *l. appellatione rei, ff. de verb. sig.*

L. 15. *Amplius non peti)* Con. *l. verbum amplius* 82. *inf. de verbor. significat.* vide scripta ad *l.* 12. §. *minus, inf. de verb. sig.*

L. 16. *Si indebitum procuratori)* vide scripta ad *l.* 8 *C. de condict. indeb.*

L. 18. *Si procurator)* Si ratum habere cauerit procurator: poterit dominus litis pro parte tantum ratum habere: sed si dominus cauerit, cogitur ipse tunc totum ratum habere. At ex persona heredis eius ratihabitio diuisioné recipit. vide scripta ad *l.* 4. §. *Cato, sup. de verb. oblig.*

Sine dubio committitur stipulatio) vide scripta ad *l.* 133. *sup. de verb. oblig.*

L. 19. *Idemque iuris est) L. si sine iudice* §. *in stipulatione inf. eod.*

In clausulis omnibus) Quæ scilicet solent apponi illi stipulationi. vide scripta ad *l.* 4. §. *Cato, ff. de verb. obl.*

L. 22. *Si in stipulationem)* vide scripta ad *l.* 53. *ff. de verb. obligat.*

L. 27. *Post centesimum diem)* vide not. ad *l. Pannonius, sup. de acq. hered.*

AD LIBRVM XLVII.

De priuatis delictis. Tit. I.

Ciuilis constitutio) Iuris ciuilis regula. Sic *l.* 91. §. *nunc videamus, ff. de verb. oblig.*

Nec cæteros quidem successores) vide scripta ad *tit. C. ex delict. defunct. in qu. hered. conuen.*

L. 2. §. *Item quæsitum est: Non egreditur retrorsum)* Obstat *l.* 8. §. 1. *supra, & l.* 11. *de condict. furt. & l. pen. rer. amot.* vide not. ad *d. l.* 8. §. 1. & scripta ad *l.* 59. *sup. de verb. oblig.*

De furtis. Tit. II.

L. 12. *Quippe cum res eius periculo)* Id est, ob id ipsum
B quod fur sit, atque adeo eius intersit, rem furtiuam non perire. Neque vero potest furti agere quin suam improbitatem patefaciat. Quod non similiter contingit in actione quod metus caussa. Satis enim est, ex parte rei vim esse aut metum. Ex parte actoris rei vel iuris amissionem, *l.* 12. §. 1. *sup. quod metus caussa.*

§. *vlt. Vt non teneatur furti)* Legend. affirmate, *teneatur furti*, quæ lectio confirmatur a Paulo *lib. 2. Sent. h. tit.*

L. 14. §. *Qualis ergo: condictio autem ei)* vide scripta ad *tit. C. de condict. furt.*

L. 17. *Serui & filij)* vide scripta ad *tit. C. an seruus ex suo facto post man. ten.*

§. *vlt. Furti non teneor actione)* Si modo ab alio non possideatur, quo casu exhibendi eius potestatem non habet. vide scripta ad *lib.* 2. *Sent. Pauli tit.* 31.

Quasi non sit in mea potestate) L. 21. §. *in potestate, ff. de nox. act.*

L. 19. §. *vlt. Verum etiamsi eo tempore abstulerit)* vide
C not. & scripta ad *l. si gratuitam* §. *vlt. ff. de præscriptis verb.*

Iulianus scripsit) Qui etiam furti actionem dat fructuario, licet rei fructuariæ possessio vacarit.

L. 20. *Cum æs pignori)* Paulus lib. 9. ad Sab. tractauit de furtis. quare huic l. aptanda est *l.* 22. *ff. de verb. oblig.* vide scripta ad *l.* 23. *illo titulo.*

§. *vlt. Sed his casibus vsucapio)* Sic in specie *leg.* 2. §. *si reum, sup de vsucap.* debitor vitium quidem rei purgat non tamen se ipsum: furti enim tenetur.

L. 24. *Nec minus)* Con. *l.* 24. *sup. de verb. oblig.* vide notata & scripta ad eam.

L. 25. *Verum est)* Huic loco adhibenda est distinctio ex *l.* 2. *ff. de condict. trit.*

L. 27. *In fi. Nam amouisse videtur)* Flor. *Nam rupisse*
D *videtur qui corrupit.* Legendum. *Nam rupisse videtur qui interleuit*, vt constat ex *l. qui tabulas, in fi. sup. ad l. Aquil.* vide scripta.

In margine, apocha quid sit.) Adde: apocha est professio solutæ pecuniæ, *l.* 14. *& l.* 6. *C. de solut.* In constitutionibus appellatur securitas, ἀμεριμνία in Nou.

L. 29. *Et interdicto quorum bonorum)* Ergo ob vnam tantum rem hoc interdictum datur: licet sit de vniuersis bonis. Id fit & in petitione hereditatis, *l.* 10. *sup. de petit. hered.*

L. 33. *Tutor administrationem) L.* 7. §. *si tutor, sup. pro empt.*

L. 41. §. *Quamdiu viuit)* At hodie tollitur 30. annis ex *l.* 1. § *ad hered. C. de annali except.* vide cap. 30. de præsc.

L. 42. *Vulgaris formula)* Directa. E

L. 43. *Nec nummi eius fiunt)* vide scripta ad *Rub. C. de condict. indeb.*

§. 1. *Falsus procurator)* vide scripta ad *l.* 8. *C. de condict. indeb.*

§. *Qui alienum. Cum placeat Sabini)* At Proculiani dicebant, non statim rem desinere esse derelinquentis *l.* 2. *supra pro derel.*

L. 48. *Flor.* 47. *Si dominium)* Idem est in *l.* 67. §. 1. *inf. eod.*

Domino furti actio) Recte Accursius, nouo domino. Sic Græci τῷ καινῷ δεσπότῃ.

Heredi & honorum possessori) Græci ad hanc l.lib.vlt. A *βασιλ*. t.t.12 ostendunt legatarium a reliquis tribus distare. Nam leg. tarius non habet act. furti nisi ex noua contrect. tunc, id est, si post acquisitum legatum res contrectetur, quia successor est rei tantum, non iuris, non actionis. At rel qui tres habent etiam actionem furti ex veteri contrectatione: quia non tantum rei, sed & actionis successores sunt. vide scripta ad *l.* 38. § *si legatum*, *sup. de leg.* 1.

L. Qui tab. §. 1. qui furem) Con. *l. solent*, *sup. de præscript. verb.* vtriusque eadem est inscriptio.

§. Si ancilla: sed in hoc posteriore casu) Is enim qui ancillam subripuit, partum non contrectauit, qui ex Stoicorum sententia antequam edatur homo aut animal non est, sed matris veluti quædam portio est, species quædam animalis.

§. Idem & in pecudibus) *L.* 4. §. *lana l.* 32. *in pr. sup. de vsucap.*

L. In furti actione iudicatio facienda est) Legend *condemnatio*, vt Flor. Sic & in *l. qui cum vno* §. *non omnis*, ff. *de re milit.*

L. 52. §. *Sed si filius: Sed etiam furti tenebitur)* Non directa quidem act. furti, quæ famosa est, sed vtili siue in factum, vel non περὶ κλοπῆς, sed περὶ ὑφαιρέσεως, vt ait Constantinus Harmenop.

§. *Maiora quis)* Huc pertinet *l.* 18. *sup. de dolo.*

L. Si pignore creditor Hoc ita si res pignerata vsu fiat deterior, vt si sit vestis: secus non, vt si sit fundus. vide scripta ad tit. *C. de pig. act. in pr.*

§. *Furem interdiu)* *L.* 7. *supra, quod metus caussa.*

L. Cum creditor rem sibi pigneratam) Ex conuentione, *l.* 2. *C. de pig.*

Non videtur contrectare) Id est, furtum non facit.

In gloss. Contrectare.

L. 1. *vel ex conuentione)* Adde, recte.

L. *Interdum: si res peculiaris)* Hanc fuisse Labeonis sententiam ait Paulus in *l.* 4. §. *Labeo*, ff. *de vsurpat. & vsuc.*

L. 51. *Is qui rem furti cum eo agi)* Id est, conditione furtiua. Sic & in *l.* 9. *sup de in lit. iur.*

L. *Ancilla fugitiua)* L. 1. C. *de seru. fugit.*

L. *Si seruus communis* §. *locaui tibi)* Hinc pendet eius differentiæ ratio de qua tractatur in pr. *l.* 4. *sup. in quib. caussis pig.* & in *l.* 5. C. *de loc.* vide scripta ad *d. l.* 5.

L. *A Titio: nec post aditam quidem hereditatem)* Ex hoc loco quidam probant, legatum acquiri statim ab adita hereditate. Sed hic locus cum similibus accipi debet per interpretationem quandam, quoniam agnitio legati retrotrahitur: non acquirit legatum, nisi ei qui agnouit. Sed postquam agnouit, videtur agnouisse a die aditæ hereditatis, *l. eruum filij* §. 1. *l. si tibi homo*, *sup. de leg.* 1. vide scripta ad *l.* 7. & 38. §. *si legatum*, *sup. de leg.* 1.

Recta via ab eo qui legauit) Obstat *l. Papinianus* 18. *sup. de seruitut.* & *l. si seruus Titij*, & *l. legatum* §. *vlt. sup. de leg.* 1 vide solut. in notatis ad *d. l. Papinianus.*

L. *Si is qui rem pignori* §. 1. *Si postea fur eam contrectet)* vide notata ad *l. si dominium*, *sup. eod.* & scripta ad *l.* 38. §. *si legatum*, ff. *de leg.* 1.

Mihi soli competit furti) Videlicet acquisito iam legato. vide not. ad *l.* 49. ff. *eod.*

§. *Si tu: alium adducas quasi Titium)* Ideo datur actio furti vel in factum, non ex affirmatione vel laudatione.

L. *Hereditariæ*] Huc pertinet species §. *vlt. l.* 19. *sup. eod.*

L. *Aut in qua vsusfructus alienus est)* L. 35. *sup. de vsurpat. & vsucap.*

L. *Si is cui: Agi cum eo & furti*] Id est, condict. furtiua. Sic & in *l.* 9. *supra de in litem iur.* Quæ est eiusdem ex eodem libro.

Exceptio obijcitur) Vtraq; enim cum rem persequatur, altera alteram tollit, aut ipso iure si furtiua condictione prius actum sit. Nã in iudiciis bonæ fidei inest exceptio doli, aut opposita doli exceptione, si prius actione cõmodati actum sit: Strictis n. iudiciis non inest exceptio doli.

L. *Si is qui pignori vendidit)* Cum prius ter debitori non denuntiasset vt solueret. *Paulus* 2. *Sent. tit.* 5

L. *Rem. si periculum*] Periculum in hac l. accipere non oportet pro casu fortuito, vt in *l. si gratuitam* §. *Papinianus*, *sup. de præscript. verbis*, sumitur: alioquin pugnarent. Sed pro damno quod contigit culpa inspectoris. Periculum nomen generale est, & hæc comprehendit damnum quod contigit dolo, culpa vel fato. Periculum dictum est a perdendo, *l. itaque*, *sup. eod.* vide scripta ad *l.* 1. *sup. de præscr. pt. verb.* Cum hac l. coniungenda est *l.* 1 & *l. si gratuitam*, § *Papinianus*, alias *l. si rem*, *sup. de præscr. pt. verb.* Earum omnium eadem est inscriptio.

L. *Si debitor pignus)* Hoc Papiniani responsum explicabit *l.* 22. *vers. sed quod*, *sup. de pig. act.*

L. Si *vendidero: quia dominium)* Nam quidam puta-
B nt non tantum possessionis furtum fieri, sed & dominii. vide not. & script. ad *l. si gratuitam* §. *vlt. sup. de præscript. verb.*

§. *Si Titius cuius)* vide scripta ad *l.* 8. C. *de condict. indeb.*

L. *Quamuis res: furi dominus eam vendiderit)* Id est, bonæ fidei possessori ex *l* 32. *sup. de vsurpat.*

Item is, qui cui ex stipulatu) Quia legatarius nec dominus est nec possessor. Soli autem domino aut possessori datur actio furti. Vide not. ad *l. Papinianus*. *sup. de seruit.* & scripta ad *l.* 38. § *si legatum*, *sup. de leg.* 1.

L. *Si ad dominum)* Huc pertinet *l* 7. §. *pen. sup. pro empt.*

L. *vlt Non quasi publicum sit iudiciũ)* At rapina publi-
C cum iudicium parit, *l.* 1. ff. *de publ. iud. l.* 2 §. *si generaliter* ff. *vi bon. rapt.* vide scripta ad *pr. tituli* C. *depositi.*

De tigno iniuncto. Tit. III.

L. 1. §. *vlt. Qui sciens alienam rem*] Ignorans vero nec vindicat, tenetur nec ad exhibendum actione, quia non videtur dolo desiisse possidere. sed in dupl. tenetur pro tigni pretio. Vide scripta ad tit. *Instit. de rerum diuis.* §. *cum in suo.*

Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse aut corrupisse quid dicetur. Tit. IV.

Hereditatem surripuisse aut corrupisse) Ex hoc edicto est actio annalis rerum amotarum aut corruptarum. Sic Græci in *l. Thais*, *supra de fideicom. libert* & *l. pen. & vlt.*
D *de manumiss. testam.* vide cap. 20. de præscript.

L. 1. *vers.* 1. *Furti actionem. cum seruo suo*] vide scripta ad tit. C. *an seruus ex suo facto.*

§. *Scæuola ait possessionis furtum)* vide scripta ad *tit.* C. *an seruus ex suo fact.* verum tentari etiam potest nudo vel quasi domino furti actionem dari ex *l.* 81. §. *vlt.* & *l.* 3. §. *vlt. sup. de furt.*

Quæ facti est & animi) L 6 §. *vlt. sup pro empt.*

§ *Præter: item heredi)* vide scripta ad *tit.* C. *ex delict. defuncti in quan. hered.*

Furti aduersus nautas, caupones, stabularios. Tit. V.

L. 1. §. *Serui vero sui nomine exercitor)* Si saluum fore non recepit, alias enim tenetur in solidum *l.* 3. §. *item si*, *naut. caup.* vide solut. in not. ad eam.

E §. *vlt. Vectorum factum non præstat.)* Opp. *l.* 1. *in fi. sup. naut. caup.* vide solut. in not. ad eam.

Si familia furtum fecisse dicetur. Tit. VI.

L. 4. *etiam heredibus)* vide scripta ad *tit.* C. *ex delicto defun. in q.*

Arborum furtim cæsarum. Tit. VII.

L. 6. *in fi. Si radicibus vicini arbor alatur)* Quæ in fine non sit posita: Nam communis esset. vide scripta ad *tit. Inst. de rerum diuis* § *adeo autem.*

L. 7. §. *vlt. Aduersus heredem non datur)* vide scripta ad *tit.* C. *ex delict. defun.*

Duplum continet) Ex edicto prætoris. Dupli enim actio competit impubere segetem furtim cædente ex *l.* 12. *tab.* vt Plinius scribit, sed eam edictum ad omnes casus porrexit.

L. II.

L. 11. Ex l. 12. tabul.) De qua Plinius lib. 17. cap. 1. & lib. 18. cap. 3.

Vi bonorum raptorum & de turba. Tit. VIII.

L. 2. §. Et generaliter) Vide not. ad *l. 3. §. ex his, sup. naut. caup stab.*

§. Si in re deposita) vide scripta ad prin. tituli *C. depos.*

Vel pretium depositionis) Nam pretii verbo venit, quod datur ἐν τάξει ἀντιδώρου.

Et crimen etiam publicum) At fur extraordinarium, *l. vlt. inf. de publicis iud.*

Vi bonorum raptorum) Quia illa furto grauior est, ἀναιδέστερα.

§. vlt. Hæc actio) Vide scripta ad titulum *C. ex delict. defunct. in qu.*

Putauit sufficere condictionem) Furtiuam sc. nam vbi alia actio non est, tunc solet prætor in heredem, de eo quod peruenit, actionem polliceri.

L. 4. Cuius dolo malo in turba) Paulus 5. *Sent. tit. 3.*

De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata, &c. Tit. IX.

L. 1. Qui forenses quoque actiones) Id est, ciuiles. Forum est proprium caussarum ciuilium. vide scripta ad princ. tit. *sup. de iudic. & l. 3. C. qui accus. non poss.* Paulus 5. Sent. tit. 18.

L. 4. §. 1. Qui prædam ex naufragio) Hanc vocem præda Græci quoque retinent. Sic in l. Georgicis ap. Harmenop. est tit. περὶ πραίδας ζώων Moschopulus ait, πραῖδα ἡ γιγνομένη βλάβη ἐν ἀμπέλοις, &c. vide cap. 22. de præscriptionibus.

In triennium relegabis) vide cap. 22. de præscriptionibus.

§. vlt. Etiam heredibus dantur) Vide scripta ad tit. *C. ex delict. defunct. in qu.*

De iniuriis & famosis libellis. Tit. X.

L. 1. §. Et si forte cadaueri) Quales fuere improbi creditores, in quos lata est, *l. vlt. C. de sepul. viol.*

L. 5. Qua lege cauetur) Licet ex ea iniuriarum actio priuata sit, *l. 15. l. 42. sup. de procurat.* Itaque in aliis actionibus iudicare poterit, *l. 77. sup. de iudic.*

§. Hac lege permittetur) vide not. ad *l. 12. sup. rer. amot.* & scripta ad *l. 9. C. de rebus credit. & iureiur.*

§. vlt. Pretium constituitur) Cic. pro Cælio. vide scripta ad *l. 16. C. qui accus. non poss.*

L. 7. in fi. In conspectu prætoris.) Nam prætoris in consp. Legendum, vtroque loco, *Populi Romani conspectu.*

L. 11. §. 1. Et iusiurandum exactum erit) vide scripta ad *l. 12. supra rerum amot.* & scripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & iureiur.*

§. Agere quis iniuriarum) At accusatio, quæ quidem publica est ex his caussis, quæ l. Cornelia continentur, per procuratorem intendi non potest, *§. in summa, Instit. eodem.*

L. 13. Neque heredi, neque in heredem) vide scripta ad tit. *C. ex delict. defunct. in qu. her. conuen.*

§. vlt. Vtique piscari aliquem) L. 3. sup de acquir. rer. domin.

L. 20. Iniuriarum actionem intendi) In primo capite Nou. 60. grauior pœna statuitur in eum, qui propria auctoritate ausus sit signa rebus debitoris morientis imponere.

L. 22. Si liber) Hoc cap. pendet ex *l. 1. sup. de fugitiuis.*

L. 25. Etiam legis Aquiliæ actionem) Nec erit denegNda serui corrupti actio, *l. 6. sup. de adult.*

L. 28. In bonis nostris) PseudoPlautus in Querulo. *Iura,* ait, *parasito ita consuli voluerunt, vt si vulneribus afflictus lite contestata decedat, heredibus detur actio.*

Non computatur) Vide scripta ad tit. *C. ex delict. def. in quant. hered. conu.*

L. 35. Qui contemnit iudicium) Nam iniuriarum actio famosa est, lisque æstimatur pecunia.

Coercere) In corpus scilicet. Hinc quidam colligunt:

A prætorem vrbanum habuisse grauiorem coercitionem. male. Nam si res exigat grauiorem animaduersionem remittet prætor ad præfectum vrbi, *l. vlt. §. de in ius voc. l. 7. sup. de iurisdict.*

L. 43. Extra ordinem damnatur) Paulus 5. *Sent. tit. 4.* In publicis autem criminibus calumniatores, iure ordinario, id est, lege Remmia puniuntur.

De extraordinariis criminibus. Tit. XI.

L. In Ægypto) Alias §. leg. 7. vide not. ad *tit. C. de Nili agger.*

§. vlt. Si quis arborem Sycomorum) Flor. *Sycaminonem.* Has arbores Herodianus lib. 8. Nili filios esse dicit.

De sepulchro violato. Tit. XII.

L. 3. Aduersus eos qui cadauera spoliant) Hi vispelliones dicuntur.

B *§. Si is, cuius interest sepulchri violati)* Cum nec pactus sit, & vt maxime pactus sit, de re familiari, non publica pactus est, seque ipsum potius, quam Rempublicam fefellit.

L. 10. Quæ in bonum & æquum concepta est) Hoc modo, quod æquius melius, vel, quod æquum bonum videbitur.

De abigeis. Tit. XIV.

L. 1. in fi. Ad examinationem ciuilem) Paulus lib. 5. *Sent. eod. tit. ad forum,* inquit, *remittendus est.* vide scripta ibi, & scripta ad *l. 3. C. qui accus. non pos.*

L. vlt. Equum vnum vel bouem) Vnus tamen bos gregem non facit, *l. 22. sup. de leg. 1.*

De prauaricatoribus. Tit. XV.

C Quid sit præuaricari, quis præuaricator, & vnde dictus, vide scripta ad *l. 11. C. de accusat.*

L. 1. Præuaricator est) Con. *l. 4. §. calumniator, sup. de his qui not. infam.*

Aduocatus non proprie præuaricator) Quia non accusat, *l. 14. §. pen. sup. de bonis libert.*

L. 3 in fi. Neque per Senatusconsultum) Turpillianum.

L. vlt. Pro victo habetur) L. 1. inf. de bonis eorum qui mort. sibi consciu.

De furibus balneariis. Tit. XVII.

Hi autem Tertulliano in Apolog. *Lauantium prædones.* Item fures balneorum a Paulo in 5. *Sent. tit. 3.* Est in eosdem & ciuilis actio.

L. 2. Ad ius ordinarium remittendi) Id est, ad examinationem ciuilem, ad dupli vel quadrupli actionem.

D Ergo mitius agitur cum diurnis furibus. quam differentiam Constantinus Harmenop. probat. lib. Epit. tit. 5. Facilius enim est furari noctu, quam interdiu, & in balneis quam alibi.

De effractoribus, & expilatoribus. Tit. XVIII.

L. 1. §. vlt. Et directarij) Flor. Derectarij. vtrumque rectum est, vt dirigere & derigere.

Expilatæ hereditatis. Tit. XIX.

L. 2. §. 1. Apparet autem) vide scripta ad tit. *C. an seruus ex suo facto post manum. ten.*

L. vlt. Rei hereditariæ furtum) Hoc explica ex *l. 1. §. Scæuola, §. si quis test. liber esse.*

Stellionatus. Tit. XX.

L. vlt. Instrumento iurauerit) Idem dicendum est, si corporaliter iurauerit. vide scripta ad *l. 2. C. de reb. cred.*

E *& iureiur.*

Crimen Stellionatus) Non periurio sed stellionatui pœna statuitur. Nam etsi non iurauerit quis sua esse pignora, æque in stellionatus pœnam incidit, modo dolo malo rem alienam obligauerit pignori, *l. 2 C. eod.*

De termino moto. Tit. XXI.

Vide scripta ad *l. 1. C. de accusat.*

L. 1. Non mulcta pecuniaria) Oppon. *l. 3. §. eodem.* Dicendum, hic non, poni pro, *non solum.* Itaque Græci sic recte vertunt, *qui terminos agrorum moueat, non solum pecuniaria pœna mulctantur.*

L. 2. Protulerunt) Lege vt Flor. *propulerunt.* Græci vertunt, ἀναΐρέψωσι.

Biennio dari) vide cap. 21. de præscript.

Aut fortuito) Id est, &c.

Lapides furati sunt) Terminales.

L. 3. *Quam Caius Cæsar tulit*) Hæc l. lata est a Iulio Cæsare, & Bibulo, cum diuisissent agrum Campanum. vide scripta ad *l.* 1. *C. de accusat.*

Extra suum gradum finesque) Fines autem agrorum vnius gradus, id est, quinque aut sex pedum latitudinem habent, secundum l. 12. tab. & l. Aquiliam.

In gleb. Et qui volet) Ab his verbis [Sol. distinguo tempora &c. vsque ad finem, dele omnia, & dic pessima est hæc solutio. Nam *l.* 1 ℥. est Modestini, qui longe post Cæsarem vixit, nempe temporibus Alexandri. vide solut. veram in not. ad *d. l.* 1. *sup. eod.*

§. *vlt. Et capitale esse*) *L. capital.* vt Flor. & *l. omnes sup. de re milit.* Sic & Nonius Marcellus, & Festus.

Quæstionum obscurandarum caussa) Græce ἀμαυρεῖν & ἀφανίζειν.

De collegiis & corporibus Tit. XXII.

L. 1. *Permittit tenuioribus*) vide not. ad *l.* 3. ℥. *eodem*, & scripta ad *l.* 32. § *vlt. de leg.* 1. Græci vertunt, πενέστεροις μετ᾽ ο.. in lib. 60. βασιλ.

L. 3. §. *vlt. In collegium tenuiorum*) Id est, collegium mendicantium pauperum. Hi habent curatorem & actorem. vide scripta ad *l.* 32. §. *vlt. sup. de leg.* 1.

De popularibus actionibus. Tit. XXIII.

L. 2. §. *vlt. Is cuius interest*) Vel ea, *l.* 1. *de verb. oblig.* vide scripta ad eam.

AD LIBRVM XLVIII.

De publicis iudiciis. Tit. I.

L*Ex* 8 *Ordo exercendorum*) *L.* 7. *in fi.* ℥. *ad Iul. repet. l. vlt. infra ad l. Fabiam*, *l.* 3. §. *pen. inf. de sicar.*

L. 10. *Ter citatus reus.* Edicto publice affixo, non in iure voce præconis.

L. 13. *in fi. Sed excusationes absentium*) Itaque non obstat *l.* 33. §. *publice, de procurat.*

De accusationibus & inscriptionibus. Tit. II.

L. 2. *In lege Cornelia testamentaria*) vide not. ad *l.* 5. *C qui accus. non poss.*

L. 3. *Apud illum prætorem*) In vrbe. Hodie apud præfectum vrbi.

Vel proconsulem) In prouinciis. vide scripta ad *l.* 4. *C. qui accus. non poss.*

§ *Item si literas nesciat*] Græce, εἰ οὐκ οἶδε γράμματα, si nesciat pingere literas.

§ *Sed etsi, id ipsum libellis*) vide scripta ad legem nonam, *C. eod. tit.*

§. *vlt. Lege Iulia de vi & S. C.*) Vide Suetonium cap. 38. in Augusto.

Et vtique 30. *dies vtiles*) *L. priuati*, *inf. ad Turpil.* Suetonius cap. 32. in August. vide cap. decimum de præscriptionibus.

L. 5. *Iuste mulier nupta*) Si contra ordinem iudiciorum a muliere incipiatur. vide scripta ad *l.* 8. *C. ad leg. Iul. de adult.*

L. 6. *Leuia crimina*) Con. *l.* 9. §. *de plano*, ℥. *de off. procons.* vbi sunt exempla huius regulæ.

L. 7. *Perseueraturos se in crimine*) Vel accusatione.

L. 12. §. *Si seruus, Cotta & Messala consulibus*) Temporibus Tiberii.

§. *Omnibus autem*) vide scripta ad *l.* 2. *C. eod.*

Idemque sicuti relegatio) Relegatio improprie est pœna capitalis, cum sc. obiicitur pecuniariæ, & significat corporalem pœnam, vt hic.

L. 13. *Mulierem*) Vide scripta ad *l.* 4. *C. de his qui accus. non poss.*

De custodia & exhibitione reorum. Tit. III.

L. 2. §. *vlt. & nominibus sub fideiussore*) Legendum vt Florent. *Hominibus.* Sic Græci 60. βασιλ. ἐπὶ τῶν ὑπ᾽ ἐγγύην γινομένων προσώπων, id est, *si quis sub fideiussore cauerit* in caussa ciuili, iudicio sisti. vide scripta ad tit. *C. ad Senatusc. Maced.*

A *L.* 4. *Pro quo satisdedit*) Iudicio sisti, quæ cautio dicitur personalis in Nou. 53. & fideiussio προσώπου.

L. 8 *Carceri præpositus*) Hunc vocant Græci clauicarium. hic differt a commentariensi. vide cap 10. de præscript.

Ad legem Iuliam maiestatis. Tit. IV.

L. 1. *Quod aduersus populum Romanum*) Cic. 2. de inuent.

L. 4 *Item qui confessum in iudicio reum*) vide scripta ad *l* 9. *C. de oblig. & act.*

L. 7. *In fi. Violatis vel statuis, vel imaginibus*) Ex tit. 29. *lib.* 5 *Sentent.* Pauli, verisimile est, Tribonianum hæc verba Modestini, *vel verbis impiis* sic immutasse propter *l.* 1. *C. si quis Imp. maledixerit.*

Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis. Tit. V.

B *L.* 2. §. 1. *Si legem prodidisse*) Sic Flor. vulgo rectius, *si non l. prodidisse.*

L. 6. *Et legis Aquiliæ actio*) Si quis alienam ancillam intempestiuam viro stuprauerit, *l.* 25. ℥. *de iniur.* Si maturam, iniuriarum est actio, serui corrupti non item. Quod enim in *l.* 2. ℥. *de seruo corrupto* scriptum est, de seruo est, non de ancilla.

L. 7. *Infra vicesimum sextum*) Viginti quinque, sed vltimus est annus vtilis, hodie intra vigesimum nonum, quia Iustinianus in restitutionum caussis pro vtili anno continuum quadriennium substituit. vide cap. 29. de præscript.

Non a patre desponsam) Vide scripta ad *l.* 4. *sup. de sponsal.*

L. 11. §. 1. *Adulterij pœna teneri.*) Id est, stupri non ta-
C men incesti. Idem in minore 25. an. & muliere dicimus. Ius enim ciuile ignorare potuerunt, quo incestum committitur inter eos, qui ex transuerso vel affinitate coniuncti sunt. *l.* 38. *inf. eodem.*

§. *Adulterij reum intra quinque annos*) vide cap. 14. de præscript.

Quidam. Quos in custodia fuisset) Flor. *in custodiam fecisset*, sic in *l.* 2. *C.* de incolis, in ciuitate decem annos fecisset. Græci ὁ ποιήσας ἐν πόλει δέκα ἔτη, *l. in testamento*, ℥. *de statulib.* vide cap. 26. de præscript.

L. 13. *Siue iusta vxor fuerit, siue iniusta*) Huius rei proprium exemplum est, si filiusfam iniussu parentis nuptias contraxerit. vide scripta Obser. 3. cap. 5.

§. 1. *Quæ vulgaris fuerit*) Sic eas quoque vocat Suetonius in Vitellio cap. 2. & Græci vertunt πόρνη. vide scri-
D pta ad *l.* 22. *C. eod.* Male Alciatus in hunc loc. lib. 2. παρεργ. cap. 40.

§. *Iudex. Adulterij*) Hic §. sumptus est ex constitutione Diui Antonini.

§. 3. *Inter vtrosque communicare*) In Antonini rescripto, vnde hic locus sumptus est, erat, *rem componere vel caussam facti tollere.* sicut ex Gregoriano C. recitat Augustinus ad Pollentium. Hoc autem referendum ad act. de moribus, de qua Vlp. in *Frag. tit* 6.

L. 14. *in fi. Calumniæ periculum non euitant*) Hoc referendum est ad Senatusconsultum Turpill. id est, ad pœnam quinque librarum auri qua puniuntur qui desistunt, *l.* 5. §. *pen. de præuaricat. l. abolitionem, C. hoc tit.* non autem ad pœnam talionis, quæ post inducta est per
E *Nou.* 117. vide c. 13 de præscript. & scripta ad *l.* 5. *C. eod. tit.*

L. 15 §. 1. *Sine detrectatione*) Vide scripta ad *l.* 13. *C. eodem.*

Nisi sit ea persona quæ ad præsidis cognitionem) Vtputa decurio aut principalis ciuitatis. Vide *d. l.* 13.

§. *Lex Iulia: vt minorem annis* 25.) Vide cap. 29. de præscript.

Etiam eum accipimus qui 25. *annum ætatis agit*) Vide cap. 1. de præscript.

L. 24. *Vel in scenam saltandi caussa &c.*) Singularis est hic locus nec repetitur in titulo de his qui notantur infamia sup. vide scripta ad *l.* 4. *C. eod. tit.*

L 25. *Per horas diurnas nocturnasque*) vide c. 2. de præscr.

L. 27. Si poſtulauerit accuſator) Huc pertinet *l. 8. ſup. de præſcript. verb. l. 13. ꝟ. de quæſtionib. l. 15. ſup. de condict. cauſſa dat.* A

L. 28. Quæ ex lege deſcendit) Iulia. vide ſcripta ad tit. *C. de condict. ex leg.*

L. 30. Et ipſe ſexageſimus] Sic in *l. vbi lex, ꝟ. de regul. iur.* vide cap. 13 de præſcript.

L. 37. Conſtitutum eſt) Ab Hadriano, *l. 6. §. pen. ſup. eodem.*

L. 38. §. 1. Claudiæ crimen inceſti) Legendum *Claudio.* Nam ait excuſari propter ætatem. Claudia excuſaretur propter ſexum. vide ſcripta ad *l. 9. ſup. de iur. & fact. ignor.*

Verſ. inceſtum autem excuſari ſolet &c) Id eſt, excuſatur ruſticitate quam ſequatur pœnitentia. Qui per ruſticitatem inceſtum committit, inuitus feciſſe videtur, ſi modo errore comperto ſtatim abſtinuerit. Nam ſi ſtatim factum non corrigat, non videtur feciſſe inuitus. Recte Ariſt. in pr. 3. Eth. ἀκούσιον ἐν μὴ ἀπομέλειν ἐστί. Inuiti facimus, quæ ſunt moleſta, & quorum poſtea pœnitet. vide ſcripta ad *l. regula ſup. de iur. & fact. ig.* Inuitus eſt is qui corrigit factum: non volens, qui non corrigit. B

L. 39. §. Duos quidem adulterij] Hanc Papiniani ſententiam Martianus refert in *l. 1. §. atquin idem alias, inf. ad Turpill.*

§. vlt. De ſeruis quæſtionem) Huc pertinet *l. 5. inf. de quæſt.*

L. 41. Idem lib. 1. Sentent.) Repetitur tamen *lib. 2. Sent.* Pauli.

L. 43. Si ex lege) 12. tab. vide ſcripta Obſer. lib. 1. cap. 39. C

Ad l. Iuliam de vi publica. Tit. VI.

L. 5. Qui cœtu) Hæc l. ſumpta eſt ex lib. 14. *Inſtit. Martiani,* in quo de criminalibus rebus tantum agitur, vt conſtat ex Indice. Quæ inſcriptio ſuadet, vt dicamus in §. ſi de vi, quæri de vi criminaliter, de proprietate ciuiliter.

Diſtrahatur) Id eſt, turbetur.

§. Si de vi: Diuus Pius] Eadem verba ſunt in *l. ſi de vi, ſup. de iudic.* niſi quod in ea legitur Hadrianus pro Pius, vnde conſtat Hadrianum vocari Pium. Obſeruandum autem hic & in *d. l. ſi de vi,* referri tantum Diui Pij reſcriptum, nihil ſtatui. Itaque ſequenda eſt *l. 1. C. de appellat.*

L. 8. Ne quis reum vinciat) Ciuem Rom. prouocantem ad Imp. Paul. *5. Sent. tit. 26.* D

L. 11. Ex quibus ſinguli homines) Legendum *ſaluti hominis.*

L. vlt. Qui noua vectigalia exercent) Qui noua vectigalia inſtituit, tenetur l. Iulia de ambitu, qui ea exigit, tenetur *l. Iulia de vi.* vide ſcripta ad tit. *C. vectigalia noua inſtitui non poſſe.*

Ad legem Iuliam de vi priuata. Tit. VII.

L. 2. Hac lege) Sic l. Iuliæ de vi priuata reus eſt, qui conuocatis hominibus vim fecit, vt hic apparet. Ergo, & qui armatis. Quare ſtatim probandum non eſt, quod quidam dicunt, vim armatam vocari publicam, inermen priuatam. E

L. 7. Creditores] Coniunge huic *l. leg. 13. ſup. quod metus cauſſa.*

L. vlt. Si creditor) Chirographarius in Marci decreto *Nou. 60.* Aliud eſt in pigneratitio, Paul *lib. 5. Sent. tit. 26.* ſi modo id faciat ex conuentione, *l. pen. C de pig. act.*

Ad legem Corneliam de ſicariis & veneficiis. Tit. VIII.

L. 3. Eiuſdem legis Corneliæ pœna.) Flor. *pœnæ.* Nam & veteres ablatiuos pro genitiuis vſurpabant.

L. 4. §. 1. In quinquennium relegat] vide cap. 24. de præſcript.

§. Idem: conſtitutum quidem eſt) A Domitiano & a Nerua. Briſſonius 2. antiqu. cap. vlt. vide notata ad *tit. C. de Eunuchis.*

L. 7. Ad huius legis coercitionem) In metallum tantum damnatur, quia hæc culpa doli faciem habet. Paulus *5. Sent. cap. 23.*

L. 9. Furem nocturnum) At ex l. 12. tab. furem nocturnum quoquomodo occidere licuit, *l. 4. ſup. ad l. Aquil.*

L. 11. Circumcidere Iudæis) Qui ſub Hadriano bellum mouerunt, quod vetarentur, teſte Spartiano.

Ad legem Pompeiam de Parricidiis. Tit. IX.

L. 1. Matruelem) Id eſt, materteræ filiam.

Conſobrinum, Conſobrinam) Id eſt, ex fratre & ſorore filium filiam.

L. 5. Patria poteſtas in pietate) vnde patria poteſtas leniori vocabulo dicta eſt pietas. Tertullianus in apologia: *Gratius eſt vocabulum pietatis, quam poteſtatis.* Vnde male quidam in *l. vlt. ſup. ſi a parente quis manum fuerit,* pro pietatis, emendauit, poteſtatis. vide ſcripta ad *l. 8. ſup. de probat.*

L. 9. More maiorum) Qui mos inualuit ante l. Corn. quæ prima de parricidio fuit & Pompeiam, ac primum omnium, vt Liuius ſcribit, Publicius Malleolus matre interempta inſutus culeo in mare præcipitatus eſt. [*Virgis ſanguineis*] ſic Plin. lib. 10 cap. 14.

L. vlt. Eorum qui) vide ſcripta Obſer. 4. cap. 14 huius l. interpretationem reſtituit, ex *l. 1. ſup. ad Sillan.* aitque non pertinere hanc l. ad crimen parricidij, ſed ad accuſationem de Sillaniano. vide ſcripta ad *l. 1. C. ad l. Cornel. de falſ.*

Ad legem Corneliam de falſis, & de Senatuſconſulto Liboniano. Tit. X.

Liboniano) Quod & Claudianum dicitur. vide ſcripta ad *l. 4. C. qui accuſ non poſſ.*

L. 1. §. 1. Itemque ob.) Legendum. *Item qui ob inſtr. aduoc.* teſtimoniaue pecuniam acceperit pactuſve *fuerit, ſocietatem coierit, ad accuſationem innocentium,* vt apparet ex *l. 2. ſup. de concuſſione,* & ex *l. falſi, inf. eodem.*

L. 3. Qui ignorant) vide ſcripta & not. ad *l. 4. & 5. ſup. de his quæ vt indig.*

L. 7. Nullo modo) Con. *l. 5. ſup. de manumiſſ.*

L. 9. Lege Cornelia] Vide not. ad *Rub. C. eod. titulo.*

L. 14. §. Si ſibi & Titio adſcripſiſſet) Hoc caſu certum eſt, ſuum nomen induci non Titij, & ideo Titio totum debetur. Paul. lib. 3. *Sent. tit. de leg.*

Si quaſi falſum nomen) Si nomen ſerui in totum circumſcribitur, ex eo ſequitur, neutri dominorum legatum deberi: alioquin inter ré & verbis coniunctos eſt ius accreſcendi, ſi legatum ſit ſeruo communi, & legatum id valeat, quamuis Celſus & Paulus putarint, non accreſcere, *l. & Proculo, ſup. de leg. 2.* merito ab eis diſſentiente Iuliano in *l. 4. §. 1. ſup. de vſufr. accreſ.* Vide not. ad eas ll. & ſcripta ad *l. 16. ſup. de leg. 1.*

§. vlt. Maritus) Vide *l. 61. & quatuor ſeq. ſup. ſol. matr.*

L. 15. Item ſenatus: idem in filiam quæ dictante matre) vide ſcripta ad *l. 7 & 8. in fi. ſup. de iuris & fact. ign.*

L. 19. §. vlt. Nulla temporis præſcriptione) Niſi vicennium præterierit. Ergo, licet mulier non poſſit poſt quinquennium adulterii accuſari, vel poſt 6. menſes vtiles *l. 29. ſup. de adult* ſubiecti tamen partus accuſationi illæ præſcriptiones nihil proſunt.

L. 22. verſ. Sed etſi eiudicamus eum pœna) Igitur rem ipſam potius ſpectamus, quam æſtimationem, vt in ſpecie *l. 9. §. qui pignor. ſup. de iur. & fac. ignor.*

§. Qui codicillos ante teſtamentum) vide ſcripta ad *l. 12. ſup. de probat.*

Item non: Vt ſupra diximus) Verba ſunt Triboniani, intelligit ex Calliſtrato *l. 15. ſup. eod.* vide ſcripta ad *l. 22. ꝟ. de verb. obligat.*

L. 24. In fine. Præfectus vrbi falſum teſtamentum) vide ſcripta ad *§. vlt. l. 135. ꝟ. de verb. oblig.*

Reſpondit ſecundum ea) Obſt. *l. 5. an libertas, ſup. de his quæ vt indig.* vide ſolut. in not. & ſcripta ad *d. l. 5.*

L. 27. Vel falſo diplomate) Libri βασιλ. habent, διὰ βλαστοῦ συνθήματος. Euſtath. κομβίνας, cap. 4. de præſcript.

vide ad *l. 127. sup. de verb. oblig.*

L. 28 Pacto convento) In debitorem, non in creditorem *l. 3 supra de pol. inst.*

L. 32. *Hodie*) Idem Paulus 5 *Sent tit.* 23. Olim erat tantum populi ... in quingentos aureos. vide scripta ad *l.* 7. *sup. de inoffic.*

L. vlt. *Nullo auctore habito*) Legendum *auctore exhibito* ex *l.* 4. *C. eod.*

De lege Iulia repetundarum. Tit. XI.

L. 2. *Datur*) Hæc l. accipienda est de pœna de qua in *l. 1. C. ... C. eod.*

Intra annum duntaxat) vide cap. 20 de præscript.

L. 5. *Quod contra legem*) Huc pertinet *l. vlt. sup. pro donato.*

De lege Iulia de annona. Tit. XII.

L. 1. *Constituitur*) Huic l. aptanda est *l. 7. sup. ad l. Cornel. de fals.*

Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegis, & de residuis. Tit. XIII.

L. 7. *Ante quinquennium admissum*) vide cap. 24. de præscript.

L. 9. §. 1. *Et ideo æditum*) νεωκόρχοι in Nou.

L. 10. *Flor. 9. in fi. pignus capiendo*) vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisd.*

De lege Iulia ambitus. Tit. XIV.

Ab Augusto lata) Vide not. ad init. *tit. C. eod.*

L. 1. *Magistratuum*) Vt duumuiratum, qui mandatur curiæ decreto.

Non tamen pecuniam recipit) Hoc & Cic. indicat pro Cluent. tractans de Publii & T. Guttæ iudiciis.

§. *Item is qui nouum*) vide scripta ad *tit. C. de ambitu.* Qui ea exigunt, tenentur l. Iulia de vi publ *l. vlt. sup. ad l. Iul. de vi publ.*

Per legem Iuliam iudiciariam) Cuius varia cap. notata sunt in *l. 2. sup. de iudiciis.* De hoc autem capite hæc habetur Valentis & Gratiani constitutio ad Antoninum PP. in hæc verba, ne quis in domum iudicis ordinarij pomeridiano tempore, ex occasione secreti, familiariter ingredi affectet. Quæ conuenit cum *l. 1. C. Theod. de off. ciuil. iud.* vbi est, ne pomeridianis horis (quibus scilicet iudicia paululum silent) a litigatoribus iudices adeantur. vide scripta ad *d. l. 2. sup. de iud.*

Ad Senatusconsultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum. Tit. XVI.

Hoc Senatusconsultum factum est Neronis temporibus Cæsonio Pæto, & Petronio Sabino Turpilliano coss. vide scripta ad *l. 6. C. qui accus. non poss.*

L. 1. §. Calumniatoribus: lege Remmia) L. 13. *sup. de testibus.*

§. *Accusationem: post quinque annos*) vide cap. 24. de præscript.

Post sex menses vtiles) vide cap. 27. de præscript.

Atquin Papinianus respondit) Hoc Papiniani responsum exstat in *l. mulier* ꝟ. *eod.* Itaque in *d. l. mulier* ex hoc §. addenda est negatio.

Senatusconsulto Turpilliano non plecti) Quia nec recte accusationem instituerit, non quod in iure aut facto errauerit.

Atquin idem alias scribit) L. 39 §. *duos, sup. ad l. Iul. de adult.*

L. 3. *Et in priuatis*) In publicis autem iudiciis calumnia iure ordinario, id est, l. Remmia vindicatur, *l. 1. §. 2.* ꝟ. *eod.* Hodie tamen ex constitution. omnia crimina extra ordinem puniuntur probanturque, *l. ordo, sup. de iud. pub*

L. 4. *Mulier quæ falsi*) Mulier iure non accusat, nisi suam aut suorum iniuriam persequatur, & eo casu, si desistat ab accusatione, incidit in Senatusconsultum Turpill. *l pen. C. eod.* Si suam iniuriam non persequatur & accuset, & postea desistat, non incidit in Turpil. *l. 1. §. accusationem,* ꝟ. *eod. tit.* vbi id refertur ex Papiniani responso, quod est in hac l. Ideoque ex *d. §. accusationem,*

A in hac l. addenda est negatio, vt legamus, *iniuria non propria.* vide scripta ad *l. regula, sup. de iur. & fact. ig.* & ad *l. 4. C. de his qui accus. non poss.*

L. 6. *Ab accusatione destitit*) vide notat. ad *l. destitisse, sup. de iud.*

L. 7. §. 1. *Sed officio iudicis culpa eius coercebitur*) Id est, extra ordinem, *l. vlt. C. de crim. stellion.* vide scripta ad eam.

L. 8. *Abolitio*) Vide scripta ad *l. 6. C. qui accus. non poss.*

L. 9. *Vel ob rem prospere gestam*) Vel ob natum Imperatori filium, vt Constantius ob natam Helenam & Crispum.

B L. 10. *Ant priuatim*) vide scripta ad *l. 6. C. qui accus. non poss.*

§. *vlt. Triginta dies repetendi*) Cum ab Augusto præfiniti & obseruati essent 30. dies Suetonius in Augusto cap. 32. Ceterum Harmenop. lib. 1. tit. 2. ait, hos dies continuos esse, ex posterioribus scilicet constitut. sic in *l. 3 sup. de accusat.* vide cap. 20. de præscript.

L. 12. *Senatus censuit abolitionem*) vide scripta ad *l. 6. C. qui accus. non poss.*

L. 13. *Destitisse*) vide notata ad *l. destitisse, supra de iudic.*

L. 14. *Non esse cogendum accusationem implere*) Tutor etiam excusatur a pœna Turpil. si finito officio tutelæ destiterit, *l. 22. sup. de his quæ vt indig.*

L. 15. §. *Qui post inscriptionem: vel biennio*) Hæc verba vel biennio sunt Triboniani ex constit. Iustiniani, *l.*
C *vlt. C. vt intra cert. temp. crim.* qua finis criminalis caussæ constituitur biennium, olim erat annus, C *Theod. vt intra annum criminal. l. 2. C. ad l. Corn. de falsis l. reus* ꝟ. *de mun. & hon.* vide scripta ad *l. 58. sup. de verb. oblig.* & cap. 10. de præscript.

De requirendis reis vel absentibus damnandis. Tit. XVII.

L. 1. *In fine, nam etsi intra annum*) Vide cap. 20. de præscript.

De Quæstionibus. Tit. XVIII.

L. 1. §. *Item Seuerus Spicio Antigono*) Vulgo: Antoninus Verus Septitio Antigono &c. Hic §. citatur *l. 1. C. eod.* Vnde constat in ipsius inscriptione legendum *Antigono*, non vt vulgo, *Antiana.*

D § *Si quis vltro de maleficio*) Exemplum huius rei est elegans apud Valer. Max. lib. 8. cap. 4. de eo, qui capite mulctatus est, quod hominem se occidisse fassus esset, qui tamen viuebat.

L. 4. *Vt Papinianus respondit*) In *l. 17.* ꝟ. *eod.* Hoc & Ammianus Marcellinus tradit 28. *Mancipia*, inquit, *squalore diuturno marcentia* &c. Sed si per adulterium incestum committatur, domino incesti postulato, de seruis quæstio habetur, *l. prox. hic & l. vim §. vlt. sup. de adult.* Nec incesti crimine adulterij crimen obliteratur, in quo serui torquentur, *l. 1. C. eod. l. 17.* ꝟ. *eod.* Olim & in solo incestu quæstio habebatur ex veteri Senatusconsulto. Tacitus lib. 2. Cic. pro Milone & pro Deiotaro.
E Valerius Maximus lib. 6. cap. 8.

L. 9. *Diuus Pius rescripsit*) Huc pertinet tit. 15. *infi. lib. 16. Sent. Pauli.*

Vt Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt) Flor. *vt & Diuus Seuerus rescripsit.* Refertur pars eius rescripti, in *l. 1. C. eodem.*

§. 1. *Et multo minus indicia seruorum*) Quoniam seruus natura domini hostis est, vt ait Theophilus, & Hermogenes περὶ στάσεων.

§. *vlt. De eo qui insulam*) Liber enim est iure gentium. vide scripta ad tit. *Instit. de capitis deminut.*

L. 10. *in fi. Veritatem requiri*) vide scripta ad *l. 6. C. eodem.*

L. 13. *Certo pretio*) De eo reddendo vel æstimatione eius.

Receptum est) L. 17. *ad legem Iuliam de adulteriis coerc.*

L. 15.

L. 15. §. vlt. Eum qui vindicanti) De hoc §. vide scripta ad *l. 6. C. eod.*

L. 17. Ac postea Maximus princeps) Id est, Seuerus Imperator, *l. 8. inf. de vacat. muner. l. 78. ꝟ. de leg. 2.*

L. 18. §. Iudex, cum de fide.) Paulus libro 5. *Sentent. tit. 16. 2.*

L. 20. Maritus quidam) De hac l. vide scripta ad *l. 3. C. de reb. cred.*

Ideoque recte prouocatum] vide scripta ad §. *Seia, l. qui Romæ, sup. de verb. oblig.*

In gloss. A quæstionibus) Dele primum hæc verba *(Sed contra, ꝟ. de dote præleg. l. Theopompus,)* & repone: nihil tale probat *d. l. Theopompus.* vt probat eius species. Deinde hæc etiam delenda sunt *(sed quia ancilla in causa pecuniæ contra dom. torta est, vt C. de quæst. l. 1.)* & dic, male. Accursius hanc l. restringit ad proprios seruos.

B

De pœnis. Tit. XIX.

L. 8. §. Hostes autem, item transfugæ ea pœna) Leg. *Ad hostes autem transfugæ &c.* vide scripta Obseruat. lib. 4. cap. 9,

L. 9. §. Sed enim liberandi erant) Sententia enim eos quidem tenet, sed non cum effectu, *l. 6. §. quid tamen, sup. de ini. rupt. irr. f. testamento.*

L. 11.) vide scripta ad *l. 2. C. de testib.*

L. 13. Qui extra ordinem) At hodie omnia iudicia sunt extraordinaria. vide not. ad *l. aliud fraus, ꝟ. de verb. sig.* sicut & scripta ad *l. 2. §. vlt. sup. de iud.*

L. 16. §. Qualitate: Orator Demosthenes) Locus est in Orat. contra Midiam, quam citat etiam Fabius libro sexto cap. 1.

C

§. *Euentus: quamquam non minus lex)* Cornelia de sicar, *l. 7. l. ad l. Corn. de sicar.*

L. 17. Vt sunt in opus publicum perpetuo damnati) Qui tamen libertatem retinent, *l. 28. §. Diuus ꝟ. eod.*

Vt ea quidem quæ iuris sunt ciuilis) Huius rei rationem reddidit idem Martianus in *l. 15. inf. de interdict.* quæ l. non exstat. Desiderantur enim in eo tit. 10. cap. quæ nobis conseruarunt libri βασιλικῶν. vide not. ad finem eius tit. & scripta ad *l. 121. §. in insulam, supra de verb. obligat.*

L. 22. Si modo vel cognatos vel affines habeant) Quibus scil. alantur. Quamdiu sunt serui pœnæ, de publico annonam accipiunt.

Non minus 10. annis) Vide rescriptum Traiani apud Plinium lib. 10. Epist.

D

L. 23. Decennij tempora præfinita) Vide cap. 26. de præscriptionibus.

L. 24. Statuas detrahendas) L. 17. infra de interdictis & relegat. ex lib. βασιλ. Vide scripta ad §. *in insulam, l. 121. ꝟ. de verb. oblig.*

L. 25. Si diuturno tempore) Suetonius narrat, Augustum aboleuisse nomina diuturnorum reorum.

L. 28. Ad furcam damnatio) Callistratus scripserat, *ad crucem.* Vide scripta ad tit. decimum septimum, lib. quinti Sentent. Pauli.

§. *Diuus Hadrianus: quamdiu etiam ij, qui non in perpetuum opus)* At, qui non in perpetuum opus damnati sunt, vtrumque retinent: quandoquidem hæc pœna est ex minimis. Paulus *d. tit. 17. lib. 5.*

E

§. *Venerarij)* Leg. vt Florent. *Venenarij*, vt sæpe apud Apuleium & Tertul. in Apolog. Hi tenentur l. Corn. de sicariis.

§. *Incendiarij vt qui iactura affectus est, damni)* Id est, quadrupli dispendio id damni sarcitur. Paulus lib. 5. Sentent. tit 3.

§. *Famosos: furca figendos)* Callistratus scripserat, *cruci figendos*, sed eius supplicium a Constantino sublatum erat.

L. 32. Si præses) Pertinet ad tit. *de his qui not. infam.* vt docet inscriptio.

L. 33. Fratres Impp. rescripserunt) In *l. 1. C. qui non poss. ad lib. peruenire.* Cuius legis inscript. sic ex hac l. reponenda est. *Impp Antoninus & Verus*, qui vulgo, vt & hic, Diui fratres vocantur. Quin & initio legis expunge, *Claudius.*

L. 38. §. 1. & 2. In furcam tolluntur) Paulus *lib. 5. tit. 22. scripsit, in crucem tolluntur.*

§ *Qui abortionis, aut amatorium)* Paulus *lib. 5. Sent. tit. 23.*

§. *Si quis instrumentum litis)* Sic & testimonia litis. vide not. ad *l. 4. sup. de testib.*

A procuratore) Quia Iustiniani tempore sublati erant cognitores, Tribonianus hic cognitoris nomen positum exemit, vt constat ex Pauli *lib. 5. Sent. tit. 25.*

§. *Iudices pedanei)* Paulus lib. 5. Sent. tit. 28.

L. 39. Cluentio Habito) Flor. *Auito* pen. longa. Nam non est nomen Romanum.

De bonis damnatorum. Tit. XX.

L. vlt. Paulus libro singulari de portionibus quæ liberis) Vulgo male inscriptio hæc in Rub. versa est, & hæc *l. vlt. facta vnica.*

Et in iure ciuili) Id est, in 12. tab. argumento *l. 220. ꝟ. de verb. sig.* Coni. huic legi *l. 7. sup. de statu homin.*

§. *Si in libertinum)* Idem dicitur in *l. 28. sup. de bonis libert.*

De bonis eorum, qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorem corruperunt. Tit. XXI.

L. 1. In capitalibus criminibus) Huc pertinet *l. 18. C. de transact.*

L. 2. §. 1. Antequam de eo forte iudicium) Legendum *sorte iudicum.* Per sortem iudices delegabantur. Hinc κληρωταὶ dicuntur: iidem sunt pedanei διαιτηταὶ, & δικασταί.

L. 3. §. 1. Celeritatem esse obnoxiam) Legendum *sceleritatem*, vt Flor. id est, scelus.

§. *Si quis autem Talio: Diuus Antoninus rescripsit)* Intelligit *l. 1. C. de bonis eor. qui mort. sibi consciu.*

De interdictis & relegatis & deportatis. Tit, XXII.

Vide scripta ad §. *in insulam, l. 121. sup. de verb. oblig.*

L. 4. Sententia: partem bonorum adimere) vide scripta ad d. §. *in insulam.*

L. 5. Aut lata fuga vt omnium locorum interdicatur) Legendum, id est, lata fuga, aut omni loco interdicto. vide *tit. 17. lib. 5. Sent. Pauli.*

L. 6. §. 1. Deportandi) vide not. ad *l. 1. §. 1. sup. de leg. 3.* & scripta ad *l. 2. ꝟ. de leg. 1.* & ad *l. 1. ꝟ. de iurisdict.*

§. *Præsides, missa plena opinione)* Cui adiunguntur acta & refutatoriæ preces, siue libelli rei, & supplementa partium. vide scripta ad *l. 6. §. eius qui, sup. de ini. rupt. testam.*

L. 17.) In hac lege delenda sunt hæc verba in initio §. 1. *(Hæc est differentia inter deportatos & relegatos quod.)*

§. *Constitutum est)* A Claudio. Suetonius in eius vita, cap. 23. Idem etiam tradebatur in *l. 19. huius tit.* quæ est Callistrati & addebatur, eum abstinere debere illa ciuitate, in qua princeps agit, aut per quam transit, quod solum licet iis, qui accedere possunt. Imperatorem, qui pater patriæ est, intueri. Vide scripta ad *d. §. in insulam,* Idem in *l. milites §. missionum, inf. de re milit.* vide etiam scripta ad tit. *C. si seruus export. ven.* His adde *l. cum dotem, §. si pater, sup. sol. matrim.*

L. 9. Potest præses) Sicut & Claudius introduxit, auctore Suetonio, posse quem damnari, ne vrbe exeat. vide scripta ad *l. 121. sup. de verb. oblig.*

Ad finem tit. Desunt in hoc tit. 10. cap. quæ conseruarunt nobis lib. Basil. Argumentum huius rei est in Archetypo. Flor. in quo ad finem huius tit. est spatium quoddam cum notula, quæ indicat, deesse quædam. Hæc capita notaui in script. ad §. *in insulam, l. 121 supra de verb. oblig.* Vide etiam not. ad *l. quidam, sup. de pœnis,* L. 10. est Marciani, non posse quem damnari, ne vtatur necessariis impensis. l. 11. est Vlp. qua punitur pecuniariter, qui recipit legatum &c. Eas vide ad dict. l. 121. & scripta ad tit. *C. si ser. export. ven.*

De sententiam passis & restitutis. Tit. XXIII.

L. 1. Ad necessionem) Hoc cap. est de speciali restitutione in infinitum concepta.

L. 5. Vtiles actiones necessaria] vide scripta ad §. *in insulam, l. 121. sup. de verb. oblig.*

AD LIBRVM XLIX.

De appellationibus & relationibus. Tit. I.

L. 4. §. 1. Si interueniente creditore) Id est, sciente vel patiente.

L. 5. §. 1. Si quærantur per collusionem) Id constat ex initio *l. 14 inf. eod.*

§. vlt. Si quis ipso die] Sententiæ. vide cap. 3. de præscriptionibus.

Biduum vel triduum) At ex Nou. Iustiniani dantur decem dies.

L. 8. Eum plecti) Paulus in *l. 42. sup. de iniur.* ait, cum infamia notari.

L. 14. Si perlusorio iudicio) Id est, Collusorio. vide scripta ad *l. seruus plurium*, *§. 1. sup. de leg. 1.*

§. vlt. in fi. Permittimus eis agere) Quia quod vicit, non ex iure suo consequutus est, sed ex contumacia heredis.

L. 16. Quæ de recipiendis necne] Sic Flor. pungitur, & legitur, *necnon*, id est, vel non.

L. 17. §. vlt. Curatoris auctoritas ad hoc) vide scripta ad *l. 101. sup. de verb. oblig.*

L. 19. §. 1. Et præscriptione summotus sit) Id est, quia tardius iudicio appellationis adfuit, *l. vlt. §. illud. C. de tempor. appell.*

L. 21. §. Qui non iuste appellauerit) vide scripta ad §. *Seia, l. qui ratione, ff. de verb. oblig.*

§. vlt. Apud sequestres deponi) vide scripta ad tit. *C. de prohib. seq. pec.*

L. 23. §. 1. Cum procurator Cæsaris] De hac re vide not. & scripta ad *l. pen. C. si mancip. ita fuerit alien. vt manum.*

L. 24. Negotiorum gestor.) Qui vsuras debebat ex sententia. De hac l. vide scripta & not. ad *l. 13. C. de vsuris*, quæ obstant.

Vel tutor) In tutela vsuræ veniunt ipso iure, *l. 1. in fi. ff. de vsuris.*

Vsuræ principalis) Fuit ergo alia accessoria, id est, vsuræ condemnati tam in sorte, quam in vsuras.

Dandam esse vtilem actionem) Quia prior sententia de vsuris huc trahitur.

L. vlt. §. 1. Cur denegandum esset appellationis auxilium) Idem est in omni iureiur. iudiciali, id est, quod ex sola auctoritate iudicis venit. Res enim potius, quam iureiurando transigi videtur. At post iusiurandum, quod in iudicio ab aduersario defertur, appellari non potest, quia & id, sicut voluntarium ex conuentione proficiscitur, *l. vlt. sup. de iureiur.* Huc pertinet tit. *32. lib. 5. Sent. Pauli.*

Quis, a quo appellatur. Tit. III.

L. 1. Ipse erit prouocandus qui eum iudicem dederit) Quoniam ei tantum notionem dedit, non iurisdict.

§. vlt. Ab eo, cui quis mandauit iurisdictionem) Excepto legato proconsulis. vide not. ad *l. 2. inf. eod.* & scripta ad *l. 2. §. vlt. sup. de iudic.*

L. 2. Appellari a lege proconsul) Hinc quidam colligunt, ab eo cui mandata est iurisdictio, appellari ad eum, qui mandauit, quod falsum est: Nam appellatur ad superiorem, *l. 1. sup. eodem tit. §. 1.* quoniam ipsemet qui iudicauerit, videtur appellari, quoniam delegantis vice iudicauit. Sed dicendum, hoc speciale esse in legato proconsulis, vt ab ipsis ad proconsules prouocetur: Nam legati proconsulis non eliguuntur iudicio proconsulis, sed legantur a rep. vt ait Cic. in lib. de petitione consulatus, & eis solis proconsul potest mandare iurisdictionem. Prætor vero cuilibet mandat suam iurisdictionem, nec ab eo ad prætorem appellatur. A iudice vero dato appellatur ad eum, qui dedit, quoniam ei tantum notio-

A nem dedit, non iurisdictionem. Siue itaque is eum elegerit, siue partes, siue princeps, ad eum appellatur, qui dedit, *l. 3. eodem tit.*

A legato) Leg. vt Flor. *a legatis.* Nam proconsuli plures legati dabantur, *l. legati, sup. de off. procons.* (*Et si mulctam dixerit.)* Hi possunt mulctam dicere, quoniam proconsul omnem eis iurisdictionem mandauit. Vide etiam scripta ad *l. 1. sup de iurisdict.*

De iniquitate eius) Hoc absurdum esset, nisi legatus haberet quid proprium, ne idem a seipso appellet. vide scripta ad *l. 1. sup. eod.*

Quando appellandum sit, & intra quæ tempora. Tit. III.

L. 1. §. In propria caussa biduum) At in aliena triduum. verum hoc abrogatur *Nou. 23.*

B *In gloss. præscriptio* Dele totam addit. quia tardius iudicio appellationis finiri, quod idem est, agi potest, *l. vlt. sup. ad Trebell.*

De appellationibus recipiendis, vel non. Tit. V.

L. 2. in fi. Vel in criminali) Addantur alii casus, quibus ab interlocutione appellatur, cum quem iudex mulctat, *l. antepen. inf. de verb. oblig. l. & in multis, C. de appell.* Item casus *l. cum de præscript. C. Theod. de appel. & l. nullum, C. Theod. quorum appell. non recip.* vide not. ad *d. l. antepen.* & scripta ad *l. 2. § sup. de iudic.*

L. 3. Intra triduum) Hæc l. fugitiua est.

L. vlt. Vt D. Hadrianus constituit) Hoc intelligendum est de eius edicto. Exemplo enim legis Iuliæ simul de vicesima & aperiendis tab. constituit, *l. vlt. C. de edict. D. Hadr. toll.*

C *De libellis dimissoriis. Tit. VI.*

Addit Flor. qui Apostoli dicuntur. Vide Paulum 5. *Sent. tit. 34.*

L. 1. Petiisse intra tempus] Ex *l. eos §. vlt C. de appel.* etiam non petente appellatore sine aliqua dilatione a iudice Apostoli dantur.

Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur. Tit. VIII.

L. 1. §. vlt. Si apud eundem iudicem) De mutuis petitionibus. vide scripta ad *l. 6. C. de compensat.* & ibi notatos locos.

Secundum sacras constitutiones) Intelligit *l. 8. C. de compensat.* vide scripta ibid.

De iure fisci. Tit. XIV.

L. 1. Vel rem litigiosam venundari) Hac de re vide scri-
D pta ad tit. *C. de com. rerum alienat.*

Vel aduersus leges) Id est, secundum leges. vt apud Vlp. tit. 20. *aduersus l. testari.* vide not. ibi. & ad *l. 5 ff. de vsurpat. & vsucap.*

§. Diuus: quadriennio finiri] vide cap. 23. de præscript.

§. Præscriptio autem 20. annorum) L. 2. sup. de requir. vel abs. dam. l. 13. sup. de diu. temp. præscript

§. vlt. Differri possunt) Lege, *deferri.* Græci προσαγγίλλεσθαι lib. 55. βασιλ. vide cap. 28. de præscript.

L. 2. §. Item Diui: toties edenda esse instrumenta) Ex hoc §. interpretandus est locus Harmenop. *lib. 1. Epit. tit. 7.* vbi dicitur, tunc reum cogi instrumenta in se proferre, cum caussa ciuilis est, non criminalis. quod falsum est, nisi restringas ad fiscum.

E *§. Imperator noster)* Obstat *l. 1. supra de his quæ vt indig.* vide solut. in scriptis ad eam, & not. ad *l. 5. in fi. illo tit.*

Pœna plectendos) Si capitali iudicio patronos principaliter accusarint, quod non addidit in specie *l. 1. sup. de his quæ vt indign.*

§. vlt. Quod ignotus iuris sui) Id est, qui in facto proprio errat *l. 3. supra de iuris & facti ignor. l. cum putarem, sup. famil ercisc.*

Propter rusticitatem) Loquitur de errore facti proprii. vide scripta ad *l. reg. sup. de iuris & facti ignor.*

L. 3. Non intelligitur) Huic l. obstat *l. ita fidei, infra eod.* Dicendum, in hac l. duo quæri, an id fideicommissum videatur datum palam, & d. l. ita, ait, non videri, quia non apparet quid petierit. Deinde quærit, an fraus

sit

A fit facta,& definit tunc fraudem fieri, cum heres non rogatur testamento & codicillis, sed priuato chirographo. Vnde hic fraudem non esse factam legi dici potest:Nam illa sola verba idonea taciti fideicommissi suspicionem non faciunt, sed si constet de tacita conuentione,ea verba non facient, quo minus fraus legi facta videatur,quia non sunt plana. vide scripta ad l. *in tacitis*,*sup. de legat*. 1.

Perque Deum vt faciatis] vide scripta ad *Rubr. C. de reb. creditis & iurei.*

Domestica cautione) Id est, repromissione non scripta.

§. *Si quis palam)* Id est si tacite, si modo capaci, *l. 1. C. de delator. lib. 10.*

§. *Quando : vel contra)* Id est, si rogatus sit restituere capaci & mortis tempore sit incapax. Hoc etiam casu exspectamus exitum, si consilium interuenerit. Quod non negatur in *l. in fraudem*, §. *1. de his quæ vt indign.* quæ obiici solet:Nam solus exitus sine consilio heredem pœnæ obligat. vide scripta ad *l. in tacitis*, *sup. de legat.* 1.

§. *Cum quinquennium)* Olim locationes publicorum vectigalium fiebant in quinquennium a censoribus. Varro lib. 4. de lingua Latina, hodie in triennium, *l. 4. C. de vectigal.* vide scripta ad eam.

§. *Multa principalia)* vide scripta ad *l. 3. C. de oblig. & action.*

§. *Diuus : fisci aduocato)* Quem primus idem Hadrianus instituit, auctore Spartiano.

§. *Si in locis: Diui fratres constituerunt)* Refertur contraria Diui Hadriani constitutio in §. *thesauros, Instit.de rerum diuis.* sic contrariæ Impp Antonini Pij & Caracallæ sententiæ referuntur in *l. non putabam*,*sup. de condict. & demonst. & l. qui filium* §. *Fabius* ,*sup. ad Senatusconsultum Trebell.* vide not. ad *d.* §. *Fabius*, & scripta ad *l. si cui legetur*,*sup. de legat.* 1. & scripta ad *l. 5. sup. qui test. fac. poss.* Temporum autem ordo suadet, vt librum non Hadriani constit. sequamur.

L. 4. In fisci causis) Pertinet ad edictum de his qui notant. infam. vt docet inscript. Et videtur coniungenda cum *l. 6.* §. *pactus*,*sup. de his qui notant. infam.*

L. 10. Non puto delinquere) Sic in *l. 2. C.Theod. de aduocatis fisci.* vide scripta ad *l. in tacitis*,*sup. de legat. 1.*

L. 13. A præfectis ærario) Cuius erat bona fisco delata vel agnoscere, vel repudiare, *l. ego* §. *plane*, *sup. de fideicommiss. libert. Vlp. in Frag. tit. 1,*

§. *Exstat: vltra vulgare præmium)* Quod credo olim fuisse quartam partem bonorum delatorum, & inde delatores dicti sunt quadruplatores. Sueton. refert, Neronem præmia ingentia delatorum legis Papiæ reduxisse ad quartas, vt est vulgare. At ex *l. vlt. C. de delatoribus* datur *8*. Ea est constitutio Græca, nondum edita, cuius constitutionis sententia exstat in lib. 56. *βασιλ.* ex ea est, quod scripsit Harmenop. *lib. 5. epit. tit. 8.* vbi ait, delatori dari octauam τῶν προσαγγειλάντων. vide scripta ad *l.* 1. *sup. de his quæ vt indignis.*

§. *Eos qui quasi indigni) Hic* §. *&* §. *vlt. sup. l. 5. de his quæ vt indig. obstant. l. 1 illo tit.* vide solut. in notatis ad *d. l. 5.* §. *vlt.* & scripta ad *l 1. illo tit.*

L. 16. Quicunque accipere debemus) vide scripta ad *l. 1. ff. de verb. signific.*

L 17. Creditoribus postponi) Qui & in actione hypothecaria præferuntur, si tempore priores sunt, *l. 8. sup. qui pot. in pign.*

L. 26. Non videri in fraudem) Reo emancipandi caussa occasionem acquirendi negligere licet, & si ex ea re fraudetur fiscus, *l. vlt.* §. *emancipationes*, *sup. ad l. Iul. Maiest.* vide scripta ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

L. 27. Cum mortem vxoris) vide scripta ad *l. 3. sup. de his quæ vt indig. & not. ad l. 20. illo tit.*

L 28. Postea acquisita) Id est, post posteriorem fisci obligationem, *l. vlt. sup. qui potior in pign.* regulariter fit vtriusque creditoris concursus, *l. 7.* §. *vlt. illo tit.*

In gloss. Respondisse, tutelæ & tutoris] Lege : *tutelæ & temporis.*

L. 29. Vt pro conuicto) Sane inuito aduersario lis non restituitur, quem constat restitutum esse, quod nondum sit probata collusio. Itaque prius iudicium defugiente reo, necessario agitur de dolo, collusionis nomine, *l. 7.* §. *pen. sup. de dolo.*

§. *vlt. Imperator noster)* Antoninus.

Cum patre) Seuero. Huius rescripti pars est in *l. 1. C. de his quibus vt indignis.* vide scripta ad *l. 13. & 17. sup. illo tit. de his quæ vt indignis auf.*

L. 31. Obsidum bona) Quæ Romæ sunt, si Romanis obsides dati sunt.

L. 32. Sed si accepto vsu togæ Romanæ) A populo vel B a principe. Vsus enim togæ iuris publici est, togæ ius peregrini non habent, licet socij sint, & amici pop. Romani.

L. 34 Imperatores Seuerus & Antoninus) Vide notata ad *l. transigere, C. de transact. & l. 9. C. de contrah. & commit. stipul.*

L. 35. Inhibendæ petitiones creditorum) Hoc fauore fisci introductum est. Itaque nihil obstat *l. vlt.* §. *1. C. de petit. heredit.*

L. 36. Prædiis a fisco) Obstat *l. penult. C. de fide hastæ fis. l. vlt. ff. de censibus. l. 2. in fin. ff. de fundis rei priuatæ*, vbi dicitur, eum, qui emit rem a fisco, emere sine reliquorum onere. Dicendum hanc l. accipiendam esse tantum de tributis, non de reliquis. Vel si quod lex innuere videtur de reliquis accipiatur ; dicendum erit, id placuisse C prioribus Imperatoribus, vt docet *l. 1. C. Theod. de fisci debitor.* posterioribus displicuisse. vide scripta ad principium tit. *C. sine censu vel rel.*

L. 40. Ita fidei) Obstat *l. 3. in prin. sup. eod.* vide solut. eo loco, & in scriptis ad *l. in tacitis*, *sup. de leg. 1.*

L. 41. Eum qui bona) vide notat. & scripta ad *l.* 1. *C. de hered. vel act. vend.*

L. 45. Idemque iuris est) Budæus omnino pugnare putat hanc *l.* cum *l. cum quidam*, *sup. eod.* vide notata & scripta ad eam, & ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

Etsi non quæratur) Id est, acquiratur, cum posset acquiri. Male Alciatus 3. Parergōn cap. 19. hæc verba sic exponit, etiamsi debitor fisci, qui rem alienat, in accipientem dominium non transferat. Rectius Græci : τὰ D ἐκποιούμενα καὶ μὴ κτώμενα, *alienata & non acquisita.* vide scripta ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

§. *Eius bona: quod si id tædio)* Hæc Sent. Pauli exstat *lib. 5. Sentent. tit. 12.*

§ *Fiscalibus : non plusquam duo)* Vide cap. 13. de præscript.

§. *Si principalis)* Hic §. loquitur de debitore fisci, non de cap. minuto, aut de confiscato, cuius debitoris bona æris sui caussa fiscus occupauit. Quare his videtur esse contentus, vt & in *l. a D. Pio* §. *si pignor. sup. de re iudic.* Merito igitur fideiussor liberatur, nisi acceptus sit in id. quod debitor soluere non posset. Quare huic §. nihil obstat *l. 1. C. de fideiussor.*

L. 46. §. *Quod a præside: & æstimatio eius fisco)* vide E not. ad *l. non licet*, *sup. de contr. empt.* quam coniunge huic l.

§. *Fiscus semper habet ius pignoris)* Adde & hypothecæ. Verum id non nisi ex priuilegio, *l. 2. C. de iure reipubl.*

§. *Qui compensationem : intra duos menses)* vide cap. 13. de præscript.

§. *Vt debitoribus : sæpe constitutum est)* In *l. 3. C. de compensat.* ab Alexandro. vide scripta ad prin. tit. *& l. 1. C. de compensat.*

Ex caussa annonaria) L. 20. sup. de compensat.

L. 47. Prius heredes conuenire debere) Idem in *l. 1. C. de conuen. fisci debit.* vide scripta ad *l. 3. C. de oblig. & act.*

L. 48. Statius Florus) Hanc legem male opponit Accurs. *l. 3. de probat. sup.* cum in vtroque ex collatis vtriusque speciebus facti idem tradi constet. vide not. & scripta ad *d. l. 3.*

§. *vlt. Repulsus est interim)* Fideicommissi enim con-

ditio ante mortem heredis non extitit, *l. 77. §. ab insti-* A *tuto, sup. de leg. 2.*

L. 40 Ipsi ms eripiatur. Vnde ereptitia sunt, quæ auferuntur, vt indigna, Vlp. in *Frag. tit. 19.* Vide script. ad *tit. sup. de his quæ vt indig.*

L. 41. Valerius) vide scripta ad *l. 9. C. de loc.*

Pronuntiauit tamen secundum illorum opinionem) Ergo contra rationem iuris, vt & in specie legis 38. *sup. de min.* vide script. ad *d. l. 9.*

De captiuis & de postliminio & redemptis ab hostibus. Tit. XV.

L. 7 §. 1. Etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque iure omni nobis pares sunt) Vulgo vt & Flor. legitur, *neque viri boni nobis præsunt.* Videtur legendum: *Etiamsi auctoritate & dignitate viri boni nobis præsunt.*

Nobis) Id est, clientibus. Nam viri boni dicti sunt sæpe patroni, ac illi quorum sumptu viueremus, creditores, fœneratores, &c. Cic. ad Atticum lib. 9. item pro Quintio & lib. 2. offic. Vide scripta ad *l. 3. C. de nouat. & delegat.*

L. 8. Non vt a patre filius) *L. 14.]. eod.*

Post constitutum tempus) Hæc verba sunt Triboniani. Est autem quinquennium ex *Nou. 22.* At iure aliquo omnino captiuitate soluitur matrimonium, *l. 19. sup. sol. mat. l. 1. sup. de diuort.* Excipitur liberta patrono nupta, *l. 45. §. vlt. sup. de ritu nupt.*

Pœnis dissidij tenebitur) Vt amittat donationem propter nuptias, dotem & cetera lucra.

L. 10. §. 1. Quod verum est, ne) Lege, *quamquam.*

L. 11. Nihil est quod de secundis tabulis tractari) Id est, secundæ tabulæ valeant necne, nulla dubitatio est.

Ex quo pater hostium potestati subditus est) Flor. *Ex quo pater hostium petitus est,* per Hypallagen, id est, in hostium manum & potestatem venit. Sic & in *l. facere test. sup. de testam. milit.* & apud Plautum.

L. 12. De quibus nihil in pactis) vide scripta ad *l. 5. C. de pact.*

§. Facti autem caussa infecta) Vt *l. 29.]. eod. l. 23. §. hi plane, sup. ex quibus caussis mai. l. 15. sup. de vsucap.*

Iulia sententia sequenda est) Flor. *Iuliani sententia sequendum est.* Sic aduersus eum exceptionem denegandum est, *l. doli mali, in fi. sup. de nouat.*

L. 14. in fi. Vxorem maritus iure postliminii) Excipitur liberta patrono nupta, *l. 45. §. vlt. sup. de ritu nupt.*

L. 22. Bona eorum) Coniunge legem *l. Cornelia, sup. de vulg. subst.*

§. 1 Et si viuo patre) Ex *l. pen.]. de suis & legit. l. 9. in fi.]. de cast. pec.* Legendum est, *nec si viuo patre.*

§. Quippe ul ari) Hanc Iuliani sententiam refert Paulus in *l. 15. sup. de vsucap.*

L. 26 Flor. 25. in fi. Spurius habebitur) Iustinianus in *§. si aduersus, Inst. de nuptiis.* Et ibi Theophilus. Caius *lib. 1. Instit.* Vlp. in *Fragm. tit. 4.*

L. 29. Peculij nomine) *L. 1. §. item adquirimus, sup. de adquir. poss.*

Augeri per seruum hereditarium) vide scripta ad *l. 9. C. de pos.*

De re militari. Tit. XVI.

L. 4. §. Reus capitalis) Obstare putatur hic §. *l. 6. sup. de iudic.* vbi dicitur, eum qui post litem contestatam factus est miles, non posse reuocare forum. Hic autem §. loquitur de eo, qui reus capitalis criminis est, & nomen militiæ dat. In eo ita ius procedit, vt si damnatus capitali crimine militiæ nomen dederit, capite puniatur, etiamsi leuior ei antea pœna fuerit irrogata. Aliud est, si semel dixerit caussam, aut si annotatus sit inter reos requirendos: nam si postea nomen militiæ dederit, ignominiose mittetur, & remittetur ad proprium iudicem. At post damnationem non potest remitti ad proprium iudicem, quoniam desiit esse iudex. Sed hic §. ab interpunctionibus vitiatus est. pungendum sic: *si dicta caussa sit, vel requirendus annotatus, ignominia missus ad iudicem suum remittendus &c.*

A §. *Non omnis. nec tamen facile indulgendum est, extra ordinem iudicationis, qui negotium ante habuerunt)* Nostri sic interdum loquuntur, *Iuliani sententiam sequendum est, l. in bello. § facti, de cap. & postlim. sup. aduersus eum exceptionem denegandum est, l. doli mali. in fi. sup. de nouat.* Sic hic legendum: *nec tamen facile indulgendum est exauctorationem iis, qui neque ante habuerant,* id est, qui ante litem habuerunt, iis adimenda est exauctoratio.

In gloss. Negotium, id est litem) Adde, vt in *l. destitisse, sup. de iudic. & l. qui explicandi, C. de accus.* & ideo executores modo dicuntur litium, modo negotiorum.

§. *Qui post. Nam & qui ad edictum olim non respondebant)* Flor. *ad dilectum.* Recte. Festus: *Dilectus,* inquit, *militum & is qui significatur amatus, a legendo dictus est.*

Vt proditores libertatis in seruitutem) Idem Cicero pro
B Cæcinna: bona etiam eorum vendebantur. Florus lib. 14

L. 14. § Si quis: caput amittit) Leg. *capital admittit,* vt Flor. sic in *l. vlt. de termino moto,* & Festus & Nonius Marcellus. vide *l. 34. sup. de test. milit.*

L. 15. Milites agrum) vide not. ad *l. qui officij, sup. de contr. empt.* & scripta ad *l. 2.]. de his quæ vt indig. auf.*

§. *Missionum: neque Romæ, neque in sacro comitatu)* Vide not. ad *l. 7. §. constitutum, sup. de interdict. & releg.* & scripta ad *tit. C. si seruus export. venierit.*

De castrensi peculio. Tit. XVII.

L. 9. Non nunc obuenisse patri) Ipso enim iure pater totius peculii dominium habet, *l. 19. § pater,]. eod.*

L. 17. §. vlt. Quod si filius post annum) vide cap. 20. de præscript.

L. 18. §. 1. Et eum cui bonis interdictum est) vide scri-
C pta ad *l. 6.]. de verb. oblig.*

L. 19. §. Pater: non dubitaretur ex testamento filij) Regula Catoniana non pertinet ad libertates.

Non tamen si vt heres viuo filio] Græci ὡς μέλλων τῆ παιδὸς κληρονομῶν, id est, *quasi futurus heres filij.* Male. Nam nunquam in peculio est futurus heres filii, cum in eo succedat filio iure peculii, aut iure patrio, non vt heres aut bonorum possessor. Præterea etiamsi heres futurus esset: verumtamen non esset, eam manumissionem seruari, quia præmaturum est, & tamen in fine ait seruari. Puto legendum, *vt heri est vindictam imponere.* eo verbo vtuntur nostri in *l. item Mela, sup. ad leg. Aquil.* Sic nihil obstat *l. 2. in fi. sup. de his quæ vt indig.* vide scripta ad eam.

AD LIBRVM L.

Ad municipalem & de incolis. Tit. I.

D DE hoc tit. vide scripta ad *l. 18. inf. de verb. signific.*

L. 1. Municipes appellantur muneris participes) vide scripta ad *d. l. 18.*

§ *vlt. Nisi forte priuilegio aliquo materna origo censeatur)* Vt hodie in Campania Galliæ prouincia, matris perinde ac patris in nobilitate statum puer sequitur.

L. 2. Quoties filiusfam.) vide scripta ad *l. 1. C. quod cum eo qui in al.*

Obstrictus est pater) Reipub.

§. *pen. Quod ad rem pecuniariam)* vide scripta ad *d. l. 1.*

L. 11. Imperator Titus Antoninus) Vide scripta ad *l. 3, §. ex persona, C. de probat.*

L. 17. §. vlt. Spoponderunt) Flor. *responderunt.* Galli
E vocant *Respondant*: quo verbo & fideiussores & reos constitutæ pecuniæ complectuntur. vide scripta ad *tit. C. de constit. pec.*

L. 21. §. Impp. Seuerus & Antoninus) Hæc constitutio est in *l. 1. C. de munerib. & bon. non contin. inter patrem & filium.*

§. *vlt. Idem respondit, si ciuitas)* Leg. *iidem rescripserunt.* Nam Paulus non suis, sed ipsius rescripti verbis vtitur, quod hodie est *l. 1 C. de vend. reb. ciuit.* vide scripta Obs. 2. cap. 4.

L. 26. Ea quæ) Græci ad hanc l. notant, Duumuiros non habere ea, quæ sunt μείζονος ἐξουσίας, sed iurisdict. simplicem habere. vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisdict.*

Magis

Magis Imperij) Magis sumi debet hic συγκεχυμένως, vt in *l. 4. sup. de iurisdict. om. iud.* & in *l. 3. sup. de bon. poss.* vide not. ad *d. l. 4. & ad l. 1. illo tit.*

Non permittitur in integrum restituere) Nisi ex mandato, *l. vlt. C. vbi & apud quem cognit. in integ. rest.*

Bona rei seruandæ caussa] De missione in possess. dotis seruandæ caussa, duo sunt tantum loci, hic, & *l. pen. sup. de diuers. temp. præscript.*

Legatorum seruandorum) Non omnis magistratus ea habet, quæ sunt mixti imperii. Et est coniungenda huic legi *l. 4. sup. de iurisdict.* Nam vtraque est ex lib. 1. ad edictum: licet diuersi sint auctores.

L. 28 Inter conuenientes) vide fuse scripta ad *l. 1. sup. de iurisdict.*

De re maiori, apud magistratus municipales) Duumuiri enim de omni summa pronuntiare non possunt. Paulus 5. *Sent. tit. 5.*

L. 35. Roma communis) Tullius ait, Romam esse communem patriam Romanorum, & Italicorum, quoniam l. Iulia Italicis data erat ciuitas. At nostri dicunt, Romam esse patriam omnium, qui sunt in vrbe Romana ex constitutione Antonini, *l. in orbe, sup. de statu homin.* *Rutilius* in Itinerario, *Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.* Sidonius Apollin. ait Romæ solos Barbaros exsulare. Idem Iust. *Nou.* 78.

De decurionibus & filiis eorum. Tit. II.

L. 6. §. 1. Suffragium inter ceteros) Similiter nec ante 25. ann. potest iudicare, vt ait Harmenop. *lib. 1. Epit. tit. 4.* vide not. ad *l. cum lege, sup. de recept.* & scripta ad *l. 2. sup. de iudic.*

§. *Decurio etiam*) vide scripta ad leg. trigesimam, *C. de loc.* Hoc idem Hadrianum constituisse scribit Xiphilinus.

§. *Pater qui filio*) Opponitur *l. 2. C. de filiisfam. & quem pro his pat. ten.* lib. 10. quæ ait, patrem consentire, si appellauerit. Dicendum, si filiusfam. nominetur ad decurionatum, nec pater obligetur in solidum, satis est eum contestari contrariam voluntatem, nec necesse habet appellare, *l. vlt C. de filiisfam.* Sed si appellarit, hoc facto in periculum incidit, quasi fideiussor filii, si victus sit, *d. l. 2.* At si sententiam appellationis non pertulerit, sed præscriptione temporis exclusus sit, hoc casu, quia necesse non habuit appellare, omnia perinde seruantur, atque si non appellasset, & ideo si pater ante fuerat contestatus contrariam voluntatem, huic appellatio nihil derogabit. vide scripta ad fin. *l. 1. C. quod cum eo qui al. potest*, vt & *d. §. vlt. huius l. 1.*

L. Seuerus Augustus) vide scripta lib. 2. Obser.

L. 11. Neque enim minores) Neque iudicare potest minor 25. annis, vt recte tradit Constantin. *lib. 1. epit. tit. 4.* Vide not. ad *l. cum lege, sup. de recept.* & scripta ad *l. 2. sup de iud.* In curiam vero legi minores 30. annis non poterant lege Pompeia, vt tradit Plinius lib. decimo epistolarum.

L. 12. Ædiles officio isto) Ædiles imperium habent, & modicam coercitionem, habent & mulctę dictionem. Gellius lib. decimo cap. sexto. vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisdict.*

De muneribus & honoribus. Tit. IV.

L. 3. §. Quamuis maior annis 70.) vide cap. 33. de præscriptionibus.

§. *Cura, frumenti ætas 70. annorum*) vide cap. 33. de præscript.

L. 7. Reus delatus) Sic Catilina reus peculatus prohibitus est petere consulatum, teste Salust. Cicer. orat. 2. in Rullum.

Sed post annum quam reus) Qui fuit iure antiquo criminalis caussæ finis. Nunc vero etsi biennium definierit Iust. non tamen ita fuit accuratus Tribonianus, vt hoc apud Martianum emendarit. vide scripta Obser. 10. cap. 8. vide scripta ad *l. 58. sup. de verb. oblig* & not. ad *l. 15. §. pen. sup. ad Turpill.* & cap. 20. de præscript.

L. 8. Ad rempublicam administrandam ante 25. annum) vide cap. 29. de præscript.

L. 9. Cogi solent) Nempe pignoribus captis, aut mulctæ dictione, aut carcere.

L. 18. §. Indicanda quoque necessitas) vide cap. 28. de præscript.

De vacatione & excusatione munerum. Tit. V.

L. 2. §. 1. De minoribus quoque annis 25) vide cap. 21. de præscript.

Ad munera siue honores) Ergo & ad iudicia facienda. Constant. *lib. 1. Epit. tit. 4.* vide notata ad *l. cum lege, sup. de recept.* & scripta ad *l. 2. sup. de iudiciis.* Id sumpsit Harmenop. ex lib. 7. βασιλικῶν. tit. 5.

L. 8. Quod optimus Maximusque princeps) Sic eundem Imperatorem idem Papinianus etiam vocat in *l. 78. ff. de leg. 2.* Eidem quoque Papiniano opt. Maximi principes quoque sunt Seuerus & Antoninus in *l. 30. sup. de excus. tut. & l. 16 de his quæ indig.*

L. 13. Prætor eos) Cum hac l. coniungenda est *l. si longius, supra de iudic.* vide not. ad eam. Cic. libro septimo epistol. *iudicem eo die illi operam dare constituisse.*

Ab eo sine religione) Leg. *salua religione*, nisi exponas sine religione, id est, sine periculo. Alias sine religione est sine delectu. vide scripta ad *l. 18. sup. de iud.*

De legationibus. Tit. VII.

L. 7. Pater tamen biennij vacationem) vide cap. 21. de præscript.

De administratione rerum ad ciuitates pertinentium. Tit. VIII.

L. 2. §. 1. Et ideo si decurio) vide scripta ad *l. 30. C. de locato.*

§. *Frumentaria. Necessaria enim*) Et ideo hæc caussa, vt & depositi caussa compensationem non admittit. vide scripta ad *l. 10. C. depos.*

§. *Si eo tempore: Procurator hoc nomine*) Leg. *creator*, vt Flor recte. Nam creatores, (qui & nominatores dicuntur) ii sunt, qui aliquem ad duumuiratum, vel aliquod munus publicum nominant, id est, creant, suo periculo, sua fide.

§. *vlt. Qui fideiusserint*) Huic §. coniun. est *l. fideiussores magistratuum*, §. 1. *sup. de fideiuss* Vide notata ad eam.

L. 7. Flor. 6. Diligentiam debent) Exactam. vide scripta ad *tit. C. de commod.*

L. 8. Flor. 7. In solidum patrem] vide scripta ad *l. 1. C. quod cum eo.*

L. Calculi: Decennij & Vicennij) vide cap. 28. de præscript.

Sed si gratiose expuncta) Pro Gratiose, legendum, *Rationes.*

L. vlt. §. item rescripserunt a curatore Kalendarij) Procurator Kalend. est procurator pecuniæ, quæ seruiat Kal. ciuitatis, *l. 3. C. de compensat.* Hinc tit. *de curat Calendarij, C. Th.* vide scripta ad d. l. 3.

De operibus publicis. Tit. X.

L. 3. §. Publico vero sumptu) L. 4. *l. vlt. C. eodem.*

L. 4. Superscribere) At poterit subscribi, *l. 9. C. eodem.*

L. 5. Semisses vsuras Reip. Hoc edictum D. Pii repetitum est in *l. cum quidam §. vlt. ff. de vsur* Vnde constat, extranea illa verba, *vsque ad tertiam centesimæ*, a Triboniano addita fuisse, pro semisses vsuras. Quod mutauit in *d. l. cum quidam.* Hic non mutauit. vide scripta ad *Rub. sup. de naut. fœn.*

§. *vlt. An vectigal*) Quod solatium appellatur in *l. 2. §. si quis, supra, ne quid in loco publico.* Vnde & in glossa æstimare, vbi scriptum est, *alias salarium*, legendum est, *solarium*,

De Nundinis. Tit. XI.

Nundinas vocant πανήγυριν, ἀγοραίαν. vide cap. 20. de præscript.

L. 1. *Decennij tempore vsum amittit*) vide c. 26 de præscr.

De pollicitationibus. Tit. XII.

Totus hic tit. pertinet ad opera publica.

L. 1. § pen. Sed si columnas Cirtensibus) Leg. Citiensib. vt Flor. hoc enim de rep. Citiensium accipiendum est, quæ est ciuitas Macedoniæ. vide scripta Obser. 5. cap. vigesimo octauo

L. 2. Voto obligatur) Vota dicuntur pollicitationes, seu pollucitationes. Pollucere est vouere.

L. 3. Pactum est duorum) Vel plurium in idem placitum.

De extraordinariis cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur. Tit. XIII.

L. 1. §. In honorariis licitum honorarium) Id est, centum aureos. vide scripta ad *l. 4. C. de condict. ob caussam dat.*

B *§. Si cui cautum: societatem futuri emolumenti)* vide scripta ad prin. tit. *C. mand.* & in *l. 5. C. de postul.* dicitur eis interdici aduocationibus. Id est receptum est in procuratoribus, *l. 17. 20 & pen. C. mand.*

§. Diuus: prohibuit mercedem repeti) vide scripta ad *l. 4. C. de condict. ob caussam dat.*

§. vlt. De mutuis petitionibus) De quibus vide locos not. & scriptos ad *l. 6. C. de compensat.*

L. 5. §. vlt. Quæ in persona deportatorum) Qui ex iure Quiritium liberi non sunt, sed iure gentium. Itaque torqueri non possunt, *l. 9. §. vlt. sup. de quæst.*

L. *vlt. Licet per imprudentiam)* Opponit Budæus *l. si filiusfam. sup. de iudic.* sed nihil vetat vtrumque esse verum. vide scripta ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

Teneri in factum actione) Quæ tamen ordinaria est. C Nam hic tit. duplex est. Primus de extraordinariis cognit. & secundus, si iudex litem suam fecisse dicatur.

De proxeneticis. Tit. XIV.

Proxenetæ erant, quibus parentes mandabant, vt filiabus suis quærerent maritos, *l. generali, sup. de ritu nupt. l. vlt. sup. de sponsal.* vbi eos vocat interpositas personas. Dicuntur & interpretes in *l. 1 C. Th. de nuptiis*, & Græce ἑρμηνευταὶ, & eis datum salarium ἑρμηνευτικόν, sicut hic proxeneticum, de quo fuit constitutio, quæ desideratur in *tit. C. de sponsal.* Eius summa exstat apud Harmenop. lib. 4. Epit. Vide scripta ad *tit. de sponsal. sup.* & not. ad *d. tit. de sponsal.*

L. *vlt. Quod Græci ἑρμηνευτικὸν)* Sic interpretes dicuntur in *l. 1. C. Theod. de nuptiis*, & Græce ἑρμηνευταὶ.

De censibus. Tit. XV.

Vide scripta & not. ad *l. census, ff. de probation.*

D L. *1. in fi. Colonia Apamena)* De qua in *l. vlt. C. de diuers. præd. vrb. lib. 11.*

L. *4. Forma censuali)* vide scripta ad *d. l. census.*

§. 1. Quare etsi agri portio) vide not. ad *l. 10 sup. de peric. & com. rei vend.* & scripta ad *l. 2. sup. de verbor. obligat.*

Chasmate perierit) At sterilitas aut partis fundi amissio emphyteuticarium canonis solutione non releuat, *l. 1. C. de iure emphyt.* vide scripta ibi

§. Si quis inquilinum) id est, obæratum, adscriptitium. vide not. & scripta ad *l. si quis inquilinos, sup. de leg. 1.*

L. *5. Cum possessor)* vide scripta ad *l. 1. C. de oblig. & action.*

E *De verborum significatione. Tit. XVI.*

L. *1. Verbum hoc, si quis)* Hæc l. referenda est ad hanc edicti partem, *si quis ius dicenti*, &c. Vel ad hanc, *si quis in ius vocatus &c.* Quis in fœminino genere vsurpatum est a veteribus Latinis, Plautus in Vidularia, Terentius in Eunucho. Eodem modo accipe, is qui, vt, si quis.

L. *2. Vrbis appellatio)* Pertinet hæc ad tract. de iurisdictione. Coniun. cum *l. vlt. sup. de iurisdict. omnium iudicum.*

§. Cuiusque diei) Hæc l. est ex lib. 1. Pauli ad edictum, in quo tractauit de magistratibus. Pertinet autem ad tribunum plebis, cui non licuit extra vrbem abnoctare, vt

A nec præsidi extra prouinciam, *l. illud, sup. de off. præsid.* Gellius lib. 13. cap. 12. Abnoctare est nulla parte noctis abesse, vt sequenti die non adsit maiore parte diei, id est, septem horis primis, non vltimis, in vrbe. Et ob id hic iungitur vrbis & diei definitio. vide *l. vrbana, inf. eodem*, & scripta c. 2. de præscript.

Diei) Naturalis, qui semper constat 12. horis, vt & nox. De die naturali, vide Aldum in Columel.

Septem primarum) Martialis lib. 8. Epigram. *Prima salutantes*, &c. Gellius lib. 12. cap. 3.

Non supremarum, Quia homines integri libentius dant se ad laborem, quam fessi. Vel quia sept. horis primis Romani negotiis & litibus præcipue vacabant.

L. *3. Itinere)* Pertinet hæc l. ad iurisdictionem. Adde exemplum ex *l. mille, inf. eodem.*

B *§. vlt. Hereditas dici non potest)* Proprie, sed per fictionem legis Cornel. *l. 12. sup. de testam.* Quin & ex Nou. Leonis 40. qui apud hostes sunt, testamenta facere possunt.

In gloss. De die) Ad finem adde. Argumento *l. 1. ff. de pactis, l. contractus, ff. de regul. iur.*

L. 4. *Nominis appellatione)* Con. *l. 4. ff. de petit. hered.*

L. 5. *Rei appellatione)* Con. hanc l. cum *l. 1 sup. de oper. seru. & l. omnem. 15 sup. de tutor. & curat. datis ab iis.*

Opere legato) Leg. *locato*, vt Flor. Deinde Valerius Probus hanc eandem formulam refert: & ait solitam notari sic. O. L. O C. id est, opere locato, opere conducto.

L. *6. Nominis & rei)* Con. cum *l. 10. sup. de iurisdict. omn. iud.* & cum *l. 5. sup. quod quisque iuris in alt.*

C L. *7. Sponsio appellatur)* Con. *l. si pœnam 68 sup. de verb. oblig.* Vide Varronem lib. 5. de lingua Latina. Gellium lib. 4 cap. 4. & *l. 2. sup. de sponsalib.*

Per sponsi interrogationem) Leg. vt Flor. *per sponsus* &c. vt iussus, stipulatus &c. supradict. locis.

Omnis stipulatio promissioque, Id est, quocumque verbo dicitur, fideiussor & sponsor. vide scripta ad *l. 30. ff. de verb. obligat.*

L. 8. §. 1. Obstat *l. 1. sup. de except. seu. præscript.* vide solut. & explicat. huius l. in not. ad *d. l. 1.* & ad initium *tit. C. de except. seu præscript.* Con. ad hæc *l. in honorariis, sup. de oblig. & act.*

L. 9. *Marcellus*] Coniunge *l. sed de damno 41. ff. loc.*

L. 10. *Sine vlla exceptionis perpetuæ)* Vt rei iudicatæ, doli mali, pacti perpetui, *l. 3. sup. de except.*

Vel honorario) Id est, obligatione aliqua a prætore D constituta, vt de constituta pecunia, de peculio, de in rem verso.

L. 11. *Non ij tantum*] Ait non tantum, quoniam ij proprie creditores dicuntur, qui mutuam pecuniam dederunt: debitores qui acceperunt. vide not. ad *l. 1. C. de except. seu præscript.* & scripta ad *l. 11 si cert. pet.* Harmenop. 3. Epit. ait plerunque dici ἐπὶ τῶν δανειζόντων καὶ δανειζομένων.

Ex aliqua caussa debetur) Puta quasi ex contractu.

In gloss. Pecuniam) Dele, large, vt supra *eod. l. pecuniæ.*

In gloss. Ex aliqua caussa, etiam ex delicto] Adde, malim referre ad quasi contractum, vt & in *l. 1. sup. de obligat. & act.*

In princ. sed etsi ex delicto) Excipe eum, qui populari E actione agere potest, *l. pen. supra, de popul. act.* nisi lis sit contestata.

L. 12. *in fine. Minus soluit)* Græci huius verbi *(minus)* significationem sic exprimunt, τὸ βραδέως, τὸ μηδὲ ὅλως, τὸ μὴ παντελῶς.

L. 13. Mulieris] Tertul. in lib. de velandis virg. & Seruius in 2. Æneid.

§. 1. *Res abesse)* De significatione huius verbi, *abest*, disputatum fuit in disputatione de noxali actione, vt docet *l. 1 & 3. si ex noxali caussa agatur, & l. 1 supra de noxalib. act. l. bona, sup. de eo per quem factum erit.* Quæ sunt ex eod. lib.

In manus pretio) Manus, id est, ars. Virgil. in Æn. & Solinus,

linus, sensus est, quoniam plerunque res tanto artificio elaborata fuerit, vt ars multo pluris sit, quam materia, & rebus corruptis, vel in aliam formam mutatis, hoc artificium est exstinctum. Itaque recte legitur, *quoniam.*

§. *vlt. Abest & ea res)* *L. deperditum, sup. de petit. heredit*

L. 14. §. *vlt Rem amisisse)* Con. *l.* 5. *sup. de in integr. restitut.*

L. 15. *Bona ciuitatis)* vide not. ad *l.* 17. ꝟ. *eod*

L. 17. *Inter publica)* Quia in edicto negotiorum gestorum non tantum de priuatis, sed etiam publicis ciuitatum, municipum, collegiorum, & vniuersitatum, gestis negotiis agebatur. Ideo fit, vt in hac *l.* 17. vt & in *l.* 15. *sup.* bona ciuitatis & publica vectigalia definiantur. Coniunge cum *l. sicut, quod cuiusque vniuersitatis,* cum *l.* 1. *sup. de calumniat.* cum *l.* 1. *quod iussu. &* cum *l.* 4. *Vnde vi, & de vi arm.*

§. *vltim. Vectigal fiscus capit)* Hodie, olim populus.

L. 18. Vno donum) Inde lex muneralis Cincia.

Munifices vocari) Hos Festus dici ait, quod munus reipub. faciebant, non autem vacabant, hoc etiam confirmat Vegetius & Isidorus.

Municipes) Varro 5. de lingua Latina: *Quia munus vna fungi debent.*

L. 19. *Labeo)* Hæc l. reuocanda est ad edict. de minoribus, & applicanda est initio *l.* 7. ꝟ. *de minor. & l.* 1. ꝟ. *quod metus caussa.*

L. 20. *Verba contraxerunt)* Refer hanc l. ad *tit. de capite minutis.* Coniunge hanc l. cum *l.* 2. *illo tit.*

L. 21. *Princeps)* Sumpta est hæc lex ex tit. de restit. in integrum.

L. 22. *Nam exhibere)* Huius significationis vsus est in interdictis: de libero homine exhibendo: de tabulis exhibendis: in actione ad exhibendum. Con. hanc *l. leg.* 26. *&* 28. ꝟ. *de dolo. & l.* 27. *de minor.*

L. 23. *Rei appellatione)* Coniuge *l.* 5. *sup. de petit. hered. & l.* 1. *sup. si seruit. vindicet. & l. in Falcidia, sup. ad l. Falcidiam.*

L. 24. *Nihil est aliud)* Pertinet hæc *l. ad tit. de petit. heredit.* & coniungenda est cum *l.* 1. *illo tit.* Eodem pertinet *l. hereditas,* ꝟ. *tit. prox.*

Quam successio) Id est, ius successionis.

L. 25. *Recte dicimus)* Con. hanc *l. cum l. fructus, l. ex diuerso, sup. de rei vindicat.*

Dominij pars) Id est, species.

Quia vsufruct. Cic. in Top. in loco a definitione, & de orat.

§. *vlt. Partis appellatione)* Pertinet ad tit. de rei vindicatione: & coniungendus est §. hic cum *l.* 2. *& l.* 4. *illo tit.*

L. 26. *Pactum non esse)* Hæc l. pertinet ad quæstionem vsucapionum. Hanc autem Scæuolæ sententiam comprehendit Marcellus in *l. si aliena, sup. de vsucap.* ex qua hæc l. sumpta est. vide scripta ibi.

L. 27. *Ager est locus)* Con. cum *l. quidam, sup. de rei vindicat.* & quoniam agrorum alii sunt stipendiarii, alii tributarii, ideo de stipendio loquitur.

L. 28. *Alienationis)* Con. hanc l. cum *l. in rem, & l. sin autem* §. 1. *sup. de rei vind. & l. si ab eo, sup. de vsucap.*

L. 29. *Coniunctionem)* Con. cum *l. pen. sup. de itinere actuque priuato.*

L. 30. *Sylua cadua)* Pertinet ad tit. de vsufructu, vel ad tit. ad l. Aquil. vnde sumpta est, & ad eundem tit. pertinet quæstio de stipul. vt docet *l. qui occidit* §. *in hac, ad l. Aquil.*

§. 1. *Stipula illecta)* Varro libr. 6. de lingua Latina, in fine.

§. *Noualis)* Varro lib. 4. de lingua Latina. Festus, Plin. lib. 28. c. 29. *& cap. qui per nouale, de verb. signific.* Plin. lib. 17. c. 5. Seruius interpres Virgilij: auctores libri de limitibus agrorum. Noualis ager, est primum procissus, siue qui alternis annis vacat nouandarum sibi virium

A caussa. Sic Isidorus lib. 15. cap. 13.

§. *Glans caduca)* Ex *tit. de glande legenda.*

L. 31. *Pratum)* Varro lib. 4. de lingu. lat. Plin. lib. 28. ca. 3. Columella lib. 2. de re rustica c. 17. Con. hanc *l. cum l. si seruus, sup. ad l. Aquil.*

L. 32. *Minus solutum)* Ad hanc l. Græci notant, minus significare partim, tarde & nihil vide script. ad *l.* 116. ꝟ. *de verb. oblig* vide etiam scripta ad *l.* 12. §. 1. *sup. eod.*

L. 33. *Palam)* Palam quoque est publice. Item aperte & perspicue.

L. 34. *Actionis verbo)* vide scripta ad *l.* 10. *sup. eod.*

L. 35. *Restituere)* Con. hanc l. cum *l.* 6. *vnde vi & de vi arm.* ex qua pete exemplum. vide scripta ad *l.* 22. *sup. eodem.*

L. 36. *Litis)* Pertinet ad tit. de iudiciis. con. *l. si lon-*

B *gius, sup. de iudic.*

L. 37. *Verbum oportere)* Con. hanc l. cum *l. alias, sup. de in litem iur.* vide scripta ad *l.* 7. *sup. eod.*

L. 38. *Ostentum)* Veteribus hæc eadem sunt; ostentũ, monstrum, prodigium, portentum, Cic. lib. 2. de natura deorum. Festus in verbo monstrum. Nonius Marcellus in lib. de differ. vocum. Varro, August. lib. 21. c. 8. de ciuitate Dei. Isidorus lib. 11. Etymol. c. 3. pertinet hæc lex ad tit. de religiosis & sumpt. funerum.

L. 39. *Subsignatum)* Con. cum *l. si is cuius, sup. ex quibus caussis maior.* Nam inde apparebit hanc l. pertinere ad tit. ex quibus caussis maior.

Subscriptum) Subsignatum & subscriptum pro eod.

C Festus in verbo *resignare.*

§. *Detestari est absenti denuntiare)* Cum testatione *l.* 1. §. 1. *inf. eod.*

L. 40. *Detestatio)* Ideo Vlp. in interpretatione edicti, de vi bon. rapt explicat quid sit detestatio, quod vis sit, si quid contra detestationem fiat, *l.* 1. §. *sed etsi contra, sup. quod vi aut clam.* Con. huic *l. legem* 1. *sup. de incend. rui. nauf. & l.* 2. *&* 4. *sup. vi bon. raptorum.*

§. 1. *Serui appellatio)* vide scripta ad *l.* 10. *&* 20. *sup. eodem tit.*

§. *Vlt. Vnicus seruus)* Quia edictum de vi bonor. rapt. de turba, de incendio, ruina, naufragio, ad quod hæc l. referenda est, ita conceptum est, si seruus vel familia fecisse dicetur, in dominum iudicium dabo, item in seruum & familiam iudicium dabo, *l.* 4. §. *pen. sup. vi*

D *bonor. raptor. l.* 1. *inf. de incendio, ruina, naufragio.* At in interdicto vnde vi prætor familiam tantum dixit, non seruum & familiam. Itaque in vno etiam seruo familiæ nomen valet, *l.* 1. § *familiæ sup. vnde vi & vi bon. rapt.*

L. 41. *Armorum appellatio*] Con. *l. vi bon. rapt. & l.* 5. *sup. de vsurp. & vsucap.* Cic. pro Cæcinna.

L. 42. *Probrum)* Con. cum *l. prætor* §. *prætor, & l. non solum,* §. *quanquam, C. de iniur.*

L. 43. *Verbo victus)* Pertinet hæc l. ad tit. de re iudicata, vt docet *l. si ser. illo tit.* eodem pertinet *l* 45. ꝟ. *eod.*

L. 45. *In stratum)* Varro lib 4. de ling. lat. Paulus lib. 3. *Sentent. tit.* 6. Festus in verbo *vestis.* Liuius lib. 34 Cic. 2. Philip.

Vestis sit omne pallium) Pallium est genus vestis, quo

E Græci vtebantur. Festus in verbo *vestis.* est & stragulum. Varro lib. 4 de ling. lat. vocat pallium quodcunque operimentum seu operculum, quo operimur.

L. 46. *Pronuntiatum)* Con. cum *l. ait prætor, sup. de re iudic.*

§. 1. *Matremfam.)* Coniunge hunc §. cum *l.* 4. *ad l. Iuliam de vi publica,* ad quam pertinet. Matrona idem significat quod materfam.

In gloss. Boni mores) Dele hæc verba, *(pro omni fœmina, quæ sit sui iuris)* & adde ad finem, *d. l. vlt.* §. *similique, C. de iure dot.*

L. 47. *Liberationis)* Hæc l. coniungenda est cum *l solutionis, sup. de solut.* Sumptæ enim sunt ex eodem lib. vide scripta ad initium tituli. C. de solut. Seneca lib. 6. de

benefic. *Solutio est, non cum idem redditur, sed tantumdem*

L. 48. Qui neque) Pertinet ad tit. de in ius vocando. Sequi autem accipio sponte & volentes. duci autem inuitos & coactos, quod confirmat vetus mos, & *l. 4. sup. ne quis eum qui in ius voc. vi eximat l si vero §. 1. sup. qui satisd. cog.* Denique Nonius Mar. interpretatur vocare in ius, ducere seu trahere. Sunt autem qui vocati in ius, neque sequuntur, neque ducuntur, de quibus *l. 2. 3. 4. l. plerique, de in ius voc.* Inter cæteros ij quoque sunt, qui vinculis ac militari custodia impediti fuerint, hac per consequens non soluti, *l. 4. §. plane, si quis cautionibus.* Et hinc quæsitum hic est, quis sit non solutus.

L. 49. Quod beant) vide scripta ad *l. 21. sup. eod.* Con. hanc l. cum *l. 4 sup. de cess bon.* & cum *l. 3. 5. & 7. quibus ex caussis in possess. eatur.*

Vel superficiaria sint) Superficiaria sunt, cum quis in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem quotannis præstet, sic ædes, insula, fundus, prædia, superficiaria. vide scripta ad *l. 21. sup. eod.*

L. 51. Appellatione parentis) Coniunge cum *l. necessariis, sup. de acquir. hered.*

L. 52. Patroni appellatione) Con. *l. 20. & 66. de acquir. hered.* vide *l. 1. sup. eod.*

L. 53. Sæpe ita) vide scripta ad *l. alienationis §. vlt. sup. eod.*

Dicitur apud veteres) Id est, in legibus 12. tab.

Agnatorum gentilium) vide not. ad *l. pronuntiatio, sup. eod. tit.* & scripta ad *l 1. sup. de probat.*

Tutor separatim) Nam pater filiis suis tutorem instituere non potest, nisi in testam. in quo & pecuniæ suæ heredem instituat.

Quod eum dare facere oportet) Hæc sunt solemnia conditionum verba. vide scripta ad *l 29. §. 1 sup. de verbor. oblig.*

§. 1. Item dubitatum) Sumpta sunt hæc verba ex vetere formula actionis, de qua Cic. 3. de natura deorum, *l. 27. §. si quis, sup. ad l. Aquil.*

Virum ex sententia. Flor. rectius est, *sententiæ.* genitiuus scilicet pro ablatiuo, vt supra *super pec. tut. &c.*

L. 54. Conditionales) Hæc l. vt & initium *l. 56. ff. eodem* pertinet ad quæstionem *l. 15. sup. de reb. auct. ind. possid.* Eam coniunge huic *l. vel etiam l. 9. illo tit.* vide scripta ad *l. 10. sup. eodem.*

L. 55. Creditor) Coniunge *l. qui nauem, sup. de rebus auct. ind. poss.* vide scripta ad *l. 10. sup. eod.*

L. 56. Cognoscere) Initium huius l. pertinet ad quæstionem *l. 15. de reb. auct. ind. poss.*

§. 1. *Conferre*) Id est, comparare inter se seu examinare.

L. 57. Quibus) Idem Festus in verbo *magisterari, & magisteria.* Pertinet autem hæc significatio ad tit. *de rebus auct. iud. possid. l nisi, & l. creditore, illo titulo*, vbi tractatum fuit de magistro auctionis. Theoph. tit. de Senatusconsulto Claudiano. Harmenop. refert hanc legem ad magistros nauis.

§. vlt. Persequi] Id est agere, & dele totam gloss. perseq. Pertinet hic §. ad tit. de rebus auct. iud. possid. Qui enim in possessione est, restituit etiam quicquid consequutus est ex persecutionibus.

Qui satis accepit) Nam satis acceptio, stipulatio est, quæ habet instar actionis, vt & damni infecti, quod legatorum, rem pup. saluam fore.

L. 58. Licet) Con. *l. cum bona, & l. vel saluo, sup. de reb. auct. iud. possid.* Ex quibus apparet hæc scripta fuisse in tractatu de rebus auctoritate iudic. possid. Vide scripta ad *l. 19. ff. eodem* Eodem pertinet *§. patruo*, & maxime ad titul. quæ in fraudem creditorum.

L. 59. Portus) Con. cum *l. 1. sup. de fluminibus*, ad quod dictum pertinet.

L. 60. Locus est non fundus) vide scripta ad *l. 13. sup. de legat.* 1. Pertinet autem hæc lex ad tract. de possess.

A qui sparsus est per multos iuris titulos, de acquir. possess. de interdictis; ne vis fiat ei, qui in possess. missus est, vnde vi, vti possidetis.

L. 61. *Satisdationis)* Satisdatio proprie est cautio præstita datis fideiussorib. Exemplum huius legis est in *l vlt. §. si legatarius, sup. quod legatorum.*

Repromissio continebitur) Id est, nuda pollicitatio.

L. 62. *In lege 12. tabularum*) L. 12. tabularum hæc fuit: *Tignum iniunctum ædibus, vineæque, ne soluito.* Festus in verbo *tignum*

Ex qua ædificia) Et quia eis adhibetur.

L. 63. *Penes*) Hæc lex proprie pertinet ad interdictum de liberis exhibendis. Hinc vero constabit, quod hoc interdictum differat ab interdicto de tabulis exhibendis. Coniunge hanc l. cum *l. 1 illo titulo* Sic Festus: *apud*

B inquit, *significat personam cum loco. Penes autem dominium & potestatem quod trahitur a penitus.*

Quodammodo possidetur) Id est, iure dominii vel bona fide.

L. 65. *Heredis appellatio*) Coniunge hanc *l. cum l. Pomponius §. non autem & §. sed ne, supra de acquir. possess.*

Nam & heredis heres) vide scripta ad *l. 2. sup. de petit. hered.*

L. 67. *Alienatum*) Coniunge cum *l. 1. sup. de litigiosis.* vide scripta ad *l. 28 supra eod.*

§. 1. *Donationis*) Sumptus est hic §. ex tit. de donationibus, vt constat ex *l. 5 & l. hoc iure. sup. de donat. & l. non videtur, de donat. caussa mortis*, quæ similem habent inscriptionem. Adde & *l. 1. de donat.*

C L. 68. *Illa verba arbitratu*) Con. cum *l. 5. ff. iudicat. solui.* Illa enim stipulatio tres clausulas habet, inter quas vna est de re defendenda. Ea non committitur, si defensor sit paratus arbitrio boni viri rem defendere, id est, satisdare. Inde quæsitum est, quid significent hæc verba, arbitratu Titii fieri, id est, satisdari.

In seruum non cadunt) Id est, serui arbitratui committi non potest, quomodo satisdatum sit.

L. 70. *Sciendum*) Coniunge cum *l. 1 supra vt legatorum siue fideicommiss. seruand. caussa.* vide scripta ad *l. 65. sup. eodem.*

L. 71. *Aliud est capere*) Hæc lex pertinet ad eam cautionem, quam legatarius heredi præstat, si plus quam per legem Falcid. &c.

§. *vlt. Hæc verba his rebus*) Hæc posterior pars non ad

D eandem quidem cautionem pertinet, sed ad eam, quam vicissim heres præstare solet.

Ne quid periculum] Varro libr. secundo de re rustica. cap. 5.

L. 72. *Appellatione rei)* Hæc l pertinet ad stipulationes rem ratam haberi, & rem pupilli saluam fore, in quibus rei appellatione etiam pars continetur. Eo referendam hanc l. docet inscriptio. Nam in lib. 76. eas stipulationes tractasse Paulum, docent *l. vlt. de fideiussor. l. 5. rem pupilli saluam fore, & l. si commissa, rem ratam haberi.* Eadem ratione continetur l. Iulia de fundo dotali, *l. dotale, sup. de fundo dotali.* Sic pars fundi fundus est, *l. plane vbi, §. vlt. sup. de legat.* 1. vide scripta ad eam.

E L. 73. *Hæc verba)* Coniun. cum *l. iudicatum solui. sup. iudic. solui.*

Recte enim) Coniunge cum *l. 21. sup. de noui oper. nuntiat.*

L. 74. *Signatoribus)* Coniun. cum *l. & generaliter, & l. iustissime, ff. de ædil. edic.*

L. 75. *Restituere is videtur*) vide scripta ad *l. 22. sup. eodem.*

L. 76. *Dedisse)* Con. cum *l. rectissime, & l. seq. & l. in tantum, de liber. caussa.*

L. 77. *Frugem pro reditu)* Hæc l. referenda est ad actionem aquæ pluuiæ arcendæ. Coniunge eam *l. cum l. 1 illo titulo.* vide scripta ad *l. 94. sup. de verb. obligat.*

Fruges

Fruges omnes esse) Paulus *lib. 3. Sent. tit. 6.* Plinius A lib. 18. cap. 7.

L. 78. Interdum) Exemplum est in *l. Aurelio, de liber. leg.* vide scripta ad *l. 60. sup. eodem.*

L. 79. Impensæ) Con. *l. si is qui 56. sup. de iure dotium.*

§. 1. Arbusti pastinatione) Quæ fiunt pastino, id est, ferramento bisulco. Columella lib. 4. cap. 28.

§. vlt. Vt sint viridia) L. quoties §. seruitutum, sup. de seruit. l. ædificia, ꝫ. de seruit. vrb.

Loricationes) Græci vertunt σανίδας, id est, tabulas pictas. Varro lib. 1. de re rust. cap. 57.

L. 80. In generali repetitione) Pertinet ad disputationem de legatis.

Ex mente legis duodecim tabularum) Vide *l. 120. inf. eodem.*

L. 81. Cum prætor dicat) vide scripta ad *l. 22. sup. eodem.*

B

L. 82. Verbum amplius) Con. *l. 15. sup. rem ratam haberi.* vide scripta ad *l. 20. sup. eodem.*

L. 84. Filij appellatione) Vide scripta ad *l. cognosc. §. vlt. sup. eodem.*

L. 85. Neratius) Pertinet ad tit. ad l. Iuliam maiestatis, vt docet *l. 1. illo tit.* Nam qui vsurpauit illicitum collegium, ea tenetur.

L. 86. Quid aliud) Con. hanc *l.* cum *l. si cui, sup. de seruit. & l. nam satis, sup. quibus modis seruit. amit.*

Qualiter se habentia) Græci sic vertunt, τὰ δίκαια τῶν ἀγρῶν &c. id est, iura prædiorum sunt ipsa prædia, hoc est, bonitas, salubritas, & amplitudo. Itaque male hic Alciatus legit, *æqualiter.*

L. 87. Vt Alphenus ait) Vide scripta ad *l. 2. in pr. sup. eodem.*

L. 88. Tantum quisque) Sumpta est ex tit. de legatis, vt docent multa capita similis inscriptionis & maxime *l. 8. §. is qui, sup. de liber. leg.*

C

L. 90. Qui vti) Sumpta ex tit. de contrahen. empt. Vide ne hic sit legendum lib. 78. ad Sab.

L. 91. Meorum & tuorum) Con. cum *l. vel sua, & l. si legat. §. 1. sup. ad Trebell.*

L. 92. Proximus est) Pertinet ad tit. de hereditatibus, quod indicat *l. 2. §. hereditas, sup. de suis & legit. heredib.*

L. 93. Mouentium) Ex tit. de legatis, vt docet *l. 2. & 7. sup. de suppellect. leg.*

L. 94. Verbum reddendi) Exemplum sume ex *l. cum quidam, sup. de leg. 2.*

L. 96. Littus est) Sic apud Ciceronem in Top. & Quintil. lib. 5. cap. vlt. littus est, qua fluctus eludit. Coniunge hanc *l.* cum *l. si immaturam, sup. quod vi aut clam.*

D

§. vlt. Prædia dicimus) Vide scripta ad *l. 25. sup. eod.*

L. 97. Cum stipulamur) Huc pertinet *l. 95. de leg. 3.* at pecuniæ verbum in fi. *l. 64. sup. sol. matrim.* accipitur proprie pro æstimatione, pretio, nummis.

Quanta pecunia) Vide scripta ad *l. rei, & l. nihil est aliud, sup. eod.*

L. 98. Cum bisextum) Vide Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 12. & 13. Pertinet ad restitutionem in integrum. vide scripta ad *l. 6. & 7. sup. de vsurp. & vsucap.*

Cato putat) Huius sententiæ hodie nullus est vsus post reformatum annum a Iulio Cæs. ex diebus 28.

L. 99. Notionem) Consul notionem habuit. Coniunge hanc *l.* cum *l. oratione, sup. de feriis.* Sensus est: notionis nomen complectitur non tantum iudicis dati, qui iurisdictionem non habet, sed & magistratus qui iurisdictionem habet, cognitionem. Vide scripta ad *l. 1. sup. de iurisdict.*

E

§. 1. Continentes prouincias) vide scripta ad *l. 2. supra eodem.*

L. 100. Speciosas) Con. cum *l. si plus, ꝫ. de accus.* Cum enim plures accusant, iudex ex dignitate personarum, quæ accuset, eligere debet. Hinc dictum est de dignitate honorũ & gradib. eorum. vide Suetoniũ in Augusto 34.

L. 101. §. Verum est) Idem Nonius Marcellus in lib. de differentiis. Gellius lib. 4. cap. 2.

Veluti si luscus sit) Legendum vt Flor. *veluti si talum excussit.* Græci: οἷον ἐὰν τὸν ἀστράγαλον ἐξεβάλετο. talus est os iuxta calcaneum exsuperans.

§. vlt. Seruis legatis) Idem ex eodem Modestini libro traditur in *l. 81. sup. de leg. 3.* vide scripta ad *l. 1. sup. eod.*

Quasi commune nomen) Maxime in ablatiuo plurali. Nam non dicitur, Seruabus.

L. 102. Derogatur) Rogatur lex, id est, fertur: abrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege: subrogatur, id est, adiicitur aliquid primæ legi. Vide Vlp. in *Fragm. tit. 1.* Cic. ad Atticum. Festus in verbo *derogare*, qui interpretatur, infirmare, Liuius lib. 9.

Cum pars detrahitur) Hoc etiam derogare dicitur, auctore Sexto Pompeio.

L. 103. Licet capitalis) Sumpta ex tit. de publicis iud. vt docet *l. accusaturus, ad leg. Iuliam de adult. l. ex SC. de vi priuata,* & aliæ complures, quas cum hac lege coniunge.

L. 104. Ἠ τῶν τέκνων) Coniunge cum *l. 2. §. natorum, sup. de excusat. tut.* Non enim tantum filij, sed & nepotes excusant a tutela. vide scripta ad *l. 56. §. 1. supra eodem tit.*

L. 105. Modestinus) Coniunge cum *l. verba testamenti, & l. alimenta, ꝫ. de alim. leg.*

L. 106. Dimissoriæ literæ) De quibus, quæ Modestinus in lib. singul. de præscript. tractauerit, constat ex tit. 34. *lib. 5. Sent. Pauli.* Pertinet autem hæc l. ad tit. de appellat. vt docet inscriptio *l. qui suspectum, illo tit.*

L. 107. Assignare] Vide scripta ad *l. licet §. vlt. sup. eodem.*

L. 108. Debitor) Vide scripta ad *l. 10. sup. eodem.*

L. 109. Sequester) Hæc significatio explicata est a Modestino disputante de collatione bonorum, vt docet *l. 4. de coniung. cum emancip. liber. & l. postquam §. 2. sup. vt in possess. legat.* Vide Gellium lib. 20. c. 10. & Isidorum lib. 10. Etymol.

L. 110. Bonæ fidei) Idem in *l. 17. sup. de contrah. empt.* pertinet ad tit. de vsucapion. vt docet inscriptio *l. 3. illo titulo.*

L. 111. Censeri) In lib. 6. ad Cassium Iauolenus tractauit de iurisdict. & de muneribus & honoribus, vt docet *l. 2. sup. de iurisdict. & l. 12. de muner. & honor.* Inter ceteros honores tractauit de Censoribus, quorum Etymologia hic traditur.

L. 112. Littus publicum) Coniunge hanc l. cum *l. quæcumque, sup. de acquir. rer. dom.* Vide scripta ad *l. littus, sup. eodem.*

Nisi is totus priuatus est) Ius alluuionis non est in lacu publico, est in priuato.

L. 113. Morbus) Vide scripta ad *l. 111. sup. eodem.*

L. 114. Soluendo) Coniunge *l. si cui, & l. si is qui pignori, sup. de furt.* & adde *l. itaque fullo, illo tit.*

L. 115. Quæstio est) Coniunge hanc l. cum *l. possessio, sup. de vsucap. l. non debito, sup. de seruit. l. alienus, sup. ad legem Falcidiam.* Vide scripta ad *l. 60. sup. eodem.*

Possessio ergo vsus) Huc pertinet nostra possessionis definitio. Possessio est vsus quidam rei. Et hac definitione continetur quasi possessio. Nam in ea vsus verbum significat κατοχήν, non κτῆσιν

L. 116. Non dubito) vide scripta ad *l. 1. & ad l. cognoscere §. vlt. & l. heredis, sup. eodem.*

L. 117. Non potest) Exemplum pete ex *l. vlt. sup. de eo quod certo loco, & l. 4. C. depos.* vide scripta ad *l. 17. §. 1. ꝫ. eodem.*

L. 120. Et libertates dandi) Adde, & substituendi. Nam vulgaris substitutio est ex 12. tab. sic & legatariis substituendi. Item tutores instituendi. Cic. de orat. Adde & substituendi, *l. pen. sup. de testam. tutela.* vide scripta ad *l. si fundum, sub conditione 81. §. Stichum, sup. de leg. 1.*

Et legata) In legibus 12. tab. legati nomine non venit A fideicommissum, nec in lege Falcidia: nam fideicommissa tunc non venerant in vsum, cum sint ex constitutione Augusti.

Vel auctoritate iura constituentium) Quæ, ne locum habeat, facere suo testam. testator nequit. Sic nihil obstat l. *nemo potest*, *sup. de leg.* 1.

L. 122. *Seruum aut* Con. *l.* 46. *de leg.* 2. *sup.* eodem pertinet *l.* 15. *de testamentar. tut.* vide scripta ad *l.* 56. §. 1 *sup. eod. tit.*

L. 125. *Nam qui ambigue loquitur*) Gellius lib. 11. ca. 12. nec aliud dici videri debet, quam quod se dicere sentit, qui loquitur, *l.* 3 *sup. de reb. dubiis*. Vide not. & scripta ad *d. l.* 3.

L. 126. *Si cum fundum*) Sumpta est ex tit. de contrahen. empt. Con. cum *l. si cum fundum*, *il. o tit.* vide scripta B ad *l.* 90. *sup. eodem tit.*

L. 127 *Vestis*) Con. *l. a tutoribus* 34. *sup. de administrat. tutor.*

L. 131 §. 1. *Cum pœna generalis*) Pœna genus est, multa species, quare sæpe dicitur multa, pœna.

Animaduersio hodie pecuniaria) Ex l. Aternia seu Ateria. Nam olim erat ouium aut boum. Gellius lib. 11. cap. 1. vide scripta ad *l.* 1. *sup. de iurisdict.*

Et multta quidem ex arbitrio) Hæc nisi lex præscribat, multa arbitraria est, *l. ab exsecutore*, *C. de appellat. l.* 1. *ff. de seruo fugit.* Est certus quidam mulctarum modus a lege præscriptus, intra quem iudex potest mulctare, cum excedere non potest.

Specialiter huic delicto) Vt furti pœna, dupli est, aut C quadrupli, eaque certa est & l. definita vt iudex pœnam augere vel minuere non possit, *l.* 1. § *non vtique*, *sup. ad Turpill.* Hocque verum est iure ordinario. Nam si agatur extra ordinem, potest eam iudex augere vel minuere. Porro hodie omnia iudicia sunt extraordinaria, non ex formulis antiquis: ergo hodie etiam pœna venit ex arbitrio iudicis, *l. hodie*, *sup. de pœnis.*

§. *vlt. Pœnam autem*) Nam & merum imperium priuato dari potest. Merum imperium non est iurisdictionis, sed legis. Lege datur, *l.* 1. §. *vlt. sup. de offic. eius cui mand. est iurisd.* Sic pœnæ irrogatio non est iurisdictionis, sed legis. Potest quis esse priuatus cum imperio mero. Pompeius cum missus fuit aduersus Sertorium, fuit priuatus cum imperio consulari. Cicero Philippica 2. D

Ex edicto competit Lege scilicet. Addatur hæc differentia: mulctæ prouocatio est. is, quem iudex mulctat, prouocare potest, *l. & in mulctis*, *C. de appellat.* Pœnæ vero prouocatio non est: nam legis prouocatio non est, *l. antepen. inf. eodem tit.* Hodie appellatur de pœna: quoniam ea ex arbitrio iudicis venit. Hinc differentiæ multæ subruuntur quia non agitur iure ordinario. vide scripta ad *l.* 2. §. *vlt. sup. de iudic.*

L. 132. *Extremo anni die*] Vide cap. primum, de præscriptionibus.

Ante diem 10. *Kalendarum*] Alciatus his verbis putat significari diem 9. ante Kalend. Imo significatur dies decimus. Mouetur locis corruptis in 5. & vlt. Philipp. Ciceronis. *Ante diem* 14. *Cal.* Quibus verbis significatur dies 14. Leg. *d.* 13. vt notauit Ferrarius, sic Roma E egreditur *ante diem* 3. Kal. Cicero pro Quintio, Legendum, *ante diem secundum*, id est, *pridie*, vt in subscriptione leg. 2. in quibus caussis in integ. rest. non est necess. vide scripta ad *l.* 13. *sup. de verb. oblig.*

L. 134. *Sed CCCLXV. die dicitur*) Sic in *l.* 4. §. *Stichus*, *sup. de statulib.* & *l. si ita vulneratus*, §. *æstimatio*, *ad l. Aquil.* Cic. de natura deorum. vide cap. 20. de præscriptionibus.

L. 135. *Quæret aliquis*) At monstrosus vel prodigiosus partus in Senatusconsulto Tertulliano, matri non prodest. Paul. 4. *Sent. tit. nono.* Odiosa enim est l. Papia, quæ orbos eorum, quæ in testamento relinquuntur, semisse mulctat. Præterea plus fauendum est iis, qui de A damno vitando, quam iis, qui de lucro captando certant. In Senatusconsulto Tertulliano de lucro certatur, in l. Papia de damno.

L. 136. *Generi*) Exempla, finge de prohibitione nuptiarum, de qua in l. Iulia, & Papia.

L. 137. *Quæ Tergeminos peperit*) Quod non sit ἀνάπηρα, vide cap. 1. de præscript.

L. 138 *Hereditatis*) Hinc Cic. 3. Verrina dixit, *dare hereditatem secundum tab. testamenti*, id est, dare bonorum possessionem secundum tabulas. sic in *l. vlt. C. qui admit. ad bon. poss.* vide scripta ad *l.* 24. *sup. eodem.*

L. 139. *Adsignata*) vide scripta ad *leg.* 2. §. 1. *sup. eod*

§. *Perfecisse*] vide scr. ad *l.* 5 §. *sup. eod*

L. 140 *Cepisse*) Coniunge cum *l. seruus*, *sup. de donat.* B *caussa mortis* & *l. si is qui*, *sup. de liber. leg.* vide scripta ad *l.* 75. *eod. tit.*

L. 142. *Triplici*) Coniunge *l. re coniuncti*, *sup. de leg.* 3 Vtraque est ex lib. 6. Pauli ad l. Iuliam & Papiam. In hac tractauit de hered. coniunctis, in illa de legatariis. Item hic docet, qui sint re & verbis, illic qui sint re & verbis coniuncti. De tota coniunctorum quæstione, & iure adcrescendi, vide scripta ad *l.* 16. *ff. de leg.* 1.

Et nominum & rei complexus) Hi sunt proprie coniunctim, & hoc articulo coniunctim significatur hæc mista coniunctio, §. *si coniunctim. Instit. de leg.* & *tit. C. de caduc. toll.* & *ff. de vsufr. accresc.*

§. *vlt. Dubitari posse*) Id ex Iuliano traditur in *l.* 15. *sup. de hered. instit.*

L. 144 *Quam Græci* παλλακήν) Vt sæpe in Nou.

C *L.* 145. *Virilis*] Hic locus est explicandus ex §. *postea vero*, *de success. libert.*

L. 146. *Soceri & socrus*) Exempla finge de prohibitione nuptiarum, de quibus in l. Papia. vide scripta ad *l.* 48 *supra eodem.*

L. 148. *Non est sine liberis*) Gellius lib. 2 cap. 13. Dicitur tamen in singulari numero pro vno filio, liber, & liberum, *l.* 33. *C. de inoffic. testam.* & tit. *de serui. cognat. in princ. Institut.* Alciatus male addit *l. ius agnationis*, *ff. de pact.* Nam Flor. dictio liberum abest a dicta *l. ius*. Itemque in *l. nemo prædo*, *inf. de regul. iuris.* pro liberum Flor. legitur, *libertum.* Recte, quod & Accursius vidit.

L 152. *Tam fœminam quam masculum*) vide scripta ad *l.* 1. *supra eod.*

D *L.* 154. *Mille passus*) Hæc lex explicanda est ex tit. 6. lib. 4. Sent. Pauli. Vide scripta ibi. Legendum autem est hic, vt Flor. *miliario*, non, *muro.* Fuit columna aurea in capite fori Romani ad ædem Saturni, in qua omnes Italiæ viæ incisæ terminabantur. Plin. lib. 3. cap. 5. Tacitus lib. 17. Suetonius Ottone cap. 6. Plutarchus in Galba. Dio lib. 54. Pub. Victor in lib. de region. vrbis Romæ.

L. 156 *Maiore parte*) Hæc lex pertinet ad interdictum vtrubi, in qua is vincit, qui maiore parte anni possedit.

L. 160. *Ceterorum*) Coniunge *l.* 1. §. & *cum optio*, *sup. de opt. leg.* vide scripta ad *l.* 95. *sup. eod.*

L. 162. *In vulgari*) Coniunge cum *l. in pupillari*, & *l. ex duobus*, *sup. de vulg. & pupil. substit.* Vide scripta ad *l. qui duo*, *ff. de reb. dub.*

Ei qui supremus) Vulgaris dicitur, quod olim vulgo fieret. Est tamen pupillaris facta in secundum casum. Exempla sunt in *l.* 7. *ff. de reb. dubiis*, & *l.* 1. 24. 42. *ff. de vulg. & pupil. substit.* & *l.* 11. *ff. de bon. poss. secundum tab.*

L. 163. *Illa verba: optimus maximusque*) Sumpta est ex tit. de testamentis, vt docet *l. quo loco*, *supra de hered. instit. l. in bonorum*, *supra de bon. poss. l.* 4. *si tab. testam. nullæ exst.* vide scripta ad *l.* 20. *ff. eod.*

§. *Pueri appellatione*) Veteres puerum dixerunt in fœminino genere. Næuius lib. 2 belli Punici. *Prima incedit Cereris Proserpina puer.* Liuius in Odyssea, *mea puer, mea puer, quid ex te audio.* Et, *Saturni filia sancta puer.* Hæc exempla sunt apud Priscianum lib. 6. & Charisium lib. 1. qui etiam vtitur eod. argumento, quo hic Iuris-

consultus; nempe nomen puer esse commune, quia apud Græcos dicitur, ὁ κἠ ἡ παῖς. vnde puto hic legendum παῖς, Non vt Flor. παιδίον. Vide *l. pueri, sup. eod.* & scripta ad *l.* 1. *supra eod.*

In gloss. Significatur) Dele totam & dic: hæc ratio est, quia comune nomen est.

L. 164. *Nomen filiarum)* vide scripta ad *l.* 17. *sup. de leg.* 1. Vtraque est ex lib. 15. Vlp. ad edictum, vt & *l.* 5. *sup. de testam. tut.*

§. 1. *Pactionis)* Legendum vt Flor. *partitionis:* de quo, vide scripta ad tit. 24. Frag. Vlp. & delendum, quod est in margine.

Appellatione partitionis simplicis venit pars dimidia Hic §. pertinet ad legat. partitionis. Partitio est, vt cum leg. dimidiam hereditatis partem, vel 3. vel cum sic, heres meus cum Titio hereditatem partito, & tunc dimidia pars debetur, §. *sed quia, Instit. de fideic. her.* Vlp. in *Frag. tit. de leg.* Cic. 2. de legib. Hic legatarius commoda partis relictę ferebat. Itaque hoc legatum plerumque onerosum est, *l. cum filius* §. 1. *l. si quis seruum* §. *vlt. sup. de leg.* 2. & in eā rem interponebatur stipulationes inter heredem & partiarium, quæ dicebantur partis & pro parte, *d.* §. *sed quia*, At si pars bonorum sit legata, hoc legatum non est partitio, nec illud legatum onus sequitur, *l. non amplius, & l. seq. sup. de leg.* 1. Bonorum appellatione onera & damna non continentur. hereditatis autem verbo ea continentur. Iure tamen prætorio, vt in bon. poss. bonorum appellatione etiam veniunt damna. Ad hoc legatum partitionis nihil pertinet *l.* 15. *sup. de leg.* 1. vide scripta ad eam.

L. 165. *Venisse)* vide scripta ad *l.* 21. *sup. eod.*

L. 166. *Vrbana)* Huc pertinet *l.* 1. *ꝟ. commun. præd.* vide not. de hac l. ad *l.* 2. *ꝟ. eod.* & c. 2. de præscript. *Sed genere disting.* Operis scilicet. vide scripta ad tit. *Instit. de seruitutibus.*

Quod ex numero) Id est, ex libellis & veluti matricula familiæ.

Et vicariis) Leg. *cibariis*, ex *l.* 99. *sup. de leg.* 3.

L. 19. *Non tantum)* Pertinet ad tit. de contrah. empt. Con. cum *l. licet, & præcedenti, ꝟ. de contr. empt. & l. si tibi liberum, sup. de action. empti.*

L. 170. *Heredis)* Hæc l. coniungenda est cum *l. si res obligata, sup. de legat.* 1.

L. 171. *Peruenisse)* Coniungenda hæc l. cum *l.* 4. *sup. rer. amot.* vide scripta ad *l.* 71. *sup. eod.*

L. 172. *Etiam libertam)* vide scripta ad *l.* 1. *ꝟ. eod.*

L. 173. §. 1. *Qui extra*] Con. *l qui potest* 26. *ꝟ. de regul. iur.* & ex ea pone exemplum ad hunc §. Vide scripta ad *l.* 2. *in princ. sup. eod.*

L. 175. *Faciendi verbo)* Con. huic l. legem 2. *supra de fideiuss. & l.* 12. *sup. depos.* vide scripta ad *l.* 19. *sup. eod.*

In gloss. Dele hæc (vt supra quod metus caussa, l. 1. in prin. Exponit factum & solutum, vel redditum.

L. 176. *Solutionis)* Seneca lib. 6. de beneficiis. Solutio est, non cum idem redditur, sed tantumdem. Coniungenda *l. filiusfam. sup. de solut.*

L. 178. *Pecuniæ verbum)* vide not. ad *l. pecuniæ, ꝟ. eod.* & scripta ad *l.* 12. *sup. de leg.* 1. Pertinet hæc lex ad stipulat. vend. hered. quantacumque pecunia ex hereditate peruenerit. Et est coniungenda cum *l.* 2. *sup. de hered. vend.* vt docet inscript. vide scripta Obser. 4. cap. pen. & lib. 2. ca. 30.

Hoc est, omnia corpora) Quæ sunt in nostro patrimonio.

§. 1. *Hereditas)* Con. *l.* 2. *supra de hered. vend.* vide scripta ad *l.* 24. *sup. eod.*

§. *Actionis verbum)* vide scripta ad *l.* 10. *sup. eod.*

Vt puta fideicommissorum) Vide *l.* 99. *sup. de leg.* 1. & *Vlp. in Frag. tit.* 25.

L. 186. *Commendare)* In qua significatione sumitur in *l.* 14. §. *funeris, sup. de religios.*

L. 188. *Habere)* Hoc cap. pertinet ad edictum de contrah. empt. & vendit. Hoc vero venditor emptori omnino præstare tenetur. Illud non cogitur. Vide scripta ad *l.* 38. §. *hi qui, sup. de verb. oblig.*

L. 189. *Facere oportere)* Coniunge *l. item si* 22. *sup. loc.* vide scripta ad *l.* 19. *supra eod.*

L. 191. *Inter diuortium)* Coniunge cum *l.* 1. & 3. *sup. de diuort.* vide scripta ad *l.* 101. *sup. eod.*

L. 194. *Vt puta natalitium)* Quod die natali dabatur. Terent. in initio Phormionis. vide scripta ad *l.* 18. *sup. eodem.*

L. 195. *Pronuntiatio*] Hæc referenda est ad illam edicti partem, ex qua familia, id est, adgnati patroni vocantur. Ea pars nominatur *tum quem ex familia &c.*

§. *Communi iure)* Vlp. in *Frag. tit.* 11.

Ex eadem domo & gente) Genus, gens, agnatio, familia, domus, stirps pro eodem sumuntur in libris nostris. At in §. *vlt.* huius l. ponitur definitio alia familiæ, quæ est propria gentis: cum tamen in 12. tab. agnati separentur a gentilibus *l. sæpe, eodem titulo.* Ibi erat, agnatorum gentiliumque. Agnatorum nomen refertur ad propriam stirpem; gentilium nomen ad plures stirpes, quæ ex eadem progenie. In qua l. Accurs. accipit gentiles pro cognatis, vt & Ferretus, quod vitiosum est. Nam lex 12. tabul. non nouit cognatos. Præterea gentilitas amittitur capitis deminutione; cognatio vero minime. Cic. in Top.

§. *Seruitutum quoque solemus)* Lib. 38. ad edictum, *l.* 12. *sup. de publican.* quæ pendet ex tit. si familia furt. feciss. dic.

§. *Item appellatur familia)* Hæc est propria gentis definitio.

Familiam Iuliam) Id est, gentem Iuliam.

§. *vlt. Et caput & finis est)* Id est, familiam non habet: nec enim patrono liberto succedere possunt liberi patronæ, nisi liberi ingenui. Vlp. *tit. de bon. lib.*

L. 197. *Iudicasse*] Hoc referendum est ad edictum Syllanianum, *l.* 3. §. *si ex stipulatu, sup. ad Senatuscons. Syllan.*

L. 198. *Vrbana prædia)* Sumpta ex tit. *de fundo dotali*, vt docet *l. Iulia, illo tit.* aut sumpta est ex *tit. de rebus eorum, qui sub tut.* vt docet *l. sed si, & l. qui neque, illo titulo.*

Vel prætoria) Prætoria sunt loca magnificentius & augustius exstructa. Sic in *l. Titio* §. *Caius de leg.* 2. *l. prædiis, de leg.* 3. *l. iniuriarum* §. *vlt. sup. de iniur.* Sueton. in Augusto cap. 73. Et in Caligula cap. 37. Palladius *lib.* 1. de re rustica cap. 8.

Non locus facit) Id est, vrbs, dele glossam *prætoria.* & gloss. *deseruientia.*

L. 201. *Iusta interpretatione)* Con. *l. filiusfam. sup. de mortis caussa donat.*

Filiamfam.) Vide scripta ad *l.* 1. & ad *l.* 56. §. 1. *sup. eodem.*

L. 203. *In lege Censoria)* Id est, in l. locationis, quam censor dixit locando publica. Sic & in *l. Cæsar, sup. de publican.* legendum *Censor* pro *Cæsar.* vide notata & scripta ad *l. vlt. C. de vectigal. & commiss.*

L. 204. *Ætatem puerilem)* Qua significatione Ouidius dixit lib. 6. Metamorph.

Tantaque simplicitas puerilibus adfuit annis,

L. 207. *Mercis*] Coniun. cum *l. si quis, sup. de oblig. & act.*

Non contineri) vide scripta ad titulum *C. de nundinis.*

L. 208. *Bonorum)* Con. cum *l.* 4. *inf. de collat. bonor.* vide scripta ad *l.* 21. *sup. eodem.*

L. 213 *Cedere diem)* Vide scripta ad *l.* 41. *sup. de verb. obligat.*

L. 214. *Munus proprie)* vide scripta ad *l.* 18. *sup. eod.*

L. 216. *Eum qui carcere)* Priuato ex hoc libro Vlpiani ad l. Æliam Sentiam, hęc sola lex deprompta est. Constat autem ex Vlp. in Frag. tit. 1. legem Æliam Sentiam

facere, vt qui in custodiam coniecti fuere, dedititiorum numero sint, si hi mittantur in custodiam publicam scilicet: Nam priuatus carcer dedititium non facit, nisi corpori vincula adhibita sint, vt hæc l. docet. Vincti pœnæ caussa & manumissi, ex l. Ælia Sentia fiunt dedititii Paulus lib. 4. *Sentent tit. 12.* Hac autem l. Vlp. exposuit, quemadmodum vincula in l. Ælia Sentia accipiantur de dedititiis.

L. 217. In biduo conditionem impleri) vide cap. 4. de præscript.

L. 218. Verbum facere) Coniunge hanc l. cum *l. 3. & cum rub. sup. quando ex facto tutoris.* vide scripta ad *l. 19. supra eodem.*

L. 220 Liberorum) Inscriptionum similitudo monet, hanc l. subiiciendam esse *l. 78. sup. sol. matrim.* vt obseruauit Duarenus.

Hos enim omnes liberorum) Leg vt Flor. *suorum*. Nam suorum nomen est ex 12 tab.

L. 222. Pecunia) In vulgari ista clausula *l. 30. sup. de legat.* 1. pecuniæ verbum non accipitur latissime, vt hic, & vt a Græcis χρήματα. Aristoteles lib. 4. Ethic. c. 4. pro omni re, quæ pecunia parari potest, sed comprehendit tantum ea, quæ pondere, numero, & mensura constant. Vide not. ad *d. l. 30.* & scripta ad *l. 12. §. vlt. de legat.* 1.

Tam corpora quam iura) Sic August. in lib. de doctrina Christ. *Quicquid homines possident in terra, & quorum domini vocantur, pecunia dicitur, vt seruus, ager, arbor, vas, pecus, quia veteres quæcumque possidebant, in pecoribus ponebant.*

L. 225. Non is solum qui) Leg. vt Flor. *non is qui solum, &c.*

L. 227. *Ex illa parte)* vide scripta ad *l. 65. sup. eodem tit.*

L. 228 Municipes) Est ex lib. singulari de cognitionibus. Diuiduntur cognitiones in 4. genera. Quorum vnum est de muneribus gerendis, *l. pen. sup. de extraord. cognit.* Ex quo apparet vsum huius significationis esse, vt intelligeretur, qui munera capere possent, & qui essent municipes. Vide scripta ad *l. 18. supra eodem.*

L 230. Vt sunt iudicio) Huc pertinet *l. 1. in fi. sup. ad Tertyll.*

L. 233. Si calumnietur) Sumpta est hæc lex ex lib. 1. Caii ad legem 12. tab. Vnde constat legendum, *si caluitur*, vt recte Flor. Sunt enim verba legis 12. tab. auctore Festo in verbo struere: *Si caluitur pedemue struit, manum endo iacito*, id est, si frustratur, moratur, siue fugit, manum iniicito. Cic. ad Atticum. *Cocceius, vide ne frustretur*, id est, ne moretur, *fac vt soluat.*

§. 1. *Post Kalendas Ianuarias)* Id est, nonas Ianuarias, siue eius mensis die tertio, vt recte docuit August. 4. emendat. ex Plutarcho in Cicer. vide scripta ad *l. 13. ℥. de verb. obligat.*

L. 234. §. *vlt. Verbum viuere)* vide scripta ad *l. verbo victus, 44. sup. eodem.*

Et stramenta contineri) Lectorum scil.

L. 235. §. *vlt. Fabros tignarios)* vide scripta ad *l. tigni 62. sup. eodem.*

L. 238. § 1. *Detestatum)* vide scripta ad *l. subsignatum 39. sup. eod. tit.*

L. 242. *Malum nauis)* Hic exempla ponuntur eius regulæ, cuius auctorem Vlp. eundem Labeonem esse ait, in *l. 17. §. Labeo, supra, de act. empti.*

L. 244. *Quod de pœna prouocatio)* Idem in *l. & in multis, C. de appellat.* Et hic est vnus ex casibus, quibus ab interlocutione appellatur. Sunt & alij plures, vt in *l. 2. sup. de appell. recip.* & in *l. cum descript. C. Theod. de appellat. l. mulctam, C. Theod. quorum appell. non recip.* vide scripta ad *l. 2. §. vlt sup. de iudiciis*, & not. ad *l. aliud est fraus, ℥. eod.* Vide Paulum 5. *Sentent tit. 25.*

L. *vlt. Apud Labeonem)* vide scripta ad leg. *22. ℥. eod.*

De diuersis regulis iuris antiqui. Tit. XVII.

L. *2. Fœmina)* Coniunge *l. 7. sup. de bon. possess.* vide scripta ibi, vbi dicitur, fœminam posse alii bonorum possessionem petere.

L. 3. *Finis est)* Sic Constant. Harmenop. lib. 6. Epit. tit. pen. vide notata ad *l. innitum, sup. de seruitut. vrb. præd.* & scripta ad *l. regula, sup. de iuris & fac. ignor.*

L. 5. *In negotiis)* Exempla sunt in *l. 8. 9. 48. 63. sup. de acquir. hered. l. 11. §. si quis ex liberis, sup. ad Tertyl.* Eadem vero ratione iura magis fauent spadonibus, quam castratis.

L. 9. *Semper in obscuris)* Huic l. coniunge finem *l. 14. ℥. de leg. 1.* Hæc autem regula iuris locum habet, cum in heredis vel alterius potestate est, eam obscuritatem explanare alioquin obscura pro non scriptis habentur. & vtrumque potest esse verum. Nam sunt quædam obscura, quæ aliquem sensum habent, & in his minimum sequimur: quædam quæ nullum, & ea pro non scriptis habentur. vide scripta ad dictam l. 14.

L. 12. *In testamentis)* Appone exemplum ad hanc l. ex *l. planum §. sed etsi, sup. de vsu & habit.*

Plenius) Scilicet quam testatoris verba ferant, & stricta iuris ratio postulet. Nam plenius quam in contractibus.

L. 14. *In omnibus obligationibus)* vide scripta ad *l. 41. in fi sup. de verb. oblig.*

L. 16. *Imaginaria venditio)* Plerumque vero expediendarum rerum gratia venditiones nummo vno fiunt, vt in *l. 66. sup. de iure dotium.*

L. 18. *Quæ legata)* vide scripta ad *l. 16.* & ad *l. 78. sup de verb. oblig.*

Aliter atque quod cum stipulati) Hic duæ differentiæ ponuntur inter legata & stipulationes conditionales. Prima est: legata, quo casu transmittuntur in heredem, acquiruntur patri & domino, in quorum potestate sumus. At stipulationes, quæ in heredem transmittuntur, non semper patri & domino acquiri possunt, vt stipulatio ire, agere licere.

Nam & sub conditione) In his verbis proponitur secunda differentia: stipulationem conditionalem patri acquiri, etiamsi conditio exstiterit post emancipationem filii. eadem transmittitur, etiamsi exstiterit post mortem stipulatoris. legatum conditionale, neque transmittitur, si exstiterit conditio post mortem legatarii, nec patri quæritur, si exstiterit post emancipationem filii. vide scripta ad *l. 78. ℥. de verb. oblig.*

Etiamsi liberatis nobis potestate) Spectatur enim tempus contractus.

L. *Quotiens dubia* Græci ad hanc l. hoc exemplum afferunt. Testator dixit, serui mei omnes liberi sunto: post testamentum seruos acquisiuit. An & hi fient liberi? Eandem regulam explicant ex *l. qui habebit sup. de manum. testam.* Habebat seruum Cratillum, manumisit Cratillum, debetur libertas Cratillo. In primo exemplo aiunt in re dubia videri omnes manumissos, quod dici nequit, si directo data sit libertas: Nam necesse est, vt sint vtroque tempore serui testatoris, testamenti & mortis, *l. Seruius, de manumiss. testam.* Testamenti & aditionis, *l. verum, illo tit.* vide not. ad eas leges & scripta ad *l. si cognatis, ℥. de reb. dub.* Puto autem priorem speciem locum habere in fideicommiss. libert. Hæc debebatur & omnibus postea quæsitis, argumento *l. generaliter §. si homini, ℥. de fideicommiss. libert.*

L. *In personam seruilem)* Huius regulæ proprium exemplum sumetur ex *l. 7. ℥. de contrahenda empt.*

§. 1. *Generaliter)* vide scripta ad *l 68. ℥. tit prox.* Con. vero hunc §. cum *l. hæc venditio, sup. de contrah. empt.*

Confertur in arbitrium) vide scripta ad *l. 43. sup. de verb. oblig.*

L. *Contractus: dolum tantum depositum)* In deposito nulla versatur vtilitas depositarii. In precario, id est, proprium, vt id reuocet dominus cum vult. Ideoque satis est, si dolus præstetur.

Et precarium) Precarium contractus dicitur, quoniam

niam contractui, id eſt, commodato eſt ſimile, *l. 1. §. de precar.* Et ideo ex precario datur actio præſcriptis verbis. vide ſcripta ad *rub. ſup. de præſcriptis verbis.*

Pignori acceptum) *L. 1. in fi. ſup. de pact.* vide ſcripta ad initium *tit. C. de pign. act.*

Item dotis datio) Dotis datio, matrimonium, diuortium, contractus ſunt, *l. exigere, ſup. de iudic.* vide ſcripta ad eam, & ad *l. 19. ſup. de verb. oblig.*

In his quidem & diligentiam) Exactiſſimam, *l. 2. ſup. de peric. & comm. rei vendit.*

Fugæ ſeruorum, qui cuſtodiri) Sic in *l. in rebus, §. commod.* Et idem, ſi ſeruus legatus ſit in fuga, heres non præſtat eius æſtimationem, niſi culpa heredis fugerit: Nam caſum non præſtat heres. vide ſcripta ad *l. 39. in* B *princ. ſup. de legat. 1.*

Eorum tantum ſeruorum fuga numeratur inter caſus fortuitos, qui cuſtodiri non ſolent. Nam culpa eſt, ſi eum heres non cuſtodierit, quem cuſtodiri oportebat, vt impuberem, eum quem teſtator vinciebat, & non integræ famæ. Vide ſcripta ad *l. 19. C. de pignor.* & ad tit. *C. de commod.*

L. Qui poteſt inuitis) Con. *l. collegarum §. 1. ſup. tit. prox.* vide ſcripta ad *l. 2. in principio. illo tit.*

L. Nec ex prætorio) Itaque ſi conuenerit ab initio, vt venditor ſatiſdaret de euictione, qui ex natura contractus non cogitur niſi repromittere, aget emptor ex empto cum venditore, vt ſatiſdet, atque ita pactum emptionem format, & transformat. vide ſcripta Obſer. 2. c. 15. Harmenop. 1. epit. tit. 9. vide ſcripta ad *l. 52. ſup.* C *de verb. oblig.*

L. Diuus Pius) Deſcripta eſt hæc lex ex *l. 33. ſup. de iure dot.*

L. Quod ab initio) Hæc eſt regula Catonis, quæ ad legata duntaxat, inſtitutioneſque pertinet, non conditionales.

L. Nuptias non concubitus) Harmenop. lib. 4. Epit. tit. 4. hanc l. exemplo explicat ſumpto ex *l. cum fuerit, ſup. de condit. & demonſt.* vbi hæc regula repetitur. Ceterum notat ex Nou. Leonis 89. & 199. regulam non eſſe veram. Nam hodie ex illis conſtitut. requiritur ἱερολογία, id eſt, ſacra benedictio, adeo vt ante illam, quamuis conſenſu contractæ nuptiæ diſſolui poſſint.

L. Nihil tam naturale) Huic l. coniung. *eſt l. an inutilis, § acceptum, ſup. de acceptilat.* quia ſunt ex eod. lib. D

L. In omnibus cauſſis) vide ſcripta ad *l. 85. §. vlt. ſup. de verb. oblig.*

L. Furioſi vel eius) vide ſcripta ad *l. 6. ſup. de verbor. obligat.*

L. 42. Flor. 41. §. 1. In re obſcura) Huic §. opponi poteſt *l. idem eſt, & l. qui duos, ſup. de rebus dub.* in qua, vbi eſt obſcurum, vter ex coniugibus ſuperuixerit, non fauemus potius heredibus vxoris repetentibus dotem, quam mariti, eam lucrari volentibus. Reſpondeo, dos, quam retinet maritus vel mariti heres vxore præmortua, non eſt lucrum aduentitium, ſed rei iam ſibi quæſitæ retentio. Lucrum eſt donatio, quæ extrinſecus aduenit. Et ideo, ſi quis repetat pecuniam quaſi indebite ſolutam, & dubium ſit, vtrum indebitam eam per errorem numerauit, an donauerit, in dubio videbitur eam potius indebitam ſoluiſſe, quam donaſſe. Itaque hic repetitionem accipio pro condictione indebiti. Nam in lib. 26. ad edictum, vnde eſt hæc l. Vlp. tractauit de condictionibus. vide ſcripta ad *d. l. idem eſt, & l. qui duos.* E

Aduentitio lucro) Græci ἐπισακτῳ. Huius regulæ exempla ponit Harmenop. lib. 1. epit. tit. 5.

L. Nemo ex his) Exemplum ponit Harmenop. lib. 1. tit. 5. περὶ μεταθέσεως χρέους.

L. Conſilij non fraudulenti) Hæc lex proprie pertinet ad edictum de ſocietate. poterit tamen & ad alias quæſtiones accommodari. Eiuſque exemplum petendum eſt ex *l. 2. ſup. de proxenet. & l. 10. §. ſi quis ea ſup. mand.*

L. Quidquid calore) Pertinet tantum ad diuortia, & A eſt coniungenda cum *l. 3. ſupra, de diuort.*

L. 61. Flor. 60. Obſtringitur mandati) Obſtat *l. 3. C. de contrah. & commit. ſtipul.* in qua dicitur eum diſtringi actione negotiorum geſtorum. Dicendum, has duas actiones mandati & negotiorum geſtorum ſæpiſſime eidem dari, vt ſit in arbitrio actoris, qua experiri velit. Sic, ſi ratum habui, agam mandati & negotiorum geſtorum, *l. 5. ſup. de except. rei iud.* Concurrit etiam cum illis condictio, *l. 5. & l. fideiuſſorem, §. mand.*

L. Hereditas nihil) Con. hanc l. cum *l. ei qui, ſup. de petit. hered.* vide ſcripta ad *l. 24. §. tit. prox.*

L. Inuito beneficium non datur) Hanc legem referendam eſſe ad aſſignationes liberti docet inſcriptio, vt ſit ſenſus, inuito non aſſignatur libertas. Vide ſcripta ad *l. 62. ſupra de verb. oblig.*

L. Nemo poteſt gladij) Hoc repetitum eſt ex *l. 6. ſup. de offi. proconſ.*

L. Fructus rei eſt) Ex eodem auctore in *l. vlt. ſup. de vſur.*

L. Omnia quæcunque) Hæc l. pendet ex *l. 9. §. 1. de officio proconſul.*

L. 74. *Flor. 73. §. Quæ in teſtamento)* Omnes actus legitimi fiunt ſemel, pure, non iterantur, non mutantur. vide ſcripta ad *l. 5. §. de leg. 1.*

Vt intelligi non poſſint) vide ſcripta & not. ad rubricam, *ſup. de reb. dubiis.*

L. Nemo poteſt mutare conſilium) Hæc regula pendet & explicatur ex *l. 8. §. de collat. bon.*

L. Actus legitimi qui non recipiunt) Deeſt *non* Flor.

Veluti mancipatio) vide ſcripta ad *l. pen. C. pro ſocio.*

L. *Quæ dubitationis)* Sumpta eſt ex *l. qui mutuam ſup. mand.* Vnde hæc lex eſt explicanda, inde petito exemplo. vide ſcripta ad *l. 3. C. de fideiuſſ.*

L. *Non videtur rem amittere)* Conſtant. Harmen. lib. 3. Epit. tit. 19. huic l. appingit exemplum.

L. *86. Flor. 85. §. 1. Non eſt nouum)* Sumatur aptiſſimum exemplum ex *l. plane vbi §. inde dicitur, verſ. plane, ſup. de leg. 1.* vide ſcripta ad *l. 17. §. vlt. ſup. de leg. 1.*

L. *Nulla intelligitur)* Hoc pendet ex *l. 12. ſup. de verbor. oblig.* Hæc autem regula non eſt vſquequaque vera. Nam & in non implendo pacto mora fieri poteſt, *l. 5. C. de contrah. ſtipul.* Ex quo tamen non eſt actio. vide ſcripta ad *l. 9. ſup. de verb. oblig.*

L. *Non ſolent quæ abundant)* Vt falſa demonſtratio non vitiat fideicommiſſ. vide ſcripta ad *l. ſi ſic legatum §. ſi mihi, §. de leg. 1.*

L. *Non poteſt videri improbus)* Id eſt, moroſus, ceſſator.

L. *Vbi lex duorum menſium)* vide cap. 10. de præſcr.

Qui 61. die venerit) Græci legunt rectius 60. die. vide de hac l. cap. 13. de præſcript. Sic in *l. pater, ſup. ad l. Iuliam, de adulteriis.*

L. *Nemo de domo)* Hoc repetitur ex *l. 21. ſup. de ius vocando.*

L. *Nullum crimen)* Hæc l. eſt Pauli lib. 5. ad edictum. Itaque referenda eſt ad edictum de iis, qui notantur infamia, vt ſit ſenſus. Non patitur vllum crimen a filio committi, nedum bina ſponſalia conſtitui, ſi non prohibet, cum prohibere non poteſt. Itaque in hac l. male in quibuſdam lib. deeſt negatio. recteque in Pandectis Flor. addita eſt. Denique etiam negatiue eam legit Harmenop. οὐδὲ ἐν ἐγκλήματι ὑπεύθυνοι μὴ δυνάμενος &c.

L. *Si quis obligatione)* Hæc lex proprie pertinet ad edictum de calumniatoribus, *l. 2. §. vlt. ſup. de calumn.* vide ſcripta ad *l. 71. ſup. tit. prox.*

L. *Nihil conſenſus)* Hæc l. ſpectat ad edictum quod metus cauſſa.

L. *In iure ciuili receptum)* Hoc ex Iuliano repetitum eſt in *l. 24. §. de condit. & demonſt.*

L. *Pœnalia iudicia)* vide fuſe ſcripta ad tit. *C. ex del. defunct. in quantum her. conu.*

L. *Non videntur data)* Hæc l. referenda eſt ad edictum aquæ pluuiæ arcendæ, quo pertinet *l. 4. de aqua & aqua*

plurima are sup. vide scripta ad *l.* 28 *sup. de verb. obligat.*

L. 133 *Flor.* 172. § *Amb qua autem intentio)* vide scripta ad *l. quotiens* 2 *sup. de reb. dub.* & ad *l.* 83. §. 1. *sup. de verb. oblig.*

L. 134. *Flor* 173. §. *vlt. Dolo facit.* Exemplum exstat in *l.* 8 *sup. de doli mali except.* quæ est eiusdem auctoris ex eodem lib.

L. 139. *Flor.* 178. *Cum principalis)* Obstat *l. debitor, sup. ad Senatus c. Trebell.* Sed hic additur plerumque. Quare excipe casum *d. l. debitor* & *l.* 7. *C. de luit. pign.* Quibus sublata actione personali remanet tantum pigneraticia, vide scripta ad *d. l. debitor.*

L. 144. *Flor.* 183. *Etsi nihil facile mutandum)* Huius regulæ exemplum petendum est ex *l.* 7. *sup. de in integrum restitut.* C

L. 152. *Flor.* 191. *Modum esse beneficij sui*] Huc pertinet *l.* 43. *sup. de vulg. & pupil. substitut.*

L. 153. *Flor.* 192. *Ea qua in partes.* Et §. 1. *in re dubia.* Hæc repetita sunt in *l.* 3. § *de his, quæ in testam. del.*

L. 156. *Flor.* 105. *Expressa nocent)* Sumpta est ex *l. nonnunquam, sup. de condit. & demonst.* Vtraque est ex lib. 7 differ. Mod.

L. 159. *Flor.* 198. *Neque in interdicto)* Idem in *l. pen. sup. de tab. exhib.* & *l* 15. *sup de dolo.*

L. 162. *Flor.* 119 *Non alienat)* Hæc l. referri debet ad edictum de alienatione iudicii mutandi caussa facta. D Quo pertinet *l.* 4. *sup. de alien iudic. mut. caussa.* & *l.* 2. *illo tit.* Itaque ex eo edicto tantum, non generaliter explicanda. vide scripta ad *l.* 28. *in prin sup. tit prox.*

L. 169. *Flor.* 126. *Nemo prædo)* Hæc l. tota pertinet ad S. C *de petit. hered.*

L. 172. *Flor.* 129. §. 1. *Cum principalis caussa)* Idem in *l. cum principalis, sup. hoc tit.* In qua recte additur *plerumque,* quod in omnibus regulis addi debet. Nam nullæ

A sunt necessariæ, sed omnes plerumque veræ.

L. 180. *Flor.* 137. *Qui auctore)* Hæc l. ad eam edicti partem reuocanda est, quæ est de sumptibus funerum. Cuius exemplum petetur ex *l.* 2. *in fi.* & *l.* 14. §. *sed si adita, sup. de religios.*

L. 187. *Flor.* 144. *Non omne quod licet)* Sumptum est ex *l* 78. *sup. de verb. oblig.* vide scripta ad eam.

L. Nemo videtur) Hoc referendum est ad edictum, Quæ in fraudem creditorum.

L. 195. *Flor.* 152. *Hoc iure vtitur)* Hæc l. referenda est ad interdictum vnde vi, & de vi armata.

L. 196. *Flor.* 153. *Fere quibuscumque)* Nec enim omnino vt acquiritur, ita etiam amittitur possessio: Nam & si C non amittatur solo corpore, eo quod solo animo retinetur, solo tamen animo amittitur. Constant. Harmenop. lib. 2. epit. tit. 11.

Nisi in qua vtrumque) Idem ex eodem Pauli lib. in *l.* 8. *sup. de acquir. possess.*

L. 99. *Flor.* 156. §. *Cum quis in alij)* Idem in *l.* 3. §. 2. *sup. de itinere actuque priu.*

L. 200. *Flor* 202. *Omnis definitio)* Id est, omnis regula. Sic regula Catoniana dicitur definitio in *l.* 1. *sup. de reg Caton.* Eadem dicitur sententia in *l. Iulianus sup. de cond. & demonst.* & regula iuris in *l. cum legato, sup. quando dies legati cedat.*

D L. *Res iudicata)* In præiudiciis scil. *l.* 25. *sup. de statu homin.* quæ est ex eodem lib.

L. *pen. Quæ ab initio)* Est regula Caton. quæ est iuris antiqui, non noui, nec pertinet ad l. caducarias. vide not. ad *tit. de regula Caton.* Maxime autem pertinet ad institutiones. vide scripta ad *l. verbis his, sup. tit. prox.* §. *in extraneis, Instit de hered. qualit.* & *l. pen. sup. de regula Caton. l. liber* §. *si heres, sup. de hered. instit.*

L. *vlt. Seruus*] Ex *l.* 7. *sup. si quis cautionibus iud. sist. cau.*

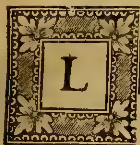
Finis Notarum in Pandectas; sequitur Codex.

LAVS DEO TRINO ET VNI.

IACOBI CVIACII IVRISCONSVLTI NOTÆ

In Codicem D. Iustiniani.

De sacrosanctis Ecclesiis, & de rebus, & priuilegiis earum. A
Tit. II.

Ex 3. Imperatores Honorius & Theod.) Pro hac inscriptione substituenda est alia ex C. Theod nempe. Iidem AA. Cynegio P. P.

Nemo martyres) Hanc l. Græci sic verterunt, οὐδεὶς ἁγίων λείψανα πραγματευέσθω, id est, *nemo sanctorum reliquias mercetur.* vide scripta *Nou 60.*

L. 4. Non plures) Coniunge *l. pen. ꝗ. de commer. & mercat.* ex illa huius inscriptionem emenda. B

Quinquaginta decani) Decani seu copiatæ, lecticarij, vespillones sunt. οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων. Epiphan. lib. 3. contra hæreses in fi. de his Nou. 43. & 59. *l. si qua, ꝗ. de Episc. & cler. l. 15. C. Theod. eod. l. 1. C. Theod. de lustrali, lib. 13. tit. 1.*

L. 9. Qui sub) Coniunge *l. vnic. ꝗ de collegiatis lib. 11.*

L. 10. Iubemus) Repetita est in lib. 11. *tit. 3. l. 11.*

L. 11. Neminem) Coniunge *l. 2. ꝗ. de quibus muneribus vel præstat, nem. lic. se exc. lib. 11.*

L. 13 Generali) Exstat in Nou. Mart. sic in inscript. *Martianus A. Palladio PP.* C

L. 14. Prædia diuidere) Id est, distribuere his ecclesiis, quæ maiori Ecclesiæ coniunctæ & vnitæ sunt, quæ quidem ab ea sumunt erogationes.

Ad §. Sane: œconomus huius regiæ.) Hic locus accipiendus de precario de quo lib. 4. Obser. cap. 7. & ad *l. 1. C. de iure emphyteut.*

L. 16. Iidem AA.) Emendanda inscriptio. Imp. Zeno A. Hæc constit. accipienda de Basilisco, qui sub Zenone Imp. orientis imperium occupauit. vide Obseru. 3. cap. 19. D

Episcopus patriarcha) Fuit Archiepiscopus & Patriarcha Constantinop. Ad finem deest inscriptio. *d.* XVI. *Kalend. Ianuar. Armatio claræ memoriæ Cos.*

L. 17. In factum actionem) Prætoriam.

L. 19. Vt inter] Huic constit. quis caussam dederit, declarat Suidas in verb. πελόκες ἑρμηνεύς. Pertinet autem ad orientales tantum Ecclesias ad occident. pertinet *Nouel. 9.* qua id continetur. verum Ecclesiis data est 40. tantum annorum præscriptio, *Nou.* 3. sublata 100. an. præscript. Manet tamen hæc lex vlt. in his, quæ debentur in redemptionem captiuorum, & in iis, quæ sunt legata, donata, aut vendita ciuitatib. Idque Ioan. recte hic notat, quia ea in re Iustin. nihil immutauit auctore Iuliano antec. in d. Nouell. 3. d. 131. Id fatentur orientales, negant pontificij. E

Ad calcem tit.) Desideratur hic Græca constitutio. Cuius sententia exstat libro quinto βασιλ. ea est, vt is, qui ex scripto donauit, in hoc, vt Xenodochium ædificetur, aut nosocomium, obligetur Episcopis aut œconomis, nec hoc casu irrita sit donatio quasi facta contra ll. vide scripta ad *l. 62. de verborum obligat.* Deest item huic tit. Græca Iustin. constit. quæ exstat in quibusdam libris, cuius titul. hic est περὶ τελευτησάντων, καὶ καταλιμπανόντων κληρονόμον ἐκκλησίαν. Cuius hæc fuit sententia: Si testator aliam Ecclesiam pro alia heredem scripserit, veritatem contra scriptum obtinere debere. vide scripta ad *l. 15. de leg 1.*

De Episcopis & Clericis, & Orphanotrophiis, & Xenodochiis, & brephotrophiis, ptochotrophiis, & ascetriis, & monachis, & de priuileg. eorum, & castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis. Tit. III.

L 2. Hominibus eorumdem) vide scripta ad *l. 1. C. de iure emphyteut.* & not. ad *pr. lib. 1. Feudorum.*

L. 5. Si quis) Hæc Iouiniani constitut. citatur a Sozomeno lib. 2. hist. Eccles. cap. 4. & a Niceph. libro decimo hist. Eccles. cap. 46. vide scripta ad tit. *de raptu virg.*

L. 7. honore) Ex C. Th. *lib. 11. tit. 19. l. 7.* addenda inscriptio: Pars actorum habitorum in consistorio apud Impp. Gratianum, Valentinianum & Theodosium consulatu Syagrij & Eucherij virorum clariss. die III. Kal. Iul. C. P. in consistorio. Imp. Theodosius A. dixit. Hæc l. 7. explicanda est secundum *Nou.* 123. Neutra explicatio Accursij placet. Græci sic explicant: nec honore nec l. id est, nec volens, (id est, quod dicit, *honore*) nec inuitus, (id est, quod dicit *legibus*) in iudic. venire cogitur, sed ad eam domum mittitur. vide scripta ad *l. 2. ꝗ. de testibus.*

Ad verb. Sacerdotes) Soli Episcopi ab Impp. Sacerdotes dicuntur.

L. 8. Idem A.) Tribuitur Gratiano, Valentiniano, & Theodosio in C. Theod. quod confirmat Coss. ratio.

L. 9. Quinquaginta vel sexaginta) Sexaginta vel septuaginta.

Apostoli) Pauli in 1. ad Timoth. c. 5.

L. 10. §. Quod si ordinem) Id est, curiarum, curialium. In auth. *sed nouo.*

Aut in exilium.] Legendum est, *Et:* Nam in Græco est καὶ, & ita vertit recte Haloander.

L. 13. Fidiano) Legendum. Sapidiano, vicario Africæ ex *C. Theod.* ex quo etiam addenda subscriptio. d. VII. Kal. Iul. Brixiæ Theodoro V. C Cons. Hic autem consul fuit cum Eutropio, cuius post memoria damnata fuit.

L. 17. Maximo) Alii Monachio in C. Theod. est Monaxio, quod rectum puto, vt in l. seq.

L. 19. Sororiæ appellationis) Vide scripta Obser. 2. cap. 19.

Matres filias atque germanas) Additur in concilio Niceno θεία, & quælibet huiusmodi necessitudine con-

A iuncta mulier, vt omnis ab ea suspicio absit.

L. 22. Decanorum) Vide remissiue in *l. 4. sup. de SS. Eccles.*

L. 13. Fabianus) Flauianus.

L. 25. Cum clericus) Coniunge *l. 14. inf. de Episc. audient.* & ex illa ad hanc adde subscript. Huius l. meminit Imp. Henricus Secundus in ll. Longobard. tit. *de aduocatis*, & cap. 1. de iuramentis calum. Vbi vocant hunc Imp. Marcium. Vide quæ notata ad *l. 4. inf. de fide instrum.*

L. 25. Exigendi licentiam) Per act. in fact. vide not. ad *l. si a pluribus 107. de leg. 1.*

§. *Quod si testator Territorio)* Id est, in agris priuatis. Cum alias territorium sit vniuersitas agrorum.

L. 38. Clerici cuiuscunque) Idem constituitur *Nou.* 79. a Iust. Sed id ab eodem postea mutatur *Nou.* 83. constituiturque, vt & clerici apud proprios Episcopos conueniantur.

B

§. 1. *Apud suos iudices*] Hoc corrigit Iust. in *Nouel.* 79. constituiturque, vt Monachi conueniantur apud Episcopum ciuitatis.

Ordinario) Ordinarij iudices dicuntur præsides, consulares, correctores, & alij, qui sunt tantum clarissimi. Ordinaria iudicia sunt tantum clarissimorum, quæ a clariss. exercentur vel dantur. Spectabiles & illustres extra ordin. cognoscunt *l. vlt. C. de modo mulctarum*, *l. 2. inf. de proxim. sacror. scriniorum.* lib. 12. Ordinarii iudices sunt infimi magistratus. Sic ordinarij milites, id est, gregarij.

L. 35. Ceteris omnibus) Legendum, *ceteris domibus.*

Oeconomi) Niconis.

Qui post eum) Iust. in *Nou.* 131. dat eadem priuilegia. Addenda subscriptio, *d. Nonis Ianuar. Constantinop. Martiano cons.*

C

L. 11. Reperita) Coniunge cum *l. 23. ỹ. de testam.* Ex qua ad hanc addenda subscriptio.

L. 49. §. Vbi autem indiscrete) Alias indistincte, sed rectius indiscrete, vt in *l. 8. §. 2. inf. de præscription. 30. annor.* vide de hoc verbo notata ad *l. 5. inf. de quæstion.*

L. 51. Si quis) Hoc rescriptum est pars *l. pen. inf. de pactis.*

L. 52. Monachi licet non sint clerici) Nota monachos non esse clericos. Vide not. ad c. 2. *de condit. apposs.* & ad Nou. 5. 79. & 123.

L. 54. Raptores) Hæc lex sumpta est ad verbum ex *l. vn. ỹ. de rapt. virg. vnde subscriptio petenda.*

D

L. 56. §. vt si quis sponsus) vide not. ad *l. 1. de verborum signif.*

Vel acceptas) vide scripta ad *l. 2. C. de inutilib. stipul. ỹ. lib. 8. d. Nou. 5. d. Nou.* 123.

Ad calcem titul.) In hoc tit. desunt 10. aut 12. constit. Græcæ, vt didici ex libro Græco nondum edito de diuersis interuallis vsque ad annos 100. tit. de anno. Inter ceteras deest Græca constit. quæ fuit l. 45. huius tit. qua sustulerat ex legatis act. in duplum, exceptis legatis ad pias caussas, vt ait in §. *vlt. Instit. de obligat. qua quasi ex contractu.* Vide notata ad Rubr. *ff. de legat.* 1. verba eius libri Latine reddita hæc sunt: *si intra annum non soluatur, quod relictum est piis caussis, legatum duplatur, vt scriptum est libro primo C. constit.* 45. in qua constituit Iust. legata relicta prochiis aut aliis locis pietati dicatis, annuo tempore finiri. Vide caput 20. tract. de præscript. Deest & alia constit. vt si relicta vxore vir tondeatur, quod licebat Nouel. 102. vt mulier non possit nubere intra annum absque famæ periculo, nisi pepererit intra annum.

E

De Episcopali audientia, & diuersis capitulis, quæ ad ius, curamque & reuerentiam Pontificalem pertinent. Tit. IV.

L. 1.) Hæc lex coniungenda est cum *l. 1. infra de commer. & merc.* vbi vide notata, quomodo scil. mutata sit hæc l. 1. a Triboniano. Ceterum male quidam hanc l. accipiunt de mercatorib. certæ rei ab Impp. præpositis, cum tamen pertineat ad omnes mercatores.

A

L. 4. Tres) Hæc l. deest in scriptis libris.

L. 9. Libellis duobus) Legendum, libellis duabus. Est autem libella duodecima pars vnciæ. Cicer. & Donat. in Phorm. Act. 1. Scena 1. Gell. lib. 20. cap. 1. vide not. ad *l. 43. de verbor. significat.*

Antistitum Christiana) Sic & constitutum est, vt Episcopi visitent custodias κατὰ τετράδα καὶ παρασκευήν, id est, Mercurij & Veneris diebus. Vide cap. 3. tract. de præscript. Item vt moneant præsides, vt ea faciant, quæ cauta sunt de custodia reorum. eis cessantibus, vt id referant ad Imper. & ea de re deest hic Græca constitutio, quæ extat libro 60. βασιλ. De integra istius constit. sententia vide cap. nonum d. tract.

L. 13. Decernimus) Coniun. *l. 25. de Episc. & cleric.* & ad illam ex hac adde subscript.

B

L. 15. Nemo) Coniunge *l. 8. infra de post.*

Per quinquennium) vide cap. 24. de præscript.

L. 16. Si legibus) Hæc l. repetita est in *l. vlt, ỹ. de sponsal.* circa medium, ad quam ex hac addenda subscriptio. Ceterum obstat *l. 5. D. de iur. & fac. ignor.* Hinc colligunt scientiam patris nocere filiæ. Recta est postrema Accursii solutio hic allata.

L. 21. Si præsens) Coniunge *l. pen. § sed si parens, inf. de non numer. pecun.* & ex hac adde ad illam subscript.

Ad calicem tit. Deest hic l. 23. quam Eustathius lib. de temporibus in hanc rem citat, vt si dominus per triennium moram faciat in accipiendo iure emphyteutico, hoc cedat iuri emphyteuticarii. Vide scripta ad l. 2. C. de iure emphyt. Deest in hoc tit. & in tit. ỹ. *de custodia reorum* constitutio, cuius sententiam ex lib. 60. βασιλ. vide in not. ad *l. 10. sup.* & scripta cap. 3. tract. de præscript. Deest & alia etiam vt Episcopus & tres bonæ opinionis viri inspiciant opera ciuitatis, & ea metiri curent & eorum rationem ab administratoribus intra annum reddi. vide c. 20. de præscript.

C

De Hæreticis & Manichæis, & Samaritis. Tit. V.

L. 1. D. Pridie cal. sep. D. 11. Non. Iu. *C. Theod. lib.* 18. *tit.* 4. *l.* 20.

L. 2. §. Sed iis quidem: omne testimonium) Huc pertinet *Nouel.* 45. Sic non prohibentur testimonium ferre, qui damnati sunt furti, iniuriarum, vi bonorum raptorum, de dolo, depositi, mandati, pro socio, licet infames sint. Ipso iure etiam non est interdictum testimonium ei, qui in iudicio publico calumniæ damnatus est, *l. 13. D. de testibus.* Calumniæ autem iudicium non est publicum.

D

§. *Aliis: iudicialia testimonia)* Dicuntur litis testimonia in *l. 4. ff. depos.* vide scripta ad *l. penult.*

§. *Ceterum propter vtilitatem necessary)* Id est, quia testimonii vsus necessarius est, *l. 1. ff. de test.*

De Apostatis. Tit. VII.

L. 2. Intra quinquennium) Vide cap. 24. de præscript.

De Iudæis, & cælicolis. Tit. IX.

L. 1. Imp. Antoninus) Adde Caracalla. Id constat ex consf. catalogo. vide not. ad *l. 32. §. vlt. D. de legatis* 1.

L. 12. Iouio) Alias Ioanni.

L. 13. Die sabb.) vide cap. 3 de præscript.

Ne Christianum mancipium hæreticus vel Iudæus vel paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat. Tit. X.

E

L. 1. *Iudæus*] Huius constit. rationem exponit Sozomenus lib. 3. histor. Eccles. cap. 17. his verbis: Ἰουδαίοις δὲ ἐνομοθέτησαν μηδένα δοῦλον ὠνεῖσθαι τῶν ἐξ ἑτέρας αἱρέσεως: εἰ δὲ παρὰ τοῦτο ποιήσοι, δημόσιον οἰκέτην εἶναι: εἰ δὲ καὶ περιτέμνοι κατὰ ἰουδαίας θέμιστα, εἰς κεφαλὴν εἶναι τὸν κίνδυνον, καὶ ἀφαίρεσιν τῶν ὄντων. ἐπεὶ γὰρ τὴν θρησκείαν πάντοθεν αὔξειν ἐβούλοντο, καὶ τούτου πρόνοιαν ἐποιήσαντο, ὥστε μὴ ἀδεῶς εἰς ἰουδαϊσμὸν ὑποφέρεσθαι τοὺς μὴ τοιούτους ἐκ γένους ὄντας. Eandem rationem tradit Gregorius lib. 3. Epist. c. 21.

De paganis sacrificiis & templis. Tit. XI.

L. 1.) Emendanda huius l. inscriptio & subscriptio ex *C. Theod. lib. 16. tit. 18. l. 4.*

L. 2.

L. 2. *Imp. Theod. A.)* Legendum, *Impp. Gratianus, Valentinianus, & Theodosius A. A. Cynegio. P. P. ex C. Theod. lib. 16. tit. 8. l. 9.* id & docet ratio consulum.

De his qui ad Ecclesiam confugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab ecclesia extrahatur. Tit. XII.

L. 2. Iouino) Alias Ioanni.

L. 3. Imperio) Legendum, Hierio ex *C. Theod.*

L. 4. de v. Kal. *April.)* Addendum. C. P.

L. 6. Sed si hoc: post electorum solemnium) Olim mittebantur in possessionem omnium bonorum. Itaque omnia distrahebantur, vt constat ex orat. Cic. pro Quint.

De iis qui in Ecclesiis manumittuntur. Tit. XIII.

Hunc manumittendi modum Constantinum inuenisse ait Cassiodorus lib. 1. tripart. historiæ cap. 9.

De legibus & constitutionibus principum & edictis. Tit. XIV.

L. 1. Inter æquitatem iusque) Id est, cum aliud ius ipsum, aliud æquitas postulat. Harmen. lib. 1. epit. 1. tit. 1.

Nobis solis) Dum scil. plane incerta & dubia est legislatoris voluntas. alioquin locus est *l. 8. j. de iudic.*

L. 4. Digna vox) vide leg. *3. inf. de testam.*

L. 5. Præfecto pratorio) Præfect. vrbi in *Nou. Theod. ne curial. præd. al. conduc.* Vlp. Fragmen. tit. 1. ex ea Nou. hæc l. sumpta est. Cum enim ante prohibitum fuisset, ne curiales ad procurationem rerum alienarum accederent, *l. 24. inf. de decurion.* iique in eius constit. fraudem conducendi licentiam vsurparent, cum tamen procurationem speciem conductionis esse constet, vetat quoque, ne deinceps fraude constitutioni facta prædia conducant, aut fideiussores conductoris exsistant. Huic autem legi coniunge *l. 30. inf. loc.* quæ sumpta est ex eadem Nou. Et ex hac adde ad illam subscriptionem. vide scripta ad illam.

Nullum enim pactum) Hæc huius l. regula pertinet ad l. perfectas, id est, quæ id, quod factum est contra se, rescindunt.

Et Festo consule) In Cod. Theod. solus Theodosius Conss. xv.

L. 6. Quod fauore) Idem in *l. 18. in fin. j. de fide instr.* Vnde pete exemplum.

L. 12. Si imperialis) Est ex 50. decisio. Idem in *Nouella* 138.

De mandatis principum. Tit. XV.

L. 1. Insignium) Alias Inscium, Vetus, Eugenium. *D. xvi. Kalend. Iul.)* Puto legendum, die xvi. Maias Constantinop. Antonino & Syagrio consule. accepta III. Kalend. Augusti Romæ, Merobaudo II. & Saturnino consulib.

De veteri iure enucleando, & de auctoritate iurisprudentium, qui in Digestis referuntur. Tit. XVII.

L. 2. §. Quod celesti: loca de via & multum distantia) Videlicet sub tit. de prætor. stip. quem ordinem secutus est idem Iustinianus in C.

§. Si quid igitur tale. Iulianus legum & edicti perpetui) Sic etiam dicitur in *l. pen. de condi. indeb.*

Iustiniano PP.) L. *perpetuum*, non vt vulgo, *præfecti pratorio.*

De iuris & facti ignorantia. Tit. XVIII.

L. 1. Simplicitatem armatæ militiæ] Hoc licet specialiter militibus ex rescripto isto, quod indicat verbum permitto. Alioquin post sententiam non opponitur peremptoria præscriptio. vide scripta ad *l. 8. & 9. ff. de iur. & facti ignor.* & ad *l. 19. C. de probat.*

L. 2. Imperator Gordianus) Idem Augustus legitur alias, sed male, vt docent subiecti Conss.

L. 3. Si emancipata) vide scripta ad *l. 1. ff. eod.*

Prætendere) Ius enim ignoranti tempora procedunt, *l. 6. j. qui admit. ad bon. poss.*

L. 7. Error facti) Non iuris, *l. 7. j. eod.*

L. 8. Cum testam.) Coniunge *l. 7. j. de condict. indeb.* Vtriusque eadem est inscriptio. Itaque etiam eadem debet esse subscriptio.

L. 10. Cu quis) v. scripta ad *l. regula. §. si quis ius, ff. eod. tit.*

L. vlt. Ne passim) Idem in *l. 9. ff. eod.* Exempla sunt in *l. 1. § vlt. ff. de edendo & l. 3. §. si quis ff. ad Syllan.*

L. pen. Flauiano P. P.) Addendum Illyrici & Italiæ, vt in *l. penult. j. de contrahen. empt. & l. 20. inf. de pœn.* Loquitur autem de Illyrico Occidentali, vt de Orientali, in *l. vlt. j. de anno & trib.*

De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, vel non. Tit. XIX.

L. 1.) Coniunge *l. 1. sup. quibus ex caussis serui pro præmio libert.* & ex hac adde ad illam subscript.

Diocletiano VI.) Lege Diocletiano IV. vt docet catalogus Conss.

L. 2. Quoties) Ait moratoriam siue dilatoriam except. remitti posse: peremptoriam committi, relaxari non posse. Itaque hæc l. non pertinet ad eas inducias, quæ solent rescripto principis petentibus egenis debitoribus tribui. vide scripta ad tit. *C. de pact. inter empt.*

L. 4. Vniuersa) Hinc, vt & ex *l. vlt. j. qui bon. ceder. poss.* originem habere videntur eæ induciæ anni, biennii & quinquennii, quæ solent rescripto principis petentibus egenis debitoribus dari.

L. 7. Rescripta) Coniunge *l. 5. si contra ius.*

Quando libellus principi datus, litis contestationem facit. Tit. XX.

L. 2. Annali tempore) Nam ad tollendam triennalem præscript., hoc non est satis, sed ea interrumpitur conuentione exsecutoris, & libelli admonitione, *l. sicut, l. cum notissimi, j. de præscript. 30. annor.*

De diuersis rescriptis & pragmaticis sanctionib. Tit. XXIII.

L. 1. Coniunge *l. vlt. j. si vnus ex pluribus appel.* & ex hac illius inscriptionem, emenda, & adde subscript.

L. 7. Si preces veritate) Cap. 2. *de rescriptis in decretalib.*

De officio præfecti pratorio Africæ, & de omni eiusdem diœceseos statu. Tit. XXVII.

L. 2. Formam) Licebit præsentis prætoris generalia edicta conscribere, quæ vocabant formas, dicuntur τύποι τῶν ἐπάρχων, *l. apertissimi, j. de iudiciis.* Ea vim legis habent: hæc sunt, quæ dicuntur ἐπάρχικα. βασιλικῶν appellatione continentur Imperatoriæ constitutiones, ἐπαρχικῶν præfectorum prætorio. vide scripta ad *l. pen. j. de fideiussor.*

De officio præfecti vrbi. Tit. XXVIII.

L. 3. Coniunge *Nou. 62.* Cassiodorum in formula præfecturæ vrbanæ, lib. 6.

De officio magistri offic. Tit. XXX.

L. 3. Degradandiue) Legend. *regradandiue.*

L. 4. Curæ) Hæc const. pars est *l. 1. j. de offic. milit iudic.*

De offic. Comit. sac. palatij. Tit. XXXII.

De offic. com. rer. priu. Tit XXXIII.

L. 1. Hoc est emphyteuticarij) Legendum, *VEL emphyt.* Nam differunt perpetuarii ab emphyteuticariis. vide scripta ad princ. *tit. C. de iure emphyt.*

De officio comitis Orientis. Tit. XXXVI.

L. 1. Vseo. Puseo. Lyciarchiæ) Legendum, Alytarchiæ. Orientis diœcesis, sed Asianæ. Prima Syria, quæ dicitur Salutaris, hæc est Syria Palæstina. Victor in Vespas.

Syria seu Palæstina.) Legendum, *Syria, cui Palæstina nomen,* ex veteri libro, & Eutropio.

De officio vicarii. Tit. XXXVIII.

Vicarij) Id est, præfecti prætorio, qui a principe mittebatur, non in vnam prouinciam, sed in diœcesin, & tractum aliquem extensum per prouincias.

L. 1 Sacræ cognitionis) Solus tamen præfect. prætorio vere iudicat vice sacra, *l. 16. C. Theod. de appell.* a quo non appellare, sed supplicare licet, *l. 1. j. de sentent. præfect. prat.* tamen a vicario, vt a præfecto vrbi appellare licebit ad principem, *l. 38. ff. de minorib.*

De officio rectoris prouinciæ. Tit. XL.

L. 2. Pronuntiare nequeunt) Non enim quilibet præses habuit merum imperium, sic in *l. 4. C. loc.*

L. 8. Intercessorem, id est, exsecutorem) Sic in *l. 6. inf. quæ res pign. oblig. poss.* qui initio dicuntur exe-

curatores, in fine intercessores. A

L. 9. Nullus) Hæc l. abrogata in *l. vlt. ÿ. de dignitatibus.*

L. 14. Idem A. eidem.) Alias Imperat. Anastasius A. Viuiano. PP. rectius, vt docent subiecti consules.

Ad calcem tit.) Desideratur hic Græca Anastasii constitutio.

De officio militarium iudicum. Tit. XLVI.

L. 4. I nec) Coniunge *l. 4. sup. de off. mag. off.*

In rationesque) Leg. Clusuratumque, vt & in *d. l. 4.* ÿ. Vide scripta 3. Obser. cap. 24.

Ad calcem tit.) Deest hic Græca constitutio, qua inter cetera hoc cauebatur, vt feræ bestiæ, quæ transmittebantur ad principem, septem tantum diebus resideant & alantur in vicinis ciuitatibus. Sic equis præscribuntur quinque dies, *l. 1. C. de tract. & stat. lib. 12.*

Vt omnes iudices tam ciuiles quam militares post administrationem depositam 50. dies in ciuitatibus vel certis locis permaneant. Tit. XLIX. B

Quinquaginta dierum) Vide cap. 12. tract. de præscript. Item in *l. 2. ÿ. de assess. No. 8. 95. & 161.*

De prouincia discedendi) Græci prouinciam hic vertunt thema. Sic Harmenop. lib. 1. tit. 4. & lib. 3. tit. 3. θεμάτων κοινοὶ sunt prouinciales iudices. Sic vertendum, licet vulgo vertant pedaneos iudices. Vide Har. etiam lib. 6. [illegible] θέματα. vide cap. 18. ÿ. de præscriptionibus.

Diuinæ vocis copia) Id est, per vocem reuocatoriam seu euocatoriam, de qua etiam *l. vlt. C. de dig. lib. 12. & Nou. Iust. 8.* Huius formulam ponit Cassiod. lib. 7. variarum.

De assessorib. & domesticis, & cancellariis iudicũ. Tit. LI.

L. 3. Quinquaginta dies) Vide cap. 12. ÿ. de præscript. Idẽ in *l. 1. ÿ. vt omnes iudic. tam ciuiles, & Nou. 8. 95. & 161.* C

L. 10. Vltra 4. menses) Vide cap. 16. tract. de præscript. Paulus 5. *Sent. tit. 12. Ne*, inquit, *gratiosus aut calumniosus apud suos esse videatur.*

L. 14. Nemo) Vide not. ad *l. 7. ff. de iurisdict.* & scripta ad *l. 5. eius tit.*

De modo mulctarum quæ a iudicibus infliguntur. Tit. LIV.

L. 2. Procuratores) Cæsaris, vt nec curatores reipubl. ius dicendæ mulctæ non habent, sed inter certas tantum personas. Ille inter fiscum & priuatos: hic quia tantum iudex est rerum ad ciuitates pertinentium. vide not. ad *l. 2. §. vlt. ff. de iudiciis.*

Vel rationales) Procurator Cæsaris nihil differt a rationali, quare *vel* hic est ἑρμηνευτικὸν, non διαζευκτικόν.

L. 3. Curator reipubl. Is erat ex decurionibus, vectigalia locabat, vias curabat, caussas reipub. apud præsidem aut principem agebat. vide notata ad *l. vltim. de decur. & tit. ff. de offic. assessorum.* D

L. 6. Imp. Arcadius) Legend. iidem Imperatores, vt docent subiecti Cons.

Ordinario) Ordinarii iudices sunt clarissimi, de his vide fusius notata ad *l. omnes, sup. de episcop. & cleric.* & ad *tit. de iudic. ff.*

De defensoribus ciuitatum. Tit. LV.

Hi dicuntur Iustiniano ἔκδικοι in *Nou.* 15. defensores plebis in *l. 1. infra de offic. iurid. Alex.* Romæ erant Senatores, consules, tribuni plebis. Horum vice in municipiis decuriones, decemuiri & defensores ciuitatum seu defensores plebis. E

L. 1. Vsque ad 50.) Hodie ex *Nouella* 15. vsque ad 300. aureos.

L. 4. Quinquennii) At ex *Nou. 15.* post triennium alius defensor creari debet.

L. 5. Nullas infligant mulctas) Ratio est, quia mulctæ dicendæ ius iis tantum datur, quibus publice, id est, inter omnes iudicium est. Hi autem non erant publici iudices, sed inter plebeios tantum cognoscebant ad certam summam, *Nou.* 15. Vide not. ad *l. 2. §. vlt. ff. de iudic.* Hinc autem colligi potest, duumuiros posse mulctam dicere. vide scripta ad *l. 1. ff. de iurisdict.*

AD LIBRVM II.

De edendo. Tit. I.

L*Ex 1. Ipse dispice*) Ergo non cogitur reus in foro instrumenta sua edere.

Id ex caussa) Iusta, vt si mandatum sit, si interuenit ruina, naufragium, incendium, & similia, tunc reus edere cogitur.

Ad iudicis officium) vide scripta ad *l. 5. infra de probationibus.*

L. 2. Is apud quem) vide cap. *quando contra falsum. lib. 2. decret. de probat.*

L. 3. Edita actio) Coniunge *l. 1. inf. de litis contest.* & ex vnius subscriptione aliam emenda. Hæc enim lex illius pars posterior est. Hic enim coniungitur posterior tantum pars differentię inter litem contestatam & actionem editam. Quare sensus est: edita actione nondum lis est, nondum iudicium, sed tantum apparet species, aut genus litis futuræ, vt puta sitne bonæ fidei aut stricta, certa an incerta, non autem editio facit litem, aut iudicium, aut litis contestationem, quia fieri potest, vt lis nulla sit, si scilicet reus malit cedere.

Speciem futuræ litis) Ammian. Marcellinus lib 30. ait speciem litis edere.

Demonstrat) Non autem litem facit.

Emendari) Sed quousque licet emendari? Ex mente huius rescripti tantum vsque ad litem contestatam, vt docet l. 1. ÿ. de litis contestat. At ex mente Iustiniani §. *siminus, de action.* vsque ad sententiam.

Decreuit) Id est, vt non mutatio aut emendatio concedatur, nisi caussa cognita.

L. 4. Qui accusare) Huius l. sententia pertinet tam ad caussas criminales, quam ciuiles.

L. 5. Non est nouum) Id est, ordinarii iuris est. vide scripta ad *l. 5. ÿ. de probat.*

Vt fides veri constare) Id est, vt ex his reus suam defensionem & exceptionem probare potest, *l. vlt. infra eodem.*

L. 6. Rationibus publicis) Id est, fiscalibus.

L. 7. In auth. vt sponsal. larg. Ex *Nou.* 119.

Documenti) Græce συμβολαίῳ, id est, instrumento.

Ex hac memoria) Μνήμης, id est, mentione.

L. 8. Antonino patre meo) Vide Lampridium in Alexandro.

Rationes promi) In eum, qui rationes non edidit, datur actio in factum annua, & ei secundum Græcos in eum, qui non edidit actionem. vide cap. 20. tract. de præscript.

Originem petitionis) Vide scripta ad *l. 5. infra de probat.*

Fundari) Sed an aduersus alium cogitur quis edere rationes suas? Et cogi potest, ita tamen, vt ex eo non detur occasio instituendæ in eum litis. Sic constituit Iustinianus edicto nono, in quo refert se id antea constituisse, sed ea constitutio non exstat. vide scripta ad *l. 5. ÿ. de probat.* Videtur ea esse Græca constitutio, quæ desideratur in hoc tit. cuius summam ex lib. 24. βασιλ. tit. 1. refert Harmen. lib. 1. tit. 2.

De in ius vocando. Tit. II.

L. 2. Venia edicti non petita) *Sic, ab auctoritate vestra tanquam ab edicto petita venia*, ait Macrobius.

Rusticitati venia) Iuris tamen ignorantia eum non subiicit pœnæ edicti, sed eum non releuat a pœna edicti.

L. 3. Rosanæ) Alias Roxanæ.

De pactis. Tit. III.

L. 1. Conditionis incertum) Id est, species fideic. adipiscẽdi ex parte actoris, & metus restituendi ex parte Philini.

Conuentione) Exceptionis ope, non ipso iure.

Facta sicut placuit) Vide scripta ad §. *vltim. l. qui Romæ, ff. de verb. oblig.*

L. 2. *Spontanea voluntate*) Excipere enim actiones hereditarias inuiti non coguntur, *l. 2. ÿ. de hered. act.* prætorquam si a fisco hereditas vendita sit, *l. 1. infra de hered.*

hered. vel act. vend. vbi scripta vide.

L. 4. Motæ) Id est, contestatæ.

Renuntiasti) Sine pacto, sine vnius solo consensu.

L. 7. Vel præscriptis verbis, si stipulatio non interuenit) Hæc tota addita sunt ex interpretat. Azonis, & aliorum, & absunt a scriptis.

L. 8. Idem A.) Legendum, Imp. Alexander A. Mucatraulo. Docent id Consf.

L. 10. Legem) Repetitur in *l. 1. inf. de pactis conuent. tam sup. do.*

Alumna) Filia naturali.

Vtilis est condictio) Id est, competit.

L. 11. Ex conuentione) Inscite detorta a Triboniano ex *l. 1. inf. sine censu vel reliq.* quam huic coniunge.

Aduersus eum) Si maritus accepto fundo solueric vsuras creditori hypothecario, ne fundus euinceretur actione Seruiana: tunc enim mariti heres aget quidem pro præterito tempore, vt recte hic Accurs. sed non pro futuro, quoniam fundus apud eum non remanet soluto matrimonio: & ideo nihil interest eius, eum seruari: sed si apud heredem mariti remaneat, vt si sit datus æstimatus, tunc is aget ex empto, vt mulier fundum liberet. At in tributis non aget, ne quidem si æstimatus datus sit. quam differentiam vno rescripto notabat Alexander, quod Tribonianus discerpsit hoc loco. Aliud de vsuris & tributis, *d. l. 1. sine censu.* vide scripta ibid.

Vsuras solueret) Hæc pactio iniusta est.

Ex vendito actio] Ex empto.

Dion. Consf) Alias, & Dione II. Consf. rectius, vt docent consf. & *d. l. 1. sine censu.*

L. 12. Super prima conuentione) Id est, ante prius pactum.

L. 13. In bonæ fidei) L. 7. §. quin imo, ff. eod. Vide scripta ad *l. 135. de verb. oblig.* Subaudiendum vero est.

L. 14. Cœlio militi) Leg. Mucatraulo.

Ex stipulatu) Hic actio ex stipulatu accipitur generaliter, non tantum pro actione, quæ datur ex stipulatione incerta, sed & pro certi condict. vt & multis aliis locis, de quibus vide scripta ad tit. *Inst. de verb. oblig. & l. 7. §. quod fere, ff. eod.*

L. 15. Pactum) At ex Nou. Leonis 19. qua hæc lex nominatim abrogatur, probata est hæc sententia, & moribus nostris recepta. Vide scripta ad *l. 26. ff. de verbor. obligat.*

L. 16. *Remissam)* L. *11. tit. prox.* Sic & alienatione prohibita extra familiam omnibus vendentibus. Itemque pacto fideicommissum remittitur, *Nou.* 159.

L. 18. *Iulio & Æmilio)* Hi erant duo rei debendi. Obstat *l. vlt. infra de fideiuss.* & rursus *l. si ex toto §. 1. de legat. 1.* Dicendum, hic obstare exceptionem pacti vel doli, si videlicet creditor admittat eum, qui soluit ea mente partem, ne quicquam ab eo peteretur: Nam & hæc lex posita ideo est sub hoc tit. Argumentum eius quoque est in *l. si stipulatus, infi. de fideiuss.* Vide scripta ad *d. l. si ex toto.*

L. *19. Alterius rebus potiatur)* Vide Harmenop. tit. περὶ ἀλληλοκληρονομίας, & scripta ad *l. 26. de verb. oblig.*

Communem mortis fortunam) Hoc proprium est commilitonum & coniugum, ex Nou. 1. Valentiniani. vide not. ad *l. 4. j. de inutil. stipul.* & Nou. Valentiniani, *de testamentis.*

L. 20. *Traditionibus)* Scilicet iurisgentium, si factæ sint traditiones ex iusta caussa a domino: Vsucapionibus vero iure ciuili, si traditiones factæ sunt a non domino. Nudo autem consensu nudaue conuentione dominium non mutatur: Nam etsi verbi gratia consensu perfecta sit emptio, dominium tamen non mutatur, nisi & res tradita, & pretium numeratum. Vide scripta ad init. tit. *ff. de vsurpat, & vsucap.*

L. 26. *Pacto successorum)* Vide scripta ad *l. 1. j. si certum petat.*

A L. 27. *Antecessit pactum)* Loquitur de pacto stipulat. confirmato, non de stipulationis lege.

L. *28. Si certis)* Vide scripta ad *l. 5. j. de vsuris.*

L. 29. *Si quis)* Repetitur supra *l. 39. de episc. & cler.* Opponitur *l. antepen. ff. de iurisdict. omnium iud.* vide solut. in not. ad *d. l. antepen.*

Omnes licentiam) Cic. 5. in Verrem. *Quod mihi lex mea caussa dat, cur eo mihi vti non licebit?* Vide scripta ad *l. 2. j. de rescind. vend.*

L. *30. In eadem hereditate]* Scilicet partienda.

Pactiones odiosæ) Inhonesta est hæc conuentio & præmatura, coruina. Vide scripta ad *l. 26. ff. de verb. obligat.*

Veteres itaque regulas) Inter has vna est *l. vlt. C. Th.* B *famil. ercisc.*

De Transactionibus. Tit. IV.

L. 5. *Quod pater eius)* Hic latet formula quædam vtilis actionis negot. gestor. Vnde sequitur; Et si apud iudicem negabit.

Aquiliana stipulatio) Hoc loco stipulationis Aquiliæ verbo acceptilatio intelligitur, & in *l. 5. & l. puto, ff. eod.* §. *est autem, Inst. quibus modis tollitur oblig.* Sic est contraria, cum dicimus, acceptilatione sæpe intelligimus stipulationem Aquil quæ debet præcedere &c.

L. *6. Vtilis actio quæ præscriptis)* vide not. ad *l. in factum, ff. de oblig. & act.* Vtilis, id est, in factum, id est, præscriptis verbis, sic dicta, quoniam non est ciuilis, sed exemplo ciuilis inducta. Huic loco obstat §. *quod si faciam, l. 5. ff. de præscript. verb.*

L. 7. *Transactionis)* Hæc l. repetita est in C. Gregoriano, *l. vn. eod.* in qua sic inscribitur: Imp. Gregorius, male. legendum. Imp. Gordianus A. Licinio, & inscribitur P.P. x. Kal. Ian. Pio & Pontiano Consf. Quidam libri notant has leges transpositas esse, & modo *l. de alimentis* hanc præcedere, modo sequi: puto inscriptiones & subscriptiones transpositas & immutatas esse, & inscript. & subscript. addendam esse ad *l. transactionis.* & contra *l. transactionis ad l. de alimentis.*

L. *8. De futuris]* Item nec de eis paciscitur: qua de re enim litigiosa vel dubia transigere non licet, nec pacisci licet, auctore Paulo *lib. 1. Sent. tit. 1.* Confer cum hac *l. 8. ff. eod.*

L. *10. Impp. Philippus)* Alias, Gordianus. vtrumque ferri potest: Nam subiectis consulibus Gordinanus imperauit, & eo interfecto etiam Philippus auctorib. Capitolino, Cassiod. Euseb. Eutrop. Oros.

L. *11. Transactio rata est)* Hoc olim non obtinuit Paulus 4. *Sent. tit. 1.*

L. 13. *Corporis cruciatum)* Idem in *l. 4. 7. 8 & 9. de his, quæ vi metusue caussa, & l. 9. j. de contrah. & commit. stip. lib. 8.*

L. 16. *Caussas vel lites)* Hypotheses vel actiones.

L. 17. *Manente transactionis placito)* L. *16. ff. eod.*

L. 18. *Transigere vel pacisci)* Qua de re non licet transigere, nec licet pacisci, Paulus *lib. 1. Sent. tit. 1.* ad hanc l. facit *l. 10. j. de adult.*

De crimine capitali) Nam omnis est honesta ratio seruandi capitis.

Excepto adulterio) De instituta accusatione non capitali non licet transigere. ob id fit, vt non liceat de adulterio transigere, vel pacisci. Nam hoc crimen ex l. Iulia non fuit capitale. postea vero ex constitutione factum est capitale, ita tamen vt de eo, sicut nec olim, non liceat pacisci. mutata est tantum pœna, reliqua remanserunt.

Citra falsi accusationem) Valde ad hanc l. pertinet *l. de crimine, infra ad l. Iuliam de adult.* Idem confirmat *l. Impp. ff. de iure fisci*, quæ ait, reum qui paciscitur de crimine, & fugientem causæ inquisitionem, falsi reum esse. Omnis a reo corruptela falsitas est, *l. 1. l. qui duob. ff. de falsis*, vt qui iudicem, qui aduersarium corrumpit. Hæc

consanguineum vt patria, corrumpere iudicem, corrum-pere [illegible], *d. l. Impp.* Et hoc est, quod hic ait, [illegible] quibus verbis indicat falsi reum tene-ri, qui [illegible]

L. [illegible] *Cum ex quo*) [illegible] Symmachus lib. 1. epist. refert. [illegible] petente eam in alie partem, quam ex [illegible] tradere debebat, in Theotimum, cuique li-[illegible] donat. contulisse, vt id, quod agebatur, [illegible]

[illegible] *simulata*) vide scripta ad tit. [illegible] *plus valere quod agitur*.

L. [illegible] *Sub prætextu*) Aliud est, supprimi res ab vno ex transigentibus, longe aliud latere fine transigentis [illegible] Itaque ex generali transactione fraus semper ex-[illegible] videtur, *l. 9. ff. de pact.* non item ea, quæ non ap-parebant.

L. 32 *Si causa*) Huc pertinet *l. 23. § si post, ff. de con-dict. indeb.*

L. 38. *transactio*) Con. *l. 3. j. de repud. hered.* & ex hu-ius subscriptione ad illam, diem addito, & *l. 4. inf. de postul. & l. 1. de repud. bon. poss.*

L. 41. *Ad [illegible] priuatim*) Ergo propter periurium, vt & propter paciscentium voluntatem fine clausulam rato manente pacto ex *l. 17. sup.* Vtrumque locum habet, nec alterutro fauit actori. Regulariter secus est *l. prox. sup.*

De postulando. Tit. VI.

L. 3. *Te daturum causis*) vide scripta ad *l. 4. C. de condict. ob causam dat.*

L. 4. *Velamento*) Con. *l. 38. supra de transact. & l. 3. j. de repud. her. & l. 1. [illegible] de repud. bon. poss.*

L. 5. *Ab hac professione*) vide scripta ad *init. infra mandati.*

L. [illegible] *Nemo*) Con. *l. 15. sup. de Episc. audient.*

Prid. Kal. April.) Augusti.

De aduocatis diuersorum iudiciorum. Tit. VII.

L. 1. *Si patronum*) Huc pertinet *l. 7. inf. quando pro-uocare non est necesse.*

De principali causa) Lis enim non retractatur, ante-quam de prouocatione pronuntiatum sit, vt in specie *l. 29. ff. de iure iu.*

L. 12. *Sed [illegible]*) vide cap. 21. j. de præscript. Item ad *l. 13. & vlt. not.*

De Aduocatis fisci. Tit. IX.

L. 4. §. *Quotiescunque: Allegationibus vti*) vide scripta ad *l. penult. j. de testibus.*

Hic verbum allegationis non probationem signifi-cat, sed vel exceptionem, vel defensionem, vel prote-stationem quamlibet, quæ fit apud acta.

L. 6. *Imp. Iustin.*) Leg. Iustinus, vt ratio subscript. consul. postulat & eorum quæ legi seq adscripta sunt, & meliores Cod. habent.

L. 7 *Vltra 3. annorum*) Vide cap. 22. tract. de præ-script. & ad tit. 14. Frag. Vlp.

L. 9. *Vltra continuum biennium*) Leg. *Triennium ex l. per hanc, sup. eod.* vide cap. 22. de præscript. & scripta ad tit. 14. Frag. Vlp. vbi est similis error.

De errore aduocatorum vel libellos seu preces concipien-tium. Tit. X.

L. 3. *Ex continenti, id est, triduo proximo*) Sic *l. vlt. j. de iudic.* vide cap. 1. & 5. j. tr. præscript.

Ex quibus causis infamia irrogatur. Tit. XII.

L. 1. *Infamia*) Tamdiu tamen erit intestabilis, *l. 3. § lege, l. 20. ff. de test.*

L. 15. *Tristior habitus*) Qui lugebat, abstinere debebat a conuiuiis, ornamentis, & alba veste. Paulus *lib. 1. Sent. tit. vlt.*

L. 16. *[illegible]*) Leg. συκοφάντης, id est, calumniator. vide not. ad *l. 13 in fin. ff. de iureiur.* & scripta ad *l. 2. C. de reb. credit.*

L. 20. *Improbum fœnus*) Supra modum. vide scripta ad *l. eos, C. de vsur.* Olim tenebantur in quadru-

A plum, *l. 2. C. Theod. de vsuris.*

De procuratoribus. Tit. XIII.

L. 2. *Ipsis consulibus*) Alias, ipsis III. & IV. A A. Conss.

L. 7 *Suffragatorum*) Male Accursius interpretatur ad-uocatum. vide not. & scripta ad tit. j. *de suffrag.*

L. 2. *Exigentis*) Male ex hac l. Oldendorpius in pro-curatore exigit 25 annos. Constat tantum requiri ple-nam pubertatem, § *infra, Inst. qui & quibus ex causis*, quem §. male accipiunt de procuratore negotiorum. Nam in eo nulla certa ætas exigitur. Nec obstat *d. § infra* huic legi. Nam ea loquuntur de defens. non de procurat. minor 25. annis non est idoneus defensor quia potest re-stitui in integrum, vt nec fideiussor improbari potest a iudice. At iure non vetamur fideiubere, aut defendere. vide cap. 29. de præscript.

B L. 15. *Etiam te redemisse*) vide scripta ad initium tit. *C. mand.*

L. 16. *Preuides improbum*) Sic in *l. 3. in fin. inf. quod cum eo.* Vide ibi not.

L. 21. *Dat. IIII. Id.*) Alias, d. 13. Kal. Iul. Theodosio A. III. & Abundantio Conss. Male, opinor.

L. 23. *Post caussam in iudicio*) Res enim ea integra non est, quæ in iudicium deducta & contestata est, licet non-dum sententia iudicis definita sit. Itaque domino post litem contestatam defuncto mandatum non finitur. Ce-terum hæc Iuliani constitutio laudatur a Symmacho lib. 1. epist. vide scripta lib. 2. Obs. cap. 31.

L. 24. *In principio quæstionis*) Symmachus lib. 1. ep. de eadem except. ait, eam in ipso limine litis opponendam

C esse. vide scripta ad *l. 19. j. de probat.*

L. 25. *In auth. hoc ius*) Iustinianus tamen in *Nou. 71.* hoc mutat, constituitque, vt per se ciuiles quisque caus-sas illustris agere possit.

Ad calcem tit.) Huius tit. de procurat. l. vlt. periit, quod fuerit Græca. Ea hoc continebat, fideiussore pro-curatoris defuncto vel apparente, siquidem se in certum tempus obligarit, & decesserit intra dies 20 alium fide-iussorem a procuratore dandum esse, quasi obligatio non transeat ad heredem prioris fideiussoris. vide cap. 9. de præscript.

Ne fiscus vel respublica procurationem alicui patrocinij caussa in lite præstet. Tit. XVIII.

L. 1. *Sub obtentu*) Sic in *l. 3. j. eodem, & l. vlt. j. com-*

D *mod. & l. 1. j. de mand.*

L. 3. *Sub prætextu debiti*) vide not. ad *l. 1. j. eodem.*

De negotiis gestis. Tit. XIX.

L. 9. *Si pecuniam tuam*) Hæc l. debet præcedere l. præ-cedentem, id quod docent Conss. Repetitur autem in vlt. parte *l. 3. C. de commit. & contrah. stipul.* infra, cuius inscriptio & subscriptio ex hac est emendanda.

Negotiorum gestorum) vide not. ad *d. l. 3.*

De iis, quæ vi metusue caussa gesta sunt. Tit. XX.

L. 2. *Soluisse*) Competit tamen condictio ob iniustam caussam, etiamsi stipulatio vi extorta sit, *l. 7. ff. de con-dict. ob turpem caussam.*

L. 3. *Reddito a te pretio*) Idem dicitur in *l. seq. & l. j.*

E *de rescind. vend.* Ex vtraque parte, omnia sunt restituen-da in pristinum statum. Sed opponitur *l. si per impressio-nem, inf. eod.* Ea l. loquitur specialiter de venditis offi-cium gerentibus per impressionem, id est, officii terrore. hi enim eius amissione puniuntur. vide scripta ad prin. *tit. j. de rescind. vend.*

L. 4. *Corporis*) Adde ad glos. vt *l. 9. j. de contrah. & commit. stipul. & l. 7. 8. & 9. inf eodem.*

L. 7. *Cruciatu corporis*) Vide *l. 4. sup. & 7. & 9. inf. eod. & l. 9. inf. de contrah. & commit. stipul. & l. interpo-sitas, sup. de transact.*

L. 8. *Metum huiusmodi*) Nam ad rescindendum con-tractum non omnis metus sufficit, sed metus mortis, cruciatus corporis, aut seruitutis, aut stupri, vt docent *l. interpositas,*

interpositas, sup. de transact. l. 4. & 7. supra eodem, l. 9. ĵ. eod. l. 2. ĵ. de contrah. & commit. stipulat.

L. 9. Metum non) Huic l. coniungenda est *l. dolum, ĵ. de dolo.* Idem est rescriptum. vide not. ad eam, & scripta ad *l. 6. ff de probat.*

L. 10. Improbum est desiderium) Idem *l. 7. ff. eod.*

L. 11. Per impressionem) Id est, officii terrore adhibito. Opponitur *l. 1. ĵ. de rescin. vendit. l. 3. & 4. sup. eod.* vide solut. in not. ad *d. l. 3.*

Officium peragit) Qui gerunt officium quo loci emere prohibentur, *l. non licet, l. qui officij, ff. de contrah. empt.* Si emerint, amissione pretii puniuntur, *l. 1. C. Theod. de his qui admin. vel offic. gerunt.* Alii qui vi aut metu illud emerunt, pretium non amittunt, *l. 3. & 4. sup. eod. l. 1. ĵ. de rescin. vend.* vide scripta ad eam.

L. vlt. Dat. XIII. Kal.) Alias sic: D. XIII. Kal. Martii, C. P. A. VI. Conss. Puto ibi, pro VI. legendum IV. ex Catalogo Conss.

De dolo malo. Tit. XXI.

L. 1. Si fideiussor) Hæc constit. poni potius debuit sub tit. mandati. Eius autem sententia hæc est: ob fidem mandati ruptam debitorem actione mandati (cui & in omnibus bonæ fidei iudiciis de dolo actio inest) cum eo agere, qui pignus emit a creditore, neque id omne oblato debito cum fructibus debitis restituit. vide scripta lib. 3. Obser. cap. 37. & ad *l. 4. inf. mand.* Hæ autem actiones mandati in specie huius l. diserte dicuntur in *l. si mandato, §. 1. ff. eod.*

L. 4. Cum proponas) Hæc ancilla manumissa est, vt mancipium daretur ex ea. contractus est facio, vt des. Quo pertinet *l. 5. ff. de præscript. verb. & l. 15. eod. tit.* Nihil autem obstat *l. 6. ĵ. de transact.*

L. 6. Hymnodæ) Euodiæ. huic con. *l. 8. ĵ. de rescin. vend.*

Indicijs) Leg. *insidiis*, id est, machinis, artibus & tendiculis. Hæc lex coniungenda est cum *leg. metum, sup.* de iis quæ vi metusue caussa. Idem est rescriptum, metum ex atrocitate facti probari conuenit: dolum autem ex insidiis perspicuis. Vide scripta ad *l. 6. ff. de probat.* Sic in *l. si voluntate, inf. de rescind. vendit.* ait, dolum emptoris colligi ex calliditate & insidiis. vide scripta ad eam.

L. vlt. vicarium) Forte V. C. Hæc constitutio manet etiam post *l. vlt. ĵ. de temp. in integ. restit.* & locum tantum habet in restitutionibus in quibus ante Iustin. annus vtilis tantum dabatur.

Post biennium) vide cap. 21. de præscript. Actio igitur de dolo est temporalis, actio in factum perpetua, *l. 28. & 29. ff. eodem.*

De filiofamilias minore. Tit. XXIII.

L. 3. Si curatorem) vide scripta ad *l. 4. C. de rebus credit.* Huic l. 3. oppon. *l. 101. ff. de verb. oblig.* Nam ex hac l. colligunt, puberem non habentem curatorem obligari per se: habentem autem nec adhibentem auctoritatem legis in stipulando non obligari. Male: Nam hæc l. loquitur de alienat. rerum puberis, vt de venditione iam perfecta impletaque. Sic enim est accipienda lex. impletur traditione: non autem loquitur de obligatione. vide scripta ad *d. l.* 101.

§. Si vero sine) Pubes nihil alienat sine curat. auctor. quando ei rerum administratio data est. at in personam nihil iuris habet, ideoque promittendo obligatur sine curat. auct.

L. 4. Si minorem) Coniunge *l. 4. infra si tutor vel curat. interuen.*

L. 6. Lis inchoata est) Caussa enim cognita & præsente aduersario in iure in integrum restitutio datur, *l. 3. ff. eodem.*

De fideiussoribus minorum. Tit. XXIV.

L. 1. Sed ea res) Ergo restitutio, quæ minori lapso datur fideiussori non prodest, nisi cum alium habeat aduersarius, in quem iudiciũ transferre possit, *l. 51. ff. de procurat.*

L. 2. Quam fideiussoris) Ergo restitutio, quæ minori circumscripto datur, ei prodest, *l. 7. ff. de except.*

Si tutor vel curator interuenerit. Tit. XXV.

L. 1. Per procuratores vestros) Legendum, *per curatores.* quod si minor curatorem non habeat, per procuratorem, *l. 25. de min.*

L. 2. In subscriptione) Vide num pro Aquilino, sit legendum Æliano.

L. 4. Si creditor) Coniunge *l. 4. supra de in integr. rest. minor.*

L. 5. Per electionem) Id ita tunc duntaxat procedit, cum vel emptor rem minoris mala fide emit, argumento *l. 13. §. vlt. ff. de min.* vel maxime minoris interest rem habere, *d. l. 13. §. pen. & l. 9. in prin. eod.* Sic nihil obstat *l. 39. §. vlt. eodem.*

Si aduersus venditionem pignorum. Tit. XXIX.

L. 1. Etiam) L. 1. & 2. ĵ. de prædiis minor.

L. 2. Rationem) Nisi cum creditor non, vti oportet, distraxerit, id est, non obseruatis his, quæ in distrahen. pig. seruari solent. Paulus *lib. 1. Sent. tit. 9.*

Si aduersus libertatem. Tit. XXXI.

L. 3. Ipso iure) L. Ælia Sentia.

Si aduersus transactionem vel diuisionem in integrum minor restitui velit. Tit. XXXII.

In hoc tit. vnum est iudicium, vna species, de qua trãsactum est pacto, vel Aquiliana stipulat. interposita. Rescinditur transactio, & restituitur pristinum iudicium, si Aquil. stipulat. interuenerit, vel si pactum duntaxat; cõtra exceptionem transactionis actori datur replicatio.

L. 2. Tributa tibi) Leg. *tributa actione rescissoria concedendum est.* Rescissa enim acceptilatione datur.

Si aduersus solutionem a tutore vel a se factam. Tit. XXXIII.

L. 1. Ex empto) Con. *l. 2. ĵ. si maior fact.* & ex hac illa est emendanda.

Curatoribus soluentes) Ceterum is omnino securus est, qui tutori & curatori ex decreto soluit, *l. 25. infra de administ. tut.*

L. 2. Indebito) L. 25. ff. de min.

Si aduersus vsucapionem. Tit. XXXVI.

Huc pertinet *l. 9. §. 1. ff. de min.*

L. 1. Omnia bona) vide not. ad *l. vlt. ff. sol. matrim.*

Si vt omissam hereditatem vel bonorum possessionem, vel quid aliud acquirat. Tit. XL.

L. 1. In minore) Maiori autem datur actio ex vendito, *l. 9. ff. de dolo.*

In integrum restitutionis) Ergo rescindetur in totum contractus, si minoris pretii venditio facta, a maiore venditio rescinditur ad aliquid, *l. 10. ĵ. de rescind. vend.* vide scripta ad *l. 2. ĵ. de rescind. vend.*

L. vlt. Quinquennij) vide cap. 24. de præscript.

In quibus caussis in integrum restitutio necessaria non est. Tit. XLI.

L. 1. Innumeris) Leg. *numerosis*, id est, vt vix adnumerari queant.

L. 2. Adolescentiæ) Con. *l. 16. ĵ. de inoffic. testam.* Porro minori, si non appellauerit intra 10. dies, præscriptio obiicitur, sed restituitur, *l. 1. inf. si sæpius in integr. restit. postul.*

L. 3. In minorum) Con. *l. curabit, ĵ. de act. empt.* vide notata ad *l. eum vero §. certe, ff. de fideicommis. lib.* & scripta ad *l. 39. §. fraudi, ff. de leg. 1.* in vtriusque inscriptione, lege decimo, & addenda subscriptio, PP. IV. Kal. Oct. ipsius III. & IV. A. A. Conss. vide scripta ad *l. curabit.*

Recepto iure) τῶν κανόνας vertunt Græci. Nam iure communi mora fit per litis contestationem, aut aliam legitimam interpellationem. delenda est glossa, id est, approbata prædictis scilicet legibus. Recta est altera, vel dic. &c.

In ijs videlicet] vide scripta ad *l. 25. de verborum obligat.*

Et fideicommissi) Addo & *libertatibus, l. omne § certo, ff. de verb. oblig.* A

L. vlt. Sancimus) Huic l. male opponitur *l. 11. & vlt. ʒ. de iudic. & § pen. Nou. 1.* quoniam non de præscript. loquuntur, sed de lite triennio ipso iure extincta, vel de hereditate ipso iure amissa ob non impletam intra annum defuncti voluntatem: quibus ex caussis minores in integrum restitui placet. Frustra ei opponitur *Nou.* 22. quia loquitur de præscriptione numeratæ dotis, cui conuentiandæ a tempore matrimonii dat minori 12. annos. Incidit enim annus 12. in maiorem ætatem, cum non nisi annorum quindecim matrim. contrahere potuerit.

In omnibus autem) Vt si minor intra statutum tempus non appellauit, *l. 7. § vlt. ff. de min.* Ceterum Iust. hic loquitur de præscript. iudiciorum ciuilium, non criminalium eorum, quæ vindictam perinde spectant, vt criminalia. Sic non obstat lex 37. *ff. eod.* B

Ipso iure non currere) Verum licet ab initio minoribus non currant exceptionum tempora, quæ tamen a defuncto cœperunt, currunt porro aduersus successores minor. 25. annis, *l. 8. ʒ. de non num. pec.*

Triginta vel quadraginta) Vide cap. 3. tract. de præscriptionibus.

Qui & aduersus quos in integrum restitui non possunt. Tit. XLII.

L. vlt. Neque aduersus parentes) Idem *Nou.* 118.

Restitutionem) Quæ fit cognitione prætoria ex tertia parte, id est, beneficio ætatis, olim tamen non præstabatur. *l. 3. § sed vtrum, l. 27. §. vlt. ff. de min.* Quid si libertus minor 25. annis captus sit calliditate patroni? liberto in factum actio non denegabitur, *l. 11. ff. de dolo.* C

Si minor se maiorem dixerit, vel maior probatus fuerit. Tit. XLIII.

L. 3. Per sacramenti religionem) vide scripta ad *l. 2. ʒ. de rebus credit.*

Ex instrumentorum) Sic scriptum scripto subruitur. vide scripta ad *l. 30. de verb. oblig.*

Si sæpius in integrum restitutio postuletur. Tit. XLIV.

L. vlt. Posci, sæpe) Petitore semel repulsam passo. Ac si data fuerit semel restitutio ad adeundum, non ideo prohibetur aliam rursus petere ad abstinendum, *l. 7. §. restitutus, ff. de min.*

De his qui veniam ætatis impetrauerunt. Tit. XLV.

L. 1. Appellandi ius) Idem traditur in *l. 7. §. pen. ff. de min.* Præscriptio tamen longi temporis minoribus non currit, *l. 3. ʒ. quibus non obst. long. temp. præscript.* D

Si maior factus ratum habuerit. Tit. XLVI.

L. 1. Legitimam) Ergo si alter tantum captus sit, in integrū restitui poterit, qua ex re alteri nulla fit iniuria.

L. 2. Qui post) Coniunge *l. 1. ʒ. si aduersus solut.* & ex illa huius inscriptio & subscriptio est emendanda.

Vbi & apud quem cognitio in integrum restitutionis agitanda sit. Tit. XLVII.

L. 2.) Subscriptio huius leg. quæ est in nonnullis Codicibus, falsa est.

L. 9. Qui propriam iurisdictionem) vide scripta ad *l. 1. D. de iurisd.*

In integrum restitutione postulata, ne quid noui fiat. Tit. L.

L. 1. Restitui actio) Quæ restitutoria dicitur, vtilis, & rescissoria, quia rescissa minoris intercessione datur, nisi dolo creditoris minor expromiserit, *l. 48. ff. de fideiuss.* E

De restitutionibus militum, & eorum qui reipubl. caussa absunt. Tit. LI.

L. 2. Ad gloss. Perpetua) Id est, edicto prætoris. vide not ad *l. pignus, ʒ. de pign. act.*

L. 5. *Quadriennij)* Rectius quinquennij. Vide cap. 24. de præscript.

L. vlt. Sancimus) Con. *l. vlt. ʒ. quibus non obiic. longi temporis præscript.* & ad illam ex hac adde subscriptionē.

De temporibus in integrum restitutionis tam minorum, & aliarum personarum, quo restitui possunt, quam & heredum eorum. Tit. LIII.

L. 5. In C. Theod. subscriptio sic habet. D. vij. Kal. viij. Kal Augusti Nasso P.P. non. Octob. Constantino. viij. & Constantio v. Conss.

L. 6. *Petendæ)* Hæc constitutio non male in lib. 2. *C. Theod.* posita erat sub titulo de dilationibus.

L. 7. Vtilis annus) Sublatus enim & ante in his restitutionum caussis fuerat vtilis annus, *l. 2. C. Th. de in integr. restit.* Sed pro anno Romæ quinquennium, pro quinquennio in Italia quadriennnū, in prouinciis trien. continuum substituerat. Ceterum, vt scripsi lib. 2. Obs. cap. 18. existimo in aliis rebus a Iustin. menses, dies, annos vtiles non esse sublatos eo vtili anno excepto, cuius præscript. actiones personales in Italia submouebantur.

Quibus ex caussis maiores in integrum restituantur. Tit. LIV.

L. *vlt. Legis Corneliæ)* Quæ ad patrem & matrem, qui apud hostes decesserunt, referenda est: non ad reuersum filium.

De alienatione iudicij mutandi caussa facta. Tit. LV.

L. 1. Cum in rem) Libri scripti sic: *cum in rem actioni possessio pariat aduersarium.*

De receptis arbitris. Tit. LVI.

L. 3. Si sordes vel euidens) vide scripta ad *l. 43. ff. de verbor. oblig.*

Ex doli clausula) vide scripta ad *l. 53. ff. de verb oblig.*

L. 4. Condictionem ex lege) L. *ex hac lege.* vide scripta ad tit. *ʒ. de condict. ex lege.*

L. 5. Cum antea) Coniungenda *l. vlt. ʒ. de testib.* & ex illa huius subscript. replenda hoc modo. D. vj. April. Kal. Lampadio & Oreste vj. ii. Conss.

Intra 10. dies) vide cap. 7. de præscript.

De iureiurando propter calumniam dando. Tit. LIX.

L. 1. In omnibus) Huic l. coniungenda est *l. vlt. ʒ. de quæst.* Ex qua huius subscriptio est emendata, & pro xij. Kal. legendum xv. Kal. vt in *d. l. vlt.* in qua citatur hæc lex, cum ait, se statuisse iusiurandum de calumnia, quod hic traditur. Si vero legatur in hac xij. illa hac prior erit. Dicendum itaque constitutionem sparsam in duas partes. Item pro C. P. leg. Chalcedone.

Iuramentum de calumnia) vide scripta ad *l. 9. ʒ. de reb. credit.*

L. 2. Cum & iudices) Adde quæ scribūtur in *Nou.* 140.

Fugientem) φεύγοντα, Reum.

Actor quidem) vide scripta ad *l. 9. inf. de reb. credit.*

§. Sin autem) Vide scripta ad *l. 12. in fi. infra, de reb. credit.*

AD LIBRVM III.

De iudiciis. Tit. I.

Lex 1. Iudicio) Sententia est, lite contestata de sorte tantum, non ideo perimi stipulat. vsurarum, sed earum petitionem superesse, cum sors tantum in iudicium sit deducta. vide scripta ad *l. 91. ff. de verb. oblig.*

L. 3. Quo magis) Quo minus. vide scripta ad *l. 6. ʒ. de rebus credit.*

L. 5. A iudice) Vide scripta ad *l. 5. ff. de iurisdict.*

L. 10. Nulli) Itaque ab vno & eodem iudice definienda est & momenti & proprietatis caussa. Gregorius lib. 7. epist. cap. 100. Ceterum prius de momento & possessione cognoscendum est, quam de proprietate, *l. si de vi. C. vnde vi.* Symmachus lib. 1. Epist.

Super principali quæstione) Id est, super actione proprietatis.

L. 13. Biennio conclusit) Olim erat tantum annus, *l. 2. C. Theod. ad l. Corn. de falsis, & tit. vt intra annum & l. reus, ʒ. de munerib.* vide scripta ad *l. 2. ʒ. de iudic.* & cap. 29. tract. de præscript.

Ad ius fiscale) Nam caussis fiscalibus præstituti erant tantum sex menses ex *l. vlt. ʒ. de iure fisci,* quæ deest. vide scripta ibi, & cap. 18. de præscript.

Non vltra triennij) vide cap. 22. de præscript.

Protelare) Vide not. ad *l. 2. §. pen. ff. eod.*

§. *Etsi. 10. dierum.)* Hodie ex Nou. 112. dierum 30. Vide cap. 7. tit. de præscript.

§. *Sin autem reus: per relationem)* A pedaneo iudice, qui sententiam suam exsequi non potest, sed is, qui eum dedit.

§. *Sin autem vtraque: vsque ad illustratus gradum)* Perperam. Ceterum qui victus, recte non est damnatus ad expensas, nihilominus dimidium δικαστικῶν præstabit, vt Senatusconsultis Galliæ definitum est.

Vt non in minore) Nec obstat *l. si iudex, ff. eod.* Vide solut. ad eam legem.

§. *Sin vero caussæ. litem quidem nihilominus*] Id est, nullo modo.

Sin autem non) Huc pertinet *l. 39. §. vlt. ff. de min.* Nec obstat *l. vlt. sup. in quibus caussis in integr. restit. non est necess.*

L. 14. Nisi prius sacramentum) Consultationes quoque a Senatu audiri, propositis SS. Euangeliis tradit Iust. in *Nou. 62.*

§. *Cum igitur, qui ex recepto)* Licet recipere interdum idem sit, quod promittere, vt cum actionem receptitiam dicimus, tamen crediderim receptos potius a recepto arbitrio dictos esse.

L. 15. Quantitate eorum definienda) Secus est, si ex præscripto, ex taxatione sit iuratum. Id enim iusiurandum iudex omnino sequitur, *l. 9. ꝟ. Vnde vi. & Nou. 82.*

L. 16. Generalibus) Vide not. ad *l. 2 supra de offic. P.P.* & scripta ad *l. pen. ꝟ. de fideiuss.*

Eodem scilicet exsecutore) Legendum, *negotij scilicet exsecutore*, vt & ꝟ *eod. l. vlt.* Cur enim eodem, cum nihil ante de exsecutore loquutus sit. vide scripta ibi.

L. 18. Ab Augusta fortuna) Id est, Imperatore.

Illico autem) Sic & *l. vlt. supra de err. aduocat.* vide cap. 1. & 5. de præscript.

De pedaneis iudicibus. Tit. III.

L. 1. Inter priuatas personas) Sed potest dare inter fiscum & alios. vide not. ad *l. pen. ꝟ. si mancip. ita fuer. al. vt man. & l. 2. ꝟ. de pœn.*

L. 2. Non possent cognoscere) Etiam propter priuatas occup.

Ex officio) Ex ordine.

De ingenuitate) Vide scripta ad *l. 6. ꝟ. de reb. credit.*

L. vlt. Hoc est, qui] Hinc collige pedanei iudicis definitionem. Hi & χαμαιδικασταὶ dicuntur. vide Nouel. 82. & ibi scripta.

Qui pro sua iurisdictione iudices dare darive possunt. Tit. IV.

L. 1 *Cognitionem)* Cognitor, id est, iudex datus. Nam ex proprio iure cognoscit. vide scripta ad *l. 1.*

Patientiam) L. *patientiam accommodare*, id est, obtemperare.

Vt nemo inuitus agere vel accusare cogatur. Tit. VII.

L. 1.) Coniunge huic legi *l. 9. ꝟ. de test.* vide scripta ad *l. 1. illo titulo.*

Neminem sibi esse iudicem) Nisi pater filio, aut filius patri iudex datus sit, consentiente aduersario, *l. 77. ff. de iudiciis.*

De ordine iudiciorum. Tit. VIII.

L. 1. Adite) vide scripta ad *l. 6. de reb. cred. & l. 26. ꝟ. de probat.*

Docete) Scilicet iudicem datum a præside: alioqui lex dicit, iudicem non posse cognoscere de caussa status, quod est falsum.

Et si super status) Id est, etiamsi de caussa status præses cognoscere non posset. Hæc enim verba non sunt affirmantis, sed concedentis. verius est, hoc referendum esse ad iudicem datum, quo pertinet lex 3. ꝟ *de iudic.* Sicque non negabitur, præsidem de statu cognoscere posse, sed de hereditate. Itaque in hac specie, quoniam impubes hered. vindicat, non differtur status quæstio ex Carboniano edicto, *l. 3. §. pen. ff. de Carbon. edicto.*

L. 3. Cum ciuili) At si maior quæstio in iudic. non incidat, sed de ea principaliter agatur, prius definienda erit, *l. 54. ff. de iudiciis.*

A

L. vlt. Sæpe fit) Tunc scilicet si criminalis caussa & maior est, criminaliter mouetur.

De litis contestatione. Tit. IX.

L. 1. Res) Con. *l. edita, supra de eden.* vide Duarenum ad eam, quæ est pars posterior huius.

Postulatio) Id est, impetratio actionis, quæ post ablata est.

Negotij caussam) Male alij *casum*, recte *caussam*: tunc enim proprie appellatur, cum in iudicio proponitur, & narrari incepit, *cap. forum, lib. 5. decret. de verb. signific.*

Auth. offeratur) Auth. huius legis melius collocata fuisset sub *l. 3. sup. de edendo.*

B

De dilationibus. Tit. XI.

L. 1. Sex menses custodiri) Vide c. 18. de præscript. in *Nou. Iust. 69.* quatuor præstituuntur menses, & alia spatia præfiniuntur. vide *d. Nou. 69.*

L. vlt. Nec de statu] Con. sunt huic leg. *l. pen. ꝟ. de rescind. vendit. & l. pen. ꝟ. de quæst.* cuius ex his emendanda est subscriptio.

De feriis. Tit. XII.

L. 2. Vt in die) Hæc l. est. Theodorici Regis, vt refert Anianus ad *l. 2. C. Theod.* nec eam veteres agnoscunt, nec Græci: eam damnauit Alciatus lib. *6.* παρέργων. Sed cuius esset, nesciuit. vide cap. 13. de præscript.

L. 5. *Pistoriis*] Id est, vt Græci interpretantur περὶ μαγείρων ἤτοι ἀρτοποιῶν. mancipes sunt curatores pristinorum, προεστῶτες τῶν ἀρτοποιῶν ἐργαστηρίων, *Nouel.* 80. Harmenop. tit. de dignit. ex lib. *6.* βασιλ. tit. *6.* cap. 2. vide cap. 13. de præscript.

C

L. *6. Quadraginta)* vide cap. 11. tr. de præscript.

Criminalium quæstionum) Excipe casus *l. 9. ꝟ. eod.*

L. *7. Omnes dies)* Hanc l. male Anianus accipit de 4. mensibus ad *l. 2. C. Theod. eod.* Tribuitur autem hæc constitutio Constantino in Chronicis Constantinopol. Vide cap. 3. & 6. de præscript.

Geminis mensibus) Hæ sunt feriæ messium & vindemiarum. Minutius Felix in Octauio, *sane*, inquit, *ad vindemiam feriæ indiciariam curam relaxauerant.* cessabant etiam scholæ, teste D. Augustino lib. 7. confess. cap. 2. Adde except. ex *l. 5. sup. eod.* Vide c. 13. tract. de præscript.

L. *8. Diebus* 15.) Vide c. 8. tr. de præscript.

D

L. *10. Isaurorum)* Isauri erant maxime infames latrociniis. Græci ad hanc l. aiunt, eos fuisse ἅρπαγας φονεῖς, καὶ λοὺς χοιαρίους φασί, vel κυρβιαρίους, vt apud Nicetam. vide cap. 11. de præscript.

De iurisdictione omnium iudicum, & de foro competenti. Tit. XIII.

Rubr. de foro competenti, id est, vbi quisque agere vel conueniri debeat. Forum locus est, in quo exercentur iudicia. Dicitur forus ab Isidoro, & a Victorino Afro. Iust. forum interpretatur κριτήριον in *Nou.* 8. Sic sæpe iudicium sumitur pro foro, quod est ex 12. tabul. vbi erat in comitio, aut in foro, & est proprie caussarum ciuilium, vnde forenses actiones, id est, ciuiles, *l. 1. ff. de incend. ruin. naufr.* Paulus lib. 5. Sent. tit. de abactoribus. Iudicum vero appellatione qui veniant. vide scripta ad initium tit *ff. de indic.*

E

L. *1. Imp. Antoninus)* Caracalla, vt docent Conss.

Procurator naturaliter) De procuratore Cæsaris, an sit competens iudex, vide scripta ad fin. *tit. C. si man. ita fuerit alien. vt man.* & not. ad *l. pen. eod. tit.*

L. 4. *Nemo)* vide scripta ad *l. 19. C. de probat.*

L. *6. Lucio. V. C.)* Hic consul fuit cum Herodiano, cuius nomen e Fastis erasum est.

Vbi in rem actio exerceri debeat. Tit. XIX.

L. 1. *Vbi reperiuntur)* Nisi alibi domicilium habeant. Item nisi accusator alio reuocet.

Vbi de hered. agatur. &c. Tit. XX

L. 1. Hanc) Hæc l. vii. docet, quod inscriptio coniungenda sit cum *l. 2. de interd.* Ceterum hic pro Messalæ leg. Messalæ, vt docent mea scripta & quidam libri.

Hereditatis est) Itaque præses in eum, qui non est suæ prouinciæ, de hereditate vel proprietate non cognoscit, vt nec de possessione, atque adeo interdicto, *l. 2. inf. de interdict.*

Vbi senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. Tit. XXIV.

L. 3. Primatum more) Id est, inuitatum, *l. vlt. infra de iudic.* vide scripta ibi.

Senatus quoque) Sidonius Apollinaris lib. 1. Epist. ait, Sedere eos in capite quodam subselliorum, conuictos stare, Epist. est ad Vincentium.

B *In quibus caussis militantes fori præscriptione vti non possint. Tit.* XXV.

L. 1. Prosunditionibus publicis) Idem in *Nou. 8.*

Mercandi vel militandi) L. & *milit.* Hoc pertinet ad tit. *negot. ne militent, inf.* vide scripta ad *l. 3. de C. commer. & mercat.*

Vbi caussæ fiscales vel diuinæ domus hominumque eius agantur. Tit. XXVI.

L. 3. Imp. Antoninus) Caracalla.

Vice præsidis) Vide de hac re scripta & not. ad *l. pen. inf. si mancipium ita fuerit alien. vt man.* & ad *l. 2. j. de pœnis.*

C *L. 5. Rationalis decidat)* De quibus rebus cognoscat procurator Cæsaris. vide scripta ad *l. pen. j. si man. ita fuer. al.* & ad *l. 2. inf. de pœn.*

L. 7. Rationalem summæ rei) Id est, procuratorem Cæsaris. Hic etiam dicitur procurator summæ rei, in *l. vlt. j. si propter pens.* vide not. & scripta ad eam.

De inofficioso testamento. Tit. XXVIII.

L. 1. Cum de.) Querela inoff. datur in eum qui iuste possidet, vt puta aduersus heredem scriptum: item contra fideicommissarium: item contra præteritum, qui accepit cum re bon. poss. contra tab. *l. filium, ff. de bon. poss. contra tab.* vt perinde teneatur, ac si nullo iure possederit. Idque exemplo petit. hered. *l. 9. ff. de petit. hered.* Et quamuis dari non soleat in eum, qui iure possidet, tamen æquum est eam dari, cum is, qui agit, paratus est inofficiosum testamentum dicere.

D *A commodari* vide not. ad *l. 11. de præscript. verb.*

L. 3. Si mater) Huius l. speciem posuit *lib. 4. Sent. Pauli tit. 5.*

Perinde virilem portionem) Idem in donat. inoffic. vide scripta ad tit. *c. de contrah. empt. inf.*

Extranei) vide scripta ad *tit. 5. lib. 4. Sent. Pauli*, dum Paulus ait, *filius in iudicio.*

L. 8. Adimendum non est) Verum iudex familiæ erciscundæ ita demum patris iudicium sequitur, si diuisio illa ab eo facta sit in testamento, vel extra id, modo ab ipso testatore subscripta sit, vel a filiis omnibus, *Nou. 18.*

L. 16. Contra) Coniunge *l. 7. sup. ex quibus caussis in integ. restit. non est necess.*

L. Duplicem actionem) Hoc enim licet, *l. 1. §. qui autem, ff. quod legat.*

E *Quasi testamentum)* Id est, querelam de non iure perfecto testamento. Sic vocatur in *l. Titius, ff. de petit. hered.*

Non nascitur) Sed minoribus præscriptio quinquennii præstituti inoffic. querelæ, non obiicitur, *l. 2. sup. quibus ex caussis in integrum restit. non est necess.* & vide cap. 23. de præscriptionibus.

L. 25. Filijs) Hanc l. explicat lib. 4. Obs. cap. 24. & de illa etiam apud Vlp. *in Fragm. tit. 23. & 28.*

L. 30. Vt siue adijciatur) Hic abrogatur *l. 4. C. Theod. eodem.*

§. vlt. Exceptis solis) Hoc priuilegium confirmatur in *Nou. 53.*

Silentiarijs) Delenda est glossa, & reponendum, Silentiarii sunt, qui imperant silentium in palatio principis. Zonaras in Anastasio scribit, eorum officium fuisse [illegible]. Claudianus lib. 1. in Eutrop. *sacro adhibere silentia somno.*

L. 31. Vt ratione Falcidiæ) Falcidiam vocat legitimam portionem, vt in *l. quisquis, inf. ad legem Iuliam maiestatis.*

L. 33. Libero relinquat) Sic & Iust. tit. *de seruili cogn.* in prin. *liberum.* Vide scripta ad *l. 56. §. 1. de verb. significat.*

§. Legis autem veteris) Hic locus non ait, exheredationem infantis quasi ingrati, quod in eum ingrati vitium cadere non possit, nullam esse, sed in ea scriptura infantem non repelli a querela inoffic. testam. At ex *Nou. 118* exheredatio postumi ipso iure nulla est, nec de inofficioso queri necesse est.

L. 34. Nonnulli Iurisconsulti) Vt Iulianus Pomp. Marcell. Paulus, *l. 9. ff. de lib. & post.*

L. 35. §. 1. Res vel pecunias) Quæ non sufficiebant ad legitimam portionem *§. prox. seq.* Idem obtinet in specie legis 1. *§. si parens, ff. si a parente quis manum.*

Minime prægrauari) Vide Paulum *lib. 4. Sent. tit. de inof. querela.* Id dicemus, si in dotali instrumento conuenerit, vt filia dote sit contenta, *l. vlt. ff. de suis & legit. hered.* vide scripta ad *l. 26. ff. de verb. oblig.*

L. 36. §. Cum autem legitimo moderamine) Idem constitutum est in *Nou. 8.*

§. Sancimus) Vide cap. 15. de præscript.

Sex mensium) Vide cap. 17. de præscript.

L. 37. Quod medietatem) Hinc quasi castrensis peculii definitionem colligit Æmilius Ferretus in not. ad *tit. de inutil. stipul. in fi.*

§. In tali: & præfectis legionum) Leg. *& proconsulum legatis.*

De inofficiosis donationibus. Tit. XXIX.

L. 5. Debitum bonorum) Id est, quartam legitimam portionem.

L. vlt. Non conuenit] vide scripta ad *prin. tit. de contrahen. empt.*

De inofficiosis donationibus. Tit. XXX.

L. 1. Imp. Constantius] Recte, vt docet ratio Conss. subscriptorum. Male *C. Theod.*

De petitione hereditatis. Tit. XXXI.

L. 1. Imp. Marcus Ælius Anto.) Legunt Titus pro Marco. Vide num legendum sit Marcus, Aurelius Antoninus. Nam Clarus & Cethegus diuis quidem fratribus adscribuntur, sed constat eo anno, qui eorum consulatum antecessit, Verum mortuum esse, & solum Marcum imperasse. Si legas Titus, sic erunt Conss. reponendi, Orfito & Seuero Conss. Hi enim sub Diuo Pio consulatum gesserunt.

L. 5. Eiusdem hereditatis] Hereditario nomine, ita vt solutum sit veri debitoris nomine. Itaque repetitio cessat *l. 6. §. 1. ff. de solut.* Sic nihil obstat *l. 9. §. ff. de cond. indeb.* vide notata ad *l. repetitio, ff. de cond. indeb.* & scripta ad *l. 5. j. de cond. indeb.*

L. 7. Longi temporis) Vide cap. 3. de præscriptionib.

Mistæ personalis) Vide notata ad *Rub. ff. eod.*

L. 10. Si filiusfam.) Coniunge *l. 38. sup. de transact. & l. 4. sup. de postul. & l. 1. inf. de repud. bon. poss. & l. 3. j. de repud. hered.* Adde subscriptionem, Nicomediæ.

L. 11. Cogi) Hæc l. exstat in *C. Theod. de fide testium, & instr.* ex quo constat latam eam fuisse abrogandæ *l. 1. illo tit.* caussa, quæ est Constantini, qua cogebatur possessor tit. suum dicere & probare.

Inciuile est) Opponitur *l. ciuile, inf. de furt.* in qua cogitur quis dicere auctorem suum. Resp. in ea l. non cogitur quis dicere tit. possessionis, nec hæc l. dicit, sed re furto sublata possessorem incidere in suspicionem furti, nisi probet, a quo rem emerit. Vide scripta ad *l. 1. j. de probat.* & ad *l. 21 illo tit.*

L. 12. §. 1. Non differri] Nihil obstat *l. 35. ff. de iure fisci.*

fisci. Propter fauorem fisci.

De rei vindicatione. Tit. XXXII.

L. 3. *Mater)* vide scripta ad tit. *C. de rebus alien. non alien.* & tit. *de commun. rer. alien.*

L. 7. *Nec statum patris)* Ita vt etsi herilem lectulum ancilla ascenderit, non liberorum domino, sed seruorum partum suscipiat, *l. pen. C. Theod. de lib. caussa.*

Matris sequi) Partus matrem sequitur, *l. huiusmodi legatum, §. legatum est, ff. de leg.* 1.

L. 8. *Vtilem vindicationem)* Idem receptum est in pupillo, *l.* 2. *inf. quando ex facto tut.* In ceteris ei, cuius pecunia est, non vindicatio, sed personalis actio ad pecuniam datur. vide scripta ad tit. *C. si quis alteri vel sibi.* nisi forte detur in subsidium.

L. 14. *Cum a matre)* Confer *l.* 3. *infra de reb. alien. non alienand.*

L. 17. *Percepisse)* Item eos, quos percipere potuit exemplo cuiuslibet malæ fidei possess. *l.* 12. *ff. quod metus caussa.* vide scripta ad fin. tit. *ff. de cond. & ex lege.*

De vsufructu & habitatione & ministerio seruorum. Tit. XXXIII.

L. 1. *Formam SC.)* De hoc SC. varios locos notatos vide ad fin. *tit.* 24. *Fragment. Vlp.*

L. 10. *Si domina)* Opponitur *l.* 10. *inf. loc.* Sed ea non negat locationem in heredem transire, sed ait a domino facta locatione vsusfructus, vsumfructum morte non exstingui. Idem dicitur in *l. socius, in fi. inf. de iure dot.* in qua *nam* accipitur pro *sed.* Conductor vsusfructus, non est fructuarius, quia conductio dominii ius possessionis fructus, seruitutem non tribuit: cum igitur conductor vsusfructus sit fructuarius, morte eius non finitur vsusfructus, sed vel intra tempora finietur, vel excurret ad eum, qui locauit, vide scripta ad dictam l. decimam.

De seruitutibus & aqua. Tit. XXXIV.

L. 1. *Contra veterem formam)* Expone ex *l.* 1. *C. de ædif. priuat.*

L. 2. *Martialis eo sciente)* Ergo Martialis non clam aquam duxit. Potest tamen aqua recte etiam ignorante domino deduci, *l. vlt. inf. de præscript. longi temp.* modo celandi animum is non habuerit, qui duxit, *l.* 5. §. 2. *ff. quod vi aut clam.* Porro hæc l. 2. ad prouincialia, non Italica prædia pertinet.

Exemplo rerum) Male Græci ex hac l. colligunt, seruitutem aquæ acquiri triennio: & hic legisse videntur mobilium. sed rectius immobilium, vt illis seruitutes comparentur, vt & panes ciuiles, *Nou.* 7. Vide cap. 21. de præscript.

L. 3. *Et in prouinciali)* Prouinciales non quidem ex iure Quiritum, sed ex iure naturali prædiorum erant domini, & ob eam quoque rem in prouinciali solo nuntiatio noui operis locum obtinebat, *l.* 3. *ff. de noui operis nunt.* vide scripta ad *l.* 27. *ff. de verb. signif.*

L. 7. *Ius aquæ) L.* 4. *inf. de aquæductu.* Aquæductus etiam auctoritatem dabit non tantum diuturnus vsus, sed & vetustas, id est, infinita memoria, *l.* 3. §. *ductus, ff. de aquæductu.*

L. 13. *Sicut enim)* Paul. *lib.* 1. *Sent. tit.* 17.

Decem vel viginti) Vide cap. 26. de præscript.

De lege Aquilia. Tit. XXXV.

L. vlt. Per iniuriam depasta.) Id est, culpa pastoris.

Familiæ erciscundæ. Tit. XXXVI.

L. 4. *Ex occasione militiæ)* Puta si commilitonibus heredes exstiterint, *l.* 5. *l.* 9. *ff. de castr. pecul.*

L. 6. *In omnibus)* Not. hic nominum appellatione contineri non tantum, quod defuncto debetur, sed etiam quod ipse debuit.

Ipso iure) Vide scripta ad *l.* 1. *ꝧ. si cert. pet.*

L. 7. *Si qua)* Id obtinet in legato vni ex heredibus relicto, *l.* 17. §. *vlt. ff. de leg.* 1.

Aditus) Leg. Addictus, vt in *l. filij, inf. eod. & l. debitor, ff. ad Trebell.* vbi vide notata.

A *L.* 15. *Si vero)* Sic in *l.* 27. *inf. loc.* Si conuentio placiti fine steterit, id est, si non sit nisi pactum. vide *d. l. vigesimam septimam.*

L. 16. *Aditum iudicem)* Leg. addictum, vt in *d. l. debitor, & l. si quia, hic.* Addictus iudex, id est, datus, Trebatius Iurisconsultus apud Macrobium: *nundinis* ait, *potest magistratus manumittere, iudiciaque addicere,* id est, iudices dare. vide scripta ad *l. debitor.*

L. 18. *Præcipuas adiudicari)* Hoc nihil obstat *l.* 13. *ꝧ. de collat.*

L. 22. *Seruum)* Huc pertinet *l.* 3. *ꝧ. in quibus caussis cessat long. temp. præscript.*

L. 23. *Licet) L.* 40. §. 2. *ff. de pact.*

B *L.* 24. *Filium)* Huius l. speciem posui in tit. *de her. instit. ad l.* 78. vide etiam scripta ad *l. heredi qui falsos, ff. de his quibus vt indign.*

L. 26. *Solemnitate legum) L.* 21. §. *ex imperfecto, inf. de testamentis.*

Communi diuidundo. Tit. XXXVII.

L. 1. *Nec partem suam)* vide scripta ad *tit. inf. de commun. rer. alien.*

Communia vtriusque iudicij, tam familiæ erciscundæ quam communi diuidundo. Tit. XXXVIII.

L. 1. *Diuisionem)* Et ideo in diuisione locus erit constitutioni *l.* 2. *ꝧ. de rescin. vendit.* quod & Accurs. scripsit in *l.* 3. *inf. de rescin. vendit. & not. ad l.* 1. *sup. eod.*

L. 7. *Si fratres)* vide scripta ad tit. infra *de commun. rer. alien.*

C *Quanti interest)* At ex placito diuisionis non datur actio, *l.* 15. *sup. famil. ercisc. l.* 45. *ff. de pact.* Sed exceptio est in *l.* 21. *ꝧ. de pact.*

Finium regundorum. Tit. XXXIX.

L. 2.) Hæc l. sumpta est ab Impp. ex rescripto Papiniani, quare recte coniungentur. Rescriptum est in *l.* 11. *ff. fin. regund.* Refertur hæc l. a Frontino, & *l.* 5. & 6. *hoc tit.* vide scripta ad *l.* 1. *inf. de ann. except.*

Sæpe permutant) Itaque hoc casu testibus potius fides habebitur, quam auctoritati monumentorum. Ideoque in quadam de testibus Tiberii constitutione, quæ exstat apud Frontinum, additur hæc exceptio, nisi inter conuenientes ager diuisus pactione fuit. vide scripta ad *l. casus, ff. de probat.*

L. 3. *Si quis)* Integra est apud Frontinum, eiusque
D meminit Vrbicus.

Proprietatis controuersia cohæret) Quia est actio mixta. vide scripta ad *l.* 1. *C. de ann. except.*

L. 5. *Præscriptione summota)* Id est, possessione, siue acquisitione longi temporis, vel diuturni vsus. In 12. autem tab. cautum erat, ne intra eam latitudinem quinque aut 6. pedum, quam fines agrorum secundum l. 12. tab. & l. Maniliam habent, esset vsucapio. Huc pertinet *l. vlt. ff. de termino moto.*

Libera) Actio finium non perimitur præscript. longi temporis, sed longissimi tantum. vide scripta ad *l.* 1. *inf. de ann. except.*

De noxalibus actionibus. Tit. XLI.

L. 1. *Si exstat)* Hanc l. intelligit Vlp. in *l. verum* §. 1.
E *ff. de minor.* cum ait, *D. Seueri rescripto continentur,* id est, Alexandri Seueri.

L. 3. *Dominum elegeris)* Sic in *l.* 7. *in fin. inf. quod cum eo qui.*

Ad exhibendum. Tit. XLII.

L. 5. *Iurisconsulto Modestino)* Hinc constat vixisse Modestinum tempore Gordiani Imperat.

L. 9. *Si lex]* Opponitur *l.* 2. *infra de condict.* ex l. in qua dicitur condici chirographa, hic, ad exhibendum agi. Sed hic verbum exhiberi pertinet ad instrumenta: verbum reddi chirographa, id est, condici. vide scripta ad *dict. l.* 2.

De aleatoribus & aleatorum vsu. Tit. XLIII.

Ad calcem tit.) Hic desideratur tit. pen. huius libri

Vbi de hered. agatur. &c. Tit. XX.

L. 1. Hoc) Hæc l. vii. docet, quod inscriptio coniungenda sit cum *l. 2. de interd.* Ceterum hic pro Messalæ leg. Messiæ, vt docent mea scripta & quidam libri.

Hereditatis e[illegible]) Itaque præses in eum, qui non est suæ prouinciæ, de hereditate vel proprietate non cognoscit, vt nec de possessione, atque adeo interdicto, *l. 2. inf. de interdict.*

Vbi senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. Tit. XXIV.

L. 3. Priuatumne) Id est, inuitatum, *l. vlt. infra de indic.* vide scripta ibi.

Sedendi quoque) Sidonius Apollinaris lib. 1. Epist. ait, Sedere eos in capite quodam subselliorum, conuiciis statte, Epist. est ad Vincentium.

In quibus caussis militantes fori præscriptione vti non possint. Tit. XXV.

L. 1. Profunctionibus publicis) Idem in *Non. 8.*

Mercandi vel militandi) L. *& milit.* Hoc pertinet ad tit. *negot. ne militent, inf.* vide scripta ad *l. 3. de C. commer. & mercat.*

Vbi caussæ fiscales vel diuinæ domus hominumque eius agantur. Tit. XXVI.

L. 3. Imp. Antoninus) Caracalla.

Vincepræsidis) Vide de hac re scripta & not. ad *l. pen. inf. si mancipium ita fuerit alien. vt man.* & ad *l. 2. j. de pœnis.*

L. 5. Rationalis decidat) De quibus rebus cognoscat procurator Cæsaris. vide scripta ad *l. pen. j. si man. ita fuer. al.* & ad *l. 2. inf. de pœn.*

L. 7. Rationalem summæ rei) Id est, procuratorem Cæsaris. Hic etiam dicitur procurator summæ rei, in *l. vlt. j. si propter pers.* vide not. & scripta ad eam.

De inofficioso testamento. Tit. XXVIII.

L. 1. Cum de) Querela inoff. datur in eum qui iuste possidet, vt puta aduersus heredem scriptum: item contra fideicommissarium: item contra præteritum, qui accepit cum re bon. poss. contra tab. *l. filium, ff. de bon. poss. contra tab.* vt perinde teneatur, ac si nullo iure possederit. Idque exemplo petit. hered. *l. 9. ff. de petit. hered.* Et quamuis dari non soleat in eum, qui iure possidet, tamen æquum est eam dari, cum is, qui agit, paratus est inofficiosum testamentum dicere.

Accommodari) vide not. ad *l. 11. de præscript. verb.*

L. 3. Si mater) Huius l. speciem posui *lib. 4. Sent. Pauli tit. 5.*

Perinde virilem portionem) Idem in donat. inoffic. vide scripta ad tit. *c. de contrah. empt. inf.*

Extranei) vide scripta ad *tit. 5. lib. 4. Sent. Pauli,* dum Paulus ait, *filius in iudicio.*

L. 8. Adimendum non est) Verum iudex familiæ erciscundæ ita demum patris iudicium sequitur, si diuisio illa ab eo facta sit in testamento, vel extra id, modo ab ipso testatore subscripta sit, vel a filiis omnibus, *Nou. 18.*

L. 16. Contra) Coniunge *l. 7. sup. ex quibus caussis in integ. restit. non est necess.*

L. Duplicem actionem) Hoc enim licet, *l. 1. §. qui autem, ff. quod legat.*

Quasi testamentum) Id est, querelam de non iure perfecto testamento. Sic vocatur in *l. Titius, ff. de petit. hered.*

Non nascitur) Sed minoribus præscriptio quinquennii præstituti inoffic. querelæ, non obiicitur, *l. 2. sup. quibus ex caussis in integrum restit. non est necess.* & vide cap. 23. de præscriptionibus.

L. 25. Filiis) Hanc l. explicat lib. 4. Obs. cap. 24. & de illa etiam apud Vlp. *in Fragm. tit. 23. & 28.*

L. 30. Vt sine adiiciatur) Hic abrogatur *l. 4. C. Theod. eodem.*

§. vlt. Exceptis solis) Hoc priuilegium confirmatur in *Nou. 53.*

Silentiariis) Delenda est glossa, & reponendum, Silentiarii sunt, qui imperant silentium in palatio principis. Zonaras in Anastasio scribit, eorum officium fuisse τὸ ἡσυχίαν πρυτανεύειν. Claudianus lib. 1. in Eutrop. *sacro adhibere silentia somno.*

A *L. 31. Vt ratione Falcidiæ*) Falcidiam vocat legitimam portionem, vt in *l. quisquis, inf. ad legem Iuliam maiestatis.*

L. 33. Libero relinquat) Sic & Inst. tit. *de seruili cogn.* in prin. *liberum.* Vide scripta ad *l. 56. §. 1. de verb. significat.*

§. Legis autem veteris) Hic locus non ait, exheredationem infantis quasi ingrati, quod in eum ingrati vitium cadere non possit, nullam esse, sed in ea scriptura infantem non repelli a querela inoffic. testam. At ex *Nou. 118* exheredatio postumi ipso iure nulla est, nec de inofficioso quæri necesse est.

B *L. 34. Nonnulli Iuris consulti*) Vt Iulianus Pomp. Marcell. Paulus, *l. 9. ff. de lib. & post.*

L. 35. §. 1. Res vel pecunias) Quæ non sufficiebant ad legitimam portionem § *prox. seq.* Idem obtinet in specie legis 1. §. *si parens, ff. si a parente quis manum.*

Minime prægrauari) Vide Paulum *lib. 4. Sent. tit. de inof. querela.* Id dicemus, si in dotali instrumento conuenerit, vt filia dote sit contenta, *l. vlt. ff. de suis & legit. hered.* vide scripta ad *l. 26. ff. de verb. oblig.*

L. 36. §. Cum autem legitimo moderamine) Idem constitutum est in *Nou. 8.*

§. Sancimus) Vide cap. 15. de præscript.

C *Sex mensium*) Vide cap. 17. de præscript.

L. 37. Quod medietatem) Hinc quasi castrensis peculii definitionem colligit Æmilius Ferretus in not. ad *tit. de inutil. stipul. in fi.*

§. In tali: & præfectis legionum) Leg. *& proconsulum legatis.*

De inofficiosis donationibus. Tit. XXIX.

L. 5. Debitum bonorum) Id est, quartam legitimam portionem.

L. vlt. Non conuenit] vide scripta ad *prin. tit. de contrahen. empt.*

De inofficiosis donationibus. Tit. XXX.

L. 1. Imp. Constantius] Recte, vt docet ratio Conss. subscriptorum. Male *C. Theod.*

De petitione hereditatis. Tit. XXXI.

D *L. 1. Imp. Marcus Ælius Anto.*) Legunt Titus pro Marco. Vide num legendum sit Marcus, Aurelius Antoninus. Nam Clarus & Cethegus diuis quidem fratribus adscribuntur, sed constat eo anno, qui eorum consulatum antecessit, Verum mortuum esse, & solum Marcum imperasse. Si legas Titus, sic erunt Conss. reponendi, Claro & Seuero Conss. Hi enim sub Diuo Pio consulatum gesserunt.

L. 5. Eiusdem hereditatis] Hereditario nomine, ita vt solutum sit veri debitoris nomine. Itaque repetitio cessat *l. 6. §. 1. ff. de solut.* Sic nihil obstat *l. 9. §. ff. de cond. indeb.* vide notata ad *l. repetitio, ff. de cond. indeb.* & scripta ad *l. 5. j. de cond. indeb.*

L. 7. Longi temporis) Vide cap. 3. de præscriptionib.

Mistæ personalis) Vide notata ad *Rub. ff. eod.*

E *L. 10. Si filiusfam.*) Coniunge *l. 38. sup. de transact. & l. 4. sup. de postul. & l. 1. inf. de repud. bon. poss. & l. 3. j. de repud. hered.* Adde subscriptionem, Nicomediæ.

L. 11. Cogi) Hæc l. exstat in *C. Theod. de fide testium, & instr.* ex quo constat latam eam fuisse abrogandæ *l. 1. illo tit.* caussa, quæ est Constantini, qua cogebatur possessor tit. suum dicere & probare.

Inciuile est) Opponitur *l. ciuile, inf. de furt.* in qua cogitur quis dicere auctorem suum. Resp. in ea l. non cogitur quis dicere tit. possessionis, nec hæc l. dicit, sed re furto sublata possessorem incidere in suspicionem furti, nisi probet, a quo rem emerit. Vide scripta ad *l. 1. j. de probat.* & ad *l. 21. illo tit.*

L. 12. §. 1. Non differri] Nihil obstat *l. 35. ff. de iure fisti.*

fisci. Propter fauorem fisci.

De rei vindicatione. Tit. XXXII.

L. 3. *Mater)* vide scripta ad tit. *C. de rebus alien. non alien.* & tit. *de commun. rer. alien.*

L. 7. Nec statum patris) Ita vt etsi herilem lectulum ancilla ascenderit, non liberorum domino, sed seruorum partum suscipiat, *l. pen. C. Theod. de lib. caussa.*

Matris sequi) Partus matrem sequitur, *l. huiusmodi legatum, §. legatum est, ff. de leg.* 1.

L. 8. Vtilem vindicationem) Idem receptum est in pupillo, *l. 2. inf. quando ex facto tut.* In ceteris ei, cuius pecunia est, non vindicatio, sed personalis actio ad pecuniam datur. vide scripta ad tit. *C. si quis alteri vel sibi.* nisi forte detur in subsidium.

L. 14. Cum a matre) Confer *l. 3. infra de reb. alien. non alienand.*

L. 17. Percepisse) Item eos, quos percipere potuit exemplo cuiuslibet malæ fidei possess. *l. 12. ff. quod metus caussa.* vide scripta ad fin. tit. *ff. de cond. & ex lege.*

De vsufructu & habitatione & ministerio seruorum. Tit. XXXIII.

L. 1. Formam SC.) De hoc SC. varios locos notatos vide ad fin. *tit. 24. Fragment. Vlp.*

L. 10. *Si domina)* Opponitur *l. 10. inf. loc.* Sed ea non negat locationem in heredem transire, sed ait a domino facta locatione vsusfructus, vsumfructum morte non exstingui. Idem dicitur in *l. socius, in fi. inf. de iure dot.* in qua *nam* accipitur pro *sed.* Conductor vsusfructus, non est fructuarius, quia conductio dominii ius possessionis fructus, seruitutem non tribuit: cum igitur conductor vsusfructus sit fructuarius, morte eius non finitur vsusfructus, sed vel intra tempora finietur, vel excurret ad eum, qui locauit, vide scripta ad dictam l. decimam.

De seruitutibus & aqua. Tit. XXXIV.

L. 1. Contra veterem formam) Expone ex *l. 1. C. de ædif. priuat.*

L. 2. Martialis eo sciente) Ergo Martialis non clam aquam duxit. Potest tamen aqua recte etiam ignorante domino deduci, *l. vlt. inf. de præscript. longi temp.* modo celandi animum is non habuerit, qui duxit, *l. 5. §. 2. ff. quod vi aut clam.* Porro hæc l. 2. ad prouincialia, non Italica prædia pertinet.

Exemplo rerum) Male Græci ex hac l. colligunt, seruitutem aquæ acquiri triennio: & hic legisse videntur mobilium. sed rectius immobilium, vt illis seruitutes comparentur, vt & panes ciuiles, *Nou.* 7. Vide cap. 21. de præscript.

L. 3. Et in prouinciali) Prouinciales non quidem ex iure Quiritum, sed ex iure naturali prædiorum erant domini, & ob eam quoque rem in prouinciali solo nuntiatio noui operis locum obtinebat, *l. 3. ff. de noui operis nunt.* vide scripta ad *l. 27. ff. de verb. signif.*

L. 7. Ius aquæ) L. 4. inf. de aquæductu. Aquæductus etiam auctoritatem dabit non tantum diuturnus vsus, sed & vetustas, id est, infinita memoria, *l. 3. §. ductus, ff. de aquæductu.*

L. 13. Sicut enim) Paul. *lib. 1. Sent. tit.* 17.

Decem vel viginti) Vide cap. 26. de præscript.

De lege Aquilia. Tit. XXXV.

L. vlt. Per iniuriam depasta.) Id est, culpa pastoris.

Familiæ erciscundæ. Tit. XXXVI.

L. 4. Ex occasione militiæ) Puta si commilitonibus heredes exstiterint, *l. 5. l. 9. ff. de castr. pecul.*

L. 6. In omnibus) Not. hic nominum appellatione contineri non tantum, quod defuncto debetur, sed etiam quod ipse debuit.

Ipso iure) Vide scripta ad *l. 1. ꝭ. si cert. pet.*

L. 7. Si qua) Id obtinet in legato vni ex heredibus relicto, *l. 17. §. vlt. ff. de leg.* 1.

Aditus) Leg. Addictus, vt in *l. filij, inf. eod. & l. debitor, ff. ad Trebell.* vbi vide notata.

A *L. 15. Si vero)* Sic in *l. 27. inf. loc.* Si conuentio placiti fine steterit, id est, si non sit nisi pactum. vide *d. l. vigesimam septimam.*

L. 16. Aditum iudicem) Leg. addictum, vt in *d. l. debitor, & l. si quia, hic.* Addictus iudex, id est, datus, Trebatius Iurisconsultus apud Macrobium: *nundinis* ait, *potest magistratus manumittere, iudiciaque addicere,* id est, iudices dare. vide scripta ad *l. debitor.*

L. 18. Præcipuas adiudicari) Hoc nihil obstat *l. 13. ꝭ. de collat.*

L. 22. Seruum) Huc pertinet *l. 3. ꝭ. in quibus caussis cessat long. temp. præscript.*

L. 23. Licet) L. 40. §. 2. ff. de pact.

L. 24. Filium) Huius l. speciem posui in tit. *de her.*

B *instit. ad l. 78.* vide etiam scripta ad *l. heredi qui falsos, ff. de his quibus vt indign.*

L. 26. Solemnitate legum) L. 21. §. ex imperfecto, inf. de testamentis.

Communi diuidundo. Tit. XXXVII.

L. 1. Nec partem suam) vide scripta ad *tit. inf. de commun. rer. alien.*

Communia vtriusque iudicij, tam familiæ erciscundæ quam communi diuidundo. Tit. XXXVIII.

L. 1. Diuisionem) Et ideo in diuisione locus erit constitutioni *l. 2. ꝭ. de resc in. vendit.* quod & Accurs. scripsit in *l. 3. inf. de rescin. vendit. & not. ad l. 1. sup. eod.*

L. 7. Si fratres) vide scripta ad tit. infra *de commun. rer. alien.*

Quanti interest) At ex placito diuisionis non datur

C actio, *l. 15. sup. famil. ercisc. l. 45. ff. de pact.* Sed exceptio est in *l. 21. ꝭ. de pact.*

Finium regundorum. Tit. XXXIX.

L. 2.) Hæc l. sumpta est ab Impp. ex rescripto Papiniani, quare recte coniungentur. Rescriptum est in *l. 11. ff. fin. regund.* Refertur hæc l. a Frontino, & *l. 5. & 6. hoc tit.* vide scripta ad *l. 1. inf. de ann. except.*

Sæpe permutant) Itaque hoc casu testibus potius fides habebitur, quam auctoritati monumentorum. Ideoque in quadam de testibus Tiberii constitutione, quæ exstat apud Frontinum, additur hæc exceptio, nisi inter conuenientes ager diuisus pactione fuit. vide scripta ad *l. casus, ff. de probat.*

L. 3. Si quis) Integra est apud Frontinum, eiusque

D meminit Vrbicus.

Proprietatis controuersiæ cohæret) Quia est actio mixta. vide scripta ad *l. 1. C. de ann. except.*

L. 5. Præscriptione summota) Id est, possessione, siue acquisitione longi temporis, vel diuturni vsus. In 12. autem tab. cautum erat, ne intra eam latitudinem quinque aut 6. pedum, quam fines agrorum secundum ll. 12. tab. & l. Maniliam habent, esset vsucapio. Huc pertinet *l. vlt. ff. de termino moto.*

Libera) Actio finium non perimitur præscript. longi temporis, sed longissimi tantum. vide scripta ad *l. 1. inf. de ann. except.*

De noxalibus actionibus. Tit. XLI.

L. 1. Si exstat) Hanc l. intelligit Vlp. in *l. verum §. 1.*

E *ff. de minor.* cum ait, *D. Seueri rescripto continentur,* id est, Alexandri Seueri.

L. 3. Dominum elegeris) Sic in *l. 7. in fin. inf. quod cum eo qui.*

Ad exhibendum. Tit. XLII.

L. 5. Iurisconsulto Modestino) Hinc constat vixisse Modestinum tempore Gordiani Imperat.

L. 9. Si lex] Opponitur *l. 2. infra de condict.* ex l. in qua dicitur condici chirographa, hic, ad exhibendum agi. Sed hic verbum exhiberi pertinet ad instrumenta: verbum reddi chirographa, id est, condici. vide scripta ad *dict. l. 2.*

De aleatoribus & aleatorum vsu. Tit. XLIII.

Ad calcem tit.) Hic desideratur tit. pen. huius libri

bri de aleatoribus, sub quo fuerunt duæ constitutiones A Græcæ. vide cap. 32. de præscript.

De religiosis & sumptibus funerum. Tit. XLIV.

L. 2. Neque obligari) In eandem sententiam ab eod. Antonino Caracalla ante rescriptum erat, *l. 5. quæ res pign. oblig. poss.*

L. 4. Præteritis constitutionibus) *L. 5. inf. de his, quæ vt indig.* vide ad fin. *tit. ff. de his quæ vt indig.*

Iudicium defuncti) Hoc idem porrectum est ad omnes alias caussas, *l. 33. sup. de inoff. testam.*

L. 7. Non prohiberi) Hoc tamen non licuit legibus Græcis olim. vide Cic. lib. 2. de legib.

L. vlt. Alearum) Hæc est Latina conuersio Græcæ B constitut. Iustiniani.

Quinquaginta annorum) Non tolli hanc repetitionem triennio dicitur *Nomocan. tit. 13. cap. 29.*

AD LIBRVM IV.

De rebus creditis & iureiurando. Tit. I.

INscribitur tit. de reb. credit. & iureiur. At hic tantum tractatur de iureiurando. Erroris caussa fuit, quod in edicto perpetuo vnus titulus fuit de reb. cred. & iurei. sub quo specialiter prætor edixit de actione si certum petatur, quæ datur ex variis contractibus, & de commodato & pignore nonnihil, *l. 1. ff. eod.* & de speciali condict. ex mutuo, & de iureiurando, atque ita a Paulo quoque *lib. 2. Sent.* proponitur tit. de reb. cred. & iureiur. sicut & hic. Sed Iustinianus prius agit de iureiurando propter religionem eius & dignitatem. sequens titulus C est, si certum petatur. Est autem hic titulus de eo iureiurando, quod litium finiendarum caussa interponitur, cuius definitio hæc est ex Clemente Alexandrino lib 7. στρωμάτων. *Iusiurandum est certa definitio litis, quæ fit cum obtestatione diuina.*

L. 1. caussa] vide not. ad *l. admonendi, ff. de iureiur.* & ad *l. vlt. inf. eod.*

Vtriusque partis) Id est, litigatorum, qui rem in iudic. deduxerunt, *l. 1. ff. eod.*

Præstito vel remisso) Hæc duo idem possunt.

Nisi specialiter hoc lege excipiatur) Hæc verba absunt a Codice Gregoriano. Sunt autem a Triboniano addita propter *l. vlt. inf. eodem*. Sic in *l. dudum, inf. de contrah. empt.*

L. 2. Iurisiurandi) Qui per principem peierauit, punitur. non qui per Deum. Tertullianus in Apologia. D

Deum vltorem) Si per Deum peieratum sit. Harm. lib. 1. epitom. tit. 7. vide scripta secundo Obser. cap. 19. Idem Basilius in canonibus, quod Impp. initio huius legis.

Venerationem) Genium.

Quodam calore) Aut inconsulto, *l. 1. §. quæri. ff. ad Turpill.* Is vero, qui per principem consulto peierauit, principem ipsum vindicem habet, eique est a corpore periculum ex l. Iul. maiest. Exemplum est in *l. 13. §. vlt. ff. de iureiur.* vbi dicitur, qui per principem peierauit, fustibus cæditur. Vide not. ad eam.

In gl. ff. Non placet) Delendæ sunt duæ priores solutiones obiectionis: retinenda tertia.

L. 3. Summa legis) Iureiurando iudiciali dirimitur lis E inopia probationum. hoc dicit. Species autem apponatur huic legi ex cap. 2. Gellij lib. 14. Item ex *Nou. 124.*

Decidi oportet) Pro *oportet*, legendum, *potest*.

L. 4. Pupillus) Scilicet accepto alio tutore. At pubes iure quidem deferet iusiurandum sine curatoris auctoritate, sed iuuabitur per restitutionem in integrum.

Tutelæ actionem) Hic actum est tutelæ, qua non agitur, nisi finita tutela. Sed hic tutela finita non fuit pubertate, sed alio modo, vt tutela data ad tempus, ad conditionem certam, remoto vt suspecto. vide not. ad *l. 17. ff. eod.*

In gloss. Detulerit) Alias, *dederit*. Recte. Seneca 5. declamat. *Sed ego iusiurandum dabo.*

L. 5. Cum etiam) Coniungenda *l. etiam, inf. de fidei-* A *commiss.* quæ huius pars est. vide scripta lib 5. Obs. cap. 27. & ex hac illa est emendanda.

Tutoribus) Etiamsi non iure dati sint, *l. 69. §. mater, ff. de leg. 2.*

Videantur) Legendum, *debeantur*.

Præses prouinciæ) Cuius in prouinciis de fideicommissis notio est propria, *l. si res, de leg. 1.* vide scripta ad *tit. 2. Frag. Vlp.*

L. 6. *Arbitri*) Scilicet dati. Differt iudex ab arbitro. Hic datur in actionibus bonæ fidei: ille in strictis. Vtrique tamen datur a præside, sed eorum sententias, qui eos miserunt, exsequuntur, *l. a Diuo, de re iudic.* Item B caussa ingenuitatis pertinet ad præsidem, nec potest delegari, *l. 3. sup. vbi caussa status, l. 2. sup. de pedan. iudicib.* Iudex tantum de caussa incidenter potest cognoscere, etiamsi eius non sit de illa notio, *l. 1. sup. de ord. iud.*

L. 7. *Quisquam alius*) Vt seruus. vide scripta ad *l. 4. sup. eodem.*

L. 8. *Actori*) Hæc l. locum habet in voluntario & necessario iureiur. nam ex iudiciali datur actio, vel exceptio iudicati directa.

Ad similitudinem) Id est, vtilis actio iudicati, non directa. Nam directa est ex sententia, quæ in victos datur. Et notandum his verbis *ad similitudinem, ad exemplum, instar*, significari vtiles actiones.

L. 9. *Petitorem*) Qui prior iurare debet de calumnia.

L. 10. *Quasi sine scriptis*) Recte: Nam si ex chirogra- C pho depositarii constaret de deposito, vt illi non posset opponi exceptio non numer. pec. nec iureiurando opus esset.

Ad exemplum) Nam in bonæ fidei iudic. iusiur. auctore iudice defertur etiam inuito vtroque litigatore.

L. 11. *Si quis*) Si qui detulit iusiur. id potest reuocare vsque ad sent. definit. post, non potest, nisi per appellat. sit extincta.

Iterum ad) Et hæc est iusta caussa recusationis iurisiur. Aliam vide in not. ad *l. prox. seq. eod. tit. §. sed iuramento.* vide scripta ad *l. 9. sup. eod.*

L. 12. *Vel a iudice, vel a partibus*) vide scripta ad *l. 3 supra eodem.*

Multum discrepet) Cum heredi forte æque non liqueat iurare.

§. *Sin autem. quasi volente eo*) Legendum *nolente*, iudice se, id est, quasi se iudice inuito recusato iureiur. sententiam in eum quasi confitentem fert iudex. Contrarius error est in *l. 1. §. si vir vxori, ff. de acq. poss.* vide not. ad eam l. & scripta hic.

§. *Ipse autem: illatum dare*) Id est, neque præstare, neque præstari.

Repositum auxilium) Quia fieri potest vt iusta sit caussa recusationis, vt si impius pio iusiurandum deferat, quæ conditio, id est, πρόκλησις est inæqualis. Arist. lib. 1. Rhet. in fin. *l. vlt. inf. de fide instr.* Hic enim nimia religione deterretur a iurando: & tutum non est impio referre: Sed si pares erunt litigatores, non erit iusta caussa recusationis. Alia iusta caussa recusandi est, si is, qui detulit & reuocauit, rursus deferat, *l. prox. supra*, item si conceptio iurisiur. displiceat.

§. *Sin autem siue recusatum*] Cum scilicet referretur. Græci vertunt εἴτε ἐκ περιστάσεως. Male quidam legunt, *relatum*, recte, *recusatum*.

§. *His de: datis certis induciis*) Hac de re vide Liuium lib. 31. in fin.

Ex vna parte) μονομερῶς. Græci hoc iusiurandum vocant μονομερὲς ὅρκον in *l. arbitrio, D. de dolo.*

Ab vtraque parte) Cum scilicet iudex censet neutrum damnandum expensarum nomine.

An ab altera) Vide *Nou. 82.*

§. *vlt. Siue in domibus siue sacris scripturis*) Videtur hic legend. vt Græci legunt, *siue in domibus sacris scripturis tactis, siue in sacrosanctis oratoriis*, id est, siue in domibus, siue in templis, ita tamen vt qui iurat, sacra tangat.

L. vlt.

L. vlt. Cum quiuis) vide scripta ad *l. 1. sup. eod.* & not. ad *l. 6. ff. transact.*

A

Nullumque ex huiusmodi periurio) Hæc caussa latissime patet, eamque si sequamur, nulla erit caussa, quam non possimus retractare. Itaque vera ratio hæc est, hic non videtur delatum iusiurandum transigendi animo, sed coacte, non apparente testamento, ideoque emergente testamento omnia de integro tractari oportet.

Detentionem introduci) Et sic dabitur condictio, incerti tamen ratione possessionis.

Ne cui ex delicto) Oppon. *l. si legatarius, ff. de dolo.* vide solut. ad eam l. & scripta *l. 1. sup. eodem.*

Si certum petatur. Tit. II.

Sub hoc tit. tractatur de rebus credit. vt docet tit. *ff. de reb. credit. si certum petatur.* Vnde collige & hic legendum *petetur*, non, *petatur.*

Si certum petetur est certi condictio, quia non tantum pecunia numerata creditur, sed & alia quælibet res certa credita.

L. 1. Pro portionibus hereditariis) Hoc ita, si heredes conueniantur certi condictione, non incerti, si in personam, non in rem, *l. 1. ff. de interrog. in iur. fac.*

Veteris iuris) Legis antiquæ, 12. tabular.

L. 2. Sibi ius) Quod si tibi stipulatus fuerit eam re, li tibi, nec ex numeratione, nec ex stipulatione condictionem acquirit. verum pecunia bona fide consumpta, est condictio, *l. 3. ff. hoc tit.* certi scilicet. vide scripta ad §. *Chrysogonus l. 126. ff. de verb. obligat.* & hic.

Mandatis) Aut si exstet pecunia, eam condices.

Actionibus) Directis, imo & sine cessione, vtilibus.

L. 3. Eos qui officia) Vt præsides & procuratores. At officiales eorum possunt, *l. præsidis, ff. de reb. credit.* vide not. ad eam legem.

Fœnus agitare) Nec mutuam pecuniam dare, *l. 23. ff. eod.* vide not. ad eam.

L. 4. Mandatis actionibus) vide scripta ad *l. 1. ʒ. de oblig. & act.*

Vtilem tibi) Ex numeratione. Quid si tuam pecuniam tuo nomine crediderim, & eam mihi reddi stipulatus essem. Idque ex sententia Fulgosij: Nam hi duo casus iure nostro expressi non sunt. vide scripta ad §. *Chrysogonus l. 126. ff. de verb. obligat.*

L. 5. Præstitutum tempus) Olim quinquennium, hodie biennium.

Redditi) Olei scilicet.

L. 6 Obligationis substantia] Constantia debiti, σύστασις, *l. 11. §. si rem, ff. de leg. 3.*

D

L. 7. Si vt propriam) Si hoc loco ponitur pro, *An.*

L. 8. Æstimata] Cuius æstimationis mutuum ab initio contractum intelligitur. Secus est in specie prima *l. 11. eodem tit.*

Vsuram centesimam) Legendum, *vnam centesimam.* Legitima vsura est centesima. vide scripta ad *rub. ff. de naut. fœn.* Verum hoc hodie mutauit Iust. in *l. eos ʒ. de vsur.* Paulus 2. *Sent. tit. de vsur.* vide scripta ad hanc l. 8.

Stipulanti spopondisti) Sententia est: illam stipulationem immodicæ vsuræ, non ideo, quod excedit centesimam, esse inutilem: sortis petitionem non extingui ob immodicas vsuras: Nam nec alia pœna immodicæ vsuræ coercentur, sed quod excedit, si exigat, imputatur sorti, vel redditur. Olim is fœnerator tenebatur in quadruplum. Cato de re Rust. in pr. & Asconius in diuin. *l. 2. C. Theod. de vsur.* & ex lege Gabinia forte cadebat; at hodie non item.

E

Legitima] Id est, centesima vsura, supra ead. l. Delendum quod sequitur, Summa.

L. 10. Nam) Legendum, *sed si.* Nam, hic accipitur παρασκευαστικῶς, quia sunt duo diuersi casus.

L. 11. Incendium) Vel alius casus quilibet. vide notata ad *l. 11. ff. de verb. sign.* Id est, pecuniæ creditæ periculum ad debitorem pertinet, nec mirum, cum sit eius dominus.

Debitorem) Hic stricte accipitur pro eo, qui mutuam pecuniam accepit, creditor pro eo qui dedit. Debitorem igitur, scilicet creditæ pecuniæ.

Summa Baldi: Generis deb.) Quantitas perire non potest, aut genus.

L. 12. Vt debitum) Vt pecuniæ creditum vtili actione poscat.

L 13. Eum qui) Qui pecuniam accepit, tenetur, etiamsi eam sibi non sumpserit. vide scripta ad *l. 7. ʒ. quod cum eo qui.*

L. 14. Solemnitatem verborum) Id est, citra stipulationem.

Subscribentem) Etiam vt fideiussor. Subscriptio comparatur iusso. At ex iusso solus pater vel dominus obligatur, *l. 1. ff. quod iussu, l. 3. ʒ. quod cum eo.* Ergo & ex

B stipulat. hi tantum obligabuntur.

L. 15. Non aduersus) Debitor debitoris priori creditori non tenetur. Sent. lib. 5. de beneficiis. c. 19.

L. 16. Dele summam Baldi & priorem explicat. verbi collectarius, in glossa. Quisquis) Ex hac l. colligunt, non posse præsidem mutuam pecuniam accipere, *l. præsidis, ff. eodem.* Male: Nam extra duos casus, qui hic ponuntur, sumere mutuam pecuniam non prohibetur. vide scripta ad *l. 3. sup. eod.*

Quasi emptor legum) Id est, Quasi a præside, quem habet obæratum, ius nundinari possit.

Collectarius) Id est, nummularius. Symmachus epist. 28.

Ipso iudice) Hoc casu ambiens cum collectario plectitur, non superiori.

L. 17. Quinquaginta libras) Id est, supra ter mille &

C quingentos aureos.

Trium testium) Vide scripta ad *l. 2. ʒ. de test.*

In gloss. oportet) Dele solut. primæ obiectionis, & eius loco repone: Excipe casum huius legis.

In auth. pulsato autem) Id est, Reo. Sic in *l. 1. sup. de seruitut. & aqua, qui pulsatur.*

De suffragio. Tit. III.

Proponitur condictio si certum petetur de suffragio: sic inscribitur in *C. Theod.* Suffragium vocamus fauorem & opem, quam quis nobis præbet apud iudicem obtinendæ alicuius rei caussa. Cyprianus dixit fauentiam. Dicitur & suffragium pecunia, quæ datur eius nomine, *l. vlt. ʒ. de silent.* Male Accurs. interpretatur de salario aduocati, & male in *l. militem, sup. de procur.* suffragatorem pro aduocato. Dati autem pro suffragio repetitio non est, *l. 1. C. Th. eod. tit. Marcell. l. 12. Lex lata fuit a Iuliano &c.* Ex hac l. si quid promissum sit suffragatori, peti potest actione si certum petetur. Verum hæc constitutio abrogata per *Nou. 8. & 4. Nou. Tiberij*, quæ est inter Nouel. Iustiniani 161. quod ad honores & magistratus attinet.

L. 1. Sponsione constrinxerint) Id est, stipulatione.

Integra fide) Id est, hoc modo perficitur dominij translatio. Integra fides, bona fides, syncera fides, idem est. vide scripta ad *l. 4. ʒ.*

§. vlt. Commonitorio suffragio) Legendum, *commonitorio de suffragio* Commonitorium vocat suffragatori factam promissionem ex scripto. Alias autem accipitur pro memoriali libello, qui alteri datur. Et sic libellus de suffragio, quo rogatur suffragator, & ei quid promittitur, commonitorium dicitur. hoc autem common. pro stipulatione est.

De prohibita sequestratione pecuniæ. Tit. IV.

Pecuniam hic accipe stricte pro quantitate vel summa: Nam ceterarum rerum mobilium sequestratio fit, quia eæ facile interimi possunt. At pecuniæ cum nullum subsit corpus, perire non potest. Immobilium quoque rerum non fit sequestratio, nisi ratione fructuum. Summa huius tit. est: in actione si certum petetur prohibetur sequestratio, si pecunia petatur, non si alia res mobilis. Idem dicitur in *l. 1. C. Theod. si cert. petat. de chirographis*, in qua est vnicus casus, quo pecunia sequestretur.

De condict. indebiti. Tit. V. A

Vide scripta hic & notata ad *Rub. ff. eodem.*

L. 1. [illegible]) Id est, [illegible] motum [illegible].

[illegible]) vide etiam scripta ad *l. 2. inf. de [illegible]*

[illegible]) *l. cum de indebito, ff. de probat.*

[illegible]) Id est, in aliis condictionibus, *l. 4. ff. de condict. ob turp. caussam.*

L. 2. [illegible]) Itemque mandati act. *l. 12. ff. de [illegible]*

L. 3. Cum & [illegible]) Est argumentum a [illegible] in hac l. secundum Accurs.

[illegible] condictio) Quæ est incerta.

De [illegible]) vide scripta ad *l. 21. ff. de verb. obligat.*

L. 4. Per [illegible]) Quia per metum [illegible] nis soluta videntur. Secus est in specie §. *ult. l. 23. eodem,* B & ideo cum sciente soluta videantur, non condicuntur.

[illegible]) Vt actio l. Aquil. piorum legatorum, depositi ex caussa tumultus, incendij, ruinæ, condictio ex syngrapha, condictio ex contractu habito cum argentario sine scriptura, actio relictorum per damnationem, ob certum modum agri, actio iudicati, condictio bene depensi. solutorum nulla est ex his caussis repetitio.

L. 5. Si a patre) vide scripta ad *l. regula §. si quis iuris, ff. de iuris & facti ignor.*

[illegible]) Sed non cum re.

Per errorem) Facti. Ergo tuo nomine quasi ipse deberes, vt & in *l. 19. §. 1. hic.* Quod confirmatur *l. 38. § de pe[illegible]. ff. de so[lut].*

[illegible] patris) In hac l. 5. ponendum est, filium errasse in facto, non in iure, vt quia putabat nondum annum petendæ bon. poss. præteriisse.

L. 6. Si per.) Coniunge *l. 8. sup. de iuris & fac. ignor.* vbique eadem est inscriptio, & debet esse eadem subscriptio. Puto itaque & in hac legendum, CC. IV. Conss.

Ignorantiam facti:) Non iuris.

Et cuius nomine. Ergo) Per liberam personam acquiritur actio ex mutuo, & ex promutuo.

L. 7. Per errorem facti) Excipe legata pia, & olim omnia legata per damnationem relicta. Itemque legata relicta incertis personis.

Repeti posse) Opponitur in fi. *tit. 24. Fragm.* sed in eo abundat negatio. vide scripta ibid.

L. 8. Falso procuratori soluenti) Cum creditor ratum non habuit.

Indebiti repetitio) Vel caussa dati, in *l. 14. ff. de condict. caussa dati.* D

L. 9. Non repetit) Vel quia videtur ratum habere gestum, vel quia videtur donare, vel quia sibi id imputare debet.

Ob præcedens vitium) Nam ob vitium, quod post venditionem res contraxit, venditor non tenetur, *l. quæro. ff. de ædil. edic.*

L. 10. Si quis) Hæc l. ex 50. decis. & corrigit §. *pen. l. si non sortem, ff. eodem.*

Et Vlpianus) L. 28. §. *pen. ff. eodem.*

Celsum] Qui etiam ei consentit in specie *l. 19. ff. de legat. 2.* quæ plane pugnat cum Iulia. in *l. cum eis, §. vlt. ff. eodem.*

Saluium Iulianum) Cuius de hac re sententia colligi posse videtur ex *l. 32. in prin ff. eod.* quæ etiam illi consentit in specie §. *vlt. d. l. 32.* E

Electionem recipiendi) Excipitur casus *l. 21. ff. eod.*

L. vlt. Pro dubietate) Dubitantes medii sunt inter scientes & ignorantes, ἀπορήσασιν τοῖς εἰδόσι, Aristot. 3. Metaphys.

De condictione ob caussam datorum. Tit. VI.

Ob caussam, id est, ob rem, ob finem aliquem. Vide not. ad *Rub. ff. eod.* & scripta hic. Hæc condictio nascitur ex æquo & bono, non ex contractu, *l. in summa §. quod ob rem. ff. de condict. indeb. l. 3. §. si quis quasi, ff. eod.*

A *L. 1.*) Huius l. decisio sic est accipienda, nisi quo casu fisco locus sit. Male autem Haloander ab ea sustulit tres voces.

P[ecunia] numquam) Id est, accepta pecunia, vt *l. eam ff. de [illegible] l. si unus, [illegible] famil. ercisc.* Dele itaque gloss. ad verbum, *quam.*

Pactumque. quod ita interpositum) Id est pactum reddendæ dotis in casum, pactum vulgare, *l. Bebius, ff. de pact. dotal.*

Nullam de dote) Id est, non potest repeti actione de dote, sed condictione sine caussa, *l. 1. §. 1. ff. de condict. sine caussa.* Itemque indebiti.

L. 2. Actionem condictionis) Erit & actio præscriptis verbis, vt satisfaciat, vel præstet, quod interest, *l. hereditatum, ff. de donat.*

B *In gloss. Sorori tuæ emancipatæ.)* Nihil necesse est fuisse emancipatam, cum pater non agat, sed frater post mortem patris, cuius morte donatio conualuit, nisi filia esset in potestate.

In gloss. Resolueretur) Dele eam totam cum eo, quod in margine, vsque ad additionem.

L. 3. Ea lege) Vide scripta ad § *coheredes l. qui Romæ, ff. de verbor. obligat.* Græci ad hanc l. hoc notant, [illegible], id est, *iure quidem alienatio non inhibetur, sed qui alienauit, tenetur condict.* valet tamen alienatio. Nec obstat *l. his solis, inf. de reuoc. donat.* in qua præter directam speciem vindicatio significat vltionem. Nec etiam obstat *l. vlt. inf. de reb. alien. non alien.* quæ ait quod [illegible] pacto licere, ne quis alienet, sed non tamen irritam esse alienationem factam contra pactionem. Item nec *l. pen. inf. si manc. ita alien. fuer. vt man.* quæ loqui- C tur de seruo prohibito manumitti. quare prohibitio cohæret personæ serui. Item nec *l. si creditor, in fine, de distract. pign.* Sed ibi ideo nulla censetur venditio, quia venditor legem dixit, qui retinet semper ius in rem, id est, hypothecam. At in hac l. 3. is qui legem dixit, nihil iuris obtinet in re, & ideo qui eam accipit alienando, non ideo eius dominium transfert. Nec obstat quoque *Nou. de alienat. & emphyt.* in qua fauor est ecclesiarum. Denique nec obstat *Nou. 117.* Æquum enim est seruari voluntatem donatoris, qui nihil patri acquiri voluit.

L. 4. Si cum) Ob rem promissi est condictio incerti, vt ob rem dati, certi.

L. 5. Procuratorem fecisti) Ignorans eum esse militem, add. *l. militis, inf. loc.* Ambros. 1. Off. cap. 16. Vegetius D lib. 1. cap. 19.

Restitui tibi) Opponitur *l. 7. sup. de verb. oblig.* Sed hic condictio accipitur pro modo, vt in *l. Mæuia, ff. de fideicom. libert.* Opponitur etiam *l. ab administratione, C. de leg.* Sed in ea l. non fuit relictum legatum sub modo, sed separatim fuit relictum legatum, & adscripta tutela.

L. 9. Domino dederit) Conueniente domino.

Salua reuerentia) Id est, verecundia, *l. 8. inf. de liber. caussa.*

Hortabitur) Hæc tamen adhortatio est necessaria. Et ideo Græci lib. 48. βασιλ. ad hanc l. aiunt, ἀναγκάζεται, qua in re fallitur Accurs. Dele itaque totam eius glossam hortabitur, & repone pro ea, imo hortando compeller.

E *L. 10. Non culpa)* Non competit quidem condictio ex cessatione, sed competit condictio ex pœnitentia, *l. si pecunia, ff. eod.* Hoc si ponas speciem, vt dederim decem, vt eas Capuam, & tempestate impeditus sis. Nam si ponas cum Accurs. de medico, vera eius est sententia.

L. 11. Si per eos qui) Si per eum non steterit, non erit condictio, si quid datum sit supra modum legitimum, id est, centum aureos.

De condictione ob turpem caussam. Tit. VII.

Ob turpem caussam) Quæ fit contra bonos mores.

L. 1. Si ex cautione) Hic non exceptio non num. pecuniæ, sed doli vel in factum. Itaque perpetua est, non numeratæ

numeratæ pecuniæ temporalis. Hæc transfert onus probandi in actorem, l. 1. inf. de probat. Doli except. vel in factum qui vtitur, ei incumbit onus probandi, vt hic. Cautionis autem condictio est, cum solius accipientis turpitudo versatur.

Probandum est) Qui allegat se ob turpem caussam dedisse, id probare debet.

L. 2. In gloss. melior. Sed quid de pignore) Pignus ob turpem caussam non contrahitur, vt nec fideiussor recte datur, *Nouella* 4.

L. 3. Quod euitandi] Hic non habebit actionem quod metus claussa, quia hic metus non sufficit, *l. cum te sup. quod metus caussa.*

Tyrociny) At hic vtriusque turpitudo esse videtur, cum tyro militiam detrectet. Dicendum, non licere quidem citato ad delectum non respondere, sed ponendum eum, qui delectum habebat, pecuniam ab aliquo extorsisse, ne eum citaret. vide scripta & not. ad *l. qui cum vno §. qui post, ff. de re milit.*

L. 4. Vsuræ peti) Vide scripta ad *l. 1. supra de condict. indeb.*

L. vlt. In rem mora) vide scripta in *l. 43. ff. de verbor. oblig.* & ad *tit. seq. inf.*

De condictione furtiua. Tit. VIII.

Hæc condictio soli domino datur, aliæ etiam non dominis. item condictio hæc non ex delicto est, sed ex æquo & bono. Hoc autem præstat hæc condictio, vt ea conuentus teneatur etiam re casu perempta.

L. 1. Singulos quosque in solidum) Quia actio est pœnalis.

L. 2. Ante oblationem) Nam oblatione mora purgatur.

De condictione ex lege, & sine caussa, vel iniusta caussa. Tit. IX.

Actiones aut sunt ciuiles, quæ sunt ex 12. tab. aut ad exemplum vel instar earum, vt præscriptis verbis: vel prætoriæ, vel ex legibus, aut constitutionib. *l. 12. inf. de quad. præscript.* Harum aliæ nomen suum habent, vt damni iniuria, ex l. Aquilia. Aliæ non habent, & appellantur condictiones ex lege, quarum nulla alia est caussa, quam legis auctoritas.

Iniusta caussa) Si dedi ex stipulat. vi vel metu extorta.

L. 1. Ex primipilo) Primipilus est annona militaris, vel annonæ eius petitio & cura, *l. 8. inf. de cohort. l. 16. & 17. C. Theod. eod.* Inde pastus primipili, *l. 3. & 7. illo tit. l. 3. & 8. C. Theod. eodem.* Harmenop. lib. 9. tit. 9. recte ait primipilum esse annonam, quæ datur τοῖς πρώτοις ἀκοντισταῖς, id est, centurionibus primipili, vt distribuatur inter milites. Vegetius lib. 2. cap. 8. Itaque recte Græci sic vertunt hanc *l. debens alimoniam militarem fisco.*

Commonebit) Condictione ex h. lege coget.

Vt ante definitum) Alia primipili priuilegia sunt in *l. satis, infra in quibus caussis pign. l. 5. infra de primipil. l. si non verum, infra de donation. inter virum & vxorem, l. vlt. inf. de primip. l. si tutoris, infra de compensation.*

In gloss. Præses) Dele totam, & repone. Condictio hic fisco non datur, sed debitori fiscali, & ideo præses cognoscit: datur tamen vtilis actio fisco, quo casu debitori fisci competit actio.

L. 2. Per condictionem) Nam chirographi dominus fit creditor. Opponitur *l. vlt. sup. ad exhib.* Vide solut. in notatis ad eam.

L. 3. In gloss. Vindicatione) Dele postrema verba *(* & de condictione indebiti.*)*

In gloss. Condictione, sine caussa vel iniusta caussa) Recte, vt docet titulus, sub quo est hæc l. In eadem glossa dele hæc verba. *(Sed etiam rei vindicatione potest conueniri)* Pro quibus repone: atque consumptione fructus suos facit. Dele & hæc verba: *(item condictione furtiua, vt ff. de condict. furt. l. in re furtiua, §. fi.) &c.*

A *L. 4. Intra hunc diem)* Vide scripta ad prin. *tit. inf. de non. num. pec.*

Reddi tibi cautionem) Vide scripta ad *l. 5 supra si cert. petatur.*

De obligationibus & actionibus. Tit. X.

De cessione actionum vide scripta ad *l. 8. §. eodem.*

L. 1. Mandatam] Id est, cessam, quo casu res adhuc integra est, *l. nulla, sup. de procurat.*

Vtilis actio) Non directa, cum sit exstinctum mandatum, quod cuilibet emptori actionis proprio nomine competit. Nec directa ex mandato datur, quæ ita demum competit, si creditor heredem habeat. Fidem enim traditionis ab herede impleri oportet. vide scripta lib. 2. Obs. cap. 31.

B *In gloss. Debitorem)* Dele totam, & pro ea repone, male. Nam scribit Imp. ad mulierem, quæ non fideiubet, ob S.C. Velleian. Præterea constat fideiussorem soluentem nunquam habere actionem vtilem: quia soluit, vt se liberaret.

In gloss. mandatam) Aliud est cedere, & aliud mandare actionem.

Nam primo casu) Pro his verbis repone, idem plane est cedere & mandare actionem. Item hæc, delegare interdum exhibere, præstare, transferre, procuratorem ad actionem instituendam dare. vide not. & scripta ad *l. 14. infra de fideiuss. &c.*

L. 2. Litis contestatio) Et est pro delegatione, *l. denegare, ff. de nouat.*

L. 3. Colonos) Qui debitores debitoris sunt.

Ex placito) Græci vertunt τοῖς κανόσι ἐπὶ τῷ συναρέσαντι, &c.
C vt videantur legisse, *& placito.*

L. 4. Bonam fidem) Quæ & integra fides dicitur, *l. 1. sup. de suffrag.* & sincera, *l. 2. infra si propter public. pensitat.*

In contractibus considerari) Idem dicitur in *l. bonæ fides, ff. depos.* Vtraque est accipienda de contractibus bonæ fidei, vt in his iudex obseruet, quid dari vel fieri bona fide oporteat.

L. 5. Sicut initio) Aristot. 5. Ehic. ait: ἡ ἀρχὴ τούτων ἑκούσιος. At ex post facto sunt necessarii contractus.

Renuntiare semel) Symmachus. *Vox est iuris & legum, bonæ fidei contractum non posse rescindi.*

Aduersario nobis non consentiente) Interdum tamen voluntate resolui contractus potest, vt si id actum sit, aut id ferat contractus natura, vt societas, mandatum, depositum, precarium, datum ob rem.

D *L. 6. Potiores)* Alias priores. eodem sensu Græci πρεσγενέστεροι.

L. 7. Longi temporis) Actio Seruiana tollitur præscriptione longi temporis, si ea vtitur bonæ fidei possessor. Nam cum malæ fidei possessor est, non nisi 30. annis tollitur, cum debitor 40. *l. cum notissimi, inf. de præscript. 30. annor.*

L. 8. Vide scripta ad *l. 1. sup. eodem.*

Et quem affectione patris) Alumno opponitur *l. 1. sup. eodem, & l. illa, inf. de donat.* Vide not. ad eam l. & scripta hic.

Accipere permisisti) Illaque acceperit. Sic ponendum hic, vt sit perfecta donatio: alioquin est imperfecta, ar-
E gumento leg. *permisisti, ff. de rebus credit.*

Nec a delegato) Si stipulatio fuisset interposita, non in heredem, sed in procuratorem competet actio, nouatione facta.

Parere) Per condictionem.

L. 9. Negantes) Coniungenda *l. vlt. §. de except. rei iudic.* quæ huius prior pars est.

L. 10. Electis pignoribus) Hæc abrogat Iust. in *Nouel. 4.*

L. 11. A domino prædij) Si tamen colonis in rem domini credidi pecuniam, aut in rem domini versa est, competit in dominum actio negotiorum gestorum. vide scripta ad *l. 13. supra si certum pet.*

Q

Ad ærarium ius) Imo nec subscriptio obligaret, *l. 14. ȷ̃. si cert. pet.* A

L. 12 Ob æs alienum) Hæc l. ambigua est: Nam vel hoc dicit, ne filij pro paterno debito addicantur creditoribus, vel vt debitores liberi non cogantur seruire creditoribus ob æs alienum. Sic Græci vertunt: *ἐκ ἀπαγάζεσθαι τὰ ἐκ γονέων ἢ χρεῶν ἰδίων δανεῖων.* putauit tamen vtramque interpretationem verbis legis comprehendi Gregor. 4. epist. cap. 43. & lib. 2. cap. 96. Iustinian. Nou. 134. Ambr. in lib. de Tobia. Vide in hanc rem *l. 1. de patrib. qui filios distraxer.*

L. 13.) Vide scripta ad *l. 15. supra si cert. pet.* Senec. lib. 5. de beneficiis cap. 19.

L. vlt. Est in arbitrio) Hoc priuilegio nec fiscus vtitur, *l. 1. ȷ̃. de conuen. fisci debit.* nec Respubl. *l. 3. § vlt. ff. de administ. rer. ad ciuit.* Sed hæc abrogauit Iust. hodie, B cum fiscus priuato æquetur *Nou. 4. & Nou. 136.*

Vt actiones & ab heredibus & contra heredes incipiant. Tit. XI.

L. 1. *Antiquitas quidem respuebat)* At fideicommissa ita relicta non respuebat *l. 5. ff. de leg. 1. Vlp. in Frag. tit. de fideicommissis.*

Nos autem per) Quam in rem edita est *l. 11. de contrah. & commit. stipul.*

Regulam, qua vetustas) Regula hæc iuris antiqui exstat in *l. vlt. Cod. Theod. de diuersis rescriptis*, quam hæc lex directo abrogat, abrogarat & illam ante per consequentiam, *l. 11. C. de contrah. stipul.* Vide eo loco notata. Ideo autem hac constit. opus fuit, quia nouæ constitutiones, quæ ius vetus abrogant, sunt stricte accipiendæ.

Subtilitatem verborum) Horum nempe, *cum morietur, vel cum mortuus erit.*

Voluntatis) Lege, *latitudo voluntatis*, & vide scripta ad *l. 3. ff. de verb. oblig.* id est, ne ideo latius non accipiatur voluntas contrahentium.

In gloss. Antiquitas) Dele ad fin. vsque ad hæc verba. *(Sed hoc fallebat)* & repone: fallitur hic Accursius. Nam condictionalis stipulatio ex præsenti tempore vires accipit, & ideo necesse non est, vt committatur in defunctum.

Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur. Tit. XII.

L. 1. Propter Senatusconsultum) At hodie ipso iure tuta est mulier, si pro marito fideiusserit. Si pro alio, except. Velleiani iuuatur, *Nou.* 134.

L. 2. Maritorum culpam) Delictum.

Siue res) Vxoris scil.

L. 3. Extra dotis] At res in dotem datæ & tacito pignori sunt, *l. 4. ȷ̃. in quibus caussis pignus ob ciuile munus:* non autem parapherna.

Ciuilium munerum) Excipitur dos, quæ tenetur fisco ob munera, vel honorem gestum a marito. Ea enim fruetur fiscus constante matrimonio.

Cum neque maritum] Opponitur *l. 4. ff. de offic. procons.* vide not ad eam.

L. 4. Aliquid intulisse) vide not. ad *l. 1. ȷ̃. de fideicommiss.* & ad *l. 6. ff. de probat.* quæ obstant, & vide scripta hic. Item scripta ad *l. 5. ȷ̃. de vsur.*

In gloss. In dotem] Dele totam, & repone: Idem obtinet in omni munere ciuili, in rebus vxoris dotalibus. Nam eæ obligantur, argumento l. huius a contrario sensu, & hoc in ipsa l. repetitur.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel seruus pro domino conueniatur. Tit. XIII.

Cum hi, qui in multis casibus iuris eadem persona esse censentur, alii pro aliis non obligantur, multo minus extraneus pro extraneo, nisi heres fit, aut accessio. Olim tamen vsurpatum erat, vt vicarius pro conuicario teneretur. Hodie non *Nou. Iust. 52. & 134. & l. 1. ȷ̃. vt nullus ex vic. pro alien.* lib. 11. De his Cassiodorus lib. 4. variarum. *Obligationibus paternis, si non sit heres, eximuntur: vxor maritalibus debitis non vincitur, & audacia ad solutiones trahit extraneos, cum absoluant iura coniunctos.*

L. 1. Extorta est) Si metu illato extorta est, competit actio quod metus caussa, condictio indebiti non competit, quia sciens soluit: si suasionibus, creditoribus erit actio de dolo, *l. 24. ff. de dolo.*

L. 2. Emancipatos) Idem est in exheredatis.

Inquietemini) At conueniri possunt ex caussa principali, *l. 2. de primip.*

L. 3. Inuito patre) Id est, contradicente.

L. 4. Nec non) Excipe primipili caussam.

L. 5. Vel serui) Quia seruus non est *δεκτικὸς τοῦ δικαστηρίου*, id est, *fori capax*, Græci hic.

Noua constitutio Friderici.

De priuilegiis scholasticorum. Eam nonnulli Codic. omittunt.

Corporis iniurias sine caussa) Id est, angarias, *l. 2. ȷ̃. de incolis.*

§. Hac igitur: quod aliquando) Nou. constit. 25. Vide scripta hic, & ad *Nou. 52.* & not. ad *Rub. eod.*

§. pen Etiamsi caussa) Legendum, *vt caussa, etiamsi iusta fuerit, cedat pro tali conamine.*

§. vlt. Sub tit. ne filius pro patre) Legendum, *ne alius*, pro aliorum.

Apud Roncalias) Ciuitas est, iuxta Padum fluuium.

In gloss. Dedimus) Dele hæc omnia (sed dic quod sic) vsque ad hunc locum (sed olim Nou. 9. & pro iis repone, non potest mandare, cum non competat iure imperii, *l. nec mandante, ff. de tut. & cur. dat.*

C *An seruus pro suo facto post manumissionem teneatur. Tit. XIV.*

Factum hic significat contractum vel delictum.

L. 1. Cum statulibero) Siue contrahas cum seruo, siue cum statulibero, non habes cum eo actionem post libertatem. Statuliberi in contractibus comparantur seruis, in delictis liberis.

L. 2. Non esse legatum) Nam si legatum proponeretur, contra esset dicendum, *l. 2. §. per contrarium, ff. de dote prælegat.* Et ideo hic ait maxime, quasi idem prorsus non sit, peculio legato. Sed opponitur *l. si seruo, ff. de pec. leg. l. 1. §. item heres, ff. quando de pecul.* quæ etiam legato peculio dat act. intra annum in heredem. Vide solut. in not. ad eas.

L. 3. Promissa) vide scripta ad *l. 24. ff. de verb. oblig. & ad l. vlt. ȷ̃. eodem.*

D *Per in factum actionem)* Prætoriam, subsidiariam act. de dolo. Verum videbatur, dandam actionem præscriptis verbis ex do vt facias: sed ideo non datur, quia ille seruus fuit, cum contraxit, nec ex contractu habito cum seruo, in eum post manumiss. actio est, argumento *l. 1. §. pen. ff. de except. rei vend.*

L. 4 Caput noxa) Solæ actiones nox. caput sequuntur: actio furti noxalis est, non autem condictio furtiua. Et ideo illa non tenetur seruus manumissus, *l. quod ab alio, ff. de condict. furt.* Furti actione tenetur.

L. vlt. Inter dominos ac seruos) Excipe casus quatuor. Vnus est in *l. & eleganter, ff. de dolo, l. verum, de minor.* Alter in *l. 3. hic.* Tertius in tit. si quis test. Quartus in *l. 18. ff. de negot. gest.*

E *Quando fiscus vel priuatus debitoris sui debitores conuenire possit vel debeat. Tit. XV.*

L. 2. Præsidis prouinciæ) Sic in *l. a diuo Pio §. sic quoque, ff. de re iudic.* vbi est citata.

Si debitum) Fiscus semper tacitam habet hypothecam, & ideo potest semper vtiliter agere cum debitore debitoris sui.

De hereditariis actionibus. Tit. XVI.

Hereditariæ actiones sunt personales actiones, quæ heredibus vel in heredes successionis iure competunt.

L. 1. In gloss. Pro parte debiti) Recte pro parte debiti. Tanta autem est pars debiti, quanta pars heredum.

In gloss.

In gloss. Competente in fin.) Recte. contra male Iacob. de Aretio, & Fulgos.

L. 3. Decerni frustra) Vtiles actiones decernuntur. Itaque dum hic ait, actionem non decerni contra debitores, negat contra illos dari vtilem: tamen aget iure tacitæ hypothecæ, *l. 3. sup. de oblig. & act.*

L. 4 Debitoris hereditarij) Id est, heredis. Heredes sunt debitores, & creditores hereditarij. Itaque hic debitor heredem significat.

L. 5. Per confusionem) Pro ea parte, qua quis heres fit.

L. 6. Si adulta) Coniungenda *l. 7. inf. de bon. auct. iud. poss.* & ex hac adde subscript. ad illam.

L. 7. Lex 12. tab.) vide scripta ad *l. 1. sup. si cert. petat.*

Non habere personalem] Sed habent vel hypothecariam, vel condict. indebiti, *l. vlt. §. sin autem creditores, inf. de iure delib.* B

Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur. Tit. XVII.

L. 1. Post litis) Pertinet hæc lex ad act. quod metus caussa. Itaque hic non accipe vim pro rapina, sed vt in edicto quod metus caussa, & concussionem accipe pro metu. vide scripta ad *l. quod diximus, ff. quod metus caussa.* Dic igitur, qui vim fecit, id est, coegit, vel concussionem, id est, terrorem. Pseudoplautus in Querulo, *Iura,* ait, *consuli parasito ita voluerunt, vt si vulneribus afflictus decedat contestata lite, heredibus detur actio.*

In gloss. Qui vim fecit) Dele totam, & repone, male: hoc enim casu competeret actio vi bonorum raptorum, aut condictio furtiua, etiam lite non contestata. Omissum in gloss. magna supra tit. prox. *(Item in interdicto vnde vi)* vsque ad verba *(nec obstat)* dele omnia, & repone, male, vt constat ex *l. in honorariis, ff. de oblig. & act.* & *l. 2. ℑ. vnde vi.* Nec facit pro ea *l. 1. §. vlt. ff. de vi & vi arm.* vt constabit ex notat. ad illum §. In eadem gloss. Ab his verbis *(Item fallit si interueniat confusio)* vsque ad finem glossæ, dele omnia, & repone, male. Hic Accursius tractauit de criminibus, quod putaret hic actum criminaliter, quod si verum esset, non transmitteretur. C

De constituta pecunia. Tit. XVIII.

In constitutum veniunt pecuniæ tantum, id est, ea, quæ pondere, numero, & mensura constant rei constitutæ pecun. A Iust. dicuntur ἀντιφωνηταί in Nou. D

L. 1. Sed etiam aduersus] Qua de re veteres dubitasse docet *l. item illa, §. e re, ff. eod.* Vide notat. ad eam.

In auth. Si quando ad finem) Quia facti sunt duo rei. diuersum est, si dixerit, satis fiet tibi a me & a Titio.

L. 2. Quæ solemnibus verbis) Id est, directis & ciuilibus.

In annorum metis 30.) vide cap. 30. de præscript.

Res indebitas consequi) Id est, nondum debitas.

In alia antiqua prudentia) Id est, in 12. tab. *Super pecunia tutelaue.*

Argenti distractores) Id est, argentarij.

In gloss. Indefensæ) Dele omnia vsque ad hæc verba *(vt hic, & argumento)* & pro iis repone, id est, vt nulla exceptione se tueri possint. In eadem glossa dele hæc verba *(scilicet coram suo iudice, quem habere possunt)* & pro iis repone, si modo soluendo sint litis contestatæ tempore. E

L. vlt. Qui pecunias pro aliis) Idem beneficium dat Iust. duobus reis, qui mutuo fideiusserunt. Item duobus reis promittendi *Nou. 99.*

Æquitatis enim) Legendum: *æquitatem enim diuisionis, speciem actionis excludere nullo* &c. vt apparet ex *l. si fideiussores, ff. de fideiussor. tut.* Ex qua hæc verba sumpta sunt.

De probationibus. Tit. XIX. Id est, quis probare debeat.

L. 1. Hæc l. ad act. creditæ pecun. Implere cogitur.) Idem est, si reus vtatur exceptione doli ob non num. pecuniam, *l. 3. inf. de non num. pec.* Ideo autem non probat, A quia mera negatio est. Moribus tamen Biturigum, qui excipit de non num. pecunia, probare debet ex *l. regulariter, ℑ. de non num. pecun.*

Eius rei probationem) Idem in *l. vlt. ℑ. de solut.* Ceterum hæc affirmatio non est appellanda exceptio. Nam non est exceptio, nisi sit & actio, quæ esse negatur soluta pecunia. hoc non est excipere, sed actionem esse negare.

L. 2.) Hæc l. pertinet ad rei vindicat. in qua actor probat, non reus. Imo nec titulum suæ possessionis possessor dicere cogitur, *l. cogi, sup. de petit. hered.* vide not. ad eam.

L. 3. Hæc l. pertinet ad act. tutelæ, quæ competit finita tutela. Idem est in iis, qui petunt honores, *l. Impp. ff. ad municipal.*

Contenderitis) Hic is, cum quo agitur, ideo probat, quia hæc diuisio actionis tutelæ non fit ipso iure, sed opposita hac exceptione, si non omnes in solidum soluendo fuerint in diem tutelæ. Idem beneficium datur duobus reis promittendi.

L. 4.) Hæc l. pertinet ad rei vindicat.]

Dominium) Triplex est dominium, proprietatis, vt hic, possessionis, vt *l. 2. C. Theod. de bon. mater. l. 1. C. Gregor. si sub alterius nom.* & sic accipe dominium in *l. 1. ff. de bon. poss.* & vsusfructus, de quo lex *iubemus, §. 1. ℑ. de SS. Eccles.*

Quibuscumque aliis) Vt testib. *l. 12. ℑ. eod.* Nam & recte mutatur dominium sine instrumento.

L. 5. Instrumenta) At olim sola expensilatio fidem faciebat, Gell. lib. 14. c. 2. vide scripta ad *l. 3. C. de rebus credit.* & hic.

Annotatio) Non etiam si fiscus agat ex suis, aut ex confiscatis breuiariis, *l. 7. & vlt. ℑ. de conuenien. fisc. debit.* Hæc autem l. 5. est de scripturis priuatis, quibus sibi quis debitorem constituit, non de syngrapha, qua fides fit, *l. vlt. sup. si cert. pet.* Et est de rationibus accepti, reus fidem facit solutionis, *l. 5. sup. de edendo.*

L. 6. Rationes) Nec ex breuiariis rationibus testatoris, nec ex scriptura testamenti sumitur probatio debiti.

Si in vltima voluntate) Male. Id confirmari putant *Nou. 84.* Nam ea Nou. opitulatur creditoribus, cum testator dixit, minus se habere in bonis. At hæc l. 6. opitulatur debitoribus, id est, iis quos heredes debitores esse dicunt, ipsi coguntur, vt ne defuncti dicto aut scripto communicentur. Hoc tamen ex ea Nou. colligi potest, quod si testator scripserit Tit. sibi debere 100. qui debeat 200. non posse ab eo peti, nisi centum, si cum religione iurisiur. id scripserit. Summa est: testatoris iurata bonorum descriptio creditoribus non nocet, heredibus nocet, debitoribus prodest.

L. 9. Ætate probare) Ætas variis modis probatur, de quibus vide scripta ad *l. 13. ff. eod.*

L. 11.) Hæc l. pertinet ad petitionem hereditatis.

L. 18. Consanguinitas) Quod hic vocat consanguinitatem, inferius eadem l. vocat fraternitatem. Semper in his libris consanguineus, id est, frater.

L. 15. Vis eius) vide scripta ad *l. 8. ff. eod.*

Onus probationis) Titius probare debebit cum Caius sit in possessione libertatis.

L. 16. In gloss. Constituti) Dele totam vsque ad additionem, & pro ea repone, male interpretes putant, ideo possessorem probare dominium, quod præsumptio fuerit pro actore, alioquin præsumptio qualibet auferret commodum possessionis. Sed ideo probat Tit. quia probatio pro actore. vide scripta ad *l. 5. eod.*

L. 18. Hæc l. pertinet ad rei vindicat. Probatio probatione tollitur, vt & in *l. 16. ℑ. eodem.*

L. 9. Dilatoriam) Dilatoria exceptio in ipso limine litis opponenda est. Symmach. lib. 1. epist. quod accipiendum puto de ea, quæ descendit ex caussa, in qua quæritur de actore reo, vel iudice, ex quibus constat iudiciũ. Nam si descendat exceptio ex caussa, in qua non

quæ..itur de his personis, vt exceptio pacti, opponi poterit tantum post litem inchoatam, idque verus quidam in...pretatur a Theo... l. At peremptoria except. opponi potest quouis tempore, modo ante sententiam vtraque probari debet, postquam actor probauit intentionem suam.

In auth. Atqui) Hæc auth. superiori legi ita coniungenda est: Probata intentione vel exceptione, actor vel reus non admittitur ad aliam productionem testium, si probationum dicti cognouerit.

L. 2. Si accusatione) vide scripta ad *l. 8. ff. eodem.*

L. 23. Factum negantis) Sunt tamen multæ negationes, quæ effectu affirmationes sunt, vt de act. negatoriis Theophil. scribit in § *æque. Inst. de act.* Exemplum sume ex *l. ... de codicil. & l. 5. ff. hoc tit. & l. 14. inf. de contrahen. empt.*

L. 24. Iubemus) Coniungenda est cum *l. vn. infra quando ciuil. act. crim. præiud.* Vtraque constitut. pertinet ad crimen falsi, vt docet *C. Theod.* in qua d. l. vn. ponitur inter tit. ad *l. Cor. de fals. & tit. de falsa moneta,* & indicat etiam clarius hæc l. pen.

L. vlt. Sciant) Coniung. *l. pen. ꝫ. de calum.* ex qua ad hanc adde subscript. sumptam ex *C. Theod.*

Documentis) Id est, instrumentis, quibus crimina plerumque probantur, maxime falsi.

Luce clarioribus) Sic Cic. pro Cælio.

De testibus. Tit. XX.

Tria sunt probationum genera. Testes, instrumenta, indicia. Testes admittuntur, si de facto quæritur, si de iure & qualitate, vix admittuntur, vt hic.

L. 3. Etiam iure) Etiam, prætereaa, hoc sensu, multa testimonia improbat ius ciuile, atque etiam domestica.

Domestici) Domesticos testes sic recte definit Theodorus Balsamon in Can. 32. Concilij Carthaginensis. *Domestici testes sunt, qui in eadem domo nobiscum habitant, & quibus imperare possumus.*

L. 4. *Sola testatione)* Nudam & priuatam, quæ obsignatores non habet.

L. 6. *Parentes)* Id est, hanc constit. Impp. rescripserunt ex Paulo *lib. 5. Sent. tit. 15.*

L. 8. *Interrogari non posse)* Cum quæstionibus.

L. 9. *Iurisiurandi)* Episcopi interrogantur tactis sacris scripturis, *Nou. 123. & C. de iuram. calum.*

Honestioribus) Honestiores plerumque æstimantur ex facultatibus, *l. 21. ff. eod.*

Vt vnius testimonium) Derogatur huic l. per *cap. 27. de præsc. lib. 5.* decret. De vno teste, vide scripta ad *l. 3. sup. de rebus credit.* Sunt tamen certi casus, quibus vni testi creditur, de quibus vide scripta hic.

L. 10. Omnis) Coniung. *l. vnic. sup. ne quis in sua caussa iud.* & ex hac illius subscript. emenda. Nam & sic habet *C. Theod.* vt hic est.

Dicendi testimonij facultas) Vt & iudicandi.

L. 11. Quoniam) Coniung. *l. 2. ꝫ. vt intra certum temp.* & eadem est vtriusque inscriptio & subscriptio, confer & *C. Theod.*

In gloss. Participes criminis) In Romaico definitum, vt socius pro socio testimonium non dicat in re communi, quoad societas soluta sit. Harmenop. lib. primo, tit. sexto.

L. 12. *Iidem AA. Georgiæ)* Emendanda est huius l. inscriptio ex *l. vlt. infra de his, qui accus. non possunt,* quæ huic l. coniungi debet, vt & *l. vlt. C. de accusat. & inscript. & l. vlt. inf. de calum. & l. vlt. C. Theod. de iurisdict. & Nou. de libert. & success. in C. Theod.* Ex his sic emendanda est inscriptio. Iidem AA. Conss. Præt. & trib. plebis Senat. S. D. & subscriptio D. VIII. Idus Augusti Rauennæ.

Aduersus patronos) Symmachus, cum esset præfectus vrbi, vt constat ex eius lib. 1. epist. in patroni liberos libertum iure interrogauit: cui tamen magnam fidem habuisse non videtur. Ac deinde fuit etiam constitutum a Valentiniano in *Nou. de libertis & success. eorum,* ne liberti in patronorum filios vel nepotes interrogarentur. Post hanc l. enim reponenda est Græca constitutio, quæ est Zenonis vel Anastasij, de qua notaui priori loco in *l. 13. ꝫ. eod.* id est, l. prox. seq.

L. 13.) Desiderantur hoc loco duæ Græcę constitutiones, quarum sententia hæc est ex lib. ... Prioris quæ debuit esse lex 12. vt si desint instrumenta ad probationem, exigantur quinque testes, & in instrumentis sufficiant 3. testes. Acta & instrumenta publica non egere testibus. Item si quis sit adhibitus quæstionibus scriptis, lite de ea re mota, cogatur adesse, & testimonium dicere, nec posse vti præscriptione fori. Secunda ait, vt inuiti testimonium dicant in omnibus caussis, exceptis adfinibus, cognatis & viris illustribus: ceteri si adsint, dicere coguntur: si absint, mittuntur ad eos procuratores partium, vt coram eis dicant, quæ sciunt. Denique vt interlocutiones, quæ fiunt ob eam caussam, & productiones fiant sine vllo testium impendio.

L. 17. Excipere) Gal. *Reprocher.* Ergo vt testem in alia semel probatum, reprobare nequeo: ita neque probare sine pudore possum, quem semel excepero & refutauero, *l. 23. ff. eod.*

Corruptos esse) Poterit & falsos dicere Nouella quadam Constantini.

L. 18. *Si dicant, omnis)* Hoc casu de auditione testimonium non sufficit, quod tamen valet in quæstione de finibus, & de operib. *l. si arbiter, ff. de probat.*

Nisi quinque testes) At cum scriptura, vt apocha interuenerit, aut si emptor sit, ad summum tres requiruntur testes, *l. 2. ꝫ. sup. si cert. pet.* Vide scripta ibid.

Per scripturam securitas) Apocha, ἀμεριμνία.

In gloss. vlt.) Scil. duos, vt *ff. eod.* Dele hæc & repone, imo per quinque ex priori constitutione Gręca, quæ deest huic tit.

In auth. Rogati) Opponitur *l. ad fidem. ff. eod.* vide solut. in not. ad eam l. & scriptis hic.

Transeuntes) ἐκ τοῦ παρηκόντος.

L. 19. *Ex nostra lege)* Erat l. 14. huius tit. Græca, quæ deest. vide scripta ad *l. 2. sup. eodem,* & not. post *l. 12. sup. eodem*

Non carcerali) Hæc in ciuibus. Vnde argumentum est, eos in criminalibus caussis diutius detineri, & carcere posse concludi.

Tantum quindecim dies) Vide cap. 8. tractat. de præscriptionibus.

Alterutra parte præsente) Nam regulariter testes, vt & acta omnia fieri debent vtraque parte præsente. Zonaras & Balsamon cap. 73. & Socrat. lib. 1. cap. 21. & lib. 2. cap. 27.

Gloss. Sine damno) Sc. sine coactione. Dele & substitue, id est, nulla data pecunia ad excipiendam satisdationem actionis nomine, §. *ex contrario, Inst. quib. alien. non lic. l. 25. ꝫ. de administ. tut.*

In auth. Sed etsi eo præsente) Id est, vt videat testes introduci, non vt depositiones audiat.

Ex vna parte) μονομερῶς.

L. vlt.) Hæc l. continet except. eius sententiæ, qua dicitur, semel productos testes & interrogatos iterum non interrogari. Coniunge ei *l. pen. sup. de recept. arbit.* & ex hac reple illius subscript.

In iudicio) Vide Bartol. in *l. eos, ff. ad l. Corn. de falsis.*

De fide instrumentorum, & amißione eorum, & de apochis, & antapochis faciendis, & de his, quæ sine scriptura fieri possunt. Tit. XXI.

Et de apochis] Nulla est sub hoc titul. lex de apochis.

L. 2. *Falsi victus)* Idem dici non potest de testib. *l. 3. §. lege, ff. de testib.*

L. 4. Inspectio rationum) vide scripta ad *l. 5. sup. de probation.*

L. 7. Instrumenta) Quæ vocantur testimoniales, *l. vlt. infra*

infra de profess. & medicis. Vegetius lib. 2. & sæpe in *C. Theod.*

L. 11. Emancipatione) Accipe hanc l. de eman. legitima, quæ fit ex 12. tab. recte etiam sine actis. Anastasiana & Iustiniana non fit sine actis. Vbi autem omissio instrumentorum, vel actorum nihil nocet, nec amissio nocet.

L. 14. Scriptura diuersa) Nisi si quæ iudici momenti videatur esse maioris exemplo testium, *Nouella de testibus.*

L. 15. Eandem vim) Regulariter. Sunt enim certi casus, quibus plus possunt instrumenta, quam testes, de quibus vide scripta ad *l. 1. sup. tit. prox.*

L. 17. Intimari) Insinuari, vt hodie si minores sint 500. aureis.

In mundum) Nou. de testibus ait in chartam puram. Hieron. *in purum.*

L. 18. Secundum ea quæ disposuimus) in l. 14. scil. Græca, de qua vide scripta ad *l. 2. sup. tit. prox.* & not. post *l. 12. illo tit.*

In gloss. Disposuimus) Dele eam vsque (vel verius dic) & ad finem adde, Recte. Ea autem est *l. 14. supra titulo proximo.*

L. 19. Plures) Coniung. *l. litib. j. de agris & cens. lib. 11.* vide scripta ad *l. debitor, ff. ad SC. Trebell.* & not. ad *l. eos, inf. de vsuris.*

Apochis) Apocha est professio solutæ pecuniæ. dicitur & securitas, ἀπόδειξις, ἀμεριμνία, ἀσφάλεια, euacuatoria ἀκυρωσία.

Vel vsurarum) Id est, si per 30. ann. cessatum fuerit in vsuris præstandis, non si in pensionibus.

Temporalem præscriptionem) Vide notata ad *l. eos, j. de vsuris.*

Exemplar cum subscriptione) Id est, Antapocham.

Reddere) Id est, dare.

In gloss. Apochis) Ab his verbis [*antapocha vero est)* vsque ad illa *(tertij vt)* dele omnia, & hæc repone, quæ conueniant cum tertia sententia: antapocha est exemplum apochæ, quod habet subscriptionem debitoris, qui apocham suscepit hac lege, in qua quod initio vocat exemplum apochæ, post vocat antapocham. Sic recte Iac. & Fulgosius, & sic legenda est gloss. *Iac. & Fulg. dicunt,* & in fine dele hæc verba *(Quod non placet vt hac l. §. 1)* & repone, imo recte.

In gloss. Temporalem) Pro his verbis *(quod est contra M.)* dic, imo recte M.

L. 20.) Hæc l. non abrogatur per *Nou* 73.

Comparationes] Id est, collationes, *l. vbi. j. ad leg. Cornel. de fals.* in Nou. dicuntur συγκρίσεις, παραθέσεις.

Instrumentis, quæ non sunt publice) Instrumentorum alia sunt publica, id est, publice confecta a tabellionibus qui ex consensu partium contractus conscribunt, quæ in Nou. dicuntur ἀγοραῖα, *forensia*, & publice confecta, hic & in *l. scripturas, infra qui potior. in pign.* Alia sunt priuata, quæ & dicuntur χειρόγραφα & αὐτόχειρα, & in *d. l. scripturas* ἰδιόχειρα, vt & in *Nou.* 117. & 142. Eas vide, & not. ad *l. scripturas*, & scripta hic.

Nisi 3. testium) Excipe duos casus ex *Nou. 40. alias 50.* quibus fit comparatio, etiamsi testes nulli sint.

Forensibus vel publicis) Forensia & publica idem sunt. *Vel* hoc loco est ἑρμηνευτικόν, sic tit. *de optione vel elect. legata.*

His qui comparationem.] Vt Præfectiani, Magisteriani, Vrbaniciani, & omnes apparitores publici.

Scriniis) Scrinia erant 4. memoriæ, dispositionum, epistolarum, libellorum. Scrinia sunt κιβώτια.

Magisteriæ potestatis) Id est, magistri officiorum.

In gloss. In semetipsum) Dele hæc verba. *(Sed hoc responsum corrigitur per auth. Ad hæc.)*

Gloss vlt. Scriniis) Dele totam.

Gl. auth. At si: ad fin. soli) Ab his verbis *(Item cautius fit hodie)* vsque ad illa *(& dicitur in scriptis.)* dele omnia. Pro quibus hæc repone: imo & in contractibus, qui

A modo non excedant 50. lib. auri, duo testes sufficiunt: vel nulli potius requiruntur, *l. vlt. sup. si cert. pet.*

L. 21. Neque enim vlterius) Vide not. ad *l. pen. §. sed iuramento, sup. de reb. cred.*

Subtili reuerentia) Superstitiose, *l. qui sub conditione D. de condit. instit.*

Retractationem] Quæ vicem appellationis obtinet, *l. vlt. infra de temp. appellat.*

In gloss. Existimans] Ab his verbis [*& sic Nou. in criminalibus)* vsque ad finem, dele omnia, & pro his repone, Imo non iuratur, cum sufficiat inscriptio, & ex ea pœna calumniæ, vt recte notat Mart. in *l. 5. infra de iure-*
B *iur. propter calum.* Et iusiurandum præstatur ante accusat. falsi ab eo, qui petit instrumentum iterum exhiberi. Non igitur in criminali, sed in ciuili. Nec obstat constit. Imper. Henr. II. in tit. de aduocat. in ll. Longobard. cuius meminit Honorius in *cap. 1. de iuram. cal.* quæ ait, clericos nullo modo iurare, ex *l. cum clericus, sup. de episc. & cler.*

In gloss. vlt. Et sopita) Dele vtramque solut. & pro iis repone hanc, post sententiam minime suspensam non cogitur quis producere, potest tamen accusare falsi. Sic recte Cynus conciliat h. legem cum *tit. inf. si ex fals. instrum.*

Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur. Tit. XXII.

Plus) Id est, rerum veritas per scripturas obscurari
C nequit, & sic pertinet etiam hic tit. ad instrumenta.

L. 2. Sed eius vxor) Idem iuris est, si vxoris nomine emero, & in instrumento eius nomen scripsero, mihi tamen rem tacite gessero, ex Iust. *edicto §. pen.*

Quæstio itaque facti) Id est, quæ sit rei veritas.

Per iudicem vel) Non per Iurisconsultum.

L. 3. Pignoris caussa) Id est, pignus contrahitur, non emptio. Petatur species facti ex *cap. illo vos. de pig. lib. 3. decret.* cuius hæc summa est.

L. vlt. Se falsum) Quia falsum est me vendidisse.

Subscribere te) Leg. *Subscribere te non relecto, sed fidem habenti,* & Græcorum more repetitio, tibi, id est, cum non relegisses instrumentum. Ter. in Hecyra, *vt non sit peccato mihi* &c. Cic. *Huic errato nulla venia*, id est, erranti.

D *Consensu deficiente)* Nam ego locare volui: Titius noluit conducere. Ego vendere nolui. Titius voluit emere. Scriptura non conciliat voluntatis naturas dissidentes.

De commodato. Tit. XXIII.

Commodatum est, si quis rem suam alteri vendendam, dederit certo fine modoue eandem recepturus. vide notata ad *l. 2. sup. eod.*

L. 1. Quæ vi maiore) Idem est, si res æstimata data sit, *l. 5. §. 2. ff. eod.* Alioquin præstatur exactissima diligentia.

L. 2. Temporalis ministerij) Sic Isidorus lib. 5. *Commodatum est id quod iuris nostri est, & ad alios temporaliter translatum est.*

L. vlt. Prætextu) Id est, sub obtentu compensationis,
E Eadem verba sunt in *l. 1. infra de nund. & l. 1. & 3. inf. ne fiscus vel Respubl.* vbi supponunt certam debiti caussam semper.

Commodati] Videntur compositores pro *commendati*, perperam legisse *commodati*: *Commendatum est*, depositum, *l. 24. ff. depos.*

In gloss. vlt. Debiti, nisi debitum sit liquidum) At quis dixit Accursio, debitum hic non fuisse liquidum.

De pigneratitia actione. Tit. XXIV.

Vide not. ad *Rub. ff. eodem.* Pignus hic est, quo quid creditori obligatur translata possessione, vt in ea caussa sit, quoad exsoluatur.

Græca constit.) Exstat apud Harmenop. *lib. 3. epitom. tit. 5.*

L. 1.) Huius l. sententia hæc est, ex *lib. 21.* βασιλ. *tit. 1.*

& Harmenop. lib. 3. tit. 5. vt fructus ex pignore percepti A
imputentur in sortem, & si æquauerint sortem, dissoluatur obligatio, & pignus reddatur, si superant sortem, vt superflua reddantur. Hæc l. & 2. & 3. eodem ordine collocatæ sunt apud Harm. *lib. 3. tit. 5.*

In gl. l. 1. super.) Adde quæ in caussam pignoris computentur.

In gl. ult. Ad fin.] Adde, nisi sit contracta *ἀντιχρήσει*.

L. 3. Percepit vel) Hæc ita nisi sit facta *ἀντίχρησις*, & si sit res, quæ vsu fiat deterior, vt vestis: nam tunc si pignore vtatur, furtum facit, *l. si pignore, ff. de furt.*

L. 4. Palam vulgare) Alia est ratio huius pacti, si ad diem soluta non sit pecunia, vt emptionis iure creditor pignus possideat, tunc perfecta est conditionalis venditio. Et ideo cum res non sit integra, post diem non potest offerre, & agere pigneratitia, *l. si fundus §. ult. ff. de pign. l. Titius, ff. eod.* At cessio vel datio in solutum sola traditione perficitur, & ideo antequam ea intercesserit, debitori est integrum pecuniam soluere. Pacto etiam commissorio debitori non adimitur pigneratitia. B

Vel hypothecæ) Datur enim pigneratitia non tantum de pignore, sed & de hypotheca, cuius possessionem creditor nactus est actione quasi Seruiana.

L. 6. Sed culpæ reus) Leuis.

L. 7. Pignori vel hypothecæ Vide not. ad *l. 3. C. eod.*

In rationem debiti) Delenda hæc vox *debiti*. Sic Græci [illegible], non dicit damnum cum debito compensari, sed damnum in pigner. iudicium venire. C

Et si dolo) Augustinus notat, alias legi, *& si non dolo.* Sic Harmenop. [illegible], sed negatio non est in Harm. Regio. nam de eo quod contingit sine dolo aut culpa creditoris, eo nomine non competit pigneratitia.

Vel culpa) Leui, non leuissima.

L. 9. In perpetuum) Id est, edictum perpetuum. Sic in *l. 5. C. de appellat.* Forma perpetua, *l. 1. C. vbi pet. tut.* Iurisdictio perpetua, *l. 2. C. de testam. milit.* vide scripta ad *l. seq. C. eod.*

L. 10. Nec creditores) Quia creditores pignus depositum possident pro alieno, non pro suo, *l. pignori, ff. de vsucap.* Idem est in conductore, *l. 2. inf. de præscript. 30. ann.* Hæc l. non loquitur de pigner. act. sed de vindicat. & hypothecaria, & de exceptione pigneratitia, *l. si quis putans §. idem scribit, ff. comm. diuid.* D

Longi temporis) L. ult. huius tit. In his locis autem Impp. loquuntur de nata iam pigner. actione. Hic autem recte Ioannes & Græci interpretes longissimo tempore tolli confirmant. At ea nulla præscriptione tolli potest, antequam nata sit, non nascitur autem antequam debitor pignus repignerauit. sic recte Rogerius in *tit. de præscript.* Harm. *lib. 3. tit. 5.*

Originem rei) Auctoritatem & dominium. sic in *l. instrumenta, C. de fideicommiss.*

L. 11. Conuentionem vel præsidialem) Legendum, *& præsidis iussione.* Quæ si intercesserit, licebit creditori res auferre, non tantum debitori, sed & cuilibet possessori, argumento *l. 56. ff. de contrah. empt.* Sin minus vim faciet *l. 3. infra de vi bon. rapt.* Exigitur ergo conuentio, & auctoritas præsidis. Et ideo Græci sic legunt, *χωρὶς συμφώνου, καὶ ἀρχικῆς κελεύσεως.* Interdum tamen sola præsidis iussio sufficit, vt pignore caussa iudicati capto. E

L. 12. Fructuum) Vide scripta ad pr. tit. *sup. de pigner. actione.*

Si per creditorem factum fuerit, quo minus solueretur) Hæc sunt verba edicti de pign. actione. Sic in *l. ult. inf. de luit. pign. & l. acceptam, C. de pign.* Eadem verba sunt in edicto de constituta pecunia, *l. si duo §. ait, ff. de constit. pecun.*

Oblato, consignato & deposito) Tria hæc sunt interpretis cuiusdam, & absunt a scriptis, & sufficiunt præcedentia.

Spatio longi temporis) vide not. *C. ad l. 9. eodem.*

De institoria & exercitoria actione. Tit. XXV.

Rectius Haloander de exercit. & institor. actione. vt in ff. Vtraque tamen exercitoria vel institoria permixtim dici potest, *l. 13. §. si duo, l. ult. ff. de institor.* Vide not. ad tit. de exerc. & scripta hic.

L. 1. Officio alicui) Id est, officinæ.

Promissum a te) Quod videtur, cum eum tabernæ præposueris.

L. 3. Institoria) Nec hic locus est Velleiano, quia non videntur alienum esse contractus, sed ipsius mulieris.

L. 5. Ad exemplum institoriæ) Id est, quasi institoria.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem verso. Tit. XXVI.

Hæc sunt verba edicti, vt constat ex *l. 1. ff. de pecul.*

Vel de peculio, siue quod iussu) Non autem ex delicto.

L. 1. De peculio, & de in rem verso] Si ipse non agnouerit tutelam.

Quod si voluntate) Hæc pars sic intelligenda est, vt ponamus, illo filio tutore dato, Rempubl. in se periculum recepisse, vt in *l. 1. §. 1. de magistrat. conuen.* Taciturnitas patrem pupillo non obligat in solidum, Taciturnitas patrem obligat Reipubl. in solidum.

A magistratibus) Idem si a decurionibus.

Satisfacere] Reipubl. vel curiæ quæ tenetur pupillo, *C. de magist. conuen.* vide scripta ad tit. *sup. ne filius pro patre.*

L. 2. Hereditate) Aut si minimam tantum partem habuit, *l. 2. ff. cod*

Nisi in id quod facere potest) Rationem vide in scriptis hic, & not. ad *l. 3. § sed an etiam, ff. eod.*

Interpretatione) Id est, sermone & tenore. Nam verba huius l. 2. sunt verba edicti, vt constat ex *l. 2. ff. eod.* Et hæc edicti verba locum habent, siue filius sui iuris fiat capitis deminutione, vt emancipatione, aut sine capitis deminutione, vt morte, sacerdotio, dignitate, imo & si non fiat sui iuris, *l. 2. ff. eod.*

L. 3. Pecuniam mutuam seruo) Vide scripta ad *l. 14. C. si cert. pet.*

Iustis rogationibus) Vt agrum colendo, seruum vestiendo. Nam volupt. non imputat, *l. 3. ff. de in rem verso.* Paulus 2. *Sent. tit. 9.*

L. 5. Defensionibus) Exempla harum defensionum sunt in *l. 1. ff. de in rem verso,* & in *l. pen. C. eod.* & in *l. 3. §. ex furtiua. ff. de pecul. & l. seruus quando, de act. empt.* & in *l. ult. tit. ff. de aleator.*

L. 6. In vsurarum vicem) Hæc lex de *ἀντιχρήσει* loquitur.

Contra vim) Momenti beneficio, aut interdicto vti possidetis.

L. 7. Intra annum) Nisi peculiaris actio, qua agitur in peculium, breuiori tempore concludatur, *l. pen. §. quando de pecul. actio ann.* Idem est in *l. pen. §. pen. ff. de noxal. act.* Sic & accipe quod dicitur in *l. 2. §. ult. ff. de cap. minut.*

§. fin. Cum libero) Non conditionali.

Agente) Procuratore aut gestore.

Eius personam) Id est, domini, vt cum eo ageres ex contractu. Sic *l. 3. sup. de nox. act.* Vide not. ad *l. si seruus, C. de fideicommiss. libert.*

Contra dominum) Dominum hic referre oportet ad gestorem, vt sit dominus rei vel contractus, vt in *l. 2. C. tit. proximo.*

Eius pecunia processit] Quo casu dominus tenetur non de in rem verso, quia actio illa datur tantum ex contractu nostrorum hominum & reorũ, qui sunt in potestate, nec condictione ex mutuo, *l. 3. sup. si cert. pet.* Sed act. neg. gest. vtili, non directa, quia non eius contemplatione pecunia credita est. in rem verso, id est, ipse gestus parit act. neg. gest. Itaque finis huius l. non est accipiendus de his personis, de quibus est l. ult. quæ dicuntur nostri homines, *προσήκοντες.* vide scripta ad *l. 13. sup. si cert. pet.*

L. 8. Si mandator) Vide scripta ad *l. 2. sup. eod.*

L. 9. Si ex alio) Inuersæ sunt hæ l. Hæc præcedere debet *l. 8. si mandator.*

In quantum facere potest.) Vide scripta ad *l. 2. & 3. sup. eod.*

L. 12. Deducto scilicet) Hinc definitio peculij, de qua vide not. ad *Rubr. ff. de peculio*, & scripta ad *l. 5. sup. eod.*

L. 13. Dominos) Huic l. coniungenda *l. vlt. inf. si al. res pig. & l. 1. sup. ne liceat potent. & l. 1. sup. de prohib. sequest. pec.* Quæ omnes sunt partes edicti Honorij & Theodosij, quod pertinebat ad creditam pecuniam.

Seruo, colono, conductori] Hi dicuntur homines nostri & eorum conditio hominium, Galli hommage, quamuis liberi sint.

Obligari non posse) At ex admonitione obligantur.

Per quas personas nobis acquiratur. Tit. XXVII.

Hic titulus est potissimum de acquir. obligat. non dominio, aut possessione.

L. 1. Excepta possessionis caussa) Id est, possessione. Obligatio excepta non est: ergo per procuratorem obligatio non acquiritur nec dominium.

Nihil acquiri posse) Nec obligationem, nec dominium.

Redintegratæ rei vindicationem) Id est, Restitutionem rei, quoniam is verbi gratia paciscitur, qui legem commissoriam dicit. Quandoquidem ex ea conuentione solet venditori vindicatio dari, *l. vlt. ff. de lege commiss. l. 4. j. de pact. inter empt.* Sic recte Ioannes, id est, vt nisi emptor solueret pretium intra certum diem, resolueretur venditio, & restituerentur omnia. Est ex eo actio ex empto, ex stipulatu, & vindicatio non soluto pretio, *d. l. vlt.* Sed neque actio in personam, nec in rem mihi per procuratorem acquiritur. Sic etiam loquitur Paulus *lib. 1. Sent. tit. 7.*

Seruis autem res traditæ) Ergo non traditæ procuratoribus contra Accurs. Obligatio mihi acquiritur per procuratorem, aut gestorem tantum ex mutuo aut promutuo, idque vtilitatis gratia, *l. si certi §. si nummos, ff. de condict. indeb.*

In gloss. Excepta possessione) Dele omnia vsque ad hęc verba *(Item & dic excepta)* dele etiam hæc *(quando non plus est penes dantem)* & hæc ad fin. *(quod non placet, imo & dominum)* repone autem sic, recte.

L. 2. Cum per liberam) Extra hunc casum mutui aut promutui obligatio aut actio per liberam personam nobis non acquiritur. Retinetur quidem & conseruatur vt in *l. per procuratorem, ff. de procurat. & l. si quis solutioni, ff. de vsur.* sic & paratur per nuntium.

L. vlt. Si duo] Summa huius l. vlt. est, cum vnus ex dominis simpliciter iubet sibi stipulari, plus valet iussum quam nomen. Cum simpliciter, plus valet nomen, quam iussum.

Ad Senatusconsultum Macedonianum. Tit. XXVIII.

L. 2. Vel alias agnouit) Idem est in exceptione non num. pecun.

L. 3. Origo enim) Caussa.

Titulus actionis) Id est, certi condictio.

L. 4. *Si permittente)* Ergo a contrario non permittente non datur hypothecaria.

Cum & eidem) Vide scripta ad *l. 6. sup. quod cum eod.*

L. 5. Macedoniani) Exstat totidem verbis in C. Gregor. lib. 3. tit. 1. inscribitur Septimiæ Musæ, subscribitur P. P. pridie Kal. Martij.

Si anni vtilis spatium) Vide cap. 20. de præscript.

L. 6. Si filius) Vide scripta ad tit. *ne filius pro patre, s.*

L. vlt. Generaliter omnis) Id est, sublata differentia facti & iuris, de qua re Iurisconsulti dissentiebant, *l. donationes, j. de donat. inter vir. & vxor.* quam hic intelligit.

Ad Senatusconsultum Velleianum. Tit. XXIX.

Est de intercessionibus mulierum. Intercessio est, si se

A vel sua obliget pro alio, vt si fideiubeat, constituat, mandet, in iudicio pro alio interueniat, si res suas pro alio pignori obliget, *l. 19. j. eod.*

L. 1 Non ignorent) Ignorare autem potest quis eã esse mulierem varie, vt in casu hic ab Accurs. tradito. Item in specie *l. si fideiussores, ff. eod.* Item *l. 5. & 7. j. eod.* Item *l. vir vxori §. pen. ff. eod.* Item *l. 4. in pr. & l. 11. ff. eod.*

Pecuniam exsoluerint) Vltro. Et hoc verum est, siue soluerit donandi animo, siue quasi gerens negotium alienum, siue rem suam vendiderit, & ex pretio soluerit, vel emptorem delegauerit, *l. 5. j. eod.* Soluere pro alio non est intercedere.

Repetitio) Opponitur *l. vlt. §. item si, ff. eod.* vide not. ad eum §. vbi est solutio.

B *L. 4. Ipsa se ab initio)* L. 19. *j. eod. l. 2. ff. eod.*

L. 5. Si sine) Huc pertinet *l. 20. ff. de pign. act. & l. 11. j. de distract. pign.*

L. 6. Si mater) Paulus *lib. 2. Sent. tit. 11.*

§. 1.) Opponitur huic §. *1. l. quamuis §. 7. ff. eod.* Recte soluit Bulgarus in gloss. repromittens, vide not. ad *d. §. l. quamuis.*

Auxilio Senatusconsulti) Quia tunc non suam rem, sed pupilli gessit.

Auctoritas eam iuris tuetur) Leg. *auctoritate iuris tuetur.*

L 8. In id conueniri) Restituta in eum personali actione, sed & data hypothecaria, *l. quædam, l. aliquando, ff. eod.* vide not. ad *d. l. quidam in fi.*

Per restitutoriam) De qua vide scripta hic, & not. ad *§. Marcellus, l. 8. ff. eod.*

C *L. 9. Quamuis)* vide notat. ad *l. vir vxori §. vlt. ff. eodem.*

Repetitio) Aliud est in Macedoniano, *l. qui exceptionem, ff. de condict. ind.*

L. 1 . *Etiam)* Mouet, quod extraneis pleraque concedantur, quæ non conceduntur coniugibus, *l. vlt. C. Theod. de success.* vt extraneo possunt donare, non coniugi. Pignus tamen sibi obligatum vxor viro remittere potest. Remissio pignoris non est donatio, *l. etsi pignus ff. quæ in fraud. credit.* nec intercessio, *l. iubemus, inf. eodem.*

L. *12. Si dotare.)* Idem est, si pro alio dotem promiserit, *l. vlt. j. eod.* Idem etiam receptum est fauore libertatis, *l. pen. infra eod.* Quamuis vtrumque sit intercedere.

D L. 13. *Si fœnebris)* Opponitur *l. si vir vxori, & l. Seia §. vlt. ff. eodem.* Verum in *l. si vir*, qui pecunia egebat, eam ipse non rogauit a fœneratore, sed vxorẽ supposuit, quæ rogaret, & mox eam sibi crederet in fraudem Senatusconsulti: eam fraudem si ignorauerit creditor, non obstabit exceptio: alias obstabit in *l. Seia.* Cuius rei obligatione mulier intercessit apud primum eiusdem rei obligat. statim contraxit cum secundo, & eandem rem obligauit. Hæc mutatio propterea & eiusdem rei obligatio argumentum est fraudis. At in hac l. 13. mulier re-uera sibi mutuam pecuniam sumpsit, in vsum tamen mariti. Scientia hoc casu nihil obest creditori, quia ab initio mulier sibi duntaxat rem contrahit.

E L. 16. *Rescissoria actio*] Quæ sic ideo dicitur, quia datur rescissa intercessione mulieris, *l. vlt. §. vlt. ff. eod.* Dicitur etiam restitutoria & vtilis. vide not. ad *l. 8. §. Marcelli, ff. eodem.*

L. 18. *Vel nouas)* vide notat. *ad §. 1. l. 23. inf. eod.*

Constitutum est) A Pio & Seuero, *l. 2. ff. eod.*

L. 19. *Edicto perpetuo)* L. 2. *in pr. edicti. ff. eodem.* vide not. ibidem.

L. 21. *Iubemus)* Sententia est; vni debitori factam remissionem generaliter a muliere, non nocere aliis, qui eandem rem obligarunt, vt obligatam primo & secundo: remissum est primo, non videtur remissum secundo. Obstat huic leg. *l. Paulus, 12. ff. quibus mod. pig. sol.* Vide not. ad eam leg. & scripta huius.

Eadem renuntiatio) Remissio facta ex vna caussa, non A videtur facta ex alia.

L. 22. Si mulier) *Nou. 61. & 134.*

Cautionem) Quoniam Græci vocant [illegible] in *l. cum [illegible] inf. de præscr. trig. annor. & Nou. 61.*

Intra biennium) vide cap. 21. de præscript.

In auth. Si quis [illegible]) Et etiamsi post biennium [illegible], vt Græci notant, & Harmen.

L. 27. Vel etiam nouum [illegible]) Id est, nouam vtilem [illegible]. Notabis [illegible] duo genera actionum vtilium. Si veterem suscepit, actio in veterem debitorem [illegible] a fideiussore. Si nouum, actio instituitur in eum, cuius bono cessit intercessio.

§. 1. *Sin autem*) Hoc est nouum: Nam alias ratione expromissionis, etiamsi non sit soluendo, tollitur obligatio debitoris. Id ergo non erit porrigendum ad alios B casus SC. Adde etiam ex *Nou. 134.* si pro marito intercesserit. His duobus casibus exceptis necessaria est exceptio.

In gloss. vlt. Ne autem Balduin dicit) Et recte, alii, male. Itaque dele posteriorem partem glossæ ab his verbis (*Seu mariti dixit hoc* §.) vsque ad finem.

L. 24. In hoc casu) Idem est in dotibus l. 12. & vlt. hic.

L. vlt. Et antiquos iuris) Hunc etiam fauorem dotium ante hanc l. a Iurisconsultis inductum fuisse docet *l. 12. sup. eod.* vide scripta ad eam.

De non numerata pecunia. Tit. XXX.

Id est, de except. non num. pecuniæ, quam Græci vocant [illegible].

L. 1. Hæc l. repetita est in *l. 1. infra, si pign. conuent. numerat. sec. non sit.*

Pignoratitiam) Exceptio non num. pecuniæ ex hac l. datur, non solum contra cautionem creditæ pecuniæ ex mutuo & stipulatu, sed & hypothecaria, & tunc concluditur biennio, l. 1. Cod. Hermog. *de caut. & non numer. pecun.*

Nec numeratæ) Id est, neque redditæ, ex illa *l. 1.*

L. 3. Exceptione opposita) Huc pertinet *l. 12. ff. de doli & metus except.* Nam exceptio doli cum aliis concurrit, *l. 2. inf. de doli except.* vide scripta ad *l. 1. sup. de probation.*

L. Debiti vel vsurarum) vide scripta ad *l. 5. inf. de vsuris.*

L. 5. Aduersus) vide scripta ad *leg. 6. sup. si certum petatur.*

Non numeratæ) ἀναργυρίας.

§. 1. *In chirographum*) Idem in stipulationem.

Debiti) Obligationis.

L. 6. Substitueris te debitorem) Id est, expromiseris: hoc ita, si per creditorem expromiserit: nam & si soluerit, indebiti condictionem non habet, secus si pro alio, *l. quamuis. §. interdum, ff. ad Vellcian.*

L. 7. Obligationem) Chirographum.

L. 8. §. 1. Heredi) Item fideiussori, *l. pen. inf.* non expromissori, *l. 6. sup. eod.*

L. 9. In factum) vide scripta ad *l. 1. J. de probation.*

L. 10. Probatio nulla) vide scripta ad *l. 1.* Cic. in Partitionibus: *Nemo enim, quod negat factum, aut potest, aut debet, aut solet probationem reddere.* Item in Antoniam. Vide etiam scripta ad *l. 1. J. de probation.*

L. 11. Exceptione non numeratæ) Nam nec posses condicere, *l. 2. sup. de condict. indeb.*

L. 13. Generaliter) Vide scripta ad *tit. de probation. sup. ad l. 1.*

Ea neque caussam) Excipe casum §. *vlt. Nou. 136.*

Argumenta scriptis inserta) Id sæpe fit, vt scriptum nonnisi scripto subuertatur, *Nou. 90. l. pen. inf. de contrahen. stipul. l. 33. sup. si minor se maior. dixit.* vide scripta [illegible] 30. *ff. de verbor. obligat.* & ad *l. 1. ff. de testib.*

Indignum esse iudicamus) Igitur in hac specie non [illegible] exceptio non numeratæ pecuniæ, l. 5. huius [illegible].

L. 14. Intra solum biennium) vide cap. 21. de præscript.

§. 1. *Securitatibus*) Id est apochas, quas se emittit depositarius, [illegible].

Prorsus amputare) Id fit fauore depositi. At non idem dicemus de apocha redditi depositi. Nam illi opponetur exceptio non redditi depositi.

§. 2. *Ideoque*) Hæc pars repetita est, *J. de apochis pub. lib. 10.*

Confessionem dotalium instrumentorum) Est quidem locus exceptioni non numeratæ, aut non traditæ dotis, cum tabulæ nuptiales conscriptæ sunt, quibus dicitur dotem datam, *l. 3. J. de dote cauta & non num. & l. vlt. eod. Nouel. 100.* Sed si præterea apocha caueat maritus se dotem accepisse, contra eum hac exceptio non opponitur B dotium fauore.

§. *Super. intra 30.*) vide cap. 10. de præscriptionibus, & scripta hic.

§. *Illo*) Vide scripta ad leg. 10 *sup. de rebus credit.*

§. *pen.*) Repetitur in *l. 18. J. de episcop. audient.* Ex qua ad hanc petes subscript.

In fine) Con. cum fine huius leg. *l. vlt. J. de dote caut. & non num.*

L. vlt. Quæ etiam sacramenti) Id est, si quis cum iurisiurandi religione scribat se accepisse.

De compensationibus. Tit. XXXI.

Vide scripta hic, & notata ad prin. eiusdem tit. ff.

L. 1.) Ad hanc sic Græc.: fiscus in diuersis prouinciis habet procuratores rerum suarum, & dicitur vna quæque procuratio, statio. Quod alia statio mihi debet, id C alteri compensare non possum. Ratio notatur in l. 1. propter diuersitatem officiorum, id est, ne confundantur procurationes vel rationes catholicorum. Sic Græci qui semper procuratores Cæsaris vocant catholicos.

Eadem statio) Fisci: vnicus est fiscus, variæ sunt stationes fisci, id est, mansiones, in quibus consistunt officia.

Propter confusionem) Idem tradit *l. 1. J. ne fiscus rem, quam tradidit, euincat.* Quod vna fisci statio distraxit, non potest altera retrahere, *Nou. 91.*

In gloss. Ratio, vide inf. de solut. l. 11.) Vide not. ad eam, l. 2.

In gloss. Confusionem ad fin.] Adde *l. 74. in fin. ff. de iudic. l. 6. ff. famil. ercisc.* Vide scripta ad *l. 1. sup. de con-* D *dict. indeb.*

L. 2. Nec compensatio] Opponit Fulgosius *l. etiam, ff. eodem*, vide scripta hic. Dicendum, quod solui ex caussa male iudicati, natura quidem indebitum esse, iure ciuili debitum. Sola solutio plane indebiti naturalem condictionem parit. Quod ex ea caussa solui, iure ciuili debui, non natura. Sic nec tu, cui solui, id mihi natura debes. Itaque id non condicam quia debui, nec compensabo.

L. 3. In ea) Si datur in *l. aufertur §. vt debitoribus, ff. de iure fisci.*

Is, cuius de ea re notio est) Id est, præses, non procurator Cæsaris, vt Accursius, cum loquatur de ciuitate, non de fisco.

Neque ex Kalendario] Id est, quæ sit fœnori destinata, huius est procurator Kalendarii, *l. vlt. ff. de admi-* E *nistr. rerum ad ciuit. pertinent.* & hic, de curat. Kal. *C. Theod.*

Statutis sumptibus) Vt refectione viarum, pontium, &c.

Ciuitatis] At si priuati fideicommissi debitor sit, compensat, *l. 5. eodem.*

In gloss. Iubebit] Dele prima verba. [*vt procurat. Cæs. vt sup. si aduersus fiscum l. 11.*]

L. 4.) Hanc l. & seq. l. 5. intelligit Vlpianus in *l. cum alter, ff. eodem*, cum ait, constitutum id a diuo Seuero, id est, Alex. Seuero. Sic in *l. verum* §. 1. *ff. eod.*

Vsuræ debentur) Vt ex mora, aut ex stipulatu.

In gloss. Ipso iure quæ tamen lex dicit) De hac quæstione, quam hic tradit Accurs. vide scripta hic & not. ad *l.* postea

quam, *ff. eod.* Male autem hic Accurs. hanc l. restringit ad rationem vsurarum: nam licet hæc l. 4. sit de vsuris, tamen eius ratio est generalis. Item male, in maleficiis ait ipso iure fieri compensationem. Itaque dele hæc omnia *(hoc tamen fallit in delictis)* eousque *(cum enim debeantur.)*

L. 5. Etiamsi fideicommissum) Quin etsi integram quantitatem soluam, mihi competit condictio indebiti, *l. si ambo, ff. eod.* Hæc l. est de act. ex testamento, quæ est stricta, & tamen ipso iure fit compensatio. vide scripta hic & not. ad *l. posteaquam, ff. eod. tit.*

L. 6. Neque) Apud eundem iudicem sæpe instituuntur mutuæ petitiones, vt hic, *& l. Lucius, ff. mand. l. 15. de except. rei iudi. l. 34. de procurat. l. 1. §. vlt. de extraord. cogn. l. si idem §. 1. de iurisdict. l. 1. §. vlt. ff. quæ sententia sine appell. rescind.* Opponitur *l. vn. §. taceat, inf. de rei vxor. act.* vbi dicitur, ob res amotas compensationem non fieri. vide scripta hic, & not. ad eam leg.

L. 8. Si propter fructus) Qua ex caussa tenetur etiam condictione sine caussa, *l. 3. sup. de condict. ex lege.*

L. 9. Eius quod) Nisi conueniat, ne liceat. At si mecum agas vt procurator fisci in Asia, id compensabo, quod Asiana statio debet, non quod altera, *l. 1. sup. eod.* Item si agas vt tutor, id compensabo quod pupillus mihi debet, non quod tu, *l. pen. ff. eodem.* Si agas vt procurator in rem alienam, id tantum compensabo quod dominus mihi debet. Si tuo nomine, quod tu mihi debes, *l si in rem, ff. de procurat.* Excipe casum *l. in rem, in princip. eodem.* Idem *l. 4. & 5. ff. eodem. & l. 10. ff. de duob. reis.*

L. 10. Quoniam) Idem est, si liberum dixerit, argumento *l. 5. ʃ. de euict.*

L. 11. Iuliano & Paulo) Hi sunt magistratus municipales.

Officio magistratus) Duumuiratus.

Propter onus primipili) A patre gesti, quem crearunt ante. vide scripta ad *l. 1 sup. de condict. ex lege.* Primipili onus filium sequitur, etiamsi non sit heres patris.

L. 13. Si velut) Qui dicit se non compensaturum, non ideo remittit creditum, qui dicit se non acturum, id amittit.

Debueras) Fisco.

Nihil te petiturum) Soluisti.

Mutiano) Procurat. Cæsaris.

Repetitio) Quia nec poteras compensare.

L. vlt. Ex omnibus actionibus) Tam strictis, quam bonæ fidei, quod & ante fuerat receptum post constitut. D. Marci. §. in bonæ fidei, Inst. de act. vide not. ad *l. 21. ff. eodem.*

Si caussa, ex qua compensatur) Hoc etiam ante obtinuit, *l. si debens, ff. eod. & l. quæcunque, ff. eod. & l. 6. in prin. ff. eodem.*

Secundum nostram sanctionem) Tit. 12. *lib. 2. Sent. Pauli* indicat, & hoc ante Iustin. obtinuisse. Huc etiam pertinet *l. vlt. sup. commod.* vide ibid.

Item momenti) Nam vtraque celeriter perfici debet, vtraque est momentanea.

De vsuris. Tit. XXXII.

L. 1. Si interrogatione) Stipulatio exigitur in auro, argento, nummis. In aliis rebus, quæ mensura constant, vt oleo, vino, frumento, etiam pactum sufficit, *l. 12. inf. eodem.*

Optimo iure) Optimum ius vocat, quod latius est, & expeditius, sicut optimum ius possessionis in *l. fideiussor §. patrono, ff. eod.* & optimum ius legati. Vlp. in *Fragm. tit. 24.* v. & C. ibidem.

L. 2. Vsuras) Vide scripta ad fin. tit. *de pign. act. sup.* Sola depositio non sistet vsuras, nisi in casu *l. euicti, §. 1. ff. eod.* nec sola oblatio, *l. 6. l. 19. inf. eod.* Quæ sola oblatio non efficit, depositio etiam sola non effecit. At quæ oblatio sola efficit, multo magis præstabit depositio & obsignatio. Cur autem vsuræ ante traditionem non cur-
A rant ex die contractus, fructus rei venditæ pertineant ad emptionem, vide in not. ad *l. fructus, ʃ. de act. empti.* & scripta hic.

L. 3. Ferendæ sunt) Quia natura debentur ex pacto. Eadem ratione per retentionem pignoris seruabuntur, vt *l. 4. 22. eod.*

L. 4. Conuenit) Pacto. Ea peti non possunt, tamen seruari possunt per retentionem hypothecæ, si modo & in eas vsuras pignus acceptum sit, & non excedant modum legitimum. At quæ excedunt, non possunt seruari per retentionem pignoris, *l. pen. C. mand. l. pretij, mandati.* vide scripta ad *l. 4. ff. de naut. fœn.* & hic.

Conuentione pacti) Nisi nominatim dictum sit, vt sint
B duntaxat in sortem, Græci ad *l. necessaria §. vlt. ff. de pign. act.*

Pignoris retentio) Quoniam nec de iis acceptum est pignus, nec pro minoribus, quorum minorum conuentio maiorum conuentione sublata est.

Teneatur) Et prior vsurarum conuentio per posteriorem sublata sit.

L. 5. Defensores ciuitatis) Quos dicendum non est remisisse vsuras, verum ita euenisse, vt soluerentur minores. quare tacite pactum videtur cum repub. ne soluantur maiores. Sic non obstat *l. 37. ff. de pact.* In multis articulis eadem caussa reipub. & priuatorum, vt hic, & *l. Paulus, ff. quib. modis pign. sol.*

L. 6.) vide scripta ad *l. 2. sup. eodem,* & ad fin. *tit. de pign. act.*

C *L. 7. Creditor)* Idem in *l. operis, ff. de operis libert.* Sed obstat *l. 6. ff. eod. & l. 1. inf. de fideicommiss.* Vide not. ad eas.

L. 9. Quod si etiam) Vide alios oblationis effectus in scriptis ad *l. 2. sup. eod.*

L. 10. Vsuræ) Hanc l. abrogat Iust. per *Nou.* 121. & 138. & 160. constituitque vt vsuræ solutæ per partes coaceruentur, & in duplum computentur, & ne excedant duplum. vide scripta ad *l. 4. ff. de naut. fœn.* & scripta hic.

Ad dupli) Quod excedere pœna nequit, aut vsura.

L. 11.) Hæc l. est de ἀντιχρήσει: Nam si non fuerit contracta ἀντίχρησις, fructus a creditore quandocunque percepti, minuunt sortem, *l. 1. C. de distract. pign.*

D *Exonerari)* ἀντίχρησις est multo grauior, quam vsura, & ideo facilius soluitur. vide scripta ad *l. 2. C. eodem.*

L. 12. Etiam ex nudo pacto) Hoc in iis, quæ mensura constant admittitur ob incertum earum pretium. At pecuniæ, auri, argenti, vsuræ, non nisi ex stipulatione debentur, *l. 1. sup. eod.*

L. 13. In bonæ fidei) Hoc ideo, quia veniunt officio iudicis. Officium iudicis seruit actioni. Vbi autem quæ fuit actio, sententia iudicis finita est, quæ fuerunt vsuræ seruari non possunt. Sed contra tentari potest ex *l. negotiorum, ʃ. de appellat.* peti posse vsuras in bonæ fidei iudiciis, quarum iudex rationem non habuit: sed ibi primum
E reus fuerat condemnatus in sortem, & in vsuras, easque soluisset, si non appellasset. Prior sententia interpretatione trahetur ad vsuras secuti temporis, & ob id dicitur vtilis. in ea l. condemnatum fuisse in vsuras facile supplemus.

Quod post rem iudicatam fluxerit) Intermedii.

L. 14. Si ea) Est de ἀντιχρήσει, vt & *l. 17. eod.* vide scripta ad init. tit. *sup. de pign. act.* ἀντίχρησις est conuentio, quæ ita fit, vt fructus rei pigneratæ creditor retineat vsurarum vice, aut domum pigneratam inhabitet gratis. ἀντίχρησις non est vsura, sed vsuræ vice, & ob id hæc lex, *& l. 11. & 17.* ponuntur sub hoc tit. Et Harmenop. *lib. 3. tit. 5.* hanc l. ponit sub tit. περὶ ἀντιχρήσεως, vbi recte hanc l. explicat, vt & hic Ioannes. Idem est in agro. Tacita ἀντίχρησις est ad modum legitimum, non expressa, *l. 17 sup. eodem.* In gloss. dele casum integrum, qui ponitur initio, & est Viuiani.

In gloss. Redegit secundum Ioan.) Et Harmen. *lib. 3. tit.* 5. περὶ ἀναγνώσεως.

L. 15. Cum allegas) Huc pertinet *l.* 13. §. *ibidem Pap. ff. de act. empt.*

Pœna quadrupli) vide ſcripta ad *l. 2. ff. de naut. fœn.* & ad *l.* 17. *ſup. eodem.*

Pœnam legitimarum vſurarum) Quæ olim fuit centeſima, aut duplum.

L. 17. Si ea lege) Eſt περὶ ἀντιχρήσεως. vide ſcripta ad initium tit.

Placita non poſſunt) Hoc ſi conuenerit, alias fructus non retinebit ſupra legitimum modum. Tacita ἀντίχρησις eſt ad modum legitimum, non autem expreſſa.

L. 18. Indebitas vſuras) Ciuiliter & naturaliter. Idem Paulus 2. *Sent. tit. de vſuris.*

Veteris iuris varietate) Nam veteres ll. in hac re inter ſe pugnabant. Omnes quidem imputationem admittebant, repetitionem alij admittebant, alij non, quia vſuræ, etſi indebitæ ſint, tamen ex iuſta cauſſa ſoluuntur, nempe ob moram, quam ob cauſſam etiam hodie pœnæ condictio non eſt, *l. pœna, ff. de condict. indeb.* At vſuræ indebitæ condictio eſt.

L. 19. Offeras) vide ſcripta ad *l. 10. ſup. de pign. act.* & ad *l. 2. ſup. eod.*

Si per creditorem ſteterit, quo minus ſoluantur.) Edicti verba ſunt, vt in *l. vlt. ſup. de pig. act.* Vide not. & ſcripta ad eam l.

L. 20. Certum modum) De hoc modo vſurarum vide not. ad *l. 26. j. eod.*

Mandatoribus etiam, vel fideiuſſoribus) Sic & aliis quibuſdam in cauſſis iure antiquo mitius agebatur cum reo, quam cum fideiuſſore, aut mandatore, vt in *l. vlt. §. vlt. j. de vſur. rei iud.*

L. 21. In vſuras) Et tam in vſuras, quarum retentio, quam quarum petitio, *l. in iis §. pen. ff. de ſolut.* vide ſcripta hic.

L. 22. Pignoribus) Vide not. ad *l. 4. ſup. eod.*

L. 23. Oleo) Ergo propter incertum frumenti pretium fit nonnunquam, vt frumento credito eiuſdem materiæ acceſſiones ſupra legitimum modum admittantur. vide ſcripta ad pr. huius tituli. Additamenta vſurarum πλείονα τόκου καθ' ὑπερβολήν. Et hac ratione *Nou.* 32. 35. 34. pecunia credita agricolæ permitti vſuras trientes, frumento credito centeſimas.

L. 24. Omnem diligentiam) Idem in procuratore exigit *l. 13. j. mand.* vide ſcripta ad *l. 4. C. illo tit.*

Compelli poteſt) Et quidem, ſi ſolitus erat filius eam fœnerari: alias non, *l 13. §. vlt. ff. eod.*

L. 25. Licitas) Id eſt, vulgares.

L. 26. Triginta vel 40.) Triginta ſi perſonalis ſit actio. 40. ſi ſit hypothecaria. Sublata tamen perſonali non ſemper tollitur hypothecaria, & ſi ſuperſit hypothecaria. vſuræ nihilominus petuntur, *l. debitor, ff. ad Trebell. l. 1. & 2. j. de luit pig.* At aliud eſt in redditu annuo: Nam is non tollitur præſcriptione 30. aut 40. annorum, vt dictum eſt in *l. 19. ſup. de fide inſtr.*

Principali enim) Idem dicitur in *l. ſi quis in empt. j. de præſcript. 30. an. & l. 3. ſup. de fide inſtrum.* Sed obſtat *l. 59. debitor, ff. ad Trebell.* Dicendum, hic ideo ſublata actione primipili tolli vſurarum petitionem præſcriptione 30. annorum, quia perſonalis eſt actio: realis autem actio, vt hypothecaria diuturnior eſt, & tollitur ſola præſcriptione 40. ann. *l. cum notiſſimi, j. de præſcript. 30. ann.* vide ſcripta ad *d. l. debito.* & ad *d. l. 19.*

§ *Super: ad mediocritatem*) Modus vſurarum vulgaris olim fuit centeſima. vide ſcripta ad *l. 8. ſup. ſi cert. pet.* In ſenatoribus fuit ſemis, *l. 1. C. Theod. eo.* Hoc in pecunia: Nam fructum vſura olim fuit quatercenteſima, *l. 1. C. Theod. eodem*, nautica vſura etiam ſupra duplum exigi potuit.

Illuſtrib. quidem perſonis] Vt conſulibus & patriciis.

Ideoque iubemus) Poſt Iuſt. Baſilius omnimodo ſuA ſtulit vſuras. Harm. *lib. 3. tit.* 7. Leo permiſit trientes Nou. 83.

Vltra tertiam partem) Trientes vſuras adde Eccleſias non præſtare niſi quadrantes ex *Nou.* 7. Agricolas trientes etiam argentariis ex *Nou.* 23.

§. *Illos vero, qui ergaſteriis*) Negotiatores & argentarios. Hoc etiam declarat *Nou.* 136. & edictum 9. vbi vult deberi beſſes, etiamſi vſurarum modum non dixerint.

§. *In traiectitiis*) vide ſcripta ad *Rubr. ff. naut. fœn.*

Vel ſpecierum) Id eſt, fructuum, vt recte Græci. Idem in vſuris rei iudicatæ.

Veteribus legibus) Vt apud Paulum *l. 2. Sent. tit. 14.*

§. *Ceteros autem omnes homines*) Vt & fiſcus.

Dimidiam) Semiſſes vſuras, quas Plinius lib. 14. cap. 4. vocat ciuiles & modicas.

In aliis omnibus caſibus) Vnus in *Nou.* 12. Alter in *l. 7.* B *ff de naut. fœn.*

§. *Si quis: in ſortem hoc imputare*) vide ſcripta ad *l. 8. ſup. ſi cert. pet.* Quin & notatur infamia, *l. improbum, j. quibus ex cauſſis infam.* Et olim damnabatur in quadruplum, *l. 1. C. Theod. eod.* Aſconius in diuinat.

§. *vlt. Alios medios ſubiiciunt*) Vt illuſtres, argentarios, & per eos acquirunt beſſes.

In gloſſ. Superuacuum eſt) Dele hanc ſolut. (Sol. hic odio vſurarum) & repone, male. Nam idem dicitur in fructibus.

In gloſſa. Ergaſteriis) Dele hanc Etymologiam (ab erga, quod eſt opera, & Steron, quæ eſt ſtatio.)

L. 27. De vſuris) vide ſcripta ad *l. 10. ſup. eod.*

§. *Curſum: vltra quadruplum*] Vetus vſuræ centeſimæ C definitio eſt, quæ reddit in centenos quotannis duodecim ſolidos. Quot menſibus ſingulos ſolidos in cētenos. At Anianus in *l. 2. C. Theod. de vſuris*, Iuſt. in *Nou.* 32. & Leo in *Nou.* 83. definiunt, qui reddit quotannis tres ſiliquas in ſingulos ſolidos. Solidus habet 24. ſiliquas ſeu κεράτια, *Nou.* 130. ſecundum hanc definitionem vſura centeſima eſt, quæ reddit quotannis centenos ſolidos 12. ſolidos, & 12. ſiliquas, id eſt, ſolidos 12. & ſemis, *Nou. Leonis* 83. & *Iuſt.* 32. At pugnat vetus illa definitio cum hac: nam illa in centeſima conſtituit 12. ſolidos in centenos, hæc 12. ſolidos & 12. ſiliquas. Dicendum, ita fuiſſe traditam illam definitionem centeſimæ rotundandi numeri cauſſa. Inualuit & poſtea alia definitio, quam tradit Harmenopulus lib. 3. qui in ſingulas libras in 72. ſolidos, tót enim ſolidis conſtat libra, *l. quotieſcunque de ſuſcept.* D lib. x. quotannis reddit duodecim. Dicta autem etiā tunc fuit centeſima, quoniam centeſima fuit as vſurarum: nam reddebat 12. Aſſem vocamus quodcunque conſtat 12. Sic centeſimam acceperunt pro aſſe, quod conſtaret 12. licet non redderentur in centenos. At olim centeſima vſura dicebatur. quod olim ſortis centeſima pars erat vſura menſtrua: Nam vſuræ accipiebantur in menſes, dabantur Kalendis, redigebantur Idibus, *l. ſi ex pluribus §. vlt. j. de ſolut.* Tullius in Catil. Horat. vide ſcripta ad *Rubr. ff. de naut. fœn.* & ad hanc l. fuſius.

Quod & in bonæ fidei iudiciis) In quibus olim ex more regionum arbitrio iudicis definiebantur, *l. 1. & 37. ff. eodem l. 10. & 12. ff. mand.* At id hodie non licet ſupra modum.

E *L. vlt. Vſuras in ſortem*) Hæc Ambroſius in lib. de Tobia vocat vſurarum ἀναγλυφάς. Baſilius ἐκγλυφά. Vide Ambroſ. ibi, & Sidon. lib. 3. Epiſt.

Totius ſummæ vſuras) Exigebantur etiam olim vſuræ vſurarum in condemnationem deductarum, *l. 3. C. Th. de vſur. rei iud.* quod abrogatur *l. 3. j. illo tit.* Pœnæ etiam vſuræ peti non poſſunt. At mulctæ poſſunt, *l. 1. C. de vſur. fiſc. lib. 10.* & *l. vlt. ff. de magiſt. conuen.*

De nautico fœnore. Tit. XXXIII.

Nautica vſura hodie eſt centeſima, nec ſupra duplum exigi ſolet.

L. 1. Periculo) Diſcuſſo periculo pecunia terreſtris cēſetur, & ideo in l. Rhodia dicitur ἔγγεια καὶ ἀκίνδυνα χρήματα.

L. 3.

L. 3. Post nauigium) vide not. ad *l. 4. Romæ.* §. *Callimachus, ff. de verb. oblig.* & scripta ad *Rubr. ff. eod. sub fin.* Huic legi derogat *Nou. Leonis 63.*

Depositi vel contra. Tit. XXXIV.

Depositum siue commodatum seu receptum est, quod quis sine mercede custodiendum recepit. vide scripta ad *l. 7. sup. de pig. act.* Differentias vero inter depositum & receptum, vide in notatis ad *l. 7. ff. naut. caup. stabul.* Et quid differat actio depositi ab actione de recepto vide illum tit. nautæ, caup. &c. vide not. ad *l. 3.* §. *ex hoc, illo tit.* & scripta hic.

L. 1. In rem vindicatio) Itemque condictio & furti actio, *l. 3. ℐ. eod.*

L. 2. Ex mora venire) Officio iudicis, non ipso iure.

L. 3. Etiam furti delicto) Et condict. quoq; furt. tenetur.

L. 4. Si deposita) Vide scripta ad *l. 15. ℐ. de vsuris.*

Vsuras debere præstare) Officio iudicis, non ipso iure.

§ *vlt. Iterata actio)* Opponitur *l. euidenter, ff. de except. rei iud.* vide not. ad eam l. & scripta hic.

L. 5. Sequestrum) Sequestratio est lex depositi, vt ἀντίχρησις, & lex pignoris, quæ ideo a Gallis dicitur *mortgage.* Sic fiducia, sic addictio in diem, emptionis lex est. & hæ quoniam formant contractum, ideo nomen proprium habent.

L. 6. Commendasse) Id est, deposuisse.

L. 7. Desiderium) Vide Harm. *lib. 7. tit. 9.* ex quo delenda est hæc vox, *mutuo,* & sic legendum: *quam aliis a te datam, instrumentum, quo hanc tibi reddi conscriptum profiteris.* Et eadem species est in *l. 17. eod.*

L. 8. Suo nomine) Sed etsi deponentis, id est, domini nomine mutuam dederit pecuniam, quamuis domino quæratur directa condictio, licebit tamẽ improbato nomine depositarium eligere, argumento *l. 4. ℐ. si cert. pet.*

Rei vindicatione) Tenebitur etiam directa condictione ex cessione, aut ex stipulatione, si ea interuenit, aut ad exhibendum, si mala fide nummi consumpti sunt, argumento *l. rogasti, in fi. de rebus credit.* aut vtili condictione, si depositarius non sit soluendo.

L. 9. Cum hereditas) Excipe casus, in quibus exigimus factum, vt in *l. hereditas 2. de acquir. rer. domin. l. vsusfructus, ff. de stipul. seruor. l. 1.* §. *dies, quando dies vsusfr. legat. ced. l. qui seruo, in fine, ff. de oblig. & act. l. peregre* §. 1. *de acquir. poss.* alias hereditas iacens semper pro domina est.

Domini) Leg. *dominæ,* vt est in scriptis. Id etiam confirmat *l. 31. ff. de hered. instit.* vbi est, hereditatem esse dominam, *l. denique.* §. *quæsitum, Quod vi aut clam.* Græci ad *l. 13. ff. ad leg. Aquil.*

Hereditario) Hereditarius seruus semper dicitur iacente hereditate, necdum adita.

Commendatas) Id est, depositas.

L. 10. Qui depositum) Directa depositi actio est famosa, non contraria, & si quis suo nomine damnetur: Non si procuratorio vel hereditario, *l. 1. l. in actionibus, ff de his. qui not. infam.*

Cum infamia) Quæ actiones famosæ sint, quæ pœnales, quæ non, vide scripta hic.

L. 11. Nullamque compensationem) vide scripta ad *tit. de commod. & de compensat.* Sic debitor pecuniæ frumentariæ non vtitur compensatione, ne tam necessaria pecunia moram accipiat, *l. 2.* §. *frumentariam, ff. de administra. rerum ad ciuit. pertin.*

§. *fin. Cautela idonea)* Vt caueat depositarius satisdato. Hæc denuntiatio seu attestatio confirmatur ex *l. vlt. ff. de lege commiss.* eaque vtitur.

In gloss. Exceptionem) Dele hæc *(Pone sic, sicut in commodato)* vsque ad illum locum *(sed Ioan. contra)* sed subiice ad finem, & recte.

In gloss. Opponat) Dele principium eousque *(aly contra)* & ad fin. adiice hæc, *l. qui rem, eod.*

In auth. Sed iam) Hac Nou. non abrogatur denuntiatio, aut eius vis minuitur, sed ea indicat pœnam denun-

A tiatoribus tribus tantum casibus, non ideo tamen est minus efficax.

Panis) Id est, ciuilis annonæ.

L. vlt. Si quis certum] Idem est in *l. Lucius, ff. fam. ercisc.*

Mandati vel contra. Tit. XXXV.

Directa quæ mandatori datur, contraria quæ datur procuratori, vel mandatario. Vtraque est bonæ fidei. In vtramque vsuræ veniunt ex mora officio iudic. Sed directa tantum est famosa.

L. 1. Salario) Mandatum mercedem non recipit, vel quodcunque mercedis loco, salarium tamen recipit, vt hic, & *l. salarium, D. eod.* vt procuratores, sic manda-

B tores quidam salariarii sunt.

Apud præsidem) Id est, vt ait *d. l. salarium,* extra ordinem. vide not. ad eam.

L. 2. Sed etiam pignora] Si pignoribus pro te cauero, habebis hypothecariam. Sic accipe hanc *l. 2. ex l. 8. ℐ. eod.* Diuidendæ sunt actiones, vt recte quarto loco Accurs.

In gloss. Pignora) A pr. dele omnia vsque ad hæc verba *(vel quarto, debitor)* & adde hæc, quarta Accurs. interpretatio recta est.

L. 3. Si pater) vide scripta ad *l. 1. C. de oblig. & act.*

Re integra] Nam hoc genere mandatum reuocatum videtur.

L. 4. Petere potes) At gestor non repetit sumptus, nisi vicerit, *l. iam tamen,* §. *in hac. 2. ff. iudic. solui.*

L. 5. Si mandasse te) Sic & restitutio ex Senatuscon-

C sulto Trebel. recte tantum fit speciali procuratori, *l. qui ita ff. ad Trebell.*

L. 6. Reo patiente) Patientia mandato comparatur, vt & ratihabitio.

L. 7. Si literas) Vide scripta ad *l. 13. C. si cert. petat.*

Actor) Legendum) *Auctor,* id est, a quo pecunia originem habuit.

L. 8. Si tibi) De hac l. vide *l. 4. sup. quod cum eo, qui in al. potest.*

L. 10. Obligationem suscepisse) Adde, si diu moras trahat, *l. Lucius,* & casum *l. si mandato, ff. eod.*

Et appellatione) Hic finis est de omissa appellatione, non de omissa exceptione, quod tamen certis casibus ei imputatur, *l. si fideiussor, ff. eod.* Itaque non apte hic de ea tractat Accursius.

D *L. 13. A Procuratore)* Idem a gestore exigit *l. si mater, ff. de vsur. &* §. *1. Instit. de obligat. quasi ex contractu.*

L. 15. Mandatum) Idem est in mandato iurisdictionis, *l. 5. ff. de iurisdict.*

Domini) Mandatoris.

Finitur) Excipitur, si mandati sit actio ex caussa venditionis aut donationis, & mandator sine herede non decesserit. vide scripta ad *l. 1. sup. de oblig. & act.* & hic alius casus est in *l. 12.* §. *vlt. ff. eod.*

L. 17. Salarium) Ex *l. qui mutuum* §. *salarium, ff. eod.* Sumpta est hæc l. ad verb. vide not. ad eam l. & ad *l. 7. ff. eodem.*

L. 19. Pretij] vide scripta ad *l. 10. sup. de vsur. & l. 4. ff. de naut. fœn.*

Vltra licitum) Id est, duplum.

E *L. 20. Litis incertum)* Idem est in aduocatis, *l. 1.* §. *si cui, ff. de extraord. cognit.*

Quod si gratuitum) Alias non. Humanius tamen est agere act. neg. gest. si quid impenderit.

L. 22. §. *1. Redemptores litium)* Harm. redemptorem recte definit, qui pecuniam dedit, vt sibi vendatur actio.

Et vsurarum eius) Et si quis act. ex stipul. quæ erat ducentorum, emerit 100. a debitore, non recipiet nisi centum, cum competentibus tamen vsuris.

Qui res alienas) Vt si quis possessori cedat ius emphyteuticum, quod in re habet: hic ex æquo respondere non debet, quod vice mutua præstitutum est, sed valeat ex asse.

L. *vlt.* §. *Si quis vt nihil amplius)* Hoc de sorte intelli-

gendum est: Nam & competentes vsuras recipiet, *l. preced. supra.* Quod vero erit plus debito, non erit creditoris. Nam abdicauit se actione, sed lucro debitoris cedet.

Si seruus extero se emi mandauerit. Tit. XXXVI.

L. 1. Quia bonæ fidei) At quæ seruo acquiruntur, regulariter ex persona serui valent, *l. & si maxime, ff. de seruit. leg. l. debitor §. seruo, de leg. 2.*

§. vlt. Ex empto) Id est vendito. Sic actio ex vendito pro ex empto, ex locato, pro ex conducto, & contra. vide not. ad *l. 1. §. si procurator, ff. de act. empti*, & scripta ad *l. 1. j. de præscript. verb.*

Contrarias actiones) Nam repugnat, rei emptæ pretium præstare, & rem emptam restituere.

Pro socio. Tit. XXXVII.

B Hæc actio dicitur pro socio, quod plerumque detur de eo, quod gessit socius pro socio, *l. actione, §. si post, ff. eod.* Hæc actio est vltro citroque directa, bonæ fidei, famosa, recipit vsuras ex mora. *Socius est, qui indiuise agit*, Asconius Ped. 3. Verrina. Societas est communio pro indiuiso, re, verbis, aut consensu contracta.

L. 4. Si societatis) Societas iure fit ex æquis partibus nudo consensu, vt societas constituta est, aut fit per stipulationem permutatis partibus transigendi caussa. Huic stare debent heredes tam ab intestato, quam ex testamento.

L. 5. Tamdiu societas) Nam generales actiones, qualis est hæc, tutelæ, & negot. gest. non dantur, nisi finito contractu, *l. actione §. item si alicuius, D. pro socio, l. rationes, j. de admin. tut.* Datur tamen interdum manente C societate, sed in rem certam. Idque obtinet non solum in societate vectigalium, vt male putauit Accurs. sed & in qualibet alia, *l. cum duobus §. idem, d. l. actione, §. nonnunquam.*

L. 6. Si sub conditione) Ceteri quoque contractus conditionem recipiunt, sed in societate ideo dubitabatur, quia ea dominium transferat, fingiturque interuenisse mancipatio, quæ diem vel conditionem non recipit, *l. actus, ff. de reg. iur.* Vide scripta hic.

L. vlt. Sancimus) Hæc l. coniung. videtur cum *l. vlt. j. de curat. fur.* Itaque hic pro Ioanni, videtur legendum Iuliano.

De contrahenda emptione. Tit. XXXVIII.

L. 1. In alio loco) Quæ tamen venditio fit in rem præ- D sentem, hoc plerumque habet, vt censeatur venditio plerunque intercessisse.

L. 3. In sui deficit substantia) Vt & locatio, *l. sicut, ff. loc.* & societas, *l. 5. ff. pro socio.*

Perfecta donatio) Perfectam donationem dicit, quia donatarius fuerat inductus in possessionem, *l. 4. & 8. inf. eodem.* Nam donatio non fit solo consensu ex constitut. D. Pii. Hodie fit ex constit. Iustin.

L. 4. Duplicari tibi titulum) *L. 7. infra* ait, duplicari dominium.

Rei propriæ emptio) Vt nec locatio, pignus, donatio, precarium, depositum.

Omnia bona tibi) vide *l. 3. sup. de inoffic. testam.*

L. 5. Cum ipse tutor) Huc pertinet *l. 2. §. tutor, ff. pro empt.* E

Palam & bona fide) Id est, ex auctione. Sic accipienda *d. l. 2.* Si comes rerum priuatarum & palatini, patronus quoque fisci possunt emere rem fisci ex auctione, non aliter, *l. vlt. j. de fide & iure hastæ fiscalis*, quæ est Græca.

Probibetur) Non obstat *l. tutor rerum. ff. de administ. tut.* Nam tibi tutor non emit, sed extraneus, quo non soluerte rem retinuit.

L. 6. Titulo venditionis) Donatio valet, quia facta est ante nuptias: & ideo post facto diuortio non potest reuocari, *l. pen. in princ. ff. de donat. inter vir. & vxor.*

L. 7. Si te simulauit) Et ideo diuortio facto eam maritus non reuocabit, quando simulata est donatio, quæ vt

A domino mulieris nihil adiecit, sic nec detrahet.

Figmentum) Nam non videris ex caussa empt. vel donat. possidere, cum non valeat venditio.

Dominium ei duplicari) L. 4. ait, duplicari titulum possessionis.

L. 8. Si non) Huc pertinet l. 36. & 38. *ff. eod.*

L. 10. Consistat emptio) Sic nec locatio, precarium, pignus, depositum, donatio.

L. 11. *Inuitum comparare*] Contractuum ἀρχὴ ἐστὶν ἑκούσιος, ait Aristot. 5. Ethic. vide scripta ad *l. 5. supra de oblig. & act.*

L. 13. Astringit necessitate contrahentes] Respicit ad definitionem obligationis, *l. pater filium, ff. ad legem Falcid.*

L. 14.) Hæc l. tollit ius προτιμήσεως. vide ad *leg. 1. j. non licere habitator.* & scripta heic.

Dudum) Ius illud vetus reuocatum est per No. Cæs. Rom. quam refert Harmenop. lib. 3. tit. 3. & per constitut. Frider. & hoc hodie iure vtimur, non hac lege.

Ab emptione remouerent) Vt hodie fit.

Nisi lex specialiter) Hæc Tribonianus addit propter *l. vlt. infra, non lic. habitat. Metroc.* Sic in *l. 1. supra de rebus credit.* vide scripta ad eam, & *§. coheredes, l. qui Romæ ff. de verbor. obligat.*

Inscript. PP. Illyrici & Italiæ) Loquitur de Illyrico Occidentali, vt de orientali *l. vlt. infra de anno. & tribut.*

L. vlt. Super) vide scripta ad *l. 43. ff. de verborum obligation.*

Sine fine scriptis) vide scripta ad *l. pen. sup. de fide instrument.*

In boni viri arbitrium) At in ceteris bonæ fidei contractibus, præterquam in empt. & locat. arbitrium accipimus pro arbitratu boni viri.

De hereditate vel actione vendita. Tit. XXXIX.

L. 1. Nomine fisci] At excepto fisco hereditariis creditoribus in emptorem ne vtiles quidem actiones dantur, quia id nulla l. aut SC. est traditum.

Nec fiscum) Idem dicitur in *l. eum qui bona, ff. de iure fisci.* Sed vtrique obstat *l. 2. & 3. §. & nemo, j. de quadrien. præscript.* Vide solut. in notatis ad eum §. & scriptis hic.

L. 2. Tu respondeas) Actio ex vend. aut ex stipul. si quid præstitisti, dedisti, soluisti hereditatis nomine. Si nihil dum præstitisti, ages cum emptore, vt te defendat aut caueat.

Nam vt satis tibi detur) Emptor compelletur quidem cauere, id est, repromittere. Sic nihil obstat *l. 45. ff. de iud.* cuius nec est similis species: nam non satisdabit emptor, nisi initio ita conuenerit, *l. pacta, ff. de contrahen. emptio.*

Comprehensum) Nominatim.

L. 3. Nominis venditio) Hæc l. repetita est in *l. 1. j. de nouat. & delegat.* Vnde ad hanc leg. addenda est subscriptio, & ex illa constat, delegationem non fieri inuito debitore. vide scripta ad *l. 1. sup. de obligat. & action.*

L. 4. *Vt res tradat, vel*) Quia dolus dedit caussam contractui. vide scripta hic, & ad tit. de rescin. vendit.

Persecutionem habet) Id est, vindicationem. Hoc ita, si alias venditurus non erat, sed si vendituro persuasit, vt minori pretio venderet, valet venditio, sed venditori datur actio in id, quod interest, *l. si quis affirmauerit, ff. de dolo.*

L. *Emptor*) Vide scripta ad tit. *19. Fragm. Vlp.*

Mandatis) Cessis.

Eo iure vti debet) Directas habet actiones ex cessione: quas & sibi cedi petet.

Quamuis vtiles) Sine cessione habet vtiles.

L. 6. Qui tibi) Coniung. *l. 3. j. de his, qui a non domino manum.*

L. 7. *Postquam*) Hac ex caussa etiam in debitorem debitoris datur actio personalis, sed meminisse oportet *l. pen. sup. mand.*

Vt

Vt cautiones) vide not. & scripta ad *l. 1. sup. de oblig. & action.* A

Vtiles emptori) Habet directas ex cessione, si modo res sit integra, *l. 3. inf. de nouat.*

Vel ipsi creditori) Legend. *velut ipsi creditori*, id est, vtilis datur velut ipsi creditori. accommodatur ad exemplum eius, qui creditori competit tam in personam, quam hypothecariam. vide scripta ad *l. 1. supra de obligation. & action.*

L. vlt. Etiam eum, qui in rem) De actione in rem ideo dubitatur, quia sola venditio non transfert de dominio actiones.

Quæ res vendi non possunt, & qui vendere vel emere vetantur. Tit. XL.

L. 1. Fucandæ) Id est, tingendæ, *l. 3. ȷ. de vest. holou. l. vlt. C. Theod. de murileg.*

Purpuræ) Purpura alia est blatta, alia oxyblatta colore acutiore & splendidiore. Eo discrimine separatur Pederota ab Oxypederota: Cocci vsus interdictus non est, cum non sit purpura, *l. si cui lana §. vlt. de leg. 3.* At *Nou. Leonis 28.* permittit priuatis vestibus purpuram prætexere, & multo magis licebit sericum: Nam purpura auro semper fuit pretiosior, holosericum auro par, cap. 40. l. Rhodiæ.

Vel in lana) At *l. pen. ȷ. de vest. holou.* purpuræ vsum tantum in serico interdicit.

Hyacinthina) Legend. *Ianthinæ.* Dicitur autem purpura Ianthina a violis Martiis, *l. si cui lana, de leg. 3.* Dicitur & Tyrianthina a Vopisco.

Nullus possit habere) Ad vsum principis tingendæ purpuræ ius est tãtum certis personis, quæ dicuntur Baphij. Sic Suetonius scribit, Neronem interdixisse vsum Amethystini & Tyrii coloris, id est, purpuræ, & matronam C pupura vsam, non tantum veste, sed & bonis exuisse.

L. 2. Comitem commerciorum) Qui fuit sub dispositione comitis sacrarum largitionum. Sine eius voluntate non suscipiuntur peregrini mercatores, *l. vlt. inf. de commerc.*

L. 3. Publici canonis) Publicus canon, id est, Populi Romani annona, quę prębebatur ciuib. ab Imperat.

Capitali pœna) Quam Leo in *Nou. 62.* mutauit in pœnam quadrupli.

L. vlt. Cap. supplicio) At Leo in *d. Nou. 62.* mutauit in pœnam quadrupli.

Quæ res exportari non debeant. Tit. XLI.

L. 1. Ad barb.) vide scripta & notata, *ff. de his quæ vt indign.* D

Barbaricum) Sic dicimus hosticum. Eutropius; *vterque in Barbarico occisi sunt.*

Liquaminis) Liquamen Græci vertunt γάρον. Vopiscus in Aurel. *Liquaminis sextarium vnum*, id est, gari.

L. 2. Gladios) Id est, semispathas, quæ dicuntur σπαθίμεια in *Nou. de armis.* Vegetius *lib. 2. cap. 25.*

Cuiuslibet generis arma) Additur in *l. cotem, ff. de public.* Ne Barbaris vendantur cotes, frumenta, sales, proposita pœna capitis, quoniam Leo in *Nou. 63.* mutauit in mitiorem.

Ferri) Non licuit etiam priuatis habere ferraria, *l. vlt. §. magnus, ff. de public.*

De eunuchis. Tit. XLII.

Hic eunuchi non generaliter vt spadones, sed pro castratis accipiuntur, vt & vtique in Impp. constitut. Hæc E autem constit. de eunuchis vetustissima est. Celebratur l. Domitiani, Hadriani, Neruæ, *l. 4. ff. ad l. Corn. de sicar.* Item *SC. l. 3. & sup. illo tit.*

L. 1. Confiscando) At ex Nou. 142. fit liber. Et ex Nou. Leonis 60. qua derogatur *Nou. 142.*

L. 2. Eunuchos factos) Huius constit. ne fiant Eunuchi, tres sunt except. Vnam ponit Iustinus 2. Apologia si fiat cum permissu præsidis. Aliam ponit Zonaras in cap. 24. propter morbum in eam partem irrumpentem, Nou. Leonis 60. Tertia ponitur hac l.

Tabellione) Sic etiam *l. iubemus §. his tabellionibus, C. de S. S. eccles.*

Octauam) Hinc not. mercium elatarum vectigal fuisse octauam, *l. 7. inf. de vectigal. l. 7. inf. loc.* Sueton. refert Caligulam exegisse octauam ex quæstubus diurnis.

Vendendi, vbi voluerint) Paulus *lib. quinto Sentent. tit. 1.*

De patribus, qui filios suos distraxerunt. Tit. XLIII.

L. 1. Neque pignoris iure) Excipitur egestatis caussa, *l. 2. C. Theod. de alim. quæ inop. patr.* Alioqui creditor, qui sciens pignori acceperit, relegatur, *l. vlt. ff. quæ res pig. oblig. non possunt.*

L. 2. Propter nimiam) Quod parenti conceditur, non vt sibi consulat, sed vt liberis, & si nec ipse alere possit, B & educator alius desit.

Sanguinolentos) Id est, recens natos, *l. 1. C. Theod. de expos. & tit. seq.* Donatus in illa Terentii verba: *Scitus puer natus est. A matre sanguinolentus, non pulcer, sed scitus dici potest*, & Prudentius contra Symmachum, *quos sanguinolentos edendi mos iuuat.*

Cuilibet] Sic & prostitutarum redemptionem facit publicam, *l. vlt. inf. de spectacul.*

Ad ingenuitatem) Ergo venditio illa ingenuitati non præiudicat. Paulus *lib. 5. Sent. tit.* 1. Ceterum alii pretium reddi nolunt, *l. 1. C. Theod. eod.* Alii volunt reddi cum adiectione quintæ, *Nou. Valentin. eod. tit.*

In gloss. Sanguinolentos) Dele totam, præterquam illud, (alias, sanguinolentos) & retine vltima verba (*nisi iusta.*)

In gloss. Vendiderit) Post hæc verba (Resp. Sic) adde *l. 2. C. Theod. de alim. quæ inop. pat.* Item post illa (*Resp. non*) adde cum non habeat filium in potestate.

De rescindenda venditione. Tit. XLIV.

L. 1. Si pater tuus) vide scripta ad *l. 4. sup. de oblig. & action.*

Per vim) Dolus caussam dans contractui bonæ fidei, etiam vitiat ipso iure. Itemque vis & metus. Nam actio de dolo, de vi, aut metu concurrunt, *l. item si cum §. eum qui, ff quod metus caussa.* Vide etiam notata ad *l. 21. §. si dos, illo titulo.*

Ratum non habebitur) Cum ipso iure dos vitiet emptionem quid opus fuit rescissione? vide not. ad *l. 5. ȷ. eod.* & scripta hic.

Irrita est) Malæ fidei emptio non est emptio: at malæ fidei stipulatio est stipulatio.

Refundere) vide not. ad *l. 2. & pen. sup. quod metus caussa.*

L. 2. Rem) Hic non est ponendum, rem dolo venditam: Nam tum etiam si res non venierit minoris, datur restitutio pretii, sed pone in re ipsa fraudem esse.

Auctoritate) Græci ex hac l. 2. putant venditionem rescindi officio prætoris, si supra dimidium iusti pretii fraus interuenerit, intra quadriennium tantum, atque ita referunt seruari in foro. Et sic quoque fuit definitum Nou. Romani senioris περὶ θεμαζομένων. Vide cap. 23. de præscript. vide etiam scripta hic. Nec mirum, cum sit restitutio.

Iudicis) Id est, præsidis extra ordinem. Ordinaria datur ex vendito.

Elegerit) Eadem electio datur in Fauiana actione. Itaque ea non est plane rescissoria. Sic & emptori subuenitur, si dimidio pluris emerit, eadem data electione venditori.

Nec dimidia) Huc pertinet *l. 1. ȷ. si maior factus ratum hab.* Hæc autem l. etiam ad emptorem trahitur a Constan. Epit tit. 3. lib. 3. Vbi ait, etiam fructus compensari cum vsuris pretii. Vide scripta ad *l. 2. sup. de vsuris*, & hic. Hæc l. 2. & *l. 8. infra eod.* omnium consensu sunt de maioribus. Quid in minoribus? Vide notata ad *l. 15. inf. eodem.*

Iudicis) Post hæc verba. (*Illud autem constat in aliis*

bonæ fidei contractib.) adde, qui tamen venditioni sint A similes. *habere locum*) annota. Ibid. quærit Accurs. an hunc constit. locus sit in aliis contractibus? Et constat eam locum habere in locat. & permutat. & diuisione. Itemque in emptione redituum, de quibus *Nou. 160.* Ad alia negotia, quæ ad empt. non accedunt, constit. non temere trahemus. Vide scripta hic. Quærit Accurs. an beneficio huius l. renuntiare possint? Dicendum, posse ex *l. pen. sup. de pactis.* Sic mulier renuntiat Velleiano, creditor actioni, debitor exceptioni, minor restitutioni, condemnatus iudicus, heres Falcidiæ.

In fin. Gloss. ea) Adde, *l. emptor, ff. de rei vind.*

L. 3. Alterutro) vide scripta ad *l. 4. sup. de obligat. & action.*

L. 5. Si dolo) vide scripta ad *l. 4. sup. de obligat. & action.*

Rescindi venditionem) Data igitur & tradita reuocabuntur vindicatione, *l. metum, ff. quod metus caussa*: & condict. sine caussa: aut etiam erit actio de dolo, *l. 4. sup. de hered. & act. vend.* aut extra ordinem præses prouinciæ rescindet. Sed cum dolus, vis, aut metus contractum bonæ fidei ipso iure vitiet, quid opus fuit rescissione? Rerum venditio duo significat: venditionem solam & nudam, & venditionem cum rei traditione & alienatione. Venditio sola, cui dolus, vis, metus caussam dedit, nulla est ipso iure: at venditio & traditio, quibus dolus caussam dedit, eget rescissione, vt rescindatur traditio, quæ intercessit. vide scripta ad princ. huius tit.

A Maiore 25. annis] Nam a minore 25. annis, etiamsi dolus absit, variis ex caussis venditio rescinditur.

L. 7. Eadem lege conueniantur) Ex edicto, quod quisque iur.

L. 8. Insidiis) Sic etiam legendum in *l. dotem sup. de dolo.*

Quod paulo minore) In hoc contractu licet se naturaliter in pretio circumscribere, *l. in caussæ, 2. ff. de minor.* ἐμπορικῶς, *Nou. 97.*

Minus dimidia) Maiori igitur non subuenitur, nisi circumuento supra dimidium iusti pretij. Sed si grande damnum minoris esse videatur, etiamsi id infra dimidium iusti pretij consistat, forte quia ignorans quanti suæ res essent, vendidit, ei subuenietur, *l. 15. hic. l. 11. ỹ. de prædiis minor.*

L. 10. In integrum) Ergo facta a maiore venditio rescinditur ad aliquid: facta a minore rescinditur in totum, *l. 1. sup. si aduers. fisc.*

Restitutio) Æstimationis rei scilicet, vt datur actio ex vendito, quanti pluris hereditas valet, *l. 9. ff. de dolo, l. Iulianus §. per contrarium, ff. de act. empt.*

L. 11. Venditor) Id est, venditor post venditionem de dolo emptoris quæri potest, si dolum nescierit tempore contractus: secus est, si dolum animaduertens vendiderit. scienti dolus non infertur.

Factum) Id est, machinationem.

Singulariter cum) In his verbis ponitur species, quæ vt congruat superiori assertioni, pro *maius* est legendum, *minus*, vt sit species de dolo emptoris.

L. 12. Non viliori pretio] Tollenda est negatio.

L. 13. Denuntiauit) Etiamsi is, qui denuntiauit, dominus sit, illa perfecta est venditio.

L. 14. Ea conditione) Vide scripta ad *tit. sup. de condict. ob caussam dat.*

L. 15. Quisquis maior) Nam si minor vendidit rem suam viliori pretio, etiamsi ea fraus non excedat dimidium, minori subuenietur, *l. si quid. ỹ. de præd. min.* non tamen dabitur emptori electio, quæ datur in *l. 2. sup. eod.* Qua in re fallitur Accursius: nam hic non esset plena restitutio; minori autem datur plenissima restitutio ex edicto de minoribus. Itemque ei datur rei vindicatio. vide scripta ad *d. l. 2.*

L. 16. Rei qualitas) *L. si fraudem, in princip. ff. de legat. 2.*

Distractis) A Cæsarianis, aut procuratore Cæsaris.

L. 17) Coniun. hunc *l. l. 51. inf. de decurionibus*, in qua hoc additur, curialibus profugis, si intra annum euocati redierint, bona vendita reddi, post annum curiæ suæ addici.

Furtim) Id est, sine auctione, sine decreto, *l. 1. inf. de præd. min.*

L. vlt. Comiti rerum priuatarum) Hic gubernat res priuatas principis.

Vestium, auri) Hæ sunt priuatæ res principis. Eas Palatini emere vetantur, cum eas administrant. Sic etiam tutor rem pupilli: procurator, gestor, rem domini, *l. si emptione, de contrahen. empt.*

A priuatis nostris) Intelligit res priuatas principis, quas hic comes gubernabat, vt & Iulian. in epist. ad Ecce-B bol. [illegible]

Palatini) Palatini semper appellantur apparitores comitis Thesaurorum seu sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

In gloss. A Priuatis) Dele totam hanc gloss.

Quando liceat ab emptione discedere. Tit. XLV.

L. 1. Re quidem integra) Res est integra, si nec pretium, nec pars pretij soluta sit, nec res tradita, etiamsi fideiussor datus sit, aut sublata stipulatio, aut arra data, *l. prox. seq. ỹ. eod.*

Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata. Tit. XLVI.

Supplendum est, ne scilicet rescindatur.

L. 1. Ob tributorum cessationem] His adde, quæ dicuntur in *l. 5. inf. de fide & iure hastæ fisc.* lib. 10.

C *L. 2. Syncera fide*) vide scripta ad *l. 4. sup. de obligat. & action.*

Solemniter) Idest, sub hasta & annotatione quæstoris. Tertul. 2. apolog.

L. vlt. Sin autem minoris) Hic locus singularis est, ne minoris indefensi ob cessationem tributorum bona distrahantur.

Officium summæ rei procuratoris) Officiales procuratoris summæ rei sunt Cæsariani: Nam procurator summæ rei est procurator Cæsaris. Sic in inscript. *l. dominicis, sup. vbi caussæ fiscales.* & Eusebius lib. 7. cap. 13. Officiales vero rectoris prouinciæ sunt cohortales.

Sine censu, vel reliquis fundum comparari non posse. Tit. XLVII.

Hoc cum priuatus fundum vendit. Nam fiscus vendit D sine reliquorum onere, *l. pen. inf. de fide & iure hastæ fisc. l. vlt. ỹ. de censitis. l. 2. in fin. ỹ. de fund. rei priu.* Quibus obstat *l. prædiis, ff. de iure fisci.* Vide not. ad eam l. Summa huius tit. est: Sine censu & reliquis fundum vendi, donari, in dotem dari non posse: hæc onera sequi emptorem, donatarium, maritum, pactiones contrarias illicitas esse inter emptorem & venditorem. non esse inter creditorem & debitorem penitus illicitas. vide scripta heic.

L. 1. Ex conuentione) Repetitur ex *l. 11. sup. de pact.*

Vt ipsa tributa) Fiscus autem ea pro suo iure a patre possessore exigit.

Agnosceret) Diuersum esse, si inter debitorem & creditorem conuenerit, vt debitor, non creditor, pignoris E tributa agnosceret. Etsi enim fiscus exigat nihilominus possessorem, rata est tamen inter ipsos conuentio. Diuersitatis caussam vide in not. ad *l. inter, ff. de pactis.*

Sed & si fundus) Diuersum quoque est, si mulier fundum alteri pigneratum dederit in dotem æstimatum: Nam tunc aget heres mariti, vt fundum mulier liberet ex conuentione. si non sit datus æstimatus, non agetur, vt mulier ex pactione censum agnoscat. Hæc duo vno rescripto coniunxerat Alexander: sed Tribonianus partem rescripti, quæ pertinebat ad pactionem tributorum, posuit in hoc tit. l. 1. Alterã, quæ pertinebat ad pactionẽ, vt vxor debitrix solueret vsuras, non maritus, posuit in *l. 11. sup. de pact.* quam ex his constat non pugnare cum

hac l. 1. vide notat. ad eam, & scripta hic.

Aestimatus) Quo modo emptio & venditio contrahitur, *l. plerunque, ff. de iure dot.*

Ex vendito) Id est, ex empto. Sic contra ex empto, id est, ex vendito, & ex locato, id est, ex conducto, & contra. Vide not. ad *l. Iul. §. si procurator, ff. de act. emp.* & scripta hic.

L. 2. Rei annonariae) vide *l. 2. C. Th. de contrahen. empt.*

De periculo & commodo rei venditae. Tit. XLVIII.

L. 1. Et non absente) μονομερῶς.

L. 2. Vt singulae amphorae) Id est, ad mensuram, quod est contrarium auersioni. Cum auersione vaeniit, perfecta est venditio, cum ad mensuram, cum admensum est, *ꝫ. eodem l. 2. & ff. eod. l. 2. l. quod saepe, §. in iis, ff. de contrahen. empt.*

Et claues emptoribus) Haec verba ex abundanti addita sunt, quia ita conuenerat vt recte Accurs. Nam & clauibus non traditis periculum pertinet ad emptorem, si modo vinum degustatum sit.

In gloss. Et claues) Haec verba delenda sunt [*ad maiorem euidentiam*:] & reponendum, *quia ita conuenerat.* Et ꝫ. eadem gloss. *(ad l. clauibus, ff. de contrahen. empt.)* addenda etiam haec, *l. 1. ꝫ. de crim. expil. her.*

L. 3. Dolum) Huius l. sententia latior est, quam quae ad hunc tit. adstringi possit, eius exemplum aptius est in *l. 9. ff. quae in fraud. credit.*

L. 4. Sine scriptis) Nam si placuerit, vt fiat scripto, tum perficitur, cum id completum erit. Et ideo ante completionem instrumenti periculum pertinet ad venditorem: post, ad emptorem.

L. 5. Amissae rei periculum) Id est, peremptio rei, interitus: Nam si res adhuc non exstet tempore conditionis, emptio nulla est, nec pretium debetur. Sed si deterior facta sit, damnum est emptoris indistincte, quia tempus conditionis retrotrahitur ad tempus contractus, *l. necessario, ff. eod.*

De actionibus empti & venditi. Tit. XLIX.

L. 1. In rem actio) Vindicatio. Quia mutatum est dominium re tradita mutandi dominii caussa.

L. 2. Iusto errore) Error facti excusabit venditorem, *l. 11. sup. de rescin. vendit.*

Fructus quoque) Idem est, si seruus vaenierit sine peculio, *l. quoties, ff. de contr. empt.* Quin & dabitur ei vindicatio quoque fructuum, vt & peculij.

Eodem iudicio) Quia occupati sunt quasi venditi.

L. 3. Praeparatur] Id est, paratur, formatur, non ergo realis, id est, vindicatio. Pacta vltro citroque formant actionem ex empto & vendito.

L. 5. Curabit) Coni. *l 3. sup. quibus in caussis restitutio in integ. non est necess.* vide scripta ad *l. 39. §. fructus, ff. de leg. 1.* & hic.

Cum vsuris) Vide scripta ad *l. 2. sup. de vsur.* Subscriptio haec addenda est ad fin. P. P. iiij. Kal. Octob. ipsis iij. & iiij. A. A. Conss.

L. 6. Non facile) Actio ex vendito interdum rescissoria est, vt & ex empto. Cuius locus est singularis, sed non facile datur, id est, non nisi ex iustissima caussa.

L. 8. Si pater) Coni. *l. 3. ꝫ. de com. rerum al.*

L. 9. Capitatio) Id est, census, tributum. Graeci vertunt συντέλειαν, id quod praestatur pro colonis & animalibus, quae sunt in fundo, quae dicitur fruitio animalis, *l. cum satis, inf. de agricolis*: sic & capitatio, tit. sine censu vel reliqu. fund. Codic. Theod. & Sidon. Apollin. & Maiorian.

In quantum) Est actio ex empto aestimatoria quanto minoris hic *l. 9.* Sic contra est ex vendito quanto pluris, *l. Iulianus §. per contrarium, ff. eodem.* Et est rescissoria &. redhibitoria, *l. ex empto §. redhibitionem, ff. de act. empti.*

Cognouisset) In emptore distinguemus, sciuerit nec ne, *l. Imperatores, ff. de publican.* Non in venditore. Sed opponitur *l. si sterilis, §. 1. ff. eod.* Sed in specie *l. 9.* dixit minorem capitationem, & ideo venditor tenetur ex dicto. At in *l. si sterilis*, venditor nihil dixit, & ideo non tenetur, nisi ex scientia.

L. 11. Pleno iure) Sic dicitur in *l. qualiter, ff. qui & a quibus man. lib. non fiant*, de seruo pignori obligato manumisso. At qui non erat pleno iure dominus, praestabat tantum latinam aut dedititiam.

Tibi personali) Ex empto.

L. 12. Sic certae qualitatis) Vt optimum, quo casu gustum non exigimus.

Quanti interest) Quod interest non exigitur ad modum pretij, sed statuetur arbitrio iudicis, & plerumque egredietur vini pretium, *l. 1. ff. eod.*

L. 13. Fructus] vide scripta ad *l. 2. C. de vsuris.* Sed hoc ita procedit, si vel pars pretij numerata sit. Paulus 2. *Sent. tit. 17.* Quo casu pro parte & rata pretij fructus pertinent ad emptorem ex die contractus, argumento *l. vlt. §. vlt. ff. de fundo dot.* Si totum soluit, omnes fructus illi debentur. Si nihil soluit, fructus ad eum non pertinent, quia compensantur cum vsuris pretij. Idem est cum fundus restituitur rescissa venditione per restitutionem: tunc enim fructus compensantur cum vsuris pretij. Paulus 1. *sentent. tit. de min.* Idem fit, cum fraus interuenit supra dimidium iusti pretij. Harmenop. *lib. 3. epitom tit. 3.*

L. 14. Repromitti) Nam in hoc contractu exigitur nuda cautio, non satisdatio.

L. 15. Citra pactum) At si mora facta sit in tradendo tritico, ex mora exigetur amplior frumenti modus. Qui locus est singularis ad docendum, quod sicut in actionem ex vendito veniunt vsurae ex mora, sic & haec lex probat dari posse casum, quo veniunt vsurae actione ex empto: idque dum ait, citra pactum.

L. 16. Post perfectam) Coniungenda *l. vlt. sup. tit. prox.* Vide etiam scripta ad *l. 2. sup. de vsuris*, & not. ad *l. 13. sup. eod.*

L. vlt. Actionem competere) Ex empto, quae tamen daretur ex caussa euictionis re ablata.

Interdicti) Vnde vi.

Seu actionis permissae) Nam possess. repetimus vel per actionē, vel per interdictū, *l. 1. §. restituto, ff. vti possidetis.*

Si quis alteri vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit. Tit. L.

L. 1. Si pecunia) Vide not. ad *l. 9. sup. de donat. inter vir. & vxor.* & scripta hic.

L. 4. Quamuis) Nam plerique nolunt nomina sua publicari, *l. pupil. ff. de auctor tut. l. pen. ꝫ. de contr. stipul.* Edicto Iust. 7.

L. 5. In gloss. Cum propria) Adde ad fin. Nam idem est si aliena emisset pecunia, hic, & in *l. item veniunt §. sicut, ff. de petit. hered.*

L. 6. Nam si quidem) Non habes rei vindicationem. Soli enim pupilli & milites, si ex eorum pecunia res empta sit, a tutore vel procuratore vtilem vindicationem habent. At non si quidem res pecunia dotali empta sit, vxori datur vtilis vindicatio, nisi in subsidium, *l. res quae, D. de iure dot.*

L. 7. Per eos qui negotia) Per procuratorem alias adquiritur dominium, alias possessio, alias vtrumque, vt dixi *l. 1. ꝫ. per quas person. nob. acquir.* At per procuratorem actio ex empto nobis non adquiritur, per nuntium aut epistolam acquiritur, *l. vlt. ꝫ. eod.*

L. vlt. Veluti per [nuntium) Et quaeratur actio ex empto domino, quia nuntius aut epistola non contrahunt, sed nuntiant dominum contrahere: At procurator cum contrahat domino, non quaerit actionem ex empto, cum sit liber homo.

De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca. Tit. LI.

Idem prorsus continetur in tit. *Instit. quib. alienare licet vel non.*

L. 1. Et eorum facti sunt) Per vsucapionem.

L. 2. Si consensum) Scienti noceret, & pro consensu haberetur. A

Vsucapione) In Italia: præscriptio in prouinciis. vide scripta & not. ad *l. 1. tit. prox.*

L. 3. Venditori) Contra *l. 14. sup. de rei vindicat.*

Potest experiri) *L. Seia, D. de euict.*

L. 6. Nec ex officio) Vt si Cæsarianus ob cessationem tributorum vendat rem alienam.

L. *vlt. Lex alienationem inhibuerit*) Vt in reb. minoris, dotali fundo, ecclesiæ. Alienatio est omnis actus, ex quo dominium transfertur. Cic. in Top. At hic alienationis verbum latius patet. Iustiniano interdum alienationis verbo solum venditio continetur, *l. 1. inf. de iure emphyt.*

Sed etiam vsusfructus) Verum nec in iis Falcidiæ locus est, *Nou. 119.* B

§. *vltim.*) Vide scripta ad §. *Diui l. filius familias, D. de legat. 1.*

Vel hypothecam) Hoc ita, nisi lege aut constitutione aut pactione accipiatur strictius, vt in prædiis curialibus donatio non prohibetur, in prædiis ecclesiæ emphyt.

Qui alienationem interdixit) vide scripta ad §. *coheredes, l. qui Romæ, ff. de verbor. obligat.* & not. ad *l. qui fundum, ff. de contr. empt.* & scripta ad *l. 3. sup. de condict. ob caussam dat.*

De communium rerum alienatione. Tit. LII.

L. 1. *Nulla*) Huc pertinet *l. vlt. D. pro dote.* Secus est in specie *l. 22. sup. famil. ercisc.*

Vel diuturni) Præscriptio in prouinciis: vsucapio in Italia, vt recte Fulgos. hic, & in *l. 2. sup. tit. prox.*

Conueniendi) Actione familiæ erciscundæ, *l. inter* §. *si coheredes, D. famil. ercisc.* C

L. Multum interest) *L. 1. C. de vend. rerum fisc.* Graeci ad hanc l. notant ex *l. 2. inf. de quad. præscript.* Si fiscus rem alienam vendiderit, emptor securus erit. Sed in fiscum danda est actio intra quadriennium. Sed si priuatus vendiderit, emptor securus non erit, etiamsi pretium ad fiscum peruenerit.

L. 3. *Falso tibi*) Con. *l. 8. sup. de act. empti.*

Non etiam extraneo) vide not. & scripta ad *l. pen. sup. de contrah. empt.*

In gloss. Antequam communi diuidundo) Ab his verbis (*sed in fam. ercisc. etiam*) vsque ad fin gloss. dele omnia & repone hæc. adde *l. 1. D. de iure fisci, l. bona, D. ad Velleian.* & tit. *de litigiosis.* Idem est in iud. familiæ ercisc.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione. Tit. LIII. D

L. 1. *Cum sua caussa*) Id est, cum caussa pignoris contracti cum pupillo.

Nam & priuato) Ergo fiscus iis non præfertur, qui tacitam hypothecam habent, multominus iis, qui expressam, *l. 8. D. qui pot. in pign.* At præfertur chirographariis creditoribus.

De pactis inter emptorem & venditorem compositis. Tit. LIV.

L. 1. *Fides contractus*) Nec videtur pacto mutari dominium, quod nunquam translatum est.

L. 2. *Actio præscriptis*) Olim tantum dabatur actio præscriptis verbis, *l. si licet, D. de præscript. verb.* Vide not. & scripta ad eam l. Hic ex l. commissoria, & aliis pactis agi potest ex vendito & præscriptis verbis, *l. si fundus, D. de leg. commiss.* E

Quæ post oblatam) Ergo hoc demum casu ex oblatione pretii, id est, ex mora fructus emptor præstabit. Medii fructus compensabuntur cum vsuris.

L. 3. *Si non precarium*) Hoc enim plerumque fit, *l. 13.* §. *possessionem, D. de act. empt.* Solet etiam fundo ad diem addicto is ab emptore certa mercede conduci, *l. 11.* §. *Aristo, D. quod vi aut clam.*

L. 5. *Initio*) vide scripta ad tit. *de act. empt.* sup. & ad *l. 2. sup. de vsur.*

Ab emptore præstari) Act. ex empto, quoniam pactiones formant actionem ex contractu, *l. iuris gentium* §. *quinimo, D. de pact.*

L. 6. *Cum te*) Est & condictio ob caussam dat. Vide scripta ad *l. 1. sup. de condict. ob caussam dat.*

L. 7. *Remitti hanc*) Scil. vt post constitutum diem pecunia emptori auferre, & venditionem resoluere liceat. Iam enim non dilatoria, sed peremptoria exceptio remitti postulatur. Itaque non obstat *l. 1. sup. de precibus Imper. off.*

L. *vlt. Si quis*) Hac l. derogatur *l. penult. D. de pact.* Estque ex 50. decis. vide scripta ad §. *coheredes, l. qui Romæ, D. de verb. oblig.*

Vicinus non solum) Sæpe vicini interest, aut nullum, aut non probatum vicinum habere, *l. 1.* §. *si quis alias, ff. si quis in fraud. patron. l. quod sæpe,* §. *vlt. ff. de contrahen. emptio.*

Si seruus exportandus veneat. Tit. LV.

Hic tit. & duo seqq. continentur sub. tit. *ff. si seruus deport. veneat.*

L. 2. *An domini voluntate*) Si enim citra voluntatem domini vænit, factum serui non priuat emptorem dominio. non est etiam actio ex stipulatu, non ex vendito, sed fisco locus fit.

L. 5. *Nec in vrbe*) Idem in relegato tradit Callistratus in *l. 19. inf. de inter. & relegat.* Vide not. ad fin. ibi. & maxime ad *l. 7.* §. *constitutum, illo tit.*

Nec in Italia) Ita quoque in pœnis teste Suetonio in Claud. c. 23. Claudius sensit, vt quibus prouinciæ interdicuntur a iudice, Roma & Italia tota interdicatur.

In gloss. Nec in vrbe) Post hæc verba (*dum quia malus,*) quæ retinenda sunt, dele seqq. omnia vsque ad (*item quia communis.*)

Si mancipium ita venierit, ne prostituatur. Tit. LVI.

L. 1. *Præfectus vrbi*) Idem dicit *l. 7.* hic. Hoc interest inter legē 1. & 2. hic, quod in *l. 1.* dicta lege, ne prostituatur, venditor sibi excepit manus iniectionem, quam si remittat, ancilla fit libera. In l. 2. non excepit manus iniectionem, sed addidit, vt prostituta libera fieret.

Diui Adriani) Itemque Seueri & Antonini, *l. 7. ff. qui sine man. ad lib. peruen.*

Patientiam) Ex hac quoque caussa pater amittit patriam potestatem, creditor ius pignoris, dominus dominium.

Vt in turpi quæstu) Ex caussa huius legis facta libera est sine patrono, *l. sed si hac lege, ff. de in ius voc.*

L. 2. *Mulierem*) In specie huius l. 2. patronus habet venditorem, *l. sed si hac l. D. de in ius voc.*

Ita venisse) Sic in *l. 1. C.* Libertatis auctor est Hadrianus. Sic & in hac l. 2. verisimile est eum quoque libertatis auctorem fuisse. Tamen lex *Diuus, D. de iure patron.* laudat Vespasianum. Vide notata ad eam.

Per officium militare) Id est, per Vrbanicianos.

Apud Tribunal) Scil. præfecti vrbi, ad cuius offic. pertinet, ne mancipia prostituantur prouidere, *l. 1. hoc quoque, D. de offi. præf. vrb.*

Et nisi tabulis) Hinc not. pactionem etiam ex interuallo factam proficere ad libertatem.

Sine scriptis) Per nuntium.

Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur, vel contra. Tit. LVII.

L. 1. *Quoniam placuit*) Ex sentent. constit. D. Marci, *l. pen. D. qui sine manumiss. ad lib.*

Ad donatos) Non tamen pertinet ad seruos a marito vxori donatos, quia hæc donatio dominium non mutat, *l. quod autem* §. *vxori, D. de donat. inter virum & vxorem.*

L. 2. *Ad Aufidium*) Hic Aufidius Victorinus fuit præfectus vrbi, teste Capitolino in Marco.

L. 3. *In semestribus*) Semestria vocat librum constitutionum D. Marci.

L. 4. *Si is qui*) Huc pertinet *l. 38.* §. *vlt. D. de liber. caussa.*

Libertate

Libertate donaret) Non pertinet tamen constit. Marci & Commodi ad seruum legatum, vt manumittatur, *l. si fundum sub condit. §. Stichum, ff. de leg. 1.*

L. 5. Officium procuratoris) Procurator Cæsaris non est competens iudex inter priuatos, *l. ex consensu, ff. de appel. l. 1. supra de iurisdict. l. 5. sup. vbi causæ fiscal.* nisi vicem præsidis sustineat, *l. ex consensu, l. 3. sup. vbi caussæ fisc. l. 2. ꝟ. de pœn. l. non valet, ꝟ. ad leg. Falcid. l. 1. sup. de pedan. iudic.*

L. vlt. Quasi rupta fide) Pœnalis illa stipulatio superflua est, cum reputet fructus emptoris ex constit. Marci & Commodi.

Non mutata venditoris) Opponitur *l. quæsitum, ff. de seru. export.* vbi vide solut. Opponitur etiam *l. 1. ff. qui sine man. ad lib. peruen.* vbi vide scripta.

De ædilitiis actionibus. Tit. LVIII.

Ædilitiis actionibus) Æstimatoria & redhibitoria, cum quibus caussis agitur, redhibitoria sit actio ex empto, *l. ex empto, §. redhibitio, ff. de act. empti.* sitque etiam æstimatoria ex empto, *l. sciendum, §. vlt. ff. eodem.* Quorsum ædilitiæ dantur cum suppetat ex empto? Aut quid inter se illæ differunt? Præcipua differentia est, quod ædilitiæ videntur esse pœnales, *l. 23. §. si seruus, ff. eodem.* Nam nisi pareatur arbitrio iudicis, crescunt in duplum, *l. 45. ff. eodem,* pœnam continent, & ob id sunt temporales: empti sunt perpetuæ, *l. empti, ff. de ædil. edict.*

L. 1. Simpliciter) Id est, bona fide.

Fugitiuus abest) Id est, si seruus fugit apud emptorem, verum emptor eum reddere, aut de eo cauere debet.

Non solum in pretium) *L. quæro, in prin. ff. eod.* Paulus 2. *Sent. tit. 17.*

Præstari) Ignorans non præstat damnum, *l. 1. §. caussa, ff. eodem.*

L. 2. Quanto minoris) Æstimatoriam. Et si emptor tempore sit exclusus redhibitoria, competet æstimatoria, *l. 48. §. 2. ff. eodem.*

L. 4. Competere) Ex ea conuentione.

Et si pestibilis) Veteres habent, *si fundus fuerit pestilens,* id est, pestibulas seu lethiferas habens herbas. Pestibulas videtur vocasse serpentes pestiferas *l. etiam, ff. eodem.*

In gloss. Sub conditione) In fine, adde, Recte.

In gloss. Redhibitoriam) Græci vertunt ἀποκαταστῆσαι, id est, reddere, præstare. Nam emptor debet eum exhibere, aut cauere de eo restituendo.

In gloss. Exhiberem) Dele, (id est, probare, & ostendere) & repone, nullo auctore, imo reddere.

In gloss. In barbaris) Dele totam, & repone, Barbari sunt barbaræ gentis homines, *l. 2. supra de eunuchis & l. vlt. C. Theod. de excus. artif.*

De monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificio ergolaborum, necnon balneatorum prohibitis, & pactionibus illicitis. Tit. LIX.

Veteribus Senatusconsultis vetita iampridem sunt monopolia. Plinius lib. 8. cap. 37. Sueton. in Tiberio, cap. 30. Est autem Monopolium Græca vox, deestque Latina. Sueton. in Tiberio, cap. 71. Monopolium est, vt si quis comparata omni specie eam solus ciuitati vendat, vt de Ioanne Zybo refert Procopius lib. 2. de bello Persico. Vtile esse ait Aristot. 1. Polit. cap. 7. ciuitates & respublic. exercere monopolia. At priuatis id non licet.

L. 1. Pectinum) Pecten est conchylii genus.

Echini) vide Plin. lib. 8. cap. 37.

§. 1. Ergolabi) Hi sunt operum redemptores. dele gloss.

Vt ne quis] Idem ab eodem Zenone constitutum est in Nou. περὶ καινοτομιῶν, in fi.

Data licentia) Idem etiam constitutum est in *l. 12. ꝟ. de æd. priuat.*

De nundinis & mercatibus. Tit. LX.

Nundinas Græci vocant ἀτελείας, nos ferias. Et sane olim nundinarum dies erant nefasti vt rustici conuenirent. Festus. Post lex Hortensia voluit esse fastos, Macrob. lib. 1. cap. 6. Constitutio hæc restituit ius antiquum.

L. 1. Qui exercendorum) Quod *l. 1. infra de veteran.* dat veteranis, id hæc lex dat omnibus.

Locorum) Quo nomine olim exigebantur siliquæ quædam. Cassiod. lib. 4. var.

Vænalitiis) Venales seu vænalitii sunt serui, qui separantur a merce, *l. merces, de verb. sign. l. 1. ff. de ædilit. edicto.*

Sub prætextu) Sic in *l. vlt. sup. de commod. & l. 1. & 3. sup. ne fiscus vel respubl.*

De vectigalibus & commissis. Tit. LXI.

In hoc tit. vectigalia proprie dicuntur ea, quæ mercatores & vænalitii fisco vel reipub. inferunt pro subuectione mercium, *l. 6. & 7. inf. eod. l. 23. C. Theod. de nauicul.* vt portoria, & quæ Iustinianus in edicto de Alexandr. vocat ἐξαγώγια. vectigalium. Strabo lib. vlt. facit duo genera: εἰσαγωγικὰ mercium, quæ importantur, & ἐξαγωγικὰ quæ exportantur.

L. Neque commissum) Ergo in caussa commissi aduersus fiscum quinquennii præscriptio datur. At in caussa vacantium bonorum quadriennii. Ceterum exceptis his caussis, in quibus minora tempora custodiri specialiter constitutum est, in quibus caussis nuntiatio fit ad fiscum, 20. annorum præscriptio seruatur, *l. 1. §. Diuus, ff. de iure fisci.* Vide cap. vigesimum quartum, de præscriptionibus.

Peti potest) Item nec si seruus commissus sine bona fide manumissus sit ante litem, *l. 1. sup. eod.*

L. 3. Omnibus militibus) Idem est datum pupillis, si modo soluant intra 30. dies, *l. Imp. de publican.* Ex caussa etiam minoribus, *l. si ex caussa §. vlt. ff. de min.*

Ob omissas professiones] At alii non professi incidunt in commissum seu κλεπτοτελώνημα.

L. 4. Triennii fine) Vide cap. 22. de præscript. Olim locabantur in quinquennium a Censoribus. Varro quarto de lingua latina, *l. 4. §. cum quinquennium, ff. de iure fisci.*

L. 5. Quas ad vsum) Vnde in veteri inscript. Rom. *quicquid vsurarium inuehitur, ansarium non debet.* Ansarium & Fouecularium sunt impositiones vrbis Romæ.

Stationariis) Stationarios hic, & in *l. 6. infra de dignit.* Græci interpretantur τελώνας. Verius tamen est esse apparitores seu milites, quarum interuentu publicani exigunt vectigalia.

In gloss. Proprium) Ad fin. adde. Sed opponitur *l. vlt. §. quoties, §. Diuus, ff. de public.* vide notata ad eam.

L. 6. Imperatores Valens & Valentinianus) Leg. Impp. Valentiniani & Valens.

Omnium] Principium huius l. sumptum est ex *l. 3. C. Theod. de immunitat. concess. l. pen. & vlt. inf. eod. l. 3. sup. de compensat.*

§. vlt. Si quis) Finis huius l. sumptus est ex *l. 24. C. Theod. de nauicul.*

L. 7. Octauas) Mercium illatarum. sic in *l. 1. sup. de eunuchis, & l. 7. infra, loc.* vide scripta ad tit. supra de eunuch.

In gloss. Octauas) Adde in fin. Et *l. 8. inf. eod. & l. 7. inf. de locat.*

L. Arabarchiæ) Leg. Alabarchiæ, vt & apud Cic. 2. ad Attic. & Iuuenal. Sat. 1. legitur in edicto Iust. 11. Sic Iosephus lib. 18. & 20. meminit Alexandri Alabarchæ. Vectigal Alabarchiæ est, quod præstatur pro traductione porcorum, vel aliarum rerum. ἄλαβα est atramentum, quo scribimus. Phauorinus, & qui præest vectigalibus, dicitur Alabarches. Sic Cicer. vocat Antonium Alabarchem, quod in Ægypto vectigalia exegisset, non quod partem Arabiæ occupasset, vt male Alciatus

Augustaneam) Leg. Augustanicam, vel Augustamnicam, vt & in inscript. *l. 34. C. Theod. de decur.*

Ægyptum] Ægypti diœcesis habet sex prouincias. Ly-

biam superiorem, inferiorem, Thebaidem, Arcadiam, A Ægyptum & Augustamnicam.

Prohibitione) Leg. præbitione, id est, sine vectigali Alabarchiæ.

L. 10. Ciuitates) Vt fiscus, sic & ciuitas vectigalia habet, quæ dicuntur εἰσαγώγιμα & ἐξαγώγιμα, id est, pro mercibus inuehendis & euehendis dantur. vide scripta ad *l.* 5. *C. de compensat.* Habent & priuatum patrimonium principis vectigalia, *l. vlt.* ꝫ *eodem.*

L. 11. Mancipium) Mancipes dicuntur publicani, quod sublata manu indicarent se esse auctores emptionis. Sic int. mancipibus, id est, publicanis.

Sales emerit) vide scripta ad tit. *sup. quæ res export. non deb.*

L. 2. Largitionalium titulorum) Sacri thesauri, sacri B ærarii, quod est proprie fiscus, ideoque rescriptum est ad comitem sacrarum largitionum.

L. vlt. Sacrum patrimonium) Huc pertinet *l. 18. Cod. Theod. de operis publ. l. 10. sup. eodem, l. 3. inf. de diu. præd. vrb.*

§. vlt. Vt etiam locandi) Censores olim locabant vectigalia, inde lex censoria, id est, locationis, quam censor dixit locando publica, *l. in lege, ff. de verb. sig.* Cic. prouin. sub hasta, *l. 4. sup. eodem.*

Vectigalia noua institui non posse. Tit. LXII.

Noua vectigalia instituens tenetur l. Iulia de ambitu, *l. 1. ff. ad l. Iul. de amb. l. vlt. ff. de publican.*

L. 3. Restitui iubebit) In duplum ex edicto de publicanis.

L. vlt. Feliceem prefectum pretorio] Vide num mendosa sit inscriptio, & pro præfect. prætorio, legendum sit C præsidi. mouet quod ait, grauitati tuæ, quod dici solet de præside aut procuratore Cæsaris: & vero sufficit præsentia præsidis prouinciæ. Itaque Græci hæc verba; *conspectibus autem tuis*, sic vertunt ἐπ' ὄψεσι ἀρχόντων.

De commerciis & mercatoribus. Tit. LXIII.

L. 1. Impp. Valens & Valent) Inuerte sic. Impp. Valent. & Valens. secundo, &c.

Negotiatores] Est de lustralis auri collatione, vt docet *l. 5. Cod. Theod. de lustralis auri coll.* Hæc fiebat quarto quoque anno, id est, singulo lustro, estque onus negotiatorum, & ob id a Lampridio in Alexandro dicitur aurum negotiatorium. Dicitur etiam χρυσάργυρον a Zonara, & Euagrio in Anastasio, qui id sustulit. Eius duæ ll. D desiderantur in tit. ꝫ. *de lustr. auri collat.*

Ad domum nostram) Constituit, vt mercatores, qui pertinent ad sacram domum, aut potentiorum, etiam hanc collationem agnoscant. Idem etiam constitutum erat supra *de Episc. aud.* sed eam transformauit Tribonianus. vide not. ad eam.

Homines) De his vide scripta ad *l. 1.* ꝫ. *de iure emphyt.* & not. ad *pr. Feud.*

§. 1. Aurum pro mancipiis) Sed soluere debet in argento aut ære.

Ad Barbaricum) Id est, ad Barbarorum solum vt Persarum.

L. 3. Nobiliores) Item nec milites, *l. 1.* ꝫ. *neg. ne mil.* vide not. ad eam.

L. 4. Anthemio præfecto) Hic eo tempore, quo Theod. fœdus percussit cum Persis, apud Artaxatam ciuitatem Armeniæ Rempubl. gerebat teste Socrate l. 7. in pr.

L. 5. Cessante) Coni. *l. 4. sup. de SS. Eccles.*

D. L. xiij. Collegiatorum) In d. l. præscribitur decanorum numerus, hic collegiatorum, qui etiam συστηματικοὶ dicuntur. Hi sunt, vt est in antiqua descriptione Constantin. qui ex diuersis corporibus ordinati solent incendiorum casibus subuenire, & ideo Symmachus in epistolis ait: Per hos fortuita arcentur incendia.

Ex eodem, quo illi) Sic *l. 1. sup. de colleg.* ait, eos eligi debere primatum cuiusque corporis iudicio. Hi erant immunes, & erant mercatores, vt ait interpretatio Græca statuti collegio mercaturæ caussa.

L. vlt. Comite commerciorum) De quo vide not. & scripta ad *l. 2. sup. quæ res emi non possunt.*

De rerum permutatione & præscriptis verbis. Tit. LXIV.

De præscriptis verbis) Quæ datur ex rerum permutatione. Post tractatum de empt. & vend. ideo datur hic tit. quia permutatio est similis emptioni, *l. 2.* ꝫ. *eod.* vt & locatio, *l. 2. ff. loc.* Sic & emphyteusis est vtrique proxima, *§. adeo, Instit. de loc.* Est vero etiam de act. præscript. verb. non de omni, sed de ea, quæ datur ex rerum permutatione tantum.

L. 1. Si cum) Hoc negotium emptioni proximius est, quam vllum aliud genus, quia rem vænalem habui, & quia rem pro pretio accepi, & ideo id agi videri, non vt agatur condict. sed vt agatur de euict. tantum.

Ad exemplum ex empto) Id est, in factum præscriptis verbis: Nam præscript. verb. actiones omnes sunt ad exemplum, alias actionis ex empto, alias locati, alias mandati, alias commodati.

Restitui postulabis) Aut vero ages præscriptis verbis.

L. 3. Ex placito) vide scripta ad *l. 16.* ꝫ. *de fide instrum.* & not. ad *l. 1. ff. eod.* & scripta hic.

Actionem competere) At emptio ex nudo consensu initium obligationi præbet, quia hic contractus legitimo nomine signatus est permutatio, ex rei demum traditione, quia legitimum nomen non est, *l. 1. §. item, ff. eod.*

In gloss. Subiecta) Ad hæc verba (scil. do vt des, sub quo est permutatio) male hac de re Accursius, vt & ad *l. prox. præced.* Imo permutatio est contractus innominatus idem cum do vt des, *l. 5. §. 1. etsi quid, ff. de præscript.* C *verb.*

L. 5. Conditionis ratione) Leg. vt Haloander; *condictionis ratione.* Nam & condictio a Græcis dicitur λόγος κονδικτικὸς. Sic dicitur exceptionis ratione in *l. hereditas, ff. de pet. hered.* Vide not. ad eam, & scripta hic.

L. 7. Rebus fieri non posse) At permutatio fit rebus.

Pridem placuit) Nam olim hac de re fuit controuersia inter Proculianos & Sabinianos, *l. 1. ff. de contr. empt.*

Caussa non secuta) Hoc, si malis datum repetere, quam actione præscript. verbis consequi id quod interest.

L. vlt. Ea lege) vide scripta ad *l. 16.* ꝫ. *de fide instrum.*

De locato & conducto. Tit. LXV.

Cur hic tit. hoc loco situs sit, vide scripta & not. ad *pr. tit. prox. præced. supra.*

D *L. 1. Periculum vis maioris)* Casus fortuitus est, qui præuideri, præcaueri, cui resisti non potuit. Furtum non est casus fortuitus, vt nec effractura.

Præstare non cogitur) Idem seruatur in deposito interueniente mercede.

L. 2. Cum vsuris) Adde etiam in actione ex locato venire vsuras ex mora: Nam merces petitur alias act. ex locato, alias ex conducto, vt & vsus rei, siue res. Sed in eam venit id quod interest, non vsura.

L. 3. Æde) Non possunt ab contractu discedere, nisi re integra. Res autem videtur integra intra annum, *l pen.* ꝫ. quæ Græca est, & deest. vide scripta ad fin. huius tit.

Si pensionem) Ergo si non inferat pensiones, conductor potest expelli, *l. 10. §. vlt. ff. de publ.* Hoc ita nisi maE lit locator vsuras accipere. Sed vsuræ currunt statim ex mora. Ius eiiciendi est demum post biennium, *l. quæro §. inter, l. cum domini, ff. eod.* Emphyteuticarius exspectat triennium.

Corrigere) Id est, reficere. Græci ἀνασκευάζειν. Sed refectione perfecta rursus in ea habitabit, *l. si duo §. cum inquilinis, ff. vti possidet.*

Versata es) Hac de re est epistola Symmachi, quę confirmat Accursii sententiam.

In gloss. Versata es) Adde ad hæc verba (*nos contra*) conductorem male vtentem re conducta, non solum expelli posse, sed & ratione damni domino teneri docet epist. Symmachi, vt hic recte Accurs. & ꝫ. ad hęc verba eius de glossa (Tu dic primo seruari) recte. Olim Kal. Iuliæ erant solemnes soluendis pensionibus, *l. qui balneum,*

neum, ff. qui potior. in pign. aut Kal. Martiæ, *l. defuncta, ff. de vsufr.* Macrobius lib. 1. cap. 10.

L. 4. Custodes exhibere) Exhibere puniendos aut torquendos, *l. dominus, ff. eod.* Exhibentur autem apud præfectum vigilum, *l. 3. §. effractura, ff. de offic. præfect. vigil.* aut apud præfectum vrbi. Nam ille Erucius Clarus, cuius meminit *d. §. effractura*, præfectus vrbi fuit teste Gellio lib. 13. c. 16. Cum enim res est grauior, a præfecto vigilum remittuntur ad præfectum vrbi, *d. l. 3. §. 1. l. vlt. ff. de offic. præfec. vigil.*

§. 1. Qui si maiorem) Vide scripta ad *l. 1. ff. de iurisd.* Hinc collige, præsidem maiorem non habere animaduersionem. non quilibet præses habuit merum imperium, *l. 2. ff. de off. rect. prouinc.* Sic ex *l. si quid erit, de offic. proconf.* colligitur, legatum proconsulis non habere maiorem animaduersionem.

Vlpianum præfectum prætorio) Lampridius in Alexandro scribit, alios dicere Vlpianum fuisse præfectum prætorio sub Alexandro, alios sub Heliogabalo: Sed hic locus aperte docet, eum sub Alexandro præfectum prætorio fuisse. Dicitur & sub eodem præfectus annonæ, *l. 4. ȷ. de contrah. & commit. stipulat.* & amicus, vt in *l. Diui, ff. de iure patron.* Iurisconsulti multi amici Impp. dicuntur.

L. 5. Ea quæ voluntate) Hic ponitur differentia inter colonum & inquilinum, quæ etiam probatur in *l. 3. & vlt. ȷ. in quib. caussis pignus tacite, l. 4. & 7. illo tit. l. 4. ff. de pact.* Differentiæ ratio alia non est, quoniam in locatione prędij rustici ibi nata tantum olim legari solebant, *l. si seruus §. locaui, ff. de fur.* Hic non exigitur expressa conuentio. Sed dicendum voluntatis vt scientiæ nomine conuentionem specialem adsignificari, vt & in *l. Pomponius, ff. in quib. caussis pign.* Porro non tantum generali pacto, vt si conuenerit, vt inuecta & illata pignori esset, res coloni pignoris iure tenentur, sed etiam speciali. Quo pacto etiam ea, quæ inducta non sunt, tenentur, *l. si non inducta, ȷ. in quibus caussis pign. § interdictum Instit. de interdict.*

L. 6. Nemo) Idem potest is qui rem accipit in ἀντίχρησιν. vide scripta ad *l. 14. sup. de vsur.*

Alij locare) Et hoc dicitur ablocare.

L. 7. Vectigal octauarum) Sic in *l. 5. sup. de eunuch. & l. 7. sup. de vectig.* Suetonius in Caligula. vide scripta ad tit. supra *de eunuch.*

In quinquennium) Hodie fit in triennium.

In gloss. Detineretur) Ante hæc verba (*sed contra in eo tit.*) interserere hæc: adde ex *d. l. cotem*, si maximos antea fructus ex ea conductione percepit.

L. 8. Vt mos regionis postulabat) Legendum sine parenthesi, aut mos regionis, atque ita recte legit Harm. lib. 3. Epit. vt sit sensus: si conuentione non est expressum, vel si mos regionis non postulabat: alioquin hæc lex 8. probaret, ea quæ sunt moris, non venire in iudicium bonæ fidei, contra *l. quod si nolit §. quia, ff. de edilit. edic.* alias lex diceret, consuetudinem solam regionis non sufficere. Male, vt docet *l. 19. hic.*

L. 9. Emptorem) Idem est in legatario, *l. nihil proponitur, de legat. 1.* Idem in fructuario, *l. arboris, de vsufr.*

Nisi ea lege) Item nisi fiscus vendiderit, *l. vlt. ff. de iure fisci.*

In gloss. Colono: Item non sic in eo) Id est, in emphyteuticario. Addit recte Bart. hic, locatorem, qui habet ius specialis hypothecæ, hic non repelli, quoniam vindicationem quoque habet iure hypothecæ, & ȷ. ead. l. glos. (*Idem in quolibet singulari successore*) vt legatario & fructuario.

L. 10. Viam) *§. vlt. Instit. eod.* Opponitur lex, *si dominus, ff. de vsufr.* vide not. ad eam.

L. 11. Inuitos conductores) Excipe publicanos, licet hic mos sit inhumanus.

L. 13. Conueniendi quem velit) At reis hodie ex *Nou. 99.* datur beneficium diuisionis, si omnes sunt

A soluendo, *l. cum apparebit, ff. eod.*

L. 14. Si hi qui) Idem dicitur, quod in *l. ex conducto, §. item cum, ff. eod.*

Redemerant) Id est, conduxerant.

L. 16. Renouare videtur) Non tamen iisdem fideiussoribus.

L. 17. Sine mora) Statim, non exspectato biennio, vt in retentione inuectorum in ædes, *l. cum domini, ff. eodem.*

L. 18. Locustarum pernicie) Plin. lib. 11. cap. 19. perniciem seu edacitatem locustarum vocat Dei iram.

L. 19. Fides contractus) Fides contractus consistit in eo, quod actum est, aut quod mos regionis est.

L. 20. Existimans alienam) Si sciens rem suam esse ita

B sibi præiudicat, si animum alienandi habuerit, *l. quadam mulier, ff. de rei vindicat.*

In gloss. Existimans) Dele prima verba (*Idem si sciens.*)

L. 21. Si olei) Hæc lex probat, locationem contrahi, non tantum certo pecuniæ numero, sed & earum rerum, quæ pondere, numero & mensura constant, certo pondere & mensura. primum, quia vocat locationem: deinde quia vocat hunc contractum bonæ fidei. Esse vero locationem constat: Nam do vt facias, non est bonæ fidei, *l. 5. §. at cum do, ff. de præscript. verbis.*

Locasti] Id est, fundum locasti ea pactione, vt quotannis inferretur certum pondus olei.

Propter hoc solum) Idem etiam in emptione, nisi facta sit in diem addictio.

L. 23. Nemo enim) Ad hæc pertinet *l. 5. ȷ. de acquir. poss.* Hic autem secunda interpretatio Accursij verissima est, quoniam dominus ignorans conduxit, atque ea re cœ-

C pit pro alieno possidere, nec ante pro suo possidere incœpit, quam in quæstione proprietatis superior euaserit: At in quæstione possessionis vincetur, quia rem pro alieno possidet, quam sibi solus mutare non potest, *l. non solum §. quod vulgo, ff. de vsucap.*

L. 25. Si quis) Huic l. male opponitur *l. litib. ȷ. de agricol. & censitis.* Nam ea non loquitur de conductore, sed de colono conditionali. Hic si litigat de proprietate fundi lite pendente, fruitur fundo præstita cautione. Nam est perpetuarius. Ceterum vt locatori restituatur possessio, consequetur actione ex locato, quam non repellet vindicatio, sed restituta possessione quæretur de domino.

In gloss. Restituere) A princ. dele eam glos. vsque ad

D hæc verba (*vel etiam ex locato.*)

L. 27. Si tibi) Hanc l. Græci sic in summam redigunt: Si datum colonis promutuum, dominus agri stipulanti conductori promiserit redditurum se, tenetur.

Pro colonis) Coloni hic accipiendi non sunt pro conductoribus, sed pro agricolis conditionalibus. Sicut enim in eodem fundo potest esse Emphyteuticarius & coloni condictionales, *l. 1. ȷ. de man. & col. patrim. fun.* Ita etiam est plerunque fundi dominus, est conductor fundi, sunt & coloni terræ addicti.

Conducti) Ab alio scilicet.

Prorogasti) Græci vertunt προχρείαν.

§. vlt. Placiti fine) Id est, si vsque ad pactum stetit, *l. si diuisionem, sup. famil. ercisc.* id est, si non sit nisi pactum:

E Nam si fuerit stipulatio, ex stipulatu, si constituendi animus, de constituto est actio.

Ex nudo pacto) Quid sit pactum nudum, notaui, *ff. de pact. l. iurisgentium §. sed cum nulla.* vide scripta ad *l. 8. ff. de præscript. verb.*

In gloss. Prorogasti) Dele hæc verba, (*id est, ante tempus soluisti, scilicet creditoribus eorum*) & repone, id est, in antecessum dedisti, vt fructus ab illis perciperes.

L. 28. Et custodiam) Custodiæ verb. indicat etiam leuiss. culpam venire, hic, *& l. 1. §. sed & custodiam, ff. de peric. & comm. rei vend. l. si merces § pen. ff. hoc tit.*

L. 30.) Sumpta ex *Nou. Theod. ne curialis, vt & l. non*

dubium, ſup. de ll. quam coniunge cum hac. Subſcriptionem hanc adde D. xviij Id. April. C.P. Theod. A. xvij & Feſto Conſ.

Curia ei) Decurialis eſt, *l. 2. §. 1. de administrat. rerum ad ciuit. pertinent. l. ſunt, de decur. l. 29. C. Theod. eod. l. 1. quibus ad conduct. præd. fi.*

Nec fiscum ſor) Sic clericus, qui prohibetur conducere, prohibetur pro alio fideiubere, *Nou. 120. can. Clem. 22.*

L. 31. Milites) Con. *l. milites, ꝭ. de re militari.*

Ab omni bellorum) Idem cautum eſt de fabricenſibus, *l. vlt. ꝭ. de fabr. qui ſunt quaſi milites.*

L. 34. Conductores) Hæc l. pendet ex *l. pen. ꝭ. vnde vi.* Ex qua ad hanc eſt addenda ſubſcriptio. D. v. Kal. April. C. P. Theodorico & Venantio Conſſ. Ante l. vlt. deeſt Græca conſtitutio, cuius ſententia hæc eſt, ſumpta ex libro, cui titulus eſt μισ. ι. κα' ϛ' τ' ... Conſtitutio permittit & locatori & conductori intra annum ſoluere locationem in Italia & in prouinciis, nec incidere in pœnam ex tranſgreſſione, niſi initio contractus ab eo receſſerint, vel aliud conuenerit.

L. vlt. Milites autem) Numeri ſunt militum, optiones fœderatorum, ſcholæ Scholarium. Vide cap. 17. Tit. de præſcript.

Vnicuim de notiſsimis ſcholis) Scholas decem refert Marianus in notitia Rom. Imp. Scutariorum primam, ſecundam, tertiam, agentium in reb. 4. Armaturarum ſeniorum, quintam armaturarum iuniorum 6. Gentilium ſeniorum. 7. Gentilium Iuniorum. 8. Scutariorum. ſagittariorum. 9. Scutariorum Clibanariorum 10. fuit & vndecima Fabricenſium.

De iure emphyteutico. Tit. LXVI.

Vide not. ad princ. *tit. ſupra de rerum permut.* Vectigalis ager idem eſt, quod Emphyteuticarius. vide ſcripta hic, & not. ad *Rub. ff. ſi ager vectigal. id eſt, Emphyt.* Opponitur *l. etiam, ꝭ. de prædiis minorum.* Vide not. ad eam. Vectigales fundi alij ſuſcipiuntur iure priuato, alij iure Emphyteuticario, alij iure perpetuo. Quamuis autem etiam priuatorum prædia hodie dentur in Emphyteuſin, tamen in toto iure vectigales dicuntur ſola prædia ciuitatum, quod ea ſola in Emphyteuſin darentur. Vide locos in *l. 1. ff. ſi ager vectigal.* Conductio temporaria quid differat ab Emphyteuſi temporaria, vide not. ad *l. 3. ff. ſi ager vectig.* Emphyteuſis maxime contrahitur, vt res fiat melior ab emphyteuticario, & poſſideat iure dominij ſub præſtatione canonis. Hæc eſt vera definitio, quod & ratio nominis indicat, quo aperte ſignificatur omne genus meliorationis. Nam & domus dantur in emphyteuſin. Quid diſtet ſuperficiarius ab emphyteuticario, vide not. ad *Rubr. ff. de ſuperficiebus.* Libellarium contractum recte quidam vocant emphyteuticum, ſed nouum, *Nou. Leonis* 13. eſt igitur libellarius contractus noua forma emphyteuſeos. Quid hic differat ab emphyteuſi, docebit eius definitio, quam vide in ſcriptis ad *d. Nou. hic.* Vide & not. *ad tit. 1. Feudorum.* Emphyteuſis quoque hoc differt a precaria, quod in illa meliorationum nulla promiſſio fit, vt in emphyteuſi, dominium vel quaſi dominium non transfertur in accipientem, ſed vſusfructus tantum. penſio annua non præſtatur ſemper. vide ſcripta ad leg. 1. hcic.

L. 1. Conductionis) Poteſt tamen defendi, emphyteuſin genus quoddam proprium eſſe locationis conductionis, quo quaſi dominium transferatur in accipientem, ſicut in *l. in nauem, ff. loc.* eſt locatio, licet dominium mutetur. Et ſic ſæpe in ff. emphyteuſis dicitur locatio.

Alienationis] Id eſt, venditionis, quod quidam putabant, quaſi prædium in emphyteuſin videatur emi, vt pretii loco ſit vectigal in *§. adeo, Inſt. de locat.* Hoc verbum Iuſt. vertit venditiones. vide notata ad eum §. & ſcripta ad *tit. ꝭ. de rebus alienis non alienand.*

Definitionem] Et ideo Græci ad l. *ex hoc iure, ff. de inſt. & iure,* dum l. ait quaſdam obligationes eſſe iuris

A ciuilis, exemplum ponunt in act. ex ſtipulatione Aquiliana, & emphyteuſi. Hunc contractum Zeno fecit proprium, vt Iuſtin. donationem propter nuptias. Nec obſtat, quod ſcribitur de Bizantiis, qui ſterilia prædia ad tempus, ſterilia in perpetuum vendebant: Nam etſi hoc genere negotii vſi ſint, nunquam tamen habuere pro ſpeciali contractu.

Pallorum non fuerint) L. 8. ꝭ. de loc. Quod fatalitate) Vis ergo maior, vt grando, procellæ, deuaſtatio hoſtium pertinet ad emphyteuticarium: ſecus eſt in locatore. Verum ante hanc conſt. idem videtur fuiſſe in emphyteuta, quod in conductore, *l. 16. § Papin. ff. loc.*

§. vlt. Sin vero) At fiſcus releuat tributis prædia ob ſterilitatem, *l. forum, ff. de cenſibus. l. 2. inf. de alluuion.*

In gloſſ. Scriptura, Dele a pr. vſque ad hæc verba:
B *(vel non prohibet)* & repone ad fin. gloſſ. ante additionem, Recte. Quod ex eo confirmatur, quod amiſſio inſtrumenti emphyteutici non nocet: ergo nec omiſſio. At in libellario contractu neceſſaria eſt ſcriptura, de quo vide ſcripta hic.

L. 2. Si ſolitam penſionem) Quia fiſcus tributa exigit tam a domino, quam ab emphyteuta.

§. 1. Sin autem) Idem eſt in emphyteuta ciuitatis.

Per totum triennium) Ideo expectatur triennium, quia quaſi dominus eſt, imo moribus noſtris non aufertur, niſi ex condemnatione. Vide ſcripta ad *l. 3. ſup. tit. prox.* At locator & emphyteuta eccleſiaſticus poſt biennii ceſſationem expellitur, *Nou.* 120.

Repellere) Sic contra, ſi dominus per triennium mo-
C ram faciat in accipiendo canone, hoc cedit lucro emphyteuticarii. Et in hanc rem Euſtathius in lib. de temporibus citat *l. 32. ſup. de epiſc. audient.* quæ deeſt in eo tit. Et vero ſola oblatio emphyteuticarium liberat a præſtatione canonis præteriti, ſi hoc dominus malit, *Nou. 120. arg. l. 1. de ſuſcept. l. 4. ꝭ. de col fund. patrim.* At a periculo deiectionis ſola oblatio non liberat, niſi pecuniam depoſuerit & obſignauerit.

Meliorationis) Nam in hac ſtipulatione pœnæ hic caſus ſemper videtur exceptus, *l. quæro §. inter, ff. loc.*

Vel eorum qui emponemata) Pro *Vel,* lege, *id eſt.* At pro emphyteomata, plane legendum ἐμπονήματα & βελτιώσεις.

Pœna opponenda) Vt ſtipulatio pœnæ non tollit ſti-
D pulationem ſortis, ſic nec commiſſi. Emphyteuticarius fiſci ob canonem non ſolutum non incidit in commiſſum, *l. 1. ꝭ. de ſuſcept.*

Voluerit) Nou. 120.

Repellendo) Emphyteuticarius moram facit in rem.

Anteriori lege) Intelligit *l. magnam, ꝭ. de contrah. ſtipul.* quæ eſt edita eodem anno, quo hæc, ſed illa menſe Aprili, hæc Septembri. Adde hanc ſubſcript. D. XV. Kal. Octob. Chalced. Decio V. C. III. Conſ.

In gloſſ. repellere) Ante hæc verba *(ſi tamen interuerſa)* pone, idem in *l. pen. ſup. de loc.* Et infra dele hæc omnia *(Reſpon. non argumento, D. de leg. com. l. poſt diem.)* Et repone, imo poſſe eum deiici aperte ait *Nou.* 120. Nec obſtat *d. l. poſt diem.* Nam ideo venditor petito pretio
E non aget l. commiſſoria, quia ſecum ipſe pugnat. Nam dum agit ex venditione, ratam facit, dum lege commiſſ. irritam. At hic ſecum nihil pugnat, & infra ibi, *(Reſpon. emphyteota)* Adde *l. 12. D. de probat. l. vlt. inf. de ſolut.* Et paulo poſt ibi, *(vel quod tribus continens &c.)* Adde: Idem in conſuetud. Borbon. tit 28. & ibi *(vt infra de apochis pub.)* legend. argumento inf. &c. Et inf. dele hæc omnia *(videtur quod non, quaſi. &c.)* euſque *(tu dic contra)* Ad finem eiuſdem gloſſ. adde hæc: His adde, an abutens emphyteutico prædio expelli poſſit? Dic poſſe, *Nou. 120. l. 8. ſup. de loc.*

In gloſſ. Cautum eſt) Poſt citat l. magnam, adde, recte. Ibidem dele hæc omnia *(Fallit tamen in caſu ei)* euſque *(vel ibi non)* & adde iis verbis. Operæ officiales non debentur in diem, ſed tunc incipiunt deberi, cum

peti

peti cœperint, vt recte secundo loco Accurs.

In gloss. Et secundum legem) Dele hæc (*Ex clausula quanti, ff. ex quibus caussis maior. l. 1. in fin.*) Et repone, dabitur quidem restitutio, non vi illius clausulæ, sed ex caussa ob iustum errorem, *l. 2. ff. de restitut. in integ.* §. *si quis agens, Institut. de action.*

L. vlt. Cum) Vide scripta ad §. *coheredes, l. qui Romæ ff. de verbor. oblig.*

Alienare) Alienare hic accipitur stricte pro vendere, vt & in §. *adeo, Instit. de locat. l. 1. sup. eodem.* Nam in *d.* §. *adeo*, est vendere, pro verbo alienationis, quod est in *d. l. 1. sup.*

Consensu domini) Domini principalis, quem Græci vocant πρωτότυποι. Doctores directum dominum.

Hæc comparare) Habet dominus ius προτιμήσεως in emphyteusi, in Feudo ius retractus.

§. *Sin autem duorum*) Vide cap. 13. de præscript.

Magistrum censuum) Apud eum fiebant actorum & contractuum publicationes & insinuationes. Is erat in vrbe tantum, & postea vocatus est γενικὸς, *Nou. Leon.* 44.

In gloss. Alij vendere) Dele hæc (*Irn. quod non, quia de alienatione hic fit mentio.*) & repone post citationem legum in contrariam sententiam. Nam si donationem prohibeas nisi consentiente domino, in totum prohibeas, quia dominus sibi potius volet donare, quam alteri, atque ita donationi nunquam consentiet. Poteris & permutare inconsulto domino, quia non potest dominus eandem rem offerre, pro qua emphyteuticarius ius suum dat: sed potest dominus idem pretium offerre, & ideo vendere non potest inconsulto domino. Potest etiam ei seruitutem & vsumfructum imponere, *l. 1.* §. *1. ff. quibus modis vsusfruct. amit.*

AD LIBRVM V.

De sponsalibus & arris sponsalitiis & proxeneticis. Tit. I.

Vide not. ad initium tit. *ff. eod.* & scripta ad *l. 2. C. de inutil. stipul.*

Arris.) Arra est quod prærogatur, vt reliqua ex fide conuentionis sequantur.

Proxeneticis) De iis est in *l. vlt. ff. eod.* Hi sunt, quibus parentes mandant, vt quærant filiabus suis maritos, *l. generali, ff. de ritu nupt.* Hi dicuntur interpretes in *l. 1. C. Theod. de nupt.* & Græce ἑρμηνευταὶ. & eis datum salarium ἑρμηνευτικὸν, *l. vlt. ff. de proxenet.* Fuit de modo eorum Græca constitutio, quæ desideratur in hoc tit. Eius tamen summa exstat apud Harmenop. lib. 4. epitom. in hunc sensum, vt illi interpretes nuptiarum non petant ἑρμηνευτικὸν ob eam rem, nisi nominatim de eo conuenerit. Itemque vt non conuenire possit de ἑρμηνευτικῷ vltra vicesimam partem dotis aut donat. propter nupt.

L. 2. Intra biennium) Vide cap. 21 de præscript.

Ex equi nuptias) Vt in *l. sæpe, ff. de sponsalib.*

L. 3. Arris) Vide scripta ad *l. decimam sextam, sup. de fide instrum.*

L. 5. Mulier) vide scripta ad *d. l. 16.*

Vsque ad duplum) Olim fuit pœna quadrupli, *l. 10. C. Theod. si rector prouin l 1. C. Theod. si nupt. ex rescripto petant. l. 6. C. Theod. de sponsal. & ante nupt. & donat.*

In simplum] Idem seruatur in specie *l. 38. ff. de ritu nupt.*

§. *His illud*) Hic §. vsque ad illa verba (*Quadrupli videlicet pœna*) scilicet repetita sunt ad verbum ex *l. si leg. sup de episcop. audient.* Vnde ad hanc l. addenda subscriptio.

§. *vlt. Si cautio pœnam*) Tamen ex Nou. Leonis philosophi 18. præter arras pœna addi potest.

In gloss. Est omnia) Adde ad fin. sponsa nunquam dat arras, semper sponsus, quod male tentat Accursius. Sed si culpa sponsæ dissoluentur sponsalia, tunc ipsa olim arrarum acceptarum nomine tenebatur in quadruplum, *l. 10. C. Theod. si rector prouinc. vel ad eum pertinent sponsal. l. 1 C. Theod. si nuptiæ ex rescript. pet. l. 6. C. Theod. de sponsal.* Hodie tantum dupli arrarum nomine, vt do-

A cet hic locus. Vide scripta ad *l. 2. C. de inutil. stipulat.*

Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes sponsalitia dederint. Tit. II.

Vide lib. 4. Obs. cap. 22. vbi ea conciliatur cum *l. 38. ff. de ritu nupt.*

Pœnæ quæ statutæ) In C. Theod. additum erat, *quæ quadruplum statuit.*

Pignora, Arras, vt *j.* §. *vlt.*

Idem in gloss.) Pignora, addendum.

De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias & sponsalitiis. Tit. III.

Hisce donat. ante nupt. veteres non vtebantur, ideo in ff. nusquam earum fit mentio. In vsum autem venerunt temporibus Leonis & Zenonis Impp. nec quicquam commune habent cum hypobolo, Theoretro, do-

B talitio, & his donat. quæ hodie fiunt marito contemplatione matrimonii.

L. 3. Maritum fefellit) Cum inductus esset spe & opinione dotis. Harm. *lib. 4. tit. 3.*

L. 4. Quod sponsæ) Huius iuris rationem adfert Harm. lib. 4. epit. tit. 3.

L. 5. Ea quæ) Hæc l. repetita est in *l. 18. j. ad l. Iul. de adult.* Vnde ad hanc, l. supplenda est subscriptio.

L. 15. Per condictionem) Caussa data caussa non secuta. Et dele gloss. ibidem.

L. 17. Minoribus ante) 25. annis scil.

L. 19. § *vlt. his casibus, in quibus*) Idem repetitur in *Nou. 22.* §. *quæ vero dotium.*

C *L. 20. Quia quasi antipherna*) Eodem enim iure est, eademque pacta recipit donatio propter nuptias, quæ dos ipsa. Vide Vlpianum in *Fragment. tit. 3.*

§. *Si igitur dote: vt dotis quantitatem*) Potest enim post nupt. de dote minor donatio propter nuptias constitui, *l. 29. sup.* Verum ex *Nou. 97.* vtriusque quantitas æqualis esse debet, & æquale lucrum.

Et si quidem) Ergo donatio propter nuptias sequitur pacta nuptialia, si hoc specialiter expressum sit, id est, vt ea supponatur pactis dotalibus, sed etsi non fuerit specialiter dictum, habetur pro expresso.

§. *Similique: nunc autem propter nuptias*) Idem tamen Iust. in Nou. 2. sæpe eam vocat προγαμιαῖαν δωρεάν.

De nuptiis. Tit. IV.

L. 1. Matrem & propinquos) Ergo si morte patris filia

D minor 25. an. sui iuris effecta sit, matris consensum & propinquorum exigimus propter sexus imbecillitatem. Quod vt hinc apparet, primum obtinuit in pupillis, tum in viduis, deinde in virginibus puberibus, *l. 18. & 20. inf. eodem.*

L. 5. Si (vt proponis) pater) Hæc l. accipi debet de patre absente, &c.

L. 6. Viri prudentissimi Pauli] *L. 65. ff. de ritu nupt.* Post l. 6. addatur hæc Gordiani constitutio Idem *A. Rationalibus. Manifestum est, nuptiis contra mandata contractis, dotem, quæ data illo tempore, cum traducta est, fuerat, iuxta sententiam D. Seueri, fieri caducam, nec si consensu postea cœpisse videatur matrimonium, in præteritum commisso vitio potuit mederi.* D. Kalend. Aprilis Antiochiæ Gordiano A. & Auiola Conss. vide lib. 1. Obseru.

E cap. 11.

L. 10. Cum te) Idem Iust. placuit nominatim in *Nou. 22.* §. *neque item mul.*

L. 11. Si inuita) *L. vlt. j. de liberis exhib. l. 2. ff. eod.*

L. 18. Vidua] Contra, filius potest ducere sine consensu patris, *l. filius emancipatus, ff. de ritu nupt.* Vide scripta ad *tit. de sponsal.*

Vt in virginum coniunctionibus) Tribonianus hæc adscripsit. Nam vt ex *C. Theod.* apparet, scriptum erat, *vt in pupillarum.* Imperatores autem intelligebant *l. 1. huius tit.*

Voluntas patris) Leg. *matris.*

L. 19. Celebrandis) Coniun. *l. 6. tit. prox.* Ex qua adde ad hanc subscript.

Inter consobrinos) Vetustissimis Romanorum legibus omnino prohibitæ erant inter cognatos nuptiæ, vt non liceret sobrinam ducere, quæ est septimo gradu. Tacitus lib. duodecimo Annal. & Plutarchus in problemat. Iure ciuili Iust. in linea transuersa, quæ non habet rationem parentum, & filiorum, nuptiæ secundo & tertio gradu prohibentur, in quarto permittuntur, vt hic, & *§. duorum, Inst. de nupt. l. 3. de ritu nupt.* At iure C. Th. in quarto prohibentur nuptiæ. l. Theodosii magni, cuius meminit Augustinus lib. 15. de ciuitate Dei, cap. 16. Et Ambros. in epist. ad Paternum, Victor in vita Theodosii magni: *Tantum pudori tribuit, vt nuptias consobrinarum prohibuerit tanquam sororum.* Ea lex non exstat in C. Theod. sed confirmata est a filiis in *C. Theod. l. manente, de incestis nupt.* Postea iidem patris legem abrogarunt per hanc in *l. celebrandis.* Temporibus tamen Iust. capta Roma a Gotthis Romani legibus Theodosii arcebantur: Et constat ex Cassiodoro lib. 7. Variar. qui tunc vixit, eas nuptias tunc peti solitas ex rescripto, & *C. Th. si nupt. ex rescript. pet.* Impp. Græci, qui secuti sunt Iustinian. vsque ad 7. gradum, prohibebant nuptias, vt constat ex lib. 28. βασιλ. tit. 5 Qui liber βασιλικῶν editus est a Leone Philos. teste Harmenop. circa annum Christi 69. Postremi Impp. Græci, vt Manuel. Comnen. prohibitionem extendunt ad octauum vsque gradum. Is imperauit anno Christi 1160. Quo tempore Gratianus edidit suam Rapsodiam, quæ prohibitio consentit cum prohibitione pontificum, 35. *quæst. 2. & 3.* Idem cautum est concilio Constantinop VI. & Lateranensi, primus Innocentius veterem prohibitionem, quæ erat vsque ad septimum gradum, reuocauit ad quartum canonicum.

L. 23. In auth. Proximis, quæ est in Nou. 117. vsque ad illustres) Quos hic Iust. vocat illustres, Theoph. lib. 4. Instit. tit. 4. Græci in lib. βασιλ. tit. de nupt. vocant πρώτως τάξεως. Locus ille Theophili adfertur ab interpretibus βασιλ. Sed is non exstat apud Theoph. Horum meminit Harmenop. lib. 4. tit. quarto, περὶ μυστικῶν γάμων.

L. 24. Nuptiarum accedat festiuitas) Id est, ἱερολογία.

L. 26. A sacrosancto susc. baptismate) Harmenop. *lib. 4. epit. tit. 6.* citans aliam l. Græcam, quæ prohibitionem istam nuptiarum propter hanc cognationem spiritualem extendit vsque ad tertium gradum. In lib. quoque βασιλ. de nuptiis prohibitis citatur eadem lex. Vnde puto eam fuisse Græcam quandam constitutionem, quæ desit in C. Theodosii. Item in 2. concilio Constantinop. prohibentur nuptiæ inter ἀναδεχομένους, id est, susceptores, & susceptas, id est, baptizatas, *c.* 43.

L. 27. Sexagenariis) In masculis.

Quinquagenariis] In fœminis. vide c. 23. de præscript. & Vlp. in *Fragm. tit. 16.*

De incestis & inutilibus nuptiis. Tit. V.

L. 1. Non habeat) Alioquin id pro stupro habetur. *Nou. 22. §. huiusmodi lege.* Iunge *l. 19. sup. de nupt. &* ex hac adde subscript. ad illam.

In auth. Ex complexu vt nec alantur) At iure canonico alendi sunt, *cap. 5. ext. de eo, qui dux. in mat. quam polluit per adult.*

L. 8. Quædam Ægyptiorum) Ex l. Mosaica cap. 25. Deuteronomij.

De interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem seu curatorem, filiosque eorum. Tit. VI.

L. 1. Rusticitatis & imperitiæ) Hæc quidem iuris ignorantia non nocet, sed etiam non prodest, quo minus sit locus Senatusconsulto.

L. 6. Nondum exacto 25.) Vel vt hodie constitutum a Iust. nondum expleto tempore 29. ann. quoniam intra ea tempora retractari per in integ. restitutionem non posset. vide c. 29. de præscript.

L. 7. *Dos data)* Vide not. ad *l. cum hic status, in fi ff. de donat. inter vir & vxor.* & scripta ad *l. 2. ff. de his quibus vt indign.*

De secundis nuptiis. Tit. IX.

L. 1. Edicto prætoris) Et a Iust. *sub tit. de bonorum possess. §. 3.*

L. 2. Ex fœminis) Viri enim vxores non lugent.

Post decem menses) Qui olim luctui peragendo fœminis constituti erant. In Pandectis autem legitimi temporis tantum mentio fit, vt in *l. 11. ff. de his qui notant. infam.* Sic Seneca de consolatione: *Maiores 10. mensium spatium luctus viri præstituerunt.* Theodosius h. lege adiecit duos menses. Inde eum secuti auctores meminerunt annui luctus. Sidon. Apoll. lib. 4. Epist. Apuleius lib. 8. vide c. 13 de præscript.

L. 3. §. Illud) Hic §. corrigitur in *Nou.* 2. sed aliqua ex parte restituitur in *Nou. 22.*

L. 4. Cum aliis) Huius constit. sententia refertur in *Nou. 22. §. sed neque illud.*

L. 5. Generaliter) Coni. *l. 3. ff. de bonis, quæ liber.* & ex illa adde ad hanc subscript.

Vt assolet fieri) Erat enim olim hic mos in nupt. vt maritus ante matrimonium vxori res donaret, vxor vero eas res accipiens marito traderet tamquam in dotem cum aliis rebus. Eustathius in βασιλ.

Diuidendi quoque) Hoc abrogatur in *Nou. 2. & 22.*

In his autem casibus) Huic §. derogatur in *Nou. 22.*

L. 6. Hac edictali) Hanc Iust. refert in *Nou. 22. §. commodissime.*

§. His illud: vers. erit itaque) Hæc huius constit. pars corrigitur in *Nou. 22. §. aliud vero.*

L. 7. In quibus) Hæc constitutio non abrogatur in *Nouel. 22.* Dat enim electionem filio prioris matrimonii, non matri.

L. 8. §. Certum esse) Ergo heredem ex asse scriptum sequuntur nuptialia lucra. Verum hoc immutatum est in *Nou.* 22. nisi scilicet filij ingrati probentur.

§. Talem. Ex anteriore matrimonio) Non ratione posterioris, quia contractum non fuit. Sic initio huius l. prius matrimonium dixit, licet post id aliud non sit.

Filij sunt) Qui scilicet adierint. Verum ex *Nou. 22.* etiam qui non adierunt, ad lucra nuptialia veniunt.

L. 9. vers. Ad eos qui ex secundis) Verum ex *Nou. 22. §. commodissime*, superfluum addicitur tantum liberis prioris matrimonij.

Si secundo nupserit mulier, cui maritus vsumfructum reliquit. Tit. X.

L. 1. Vsufructum quem] Hodie ex *Nou. 22. §. Item si vero*, hoc ita verum est, si vsusfructus relictus sit sub hac conditione, vt si secundas contraxerit nuptias, eum amittat.

De dotis promissione, & nuda pollicitatione. Tit. XI.

Vide not. ad initium *tit. ff. de sponsal.* & scripta ad *l. 2. C. de inutil. stipulat.*

L. 1. Frustra) Harmenop. lib. 4. Epit. tit. 8.

L. 3. Si cum) Vide scripta ad *l. 43. ff. de verb. obligat.*

L. 5. Si pater) Vide scripta ad *l. seruo legato, §. si testator, ff. de legat.* 1.

In gloss. Actio. Secus in legato) Actio ex testamento ei datur, cuius contemplatione legatur. Actio ex stipul. non datur ei, cuius nomine promittitur.

Accurs.) Sic etiam recte soluit Thalelæus Græcus interpres βασιλικ.

L. 6. Etiam stipulatio) Hinc Tribonianus illa verba amouit: *dictio vel.* Olim vero dictio aut stipulatio necessaria erat. vide scripta ad rubricam *de verb. obligat. & ad tit. 5. Fr. Vlp.*

De iure dotium. Tit. XII.

L. 1. Pollicitatio vel promissio] Seuerus scripserat, *dictio vel promissio.* Et paulo post, *ex dictione vel stipulatione.* Necdum enim ex pollicitatione dotis erat actio, cum & ex pactis & pollicitationibus præscriptis verbis actio, non condictio dari soleat. vide scripta ad *Rub. ff. de verb. oblig.* & ad *tit. 6. Frag. Vlp.*

L. 4. Vniuersa bona) Idque factum videtur, si conuenit

tioni potius quam pacto ex continenti apposito tribuatur, *l. 11. supra de religios.* A

L. 9. Cui postea) Secus est si ante, *l. 2. inf. de priuil. fisci.*

L. 10. Cum dotem) Pacta mutant formas contractuum. vide scripta ad *l. 12. ff. de præscript. verb.*

Per pactum] Pacta enim, quæ initio contractus ex continenti adiiciuntur, formam & legem dant contractui, & ex ipso contractu dant actionem, non pariunt autem actiones, sed proprio nomine leges appellantur, easque contractu contineri, vel ei inesse verum est. vide scripta Obser. 2. c. 15.

L. 12. Ex pecunia) Græci in lib. βασιλ. aiunt ἐναντιοφανὲς, non ἐναντίωσιν esse inter hanc legem, & *l. res quæ, ff. eod.* B quo loco tres adferunt solutiones, quarum priores non probantur, posterior verissima est, vt dicamus *d. l. res quæ* locum habere, si maritus soluendo non sit, id est, si pecuniam dotalem reddere nequeat, vxor tunc habet vindicationem directam rei ex dotali pecunia comparatæ quasi dotalis rei. Nam dotis est vindicatio. Vindicationem directam illic Græci dicunt respectu hypothecariæ vindicationis. Triplex est vindicatio, proprietatis, vsusfructus, pignoris. Proprietatis vindicatio respectu aliarum dicitur directa, etsi vtiliter experiamur, aliæ quasi vindicationes sunt. Eandem solutionem probat Cyn. vide etiam scripta ad *tit. C. si quis alteri vel sibi.*

L. 19. Cum patrem) Vide not. ad *l. si genera, ꝟ. eod.*

Si vero ex ea verborum) Ex stipul nascitur verb. obl.

L. 20. Pro oneribus) L. 8. ꝟ. de donat. inter virum & vxorem. C

L. 26. Si genero) Hæc loquitur de extraneo, non de filio, vt *l. cum patrem, sup. eod.* vide scripta ad *l. 18. in fin. de verb. oblig.*

L. 29. Vbi] Hæc l. duobus annis ante *l. vlt. ꝟ. qui pot. in pig.* lata est.

Secundum creditorem) Hodie mulier præfertur omnibus creditoribus, & hypothecariis, *l. vlt. ꝟ. qui pot. in pig.*

L. 30. In rebus dotalibus] Quinimo & in ceteris rebus mariti mulier præfertur omnibus creditoribus, etiam expressam hypothecam habentibus *d. l. vlt. qui pot. in pig.* Excepto fisco, *l. 9.* hic, & vxore priore, *Nou. 91.*

§. *Volumus : possidere)* Id est, competere. Sic Græci dicunt κατέχειν. D

L. vlt. §. *Præterea biennium)* vide cap. 21. de præscript.

De rei vxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa, & de natura dotibus præstita. Tit. XIII.

In ex stipulatu) Id est, *in certi condict.* Ea enim dos certa petitur.

L. 1. §. 1. *Si enim cum)* Huius sententiæ quærit Accurs. hic exemplum. Græci hoc tradunt aptissimum: Stipulatio post mortem collata est inutilis. Quidam sic est stipulatus, promittis decem post biennium, siue vixero, siue mortuus fuero, valet stipulatio. Nam ex casu vtili confirmatur inutile. vide scripta ad *l. 1.* §. *sed si mihi, ff. de verb. oblig.* & ad *l. 97. illo tit.* E

§. *Primum : edictum prætoris)* De quo lib. 3. Obser. cap. 16.

§. *Sed nec retentio)* Nec compensatio. Sed opponitur *l. 6. C. de compensat.* Verum hæc est noua decisio, deinde ibi mulier non egit de dote, sed ex stipulatu. Sic nec obstat *l. 1. inf. rer. amot.* vide scripta ad *d. l. 6.*

§. *Cum autem: in quantum maritus*] Actione rei vxoriæ mulier petebat non certam pecuniam, sed quanto melius æquius est dari. Cuius rei vestigium est in *l. pen.* §. *vlt. ff. sol. matrim.* Cic. pro Rosc Com.

De pactis conuentis tam super dote, quam super donatione ante nuptias, & paraphernis. Tit. XIV.

L. 1. Legem) Repetitur in *l. legem, ꝟ. de pact.* vide scripta ad *l. 16. sup. de fide instrum.*

Vtilis est condictio) Id est, præscriptis verbis, quæ vtilis dicitur, quia non est ciuilis, sed exemplo ciuilis actionis inducta.

L. 4. Actionem vobis) Nisi vtilem, *l. 7. ꝟ. eod.*

Maxime) Id est, ita demum.

L. 5. Hereditas) vide scripta ad *l. 26. ff. de verb. oblig.*

L. 7. Pater) vide not. & scripta ad §. *1. l. 59. ff. ad Trebel.* quam huic l. opponunt.

L. 9. Ex morte) Huius constitutionis, vt & sequentis sententia refertur in *Nou. 22.* §. *quod autem superest.*

§. *1. Tantam)* Male obiiciunt *l. vlt.* §. *si igitur, supra de donat. ante nupt.*

L. 10. Lege Leonis) Quæ hanc præcedit.

De dote cauta non numerata. Tit. XV.

L. 1. Dotem) Vide not. ad *l. 14.* §. *1. in fi. sup. de non num. pecun.* & scripta ad fin. eius tit. Idem dicitur in *Nou. 100. & l. vlt. ꝟ. eod.*

L. 3. In dotibus) Coniun. finem *l. 14. supra de non num. pecun.* vide not. ad §. 1. *d. l. 14.*

Intra annum) Hoc Iustinianus procedere ait, si biennio durauerit matrimonium, alioqui aut nulla competet exceptio, aut intra 3. menses tantum. vide cap. 20. de præscript.

De donationibus inter virum & vxorem, & a parentibus in liberos factis, & de ratihabitione. Tit. XVI.

L. 7. Vtiles actiones) Non tamen a fisco vindicantur. vide scripta ad *Rub. ff. de his quæ vt indig.* & ad *l. 2. illo* tit. & not. ad *l. cum hic status, ff hoc tit.*

L. 8. Restitui tibi post) Vsuras tamen & fructus, quos facto suo percepit ex re donata, sibi acquirit, *l. 45. ff. de vsuris.*

L. 9. Tua pecunia) vide scripta ad tit. *sup. si quis alteri vel sibi.*

Repetitionem habes) Dabitur actio personalis pecuniæ nomine, aut condictio, si eam maritus vxori credidit, vel negotiorum gestorum, si negotium vxoris gerens eam numerauit creditori, vel condictio sine caussa, si eam pecuniam donauit vxori.

L. 14. Ex verbis) Obst. *l, si quando 109. de leg. 1.* sed ea l. est de eo iure, quod obtinet ante constit. D. Antonini. vide not. & scripta ad *d. l. si quando.*

L. 15. Ob primipilum indemnitati) Alia primipili priuilegia vide ad *l. 1. sup. de condict. ex l.*

L. 16. Nomine vxoris tuæ) Nam plerique in tabul. nolunt nomina sua inscribi, *l. pupillus, ff. de auct. tut. l. pen. ꝟ. de contrahen. stipul.* edicto Iust. 1. vide scripta ad *tit. si quis alteri vel sibi.*

L. 24. In seruilem conditionem) At hodie ex *Nou. 22.* nec deportatione, nec damnatione in metallum quisquam seruus efficitur. Ergo nec iis modis matrimonium soluitur.

L. 25. Donationes) Antea secus erat, *l. 1.* §. *1. ff. pro donat.* vide not. & scripta ad *l. si quando, in pr. ff. de leg. 1.*

Subtilem diuisionem) Quidam enim aiunt ratihabitionem confirmare ea tantum, quæ sunt facti, vt gestionem, possessionem, pactionem, non ea quæ sunt iuris. Iustinianus vult omnia illam confirmare. Itaque inde potest tentari, hereditatem, quam filius iniussu patris adiit, ei acquiri, si aditionem ratam pater habuerit, *l. 1. ꝟ. qui admit.* Hic locus citatur *sup. l. Iul. ad Maced.* vide scripta ad eum tit.

De repudiis, & iudicio de moribus sublato. Tit. XVII.

L. 1. Sed indotatam) De dote actio non competit constante matrimonio, excepto hoc casu, & illo, qui est initio *l. 24. ff. sol. matrim.*

L. 2. Tres peregrinationis annos) Vtiles, *l. sæpe, ff. de sponsal.* vide c. 21. de præscript.

L. 7 Annorum quatuor) Iust. pro hoc quadriennio substituit decennium in *Nou. 22.* Et post pro decennio infinitum tempus, vt docet subiecta auth.

Iudicium) Leg. indicium. Nam & Iustin. in *Nouel. 22. vertit,* σύμβολον.

L. 8. Consensu) Zonaras in c. 5. Apost. & D. Ambros. in lib. de Abraham.

§. 1. *Si qua)* Huius constitut. sentent. expressit Iust. in *Nou. 22.*

Adulterium) Hæc olim caussa iusta non erat, *l. 1. C. Theod. eod.* A

Sepulchrorum dissolutorem) Vispellionem.

§ *Hac nisi, nec intra quinquennium*) Quod in viro tantum seruatur. Verum ex *Nou. 117.* misso repudio statim ei licebat cum alia contrahere: vxori post annum tantum, ne fiat sanguinis confusio.

L. 9. Post annum) Vide c. 20. de præscript.

L. 11. Instrumenti dotalis) Hoc idem Iust. mutauit in *Nou.* 74. At in *Nou. 117.* mutat sententiam aliquatenus.

§ *penult. In antiquis legibus*) *L. vlt. C. Theod. de incest. nupt.* Frag. Vlp. *tit. 6.*

Si dos constante matrimonio persoluta fuerit. Tit. XIX.

L. 1.) Hæc l. cum præced. coniunctim leguntur in *C. Theod.* & vero discerptæ sunt a compositoribus, vt docet inscriptio, eademque debet esse subscriptio. Hanc constitutionem Iustin. confirmat, & interpretatur in *Nou. 22. § pone autem.* B

Legibus stare) Nisi certis de caussis, *l. 20. ff. sol. matrim. l. 73. ff. de iure dot.*

Rerum amotarum. Tit. XXI.

L. 1. Compensationis) Coniun. *l. 6. supra de compensat.* & ex hac adde illam subscriptionem. vide ibid.

De fundo dotali. Tit. XXIII.

L. 1. Est autem alienatio) Sic Seneca lib. 2. de benefic. cap. 10. Alienationem definit rei suæ & iuris sui in alium translationem. & Festus alienatum vocat, quod alienum factum est. Vide scripta ad *l. 28. ff. de verb. sig.* Sic etiam Cic. in Top. definit abalienationem. vide scripta ad *tit. sup. de rebus alien. non alien.* C

De concubinis. Tit. XXXVI.

Hottomanus in verbo *Concubina* credit maritis ante hanc constit. non licuisse concubinas habere. Male, vt docet Paulus 2. *sent. cod. tit. & l. 21. §. mulier. ff. de verb. oblig. & l. Iul. ff. de diuort.* vide scripta ad *d. §. mulier.*

De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus caussis iusti efficiantur. Tit. XXVII.

L. 1. Senatores) Meminit huius rescripti Iustin. in fi. *Nou. 89.* Et idem traditur in *Nou. Mart. de mat. Senat.* Sed vtraque sublata est *Nou. Iust. 117. & 89.* Vlpian. in *Fragment. tit. 3.* Ex ea Nou. 89. apparet hic legendum, vt & indicat Nouella Martiani, *perfectissimos*, id est, διασημοτάτους.

L. 2. Vel legitimis filijs) His deficientibus potest pater naturalibus filiis quadruplum relinquere, *l. 1. C. Theod. eod.* Verum Iustin. in *l. 8.* hic, hunc quadrantem in semissem mutauit. D

L. 3. Naturalem duntaxat fœcunditatem sortiatur) Hæc verba rectissime absunt a scriptis veteribus libris, nec ea agnoscit Accurs. planeque delenda sunt, alioqui enim pugnarent cum *l. communium, §. vlt. infra eod.* Qua constituitur, vt non solum, si soli sint naturales filij, sed & si sunt legitimi ex iusto matrimonio suscepti, naturales tamen curiales facti, fiant legitimi. Quæ pugna eodem in tit. ferenda non est. Suspicor potius, ea verba hic translata ab Haloandro ex *Nouella Theod. de filiis decurionum.*

L. 4. Principalem) Id est, Curialem. E

Et iure ciuitatis) Leg. *Bostræ ciuitatis*, vt constat ex *Nou. Iust. 89.* In qua huius Leonis constitutio eodem casu recensetur, nisi quod legitur ἐν τῇ Βοστρηνῶν.

L. 5. Nulla ex iusto) Idem in l. prox. Verum in *Nou. 12. §. vlt.* huic iuri derogatur.

Sex vnciis) Idem Iust. in *Nou.* hoc casu naturalibus dat ius obtinendi assis, ita tamen vt si testatori parentes supersint, illis legitima seruetur. Ceterum ab intestato legitimis liberis, aut vxore legitima exstante, filii naturales nihil consequentur: sed eis alimenta tantum boni viri arbitratu præstantur. Quod si illi non exstant, in sextantem filii naturales succedunt vna cum matre, quæ in virilem portionem vocatur. Ea autem si decesserit, aut domo eiecta sit, integrum sextantem sibi habent filii naturales: quod vero ex asse superest, cognatis vel fisco seruatur secundum ordinem successionum, *Nouel. 18. & 89.*

L. 9. *Ab eodem patre naturali*) Diuersum est, si filii naturales per nuptias legitimi facti essent, *Nouella 12. §. vlt.*

L. 10. Cum quis) Huic constit. consentit *l. 6. sup. eod.* Porro hæc l. & quæ proxime sequitur, pertinet ad futura & præterita, vt constat ex *Nou. 19.*

De testamentaria tutela. Tit. XXVIII.

L. 8. Græcis verbis) In *Nou. Theod. de testament.* vide scripta ad *tit. 25. Fragm. Vlp.*

De confirmando tutore. Tit. XXIX.

L. 4. Naturalibus) Coniun. *l. vlt. inf. quando mul. offic. tut. fungi.* Hanc l. intelligit Iustinian. *Nouella 89.* dum ait, se quidem de naturalibus liberis scripsisse in tit. de tutoribus.

De legitima tutela. Tit. XXX.

L. 3. Constitutione) Quæ est *l. 2. Cod. Theod. de tut. & curat.*

Lege Claudia) L. Claudia legitimas fœminarum tutelas sustulerat. Vlp. in *Fragm. tit. 11.*

L. 4. *Frater emancipatus*) Confer *l. 8. infra de curat. fur.*

Etiam ad legitimam) Emancipati fratribus suis, id est, qui sunt in patris potestate, ipso iure non sunt tutores, sed hac constitutione efficiuntur legitimi.

Alienum ab) Quod ante hanc constitutionem licuit.

L. *vlt. §. Discretis, datiui vel legitimi*) Id est, Attiliani & Titiani. vide scripta ad *tit. 12. Frag. Vlp.*

Qui petant tutores vel curatores. Tit. XXXI.

L. 6. *Matris*) Coni. *l. 1. infra, quando mul. tut. offi. fungi poss.*

Vbi petantur tutores vel curatores. Tit. XXXII.

L. 1. *Formam perpetuam*) Id est, edictum perpetuum. vide not. ad *l. pignorum, C. de pign. act.*

Qui dare tutores vel curatores possunt, & qui dari non possunt. Tit. XXXIV.

L. 1. *Quo magis*) Id est, quo minus, vt & in *l. 3. sup. de iudic.*

L. 6. *Quod*) Coni. *l. 2. ff. de præd. min.*

L. 8. *Creditorem* Huic l. derogatur per Nouellam Iustin. 72.

In quibus casibus tutorem vel curatorem habenti, tutor vel curator dari potest. Tit. XXXVI.

L. 1. *Tutelam*) Coniun. *l. 6. supra qui petant tut. vel curat.*

L. 2. *§. vlt. Accito pratore*) L. 1. *sup. de tut. vel cur.*

L. *vlt. Si pater*] Coniun. cum *l. vlt. sup. de confir. tut.* Hanc l. intelligit Iust. in *Nou. 89.* dum ait, se de naturalibus liberis tractasse ἐν τῷ περὶ ἐπιτρόπων γενομένῳ λόγῳ, id est, in *tract. de tut.*

Renuntiet Senatusconsulti Velleiani præsidio) Nouella 94. & 114. vide scripta ad tit. *C. ad Senatusc. Velleian.* circa medium.

De administratione tutorum vel curatorum, & pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda. Tit. XXXVII.

L. 14. *Quintum & vigesimum*) Vide cap. 29. tract. de præscript. Opponitur *l. cum curatore, C. de adminis. tut.*

Posci iure) Actione negot. gest. Sic nec reliquæ generales actiones ante finitum contractum exerceri possunt. vide not. & scripta ad *l. 5. sup. pro socio.*

L. 22. Coniun. *l. vlt. inf. quando decreto opus non est.* Ex qua apparet in subscript. legend. Et Constantii Cæs. IV. Conss.

L. 23. *Vectigal prædio*) Est de emphyteuticario ciuitatis aut priuati, non de fisci, vt male Accurs. putat. Nam hic ob vectigal non solutum non incidit in commissum. vide scripta ad *l. 2. sup. de iure emphyteut.*

L. 25. *Sine omni damno*) Sic & in *l. pen. sup. de testibus, & l. vlt. §. vlt. infra de bon. auct. ind. poss. §. at ex contrario.*

rio. Iustin. quibus alien. lic. vel non. vide scripta ad *l.* penult.

De periculo tutorum & curatorum. Tit. XXXVIII.

L. 5. Iustæ ignorationis) Regulariter tamen pupillus id probare debet. vide scripta ad *l. 6. ff. de probation.*

Li quidis probationibus) Nihil obstat *l. 6. ff. de adminiſt. tut.* Nam vtriusque probationes admitti possunt in specie §. *1. l. 18. ff. de probat.*

De in litem dando tutore, vel curatore. Tit. XLIV.

L. 1. Si quas) vide scripta ad *tit. 11. Fragm. Vlp.*

L. vlt. Curatore ad litem) Hodie cum iudicia sunt extraordinaria. Olim cum ordinaria erant, *l. tutore* §. *vlt. Instit. de fideicom. tut.* Vide Vlp. in *Fragm. tit.* 11. §. *minoribus.* Et vide ibi.

Si mater indemnitatem promisit. Tit. XLVI.

L. *2. Quadam) L. 6. sup. ad Velleian.* vide scripta & not. ad eam.

L. vlt. Decreto) Ad Senatusconsulti etiam beneficium non pertinet casus *l.* 8. §. 1. *& l.* 19 *ff. ad Senatusc. Velleian.*

Vt caussæ post pubertatem adsit tutor. Tit. XLVIII.

L. 1. Educatio) Iustin. in Nouella 22. §. *porro & illud.*

Si tutor vel curator non gesserit. Tit. LV.

L. 8. *Longi temporis)* vide cap. 3. de præscript.

De vsuris pupillaribus. Tit. LVI.

L. 3. Idoneis hominibus) Leg. *idoneis nominibus.* Sic in *l. creditor, ff. de solut. & l. D. Seuerus, ff. ad legem Falcid.* vide scripta ad *tit. C. ad Senatusconſ. Macedon.*

De fideiussoribus tutorum vel curatorum. Tit. LVII.

L. vlt. §. vlt. Plane) Hinc pendet ratio *l. 10. ff. rem pupil. saluam fore.* Idem obtinet in specie *l. 52. §. pen. ff. de fideiuſſ. & l. 2. in fi. de adminiſt. rerum ad ciuitat. pertin.*

Fideiussor obligatus) Vide ad *l. 116. ff. de verb. obligation.*

De contrario iudicio tutelæ. Tit. LVIII.

L. 2. Vel vtili actione] Quæ a Diuo Pio data est, *l. 1. §. nunc tractemus, ff. de tut. & ration. diſtrah.*

De auctoritate præstanda. Tit. LIX.

L. 1. Neque tutoris) Hæc l. 1. repetita est in *l. 7. inf. de contrah. & commit. ſtipul.* ex hac illius inſcriptio & subſcriptio restitui debet.

L. vlt. veterem dubit.) vide Vlp. in *Frag. tit. vlt. in fine.*

Quando tutor. vel curat. esse def. Tit. LX.

L. vlt. Indecoram pubertatem.) Idem Iustin. in pr. tit. *quib. mod. tut. fin. Inſt.* Vlp. in *Fragm. tit. de tutel.* Contrariam sententiam sequitur Isidorus lib. 6. Etym. *c. 2. & 3. ext. de deſponſ. imp.*

Duod. annos) Propter votorum festinationem, ait Macrob. in somn. Scip. Plutarch. in problem. quia in feminis citius completur vigor naturalis, & quia citius senescunt & moriuntur quam viri. In muliere fit ætatis mutatio per senarium, in viro per septenarium, ait Clemens Alexandr. 6. ςρομάτων, Aristot. lib. v. hist. animal.

De excusat. tut. & curat. Tit. LXII.

L. *4. Ampliſſ. ord.)* Idem in l. *libertum, ff. de ri. nupt.* & in testamento Sempronii Thucidiani militis: *Gaius Thucidianus quia pupillam cuius iussu meo tutelam gessit, contra decretum ampliſſimi ordinis vxorem duxit, exheres esto.* vide scripta ad *leg. 2. ff. de iis quibus vt indign.*

L. 6. Quinquaginta dies) vide cap. 12. de præscript.

Qui ætate. Tit. LXVIII.

Ann. Septuag. vide cap. 33. de præscript.

De curatore fur. vel prod. Tit. LXX.

L. 5. Neque lucrum quidem.) Idem ex eodem Anastasio proponitur in *l. 4. sup. de leg. tut.*

L. *7. Cum furiosus)* Coniun. *leg. vlt. sup.* vide & scripta ad eam in qua, vt & in hac tractatur de officio curat. furiosi.

De prædiis & al. reb. minorum sine dec. &c. LXXI.

L. 11. *Si quidem vili pretio)* vide notat. ad *l.* 15. & scripta ad *l. 2. sup. de reſcind. vendit.*

Interposito decreto) Sic & impuberi ex decreto arrogato verius est dari restitutionem aduersus parentem adrogatorem, *l. 3. §. si quis minor, ff. de minor.*

L. 12. *Ob æs alienum.* Coniun. *leg. 6. sup. qui dare tut.*

L. *13. Etiam vectigale)* Opponitur hæc lex ei quod dicitur, agrum vectigalem & emphyteuticarium idem esse: heic autem separantur. Puto hanc esse differentiam, quod vectigal sit ciuitatum patrimoniale, emphyteuticum fisci. Vectigale igitur differt ab emphyteuticario vt species a genere. vide fusius scripta ad princip. tit. *sup. de iure emphyt.*

Si maior factus alienat. &c. Tit. LXXV.

L. *vlt. Post eiusdem heredis)* Alij: *post eiusdem ætatem heredis minoris.* quæ lectio defenditur ab Accur. & recta esse videtur, vt & Græci vertunt: ἵνα τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διάστημα δράμῃ, τοῦ κληρονόμου αὐτοῦ σιωπῶντος.

AD LIBRVM VI.

De seruis fugitiuis, & libertis, mancipiisque ciuitatum, artificibus, & ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus. Tit. I.

Lex 1. *Seruum fugitiuum)* L. *61. ff. de furt.*

Longi temporis) Interpres tamen *Nou. Valent. de Episc. aud.* tradit, eam exstingui 30. ann. Quod verum est, si dominus desierit possidere hac l. vide cap. 30. Tr. de præscript.

Fiat damnosa) Ita nec serui contestatio fraudulenta suis dominis damnosa est, *l. 4. §. Labeo, ff. de vſucap.*

De furtis, & seruo corrupto. Tit. II.

L. *5. Ciuile)* Opponitur, *l. cogi, sup. de pet. heredit.* vide not. ad eam.

L. *9. Subtracto)* Vide scripta ad tit. *de condict. furt. sup.*

L. 18. *Intra annum vtilem)* Hunc annum Harmenop. lib. 6. Epit. tit. 7. ait continuum esse, videlicet ex posterioribus constitut.

L. *22. §. sed eum in: Ab ipso Papiniano)* Quem etiam certum est sententiam mutasse in specie *l. 6. in fi. ff. de seru. export.*

De operis libertorum. Tit. III.

L. 5. *Quo eum ante manumisit)* Quod quidem potuit *l. 32. ff. de dolo.*

L. *10. Liberti)* Hæc l. alias est lex 6. huius tit.

De obsequiis patrono præstandis. Tit. VI.

L. *3. Pactione data)* Pactio, vt & pactum hic sumitur pro eo, quod datur ex pacto. vide scripta ad *tit. de suffrag. sup.*

De libertis & eorum liberis. Tit. VII.

L. *vlt.)* Hæc lex ait, libertos ingratos, etiamsi militent, in seruitutem reuocari. Sic & in *l. 1. C. de obſeq. patr. præſt.* non autem, vt Græci putant, quasi videntur esse ingrati eo ipso quod militant. vide cap. 10. Tr. de præscript.

Vel eorum filij) Huius rei exemplum est in *Nou.* 22. §. *si vero decretum.*

De iure aureorum annulorum, & de natalibus restituendis. Tit. VIII.

L. *2. Libertinitatis)* Leg. *libertinis.*

Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus. Tit. IX.

L. 1. *Si ratam petitionem)* Id & in hereditate dici potest ex Nou. lege Iust. *l. donat.* Ꝭ. *de donat. inter vir & vxor.* qua ratihabitio omnis retrotrahitur. vide scripta & not. ad *l. vlt. C. ad Macedon.*

L. *2. Centum dierum)* Vide c. 15. Tr. de præscript.

L. 3. *Infantis nomine)* vide c. 23. de præscriptionibus.

L. *6. Iuris ignorantiam)* Idem in *l.* 10. *ff. de bon. poſſ.*

At ignoranti factum tempora petendo bonor. poss. non A procedunt.

L. vlt. *Apud duumviros*) At olim cum petebatur bonorum possessio eam duumuiri dare non poterant. vide scripta ad *l. 1. ff. de iurisd.*

L. antea) Legendum Serdicæ. Constantino A. vj. & Constante Cæs. Coss.

Vnde liberi. Tit. XIV.

L. vlt.) Huius speciem vide libro Obs. 4. c. 6.

De Carboniano edicto. Tit. XVII.

L. vlt.) In *C. Theod. lib. 4 tit. 3. l. vn.* Hæc lex adscribitur Valentiniano, Theodosio & Arcadio. Sed & Rufini nomen, qui sub his Impp. PP. fuit, & consulum ratio facit, vt hanc potius probem.

Vnde vir & vxor. Tit. XVIII

L. 1. Pro antiquo iure) habita ratione constitutionis B eorumdem Impp. nouæ, cuius ipsi meminere in *l. vlt. C. Theod. de legit. hered.* vide scripta lib. Obs. 3. c. 12.

De repudianda bonorum possessione. Tit. XIX.

L. 1.) Coniungenda huic *l. l. 38. sup. de transact. & l. 4. sup. de postul. & l. 3. inf. de repud. her.* & ex his adde subscript. ad hanc l. Scr. viii. Kal. Ianuar. Nicomediæ C C. Conss.

Emancipatus) Scilicet præteritus. Sed si suus patruus iniustum testamentum dicat, & mox quasi repudians hereditatem transigendi caussa in iure profiteatur, se eam non petituram, nulla est repudiatio, nulla transactio, *l. 3. inf. de repud. hered. & l. 4. sup. de postul.*

L. vlt. Bonorum possessionem) Idem est in herede *l. 13. §. vlt. ff. de acquir. hered.* Idem etiam in fideicommisso, C *l. 26. j. de iure deliber.*

De collationibus. Tit. XX.

L. 1. Si pater, vt hoc fiat) Quo solo casu hoc iure ex testamento locus est collationi, *l. 7. hic.* Quod ius etiam Iust. probauit in *l. vlt. sup. comm. vtriusque iudic.* At ex *Nou.* 18. etiam ex testamento conferri oportet, nisi nominatim id testator prohibuerit.

L. 3. Pactum) vide scripta ad *l. 26. ff. de verb. oblig.*

Iuris auctoritate improbatur] Hodie tamen rata est hæc conuentio, si iureiurando sit firmata, *cap. quamuis de pact. in 6 Decret.* Probata est & illa conuentio, de qua lib. 2. *Feud. tit. 26. §. filij, & tit. 29.*

L. 4. Sex aduentitiam) Idem in *l. 1. §. si sub condit. ff. de coll. dotis.* Sed hoc emendatum est in *l. vlt. hic.* D

L. 13. Si donatione) Vide scripta lib. 3. Obs. c. 30. Ita hanc l. accipit, vt ab intestato sui donat. simplicem conferant. At ex testamento instituti donata præcipua retineant, *l. 18. sup. famil. ercisc.*

L. 17. Emancipatis videlicet liberis) Ergo emancipati suis donat. simplicem conferunt. Nec mirum, cum & olim aduentitia omnia conferebant. Cur ergo profectitiam donat. non conferant suis? Aliud est in *l. pen. hic.*

In subscript.) Buseo.

L. 18. Ex antiquo iure) Quod Anastasianam constitutionem antecessit, quia noua forma emancipationis faciendæ est introducta.

L. 20. Occasione militiæ) At id, quod dignitatis nomine a patre datum est, non confertur, *l. 1. §. nec castrense, ff. de collat. bonor.* Sed casus militiæ & eius æstimatio imputatur in legitimam, *l. 30. in fin. supra de inoffic. testam.* E

§. *Ad hæc*) Ergo emancipati emancipatis vel quoties de bonis maternis, matris, aui & proaui materni hereditate agitur, liberi sibi inuicem donationes simplices ab eis parentibus profectas non conferunt, nisi duobus casibus, qui hic explicantur.

De testamento militis. Tit. XXI.

L. 3. Propter simplicitatem] Sic *Institut. eodem in princip.*

L. 9. Tacite eum exheredare] Huic igitur filio querela denegatur, quam & nominatim exheredatus non haberet, *l. 9. sup. de inoffic. testam.* Hodie autem ex *Nou.* 115. testamentum in totum non infirmabitur, sed in partem institutionis duntaxat.

L. 17. Ne quidam) Coni. *l. vlt. sup. de testam. milit.*

L. 18. Pupillis si tribunatum) Idem concesserat Constantinus profitentibus cœlibatum auctore Sozomeno & Nicephoro.

Qui testamenta facere possunt, vel non. Tit. XXII.

L. 5. Eunuchis) Hoc de castratis accipiendum est, quibus olim permissa quidem fuit testamenti factio, vt constat ex *l. sed & quæsitum §. sed si castratus, ff. de lib. & postum.* Sed non ceterorum exemplo. Neque enim ante annum 18. spadonibus, id est, castratis testamentum facere licebat, auctore Paulo *lib. 3 tit. 4.* Hic ceterorum exemplo testamenta facere permittitur, nempe 14 anno. Hanc caussam gloss. non intellexit.

Exemplo omnium) Nempe 14. anno.

L. 7. Cum heredes) Fuit aliquando constitutum, ne fiscus aliquid caperet ex codicillis, *l. 7. C. Theod. de testament.* quod tantum fuit indultum priuatis.

De testamentis & quemadmodum testamenta ordinentur. Tit. XXIII.

L. 1. Testes) Huius rescripti mentio fit in §. *sed cum aliquid, Instit. eod.*

L. 5. A principibus) Seuero, Antonino & Gordiano, *l. 4. j. tit. prox.*

L. 8. Casus) At ex *Nou. Valent. de testamentis,* generaliter testes diuersis horis obsignare poterant.

L. 13. De pecunia sua] Idem in *l. 6. §. & ait Iulianus ff. de administ. tut. & l. nemo potest, ff. de legat.* 1. vide not. & scripta ad dictam *l. nemo.*

L. 15. Ademptis iis) Constantinus hic videtur tollere, testam. quæ per æs & libram fiebant.

Imp.) Vlp. *Frag. tit. 21. & 24.*

L. 18. Præfecto vrbi) Hæc ideo præfecto vrbi Impp. rescripserunt, quia sub eius dispositione erat magister census.

L. 19. §. 1. Actis cuiuscunque) Quid fieri possit docet *Nou. Valent. de testamentis.*

Scriniis) Memoriæ scilicet, & dispositionis, quibus iura continebantur. vide scripta ad *l. pen. sup. de fide instrument.*

L. 21. §. Ex imperfecto inter solos liberos) Verum ex *Nou.* 107. etiam inter liberos necesse est, vt testatio mentis nostræ sit ὁλογράμματος. Præterea hic §. accipiendus est de minus solemni testamento: nam si vitio aliquo laboret, interrumpitur heredum institutio.

§ *vlt.* Cum hoc §. coni. *l. vlt. sup. de testam. tut. & l. directas, j. de test. manumiss,* vide scripta ad *tit. 25. Frag.* Vlpiani.

L. 22. Dictantibus testamenta) Quales sunt iurisperiti, argumento *l. 88. §. vlt. de leg.* 2. qui in testamento testes esse possunt. an & legatarii? Improbissimum esse genus falsi Plinius scribit lib. 2 epist. vlt. vtimur tamē hac lege.

L. 26. Formalia verba) Τυπικά. Theophilus, & solemnia.

L. 27. Sancimus) Abrogatur *l. 6. C. Theod. eod.* vide c. 26. de præscript.

L. 29. Iubemus) Hæc l. a Iust. abrogata est in *Nou.* 119.

§. *Quod si vel in eius heredes*) At testamentum nuncupatiuum nullum est, si testator, omnes heredes non nuncuparit, cum id vellet, *l. 25. ff. hic.*

De heredibus instituendis, & quæ personæ heredes institui non possunt. Tit. XXIV.

L. 3. Voluntatis est quæstio) In ambiguo autem sequimur Tiberii decretum, *l. 41. ff. eod.*

L. 6. *Si compensandi*) vide scripta ad *tit. C. de hered. action.*

L. 9. *Extraneum.*) Non item filium, quia hæc institutio præteritioni ob longiorem moram similis est. vide scripta ad tit. *C. vt action. ab her. & contra her. incip.* Dele QVIS, & SIBI, & lege, cū morietur. Item, *scribi placuit.*

L. 11. Extraneum) *L. vlt. C. Theod. de leg. hered.*

L. 13.

L. 13. Quoties] At heredes scripti ex re certa reuocantur ad rationem totius assis, cum omnes ita sint scripti, *l. 11. ff eod.*

De institutionibus & substitutionibus & restitutionibus sub conditione factis. Tit. XXV.

L. 6. Sine testamento vel] Hoc loco vel, est ... , & hæc disiunctio pro coniunctione accipitur. vide notat. ad *l. pen. ʃ. de verb. sign.* & script. ad *l. si is qui duos §. vlt. de rebus dubiis.*

De impuberum & aliis substitutionibus. Tit. XXVI.

Aliis) Id est furiosorum & extraneorum.

L. 1. Imp. M. Ælius Antoninus) Leg. Imp. Titus Ælius Anton. vt aperte ostendit §. *etsi ex disparibus, Instit. de vulgari.* Nam hic est D. Pius. Id etiam subiectorum Conss. ratio docet.

B

L. 8. Si vero post pubertatem) Ergo in *l. 15. ff. de vulg. subst.* verba directa, vt precaria sustinentur, alioqui post pubertatem decedente filio, ex ea substitutione non tantum militis, sed & pupilli bona deberentur. vide scripta ad *d. l. 15.* & not. ad *l. 18. ff. ad Trebel.*

Veluti ex caussa) Veluti plerunque verum exprimit, vt hic, & *l. 75. §. fundi, ff. de verb. obl.* vide scrip. ad *d. l. 75.*

L. 9. Mente captus vel) Ex sententia huius constitut. idem dicemus in muto, surdo ita nato vel facto.

L. 10. Cum quidam) Huic l. obstat §. *cum ita, l. heredes 57. ff. ad Trebell.* vide solut. in notat. & scripta ad eam l.

L. vlt.] In hac l. vlt. Iust. manifesto abrogat sententiam Labeonis in *l. si pater tibi, ff. de vulg.* qui putabat in ea specie duos semisses faciendos: Nam & Iust. hic ait, hanc sententiam Vlp. tractasse in ea l. scil. 8. §. *si pater.* Nam recte Haloander eam *l. si pater* facit §. 1 præcedentis, quæ est Vlpiani. vide scripta ad *l. 18. ff. de leg.* & not. ad *d. l. si pater.*

C

An tres substituti) Forsitan, quia quisquis vim distributionis habet, *l. hoc articulo, ff. de hered. instit.*

§. *vlt. Pene intelligantur*) Pene dixit recte: pater sibi iudicare non potest, in caussa filij potest, *l in priuatis, ff. de iud.* Præterea non potest quis pro se ipso fideiubere, *l. heres §. 1. ff. de fideiuss.* At pater pro filiofam. potest fideiubere, & contra, *l. 8. C. de fideiuss.*

De necessariis seruis heredibus instituendis vel substituendis. Tit. XXVII.

D

L. vlt. Sin non aliquis substitutus) Leg. *Si non alius fuisset institutus.*

De liberis præteritis vel exheredatis. Tit. XXVIII.

L. 4. Alia iura ciuilia: alia prætoria) vide scripta ad init. tit. *de lib. & post.* vbi ex tit. 22. Vlp. hanc differ. explicat.

§. *vlt. In postumis exheredandis*) At ex *Nou. 115.* notum, exheredari non posse, quia sine elogio nulla est exheredatio. Elogium autem nullum postumo adscribi potest.

De postumis heredibus instituendis, vel exheredandis, vel præteritis. Tit. XXIX.

L. vlt. An videantur non contineri) Legend. *An hi qui viuo testatore nati sunt, videantur non contineri,* aut certe, id est, omnino subintelligendum.

E

Filius vel filia) Idem est in nepote.

Maneat testatoris voluntas) Hic abrogatur *l. 10. l. 29. §. forsitan, ff. de lib. & post. l. 26. de vulg. substit.*

De iure deliberandi, & de adeunda vel acquirenda hereditate. Tit. XXX.

L. 5. Potuit.) Quod si pupillus sit infans, per tutorem hereditas acquiri debet, *l. 65. §. si pupillo, ff. ad Trebell.*

L. 10. Qui iure ciuili) Id est, l. 12. tab. vt docet *l. 1. ʃ. de except. & l. 1. sup si certum pet. l. 2. ff. de nox. act.* vide scripta ad *d. l. 1.*

L. 11. Renitente) Idem obtinet in bon. poss. *l. 2. sup. de repud. bon. poss.*

L. 17. Cretionum) A Constantino sublata iam erat cretio in maternis successf. *l. 1. C. Theod de maternis bonis.* vide scripta ad tit. *22. Frag. Vlp.*

Solemnitatem) *L. 1. Cod. Theod. de cretionibus, vel bon. poss.*

L. 18. Minori 7. annis) vide cap. 21. de præscript.

L. 19. Protelandam) De hoc verbo vide not. ad *l. 2. §. pen. C. eod. tit.*

Reliquum tempus) Opponitur *l. vlt. C. si pend. app.* vide solut. in c. 16. tract. de præscript.

L. 22. Arma etenim magis] Hæc quoque militum imperitia militare induxit testamentum, *Instit. de milit. testamento in princ.*

§. *Sin autem dubius: triginta dies*) vide cap. decimum, de præscription.

Alios sexaginta dies) vide cap. 13. de præscript.

§. *Sin vero creditores: vel indebiti condictione*) Sic fiet, vt alius soluat indebitum, alius repetat, *l 3. de condict. indeb.* vide scripta ad *tit. sup. de hered. act.*

§. *Sin vero heredes: condictionem ex lege*) Ex hac lege Iustin.

§. *In computatione*] vide scripta ad fin. *tit. sup. de hered. act.*

§. *Licentia: anteriorem nostram legem*) *L. vlt. inf. de quæst.*

§. *Donec, præiudicio generando*) *L. 2. §. pen. ff. de iud.*

§. *Sin vero postquam*) Hinc ne colligas inuentarium adita demum hereditate fieri posse. Nam & a morte testatoris fieri potest. Constant. Harmenop. *lib. 5. Epit. tit. 11. §. 25.*

§. *Hæc quidem: vno anno*) vide cap. 25. de præscript.

De repudianda vel abstinenda hereditate. Tit. XXXI.

L. 3. Suus heres) Coniun. *l. transactio, sup. de transact.* & ad hanc ex illa subscriptioni diem adde hoc modo. Scripta A. VIII. Kalend. Ian. Nicomediæ CC. Conss. Coniunge præterea *l. 4. sup de postul. & l. 1. sup. de repud. bon. poss. & l. 10 sup. de petit. hered.* vide etiam scripta ad *l. 9. sup. de oblig. & act.*

L. vlt. Intra trium annorum) Vide cap. 22. tractat. de præscript.

Quadriennium) Vide cap. 23. de præscript.

Restitutionibus) A prætore factis.

Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur, & describantur. Tit. XXXII.

L 3. Præter diem & consulem) Dies igitur, & consul in testamento adscribi solebant, *l. 2. §. diem, ff. eod.* Quod vti fiat literis, non notis, Iustin. constituit in *Nou. 107.* vide scripta ad *l. 20. ff. de testam.*

De edicto diui Hadriani tollendo, & quemadmodum scriptus heres in possessionem mittatur. Tit. XXXIII.

L. 3. Occasione vicesimæ) L. Iulia, quæ vicesimam sanxit, eadem & de aperiendis tabulis cauit, & ita edicto quoque D. Hadrianus de vicesima simul, & de aperiendis tabulis constituit, *l. vlt. ff. de appellat. recip.* De hac l. Iulia vide Plinium in Panegyrico, & Paulum *lib. 4. Sent. tit. de vicesima*, & Plin. lib. 7. epist.

§. *vlt. Post annale tempus*) Ex edicto D. Hadriani post annum scripti heredes in possess. rerum hereditariarum non mittuntur. Paulus *lib. 3. Sent. tit. 5.*

Angustiis temporum) Anni.

Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit. Tit. XXXIV.

L. 2. In gloss. Remoueri) Ab his verbis (*puto tamen non nocere*) vsque ad additionem, dele omnia, & repone, imo mihi nocebit, & auferetur mihi hereditas, quia non habeo integram defuncti volutatem. vide scripta ad *l. 19. ff. de his quibus vt indign.*

De iis, quibus vt indignis hereditates auferuntur, & ad Senatusconsultum Syllanianum. Tit. XXXV.

Vide not. & scripta ad *Rub. ff. eod.*

L. Heredes) Hoc rescriptum Iurisconsultus in *l. eius qui, infra, de iure fisci.* vide scripta ad *l. 3. 10. 7. ff. eod.*

Vsuras autem semisses) Hæ sunt vsuræ vulgares, & mo-

deiatæ, sicut & fiscales. vide scripta ad *l.* 20. *C. de vsur.* *sup.* Hæc autem verba videntur addita a Triboniano ex *d. l.* 20. vt & in *l. cum quidam, ff. eod.* Pupillares etiam vsuræ sunt tenuiles.

L. 2. *Post tempus deliberatorum*) Aut etiam princeps, si eum adeat, pupillo seruabit legatum beneficio ætatis, *l. interim, in fi. ff. eod.* Paulus *lib.* 3. *Sent. tit. de iure fisci.* vide scripta ad *l.* 5. *ætatis, ff. eodem.*

L. 3. *Amplissimus ordinis consultum*) Syllanianum.

L. 5. *Non oportet*) Hoc intellig. ex *l.* 5. *sup. de religios.* vide scripta ad *l. vlt. ff. eod.*

L. 9. *Cum fratrem*) Paulus *lib.* 3. *Sent. tit.* 5.

De codicillis. Tit. XXXVI.

L. Negantis) Multa sunt negantia, quorum probatio exigitur. vide scripta ad *l.* 1. *sup. de probat.*

L. 8. *Cetera, quæ similes*) Qualis est vtilis secundum voluntatem defuncti, *l.* 1. *ff. si tab. test. extab.*

Ex more petierit) Scriptum fuerat ex edicto D. Hadriani, quæ verba Tribonianus subtraxit propter *l. vlt. sup. de edic. D. Hadriani tol.*

§. *Item: nisi ut, de complexum*) *L.* 20. *ff. de testibus.*

De legatis. Tit. XXXVII.

L. 2. *Hereditatem venditurum*) Vide scripta ad princ. tit. *sup. de heredit. vendita.*

Petere poterit) Actione ex vendito, aut stipulatu.

L. 5. *Non est dubium*) Hæc l. accipienda non est de eo, cui certa res legata est. (Nam hanc si auferat, nihil damni facit) Sed de eo, cui portio hereditatis legata est. Nam ait pro portione competenti. Nam si quid subripuerit, in eo actio legati non tenebit. vide not. & scripta ad *l.* 6. *ff. de his quibus vt indign.* Sic nihil obstat *tit. quod legat.*

L. 7. § *Error*) vide scripta ad *l.* 1. *ff. de leg.* 1.

In legati dato) Secus est, si testator putabat fundum Sempronianum esse, qui a maioribus appellatus sit Cornelianus. Legendum, *Cornelianum*, quia hic error & in nomine, & in corpore, *l.* 4. *ff. de leg.* 1.

L. 8. *Ab administratione*) Oppon. *l.* 5. *sup. de condict. ob causam dat.* vide scripta & not. ibi.

L. 10. *Cum alienam*) vide scripta ad *l. si res obligata, ff. de leg.* 1.

Tal persone) Hæc præscriptio non est perpetua, *l. Sticho, ff. de vsuf. leg. l. cum pater* §. *emptis, de leg.* 2. Huius rei tota disquisitio in facto consistit.

L. 18. *Vtilibus autem*) vide scripta ad *l.* 1. *sup. de oblig. & act.*

L. 19. *Non tantum duum mensum*) vide cap. 13. tractat. de præscript.

L. 21. *Verborum obseruantia*) Sublatæ sunt legatorum singulorum formulæ, verba τυπικά.

L. 24. *Cum quidam*) vide scripta ad *l.* 11. *D. de leg.* 1 & scripta ad *tit.* 23. *in fi. & ad tit.* 25. *Fragm. Vlp.*

Vel legare, vel fideicommittere) Quoniam id nominatim & propalam fieri necesse est. At in specie *l.* 5. §. 1. *de leg.* 3. secus est. Sume exemplum ex §. *post mortem, Instit. de leg.*

L. 25. *Pupillo autem assignatur*) Si is heres sit. vide scripta ad *l.* 3. *de leg.* 1.

L. vlt. Opponunt *l. nemo potest, D. de leg.* 1. qua dicitur, obligationem legatorum non finiri ipso iure, sed tantum opposita exceptione doli. Verum hæc l. non loquitur de obligat. sed de dominio legati: Emendat enim hic Iust. veterum sententiam, qui idem definiebant in dominio, quod in obligatione, constituitque, vt legatorum dominium tempore finiatur. Idem non inuenitur constitutum de legatorum obligatione. Quare dicendum, eam tolli tantum per except. quam si omiseris, actum est. Vide notata & scripta ad dict. *l. nemo potest.*

De verborum & rerum significatione. Tit. XXXVIII.

L. 2. *Pecora stercorandi vel pascendi*) Quæ tamen instrumento legato non cedunt, *l.* 9. *D. de instr. leg.*

L. 3. *Cautionis nomine*) Sic & Iust. *Nou.* 22. § *placet.* vide not. ad *l. iubemus*, §. 1. *inf. ad Trebel.* & scripta ad *l. Titius, D. illo tit.*

L. 4. §. *Meius*) Hic locus mendo non caret. Itaque dudum monui legendum sic, vt magis sit ἀπαρτίζουσα, vt & primam. Est vero ἀπαρτίζουσα, cum quod ita distinguimus, vt communicari esse appareat. vide scripta ad *l.* 8. *D. de leg.* 1. Eadem forma ἀπαρτί dicitur, cum quod ita retinemus, vt tamen tacitis nobis intelligatur. vide scripta ad *l. pro qua intentia* §. *vlt. D. de rebus dubiis.*

L. vlt. Suggestioni) vide not. & scripta ad *l. filiusfam.* § *Diui* 2. *d. leg.* 1.

Si quis omissa sit causa testamenti. Tit. XXXIX.

L. 2. *Non contempsisse*) Leg. *non insuperhabetur*, vt quorundam veterum librorum vestigia habent. Sic & in *l. sunt personæ, D. de religios. & sumpt. l. heredes, D. de his, quib. vt indign.* Est autem insuperhabere, negligere, aspernari. Sic Gellius & Apuleius lib. 4. *Asini aurei*, *lacrymis his insuperhabitis*, id est, omissis. Græci lib. 59. βασιλ. vertunt ὑπερορᾶν. Symmachus lib. 2. Epist. Ecclesiast. 29. Interprete D. Hieronymo, *qui delinquit in animam suam, insuperhabebitur.* vide lib. 3. Obseru. cap. 22. & scripta ad *l.* 17. & 3. *D. de his quæ vt indig.*

De fideicommissis. Tit. XLIII.

L. 1. *Probaueris*) vide scripta ad *l.* 5. *C. de vsuris.*

Triennio) Vide cap. 21. de præscript.

In futurum quoque) Idem in *l.* 6. *D. de vsuris.* Sed opponitur *l. creditor, C. de vsuris, & l. vsuris, & l. operis, D. de operis lib.* Dicendum, hic legatum alimentorum debitum fuisse, sed dubium erat, an esset relictum in singulos annos, aut quoad viueret legatarius. Pro legatario fuit præsumptio, si triennio perceperit. vide scripta ad tit. *C. ne vxor pro marito.*

L. 6. *Prædia obligata*) Pignori. Vide scripta ad *l. si res obligata, D. de leg.* 1.

L. 11. *Quoties*) Hoc explicandum est ex *Nou.* 159. vide not. ad §. *libertis, & §. seq. l. cum pater, de leg.* 2. & scripta ad §. *Diui* 2. *l. filiusfam. de leg.* 1.

L. 12. *Post mortem*) Male hanc l. similem esse dicunt *l. pater, D. quæ in fraud. cred.* vide not. ad eam legem. Obstat *l. filiusfamil.* §. *Diui, D. de leg.* 2. vide not. & scripta ad eum locum.

L. 15. *Quamuis*) vide scripta ad leg. 11. *D. de legatis* 1.

L. 20. *Etiam*) Hæc l. coniungenda est cum *l.* 5. *sup. de reb. cred.* vide scripta lib. 3 Obs. ca. 27. Nam eius pars est, & ex illa huius emendanda est subscript. v. scrip. ad *d. l.* 5.

L. 22. *Epistola vel libello, vel sine scriptura*) Hæc omnia obtinent vicem codicillorum. Nam codicilli fiunt ex scripto, vel sine scriptis.

L. 24. *Originis eorum*) Id est, auctoritatis & dominii. Sic in *l.* 10. (alias 9.) *sup. de pign. act.* vide scripta ad eam.

L. 26. *Ex repudiatione*) Hæc l. opponitur *l.* 7. *D. de leg.* 1. Sed hac in re statuenda est differentia inter dominum & patrem. Delata seruo dominus repudiat, quia serui persona non spectatur, id est, non spectatur fieri posse, vt is manumittatur: at filiifam. persona inspicitur, id est, consideratur fieri posse, vt sui iuris fiat. Pater repudiando se fraudat non filium, at dominus repudiando, se & seruum fraudat. vide scripta ad *d. l.* 7.

L. 29. *Ex testamento*) Huc pertinet *l.* 29. *de testam.*

L. 32. *Quæstionem*) Hæc l. non negat iusiurandum, quod fideicommissarius debet heredi referre, recusari posse. vide scripta ad *l.* 9. & 12. *supra de rebus credit.*

Ad satisfactionem compelli) Ergo hoc casu non potest appellare.

§. *vlt. Iustis dispositionibus*) Paulus *lib.* 3. *Sentent. tit. de Senatuscons. Syllan.* vide scripta ad fin. tit. *D. de his quæ vt indign.*

Communia de legatis & fideicommissis, & de in rem missione tollenda. Tit. XLIII.

L. 1.

L. 1. §. 1. Hypothecam rerum suarum in testamento) Pignus testamentarium.

Nos in præsenti casu) Ergo Iust. primus ex omnibus legatis dedit diuersas actiones. Sed obstat *l. cum filius. §. Variis, ff. de leg. 2.* Vbi Papinianus ostendit varias actiones dari legatorum nomine. Sed ille §. est accipiendus de legato vindicationis. Nam & illud poterat peti actione in personam, *l. cum homo, ff. de leg. 1.* vide scripta ad *Rub. ff. de leg. 1.*

L. 2. Omne] Ait se æquasse per omnia legata fideicommissis. At hoc tribuitur Vlp. in *l. 1. ff. de leg. 1.* vide not. & scripta ad eam l.

Quale est, iubeo) Iubeo, alias est precarium verbum, & tunc significat cupio, vt in *l. Aurelius, §. vlt. ff. de liberat. leg.* Alias directum, vt hic, & ideo ait forte, sic impero, sic & ἐνορκῶ. vide scripta ad *Rub. de leg.* & ad *l. 115. & 118. illo titulo.*

Dicente ἐν ὅρκῳ.) Leg. ἐνορκῶ.

L. 3. §. *Sed & si quis: viri boni arbitratu)* vide scripta ad *l. 43. ff. de verb. oblig.*

§. *Censemus ipsi legatario)* Hoc ideo, quia non ex testamento ei electio delata est, sed ex hac constitutione. Et sic non obstabit *l. si quis affirmauit §. 1. ff. de dolo.* vide scripta ad *l. 5. ff. de leg. 1.*

Non optimum ex seruis) Sic cui homo generaliter legatus est, optimum eligere non potest, *l. 37. ff. de leg. 1.*

Mediæ æstimationis) vide scripta ad *l. 13. ff. de leg. 1.* & not. ad *l. 37. illo tit.*

De falsa caussa adiecta legato, vel fideicommisso. Tit. LXIV.

L. 2. *Etiamsi)* vide scripta ad *l. si sic legatum §. si mihi, de leg. 1.*

L. 3. *Si non)* vide not. & scripta ad d. l. *si sic legatum, dict. §.*

L. vlt. Legati) Id est, directis verbis. Vide scripta ad *Rub. ff. de leg. 1.*

De iis, quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur. Tit. XLV.

L. 1. *Modus adscriptus)* In eo scilicet, vt vtrumque impleri debeat.

L. 2. *Licet antea)* Sed neque ex conditione dandi alteri, *l. 8. ff. si quis omissa caussa testam.*

De conditionibus insertis tam legatis quam fideicommissis & libertatibus. Tit. XLVI.

L. 1. *Quem pro parte heredem*) Obstat *l. filiusfamil. §. cum quis, ff. de legatis 1.* Vide ibi not. & scripta.

L. 5. *In gloss. Competentem)* Dele hanc rationem, *)quia in legatis nullus &c.* & repone, male: nam eadem ratione contendam ex pura stipulatione filiifamil. patri adquiri non ex legato, falso tamen. vide etiam rationem in not. & scriptis ad *l. 78. ff. de verb. oblig.*

De vsuris & fructibus legatorum seu fideicommissorum. Tit. XLVII.

Vide scripta ad *l. 39. §. fructus, ff. de leg. 1.*

L. 1. *Ex eo tempore quo lis)* Idem ex *l. 2. & vlt.* huius tit. constat. Verum mora fit & ante litem contestatam per interpellationem, *l. 36. §. vlt. ff. de leg. 1. l. 3. ff. de vsur.* Paulus in fi. lib. 3. Sentent. Interdum etiam ætatis beneficio mora fit in rem tantum, *l. 26. §. certe minori, ff. de fideicommiss. lib.*

L. *vlt. In legatis)* vide scripta ad *l. 23.* & ad *l. 39. §. 1. de legat. 1.*

Post litis contestationem) Atque adeo post moram, *l. 123. l. 39. §. 1. de leg. 1.*

Non ex die mortis) vide cap. 18. de præscript.

Siue in rem, siue in personam) Nisi iure voluntatis, *l. 3. §. 2. ff. de vsur. l. 32. ff. ad Trebell.* vt si testator fundum cum instrumento legauerit, Paulus lib. 3. *Sentent. tit. 6.* dum ait, *fructus percepti, &c.*

Ad Senatusconsultum Trebellianum. Tit. XLIX.

Et de incertis personis) Delenda sunt hæc verba: Nam & in hoc tit. nihil agit de incertis personis, sed in vetusto

A C. hæc verba sunt: Inscriptio eius tit. qui hunc præcedit. Sub eo autem vna exstat Græca Iust. constitutio, quæ tenet folia octo, id est, quaternionem vnum. Erat igitur titul. separatus de incertis personis, qui hunc titul. ad senatusconsultum Trebel. præcedebat. Eius tit. constitutio periit. Meminit illius Iust. in *Instit. de leg.* Vide scripta ad *l. 5. ff. de rebus dubiis.*

L. 4. *Cum Diuo Antonino)* Hoc idem Vlpian. refert in *l. 74. ff. de leg. 1.* Verum olim legata nominatim relicta ab instituto substitutus non debebat, nisi ab eo fuissent repetita specialiter vel generaliter. Hinc toties quærebatur de repetitione legatorum, vt in *l. 32. 52. 81. §. si paterfam. & 13. §. pen. ff. de leg. 1.*

Quasi tacite) L. *licet Imp. ff. de legat. 1.* vide scripta ad *l. 32. ff. de legat. 1.* & Vlpian. in *Fragm. tit. 17.*

B L. 6. *Iubemus)* Soli filii fructus non imputant in Falcid. reliqui liberi imputant. Itaque hæc constitutio non abrogat, sed derogat *l. Papinianus, §. vnde si quis, ff. de inoffic. testam.* vide scripta ad *l. 18. ff. eod.*

Trebelliani Senatusconsulti) Scripserat Zeno Pegasiani, sed vbique Tribon. reposuit Trebellianum. Sic & in *l. si heres ab eo, ff. eod.* vide scripta ad *l. 18. ff. eod.*

§. 1. *Et si pater)* Institutus scilicet. Quo casu Falcidiam retinet suo iure, vt heres. Sicque nihil obstat *l. 11. ff. de leg. 1.* vide scripta ad eam.

Vel mater) Instituta. Sin minus, Falcidiæ locus non est, si pater filio instituto rogatus sit eidem filio hereditatem restituere, *l. 11. ff. de leg. 1.*

In supradictis satisdationem) Id est, ἀσφάλειαν, nudam

C repromissionem, *l. 7. ff. vt legat. nom. cau. Nou. 22 §. placet, l. 2. supra de verb. significat.* vide scripta ad *l. Titius, ff. ad Trebell.*

Cum pater vel mater) Hunc casum nominatim Iust. probat in *Nou. 22. §. placet.* Ergo his duobus casibus filius exiget a patre nudam cautionem. imo videtur omnibus casibus *Nou.* 108. Sed in ea loquitur de liberis rogatis restituere suis fratribus, eis fratres cauent de quadrante: At hic §. non loquitur de filiis testatoris rogatis restituere suis filiis: eis non cauent nisi duobus casibus. vide scripta ad *d. l. Titius, ad Trebell.*

L. 7. *Vbi tamen)* vide scripta ad §. *vtrum l. apud Iulian.* & not. ad *l. sed nec ipsi, ff. hoc tit.*

Ad legem Falcidiam. Tit. L.

D L. 3. *Etiamsi)* vide scripta ad *l. in tacitis, ff. de leg. 1.* & ad *tit. 25. Frag. Vlp.*

L. 9. *Error facti*] vide scripta ad *l. regula §. si quis ius ff. de iuris & facti ignor. & ad fin. tit. 24. Fragm. Vlp.*

L. 13. *Si ea)* Huius l. speciem vide in commentariis nostris ad *tit. de minoribus, l. 35.* vide etiam scripta ad *l. plane si filium §. si cui Stichus, ff. de leg. 1.*

L. 18. *Repetit eam pecuniam)* Cur interdictum, quod legat. non pertineat ad donat. caussa mortis, vide in not. ad *l. 1. §. si quis, ff. quod legat.*

L. *vlt. Cum certum)* Idem est in fideicommisso, quod ex Pegasiano senatusconsulto datum est, *l. 5. §. si quis rogatus, ff. de donat. inter vir. & vxor.*

De caducis tollendis. Tit. LI.

E L. 1.) De hac l. vide scripta ad *l. 16. ff. de leg. 1.* & scripta ad *tit. de caducis in Frag.* Vlpiani. Restituitur autem in ea ius antiquum, quod fuit ante l. Papian. vide scripta ad *l. 11 ff. de leg. 1.*

§. 1. *Solis parentibus)* Vlpian. in *Fragm. tit. 18. l. 29. de leg. 2.* vide scripta ad *l. 11. ff. de leg. 1.*

§. 2. *Senatusconsulta quæ circa)* Quæ varia facta sunt, vide not. ad *l. idque, ff. de hered. instit.*

§. *In primo: nullo grauamine)* Nam si quod relictum est, habetur pro non scripto, cur non & onus ei iniunctum habebitur pro non scripto? vide scripta ad *l. 16. de legat. 1*

§. *Quod si vt)* Olim fisco cedebat cum onere. Vlpian. in *Frag. tit. 17.* vide scripta ad *l. 16. ff. de leg. 1.*

§. *Cum enim grauamen in dando)* Vide not. ad *l. vete-*

ris, ʝ. *de contrah. & committ. stipul.*

§. *Sin vero ab alio*) vide scripț. ad *l. 45. ff. de verb. oblig.*

In pro non scripto) Si quod relictum est, habetur pro non scripto, cui non & onus, quod ei iniunctum est, habebitur pro non scripto? vide scripta ad *d. l. 16.*

In nominum compositione) Id est, in Pandectis. Sunt autem duo. vnus in *l. cum vero*, §. *si pro non scripto*, *ff. de fideicommiss. lib.* cuius caussa est fauor libertatis. Alter est in *l. vlt. ff. de his, qui pro non script. hab.* Ratio est, quia id nominatim cautum est Senatusconsulto Liboniano, *l. filius* §. *vlt. ff. ad l. Corn. de fal.* vide scripta ad *d. l. 16.*

§. *In his itaque: Aliis coheredibus cum suo*) Coheredi coniuncto re & verbis inuito accrescit, quia hereditas vnius eiusdemque hominis vicem sustinet. Fieri nequit, vt vnus homo pro parte sit, pro parte non sit: sic fieri non potest, vt hereditas pro parte sit, id est, existat, pro parte non sit, id est, vacet. Ideoque recte hic ait, *eiusdem hereditatis*. Sic in *l. 2. ff. de acquir. hered.* In eadem hereditate. At legatum non sustinet vicem defuncti, non est nomen iuris, & ideo nihil vetat id scindi, nisi totum palam sit adscriptum: Nam tunc vti datum est, sic debet repudiari, si totum datum sit propalam, tunc partem repudiando nihil agis. vide not. in §. *vbi autem*, ʝ. *eod.* & scripta ad *l. 16. de legat. 1.*

§. *Vbi autem*) Tam coniuncti re & verbis, quam verbis tantum, solidum habent ab initio, concursu vero partes: sed in hoc differunt, quod coniunctis re tantum solidum ab initio expressim datur, & palam. Ea re fit, vt alter non possit legatum scindere, quod ei vt solidum palam relictum est. At coniuncti re & verbis non expressim, sed tacite ab initio solidum habent, & ideo vno deficiente alter inuitus totum non capit, sed partem repudiare poterit. Sic si vni soli fundus sit legatus in solidum, is totum agnoscere cogitur eadem ratione, *l. si cui res, de leg. 2.* At si idem die legati cedente & eo nondum agnito, duos heredes reliquerit, alteri inuito alterius pars non adcrescet, sed partem poterit repudiare, quod tamen non potuit defunctus, cui expressim fuit solidum relictum, *l. 38. ff. de leg. 1.* vide scripta ad d. l. 16. in fin. & ad *l. 33. ff. de leg. 1.*

Coniunctim.) Re & verbis.

Disiunctim) Vt sint re coniuncti.

§. *Si autem: disiunctim*) Hinc sumpsit Tribon. *l. 33. ff. de leg. 1.* vide scripta ad eam.

Suam quisque partem pro virili) Vlp. in *Frag. tit. 24.*

Vno tantummodo genere legati) Per vindicationem.

Quando dies legati vel fideicommissi cedit. Tit. LIII.

L. 5. Ex his) Confirmatur hac constitutione decretum Antonini Pij, quod est in *l. non putabam*, *ff. de condict. & demonstrat.* reiecto contrario Antonini Caracallæ, quod est in *l. qui filium* §. *Fabius*, *ff. ad Senatusc. Trebel.* vide not. ad *d.* §. *Fabius*, & scripta ad *l. si cui legetur*, *ff. de leg. 1.*

Ad legitimum statum) Id est, ad annum 25. quæ ætas propter l. Lætoriam dicitur legitima. v. cap. 28. de præscript.

Non conditio) Quia iam perfecta scriptura legati testator hæc adiecit. Quare accipere poterit, cum erit pubes. Diuersa autem est species *l. 22. ff. eod.* quæ obstat, & *l. si Titio*, *ff. eod.* quæ ait, legatum esse conditionale. vide scripta ad *l. si cui legetur*, *ff. de leg. 1.* Hic ergo, etiamsi filius moriatur ante annum 25. heres illius capere potest eo tempore, quo filius legitimæ ætatis foret, *l. Firmio* §. *1. ff. eod.* Et hæc fuit sententia Ioannis recta: Nam hic pure legauit, post separatim adiecit: *Quæ accipiet, cum erit annorum 25.* At in *d. l. si Titio* legatum est, cum erit annorum 25. quod est conditionale.

Vt in possessionem legatorum, vel fideicommissorum seruandorum caussa mittatur, & quando satisdare debeat. Tit. IV.

L. 2. Iudicio voluntatis) Leg. *indicio*, ex *l. auia* §. *vlt. ff. de condit. & demonstr.* vbi eadem verba referuntur ex

A eadem constitutione. Sic emendandum in *l. ante tabulas*, *ff. de iure codicill. & l. vxor*, *C. de repud.* Porro Falcidia expressim est a testatore prohibenda, *Nou. 1.* Atque ita Lutetiæ iudicatum fuisse refert Ioan. Papon. lib. 20. Excipiendus est casus §. *vlt. 19.* vide scripta ad *l. nemo potest*, *ff. de leg. 1.*

L. 5. Iure prætorio) Missio est ex edicto prætoris.

L. 6. Post sex menses) vide cap. 8. de præscript.

De suis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab intestato venientibus. Tit. LV.

L. 1. Si fratri) Hoc caput suo loco positum non est, vt nec *l. 6.* ʝ. *eod.*

Ad Senatusconsultum Tertullianum. Tit. LVI.

L. 4. Si qua) Repetita est in *l. 1. sup. de secund. nupt.* ad quam ex hac l. addenda est subscriptio.

Ex iure quidem) Post Iust. in *Nou. 22.*

B *L. 5. Mater*) Corrigitur in *Nou. 2.* sed aliqua ex parte restituitur in *Nou. 22.*

L. 6. Omnem) Hæc l. coniung. cum *l. sciant*, ʝ. *de legit. hered. & l. pen.* ʝ. *in quibus caussis pign.* vt docent inscript. & subscript. eædem, sumptæ ex *Nou. Theod. de tutoribus & curatoribus, inf. de legit. hered.* Subscriptio in *Nou. Theod. est*, *D. vj. Id. Iul.*

Ad Senatusconsultum Orfitianum. Tit. LVII.

L. 3. Matri intestato) Item sine cretionis solemnitate. Eodemque modo mater filio heres fit, *l. 1. C. Theod. decret. vel bon. poss. l. 1. C. Theod. de legit. hered.* Filius autem patri ipso iure heres existit.

De legitimis heredibus. Tit. LVIII.

L. 10. Sciant) Coniun. *l. pen.* ʝ. *in quibus caussis pign.*

C *& l. communem*, *sup. de Senatusc. Tertyll.* vt docent inscript. & subscript. eædem, sumptæ ex *Nou. Theod. de tutoribus.* Vbi est, *D. vj. Id. Iul.*

Intra annum) vide cap. 20. de præscript.

L. 12. Quinquagenaria) Vlp. in *Fragm. tit. 16.* vide c. 32. de præscript.

Communia de successoribus. Tit. LIX.

L. 10. Nutritoribus) De eo tamen dubitatum fuit, quia alumni siue τρόφιμοι, sunt ex familia & nomine educatoris, eisque testamento tutores dati confirmantur, *l. 22. ff. de excus. tut.*

De bonis, quæ liberis in potestate patris constitutis, ex matrimonio vel alias acquiruntur, & eorum administratione. Tit. LXI.

L. 8. §. *Sin autem in secunda ætate*) Id est, in adolescen-

D tia. Sic in Nou. Iust. δευτέραν ἡλικίαν ponit pro adolescentia, & in *Nou. 115. & in* §. *vbi autem*, ʝ. *eod. & l. pen. C. de impub. & al. subst.*

§. *Vbi autem filiorum consensus*) Itaque cum pater ex caussa aduentitia actione experitur, quæ communis est patris & filij, de rato cauere debet, exemplo dotis, *l. 2. in fi. ff. sol. matr.*

§. *Non autem*) Hic §. valde obstat *l. 7.* §. *restitutus*, *ff. de minoribus.*

§. *vlt. Momentarius*) vide c. 1. tit. de præscript.

AD LIBRVM VII.

De testamentaria manumissione. Tit. II.

L. *Ex 10. Directis*) In testamento directo manumissi pileum statim sumere, ac funus præcedere solebant.

E vide scripta lib. Obser. 3. cap. 23.

L. 14. Directas) Coniun. *l. vlt. sup. de test. tut. & l. 21. in fi. sup. de testamentis.*

L. 15. §. *Sin vero quidam: esse respuendam*) In Comœdia adoptitia Plauti, quæ dicitur Querulus: *Nobis*, ait, *quotidie sunt nuptiæ, natales, debacchationes ancillarum, feriæ, propter hoc quidam manumitti nolunt.* vide scripta ad *l. 62. ff. de verb. oblig.*

De fideicommissariis libertatibus. Tit. IV.

L. 6. Deberi) Vide Vlp. in *Frag. tit. 1.*

L. 11. Peruides) Hoc verbo vtimur in re clarissima Sic. in *l. 7. in fi. sup. quod cum eo, & l. procuratorem*, *sup. de procurat.* Horatius, *Cum tua peruideas.* Vbi male Nan-

sius & Victorius. vide scripta ad *d. l. 7.*

L. 12. Non videri) Nisi, vt Thalelæus notat, forsitan probetur fideicommittere eo verbo testatorem voluisse. Nam ex nouissimis constitut. esse verbum ad fideicommittendum vtile atque validum est. vide not. ad *l. generali, de vsufr. leg.* & scripta ad *l. 115. de leg.* 1.

Auctoritate iuris) Paulus *lib. 4. Sentent. tit. 1.*

L. 14 §. vlt. Sine vnius) De hoc dubitatur, quia libertas nominatim relinquenda erat ex l. Fusia, *§. libertas, Instit. de legat.* Paulus. *4. Sent. tit. vlt.* Idemque seruatur in specie *§. 1. l. 17. de leg. 1.*

L. vlt. §. vlt. Duorum mensium) vide c. 3. de præscript. Sic & in *l. vlt. ff. qui sine manumiss. ad lib. peruen.*

De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfusa. Tit. VI.

L. 1. §. Sed scimus) L. 2. ff. qui sine man. ad lib. peru. Idem Iust. in *Nou 22.*

§. Sed & qui) vide hac de re scripta lib. 3. Obseru. cap. 23.

§. Ille autem: saluo iure patronatus] Ius hoc libertorum intelligit, quod consistit in successione libertorum. Datur ciuitas Romana, saluo obsequio & reuerentia, quæ debetur patronis. Quinimo si libertini exstiterint ingrati erga patronum, patiuntur ἀναδούλωσιν, quo nomine non parata est actio, seu querela ingrati, quæ datur tam patronis, quam eorum liberis. Quod olim filiis non dabatur. Ambros. in lib. de Iacob. & beata vita. vide *Nou. 78.* & scripta ad eam.

De seruo pignori dato manumisso. Tit. VIII.

L. 1. Licet dotale) Huic l. coniungenda est *l. 1. inf. de remiss. pignor.* ex qua ad hanc l. supplenda est subscriptio, PP. V. Kal. Aug. Romæ Antonino A IV. & Balbino Conss. Vtraque est ad Proculum, is est seruus manumissus. vide not. ad *d. l. 1.* in qua subscriptio hæc est. P. P. Kalend. Maii, Antonino A. II. & Geta II. Conss.

L. 6. Sicut cetera) L. 7. in prin. ff. qui pot. in pign. l. 3. ff. de rebus eor. qui sub tut.

De iis, qui a non dominis manumissi sunt. Tit. X.

L. 1. At si suos) Quasi suos.

Vel quanti) Dele, *vel.*

L. 3. Qui tibi hereditatem) vide scripta ad *l. 6. sup. de hered. vendit.* quam coniunge cum hac lege.

Qui manumittere non possunt, & ne in fraudem creditorum manumittatur. Tit. XI.

L. 3. Diuo Marco) Primus enim huius rei definiendæ auctor fuit, licet idem Diuo Hadriano placuisse scribat.

Auctorem suum) Id est, histrionem, siue ille seruus suus, siue alienus fuerit, vt puta, si magistratus, qui populo nummos aliquot dedit, ex acclamatione populi manumittat.

L. 4. *Senatusconsulto quod gestum)* Sic *l. 1. ff. de offic. cons.* vide scripta ad *l. 66. ff. de verb. oblig.*

L. 5. §. vlt. Emptori) Ex specie huius l. satis constat legendum, *venditori.* Græci sic vertunt τῷ πράτῃ. Hæc nomina sæpe commutantur. vide scripta lib. 1. Obser. c. 10. vide not. ad *l. si in emptionem, ff. de act. empt.* & scripta ad *l. vbi, ff. de rebus dub.*

Qui non possunt ad libertatem peruenire. Tit. XII.

Impp. Seuerus & Antoninus) Leg. Impp. Verus & Antoninus. Nam ii sunt eiusdem constitut. auctores qui alias diui fratres sæpe in iure dicuntur, vt constat ex *l. fratres Impp. ff. de pœnis.*

L. 1. Cum diuus Claudius pater) Delendum *Claudius.*

Pro quibus caussis serui pro præmio libertatem accipiunt. Tit. XIII.

L. 1. Quoniam) Con. *l. 1. sup. de prec. Imp. offer.* & ex illa adde ad hanc subscript.

L. 2. Serui) Huic l. coniungenda est, *l. 1. j. de falsa moneta,* ex qua ad hanc supplenda est subscriptio. D. XV. Kal. Decemb. C. P. Crispo. III. & Constantino III. CC. Conss. Subindicant & id quidam codices, in quibus talis legitur subscriptio, D. XV. Kalend. Decemb. Constant. Crisp. Hinc etiam constat, male in quibusdam codicibus pro XV. legi 13. In d. l. traditur, accusatoribus pro præmio concedi immunitatem: sic dicitur seruis dari libertatem.

De ingenuis manumissis. Tit. XIV.

L. 4. Cum cognatum) vide scripta lib. 3. Obs. cap. 19. vbi notaui, hunc locum accipiendum esse de tyrannide Odenati, & Zenobiæ eius vxoris, quam deuicit Aurelianus Imp. Odenatus autem sub Galieno & Valeriano fuit Palmyrenorum rex vel decurio. Vt sit hæc legis sententia, ingenuum, qui ex Odenati & Zenobiæ tyrannide redemptus fuerit, retineri quidem velut iure pignoris, non tamen recte distrahi velut captiuum, eamque distractionem ingenuitati nihil præiudicare.

Communia de manumissionibus. Tit. XV.

L. 1. Si proprietarius) Vlp. in *Fragm. tit. 1.*

§. vlt. Explosa antiqua) De qua Paulus *lib. 1. Sentent. tit. 13.*

De liberali caussa. Tit. XVI.

L. 5. Vendente fisco) Sic qui emit a fisco, non semper est securus. Thalelæus hic. vide scripta ad *tit. Cod. de hered. vend.*

L. 7. Si ab eo) Secus est ex diuerso in specie *l. 20. ff. qui & a quibus manum.*

L. 9. Conceptio) vide not. ad *l. eam quæ, inf. eod.*

Nomini cognomen) Thalelæus Græcus interpres ad hanc l. notat, seruum non habere cognomen. Idem Artemidorus in lib. de somniis. vide scripta ad *l. filiusfam. §. Diui de leg.* 1.

L. 17. Multis) vide scripta ad *l.* 10. *sup. de probation.*

L. 21. Eam quæ) Hic locus explicabitur ex *§. vlt. l. 7. ff. eod.* & ex *l. 20. ff. de probat.* vide scripta ad *l.* 10.

Habere præiudicium) Recte Thalelæus hic notat, omnem status quæstionem esse præiudicialem. Est autem triplex, an sit seruus, an libertinus, an filiusfam.

Sui conceptione) Est autem conceptio petitionis formula, vt sit sensus: petitio ipsa sui conceptione indicat, vtrum petatur ex seruitute in libertatem, an ex contrario. Sic etiam accipitur in *l. cum pretium, sup. eod. & l. cum tibi, j. de euict.* vide scripta ad *l. 1. ff. de verb. significat.*

De assertione tollenda. Tit. XVII.

L. 1. In vtroque casu cessare) Hic abrogatur *l. 1. C. Theod. de lib. caussa.*

Procuratorem dare) Sic derogatur primæ Pauli Sent. ex *lib. 5. tit. 35.*

§. Scientes, vnum annum) vide cap. 20. tract. de præscription.

De ordine cognitionum. Tit. XIX.

L. 2. Ordinanda prius) vide scripta ad *l. 4. sup. de reb. cred. & iureiur.*

L. vlt. Sequestrari] vide scripta ad *tit. de prohib. seq. pecu. supra.*

Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. Tit. XXI.

L. 5. Quod est constitutum] A Nerua, *l. vlt. ff. eod.*

L. 7. Procuratorem reipub.) L. rei priuatæ.

De Senatusconsulto Claudiano tollendo. Tit. XXIV.

Vide Comment. & scripta ad *tit.* 12. *Fragm.* Vlp.

De vsucapione pro emptore, vel transactione. Tit. XXVI.

L. 3. Vsucapere) Pro suo, *l* 48. *§. si ancilla, ff. de furtis.*

L. 6. Pignori fuisse obligatum) Ita tamen, vt non tenente creditore debitor pignus alii vendiderit & tradiderit. Hoc enim casu posteaquam furtum admissum est, non rediit ea res in domini potestatem, secus est in *§. si rem, l. 4. ff. de vsurpat. & vsucap.*

L. 8. Lex caussa) L. 29. ff. de vsurp. & vsucap.

De vsucapione pro herede. Tit. XXIX.

L. 2. Nihil pro herede) Id est, suis heredibus exsistentibus nemo vsucapere potest pro herede. Sui enim here-

des non fiunt, sed exsistunt heredes, nec adquirere bona dicuntur, sed retinere. ea igitur bona quasi viuentis bona pro herede vsucapi non possunt, nec verum est, suum heredem pro herede vsucapere non posse. Ius enim id colligi potest ex *l. 3 in fin. ff. pro herede.*

De vsucapione transformanda, & de sublata differentia rerum mancipi & nec mancipi Tit. XXXI.

Rerum mancipi. & nec mancipi De quibus Vlpian. in *Frag. tit.* 19.

L. 1 § Ideo 10. *vel* 20.) Vide cap. vigesimum sextum, de præscript.

§ *Cum autem: continuum triennium*) vide cap. 22. de præscript.

In rebus mobilibus) In vsucapione enim non coniungebantur tempora inter emptorem & venditorem, *l. 33. §. libertus, ff. de seruit. vrban. pred.* Sed in longi temporis possessione, *l. 14. ff. de vsurp. & vsucap. §. inter venditorem*, *Instit. eod.*

Rebus & locis omnibus) Litis tamen contestatione aut libelli obsignatione interrumpitur vsucapio, *l. pen. & vlt. inf. de annal. except.* Ceterum incidens mala fides longi aut longæui temporis possessionem interpellat, *l. 11. inf. de præscript. longi temp.*

De adquirenda & retinenda possessione. Tit. XXXII.

L. 1. Per liberam personam) Id est, per procuratorem. Vide scripta ad *l. 58. §. si stipul. ff. de verb. oblig.* & ad *l. 67. illo tit.* Ait per procuratorem adquiri ignoranti possessionem, cur non & per seruum? *l. 1. §. 3 peregre §. quæsitum ff. eodem.* Hoc ideo fit, quia procurator habet voluntatem & mandatum eius, cui adquirit. Alioquin non nisi volenti & scienti adquiritur possessio, *l. ea quæ, de acquir. rer. domin.* vide etiam scripta in *tit. per quas person. nob. adquir.*

L. 5. Cum nemo) Huc pertinet *l. 2. §. 1. & seq. ff. pro herede.*

Iniquæ venditionis) Quo casu olim fuit actio furti, Gellius lib. 11. cap. vlt.

L. 8. Vtilitatis caussa) vide scripta ad *tit. per quas person. nob. adquir. supra.*

L. 11. *Vitia*) Addenda est huic l. subscriptio ex *l. 2. inf. si per vim aut alio modo abs. turb.* D. XV. Kal. Ian. Mediolani Cæsario & Attico Conss. Nam eæ leges omnimodo coniungendæ sunt, & in C. Theod. coniunctæ sunt. Estque earum eadem inscriptio. In ea l. 2. dicitur vitiosam esse possessionem, quæ per speciem rescripti domino absente occupata sit. In hac l. additur hoc vitium sequi heredem.

L. 12. *Ex libris*) Huc pertinet *l. 3. §. autem*, *l. quod seruus*, *l. 30. in fi. ff. de adquir. possess. & l. 3. qui pignori, ff. de vsurpat.*

Rei dereliquerit) Lege, *rei eam dereliquerit*, & huc refer Proculi & Sabini dissidium in *l. 31. ff. de dolo, & l. 31. ff. hoc tit.*

De præscriptione longi temporis 10. *vel* 20. *annorum.*
Tit. XXXIII.

Decem vel viginti annorum) vide cap. 20. de præscriptionibus.

L. 1. Cum post) Huius rescripti sententiam Paulus vsurpauit *lib. 5. Sent. tit. 2.*

§. *Quod si: quod etiam in Repub.*) Domina, quæ est Populi Romani: ceteræ autem loco priuatorum habentur, & ideo aduersus eas 20. annorum præscriptio iusto & non interpellato possessore datur. Paulus 5. *Sentent. tit. 2.*

L. 6. Si fraude) vide scripta ad *l. 4. sup. de oblig. & act.*

L. 9. *Emptor*) vide scripta ad *l. 19. sup. de probat.*

L. 10. Nec bona) Con. *l. 26. de rei vindicat.* & ex illa ad hanc adde subscriptionem, D. dec. Idus Decemb. CC. Conss.

L. 11. *Bona fide quis*) L. 18. *in princ. infra de præscript. 30. annor.* Ergo incidens mala fides longi aut longæui

A temporis possessionem interpellat. At vsucapio ex posteriore alienæ rei scientia non interrumpitur, *l. vn. §. pen. sup. de vsuc. transfor.* quo pertinere putant *l. 48. §. 1. ff. de acquir. rer. domin.*

L. vlt. §. vlt. Quæ in iure consistunt] Non in corpore, sed iura sunt.

Ceteræ seruitutes) Legitur, non exigimus omnimodo, vt is qui in seruitutem sibi adserit vtili in rem actione, ea sit vsus per longum tempus sciente domino. Satis est enim si eo iure nec vi, nec clam, nec precario vsus sit, *l. 1. §. vlt. ff. de aqua & aqua pluu. arcen. l. 15. § ff. de acquir. possess.*

B *In quibus caussis cessat longi temporis præscriptio.*
Tit. XXXIV.

L. 3. Cum neque familiæ erciscu.) L. 22 *sup. famil. ercisc.* At si rem communem vendidero, aut in dotem dedero bona fide accipienti, ea vsucapi poterit, *l. vlt. ff. pro dote l. 1 sup. de commun. rer. alien.*

L 4. *Longi temporis præscriptio.*) vide c. 30. de præscript.

Quibus non obijcitur longi temporis præscriptio.
Tit. XXXV.

L. 5. *Non est*) Ex Iustiniani decisione nulla præscriptio currit minoribus 25. ann. *l. vlt. supra, in quibus caussis in int. rest. non est nec.*

L. vlt. *Sancimus*) Con. *l. vlt. de restit. militum*, & ex illa adde ad hanc subscript. D. VI. Id. April. P. Decio.

C V. Conss.

In suis ædibus) Legend. *sedibus.*

Si aduersus creditorem præscriptio opponatur.
Tit. XXXVI.

Præscriptio) Decem vel 20. annorum, puta ab eo, qui bona fide emit, sin minus necessaria est 30. annorum Præscriptio.

L. 1. *Preterquam si debitores*) Quo casu requiritur præscriptio 40. annorum, *l. 7. infra de præscript. triginta annorum.*

L. *vlt. Si debitori*) vide scripta ad *l. 6. sup. de obligat. & action.*

Decem annorum) Vide cap. 30. de præscript.

De quadriennii præscriptione. Tit. XXXVII.

D L. 1. *Notum est*) L. 1. §. *Diuus, ff. de iure fisci l. intra, de diu. temp. præscript.*

Post quadriennium) Vide cap. tractat. de præscript.

L. 2. *Nec posse contra*) Idem in *l. seq. §. quæ omnia, ff. eodem.* Sed vtrique absunt, *l. 1. sup. de hered. vend.* vide not. ad *d. §. quæ omnia.*

Aliquas actiones] vide scripta ad *tit. supra de condict. ex lege.*

Moueri) *Item in gloss. moueri*] Imo dicendum cum Fulgosio, *l. nec vllam, §. item si quis, ff. de petit. hered.* corrigi per hanc legem. vide not. ad *d. §. item si quis*, & scripta ad *l. 1. sup. de hered. vend.*

Intra quadriennium) vide cap. 23. tract. de præscript. & scripta ad *tit. supra de commun. rer. alien.* & not. ad *l. 2. illo tit.*

L. *vlt. §. & nemo: omnis motus*) Id est, omnis actio.

E Sic in l. 3. in fin. inf. de præscript. triginta annorum. Sic Græci dicunt κίνησις & κινεῖν. Ceterum idem dicitur in l. *praced. in princip. ff. eod.* Sed vtrique obstat *l. 1. supra de hered. vend.* quæ fisco vendente hereditatem actionem decernit in emptorem, non in fiscum, & sic qui emit a fisco, non est omni casu securus. Nam hæ leges securitatem dant tantum creditoribus, cum quibus agitur de proprietate vel hypotheca, §. *vlt. de vsucap. Instit.* ne res ab illis auferatur, de statu cum emptore agetur, *l. 5. sup. de lib. caussa* & ibi Thalelæus: cum emptore agi poterit de legato, fideicommisso, debito hereditario, quia agitur de liberanda hereditate, non de auferenda. Verum cum eo qui emit hereditatem a fisco, non agetur petitione hereditatis. vide scripta ad *l. 1 sup. de her. & act. vend.* Ergo si vendiderit fiscus hereditatem quasi caducam

cam, is ad quem pertinet hereditas, aget cum fisco, sed si vere caduca fuerit, aget cum emptore de debito, ibidem.

De præscriptione 30. vel 40. annorum. Tit. XXXIX.

L. 2. *Male agitur)* vide scripta ad *l.* 10. *sup. de pign. act.*

Precario possidentibus) Licet non tam precibus, quam mercede adhibita ad conductionem peruenerint.

Qui sibi potius) Vide cap. 31. de præscript.

L. 3. *Sicut)* Exstat l. in *C. Theod. lib. 4. tit. 12. l. vnica.* Vnde restituenda sic huius l. inscriptio & subscriptio: Impp. Theod. & Arcad. Asclepiodoro P. P. Subscriptio non est mutanda. vide c. 30. de præscript. Huius constitut. fit mentio in Nouel. *Valentiniani de præscript. 30. ann. & Nou. de Episcop. iudic.* apud Sidonium lib. 8. epist. Cassiodorum lib. 5. variarum, Suidam in verbo πελάγος ἐμετικός, & Procopium de bello Vandalico. vide scripta ad *tit. de perpet. & temp. act. Instit.* & scripta ad *l. vlt. s. de duobus reis,* & cap. 30. de præscript. *Nou. Theodosij iunioris, de præscriptionibus.*

§. 2. *Per exsecutorem)* Olim ex *Nou. Valentiniani de Episc. indic.* necessaria erat litis contestatio, quæ si hodie interueniat, ab ea etiam 40. anni computabuntur, qui actioni dabuntur, *l. vlt. i. hoc tit.*

§. *Hæ autem)* Hoc obtinet in actionibus, quæ priuatis competunt. Nam actiones, quæ ciuitatibus, ecclesiis, locis venerabilibus, & eorum nomine, quæ in redemptionem captiuorum relicta sunt, competunt, centum annis tantum sopiuntur, ex *l. vlt. sup. de SS. Eccles.*

§. *vlt. Mouendi)* Id est, agendi. Sic motus, id est, actio. vide not. ad *l. 3. sup. de quadrien. præscript.*

Legis) Iuris.

Etiamsi se) Verum ea creditori non aufert actionem, sed non obstat, quo minus auferatur, id est, non prodest.

L. 4. *Omnes cum suo robore)* Quales sunt eæ præscriptiones, quæ aduersus fiscum dantur, *l. 13. ff. de diu. temp. præscript.*

§. 1. *Vel publicum)* Excipe casum *l. 6. huius tit.*

Quadraginta annorum) vide cap. 31. de præscript.

Quolibet iure) Iure actionis, non luitionis. vide scripta ad *l. 10. sup. de pign. act.*

L. 5. *Quadraginta)* At ex *Nou. Maioriani de curialibus* obstabat præscriptio 30. annorum.

L. 6. *Functiones)* vide *cap. 31. de præscript.* & scripta ad *l. 2. in fi. sup. de iure emphyteut.*

L. 7. *Cum notißimi]* vide *cap. 30. de præscript. & cap. 31. ibidem,* & scripta ad *l. 6. sup. de oblig. & act.*

Supposita rei) Pignori obligatæ.

§. *Et sancimus vtpote apud debitorem)* Ergo ius liberandi pignoris præscriptione non tollitur. vide scripta ad *l. 10. sup. de pign. act.*

§. *Imo & illud. Per conuentionem)* Possessoris hypothecæ.

Ea detentio) Ergo putandum ab hac detentione creditori numerari an. 40.

§. *Sed etsi: Ad agnoscendum)* Agnoscitur debitum nouo chirographo. Item soluta parte sortis, aut vsuris.

L. 8. *Si quis)* vide not. ad *l. eos, sup. de vsur.* & scripta ad *l. debitor 59. ff. ad Trebell.* & ad *l. plures 18. sup. de fide instrum.*

§. *pen. Intra annum)* vide cap. 20. de præscript.

§. *vlt. Ex quo debitor)* vide not. ad *d. l. eos.*

L. 9. *Sæpe]* Hæc l. abrogatur *Nouella Valentiniani de Episc. iud.* vide cap. 31. de præscript.

De annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum. Tit. XL.

Exceptionibus & præscriptionibus) Etsi dicit, exceptionibus & præscriptionibus, vna tamen res est, vt docet, quod in *l. 1. hoc tit.* dicit, *exceptiones vel præscriptiones.*

L. 1. §. *Deinde illud spatium annale]* Actiones enim personales in Italia præscriptione anni vtilis summouebantur.

§. *Ad hæc: Triginta annorum)* vide c. 30. *de præscript.*

Neque furti) Etiamsi adhuc viuat fur, & rem contrectet, quod olim non obtinuit, *l. quandiu, ff. de furt.* vide *cap. 30. de præscript.*

§. *vlt. Ne autem)* Ergo filiofam. ea non obstat præscriptio, quod non egerit, cum id a patre facile impetrare posset. Igitur multo minus debitori obstabit quod pecuniam non soluerit: Expeditior enim agendi plerunque quam soluendi facultas, *l. 9. & vlt. sup. de pign. act.* vide scripta ad eas ll.

Filiisfam. in omnibus) Idem in *Nou. 22.*

L. 2. *Et sufficere)* At vsucapio non interrumpitur ex posteriore alienæ rei scientia, *l. vlt. supra de vsucap. transform.*

§. 1. *Defensorem ciuitatis)* Ex hoc loco emendandus est locus Constantini. Harmenop. lib. 1. tit. 3. in quo pro τοῖς ἐκκλησίαις τῆς πόλεως, legend. τοῖς ἐκδίκοις τῆς πόλεων.

§. *vlt. & libellum conuentionis)* Qui in Nou. Iust. dicitur δήλωσις, βιβλίον ἀγωγῆς, ψῆφος, *vn adiournement.*

De Alluuionibus, & Paludibus, & pascuis ad alium statum translatis. Tit. XLI.

L. 2. §. 1. Alieno saltem) Idemque statuitur in *l. 2. ff. de censibus.* At secus est in emphyteuticario. vide not. ad *d. l. 2.* & scripta ad *l. 1. sup. de iure emphyteut.*

De sententiis præfectorum prætorio. Tit. XLII.

L. 1. Non prouocandi sed supplicandi] Hoc remedium ἀναψηλαφήσεως inuentum est appellationis loco, *Nou. 82. § pen.*

Vt intra biennium) Vide cap. 21. Tr. de præscript.

Quomodo & quando iudex sententiam proferre debeat. præsentibus partibus, vel vna parte absente. Tit. XLIII.

L. 1. Imp. Marcus Ælius) Leg. Titus Ælius. Hic namque est D. Pius.

L. 9. Tres denuntiationes) Quæ per officia & exsecutores fiunt: edicta vero publico loco affiguntur, vnde recte legi possunt. Literæ autem ad reum mittuntur: Paulus *lib. 5. Sent. tit. 5.*

De sententiis recitandis. Tit. XLIV.

Pro breuiculo legend. *periculo.* Periculum est libellus, instrumentum, documentum, in lib. notarum Cicer. de ll. & 5. in Verr. Æmilius Probus in Epaminonda. vide supra ad *l. 5. de probat.*

De sententiis & interlocutionibus omnium iudicum. Tit. XLV.

L. 13. Non exemplis, sed legibus) vide scripta ad *l. 11. sup. de rebus creditis.*

De sententiis quæ sine certa quantitate proferuntur. Tit. XLVI.

L. 1. Cum iudicem) Addictum actioni iudicati. Diuersa est species *l. 1. §. 1. ff. de vsuris.*

De pœna iudicis, qui male iudicauit, vel eius, qui iudicem vel aduersarium corrumpere curauit. Tit. XLIX.

L. 1. Ad Gaudium) Lege, *Caßium ex l. 1. ff. de calumniatoribus.* Sic in veteribus libris hæc constitutio inscribitur.

Sententiam rescindi non posse. Tit. L.

L. 2. Peremptorias] vide scripta ad *l. 19. sup. de probat.*

De fructibus & litium expensis. Tit. LI.

L. 2. Litigator) Ex *l. 1. C. Theod. eod.* Fructus dupli præstandi erant. Quod ius manat ex 12. tab. Paulus *lib. 5. Sentent. tit. 9.*

L. 3. Significauerit victori) Quod si perperam id omiserit, litem suam faciet, *l. 11. §. sin autem, sup. de iudic.*

De re iudicata. Tit. LII.

L. 4. *Instrumentorum postea repertorum)* vide not. ad *l. admonendi, ff. de iureiur.* & scripta ad init. *tit. sup. de rebus credit.* & ad *l. 1. sup. de condict. indeb.*

L. 5. Quolibet modo) Puta datis pignoribus vel fideiuss.

De liberis exhibendis seu deducendis, & de libero homine exhibendo. Tit. VIII. A

L. 1. Interdicto in eam rem) Vel prætor extra ordinem de eo cognoscet, *l. 3. § Iulianus, ff. eodem.*

L. 2. Ad populum) Extra ordinem. Horum enim Impp. tempore interdictorum vsus exoleuerat, *l. vlt. hic, l. 3. sup. de interdictis, l. 2. & 4. sup. vnde vi.*

L. vlt. Filia Philippi) vxore tua. Hic II. Euodius est maritus, quo pertinet *l. 2. ff. eodem.*

De precario, & Saluiano interdicto. Tit. IX.

L. 1. Id enim tantummodo) Quia datur in personam. At vtile interdictum Saluianum, id est, verbis interdicti in rem scriptis, dabitur in extraneos, directum non item, *l. 1. ff. de Sal. interdicto.* vide etiam scripta ad *l. 8. sup. de rebus credit.*

Ad exemplum) Dari ad exemplum aliorum perpetuo est, esse vtile. B

L. 2. Habitaculum) Ex persona defuncti, non ex sua, quia precarium finitur morte eius qui fuit habitandi caussa.

De ædificiis priuatis. Tit. X.

L. 1. Modum statum) Fuit certus modus altitudinis legibus aut moribus definitus. Sex. Victor in Traiano scribit, Traianum statuisse, ne altitudo ædium excederet sexaginta pedes, idque ob frequentes ruinas. Strabo lib. quinto scribit, Augustum constituisse septuaginta pedes.

L. 2. Negotiandi) Id est, promercii, *l. cetera, ff. de leg. 1.*

Diui Vespasiani) Sic & in *l. Diuus, ff. de iure patron.* Pro Vespasianus, videtur legendum, *Hadrianus.*

Ex Senatusconsulto) Hoc Senatusconsultum Auiola & Pansa Conss. factum est tempore Hadriani, vt confirmat Spartianus in Hadriano. Quare dicendum, aut erratum in nomine Imp. hoc loco: aut Senatusconsultum hoc non pro eo, de quo iam diximus, accipi, sed pro Senatusconsulto edictum Vespasiani secuto. Nam edicta Imperatorum Senatusconsulta sequebantur, vt confirmat edictum D. Marci de Christianis, quod exstat apud Iustinum martyrem Apologia 2. & *l. 1. ff. in quibus caussis pign. tac. contrah. l. si ventre, §. 1. de priuil. credit.*

Exceptum est) Eodem SC. *l. cetera. §. item queri, ff. de legatis 1.*

L. 3. Vicinorum) Nam plerunque vicinorum interest ædes restitui, vt si eis deberetur seruitus onus ferendi, *l. eam debere, ff. de seruit. vrb. præd. l. & si forte §. 1. ff. si seruitus vind.*

L. 4. §. Quatuor mensium) vide cap. decimum sextum, de præscript.

Centesimis vsuris) Quæ in 100. efficiunt duodecim.

Pro solido) μονομερῶς.

Vindicare vel obtinere) Vindicatur ius dominii, dimicatur ab eo, qui non possidet, obtinet ius dominii, qui id sibi defendit per retentionem possessionis, *l. pen. j. de desertor. lib. 12.*

L. 5. Quasi socius) Socius est is, quem ad communionem iunxit contractus. Collega is est quem ad communionem iunxit res ipsa, non contractus, vt coheredes, collegatarius.

Solo cedant) L. 3. §. sed si, sup. ff. vti possidet.

Antiquato) Significat in hac specie, cum socius improbe ædificauit, non seruari edictum D. Hadriani.

D. Hadriani) Id est, Marci. Nam sæpe ita hæc nomina confunduntur, vt quod in *l. cum senatus, ff. de reb. dub.* dicitur a Marco constitutum, id Vlp. in *Frag. tit. de legatis* tribuit Hadriano.

Edicto) Hinc nota, orationem edictum vocari.

L. 6. §. vlt. De possessione) Hoc loco possessio accipienda est pro agro. Festus: *Possessiones vocantur agri late patentes priuati, publicique.*

Per muros) Id est, prope muros.

L. 7. Ad Viuianum) Legend. *ad Anicianum,* vt constat ex *l. 1. C. Theod. de indulg. debit. l. 2. C. Theod. de imm. muni.* quæ leges coniungendæ sunt.

L. 8. Curiales) Curiales sunt, qui allecti consilii caussa.

Possessores vero) Possessores ceteri sunt, non curiales.

L. 9. A periculo vindicentur) Incendii scil.

L. 10. Euphratensem) Quæ & Augusteuphratensis dicitur in *l. vlt. inf. de diuers. off.* Sex. Aurel. Victor in Vespasiano.

Syriam secundam) Hæc illa est, quæ Syria Salutaris dici solet.

Vbi magis hoc consideratur) Propter incursus prædonum.

L. 11. Mæniana) Mæniana proiectiones sunt ædium, id est, tigna proiecta vltra ædes, *des sallies*, in quibus sol capitur, *l. malum 242. §. 1. ff. de verb. significat.* Recte hoc loco Accursius vocat solaria, vt constat ex proxima Zenonis constitutione, & *Nouella vlt. Leonis.* ac ex Harmenop. lib. 2. qui Mœniana vocant ἡλιακά. Mœniana autem dicta, quia primus vltra columnam ausus est ædificia extendere. Hinc columna Mœnia locus sordidorum caussidicorum. Scribendum itaque columna Mœniana.

τιχωστάς.) vide scripta lib. 1. Obs. vbi primus docui legendum ἐξώστας, idque ex Harmen. lib. 2. dicuntur & ἐξώστεια *Leonis Nou. vlt.*

In prouinciis) Semper permissum fuit in prouinciis Mœniana exstruere: in vrbe non semper, vt docet Amm. Marcellinus lib. 17. vide scripta Obseru. lib. 1. cap. 30.

C *Per decem pedes)* Idem tradit Leo *Nou. vlt.*

L. 12. Quæ de seruitutibus loquitur) In Græco inscribitur περὶ καγκελωμάτων. de seruitutibus. hic vocatur ob seruitutem luminis, de qua agit.

In gloss. Zenonis: sed vbi est?) Hac Zenonis constitut. caruimus. ea tandem prodiit in C. Lugduni edito anno domini 1557. Exstat ea quoque in Græco in Scrimgeri nouo lib. eiusque denique mentio fit in *Nou. 63.*

De noui operis nuntiatione. Tit. XI.

L. 1.) Hæc l. vnic. coniungi debet tit. præced. *de ædif. priuatis,* nec nouus hic faciendus est titulus. Quandoquidem nec Græci eam agnoscunt in lib. βασιλ.

Officio) Sic *l. si fideiussor §. vlt. qui satisd. cog. l. eum pro quo, ff. de in ius voc.*

De operibus publicis. Tit. XII.

D *L. 2.* Vide *l. 27. & 78. C. Theod. eod.*

L. 5. Nisi ex suis pecuniis) Quod si ex pecunia publica inconsulto principe, id eis accepto non feretur, *l. 27. & 28. C. Theod. eod.* Porro Tribonianus de suo hanc clausulam addidit.

L. 6. Præscriptio) Constit. tit. 1. *Ne opera a coll. exigantur.* Sed ibi vult cessare tantum eas operas, quæ illicite illatæ sunt.

Contra ornatum) Recte: Nam alioquin in publicum vindicantur, *l. 19. j. eod.* vel eis quæ extructæ sunt, pro solo vectigali imponitur, *l. si legem §. vlt. ff. eod.*

In gloss. Fratrem. Sed salarium) Legend. *Solarium.*

L. 7. Et murorum instaurationem) Hoc Triboniani est, *siue exstructionem.* Nihil obstat *l. vn. j. ne opera a coll.* E *exig.*

L. 10. Si qui) Cum hac l. pugnare videtur *l. 3. & 4. ff.* nisi aduertamus in l. 4. scriptum esse, *superscribere.* Verum nomine principis superscripto potest præsidis subscribi.

L. 11. Tertiam partem) Ceteræ partes in fiscum cadunt, *l. vlt. sup. de vectig. & commiss.*

Substitutioni) Legend. *Sabustioni,* ex lib. 15. *C. Theod. tit. 1. l. 72.*

L. 12. Territoria) Territoria hoc loco agros priuatos vocat, cum vulgo sint vniuersitatis agrorum.

Non sterilia iuga.) Hoc Triboniani est.

L. 14. Vulgo παραπέτασια) Legend. παραπλάσια, vt & in *C. Theod.*

C. Theod. legitur eod. tit. Sunt autem opera, quæ aliis A operibus adhærent.

L. 20. Reddere ciuitati) Vel eis, quæ exstructa sunt, pro solo vectigal imponitur, *l. 3. in fi. ff. eod.*

De ratiocinis operum publicorum, & de patribus ciuitatum. Tit. XIII.

L. 1. Vtrosque proconsules) Asiæ & Achaiæ. Hi erant proconsules in Oriente, vt constat ex notitia Romani Imperii.

Vnam siliquam) Quæ est vigesima quarta pars assis.

De pignoribus & hypothecis. Tit. XIV.

L. 1. Nihilo magis liberabitur) Recte; Nam & qui bonis cedit, non liberatur, nisi solidum, quod sibi debetur, creditor consequatur, *l. 1. sup. qui bonis cedere* B *poss.* Adde etiam, nisi idoneum sit pignus.

L. 2. Interim) Id est, donec apparuerit, an ex priore pignore speciali ipse mihi debitam quantitatem colligere possim. Ad solutionem Ioannis quæ incipit (*vel in illa)* adde, recte.

L. 3. Creditores) vide scripta ad *l. 10. sup. de pig. act.*

L. 5. Nec tibi) Etiam scienti: Nam ignoranti nullo casu obest.

Non caussa cognita) Caussa cognita est vtraque parte præsente, cominus partibus constitutis, cognitionaliter *l. vlt. §. illud, sup. de temp. appell.*

Sed præscriptione) Quia tardius iudicio appellationis adfuit, *l. Herennius in fi. ff. de euict. l. si expressim, ff. de appellat l. 1. §. si quis ipsius, ff. quando appellandum sit.*

L. 6. Obsequium) Obsequia vocat munera & tribu- C tiones.

L. 7. Vsucapio pignoris) Id est, non tollitur vsu anni aut biennii secundum ius antiquum, nec hodie vsu triennii, quo res mobilis vsucapitur, & Seruiana actio tollitur præscript. longi temp. *l. 6. & 7. sup. de oblig. & action.* vide scripta ad eam l.

L. 8. Quamuis) Hæc l. sumpta est ex *l. vnic. ꝟ. etiam ob chirog. pecun.* vt docent inscript. & subscript. eædem.

Feceris condemnationem) Id est, obtinueris condemnationem contra reum, in *l. grege, §. etiam, ff. eod.* dicitur *iudicatum facere debitorem*, id est, condemnatum.

L. 9. Ad te translatum est) Non creditorem.

Detinere cœperunt) Nacti casu aliquo rei possessionem. D

In gloss. Ratione] Adde ad fin. nisi sit contracta ἀντίχρησις.

L. 10. Debitores præsentes) Imo necesse est, vt prius denuntietur præsenti, vt soluat: nulla enim est actio iusta, quæ ante denuntiata non sit. absenti aut latitanti non est necesse fieri denuntiationem.

Quas instrumento) At & sine instrumento pignus recte contrahitur, *l. 12. ꝟ. eod.*

L. 11. Nominatori) Qui & creator dicitur, *l. 2. §. si ei, ff. de reb. ad ciuit. pertin.*

Pignori capere) Nam ius pignoris capiendi solis populi Romani magistratibus competit, *l. aliud 2. §. vlt. ff. de verb. signif.* Magistratus municipales quales fere erant nominatores, non habent, argumento *l. 4. ff. de* E *damno infec.*

L. 16. Pignoris obligationem) Tria acquiruntur, dominium, possessio, obligatio. Actio & obligatio per liberam personam nobis non acquiritur, nisi sit in nostra potestate.

L. 18. In rem est) Personam non obligat, *l. 2. ꝟ. si vnus ex plurib. heredib.*

L. *19. Non habet necesse)* Nisi ita conuenerit.

Custodiam) In hoc proposito custodia est studium & accuratio boni & diligentis patrisfamil. in re custodienda, *l. ea igitur, l. si pignori §. vlt. ff. de pign. act.* vide not. ibi. & scripta ad *l. 5. sup. de pig. act.*

L. 20. Oblato, consignato atque deposito) Pecunia offertur testibus præsentibus congruo loco & tempore, *l. obsignatione, ꝟ. de solut.* Deinde obsignatur sacculus pecuniæ signantium signis, *l. vlt. de lege commiss.* Demum sacculus d. ponitur in æde sacra, aut in tabulario vrbis, aut vbi iudex censuerit.

Conuenire) Creditori tamen dabitur vtilis actio depositi in tabularium, vel vtilis vindicatio, *l. acceptum, sup. de vsur.*

L. 21. In gloss. Petere) Ad fin. donec sibi solutum sit, scilicet per exceptionem doli.

L. 22. Secundus) Hæc l. explicanda est ex *l. 1. ꝟ. qui pot. in pig. hab.* vt confirmet sibi pignus, si eam pecuniam obtulisset, eamque prior creditor accipere noluisset, obsignauit & deposuit.

L. 23. Maior) Hæc l. explicanda est ex *l. 2. ꝟ. de remiss. pign. l. si tibi §. 1. ff. de pact.*

Iurisdictio) Id est, edictum prætoris. Nam pactum solum non sufficit. edictum prætoris facit, vt id pactum pariat obligationem. quasi dicas non vi sua, sed ex iurisdictione actionem parit. vide scripta ad *pr. tit. ff. de pign. actione.*

Persequi non potest] Cum effectu scilicet: Nam obstat exceptio.

L. 25. Integra petitio) Quia creditor vim maiorem, aut factum non præstat, *l. 19. sup. eod.*

L. *27. Argenti distractores)* Mensarii, argentarii. Sic *l. pen. sup. de constit. pecun.*

Metaxarij) Veteres quæcunque fila in vnum collecta appellabant μέταξαν. Lucilius apud Festum, & Isidorum, *linique metaxam.* At postea nomen hoc constitit in serico, & serici fila appellabant μέταξαν, fila inquam cruda nondum intexta, vt conficiuntur a vermiculis. Hinc metaxarii, *marchands de soye.* vide scripta.

Militias) Hóc solo intelligimus non accinctas, sed palatinas, ciuiles, inermes. Earum definitio est: militiæ sunt officia vel administrationes quædam ciuiles eorum, qui in schola aliqua inter statutos deputati sunt, ex quibus ferunt de publico annonas, commoda, salaria.

Ad heredes) Militia non transmittitur ad heredes, cum personæ cohæreat, *l. 3. §. si quid minori, ff. de minor.*

Sub certa definitione) Id est, sub certa taxatione pecuniæ, quæ mortuo milite in heredem transit.

§. 1. *Talem militiam*] Non omnes militiæ erant venales. Militia adiutorum quæstoris non vendebatur ex *l. vlt. ꝟ. de proxenet.* At ex *Nou. 135. venditur.*

Communis militantium placiti) Iulianus antecessor in Nou. 35. vocat, scholæ placitum. Recte. Communis militantium schola est. Casus etiam militiæ est, quod mortuo milite ex scholæ totius placito, ab eo, qui in bona eius subrogatur, liberis defuncti, vel vxori, vel creditoribus, datur.

In auth. *Quod: vt militia emeretur)* Militiæ casus.

In quibus caussis pignus vel hypotheca tacite contrahitur. Tit. XV.

L. 1. Qui censentur) Census est tributum, quod infertur fisco, tit. *sine censu vel reliquis fund. sup.*

L. 3. Fructus pignori) At incerta in prædiis rusticis tacite non obligantur, secus est in vrbanis. vide scripta ad *l. 5. ꝟ. de loc.*

Credantur inesse] Idem est in partu & fœtu. Obstat quod Paulus docet *lib. 2. Sent. tit. de pign.* Ait, partum non teneri pignori, nisi id nominatim conuenerit. Soli illi fructus sunt tacito pignori obligati, quorum debitum ad debitorem peruenit, fructus vero ab alio percepti non sunt pignori.

L. 4. Satis) Hæc non tantum ad munus primipilatus, vt vulgo creditur, pertinet, sed etiam ad quodlibet munus ciuile, argumento *l. 3. supra, ne vxor pro marito.* Ait, ob munus a marito gestum non obligari bona vxoris, non in dotem data, *l. 1. ꝟ. ad l. Iul. de vi.* quo a contrario significatur teneri ob ciuile munus bona in dotem data.

Qui primipili sarcinam) Primipilares sunt, qui species annonarias præbent ad pascendos milites, vel comitatenses, *l. 6. & 7. C. Theod. de cohort. prim.* Primipilatus

est in libris nostris annonæ militaris procuratio. Olim A pupillaritas sui præt. et ita quædam militum. Hi adde l. pecuib. ſ. de cohort lib. 12. vide ſcripta hic, & ad l. 1. ſup. de condict. ex lege.

A nominatorum) Id eſt, eorum, qui eum crearunt ſuo periculo, qui etiam creatores dicuntur.

L. 5 Placuerat) Hic verbum *Placuerat*, ſignificat conventionem, alioquin pignori non eſſent.

In g. ſſ. Induicla. Non igitur ſcientia) Id eſt, contentio.

L. 6. S. mater) Hæc l. coniungenda eſt cum *l. omnium, ſup. ad Tertyll. & l. ſi ant. ſup. ue legit hered.* Eædem ſunt inſcriptæ & ſubſcriptæ ſumptæ ex *Nou. Theod. de tutoribus.* D. vj. Idus Iulij &c.

L. 6. Sacramentum) Ergo iurabat ſe iterum non nupturam.

L. vlt. ancimus) vide ſcripta ad *l. 5. ſup. de locato.*

A conductore) Id eſt, inquilino. Hoc loco namque inquilinus eſt in vrbe conductor: in agro colonus. Appianus lib. 2. de bell. ciuil. ait, inquilinos eſſe ...

Præſumptione] Id eſt, Hypotheca tacita iure contracta. Tacita hypotheca, Græci ... De ea vide generaliter ſcripta ad *l. ſi fuerit, ff. de reb. dub.* & not. ad *l. neque §. pen. ff. de fideicommiſſ. libert.*

Si aliena res pignori data ſit. Tit. XVI.

L. 1) Hæc l. negat creditori dari pignoris retentionem, non tamen ideo negat dari hypothecariam, vt confirmatur argumento tutoris & curatoris, ex *l. 3. ſ. eod. l. tutor. ff. de pig. act.* vide ſcripta ad init. *tituli ſupra de pig. act.*

L. 2. *S. probaueris)* Velle videtur, qui ſcit & patitur.

L. Rem mobilem) Recte mobilem. Nam obligationi C rei immobilis ref. agatu conſtit. D ... nonimi, de qua tit. De rebus eorum, qui ſub tut.

L. 5. Ordinariam) Id eſt, directam.

Vti u perſecutio) Locus notandus. Ex eo apparet bonum eſſe argumentum a pigneratitia ad hypothecariam, quod maxime in ... locum habet.

L. vlt. in fine. Et iure] ... us hoc loco iuris ciuilis rationem ſignificat. Auctor. ita eis vocat conſtitutionem. *l. falſa. in pr. de condit. & demonſtrat.* Repetitur hæc lex infra lib. 11. *tit. de agricol. & cenſ.* eſtque eadem inſcriptio & ſubſcriptio.

Quæ res pignori obligari poſſunt vel non, & qualiter pignus contrahatur. Tit. XVII.

Et qualiter pignus) Ad hanc ſecundam Rubr. partem pertinet *l. 12.* & vlt. ad primam reliquæ ll.

L. 1. Alumnos tuos) Id eſt, ſeruos, quos educaſti.

Credibile eſt) Id Iuſt. in Nouel. 39. ait fieri ...

L. 2. Emptiones) Inſtrumenta emptionis & auctoritatis. In gloſſ. recte.

L. 3. Religioſum) Coniun. *l. 2. C. de religioſ.*

L. 4. Nomen) Id eſt, ius cautionis. vide ſcripta ad *l. 3. ſup. de oblig. & act.*

L. 5. Spem) Spes futuræ rei recte venditur, donatur, & pigneratur, *l. non emptio, ff. de contrah. empt. l. ſpem, ſ. de donat.*

Præmiorum] Ergo nec ipſa præmia, id eſt, commoda: Præmia quæ dantur athletis pro victoria, quia ſacra ſunt præmia.

Tenet) Id eſt, non veniunt in generalem hypothecam de omnibus bonis.

In gl. ſſ. Coronis) Recte Accurſius coronas, id eſt, pro adepta victoria, id eſt, quia vicerunt. Nam athletæ, victores coronati perpetua vitæ commoda, præmia, vectigalia e Republ. conſequebantur, alebantur de publico, vt ait Vitruuius lib. 9. in pr. Hæc præmia non poſſunt pignori obligari.

In g. ſſ. Peruaria, niſi in ſubſidium) Niſi in cauſſa iudicati. Nam condemnato, ſi non ſatisfaciat iudicato, interdicitur his commoditis, *l. commoditis, ff. de re iudic. l. 6.* In gloſſ. obnoxia *l. qui poſſ. & hoc titulo. Imo etiam relegatur.* Idem docet Paulus *lib. 5. Sent. tit. 1.* & in *l. vlt. ff. eodem*, cum vide & notat. ibi ex *Nou.* 134.

L. 7. Ex ecutores) Quomodo dicitur exſecutor, in fine dicitur interceſſor. Exſecutores iudicati intelligit. Sic *l. ne quis, ſup. de offic. rect. prouinc.*

Boues aratorios) Sic Heſiodo ...

Tributorum illatio) Eadem ratione Valentinianus vetuit, ne quis vitulorum carnib. veſceretur, vtilitati agriculturæ prouidens, vt ſcribit Hieronymus lib. 2. aduerſus Iouinianum. Eadem quoque ratione Conſtantinus conſtituit, ne boues aratori abſtrahantur, etiamſi deficiant deſtinati itineri & curſui publico, *l. 1. C. Theod. de cu. ſu publ.* licet ſtetur vehiculis, iis iungebantur boues, B vetat iungi aratorios.

§. 1 Interceſſor) Qui ... dicitur a Iuſt. in edicto de Alexandrinis, & ...

Qui potiores in pignore habeantur. Tit. XVIII.

L. 2. Prætoris qui &c.) Fideicommiſſarij, de quo §. 1. *Inſtit. de fideicom. hered.* vide varios de eo locos, notat. & ſcripta a me in *tit. 25. frag. Vlp.*

In cauſſam iudicati) Iudicati ſeruandi cauſſa.

Occupauerit] Hoc verbo ſignificatur, creditorem fuiſſe miſſum in poſſeſſionem iudicati ſeruandi cauſſa, non pignus fuiſſe captum per exſecutorem, vt & *l. 3. ſ. eod.*

L. 3. Cum) Chirographarij creditores concurrunt exemplo reipubl. quæ illis præfertur, ſiue ſit prior, ſiue poſterior, *l. pen. ff. de priuil. eg. credit.* Id olim priuilegium Rempubl. non habuiſſe, niſi id ei nominatim conceſſiſſet princeps, docet exemplo Plin. ad Traianum, de exact.

Emolumentum ſententiæ) Sic *l. 2. ſ. de exſecut. rei iudic.*

Tamen ſi perſonali) Alias, *ſi tantum*, rectius, vt ſit ſenſus. ſi tantum fuerit chirographarius creditor.

L. 4. S. cui eſt prior tempore) Nam intra hypothecarios ordo ſeruatur, etiamſi aduerſus fiſcum & Rempub.

L. 2. Licet ijdem) Idem in *Nou. 79. Iuſt.*

L. 9. Qui acceperunt pignora) Chirographariis.

Perſonalibus actionibus) Hypothecariis.

L. 10. Pro dote) Quod hodie non neceſſe eſt, cum militiæ habeant tacitam hypothecam in bonis mariti, *l. vlt. infra hoc tit.*

Nam chirographarios) Nam hoc loco eſt aduerſatiua, quaſi dicas, non idem eſt in chirographario. Nam ſi is D aufert pecuniam mulieri, non tamen aufert pignus, nec vllam habebit actionem vel in rem, vel in perſonam in hypothecarium, ſed tantum in debitorem, aut eius heredem.

L. 11. Scripturas) vide *l. comparationis, ſup. de fide inſtrum.* & ibi ſcripta.

Idiochira) Etiam ea dicuntur χειρόγραφα, ἀντίχειρα, ἰδιόχειρα, quaſi ... *Nou. 17. & 142.*

Vel notarij) Notarij ſunt ſerui, qui ad ſcribendum operas locant.

Sine teſtibus) Excipe caſum in *l. vlt. ſup. ſi cert. pet.* Nam tunc teſtes requiruntur.

Vulgo tabularios) Non idem eſt tabellio & tabularius. Is enim eſt, qui ex mandato partium contractus E conſcribit, & partibus edit, de quibus in *Nou.* 44. Suidas in verbo ... & in verbo ... Tabularii ſunt ſerui publici, ſerui ciuitatis aut Reip. qui ſunt addicti tabulario ciuitatis, contractibus adhibentur, & plerunq; pro imperitis literarum contractus priuatos ſcribebant, *Nou. 73.* Hodie liberi ſunt: olim erant ſerui, *l. generali, inf. de tabular.* Vnde conditionales in hac l. dicuntur, vt & in *l. deſenſionis, inf. de iure fiſci*, quia erant ſerui publici huic conditioni addicti, & mancipati, nec ad alias militias peruenire poſſunt.

§. *vlt. Integræ opinionis)* Nam tunc habetur pro publico.

Trium

Trium vel amplius) vide scripta ad *l. 2. supra de testamentis.*

L. 12. §. 1. Omnes pene personæ) Pene dixit propter Rempub. quoniam vtraque idem priuilegium habet, *l. pen. de priuileg. cred.* Priuilegiarius aduersus priuilegiarium priuilegio non vtitur.

§. *Oportebat. Non de dote)* Id est, pertinet ad eam dos, vt inde alatur. *Possidet.* Sic Græci κατέχει. Mulier iure naturali inspecto, domina est dotis: at inspecto iure ciuili maritus dominus est constante matrimonio: at soluto matrimonio aut inopia viri contingente, mulier iure ciuili act hypothecaria res dotales persequitur. *l. in rebus, de iure dot.*

§. *Hæc autem) Sed ne damnum.* Non fauet lucro.

De iis qui in priorum creditorum locum succedunt. Tit. XIX.

L. 2. Successisti) Cessione & transcriptione iuris facta, quia fisco soluisti.

Ab actoribus) Actores sunt serui, quibus domini summam rerum suarum committunt. Græcis πραγματευταὶ οἰκέται. Hi domus rationem administrant. Vide notata ad hanc l.

Vt indebitum numeratum) Oppon. *l. repetitio, ff. de condict. indeb.* Nam debitores creditum accepisse certum est. cur ergo tenetur condict. indebiti? Vide solut. in *d. l. repetitio.* cui & opponitur *l. si pecunia §. 1. eod.* quæ facit cum hac l. vide scripta hic, & ad *l. 5. sup. de condict. indeb.*

In glossa. Restitui) Adde, cum habent priuilegium fisci.

L. 3. Qui inferiores) Scripti habent, *infirmiores.* Melius, vt opponatur ei *potiores.*

L. vlt. In gloss.] Dele totum casum Viuiani, & repone, Respubl. non habet tacitam hypothecam. qua in re distat a fisco.

Si antiquior creditor pignus vendiderit. Tit. XX.

L. vlt. Non offerendo) Non interpellat distractionem non offerendo. Ergo offerendo interpellat, si ante distractionem offerat, *l. si quisquam, infra, de distract. pign. l. 26. sup. eodem.*

De prætorio pignore, vt & in actionibus debitorum missio prætorij pignoris procedat. Tit. XXII.

Prætorium pignus, quod missio in possess. constituit, *l. misso, ff. pro emptore*, vocatur, non quia tribuitur iubente prætore, sed quod constituatur iure prætorio ex edicto prætoris. Nam missiones fiunt ex edictis, *l. 3. T. vt in possess. legat.* Ergo prætorium pignus est id, non quod capitur iubente prætore, sed constituitur ex edicto per missionem, vt constat ex not. ad *princ. tit. seq.*

L. 2. §. vlt. Recuperationem) Per actionem in factum, non per hypothecariam.

Si in caussa iudicati pignus captum sit. Tit. XXIII.

Captum sit) Iussu prætoris, aut præsidis in prouinciis. Hoc pignus prætorium non vocatur, quia id non capitur iure prætorio, id est, ex edicto, sed extra ordinem. De capiendis pignoribus nullum exstat edictum, *l. si pignora, ff. de euict.* Item hoc pignus capitur, & distrahitur ex officio, id est, per apparitores, nec occupatur ab eo, secundum quem sententia lata est, *l. 2. hic*, vt fit in prætorio. In hoc præterea pignore seruatur ordo: Nam is, cuius nomine prius captum est pignus, potior est, *l. si iure, ff. qui potior. in pig. hab.* In missione non etiam viget priuilegium temporis. vide supra ad *tit. qui pot. in pign.* Addatur, plerunque eos, qui non admittunt prætorium pignus, id est, qui iudicati seruandi caussa missum in possess. non admittunt, coerceri pignoribus, argumento *l. 4. §. 1. ff. de dam. infec.*

L. 1 Iussu) Vt contractu, sic auctoritate iubentis pignus constituitur.

L. 2. Per officium) Id est, apparitores, vt est in *l. si pignora, ff. de euict.* Græci ad hunc locum vertunt τάξιν. Eadem forma, qua officium pro officialibus dicimus, dixit

A Ammian. Marcellin. lib. 4. Palatium pro Palatinis. Ex iis apparitoribus erant præcones. Atque ideo in *l. 3. sup. de exsecut. rei iud.* ea pignora venduntur sub hasta prætoris.

Iudicatum fieri) Condemnatum.

Cuiuslibet alterius vice) Græci hoc sic interpretantur, ὥσπερ ἐξωτικῷ, id est, *quasi extraneo cuilibet.*

L. vlt. Auctoritate præsidis) Sic *l. eleganter, de pign. act. & l. debitor, ff. ad Trebel. & l. si is qui in aliena, ff. de acquir. rerum domin.*

Si pignus pignori datum sit. Tit. XXIV.

L. vlt. Poteris eam soluto eo) Si recte vendidit, non potes.

De partu pignoris, & omni caussa. Tit. XXV.

B Caussam hic vocat fructus, operas, & ceteras accessiones.

L. vlt. Mancipiorum operis) Vt & omni casu.

In vsuras computatis) Recte in vsuras. Nam & cum creditori aliquid soluitur indistincte, id primum imputatur in vsuras. Deinde in sortem, *l. 5. §. pen. & vlt. ff. de solut.*

De remissione pignoris. Tit. XXVI.

L. 1.) Huic l. coniungenda est *l. 1. inf. de ser. pig. dat.* Et ex hac ad illa supplenda subscriptio. Vtraque est ad Proculum. Is est seruus manumissus *l. 15. inf. de ser. pig. dat. manumiss.* Sententia est, maritus qui est soluendo, potest seruum dotalem manumittere: quid si eum seruum mulieri ob creditam pecuniam pignori obligauit maritus, non poterit eum inuita vxore manumittere? In

C hac l. 1. explicat, quid vocet inuitam, & inuitam vocari, quæ non contradicit. Nam si sciat, & non contradixerit, videtur pignus remisisse.

L. 5. Debitum) Obstat *l. 1. §. 1. ff. quibus modis pign. sol.* vide solut. ibi.

L. 6. Obligationem pignoris amisisse) Tacite pignus remisisse.

L. 9. Nam si recepta) Nam, id est, Sed.

Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse. Tit. XXVII.

Chirographaria pecunia est, de qua non est cautum pignoribus Eadem forma dicitur chirographarius creditor, cui nullum est oppositum pignus: huic creditor, hypothecarius, vt & pigneratitius opponitur.

L. 1. Pignus) Huius l. sunt quatuor partes. In prima

D loquitur de nouatione facta per stipulationem. In secunda de nouatione, quæ fit lite contestata cum debitore actione personali, & postea secundum actorem lata sententia. Tertia pars est, ad quam solam inscriptio hæc pertinet. Quarta pars est, de creditore posteriore, qui vult agere hypothecaria aduersus priorem, cui est obligatum idem pignus.

Si nouatione facta) Id est, debito in alium translato.

§. *1. Quamuis personali)* Hinc sumpta *l. 8. sup. de pign.* vt docent inscriptiones & subscriptiones eædem.

§. *Offerre)* Nam debitum pigneratitium licet posterius, præfertur chirographario antiquiori.

De distractione pignorum. Tit. XXVIII.

L. 1. Si creditor) vide scripta ad princip. *tit. sup. de*

E *pign. act.*

Ipso iure) Recte: Nam solutio ipso iure soluit pignus, illi autem fructus in solutionem imputantur.

Litigiosam rem) Nam primum, si constat de pignore, res litigiosa est. Ergo non potest distrahi. Si constat de obligatione pignoris, recte distrahetur. Non est enim litigiosa.

L. 4. Et sibi) Sibi hoc loco, id est, sibi creditori. Sic Tullius secunda Philipp. *priusquam tu sibi vendideris, ipse possedit, l. pen. ff. de pign. act.*

Bona fide) Nam si gratia ductus minus vendat dolo malo, furti quidem non tenetur, sed actione pigneratitia.

Testato dicere) Græci addunt εἰς ἐνχείρειαν ἔχει. id est,

test.to denuntiare debet, debitori si habeat testium co- A
piam.

L. 5. Ad iudicem venire) In hac l. arbiter rationibus exeu[illegible] dis appellatur iudex. Nam & is notionem habe[illegible] Iudicis nomen late patet, arbitri non item.

L. 1[illegible] Si negotium gerat) Id est, sibi emat. Sic *l. 4. supra eo[illegible]m.*

L. 1[illegible] In vacuam possessionem) Id est, non occupatam, non impeditam. vide etiam scripta ad *tit. de act. empti, sup.*

L. 16. Vnus ex multis) Nam singuli heredes debitores tenentur actione personali pro portionibus hereditariis ex 12. *tab. l. 1. sup. si cert. pet.* At hypothecaria singuli B tenentur in solidum. Quare si vnus ex heredibus soluerit pro sua parte, non ideo minus creditor pignus vendet in solidum, si alii cessent.

L. 18. De proprietate) Tradita possessione.

Debitorem venditionem pignoris impedire non posse. *Tit.* XXIX.

L. 1. A se) Extra suum nomen, extra suam familiam; Quæ etiam species est *l. pater §. fundum, ff. de legat. 3.*

Si vendito pignore agatur. Tit. XXX.

L. 2. Nullo iure) Non recte.

Ve. tu) vide scripta 7. Obseru. 26. in fin.

L. 3. Per gratiam) Idque dolo malo.

L. vlt. Non emptoris) Quia hoc casu debitori non datur actio in heredem, sed in personam, *l. vlt. supra de distract. pign.*

C

De luitione pignoris. Tit. XXXI.

L. 2. Vincula pignoris) Hoc explicandum est, ex l. 1. huius tit. & ex *l. vlt. inf. tit. prox.* Sublata igitur actione personali, qua tenebatur coheres, si soluerit, tenetur tamen adhuc hypothecaria, nisi totum solutum sit. vide scripta hic, & ad *d. l. debitor, ff. ad Trebel.* Ex qua ca um vnum sume ad hanc l. vide etiam cap. 31. de præscript. & scripta ad *l. 20. C. de vsuris.*

L. vlt. Si per eum factum sit] Hæc sunt edicti verba. Eadem sunt in *l. vlt. sup. de pig. act.* vide not. & scripta ad *d. l. vlt.*

Si vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem suam debiti soluerit vel acceperit. Tit. XXXII.

L. 2. Eius vindicatio) Not. quod hic ait, pignoris vindicationem, id est, actionem hypothec. personam D non obligare, sed rem sequi. Vnde collige e contrario, quandam esse vindicationem, quæ personam obligat, vt actio quod metus caussa, quæ scripta quidem est in rem, petitque sibi restitui, quod ablatum est vi, non ipsam personam obligat. vide etiam scripta ad *Rubr. supra de pign. act.*

Modo singularum rerum) Id est, pro modo portionum hereditatis.

Si pignoris conuentio numerationem pecuniæ secuta non fuerit. Tit. XXXIII.

L. 1.) Male. In *l. 1. sup. de non numerata pecunia,* cuius hæc pars est, legitur *Hilario.* vide scripta ad *tit. supra de luit. pign.*

Nam intentio) Id est, exceptio. Sic Vlp. ait, reum exceptionem probare, quasi intentionem, *l. 19 ff de probat.* E

De iure dominij impetrando. Tit. XXXIV.

L. 3. §. Sin autem: post biennium) vide cap. 21. de præscription.

De pactis pignorum, & de lege commissoria in pignoribus rescindenda. Tit. XXXV.

L. 1. Nisi intra] vide scripta ad *l. 4. C. de pign. act.* & hic.

L. 2. Si negotium integrum est) Id est, si noua voluntate non fuerit eiusdem rei constituta obligatio, *l. 4. sup. de remiss. pign.*

L. vlt. Quoniam) Quia per hanc constitutionem sublatæ erant fiduciæ, ideo de illis nihil a Iustin. relatum est in hanc l.

§. vlt. Re amissa] Id est, pignore amisso, quod eis mancipatum, vel in iure cessum fuerit.

De exceptionibus seu præscriptionibus Tit. XXXVI.

Exceptio est defensio, intentio vel allegatio eius, cum quo agitur actione contraria, vel est allegatio quædam, *ἀπολογία* quædam competens reo. Sic dicitur in titulo *de replicat. Instit. lib. 4.* Exceptio nihil differt a præscriptione.

L. 1. Debitoris) In illa 12. tab. l. cuius hic meminit, debitorum appellatione propriè significantur, qui pecuniam mutuam acceperunt, vt creditorum, qui crediderunt. Ideoque in *l. creditores, ff. de verb. sign.* Caius ait, creditorum nomine non tantum appellari eos, qui pecuniam mutuam crediderunt, quoniam ii propriè creditores dicuntur. *sic in l. 1. ff. de interrogat. in iur. fac.* Item ait, interrogatoriam actionem tunc esse necessariam, id est, heredes debitoris teneri pro portionibus hereditariis, si agitur in personam, non in rem, & ita si certum petatur: actio autem, si certum petatur, est actio certæ pecuniæ numeratæ & traditæ, *l. 1. ff. de condict. trit.* vide etiam scripta ad *l. 11. sup. si cert. pet.*

Antiqua lege) Sic *l. 2. ff. de nox. act.* vide scripta ad *l. 1. sup. si cert. pet.*

§. vlt. Doli mali exceptione) Doli exceptio cum aliis concurrit cum except. pacti, *l. 7. §. item quæritur, & §. prox. ff. de doli mali except.* Item cum except. non numeratæ pec. *l. 3. sup. de non num. pecun.* In specie autem huius l. 1. concurrit tantum cum exceptione in factum, quod fieri duobus casibus necesse est, aduersus parentes & aduersus patronos, *l. apud §. aduersus, de doli except.* & in casu huius *l. 1.* vbi scil. manifesta est inscitia dolo carens.

Potes) Obstat *l. continuus §. vlt. ff. de verbor. obligat.* vbi vide scripta.

L. 3. Fratrem tuum quondam tutorem legitimum) Falluntur, qui putant fratrem fratri semper esse fiduciarium tutorem. De eo sic statuendum. Liberi sui liberis item suis mortuo parente sunt tutores legitimi agnationis iure, in hac *l. 3. & l. tutor in pr. ad Velleian. & l. tutor. 2. §. 1. sup. de tut. & rat. distr.* At liberi sui vel emancipati liberis emancipatis, id est, fratribus impuberibus emancipatis sunt fiduciarii, *tit. Instit. de fiduc. tut.* At liberi emancipati fratribus suis ipso iure non sunt tutores, sed ex constit. Anastasii sunt legitimi, *l. fratres, sup. de leg. tut. l. ne lucrum, sup. de cur. fur.*

In gloss. Ad casum posteriorem) Vel dic, quod commiserat. Adde, recte. Quinque postremas glossas ab ea, quæ incipit *(pacti)* dele integras.

Tutelæ iudicio) Actio tutelæ est bonæ fidei. Actionibus bonæ fidei omnes fere exceptiones insunt, etiam non allegatæ.

Probare potes) Nam replicabitur de dolo.

Nam replicatio) Ait, republicationem doli oppositam bonæ fidei iudicium facere. Imo actio tutelæ ex vi sua & natura est bonæ fidei, ergo non ex replicatione doli. Dicendum vero hoc est, strictam actionem vel arbitrariam constitui bonæ fidei per replicationem, vel exceptionem doli, vt docet Dorotheus lib. 43. *βασιλ.* tit. 3. Hoc ille recte docet ex *l. Scia, ff. de mort. caussa donat.* In ea l. Papinianus ait, vindicationem non inutiliter opponi exceptioni doli: Subiicit, *bonæ fidei autem iudicio constituto,* &c. his verbis indicat vindicationem factam bonæ fidei opposita exceptione doli. & generaliter omnis actio stricta fit bonæ fidei opposita exceptione doli. At non actio, quæ est bonæ fidei ex sua natura. Denique actioni bonæ fidei inest exceptio doli. Actio tutelæ est bonæ fidei. Quid ergo fuit opus exceptione doli? Dicendum, in actione tutelæ non esse opus opponi exceptionem doli, *l. 1. §. oneranda, ff. quarum rerum act. non det.* Sed si opponatur hæc actio, non tam videbitur bonæ fidei ex sua natura, quam ex opposita exceptione doli. Eo respectu recte dicimus actionem tutelæ opposita exceptione doli, esse bonæ fidei.

L. 4.

L. 4. Finitam sententiam) Caussa finitur, sententia differtur ampliatione iudicum. Iudicium, quod differtur ampliari dicitur, quod fit, cum iudici nondum liquet. Charisius in verbo *liquet*. Et tunc iudices iurato palam solent edicere sibi non liquere, *l. Pomponius, ff. de re iudic. l. Pomponius §. vlt. ff. de recept.* Cic. pro Cluentio. Senec. lib. 8. Epist. Donatus in Eunucho.

Sed dilatam) Dilatoriæ exceptiones sunt, quæ caussam differunt, vel quæ euitari possunt: peremptoriæ, quæ non possunt euitari.

Integras defensiones) Id est, in integro. Peremptoriæ exceptiones ante sententiam quocunque tempore opponi possunt.

L. 5.) Huc pertinet *l. 5. §. vlt. ff. de doli except.*

In exceptionem) Id est, contra except.

B *Sine temporis præfinitione*) Sic & doli exceptio perpetua est.

L. 7.) Hinc explicanda est *l. 21. ĵ. de solut.*

L. 8.) Præscriptio peremptoria est, quæ perimit actionem, vel quæ euitari non potest.

L. 9. §. vlt. Petitor probauerit) vide scripta ad *l. 9. sup. de probat.*

In gloss. Exceptiones. l. 11. Rei cohærentes) Vt exceptio doli, & rei iudicatæ, *l. omnes, ff. eod.*

Personali) Vt exceptio inopiæ, quæ datur parenti, patrono, socio, marito. Item exceptio cessionis bonorum, qua debitor tueri se potest, fideiussor non item. Rationem vide §. *vlt. in fin. Instit. de replicat. l. 7. ff. de except.*

C *L. 11. Intercessores*) Intercessorum appellatione continentur fideiussores, mandatores & rei constitutæ pecuniæ.

Integro manente statu) Id est, reo capite non minuto: Nam sciendum, reum, qui patitur maximam vel mediam capitis deminutionem, solui omnibus obligationibus, & teneri fiscum ad quem res eius perueniunt, *l. 2. ff. de cap. minut, l. 2. ĵ. ad l. Iul. de vi. l. 5. ĵ. de bon. proscript.* vide scripta ad *l. 19. sup. de probat.*

L. vlt. In princ. litis) vide scripta ad *d. l. 19.*

De litigiosis Tit. XXXVII.

Id est, de exceptione rei litigiosæ, quæ est, de qua lis est contestata, nec omissa. Denuntiatio non facit rem litigiosam, *l. 1. ff. eod.* sed litis contestatio vide not. *sup. ad tit. de distract. pig.*

D *L. 1. Interdicat ne venditio*) Nam denuntiatio non facit litigiosum pignus, ideoque iure distrahitur.

L. 3. Quicunque] Hæc l. abrogata est in *Nou. 112.*

Fideiue commiserit) Id est, per fideicommissum reliquerit. Sic *l. 3. sup. de legat. & l. 28 ff de adimend. legat.*

Sed æstimatio) Hodie ex *Nouel. 112.* videbitur litis tantum euentus legatus. Itaque legatarius cum herede simul debet caussam agere.

De contrahenda & committenda stipulatione. Tit. XXXVIII.

Contrahitur verbis) Et eo modo vno verbo obligamur, dabis? Dabo. stipulatio, quæ contracta est, non item est commissa statim.

E L. 1. *Licet epistola*) Id est, literis, & instrumento cautionis.

Credendum est) Tanti momenti est ea scriptura, qua probatur stipulatio, vt aduersus eam non admittantur testimonia, nisi ea falsi arguatur, Paul. *lib. 5. Sent. tit. de testibus.*

L. 2. Si filia) Eiusdem rei exemplum in *l. 4. ĵ. eod.*

Dari stipulatus) Dare est verbum iuris. nam eo significatur dominii acquisitio, quia & in ipso articulo patri acquiritur. Aliud est, si pater stipuletur, vt filio ea agere liceat, id est, si factum conferatur in personam filij: Nam ex hac stipulatione pater non poterit ea agere, item nec filius: Nam ita ius est, vt filius patri acquirat, & non pater filio, *l quod dicitur patrem, ff. de verb. oblig.* vide scripta ad *l. 39. ff. de verb. oblig.*

L. 3. Hadriano) Huius l. pars vltima repetita est in *l. si pecuniam, sup. de neg. gest.* ex qua huius l. inscriptio & subscriptio est emendanda, & pro vj. legendum vij. Kalend. M.

Si cum) De certa pecunia numerata datur triplex condictio. Primum ex numeratione: quæ competit, si vtilis sit numeratio, & ea in specie huius l. 3. datur. Secundo condictio ex consumptione, si vtilis sit numeratio, & bona fide pecunia consumpta sit: Nam consumptio conciliat numerationem. Tertio condictio ex stipulatione, quoties numerationem consequitur stipulatio, quæ hic non datur: De his Quintil. lib. 4. c. 4.

Negotiorum gestorum) Contendit Accurs. dandam actionem mandati ex *l. semper qui non, ff. de reg. iur.* Responde, has duas actiones mandati & neg. gest. sæpe eadem de re dari, vt sit in arbitrio actoris, qua velit experiri. Sic si ratam habui, agam mandati, aut neg. gest. *l. 5. ff. de except. rei iud.*

L. 4. Secundum) Eiusdem rei exemplum est in *l. 2. supra eod.*

Responsum) Quod non exstat in Pandectis.

Vlpiani præfecti annonæ) Ex hoc loco notandum Vlpianum fuisse præfectum annonæ sub Alexandro. Sic fuit sub eodem præfectus prætorio, vt docet *l. 4. sup. de locato.* Lampridius in Alexandro scribit, eum fuisse præfectum prætorio sub Alexandro, alij sub Heliogabalo.

Amici mei) Vt hic, ita Vlp. quoque amicus dicitur in *l. Diui, ff. de iure patron.* & præfectus prætorio & parens meus, in *l. 4. C loc.* vide not. ibi.

Cum moreretur) Ideoque si mulier decesserit intestata, ea parte dotis nulli adscripta, nihilominus ea stipulatio transmittitur ad eius heredes legitimos. Nam sibi videtur stipulata.

L. 5. Nuda pollicitatione) Id est, pacto.

Sæpe constituta) Regula dicitur, ex pacto actionem non dari, in *l. 7. §. vt puta, ff de pact.* Hic hoc sæpe constitutum dicitur: Ex crebris ergo constitutionibus fiunt regulæ iuris.

Non semper) Excipiuntur namque certi casus, de quibus in *l. legitima, ff de pact.*

§. *Si præterea*) Id est, præter pactum.

Post motam litem] Ex pacto scil. nec contestatam a promissore, qui si ex pacto noluit subire litem, committitur stipulatio. Ex pacto nemo inuitus subit litem. At ex stipulatu inuitus quis subit litem.

Conuenit) vide scripta ad *l. 9. ff. de verb. oblig.* Item ad *l. 115. & 127. illo tit.*

L. 7. Neque tutoris) Hæc l. repetita est in *l. 1. sup. de auct. præst.* Vnde sic in hac restituenda est inscriptio, AA. & CC. Antonino. & subscriptio sine die, AA. Conss.

L. 8. Impossibilis promissio) Id est, ideo inutilis.

§. *1. Post mortem*) Seruum mortuum recte stipulor, si ante debitus fuit: Nam quicquid debetur, recte in stipulationem transfundi potest. At debetur seruus mortuus, qui furtiuus est, aut ex omni alia caussa, qui post morā mortuus est. Ergo & illū deducere in stipulationē possumus. Recte postulo seruum, qui nunc est in rebus humanis, ea lege, vt etiam post mortem præstetur. Nam eius æstimatio debebitur, argumēto *l. 20. ff. de verb. oblig.*

L. 9. Mortis vel cruciatus) Idem in *l. interpositas, sup. de transact. & l. 4. 7. 8. 9. sup. quod metus caussa.*

Exceptione proposita) Competit quidem actio ex stipulatu, quia est stricta, sed excluditur exceptione metus, Imo qui metu coactus promisit, habet actionem quod metus caussa, qua hoc consequitur, vt stipulator stipulationem acceptam faciat, aut in quadruplum condemnetur, *l. 9. §. pen. ff. quod metus caussa.*

§. *1. Probabilem caussam*) Id est, pacti.

§. *vlt. De huiusmodi caussis*) Id est, ne quis accusetur. Et ideo in illis caussis stipulatio non valet, cum pactum non valeat, quod est perpetuum. Quare si quis non ob

aliam cauſſam paciſcatur, aut ſtipuletur, niſi ne accuſe- A tur, inutilis eſt ſtipulatio. Excipitur crimen capitale, *l. tranſigere, ſup. de tranſact.* vide ibi not.

L. [illegible] *Sed moribus vel directis*) [illegible] ait Theoph.

Vel legibus) *Vel* abundat.

L. 11. *Scriptur. iam*) Ex hac l. colligitur, actiones, quæ non inciperent à defuncto, vel in defunctum, incipere à perſona heredis, vel contra heredem, quod eſt contra regulam iuris antiqui, quæ traditur in *l. vlt. C. Theod. de [illegible] pt.* Illa regula ex hoc reſcripto ſublata eſt, non directo, ſed per conſequentiam. Quare Iuſt. eam directo ſuſtulit per *l. vnic. ſup. vt act. ab hered. & contra hered. incip.* quaſi hoc non ſufficeret, quæ lex hanc ſubſecuta eſt, vt docent ſubſcriptiones. vide etiam ſcripta ad *d. l. vnic.*

Pridie quam moreretur) Nam qui ſtipulatur vel promittit pridie quam moriatur, videtur ſtipulari vel promittere poſt mortem ſuam, quia non poteſt ſcire, quando id illud pridie, niſi poſt mortem.

L. 12. *Magnam*) Meminit huius l. Iuſt. in *l. 2. ſup. de iur. emphyt.*

Stipulatori vel qua ſtipulator) Legend. *Stipulatori vel alii quem ſtipulator*, &c.

Nullus eum admonuit) Id eſt, quod illi nulla damnatio facta ſit, quod tamen recte obiicitur, quoties de actione agitur.

Citra [illegible] damnationem) Sunt quædam quæ non debentur, niſi petantur, vt operæ officiales, quæ patrono debentur à libertis. Itemque ſatisdationes quædam, vt damni infecti, legatorum. At quod me certo die daturum promiſi, id etiamſi non conueniar, debeo, & ſi non ſoluero, committitur pœna adiecta. Quare eleganter Græci [illegible], id eſt, C *qui ſub die debet, ſeipſum interpellare debet.*

Dat. [illegible] *Id*) Eodem ergo anno quo *l. 2. ſup. de iure emphyt.*

In margine. Stipulari quandoquidem ſignificat promittere) Adde, recte in *l. ſi non ſortem, ff. de condict. indeb.* & in *l. in bonæ fidei, ff. quod certo loco, l. ſi debitor. de contr. empt. & l. in pupillo, ff. de ſolut.* Sueton. Lege Lætoria minor 25. ann. non poteſt ſtipulari, id eſt, à minore 25. non poſſumus ſtipulari. Verum non ſic ſumitur in §. *præterea, Inſtit. Quib. mod. toll. oblig.* Non ſic in hac *l. magnam*, quod male putauit. Accurſ. Sed pro ſtipulator recte Haloander ſtipulari legend. putat. Nam ſi hoc ſenſu dixit ſtipulator, cur ſubiicit promiſerit? Quare ſic legend. *ſtipulari aliiue, quem ſtipulator voluit, promiſerit.* Nam alii D licet ſtipulari ſubiecta pœnali ſtipulatione, §. *alteri, Inſtit. de inutilib. ſtipul.*

L. 13. *Per quam putabant*) Factum putabant rei cohærere. Huius rei exſtant veſtigia in *l. quod dicitur patrem, & l. continuus, ff. de verb. oblig.* §. *ſed cum pactum, Inſtit. de ſtipul. ſeruorum.*

Vel plus, vel paulo minus) Legendum, *plus vel minus*, vt in Græca conſt. Zenonis, πλεῖον ἢ ἔλαττον, *de ædificiis priuat.*

In gloſſ. Miſta) Ad fin. adde: Continet enim ſtipulatio illa, rationes reddere ſpondes? hunc ſenſum, vt rationes allegentur & excutiantur. Itemque vt breuia rationum exhibeantur. Itemque vt reliqua reddantur ſi quæ ſunt, *l. ſtatulibera, §. vlt. ff. de ſtatulib.*

In gloſ. Adimplere) Ad fin. adde, vide not. ad *d. l. nemo.*

L. 14. §. 2. *Propter perſonas*) Sic & in *l. pupillus, ff. de auct. tut. & edicto Iuſt.* 7.

Omnifariam) Vide Paulum *lib. 5. Sent. tit de teſt.* & not. ad *l. 1. ſup. eod.* & ſcripta ad *l. 30. ff. de verb. oblig.*

§. *vlt. Si per ſcripturam*) Scriptum ſcripto ſubruitur.

Exceptione maiores) *Sans reproche.* Sic ſup. in *l. ſi quis, de teſtibus.*

In gloſſ. Excelſas: In fin. l. pupillus, §. pupillus) Lege §. *ſane ſi quidem.*

L. vlt. *Si quis*) Iuſt. his conſtit. *l. vlt. & pen.* pares facit ſtipulationes, quæ in dando, & quæ in faciendo conſiſtunt. At *l. nemo, ff. de duob. reis*, quam hic Accurſ. affert, loquitur de ſtipulatione operarum, quæ eſt in dando vide ſcripta ad hunc locum, & not. ad *d. l. nemo.*

Cum moriebatur) vide ſcripta ad *l. 45. ſup. de verb. oblig.*

Nemo enim) Si factum poſſit expleri ab herede, valet ſtipulatio.

De inutilibus ſtipulationibus. Tit. XXXIX.

Inutiles ſtipulationes ſunt, ex quibus vtilis ſiue efficax ſtipulatio non datur.

Non eſt obligatus) Pupillus naturaliter non obligatur, quoniam animi iudicio caret. Animi iudicium & conſenſus eſt id, quod gignit naturalem obligationem. Si B abſit animus, iudicium abeſt, & naturalis obligatio. Itaque pupillus non obligatur, niſi eius iudicium ſuppleatur præſentia & iudicio tutoris, *l. pupillus, ff. de oblig. & act. l. quod pupillus, ff. de condict. indeb.* Pupillus hoc vno caſu naturaliter obligatur in id, quo factus eſt locupletior, *l. naturaliter §. vlt. & l. prox. ff. de condict. indeb. l. cum illud §. heres, ff. quando dies leg. ced. l. in perſona, ff. de pact.* cum ſim. In omnib. ponendum, locupletiorem factum pupillum. Eandem naturalem obligationem caſu hoc agnouit D. Pius, & primus ex ea vtilem act. dedit, *l. pupillus, ff. de auct. tut. l. 3. ff. commod. l. 3. §. pupillus, ff. de neg. geſt.*

L. 2. *Libera matrimonia*) Id eſt, nullo conſtricta pœnæ vinculo.

Diuertere) Repudium eſt inter ſponſum & ſponſam: Diuortium inter virum & vxor.

Stipulationes, quibus pœna) Hæc ſtipulatio eſt inutilis, quoniam matrimonia non debent contrahi, aut contracta retineri metu pœnæ.

Pœnæ interrogarentur) Niſi ſtipulentur pœnas legitimas, quæ irrogantur partim ll. Iulia & Papia: partim conſtit. de quibus ſub tit. de repud. ſupra, Eas pœnas poſſumus in ſtipulatum deducere, non alias, *l. 19. de verb. oblig.*

Diuortium] Sponſalibus quoque non poteſt ſubiici ſtipulatio pœnalis, ſi tua culpa repudium miſſum fuerit, tot dabis? verum dari ſolent arræ ſponſalitiæ, quas vir amittit, ſi eius culpa nuptiæ non ſequantur: ſponſa nunquam dat arras. Sed ſi culpa ſponſæ diſſoluantur ſponſalia, tunc ipſa acceptarum arrarum nomine tenetur in quadruplum, hodie in duplum.

In gloſſ. Conſtat) Adde ad fin. Dicendum in ſpecie *l. ea quæ, ff. de don. inter virum & vxor.* non eſſe pœnam: nam reddit tantum marito, quod ab eo accepit, de ſuo nihil erogat.

L. 3. *Iſidoræ*] Hæc l. ſcripta eſt ad patrem, non ad matrem. Porro non legendum Iſiodoræ, nec Iſiodoro, ſed Iſidoro.

Vt inter) vide ſcripta ad *l. 1. ſup. tit. prox.* Obſtat l. *ea quæ, D. de don. inter virum & vxor.* Vbi proponitur ſtipulatio facta per epiſt. Reſponde, in ſpecie eius l. epiſt. fuiſſe emiſſam cautionis loco inter præſentes, quod ſtipulationis loco habetur, *l. Titia §. pen. ff. de verb. oblig. & l. 1. ſup. de contrah. & committ. ſtipul.* §. *ſi ſcriptum, Inſtit. de inutilibus ſtipul.* Paulus *lib. 5. Sent. tit. 7.* Verum E exiſtimandum non eſt, ſtipulationem contrahi ſcriptura. Stipulatio eſt, quia res geſta eſt inter præſentes, non quia literis mandata eſt. vide ſcripta ad *rubr. de verb. oblig.*

Niſi ſua interſit) vide ſcripta ad §. *alteri, l. 38. ff. de verb. oblig.*

§. 1. *Iuliano reſtitui*] Hæc ſtipulatio duplici ratione eſt inutilis Primum quia alteri, deinde quia abſenti.

Super ſtipulatu tuo) Id eſt, ſtipulatione, vt & in *l. pecuniæ, ff. de vſur. l. vxori §. vlt. ff. de leg. 3.*

Interesse tua) Nam ponendum, aliam te subiecisse stipulationem, qua stipulatus es tibi dari id quod interest nisi dos reddatur quemadmodum conuenit. hæc stipulatio vtilis est.

Ob incerta actionis effectum) Nisi soluatur Iuliano, habes actionem incerti, *l. stipulatus, ff. de vsuris.*

In gloss. Vt inter absentes) Post l. *ea qua.* Adde, ex qua lege §. *si stipuler*, exempla sumenda sunt.

In gloss. Nepoti suo) Ibi, *vel secundum Azon. dic quod fuit*, adde, recte.

L. 4. De successione futura) Obstat *l. suum*, alias, §. *pen. l. 7. ff. de pact.* Responde, non probe largiri de bonis viuentis. At ibi filius non largitur, sed potius exonerat. Obstat etiam *l. si quis seruum, ff. de act. empti.* vide solut. in not. ad *d. l. si quis seruum*, & in scriptis ad hunc locum. Obstat postremo *l. 3. §. vlt. ff. pro socio.* Responde, ibi de incerti hominis hereditate pacti sunt.

Interposita fuit stipulatio) Hoc licet solis commilitonibus euntibus ad prælium, ex *l. licet, supra de pact.* vt & coniugibus ex *Nou. 1. Valentiniani.* vide scripta ad hanc leg.

L. vlt. Septimio) Addendum ex veteribus, Et Eutolio.

In gloss. Potuit) Vt ff. de contrahen. empt. l. fundus. Adde. vide solut. in not. ad *l. si mihi & Titio decem, de verbor. oblig.*

De duobus reis stipulandi. & promittendi. Tit. XL.

Rei nomen est commune eius, qui debet, & eius, qui debetur. Vnde reus stipulandi dicitur stipulator: reus promittendi dicitur, qui debet ex stipulatione. Constitui autem possunt duo pluresue rei stipulandi. Rei stipulandi sunt, qui eiusdem pecuniæ singuli in solidum exactionem habent: rei promittendi, qui eandem pecuniam singuli in solidum debent, *l. & heredi, §. pen. ff. de pact.* Notandum, duos reos non tantum stipulatione contrahi, sed & ceteris contractibus, vt si deposuero apud duos ea lege, vt singuli mihi in solidum teneantur, duo sunt rei, *l. eandem, ff. eod.* Itemque olim nominibus apud mensam duo rei constituebantur, *l. idem §. si vnus, ff. de pact.* & ex omnibus eis contractibus dicuntur constitui duo rei promittendi, *d. l. eandem.* Idque quia verbum promittendi late patet: vel melius, quia stipulatio in se capit omnes obligationes. Addatur testamento duos reos constitui. Exemplum est in *d. l. eandem.* vide scripta in hunc locum.

L. 1. Si duo) Verborum figura satis docet hanc l. esse spuriam, vnde recte antea a Typographis omissa fuit, vt annotatur in margine. Nam & a veteribus libris abest. In vno tantum est tertio loco hæc nota, *vacat*, id est, spuria est.

L. 2. Exigere debitum) Ergo possunt debitores ab altero solidum petere. Hoc plane ab Iust. non est abrogatum, quod putant interpretes, sed ex magna tantum parte per *Nou. 99.* περὶ ἀλληλεγγύων, cuius pars hic subijcitur. Nec obstat *l. vir vxori, ff. ad Vellei.* Nam ea non fideiubendi, sed intercedendi verbo vtitur, quod in Senatusconsulto etiam ea complectitur, quæ quandam similitudinem cum intercessionibus habent.

A quo velit) Dubium autem non est, quin si velit, possit actionem diuidere. Nam etiamsi reum habeat & fideiussorem, partem a reo, partem a fideiussore potest petere, *l. 3. §. 1. ff. eod.*

Communiter) Id est, in rem communem.

Non cunctabitur) Si socij sunt, actio pro socio dabitur illi, qui soluit aduersus alterum: eademque ratione pactum vni ex sociis factum de non petendo alteri prodest, *l. eandem, eod. l. idem est, ff. de pact.* Si socij non sint, & vnus solidum soluerit, succurretur ei actione mandati, videlicet si vice mutua fideiusserint, & vnus partem soluerit suo nomine, partem fideiussorio, *l. reos, ff. eod.* Si nec socij sint, nec mutuo fideiusserint, ei qui soluit, non competit actio.

In gloss. A quo velit) In fi. addatur, *l. 3. §. 1. ff. eod* nec potest creditori adimi electio pactione seorsim pacta, aut rescripto principis, *l. 3. j eod.*

In auth. Hoc ita in fi. simul cogendi sunt) Id est, habent beneficium diuisionis, quod etiam beneficium Hadrianus dederat fideiussoribus, mandatoribus, dederat etiam id beneficium Iust. reis constitutæ pecuniæ, *l. vlt. sup. de constit. pec. Nou. 99.* idem dat duobus reis, qui mutuo fideiusserunt.

L. 3 Si vero in solidum] Nam creditori pactione seorsim facta adimi electio non potest.

L. 4. Vni datam) Non potuit namque singulis numerari in solidum. vide scripta hic, & ad *l. 5. sup. si cert. petat.*

Iura refragantur) Nam id agebatur, vt numeratione vni facta singuli in solidum tenerentur, obligarentur.

L. vlt.) Hæc l. est de interruptione præscriptionis.

Debitum agnouerunt) Soluta parte sortis, aut vsurarum, *l. cum fidem sup. de non num. pec.* Agnoscitur & debitum nouo chirographo.

Ampliauimus) In *l. 2. & 3. sup. de annali except.* non in *l. cum notissimi.* vt notat Accurs. male. Nam ea lex Iustiniani non est, sed Iustini. Dele itaque totam gloss. ad hoc verbum.

Deuotionem) Cum debitum quis agnoscit, Iustinianus vocat deuotionem. Si non agnoscit, contra vocat, indeuotionem. In Nou. Iust. vocat εὐγνωμοσύνην, vel ἀγνωμοσύνην. Sic in *l. vlt. sup. de fideicommiss. liber. heredis indeuotione plectenda.* His vocabulis Iurisconsulti non vtuntur: nam Triboniani flagitium est in *l. 1. in fi. ff. de penu. leg.*

Vel ex libello) Libellus hoc loco est βίβλος ἀγωγῆς, δήλωσις, ψῆφος, dicitur in Nou. *vn adiournement.* Sic in *l. 2. §. pen. ff. de iud.* admonitio, *vn adiournement*, qui §. Triboniani est, non Vlpiani.

Debitoribus præiudicare) Obstare putatur *l. mora §. pen. ff. de vsur.* Sed nihil pugnat: Nam nos de mora non loquimur, sed de interruptione. Interruptio generalis, mora in personam fit.

§. vlt. Generalis deuotio) Id est, interruptio. Idque quia vnus est contractus, vna res, vna actio, *l. 3. in fi. ff. eod.*

Gloss. Ex libello) Dele postremam partem totam (*vel loquimur &c.*)

De fideiussoribus & mandatoribus. Tit. XLI.

Fideiussores sunt, qui pro debitore suo nomine promittunt: Nam fideiussor accessionis loco intercedit: Fideiussores dicuntur, quod fide & periculo suo esse velint id, quod cum alio geritur. Iubeo & volo idem sunt. Dicuntur & sponsores quod sint promissori proximi. Græcis ἐγγυηταί. Specialiter ij, qui fideiubent pro venditore, ob euictionem vocantur secundi auctores. Primus auctor est venditor, secundus fideiussor, *l. 4. ff. de euict.* Hi βεβαιωταί dicuntur in *Nou. 4.* Vno tantum loco fideiussor accipitur pro repromissore, id est, pro eo qui nouandi caussa obligationem suscepit in *l. in personam §. 1. ff. de pact.* Mandatores sunt, quorum mandato quis pecuniam credit, aut fideiubet. Hi non verbis obligantur, sed nudo consensu, & numeratur etiam inter accessiones, nec ob id fit nouatio. De his est hic tit.

L. 1. Si Lysias) vide scripta ad *l. 11. sup. de except. seu præscript.*

In gloss. Possunt) L. in fraudem §. principalis. Adde, dicendum *d. l. in fraudem §. si prius*, agi de debitore fisci, non de fiscato aut capite minuto, cuius debitoris bona æris sui caussa fiscus occupauit. Quare his videtur contentus, vt in *l. a D. Pio §. si pignora, ff. de re iudic.* Merito ergo fideiussores liberantur, nisi fideiussor acceptus sit in id, quod debitor non posset. Sicque nihil obstat huic legi.

L. 3. Nam & cum hoc) L. quæ dubitationis, ff. de regulis iuris.

Obligatio diuiditur) Idem dedit Iustinianus duobus A reis constitutæ pecuniæ, *l. vlt. ff. de constit. pec.* Datur etiam mandatoribus.

L. 5. In gloss. l. si potestas (L. si ita stipulatus fuero. §. possum) Adde. Dicendum, eum, qui promisit, se nomine Titij soluturum, non esse fideiussorem: fideiussor suo nomine promittit, suoque nomine soluit. At in *l. si ita stipulatus*, id agi videtur, vt Titio non exsistente soluendo, ipse soluat nomine Titij.

L. 6. Signauit) Veteres libri, *adsignauit*. vide not. ad *§. Chrysogonus, l. 126. ff. de verb. oblig.*

L. 8. Quamuis in venditione) Id est, quamuis fideiubeat ob euictionem fundi, quem vendidit pater, quamuis eius videatur dominus.

Tenetur) Potestque conueniri, siue adhuc in potestate remanserit, siue sui iuris factus fuerit. tunc conue- B nietur in solidum, vel in id quod facere poterit.

L. 10. Fideiussor) vide scripta ad *tit. supra de constit. pec.* Obstat *l. amissi §. fideiussores, ff. eod.* Resp. caussam dotis prædiorum iunctam esse locationi prædiorum. vide not. ad *d. l. amissi*. Obstat demum *l. 2. §. vlt. ff. de administ. rerum ad ciuit. pertinent.* iuncta *l. fideiussores §. 1. ff. eod.*

Si in vsuras) Si vero simpliciter acceptus sit, non tenetur in vsuras, *l. quæro, D. loc.* & soluta sorte liberatur. Nec obstat *l. si quis pro eo §. si nummos, ff. eodem.* ibi dicitur fideiussorem teneri, qui est in omnem caussam acceptus: nam ibi in omnem caussam, siue ab initio ex numeratione, siue postea ex consumptione condictio oriatur.

Postulari solet) Opposita exceptione epistolæ D. Hadriani, quæ peremptoria est, & ideo quocunque tempore potest opponi ante sententiam: hanc reus nisi opponet, in solidum condemnatur.

L. 11. Cum alter) vide scripta ad *l. 1. sup. de obligat. & action.*

L. 12. Blanditus) Sic in *l. 3. §. blanditus, ff. de administ. tut.*

Pro alio interuenires) Fingendum non est, interrogatum Latine, respondisse Græce, quanquam & eo modo stipulatio valeret, sed Græce cum stipulatum, & respondisse τι μη. Sic enim legendum pro illis Græcis, οὖ οὐκ θέλεις τινέω. Hoc confirmat *l. 1. §. si quis interrog. ff. de verb. oblig.*

L. 13. Inuenturum se] Id est, se eum requisiturum & inuenturum.

Ad præfectum prætorio) Quædam sunt stipulationes prætoriæ seu fideiussiones, quæ interponuntur iudicio sistendi caussa, vt reus iudicio sistatur, & permaneat vsque ad fin. litis. Hæc fideiussio est de persona, & personalis dicitur in *Nou.* 53.

Vel ad præsidum) Hodie ex *Nou. Maioriani de curialibus*, decuriones puniendi ad præfectum prætorio, non ad præsidem prouinciæ mittuntur, vt olim.

Exhibere) Si non exhibeat dolo malo reum, quoniam promisit iudicio sisti, extra ordinem coercetur, *l. si quis reum, ff. de custodia reor.*

L. 14. Extra ordinem) Ceditur actio ex pacto facta quadam redemptione debiti: nam fideiussor ea lege soluendo videtur illud nomen emere. Erit autem hypothecaria directa actio, non vtilis. Nam certum est ex cessione serui directam competere: ea autem hic dicitur extraordinaria, non quod sit vtilis, sed quia, vt lex indicat, de eo disceptatur præside cognoscente. Ordinariæ actiones sunt, de quibus disceptatur apud iudicem datum. Extraordinariæ quarum cognitionem sibi iudex reseruat.

In gloss. Celebrata est. (Est differentia inter cedere & mandare.) Malc. Idem hæc possunt mandare, delegare, exhibere, cedere, præstare, transferre, procuratorem ad instituendam actionem dare.

In fin. gloss. (Et quia non soluit) Dele omnia.

L. 15. Condicere) Dabitur illi condictio promissi seu liberationis. Nobis proposita est non tantum condictio indebiti soluti, sed & indebiti promissi. Verum illa est certa: hæc incerta, *l. 3. sup. de condict. indeb.*

L. 16. Vnum eorum eligere) Vno electo in solidum, nec satisfaciente, ad alium transire licet, *l. vlt. inf. eod.* Huic dicto hæc l. non obstat. Nam eius positio hæc est: omnibus electis, omnibus conuentis diuisa actione non licet deserere id iudicium, & cum vno eorum in solidum experiri.

L. 18. Non iusto pretio) Si iusto pretio venierint, ob id quod non sufficiunt, transire licet ad fideiussorem.

L. 22. Si vltra hoc] Post hæc verba, *si vltra hoc.* addenda virgula, vt sit sensus: Si vltra id, quod precibus tuis significasti, te mandasse, vt numeraretur. Nam hæc l. est particula quædam amplioris constitutionis. Ideoque ea verba: *Si vltra hoc*, ad præcedentia quædam referuntur. Sic autem ponenda est species: ego tibi mandaui, vt Titio numerares decem, tu numerasti viginti, postea ego scripsi me redditurum, quod numerasses: non tenebor in viginti, sed in decem tantum. Nam numeratio excessit mandatum.

L. 24. §. vlt. Velut principalis tantum] Quoniam obligatio rei maior est & plenior, maior autem obligatio minorem absumit, *l. si creditor, ff. eodem.* Quare si fideiussor reo successerit, exstinguitur obligatio fideiussoris.

L. 26. Sancimus) Vide not. ad *l. 13. sup. eodem* Idem in *l. etsi post tres, ff. si quis cautionibus.* Sed obstat *l. traie-*
C *ctitia, ff. de oblig. & act. & l. si fundus, §. vlt. ff. de lege commiss. l. Celsus, ff. de recept. arb.* cum similibus. Quibus proponitur, omnino offerendo debitum post diem moram non emendari. Solut. & explicationem *d. l. etsi post tres*, vide in scriptis ad *l. 84. ff. de verb. oblig.* Resp. in ea specie nullum fuisse diem adscriptum, nullam pœnam, nullam conditionem. At hic loquimur de debitore ad diem. Postremo obstat *l. si ita quis promisit §. Seia, ff. de verb. oblig.* vide ibi not.

Quatenus) Hac fideiussione non promittitur factum alienum, sed se curaturum, vt reus stet, *l. quoties quis alium, ff. de verb. oblig.*

Non statim pecunias) Nam hæc stipulatio prætoria est: prætoriæ stipulationes benignius accipiuntur, *d. l. etsi post tres, ff. si quis cautionib. l. magnam, ff. de contrah. &*
D *commit. stipul.* vide scripta ad *l. 84. ff. de verbor. obligat.*

§. 1. Vsque ad, ex mensium) Notandum nunquam plures dari, quam sex menses, sed interdum pauciores, vt si ab initio duo menses constituti sint, eis elapsis dantur duo tantum menses, duplicatur tempus, de quo conuentum est, ita vt non excedat sex menses.

L. 27. Præsentibus atem) Depositione facta hac de re apud tabularium ciuitatis, ὡς ἐν καταθέσει.

Secundum generalia edicta) Licebat præfectis prætorio generalia edicta conscribere, quæ vocabant formas. Dicuntur τύποι τῶν ἐπάρχων, *l. 2. sup. de offic. præf. prætor. l. apertissimi, sup. de iud.* Ea vim legis habent, hæc sunt, quæ dicuntur ἐπαρχικὰ, & differunt ἀπὸ τῶν βασιλικῶν. βασιλικῶν appellatione continentur imperiales constitutiones:
E ἐπαρχικῶν præfect. prætorio.

§. Sancimus. & duobus mensibus) vide cap. 13. de præscript. Rationem cur liberetur post duos menses, tradit Constantinus lib. 3. epit. tit. 6. aitque hoc fieri κατὰ πρόληψιν: Nam qui fideiubebat sine scripto iudicio sisti, non præsumitur in longum tempus fideiubere. Hac autem l. duo constituuntur menses. vide scripta in hunc locum. Et generaliter de his, quæ κατὰ πρόληψιν inducuntur, vide scripta ad *l. si fuerit, in fi. ff. de reb. dub.* & not. ad *l. neque §. pen. ff. de fideicom. libert.*

§. vlt. Generaliter) De duobus reis nihil hac lege noui Iustinianus constituit. vide scripta ad *l. 116. de verb. obligat.*

§. vlt. In gloss. Non concedentes ibi. (de duobus reis l. 2.) Adde. Dicendum, eo in loco petitionem exactionem significare,

significare, vt confirmat aperte *l. si vt certo, ff. commod.* Si quis solidum acceperit ab vno ex reis, alter liberatur. Obstat etiam *l. si creditores, sup. de pact.* Vide notata ad eam l. vbi est solutio. Obstat denique *l. 16. sup. eod.* vide ibi solut. in not.

De nouationibus & delegationibus. Tit. XLII.

Supra tractatum est de contrahendis obligationibus. Tres sequentes tit. sunt de dissoluendis. Obligatio soluitur certis modis, *l. obligationum fere* §. 1. *ff. de oblig. & act.* Modi sunt hi: solutio, acceptilatio, nouatio, delegatio. Solutio re perficitur: ceteri modi verbis. Solutio naturalis est, ceteræ tres ciuiles, solutiones sunt imaginariæ. Seneca lib. 6. de beneficiis. Solutio ergo alias re, alias verbis fit. Nouatio aut priorem obligationem soluit, & nouam inducit. Fit autem mutata caussa vel mutata persona. Mutata caussa, vt si quod a te stipulatus sum pure, post in diem stipulor aut contra. Mutatur persona, quod stipulatus sum a Primo, stipulor a Secundo. § *præter, Instit. quibus modis tol. oblig.* Sed necesse est, vt id fiat nouandi animo, quod satis erat iure antiquo. Hodie oportet exprimi verbis, *l. vlt. inf. eod.* Nouatio a delegatione hoc differt, quod nouatio est translatio debiti, translatio obligationis in aliam, μετάθεσις [illegible] χρέους: delegatio autem ex parte delegantis non est nouatio, sed plena perfectaque liberatio delegantis, ex parte tamen delegati nouatio est seu translatio, delegatio delegantem omni modo liberat, delegatum alteri creditori applicat, vide scripta hic. Vbi etiam ostenditur, quid distet delegatio a cessione. Itemque a venditione nominis.

L. 1. Nisi consentiente) Ratio est, quia nouatio fit per stipulationem, stipulatio nisi consensum habeat, non valet. Delegatio proprie est, quæ fit per stipulationem. Ideoque in *l. 2. sup. de oblig. & act.* separatur delegatio a litis contestatione.

§. *Nominis)* Hæc vlt. l. pars repetita est in *l. 3. sup. de hered. vel act. vend.* vide ibi scripta.

L. 2. Si delegatione) vide scripta ad l. 1. *sup. de oblig. & act.*

L. 3. *Si delegatio)* Cessio nominis potest reuocari re integra: res integra quid sit, docet hæc lex.

§. *vlt. Quasi a cliente)* Hic ponit, eum a delegato pecuniam exegisse, quia pepercit quasi clienti. Summa olim fuit necessitudo inter patronum & clientem. Serui ætate clientes appellabantur suscepti, vt notat 6. Æneid. Vbi adfert hanc l. duodecim tabularum. *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.* vide scripta ad hunc locum.

L. 4. Contra voluntatem tuam) Aliud obtinet in procuratore, qui generale habet mandatum. Is enim nouare & delegare potest.

L. 7. Pro chirographario) At aliud est in hypothecario, quia etiam nomen illud obligatum censetur. vide scripta ad *l. 3. C. de oblig. & act.*

L. vlt. §. vlt. ἄνευ καινότητος) Legend. ἀνοβαλεύτως, id est sine nouatione. Est latina vox detorta ad inflexionem Græcam. vide scripta ad *tit. quibus mod. tollit. oblig. Instit.* & scripta ad hunc locum.

Non verbis extrinsecus) Id est, non etiam verba.

De solutionibus & liberationibus. Tit. XLIII.

Solutio.) Eius quod debetur. Liberationis verbum refertur vel ad obligationem, vel ad nummos, ad id quod debetur: Nam solui obligationem dicimus. Itemque solui nummos. Si solutionis verbum referas ad obligationem, æque late patet atque liberationis verbum, vtriusque verbi eadem vis est, *l. solutionis, ff. eodem, l. liberationis, ff. de verb. significat.* quæ coniungendæ sunt. At hoc tit. solutionis verbum specialiter refertur ad nummos, ideoque in ea sæpe dicitur numeratio *l. 8. l. 2. inf. & 23. eod.* Similiter liberatio in hoc tit. specialiter accipitur. & significat eam liberationem, quæ debitori ex solutione contingit, aut quæ non contingit. Nam

A hoc tit. ostenditur, quæ solutio pariat liberationem, quæ non. Quare sic explicandus est hic tit. de solutionibus, eius scilicet quod debetur, & liberationibus, quæ ex eis solutionibus debitori contingunt. Sic ỹ. lib. *12. de solution. & lib. debitor. ciuitat.* Interea tamen tractatur de aliis quibusdam liberationibus, quæ solutionis iure censentur, vt de confusione in *l. 2.* & compensatione in *l. 7.*

L. 1. §. vlt. Prius in vsuras) Cum non exprimitur, in quam caussam solutum sit, tunc in grauiorem caussam solutum videtur, vt in vsuras potius quam in sortem. Vsuræ voraces sunt, sanguinolentæ. Senec. lib. 7. de benef. cap. 10.

L. 2. *Liberari)* Hæc l. loquitur de confusione. Confusio fit, si creditor debitori, aut debitor creditori succedat: si vnus succedat debitori, alter creditori, nulla fit confusio. vide scripta ad *l. 1. C. de compensat.*

B *Licet diuersis rationibus)* Pro rationibus legend. *stationibus.* Nam quæstio in eo est, an si fiscus tam debitori quam creditori successerit ex diuersis stationibus, dicemus vnum successisse, quod sit vnus fiscus, an duos, quod ex diuersis stationibus successum sit. Ergo, &c.

In gloss. Liberari) Dele hæc omnia *(quos dederat Titius illi, &c.* & repone, male. Fingit hic Accurs. fiscum successisse suo debitori, cui ille vicissim aliquid debebat, sed fingendum fiscum successisse duobus, debitori & creditori, vt in *l. grauib. ff. de fideiuss.*

L. 3. *Quam ademptum)* L. *huic enim, ff. de iureiur.*

Liberatus est) Ignorans liberatur, idque vtilitatis caussa receptum est, id est, æquitatis ratione ex iusta & C probabili ignorantia, §. *recte. Instit. de mand.* vbi Theoph. διὰ τὸ φύσει δίκαιον. Hæc 3. in iure idem sunt, vtilitas, ratio, æquitas.

L. 7. Eius) Hæc l. est de compensatione. Ea censetur iure solutionis, *l. 4. & 5. C. de compensat.* vide scripta ad eum tit.

L. nona. Obsignatione) vide scripta ad *l. 10. sup. de pign. act.*

L. 13. Figmento veritatis) Per imaginariam scilicet apocham. εἰκονικὴν ἀποχὴν ait Lucilius libro secundo Epigrammat.

L. 16. In auth. hoc: meliorem) Ecclesia non dabit pretiosiorem, sed mediocrem.

Cautela de euictione) Quoniam fundi in solutum datio speciem emptionis habet, *Nou.* 120.

D *L. 18. Mandaueras)* Itaque actione mandati procurator repetet pecuniam.

L. 19. Si actore] Actorum amissio ad totius domus euersionem pertinere dicitur in *l. vlt. ff. de offic. præfec. præsid.* Can. Apost. 2. εἰς τὴν οἴκου ἀνατροφήν. vide scripta ad *l. 2. sup. de his qui in prior. cred. loc. succed.* Soli serui actum gerebant, *l. 6. §. irritum, ff. de ini. rupt.* vt in Flor. legitur. Vide not. ad *d. l. 6.*

L. 22. Inductum) Ex sola inductione chirographi non ducitur probatio, sed solum præsumptio, *l. si chirographum, ff. de probat.*

L. vlt. Solutionem) vide scripta ad *l. 1. sup. de probation.*

De acceptilationibus. Tit. XLIV.

E *L. 1. An solemnibus verbis)* Verborum obligatio, est verborum solemnium obligatio. Ergo & acceptilatio est verborum solemnium liberatio. Solemnia verba vertit Theophilus ἴδια ῥήματα in tit. *Inst. quibus modis tol. oblig.* §. 1. Vtraque est iuris ciuilis.

Veteris defensionibus) Id est, repellitur omnimodo, qui soluit, si sine tutore pupilla ei acceptum tulerit. At si tutor quidem interuenerit, sed acceptilatio minus solemnibus verbis facta sit, inutili acceptilationi inerit pactum.

L. 2. Per acceptilationem) Acceptilatio fit etiam non facta solutione, vt donationis, aut transactionis, aut dotis gratia.

L. vlt. Omnis agendi via) Ergo sublata obligatione A per acceptilationem nulla supererit actio, nisi de dolo, aut si quæ alia sit restitutoria, *l. 4. l. 19. sup. de transact.*

De euictionibus. Tit. XLV.

L. 1. Persequi debet) At si singulæ res vænierint, venditor eas suo sumptu persequi debet.

§ 1. Non præstatur) Idem dicemus in venditione peculii, *l. 5. ff. eod.*

L. 2. Nudo autem) Idem Paulus scribit *lib. 5. Sent. tit.* 11.

L. 4. Vtilis tibi) Vel in factum, exemplo *l. in pec.* 24 *ff. de pig. act.* vel agetur pristina actione, quasi non valeat datio in solutum, *l. 46 ff. de solut.*

L. 5. Quæ mercata es) vide scripta ad *l. 10. sup. de compensat.*

L. 7. Auctore laudato) Laudatus autem non tenetur. B vide scripta ad fin. *l. 5. de peric. & com. rei vend.*

L. 17. Si cum) At si vindicat emptor, nihil consequetur sumptuum nomine, nisi aliud conuenerit, *l. 102. de verb. oblig.*

L. 21. Empti actio) At ædilitiæ actiones temporales sunt. vide not. ad pr. *tit. sup. de ædilit. act.*

Longi temporis præscriptione) vide cap. 30. de præscript.

L. 27. Si fundum) vide scripta ad *tit. sup. de com. rerum alien.*

L. 29. In eorum vicem) Sic si donator acceperit ἀντίδωρον, de euictione tenetur, licet de eo non conuenerit, *lib. 2. tit. 28. & 33.* in legibus Longobard. quod rationem habet.

Eos conuenire posse) Præscriptis verbis actione. vide C scripta ad *l. naturalis, ff. de præscript. verb.* & not. ad *l. 1. ff. de rerum permut. & sup. de rerum permut.*

De patria potestate. Tit. XLVII.

L. 6. Vsurpatur) Vt constat ex Luciano in abdicato. vide scripta ad *l. quidam, de verb. oblig.*

L. vlt. Liberati) Paul. *lib. 5. Sent tit.* 1.

De adoptionibus. Tit. XLVIII.

L. 2. Iure antiquo) Vide Vlp. in *Frag. tit.* 8.

De emancipationibus liberorum. Tit. XLIX.

L. 5. Iubemus) Coniun. *l. 18 sup. de collat.*

L. vlt. Circumductiones) Inextricabiles. Vide Isidorum lib. 9. & Claudianum in 4. consul. Honorii in fi. & scripta in *Nou.* 81. vbi de hac re loquitur Imp. Item Ambrosius lib. 2. Epist. vide scripta ad *Rubr. de verb. oblig.* D

De postliminio reuersis, & redemptis ab hostibus. Tit. LI.

Delendum est, *reuersis*, nec est in *C. Theod.*

L. 1. Omnio) Legend. *Tertyllo præsidi prouinciæ Mysiæ inferioris.*

L. 9. Lex Cornelia) Quæ hic non ad reuersum filium, sed ad patrem referenda est, qui decessit apud hostes, vt in *l. vlt. sup. quibus ex caussis maior. in integrum restituant.*

De infantibus expositis liberis & seruis, & de his qui sanguinolentos nutriendos acceperunt. Tit. LII.

Qui sanguinolentos) Id est, recens natos.

L. 2. Vnusquisque) L. 19. *sup. de Episc. aud.*

L. *vlt. Sancimus)* De hac re exstat Epistola quædam E Traiani apud Plinium, & vetus quædam formula, de qua vide scripta ad *tit. 1. lib. 5. Sent. Pauli.*

De donationibus. Tit. LIV.

L. 1. *Instrumentis donatis]* vide scripta ad *l. 21. sup. de probat.* & ad *tit si quis alteri vel sibi.*

Et traditis) Traditio tabularum auctoritatis facta a vero domino dominium transfert hic: At traditio tabularum emptionis dominium non transfert.

L. 8. *Non donandi voluntate)* Pater videtur donare filio prædia, si eius nomine ea in censum deferat. Id Isidorus lib. 47. βασιλ. not fieri. κατὰ πρόληψιν Vide not. ad *l. neque, in fi. ff. de fideicom. libert.* & scripta ad *l. si fuerit, ff. de rebus dubiis.*

L. 15. *Æris alieni)* vide scripta ad *tit. sup. de hered. act.*

A L. 17. *Sine emancipatis)* Huc pertinet *l. 32 §. 2 ff. eod. tit.* Sic ratihabitione heredum aut coheredum huiusmodi donatio confirmabitur, *l. 4. ff. de donat.*

L. 20. *Vnice donatrices)* vide scripta ad *l. 2. in fi. ff. de test.*

L. 27. *Inter necessarias coniunctasque personas)* Inter quas tamen non exigitur verborum subtilitas, mancipatio aut traditio, ex constit. D. Pij. *l. 4. C. Theod.* Sufficit enim inter eas quibuscunque verbis voluntas expressa. Paul. *lib. 4. Sent. tit. 1.*

L. 28. *Vel in dotem dando, vel vendendo)* De modis transferendi dominii vide scripta ad *tit. C. de act. empti.*

L. 29. *In extraneos)* Vt *l. vlt. C. Theod. de legit. heredit.*

Kal. Maij, Felice) Legend. Martii C. P. Felice.

B L. 33. *Cessiones actionum)* vide scripta ad *l. 1. sup. de oblig. & act.* & ad *l. 8. illo tit.* quæ huic obstat. sed hic agitur de cessione actionum, quam constat nec mandatoris nec mandatarii morte finiri, si modo heredem reliquerint. At in *d. l. 8.* nulla fuit cessio actionum.

L. 34. §. *Exceptis: Tam imperialibus) Nou. 52.*

Maiestatem) Sed nec priuatorum in Imp. donationes insinuandæ sunt, *Nou.* 52.

§. *vlt. Vel adijciatur tempus)* Legendum: *nec adijciatur &c.* vt & legit Isidorus lib. 47. βασιλ. tit. 1. alioquin hic §. subuertet superiorem. vide scripta ad *l. 16. §. 1. ff. de verbor. oblig.*

L. 35. §. *Sin autem: ex l. nostra)* Olim autem necessaria fuit mancipatio, vel traditio, vel stipulatio.

C *De donationibus, quæ sub modo, vel conditione, vel certo tempore conficiuntur. Tit.* LV.

L. 1. *In hoc casu.)* Ideo sæpius ait, *in hoc casu*, quia alias, vbi est condictio, ibi cessat vindicatio. vide scripta ad *l. 3. sup. de condict. ob caussam dat.*

L. 3 §. *vlt. Vtilem actionem* Hoc loco vtilem actionem Græci vertunt in factum, lib. 41. βασιλ. vide not. ad *l. in factum, ff de oblig. & act.* & scripta ad *l. si longius §. 1. ff. de iudic.* Vel vtilis actio, id est, præscriptis verbis. Sic dicta, quia non est ciuilis, sed exemplo ciuilis inducta. vide scripta ad *Rubr. de præscript verbis.*

De reuocandis donationibus. Tit. LVI.

L 7. § *vlt. Vt vindicationis tantum)* Id est, vindictæ D siue vltionis, atque ita similis est actio iniuriarum, & de moribus actio huic actioni. vide scripta lib. 4. Obs. c. 19. & ad *l. 3. sup. de condict. ob caussam dat.* & ad tit. *ex delict. defunct. in quant. her. conuen.*

De donationibus caussa mortis. Tit. LVII.

L. 2. §. *vlt. Cum diui Seueri)* Post hanc Seueri constitutionem Iurisconsulti pleriq; censuerunt eundem esse effectum legatorum & donat. caussa mortis per omnia, *l. 1. §. 1. de mort. caussa donat. l. Marcellus, l. etsi debitor illud, eod. tit.* Idem post censuit Iust. in *l. vlt. j. hoc tit.* vide scripta ad *Rub. de leg.* 1.

L. 4. *Censuerunt)* In *d. l. 1. §. 1. d. l. Marcellus, d. l. illud.*

Vltimæ habent liberalitates) Id est, legata. vide *l. 2. sup.* heic, & ibi not. Ergo donationes caussa mortis, instar sunt legatorum, scilicet testamento facto, *l. 20. ff. de leg. præstand.* E

De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & de decimariis sublatis. Tit. LVIII.

L. 1. *Iure veteri cœlibat.)* De horum pœna est tit. 14. *in Frag. Vlp.*

L. 2. Coniun. *l. 2 j. tit. seq.*

Ex l. Papia decimarum) De quibus est titulus 13. *Frag. Vlpiani.*

De iure liberorum. Tit. LIX.

L. 1. *Nemo)* Impp. non dicunt se ius 3. aut 4. liberorum dare, alioquin superuacua esset sequens Iustin constit. *l. 2. j.* Itaque hic coniugibus ius liberorum datur, etiamsi liberos non habeant, scil. vt inter eos sit testamenti factio. vide scripta ad *tit. 16. Frag. Vlpiani.*

AD

AD LIBRVM IX.

De iis, qui accusare non possunt. Tit. I.

L*Ex 1. Prius est)* Ex ordine iudiciorum. Oppon. *l.* 5. *ff. de pub. iud.* vbi vide solut.

L. 2. Iugenuo) Legend. *Eugenio.* Is est, cuius cautio initio refertur. vide scripta ad *l.* 5 §. *atati, ff. de his, qua vt indig.*

Proprio nomine) Legendum, *pupilli nomine*, hoc sensu: Tutores ideo non prohibentur, quod alieno nomine non liceat accusare, pupilli nomine liceat accusare, quia non videtur calumniari, cum id faciat necessitate coactus.

L. 4. Præsidem prouinciæ) Qui solus in prouincia de criminibus cognoscit.

L. 5. In gloss. Senatusconsulto Liboniano) Dele, Non est Libonianum: Nam hoc de iis, qui sibi aliquid ascribunt in testamento non regnoscente testatore. Sed fuit quoddam innominatum, *l. 2. ff. de accusat. l. 2. infra de calumniat.*

L. 9. Seueriæ) Legendum, *Seueriano.*

L. 11. *Data opera)* Id est, dolo malo.

L. 13. Exsilij pœna) Id est, relegationis, vt constat ex *l. exsilium, ff. de interdict. & relegat.*

L. 15 Cum periculo calumniæ) Excipe si quis Orthodoxus calumniose accusauit Nestorianum: Non enim subijcitur periculo calumniæ, *l. 3. sup. de summa Trinit. & fide cathol.*

L. 16. *Callutico)* Veteres libri habent, *Africo.*

Accusationem tertiam) vide *l. 5. §. vlt. ff. de iureiur.* & Ciceron. pro Cælio.

L. 19] vide *l. neganda, Cod. Theod. eod. & l. 5. ff. de publ. iud.*

L. 20. Ex familiaribus) Id est, famulis.

L. vlt. Si liberti] Coniun. *l. 1. de lib. & succes. in C. Theod. & l. vlt. C. de calumn.* quæ ex illa sumpta est, & *l. vlt. C. Theod. & l. vltim. inf. tit. prox. & l. liberorum. C. de testibus.* Cuius inscriptio & subscriptio ex hac substituenda est.

De accusationibus & inscriptionibus. Tit. II.

L. 1. Extraordinaria) Vel pecuniaria, vel corporali.

L. 2. Dominus eum defendere potest) Quin & procurator domini.

L. 3. Stephanidi) Legend. *Stephallo.*

Absentes etiam) De alia videlicet caussa, quam de obiecto crimine, vt de iusta absentia.

L. 6. *Requirendum)* Id est, vt requiratur. Annotare reum requirendum dicitur iudex, cum decreuit in acta referendum, vt is requiratur. Plinius 10. Epistol.

In gloss. A præside] Dele hæc omnia (*Quia præses non potest damnare in metallum, vt ff &c.)* & repone, hoc falsum est. Nam potest præses in metallum damnare, vt constat ex *l. 6. ff. de offic. præsid.* & ex *l.* 8 § 1. *ff. de pœnis.*

L. 7. Per officium) Id est, stationarios.

Citra solemnia accusationum) Græci χωρὶς ἐγγράφων, *citra inscriptiones.*

L. 8. Non ad stationarios) Qui non habent ius imperij.

L. 9. §. *Plurima crimina)* Iudicis accusationes.

L 10. *Negotij)* Id est, litis, vt in *l. destitisse, ff. de iudic. & l. 4. §. non omnis, ff. de re milit.* Et ideo exsecutores modo dicuntur litium, modo negotiorum.

L. 11. Liberis Crispinæ) Hæc inscriptio vitiata est: alii libri habent, *Aniæ Crispinæ carissimæ nobis.* Legendum, *Habe Crispine carissime nobis.* Fuit autem is Crispinus præses prouinciæ. vide scripta lib. primo Obseru. c. 15.

Iuris publici formam) Id est, l. Iuliam publicorum iudiciorum.

Pastorum) Id est, latronum, qui frequenter latrocinia exercebant, *l. 1. C. Theod. Ne pastoribus dentur filij, &c.*

L. 12. Sponte se præcipitant) Græci sic recte hunc locum interpretantur: vrgebat debitorem creditor ad solutionem, is se præcipitauit. Accusatur creditor quasi debitori mortis caussa fuerit. Respon. Impp. Non deberi eum accusari, nec illi periculum vllum ideo imminere, quod innocens creditor fuit.

L. 14. Singuli) Leg. *concessum, C. Theod. de accusat.*

Relationibus) Id est, notoriis vel elogiis apparitorum seu Irenarcharum. Hoc autem Tribonianus adiecit ex alia constitut.

Rei veritatem inquirere) ἀναζήτησιν ποιεῖν.

L. 16. In caussis) Vide explicationem huius in notatis & scriptis lib. 1 Obs cap. 2. Coniunge eam l vt & in *C. Theod.* cum *l. vnic. inf. de abigeis, & l. 8. momentariæ, sup. vnde vi.*

Alterutram partem) Accusatorem vel reum, *l. 7. j. de calumniatoribus.*

Terrere posit auctoritas) Leg. *tenere posit austeritas.*

L. vlt. Accusationis) vide not. ad *l. vlt. sup. tit. prox.* quæ huic coniungenda videtur.

§. *1. Vinculum)* Vide Symmachum lib. 1. Epist. epistola vlt.

§. *Nemo tamen)* Repetit est in *l. vlt. inf. de calumniatoribus.*

Sorte satiandus) Legend. *Sociandus.*

De exhibendis & transmittendis reis. Tit. III.

L. 1. Vel caussa meritum) Id est, elogium.

L. 2. Vinciatur) Vide num legend. sit, *inyciatur*, quod confirmant Græci, qui legunt ἐμβάλληται, alioquin multa pugnabunt.

§. *Accommodetur assensus)* Symmachus lib. 1. epist. epistola 1.

Copia nundinandi) Id est, vt Græci, ne quid accipiat, vt longius illi tempus indulgeat, aut vt eum liberet.

De custodia reorum. Tit. IV.

Custodia plerunque significat publicum carcerem, vt hic, & *l. 9. ex quibus caussis maior.* Interdum reum, qui detinetur in custodia.

L. 1. §. vlt. Stratorum) Ii sunt, qui necessaria custodiis administrant, vt victum & stratum, *l. 34. ff. de re iudic.* Sic stratores dicuntur in *l. obseruare, ff. de offic. proconf l. in eadem, ff. ex quibus caussis maior, l. vlt. de iure immun. l. 1. sup. de offi. præfect. prætor.* vt de stratoribus j. lib. 12. Male ergo Budæus legit *statores.*

L. 4. Ad commentariensem] Commentariensis est, qui redigit in commentarium eos, qui in carcerem coniiciuntur. vide c. 10. tract. de præscript.

L. 5. Carcer inclusus) Inclusus abest in C. Theod. & lib. βασιλ.

§. *1. Intra tricesimum)* Hoc Græci sic interpretantur, vt eum singulis diebus præsidi ingerat, vsque ad dies 30. vide cap. 10. de præscript.

Impetrata fortuna) Græci vertunt ἐκπίπτων τῆς ἀξίας, *priuatus dignitate.*

Ad calcem tit.) Deest hic Græca constit. cuius sententiam ex lib. 60. βασιλ. vide in not. ad *l. 10. sup. de episcop. aud.* & c. 3. de præscript.

De priuatis carceribus inhibendis. Tit. V.

L. 1. *Imp. Zeno)* Idem ante Zenonem sanxerunt alii Impp. eadem pœna proposita, *l. vn. C. Theod. de priuat. car. cust.* Ac ne cohortalibus quidem stationariis hoc permissum est, *l. 1. de cur. & stat.*

Præfecto Augustali) Is qui mittitur in Ægyptum, vocatur præfectus Augustalis. Sic dictus, quia primum ab Augusto constitutus est, *l. 1. ff. de offic. præfect. August.* Strabo lib. primo. Tacitus lib. 17. qui ait, eum regis loco fuisse.

In gloss. vlt) Dele hæc *(sed fallit quandoque hæc lex inf. de falsa mon. l. 1.* & repone, male, nec quicquam de ea in *d. l. 1.*

Accusatos) Adde ante eos, in quos nihil iuris habent, siue rei sunt, siue non.

Ad calcem tit.) Deest hoc loco Græca constitut. quæ statuit, vt in carcere publico tot diebus maneat, quot

manserint ii, quos incluserant carcere apud se facto, cuiuscunque fortunæ vel dignitatis fuerint, & excidere actione competente adductus conclusos, idque prudentia episcopi & iudicis. Quod si negligens fuerit iudex, & fortunam & salutis periculum incurret. A

Si reus vel accusator mortuus fuerit. Tit. VI.

Græca constitutio Desideratur *l. 1. huius tit.* Cuius sententia hæc est ex *co.* 6. Si miles desertor mortuus fuerit, crimen extinguitur.

L. 2. *Cum morte)* Sic & in *l. 3. sup. vbi causæ fiscales.* Idem Imp.

Si quis Imperatori maledixerit. Tit. VII.

L. 1.) Ante hanc constitut. crimen maiestatis non solum facto, sed & verbis impiis & maledictis exacerbari, Paulus scribit *lib. 5 Sent. tit. 20.* In enim crimen maiest. verbo & dicto. Cic. pro Cælio. Dio, qui vocat hoc crimen ... Sozomen. & Nicephorus de Gratiano. Tacitus 1. Annal. vnde hæc l. in § 6. est sub tit. ad *l. Iul. Maiest.* Idem vero quod in hac l. Theod. sanxerat Tiberius Dione teste, & Hadrianus auctore Spartiano. Huius autem l. meminit Zonaras can. 84. Apost. At qui Pontifici maledixit, eum pontifex grauiter puniri vult, cap. 1. *de maledicis*, in Decretal. B

Obtrectator temporum nostrorum) Græci hic notant, accusatos fuisse quosdam, quod deplorassent sua tempora, & dixissent se infelici seculo natos.

Ab iniuria) Id est, dolo & malitia.

Remittendum) Id est condonandum. Græci συγχωρητέον. Dele gloss. ibi.

Ad legem Iul. am maiestatis. Tit. VIII.

L. 2. Alienam] Reperta est in *C. Theod. lib. 9. tit. 14.* ad *l. Cornel. de sicariis.* Vbi hæc est subscriptio. D. pridie Non. Septemb. Ant. a Cæsario & Attico Conss. C

In consulto iuuare ia) Dion lib. 57. Tacitus lib. 1. vide scripta ad *l. 2. sup. de reb. cred.*

L. 3. *In gloss. Conuictus)* Id in Gallia non probatur ex constitut. Ludouici.

L. 4. *Fidicularum tormenta)* Fidiculæ sunt virgulæ, quibus rei in equuleo dilacerantur, & torquentur, vt fides reperiatur.

Excepta tantum maiestatis) Legend. *tamen*, non *tantum*, alioqui multa pugnabunt. Sic enim scripti habent in C. & C. Theod.

L. 5. *Quisquis)* Lata est in reos perduellionis, non maiestatis. D

§. 1 *Filij vero)* Exempla adfert Cic. in Epist. 12. & 15. ad Brutum, & Dion lib. 58 Halicarnasseus lib. 7.

A materna vel auita Cicero in dicta Epist. 15. hanc adfert rationem, vt periculum liberorum reddat parentes amiciores patriæ.

§. *Denique)* Rationem hanc reddit Cicero pro Sylla, quia in hoc crimine non solum culpa leuitatis est, sed etiam contagio sceleris, si defendas reum. Idem ait Cicero pro Rabirio.

§. *vxores: si in ea conditione fuerint)* Id est, si non nupserint secundo.

Titulo donationis) Propter nuptias vel sponsaliorum iure. E

Falcidia ex his etiam) Ergo Falcidia seruatur non tantum ex bonis maternis, sed ex iis etiam, quæ a patre matri donata sunt.

§. *Id quod de satellitibus conscijs)* Exemplum est in *l. 19. & 20. C. Theod. de bonor. proscript.*

Ad ea cem tit. Multæ hic desunt constitutiones. In iis vna Pauli est, & Martiani. Has attulerat Imp. quæ quoniam latinæ fuerunt, remanserunt. Constitutio Græca periit, cuius tamen Epitome habetur lib. 60. βασιλ. eodem fere sensu, quo quæ traduntur in his legibus.

L. 7. *Drunciani)* Leg. Depiciani.

Cassiani furoris) Quis est hic Cassianus furor? Sciendum sub Marco Imp. Aufidium Cassium se Imperatorem iudicasse, eiusque generum appellatum esse Depicianum. Maritus enim fuit Alexandriæ Cassiæ filiæ, huic Marcus Imp. pepercit, dedit que eicum vxore liberum exilium. Vulcatius tamen Gallicanus in Aufidio non scribit eius damnatam memoriam, attamen post mortem eius proscripta fuisse huius senatoris Depiciani bona, quod Cassiano fauisset.

L. *vlt. Memoria eius damnetur* Exemplum est in *l. 3. C. Theod. de infirm. his quæ sub tyrann. gesta sunt*, *l. 21. C. Theod. & l. 17. Cod. Theod. eodem tit.*

Ad legem Iuliam de adulterijs & stupro. Tit. IX.

Iuliam) Sic dicta ab Augusto, quem adoptauerat Iulius.

L. 1. *De matrimonio suo violato)* Id est, si mulier dicat in se commissum esse adulterium, vt ait Græcus interpres, sed satius est, vt dicamus eam l. esse de muliere, quæ maritum violati connubij accusare non potest.

L. 3. Non solum) Hæc duo verba absunt a scriptis, nec ea agnouit Accurs.

Sed etiam) Id est, quin etiam, vt & in *l. 3. §. vlt. de can. sacrarum largit.* Cic. lib. 4 ad Attic. *Amisimus sanguinem*, sed & spiritum ciuitatis, *l. 3. ff. de diuers. temp. præscript.*

Earum tantum personarum) Hoc tantum procedit in adulterio, non etiam in stupro.

L. 4. Quod legitimis) Licuit ex l. 12. tabul. adulterum deprehensum in actu occidere, *l. quod ait, ff. eod.* Demosth. contra Neæram, & Lysias contra Eratosthenem, Val. lib. 6. cap. 1. Horatius 2. serm. Satyr. 1. Martialis 3. Epigram. Cassiodorus lib. 1 variarum, cap. 11. tit. 1 in legib. Bauuariorum, & Longobard. tit. 85 Denique legibus Neapolitanis lib. 3 tit. 1.

L. 5. *Valentiani)* Legend. *Valenti.*

§. 6. *Iure mariti)* Id est, vt præferatur ceteris in diuinatione, & vt accuset sine inscriptione, *l. quamuis 2. inf. eod.* vide ibi not.

Sexaginta anni vtiles) Vide c. 13. de præscript. Sic Corn. Tacitus lib. 2. sex. g ... dies ad consultandum datos, dum loquitur de Vistilia vxore Titidij Labeonis.

§. *Et qui confidit accusationi.* Id est, qui bona fide accusat.

Calumniæ notam) Opponenda *l. is cuius, in fi. ff. eod.*

L. 8. Reus adulterij) At incestus duo rei simul fieri possunt.

L. 9 §. 1 *Siquocunque)* Hæc parenthesis est Triboniani ex *l. 30. hoc tit.* Nam ex l. Iulia adulterii pœna non fuit corporalis, legis enim pœna relegatio fuit.

L. 10 *Refugientis)* Legend. *rei fugientis*, id confirmat, *l. Imperatores, ff. de iure fisci.*

Præuaricatoris) Id est, qui verum occultat.

Stupro Id est, adulterio.

L. 11. *Naruano)* Leg. *Norbano.*

Non posse At ex *Nou. 117. licet.*

L. 12. *Damnatas restituitur)* An non damnari debuit capite? Dicendum, ita eum damnatum esse, vt aliquo modo capitis pœnam euitarit iuxta *l. 9. sup. hoc tit.*

Et accusatorem] Qui adulterum peregit, qui & adulteram forte peregisset, si vixisset, quamuis hoc non sit necessarium, efficit tamen, vt dicamus infamem non esse adulteram.

L. 13. Posteaquam crimen contra eum) Id est, post litem contestatam.

Prouinciam excesserit) In qua delata est, & rea postulata.

L. 14. *More solito)* Id est, ordine solito, vt scil. prius accusetur adulter.

L 15. *Siquondam)* Coniun *l. 21. J. eod.*

L. 16 *In cuius officio*) Id est, apud cuius officiales.

§. 1. *Senatusconsulto* Sc. Turpilliano, quo irrogatur pœna quinque librarum auri in desistentem. Vide not. ad *l. 3. ff de præuaricat.* & cap. 13. de præscript.

Lege Petronia) Nomen habet a Petronio Turpilliano Cons. Tacitus lib. 14. quæ dicta Iunia Petonia, *l. lege Iunia, ff. de manumiss.*

L. 17.

L. 17. *Reuocare vxorem*) Domitianus tamen in simili specie eiecit e numero iudicum equitem Romanum, quod reduxisset vxorem eam, cui crimen adulterij intenderat. Suetonius in Domitiano cap. 8.

L. 18. *Eum qui*) Huius legis pars est repetita in *l. 5. supra de donat. propter nupt.*, cui ex hac addenda est subscriptio.

Duas simul habuit vxores) Valentinianus tamen legem tulerat, vt duas simul liceret habere vxores, Socrates lib. 4. histor. Eccles. cap. 26.

L. 19. *Ad Pompeianum*) Hic Pompeianus magistratus fuit, qui Imperatorem consuluerat.

Materiam] Græci interpretes legunt *Mariam*.

Habitis quæstionibus) Seruorum, non vxoris.

Excubiis limitis) Dele principium glossæ, limitis, eo B vsque (*& facit, &c.*) & repone, limites sunt, quibus Romanę prouinciæ separantur ab agris hostium, vt limes Rheticus, *l. maximarum, inf. de excusat. mun.* Illyricanus, *l. 1. ỹ. de quibus mun. se excus.* Hic autem non præerat limiti, cum miles tantum sit. Limitibus præsunt rectores prouinciarum, vel duces limitum, *l. 2. de off. præt. Africæ, l. vn. ỹ. venat. ferar.*

L. 20. Irreprehensa voluntate) Id est, quorum corpus violatum est, minus remansit castus & integer.

In gloss. Fœdissimam) Dele (*alij dicunt*) vsque ad finem glossæ.

L. 21. Ob commissa) Con. *l. 15. sup. eodem.*

Præscripta sunt) Præscripta tempora hic sunt 60. dies vtiles.

Post depositam sollicitudinem) Id est, munus.

L. 22. Adulterij crimen) Id est, stupri.

L. 23. Sin vero constiterit corrupti matrimonij) Id est, adulterij.

L. 24. *Dionysio*) Potius, *Dionysiæ*.

L. 26. *Etiam præscriptionem*) Lenocinii.

L. 28. Pudor) Castitas.

L. 29. §. vlt. Et stupri adulterij) Delenda sunt. Desunt enim in *C. Theod. lib. 19. tit. 7. l. 1.* vnde sumpta est, & in quibusdam manuscriptis.

Quas] Harmenop. addit auum, vt *C. Theod. Consobrinum & patruelem.*

L. 30. Imprimis §. genitalis, &c.) Legendum, *Genialis*.

Nec inscriptionis vinculo teneri) Id est, non teneri iure calumniæ. At hodie ex *Nou.* 117. etiam a marito exigitur inscriptio, & ex ea maritus non probans, incidit in talionem. Nec obstat *l. 15. cuius §. pen. ff. eodem.* vide not. ibi, & cap. 13. de præscript.

§. *Gladio*) Hæc non est pœna l. Iuliæ, sed relegatio, sed posteriorum Impp. Constantii nempe & Constantis, vt constat ex *l. 4. C. Theod. quor. appell. non recip.*

L. 31. In fœmina viris porrectura) In veteribus legitur, fœminam viris porrecturam, vt notauit Alciatus. vt arrigere virorum: sic porrigere fœminarum, ait Donat. in And. Terentii.

Vbi scelus) Ad hoc scelus vindicandum lata est primum lex Scantinia, Cicer. 3. Philip. Cœlius lib. epist. ad famil. 8. in epist. 14. Suet. in Domit. c. 8. Quintil. lib. 4. E c. 2. Val. Max. lib. 6. cap. 1. Nouella 77. & Zonaras in Iustin. vita refert exsecta eis virilia.

L. 32. In adulterij quæstione) Non etiam stupri, aut incestus.

L 33. Præscriptiones] Exceptiones.

Ciuiles) Quæ non pertinent ad caussam criminalem.

Earum obice) Id est, oppositione & accusatione fundata, id est, cum constituitur, quo iure quis accusauerit, & quo tempore; quo iure, vtrum extranei, an mariti: quo tempore, vtrum intra quinquennium, vel sex menses.

Huic examini.) Id est, crimini adulterii, id est, quamuis ciuilis quæstio postponitur, non tamen ob id exstinguitur. Nam si eam iure competere apparuerit, de ea agere poterit.

L. 34. *Si qui*) Idem *Nou.* 134. §. *pen.*

L. 35.) Ex *l. 2. C. Theod. de repud.*

L. 36. Seu vltimam) vide scripta ad *l. 3. sup. eodem.*

Duorum mensium) Vide cap. 13. C. de præscript.

Suspendi definiunt) Vt sint statuliberi.

Si quis eam, cuius tutor fuerit, corruperit. Tit. X.

L *1. Deportationi subiugetur*] Constantini tempore adulterium capite non puniebatur, vnde fit, vt deportetur tantum tutor, cum compositores aucta adulterii pœna tutoris quoque pœnam augere debuerint.

Fisci iuribus vindicentur) At ex *Nou. Leonis* 34. bona tutoris pupillæ adiudicantur.

De mulieribus, quæ se propriis seruis iunxerunt. Tit. XI.

L. *1. Verberone*) Malo seruo, sic dicto quasi verberibus sit subiectus.

Officia) Id est, officialibus & stationariis, quæ denuntiant crimina, *l. 7. sup. de accus. & inscript.*

Ad legem Iuliam de vi publica & priuata. Tit. XII.

Publica) Id est, vi armata vel inermi. Quæstio de vi publica primum constituta est l. Plautia, de qua in *l. non solum §. si dominus, & §. furtiuæ, ff. de vsucap. §. furtiuæ, Instit. de vsucap.* deinde constituta fuit l. Iulia, ex qua hodie agitur, non ex Plautia, quæ lata est ab Augusto Cæsare. Cic 1. Philip. Ab eodem etiam lata est l. Iulia de ambitu, & de adulteriis. Reliquæ vero leges Iuliæ latæ sunt a Iulio Cæsare, vt docet Cic. in eadem Philip. & in C orat. in Pisonem.

L. *1. Res vxoris*) Non in dotem datas, *l. 3. sup. ne vxor pro mar. l. 1. sup. de priuileg. fisci. l. 11. inf. de decurion.*

In gloss. Munus) Ad fin. adde. Idem obtinet in ceteris muneribus, si bona vxoris sunt in dotem data: in aliis extra dotem non tenetur, argumento *l. 3. supra ne vxor pro mar.*

L. 5. *Licet creditor*] Chirographarius, *l. vlt. ff. ad L. Iul. de vi priuata.* Vel hypothecarius sine conuentione, *l. 3. ỹ. vi bon. rapt.*

L. 6. *Proconsulem Africæ*] In Cod. Theod. hæc sunt in princ.

L. 7. Aut ciuiliter) Id est, interdicto vnde vi. §. vlt.

Agitato negotio principali) Id est, actione seu quæ- D stione proprietatis. vide scripta ad *l. 6. sup. vnde vi.*

L. *vlt. Buccellarios*) Hos Suidas vocat Gallogræcos, Ammian. Marcellinus lib. 17. Spartianus in Pescennio, D. Augustinus in Epist. 36.

Isauros) De his Duarenus lib. 2. disput. cap. 12. cui adde Dionem libro 55. Am. Mar. lib. 19. Zonaram qui vocat ἔθνος κάκιστον. Hos Harmenop. libro 2. Epitom. vocat pyratas.

De raptu virginum, seu viduarum, nec non sanctimonialium. Tit. XIII.

L. 1. Raptores) Hinc est sumpta *l. raptores, sup. de Episcop. & cler.* Quare ex hac ad illam supplenda est inscriptio.

§. *Quibus: qui saltem*) Dele, *saltem*.

§. *seq. Viri eminentissimi*) Legendum, *excelsi*.

Quibus etsi) Legendum sic, *quibus indubie conuictis, etsi appellare, &c.* Id enim addendum est ex l. Constantini, cuius hoc loco meminit. Ea est in *l. 1. C. Theod. eod. tit.* & exstat eius particula in *l. pen. supra, in quibus caussis serui pro præmio lib. accept.*

§. *Sin autem: ad dominium*) Id eadem ratione fit, qua Leo in *Nou.* 34. bona tutorum, qui pupillas corruperunt, eis addicit.

§ *Nec sit: Sibi maritum exposcere.*) In *Nouel.* 134. §. *illo quoque, & 36. quæst. 2. c. pen. & vlt.* Secus est secundum *c. accedens, extra de rapt.*

De emendatione propinquorum. Tit. XV.

L. 1. Iure patrio) Id est, moderate, non vltra modum. Ius enim patrium est temperatissimum, vt docet Ari-

ftot. in Polit. vbi ait, ius patrium minus esse dominico. A Vnde Seneca lib. 1. de Clement. ait, nos vocare Augustum patrem patriæ, vt sciat sibi datam patriam potestatem: quæ temperatissima est.

Ad legem Corneliam de sicariis. *Tit.* XVI.

Hæc l. lata est a Cornelio Sylla dictatore *l.* 2. §. *deinde Cornelius, de orig. iuris.* Seneca libro primo. de prouidentia *Lucius Sylla capita ciuium Roman. vidit amputata: ipse tamen est, qui l. Corneliam tulit*: Sicarii autem sunt homicidæ, sic dicti a sica, quod est culter Iustiniano § *sicarii, Instit. de publ. iudic.* Suidas ait, sicarios esse latronum genus. & Romanos sicas vocare gladios incuruos. Huius l. pœna non fuit initio capitalis. quod ex eo constat, quia l. Portia vetabatur, ne ciuis Rom verbera- B retur, aut occideretur, & Milo cædis Clodii reus Massiliam deportatus est, sed tempore Plinii cœpit esse capitalis. vide lib. 10. nat. hist.

L. 3. *Si quis percussorem*) Hæc l. delenda est.

L. 6. *Non adulta ætate*) Id est, non recte quis probat, ideo non fuisse sibi animum occidendi, quod non sit adultæ ætatis, aut quod sit adultæ ætatis tantum.

L. vlt.) Coniun. cum *l. 32. sup. ad l. Iul. de adult.* in qua alius proponitur casus, quo seruus in dominum torqueri potest, cum de adulterio quæstio est. Ex ll. coniunctæ sunt cum *l.* 4. *C. Theod. ad l. Iul. de adult.* & vtriusque debet eadem esse inscriptio & subscriptio.

De iis, qui parentes vel liberos occiderunt. *Tit.* XVII.

Hic tit. est de parricidiis) Parricida autem, non tantum is est, qui parentem occidit, sed is etiam, qui hominem liberum. Hinc dicti quæstores parricidij, *l.* 2. §. *& quia, ff. de orig. iur.* Hodie autem nomen parricidii in certis C personis consistit, neque omnis homicida parricida est, eæque numerantur in *l.* 1. *ff. ad l. Pomp. de parricid.*

Neque gladio, neque ignibus) Solebant enim vt ait Paulus *lib.* 5. *Sent. tit.* 24. parricidas aut bestiis obiicere, aut viuos comburere. Itaque Constantinus pœnam more maiorum introductam, quæ in vsu esse desierat, reducit.

De maleficis & mathematicis, & ceteris similibus. *Tit.* XVIII.

L. 2. *Ars autem mathematica*) Id est, genethliaca.

L. 3. *Sacerdos*) Magnus in eadem l. 3. Dele tot. glos. *nullus aruspex.*

L. 4. §. 1. *Nullis*) Hæc emendauit Leo in *Nou.* 65. D in qua vltimo supplicio hos afficiendos censet.

L. 6. *Feralis pestis absumat*) Id est, bestiis obiiciantur; Dele totam gloss. ibi.

L. 7. §. *vlt. Si vero conuictus*) Legend. sic. *At si conuictus pro fac.* & cetera dele.

De sepulchro violato. *Tit.* XIX.

L. 1. *Qui contigerint*) Vt tollant aut violent.

L. 4. *Decem pondo auri fisco*) Præter pœnam corporis.

Vel ad officium) Delenda particula, *ad.* auctore Cod. Theod. & lib. scriptis.

L. 5.) Vide Liuium lib. 15. & 25.

Ad legem Fabiam de plagiariis. *Tit.* XX.

Plagium est crimen suppressi hominis, *l.* 1. §. 1. *ff. eod.* Ideo plagiarius dicitur suppressor ἀπὸ τοῦ πλαγίου, vt ait Isidorus, vel a πλαγίως, id est, dolose. Suidas. Lata fuit hæc l. ante Ciceronem, vt constat ex his verbis pro Roscio Amer. *De seruis alienis contra l. Fabiam retentis plura dicenda sunt.* Sed a quo Fabio, nescitur.

L. 4. *Non valet*) Vide not. & scripta ad *l. pen. sup. si mancip. ita fuerit alienat.*

L. 6. *Vendere neque donare*) Quod cautum Senatusconsulto facto ad l. Fabiam tempore Alexandri, Modesto & Probo Conss. vt constat ex *l.* 1. *ff. de verb. sig.*

Ad legem Visselliam. Tit. XXI.

Sic legend. non Viscelliam, aut Visilliam. Vide Vlp. in *Fragm. tit.* 3. lata est D. Claudii temporibus rogante L. Visellio Varrone & Cornelio Anno V. C. 776.

A *Ad legem Corneliam de falsis.* *Tit.* XXII.

Hæc a Cornelio Sylla dictatore lata est, *l.* 2. §. *deinde Cornelius, ff. de orig. iuris.* Est autem duplex: vna nummaria, altera testamentaria, vt ait Tullius in 3. Verr. *l.* 9. *ff. eod.* Ea tenetur, qui numos radit, fingit, vitiat, corrumpit, vt qui mensuram circuli exterioris abrodunt. Item qui adulterinos numos flant, & cudunt, vnde vocantur in *C. Theod. tit. de fals. mon.* παραχαράκται. Item qui vendunt numos plumbeos, vel stanneos. Nummi peregrini merecis loco habentur, & hi venduntur. Seneca lib. de benef. cap. 14. Plinius 33. lib. 3. cap. Volusianus de asse. Item tenentur, qui vultu principis signatam pecuniam reprobant, non adulterinam, Paulus *lib.* 5. B *Sent. tit. ad l. Cornel. test.*

L. 11. *Ciuiliter*) Non criminaliter.

Responsum) Quod non exstat in Pandectis.

L. 12. *Viginti annorum*) Vide c. 28. de præscript.

Fere crimina) Fere addit, eo quod adulterii accusatio finiatur quinquennio, vt & accusatio peculatus, *l.* 7. *ff. ad l. Iul. pecul.* Item casus *l.* 13. *ff. ad Syllan. & l.* 20. §. *hoc quinquennium, ff. de adult.* Itemque crimen iniuriarum, *l.* 5. *C. de iniuriis.*

L. 16 *Per procuratorem*) Quoniam publicum est.

Solemniter accusari) Id est, adhibita inscriptione.

L. 17. §. 1. *De fide delicti*) Forte, *fide lecti*, vt habet vnus liber script.

L. 20. *Per errorem*) Exemplum & speciem sume ex *l.* 2. *sup. de precib. Imper. offer.*

L. 21. *Si quis*) Coni. *l. vniuersos, j. de decurionibus.* C Vtriusque eadem est inscriptio.

Loquitur autem hæc l. de decurione, qui falsum scripsit, non de eo, qui tabellio erat: Nam esse non potest, *d. l. vniuers.* Decuriones sunt, qui in singulis ciuitatibus publici consilii caussa electi sunt: vnde etiam senatores vocantur, *l. omnes iud. j. de decur.*

L. 22. *Scripturarum collatione*) Id est, comparatione, *l. pen. sup. de fide instrum.* vide ad eam scripta.

§. *vlt. Compendioso spatio*) In *l.* 2. *C. Theod. eod. est, anni spatio*, quod correxerunt hic compositores, vt hæc conuenirent cum *l. vlt. inf. vt intra cert. temp. crim. acti. ter.* vbi statuitur biennium.

L. 23. *Vtrum de falso*) Hoc ideo, quia conferunt priuata instrumenta ad probationem.

Instituere conabitur) Legendum, *insimulare*, vt in *C. Theod.*

De iis, qui sibi adscribunt in testamento. Tit. XXIII.

Adde vel in codicillis ad testamentum pertinentibus, *l.* 2. §. 1. *ff. de iure codicil.* Hoc in tit. tantum tractatur de edicto D. Claudii, quo aliquid adiectum est legi Corneliæ, *l. D. Claudius, ff. eod.* Falsi enim pœna tenetur scriptor alieni testamenti, qui in eo sibi aut iis, quos habet in potestate, aliquid adscribit, etiamsi id fecerit dictante testatore. Huius autem edicti auctor est Claudius Nero. Sueton. in Ner. cap. 17.

L. 1. *Emancipatus filius*) Emancipatus in hoc loco extraneus est, quia non est in potestate, *l.* 14. *ff. de fals.*

E L. 2. *Si testator*) Hæc l. prima est huius tit. Ea vero, quæ priori loco posita est secunda. Inuersus est ordo.

§. *Quod si testamentum*) Coni. *l. D. Claudius* §. *plane, ff. de falsis.* qui §. est huius l. interpretatio.

L. 3. *Claudij*) Neronis.

Aliquod emolumentum) Legendum, *aliquid ex emolumento.*

L. 6. *Et suis*) Legend. *nec suis*, vt sit sensus: dominum nec generaliter subscripsisse, nec specialiter.

De falsa moneta. Tit. XXIV.

Vide notata ad princip. tit. *j. ad leg. Cornel. de fals.*

L. 1. *Quoniam*) Coniun. *l.* 2. *supra, quibus ex caussis ser. pro præmio lib. accip.* & ad illam ex hac supplenda subscriptio, quod etiam ostendunt quidam codices, in quibus semiperfecta subscriptio sic habet, D. XV. Kal. Decembr. Crispo. Hic traditur, pro præmio ingenuis accusatoribus

cusatoribus concedi immunitatem. Illic traditur, seruis dari libertatem. A

Monetarij) Monetariorum certum corpus fuit, *l. 1. inf. de murileg.* Hi tanto in numero fuerunt, vt aliquando arma mouerint aduersus Aurelianum, Eutrop. lib. 8. Vopiscus in Aureliano.

Monetam) Notandum hic monetam non tantum significare pecuniam signatam, sed etiam signum aut notam siue ἀρχέτυπον, aut σφραγῖδα.

§. *Domus: etsi ignoret)* Hoc vero est errare in facto, non in iure.

§. *Sin vero: vel incolis)* Incolæ hic accipiuntur pro inquilinis, pro conductoribus ædium, vt in *l. rem pignori, ff. de acquir. poss.* & apud Appianum 2. de bello ciuili.

Ad l. Iuliam de ambitu. *Tit.* XXVI. B

Ambitus crimen est quo tenentur illi, qui vt honores aut publica officia adipiscantur, populum corrumpunt. Penes eum enim erat ius creandi magistratus. Multæ autem latæ sunt ll. de ambitu. Primum fuit Tullia, fuit & Pompeia, Cæsar lib. 3. de bello ciuili. Fuit & ista l. Iulia ab Augusto lata. Hæ ll. hodie cessant creandi iure a populo translato ad principem, qui pecunia corrumpi non potest, *l. 1. ff. eodem.*

L. 1. Nullus) Con. *l. 12. ȷ. de suscept. lib.* 10. Et ex hac ad illam l. adde subscript. & inscript. In ea traditur susceptorem vel tabellarium, qui aliquid fraudis admisit, denuo ad illud officium reuocari non posse, etiamsi princeps rescripto ei concesserit. Constat autem ex C. Th. lib. 12. tit. 6. l. 27. hic in inscript. legendum, D. pridie Kal. Ian. Mediol. Stilicone & Aureliano Conss. Nam inde sumpta est, *l. 12. de suscept.* Hæc vero sumpta est ex tribus ll. *C. Theod. l.* 2. 3. *&* 4. C

Repetere) Id est, continuare. Sciendum omnes magistratus annuos fuisse, excepto Censorio, qui quinquennalis erat. Interpretes autem male hanc l. accipiunt, vt videlicet non liceat his eundem honorem gerere, sed repetere & continuare, id est, qui hoc anno functus est, fungi sequenti anno non potest, *l. honor §. gerendorum, ff. de mun. & honor.* Hodie quinquennii interuallum requiritur, *l. 5. ff. d. tit.* Olim decennii. Liuius lib. 10. Tullius de ll.

Ad solutionem) Hinc constat eum recenter recessisse a prima administratione.

Ad legem Iuliam repetundarum. *Tit.* XXVII.

Hac l. tenentur ii, qui pecuniam accipiunt, aut aliquid pro pecunia, quo magis aut minus quid ex officio suo faciant, quales sunt iudices. Hoc iudicio damnati, præterquam quod infames fiunt, in quadruplum damnantur, atque ideo dicitur iudicium de pecuniis repetundis. D

L. 1. Manipularius) Duces habent cohortes & manipulos. Cohors autem diuiditur in centurias, & centuriæ in manipulos.

L. 2. Pœnam) Pecuniam, *l. 2. ff. eodem.*

L. 3. Mercator) Id est, venditor.

L. 4. Honoratorum) Honorati sunt ij, qui in municipio honores gerunt, vel gessere. Decuriones sunt ij, qui sunt adscripti curiæ, & non tantum ipsi, sed & ipsorum progenies, vt curialia munera subeant. Possessores sunt reliqui plebei, qui non sunt addicti curiæ. Cassiodorus lib. 9. Var. E

Vel administrante) Hoc singulare est in hoc crimine, *l. 32. ff. de iniuriis.*

L. 5. vide cap. 20. de præscript.

L. 5. Comes rerum priuatarum] Is est, qui administrat res priuatas principis. Multum vero distant res principis a fiscalibus. Fiscales enim sunt, vt caduca. Item vacantia. Item proscriptorum bona, *l. 3 ȷ. de col. fund. fiscal.* Priuatæ sunt, quæ sunt propriæ principis, quæ non sunt redactæ in ærarium, quas gubernat comes rerum priuatarum. non tamen per se, sed per alios, puta procuratores, præpositos, rationales, curatores, tabularios, susceptores. Is comes etiam dicitur priuati ærarii, *l. vlt. inf. de loc. præd. ciuil.*

Procurator) Rei priuatæ.

Præpositus Gynæcio] In quo texitur vestis sacra, id est, principis. Inde Gynæciarii sunt textores, *tit. de murileg. ȷ. & l. vlt. de test. milit.*

Tabularius) Qui conficit rationes tributorum ad rem priuatam pertinentium.

Susceptor) Id est, qui suscepit ea, quæ pertinent ad rem priuatam principis, *tit. de susceptoribus.*

A comite domorum) Comes domorum erat sub comite rerum priuatarum. Erat comes domorum Augusti & Augustæ. Is gubernabat res pertinentes ad sacram domum, *l. vlt. sup. de quadr. præscript. & l. cum aliquid, ȷ. vbi caussæ, fisc.* Item sub eo erat comes largitionum priuatarum. is erat in Cappadocia.

§. *vlt. Ad solutionem)* Vt tamen repetitio perseueret contra comitem.

L. vlt. Sancimus) Hæc l. non tantum pertinet ad l. Iul. repetund. sed & ad l. Iul. de ambitu. vide scripta ad *tit. sup. de suffrag.*

Neque dedisse) Theodoretus lib. 1. Histor. Eccles. scribit Impp. Martianum & Theodosium sanxisse ἄρχοντα ἐπὶ δόσει μὴ γίνεσθαι. vide *d. tit. de suffrag.*

De criminine peculatus. *Tit.* XXVIII.

Crimen peculatus est furtum pecuniæ publicæ, quod iudicatur l. Iulia peculatus.

De crimine sacrilegij. *Tit.* XXIX.

Hoc tit. tractatur non de his, qui proprie sunt sacrilegi, sed de his qui sunt proximi sacrilegis.

L. 3. In gloss. Elegerit) Ab his verbis *(& hoc in iis, &c.)* vsque ad finem, dele omnia.

L. 4. Sine sacrilegij) Quia vetitum est constitut. Impp. quas violare sacrilegium est.

De seditiosis, & de iis, qui plebem contra Rempubl. colligere audent. *Tit.* XXX.

Qui plebem contra Rempubl.) Legendum, *qui plebem contra publicam quietem.*

Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri possit. *Tit.* XXXI.

L. 1. Constitutio sub hoc tit. posita proprie pertinet ad falsi crimen, vt apparet ex *C. Theod.* in quo ponitur inter tit. ad l. Cornel. de falsis, & tit. de falsa monera. Id etiam constat ex *l. pen. sup. de probat.* quæ cum hac est coniungenda, vt docent inscript. & subscript. eædem. vide ibi not.

Quoties de re) Hæc regula duas habet exceptiones: primo excipitur actio iniuriarum, quæ consumit criminalem actionem, *l. 6. & 7. §. 1. ff. de iniuriis.* Tullius pro Cæcinna. Secundo actio de moribus, id est, accusatio morũ, quę olim inter coniuges locum habebat: hodie sublata est, *l. vlt. sup. de repud.* quæ actio continebat vindictæ persecutionem, & ideo exstinguebat criminalem, *l. 1. C. Theod. Victum ciuiliter agere posse criminaliter.*

§. *Et cum lege Visellia)* Vide notata *sup. ad leg. Visell.*

§. *vlt. Etiam falsi)* Fini huius legis coniung. *l. pen. sup. de probat.* vide scripta ibi.

Dat. II. Kal. Ianuar.) In Cod. Theod. est D. Pridie Idus Ianuar. Treu. Valente VI. & Valentiniano II. AA. Conss. Alias D. Pride Kalend. Ianuar. Treu. alias, Tiberiade Valente VI. & Valentiniano III. AA. Conss.

De crimine expilatæ hereditatis. *Tit.* XXXII.

Claues traditas) Ac ideo traditionem rei quasi factam. Idem in *l. clauib. ff. de contr. empt.* vide scripta infra ad tit. *de comm. & peric. rei vend.*

Directa quæstio) Id est, principalis. vide not. ad *l. in commodato §. 1. ff. commod.*

L. 4. Exstantes) vide scripta ad *l. 3. ȷ. de condict. ex lege.*

L. *vlt. Actionis)* Id est, accusationis.

Vi bonorum raptorum. *Tit.* XXXIII.

L. 1. Potius ad) Potius hic accipitur ἀδικῶς, *l. 1. §.*

illud eisque, ff. unde vi. ἀκίνητον est immobilium: ἀκίνητον A mobilium.

L. Re obligata) Secus est, si conuenerit vt creditori liceret propria auctoritate pignus auferre, hypothecam occupare, *l. 3. sup. de pign.*

De stellionatu. Tit. XXXIV.

Stellionatus est dolus omnis & impostura, quæ proprio nomine caret. Sic dicitur a stellione animali vafro & versuto lacertæ simili. Plinius lib. 3. cap. 10. Apuleius Apolog. 1. Columella lib. 9. cap. 7. Ælianus lib. 3. de animalibus, cap. 17. lib. 6. cap. 22. & lib. 9. c. 19.

L. 2. In gloss. Iniuria) Dele totam, & repone, nomen est, non aduerbium, vt male hic Accursius.

L. vlt. Ad extraordinariam) Publicum non est hoc crimen, nec priuatum, sed extraordinarium. Hoc explica ex *l. si quis §. vlt. ad Senatusconf. Turpill.* id est, officio iudicis. B

De iniuriis. Tit. XXXV.

L. 2. In gloss. Tibi, o mulier Dele, & dic, male, vt docet inscriptio. Repone, o pater.

In gloss. Duplici: imo triplici.) Dele hæc omnia cum iis, quæ sunt in margine.

L. 3. Nuntiator) vide scripta ad *l. 3. supra de malef. & mathemat.*

Experiri potest Turpe enim est delatoris nomen, *l. 4. inf. de delator.* Dele tot. gloss. cum casu, & in summa Salyceti, dele, falsum.

L. 4. In sacerdotio) vide ad *l. 11. sup. de ambitu.*

L. 5. *Annue tempore)* Eoque vtili, *l. 4. §. 1. ff. quod metus caussa.* vide not. ad *l. querela, sup. de falsi.*

L. 8. Edicti perpetui actione) Id est ex eadem caussa dari, ex qua l. Aquiliæ ad damnum prosequendum: & iniuriarum ad iniuriam. Sic non obstat *l. item apud §. si quis seruos, & §. iniuria, ad l. Aquil.* C

L. vlt. Per procuratorem criminaliter) Idem concesserat Valentinianus presbyteris. vide scripta ad *l. 3. sup. qui accusare possunt.*

De abigeis. Tit. XXXVII.

L. 1.) Vide scripta lib. 1. Obser. c. 20. Confer hanc legem cum *l. 8. sup. unde vi, & l. 16. sup. de accusat.* Vnde sic emendanda subscriptio, D. VIII. Idus Ian. Mediol. Olybrio & Probino Conss.

De Nili aggeribus non rumpendis. Tit. XXXVIII.

Aggeres sunt moles oppositæ fluctibus. Dicuntur χώματα in *l. pen. §. pen. ff. de extraord. crim.* Hi autem aggeres aquam Nili coercent & continent: hos qui rumpunt, extra ordinem coercentur, *d. l. pen.* D

L. 1. Duodecimum cubitum) Hæc est iusta altitudo aggeris.

Fluminis Nili) Nilus totam Ægyptum semel in anno inundat, & oblimat, *l. 1. §. ripa ff. de flum. l. 2. ff. de alluuion.* Ob id Ægyptii eum Deum esse fingunt, & æmulum cœli, vt ait Heliod. lib. 8 Hist. Æthiopicæ. Item lib. 2. Plinius lib. 5. cap. 9. Marcell. lib. 22. Seneca lib. 4. Nat. quæst.

Valla fluentis) Legend. *vlla fluenta*, vt in *C. Theod.* Fluenta sunt decursus aquæ. vide not. ad *l. pen. §. pen. ff. de extraord. crim.*

De iis, qui latrones vel aliis criminibus reos occultauerint. Tit. XXXIX.

Hi dicuntur receptores, susceptores, vel recuperatores in *l. vlt. ff. de abigeis, & tit. de recept. & l. congruit, ff. de offic. præsid.* E

L. 1. Sumpta est hæc l. ex duabus constit. 1. & 2. *Cod. Theod. lib. 9. tit. 29.*

L. 2. Impp. Honor. & Theod.) Martianus Augustus Palladio PP. Subscriptionem vero sic restitue, D. XVII. Kal. Ian. Martiano A. & Adolpho Conss.

Seuprimates) Id est, actores.

De requirendis reis. Tit. XL.

L. 1. Impp. Valerianus & Gal.) Legend. Imp. Antoninus A. Rustico, Id indicat huius l. subscriptio, quæ deprauata est.

Grauia crimina) Id est, capitalia.

§. 1. Signatas) Id est, obsignatas.

§. vlt. Post intimationem suam) Id est, posteaquam adiit iudicem.

L. 2. D. Idib. Ianu.) Leg. accepta V. Kalend. August. Corinth. Constant. A. II. & Lic. A. II. Conss.

L. vlt. Programmatis) Id est, edicti.

De quæstionibus. Tit. XLI.

Quæstio est interrogatio siue cognitionis & veritatis appetitio. Hic autem quæstio non est nuda interrogatio, sed ea, quæ fit per vim, tormenta & cruciatus corporis, *l. 15. §. quæstionem, ff. de iniur.*

L. 1. Antianæ) Antigono, vt docet *l. 1. §. item Seuerus, ff. eod.* vbi hæc l. citatur. Scripti libri habent, Antigonæ.

Contra dominos) Id veteri Senatusconsulto fuisse cautum scribit Tacitus lib. 2. Annal. & Cic. pro Deiot. id ait receptum fuisse more maiorum.

Adulterij) M. Antoninus Philosophus a Senatusconsulto adulterii crimen exceperat, *l. 17. ff. eod.* At in stupri vel incestus caussa serui in dominorum caput non torquentur: Amm. Marcel. *Mancipia diuturno squalore mœ enta in caput domini vsque ad vltimum lacerabat exitium, quod in stupro fieri vetuerunt clementissimæ leges.*

Fraudati census) Cum quis non profitetur omnes facultates suas apud censitores, *l. vix certis, ff. de iud.* Quare in gloss. dele *(id est, annona.)*

Pertinet) His casibus totidem adde: Si cædes vxoris a viro perpetrata sit, si dominus sit occisus, vel si socius sit occisus a socio.

§ vlt. Nec inopia) Legend. *ex inopia*. Vulgo inepte: *nec inopia* Nec enim in domini caput interrogantur, qui ciuilibus in caussis interrogantur. vide scripta lib. 2. Obser. c. 35. in margine, adde, Recte.

L. 2. Graue exemplo) Tutor enim est loco domini, id est, pupilli.

L. 3. Cognitionaliter) Id est, vtraque parte præsente, vt in *l. vlt. sup. de lega.*

L. 5. Indiscrete) Id est, non adiecta caussa. Sic in *l. cum de indebito, ff. de probat. & l. si quis 49. §. vbi, de episcop. & cleric.*

L. 6. Pridem) vide scripta ad tit. *de testam. sup.*

L. 8. Non emeritis stipendiis) Id est, si sint caussarii.

L. 9. Charissimum) Leg. *Charisimum.*

L. 11. Eminentissimorum) Id est, illustrium, spectabilium, clarissimorum.

Liberos) Inclusiue.

L. 17. Nihil) Coni. *l. vlt. sup. de delator. & l. pen. C. de rescind. vendit.* Ex quibus huius l. emendanda est subscriptio. D. XII. Kalend. Septemb. Eutropio & Theodoro Conss. Exstat in C. Theod.

Aut principali sunt) Legendum, *principalis.* Hi autem erant, qui primum locum in curia obtinebant, *l. iubemus, sup. de liberali caussa.*

L. vlt. De tormentis) Huius constitut. idem Iustinian. meminit in *l. vlt. §. licentia, sup. de iure deliber.* & in *Nou.* 1. Est autem coniun. cum *l. 1. sup. de iur. propter calumn.* quæ ex hac est emendanda, vt sit constitutio sparsa in duas partes, & in ea l. exstat illud iusiurandum, quod se præscripsisse refert in fine huius l.

A nobis statuto) vide scripta ad *l. 9. sup. de rebus credit.*

De abolitionibus. Tit. XLII.

Publica abolitio est omnium delictorum venia & indulgentia, quæ tribuitur nullo postulante a principe vel senatu, ob aliquam publicam lætitiam, ob res prospere gestas, ob publicam gratulationem vel diem festum, *l. abolitio, & l. si interueniente, ff. ad Turpill. l. 3. sup. de episc. aud.* Vnde Constantinus Imp. ob partum Crispi, & Helenæ filiæ abolitionem dedit, *l. 1. C. Theod. de indul. princ.* Priuata abolitio etiam tempore Augusti concessa, vt docet Suetonius in Augusto cap. 34. Quint. lib. 9. cap. 2. Plinius epist. lib. 7. Epistola ad Macrinum. Priuata est

est duplex: vna data a l. altera a magistratibus.

L. 1. Reuocari potest) Adde alteram exceptionem ex *l. si quis repetere, ff. ad Turpill.* Nisi publica abolitio impetrata sit.

L. 2. Abolitio) Hæc l. ante præced. collocari debet, vt sit prima huius tituli.

§. 1. *Per deceptionem)* Per turpem translationem, alii legunt, *depectionem*. Depectio autem nihil aliud est quam pactum.

L. vlt. §. vlt. Omniaque quæ iure) Legendum, *omnibusque*.

Non minus accusatorem) vide scripta ad *l. pen. sup. de probat.* & ad *l. 5. sup. de pign. act.*

De generali abolitione. Tit. XLII.

Id est, publica. vide ad *l. 6. sup. qui accus. non poss.*

Potentatus) Id est, impressionis, quæ fit ab his, qui B sunt in potestate, *l. si pars, sup. quod metus caussa.*

Diem statutum) Id est, tricesimum.

L. 2 In gloss. Præscriptio) Dele totam, & repone, publicæ abolitionis.

L. vlt. Indulgentia) Id est, abolitio generalis. Sic lege præced.

Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur. Tit. XLIV.

Hunc tit. atque adeo l. 1. & 2. Tribonianus immutatione verborum ad sententiam Iustin. traduxit. Nam iure antiquo criminalis caussæ finis annus fuit; *l. 7. ff. de muneribus. l. 7. C. Theod. ad l. Corn. de fals.*

L. 1. Statutum tempus] Biennii. sic *j. l. 2.*

C *L. 2. Nouerint)* Coniunge *l. quoniam, sup. de testibus.* Vtriusque eadem est subscriptio. Ex ea ergo & ex C. Theod. pro Cæcilio legendum Cæciliano P P.

L. vlt. Intra duos annos) vide c. 21. tract. de præscript.

Ad Senatusconsultum Turpillianum. Tit. XLV.

Factum est hoc Senatusconsultum Neronis temporibus, Cæsonio Pæto & Petronio Conss.

L. 3. Scriptura] Id est, conuentio.

L. 5. Contra vetitum) Pecunia corrupta Addenda hæc subscriptio. PP. VI. Id. April. Pisi CC. Coss.

De calumniatoribus. Tit. XLVI.

L. 3. Probasse crimen) Id est, criminationem, vt infra ad crimen, κατηγορίαν.

L. 6. Dominis) L. vlt. ff. eod. Vide Paulum *lib. 5. Sent. tit. 15.* Subscriptionem hanc adde. S. XVI. Kal. Septemb. D Ipsis A. A. Coss.

L. 7. Arguere.) Vide scripta ad *tit. 14. lib. 5. Sententiarum Pauli.*

L. 8. Vide scripta lib. Obser. 4. cap. 29.

L. 9. Fallaciter) Con. *l. vlt sup. de probat.* & ex hac adde ad illam subscript. vide quoque ad l. seq. scripta.

L vlt. Addenda subscriptio. D. viij. Id Aug. Rauennæ Asclepiodoto & Mariano Conss. ex *l. vlt. sup de his qui accus. non poss. & ex l. vlt. sup. de accusat. & inscript.* vnde hæc l. sumpta est, *& l. vlt. C. Theod. de iurisdict. & l. libert. C. de testibus*, cui ex his addenda est subscriptio & inscriptio.

De pœnis. Tit. XLVII.

Pœna est delictorum coercitio in *l. aliud est fraus. D. de verbor. significat.* vbi pœnæ & mulctæ differentia traditur.

L. 1. In opus perpetuum damnati) Alias, in opus publicum perpetuo damnati. Nam qui ad tempus, similiores sunt relegatis.

Non dissimilis] Id est, non minuuntur capite.

L. 2.) Vide not. & scripta ad *l. pen. sup. si mancip. ita alien. fu. vt man.*

L. 4. Conceptus est puer) Quintilian. declamat. 277. Plutarch. de sera num vind.

L. 6. Vinculis perpetuis) Vincula differunt a carcere, *l. verbum, ff. de verb. sign.* Sic nihil est contrarium in *c. quamuis, de pœnis lib. 6.*

Sola seruili conditione) Vincti serui apud dominos

A opus faciebant. Terent. in Andr. Plaut. Asinar. Plin. lib. 8. c. 3. Columel. lib. 1. c. vlt. Propertius. Ouid de Ponto.

L. 7. *Propter ætatem)* Gellius lib. 12. c. vlt.

L. 13. Ex sententia damnato) Etsi seruus pœnæ factus non sit.

L. 20. Si vindicari) De hac l. 20. Nicephorus loquitur lib. 2. Theodoretus lib. 5. & Sozom. lib. 7. Eccles. hist. c. 24. traduntque hanc l. latam esse a Theodosio Imperatore auctore Ambrosio Episcopo Mediolanensi, quin ipsius Ambrosii hanc l. esse aiunt, qui ipsius meminit lib. 5. Epist. in epistola 28. Sidonius vero lib. 1. Epist. eam constitutionem tribuit Senatusconsulto Tiberiano. Sed contra tradit Tacitus lib. 3. tantum dierum decem inducias damnatis concessisse, sed verisimile est, B quod addiderat Theodosius ad Senatusconsultum, tribuere totum Senatusconsulto. vide cap. 10 de præscript. & ad *tit. C. si quis Imper. maledix.* Huius constit. meminit etiam Rufinus lib. 2. c. 18. Zonaras in Theod. maiore.

Illyrici] Inscriptioni addendum: Et Italiæ, vt in *l. pen. sup. de iur. & fact. ignor.* Loquitur autem de Illyrico occidentali. At in *l. vlt. j. de annon. trib.* de orientali.

Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare. Tit. XLVIII.

Hic iudices sunt præsides prouinciarum, vt docet *C. Theod. eod. tit.* Confiscare est publicare, proscribere. Et confiscatus is dicitur, cuius bona confiscata sunt, & publicata; *l. vlt. j. de conuen. fisci debitor.*

L. 11. Qui in summa administrationis) Cuiusmodi sunt præfecti prætorio: nam eis plenissimum imperium datum est & summum ius, quia vere cognoscunt vice principis. Cognitio enim prætoria dicitur, imaginem diuinæ cognitionis habere, *l. a procons. C. Theod. de apparitor.* his adde vicarios præfectorum, *l. 1 sup. de offic. vicar.*

De bonis proscriptorum seu damnatorum. Tit. XLIX.

L. 1. §. vlt. Disponantur) Legendum, *dispungantur*. Græci vertunt καθαροποιεῖν Gallice, *esclaircir les comptes.*

L. 2. Publicabuntur) Alia est caussa eius, qui exsilio temporario punitur, *l. 13. ff. quib. ex caussis in poss.*

D L. 4. *Nostra indulgentia liberatum)* Hic locus intelligendus est de generali restitutione, quæ est stricte accipienda, vt *l. 4. 5. & 7. j. de sententiam passis.*

L. 7. *Censuarij vel coloni)* Legend. Casarii ex veteribus *C. Theod.* In ll. Caroli magni dicuntur Casati. Hi sunt clientes seu suscepti. vide scripta ad fin. *l. 1. de iure Emphyteut.*

L. 9. §. *vlt. Cæsarianis, vel Catholicianis)* Græci procuratores Cæsaris vocant Catholicos. Cæsariani sunt apparitores procuratoris Cæsaris. Iidem sunt Catholiciani. Itaque, *vel*, hic est, ἑρμηνευτικόν. In scriptis legitur, id est, vide scripta ad *l. 1. C. de compensat.*

L. 10. *In fi. Transmittet)* Imp. tamen Marcus hoc non secutus, vt ait Capitolinus in eius vita

Ad calcem tit.) Deest hic Græca constit. qua cauetur, E vt qui detinent bona damnatorum perduellionis in vrbe regia intra duos menses, in prouinciis intra octo menses, deferant, alioquin præter restitutionem damnabuntur in quadruplum. vide cap. 13. Tr. de præscript.

De bonis eorum qui mortem sibi consciuerunt. Tit. L.

In scriptis legitur, *de bonis mortem sibi consciscentium.* vide scripta ad *l. 12. sup. de accus.*

L. 1.) Hæc l. citatur a Iurisconsulto in *l. vlt. ff.* de bon. eorum, qui ante sent. & addenda subscriptio. PP. xii. Kal. Iun. duob. Aspris Conss.

De sententiam passis & restitutis. Tit. LI.

Sententiam passi dicuntur, qui pœnam passi sunt: Illi autem restituti dicuntur, quibus princeps gratiam pœnæ fecit.

L. 1.] Hæc l. nec rescriptum est, nec constitutio, sed

ſumpta eſt ex actis Imperatoris, aut Senatuſconſultis.

A Gentiano) Legend. *Ab Ecdiciano.* Hic conſul fuit cum Heliogabalo.

Opilio Macrino) Hic poſt Antoninum Baſſianum Caracallam inuaſit imperium, vt ait Capitol. in eius vita.

Amicis & principalibus officiorum) Legendum, *magiſtris & principibus officiorum*, vt apud Lampridium in Alexand. legitur. Hi ſunt principes agentium in rebus, de quibus extat tit.

Opilio Vlpiano) Legend. *Ælio Vlpiano:* legatus autem Cæſaris eſt præſes prouinciæ, *l. hoc accuſare, ff. de accuſat. l. legat. ff. de offic. præſid.*

Te reſtituo) Hic locus eſt de ſpeciali reſtitutione in infinitum concepta, vt & *l. vlt. §. vlt. huius tit. & l. 1. ff. eodem & l. 2. & 6 hoc titulo.*

L. *vlt. §. Quibus: neque tutor eſſe deſinat.*) Hoc caſu filio, qui eſt in poteſtate, datur tutor contra iuris regulam, & tutelæ definitionem.

§. vlt. in fi. & filij) vide ſcripta ad *l.* 107 *ff. de verbor. oblig.*

AD LIBRVM X.

De iure fiſci. Tit. I.

L. *Ex 3. Si minori*) Idem in *l. pen. ff. de reſcind. vend. & l. 16. C. illo tit.* vide ibi ſcripta.

L. 5. *Obijcere manus*) Idem dicitur in *l. pen. j. de exſecut.* & de mercator. in *l. deuotum, j. de mercator:* vide ſcripta ad *l. 2. de iure Emphyteut.*

L. 6. *Suis temporibus*) vide c. 31. de præſcript.

L. 7. *In fi. Exceptio eorumdem meruit*) Id notant Græci lib. 57. βασιλ. fieri ἐκ περιλήψεως. vide not. ad *l. neque, ff. de fideicom. libert.* & ſcripta ad *l. ſi fuerit, ff. de rebus dub.*

Ad calcem tit.) Deeſt hic l. vlt. quod fuerit Græca. Ea continebatur, vt omnis cauſſa fiſcalis finiatur intra ſex menſes poſt litem motam. vide cap. 18. de præſcript.

De fide inſtrumentorum, & iure haſtæ fiſcalis & de adiectionibus. Tit. III.

Legendum, De fide & iure haſtæ fiſcalis &c. & delendum, *inſtrumentorum*. Fides haſtæ fiſcalis eſt. vt iis, qui quid emerunt a fiſco, præſtetur perpetua ſecuritas.

L. 1. *Habitis*) vide ſcripta ad titul. *l. 5. ſi propter publ. penſ.*

L. 2. *Pretij vilitate*) L. 16. *de reſcind. vendit.*

L. 4. Si tempora) At poſt addictionem factam a Republ. niſi ex priuilegio, adiectio non admittitur, *l. 1. de vendit. rer. ciuil.*

L. 3. *Quæcunque*) vide ſcripta ad tit. ſup. *ſi propter publie. penſit.* & ad tit. *ſine cenſu, vel rel. fundum compar.* Sed opponitur *l. prædiis, ff. de iure fiſc.* vide not. ad eam.

Ad calcem tit.) Deſideratur hic l. vlt. quæ Græca eſt, & hoc continet, comitem rerum priuatarum & palatinos ac patronum fiſci poſſe rem fiſci emere ex auctione fiſcali, non aliter. vide ſcripta ad *l. 5. C. de contr. empt.* vbi idem dicitur de tutore.

De venditione rerum fiſcalium cum priuatis communium. Tit. IV.

L. 1. *Vt vniuerſa*) vide ſcripta ad tit. *ſup. de com. rer. alien.*

Pœnis fiſcalibus creditores præferri. Tit. VII.

L. 1. *Ab eadem ſtatione*) Vnus eſt fiſcus, ſed variæ ſunt ſtationes fiſci. Idem *Nou. 1.*

De fiſcalibus vſuris. Tit. VIII.

L. 1. *Pœnæ nomine*) Quia pœna eſt vſurarum vice. At multæ vſuræ inferuntur. vide ad *leg vlt. ſup. de vſuris.*

L. *vlt. Fiſcum*) vide ſcripta ad *l. 2 C. ſup. de vſuris.*

Dimidiam centeſimæ) Semiſſes.

De ſententiis aduerſus fiſcum latis retractandis. Tit. IX.

L. 1. *Intra triennium*) vide c. 22. tract. de præſcript.

De delatoribus. Tit. XI.

Ad calc. tit. Deſunt in hoc titulo duæ conſtit. Græcæ. Prioris ſententiam referunt Græci lib. 56. βασιλ. & Harmenop. lib. 1 tit. 5. vbi ait, delatori dari partem octauam τῷ προσαγγείλαντι. Poſteriore continetur, vt bona fiſcalia, quæ quis dicitur poſſidere, ſi incertus ſit poſſeſſor, non occupentur ſtatim a fiſco, triginta dies dari, inter quos poſſeſſor contendit de iure ſuo apud comitem, rer. priu. Qua de re etiam debet comes edictum proponere. Poſt dies 30 bona fiſco vindicantur, ita tamen vt cuilibet ſit integra actio contra fiſcum. vide c. .o. de præſcr.

De iis, qui ſe deferunt. Tit. XIII.

L. *1. Quod ſi*) Hic veſtigium eſt decimarum, de quibus Vlpian. *Fragm. tit. 15.* Eſt & veſtigium in *l. vlt. in prin. ff. de his quæ vt indign.* vide ſcripta ad *l. in tacitis, ff. de leg. 1.*

De annonis & tributis. Tit. XVI.

L. *vlt. Illyrici*) Hic de orientali illyrico: de occidentali in *l. pen ſup. de iur. & fall. ign. & l. pen. ſup. de contrah. empt. & l. 20 ſup de pœn.*

De exactoribus tributorum. Tit. XIX.

L. 7. *Id eſt, exactores*) Hæc verba Triboniani ſunt.

Ad calcem tit. Deeſt hic Græca conſtitutio, quæ erat l. vlt. Ea cauetur, poſt canonicarium miſſum exigendorum canonum, id eſt, tributorum cauſſa, non mitti compulſorem, ἐκπλευτήν, niſi poſt menſem a die, quo ſolui debuerant tributa. Sed huic l. derogat *Nou. 128.* vide cap. 8 de præſcript.

De capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſſa. Tit. XXI.

Vide ſcripta ad tit. *ſi propter publ. penſ.*

L. *1. In gloſſ. Diſtrahantur*) Adde, hanc Accurſij gloſſ. veram eſſe, confirmat *l. 1 C. Theod. de diſt. pig. contra trib.*

De apochis publicis, & de deſcriptionibus curialibus & de diſtributionibus ciuilibus. Tit. XXII.

L. *Trium cohærentium*) Vide cap 22. de præſcript.

L. *vlt. Imp. Iuſtin. A.*) Adde, Mennæ PP.

Securitatibus) Hæc l. repetita eſt in *l. 14. §. 1. ſup. de non num. pec.* Vnde hic addenda inſcriptio & ſubſcriptio. vide ſcripta ad prin. eius tit.

De conditis in publicis horreis. Tit. XXVI.

L. 1. *In fin. Quanta habeantur in condito*) Vt ſunt operæ perſequendorum equorum, *eodem tit. C. Theod.* Ergo illicitæ tantum operæ prohibentur.

De diſcuſſoribus. Tit. XXX.

Emptione) Legendum, *coemptione.* vide ſcripta lib. 1. Obſ. cap. 35.

Sitocomiæ) Legendum, *Sitonici aut Sitoniæ.* Munus hoc curam gerit emendarum fiſco ſpecierum.

De decurionibus & filiis eorum, & qui decuriones habeantur, & quibus modis a fortuna curiæ liberentur. Tit. XXXI.

L. 11. *Vxorem*) Dos tamen eius obligata eſt: παράφερνα non item, *l. 3. ſup. ne vxor pro mar.*

L. 13. *Anni 50.*) Malim quinquaginta quinque, vt & in *l. 3. C. qui profeſſ. ſe excuſ.* Vbi pro quinquaginta quinque, lege, *ſeptuaginta.* vide ſcripta cap. 32. de præſcript.

L. 15. *Vniuerſos*) Coni. *l. ſi quis decurio, ſupra de falſis.* Ex qua ad hanc adde inſcript & ſubſcript.

L. 27. *Quem adſuetus*) Veteres libri habent, *Habitus*, id eſt, auitus.

L. 34. *Si quis*) vide not. ad *l. non dubium, ſup. de ll.* & ſcripta ad *l. 30. ſup. loc.*

L. 51. *Et Theod. A.*) Dele hæc. Coni. *l. pen. ſup. de reſcind. vend.* vide ſcripta & not. ibi.

L. 54. *Iidem AAA.*) Reſtituenda inſcriptio, & addenda ſubſcriptio ex C. Theod.

L. 54 *Intra 3. menſes*) vide cap. 14. de præſcript.

L. 56. *Nihilominus*) Id eſt, nullo modo.

De prædiis decurionum ſine decreto non alienandis. Tit. XXXIII.

L. *3. Sine interpoſitione decreti*) Hoc eſt, quod dicitur furtim in *l. pen. ſup. de reſcin. vend.* vide ibi.

Donationes vero) vide ſcripta ad tit. *ſup. de reb. alien. non alien.*

Quando & quibus quarta pars debetur ex bonis decurio-

num, & de modo distributionis eorum. Tit. XXXIV.

Quæ pertinent ad hunc titulum reperies sub tit. 38.

De municipibus & originariis. Tit. XXXVIII.

L. 2. §. 1. Optionis conditio in offerendis rebus quartæ partis vel dodrantis) Hæc omnia perperam addita sunt ex *Nou. Theod. 2. de bonis decurionum*, a veteribus lib. absunt: & huius optionis in hac l. mentio nulla ante facta est.

De incolis, & vbi quis domicilium habere videtur, & de his, qui studiorum caussa in aliena ciuitate degunt. Tit. XXXIX.

L. 2. Decem annis transactis) vide cap. 26. de præscript. & not. ad *l. miles §. quidam, ff. de adulteriis.*

Nec pater, qui propter filium) vide scripta ad tit. *C. ne filius pro patre.*

In eodem loco) Leg. & *in eo demum loco.*

De muneribus & honoribus non continuandis inter patrem & filium, & de interuallis. Tit. XL.

L. 2. Quinquennij. & mox triennij) vide cap. 22. de præscript.

L. 3. L. v. annorum) Legend. *Septuaginta.* vide not. ad *l. 13. sup. de decur.*

De decretis decurionum super immunitate quibusdam concedenda. Tit. XLVI.

L. *2. Ambitiosa)* Gratiosa.

De professoribus & medicis. Tit. LII.

L. 11. Testimonialem) Literæ, quæ dantur dimissis, vocantur testimoniales, hic & in C. Theod. Sæpe Vegetius lib. 2. vide scripta ad prin. *tit. j. de fide instrum.*

De filiisfam. & quemadmodum pro his pater teneatur. Tit. LX.

L. *2. Caussam ad te pertinere)* Opp. *l. spurij §. pater, ff. de decur.* vide ibi solut. in not.

L. vlt. Filium tuum curatorem) vide scripta ad *l. 1. j. quod cum eo, &c.*

De periculo successorum parentis. Tit. LXI.

L. 1. *Si de proprio) L. 1. §. ne castrense, ff. de collat. bon.* Verum vt nihil obstet *l. pen. C. de coll.* separandæ erunt dignitates a militiis, quæ conferuntur, vt in *l. vlt. j. qui milit.*

De excusationibus artificum. Tit. LXIV.

L. 1. Atque liberatores) Legendum, *aquæ libratores.* Manus Triboniani hic multa addidit.

De tabulariis, scribis, logographis, & censualibus. Tit. LXIX.

De tabulariis. vide not. ad *l. scripturas, sup. qui pot. in pign. hab.*

De susceptoribus, præpositis, & arcariis: Tit. LXX.

L. 3. Nouæ sunt, ac ardescentes) Rectius in *C. Theod. ac recentes.*

L. 5. Iidem A A. Repetita est in fi. *l. 13. Cod. Theod. lib.* 12. *eodem tit.* Ex qua huius l. est emendanda inscriptio, & addenda subscriptio. In hunc modum. Impp. Valentinianus & Valens ad Germaniarum Comitem S. L. Subscriptio vero, D. VI. Id Ianuar. Rom. Lupicino & Iouino Conss.

L. 12. Iidem A. A.) Coniun. *l. vn. supra ad l. Iul. de ambitu*, ex qua ad hanc supplenda est inscriptio: iidem AA. Pompeiano, & subscriptio D. Prid. Kal. Ian. Mediol. Stilicone & Aureliano Conss. vt docet *l. 27. Cod. Theod. eod.*

L. 13. Seu numerarios) Hæc duo verba Tribonianus adiecit.

L. 14. Quorum ad constituendam) Legendum, ad consuendum. Hoc sensu, vt cohortalium officiorum & militum maxime interfit, rationem vestium explorare & quærere qualitatem eorum, qui consuendis vestibus operam commodius daturi sint.

De auri publici persecutoribus. Tit. LXXII.

Persecutoribus) Leg. *prosecut.* Sic & in *l. 1. hic.*

L. 1. Auri) Idem in *l. vn. C. Theod. eodem lib.* 13. vnde huius l. inscriptio sic restituenda est. Impp. Arcad. &

A Honor. Eutychiano PP. & subscriptio D. XI. Kal. Martii Constantinop. Cæsario & Attico. Coss.

AD LIBRVM XI.

PRimus huius libri XI. tit. est de lustralis auri collatione, in quo erant duæ Græcæ ll. Anastasii, quæ desiderantur. vide not. & scripta ad *l. 1. sup. de commer. & mercator.*

De nauiculariis seu naucleris publicas species transportantibus, & de tollenda lustralis auri collatione. Tit. I.

L. 5. Capitali pœna) At ex *Nou. Leon. 62.* hæc actio est in quapruplum. vide not. & scripta ad *l. in nauem ff. locati.*

Ne quid oneri publico imponatur. Tit. IV.

L. 5. Capitali pœna) At ex Nou. Leonis 62. hæc actio
B est in quadruplum. vide not. & scripta ad *l. in nauem ff. locati.*

De naufragiis. Tit. V.

L. *2. Præfinitum anni spatium)* Oppon. *l. pen. j. eod.* In qua præscribitur biennium. Solutio petenda est ex *l. 2. C. Theod. eodem.* Quæ declarat pro locorum interuallo, annum aut biennium constitui. vide cap. 20. de præscript.

De metallariis & metallis, & procuratoribus metallorum. Tit. VI.

L. 1 Quæ Græce χρύσαμμος appellatur) Hæc verba a Triboniano addita sunt.

De murilegulis, & Gynæciariis, & procuratoribus Gynæcij, & de monetariis, & bastagariis. Tit. VII.

L. 7. Edicimus) Ex *l. 10. C. Theod.* tit. 20. lib. 10. Quæ
C hic a Triboniano truncata est, quia Iustinianus sustulerat Senatusconsultum Claudianum.

L. 10. Metaxæ) Metaxæ sunt serica fila cruda, necdum intexta, vt conficiuntur a vermiculis. vide not. ad *l. vlt. sup. de pign.*

L. 13. Lymphariorum) Leg. Linifariorum.

De vestibus Holoberis, & Auratis, & de intinctione sacri muricis. Tit. VIII.

Id est, Holosericis. Zonaras in 12. Can. Concilii Gangrensis βήρους exponit σηρικὰ ὑφάσματα. βῆρος Gallice *velours*. Germanice *sammet*. Holosericæ vestes sunt, quæ omnino sunt ex serico. Earum commercium tantum prohibetur: Nam ex *Nou. Leonis 80.* permittitur vsus purpuræ, sic & serici. vide scripta ad *Rubr. ff. de his, quæ vt indig.* & ad tit. *sup. quæ res vend. non possunt.* Sic in
D Constantini donatione dicitur princeps vti veris vestimentis, & vero selochalino.

L. 4.) L. 1. supra quæ res vendi non possunt, *l. vlt. C. Theod. de murileg.* vide not. & scripta ad *d l. 1.*

Vestimenta virilia] Fœminis serici vsus non est interdictus. Vopiscus in Tacito sericam vestem in viris omnibus interdixit.

L. vlt. Purpuræ) Sumpta est ex *l. vlt. C. Theod. de murileg.*

De veteris numismatis potestate. Tit. X.

L. 1. Solidos veterum principum) Paulus *lib. 1. Sent. tit. 25.* ait, l. Cornelia de fals. nummaria eos teneri, qui probos nummos vultu principum signatos reprobant &c.

E *De collegiatis, & chartopratis, & nummulariis. Tit.* XVII.

Male Græci chalcopratis. Itaque delenda est glossa Acc. maxime posterior.

L. 1. Qui sub prætextu) vide notat. & scripta ad *l. pen.* & ad tit. *sup. de commer. & mercat.*

De iure reipublicæ. Tit. XXIX.

L. 2. Neque beneficio) L. 37. ff. de rebus auctorit. iud. poss. At fiscus semper ius habet pignoris & hypothecæ, *l. 46. ff. de iure fisci, l. 2. sup. in quib. caussis pig.*

L. 4. Ruina collapsis ædificiis] Vespasianus auctore Sexto Victore & Suetonio permisit cuicumque dirutarum ædium areas occupare.

De vendendis rebus ciuitatis. Tit. XXXI. A

L. 1. Imp. Antoninus) Legend. Impp. Seuerus & Antoninus A A. Herculiano.

Si ineunda) Huius rescripti auctoritate vtitur Paulus in §. *vlt. l. 21. ff. ad municip.*

De debitoribus ciuitatum. Tit. XXXIII.

L. vlt. in fin. Quod si quispiam debitor.) vide scripta ad *tit. C. de hered. vel act. vend.* Aliud est, si quis fisco locum fecerit, *l. 5. de iure fisci. l. 3. C. Theod. de bonis proscript.*

Ne quis liber inuitus actum reipublicæ gerere cogatur. Tit. XXXVI.

L. 1. Cum serui huiusmodi) Sic in *l. 6. §. irritum, ff. iniusto, rupto testam.* Si maior 25. venum se dari passus sit, pretiumue participandum, vt Flor.

De solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis. B *Tit.* XXIX.

Vide not. ad pr. *tit. sup. de solut. & liberat.*

De spectaculis & scenicis, & Lenonibus. Tit. XL.

Ad calcem tit.) Deest hic constitutio Græca, qua Imp. facit liberationem prostitutarum publicam. vide scripta ad tit. *sup. de patribus, qui filios distrax.*

De aquaductu. Tit. XLII.

L. 1. Aquarum possessores] Idem exstat in lib. Magonis & Vegoiæ.

L. 4. Vsum aquæ) L. 7. *sup. de seruit. & aqua.* Consuetudo longi temporis, & vetustas vicem iure constitutæ seruitutis obtinet, sed vetustas etiam vim legis obtinet, *l. 2. ff. de aqua & aq. plu. arc.*

L. 7. Ex vniuersis calculis) Leg. *ex vniuersis scalis.* C Erant maritimi traiectus, ex quibus fiscus reditus percipiebat. Erant autem tres scalæ; Timasi quæ fuit in quarta regione, Chalcedonensis in quinta, Sizicæna in sexta.

De gladiatoribus penitus tollendis. Tit. XLIII.

L. 1. Non placent) Idem tamen Constantinus ante hanc constit. probauerat, ad gladiatorum ludum damnatos intra annum consumendos esse, *l. 2. C. Theod. de gladiat.*

Vt armorum vsus, inscio principe interdictus sit. Tit. XLVI.

L. *1. Armorum mouendorum copia)* Hoc antea vetitum fuerat l. Iulia de vi publica, & post a Iust. in *Nouel. de armis.* vide scripta ad tit. 5. *quæ res exportari non debent.* D

De agricolis, & censitis, & colonis. Tit. XLVIII.

Expunge, &, & legito sic: *De Agricolis, censitis & colonis*: duo enim agricolarum facit genera. 1. censiti, qui sunt serui. 2. Coloni, qui sunt liberi. vide scripta ad *l. si quis inquilinos, ff. de leg. 1.*

L. 5. Optare) Εὔχεσθαι. vide scripta ad *l. 21. C. loc.* Hi vero sunt partiarij coloni.

L. 6. Adscriptitios) vide scripta & not. ad *l. si quis inquilinos, de leg. 1.*

L. 14. Celeri reformatione) Vnde vi interdicto, id est, restitutione possessionis, vel, vtrubi *l. 5. C. Theod. de denunt. vel ed. libel.* momenti beneficio. Celeri redhibitione *l. 4. C. Theod.* Vnde vi, sic dictum a temporis breuitate, ita vt nihil sit quod possit eam remorari ne appellatio quidem, *l. 1. sup. si de moment. possess.* E

L. 15. Nec puncto quidem temporis) Id est, momento. vide cap. 3. de præscript.

L. 17.) Repetita est hæc *l. sup. in l. vlt. Si respign. dat.* iisdem verbis. Quare ex ea inscriptio & subscript. hoc loco restitui debet; Impp. Honorius & Theod. A A. Ioanni P P. subscriptio vero, D. Id. Iul. Rauennæ Honorio xiij.] & Theodosio. x. AA. Conss. vide *l. vlt. supra.*

L. *20. Litibus)* Con. *l. 18. sup. de fid. instrum.* vide script. & not. ibi & ad *l. 28. sup. loc.*

Vel in κειμηλιάρχειῳ) Legend. vel in cimeliarchio, id est, in quo reposita sunt cimelia, id est, vasa sacra. Restitue sic subscript. D. xii. Kal. Octob. Chalcedone De-

A cio & ex *l. 18. supra de fide instrum.*

L. 22. Solam confessionem) Leg. *conductionem.* vide scripta ad *l. 21. C. de loc.*

Si conditionale instrumentum) Legend. *Si conductionale instrumentum.*

L. 23. Ex temporali cursu) vide cap. 30. de præscript.

§. Cum autem Anastasiana lex) Quæ non exstat. Fuit lex. 19. huius tit. cuius sententia est in lib. βασιλ. vide cap. 30. de præscript.

§. vlt. Siue annales) Legend. *Animales*, id est, capitationes. De hoc verbo vide notat. & scripta ad *l. 9. sup. de act. empt.*

L. vlt. In sua libertate) Idem Iustinianus in *Nou.* 24. exposuit se hoc intelligere de iis, qui post hanc constit. nascuntur: in his autem, qui iam nati essent ius anti- B quum voluit seruari. vide scripta Obser. 4. c. 20.

Vt nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos, vel vicos eorum. Tit. LIII.

L. 1. Si quis) Est de susceptis, de quibus. vide scripta ad fin. *l. 1. C. de iure Emphyt.*

Ad calcem tit.) Desideratur hic l. 3. quæ Græca est constituit ne quis vicanos & agricolas in clientelam suscipiat, redituum promissione facta, vide scripta ad *l. 1. C. de iure emphyt.*

Vt rusticani ad nullum obsequium deuocentur. Tit. LIV.

Obsequium) Id est, munus & tributionem. Sic *l. 6. sup. de pignor.*

Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre. Tit. LV.

L. 1. Vt nulli extraneo) Idem conceditur dominis erga C suos homines vt colonos, emphyteutas. At propinqui non habent ius πρωτιμήσεως, nisi ex pacto, *l. pen. sup. de contr. empt.* vide ibi scripta.

Ex iisdem vicariis) Legend. *vicanis.*

Vt nullus ex vicaneis pro alienis vicaneorum debitis teneatur. Tit. LVI.

Legendum vicanis, & vicanorum, & vicanos. vide scripta. Idem in Nou. Iust. 52. & 134. Cassiodorus lib. 4. var. l. 3. de debit. & vad. in ll. Longobard. & in legib. Neapol. tit. *de cultu pacis, & cap. de iniuriis, libro. 6.* vide notata & scripta ad tit. *Cod. ne filius pro patre*, & ad *d. Nouel. 52.*

De censibus, & censitoribus, & perequatoribus, & inspectatoribus Tit. LVII.

D *L. 2. Vetauerit*] C. Theod. *habuerit*, forte, *amputauerit.*

Competenti indignationi) Hæc verba Tribon. sunt. Nam capitale supplicium irrogarunt.

L. 5. Intra annum) vide cap. 20. de præscript.

L. 7. Reliqua vero temporis) Hoc cum fiscus vendit: Aliud enim est, cum priuatus vendit sine cens. vel reliq. vide ibi scripta.

Sex mensium spatium) Tribonianus 4. menses ad duos ab Honorio & Theodosio tributos addidit. vide cap. 28. de præscript.

De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur. Tit. LVIII.

E *L. 1. Et territoriis)* Hoc loco vt in *l. vlt. j. eod.* Territorii agros priuatos vocant Impp. alias tamen est vniuersitas agrorum.

L. 7. §. Illos post biennium) vide cap. 21. de præscript.

Ad diacatochiæ vicem) Ad diacathociæ vicem, legendum, *l. 12. inf. de fund. patrim. l. 1. C. Theod. cap. de indulg. debit:* hic est Libellarius contractus, de quo vide scripta ad *l. 1. C. de iure emphyt.*

Intra biennium) Opp. *l. vlt. inf. eodem, & l. vlt. sup. de censib.* Sed hæc lex loquitur de eo, qui occupauit agrum desertum. Græci ὁ ἐρήμου ἀγροῦ ἐπιβάς. Illa de eo, cui addicta sunt prædia a peræquatore. vide capit. 2. de præscript.

L. 9. Fundos patrimoniales) De his vide scripta supra ad pr. *tit. de iure emphyt.*

L. 11.

L. 11. Intra sex menses] vide cap. 19. de præscript.

L. 12. Hac definitione) ἐπιβολὴν enim suscipiunt συγκληρονόμοι & συντελεσταὶ siue ὁμόtελεῖς, quæ sub eodem tit. vectigal. pendunt, vt ὁμόχωροι, quia communia prædia habent, vt ὁμόκηνοι: extranei vero ἐπιβολὴν suscipere non coguntur, nisi cum except. Nou. 77. vide scripta Obs. lib. 4. c. 30.

De pascuis publicis & priuatis. Tit. LX.

L. 2. Impp. Arcadius & Hon. AA.] Adde, Simplicio magistro militum.

Pratis ac amœnis pascuis) Leg. *Pratis Apamenis* &c. ita vt intelligantur prata Apamæa Syriæ, non Bithyniæ, vide scripta Obser. 1. c. 19.

De Fundis patrimonialibus & saltuensibus, & emphyteuticis, & eorum conductoribus. Tit. LXI.

L. 1. Donationes firmæ sunt) Idem recte ait Accurs. esse in priuato, in *l. 3. C. de iure emphyt.* vide ibi scripta.

In gloss. Firmæ sunt) Videtur idem vt in *d. l. ff. de exc.* Dele hanc responsionem, & aliam repone, non potest vendere sine permissu domini.

L. 2. Patrimonialis) Hæc l. accipienda est de tributis, non de canone, ne pugnet cum *l. 4. infra.* Sensus est; ob tributa non soluta, fundus minoris fisco non committitur. Id datur ætati. Id ergo non datur maioribus. At ob canonem non solutum idem datur omnibus, ne fundus committatur, *l. 4. inf.* vide scripta ad *l. 2. C. de iure emphyt.*

L. 12. Emphyteuticarij patrimoniales) Patrimoniale ab emphyteutico differt, vt species a genere. vide not. ad *pr. tit. sup. de iur. emphyt.*

L. 14. Vel templorum) At in priuatorum fundis sufficiunt 20. ann. si bona fide possederit, aut 30. si mala fide. vide scripta ad *l. 2. in fin. C. de iure emphyt.* & cap. 31. de præscript.

De fundis rei priuatæ, & saltibus diuinæ domus. Tit. LXV.

L. 2. in fin. Nec tamen decoctor) Hoc ideo quia fiscus vendit. Nam si priuatus vendat, emptor agnoscere cogitur reliqua, *l. 3. fine censu vel reliq.* Sed opp. lex *prædiis, ff. de iur. fisc.* vide not. ibi, & scripta ad *d. tit. sine censu vel reliq.*

L. 6. Collegio vel curiæ, vel) Id est, corpori alicui.

Per 30. annos) vide cap. 31. de præscript.

De diuersis prædiis urbanis & rusticis templorum & ciuitatum, & omni reditu ciuili. Tit. LXIX.

L. 3. Tertiam portionem eius canonis) Ceteræ partes fisco vindicantur, *l. vlt. sup. de vectig. & commiss.*

L. 5. Agonotheticas possessiones) Id est, ex quarum reditu certamina quædam celebrantur. Dicitur recte ὁ γκλησίς ἀγωνοφόρος in *l. Titia cum rest. §. 1. ff. de leg. 1.* vide not. ad eam, & scripta ad *l. 1. ff. de reb. dub.*

L. vlt. Apamenæ ciuitatis) Apamæa Bithyniæ colonia fuit, de qua in *l. 1. ff de censib.* Fuit & Apamæa Syriæ, de qua in *l. 2. sup. de pascuis publicis.*

De conductoribus & procuratoribus siue actoribus prædiorum fiscalium domus Augustæ. Tit. LXXI.

L. 1.) Vide scripta ad *l. 1. sup. de iure emphyt.* & not. ad prin. *lib. 1. Feudorum.*

Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet. Tit. LXXII.

L. 1. Neque curiali) Hoc idem Hadrianum constituisse scribit Xiphilinus, vide scripta ad *l. 30. D. de loc.*

De cupressis & luco Daphnensi, vel Perseis, per Ægyptum non excindendis vel vendendis. Tit. LXXVII.

L. vlt. Nec a luco, vel a littore) Legend. *nec Alytarcha vnam cupressum.* Fuit autem olim Alytharchæ permissum ex luco Daphnensi qui est in suburbiis Antiochenæ vrbis cupressus densissimus, vnam cupressum excindere, plures plantare, *l. & more, C. Theod. de iure fisci.*

AD LIBRVM XII.

De dignitatibus. Tit. I.

L*Ex 2. Et notatis)* Veteres libri habent, *adnotatis.*

L. 4. Et homines eorum) vide scripta ad *l. 1. de iuri emphyteut.*

L. 6. Deformibus ministeriis) Quidam Cod. habent *deformis ministery.*

Stationariis) Qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes certis in locis aliquandiu consistunt, emptorem operientes, qui ob eam rem Apothecarii dicuntur in *l. 12. ff. de cohortalibus.* De hoc verbo, vide not. ad *l. 5. sup. de vectigal. & comm.*

L. vlt. Sacræ reuocatoriæ) Seu euocatoriæ, *l. vn. vt omnes iudices &c. ff. Iustin. Nou. 8.* Huius formulam ponit Cassiodorus lib. 7. formularum.

De consulibus & non spargendis ab his pecuniis, & de præfectis, & magistris militum, & patriciis. Tit. III.

L. 2. Imperator Leo A.) Legendum, *Impp. Valentinianus & Martianus &c.* Nam quod hic tractatur, nominatim a Martiano constitutum fuisse scribit Marcellinus comes in Chron. vide scripta in *Nou. 62. in fi.*

L. 3.) Vide not. ad *Nou. 81.* Huic legi derogat Iustinianus in *Nou. 62.* dum constituit, vt vir illustris codicillos patriciatus accipere possit, etiamsi consulatum aut præfecturam non gesserit.

L. vlt. Patrisfamil. effici.) Idem constituit Iustinianus in *Nou. 81.*

De silentiariis & decurionibus eorum. Tit. XVI.

L. vlt. Vel suffragium quodcunque) Suffragium hic significat id, quod suffragii nomine datum est, sicut pactum id, quod datur ex pacto. vide scripta ad *Rubr. sup. de suffrag.*

De proximis sacrorum scriniorum, ceterisque, qui in sacris scriniis militant. Tit. XIX.

L. *1. Qui præfecti)* Leg. *qui præfectis.* vide not. ad *l. 1. §. 1. ff. de leg. 3.* & scripta ad *l. 2. ff. de leg. 2.*

L. *2. Ordinarij*] Ordinarii iudices sunt clarissimi, spectabiles vice sacra cognoscunt. Vide not. ad *l. omnes, ff. de episc. & cler.* & scripta tit. *ff. de iud. in prin.*

L. 11. Non hereditatis, sed priuilegij) Sic in *Nou. Iust. 53.* οὐχ ὡς ἄθρωον, ἀλλὰ βασιλικὴν φιλοτιμίαν.

L. vlt. Et insuper venditionis) Potest tamen vendi ex *Nouella 35.*

De curiosis & stationariis. Tit. XXIII.

L. 1. Carceri aliquos immittebant) Nam nuntiationem tantum habent, non & prehensionem. vide cap. 9. de præscript.

De priuilegiis scholarum. Tit. XXX.

Legendum, *scholarium.* Hi milites erant in *l. vlt. C. de locato,* & supernumerarii, teste Suida in verbo ὑπεράριθμοι.

L. 1. Degradandi) Legend. regragrandiue.

Qui militare possunt vel non possunt, & de seruis ad militiam vel dignitatem adspirantibus: & vt nemo duplici militia, vel dignitate & militia simul vtatur. Tit. XXXIII.

L. *5. Licet distrahere)* Ergo non omnes militiæ vænales erant. vide *l. vlt. sup. lib. 8. de pignor.*

L. *6. Et suam ignorantiam)* Id fit eo argumento, quod Aristoteles vocat πρὸς ἄνθρωπον.

Intra 30. Dierum) Hoc tempus præscribitur pro seruis, qui iam militarunt, non pro his, qui post militabunt.

Ab eo tempore) Vide cap. 10. de præscript.

L. 7. Dignitatem) Separatur militia a dignitate, sic & in aliis.

Intra 30. dies) vide cap. de præscript.

Negotiatores ne militent. Tit. XXXIV.

Sic Sidonius Apollinaris lib. 1. Epist. *negotiatores militant, milites negotiantur,* dum rerum omnium peruerti legem significat.

L. 1. In hac alma vrbe) vide scripta ad *l. 3. sup. de com-* A
merc. & mercat.

Argentis distractoribus) Id est, mensariis, argentariis, Sic *l. vlt. sup. de pign.*

Omni militia prohibuimus) Vtrumque tamen retinent permissu principis.

De re militari. Tit. XXXV.

L. 15. Imp. Leo A.) Adde · Aspari magistro militum.

Milites) Coni. *l. 31. sup. de locat.*

De castrensi peculio militum, & præfectianorum. Tit. XXXVI.

Et præfecti annonæ) Legendum, *& præfectianorum.*

L. vlt. At si in legione) Id est, quasi in legione.

De erogatione militaris annonæ. Tit. XXXVII. B

L. 1. Buccellatum) Panem Buccellatum, Gallice, *du biscuit.*

In duobus diebus) Vide c. 4. de præscript.

L. 5. Pittacia) Legend. *Pittacia*, πιττάκια sunt breuia, sic etiam vocant epistolas, & album prætoris, & Notoria. Dicuntur vero simpliciter πιττάκια τῶν ἀννωνῶν, id est, breuia annonarum.

L. 7.) Vide scripta ad *l. 50. ff. de verb. oblig.*

L. 11. Id est, Exactoribus militaris annonæ) Hæc interpretatio est Triboniani, vt & in *l. 7. sup. de exactorib. trib.*

L. 15. Adhærere præcipimus) Leg. *Aderari.*

De metatis & epidemeticis. Tit. XL.

L. 1. Si quis metatorum) Legendum, *mensorum.* C

L. 5. Enim qui præparandi) Idem est in exsecutore, *l. 5. sup. de iure emphyteut.*

De commeatu. Tit. XLII.

L. 2. Sex mensium) vide cap. 18. de præscript.

De littorum & itinerum custodia. Tit. XLIV.

L. 1. Ne merces illicitæ) vide scripta & not. ad *l. 1. ff. de his quæ vt indig.*

De desertoribus & occultatoribus eorum, &c. Tit. XLV.

L. 2. Resistendum) Alias, *obsistendum.* Legend. *obtinendum*: obtinet ius dominii, qui id sibi defendit per retentionem possessionis.

De veteranis. Tit. XLVI.

L. 1. In quibuscunque nundinis, Idem omnibus concedit. *l. 1. sup. de nundinis.*

De numerariis, actuariis, & chartulariis, & adiutoribus, scriniariis, & exceptoribus sedis excelsæ, ceterorumque iudicum tam militarium quam ciuilium. Tit. XLIX. D

L. 8. Scriniarios) Hac l. scriniariis non interdicitur vsus creditæ pecuniæ. Nam si præsidibus mutuam pecuniam sumere licebit, & præfectis prætorio, multo magis scriniariis & numerariis eius. vide scripta ad *l. 3. sup. si cert. pet.*

De tractoriis & statiuis. Tit. LI.

Sunt autem tractoriæ diplomata, quæ dantur cursus publici caussa. Statiuas Græci ἀλλαγάς. Statiuas habere est considere vno loco.

L. 1. Tractatores) Legend. *tractoriæ.*

Biduum) vide cap. 4. & 6. de præscript.

De cohortalibus & principibus, corniculariis ac primipilariis. Tit. LVII.

Legend. *Cohortalibus principum, &c.*

Ac primipilariis) Primipilaribus. De his vide not. ad §. *Iulius l. pater, ff. de leg. 3.* & scripta ad §. *Diui l. filiusfam. de leg. 1.*

L. 3. & 7. Pastus primipili) Id est, militaris annonæ, vt recte notat Alciatus. Sic *l. 8. & 16. C. Theod. eod. tit.* Annona, quam præbet primipilus.

L. 8. Speciebus primipilaribus) Hinc collige, qui fuerint primipilares: ii sunt qui species annonarias præbent ad pascendos milites limitaneos vel comitatenses, *l. 6. & 17. C. Theod. eod.* vt ait, hæc l. species primipilares adærari, id est, ad æs redigi, cum pro annona æs præstetur a

A primipilaribus. vide de hoc not. ad *d. §. Iulius.*

L. 12. Ex 30. annis) Legend. *quadraginta*, vt veteres libri & Βασιλ. vide c. 31. de præscript.

Apothecarios) Hi desormis ministerii stationarii appellantur in *l. 6. sup. de dignitat.*

De diuersis officiis, & apparitoribus iudicum, & probatoriis eorum. Tit. LIX.

L. vlt. Et Augustæ Euphratensis) Legend. Augusteuphratensis, id est, Euphratensis simpliciter. Sic dicitur in *l. 10. sup. de ædif. priuat.* Sex. Victor. in Vespas. *Commagene, quam hodie Augusteuphratensem, &c.*

De exsecutoribus & exactoribus. Tit. LX.

L. 5. *Licebit prouinciali*) vide not. *ad l. 5. de iure fisci.*

De primipilo. Tit. LXII.

L. 4. *Ex sola primipili caussa*) Hos ius παράδοξον Constant. Harmenop. vocat lib. 5. tit. 5. περὶ παίδων ἐκ γονέων.

IN NOVELLAS

DOMINI IVSTINIANI NOTÆ.

Collatio 1. Tit. I. de Heredibus & Falcidia.

§. *SI vero expressim designauerit*) Expressim prohiberi oportet Falcidiam. Et ita senatum Parisiensem decreuisse tradit Papon. Excipitur vnus casus, quo sufficit quodlibet voluntatis indicium *Nou. 119. §. vlt.*

Collatio 3. Tit. I. De Lenonibus.

§. *Præconizamus: prætoribus populi*) De quibus Nou. 13. supra in C. integro Nouellarum. Hi & νυκτέπαρχοι vocantur.

Collatio 4. Tit. I. De nuptiis.

Titulus est περὶ τῶν δευτερογαμούντων, *de secundis nupt.*

§. *Si incertum sit*) Hoc §. corrigitur *l. vxores, ff. de diuortiis & repud.* vbi quinquennium computatur a die quo captus fuit.

§. *Si vero decretum. In gloss. si filios*) vide *l. vlt. C. de libert. & lib. eorum.* cuius hic non meminit Accursius.

§. *Nouimus: decennij tempus transf.*) Hoc rursus correxit in *Nou. 117. §. quod autem.*

Collatio 5. Tit. XIII. *Vt in priuatis domibus sacra mysteria non fiant.*

In subscript. Mennæ Archiepiscopo regiæ ciuitatis Constantinop.) Lege, *Ioanni præfecto prætorio Orientali*, vt constat ex fin. huius Nou. vbi ei cohortem tribuit, quam Episcopus habere non potest.

Collatio 6. Tit. VIII. Apud quos oporteat caussas dicere monachos & ascetrias.

§. *Sciant igitur: decaneta nuncupantur*) Male Alciatus δεκανεῖα. Legendum decanica δεκανικά, quæ sunt loca, E in quæ detruduntur rei, vt interpres Iulianus vertit. Albericus vertit carceres.

Collatio VII. Tit. I. Quibus modis naturales efficiantur sui, & de eorum testamento siue ab intestato successione.

§. *Quia igitur aliqua in lib. Instit.* male sic vetus int. vt & Haloander. vertendum, in *tractatu de tutorib.* Intelligit autem *l. vlt. C. de confir. tut. & l. vlt. quando mulier tut. offic. fungi poss.* Error ex Græco manauit, vbi legendum, ἐν τῷ περὶ ἐπιτρόπων λόγῳ.

Collatio 8. Tit. XVIII. *Vt liceat matri vel auiæ, & aliis parentibus post legitimam partem liberis derelictam, quomodo voluerint, residuam facultatem suam disponere, & alia capitula plura.*

Græce

Græce inscribitur περὶ διαφόρων κεφαλαίων ἐκ λύσεως γάμων. §. *quod autem a nobis sancitum, de iis qui in expeditione*, in *Nov. 22.*

Sustinere eorum vxores) Idem in iis, qui ab hostibus capti sunt, seruari voluit *Leo Nou. 33.*

IN CONSVETVDINES FEVDORVM NOTÆ.

AD LIBRVM I.

De his qui feudum dare possunt & qui non, & qualiter acquiratur & retineatur. Tit. *I.*

NAtura feudi est, vt is qui tenet feudum dicatur homo noster, & homo fidei, & vassus seu vasallus. Hominis appellatione in libris nostris continentur procuratores, actores, conductores, emphyteuticarii, libellarii, idemque vasatici pro dantis arbitrio, vt & precarii, & ob id vtrumque dicitur beneficium. Vasalli ergo olim erant homines nostri, id est, actores, procuratores, custodes, & quasi precarii possessores. Inde feudum guardiæ, id est, custodiæ, gastaldiæ, id est, actus. Amerbachius in ll. Caroli Magni actores possessionum cœperunt perpetuo possidere sub fidei obligatione, quod ante precario tenebant. Actores nostri sunt domini nostri. Nomen transit, conditio mutata est. Quod ergo de hominibus nostris scriptum est, potest referri ad vasallos: non etiam quod de clientibus, aut militibus. Nam milites limitanei agros tenebant optimo iure, non iure feudi. Præterea tam miles, quam paganus feuda tenere potest. vide scripta ad *l. 1. C. de iure emphyt.* A vasallis etiam separantur suscepti. Hi sunt, qui se suaque bona vltro dedunt potentioribus. De his Saluianus lib. 5. de prouidentia Dei, Seruius lib. 6. Æneid. Palæmon Grammat. & in C. sæpe, & Nou. 17. vide infra not. ad tit. prox.

De feudo guardiæ & gastaldiæ, quibus modis feud. amittitur. Tit. *II.*

§. *Aut si libellario nomine)* De hoc contractu, vide scripta ad *l. 1. C. de iur. emphyt.* De hoc agitur in *l. 22 de homicid. lib. hom. in LL. Longobard.* Cassiodorus lib. 5. var. *prædia libellario titulo commisisse*, Gregorius lib. 2. Epist. c. 9. & l. 8. c. 61. Videtur etiam appellari ius παροικικὸν, Nou. 7. & Nou. Anastas. dare fundum εἰς παροικίαν, & Nou. Constantini. Dictus est etiam διακατοχὸς a veterib. *l. 7. C. de omni agr. deserto. Nou. Leo. 3.* Libellarium contractum, recte quidam vocant Emphyteuticum sed nouum. Adde libellarios etiam diei chartularios, A *Nov. Tiberij, de diuinis domibus.*

AD LIBRVM II.

Quid sit inuestitura. Tit. *II.*

VEl aliud corporeum quidlibet) Vt baculi aut fustes, aut scipiones. Helmod. in Chron Sclauorum cap. 70. ait. *Dominus accepit virgulam, & eam in manum dedit in signum inuestituræ.* vide scripta ad *l. 1. C. de iure emphyteut.*

Si de feudis defuncti contentio sit inter dominum & agnatos vasalli. Tit. XXVI.

B §. *Filij nati in feudo succedunt)* Addenda negatio & legend. *in feudo non succedunt*, ex tit. *de filiis nat. ex mat. ad morganat. contr.* quam habent libri scripti. vide scripta ad *l. 26. ff. de verb. oblig.*

De filiis natis ex matrimonio ad morganaticam contractis Tit. XXIX.

Legend. *Morgengabe, le doüaire.* Sic sæpius in legib. Longobardorum & Ripuariorum, tit. 39. & Alemannorum tit. 56. Erat autem id, quod die nuptiarum vir vxori donabat ex suis bonis, & liberis natis ex eo matrimonio: hoc tamen verbum Morganatica legitur etiam in C Chronico Alberti Argentinensis. vide scripta ad *l. 26. ff. de verb. oblig.*

De consuetudine recti feudi. Tit. XXXIII.

§. *In quibus etiam in Romandiola)* Lege, *apud Roncalias.* Est ciuitas iuxta Padum.

De feudo non habente propriam feudi naturam. Tit. XLVIII.

Ad proprium) Id est, allodium.

Siue ad libellum) Id est, contractum libellarium. Nam allodium significat proprium cuiusque patrimonium: D sic sup. tit. 26. & in veteribus formulis Francorum collectis a Marculpho. vide scripta ad *l. 1. C. de iure emphyteut.*

De prohibita feudi alienatione per Lotharium. Tit. LII.

Hoc ius non obtinet, neque eo vtimur.

De allodiis. Tit. *LIV.*

Vide not. ad tit. 48. *sup. eod.* & scripta ad fin. *l. 1. C. de iure emphyt.*

De prohibita feudi alienatione per Fridericum. Tit. *LV.*

Vide scripta ad libelli nomine, *sup. quibus modis feudum amittitur lib. 1. Feud.*

LAVS DEO OPTIMO MAXIMO.

AD LEGEM NONAM D. DE IVRISDICTIONE.

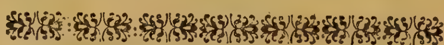
REPETITA PRÆLECTIO.

CErtum hanc l. pertinere ad edictum de albo corrupto. illo edicto non tantum liber homo continetur, qui corrupit album prætoris, sed etiam seruus & familia, qui quæue id fecit: familia id est, grex seruorum qui sub vnius domini potestate sunt. Verum eo nomine pro seruis noxalis actio albi corrupti in dominum non competit, sed si a domino non defendantur, in ipsos seruos datur actio extra ordinem, id est pœna corporali: nam pecuniaria non cadit in seruos, l. [illegible] hoc tit. Cur vero ex hac causa non est in dominum noxalis actio? an quod Accurs. (qui profecto huius rei rationem non præuidit) tentat in l. 3. § pen. de sepulch. viol. quia de albo corrupto popularis actio est, quod est verum, non actio priuata: & in priuatis tantum actionibus, quæ oriuntur tantum ex priuatis delictis, videtur adiici clausula noxalis, vt scilicet dominus quocum agitur, vel subeat litis æstimationem pro seruis, aut eos in noxam dedat An quia hæc est ratio propter quam ex causa albi corrupti non est in dominum eius, qui corrupit, noxalis actio? minime: nam actio ex edicto de deiectis & effusis, quæ proculdubio est popularis, *si seruus insciente domino fecisse dicatur, noxæ dedi iubebo*. noxalis est ergo popularis actio, noxalis est, nedum priuata, *l. 1. § 1. l. 5. prætor, de his qui deiec. vel eff.* si, inquam, (vt hoc explicem sollicitius) seruus ex cœnaculo in quo dominus habitabat deiecerit vel effuderit aliquid quod transeunti nocuerit, vel etiã si quid seruus ibi posuerit, vel suspensum habuerit, cuius casus perniciosus sit, in dominum est actio noxalis: non si seorsim a domino seruus habitauerit, & ex cœnaculo in quo seruus habitabat seorsim quadam alia parte vrbis aliquis deiecerit, vel effuderit aliquid, non ipse seruus, eo scilicet nomine non est in dominum noxalis actio, quia cum serui nulla sit noxia in ea re, id est, nullum factum, non potest de eo in dominum act[io] dari sed quia tamen in ea re vertitur culpa serui, quod eos sic habet in hari[illegible] atio [illegible] suam receperit, qui id fecerint, seruus culpæ nomine, quod parum sibi cauerit extra ordinem offi[ci]o iudicis coercetur, *l. 1. §. seruus, de his qui deiec. vel effud.* Et hæc quidem ita se habent in actione populari ex edicto de eff[u]sis. At alia est actio popularis de sepulchro violato qua tamen, si seruus in sepulchro alieno habitauerit, vel ædificauerit habitandi causa iuxta vel supra sepulchrum, in dominum non est noxalis, sed in ipsum seruum datur actio, quasi ex maiore delicto, actio violati sepulchri, *l. 3. §. vlt. de sepulc. viol.* vt scilicet in corpus torqueatur ob eam rem; datur, inquam, in seruum eo nomine actio extraordinaria, vt scilicet in corpore luat pœnam: ordinaria actio cum seruo nulla est, *l. quoties, si quis caut. l. 41. de iudic. l. cum seruo nulla, de reg. iur.* Extraordinaria potest esse non tam in seruum quam in corpus seruile, quo sensu etiam actiones quædam, quæ sunt ex priuatis delictis, & priuatæ, non populares, dicuntur in seruum dari, in serui corpus extra ordinẽ, veluti de damno in turba dato, *l. 4. §. pen. de vi bonor. rapt.* & de damno dato ex incendio, ruina, naufragio rate naue expugnata, *l. 1. §. 1. de incend.* Ex his causis dicuntur dari actiones extraordinariæ in seruum scilicet, & in familiam. Quo tamen casu actio sepulchri violati est noxalis, quasi ex minore noxia, non in ipsum seruum, qui casus proponitur in *d. l. 3. §. vlt. de sepulc. viol.* puta si in sepulchro seruus neque habitat, neque ædificauit, sed domunculam ibi habeat, neque inhabitet tamen. aliud est ædificium, aliud domuncula: ædificium est [illegible], domuncula [illegible] ædificiũ effectus, domuncula actus fere, non effectus. Etsi domunculam, inquit, ibi habeat, (*si modo habere posse videtur*) placet valde exceptio illa, *si modo habere &c.* quia iure ipso nihil proprium seruus habere potest sed habere potest, sed habere tamen videtur, veluti domino conniuentibus oculis domini, vt ait *l. 4. de manumiss.* cum & permittente domino quasi testamentum faciat apud Plinium 6. epist. Porro ex ea *l. 3. § penult.* intelligimus actionem sepulchri violati, quæ est popularis regulariter, non esse noxalem, & vno illo casu esse noxalem. Videndum illud nobis restat. cur actiones populares, aliæ sunt noxales, vt de deiectis & effusis, & illo casu de sepulchro violato: aliæ sunt noxales in dominum scilicet, sed in ipsa corpora seruorum tantum in terga exercentur, vt de albo corrupto, & regulariter de sepulc. violato. Cur item ex priuatis actionibus, quæ ex delictis priuatis nascuntur, & [illegible] le vtique solent esse noxales, quædam non sunt noxales. sed æque in corpora seruorum exerceantur, veluti de turba & incendio, ruina, naufragio. Ratio varietatis pendet ex edictis, quibus actiones proditæ sunt, pro qualitate admissi siue noxæ prætoribus visum est alias facere noxales, alias non item nec alia varietatis ratio quærenda est, nec alia est actio noxalis, nisi quam edicto nominatim prætor noxalem fore edixerit: non arbitrario fiunt actiones, sed tota hæc res pendet ex edicto. Igitur si seruus album corrupit, nec dominus eum defendat, corpus serui torquendum est: sin autem dominus eum defendat, pro eo inferre debet pœnam edicto comprehensam 500. aureorum, *l. 7. hoc tit.* At quid si plures eiusdem domini, id est, familia album corruperit, & dominus familiam defendere velit, videamus quatenus teneatur? an satis est dominum semel 500 aureos inferre, perinde atque si vnus seruus tantum deliquisset, non plures. quod posset tentari hac ratione, quia familia cum sub vnius potestate sit, vnius personæ vice fungitur tanquam eodem vinculo potestatis vinciente omnes, & faciente vnum corpus, & quasi vnum hominem e multis. qua ratione & pater vna cum filiis pluribus, qui in eius potestate sunt, vnus homo esse censetur, vnum corpus, vna persona. At vero si familia album corruperit, & dominus eam defendere paratus sit, an dominus pro singulis seruis debet inferre aureos 500. veluti pro tribus mille & quingentos? & Paulus ostendit in hac l. 9. quot sunt serui, qui proterue album prætoris corruperunt, tot dominum qui eos defendit pro numero eorum ex edicto debere pendere pœnas, quia seueritate opus est in vindicanda maiestate prætoris, & quia reuera plurium plura facta sunt, plures pœnas exigunt, id est, pœnæ sunt remedia delictorum: nam & ita si familia iniuriam priuato homini fecerit, quot sunt personæ iniuriam facientium, tot sunt iniuriæ, & tot sufferre dominus debet litis æstimationem, *l. si plures 34. de iniur.* si eos noxæ dedere nolit: nam actio iniuriarum est noxalis. Verum obstat quod habetur in edicto si familia furtum fecisse dicatur. si familia furtum fecerit, satis est a domino præstari pœnam semel dupli vel quadrupli, quæ præstanda foret si vnus tantum furtum fecisset. cur non idem seruatur cum familia corrupit album prætoris, vel cum priuato homini iniuriam fecerit?

dico

dico (quod verum est) illo edicto si familia furtum fecisse dicatur, prætorem specialiter (ideo datur specialis titulus) dominis prospexisse, ne serui quibus hoc ingenitum est vt furaces sint, vnde & seruile probrum pro furto apud Cornel. Tacit. 1. Hist. *seruili*, inquit, *probro respersus est, tanquam scyphum aureum in conuiuio Claudij furatus.* Ne, inquam, serui dominos euertant omnibus fortunis suis, vel vnum tantum furtum faciendo, vnius rei scilicet, ob id dominus vel omnes dedere noxæ cogatur, qui fortè tantum seruos in patrimonio habet, vel pro singulis eandem litis æstimationem offerre. Plura quidem sunt facta si familia furtum fecerit, quamvis vna tantum sit res, quæ subripitur, quia plures sunt personæ, quæ furtum fecere, sed beneficio edicti Prætoris habita ratione dominorum, vnum furtum esse intelligitur, vt vnā tantum pœnā domini pro seruis exoluant. At rursus turbat quod est receptum, si familia damnum iniuria dederit, alii satis esse id à domino præstari, quod præstandum foret si vnus tantum damnum dedisset *l. 1. §. penult. si famil. furt. l. illud, ad leg. Aquil.* Sed vt respondeam, quæ ratio est edicti, si familia furtum fecisse dicatur, in actione furti, eadem vertitur in actione damni iniuria ex lege Aquilia, ne ob damnum quod vni rei illatum est, dominus sua familia, totove suo patrimonio careat. Quid ergo est quod hic ait Paulus, si familia damnum dederit plura esse facta, sicut si familia iniuriam fecerit, vel si album Prætoris corruperit, non vnum factum, sicut si furtum fecerit, admittit Paulus quidem in illo edicto vnum factum esse intelligi, si familia furtum fecerit: at non idem admittit si familia damnum dederit, sed hoc casu plura vult esse facta. Plura sunt facta si familia album Prætoris corruperit, vel si conuitium priuato homini fecerit. quod ita explicandum censeo. Respicit Paulus hoc loco ad id quod in re est, in veritate, quia reuera si familia damnum dederit plura sunt facta, nec vlla est lex, vllumve edictum quod specialiter caueat sicut in furto, vt pro vno facto habeatur. si familia furtum fecerit, id pro vno facto habetur, quia edicto cauit. si familia damnum dederit, id non habetur pro vno facto, quia id nulla lege nullove edicto cautum est: benigna tamen interpretatione receptum est vt in hac causa vnum familia damnum dederit, & domino subueniatur, quia, vt dixi, eadem ratio interuenit in damno dato, & in furto facto: & quia vt ait d. *l. illud, ad leg. Aquil.* Plerumque hoc delictum quod ex lege Aquilia venit leui in re vertitur, atque consistit, non ex dolo, sed ex culpa facientis proficiscitur: Et ideo æquum est vt damnum a familia datum sicut furtum pro vno facto habeatur, licet nullo edicto id specialiter expressum sit. Eandemque benignitatem Octauenus extendebat ad causam albi corrupti, sed refellitur Octaueni sententia, & præualet durior sententia vindicandæ & vlciscendæ Prætoris maiestatis causa, vt scilicet quia sunt plura facta, & plura esse intelligantur & plectantur vt plura: nam & vindicandæ iniuriæ priuato factæ causa, si familia iniuriam fecerit, plura facta non tantum sunt, sed & esse intelliguntur, *d. l. Si plures, de iniur.* Vnde sic statuamus: familia iniuriam faciente priuato, vel Prætori albo corrupto, & plura facta esse & intelligi; familia autem furtum faciente, vel damnum iniuria dante plura quidem facta esse in veritate, sed ex æquo & bono propter vtilitatem domini non intelligi plura, sed vnum domini alleuandi gratia. Et differentiæ rationem hanc esse, quia grauior est causa & atrocior imminutæ & contemptæ maiestatis Prætoriæ, minuti honoris alieni, quod fit illata iniuria, imminutæ libertatis alienæ: & certe tanto grauior est iniuria, quanto a pluribus admittitur, vt ait *d. l. si plures.* Grauior est iniuria, quæ tibi fit a pluribus, si plures te pulsauerint, quā si vnus te pulsauerit. Non adeo grauis causa imminuti patrimonii furto facto, vel damno dato a pluribus: neq; enim numerus delinquentium, vt ratio damni crescat nō

A re mea nisi mihi subrepta vel deteriore facta à pluribus, plus damni fero, quam si id fecisset vnus: At longè grauius læditur honor meus si plures, quam si vnus tantum mihi conuitium dicat, vel quid aliud faciat, quod pertineat ad iniuriam meam. Idemque est in contumelia Prætori facta multo magis, & ideo facile patimur furtum vel damnum quod familia fecit vel dedit pro vno facto haberi, non item contumeliam Prætoris aut priuati & vno tantum casu in causa albi corrupti Paul. hic adiicit sententiam Octaueni esse probandam si familia non corruperit album Præt. sed curauerit ab alio corrumpi, quia tunc verum est familiæ vnum esse consilium, eundemque motum animi, non plures: cum autem ipsa familia album corrupit, plura sunt facta, & quidem audaciora, B plures manus, plures offensæ, & ideo hoc casu non est probanda Octaueni sententia, qui & putabat plura facta benigne esse habenda pro vno. Consule obseruat 8. cap. 20.

AD TITVLVM DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI.

Digest. Lib. 19.

Ad l. 1. Repetita Prælectio.

C VNA est quæstio de eo quod interest. ad quam quæstionem multæ leges huius tituli pertinent. Et primum si res vendita non tradatur emptori, aget actione ex empto in id quod interest. Hic statim quæritur, an si venditor rei tradendæ facultatem habeat, nec tradat, omnimodo cogatur tradere, nec liberetur præstando id quod interest. Hæc quæstio certa lege definita non est. argumentis definienda est. Ioannes & Bulgarus dicunt, venditorem liberari præstando id quod interest, neque posse cogi vt rem tradat quam habet. Martinus autem putat, venditorem non liberari. Denique putat, venditorem si rem habeat omnimodo cogi posse, vt rem tradat, nec liberari, si paratus sit præstare id quod interest. Sententiam D Martini omnes Doctores fere probant. Ego sic statuo: Si venditor rem habeat nec tradat, emptor potest agere in id quod interest, & hinc sequetur etiam condemnatio in id quod interest, quoniam id ei placet, *l. si traditio, C. de action. empti.* Species huius legis hæc est. Si rei venditæ traditio non fiat procatia, & pertinacia venditoris, quid fiet? Lex ait, damnandum esse venditorem in id quanti emptoris interest venditionem compleri. Hoc ita verum est, quia egit emptor in id quod interest, vel quia hoc emptori placet. Nihil enim vetat quo minus agat emptor in hoc vt omnimodo res tradatur, & si ita egerit emptor, venditor non liberatur offerendo pecuniam. Quid enim si minoris aut non pluris intersit quam res sit? Emptor de re tradenda destrictè agere poterit. E

In summa: emptor prout elegerit, vel in hoc agit vt res omnimodo tradatur, vel agit in hoc vt præstetur id quod interest, & actioni similis condemnatio sequitur. Huius rei argumentum præbet *l. stipulatio §. sine, D. de noui operis nunciat.* Eodem pertinet *l. vlt. C. de fidecommiss. libert.* Legaui tibi seruum, vt manumitteres. Heres non vult præstare seruum, sed quantitatem, an audiendus est heres? minimè, si hoc malit legatarius. Nec dicendum est hoc fieri fauore libertatis: nam hoc fit in quolibet legato, *l. si domus §. qui confitetur, de leg. 1.* Præterea adducitur *l. sed & hæ persona §. pen. sup. de procurat.*

Quidam procurator promiſit iudicatum ſolui, atque A ita promiſit rem a ſe defendendum iri. an cogitur defendere dominum, an omnimodo cogitur ſubire iudiciū? l. ait, cogi, nec ſufficit committi pœnam comprehenſam in ſtipulatione. Huic §. *pen.* opponitur lex *non cogendum, eod. tit.* Reſpondendum eſt, in l. *non cogendum*, procuratorem promiſiſſe iudicatum ſolui, alias non cogebatur defendere. l. 2. ait, ob rem non defenſam ſufficere committi ſtipulationem. Cæterum § *penult.* loquitur de eo qui cogitur defendere, aut qui debet, vt præcedentia indicant. venditor poteſt cogi vt rem tradat, ſi emptor id malit. an eodē modo emptor teneatur videndum eſt, pretium ſcilicet ſoluere? Hac de re merito Accurſius reprehenditur a Bartolo: nam hoc in emptore magis dicendum eſt, quoniam emptor cogitur dare. Venditor non cogitur dare ſed tradere poſſeſſionem vacuam, l. 1. *de rer. permut.* in obligationibus autem dandi hoc facilius eſt admiſſum, vt qui dare debet omnimodo cogatur dare, l. *vbi autem* §. *vlt. de verb. obligat.*

Nunc hic locus exigit vt definiamus id quod intereſt. an id quod intereſt eſt res vendita? conſtat non eſſe. qui petit id quod intereſt, rem non petit: poteſt tamen id quod intereſt appellari res: nam in rerum natura eſt quod intereſt noſtrum. Hæc verba *quanti ea res eſt*, interdum referūtur ad id quod intereſt, l. 4. §. *in eam, de damno infecto*, l. *vlt. de prætor. ſtipulat.* l. *quoties in alium* §. *vlt. ſ. de verb. obligat.* hæc verba *quanti ea res eſt.* varia ſignificant. interdum ſignificant verum rei pretium: interdum ſignificant æſtimationem litis definitam ab actore iureiurando in litem, *l. pen.* §. *1. ſ. ne quis eum qui ius in voc. vi exim.* poſtremo interdum ſignificant id quod intereſt. ponuntur hæc verba in edictis & in ſtipulationibus: at id quod intereſt non eſt res. an id quod intereſt ſit rei pretium videamus. atque ita quidam definierunt, eſſe pretium rei. Dico ego, id quod intereſt non eſſe rei pretium: nam id quod intereſt interdū excedit rei pretiū, ſi pluris interſit, quam valeat res. ideoque ſi venditor rem non tradat vacuam, emptor aget non tantum vt pretium reſtituatur, ſed etiam ſi quid ſua interſit, l. *ſi fundus, Locati.* & hoc eſt quod dicitur in l. *1. huius tit.* Videamus quomodo hęc verba accipienda ſint: *Quam res valet, vel empta eſt.* tanti res valet, quanti vendi poteſt communiter, *l. ſi ſeruus, de condict. furt. ſ. l. precia, Ad l. Falcidiam, ff.* Quam res valet, id eſt, quam communiter æſtimatur venditionis tempore: ſequitur, *vel empta eſt.* illud adiecit, quoniam poteſt empta eſſe, aut pluris, aut minoris quam communiter æſtimata eſſet.

Interdum id quod intereſt non excedit pretium rei venditæ, *l. ſi quis ab alio, in princ. ff. de re iudic.* Exemplum eſt in *l. ſi vendidero* §. 1. *de furtis.* An igitur id quod intereſt, eſt damnum datum, vel lucrum interceptum? minime. nam id quod intereſt, ſiue τὸ διαφέρον ſignificat vtilitatem; mea intereſt, id eſt, mihi eſt vtile *toto tit. de eo quod certo loco ff.* & in hoc tit. ſæpe *l. ſi ſterilis* §. *cum per venditorem, hoc tit.* id quod intereſt appellatur vtilitas, *l. eum qui* §. *vlt. ff. de furtis.* vtilitati autem contrarium eſt damnum. illa igitur definitio coniungit ea, quæ non conueniunt inter ſe. E Illud ſemper fateor, in eo quod intereſt, haberi rationem damni dati, & lucri intercepti, *l. vnica C. de ſent. quæ pro eo quod intereſt &c.* quoties noſtra intereſt ratione damni dati, addimus negationem, vt cum dicimus mea intereſt non ſubripi. mea intereſt non manumitti, *l. ſi ſterilis* §. *quamuis, inf. hoc tit.* In lucris autem interceptis loquimur affirmate, vt cum dicimus, mea intereſt Epheſi ſolui, *l. centum ff. de eo quod certo loco. l. ſi in emptionem, ſup. de minoribus.* noſtra intereſt lucrum non facere iuſta ex cauſa. Hic opponitur l. *ſi commiſſa, ff. rem ratam hab.* ex ea efficiunt, id quod intereſt eſſe damnum quod datum eſt. Ego reſpondeo in illa l. non definiri id quod intereſt, ſed in ea declarari quomodo & quamobrem intereſt in ea ſpecie. Species l. hæc eſt: procurator promiſit rem ratam haberi. Commiſſa eſt ſtipulatio, id eſt, dominus ratum non habuit. agetur ex ſtipulatione in procuratorem in tantum quantum intereſt. Sed quomodo intereſt ſtipulationem commiſſam eſſe aut non eſſe: ſane non intereſt ſtipulationem commiſſam eſſe: nam id vtile erat domino, & ſtipulatori damnoſum. verum intereſt ſtipulationem commiſſam non eſſe, id eſt, dominum ratum habuiſſe. ſic loquitur *l. 2. huius tit.* aget ſtipulator in id quanti intereſt ſua, ſtipulationem commiſſam non eſſe: nam ſi commiſſa non eſſet ſtipulatio, ipſe non damnum, ſed lucrum feciſſet. Igitur ſtipulatione commiſſa agitur ex ſtipulatu, quod damnum fecerit ſtipulator, id eſt, quod cogatur rurſus litigare, B & aduocare & conſumere, *l. procurator* §. *vlt. & l. ſi procurator, tit. ſeq.* In quantū interſit, id eſt, in quantum mea interſit me damnum id non feciſſe, & lucrum potius feciſſe. Poſtremo an ad id quod intereſt, ſit æſtimatio damni dati, vel lucri intercepti videamus. minime: nam id quod æſtimationem recipit, non poteſt eſſe æſtimatio, *l. ſi ita fideiuſſorem, ff. de fideiuſſor.* id quod intereſt recipit æſtimationem. ergo id quod intereſt, non eſt æſtimatio. Id quod intereſt eſt vtilitas, cuius perſecutio nobis competit ex iuſta & legitima cauſa. Addo, ex iuſta & legitima cauſa, quoniam iura non nouerunt id quod intereſt ex alia cauſa, *l. pen. ff. ad exhibend. l. is cuius, inf. de furt.* hæc vtilitas petitur nominatim, & tacite. nominatim, vt in hac l. 1. & in C quæſtione *l. vnicæ, C. de ſentent. quæ pro eo quod inter. profer.* eo quod tacite petitur. & hoc modo omnes actiones ſunt in id quod intereſt, *l. ſtipulatio iſta* §. *alteri, ſup. de verb. obligat.* Actiones inuentæ ſunt vtilitatis cauſa. Ille, qui petit decem, petit id quod intereſt, non nominatim: quinimo non datur actio niſi ei cuius intereſt. *l. qui fundum, ff. loc.* de diuiſione eius quod intereſt dicam in *l. 5. huius tit.*

Ad §. *Venditor.*

Sciendum eſt venditorem ſemper præſtare, dolum malum a ſe abeſſe, etiamſi id dictum non ſit, *l. ſi cum fructum* §. 1. *ff. de contrah. empt.* Hoc ineſt bonæ fidei iudicio. Dolus autem non tantum D eſt in eo qui loquitur obſcure, ambigue fallendi cauſa, ſed etiam in eo qui ſimulat aliquid, *l. ea quæ* §. *vlt. ſup. de contrah. empt.* & *l. quæro* huius tit. ideo eſt quædam pœna diſſimulationis. Vnicum exemplum eruitur ex l. *quæro, inf. hoc tit.* ſpecies huius l. hæc eſt. Quidam vendidit fundum, & generaliter ita dixit doloſe, *vendo tibi quidquid intra illos fines poßideo, & quantumcumque intra illos terminos poßideo.* ſciebat autem aliquam partem certam ſe non poſſidere, neque de ea parte certiorem fecit emptorem. l. ait, eum teneri actione ex empto in id quod intereſt: nam illa generalis adiectio non pertinet ad ea quæ ipſe ignorabat: nam ſi id ſciſſet emptor, forte minoris emiſſet. ſubiicit l. idem eſſe ſi ita dixerit: *vendo illum fundum: ſi quæ debentur ſeruitutes, debebuntur.* ſciebat tamen deberi. an eum excuſat hæc generalis clauſula? minime. quoniam pertinet ad ea quæ nouit ſpecialiter: ad bonam fidem pertinet vt cognoſcat ea emptor quæ nouit venditor. Aliud exemplum eſt in *l. tenetur 6.* §. *vlt. huius tit.* Quidam vendidit fundum ſciens fundum eſſe obligatum: deinde adiecit, ne teneatur eo nomine quod adiecit dolo malo. Hæc adiectio, eum non excuſat, quin imo tenebitur. Hæ generales adiectiones captioſæ ſunt. Exemplum eſt aliud, quod colligitur ex l. *Iulianus* §. *idem Iulianus, hoc tit.* Quidam vendidit fundum, qui debebat vectigalia pluribus municipiis, pluribus ciuitatibus. olim fundi municipiorum

erant fere omnes vectigales, *l. 1. sup. si ager vectigalis.* A quod etiam constat ex *l. si finita* §. *si de vectigalibus, de damno infecto.* finge: Quidam in tabula scripsit: fundum debere vectigal vni municipio: non etiam pluribus. qui res venales habebant, earum commoda & incommoda denunciabant, & id erat proscribere. Gellius lib. 4. cap. 2. Qui venales seruos habebat, iis titulos imponebat. id nonnunquam fiebat per præconem. Deinde in lege venditionis generaliter adiecit, si quid fundus debeat vectigalis nomine, aut indictionis extraordinariæ, vel nomine tributi, vt id emptor præstet non venditor. quid est quod ait, ad viæ collationem? viæ sunt reficiendæ collatione possessorum. item onus muniendæ viæ, & sternendæ: & hoc est B munus patrimoniale, *l. 2.* §. *viarum ff. ne quid in loco publico. l. honos* §. *viarum. ff. de muneribus & honoribus.* nunc ait Iurisconsultus, venditorem teneri ex empto ob dolum malum: & tenetur in id quod interest sciens: ignorans tenetur quantum id minoris emisset emptor. an non legendum est fundum pluribus municipiis legata debere? fundus non debet legata. possunt quidem legata relinqui ex illo fundo *l. 7.* §. *quoniam sup. de vsufructu, l. Gaius, de ann. legatis*: at fundus non debet legata, quia lex loquitur de municipiis. nomen municipiorum innuit legendum esse *legata.* postremo si legamus *legata*, non videtur scite confecta esse huiusmodi species, cum in generali adiectione nihil dixerit de onere legatorum venditor. C Deinde queritur quid iuris sit si tutor ita vendiderit rem pupilli dolo malo, circunscripto emptore? l. ita distinguit: aut tutor vendidit suo nomine, aut pupillus vendidit tutore auctore. si tutor ipse vendiderit suo nomine, eo nomine ipse tutor conuenietur ob dolum. quid si pupillus vendiderit tutore auctore, an tutoris dolus noceat pupillo? l. ait pupillum teneri ex dolo tutoris in quantum est factus pupillus locupletior. In reliquum autem conuenitur tutor. sed qua actione conuenietur? non tenetur actione ex empto, quia non vendidit: imo tenebitur actione tutelæ, quam pupillus cedit emptori contra tutorem. *l. vlt. ff. de administrat. tutorum.* perpetuo condemnatur, id est, etiam post pubertatem. postremum exemplum est in §. *venditor.* D venditor fundi sciebat fundum seruitutem debere. id reliquit vel etiam neganit seruitutem deberi, vel vsus est captiosa oratione in hunc modum: *nulla seruitus debetur: si tamen aliqua seruitus emergat non tenebit.* & ideo tenetur emptori actione ex empto, si id emptor ignorabat: nam si emptor id sciebat, non videtur deceptus, quoniam improbato more in re vendenda versatus est. *l. 1.* §. *si cui cautum. ff. de extraord. cognitionibus. l. atquin natura, sup. de negotiis gestis.*

Ad L. II. Si in emptione.

IN emptione fundi venditor dixit modum fundi, vt dixit fundum esse decem iugerum. si is modus non præstetur qui dictus est, conuenietur actione ex empto: hac actione etiam si ignorauerit tenetur. tenebitur ignorans quanto minoris. & nihil interest quomodo capiatur, an si capiatur ignorantia & fallacia venditoris. *l. 6. in principio, inf. hoc tit.* Addamus venditorem etiam teneri si in qualitate agri mentitus sit, non in modo. finge: quidam vendidit agrum in quo erat vinea & pratum, & dixit agri esse centum iugera. idque sic exposuit: nam dixit vineæ esse quinquaginta, & prati simul etiam quinquaginta iugera. postea minus inuenitur in vinea, plus inuenitur in prato: in vinea inueniuntur quadraginta iugera, in prato sexaginta. atque ita mentitus est non in modo dicto, sed in qualitate agri, an eo nomine tenebitur? placet etiam teneri. videnda est *l. 22. Si in qualitate, inf. hoc tit.* Videnda est etiam *l. 34. Si fundo vendito, inf. hoc tit.* notandum tamen est alia in re multum interesse, vtrum venditor mentitus sit in qualitate, an in modo: nam si mentitus sit in modo, tenetur pro numero iugerum quæ desunt. si mentitus sit in qualitate, tenebitur pro bonitate loci. hæc differentia ponitur in *l. 4.* §. *si modus, hoc tit.* verum interdum sciendum est lucrum compensari cum damno, vt si plus sit in vinea, minus in prato. videnda hic est *l. si duorum 42. hoc tit.* in qua eleganter Paulus de hac re disputat. primum sic fingatur species: quidam vendidit duos fundos vno pretio, id est, syluam & vineam, separatim autem dixit eorum modum: nam dixit prati esse centum iugera, vineæ autem dixit esse ducenta iugera. postea minus inuenitur in prato: nam desunt decem iugera. attamen in vinea inueniuntur ducenta & decem iugera. an hoc casu tenebitur venditor? & tenetur ipso iure, quoniam verum est eum dixisse minorem modum prati. Ergo venditor hoc casu tenetur ipso iure. sed quæritur an possit se deffendere per exceptionem doli mali, quod scilicet plus sit in vinea? hoc quærit deinde lex: vtilior est possessio vinearum quam pratorum, cum vulgus id contra existimet, Columella in lib. 3. cap. 3. Quid hæc verba significant: *an non facit dolo, qui iure perpetuo vtitur*, id est, qui iure directo vtitur: ius directum appellatur perpetuum ius in *l. 2. de iure fisci. in C. Theodosiano.* æquitas autem est flexibilis. rigor dicitur a rectitudine. Videtur non esse repellendum exceptione: nam venditor dixit minorem modum prati, & hoc verum est. cur ergo non teneatur? nec obstat si dicas plus esse in vinea. hæc est ratio quæ facit pro emptore his verbis: *nec enim &c.* sequitur alia ratio pro venditore. sane non videtur esse iusta querela emptoris: nam vniuersus modus inuenitur, vnus tantum fundus venditus videtur: nam cum venduntur duo fundi vno pretio, vniuersaliter vendi videtur. huc vsque disputauit tantum: antequam respondeat proponit eandem speciem. Finge: ego vendidi duos statuliberos quibus erat relicta libertas sub conditione hac, *si darent certam pecuniam domini heredi.* dixi duos esse statuliberos, & vnum iussum dare decem, alterum totidem: vnus tamen iussus est dare quindecim, alter quinque, hac in re venditor mentitus est. vniuersus quidem numerus constat, an tenebitur ideo quod vnus det minus. Ipso iure tenetur ex empto, quia mētitus est: Respondet nunc, æquius esse, vt lucrum compensetur cum damno: & si exuperet damnum, vt id resarciatur.

Ad §. Vacua

SCiendum est, venditorem non cogi dare, id est, rem facere accipientis, sed cogi tradere vacuam possessionem, quod est facti. dare est iuris. & in hoc tenetur ex empto, *l. ex empto* §. *idem Neratius, inf. hoc tit.* vacua possessio est, quæ occupata non est, quæ libera est, cuius adipiscendæ liber patet aditus. vacua non est E res, si creditor sit in eius rei possessione. Idem est si legatarij sint in possessione legatorum seruandorum causa. Idem est si venter sit in possessione, id est qui nondum est natus, vice bonorum possessionis *in tit. De ventre in possessionem mittendo.* de hac re agitur: notandum etiam est vacuam possessionem non esse, nisi obtineatur sine interpellatione, & ideo tenetur emptor in id quod interest.

Ad L. III. §. 1.

IN *l. 3. in principio huius tit.* legendum est in initio huius legis, *traditio possessionis*, non *ratio possessionis*: hic ponatur alia species. Finge: emptor stipulatus est sibi vacuam possessionem tradi, fortasse nouandi animo, vt transfunderet actionem ex empto in actionem ex sti-

Ad §. Si Locum.

NOtandum est imprimis, iuxta monumentum non licere ædificare, vel iuxta sepulchrum, *l. monumentum, inf. de Religiosis.* Sepulchrum est vbi iam corpus illatum est, quod etiam vocant bustum. Græci [illegible]. non licet etiam iuxta ædificium alienum monumentum ædificare, vel sepulchrum, *l. si bona §. si quis iuxta inf. de damno infecto. Rem illicitam*, id est, rem contra legem 12 tabularum, *l. si propius, ff. de mortuo inferendo.* Quod ita verum est, nisi intermittatur legitimum spacium, vt qui ædificare vult monumentum iuxta ædificium alienum, non potest facere nisi inter- B missso legitimo spacio. At quæstionis est, quantum spacij intermitti oporteat, & debent intermitti 60. pedes ex l. 12. tabularum, vt explicat Marcus Tull. in lib. de leg. Dubitari potest quomodo accipiantur *inuito domino* in illa leg. verba id explicat *d. l. si propius*. is dicitur inuitus qui tacet, vel qui prohibet. Solebant vri corpora; & illud merito fuit prohibitum. Illa *l. si propius* omnino coniungenda est huic §. nã vtraq; l. est Pomponij *ex lib. 9. ad Sabinum*. ponamus speciem §. nostri. Quidam vendidit locum sepulchri, id est, ædificando sepulchro: deinde priusquam religio eum locum occuparet, vendidit locum sepulchri purum: deinde propius eum locum ædificauit. lex ait, in eũ agi ex empto, quod non intermittat legitimum spacium. emitur ille locus sepulturæ causa: itaque dolo malo facit emptor qui ædificat C propius eum locum. Nunc dicamus de sepulchro ædificato in confinio, hinc quantum spacij interesse oportet. Hoc etiam explicatum fuit in 12. tabulis. tantum oportet interesse spacij, quantum profunda erit fouea. *l. vlt. sup. Fin. regund.* Plutarchus in Solone.

Ad §. Si vas.

LOquitur de vase vendito. quidam vendidit vas; dixit vas esse capax tot metretorum; vel dixit vas esse certi ponderis. si minus præstet, tenetur ex empto. Quid dicemus si vendiderit vas fractum, cassum, vas contaminatum? lex sic distinguit: aut dixit vas esse D integrum, aut non: si dixerit, proculdubio tenetur ex empto: tenebitur tunc etiam ex empto eius rei nomine, quam emptor ideo perdidit. Finge: infusum est oleum in vase ab emptore, & quia vas est cassum, effusum est oleum statim. tunc habebitur ratio olei amissi. igitur habetur ratio eius quod interest, quamuis sit disiunctum à re. & sane re tradita agitur in id quod interest etiamsi non sit proximum rei, vt dicemus in *l. Iulian. inf. eod. tit.* At ante traditionem ea tantum vtilitas venit, quæ circa rem consistit §. *cum per venditorem l. si sterilis, hoc tit.* aut non dixit vas esse integrum. Hoc casu an tenebitur ex empto, an de dolo malo. Alij dicunt omnimodo agi ex empto, quoniam id semper habetur pro cauto, vt tradatur integrum, hoc est vt vas necessarium. Hæc sententia E probatur in hoc §. citatur in hac re Minicius Natalis, vt constat ex indice Iurisconsultorum, fuit autem Minicius Natalis Traiani temporibus ex l. *pen. sup. de feriis.*

Ad §. Si tibi iter.

QVid dicemus in hoc casu? Finge: ego vendidi tibi iter ad fundum tuum: tu habebas fundum: alioqui non potest acquiri iter, quoniam iter debetur fundo, *l. 1. sup. comm. præd.* Euincitur iter, agetur, inquit, ex empto, quod habere iter non liceat.

A l. ait, auctor laudabitur, & emptor poterit laudare auctorem, vt auctor cogatur rem defendere. Laudare auctorem est quem de euictione, regredi ad auctorem *l. Herennius §. 1. i. de euictionib.* Macrobius lib. 6. Saturnaliorum c. 7 quod etiam Dominus Budæus annotauit. Allodium prædium est, prædium cuius nemo laudatur auctor, prædium quod in nullius est fide. In feudis *tit. de allodiis*, allodio opponitur feudum: nam feudum recognoscit dominum. Allodium vox est Longobardica, in *lib. 2. legum Germanicarum.* Sequitur in l. nostra cum non laudare auctorem, qui iter emit, cum fundum non haberet, sed hac in re lapsus est & errauit ipse emptor. filius familias ex omnibus contractibus tenetur.

B

Ad L. VII. Fundum mihi.

QVæstio huius l. est talis: Quidam vendidit fundum detracto vsufructu. quod si non fecisset, videretur tradidisse plenam proprietatem: nam fundi appellatione cõtinetur plena pro prietas. denique dixit vsumfructum Titij esse, nempe dixit in hunc modum: *detraho vsumfructum quia est Titij*: vsusfructus erat Sempronij, non Titij. Deinde Sempronius vindicat vsumfructum ab emptore. quæstio est, an emptor poterit agere de euictione? l. ait, non esse actionem ex empto, quandiu consistit vsusfructus in persona Titij, quia nihil interest emptoris: at finito vsufructu, id C est, mortuo Titio, vel Titio capite minuto, erit actio ex empto, si Sempronius petat vsum fructum. l. ait idem esse, si venditor dixit vsumfructum esse Titij, cum ipse esset retenturus. in summa emptori debet præstari ea causa, quam haberet si Titii vsusfructus fuisset. Itaque mortuo Titio æquum est ei competere actionem ex empto. Huic l. opponitur *l. minor §. vlt. ī. de euictionibus.* Quidam vendidit fundum, vel seruum, dixit tamen vsumfructum eius esse Titii: est vero Sempronii, & vindicat Sempronius ab emptore. l. ait emptorem statim agere ex empto vindicante Sempronio. Ita distinguendum est.

Aut detraxit nominatim vsum fructum, aut non: si detraxit vsumfructum, emptor non aget, nisi post D mortem Titii, vel post capitis deminutionem Titii. At in *l. minor*, non deduxit vsum fructum, sed tantum dixit vsum fructum esse Titii: quod perinde est atque si dixisset aduersus Titium non deffendam vsumfructum ad eum non pertinere. Ergo debet eum deffendere aduersus alium, quia non est generaliter deductus vsusfructus.

Ad L. VIII. Si tibi liberum.

QVidam vendidit fundum ea lege vt seruiret sibi. deinde fundum tradidit liberum, id est, non imposita seruitute, idque fecit per errorem. Hoc casu est actio ex vẽdito in emptorem vt patiatur seruitutem imponi. præterea l. ait, esse condictionem incerti. est etiam condictio indebiti: nam agit in id quod E plus debito præstitit. Est autem hæc condictio incerti, quia condicitur ius. Hæc tria incerti condicuntur: Ius, id est, seruitus, possessio, obligatio siue liberatio. Certum dicitur à cernendo. certi condicitur pecunia, aut res certa. Ex hoc loco apparet, actionem bonæ fidei concurrere cum condictione indebiti: nam hoc casu vtraque actio competit. Id etiam indicat *l. si binarum. sup. de seru. vrbanorum prædiorum.* Quid dicemus si ego tibi tradidi prædium imposita seruitute, in tradendo imposui seruitutem, in vendendo dixeram fundum liberum fore? hoc casu emptor aget ex empto, vt seruitus remittatur.

Ad L. x. Non est nouum.

PRoponitur in hac l. hæc generalis sentẽtia, non esse nouum vt vnus sustineat duas obligationes eiusdem rei, id est, vt vnus habeat duas actiones eiusdem rei nomine. Actiones, inquam, vel eiusdem generis vel diuersi. Eiusdem generis, id est, duas ex vendito. diuersi .i. vnam ex stipulatu, alteram ex testamento. Quidam vendidit duobus separatim eandem rem. Finge: vendidit Primo & Secundo separatim, seiũctimque ementibus eandem rem. Deinde cum nondum cuiquã rem tradidisset Primus successit Secundo. hoc casu successor superstes habet duas actiones ex empto, vnam propriam, alteram hereditariam: nec altera alteram perimit. potest igitur ambas mouere. Quod ita fiet commodissime. ante aditam hereditatem aget propria actione ex empto, post aditam hereditatem aget hereditaria: ita vtraque aget. Quæritur nunc post aditam hereditatem an possit ambabus experiri? Debet, inquit, agere vna tantum actione, ne scilicet venditor fatigetur tot iudiciis, ne toties cogatur ire in ius: sed in ea actione veniet vtriusque contractus commodum, & ita fit similiter ne cogatur coniungere plures actiones iniuriarum, & vno iudicio experiri, l. *prætor* §. *si mihi*. *ff. De iniuriis*. Notandum est autem hãc l. esse omnino coniungendam cum l. *generaliter*, *ff. de fideiussorib.* quæ est etiam Vlpiani ex *lib. 40. ad Sabinum*. *potest* in hac l. accipitur pro *debet*. Deinde ponit aliam speciem: Finge: quidam emit eandem rem a duobus separatim, vt sibi tutius consuleret. vterque ei tenetur de euictione, quoniam ab vtroque emit. nunc finge: venditor venditori successit, venditor superstes præstat duas euictiones, actione ex empto, ex vno iudicio duas euictiones, id est, propriam & hereditariam. atque ita fit vt duæ obligationes vel actiones eiusdem generis de eadem re in eandem personam concurrant. Videnda hic est l. *si is qui Stichum inf. de obligat. & action.* Sciendum est causam rei acquirendæ, vel esse lucratiuam vel non lucratiuam. Lucratiua est, cum nihil abest: causa non est lucratiua, cum aliquid nobis abest, vt puta si res empta sit, vel si data sit res in dotem.

Nunc finge: Quidam rem mihi legauit in suo testamento. eandem rem legauit Titio: cessit dies legati. ego successi Titio priusquam legatum acciperet. Quæro, an petam eandem rem duplici actione, ex testamento nempe propria & testamentaria? minime: nam altera actio alteram consumet: igitur si propria actione rem legatam in solidum consecutus fuero, non competet actio hereditaria, in *l. si mihi & tibi*, *de legatis 1*. Ratio est, quia duæ lucratiuæ causæ in eandem personam & in eandem rem non possunt concurrere, §. *si res aliena*, *de legatis*, *In Institution.* non fauent leges lucrum captantibus, sed damnum vitantibus. In specie *l. non est nouum*, causæ non sunt lucratiuæ: nam causa est venditio. nunc alia species. Finge: ego sum stipulatus Stichum, deinde heres extiti ei cui fuerat legatus Stichus. quæritur an competat mihi duplex actio, ex stipulatu & ex testamento eiusdem rei? minime l. ait competere. itaque dicendum est in illa l. me stipulatum esse ex causa non lucratiua. stipulamur nonnumquam ex causa non lucratiua, vt in *l. si seruus legatus* §. *Stichum, ff. de legatis 1. l. omnes, ff. de obligat. & actionibus*. Diuersum est si reus successerit fideiussori. quæ diximus vera sunt cum reus reo eiusdem rei successit. diuersum est si reus fideiussori, vel fideiussor reo successit. tunc vtraque obligatio non consistit, *l. generaliter*, *l. cum reus inf. de fideiussoribus l. si reus, de duobus reis*. Finge: reus successit fideiussori, cur non sustinet reus duas obligationes? Ratio est: nam hoc casu differentia est harum obligationum: imo est plenior & maior & principalior, nempe obligatio rei. *l. si debitor, de separationibus l. si debitor creditori, inf. de fideiussoribus*, fideiussoria vero est minor, & ideo minor obligatio excellit. itaque illo casu fideiussor conuenietur vt reus, quasi fideiussor liberatur, *d. l. generaliter*. nunc ait, diuersũ esse si reus reo successerit: nam tunc qui successit sustinet duas obligationes, quia vtraque obligatio est eiusdem potestatis. sed, inquit, altera alteram consumet. ratio est, quia sunt duo rei eiusdem obligationis. hoc exigit natura obligationis. Diuersum est, si non erant correi, vt in specie l. nostræ.

Ad L. Ex empto. xi.

IN hac *l. ex empto* & in *l. Iulianus* ex Vlpiano plenissime demonstratur quid veniat in actione ex empto & in actione ex vendito. prior inspectio est de actione ex empto. quid in ea actione ex empto veniat quæritur. primum quidem id venit de quo conuentum est: nam hæc actio est bonæ fidei. nihil est tam congruum bonæ fidei quam seruare id de quo conuentum est. quid si nuda sit emptio nullis fulta pactionibus? hoc casu veniet in ea actione id quod ei inest secundum naturam contractus: id igitur veniet vt res tradatur, non vt res nobis detur, & liberatur venditor tradendo: si tamen venditor sit dominus, traditione dominium transfertur in emptorem. si non sit dominus, tenetur de euictione: hæc vera sunt si pretium adnumeratum sit, vel si de pretio satisfactum sit, vt puta fideiussore dato, vel expromissore, vel pignore. Item si venditor sequatur fidem emptoris, in §. *vendita*, *de rerum diuisione*. ergo traditio non transfert dominium, nisi æs numeratum sit. emptor non aget de euictione actione ex empto, nisi pretium adnumerauerit. atque emptor non vtiliter agit ad rem tradendam, nisi pretium solutum sit, l. *Iulianus* §. *offerri*, *inf. hoc tit. l. si id quod* §. *vlt. sup. de rescindenda venditione*. Hoc est verum etiamsi ius venditum sit, *l. hereditatis*, *sup. de hereditate vel actione vendita*. Summa igitur hæc est: si emptor non obtulerit pretium, non agit de euictione actione ex empto. *præstare* significat etiam dare. multum hac in re distat emptor a venditore. venditor non cogitur rem facere emptoris: emptor autem tenetur facere pretium venditoris. Igitur venditor tradere, emptor dare debet. ratio differentiæ est: dissimilis est detentio pecuniæ & rei, atque adeo dissimilis est dissolutio: qui rem debet, certum corpus debet, vt puta illum fundum. qui pretium vel nummos debet, non debet certum corpus, *l. qui heredis, sup. de condictione indebiti*. res corporales separantur a nummis. cum pecuniam dicimus, dicimus summam, vel quantitatem. summa autem est res incorporalis. Venditor certum corpus debet, certum est corpus quod emitur, & ideo venditor dando id corpus bona fide, & se obligando ob euictionem, æquum est vt liberetur: at emptor certum corpus non debet, & ideo facere debet, vt suos nummos numeret, non alienos. merito igitur ab emptore exigimus ne det. satis autem est si venditor tradat.

Ad §. Redhibitionem.

IN hoc §. ostenditur, in actione ex empto etiam redhibitionem venire. Labeo & Sabinus sunt diuersæ sectæ doctores. Sabinus est princeps sectæ Sabinianæ, hic Cassianæ: hac in re tamen consentiunt. sumatur exemplum vnum ex *l. si in conuenit, sup. de rescind. vendit.* placuit vt si res empta displiceret emptori, redderetur. tunc si displiceat qua actione aget, vt cogat venditorem eam rem recipere? l. ait competere actionem ex empto. igitur actione ex empto agitur ad redhibitionem. agitur ex empto ad dissoluendam venditionem. §. *si quis*

virginem, & § is qui vinum, hac l. venditor nonnunquam agit actione ex empto vt res restituatur actione ex empto agitur vt res redhibeatur ob morbum, vel vitium latens. ait Accursius, agi tantum in factum id quod varie proponitur in *tit. de adilitio edicto.* qua actione agitur etiam fundi nomine, vt puta si fundus sit pestilens, veluti si habeat herbam letiferam, *in l. penult. eod. l. etiam, inf. de adilitio edicto.* Doctores hoc trahunt etiam ad domos infames. Verum an competit etiam actio ex empto ob morbum? sic videtur. id continuat *l. cum mancipium inf. de adilitio edicto.* ergo liberum est experiri actione in factum, vel actione ex empto. *l. sciendum §. secundum quod inf. De adilitio edicto* In hac causa etiam venditori vtraque actio datur, videlicet si emptor ob morbum redhibita desideret sibi pretium reddi. hoc accidit cum emptor redhibuit sine iudice *l. cum autem inf. De adilitio edicto.* ait competere actioné ex empto, *l. quod si nolis §. in factum eod. tit.* ait competere actionem in factum: vbi competunt ædilitiæ actiones, competunt & ciuiles. ædilitiæ sunt strictæ: ciuiles sunt bonæ fidei.

Deinde ostenditur in actione ex empto id venire vt emptor caueat cautione ędilitia. Est vetus stipulatio cuius formula fuit proposita à Marco Manilio. Hic scripsit formulas animalium venditorum. is qui vendit animalia debet cauere ea sana esse. iumenta sunt ea quæ dorso domantur. igitur oues, capræ non sunt iumenta, boues, sues, hæc collo domantur non dorso. verum quod hic traditur trahendum est etiam ad pecora, nempe ad capras. Varro lib. 2. De re rustica cap. 3. *illas capras hodie recte esse & bibere posse, habereque recte licere, hæc spondesne.* quid est præstare recte esse, id est, boni viri arbitratu, id est, & eas esse & bibere ex arbitrio boni viri, *l. hæc verba in stipulatione posita. de verb. significat. l. 5 § nunc videamus, l. ex clausula, inf. iudicatum solui.* Notandum est etiam cum promittere recte sana esse. hinc explicanda est *l. qui tertiana. inf. De adilitio. edict.* Deinde in § *venditorem* huius l. ostenditur venditorem hominis cauere debere hominem furtis, noxisque solutum esse. hoc cauetur specialiter in homine. De qua cautione satis multa dixi in *l. 4. huius tit.* in aliis libris incipitur hic §. etiam si ignorans. debet etiam præstare fugitiuum non esse nec erronem. postremo cauere id etiam debet, habere recte licere. idque in omnium rerum venditione adiicitur, quæ clausula explicatur in *l. stipulatio ista habere licere. ff. De verb. obligat.*

Ad §. Idem ait.

QVæ proponuntur in hoc §. ab Vlpiano sumpta sunt ex libris Neratij. igitur repetendum est paucis quid dicendum sit de Neratio. idque dictum est imprimis venditorem seruum præstare, id est, vacuam possessionem serui. item præstare debet, aut cauere seruum bonum esse. item seruum fugitiuum non esse, tum seruum furtis, noxisque solutum esse. Hinc statim quæritur quid fiat, si non tradat seruum? condemnabitur in id quod interest, in *l. 1. huius tit.* cum tamen omne id quod interest æstimabitur: ea tantum vtilitas æstimatur, quæ proxima est, & coniuncta rei: non autem ea quæ longe abest à re. *l. si sterilis §. cum per venditorem. inf.* sic est accipiendum quod dicitur in initio huius §. quid tamen fiet si rem tradat, non tamen præstet cætera? vt si non caueat seruum sanum esse, fugitiuum non esse, furtis, noxisque solutum esse. item si non caueat habere licere. hoc est generale in omnibus venditionibus. ita hæc species est proponenda. hoc casu condemnatio fiet quanti plurimum venditorem periclitari oportet, id est quanto plurimo venditorem periculum aut damnum subire oportet, vt scilicet habeatur ratio eius vtilitatis quæ longius abest a re, vt si nolit venditor cauere de euictione, id quod plurimum est præstabit: nam hoc generale est. post traditionem venit etiam ea vtilitas quæ seiuncta est a re. ante traditionem petitur ea vtilitas quæ coniuncta est rei, vt est in *l. venditor hominis inf. De euictionibus, l. Iulianus in principio inf. eo. tit.* Igitur hoc casu emptor aget in duplum *l. 2. inf. De euictionibus.* Ratio est: nam vtilitas non egreditur duplum, *l. vnica. C. De sententiis quæ pro eo quod interest proferuntur.* & ideo emptor nunquam stipulatur supra duplum: nam vel stipulatur duplam, vel simplam, nunquam triplam: supra duplum non stipulamur vsuras, *l. si non sortem § supra duplum ff. De condictione indebiti.* Igitur nec vsura nec id quod interest duplum egreditur. igitur propter hæc omnia quæ exiguntur a venditore id quod plurimum est præstatur. plurimum autem est duplum. ergo propter hæc omnia satis est duplum præstari. *satisdantem* hic sumitur pro *satisfacientem, l. 2. in principio sup. De hæreditate vendita.* Illud quæritur nunc. Finge in hunc modum: Quidam vendidit seruum, vel fundum & tradidit. hoc non est satis: nam debet multa alia præstare: postea emptor a venditore aliquid consecutus est propter fugam serui, vel propter morbum serui. Deinde totus seruus euincitur, atque ita habere rem non licet. quæro an venditor damnabitur in id quod plurimum est, id est, in duplum ob euictionem? minime: nam deducetur prius id quod præstitum est propter morbum, antequam tota res euinceretur, & in reliquum fiet condemnatio. alioquin emptor amplius duplo consequeretur quam emit. quod permittendum non est. ex eodem Neratio id dicitur in *l. cum fundus, inf. De euictionibus. sequentibus actionibus*, id est, postremo loco propositis. sic *in l. seruitutes § si sublatum. De seruit. vrbanorum prædiorum.* lis æstimetur, id est, fiat condemnatio. Finge: Quidam vendidit seruum & tradidit: item cauit seruum habere licere, nec euincitur seruus. at non cauit sanum esse, aut non præstat sanum esse, nec vult id præstare, non præstat innoxium esse. quæritur quatenus condemnabitur venditor? omnino condemnabitur in duplum nullo deducto, perinde atque si nihil omnino præstitisset: nam perinde est atque si nihil præstitisset, cum omnia non præstat.

Ad §. idem Neratius ait.

SEntentia huius §. hæc est. venditor debet præstare, vt emptor obtineat in lite proprietatis, id est, debet eum deffendere in actionibus: non debet præstare proprietatem. an etiam debet eum deffendere in interdictis, id est, in lite possessionis? sic videtur Neratio. idque proponitur in initio huius §. Reprehenditur Neratius à Iuliano, nec mirum: nam, fuere diuersæ scholæ. ait Iulianus, imo venditor tenetur ex empto, si emptor non sit futurus potior in possessione, & antequam euincatur possessio. ratio est: nam debet tradere vacuam possessionem, id est, non quæstione vlla implicitam. *l. 2. § vacua sup.* non videtur talem tradidisse, si auocari potest. itaque etiam ante litem possessionis tenebitur ex empto, quasi non tradita possessione. Venditor non debet præstare proprietatem, & ideo ante litem, & euictionem proprietatis non tenetur. debet tamen præstare possessionem vacuam, & ideo ante euictionem possessionis tenetur hæc est sententia *l. 3. in principio sup.* hæc est insignis differentia inter possessionem, & proprietatem. hinc potest quæri quid fiat si præstiterit venditor duplum. finge: venditor præstitit duplam, quoniam tota res euicta fuit, debuit & multa alia præstare. an eorum nomine conuenietur rursus venditor? minime: quoniam exacta est dupla. *In §. Cassius proximo*, loquitur de stipulatione duplæ. quid si non interuenerit hæc stipulatio? additur ex Iuliano competere actionem ex empto deffiiciente dupla, *l. quod si nolit.*

§. *quia*

§. *quia aßidua*, ff. *de ædilitio edicto*. sic est accipiendus hic §. *Caßius*. hoc est confirmandum ex §. *sequenti*. id confirmatur hoc exemplo. finge : venditor ea lege seruum vendidit vt promitteret duplam intra mensem, post mensem ne promitteret. id est, cauit, *si intra mensem non stipulatus fuerit duplam , non tenebor*. finge : emptor intra mensem non est stipulatus duplam , tum euincitur seruus. quæro an præstabit duplam actione ex empto? l. ita distinguit. aut vendidit seruum ignorans esse alienum, aut sciens. si vendidit ignorans, non præstat duplam , quoniam ita sibi prospexit. debet tantum hoc præstare per se & per heredem suum habere licere, non tamen præstare debet per omnes habere licere. quid si sciens ? hoc casu tenebitur in duplum actione ex empto, neque ea pactio ei proderit. *l. 1. inf. De rerum permutatione*. id confirmatur exemplo §. *Denique huius l.* sciendum est creditorem pigneratitium pignus vendere dupliciter : nam aut vendit iure communi, aut iure creditoris. si iure communi, tenetur de euictione. si iure creditoris , id est, lege pignoris, non tenetur ob euictionem : nam id agitur vt ne præstet, *l. 1. & 2. Cod. creditorem euictionem pignoris non debere*, *l. & si is inf. de distractione pignorum*. Excipitur vnus casus, videlicet si iure creditoris vendat dolo malo , vt puta sciens rem sibi non esse obligatam, vel etiam sciens rem non esse debitoris. hoc casu præstabit euictionem , & tenebitur ex empto in duplum. Legendum est in hoc §. lib. 5. non decimo.

Ad §. Si quis rem vendiderit.

Dictum est supra, eum qui vendidit & tradidit, dupli damnari, nisi cetera præstet, vt puta si emptori rem habere non liceat, id est, si res vindicetur: nam venditor præter traditionem in hoc est obligatus, vt rem præstet rem emptori habere licere. At finge nunc rei venditæ dixit venditor aliquid accessurum, vt puta fundo dolia , accessio euincitur , non res ipsa. quæro an venditor teneatur in duplum? l. ait duplam non præstari sed simplam , igitur accessionis nomine non præstatur nisi simpla, *l. euicta re, inf. De euictionibus*. quoniam venditor id præstare etiam debet emptori habere licere quod venditor accessurum dixit. Rei principalis nomine præstat duplam. hæc est vna differentia inter accessionem & rem principalem. cæterum nihil interest inter rem principalem & accessionem. itaque venditor præstare debet seruum quem accessurum dixit, *l. quod si nolit, in fine cum duobus proximis, de ædilitio edicto* ff.

Ad §. Qui autem.

Videndum est quid significetur his verbis, *habere licere*. dicebant etiam *habere recte licere*. hoc venditor promittit. hic distinguamus : aut promittit generaliter, siue simpliciter habere licere, aut promittit per se , heredemque suum habere lecere : hoc posteriore casu, si alius euincit rem venditam , non tenetur: & quidem non tenetur ex empto, neque ex stipulatu, si alius euincat. Quid fiet si generaliter promiserit per omnes habere licere, vel quid si simpliciter promiserit? tunc videtur id promisisse per omnes fore *l. stipulatio ista habere licere. de verborum obligat.* in principio. At videtur hæc stipulatio esse inutilis, quatenus promittit per alium fore, vt habere liceat, quoniam alieni facti promissio nulla est. de se quisque promittere debet non de alio. Igitur si quis promittat alium daturum, vel facturum, inutilis est stipulatio. notandum tamen est, diuersum esse , si promittat se curaturum vt alius faciat, vt alius det, quoniam tunc de se promittit,

A non de alio, §. *si quis alium daturum, de inutilibus stipul.* Ideoque valet huiusmodi stipulatio, *decem dari curabis*. & promissor non cogitur dare decem ex hac stipulatione , quoniam liberatur offerendo reum locupletem, *l. vlt. §. vlt. ff. de rebus creditis*. qui §. citatur *in l. illa stipulatio §. 1. inf. de verb. obligat.* Sic concludamus : inutilem esse illam stipulationem habere licere , si ita accipiatur per alium fore vt habere liceat, quia alieni facti promissio nulla est : factum autem heredis recte promittitur *d. l. stipulatio ista habere licere*. Excipitur vnus casus, si subdatur stipulatio pœnæ, vel quanti ea res est, *d. l. stipulatio ista §. si quis dolum*. Illa stipulatio habere licere vt sit vtilis sic accipienda est per se aut heredem suum fieri. opponitur *l. inter stipulantem §. 1. ff. de verb. obligat. in principio*. l. hoc ostendit, alium pro alio inutiliter promittere cum facturum , vel daturum. Deinde l. explicat quam vim habeant hæc verba *dolum malum abesse* abfuturumque esse. id est, qui ita promittit, hoc promittit nihil se vel heredem suum dolo malo facturum : an etiam promittit nihil alium quenquam dolo malo facturum hoc non promittit, sed promittit, se curaturum ne quis dolo malo faciat, quæ stipulatio vtilis est. Item heredem suum curaturum: nam his verbis stipulationis semper heredes continentur. Deinde l. ait eandem esse vim eius stipulationis habere licere. Item neque per te neque per heredem tuum fieri quo minus habere liceat. hæc est tertia stipulatio, quæ similis est huic, habere licere. Ex his apparet his stipulationibus non hoc significari per alium fieri vt habere liceat , sed id significatur, promissorem curaturum , vt per omnes habere liceat. At rursus contra sententiam a me propositam opponitur noster §. nam ait multum interesse vtrum dixerit per se vel per heredem habere licere, vel generaliter. hæc differentia ita est ponenda. qui promisit per se vel per heredem &c. non debet curare ne alius euincat. at qui promisit generaliter habere licere , curare debet ne alius euincat. Ac de priori promissione dicamus. finge : promisit per se habere licere, vel per heredem. postea alius euicit rem & abstulit. an tenetur ex stipulatu vel ex empto euictionis nomine? minime. an teneatur saltem ad pretium restituendum ? fateor eum non teneri ad duplum. creditor qui vendidit pignus iure creditoris non tenetur ad pretium re euicta : nam ea lege videtur vendidisse, §. *proximo sup.* sed tamen emptor habet regressum aduersus debitorem. non est æquum vt emptor & rem & pretium amittat; igitur habet regressum aduersus venditorem. Deinde tentat an hoc quoque dici possit non agi ad pretium , puta si dixerit tantum, per se vel per heredem suum nihil fieri quo minus rem venditam habere liceat. finge : quidam emit iactum retis, vel etiam quidam emit indaginem ferarum & capturam , quæ futura erat, vel etiam quidam emit pantheram, id est, capturam omnium auium ab aucupe. hoc casu si nihil captum sit, an agetur ad pretium recipiendum, quod iam numerauit? minime. quoniam videtur spem emisse. emit incertum rei, *l. nec emptio, sup. De contrahenda empt.* an etiam dicemus in superioribus casibus emptorem non agere ad pretium? concludit l. in superioribus casibus id non esse permittendum, quia non sunt similes casus. postremo ponit vnum casum in quo agitur etiam in id quod interest, videlicet si promittat tantum per se non fieri, vel si caueat à se nihil præstitum iri euictionis nomine. tunc regulariter re euicta ab alio non tenetur in id quod interest, nisi sciens dolo malo vendat.

Ad L. Iulianus XIII.

IN hac l. Vlpianus pergit tractare de his quæ veniunt in actione ex empto, qua in re statim ait, multum interesse vtrum quis sciens vendat, an ignorans. primum si quis vendat rem alienam, & quæratur quid veniat in hac actionem: si sciens rem esse alienam vendiderit, quamuis nominatim dixerit se euictionem non præstaturum re ab alio euicta, venditor tenebitur ex stipulatu, vel ex empto in id quod interest: nam in sciente hæc stipulatio, neque per se, neque per heredem fieri, eandem vim habet quam illa, habere licere, quæ generalis est. itaque sciens in hoc tenetur semper vt det operam per omnes habere licere, *l. tenetur §. vlt. sup. hoc tit.* Ignorans autem si eo modo vendiderit, re ab alio euicta non tenetur, nisi ad pretium restituendum §. *qui autem l. ex empto sup.* Notandum etiam est, eandem distinctionem adhiberi in creditore, qui vendit pignus iure suo: nam creditor sciens si vendiderit pignus non sibi obligatum re euicta tenetur in id quod interest. ignorans non tenetur si iure suo vendat, sed ea res non erit damno emptori, *l. si plus §. 1. inf. De euictionibus.* habet vtilem actionem ex empto. Eadem distinctio adhibetur si quis vendiderit rem vitiosam & morbosam. finge: aliquis vendidit ligna vitiosa quibus fulcirentur ædes, vel vendidit pecus morbosum, equum pulmonicum: vel etiam aliquis vendidit vestimenta interpolata pro nouis. in vestimentis tradita est eadem distinctio in *l. Labeo sup. de contr. emptione*, idem l. ostendit esse si quis vendat lignum vitiosum. ignorans tenetur quanto minoris emptor emisset, si id ita esse scisset: ita emptor aget vt minuatur pretium rei venditæ. hæc actio erit actio ex empto æstimatoria. hoc est quod proponitur in initio huius *l. Iulianus* hoc notandum est etiam in hac actione quanto minoris nonnunquam contineri redhibitionem, id est, hæc actio æstimatoria aliquando habet exitum redhibitorium, vt puta si res de qua agitur nullius sit pretij: nam minoris videtur empturus fuisse, qui nullo pretio empturus erat, *l. bouem §. aliquando, inf. de edilitio edicto, l. si is qui heres §. 1. inf, De except. rei indicatæ* his verbis idem significatur: agit quanto minoris emisset si id sciisset. vel si dicas agit quanto pluris emisset quod ita id esse ignorasset. Hinc existit quæstio, quid distet hæc actio ex empto quanto minoris ab actione quanto minoris, ædilitia. est honoraria *l. ædiles 2. de ædilitio edicto inf.* non prætoria. honorariæ actiones sunt prætoriæ, at non omnes honorariæ sunt prætoriæ. Hæ differentiæ vulgares sunt. vna est ciuilis, altera est honoraria. præterea actio ex empto est perpetua, actio ædilitia æstimatoria est annalis. Actio ex empto æstimatoria datur quanto minoris emisset. actio æstimatoria ædilitia datur quanto minoris res valuisset. quæ differentia videtur probabilis: nam res plerumque pluris est quam empta sit. itaque duplex statuunt pretium, nempe pretium quo empta est res, & pretium quanti res est. sed hæc differentia reiicienda est: nam sine lege eam finxerunt. præterea inuenio actioné ex empto quanto minoris vno in loco dici quanto minoris emisset. alio quanto minoris valuisset. *ex §. si venditor inf. in hac l.* Sic dicendum est, actio ex empto nonnumquam est redhibitoria, & concurrit nonnumquam cum actione ædilitia redhibitoria, *l. ex empto §. redhibitionem, sup. hoc tit.* nunc dico sic: actio ex empto nonnunquam est æstimatoria, & tantum in ea venit, quantum in ædilitia.

Ad § si venditor.

SPecies huius § est: venditor serui mentitus est de artificio, vel de peculio serui l. ait, eum teneri actione ex empto quanto pluris emisset emptor seruum ob id, id est, quanto minoris emisset si id sciisset. Paulus in lib. 2 sententiarum tit. 18. tractans de eadem penitus specie ait, *quanto minoris valuisset.* non est igitur inter hæc aliqua constituenda differentia. Deinde ait, idem esse si venditor deceptus fuerit ab emptore, vt minimo venderet. finge: quidam decessit herede relicto. alius subtraxit res quasdam hereditarias, atque ita persuasit heredi minimam esse hereditatem: atque ita effecit vt heres venderet minoris. l. ait, emptorem venditori teneri ex vendito quanto pluris hereditas valeret. pro *villicum* legendum est Vellicum. & est nomen proprium, *l. cum duob. §. item ex facto supra, pro socio.* itaque si quis ignorans vendat rem vitiosam tenetur quanto minoris res valuit, vel empta esset. huic sententiæ nunc opponitur *l. tenetur §. sed si vas supra, hoc tit.* cui similis *l. sed addes §. 1. inf. locati.* illæ l. aiunt, eum qui vendidit ignorans vasa cassa, non integra, vel dolia cassa, teneri in id quod interest; ignorantiam non excusari, ideoque tenebitur eius damni nomine quod euenit. interpretes nostri aiunt, hoc esse speciale in vasis & doliis. quod necessario admittendum est. *l. sed addes*, ait, non idem esse in aliis rebus, quia venditor vasorum semper videtur dicere ea esse integra: Dicta autem præstanda sunt, aut quæ pro dictis habentur. quid in sciente dicemus? qui vendit sciens rem vitiosam & tradit, vitio comperto quanti agetur? ex empto agetur in id quod interest, & veniet omnis vtilitas in æstimationem, vt puta si vendiderit lignum vitiosum, & ædes corruerint eius ligni vitio: tunc tenetur in id quod interest. Opponitur *l. si sterilis §. cum per venditorem, inf. hoc tit.* ait §. hic, eam tantum vtilitatem æstimari quæ proxime est adscita rei. ego alias dixi ita distinguendum: aut non tradidit venditor, aut sciens & mala fide tradidit. si non tradidit, habetur tantum ratio eius vtilitatis quæ circa rem est. diuersum est si sciens & mala fide tradat: nam etiam ea vtilitas venit, quæ longe abest a re. itaque maior est culpa eius qui mala fide tradit, quam eius qui non tradit: nam moræ possunt esse iustæ causæ: at doli mali nulla est excusatio. Quæro, an eadem distinctio adhibeatur, si quis vendat seruum fugitiuum, erronem, furem. primum de fugitiuo: si quis vendat fugitiuum, eadem distinctio adhibetur, id est, qui habet seruum fugitiuum, si ignorans, tenetur quanto minoris: si sciens, in id quanti interest. quod secum fugitiuus seruus abstulit, id quoque æstimabitur. non idem est prorsus in fure: nam si vendat sciens, proculdubio tenetur in id quod interest. si ignorans, nullo modo tenetur: nam fugitiuum habere non licet: at furem licet habere. quid si dixerit seruum furem, esse bonæ frugi? dubium non est eum teneri. quia quæ dicuntur, præstantur, nisi dicantur commendandi gratia, *l. ea quæ, sup. de contrahenda empt.* Reliquos §. explicauimus vsque ad §. *si fructibus.*

Ad §. Offerri.

LEx ait, non esse actionem ex empto nisi emptor pretium offerat, obsignet, soluat. *offerre* accipiendum est cum effectu. necesse autem est omne pretium offerri: non est satis partem pretij offerre, alioquin venditor vtitur retentione rei opposita exceptione doli mali, quasi pignoris iure, quoniam res non est pignus, *l. hereditates, sup. de hereditate vendita, l. quod si nolit §. idem Marcellus, inf. de ædilitio edicto.* ait §. hic

sit ipso iure, quare in venditionibus tale pactum adiici-tur, vt soluto pretio res tradatur. frustra videtur id adiici, *l. fistulas §. qui fundum, sup. De contrah. empt.* sciendum est pacta plerumque esse superuacua. *l. si cum fundum §. fere, sup. De contrah. emptione, l. quæsitum §. vltimo, inf. De distractione pignorum.* In dandis pignoribus tale pactum adiici solet. idem ostendit *l. vltima sup. De rescind. venditione,* coniuncta *l. 2. §. vlt. De lege commissoria. in l. vltima, De rescind. venditione,* datur species: igitur sic dicamus. venditor non tenetur ex empto, nisi emptor omne pretium offerat. quid si vltro rem tradat? tunc nulla superest retentio, superest tamen actio ex vendito ad pretium consequendum: nunc finge: Venditor accepta parte pretij rem tradidit, de reliqua parte pretij fidem habuit emptori, postea tota res euicta est, emptori ob euictionem competit actio ex empto. quid consequetur ex hac actione? vtrum integrum pretium quo res empta est? æquum est vt non consequatur nisi pretium quod numerauit, vel eius duplum in id quod interest, vt ostenditur in hoc §. *offerre*. Notandum est, eamdem rationem esse *actionis ex vendito*: nam venditor non aget vtiliter actione ex vendito, nisi offerat rem, *l. qui pendentem, inf. hoc tit.* Quid si emptor pretium repræsentauerit vltro re non accepta, quam actionem est habiturus est? an vindicationem? minime, quia nondum est dominus; idque certissimum est. necessaria est adhuc traditio. igitur superest tantum actio ex empto. hæc est sententia *l. Quintus Mutius 40. hoc tit.* Vocat arbores exstantes, prædio hærentes, vt fructus exstantes, *l. si apes, de furtis inf. l. fructus §. interdum, inf. soluto matrimonio.* Hinc quæritur quid dicendum sit, si venditor post traditionem non patiatur emptorem rem tollere, finge: res vendita signata est, quod pro traditione habetur, *l. quod si neque, de periculo & commodo rei venditæ.* vel aliud signum conditionis euenit. at non dabitur vindicatio, sed dabitur ad exhibendum actio. erit etiam actio iniuriarum, quoniam res est emptoris *l. iniuriarum, § si quis me prohibeat, inf. de iniuriis, l. qui pendentem 25. hoc tit.*

Ad §. Si fructibus.

SEmper tractatur de actione ex empto. ait l. in hoc §. actione ex empto emptorem consequi fructus: nam fructus pertinent ad emptorem, etiam pendentes fructus: itaque post perfectam venditionem etiam ante tradititionem fructus omnes pertinent ad epmtorem, *l. penul. ff de actionibus empti.* quia fructus fiunt ex re ipsa. proinde æquum est vt emptori cedant. diuersum est in pensionibus fundi locati aut prædii: nam pensiones cedunt venditori: emptor enim non cogitur stare conductioni, nisi aliud actum sit, *l. emptorem C. de locato.* nam non sunt ex re pensiones, sed sunt ex negotiatione venditoris, *l. venditor ex hereditate, sup. de hereditate vendita.* nisi aliud conuenerit, hoc est intelligendum: cui exceptioni coniungendus est §. *in his, inf.* Exigit venditor, & eas pensiones reddit emptori. at debet etiam venditor emptori præstare actiones, si post venditionem rei venditæ, damnum illatum vel nocitum sit. Itaque non tantum fructus, sed etiam actiones. igitur debet præstare actionem l. Aquiliæ, si damnum datum sit rei. præterea debet præstare interdictum quod vi aut clam si in fundo vendito opus factum sit vi aut clam. debet etiam cedere actionem pluuiæ arcendæ. hæc actio est ex 12. tabulis, *l. si vsusfructus, in fi. inf. de aqua & aqua pluuia arcenda, l. Labeo, de statu liberis, inf* Quid agitur hac actione? vt auertatur aqua quæ nocere potest ex vicino fundo, *l. 1. in prin. de aqua & aqua pluuia arcenda inf.* Si igitur post venditionem aqua pluuia noceat, competit actio aquæ pluuiæ arcendæ. cedit etiam actionem damni infecti,

A commissa videlicet stipulatione damni infecti. Denique omnes actiones cedam emptori quæ rei venditæ nomine post venditionem mihi acquisitæ sunt. Deinde præstabo emptori si quid ex operis serui venditi acquisiero. item quod ex vecturis iumentorum, aut nauium. hoc ostenditur in hoc §. sequitur, & si quid peculio eorum accessit. hoc ideo, quoniam in venditione serui solet accedere peculium, & videtur accedere, nisi excipiatur, *§. peculium, de legatis.* non tamen, inquit, si quid ex re venditoris acquisierit. Huic sententiæ valde opponitur *§. si quid seruo, inf.* ait restitui hered. & legata interim, .i. ante traditionem, etiamsi relicta sint respectu venditoris: at quod relinquitur contéplatione venditoris videtur ortum ex re venditoris *l. sed si plures §. in adrogato, inf. de vulgari substitutione*: at restituuntur tamen hæ res. Vera solutio hæc est, vt dicamus separanda esse ea quæ directe proficiscuntur ex re venditoris ab aliis: ea non restituuntur emptori: at quæ aduentitio quasi iure obueniunt, respectu tamen venditoris, ea restituenda sunt. nam hæc quæ contemplatione alterius fiunt, non numerantur inter profectitia, sed inter aduentitia.

B

Ad §. Si fundum.

EX empto actio competit ad pretium recipiendum. Paulus in libro 2. Sententiarum tit. 18. ponit similem speciem.

Ad §. Si Titius.

C

CErti iuris est, fructus rei venditæ ad emptorem pertinere post venditionem perfectam, vt operæ seruorum, fœtus pecorum, partus ancillarum. Item actiones præstabuntur emptori si quid nocitum sit. Emptori etiam debetur id quod post venditionem perfectam alluuione fundo accedit, *l. id quod ff. de periculo & commodo rei venditæ.* Huic sententiæ opponitur hic §. *Si Titius.* ex sententia quorundam dicendum est, in hoc §. venditum fuisse fundum ad mensuram, vt in *l. si in venditione §. 1. de periculo & comm. rei venditæ* accessit autem fundo per alluuionem antequam mensuraretur. itaque merito dicitur in hoc §. id quod accessit cedit lucro venditoris; nam accessit ante venditionem.

D

Ad §. Idem Celsus.

IN hoc §. tractatur de eo qui vendidit partem fundi, quem communem habet cum alio, & demonstratur quid præstare oporteat actione ex empto, videlicet si egerit communi diuidundo, vel non.

Ad §. Ex vendito.

NVnc incipit tractare auctor noster de actione ex vendito. Actione ex vendito primum l. ait agi ad pretium consequendum. addit l. actione ex vendi-

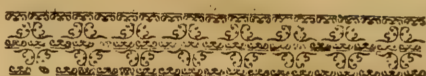
E to peti etiam vsuras pretii post traditionem rei: nam post traditionem rei, nisi pretium statim soluat emptor, debet ex eo tempore vsuras pretii, quia percipit fructus. hæc ratio fructuum exigit *l. curabit, l. fructus, C. de actionibus empti.* An debet statim etiamsi non interpelletur? placet deberi vsuras statim, quoniam mora fit statim sine interpellatione, quia fructus capit. *l. vlt. sup. de periculo & comm. rei venditæ*, id ostendit *l. curabit*, si coniungatur cum *l. 3. C. in quibus caus. restit. in integ. non est necess.* Hic illud addendum est vsuras pretij deberi non tantum post traditionem factam emptionis iure, sed post qualemcumque traditionem, vt puta si tradita sit res conductionis nomine, aut precarij, *l. 3. C. de pactis inter emptorem*

& *venditorem*, cui sententiæ opponitur *l. serui sup. de periculo. & comm. rei vend.* Quoniam hic §. ait post eam traditionem emptorem fructus capere, & ideo præstare vsuras opponitur illa *l. serui*. Sed ego eã exposui: Post traditionem ergo currunt vsuræ pretii statim quæro quid iuris sit, si emptor pretium obtulerit & obsignauerit? & placet hoc casu inhiberi cursum vsurarum, etiamsi id venditor nondum acceperit *l. acceptam C. de vsuris*. Quid fiet si obsignauerit apud Æditum, vel apud Magistratum: non autem obtulerit. ita distinguendum est: aut copiam sui faciebat venditor, aut non si venditor sit præsens, non satis est pretium obsignari vt inhibeatur vsurarum cursus. Diuersum est si absens sit venditor, & non habeat procuratorem domi, vel si decesserit herede incerto tunc satis est deponi pretium vt impediatur cursus B vsurarum, *l. emtitur §. vlt. inf. de vsuris. l. si creditrici in fine, C. eod.* Necessaria est depositio hoc casu, quia vsuræ cœperunt currere, alioqui depositio non esset necessaria. an vsuræ pretii debentur ante traditionem? nam eadem ratione videntur deberi, quia debentur post traditionem rei, quia emptor fructus capit post traditionem. ante traditionem etiam fructus sunt emptoris ergo æquum est vt soluat vsuras fructus ante traditionem sunt emptoris. hoc non est admittendum, nisi emptor pretium soluerit, aut partem pretij. *Paulus in lib. 2. Sententiarum tit. 17.* pro parte pretii non soluta non debentur vsuræ ante traditionem, quia & pro ea parte fructus non sunt eius, *l. vlt. §. de fundo dotati.* Ergo in actione ex vendito venit pretium & vsura pretii; veniunt etiam sumptus facti in rem venditam. Item veniunt sumptus facti in curationem serui, vel in disci- C plinam serui. Item veniunt sumptus facti in funus serui, si decesserit post venditionem. hoc ostenditur in §. *præterea, huius l.* Venit etiam hoc in actione ex excempto, ne emptor det ex promisso reum locupletem pretii nomine. Denique ex legibus quæ adduntur venditioni agitur ex vendito, vt in specie pacti, de qua agitur in §. *si inter* Nunc ponatur quæstio huiusmodi, quæ est ex §. *si procurator.* Finge: mandaui procuratori vt rem venderet. is rem vendidit & cauit emptori. quæritur, an ego qui mandaui habeam actionem ex vendito, & an tenear actione ex empto? & illud vulgo traditur per procuratorem nobis non acquiri actionem non videtur igitur mihi competere actio ex vendito, tamen l. ait mihi competere vtilem actionem institoriam. Item ait l. in me dari vtilem actionem institoriam ex empto. cur dicitur vtilis institoria? actio in- D stitoria est formula prætoria quæ accommodatur omnibus negotiis, *l. quicumque §. non tamen ff. de insti. actione.* Cur dicitur vtilis institoria? nam is qui vendit non est proprie institor: nam institor est is qui præponitur tabernæ, vel negotiationi, siue sit seruus noster, siue homo liber. Is autem cui mandatur specialiter vt certam rem vendat, non est institor. Itaque ex eius contractu non tenetur mandator directa institoria, sed tenetur vtili, quod quodammodo institor sit. in hanc rem citatur Papinianus in hoc §. cuius sent. extat in l. *in eum sup. de instit. act. l. liber. sup. de nego. gest. l. idemq; §. idem Papin. sup. mandati, l. si mutuum, C. de instit. actione.* in fine huius § *si procurat,* actio ex empto accipitur pro actione ex vendito, atque ita sumitur in E *l. 1. C. si seruus emi se mandauerit.* E contrario plerumque actio ex vendito sumitur pro actione ex empto, l. *sed hoc nomine. l. si cum venditor §. si secundus C. de euictionibus l. ex conuentione C. de pactis. l. veteres inf. hoc tit.* Sic etiam actio ex locato pro ex conducto, & e contra. Huc pertinet l. *veteres*, Restat hæc quæstio quæ pertinet ad §. *ibidem Papinianus.* finge: ego vendidi tibi rem centum, adieci legem vt nisi ad diem solueres, mihi duplum præstares: hæc cautio est fœneratitia. Quæritur an valeat conuentio? l. ostendit fœneratitiam esse, & esse in fraudem legum. Itaque quod in hac conuentione excedit legitimam vsuram non valet. legitima vsura est centesima, aut fuit ante Iustinianum l. *si pro mutua, C. si certum petetur.* Hodie est bes vsura. Finge nunc. res empta est centum, placuit. vt nisi soluta esset pecunia intra mensem, vt solueretur duplum. non debebitur. si pecunia non soluatur post mensem, vnus nummus, quoniam vsura centesima singulis mensibus reddit vnum aureum non centenos. At finge nunc. placuit vt nisi centesimo mense solueret pretium, duplum præstaret: tunc legitima est conuentio: nam centesimo mense vsura ad duplum perducitur. Itaque duplum tunc recte exigetur, *l. si non sortem §. si non duplum, sup. de condict. indeb.* Alia est ratio legis commissoriæ, vt puta si conuenerit, si ad diem pecuniam soluerit res inempta esto. Itaque hæc conuentio licita est.

Ad l. Prædia XXVIII.

Recte Paulus Castrensis sensum huius legis assecutus est. Species l. hæc est. Quidam mihi vendidit prædia, vendidit autem eo pacto vt ipse aliquid facerem, puta vt domum eius reficerem: extat exemplum huius pacti in l. *tenetur, sup. hoc tit.* conuenit pacto conuento citra stipulationem: Accursius putat, conuenisse interposita stipulatione, & ex eo pendet omnis disputatio doctorum qui circa hanc legem scripserunt. sed reiicienda est Accursii sententia: nam in superiore lib. sic semper fere verbum *conuenit* accipitur, vt conuenerit pacto, non stipulatione. Deinde adiecta est stipulatio pœnalis, nisi facerem: nam ego promisi decem si non facerem. promittere est per stipulationem: accidit vt non facerem. Quæritur, an sint duæ actiones in emptorem, ex vendito & ex stipulatu: nam videntur esse duæ actiones: ex vendito rei nomine competit in id quod interest, & est ex pacto conuento, ex quo datur actio ex vendito: nam pacta ex continenti contractibus adiecta formant conuentionem. Ex stipulatu est actio pœnæ nomine. vna petitur id quod interest, altera petitur pœna. & hoc l. sentit, venditori competere duas actiones. Ex eo colligitur: stipulatio pœnalis non nouat priorem obligationem: nam vtraque actio competit. De hac sententia veteres Iurisconsulti dubitarunt, vt indicat l. *duo societatem, sup. pro socio.* Noui interpretes nihil hac in re certi constituunt: Nam nihil præter digladiationes afferunt. Sed nihil clarius est, stipulatione pœnali non nouari priorem, nisi aliud actum sit. Idq; ostendit apertissime l. *duo societatem, ff. pro socio.* Item l. *qui Romæ §. Flauius, de verb. obligat. ff.* Donaui vt manumitteres, stipulatus sũ pœnã ni manumitteres, non manumittis: agam vel vt manumittas, vel vt pœnam sufferas. Ergo vtraq; actio manet, neq; stipulatio pœnalis priorem obligationem sustulit. Hic §. sustulit quamdam differentiam Bartoli, qui ait, in causa lucratiua fieri nouationem: in non lucratiua non fieri. hoc subuertit §. *Flauius.* hic est causa lucratiua & non fit nouatio. Ineptum est etiam quod dixit donationem non esse lucratiuam, quoniam, inquit, donatio est oneri donanti, non lucro. Sed causæ lucratiuæ dicuntur respectu accipientis non dantis, alioqui nulla est causa lucratiua. Idque etiam confirmat l. *si quis a socio, & l. proxima. sup. pro socio.* Item l. *apud §. Labeo ait, ff. de doli exceptione.* Ego vindicaui fundum & obtinui. Item iussu iudicis possessor mihi cauit se traditurum rem, aut fundum intra certum tempus; postea etiam stipulatus sum pœnam nisi traderet. non tradidit, tunc agam vel ad pœnam vel actione ex causa iudicati. Itaque pœnæ adiectione prior obligatio non expungitur. Huic sententiæ opponitur l. *obligat. fere §. vlt. de obl. & action.* eius opinionis arx est is §. Respondendum est ante omnia non esse distinguendum

guendum inter obligationes dandi, & obligationes A faciendi in hac re in l. *duo societatem ff. pro socio*. Generaliter tamen ait non nouari actionem. Species §. vlt. est. stipulatio aut incipit a conditione aut a dispositione. A conditione in hunc modum, *si non dederis Stichum, dabis decem*: Vel, *si non feceris insulam, dabis decem*. Hoc casu decem sunt in obligatione, Stichus non est in obligatione, sed in solutione. Aut stipulatio incipit ab obligatione in hunc modum: *dabis Stichum, si non dederis, dabis decem*. Hoc casu vtrumque videtur esse in obligatione. Sciendum est, vtroq; casu agi posse ad pœnam. sed quo tempore? Ad pœnam statim agetur atque potuit dare promissor Stichum nec dedit. non expectamus vt desinat Stichum dare posse: & hæc est sententia l. *ita stipulatus, inf. de verb. oblig.* vt puto. Sed an ad rem præcise agetur? Priore casu non agetur ad rem, quoniam res non est in obligatione. B Quæstio est an posteriore casu possit præcise agi ad rem? idest, an duæ sint stipulationes pura, & conditionalis. An facta sit nouatio, an sit translata prior stipulatio in posteriorem: si translata est in posteriorem, non potest præcise agi vt res detur: & l. ait esse translatam. Hac in re interest quid actum sit, idq; semper spectandum: solum enim facit voluntas contrahentium. Stipulatio facta est uno contextu, hoc modo: *dabis Stichum, & si non dederis, dabis decem.* Hoc casu magis est, inquit vt videatur ex sententia contrahentium prior transfusa in posteriorem stipulationem, vt non possit præcise agi ad rem, nempe vt detur Stichus, sed ex posteriori parte tenebitur C promissor vtriusque rei nomine, hoc modo: Stichum det, & si non dederit, det decem. hoc est transferre in posteriorem, cum vtraq; venit in ea: hoc indicat d. l. *duo societatem*. Nunc aio, diuersum esse, si separata fuerint negotia, & separatæ actiones. Finge: contractus bonæ fidei est. est & stipulatio conditionalis, quæ in vna parte conuentionum fieri solet. Hoc casu obligationem bonæ fidei obligatio stricta non nouat Itaque agetur omissa pœna, actione bonæ fidei. Ergo merito dictum est, in specie l. *prædia*, vtramq; actionem esse ex vendito & ex stipulatu. Sed quæritur, an vtraque actione agatur? minime. ex ordine licet mi- D hi hac vel illac agere. Non agam vna, deinde alia, quoniam iniquum est me & rem & pœnam ferre. Item quia pœna succedit loco eius quod interest §. *vlt. de verb. oblig. in Inst.* Nunc finge: egit ex vendito, & consecutus est id quod interest, an aget deinde ex stipulatione pœnæ? minime: aget quidem, sed repelletur exceptione doli. Quid dicemus e contrario? Finge: egit primum ex stipulatu & consecutus est pœnam, deinde vult agere ex vendito, an est actio ex vendito? minime. ipso iure cessat actio ex vendito, quoniam in actionibus bonæ fidei inest exceptio doli. Quare hic non est opus exceptione doli l. *sed & si ideo inf. sol. matrim. l. huiusmodi*, §. *qui fundum. inf. de legat.* 1. *l. si is cui, inf. de furt.* Sequitur: *nisi in id &c.* duplex est actio. si vna actum sit, cessat altera, nisi in E ea qua actum est, aliquid sit amplius, vt si pluris intersit quam egerit nomine. Idem est si pluris sit pœna quam id quod interest. Hic notanda *l. qui seruum, in fine de obl. & actio.* Species huius l. est. commodatarius, rem deteriorem fecit. tenetur duabus actionibus, commodati. Item tenetur ex l. Aquilia. Si vna actum sit, an extinguitur altera? sane si actum sit Aquilia, quæ actio est plenior, cessat commodati: ne bis idem videatur consequi, si actum sit commod. non agetur ex l. Aquil. nisi ex eo quod in ea amplius est, l. *in duob.* §. 1. *D. de duob. re. l. inde quæritur, comm.* & hoc est quod ait l. *qui seruum* actionem Aqu. remanere. delenda est altera negatio in l. *qui seruum: ibi & simplo subducto locum non habet.* Sed hæc neg. est tollenda. Eodem pertinet *l. 41. de obl. & act.* vbi legitur, *id consequatur*, sed leg. est, *nihil consequatur*.

AD TITVLVM VI
SI TABVLÆ TESTAMENTI NVLLÆ EXTABVNT, VNDE LIBERI.

LIBRO XXXVIII. TIT. VI.

Repetita prælectio.

HIC tit. est generalis: nam hæc verba: *si tabulæ testamenti nullæ extabunt*, sunt prima verba edicti. olim prima verba hæc erant. si tabulæ testamenti proferentur. Sequitur vnde liberi. hic tit. est specialis. Ab intestato prima bon. possessio est vnde liberi §. *recte in l. 1. huius tit.* Item *in l. 1. §. sed videndum, de successorio edi. inf.* Secundus gradus ex edicto est legitimorum, idest agnatorum. Tertius gradus est cognatorum. Quartus gradus est viri & vxoris. Si quæratur de successione ingenuorum ab intestato, hi sunt duo gradus, §. *sunt autem, de bon. poss.* Hic autem ordo graduum aliqua ex parte sublatus est a Iustiniano in Nouella 118. *de heredibus ab intestato venientibus.* Hic obseruandum est, Prætorem prius deferre bon. possess. ex testamento: quæ duæ sunt, contra tab. & secundum tab. Deinde defert bon. poss. ab intestato. Hic ordo est ex duodecim tabulis. & hoc est ordinarium, idest, legitimum. Ex eo ordine elicitur regula ea. *Quamdiu competit bon. poss. ex testamento, cessare ab intestato, l. quamdiu, inf. de diuersis reg. iuris l. ante, C. communia, de manumissionibus.* Interdum autem etiam si sit testamentum, præfertur legitima successio. & legitimus heres scripto præfertur. Finge: testator ita dixit: *si legitimus nolit vindicare hereditatem meam, Titius heres esto*. Hoc casu testamentario heredi præfertur legitimus: & sic legitimus heres non venit ex testamento sed venit ab intestato. Proponitur hæc species in l. *si quis ita heres, de hered. instituend. sup.* Alias concludendum est, tunc competere bon. poss. ab intestato, cum non extent tabulæ. Item si extent, si modo nec competat contra tab. nec secundum tab. *in l. 1. §. ita autem, hoc tit.* Sumatur exemplum ex l. 2. *huius tit.* Emancipatus præteritus est, extraneus scriptus est: emancipato præterito defertur contra tab. hanc amittit vel repudiatione, vel amittit tempore: tunc admittitur scriptus, sed poteritne emancipatus petere vnde liberi? minime. quia iam vocatus est scriptus, & ideo cessat bon. poss. ab intestato. Idem est si patronus præteritus omiserit cont. tab. ex testamento bon. poss. non competit, si tempora præterierint. Item ex testamento non competit bon. poss. etiam si tempora non præterierint, videlicet si repudiauerit. Item non competit bo. poss. secundum tab. si testamentum signatum non sit septem testium signis: tunc competit bon. poss. ab intestato, l. 3. *huius tit.* Præterea non competit bon. poss. ex testamento, si tabulæ incisæ sint, vel deletæ a testatore, vel si alias mutatæ sint tabulæ, *l. vlt. de his quæ in testamento delentur* in l. 1. §. *si heres, huius tit.* Illud inprimis statuendum est, nuda voluntate testamentum iustum & solemne non infirmari, *l. militis* §. *veteranus, sup. & l. si certarum* §. *si eodem, de militari test.* Aut testator dixit heredem scriptum esse indignum & immerentem, an ideo infirmatur testamentum? minime. Verum hereditas aufer[illegible] scripto,

& vindicatur fisco, veluti caduca, *l. hereditas, de his quibus vt indignis, sup.* Aut testator deleuit omnem scripturam testamenti. hoc casu infirmatur testamentum, & hereditas defertur legitimis ab intestato. Quid dicemus, si testator non deleat totum testamentum? Finge: testator deleuit nomen vnius heredis, vel deleuit nomina omnium heredum, cætera non deleuit: Hoc casu in dubio non dicemus omne testamentum infirmari, sed auferetur hereditas ab heredibus quasi indignis. & fisco vindicabitur, in *l. proxime, sup. de his quæ in testam. delentur, l. cum quidam & l. cum tabulis §. vlt. de his quibus vt indignis ff.* fiscus præstabit cætera quæ deleta non sunt. Illud dicendum est, si probetur à legitimis heredibus, ideo testatorem fecisse vt intestatus decederet. Hoc probato corruit testamentum. Quid dicemus si testator cœperit facere secundum testamentum, nec perfecerit, an dicemus prius testamentum infirmatum esse? minime. Sed an dicemus fiscum admitti? hoc casu non admittetur fiscus ex testamento. quid iuris sit, si testator secundum testamentum fecerit, sed in eo scripsit incapacem: hoc casu quis est heres futurus? priores heredes non admittuntur. an legitimi admittuntur? minime, quia extat testamentum: Senatusconsulto statutum est fiscum venire, *l. cum quidam, de his quibus vt indignis, sup.* bon. poss. ab intestato defertur, si neque contra tab. neque secundum tab. bon. poss. competat. huic sententiæ opponitur *l. filium, sup. de bon. poss. contra tab.* Species est. duo sunt fratres, vnus emancipatus, alter suus: emancipatus est præteritus, suus est exheredatus. repudiat scriptus: hoc casu emancipatus petet contra tab. exheredatus veniet ab intestato. ergo cum vnus petijt contra tab. alter veniet ab intestato. Sed dicendum est, in ea specie id spectandum imprimis esse, fuisse repudiatam secundum tabulas. nunc admittuntur fratres, propterea quod pari sunt gradu. Is qui petiit contra tab. repellit sequentem, qui venit ab intestato. Et qui petijt contra tab. non repellit eum qui est pari gradu qui venit ab intestato si petiit contra tab. sed hoc casu l. ait admitti suum ab intestato: eum autem qui petiit contra tab. tuendum esse in partem dimidiam. Quæritur de Carboniana an impediat bonor. possessionem ab intestato? traditur in hac l. 1. Carbonianam non impedire bon. poss. ab intestato edictalem, *l. 1. §. 1. huius tit.* Si quis petierit Carbonianam vice vnde liberi, vel vnde legitimi, recte petet edictalem ab intestato. Sic etiam si impubes petierit tantum Carbonianam, licebit legitimo petere ab intestato edictalem, *l. si impubes §. vlt. & l. scriptus sup. de Carbon. edicto.* Deinde explicatur in hac l. 1. quibus liberis detur bon. poss. vnde liberi in *l. 1. §. liberos, huius tit.* Hæc bon. poss. vnde liberi, datur liberis naturalibus & adoptiuis. mortua matre ab intestato filiis non datur bon. poss. vnde liberi, sed vnde legitimi habent bon. poss. Ergo eis liberis tantum datur bon. poss. vnde liberi qui sui erant, vel sui futuri erant. Datur naturalibus siue suis, siue emancipatis: & in hoc distat a bon. poss. vnde legitimi, & bon. poss. vnde liberi, datur adoptiuis qui sunt in potestate, non autem emancipatis: at naturales liberi non desinunt esse liberi in *l. 4. huius tit.* bon. poss. vnde liberi non datur liberis naturalibus qui sunt in adoptiua familia, *§. at hi qui emancipati, Instit. de heredit. quæ ab intestato deferuntur.*

Ad §. vltimum L. 1.

Fingamus: duo sunt liberi emancipati, vnus est præteritus, alter exheredatus: præterito datur contra tab. exheredato necessaria est querela, *l. si post mortem §. exheredati, de bon. poss. contra tab.* Quid si vnus sit emancipatus, alter suus, & emancipatus præteritus sit, suus exheredatus: adeunte scripto necessaria est querela exheredato *l. filium § sed quemadmodum, sup. de bon. poss. contra tab.* Quid dicemus e contrario? hoc casu testamentum ipso iure nullum est. suus venit ab intestato. suus qui est præteritus hoc casu emancipatus tuendus est in partem dimidiam, *l. vlt. inf. de iniusto rupto &c.*

Ad L. v. Si quis ex his.

Certum est in bon. poss. contra tab. locum esse edicto nouo. hoc edicto emancipato iunguntur liberi eius retenti in familia parentis, *l. 1. sup. de coniung. cum emancip. liberis.* Huic edicto etiam locus est in bon. poss. vnde liberi. hæc verba quæ hic proponuntur in initio, comprehendunt etiam bon. poss. contra tab. nam in hoc edicto ostenditur nepotes exheredatos non coniungi cum emancipatis. exheredati liberi non coniunguntur in bon. poss. petenda, *l. si nepos, sup. de coniung. cum emancip. liber.* At sic dicamus: quo iure quoque ordine liberi vocantur ad bon. poss. contra tab. eodem ordine defertur eis bon. poss. vnde liberi. Quando non sit locus edicto nouo videamus. Sciendum est huic edicto nouo non esse locum in bon. poss. liberti paterni: nam in bon. poss. liberti paterni filius emancipatus præfertur nepoti ex se nato, retento etiam in familia aui *l. 1. §. vlt. l. libertinis §. vlt. de bonis libertorum, sup.* Si sit filius vnius patroni & nepos alterius patroni, filius præfertur, quod non seruatur in successione ingenuorum. Præterea si sint filij ex duobus patronis: hi filij succedunt liberto paterno in capita, id est, viriles partes habent. in successione ingenuorum filij succedunt in stirpes, *in l. si libertus præterito, in fine de bonis libertor. sup.* Ad successionem liberti paterni vocantur filij patroni sui vel emancipati *l. patroni filia, de bonis libertorum.* Et ideo si post mortem patris liberi dent se adrogandos ante petitam bon. poss. patris, eam amittunt, *l. vlt. huius tit. l. 3. § si emancipatus sup. de bon. poss. contra tab.* Nunc vt cætera edicti noui persequamur: Sciendum est emancipatum, cui liberi coniunguntur, eis solis conferre bona propria; non reliquis, vt puta fratribus, *l. 1. §. emancipatus, sup. de coniung. cum emancip. liberis.* Ita etiam eis solis adcrescit si omittat bon. poss. emancipatus filius, quemadmodum hi soli liberi ei iuncti sunt. Porro notandum nunc est ex *§. 1. huius l. 5.* Emancipato filio coniungi tantum nepotem ex edicto nouo retentum in potestate parentis: nam diuersum est, si nepos etiam sit emancipatus, *l. 1. § si pater, sup. de coniung. cum emancip. liberis.* Ergo hoc casu emancipatio obest nepoti occurrente patre: at non obesset emancipatio non occurrente patre, quoniam prætor rescindit capitis deminutionem, *l. sed cum patron. sup. de bon. possess.* Præterea notandum est, bono. possess. contra tab. dari etiam eis liberis qui nunquam fuerunt in potestate nostra. Hoc ostenditur in *l. 3. in principio, l. si emancipatus §. 1. l. si retentus, l. vlt. de bon. poss. cont. tab. sup.* Idem ostenditur in bon. poss. vnde liberi. Hoc ostenditur *in versiculo, quin etiam,* & in *l. 6. huius tit.* Mortuo auo ei succedunt nepotes concepti post emancipationem filii. Aliud exemplum est: mortuo patre emancipato, liberi eius qui sunt retenti in potestate aui, ei succedere per bon. poss. vnde liberi. Hoc in posteriori exemplo id exigimus, vt si hic pater habeat quosdam liberos in sua potestate, eis conferre debet is qui nunquam fuit in potestate patris, vel auus potius debet conferre. quia acquirit bon. poss. vnde liberi. Hoc ita nisi paratus sit nepotem emancipare, & hoc casu cessabit collatio in *l. proxima, & l. si quis filium, de bon. poss. contra tab. sup.*

Ad L. Scripto VII.

HÆc l. non pertinet ad bon. poſſ. proprie ſed ad hereditatem & ad ius ciuile. Ex hac l. intelligemus qui ſunt ſui heredes. Vulgo ſui heredes dicuntur eſſe liberi qui ſunt in poteſtate, & qui proximum gradum obtinent. hoc non eſt ſatis vt ſint ſui: nam neceſſe eſt etiam vt ſint proximiores in hereditate, quæ defertur: & hoc maxime neceſſarium eſt. quod declarabitur ex §. *cum autem, de heredit quæ ab inteſtato deferuntur,& ex l. 1. §. ſciendum,inf. de ſuis & legit. heredibus, l. vlt. de conditionibus inſtit. ſup.* Hoc modo fit, vt pater mortis aui tempore me præcedat gradu, non tamen me præcedat in hereditate aui: & tunc ego ſum ſuus heres auo. Species hæc eſt, finge: eſt filius in poteſtate, eſt etiam nepos ex eo in poteſtate, filius eſt exheredatus, nepos præteritus, extraneus eſt ſcriptus: Deliberante extraneo deceſſit filius, deinde ſcriptus repudiauit poſt longam deliberationem. hoc caſu nepos erit heres ſuus auo, quoniam eo tempore quo deſtituitur teſtamentum pater eum non præcedit, licet eum pater præceſſerit gradu mortis tempore. dicet aliquis, hic nepos erit quidem heres auo, non autem ſuus: nam dicet pater eum præceſſiſſe mortis tempore, ergo non eſt ſuus, quia mortis tempore non fuit ſuus. ait Iuriſconſultus hanc collectionem eſſe vitioſam. Si non eſt ſuus quo iure erit heres auo, inquit lex. certe non poteſt ei eſſe heres agnatus: nam qui ſuus eſſe heres non poteſt, non poteſt eſſe agnatus *l. de bonis §. 1. de Carboniano edicto, ſup.* Deinde l. ait aliud dicendum eſſe in ſpecie propoſita, ſi heres ſcriptus adierit. nunc finge: heres ſcriptus adiit poſt mortem filii, hic nepos repellitur, & hic nepos non rumpit teſtamentum. atque ita hic nepos non admittetur ex perſona filii, cum fuerit exheredatus filius *l. 1 §. poſt ſuos, inf. de ſuis & leg. heredibus.* Non admittetur etiam hic nepos ex ſua perſona, quia pater eum præceſſit: atque ita pater ei obſtat iure teſtati, id eſt, valente teſtamento, & adeunte herede: at pater ei non obſtat iure inteſtati. Deinde in extremo legis oſtenditur hereditatem deberi liberis, quam parentibus. hereditas debetur parentibus ratione miſerationis, ne ſcilicet parentes amittant & liberos & bona eorum. *in l. iure ſuccurſum, inf. de iure dotium*, eſt ſimilis ratio. liberis autem debetur hereditas maiori ratione, nempe ex voto parentum, *l. nam etſi parentibus, de inoff. teſtamento.* hereditas etiam filiis defertur natura, in *l. Iulianus ſi quis omiſſa cauſa teſtam. ſup.* ex eo efficitur, vt ſi quis habeat liberos & parentes: liberi excludant parentes, ſi decedat inteſtatus.

Ad L. pen. Filiusfam.

HÆc l. penult. non pertinet ad bon. poſſ. vnde liberi. proprie pertinet ad tit. ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti. Sententia huius edicti, Si quis omiſſa, eſt: Si quis ſit inſtitutus heres, qui ſit proximior ab inteſtato, & omiſerit teſtamentum, & ſucceſſerit ab inteſtato, præſtabit etiam legata. Species eſt huiuſmodi: quidam cognatum ſuum heredem inſtituit, (cognatus qui erat in poteſtate patris) ſub hac conditione ſi emanciparetur a patre, pater non cogitur emancipare filium, *l. non poteſt ſup. de adoptionibus l. 4. C. de emancipat. liberorum.* excipiuntur duo caſus vel tres. Sic etiam filius inuitus non emancipatur *in Nouella Quibus modis naturales efficiantur legitimi. §. & generaliter.* Hæc etiam conditio non eſt in arbitrio filii: hic filius omittit teſtamentum, quia non

A impletur conditio: conſentiente autem patre agnoſcit bon. poſſ. ab inteſtato. Quæritur an incidat in edictum ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti? l. ait non incidere, quia per eum non ſtat quo minus ſit heres ex teſtamento. ergo ceſſat potius cauſa teſtamenti, quam omittatur. ergo erit heres ab inteſtato & non præſtabit legata. itaque hoc caſu dandus erat ſubſtitutus filio, vt pater repelleretur.

B

AD TITVLVM VII.

VNDE LEGITIMI.

DIctum eſt de primo gradu bon. poſſ. ab inteſtato: is eſt liberorum. tunc tractatur de ſecundo gradu, qui eſt legitimorum. Eis datur bon. poſſ. Vnde legitimi ideo quamdiu poteſt competere bona poſſ. vnde liberi, tandiu ceſſat vnde legitimi. in *l. penult. §. 1. hoc tit.* vt ſi mulier ſit prægnans, *l. cum quidam §. 1. de acquir. hereditate, ſup. l. 3. ſup. ſi pars heredit. petatur.* Legitimi ſunt qui ex lege duodecim tab. ad hereditatem vocantur. Primum vocantur liberi ſui: ſi liberi ſui ſunt, legitimi & agnati. filius patri eſt agnatus *l. filius ff. de ſuis & legiti. heredibus l. iuriſconſul §. 1. inf. de gradib. & affinibus.* Proximiores agnati C dicuntur ſui. Contra qui ſui non ſunt, nec agnati ſunt. Emancipatio ſoluit & ius ſui & ius legitimum, *l. de bonis §. huic autem, de Carbon. ſup.* Ex eo colligamus, liberis ſuis non tantum dari bon. poſs. vnde liberi, ſed etiam vnde legitimi. Sciendum eſt prius deferri bono. poſſ. vnde liberi, ſed hanc ſi repudiauerint adhuc obſtant ſequentibus legitimis, quoniam tunc poſſunt venire ex ea parte vnde legitimi. atque ita ipſi ſibi ſuccedunt: quod indicat *l. 2. in principio huius tit.* Item *l. 1. §. ſed videndum inf. de ſucceſſorio edicto.* Non eſt nouum vt quis ſibi ipſi ſuccedat vt in ea ſpecie. ſi ſuus inſtitutus ſit, & omittat bon. poſſ. contra tab. l. *in plurium, ſup. de acquirenda hereditate.* Sic accipienda D eſt *l quoties duplici, ff. de regulis iuris.* Sed huic ſententiæ Accurſius opponit, *l. illud ſup. de acquirenda hereditate.* Ex ea lege hoc colligit eum qui repudiat teſtamentum vtramque videri repudiaſſe, ſed male id colligitur. Sententia legis hæc eſt: repudiato teſtamento non repudiari legitimam. Diuerſum eſt ſi repudiata ſit legitima. Ratio eſt, quia non defertur legitima hereditas, quamdiu competit teſtamentaria. cum legitimam repudiet quaſi ſibi delatam, conſequens eſt, eum videri repudiaſſe teſtamentariam, l. *nec is §. heres, de acquir. heredit. ſup. in l. illud.* per eam id eſt, legitimam. Quæritur an emancipatis datur vnde legitimi? minime. Vnde liberi datur omnibus liberis, etiam iis qui deſtituti ſunt iure legitimo: at vnde legitimi non datur, niſi iis qui habent ius legitimum E *l. legitimis inf. vnde cognati.* Ergo vnde liberi datur propter leges, vnde legitimi datur legum tuendarum cauſa, *l. ſed cum patrono, de bon. poſſ.* Emancipati ex ſucceſſorio edicto habent vnde cognati, & hoc ſi nulli ſint legitimi, vel ſi omiſerint legitimi. Legitimi ſunt etiam conſanguinei, id eſt. fratres, ſororesque ex eodem patre. Vterini fratres non ſunt conſanguinei: hi conſanguinei legitimi ſunt. Datur autem conſanguineis vnde legitimi, etiam fœminis, ſed vltra gradum conſanguineorum fœminæ non ſuccedunt per bon. poſſ. vnde legitimi, ſed hoc ſublatum eſt a Iuſtiniano in *§. cæterum, de legitima agnat. ſucc.* omnes agnati cuiuſcumque ſexus legitimi ſunt. hic notanda eſt *l. 2. §. 1. ff. de ſuis & legitimis heredibus*: hic dicitur poſt conſanguineos vocari agnatos. Hodie legiti-

mi ſunt omnes agnati cuiuſcumque ſexus. Legitimi A ſunt quidam qui agnati non ſunt nec cognati. Agnati ſunt legitimi, ſed non omnes legitimi ſunt agnati, vt patroni ſunt legitimi, & ideo eis dabitur vnde legitimi, *l. 2. §. 1. hoc tit.* Præterea legitimi ſunt parentes manumiſſores exemplo patronorum. Et nunc ſciendum eſt dari hanc bon. poſſeſſio. vnde legitimi his qui non ſunt legitimi, id eſt, qui non vocantur ex lege 12. tab. huiuſmodi ſunt qui ad hereditatem ex nouis legibus, vel conſtitutionibus nouis, vel ſenatuſconſultis inter legitimos vocantur: vt filio datur mortua matre vnde legitimi ex ſenatuſconſulto Orphitiano *l. 2. §. vlt. hoc tit.* Sic etiam ex conſtitutionibus fratres emancipati vocantur ad hereditatem fratris B ex conſtitutione Anaſtaſii, non tamen ſunt legitimi. Ergo eis etiam dabitur vnde legitimi §. 1. *de ſucceſſio. cognator. in Inſtit.* Sic definiamus ex *l. 3. huius tit.* hanc bon. poſſ. dari his omnibus quibus ex lege vel conſtitutione defertur hereditas vnde legitimi. Eſt quædam bon. poſſ. vnde ex legibus. hæc bon. poſſ. eſt extraordinaria §. 7. *de bon. poſſ. in Inſtit.* Quoties lex defert hereditatem vel ſenatuſconſultum, competit vnde legitimi. Aliud eſt ſi lex etiam deferat bonorum poſſ. Hoc caſu competit etiam vnde legitimi. ſed competit etiam vnde ex legibus, *l. 1. inf. vt ex legib. ſenatuſue conſultis.* Nunc notandum eſt, iis quibus competit vnde legitimi non eſſe neceſſariam hanc bon. poſſ. C vtilis quidem eſt, quoniam omiſſo auxilio bon. poſſ. poterunt ab inteſtato adire, vel pro herede gerere, *l. 3. c. ad ſenatuſconſultum Orphitianum.* Aliud eſt in his qui iure tantum prætorio vocantur, vt in cognatis: nam hi non poſſunt ſuccedere ſine bon. poſſ. *l. 2. C. vnde legitimi.* Natus ex conſobrina mea eſt mihi cognatus, non agnatus. Sed hic adhuc notandum eſt legitimis proximioribus deferri hanc bon. poſſ. vnde legitimi. Hic quæritur, quo tempore quærendum ſit quis ſit proximus legitimus, eodem tempore quærendum eſt quis ſit ſuus. Eo tempore quæritur quis ſit ſuus, quo defertur hereditas. Aut deceſſit quis inteſtatus, aut teſtatus: ſi inteſtatus, mortis tempore, quærendum eſt quis ſit ſuus, nam ſtatim defertur hereditas. quod ſi teſtatus deceſſerit, tunc eo tempore quæ- D rendum eſt quis ſit ſuus, quo certum eſt eum eſſe inteſtatum, quod certum eſt repudiato teſtamento §. *cum autem, de heredit. quæ ab inteſtato deferunt. in Inſt.* Idem ſeruatur in legitimis. Huc pertinet *l. 1. & l. 4. huius tit.* Item *l. 5. inf. de legit. heredibus & l. 1. §. 1. inf. prox. tit.* Hoc non eſt ſatis ſpectari tempus quo defertur hereditas: ſpectari etiam debet tempus quo petitur bon. poſſ. *l. vlt. ſup. prox. tit. & in l. 1. huius tit.* Ex his reſtat, eum, qui non eſt proximus mortis tempore, fieri proximum. Rurſus ita fit vt qui eſt proximus mortis tempore vel tempore delatæ hereditatis, deſinat eſſe proximus. videtur his propoſitionibus obſtare edictum: nos diximus non ſemper ſpectari mortis tempus. Verba edicti ponuntur in *l. 1. huius tit. tunc quem heredem & cæt.* hæc verba habentur etiam in *l. 4. inf.* & in *l. 1. inf. vt ex legib. ſenatuſue conſult.* E In tertia actione in Verrem apud Ciceronem huic obiectioni reſpondet Iuriſconſultus in *l. 1. huius tit.* Nam Iuriſconſultus inquit hæc verba eſſe accipienda παρατατικῶς, id eſt, extenſiue, vt in *l. filii inf. ad Tertyllianum*, id eſt, hæc verba habent tractum, & accipiuntur cum aliquo ſpatio temporis, & referuntur ad tempus delatæ hereditatis & petendæ bon. poſſeſſ. in l. 2. *quibus ex cauſis in poſſ. eatur.*

Ad §. Si quis deceſſerit L. 11.

EX hoc §. id colligitur, non dari bon. poſſ. niſi patris familias. quod de omni poſſeſſione dicitur, quia filiusfamilias neque teſtamentarium neque legitimum ſucceſſorem habere poteſt. Quid dicemus ſi incertum ſit vtrum is de cuius bonis quæritur ſit filiusfamilias, an paterfamilias? quod accidit ſi pater adhuc viuat apud hoſtes: nam tunc in pendenti eſt ſtatus filii. Quid ſi interim moriatur filius, an dabitur eius bon. poſſ. viuente adhuc patre? minime. Quoniam eius ſtatus non eſt certus, & ſi pater redeat certe nullo modo dabitur. At ſi pater poſtea ibi moriatur, ſtatim poſt mortem patris bon. poſſ. filii datur: tunc enim videtur deceſſiſſe paterfamilias. Ex eo colligitur ſolos patresfamilias inteſtatos eſſe poſſe. & hoc verum eſt, ſiue poſſint teſtari ſiue non, *l. 1. §. 1. inf. de ſuis &* B *legitimis heredibus.* Impubes teſtatus eſſe non poteſt, inteſtatus eſſe poteſt: ſic etiam furioſus teſtatus eſſe non poteſt, niſi ſit teſtatus ante furorem: at poteſt eſſe inteſtatus. In filiofamilias hoc ſingulare eſt, vt nec teſtatus nec inteſtatus eſſe poſſit.

Ad L. vltimam.

LOquitur hæc lex de iure conſanguinitatis, id eſt, fraternitatis. Sciendum eſt imprimis eos qui mihi non ſunt ſui, non eſſe mihi agnatos, *l. ſcripto. ſup. vnde liberi.* At quæritur qui patri non ſunt ſui, an ſint aliis conſanguinei vel agnati? qui patri non ſunt ſui C vt emancipati, non ſunt aliis conſanguinei, quia capite deminuti ſunt. Sed ex conſtitutione Anaſtaſii vocantur inter agnatos. Sunt quidam qui patri heredes ſui non exiſtunt: iura tamen conſanguinitatis habent. Huiuſmodi ſunt filii exheredati: huiuſmodi etiam ſunt filii deportati patris, qui nati erant eo tempore quo pater deportabatur. Deportatus heredem habere non poteſt. eiuſdem generis ſunt nati poſt deportationem patris. hoc oſtenditur in *l. 1. §. pen. l. 4. de ſuis & legit. hered. inf.* Sunt quidam alii qui patri heredes ſui ſunt, etſi in eius poteſtate nunquam fuerint. huiuſmodi ſunt poſtumi: huiuſmodi etiam ſunt nati poſt patris captiuitatem, & hi proculdubio habent iura conſanguinitatis, & agnationis, §. 1. *de legitima agnatorum tutela.* Poſtremo ſunt quidam alii qui pa- D tri ſunt ſui, & qui in eius poteſtate fuerint: mortis tamen tempore in eius poteſtate non ſunt. huius generis ſunt qui nati erant eo tempore, quo pater capiebatur ab hoſtibus, & ibi deceſſit, & hi etiam multo magis habent iura conſanguinitatis & agnationis. Hæc omnia quæ diximus complexa eſt *l. vlt. huius tit.*

AD TITVLVM VIII. VNDE COGNATI.

HIC eſt tertius gradus bon. poſſ. vnde cognati. Cognatorum nomen accipiendum eſt ſtricte hoc in loco, alioquin cognatorum nomen eſt generale. Ex cognatis quidam ſunt cognati, quidam agnati. Agnati ſunt qui cognati ſunt per mares, vt patruus. Item amita eſt agnata. Agnatorum nomen eſt ciuile, id eſt ex duodecim tabulis, *l. pronuntiatio §. 1. inf. de verb. ſignificat.* His agnatis datur vnde legitimi. agnati habent idem nomen. Cognati autem ſunt qui ſunt coniuncti per fæminas, vt auunculus: item matertera. Cognatorum nomen eſt naturale, *l. Iuriſconſultus §. 1. de gradibus & affinibus inf.* Item §. 1. *de legit. agnatorum tutela in Inſtit.* Et ideo emancipatione non tollitur cognatio. Agnatio tollitur emancipatione. Qui tamen ſunt agnati, ſunt etiam cognati. Ergo cognati reſtricte non ſunt legitimi, id eſt lege non vocantur ad hereditatem, &

ideo non habent nomen ciuile. Ex sola prætoris indulgentia vocantur ad successionem cognati stricte in *l. 1. huius tit.* Ergo cognatorum successio est prætoria *l. 2. C. vnde legit.* Cognati dicuntur quasi vna vel communiter nati in §. *l. 1. huius tit.* idest quod habeant communem stirpem in *l. non facile* §. *1. de grad. & affinib.* Deinde ostenditur in hac lege 1. hoc edictum non pertinere ad seruiles cognationes, *l. iurisconsult.* §. *non proximus, de gradibus & affinb.* ait, *non facile.* Ideo ait, non facile, quia in matrimoniis spectamus seruilem cognationem, & ideo seruus manumissus simul manumissam non potest vxorem ducere, *l. adoptiuus,* §. *seruiles, de ritu nuptiarum ff.* Notandum est ex constitutione Iustiniani etiam in successionibus spectari seruilem cognationem in quibusdam personis Ex constitutione Iustiniani vocantur inter legitimos libertinorum filii simul manumissi: item parentes simul manumissi, & hi habent bon. poss. vnde legitimi §. *illud, de seruili cognatione.* Postremo notandum est ex hac *l. 1.* §. *hac autem,* latiorem esse successionem agnatorum, quam cognatorum. Cognati a solo prætore vocantur: agnati vocantur in infinitum, *l. 2.* §. *agnati, inf. de suis & legitimis heredibus.* Cognati autem vocantur tantum vsque ad sextum gradum & ex septimo gradu vocantur duæ personæ tantum, sobrino nati & sobrina natæ, §. *vlt. de successione cognatorum in Institut.* Quodam in loco traditur septem esse gradus in *l. non facile in principio inf. de grad. & affinib.* Hoc ideo dixit quod ex septimo vocantur duæ personæ: huc pertinet lex *octaui hoc tit.* loquitur de agnato octaui gradus: quæritur quomodo admittatur hic agnatus? hic agnatus habet bon. possess. vnde legitimi, etiamsi lege heres non extiterit, idest, etiamsi pro herede se non gesserit, vel si velit venire vt cognatus, non habet bon. possess. vnde cognati, etiamsi heres extiterit lege, quia vltra sextum gradum non datur bon. possess. vnde legitimi, etiam agnatis ipsis quasi cognatis, quia dixit ex septimo gradu vocari natos sobrino sobrinave. consobrini sunt fratrum filii vel sororum filii: hi sunt quarto gradu. sunt alii qui dicuntur propiores sobrino, hi sunt quinto gradu. sobrini dicuntur consobrinorum filii. & hi sunt sexto gradu. a Theophilo dicuntur μείζωνες κονσοβρίνοι. in septimo gradu est mihi sobrino natus vel sobrina. Ergo ego illi sum patris sobrinus: nam vltra sextum gradum non sunt propria nomina cognationis. Alii sunt sobrinorum filii qui sunt inter se octauo gradu: hi dicuntur τριεξάδελφοι *in Nouella de heredib. ab intestato venientibus.*

Ad §. *Cognationem facit.*

Sciendum est, agnatis non solum dari bon. poss. vnde legitimi, sed etiam vnde cognati. si illam repudiauerint, hanc habent, si proximiores sint, quia agnati & cognati sunt. sic etiam liberis suis non tantum datur vnde liberi, sed etiam vnde legitimi si excludantur. si rursus excludantur, vnde cognati, *l. 1.* §. *sed videndum proximo tit. inf.* Per adoptionem contrahitur agnatio & consanguinitas. Cognatio non acquiritur per adoptionem, naturalis scilicet, *l. qui in adoptionem sup. de adoptionibus.* Item l. *si qua in fine de ritu nuptiarum.* Ideoque per adoptionem acquiritur patruus, acquiritur amita: item frater, at per adoptionem non fit auunculus aut matertera. item non fit auia, vt si ego filium adoptauero, ipse & filius meus naturalis sunt inter se fratres: filia & is quem adoptaui sunt inter se consanguinei etiam. Quibus ego sum agnatus, eisdem etiam qui a me est adoptatus est cognatus. Ita fit vt is qui adoptatus est, adquirat in familia adoptiua, agnationem, non cognationem. Retinet in naturali familia omnium cognationem. huc pertinet *l. 4.* §. *penult. & l. 5. de grad. & aff.*

Ad §. *Proximus.*

Duplex est ius cognationis, ius agnationis est & ius cognationis, quod est naturale. Vtriusq; iuris variæ sunt appellationes: ius agnationis appellatur ius stirpis, ius familiæ. Idem est ius gentis fere, nisi quod latius est ius gentis: nam agnati nos attingunt propius quam cæteri gentiles: sic recte ait Sextus Pompeius: gens est quæ ex multis familiis constat. vna est gens Valesiorum, plures autem sunt familiæ. sic gentis nomen est accipiendum in *l. 1. sup. de probationib.* Ius autem cognationis appellatur etiam ius sanguinis in *l. qui in adoptionem sup. de adopt.* Sic in *l. 2. huius tit.* Traditur cognatos vocari ratione sanguinis: hæc ratio est naturalis. agnati non hac tantum ratione vocantur, sed quia sunt eiusdem nominis, & quod habeant easdem imagines. dicitur etiam ius proximitatis. est ius cognationis naturale; quoniam in hac successione cognatorum sola proximitas spectatur: in aliorum successione non spectatur proximitas, sed quis sit ex liberis, quis sit agnatus: nam sæpe fit vt qui sunt ex liberis, qui sunt ex agnatis proximiores excludant. in gradu liberorum proximior non excludit vlteriorem: nam filius nepotem ex alio filio non excludit, sed simul succedunt. In agnatorum autem gradu spectamus quidem qui sunt proximi agnati, sed vlterior agnatus proximiorem cognatum repellit. Ergo agnatus non omnimodo admittitur iure proximitatis: soli cognati naturales iure proximitatis vocantur, Prætor ait proximo dari, sed si sint duo vel plures eiusdem gradus, simul eis dabitur. proximus etiam est qui solus est in *l. 2.* §. *legitima de suis & legit. heredib. l. in vulgari, de verb. signific. l. qui duos, sup. de reb. dubiis.* At quo tempore quærendum est quis sit proximior ex cognatis, eodem quoque tempore quæritur quis sit suus. Ergo spectatur tempus delatæ bon. possess. non tantum illud tempus spectatur, sed etiam tempus petitæ bon. poss. finge: habeo fratrem adoptiuum, me mortuo ei defertur bon. possess. quia proximior tempore delatę successionis, antequam peteret bon. possess. capite minutus est: hoc casu non habet bon. possess. vnde cognati *l. 3. hoc tit.* Quoniam per adoptionem est quæsita ea cognatio, quæ proprio vocabulo dicitur agnatio: hæc autem tollitur capitis deminutione. Ergo iam defuncto nō est cognatus adoptiuus & desinit esse legitimus.

Ad §. *Si quis proximior.*

Hic traditur hæc regula, quæ obtinet etiam locum in superiorum gradibus. Quamdiu speratur proximior cognatus, non admittuntur sequentes: hoc accidit si proximior cognatus sit captus ab hostibus, si ibi moriatur, tunc sequentes vocantur, §. *vlt. huius* l. 2. Alter est casus. Si proximior cognatus sit in vtero, ait hic §. hoc esse verum si is qui in vtero est sit conceptus viuo eo, de cuius bonis quæritur. Diuersum est si sit conceptus post mortem eius, de cuius bonis quæritur, quia tunc proprie non est cognatus, sed dicitur tamen cognatus per abusionem, *l. item prætor, inf. de suis & legit. heredibus.* Non est cognatus quia nondum fuit animal viuente eo, de cuius bonis quærebatur. hinc potest colligi id quod in vtero est non esse animal: quæ fuit sententia Stoicorum *l. 9. ad l. Falci. sup.* ex hoc loco autem id non colligitur, quoniam hic agitur de eo qui nondum erat conceptus. Hæc autem sententia quæ hic ponitur videtur attribui Iuliano in *l. Titius, inf. de suis & legiti. heredibus.* Nam

in eam rem citatur ea lex in *l. Paulus*, §. *Paulus de bonis libertor. ff.* Concepti post mortem nostram iura libertorum, iura agnatorum non habent: tamen habent iura libertorum auitorum. Hisce est addendum, cum qui ex tractus est extro viero matris etiam esse cognatum: quod ostendit §. *si qua pregnans*. Hic succedet matri ex ha parte. habet etiam is bon. poss. vnde legitimi. habet etiam vnde cognati hoc casu tantum matri habet postumum *l. 1. §. sed & si mortis, inf. ad Tertullianum*. Huic praeterito a matre datur querela, quoniam pro exheredato habetur in *l. postumus, de inofficioso testamento*. Si sit praeteritus a patre rumpit testamentum. Ergo hic omnia iura habet, *l. quod dicit, de libe. & postumis*. Nunc de valgo quaesitis qui sunt spurii. Hi sunt ex scorto & adulterio. Item dicuntur ex contubernio. Item ex iniustis nuptiis. Item ex patre & matre captis ab hostibus. Vulgo quaesiti dicuntur generaliter qui legitime non sunt quaesiti, vulgo quaesiti habent cognatos: consanguineos, vel agnatos non habent *l. 4. hoc tit. &* in *l. 2.* Mater & liberi eius spurii sunt inter se cognati tantum, sed habent inter se bon. poss. vnde legitimi: nam ex senatusconsulto Orphitiano vocantur vulgo quaesiti. §. *nouissime, de senatusc. Orphitiano*. Sic etiam fratres vulgo quaesiti inter se sunt cognati, & succedunt tantum ex hac parte. Sic etiam liberi vulgo quaesiti auiae maternae succedunt ex hac parte Sic apparet spurios cognationis ius habere, caetera non habere. Excipitur mater illustris: nam spurii matri illustri non succedunt. si extent iusti liberi: mater tamen eis succedit, *l. si qua C. de senatusc. Orphit.* Spurii haec etiam iura habent. Primum spurii alendi sunt, & extra ordinem cogunt matrem: ita etiam alunt matrem, *l. si quis a liberis* §. *idem in liberis, sup. de agnosc. vel alend. liberis*. Praeterea aduersus testament. matris habent querelam *l. si suspecta*, §. *1. sup. de inoff. testa.* Item habent iura libertorum maternorum, *l. patr. quidem supra de bonis libertorum*. Item non possunt in ius vocare matrem sine venia. *l. 4. in fine sup. de in ius vocando*. Obstat l. 4. §. *sciendum, inf. de gradibus & affinibus*, vbi dicitur spurios nec cognationem habere nec successionem, sed cognatio hic accipitur pro agnatione. Postremo cognatis dari hanc bon. possess. etiamsi cognatos accusauerint capitis per calumniam: *l. 6. huius tit.* Et in hoc distant a patronorum filiis, nam filii patronorum hoc casu amittunt iura paternorum libertorum.

A tur. Nunc quaeritur manumissus an recipiat cognationem quam seruitutis casu amisit? minime. hoc est quod ait haec lex 7. Ergo mater filii libertini & manumissi ex seruitute non potest ei succedere ex senatusconsulto Tertulliano, *l. 1. §. 1. inf. ad Tertull.* Sed aliud dicendum est in restitutione principis: nam restitutus recipit cognationem, *l. 1. § si 10, ad Tertyllia. inf.* Sic etiam deportatus si restituatur, cognationem recipit, *l. 1. §. vlt. de bon. poss. contra tab.* Nam verbum *restituendi* latius patet, quam manumittendi. Ergo restitutio est plenior quam manumissio. Manumissio non facit ingenuum, at restitutio facit ingenuum. his quae diximus, opponunt interpretes *l. si cognatis, de rebus dubiis, sup.* Loquitur lex de legato relicto cognatis. cognati fiunt duobus modis, natura & adoptione, *l. 1. § adoptionem, hoc tit.* Qui legat cognatis his

B omnibus legat. Sed quaerit lex quid dicendum sit si cognati sint tempore facti testamenti: tempore autem mortis testatoris non sint cognati? finge: desierunt esse medio tempore cognati, & manserunt in ciuitate. quomodo fieri possit hoc quaeritur? hoc fit in cognatis per adoptionem: hi desinunt esse cognati emancipatione, quia per adoptionem eam tantum cognationem acquisierunt. Hi igitur venient ad legatum cum fuerint cognati tempore testamenti facti. Quid si fuerint cognati tempore mortis, non autem tempore testamentj, an hi ad legatum venient? & dicitur eos venire facilius ad legatum. Ergo hoc concludamus: sufficere cognatum fuisse alterutro tempore. Rursus creditur obstare his quae dicuntur in ea l. regula Catoniana, quae est quod inutile foret legatum, si testator statim decesserit. nunc sic aiunt: si testator statim de-

C cessisset, ii qui tum non erant cognati, non fuissent admissi ad legatum. ergo non facilius admittendi sunt ad legatum. Sed dicendum est, regulam Catonis non habere locum hic: nam regula Catoniana loquitur de legato inutili, vt si quis legauerit rem tuam: hoc autem legatum relictum cognatis si testator statim decessisset non diceretur inutile, sed diceremus non datum intelligi, *l. 1. sup. de reg. Catoni.* His quae diximus in principio opponitur §. *illud, de gradibus cognationis, in Institution.* ex eo §. colligunt manumissum recipere cognationem. Sed Iustinianus hoc non dicit, sed tantum dat successionem patris libertini eius filiis quasi legitimis, quamuis non sint cognati: non dat tamen id reliquis, quia non

D sunt cognati.

Ad L. is qui aliqua VII.

TRiplex est capitis deminutio. Maxima affert seruitutem, media affert peregrinitatem, minima affert nouam familiam. Igitur minima capitis deminutio soluit agnationem siue ius agnationis. Ergo in priori familia agnationem amittit. veluti emancipatione. Cognatio vero non soluitur minima capitis deminutione: nam ius cognationis naturale est, in §. *vlt. de legit. agnat. tutela l. iura, de diuer. reg. iuris*: Aliud dicendum est in media & maxima capitis deminutione nam his modis omnis cognatio soluitur, vt puta peregrinitate, deportatione §. *vlt. de capitis deminutione.* Ergo ius sanguinis aliquo iure dirimitur, quoniam hae capitis deminutiones similes sunt morti: mors omnia soluit, omnia dirimit. Et ideo me effecto seruo mater mea mihi desinit esse mater. Item pater, & frater. Item me deportato mater mihi esse desinit. *l. 2. §. 1. ad Tertillianum. inf* Eadem ratione fit vt filio deportato non detur contra tab. *l. 1. §. vlt. de bon. poss. cont. tab. sup.* Eadem quoque ratione filio deportato non conseruantur legata *l. 1. §. 1. de leg. praest. sup.* Regula iuris haec est: *iura sanguinis nullo iure dirimi possunt.* quae non refertur ad has duas causas, quae morti assimilan-

Ad §. Fratris l. penult.

SCiendum est, hoc iure surdum non facere posse testamentum, nisi a principe impetrauerit, *l. qui in potest. §. 1. & l.* quae sequitur *de testamentis ff.* Excipiendus est miles *l. iure militari, de militari testam.* Cur non potest facere? quia verba eius qui emit familiam per aes & libram, exaudire non potest. sed haec ratio hodie cessat. Alia ratio est, quia non potest exaudire testes in testamento suo testimonium perhibentes sibi: nam & testatores eos ita inuocabant: vos, Quirites,

E mihi testimonium perhibetote. Ex constitutione Iust. surdus potest testari, in *l. discretis C. qui testam. facere possunt.* Species est: patruus scripsit fratris filium heredem ex parte aliqua. fratris filius contendit eum esse surdum: & ideo non habere testamenti factionem. Quaeritur ex quo die computentur centum dies qui sunt praestituti petendae bon. poss. an ex quo die profitetur se intellexisse surdum fuisse patruum? minime. sed computantur tempora ex die mortis, & ei tunc cedunt tempora, *l. si filium, C. de liber. cau.*

A

Ad L. vltimam.

SCiendum est, matrem succedere ex senatusconsulto Tertylliano. Sed frater consanguineus excludit matrem: at soror consanguinea simul admittitur. consanguinei sunt ex eodem patre: frater vterinus, non excludit matrem. Item soror vterina. Nunc fingamus: filia decessit ab intestato relicta sorore vterina, relicta etiam matre prægnante ex alio viro. Mater succedet filiæ: nam qui obiiciuntur sunt vterini. Sed finge, matrem repudiare. Hoc casu vocatur non tantum soror quæ nata erat, sed etiam ea quæ erat in vtero matris, quia erat concepta viua filia, *l.* 1. §. *si quis proximior, sup.*

AD TITVLVM VNDE VIR ET VXOR

QVARTVS gradus est vnde vir & vxor in successione ingenuorum. Hic explicabitur *l. vnica inf. vnde vir & vxor.* Si quis moriatur siue liberis, sine agnatis, & cognatis tunc succedet vxor, *l.* 1. *C. eod. tit. l. vlt. C. quorum bonorum.* Deficiente autem viro & vxore, tunc fiscus admittitur ex l. Iulia caducaria, *l. quidam* §. *quoties, de leg.* 1. *sup.* vt detur bon. poss. vnde vir & vxor, tria exigimus, vt sit iustum matrimonium *l.* 2. §. 1. *sup. de his quibus vt indignis.* Item exigimus vt vxor sit mortis tempore. Tertio exigitur vt legitimo modo factum sit diuortium, quoniam si diuortium non sit factum iure, non succedunt inuicem. Diuortium non fit iure si liberta quæ nupta est patrono, eo inuito diuertat. Hoc est ex l. Iulia de maritandis ordinibus *l. in eo iure, sup. de ritu nuptiarum.* Item diuortium non fit iure, si non fiat solemniter l. Iulia de adulteriis *l. nullũ sup. de diuortiis.* Ideoque si ita factum sit diuortium, matrimonium adhuc durat. Quamobrem si post diuortium tale, fiat donatio, non valet, *l. si non secundum, & l. vir vxori, sup. de donat. inter virum & vxorẽ* Sciendum est tamen hoc casu noncommitti adulterium cum ea quæ diuerterit, *l. pen. inf. ad l. Iuliam de adulter.* loquitur l. de diuortio facto ex lege. Hæc l. intelligenda est de l. duodecim tabularum: nam fiebant diuortia ex l. 12. tab. M. Cicero in 3. Philippica. Quæ non retinet animum vxoris, iura vxoris retinere non potest. Vxores indotatæ succedunt aliqua ex parte etiam extantibus liberis ex constitutione Iustiniani. in *Nouella de exhibendis reis,* in *l.* 1. *C vnde vir & vxor* Dubitatur quid sit ex iure antiquo. Eo in loco Thalelæus interpretatur, ius antiiquum dici respectu legis Papiæ decimariæ; Sed hoc aperte falsum est: nam hæc l. Papia decimaria pertinet tantum ad causam testamenti. At illa l. pertinet ad causam intestati: itaque eo in loco ius antiquum dicitur respectu cuiusdam constitutionis nouæ eorumdem Imperatorum: cuius sententia extat in *l. vlt. de legitimis heredibus in C. Theodosiano* Sententia hæc erat. Liberis extantibus omnimodo excludi vxores, vel coniuges. Parentibus autem extantibus & aliis propinquis, admittentur ad certam partem, deinde addebatur, nullis extantibus seruari ius antiquum.

AD TITVLVM DE SVCCESSORIO EDICTO.

NEcessario repetenda est regula iuris antiqui, qua cauetur, in suis heredibus non esse successionem, neque in legitimis *l.* 1. §. *sciendum, de suis & legit. heredibus inf.* finge: mortuus est auus relicto filio & nepote ex eo. filio abstinente se, cui defertur primum hereditas iure sui heredis? nepos non est auo suus heres: nam pater

B eum præcessit & tempore mortis aui, & tempore delatæ hereditatis. hoc est quod dicitur, in suis non esse successionem. Et hoc etiam casu filius licet se abstinuerit, tamen heres manet, *l.* 6. §. *si filius, sup. de bonis libertorũ.* Quomodo igitur succedet nepos? nepoti hoc casu dabitur bon. possessio vnde legitimi: at potest defendi, nepoti etiam dari bon. poss. vnde liberi: nam in ea bon. poss. prætor non spectat ius ciuile, sed naturam tantum spectat, §. *emancipatus, &* §. *minus, de heredit. quæ ab intestato deferuntur in Instit.* nepos igitur non erit heres iure ciuili quasi suus. sed vt nepos, non ciuili iure, sed iure honorario. Aliud exemplũ sumitur ex l. *qui se patris* §. *vlt. C. vnde lib.* Species hæc est, non adeo difficilis: mortuus est auus relicto filio & nepote ex eo filio:

C hoc casu filio defertur hereditas patris sui aui. Sed finge: mortuus est filius antequam se immisceret & acquireret hereditatem. quæritur an nepos sit heres suus auo? hoc casu si filius se immiscuisset, hoc non quæreretur. hic distinguendum est ita. Quæritur autem de iure ciuili: aut hic nepos suscipit hereditatem patris sui. i. filii, aut non. Si suscipit hereditatem filii, suscipit etiam hereditatem aui, sed hoc fit iure transmissionis, quoniam transmittunt parentum hereditates ad heredes, *l. apud hostes, C. de suis & legiti. liberis, l.* 2. §. *si quis ex liberis, ad Tertylli. sup.* Quid dicemus si nepos hic nolit esse heres patris sui? hoc casu cessat transmissio, aut si auo sit heres; Licuit non esse heredem, nec vllo modo heres est auo iure ciuili, etiamsi fuerit in potestate aui. Multo minus

D nus heres est si fuerit emancipatus: sed tamen Prætor hoc casu nepoti dabit bon. poss. vnde liberi, & hæc bonor. poss. omnimodo est necessaria, quia iure ciuili non vocatur. sicut necessaria est emancipatis bon poss. ab intestato, sic necessaria est cognatis *l.* 2. *l. vlt C. vnde legit.* His addendum, est etiam in legitimis non esse successionem, vt scribit Vlpianus *in fragmentis tit. de legit. heredibus.* Mortuus est frater, fratri superstiti defertur bon. poss. ab intestato: at hic frater moritur dum deliberat de adeunda hereditate fraterna. Quæritur, an filius fratris admittatur quasi legitimus? minime, quoniam in legitimis non est successio. Nam successio legitima defertur proximiori: tempore delatæ hereditatis frater fuit proximus, non filius fratris. Ergo filio fratris

E non defertur iure legitimo. Atque hic filius fratris non vtitur iure transmissionis, *l. vnica* §. *in nouissimo C. de caducis tollendis; Paulus lib.* 4 *Sententiarum. tit.* 8. quia hereditas legitima proximioribus defertur. Prætor tamen dabit ei bon. possess. vnde cognati §. *placebat, de legit. agnat. successione.* Prætor non dabit ei vnde legitimi, quia non est legitimus. idem obtinet in hac specie. finge: idem frater superstes delata hereditate necdum agnita, est capite deminutus, adrogatus est forte, frater non admittitur hoc casu, quoniam fuit proximior agnatus tempore delatæ hereditatis, sed necesse est etiam vt sit proximior agnatus tempore aditæ hereditatis *l.* 3. *vnde cognati.* Non admittitur etiam fratris filius quasi agnatus, quoniam

in legitimis non est successio, sed admittitur vnde cognati a prætore. Videamus de cognatis: an est in cognatis successio? cognatorum successio manat ex solo beneficio prætoris. in his cognatis est etiam successio. finge: non petente bon. poss. aui magni admittitur propior sobrinus, qui est defuncto quinto gradu. Hi sunt cognati, *l. 1. C. de success. edict.* Sciendum est, hodie ex constitutione Iustiniani etiam in legitimis esse successionem. Ergo hodie moriente fratre dum deliberat fratris filius, succedet ex illa parte vnde legitimi vocantur. Duas habet rationes constitutio Iustiniani. Prima est, quia absurdum est dare successionem inter cognatos, & non dare inter agnatos, sed hæc ratio leuis est. sequens ratio melior esse videtur. ait Iustinianus in tutelis legitimis est locus successioni, idest, proximiori agnato non admisso ad tutelam, is qui sequitur succedit in tutelæ administratione, *l. 3. §. penult. sup. de legitimis tutoribus.* Quod obtinet in onere, obtinet etiam in lucro. bonum argumentum est quod sumitur a tutelis legitimis ad hereditates legitimas. nunc videndum est de qua successione agatur in hoc edicto. Hic agitur de successione duplici. vna est, vt deficientibus liberis succedant legitimi. deficientibus legitimis, succedant cognati. deficientibus primis agnatis quibus delata est bon. possess. vnde legitimi, ait l. deficientibus illis agnatis sequentibus agnatis detur vnde cognati. Hac successione ordini succedit ordo. Altera successio est, vt deficientibus vel exclusis primis liberis, quibus primum delata est bon. poss. vnde liberi, sequentibus liberis detur hæc eadem. sic etiam vt deficientibus primis cognatis, sequentibus hæc eadem bon. poss. vnde cognati detur: hac successione gradus gradui succedit. huic edicto etiam est locus in bon. possess. contra tab. *l. 2. sup. de bonis libertorum.* Species est: libertus testamentum fecit. hoc casu lex non vocat patronum, prætor tamen vocat ad dimidiam partem per contra tab. Finge: filius omittit, tunc succedit filius alius patroni. Ex eo apparet cur dicatur edictum successorium, & dicitur quod det successionem inter bon. possessores, vt ait *l. 1. huius tit.* Dicitur etiam hoc edictum successoria pars. Dicitur etiam caput successorium, l. 1. §. *penult. sup. de iuris & facti ignorantia.* Item in §. *sed videndum*, & *l. vlt. hoc tit.* Item *in l. vlt. C. hoc tit.* Prætor proposuit partem vnde liberi, partem vnde legitimi, partem vnde cognati: deinde proposuit hanc partem successoriam. Hoc edictum successorium nihil pertinet ad virum & vxorem: Ideoque hic titulus præcedit titul. *vnde vir & vxor.* Postremo sciendum est. edicto successorio aliud etiam comprehendi. nempe præstituta sunt tempora petendæ bon. poss. successorio edicto, *l. si quis instituatur* §. 1. *de heredibus instituen.* Cur præstituta sunt hæc tempora? hoc ostenditur in initio huius legis. i. præstituta sunt ne fiat mora longior creditoribus, ne diutius bona iaceant, vt cito aliquis succedat. quod etiam ostenditur in §. *cum igitur, de bon. poss. in Instit.* Additur etiam vt sciant creditores cum quo agere debeant, & vt sciant an bona fisco delata sint. Denique vt sciant an sibi bona sint concedenda: nam submotis his omnibus, deficiente etiam fisco, bona tunc ceduntur creditoribus *l. eius* §. *1. sup. de testamentis.* Ita fit vt quis plerumque sine successore moriatur, *l. habere, sup. de euictionibus.* Liberis & parentibus datur annus ad petendam bon. poss. cæteris omnibus dantur centum dies. cur liberis detur largius tempus, ostenditur in §. *largius, huius l.* 1. Datur eis annus quoquo iure veniant ad bon. poss., idest, etiamsi non veniant quasi liberi, vel parentes. Hoc ostenditur in §. *vlt. huius l. 1.* & hoc est ex Iuliano. sententia Iuliani est in *l. penult.* §. *vlt. inf. quis ordo in bon. poss. seruetur.* Datur etiam annus si per seruum institutum adquisierint bon.

A poss. secundum tab. in §. *penult. huius l. 1.* non spectamus quis sit institutus, sed quis petat bon. possess. Nunc notandum est interdum intra annum vrgentibus creditoribus liberos vel parentes interrogari posse, an velint esse heredes & bon. poss. admittere in §. *nonnunquam huius l.* 1. Idem fit in specie *l. 1. inf. de curatore bonis dando.* Sic etiam in ea specie fit. & hoc casu si repudiauerit dum tempora sufficerunt, vocabuntur sequentes, vel fiscus vocabitur, vel bona cedentur creditoribus, *l. 1. §. plane si temp. si tabul. testamen. nulla extabunt inf.* idem dicitur in §. *qui semel. huius l.* 1. At quid si dicaut se adhuc deliberare? lex ait, non esse præcepitandos. Interest viuentium ne præ-
B cipitentur dum iuste deliberant: interest morientium habere successores *l. & quia, sup. de interrogat. in iure faciendis.* Quorsum disputatur de deliberatione: nam soli extranei heredes deliberant: liberi sui non deliberant, sed existunt heredes statim etiam inuiti & ignorantes §. *extraneis, de heredum qualitate & differ.* In specie proposita parentes filiis sunt herdes extranei: fateor tamen in liberis suis huic sententiæ locum non esse, quoniam statim heredes sunt necessarii. Iis tantum præfiniuntur tempora qui deliberare possunt.

Ad §. *Si quis autem.*

DVæ traduntur interpretationes ad hunc §. prima
C est: quidam habebat duos filios, vnum puberem & alterum impuberem. impuberi filio substituit fratrem in secundo casu. Hoc casu fratri substituto vtrum dabitur annus, an centum dies? ait fratri substituto dari centum dies, quia succedit vt frater non vt pupillus. Altera interpretatio est hæc. auus instituit nepotem impuberem, & ei substituit filium, id est, fratrem eius nepotis. ex hoc §. colligunt, in hac specie patri substituto annum non dari, quod falsum est. nam substitutus qui petit secundum tab. est pater. igitur necesse ei datur annus. Hæc igitur verba non possunt adaptari ad hanc speciem. Verum duo obstant priori interpretationi. Primum obstat *l. 1. de suis & legit. liberis.* l. ait fratrem fratri legitimum heredem esse, & non repelli lapsu centum dierum. Hoc sic explican-
D dum est, in ea l. agi de iure ciuili & de aditione hereditatis: item agitur de hereditate ab intestato. ab hac hereditate frater lapsu centum dierum non repellitur: at hic agitur de iure prætorio & de hereditate ex testamento. In qua successione capienda præfiniti sunt dies centum, etiamsi quis velit adire eam hereditatem, quoniam in formula cretionis erat vt quis adiret in diebus centum proximis quibus sciret, posset-que, l. *Pannonius, sup. de acquirenda heredit. l. si quis instituat* §. *1. de hered. instit. ff.* Fortius obstat huic §. regula iuris qua cauetur eum qui est patri heres necessarius, eum esse etiam heredem necessarium pupillo, si sit ei substitutus necessarius. vt puta seruus est necessarius heres testatoris, sed necesse est vt sit he-
E res patris necessarius. hoc ostenditur in l. *2. §. prius, l. si plures* §. *1 de vulgari substit. l. si pupil. de acquirenda hereditate.* Hoc casu frater fratri impuberi est necessarius heres, si est necessarius, ergo non dantur ei tempora. Dicendum est, fingendum esse necessario sic substitutum fratri impuberi non fuisse heredem patris. vel etiam fingamus, fuisse heredem patris, sed non necessario. & ideo merito ei dantur centum dies, quoniam non est inuitus heres. dubitari poterat hoc casu an ei dandus esset annus, quoniam pater ei hanc hereditatem defert: nam reuera vnum est testamentum, sed tamen duæ sunt hereditates, paterna & fraterna §. *igitur, de pupill. substit.*

Ad §. Vnusquisque.

AB hoc §. incipit tractare de repudianda bonor. possess. quæ quæstio maxime pertinet ad hoc edictum, vt sciatur quando sequentes admittantur ex successoria parte. vnusquisque potest repudiare suam bon. possess. : alienam vero non potest. hoc generaliter verum est. sed hic statim quæritur de procuratore, quia vice domini est ? minime, nisi specialiter hoc ei mandatum sit, quod ostendit §. *proinde*. hic quæritur an possit procurator admittere bon. possess. : item hic quæritur de hereditate. hoc exposui in *l. 3. §. adquirere sup. de bon. possess.* Sed deinde quæritur, an dominus possit repudiare bono. possess. delatam seruo instituto? l. ait posse, quod sequitur in §. *per seruum*. quod obtinet etiam in legato *l. 7. sup. de leg. 1.* sed opponitur *l. Titia §. Lucia, de legat. 2.* vbi ostenditur dominum non repudiare fideicommissum seruo delatum. in eo §. loquitur de legato adquisito : delatum potest repudiare : at acquisitum legatum per seruum sero repudiat, sed amittit si velit. De patre nunc quæri potest' pater non potest repudiare bon. possess. filio delatam *l. 2. C. de repudianda bon. possess. l. seruus sup. de bon. possess.* Rursus quæritur quid iuris sit in tutore, an etiam tutor potest repudiare bon. possess. delatam pupillo ? minime, sed pupillus repudiat tutore auctore. Idem dicendum in curatore adolescentis, sed ipse adolescens repudiabit curatore auctore. Quid dicemus in curatore furiosi ? hic etiam repudiare non potest, nec furiosus ipse, quia non est delata bonor. possess. Ea tantum repudiantur quæ delata sunt in §. *decretalis inf. & in l. is qui heres in principio, l. nec is, in fine sup. de adquir. hereditate.* Idem est in adquisitione *l. delata, de verb. signific.* Item *l. si post mortem §. 1. de bon. possess. contra tab.* Hoc casu datur furioso decretalis l. *vlt. C. de curatore furiosi, in §. furiosi huius l. 1.*

Ad §. Decretalis.

IN hoc §. ostenditur, decretalem bon. possess. non repudiari. Sola edictalis repudiatur, quoniam non ante defertur quam decernatur : cum iam est decreta, etiam non repudiatur, quia adquisita est quod adquisitum est, non repudiatur ait tamen hoc in §. decretalem amitti tempore, id est finitur tempore : vt Carboniana finitur pubertate l. 3. §. *puberi sup. de Carb. edicto* Item decretalis quæ furioso interim datur sanitate recepta finitur l. 2. §. *igitur & si furioso, inf. ad Tertylianum.*

Ad §. si intra.

VIdentur hæc verba esse edicti : nam deinde hæc verba interpretatur iurisconsultus : petenda est bon. possess. intra diem centesimum exceptis liberis & parentibus. his verbis etiam comprehenditur dies centesimus, quod obseruatur etiam in stipulationibus. Huc pertinet l. *eum qui §. qui ita stipulatur, de verbor. obligat. inf.* ait hic §. idem significari his verbis in diebus centum. *quibus ex edicto*. Hæc etiam verba sunt edicti successorii.

Ad §. Sed videndum.

EX hoc §. ostendi, quomodo sit accipienda illa regula iuris, quæ extat in *l. quoties duplici ff. de regulis iuris*, vt dixi in *tit. vnde legitimi*. Finge : hereditatem deferri iure nouo & veteri. Finge : matri defertur hereditas filii per vnde cognati, hoc est ius vetus. succedit etiam mater filio iure nouo quasi legitima. hoc est ex senatusconsulto Tertylliano *l. 2. §. vlt. sup. vnde legitimi.* hoc a utem Tertyllian. senatusconsult. dicitur nouum, *l. tutelas § licet sup de capite minutis*. Nunc hoc ius nouum defertur matri, priusquam vnde cognati. Sed repudiata bon. poss. vnde legitimi, superest ius vetus.

Ad L. II. Inferioris.

ILlud certum est, sequentem admitti ex hoc edicto si prior omiserit, vel etiam si prior exclusus sit tempore, vel morte, vel capitis deminutione : at si prior agnouerit, hoc edictum cessat. Nunc quæritur quid iuris sit si prior agnouerit bon. possess. & abstinuerit se per restitutionem in integrum. an sequenti sit locus & an admittatur ex successorio edicto? l. ait sequentem non admitti, quia ius cognationis semel finitum est vnius agnitione, sed admittitur fiscus quia bona vacant, vel etiam bona conceduntur creditoribus, si non sint lucrosa *l. eius §. 1. sup. qui testamenta facere possunt.* Notandum hic est, verbum abstinendi non tantum vsurpare suos, sed etiam extraneos qui adierunt, vel qui agnouerunt bon. possess. Eodemque modo exheredationis verbum cadit in extraneos, si sint heredes scripti, *l. paterfamilias sup. de heredibus instituendis.* huic legi multa opponuntur. primum *l. 1. §. si quis adita ad Tertylianum inf.* Sententia l. est. filius succedit matri ex senatusconsulto Orphiciano, & excludit agnatos matris & consanguineos. Quid tamen si filius repudiauerit hereditatem matris? Hoc casu consanguinei admittuntur. Quid dicemus si filius adiit, deinde est restitutus? l. ait hoc casu consanguineos admitti. Item obstat *l. 2. §. si bon. ad Tertylianum*, Mater succedit filio ex Senatusconsulto Tertylliano, sed matri præfertur filius defuncti. Sed si hic repudiauerit, mater admittetur. Idem est si filius defuncti petierit bon. possess. ac deinde restitutus sit abstinendi causa. hereditas deuoluetur ad matrem. Præterea obstat *l. 6. § si filius, sup. de bonis libertorum.* filius liberti testati decessit facto testamento, excludit patronum etiam præteritus : quid dicemus si filius repudiauerit ? tunc admittetur patronus. idem est si filius liberti immiscuerit se, deinde restitutus sit. Postremo obstat *l. si minor, sup. de adquirenda hereditate.* Duo heredes erant qui adierunt, vnus abstinet se beneficio restitutionis, eius portio ad quem pertinebit ? l. ait, eius portionem pertinere ad coheredem, si velit onera hereditaria subire. & tamen non adcrescet inuito. Pars coheredis non adquisita inuito adcrescit coheredi. Illud considerandum est, hanc l. loqui de cognatis tantum tertii ordinis. post cognatos vocatur fiscus deficiente vxore. omnes autem cognati vocantur eodem iure, idest iure cognationis : proximiore autem cognato accipiente bonorum possess. cæteri non possunt venire eodem iure, quoniam semel eis reclusum est ius cognationis. Alii tamen qui veniunt alio iure admittuntur, vt puta fiscus ex l. Iulia. Sic etiam in specie *l. 1. §. si quis adita*, filio se abstinente qui adquisierat hereditatem ex iure nouo, admittuntur agnati mulieris ex iure antiquo : sic etiam *in l. 2. §. si bono. ad Tertylianum.* abstinente se filio defuncti qui adquisierat hereditatem ex iure antiquo, deinde admittitur mater ex iure nouo. Eadem est ratio §. *si filius l. 6. de bonis libertorum, sup.* Eadem est ratio d. l. *si minor.* l. coherede se abstinente qui heres extiterat iure institutionis, coheres admittitur iure adcrescendi. Nunc ad hæc quæ diximus valde pertinet explicatio §. *sed quod Papinianus l. & si sine sup. de minorib.* Vulgaris substitutio finitur aditione, *l. post aditam, C. de impuber.* Et hoc verum est si vulgaris substitutio non sit facta impuberibus. Nunc finge : heres institutus cui datus est substitutus vulgaris, hereditatem adiuit, deinde beneficio ætatis restitutus est vt se abstineret : priori aditione extincta est secunda aditio : an conualescit

restitutio vulgaris? minime quoniam substitutus vocatur eodem iure nempe ex testamento. Igitur eo casu locus erit agnatis qui alio iure veniunt. Rursus sententiæ huius §. *sed quod Papinianus* opponitur *l. ex contractu, de re iudicata ff.* Species est. actum est cum pupilla ex contractu patris, & condemnata est, postea se abstinuit hereditate patris, & bona, inquit, peruenerunt ad substitutum, & quæritur, an substitutus tenebitur actione iudicati? ait teneri. Ergo in ea specie & si pupilla abstinuerit, videtur conualescere substitutio. dicendum est ibi pupillam se non immiscuisse. & hoc etiam lex non ait. si se miscuisset, finita esset vulgaris substitutio. Item nihil de restitutione. Cur ergo actum est cum ea pupilla, cum non se immiscuerit? substitutio vulgaris quæ fit pupillo non finitur quod heres sit, sed quod se immiscuerit: at deinde in *dicto §. sed quod Papinianus* excipitur vnus casus in quo locus est substituto vulgari, idque fit ex rescripto diui Pii. Hic est casus, si seruus necessarius heres institutus sit & hereditas non sit soluenda. Sic etiam in Nouella Iustiniani de heredibus & Falcidia substitutus vulgaris admittitur post aditam hereditatẽ At quæri potest in ea exceptione diui Pii, si præsens non detulisset hereditatem seruo substituto, an saltem obtineret libertatem ex testamento? & sane non semper obtinuisset nisi institutus esset hoc modo: *Si Titius heres non erit Stichus seruus meus heres esto. Deinde adiecit, Stichus liber esto separatim.* Tunc sine hereditate poterit capere libertatem *l. 2. de manumissis testamento.* Aliud est si dixerit, *si filius heres non erit Stichus liber heresque esto.* Postremo tractatur in eo §. contraria species. Finge: aliquis est heres institutus. ei est substitutus seruus testatoris vulgariter: heres repudiauit. ergo seruus heres & liber extitit ex substitutione Quid fiet si institutus restituatur adeundi causa? Papinianus dicebat, seruum manere liberum, imo manet etiam heres, quoniam qui heres extitit, non desinit esse heres: effectu tamen non est heres, & ideo vtiles actiones dantur ei, & in eum qui est restitutus in integrum.

Ad l. Fratres 33. de pœnis, quæ Pap. est ex lib. 2. Quæst. Repetita prælectio.

FRatres Imperatores rescripserunt, seruos in temporaria vincula damnatos, libertatem & hereditatem, siue legatum, postquam tempus expleuerint, consequi: quia temporaria coercitio, quæ descendit ex sententia, pœnæ est abolitio. Si autem beneficio libertatis in vinculis veniat, ratio iuris & verba constitutionis libertati refragantur. Plane si testamento libertas data sit, & eo tempore quo aditur hereditas, tempus vinculorum solutum sit, recte manumissus intelligitur: non secus ac si pignori datum seruum debitor manumisisset eiusque post liberatum pignus adita fuisset hered.

Certum est seruos sententia iudicis ex crimine aliquo damnatos in vincula perpetua, non fieri seruos pœnæ, vt damnatos in metallum, *l. aut damnum §. vlt. hoc tit.* & ideo non discedunt a dominio prioris domini: nam & a iudicibus plerumque dominis reddi iubentur, sub pœna perpetuorum vinculorum, l. *seruos, C. eod.* Verum eius conditionis sunt, qui damnati sunt in perpetua vincula, vt nunquam a dominis ad libertatem perduci possint ex testamento, vel inter viuos: atque adeo vt ex dominorum testamento nihil capere possint, vel iure legati, vel fideicommissi, quia hæc non obtingunt seruis propriis sine libertate *l. seruus, C. de legat.* Et alia est conditio seruorum, quos non iudex publicus, sed ipse dominus vinxit pœnæ causa, qui dedititiam libertatem consequi poterant, illi nullam. Loquor ergo de damnatis a iudice, & in vincula perpetua: nam damnati in vincula temporaria, expleto tempore pœnæ a domino manumitti, & hereditatem ex testamento domini cum libertate, aut legatum capere possunt. Quod h. loco Papin. ait, diuos fratres rescripsisse. i. Antoninum & Verum, exstatque illud responsum, si emendetur inscriptio & subscriptio, vt Paratitla docent in l. 1. *C. qui non poss. ad libert. pern.* & rescripti rationem hanc reddit Papin. hoc loco, quia temporaria coercitio vinculorum, id est, pœna tempore determinata, vt ait *l. imperator, §. vlt. de postul.* quæ descendit ex sententia iudicis, pœnæ abolitio est post finem temporis, ante finem temporis cum adhuc serui sunt in vinculis, & pœna sua funguntur, frustra manumittuntur: sed vt subiicit eleganter, si cum adhuc essent in vinculis testamento manumissi sunt, & tempore aditę hereditatis, a quo libertatum diem cedere constat, expletum sit tempus pœnæ: hoc casu ex testamento liberi erunt, quia vtiliter cessit dies libertatis, *l. si priuatus §. vlt. qui & a quib. man. lib. non fiant.* quod confirmat a simili: nam & quamuis seruum specialiter pignori datum debitor manumittere non possit inuito creditore, *l. 3. sup. de manumiss. l. 1. C. de seru. pig. dat man.* tamen si cum manumiserit testamento, & eo tempore quo aditur hereditas pignus solutum sit, creditori satisfactum sit, libertas ex testamento competit, quia dies eius cedit vtiliter, *l. pignori, sup. de here. inst.* Male Græci hoc loco desiderant, vt etiam testamenti & mortis tempore vinculorum tempus, aut vinculum pignoris solutum sit, ex *l. si alienam, §. & l seq. de hered. inst.* Quibus locis in herede instituto, tribus temporib. capacitas exigitur, testamenti & mortis, & aditæ hereditatis: nam vt respondeam etiam seruum in vincula temporaria coniectum, vel in pignus datum retro capacem fuisse iis omnibus temporibus dicimus, si modo aditæ hereditatis tempore soluta sit pœna, vel obligatio, quia non fuit addictus seruus seruituti perpetuæ, aut nexui perpetuo.

AD TITVLVM
DE APPELLATIONIBVS ET RELATIONIBVS

Lib. 49 Digestorum commentarius editus a Dion. Gothofredo, operariorum culpa non suo loco editus.

APpellare nil aliud est, quam in consilium aduocare magistratum aut principem, quod & prouocare dicimus. Dicimus appellationem facere ad principem, *l. Imperatores h. t.* Hic titul. est necessarius, non est. n. via alia, qua possis iudicis sent. iniquas extinguere, quam hæc. Neque obiici debet, quod eo modo iustæ damnentur sent. nam. i. vitiorum.

Videamus a quibus rebus appelletur. & quidem appellatur a sententiis, non ab exsecutionibus sentent. A sent. definitiuis appellatur, non a præiudiciis. i. sent. interlocutoriis. Quod si quis appellauerit a præiudiciis, infligitur ei mulcta 50. librarum, *l. addicte 6. C. de Episcop. aud.* Et hæc multa vocatur præiudicialis, quia irrogatur ei, qui de præiudicio questus est. Appellatio igitur est definitionis appellatio. Sententias cum dicimus, controuersiarum sententias siue definitiones dicimus.

Cæterum illud notandum est, non tantum a sententiis appellari, sed etiam si sent. non proferatur, vt in specie *l. si §. alia causa & §. solent 3. §. quod in sent. 6. inf. quando appell. fit &* l. *Imperatores 25. h. tit.* l. *si adscribatum 4.* l. *hi qui ad ciui. 7.* l. *ciues 11. C. hoc*

tit. Duumviratus magistratus est municipalis. Scribatus est munus scribarum, qui magistratibus dant operam, aut qui census accipiunt. Personalia munera sunt defensio ciuitatis, legatio, vt si quis ad sacrarium principis mittatur, vt in *l. fin. §. legati ff. de muneribus & hon.* Scribatus numeratur inter personalia munera, *de quo l. fin. §. mastigophori, ff. de mun. & hon.* Ex his apparet appellari non tantum a sententiis, sed etiam a nominationibus, quibus nulla profertur sententia, vt ait Constant. *in l. si nominatus. in C. Theod.* Omnis appellatio est querela, *l. praefecti sup. de min.* non tamen omnes querelae appellationis voce legibus continentur.

Duplicia sunt tempora appellationum, vnum, intra quod interponenda est appellatio. Alterum, intra quod interposita appellatio excercenda est. Vt prius intelligatur, sciendum est, voce fieri & libello fieri appellationem, si eodem ipso die, quo lata est sententia inter acta, dixerit quis, appello, l. *litigatoribus* 14. *C. hoc tit.* Ergo fit per libellum, in propria caussa fieri debet intra biduum, si in aliena causa, debet fieri intra triduum, *l.* 1. §. *biduum ff. quando appell. sit* Sed Iustin. mutauit haec tempora, & vult, siue per se quis causam agat, siue alienam, decem ei dies dari.

Nunc dicamus de temporibus intra quae est exercenda appellatio. Haec tempora appellantur fatalia, quod mortem, & interitum causae afferant: Duo sunt quae mortem causae afferunt: Eremodicium, idest, causae iam inceptae desertio, *l. properandum* 13. §. *huiusmodi C. de iudic. &* l. 2. *sup. indicatum solui l. cum quaerebatur* 13. *D. iudic. sol.*

Quae sit definitio horum temporum videamus, idque exponit Theod. in *l. 2. de tempor. & repar.* Et constituit quatuor tempora fatalia. 16. mensium, alterum triginta & vnius diei. Tertium & quartum totidem dierum. Exemplum huiusmodi, si intra sex menses appellator non appellauerit, post quartum lapsum quid fit? postulanda est a principe reparatio appellationis, & est petenda intra tres menses, & impetrata reparatio non est denuntianda aduersario. Deinde id addit Theodosius, vt si quis intra quatuor temporum lapsus reparationem impetrauerit, nihilominus a quarto lapsu tres menses habeat ad excercendam appellationem. Et ita se habent, si quis a clarissimis & spectabilib. iudicib. appellauerit ad illustres, quales praefectus praetorio, magister militum, magister officiorum. clarissimi sunt praesides, correctores, consulares; spectabiles sunt proconsules, praefectus augustalis, Comes orientalis, Comes sacrarum domorũ l. 1, *C. vt omnes iud. tam ciuiles quam militares.* & horum, quam aliorum minor est dignitas. Quid si appellatum sit ab eo iudice, quem princeps delegauit? post quartum lapsum reparationi locus non est.

Quid si quis appellauerit ab eo iudice, qui datus est ab illustrissimo vel clarissimo vel spectabili; lapsus non erit sex, sed duorum mensium: reliqui erunt triginta & vnius diei, & reparationi locus non est. Quid si tempora fatalia incidant in dies praeteritos? placet vt illi dies, qui feriatos praecedunt, pro temporalibus habeantur. Iustinianus emendat & probat cõstitutionem Theodosii, si appellationes fiant ex Aegypto ad praefectum praetorio vel principem. Item si ex Libia & orientali tractu quem definit vsque ad vtrasque Syrias. Idem ex Armeniis (i. ex Armenia 1. & 2. & inferiori, l. *vlt. 6. de offic. magist. milit.* Et ita de 4. prouincia Armeniae. Item si appellatio fiat ex gentibus. Quae sint gentes, ostendit Imperator in l. *vlt. C. de offic. magist. milit.* Sic in illa l. vltima legendum, *gentes.* Anzitenam videlicet, Ingilenam, Astianenam, Sophenam, Sophanenam, in qua est Martyropolis, Balabitenam, quae erant Barbarae gentes, sed hanc regionem gentium voluit esse quartam Armeniam Iustinianus.

Quibus in casibus constitutionem Theodosii non probat Iustinianus, videamus, quid iuris sit. si causa prouocatione suspendatur ex aliis orbis Romani partibus, Iustinianus constituit, vt primus lapsus sit trium mensium, reliqui autem lapsus sunt nonaginta trium dierum.

Deinde addit Iustinianus, ne vniuscuiusque lapsus dies extremus fatalis sit, & vult, vt decennium fatale sit & vt eo die cogatur appellator ad causam instituendam, & ideo siue ante diem quartum fatalis diei, siue post quintum diem appellator veniat & causam agat, legi satisfecisse videtur.

Et hoc obseruandum est, siue praefectus praetorio appellatus sit a clarissimis, siue magistratus appellentur a pedaneis iudicibus.

Haec est fatalis diei definitio prodita a Theodosio & partim a Iustiniano. Dices, si ego, qui appellaui extremo fatali die exordiar litem appellationis, cur deinde non licebit mihi desistere a lite, & ita longam moram facere? Et huic malo prospexit Iustinianus in l. *vlt.* §. *illud autem merito, C. de tempor. & repar. app.* & Nou. 26. & Nou. *de his qui ingrediuntur ad appellandum.*

Datur itaque biennium inchoata causa appellationis eius causae instituendae causa. Verum ne quid amplius temporis detur, suadet Iustinianus in *Nou. de his qui ingred. ad appellat. & c.* vt prope finem diei adeat iudicem appellationis victor.

Illud nottandum est, vnum casum proditum a Iustiniano in *Nou.* 93. in quo haec praescriptio beneficij cessat, videl. si mota lite appellationis litigatores compromittant in arbitrum, & interea biennium decurrat. Si denuo causa agatur apud iudicem appellationis omisso arbitro, non currit praescriptio. Nam si anno cessauerit, ait priorem sententiam abire in rem iudicatam si iusta sit excusatio. Haec de eo, qui inchoauit litem appellationis. Illa quae superius dicta sunt ex Iustin. & Theod. habent locum in eo, qui litem appellationis non inchoauit. Haec de temporibus, quibus interponuntur appellationes & interpositae excercentur.

Quod ad primum genus temporum attinet, nil distat appellatio sententiae a querela nominationis. Nam vtriusque querela proponenda est intra biduum vel triduum, aut ex constitutione Iustiniani intra decem dies. Quod ad postremum genus temporum, magna est differentia inter appellationem & querelam nominationis. Nam in querela nominationis non indulgetur reparatio sed dantur tres menses, & id dicit l. 1. *C. de tempor. & reparat. appell.* Apparet igitur non tantum a sententiis. sed a nominationibus appellari. Caeterum nominationes proprie dicuntur querelae. Et ita expositum est, a quibus rebus appelletur.

Nunc de consultatione & relatione videamus.

Consultatio & relatio idem est. magistratus qui refert ad principem eum consulit. Sed consultationis duo sunt genera. Quaedam fiunt nondum lata sententia, quaedam, quae postea. Fiunt consultationes a magistratibus, & mittuntur ad principem, qua de re consulunt principem: & quidem de iure non de facto, vt non possum consulere principem, an res mihi sit donata, legata. Sed eum bene consulo, an donatio facta mihi ab vxore, valeat. Quaedam fiunt non lata sententia, & cum de iure dubitatur, & de his tractatur in Codice de relationibus & hoc titulo. Quaedam fiunt post sententiam, siue appellatum sit siue non, & tunc haec consultatio vicem appellationis habet. Et de his tractatur sub tit. de appellationibus & consultationibus Codice.

Videamus quid inter haec duo sit commune. Hoc est

A commune vt magistratus qui consulit principem, debeat ad principem mittere suam opinionem, & vt magistratus suæ opinionis exemplum edat litigatoribus, & litigatores annectant refutationem opinionis magistratus, siue refutatorias preces, & debet magistratus acta mittere ad principem, & vt hæc omnia confirmentur, vide l. 1. 2 & 3. *C de relat.* l. 3. l. *eos.* §. *super his.* l. *quoniam*, l. *a proconsul. C. de appell.* l. *inter*, *D interdict. & releg.* Videamus, in quo hæc distent. Et in eo differunt, quod si magistratus sententiam non dicat, sed consulturum se principem interloquatur, prouocare ab eo litigator non potest, sed tantum post rescriptum prouocare poterit. Et ita videtur a scripto principis appellari, *l. 2. C. de appellation.* & hoc in §. 1. l. 1. *hoc tit.* ostenditur.

Huic sententiæ obstat *l. vlt. quando appellandum infra.* Sed ibi litigatori ostensa fuerunt acta. Hic est B vnus casus, in quo appellatur a præiudicio. Secundus casus in l. 2. *de appella. recip.* Tertius casus si iudex non admiserit præscriptiones peremptorias, *l. cum de præscrip. de appell. in C. Theodos.* Quartus casus, si magistratus denegauerit locum ad agendum, dilationem instrumentorum, *l. nullum, quor. appell. non recip. C. Theod.* Duæ sunt notæ, quibus discernuntur interlocutiones a sententiis. Vna ex re ipsa, vt si rem definiat pronunciatio iudicis, est sententia; si non, præiudicium. Altera, ex formula ferendæ sententiæ, sententia recitatur ex libello *tit. de sent. ex periculo recitan.* Lex prima dicit, ex libello, in l. 2. est, ex scripto. Interlocutiones vero fiunt inter agendam causam. Quidquid Iudex loquitur, hoc est præiudicium. Ho- C die, ex constitutione omnino edenda est litigatori opinio seu consultatio & acta, & refutatoriæ preces sunt cum opinione eius, qui consulit, ad principem mittendæ, *l. quoniam & l. a proconsulib. C. h. t.* Addenda sunt & supplementa partium, *l. in offerend. l. vlt. §. in refutatoriis, C eod.* Sed quid fiet, si magistratus nolit edere? Et quidem hoc casu litigator supplicare principi potest, *l. 2. C. vt lite pendente nulli liceat Imper. supplic.*

Videamus intra quæ tempora edi debeat opinio & offerri refutatoriæ preces? in *l. 1. C. de relationibus* statuit Imperator; vt illico edatur opinio & offerantur refutatoriæ preces. Sed intra quæ tempora ad principem mitti debeant? Imperator Constantinus statuit, vt intra triginta dies mittantur & publicis monu- D mentis edantur, ne fraus vlla fiat. Quod tempus Iustinianus ratum esse voluit, *l. iudicib. & l. quoniam 18. C. h. t.* Idque exemplo Apostolorum.

Apostoli enim sunt literæ dimissoriæ, *l. dimissoriæ, ff. de verbo. signific.* quibus dimittitur causa ad eum, qui appellatus est. Reddendis Apostolis præscriptum est certum tempus, *l. præses, C. h. t.* Est autem quinque dierum *ex Paulo tit. de dimiss. litt.* Sed const. Iustiniani & Nou. 126. statuti sunt 30. dies, *l. iudicibus C. h. t. in l. 1. inf. de libell. dimiss.* fit mentio de Apostolis. Olim exigi solebant ab appellatoribus, *vt Paul. ait lib. 5. sentent. tit. 34.* sed hoc a Iustiniano sublatum est, *l. eos qui 6. C. h. tit.*

De differentiis consultationum & relationum videa- E mus. Dupliciter accipi potest consultationis nomen, vt sit eius qui alium consulit, aut qui alii consulit Et de hac existimo agi *in t. C. h. t.* vt constat ex l. *in offerend. l. ampliorem, C. eod.* Quoties princeps appellatur, solet vocatis proceribus consultationem habere. In ea certa quædam ratio obseruatur, solemnique more causa vocata ad principem differitur l. 2, *C. vt lite pen.* Rescriptum fit ad relationem: consultatio ad appellationem. *Nouel. de consult.* A rescripto appellari potest, a consultatione non item, *toto tit. de appellationibus & consultationibus, & tit. de temp. & reparat. appellat. seu consultat.* & non nisi necessario relatio-

nes fiant ad principem. Præstita post longa litium certamina male facit iudex si intelligit se consulturum, sed litem terminare debet. *Nouel. 125. l. quoties C. vbi senator. vel clariss. l. vlt. ff. Quando appellat. sit.* Consultatio est, & non deliberatio, quæ fit a principe.

Dicamus de relationibus. Et tria dicenda sunt Vnum, vt vtrumque de omni re ad principem magistratus referat. Illud notandum est semel interposita appellatione nihil esse causæ cur possit magistratus permittere relationem, *l. 1. C. de relation.* Interest. n. litigatoris potius appellationem admitti, quam relationem permitti, *l. si quisquam hoc t. C. Theodos.* Postremo relationibus locum esse, cum appellationes non recipiuntur, *l. sciendum inf. de appel. recip.* Quæ vt intelligantur, sciendum est: Interposita appellatione, siue recepta sit, nihil nouari posse, *l. 3. C. hoc tit. & l. 1. inf. Appellat. interposi, nihil innouar.* §. *illas vero*, *Nouel. vt nulli iudic.* Interdum tamen res mobiles sequestro deponunrur interposita appellatione, præsertim si possessor condemnatus appellauerit, *l. 21. inf. hoc tit. l. 5. C. quor. appellat. non recip.* Quod si petitor appellauerit, non est necesse fructus medii temporis apud sequestrum deponi, *dict. l. ab exsecutione*, quæ lex citatur a Symmacho in epistolis ad imperatorem Theodosium. Illud addendum, interposita appellatione, quæ non recipitur, magistratum omnino cogi opinionis suæ litigatoribus exemplum edere. Hoc autem casu, si appellator vicerit, iudex punitur, qui non receperit appellationem: & punitur in triginta quinque libras, *d. l. a proconsulibus.* Quod si appellatio non fuerit recipienda, tunc non punitur iudex, *l. quoniam C. hoc tit.* Et hic videatur *l. sciendum inf. de appellat. recip &* l. 5. *eod. tit.* Illud etiam notandum est, quod in illa lege dicitur, supplicari posse principi lite pendente cum sit contra legem *supplicare, C. vt lite pendente.* Qui appellat a minori ad minorem, hic error ei nocet: Sed si minorem adeat, quem non debebat, ei error non nocet.

Ad L. 1. de Appell. & relat.

Appellandi vsus quam sit frequens, quamque necessarius nemo est qui nesciat: quippe cum iniquitatem iudicantium, vel imperitiam recorrigat: licet nonnunquam bene latas sententias in peius reformet. Neque enim vtique melius pronunciat, qui nouissimus sententiam laturus est.

1. Quæsitum est, an aduersus rescriptum principis prouocari possit? forte si præses prouinciæ, vel quis alius consuluerit, & ad consultationem eius fuerit rescriptum. Est enim quæsitum: an appellandi ius supersit? quid enim si consulendo mentitus est, de qua re extat rescriptum Diui Pii Πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν, *id est, ad commune Thracum, quo ostenditur prouocari oportere, Verba rescripti ita se habent* Ἐὰν ἐπιστείλῃ τις ἡμῖν ἃ διὰ καὶ ἀντιγράφωμεν ἡμεῖς, οὐδὲν ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν. εἰ γὰρ διδάξαιεν ψευδῶς ἢ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξει προδιεγνωσμένον τῶν ὡς ἑτέρως ἐχόντων τοῖς γράψασιν ἀντεπεσταλκότεσιν, *id est, si scripserit quisquam ad nos & illi aliquid rescripserimus volenti ad sententiam nostram prouocare permissum erit: Si enim docuerint vel falso vel non ita se habere quæ scripta sunt, nihil a nobis videbitur iudicatum: priusquam contra scriptum fuerit quemadmodum aliter se res habeat, quam nobis insinuatum sit.*

Huic consequenter videtur rescriptum, a consultatione iudicis non esse appellandum, si quis forte interlocutus fuit principem se consultaturum, cum possit post rescriptum prouocare.

NVnc vt explicentur omnia, quæ ad relationes pertinent, hic videnda est lex *1. ff. quando appel.* in quo duo sunt notanda. Primum reos condemnatos in causis

sis causis crimina lib. post appellationem in carcerem recipi, idque ex *l. eos l. minime, C. hoc tit.*

Alterum, Præsides prouinciarum ius relegandi (in eas insulas scilicet, quas sub se habent: quod si non habeant renunciare debent principi, vt dicitur in *l. relegatorum sup. de interdictis & relegat.*) & non deportandi habere. Qui deportatur, capite minuitur: Leges ius gladii & damnandi præsidibus dederunt, non autem deportandi. Sed si quem constat deportandum esse, id renunciare iudex debet principi, l. 1. §. *hi quibus, ff. de legat. 3.* Præsides prouinciarum, de Decurionibus, idest, curiarum municipalium senatoribus, & eorum liberis supplicium sumere non possunt, sed tantum si reus criminis decurio sit delatus ad præsidem, ipse debet id ad principem mittere, *l. Diui §. de decur. ff. de pœnis.* Præfectus vrbi insulam assignare potest, etsi non habeat: At præses prouinciæ assignare potest eam tantum insulam, quam sub se habet. Omnis gladii animaduersio est meri imperii.

Ad §. Si quis 3. Legis 1.

Si quis in appellatione errauerit: vtputa cum alium appellare deberet, alium appellauerit: videndum, an error ei nihi officit: & si quidem, cum maiorem iudicem appellare deberet, ita errauit, vt minorem appellet: error ei nocebit. Si vero maiorem iudicem prouocauit, error ei nihil oberit. Et ita multis constitutionibus continetur. Denique cum quidam iudicem ex rescripto principis a consulibus accepisset, & præfectum vrbi appellasset: errori eius subuentum est rescripto Diuorum *fratrum, cuius verba hæc sunt. Cum per errorem factum dicis, vti a iudice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis consulibus acceperas, ad Iunium Rusticum amicum nostrum præfectum vrbi appellares: consules amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset prouocatio. Si quis ergo vel parem vel maiorem iudicem appellauerit, alium tamen pro alio: in ea causa est vt error ei non noceat. sed si minorem nocebit.*

HÆc est huius §. sententia. A minori appellatur ad maiorem iudicem, non autem a pari ad parem. Quod si quis minorem pro maiore appellauerit lex dicit nocere ei errorem. Sed non nocet, si maiorem pro minore appellauerit. Similis est sententia *l. 5. hoc tit.* Sed si quis non recepta sententia a pari ad parem, aut a maiore pro minore appellauerit, & ille error nocet, *l. 3. de appellat. recip.* Huic sententiæ coniungenda est *l. Imperatores*, in qua aliud Diuorum fratrum rescriptum ad hanc rem pertinens est.

Restat duo colligenda ex *d. §. si quis.* Vnum est: Consules habere ius dandi iudices sine rescripto: præsides prouinciarum ius dandi iudices habent; idque a lege habent, *l. cum prætor sup. de iudic.* Sed an legati proconsulum iudices dandi ius habeant? Et ita constat ex *d. l. cum prat.* Hæc autem, vt melius intelligantur, hic videatur *l. Imper. sup. de iurisd.* Merum imperium dicitur, quia legis est, & non iurisdictionis & ideo dicitur, quia solum est.

At mixtum dicitur iurisdictio. Mixtum versatur in bonorum possessionibus & iudicibus dandis. Videamus de procuratore Cæsaris, & videatur lex *ex consensu hoc tit.* Procurator Cæsaris dictus est procurator fisci & rationalis, actor dominicus & procurator rei priuatæ. Ille autem iurisdictionem habet inter fiscum & priuatos, non inter priuatos. Duo sunt casus, in quibus procurator Cæsaris de omnibus causis inter priuatos cognoscit. Vnus est ex rescripto principis, *l. 18. C. Theod. h. t.* Alter, si procurator Cæsaris vice præsidis fungatur, & quod procurator Cæsaris vice fungatur, ostendit *l. 1. C. de pedan. iudic. l. non valet 4. C. ad l. Fab. de plag. l. 2. C. de pœn.* Videamus, an iudex datus alium iudicem dare possit? & quidem non potest. Dantur iudices a magistratibus, iudices dati non possunt alium iudicem dare, nisi sint dati ex rescripto principis, *l. a iudice, C. qui pro sua iurisdict.* Alterum, quod colligitur, ex *dicto §. si quis,* hoc est, a iudice dato, appellatur is, qui dedit: Ab eo, cui mandata est iurisdictio, mandator appellari non potest, sed maior eo appellatur, quia is, cui mandata est iurisdictio fungitur vice mandatoris. Et ideo a mandatore non appellatur, ne a se appellari videatur. Sequitur ergo a legatis proconsulis appellari. Et tamen obstat *l. 2 inf. quis & a quo appellatur.* Sed sciendum est a dictione mulctæ appellari, *l. certa, C. quando prouoc. non est necesse l. & in mulctis, C. hoc tit.* Et hæc pœna a mulcta distat: nam a pœna quia certa est, appellari non potest, at a mulcta, quia est arbitraria, appellatur. Pœna est omnium delictorum correctio: mulcta est specialis delicti. Pœnæ nomine mulcta comprehenditur. Pœna non est tantum pecuniæ, sed etiam existimationis; at mulcta est pecuniaria, *l. aliud §. inter mulctam ff. de verbor. signific.* Pœnam imponere potest is, cui delicti punitio data est. At ordinarius iudex mulctam tantum dicere potest, vt magistratus, Ædiles, Præsides prouinciarum proconsules Comes orientis, *l. vlt. C. de modo mulctar.* Curator Reipublicæ mulctam dicere non potest. *l. 3. de modo mulctar.* Nec Procurator Cæsaris. At defensores ciuitatum mulctam dicere non possunt. Legatus proconsulis mulctam dicere potest. Is appellandus a litigatore, qui & consulendus est a iudice. Iudex datus de iure dubitans, debet eum, qui se dedit consulere, *l. eum quem 79. §. 1. sup. de iudic.* Atqui legatus de iure dubitans, proconsulem consulere debet. Ergo pro consul est appellandus. Itaque dicemus a legato proconsulis appellari. Sed obstat *l. 2.* Sed legatos proconsul non eligit, sed eum, quem sors dedit. Cæteri magistratus suam iurisdictionem, quibuscumque volunt, mandant. Ab eo cui mandata est, is qui mandauit suam iurisdictionem non appellatur. Qua in re magna est differentia inter eum, cui mandata est iurisdictio & iudicem.

Ad §. Libelli vlt.

Libelli, qui dicuntur appellatorij, ita sunt concipiendi vt habeant scriptum, & a quo dati sint, hoc est, qui apellat & aduersus quem, & a qua sententia.

LIbelli appellatorij dantur iudici, a quo appellatur, intra biduum vel triduum, vel ex Nouella de Appellation. intra decem dies. In libello appellatorio debet inseri eius, qui appellat nomen, eius etiam aduersus quem appellatur. Sed tamen etsi nomen aduersarii non sit scriptum, appellatori id non nocebit, & ei præscriptio obiici poterit: videatur *l. Appellanti, inf. hoc tit. & l. 3. §. quid ergo, eod.* Qui vnam causam appellationis dixit, ea dicta alteram dicere potest.

Hic etiam videatur *l. 2. eod.* Acta dicuntur, quæ geruntur apud magistratum, & quæ ab actuario in scriptis rediguntur. In libris autem Florentinis desunt hæc verba *viua voce.* Et videntur descripta a *l. a sent. §. finali, hoc tit.* Hæc est igitur summa: appellatio fit voce aut libello. Voce fit, statim; libello, intra biduum aut triduum, vel ex constitutione Iustiniani intra decem dies.

Ad L. Scio quæsitum 3. princip.

Scio quæsitum, si quis non addiderit in libellis, contra quem aduersarium appellet, an præscriptioni subiiciatur: & puto nihil oportere præscribi. §. 1. Sed illud cecidit in

Z

quaestionem: si plures habeat aduersarios & quorundam nomina libellis complexa, quorundam non: an aeque praescribi ei possit ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi aduersus ipsos acquieuerit sententiae: & cum quaesitum sit, arbitror non esse praescribendum. Certe si plures sint aduersarii, quos prouocatur: & quorundam nomina in libellis sint comprehensa: quorundam non, hi, qui appellasse videbuntur, quorum nomina libellis sunt comprehensa. §. 3. Quid ergo si causam appellandi certam dixerit, an liceat ei discedere ab hac, & aliam causam allegare, an vero quasi forma quadam obstrictus sit? puto tamen, cum semel prouocauerit esse ei facultatem in agendo etiam aliam causam prouocationis reddere, persequique prouocationem suam.

QVoties vnus aduersus plures appellat, quia omnium vna causa, & cum plures vna sententia condemnantur, etiam aduersus eos omnes appellare videtur, & si eorum nomina non sint conscripta in libello.

Ad L. Si qui. 10.

L. 10. Si qui separatim fuerint condemnati, quamuis ex eadem causa, pluribus appellationibus opus est.

QVoties plures condemnantur vna sententia, vna appellatio sufficit. Quod si separatim. i. diuisim, his opus est duplici appellatione. hoc traditur in *l. cum vna causa, hoc t.* Sic in *l. si qui separatim*: separatim. i. diuisis sententiis. Initio illius legis non est coniungendus ille versiculus *Si quis cum vna* sed versiculus statim aduersus. Nam versiculus *Si quis cum vna actione*, ad hanc rem nil pertinet. Vt tamen intelligatur, sic explicandum est iusde coaceruatione summarum. Est autem sic statuendmu. Si vna sit actio, summarum coaceruatio fit? Si plures, non fit, quoties quaeritur de quantitate pertinente ad iurisdictionem, *l. si idem in princip. ff. de iurisdict. omn. iud.*

Sunt quidam magistratus, qui non poterant vltra certam summam ius dicere. Veluti magistratus municipalis; at inter consentientes poterant vltra certam summam ius dicere, *l. inter conuen. 28. ff. ad munic.* Defensores ciuitatū non poterant vltra 300. aureos ius dicere.

Finge: mutuae erant actiones inter Primum & Secundum. Primus minorem quantitatem conueniendo petiit. Secundus maiorem reconueniendo. Primus, qui coepit agere, non dicit maiorem quantitatem, ad eum iudicem non pertinere disceptationem, propterea vult apud alium agi, ad cuius iurisdictionem pertinet tanta summa. quaeritur an possit? Dicit lex, quod tenetur is, qui minorem quantitatem petiit conueniendo apud eundem iudicem litigare.

Quaedam sunt actiones duplices. Huiusmodi sunt finium regundorum, communi diuidundo, familiae erciscundae, & in his quisque pro sua parte agit, & totam rem respicit iudex, non partem.

Ad §. si quis L. si quis. 10.

Si quis cum vna actione ageretur, quae plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus: quarum singulae notionem principis non faciunt, omnes autem coniunctae faciunt: poterit ad principem appellare.

Sed cum aduersus plures probatae essent rationes, quae eis nocerent; sufficit eis vna appellatio, quia vno titulo comprobatarum rationum, omnes conueniebantur.

IVstinianus constituit in *l. in offerendis, C. hoc tit.* principem non appellari nisi summa excedat viginti libras auri, sed vni priuato causa delegatur. Si igitur summa viginti libras auri excedat, causa apud proceres & principē disceptatur, *l. vlt. §. vlt. C hoc tit.* Si vna sit actio, cuius singulae summae non faciant cognitionē principis, sed coniunctae faciant, ad principem appellatur.

His quae dicta sunt de libellis dimissoriis addenda est *l. cum quidem, hoc tit. l. 2. C. de his qui per met. iudi. l. illud sciendum est, hoc tit.* quae ostendit, appellantem debere a conuiciis abstinere, alioquin enim plecti oportebit ex arbitrio principis. Paulus *lib. 5. Sentent. de recd. causis appellat.* & infamia notabitur, *l. iudici; supra de iniuriis.* Sic e contrario cauere debet iudex, ne custodiae militari tradat, quod appellauerit ab eo, *l. minime, & l. si quis prouocatione, C. de appell.* quod si faciat iudex, ad iudicem deferun *l.* [illegible] *25. ff. hoc tit. l. fin. §. illud 4. C. de temp. & repar.* sed redeamus ad *l. si qui separatim §. quotiens.*

Ad §. Quotiens. 3.

Quotiens autem plures in vnam summam condemnantur, vtrum vna sententia est: & quasi plures in vna summam rei sint promittendi, vt vnusquisque eorum in solidum teneatur, an vero scinditur in personas sententia, quaeritur. Et Papinianus respondit, scindi sententiam in personas: atque ideo eos, qui condemnati sint, viriles partes debere.

4. Quod est rescriptum in communi causa, quoties alter appellat, alter non, alterius victoriam ei proficere, qui non prouocauit. Hoc ita demum probandum est, si vna eademque causa fuit defensionis. Caeterum si diuersae, alia causa est, vt in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non attigerat, & is, qui non gesserat, prouocauit: iniquum est enim, qui idcirco agnouerat sententiam, quam gessisse se scit, propter appellationem eius, qui non gesserat, obtinere.

DIxi vnam appellationem, vnum libellum sufficere. Si plures ex eadem vnaque causa conuenti & condemnati fuerint: nam si diuersis sententiis condemnati fuerint, duplex appellatio requiritur, & priore casu vnusquisque eorum in solidum tenetur.

Ad L. Ab exsecutore 4.

Ab exsecutore sententiae appellare non licet.

DVo sunt casus, in quibus appellare non possumus. Vnus à praeiudicio, id est, interlocutione: id indicat titulus Codic. *de sententiis & interlocutionibus iudicum.* Alter ab exsecutione sententiae & ab exsecutiones rei iudicatae. Exsecutores sententiae, sunt magistratus, qui iudicem dederunt, *l. à Diuo Pio, sup. de re iudicata.* Quod si ipsi magistratus suam sententiam pronuntiauerint, ipsi suam exsequi possunt. Iudex datus, cognitionem causae habet, non iurisdictionem.

Exsecutio ipsa nil aliud est, quam exactio iudicati. Diximus ab exsecutorib. sententiarum non appellari. *l. quoniam, C. hoc. tit.* Fuit autem constituta mulcta olim, vt supra dictum est. Hodie est sexaginta librarum auri, *l. quoniam iudices 21. C. hoc tit.* Sed tunc ab exsecutore sententiae appellatur, si male sententiam interpretetur aut ignoret, *l. ab exsecutione, C. quorum appel. non recip.*

Ad §. Sed ab eo. 1. L. ab exsecutore. 4.

Sed ab eo, qui sententiam male interpretari dicitur: appellare licet: si tamen is interpretandi potestatem habuit, velut praeses prouinciae, aut procurator Caesaris, ita tamen, vt in causis appellationis reddendis hoc solum quaeratur, an iure interpretatum sit: idque etiam D. Antoninus rescripsit.

VT hic paragr. intelligatur est explicanda illa quaestio, an res inter alios iudicata noceat, quae fuse

& aperte explicatur in *l. sæpe constitutum 63. supra de re indicata.*

Est constitutum ab Imperatore, cuius proprie sunt constitutiones, *l. 1. C. res inter alios acta.* Fuit constitutum non tantum de iudicatis, sed de actis. Et de iudicatis agitur titulo, *Quibus res iudicata non nocet.*

De actis agitur in titulo *inter alios acta.* Sub quo titulo tres sunt leges. Et prima de solutionibus factis ab aliis. Secunda lex de transactionibus factis inter alios. Tertia de pactionibus. Hic dicemus de iudicatis. Præiudicare, est parare exceptionem vel actionem contrariam. Res igitur inter alios iudicata mihi non præiudicat. Verum illud constat, rem iudicatam non tantum non obesse, sed non prodesse. Ait lex, *Quod tamen aliquam distinctionem habet.* Ergo illa regula non est vsquequaque vera. Ait lex, *etiam scientibus*, hæc verba interpretantur omnes etiam litigantes: Sed hoc verum mihi non videtur. Quos itaque verbis illis complexus fuerit dubitatur. Legendum itaque videtur *(aliis quibusdam etiam scientibus non obest.)* Idque ex sententia Haloandri.

Ad §. Si procurator. L. ab exsecutore.

Si procurator qui iudicio interfuit, victus sit, an ipse quoque per procuratorem appellare possit, videamus: quia constat procuratorem alium procuratorem facere non posse. sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata, dominus litis efficitur. Et ideo & per procuratorem appellare potest.

AN procurator alium procuratorem constituere possit aut ad agendum, aut ad administrandum qui est procurator datus. Posteriore casu, quemcunque procuratorem quocunque tempore constituere potest, *l. si procuratorem § si quis mandauerit.* Priore vero casu, vel in rem suam est, vt emptor hereditatis, cui ceduntur omnes actiones, & ille quocunque tempore quemcunque procuratorem facere potest, *l. illam, C. de donat.* Aut in rem mandantis est procurator, & tunc non ante litis contestationem alium procuratorem facere potest, *l. neque, l. nulla, l. quod quis 8. C. de procurat. & d. §. si quis mandauerit.* Colligitur ex hoc §. causam appellationis per procuratorem agitari posse: Sed hoc est verum in causis pecuniariis, non autem in causis criminalibus, *l. penult. ff de publ. iudic.* Procurator igitur ad agendum & administrandum, non autem ad accusandum. Idem seruatur in causis status, si de libertate quæratur. Dicta lex penultima loquitur de publicis iudiciis. Quid de priuatis? Et quædam sunt, quæ per procuratorem agitari non possunt, *l. quoties, C. vbi Senator.* Publica sunt legitima, priuata non sunt legitima. Quod diximus crimen non posse agitari per procuratorem, hoc verum est reo præsente. Quid si sit absens, id est, qui eo tempore quo reus sit criminis abest? Et quidem per procuratorem defendi potest, *l. 3. C. de accusat* Quinimo eiusmodi causa non est criminalis, quia nemo absens accusatur, sed est ciuilis, quia in absentem quasi ciuiliter agitur, vt docet *l. absentem, ff. de pœnis.* Hicque videnda ex lex 1. & 2. *inf. an per alium causæ.* Et videnda est. *l. serui nostro titulo de appellat. & l. Lucius & l. non tantum eo.* d. legis 2 *an per alium*, verba hæc sunt

---

Si procurator absentis appellauerit, deinde rationes reddiderit, nihilominus ipse respondere debet. Sed an eo cessante dominus litis respondere possit, exemplo adolescentis, videamus. Magis tamen obseruatur, vt audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cuius absentis procurator appellauit.

SPecies hæc est. Procurator omnium negotiorum appellauit. post appellationem reddidit rationes administrationis, & ita finitum est mandatum: quæritur, an ipse causas appellationis cogatur persequi, & an vero iudicium transferatur in dominum verum? Et lex ait transferri iudicium, idemque in tutoribus & curatoribus serua ur. Ait lex (debet) verumtamen non cogitur, *l. penul. hoc titulo, de Appell.* quæ hic videnda est cum *l. vltima §. vlt. eod.* Addendumque est id effectum esse ex rescripto Diuorum Seueri & Antonini, *l. §. vlt. infra. si pendente appellat.* hic etiam videatur, *l. negotiorum, hoc nostro titulo de appell.*

Ad L. Illud sciendum est IX.

B *Illud sciendum est, neque pupillum, neque rempublicã, cum pro libertate iudicatur, in integrum restitui posse, sed appellationem esse necessariam. Idque ita rescriptum est.*

REspublica, vt pupilla in integrum restituitur, *l. rempublicam. 3. C. de iure Reipubl.* Hoc libertatibus datum est, vt semel eis dictæ sententiæ non reuocentur, sed appellatio necessaria est, & ita restitutio in integrũ. Datur etiam actio restitutoria.

Ad L. cum ex causa. XI.

C *Cum ex causa iudicati soluta esset pecunia, ex necessitate iudicis, ab eo qui appellatione interposita, meruerit meliorem sententiam, recipere eum pecuniam, quam soluit, oportet.*

SI quis condemnatus ex causa iudicati sua sponte soluat, non appellat. at si quis condemnatus imminente iudicio soluerit, poterit appellare, & si meliorem sententiam habuerit, quod soluerit, repetet.

Ad L. Si constet. XII.

Si constet nullo actu ex lege habito duumuirum creatum, sed tantum vocibus popularium postulatum, eisque tunc proconsulem quod facere non debuit, consensisse: appellatio in re aperta superuacua fuit.

D DIctum est appellationem fieri, non solum à sententiis, sed etiam à nominationibus. Id autem verum est, si nominatio rite facta sit: sed si non rite nominatio sit facta, appellatio superuacua est.

Ad L. 1. §. solent 3. ff. Quando appellandnm.

Solent plerumque præsides remittere ad ordinem nominatum, vt Gaium Seium creent magistratum: vel alius quis honor vel munus in eum conferatur. Vtrum igitur tunc appellandum est, cum ordo decretum interposuerit, an vero à remissione quam præses fecerit appellatio sit interponenda: Et magis est, vt tunc sit appellandum, cum ordo decreuerit: magis enim consilium dedisse præses videtur, quis sit creandus, quam ipse constituisse. Denique ipse erit appellandus, non ab eo prouocandum.

E DEcuriones quendam nominauerunt, & ad præsidem miserunt: præses prouinciæ remisit ad decuriones, vt decretum interponant, quæritur, à quo appellandum sit? Et ait lex, à decreto ad præsidem. Sed redeamus ad *l. si constet.*

Colligitur ex hac lege, appellationem esse superuacuam. Videamus alios similes casus, & quidem vnus est in *l. si expressim 19. nostro titulo. de appel.* Si absens ex edicto peremptorio condemnatus fuerit: sed videamus de edicto peremptorio, de quo traditur in *l. properandum. C. de iudiciis.*

Iustinianus illa lege constituit, vt causæ ciuiles triennio finiantur. postea tractat de actore contumace, in

quo hæc distinctio est adhibenda : Aut post litem contestatam contumaciam incidere, aut ante, aut reum incidere in contumaciam aut actorem.

De primo videamus. si post litem contestatam, actor absens esse cœperit, & iam triennium accedat, Iustinianus constituit, vt ille actor per tres vices ab apparitore vocetur in ius. Addenda denique est illa distinctio : aut illa contumacia, post litem contestatam incidit prope finem triennij aut citeriori die. Debet actor contumax reo præstare viatica & sumptus litis, *l. eum quem* [illegible] *ff. de iudic.* Item in *l.* 3. *C. qui accusare non poss.* Actor igitur debet vocari. Secundo euenire potest, vt absens actor vincat. Verum enimvero omnes litis sumptus ab actore reo sunt præstandi. Vnde si vincat absens, duplicem contumaciæ suæ pœnam patitur. Nam soluit litis impensas reo : deinde si à se iudicatum & inde ea sententia sibi satisfaciat, de ea conuenire non potest. Quid fiet si reus præsens liberatur? & hoc casu placet actorē causa cadere, neque appellare à sententia posse. Hæc de actore.

In reo idem Iustinianus constituit, quod supra dictum est, & hæc omnia obseruantur prope finem triennij. In contumaciam incidit hodie is, qui ter vocatus non venit. Eremodicium est litis contestatæ desertio, nec contrahitur eremodicium, si ante litem contestatam contumax esse cœperit. In eremodicium incidunt non solum actores, sed etiam rei, si litem contestatam deserant, & id confirmatur *l. cum quærebatur* 13. *ff. iudicatum solui*, ob rem non defensam, ob rem iudicatam, ob dolum malum. Addamus *Nouellam, vt omnes obediant iudicibus prouinciarum*, in qua Iustinianus ait, absentem, qui quasi litem cōtestatus est *κατὰ τὸ καλούμενον* [illegible] *σχῆμα* damnari, & *l. etsi sine, ff. de minorib.* in §. *vltimo* illius obseruandum est, quod dicitur. Et quod dicitur in lege sequente eodem titulo. Nam si diuersa sunt, Ex eremodicio damnantur, qui prope finem triennij.

Si indefensus sit minor & damnatur ex eremodicio, sententia nulla est ; si defensus sit, & damnatur, restitutione opus est. Illud summe notandum est, aliud esse damnari ex eremodicio, & ex contumacia. Nam & ex eremodicio à lapso triennio damnamur, aut prope finem triennij : ex contumacia etiam non lapso triennio. Nunc explicemus Nouellam *de litigiosis*. Tractat Iustinianus de iis, qui post annum aut duos à lite contestata vocantur, non iustante triennio. Actor igitur trib. edictis vocatur. quod si non veniat, datur ei annus, vt veniat, & causam suam prosequatur, modo reo litis impensas præstiterit. & hæc de actore.

Non idem in reo à Iustiniano probatur, vt constat ex *Nouella, de exhibendis reis*. Nam si reus vocetur in ius, nec veniat, si non obtemperauerit, iudex mittit in possessionem absentis rei bonorum actorem : qui si veniat, actor ei bona reddit, dummodo litis impensas reddat, & caueat actori datis fideiussoribus & hæc de reo, qui est contumax ante litem contestatam. Quid de reo post litem contestatam? Et placet idem hoc casu in reo seruari, quod in actore.

Nunc expositis constitutionibus Iustiniani, ad ea, quæ à Iureconsultis dicuntur veniamus. Et hic videnda est *l. ad peremptorium, l. in peremptorio, l. nonnunquam, ff. de iudicijs.* cum multis aliis. Quæ autem dicuntur in illis legibus sunt intelligenda de contumacia post litem contestatam propositis edictis tribus. Peremptorium vltimo datur edictum. In illo edicto, solet comminari magistratus se cogniturum, etiamsi non adfuerit ille, qui vocatus est Interdum statim peremptorium datur. Edicta proponuntur & vocantur auctoritates *l. finali. C. de fabricens. lib.* 11. Propositorum edictorum causari ignorantiam nemo potest cum publico loco affigantur, aut denuntientur edicta per apparitorem Denuntiantur etiam voce præconis, *Nouel. vt omnes obed. Iudici.*

Sed quid sit post edictum peremptorium cum dies cognitionis venerit? absens à præcone citari debet : vt si sciit, appareat, siue autem sciens non respondeat, pronuntianda est sententia non secundum eum, qui est præsens, si absens vincere possit. Citari est acciri præconis voce. Videamus *l. dum fratre* §. 1. *ff. de liberali causa.* Contumax igitur est, qui tribus edictis vocatus non venit, & qui post litem contestatam cessauit. Sic statuamus : si in absentem contumacem sententia dicta fuerit, ab ea non appellatur, *l. & post edictum* 73. §. *vlt. ff. de iudiciis, l.* 1. *C quorum appellat. non recip. l. ex consensu.* §. *vlt. hoc nostro tit.* Et hoc est, quod dicitur in *l. contumacia* 53 *sup. de re iudicata* Quædam sunt edicta, quæ proponuntur perpetuæ iurisdictionis causa, & temporariæ causa.

Cæterum contumax lite omnino cadit. Hæc vera sūt in contumace. Diuersum est, si quis iussus exhibere instrumenta, & quia non exhibeat, condemnetur : nam de ea sententia appellatur, *l. vlt.* §. 1. *ff. hoc tit.* Apparet vnum casum esse, in quo sententia in absentem dicta valet, & appellatione rescindi non potest. *l. contra pupillum, §. qui ad maius, D. de reiudicata.* Et alium, in quo in absentem dicta sententia non valet & sine appellatione rescinditur, & videnda est *l.* 1. §. *item cum ex ed. inf. quæ sent. sine appell.* Et alium, in quo in absentem dicta sententiā valet, & nec sine æppellatione rescinditur. Sententia in absentem dicitur duab. de causis, vna si ex edicto peremptorio damnatus sit : altera, si ter admonitus adesse noluerit, *l.* 2. *C. quomodo & quando iud.*

Hactenus exposita sunt omnia, quæ ad peremptoria edicta pertinent. Nunc sunt explicandæ reliquæ leges tit. *Quæ sententiæ sine appellat.* Peremptorium edictum per mortem finitur, *l.* 59. §. *vlt. D. de reiudicat.*

Ad L. Constitutiones. XVI.

Constitutiones, quæ de recipiendis, nec non appellationibus loquuntur, vt nihil noui fiat, locum non habent in eorum persona, quos damnatos statim puniri publice interest, vt sunt insignes latrones, vel seditionum concitatores, vel duces factionum.

HÆc lex, vt intelligatur explicandus est titulus *Nihil innouari interposi. appellat*

Talis igitur regula constituenda est a nobis iure & constitutionibus caueri, vt interposita appellatione nihil nouari possit : Hocque verum est, siue recepta sit appellatio, siue non. Et hæc est sententia *l.* 1. *D. nil nouari poss. appell. interp.* Ait lex, *Annotatus*, videlicet ab eo, qui ius deportandi non habet. vt præses prouinciæ, *l. inter pœnas* §. 1. *D. de interd. & releg.* Ait lex, *Nec vincula patietur.* Quis sit idoneus horum verborum sensus, non video. Itaque melius in quibusdam Codicibus desunt verba. *Quam patitur.* Ceterum acquiescere sententiæ, & a sententia appellare, diuersa sunt.

Explicandus est titulus, *de appellatio. recip. vel non.* Igitur sic statuamus. Si quis ob crimen condemnatus, sententiæ acquieuerit, potest appellare alius, nemo potest appellare, nisi cuius interest, *l. nulli, C. quorum appellat. non recip.* officialis appellare non potest a sententia iudicis, qua condemnatus est, quod in suo officio deliquerit : absens damnari potest, *l. ne diu. C. de pœnis.* Tertio, qui appellare non potest, si quis bis prouocauerit, tertio prouocare non potest. A præfecto prætorio non appellari constat. Hic videatur *l.* 1. *C. si de moment. poss. appell. & l.* 1. *C vnde vi.* Nunc videamus a quibus appellare non licet, & hic videndus est titulus, *a quibus appellare non licet.* Ab Episcopo appellari non potest, *l. episcopale, C. de episcop. audient.*

Hic videnda est *l. ex consensu, hoc nost. tit. de appellat.* A & lex *quinquaginta. C. de excusat. tut.* & Iustinianus *eod. tit. Instit.* & *l. 1. §. si quis tuto, rinf. quando appelland.*

Ad §. tutor l. cum in vna XIX.

Tutor pupillo datus si prouocet, interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam hereditatem, tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc ei inutilis est.

AIt §. *Datus*: adde & retentus: si prouocet, ob excusationem, quæ non recipitur. Sunt autem casus, in quibus tutorem habenti, tutor specialis dari potest, *l. curatorem 19. ff. de auctor. tut. l. vlt. C. de in litem dand. l. impuberi 9. ff. de curat. & tut. dat. ab his.* Sic ad nuptias contrahendas tutorem habenti tutor dari potest, & in *l. qui semel, D. de tut. & l. 1. l. 3. & l. 5. C. de in litem dand. tut.* Et hi casus aut legibus, aut moribus aut Senatusconsultis introducti sunt. Nunc videamus de illis, qui a delatis muneribus ciuilibus, & honoribus appellant, an alius eorum loco creetur? Et placet creari, *l. Imperatores §. si magistratus hoc nostro tit.* in *l. 2. si tutor vel curator magistr. appel. inf.* retentus tutor dicitur, cuius excusatio repulsa est, vt in *l. quamquam C. de excusat. tutor.* Videatur hic lex *qui suspectum hoc tit.* Quæ vt intelligatur C sciendum est, lata sententia libellos appellatorios dandos, nunc ex constitutione Iustiniani intra decem dies. Et hic videnda est *l. 1. §. biduum D. quando appel.* hic videatur *l. ad principem 21. D. de appell.*

Ad L. Negotiorum XXIV.

Negotiorum gestor, vel tutor vel curator bona fide condemnati appellauerunt: & diu negotium tractatum est. Quæsitum est, appellatione eorum iniusta pronuntiata, an quia tardius iudicatum sit, vsuræ principalis pecuniæ medij temporis debeantur. Respondit, secundum ea quæ proponerentur, dandam vtilem actionem, &c.

ILlud notandum est, in actionibus bonæ fidei vsuras D non ipso iure, sed ex officio iudicis. ex mora deberi. Idemque seruatur in iudiciis arbitrariis, *l. in bonæ fidei, C. de vsur. & l. si deposita, C. depositi.* Deinde illud etiam sciendum est, eum, qui condemnatus est iudicio bonæ fidei, sententiam protraxit, in vsuras teneri, siquidem iudex animaduertit frustratoriam esse appellationem, *l. tutor. 41. sup. de vsuris.* Ait lex: vtilem, id est, restitutoriam, & nota, *l. tutelæ, D. de tut. & rat.*

AD TITVLVM XI.

EVM QVI APPELLAVERIT E IN PROVINCIA DEFENDI.

RECITATIONES SOLEMNES.

IN prouinciis appellationes interpositæ plerunque deferuntur in vrbem Romam, *l. cum appell. C. de appell.* Qui Reipublicæ causa absunt, in sua prouincia defendere se non coguntur. Attamen iis, qui causa Reipublicæ non absunt, subueniendum est aliquando, vt docet *l. sed etsi pratorem, §. vlt. D. quibus ex caus. maior.*

AD TITVLVM XII.

APVD EVM A QVO APPELLATVR, aliam causam agere compellendum.

RECITATIONES SOLEMNES.

QVidam a suo iudice appellauit. quæritur, an aliam causam apud eundem iudicem agere co- B gatur. Et lex ait cogi, nec quicquam causari potest, nam denuo prouocare potest.

AD TITVLVM XIII.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

RECITATIONES SOLEMNES.

QVæstionis est, An mortuo appellatore heredes cogantur peragere causas appellationis, & eius merita præstare? Et quidem si alterius interfit, coguntur, *l. 2. sup. si tutor vel curat. magistr. creat. appell.* Si reo criminis pars bonorum adempta sit, & is appellauerit, & pendente appellatione mortuus fuerit, quid iuris est? Et quidem heredes coguntur causas appellationis persequi, in qua re eiusmodi distinctio adhibenda est. Aut pœna capitalis irrogata est, & nihil de bonis ademptum est, aut etiam specialiter reo bona adempta sunt. Priore casu mortuo reo, & criminis & bonorum quæstio soluitur, in hoc casu heredes non cogentur reddere causas appellationis. Excepto casu vno, si reus scelere bona acquisiuerit, vt in specie *l. Lucius Titius, ff. de iure fisci.* Nam tunc etsi crimen soluitur, attamen quæstio bonorum scelere acquisitorum non soluitur.

Secundo casu, Fisci interest, vt ademptionis bonorum quæstio soluatur, & hoc casu coguntur heredes merita & causas appellationis præstare, *l. 3. C. si pend. appell. mors interu.* Hic nunc quæri potest, an nouentur tempora heredibus mortuo appellatore, id est, an intra reliquos merita appellationis persequi cogantur? Et placet ita nouari, vt quatuor tantum menses ei adiiciantur, *l. vlt. C. si pend. appellat.* Rursus quæri potest; si pendente appellatione moriatur seruus, de quo agitur, quid iuris sit? Aut iam mora facta est, aut non. Primo casu, causa appellationis est peragenda. Secundo casu, morte rei finitur lis, præterquam si quædam accessiones sint, vt si seruus peculium habuerit, *l. pen. C. si penden. appell. mors interuen.*

AD TITVLVM XLIX.

SEXTI LIBRI CODICIS.

Ad Legem Falcidiam.

POst Senatusconsultum Trebellianum datur lex Falcidia, quæ tamen in Digestis præponitur Senatusconsulto Trebelliano: sane rectius, quia vetustior est lex Falcidia Senatusconsulto Trebelliano, & Pegasiano. Fuit enim lata lex Falcidia rogante Caio Falcidio Tribuno plebis, (nam

est plebiscitum? vt lex Attilia, Augusti temporibus, vt Dio, Eusebius & Suidas scribunt. Senatusconsultum autem Trebellianum factum fuit Neronis temporibus, & deinde Pegasianum Vespasiani temporibus, vt est in Institutionibus.

Legis autem Falcidiæ duo capita proponuntur *l. 1. eod. tit.* Primum caput dat liberam facultatem legandi: & quod additur in *d. l. 1.* vsque ad dodrantem [illegible], siue abundat: Nam finis dodrantis finitur secundo capite legis Falcidiæ, non primo, sed primo absolute datur libera facultas legandi. Et ita restitui debet primum caput. *Qui ciues Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam, testamentum facere volunt, his sam pecuniam, sasque res quibusque dare legare volent, ius poteque esto.* Et ait, *sam pecuniam, sasque res,* non eam vel eas: non *quam* vel *quas*, [illegible], prisco more loquendi, prisco sermone legum, vt Ennius, *postquam lumina sis oculis bonus Ancus reliquit.* Et necesse est, omnino vt illo capite dixerit lex Falcidia suam pecuniam, suas res more ceterarum legum, quæ de testamentis scriptæ sunt, vt in *l. testandi sup. de testamentis.* Legibus dari facultatem testandi de pecunia sua, *l. cum pater, §. mando, de legat. 2.* & in *l. 12. tab. Super pecunia tutelave sua* (aut *sa.*) Et hæc libera potestas legandi datur primo capite legis Falcidiæ, sane propter legem Furiam quæ de pecunia sua erogare testatorem in singulos non permittebat, vltra mille æris, vt docet Vlpian. *lib. Regul. tit. 1.* & addit etiam *quibusque* propter legem Voconiam, quæ fœminis hereditates, legataque relicta mirum in modum coercebat, ne ditescerent nimis, & ex opulentia superbirent nimis. Sed lex Falcidia non distinguit mares a fœminis, quæ dat liberam potestatem quibusque, id est, maribus vel fœminis legandi suam pecuniam, suasque res. Et ait eodem capite: *his sam pecuniam sasque res quibus dare legare volet*: Ait *dare legare,* vt in secundo capite *detur, legetur*: non *datur legatur*: & infra, *datam legatum erit,* non *legatumve.* Et ait eodem capite. *Ius potestasque esto*; quod in aliis antiquis legibus. *Iuus* (duplicata vocali) *lexque esto.* Et quod additur in eo primo capite, vt hac lege sequenti, etiam *licebit* παρέχει: Secundo autem capite legis Falcidiæ constituitur modus legatorum, quem ciuilem modum vocat Cornelius Tacitus *lib. 1. Annal.* scribens, Augusti testamento data legata non vltra ciuilem modum constitutum scilicet lege Falcidia viuo Augusto. Et hic modus est, vt quantam quisque pecuniam cuique iure publico dare legare volet, ius ei potestasque sit: dum tamen apud heredem totius patrimonij quadrans remaneat integer, intactus, illibatus. Et quod ait, *iure publico,* quod male interpretantur, id est, quod eis per leges licebit: quia non cuilibet, quantam pecuniam volo ei dare legare possum, non omnes habent solidi capacitatem. Et ad intelligentiam illorum verborum, *Iure publico,* proprie pertinet *l. quoties, ff. eod.* Si cui legatum sit amplius, quam capere possit non dico per legem Falcidiam, sed per legem Iuliam & Papiam. ad quam inscriptio legis docet illam legem pertinere: Si, inquam, cui legatum sit amplius, quam capere possit per legem Iuliam & Papiam, quod sit tantum capax trientis, exempli gratia, & semis ei legatus sit si locum habeat Falcidia, primum, ex eo quod illi legatum est, subducitur id quod lex Falcidia expedit, primum deducitur Falcidia: Deinde ex residuo deducitur quod lex Iulia & Papia eum capere non permittit. Itaque non est ius potestasque dandi legandi, nisi saluo iure publico: veluti legibus Iulia & Papia, quas lex Falcidia non tollit: Et ob id ait, *vt quantam quisque pecuniam, cuique iure publico dare legare volet ius ei potestasque sit*: dum tamen quadrans hereditatis remaneat apud heredem. Nam ex lege Falcidia legata non possunt exhaurire hereditatem, non absumere, non operare supra dodrantem: dodrantem ta-

A men delibare possunt ex hereditatẽ: & ideo illa definitio legati quæ proponitur in *l. legatum. de legat. 1.* Legatum esse delibationem hereditatis, est secundum legem Falcidiam: quia delibari tantum possunt legata ex hereditate, vsque ad dodrantem minimum, non etiam exhaurire hereditatem, exantlare hereditatem, vt est in Nouellis: quod tamen possunt ex duodecim tabulis, id est, legata ex duodecim tabulis possunt absumere totam hereditatem: imo & ex lege Furia & Voconia: Nam hæ leges tantum præfiniebant, quantum singuli capere possent, non quantum vniuersi: Ideoque in plures poterant erogare totum patrimonium: dummodo singulis non plus daretur, legare-
B tur, quam statuissent leges. At lex Falcidia pertinet ad vniuersos legatarios: vt quotquot sint legatarij non ferant vltra dodrantem, non attingant quadrantem qui superest, quem conseruari heredi instituto oportet, vsque ad dodrantem, vt legata capiant sine fraude sua, vt ait lex Falcidia in secundo capite, id est, impune. quod forte dicitur propter legem Furiam, quæ pœnam quadrupli statuebat in eum qui ex testamento legati nomine, plus quàm mille asses cepisset, vt ostendit Vlpianus supradicto loco: Namque hodie & supra mille asses capere licet, dummodo non excedat dodrantem hereditatis, sine fraude sua. i. impune,
C quæ sunt verba translatitia & vulgaria legum fere omnium, vt in *l. capite ff. ad leg. Iul. de adult.* Et ad legem Furiam omnino respexisse arbitror Varronem *8. de lingua Latina,* dum scribit, antiquos *Æs* dixisse pro *assibus,* vtitur hoc exẽplo; *Mille æris legasse,* quod proculdubiò prompsit ex lege Falcidia. De hoc secundo cap. legis Falcidiæ Eusebius in Chronicis, interprete Hieronymo. (nam Eusebij Græca perierunt,) ita scribit: *Caius Falcidius Trib. Pleb. legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quam vt quarta pars heredi superesset*: Quæ vulgo post illa verba leguntur: (*Si quatuor aut minus esset, &c.*) sat multa quæ sequuntur, omnino non sunt in manu exaratis libris, quæ σαφῶς νοθεύονται, quæ manifesto sunt spuria & falsa, & impe-
D rite detorta ex *Nouel. 18.* Sunt falsi in eo scripto spurio, vt dixi certissima argumenta tria. Primum, quod ponat, si quatuor heredes sint, aut minus, eis quartam reseruari, cum constet ex Nouella, seruandam esse tertiam, id est, trientem. Deinde etiam quod ponat patrem posse liberis interdicere deductionem Falcidiæ, hoc etiam falsum & vitiosum est: neque enim pater nisi ex certis causis fraudare potest liberos legitima: extraneis heredibus potest interdicere Falcidiam ex *Nou. 1.* non liberis, quibus Falcidia legitima est, maxime iure nostro: quo non vnius tantum Falcidiæ deductione liberi vti possunt: qua de re suo loco tractabimus: puta quemamodum hodie & quamobrem liberi vtuntur duplici deductione Falcidiæ ex iure Canonico. Ac prætereain illo scripto etiam manifestissimum
E illud vitium inest, quod ait, Falcidiam diuidi æqualiter vel vt ait inepte, æquanimiter inter eos qui fruuntur legatis, & eos qui carent legatis: quod quis audiuit vnquam? De eodem capite legis Falcidiæ Dio sic scribit libro 48. vt manifesto exprimat sententiam secundi capitis, quod & præcipuum caput est legis Falcidiæ. Et nescio an quod non perciperet, an quod nollet percipere Dominus Alciatus, finxerit hoc scribere Dionem: Heredem posse partem hereditatis repudiare, partem agnoscere: quod nunquam obtinuit: Neque enim hereditas scindi potest; neque vero Dio hoc scripsit, sed ad verbum hanc ait esse sententiam legis Falcidiæ, *vt heres quartam partem bonorum sibi relictorum vel* (vt ait) *substantiæ sibi relictæ, id est hereditatis, si grauetur* (legatis scilicet,) *accipiat, & cetera relinqua* τὸ λοιπὸν δοῦναι, legatariis scilicet. Etiam non aberrauit Suidas in relatione huius capitis, qui scripsit in hanc sententiam: *Falcidia lex lata est a Cæsare & Caio,*

& Octauio, quæ nunc plurimum virium habet in hereditatibus: adinuenta est autem a Falcidio tribuno plebis. Et hæc de duobus capitibus legis Falcidiæ. Sed fuere etiam alia capita, quæ miror non adnotari, & confingi potius vnum a Ranconeto, & Sigonio de retentione Falcidiæ, cum in hanc rem sufficiat secundum caput. Est aliud quod proponitur in *l. sed vsusfructus, ff. eod. tit.* vt dos prælegata vxori; quia rem suam recipit fit extra rationem legis Falcidiæ. i. vt ex eo legato non deducatur Falcidia; quod nominatim ait fuisse cautum lege Falcidia, idemque fuisse cautum, quæ vxoris causa empta parata essent, vt ea quoque essent extra rationem legis Falcidiæ. Est aliud caput ex *l. successores huius tit.* vt in ponenda ratione legis Falcidiæ imprimis deducatur æs alienum hereditatis: Et constat, etiam deducenda esse pretia seruorum, qui in testamento libertatem meruere. Nam ait lex 1. §. *hæc verba, & §. seq. D. si cui plus quam per leg. Falcid.* Et hoc obtinet etiam in testamento militis, vt deductio fiat æris alieni, eaque minuat aut exhauriat legata, *l. 1. §. denique D. ad Senatusconf. Trebell.* vt si cui velis serio exhibere argutias, possis affirmare, in testamentis militum locum habere legem Falcidiam: quia scilicet, ex vno capite legis Falcidiæ æs alienum absumit vel minuit legata relicta testamento militis, *l. 7. h. tit. l. 12. sup. de testam. milit.* Quadrans tamen ea non absumit, sed cogitur heres solida legata præstare quæ relicta sunt a milite, non detracto quadrante. Quia igitur primum caput legis Falcidiæ pertinet etiam ad testamentum militis, secundum non item. (quod est præcipuum) non male potest dici, nec falso, in testamentis militum, legem Falcidiam locum habere. Et in hoc distant legata relicta testamento militis a legatis relictis testamento pagani: quod relicta testamento pagani exhauriat æs alienum, non quadrans, qui apud heredem remanere debet; exempli gratia, si is qui tantum habet centum in bonis, debuerit centum, nihil est in legatis: Æs alienum consumit legata, absorbet legata; vel si is qui habet centum in bonis, debuerit 60. ita vt restent tantùm 40. in legatis sunt triginta tantùm, in quadrante 10. Ad hæc notandum est, legem Falcidiam fuisse tantùm de legatis testamento relictis: quia nondum fideicommissa in vsu erant; nondum fuerat exauditum fideicommissi nomen, vt docent nostræ Institutiones: sed paulo post legem Falcidiam, eiusdem tamen Augusti temporibus. Sed postea admissis fideicommissis, & iure Codicillorum lex Falcidia, inquam, Senatusconsulto Pegasiano porrecta est etiam ad fideicommissa tam vniuersitatis, quàm specialia in §. *sed quia heredes, Inst. de fideicomm. hered.* Deinde eadem lex porrecta etiam est ad donationes causa mortis, vt ex eis etiam detrahatur quadrans ex constitutione Seueri, *l. 5. h. t. l. 2. inf. de donat. causa mort.* Et consequenter lex Falcidia pertinet etiam ad donationes factas inter maritos: quia instar habent fideicommissi, vel donationis causa mortis, & morte sola confirmatur. *l. 12. h. t.* Non pertinet lex Falcidia ad donationes inter viuos *l. Seia, §. vlt. D. de donat. causa mort.* Non pertinet etiam ad mortis causa capiones, id est, si heres sit institutus sub conditione, si dederit Caio 100. non potest adire hereditatem nisi dederit Caio 100. quæ Caius non capit legati iure, aut fideicommissi, sed mortis causa capionis: nec enim hæc capio habet aliud nomen, quam generale, & commune legatis & fideicommissis & omnibus quæ relinquuntur in testamento, vel codicillis. Ex mortis causa capionibus non subducitur Falcidia, *l. 1. item si legatum, l. exceptis 93. D. eod.* excepto tantum casu *l. pen. h. t.* quoties is qui quadringenta habet in bonis, heredem instituit sub conditione, si dederit Caio 350. id est, pene hereditatem totam, quod manifestum est, eum adscripsisse studio fraudandæ legis Falcidiæ, ne heres haberet quadrantem integrum, quod studium improbatur, id est remouentur omnia quæ

A scribuntur in fraudem legis Falcidiæ, *l. Seius, D. eod.* maxime hoc iure, id est ante Nouellam Iustiniani: Nam ante eam non poterat testator efficere, ne lex Falcidia in suo testamento locum haberet *l. nemo potest, ff. de leg. 1.* Et ad extremum addamus etiam hoc ex constitutione D. Pij, Falcidiam locum habere non tantum in testamento sed ab intestato etiam, vt si specialia fideicommissa sunt relicta a legitimis heredibus, *l. filiusfam. eod. tit.* Atque ita Senatusconsultis, vel constitutionibus variis, lex Falcidia porrecta est ad varias causas & species capiendi ex iudicio defunctorum.

B

Ad Legem I.

QVæstio legis primæ huius tit. est: An heres qui soluit integra, plena legata, omissa ratione legis Falcidiæ, habeat quasi indebiti condictionem, veluti quod plus debito soluerit, id est, an habeat soluti condictionem. Et ita distinguendum est: Aut sciens soluit, aut errans: si sciens soluit, cum mauult præstandæ fidei pleniore officio fungi, non habet condictionem indebiti. Et hæc est sententia *l. 1. hoc tit.* Et ratio, quia, vt ait Paulus *quarto Sent. tit. 3.* non videtur indebitum soluisse, qui plenam fidem defuncto præstare maluit. Verum si heres quædam legata soluerit integra, sine detractione Falcidiæ, non ideo cogitur & cetera omnia legata præstare integra. id est, qui erga quosdam fuit liberalis, non C cogitur & liberalis esse erga ceteros, *l. 15. §. non idcirco, & l. 16. ff. eod tit.* Et hoc est quod ait lex *6. in fin. h. tit. Nec si quid vltro* (sic legendum, non *vltra*) *solidum legatum heres præstiterit, aut fecerit, legitimæ computationi præiudicatur.* Ergo quod solidum vni præstiterit heres vltro, id est, sciens, explendæ fidei gratia, ea in parte id non præiudicat computationi legis Falcidiæ, siquidem eam inducere velit in ceteris legatis quæ nondum soluit: nam ex illis poterit retinere Falcidiam. Hoc tamen mutauit Iustinianus in *Nouella* 1. constituens; si heres incipiat soluere legata solida quædam, cogatur & cetera soluere in solidum, quasi prima illa solutione videatur approbasse iudicium defuncti, & obligasse fidem suam exequendo pleniore officio pietatis. Itaque D in ea Nouella a Iustiniano valde rescissa est potestas legis Falcidiæ: & quatuor fere modis. Vno, vt qui quædam cœpit soluere in solidum, non possit ex ceteris detrahere Falcidiam. Item vt heres qui intra annum post admonitionem iudicis non exequitur legitimam voluntatem defuncti, etiam amittat Falcidiam legatorum aut fideicommissorum. Item vt ea non vtatur, si inuentarium bonorum non fecerit. Item, vt ea etiam non vtatur, si prohibitus fuerit a testatore: Ergo recte dices, quod est in extremo *l. 6. h. t.* abrogari *Nouella 1. de hered. & Falcidia.* Quod autem proposuit de herede, qui soluit solida legata, vt ea non possit repetere, cum sciens soluit fidei explendæ gratia, idem dicendum est, si heres cauerit, se solida legata soluturum. Neque enim E condictionem habet cautionis, siue obligationis, *l. vlt. h. t.* quia par ratio est in solutione, & in cautione: vt sicut non repetit quod soluit, non repetat etiam quod spopondit. Denique vt non habeat condictionem certi, nec condictionem incerti. Solutum, condictione certi repetitur: cautum siue promissum; condictione incerti, quia, vt ait in *l. vlt.* æquitatis ratio similia iura suadet. Marcus Tullius: *Æquitatem paribus in causis paria iura desiderare.* Verum ante legem vltimam, de ea re dubitabatur inter iuris auctores: & ad *leg. vlt.* facit. *l. 46. ff. eod. & l. fideicomm. ff. de cond. indebiti.* Sed tamen dubitatum ea de re fuisse inter prudentes aperte ait *l. si patronus 20. ff. de donat.* maxime ducto argumento ex patrono, qui si sit heres institutus ex parte debita, *de sa legitime,* & oneratus fideicommisso, quo non potuit onerari in ea parte debita, & soluerit tamen fideicom-

mulum, non habet soluti repetitionem, *l. patronus. ff. ad Senatusconsf. Trebell.* sed tamen si cauerit se fideicommissum illud soluturum, non cogitur soluere, & cautio est inefficax, ne minuatur portio debita verecundiæ patroni. Et hoc exemplo moti, quod tenebantur heredem soluentem integra legata non habere repetitionem, quod omnes tenebantur vno consensu, & suffragiis concordibus, tantum dubitabant, an heres qui poterat retinere Falcidiam, si spopondisset se integra legata soluturum, stipulantibus legatariis, testatoris voluntatem defendens, & plenum obsequium ei se velle exhibere declarans, dubitabant, an haberet cautionis repetitionem, & an exemplo patroni irrita esset ea cautio, addubitabant. Quod Iustinianus definit in *l. vlt.* constituens, vt neque soluti, neque cauti repetitio sit, si heres sciens soluerit vel cauerit. Et ad *d. l. si patronus*, sententiam legis vltimæ appinxisse Tribonianum manifestissimum est ex verbis dum vbi proposuit dubitationem an valeat cautio heredis cauentis se non vsurum beneficio legis Falcidiæ, subiicit definitionem, non posse cum obuiare confessioni suæ. nam confessionem dicit, vt solet Iustinianus Græco modo ὁμολογίαν, pro cautione, non posse eum suæ confessioni. i. cautioni obuiare, & cetera omnia, vt vel inspectione prima sint appicta a Triboniano ex lege *vlt. h. t.* Et hæc quidem de herede, qui sciens soluit solida legata, vel cauit, se solida soluturum. De errante loquamur. Quid si heres soluerit legata solida errans? aut est error iuris, i. ignorantia legis Falcidiæ: & non repetit legata; aut est error facti, id est, ignorantia virium totius patrimonij, aut ponderis æris alieni: & hoc casu soluti repetitio est pro modo quadrantis, quem omiserat per inscientiam facti. & hæc distinctio proponitur in *l. 9.* Et hæc sufficiant dixisse de lege prima.

Ad Legem II.

Ex *l. 2. h. t.* notandum est, ex lege Falcidia heredem detrahere quartam partem ex legatis aut fideicommissis quæ absumūt assem, vel quæ onerant assem, id est quæ excedunt dodrantem, & quidem ex omnibus pro rata, aut si ex quibusdam nolit detrahere Falcidiam: hoc non onerat ceteros, a quibus vult detrahere, vt plus rata portione soluatur. Ergo, ait lex 2. Falcidiæ rationem locum habere aduersus omnes pro modo legatorum, & fideicommissorum, πρὸς ἀναλογίαν, id est pro rata, aut pro ratione seruata proportione æquabili, & iusta: Quod etiam proponitur in l. *6. h. t.* Omnia ergo legata, omnia fideicommissa patiuntur Falcidiam pro rata, exceptis quibusdam: Et Falcidiam etiam patiuntur, quæ patri relinquuntur in *l. 25. ff. eod. tit.* Et quæ filio relinquuntur, in eo quod excedit legitimam portionem debitam filio, non in legitima portione, ex qua decerpere nihil heres potest, neque abradere, *l. scimus, sup. de inoffic. testam.* Et Falcidiam etiam patiuntur quæ principi relinquuntur *l. 4. h. t.* Item quæ Reipublicæ aut municipiis, vt si heres iubeatur opus publicum facere municipibus, vel ciuitati: vel si iubeatur statuas in foro ponere, quod quidem legatum diuisionem non recipit, facta sunt indiuidua quia non videtur fecisse, qui non perfecit & consummauit opus, non videtur statuas posuisse, nisi posuerit ex integro. Ergo facta illa non possunt præstari pro parte, non possunt pati Falcidiam: quia ea tantum Falcidiam patiuntur quæ diuisionem recipiunt: Falcidia enim diuisionem inducit. pro quadrante & dodrante, sed pretium operis, vel statuarum patitur Falcidiam, *l. lineam 26. in fin. & l. si is cui quadringenta 80. §. pen. & vlt. ff. ad leg. Falcid.* Item si pecunia legetur ad opus publicum faciendum, vel ad statuam in foro ponendam, qua ornetur forum, ex illa etiam pecunia detrahitur, *l. pen. §. si quis, ff. de iuris & facti ignorantia.* Et lex *6. h. tit.* ait, hæc quoque legata quæ dantur in publicis operibus conficiendis, vel statuis ponendis pro rata sui cuiusque quantitatis reuocari ad contributionem dodrantis: videretur legendum, ad contributionem quadrantis, hoc sensu: vt omnes legatarij in quadrantem heredi conferant, & contribuant pro rata, quod vtique etiam faciunt: sed & residuum dodrantem inter se distribuunt pro rata, *l. quærebatur, 82. ff. eod. tit.* Atque ita ad contributionem dodrantis, id est, communem distributionem dodrantis reuocandum pro rata suæ cuiusque quantitatis, vt cui minus legatum est, minus etiam ex dodrante totius patrimonii ferat, & tantum, quantum ratio eius quod ei relictum est, patitur, aut postulat. Et ita est accipiendum illud verbum Etiam inuenio ea legata pati Falcidiam, quæ quis reliquit ad monumentum faciendum. i. vt sibi monumentū haberet, vel alij. licet in ea re pretor aliud postulare videatur: tamen & hoc legatum subiicitur legi Falcidiæ *l. 1. in fin. ff. ad leg. Falcid.* Et quod mirum est, etiam legata relicta in alimenta puerorum patiuntur Falcidiam *l. Diui Seuerus 89. ff. eod. tit.* imo non mirum: cum & *l. 1. ad municip. ff. eod. tit.* dicat ea quæ Deo relinquuntur, pati Falcidiam; qui tamen locus mihi semper suspectus fuit, propterea quod idem auctor qui est Paulus *lib. 3. Sentent. tit. 3.* ait nominatum, legem Falcidiam velle, quod etiam heri dixi, esse vnum caput legis Falcidiæ, vt deducatur omne æs alienum: Et addit præterea, vt deducantur dona Deorum, quæ scilicet eis offeruntur siue sint ἀναθήματα. Et ita quasi quodammodo dona Deorum comparat æri alieno, quod videantur ea Diis deberi; vt Iustinianus æque *l. si quis ad declinandum, sup. de Episc. & cler.* quæ pietatis ergo relinquuntur vel pauperibus, vel captiuis comparat æri alieno, eaque vult esse extra rationem legis Falcidiæ: priusquam legis Falcidiæ ratio habeatur. tanquam æs alienum deduci, quasi simus omnes obstricti pietatis officiis, quo iure etiam vtimur. Non omittam quod est in *l. a coheredibus, h. t.* ea quoque legata pati Falcidiam, quæ heredi relinquuntur, instituto ex parte (alioquin nihil posset relinqui instituto ex asse iure legati. i. prælegata pro ea scilicet parte, quam a coherede is cui prælegatum est, capit iure legati.) Nam ex ea parte quā heres capit iure legati, coheres si sit oneratus supra dodrantem, deducit Falcidiam, nisi scilicet vt prudenter adiicit Accursius, idem coheres vicissim aliquid ab eo accipiat iure legati. non imputat quidem in Falcidiam quam detrahere desiderat ex eo quod ipse præstat illi etiam iure legati: quoniam ea tantum quæ iure hereditario capiuntur, imputantur in Falcidiam, non quę iure legati, *l. in quartam. 91. D. eod. tit.* Sed tamen quod vicissim ab eo capit iure legati non imputat, vt dixi, sed compensat cum Falcidia, quam deducere desiderat ex eo quod a se illi vicissim iure legati relictum est, quæ est sententia *l. filium, sup. familiæ ercisc.* Et hoc qui tenet, facile tenere poterit totam legem *filium*, quæ omnium iudicio est difficillima. Est etiam sententia *l. qui non militabat 78. D. de heredib. instit. & l. Nesennius 22. & l. filio 94. ad leg. Falcid.* Et postremo notandum, etiam heredem vti deductione Falcidiæ ex legatis, vel fideicommissis testamento relictis. i. palam, licet ab eo tacitum relictum sit fideicommissum, id est non in testamento, non palam, quo genere relinquuntur fideicommissa incapacibus in fraudem legum, quæ eos incapaces faciunt. Huius taciti fideicommissi quartam non retinet heres: quia totum fideicommissum vindicatur fisco, vlciscendæ fraudis gratia, tacitæque fidei quam interposuit heres in legum fraudem, *l. beneficio 59. D. eo. l. pen. D. de iure fisci.* Denique ex tacito quidem fideicōmisso nihil detrahit; imo solidum fideicommissum fisco vindicatur. Verum ex ceteris legatis, aut fideicommissis testamento relictis non ideo minus idem heres detrahet Falcidiam pro rata eorum legatorum, id est, perinde ac si detraxisset

eam tacito iure. Et hæc est sententia legis 3. *h. t.* Verum, ne quid omittam, de eo dispiciamus quod quærit Accursius in *l. 2. h. t.* quæ vexat omnes: Heres quibus ex rebus detrahat Falcidiam. An ex vniuerso, an ex singulis corporibus vel rebus? An vna res cedat loco Falcidiæ? Quod facile explicabitur, si distinguamus, qua in re consistant legata. Nam si consistant in quantitate, res explicatu facilis est: vt si is, qui quadraginta habet in bonis, leget quadringenta vni vel pluribus: Heres præstabit 300. retinebit 100. Sin autem legata consistant in iure indiuiduo, puta in seruitute prædii, vt si legata sit via, si iter, si actus, quæ iura diuisionem non patiuntur, tum pretium seruitutis patitur Falcidiam, idest, æstimatur quanti sit seruitus: eius æstimationis quarta pars desideratur a legatario, vt in *l. in quartam D. eod.* Eandemque rationem seruabimus, si legata consistant in faciendo, vt, (quemadmodum antea dicebam) si heres rogatus, vel iussus sit, vel damnatus opus aliquod Reip. facere, vel statuas ponere in foro, quod non potest pro parte adimplere: Nam hoc quoque casu pretium operis, vel statuarum patietur Falcidiam, *d. l. si is, qui quadringenta.* Sin autem legata consistant in iure aliquo, quod diuisionem patiatur, vt si legetur vsusfructus, quem constat esse diuiduum: heres est habiturus quartam partem fructuum omnium: Atque ita facile Falcidia decidi poterit inter eum, & legatarium. Vnus enim erit fructuarius dodrantis, alius quadrantis: quia fructus possunt diuidi: Ideo vsusfructus censetur esse ius diuiduum quod per fructus perceptionem facile diuiduitatem percipiat, vt ait *d. l. si is qui quadringenta* Quid si legata consistant in corporibus, vt fundo, ædibus vel aliis rebus? & regulariter verum est, Falcidiam minuere singula corpora pro rata, non poni æstimationem quanti sint corpora, vt æstimatio patiatur Falcidiam, sed ex ipsis singulis corporibus detrahi Falcidiam, exemplo peculii legati. Peculium serui minuit quod seruus domino debet, vel liberis domini, vel conseruis, quod ita accipiendum est, vt minuat singula corpora peculii, non vniuersitatem peculii, *l. 6. D. de pecul. legat.* Et vtimur recte in hac causa comparatione peculii, cum & ea vtatur Iurisconsf. in *l. 1. §. 1. D. communi diuidundo*, dum ait: si quæratur de Falcidia, nec liquido adhuc constet, sit ea locum habitura, necne, vt liqueat, & res dirimatur a iudice reddi iudicium communi diuidundo inter heredem & legatarium: Nam Falcidiæ ratio inducit communionem in singulis corporibus legatis inter heredem, & legatarios, *l. Plautius, D. eod. tit.* vt plane possit inter eos reddi iudicium communi diuidundo, sicut inter heredem, & fideicommissarium Trebellianum redditur vtile iudicium familiæ erciscundæ, *l. sed & eius rei §. 1. l. si ex asse, D. famil. ercisc.* & statim *d. l.* 8. post legem Falcidiam ponit exemplum peculii, vt scilicet inter dominum, cui debuit aliquid seruus, & eum cui legatum est peculium serui, reddatur iudicium familiæ erciscundæ, si non liqueat quatenus minuatur peculium, ob id quod domino debetur: Ergo deminutionem peculij quæ fit ipso iure ob ea quæ domino debentur, recte comparant deminutionem legis Falcidiæ quæ etiam fit ipso iure: Et vt illam dicimus fieri in singulis corporibus peculiaribus: ita & deminutionem Falcidiæ fieri in singulis rebus legatis. Quod ostendit aperte *d. l. Plaut.* dum ait: seruo legato, & eidem seruo legato fundo, separatim detrahi Falcidiam ex seruo, & postea ex legato. Regulariter ergo lex Falcidia, si legata in corporibus consistant, deminuit singula corpora pro rata. Sed notandum aliquando pro necessitate, non ex singulis corporibus, aut rebus legatis detrahi Falcidiam, sed vnam rem cedere in solidum vice Falcidiæ, vt in specie *l. plane 35. & l. seq. §. si solus, D. eod. tit. & l. 5. D. de leg. 2.* Finge: seruus legatus est, & seruo relicta est fideicommissaria libertas. eidem legatario, vel seruo est legatus fundus: ex fundo deducitur tam fundi, quam serui Falcidia, non ex seruo, ne impediatur libertas. Idem euenit in specie *l. Plautius 49. §. vlt. & l. si fundus mihi legetur 23. D. eod. tit.* Quidam mihi legauit fundum, & viam in eum fundum per alium fundum suum. necesse est extingui legatum viæ, si vis detrahere Falcidiam ex fundo. Nam si detrahas Falcidiam ex fundo, pars fundi remanet in hereditate, nec totus fundus erogatur legatario: quo fit, vt eidem legatario non possit cedi via, quia viæ ius est indiuiduum quod non potest acquiri pro parte: fundo enim debetur integro, non parti. Ergo in hac specie fundus solidus præstabitur: & via cedet Falcidiæ vice, heredi. Sed hoc non ita simpliciter tradidit lex, *si fundus mihi legetur*, quæ obscurissima est, nisi constituas tria membra hoc modo. Si sit fundus legatus, & via ad eum fundum, aut plus est in Falcidia vtriusque legati, quam in pretio viæ. & hoc casu viæ legatum intercidit, & residuum quod deest Falcidiæ detrahitur ex fundo. Aut tantum est in Falcidia, quantum in viæ pretio, ita vt sit æqualis vtriusque quantitas, & tunc etiam necessario via intercidit, quam retinebit heres loco Falcidiæ & solidum fundum præstabit. Aut minus est in Falcidia, quam in viæ pretio, & tunc, neque intercidit legatum viæ, neque legatum fundi: sed vtrumque solidum præstatur. Et legatarius cogitur hoc casu, per heredem proposita exceptione doli mali, heredi de suo sarcire Falcidiam vtriusque legati, id est, Falcidiam viæ, & Falcidiam fundi. Et ita si animaduertatis diligenter, nullo verbo mutato optime explicabitur *d. l. si fundus mihi legetur.*

Ad Legem VI. In ponenda.

Notandum est ad legem 6. *h. t.* vel potius ad eius primam partem (ceteræ enim nobis heri explicatæ sunt) in ponenda ratione legis Falcidiæ, quod & lege Falcidia nominatim fuit comprehensum, deduci bonis pretia seruorum testamento manumissorum vel directe, vel per fideicommissum. Ergo & seruorum propriorum testatoris, & seruorum heredis, & seruorum alienorum, quos heres a testatore rogatus sit redimere, & manumittere, *l. 11. §. si seruus, D. eod. l. 1. §. in quibusdam, D. si cui plus quam per legem Falcid. & l. 13. h. t.* Cuius sententia, quæ vulgo perperam explicatur, perspicue & breuiter hæc est: Vt legatarius, vt heres, cuius seruo testator reliquit libertatem fideicommissariam, atque etiam fideicommissum pecuniarium, agnito legato, vel hereditate, cogatur eum manumittere & deducto pretio eius serui, si quid superfit in legato, vel in hereditate, vt cogatur ex eo quod superest, salua Falcidia, eidem seruo fideicommissum peculiare præstare. Hæc est breuis & perspicua sententia *l. 13.* cui omnino verba congruunt. Et id in *l. 13.* obseruandum est, Imperatores rescribere ad patrem naturalem eius serui. Et nunc addamus ex initio legis 6. in ponenda ratione legis Falcidiæ etiam deduci bonis omne æs alienum testatoris. Omne, id est, non tantum quod aliis, sed etiam quod ipsi heredi instituto mortis tempore a testatore debitum fuerit. Et bene, mortis tempore; quoniam, vt recte notat Thalelæus; satis est deberi mortis tempore, licet postea dies actionis exierit, puta, quod fuerit actio temporalis, & hoc ita, si heres bonorum inuentarium fecerit. Nam hic solus sui crediti deductionem habet *l. vlt. §. in computatione, sup. de iure deliberandi.* Item si nominatim non cauerit testator, vt heres pecuniam quam & testator debet, compenset cum Falcidia, *l. 12. D. eod.* Si igitur heres inuentarium fecit, etsi non sit iussus creditum suum pensare cum Falcidia, in ponenda ratione legatorum crediti sui deductionem habet. Nam etsi aditione hereditatis confusum sit id quod debetur heredi, nimirum iure creditoris, & debitoris concur-

rente in personam heredis: Confusio tamen hæc solam actionem perimit, ne sit petitio debiti, non etiam perimit deductionem, & retentionem. Eo igitur deducto, quod dixi ante omnia deducendum bonis, tum demum ex reliquis bonis detrahitur Falcidia, *l. si vniuersa*, *sup. de legat. l. vnic. § igitur*, *sup. de rei vxor. action.* Et hoc, vt potui, si creditor debitori heres existat. Contra si debitor creditori heres existat, licet & debitum confundatur aditione hereditatis, tamen quod heres debet defuncto, non dico, bonis deducitur, sed bonis contribuitur, numeratur in bonis testatoris, *l. 1. §. si deb. D. eod.* Denique si creditor debitori heres existat, minor hereditas ad eum peruenire intelligitur: quia ex ea deduci oportet in primis quod heredi debetur. Contra, si creditori debitor heres existat, maior hereditas ad eum peruenire intelligitur, *l. si ei cui vendendi 41. §. vlt. D. de euiction.* cui est coniungenda lex *cum emptor 48. D. ad leg. Falcid.* Ad hanc quæstionem etiam de deducendo eo ære quod heredi debetur, pertinet *l. 14. h. t.* cuius species hęc est: Pater, idemq; tutor filiæ emancipatę, cum debitor esset filiæ ex administratione tutelæ, eam heredem scripsit ex triente, & adiecit coheredes ex aliis partibus: actio tutelæ pro triente confunditur, pro besse competit aduersus coheredes: quia non confunditur vltra portionem ex qua heres scripta fuit, vt *l. pen. sup. de hered. action. l. si ab eo, D. de negot. gestis, l. vlt. sup. de contr. iud. tut. l. 2. inf. de euict.* Verum in ponenda ratione legis Falcidiæ, si filia sit onerata legatis, id est, triens ascriptus filiæ sit grauatus, oneratus legatis, ipsa etiam pro triente debitum deducit, & ex residuo salua Falcidia legata a se relicta præstat. Hæc est species legis 14. Ei similis est species *l. 8. h. t.* quæ talis est: Pater duos filios Primum, & Secundum heredes scripsit ex partibus: Et Primum rogauit, si sine liberis diem suum obiret, partem suam restituere Secundo: Primus moriens sine liberis heredem instituit Secundum fratrem suum, & onerauit legatis supra dodrantem: Secundus dicit, inutile esse testamentum fratris: quia, inquit, in eis me bonis frater heredem instituit, quæ mihi debuit ex causa fideicommissi. At sane non debuit ea omnia bona ex causa fideicommissi, sed dodrantem tantum: Igitur rata est institutio, ratum testamentum: Nam id, quod testator beneficio legis Falcidiæ retinere potuit ex institutione, pertinebit ad fratrem. Et lege Falcidia interueniente primum deducet dodrantem bonorum quem sibi debuit ex causa fideicommissi, tum ex residuo quadrante deducet Falcidiam, *d. l.* 8. & ita in *l.* 10. si pater filium rogauit, si sine liberis moreretur, partem suam restituere alteri filio, illo mortuo intestato sine liberis, fratri superstiti ab intestato obueniet quadrans, quem defunctus frater beneficio legis Falcidiæ retinere potuit. Et illud notandum ex vtraque specie *l. 8. & 10.* scilicet, filium heredem institutum, & rogatum restituere hereditatem, aut heredem eius testamentarium vel legitimum, detrahere tantum vnam quartam, non duas. Hoc certissimum est, Ius Ciuile non pati, vt duas quartas, siue duas portiones detrahat filius heres institutus, & rogatus restituere hereditatem, quod perspicue ostendi obseruatio. 8. *c.* 3. & satis copiose, & bis tædet repetere, quod ibi sit expositum perspicue admodum, non posse quemquam ex Iure Ciuili probare, vel admittere deductionem duarum quartarum: sed tamen receptum est vsu ex cap. *Rainaldus*, *extra*, *de testament.* in ea specie filium deducere vnam portionem vt filium, alteram, vt extraneum, quam scilicet extraneus quilibet heres institutus detraheret. Et vt exemplis res fiat manifesta, simul & appareat quemadmodum hæ portiones faciendæ sint, si vnicus filius sit heres institutus ex asse, & rogatus sit restituere hereditatem, hodie deducit tertiam partem totius patrimonij vt filius, & residui patrimonij quartam partem, vt extraneus quilibet heres institutus:

quia scilicet Iustinianus in *Nou. 18.* vult, vt si sit vnus filius, vel si sint duo, tres, aut quatuor, vt eis satisfiat, relinqui eis tertiam partem legitimæ portionis, id est, tertiam partem eius quod ferrent ab intestato, non partem quam ferrent ab intestato, sed tertiam tantum partem eius partis id est, eius quod ferrent ab intestato. Sin vero sint quinque filij, vel plures vt eis non aliter satisfiat, quam relicta, non tertia, sed dimidia parte legitimæ portionis, id est, dimidia parte eius quod haberent ab intestato. Vnicus filius ab intestato haberet assem. vt filio igitur ei debetur tertia pars assis, & vt extraneo heredi scripto residui quarta pars. Quod si duo sint filij, & instituantur ex æquis partibus, & vnus rogetur partem suam restituere, is deducet tertiam legitimæ portionis. Fac 600. esse in bonis, deducet tertiam legitimæ portionis vt filius, id est, centum, (*car il en est en trois cens* ab intestato) & residui vt extraneus deducet quartam ducentorum, id est 50 atque ita habebit iure duarum deductionum 150. Secundum ius quo vtimur, dixi. Nam iure ciuili populi Romani longe aliter se res habet: Iure ciuili vnicus filius institutus heres ex asse, & rogatus restituere hereditatem deducit tantum ex lege Falcidia vnam quartam, quam & quilibet alius heres deduceret: nec plus habet, quam alius heres: nisi quod in filio vnico hodie ea quarta mutata est ex *Nou.* 18. in tertiam totius patrimonij. Sin vero duo sint filij instituti ex æquis partibus, is qui rogatus est partem suam restituere, ex lege Falcidia tantummodo retinebit quartam, id est 75. si fuerint 600. in bonis, & vt posui, hodie tertiam, id est 100. Quia ab intestato tulisset 300. & trecentorum igitur tertia pars ab eo deducenda est, id est, centum, quia Iustinianus in *d. Nou. 18.* non tantum exheredatorum, vel præteritorum filiorum, sed etiam institutorum portionem adauxisse intelligitur. Alia vero quarta non deducitur iure ciuili: quia (& hæc est ratio) quarta quæ legibus datur heredi instituto vel filio vel extraneo, in hoc datur ne omittat hereditatem, & testatorem intestatum faciat, vt ostenditur in *Instit. in princ. tit. de leg. Falcid.* Et vna quarta, vel tertia multo magis satis inuitat ad amplectendam hereditatem. Ac præterea cum ægre detur detractio quartæ Falcidiæ, quoniam datur contra voluntatem testatoris, qui proculdubio sensit, vt restitueretur totum sine deminutione *l. Titia*, D. *eod.* Et multo magis facit contra voluntatem qui duplici deductione vtitur, quam qui admittunt ergo magis faciunt contra voluntatem testatoris. Sed adnotandum est, & summe notandum, quod nescio an vulgo animaduertatur: Iustinianum in *d. Nou.* 18. videri etiam auxisse portionem filiorum institutorum ad tertiam partem, si essent vnus, duo, tres, vel quatuor, vel ad dimidiam, si essent quinque, vel plures. Videri, inquam auxisse, non minuisse, & si filiis dando illam tertiam, vel illam dimidiam, tu auges quartam, quam dat Falcidius, recte quidem, sed si minuas quartam Falcidij perperam, vt in hoc exemplo quod velim vos maxime notare. Finge: sex sunt filij, & 1200. in bonis, vnus institutus est ex semisse, vnde habiturus est 600 & rogatus restituere semissem, ex lege Falcidia detrahet 125. quia hæc est quarta 600. qui, si sequeremur Nouellam 18. detraheret tantum 100. id est, dimidiam eius quod haberet ab intestato. Nam cum sint sex filij, ab intestato tantum ferret 200. Atque ita in hac specie nos sequeremur potius legem Falcidiam, ne minuatur portio filij, quam Nouellam Iustin. Sed cum augetur portio filii, facile recedimus a lege Falcid. Denique iure ciuili, vnam tantum quartam ei filio damus, siue tertiam, siue dimidiam, modo amplior fuerit altera, duas portiones non damus. Et vero vt etiam Fulgosius scribit, *cap. Rainaldus*, ortum est ex errore commentariorum.

Ad Legem XV.

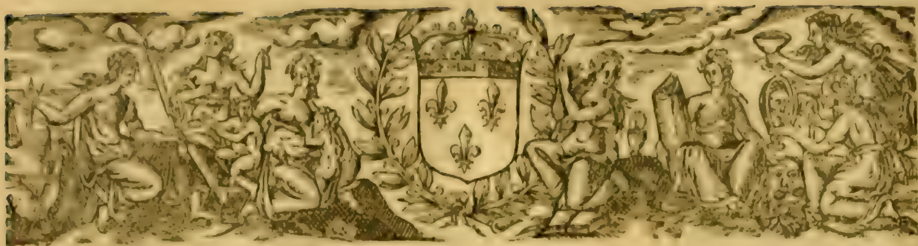
PAucis adnotabo, quod prætermisi nudiustertius ad legem 15. quod vulgo male accipiatur, in ea agi de dote aduentitia, quæ iure remanet apud virum, mortua scilicet muliere in matrimonio: Nam hoc est iure ratum, & firmum, aduentitiam dotem mortua in matrimonio muliere semper manere penes virum, *l. mulier, D. de cond. instit. l. 23.* D. *de euict. l. 5. D. de bonis damnat.* Et ita in specie *d. l. 15* prædia dotis aduentitiæ mortua vxore iure remanserunt penes virum: & proponitur, vxorem ei legasse instrumenta eorum prædiorum, id est, *ses tiltres*, instrumenta originis, vt in *l. in-*

A *strumenta, sup. de fideicomm.* instrumenta auctoritatis siue adquisitiones prædiorum dotalium: quod legatum lex ait, non pati Falcidiam: & ratio hæc est: quia cum prædia apud eum iure remaneant, legatis instrumentis eorum prædiorum quodammodo rem suam recipere videtur: quamquam sane non pertinent ad eum ea instrumenta, nisi legata fuissent, *d. l. instrumenta.* Sed ex vsu ei exhiberentur: Et vbi quis iure legati quodammodo rem suam recipit, aut recipere videtur, id legatum est extra modum legis Falcidiæ, vt cum dos lega-

B tur vxori, *l. vsusfructus, D. eod.* vel cum debitor legat creditori quod ei debet: Quæ nobis debentur, non patiuntur Falcidiam. *Il les faut payer tout entierement, l. creditor, in fin. de legat. 2.* Et ita fuit explicanda lex 15.

FINIS.

IACOBI CVIACII IC. RECITATIONES IN LIBROS IV. PRIORES CODICIS IVSTINIANI.

AD TITVLVM PRIMVM.

De Summa Trinitate, & Fide Catholica, & vt nemo de ea publice contendere audeat.

PRIMVS titulus libri 1. Cod. A Iustin. est de summa Trinitate, & fide Cathol. &c. quem solum hodie vobis explicabo quod non licuerit mihi dare operam seq. tit. & ero breuis nihilominus Ius sacrum siue de religione Christiana quod Theodosius contulerat in vltimum sui Codicis librum, Iustinianus in hoc suo Codice honoris causa maluit ponere lib. 1. & ordiri statim a præcipua eius parte de summa Trinitate & fide Cathol. deque ea definire conuenienter Synodis, i. Iudiciis auctoritate principis & vndique Gentium ad eas euocatis Christianis, & disceptationis futuræ cognitoribus & arbitris: vnum scilicet esse Deum omnipoten- B tem, in tribus personis, Patre, Filio & Spiritu sancto per omnia æqualibus diuinitate, æternitate, maiestate, virtute, claritate, gloria, substantia: Christum esse singularem & vnigenitum filium Dei omnipotentis, summæ Trinitatis personam vnam, Deum de Deo, lumen de lumine, vt ait l. 2. huius tituli; & assumpta carne humana in vtero Virginis Mariæ Deum & hominem, Deum Patri ὁμοούσιον, i. substantia parem, & similiter hominem ὁμοούσιον per omnia nobis: certissimam salutem redemptionemque humani generis; ac inde sacrosanctam Virginem Mariam non Christi quasi hominis tantum, sed etiam Dei matrem nominari verissime, & C hanc esse fidem Catholicam, quam & ipse Iustin. latissime profitetur & laudat, l. 1. 5. 6. 7. & 8. eod. tit. populo in testimonium aduocato, & vtriusque Romæ Archiepiscopis Ioanne Archiepiscopo antiquæ Romæ, & Epiphanio Archiepiscopo nouæ Romæ. i. Constantinopoleos, quorum vterque vehementer approbat Iustiniani professionem pietatemque suam. Sunt & alia Catholicæ fidei capita. Sed cum in aliis congruerent eo tempore Christiani satis, in his mirum in modum inter se discrepabant: & qui a Catholicis siue Orthodoxis seorsim sentiebant, Arriani siue Porphyriani primum negabant, æternum esse ipsum Christum & Patri substantia parem, nescio an ex illo Zoroastri magico versu: Seipsum Deus eripuit ab aliis omnibus, & dixit supra omnes nec in sua potestate intellectiua altero a se Deo inclusit ignem suum, id est, suam dignitatem diuinam. Verum hoc longe abhorret ab Apostolica & Euangelica doctrina. Et breuiter vt dicam, mera hæc est impietas, mera κακότης. Nestoriani siue Simoniani diuidebant Christum, ita vt non esset idem verbum Dei, & Christum ex virgine Maria & spiritu sancto natum vellent, neque eam matrem Dei nuncupari paterentur, & Christum Deum post resurrectionem accessisse dicerent Trinitati summæ, quasi diuinam personam quartam. Ante resurrectionem Christum non fuisse diuinum. Hos Iustinianus vocat in l. 6. & vocabat vniuersa Ecclesia ἀνθρωπολάτρας, quod humanitatem tantum in Christo agnoscerent non diuinitatem, quæ extra humanitatem esse non potest, Eutychiani & Apollinariani sunt dicendi ex *l. 8. inf. de hæret.* vt Arriani potius dicendi sunt Porphyriani, & Nestoriani Simoniani ex l. 6. eodem tit. Eutychiani negabant ipsum Christum Dominum nostrum hominem esse natura parem, esse ὁμοούσιον, quibus sunt proximi qui dicebant Carnem Christi esse afflictionis & corruptionis expertem Macedoniani autem negabant Spiritus sancti cum Patre æqualem esse diuinitatem. quæ etiam secta condemnatur nominatim in constit. huius C tituli. De processione & egressione Spiritus sancti, quæ Græce dicitur ἐκπόρευσις ex illo Ioannis loco c. 15. τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. quod dicitur in l. 2. h. tit. eum se ex summo rerum parente & sperare & accipere, contra quam sentiat Ecclesia vniuersalis, eorum opinioni accedere videtur, qui dicunt Spiritum sanctum ex solo Patre procedere. Et Accursius ipse notauit hanc constitutionem his qui in ea hæresi erant, fauere admodum. neque vero vllum in hoc subest mendum, quod quidem confirmant Basilica, ex quibus etiam initio h. 2. velim vos reponere mysteriorum, pro ministeriorum, vt l. 6. C. Theod. de hæret. Ceterum cum in trium personarum

rum Trinitatis & vnitatis ratione constituenda inter se Christiani dissentirent illo tempore, hos Imperator in eodem tit. censet consentientes cum vniuersa Ecclesia & Synodis Oecumenicis esse Christianos Catholicos siue Orthodoxos, qui ita credunt, vt statim ab initio exposui, esse credendum. Ceteros qui ab aliis seorsum aberrant, non esse Christianos hæreticos, ac ne Christianos quidem, maxime Arrianos & Nestorianos l. 6. damnatos de hæreticis &c. Imperatores l. 3. 5. 6. & 7. eod. tit. execrantur & extra communionem fiunt quasi hostes Ecclesiæ Christi: quæ quidem execratio in Laicis appellatur ἀναθεματισμὸς, in clericis appellatur καθαίρεσις. Nescio vero an iure liceat Imperatoribus vti fulmine execrationum: videtur hoc Pontificum potius esse quam Regum. Fabius in Declam. exheredationem ait esse fulmen paternum, & nos dicamus excommunicationem esse fulmen pontificium. Hoc, inquam, videtur esse Pontificum non Imperatorum, aut Regum. Et Marcellinus ille cuius memoriam tota Gallia colit apud Seuerum historiæ sacræ scriptorẽ, non ius esse ait, causas Ecclesiæ iudicari a sæculari Iudice. Et hac ratione auctor est Imperatori vt sanguine hæreticorum abstineat, satis esse hæreticos iudicatos Episcopali sententia extra communionem fieri. & tamen l. 1. hoc tit. & l. 8. quicumque, inf de hæret. censet sumenda esse supplicia. & hoc iure vtimur. Verum quod attinet ad anathematismum quem Iustin. hæreticis infligit, si eum probasset Ioannes Archiepisc. veteris Romæ, cuius in hoc tit. extat rescriptum notissimum ad Iustinianum Imperatorem, si, inquam, eum anathematismum, quem Iustinian. irrogat hæreticis, probasset, eum non retractasset in Epist. Iustin. quam quodammodo insertam suo rescripto ad Iustin. remisit, vel potius ipse Iustin. non retraxisset consulto data opera erubescens auctoritatem Romani Pontificis: nam Romanum Pontificem, vt ipse indicat in constit. 7. Iustinianus reuerebatur magis quam Epiphanium Pontificem Constantinopoleos. Scribit ad Epiphanium idem quod ad Ioannem: sed in Epistola ad Ioannem non legitur ἀναθεματισμὸς. In Epist. ad Epiphanium legitur: non erubuit eam inserere ad Epiphanium. Sequitur tertia pars huius tit. vt nemo de ea publice audeat contendere. est in l. 4. sanctio scilicet pœnalis, vt ne quis de fide superius exposita publice disputare audeat, ne, inquit, tumultus inde & perfidia Ecclesiæ nascatur. Perfidiæ nomine in Constitutionibus sæpe intelligimus hæresim. In illo etiam loco Basilica interpretantur cacodoxian, cui opponitur Orthodoxia: & extat constitutio l. 4. integrior in Chalcedon. Synodo sect. 4. & fuit edita vtraque lingua Græca & Latina. Pertinet autem proprie ad Chalced. Synodum, quæ fuit facta aduersus Eutychianos, sed porrigitur etiam ad cyclicam factam aduersus Arrianos, & ad Ephesinam factam aduersus Nestorianos, & ad Constantinopolitanam factam aduersus Macedonianos. Et placet quod rem concludit omnem hæc sententia, quæ in integriori constitutione Græca l. 4. exstat: extremæ esse dementiæ in medio & perspicuo die commentitium lumen accersere, soli lumen fœnerari. Inanes igitur & inutiles esse disputationes publicas de fidei articulis iam satis Synodis sacrosanctis Ecclesiæ definitis. Et hæc est summa breuis huius tit. qua maxime velim vos hodie esse contentos.

AD TIT. II.

De sacrosanctis Ecclesiis, & de rebus & priuilegiis earum.

SEcundus titulus est de sacrosanctis Ecclesiis &c. Ecclesias vocat ædes Deo consecratas, siue Dominica, in quæ conuentus agunt Christiani mysteriorum,

A vel, vt loquitur lex 5. cælestium secretorum gratia. Quibus verbis nihil aliud potest significari quam Liturgia, vt legimus nominatim in Actis Apostolorum, Apostolos fuisse deprehensos obeuntes omnia illa & sacra mysteria. Numquam Ecclesia veris mysteriis corruit, & si qua caret, ea non est Ecclesia, nimirum detractis mysteriis, vel, vt lex ait, secretis cælestibus atque diuinis: & rursus in quas conuentus etiam agunt Christiani publicarum orationum, horarum, sermonum & concionum gratia. Pythag. ὁμακοεῖα. simul & eodem nomine significantur Collegia clericorum, vel, vt Hieronymus & Ioannes Rom. Episcopus loquuntur, sacerdotum Senatus, qui in eis sunt, & ab Ecclesiis

B martyria separat l 13. 16. & 17. quasi scilicet Ecclesiæ sint dicatæ cultui Dei omnipotentis, martyria honori, memoriæ, & sedi martyrum & confessorum, l. vlt. C. Theod. de sepulchr. viol. quæ & memoriæ D. Aug. Qui Græce μάρτυρες, Latine dicuntur Confessores, quorum erat veneratio summa in Ecclesia prisca. Et de Ecclesiarum & Martyriorum bonis in hoc tit. potissimum agitur: sic enim est inscriptus, de sacros. Ecclesiis, & de rebus & priuilegiis earum. Igitur tres sunt summæ partes: nam sunt multo plures de Ecclesiis & rebus earum. & priuilegiis, de rebus & bonis, de salariis siue annonis, quæ & Ecclesiis dabantur etiam annua, quæ eis relicta sunt, vt integra & perpetua eis conseruentur, quod singulare est: nam annuum si relinquas certæ personæ, cum persona extinguitur, si relinquatur Ecclesiæ,

C numquam extinguitur, l. vlt. huius tit. Est etiam hic tit. de officiis quibusdam Ecclesiarum, veluti de Decanis siue Collegiatis (sic appellantur in hoc tit.) destinatis ad diuersa obsequia Ecclesiæ Constantinopoleos maxime, vt eorum officium paucis exponatur, ad iusta funebria, ad deferenda funera. Cedrenus decanos interpretatur ῥαβδούχους, bastonniers, Bedeaux, qui non huic rei tantum dant operam, sed ad omnia obsequia & munera Ecclesiæ præsto sunt, quorum erat in Ecclesia Constantinopolitana iustus numerus. Et agitur de Oeconomis. Cum agatur de rebus Ecclesiarum consequens est vt etiam agatur de Oeconomis: nam ij sunt administratores Ecclesiæ, & vt ait *l. iubemus eod. tit.* dispensatores pauperum: nec enim Epis-

D copi administrabant, vel attingebant vllo modo res Ecclesię qui toti erant in sacris litteris & in mysteriis exercendis, & nunciando verbo Dei. Oeconomi res administrabant Ecclesiæ, atque pro viribus earum reditus pauperibus erogabant, & consequenter igitur de arcariis, quibus œconomi rationes reddunt, atque etiam reliqua persoluunt: nam rationes non redduntur nisi reliqua persoluantur, quæ quidem reliqua arcarij referebant in arcam Ecclesiæ communem, cui ipsi erant præfecti præpositique. His etiam adiunguntur Chartularij, qui rationes & actus Ecclesiæ conficiebant. adduntur etiam in hoc tit. ecclesiarum & martyriorum priuilegia quædam generalia, quæ est tertia pars huius tit. puta vt ecclesiæ & personæ & res Ecclesiasticæ sint

E immunes a sordidis, extraordinariis, vel superinductis muneribus; & nominatim Decani siue Collegiati, de quibus ante dixi, vt immunes sint a muneribus argentariorum vel nummulariorum, l. 9. h. t. quæ sunt munera in ciuitatibus & plerũque etiam inuitis iniunguntur, sunt enim Reip. maxime necessaria: & hæc immunitas tantum in ea l. 9. datur decanis ἐμπράκτοις, id est, qui reipsa munus Decanorum exercent, vt in *l. generaliter & tit. seq. de Episc. & Cleric.* & generaliter ita definitur, quod maxime velim vos adnotare, ne quis sub specie muneris quod minus exequatur, alterius muneribus & oneribus releuetur. Hoc potest esse vsui in multis causis. exemplo vno vtar. Doctoribus, Antecessoribus concessæ sunt merito immunitates quædam, quo fit vt plerique ambiant Antecessorum nomen, & vel si nomen adepti fuerint, etiamsi nihil quidquam

quidquam doceant aut quod peius est docere possint, tamen immunitate gaudent, quo fit vt opprimatur plebs, quæ subleuaretur si onus adnumerati illius doctoris non transfunderetur in eam: quæso obseruemus hanc sententiam. Sunt etiam alia priuilegia Ecclesiarum vt immunes sint a lucratiuorum descriptione, id est, certæ portionis prorogatione, quod declaro Curialis, vel decurio, vel Senatus municipales Reipublicæ muneribus bonaque eius omnia maxime obnoxia erant, imo & progenies siue prosapia, vt veteri verbo vtar. Cicer. verbum vetus appellat de vniuersitate, quod Asconius interpretatur. Iis curialibus, si qui non curiales conditione & origine successerint ex causa lucratiua, ex titulo lucratiuo, puta iure legati, vel iure institutionis non ferunt assem, non ferunt solidum quod eis relictum est, sed relinquunt Reip. portionem aliquam, quæ dicitur lucri descriptio, lucri onus, quod a curialiobuenit, non curiali. Ceterum Ecclesiæ a lucratiuorum onere immunes sunt si forte curialibus ex causa lucratiua successerint: & additur aliud priuilegium, vt donationes in eas collatæ valeant etiam factæ [illegible], id est, ex promissione sola offerentis, etiamsi Ecclesiarum nomine nemo eas donationes agnouerit, acceperit: nam iure communi donatio sine acceptione non valet: & interim dum non accipitur & agnoscitur, reuocari potest. At in Ecclesiam collatæ donationes ex sola pollicitatione valent, imo & sine insinuatione seu confectione actorum, si modo vt est in hoc tit. non excedant quingentos aureos: & addit aliud priuilegium, vt ecclesiasticæ actiones non perimantur nisi præscriptione .00. annorum. quæ duo postrema priuilegia etiam ciuitatibus dantur, & illud de quingentis aureis hodie abiit in ius commune, idest, secundum nouas Constitutiones Rom. Impp. nam si ius quo vtimur, spectemus, omnes donationes insinuatione indigent. Sed ex constitutionibus Rom. Impp. hodie ius commune est, si non excedant quingentos aureos valere, etsi non sint repositæ in acta vel monimenta. Id vero quod est de centum annorum præscriptione, vt Ecclesia vel ciuitates si agant, ea tantum repelli possint, mutatum est Nouellis in annos 40. pro 100. & hæc quidem sunt generalia priuilegia Ecclesiarum quæ proponuntur in hoc tit. Sunt etiam quædam specialia, veluti Ecclesiæ Thessalonicæ in l. 8. vt ea Ecclesia releuetur onere propriæ capitationis, id est, tributi capitalis: nam vnaquæque Ecclesia pro capite censebatur vno aut pluribus, vt princeps statuerat, nec onus capitis quisquā olim poterat effugere. ordinarii & extraordinarii muneris immunitate gaudebant multi; sed non ordinarii, non propriæ capitationis, non Ecclesię, non præfecti prætorio & comites, vt est in Nazarii oratione quadam, etiam præfecti prætorio & comites tributa pendunt principi, sed hoc tantum priuilegium datur Ecclesiæ Thessalonicæ, quæ sanctitate præcellebat eo tempore, vt releuetur onere propriæ capitationis, non tributo agrorū. & aliud speciale priuilegium Ecclesiæ Constantinopoleos est in l. 14. 17. vt eius Ecclesiæ prædia coloni siue rustici panes ciuiles quos ferebat Ecclesia de publico vasa sacra siue anathemata & donaria sacra, vt nullo modo alienentur vel pignerentur, ac ne dentur quidem iure παραμικῷ, quod vulgo hodie dicitur libellaria, vt exposui in Feudis tit. quibus modis feudum committatur, sed & locari vel in emphiteusim aut precarium dari, vt non possint nisi certa lege modoque, qua lege exprimitur in constit. h. t. & in Nouellis. hoc priuilegium, vt dixi, primum datum fuit Ecclesiæ soli Constantinopolitanæ, sed est porrectum postea ad omnes Ecclesias, speciale quod erat, factum est generale, & abrogata est constitutio Anastasii Græca, quæ erat sub hoc tit. & permittebat aliarum Ecclesiarum bona alienari vel pignerari adhibito decreto & confectis actorum monumentis apud magistrum census, vt ait constitutio Anastasii apud ma-

A gistrum census, videlicet in vrbe, id est, vtraque Roma, in prouinciis apud præsides & defensores ciuitatum: nam hi soli ius habebant conficiendorum actorum. non omnibus erat ius, sed magistro tantum census in vrbe, quem [illegible] appellabant in *l. Iubemus, de donationibus*, & in Nou. & in seq. tit. l. 6. duobus locis, sed de illa Ecclesia Constantinopolitana etiam speciale hoc inuenies in hoc tit. eius Ecclesiæ Archiepiscopi candem quam & Romani habebant prærogatiuam in creatione Episcoporum, & in assidendo, aut procedendo, vt Constantinopolitanus vni cedat Romano: vt dicam breuiter, primæ deferuntur Romano, in l. 6. huius tit. l. vlt. 8. tit. 1. etiam ab ipso Iustiniano primæ deferuntur in Nouel. 131. & hoc priuilegium creandi Episcopos, procedendi præsidendique appellatur priuilegium Patriarchicum in *l. 15. huius tit.* & separatur a pri-
B uilegio Metropolitano, recte: nam vt paucissimis expediam, iidem sunt Patriarchæ, & Archiepiscopi. Patriarchæ sunt Archiepiscopi, sunt Pontifices, his inferiores sunt Metropolitani, qui non sunt Archiepiscopi & superiores Episcopis. Iam explicatus est tit. vnum tantum obseruandum est ex *l. vlt.* quod est singulare. Finge: Testator legauit Titio, & duo sunt Titii amici testatoris, æqua charitate coniuncti, nec apparet de quo scripserit testator; cui debetur legatum? neutri, inuicem se impediunt, siue non debetur ei cui dare noluit testator, non debetur etiam ei cui dare voluit, quoniam quisnam sit incertum est & obscurum in *l. 3. §. si duobus de adim. legatis*, l. 11. *si fuerit legatum, de rebus dubiis*. Quibus perperam obiicitur *l. si quis seruum* 8. §. *si inter duos, de leg.* 2. Si quis obiiciat, non prorsus inutile esse legatum, ita poteris explicare eum locum, vt iste locus demonstrat,
C veluti si duo Titii inter se contendant de sententia testatoris, vnus dicat de se sensisse testatorem, alter asserat idem, & pro se quisque afferat coniecturas, heres autem paratus sit soluere ei a quo defendatur & seruetur indemnis, eliget ipse heres cui soluat & gratificabitur cui volet, accepta cautione. ab illo seruabitur indemnis obtinente altero, verū eligere non cogetur, quia fieri potest vt nullus obtineat, vt nullius coniectura idonea videatur iudici; atque ita, si nihil liqueat, neutri dabitur legatum. Sed lex illa vltima aliud statuit in pia causa, quod ego lubenter traxerim, suadente Iurisconsulto, ad omnem causam, vel me suadente & auctore iurisperito: nam ex l. vlt. si
D quis legauerit Ecclesiæ Diui Stephani, & liqueat plures in ea ciuitate esse Ecclesias eiusdem nominis, neque liqueat perspicue de qua senserit testator, lex ait deberi legatum ei Ecclesiæ in qua fuit frequentior testator & assiduior, in qua fuerit propensior. hoc ius etiam obtineat in omnibus causis: nam in exemplo si duo fuerint Titii, & vnus fuerit arctiori necessitate cum testatore coniunctus, ei debetur legatum, nec fuerit dubitatio aliqua quam quod fuerint ambo æqua necessitate coniuncti, vt ait *d. l. si fuerit legatum*, nam si non fuerit par humanitas, & erga vtrumque beneuolentia, sane obtinebit legatum qui se amiciorem probabit defuncto fuisse. at quid si non fuerit testator ma-
E gis in vnam Ecclesiam propensus quam in alteram, nec possit ex defuncti propensione elici certa coniectura, lex ait legatum deberi pauperiori Ecclesiæ. Cur non etiam liceret statuere legatum deberi pauperiori Titio?

III.

De Episcopis & Clericis & Orphanotrophis, & Xenodochis, & brephotrophis, ptochotrophis & ascetriis & monachis, & priuilegiis eorum, & Castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis.

Tit. 3. ita vulgo legitur, de Episcopis & Clericis, & orphanotrophiis &c. sed magis probarem de Episcopis & clericis & orphanotrophis &c. nam de orphanotrophis & aliis omnibus venerabilibus locis, simul ac de Ecclesiis & de Martyriis dictum est tit. sup. & l. 15. 17. 19. 21. 22. & 23. Hic titulus est de personis Ecclesiasticis, ille de locis religiosis & pietati dicatis. Sed tamen duæ tractationes ita sunt coniunctæ & affines, vt vix possit quis tractare de personis, quin tractet etiam de locis, & contra. de personis igitur hic tit. potissimum est, videlicet de Episcopis & cleric. & orphanatrophophis, & ceteris, quorum singulorum munus vt & aliquantulum describatur, & differentia quæ inter eos interuenerit, Episcopi sunt Antistites qui clero & populo Christiano præsunt, veluti pastores, patres, & vicarii Domini nostri Iesu Christi, vel vt in *l. 6. tit. seq.* qui populum Christianæ religionis doctrinæ insinuatione moderantur. Optato Mileuit. apices & principes omnium, vetustioribus Primicerii Presbyterorum, siue habeant nomen Episcopi, siue Archiepiscopi, seu Metropolitani; nam quod scribunt de Episcopis, & de iis qui sunt supra Episcopos intelliguntur, vt quæ in constitutionibus scribuntur de illustribus, scripta etiam examinare debemus de iis qui sunt supra illustres. qui supra Episcopos, & ipsi Episcopi sunt. Clerici, vt inuenio in h. tit. sunt ministri diuini muneris, Catholicæ Ecclesiæ, Christianæ legis, Orthodoxæ fidei, quandoquidem hæretici sunt potius abdicati & exheredati, vel facti extra hereditatem cælestem & communionem Ecclesiæ, vt definit *l. 2. Cod. Theod. eodem tit.* clerici scilicet siue generaliter potiores heredes Dei, coheredes Christi, qui diuino cultui ministeria religionis impendunt *l. 2. Cod. Theod.* presbyteri scilicet qui inter clericos superiorem locum obtinent, vt ait *l.* 8. in illo loco, si forte presbyteri, qui sub nomine superioris loci testimonium dicere citra aliquam corporalem iniuriam sunt præcepti, hoc ipso quod nihil metuant, vera suppresserint &c. Gerunt igitur presbyteri sub nomine superioris inter clericos, nam & Apostolorum vice sunt vt legimus ἐν διαταγαῖς eorumdem, in constitutionibus eorum, eisque non minus quam & Christianis incumbit cura nuntiandi verbi Dei, nunciandæ & formandæ salutis generis humani, nuntiandæ redemptionis qua functus Christus pro humano genere, vt est in eis Apostolorum constitutionibus, σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἐκκλησίας στέφανος. 1. Conciliatores sunt & assessores Episcopi & Ecclesiæ corona, & D. Paulo scribente de iisdem presbyteris κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, qui nauant operam docendo, instruendo, componendo, corrigendo populo Christiano. clerici & sunt qui hos sequuntur, veluti Diaconi vtriusque sexus, & hypodiaconi, id est, vt eleganter scriptum est in hoc tit. ministri sacræ mensæ & totius ornatus Ecclesiastici, vt est in l. vlt. tit. seq. leuitæ, lectores, cantores siue psaltæ, exorcistæ, & ostiarii. sacerdotum nomen solet proprie tribui Episcopis, sed communicatur etiam clericis, Græce ἱερέων *l. 16. 19. 44. hoc tit. l. 8. inf. de hæret.* Imo communicatur Christianis omnibus: nam si communicatur clericis, clericorum nomen comprehendit vniuersam Ecclesiam Christi. Eucherius: Sacerdos, inquit, ab eo nomen accepit quod sacrum præbere ducatum minoribus debeat. Et adiicit: quo nomine vtique censentur omnes qui altitudine rectæ conuersationis ac doctrinæ salutaris eminent, nec

A sibi ipsis tantummodo, sed pluribus prosunt. Et alio loco: Omnes sumus membra summi Sacerdotis Domini Iesu Christi. Et Tertullianus: Christus sacerdos nos Deo & Patri fecit. Quod idem de Clericorum nomine scribunt. Orphanotrophi in hoc tit. ita definiuntur l. 31. qui parentibus atque substantiis destitutos minores & orphanos, quod Gallica vox nomen retinet, sustentant, atque affectione proxima educant sumptibus Ecclesiæ, & vt ait lex 31. sunt quasi tutores pupillorum & curatores adolescentium: ac similiter brephotrophi dicuntur alumni & educatores infantium proiectorum vel expositorum, & ptochotrophi alumni pauperum & mendicorum. Xenodochi autem sunt qui exteros aut aduenas, ægrotos, debiles, inualidos, vel vt dixit Epiphanius depotentes, qui sibi necessarium victum, quærunt, hospitio excipiunt *l.* 45. & 48. hoc tit. Xe-

B nodochi hospitales quod nomen etiam vox Gallica obtinet: & quidem hospitale studium excipiendorum externorum nihil aliud est quam xenon aut xenodochium, qui locus proprie educandis puellis, pueris, siue infantibus destinatus est; improprie appellatur hospitalis aut xenon. Verum vt persequar singulas partes huius tit. ascetæ, vel ascetriæ sunt deuotæ virgines, qui, quæue ita vitam instituerunt, vt toti sint sacris dediti meditationibus, precibus, assiduisque votis erga Deum pro humano genere: quod institutum philosophiam vocat Nou. Maioriani de sanctimonialibus & viduis. Et notum est, atque adeo sane notandum quod de asceta quoque scribit Macarius, qui & ipse fuit asceta

C homil. 27. suo familiari & collegæ, quem sæpe viderat meditatione multa & profunda, veluti sumptum & ereptum ex rebus humanis quem sæpe viderat graui infirmitate laborantes liberasse indulgentia medicinarum suarum cælestium, vel sola impositione manuum, quem sæpe viderat etiam dæmonas eiecisse, hunc tandem mente diuina eiecisse elatum superbia & prolapsum in omne malitiæ genus, cui tamen Deus iniecerat gratiam, & vtitur hac præclarissima sententia: pura nitidaque mens, siue nitida natura non caret qualitate superbiæ. nulla est adeo nitida mens quin deprauari possit. Eam ob rem colendus est nobis semper Deus, vt sem-

D per admonemus, adhibito timore metuque.

Verum vt ad rem redeam, obseruandum in hoc tit. ab ascetis separari monachos. & asceterium separari a monasterio similiter l. 53. Ascetas igitur separari a monachis, id est, qui quæue latebras captant & vastas solitudines. ii sunt proprie monachi, l. quædam, inf. de decurionibus lib. 10. quorum præfecti dicuntur Archimandritæ, quasi Latebrarum præsules. Et hæ quidem sunt personæ quæ in hoc tit. numerantur. Sed præterea in constitutionibus h. tit. fit etiam mentio νοσοκόμων & γεροντοκόμων, quibus scilicet curæ erant valetudinarii & senes: namque ætas senilis altera valetudo est. Denique certus erat locus quo pietatem Ecclesiæ exercebant in senes, & certus, quo in valetudinarios cuiuscumque ætatis, populares scilicet & conciues: nam,

E vt antea dixi, peregrinis erant constituta xenodochia. Fit etiam mentio parabolanorum medicorum qui erant in Alexandria, quod se coniiciant in periculum, *vn Medecin de la peste qui se hazarde bien fort.* parabolani medici sunt audaces medici qui adeunt omnia pericula curandorum ægrotorum gratia, qui nihil extimescunt contagionem morborum. fit etiam mentio in constitut. h. t. eius qui dicitur ὁ ἐπὶ τῆς πτωχίας, qui erat quasi generalis quidam curator & obseruator medicorum, diuersus a ptochotropho. Et fit itidem métio œconomorum, de quibus etiam multa tit. superiore, & defensorum Ecclesiæ. fit mentio ἀρχόντων vel ἐξάρχων, qui sane, vt opinor, sunt chorepiscopi, vt Zonaras ait, χωρεπίσκοποι οἱ νῦν λεγόμενοι ἔξαρχοι, ruris aut suburbii Episcopi aut Metropolitani, iidem qui & Archidiaconi vel Archipresbyteri fere, vt Leo ait, & vt est in Synodo

Neocæsariana [illegible]. Sigibertus: A *Archidiaconi qui dicuntur Chorepiscopi*, qualem in antiquis monumentis legi nuper Lugduni, fuisse appellatum præfectum supercilio Lugdunensi, vel vt loquuntur, monti sacro duorum Irenæi & Iusti, qui & veluti supercilium est hodie ei ciuitati, & is hodie appellatur Abbas, olim Chorepiscopus proprius quam Abbas. Fit etiam mentio eorum qui [illegible] dicuntur, [illegible], vt Zonaras ait in Sardicensi Synodo, qui fideles commonefaciant, exponant alienatos a fide, vel errantes reuocent in pristinum statum, quod obeant singulas Ecclesias atque illustrent mandata Episcopi aut Metropolitani, visitatores dicuntur in capite non debere 80. Fit B etiam mentio aliorum qui Paramonarii dicuntur, de genere eorum qui res Ecclesiasticas administrantes, id est, villici, siue actores possessionum Ecclesiasticarum, & possunt appellari satellites, adseculæ, buccellarii, certe Nicetæ [illegible] est [illegible]. additur in hoc tit. enumeratis superioribus personis & de priuilegiis eorum, Episcoporum scilicet & Clericorum, & ceterarum personarum quorum præcipua quidem recenseamus. vnum est, vt inuitis Episcopis non denuncietur testimonium, & Presbyteri qui secundum locum obtinent, citra iniuriam capitalem, citra iniuriam quæstionis testimonium dicant, vt & eis fides habeatur etiam citra quæstionem. Item vt Clerici, Monachi & Xenodochi, & Prochotrophi & similes personæ ex- C cusantur a sordidis & extraordinariis muneribus & parangariis, onere transuectionis aut euecutionis indebitæ & iniustæ siue extraordinariæ, vt excusentur à metatis. id est, ab onere recipiendi hospitio, transeunte forte comitatu principis vel exercitu, vt excusentur a lustralis auri collatione, siue quod idem est, ab auraria functione, si qui clericorum & orphanotrophorum, vel similium personarum negotiationes exerceant: nam onus illud aurariæ functionis, onus erat negotiatorum, vt constat ex *l. 2. h. tit.* ac præterea vt excusentur a tutelis & curationibus, & a personalibus muneribus siue corporalibus, sed vt est scriptum in *l. generaliter h. t.* vt hac immunitate tantum fruantur ij qui muneri suo & functioni sanctæ non desunt: nam vt habuimus heri ex *l. 4. tit. sup.* nemo dicitur sub specie D muneris quod minus exequitur, alterius muneris sarcina releuari. Igitur l. 9. l. generaliter adiungi conuenit. &c præterea vt iniuriarum crimen sit publicum, si facta sit iniuria Episcopo vel Clerico. nam iniuriarum crimen sane priuatum est, aut extraordinarium, non publicum. & in l. *2.* de origine iuris male legebatur olim Cornelium instituisse quatuor prætores, id est, singulos prætores singulis quatuor quæstionibus publicis, quas instituerat, de falso & parricidio, & sicariis, & de iniuriis. nec ea verba habent Pandectæ Florent. nec loco eorum vlla alia, *mais il y en faut mettre vn autre*: & veneficiis. Ceterum de iniuriis non fuit publicum crimen, nisi, vt dixi, ex iis constitutionibus, si facta sit iniuria Episcopis. etiam additur aliud E priuilegium vt sit actio popularis ex testam. si quid relictum sit Ecclesiis, *tout chacun peut demander cela pour l'Eglise*, vel Episcopis, vel Clericis, vel pauperibus condictione ex lege scilicet quæ inficiatione crescat in duplum & ex cuius causa si forte indebitum solutum sit, non competat condictio indebiti *l. 45. hoc tit. §. vlt. Inst. de obligat. quæ quasi ex delicto nasc.* addam & aliud, vt irrita sit substitutio precaria per fideicommissum facta sub conditione si sine liberis heres institutus decesserit, herede postea transeunte in clerum aut monasterium, propterea quod vxorem ducere non potest; tamen non ideo substituto locus est, & pari ratione vt transeunte in clerum vel monasterium remittatur conditio liberorum suscipiendorum, id est, vt non amittat

A legatum, fideicommissum, vel hereditatem, etiamsi seipsum fecerit extra spem suscipiendorum liberorum; & quod etiam inter priuilegia numerari debet, additur in *h. t.* de castrensi peculio clericorum vel Episcoporum, vt si sint filiifamilias quod adquisierint dum diuino cultui darent operam, non adquirant patri, sed id habeant præcipuum quasi castrensi in peculio, & de eo possint libere testari, nec possit testamentum rescindi per querelam inofficiosi testamenti *l. 33. & d. l. 49.* & de redimendis captiuis, deque relictis in redemptionem captiuorum *l. 28. 45. 49.* vlt. pars tit. est de nuptiis clericorum vetitis aut etiam permissis, permissis scilicet lectoribus & cantoribus, lectoribus qui legebant sacras B literas in Ecclesia præsente populo, vetitis ceteris clericis indistincte, si contractæ fuerint ante clericatum, vetitis post clericatum *l. 14. & 44.* nam neque leges, neque canones vlterius interdixere nuptias nisi post clericatum. Quinimo licebat pridie eius diei quo quis transiret in clerum ducere vxorem nec enim minus assumebatur in clerum: vt iure posset obiici his qui post clericatum cupiunt ducere, cur non duxisti ante clericatum? & merito igitur est legitima interdictio, & liberi suscepti post clericatum iisdem constitutionibus censentur esse spurii, incesti, nefarii, non naturales liberi: nam naturalium liberorum nomen est honestum, spuriorum turpe: & in ea constitutione nescio quis, vt Dom. Anton. Contius interpres vertit, ita vt nec na- C turales, nec spurii, sic interpretatur nothos & physicos, id est, naturales & spurios; sed fallitur; & nothi sunt naturales suscepti ex concubinatu qui erat permissus legibus, spurij non possunt naturales dici quorum nomen est turpe.

IV.

De Episcopali audientia, & diuersis capitulis quæ ad ius curamque & reuerentiam pertinent Pontificalem.

QVartus Tit. est de Episcopali audientia &c. Episcopi iurisdictionem non habent, nam neque forum legibus habent, vt ait Nou. Valentiniani de Episcopali iudicio, neque apparitionem, id est, nullos apparitores, viatores, executores, neque executionem habent, quod est summa siue extrema pars iurisdictionis, *l. 1. D. si quis ius dicenti non obtemp.* sed eorum sententias exequuntur magistratus *l. 8. h. t.* sicut iudicum delegatorum sententias exequuntur magistratus qui delegant *l. a d. Pio D. de re iud.* qui etiam iudices delegati notionem tantum habent, non iurisdictionem. hanc si haberent, & executionem haberent. Sozomenus lib. 8. merito igitur hic titulus inscriptus est de Episcopali aud. non de Episcopali iurisdictione & male Accursius interpretatur audientiam, iurisdictionem: nusquam inuenies iurisdictionem tribui Episcopis, notionem, cognitionem, iudicium inuenies passim, vt in hoc tit. de Episcop. audientia, ita in *l. 25. sup. tit. 1.* cum clericis, inquit, in iudicium vocatis pateat Episcopalis audientia, quia auditorium quidem Episcopus habet, sed non iurisdictionem, aut tribunal, aut forum. Et similiter in dicta Nou. Valentiniani, clericus, inquit, si agat, sequatur forum rei, si aduersarius ad Episcopi vel Presbyteri audientiam non præstat assensum. Quibus verbis apparet etiam Presbyteros habuisse audientiam, id est, notionem, atque iudicium, qui quidem, secundum locum obtinebant ab Episcopis, vt heri diximus, non eumdem locum, vt Aëriani dicebant, qui connumerantur inter hæreticos: & hanc quidem audientiam siue notionem citra honorem iurisdictionis habuere tantum Episcopi vel Presbyteri in clericos

& monachos in causa religionis, vel negotio Ecclesiastico, non in alios, nec in aliis causis, nisi inter consentientes; qui consensus iurisdictionem non tribuit, & hoc potissimum ostenditur in hoc tit. & est maxime notandum; nam ex mille vix reperies vnum qui non tribuat Episcopis iurisdictionem, cum & Accursius audientiam, protinus ac temere accipiat pro iurisdictione: sed is tit. continet etiam diuersa capitula ad ius curamque & reuerentiam Episcopalem pertinentia: ad ius, veluti vt nonnisi adhibitis & consultis Episcopis defensores ciuitatum creentur, qui quidem in singulis ciuitatibus habebantur instar tribunorum plebis, & erant præditi iurisdictione, vt explicabimus in tit. de defensoribus ciuitatum, vt etiam adhibitis Episcopis non aliter creentur sitonæ, id est, rei frumentariæ curatores quibus Resp. mandat curam coemendi frumenti, vt populo non desit annona. Itemque vt adhibitis Episcopis tutores vel curatores minorum aut furiosorum instituantur, ac præterea querelæ non numeratæ pecuniæ, non numeratæ dotis, quæ exceptio dicitur, sed querela proprius quam exceptio: quandoquidem in iudicium deducitur, etiam antequam agatur ex chirographo, vt, inquam, ea querela absente magistratu, & generaliter quælibet præscriptionis interruptio ac contestatio deficiente magistratu institui possit apud Episcopos *l. 21. 31. 32. eod. tit.* Nunc exponamus quid sit ad curam. Ad curam Episcopalem pertinent pauperes, &, vt ait *l. 1.* verus cultus est Christiani Episcopi adiuuare pauperes & positos in necessitate. Et valde notandum quod est in *l. 2.* vt si clericus ante definitiuam sententiam appellauerit frustrandi tantum causa morandique iudicij, quæ intempestiua appellatio est, ei multa irrogetur quinquaginta librarum auri, eaque multa non accedat commodo fisci, sed pauperibus erogetur etiam & populo. Ecce genus multæ quod accedit pauperibus. vix inuenies similem locum in iure: sed tamen est hodie frequens, vt non tantum fisco, sed pauperibus accedant vel addicantur multæ. Pertinent etiam ad curam Episcopalem captiuorum redemptio, itemque infantes expositi, & custodiæ, id est, qui carcere coercentur, & qui quæue a lenonibus detinentur, & inspectio operum publicorum rationumque ciuilium, ne quid de publico depereat, vt scilicet vrgeat & instet Episcopus, si negligi videat opera publica reditusve ciuiles. Sunt & alia pleraque officia pia & sancta quæ hic tit. ostendit pertinere ad curam Episcopalem, ne, vt hoc quoque adiiciam, alii aduocati recipiantur in foro quam Christiani, l. 15. ne alii legantur milites quam Christiani, *l. 19. 20.* & cum in Alexandria essent Primates quidam Clerici quasi plebis defensores qui in ea ciuitate proprio vocabulo, vt habuit ea vrbs amplissima propria pleraque vocabula officiorum, tum munerum, vocabantur archigerontes, diœcetæ, id est, seniores & administratores vel curatores plebis. hi etiam vt non, nisi sint Christiani recipiantur, *l. 6. eod. tit.* in qua lege laborant quamplurimi propter hæc verba Archigerontes & diœcetæ. satis intelligimus ex C. Th. Archigerontas & diœcetas fuisse priuatos & defensores plebis Alexandrinæ. vt qui in aliis ciuitatibus dicebantur ἔκδικοι, vel defensores plebis, in vrbe Alexandrina dicerentur archigerontes & diœcetæ, quos etiam in ea vrbe vult esse ex corpore Christianorum. Sed quid hoc sit ergasiotanorum nemo adhuc potuit explicare, & videtur fuisse vetus mendum, quod etiam insidet in C. Th. in quo longe aliter legitur quam hoc loco, quo sic legitur, archigerontes, quod magnam mouet coniecturam, vt sit reponendum, archigerontes diœcetæque, id est, defensores plebis Alexandrinæ ex Christianorum numero deligantur: alioquin manca esset oratio. ad curam quoque Episcopi nemo nescit pertinere disciplinam Ecclesiæ, disciplinam monachorum & clericorum, quod multæ constitutiones docent

A in hoc tit. & illud inter cetera, ne clerici vel monachi aleæ vel spectaculis sint dediti: & in l. 7. ne per vim aut vsurpationem aliquam, quod bellum dicas esse potius quam iudicium aliquod non ineleganter, eripiant iudicatos addictosque supplicio: quod certe vsurpabant exemplo pontificum paganorum, vt Vestalium, quorum occursus seruabat sæpe ductos ad supplicium. Ad reuerentiam autem Episcopalem hoc maxime pertinet, quod est tertium in hoc tit. vt ab eorum sententia non possit appellari, *l. 8. & 14. eod. tit.* nisi qui forte extra Episcopū iudicem assumpserint & optauerint, cum Episcopus compellere non potest vt se subiiciat audientiæ suæ: sed si qui vltro se audientiæ suæ subiecerint, non possint ab eius sententia appellare a iudice

B dato ex consensu partium citra compromissi vinculum *l. ex consensu, D. de appellationibus.* nam à sententia iudicis compromissarii non licet appellare, *l. 1. inf. de receptis.* A sententia edititij (qui sit iudex edititius explicat Seruius in Eglogam Virg. 3) vel quem vtriusque partis consensus optauit, non permanente vinculo compromissi, licet appellare, vt dixi, nisi fuerit Episcopus, in quem vtraque pars consenserit. hoc plane deferri reuerentiæ Episcopi. Sed ex his quæ velim in hoc tit. maxime vos adnotare quod sint quotidiana: vnum in *l. 3.* dum ait, remissionem veniæ crimina nisi semel commissa non habere. Finge: Princeps perduellibus dedit veniam perduellionis. ex his postea quidam recidit in idem vitium, ei rursus non est remittenda venia, vel iis non potest ex quadam posteriore venia quam princeps dederit similibus personis, sibi item vindicare veniam & asserere. cur? quia *remissionem veniæ crimina nisi semel commissa non habent.* & adiicit elegan-

C ter: *nec in eos liberalitatis augustæ referatur humanitas, qui impunitatem veteris admissi non emendationi potius, quam consuetudini deputauerint.* Etiam illud notandum est quod habetur in *l. 27.* officium curatoris esse, non prætermittere vtilia, nec admittere inutilia. paucis descriptum est officium curatoris. duplex est culpa, culpa in faciendo, & culpa in non faciendo, *l. si seruum, de verb. obligat.* vtramque tutor aut curator præstare debet, & quod est notandum, in *l. 28.* si curator datus sit furioso habenti liberos, vt adhibito curatore & iis qui genere nobiliores erunt liberi nuptias contrahant si velint, dote vel donatione propter nuptias constituta arbitrio curatorum vel propinquorum, & in vrbe præfecti vrbi, in prouinciis præsidum vel

D Episcoporum, & vt ea constitutio dotis vel donationis propter nuptias & arbitrium in ea constituenda quod requiritur, vt peragatur sine vllo damno, id est, sine vllo sumptu, gratis: & placet ratio valde, quæ potest accommodari ad alia pleraque, *ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento prægrauetur*: cessabunt igitur sumptus iudiciales propter infortunium hominum. Multæ sunt constitutiones Græcæ in hoc tit. vt in superioribus, & etiam in consequentibus, quas qui vertunt in latinum sermonem, vt possem ostendere multis argumentis, nisi res esset exigua, aberrarunt mirum in modum. vnus est locus magni momenti, quem nesciunt latine vertere in l. 26. dum ait, vt curent Episcopi, ea seruare quæ iam a se constituta sunt ἐ ἀπαργυ-

E ρισμοῦ μιτάτων. quod sic interpretantur, *de Metatorum exactione.* nunquam prohibuit metatorum exactionem Imperator, id est, exactionem oneris recipiendi milites, sed personæ quædam priuilegiariæ ab hoc onere excusantur; non ergo vult constitutio homines releuare onere metatorum, sed ἀπαργυρισμοῦ, id est, adærationes, id est, ne pro metatis cogantur æra refundere, aut præstare militibus, vt non subeant onus metati: eo enim prætextu extorquebant ingentem sæpe pecuniam. Denique metatum est onus quod non potest adærari: & ita etiam *l. 18. eod. tit.* prohibetur ἀπαργυρισμός, id est, adæratio annonarum militarium, vt sci-

licet quod dicitur, prouinciales pro annonis militantibus id conferant in speciebus ipsis, non in ære. & stultius etiam dum lex eadem ait, vt Episcopi curent obseruari in Republ. prohibitionem rapinarum, vt interpretantur, vno verbo non dicere possis nisi *exarmationem* inibant nonnunquam principes in prouincias aphoplistas, qui exuerent armis prouinciales. Et genus quidem rapinæ erat ne auferrent arma prouincialibus, si quid ab eis expromerent pecuniarum, quod genus concussionis ait d. l. in fine, esse cohibendum curante Episcopo secundum constitutionum sacrarum tenorem, quorum vna est quæ nostram constitutionem confirmat *l. vlt. de metatis lib.* 11. *Cod.* tit. sicut inter Nouellas sunt duæ de Samaritanis, quorum secta mixta fuit ex Paganismo & Iudaismo. Manichæi sunt ex Christianismo secundum diuisionem Epiphanij. verum licet constitutiones h. t. multis afficiant pœnis, tamen solemnia sepulturæ eis non denegant. quod notatur ex *l. 9. h. t.* aliorum criminum reis post condemnationem negatur sepultura, vt constat ex *tit. de cadaueribus D.* ac præterea iis pœnis subiiciuntur ij tantum qui sunt sane subiecti Imper. Romano, non fœderati, veluti Gothi nominatim excepti l. 12. quorum plerique fuerunt Arriani. Sed leges Ciuiles pop. Rom. exteros non cogunt, etiamsi sint Romanis fœdere coniuncti, & cum Romanis militent.

V.

De Hæreticis & Manichæis, & Samaritis.

Tit. 5. est de hęreticis &c. Et ne quis scilicet existimaret priuilegia superioribus titulis concessa Ecclesiis, Episcopis, Monachis, ad alios quam Christianos Catholicos pertinere: statim initio huius tit. constituitur, vt ab iis priuilegiis alieni sint hæretici: nam vt eorum Episcopos vel Clericos hæc nomina sibi falso vindicare, & conuentus eorum & conciliabula non esse Ecclesias, sed quasi Ecclesias, vt ait l. 5. non *συνάξεις*, sed ἀποσυνάξεις, non baptismata, sed parabaptismata *l. 8. & 14. eod. tit.* Nou. 32. existimari esse, sed non esse. priuilegia igitur Ecclesiastica ad eos non pertinere. Et *l. 1. Cod. Theod. de hæreticis.* addidit, schismaticos recte: nam & schismatici continuo hæretici non sunt, qui diuertunt a communionis vnitate, & eorum dissidium & schisma, quod dicitur etiam ἀφηνιασμός, id est, fræni dissolutio, aut effrænata licentia, licet hæresis non sit: nec enim schismatici opinionibus dissentiunt ab Ecclesia a qua diuertunt, plerumque tamen schisma desinit in hæresim, vt de schismate Donatistarum ait *l. 4. Cod. Theod. ne sanctum baptisma iteretur, quæ*, inquit, *ne hæresis vocaretur, appellationem schismatis præferebat;* ita est legendum. & paulo post: *ex geminatione baptismatis contigisse vt hæresis ex schismate nasceretur.* Et de iisdem Donatistis D. August. *In hæresim*, inquit, *schisma vertunt.* Definiuntur & hæretici in l. 2. h. tit. qui vel leui argumento deuiant a iudicio & tramite Catholicæ religionis, & quibus generaliter interdicuntur conuentus omnes, scholæ. In l. 3. Litaniæ, id est, preces publicæ, & pœna etiam infligitur iudicibus, qui eorum audaciam non compescuerint. pœna plectitur, vt ait l. 2. cohibentia iudicum: nam in constitutionibus sic est semper accipienda cohibentia, non conniuentia, & integra mansit in Codice Theodosiano. cohibentia nomen semper deprauatum est in conniuentiæ nomen, quo significatur dissimulatio, vt cohibentia, negligentia & temperatio, aut vindicta, aut persecutiones. Et ita glossæ veteres rectissime interpretantur cohibētiæ nomē. hinc dicti hæretici, vt scimus omnes, a pertinaci spiritu & opinione singulari duræ frontis obstinato piaculo, vt eleganter ait Theodosius in *Nou. de Iud. Samaritanis & hæret.* qua forma D. August. dixit eleganter, *frontem hæreticorum non esse frontem*, & mirari se dum videt hæreticos habentes originem in corpore, non erubescere, & prope esse vt exclamet illud Persij, *frontem periisse*, Additur specialiter in hoc tit. de Manichæis quasi insignioribus hæreticis, quos l. 1. ait ad summam vsque nequitiam peruenisse, & Nou. Valentiniani de Manichæis, incesta peruersitate religionis specie lupanaribus quoque ignota vel pudenda committere, quæ narrare huius loci non est: sed licet addiscere ex libro August. de hęresibus & moribus Manichæorum & Agathiæ hist. lib. 2. & Cyrilli Catech. 6. additur etiam hoc tit. de Samaritis propter constitutiones quasdam Græcas, quæ de iis sunt in hoc

VI.

Ne sanctum Baptisma iteretur.

Hic tit. pars est tit. superioris: Nam iteratio baptismi per se hæresis est, & hæreticorum quorundam hi mores erant, vt Donatistarum, Nouatianorum, Eunomianorum, vt a Catholicis baptizatos rebaptizarent, id auferentes siue polluentes quod geminarent. Geminatio scilicet aufert & polluit tinctionem *l. 9. C. Theod. de hæretic.* Catholici tamen hæreticos ad se conuersos, qui modo ad hæreticis essent baptizati in Trinitate, non rebaptizabant. & quod constitutionibus & canonibus Apostolorum longe aliter cautum videtur de rebaptizandis hæreticis, id de iis acceperunt qui essent baptizati, sed non in Trinitate, qui vtique non sunt habendi pro baptizatis si absit Trinitatis inuocatio, imploratio, innominatio vel adnominatio, nec probarunt Tertulliani, Cypriani & Africanorum quorumdam opinionem de iis baptizandis quos hæretici baptizassent: nihil enim refert quo interrogante quis baptizetur modo baptizetur in Trinitate & credat. D. August. de hęresibus: *Ecclesiæ Cathol. placuit, nec in ipsis hæreticis baptisma commune rescindere* Et Optatus Afer de Donatistis: *A Donatistis baptizatos si ad nos veniant, simpliciter excipimus: Absit enim vt iam lotum reuocemus ad fontem, absit vt iteremus quod simplum est, aut duplicemus quod vnum est.* nec ineleganter Impp. Honorius & Theod. in *l. 58. Cod. Theod. de hæret. In modum semel nati hominis baptisma semel a Deo concedi & semel renasci ablutione* aquę lauacri lacus, id est, baptisterij & columbi sacri atque diuini: nam quam vocant κολυμβήθραν ἱεράν, θείαν, recte dixeris latine colymbum vel columbum diuinum, & sacrum baptisterium, sacrum lacum, lauacrum, fontem, quam tinctionem, initiationem vocant hoc modo, initiationem mysterij religionis Christianæ *l. 3. eod. tit. l. 6. Cod. Theod.* ac proinde hic tit. sextus est de Anabaptistis genere hæreticorum, vel ob hoc solum quod iterent baptismum. Catabaptistę alii sunt, qui censent infantes non esse initiandos, vel baptizandos.

VII.

De Apostatis.

His adiungamus etiam interpretationem tit. de Apostatis. dixi iam ex tit. sup. ex schismate nasci plerumque hæresim. Ita vero possum dicere ex hæresi nasci plerumque apostasim, vt Tertull. lib. de præscriptionibus, hæreses apostatas fecisse. hi sunt qui penitus deuiarunt a religione Christiana, puta qui ex Christianis facti sunt Iudæi aut Pagani, aut Samaritani, quos constitutiones h. t. capite minuunt & redigunt ad peregrinitatem adempta ciuitate Romana, cuius ademptio adimit iura innumera, veluti commerciorum & testamenti factionem, & nuptias & pleraque alia, & iubet exemplo reorum maiestatis, exemplo Manichæorum

& Donatistarum vt est in l. 4. tit. 7. iubent, inquam, A apostatas damnari etiam post mortem intra quinquennium a morte numerandum, instituta accusatione vt in l. 2. huius tit. in viuos apostatas est perpetua publica accusatio l. 1. h. tit, in mortuos est quinquennalis, vt querela inofficiosi testamenti est quinquennalis. Cuius exemplo vtitur l. 2. huius tit. *l. si quis filium §. vlt. inf. de inoff. test.* videtur d. l. 2. pugnare cum l. pen. Sed hæc mea distinctio tollit omnem ambiguitatem *l. pen.* quæ est de viuis: In hoc est accusatio nullis circumscripta temporibus. l. 2. est de mortuis apostatis, in hos accusatio circumscribitur quinquennio. Est etiam hoc in apostatis proprium, vt eorum crimen non aboleat pœnitentia *l. 3. eod. tit.* quod regulariter etiam obtinet in omnibus criminibus, crimina purgat pœna, non pœnitentia, *l. palam, D. de ritu nupt.* non aboletur turpitudo quæ intermittitur, B *l. quod si fugitiuus, D. de adil. edic. l qui ea mente D. de furt.* nemo pœnitentia nocens esse desinit *l. pen. D. de vi bon. rapt.* Excipiuntur minora quædam crimina, vt si libertus patronum aut filius patrem sine venia in ius vocauerit, & mox pœnituerit, remittitur pœna, *l. quamuis D. de in ius voc.* & qui plus petit in iudicio si pœnitentia ductus petitionem emendauerit, euitat pœnam plus petitionis *l. 1. & 2. inf. de plus petition. & l. qui falsam D. ad leg. Corn. de fals.* qui falsam monetam percusserit & formare noluit *suffragio*, inquit, *iusta pœnitentia absoluitur.* Regulariter pœnitentia non emendat crimen quod est pœna, emendatio criminis. pœnitentia, quod ad ius ciuile attinet, non est emendatio criminis, quia regula etiam obtinet si quis C rem alienam clam possidere cœperit, etiamsi postea dominum certiorem fecerit *l. si de fundo §. pen. de adq. possess.* & secundum hanc regulam iuris Apostatarum crimen non obliteratur pœnitentia, & tamen omnium hæreticorum crimen pœnitentia aboletur, quæ est altera exceptio regulæ superioris. hæreticis facile veniam damus si resipiscant *l. 4. & 5. eod. tit. l. 45. Cod. Theod. de hæret.* Apostatis veniam non damus. & obseruandum est vobis diligenter in l. 3 vulgo esse ita scriptum. *Si qui sanctam fidem prodiderunt, qui l'ont du tout remise, & sanctum baptisma hæretica superstitione prodiderunt.* hæc verba, *hæretica superstitione.* videntur hæreticos etiam cum apostatis confundere, cum tamen hæreticorum nomen, tribuatur solis Christianis. Imperitus aliquis D illa verba inseruit, quæ non sunt in Cod. Theod. vnde dicta lex sumpta est, nec vt sint res ipsa fert vt quis sit apostata & hæreticus, hoc enim perinde est ac si diceret, aliquem esse Christianum & non esse. idem etiam confirmant inferiora verba l. 3. & maxime illo loco, *in profana migrauerunt,* prodentes mysterium & baptismum. Is denique profanat sacrum baptisma qui pollutus deficit a fide Christiana: & quod ait in fine, *perditis vero hoc est, sanctum baptisma profanantibus*, non hæretica superstitione. hoc adderet inscite. sed eleganter in illo, *lapsis & errantibus* esse subueniendum si resipiscant. hi sunt hæretici. perditis vero etiamsi resipiscant, hi sunt apostatæ. etiam illud est notandum, *l. vlt. eod. tit.* esse fugitiuariam, & non esse apte positam sub hoc tit. est enim de hæreticis non de apostatis: & E vt hoc euidentius appareat, constat ex actis Synodi Chalcedonensis dictam *l. vlt.* esse partem *l. 8. sup. de hæreticis,* sunt in tit. Cod. & D. vt quodam loco ostendi, multæ leges fugitiuæ inconsulto non suo loco positæ. ex iis est *d. l. vlt.* cum non sit de Apostatis, sed de hæreticis.

VIII.

Nemini licere signum Saluatoris humi, vel in silice, vel in marmore aut insculpere aut pingere.

VT hæretici & apostatæ de quibus dixit proximo tit. ita qui humi sculpunt aut pingunt signum Saluatoris Christi, erga religionem Christianam contumeliosi esse videntur: indignum est enim signum salutis nostræ pedibus fœdare aut conculcare trophæum victoriæ Christi: idcirco inhibetur hæc res cum hoc tit. tum etiam Synodi habitæ & perfectæ in palatio Imp. cap. 73. signum autem Saluatoris Christi, signum vocat crucis, quod veris Christianis semper fuit sanctum & venerabile, *l. decernimus 25. sup. de Episc. & cleric. l. 11. tit. seq.* de Iudæis Nou. 5. Iustiniani dixit, σεβάσμιον & τίμιον, non quidem propter se, sed propter Christum & Christi memoriam, qui pro nobis cruci suffixus est. adeo vero sanctum fuit vt in instrumentis si quis testis vel auctor testimonii nesciret litteras, pro fide & subscriptione cederet *l. vlt. §. subscriptionem, inf. de iure delib.* & Leonis Nouel. 72. ait, collocatione eius signi profana loca expiari, & Deo consecrari solere. nec enim vllum locum fas erat Deo consecrare, aut certe nullus recte censebatur Deo consecratus, nisi ligno isto venerabili in eo collocato, *l. vlt. Cod. Theod. de paganorum sacrificiis,* & Nou. Iustin. 5. & Nou. 67. & solebat etiam præferri in Litaniis publicis Nouel. 123. & vt scribunt Tertul. Hieronym. August. solebant quoque Christiani omnes ad omnem actum, ad omnem incessum, & motum, & cubilia, ad mensam, & ad lauacra eo signo frontem terere, & se quodammodo præmunire. Crucis quoque veneratione Constantinus Imper. quod erat frequens crucis supplicium, exemit numero legitimarum pœnarum generali edicto, ne quis reus cruci affigeretur. Denique censuit crucem esse illegitimam pœnam, quæ fuit olim legitima & frequens. Sozomenus lib. 1. *Supplicium*, inquit, *crucis, quod Romanis solemne erat & legitimum, Constantinus sustulit a iudiciis & foro.* Et August. in quæstionibus veteris testam. *Antea*, inquit, *cruci homines figebantur, quod postea edicto prohibitum manet.* Edictaque Constantini permanere etiam videmus. hodie in Pandectis & Cod. semper Tribon. mutauit crucem in furcam, eam scilicet qua hodie fures suspendi videmus: vbi prudentes Imperat. scripserant crucem pro supplicio, Trib. semper scripsit furcam: vbi erat scriptum crucifigatur, reposuit, furcæ figatur. fuit infame supplicium, nec minus infame & ignominiosum est supplicium furcæ quam crucis, vel quod cruci successerit, sicut deportationis quæ successit in locum ignis & aquæ interdictionis, non minor est pœna quam ipsius interdictionis: nobilior est pœna gladii, si caput gladio auferatur. Hæc est Gallorum opinio, quæ etiam fuit Græcorum. Porro ne quis labatur hac in re non fuit eadem furca cum illa qua fures suspendebantur, vel aliorum criminum rei, in qua iniecto collo damnati traducebantur ad supplicium, sed fuit ligneæ materiæ vinculum quæ boia appellatur, *la hard*, quo nomine etiam significatur vinculum quo fasces virgultorum ligantur, quod fit ex virgultis ipsis Aurel. Victor: *Senatus sententia constitutum est vt more maiorum collo in furcam coniecto virgis ad cædem necaretur.* Et veteres glossę de furciferis qui deliquerant pro pœna in furcellam iniecto collo traducebantur per vrbem, & ij proprie dicebantur furciferi, quæ traductio dicebatur etiam pompa, & triumphus apud Harmenopulum lib. 6. sed vt est apud Zonaram, & hac de re etiam Iosephus, quo more nos vtimur etiam hodie, & moris tantum nostri confirmandi. Ego hoc vobis refero de reo quidem condemnato & ducto ad supplicium.

IX.

De Iudæis & Cælicolis,

POsteaquam dixit de Apostatis qui scilicet prodita religione Christiana male consiliati defecerunt ad

Iudæos vel Paganos. inde dicere instituunt de Iudæis, A postea de Paganis & Iudæis iungit Cælicolas. Iudæorum secta non prohibetur constitutionibus Imperatorum, nec damnantur ex illo Iudæi, quod tamen plerumque contigit Christianis principibus, vt eos exulare iuberent, vt scilicet exulare iuberent certissimum argumentum & fontem religionis nostræ. quare plerisque etiam imperabatur exilium illud, condemnatio illa. constitutiones Roman. Imperatorum nulla pœna eos afficiunt, nec eorum sententiam probat *l. 9. C. Theod. eodem*: nam & circumcisionem filiorum suorum imo etiam & aliorum eis committunt, *l. circumcidere, D. ad leg. Cornel. de sicariis, & l. 16. eod. tit.* & ex constitutionibus in ordine decurionum allegi possunt, qui honor est municipalis. decurio est senator municipalis, curia senatus municipalis *l. 5. §. vlt. D. de decur.* eos qui Iu-B daicam superstitionem sequuntur, id est, Iudæos posse honorem suscipere, id est, decuriones fieri, de quibus est tit. non etiam possunt iudicandi munere fungi, *l. vlt. eod. tit.* quam nescit Accursius conciliare cum *d. l. vlt.* quinimo tentat *d. l. 2 §. vlt.* corrigi per *l. vl. eod. tit.* ac rursus tentat, quod demiror ausum esse Alciatum, Iudaicam superstitionem in *d. §. vlt.* accipiendam esse non pro Iudaismo, sed pro Christianismo. sed facilis est concordiæ ratio. *l. vlt.* interdicit Iudæis tantum iudicandi, statuendi, pronunciandi potestatem, ne quid possint in Christianos. Imo etiam interdicit decurionatus potestatem & dignitatem, qua qui funguntur iudices non sunt, sed administratores Reip. & obseruandum quod ait *l. 5. §. vlt.* Iudæos etiam compelli obire necessitates, id est, munera ciuilia municipalia, quæ no-C stris iniunguntur, quæ effugere non licet curialibus: non habere excusationem a tutelis, si quas possunt administrare illæsa sua superstitione, non a munere sitomiæ, id est, cura frumenti coemendi publici, non a ceteris muneribus, quibus curiales obnoxii sunt, non a muneribus corporalibus siue personalibus, & multo minus a prouincialibus, quod firmat etiam *l. 5. D. de excus. tut. & lex 2.* quæ est Græca, & *lex iussio, hoc tit.* ergo Iudæorum secta non prohibetur, quod notatur in *l. 12.* Qui fuerint cælicolæ nemo docet, aut si quis tentat, frustra. Obseruandum est in *d. l. 12.* Imperat. Honorium & Theod. dicere cælicolarum nomen inauditum fuisse. Igitur ea ætate nouum sectæ genus quod prodierat demum ætate Honorii & Theod. quod etiam subiungit dicens, & nouum crimen superstitionis subii-D cit ex *leg. 43. Cod. Theod. de hæretic. cela est pris de là, Cælicolas noui nescio cuius dogmatis*, inquit, *habuisse conuentus.* noua igitur dogmata seruisse, imo congruentia fidei Catholicæ, quo fit, vt eo scilicet diligenter expenso putem cælicolas manasse ex Iudæis, vel sumpsisse nomen ex Iudæis, qui, vt Iuuenalis ait, quadam satyra, *nihil præter nubes & cœli numen adorant:* & Sophonias Propheta: inter eos quosdam adorare militiam cœli: horum namque non est noua superstitio, sed vetustissima, & quidem putem manasse eos ex Christianis, aut sane mixtos esse ex Christianismo & Iudaismo. Samaritæ sunt mixti ex Iudaismo & Paganismo. & videtur fuisse Donatistarum genus: nam fuit Donatistarum secta dispertita in sectas plures. Donatistarum schisma discissum in schismata quædam. hoc quotiens in vna secta contingit, certissimum est argumentum dogmatis praui. & ex Donatistis arroganter legi sic quosdam alios appellasse Macarios, id est, beatos, contra quam dici soleat, & vere dici, neminem ante obitum esse beatum. sicut legi plerosque hæreticos arrogantiæ nomina sumpsisse: alios mundos siue catharos, alios continentes, qui forte potius incontinentiæ auctores erant, opinionibus suis omnes fere speciosa indebant nomina, & profitebantur omnes se docere veritatem: & hoc nomen frequenter discipulis suis indebant Manichæi, vt lib. 9. Confessionum ait August. *hæc vox vestra, vanitas vestra me decipit.* Macarii igitur ex Donatistis fuerunt, & hi quoque arroganter se vocabant cælicolas, quasi inquilinos & habitatores cœli. si profecti sunt a Donatistis, ex Christianismo igitur profecti sunt, saltem ex parte. eius rei argumentum quoque præbet *l. 12.* dum eos hæreticis adnumerat qui nouum dogma instituerunt suo arbitrio, contra sententiam vniuersæ Ecclesiæ. hæretici sunt Christiani, qui non sunt Christiani, nusquam appellantur hæretici: & quo magis hoc verissimum videatur, dicta l. 12. eos cohortatur vt reuertantur ad Christi religionem, contra quam scilicet illud nouum dogma instituerunt: Cælicolarum enim ait fuisse nouum dogma, & dogmatici etiam aliter non dicuntur quam Christiani. qui secus dicant quidquam quam doceat Ecclesia Cath. Et B inuenio in Epist. Aug. 163 Maiorem Cælicolarum, id est, primatem siue præsulem apud Donatistas noui baptismi institutorem instituisse, & multos illo sacrilegio seduxisse. si quale quale baptismum retinebant, non possis dicere, non esse profectos Cælicolas a Christiadis. sed non negauerim etiam ex Iudaismo eos sumpsisse quædam, quia video eos Iudæis iungi. Ille locus Augustini valde confirmat vulgarem scripturam *l. 3. de Iudæis, & cælicolis, & maioribus eorum & Patriarchis*, vt exemplo Iudæorum tribuantur proceres, qui maiores dicuntur, etiam cælicolis, vt in illa epistola August. fit mentio maioris cælicolarum. Igitur a *l. 3.* non censeo detrahendam esse vocem cælicolis. quamuis absit a Cod. Theod. & a quibusdam libris manu exaratis.

C

X.

Ne Christianum manc. &c.

Pars origine sua titulus hic fuit tit. sup. id est, de Iudæis tantum: nam Iudæis tantum initio fuit interdicta possessio mancipii Christiani, sed ex constitutione Græca Iustiniani, id est, ex l. *2. eodem tit.* & ex l. *Deo nobis, de Episc. & Cler.* idem interdicitur hæreticis & Paganis, ne Christiana mancipia habeant, aut possideant iure dominii. habere scilicet est iure dominii habere, vt in illa stipulatione habere licet, *l. stipulatio ista, D. de verbor. obligat.* Possidere est omni alio iure possidere quam dominii, veluti iure fideicommissi, aut iure bonorum possessionis, quibus modis posses-D sio quæritur non dominium: possessio inquam tantum, quam prætor tuetur vice dominii *l. 3. D. si vsusfruct. pet. l. 1. & 2. D. de bonor. possess.* & ita distinguendum est quod ait hic tit. ne Iudæis, ne Hæreticis, ne Paganis Christianum mancipium habere vel possidere liceat, & Constitut. huius ratio redditur elegans in *l. vlt. Cod. Theod. eod. tit.* quod nefas sit mancipia religiosissima impiissimorum dominio inquinari. Et similiter Euseb. 4. de vita Constantini, quod nefas sit, eos quos Saluator liberauit, seruire iis, qui & eum & prophetas dederunt neci, id est, Iudæis. Nam interdictum initio fuit solis Iudæis, ἀθέμιτον εἶναι προφητοφόναις καὶ κυριοκτόνοις τοὺς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐλευθερωμένους, ζυγῷ δουλείας ὑπάγεσθαι. Sed E additur generaliter in constit. huius tit. ne etiam Iudæi, vel hæretici, vel Pagani, alterius quam suæ sectæ & nationis hominum possideant, & capitale esse si eum hominem circumciderint. capitale & non plectitur tantum vltimo supplicio, sed etiam omnium bonorum publicatione. Igitur si eum hominem non circumciderint, multæ subiiciuntur 30. librarum auri, quod vel ausi sint eum comparare qui alterius esset religionis, *l. 2. C. Theod. eod. tit.* seruum autem circumcisum si rem detulerit, pro pretio perduci ad libertatem ipso iure. & hic casus addendus vobis est ad *tit. pro quibus causis serui pro præm. accip. libert.* alioquin si rem non detulerint fisco vindicari, vt in *l. 12. Cod. Theod.* & Sozomenus & Cedrenus scribunt eum seruum fieri publicum, vel re-

digi in publicas rationes. ex quo intelligitur seruum publicum dici fiscalem, & nihil referre dixeris seruum publicum, an seruum fiscalem fieri; neque vero tantum ad Christianos homines ex lege pertinent, qui scilicet baptizati sunt in Trinitate, & proprie fideles nuncupantur, sed pertinent etiam ad Catechumenos, vt ait *l. 2. & Nou. 13.* ne impune possideantur vel circumcidantur ab his qui longe abhorrent a professione Christianitatis. Catechumeni sunt auditores baptismo designati. Solent veteres Theologi facere 4. ordines in Ecclesia, vt alii sint Catechumeni auditores sacrarum litterarum, alii fideles, alii pœnitentes, qui post baptismum lapsi sunt, & agunt pœnitentiam publicam, & alii competentes qui implorant gratiam Dei, qui perstant in Ecclesia supplices, donec intellexerint facinoribus suis gratiam indulxisse Deum omnipotentem.

XI.

De Paganis sacrificiis & templis.

SEquitur tit. de Paganis &c. Ita legendus est sine copula hic tit. de tollendis sacrificiis quæ à Paganis instituuntur & celebrantur, & de claudendis fanis, delubris, templis Paganorum: Nam etsi Imperatores velint tolli altaria mortali opera formata & sensu carentia, nolunt tamen tolli ædificia templorum, & destrui ornamenta publicorum operum, vt ait *l. 3. eodem tit.* Et sic etiam lata est *l. vlt. de* tollendis annonis templorum, de tollendo reditu templorum: erat enim consequens vt templis sublatis, & rebus sacrificiis destinatis, tollerentur annonæ & salaria templorum, quæ l. 19. cod, Theod. transfert ad milites, annonas facit militares, & ita vulgo legitur deprauate in dicta l. 19. templorum detrahantur annonæ, & rem annonariam iubente expensis deuotissimorum militum sic est emendandum, *& rem annonariam iuuent expensis.* transferuntur ergo a Paganis ad nobiles. Longe igitur est deterior conditio Paganorum quam Iudæorum: nam Iudæorum secta legibus non est prohibita. longe deterior quam hæreticorum, quibus omnibus non est propositum capitale supplicium. Paganis est propositum, non Pagano simpliciter: licet enim Pagano cuique & perditissimo esse, sed Paganis vetita sacrificia facientibus & colentibus, & simulacra & dæmones, vt in *l. 17. & 5. eod. tit.* & in Epistola August. 48. vbi etiam addit quod ad hunc tit. valde pertinet, tam Catholicos, quam hæreticos laudare leges ab Imp. latas contra sacrificia Paganorum. & Pagani, vt dixi, sunt cultores dæmonum, qui & Gentiles dicuntur in *l. 21. C. Theod. eod. & l. 46. Cod. Theod. de hæret. & in Nou. Theod. de Iudæis.* Gentilium nomen ductum est ex sacra scriptura, quod & solerent Iudæi non Iudæos appellare gentes. Paganorum nomen ductum est ex vulgo quod sint, vt Orosius scribit initio historiæ suæ, velut ex agrestium locorum compitis & pagis alieni a ciuitate Dei. In Digestis sunt qui non sunt milites *comme vous scauez.* vnde peculium aliud Paganum, aliud castrense.

XII.

De his qui ad Eccl. conf. &c.

POsteaquam dixit satis de iis qui alieni sunt à priuilegiis Ecclesiarum Catholicarum, puta de Hæreticis, Apostatis, Iudæis & Paganis, quanquam Iudæis maneant adhuc priuilegia quædam, veluti vt retineant Synagogas suas, vt die Saturni, quo cultus sui reuerentiam seruant, non vocentur in ius, vt a Christianis iniuria non afficiantur, vt alia pleraque. Posteaquam, inquam, dixit de iis redit in hoc tit. ad Ecclesiarum Catholicarum priuilegia, & exponit vnum hoc tit. de confugis. sic appellantur *eod. tit.* & in *l si quis per calumniam, sup. de Episc. & cler.* vt scilicet confugis præsidium & securitatem Ecclesiæ præstent confugientibus ad eas quasi in asylum, ita vt abduci inde nequeant. quam constitutionem cum vt abrogaret Imper. Arcadio aliquando suasisset Eutropius, is in seipso confugiens ad Ecclesiam, expertus est quam id fecisset inconsulte: namque inuentus eductus fuit ex Ecclesia ex lege sua, & postea id narrans, non male ait, sua sententia fuisse propinatum. non male, vt Comicus dixit, hunc vobis comedendum propino: quod male quidam emendare cupiunt: nam & Capitolinus in Marco ita loquitur: *venenatam partem fratri edendam propinans.* & quod adiicit in *tit. vel ibi exclamant*, pertinet etiam ad Ecclesiarum venerationem ex *l. 5. & vlt.* vt nullus in Ecclesia tumultus videatur, nulla seditio, nulli clamores concitentur, suæ vel alienæ rei causa. hic est sensus illorum verborum.

XIII.

De his qui in Eccles. manumitt.

TIt 13. pertinet ad prærogatiuã & venerationem Ecclesiar. qui est de iis qui in Ecclesia manumittũtur, cum olim triplex erat libertas, alia Romana seu iusta, alia Latina, alia dedititia, ad Romanam peruenire erat difficillimum. his tribus modis ciues Romani fiebant, testamento, vindicta & censu. Alio genere manumissionis dabant deteriorem libertatem. nunc meliorem, id est, ciuitatem Rom. & Sozomenus l. 1. c. 9. exponens sententiam constitutionum Constantini quæ sunt in eod. tit. ait, eas fuisse a Constantino editas, cum scilicet ciuitatem Rom. adsequi, id est, manumissione ciuem Romanum fieri, esset rarum & difficile, Constantinum constituisse vt manumissi in Ecclesiis teste populo & signatore Episcopo quibuscumque verbis, directam, plenam, & iustam libertatem obtinerent, & vt eandem libertatem manumissio clericorum tribueret, quibuscumque verbis & quocumque loco facta esset, etiam absente Episcopo. Igitur etiam manumissio quæ non fit directis verbis, non testamento, sed codicillis factis ab intestato, vt si a clericis in clericos proficiscantur, tribuat ciuitatem Romanam.

XIV.

De Legib. &c.

SEquitur tit. de legibus & constitutionibus populi Rom. & edictis Principum. satis dictum est in supp. tit. de iure sacro parte iuris publici, consequens est dicere de reliquo iure publico, quod scilicet consistit in populi, senatus, principis, magistratuum imperio & potestate, ex qua proficiscuntur leges & constitutiones, & aliæ partes iuris ciuilis. Ac primum quidem in hoc tit. agitur de legibus publicis & generalibus, quæ sint antiqua iussa populi vel plebis vt lex Hortensia, Aquilia, Licinia, quales nullæ feruntur hodie populi potestate in principe translata lege regia. & consequenter nullæ sunt positæ leges de ambitu, quoniam nulli candidati circumueniunt populum: nam creatio magistratuum pertinet ad curam principis, *l. 1. D. ad l. Iul. de ambitu, l. quidam D. de re iudic. l. 2. D. de albo scrib.* quare constitutiones principum hodie leges esse constat, *l. 1. D. de constit. principum*, quod principi placuit legem esse constat, scilicet post legem regiam quæ omnem populi potestatem transfudit in principem, cuius placita proprie leges dicebantur. Denique constitutiones principum leges esse constat, rescripta dico, subscriptiones, adnotationes pragmaticas, decreta, mandata, interlocutiones, orationes, edicta, &

decreta quidem rescriptaque & interlocutiones sunt leges, si quid in aliquo negotio, sicuti interlocuti sint, sunt leges, videlicet, si, vt ait Leo, animus fuerit principi [illegible], si quod princeps decreuerit, voluerit generaliter obtinere: alioqui quod princeps iudicauit inter personas certas non valet inter alias, non magis quam aliorum iudicium, secundum illam rationem, vt res inter alios iudicata aliis neque nocet, neque prosit. sed si animus fuerit principi in cognitione caussarum facere legem generalem quod in caussa vna iudicarit, vtique erit lex generalis, vel si, vt ait *l. 3. eod. tit.* princeps censuerit ea quæ in certis negotiis statuta sunt, ciuilium quoque caussarum fata componere: vel etiam si de iis orationem miserit ad senatum, vt quod sibi placeret firmaret senatus, & firmauerit. eius generis multæ orationes referuntur in libris nostris. in *l. 1. Cod. Theod. de oratione qua scribitur ad senatum.* legendum est, *hac oratione*, non, *ordinatione*. ac vero ea in l. 8. constituunt Impp. vt princeps nullam generalem legem proferat inconsulto senatu. secundum eam si obseruaretur, leges omnes generales principum, orationes appellari possent: nam prius ex sententia eius legis principes habere dicunt orationem in senatu per se, aut per alium, vt quod sibi fieri placet, exquirat, nec aliter id promulget quam si suam consensionem senatus adhibuerit. Denique nulla est generalis lex principis sine Senatusconsulto. Sed non fuit obseruata semper ea lex 8. leges etiam principum generales sunt, vt ait *d. l. 3.* si eas principes edicti nomine nuncupauerint: nam huius nominis vis hæc est, vt edicta siue lex edicti nomine nuncupata per omnes populos diuulgetur, promulgetur in celeberrimis locis: in foro vel etiam in Ecclesia, vel vt in sacris scriptoribus, legimus theopropia. in suggestu scilicet illo vel pulpito, vnde Christianis recitatur verbum Dei, quod est anteferri in *l. rescriptum C. Theod. de hæret.* Et sæpe inuenies in constitut. principum antelatas fuisse leges illo vel illo die: subscribitur scilicet non tantum quo die fuerit lata, sed & quo die accepta a iudicibus & populis, & quo die antelata, programmate scilicet proposito in celebrioribus locis. hæ leges sunt generales. hæ sunt de quibus hoc tit. agitur, quæ omnes populos tenent, *l. 3. §. diuus, de sepulc. viol.* generalia rescripta in eo loco vim obtinent. Igitur etiamsi in aliqua ciuitate mos hic sit, vt in ciuitate id seruetur quod vetant rescripta, valent in omnibus ciuitatibus, etiam in eis in quibus mos inualuit contra rescripta generalia, antequam ea emitteret princeps. leges nouissimæ emendant leges vetustiores, & si generales sint, ad omnes populos pertinent, non ad Paganos tantum, sed & ad milites, *l. vlt. D. de accusat.* & rescriptum, vt vbi crimen contraxit, ibi peragatur reus, etiamsi sit alterius prouinciæ; obtinet etiam in militibus, quoniam generaliter ita rescriptum est, pertinent quoque ad homines domus Augustæ *l. 10 h. tit.* quæ est Græca, imo & ad Augustum ipsum, & ad Augustam *l. 4. eod. tit.* princeps vicem gerit populi; populus suis legibus tenetur, & princeps igitur legibus teneatur oportet exemplo populi. omnes autem leges quæ in corpus iuris referuntur, fere generales sunt, paucæ speciales siue personales, quæ ad personas & corpora, & Collegia certa, vel officia, vel scrinia, vel ciuitates, curias, prouincias, scholas certas pertinent, quæ etsi non relatæ sint in corpus iuris, nihilominus vim suam & robur obtinent, vt est in constitutione Iustiniani *de C. Iust. confir.* tamen omnes non tenent, *l. 2. h. tit.* & hæc differentia legum, vt obseruetur sæpe moment iuris auctores leges generales esse, leges edictales esse, quod idem est, generalia esse rescripta, *l. Pap. §. vlt. D. de leg. adgn. tut.* si heres rogatus sit seruum manumittere, & latiter ne manumittat, & euertendæ fiduciariæ libertatis gratia, ius patronatus amittit, quod ait generali rescripto esse constitutum *d. l. Pap & l. quotiens § sed si non in corpore D. de hered. instit.* si quis non ceciderit in corpore heredis, sed in parte heredis scripti, vt si is quem dictauit heredem scribi ex semisse, scriptus inueniatur ex quadrante, nihilominus erit ex semisse, quasi plus dictum sit, minus scriptum, quod ait generalibus rescriptis adiuuari: idem in *l. Diui §. vlt. ad leg. Falcid.* Si heres a quo legata relicta sunt frustrationis caussa, vt ait, id est, moræ contrahendæ caussa, implorans auxilium legis, allegans locum esse legi Falcid. exhaustam scilicet esse, vel oneratam hereditatem legatis, velit quadrantem Falcidianum præcipere, debentur vsuræ ab eo tempore quo abusus est nomine legis Falcidiæ vt frustraretur & differretur legatarius: nam est generaliter constitutum in actione legatorum, quamuis non sit bonæ fidei, vsuras venire ex mora heredis, *l. 2. C. de vsuris legat.* Recte monent iuris auctores quæ sunt generalia rescripta; nam pleraque sunt personalia. sed & hic tit. vt dixi, & hi libri iuris continent fere edictalia rescripta. & obseruandum est, in hoc tit. dari legibus ipsis præcepta quædam & illud maxime notandum. quod antea retulit Theod. & Val. vt nullam edat leg. princeps inconsulto senatu, vt leges principis omnes generales sint. Iam dixi, leges posse nuncupari orationes ad senatum: item vt verba omnia sint perspicua & clara, non ambigua, quæ est sententia l. 9. qua de re Demosthenes contra Timocratem. Item vt quæ contra leges vel in fraudem legum fiunt, ipso iure nulla sint, etiam sacramenta, quæ est sententia *l. 5. eod. tit. l. iubemus §. sane, inf. de sacrosf. Eccles.* Item vt futuris negotiis leges formam statuant, non præteritis, vt ferantur in futurum, non in præteritum, *l. 7. eod. tit. l. 7. C. Theod. de hæret.* quare iudex dicitur a lege distare: nam iudex statuit de præteritis, *lex de futuris*. Plato in Theæt. τὰ νομοθετήματα, &c. eas ferimus in sequens tempus. Idem Demosthenes contra Timocratem. & postremo *l. 6. h. t.* constituitur vt leges pro quibusdam scriptæ contra eos non valeant, cuius rei exemplum habes *l. general. §. vlt. inf. de secund. nupt.* & constitutum pro liberis prioris matrimonii, vt mater quæ morte viri soluto matrimonio venit ad nuptias secundas bona paterna quæ ad eam peruenerant tit. lucrorum nuptialium, ea seruentur liberis prioris matrimonii, quasi eorum liberorum propria. hæc constitutio non potest conferri in perniciem eorum liberorum; ita scilicet vt si repudiauerint hereditatem paternam, ea bona, id est, bona nuptialia non possint obtinere, quia sunt paterna, & ipsi paterna repudiauerint, non vtemur ita lege pro liberis lata contra liberos, imo repudiantibus liberis bona nuptialia, quæ a patre ad matrem eorum peruenerant, obtinebunt iam non quasi paterna, sed materna. Si hereditatem matris non repudiauerint, obtinebunt quasi paterna. si hereditatem patris adierint, obtinebunt quasi materna. si hereditatem patris repudiauerint & matris adierint, aut certe si parentibus vtriusque hereditatem repudiauerint, non obtinebunt. Ea fuit pia illa constitutio, vt pater qui venit ad secundas nuptias, coniugis bona, quæ iure nuptialium instrumentorum consecuta, vel consecutus est, seruet liberis prioris matrimonij: nam sæpe qui veniunt ad secundas nuptias, & nouis maritis addicunt vitam prioris matrimonii liberis, omnemque affectum transferunt in liberos secundi matrimonii. quare eorum improbitas fuit legibus coercenda. Verum quod ita est pro liberis constitutum, non debet verti in eorum perniciem. spectanda est misericordia & prouidentia legis. & ita vt scribit Æmilius Probus, cum Epaminondas legem Reip. caussa latam videret, ad perniciem ciuitatis noluit conuertere. & Quintil. 271. Declam. *Lex quæ pro me scripta erat, non potest contra me valere.* Quod ad multa negotia potest accommodari. Hæc sunt quæ ex eod. tit. potissimum vos adnotare volui. Sequentur in aliis tit.

aliȩ partes iuris ciuilis, vel ſpecies conſtitutionum principis, vt in tit. 15. dȩ mandatis principum, & deinde de Senatuſconſultis alia parte iuris ciuilis in tit. 16. & de reſponſis prudentum in tit. 17. de veteri iure enucl. quos explicabimus die craſtina.

Diximus principem quemque ſuis legibus obligari ex *l. digna vox, eod. tit.* quòd ne videatur pugnare cum *l. princeps* D. *de legibus*, vbi ait, principem eſſe ſolutum legibus, quando id heri prætermiſimus, nunc paucis oſtendam, vt ea lex accipienda ſit. Certe omnes fere huius legis ſententia abutuntur; nec error eſt obſcurus, nimirum ſi animaduertamus eandem deſumptam eſſe ex lib. 13. Vlpiani ad l. Iul. & Pap. quȩ dicuntur caducariæ, factȩ in rem fiſci, per ſe odioſȩ, quarum caput hoc vnum eſt, vt ſi poſt mortem teſtatoris legatarius moriatur antequam dies legati cedat, vel etiam ſi viuo teſtatore moriatur legatarius, vt nec ad heredem tranſmittat legatum, nec remaneat apud heredem, ſed fiſco cedat quaſi caducum. fateor iis legibus ſolutum eſſe principem, non tamen ſolutum eſſe omnibus, vt in *l. quod principi, D. de leg. 2.* ſi legatum relictum ſit principi, & vita exeat antequàm dies legati cedat, non fit legatum caducum, ſed ad ſucceſſorem pertinet, hoc eſt princeps ſolutus eſt legibus caducariis. non eſt etiam ſolutus lege Falcidia: nam ſi ei ſit legatum relictum, patitur Falcidiam, *l. 4. C. ad leg. Falc. l. Pap.* § *ſi Imp. de inoff. teſt.* non lege Voconia. qua de cauſa Auguſtus petit à Senatu veniam legis Voconiæ, apud Dionem & ita etiam lex *princeps* non dicit, principem ſolutum eſſe omnibus legibus, ſed legibus, iis ſcilicet de quibus legem accipiendam eſſe docet inſcriptio, id eſt, Iulia & Papia. Ne igitur deinceps quod de certis legibus ſcriptum eſt, trahamus temere ad omnes. Similis fere error occupauit omnes, neſcio an vere dixerim interpretes iuris ob verba *l. 1. ff. de leg. 1.* per omnia, accepta generaliter, exæquata ſunt legata fideicomm. i. nullam eſſe differentiam inter hæc duo, quod eſt ex Vlp. & tamen conſtat innumeras fuiſſe differentias tempore Vlpiani ac ſequent. etiam vſque ad Iuſtinianum ſemper. & ſane etiam non dicit per omnia & in omnibus vt *l. 2.* §. *pen.* D. *de iure cod. furioſus per omnia & in omnibus abſentis loco habetur.* ergo legata ſunt exæquata fideicommiſſis per omnia, ſed in quibuſdam, non in omnibus, ſed in Falcidia, de qua tractabat Vlpianus lib. 67. ad edict. vnde ducta eſt *d. l. 1.* Igitur hæc eſt mens legis: in lege Falcid. vt per omnia exæquata ſint legata fideicommiſſis: nam ea lex in vtriſque locum habet. Et vt ego patefeci quodam loco, quæcumque imputantur in Falcidiam, quæ detrahitur ex fideicommiſſis, eadem imputantur in Falcid. quæ detrahitur ex legatis, & male tracta eſt cauſa imputationum differentia ex *l. 3. 4. ad leg. Falcid.* ac ſi non eadem ſit habenda ratio imputationum in Falcidia fideicommiſſorum, maxime fiduciariæ hereditatis, atque in Falcidia legatorum, quod eſt falſiſſimum: nam per omnia ſunt exæquata fideicommiſſis. vide Obſ. VIII. 4.

XV.

De mand. principum.

EX conſtitutionibus ſpecialibus principum ſunt priuilegia & decreta interpoſita in negotio aliquo, ita vt in exemplum non trahantur, *l. 2. ſup. de legib.* e conſtitutionibus ſpecialibus ſunt etiam mandata principum, id eſt, præcepta ſiue monita quæ certis perſonis dantur a principe, veluti legatis & præſidibus qui mittuntur in prouincias, *on leur baille leur leçon*, vt hoc agant, illud prætermittant, nec proficiſcitur legatus vel præſes ſine mandatis quæ ſequi debent, nec is migrare ſolet temere. vel etiam ſunt iuſſiones quæ a principe dantur Conſiſtorianis militibus, *l. 1. hoc tit.* quæ eſt de iis accipienda, vel de Tribunis & Notariis executoribus imperialium iuſſionum, vt iuſſiones quæ dantur Referendariis ſacri Palatii perferendæ ad præſides prouinciarum, quæ niſi conſtent ex ſcripto, nullius momenti ſunt *d. l. 1.* mandata ſecreta principis non valent, *les ſecrets ne valent rien.* Excipitur vnus caſus in *l. 2. eod. tit.* quæ eſt Græca, ſi princeps det iudicem certum in lite aliqua ſpeciali, vel ſi iudici adiungat collegam συνδικαστήν, vel ſi velit acta quidem edi iudicialia, ſi nuntiet vt lis aliqua celeriter finiatur: hæc enim mandata præſides accipiunt ex ore principis, vel ex relatione Quæſtoris, *le Chancelier*, aut Referendariorum ſacri palatii, *des Maiſtres des Requeſtes*, & valere etiam nulla ſcriptura interueniente, vt in Nou. 124. quæ eſt ſententia *l. 2.* quam expoſui Obſeru. XII. 31. & eſt ſtultus qui pro ea repoſuit Iuſtin. Nouellam XVII. de mandatis principum, quæ fuit emiſſa poſt editionem Codicis.

XVI.

De Senatuſconſultis.

SEquitur alia pars iuris ciuilis in titul. 16. Senatuſconſulta, id eſt, iura quæ facit Senatus. ſunt decreta ampliſſimi ordinis, quæ vtique omnes tenent, perinde atque Conſtitutiones principum: recte igitur in *l. 2. D. ad Senatuſconſ. Velléi. quid de ea re fieri placeret, & de ea re vniuerſi ita conſuluerunt.* recte, cum & conſulta Senatus dicantur. Tertullianus in Apolog. *Ita Senatus conſulit.* ſtulti ſunt qui malunt, cenſuerunt. Denique conſulere commune eſt verbum: nam conſulit qui interrogat Senatum, vnde illud *conſul conſule*, apud Trebellium Pollionem: & Senatus quoque conſulit, id eſt, iudicat, ſtatuit, decernit, & idem eſt cenſere, quod Feſtus interpretatur, *decernere.* vt plane nihil interſit dicas, *cenſuerunt*, vel *conſuluerunt*, Nouella Leonis 78. vetat ne in poſterum Senatuſconſulta fiant, vt Senatus ius non faciat, ſcilicet, quia etiam poteſtas Senatus erat tranſlata in principem: antiqua Senatuſconſulta manent, vt leges antiquæ, & vt hic oſtenditur, contra ea elicita reſcripta, velut contra Senatuſconſultum Velleianum aut Tertull. non valent. imo ſi vteremur *l. 8. ſup. tit. 14.* nulla lex generalis principis valeret ſine Senatuſconſulto.

XVII.

De vet. iu. enucl. &c.

SEquitur alia pars iuris ciuilis, reſponſa & interpretationes Iuriſconſultorum veterum, qui ab imperatoribus ſcilicet poteſtatem acceperant condendi iuris, reſpondendi, ſcribendi, cauendi, interpretandi. Hinc varia nomina Iuriſconſultorum, nam conditores & auctores iuris & interpretes legum, & conſulti legum, aut iuris dicuntur. Aliorum enim qui eandem poteſtatem ab Imperatoribus non acceperunt, nulla eſt auctoritas, nec eorum ſcriptis iudices alligantur, cum tamen a ſupra dictorum ſcriptis non poſſint recedere, §. *reſponſa Inſt. de iure nat.* quia ſunt pars iuris ciuilis. & eleganter Iuſtin. *l. vlt. ſup. de legib.* dum ſibi vindicat Iuriſconſultis parem auctoritatem, nihil tamen ſe derogare eis ait qui hanc facultatem conſulendi iuris olim ab imperiali maieſtate impetrauerunt. Iubet autem Iuſtin. priori conſtitutione huius tit. in Digeſtorum libros L. Tribonianum & eos quos ſibi in opere conficiendo adiutores delegerit, anteceſſores ſcilicet, id eſt, Doctores, profeſſores iuris & rogatos ampliſſimæ præfecturæ, & qui in foro præfectorum prætorio cauſas agitant, Tribonianum, inquam, horum ope fretum, quos ipſe delegerit in conficiendis Pandectis neceſſaria quæque &

vsu recepta illos libros conferre ex veterum illorum A scriptis, atque ita, vt ipse loquitur, ius vetus purgare & emendare. ius enim vetus vocat antiquam prudentiam iurisconsultorum. De Institutionibus etiam confirmendis in priori constitutione aliquid aspergit. posterior constitutio vtraque lingua conscripta confecto iam opere Digestorum, enarrat quidque quaque parte Dig. contineatur, ob id omnis eius prælectio est summopere studiosis necessaria & vtrique operi Digestorum, & Iustin. parem atque Codicis constitutionibus vim tribuit, fidem, robur & pondus: neque enim iam dicimus responsa prudentum vim legis obtinere, perlatæ scilicet ad populum, quod olim dicebatur, sed translata populi potestate in principem, & principe sibi soli vindicante auctoritatem condendi & interpretandi iuris, *l. 1. l. 9. l. pen. & vlt. sup. de legib.* Dicimus iam re- B sponsa veterum Iurisconsultorum & Senatusconsulta vetera vigorem constitutionum obtinere. & quod ait in *hoc tit. de antiq. iurisprudentum* qui in Digestis referuntur, eo pertinet quod præcipue in priori constitutione continetur, vt omnium Iurisconsultorum veterum, ex quorum libris confectæ sunt Pandectæ eadem sit auctoritas, nec sit alter potior altero, nec Papiniano puta cedat Vlpianus abrogata *l. 1. C. Th. de responsis prudent.* quæ Papinianum præferebat ceteris, & abrogabat notas factas in corpus Papiniani ab Vlp. & Paulo. & si quando inueniebantur pares sententiæ Iurisconsult. puta ex vna parte tres, & ex altera totidem, vt ea pars vinceret, in qua esset Papinianus, qui, vt subtiliter ait, sicut singulos vincit, ita cedit duobus, id est, C non vincitur nisi a duobus; hanc præeminentiam Papiniani, hoc priuilegium ademit constitutione priori, vt omnium auctorum iuris eadem esset auctoritas, & decreuit vt ex notis ad Papinianum decerperentur etiam necessaria & vsui futura.

XVIII.

De iur. & facti ignor.

ENarratis vero partibus iuris ciuilis, subiicit generalem tit. de iuris & facti ignorantia. iuris enim nomen complectitur leges, constitutiones, & Senatusconsulta, & responsa prudentum, adeo vt in *Cod. Theod. l. 1.* quæ hic est pen. sit posita sub tit. de constitutioni- D bus principum & edictis. & forte non male heic Ius accipiemus specialiter pro constitutionibus principum, vel si quid constitutionum vigorem habet. Et summa tituli hæc est: iuris ignorantiam neminem excusare, vt si nescieueris liberis petendam esse bonorum possessionem intra annum, hæc ignorantia te non excusat; nam si cum esses ex liberis defuncti, non petieris bonorum possessionem, ius tuum amittis; & si pergas petere, obstabit præscriptio temporis: vel etiam si nescieris legata ex testamento non deberi, quod postea quam testator capite minutus est, irritum factum est: nam si ea legata ignarus solueris, non poteris repetere. ignorantia iuris non præbet repetitionem indebiti. excusat tamen militem: & militem qui sequitur signa, non dimissum E militia, sed eum qui in strepitu belli ius ciuile audire non potest vel reminisci: qui consulere de iure prudentes non potest. Item excusat minorem 25. annis, & mulierem in damnis amittendæ rei suæ, non in lucris, *l. 2 eod. tit.* Error facti, id est, ignorantia rei excusat honeste omnes, facile est ius nosse, leges, constitutiones principum, & licet consulere, facta incerta sunt, nec licet capessere cuiuis rerum gestarum veritatem. Sed vt insigniter vobis legem aliquam ex hoc tit. explicatam relinquam, sumam *l. 5. cum falsa.* velim vos eandem legem indistincte accipere de errore iuris, & de errore facti, vt siue errans in iure, siue errans in facto dixeris paternum esse id quod erat in bonis maternis, & contra, vt is error qualis qualis tibi non noceat: nam & error iuris nocet in damno, ignorantia iuris neminem lucro afficit, aut præmio, sed non afficit etiam damno. Igitur si vel iuris, vel facti errore ductus atque traductus dixeris, paterna esse bona quæ sunt materna, non oberit tibi. nec mirum: cum si sciens prudensque dixeris paterna esse quæ sunt materna, nihil tibi præiudicas nec mutas dominium bonorum maternorum, quod habes. non nudis pactis, sed traditionibus mutantur dominia, *l. traditionibus, C. de pact.* & proprie lex *cum de bonis, de acquir. heredit.* huc pertinet: ibi erat consilium abstinere a bonis paternis, & suscipere materna. dixisti quidem bona, quæ erant materna, esse paterna, vel errans vel sciens: hæc tibi oratio tua prudens inconsultaue non præiudicat.

XIX.

De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, vel non.

HIc tit. 19. persequitur eam partem iuris ciuilis qua præcipue hic liber constat, quæ conficitur ex principum constitutionibus, quarum species sunt edicta, mandata, rescripta, *l. 3. sup. de legibus*: nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios tit. sup. de rescriptis non item De iis igitur tractare incipit ab hoc tit. nam preces sunt desideria supplicantium comprehensa libello principi dato, & rescripta sunt responsa principis ad preces. Preces igitur præcedunt rescripta, sequuntur subscriptiones, adnotationes vel subnotationes principum. Et ideo de precibus prius agit. sed quidquid constituitur de precibus, idem obtinet in rescriptis: nam quod precibus oblatis postulari non debet, nec impetrari rescripto, aut etiam impetratum non valet: idemque e contrario, si quid postulari possit, & id impetrari rescripto possit. & huius propositionis varia exempla hic proponuntur, vt exempli causa, creditor non potest postulare ne debitor aduersus eum vtatur exceptione peremptoria, quæ scilicet debitorem prorsus liberat, vel ne vtatur doli mali exceptione, quæ extinguit & ciuilem & naturalem obligationem, vel ne vtatur rei iudicatæ exceptione, qua sit absolutus debitor, neue vtatur exceptione pacti conuenti perpetui, id est, ne omnino petatur, *l. 2. h. t.* quoniam hæc sine graui debitoris dispendio impetrari non possunt. vt v.g. exceptio peremptoria rescripto principis conuelli non potest sine graui dispendio debitoris, qui ea fretus se iure liberatum contendit: & hoc perinde est ac si creditor postularet vt sibi liceat petere quod amplius non debetur. Igitur & hoc rescriptum si impetrauerit, sane nullum est. Item reus condemnatus sententia præfecti prætorio, non potest iterum supplicare: nam præfecti prætorio gerunt, vt aiunt, apicem omnium honorum, sed licet supplicare principi oblato libello contra sententiam præfecti prætorio, & supplicare semel tantum, non iterum: nam si supplicarit quis semel contra sententiam præfecti prætorio, qua eum damnauit, & iterum condemnatus sit retractata causa per libellum principis, non admittitur iterum supplicans. semel igitur tantum supplicatio permittitur, semel ex rescripto principis iterari, retractari, iudicium potest, *l. 1. inf. de sententiis præf. prat. l. 1. C. Theod. de offic. præfect.* non est graue vel semel iudicium retractare, *c. graue 35. q. 9.* vnde, vt ait in eo canone, bis iterum agitata magis splendescit in iure, & qui reus deprehenditur magis ostenditur esse dignus condemnatione & quodam odio. fructus diuinus est, inquiunt, iterare iudicium. Item non possunt postulari per libellum a principe quę sunt fisco damnosa, vel quæ sunt iuri publico contraria, quibus læditur alius, l. 3. nam quod prodest supplicando & nocet nemini, hoc facile impetratur, *l. pen. eod. tit.*

eod. tit. l. 2. §. quanquam, D. de aqua plur. arc. quod lædit alterum, postulare aut impetrare non licet, non consentiente altero: vt libertus non postulat restitutionem natalium sine consensu patroni, *l. vlt. D. de natal. rest.* adeptio non iure facta non confirmatur a principe nisi accersitis iis qui læderentur confirmatione adoptionis, *l. nam ita, D. de adopt.* & hoc iure consequenter superioribus omnibus, hodie vt naturalis filius non fiat legitimus nisi vocatis agnatis quorum interest. ad ea igitur quæ supplicare non licet, nec impetrata rescripta valebunt si quis temere supplicauerit: At e contrario postulare licet ne debitor vtatur præscriptione dilatoria siue temporali. hoc non male postulabit creditor, videlicet ne sibi suum persequenti moram adferat, quia competit debitori exceptio dilatoria modici temporis forte. Finge: debitor habet exceptionem pacti temporarii, id est, ne intra annum, verbi gratia, ab eo petatur, quam pactionem sequi creditorem oportet, siue pactus sit ipse, siue is cui heres extitit, sed remitti potest rescripto principis, qui quandoque concedit creditoris fauore, vt citius perueniat ad ius suum, *l. 2. eod. tit.* secundum quam est accipienda *l. 3. §. si is pro quo, D. quod quisque iuris.* fingit Iurisconsultus illo loco, creditorem impetrasse, ne debitor vteretur aduersus se exceptione. locus ille est accipiendus de exceptione dilatoria, quia ne debitor vtatur exceptione perpetua, hoc vero neque postulare, neque impetrare potest: & si impetratum sit, non valet. Igitur eo loco ita fingenda est species, vt impetrauerit creditor, ne suo debitori vti liceat aduersus se exceptione dilatoria, nec ipse nec fideiussor eius, & oblata satisdatione debitor potest postulare vt sibi prorogetur tempus soluendæ pecuniæ, vt si verbi gratia intra biduum soluere debeat, prorogetur illi tempus quo conquirat pecuniam & dissoluat, *vn repit, ou quinquennel*: nam in qninquennium plerumque prorogatur exactio crediti, quod est ita proditum in *l. 4. h. tit.* & harum induciarum est exemplum 2. variarum Cassiodori. Sæpe egestas debitorum, vel ruina fortuita in quam debitor incidit, cogit principem ad concedendum veluti iustitium quoddam intra quod non possit exigi a creditore. & hæc rescripta sane valent. etiam additur in hoc tit. preces offerri posse per quemlibet hominem principi, etiam patere aditum seruis ad principem per libellum, quod notandum. Et nomine alieno vel suo nomine ex iusta causa, veluti necis domini vindicandæ, *l. 1. & l. 6. h. tit.* Item constituitur, exempla instrumentorum, de quibus agitur, non esse admodum necesse libello inseri, & vero ipsa exempla instrumentorum quæ in disceptationem veniunt plerumque præstat inseri, vt in *l. vt responsum inf. de transact. vt responsum congruum accipere possis, insere pacti exemplum,* quæ vox est frequens in ore Iurisconsultorum cum de iure consuluntur, *qu'on montre leurs parentes.* sed *l. vlt. eod. tit.* rectissime ait, non tam esse necessarium precibus inseri exempla, quam vim & mentem eorum ob ea verba de quibus sæpe ambigitur, non integrum tenorem siue contextum instrumenti, quæ omnia sane notanda sunt.

XX.

Quando libellus principi datus litis contestationem facit.

TIt. 20. est etiam de precibus siue libello precum, ad quem rescripsit princeps. Ergo & de rescriptis, & hoc vult, libellum precum, *requeste*, principi datum pro litis contestatione haberi, si modo ad eum rescripserit princeps: nam inanis est libellus sine rescripto. quis est effectus huius rescripti? hic nempe, vt datione libelli & rescriptione perinde atque litis contestatione actiones morte, aut tempore perituræ: sunt enim

A actiones quædam temporales, quæ non transeunt in heredes, in tutum redigantur, vt ait *l. ordinata, de liber. cau.* vt scilicet perpetuentur, atque adeo heredi & in heredem dentur. litis contestatio perpetuat actionem temporariam, aut quæ morte rei erat peritura. Idem efficit libellus principi datus. Itaque libellus principi datus habet vim litis contestationis, quod non ita obtinet in libello dato præfecto prætorio, *l. 1. inf. de off. prætor. Orientis.* & multo minus libellis datis aliis magistratibus, vel iudicibus inferioribus. & rursus de libello principi dato, quod diximus, vt pro litis contestatione habeatur, Iust. in *l. 2. h. tit.* vult tantum obtinere in actionibus prætoriis annalibus, quales sunt prætoriæ fere omnes: nam & ipsius prætoris imperium erat annale. Quando igitur libellus principi oblatus pro litis contestatione habeatur si quæras, dicam quan-

B do est actio prætoria annalis, quam actor velit impetrare, non quando est ciuilis. nec offendor *l. 2. inf. de annali except.* quæ non loquitur de libello precum, sed de libello querelæ & protestationis præsidi dato, qui tunc datur cum nemo est qui conueniri & interpellari possit. hunc libellum querelæ & protestationis, constat haberi pro litis contestatione, *l. 12. D. de naut. fœn.* & ad summam, præscriptio temporis interrumpitur litis contestatione, libello principi dato, si actio fuerit prætoria annalis. Interrumpitur libello querelæ & protestationis si non extat qui conueniatur. Imo interrumpitur etiam libello conuentionis, quo quis vocatur in ius, conuentione executoris vel viatoris, *l. sicut, l. cum notissimi, de præscript. trig. annorum, l. vlt. inf. de*

C *annali except. l. 2. vbi in rem actio exerc. deb.* Interrumpitur etiam præscriptio temporis interueniente pupillari ætate, vt si creditori succedat pupillus, *d. l. sicut, & d. l. cum notissimi.* Interrumpitur autem præscriptio aduersus actionem hypothecariam, si creditor pignus teneat medio tempore. Interrumpitur detentione creditoris, *d. l. cum notissimi §. imo,* interrumpitur etiam agnitione debiti, noua cautione, nouo chirographo, nouatione, *§. sed & si quis, d. l. cum notissimi.* interrumpitur & solutione partis debiti, *l. vlt. inf. de duob. reis,* & datione fideiussoris, vt non male videtur sensisse Accurs. in *l. cum quis §. pen. D. de solut.*

XXI.

D
Vt lite pendente vel post prouocationem, aut definitiuam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.

EST etiam hic tit. de precibus & de rescriptis: & satis fuisset meo iudicio eum ita concipere: vt lite pendente, vel post definitiuam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare. nam satis prohibetur supplicare post prouocationem interpositam, qui prohibetur supplicare lite pendente, & post prouocationem omissam a condemnato acquiescente sententiæ, is satis prohibetur supplicare, dum prohibetur supplicare post definitiuam sententiam: vt breuior summa huius tit. hæc sit, ne lite pendente de re qua de agitur, cuiquam liceat supplicare, vt in Nou. 52. & 113. sed vt expectetur sen-

E tentia iudicis apud quem litigatur. &, quod est altera pars huius tit. vt definitiua sententia, quæ non est appellatione rescissa, rescripto non retractetur, etiamsi preces oblatæ fuerint principi ante definitiuam sententiam: nam etsi quando appellare non possis, supplicare possis, veluti contra sententiam præfecti prætorio, non tamen vbi possis appellare, nec appellas intra tempora constituta, licet postea supplicare, aut quod supplicaui ante, de eo rescriptum impetrare. docuit tit. 19. quæ non liceat supplicare, hic tit. docet quo tempore non liceat.

XXII.

Si contra ius vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum vel impetratum.

SEquitur alius titulus de rescriptis. si contra ius &c. in h. tit. repetitur *l. vlt.* quod satis fuerat expositum tit. 19 l. 3 non valere scilicet preces aut rescripta contraria iuri, vel vtilitati publicæ. quod & in multis aliis locis ostenditur *l. 10. sup. de sacrosanct. Eccles. l. vlt. sup. de Senatusc. & Nou. Valent. in publicum damnum non valere rescripta quæ sunt contraria iuri vel auctoritati publicæ.* Et constat obreptitia rescripta inutilia esse, sed additur h. tit. ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita rescripta recipiatur, quod est proximum crimen falso, *l. si quis obrepserit, ad l. Cornel. de falsis.* Et recte Augustinus in Euang. Ioannis, *iuris esse forensis, vt si quis in precibus mentitus sit, non illi prosit quod impetrauit.* Iudex tamen ex rescripto datus, quem quis elicuit oblatis precibus mendacibus & falsis aliqua ex parte iudex manet, vt ostenditur in *l. 1. & 2. h. t.* etiamsi veritatem dissimulauerit, id est, non est quidem hoc rescriptum per omnia inutile. nam & iudicis datio valet, impetratio non valet.

XXIII

De diuersis rescriptis & pragmaticis sanctionibus.

DE precibus supplicantium egit superioribus tit. 4. consequens erat agere de rescriptis ipsis principum, de quibus superioribus titulis pleraque definiuntur: vt si duo in communi causa preces obtulerunt principi, & in persona vnius suum rescriptum concesserit princeps, non in personam amborum, & tamen beneficium rescripti prosit vtrique, quia causa est communis. quod obtinet, etiamsi ex duobus vnius appellatio recepta fuerit, vnusque egerit causam appellationis *l. 1. si vnus ex plurib. appellau.* Constituitur etiam vt rescripta quæ ad ius pertinent, id est, qui redduntur iis qui de iure consuluerunt principem, rescripta quæ ius faciunt, vt sint perpetua, nec anno finiantur, *l. 2. h. tit.* quod latius explicat *l. 2. Cod. Theod. eod. t.* vt scilicet morte impetratoris rescriptum non extinguatur, vt possit allegari ab heredibus & pro heredibus, nec extendatur temporibus, nec aboleatur casibus, veluti morte impetrantis. iure veteri rescripta videntur fuisse annalia in singulorum rescriptis, & hoc iure vtimur: nam rescriptum post annum non prodest, nec potest allegari, *il est suranné, & l. 3.* constituitur, vt ipsa rescripta authentica, id est, originalia, iudicibus insinuentur, non exempla, non iudices rescriptorum. & *l. 4.* vt non valeant rescripta sine die & consule, si sint beneficia personalia, quod etiam de ordinationibus Episcoporum cautum est Concilio Mileuitano, vt non valeant sine die & consule. vt scilicet intelligatur qui priores, qui posteriores ordinati sint, vt ex ordine vel serie ordinationis inter Episcopos seruetur dignitatis ordo ac prærogatiua. ordinationes igitur Episcoporum, codicillos dignitatum & beneficia quæcumque personalia non valere sine die & consule. generalia rescripta maxime quæ in corpus iuris relata sint, valent etiam sine die & consule, vt constat ex constitutione Iustin. *de nouo Cod. fac. & de Iustin. Cod. confirmando.* de quibus August. in coll. 3. dici cum Donatistis: *Euidentissimis constitutionibus definitum est, Imperialia constituta etsi consules non adscriberentur in dubium non vocari*, quod de generalibus, est intelligendũ non de personalibus in constitutionibus iuris. priuilegiis personalibus exactior cura obseruatur, quæ sunt extra ordinem iuris publici

A etiam de iisdem beneficiis precibus extortis agitur in *l. 2 h. tit.* de beneficiis scilicet quibus conceduntur ad ministrationes vel dignitates. erant quædam beneficia principum, quæ sic proprie dicebantur, alia quæ vltro ipse sua indulgentia impertiebatur, de quibus dicitur ea esse plenissime accipienda, quæ ex spontanea benignitate principis accipiuntur *l. pen. D. de constit. princ.* nos hic agimus de beneficiis, quæ supplicantibus conceduntur, veluti tribunatu militari, centurionatu, vt Sueton. ait in Claudio, *sui beneficii centuriones*, præpositura, aut præfectura aliqua militari aut ciuili, quæ proprie dicebantur beneficia, etiam apud Ciceronem in 5. & 7. Epist. de tribunatu nominatim & centurionatu, & apud Lampridium in Alexandro Seuero & idem Cic. pro Archia poeta, ea beneficia deferri in ærarium principis, id est, inferri tabulario. & Hyginus de limitibus constit. ait, adscribi beneficiorum libro: nam in ærario erat liber beneficiorum, de beneficiis d. lex 5. ait, ne a iudicibus reiiciantur, ac ne contemnantur, sacrilegii esse instar ea non admittere, nec promulgare velle. Et sequitur in l. 6. de rescriptis, quæ non sunt subscripta encausto sacro, vt ait, & manu principis, vt etiam l. 3. vt hæc non valeant. & encaustum vocat picturam vel colorem potius, quo solebat princeps sua manu suum pingere nomen, & conficiebatur purpura incocta, *de teinture rouge, ou cinabre.* incocto murice, vt ait, unctoque conchilio & ardore siue lumine purpuræ. & *encauto* malo dicere quam encausto, quod ita semper legi in omnibus libris scriptis, & in glossis encautum, ἀκτικαυμάτιον, coctus murex. & ait hic tit. de diuersis rescriptis: nam ex his quæ recensui alia ius faciunt, alia non faciunt, alia rescribuntur ad ius, alia ad C factum, alia sunt personalia, alia generalia, alia sunt temporaria, alia personalia: vt si comprehensum sit certum tempus intra quod debeant allegari, hoc finiuntur tempore, *l. 2.* alioqui sunt perpetua, alia valent, alia non valent, alia sunt adnotationes, vel subscriptiones ad libellum breues, *l. 1. sup. de prec. imper.* alia sunt Epistolæ *l. 12. Cod. Theod. de Episc. & cleric.* dum ita Imperator rescribit, Imper. ille L. Titio salutem, & subscribit data Epistola, aliæ sunt pragmaticæ sanctiones, siue iussiones. Dicuntur etiam pragmatica, hoc pragmatico constituimus. Pragmatica est tractatus, vt tractatus de subscriptionibus, *c'est vn long discours*, & inde nomen accepere pragmaticæ sanctiones, quibus scilicet tractatu & consilio adhibito princeps D diligentius effusiusque respondet ad preces, vel relationes, vel suggestiones iudicis, vel aliorum, quod licet cognoscere ex multis pragmaticis quæ sunt in eodem Cod. atque in Nouellis aliorum Impp. & in rescriptis quidem aliis preces inseruntur, & subiicitur subscriptio breuis. In pragmaticis non solebant inseri preces, solebat tantum earum precum vel relationum mentio fieri: nam plerumque pragmaticæ iussiones fiebant ad suggestionem & suasionem magistratuũ vel etiam corporis alicuius, veluti corporis aduocatorum. D. August. in suprad. collatione, *in pragmatico rescripto preces inseri non solere.* De omnibus rescriptis etiam illud generaliter constituitur *l. vlt. eod. tit.* vt non valeant nisi hæc eis iniecta sit clausula, si qui rescriptum impetrarunt docuerint omnia vera esse quæ contulerunt in E preces, & vt iudici, cui insinuatur rescriptum, hæc sit prima cura de veritate & fide precum: nam si quid Imperatori suppresserit aut celauerit callide, vel si quid mentitus sit, inutile est ei rescriptum. discutiendæ igitur imprimis sunt preces, an sint veræ, & eligenda etiam probatio ab eo qui rescriptum impetrauit eorum quæ deduxerit in preces. Imo vt vult lex vlt. ea est clausula inserenda rescripto: si probauerit quod deduxerit in libellum. Non solet hodie inseri ea clausula, quia scilicet habetur pro inserta. quod generaliter legibus definitur, vt inseratur, paulatim pro inserto ha-

betur, etiamſi non fuerit inſertum. quod ſolet fieri frequenter, tempore præcedente, paulatim pro facto habetur, vt ſolebant coloni pro mercede pignori obligare ibi nata fructuſque qui ibi naſcerentur. hæc hodie etiamſi non obligarint expreſſe, tacito intellectu videntur obligata pro mercede, quia quod ſolet fieri, tandem & pro facto ſi ſit omiſſum, habetur & ſpecialiter in *d. l. vlt.* additur, ne fiant pragmaticæ iuſſiones ad preces ſingulorum in cauſis priuatis, ſed in publicis negotiis ad preces ciuitatum vel prouinciarum, vel officiorum, vel ſcriniorum, vel cuiuſcumque corporis aut vniuerſitatis ſiue collegii. Dixi ad preces; nam ad relationem & ſuggeſtionem iudicum fiunt etiam pragmaticæ ſæpiſſime.

XXIV.

De ſtatuis & imaginibus.

INter beneficia principum quæ dantur reſcriptis certis perſonis de Repub. vel de ſuo corpore aut collegio bene meritis ad poſtulationem ciuitatum vel corporum, ſunt ſtatuæ & imagines: nec enim licet vnquam in Rep. ſtatuam ſtatuere ſine reſcripto, ſine permiſſu principis. Et prudenter conſtituitur in *l. vlt.* vt ſtatua ſumptibus eius cuius ad honorem erigitur, collocetur, non ſumptibus publicis: ne, inquam, ſumptus *ex deſcriptione* colligantur, & ex deſcriptione populi, *d'vne petite taille*, vt in *l. 1. & vlt.* ſed additur etiam in eod. tit. de ſtatuis & imaginibus principum: nam & de iis ponendis in ornamentum Reip. neceſſe erat a principe concedi beneficium, *l. 26. ſup. de Epiſcop. audient.* & Nazianz. prima inuectiua contra Iulianum hoc ait eſſe proprium Rom. vt ſuis principibus affectent ponere ſtatuas, putentque hoc ad decus ſuæ ciuitatis pertinere ſi hoc eis princeps permiſerit. ſed ab his ſtatuis principum cum ab hominibus olim adorarentur, vt *6.* exam. ait Ambroſius. cum ducti vultus & ora ex marmore adorarentur, rectiſſime l. 2. aufert ab iis omne adorationis faſtigium, *où il faut lire*, faſtigio, *non pas*, faſtidio.

XXV.

De his qui ad ſtatuas confugiunt.

PErtinet etiam ad ſtatuas principum tit. 25. nam ſtatuæ principum perinde ac Eccleſiæ confugis ſuam ſecuritatem præbent, nec inde extrahi poſſunt, quæ eſt ſententia huius legis, vt confugere Galli antiqui dicunt *fuir à garent.* & eleganter Theod. & Valentin.. in quadam Græca ſua conſtitutione βωμὸν σωτηείας καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀφιδρύμασιν ἡ ἀρχαιότης ἀνέθηκε. quod etiam de Eccleſiis *l. vlt.* & hic, de iis qui ad Eccleſias confugiunt, vt in eis ſit, ἐλέου βωμὸς, & latine ait *ara ſalutis*, quoniam nihil intereſt dixeris aram ſalutis, an aram miſericordiæ. habuerunt, vt ſcitis, Athenienſes, ſuam aram miſericordiæ, de qua mentionem facit Theophilus de iure naturali. nobis quoque eſt ara miſericordiæ Eccleſia, & ſtatua principis.

XXVI.

De officio præfect. prætorio Orientis & Illyrici.

DE reſcriptis principum ſatis hactenus dictum eſt, vel de principibus ipſis. nouus inſtituitur & paratur ſermo nunc de magiſtratibus: nam cum ex partibus iuris ciuilis reſtarent adhuc magiſtratuum edicta. formæ, diſpoſitiones, quæ non minorem obtinent legis auctoritatem, quam leges, edicta, reſponſa: ideo & huius quoque partis iuris ciuilis explicandæ gratia di-
A cere inſtituit de magiſtratibus omnibus vrbanis, prouincialibus & municipalibus: & erit vtiliſſima hæc magiſtratuum omnium recenſio quæ traditur ſigillatim. ex magiſtratibus ſunt præfecti prætorio, qui ſummam obtinent & omnem iudiciorum poteſtatem, omnium honorem apicem, vt ait Ammianus Marcell. inter mundanos apices ſublimiſſimam poteſtatem vt ait Leo in Epiſt. 64. ad Epiſcopum Theſſalon. plenior licentia ad diſciplinæ publicæ emendationem, *l. 1. D. de off. præf. præt.* præfecti prætorio ſummam eſſe poteſtatem, ſecundam a principibus, & imperium pleniſſimum: nullum enim eſt pœnæ genus quo non poſſit præfectus prætorio emendare diſciplinam, vel continere publicam: ceteri magiſtratus ex mero imperio partes aliquas habent, non plenum imperium, vt ius gladij habent non
B deportandi, vt præſides prouinciarum: præfectus prætorio habet pleniſſimum etiam in Senatores, licet ante Conſtitutionem Alexandri ipſi præfecti prætorio non eſſent ſenatores, non ſenator de ſenatore iudicabat, videlicet præfectus prætorio. Sed poſtea ex conſtitutione Alexandri ſunt aſſumpti præfecti præfectorio non ex plebe ſed ſenatu, quanquam animus ſemper magis fuit principibus euehere plebeios quam ſenatores. Primæ igitur & ſummæ poteſtati primus datur titulus. Fuit ſub ætate aut ſub imperio Iuſtiniani alius præfectus prætorio Orientis, in cuius cura & diſpoſitione erant diœceſes 5. Oriens qui proprie & ſpecialiter dicebatur, Ægyptus, Aſiana, Pontica, & Thracia; & cuiuſque diœceſeos prouinciæ variæ: nam diœceſis eſt quæ conſtat prouinciis variis. Diœceſes in prouincias, prouinciæ in
C ciuitates diuiduntur. ſub diſpoſitione præfecti prætorio ſunt diœceſes. Et hoc eſt quod in Epiſtola 104. ait Caſſiodorus præfectum prætorio cunctarum prouinciarum poteſtatem maximam obtinere. nomen, vt ſcitis, duxerunt ex eo quod initio inſtituti eſſent, & præeſſent prætorianis militibus: id eſt, aulicis militibus; qua de cauſa a Græcis paſſim dicuntur πρῶτοι τῶν δορυφόρων, & alii auctores, præfectos prætorio ſtipatos armatis militibus: Ergo præfectum prætorio cum dicimus, prætorium accipimus pro militibus prætorianis: ſed maior eſt eorum poteſtas quam præ ſe ferat nomen. Fuit etiam ætate Iuſtiniani præfectus prætorio Illyrici, & ſub eius diſpoſitione erant diœceſes duæ Macedonia & Dacia; & ad hos quidem duos præfectos prætorio referuntur omnes conſtitutiones huius tit. qui-
D bus, vt decerpam ex eis aliquid, conſtituitur vt formæ præfecti prætorio generales, quas vulgo dicimus ἐπαρχικὰ, vim legis obtineant *l. 2. h. t. l. apertiſsimi, ſup. de Iudæis, l. 1. inf. de fideiuſſor.* Iam igitur incipit eam partem iuris ciuilis quæ reliqua erat a *l. 2. h. t.* demonſtrare ſcilicet, formas, typos præfecti prætorio, *leurs ordonnances ou prouiſions*, pro legibus eſſe, ſi modo non ſint legibus antiquis, aut conſtitutionibus principum contrariæ. poteſt igitur præfectus ius commune facere, quod cum veteri non pugnet & additur in *l. 3.* vt ſub eorum cura & iuriſdictione ſint præſides prouinciarum, vt in *l. nec iis, inf. de decurion.* quod adeo verum eſt vt & præſides prouinciarum permanere poſſint *l. 9.*
E *inf. de aduoc. diuerſ. iudic.* & remouere ex cauſa, atque in locum eorum alios inſtituere, & de criminibus eorum cognoſcere, *d. l. 5.* nam ſi diœceſes ſunt ſub diſpoſitione præfecti prætorio, & diœceſum prouinciæ ſingulæ igitur: ſicut ſub cura præſidis prouinciæ ſunt ſingulæ ciuitates eius prouinciæ in *l. pen. ad municipal. l. cum vnus §. pen. de rebus auctor. iudicum poſſ. l. 7. D. de int. & releg.*

XXVII.

De offic. præfecti prætorio Africæ, & de omni eiusdem diœceseos statu.

FVit etiam ætate Iustiniani præfectus prætorio Africæ, quem ipse constituit post multos annos Africa a Vandalis recuperata, quæ gloria propriè debetur Iustiniano, quare peracta feliciter ipse constituit prefectum prætorio Africæ, & sub eius dispositione prouinciæ septem, vt licet cognoscere ex hoc tit. veluti prouincia Zeugitana, Tripolis, Numidia, Mauritania, quæ propriè dicitur Africa siue proconsularis, Carthago, Sardinia insula & Bizacium, quæ corrupte dicitur a Sexto Rufo Hieratium. Putant plerique & corrupte B appellari Bizantium, quos tamen refutat Eustathius in Dionysium: vt duplex faciant Byzantium, vnum in Thracia, quæ est Constantinopolis, alterum in Africa. Igitur non temere semper mutari debet Bizacium in Bizantium. Septem has prouincias temere quidam cogunt in sex, dum ex Zeugitana & Carthaginiensi vnam faciunt, nescio quo loco Isidori moti. Constitutiones duas palam faciunt, & singulis his septem suos rectores constituit Iustinianus, id est consulares Tripoli, Zeugitanæ, Carthagini & Bizacio. & est etiam scripta *l. 1. inf. de offic. comitis rer. princ. consulari Bizacii*, præsides in aliis prouinciis, constituit etiam Iustin. in his constitutionibus duces militares prouinciis Tripoli, Bizacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, simul ac definit quid homines magistratus pro codicillis suæ dignitatis inferre debeant scriniis sacri laterculi siue pala- C tij: & rursus quid pro insinuatione codicillorum, qui erant insinuandi præfectis prætorio, *pour les verifier*: scriniis & officiis præfecti prætorio præsides prouinciarum & duces militares quid inferre debeant pro insinuatione codicillorum scriniis magistri militum: nam apud hunc insinuandæ erant administrationes militares. Definit etiam quæ stipendia & commoda ferant de publico ij omnes vel præfecti prætorio, vel homines eorum, scriniarii & cohortales: & constituit suam præfecto prætorio sedem, & cui duci militum æque suam sedem, & pleraque alia de constituendis limitaneis militibus, & de disciplina militari. Denique de omni statu eiusdem Diœceseos diuisæ sicut dixi. Inuenio etiam D ætate Iustiniani fuisse constitutum quemdam prefectum prætorio Italiæ, in Nou. 69. constituebantur nonnunquam a principibus varii, vt præfecti prætorio Galliarum & multarum aliarum diœceseon arbitrio principum.

XXVIII.

De officio præfecti vrbi.

SEquitur tit. de officio præfecti vrbi, & postremo tit. de officio magistri militum conuenienter, quia hæ potestates præfecti vrbi & magistri militum sunt quodammodo præfectoriæ potestati pares, vt ait *l. 1. inf. de præfect. præt.* siue vrbis sunt germanæ potestates, vt ait *l. aduocatos, inf. de aduoc. diu. iud.* licet in consessu senatus præfectus vrbi ceteris omnibus antecellat, *l. 3. h. t.* quæ summa potestas est præf. pręt. vt cum in senatu non considet superiore loco sed prefectus vrbi antecellat aut in considendo, aut præcedendo. modo imperium præfecti vrbi non ita late patet: ideoque in Nou. 62. ostenditur, imperium præfecti prætorio porrigi per vniuersam diœcesim, imperium pręfecti vrbi circumscribitur vrbe regia: nam præfecti vrbi sunt tantum in Roma vetere & noua. Igitur imperium præfecti vrbi circumscribitur vrbe & termino vrbis, id est, A centesimo miliari, *l. 1. D. de offic. præfecti vrbi.* & Cassiodorus in formula præfecturæ vrbanæ: *ditioni tuæ non tantum Roma commissa est, sed & quidquid intra centesimum miliare*, qui terminus vrbis est, *l. 3. Cod. Th. de Episc. & cler.* & confirmatur *l. 6. Cod. Theod. de hæret.* vltra centum miliaria iurisdictio erat præfecti prętorio, quod & Vlp. fragm. probant apud Licinium Rufinum tit. de plagiariis. Sed vt diligentius quæ potestas fuerit præfect. vrbis exponamus, fuit tutela, cura & custodia vrbis regię, proinde custos vrbis dicitur a Papinio in Soteriis pro Rut. Gallico: *quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.* Item spectabat ad præfectum vrbi cura annonæ: nam etsi huic negotio destinatus esset specialis præfectus annonæ, & cum eo tamen præfecto vrbi eam curam communem habuit, *l. 1. hoc tit.* spectabat ad eum cura excubiarum, cura corpo- B ratorum, *l. 4.* velut pistorum, pecuariorum, suariorum, boariorum, pecuariorum, qui in certum corpus erant coacti, & ei corpori quasi seruitute quadam obnoxij in perpetuum, eorumque posteri. Pertinet quoque ad eum cura balneorum, cura spectaculorum & popularium *l. 4. eod. tit. l. 1. §. quies, D. eodem. & l. 2. h. tit.* populares interpretamur homines seditionibus obnoxios, id est, factioni, qua ex re etiam factionarij dicebantur *l. 1. Cod. Theod. de equ. curul.* vt in antiquis inscriptionibus, & in illo Gregorii Turonensis loco: *Factionarii operientes ad circum, &c.* erant Albati, Veneti, Russati, Prasini, qui multas sæpe in vrbe commouebant seditiones.

XXIX.

De officio magistri militum.

ADdemus etiam tit. de officio magistri militum. quæ potestas est pręfecti prætorio in priuatos, & in præsides prouinciarum, eadem est etiam potestas magistri militum siue peditum, siue equitum in milites & in duces vel comites singularum prouinciarum militares, & iurisdictionem exercent in priuatos actorem & reum militarem, non tantum inter duos milites quoniam actor sequitur forum rei, *Nou. Martiani & l. pen. inf. de iud. l. 1. inf. de iurisd. omnium iud.* & eadem ratione præfecti prætorio vel alterius magistratus ciuilis est iurisdictio inter militem actorem & priua- D tum reum, vt prætoris vrbani erat iurisdictio inter peregrinum actorem & ciuem reum, & similiter prætoris peregrini iurisdictio inter ciuem actorem & reum peregrinum, hoc est, actor sequitur forum rei.

XXX.

POst tit. de officio magistri militum datur tit. de officio Quæstoris non inconsequenter: nam magisterię potestatis quæstura partem sibi vendicat. beneficia enim olim permittebantur arbitrio magistri militum, veluti tribunatus & cetera. modo sunt sub dispo- E sitione Quæstoris & sub scrinio memoriæ, vt ait *l. 1. ij* qui militant militiam litteratam sub memorialibus, ex quorum scrinio sunt & alij. Quæstor sumebat adiutores quorum obsequio res peragebantur *l. 5. tit. 20.* Male hic quidam adnotant, sibi videri legendum, *& ex scrinio*, quod est per quam vanum: nam ἀπὸ κοινοῦ est repetendum, & sunt etiam generaliter sub cura Quæstoris curæ minoris laterculi militares & ciuiles adiecta subscriptione principis, *l. 3.* in qua conditiones & officia, vnde dicuntur officiales & conditionales. Laterculum autem minus est liber siue abacus, & notitia dignitatum administrationumque minorum, vel quadratę tabellæ quasi πλινθίς, aut πλινθίον, vnde sane ducitur nomen laterculi, quod in quadrata tabella digestæ

essent administrationes. Laterculum minus est notitia maiorum dignitatum, quod fuit sub cura viri spectabilis primicerii Notariorum, qualis est notitia quam Andreas Alciatus, & pleniorem Rhenanus in lucem edidit, in qua sub primicerio Notariorum videre licet laterculum depictum, nempe codicem siue librum administrationum, qui erat in Oriente vel in Occidente sub Imp. Rom. & in eo tit. valde mihi placet quod Galli nostri veteres qui hunc Codicem verterunt, laterculum minus interpretantur *le petit roule*, & maius *le grand*. Ex quo fit vt laterculi nomen numerum, album matriculam, quam etiam dixere patriculam, trahantur ad alia, vt Tertull. aduersus Valentinianos: *ex illo laterculo, & consules & ceteros allegere consueuerunt*, id est, ex illo numero. & a Victorino atque Theophilo Alexandrino inscriptus etiam laterculus Paschalis, id est, Index quo adnotabatur singulis annis, quo die futura esset celebratio Paschæ: & apud Cedrinum inuenies laterculum esse album decurionum atque legionum. quod non fuit præcipuum munus Quæstoris, id est, habere curam minoris laterculi, sed præcipuum fuit leges dictare & precibus respondere: qua ex re Symmacho dicitur precum arbiter: quod cum sit precibus respondendum, ipse arbiter sit doceatque principem, legumque conditor. Et a Cassiodoro quæstura dignitis literarum lib. 1. Variarum, quod solis Iureconsultis deferatur. Et alio loco quæstor vocatur principis, & in Nou. Valentin. de homic. ca. facto, iustitię legumque custos, thesaurus famæ publicæ, armarium legum. Is postea μέγας λογοθέτης, & nouissime Cancellarius dictus est, vt Nicetas scribit 7. Annal. magnus etiam ille Michael Hospitalis in suis scriptis se Quæstorem nuncupauit. neque vllum est officium in eo lib. descriptum cui possit aliud, quo modo vtamur, comparare melius quam Quæstoris officium Cancellarii officio. Eius enim officium est leges dictare, precibus respondere. & vt persequar, beneficia olim quidem Quæstoris permittebantur curæ: ita non est dubium beneficia quidem Cancellario permitti, qui, subscribente principe, concedit cui voluerit. Sed cur huic dignitati, aut quomodo inditum sit nomen, videamus; nam hoc sane ad eos pertinet qui curant negotia publica. Res est scitu digna, nec in promptu omnibus. Dicebamus in tit. de off. præf. prætorio, amicum & familiare esse principibus, vt malint plebeios quam nobiliores afficere dignitatibus, & præfectos prætorio sumpsisse ex plebe, donec Alexander Imp. decreuit vt assumeretur ex ordine senatus. Sic etiam ex plebe principes assumebant homines litteratos, per quos recitarent in senatu orationes, Epistolas, libellos, placita sua, vt confirmarentur scilicet, quod videmus frequenter in Dig. oratione principis in senatu recitata, vel per se, vel per hominem alium litteratum. Princeps, inquam, hominem assumebat ex plebe, qui initio vocabatur candidatus Cæsaris, *l. 9. de off. quæst.* D. sed cum non esset eis ingressus in senatum, vt pote plebeii, donati sunt honore, & tit. quæstoris, licet pecuniam publicam non curarent, id est, facti sint honorarii quæstores, vt ingrederentur in senatum. Est enim quæstura vt ait Ascon. & d. l. 1. primus gradus in senatu. post vero crescente eorum auctoritate, iamque eis non recitantibus tantum, sed & componentibus leges & rescripta vice principis, atque vsurpantibus summam auctoritatem in palatio principis, idem nomen quæstoris retinuerunt. Et hæc est certissima huius nominis origo. Solet Imperator Iustin. quæstorem sacri palatii dicere. & Plinius significat se fuisse candidatum Cæsaris lib. 7. *Quæstores*, inquit, *Cæsaris fuimus*. candidati nomen retinuit Paterculus lib. vlt. & hoc idem Quæstoris munus potest confirmari multis aliis locis. Suet. in Tiberio: *Orationem recitauit Quæstoris vice*. Spartianus in Adriano: *Quæsturam gessit in qua cum orationem Imperatoris*

A *paulo agrestius recitaret, derisus est*. & idem Sueton. in Augusto: *Libello per Quæstorem recitato, notum senatui fecit*: nam orationes principis dixit etiam libellos & libros *d. l. 1. de offic. quæstoris. l. item veniunt §. prætor, D. de petit. heredit.* quæ oratio de petitione hereditatis alibi dicitur. & Plinius 5. Epist. *Pauci dies*, inquit, *& liber principis seuerus & tamen moderatus*.

XXXI.

De officio Magistri Officiorum.

Sequitur tit. de officio Magistri Officiorum. hic videtur delibasse aliquid ex militari iurisdictione magistri militum, vt docebitur. sed prius ostendamus proxime iungi eum quæstori rectissime: nec enim fuit ma-
B gister officiorum quæstore minor. vterque est vir illustris & ex quæstore fuit plerumque magister officiorum, vt formulæ Cassiodori docent: nam officium quæstoris erat temporarium, & præstaret hodie sicut cetera officia, ita & Cancellarii temporarium esse. Post annum vnum, quo deponebat dignitatem vnam, statim aliam assumebat, nec vmquam tota vita dignitatis erat expers, & vbi omnibus dignitatibus functus erat, omnes iterabat, vt continuam præfecturam aut quęsturam. plerumque, vt dixi, ex quæstore fiebat officiorum magister, aut etiam vnus idemque vtroque fungebatur honore. Erat igitur proxima magistri officiorum dignitas propria Iureconsultorum: magistri officiorum Iureconsulti & Philosophi. In magistro officiorum peritia desiderabatur iuris & philosophiæ: nam &
C quæstori aderat conditor legum. & disciplina morum ad eum pertinebat in palatio quasi iudici morum in palatio, quales sunt cubicularii, *l. 3. inf. de præf. præt. sacri pal.* & castrensiani, & ministeriani, & silentiarii, & qui excubias noctu agebant in palatio principis *l. 4. inf. de silentiariis*, & Decani *l. 2. inf. de Decanis.* qui omnes obsequio & ministerio principis erant dicati, & omnes sub magistri officiorum iurisdictione. Denique magister officiorum est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, sic est legendum in Theod. Sudæ, vel vt Theodoritus ait, ἡγεμὼν τῶν βασιλείων, & præfectus regiæ familiæ. Sed addenda sunt etiam alia quædam, magistrum officiorum in consistorio principia induxisse senatores: nam sine magistro officiorum non fiunt in id ingressus, & eleganter eum vocat Cassiodorus, gloriosum donatorem aulici consistorij, quasi alterum Luciferum, vt ait:
D nam sicut ille venturum diem promittit, sic iste desiderantibus vultum regiæ serenitatis attribuit, quem scilicet principes homini exhibeant. sed & curam habuit cursus publici, vt indicat *l. 9. inf. de cur. publ.* qua de causa & ipse curiosos constituebat qui habebant curam cursus publici, nec a curiositate, sed a cura dicebantur: & in *l. 1. C. Theodos. de curiosis*, dicuntur etiam vulgo fuisse appellati curagendarii. magister officiorum, vt dixi, curiosos constituit ex schola agentium in rebus, quorum fuit exiguus numerus: nam ita partiebantur officia, vt alii militarent in præsidiis littorum, velut scriniarii, memoriales, pragmaticarii, qui scribunt pragmaticas iussiones: alii autem militarent in rebus ipsis, in actu & Rep. qui dicti sunt generali nomine agentes
E in rebus, & ex iisdem sumit sibi curiosos & officiales, adeo vt vbi legis magisterianos, tibi liceat semper interpretari officiales, officiales magistri officiorum, vel agentes in rebus. Quod autem initio dixi, magistrum officiorum, aliquid ex magistri militis officio decerpsisse, ex hoc tit. ostenditur, quod sint sub magistro officiorum fabricæ armorum, & fabricenses, & limites & limitanei milites, & scholares omnes & superonerarij milites, qui erant in XI. scholis, si adnumeres fabricenses & agentes in rebus, *l. 2. inf. de loc.*

A

XXXII.

De officio Comitis sacrarum largitionum.

VT ceterorum magistratuum de quibus actum est sup. tit. veluti praefecti praetorio, praefecti urbi, magistri militum, quaestoris, magistri officiorum, illustres sunt dignitates, ita illustres sunt qui sequuntur, Comes sacrarum largitionum hoc tit. 32. Comes rerum priuatarum tit. 33. & Comes sacri patrimonii tit. 34. ij soli sunt illustres iudices siue magistratus, qui hos sequuntur sunt spectabiles vel clarissimi. Primus locus illustribus datur, medius spectabilibus, tertius clarissimis. Sed de primis hactenus. Comes sacrarum largitionum est is B cui gubernandi committuntur thesauri maiestatis Imperatoriae, quas largitiones & remunerationes dicimus, planissimo vocabulo & dignitatem ipsam Comitis Cassiodor. muneratiuam dignitatem, quasi largitionibus thesauri sint potissimum destinati, quamuis & in alios vsus insinuantur, & omnino etiam dispensantur, qui a Papinio etiam his verbis demonstrantur: *Iam creditur vni sanctarum digestus opum partaque per omnes diuitiae populos magnique impendia regni:* & a Rutilio Numatiano, illo loco: *opum curam, quamuis sit magna sacrarum in l. senatu.* D. *de iure fisci*, vbi fit mentio praefecti aerarij, pro praefectis aerario Graeci reponunt, Comes C thesaurorum, id est Comes sacrarum largitionum. Praefecti nomen mutatum est in Comitis nomen quod etiam Comitis nomen est datum omnibus magistratibus qui sequerentur sacrum comitatum, vel qui ex sacro comitatu prodirent, & inde nomen quod in sacro vel ex sacro essent comitatu. Postea porrectum est ad omnes, qui cui negotio praeessent, etiam ad Nauarchum apud Eustathium in Homerum, & Suda quoque auctore Comes generaliter definitur populi iudex quilibet. Quo sensu in postremis auctoribus Comites, id est, iudices ordinarii in libris feudorum & in legibus Germanorum. Porro in thesauris siue opibus imperii adnumeramus etiam vestiarium & ornamenta imperialia. qua de causa non tantum speciales quidam Co- D mites largitionum diffusi per dioeceses, & Comites metallorum & rationales summarum & praepositi thesaurorum & procuratores monetarum, quandoquidem & Comiti sacrarum largitionum curae est, vt idem Papinius ait, *quae diuum in vultus igni formanda liquescat Massa, quid Ausoniae scriptum crepet igne monetae.* non, inquam, tantum ij sunt sub dispositione viri illustris comitis sacrarum largitionum, sed & procuratores gynaeceorum, id est, textrinorum sacrorum, & procuratores baphiorum, id est tincturarum pretiosi velleris, & procuratores linificiorum, & praepositi barbaricariorum, id est, Phrygionum, vt licet agnoscere ex veteri illa notitia dignitatum omnium, vt apud Catullum, *Barbara quae horribili stridebat tibia cantu.* Barbara, id est, Phrygia. apud Horat. *Graecia barbariae lento commissa duello,* E id est Phrygiae, ex qua gente ars pingendi & texendarum vestium pretiosarum manauit. Et apud Sophoclem in Aiace. Erat igitur vestiarium, erant ornamenta principis in parte thesaurorũ, & qui ea conficiebant, qui eorum confectioni erant praepositi, omnes sub dispositione Comitis sacrarum largitionum erant, atque etiam praepositi bastagarum, id est, qui curabant sacris largitionibus perferri canones illationum debitarum. bastaga est onus transuectionis, siue transuectio & perlatio rerum aerario debitarum, quod fuit onus prouinciarum *ils en deuoient des couruées pour cela.*

XXXIII.

De officio Comitis rerum priuatarum.

VTerque Comes sacrarum largitionum & rerum priuatarum significantur ab Imp. *l. 5. inf. vbi senator. vel clariss.* his verbis: *cui nostra serenitas sacros nostri numinis thesauros, aut res priuatas nostrae pietatis gubernandas iniunxit.* Ille scilicet qui gubernat thesauros, opesque fiscales. Comes est sacrarum largitionum, qui a Graecis dicitur Comes θησαυρῶν, ἤτοι ταμιῶν. Ille autem qui gubernat propriam substantiam, B siue patrimonium principis, comes est rerum priuatarum, quę honestantur etiam nomine largitionum, vt in *l. properandum* §. *sin autem vtraque, inf. de iudiciis, l. vlt. inf. de adsessoribus.* Bona igitur principis aut sunt fiscalia, aut patrimonialia: vtraque propria, vel quasi propria & priuata principis: nam ita est scriptum in *l. 2. D. ne quid in loco publ.* res fiscales quasi proprias & priuatas principis esse; & quod vulgo dicitur, omnia esse principis, id interpretatur recte *l. 3. de quadr. praesc.* vt omnia, id est, tam fiscalia quam patrimonialia principis esse intelligantur: nam quae tua sunt, principis non sunt propria, neque hoc vnquam quisquam scripsit aut sensit, aut certe tua non sunt: quoniam dominium duorum in solidum esse non potest, *l. si vt certo, commod.* C & communia quoque ea quae tua sunt esse inter te & principem nemo dixerit: & recte Seneca quod vno loco ait, iure ciuili omnia principis esse, id est, etiam quae sibi priuatus quisque habet & possidet, id alio loco interpretatur hoc modo, vt omnia princeps possideat Imperio, regali dominio. vnde sic statuas, vniuersa quae alij possident esse in imperio principis. propria bona quae princeps sibi possidet esse in patrimonio principis. fiscalia quasi propria, re vera non esse propria principis; quod sic demonstro. fiscalia non transeunt in heredem principis, patrimonialia transeunt in heredem, aut bonorum possessorem, etiamsi non successerit in imperio *l. quod principi, D. de leg. 2.* & fiscalium rerum est commercium, *l. 39. §. vlt. de legat. 1.* Denique ex hac diuer- D sitate bonorum facti sunt duo Comites, vnus qui praeesset fiscali substantiae, alter qui praeesset propriae substantiae principis. Hic Comes rerum priuatarum dicitur frequenter, ille Comes sacrarum largitionum: inde etiam facti sunt alij Palatini largitionales, alij priuatiani, qui scilicet huic vel illi Comiti obsequuntur. Et haec differentia, vt puto, satis vobis iam videtur esse clara. Sunt quoque in eod. tit. tres constitutiones *l. si quid, l. ad palatinorum, & l. si quis iudicum.* quemadmodum in eo loco perturbatus est ordo tit. id vos animaduertere conuenit, & nullam Graecam desiderare: nam veluti obtorto collo traduxerunt in hunc tit. eam constitutionem Graecam quae a me prodita est in *l. 7. inf. de delator.* quam tamen ex Basilic didicimus, & sumus eo loco demonstraturi, referendam esse in secun- E dum locum *tit. de offic. diuers. iud.* nam est etiam de praesidibus prouinciarum. dices, etiam esse de vrbanis magistratibus: & de adquisitione rei priuatae. verum non hoc loco fuit referenda; eam collocant Basilica quasi *l. vlt. de offic. rectoris.*

XXXIV.

De officio Comitis sacri patrimonii.

POst tit. de officio Comitis rerum priuatarum sequi debet titul. de officio Comitis sacri patrimonii, qui titulus exigit vt statuamus duplex esse patrimonium principis, vnum priuatum, de quo actum est tit. sup. alterum, de quo hic tit. Et sane vnum ab altero

separatur in edicto Iustin. 4. & 8. & in formulis Cassiodori, quod attente obseruandum est: nam iuxta ea quę diximus t. sup. prima specie idem videretur esse Comes rerum priuatarum & Comes sacri patrimonii: Res enim quæ dicuntur priuatæ, in patrimonio sunt principis. sed duo sunt comites plane diuersi. Comes rerum priuatarum gubernat priuatam substantiam principis per rationales, per procuratores præpositos & speciales quosdam ciuiles. Comes autem sacri patrimonii est veluti procurator penus, qui regias, vt ait Cassiodorus, epulas solicita ordinatione disponit, cuique in hoc princeps suum patrimonium commisit, & hoc vno separatur comes sacri patrimonii a comite rerum priuatarum. Desideratur autem sub hoc tit. de officio comitis sacri patrimonii quod constitutio Græca quæ non extat nulla fuit Latina sub hoc tit. Et hactenus explicatæ sunt dignitates omnes illustres: nam a tit. 35. de offic. procons. incipit tractare de spectabilibus.

XXXV.

De officio Proconsulis & Legati.

EX iis qui honores gerunt alii sunt illustres, alii spectabiles, alii clarissimi. hæc est summa diuisio, etiam si iis quidam inferiores, veluti equestres, perfectissimi, egregii, & qui superillustres dicuntur in §. *in summa, Instit. de iniuriis.* & ipsi non alio tit. quam illustrium afficiuntur: sed sunt priores illustres, & in vnoquoque trium horum ordinum sint gradus quidam, ij nimirum quos series nostrorum titulorum indicat atque disponit. Licet autem iis sunt inferiores quidam & supra hos dicuntur quidam, tamen qui supra hos sunt non alii quam illustres dicuntur. hæc diuisio est summarum dignitatum, & breuiter summæ dignitates sunt aut illustres, aut spectabiles, aut clarissimi. Et recte Iustin. in *Nouel.* 7. in fin. mediam ait esse dignitatem spectabilium, nimirum inter illustres & clarissimos. Et hactenus quidem sup. tit. dictum est de illustribus. Omnes, de quibus ante dictum est, sunt illustres, post quos dantur spectabiles, ex quibus primi sunt proconsules, qui mittuntur in certas prouincias gubernandi & iuris dicundi gratia, veluti in Asiam, Achaiam, Africam, illam scilicet cuius caput est Carthago, quæ per eminentiam dicitur Proconsularis prouincia: & vbi nihil aliud additur, hæc intelligitur: fuit enim magna & ampla atque diues prouincia, & mittuntur cum imperio consulari, & inde nomen. Adiungitur autem iis vnus si qui mittitur, sit vir prætorius, vel adiunguntur ei legati tres si sit consularis, electi a Senatu, vt Dio 53. & Capitol. in Gordianis, vel probati a principe. His legatis proconsules mandabant iurisdictionem suam atque etiam criminum cognitionem extraordinariam: nam iure ordinario non potest mandari, *l. sola D. eod. t.* de proconsulibus eleganter Saluianus de prouidentia Dei 7. *Quotidianus index & rector, quantum ad nomen quidem proconsul, sed quantum ad potentiam Consul.* male autem inter primam & secundam l. posuerunt de officio Comitis sacri palatii qui tit. dicitur esse 36.

XXXVI.

De Officio Comitis Orientis.

SEquitur tit. de officio comitis Orientis. Est etiam vir spectabilis, & latissimam iurisdictionem subit: namque ei totus Oriens regendus committebatur, qui conficiebatur ex prouinciis 15. Syriis duabus. (Optatus Mileuitanus facit Syrias tres) Phœniciis duabus, Ciliciis duabus, Palæstinis tribus, Cypro, Euphratensi, Osroëna, Mesopotamia, Isauria, Arabia, hæ omnes prouinciæ erant sub iurisdictione Comitis Orientis, vt patet ex notitia Orientis, & eadem iurisdictio quæ proconsulum, diuersum nomen, quod esset amplior iurisdictio proconsuli vna prouincia mandabatur, huic plures.

XXXVII.

De Officio præfecti Augustalis.

SEquitur tit. de officio præfecti Augustalis, qui etiam est spectabilis, & sic dictus est, quod Ægypto in prouinciam redacta, ei regendæ ab Augusto sit constitutus ex equestribus, non ex Senatoribus, vt Tacitus scripsit 12, & Dio, & Arrianus 3. de expeditione Alexandri. noluit Augustus, nolueruntque postea principes mittere Senatores Præfectos, sed equestres, ne scilicet sub potentiore præfecto Ægyptii, vt sunt leues & mobiles, semperque fuerunt, ad res nouas impellerentur, quos eadem ratione etiam Romani Imperatores noluerunt in aliam ciuitatem ciues allegi: erant enim illis ingenia Ægyptiaca suspecta, inuisa, vt & contra Appionem scribit Iosephus. Augustalis ergo quod fuerit ab Augusto constitutus, *l. 1. D. eod.* & apertius alibi dicitur præfectus Ægypti, *l. 35. D. ex quibus causis mai. l. apud præfectum, D. de manumiss. vind. l. 1. D. de tutor. & cur. datis, l. 1. inf. de postul.* & cur præfectus dicitur, non proconsul aut consularis? an quia non erat ei concessum consulare imperium? an quia proconsul non soleret mitti in prouinciam nisi consularis vel prætorius, qui semper emineret fascibus aut gestis suis gloriaretur? & hoc esse vetustius constitutione Augusti, qui Ægyptum redegit in prouinciam, & ei regendæ præposuit præfectum, intelligere licet ex eo quod Trebellius Pollio refert ex Oratione Ciceronis in Gabinium, fasces consulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit sedes præfecti Augustalis. Fuere autem sub eius cura & dispositione sex prouinciæ, Lybiæ duæ, Ægyptus, Thebais, Arcadia, Augustamnica, & pręsides earum prouinciarum *l. 2. h. tit.* quæ vobis est corrigenda: nam vulgo legitur, præfectus prætorio Augustali, *ce* prætorio *ne-vaut rien, il faut*, præfectus Augustalis. verba hæc *d. l. 2. examinandi flagitia &c.* hanc habent sententiam: *il a pouuoir d'informer, non pas de destituer ou punir.* Præsidem Daciæ legimus apud Spartianum in Adriano, vt maior esset eius dignitas, vocatum esse præfectum Augustalem.

XXXVIII.

De Officio Vicarij.

VIcarius etiam dicitur vir spectabilis. Is est qui pro præfectis, vel pro præfecto prætorio mittitur in tractum vel diœcesim aliquam, aliquot in se prouincias continentem: veluti Thraciarum diœcesim, quæ continet prouincias sex, vel Ponticam, quæ continet 11. vel Asianam quæ etiam continet 11. vt & Theodoritus scribit lib. 5. Eccles. Histor. & constat ex notitia veteri dignitatum. Asiana diœcesis continebat, vt dixi, 11. prouincias. sed ex illa notitia sub dispositione Vicarii fuerant tantum 8. fuit etiam in Illyrico Vicarius Macedoniæ. ex eo nomine Vicarij factum est nomen Gallicum *Vicaire, l. 1. inf. de diuerso. indic. offic.* & sane aliquando etiam in Occidente fuit Vicarius Africæ, & sub eo quinque prouinciæ, sicut sub Vicario Britanniarum erant prouinciæ 5. adeo vt in inscriptione *l. 15. C. Theod. de Paganis*, vbi legitur Vicario quinque prouinciarum, intelligere oportet Vicarium Africæ, vel Vicarium Britanniarum. & Vicarius 7. prouinciarum in Gallia, & Vicarius Hispaniarum. Sulpitius Seuerus in historia sacra recte subiicit: nam iam proconsules habere desierant. Hi sunt præfecti præfecturæ prætoria-

næ pari potestate præditi atque præfecti prætorio. & in legibus sæpe dicuntur gerere vicem præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam & in *l. 1. D. de leg. 3* vice præfecti ex mandatis principis cognoscent, & in *l. 6. inf. de modo mul.* scripta ad præfectum prætorio, *quæ vice vestra*, sic est corrigenda, *administrationis gubernacula susceperint*. verum qui funguntur vice prætorum, aut præsidum non habent propriam iurisdictionem, non proprio iure, sed alieno beneficio, ex mandatu prætorum aut præsidum, & morte eorum qui mandauerunt finitur eorum Vicariorum potestas *l. 5. & 6. & l. solent D. de iurisd.* qui autem vices agunt præfectorum prætorio propriam habent iurisdictionem, datam scilicet a principe, & vice sacra iudicant sicut præfecti prætorio & militari habitu, vt Cassiodorus ostendit in formula Vicarii vrbis Romæ, nimirum ne videantur esse priuati & pagani.

XXXIX.

De Officio Prætoris.

Ero admodum breuis: nam non licuit nauare operam nisi officio prætoris, sed breuia vtilia erunt tamen. quidam Codices habent *de officio prætorum*, vt in D. *eod.* nihil refert, hoc an illo modo legatur: nam vt proconsulis & vicarii, ita prætoris nomen nihil vetat significari plures. Fuere vicarii præfecti prætorio, & tamen non de officio vicariorum, sed de officio vicarii titulus est inscriptus, quasi quod de vno dicitur intelligatur dictum de omnibus. Adiungitur autem prætor interdum spectabilibus viris, sed clarissimis sæpius. Itaque lubentius ab hoc tit. facerem initium tertii ordinis, id est, clarissimorum: nam superioribus titulis habuimus illustres, deinde spectabiles. ab hoc tit. incipiunt clarissimi: nam hi tres tantum summarum dignitatum sunt ordines. perfectissimi, egregii, equestres minoribus dignitatibus funguntur. vel apertius: illæ tres dignitates, sunt senatoriæ, ceteræ non sunt senatoriæ. Equestris sane dignitas non est senatoria, nec perfectissimatus etiam, aut egregia dignitas, & vt credo me iam admonuisse senatores, quod dicuntur in legibus esse supra illustres §. *in summa inst. de iniuriis & l. eos §. sup. inf. de vsuris l. quoniam, inf. de appell. l. 14. inf. de testib.* quæ est Græca, ij non constituunt quartum gradum: nam & ii sunt illustres qui dicuntur supra illustres nimirum & patritii: nam superillustres sunt patricii, quos soles princeps patres suos appellare solet. hæc adiectio patriciorũ facit vt dicantur esse superillustres, quoniam illustri appellationi additur patricii appellatio. præfecti prętorio dicebantur patres imperii, & patres prouinciarum apud Cassiodor. Præsides autem prouinciarum, vt idem Cassiodorus in formula rectoris prouincię solebat princeps patres suos appellare, patritios autem patres suos. nunc de præfectura. fuit, vt scitis, prætoria olim vis magna. postea cœpit esse onus senatorum, vt eleganter dixerit Boetius in libro illo elegantissimo de consolatione, vbi male legitur præfecturæ: præturæ olim magna potestas, nunc inane nomen, & nomen potestatis sine re, & senatorum grauis sarcina. & ita in hoc tit. accipere oportet prætorem non pro fascibus illis summi imperii, sed pro munere siue onere Reipubl. Erat magna vis prætorum olim. solebant ludos scenicos vel circenses suis sumptibus populo exhibere, quod indicat *l. si vt certo §. interdum ff. commod.* dum agit de prætore, cui commodatæ sunt scenicæ vestes ad munus edendum populo. hoc onere exhibendi muneris populo tandem solum constitit prætura: in edendis scilicet populo voluptatibus, adeo vt recte posses dicere, in hoc tit. prætorem parum differre ab editore muneris. Constitit denique prætura in his sumptibus atque etiam, vt ostendit lex 13. *C. Theod. de prætorib. & quæ-*

A *storibus* constitit onus prętuię in fabricis & operibus publicis: nam quod prætor non expendebat in voluptates populi, expendebat in opera publica suo ære senator quisque per vices. Denique præturæ onus erat senatorum atque etiam quæsturæ: nam in illo tit. *de prætoribus & quæstoribus*, etiam quæstores non oportet accipere pro iis qui dictant leges, qui respondent precibus vice principis, qui dicuntur vox legum, sed pro candidatis cuiusque ætatis, cum tamen amplissimę quęsturæ non sufficeret minor ætas: adeo vt ad hanc quæsturam inanem vocarentur etiam adolescentes, aut qui nondum adoleuerant ante annum 16. in *l. 1 C. Th.* & hos etiam intellexit Lampridius in Alexandro dum ait, quæstores candidatos de sua pecunia munera populo edere iussit. Ex his licet intelligere postremis temporibus præturam fuisse delatam plerumque inuito,
B quod esset sumptuosa nimis & onerosa, atque etiam absentibus senatoribus, & minoribus 25. annis in *l. 1. & 2. Cod. Theod. eod.* cum tamen non possint aspirare ad honores minores 25. annis ex *l. ad Remp. D. de muner. & honorib.* sed hic honor quæsturæ est inane onus patrimonii magis quam honor verus, quoniam deferebatur etiam quandoque fœminis in *l. 17. C. Theod. eod. t.* nam si designatus diem obiisset antequam iniret præturam & successisset filia masculorum sobole nulla extante, filia quidem non suscipiebat latum clauum, vt ait *d. l. 17.* non sumebat insignia senatoria, non legebatur in senatum, fœminis non est ingressus in senatum, non aditus ad honores officiaue publica, *l. 2. D. de reg. iur.*
C sed pro modo substantiæ patris, in quam successerat, subibat ipsa onerariam præturam, atque ita fœmina quodam modo prætura fungebatur. Denique prætura tantum retinuit paucissima ex iurisdictione, illa scilicet tantum quæ referuntur in *l. 1. h. tit.* vt cognoscat prætor de causa liberali, de causa status, si quis liber aut seruus, de statu seruorum, & apud eum manumittuntur serui vindicta, & emancipantur filii, vt scilicet præsit iudicio alieno, adhibeatque suum iudicium, suam auctoritatem: vt possit etiam tutorem dare ex decreto, id est, causa cognita & habita inquisitione morum dandi tutoris, & vt possit minores 25. annis restituere in inte-
D grum, quod etiam est magis imperii quam iurisdictionis, adeo vt idem non habeant municipales magistratus, qui tamen habent iurisdictionem, *l. ea quæ D. ad municipalem*, quæ certissimum est non fuisse posteriori ætate concessa prętoribus. Igitur paucissima retinuerunt ex iurisdictione prisca. onus integrum aut certe grauius sustinuerunt. Dixi secundum illum tit. *C. Th. de prætoribus & quæstoribus*, ad quæsturam etiam vocari absentes senatores qui degunt in prouinciis: nam in vrbe Roma hoc tantum mutatum fuit Nou. Valentin. & Marciani. Ita scilicet ne absentes ad pręturam ante ciues vocarentur, & qui non haberent in vrbe domicilium: & ideo in *l. 2. h. tit.* quæ pars est eius Nouel. constitutionis cauetur, vt tres prętores in vrbe Constantinopolitana eligantur, qui in ea domicilium ha-
E beant, & ne accersantur ex prouinciis, & domiciliis quæ alibi constituta habuerunt: & euidentius ita definitur in *l. 1. de prætoribus.* eademque Nouel. vt apparet ex l. 2. eod. tit. constituit, ne deinceps prætores vllos sumptus faciant inuiti, vt non coniiciantur in sumptus. atque ita ex l. 2. prætores retinent paucula quædam ex iurisdictione. onus nullum sustinent inuiti, qui certe fiunt viliores: nam erat splendor aliquis & gratia dare populo voluptates de sua pecunia. Et ad d. Nou. vt tres tantum designentur Senatusconsulto legitime celebrato, vel vt loquitur iudicio senatus. primis temporibus in antiqua Roma fuerunt prætores XVIII. quorum fuit amplissima iurisdictio, amplum imperium, quod plane ostenditur in *l. 2. de origine iuris*, lex 2 *h. t.* pertinet ad vrbem Constantinopolim, non ad antiquam Romam, sed ad nouam, in qua de edendis prę-

cipui muneribus & voluptatibus. Fuerunt modo 5. prætores, modo 8. vt constat ex illo tit. *C. Theod. de prætoribus*. Ex hac l. 2. tres tantum designati. Secundum quod etiam ita definitur in *l. 12. 13. in Cod. Th.* vbi additur Senatusconsulto legitimo, altero loco, Senatusconsulto legitime celebrato, & vocat Senatusconsultum legitimum, quod scilicet legitime celebratum, loco & numero competenti senatorum confectum. Desiderabantur autem in vrbe 50. Senatores ad Senatusconsultum faciendum, *l. 9. C. Theod. eod. t.* Est elegans illa lex 9. quæ explicat hunc locum Lampridii in Alexandro cuius sententia erat ambigua. Et verba Lampridii sunt hæc fere: *nullam constitutionem sacrauit sine 20. iurisperitis & doctissimis ac sapientibus viris iisdemque disertissimis non minus quã 50.* hoc vult Lamprid. Seuerum in facienda aliqua constitutione adhibuisse 20. Iurisconsultos & alios doctissimos viros, qui scilicet omnes ad summam non essent minus 50. computatis etiam 20. Iurisconsultis. Denique vt essent Iurisconsulti 20. & alii 30. vt quemadmodum Senatusconsultum exigit numerum 50. ita & constitutio principis tot habeat rectores siue suffragantes. Est locus valde notandus coniuncta illa lege 9. & recte in *l. 2. h. tit.* prætores designantur iudicio Senatus & Senatusconsulto, sublata scilic. consulibus potestate designandi prætores, vt in *l. 12. C. Theod. eod. tit.* nam pertinebat omnis nominatio prætoris ad consules, ad officium consulum, atque ita constituitur in *l. 26. & 27. C. Th.* vt a consulibus prætores deligantur qui pro modo facultatum suarum voluptates populo exhibeant ex Senatorio ordine. nec erat hæc res aliena valde ab officio Consulum: nam eorum erat descriptio census & facultatum cuiusque, & venientem ad quæsturam necesse erat profiteri suas facultates, vt pro modo earum metiri liceret expensas ludorum. Cum igitur *l. 2.* constituit, vt prætorum designatio fiat Senatusconsulto hoc ius adiungitur consulibus.

XL.

De Officio Rectoris prouinciæ.

PRoconsul, Comes Orientis, præfectus Augustalis sane sunt Rectores prouinciarum, sed spectabiles. Hi de quibus agitur hoc tit. sunt clarissimi, & vnius tantum prouinciæ rectores. Illi fere plurium, & sunt quoque sub illorum cura atque dispositione. & hi rursus de quibus agitur hoc tit. sunt ij qui in libris nostris frequenter dicuntur ordinarii iudices, Græce ὀρδινάριοι Nou. 20. & Nou. 112. interpretantur, qui non tantum exactionibus tributorum, & ciuilibus negotiis, sed etiam militaribus occupantur. Iudicabant, *l. 2. §. in bonorum, D. quis ordo in bon. possess.* appellantur etiam publici iudices *l. pen. sup. de pag. sacrificiis.* atque etiam in *l. 2. §. vlt. D. de iudiciis.* Iis est ius multæ dicendæ quibus publicum iudicium est, id est, qui publici & ordinarii iudices sunt, in Nou. quadam ἄρχοντες ἀρχόντων. hi rectores prouinciarum a principe fratres appellantur, vt præfecti prætorio, præfecti vrbi, & maxime patritia dignitate præditi, qui erant quasi parentes principis, vt in multis constitutionibus ad eos scribens princeps, parens charissime Augustorum. Rectores autem prouinciarum fratres appellabantur, vt Cassiodorus ait in formula Rectoris prouinciæ, vt *nobilitate pretiosi nominis affecti, vilitate criminum abstinerent, & erubescerent, quos fratres suos princeps appellaret, in errata vlla incidere.* & simili modo magister officiorum frater charissimus Augustorum in Nou. Theodos. *de princ. agentium in reb.* & in Nou. de metatis. & comes rerum priuatarum in eisdem Nou. Theod. *l. 3. de tyron.* Sic etiam Cassiodorus sup. eod. loco, Rectorem pro-

A uinciæ iudicare etiam militem, lictorem, apparitorem, præfecti prætorio cum ipsius tamen conscientia, quod est omnino sumptum ex *l. 4. hoc tit.* Est autem in hoc tit. valde obscura sententia l. 6. ceteræ sunt planissimæ & facillimæ. Sed quæso quid significat l. 6. dum ait, *Ciuitas Rhodiorum iniuriam suam non tam decenter quam sero conquesta est*, &c. *Il faut oster c'est, &, apres periculosa.* Equidem puto neminem potuisse vnquam explicare hanc leg. primum quænam est ciuitas illa Rhodiorum, in qua prouincia: quam si quæsieris etiam diligentissime, frustra fueris diligens: & fuerit tamen necesse est quædam celebris ciuitas, cuius alleuandæ gratia hæc lex condita fuerit, ne scilicet hiemis tem-
B pore ciues nauigationem litium suarum causa, vt interpretor, instituere cogerentur, quoniam tempore hiemis, inquit, nauigatio sæpe periculosa est propter fluctus maximos, atque etiam alio tempore, semper incerta, vt ait, quam ipsam rationem cum in causa Rhodiorum inueniam mouisse Iustinian. in Nou. 41. ne Rhodii tempestate non idonea, puta hiemis tempore litium suarum causa nauigarent: cum inquam hanc rationem quæ refertur in hac lege inueniam mouisse Iustinia. in hac ipsa causa Rhodiorum, facile adducor cum sit inauditum nomen Phodiorum, vt credam esse legendum, Rhodiorum, quos vt obiter moneam, communis error existimat appellari Colossenses in Epist. D. Pauli. In quo versantur etiam ma-
C gni viri Eustathius, Cedrinus, & Cyrus Prodronus. sed est grauissimus error, cum ipse Paulus scribat se scribere iis qui sunt Colossis. Et refert Oecumenius Colossas esse ciuitatem Phrygiæ. Verum ad rem. vt ex Nou. Iustin. 41, atque etiam 50. & ex aliis Nou. Iustin. Quęstori exercitus, cui præcipua cura incumbit erogandi stipendia militibus, subiectę sunt 5. prouincię, Scythia scilicet & Mysia, *qui est vers la Pologne*, in Ponto Euxino: & quamuis ab iis longe dissitę sint Caria, Cyprus, & Rhodus. Vt inquam, ex eis Nouel. ei subiectę sunt hæ 5. prouinciæ: ita putem easdem prouincias ei quæstori exercitus subiectas fuisse ante Iust. nam more antiquo, vt scribit Antecessor Iulianus in Nou 50. duplex fuit quæstorum magistratus, vnus qui agebat circa latus principis, de quo est tit. 31. & alter
D qui exercitui annonas distribueret, & stipendia persolueret antiquo more. Igitur fuit vterque quęstor Igitur si fuit olim quęstor exercitus, videntur etiam honoris augendi gratia positę fuisse 5. prouinciæ sub cura eius quasi pręfecti prętorio, & vt definit Nou. 50. interposita appellatione ipsum quæstorem exercitus cognouisse. at ille quæstor exercitus potissimum agebat in Scythia & Mysia, hoc est in limitibus Imperii, annonæ militaris procurandæ gratia, quod Iustin. testatur in d. Nou. 41. illo igitur constituto & agente potissimum in Scythia & Mysia inferiore perquam erat molestum Rhodiis interposita appellatione a sententiis sui pręsidis, qui dicebatur pręses insularum, quod sub eo essent Cyclades & Sporades omnes, & Carpatiæ *l. 4. inf. de Nauicular.* lib. 2. Rhodiis, inquam, molestum erat in-
E terposita appellatione a sententia præsidis sui, maxime hiemis tempore in Scythiam & Mysiam nauigare. *maxime hiemis tempore*: nam, vt ait *d. l. 6.* sępe hiemis tempore nauigatio est periculosa: alio autem tempore semper incerta; quamobrem de Mense Ianuario, recte Aratus, & M. Tullius, *hoc caue te Ponto studeas committere mense.* Et Festus Auienus, *Non tum mihi longe phasellis æquora tententur, non tum freta turbida pinu quis petat.* In gratiam igitur Rhodiorum, qui etiam permanat ad Cares & Cyprios, sed rescribitur tantum Rhodiis, aut in rem Rhodiorum, quod ipsi soli de hac re querelam instituissent, constituitur vt iudices, sub quorum cura sunt illę 5. prouinciæ. id est quæstores exercitus per vicos hybernent in illis vrbibus 5. vt ait qui potiores ceteris esse asseruntur, id est, in metropolis

bus earum prouinciarum. vrbs pro metropoli, *l. 45. D. de dam. infect. municipium, id est vicinum vrbi*. Βασιλεία, μητρόπολις, & Cicero in Catil. vrbes colonorum & municipiorum, id est, metropoles, & quot sunt metropoles, tot sunt prouinciæ. Denique constituitur, vt qui curam gerit harum prouinciarum hybernet vno anno in Rhodo, ibique audiat appellationes earum, altero anno in Cypro, & sic deinceps in aliis prouinciis. hæc mihi videtur esse sententia l. 6. sed de hac re aliter definit Nou. 41. vide Obs. xvi. 8.

XLI.

Vt nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.

HIc tit. pars est superioris, nimirum de rectore prouinciæ. vt scilicet nemo fiat rector aut præses in patria sua, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet, Græca constitutione Anastasii Imp. cui similis est lex *vlt. inf. de crimine sacrilegij*, & vetustior Antonini Imperator. apud Xiphilinum: μηδένα &c. *nullum præsidatus honore fungi in ea prouincia vnde initium seu originem sumpsit*. Additur vna exceptio, nisi is honor sibi a principe delatus sit vltro, non ambiente, vt legimus, Cassiodorum patriæ suæ Lucaniæ & Brutiorum rectorem fuisse lib. 1. variarum, speciali beneficio principis. ac similiter nemo potest in patria sua officium fiscale administrare, non potest esse procurator fisci, non potest esse adsessor siue consiliarius præsidis suæ prouinciæ, nisi id ei permittatur spontaneo principis beneficio, *l. 3. D. de offic. adsessorum l. 38. D. ex quibus causis maiores*. rationem reddit Paulus *l. 5. Sent. tit. de iure fisci*, ne aut gratiosus aut calumniosius in suos esse videatur: quam rationem etiam attingit Cassiodorus in suprad. loco, gloriosum esse admodum in sua patria fungi officio præsidatus, vbi, inquit, necesse est vt aut gratiam parentela prouocet, aut odium longæ contentiones exasperent. Dices, cur prętores in vrbe non fiunt nisi qui in ea domicilium habent. nisi qui eius sunt ciues aut incolę, *l. 2. sup. de offic. præt.* facile est respondere, quia scilicet prætorum tum erat parua iurisdictio & pene nulla, & prætura onus potius quam honor, adeo vt plerique eam detrectarent, vt ibi exposui. eadem est ratio magistratuum municipalium qui ex patria sua sumebantur, sed honor etiam erat multa onera in se complectens & iurisdictio submissa. Sequitur tit. 42. qui debet esse de officio præfecti annonæ.

XLII.

De Officio Præfecti Annonæ.

TIt. 42. est de officio præfecti annonæ, & sub eo constitutio Græca. præfectus ergo annonę clarissimis adnumeratur, & sequenti tit. præfectus vigilum. Senatoriæ igitur dignitates sunt. & sub Alexandro legimus Vlpianum & præfectum prætorio, & præfectum annonæ fuisse *l. 4. inf. loc. l. 4. inf. de contrah. stipul.* non fuit igitur vilis dignitas aut plebeia. Porro magistratus de quibus actum est superiori tit. omnes sunt legitimi & ordinarii. Hi duo præfecti annonæ & præfecti vigilum sunt extraordinarii, id est, pro tempore tantum & necessitate exigente constituti, veluti præfectus annonæ tempore famis aut caritatis, præfectus vigilum multis in vrbe grassantibus furibus, effractoribus, incendiariis. Denique non sunt magistratus proprie qui ordinarii non sunt, sed extraordinarii, magistratus nominari non possunt, *l. 2. §. capita, D. de orig. iuris*, & ij sunt qui extra ordinem ius dicere dicuntur in *l. si in aliquam, D. de offic. proconsul.* præses, inquit, in prouincia fungitur vice omnium magistratuum qui sunt in vrbe, atque etiam eorū vice qui extra ordinem ius dicunt, velati pręfecti annonæ, præfecti vigilum. Denique sunt extraordinariæ potestates, & tamen excusantur a tutelis & curationibus quando ea potestate funguntur, *l. administrantes §. 1. D. de excusat.* Excusantur ergo perinde atque ij qui ordinariam potestatem gerunt. *§. et qui potestatem, Instit. eod. tit.* Ceterum præfectus annonæ, vt de eo primum specialiter tractemus, cognoscit non tantum ciuiliter, sed & criminaliter de iis qui ad vtilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accusandum admittit etiam mulieres, si qui dicantur flagellasse annonam publicam, aut suppressisse, si qui allegentur dardanarii: sic enim appellantur, qui cogunt frumenta omnia caritatis excitandæ
B gratia, vt ea deinde summo pretio vendant populo. in causa annonæ publicæ admittuntur ad accusationem mulieres, *l. vlt. §. vlt. D. ad leg. Iuliam de annon. l. mulierem, D. de accusation.* Regulariter mulier non potest accusare, *l. qui accusare, D. de accusat.* ac præterea præfectus annonæ. vt quantum possum officium eius describam, per officia sua, per apparitorem suum exigit frumentariam pensionem debitam vrbi Romæ, *l. 2. de apparit. præf. annonæ inf.* præfecti annonæ etiam apparitores habent *l. 1. inf. de can. frum. vrbis Romæ*. lib. 11. & generaliter curat rem annonariam etiam per milites suos, per centuriones. & elegans est in hanc rem species *l. vlt. §. vlt. D. de pignerat. act.* quæ potest esse hodie vsui, quoniam videmus frequentes anga-
C riari naues, angariari vehicula militaris annonæ comportandæ gratia, proponitur in dicto §. vlt. hæc species: Debitor quidam culleos, qui sunt vasa frumenaria, creditori pignori obligauit. illos culleos in horreo suo creditor positos habebat. quidam centurio ex officio annonæ, ex officialibus præfecti annonæ, eos culleos sustulit ad annonam comportandam, & ex ea re cullei aliquid detrimentum acceperunt. postea redditi sunt instantia creditoris. quæritur vtrum intertrimenti damnum debeat agnoscere creditor an debitor. & ait damnum pertinere ad debitorem, & ad dominum culleorum, nec intertrimenti nomine creditorem debitori teneri pigneratitia, quod æquum est, quia intertritura non accidit culpa creditoris. & quod notandum est, sub cura præfecti annonæ erant menso-
D res frumentarii, *des mesureurs*, quod indicat *l. mensores, D. de excusat.* quæ dum ait, Imp. rescripsisse præfecto annonæ, mensores frumentarios excusari a tutela, indicio est mensores pertinuisse ad curam præfecti annonę, de quibus intelligendus Lucillius apud Nonium: *frumentarius est*, inquit, *modium hic secum, ac rutellum vnum habet*. vide Obseru. xi. 8. sub cura præfecti annonæ sunt nauicularii, qui annonæ publicæ seruiunt, quique ob eam rem excusantur etiam ab aliis muneribus ciuilibus, adeo vt nauicularii, si qui sint, minores 25. annis, qui a principe postulent veniam ætatis, id est, qui ante iustam ætatem velint sibi concedi rerum suarum administrationem, & se liberare curatoribus, debeant docere de suis moribus & honestate apud præfectum annonæ, sub cuius cura sunt atque
E dispositione, quemque iudicem tantum solent agnoscere. Nauicularius qui petit veniam ætatis debet probare mores suos, & hoc ita ostenditur in *l. 1. C. Theod. de iis qui veniam ætat. imp.* & hæc nauiculariorum cura efficit, vt opinor, vt exercitori, id est, nauclero exercenti nauem, *c'est le maistre du nauire*, detur extra ordinem actio in eos qui contraxerunt cum magistro nauis, qui est quasi institor exercitoris, ex contractu scilicet magistri, quod est mirum, vt ex contractu liberi hominis mihi qui non contraxi competat actio, & tamen dabitur extra ordinem, maxime si contractus ille nauticus pertineat ad conuectionem annonæ publicæ, *l. 1. §. est autem, D. de exerc. act.* vnde paulatim mo-

ueor in id atque impellor vt putem etiam sub cura præfecti annonæ fuisse negotiatores frumentarios, vel horrearios, qui annonam vrbis adiuuant: nam inuenio in priuilegiis & in immunitatibus negotiatores iungi nauiculariis, qui annonæ vrbis seruiunt, vt scilicet omnes pariter sint immunes a muneribus ciuilibus, *l. semper §. negotiatores, D. de iure immunit.* Et rursus inuenio etiam de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognouisse & pronuntiasse præfectum annonæ, *l. vlt. D. quod cum eo &c.* non est dubium sub eius cura etiam fuisse pistores & fundos dotales, sic appellabant pistorum emolumentis adscriptos, qui etiam nec poterant alienari, vt nec a marito fundi dotales accepti ab vxore ij dicebantur dotales fundi. pistorum, qui simul cum pistoribus pertinebant ad curam præfecti annonæ, *l. 12. & l. 15. & toto tit. C. Theod. de pistoribus.* & ita præfectus annonæ, vt Cassiodorus ait in formula præfecti annonæ discurrebat per officinas pistorum, & munditiam panis exigebat. eleganter: *sollicitius auro pensari panem, quo Quirites aluntur*: & quamuis iurisdictio præfecti annonæ videatur esse pars iurisdictionis præfecti vrbi, & proculdubio sit præfectus annonæ sub dispositione præfecti vrbi: tamen præfectus vrbi nihil disponere potest de annona, ac vix etiam præfectus annonæ sine præfecto vrbi, *l. 1. inf. de off. præfecti vrbi, l. 1. C. Th. de conditis in publico horreis*, & a præfecto annonæ appellatur princeps, non præfectus vrbi, *l. vlt. D. quod cum eo.* licet, quemadmodum dixi, iurisdictio præfecti annonæ videatur esse pars iurisdictionis præfecti vrbis. atque ita puto vobis satis abundeque explicatum esse munus præfecti annonæ. loco autem huius tit. quidam ponunt tit. de quadrimestrius breuibus, vel, vt in aliis legi, de quadrimestrius tam militaribus quam ciuilibus. Est enim de iis lex *vlt. sup. de offic. magistri officiorum*, & *l. 1. sup. de officio comitis sacrarum largitionum.* est etiam inf. *l. 1. de Apochis*: & sufficiunt illæ leges de quadrimestrius breuibus nec erat necessarius tit. specialis, qualis non inuenitur in C. Theod. qui fuerint si quæras, expediam breuiter. Annonæ quoque collationes solebant soluere tribus pensionibus, *de quatre en quatre mois*, quantum singulis 4. mensibus e publico eis oporteret inferre, id erat scriptum in illis breuibus, in illa notitia tributorum quadrimestrium, ita dicta, quod annonæ tributa soluerentur trina illatione.

XLIII.

De Officio Præfecti Vigilum.

PRæfectus vigilum spectabilis appellatur in *l. 3. D. eod. t* & tamen ordo qui instituitur in hoc tit. eum ponit inter clarissimos, & quidem nouissimum omnium: nam, vt obseruauimus antea, priore loco vobis sunt expositi magistratus illustres, deinde, spectabiles, tum clarissimi. quæ est summa diuisio dignitatum senatoriarum: nam equestris, aut perfectissimatus, aut egregiatus dignitas, plebeiæ dignitates sunt, non senatoriæ: & qui supra illustres esse dicuntur, ij non constituunt quartum gradum senatoriæ dignitatis: nam cum adiectione hi enim sunt patricii, & consules, & consulares, vel illustrissimi dicuntur. neque nouum est vt idem censeatur modo spectabilis, modo clarissimus. exemplo sunt prætores & silentiarii qui nocturnas excubias agunt in palatio principis, & tribuni Notarii. *les Secretaires du Prince*, & plerique alii, quos modo clarissimos, modo spectabiles dici inuenias. Porro præfectus vigilum est custos vrbis nocturnus, iudex obscurus, arbiter silentiosus, vt ait Cassiodorus, indagator incendiariorum & furum, & elegantissime idem Cassiodorus: præfectus vigilum in furibus furta, inquit, facis dum illos noctu circumuenis & comprehendis arte quadam. Constantinopoli fuit appellatus prætor plebis, qui Romæ præfectus vigilum, vt constat ex Nou. 13. quæ & omne eius officium latissimum exequitur. ex qua possis facile cognoscere quæ fuerit iurisdictio præfecti vigilum. & eundem esse præfectum vigilum & prætorem plebis. Vigiles autem milites sunt, qui obsequuntur præfecto vigilum *l. vn. de bon. possess. ex testam. mil.* & iure militari testari possunt, *l. si maritus §. legis, D. ad leg. Iul. de adulter.* vigiles etiamsi sint præsentes in vrbe, in vico, absentes Reip. causa esse dicuntur, adeo vt si dum nauant operam custodiæ vrbis, aliquod damnum pertulerint, restitui possint in integrum perinde ac alii qui longius absunt Reip. causa, & hoc habuerunt consequenter, vt Cassiodorus refert, vt momenti tempora eis dilatarentur, quod est maxime notandum: non possis enim alio loco probare quam *d. §. legis*, quod scilicet habeantur pro absentibus Reipub. causa, quibus scilicet momenti tempora non currunt, vel momentaneæ possessionis, id est, tempora interdicti cuiuscumque & possessionis, maxime interdicti vnde vi, si quis eorum possessionem inuaserit. ex edicto autem huic rei debent occurrere intra annum, & hoc est momenti tempus. sed hæc præscriptio nihil officit Reip. causa absentibus, & consequenter nihil officit vigilibus. Ceterum de criminibus omnibus quæ noctu admittuntur, non temere aut promiscue pronunciabit præfectus vigilum. non de criminibus capitalibus quæ desiderant grauiorem animaduersionem. Ius habuit virgarum & fustium & flagellorum *l. 3. §. vlt. D. eod. tit.* ius gladii etiam habuit in seruos fures, non in homines liberos, *l. pen. ff. de condict. causa data.* cognitionem habuit in fures, *de leur faire leur procez*, condemnationem non habuit, si grauiorem animaduersionem furtum exigebat, & eadem ratione habuit animaduersionem, & præhensionem, & coercitionem, & cognitionem in seruos fugitiuos in *l. 12. de seruis fugitiuis, l. vlt. D. eod. tit.* qui scilicet dicuntur sui ipsius fures, fugam quasi furtum esse, *l. 1. C. de seruis fugitiuis*: subtrahunt enim se suis dominis fuga. de criminibus ergo capitalibus præfectus vigilum cognitionem habet, sed non coercitionem. Verum eorum criminum reos remittebat ad præfectum vrbi puniendos, *l. 3. §. vlt. l. vlt. ff. eod. t.* & hoc est quod ait l. hæc vnica, quæ scripta est ad præfectum vrbi. notandum de capitalibus causis maiorem potestatem debere cognoscere, & celsiorem sententiam de iis debere statuere. & similiter Casiod. in formula præfecti vigilum: *Si tibi*, inquit, *leges fures punire minime permittunt, tamen eos licentiam indagandi contulerunt.* Inquisitionem scilicet habent ac cognitionem, non coercitionem furum atrociorem. Ita legatus proconsulis reos maiorum criminum remittit ad proconsulem, *l. 2. sup. de offic. proconf.* & similiter adfirmo quanquam hoc nusquam inueniatur scriptum, præfectum annonæ cognoscere quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, sed non etiam pronunciare, verum remittere reos ad præfectum vrbi, vt ipse eos vel condemnet vel absoluat. Est enim vterque præfectus, id est, præfectus annonæ, & præfectus vigilum, vt ex notitia dignitatum constat, sub dispositione præfecti vrbi. Ergo vterque maiorum criminum coercitionem transmittere debet ad præfectum vrbi, nec sibi eam vindicare vel reseruare. Inuenio etiam vt omne officium præfecti vigilum absoluam, Equites Romanos petentes a principe veniam ætatis, sicut legibus est definitum, mores suos probare prius debuisse apud præfectum vigilum. Senatores probant apud præfectum vrbi, qui nondum peruenerant ad ætatem, & se a curatoribus absolui exoptabant principis beneficio. nauicularii, vt supradixi, apud præfectum annonæ, equites Romani apud præfectum vigilum, *l. 1.*

C. *Theod. de his qui veniam ætatis impetr.* Cur equites Romani remissi sunt ad præfectum vigilum? credo quia olim ipse præfectus vigilum creabatur ex equestri ordine auctore Dione lib. 55. ex Senatorio ordine ex Nouel. 13. de prætore plebis, vt non male Tribonianus in hoc tit. C. posuerit præfectum vigilum inter senatorias dignitates, inter clarissimos.

XLIV.

De Officio Ciuilium Iudicum.

TIt. qui sequitur est de officio ciuilium iudicum generaliter. Itaque hactenus est absoluta dignitas Senatoria. Sequentes tit. sunt generales, & pertinent ad disciplinam omnium iudicum. tit. 44. est de offic. ciuilium iudicum minorum. post speciales igitur tit. singulorum magistratuum, dantur generales tit. & quia magistratuum siue iudicum vna diuisio hæc est; alios esse ciuiles, alios militares. Quid sit proprium ciuilium ostenditur aliqua ex parte in hoc tit. 44. quid proprium militarium in tit. seq. & tit. 46. & 47. facta diuisione alia militarium iudicum vt alii sint superiores, alii inferiores, id est, alii illustres, vel spectabiles, alii clarissimi Quid autem sit commune omnium iudicum ostenditur tit. 48. Ciuiles autem iudices sunt quibus est iurisdictio inter priuatos, quiue statuunt & pronuntiant de negotiis priuatorum, apud quos causarum priuatarum, vt est in *l. 1. hoc tit. merita & facta panduntur.* quæ verba faciunt vt putem in *tit. de legib. l. 3.* vbi est, ciuilium causarum fata componere, & adnotaui, alias scribi, *facta.* facta potius scribendum cum in eadem lege 1. ita inueniam scriptum, *merita vel facta.* & panduntur quidem facta contestatione litis: nam contestatio litis nihil aliud est quam factorum narratio: ex vtraque parte merita panduntur ex disceptationibus iudicis, vel in ipso articulo litis contestationis, vel post litis contestationem, & ita in *l. 2. inf. si per vim vel alio modo &c. merita causarum partiū adsertione panduntur,* id est, præsente vtraque parte. vide Obseruat. lib. XVI. 9. Ciuiles igitur iudices sunt qui de causis priuatorum cognoscunt disceptantque, nec se miscent vnquam militaribus negotiis, cuiusmodi sunt præfecti vrbi & prætorio, & ceteri de quibus inter cetera hoc constituitur in eodem tit. vt iudices quibus cura potissimum incumbit procurandarum vel exigendarum per sua officia functionum publicarum, vt audiant allegationes eorum qui asserunt se esse immunes a tributis, ne contemnant statim, nec cogant viribus imperii in *l. 2. hoc tit.* allegatio igitur immunitatis inhibet exactionem. nec enim est contemnenda. sed debet iudex expendere & examinare. Et in *l.* 1. constituitur vt honorati qui aliquam litem habent non sedeant cum iudice iis horis vel temporibus quibus eorum lites disceptantur, vt descendant de subsellio iudicis & partium conditionem ordinemque seruent coram iudice interim dum eorum lis agitur vel contestatur. sed qui sunt honorati, satis est obscurum. Interpreti C. Theod. Aniano scilicet, honorati sunt curiales vel decuriones qui sunt ex corpore curiæ. hoc est manifeste falsum, quia curiales non habent ius sedendi in secretario præsidis prouinciæ. & sæpe curiales separantur ab honoratis. & in summa, in singulis ciuitatibus sunt 4. ordines. alij sunt Episcopi & Clerici, alii honorati, alii possessores, alii curiales, de quibus omnibus in Epistolis Cassiodori. possessores sunt exactores tributorum, & non tantum in Epistolis Cassiodori, sed & in *l. iubemus, inf. ad l. Iul. repetun.* & in *l. 8. inf. de defensorib. ciuit. & l. vlt. inf. de vendend. reb. ciuit.* lib. 11. non sunt igitur honorati confundendi, imo secernendi a curialibus, nec ij curiales. honorati sunt absoluti muneribus curiæ. falsum etiam quod hoc loco ait Accurs. honoratos esse aduocatos. vt autem aduocatis quoque non est considendi potestas cum iudice, sed assidendi quasi consiliarii, *l. vlt. inf. de adsessoribus.* non posset esse quis adsessor iudicis ordinarii & aduocatus: vel deponat aduocati officium, & sufficiat adsessoris, vel permaneat in officio aduocati. non potest igitur aduocatus considere in secretario iudicis, & hoc l. 1. ostendit, honoratos habere consessum in secretario iudicis, præterquam si de eorum rebus agatur. Et præterea quamuis laudis forte captandæ gratia aliquando possint honorati gratuito causam aliquam agere, tamen non sunt ex corpore aduocatorum, & gratuitam debent operam nauare, quam tamen aduocati non præbent gratuitam, quia non sunt honorati, quæ est sententia *l. quisquis, inf. de postul.* vbi tamen recte Accurs. honoratos habere dignitatem siue administrationem, id est, donatos esse honoraria dignitate vel Comitis, vel Quęstoris, vel qua alia, cuiusmodi sunt principales ciuitatum iidem qui honorati, id est, perfuncti sunt omnibus muneribus Reipub. per ordinem, vt ait *l. 75. C. Th. de decurionibus, l. 7. C. Theod. de pistoribus.* & qui erant donati, ij sunt principales ciuitatum, & honorati, scilicet titulo comitis ac priuilegio siue administratione. & est valde elegans in eam rem *d. l.* 75. & generaliter honoratos dicimus qui honorariam adepti sunt dignitatem ciuilem vel militarem vt ait *l. 1. de honor. vehic.* quæ etiam eis permittit in vrbe Roma antiqua & noua, vti carrucis, licet nulla administratione fungantur. honoratis igitur ius est datum currus siue quadrigę, non in prouinciis tantum, sed & in vrbe regia ius est ingrediendi consistorium principis & sedendi cum iudice ordinario, cum præside prouinciæ in *l. vlt. infra, de officio diuersorum iudicum: & honoratis,* inquit, *sedendi cum iudice societas non denegetur,* sed l. 1. excipitur tempus quo de eorum litibus disceptatur.

XLV.

De Officio Militarium Iudicum.

MIlitares iudices sunt, quibus inter milites, aut inter priuatum actorem & militem reum iurisdictio est, veluti comites & magistri equitum & peditum. sic appellantur in inscriptione l. 1. Comites & magistri vtriusque militiæ, id est, equitum & peditum, de quibus habuimus tit. de officio magistri militum. horum, inquam, iurisdictio est inter milites, *l. pen. inf. de iurisd. omnium iudicum,* vel inter priuatum & militem: nam actor sequitur forum rei. huiusmodi etiam sunt Duces & Comites rei militaris. hi habent iurisdictionem inter priuatum actorem & militem reum, non inter priuatos siue paganos, non inter priuatum reum & militem actorem, eadem ratione, quia actor sequitur forum rei, *l. 2. eod. tit.* Ciuiles iudices habent etiam suos iudices, id est, lictores & apparitores, quorum tamen officio se immiscere non debent milites in numerum relati in causis priuatorum tuendis & exequendis, *l. 1. eod. tit.* eorum scilicet militum qui sunt sub cura & dispositione magistri militum, vel ducis rei militaris. Itaque *l.* 1. nihil obstat *l. qui restituere, D. de rei vindic.* & pleręque alię similes, quibus ostenditur, prætorem ad extremum exequi suam sententiam manu militari aduersus non obsequentem: nam de manu prætoria intelligendum est: non de militibus, qui castra sequuntur, qui sunt in expeditione, sed de officialibus, de cohorte prætoria. magistri militum exequuntur suas sententias, non prætor, quia habent suos apparitores.

XLVI.

XLVI.

De Officio Tribuni & Comitis Militaris.

EX militaribus iudicibus alii sunt inferiores, alii sunt superiores. Superiores, veluti magistri militum, qui sunt illustres, & duces militum, qui sunt spectabiles, de quibus actum est tit. 45. & sunt ex maiore laterculo,. Laterculum iam docui esse librum in quo digestæ sunt dignitates omnes, maiores in maiori laterculo, cuius cura pertinebat ad primicerium Notariorum, hi sunt a secretis principis. minores in minori laterculo, cuius cura erat quæstoris sacri palatii, *l. 1. sup. de officio quæstoris, hoc tit.* est de inferioribus militaribus iudicibus qui emittuntur de minore laterculo, id est, de clarissimis. hi sunt tribuni & comites rei militaris, *c'est tout vn*, tribuni & comites, *mais ils s'appellent ainsi ensemble*: & præterea tribuni numerorum & cohortium, & præfecti castrorum honorati comitiua dignitate, de quorum officio erat sub hoc tit. constitutio Græca, quæ desideratur, sed pertinebat ad inferiores militares iudices.

XLVII.

Ne comitibus rei militaris vel tribunis lauacra præstentur.

EST etiam constitutio Latina posita sub hoc tit. de militaribus iudicibus inferioribus, id est, de tribunis & comitibus rei militaris viris clarissimis. In contextu eiusdem legis est legendum, aliorumve minorum comitum. in C. Theod. scriptum est, inferiorum *l. 2. eod.* & in summa, constituitur in hoc tit. ne inferiores iudices militares a prouincialibus qui eos hospitio excipiunt exigant priuata balnea. quæ licet exigere solis comitibus & magistris vtriusque militiæ. Et dicit priuata balnea in hoc tit. lauacra *l. 2. Cod. Th. de metatis.* Inuenio simpliciter appellari priuata, ne præbeantur priuata. quod cum posset videri obscurum Tribonianus immutauit in *l. 6. inf. de metatis*, lib. 11. in Theodosiano, ne priuata præbeant. Iustin. ne priuata balnea præbeant siue succedant, & ita inuenies apud Constantinum l. 2. priuata simpliciter accipi pro balneo, quam vocem nostra lingua retinet. & consequenter in Basilicis ad *l. 8. de metatis*, additur, ne etiam prouinciales cogantur militibus aut comitibus inferioribus præbere σάβανα, quæ nihil aliud sunt quam lintea, quibus loti exsiccantur. Est frequens vox apud Theod. Priscianum, Apicium, *Sabano mundo exterges*: & in colloquiis illis quotidianis antiquis, ἐκλέλουσα ἀρθῆναι σάβανα. & sæpe apud Absyrtum ὑδρῷ σαβάνα, & apud Marcellum Empiricum, quam vocem mulieres huius prouinciæ integram retinent, nam linteum quo caput obnubunt vocant *vn chabana*.

XLVIII.

De Officio diuersorum Iudicum.

SEquitur tit. 48. de Offic. diuersorum iudicum, siue magistratuum, qui sunt ex ordine Senatorio. Memini me dixisse alios esse illustres, alios spectabiles, alios clarissimos, de quibus diligenter hisce gradibus obseruatis actum est titul. superioribus. nunc quæ sunt communia omnium iudicum, tam ciuilium quam militarium hic tit. expediet. Item de iis quæ sunt communia omnibus vel diuersis iudicibus cuiuscumque ordinis vel illustribus scilicet vel spectabilibus, vel clarissimis. hic tit. dat omnibus præcepta, etiam in Cod.

A Theod. scriptum est de officio omnium iudicum: nam de diuersis cum dicis, omnes dicis. & alius est tit. lib. 3. de iurisdictione omnium iudicum. Denique sunt duo tituli separati, de officio omnium iudicum, & de eorum iurisdictione. Vnde quæri potest quid sit inter iurisdictionem & officium discriminis. & sane officium iudicis latius patet quam iurisdictio: officii significatio latior est quam iurisdictionis: nam iurisdictio ea tantum complectitur quæ proprio iure quasi innata magistratui ingenitaque pertinent ad notionem magistratus: officium iudicis complectitur ea in quibus nulla iurisdictio est, & quæ non iure magistratus competunt, sed lege speciali dantur. Igitur modo ma-
B gistratui, modo priuato dantur. Igitur non vt magistratui tantum, sed etiam priuato, cuiusmodi est tutoris datio, *l. 1. de iurisdict. omnium iud.* ius dicentis officium latissimum est, latius est, quam sit iurisdictionis: quod ita declarat exemplis: nec enim recenset omnia quæ pertinent ad officium iudicis: nam, inquit, & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere. hęc non sunt iurisdictionis, & pupillis non habentibus tutores constituere, & iudices dare. hæc non sunt iurisdictionis. iudicem dare possunt more maiorum propter vim ipsam imperii seu magistratus quo funguntur in vrbe, *l. cum prætor §. 2. D. de iudiciis*. & ita in *l. imperium, D. de iurisdict. omnium iudicum.* quæ pertinet ad vrbanos magistratus, quantum
C indicat inscriptio de officio Quęstoris. Iurisdictio, inquit, est iudicis dandi licentia. non est iurisdictionis definitio, sed hic est sensus, quem satis aperuit, vel, articulus, vel etiam iurisdictio mixta imperio proprio magistratus, vel retro, imperium mixtum iurisdictioni est proprium. magistratus non tantum consistit in danda bonorum possessione, & aliis quibusdam, sed etiam in dando iudice speciali in singulis quibusque caussis secundum mores, quibus ordinaria iudicia Romæ exercebantur. nam extra ordinem ipsemet magistratus iudicabat, nec iudicis datio erat. Ergo in vrbe iudicem dare est iurisdictionis: namque omnes magistratus vrbani cuiuscunque ordinis, vt ait *l. vlt. D. a quibus appell. non lic.* iudicem dare possunt suo iure,
D etiamsi nulla lex hoc eis nominatim permiserit: hæc enim facultas dandi iudices non est legis, sed iurisdictionis. Ceterum in prouinciis, potestatibus prouincialibus hoc ius datur lege, non competit proprie, *d. d. l. cum prætor §. ait.* atque ita in prouinciis verum est, iudicis dationem pertinere quidem ad officium iudicis, sed non ad iurisdictionem, iuris eam esse, non iurisdictionis, sed recte tamen pertinere ad officium eius qui imperium habet, non iurisdictionem, si nominatim hoc ei lex, vel princeps, vel senatus dederit licentiam dandi tutoris. quod lege specialiter datur, semper separandum est ab eo quod competit magistratui suo iure, tacito iure, non dato nominatim lege aliqua. Denique tutoris datio non est iurisdictionis. tutorem nam quę dat & qui iurisdictionem nullā habet,
E puta priuatus quisdare potest, veluti impuberibus filiis quos habet in potestate, quia lex 12. tabularum hoc ei dedit, *l. 1. de testam. tut.* eodem modo legatus proconsulis, qui non est magistratus, tutorem dare potest ex oratione D. Marci *l. 3. D. de post. & l. 3. §. nam edicto, D. iudicatum solui.* vbi dicitur, ius esse agendi, ius exercendi actiones pupillares, vel excipiendi actiones quæ intenduntur contra pupillum tutori, cui data est, & alio loco, cui tutela permissa est ab eo cuius de ea re iurisdictio est. Ergo tutelæ datio iurisdictionis est, si non datur tutela ab omnibus, sed ab iis quorum ea de re iurisdictio est. sed tutelæ nomen est amphibolon, tutela illo loco, est tutelæ administratio, vt recte Accursius interpretatur, non is illa & potestas data in pupillum & res omnes. Ita ius habet, quando plures tutores sunt dati pupillo testamento patris, ne tutela

per multos spargatur, & vt facilius vnus tutor exerceat actiones, eligatur vnus ex pluribus qui solus administret tutelam, aliis succedentibus in periculum tamen administrationis, nisi obseruarint administrationem, & vbi res exigit sui officii commonefecerint: eligatur, inquam, vnus ex pluribus, vel a maiore parte tutorum, vel etiam a prætore ad quem huius rei cura & iurisdictio pertinet, *l. 5. §. pen. & vlt. D. de administr. tutor.* Electio vnius tutoris iam electi constitutique a prætore qui administret, est iurisdictionis, quia modum facit administrationis cuiusque, *l. inter, de admin. tutor.* Tutelæ datio non est iurisdictionis, & continetur tamen sub officio iurisdictionis siue iudicis, *d. l. 1. de iurisdict. omnium iud.* & vt addam aliud exemplum & hoc quidem solum, iudicii publici cognitio, quæstio, executio, & quod maius est, iudicii executio publica, & animaduersio criminum, non est iurisdictionis: & ob id imperium quod in ea re consistit, dicitur non mixtum iurisdictioni, sed merum, seiunctum a iurisdictione. Est aliud imperium quod iurisdictionem comitatur adhæretque, ac vicissim eidem imperio iurisdictio, sed est vicissim aliud quod non adhæret, & quod non iure magistratus siue iurisdictionis competit, vel, vt ait Hieronymus, quod non est [illegible], sed lege datur, etiam priuato, *l. 1. de offic. eius cui mand. est iurisd. l. aliud §. vlt. de verb. signif.* pœnam irrogat is etiam qui magistratus non est, disciplinam publicam emendat non magistratus tantum, si modo ei lege data sit criminum executio, vt legimus Pompeium, cum antea priuatus esset, missum fuisse cum imperio contra Sertorium, Philippica 2. & æque priuatum eumdem cum consulari imperio, in oratione pro lege Manilia. Lege autem datur & cognitio publici criminis & animaduersio, quod est merum imperium, & cui ea obtigerit, *d. l. 1. de officio eius cui mand. est iurisd.* id autem est, cui forte obuenerit quęstio, sicut in *l. 2. de bonis eorum qui mort. sibi consciuer.* scriptum est, iudicium de reis Romæ forte reddi, vbi vulgo perperam *forte*, pro *sorte*. atque ita sorte publica quęstio obueniebat etiam priuato, qui iudex quęstionis, *l. 2. D. ad l. Cornel. de sicar. Qui magistratus*, inquit, *iudexue quæstionis* separatur a magistratu. ergo priuatus & magistratum intelligit, id est, prætorem, qui legibus quærit de sicariis, & proconsules, apud quos etiam legimus reos publicorum iudiciorum postulari, *l. 5. D. de accusation.* Et integrior lex Cornelia de sicariis hæc est, vt is prętor iudexue quæstionis cui sorte obuenerit quæstio de sicariis, eius quod in vrbe Roma propius mille passus factum erit, vt quærat cum iudicibus, qui & sorte obuenerint. Iudici quæstionis adiungebantur iudices siue adsessores, & omnes quidem sortito sumpti, etiam iudex ipse primarius. Iudex quæstionis igitur iudex est primarius, cui sorte quæstio publica ex lege, & secundum quod lege publici iudicii præscriptum est obtigit, quoniam publicæ quæstioni præest, vt ait *l. 1. de sicariis.* Iudex qui præest quæstioni in *l. pen. ad l. Corn. de fals.* Criminum ergo punitio atque cognitio legis est quæ eam dat, etiam priuato, cui sors dederit, iurisdictionis non est. etsi obtigerit sors magistratui, dederitque cognitionem publici iudicii, non eam dicemus ei competere propter iurisdictionem suam, vt iurisdictionis suæ; sed legis beneficio, simul ac sortis ductæ ex lege. non negabis tamen & quod legis est, non iurisdictionis, esse sub officio magistratus. vnde intelligitur quam merito *l. 1. de iurisd.* dicat, ius dicentis officium esse, quia scilicet comprehendit etiam ea quæ non sunt iurisdictionis, & hinc etiam consequenter apparet quam officium sit a iurisdictione diuersum. Sed & quædam communia in hoc tit. proponuntur esse omnium iudicum: proponuntur non omnia, sed quædam hæc sunt, vt ob publica tributa, functiones vllius iudicis auctoritate, matres familias e domo extrahantur in forum, sed si nolint satisfacere publicis functionibus, cogantur capionis & distractis pignoribus, non etiam vt ipsa domo extrahantur *quæ intra domum considerato sexu semel contineant*, vt est in *d. l. 1.* iuxta symbolum illud Veneris calcantis testudinem non loquitur lex de muliere vulgata, sed de matrefamilias, quæ non temere prodit in publicum, & inde [illegible] intelligitur mares ex hac causa trahi in publicum. Et est excipiendus a *l. 21. § sed etsi D. de in ius voc.* ob publici debiti causam extrahi potest mas. Et mirum est, quod sanctio subnectatur, id est, pœna, [illegible], vt iudices qui temere eduxerint mulieres e domo, habeantur inter maximos reos criminum capitalium. hos vocat maximos reos [illegible], vt ait Iosephus in libris [illegible]. in *C. Theod. sub eodem tit. l. 2.* agebatur etiam sollicite de viduis simul ac de pupillis, & de personis morbo, vel infirmitate fatigatis, vt non suam prouinciam excedere cogerentur suarum litium gratia, & ne euocarentur in comitatum principis vllius iudicis iussione. quam constitutionem tamen Iustin. maluit referre in *lib. 3. quan. imper. inter pupill. & vid.* sed in *l. 5. eiusdem C. Theod.* quod maxime notandum est, nec relatum in eumdem titulum, additur quod etiam commune est omnium iudicum, vt iudices prouinciarum cuiuscumque ordinis sint, ipsi sibi componant in prouinciis prætorium, nec cogantur prouinciales id eis præstare, sed vt ipsi suis sumptibus habitationem instruant sibi, ac præterea sint contenti annonis & cellariis, sic *d. l. 3.* id est, penu omni quem ferunt ex publicis horreis, nec quicquam exigant a prouincialibus annonarum nomine, nec exigant panes ciuiles, vt vocantur alibi: ac præterea nihil quidquam exigant cellariensium specierum nomine, vt salem, vinum, oleum, ligna: quod etiam inuenitur constitutum in *l. 31. C. Th. de erogat. milit. ann.* & eodem modo locutus est Sulpitius Seuerus in sacra Historia: *quibus omnibus annonas & cellaria dari Imperator preceperat.* Igitur omnibus iudicibus prouincialibus rectissime præscriptum est, vt essent contenti annonis, & cellariis, nec iis onerent prouinciales: vt etiam sibi habitationem componant, non eis prouinciales. vbi est habitatio iudicis, ibi prætorium est. Etiam in eod. tit. id præcipitur omnibus iudicibus ne confundant gradus dignitatum, puta *l. 3.* dico l. 3. quia adnotandum est, secundo loco deesse constitutionem Gręcam, quam plerique existimant deperiisse: sed ego diligentius obseruato ordine legum & officio iudicum prouincialium quo sunt ordine digestæ in Basilicis, quam legem existimabam esse locandam vltimo loco de officio Rectoris prouinciæ, eam esse potius reponendam censeo sub h. t. & sit *l. 2.* vt ea est a me relata inf. in *l. vlt. de delatorib.* cuius tenor plane demonstrat, eam propius conuenire eidem tit. quia generaliter interdicit comiti rerum priuatarum & iudici cuilibet vrbano aut prouinciali, quod argumentum est certissimum communem esse omnium iudicum, atque adeo deberi proprie huic tit. & interdicit igitur omnibus iudicibus, ne quemquam audiant delatorem deferentem siue denuntiantem aliquem thesaurum inuenisse, quá ex causa olim erat permissa denuntiatio, *l. 1. D. de iure fisci*, principibus sibi vindicantibus thesaurum quem alius inuenisset. auctor l. 1. videtur concessisse dominium inuentori. Et sane de hac re cuius sit inuentus thesaurus principis, an inuentoris, an domini possessionis, aut quota ex parte, ius certum numquam fuit, sed pro arbitrio hac de re vnusquisque constituit. Breuiter videtur auctor l. 2. qui ex hac causa non admisit delatores, sed adiicit vt admitterentur delatores qui nunciarent rem aliquá fiscalem ab alio possideri, quos tamen rursus non antea voluit audiri quam dedissent fideiussorem vsque ad summam librarum auri 5. quam summam se fisco delaturos pro-

mittunt si non probent. Et ad finem l. 2. definit vt ne A ante definitiuam sententiam de ea re quæ fisco denuntiata est quasi sua vllus iudex rei ab alio possessæ imprimat sigilla vlla, infigatve titulos, qui argumentum præbeant rem esse fiscalem, quia nondum videri potest rem esse fiscalem antequam de eo pronuntiatum sit. sed vt cœperam docere, lex quæ præcipit omnibus iudicibus vt inter se seruent gradus dignitatum puta, ne minor iudex maiorem in subscriptionibus appellet fratrem quasi parem: quod notandum maxime. Iudex minor solet referre quoties aliqua litis emergit dubitatio ad maiorem iudicem, puta præfectus annonæ ad præfectum vrbi, legatus proconsulis ad proconsulem: sed illis relationibus est quædam subscriptio qualis in rescriptis principum, vt cum scribunt principes illustri viro atque patricio, solent in extremo epistolæ ponere, parens carissime Augusti. & quoties scribunt B præsidi prouinciæ, solent in fine F. C. id est, frater carissime, vt ex Cassiodoro retuli. & ita etiam iudex cum iudici scribit, solet in fine suo honore suoque titulo significare, & maior minorem quidem appellat fratrem, minor maiorem nequaquam. Ergo in subscriptionibus sic est in extremo legendum, quod ita interpretantur Basilica καὶ μηδέποτε &c. sed quisque vocet cum suo titulo, vt illustrem clarissimum. Et vltimo loco hoc omnibus iudicibus præcipitur, vt se in consessu mutuo honore prosequantur, vt non negetur facultas honorato sedendi in secretario iudicis. honorati non sunt aduocati, non curiales, vt ostendi alias, sed sunt principales ciuitatis, qui perfuncti omnibus Reipublicæ muneribus, tandem quiete & otio sunt donati, addita honoraria dignitate comitum, & genera- C liter qui adepti sunt honorariam dignitatem etiam sine administratione: & vt ingredi possint consistorium principis. possunt igitur & in secretariis iudicis considere, præterquam si de rebus eorum agatur, *l. 1. de officio ciuilum iudicium l. 2. inf. de proximis sacror. scrin.* irrogata multa non tantum iudicibus qui eis denegauerint sedendi societatem, sed etiam apparitoribus eorum, quales sunt qui nominantur *d. l. 1. & l. vlt. eod. tit.* principes, primates officiorum. Et ex apparitoribus multis, ex officialium gradibus multis recte hi nominantur primates officialium, consiliarii & principes, quia per hos patebat ingressus & consessus in secretarium. Cassiodorus 7. de principe officiorum. *Sine his*, inquit, *non præstatur in secretariis consessus, nec osculandi pompa peragitur.* Per principem igitur officii patet accessus ad iudices & osculatio. qui mos D erat veterum, vt honorati sese inuicem oscularentur. Et ex eo intelligitur alios esse principes, alios primates officiorum: nam princeps officii vnus erat. qui eo perueniebat in apparitione perfunctus omnibus gradibus militiæ, *l. 5. de offic. mag. officiorum*, & Sozimus Pontif. Romanus in Epist. ad Rodolphum, officia singularia principum locum non vestibulum, actionum ingressus, sed per plures gradus examinatus, officii ius definiuit, & hic præfectus primi ordinis exibat. Primates autem officii erant plures sicut in scriniis erat vnus magister & proximus & comes dispositionum. erant plures primates officiorum, *l. 2. inf. de proximis sacr. scrinior.* sed absente principe. per hos etiam admittebantur qui ingredi optabant secretarium E principis, vel his absentibus per satellites & cornicularios, qui adsunt ex vtroque latere principis, vel etiam iudicis secretarium, vt indicat Cassiod. sicut in Ecclesia, qui in vtroque cornu altaris stant clerici, sunt cornicularii, cum sacerdos fungitur munere sacro. sic per cornicularios patebat aditus ad principis & iudicis secretarium.

XLIX.

Vt omnes Iudices tam Ciuiles quam militares post administrationem depositam quinquaginta dies in ciuitatibus vel certis locis permaneant.

QVod est in tit. 49. est etiam commune omnium iudicum prouincialium tam ciuilium quam militarium, vt verba ipsa tituli aperte demonstrant. Est igitur hic tit. pars superioris, & aliquot etiam sequentes sunt communia omnium iudicum. Porro in hoc tit. est constitutio vna Zenonis, in qua cauetur, vt iudices perfuncti administratione, dies 50. in certis locis permaneant. Iudices cum dico, magistratus vos intelligere volo, & placet eorum definitio quæ obiter proponuntur in *l. 13. D. de adsessor.* magistratus, est is cui Resp. gerenda committitur. & iudices cum dicimus in hoc tit. magistratus dicimus, non eos iudices qui cognitionem tantum habent, non iurisdictionem, vel imperium, qui tantum de rebus certis cognoscunt, & sententias suas non exequuntur. De magistratibus igitur hæc est constitutio Zenonis, & perfuncti administratione postquam successorem acceperint: nam omnes magistratus Romæ erant temporales, permanebant diebus 50. clarissimi in Metropoli prouinciæ, speciales in maioribus & potioribus ciuitatibus administratæ diœceseos: nam spectabilibus committebantur diœceses, clarissimis singulæ prouinciæ. In hac constitutione de illustribus iudicibus nihil exprimitur, quia sunt aulicæ non prouinciales potestates. Constituitur etiam, vt in publico faciant sui copiam, vt cum eis sit ciuiliter experiendi facultas cuilibet de furtis, inquit, aut criminibus. de furtis, de pecuniis repetundis lege Iulia repetundarum. de aliis criminibus, veluti vt est in *l vlt. inf. de modo mulct.* de peculatibus aut manubiis, id est, deprædationibus, concussionibus, aliisque flagitiis, siue cum eis agatur iure ordinario ex legibus aut Senatusconsultis, siue extraordinario. & eam rem siue litem Zeno vult definiri intra dies 20. quo cœpta fuerit, & interim reum committi iuratoriæ cautioni siue repromissioni, qui affirmet se permansurum in iudicio vsque ad exitum litis, *pour ester en iugement*, sic dicitur *en françois*. Confirmatur autem hæc præscriptio Nou. 128. 161. & 95. & ex Nouel. quidem 8. constat, in hac constitutione Zenonis, illo loco, *nec vllam ante præfinitum tempus*, certo esse legendum, *vel diuina reuocatoria*, non se excusat quo minus permaneat per 50. dies propter diuinam reuocatoriam, qua se ostendat euocari a principe. Et in libris nostris euocatoria dicitur promiscue & reuocatoria. Quod autem quidam scribunt & adnotant in ora huius constitutionis idem omnino fuisse cautum *l. Iulia repetund.* prolata auctoritate Cicer. falsum sane, aut vanum, aut fictum est. Nam quod ait Cic. 2. & 5. Epist. lege Iulia cautum, ne rectores prouinciarum decederent ante quam rationes pecuniæ publicæ confecissent & deposuissent, consolidatas, hoc non est de excipiendis actionibus eorum qui eos de furto, vel de aliis criminibus accusare voluerunt, vt constat ex *l. sacrilegi §. vlt. D. ad leg. Iul. repet.* potius ad *l. Iul. de residuis*, quam ad *l. Iul. repetund.* cui obnoxius redditur qui non consolidatas rationes reddiderit, quas alias dicimus consummatas, *l. si plura, D. de ædil. edicto, l. 3. inf. de execut. rei iudic.* porro hæc constitutio Zenonis locum habet non tantum in iudicibus, sed etiam in assessoribus eorum, cancellariis & domesticis *l. 3. & 8. inf. de adsessor.* nam & ij 50. dies debent permanere in prouincia, & duplum læso & duplum fisco reddunt, si quid rapuerint & ad iudicum militariũ etiam manipularios & ministros pertinet hęc lex, *l. 1. D. ad l. Iul. repet.* qui gradus est infimus mili-

tarium iudicum. & patem ex hac constitutione Zeno- A nis in *l. 3. inf. de assessorib.* quæ prior fuit constitutione nostra, Tribonianum adscripsisse 50. dies: nam ante Zenonem longius videtur fuisse præscriptum tempus ad manendum. Certe ex Nou. Theod. & Valent. de tributis fiscalibus sunt præscripti 90. dies siue tres menses, vt sane putem in *l. vlt. C. Theod. de assessorib.* esse legendum, *per continuos tres menses*, vt scilicet cancellarii iudicum *les Secretaires*, & domestici per continuos tres menses permaneant post depositum officium, non vt vulgo legitur, *per continuum triennium*: nam quid hoc est? Et eadem Nou. hanc quoque harum constitutionum eleganter reddit causam, *vt coram positi iudices bene actæ rei laudibus fruantur*: aut certe B *si direptionis alicuius conscij fuerint, discessus celeritate non se subtrahant*. alias enim in prouinciam retrahentur, & ibi tunc si e fuga in prouinciam retracti fuerint, remanere sex menses in prouincia coguntur.

L.

De Officio eius qui vicem alicuius iudicis vel præsidis obtinet.

EST etiam hic tit. communis omnibus iudicibus de officio eius qui vicem alicuius iudicis vel præsidis, *il faut oster cela, vel præsidis.* Et hic etiam tit. est de C quocumque iudice, vel de eo qui cuiuscunque iudicis locum tuetur. Et quisnam vero ille est? an vicarius præfecti vrbi, præfectiue prætorio? minime: nam hic magistratus est qui propriam iurisdictionem habet, & ab eo nihil accipit iuris. dicitur vicarius, sed lege ei data est iurisdictio omnis. qui iurisdictioni præest magistratus est, hic de quo in hoc tit. agitur, non est magistratus. Denique non est vicarius, non legatus, non is cui præses mandauit suam iurisdictionem, sed vt est scriptum in *l. 1. D. de tutor. & curat. dat.* is est qui moderamen prouinciæ temporis causa obtinet, *par prouision*, præside, puta, defuncto, aut in itinere lapso cum in prouinciam iret: vel etiam cui alia ex causa prouincia regenda commissa est ad tempus. atque ita nonnunquam procurator Cæsaris siue Catholicus, *le general*, D fungebatur vice præsidis, *l. 1. inf. de pedan. iudicib. l. 2. inf. de pœn. l. 3. vbi causa fisc.* vt Pontius Pilatus erat Procurator Cæsaris in Syria vice Cęsaris, vt etiam Quæstor ille qui pecuniæ publicæ causa mittebatur in prouinciam. Proconsul numquam fungebatur vice Præsidis. Porro is qui fungitur vice præsidis ea omnia potest quæ pręses ipse, & quęcumque pertinent ad iurisdictionem vel officium iudicis seu præsidis. Iudicis nomen est generale, *l. 1. de offic. præsidis.* Ergo ei, qui vicem obtinebat alterius iudicis, permissa erat eius potestas cuius vicem tuebatur, & erat apud eum legis actio vt apud iudicem ipsum, *l. 2. eod. tit.* Nam curatorem & tutorem dare poterat, quod legis est, non iurisdictionis. Item poterat decreta interponere de alie- E nandis vel rebus minorum vel decurionum, & decreti interpositionem constat esse legis, non iurisdictionis: nec enim alii licet decreta interponere quam ei cui lex dedit nominatim. erat etiam apud eum legis actio. Nam vt ait *d. l. 2.* apud eum & emancipationes & manumissiones fieri poterant, quæ tamen omnia non temere competebant, vel legato proconsulis, vel ei cui mandata erat iurisdictio, quæ ei quidem competebat, sed non officium eius omne verum huic generaliter omnia permittuntur quæ ipsi iudici, cuius locum tuetur.

L I.

De Adsessoribus, Domesticis, & Cancellariis Iudicum.

PRincipi solus erat adsessor quæstor. adsessores sunt Iurisprudentes qui consilia iuuant iudicum, *l. 1. C. Theod. de Comitibus qui illustrib. agentib. adsident*, vel vt eodem modo pene est scriptum *l. 7. eod. t.* qui consiliis propriis iuuant administratores ciuitatum. Et ita Macarius Homil. 15. 53. &c. Adsessores non sunt iudices, nam nec libellis supplicibus possunt subscribere, *l. 2. eod tit.* nec causas dirimere siue iudicare absente magistratu, quæ est constitutio Græca, quæ desideratur in hoc tit. *l. 13.* cuius fit mentio Nou. 60. cap. 2. vt sine magistratib. adsessores non præbeant audientiam litigatoribus. qua de re etiam Iustin. idem profitetur construisse. Igitur in h. t. desiderantur duæ constitutiones, Græca vna Zenonis, altera Iustiniani eiusdem substantię, ne quid agat adsessor sine iudice cui adsidet, & ob id vtramque constitutionem auctores Basilicorum vno versu sunt complexi: *μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων* &c. ne vllo modo sine magistratibus adsessores iudicent, magistratuum vsurpantes nomina, & apponentes in sententiis ac si a magistratibus manassent. non sunt igitur iudices, sed habentur quodammodo in partem iudicum, vt ait Cassiodorus lib. 11. Variarum scribens ad Ambrosium quemdam adsessorem suum in præfectura prætoriana, & eodem modo Imperatores in *l. Diuus, C. Theod. de iis qui administ. trad. sunt*, quædam vniuscuiusque iudicis portio videtur adsessor, & vt constat ex *l. vlt. eod. tit.* etiam chartis iudicis quibuscumque, puta sententiis, adsessores sua signa imponunt. Iurisprudentes esse constat *l. 1. h. tit. & l. 1. eod. tit. D.* nam ab adsessoribus exigitur prudentia iuris, quæ non exigitur in magistratu cui adsident: nam plerumque magistratus viri militares iuris imperiti, quibus gratia principis habita virtutis ratione non peritię dabat magistratum. M. Tull. pro Plancio: Pop. Rom. magistratuum virtute & innocentia contentus est: quotus enim quisque disertus, quotus iurisperitus est? Denique magistratui dolus quidem, sed non imperitia imputatur, *l. 2. quod quisque iuris.* Iidem etiam sępe in iure dicuntur comites & participes, comites scilicet sedendi, vt Cic. loquitur, & participes consiliorum vel consiliarii, vel consiliatores, quod idem est. Dominum Iesum Christum, quem Sybilla appellat *σύμβουλον*, Lactantius interpretatur consiliatorem, & quem Homerus vocat *βουληφόρον ἀνδρῶν*, Fulgentius interpretatur *consiliatorem Deorum.* Sed quæri inspicique dignum est, quinam sint ij qui adsessoribus iunguntur, domestici scilicet & cancellarii iudicum quod facile expediam. Cancellarii sunt qui sunt iudicibus a secretis, qui secreta secretarii iudicum custodiunt, vt ait Cassiodorus, & Cancellarii appellantur, dantque operam scribendis & expediendis Epistolis, iussionibus, edictis, responsis, sententiis, & aliis monimentis iudicum loco quodam proximo consistorio iudicis clauso reticulis siue cancellis, vnde eis nomen, vt fit hodie in curiis quibusdam, vt præ foribus curię sint cancelli, & in eis dispositi cancellarii, qui expediunt iudicum iussiones. & eleganter Cassiodorus eos tenere clam iura patentia & cancellos, & lucidas fores & fenestratas ianuas. Qui igitur sunt a secretis principis, Tribuni & Notarii dicuntur. qui a secretis iudicum, Cancellarii dicuntur. Cum idem Cassiodorus primiceriatum scribat multis locis in nobilissimo illo libro Variarum, sine quo innumeræ sunt constitutiones in Codice, quæ nunquam fuissent explicatæ. fuit enim iuris peritissimus & præfectus prætorio regi Gothorum, dum Galliam tenerent seruato maxime ordine

iuris Rom. neque enim vlla natio barbara fuit ciuilior Gothis. Cum is, inquam, primiceriatum sæpe dicat domesticatum appellari, facile adducor vt credam, domesticos esse primicerios, & primicerios, vt a veteribus D. Petrus appellatus est primicerius Apostolorum. illud etius est tantum productio verbi & dictio quædam quæ nihil significat. Habemus primicerios Cancellariorum & notariorum, & exceptorum, actuariorum, singulariorum & ceterorum officialium iudicum. facio differentiam inter Notarios, qui notis scribunt, *par chiffres*, non litteris, & singularios qui scribunt litteris singulariis, vt scribimus quatuor litteris S. P. Q. R. horum omnium qui iudicibus obsequuntur primarii sunt domestici, non ministri aut familiares: nam iudex familiares sibi optat suo arbitratu & periculo primatum officii, ex ipso officio *l.* 8. *eod. tit.* ac præterea domesticis iudicum præbentur annonæ & salaria de publico, vt lib. 9. ostendit Cassiodorus, & communiter referuntur in laterculum & inuentarium principis. Serui autem, liberti & mercenarii iudicum sane non ferunt annonas de publico. Igitur noua est hæc domesticorum significatio. Quod diximus de domesticis iudicum, necesse est retractare: inuenio enim in *l. 4. de adsess.* arceri domesticos a publicis actibus, & se publicis necessitatibus immiscere non posse. Itaque verius esse opinor, domesticos iudicum eandem militiam sustinere quam sustinent qui dicuntur in aula principis domestici protectores, de quibus extat tit. lib. 12. qui vt est in *l. 8. C. Theod. de domest. & protect.* & quantum indicio nominis apparet. principi familiarius militant, & sunt, vt veteres loquuntur, corporis custodes, atque ita etiam iudicum domesticos interpretor corporis custodes, *la garde du Magistrat*, quam nos nostra lingua significauimus familiæ nomine, quod est domesticatus nomine, quod non discedant a latere iudicis, quod iudicem perpetuo protegant, supremus est militiæ gradus. in *l.* 1. *inf ad l. Iuliam repetund.* confertur domesticus cum manipulario, quorum vterque est in officio ducis militaris, confertur scilicet primus militiæ gradus cum infimo, & illos quidem domesticos magistratus prouinciales sicut Cancellarios non secum ducebant in prouinciam, vt est constitutum *l. 8. eod. tit.* sed Cancellarios & milites electos ad secreta iudicis & domesticos protectores accipiebant ex corpore officialium electos periculo primatum officii. Denique ex officio vel officiorum numero eligebantur domestici, & cancellarii, vt in Basilicis est scriptum, οἱ πάντες τάξεως ὀφείλουσιν εἶναι. quod ideo refero ne quis in *l. 8.* existimet tollenda esse hæc verba, *ex eodem officio*, etiamsi non habeantur in C. Theod. nam sane ex suis officialibus dabantur iudici quos haberet pro domesticis protectoribus, vel secretorum custodibus: & sicut cancellarii & adsessores, vt mox dicetur tit. seq. ita etiam domestici ferebant de publico annonam, vt 9. Variarum indicat Cassiodorus.

LII.

De annonis & Capitatione administrantium, & eorum adsessorum aliorumue publicas sollicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam consecuti sunt dignitatem.

QVam sit etiam hic tit. communis omnium iudicum verba ipsa huius constitutionis & *capitu dignitati suæ debitis, non pas, dignitatis.* Ergo hic tit. est de annonis & capitu. ergo ex eod. tit. omnibus iudicibus de quibus sup. actum est, nec non adsessoribus domesticis & cancellariis eorum, aliisve omnibus quibus curatio officii ministeriumve aliquod publicum iungitur, veluti comiti commerciorum, cui cura est ne commer-A cia illicita exerceantur, cuique soli a barbaris comparandi serici in vsum principis ius potestasque est, *l. vlt. inf. de commerc. & mercat. l. 2. quæ res venire non possunt*, & magistro lineæ vestis, & magistro æris, & comiti auri, qui omnes erant sub dispositione comitis sacrarum largitionum, & rationali vtriusque ærarij siue procuratori Cæsaris, & similibus, omnibus de publico præbentur salaria, id est, annonæ & capita, & adsessoribus iudicum ea instituisse Alexandrum Lampridius scribit, & confirmat *l. 4 de officio adsessor.* annonæ sunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, id est, garum, laridum, &c. quibus vitam toleramus. capita autem, pabula equorum, camelorum, quibus vehimus nos, vel sarcinas nostras. Amm. Marcell. l. 22. *Pabula*, inquit, B *iumentorum, quæ vulgo dictitant capita.* Igitur in *l. 2. inf. de cur. pub.* iudicibus subministrari annonas & alimenta pecorum, id est, capita: & similiter in *l. 9. inf. de iure fisci, in pabulis, vel sumptu familiæ ministrando.* hæc sunt capita, & sumptus familiæ, hæc sunt annonæ. dicitur & singulariter capitum, vt in *l 2. inf. de offic. præfecti prat. Afr. Nou. Theod. de tribut. fiscal. annonas & capitum.* & Cassiod. l. 7. *ad equos definitum capitum du foin, & de la paille, & de l'auoine.* & patrio casu capitu in eod. tit. inflexione Græca præberi autem hæc solebant olim in speciebus ipsis: verum constitutione huius tit. rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine singulis officiis dantur. Delegatio- C nes, quæ & delegatoriæ dicuntur, sunt notitiæ, quæ administrationibus singulis & officiis delegantur, quibus annonæ eis debitæ taxantur, & capita aut pretia earum, quæ sumant ex tributis illius vel illius prouinciæ, vel ex publicis horreis. Et hæc est sententia huius tituli.

LIII.

De Contractibus Iudicum vel eorum &c.

COnstitutio Iustiniani vnica, quæ est in hoc tit. pertinet etiam ad omnes iudices vel adsessores ac domesticos eorum, & in ea vrbani magistratus separantur a prouincialibus, ita scilicet vt vrbani magistratus ex D pragmatico principis emere possint res mobiles aut immobiles, & proprias ædes ædificare, non etiã donationem suscipere tempore administrationis: nam vbi facti sunt priuati idem priuatis licet quod ceteris. emere possunt prædia ex permissu principis, si hoc impetrarunt a principe, specialiter possunt ædes sibi nouas extruere, donationes suscipere non possunt. & quæ tamen factæ fuerint interim, confirmari possunt post depositam administrationem vel ratihabitione donatoris, vel silentio quinquennij. prouinciales autem, ne ex rescripto quidem principis per se vel per aliam personam quidquam possunt. præter ea quæ victus sui quotidiani sunt, nec proprias ædes ædificare, nec nauim, vt est in *l. aufertur* §. *quod a præside*, D. *de iure fisci*, aut multo minus donatum suscipere possunt, & quæ forte facta fue- E rit eis donatio pendente ac manente administratione, ex hac constitutione nec ratihabitione confirmatur donatoris, nec silentio quinquennij. atque ita per hanc constitutionem abrogatur *l. quicumque, C. Theod. de iis qui administr. vel off. public. ger.* quæ lex inducit hac in re præscriptionem quinquennij etiam in prouinciis. abrogatur etiam per constitutionem Iustiniani Nou. Valentiniani *de confirm. iis quæ administrat vel public. offic.* de confirmandis venditionibus factis iudicibus manente administratione, atque etiam donationibus si factæ sint palam in conspectu omnium bonaque fide. quod longe distat a sententia constitutionis. Itaque abrogatur etiam ea Nou. Valentiniani. Ratio autem differentiæ quæ mouet Iustin. hæc est, quia in prouin-

cius maior est præsidibus grassandi copia, si sua potestate abuti velint: Ideo durioribus legum vinculis coercentur. ac similiter, vt dictum est 14. tit. in prouincias mittuntur exteri & incogniti prouincialibus. in vrbe fere ciues vel incolæ capessunt magistratum. Ait autem in tit. *vel eorum qui circa eos sunt*, vt in *l. 3. D. de reb. cred.* pro adsessoribus vel domesticis aliisque officiis. Et rursus secundum hanc constitutionem Iustin. quod excipitur in *l. non licet, D. de contrah. empt.* eum qui durante officio quid emerit, inutiliter emisse, nisi specialiter hoc quibusdam concessum sit. Hæc, inquam, exceptio locum tantum habet in vrbe, non in prouinciis secundum constitutionem Iustin. & addenda est etiam huic constitutioni alia exceptio ex *l. qui officium, D. de contrah. empt.* nisi bona paterna a fisco detrahantur. nam durante administratione & qui officium publicum gerit, iure est hæc empturus, vt in *l. milites, D. de re milit. & l. princeps, C. Theod. de his qui administr. uel off. publ. Solas*, inquit, *res priuatas memoratos mercari permittimus*.

LIV.

De modo multarum quæ a iudicibus infliguntur.

HIc tit. etiam pertinet ad omnes iudices de modo multarum quæ a iudicibus infliguntur: nam omnes iudices de quibus actum est sup. multæ dictionem habent. omnes scilicet fere qui iudicationem habent, & qui publice iudicium exercent. qui publici & ordinarii sunt iudices, omnes habent multæ dictionem, & pignoris capionem, qua tueantur suam iurisdictionem, & coerceant contumaces & inobedientes, *l. 2. §. vlt. D. de iud. l. aliud §. vlt. D. de verb. signific.* & excepti tantum inueniuntur procuratores Cæsaris & curator Reip. *l. 2. & 3. h. tit.* & defensor plebis, *l. 5. tit. seq.* sed nec ad infinitum multam cuilibet iudici dicere licet. modus quem quisque iudex sequi debet in multa dicenda non finitur h. t. præfectus prætorio solus habet ius dicendæ supremæ multæ, *l. 4. eod. tit.* nimirum vsque ad 50. libras auri: & ita Cassiod. in formula præfecti prætorio: *magna quantitate multat errantes*, & plerumque omnis multa accedit fisco, nisi sententia iudicis specialiter deputetur, vel publicis operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis, *l. 5. h. t* vel etiam pauperibus, vt in *l. 2. sup. de Episcop. aud.* quod fit in omnibus causis Ecclesiasticis, vt scilicet multa irrogetur pauperibus, *l. 21. C. Th. quorum appellat. non recip.* & ita Cassiod. 1. Variar. docet, multam 10. librarum quæ irrogatur iis qui clericos vrbis Romę vocarint ad peculiare iudicium, deque ea re rescriptum impetrarint, censet quidem esse exigendam a palatinis sacrarum largitionum, verum erogandam pauperibus per manus antistitis Romę. neque vero hoc est de multa omittendum, quod est in *l. 1. h. tit.* multæ irrogationem non infamare: nam prima facie posset aliud videri: & alias vidi quosdam hæsitantes, & idem etiam dicendum de cessione bonorum, *l. debitores, de causis ex quibus infamia alicui non irrog.* Quid vero vocas multam? est coercitio pecuniaria, vt pœna furti. pecuniaria igitur coercitio quæ non lege definita, sed arbitrio iudicis infligitur, *d. l. aliud de verb. signific.* nam etsi certum modum iudex non possit excedere, intra eum modum tamen sui arbitrij res est: & postquam multam irrogauit, eam remittere ex causa, & moderari potest, verbi gratia propter inopiam, *l. vlt. in fine h. t. l. illicitas §. pen. & vlt. de offic. præsid.* & nec luit pœnam in corpore, cuius inopia eludit multam: vitiaturque illa generalis regula hac in re, is qui non potest luere pecuniariam multam, luat pœnam corporalem videtur quodammodo si non immutari, saltem inflecti quod dicitur, iudicem non posse immutare quod semel di-

A xerit, vel iudicauerit. multam igitur si iudicarit: nam & iudicare dicitur, etiam non posse remittere & moderari iudicium, non quidem ipsam multam omnino, sed vt recte ait *§. vlt. d. l. illicitas*, solutionis necessitate non contraria sententia. hoc fieri non potest. Denique dictam multam non abrogat, sed remittit tantum & moderatur necessitate solutionis, reprehensa, vt ait, exactorum illicita auaritia. prudenter ait, *reprehensa*, non punita. minus est reprehendere, *l. 7. §. ad tempus, D. de interd. & relegat.* quandoque reprehensas esse sententias eorum, qui ad tempus relegatis ademissent partem bonorum. M. Tull pro Flacco: *non tantum reprehendendum, sed & condemnandum putas.* Porro multa quæ semel irrogata est, contrario iudicio remitti, moderari, abrogari potest a superiori iudice, non ab eo-
B dem iudice. Plinius 4. Epistolarum: *Prætor*, inquit, *Senatori multam dixit. egit ipse causam suam in Senatu, sicut deprecabatur, remissa est*, multa omnino remittitur, quam dixit prætor, senatus auctoritate, maioris iudicis non eiusdem: nam quod iudex semel decreuit, contrario iudicio immutare non potest, *l. quod iussu, de re iud.* multa sine decreto non irrogatur, non interlocutione, quam iudex mutare potest, sed sententia, quam mutare non potest, irrogatur multa, & ab interlocutione appellari non potest, a multa dicta appellari potest, Ergo multæ dictionem idem iudex abrogare non potest. omnes sciunt quæ de multa ex veteribus scripserit Gellius lib. 11. cap. 1. quo ostendit non pecuniæ multam olim fuisse, sed pecoris & armenti. Sed quæso quid est quod illo loco inter cetera, *supremam multam fuisse in singulos dies duarum ouium, & 30. boues pro copia boum & penuria ouium.* nam Italia abundat etiam ar-
C mento magis quam pecore. sed quid illud est in singulos dies? *ce dies, ne vaut rien, il faut lire, in singulos viros.*

LV.

De defensoribus ciuitatum.

EX lib. 1. resident tantum tituli 3. magistratus, de quibus sup. actum est vel in vrbe Roma veteri, aut noua Remp. administrant, vel in aula principis, vel in prouinciis. & rursus ex iis aliis prouinciæ regendæ committuntur, aliis diœceses, id est, vniuersitas siue tractus quidam prouinciarum, aliis prouinciæ singulæ.
D hi de quibus sunt tres postremi tituli, non vrbis, non aulæ, non diœceseos, non prouinciæ, sed singularum ciuitatum iudices & potestas sunt, de quibus est hic tit. Defensores sunt similes tribunis plebis, qui & defensores dicuntur, & defensores locorum, & patroni, & parentes rusticorum suburbanorum tenuiorum, *l. 3. & 4. h. t. l. 1. tit. vlt.* hoc lib. *l. vlt. inf. vt principes agent. in reb. lib. 12.* & præhensionem reorum habent, sicut in vrbe tribuni plebis præhensionem habuerunt: quod ostendit *l. 22.* quæ est Græca *sup. de Episcop. aud.* præhensionem, inquam, vel animaduersionem habent; sed animaduertendos remittunt ad maiorem potestatem, puta ad præsides prouinciæ, *l. 7 h. tit.* præhensionem etiam eos habere ostendit Iustin Nouel 15. in qua ple-
E nius scriptum de offic. & iurisdictione eorum. videte illum locum.

LVI.

De Magistratibus municipalibus.

IN quibusdam ciuitatibus erant defensores plebis tantum, *l. in hac, inf. de donat.* In aliis, puta maioribus, erant non tantum defensores plebis, sed & magistratus municipales, plerumque Duumviri similes duobus Consulibus pop. Romani. Defensores similes veluti

tribunis plebis, magistratus similes consulibus. & sumebantur quidem magistratus municipales ex ordine Decurionum, defensores ex plebe, *l. 2. sup. de defens. ciuitatum*. atque adeo vbi non erat ordo curiæ, ibi erant defensores tantum: nam magistratus sumebantur ex ordine curiæ eiusdem municipii. Curia autem erat instar Senatus: qua de causa in Nouel. Maioriani Curiales dicuntur minores Senatores, vtrique autem, id est, defensores & magistratus creabantur decreto populi, decreto Episcoporum & clericorum, qui primus est in populo gradus, & honoratorum, qui sunt in municipio, & possessorum & curialium. Denique fauore populi *l. 8. sup. tit. prox. l. 1. ad legem Iul. de ambitu*, hodie cessant in vrbe, quoniam non est locus captandæ popularis auræ, quando magistratus creantur auctoritate principis non populi, sed habet tantum locum in municipiis, si quis petierit magistratum, municipalem B scilicet, qui pertinet ad populi fauorem, non ad curam principis, sicut etiam sacerdotium ciuitatis, ead. l. ostendit pertinuisse ad populi fauorem, sicut constat in primaria Ecclesia id obtinuisse. Et hoc etiam demonstrat Nou. Leonis 46. & 47. quæ nouissime constituit vt defensores & magistratus quos vocat στρατηγούς, quos non præfectos, vt interpres fere fecit, oportet interpretari, sed Duumviros, vt semper in libris nostris στρατηγοὶ sunt magistratus municipales. Ceterum in eis constituitur, vt eorum creatio pertineat ad curam principis, non ad fauorem populi, quo iure vtimur etiam hodie. Præterea vtrique, id est, defensores & στρατηγοὶ τῶν πόλεων habent ius conficiendorum actorum, *l. 1. inf. tit prox. & l. 7. h. t.* nam apud omnes possunt confici acta, quæ C solent plerumque confici, vt de donatio. vel de testam. cum insinuantur apud acta, *au Greffe*, contestationes etiam siue protestationes fiunt apud acta. Et fiunt igitur recte apud defensorem plebis vel magistratum municipalem. & vbi est curia, necesse erat præter magistratum in actis conficiendis, etiam adhibere præsentiam trium curialium & exceptorem publicum, *le Greffier*, vt maior veritati accederet auctoritas *l. 15. C. ib. de decurionibus & Nou. Theod. de trib. fisc.* Præterea vtrisque datum est constitutionibus ius dandi tutoris defensore adhibito & magistratu ex *l. 3. de tutor. & curator. datis*, §. *nos autem, Inst. de Attil. tut.* Ceterum quam legis actionem inuenio aliquando esse apud magistratum municipalem, videlicet vt apud eum mancipationes & manumissiones fieri possint, adoptionesque, quæ sunt iurisdi- D ctionis voluntariæ: alia enim est contentiosa, *l. 2. de officio proconf.* & quam, scilicet voluntariam, non exercent nisi ij qui habent legis actionem, & apud quos actus legitimi & solemnes expediri possunt: non habebant legis actionem omnes omnium municipiorum magistratus, sed qui habebant, hæc apud eos expediri poterant *l. vlt. inf. de manumiss. vind. l. 4. D. de adopt.* quæ dicit, magistratum, apud quem legis actio est, posse apud se emancipare. Nam magistratum municipalem intelligere oportet, quia vrbanus habuit sane legis actionem, non municipalis. Et ideo sub conditione ait, *si*, & vt hoc vno verbo admoneam, in his libris sæpe (sunt enim plures) est magistratus municipalis, vt *tit. de magistratib. conueniendis*. Idem ostendit Paulus 2. *Sentent. tit. 25.* Ceterum vt cœpi dicere, quam E inuenio aliquam legis actionem esse apud magistratum municipalem, eam nunquam inuenio esse apud defensorem plebis. Aliter videtur sentire glossa in *d. l. 4. de adoptionib.* Et rursus quam inuenio multæ dictionem non esse apud defensorem plebis in *l 5. sup. tit. prox.* suspicor fuisse apud magistratum municipalem, quoniam omnis qui publice iudicium exercet, ius habet multæ infligendæ, nisi sit specialiter exceptus. Ergo multæ dictionem habet: nam & pignoris capionem habet, *l. quemadmodum* §. *magistratus, D. ad leg. Aquil. l. 4. §. 1. D. de damno infecto.* non potest quidem suam

A iurisdictionem tueri magistratus municipalis pœnali iudicio, eo scil. quod proponitur in *l. 1. D. si quis ius dicenti non obtemperau.* vbi excipiuntur nominatim Duumviri: sed aliud est pœnale iudicium, aliud dictio multæ. Et inuenio etiam magistratus municipales habuisse modicam coercitionem, non in liberos homines quos ad præsidem prouinciæ remittebat, sed in seruos, quos tamen capitales remittebat *l. 12. D. de iurisdict. l. 15. §. adiicitur, D. de iniuriis, l. si priuatus, D. qui & a quib. manum.* vbi agit de seruo quodam qui se liberum esse dicebat falso, ne coerceretur a magistratibus, municipalibus scilicet: nam vrbanus aut prouincialis etiam in liberum hominem habuit auctoritatem & coercitionem: & ita in illo loco in Basilicis τῶν στρατηγῶν. quæ omnia retuli, vt intelligeretis maiorem fuisse potestatem magistratus, quam defensoris.

LVII.

De Officio Iuridici Alexandriæ.

Constitutio huius tit. Iuridici Alexandriæ dat ius conficiendorum actorum, & nihil præterea. ei datum est etiam constitutionibus ius dandi tutoris, data legis actio, *l. 1. & 2. D. eod. &* §. *nos autem Instit. de Attil. tutore.* Is in Alexandria iura reddit, & inde iuridici nomen, quod ei tantum & proprie attributum erat, quanquam & alii plerique sunt & appellari possunt iuridici: sed tamen non appellantur a nostris auctoribus, qui non confundunt temere nomina. hunc δικαιοδότην Strabo, æquidicum antiquæ inscriptiones vocant. fuit sub præfecto Augustali & ipse Augustalis. & Iuridicus Alexandriæ, pertinebat ad curam principis, vterque ab ipso Augusto constitutus. Ordo autem siue curia in Alexandrina ciuitate initio nulla fuit, voluitque Augustus vt vno iuridico Alexandria contenta esset. Ægyptiorum ingenia Augusto semper fuere inuisa atque suspecta, vt noluerit concedi curiam Alexandriæ, quæ est Ægypti, & ea ratione nullum Alexandrinum ex lege Augusti licebat cooptare in Senatum vrbis. sed postea Seuerus Imper. Alexandrinis etiam ius curiæ dedit, ius voluntarium, vt ait Spartianus: nam decuriones appellantur. Et eleganter interpres noui Testamenti βουλευτὰς interpretatur, decuriones. & ita semper est vertendum. Deinde Antoninus, vt Dio scribit lib. 51. eis dedit ius coeundi in Senatum, vt Senatores populi Romani fieri possent.

AD LIB. II. COD. RECITATIONES Domini Cuiacij.

AD TIT. I.

De Edendo.

Expositis lib. 1. Officiis diuersorum Iudicum ordine suscipit tractandum quo quisque de iure suo apud iudices experitur, & initium facit a tit. de edendo, Prætore iubente actorem edere speciem actionis qua acturus est, vt reo sit integrum dispicere vtrum contendere debeat an cedere, vel transigere & pacisci cum actore litis euitandæ gratia. fuit & idem tit. de edendo & editione instrumentorum litis: nam ea quoque profecto æquissimum est edi ei vnde petitur. & similiter de editione siue de

edendis rationibus argentariorum, qui scilicet solebant [illegible] contrahentium. Olim non solebant [illegible] ad mensam argentarii, ipso argentario rationes explicante & expendente, & excipiente rationes [illegible], qui ea in publicum faciebant quid esset [illegible] solutum. Denique in tit. de edendo proposita sunt edicta de edendis rationibus, & edendis [illegible], & edendis rationibus argentariorum, [illegible] proposita in argentarios, si nollent reddere postulantibus quorum res erat. quod plenius demonstratur in tit. *Pandect. de edendo.* nam in hoc tit. [illegible] est vna tantum lex, quæ proprie pertinet ad titulum: [illegible] l. 3. reliquæ leges sunt quodammodo extra [illegible] huius tit. affines tamen huic & proximæ: veluti an reus cogatur edere rationes suas. quibus scilicet actor [illegible], muniat, instituat actionem suam, quod [illegible] non cogitur: nam vt ait *l. vlt. h. tit. non oportet cogi reum actionis fundari ex instrumentis eius qui conuenitur.* ex causa tamen quandoque iudex iubet etiam reum edere rationes suas, vt in *l. 1. h. t.* Definitur etiam alia quæstio, an acta publica sint edenda cuilibet postulanti. quod est affine capiti de edendis rationibus argentariorum: nam & hæ erant publicæ, sed *l. 2. h. tit.* quæ loquitur de actis publicis, loquitur de actis quæ conficiuntur apud eos quibus ius est conficiendorum monumentorum, actorum, gestorum, veluti apud præsides in prouinciis, vel apud duumuiros, vel apud defensores, & in vrbe apud magistrum census: & sane cum sint publica, videntur esse edenda cuilibet postulanti. Etiam alia definitur quęstio, an post litem contestatam reo actor cogatur edere rationes suas, vel alia instrumenta, quibus reus possit instruere defensionem suam, quod sane reo concedi æquissimum est: & magna est hac in re differentia inter actorem & reum, petentem scilicet edi sibi rationes actoris, quod facile impetrat, *l. vlt. h. t.* in causis criminalibus illud est absolutum, vt si accusatori deficiant probationes, protinus reus absoluatur, ne temere iudex ex propriis documentis quę reum edere coget, damnet reum, sed ex probationibus tantum, quas accusator protulerit, alioquin quam accusationem accusator intentabat reo reflectitur in accusatorem. Et ait *l. 4. actore non probante.* est enim de accusationibus tantum, qui conuenitur obtinebit. In *C. nos Christiani 32. q. 6. probatione cessante vindictæ ratio conquiescit.* Cassiodor. 7. *Reus qui dicit & probatur.* Ceterum in causis ciuilibus actore non probante, non protinus reus absoluitur: nam ex causa iubet nonnunquam iudex postulante actore reum edere rationes suas, ex quibus damnat reum, etiamsi nullas probationes attulerit actor. & rursus altero non probante defertur plerumque iusiurandum reo, vel etiam actori. non igitur protinus absoluitur reus, & in *d. l. 4.* actor significat accusatorem: nam lex ita incipit, *qui accusare voluit.* His de rebus non erant proprie edicta proposita sub *tit. de edendo*, sed de quibus dixi antea. Porro, vt initio diximus, initium facit Iustinian. vt videtis, ab editione actionis, vt etiam in libris ad edictum Vlp. & Paul. initium fecerunt a tit. de edendo, initium scilicet ordinis iuris sui persequendi, ordinis morisque iudiciorum, vt inde fiat verisimile, etiam ab editione actionis cœpisse edictum perpetuum, cuius vtique ordo obseruatur in C. magis quam in Pandect. & vero Pand. initium faciunt *a tit. de in ius voc. non a tit. de edendo*: & defendi possunt hac ratione, quod eodem fere tempore & ederetur actio reo, & vocaretur reus in ius. quæ res efficit, vt omnium actionum initium proficisci dicatur a tit. de in ius vocando, in §. *vlt. Inst. de pœna temere litig.* & similiter contra possum non falso dicere, omnium actionum instituendarum initium proficisci a tit. de edendo: nam facile constitui non potest vocatio editione, an editio vocatione prior fuerit. coniunctæ certe aut affines fuisse videntur, atque coniugæ. Porro edere, est demonstrare speciem futuræ litis, *l. 1. h. t.* exprimere speciem & nomen actionis in *l. vlt. inf. de interdictis*, quam editionem ait *d. l. 3.* posse mutari aut emendari, prout edicti perpetui monet auctoritas, id est, secundum quod edicto est definitum: eo scilicet edicto quo iubetur edi actio, id est, eo definitum vt ante litem contestatam, post editionem sit liberum actori eam emendare vel immutare simul, ac eam vel emendationem vel mutationem patefacere reo. Sed adiicit *d. l. 3.* posse etiam eam mutari vel emendari prout ius reddentis decernit æquitas. malim decernet quam decernit, id est, etiam post litem contestatam ex causa, si ita iudex decreuerit mutare, vel emendare actionem licet ex edicto ante litem contestatam, licet etiam post litem ex decreto iudicis in § *si quis agens, Inst. de action.* mutatur actio, cuius nomen mutatur vt si pro actione ex stipulatu reponatur actio ex testamento. emendatur ea actio cuius nomine retento pars aliqua corrigitur; vt si pro Sticho, qui dicebatur deberi ex stipulatu, repositus sit Pamphilus. Et notandum etiam hic magnam esse differentiam inter editionem, & litem contestatam, quod ex *d. l. 3.* coniuncta *l. 1. inf. de litis contest.* est apertissimum. & vero est coniungenda vtraque: vtriusque enim est eadem inscriptio. Fuit vna constitutio, quæ scissa est in partes. hæc pars *l. 3.* est de editione, illa, de litis contestatione, & definit non esse litem contestatam, qua de re hodie etiam disceptatur frequenter, si simplex postulatio celebrata sit, quod ego interpretor secundum ius vetus, si petita sit & impetrata actio ab eo qui iurisdictioni præest. contestatio est initium litis, nondum lis, sed controuersia, non est etiam lis contestata, inquit, si actionis species ante iudicium reo cognita sit, id est, si edita sit actio nondum lis est contestata, sed tum demum lis dicitur contestata cum iudex per narrationem negotij ex vtraque parte causam audire cœpit. multæ præcedunt sæpe volutationes, tergiuersationes & moræ, antequam pars velit inire contestationem litis, quia tum initur solemniter cum narratur negotium vtriusque exacte & diligenter. Editio igitur est præparatio siue indicium litis, contestatio est initium litis proprie. Notandum autem maxime, hodie statim esse edendam actionem ipso limine iudicii ruptis veteribus ambagibus. vt ait *d. l. vlt. inf. de interdictis.* quænam sint illæ ambages hoc declarat *l. 6. & toto tit. de denunciatione siue editione rescr. C. Th.* nam ante editionem & litis contestationem præcedebat solemnis denunciatio, insinuatio, intimatio litis, non demonstratio, sed comminatio litis, quæ fiebat apud acta absente reo aut non faciente sui copiam. vel si quis erat acturus ex rescripto, edendum erat rescriptum ipsum aduersario antequam ederetur formula, libellus petitionis, & a denunciatione erant constituta tempora certa vtrique parti ad actionem proponendam, Itaque non protinus actio edebatur aut disceptabatur. ab illa solemni denunciatione data erant certa tempora ad instruendum se, quod ille tit. C. Th. indicat etiam ab ea temporis præscriptione exceptas fuisse causas Ecclesiasticas, quas protinus agi oportebat remota denunciatione temporis & obseruatione, scilicet causas modicas, id est, quæ non excedebant summam centum aureorum, & causas quæ celeritatem desiderabant, veluti causam interdicti & adipiscendæ vel reciperandæ possessionis, quæ nobis est momenti causa, quod celeriter possessionem reformari oporteat. excepta etiam erat persecutio fideicommissi, & actio de inoff. testam. & actio tutelæ, & actio negotiorum gestorum, & actio ex chirographo, & alia si certum petatur de chirographis. ceterum hodie nullæ causæ excipiuntur: nam definitum est non esse amplius in vlla causa his ambagibus locum, sed statim, vt dictitant antiqui esse stimulandum equum ad carceres, apud Nazianzenum κινεῖν ἵππον, hoc est quod in

Institutionibus legitur in §. *appellamus, de act.* nullam esse hodie denuntiationem, sed rem incipere ab editione & vocatione.

II.

De in ius vocando.

IN ius vocare quid est? an libellum contrarium dare principi vel iudici? minime, *l. 15. D. eod.* an iudicem interpellare defensionis suæ audiendæ causa, vt se audiat defendere volentem. an vero interpellare actorem vt veniat auditurus defensiones rei. minime, *l. 14. D. eod.* sed in ius vocare, est iuris sui experiundi causa aduersarium vocare ad iudicem non per viatorem, quod tantum nouissime factum est, sed olim fiebat per seipsum. & is quem actor vocauerat sequi compellebatur, & dicto audiens esse, aut sane trahebatur, rapiebatur manu iniecta, nisi satisdaret iudicio sisti ad diem certum, vel nisi transigeret, *l. 5. §. item, D. qui satisdare cogant. l. neque, D. de in ius voc.* erat igitur in eo velut quædam ignominia rapi ab aduersario inuitum. qua de causa non licebat vocare patrem in cuius erat potestate, vt ostenditur in eod. tit. nec etiam patrem qui emancipasset, nec matrem, cuius constat nullam esse potestatem in filios, nec patronum aut patronam, nec alias personas quibus debebatur reuerentia. non licet rapere inuitum, nisi scilicet venia impetrata à prætore, & ita venia est salua reuerentia, veniæ petitio erat conseruatio reuerentiæ.

III.

De pactis.

FRustra aduersarium in ius vocasti, & ab eodem frustra stipulatus es iudicio sisti, si postea tecum de re transegerit ante vel post diem, in quem sisti promisit, nihil refert: nam etiamsi contemnat promissionem iudicio sistendi causa factam, si fallat ad condictum diem, vel stipulatio non committitur vel sane eliditur exceptione pacti vel transactionis, vel doli mali, quoniam concurrit cum exceptione pacti semper. Et hæc est sententia *l. 2. si quis caution.* Ideo in hoc iudiciorum instituendorum exordio recte dedit tit. de pactis, & de transactionibus quibus scilic. sæpe dirimuntur lites, atque definiuntur & extinguuntur stipulationes iudicio sisti extortæ ab aduersariis in ius vocatis. Hi igitur duo tit. sunt veluti exceptiones superiorum vt edatur actio, vt in ius vocetur aduersarius & sequatur vocantem, vel vt caueat iudicio sisti promissa pœna sibi steterit, & vt conueniatur nisi venerit ad diem condictum, si deseruerit vadimonium, nisi scilicet de re pepigerint litigantes & transegerint. Nihil autem refert pactum dicamus, an pactionem: nam iuris auctores promiscue his duobus nominibus vtuntur, *l. iuris gentium, §. sed cum nulla, D. de pact.* nudam pactionem non parere actionem, & in sequentibus ex nudo pacto non nasci actionem. Fateor constitui posse subtilem quandam differentiam ex eo quod *l. 1. D. de pact.* dicat, pactum dici a pactione, significans scilicet more Stoicorum denominatum nomen dici a denominante, sicut cum dicunt liberum dici a libertate, testimonium a testatione, donum a donatione, vt Stoici hominem ab humanitate, claudum a clauditate, vt scilicet ita res omnes nomen accipiant a forma vel idea. Et ita licet nobis dicere, pactionem nudam esse formam, quæ per se intelligitur sine subiecto. pactum non esse sine subiecto, id est, sine re, de qua conueniatur; pactionem esse vocem denominantem & pactum denominatam, pactionem abstractum esse, pactum concretum. Sed iuris auctores

A hanc differentiam nunquam obseruant: ideo dicimus inter pactum & pactionem nihil interesse. & stulti sunt illi qui pactionis vel pacti nomine comprehendunt etiam contractus: est grauissimus error. conuentionis nomine fateor contineri pactum & contractum. Conuentionis nomen generale est, non pacti, nec contractus pactum dicitur vsquam, nec retro pactum contractus: imo magna est differentia. Ex pacto non est actio, sed exceptio tantum, vel replicatio, nisi lege confirmatum sit, vel nisi contractui bonæ fidei pactum adiectum sit ex continenti: nam pactum quod apponitur contractui format actionem contractus, & dicitur lex, quia dat legem & formam actioni ex contractu. Regulariter ergo ex pacto non est actio, non obligatio. Ex contractu est obligatio & actio. ex pacto non est ciui-
B lis obligatio, ex contractu est. & vt definitionibus res ostendatur: contractus est conuentio quæ habet nomen proprium vel causam, causa est datio vel factum. vel contractus est conuentio, quæ nomen habet proprium, aut si non habet, ex datione vel facto iam effectum sumpsit, vt emptio & venditio quæ perficitur nudo consensu est contractus, quia nomen proprium habet ex iure gentium, cui consensus omnium gentium vsusque nomen indidit proprium non inane, sed cum effectu. Cum rem do vt des, est contractus qui vacat nomine, non tamen vacat causa, cum iam datione sumpserit effectum. vel facio vt facias, heic etiam subest causa, scilicet factum, etiamsi nomen proprium non subsit. pactum autem est conuentio cuius neque nomen subest vllum, neque causa, vt dabo vt des, dabo tibi
C togam, tu mihi dabis tunicam: hæc conuentio caret nomine, caret etiam causa, quia nemo quisquam impleuit conuentionem pro sua parte. est nudum placitum, ex quo non est actio, est imperfecta conuentio quæ destituta est causa & nomine. vel etiam pactum est res de qua conuenit inter duos pluresve, quæ nomen non habet aliud quam generale nomen pacti, non vllum proprium, quæque nondum vlla ex parte paciscentium sumpsit effectum. Denique nudum pactum, nudum scilicet & nomine & causa, nudum & simplex & solum aut per se solum, vt Plautus loquitur, & dicitur nudum κατ' ἐξαίρετον, id est, præcipuo quodam nomine, non πρὸς διαστολήν, quasi sit aliud non nudum. omne pactum nudum est, & nunquam oportet dimoueri ab hac sententia, nec nos debet perturbare *l. legem*
D 10. *h. t.* dum ponit, quendam cum dotem daret pro alumna adiecisse legem aliquam in danda dote, puta ea lege, conditione & pactione dedisse, vt vicissim faceret aliquid qui dotem accipiebat, & illam legem adiectam in danda dote non solum, seruari oportere, sed etiam datis actionibus compelli eum qui dotem accepit pactionem ex eo contractu seruare cui formam ea lex dedit. Verum obiicies, vt ait *d. l.* ex pacto non nasci actionem, lex illa pactum est, ergo non nascitur actio ex eo. Respondeo id verum esse cum pactum nudum est, cum conuentio pacti tantum nudi nomine censetur, vt est in *l. vlt. inf. de rerum permut.* atqui hæc conuentio cōtractus nomine potius censetur. ergo
E non mirum si ex ea detur actio; & hoc est quod ait *d. lex 10. alioquin cum pecunia datur.* & omne igitur pactum est nudum, est perpetuum epitheton pacti. Græci pactum ita definiunt vel describunt potius. Pactum est, inquiunt, si nulla præcesserit datio, nullum factum, sed conuenerit simpliciter de dando vel faciendo, vel vt ait *l. si tibi, inf. de locato.* conuentio quæ placiti fine steterit: nam promissum accipitur generaliter, nec significatur stipulatio tantum, sed comprehendit & conuentionem & pactum, & dationem omnem. hoc genere nullum negotium contrahitur. Ceterum definitio illa non est plane perfecta, est grauida, sed nondum fœta: nam emptio & venditio & conuentio nuda, quæ neque datione rei, neque pretii numeratione sumpsit

effectum, perficitur etiam solo consensu *l. 1. §. vlt. & l. 2. de contrah. empt.* & tamen contractus est, non pactum. quia scilicet nomen proprium habet. Igitur in pacti definitione non est satis notare abesse ab ea conuentionis causam, sed oportet adiicere abesse nomen proprium, & omnino rectissima est definitio posita in *l. 1. D. de pactis.* Pactum est duorum vel plurium in idem placitum consensus. Consensus, id est, nihil nisi consensus vulgo legitur, *placitum & consensus.* Sed Pandectæ Florentinæ sine coniunctione, vt ita intelligatur, in idem placitum *sponte*, in idem placitum consensus. & ita in *l. ex placito D. de rerum permut.* id est, ex pacto & est quædam allusio, *l. diuisionis placitum D. de pactis.*

IV.

De transactionibus.

TRansactio est species pacti. Transactio est pactum, quo lis vel præsens vel etiam futura dirimitur inter partes, vt in *l. 2. h. tit.* vel est decisio litis vel controuersiæ facta consensu partium. Differentia est inter litem & controuersiam, *l. 5. & 25. §. plane, de pet. hered.* Controuersia est causa litis futuræ, lis autem est controuersia quæ iam contestata est tabellis obsignatis, vel res in iudicium deducta. Transigimus non tantum de lite, sed ante litem de controuersia, de lite scilicet quam veremur, vt in *d. l. 2.* pacti nomen latius patet quam transactionis: nam pactum fit etiam de re certa & indubitata, puta donationis causa, vt pactum de non petendo debito, quod dicitur συγχωρητικὸν σύμφωνον. Transactio fit tantum de lite incerta & nondum finita: nam finita lite, id est, post rem iudicatam, non valet transactio, neque potest appellari transactio, sed pactum, quod interuenerit inter partes: neque transactio est tantum de lite, sed etiam de re quacumque dubia *l. 1. D. eod.* veluti de incerto conditionis fideicommissi. si mihi relictum sit fideicommissum sub conditione, de eo potero transigere pendente conditione, ita vt remittam ius omne meum paucula accepta pecunia præsente, vt fit sæpe, & exempla sunt in *l. 1. & l. cum proponas, sup. de pactis.* nam & tit. de pactis habet de transactione pleraque, quandoquidem perficitur transactio pacto. & in *l. fideicomm. eod. tit.* & secundum hæc videmus transactionem nusquam fieri gratuito, nusquam donationis causa, quandoquidem fit semper de re dubia & incerta, vt est in *l. 38. eod. tit.* aliquo dato vel retento, vel promisso. pactum potest esse liberalitas, nulla est transactio liberalis, & ita separatur semper transactio a donatione diligenter *l. condictio 15 §. Papin. D. loc.* est elegans species. locator remisit colono, *au Fermier*, pensionem vnius anni propter sterilitatem. quam remissionem dicimus *vn rabais.* sequentibus annis contigit vbertas. definitur in ea l. dominum posse repetere integram pensionem etiam eius anni quam remisit propter sterilitatem, remissionem nihil ei obesse, quia sequentibus annis contigit vbertas. quod si in remittendo vsus sit donationis verbo, & dixerit se colono donare, non tam, inquit, est donatio, quam transactio, & non aliter statuitur quam si & sequentibus annis non ita respondérint fruges, vt possint sarcire damnum anni sterilis, & ita in *l. quidam D. de donationib.* donatio non valebat olim rei corporeæ nisi interuenisset emancipatio solemnis, & rei incorporeæ nisi interuenisset solemnis cessio in iure, veluti nominis siue obligationis. donatio non valebat nisi solemniter cederetur nomen apud prætorem. Finge: In iure quidam est interrogatus, an deberet aliquid Titio, qui sane ei debebat aliquid. Ceterum in iure respondit, Titium nihil sibi debere. videtur amisisse actionem contra Titium. Imo non amisit, quia ea verba sunt donationis verba, & non fecit cessionem nominis solemné. Verum ait quod etsi non transactionem sed donationem ea verba referre quis velit, tamen qui in iure interrogatus ita respondit, suam confessionem non potest infirmare. Secus igitur si hoc dixisset extra ius: nam frequenter confessio extra ius nihil obest, & comparatur pacto nudo, ex quo nulla nascitur obligatio ciuilis. etiam separatur donatio a transactione in *l. tutores §. ab eo qui, de administrat. tut.* Transactio igitur ad litem refertur vel ad negotium aliquod ambiguum, nec fit vnquam donationis causa, aut iam non est transactio.

V.

De errore calculi.

QVod est in tit. 5. est pars tit de Transactionibus vt intelligamus transactionem rescindi si erratum sit in computatione, nisi etiam de errore calculi nominatim transactum sit. sicut proditum est super. tit. propter doli aut falsi causam rescindi transactionem, nisi & de iis specialiter transactum sit. res est apertissima.

VI.

De postulando.

REcte pacta & transactiones sequitur tit. de postul. nam si rem partes inter se pacto non decidant, quid aliud superest quam vt partes sua desideria exponant apud iudicem per se vel per aduocatum, quod est postulare. Igitur postulare est in iure postulare, & vero eodem ordine ita sunt præscripta in 12. Tab. *Rem ita ni pagunt in comitio aut in foro ante meridiem causam conicito*, id est, postulato, & agito. Postulat qui causam agit & tuetur: nam vel alienum quod fit, non tantum litis contestatione partibus præsentibus, sed & qualitercumque in iure apud iudicem, etiam absente aduersario, vel etiam nullo existente aduersario. postulationis enim nomen latissime patet. fuit autem sub hoc tit. propositum edictum prætoris de his qui apud iudices postulare non possunt, edictum scilicet prohibitorium, vt edictum de procuratoribus in *l. mutus, D. de procurat.* dicitur esse prohibitorium, quia qui edicto non sunt prohibiti postulare, iis licet postulare. & possumus quoties edictum est prohibitorium, ita semper argumentari: non comprehendor edicto prohibitorio, ergo licet mihi quod non licet edicto comprehensis, & edictum hoc non proponitur quidem in h. t. sed latissime in Dig. explicatur. ergo sub hoc tit. erat propositum illud edictum prohibitorium licet in h. tit. de eo edicto nulla fiat mentio, & constitutiones tantum alios addunt quam qui comprehensi erant in edicto qui prohibentur postulare, vt in *l. vlt.* prohibentur postulare, qui non sunt Christiani. iis interdicitur aduocatione & postulatione. Item qui pacti sunt partem aliquam litis veluti pro honorario, quam tuendam susceperant, quæ est pactio turpissima, redemptio litis, fœda & vetita multis legibus, *l. sumptus*, D. *de pact. l. 1. §. sicut cautum, D. de extraordinar. cognit. l. item, inf. de procurat. l. 20. inf. mand.* Ita in *l. 5. eod. tit.* pro alio postulare prohibetur, quem probatum est suscepisse tuendam causam clientis, vel suscepti sub pactione dimidiæ, 3. aut 4. partis litis. hi etiam l. 6. prohibéntur postulare qui sunt ex numero iudicum, quod necesse fuit constitui: nam inuenio olim ex pluribus iudicibus sæpe datum vnum qui susciperet patrocinium huius vel illius partis in Epist. Plinij lib. 3. & vt qui sedent modo starent: nam iudicis est sedere, aduocati stare, vt intelligitur ex fine *d. l. 6.* nam stando ad tribunal causas agunt & peragunt. Additur in *d. l. 6.* de modestia

aduocatorum, ne in aduersarium contumelias spargant, vt agant quod causa desiderat, temperent se ab iniuria, nec sint adeo procaces, vt non ratione, sed probris putent esse certandum. hanc procacitatem notari infamia hæc lex ait, & eleganter in eodem proposito Cassiodorus: *Certaminibus eius modestia semper adfuit &c.* ex quo intelligitur, modestius esse contendere quam litigare. Et adiecit, *cognitus est, vt probaretur vincere nec contrarium lædere,* id est, aduersarium, & pactiones de quibus in l. 5. strictim, vetantur in l. 6. dum ait, vt aduocatus nullum cum litigatore, quem in propriam recipit fidem, contractum ineat, nullam conferat pactionem, & addunt Græci illo loco περὶ τῆς δίκης, ἢ περὶ τῶν μισθῶν, *de parte litis, vel de honorario,* & notatur specialiter in *l. 1. C. Theod. de postul.* ne priusqu.m causam alienam agant habita pactione curent in se transferri præcipua bona, præcipuum fundum, *la meilleure piece qu'ils ayent*, leges persequuntur atrociter & allegantur extra cœtum honestorum virorum, id est, notantur infamia. Inuenioque eos non posse postulare ex l. *pen. hoc tit.* qui dati aduocati a iudice non inueniente aduocatum, pro eo postulare detrectarunt. Iudex sæpe dat aduocatum non habenti ex edicto prætoris, si aduocatum non habent ego dabo, *l. 1. D. de postul. l. 9. §. obseruare,* D. *de offic. procons.* & dat etiam aliis omnino non postulantibus, veluti plerumque fœminis & pupillis, vel aliis debilibus, vel iis qui suæ mentis non sunt, *l. magis, §. requirat, D. de rebus eorum qui sub tut. l. 3. §. tutor, de susp. tut.* & ita dati a iudice si hoc pio officio fungi detrectant, iam nec vlli deinceps alii adesse poterunt, quasi indigni aduocatorum nomine & honore qui in eo contumaces aduersus iudices fuerunt.

VII.

De aduocat. diuers. iudiciorum.

SEquitur tit. 7. in quo tractatur remotis iis qui postulare non possunt, de iis quibus postulare licet pro se vel pro aliis, ingenuis scilicet & libertinis: nam & libertinis licebat causas agere *l. 2. sup. de postul.* de his igitur qui postulant in foro diuersorum iudiciorum, puta in foro præfecti prætorio, præfecti vrbi. horum sunt variæ appellationes, patroni, aduocati, causidici, oratores, rhetores, togati dicuntur, & scholastici, sicut in l. 2. *inf. de aduoc.* Scholasticus est qui se exercet in schola rhetorum declamando. quod cœperint & obtinuerint nomen in schola rhetorices, idem retinent in foro & relati in aduocatorum numerum, etiam scholastici dicuntur, vt in Concilio Africano scholasticos qui in actu sunt vel numero defensorum causarum: sunt enim alii qui nondum exierunt schola: & ita Macarius hom. 15. ὅταν γένηται σχολαστικὸς, ὅλων τῶν δικολόγων ἀρχάριος καὶ ἔσχατός ἐστι. id est, *cum fuit scholasticus, quand il est receu Aduocat, omnium aduocatorum est postremus & arcarius:* fuit olim differentia inter aduocatos & patronos. Patroni agebant causas, alii aduocabantur in concilium. M. Tull. pro Cluentio: *Quis enim non modo in patroni, sed in landatoris vel aduocati loco viderat.* Et Asconius Pedianus: *Qui alium defendit in iudicio, aut patronus est, si orator est, aut aduocatus, si ius suggerit, aut præsentiam suam commodat amico:* nam litigatores in forum secum ducebant amicos suos omnes, consiliarios suos, isque comitatus dicebatur aduocatio, & plerumque patronus non erat iurisperitus, aduocatus iurisperitus. Sed hodie his nominibus abutimur, & aduocamus patronum qui litem nostram agat, inuocamus iudicem, qui ius reddat nobis: vocamus aduersarium, euocamus testem. & ita hæc verba in iure sunt distinguenda. Porro in vnoquoque foro certus fuit aduocatorum numerus, certa matricula in *l. vlt. inf. de adsessorib.* certum corpus, collegium, consortium sub primiceriis, qui hoc tit. priores dicuntur & primates; & qui intra eum numerum erant dicebantur statuti, qui supra numerum, supernumerarii, & quantum apparet ex constitutione huius legis magna differentia inter ipsos. Statuti priuilegiati sunt habentes certa quædam priuilegia & fori priuilegium & immunitatem, & si filijfamilias sint, quod ex ea professione adquirunt, id omne sibi habent & possident tanquam castrense peculium, nec acquirunt patri in cuius sunt potestate *l. 4. h. tit.* nam & militare dicuntur aduocati in *l. 14. h. t.* Manilius Poeta 3. Astronomic: *hoc quoque militiæ genus est ciuilibus actis compositum.* & Eumenius in orat. pro scholis restaur. *Magna diuersitas est inter hanc aciem fori & nostra illa secreta iudiciorum exercitia: ibi armantur ingenia, hic præliantur, ibi prælusio, heic pugna committitur, hic plerumque velut. sudib & saxis, illic semper telis splendentibus dimicatur.* Et Cassiodorus: *Oratorum pugna ciuilis iuris classicum canit.* Et vt percenseamus cetera statutorum priuilegia, horum filii, si foro sunt idonei quoties in statutorum demortuorum locum sufficiendi sunt, supernumerarii præferuntur ceteris supernumerariis etiam antiquioribus in aduocationis officio, & nihil impendunt pro introitu, sed gratuito subrogantur in demortui patris locum: nam in omnibus corporibus & collegiis erant sub primiceriis, sub legibus & ordine certo. noui semper sportulas aliquas erogabant collegiis pro introitu, noui decuriones, noui aduocati, sed filii statutorum aduocatorum subrogantur sine vllo sumptu. habent & statuti pleraque alia priuilegia concessa constitutionibus reuerentia studiorum vt ait l. 15. reuerentia litterarum & contemplatione litteratæ militiæ, vt ait Valentin. in *Nou. de postulando.* Et hæc de statutis. supernumerarii non sunt priuilegiati, ac præterea statuti suo foro numquam excedunt, *c'est vn office ferme.* Supernumerarii sequuntur forum quodcumque volunt, & vt libet ex vno in aliud migrant. Et præterea statuti habebant publica salaria siue annonas, non supernumerarii; & cum canonibus esset interdictum clericis aduocatione apud Photium siue Balsamonem, Diaconus quidam subtiliter contendit, clericis quidem nō licere, aduocatis esse statutis, sed licere supernumerariis esse, aut certe talibus quales sunt hodie omnes nulli certo addicti foro, nulli salario. Hæc est summa breuis h. tit. quem notandum est male distributum fuisse in duos tit. quod series constitutionum & nomina Imperatorum disposita seriatim satis comprobant: nam satis in constitutionibus accurrate seruatur ordo Imperatorum, & quidam etiam in eo tit. adnotant perquam stulte, deesse hic duas constitutiones Græcas, & his quidem fuisse cautum ne quis in sua patria fungeretur aduocatione, quod in iure nusquam proditum est, nec vlla ratio id prohibendi. non potest quis esse præses in sua patria, non adsessor vltra quatuor menses: quia adsessor est pars præsidis. non fisci patronus: nam horum est potestas magna. Ceterum priuatorum aduocatus esse potest: vt enim vetatur esse fisci aduocatus satis intelligitur, posse esse aduocatum ceterorum: sed duæ illæ constitutiones sententiam illam continebant, quam exposui 14. Obseru. cap. 2.

VIII.

De Aduocatis Fisci.

SVperiori tit. de aduocatis diuersorum iudiciorum, mox recte coniungitur hic tit. de aduoc. fisci, non quasi ille sit de his qui priuatorum, hic de his qui fisci causas agunt, sed etiam quia ex corpore aduocatorum

quin diuersis foris causas defendunt, ex collegio & A consortio eorum de quibus actum est tit. sup. sumuntur, aduocati fisci, qui agunt causas fiscales, qui delatorum intentionem exequuntur, vt ait l. 5. §. *aduocatum, D. de his quæ vt ind.* & quos deficiente alio accusatore reis princeps opponat accusatores, vt hodie fit, & legimus fecisse Maximum siue Maximinum Imp. apud Sulpitium Seuerum l. 2. hist. sacræ. Nulli hodie sunt accusatores, aut tam admodum qui se inscribant in crimen, qui se subiiciant periculo calumniæ, nisi reum peregerint. Sed aduocatus fisci omnibus reis opponitur accusator: hi vero fisci aduocati multa habent priuilegia, atque etiam liberi eorum. & ij potissimum, qui in amplissimo foro præfecti prætorio causas fisci agūt. quæ priuilegia habent communia in eodem foro cum aduocatis 64. prioribus & in foro præfecti vrbi cum aduocatis xv. prioribus, *l. 15. l. 16. inf. tit. prox. & in-* B *de Nou. Theod. de postul. Curiales*, inquit, *qui post 64. priores aduocatos in amplissimo foro postulant, per substitutum, munia sua ciuitatis agnoscere.* & hæc quidem priuilegia omnia exponuntur tit. sup. h. tit. est de offic. aduocat. fisci, puta, ne procurator Cæsaris siue fisci, qui iurisdictionem etiam inter fiscum & priuatos habet, non disceptet causas fiscales, causas rei priuatæ, vel sacri ærarij absentibus aduocatis fisci, *l. vlt. hoc tit.* rationales sunt procuratores Cæsaris. & additur in *l. 1. eod. tit.* ne aduocati fisci etiamsi nondum de publico salarium acceperint, alii cuiquam adsint, *l. 1.* imo & deposito officio, deposito patronatu fisci in eadem causa adesse non possent contra fiscum, quam cum erant ad- C uocati fisci egerint pro fisco, *l. 2.* nisi scilicet suo, vel filiorum suorum, vel parentum nomine necessitudo eos excuset, vel etiam pupillorum suorum nomine, tutorio nomine *l. pen. & vlt. D. de postul.* Tutorem necessitas officii & pietas e cusat in *l. tutorem, D. de iis quibus vt indign.* nam & eadem ratione aduersus quem quis fuit aduocatus postea filio eius tutor relictus non prohibetur in eadem causa adesse pupillo. Denique non prohibetur defendere causam quam oppugnauit initio. quod etiam ostenditur in *l. vlt. D. de postul.* & confirmatur etiam auctoritate Massurii Sabini Iurisconsulti *l. 3.* iuris ciuilis, apud Gellium l. 5. c. 13. & ad- D dit, ne aduocati fisci supprimant iura fiscalia, occultent commoda fiscalia, sub nomine fisci falsas accusationes instituant *l 3. h. tit.* & eleganter aduocationem seu patronatum fisci *l pen. sup. tit. prox.* vocat patronatum ærarij, *c'est tout vn*: & Philostratus in Cyrino linguam ærarii, & Basilius in Epist. ad Sophronium magistrum officiorum quæ est de bonis Cæsarij fratris Gregorij Nazianzeni συνήγορον τοῦ ταμιείου, *aduocatum ærarij*, qui scilicet interueniat pro fisco apud Comitem thesaurorum, & Comitem thesaurorum vocat comitem sacrarum largitionum, vt in *l. 2. vt dignitat. ordo seru. l. 2. inf. de pal. sacr. larg.* Igitur aduocatus fisci in vrbe interuenit pro fisco apud præfectum ærarij, & in aula apud comitem sacrarum largitionum, vel comitem rerum priuatarum: in prouinciis apud procuratorem E Cæsaris, *l. inter, D. ex quib. causis maior.* Quidam scribit, Marcum Antoninum primum instituisse aduocatum fisci, & sic Capitolinum scribere. hæc vero non Capitolinus scripsit, neque a Marco Antonino institutus est. debuit scribere, Spartianum esse auctorem, & Adrianum primum aduocatum fisci instituisse. & idem ille de patrono fisci scribit esse *l. vlt. de iure fisci D.* cum tamen illic non sit legendum, *patronus*, sed Patroninus. quoddam nomen proprium eiusdem Cæsaris procuratoris, vt ea lex apertissime indicat.

IX.

De err. aduocat. &c.

DE aduocatis omnium vel fisci, vel priuatorum, hoc quoque proprio tit. adnotandum esse censuit Imp aduocatorum errorem non nocere litigatoribus absentibus, præsentibus nocere nisi contradixerint intra triduum, *l. vlt h tit* & addit libellionum errorem etiam non nocere litigatoribus, *l. 2.* separat libelliones ab aduocatis hi agunt, illi scribunt & ita in *l. moris, D. de pœnis.* alias aduocatione interdicitur, alias libellorum conceptione: libelli qui sunt epigrammata Aristoteli in Rhetoricis, sunt preces supplicantium, inscriptiones in crimen, acta, testationes, contestationes, appellationes, apostoli, id est, dimissoriæ litteræ, libellorum igitur nomen latius patet quam precum.

X.

Vt qua des. aduoc. part. iud. suppl.

HOc etiam conditor Codicis existimauit dignum esse vt proximo tit. iungeretur, iudicem posse supplere ea quæ desunt aduocatis, vel partibus, *il faut lire ainsi*: nam ita loquitur lex *vn. h. t.* Hi qui negotiis assistunt sunt aduocati. puta, dicere, aut quærere ea quæ dicto, quæsitoque opus sunt ad implendam causam, etiamsi is cuius interest ea neque dicat, neque postulet. qua de re dubitabatur: & sumenda est ratio dubitandi ex Gellio l. 14. c. 2. cum tractat de offic. iudicis, & inter cetera quærit, an possit ea iudex supplere quæ omittunt partes vel aduocati, & subiicit, si iudex ea suppleret, iam patrocinari videbitur, sed nihilominus definitur, iudicem posse supplere quæ desunt reis, & quæ non lædunt partem aduersam, quo possit ipse causa recte ordinata congruam imponere sententiam, & in *l. vlt. inf. de appellat.* Iudicem ait, absentis litigatoris partes adimplere, & sane ob eam rem puto hunc tit. ita esse emendandum, vt quæ desint aduocatis vel partibus iudex suppleat, quod etiam hæc constitutio manifeste demonstrat.

XI.

De caus. ex quib. infam. al. non irrog.

VT ordinis ratio constet, quam nos solemus, si animaduertistis initio, semper exponere, quia infames aduocati esse non possunt nisi pro exceptis quibusdam personis, *l. 1. §. ait prætor, D. de postul.* nec volentibus aduersariis, *l. quos, D. eod* & Paulus 1. Sentent. tit. *2.* quia scilicet hoc pertinet ad iudicis dignitatem ne apud illum postulent infames: ideo post titulos de aduocatis, de iis scilicet qui pro aliis possunt postulare, exponit causas de quibus tantum ambigi poterat, ex quibus infamia non irrogatur. Titulus Digestorum exponit edicta, & consequenter causas ex quibus infamia irrogatur. hic tit. exponit causas ex quibus videbatur irrogari infamia, nec tamen irrogatur: scilicet ne quis temere infamiam obiiciat aduocato, quæ etiam obiici poterat procuratori & cognitori. Procurator est actor absentis nomine: cognitor est actor præsentis nomine. quam differentiam exponunt Festus & Asconius, & hodie, vt scitis, est certum corpus procuratorum ad lites. certus numerus debuisset esse etiam aduocatorum, sicut olim, aut non esse debuit procuratorum, sed nec hodie aduocatorum certus numerus. Ceterum hodie qui procuratores sunt in foro certo numero, sunt procuratores & cognitores: nam interueniunt & pro absentibus

sentibus & præsentibus. Ceterum procuratori potuit obiici infamia vel cognitori, non tantum ex sua persona, quasi non liceat infami esse procuratori vel cognitori alienæ litis, sed etiam ex persona mandatoris, quasi infamem non liceat in foro habere procuratorem: nam certe honor est aliquem posse litigare per procuratorem, quo indignus est infamis. Igitur obiicieb. tur infamiæ exceptio procuratori, & ex persona litigatoris & ex persona procuratoris, & est in Fortunatiani Rhetorica hæc exceptio: si negemus infamem agere posse, alieno scilicet nomine vel per procuratorem. sed vt est in §. *vlt. Inst. de except.* hæc exceptio hodie non frequentatur, non tollitur quidem penitus in dicto §. sed definitur, vt ne in eo hæreamus diutius relicta principali quæstione, ne de infamia mandatoris vel mandatarii disputemus scrupulosius, ne inquit dum de apicibus iuris disputatur, vt hac *l. si fideiussor* §. *quadam, D. de mand.* quas ibi Græci λεπτολογίας vocant, negotii principalis quæstio protrahatur: & ideo in dicto §. *vlt.* ait, exceptiones has hodie in iudiciis non frequentari. exceptio propter reatum procuratoris recte opponitur: nam qui est in reatu non potest litem alienam suscipere, *l. reum, tit. seq.* Igitur propter reatum proculdubio repellitur procurator, propter infamiam non temere: & aliud ius est in aduocatis: nam in aduocatis sane exceptio infamiæ hodie frequentatur. Aduocatorum est maior dignitas quam procuratorum, vel quod aduocatorum corpus dicitur esse seminarium dignitatum, in *Nou. Theod. de postul.* ex eorum enim numero patroni fisci sumuntur, & plerumque inde sumebantur quæstores, vt constat ex formulis Cassiodori. & sane esset indecorum si infamis qui famam suam nescierit tueri, alterius vellet in iudicio defendere, & hoc ad maiestatem iudicis pertinet, vt qui apud eum causas orant sint illæsæ famæ. procuratores causas non agunt, sed adsistunt negotiis, & litem alieno nomine persequuntur, nihil in foro obloquuntur. placet autem ita emendare tit. hunc, *de causis ex quibus infamia alicui non irrogatur*: nam, vt dixi, in hoc tit. recensentur potius causæ ex quibus infamia non irrogatur, quam causæ ex quibus ipso, iure irrogatur. & præter veteres libros etiam in Basilicis ita concipitur, περὶ ἀτίμων δὲ ὧν ἀτιμία τινὶ οὐ προσγίνεται: nam non recensentur illæ causæ, ex quibus infamia irrogatur, sed ex contrario intelliguntur. vt cum dicitur in *l. nemo, & l. debitores*, eum qui se abstinuit bonis paternis vel qui bonis suis cessit, non esse infamem, hoc dicitur ad differentiam eius cuius bona ex edicto distracta sunt, quem constat infamia notari, vt in §. *si autem, Inst. de heredum qualitate & differ. &* §. *1. qui & quib ex causis, Inst. l. paterfam. D. de bonis auctor. iud. possid.* & Cic. 7. Quintiana. & præterea cum dicitur, cum qui nomine suo Reip. causam egit nec obtinuit, non esse infamem, in *l. neminem h. tit.* quod confirmat etiam lex *4. inf. de delator. & l. 2. in princ. D. de iure fisci.* hoc dicitur πρὸς ἀντιδιαστολὴν, ob differentiam delatorum, qui vtique sunt infames & execrabiles, vt ait dicta *l. 4.* magnaque est differentia inter delatorem & accusatorem. accusatores laudis studio ducebantur ad præstanda publicorum iudiciorum munia palam & publice, nec prodibant nisi comperta essent crimina & verissima. ex epistolis Plinij intelligimus, in foro iudices solitos debitam etiam laudem reddere aduocatis vel ciuiliter, vel criminaliter agentibus causam alienam, & inde in *l. 3. in fine de malefic.* eum qui crimen illud prodiderit, accusatorem potius esse quam delatorem, & præmio potius dignum. delator clam calumniandi animo & lucri captandi causa defert in *l. 28. in fine sup. de Episc. & cleric.* eum qui in publicum detulit legatum aut fideicommissum quod quis reliquit in redemptionem captiuorum non debere formidare delatoris nomen, quod fuit infame, & vt eleganter ait Hieronymus in lib. de optimo genere inter-

A pretandi, plerumque qui fisco clam detulerunt legibus puniri, & suscipere quidem leges delationem, damnare delatorem, vt Augustus dicebat, ἐγὼ τὴν προδοσίαν φιλῶ, κἂν προδότας οὐκ ἐπαινῶ. Igitur in hoc tit. principaliter proponuntur causæ ex quibus infamia non irrogatur, & per consequentiam ex quibus irrogatur: nam altero intellecto & alterum sponte subsequitur. Quid autem est infamia? definias eam a contrario. est illæsæ dignitatis status probatus legibus, vel moribus, *l. pen. D. de extr. cogn.* ergo est infamia læsæ dignitatis status legibus vel edictis comprobatus: nam nemo fit infamis sine lege, edicto, vel constitutione. vel infamia est macula existimationis, vel infamia, est damnum famæ, quæ & diffamia dicitur. Augustinus in quæstionibus vet. testamenti, *Senatoribus fœnus diffamia est*, quia scilicet non licebat Senatoribus fœnerari. id est,

B fœnori suas pecunias occupare, *l. 3. C. Theod. de vsuris.* Theoph. autem noster in *tit. de except.* has refert esse pœnas infamiæ. Primum vt infamis non possit esse Senator, aut Decurio. generaliter vt ad nullum honorem possit admitti, *l. 1. ad l. Iuliam de vi priu. l. 2 de dignit. lib. 12. l. quisquis* §. *filij, inf. ad l. Iul. maiest l. 8 inf. de decurion.* Præterea vt infamis non possit miles legi, *l. 4.* §. *ad tempus, inf de re milit.* & vt non possit in iudicio postulare, vt non possit esse procurator in iudicio, quanquam hoc non admodum obseruetur hodie, non possit etiam habere procuratorem in iudicio, vt per se causas suas agat, quia honor est habere procuratorem, & has quidem recenset pœnas dicto loco Theophil. sed adde alias. infamis non potest esse iudex, *l. cum prætor, D. de iudiciis, l. 1. D. ad l. Iul. de vi priu.*

C non potest accusare, *l. qui accusare, D. de accusat.* non potest adsessoris officio fungi, *l. 2. D. de offic. adsess.* nam adsessor est portio quædam iudicis, non potest agere populari actione, *l. 4. D. de popul. act.* & si quis deliquerit infamis seuerius punitur, quam homo integræ existimationis, *l. Capitalium* §. *vlt. D. de pœnis.* & vix etiam potest esse testis in aliena causa exceptis quibusdam casibus, vt *l. ob carmen* §. *1. D. de testibus.* Hę sunt pœnæ infamis.

XII.

De procuratoribus.

D NOn tantum aduocati, sed etiam procuratores defendunt alium in iudicio, adsunt alij & adsistunt: nam adesse & adsistere sunt propria verba aduocatorum officij vel procuratorum, & superesse etiam in *l. qui stipendia, hoc tit.* quod tamen verbum videtur improbari lib. 1. c. 22. apud Gell. & est elegans quod illo loco quemdam aduocatū non incelebrem apud prætorem postulasse: cumque extra causam diceret, & rem quæ agebatur non attingeret, tum prætor ei cuia res erat, dixit: Tu igitur non habes aduocatum, & cum is qui verba faciebat reclamasset: ego illi adsum vir clarissime: Prætor erat vir clarissimus: festiue respondisse prætorem, tu plane superes, non ades, quia scilicet postulas, ne rem, de qua agitur, attingas. Ceterum, vt cœpi di-

E cere, & aduocati & procuratores defendunt alium in iudicio, postulant pro alio in iudicio. Imo aduocatis rectissime iuncti sunt procuratores. aduocati sunt oratores vel iurisperiti qui alienis causis agendis adsunt. procuratores sunt, qui vice & mandatu eius cuius res est, litem alienam persequendam & agendam suscipiunt perinde ac suam. & vel sunt procuratores in rem suam, id est, proprium lucrum, vel in rem omnino alienam. in rem suam, si donandi animo mandata eis sit actio. Ita vt rectius dicantur esse procuratores qui mandatu & nomine alieno causam persequuntur, non qui alienam causam: nam in suam causam quandoque procurator constituitur, puta ei mandata & cessa actio-

ne donandi animo. In rem autem alienam constituitur, A si non donandi animo mandata sit ei actio, sed ea mente vt ex causa iudicati emolumentum ad mandatem reducet olim non videntur permissi fuisse procuratores qui alieno nomine rem alienam agerent nisi ex certis causis. vt ostenditur in *tit. de his per quos ag. poss. Inst.* qui titulus est valde in plerisque singularis. & regula illa, est regula iuris antiqui: nemo alieno nomine lege agere potest. & nemo potest esse procurator alterius nisi pro populo. pro libertate, pro tutela, vt ostenditur illo tit. Sed hodie litem alienam quamcumque licet persequi proprio nomine. Non est illud omittendum, procuratoris nomen etiam accommodari iis qui alia quam litium negotia gerenda suscipiunt, qui dicuntur a Græcis nouissimis, quod pauci intelligunt, συστά-ται, id est, mandatarii: nam σύστασις, & συστατικὸν est B mandatum. [illegible] est etiam mandatum in *l. creditor § Lucius, D. mand.* etiam addo aliud, vt verba superesse, adesse, assistere dixi communia esse aduocatorum & procuratorum: Ita idem posse constitui, de verbo suscipere. vtrique suscipiunt, sed aduocati personam suscipiunt, procuratores negotium: & inde aduocato meo ego sum susceptus vel cliens in *l. 1. inf. de procur. ag. in rebus*. susceptus, id est, cliens, & Augustinus in quæst. mixtis: *hoc est aduocati officium vt secundum ordinem iuris susceptis causam peroret.* at qui dedit, is dicitur mandator vel dominus, procurator, mandatarius: & licet suscipiat procurator negotium administrandum, tamen mandatorem & dominum non recte appellauerit susceptum, sicut aduocatus clientem: nam cum aduocato non contraho mandatum, sed do me in fidem & clientelam eius quasi patroni.

XIII.

Ne lic. potent. patroc. &c.

HIc titulus est veluti pars quædam tit. de procuratoribus *contre les transporteurs*. mandatum actionis, *vn transport* non est omne legitimum, non omnis procuratio est legitima. Procurator est is cui mandatur actio modo in rem suam, modo in alienam, nam hic tit. vetat potentiores, id est, eos qui gratia & opibus pollent, ad agendum procuratores fieri nomine alieno. puto potentiores causas orare posse pro quolibet & aduersus quemlibet. ex *l. quisquis sup. de postul.* sed non possunt etiam agere procuratorio nomine aduersus D mediocres & tenuiores, qui vt est in *l. 3. D. de alien. iud. mut. caus. D.* potentioribus pares esse non possunt, quod quidem dictum formam prouerbij habet, & Pindarus: χρήματα δ' [illegible] ἀνδρῶν [illegible] μικρῶν κρεισσό-νων. & patrocinii nomine significatur procuratio non aduocatio: nec enim minus, imo maius patrocinium litiganti præstat procurator, qui rem suam agit, instat, imminet rei magis quam aduocatus. Denique patrocinari mihi magis videtur procurator quam aduocatus. additur eodem tit. *vel actiones in se transferre*, quod eo pertinet vt intelligatur, neque potentiori recte mandari actionem, vt eam intendat procuratorio nomine, sicut diximus, neque vt eam intendat suo nomine, nimirum omni iure & emolumento E in se translato, quod a potentioribus acerbi creditores eliciunt sæpe non prece tantum, sed pretio aut pactione. Certe longe alia constitutio est Anastasii in *l. pen. inf. mand.* ea enim est de redemptoribus actionum, quę redemptiones non valent supra modum soluti pretij ex ea constitutione, & quasi odiosæ strictius accipiuntur. Constitutio autem D. Claudii, de qua agitur in hoc tit. est de his qui actionum suarum alios redimunt exactores, vt ait . 2. & de redemptis actoribus & rursus vt eius tit. differentia intelligatur hoc distat idem tit. a tit. *de alien. iud. mut. caus.* quod hic tit. est de lite siue

A actione translata in potentiorem, edictum illud est de re mobili & immobili translata in potentiorem ab eo qui videbatur ipse eo nomine iudicium accipere. Punitur autem hoc sit tam potentior qui suscipit, quam creditor qui ei cessit actionem. Creditor ius crediti amittit ex hac causa, potentior autem extra ordinem coercetur, qui huic rei suam operam accommodauit prout præsidi prouinciæ visum fuerit: nam ex constitutione Claudii, quod notandum specialiter, huius rei coercitio delegatur præsidibus prouinciarum in quibus hæc admittuntur. Casus est specialis, etsi senator fuerit, aut clarissimus is qui alienam actionem suscepit exequendam suo vel procuratorio nomine, casus, inquit, est specialis: nam de Senatorum & clarissimorum delictis cognitio est principis iure veteri, vel præfecti B prætorio. vel præfecti vrbi, quod demonstratur lib. 3. tit. vlt. huius rei disceptatorem & vltorem D. Claudius fecit, vt & in *l. 1. h. t.*

XIV.

De his qui potent. no. tit. præd. &c.

ADditur consequenter de potentioribus ne rei qui conueniuntur suo nomine contradictoriis libellis, *des reponses & defenses*, defensionibus, inquam, suis inserant falsa nomina senatorum vel aliorum potentum, ne prædiis quorum nomine conueniuntur, ædibus, officiis, tabernis affigant falsos titulos potentiorum, qui prædia scilicet adserant potentioribus, quod plerumque faciebant possessores diffidentia suæ causæ vel aduersarii perterrefaciendi gratia, dum scilicet ne- C gant suum esse prædium & asserunt eius esse quem titulus commendat. qua de re Diuus August. in Psal. 21. *Ne domum ipsius petat aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces. ipse vult esse possessor, & frontem domus suæ de alieno tit. muniri, vt cum lectus fuerit titulus, conterritus quis potentia nominis abstineat a petitione.* Et similiter idem August. in sermonibus. quod facile a nobis hoc tempore vsurpari potest: *Hæretici in ipsis de prædationibus suis Christi titulum ponunt, vt prædæ eorum quasi defendantur per titulum potentioris.* & adiicit: *quod hic agit Christus, eiicit prædones, titulum non deponit, & possidet domum, qui inuenit ibi titulum suum.* Solebant titulos prædiis affigere, quibus cuiusque prædium esset significaretur, vt etiam in prostibulo puellarum, in controuersiis Senecæ: *Meretrix*, inquit, *vocata es, in communi loco stetisti semper, positus est cellæ tuæ titulus, venientes recepisti.* & etiam in sepulchris: vnde in antiquis inscriptionibus illæ singulares litteræ t. f. id est, titulum fieri iussit. statuis & imaginibus similiter, qui & indices dicebantur. Tiberius in Panegyr. Messalæ. *Nec quæris quod quemque index sub imagine dicat*, sic est legendum: nam vulgo legitur quidquam. Est etiam in eod. lib. alius locus valde deprauatus. *ergo vbi præclaros possent tua facta triumphos.* veteres habent membranæ. *ergo vbi per claros ierunt tua facta*: & alio loco: *horrea fecundis deficientia mensis, ii sunt, horrea fecundas ad deficientia messes.* sed hæc nihil ad propositum. Porro non licet etiam sine titulo in litibus potentioris nomen ementiri & prætendere, quod Græce est [illegible]. ergo non tantum tituli inhibentur, sed & nominum vsurpationes in litibus nihil ad potentiores, quorum nomina prætenduntur pertinentibus. & potentior quidem ex hac constitutione qui hoc fieri scit, & patitur, ipso iure infamia notatur quasi redemptor calumniæ & vexationis. Ipso iure fit infamis & αὐτομάτως vt Græci hoc loco dicunt ex his verbis legis, adficiendi sunt publicæ sententiæ nota: ex quo colligunt, non esse condemnationem ipso iure necessariam: nam statim quasi ex publica sententia ipsos infames fieri, quos etiam in fine ait, ob id admissum famæ

damnum faciunt ipso iure. Is autem qui potentioris nomine abutitur causa cadit, sicut in tit. sup. is quidem actionis suæ potentiorem facit actorem & executorem, causa, inquam, cadit: & additur in hoc tit. si causam iustam habuerit & probabilem: quod si iniustam causam habuerit plumbatis cæsus damnatur in metallum, id est, affectus plumbo, vt lex loquitur, *c'est où il y auoit du plomb au bout.*

XV.

Vt nemo priuatus tit. præd. su. vel al. &c.

DE titulis hic etiam agitur, non iam potentiorum, vt tit. sup. sed principis nomine vel sacrarum necessitudinum principis, vt additur in *Nou. Theodos. & Val. de tribut. fisc.* puta nomine Augustæ domus, nomine principis, nobilissimorum vel Cæsaris. modo liberos suos nobilissimorum, modo Cæsaris appellatione principes honestabant. Ne quis igitur titulos nomine Principis, aut necessitudinum, sacrarum imponat prædiis suis vel alienis sine iudicis auctoritate, etsi sit iniustus possessor & prædo qui ea detinet, vel etiamsi in ea causa sint prædia vt fisco vindicari debeant, eum qui proprio prædio imposuit tit. principis, prædium amittere, & titulo non deposito prædium fisco vindicari. Eum vero qui titulum principis prædio alieno imposuerit, si plebeius sit, quasi ex causa extremi sceleris extremo supplicio, id est, morte affici. Recte Gregorius Pachimerius extrema supplicia in eos esse consumenda qui extrema scelera commiserint. Sin autem honestus sit qui prædio alieno titulum regium imposuit, (rex hoc loco ponitur pro Imperatore Rom. & tamen potest trahi ad quemlibet principem) honestiorem spoliari bonis suis omnibus & libertate & ciuitate. Denique plecti maxima capitis deminutione, plecti morte ciuili: tabulas autem titulo suo impositas rei alienæ deiici a quolibet libero vel seruo quantumuis licet inscriptas nomine principis, id fieri illæsa maiestate. Prædia autem non publicari cum inscio domino alius titulos regios imposuit, quod æquum non sit, vt innocens lædatur alieno facto. Denique iudicum esse titulos affigere prædiis in fiscum redactis, vt fit etiam hodie, vt in *l. 5. sup. de bonis vac.* & in *l. 1. de aquæductu lib. 11.* hoc non esse priuatorum. non licere etiam hoc procuratoribus vel conductoribus prædiorum Imperatorum, vt est in *Nou. Tiberij de diuinis domibus.* Porro idem constituitur de velis regiis siue de imaginibus & characteribus prncipis, vt est in *d. Nouel. Tiberij*, ne scilicet quis vela principis, vela in quibus sit depictus princeps, vel depicta sint insignia principis, ne quis ea suspendat ædibus suis, vel alienis. Solebant enim foribus suspendi vela vt recte Æschylus in χοηφόροις dixerit, βῆλον ἑρμείου πυλῶν, id est *septum seu munimentum portarum.* est enim vox veli de Græco tracta. Et Stephanus de vrbibus, βηλον, τὸν οὐδὸν τῆς θύρας, *limen portæ.* & Homerus vtitur in eadem significatione, & inde audire causas velo leuato in *l. pen. inf. de naufrag.* est aperta fere, *à huys ouuerts.*

XVI.

Vt nemini lic. sine iudic. auctor. sign. imp. &c.

ALiud quidem ostenditur hoc tit. quam sit comprehensum: sed quod tamen est coniunctum superioribus. vt autem 14. fuit de titulis potentiorum 15. de titulis principis vel regis, hic vero est de titulis propriis: nec scilicet quis rei mobili immobiliue quam alius detinet ipse suam forte, vel sibi debitam vel obligatam suam esse contendit, ne per hanc causam siue speciem sigillum suum ei rei imprimat ante sententiam, vel quod licet addere ne ei rei titulos vel tabulas sui nominis adfigant, nisi velint suis rebus omnibus quasi publicatis titulos fiscales imponi, *Nou.* 17. est etiam vltimum supplicium in *Nou.* 164. neminem sibi ius dicere posse vlla ratione, & ista ratione, multo minus. post sententiam si vicerit licet vnicuique generaliter suæ rei suum titulum imponere, vel signum suum titulus præfert nomen domini. signum præfert, characterem, quo dominus vti solet obsignandis rebus suis. Si quis ante definitiuam sententiam tabellas, titulos suos fixerit rei quam alius possidet, licet possessori refigere, deponere, detrahere impune, vt in *l. 1. h. t.* licet frangere in caput eius etiam, vt est in Nou. qui eas tabulas affixerit, & in eam rem plurimum facit *l. vlt. §. si ad ianuam, D. quod vi aut clam*, cuius sententiam exponamus Tu vi aut clam ad ianuas meas tabulas fixisti. ego mox eas refixi & deposui clam, id est, priusquam tibi denunciarem: si tu mecum agas interdicto quod vi aut clam, quod ego clam refixerim tabulas, ego te repellam exceptione huiusmodi si non & tu vi aut clam eas tabulas fixeris ad ianuam meam, sicut in specie legis *si alius §. bellissime, eodem.* Si in meo fundo ædificaueris vi aut clam, & ego postea ædificium demolitus fuero, vi aut clam, & tu interdicto quo vi aut clam vtaris aduersum me, quod deposuerim vi aut clam ædificium a te constructum, ego te repellam eadem exceptione, quod tu vi aut clam ædificaueris, atque ita mihi licere impune demoliri ædificium vi aut clam, quod alius vi vel clam posuit in meo solo. licet mihi refigere tabulas vi vel clam, quas alter fixit vi vel clam ad ianuam meam, & ita in *l. quemadmodum §. 1. D. ad leg. Aquil.* si quis aquæductum subterraneum traiecerit in domum meam. possum meo iure aquæductum intercidere, & si mecum agas actione legis Aquiliæ, eiusdem exceptionis æquitate te repellam, quod in meo non iure traduxeris aquæductum: fateor, quod etiam additur in *d. §. bellissime*, melius esse & tutius hoc facere per magistratum, vt etiam dicitur in aliis causis, in *l. si stipulatus sum mihi aut Titio, in fine, D. de solut. l. si pupillorum §. si pupillus, de rebus eorum qui sub tut. l. 3. inf. de pign.* quod iure meo possum facere, facio honestius per iudicem. sed tamen iure meo licet mihi, vt in species *dicti §. si ad ianuam*, refigere, reponere, deponere, & refigere tabulas quas alter alteri vi aut clam fixit ad valuam meam, & si agat mecum interdicto quod vi aut clam quod refixerim, quod fixit ipse, prior eum repellam supradicta exceptione, vel vtar etiam ipse interdicto quod vi aut clam etiam aduersus eum, & si vltro citroque agamus quod vi aut clam. Sed ego qui refixi, ero superior, eum qui refixit condemnabo in id quod interest, nisi probet quod refixi vi aut clam, id est, nisi remittat mihi ac absoluat interdicto quo vtitur in me, quæ est sententia *d. §. si ad ianuam*, ergo ex ea intelligitur, iure meo me adfigere tabulas etiam quod vi aut clam quas alter ad meam ianuam adfixerat vi aut clam, quasi forte ædibus meis sibi pigneratis, quod possunt facere temerarii creditores, vt in *l. 2. eod. tit.* ponitur creditorem signum suum rei alienæ imposuisse, quasi sibi pigneratæ: nam solebat sua tabella quam ad ianuam adfixit indicare pignoris obligationem, ædes esse pignori obligatas illi creditori, eamque tabellam Demosthenes & Menander vocant ὅρον quæ demonstrat hypothecam, vt est in Etymologico veteri, vbi definit ὅρον esse σανίδιον ἐπιδηλοῦν ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς χωρίοις ἐκείνοις πηγνύμενοι τοῖς ἐνεχυριαζομένοις πρὸς ἃ ὀφείλουσιν οἱ δεσπόται. & ita etiam Harpocration in Lexico Rhetorico. qui locus est emendandus ex Suida: ὅρον &c. Sed tamen si creditor hoc prætextu sine auctoritate iudicis vi aut clam ædibus alienis tabulas infixerat, domino licet remouere impune. Et ita explicatus est hic titulus.

XVII.

SEntentia tit. 17. est apertissima: nam quod dictum est de potentioribus in hoc tit. 17. cauetur de fisco & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem priuatorum suscipiat quod non sit iure. nec potentiores igitur, nec fiscus, nec resp. huiusmodi patrocinia possunt præstare litigatoribus, nec hoc prætextu quod is cuius lis est debitor, fisci vel Reip. sit, vel etiam quod litigator litis partem fisco donarit vel Reip. nam & hæc donatio prohibita est *l. 2. hoc tit. l. res §. lites, D. de iure fisci.* & Paulus in *Sent tit. de iure fisci.* & mandatum quoque illud est prohibitum si debitor fisci mandet fisco & cedat actionem suam aduersus debitorem suum, *l. 3. h. t.*

XVIII.

De negotiis gestis.

HIc tit. est de procuratoribus voluntariis, qui sine mandato dominorum siue eorum ad quos res pertinet sua sponte litibus se vel alienis negotiis offerunt. ij sunt qui gestores dicuntur & procuratores voluntarii a Paulo in Sent. & M. Tullio in Bruto, & *l. prætor §. præstat. D. de rebus auct. iud. possidend.* Voluntarium iudicium agere, id est, esse voluntarium procuratorem. Procuratores qui ex mandato dominorum constituuntur, de quibus actum est superius necessarii sunt, non voluntarii: nam etsi benefici sit & nudæ voluntatis mandatum suscipere, tamen necessitatis est consummere, *l. in commodato § sicut, D. commod. § mandatum, Inst. de mandato*, necessitatis, inquam, est consummare & implere quod susceperit semel, etiamsi id nondum gerere cœperis, *l. si remunerandi § 1. D. mand.* qui sine mandato ad alienum negotium accedit, non ante astringitur vllo vinculo vlla necessitate quam gerere cœperit. Verum vbi cœperit, deferre quod inchoauit, quod cœpit, non potest, *d. §. sicut.* Cæterum aliis quoque eiusdem amici negotiis gerendis non obstringitur, id est, quod vnum negotium amicus gerere cœpit, non cogitur & alia eiusdem negotia administrare, sed satis est si id quod cœpit adimpleat: nam propria voluntas ei finem administrationis facit, *l. tutori, h. tit.* vt Græci interpretantur, ὁ'ἰς ἐθέλησε ἐφίσταται, quia satis est & abũde, vt ait *l. tutori*, vt vel in vna specie vnoue negotio amici labore consulatur. quæ verba sumpta sunt ex Papin. in *l. tutores §. qui se, de administr. tutor.* Ex iis sequitur, actionem negotiorum gestorum dari tantum voluntario procuratori, puta ad recipiendos sumptus, si quos fecit in negotium alienum, actionem contrariam scilicet negotiorum gestorum: nam directa negotiorum gestorum datur ex administratione negotii doli vel culpæ nomine, si quam admiserit gestor actionem, inquam, contrariam ad sumptus recipe-randos vt dixi dari gestori, additis iis exceptionibus, nisi negotiis alienis interuenerit, atque ita in sumptus se coniecerit donandi animo, pietatis causa, paterno vel materno affectu, affectione maritali vel domestica, *l. 1. 5. 11. & 12.* & in fin. *d. l. 12.* in Basilicis videtur legi cum negatione, *non potest*, οὐ δύναται, non potest scilicet agere ad sumptus recipetandos actione negotiorum gestorum contraria, quos fecit donandi animo. Idemque ostendit *l 13 & l. 15. eod. tit. l nescimus D. eod.* & eadem quoque pietatis causa excludit conditionem indebiti, *l. cum is §. pen. D. de condict. indeb.* vbi pro *mulier*, malim *mater*, vt in suprad. legibus, vt sit hæc species: mater cum falso opinaretur se esse obligatam pro dote filiæ, atque ita per errorem eam soluit: quæro an possit condicere quasi indebitum? minime: quia etiam remota falsa opinione interuenit pietatis causa condictionem indebiti excludit pietatis causa, erga filiam scilicet. pietas enim est erga liberos. & addenda etiam est alia exceptio, nisi gestor sumptus fecerit quasi libertus, officio scilicet & liberti obsequio fungens, puta petens tutorem filiis impuberibus & alia ex *l vlt. hoc t.* vbi dominus denunciauit gestori ne gereret: nam post eam denuntiationem cessat actio negotiorum gestorum contraria, nec si quid post eam prohibitionem impenderit, poterit recipere per actionem contrariam, quę fuit sententia Iuliani a Iustiniano comprobata in *d. l. vlt.* porro diximus contrariam actionem negotiorum gestorum directo tantum dari voluntario procuratori: nam vtiliter datur etiam ei quem necessitas muneris vel necessitatis suspicio compulit ad gerendum negotium, veluti curatori adolescentis, cui nulla alia actio datur vel curatori furiosi quam actio vtilis negotiorum gestorum: & vicissim adolescenti vel furioso actio vtilis negotiorum gestorum, *l. 6. §. negotium, l. 3. §. pen. D eod.* datur etiam ei & in eum qui quasi seruus meus cum putaret seruum meum esse ex necessitate seruili negotium male gessit cum esset liber, *l 6. § si quis quasi seruus, D. eod. tit.* ergo actio contraria negotiorum gestorum vel est directa, vel vtilis. directa datur ei quem propria voluntas compulit ad administrationem negotiorum absentis amici: nam hanc plerumque amici amicis operam præbent. vtilis autem ei etiam datur quem necessitas officii vel opinio necessitatis impulit vt curatori furioso, vel contra in curatorem furiosi, *l. si autem, D. si certum pet.* nam vt actio mandati est mutua siue reciproca, directa quæ mandatori datur, contraria quæ mandatario siue procuratori: ita actio negot. gest. alia est directa, alia est contraria. directa datur in gestorem, contraria in dominum etiam inuitum & ignorantem *l. 2. §. si soluendo, D. eod.* licet actio mandati non detur in inuitum & ignorantem *l. qui fide, D. mand.* Sit ergo duplex est actio negot. gest. dir. & contraria, & rursus directa aut contraria modo est directa modo vtilis. Verum non tantum hæ duæ actiones, scilicet mandati & negotiorum gestorum dantur ex alieno gesto, sed etiam aliæ 5. actiones, videlicet tutelæ, quæ est etiam directa vel contraria & protutelæ, & de in rem verso, & actio funeraria de qua in tit. de religiosis: & actio in factum quæ datur ex edicto de rebus auctoritate iud. possid. Sunt etiam actiones quæ dantur ex alieno negotio gesto, sed hæc sola de qua agitur in h. t. sibi vindicat nomen negotiorum gestorum, & simpliciter in *l. 6. C. Theodos. de denunciat. rescr.* vocatur actio negotiorum. & vt ea quæ dixi conferam in pauca: Tenetur is qui nullo præcedente mandato, nulla cogente necessitate, vel etiam ex necessitate officii quod inuitus suscepit veluti ex curatione, nam & hæc inuito defertur, vel ex tutela, quæ est ciuile munus, vel quasi seruili necessitate immiscuit se negotiis alienis etiam ei ad quem ea negotia pertinent: datur enim & hæc actio vltro citroque. Dicuntur quidem & omnes actiones aliæ quæ sunt ex contractu vel quasi ex contractu esse ex negotio gesto: nam contractus omnis negotii contractus est, & contractus dicitur per defectionem: nam plena oratio est, negotii contractus, & negotium contrahere. sed non sunt illæ actiones ex alieno negotio gesto, sunt ex negotio gesto, sed non ex alieno. Illæ tantum septem quas enumerauimus, sunt ex negotio gesto.

XIX.

Di his quæ vi met. cau. gesta sunt.

NEgotia gesta videntur traxisse iuris conditores ad negotia vi metusve causa gesta: Illa prætor tuetur, vt ostenditur datis vltro citroque actionibus negotiorum gestorum, hæc vero ea quæ vi metusve causa

gesta sunt rescindit. Ex negotiis gestis in rem actio non est, sed in personam, *l. pen. sup. tit. prox.* atque ideo perpetua est actio, nec tollitur præscriptione longi temporis, *l. 8. eod.* qua tantum tollitur actio in rem. Per vim metumve re aliqua gesta, non tantum est actio quod metus causa in rem scripta vi ipsa in personam quoniam qui ea agit non dicit quod hic vi metusve causa gessit: nullam scilicet personam notat qui hac agit, sed dicit quod vi metusve causa gestum est, hoc est loquitur in rem, & generaliter, nec personam quæ vim aut metum intulit, exprimit, *l. 9. §. animaduertendum & §. vlt. D. eod.* Verum, vt cœpi dicere, non huius rei emendandæ causa comparata tantum est ex edicto actio quod metus causa in rem scripta, sed etiam in rem actio, id est, rei vindicatio: vt si quis vi aut metu coactus rem suam vendiderit & tradiderit, atque ita alienarit, non tantum potest ex hoc edicto restitui in integrum, sed etiam potest rem ipsam vindicare quasi non alienatam, licet re vera sit alienata: Ergo vim aut metum passo competit electio, vt agat actione quod metus causa, quæ est restitutoria, vel rei vindicatione, ita tamen vt altera electa, altera consumatur *d. l. 19. §. volenti, & §. licet, D. eod.* Et actio quidem quod metus causa intra annum vtilem datur in quadruplum aduersus eum qui vim aut metum intulit, scripta tamen in rem: nam scriptura est in rem, vi ipsa est in personam. Intra annum igitur vtilem datur in quadruplum, si arbitrio iudicis res non restituatur: nam prius arbitratur iudex ex bono & æquo vt rem restituat in integrum qui vim aut metum intulit: & ob id numeratur hæc actio inter arbitrarias, & hic si pareat arbitrio, nihil damni sentit, sin minus plectitur quadruplo intra annum vtilem. post annum datur in simplum causa cognita, id est, si alia actio non sit, *l. 4. hoc tit.* quoniam hæc actio est extraordinaria, nec datur habenti ordinariam, sicut nec actio de dolo, quæ etiam datur sub hoc modo, si alia non sit actio. Ac præterea superior tit. est de negot. gestis, de iis qui alienam rem gerunt, bona, honesta, & vtili ratione. hic autem tit. est de his qui sibi rem gerunt malo more, illata vi, terrore aliquo illato maiore extorquendo inuitis forte alienationem, vel obligationem, vel transactionem, *l. 7. & vlt. h. tit.* quod plerique potentiores faciunt per impressionem veluti quandam, & inde in *l. vlt. h. tit.* quæ per potentiam extorta sunt. & Esaiæ prophetæ cap. 58. secundum interpretationem 70. huiusmodi contractus per potentiam extortos vocant *στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, strangulationes.* sed non est omittendum quod definitur in *l. metum h. t. metum non iactationibus, sed atrocitate facti probari conuenit.* quæ lex est coniungenda cum *l. dolum tit. seq.* vtriusque est eadem inscriptio & subscriptio. In vna ostenditur quomodo probare metum oporteat, in altera quomodo dolum. metum autem probare oportet non iactationibus, non contestationibus, *il a tant crié apres moy que i'ay esté contraint de luy bailler,* sed ex atrocitate facti, *τραχύτητι τῶν γενομένων.* Dolum autem ex *insidiis, comme il faut lire, perspicuis; par aperts aguets, comme le François a tourné.* & Basil. *ἀπὸ ἐπιβουλῶν περιφανεστάτων.* similiter in *l. 8. de rescind. vend.* dolum probari ex calliditate & insidiis emptoris: nam indicia non sufficiunt. quod ita verum est, vt doli etiam nomine significentur insidiæ, vt illo loco, *dolus an virtus quis in hoste requirat?* Dolus sunt insidiæ. & valde notandum est quod cauetur in *l. pen. hoc tit.* de qua forte nondum bene constat, & in vna re pene singulari: quod in actione quod metus causa omnino restitutio in integrum fit ex vtraque parte. alioqui non esset restitutio in integrum: vt qui coactus vendidit & tradidit, recipit rem, & restituit pretium, *l. 3. & 4. hoc tit.* sed casus *l. pen.* est singularis vt qui recipiat rem & retineat pretium. & casus hic est, vt nos docuimus in *l. 1. de contract. iud.* præsides pro-

A uinciarum, proconsules & officiales eorum & apparitores, & generaliter omnes qui in prouincia mediocri aliquo officio funguntur; & milites qui in prouincia morantur prohiberi emere prædia a prouincialibus, quod ea plerumque a prouincialibus extorqueant per vim aut metum, terrorem; concussionem, impressionem, & prohiberi vel per se, vel per interpositam personam, veluti vt in hac *l. penult.* per coniugem vel per amicum. prouincialis igitur qui impressionem passus est ab officiali, aget quod metus causa, in qua hoc erit singulare propter atrocitatem rei siue delicti, vt venditor per eam actionem recipiat prædium, nec restituat pretium emptori. quod etiam est constitutum ad eundem modum C. Th. *l. 2. de iis qui administrant officium publicum* Sed videtur pugnare *l. 1. eod. tit.* imo & *l. mi-*

B *litiæ D. de re militari.* quæ venditum prædium dicunt vindicari fisco, quod officialis comparauit contra prohibitionem legis. & *l. pen. atque etiam d. l. 2.* dicunt prædium confiscari, nec restitui venditori. Animaduertendum est, ita demum confiscari si venditor non conqueratur, vel quod nullam fiscandi iustam causam habeat, puta re gesta siue vi metuve, vel qua alia de causa: hoc casu ne prædium cedat emptori qui id emit illicite & mala ratione, confiscatur prædium: & hoc casu emptor qui amittit prædium remittit pretium a venditore, ita vt venditio sit irrita ex parte venditoris & puniatur vterque venditor & emptor venditor amissione pretii, emptor amissione rei, argumento *l. senatus, de contrah. empt. D. l. 1. C. Th. de iis qui administrant officium publ.* Quod dixi de sententia *l. pen. h. tit.* mihi ho-

C die emendatius enarrandum est, quoniam res est sane cognitu dignissima. Certissimum est, & hoc edidicimus ex *l. 1. tit. de contract. iud.* principalibus constitutionibus caueri, ne qui vel minimum, vel mediocre, vt ait *l. pen.* vt minimus vel mediocris homo dicitur tenuis, angustus, & pauper, qui inquam vel minimum officium gerit publicum in prouincia, vel ciuitate aliqua, vel pago, vel loco vllam rem mobilem vel immobilem præter ea quæ pertinent ad victum & vestitum priuatim vel publice, per se vel per interpositam personam emat ab hominibus eius prouinciæ vel ciuitatis, vel pagi, vel loci, in quo officium publicum gerunt, quod plerumque extorqueant venditionem per vim, concussionem, officii sui potestate freti. & pœna constituitur ei qui aduersus constitutionem fecerit, id est, qui emerit cum esset in publico officio ab hominibus eius loci,

D in quo officio publico fungebatur: vt scilicet qui ita emerit illicite per actionem quod metus causa cogatur venditori rem reddere, nec possit ab eo pretium repetere quod ei dedit venditor. ergo per actionem quod metus causa recipit rem male venditam per impressionem scilicet officialis, & nihilominus retinet pretium quod in hac specie est valde singulare in *d. l. pen.* extra quam alias in actione quod metus causa restitutio ita fit vt vnus quisque ius suum recipiat, venditor rem cum fructibus, emptor pretium cum vsuris, aut compensatis vsuris cum fructibus, vt solet hodie semper fieri, vt *l. 3. & 4. eod* ita apparet valde singularem esse

E constitutionem *l. pen.* & in eius specie actionem quod metus causa degenerare a sua natura, a suo marte suoue ingenio. Sed vt dicebam nudius tertius potest opponi *d. l. pen. l. & milites D. de re militari,* quæ fundum ita venditum, aut rem venditam contra constitutiones superiores addicit fisco. non redditur ergo venditori. Ita etiam accipiendum est quod ait *l. aufertur §. quod a præside, D. de iure fisci.* Id quod ita comparatum est insinuato contractu vindicari, fisco scilicet, non ergo restitui venditori. & ita etiam euidenter exprimitur in *l. 1. C. Th. de iis qui administrant offic. publ. fiscale officium administrantes quiquid comparauerunt.* & eadem proculdubio est sententia *l. non licet, D. de contrah empt.* dum ait, eum qui emit rem in prouincia cui præest, eam

rem amittere. his verbis significatur, eam rem cadere in fiscum secundum inscriptionem l. quæ est ex lib. singulari Marciani de delatoribus, qui totus liber erat de iure fisci, & de iis qui deferunt iura fiscalia. Plus adiicit *d. §. quod a præside.* non tantum rem male emptam fisco vindicari, sed etiam pretium eius fisco inferri. non ergo pretium retinet venditor: & adiicit etiam *d. l. non licet,* pœnam tripli hoc amplius fisco inferri: at constitutio Seueri & Antonini dicit emptorem damnari in quadruplum. in illo scilicet quadruplo continetur simplum, id est, æstimatio rei, nam pœna est tripli. sed hęc miitum in modum pugnant cum nostra *l. pen.* & vt respondeamus, sane hæc non procedunt generaliter, sed duobus tantum casibus, qui sunt excipiendi a *l. pen.* verum est, rem eam fisco vindicari vno casu, si post depositum ab emptore officium venditor integro quinquennio in repetitione rei cessauerit: nam & hoc casu res vindicatur fisco, quasi venditor ius amiserit repetendæ eius rei præscriptione quinquennii. & ita definitur aperte in *l. 5. in fine C. Th. de iis qui administrant.* est & aliud valde singulare ius in hac specie, vt actio quod metus causa, quæ est perpetua, vel rei vindicatio, quæ non tollitur nisi præscriptione 10. vel 20. annorum: rei vindicatio semper concurrit cum actione quod metus causa, vt, inquam, hæ duæ actiones in hac specie iure singulari finiantur præscriptione quinquennii, & ratihabitione venditoris, licet non confirmetur venditio, vt est in *l. vn. sup. de contract. iud.* quia scilicet fiscus vindicat rem male venditam statim atque venditor ratam habuit vel exclusus est præscriptione quinquennii. Rursus quod dixi ex hac causa quadruplum inferri fisco in quo pretium insit, pretium rei, hoc velim accipi indistincte, siue emptor ille nondum soluerit pretium venditori, siue etiam soluerit venditori. hoc casu posteriori si soluerit venditori præstito quadruplo perlatoque in fiscum a venditore, pretium repetetur quod ei pernumerauit ipse vel heres eius. Et ita accipienda *l. 1. C. Th.* dum ait, pretium a venditore repetere Claudiam & Agripinnam, heredes scilicet eius qui impressione officii similem venditionem extorsit, & confirmatur hoc idem argumento *l. senatus, D. de contrah. empt.*

XX.

De dolo malo.

SEquuntur gesta dolo malo, quo verbo doli scilicet comprehenduntur & gesta vi metusve causa, & liberum est ei qui vim metumve passus est, agere quod metus causa, vel de dolo malo, *l. item si cum § eum, D. de eo quod metus causa.* sed doli verbum complectitur & alia innumera, innumeras calliditates, fallacias, insidias, machinationes, technas, quæ omnia prætor rescindit data actione famosa, id est, quæ condemnato irrogat infamiam, vt actio de dolo malo, eaque datur causa cognita, nec enim passim indulgetur, non si alia actio sit ordinaria, *l. 2. h. tit.* non aduersus parentes vel patronos propter eorum verecundiam, sed in eos est actio in factum, quæ actio non infamat, neque doli mentionem habet, sed facti narratio simplex est & modesta. Verum detracta infamia, actio in factum eamdem vim habet, quam actio de dolo, *l. si superstite hoc tit.* & hæc actio de dolo malo quæ olim dabatur intra annum vtilem, hodie ex eo tempore quo dolus admissus est, intra annum continuum & ex die quo actio impetrata est, vel contestata, finiri debet intra biennium continuum, cum aliæ lites finiantur triennio, *l. vlt. eod. tit.* actio famosa breui tempore constringitur. diuturnior est actio quod metus causa quæ modo est famosa, modo in quadruplum datur, & durat quadriennio con-

A tinuo secundum generalem definitionem *l. vlt. inf. de temp. in integrum restit.* quæ generaliter annum vtilem vertit in quadriennium continuum, & eadem actio quod metus causa etiam post quadriennium perpetuo durat in simplum. Verum sicut actio hæc dicebatur olim de eo quod vi metusve causa, hodie autem de eo quod metus causa, propterea quod metui inest satis vis, & vi, metus: Ita etiam actio de dolo malo quæ dicebatur de dolo malo & fraude, hodie dicitur simpliciter de dolo malo, quoniam dolo inest fraus, *l. iurisgentium §. fraudandi, D. de pact.* & vim in his actionibus dolumque dicimus, quæ fit contra bonos mores: est vis quæ fit moribus, vel fraus quæ fit bona fi-
B de, & dolus bonus: hæc vis, hæc fraus nihil pertinet ad has actiones.

XXI.

De in integr. restit. minor.

SEquuntur quæ gesta sunt cum minore quam 25. annorum natu, quæ perinde ac gesta metus causa aut dolo malo prætor rescindit causa cognita accersitis & præsentibus his qui læderentur rescissione rei gestæ, & in integrum restitutione minorum, vel absentibus, vel contumacibus, *l. in causæ, D. de minor.* Ita vero rescin-
C dit prætor iure veteri intra annum vtilem, ex quo minor impleuit 25. annum, iure nouo intra quadriennium continuum, ex *d. l. vlt. inf. de integ. restit* Ita vt minor possit hodie petere restitutionem in integrum intra 29. annum, id est, intra 25. vel post 25. intra quadriennium. & ex constitutionibus regum nostrorum intra 30. annum ætatis. sed vt detur restitutio minori, necesse est vt sit læsus, aut sit captus, circumscriptus sit sua facilitate & leuitate, lubrico ætatis, vt ait *l. verum, §. Marcellus,* D. *de minor.* & Iosephus 1. antiq. c. 17. *διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές.* & probanda est læsio petenti restitutionem in integrum. probanda fraus quæ reipsa contingit nec exigitur vt contigerit dolo aduersarii, *l. minorib. h. tit.* probanda est etiam ætas, id est, rem gestam fuisse cum eo qui nondum peruenerat ad iustam ætatem, id
D est, 25. annum: ea enim est iusta & legitima ætas: ita scilicet definita a legumlatoribus. necesse est etiam vt minor petat se restitui in integrum, id est, in locum, & in eam causam reponat vnde exciderit. quid est restitutio in integrum? redintegratio amissæ causæ, *l. 2. inf. in quibus caus. restit. in integr. non est necess.* & dicitur proprie restitutio in integrum de minoribus 25. annis & adolescentibus circumscriptis quia auxilium huius ætatis alio nomine non censetur: nec enim tribuitur beneficio actionis, sed cognitione prætoria. quæ ex causa metus, vel doli mali, vel absentiæ, vel capitis deminutionis, vel ex aliis causis dantur restitutiones in integrum, actionis rescissoriæ vel restitutoriæ nomen habent. & duxit quidem ordinem tit. a negot. gestis pro
E alio ad gesta metus causa, gesta dolo malo, gesta cum adolescente. non male, sed confirmatur etiam hic ordo ex eo quod in edicto sup. de postul. hæc inerant verba: quibus ex omnibus his in integrum restitutus non erit, *l. 1. §. deinde, D. de postul.* quæ verba quodammodo tractatum de restitutionibus in integrum postulabant. Item quod in tit. de procurat. incidebat hæc quæstio, an per procuratores agi possit causa restitutionis in integrum, vt inf. tit. 48. Item quod cum esset actum de potentioribus sup. tit. 13. 14. ad quos lite translata constabat dari restitutionem in integrum. ex edicto de alienat. iud. mut. causa facta. quod inde inquam probabilis sumeretur occasio tractandi de causis restitutionis in integrum. & ad extremum quod etiam fit mentio tit. 54. de restitutione in integrum, quæ etiam minori læso datur ob alienationem mutandi iud.

caussa factam. his tantum addenda est explicatio *l. vlt.* quod scilicet opiner eam nondum bene explicatam fuisse. Regula hæc est, *non videtur circumscriptus.* & lex est Zenonis scripta ad Ælianum P. P. Sciendum autem est vnam esse constitutionem Zenonis, quæ scissa est in tres partes in hac *l. vlt. & l. mulier, inf. de iure dot. & l. vlt. inf. de magistrat. conuen.* harum trium legum eadem inscriptio & subscriptio, eadem quæst. agitatur in omnibus. Denique fuit cōstitutio vna quæ dissiliit in tres partes. & subscriptio quidem, quoniam a plerisque deprauata est, hæc est: *data Cal. Ian. Cons. Basilio C. P. Constans* quidem in hac *l. vlt.* male Basilio additur. nam is Basilius solus fuit Consul. male etiam addunt Armatium in *d. l. mulier*: nam Armatius cum hoc Basilio non fuit Consul, sed cum alio, qui dicitur Basilius, cuius memoria damnata fuit ob affectatam tyrannidem, adeo vt nomen eius non ponatur in subscriptione, sed Armatii tantum. Species autem eius constitutionis & integra sententia hæc est: minor 25. annis consentiente curatore iure dato ex decreto prætoris vel præsidis & curatore generali vel speciali datæ dotis constituendæ caussa, nihil interest, vt in *l. si in constituenda, D. de iure dotium.* Consentiente igitur curatore iure dato dotem dedit, marito vero promisit pro modo facultatum suarum & pro dignitate mariti, & pro dignitate suorum natalium: alioqui si dotem dedisset non seruato hoc modo, puella in integrum restitueretur, & aduersus dotem *l. si ex caussa* §. *in dotis,* D. *de minoribus.* Dos igitur rite data est vel promissa. Ceterum in conficiendo inuentario bonorum puellæ quod initio administrator facere dicitur curante curatore, ac perinde ineunda bonorum puellæ æstimatione vitio scribæ publici, non vitio curatoris minoris æstimata sunt bona puellæ, puta quingentis, num digna esset 600. atque ita secundum hanc æstimationem curator curauit puellæ in 500. aureos, dato fideiussore eos secundum 500. aureos saluos fore, cum tamen in bonis essent amplius quingentis. Verum in collocanda puella diligentius excussis facultatibus eius curator dedit in dotem 600. totum patrimonium puellæ. maiorem igitur quantitatem quam quæ cautione continetur, quo fit vt minor versetur in damno, cum non est cautum in integram quantitatem patrimonii sui. quæritur an ideo possit in integrum restitui aduersus dotem vel promissionem dotis. & dicimus non esse restitutioni locum, quia restitutio in integrum datur tantum minori capto aut circumscripto, & captus aut circumscriptus non videtur qui iure communi vsus est, vt ait *d. l. vlt.* quæ regula sumpta est ex Papiniano in *l. cum inter* §. *vlt. D. de admin. tutor. vel curator.* & vsurpatur etiam ab Vlpiano in *l. nihil* §. *1. de reg. iuris.* his verbis non capitur, id est, non decipitur qui ius publicum sequitur. Ius commune & ius publicum idem est. Iure communi vsa est mulier, quæ adhibito curatore recte constituto dotem dedit vel promisit secundum modum patrimonii sui. ergo non videtur capta, & consequenter non potest restitui aduersus dotem vel promissionem dotis. Denique, vt ait *d. l. mulier,* recte dotem dedit vel promisit, & si promisit, exigi potest: nam in *d. l. mulier,* legendum est, exigi, non exigere. exigi habent veteres libri etiam, atque etiam Basilica: *καὶ ἐὰν ἐπαγγείληται δίδοναι, ἀπαιτεῖται. & si promisit dare, exigitur*: quia recte promisit, & recte datura est. Ceterum in scribam, cuius vitio perperam æstimata sunt bona puellæ, puella habet actionem ordinariam in eo quod interest, actione, id est, in factum ex Senatusconsulto apposito in tit. de magistr. conueni. Scriba tenetur in subsidium: nam actio illa Senatusconsulto prodita subsidiaria est, & tenetur scriba, quod non satis exegerit, quod non exegerit fideiussorem a curatore, rem, scilicet saluam fore in omnem quantitatem bonorum, quod ea bona perperam æstimauerit vel dolo malo, vel negligentia quadam. & scribam intelligimus scribam prætoris vel præsidis, cuius non qualecumque fuit officium, non qualis qualis apparitio apud prætorem vel præsidē, sed fuit in honore aliquo, cum clarissimus appelletur in Nou. Iustiniani, vbi nominatim etiam scribit, ad curam & sollicitudinem clarissimi scribæ pertinere res minorum quam 25. annis natu: quod demonstrat etiam Nou. Constantini Porphyrogennetæ *περὶ τῶν συνηθειῶν τοῦ Σκρίβα*, de sportulis scribæ, quas etiam Latini consuetudines vocant, qui, vt ait, non est *τέλειος δικαστής*, proprie iudex, sed subiicitur prouincialibus iudicibus, & paret, atque etiam tabulariis præsidum maioribus, & omnis eius cura versatur in rebus minorum, quarum periculum etiam respicit ad eum ex magna negligentia, si quid scilicet in eo officio prætermiserit, atque ita coactis in vnum tribus illis legibus, altera alteri dedit præclarissimam lucem.

XXII.

De filiofam. minore.

POst tit. generalem de in integrum restitutione minorum sequuntur speciales quæstiones, quæ pertinent ad hunc tractatum. ac prima quæstio hæc est, an filiofam. minori 25. annis detur restitutio in integrum si pater eius sit maior: nam si filiusfam. minor est restitutus in integrum, per consequentiam videris etiam restituere patrem, qui est maior, ad quem iure potestatis redeunt commoda & iura omnia filiifam. quod tamen est alienum a proposito prætoris, qui minoribus non maioribus auxilium pollicetur. & hæc est dubitandi ratio. sed remouetur, quia restitutio in integrum soli filiofam. prodest, non etiam patri ex eadem caussa suo nomine obligato, *l. 3.* §. *sed iterum D. de minor.* Suo, inquam nomine, non patre obligato nomine filii, nomine peculiari. sane prodest etiam restitutio filii, *l. patri, in principio,* D. *de minor.* atqui filiusfam. minor restitui potest in integrum, vt in casu *l. 1. hoc tit.* quæ, vt obiter moneam in Basilicis est lex 2. si minor filiusfam. fideiusserit pro extraneo, vel etiam pro patre ipso etiam ignorante, vt in *l. si dubitet* §. *vlt. de fideiussor.* nam si non sit obligatus suo nomine vt si ei pro quo fideiussit heres extiterit, quo genere fideiussoria obligatio perimitur quoties in vnam personam concurrit principalis obligatio & fideiussoria principalis, perimit fideiussoriam, maior tollit minorem, *l. Stichum* §. *quod vulgo, D. de solut.* quod etiam indicat *l. 1. h. t.* vel etiam si filiusfam. minor mutuam pecuniam acceperit contra Senatusconsult. Macedonianum, qua ex caussa etiam obligatus non est. certe iis casibus & similibus non est ei necessaria restitutio in integrum, *l. 2. h. tit.* quæ ex similitudine inscriptionis & subscriptionis coniungenda est cum l. 8. inf. ad Velleian. vtraque scripta est ad Triphonem militem. si obligatus sit filiusfam. restitui poterit in integrum si se captum probet. Imo vno casu etiamsi obligatus sit filiusfam. denegatur restitutio in integrum *d. l. 2. h. tit. & l.* §. *sed vtrum D. de minor.* videlicet si iussu patris mutuam pecuniam acceperit. qui iussus efficit quo minus æstimetur mutuam pecuniam accepisse contra Senatusconsult. Macedonianum. & vt filiusfamil. conuentus actione si certum petatur, non possit restitui in integrum. Et hæc est breuis definitio huius quæstionis.

XXIII.

De fideiussor. minorum.

DIdicimus ex supradicto tit. patri suo nomine obligato ex contractu restitutionem non prodesse. Idem hic tit. ostendit obtinere in fideiussore minoris

25. annis, lapſi lubrico ætatis. Itaque fideiuſſori non A prodeſt, *l. Stichum § quod vulgo. D. de ſolution.* niſi aduerſarius habeat alium in quem obligationem transferre poſſit, vel niſi ei ſalua ſit actio in alium ſine translatione iudicii: nam hoc caſu reſtitutio minoris fideiuſſori prodeſt in *l. minor. D. de procurat. l. ſi pupillus ſe hereditate, D. de acquir. hered.* vel niſi fideiuſſor ignorauerit minorem eum eſſe pro quo intercellit: nam ſæpe fallimur in æſtimanda ætate hominum: hoc etiam caſu reſtitutio minoris fideiuſſori prodeſt qui non putauit eum eſſe minorem pro quo interueniebat, *l. ſi Titius & Seia, D. de fideiuſſor.* & hoc didicimus de minore lapſo lubrico iuuentæ vt eius reſtitutio non proſit fideiuſſori exceptis illis duobus caſibus. ſi deceptus ſit in re, non dolo aduerſarii: nam circumſcripto dolo aduerſarii, quæ datur reſtitutio, ſane fideiuſſori prodeſt. B & ita eleganter hæc diſtinctio comprobata eſt in *l. 7. in fine. D. de except.* & tractatum eadem re in *l. in cauſa 1. D. de minor.* & obſeruandum in dicta exceptione *l. 7.* verbum circumſcribere accipi in malam partem, ita vt proprie circumſcriptus ſit qui deceptus eſt dolo aduerſarii. & ita etiam Harmenopulus in 1. Epitom. ἀπροσεχῶς interpretatur in legibus eſſe τὴν ἐξαπάτησιν ἧς ἐν συναλλάγμασι γίνεται.

XXIV.

Si tutor vel curator interuenerit.

RESTITUTIO in integrum non datur aut non prodeſt C patri eius qui beneficio ætatis in integrum reſtitutus eſt ex tit. 22. non prodeſt etiam fideiuſſori eius, quod etiam heri didicimus ex tit. 23. adhibitis vtrobique exceptionibus quibuſdam. nunc docet h. t. 24. nō prodeſſe etiam reſtitutionem minoris tutori vel curatori eius, nec ideo minus reſcindi geſta cum minore 25. annis quæ geſta ſunt auctore tutore vel curatore. poſſet quis dicere, non eſſe reſcindenda quæ cum minore geſta ſunt auctoritate tutoris vel curatoris, vel forte per ipſum tutorem nomine adoleſcentis, qui ſcilicet tutor vel curator vtique eſt ſemper maior 25. annis & poſſet tentare aliquis hac ratione, quod ſemper poſſit adoleſ- D cens ius ſuum ſeruare a tutore vel curatore vel fideiuſſoribus eorum per actionem tutelæ aut negotiorum geſtorum, ſed tamen non ideo minus reſtituitur adoleſcens: nam non vt ex 1. & 2. cauſa edicti de reſtitutione in integrum, ex edicto quod metus cauſa, ex edicto quod dolo malo, ceſſat reſtitutio ſi alia ſit actio, ita etiam ex cauſa ætatis quæ eſt tertia edicti cauſa: nam etſi alia actio ſit minor poſtulat auxilium reſtitutionis in integrum, *l. in cauſa § Papin. D. de minor.* Dices, auxilium reſtitutionis quod conceditur beneficio ætatis eſſe extraordinarium fateor. ergo non debet dari ſi ſuppetat actio ordinaria. diffiteor, quia fauori ætatis & ordinarium & extraordinarium ſuppetit. & regula illa vt ceſſet ordinarium ſi ſuppetat extraordinarium, vitiatur fauore ætatis, vt huic ætati non deſint extraordinaria E auxilia: imo vero vno electo non conſumitur aliud, veluti electa actione tutelæ vel negotiorum geſtorum, non conſumitur ius petendæ reſtitutionis in integrum, & de hac reſtitutione valde ſingularis eſt *l. vlt. hoc tit.* in illo loco: *nullo eis præiudicio per electionem generando.* ergo non ceſſat reſtitutio in integrum, ſi alia ſit actio ordinaria, qua poſſit adoleſcens ad ius ſuum peruenire. Ceterum ſi adoleſcens ipſo iure munitus ſit, ſi contractus ipſo iure non valeat, vt puta ſi ſine tutoris auctoritate celebratus ſit, vbi ea exigitur. ſi minor 25. annis ſeruum manumiſerit contra legem Æliam Sentiam & cauſa non probata apud concilium, quæ manumiſſio etiam ipſo iure nulla eſt. Euidentiſſimum eſt in his cauſis non eſſe neceſſariam reſtitutionem in integrum. & ita eſt accipienda *d. l. in cauſa 2. in* A *princ. D. de minor.* & confirmatur *l. ſiue gener. D. de iure dot.* & *l. 4. inf. ſi aduerſus rem iud.* & *l. pen. inf. ſi aduerſus.*

XXV.

Si in communi eademque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur.

SEquitur in tit. 25. in communi eademque cauſa non prodeſſe etiam reſtitutionem in integrum fratri conſorti: Nam quamuis res ſit communis, patrimonium commune inter fratres, tamen commune non eſt reſtitutionis auxilium, & reſtitutio fratris minoris non prodeſt fratri maiori, quod beneficium eſt ætatis. quam in rem eſt ſingularis *l. vn. h. tit.* atque ita intelligimus quibus videbatur prodeſſe poſſe reſtitutio adoleſcen- B tis, non tamen prodeſſe patri, non fideiuſſori, non tutori vel curatori, non fratri & conſorti & coheredi.

XXVI.

Si aduerſus rem iudicatam reſtitutio poſtuletur.

AB hoc tit. incipit explicare cauſas ex quibus minori 25. annis ſolet dari reſtitutio in integrum. Prima eſt quæ ſic proponitur: ſi contra minorem 25. annis litigante tutore vel curatore auctore, vel etiam contra tutorem vel curatorem eius vel procuratorem eius nomine litigantem iudicatum ſit: nam ſi minor proba- C uerit ſe eſſe læſum, litem reſtaurari placet, & agi ex integro. quod eſt reſtitui minorem aduerſus ſententiam: & exceptum tantum inuenio vnum caſum, ſi res iudicata ſit pro libertate liberali iudicio. hæc ſententia appellatione reſcindi poteſt non reſtitutione in integrum. fauor libertatis ſuperat fauorem ætatis *l. vlt. ſi aduerſus.*

XXVII.

Si aduerſus venditionem.

SEcunda cauſa proponitur in tit. 27. Si quid mino- D res 25. annis rei ſuæ vendiderint, vel ſi quid tutores vel curatores eorum vendiderint commento, figmento, tituloque venditionis potius, quam vera venditione, ita vt ex ea re contigerit lædi minorem: nam vt ait *l. vlt. h. tit.* in integrum reſtitutio datur minoribus aduerſus commentitias venditiones, & tutorum ſeu curatorum inſidias, id eſt, dolum malum. Et hæc dicimus de minoribus, qui rerum ſuarum aliquid vendiderunt iniurati: nam ſi iurati corporaliter, puta tactis Sanctis Euangeliis, vel manu ſublata venditionem fecerint, & iurauerint ſe emptori nullam vnquam controuerſiam facturos, vix poſſunt hanc venditionem reſcindere, quamuis læſi & reipſa decepti ſint. Et elegans in eam rem eſt *l. 1. h. tit.* quod etiam confirmat conſtitutio Friderici, quæ ſolet in quibuſdam Codicibus ſubiici E huic conſtitutioni, & ſolet adduci in forum ſæpiſſime & quacumque ex cauſa. Ceterum conſtitutio Friderici nihil noui conſtituit quod tamen voluit Accurſius, ſed id ſolum reſtituit quod cauetur *l. 1.* iuſiurandum exigimus corporale: nam duo ſunt genera dandi iuriſiurandi: vel enim iurat quis corporaliter, puta manu ſublata, aut tactis Sanctis Euangeliis, vel iurat ex ſcripto, dum refertur in litteras eum iuraſſe. Et inter hæc duo genera multum intereſt: nam vt apparet ex *d. l. 1.* ſi venditio ſit confirmata corporali iureiurando, non poteſt reſcindi per reſtitutionem in integrum: ſi autem iureiurando ſcripto, poteſt reſcindi per reſtitutionem: & ita etiam in *l. 3. inf. ſi min. ſe mai. dix.* Si minor in inſtrum. iurauerit ſe eſſe maiorem, in integrum reſtitui poteſt: ſi inſtrumentis poſtea docuerit, ſe minorem fuiſſe. fides inſtrumentorum exigitur, nec ſufficit fides

testium. sed si corporaliter iurauerit se maiorem esse, nullo modo potest restitui, etiamsi instrumentis probarit se minorem fuisse. Et ita etiam Episcopi & clerici vetantur iurare corporaliter, sed non vetantur iurare ex scripto. Ea distinctio est Balsamonis Nomocanonis tit. 19. c. 17. Eaque adhibita in concordiam adducit *l. 25. cum clericis, sup. de Episc. & cler.* cum *l. 3. & l. 6. sup. de iis qui ad Ecclesias confug.* quæ exigunt iusiurandum a clerico, sed vt ille vult, scriptum, non corporale. atque ita videmus iuris auctores magnam facere differentiam inter ea genera præstandi iusiurandi.

XXVIII.

Si aduersus venditionem pignorum.

SEquitur in tit. 28. tertia causa, si adursus venditionem pignorum. superior tit. est de venditione rerum minoris liberarum, id est, pignori non obnoxiarum. hic tit. est de venditione rerum pignori obligatarum. Et ostenditur in integrum restitui minorem si pignora sibi obligata ex contractu minoris, vel etiam capta ex re iudicata, vendiderint *l. 1. eod. tit. l. si ex ea re, in princ. D. de minorib. l. si creditor §. pen. D. de distract. pign. l. 1. inf. de minor.* Ex contractu, inquam, minoris, vel ex condemnatione minoris 25. annis. aliud est enim decendum si creditor iure suo distraxerit pignora sibi obligata ex contractu heredis, puta ex contractu patris, vel extranei cui adolescens heres extitit: nam etsi ex ea distractione pignorum minor damno afficiatur, non potest rescindi restitutione, quia is contractus non est habitus cum minore, sed cum defuncto, cui minor successit & cuius modo vicem sustinet & commoda ferre omnia defuncti & incommoda, nec posse ex contractu eius restitui, sicut nec potuit ipse restitui, *l. 2. sup. tit. proximo.*

XXIX.

Si aduersus donationem.

SEquitur 4. causa in tit. 29. Causa hæc est improbabilis donationis enormitate, vt ait *l. 4. de inoff. don.* si minor 25. annis rerum mobilium immodicam donationem fecerit, tutore vel curatore auctore, alioquin nihil ageret, non etiam si quid donauerit propter nuptias seruato modo patrimonii sui: hæc enim datio rescindi non potest, *l. 1. h. tit.* cum honestissima causa eam prouocauerit, affinitatis & complendi communis voti ratio. vt ait *l. 1. eosd. tit. C. Greg. si aduersus donationem sponsalitiam factam.* dixi rerum mobilium: nam donatio prædiorum ipso iure non valet vlla ex causa, nec si fiat propter nuptias, in *l. prædia, inf. de prædiis minor.* quæ est coniungenda cum *l. 1. h. tit.* vtriusque est eadem inscriptio & subscriptio. Item datur restitutio minori aduersus donationem a patre factam, vt puta si pater alicui donanti res mobiles iampridem filio emancipato donatas, & filius inconsulta facilitate ei donationi consensum accommodauerit, atque & ipse quodammodo donauerit: nam in eadem specie restituitur aduersus donationem, vel quam ipse fecit, vel quam factam a patre, ipse ratam habuerit.

XXX.

Si aduersus libertatem.

SEquitur 5. causa. si minor 25. annis seruum suum manumiserit: nam etsi aduersus libertatem non possit restitui in integrum a prætore aut præside, quod etiam libertatis fauor extorsit: princeps tamen magna ex causa aduersus libertatem restituere minorem potest, *l. si ex ea §. vlt. & l. sæpe, de minorib.* vt puta si manumiserit actorem bonorum suorum, cuius damnum pertineat ad euersionem domus, vt in *l. inter eum, D. de pœn. l. vlt. D. de off. præsid.* huius serui summum est pretium, cum eius manumissio pertineat πρὸς τὴν οἴκου ἀνατροπήν, vt est in 81. Canone Apostolorum.

XXXI.

Si aduersus transactionem vel diuisionem in integrum minor restitui velit.

ADdamus etiam 6. causam ex tit. 31. causa hæc est: si minor 25. annis cum aduersario suo inconsulto transegit, tutore vel curatore auctore, vel si cum collega, cum coherede, & socio suo diuisionem fecerit, vt in *l. pen. inf. communi diuidundo*, & læsus fuerit: hoc enim semper exigitur. Denique in hoc tit. sunt duæ causæ, transactio & diuisio. si hæc vel illa sit facta in fraudem pupilli, vel adolescentis. Et ait, *si aduersus transactionem vel diuisionem*: transactioni subiicitur diuisio, quasi generi species: Est enim diuisio species transactionis, quia plerumque fit diuisio transigendi causa: nec fit semper exacte, vt in *l. qui Romæ §. vlt. D. de verborum obligat. l. cum putarem in fine D. famil. ercisc.* & Græci sane hoc loco verbo nouo vocant ἀπαρτισμόν, id est, finem & consummationem negotii.

XXXII.

Si aduersus solutionem a debitore, vel a se factam.

HEri diximus minori 25. annis dari restitutionem in integrum aduersus donationem, & distractionem pignorum, imo & aduersus rem iudicatam, & quod amplius est, etiam aduersus libertatem temere datam, ea tamen in specie opus esse restitutione principis; nec enim prætorem aut præsidem id posse magistratus olim solebant restituere in integrum minores, & principes solum ex certis causis, qui hodie restituant, ex omnibus: & magistratus quidem vrbani & prouinciales prætores & præsides, qui non tantum iurisdictionem, sed & imperium habent: nam magistratus municipales, qui sunt sine imperio, non restituunt, *l. ea quæ §. 1. ad municipal.* Et vt persequamur alias causas in hoc tit. 32. ostenditur, etiam minorem restitui aduersus solutionem a se factam, vel sibi a debitore, & vt loquar de solutione ab ipso minore facta, si per errorem iuris indebitum legatum soluerit, restituitur in integrum, *l. 2. h. tit.* puta existimans iure factum esse testamentum in quo relictum est legatum, quod ipso iure nullum erat, vt in *l. 11. inf. de test. manumiss.* quæ est coniungenda omnino cum *d. l. 2.* vtriusque eadem est & subscriptio & inscriptio. Et adiicit *d. l. 11.* nec libertates valere, vbi iniustum est testamentum, si non sit testamento subiecta clausula codicillaris. Recte autem sup. in *l. pen. de in integr. restit.* scriptum est, minoribus subueniri in his quæ ignorauerunt, id est, minoribus ignorantibus ius: nam & ignorantibus factum maioribus succurritur, sed in minoribus hoc proprium esse vt eis etiam ius ignorantibus succurratur, non etiam maioribus: & in *d. l. pen. in C. Th.* additur, *& mulieribus*, quia scilicet & mulieres ignorantia iuris excusat præbetque causam earum in integrum restituendarum, si ignorantia iuris eis damnum attulerit. Minor autem restitutus aduersus solutionem a se factam, condicet quod soluit. Item restituetur minor si ei a debitore recte pecunia soluta sit, & hanc perdiderit, vt *l. 1. h. tit.* & restitutus ex hac causa agit cum debitore prisca actione, perinde ac si debitor non soluisset. nec ex propria est eis restitutio in integrum, quia debitor qui soluit adolescenti: nam is

pupillo aliud est, vt in *Inst. quibus alien. licet vel non,* liberatur, etiamsi curator non interuenerit, & si interuenerit curator, vix potest minor restitui in integrum aduersus solutionem, *l. ait prætor, D. de minorib.* Igitur de solutione a minore facta minori vel eius curatori est lex 2. de solutione a debitore facta minori vel curatori eius *l. 1. h. t.* & vulgo male conceptus est hic tit. *si aduersus solutionem a tutore vel a se factam*: nam de solutione facta vel a se vel a curatore nihil cauetur, & rectius veteres libri & Basilica, *si aduersus solutionem a debitore vel a se factam*, & ex Basilicis in *l. 1. legendum, promissum*, non *permissum*, id est, beneficium restitutionis quod prætor promittit, non dat: petitur enim, id est, postulanda est, & prætor promittit eam edicto, & incertus plerumque est eius euentus, *l. si Titius & Seia D. de fideiussorib.* quia causa cognita datur, & in causa cognitionis innumera vertuntur. Obseruandum autem est in *l. 1.* minorem restitui aduersus solutionem curatori factam, vt si tutor reliqua administrationis soluerit curatori, qui tutori successerit, quod mirum videtur, præcipue cum *d. l. ait prætor,* dicat non rescindi solutionem factam curatori adolescentis. nec quid respondeamus habemus nisi dicamus in *d. l. 1.* imperatorem non distincte affirmare. minorem restitui aduersus solutionem factam curatori, non absolute & præcise id affirmare, sed an eo casu sit restitutio in integrum tribuenda ex causæ cognitione æstimari posse, quod fiet quandoque ex magna causa si hoc prætori æquitas suggesserit.

XXXIII.

Si aduersus dotem.

SEd de solutione hactenus. Sequitur de dote in tit. 33. ex quo minor annis viginti quinque restituitur etiam aduersus dotem & consequenter etiam aduersus donationem propter nuptias vt aduersus dotem *l. si ex causa* §. *cum dotis, D. de minor.* si vltra vires bonorum suorum dederit aut promiserit in dotem, vel etiam si omnia bona, vt in *l. vn. h. t.* cum qua est coniungenda *l. 4. inf. de iure dot.* quæ lex ostendit, mulierem omnia bona recte dare in dotem, nulla lege mulierem prohiberi id facere, & tamen *lex vn. h. t.* non videtur conuenire cum *d. l. 4.* cum tamen illæ duæ legum partes in vnam constitutionem cogi & redigi debeant secundum quod monent inscriptiones & subscriptiones pares Sed hoc excutiamus, an mulier possit omnia sua bona in dotem dare. Potest id quidem, sed ita si legitimum modum non excedat: nam lege Papia erat constitutus dotibus modus, vt indicat *l. 2. C. Th. de inoff. dotib.* vt constitutionibus quoque sacratissimorum regum nostrorum dotibus est definitus modus, & qui circumscribitur in *l. quæro, D. de iure dot.* & in *d. l. 4. inf. eod. tit.* legitimum modum dotis esse centum librarum auri. qui vt ait Nou. Iustin. de nuptiis olim maximæ dotis modus fuit, & fortasse conuenit ratio decies centum millium sestertiorum, quod indicat *l. cum de in rem verso, D. de vsuris.* Martialis: *Centena decies quæ tibi dedit dotis.* Iuuen. *Et ritu decies centena dabuntur antiquo.* & alio loco: *Cesennia teste marito bis quingenta dedit.* Ergo etiamsi velit mulier dare omnia bona sua debet seruare legitimum modum, & quandoque videtur tacito iure bona sua omnia dedisse, puta si conuenerit in manum viri. M. Tull. in Top. *Cum mulier viri conuenit in manum, omnia quæ mulieris fuerunt viri fiunt dotis nomine.* & ita in glossa *l. mulier bona, D. de iure dot.* legendum est non, *si in matrimonium,* sed, *si in manum*: quod & Accursius ait Aristotelem scribere in Top. credo quod M. Tullius dicat se scribere Topica Aristotelica. Inuenio etiam in *l. Collegarum, de verbor. signif.* citare Topica Arist. pro Topicis M. Tull. eadem ratione. Igitur certum est, mulierem recte dare bona sua omnia in dotem. Cur ergo restituitur si omnia bona sua in dotem dederit in *l. vn. h. tit.* quia scilic. quandoque lædi potest ipsa & heres eius dolo fallaciisque mariti effundens bona sua omnia in dotem, vel minoris æstimans res dotales dote æstimata data, qua etiam ex re maiori subuenitur *l. iure* §. *vlt. l. si res* §. *1. D. de iure dot.* Sed hæc est differentia quod maiori subuenitur iudicio dotis, quod concipitur in bonum & æquum *l. eas 8. D. de cap. min. l. 5. D. de dote præleg.* nam in formula huius iudicii inseruntur hæc verba, quod melius æquius, & bono & æquo conuenit, vt ait l. *iure* respiciens ad formulam actionis de dote, & ita maiori deceptæ dolo mariti subuenitur. minori autem subuenitur non tantum iudicio dotis, sed etiam restitutione in integrum: nam vt heri ostendi, etiamsi restitutio sit beneficium extraordinarium, nihilominus competit minori si suppetat ordinarium fauore ætatis, non si ipso iure minor sit munitus: Tum enim opus est restitutione: & ita est accipienda *l. in causæ 2. D. de minor.* Sed iis aliud addamus. minor restituitur etiam aduersus dotem si pactione aliqua duriorem dotem fecerit, quam non faceret maior & cautior, vt in *l. minor* §. *nulla, D. de minor.* Item restituitur aduersus dotem si pater dotem dederit pro ea, qui potuit quidem ex continenti stipulari sibi eam reddi soluto matrimonio, non ex interuallo, cum dos iam transiit in patrimonium filiæ, sed si forte ex interuallo stipulanti patri sibi dotem reddi filia lubrico ætatis lapsa temere consenserit, restituitur in integrum aduersus eam conditionem dotis, *l. 3. sed vtrum, in fine,* D. *de minor.*

XXXIV.

Si aduersus delictum suum.

SEquitur alia causa in tit. 34. delicta contrahuntur dedita opera & sua sponte, aut per ignorantiam. In iis quæ per ignorantiam, sane minori succurritur per restitutionem in integrum, *l. 2. h. tit.* vt mater minor 25. annorum per errorem iuris liberis impuberibus non petierit tutorem. quamobrem ex Senatusconf. Tertyll. incidit in pœnam amittendæ liberorum successionis. Sed vt pœna liberetur, in quam incidit, restituitur in integrum aduersus delictum, aduersus culpam, *contre toute faute*, quam admisit per ignorantiam iuris, idemque erit ex *l. si adulterium* §. *stuprum, D. ad leg. Iul. de adult.* si minor matrimonio contracto incestum iure ciuili commiserit per errorem iuris eam ducens vxorem, quam fas non erat ducere, non si commiserit incestum iure gentium, vt cum sorore. minor nullo modo excusatur ab incesto iure gentium, iure ciuili excusatur. in illis autem delictis quæ contra legem dolo malo committuntur, veluti furto, aut adulterio, minoribus non succurritur, quia vt ait *l. 1.* malorum mores infirmitas non excusat: Imo vero ex iis criminibus etiam impuberes coercentur, quandoquidem & ob furtum nominatim ex 12. tabul. impuberes verberantur doli capaces. is igitur dolus minoris coercetur, nec qui contra leges fecit dolo malo, leges potest inuocare, vel edictam de restitutione in integrum, *l. auxilium, de minor.* Ratio differentiæ inter illa delicta est, quia illa quæ dolo fiunt, veniunt ex animo: illa quæ ignorantibus accidunt, veniunt ex contractu, vt ait *l. 1.* id est, ex re ipsa, nam in ea *l. 1.* sic est legendum, quod & adnotant quidam, *sed ex contractu venit*, & ita est in Basilicis: ἀλλὰ ὅτε ἁμάρτημα &c. contractum igitur hoc loco accipimus pro re ipsa, pro facto & delicto, vt in *l. si rem, D. de rerum amot.* ex malo contractu. etiam delictum contractus est, siue συνάλλαγμα, quamuis sit inuoluntarius

contractus. quædam ſunt delicta inuoluntaria quidam A contractus inuoluntarii.

XXXV.

Si aduerſus vſucapionem.

QVod eſt tit. 35. apertiſſimum eſt, minorem reſtitui aduerſus vſucapionem, puta ſi quis rem adoleſcentis vſucepit, vel etiam rem pupilli ab eo bona fide poſſeſſam: nam res pupilli propria non poteſt vſucapi, *l. bona, D. de adq. rer. dom.* Res aliena quam bona fide pupillus poſſidet, poteſt vſucapi. quæ tamen & res pupilli. dicitur bona fides dominio comparatur, & dominus ſæpe pro bonæ fidei poſſeſſore accipitur. Reſcinditur igitur vſucapio per reſtitutionem in integrum & minor dominium vel poſſeſſionem recipit. Vſucapio eſt adquiſitio dominii per iuſtam poſſeſſionem ſine controuerſia poſſeſſam tempore legibus definito.

XXXVI.

Si aduerſus fiſcum.

TIt. 36. dicit, minorem non tantum aduerſus priuatos, ſed etiam aduerſus fiſcum reſtitui poſſe, puta rei ſiue venditionis a ſe factæ fiſco. vel a fiſco ſibi vel alterius contractus reſcindendi gratia, ſi ſe captum eſſe dicat. & aduerſus priuatum quidem, ſi poſtulet auxilium minor cognitione prætoris aut præſidis, *l. 2. Cod. Theod.* aduerſus fiſcum cognitio eſt procuratoris Cæſaris, qui & Catholicus dicitur, adhibito præſide, *l. nec quidquam,* D. *de offic. procur.* & aduocato fiſci. vt in *l. vlt. inf. de iure fiſci.* nam iis abſentibus procuratori Cæſaris nulla eſt iuriſdictio. Et ex *l. 3.* D. *eod. t.* notandum eſt quod ibi notatur de edicto D. Marci & Commodi, vt addunt Baſilica in *d. l. 3.* & noſter Theoph. in *§. vlt. Inſtit. de vſucap.* Eo edicto indicta eſt præſcriptio quinquennis in hoc caſu: ſi fiſcus vendidit rem alienam quaſi ſuam cum putaret eſſe ſuam, & emptor eam rem poſſederit quinquennio ſine controuerſia & interruptione, ſecurus eſt emptor præſcriptione quinquennii aduerſus dominum vindicantem rem poſt quinquennium *d. §. vlt.* D Excipitur ab edicto Marci minor 25. annis: nam hic etiam poſt quinquennium vindicat rem ſuam quam fiſcus vendidit vt ſuam. Et notat Accurſ. quia ſi fiſcus venderet vt ſibi obligatam vel vt debitum maioris aut minoris, emptor ſtatim eſt ſecurus, nec neceſſaria eſt præſcriptio quinquennii. ſed miror in eadem *l. 3.* relictam eſſe mentionem quinquennii, quando in *tit. inf. de præſcript. quadrien.* apparet edictum D. Marci eſſe ſublatum, & inductam nouam præſcriptionem quadriennii, vt ſi quis emeret a fiſco qualemcumque rem, ſecurus ſtatim ſit, ſed vt dominus intra quadriennium poſſit agere cum fiſco qui rem ſuam vendidit. qua de cauſa Tribonianus in *l. neque, inf. de reſtit. militum &c.* cum eſſet ſcriptum quinquennii, ipſe repoſuit quadriennii, ſecundum ius nouum, vt ſolet ſcripta veterum ſemper inflectere ad ius nouum, vt mirer cur in eadem lege non repoſuerit quadriennii vocem. alia erat præſcriptio quinquennii quæ dabatur pene in ſimili ſpecie poſſeſſori, ſi quis poſſediſſet rem fiſcalem quinquennio: nam ſecurus erat aduerſus ipſum fiſcum & aduerſus competitorem, id eſt, eum qui rem quaſi fiſco delatam aut pertinentem ad fiſcum a principe ſibi donari petiit & impetrauit: nam ſi poſſeſſor quinquennii præſcriptione excludit fiſcum, & competitorem igitur, *l. 2. de vectig. & comm. inf. l. vnica C. Th. de quinquennii præſcriptione.*

XXVII.

Si aduerſus creditorem.

IN hoc tit. creditor accipitur proprie pro eo qui pecuniam credidit, id eſt, mutuam dedit, quem eſſe proprie creditorem Caius ait in *l. creditorem 11. de verbor. ſignif.* & oſtendit creditoris nomen aliquando largius accipi. & creditorum appellatione contineri non eos tantum qui pecuniam crediderunt, ſed & cæteros omnes, quibus ex aliqua cauſa debetur. Et ſimiliter proprie debitor eſt qui mutuam pecuniam accepit, B vt in *l. incendium, inf. ſi cert. pet. incendium ære alieno non liberat debitorem.* hæc ſententia vera eſt in debitore mutuæ pecuniæ, falſa in alio debitore. Debitor autem mutuæ pecuniæ ſi minor ſit 25. annis & paterfamilias, reſtituitur in integrum aduerſus creditorem bonæ fidei reſciſſa cautione creditæ pecuniæ, reſciſſo chirographo, videlicet ſi ea pecunia in rem eius verſa non ſit, ſi eam perdiderit, ſi male conſumpſit. Dico paterfamilias: nam filiusfamilias qui mutuam pecuniam accepit, ipſo iure non obligatur ex Senatuſconſulto Macedoniano. Et ita eleganter in *l. 3. §. 1.* D. *ad SC. Macedon.* credere filiofamilias perdere eſt, & quaſi donare, vt in *l. 6. D. ſi quid in fraud. patr.* Rurſus dixi, aduerſus creC ditorem bonæ fidei ex *l. Stichum §. quod vulgo,* D. *de ſolut.* Quia qui ſciens perdituro adoleſcenti & protinus ſcorto daturo, verbi gratia, pecuniam crediderit, ei ipſo iure nihil debetur. nec igitur aduerſus eum adoleſcenti eſt neceſſaria reſtitutio in *l. quod ſi minor §. pen. D. de minor. l. ſi vero non remunerandi §. adoleſcens,* D. *mand.* quæ conſtitutio eſt ſanctiſſima. merito enim plectitur creditor crediti iure, qui ſciens perdituro credidit & male conſumpturo, quia non debuit venire in ſocietatem turpis conſilii. Seneca lib. 5. de Beneficiis, *Pecuniam non dabo quam numeraturam adulteræ ſciam, ne in ſocietate turpis facti aut conſilii inueniar.* Denique tum demum neceſſaria eſt reſtitutio minori qui pecuniam mutuam accepit, nec vertit in rem ſuam, cum ipſe paterfamilias fuit, & creditor bona fide credidit.

XXXVIII.

Si vt ſe hereditate abſtineat.

IN hoc tit. oſtenditur reſtitui minorem abſtinendi cauſa, id eſt, vt poſſit abſtinere bonis vel hereditate forte detrimentoſa, cui ſe temere immiſcuit, vel quam temere adiuit. Item ſi temere ſe pro herede geſſerit, vel bonorum poſſeſſionem agnouerit. qua in re ſeruanda eſt forma prodita a Iuſtiniano in Nou. 119. § πρὸς τέλοις. cuius ſententia eſt ſub hoc tit. inſerta, atque etiam, quod laudo, a conditoribus Baſilicon, vt ſcilicet dum poſtulet minor reſtitutionem abſtinendi cauſa qui iam ſe obligauerat hereditati, ſolemnibus edictis vocet & E adhibeat creditores hereditarios qui læderentur abſtentione & ſeruatis aliis quæ in hac cauſa proponit d. Nou. 119. quæ confirmatur aliquatenus *l. etſi §. vlt. D. de minor.* nam commune illud eſt omnium cauſarum in quibus agitur de reſtitutione in integrum, vt detur reſtitutio cauſa cognita in conſilio prætoris aut præſidis, & vocatis iis quorum intereſt non reſtitui adoleſcentem. qua de cauſa dicitur lis reſtitutionis in integrum in *l. ſi intra, ſup. de in integrum reſtit. min.* & aliis pleriſque in locis: non eſt autem lis ſine aduerſario. abſtinendi autem verbum hoc tit. comprehendit repudiationem hereditatis, vt *l. 35. pen. D. de minor. & l. 2. h. tit.* quæ eſt communis, quod notandum eſt, huius & tit. ſequent. quandoquidem tractat tam de reſtitutio-

ne abstinendi causa, quam de restitutione acquirendi causa de qua est tit. sequens.

XXXIX.

Si vt omissam hereditatem vel bonorum possessionem, vel quid aliud acquirat.

HOc tit. 19. ostenditur, minorem etiam restitui in integrum acquirendæ hereditatis causa, si forte intra constituta tempora non adierit hereditatem, vel non agnouerit bonorum possessionem. Omittere est tempore excludi, vel intra tempus constitutum non adire, vt in *l. vn. inf. quando petent. part. l. quod si minor §. Scæuola, D. de minor. l. 1. §. vlt. ... vt in possess. legat.* Sed trahimus hoc etiam ad hereditatem, vel bonorum possessionem amissam quocumque modo, vt ad eam, scilicet quam omisit vel amisit, capessendam & adquirendam adolescens possit peruenire beneficio restitutionis in integrum. Et adiicit in hac rubr. vel quid aliud, quamquam de eo nihil sit expressum in constitutionibus sub ea positis: sed quod in eis est expressum de hereditate & bonorum possessione facile trahitur ad legatum & fideicommissum, vel quid aliud, vt possit restitui legati amplectendi causa, quod inconsulto repudiauit, vel repudiandi legati causa quod agnouit inconsulto: nam & legati repudiandi nonnunquam subest causa, cum id scilicet onus, lucrum vero nullum legatario affert.

XL.

In quibus causis in integrum restitutio necessaria non est.

VAriæ iam antea causæ variis locis demonstratæ sunt, in quibus minori non est necessaria restitutio in integrum, quasi ipso iure munito satis. sine curatoris auctoritate facta venditio ipso iure nulla est, & non est redintegranda res adolescenti, quæ ei salua permansit: & integra ipso iure restitutio est redintegratio rei amissæ vel causæ. vbi autem nulla est rei amissio vel causæ, in eo non opus est redintegratione. Si igitur rem mobilem adolescens vendiderit sine curatore, non est necessaria restitutio aduersus venditorem, quia ipso iure nulla est, *l. 3. sup. de in integrum restit. minor.* Idem erit, si rem immobilem vendiderit tutore vel curatore auctore sine decreto prætoris: nam hæc quoque ipso iure nulla est, *l. 2. sup. si aduers. donat.* Item si creditor curatoris eidem secutus principaliter cum eo contraxerit ignorans eum curatorem esse, & rem alterius administrare, *l. pen. sup. si tut. vel curat. intern.* nam hæc nihil nocet minori, non lædit eũ aut ius minoris. Igitur non pertinet ad causam restitutionis in integrum Idem erit si contra minorem indefensum res iudicata sit, quia ipso iure sententia nulla est. *l. pen. sup. si aduers. rem iud.* Item si minor 25. annis seruum manumiserit contra legem Æliam Sentiam aut causa non probata apud concilium prætoris vel præsidis: nam & hæc manumissio ipso iure nulla est, *l. vlt sup. si aduersus libert.* hæ causæ demonstratæ sunt sup. sed quia restant multæ aliæ, ideo de iis visum est proponere titulum specialem in quo præter causas quas iam ante habuimus, enumerantur etiam quatuor aut quinque. Prima est, si minor 25. annis cum non defenderetur, puta cum non haberet curatorem, vltus non sit necem defuncti cui heres extitit: nam ob inultam necem defuncti maiori eripitur hereditas quasi indigno, minori succurritur ipso iure, ne indefensus ob inultam cædem defuncti damnum faciat hereditatis, quasi indignus, *l. 1 hoc tit. l. minoribus, inf. de iis quibus vt indig.* Secunda hæc est, si minor 25. annis non interpellarit debitorem ex bonæ fidei contractu, vel ex legati aut fideicommissi causa, vt scilicet ex

A mora cederent ei & debeantur vsuræ & fructus. Nam, vt dicam explicatius, mora proprie fit in personam, id est, interpellata persona debitoris: qui si non pareat interpellationi admonitus incidit in moram, & ex eo tempore debet vsuras vel fructus si fuerit debitor ex bonæ fidei contractu, non si ex delicto: vel etiam si fuerit debitor ex testamento legati aut fideicommissi nomine: nam hæc actio legatorum vel fideicommissorum imitatur actionem bonæ fidei in hoc vt ex mora vsuræ veniant & debeantur aut fructus, vt ostenditur in nouissimo illo tit. *de vsuris ac fructibus legat.* hæc mora quæ facta est semel, durat perpetuo, neque finitur, vbi quis cœpit debere vsuras vel fructus ex mora. id est, ex interpellatione, quia proprie contemptus est mora in persona. Alia est mora, quæ fit in rem. id est, ipso iure etiam sine interpellatione ex procrastinatione sola, B ex die soluendæ pecuniæ, vel ex tarditate solutionis. Minoribus 25. annis datum hoc est constitutione Seueri vt eis fiat mora ipso iure, id est, ex sola tarditate solutionis, videlicet vsque ad legitimam ætatem, adeo vt ipso iure sine beneficio restitutionis eis debeantur vsuræ & fructus vsque ad ætatem legitimam: nam hæc est impropriè mora, quæ non interueniente interpellatione, finitur tempore. Igitur post legitimam ætatem non currunt vsuræ, non cedunt fructus, nisi interpellatio interuenerit: quæ omnia demonstrantur in *l. 26. cum vero §. apparet, D. de fideicomm. libert. l. Titia 87. §. 1. de leg. 2. l. 3. hoc tit coniunctis l. 5. cum abit, inf. de act. empt.* sunt coniungendæ. quod verbum pretii in *d. l. 3. h. tit* probat manifesto. sic minori qui vendidit rem ipso iure emptorem non soluentem pretium re ipsa moram facere etiam sine interpellatione, & ex solo tempore tardæ pretii solutionis vsuras minori deberi, quia C emptio venditio contractus est bonæ fidei. Tertia causa est, si tutore datiuo, nam testamentarius non satisdat, litigante vel curatore pupilli nomine, qui scilicet non satisdedit rem pupilli saluam fore, res contra eum iudicata sit: nam hoc nihil officit pupillo, vel adolescenti, quia tutor datiuus qui non satisdat rem pupilli saluam fore, non est legitimus administrator rerum pupilli, *l. 4. h. t.* coniuncta *l. 1. inf. de tut. vel cur. qui non satis ded.* Quarta causa est si minor 25. annis in proponenda querela inofficiosi testamenti quæ ei competebat ob exheredationem iniustam quinquennio cessauit, quo tempore solet extingui hæc querela: sed hæc præscri- D ptio quinquennii ipso iure non currit aduersus minorem. *l. 2. h. tit.* nec dicas currere, sed eis subueniri per restitutionem: quin potius dicas ipso iure non currere. & generaliter in *l. vlt h. tit.* Iustinianus constituit ne vlla præscriptio currat minori 25. annis, ne vlla temporis præscriptione de iure suo cadat minor, ipso iure securum esse minorem, nec lædi posse temporum præscriptionibus præterquam præscriptione 30. vel 40. annorum. hæc currit aduersus minores, nec restitui possunt. aliæ ipso iure noncurrunt, nec restitutione opus est, & hoc noue constituit Iustin. nihil enim iampridem constitutum fuerat generaliter de omnibus præscriptionibus, sed tantum de præscriptione quin- E quennii in causa inofficiosi testamenti, *d. l. 2. h. t.* non de præscriptione 10. aut 20. annorum, *l. 2. & 3. inf quib. non obiicitur longi temp. præscr.* non in omnibus præscriptionibus, vt patet ex *l. 1. inf. si sæpius in integ. restit. postul.* nam ea lex ostendit, minori currere præscriptionem temporis præscripti ad appellandum, vel ad persequendam appellationem si id temporis non obseruauerit, sed restitui posse: igitur in hac causa præscriptio temporis nocebat minori, quæ hodie non nocet. noua igitur est constitutio Iustiniani quatenus generalis est, & nullam præscriptionem excipit nisi temporis longissimi, puta 30. aut 40. annorum. Itaque non est dicendum quod dicebat Placentinus, bibisse Iustinianum siue peccasse per obliuionem quod se id primum putaret constituisse

constituisse quod alii iam constituerant. & Accursius A cum forte niteretur probare idem olim fuisse constitutum quod vult Iustinianus, forte, inquit, secundum Placentinum biberat hic Iustinianus, nec recordabatur idem olim fuisse constitutum. Inde statim vnum obseruatur, vinum generare obliuionem cum Placentinus dicat, biberat ex fonte lethæo.

XLI.

Qui & aduersus quos in integrum restitui non possunt.

HActenus demonstratum est in quibus causis restitutio in integrum minori necessaria est vel non: B nunc incipit tractare qui minores non possint restitui in integrum, vel aduersus quos, & primum ostendit *l. 1.* non temere restitui in integrum minores quos constat esse attentos diligentesque patresfamilias, & quos verisimile non est lapsos esse ætate, atque prætorem prudentissimum esse oportet cuius est notio, ne quemlibet minorem pro maiore habeat. Sunt enim prudentes quidam supra ætatem & cauti, & additur in *l. vlt.* quæ est etiam Iustiniani & noua, vt non detur minori restitutio in integrum aduersus parentes vel patronos vtriusque sexus, nec si lapsus sit lubrico ætatis citra fraudem parentum aut patronorum. Denique non rem gestam cum parentibus vel patronis rescindit, quod valde nouum est: nam veteres, vt recenset Iustinianus, variabant hac in re: alii dicebant non esse dandam restitutionem aduersus eas personas si dolo earum minor circumscriptus esset, ne arguerentur de dolo propter verecundiam debitam his personis, nisi scilicet ex magna causa, vel ex graui detrimento, vel etiam si forte turpis esset persona patris vel patroni, histrio, mimus, scenica. facile etiam turpis parentis aut patroni arguitur dolus, neque his exhibetur reuerentia. qui locus obiter est notandus: nam vulgo accipitur male *l. pen. D. de obseq. parentib. & patron. præst.* liberto semper sancta & honesta videri debet patroni persona: ergo non turpis, quæ etsi sit *(il faut s'arrester sur ce)* semper, id est, tam viuo quam mortuo patrono. quod declarat lex *apud §. aduersus, D. de doli except.* Sed si manifesta sit turpitudo patroni, sane tum liberto non erit honesta persona patroni, vt indicat eadem lex *vlt.* in qua Accurs. errat. Alij dicebant, dandam aduersus eos restitutionem si lapsus esset minor facilitate ætatis. Iustinianus vult nullo modo eis dari restitutionem si sine fraude, sine lubrico ætatis lapsi sunt, quia ex quacumque causa detur restitutio, videtur quodammodo pudor eius aduersus quem restitutio datur suggillari. Certe vetus illa actio de circumscriptione adolescentis ex lege Lætoria videtur fuisse famosa, *vti ne propter te fraudemve tuam captus fraudatusue siem.* Ceterum Iustinian. significat in fine quod ego attingo propter Accursium qui hic hæsitat, in has personas non facile cadere fraudis suspicionem fabrefactæ aduersus pignora sua, liberos libertosque suos: quinimo eas personas cauere plerumque ne quid suæ opinioni contrarium faciant aduersus liberos libertosque suos. opinioni, id est, pudori suo. Igitur generaliter definit ne minores aduersus eas personas restituantur. Et in Nouel. cxv. excipitur vnus casus tantum, si matres secundas nuptias contraxerint: nam quasi abalienauerint animum a liberis, liberi facile restituuntur aduersus matres, alioqui debent minores damnum quod fecerint boni consulere potius, quam retractare rem gestam cum parentibus vel patronis.

XLII.

Si minor se maiorem dixerit, vel probatus fuerit.

DIdicimus ex tit. 41. minorem 25. annis nullo modo restitui aduersus patronos vel parentes. eos quoque minores non facile restitui qui diligentes sunt patresfamilias & qui etiam in Repub. administranda se industrios præbuerunt, vt non sit verisimile eos errare & labi per infirmitatem ætatis siue consilii. hoc, inquam, habuimus in tit. 41. nunc in tit. 42. ostenditur, etiam eos minores non restitui in integrum: nam quinque titulis ordine exequitur eos minores qui non possunt restitui in integrum 41. 42. 43. 44. 45. & in hoc ostendit eos minores non restitui in integrum qui iurarunt, vel forte vt pecunia eis crederetur, dolo malo se maiores esse dixerunt & persuaserunt, vel etiam qui dolo malo scientes se esse minores præsidi siue prætori imposuerunt & falso probarunt se esse maiores: quia in iis malitia supplet ætatem. vt eleganter ait *l. 3. h. tit.* ideo non restituuntur, scilicet aduersus illos quos deceperunt idemque dicitur de minoribus quod de mulieribus in *l. 2. §. pen D. ad Senatusconf. Vellei.* deceptis non decipientibus subueniri, *l. 2. C. Greg. si maior fuerit probatus, & l. 2 h. t.* nam si dolus minorum absit a malitia mala, vt si per errorem vel per fraudem aduersarii maiores probati fuerint, non immerito postulant C restitutionem in integrum, *l. 3. & 4. eod. tit.* & probabare quidem conuenit maiorem ætatem perfectam. Eleganter Græci hoc loco vocant, παρέχειν τὴν ἔγγραφον τελειότητα, quam probationem sequi solet decretum prętoris aut præsidis, etiamsi reuera non sint maiores permittentes eis rerum suarum administrationem. probatur autem ætas vel testibus vel instrumentis *l. 2. inf. t. 44.* veluti tabulis professionum, *l. 4. D. de excus. tut. l. 1. h. tit.* vbi non male Græci tabulas professionum interpretantur ἀπογραφὰς τοῦ πατρός, quod plerumque scilicet conficiantur a patre natis filiis. Apul. 2. Apol. *Pater natam sibi filiam more ceterorum professus est. tabulæ eius partim tabulario publico, partim domi asseruantur.* Sed confectæ etiam a matre vel a patre fidem faciunt *l. etiam, D. de probat.* Probatur etiam ætas ex D aspectu, vt ait *l. 3. h. tit. l. minor 25. D. de minor. & l. 1. C Gregor.* & quantum opinor, maxime si de pubertate marium quæratur ex aspectu necessariæ partis, vt loquar cum Paulo in *l. 7. D. de edilit. edict.* Illo in loco vbi ait, *necessaria pars corporis ei absit.* Ibi videtur abundare particula tam. Nam Artemidorus est testis locuples τὸ αἰδοῖον τοῦ ἀνδρὸς vocari ἀναγκαῖον μέλον. Et ex aspectu eius partis in mare, non etiam in fœminis pubertatem existimant. Aristophanes in Vespis: παίδων δοκιμ. &c & Plato 11. de leg. cum etiam ex aspectu ostenditur æstimari debere nubilem ætatem, τὸν τῶν γάμων χρόνον &c. & Quintil. Declam. 279. *Postea filium nudari* E *& in conspectu iudicum constitui cogit.* Idem in nstitut. centumuiralem esse quæstionem ait, vt pubertatis annus in corporis habitudine æstimetur: controuersam igitur fuisse quæstionem inter Cassianos & Proculeianos, *l. in legib. §. vlt. inf. quando tutor vel cur. esse des.* eam Iustin. definit & sedauit omnem controuersiam constituens vt & in mare & in fœmina ætas æstimetur ex annis tantum, in maribus ex annis 14. in fœminis ex 12. quæ constitutio Iustin. confirmatur etiam lege vetustiori, puta *l. 4. C. qui test. fac. possunt.* vbi aperte ait, eum qui peruenit ad annum 14. posse testamentum facere quasi puberem, licet vigoris in eo nulla extent vestigia, id est, habitus, licet non videatur esse pubes. pubertatem igitur æstimari non ex habitudine, sed ex annis, secundum quod impubes est qui nondum peruenit ad annum 14 etiamsi facies vel quæ alia pars cor-

poris pubertatem aut maiorem computet ætatem, & facies, sicut ait Iuuenal. *computat annos.*

XLIII.

Si sæpius in integrum restitutio postuletur.

IN tit. 43. ostenditur, alius casus, quo etiam minores non restituuntur in integrum, puta in ea causa in qua iam ante petita restitutione in integrum repulsam passi sunt, nisi nouas proferant defensiones. hoc, ne res semel iudicata temere retractetur, ne causa quæ semel transiit ad condemnationem, temere instauretur. & hoc est quod ait Paulus lib. 1. Sentent. integri restitutionem plus quam semel non esse decernendam aut disceptandam ex eadem causa, ne bis eadem de re disceptetur.

XLIV.

De his qui veniam ætatis impetrauerunt.

IN hoc tit. etiam alius casus ponitur, quo minores non restituuntur etiamsi læsi sint, puta si a principe extra ordinem, vt ait *l. 3. D. de minor.* vel etiam hodie a magistratu ex Nou. Leon. Philos. veniam ætatis impetrauerint. Hi non possunt restitui in his quæ gesserunt post impetratam veniam ætatis, etiamsi nondum peruenissent ad ætatem perfectam. *l. 5. inf. de temp. in integ. restit.* & ratio in *l. 1. h. t.* hæc additur, ne qui cum eo contraxerunt post impetratam a principe veniam ætatis circumscripti videantur principali auctoritate: neque enim impetrant veniam ætatis, id est, ius legitimæ ætatis & administrationis rerum suarum, nisi impleuerint mares 20. annum, & fœminæ 18. celerior est cursus prudentiæ muliebris. Et hæc quidem ætas in mare 20. in fœmina 18. annorum a Constantino dicitur firmata ætas, & hoc proprie nomine donata est *l. 1. C. Th. eod. tit.* nec enim ætas 20. aut 25. annorum potest dici ætas perfecta nec legitima, & qui ætatem perfectam & legitimam dicit, non hanc dicit, sed iustam ætatem 25. annorum ita definitam lege Lętoria, vt ait *l. 2. C. Th. de donat.* & inde nomen legitimæ ætatis. Igitur hęc ętas qua licet impetrare veniam, ne dicatur perfecta, ne legitima, sed suo proprio nomine firmata. Exigitur autem vt ij qui impetrauerunt a principe veniam ætatis, eam veniam insinuent apud competentem iudicem puta ex *l. 2. h. tit.* si Senatores sint, apud præfectum vrbi. nam *l. 2.* est scripta ad Verinum præfectum vrbi, non præfectum prætorio, quod Basilica confirmant. Et obiter ex eo intelligitur in Senatoribus numerari etiam minores 25. annis, quod Liuius ostendit multis locis cum Senatores sint quicumque sunt ex stirpe Senatorum: & sufficit argumentum illius adolescentis Papirii. necesse est igitur vt si senatores sint, insinuent veniam ætatis apud præfectum vrbi, si plebeij apud prætorem, & in prouinciis omnes apud præsidem: neque hoc satis est: nam & apud eos iudices probare debent per se non per procuratorem se esse ætatis ann. 20. & probant etiam testibus aduocatis se eis esse moribus præditos, vt possint sufficere suis negotiis atque demereri veniam ætatis. & loquor de moribus, vt hæc per se probent: nam fœminę propter pudorem & verecundiam sexus non coguntur prodire in publicum, vt in *l. 1. sup. de offic. diuers. iud. l. 2. §. fin autem, inf. de iurei. propt. cal.* & satis est mulieres probare firmatam ætatem per procuratorem legitime constitutum, *l. 2. h. tit.* vis autem omnis huius veniæ quæ a solo principe concedi potuit, vt ait Nou. Leonis Philos. vis, inquam, huius beneficii principalis hæc est, vt minores 25. annis curatione liberentur, & rerum suarum administrationem recipiant, & in omnibus pro maioribus habeantur, præterquam si prædia sua velint alienare vel obligare sine decreto in *l. pen. h. t. l. 10. inf. de appell. l. 10. inf. si maior factus alien.* In hac re non habentur pro maioribus, namque indigent decreto prætoris quasi minores, quo non indigerent, si in hac re haberentur pro maioribus. & ita hanc exceptionem in formula veniæ ætatis lib. 7. Variarum Cassiodor. adiecit, *Ita vt alienandis rusticis prædiis & vrbanis constitutionum seruetur auctoritas, ne dum opinioni parere volumus, auctoritatem publicam lædere videamur.*

XLV.

Si maior factus ratum habuerit.

VLtimus casus quo minores non restituuntur in integrum proponitur in hoc tit. 45. videlicet si quę minor gessit, postea maior factus rata habuerit & fecerit: nam per ratihabitionem videtur renunciare beneficio restitutionis in integrum, cui recte renuntiat post legitimam ætatem, intra quam si inconsulto renuntiaret, restitueretur, vt aduersus consensum quemlibet inconsultum: & nihil interest facto an silentio ratum habuerit quod minor gessit. Ita Paulus lib. 1 Sentent. vbi malim facto, quam pacto, & silentio, cuius temporis? iure veteri silentio vnius anni vtilis, intra quem peti debet restitutio. iure autem nouo silentii quadriennii continui, quod successit loco anni vtilis ex constitutione Iustiniani *l. vlt. inf. tit. 52.* Excipienda est alienatio prędiorum sicut a tit. sup. facta sine decreto, quia post legitimam ętatem ratihabitio non temere confirmatur etiam silentio quadriennii, sed longioris temporis, vt ostendit *l. 1. tit. si maior factus alien.* & hoc distat hic t. ab illo lib. 5. quod ille titul. lib. 5. est de alienatione ipso iure nulla: hic autem titul. noster est de alienatione ipso iure perfecta, vel de qua alia re non inutiliter gesta a minore. & hi sunt casus quibus minores non restituuntur in integrum.

XLVI.

Vbi & apud quem cognitio in integram restitutionis agitanda sit.

SEquitur alia quæstio de restitutione in integrum tit. 46. vbi & apud quem &c. Vbi, id est, in quo foro: & placet etiam cognitionem restitutionis in integrum, siue eam petat minor, siue maior ex iusta & legitima causa, agitari debere in foro rei aduersus quem petitur restitutio secundum regulam iuris, *l. iuris, de iurisdict. omn. iudic.* & non tantum agitari eam pro tribunali apud magistratum vrbanum vel prouincialem, sed etiam apud iudicem datum a principe vel a magistratu ordinario specialiter in hanc ipsam rem vel in aliam in quam tamen incidat quæstio restitutionis, vel apud eum cui mandata sit iurisdictio omnis, vel hæc species. Est enim hæc cognitio iurisdictionis & misti imperii: ideoque mandari cuilibet potest, quod ostendit optime *l. vlt. h. tit.* sed quibusdam casibus hæc causa restitutionis in integrum non agitatur in foro rei, sed in consistorio principis: vt si petatur restitutio aduersus libertatem *l. 10. D. de minor.* solius enim principis est restituere aduersus libertatem: vel si petatur aduersus rem iudicatam a procuratore Cęsaris, vel ab eo qui vice sacra iudicat. veluti vicario aut pręfecto vrbi, vel aduersus rem iudicatam a iudice dato a principe ipso, *l. 1. h. t. l. 3. inf. se aduersus rem iudicatam, l. minor autem, §. pen. D. de minorib.* his casibus solus princeps restituit solusque cognoscit de causa restitut. alias cognitio est magistratus vrbani vel prouincialis, vel iudicis dati a

principe in hanc causam, vel dati à magistratu in hanc A causam, vel in aliam rem, in quam tamen incidat hæc quæstio. cognitio etiam dicitur eius cui mandauit iurisdictionem omnem, vel hanc partem magistratus vrbanus aut prouincialis. Ceterum cognitio non est magistratus municipalis suo iure, qui simplicem iurisdictionem habet, non mixtum imperium: nam hæc imperii magis sunt quam iurisdictionis. Suo ergo iure magistratus municipalis neque restituit in integrum, neque cognoscit hac de re sine mandato principis, *l. ea quæ, D. ad municip.* non enim competit iudici compromissario, non arbitro electo sine compromisso communi nudoque consensu partium, non arbitro dato à iudice pedaneo, habente scilicet cognitionem tantum non iurisdictionem, quod indicat optime *d. l. vlt. hoc tit.* Iudex datus siue delegatus dat quandoque arbi- B trum, veluti fideiussoribus probandis, vel excutiendis rationibus, vel bonis æstimandis, nunquam iudicem, & hi sunt ad quos non pertinet cognitio restitutionis, & in *l. vlt. h. tit.* illo loco, *audiat esse trahendum*, notaui esse legendum, *audeat*, & sane rectissime.

XLVII.

De reputationibus quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis.

DE reputationibus, περὶ ἀναλογιῶν, vt est in Basilicis, id est, de iis quæ minori petenti restitutionem in integrum imputantur, vt scilicet vel ea reddat, vel com- C penset: vt si restitui aduersus venditionem a se factam desideret, non tantum fundum venditum & traditum reddi sibi, sed fructus etiam quos emptor percepit, aut percipere potuit, cum fructibus compensare debet vsuras pretii quod accepit, vel pretium restituere emptori cum vsuris: imo etiam ἀναλώματα, meliorationes, id est, sumptus meliorati fundi, debet restituere: nam restitutio in integrum fit vltro citroque, est reciproca. Denique ita fit vt vnusquisque suum recipiat & minor, & qui cum minore contraxit, *l. quod si minor §. pen. D. de minor.* Et similiter minor restitutus aduersus emptionem a se factam, recipit pretium quod numerauit cum vsuris medii temporis & rem emptam restituit cum fructibus, vel vt fit plurimum, cum fructibus compen- D sat vsuras. Item restitutus aduersus transactionem reddit quod accepit ex causa transactionis, & vicissim ei redditur quod dedit cum accessionibus, & omni causa. Item quod etiam dicitur *l. vn. h. t.* restitutus repudiandæ hereditatis causa, quam temere adiit & aliquandiu possedit, reddit id omne quod ex hereditate percepit, & ad quem hereditas transit, puta sequenti agnato. Et etiam quod dolo malo fecit quo minus percipere posset: nam ipse videtur percepisse, quod ipse data opera fecit, ne perciperet. dolus enim pro perceptione est, dolus pro possessione. Et eadem ratione minori restituto aduersus expromissionem, puta cũ nouandæ obligationis gratia intercessit pro alio, atque ita eum liberauit, quod est propriè expromittere, hoc casu restituitur cre- E ditori vetus actio quam nouatio peremerat in veterem debitorem restituto nouo debitore. Et per restitutionem recissa obligatione noua, restituitur obligatio vetus, vt vtraque ex parte respondeant omnia, in pristinum statum: esset enim iniquissimum ex vna tantum parte valere restitutionem in integrum. & idem etiam in intercessione mulierum, si nouandi animo intercesserint ex Senatuscons. nam rescissa intercessione mulieris, creditori actio vetus restituitur, vt patet ex tit. ad Senatuscons. Velleianum.

XLVIII.

Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse.

ETiam illud quæri inspicique dignum erat, an per procuratorem posset postulari & agi causa restitutionis in integrum. Dubitationis ratio hæc est, quod in iudicio restitutionis in integrum probari ætatem conueniat, *l. 4. inf. de in integr. rest. minor. l. cum tu maiorem, inf. de probat. l intra, D. de minor.* & ætas plerumque probatur ex aspectu & habitudine corporis. præsentem igitur oportet rogare restitutionem in integrum, & litem agere eandem, non mittere procuratorem. moueor igitur quod mores per se insinuent veniam ætatis, vt heri diximus, ætatemque firmatam, & morum probitatem probant, non per procuratorem. Sed hæc nihil nos mouere debent: nam & aliis modis quam ex aspectu ætas probatur & insinuatio veniæ maiorem diligentiam requirit quam causa restitutionis in integrum. Per procuratorem igitur recte causa restitutionis agitur, cui scilicet idipsum nominatim mandatum sit. nec enim sufficit generale mandatum. Putem & per cognatum & affinem peti & agi posse, etiamsi ei id nominatim mandatum non sit, si modo nec a minore petere prohibitus sit, quod confirmat *l. Papinianus §. illud, & l. patri, D. de minor.*

XLIX.

In integrum restitutione postulata, ne quid noui fiat.

QVod maioribus præstat appellatio, hoc minores consequuntur beneficio restitutionis in integrum, si nolint appellare, *l. præses, D. de minor.* At siue appellarint maiores aut minores, siue petierint minores restitutionem in integrum, medio tempore nihil nouatur, vt in *tit. D. nihil nouari pendente appellat.* sed omnia manent integra, quoad de appellationis vel restitutionis causa pronuntiatum sit.

L.

De restitutionibus militum, & eorum qui Reip. causa absunt.

SEquuntur tit. quibus ostenditur, nonnunquam quibusdam ex causis etiam restitui maiores 25. annis. Et primus hic est de restitutione militum maiorum 25. annis, heredumque eorum: nam omnis restitutio militum transmittitur in heredem, & si nondum petita sit, sicut omnis actio etiamsi nondum sit contestata, exceptis quibusdam, *l. non solum, D. de restit. in integr.* actionis nomine comprehenditur etiam cognitio prætoria restitutionis in integrum, quæ scilicet origine fuit prætoria: nam & huius rei cognitio pertinet ad alios plerosque, vt sup. dixi. maiores igitur 25. annis, heredesque ex eorum persona restituuntur in integrum, si cum essent in militia occupati, in castris, vel quod addendum esse censeo, in præsidiis, in hybernis, vel cum alio modo abessent Reip. causa sine dolo malo, si interim res eorum absentium vsucapta sit, vel vendita à creditoribus ex causa debiti, vel si tempore amissæ sint actiones, quæ eis competebant, nec erant perpetuæ, vel si tempore amissa sit bonorum possessio hereditasque eorum, qui peregre Reipub. dant operam. iusta est absentia. nemini iusta absentia officere debet, quæ scilicet suscipitur Reip. causa: nec enim aliam absentiam habuero pro iusta ratione. Et restituuntur quidem intra annum ex iure veteri postquam abesse desierunt Reip. causa, vel

A secundum ius nouum intra quadriennium. & per restitutionem rescinditur vsucapio quę ei absentibus completa est, rescinditur venditio bonorum facta a creditoribus, rescinditur distractio pignorum & abolctur præscriptio temporis, & restituitur absenti dominium rerum suarum, restituitur bonorum possessio, qua exciderat, restituuntur amissæ actiones omnes quod constituti h. tit. demonstrare. Sed obseruandum est potissimum ex l. 4 bona absentis Reip. causa & indefensi a creditoribus ex edicto possideri quidem non etiam venire posse: ita vt ei reuersio non supperat auxilium restitutionis in integrum aduersus venditionem. Et ita accipienda *l. 4. h. t. C. l. in possess. §. 1. D. quibus ex causis in poss. eat.* Quod autem apud Liuium lib. 20. P. Sextius Cons. edixit, ne quis militis, donec in castris B esset, bona possideret aut venderet, id edixit singulariter in summa Reip. trepidatione, cum hostes propere ad portas adessent: & notant omnes ex *l. pen. h. tit.* filium militem quasi priuilegio militiæ suæ non posse rescindere ea quæ pater gessit, dum is filius erat in militia, cui postea filius heres extitit, non posse aduersus ea restitui optima ratione, quia hoc priuilegio vtitur miles tantum in his quæ ipse gessit militiæ tempore, vel prætermisit, vel ignorauit: nam in his quæ pater vel alius cui successit, gessit, ei eo nomine non competit restitutio. Ex *l. vlt. h. tit.* obseruandum est, priuilegium quod militibus datur vt testentur iure militari quoquomodo voluerint, non habere militem qui agit in sedibus suis, *l. pen. inf. de testam. milit.* Et rectissime Basilica in eadem *l. vlt.* sedes interpretantur ædes, id C est, cum sedent domi, [illegible]. & ita etiam in *l. 2. C. Th. de domesticis* in sedibus idem significat, *en sa maison.* Et quod Theoph. in *§. 1. Instit. de milit. test.* sedes interpretatur sedeta, falsum est: nam sedeta siue fossata, vt Suidas interpretatur, sunt castra siue statiua, vt in *l. 18. sup. de Episcop. audient.* quæ est Græca. falsum est militem non vti suo priuilegio cum est in statiuis, vt falsum est non vti in castris, in expeditionibus. In statiuis, vel in præsidiis poterit iure militari testari mea sententia: & tempora quæ fecerit in statiuis aut præsidiis, ei proderunt ad restitutionem in integrum, & plane velim in *d. l. vlt.* expeditionis nomine etiam intelligere statiua & præsidia.

LI.

De vxoribus militum, & eorum qui Reip. causa absunt.

IN integrum restituuntur non tantum milites, & ij qui Reip. causa absunt, sed etiam vxores eorum si sequutæ viros interim per absentiam aliquid damni senserint: Sequebantur pleræque viros in militiam vt cui officium publicum damno esse non debet propter absentiam, non sit etiam vxori eius sequutæ virum.

LII.

De temporibus in integrum restitutionis tam minorum & aliarum personarum qui restitui possunt, quam heredum eorum.

COmmunis est hic tit. 52. minoribus & maioribus: & erat olim quidem vt hic de temporibus primum dicamus omnibus iure prætorio constitutus annus vtilis ad petendam restitutionem in integrum. Deinde lege Constantini fuit restitutionibus minorum contestandis finiendisque in vrbe & intra centesimum miliarium vrbis, & vt constat ex *l. 2. C. Th. de restit. in integr.* fere semper vrbs quasi concluditur centesimo miliario, *l. 1. D. de offic. præfecti vrb. l. 35. C. Theodos. de*

A *Ipsi & [illegible] C. l. 62. C. Th. de hæreticis.* Fuit, inquam, ea lege minoribus præstitutum quinquennium post completam legitimam ætatem in vrbe, vel intra centesimum miliarium: in Italia autem quadriennium, in prouinciis triennium, vt non male in *C. Th. l. 5. eod. tit.* habeat inge tempus, quod est Constantinianum: voluit Constantinus quinquennium illud vel quadriennium, vel hoc triennium inge esse, id est, continuum. & tamen vulgo hic legitur iure & Bal. [illegible], quia Iust. Iustin. sibi vindicat definitionem continui temporis abrogata lege Constantini, constituens vt non obseruata locorum differentia nec ætatum, idem ius sit, eadem inspectio temporis in restitutionis minorum & maiorum, vt inquam, intra quadriennium continuum agatur & peragatur causa restitutionis in integrum, *l. vlt.* B *h. tit. l. vlt. inf. de repud. heredit.* & quadriennium quidem istud continuum minoribus numeretur a die primo anni 26. in diem extremum anni 29 vel a die qua veniam ætatis insinuauerint in iudicio competenti *l. 5. h. tit.* militibus ex die missionis, *l. 1. h. t.* & similiter aliis absentibus Reip. causa ex die reuersionis. Et hoc de temporibus in integrum restitutionis. Altera quæstio in hoc tit. est longe difficilior de heredibus earum personarum quatenus in integrum restitui possunt. Et in ea quæstione adhibetur distinctio hæc. Aut minor minori heres extitit, aut minor maiori, aut maior minori aut maior maiori. Primű si minor minori heres extiterit, heredi ex edicto, vt ait *l. interdum, de min.* post completam ætatem quasi ex sua persona, quod & ipse sit C minor datur totum quadriennium, ad in integrum restitutionem *l. interdum. D. de minor.* & Paulus apertissime *1. Sent. tit. de minorib.* & *l. 5. §. 1. h. tit.* Secundo autem casu si minor maiori qui nondum expleuerat quadriennium petendæ restitutionis heres extiterit, heredi post legitimam ætatem completam non datur totum quadriennium, sed ex persona defuncti id duntaxat tempus datur quod defuncto supererat, *d. l. interdum §. 1 d. l. 5. §. quod si maiores, h. tit.* Tertio, si maior minori heres extiterit, heredi statim ab adita hereditate ex persona defuncti datur quadriennium ad petendam restitutionem nomine heredis *l. 4. l. 5. §. vlt. h. t. l. minor autem §. vlt. D de minor. l. non solum, D. de restit. in integr.* Quarto autem & vltimo casu si maior D maiori heres extiterit forte constituto intra quadriennium, vel ipse constitutus intra quadriennium, post completam legitimam ætatem recte Accursius in *d. l. 5. & d. l. interdum,* rem esse exploratissimam, nimirum statim ab adita hereditate id tempus dari quod defunctus habuit. Valde notanda est hæc distinctio quæ satis obscure proponitur in *l. 5. h. tit.* & secundum hanc distinctionem in *l. 2. eod. tit.* quæ est satis difficilis, si minor minori heres extitisti & militiæ nomen dedisti, maiorque rediisti, ex die reuersionis ad restitutionem in integrum habes quadriennium. post tamen completum 25. annum. Quod si maiori nondum exacto quadriennio ipse minor vel intra quadriennium constitutus heres extitisti, & militiæ nomen dedisti, reuerso tibi cedet tempus quod defuncto supererat statim si maior rediisti: vel post completam legitimam ætatem si E minor rediisti. Et ita vobis explicanda est species *l. 2.* quæ prima specie male afficit lectoré quemlibet. Etiam illud notandum est ex *l. 1. h. tit.* minori circumscripto qui in militia exegit annum 29. vel 30. atque ita transegit restitutionis tempus, non computari tempus restitutionis nisi ex die missionis, vt in *l. semper §. si quis Reip. versic. nam etsi, D. quod vi aut clam,* quia scilicet ipso iure propter militiam continuatur beneficium restitutionis in integrum, nec perimitur tempore quandiu obitur militia, *l. 3. h. tit.* & tamen quod posset obstare huic sententiæ, si maior qui temporalem aliquam actionem habuit, militiæ nomen dedit, actionis tempus ei cedit in militia, sed reuerso causa cognita remittitur præscri-

ptio temporis per restitutionem in integrum. Et ita est accipienda prima pars *d. §. si quis Reip. l. semper*, sumpto scilicet exemplo & augmento ex §. *qui praecedit*, & hoc confirmatur *l. 1. sup. de restit. milit.* ita est componenda cum *l. 1. h. t.* nam videtur contraria, vt dicamus plus tribui in *l. 1. h. tit.* minori militię nomen danti, quam maiori in *d. l. 1. de rest. milit.*

LIII.

Quibus ex causis maiores in integrum restituuntur.

HOc tit. ostenditur, non tantum maioribus qui sine dolo malo absfuerunt Reip. causa, de quibus actum est sup. tit. subueniri per restitutionem in integrum, sed & aliis maioribus, veluti legatis ciuitatum missis ad principem *l. 1. h. t. l. legatis, D. ex quib. causis maior.* si quid per absentiam interim ceperint damni vel lucri amiserint, etiam illis qui sub custodia militari vel in vinculis, vel in hostium potestate fuerint, *l. 2. & vlt. h. tit.* & generaliter maioribus subueniri beneficio restitutionis vbicúque iusta causa videtur subueniendi iudici maxime addicto actioni bonæ fidei. notandum est quod ait *l. 3. h. t.* nec abs re dicit, in contractibus bonę fidei. In his igitur etiam iudex delegatus, iudex pedaneus, cognoscit de causa restitutionis in integrum, quæ incidit in iudicium, & introducitur in modum exceptionis vel contradictionis, non etiam introducitur principaliter, quod etiam ostenditur in *l. vlt. sup. vbi & apud quem cogn. restit. in integr.* si diligenter expendatur. Ergo si actio bonæ fidei sit de incidẽti quæstione restitutionis iudex delegatus eam admittet, & officio suo fretus subueniet ei cui subueniri æquum erit. etiam illud additur h. tit. ciuitatibus aut rebuspublicis lapsis aut circumscriptis subueniri per restitutionem in integr. exemplo minorum *l. pen. h. t. l. ergo, in fine, D. ex quib. causis mai. l. pen. inf. de iure Reip. lib. 10. l. 1. sup. de offic. eius qui vice alter. iud.*

LIV.

De alienatione iudicij mutandi causa facta.

POstremus tit. de restit. in integr. est tit. 54. in quo ostenditur, etiam maioribus subueniri ex hac causa, si possessor cum quo maior 25. annis acturus erat in rem, dolo malo eam rem vendiderit & tradiderit potentioris obiiciendi, durioris & difficilioris aduersarii gratia: nam hoc casu maior qui acturus erat in rem, potest etiam si velit agere in rem aduersus eum cui res est vendita & tradita, vt ait *l. vlt. h. t.* sed si non audeat cum eo congredi, quod sit difficilis conuentu, restituetur in integrum ex edicto intra annum vtilem, vel hodie intra quadriennium continuum data in venditorem actione in factum quanti interest alium aduersarium longe duriorem habere cum quo par certatio non est. mutat iudicium quod futurum est de rei vindicatione in possessorem cui vendita est & tradita ea res: nam in rem actio sequitur possessorem, *l. 1. inf. vbi in rem actio.* Sed datur etiam actio in rem in eum qui dolo desiit possidere, quoniam solus pro possessione est. Igitur in hoc casu contra venditorem est etiam actio in factum restitutoria ex hoc edicto. in rem actio, vt dixi, sequitur possessorem. hoc in constitutione huius tit. exprimitur his verbis: cum in rem actionem possessio pariat aduersario. nihil mutandum est, possessio scilicet eius cum quo agitur, aduersario, id est, actori, vt in *l. 17. D. de pignor.* pignoris possessio, sic videtur legendum, in rem actionem parit creditori, ita rei possessio in rem actionem parit actori. aduersarii nomen commune est actoris & rei: qua de causa recte in *l. non alias §. 1. de iudiciis*, in rem actionem esse ex possessione mutato igitur possessore mutatur iudicium, id est, directa actio in alium transfertur. Alienatio est dominii vel possessionis in alium translatio. Fuit autem hoc edictum generale, atque ideo non reus tantum hoc edicto continetur qui rem alienauit iudicii mutandi causa, sed continetur etiam actor, qui alienauit actionem vt ageret alter non ipse in suum aduersarium, & quidem si actionem vendiderit, donauerit, cesserit alteri, emptori vel donatario denegatur actio, non priori domino, *l. 1. 19. D. hoc tit.* nisi scilicet ipse alienauerit etiam iudicii forte vitandi duplicis causa, vt in specie *l. vlt. D. eod. tit. ex tit. de alienan. iud. mut.* Notandum & repetendum est, in eum qui dolo malo alienauit rem quam possidebat, vt acturo de ea re opponeret molestum aduersarium, ei qui de ea re acturus erat, ex hoc edicto dari actionem in factum quanti interest rem amisisse si eam petere non possit ab eo cui alienata est, vt puta, si eam vsuceperit *l. 4. in princ. D. eod.* vel si petere possit, quanti interest alium aduersarium non habere cum quo sit acturus incommode & facturus forte maiores impensas. Vnus casus excipitur ab hoc edicto in *l. 3. §. vlt. D. eod.* si is qui dolo malo rem alienauerit & desiit possidere translata in alium possessione, vltro paratus sit pati vtilem actionem in rem, quasi possessor. hoc casu cessat in factum ex hoc edicto actio. ex quo intelgitur, eum qui desiit posside, inuitum non teneri actione in rem, nisi ita ignoretur: nam si sit certus rei possessor, in rem actio solum possessorem tenet, vt heri diximus, non eum qui dolo desiit possidere: inuitum, inquam, non tenet, sed volens patitur actionem ex pacto nudo, quæ tamen nulla competit, *l. nuda, C. de contrah. stip.* & in hoc casu volens patitur actionem in rem qui dolo desiit possidere, quæ nulla competit existente ipso possessore. in hac lege constat legendum esse, *edicto perpetuo promittitur*, non, *permittitur*, in Basilicis, ἐπήγγελται, *promittitur*, & *l. 3. §. vlt. D. eod* proconsul in integrum restituturum se pollicetur, qui frequens est error in libris nostris.

LV.

De receptis Arbitris.

SI repetamus altius paulo quod diximus, hucusque nos perduxit vt ex vno alius nectatur sermo institutus ille, qui est enarratus initio partis iuris ciuilis de Magistratibus & ordinariis iudicibus, & de ordine quo apud eos agi solet. nunc alius instituitur sermo de iudicibus qui ordinarii non sunt. Et primum de compromissariis siue de receptis arbitris, *c'est tout vn*, quos constat non esse ordinarios, *l. non distinguemus*, §. *item si quis, D. eod. l. pen. h. tit.* hi enim sunt recepti arbitri seu iudices compromissarii qui ex partium compromisso siue constipulatione pœnali iure perfecta adeuntur, quod nonnunquam fit pacto nudo, vt *l. litigatores §. interdum, D. eod.* compromisso etiam addita clausula doli mali, dolum malum abesse abfuturumque esse, vt indicat *l. 3. h. tit.* receptum autem est compromissum, *l. rem non nouam §. 1. de iudiciis inf.* & hi sunt arbitri sumpti ex compromisso, arbitri recepti. Sed agitur etiam hoc tit. de aliis arbitris. Alii sunt arbitri qui adeuntur ex iureiurando, cum vtraque pars iurat se eius sententiæ obtemperaturam sine vinculo pœnæ: ex quorum sententia datur actio in factum, vel condictio ex lege Iustiniani, *l. 4. h. t.* vel vtilis in rem actio, prout negotii qualitas exegerit. Sed hoc arbitrorum genus postea sustulit Iustinianus in Nou. 82. Alii sunt arbitri qui adeuntur & eliguntur ex communi nudoque consensu partium sine iureiurando sine, compromisso pœnæ, sine vllo vinculo. Et de his est *l. pen. h. tit. & l. vlt. sup. vbi & apud quem in int.* & ab his qui eliguntur nu-

do consensu partium licet appellare, *l. ex consen su. D. de appellat.* ab illis, puta deinde compromisso vel iniurando adierunt partes, non licet appellare alias committetur pœna compromissi, *l. 1. h. tit.* ab his qui nudo consensu adeuntur licet appellare impune, cum nullum intercesserit vinculum obligationis. sed si semel partes acquieuerint, ex sententia est quasi taciti pacti exceptio, & actio in factum, vel condictio seu petitio pœnæ, *l. vlt. in fine h. tit.* quæ tractat de fœminis arbitris receptis, quarum arbitrio ait impune non stari, id est, non stantem nec incidere in pœnam, nec ei obiicere exceptionem pacti, quia mulieres non sunt idoneæ arbitræ, sicut nec idoneæ iudices: quod tamen caput edicti de arbitris aliquatenus est immutatum: nam illustrioribus fœminis licet suscipere arbitrium ex compromisso. Verum vt ex Nou. Iustiniani, vt dixi, sublati sunt arbitri sumpti ex iureiurando: ita crediderim sublatos arbitros ex communi partium, nudoque consensu: quandoquidem ob hanc solam causam a Basilicis abest non tantum *l. 4.* quæ est de arbitris sumptis ex iureiurando sublatis Nou. Iustiniani, sed etiam abest *l. pen.* quæ est de arbitris sumptis nudo consensu. hi tantum videntur approbati qui adiuentur ex compromisso. Sed alii etiam sunt non improbati arbitri, qui scilicet dantur a iudicibus ad res certas, puta ad excutiendas rationes, ad æstimanda bona, ad comprobandos fideiussores, qui arbitri dantur iure a pedaneis etiam iudicibus, licet non habeant iudicis dandi licentiam. Iudex delegatus non potest subdelegare, potest tantum talem arbitrium dare, *l. vlt. sup. vbi & apud quem causa restitut.* & hi significantur *d. l. rem non nouam* his verbis: *qui arbitrium peragunt ex auctoritate sententiarum*, sic legendum, id est, iudicum datorum. qui autem sumuntur nudo consensu partium *d. l. rem non nouam*, significantur his verbis: *& partium consensu electi, & generaliter.* Ita legendum est.

LVI.

De satisdando.

POst receptos arbitros dicturus de iudicibus, quibus auctoritate magistratuum causarum cognitio delegatur, ea quæ priusquam apud eos iudicia inchoarentur fieri, necesse erat, nec admodum hodie necesse est, exequitur trib. tit. sequentibus. Primum opus erat interponi satisdationes de rato, si quis ageret alieno nomine, id est, ratam rem dominum habiturum, & de re defendenda, & de iudicato soluendo, sine quibus nec actor, nec reus quive eorũ nomine agebat, vel defendebat rem, æstimabatur idoneus. hodie neque actor, neque reus satisdat qui agit per se. sed neque interpositus procurator satisdat de rato, si mandatum aut voluntas domini insinuata sit apud acta, vel per libellum, *l. nec satisdatione*, D. *rem ratam haberi*, vel per litteras scriptas aduersario, *l. si procuratorem*, D. *mand.* ex qua verba quædam constitutionis h. t. sumpta sunt. Ex hac igitur causa non satisdat de rato. sed si is cum quo agit procurator nomine alieno, & inuicem ipse agat, id est, si sint mutuæ petitiones, actiones, conuentiones, reconuentiones, hoc casu in causa reconuentionum satisdat de re defendenda & iudicato soluendo si damnatus fuerit, licet apud acta sit constitutus: nam non est idoneus procurator actoris qui dominum non defendit, & non est idoneus defensor qui non satisdat secundum veterem regulam iuris §. *vlt. Inst. de satisd.* *l. 18. § 1. D. de castr. pec. l. qui proprio §. qui alium*, D. *de procurat. l. 3. §. vlt.* D. *rerum amot.* Et hoc est quod ait Constitut. h. tit. litem procuratori mandatam sine satisdatione de re defendenda alterius non posse procedere. nam in contextu illo loco, *lis quæ ei data est*, A legendum est, *lis quæ ei mandata est*, vt in Basilicis ... litem mandat actor procuratori, non dat, litem dat iudex apud Liuium lib. 23. *Secundum eam litem iudices dare*, & apud Valerium: *Secundum te litem do.* & M. Tullius pro Cornel. Balbo: *Pronocabo, quo minus secundum eam lis detur, non recusamus.* Satisdare autem est fideiussores dare qui participent obligationem, quæ cœpit a nobis, quaque nos adhuc principaliter obligamur: nam fideiussoris datio nos non liberat, expromissoris datio nos liberat, quia fit nouatio obligationis primæ expromissione, non per fideiussionem, id simpliciter dicitur dare, in *l. 6. vt leg. nom. ca. & l. 45. § si qui procuratorem*, *D. de procurat.* & quod etiam B est inferens, fideiussoribus satisdare, *l. nec non*, *D. ex quibus causis maiores.*

LVII.

NOn tantum necesse erat initio inchoandæ litis satisdationem interponere, sed necesse erat etiam impetrare actionem priusquam iudex adiretur. hodie nihil est necesse, sicut & satisdationes illæ non passim sunt necessariæ. hodie non est necesse postulari a magistratu actiones, nisi forte sint decretales, id est, quæ non dantur nisi causa cognita, vt actio de dolo, *l. 1. C. Th. de dolo.* nam & bonorum possessionem decretalem po- C stulari necesse est, §. *vlt. Institut. de bonor. possess.* hodie igitur ex legibus & edictis nobis ipso iure competunt actiones, etiamsi non postulentur, etiamsi edictis tantum prætor polliceatur se eas daturum: nam perinde ac si eas dedisset nominatim, eis hodie licet experiri. & actionum quę postulabantur olim, erat solemnis formula, qua qui decerrabat, vel syllaba, causa cadebat. Quamobrem earum obseruatores Iurisconsulti dicuntur a M. Tullio aucupes syllabarum. & simili forma in *l. 1. iuris formulæ nuncupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus, radicitus amputentur.* religio quidem iuris forsitan fuit superstitiosa & calumniosa nimis, sed est certe tolerabilior quam agendi temeritas & nullus ordo, qualis est hodie, omnibus actionibus conceptis in fa- D ctum, nec constrictis vlla forma. Et fere iam in foro cogimur reuerti ad formulas, vt absit confusio omnis a iudiciis. Sed cum non postulentur actiones, sane consequens est eas proponi sine vllo præscripto formulæ pro arbitrio procuratoris. cœperant quidem ante constitutionem h. t. iudicia extraordinaria frequentari, vbi conceptio formularum non obseruatur, vt ait lex *actio*, D. *de negot. gestis*, id est, non callide aduertitur, non venit in disquisitionem nimiam, sed licebat adhuc ante constitutionem h. tit. solemniter & ordine solemnibusque verbis legum edictorumque experiri, si quis mallet. hac constitutione tollitur hic ordo, tolluntur formulæ iuris non tantum in actibus, sed etiam in omnibus negotiis, tolluntur legis actiones.

E

LVIII.

De iureiurando propter calumniam dando.

NEcessarium etiam erat priusquam lis inchoaretur actorem præstare cautionem decimæ partis litis, ni vicisset, §. *hæc autem, Instit. de pœna tem. litig.* Iustinianus hanc cautionem decimæ sustulit in *l. 2. h. tit.* & pro ea introduxit iusiurandum calumniæ, quod scilicet iuraret vtraque pars initio litis fere hoc modo: se scientem, sciente animo suo, calumniæ causa non contestari litem, sed fretum bona conscientia & fiducia causæ bonæ. est sanctissimum iusiurandum, quod veteres Græci dixerũt ἀντωμοσίαν, vt Harpocratio & Moschopulus scribunt, Plato in Thæteto. Postea idem seipsum

retractans in Nou. 112. reducit cautionem decimæ partis litis, non abolito iureiurando calumniæ. Denique vult & iurare partes de calumnia & cauere actorem nisi vicerit, de decima parte litis. ac præterea quod est in *l. 1. h. tit.* de præstando iureiurando ab eo qui fidem litterarum aut instrumentorum in dubium reuocat, hoc modo: non se id facere differendæ litis causa, & vexandi aduersarii, sed quod ita re vera sentiat, vera non esse instrumenta. Id quoque Iustinianus ita mutat Nou. 49. ne id iusiurandum toties præstetur quoties quis ab aduersario probationes exigit, vel probatas ab eo probationes refellit, sed satis sit hac de re iurari semel initio litis hoc modo: non se tota lite differendæ eius causa & vexandi aduersarii gratia frustra vllas probationes ab aduersario petiturum. Estque sententia eius Nouel. æquissima. Itaque fere à Iustiniano mutata sunt quæ hoc tit. constituuntur. non est etiam hodie in vsu vetus Senatusconsultum, quod refert Plin. lib. 5. Epist. quo qui quid negotii habere iurare coguntur, nihil se ob aduocationem dedisse, promisisse, cauisse. & fere olim interponi iusiurandum necesse erat: posteriores noluerũt interponi, ne via periuriis aperiatur, quod corrupta iam ætate hominum quilibet facile iuraret, iuxta illud Laberii, iusiurandum esse *emplastrum æris alieni.* & Pacuuii, esse mantile quo quotidianæ noxiæ absterguntur.

IACOBI CVIACII IC. AD LIB. III. COD. Recitationes solemnes.

AD TIT. I.

De Iudiciis.

EXpositis iis quæ antequam iudicium inchoetur, vel tunc cum inchoatur fieri necesse erat, aut necesse est etiam hodie, dat tit. de iudiciis, & de officio iudicum, quod versari debet in disceptatione causarum: de quo est proprius titulus de off. diuersorum iudicum lib. 1 Duo igitur sub tit. de officio iudicis tractantur: de officio iudicum, & secundum quod versatur in disceptatione causarum: & ita noster Theophilus de officio iudicum: idem enim sunt iudicia & iuris disceptationes quæ fiunt ex parte actorum & reorum, apud iudices litium finiendarum gratia: etenim vt recte ait M. Tullius in Topic. Iudiciorum finis est ius: ex quo etiam nomen, inquit, & similiter iudex est iuris disceptator, aut vir bonus iuri disceptãdo deditus, destinatusque. Et ita in *l. rem non nouam, hoc tit. Iudices,* inquit, *Romani iuris disceptatores.* Iudex igitur est iuris disceptator: quibus verbis non tantum comprehenditur iudex datus, sed & receptus arbiter, qui & disceptator dicitur, *l. 1. §. vlt. D. de recept. arbit.* Comprehenditur etiam magistratus, vt in legibus M. Tullii, *Iuris desceptator qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, iudex esto.* Et vero licet hic tit. sit de iudiciis, siue cognitionibus iudicum datorum à magistratu, vel a principe: tamen pleraque communia continet cum magistratu, *l. 12. 13 15. hoc tit.* & communia etiam cum receptis arbitris, vt *l. 14.* puta de iureiurando & religione, qua obstringuntur Iudices omnes, nec non Aduocati, vt plane dicere liceat tit. vlt. lib. 2. agi de iureiurando calumniæ, quod vtraque pars in ipso limine inchoandi iudicii, siue agatur apud iudices ordinarios, siue compromissarios, *l. 2. §. sed qui, eod. tit.* hoc autem tit. agi de iureiurando omnium iudicum, & eorum qui ex compromisso cognoscunt, & de iureiurando Aduocatorum. Iudices iurant in leges veteri instituto: & inde Religionis iudicantis frequens mentio in iure. Aduocati iurant de causa perferenda fide casta & integritate.

II.

De sportulis & sumptibus in diuersis iudiciis faciendis & de executoribus litium.

SPortularum nominis origo prima ex prandio & cœna est, quam in panariolis vel sportellis patroni clientibus dabant, vice cœnæ rectæ: modo enim dabant cœnam rectam, *vn parfait disner*: modo in sportella, *dedans vn petit panier,* dicis causa, & ad extremum dabant centum quadrantes: quæ summa etiam sportula dicta est, ac deinde latius sportularum appellatio porrecta est ad salaria, diaria, congiaria, honoraria omnia, quæ vel sacerdotibus dabantur, vt in Epistolis Cypriani: vel a consulibus spargebantur in vulgus, vt cuilibet esset accipiendi potestas, Nou. 105. vt non male Suidas sportulas definierit δῶρα ἐπὶ πάντων διδόμενα παρρησίᾳ. id est missilia. Nec male & Hesychius sportulas interpretatur vsuras: nam & sub nomine sportularum nonnunquã exigebantur vsuræ. non se vsuras quidem exigere dicebant, sed sportulas, *l. eos, inf. de vsur.* eadem arte qua apud Marcellinum, *aleatores se non esse, sed tesserarios.* Constat etiam ea quæ noui decuriones dant ordini pro introitu, in iure vocari sportulas, constat etiam δικαστικὰ quæ dantur pedaneis iudicibus *des Espices*, ita appellari, Nou. 82. nam magistratibus dabantur de publico salaria, sportulæ pedaneis, vt vilioribus. Hic autem tit. est specialiter de iis sportulis quas conuentus reus dat executoribus litium, id est viatoribus conuentionis nomine. Horum proprium munus est conuenire reos, & reorum quoque onus proprium sportulas eis exoluere, *pour leurs vacations*: vt Nou. 53. sed est etiam hic titulus de aliis, siue sportulis, siue sumptibus, quos in diuersis iudiciis vtraque pars facit & erogat in viatores, apparitores, officiales, iudicum notarios, exceptores, arbitros, aduocatos, scriniarios, vel inducendarum & excipiendarum cognitionum gratia, vel pro exceptione, de editione actorum, vel sententiæ, vel relationis, pro litis contestatione, pro recitatione sententiæ, vel instrumentorum, pro libello, vnde executoribus datur rei conueniendi potestas, pro insinuatione rescripti, vel edicti principalis, & multis aliis ex causis. Et his quidem sportulis seu sumptibus in hoc tit. Iustinianus modum imposuit certum constitutione Græca, cuius etiam fit mentio in Institutionibus, & cum qua videtur conuenire & congruere de sportulis constitutio Athalarici regis apud Cassiodorum lib. 9. Variar. sed ea constitutione excipit fiscum: lex fiscum absoluit ab onere præstandarum sportularum, si qua de re litigaret. Quod obseruatur & hodie: & refertur ex ea constitutione Iustiniani ab antiquo interprete Iuliani Antecessoris in *Nou. 17. & 21.* fiscum gratis litigare. Idemque datur Episcopis, vt *§. sportularum, Nou. 123.* idemque datur tenuioribus personis, vltima scilicet exigente necessitate, in *Nou. de mand.* Et vicissim idem etiam datur iis qui cum fisco, vel Episcopis, vel tenuioribus personis contendunt, *l. vlt. inf. de fructibus litium.* vbi eleganter Bart. exprimens sententiam legis: victus, inquit, victori damnatur in expensas quas victor fecit. non ergo victori ex priuilegio remittuntur. quæ res forte indicat quid hic tit. qui est de sportulis & sumptibus in diu. iud. fact. distet ab illo titulo de fructibus & litium expensis. Ille titul. de fructibus & litium expensis est de sumptibus litis quos victus victori refundit: hic autem titulus est de sumptibus litis quos vtra-

quæ pars facit in persecutione iuris sui & præbitione A sportularum.

III.

De pedaneis iudicibus.

TItulus 5 de pedaneis iudicibus recte subncitur titulo de sportulis &c. nam in hoc titulo fuit Græca constitutio Zenonis de sportulis pedaneorum iudicum: cuius fit mentio in Nou. 8. titulus secundus est de sportulis executorum & officialium, qui in iudiciis litigatoribus operam præbent. Hic tit. est de sportulis pedaneorum iudicum. Pedanei autem iudices sunt speciales iudices quibus singulæ causæ delegantur a magistratibus cognoscendæ: nam cognitionem tantum habent, non B iurisdictionem. *l. vlt. sup. ubi, & apud quos &c.* & consequenter non habent executionem suæ sententiæ: nam executio est iurisdictionis & eorum sententiam exequitur magistratus qui eos dedit & delegauit. *l. a Diuo Pio, D. de re iud.* Denique iudices pedanei non habent iurisdictionem, sed tantum cognitionem causarum sibi delegatarum, maxime humiliorum: idque in tit. vlt. hoc tit. Pedaneos iudices, inquit, hoc est, qui negotia humiliora disceptant. Qui etiam a Iosepho 2. de bello Iudaico dicuntur [illegible], *humiliorum litium iudices*: & dicti sunt pedanei, quasi planipedes, vt actores comœdiarum olim dicti sunt planipedes, qui non vtebantur socco & cothurno, vel pulpito. & ita pedanei iudices qui non iudicant pro tribunali, sed de plano stantes, vel sedentes imo quodam, C fortuitoque subsellio, scamno, cespite, vt *Nou. 82. §. sedebant, & 71.* Ac vero nequis obiiciat, non fuisse cur daretur hic tit. de ped. iud. quasi sufficiente tit. 1. huius lib. qui proprie est de iudicibus datis, delegatis, pedaneis, primum dicam, primum titulum fuisse de iudiciis potius, quam de iudicibus, fuisse de officio iudicum omnium, id est, de eo quod in iure disceptando sequi, vel obseruare debent: hunc autem titulum esse specialiter de pedaneis iudicibus & eorum sportulis, & de pedan. iud. puta ne dentur a procuratore Cæsaris inter priuatos, *l. 1. h. tit.* quia procurator Cæsaris habet iurisdictionem inter fiscum & priuatum, non inter priuatos, & iudicis pedanei dandi licentia est pars iurisdictionis, *l. imperium, D. de iurisdict.* Et *l. 2 huius tit.* quæ hodie est apertissima, olim explicatu difficilis, quia lex 2. fa- D cit iudicia extraordinaria, dum constituit vt præsides prouinciarum iudices pedaneos non dent: nam iuris ordinarii erat præsides non iudicare aut prætorem: sed iudicare iubere, dato pedaneo iudice: iuris extraordinarii erat ipsum iudicare magistratum, nec cognitionem alteri delegare posse. verum ne præsides dent iudices pedaneos constituit *l. 2.* adiecto hoc modo, ne dent in causis quæ eorum cognitioni legibus nominatim reseruantur, id est, quæ proprie dicuntur causæ & cognitiones extraordinariæ, vt in *tit. D. de extraordin. cognit.* nec dent in causis ingenuitatis, & ne dent etiam in vllis aliis causis, nisi multitudine negotiorum & cognitionum obruantur, vel nisi ea causæ sit vilitas & te- E nuitas, vt non admodum requirat cognitionem præsidis. Et sane secundum hanc l. pedanei iudices sunt hodie causarum viliorum iudices. Et additur in *l. 4. hoc t.* vt in locum mortui pedanei iudicis, nondum facto iudicio, magistratus subsortiatur alium: nec vero de officio pedanei iudicis vlla est lex hoc tit. nisi forte *l. 1.* quæ inuitum pedaneum iudicem ad iudicandum operam præbere compellit, & adimit facultatem remittendæ litis ad præsidem, vel prætorem qui eum dedit. Et ex hoc apparet, in pedaneis iudicibus iudicandi necessitatem esse munus ciuile, vt in *l. vlt. §. iudicandi, D. de muner. & honor.* omne enim munus & officium ciuile defertur inuito.

IV.

Qui pro sua iurisdictione iudices dare, darive possint.

DE pedaneis iudicibus illud etiam in hoc tit. additur, vt is tantum pedaneum iudicem dare possit, cuius ea de re qua de agitur, & inter eas personas ad quas ea res pertinet, iurisdictio est: quia scilicet iudicem dare est iurisdictionis vrbanæ: id enim verba tit. indicant: *qui pro sua iurisdictione &c.* Ergo iudex pro modo iurisdictionis quæ cuique competit. Ex quo sequitur iudicem pedaneum iure datum, alium iudicem dare non posse: quia in ea re, in qua datus est notionem non iurisdictionem habet, nisi sit datus a principe: hic enim B aliũ iudicem in ea causa dare potest, id est, subdelegare, vt dicunt, *l. a iudice. sup. de iudic.* & vt est in *l. vlt. hoc tit.* ab eo quem dederit iudex delegatus a principe appellatur ipse qui dedit, siue delegauit, non princeps. Ex quo efficitur, iudicem delegatum a principe habere iurisdictionem in ea re, in quam delegatus est: iudicis enim dandi licentia pars est iurisdictionis, *l. imperium, D. de iurisdict. & l. 2. sup. tit. prox.* Ergo habet etiam iudex datus a principe executionem suæ sententiæ, vt recte legitur in glos. *l. a Diuo Pio, D. de re iudic.* quam iudex datus a magistratu non habet. ac præterea datus a principe, habet adsessores, quasi præsit iurisdictioni, Nou. 60. Habet apparitionem propriam, *l. pen. inf. de fruct. & lit. expens.* est constitutio Græca quod additur in hoc tit. *darive &c.* In id dicam iudicem non recte C dari eum quem dat is qui iurisdictionem non habet ex const. 11. huius tit. & insuper dicam ex tit. sequenti, non iure dari etiam iudicem in re propria.

V.

Ne quis in sua causa iudicet, vel ius dicat.

NAm titul. 5. hic est: ne quis in sua causa iudicet: ergo iudex dari nemo in re sua potest iure, nec fieri, vt in *l. 17. D. de iudic.* si vnus ex litigatoribus pendente lite moriatur, & eundem relinquat iudicem apud quem litigabat ex asse vel parte, qui iure hereditario succedat in litem illam, alius iudex sumendus est, quia iniquum est quemquam in sua re iudicem fieri: ac mul- D to minus ius dicere quisquam potest: plus enim est ius dicere, quam iudicare: maior est vis iurisdictionis, quam cognitionis nudæ, *l. extra, D. de eo quod metus causa, l. pen. D. vt leg. causa, l. qui iurisdict. de iurisdictione.* Iudicat iudex datus, vel arbiter receptus. Ius dicit magistratus. omnes igitur in re aliena iudices esse possunt. Testimonium quoque dicit quisque in re aliena, non in propria, ne Cato quidem. Quod huic Constitutioni fuisse additum constabit, si adiungatur *l. 9. inf. de testibus.* Hodie receptum est vt in sua causa quis iudicet, cum de sportulis iudiciariis agitur. nam in hac causa idem est & iudex & aduersarius, & hoc iure vtimur hodie. E

VI.

Qui legitimam personam standi in iudiciis habeant, vel non.

QVemadmodum non valet sententia quam dixit is qui non iure datus est iudex, ita non valet sententia quæ data est in pupillum, absente tutore, vel in adolescentem, absente curatore, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 3 sup. si aduers. rem iud. l. acta §. vlt. D. de re iud.* Nam vt iudicem legitimum, ita & legitimum litigatorem esse oportet, & legitimus litigator non est minor indefensus, *l. 1. Cod. Th. de denuntiat. vel edi. resc.* propter quam ex *l.*

4. *eod.* additur, *inter iustas legitimasque personas*, vt scilicet excludatur minor cuius persona, sine curatoris au- A ctoritate non est iusta & legitima ad litigandum. Idemque dicitur de republ. indefensa, quæ solet minori comparari, *l. 1. C. de iure Reip. lib. 11.* Et generaliter, non est legitimus litigator qui rem in iudicium deducere non potest, & consequenter serui persona non est idonea ad litigandum, quia seruus est ἀπρόσωπος, *l. seruus & seq. sup. de iudic.* & in *Nou. Valentiniani de competitoribus*: serui, inquit, nec ab initio, quasi nec personam habentes in iudicio admitti possunt: & hoc est quod ait regula iuris, cum seruis nullam esse actionem, & retro, seruos nullam habere actionem, seruos homines non posse causam orare, vt est in comœdia: imo, vt est in *l. 1. sup. de precib. imp. off.* seruus est etiam incapax precis B offerendæ principi. Excipitur in *l. vlt. hoc tit.* quæ exceptio confirmatur etiam in *l. 1. inf. si per vim, vel alio modo, & l. 4. vnde vi.* Excipitur, inquam, causa momenti, id est, causa repetendæ, vel redintegrandæ, vel constituendæ & confirmandæ possessionis. hæc dicitur in iure momentaria causa, quia perturbata possessio celeriter reformari debet, & suo loco reponi, nec potest moram iniicere compensatio, *l. vlt. inf de compensat.* nec appellatio, quia nec potest appellari, si de momento iudicatum sit. Item si iudicatum sit possessionem eius esse, aut illi redintegrari oportere, *l. 1. inf. si de mom. appell. sit.* Et in hac causa momenti admittitur seruus, vt si domini possessio perturbata sit, seruus admittatur, C qui alioqui nec domini, nec suo, nec procuratorio nomine agere potest, *l. seruum*, D. *de procur.* sed perturbata domini possessione, absente forte domino, ipse potest agere interdicto constabiliendæ possessionis gratia. Nomine momenti intelligimus omne interdictum de confirmanda possessione, veluti interdictum vnde vi, & vti possidetis, & vtrubi, & quorum bonorum, Saluianum, & de tabulis exhibend. & alia. Igitur in causa momenti admittemus etiam pupillum non habentem tutorem, vel saltem adolescentem, reseruata tamen, vt fit, actione secunda proprietatis iustis, legitimisque personis, & legitimis procuratoribus, quæ causa proprietatis in *l. vlt. hoc tit.* significatur verbo petitionis. Petitio illo iure est proprietatis quæstio secunda quæ dicitur in *l. vlt. inf. quorum bonor.* Prima quæstio est de momentaria possessione quæ agitur etiam per D seruum, vel per minorem indefensum. 2. causa non agitur, nisi per personas iustas & legitimas.

VII.

Vt nemo inuitus agere vel accusare cogatur.

TItulus 7. est regula iuris, sed quomodo intelligenda? possent plerique abuti hac regula. Abutitur ea in Nou. 112. qui post litem contestatam contendit non debere se compelli ad litem persequendam: nam qui litem cœpit, eam peragere debet, nisi velit incidere in calumniam. Abuteris etiam ea si dixeris, non posse actorem agere eum cum quo agit, vt is agat cum alio E sua actione: hoc etiam iure fit, & frequenter ago in Titium, vt Titius agat in Sempronium, *l. Iulianus §. pen. D. de act. empt. l. complures §. messem, D. loc. l. 2. D. ad l. Rhod. de iactu, l. si sic legatum §. vlt. D. de leg. 1.* sententia igitur huius regulæ hæc est: non posse me compellere eum cui in me, vel in alium actio est suo nomine, vt ea actione experiatur si mea non intersit cum alio agi, nec sit mihi vlla actio eo nomine. cum inuito quidem agi: nam, vt vulgo dicitur, iudicium redditur in inuitum, *l. inter stipulantem, D. de verb. oblig.* Inuitum autem non agere, aut non legitime agere. Nullos autem, addit hic tit. vt olim Athenis, constitui accusatores nisi voluntarios in causis capitalibus.

VIII.

De ordine iudiciorum.

QVoties in iudiciis plures quæstiones vertuntur, vt iudicium ordinetur, necesse est constitui ordinem quo singulæ causæ dirimantur, & definiri vtra quæstio prior definiri debeat, vtra sit præiudicialis. *l. vlt. hoc t.* ait, maiorem quæstionem minori præferri: vt si de eadem re agatur ciuiliter, & criminaliter, criminalis quæstio præfertur ciuili. hic est ordo iudiciorum. Item disceptatur prius causa momenti, quam proprietatis item prius causa status personæ litigantis, quam hereditatis, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 3. sup. de iudic. l. liber, inf. de petit. heredit.* Hic est ordo iudiciorum qui exponitur in hoc tit. sed ei plerumque non obligatur iudex: nam in arbitrio eius est vel hunc ordinem sequi, vel vtramque quæstionem commiscere, & vna sententia terminare, vt *l. pen. hoc tit.* quæstionem ciuilem & criminalem simul. Et quod hodie est certissimum ex Symmachi epistolis lib. 1. epist. 27. causam momenti & proprietatis simul, quamquam vulgo præcedat possessorium iudicium, sequatur petitorium: tamen vtramque simul potest finire iudex. Hoc in constitutionibus cautum fuisse scribit Symmachus. in hoc tit. l. 1. facit negotium quibusdam, quia probat præsidem prouinciæ non posse cognoscere de causa status principaliter, scilicet si in petitionem partis incidat causa status, vt fit, & introducatur in modum contradictionis, vel exceptionis, hoc casu posse præsidem prouinciæ de statu cognoscere incidenter, sed principaliter non posse. Hoc pugnat cum multis legibus, cum *l. 2. h. t.* cum *l. 2. sup. de pedan. iud.* cum *l. si præsides, inf ne de statu def.* sed hac in re oportet *l. 1.* apponere speciem conuenientem, id est, quærere oportet casum specialem quo non cognoscat præses de causa status. Generaliter verum est, eum posse de causa status cognoscere: imo in ea causa posse delegare specialiter est falsum. sume exemplum ex *l. pen. vbi causa status*, si inter priuatos & fiscum sit quæstio de statu, cognitio non est præsidis prouinciæ, sed procuratoris Cæsaris, & ita conuenienter hoc casu ad *l. 1. hoc tit.* apposito ex alia speciali causa simili nihil obstabit *l. 1.*

IX.

De litis contestatione.

DIctum est tit. 1. huius libri iudicia constare ex iudicibus & litigatoribus, & ad ea iudicia nos vocari per executores, quorum operam etiam nos remunerare, datis sportulis, tit. 2. post hæc conueniens erat dicere de ipso iudiciorum initio, quod est litis contestatio, scilicet ante litem contestatam constitui oportere personam actoris & rei, & iudicis idoneam, & legitimam. quamobrem vulgo dici solet, ante litem contestatam opponi debere exceptionem fori, & procuratoriam, vel quam aliam dilatoriam, quæ modo ad personarum qualitatem respiciat quibus iudicia constant, *l. exceptionem, inf. de except.* & recusari quoque iudicem quasi suspectum non posse, nisi ante litem contestatam, *l. 12.* quæ est Græca, & *l. apertissimi, sup. de iudic.* propter hæc omnia, antequam daret hunc titul, exposuit, qui sint legitimi iudices, qui legitimi litigatores tit. 3. 4. 5. 6. 7. & quoties concurrunt in eandem rem quæstiones plures, a qua inchoandum esset tit. 8. & iam tempus est igitur vt tandem dicam de exordio iudiciorum, siue litium, id est litis contestatione. quid est litis contestatio? Eius rei de qua controuersia est apud iudicem, ex vtraque parte facta narratio in foro publico, vel testibus præsentibus: ex quo etiam contestatio,

nis nomen vel litis contestatio est, quæ fit apud iudicem narratio actoris, & contradictio seu responsio rei, *l. [illegible] patroni, sup. de [illegible]*, *l. 2. §. 1. & § [illegible], [illegible]*. Dixi ex vtraque parte, quod vno verbo dicitur cognitionaliter, *l. 1. sup. de legib. l. vlt. § [illegible] inf. de tempor. appell. l. 3. inf. de quæstion.* partibus scilicet coram iudice constitutis, vtraque parte præsente, cum procuratoribus earum: nam simplex postulatio quæ fit [illegible], ex vna tantum parte, non est litis contestatio. simplicem postulationem dicit constitutio h. tit. & *l. vlt. inf. de cass. pec. lib. 12.* eique merito coniungit appellationem: nam & appellationis causa introduci potest ex vna tantum parte, absente altera, *l. vlt. D. de condit. & dem. l. vlt. §. illud, inf. de temp. appell.* Deinde simplex appellatio & postulatio introducitur. Separatur etiam in constitutione & contextu huius tit. editio actionis a litis contestatione. Editio est futuri iudicii indicium, præparatioque, litis contestatio est initium, & vt alias ostendi, coniungenda est hæc constitutio cum *l. edita, sup. de edendo.*

X.

De plus petitionibus.

NArratio quæ fit in litis contestatione, petitio est, eam vero omni ex parte veram esse oportet: alioqui plus petitio, aut minus petitio est. de plus petitione, & minus petitione, & eius periculo sunt in hoc tit. duæ constitutiones Græcæ, & a me alibi proditæ & explicatæ, & hic earum sententiam non referam: sed explicabo sententiam *l. 3.* quæ est Latina, & hoc vult, vt licet superioribus constitutionibus Græcis fit sublatum ius vetus, durum & acerbum nimis, vt causa caderet qui plus peteret, tamen etiam hodie obtineat is rigor iuris vno casu: si quis dolo malo debitori cautionem extorserit maioris quantitatis, quam esset in debito, puta ducentorum, aut ducentorum decem aureorum, cum essent tantum centum credita, & ex ea cautione egerit, litemque contestatus fuerit, & maiorem quantitatem petierit, hic ius crediti amittit nec si eum pœniteat facti post contestatā litem, velitque, corrigere petitionem suam, audietur. Denique causa cadet. ante litem contestatam datur venia, vt non amittat quod ei reuera debetur, vt sæpe alias iure subuenitur in tempore pœnitentibus, *l. qui falsam*, D. *de falsis*, *l. quamuis*, D. *de in ius voc. l. Manichæos, sup. de hæret.* Item ei parcitur qui dolo malo eam cautionem extorsit, & ex ea egit, si vltra debitor noua & iterata cautione se obstrinxerit in eandem quantitatem. hæc est vis iteratæ cautionis, vt nihil ei possit obiici, quæ scilicet iteratio non sit extorta dolo malo, sed sponte a debitore profecta aliqua ex causa. Hæc, inquam, est vis iteratæ cautionis, vt in Senatusconsulto Velleiano, ne subueniatur mulieri quæ pro alio intercesserit, si post biennium eandem intercessionem, & cautionem eiusdem rei nomine iterauit, *l. 22. inf. ad Velleian. & Nou. 61.* item in præscriptionibus temporalibus, ne prosint ei qui iterauit cautionem, *l. cum notissimi §. sed si quis, inf. de præscriptione trig. vel quadrag. ann.*

XI.

De Dilationibus.

POst litem contestatam, aut etiam in ipsa lite contestanda sæpe numero dantur a iudice dilationes instrumentorum, vel testium exhibendorum gratia: & dantur dilationes non temere, non passim, sed causa cognita pro tribunali, non dantur de plano, vel in processu, in transitu iudicis, per libellum id expediri non potest *ce qu'a ne se peut vuider par Requeste*, *l. ne quicquam § 1. de off. procon. ul. D.* & rectissime *l. 4. hoc t.* vt causæ cognitio in dandis dilationibus fiat, iudice legitime considente. iudex non sedet legitime, nisi pro tribunali. & si sedes legitima tribunal est: igitur causæ cognitio hac in re agitur, iudice legitime considente, non *planaria interpellatione*. Ita legendū est in *d. l. 4.* vt etiam Accursius adnotauit: & hic etiam legendum est in *l. pen. inf. de naufragio.* dandæ sunt igitur dilationes pro tribunali, non decernendæ passim, & secundum modum præscriptum oratione D. Marci siue Senatusconsulto, de quo in *l. oratione*, D. *de feriis*. Et modus hic fere est, vt si petantur dilationes intra eam prouinciam, vel ex ea prouincia, vbi lis agitur, testium euocandorum, vel instrumentorum perquirendorum gratia, breuiores sint, quam si petantur ex continentibus prouinciis. & rursus ex continentibus prouinciis breuiores quam ex transmarinis, *l. 1. & vlt. h. tit. Nou. 69. l. 13. C. Th. de iure fisci, l. 27. C. Th. de pet. & vltro dat. l. 41. & 63. C. Th. de appellat.* vbi sit semper hæc triplex locorum distinctio. Et nota maxime ex *l. 5. h. tit.* in consistorio principis dilationes nunquam dari: quoniam nulla causa debet perferri ad principem, quæ indigeat instructione: non debent litigatores ad eum venire imparati, ne sint ei molesti, *l. 1. §. sed me, inf. de relationib.* dilationes dantur impune instruendi causa: & ita apud Iulianum imperatorem, vt Suidas in Iuliano scribit, dilationes nullæ erant & suspecta ei erat dici procrastinatio & petitio dilationis, διαζειν ἐκ [illegible] ἐν ταῖς δίκαις. Est etiam alius casus, quo dilationes actori non dantur, reo quidem dantur, scilicet si actor rem trahat ad incongruum & incompetentem iudicem *l. 2. hoc tit.* ad extraordinarium iudicem, vt ait, puta ex rescripto principis, *l. 1. § denique, D. de relat.* Hinc multę sunt dilationes rei instruendæ gratia. Reo dantur dilationes, quia fere semper eum actores deprehendunt imparatum.

XII.

De Feriis.

VT intra tempora datę dilationis cessant partes iudicis in ea re quam distulit iudex, *l. 3. sup. de dilation.* ita & intra tempora feriarum: nam & feriæ nihil aliud sunt quam dilationes iudiciorum omnium, vt Cic. ait 2. de legibus: dies quieti a iudiciis: quod & in feriis imperandis olim nominatim adiiciebatur, vt iurgiis & litibus abstinerent, vt scribit Cicero 1. de diuinat. Porro ex his feriis aliæ sunt solemnes, vt dies qui sunt dedicati cultui diuino, & messes atque vindemiæ, quibus *l. 6. hoc tit.* deputat duos menses æstiuis feruoribus mitigandis. & autumni fœtibus decerpendis. Ita legendum est, vt in illo Asclepiadis versu.

— Autumnali redolet vindemia fœtu.

Et ait *d. l. 6.* (nam *l. 2. huius tit.* est spuria penitus: itaque quæ vulgo erat secunda, est sexta, *indulgentior annus.* dixit indulgentiorem annum, quasi genialem & pigrum, vt Papinius lib. 4. qui locus valde pertinet ad hunc tit.

Certa iam Latio non miscent iurgia lites,
Et pacem piger annus habet, messesque reuersæ
Dimisere forum, nec iam tibi turba reorum
Vestibulo, pacemque rogant, orate clientes!
Cessat centeni moderatrix iudicis hasta.

Aliæ autem sunt feriæ repentinæ, vt ob res prospere gestas aduersus hostem, vel in honorem Imperatoris, quæ a solo Imperatore indicebantur, & ob id imperiales in *l. 3. hoc tit.* dicuntur, mutato veteri nomine imperatiuarum, quæ a Prætoribus aut Consulibus imperabantur, *l. sed etsi, §. si feriæ, sup. ex quibus caus. maior,* videntur etiam quæ Senatui dantur feriæ, esse imperia-

les, nam Theodosius imperator in *Nou. ne decuriones ad Senatoriam dignitatem adspirent*, scribens ad Senatum: *Ocio*, inquit, *frui vos quodam tempore patimur, ne labores videamini fatigati continuo.* Initio dixi, ferias esse dilationes iudiciorum, & id non male: nam & d. lex 6. ait, iura differri, & veteres dicebant res proferri, Lucanus ad Pisonem:

——— *si quando iudice festo*
Turbida prolatis tacuerunt iurgia rebus.

Et Porphyrius in Horatium: *Solent principes ciuitatum, negotiorum diiudicatis iuribus, vel prolatis rebus, ociosa mente vrbem relinquere.* Horatius dixit, *omissis rebus.* Seneca de vitæ breuitate: *Diripitur toto foro patronus, quando res proferentur?* Et hoc valde facit ad confirmandam vicinitatem horum titulorum de dilationibus & feriis: nam & feriæ dilationes sunt: scilicet dilationes omnium iudiciorum, litium siue iurgiorum. Dilationes, de quibus superiori titulo agitur, sunt vnius litis, vnius iudicii tantum. vicinitas horum titulorum confirmatur magis in Dig. vbi est idem titulus de feriis & dilationibus. Et confirmantur ea quæ habentur in *l. 3. supra, tit. prox.* ferias computari temporibus concessarum dilationum, quod est notandum: *les Festes sont comptez au terme de dilation*: idemque valet in appellationum temporibus, *l. 1. hoc tit.* Illud ad extremum admonendi estis, deesse huic tit. legem penultimam: non antepenultimam, vt quidam volunt, & constitutionem eam quæ deest, non esse Epitomen, vt Ant. Aug. & alii quidam putant, *l. 3. sup. de Episcop. aud.* licet in ea lege idem prorsus contineatur quod in hac l. penultima. nam lex pen. non est eorumdem imperatorum, quorum est *d. lex 3.* cum *l. prouinciarum* sit Honorii & Theodosii: & diligenter in Cod. seruatur series imperatorum, prout regnarunt. Breuis autem est sententia vtriusque legis, vt die Paschali Resurrectionis Domini nostri laxentur carceres, soluantur vincula reorum, etiam sine speciali mandato principis, excepto reo læsæ Maiestatis, adultero, raptore venefico, parricida, exceptis maximis reis & nefandis: qua de re etiam est indulgentia elegantissima in fine lib. 11. Cassiodori, qua ipsemet, cum esset præfectus prætorio, iubet solui reorum vincula ipso sacratissimo die.

XIII.

De iurisdictione omnium iudicum & foro competenti.

QVia ante litem contestatam, vel tempore litis contestandæ, est opponenda præscriptio fori, *l. 4. hoc tit. l. vlt. inf de exception.* ideo titulo de litis contestatione non longe subiicitur titulus de iurisdictione, eadem fini qua de foro competenti, scilicet vt sciatur cuius sit ea de re, de qua agitur, iurisdictio, id est quis sit iudex competens. Et longe alia fini quam in Digest. in quibus tit. de iurisdict. non tractat hac de re quis sit competens, vel incompetens iudex, sed in eo hæc præcipue tractantur quæ sint iurisdictionis, quæque possint mandata iurisdictione transire ad alterum: & quemadmodum contempta iurisdictio vindicetur edicto prætoris: & quod habuimus iam tit. sup. ne quis sibi ius dicat, & de modo ac finibus iurisdictionis, & aliquid etiam de officio iudicis *l. 1* quod sane latius patet quam iurisdictio: nam officium iudicis complectitur etiam ea, in quibus nulla iurisdictio consistit: & quæ non sunt iurisdictionis, id est quæ non competunt iure magistratus, sed lege specialiter dantur. De foro autem competenti in Dig. est secunda pars tituli de iudiciis, vbi quisque agere & conuenire debeat, non tit. de iurisdictione. Porro iurisdictio & forum est solius magistratus: iudices enim dati nec forum, nec iurisdictionem habent. Iurisdictio igitur est notio, quæ iure

A magistratus competit. Notio comprehendit nudam cognitionem, quam solam habent iudices dati in speciem aliquam litis, *l. ait prætor, D. de re iudic. l nominationem, D. de verb. signif.* hæc autem est iurisdictionis ordinariæ definitio: nam extraordinariam iurisdictionem habent etiam qui proprie non sunt magistratus, qui scilicet extraordinarie ius dicunt, vt præfecti annonæ & præfecti vigilum, *l. 2. §. sane præfectus, D. de orig. iuris. l. 7. in fi. D. de offic. proconf.* Sed si velis comprehendere tam extraordinariam quam ordinariam iurisdictionem, ita licet definire. Iurisdictio est notio quæ iure magistratus vel ex mandato magistratus competit, vel extraordinem: forum autem est locus

B publicus in quo magistratus ius dicit, vel iudicat. Et ex constitutione *l. 2. supra de pedan. iudic.* iudicat hodie magistratus, & forum agit de omnibus causis, nec nisi perraro iudices dat: nec etiam improbes quod Isidorus dixit forus, definiens esse locum exercendarum litium: nam & Marius Victorinus: *forus*, inquit, *status tam in foro quam in naui & torculari*: & Lucilius apud Nonium *Romanis ludis forus olim ornatus lucernis.* & Pomponius Atellanarius: *balnea, forus, macellus, fana portus, porticus.* Competens autem forum, id est congruum, vbi conueniri debet reus, cuius vtique semper forum sequi debet actor & in ciuili & in criminali iudicio, siue negotio, *l. 2. & 5 hoc t.* & in actione, in rem, & in personam, *l. vlt. inf. vbi in rem actio*, puta vbi reus domicilium habet, vel vbi tempore contractus habuit,

C *l. 2. hoc tit.* vbi est forum competens rei quod sequi conuenit actorem, etsi id actori non sit forum competens. Et huic contrarium est forum incompetens, vel incongruum, & alienum: & similiter iudex vel est competens, vel incompetens, vel incongruus, *l. 1. h. tit.* & in Nou. Martiani, *neminem exhiberi de prouincia ad comitatum.* Et notandum, eum qui est iudex incompetens, aliquando fieri competentem litis contestatione, *l 4. h. t.* vel ex consensu partium, si partes se subiiciant eius iurisdictioni, & consentiant, *l. 1. h. tit. l. est receptum, D. eod. l. 1. D. de iud. l. ille a quo §. pen. D. ad Treb. l. inter, ad municipales.* Dico iurisdictioni: nam non habenti iurisdictionem priuato homini qui se subiiciunt, nihil agunt, & vt ait lex *3. h. t. priuatorum con-*

D *sensus, iudicem non facit eum, qui nulli præest iudicio, nec quod is statuit, rei iudicatæ continet auctoritatem*: id est, quod tunc statuit is quem partes sumpserunt ex compromisso, nullam habet auctoritatem rei iudicatæ: neque ex ea nascitur actio, vel exceptio iudicati, *l. 2. D. de recep. arb.* sed metu pœnæ deductæ in compromissum, arbitro plerumque obtemperant, non autem iudicanti. Fit etiam incompetens, competens ex rescripto principis, si iudicare iubeatur extra ordinem inter aliquos, vt ait Paulus V. Sentent. Res iudicatæ videntur etiam ab iis qui a principe extra ordinem petuntur Opus est peti a principe & eius rescripto iudicatum suscipere: alioqui quod statuerit, ipso iure nullum est, quasi pronunciatum a iudice non competente, *l. vlt. inf. si a non compet. iudic.* imo etiam si actor sine rescri-

E pto principis reum inuitum pertraxerit ad forum incompetens, fretus fortasse executione militari, qua imminente, litem cum reo sit contestatus, post quam contestationem non est ius reuocandi forum, quia præscriptio fori sero opponitur post litem contestatam: hoc, inquam, casu actor causa cadit, & reus, si ad forum incompetens sine rescripto principis actorem compulerit, & ita accipienda *l. 5. huius tit.* valde singularis, alio quin impune vocat quis reum in forum incompetens, si absit dolus malus, si vis, si metus, ignarus competentis fori, nec vocationem reus contemnere debet, etsi ad iudicem incompetentem vocetur, sed sequi vocantem debet, vt vel opponat præscriptionem fori, de qua statuet is ad quem vocatus fuerit, *l. 2. D. si quis in ius voc. non ierit*, quam l. consulatis rogo.

XIV.

Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel alias miserabiles personas cognoscat, & ne exhibeantur.

IN hoc tit. ponitur specialis casus, quo neque ex rescripto principis potest quis trahi e foro competenti ad forum incompetens. Hoc constituitur in hoc tit. vt pupilli, viduæ, perpetuoque morbo laborantes ex rescripto principis ad comitatum non exhibeantur: & comitatus est in hac constitutione, & alibi sæpe, vbi est princeps, *l. 2. § ignom. de iis qui not. infam. l. milites §. de ignominia, D. de re milit.* sicut Herod. dixit Romam esse, vbi esset Imperator. & miserabiles personas dicit non pupillos, non viduas, sed debiles & eos qui morbo sontico laborant, & miserabiles: nam miseros dicimus semper in malo, & vt Græci dicunt, [illegible]: & inde Hieronymus in Iouinianum: *miseræ potius quam miserabiles*. Contra tamen ostenditur in hoc tit. iis personis licere aduersarios suos impetrato rescripto euocare in aulam principis, licet ipsæ non possint euocari. De hac re inuenies exemplum lib. 4. Var. Cassiod. & in Epistol. Innocentii. Et hoc quidem solo casu Imperator cognoscit inter eas personas, videlicet si hoc ipsæmet personæ impetrauerint, non si quis id impetrarit aduersus eas, rescripto scilicet elicito a principe: nam ex appellatione princeps indistincte cognoscit inter eas personas. Additur ex Nou. Martiani, neminem exhibere licere ex prouincia, non dico pupillum, aut viduam, aut miserabilem personam: sed generaliter nemo de suo foro exhiberi potest ad comitatum. Quod obseruari sane æquissimum est, & non obseruari iniquissimum est, si quæ ætas ferat iudices probos & religiosissimos in iis: alioquin vltima necessitas & infelicitas ætatis nos cogit a principe extraordinariam cognitionem poscere. Et sane quod hoc tit. excipiantur tantum quædam personæ, ex eo apparet non probari Nou. Martiani: alias enim personas ex rescripto principis posse e suo foro perduci ad comitatum.

XV.

Vbi de criminibus agi oporteat.

SVnt etiam sequentes tit. vsque ad 26. de foro competenti: nam per singulas causas siue species explicatur quod in quaque causa sit forum, iudiciumve competens. Ac primum hoc tit. si causa criminalis sit, ostenditur, forum esse competens, vbi reus crimen commisit: & hoc est quod dicitur ratione contractus nos sortiri forum contractus nomine comprehenso & elicito ex obligationis vi, iuxta *l. omnem, D. de iud.* Ergo reus criminis ibi potest conueniri vbi crimen admisit, & nominatim constituit, vt id obseruetur in militibus qui arguuntur fecisse superexactionem, vel concussionem, *l. 2. inf. tit. 23.* Item in clarissimis personis si rei criminis postulentur, *l. 1. tit. 24.* Item & in hominibus diuinæ domus, puta actoribus, vel colonis, vel proceribus, & in Cæsarianis, *l. 8. 9. 10. tit. 16.* in Cæsarianis, *Sergents.* In causa igitur criminali forum competens est locus vbi crimen admissum est. Potest esse forum competens pluribus locis: nam & in hac causa forum competens est vbi de crimine iam contestata lis est: nam post litem contestatam non est ius reuocandi domum. Et hoc significat *l. 1. h. tit.* his verbis, *vbi commissa sunt, vel inchoata*, non inchoantur nisi per litis contestationem. vbi igitur sunt contestatæ eo peragendæ sunt, litis contestatio forum quod erat incompetens facit competens. In hac etiam causa forum est competens, vbi reus domicilium habet, v. tit. 23.

XVI.

Vbi de possessione agi oportet.

COnstitutio huius tituli est etiam de causa criminali, & de causa possessionis, de causa momenti: nam si quis per vim deiectus sit possessione prædii, erit & de vi actio, quæ erit criminalis ex lege Iulia, vbi vis facta est, & vbi postulatur interdict. in vnde vi, id est, vbi postulatur momentanea rei possessio, vt loquitur lex 4. *sup. eod. tit.* id est momentanea reformatio possessionis, quam nec appellatio, nec contestatio reuocare, aut inhibere possit. Item agitur de vi ciuiliter aut criminaliter interdicto momenti vbi vis facta est, & consequenter vbi est res quæ peruasa est.

XVII.

Vbi fideicommissum, &c.

CAusa fideicommissi, videlicet si petatur res per fideicommissum relicta, vel si petatur cautio præstandi fideicommissi, ea causa disceptatur vbi est hereditas, aut eius pars maior, vel vbi heres, vel vbi fiduciarius Trebellianus domicilium habet: etsi ibi non sit res debita ex fideicommisso, cuius restitutio & cautio fiet secundum id quod est proditum in *l. 10. & l. seq. D. de rei vindic.* vel etiam disceptatur causa fideicommissi, vbi est res ea quæ relicta est per fideicommissum, vel ibi non habeat domicilium heres. Et dici potest etiam de legato quod de fideicommisso: nam & hoc loco legatum etiam intelligimus: & de credito hereditario. Idem etiam dici potest vt ibi petatur vbi maior est pars hereditatis, vel vbi heres domicilium habet.

XVIII.

Vbi conueniatur qui certo, &c.

QVod certo loco dari oportet, puta Romæ, non tantum recte petitur Romæ, sed etiam alio loco, citra periculum plus petitionis: non tamen pure potest peti, sed cum commemoratione siue mentione eius loci in quo dari oportet, & ideo appellatur hæc actio arbitraria, quia in ea arbitrio iudicis æstimatur quanti interfit actoris suo loco pecuniam solui, si per reum mora fuerit, quo minus suo loco pecuniam solueret, *l. centum Capuæ, & l. vlt. D. de eo quod certo loco.* vel etiam iudex æstimat quanti intersit rei suo loco solui pecuniam, non alio, si per reum mora non fuerit, vel si per actorem mora fuerit, quo minus suo loco oblatam pecuniam acciperet, *l. 2. in princ. h. tit. & l. 2. in princ. & §. vlt. D. eod.* Denique, vt ait constitutio huius tit. in ea actione venit æstimatio eius quod alterutrius interest, id est actoris, aut rei, & vero raro in hoc iudicium venire potest, vt vtriusque intersit. Recte igitur ait constitutio, *alterutrius*, non vtriusque.

XIX.

Vbi in rem actio &c.

REi vindicatione agitur aduersus possessorem in *l. 4. sup. de al. iud. mut.* Possessio, inquit, in rem actionem parit aduersario, id est, actori, hoc est certissimum. sed quæritur quod sit forum competens intendendæ rei vindicationis, vbi scilicet domicilium habet possessor, vel vbi sita est res, de qua agitur, *l. 10. D. de rei vindicat.* & quod notandum est ex huius tituli *l. 2.* forum possessoris sequitur dominus possessionis, vt si absit dominus & insideat rei actor, vel procurator, vel colonus,

colonus, hic sequitur forum domini sui, vt latius *d. l.* A 2. explicatur in Nou. 69. Auctor quoque, id est, *legarant*, sequitur forum emptoris, si velit euictionis nomine rem defendere: nam cum sit emptori controuersia, cum ei mouetur lis eius rei nomine, solet laudare auctorem, & ei denuntiare vt adsit rei defendendæ causa. Quid fiet si venditor dicat se habere fori priuilegium, an poterit reuocare ad suum iudicem, ab eo iudice apud quem lis incepta est inter extraneum & emptorem? & definitur in *l. venditor, D. de iudic. & l. 1. huius tit.* venditorem sequi forum emptoris. sed nostri circum foranei excipiunt vnum casum non sine ratione, *si ce n'est, disent-ils, qu'on le tire hors du Royaume, comme si le procés est intenté en Espagne.* B

XX.

Vbi de hereditate agatur, vel vbi heredes scripti in possessionem mitti postulare debeant.

SImili modo in hoc titulo ostenditur, petitionem hereditatis quæ vindicatio est, non specialis in rem actio, sed vniuersalis, agi aduersus eum qui possidet rem pro herede, aut pro possessore vbi is possessor domicilium habet, *l. si suspecta §. vlt. D. de inoffic. testam.* vel simili modo vbi sunt res hereditariæ, de quibus agitur, si ibi reperiatur possessor, vt significat *l. 4. huius tit.* C nam & hac actione agitur in eum qui vnam rem hereditariam possidet, licet minimam, *l licet, D. de petit. heredit.* & eodem modo heres scriptus, vt ostenditur hoc titulo, cum sit controuersia hereditatis, ibi se desiderat mitti in possessionem rerum hereditariarum ex edicto D. Adriani, vel hodie ex edicto Iustiniani in *l. vlt. de edicto D. Adriani*: heres, inquam, hoc postulat vbi sunt res hereditariæ, interim salua petitione hereditatis, se mitti in possessionem ex tabulis quas profert, dum agitur de petitione hereditatis, & quæritur ad quem potius pertineat cognitio: igitur est eiusdem præsidis qui regit prouinciam in qua sitæ sunt res hereditariæ, aut maior pars: nam etsi de possessione ipsa agatur, ex interdicto vti possidetis, eius notio est qui eam prouinciam regit, in qua sunt res hereditariæ, quoties disceptatur de possessione hereditatis. & vterque D contendit se esse possessorem, *l. 2. inf. de interdict.* quæ omnino coniungenda est cum constitutione huius tituli, & ex illa legendum potius in inscriptione huius constitutionis *Messiæ*, quam *Messala*.

XXI.

Vbi de ratiociniis tam publicis quam priuatis agi oporteat.

ACtione tutelæ & negotiorum gestorum, & mandati, & pro socio plerumque agendum vt reddatur ratio administrationis: plerumque agendum de calculis. vbi igitur de ratiociniis agi oportet, id est, vbi agi E oportet de actione mandati, vel negotiorum gestorum, vel tutelæ, vel pro socio, vel etiam actione in factum ex edicto de edendo in argentarium: nam in his omnibus actionibus plerumque agi solet de ratiociniis: & recte de actionibus tutelæ Fabius lib 7. Instit. *tutelæ, in quo iudicio solet quæri, an alia de re quam de calculis quæri oporteat.* & definitur hoc titulo, ibi reddendas esse rationes, vbi negotia gesta sunt: quod ibi scilicet facilius pateat instructio rei, pateant notiora testimonia, & veriora documenta, vbi administratio gesta est, *l. 2. in fi. tit.* idemque est si rationes militares desiderentur ab eo, qui, exempli gratia, fuerit Tribunus militum, vel quo alio numero militari in militia, ratiociniis obstricto functus fuerit: nam hic etiam deposita militia eius quod gessit in militia, rationem reddit apud iudicem militarem, veluti apud magistrum militum. Et eleganter Theodosius in Nou. 2. veteres leges specialiter fori præscriptionibus & contractus, & negotia gesta, & delicta subtrahere, nec pati aliquem qui quid in qualibet prouincia criminale commiserit, vel qui alicubi contraxerit, vel qui in quodam loco negotia gesserit aliena, eis se posse præscriptionibus defendere. Denique recte conuenitur quis vbi contraxit, vbi deliquit, vbi negotia gessit aliena, nec habet ius reuocandi domicilium, nec habet priuilegium fori, & pars eius est in *l. 2. inf. tit. 23.*

XXII.

Vbi causa status agi &c.

STatus hominis est conditio libertatis, vel seruitutis, & conditio libertatis, quæ & status capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis. eæ autē de statu actiones præiudiciales sunt quasi maiores, & quæ præiudicium adferant sequentibus, quas actor intendit in foro rei, id est, vbi reus domicilium habet, vel vbi consistit, & degit. Reus autem est in causis status is qui ex libertate in seruitutem, vel ex ingenuitate in libertinitatem petitur: idemque reus est dominus aut patronus, aduersus quem proclamatio fit ex seruitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem: & actor, vt dixi, sequitur forum rei, neque vero alius locus est quo agi possit causa status, neque notio est aliorum quam præsidum in prouinciis, vel procuratorum Cæsaris si agatur de libertate, vel seruitute inter fiscum & priuatos, vt *l. pen. hoc tit.* notio est prætorum qui de liberalibus cognoscunt, vel etiam consulum in vrbe: nam causa status exigit maximos iudices, *l. vlt. h. tit.* atque ideo non potest delegari, nec de ea etiam cum effectu arbiter aditi ex compromisso: imo nec olim præsides prouinciarum potuerunt cognoscere de causa status, vt constat ex Plinij iunioris Epistola ad Traianum, de adsertione ingenuorum: nisi habeant ius prætorium: quod præsidibus nominatim dabatur missis in prouinciam cum iure prætorio, vel nisi habuissent ius proconsulare: nam proconsules qui sunt maiores quam præsides, nempe spectabiles, potuerunt de causa status cognoscere. Et ita secundum ius vetus in *l. 1. sup. de ord. iudic.* quæ est Seueri & Antonini, de statu cognitio non est præsidis, quam tamen constat hodie esse indistincte præsidis ex multis constitutionibus. Et vt congruant omnes constitutiones inuicem, quæ mens fuit Iustiniani, conuenientem casum, *l. pen. huius tit.* accommodanda est ad eam *l. 1.* vt ibidem dixi. non est omittendū in *l. vlt. h. tit.* non seruari præscriptionem quinquennii hodie, qua excludebatur cognitio status sine rescripto principis: nec enim post quinquennium quam iudicatum esset de statu & manumissione ex Nou. Iustiniani licet facere controuersiam status sine speciali rescripto principis, sublata illa præscriptione quinquennii in *l. vlt. huius tit.*

XXIII.

Vbi quis de Curiali &c.

SVnt etiam quasi præiudiciales & quasi de statu actiones quibus quæritur decurio quis sit nec ne, an sit curiæ muneribus obligatus, an agricola censitus, in censibus descriptus, an sit ex cohorte Præsidis, aut ex corpore nauiculariorum, aut pistorum, aut suariorum, aut ex alio corpore: & ad summam, an sit conditionarius, id est, adstrictus conditioni certæ, quæ omnes causæ pertinēt ad nominationem præsidis eius prouinciæ, in qua

A is qui curiæ vindicatur, aut cohorti, aut alii conditioni deprehensus fuerit. nam videtur esse fugitiuus, siue refuga suæ conditionis, suique oneris, & ibi vindicatur vbi deprehenditur, *l. 1. hoc tit.* Hoc etiam de criminosis qui publice et euidenter tenentur potest ex *l. 1. sup. vbi de criminibus*: vt possit in reum criminalis lege agi, vbi deprehensus fuerit, etiamsi certum domicilium habeat, quo fugit vtimur: nisi scilicet malit actor eum remitti in eum locum, vnde quasi fugitiuus recessit, *l. . sup. titulo vbi causa status*: neque vero sub specie alterius militiæ, quam armatæ, conditionali vel debitori publico licet reuocare ad alium iudicem, non sub specie apparitionis magistri militum supra numerum, id est, si sit supernumerarius apparitor, non poterit reuocari ad forum magistri militum, vt ostenditur in Nouella Theodosii 4. *de amota milit. fori præscriptione*: & multo minus sub
B specie apparitionis magistri officiorum: qua de re tractatur propriè tit. 25. Dixi supra, ex cohorte præsidis, significans conditionem cohortalem: sunt enim cohortales in iure officia, siue apparitiones præsidum. Et erant certi homines cum progenie sua huic cohortali conditioni obnoxii, vt apparerent præsulibus prouinciarum, quicumque mitterentur: nam erant perpetui in prouincia, nec ducebantur a præside, vt Tullius ad Quintum fratrem: *quos ex necessariis cohortibus tecum esse voluisti*, qui quasi ex cohorte prætoris sunt.

XXIV.

Vbi Senatores vel Clarissimi, &c.

Clarissimorum appellatio est latior quam senatorum: nam & vxores & senatorum liberi sunt clarissimi: & senatores quidem sunt celsiores clarissimis, veluti illustres, aut spectabiles. Quæritur, vbi sunt hæ personæ conueniendæ. & hoc ostenditur, senatores &
C clarissimos in vrbe esse conueniendos ciuiliter apud præfectum prætorio, vel præfectum vrbi, vel magistrum officiorum, *l. 2. hoc tit.* Fuit etiam alia quæstio Theodosij, vt Symmachus refert in epistolis, quæ senatorum controuersias transferri a foro præfecturæ vrbanæ ad peregrina vetaret. In prouinciis autem ciuiliter conueniuntur iure communi apud præsides eius prouinciæ in qua domicilium habent, *l. 3. & l. vlt. sup. vbi causa status.* Et recte Cassiodorus in formula Rectoris prouinciæ: *Tu etiam senatorem ibidem residentem iuberis audire*: & etiam hodie criminaliter conueniuntur apud præsidem huius prouinciæ in qua deliquerunt; qui tamen olim erant remittendi ad præfectum vrbi ex *l. 3. C. Th. de accusat.* Excepto vno casu constitutione Claudij si senator vir clarissimus alienas susceperit actiones agendas quasi suas, in *l. 1. sup. ne liceat potent. patrocin.* illustres enim senatores hac in re separantur a clarissimis: nam illustres senatores qui recensentur in *l. 1. hoc tit.* non possunt criminaliter conueniri, nisi in consistorio principis. Quod etiam omnibus aliis senatoribus quosdam Imperatores detulisse Dio scribit, atque etiam Spartianus.

XXV.

In quibus causis militantes &c.

Militantes in hoc titulo non dicuntur armati milites, & tribuni numerorum: nam semper vtuntur priuilegio sui fori, & litem possunt reuocare ad magistrum militum, *l. 2. sup. tit. 23.* dicuntur scholares qui sunt sub magistro officiorum taxati in 11. scholas, vt ait *l. vlt. inf. de loc.* supernumerarii milites de quibus est titulus *de priuilegiis scholarium lib. 12.* veluti agentes in rebus, qui & dicuntur magisteriani quod obsequuntur

A magistro officiorum, & domestici protectores: hi habent quidem priuilegium fori, & suum proprium iudicem. sed eo priuilegio non vtuntur casibus in hoc titulo propositis, id est si conueniantur non apud magistrum officiorum, sed apud præsidem prouinciæ, qui eorum alias non est iudex competens ex causa debitorum aut in rerum publicorum: tamen hac causa possunt a præside conueniri, nec litem ad suum iudicem possunt reuocare. Idem erit si obnoxii dicantur curiæ, vel alii corpori, aut cohorti, si dicantur aliquid abstulisse per superexactionem vel concussionem, *l. 1. & 2. sup. tit. 23.* quæ etiam pone potuisset sub hoc tit. nam casus exprimunt quosdam quibus militantes non vtuntur sui fori præscriptione. nam præscribunt iudicio alieno, & plerumque iudicio fori incompetentis: & sane etiam *l. 2. tit. 23. in C. Th.* ponitur sub tit. *de amota*
B *militum fori præscriptione.* Item si sint conductores prædiorum alienorum, quacumque ex causa conueniuntur recte apud publicum iudicem. id est præsidem prouinciæ, nec possunt vti priuilegio sui fori. Dico militantes de quibus agitur hoc tit. id est, scholares qui conductores sunt alienorum prædiorum: nam soli armati milites conductores esse prohibentur, *l. milites, inf. de re milit.* possunt conueniri apud rectorem prouinciæ, nec fori præscriptione poterunt vti. Item amittunt milites scholares fori priuilegium, si negotiationem exerceant in prouinciis: nam tunc eo priuilegio militiæ sunt indigni. Et hoc vtique verum est, etsi obtinuerint a principe negotiandi licentiam: vt in h. l. ait:
C *militandi vel negotiandi.* legendum est, &c. non, *vel.* regulariter non potest quis esse miles & mercator, *l. 4. inf. l. b. 11. negotiat. ne milit.* sed si quis forte inuentus negotiationem exercere, & se etiam militiæ dignitate efferre, licet ei negotiationem permiserit princeps, conuentus etiam ex priuato debito poterit apud præsidem prouinciæ conueniri, nec potest reuocare litem ad suum iudicem. idéque erit si militantes suis compendiis, suisque priuatis negotiis dent operam in prouinciis, sine commeatus beneficio, non vtentur priuilegio fori. Et breuiter hæ sunt causæ in quibus militantes non vtuntur præscriptione fori. Notandum in contextu huius
D Constitutionis, ibi, *& qui per prouincias sociantur*, esse legendum, *negotiantur*, non, *sociantur*, aut *otiantur*: nam tres casus notantur, qui student rerum suarum administrationi, & qui negotiantur, & qui conducunt aliena prædia: & ita perspicue in Basilicis distinguuntur, & ad hos qui negotiantur pertinet vltima pars constitutionis, dum ait: *etsi meruerint mercandi licentiam.*

XXVI.

Vbi causæ fiscales vel diuinæ domus &c.

Causæ fiscales sunt in quibus agitur de bonis fisco delatis, id est, de caducis, vel de pœna pecuniaria inferenda fisco, vel de eo quod debetur fisco ex con-
E tractu. videtur etiam quodam modo esse causa fiscalis in specie *l. 4. hoc tit.* qua is qui emit a fisco mandatu Titij, cum Titio agit de pretio & vsuris, quæ fisco soluendæ sunt. Hæ causæ fiscales disceptantur apud Cæsaris procuratorem, vel rationalem rei priuatæ Cæsaris, rationalem summæ rei, vt est in inscriptione *l. 7. & in l. 3. inf. si propter public. pensitat.* & apud Euseb. ὁ τε μαγίςρς ϖεϱί γμάτων ϖεϱιςατων. Atque etiam in veteri inscriptione: *piissimo atque fortissimo fundatori pacis, ac publicæ libertatis auctori d. No. Fla. Valen. Constantio M. Cæsari, Valerius Honoratus vir perfectissimus rationalis, summæ rei, deuotus miles Marius Messala p.* Et quidem causæ ciuiles apud hos disceptantur, non criminales: nam de criminibus non cognoscunt, sed de iis quæ fisco competunt & debentur, sed præses qui habet me-

rum imperium, id est ius irrogandæ mortis vel pœnæ: igitur non habent merum imperium, nisi fungatur vice præsidum. Et Pontius Pilatus erat procurator Cæsaris in Syria, cum iure præsidiali, *l. 3. hoc tit. l. 1. sup. de pedan. iudicib. l. 2. inf. de pœnis, l. 3. inf. ad leg. Fab. de plag.* & l. *vlt.* D. *de offic. procurat. Cæs.* procurator igitur non cognoscit de causa curiali, sed de criminibus & pœnis. Igitur apud præsidem prouinciæ, cui, vt ait *l. 1.* conuictis pœnam irrogare licet, id est, quibus est merum imperium, quod scilicet est ius irrogandæ pœnæ criminibus & ius dandæ pœnæ legitimæ: & comprehendit omne genus pœnæ legitimæ, non ius gladii tantum. Et verissimum est in *l. imper.* . *de iurisdict.* imperium & iurisdictionem per exempla tantum definiri merum & mixtum iurisdictionis imperium. merum, id est sine iurisdictione, quod non competit iure magistratus, sed iure dato nominatim ad certum aliquem modum, finemque: puta, vt ius sit irrogandæ illius pœnæ, & non illius: vel plenissime, vt ius sit irrogandæ omnis pœnæ, Denique in ea lege per exempla tantum definitur imperium quod secretum, separatumque est a iurisdictione, id est merum, & id etiam quod inhæret immixtumque est iurisdictioni. Ergo præses tantum cognoscit de criminibus, & criminis pœnis: de bonis autem fisco vindicandis ciuiliter cognoscit procurator Cæsaris. Et euidens est in *l. 3. hoc tit.* sic esse legendum: procurator Cæsaris, *sicut exigere pœnam desertæ accusationis*, scilicet irrogatam a præside, *potest ita indicare*, vt ea *inferatur, sententia sua non potest.* Denique ius habet exigendæ pœnæ quam præses irrogauit, non etiam iudicandæ: & ideo in *l. 3.* legendum est, affirmatiue, *sicut exigere potest.* Qua in re laborat Accurs. Hæc de causis fiscalibus, verum titulus est etiam de causis diuinæ domus. a fisco separatur diuina domus, i. principis, quæ dicitur ratio Cæsaris in *l. 6. §. vlt. D. de iure fisci: Quod priuilegium habet fiscus*, inquit, *idem habet ratio Cæsaris & Augustæ*: nam Augusta iisdem priuilegiis vtitur quibus Augustus, *l. princeps, de legib.* Ratio Cæsaris, id est, vt Græci interpretantur domus Cæsaris: sicut domus diuinæ quæ pertinent ad rem priuatam, vel sacrum patrimonium principis, & ad prædia Tamiaca, id est, quæ erant proprie deputata cubiculo & cellario, & penui principis, & erant in Cappadocia, vt ostendit *l. 3. inf. de palatin. sacrar. largit.* & Græci explicant recte infra ad *l. 1. D. ad leg. Iuliam repetund.* & interpres Iuliani Antecessoris in Nou. 30. quæ prædia erant sub cura comitis domorum, & potissimum sub cura præpositi sacri cubiculi. Et inde in notitia Romani imperii, sub dispositione viri illustris præpositi sacri cubiculi ponitur domus diuina per Cappadociam. Agitur autem causa domus diuinæ apud procuratores siue rationales proprios, vt indicat eiusdem tituli constitutio. Sequuntur causæ hominum diuinæ domus. homines sunt coloni, inquilini, serui, conductores, procuratores. & ij quidem homines Tamiaci, destinati scilicet prædiis Tamiacis, conueniuntur apud præpositum sacri cubiculi & comitem domorum in omnibus causis ciuilibus & criminalibus, *l. vlt. huius tit.* quæ est de Tamiacis. etiam serui ita nominantur, & pertinent ad prædia Tamiaca. Igitur Tamiaca destinata penui principis patrimonialis, aut priuatæ rei homines in causis ciuilibus apud comitem rerum priuatarum: in criminalibus apud vicarium: nam in inscriptione *l. 9. huius tit.* ita legendum est: *ad Philippum vicarium*, non virum clarissimum, vel etiam in criminalibus conueniuntur apud præsidem prouinciæ, in qua crimen admiserunt, adhibito procuratore domus Augustæ. & similiter apparitores & officiales rationalis in causis ciuilibus conueniuntur apud ipsum rationalem, in criminalibus, cum non habeat rationalis merum imperium, id est, iudicii criminalis executionem, conueniuntur apud præsidem prouinciæ.

A

XXVII.

Quando liceat vnicuique &c.

In hoc tit. ostenditur illud quod ante dictum est, neminem sibi ius dicere, & superioribus titulis omnibus adeundum esse iudicem competentem, nec quicquam sine eo audendum vel administrandum esse. Id in hoc tit. ostenditur aliquando non obseruari, & nonnunquam euenire, vt nos ipsi vlciscamur, & quodammodo nobis ius dicamus aduersus obsessorem viarum, B id est, latronem nobis insidiantem impune occidamus, in *l. 1. h. tit.* Imo in agris tantum, non in vrbe impune occidimus: quemadmodum furem nocturnum, siue paganus sit, siue miles, etiamsi se telo non defendat, & ei parcere possimus sine nostræ vitæ periculo. & in agris & in vrbe, quod est ex 12. tab. sicut & vt fur nocturnus impune possit quodammodo occidi, *l. si pignore §. si furem, D. de furt. l. 4.* D. *ad l. Aquil.* sed vt auctor est Vlpian. ea lex desiit esse in vsu, obtinuitque postea vt non alias liceret nocturnum furem occidere, aut diurnum, quam si se telo defenderit, & si is cui furtum fiebat, parcere ei non potuit sine vitæ suæ periculo, *l. furem, D. de fals.* Quod ita obtinet in vrbe, sed non in agris: nam ex hac *l. 1.* & ex l. 12. tab. in agris nocturnus C fur quoquo modo potest occidi: quia in agris maior est copia grassandi, & quo maior est, eo rei grauioribus constringuntur vinculis, data ei, cui fit furtum, licentia seipsum vindicandi, & occidendi etiam manus dantem, nec resistentem. Et elegans est ratio *l. 1. melius esse in tempore occurrere, quam post exitum vindicare.* Omnes hæ definitiones sunt plerumque falsæ. *& n'en faut abuser.* Et plerumque veræ in vna re tantum, falsæ in omnibus aliis, & ideo qua mente traditæ sint, & qua specie oportet semper animaduertere. Itaque facile est respondere argumentanti ex his sententiis allato incommodo, aut exceptione aliqua, quod ait, *melius esse &c.* Et simile est quod ponitur in *l. vlt in quibus non est nec. rest.* melius esse iura minorum integra seruari quam D post vulnus inflictum remedia quærere, quod ex Arist. 3. Politicorum videtur sumptum: & ostenditur in *l. 2. huius tit.* vnumquemque posse desertorem militiæ obsidere & prehendere, & si se telo defenderit, occidere, vt in *l. 2. inf.* de deserta militia, & hoc quidem modo, quod est in altera parte huius tit. vindicabit læsam maiestatem & deuotionem publicam, quam scilicet lædit miles, qui alias solet appellari deuotissimus, dum ab ea deuotione descisit deserta militia: & ita occisor desertoris vltor est publicæ deuotionis.

XXVIII.

De inofficioso testamento.

E Diximus supra de iure sacro, deinde de iure publico, siue de partibus iuris ciuilis. & magistratibus, & de ordine quo agit quisque apud eos, de Aduocatis, & procuratoribus alienarum litium, de restitutionibus litium, siue de restitutione in integrum, de pedaneis iudicibus, & de foro competenti. ab hoc tit. De inofficioso testamento incipit tractare de diuersis actionibus, causis & litigiis, qui tractatus ius omne fere complectitur. Et recte maiores nostri monuerunt diligentem nobis operam impendendam esse titulo de actionibus: quia scilicet is ambitu suo complectitur omnes quæstiones iuris. Nec mirum igitur si in ea re & Cod. & Dig. [potissimum consumantur], id est, in explicandis actionibus variis, eorumque natura explicanda. summa autem actionum diuisio hæc est, alias esse vindicationes, siue petitiones, alias condictiones in *l. actionum ge-*

nera, D. de oblig. & action. actiones in perſonam eſſe de A obligatione, de re aut pecunia debita actori, id eſt actiones in rem eſſe de proprietate & poſſeſſione, quam actor ſuam eſſe aſſerit, vel, vt loquitur, ſuam eſſe petit: nam & de poſſeſſione eſt vindicatio per interdictum vti poſſidetis, vel vtrubi, *l. 1. § Pomponius, D. ad exhib.* & rurſus vindicationes ſiue petitiones alias eſſe de vniuerſitate rerum, veluti de hereditate, alias de rebus ſingulis, ſpecialeſque vindicationes appellantur, *l. 1. D. de rei vindic.* Orditur autem a vindicationibus quæ ſunt de vniuerſitate, & ab ea præcipue quæ dicitur querela inofficioſi teſtamenti, & de petitione hereditatis de inofficioſo teſtamento, ſiue ex cauſa inofficioſi teſtamenti, *l. ſi quis filium, hoc tit. l. 20. D. eod. l. pen. de bonor. poſſ. ſſ. contr. tabul. l. 3. inf. de pet. hered.* quæ actio datur liberis notatis exheredatione & remotis, lege Glicia, vt indicat inſcriptio *l. 4. D. eod.* Eſt igitur B hæc actio non legitima, non ciuilis. Nec obſtat *l. non putauit, D. de bon. poſſeſſ. contr. tabul.* exheredatis non dicitur dari bonorum poſſeſſio contra tabulas, ſed præteritis, id eſt, ſilentio omiſſis, nec ſcilicet inſtitutis, nec exheredatis vt oportet, etiamſi legitima ſit eis relicta, præteriti enim ſunt qui non ſunt lecti in numerum heredum, vel qui heredum numero moti ſunt nominatim per exheredationem, etſi ſit eis aliquid adſcriptum: ſicut apud veteres, vt refert Feſtus, præteriti ſenatores erant qui non lecti a conſulibus, ſed tacite loco moti: ergo bonorum poſſeſſio contra tabulas datur liberis præteritis, non exheredatis, & adijcit Vlp. in *l. 8. D. de bon. poſſ. cont. tab.* etiam exheredatos iure ciuili non turbare teſtamentum. Quid hoc enim eſt? nempe ipſo iure nullum non eſt teſtamentum, in quo filius exheredatus eſt: imo valet ipſo iure: ſed ei liberum eſt per que- C relam inofficioſi teſtamentum reſcindere, quaſi impium & inofficioſum, ſi modo probauerit ſe immerito exheredatum atque remotum. Summa hæc eſt: ipſo iure non reſcindi teſtamentum in quo filius eſt exheredatus: ſed per querelā de inofficioſo teſtamento, ſiue petitionem her. Non ſeparo querelam a petitione hereditatis, nec ſunt imitandi doctores, qui aliud faciunt iudicium reſcindens, aliud reſciſſorium, & iudicium reſcindens vocant querelam inofficioſi teſtamenti, quod primum reſcindatur teſtamentum & reſciſſorium iudicium vocant hereditatis petitionem quaſi ſubſequatur reſcindens iudicium. Noſtri auctores non faciunt differen- D tiam inter hæc nomina, nec a reſciſſione ſeparant petitionem, vno ſcilicet eodemque iudicio, vna actione & reſcinditur teſtamentum quaſi inofficioſum, & petitur hereditas ab inteſtato: vel vt aliter dicam, noua ratione reſciſſo teſtamento vindicatur hereditas ab inteſtato. Dices quo iure vindicat hereditatem qui ab ea remotus eſt nominatim per exheredationem, nec eſt vt muniat ſe prius iure aliquo, aut vt colorem quemdam iuris induat: nam ſi non ſit ex ſuis heredibus, ordinandi & excitandi iudicii de inofficioſo teſtamento gratia, neceſſe eſt prius eum qui quæritur vel acturus eſt de inofficioſo teſtamento, veluti ab inteſtato ſibi delatam hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem agnoſcere ab inteſtato vnde liberi, vel vnde legitimi, vel vn- E de cognati, *l. 6. & 7. l. Papinianus § 2. D. eod.* In ſuis heredibus non eſt neceſſaria aditio, aut bonorum poſſeſſio: quoniam ipſo iure heredes ſunt, *d. l. 7. & l. in ſuis, D. de ſuis & leg. l. pen. §. pen. D. de bon. lib.* ſui igitur heredes qui exheredati ſunt, ipſo iure filii, vel alij liberi, non heredes facti aditione hereditatis, vel bonorum poſſeſſione, perueniunt ad poſſeſsionem hereditatis de inofficioſo teſtamento, allegantes ſe immerito exheredatos eſſe. quæ allegatio competit non tantum liberis, ſed & parentibus exheredatis, & fratribus germanis, ſi turpes perſonæ ſcriptæ ſint, veluti mimi, aut hiſtriones, aut arenarii: alioqui frater non poteſt queri de inofficioſo teſtamento fratris, *l. fratres, hoc tit.*

A Alij autem cognati nullo modo poſſunt queri, ſi ſint exheredati, vel quod idem eſt, ſi ſint præteriti: nam præteritio harum perſonarum cenſetur pro exheredatione. Ij igitur quibus competit querela, ad eam perueniunt, eamque perſequuntur, & ſi forte non vicerint querela, aditio illa, aut bonorum poſſeſsio quam petierunt & agnouerunt, ſine re, ſine effectu conſtituitur, & eſt etiam interim dum agitur querela, ſine re & color potius, fictaque narratio, quia & in foro licere vti Fabius ait, lib. 4. & color quidam, ſiue prætextus petendæ hereditatis. Ex his licet modo definire inofficioſum teſtamentum. Inofficioſum teſtamentum eſt, in quo liberi qui ſunt in poteſtate, vel emancipati, aut parentes, aut fratres germani immerito exheredati ſunt, vel præteriti, vel inſtituti, ita vt pro exheredatis habeantur, vt præteritio aui materni, aut matris habetur pro B exheredatione, id eſt, harum perſonarum ſilentium, exheredatio eſt. patris ſilentium non eſt exheredatio: & ideo huic non datur querela inofficioſi teſtamenti, ſed bonorum poſſeſsio contra tabulas. contra præterito a matre, aut auo materno, vel præterito a filio ſuo, vel præterito a fratre germano datur querela inofficioſi teſtamenti, non bonorum poſſeſsio contra tabulas, quia pro exheredatis habentur: & inſtitutus etiam quandoque habetur pro exheredato, eique competit querela, vt in ſpecie *l. Papinianus §. 4. D. eod.* Regula eſt: quartam debitam filio non minuere libertates ſeruis relictas teſtamento patris. Finge: pater habuit ſeruos, & omnes manumiſit. quarta non poteſt imminuere libertates. aget igitur querela ita inſtitutus: nam inutilis eſt illa inſtitutio, & eſt, vt habet formula huius iudicii, iuſta cauſa offenſæ, *l. 20. 22. & 23. hoc tit.* vel, iuſtam cau- C ſam iraſcendi, vt eſt in Plinij iunioris epiſtolis, patrem habuiſſe videri qua ſententia abſoluitur ſcriptus heres, & penitus repellitur exheredatus. vincit autem exheredatus, ſi iudex pronunciauerit iuſtas cauſas offenſæ patrem habuiſſe non videri.

XXIX.

De inofficioſis donationibus.

Exemplo querelæ inofficioſi teſtamenti comparata eſt querela inofficioſæ donationis, facta ſcilicet a parentibus in fraudem liberorum: vel a liberis in fraudem parentum, & comparata eſt conſtitutione Alexan- D dri ad Claudium Iulianum præfectum vrbi in *l. Titia 87. §. Imper. D. de leg. 2.* Et datur querela inofficioſæ donationis liberis qui erant tempore donationis, ſiue in vnum ex eis, ſiue in extraneum collata ſit immodica & inofficioſa donatio. ſed hoc intereſt, quod querela inofficioſi teſtamenti hoc iure reſcindat totum teſtamentum, inſtitutionem, legata, libertates, tutelas, tabulas pupillares, quaſi fuerit furioſus, atque ideo nullam habuerit teſtamenti factionem, qui pietatis nullam rationem habuit. ex Nou. Iuſtin. querela inofficioſi teſtamenti reſcindit tantum caput inſtitutionis, cetera capita firma manent. querela autem inofficioſæ dona- E tionis id tantum reſcindit & reuocat, quo minuitur portio debita liberis, non etiam totam donationem reuocat. ergo quadrantem, vel ex iure *Nouellæ de trien. & ſem.* quas ſequimur trientem, vel ſemiſſem legitimæ portionis, id eſt, debitæ ab inteſtato pro numero liberorum, & ita Nou. 92. quæ eſt de inofficioſis donationibus oſtendit, hac actione liberos non reuocare totem donationemque, ſed portionem tantum quæ eis debetur, vulgo appellatam legitimam: ergo inofficioſa donatio eſt quæ liberis portionem debitam aufert, aut minuit, vt donatio omnium bonorum, vel donatio ſextantis, aut deuncis bonorum: nam donato ſextante, vel deunce, quod reſidet non ſufficit Falcidiæ, id eſt, debitæ portioni. Falcidia eſt nomen generale. omnis

quadrans dicitur Falcidia: sunt autem quadrantum legitimorum multa genera. ita vero immensum donando pater excludit querelam inofficiosi testamenti: & hoc meditatur: dabo operam ne filius queratur de liberalitate mea. ne inducat materiam officiorum, vt lib. 7. cap. 4. appellat Fabius: nam certe materia querelæ inofficiosi testamenti est materia officiorum, an sit bene meritus filius, vel male, *l. filius, D. de inoffic. testam. l. 3. §. si emancipatus, D. de bon. possess. contra tab.* dabo operam, inquit, ne queratur: nam queri potest tantum de testamento. non testor, sed dabo omnia mea. hoc genere igitur eluditur querela inofficiosi testamenti, sed suppetit ex constitutione Alexandri querela inofficiosæ donationis, quam dari dicendum est non tantum liberis, sed & parentibus, vt in *l. 4. hoc tit.* & dari etiam ab intestato, id est siue donator ille fecerit testamentum, siue intestatus decesserit, *l. 3. hoc tit.* & rursus eum forfasse dari etiamsi interuertendæ vel eludendæ querelæ inofficiosi donatori non fuerit animus: nam consilium quidem absque euentu atque affectione non sufficit *l. pen. hoc tit.* si absumpta sit vel deminuta portio debita: quod tamen non videtur probasse Patricius Græcus interpres, qui dixit dictam *l. 5.* accipiendam esse quasi nouam, vt scilicet tantum procedat in suo casu, cum liberi nati post donationem aliis liberis factam, eam reuocant pro modo portionis sibi debitæ: factam extraneo liberi postea nati in solidum reuocarent, *l. si vnquam, inf. de reuoc. donat.* factam aliis liberis reuocant tantum pro modo Falcidiæ. Et sufficit euentus, sufficit fraus quæ reipsa ipsis facta est, etsi adfuerit consilium fraudandi in *d. l. 3.* scilicet hoc iure vtimur, vt trahatur etiam ad omnes alios casus, puta si liberi qui tempore erant donationis, querantur de inofficiosa donatione. Etiam illud notandum, hanc actionem non dari post quinquennium, *l. vlt. hoc tit.* quod obtinet & in querela inofficiosi testamenti & de inofficiosa dote. Hæ tres querelæ finiuntur quinquennio. Item non dari querelam inofficiosę donationis iis qui iudicium donationis agnouerunt, & probauerunt, *l. 6. hoc tit.* quod obtinet etiam in querela inofficiosi testamenti. nam hæ querelæ sunt remedia subsidiaria, *l. 2. & 3. hoc tit.* & obseruandum est, non dari querelam inofficiosæ venditionis: nam pater vendet omnia bona sua, si vult, *l'argent en demeure.*

XXX.

De inofficiosis dotibus.

INter donationes & dotes numerantur. Dos est species donationis, *l. cum multa, inf. de donat. ante nupt.* Et id quod dictum est de inofficiosis donationibus merito trahitur ad inofficiosas dotes a matre datas marito primo vel secundo, quia scilicet dodrantem maternorum bonorum excedunt, vel omnia bona consumunt, ita vt liberis non sit salua Falcidia, id est, debita portio in bonis maternis Ceterum quia hæc actio de inofficiosa dote est subsidiaria, sicut duæ præcedentes, hodie nolim constitutiones huius tit. accipi de muliere, quæ iterum nubit habens liberos ex priore matrimonio, quia constat eam secundo marito non plus posse erogare dotis, vel alio nomine quam vni ex liberis prioris matrimonii, ipso iure securos esse. sed accipi potest constitutio tituli etiam hodie de ea quæ primum nupsit, cum haberet naturales filios, vel spurios, vel de ea quæ iterum nupsit non habens liberos ex priore matrimonio, sed spurios tantum: nam in bonis maternis Falcidia spuriis non minus, quàm iustis liberis debetur, *l. si suspecta §. 1. D. de inoff. testam.* sed erat quidem constitutio etiam de liberis prioris matrimonii, sed in eis hodie est superuacua propter dictam legem, *hac edictali.* Et ita accipienda est lex huius tit. vulgo dicitur a nostris auctoribus, leges legibus concordare promptum est, ex hoc loco, *legibus concordare promptum est,* id est, ius est & æquum.

XXXI.

De petitione hereditatis.

NOn caret ratione quod priusquam proponeret generalem petitionem hereditatis quam proponit hoc tit. proposuerit specialem de inofficioso testamento: nec enim idem ius est vtriusque. Generalis petitio hereditatis datur aduersus possessorem iuris, vel rei hereditariæ, nec heredem iustum, siue sciat se non esse heredem, siue falso existimet se esse heredem. Et hoc est quod dicitur, eam petitionem hereditatis dari tantum aduersus eum qui pro herede possidet, cum non sit heres, vel bona fide, scilicet existimans se esse heredem, vel mala fide, & aduersus eum qui possidet pro possessore, id est aduersus furem, vel raptorem, qui interrogatus quo iure possideat, non habet quod respondeat, nisi quod possideat, non quasi heredem. de hereditate vtique non contendit, videlicet non se asserit esse heredem: & ideo hic etiam tenetur petitione hereditatis, non alius qui vero iustoque titulo possidet, *l. regulariter & quatuor seqq. D. eod.* petitio autem hereditatis de inofficioso testamento datur aduersus verum heredem & legitimum, qui ex inofficioso testamento iuste hereditatem adiit: neque enim ante aditam hereditatē exheredatus agit. & hoc distat querela inofficiosi testamenti a bonorum possessione contra tabulas: nam bonorum possessio contra tabulas est contra lignum *l. quod vulgo dicitur, de bon. poss. contra tab.* idque etiamsi nondum heres adierit. querela contra heredem qui adiit. Item querela inofficiosi testamenti datur aduersus filium tantum qui accepit cum re bonorum possessionem contra tabulas, *l. filius, de bon. poss. cont. tab.* datur etiam aduersus fideicommissarium, cum ex Senatusconsulto Tribelliano restituta est hereditas, *l. 1. sup. de inoffic. testam.* aduersus quos non datur generalis petitio hereditatis: quia vero & iusto possidet titulo, & generalis tantum datur in eum qui falso possidet pro herede, vel qui impudenter possidet pro possessore, veluti pro eo qui possessionis nullam habet iustam causam. Obiicies ex hac sententia quod plerisque locis dicitur, generali petitione hereditatis, id est, ex causa intestati, vel ex causa iniusti testamenti, aut irriti, aut rupti, aut falsi, vel ex alia quacumque causa, per quam inofficiosum testamentum dicitur, petitione hereditatis teneri etiam heredem scriptum in testamento, & fideicommissarium & Trebellianum in *l. etiam §. idem dicendum, & §. seq. l. item veniunt §. licet, D. eodem.* sed videamus ne eo circumscribamur: nam hoc duntaxat locum habet, scilicet, vt heres scriptus, & fideicommissarius, & Trebellianus ex quacumque alia causa teneantur petitione hereditatis, cum fideicommissum aut hereditas eis relicta est iniusto aut inutili testamento: atque adeo cum fideicommissum aut hereditas ad eos iure non pertinet. Et rursus potest etiam obiici quod dicitur in *d. l. etiam, §. 1.* emptorem hereditatis teneri vtili petitione hereditatis, qui eam bona fide emit ab herede qui possidebat eam pro domino. sed vt respondeam, id locum non habere puto vt sit in emptorem petitio hereditatis, nisi deficiente venditore, puta non extante, vel extante quidem, sed qui bona fide vendidit, non dico ære, sed asse Caiano, qui non tenetur, nisi in quo locupletior factus est: ne videretur factus locupletior, aut sane immodici pretij non habetur ratio. eo casu deficiente venditore, cum ab eo scilicet non possimus seruare hereditatem quam vendidit, quia vel non extat, vel modicum tulit ex venditione, in emptorem datur vtilis petitio hereditatis quasi in heredem eius qui possidebat

hereditatem pro herede: nam certum est hereditatem posse peti non tantum ab eo qui pro herede possidet, vel possessore, sed ab herede eius, licet ignoraret defuncti res ita possedisse eas res, & ipse eas nunc possideat quasi ex hereditate sibi testamento vel lege delata, *l. Neratius, l. etiam, in pr. & §. heredem, D. eod.* deficiente igitur venditore demum per vtilem petitionem hereditatis itur ad emptorem quasi ad heredem possessoris, qui conueniri non poterat. Emptor hereditatis vicem heredis obtinet, & in subsidium. vera igitur est ea differentia quam exposuimus inter generalem petitionem hereditatis & illam specialem querelam de inofficioso testamento. Sunt & aliæ: petitio hereditatis de inofficioso testamento non tam rem persequitur, quam ipsam vindictam iniuriarum, siue notam exheredationis, & agit causam doloris, sicut actio iniuriarum. quod nomen B querelæ etiam demonstrat. generalis petitio hereditatis, id est, quæ ex alia causa instituitur, est patrimonii, siue rei vindicatio. Quamobrem pater filii nomine non agit querela inofficiosi testamenti, veluti filio exheredato, aut præterito a matre, aut auo materno, inuito filio, quia filii iniuria est & indignatio, *l. Papinianus, D. de in off. testam.* qui tamen ageret ex alia causa, & peteret etiã hereditatem inuito filio, sicut qualibet actione alia: quandoquidem omnes patri adquiruntur, iniuito filio, iure potestatis paternæ. & præterea querela inofficiosi testamenti tacita dissimulatione aboletur, sicut actio iniuriarum, *l. 1. sup. de in integr. restit. min. l. non solum §. 1. de iniur.* & silentio quoque quinquennii aboletur querela inofficiosi testamenti, *l. si quis filius, in fi. sup. de inoff. testam. l. 3. C. Theod. de Apostatis.* Ex alia C autem causa petitio hereditatis, nec longi temporis præscriptione perimitur, sed tantum præscriptione 30. annorum, *l. hereditatis, hoc tit. l. pen. inf. ex quibus causis cess. lon. temp. præscript.* vbi elegantissime Accursius reddit rationem, cur petitio hereditatis generalis non detur in eum qui vero & iusto titulo possidet. petitio hereditatis dicitur etiam actio in hereditatem, *l. pater §. 1. de capt. & postlimin. rev.* vt quæ proponitur in titulo sequenti, dicitur actio in rem. & de his quæ veniunt in petitionem hereditatis, sunt autem quam plurima, est Senatusconsultum diligenter explicatum a Iurisconsultis nostris, quod appellatur a Græcis Senatusconsultum Adrianum in *l. quod si possessor, D. eod* quia factum fuit auctoritate Adriani, *l. 1. hoc tit.*

XXXII.

De rei vindicatione.

Res in hoc titulo non est hereditas, sed certa species: hic igitur titulus est de petitione speciali, qua quis speciem, corpusque certum suum esse asserit, hoc modo: fundus Tusculanus qui est in agro qui Sabinus vocatur meus est: nam fundi nomen, & quo loci sit dicere oportet, *l. si in rem, in fi. D. eod.* vel hoc modo: hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio. Superior autem titulus est de ea vindicatione, seu assertione, qua E quis se vniuersi iuris defuncti successorem esse affirmat, non rei certæ, non corporis certi. Et in his iudiciis in rem hoc est solemne, vt iudex vindicias dicat interim, dum de proprietate disceptatur, ab eo qui rem possidet, præstita satisdatione de ea re conseruanda & restituenda petitori, si secundum eum iudicatum erit: imo & non præstita satisdatione interim vindiciæ dantur secundum possessorem, si petitor satisdare noluerit: nam in causa pari melior est causa possidentis. plus est in re quam in persona: sed si petitor paratus sit satisdare, nolente possessore satisdare, statim possessio transfertur in petitorem, id est, vindiciæ dantur secundum petitorem: quod eleganter explicat Paulus 1. Sent. tit. 11. Et

A confirmat *l. de bonis §. ... D. de Carbon. edic. l. 5. sup. de petit. hered.* nam hic ordo seruatur in omnibus vindicationibus & specialibus & vniuersalibus etiam confirmat *l. 1. inf. vti possid.* constituitur possessio vel apud possessorem ipsum, vt scilicet maneat possessor pendente lite, vel, quod est addendum, res ex causa sequestro deponitur, *l. 7. §. 1. D. qui satisd. cog.* vindicias appello possessionem, vt Titus Liuius dicit: modo vindicias, modo possessionem promiscue, in antiquis legibus, quæ sunt in Bibliotheca Regia, *decernito ex possessionem*, id est, vindicias dato: Gallice, *la iouissance, la recreance*. Et videtur vindiciarum nomen ductum a vi quadam ciuili, vt explicat Gellius lib. 20. cap. 9. quæ vt ait, verbo dicebatur. Et quoniam is auctor in eo capite multum depravatus est, explicabo paucis quid sit B in 12. tabulis manum conserere: & hoc dicam imprimis. manum dicimus inter se conserere partes in vindicationibus, dum vindicat vnus, & alter contra vindicat: nam erant mutuæ vindicationes, vt est in §. 1. *Inst. de act.* manum conserere non illa quadam vi bellica, aut cruenta, sed vi quadam ciuili, quæ verbis fiebat, vt vi festucaria, vt ait: & ita eleganter definit: *manum conserere esse qua de re disceptatur in re præsenti, siue ager, siue quid aliud est cum aduersario in manu prenderit in ea re ciuilibus verbis vindicare.* ac postea quid sit vindicia explicat hoc modo: *vindicia est correptio manus.* vbi manus est carpus, *le poignet: in re atque in loco præsenti apud prætorem ex 12. tab. fiebat*, ac postea illam correptionem carpi, siue manus dicit esse vim ciuilem, quæ tamen dicebatur magis verbis quam re, verbis directis & solemnibus facta vindicatione in re præsenti. Et ex eo intelligitis quod nondum quisquam enodauit, ita apud Festum esse legendum: *vindiciæ appellantur res eæ de quibus controuersia est: quod potius dicitur vis quæ fit inter eos qui inter se contendunt.* vulgo male, *ius, quia fit &c.* Ergo vt ad rem redeamus, possessio statim non aufertur possessori, initio litis, nisi cum non vult satisdare, & petitor offert satisdationem, alioqui si neuter velit satisdare, in pari causa, melior est causa possessoris: sed si reus rem vi possederit, ante omnia momentum redintegrari, id est reformari possessionem oportet, *l. si quis liberum, D. de probat.* quæ fuit Zaleuci lex, vt Polybius scribit lib. 12. ... &c. Et ob hanc rationem in causis liberalibus vindiciæ dantur secundum libertatem ex 12. tabul. si probetur tempore D litis ordinandæ in libertate fuisse is homo quo de agitur, præstita scilicet satisdatione, adeo vt hic ordo seruetur etiam in præiudicialibus actionibus, *l. ordinata, D. de liber. causa, l. lite, hoc tit. l. 2. §. initium D. de origine iuris.* Quod si in possessione seruitutis, id est in seruitute fuerit is homo de quo agitur, vindiciæ dantur secundum seruitutem: nisi quis per vim liberum hominem rapuerit, & in seruitute habuerit, namque is homo ante omnia reponitur & restituitur in libertatis possessione, *l. si quis liberum, & l. vis, inf. de probat.*

XXXIII.

De vsufructu & habitatione.

Post vindicationem rerum corporalium de qua est titulus superior, dat hunc titulum & sequentem, qui sunt de vindicatione rerum incorporalium, veluti seruitutum, seruitutes non constant corpore, cerni vel tangi non possunt: sed in iure tantum consistunt, vel intelligentia percipiuntur: denique non sunt, sed intelliguntur: & ex seruitutibus aliæ sunt personarum, aliæ prædiorum, *l. 1. D. de seruitut.* vel vt loquitur *l. Caius, de annuis leg.* aliæ sunt in rem, aliæ in personam. De seruitutibus prædiorum est titulus qui sequitur: nam plerumque seruitus dicta simpliciter, est seruitus præ-

dij: hic autem titulus est de seruitutibus personarum: A nam per vsumfructum & per habitationem, prædia, vel mancipia, vel aliæ res seruiunt personis non rebus, *l. dominus, D. eodem.* Item per ministerium, quo verbo significantur operæ seruorum alienorum, quæ nobis sunt locatæ, vel cessæ. videtur quidem habitatio & ministerium nihil differre ab vsufructu: nempe habitatio nihil aliud videtur esse quam vsusfructus ædium, *l. 9. hoc tit.* & ministerium nihil aliud quam vsusfructus seruilis, *l. 3. & 4. D. de operis seru.* sed tamen longe distant inter se: nam propria quædam vis inest in habitationis & ministerii verbo, quæ efficit ne facile quis hæc iura si quæsierit, amittat. Amitteret ea si quæsisset sub nomine vsusfructus: quod ita declaro. vsusfructus amittitur morte fructuarii, quia ius est in personam, quod sublata persona tolli est necesse, *l. 2. D. eod. tit.* Et eadem ratione amittitur capitis minutione fructuarii, quia persona commutatur per capitis deminutionem, & fit nouus homo quidam, vt ex libero seruus, ex ciue peregrinus: amittitur etiam non vtendo tanto tempore, quanto vsucapio completur rei mobilis, vel immobilis. Ministerium autem serui, quandiu is seruus viuit, iis modis non amittitur. ministerium, vel operæ serui legatæ non amittuntur, si legatarius capite minuatur: quia capitis minutio appellatur mors ciuilis: non amittitur si per decennium vsus non sit operis: habitatio quoque quamdiu ædes saluæ permanent, & is cui habitatio concessa est viuit, non amittitur capitis minutione, vel non vtendo, quia etsi videatur aliquatenus is cui habitatio ædium vel ministerium serui concessum est, vsumfructum habere ædium, vel ministerium serui: tamen fructuarius non est dicendus, *l. 2. D. de vsuf. leg.* & mors quidem eius cui concessa est habitatio, habitationem extinguit, habitatio cessat, quia iam habitari non potest ab illo in cuius facto habitatio consistebat: verum capitis deminutio, vel habitandi incuria habitationem non extinguit, quia habitationis nomen non tam respicit ad personam eius qui habitat, quam ad rem ipsam, quæ inhabitatur, vt sæpe habitatio sumatur pro domo ipsa: & dubitatur an habitatione legata, proprietas legata sit, id est, domus, *l. cum antiquitas, hoc tit.* Atque adeo satis est vt consistat ius integrum habitandi ei cui datus est, si habitari domus ab eo possit, licet non inhabitetur. Habitari etiam potest post capitis deminutionem. ergo manet habitatio, etsi legatarius capite minutus sit. Idemque domus est exposita habitationi, etsi domum legatarius non habitauerit. Ministerium autem serui non extinguitur negligentia, non capitis deminutione, sicut nec habitatio. imo nec mors eius cui ministerium debetur, ministerium extinguit, cum tamen mors habitationem extinguat, vt supra diximus. Ratio est, quia ministerium serui in facto consistit ministratoris serui, vel sic, ministri nomen significat fructum eius qui hanc operam ministrat & exhibet, & ideo quãdiu is seruus qui eam operam exhibet, viuit, tandiu operæ debentur ei cui concessæ sunt heredive eius. sed conferamus etiam vsumfructum cum habitatione & ministerio: nam ministerium & habitationem satis contulimus inuicem. Vsusfructus est quidem ius vtendi fruendi re aliena quæ non sit in abusu, id est, quæ vtendo non pereat: nam earum rerum quæ vtendo pereunt, vt vini, olei, frumenti vsusfructus non est, abusus est, non vsus. Quod explicatur in *tit. de vsuf. ear. rer. quæ vsu consumuntur*: in quo ostenditur earum quoque rerum quæ sunt in abusu, quasi vsumfructum constitui ex Senatusconsulto, remedio cautionis. vsusfructus igitur est quidem ius principale, sed in facto fructuarij consistit: nam fructus is capit, *l. vn. in pr. D. quando dies vsusfr. ced.* Itaque vsusfructus videtur ad significare factum eius personæ, cui est ius vtendi fruendi. Itaque ea persona non vtente, tempore legibus præfinito, vel etiam ea persona mortua, vel mutante statum, id est persona mortua vel capite minuta, vsusfructus cessat & interit: quia non superest iam amplius ille, cui soli ius est facere, id est, vti frui. huius factum vsusfructus nomen significat. Ergo vsusfructus finitur omni capitis minutione, quod iure veteri obtinuit, ex *l. pen. hoc tit.* non interit minima capitis minutione, veluti emancipatione, vel adrogatione: in qua etiam interueniebat emancipatio per æs & libram, adhibito libripende, & asse Caiano, id est, nummo vno dicis causa, id est, obtestationis gratia, quæ erat venditio quædam imaginaria, & redactio in seruitutem, & cõmutatio: igitur transformatio personæ aut regeneratio: sed merito hodie non interit vsusfructus in personam constitutus, nisi cum ea persona desiit esse persona: id est, cum fit seruus, aut peregrinus. peregrini personam non habent in ciuili iure. Ceterùm minima capitis minutione ex Constitutione Imperatoris non finitur vsusfructus, quia legitimæ illæ emancipationes hodie sunt sublatæ: atque adeo qui emancipatur, vel adrogatur, nec imagine redigitur in seruitutem, denique fit sui iuris, vel alieni iuris sine permutatione status qui emancipatus, vel adrogatus fuit. fit quidem hodie capitis minor, sed non secundum morem veterum: ita nec fingitur prius transiisse ex libertate in seruitutem, fit hodie emancipatio vel adrogatio simpliciter, sublatis aliis actionibus, fit ex constitutione Anastasij hodie, vel ex Constitutione Iustiniani in §. *præterea, Inst. quibus modis ius patr. potestatis soluitur.*

B C D E

XXXIV.

De seruitutibus & aqua.

VSusfructus, habitatio, ministerium seruorum iura sunt hominum siue personarum, per quæ res liberis hominibus seruiunt. seruitutes autem in hoc titulo sunt iura prædiorum, per quæ prædia prædiis seruiunt. illa, id est, vsusfructus, habitatio, ministerium cohærent personis, hæ vero seruitutes, de quibus in hoc titulo agitur, cohærent prædiis vrbanis, vel rusticis. Licet etiam nobis definire seruitutes secundum Celsum in *l. quid aliud, D. de verb. signific. l. qui fundum,* D. *quemadmod. seruit. amitt.* ex attributo & subiecto, hoc modo: seruitutes sunt prædia qualiter se habentia: quamuis res non sint corporales, vt cum medici definiunt morbos, esse corpora male affecta, & Stoici virtutem esse animum quodammodo se habentem. virtus est habitus, scilicet animi, qui significatur illo articulo, quodammodo, vel aliter, seruitus est habitus vel qualitas prædii, qualitas inhærens prædio. Quod subjicit in hoc titulo, *& de aqua,* non est de aqua simpliciter, vt in *tit.* D. *de aqua,* qui est de aqua pluuia, & aqua cadente e cœlo, de qua competit ex 12. tabulis actio in personam eius aquæ arcendæ gratia: nam integer ille titulus est de aqua, & de aquæ arcendæ actione, legitima, scilicet, puta vt vnus coerceat & cohibeat aquam pluuiam, ne opere manufacto ex suo fundo insiliat in meum, meoque noceat. sed hic titulus est de seruitute aquæductus, vel aquæ haustus, de qua est actio in rem confessoria vel negatoria, sicut de ceteris omnibus seruitutibus vel rerum vel personarum, est duplex actio in rem, confessoria & negatoria, *l. 2.* D. *si seruit. vindic.* aio ius mihi esse aquæ hauriendæ, vel aquæ ducendæ e fundo tuo: hæc est confessoria: nego tibi ius aquæ hauriendæ, vel ducendæ ex fonte meo. hæc est negatoria vna asserit seruitutem fundi, altera libertatem: est autem in hoc titulo πρωθύστερον: nam meo iudicio sic intelligi debet, de aqua & aliis seruitutibus, vt in *l. 3. aquæductus, vel aliæ seruitutes,* sic etiam exaudias titulum de aqua & aliis seruitutibus, sicut alias ostendi *tit. 2.* D. *de reb. cred. si cert. pet.* sic esse intelligendum quasi inuersum, si certum pe-

[illegible] creditur. alius si certum petatur de chiro- [illegible] si certum petatur de suffragiis. id autem [illegible] per [illegible]. quia nulla est alia [illegible] constitutiones in hoc titulo, vt ab. [illegible] quia magna pars tituli est de [illegible] substitutione, id est, pupillorum.

XXXV.

De lege Aquilia.

QVæro quis reddet rationem posita hoc loco tituli de lege Aquilia proxime post seruitutes, & in medio tractatu [illegible]: nam potuisset hic tit. de lege Aquilia, id est, de legis Aquiliæ actione, commodius [illegible] lib. 9 [illegible] de bonis raptis & iniuriis: nam quatuor [illegible] actiones ciuiles ex delictis, furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, & legis Aquiliæ. Sed hoc loco posita est, quod olim competeret actio ex secundo capite legis Aquiliæ, si quis non imposita seruitute ædibus vicini, & non seruata forma antiquorum ædificiorum, vt *l. qui luminibus. D. de seruit. vrb. præd.* [illegible], vicini luminibus officeret, de qua re Zonaras in [illegible] refert egisse mulierem quandam apud Imperatorem, quod scilicet Petronas frater Augustæ altius ædes tollendo, officeret luminibus ædium mulieris, & Imperatorem nouo, atque extraordinario iudicio, verberibus cæso publice Petrona quod id fecisset, ei ædes ademisse, easque addixisse mulieri. Quod iudicium nec fuit sane actio negatoria, nec confessoria, sed quasi legis Aquiliæ actio. Item quod ex eodem capite competeret actio legis Aquiliæ, si contra seruitutem iure constitutam aliquis extructo ædificio damnum iniuria daret vicino, vel si iniuria deduceret aquam alienam, vel si ædificio posito, inutilem redderet aream vicini, emetiendo tritico, aut alij rei: quos omnes casus proposuit super. tit. *l. 1. 4. 5. 6. & 14.* & illud de deriuatione aquæ repetit in hoc tit. de lege Aquilia in l. 2. & adducit alium casum in *l. vlt.* si non imposita seruitute pecoris pascendi immiserit pecus in agrum alienum: nec enim deficit his casibus actio legis Aquiliæ. Atque ita titulus de seruitutibus & titulus de lege Aquilia recipiunt communes casus, quod scilicet liceret cum quid contra seruitutem fieret, aut non imposita seruitute, non tantum agere in rem confessoria, vel negatoria, sed etiam lege Aquilia, id est, de actione damni iniuria, quę ex lege Aquilia competit, quam puto in plerisque congruere cum actione damni iniuria ex *l.* 12. tabul. de qua est *l. quæcumque, D. de oblig. & act. & l. pen. D. ad leg. Aquil.* & verbum rupsit, quod Festus interpretatur damnum dederit, & verbum sarcito, quod Festus interpretatur, præstato damnum, soluito: quo etiam vtitur *l. 2. & 3. hoc tit.* sed vt quodam loco Macrobius ait eleganter: *quæritur sæpe nouæ legis auctoritas, ex desuetudine metu legis antiquioris, vt de ipsis XII. tabulis factum est*, inquit, *quorum vbi contemni antiquitas cœpit, eadem illa quæ illis legibus cauebantur, in aliorum latorum nomina transierunt*, lib. Saturnal. cap. 17. Atque ita de damno iniuria pleraque quæ cauebantur legib. 12. tabul. transierunt in nomen Gaij Aquilij tribuni plebis: est enim lex Aquilia plebiscitum.

XXXVI.

Familiæ erciscundæ.

VIndicatio rerum singularium, corporalium aut incorporalium est in rem, non in personam, id est mera realis, petitio hereditatis est mixta in rem & in personam, *l. 7. sup. de petit. heredit. l. sed & si lege § pen. eodem*, quia de ea actione petens non tantum suam vocat hereditatem, quod est agere in rem: sed etiam intendit sibi dari oportere, quæ est formula actionis in personam, id scilicet quod possessor exegit a debitoribus hereditariis, vel id quod redegit ex venditione rei hereditariæ, licet id numquam fuerit in bonis defuncti, atque adeo non contineatur nomine hereditatis. Sunt etiam tria iudicia diuisionis ex 12. tabul. quæ sequuntur mixta in rem & in personam. nempe familiæ erciscundæ, communi diuid. finium regundorum. familiæ erciscundæ actio redditur inter coheredes, imperio a magistratibus arbitro dato, de rebus hereditariis diuidundis: familia enim significat res hereditarias, *l. pronunciatio §. 1. D. de verb. signif.* non significat nomina, non hereditatem: nam & nomina non veniunt in hanc actionem, quia ipso iure diuisa sunt inter coheredes, pro hereditariis portionibus ex 12. tabul. *l. 6. hoc tit.* & hereditas diuidi non potest, quia iuris nomen est, hereditas non est corpus, sed ius quod in bonis defuncti habemus, corporeum solum diuisionem admittit: hereditas igitur diuidi non potest, *l. 8. de rei vind. l. 4. in princ. D. comm. diuid.* nisi scilicet hereditatem accipias pro rebus corporalibus, quæ in hereditate continentur, vt in §. *quædam, Inst. de act.* familię erciscundæ actionem esse de hereditate diuidenda, vt in *cap. numquid 28. qu. 1.* fratres habere hereditatis erciscundæ consortium. In glos. veterum rectissime fam. ercisc. [illegible], & in eisdem, ercitus [illegible], diuisio bonorum. verum non tantum de rebus hereditariis diuidendis est actio fam. ercisc. sed etiam de præstanda inuicem indemnitate, quæ actiones personales sunt, vt si vnus ex heredibus bona fide fecerit sumptus in rem hereditariam, hoc iudicio intendit eos sumptus pro rata sibi reddi oportere, atque ita hoc iudicio agit non in rem tantum, sed etiam in personam: vel si vnus ex coheredibus rem hereditariam deteriorem fecerit, vel si ex ea solus fructus perceperit, in hoc iudicio id ei coheredes præstant, *l. Item Labeo § familiæ, D. eod.* Illæ de rebus hereditariis diuidendis actiones reales sunt, quia vterque se esse heredem asserit, vterque hereditatem petit, & vterque est actor & reus: alio tamen genere, quam quo agitur petitione hereditatis: nam qui agit petitione hereditatis, heredem se esse ait, aduersarium autem esse heredem negat: at in iudicio fam. ercisc. aduersarium fatetur esse heredem, *l. 1. §. & si possessor, si pars hered. pet. & l. fundo qui dotis, §. si ego, eod. tit.* sicut in iudicio communi diuidundo fatemur aduersarium esse socium, in finium regundorum aduersarium esse affinem, id est, participem eorumdem finium.

XXXVII.

Communi diuidundo.

HÆc actio redditur dissoluendæ communionis gratia inter alios socios, quam coheredes: imo & inter coheredes, *l. inter, in princ. D. fam. ercisc. l. quib. D. pro soc.* sed plenior & vberior est actio fam. ercisc. quam comm. diuid. quia in actione commun. diuid. tantum veniunt res communes, in actione famil. ercisc. etiam veniunt res non communes quæ non erant in bonis defuncti, sed ex bonis, veluti res depositæ, commodatæ, *d. l. inter in princip.* & actio fam. ercisc. non est de vna re diuidenda, sed de rebus vniuersis, nec iterari potest, nisi ex magna causa: actione communi diuidundo agi potest de vna re diuidenda: non de ceteris rebus communibus, & subinde agi potest communi diuidundo, modo de hac re, modo de illa, per interualla temporum: atque ita iteratur sæpius, *l. si filia §. familiæ, l. fundus mihi, D. famil. ercisc. l. 4. §. hoc iudicium, D. hoc tit.* Et hæ sunt differentiæ inter has actiones. Ceterum hoc habent commune, quod vtraque habet mixtam causam, vtraque est in rem, & in personam:

nam & actioni communi diuidundo inest actio pro socio, quæ est in personam ex contractu societatis, & quælibet alia præstatio personalis, *d. l. 4. § sicut, D. hoc tit.* sed sunt & pleraque alia communia, quæ proponuntur in titulo sequenti.

XXXVIII.

Communia vtriusque iudicij tam fam. ercisc. &c.

ET illud etiam est commune vtriusque iudicii, vt sit vterque bonæ fidei, *l. 3. hoc tit.* sicut petitio hereditatis est bonæ fidei *l. vlt. in fine sup. de petit. hered.* Huius verbi bonæ fidei magna vis est. Illud commune est vtriusque iudicii vt per arbitrum, vel ex conuentione diuisione facta alter alteri teneatur euictionis nomine, actione præscriptis verbis, quasi ex empto vendito, vel ex permutatione. Igitur diuisio instar obtinet emptionis, aut permutationis, *l. 1. h. t.* cum non possit fieri, nisi permutatis partibus: ergo factam diuisionem ratam manere oportet, ita vt quodcumque obtigerit, id ei habere recte liceat, & alter alteri eo nomine teneatur: & vtique tenetur etsi non interuenerit pactum, vel stipulatio de euictione ipso iure, *l. 41. sup. fam. ercisc.* excepto vno casu, quo non tenetur alter alteri de euictione, nisi ita conuenerit nominatim, videlicet si coheres aut socius sciens rem quæ sibi adiudicatur in ea causa esse vt euinci possit, puta sciens eam esse pignori obligatam: nihilominus eam rem sibi adiudicatam acceperit & possederit. Cur enim quando sciebat in ea re periculum euictionis esse, non sibi prospexit conuentione, aut stipulatione ob euictionem: hæc est sententia legis 7. in fine huius tituli. Item illud commune est, vt diuisio facta ab arbitro non iure dato, veluti dato a procuratore Cæsaris inter priuatos, ea diuisio confirmetur ratihabitione aut consensu sociorum, *l. 2. h. tit.* Illud etiam commune est vt res quam emerit coheres, vel socius sibi negotium gerens ex pecunia communi, non fiat communis, *l. 4. huius tit.* item vt instrumenta communia apud eum deponātur, quem elegerit præses prouinciæ, *l. 5. huius tit.* velim addi vel quem elegerit arbiter diuisionis, *l. 5. fam. ercisc.* secundum generalem definitionem *l. 2. sup. de pedan. iudicib.* nam & hodie diuisio bonorum vel per arbitrum fit specialiter datum, vel extra ordinem per præsidem prouinciæ. Item illud commune est, vt corpora quæ desierunt esse communia forte conuentione sociorum, vel ex destinatione defuncti, neutro in iudicio veniant, *l. 9. hoc t.* quamquam ea quæ nunquam fuerunt communia, constet venire in actionem famil. ercisc. vt res depositas aut commodatas: non etiam in actionem communi diuidundo. Quia igitur nunquam fuerunt communia, id est, quia non fuerunt in bonis defuncti mortis tempore, veniunt in actionem communi diuid. sed quia post mortem defuncti desierunt esse communia, non veniunt in actionem communi diuidundo. Sunt etiam pleraque alia communia in hoc titulo: vtramque actionem esse duplicem, vtramque legitimam vtramque perpetuam, vtramque quasi ex contractu, & alia quædam.

XXXIX.

Finium regundorum.

INter iudicia diuisionis pono actionem de finibus, si forte confusi, obscurati, vel occupati sunt, dirigendis, dirimendis, disterminandis inter affines, siue vicinos, quam actionem veteres Galli interpretantur *plaid de bonnes*, actionem arbitrariam, non bonæ fidei, sicut familiæ ercisundæ & communi diuidundo & petitio hereditatis: sed est arbitraria, sicut rei vindicatio: ex quo oriuntur multæ differentiæ inter hæc iudicia, & dicere posses actionem de finibus ercisundis, vt Apuleius in Metamorphosi dixit, viæ ercisundæ, nec ambigitur quin actio finium regundorum sit mixta in rem & in personam, vt superiora iudicia diuisionis: est igitur quadriga mixtorum iudiciorum, petitio hereditatis, famil. ercisc. communi diuid. & finium regundorum, quas tamen existimandum est esse magis in rem, quam in personam, vt ait *l. si quis, D. comm. diuid. l. furiosus, D. de obligat. & act.* id est, principaliter esse in rem: nec enim sunt ex contractu, vel obligatione, & hereditatem potissimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate, aut re communi: vel etiam fines agrorum, vt *Nou. 69. & l. 3. hoc tit.* recte ait, actionem finium regundorum cohærere proprietatis controuersiæ, id est, non tantum esse in personam, sed magis in rem, id est, pro rei vindicatione est, vt ait *l. 1. D eod.* est in personam: nam admittit etiam rationem eius quod adfinem adfini dare facere oportet, in *§. si finium, Inst. de officio iudicis, & l. 4. §. 1. D. hoc tit.* Denique est actio personalis & realis. Et quia est actio personalis, vt ceteræ, nec vsucapio ei actioni obstat, nec præscriptio longi temporis decem annorum inter præsentes & 20. inter absentes, quæ tamen alio respectu, qua realis est actio, magis videtur ei subiicienda: nam hoc est certissimum, realem actionem perimi exceptione 10. aut 20. annorum, personalem 30 aut 40. annorum, secundum distinctionem actionum: hæ enim reales & personales nonnisi præscriptione longiore, id est, xxx. annis extinguuntur eo inspecto potius quod personales sunt. & actio finium regundorum datur tantum si lis consistat intra quinque pedes. Igitur actio finium regundorum non tollitur præscriptione nisi 30. annorum. Si sit lis de ampliori terra, de loco, non de fine, cessat actio finium regundorum: estque actio in rem, quæ perimitur præscriptione longi temporis. quod ait lex *vlt. C. Theodos. eod. tit.* quinque pedum præscriptionem esse summotam, hoc est de controuersia quinque pedum, quæ est finis finium cognoscere arbitros tres ex 12. tab. vel arbitros singulos ex l. Mamilia, non obseruata præscriptione longi temporis: & repelli potest hac exceptione tantum: si veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit. Et ita etiam in Concilio Hispalensi II. si veteribus signis limes præfixus monstrauerit reo ius retentionis: & signis, vt Poeta ait, signare campum, & Arcadius Augustus apud auctores Gromaticos cum signis & sigillis terminos constituimus. Ergo ex l. 12. tabul. & l. Mamilia non erat vsucapio intra quinque pedes: quoniam, vt Aggenus Vrbicus ait, hanc latitudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel potest cum prædio, *l. si aliena, §. hoc iure, de vsucap.* iter limitare vsucapi non potest, sed neque acquiri longi temporis præscriptione ex *l. pr. & vlt. h. tit.* necessaria est præscriptio 30. annorum.

XL.

De consortibus eiusdem litis.

VT rei ita & litis est societas, siue communio quædam, quoties plures eiusdem rei nomine, vel agūt, vel conueniuntur, & breuiter, consortes eiusdem litis sunt quorum communis est res in iudicium deducta. Æschylo sunt συνδικοὶ, cuius interpres ait συνδικοι λέγονται &c, quorum in eadem lite par causa est. Alias Pindaro σύνδικοι, sunt testes qui testimonium perhibent illo loco: συνδικος ὁ αὐτῷ ἰολάϊ τύμβος. quod veteres glossarum auctores non adnotant, alioqui ita ego non recitarem: nobis autem syndici sunt actores, siue defensores ciuitatum, aliorumue corporum, *l. placet sup. de Episcop.* qui procuratorum partibus funguntur, *l. 6. §. pen. D. quod cuiusque vniuers.* sed ad rem. Consortes vt dixi, eiusdem litis sunt quorum communis est res in

vt heredum de lite, quorum in eadem lite par causa est, de qua si vel litem contestantur, vel vnus contestatur nomine suo, & omnium litem contestetur, non demum esse consortes eius quod notauimus. nam posset quis existimare consortes esse eadem in lite etiam eos qui litem contestati fuerint simul. quod tamen non est ita: nam ante Constantinum constitutum vnus ex sociis absentibus, & inuocatis sociis litem agere & contestari potuit, nec consorti vni agenti cum absentibus, potuit opponi exceptio, vel ipse potuit absentium consortium opponere exceptionem aliquam: quasi oporteat præsentes omnes adesse omnes consortes litis eiusdem, vt ea res agatur recte. Verum si vnus consortium litem contestetur suo nomine, & pro sua parte habeat, ex lege Constantini si agat, repelli potest exceptione huiusmodi, quod agat non adiuncta persona consortium, vel si conueniatur solus, ex eadem lege Constantini se tueri potest hac exceptione, quod habeat consortes, quos vocari oporteat prius, quam in illum agatur: & ita cauisse Constantinum constat ex l. 1. *Cod. Theod. de dominio rei qua p...* Et inde Sidonius Apollinaris 4. Epistol. *Non est cur dicere incipias: habeo consortes, nec dum celebrata diuisio est: quod malis creditoribus dicitur bene*. quasi velit dicere, bono creditori qui remittit vsuras, non esse has obiiciendas exceptiones, sed benigne & liberalissime esse ei addendum, has exceptiones seruari in acerbos creditores. Et hoc, vt dixi, ex lege Constantini noua: nam ante Constantinum hoc non obtinuit, nec fuit huic præscriptioni locus, quia ante Constantinum cum quo consortiũ ei collibuisset, actor præteritis ceteris potuit experiri pro parte sua, vel si actor haberet consortes, sine volũtate eorum pro sua parte experiri potuit. Et potest etiam hodie ex Constitut. Iuliani *l. 1. h. t.* restituto iure antiquo, & abrogata l. Constantini, potest pro sua parte quisque, & pro sua persona agere, vel respondere, non expectatis consortibus, quod est verissimum indistincte, siue omnes consortes sint vnius fori, siue diuersi, & siue iam omnes simul litem contestati sint, vel defunctus cui heredes extiterunt, vt *l. si petitor, & l. non ideirco, D. de iud.* siue nunc primum iudicium dictet, vel accipiat vnus eorum, pro parte, absentibus aliis consortibus. Denique sublata est exceptio Constantiniana quæ moram quandam inferebat liti. Et male Accursius *l. 1. huius tit.* addit hæc verba: post litem contestatam ab aliis: nam etsi lis non sit contestata ab aliis consortibus, & ab vno nunc contestetur pro sua parte, cessat exceptio illa quam introduxerat lex Constantini, & est, vt dixi, *l. 1.* de consorte eo, qui solus agit pro sua parte, sinaque persona, vt huic iudicio moram non adferat mora consortium: qua de re dubitabatur maxime propter illam l. Constantini: nunc quæramus quid sit dicendum si communi nomine vnus agat: & hac de re est *l. 2. hoc tit.* potest communi nomine vnus agere sine mandato consortium, oblata satisdatione de rato, vel defendere, oblata satisdatione iudicatum solui, *l. vlt. h. tit.* & hoc etiam indistincte, siue absentes litem contestati sint, siue ipse solus contestari velit: nam hæc verba *l. 2. post litem legitime ordinatam*, non significant, vt existimat Accursius, litis contestationem. Aliud est litem contestari: aliud ordinare. Contestari est apud iudicem rem omnem narrare, & exponere vtraque parte præsente & respondente, præsentibus testibus, vel in foro, vt supra de litis contestatione: ordinare autem litem est præparare, & constituere, siue informare personam actoris, & rei, & iudicis, ac se præmunire, vt antequam lis contestetur de inofficioso testamento, litis ordinandæ gratia præsumitur, aut cognoscitur bonorum possessio vnde liberi, vel vnde legitimi, vel vnde cognati, *l. Papinian. §. 1. & 2. D. de inoff. testam.* & quod ordinabatur in *l. 20 D. de probat.* id est, lis præparabatur in eadem re, in *l. liberis §. vlt. D. de liber. causa*: ergo sententia *l. 2. h. tit.* hæc est; consortem cauere de rato si solus agat communi nomine, absentibus & ignorantibus aliis, non etiam palam contradicentibus & vetantibus: vel etiam iam cauere de iudicato soluendo, si solus defendat rem communem statim post ordinatam litem, ac pene in ipso aditu iudicii, & ante litis contestationem, vt in *l. Pomponius §. vlt. D. de procurator.* ideoque dicitur satisdatio iudicatum solui exigi ab eo qui agit alieno nomine ante litis contestationem, in præparatione iudicij, aut mox a præparatione ipsa: nam semel lite contestata non compellitur satisdare de rato, vel de iudicato soluendo: nam de se queri debet aduersarius, sibique imputare, qui in tempore cautionem non exegit. non inficior tamen quin vno casu possit etiam post litem contestatam ab omnibus, vel aduersus omnes exigi cautio ab vno ex consortibus, si alij abesse cœperint, & vnus communi nomine rem persequi velit argumento *leg. nihil, sup. de procur.* quæ ostendit, procuratorem recte dari post litem contestatam, qui persequatur litem quam nos inchoauimus. Et potest igitur quilibet quasi procurator litem contestatam ab alio persequi & peragere: sed si non constet de mandato, vel si non sit ex his, quibus agere licet sine mandato, cauebit de rato, vel de iudicato. Denique hoc solo casu hæ cautiones interponuntur post litis contestationem, cum scilicet post litem contestatam a domino, vel dominis, interueniat vnus qui domini nomine, aut communi nomine rem exequatur: alioqui hę cautiones præstantur ante litem contestatam, post litem ordinatam: nam lite ordinata, solemnibusque præparatis, nihil restat aliud, quam vt cautiones iudiciales exigantur. & valde notandum est quod ait *l. 2.* consortem communi nomine agere, sine mandato consortium. sunt quædam personæ quibus licet agere sine mandato, nisi ij, quorum res est, palam contradicant & vetent: hoc enim casu non admittuntur, nec si offerant cautionem de rato, *l. Pomponius §. vlt. D. de procurat.* alias agere possunt alieno nomine sine mandato, veluti parentes, liberi, fratres, imo etiam affines, & liberti, alter pro altero, & maritus, *l. sed & hæ personæ, D. de procur. & l. maritus, sup. eod. tit.* His adiungamus ex *d. l. 2.* etiam consortem, vt cuius res est pro parte eam sine mandato sociorum possit totum in iudicium deducere, oblata satisdatione de rato, atque præstita, vel satisdatione iudicatum solui.

XLI.

De *noxalibus actionibus*.

NOxales actiones sunt in personam, non in rem, quia sunt ex priuatis delictis seruorum, quæ sunt quatuor, furtum, bona rapta, damnum iniuria datum, & iniuria siue contumelia, seu conuitium, quod scilicet serui commiserunt, inscio domino, vel sciente domino & vetante, aut nequeunte vetare. & quod his actionibus agatur vt noxa emendetur quam fecit seruus. Hoc principaliter agitur: nam his actionibus non principaliter agitur, vt dominus noxæ seruum dedat, ὡς ἐν ἀπ-ταῖς, vt glossæ interpretantur, sed vt condemnetur dominus sarcire damnum, quod fecit seruus, vt ait lex 3. *in fine h. tit.* nam actio noxalis pœnalis est & pecuniaria, *l. 10. § quoties, D. de compensat.* ideoque ea lex ait, dominum qui conuenitur noxali iudicio, quia pecuniaria conuenitur, & pecuniaria locum tantum habet in causis pecuniariis, posse opponere compensationem: & elegantissime in *l. 6. §. 1. D. de re iud.* noxæ deditionis nullum iudicium est, sed pecuniariam condemnationem præcedere, sequi noxæ deditionem, id est, dedendi seruum in noxam facultatem, quod etiam indicat formula sententiæ quæ solet interponi in noxali iudicio, vt apparet ex *tit. de officio iud. Instit.* publicum

Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxæ dedere. præcedit verbum condemno, quam sententiam facile sequitur potestas dedendi noxę: denique in condemnatione est æstimatio litis damni. in solutione noxæ deditio ex 12. tab. quia scilicet ęquum est vt nequitia serui extra corpus ipsius serui domino non noceat. Igitur etsi sit condemnatus in litis æstimationem, tamen liberabitur ipso iure, si antequam conueniatur iudicati, offerat seruum noxæ dedere, id est alienare a se, & dare ei cui nocuit. Et nota quod dixi, antequam conueniatur iudicati, puta in decem aureos, non est ei ius dedendi noxę. Post actionem iudicati sera est deditio noxæ, *l. item veniunt* §. *item recte, D. de petit. hered.* ergo noxæ deditio, quæ fiat ante acceptum iudicium ex causa iudicati, licet liberet omnino a condemnatione, non tamen liberat si quid ad eum ex delicto serui peruenerit, nisi & id quod peruenit, restituat actori, quæ est sententia legis pen. huius tit. Et recte supra dixi, actiones noxales dari ex priuatis seruorum delictis: nam legibus publicorum iudiciorum, serui rei fieri possunt fere ex omnibus legibus: sed ex priuatis cum seruo nulla est actio. Ceterum ex causa publici criminis seruus fieri reus potest, *l. hos accusare* §. *omnib. D. de accusat.* Et vbi seruus reus fieri non potest, cessat actio noxalis. Lege Cornelia de veneficiis etiam seruus reus fieri potest, quando, vt Cicero ratiocinatur pro Cluentio, generaliter concepta est hoc modo: qui venenum malum fecerit, dederitque. omnes, inquit, viri, liberi, mulieres, serui in iudicium vocantur. leges publicæ quæ comprehendunt seruos, plerumque ita loquuntur: qui & quicumque, non dicunt, qui ciues Romani, vt in l. Falcidia, sed qui & quicumque non notata rei conditione. Et ita in Vlp. Fragm. tit. de officio proconsulis: lex Cornelia, inquit, eum qui hominem occidit, coercet, nec adiicit cuius conditionis sit, vt & ad seruum, & ad peregrinum pertineat. Et ita Vopiscus in Aureliano; Aurelianum Imperatorem multos seruos familia propria qui peccauerant, iudiciis publicis, legibus publicis, puniendos dedisse, quia scilicet, serui sunt capaces publicorum iudiciorum. Præterea dixi, dari noxales actiones in dominum, si seruus deliquisset inscio domino, aut vetante: nam si deliquerit, sciente domino, nec prohibente, cum prohibere potuit, si iubente domino, si opem aut consilium dante domino, cessat actio noxalis, & tenetur dominus suo nomine in solidum, *l. vlt. h. tit.* quæ est etiam in hoc singularis, vt intelligas actionem furti ope, consilio tuo furtum factum esse, omnino esse in duplum: hoc tantum restat quod dixi supra de domino sciente, id confirmari *l. pen. hoc tit.* restat etiam illud monendum: noxales actiones recte sequi rei vindicationes, quia actio ad exhibendum, quæ sequ. tit. proponitur, non datur tantum vindicaturo, sed etiam acturo noxali iudicio: qui est acturus vindicatione, vel qui acturus est noxali actione, agit prius ad exhibendum, vt exhibeatur prius res quam vindicatione agatur, vt exhibeatur is homo qui nocuit. communis actio vtrique iudicio, fecit vt vindicationi iungeretur noxalis actio.

XLII.

Ad exhibendum.

POst titulum de noxalibus actionibus datur titulus ad exhibendum, id est, de actione ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, quia hæc actio ad exhibendum, siue formula ad exhibendum, vt loquitur Plinius in epistolis, datur maxime propter vindicationes, de quibus actum est supr. quia vindicaturus maxime desiderat sibi exhiberi rem quã vindicaturus est: propterea quod vindicationes fieri oportet in re præsenti, vel ex fundo, si fundus vindicatur, glebula allata in ius, id est, ad sellam prætoris, vt formula vindicationis demonstrat: hanc ergo rem præsentem esse. oportet. sic acturus noxali actione, vt dixi, agit ad exhibendum, *l. 3.* §. *si quis noxali, D. eod. tit.* Atque ideo vt actio est communis, ac veluti præparatoria vindicationis, & noxalis actionis, sic interdictum de liberis exhibendis est præparatorium interdicti de liberis ducendis, vt ait *l 3.* §. 1. *D. de lib. exhib.* exhibitionem enim sequitur vindicatio, quæ est directa & principalis actio in *l. 3* §. *ibidem, & l. si quis hominem,* D. *eod. tit.* nisi scilicet reus arbitrio iudicis conuentus actione ad exhibendum rem, vt fit plerumque, si velit effugere æstimationem litis, restituerit actori, nam exhibendi verbum etiam restituendi significationem recipit in *l. Iulianus,* §. *quantum, D. eod. l. vlt. D. de verb. signific.* quæ breuiter sic accipienda est, vt exhibere non sit simpliciter copiam rei facere, præsentem rem facere, sed efficacius accipiatur pro restituere, siue facere potestatem vindicandæ rei & afferendæ sibi: & ita in *l. pacto, sup. de pactis*, exhibendis chirographis & restituendis, quæ data fuerant ob rem, vt qui ea acciperet, æs alienum etiam omne susciperet. vel etiam exhibitionem sequitur noxæ deditio: noxæ autem deditio parit vindicationem quasi domino ei cui seruus est noxæ deditus: nam deditio noxæ, translatio, siue mutatio dominii est: dicitur autem actio ad exhibendum, actio incerti. *l pen.* D. *depos.* quæ datur magis in id quod interest, cuius æstimatio non est certa, sed arbitraria, quæ in rem datur. Et sane iudice iubente exhiberi, is qui non paret arbitrio iudicis: nam & iussum illud appellatur arbitrium, iussum, & præceptum, in *l. 7. hoc tit.* ex quo intelligimus hanc actionem esse arbitrariam, qui, inquam, vt fit in aliis actionibus arbitrariis, arbitrio non páret, id est, qui iubenti rem exhiberi non obtemperat, condemnatur in id quod interest, *l. Iulianus* §. *vlt. D. eod.* Ac proinde dicta est actio incerti in id quod interest. vindicatio est actio certi: nam aut fit in rem præsentem, aut quod pro rei præsentis signo fit. & sic dicitur actio exhibitoria, actio ad exhibendum, sicut actio redhibitoria, actio ad redhibendum, in *l. 28. D. de ædil. edic.*

XLIII.

De alea lusu & aleatoribus.

SEquitur titulus 43. de aleæ lusu & aleatoribus, sub quo sunt duæ Constitutiones Gręcæ: male ponebatur constitutio de alea vltimo loco tit. seq. & sequitur hic tit. recte quidem secundum ordinem edicti perpetui, cuius rationem reddidimus in Digestis. nam vt paucis id repetam, tractatui de lege Aquilia subiiciebatur proxima actio de seruo corrupto, Aquiliæ de seruo corpore corrupto, actio serui corrupti, de moribus serui corruptis, qui tum peiores esse æstimantur pessimi, cum facti sunt fugitiui, siue aleatores. sunt hæc vitia summa seruorum: & ideo in D. post titulum de seruo corrupto, datur titulus de seruis fugitiuis, & deinde tit. de aleatoribus, & extat satis ratio ordinis in D. ac proinde is quidem titulorum ordo hic seruatur, series autem illa rerum, quam exposui modo, non seruatur: nec enim res vlla præcedit qua cum conferri hic titulus possit, sed constat tamen ratio huius ordinis ex integra ordinatione edicti perpetui, quod permansit in Dig. Aleæ autem nomen complectitur omnem fortunæ lusum, ne dum talorum, aut tesserarum iactarum e pyxide, vt fit etiamnum hodie in Italia: item ex fritillo aut phimo quam pyxidem opinor significari illo Iuuenalis versu;

—— Partos gladio vel pyxide nummos.

Nec tamen omnis alea legibus prohibetur. Excipiuntur

constitutione prima huius tituli (vtraque est Iustiniani) quinque ludi, quia hi talis ipuuntur magis virtutis causa, quæ est etiam ratio l. 2. D. *ad leg. Aquil.* sunt autem nomina horum ludorum valde insolita & noua, si conferantur cum veterum lusibus legitimis, vt scilicet ferebat ætas Iustiniani delinens in barbariem. Ideo explicantur male, cum tamen non sit difficile ea explicare: imo vero substituuntur, reiectis veris nominibus, alia peregrina & extranea. Primus ludus dicitur [illegible], id est, talus singularis. Secundus dicitur [illegible], id est talus conto suffultus. Tertius est [illegible], id est, iaculatio hastæ, vel conti, vel pili sine cuspide, *pour ne blesser l'vn l'autre.* Quæ, vt Balsamon docuit recte, Iulio dicta est a Quintano quodam inuentore, & hodie in Italia vocatur Quintana. Permittitur etiam [illegible], colluctatio, permittitur & [illegible], id est, Troia, vt dicebant veteres, siue Pyrrhicha, vel apertius curriculum equorum cui [illegible] adiungi possunt quasi similes [illegible], & [illegible], ludi explicati a Nicephoro Gregora lib. 10. Histor. Hi igitur lusus quia virtutis ergo instituuntur, legibus vetiti non sunt. Ceterum est alea legibus vetita, si non vescendi causa ludatur, vt ait *l. 4. in princ. D. eod.* quod in conuiuio vescendi causa ponitur, in eam rem familiæ ludere permittitur, id est familiæ permittitur ludere in eam rem. est Græcus mos loquendi. Igitur interdicti sunt tantum lusus, si pecunia posita ludatur: & non tantum si ludatur pecunia posita, sed etiam, quod maxime notandum est ex *l. 1. huius tit. si ludatur positis lupinis*, θέρμοις, *vne espece de legume.* Lupinis lusitant hodie etiam pueri in Italia. Plautus vocat argentum Comicum, nos *Argent de Bazoche.* Et ita illud intelligitur hodie apud Horatium,

Quid distent æra lupinis.

Non licet ludere positis lupinis, nec alia re ludicra, *auec des marques*: scilicet si postea soluenda sit victori pecunia. hac fraude aleatores conabantur eludere vim legum, quasi luderent iocandi gratia vt pueri, non serio: sed hoc etiam districte inhibetur, si postea veri nummi sint pe. soluendi victori: & de iis est *l. 2. 5. & vlt sup. de Episcop. & cler.* fuit alea coercita multis legibus: olim fuit non leue crimen.

Sunt etiam scripta, quibus alea luditur, artes
Hoc erat ad nostros non leue crimen auos.

Non est petitio huius pecuniæ quam quis alea vicit, etsi id appareat ex amissione lupinorum: quod ostendit lex 1. *h. tit. l. pen. D. de naut. fœn.* non esse condictionem eius quod quis alea vicit: & si petatur obstat exceptio hæc: nisi in alea gestum fuerit, *l. in except. §. vlt. de probat. l. vlt. §. vlt. D. quarum rer. actio non detur*: & si forte victus soluerit sciens prudensque, quod nouum est, ei competit condictio. regulariter qui sciens soluit indebitum, non condicit, quia donasse videtur: & hoc sane est indebitum legibus, ac nihilominus odio aleatorum consultum est. nam qui sciens soluit quod in alea amisit, id condicit postea quasi indebitum, vel si nolit condicere, id condicere potest ciuitas, vel defensor ciuitatis, vel præses prouinciæ, vel in vrbe præfectus vrbi. vt id scilicet eroget in opera publica: quæ cura olim in vrbe ad ædilem curulem pertinebat. Martialis lib. 5.

Et blando male perditus fritillo
Arcana modo raptus in popina,
Ædilem rogat vdus Aleator.

Et 13.

Nec timet Ædilem moto spectare fritillo.

Et Seneca in Declamationibus: *loca Ædilem metuentia*, vocat popinas in quibus luditur, & prostibula. in municipiis autem prætor ciuitatis, qui dicebatur, vt auctor est Vlpianus interpres Demosthenis, erat similis ædili plebis. In vrbe olim etiam de alea fuit actio pœnalis in quadruplum eius quod ex alea tulisset victor, vt scripsit Asconius Pedianus. Hodie est in simplum, & vt opinor, actio famosa, quia in parentes & patronos non datur, nisi vtilis, id est, in factum, suppresso illo nomine turpi aleæ, ne infamentur illæ personæ, *l. vlt. in fi. D. eod.* Aleatorum quoque nomen in iure censetur esse infame: ideoque & actio est infamis in *l. 26. D. de iniur. l. fugitiuus. D. de verb. signific.* ea causa, vt Ammianus Marcell. scribit 28. conterendæ rei causa, se vocabant tesseratios, honestiori nomine, & honestissimo inuento: nam & latrones scribit Aristoteles in Rhetoricis conterendæ rei suæ causa se non vocare latrones, sed [illegible], quasi dicant, se non prædari, sed victum quærere. Ita etiam in hac causa valde noue cõstit. est ed. prætoris in *l. . D. eod.* vt impune furtum fiat a quocumque domi vbi alea luditur, & ita impune, vt neque possit agi actione speciali furti, nec cõdictione, aut vindicatione rei furto ablatæ. impune, susceptori etiam aleatorum fieri iniuriam, & damnum iniuria dari, quia dignus est odio maiore, quam aleatores ipsi susceptores aleatorũ: atque ita habetis casum quo impune furtum fit, & damnum iniuria datur, *l. 1. D. eod.* & notandum etiam est, cum qui cogit aliquem ad ludum, vel statim ab initio, vel victus eum domi retinet, victorem mulctari acerbissimo edicto prætoris, vel multa pecuniaria, quæ arbitraria est vel duci in latomias, *en vne grotte*, aut in vincula publica. quod malo more hominem liberum coegerit *d. l. 1. & 2.* & odio huius rei est constitutum in *d. l. 1.* vt repetitioni huius quod quis alea amisit, vel præstitit, nulla obstet præscriptio temporis, nisi 50. annorum, qui casus est singularis, in quo 50. annorum præscriptio exigitur, nec sufficit communis. in *l. 2.* etiam interdicuntur quasi equi ignobiles & sordidi, equi lignei, [illegible], quia & is ludus in aleæ speciem cadit, nec suscipitur virtutis causa, vt superiores quinque, quibus permittitur ludere etiam in pecuniam, sed certam, definitamque, *l. 1. hoc tit.* & permittitur etiam sponsionem facere, vt in *l. 3. D. eod. qui est vn ieu de prix*, quod Græcis est συνθηκίζειν, *mettre vn prix*, & postremo arcana illa popina vbi alea luditur confiscatur, *d. l. 2.*

XLIV.

De Religiosis & sumptibus funerum.

Potest hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in h. lib. vt intelligamus scilicet, in eas non cadere res religiosas. Pro certo constabat sacras & sanctas res vindicari non posse quasi nostras, quia nullius in bonis sunt, & diuini iuris sunt potius quam humani. non possunt etiam iure dominii quasi nostræ vindicari res aut loca religiosa, veluti monumenta & sepulchra, in quæ mortuus illatus est, *l. 4. h. tit. l. in rem §. 1. l. quæ religiosis*, D. *de rei vindic.* non possunt etiam vindicari lapides, qui his adhærent, non possunt vsucapi, non vendi, non pignerari specialiter: nam vendito prædio sequitur etiam monumentum siue sepulchrum quod est in eo prædio, nisi sit amplissimum quoddam sepulchrum, & religiosissimum, puta Mausoleum: nam modica tantum loca religiosa accedunt venditioni minoris prædii, *l. 5.* D. *de sepulc. viol. l. in modicis*, D. *de contrah. empt.* sicut simulachra accedunt ædibus, licet religionem aliquam in se habeant. Corn. Tacit. lib. 1. id accedere domibus. Et ita etiam Ambros. lib. 10. de Abraham cap. 9. Sæpe, inquit, alienationibus possessionum venalium seruiunt quæ in eisdem locis sepulchra sunt, modo sint modica, *d. l. in modicis.* Et ita etiam quæ non possunt specialiter & per se, possunt vniuersaliter emi, vel vendi. rei nostræ nulla emptio est: possum tamen & cum tota re partem meam emere, vt in *l. quod si vno §. vlt. D. de in diem add.* & fundum dotalem quem

quem accepi ab vxore non possum vendere, cum vniuersitate agrorum possum vendere, *l. 3. & 4. de fundo dotali.* Sequitur in tit. *& de sumptibus funerum.* Qui fecit sumptus funeris, qui expleuit supremum officium defuncti, si non fuerit defuncti heres: & si alia actio ei non sit, puta ex contractu habito cum herede defuncti, semperque pio officio functus est, ei datur funeraria actio aduersus heredem, vel bonorum possessorem vel aduersus patrem ad quem dos præmortuæ filiæ redit. Et hæc actio etiam est ante priuilegia, id est, ante creditores priuilegiarios, & competit etiam huic actio singularis atque extraordinaria, si quid quis consumpserit in morbum & curationem defuncti: nam recuperat extra ordinem a defuncti heredibus.

IACOBI CVIACII IC. AD LIB. IIII. COD. Recitationes solemnes.

AD TIT. I.

De rebus creditis & iureiurando.

Libri quarti titulus primus est de rebus creditis & iureiurando, vt manifestius appareat, duas esse actiones, duasque tituli partes. Prior pars est de actione si certum petatur de rebus creditis: posterior est de iureiurando. posterior, inquam, si ordinem scripturæ spectes: nam certe est prior si religionis honorem spectes & sanctitatem, & proximitatem tituli de relig. & sumpt. fun. Est enim iusiurandum affirmatio religiosa qua firmantur pleraque inter homines. Deo immortali interposito, tum iudice, tum teste: nam ei soli debetur iusiurandum: & sic dicitur iusiurandum quasi ius sacratum, quod fit iusiurandum, Deo teste & iudice. Et vero de iureiurando, & de iure sacrato prius etiam tractatur, reiecta parte de rebus creditis in tit. seq. vt apud Næuium Poetam, *Ius sacratum Iouis iurandum sagmine.* & Virg. significantem iusiurandum.

Sat mihi Graiorum sacrata resoluere iura.

Sciendum autem est, ex iureiurando nullam esse actionem iure ciuili, sicut nec ex pacto, nisi vno casu introducto lege Iulia & Papia: si libertus donum, munus, vel operas se daturum patrono iurauerit, præsente patrono: nã si absente patrono iuret de operis, nihil agit: sic qui in absentem pronunciat, nihil agit, *l. 60. D. de re iudic.* Hæc tria paria sunt, iusiurandum, res iudicata, & confessio, quæ nullius sunt momenti si fiant μονομερῶς, id est, si absenti fiant. Et de hac obligatione iusiurandi etiam agitur in *l. vt iurisiur. D. de operis libert.* & *l. seruum, D. de manum. testam. l. & per iusiurandum,* D. *de acceptilat. l. 6. §. si quis absente,* D. *de confess. l. vlt.* D. *de liber. cau.* De operis igitur, dono, vel munere liberti obligantur ex iureiurando. Alioquin nulla ex eo actio est. Sed vt perstemus in ea comparatione iurisiur. cum pacto, sicut pacto conuento formatur actio ex ipso contractu, ita iureiurando: vt si quis pecuniam se credidisse iurauerit, erit actio si cert. pet. de iureiur. sicut si iurauerit se emisse, erit actio ex empto de iureiur. si se societatem fecisse iurauerit, erit actio pro socio de iureiur. *l. si duo §. si quis, D. de iureiur.* vel si iusiurandum sequatur sententia iudicis, erit actio vtilis iudicati, quasi nouatione facta, *l. 8. hoc tit.* erit actio in factum, ad exemplum iudicati. Omnes in factum actiones sunt vtiles, & omnes actiones vtiles sunt in factum.

A Frequens est comparatio pacti cum iureiurando maxime delato ab aduersario, veluti facta pactione quadam vt res expediretur iureiurando, *l. 2. l. tutor, D. de iureiur.* vtroque modo tollitur ipso iure actio iniuriarum, *l. non solum §. 1. D. de iniur.* actio iniuriarum tollitur pacto ex 12. tabul. tollitur & iureiur. ex dissimulatione tollitur anno, nec vlla est actio in iure quæ aboleatur facilius. vtroque modo tollitur naturalis obligatio, quæ tamen parit exceptionem pacti, vel iurisiur. Ex pacto hodie certum est nasci obligationem naturalem, æque certum esse dicitur ex iureiurando nasci obligationem naturalem, & conuenienter ex ea fideiussorem teneri. Nec huic sententiæ obstat *l. si quis pro eo, D. de*
B *fideiussor.* quæ ait, eum qui iurauerit se operas præstaturum, & satisdederit, nihil egisse: fideiussorem enim datum ab eo non obligari: quod si ita est, sequitur, non obligatum fuisse naturaliter eum qui fideiussorem dedit interposito iureiurando. Ergo non videtur oriri naturalis obligatio ex iureiurando, quæ si oriretur, fideiussor teneretur. sed animaduertendum est eam legem loqui de seruo homine, qui de operis iurauerit, non de liberto, quem solum libertum dicimus naturaliter & ciuiliter obligari ex iureiurando ita vt conueniri possit, & duci in ius inuitus. Dico ergo in ea specie, non libertum, sed seruum per errorem, cum putaret se esse libertum qui iurauit de operis alteri quasi patrono præstandis, hic error impedit omnem obligationem, adeo vt nec naturaliter obligetur qui iurauit de operis præstan-
C dis errans: & merito igitur fideiussorem non teneri dicitur. sed vt alio argumento ostendatur similitudo inter pactum & iusiurandum: qua de re pactum, non seruatur, nec certe seruatur iusiurandum, id est, non magis obligamur iureiurando seruandæ rei, quam iniurati cogemur seruare, *l. iurisd. §. generaliter, D. de pact. l. non dubium, sup. de legib.* quod tamen, vt puto, Pontifices mutarunt, voluntque quædam valere ex iureiurando, quæ non valent ex pacto, videntur esse periuriorum auctores. est illicitum iusiurandum periurio adsimile. Illud etiam obseruandum est relatis superiore libro actionibus in rem & mixtis, quæ tamen magis in rem sunt, actione exhibitoria, quæ est præparatio actionis in rem, nunc ab hoc lib. 4. initiũ fieri actionum in personã,
D & in h. 1. tit. proponitur actio si certũ petatur ex iureiur.

II.

Si certum petetur.

In hoc titulo proponitur actio si certum petetur, videlicet de rebus creditis quæ proprie datur ex mutuo vel ex stipulatione, quæ præcedit vel sequitur mutuum: nihil enim interest, *l. 7. §. vlt. D. de transact.* Creditum dicimus tripliciter: communiter omnem obligationem, etiam eam quæ non nascitur ex crediti causa, *l. omnem, D. de iudic.* & proprie obligationem ex contractu: & tertio ἰδιοτάτως obligationem ex mu-
E tuo, adeo vt proprie creditum nihil aliud sit quam mutuum, & nihil aliud creditor quam is qui mutuam pecuniam dedit: ceteros enim habemus creditorum loco, *l. 18. & 11. D. de verb. signif.* debitor etiam maxime proprie est qui mutuam pecuniam accepit *l. 4. §. is quoque, D. de oblig. & act. & l. 11. hoc tit. Incendium,* inquit, *ære alieno non liberat debitorem.* Quæ sententia tantum vera est in debitore pecuniæ. Adde naufragium, vt in *l. vlt. inf. de naut. fœn.* Et ita actio in personam quæ ei qui mutuam pecuniam dedit, in debitorem competit, proprie dicitur certi condictio: neque enim veniunt incerta in creditum. mutuum dicitur actio si certum petatur de rebus cred. Et tamen sicut creditoris & crediti nomen minus proprie accommodatur ad omnes causas, quibus certum petitur, *l. certi, D. eodem.* & ei aduersa condictio incerti est etiam generalis. Sunt autem verba

hæc si certum petatur verba edicti omnes tituli iuris A sunt confecti ex verbis legum vel edictorum, & ita verba illa accipienda sunt, si certum petat id est si certum pet. dari, id est, rem fieri petitoris, & dominium petitorum fieri: dare enim est dominium transferre: nec intelligitur recte soluere qui soluit alienam pecuniam, qua de causa in solutionibus olim dicebant, *puri, profani, mi auri*, quia male quis soluit de alieno, quia dominium non facit accipientem. Contra in tit. D. *si vsufr. petet. & si ager vectig. petet* sic accipienda sunt illa verba, id est, si petetur restitui quasi suus, vel, si suus esse petetur: nam actiones eorum titulorum sunt vindicationes: actio si certum petetur, est condictio: intendit igitur dari oportere, nec quod debetur suum esse asserit. Neque vero nostri auctores tantum: sed alieni rem creditam referunt tantum ad mutui causam, vt Fabius B lib. 4. cum rem certam creditam separat a locato & conducto: & Seneca 3. de beneficiis: *Pars optima beneficii periit, actio, vt ut certa pecunia, aut ex locato, aut ex conducto datur*. Et apud Festum, lex de pecunia credita dicebatur pecunia fœnebris. Itaque hic titulus sic accipiendus est, si certa pecunia credita, id est mutua petetur dari. Denique hic titulus est de mutuo: mutuum est alienatio pecuniæ quæ fit sub lege reddendæ quantitatis eiusdem: consistit enim in quantitatibus, vt numero, pondere, vel mensura, non in his quæ corpore solo indicantur, in quibus consistit commodatum, depositum, pignus, precarium, sed non mutuum.

III.

De suffragio.

IAm habuimus vnam actionem, si certum petatur, de reb. cred. fuit & alia actio si certũ petetur de chirographis, cum quis ex chirogragro conuenitur, quasi mutuã pecuniam acceperit, licet non acceperit, quam tamen se cauerit accepisse, de qua in *l. vlt. tit super, l. 2. & l. 89. D. de solut.* Est etiam alia actio si certum petatur de suffragio de qua hic titulus est, qui ita insertus est eidem Codici de suffragio, si certum petatur. Hac actione tenetur qui honorem vel priuilegium impetrauit a principe, suffragante aliquo, vt rem pecuniamve certam quam pro suffragio, fauentia, vel intercessione fidepromisit præstet. Igitur suffragii promissi nomine actio est siue petitio, nec est illicita stipulatio ex constitutione huius tituli, si quis aliquid stipuletur sibi dari pro suffragio erga principem: quin immo suffragium vnicuique eblandiri licet in aula, & pecunia elicere, & suffragium licet vendere, dummodo non sit fumosum: sed serio intercedat suffragator, & quod fide promisit is qui suffragatoris opera vsus est, peti potest. Quod tamen postea sustulit Tiberius nouissimus Nou. 161. Et ante constitutionem huius tit. suffragatori non dabatur honeste, nec aulicus accipiebat honeste: nec tamen erat soluti repetitio: nam vbi versatur turpitudo ab vtraque parte cessat repetitio, & melior est conditio accipientis, *l. 3. D. de cond. & ob turp. caus.* non erat ergo repetitio soluti suffragii. non erat etiam petitio promissi suffragii ex constitutione *l. 1 C. Theod. si certum petatur de suffrag.* Ammianus Marcellinus lib. 22. ait, hoc Iulianum cauisse apud Ægyptios qui in suffragatores plurimum querebantur: sed hac constitutione etiam suffragii promissi petitio est: atque ideo soluti non est repetitio.

IV.

D*e prohibita sequestratione pecuniæ.*

HIc pecuniam accipit pro quantitate, non pro re omni, vt accipitur pro quantitate tantum in *tit. si cert. pet. de reb. credit.* petitur certa pecunia, id est, quantitas, non corpus certum. Et quamuis aliarum rerum quæ deducuntur in iudicium, sequestratio fieri possit ex causa, *l. 7. D. qui satisd. cog. l. Imperatore, D. de appellation.* & locis innumeris etiam liberarum personarum fit sequestratio siue depositio, *l. 3. §. vlt. de lib. exh. cap. cum ... de pos. ... in 6.* licet generaliter aliarum rerum, dum lis pendet ex causa sequestratio possit fieri, pecuniæ tamen sequestratio prohibita est hac lege: namque prius conueniri debet is a quo petitur, deinde compelli ad solutionem, nec ab initio ... cogi debet sequestro pecuniam deponere apud officium, vel apud virum bonum, quæ est sententia huius constitutionis. Et differentia hæc est, quia aliæ res quæ certum corpus habent, facile interuerti possunt: ideirco rediguntur in tutum ex causa per sequestrationem: quantitatis nullum subest corpus, quantitas perire non potest, pecunia valet quantitate, *l. 1. §. non solum, D. ad legem Falcid.* Et videtur constitutione huius tituli abrogari in partem *l. 1. Cod. Theod. si certum petatur de chirogr.* quæ etsi in aliis causis petendæ pecuniæ certæ ex chirographo remouet necessitatem sequestrationis, tamen permittit vno casu, scilicet si de falso chirographo lis agatur: nam interim dum agitur quæstio falsi, vult pecuniam deponi, sed vt puto hac constitutione tollitur omni casu sequestratio pecuniæ. sequestratio quid est? Est translatio possessionis rei litigiosæ in tertiam personam facta, vel consensu partium, vel auctoritate iudicis, ea conditione vt qui in lite superior fuerit & vicerit, ei ea res reddatur, & restituatur. Aut breuius: sequestratio est C depositio quæ plerumque fit, translata possessione: neque enim transfertur nisi id actum sit, *l. interesse, D. de acq. poss. l. licet, D. depos.* sub lege suprad. cta. & alio significatu in certamine aliquo in quo licet sponsionem facere, *l. 3. D. de aleator.* sequestratio est apud iudicem sponsionis facta depositio pignoris vtraque ex parte, qui etiam sequester dicitur, & veteribus sculna, vt apud Macrobium lib. 3. cap. 17. *Sponsione contendit digno sculna Numatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est*, & in hunc quidem sequestrum victori datur actio præscriptis verbis, vt reddatur pignus depositum quasi ex nouo negotio, *l. 18. §. vlt. D. de præscr. verb.* In illum autem apud quem deponitur res litigiosa, datur actio depositi, quia sequestratio nihil aliud est quam depositum, *l. et apud quem §. 1. & l. si in Asia §. D cum sequestre, D. depos.* Et aliquo casu actio præscriptis verbis, veluti in casu *l. si quis §. Labeo, D. de dolo malo.* Regulariter in hunc datur actio depositi, etsi auctore iudice sequestratio facta sit, non ex conuentione partium, quia sicut publica persona recte stipulatur alteri, eique parit actionem vtilem, ita iudex in deponenda ea re de qua lis est, paciscendo, vel legem dicendo ei secundum quem litem dederit, pronunciauerit, cauere potest & parare actionem depositi sequestratoriam.

V.

De condictione indebiti.

E EAdem actio datur ex mutuo & ex promutuo, nempe condictio, eadem actio est, vt ait *l. 4. §. is quoque, D. de oblig. & act.* Indebiti solutio est promutuum: maxime si ea soluantur quæ pondere, numero & mensura constant, quibus solis in creditum abire solemus, quia id actum videtur, vt si forte appareat indebita pecunia quæ soluta est, eam habeat vt promutuam qui eam accepit, qui contractus tacitus dicitur in *l. 13. in fine, D. commod.* mutuum est contractus, promutuum est quasi contractus, id est, quasi mutui datio: & ita condictio indebiti dicitur esse quasi ex contractu, id est, ex promutuo. Sciendum tamen est, aliarum etiam rerum indebitarum solutionem reuocari per condictionem indebiti,

imo omnium rerum & corporũ, quasi ex tacita obligatione, vel quasi ex contractu possessionis rei datæ, vel solutæ sub lege recipiendi, si indebita appareat, & eo nomine est vel condictio certi, vel incerti, quia non tantum corporis, vel quantitatis indebitæ condictio est, sed & possess. quam quis indeb. cessit alteri, vel cautionis vel iuris cuiuscumq; quæ est condictio incerti, quia res huiusmodi incertæ sunt & incorporales, obligatio, possessio, ius, *l. sed & si*, §. 1. *l. si is qui plus*, D. *de cond indeb. l.* 4. *l. si mulier*, D. *de condic. causa data*. Condictio igitur indebiti, modo est certi, modo incerti, prout res quæ condicitur est. Certi, si certum corpus vel quantitas repetatur: incerti, si possessio, liberatio, obligatio, acceptilatio, iter, actus repetantur: quæ omnia numerantur inter incerta, vel incorporalia, vel ea quæ solo B intellectu percipiuntur, quæ à nobis dicuntur in iure consistere, id est significare ius, quod ius solo intellectu percipitur. At enim condictio indebiti datur ei qui soluit indebitum, id est, quod nec naturaliter debuit: nam si vel naturaliter debuit, cessat condictio. Ei igitur qui soluit indebitum naturali & ciuili iure per errorem facti: nam ignoranti ius non datur condictio indebiti, *l. cum quis, sup. de iuris & fact. ignor. l. pen.* §. *si quis*, D. *eod. l. error, inf. ad leg. Falcid.* nisi ex magna causa: nam ex causa etiam maiori in iure erranti & soluenti indebitum, datur condictio indebiti, *l. illud*, D. *de minor. l.* 1. §. 1. D. *vt in poss. leg.* datur benigne, inquit, quo verbo ostenditur, id non habendum esse in consequentiam, *l. qui negotia*, D. *mand. l. qui meo*, *ad Macedon.* Qui autem sciens soluit, etiamsi dixerit, soluo, nondono, donat verius quam soluit, nec habet condictionem, quia condictio donati non est, *l. cuius*, *D. de reg. iur.* Dubitans autem hac in re, habetur pro ignorante, & idcirco ei condictio datur, *l. vlt. hoc tit. l.* 2. *D. quis ordo in bonor. possess.* Dubitans habetur pro ignorante, & idcirco condictio datur ei qui rem soluit, non pœnam: nam pœnæ solutæ condictio non datur: etsi reciderit ad causam indebiti, *l. pœna, D. eod.* & secundum hæc condictio indebiti non datur ei qui soluit ex causa quæ crescit inficiatione: quod valde notandum est: quia eius ratio ignoratur. In inficiãte in duplum crescit actio legis Aquiliæ. sunt & aliæ quædam similes, vt est actio qua petitur legatum damnationis, & relictum piis locis, vt actio iudicati. Regula autem vera est, cessare con- D dictionem indebiti, si quis ex eis causis soluerit, quæ crescunt inficiatione, *l.* 4. *hoc tit.* §. *vlt. Inst. de obligat. quæ quasi ex contr. nasc.* actio iudicati crescit inficiatione. proinde si quis soluerit ex causa iudicati ignorans se non rite & ordine damnatum, vel falso crediderit se damnatum esse, cessat condictio indebiti. Cur soluendi ex causa falsa iudicati non datur condictio indebiti? an quod ciuiliter obligatus fuerit? non. sed quia soluit ex ea causa quæ inficiatione crescit, vt Paulus 1. Sententiarum ait. crescit hæc actio in duplum: eum vero qui sic soluit ex iis causis dicimus scientem videri soluisse propter metum periculi quod imminet inficiatori, argumento *l. si non sortem* §. *si non*, *D. eod.* qua de causa recte in *l. eleganter* §. *vlt. D. eod. si qua lex ab initio dupli, vel quadrupli statuit actionem, solutum ex falsa eius causa repeti posse.* Et ait recte, *ab initio*: nam si ea pœna E veniat ex post facto, solutum ex ea falsa causa non condicitur. & pari modo ex iis causis confitentem per errorem puto habendum pro confesso & iudicato, *l.* 4. D. *de confess.* quod videatur vltro progressus ad confessionem periculi quod imminet subterfugiendi gratia, quod imminebat inficianti.

A

C

VI.

De condictione ob causam datorum.

REctissime Stephanus Græcus ait, hic condictionem indebiti esse generalem multarum condictionum, multas scilicet condictionum species complecti, & ea posse cõdici data ob causam honestam, causa non sequuta, & data ob causam non honestam: nam & hæc indebita esse censentur: ergo in condictionem indebiti veniunt. sed sunt & aliæ speciales eorum nomine propositæ condictiones hoc tit. & tit. seq. Huius igitur condictionis qua repetimus data ob causam honestam, veluti ob matrimonium, matrimonio non sequuto, & ob manumissionem serui, seruo non manumisso, nomen generale est condictio indebiti speciale ob causam dati, causa non sequuta, & vtimur speciali potius quam generali, quia specialiter dicimus causam ex qua dedimus: generali autem vtimur, vbi nulla est causa dati, quæ sequi debeat, vt si indebitum soluimus quod esse debitum arbitrabamur, hoc casu proprie instituitur condictio indebiti, nulla scilicet expressa causa propter quam dederimus, vt quid fieret, sed vt nos liberaremus: qua de causa idem Stephanus putat in D. anteponi speciales titul. de condictione causa data causa non secuta, & de condictione ob turpem causam vel iniustam causam, vt dicitur, non esse nouum: alias vt lex specialiter quibusdam enumeratis generale subiiciat verbum, quo specialia complectatur, *l. si seruus*, *D. ad l. Aquil.* Itaque probat magis ordinem Digestorum, quo speciales ponuntur tituli dati ob causam honestam, vel inhonestam, vel iniustam: deinde subiicitur generalis condictio indebiti, contra quam fiat in hoc Cod. præcedit enim generalis condictio: & tamen vterque ordo probabilis est. Ceterum ex iis intelligimus, etsi specialiter condicamus data ob causam, si ea sequuta non sit: tamen condictionem indebiti ambitu suo etiam hanc speciem condictionis complecti. Causam autem hic non accipimus pro principio agente, sed pro fine, quæ res dicitur proprie *l.* 1. *D. eod. & l. damus, de cond. indeb.* Deniq; causam non accipimus pro præterita, sed pro futura causa. Hæc si fefellerit, id est, si finita, vel sequuta non fuerit, competit condictio datorum: nam dati ob præteritam causam vix condictio est, *l. damus, l. in summa* §. *id quoque*, *D. de cond indeb.* Quod tamen ne decipiamur ita accipiendum est, vt si dedi ob falsam debiti causam qua pridem iure ciuili obstrictum me credebam, tum sane mihi competat condictio indebiti etsi ob præteritam causam dederim quod falsam mihi adfinxerim, persuaserimve: sed si liberaliter dedi remunerandi animo quod tu rem meam administraueris probe, me absente, vel liberos meos instituteris probe, licet hæc non feceris, mihi non competit dati condictio, quia dedi liberaliter, non vinculo constrictus: idemque erit generaliter, si dedi naturalis obligationis soluendæ gratia. Hoc enim casu mihi non datur condictio: licet errauerim, & causa præterita, quam arbitror præteritam, falsa sit, quia scilicet donare volui. Donat enim quis quod nullo iure cogente, id est, nulla soluendi necessitate obstrictus soluit: idemque & solutio est simul & donatio, *l.* 10. §. *domini*, D. *de in rem verso.* Ergo siue vera sit, siue falsa causa naturalis, qua me vt soluerim dedi, cessat condictio indebiti: & ita accipienda est lex *damus*, *& l. in summa* §. *id quodque.* Qui scrupulus erat satis difficilis: ideoque secundum hanc interpretationem, si refero gratiam, & soluo ei a quo beneficium accepi, non competit condictio, quia natura debui referre gratiam, licet ciuiliter non debuerim. Et quia donaui, idem erit si falso crediderim me beneficium accepisse ab eo cui dedi, quia donaui quod donari volui. Quæ ratio efficit quod non volui solum

dare, sed etiam dedi. Donatio enim olim non perficie-batur nuda voluntate, sed necessaria erat traditio, quo fere iure hodie vtimur, non obseruata constitutione Iustiniani: vnde illud in idiotismo: *donner & retenir ne vault*.

VII.

De condictione ob turpem causam.

EX superiori titulo intellexistis condici data ob causam honestam, causa non secuta: ex hoc intelligitis non condici data ob turpem causam, id est, bonis moribus aduersam, & non condici primum, si solius dantis turpis causa fuerit, vt si scorto mercedem dederis, turpiter dederis: illa vero non turpiter acceperit: nam vt ait Vlp. in *l. 4. D. eod.* illa turpiter facit quod sit meretrix, sed non accipit turpiter mercedem stupri: hoc casu solius dantis turpitudo versatur, nec datur cōdictio indebiti. Idem erit si dantis & accipientis turpis causa fuerit, vt si mercedula iudicem quis corruperit, iudex turpiter accepit, & dans turpiter egit, nec datur dati condictio, quia in pari causa melior est causa possidentis. In tertio vero casu competit condictio etiam causa sequuta, siue impleta: vt si solius accipientis causa turpis fuerit, vt si furi dederim pecuniam rei furtiuæ repetendæ gratia, ego non turpiter dedi, quia incensus cupiditate rei meæ recipiendæ pecuniam dedi. Idemque erit si dedi vt rem depositam reciperem: nam dati condictio competit, quia non est retentio nisi iuste accepti, *l. 4. & pen. hoc tit.*

VIII.

De condictione furtiua.

LEx vlt. tit. 7. fuit de condictione furtiua & condictione ob turpem causam: de vtraque simul: nam hæc illius species est: aliquem abegisse mea pecora, me abigeo dedisse pecuniam vt redderet pecora: condicam quod dedi non turpiter: ille vero accepit turpiter, & condicam pecora, licet mortua, vel alio casu perierint: nam & rei furtiuæ peremptæ condictio est, quia semper post moram videntur perempta, quia fur est plusquam morator, plusquam debitor, & moram facit ipso iure, adeo vt non liberetur interitu rei furtiuę, *l. vlt. D. de condict. furt. l. merito, D. de vi & vi arm.* Igitur dicta lex vlt. quæ est de condictione ob turpem causam, & de condictione furt. recte posita est in confinio vtriusque tituli, & præbuit forsitan causam subiiciendi tituli de condictione furtiua statim: quæ tamen longissime distat ab aliis condictionibus: nam illis intendimus rem nobis dari oportere, id est, dominium rei transferri in nos oportere. Illa condicimus rem nostram contra regulas iuris: nam regula iuris hæc est, neminem rem suam condicere, *l. vlt. D. vsufr. quemadm. cau.* quia natura non fert vt intendam mihi dari rem meam, quod est condicere: vt scilicet fiam dominus eius rei, cuius iam sum dominus. Dominium non recipit incrementum: & tamen receptum est vt dominus furi condicat rem suam, agendo in hunc modum: Aio te mihi eam rem dare oportere. Superiores condictiones pertinent ad rei persecutionem: furtiua condictio pertinet quidem ad rei persecutionem: sed videtur quodammodo pertinere ad pœnam, quia odio furum comparata dicitur, *§. si itaque discretis, Instit. de act.* si odio furum, & pœnæ causa igitur, *l. qui exceptionem D. de cond. indeb.* coniuncta *l. sed & si §. vlt. D. ad Maced.* vbi exceptio Senatusconsulti Macedoniani quæ dicitur inducta in odium creditorum qui filiisfam. credunt, alio loco inducta dicitur ob pœnam creditorum. quicquid fit ob odium, ob pœnam fit, & vt dicitur de actione in factum, quæ est ex edicto *de alien. iud. mut. cau. facta, l. quia pertinet*, ita condictio furtiua licet pertineat ad rei persecutionem, tamen ex delicto esse videtur, vel quod in se hoc genus pœnæ habeat, quod detur singulariter contra regulas iuris. & eam ex delicto nasci ostendit *l. 10. §. quoties, D. de compensat. & l. si cum mulier §. hæc actio D. rerum amot.* quæ quod ait de condictione rerum amotarum, eam nasci ex delicto, idem ait de condictione furtiua: nam hæ duæ affines sunt & geminæ: ideoque vtrique condictioni videtur inesse vindicta, imo & infamia, vt est proditum nominatim de condictione rerum amotarum, *l. 2. inf. rer. amot.* Coniuges inter se non agunt actione pœnali, vel famosa constante matrimonio: ergo constante matrimonio non agunt rerum amotarum, quia ea actio est pœnalis aut famosa, aut quasi pœnalis & famosa: nam re vera quidem pendet ex causa famosa: sed ipsa non est iure famosa, nulla est condictio famosa, *l. cessat, D. de obligation. & action.* quæ hoc nomine condictionis adsignetur: nam omnium condictionum hæc sunt solemnia verba: Aio te mihi dare oportere, in quibus nulla atrocitas verbi, ideoque famosæ non sunt, sed quodammodo videntur. Et hæc & illa condictio, quæ pendet ex causa furti esse pœnalis & famosa, atque ob id in heredem non datur, *l. 3. inf. rer. amot. l. 9. §. vlt. & l. 10. de tut. & rat. distrah. D.* nec obstat *l. 9. D. de cond. furt.* quæ ait, heredem in solidum teneri, etsi pars rei tantum ad eum peruenerit, quæ sic accipienda est, si lis fuerit contestata cum defuncto coniuncta *l. si hominem, D. depos. l. 2. D. de prætor. stip.* Demonstratur etiam alio modo, condictioni furtiuæ pœnam inesse, cum inest odium, & ipso iuris effectu demonstratur: nam pignore subrepto a debitore: (hoc enim casu dominus facit furtum rei suæ, quo nomine tenetur creditori actione pœnali furti, & condictione furtiua,) pignore, inquam, subrepto, eoque nomine debitore damnato, pœnam depensam creditor non imputat, & creditori est integra debiti petitio, *l. si pignore, D. de pigner. act.* Atque ita quod consequimur condictione, furtiua imitatur pœnam quæ pro furto dependitur ex quo constat, quam sit singulare ius condictionis furtiuæ. Alia differentia est: condictionibus superioribus vtitur qui dedit, vel tradidit, vel promisit. condictione furtiua: quo neque volente, neque tradente, res ablata est. nec condictio furtiua continetur sub condictione indebiti, vt superiores. domino autem vt iam supra dictum est, cui furtum factum est datur ex hac causa condictio certi, *l. 1. D. eod. l. in dubiis §. idem Pomponius, D. de iureiur. §. vtique, Inst. de empt. & vendit.* Hæc fere sunt omnes actiones quæ solis dominis dantur, condictio furtiua, actio ex l. Aquilia, aquę pluuiæ arcendæ, arborum furtim cæsarum, finium regundorum: & loquor de condictione certi ex causa furtiua etiam non domino datur furtiua condictio possessionis, *d. l. si pignore, & l. 2. D. de condict. furt. l. 3. D. de furt. l. & ideo §. vlt. de condict. furt.*

IX.

De condictione ex lege, & sine causa vel iniusta causa.

ACtiones in personam aut ciuiles sunt, aut prætoriæ, aut ex legibus vel constitutionibus. vtitur hac diuisione *l. 2. inf. de quad. præscript.* Ciuiles sunt ex 12. tab. certæ & solemnes, vt ait *l. 2. §. deinde, D. de origine iur.* Certæ referuntur ad numerum, solemnes ad verba. Prætoriæ autem sunt ex edicto prætorum, vel ædilium, vel Tribunorum plebis, vel proconsulum. ex legibus nouis sunt, veluti ex lege Aquilia quæ nomen vsurpauit ciuilis actionis proditæ 12. tabul. de eadem re & data est damni iniuria. Aliæ sunt actiones ex legibus nouis, quæ ex iure antiquo translatitium nullum nomen habent, quæ dicuntur condictiones ex lege, veluti

ex lege Iulia, *l. dotalem, l. si vero, & l. seq. D. sol. matr.* A & condictio ex l. Cincia, de qua *l.* 21. *de donat.* sicut etiam ex legibus talariis condictio eius quod in alea lusum esset de qua sup. lib. 3. ex constitutionibus sunt innumeræ condictiones. Constitutio vim legis habet, vt ex constitutione 1. huius tit. debitori nostro condicimus pecuniam ante diem, qui casus singularis est, si non suppetat aliud vnde fisco satisfaciamus cui sumus obnoxij ex causa primipili, id est, ex causa administrationis annonæ militaris, adeo vt hoc casu non sit locus exceptioni veteri, cuius pecuniæ dies fuisset: licet enim ante diem condicere ex constitutione *d. l.* 1. *in casu supradicto.* Aliæ constitutiones de quibus superioribus titulis actum est, & quæ sequuntur hunc titulum, puta condictio sine causa, & ex iniusta causa, inductæ sunt a prudentibus ex bono & æquo, non legibus, *l. in summa* §. *quod ob rem, & l. pen.* D. *de condict. indeb.* & sunt B inductæ exemplo ciuilis condictionis, quæ quidem ex mutui datione nascitur, & cui proprie adhæret condictionis nomen. Hæ condictiones imitantur condictionem ex mutuo, quia veluti ex causa mutui dantur, vt possimus dicere nos habuisse vnam tantum actionem ciuilem ex 12. tabul, nempe condictionem ex mutuo: nam aliæ istius instar obtinent & imaginem. Semper excipio furtiuam condictionem, quę iure singulari recepta & comparata est in odium furum, §. *sic itaque discretis, Instit. de act.* Sed videamus, quia & de his est titulus hic, quando sit locus condictioni sine causa & iniusta causa. Si quid sit apud te sine causa, condictioni sine causa locus est: & exemplis fiet res illustrior. sine causa apud te est chirographum meum, si nihil credidisti mihi: si specie crediti tibi chirographum dedi, & C mea spes frustrata est, vel si persoluero quod credidisti, sine causa meum chirographum est apud te, & quod persolui hac condictione possum repetere, *l.* 3. *&* 4. *h. tit.* & sine causa etiam ad malæ fidei possessorem perueniunt fructus rei alienæ, *l.* 3. *h. tit.* & iis casibus proprie & specialiter competit condictio sine causa, condictio chirographi, condictio fructuum: & proprie nulla scilicet actione existente in casu *l.* 2. D. *eod.* & in casu *l. seruus quem* §. *secundum,* D. *de act.* empti proprie competit condictio sine causa, sed existimandum est condictionem sine causa concurrere cum condictionibus superioribus quasi generaliorem, *l.* 1. D. *eod.* nam sine causa etiam id apud te est quod indebitum, vel ob turpem causam accepisti, vel quod non ob turpem causam, causa non sequuta: vel quod te mihi furto abstulisti, ex eis causis licebit vti condictione sine causa, missa D speciali condictione vel furtiua, vel ob rem dati, & deinceps. Condictio autem ex iniusta causa competit, si quis dederit ex pacto non iuste facto, vel ex dolo malo, vel vi, vel contra iura publica, vel ex stipulatione vi extorta, *l.* 7. D. *de condict. ob turp. causam.* Iniusta causa quæ & ipsa condictio dicitur iuris gentium, *l.* 25. D. *rer. amot.* id est ex bono & æquo. Et breuiter vna est condictio ciuilis ex legib. 12. tabul. quæ nascitur ex mutuo, actio si cert. pet. de rebus credit. ceteræ condictiones instar illius obtinent & dantur iure gentium: id est ex boni & æqui interpretatione. vna pœnæ causa, nempe E condictio furtiua, vt fures onerentur plurimis & grauissimis actionibus, quia grauior est condictio furtiua vindicatione, quia in condictione non distinguitur vtrum fuerit res peritura apud actorem, an non. in actione in rem fur tenetur vt quilibet: condictione vero vt fur proprio & singulari nomine. Porro hic nullam inuenies constitutionem de condictione ex iniusta causa. Ex quo intelligimus solo hoc tit. indicari promiscuum esse vsum condictionis sine causa, & condictionis ex iniusta causa: nam quod sine causa habes, & ex non iusta causa habes, & contra.

X.

De obligationibus & actionibus.

POst condictiones superiores transitum facit ad alias actiones in personam ex contractibus, vel obligationibus ciuilibus, ex quarum numero primam iam posuit condictionem ex mutuo. Actioni enim ex mutuo adhæret proprie condictionis nomen, & ab illa perductus est ad alias condictiones quæ descendunt ex obligationibus legibus nouis introductis, non expresso nomine actionis, vel quæ dominis in fures dantur, quasi pœnæ causa constituto iure. nunc alias omnes examinaturus actiones in personam, quæ suum habent nomen & proprium longe alio ordine quam in D. vt supra præposuit generalem condictionem indebiti speciebus condictionum ob rem dati, causa non secuta, ob turpem causam, sine causa, siue ob iniustam causam. Ita priusquam veniat ad species earum condictionum quæ ex contractibus & obligationibus ciuilibus nascuntur, dat generalem titulum de obligationibus & actionibus, præponit genus speciebus, quod proponitur in Digestis [Ex contractus est obligatio: ex qua obligatione nascitur actio in personam. Et hoc est quod dicunt Doctores nostri, obligationem esse matrem actionis ex *l. licet* §. *ea obligatio,* D. *de procur.* quod verbum vsurpauit Theophilus titulo de obligationibus in Inst. matres actionum sunt obligationes. Obligatio est iuris necessitas: actio est executio obligationis, vel intentio eius qui alterum ad iudicium prouocat. Contractus est conuentio quæ proprium nomen habet, vel quæ nomine vacat: sed datione & traditione, vel facto aliquo sumpsit effectum: hæc est perfecta definitio contractus.

XI.

Vt actiones ab heredibus & contra heredes incipiant.

TItulus decimus est generalis, & sequentes vsque ad decimum octauum sunt illius partes: & omnibus iis titulis agitur vt generales definitiones ponantur de obligationibus & actionibus: & has quidem habuimus in superiori titulo proximo: ex alieno contractu neminem obligari, *l.* 3. *&* 11. *sup.* non nasci obligationem efficacem ex negotio cõtracto dolo malo, quod significat *l.* 4. *illo tit.* dum ait, bonam fidem in contractibus considerari æquum esse, id est dolum malum abesse: alioquin inefficax esset obligatio, *l.* 5. Sequitur tertia definitio, voluntatis esse contrahere, necessitatis adimplere contractum, *l.* 5. *illo tit.* procuratori in rem suam ad agendum constituto mandatis actionibus nomine domini directam actionem dari, etiam mortuo domino relictis heredibus; & hoc genus mandati non finiri morte: cum tamen alias finiatur morte mandatoris, & procuratori suo nomine semper dari vtilem actionem rei persequendæ gratia, cum actio ei in rem suam mandata est. Non mandatis actionibus, nec debitore delegato, mortuo domino procuratori in rem suam constituto ad accipiendam pecuniam a debitore domini, ad agendum aduersus eum debitorem nullam superesse actionem: Et hoc casu mandatum finiri morte etiam quod in rem mandatarii factum est *l.* 8. *eod. tit.* sunt autem aliæ definitiones quæ sunt principia communia actionum. Cui mandata est actio principalis, & Seruianam mandatam videri, *l.* 6. *&* 7. *illo tit.* Item in arbitrio esse creditoris quod tamen mutauit Nouel. Iust. vtra prius actione experiri velit, principali an Seruiana, & alia aliam non consumi, *l.* 10. *& vlt. illo tit.* & postremo legibus & iudiciis compellendos debitores ad soluen-

dum in armis, non seruitio corporis, *l. 9. & 12. illo tit.* ob æs alienum seruire liberos creditoribus iura compelli non patiuntur: nec tam igitur debitores possent creditores vel vincula compedes siue neruo, contra 12. tab. His omnibus definitionibus tituli decimi additur alia definitio hoc proprio & singulari tit. 11. cur proprio? quia est noua regula iuris introducta a Iustiniano, vt scilicet obligatio quæ non cœpit a defuncto vel contra defunctum a persona heredis vel contra heredem possit incipere: quod erat olim absonum, vt plus iuris haberet heres, quam defunctus habuisset. Et est enim regula iuris antiqui penitus contraria, *l. vlt. C. Theod. de diuers. rescript. & §. post mortem, Instit. de leg.* apud Theophilum. tollitur antiqua verborum differentia, cum moriar, cum mortuus fuero. post mortem dari, vel pridie quam moriar, dari: nam quoquo modo sit conceptum negotium, ex eo nascitur obligatio, & potest incipere ab herede vel in heredem, *l. 11. inf. de contr. stipul.*

XII.

Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.

INter generales definitiones de obligationibus & actionibus hanc posuimus, neminem obligari ex contractu alterius: quod his verbis exponitur in *l. pen. huius tit.* hoc est ex suo quemque contractu obligari, non ex alieno: & tantum abest vt vnus pro alio obligetur, vt nec dominus pro colono possit obligari, *l. 3. & 11. sup. tit. 10* Et vt etiam pro debitore pecuniæ creditæ non possit is conueniri ad quem ea peruenit, *l. pen. sup. tit. eod.* quod & memini me legere apud Senecam lib. 5. de beneficiis. Ait enim, *exigi ab eo debere quidque in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit*, non spectatur ad quem peruenerit, sed quis contraxerit. Id etiam adeo verum est, vt nec coniux pro coniuge, nec mater pro filio, nec quisquam omnino pro necessariis sibi personis conueniri possit, vt hic & titulo sequenti ostenditur; quamobrem vix videtur vllus excipiendus ab ea regula: neminem obligari ex alterius contractu, *l. vlt. h. tit.* nam & pater pro filiofamilias, quamuis in plerisque causis & articulis iuris ciuilis idem videatur esse pater & filiusfamilias, tamen pater pro filiofamilias vel dominus pro seruo licet inter dominum & seruum eadem dicitur esse vnio, capitis vnius scilicet, ciuiliter non obligatur, nec iure prætorio in solidum, sed in peculium duntaxat, si peculiati sunt filiusfamilias & seruus: & quod in peculium tantum obligantur iure prætorio, ideo hic matri non iunxit patrem, qui habet in sua potestate filium: sed dixit, ne mater pro filio, non dixit ne pater pro filio: quoniam pater pro filio obligatur ad modum aliquem iure prætorio actionibus honorariis de peculio, de in rem verso, quod iussu, & filium cum dicimus, plerumque filiumfam. non emancipatum intelligimus in hoc titulo & seq. Eadem ratione filio emancipato non iunxit filiumfamilias, quia vel de peculio pater tenetur pro filiofamilias.

XIII.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel seruus pro domino conueniatur.

AD superiorem regulam, qua cauetur neminem obligari ex contractu alterius, Additur in hoc tit. nec filium obligari pro patre, nec patrem pro emancipato filio, nec libertum pro patrono, nec seruum pro domino, quod in seruo est certissimum, cum ex contractu suo seruus nullo iure conueniatur, cum nullam personam habeat, *l. tutelas §. 1 D. de capite min. l. vlt. sup. de noxalib. action. l. 7. & 8. sup. de in lit.* & quamuis hoc de seruo legatur in *l. vlt. hoc tit.* dum ait ex contractu domini seruum conueniri non posse, tamen in ipso titulo non fuit additum in manuscriptis, *vel seruus pro domino.* nec in Basilicis. Et quidem in *d. l. vlt.* id factum vide ut obiter, patrono scilicet coniuncto domino, & liberto seruo. Ex nouissimis constitutionibus sublatus est mos, vt vicanus pro conuicano conueniretur, quod ius tantum exercetur in hostes, vt si quid mihi hostis eripuerit, id possim repetere a quolibet ex hostium numero. vulgo represallias vocant, *represailles.*

XIV.

An seruus ex suo facto post manumissionem teneatur.

SEquitur in hoc tit. alia regula generalis de obligationibus & actionibus, quæ est huiusmodi: de eo quod quis contraxit, vel gessit in seruitute, post libertatem, ei vel in eum nullam actionem esse, vtputa si ei credita sit pecunia in seruitute, condici eam libero facto non potest. Cuius regulæ ratio est, quia nec ab initio fuerit obligatus, *l. in personam, l. cum seruo, D. de reg. iur.* nam etsi seruus ex contractu suo naturaliter obligetur, *l. serui, D. de oblig. & act.* tamen ea naturalis obligatio non parit actionem. Porro quæ ab initio non fuit actio, nec esse post libertatem potest. Excipitur vnus casus, si id quod is gessit in seruitute, sit connexum cum eo quod gessit post libertatem, *l. tutorem, D. de administr. tut. l. 7. D. de neg. gest.* hæc facit ratio connexi, vt quod geritur post libertatem trahat ad se gestum in seruitute, ac si gereretur post libertatem potius quam trahatur ad tempus seruitutis, vt natura docet, facilius iri prorsum quam retrorsum. Casu illo excepto, nulla est actio post libertatem, vel domino, vel extraneo, vel manumisso. quamobrem in tractatu de solutionibus, quo docemur, id quod debitor ex pluribus causis indistincte soluit, non dicens in quam causam soluat, id cedere in antiquiorem contractum, id soluere antiquiorem obligationem, *l. 5. & 25. D. de solutionib.* recte dicitur, in manumisso non esse antiquiorem contractum eo quem statim post libertatem habere solet cum patrono de præstandis operis, & dono, vel munere, dum promittit statim a libertate se daturum aliquid vel id iurat, quia scilicet contractus habiti in seruitute pro nullis computantur, *l. in liberto, D. de solution.* vbi dicitur: *In liberto antiquior contractus operarum esse non potest, sine quo ei data libertas non esset:* Hoc apertius Græci dicunt: *non potest contractus liberti vetustior esse quam operarum*, scilicet post libertatem patrono promissarum: & hic factum interpretor contractum, vel quasi: nam actionum ex delictis venientium obligationes cum capite ambulant: nam & hæ in seruitute incipiunt, *l. tutelas §. iniuriarum, D. de cap. min.* & vulgo dicitur, noxam caput sequi, quod scilicet nocuit, *l. 4. h. tit.*

XV.

Quando fiscus vel priuatus debitoris sui debitores conuenire possit, vel debeat.

SEquitur tit. 15. in quo legendum est, exigere, non conuenire. Pendet hic titulus ex superiore regula, neminem ex alieno contractu, &c. & ait creditorem non posse conuenire debitorem debitoris sui pro ea summa quam ei debet, vt possit conueniri actione in personam. Regula est de actione in personam: aliud dicemus de actione Seruiana vel hypothecaria: potest enim creditor exigere debitorem sui debitoris actione Seruiana iure tacit' pignoris vel manifesti, si debitor no-

mina quæ habet pignori posuerit, specialiter, vel generaliter, vel si tacito iure intelligantur pignerata: hoc casu licebit creditori iure hypothecæ conuenire debitorem debitoris, & licet titulus dicat, *fiscus vel priuatus*, distat tamen fiscus a priuato: nam fiscus semper habet ius taciti pignoris, exceptis quibusdam priuilegiariis creditoribus. Nec videntur nomina pignori esse obligata, nisi ita nominatim conuenerit, *l. nomen, inf. quæ res pign. oblig. poss.* & præterea fiscus debet prius excutere principalem debitorem, quam debitorem debitoris iure hypothecæ, *l. pen. hoc tit. inf. de conuen. fisci deb. l. Moschis, D. de iure fisci*: priuatus autem habet arbitrium conueniendi quem velit si nomen sit ei pigneratum: principalem debitorem, aut principalis debitoris debitorem, *l. vlt. sup. tit. 10.* plus habuit olim priuatus, quam fiscus. fiscus non habuit electionem: sed hodie ex Nouel. 3. idem ius est in vtroque. Et præterea hac in re distat pignus conuentionale ab eo quod capitur iudicati exequendi gratia: nam iure conuentionis nomen pignori obligatum persequor etsi debitor sit soluendo, vt dixi, si priuatus sim, quia habeo ius electionis, nec tamen capio nomen ex causa iudicati aliter quam si non sint alia bona quæ pignori capi possint, *l. 2. hoc tit. l. a D. Pio, §. sic quoque, D. de re iud.* Quod tamen audio non obseruari hodie: nam quidlibet, vel nomen statim initio capi posse in causam iudicati. Priuatus igitur agit primum quando sunt ei mandatæ & cessæ actiones: item quando capitur ex causa iudicati deficientibus aliis facultatibus condemnati.

XVI.

De hereditariis actionibus.

Hic titulus pertinet ad superiorem regulam, neminem obligari ex alterius contractu, vt scilicet intelligatur ab ea semper excipiendum esse heredem, vel bonorum possessorem: nam hic propius accedit ad personam defuncti, quam filius ad personam patris, vel quisquam alius ad coniunctam sibi personam: vnde ita definiamus: actiones hereditarias esse quæ cœperunt ex persona, vel in personam defuncti, & transierunt in eius heredem: nam quæ cœperunt ab herede, vel in heredem, vt actiones legatorum, quæ proculdubio incipiunt in heredem, heredis sunt, siue obligationes quibus eum onerauit defunctus. quia eum honorabat, potuit eum onerare: heredis, inquam sunt, non hereditariæ, vel hereditariarũ loco sunt, *l. hered. D. de obl. & act.* & præterea solę actiones in personam sunt hereditariæ: nam & de his solis agitur in hoc titulo. & his conuenienter heredes sunt creditores & debitores hereditarii diuisis inter eos actionibus pro hereditariis portionibus, *l. 2. hoc tit.* legatarij non sunt creditores aut debitores hereditarii, nec etiam fideicommissarii sunt creditores hereditarii, quia non sunt iuris successores, & successio iuris generalis est. hereditas complectitur commoda & incommoda, *l. vlt. hoc tit.* non sunt etiam ipsi debitores hereditarii, id est, quorum nomina sunt in hereditate: nam hi non sustinent onus æris alieni Ex quo intelligitur, creditorem vel debitorem hereditarium dici duobus modis: vel heredem ipsum, vel debitorem ipsum, vel creditorem defuncti, qui post aditam hereditatem fit creditor aut debitor heredis.

XVII.

Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur.

Sequitur tit. 17. qui pertinet etiam ad hereditarias actiones, quæ à defuncto in heredem transeunt, & inde nomen habent quod transmittantur in heredem

A quæ nascuntur ex contractibus, vel quasi contractibus defunctorum: hæ enim in heredem transeunt in solidum, etiam lite non contestata cum defuncto. non sunt proprie hereditariæ actiones ex delicto, vel quasi delicto: nam quæ nascuntur ex delicto defunctorum, non transmittuntur, nisi lis contestata fuerit cum defuncto: cœptam enim litem cum defuncto heres sustinere dicitur, lis a defuncto continuatur, seu transfertur in heredem, vel si res fuerit iudicata aduersus defunctum, quia tunc actio ex delicto non transit in heredem defuncti, sed actio iudicati ciuilis, quæ cœpit a defuncto. Porro post litem contestatam vel condemnationem defuncti, heres ex asse tenetur in solidum, heres pro parte, tenetur pro parte tantum pro qua heres est, & si res de qua

B agitur, solida sit apud eum, *l. in conditione 9. D. de cond. furt. l. 2. in fi. D. de prætor. stipulat.* Quod si lis non fuerit contestata, vel defunctus non fuerit condemnatus ex maleficii causa, sane heres non tenetur ex delicto defuncti, nisi quatenus locupletior hereditas ex ea re ad eum peruenerit, doloue malo eius factum est quo minus perueniret, & in id quod peruenit heres tenetur potius calculi nomine, quam maleficii, vt si reddat rationem eius quod continetur in hereditate: nihil enim mali fecit heres: igitur nomine maleficii nunquam tenetur, etsi ad eum quid peruenerit, sed calculi tantum ratione, ne ex alieno damno, & ne ex alieno scelere locupletior fiat, *l. in heredem, & l. Sabinus, D. de donat.* & ait hoc tit. *ne alieno scelere ditentur*, quæ ratio est ac-

C cipienda generaliter, & adiungendum, moribus turpe esse lucrum, quod etiam ad innocentes ex alieno scelere peruenit. Nunc explicandum est quomodo hic delicta intelligenda sint. an publica crimina intelliguntur, de quibus sunt publica iudicia? non: nam exceptis quibusdam, hæc crimina non transeunt ad heredes, etiamsi lis contestata sit cum defuncto, modo non fuerit sequuta condemnatio: nam condẽnatio quæ ex causa publici iudicii defunctum tenuit, tenet etiam heredem. litis contestatio quæ tenuit defunctum, non tenet heredem, *l. ex iudiciorum, D. de accus.* ergo non dicamus delicta hic publica crimina, quandoquidem definitur, post litem contestatam ex delicto transire ad heredes: quod in publicis criminibus falsum est: sed delictorum appellatione comprehendimus priuata delicta ex quibus

D dantur forenses vel ciuiles actiones, pœnales aut mixtæ, aut etiam rei persecutoriæ, nam hæ non dantur in heredem nisi post litem contestatam, etiam ortæ ex delicto. & vt maximam partem earum recenseamus, hæ sunt actiones ex delicto, quæ non transeunt nisi post damnationem, vel litem contestatam cum defuncto, furti, iniuriarum, vi bonorum raptorum, damni iniuriæ ex lege Aquilia, condictio furtiua, quæ vt suo titulo ostendi, etsi rem persequitur, ex delicto videtur nasci, nec datur in heredem in solidum. Item actio de dolo malo, quod metus causa, ad quam proprie hæc constitutio pertinet; nam vt ait Accursius, vis non est rapina, sed concussio, & in hac constitutione concussio est metus, terror. Igitur pertinet hæc quæstio ad actionem quod metus causa, sed porrigitur ad superiores enume-

E ratas: immo & ad actionem in factum ex edicto de calumniatoribus, vel ex edicto de alien. iud. mut. causa facta, & ad actionem in factum ex edicto de edendo: nam hæ actiones veniunt ex delictis: & delictum igitur hic satis ample accipitur, cum non contineat tantum solemnia delicta priuata: sed & alia, dolum malum, concussionem, imo serui corruptionem: huius enim actionem includimus hoc titulo, actionem arborum furtim cæsarum, & de incendio, ruina, naufragio, & actionem de eo qui pro libero sciens veniit. Interim velim definitionem huius tit. pertinere ad actiones quæ sunt ex quasi delictis, quod ostendit *l. Iulianus, D. de iud. l. vlt. §. hæc iudicia, D. nautæ. caup. stab. l. 5. §. hic autem, de his qui deiec. vel effud.* Pertinet & aliquan-

do ad actiones quæ dantur ex contractibus, cum in eis quoque delictum versatur, § *aliquando. Instit. de perp. & temp. act.* Dico aliquando, cum in contractu defunctus lucrum captauit ex damno alieno, vel etiam cum lucrum alteri præstauit ex eo contractu per gratiam, *l. 1. C. de fid. tut.* vel etiam in ea lite iam ob negligentiam, quæ late culpæ comparari potest, hoc casu actione ex contractu, si in ea delictum versatur, heres non tenetur nisi lite contestata, vel damnato defuncto. Et rursus dico aliquando alioquin: actiones ex contractibus defuncti etiam, vel quasi plane hereditariæ sunt & in solidum contractus nomine habiti cum defuncto.

XVIII.

De constituta pecunia.

A Titulo 10. animus fuit compilatoris Codicis tradere generalia præcepta de obligationibus & actionibus. Et postquam specialiter egit de hereditariis actionibus superioribus titulis, quibus omne genus actionum in personam includitur, voluit etiam de constituta pecunia ponere specialem titulum: tum etiam quod eo contineatur etiam omne genus debitarum pecuniarum, omne debitum, *l. 1. §. si debitum, D. eodem.* Tum etiam quod dubitabatur an actio constitutæ pecuniæ quasi pœnalis, secundum tit. 18. non esset danda in heredem, nisi lite contestata cum defuncto. Quod definitur *l. 1. & 2. hoc tit.* vt videtur in heredem. Et aperte *l. 18 §. ere, D. eod.* vt detur persequi rem non pœnam. Constituta pecunia est debita pecunia a se vel ab alio, quam certo die se soluturum quis recipit citra stipulationem. & id genus conuentionis olim apud mensarios dicebatur receptum, & actio quæ ex ea re competebat actio recepticia, quoties argentarii qui solebant se negotiis omnium miscere, nemine contrahere volente, nisi ad mensam recipiebant se soluturos quod quis cauisset. ex quo ciuili negotio dabatur actio ciuilis & legitima. hodie appellatur constitutũ & est iuris prætorii: nam actio de constituta pecunia est prætoria, non legitima. & fit constitutum citra stipulationem, per epistolam, vel per nuntium. quo genere non fit stipulatio, *l. qui autem §. vlt. l. Titius, l. quidam, D. eod. l. quidam, hoc tit.* hoc modo: Centum quæ Titius accepit mutuo ex arca tua, vel non adiecta certa quantitate, ea salua ratione vsurarum penes me habes. quod est constituere, etsi non sit adiecta dies certa ad soluendum in constituto, *l. promissor §. vlt. l. possessor, D. eod.* Est etiam genus constituti in epistola Pauli ad Philemonem: *Quare læsit te Philemon, aut quod is tibi debet, imputato mihi, ego Paulus manu mea scripsi. ego reddam.* Inter constitutum & fideiussionem nonnihil interest. Non fideiubeo pro meipso, *l. heres §. vlt. D. de fideiuss.* constituo etiam pro meipso. Et fideiussio intelligitur esse pura, sine die, nisi sit adiecta dies qua caueat, se pro alio soluturum. Constitutum etiam die non adiecta, ad diem fieri intelligitur, vel minimum ad decem dies, *d. l. promissor.* Ea vis est verbi constituere. M. Tullius: *Si quid constitutum cum podagra habes &c* Ac præterea fideiussor futuræ obligationis accipi potest, quod in recepto obtinuit apud mensam argentariorum. Constitutum non valeret, nisi pecunia debita, vel natura: sufficit deberi natura vt constitutum valeat, sicut fideiussio. Ac præterea ex constituto est actio Prætoria. ex aliis est actio ciuilis, & fit constitutum quibuscumque verbis, non solemnibus, *l. 14. §. vlt. D. eod.* actio constitutæ pecuniæ quasi in factum concipitur, nec habet formulam certam. cuius contractus non est solemnis formula, nec actionis est. Recepti erant solemnia verba ante Constantinum. Item ante Iustin. in *l. 2. hic,* non erat ex constituto actio, nisi earum rerum nomine, quarum datione iri solebat in creditum, in quibus rebus alia pleraque recepta sunt singularia, *l. singularia, de rebus cred.* In quibus hoc velim numerari vt constitutum earum valeat sine stipulatione. Et præterea non erat actio perpetua ante *d. l. 2.* sed annalis tantum, vt videretur dari ex consensu mero, & quasi ex pacto nudo, sicut a prætore de pignore ex pacto mero datur actio, *l. si vbi §. de pignore, D. de pact.* Caue dixeris actionem constitutæ pecuniæ esse ex pacto nudo: nam constitutum est contractus, quia mutuum receptum quod fuit contractus: precarium autem est contractus, quia simile est commodato, & ea ratione constitutum est contractus. fit quidem constitutum nudo consensu, sed non est is nudus consensus, & nudum pactum. nunquam inuenies emptionem perfici nudo pacto, quod est nudus consensus. sed non omnis nudus consensus, est pactum. & pactum est nudus consensus, quia non transit in proprium nomen contractus. Intelligitis actionem hanc fuisse annalem, dari singulariter ex nudo consensu, & non dari de omnibus rebus secundum ius vetus ante *d. l. 2.* eo factum est, vt plerisque videretur dari ex delicto, quod improbe fidem fefellisset, qui ad condictum diem dare fefellisset quod ipse vel alius debeat. nudus consensus non est satis efficax ad perficiendam actionem, tamen ex mero consensu dabitur in te actio, in odium tui, id est, propter perfidiam tuam. ac proinde quasi pœnalis ex parte rei non videbatur danda in heredem rei: nec tamen obtinuit: nam & actio constitutoria datur in heredem sed verius est hunc titulum fuisse applicatum superioribus duobus, vt intelligeretur, etiam actionem constitutæ pecuniæ esse hereditariam.

XIX.

De probationibus.

VT coherentiæ titulorum ratio reddatur more maiorum, Actionum summa diuisio hæc est, quod aliæ in rem sunt, aliæ in personam, aliæ mixtæ. Tertius liber dicatus est actionibus in rem & mixtis: hic autem liber quartus dicatus est actionibus in personam, quæ condictiones dicuntur communi nomine, sicut actiones in rem communi nomine vindicationes dicuntur: & iam initio huius libri 4. proposita est actio ex mutuo, quæ condictionis commune nomen fecit suum: deinde propositæ sunt multæ condictiones, vt ex promutuo ex æquo & bono, ex nouis legibus, ex causa furtiua, quæ non aliud quam commune nomen habent: communi autem nomine explicato, alias actiones in personam executurus, quæ scilicet ex negotiis & obligationibus ciuilibus dantur, & quæ nomen suum habent proprium, quod nulli alii rei conueniat, & quasi deponunt commune, vt actio mandati, depositi, locati, pigneratitia, pro socio &c. A tit. 11. cœpit dare communia & generalia præcepta de obligationibus & actionibus, nec dum id peregit: nam hic titulus pertinet etiam ad generalia præcepta, vel ad ea quæ sunt communia omnium actionum: nam inanes sunt actiones, nisi vt dicitur indubitata probationis fide apud competentem iudicem liqueat vera esse quæ in iudicium deducuntur. hoc vero quis præstare debeat, actor an reus, in singulis actionibus quæri & disceptari solet: & per singulas quoque actiones itur hoc titulo huius rei explorandæ gratia, sed non per omnes quidem actiones: esset enim res immensi operis, sed certas quasdam. veluti in condictione si certum petatur, quæ ex mutuo est, quis probare debeat, *l. 1. h. tit.* & in actione in rem, *l. 2. & 4. l. 12. cum res, & l. 21. ad probationem, hoc tit.* & in actione in factum, qua magistratus municipalis conuenitur ex facto collegæ, *l. 3* & in causa restitutionis in integrum, cum de ætate quæritur, *l.*

9. & in actione præiudiciali, *l.* 13. & 14. & in petitione hereditatis vter probare debeat, *l.* 11. & in causis criminalibus, *l. pen. & vlt.* & hoc nomine soleo commendare titulū de probationibus, quod eat per multas actiones. lis enim nulla est vel actio quæ non indigeat probatione. probatio autem est intentionis suæ legitima fides quam facit iudici actor vel reus, vel vterque. probatio fit iudici non aduersario, quis hoc nescit? *l. quingenta* 12. D. *eod.* & quandoque exigitur ab vtraque parte, prout religioni iudicantis visum fuerit, vt in causis criminalibus, *l. vlt. in fi. inf. de abolition.* item in quæstione generis aut familiæ, *Nou.* 36. atque etiam in quæstione *l. pen. hoc tit.* quod ad eam quædam suppleri velim, si scriptura quæ profertur in iudicium, suspecta dicatur ab eo aduersus quem facere dicatur is qui ea vtitur. veram eam esse probare debet, alioquin tenetur falsi crimine. & vt eleganter ait *l. pen. tanquam reus nefariæ scripturæ*: quicquid enim falsum, id & nefarium est, sed addamus ad *d. l. pen.* ex *l.* 4. *C. Theod. de fide testium*, etiam eum qui dubitat, quique in dubium reuocat scripturam, debere docere pro sua parte eam esse falsam: sic fiet vt vtraque pars impleat intentionis suæ probationes Et in *leg. pen.* est reponenda vetus scriptura tam in hoc C. quam in C. Th. vt ita legatur illo loco: *cum quid in iudicio promerint*, verbo formato ex præsenti, vt in *l.* 4. *inf. de incest. nupt. si coniunctionem diremerint*, & *l.* 13. §. *si is qui hominem, de acceptilat tollisse totam obligationem*, in quibusdam legitur *tulisse*: non sunt hæc errata, sed archaismi minime abolendi. Porro duæ sunt præcipuæ probationum species, instrumenta & personæ, *l.* 2. *inf. de fide instr. l.* 1. *sup. de dilat.* Heliodorus qui Æthiopica scripsit, lib. 10. *Omnis*, inquit, *lis, omne iudicium duas nouit maximas probationes, scripturas & testes*: sed adiungi possunt pro tertia specie argumenta, indicia, & signa, vt in *l. ad probationem, hoc tit. si*, inquit, *ad probationem domino non sufficiat instrumentum, non reprobari cetera probationis indicia*: & ita in *l. indicia, sup. de rei vindic. dominium probari indiciis non minus quam instrumentis*. indiciis puta finium & terminorum, vel aliis modis, non quibuslibet, sed vt ait *l. indicia, certis, quæ iure non respuuntur*, & *l. vlt. hoc tit. indiciis indubitatis omni luce clarioribus*. Et Cicero pro Cœlio: *argumentis*, inquit, *agemus & signis omni luce clarioribus crimina refellemus*. Leuia & exilia argumenta spernit iudex, & illegitima. Alia enim sunt legitima, alia illegitima, vt termini signa sunt legitima Et recte Imperator Galba apud Suetonium, cum quæreretur de dominio iumenti, & vterque leuibus argumentis & testibus vteretur, ideoque difficili coniectura veritatis, ita decreuit vt iumentum ad lacum vbi adaquari solebat, duceretur capite obuoluto, ibique capite reuelato eius esset ad quem sua sponte se a potu recepisset: hac arte cum deficerent idonea argumenta, inuenit certissimum argumentum quo deprehenderet verum iumenti dominum. Et alia arte Salomon rectissimus Rex veram matrem, indicta nece pueri deprehendit: & Claudius Imperator indicto matrimonio inuenit quem mater pro filio non agnoscebat. statim atque indictum fuit matrimonium mulieri, abhorrere cœpit ab eo, suadente lege naturæ. Et ad hæc pertinet *l.* 1. §. *ad quæstionem, D. de quæst.* non esse facile credendum eam puellam suppositam esse quam ambo parentes dicuntur charam filiam habuisse. Iam dicamus leuia & mediocria argumenta non plane sufficere ad probationem, sed iudicem tantum adducere ad suspicionem, *l. in lege Aquilia, D. ad leg. Aquil.* Qui locus est, de argumentis & signis intelligendus, vt notant Græci interpretes lib. 60. Basilic. tit. 3. c. 40. Quæstio est de eo qui testibus nunc probare potest pecuniam sibi deberi sub conditione argumentis, vel testibus quos contendit superesse non posse tempore quo existet conditio: possunt vtrique hæc argumenta iudicem adducere

A re ad suspicionem, & efficere vt ea in testationem reducantur apud acta, vt fit hodie in æternam rei memoriam ex *d. l. in lege*, & *l.* 3. § *dua*, D. *de Carbon. edic.* Hæc vero fere sunt probationum solemnium & legitimarum genera quæ dixi: & fere tria sunt genera non legitimarum: instrumenta & scripturæ domesticæ: nam & domestici testes reprobantur: testationes priuatæ, testationes patrisfam. non sunt legitimæ probationes in re patrisfamilias, nec in fraudem aliorum. Expensilationes priuatæ non sunt etiam probationes legitimæ, *l.* 5. 6. & 7. *hoc tit.* Et his conuenienter Siculus Flaccus lib. de limitibus agrorum ait, priuatas formas agrorum non obligare, non facere fidem, & Cic. pro Roscio Comœdo: *suum Codicem testis loco recitare arrogantiæ est.* his-

B que probationum consuetis ac legitimis, veluti chirographi exhibitione, tabularum obsignatione, testium intercessione, adiungit Gellius lib. 14. cap. 2. expensilationem & mensæ rationem. Id non pertinet ad priuatam expensilationem, sed ad eam quæ fit ad mensam, tabulis argentarii, quorum est publica fides, *l. Argentarius* §. 1. D. *de edendo.* etiam lex 14. *hoc tit.* non legitimis probationibus adiungit professionem natalium, vt si mihi eo die filium natum professus fuero publice priuatimve. ementita hæc professio natalium, vel mea adseueratio, aut nominatio, vt si quis L Titium filium suum nominauerit, vel affirmauerit, non ideo probatur, L. Titium filium eius esse. vel si defunctus in testamento dixerit, L. Titium sibi debere pecuniam certam, puta decem, *l.* 6. *h. tit.* nudo defuncti dicto non creditur. Iusiurandum quoque nolim adnumerari inter solemnia & legitima probationum genera per se solum, *l. eum qui, D. de iureiur.* fateor iusiurandum actorem

C exonerare probationis necessitate, & deferri deficientibus omnibus aliis probationibus, *l. tutor, in princ.* D. *eod. l.* 1. *sup. de reb. cred.* Et rursus fateor esse iusiurandum adminiculum infirmarum probationum, veluti rationum priuatarum, vt est in edicto Iust. 7. nam hæc possunt fidem facere, adhibito iureiurando quod detulerit iudex vel reus: sed nego per se solum iusiurandum esse legitimum probationis modum: alioquin reus cum quo agitur ex ea causa quæ inficiatione crescit in duplum, qua damnaretur tantum in simplum si non inficiare[illegible] quasi reus negaret, cresceret in duplum actore iurante sibi deberi: hoc est, si iusiurandum legitima probatio esset, haberemus reum pro inficiatore qui negauerat se debere, si iureiurando aduersarii conuinceretur

D tur: & tamen non habemus pro inficiatore aliter quam si idoneis testibus conuincatur, vel tabulis, quæ maximæ & legitimæ probationes sunt, *d. l. eum qui in princ* Et recte in *d. leg.* 4. *ad leg. Aquil.* cum dicitur, actionem legis Aquiliæ dari debere in duplum contra negantem, si probetur damnum dedisse, recte Accurs. notat, probari hoc debere instrumentis, vel testibus, nec sufficere iusiurandum actoris, iusiurandum inficiatorem non facere, de suspicione non esse probationem legitimam non ambigitur: neque enim quis ex suspicione damnari debet, *l. absentem*, *D. de pœnis.* Plinius in Epistolis: *sicut implicita suspicionibus non satis condemnantur*: aliud enim sunt probationes, aliud suspiciones. Notat Rufinus in Hieronymum: *Nos quidem ex*

E *suspicionibus condemnat ipse, nec ex suis chirographis teneri vult, & suspicionibus*: Addo argumenta. ex argumentis nascuntur suspiciones, *d. l. in lege Aquilia*: nam neque his, neque illis confirmatur fides eius rei, de qua agitur, id est non probant argumenta, nisi vt dixi, sint indubitata, & omni luce clariora: sed iudicem tantum mouent argumenta & suspiciones, & aduersarium quandoque adigunt probare, ita vt sola confessio deesse videatur, *l.* 1. §. 1. *D. de quæstion* Quamobrem sæpe ab argumentis & probationibus peruenitur ad iusiurandum vel quæstionem, quasi adminicula argumentorum, quibus vrgetur reus, non perurgetur, nec conuin-

citur, quo adminiculo corroboratur probatio : & ita completur probatio, *l.* 5. *ho. tit.* conteſtio autem propria comparatur conteſtioni teſtium, *l. ſeruos, inf. ad l. Iul. de vi pub. ſeu priu.*

XX.

De teſtibus.

A Generali titulo de probationibus, quem heri expoſuimus, tranſitum facit ad probationum ſpecies ſummas. Ac primum de fide teſtium agit, deinde titulo ſequenti de fide inſtrumentorum : plures autem teſtes ad conſtituendam fidem eius rei de qua agitur, exiguntur. vnius teſtis nulla eſt fides, *l. 9. hoc tit.* & vnius tamen inſtrumenti plena eſt fides. peſſimi exempli eſt vnius teſtimonio credi. Quod dictum tribuitur L. Scæuolæ a Valerio Maximo lib. 4. cap. 1. verumtamen Theophilus noſter in teſtamento militari admittit teſtimonium vnius teſtis iurati & fide digniſſimi cui præſcribi non poſſit. Etiam inuenio Conſtantinum Imperatorem in conſtitutione quadam de Epiſcopali iudicio, quam inuenietis poſt C. Theod. vnius Epiſcopi teſtimonium admittere. *Teſtimonium*, inquit, *ab vno licet Epiſcopo perhibitum omnes iudices incunctanter accipiant*, quaſi faciat fidem plenam. ſed id poſtea adeo fuit mutatum ab aliis Imperatoribus Chriſtianis, vt nec volentes, nec inuitos Epiſcopos voluerint ad teſtimonium admitti, *l. nec honore, ſup. de Epiſc. & cler. Nec honore, nec legibus Epiſcopi ad teſtimonium dicendum flagitentur*, id eſt, neque volentes, neque inuiti. legibus inuitis teſtimonium nuntiatur : honor autem eſt volentem recipi in teſtimonium. ſed exiſtimat Theodoſius in ea l. minui potius honorem Epiſcopi, ſi ad teſtimonium admittatur. ſed ad rem. plures teſtes exiguntur, vt dixi, ad probationem conſtituendam, nec ſufficit vnus regulariter : nam legibus ſolet definiri numerus plurium teſtium in vnoquoque negotio, vt teſtium decem in confarreatione, quod eſt genus contrahendarum nuptiarum Vlpianus *tit. 9. de his qui in manu ſunt* : *farre*, inquit, *conuenitur in manum certis verbis, & teſtibus decem præſentibus.* exiguntur ſeptem teſtes, in teſtamentis, quod eſt notiſſimum, & diuortiis, *l. nullum, D. de diuort.* in Codicillis exiguntur quinque teſtes, *l. hac conſultiſſima* §. *pen. & l. cum antiquitas* §. 1. *inf. de teſtam. & l. vlt. inf. de Codicillis.* totidem etiam exiguntur aut ſufficiunt in teſtimonio ruſticanorum, *l. ſi. inf. de teſtam.* & in nuda voluntate exiguntur tres, vt declarat lex 27. *inf. de teſtam.* Inuenio in cauſa repetundarum ex l. Seruilia deſiderari centum & viginti teſtes apud Valer. Max. lib 8. cap. 5. quæ tamen effrenata multitudo teſtium poſtea conſtitutionibus coercita eſt, vt ait eleganter *l. 1.* §. *quanquam*, D. *eod.* ſed pendet hodie omnis ea res ex arbitrio iudicis, vt quem putauerit dignum, teſtium numerum in quacumque cauſa, eum vel admittat, vel requirat. vbi autem legibus non eſt definitus numerus teſtium, vt in furti conceptione quæ ex 12. tabulis fit teſtibus præſentibus, non addito numero. Et ſimiliter eadem lex 12. tab in vindiciis ſumendis, quas iubet ſuperſtitibus, id eſt teſtibus præſentibus ſumi, non addito numero, his caſibus duo teſtes ſufficiunt, *l. 12. vbi numerus, D. de teſtib.* Et quod ait eadem lex, pluralem locutionem, cui non adiicitur numerus, nempe hanc, teſtibus præſentibus, duorum numero eſſe contentam, hoc eſt quod dicimus in dubiis nos ſequi minimum. lex 1. *hoc tit.* eſt Græca, necdum prodita eſt eius ſententia : *ἄγραφος μαρτυρία κατὰ ἐγγράφου μαρτυρίας ἰσχύειν οὐ δύναται.* id eſt, aduerſus ſcripturam teſtes non admittuntur. Quod ex ipſa conſtitutione, vt opinor retulit Paulus lib. 5. Sentent. tit. de teſtib. *Teſtes*, inquit, *ſi de fide tabularum nihil dicitur*, id eſt, ſi non dicuntur

A falſæ tabulæ, *aduerſus ſcripturam interrogari non poſſunt.* Et quod Harmenopulus ſcribit lib. 1. tit. de teſtib. *Teſtes aduerſus ſcripturam nihil poſſunt valere*, eſt ex hac conſtitutione atque ita euenit vt plus poſſint inſtrumenta, quam teſtes. quod accidit etiam in pleriſque cauſis, vt eis fidem adhibere oporteat per inſtrumenta, non per teſtes : omnino neceſſaria eſt ſcriptura, vt in ſpecie legis 15. *ſup. ſi minor ſe maior. dix. & l. generaliter, inf. de non numer. pec. l. pen. inf. de contrah. ſtipul. & Nou.* 90. ſane multum tribuitur in hac l. 1. inſtrumentis, dum eorum fidem dicitur teſtibus conuelli non poſſe, ſi ſuſpecta non dicantur. ſcriptum ſcripto contrario euertitur, non teſtibus, vt chirographum apocha abolet : quod tamen in Baſilicis notatur ita eſſe accipiendum,
B vt non ea ſententia paſſim abutamur : nam contra teſtimonia admitti teſtes ipſos quorum ſunt teſtimonia, iuxta verbum Adriani : teſtibus oportet, non teſtimoniis credere : nam teſtimonia in ſcriptum redacta nullius ſunt momenti, niſi ei ſuffragetur vox teſtium ipſorum, quorū ſunt teſtimonia, *l.* 3. §. *idem etiam diuus, D. de teſtib. & Nou* 73. *cap.* 3. Et recte Cornel. Tacitus lib. de orat. Teſtimonia, ait non per abſentes, nec per tabellam dari debere, ſed coram & præſentes, vel ſane ſi per tabellam dederint, nihil egiſſe, niſi ea ipſimet confirment coram & præſentes. hoc eſt quod dicitur, non teſtimoniis, ſed teſtibus credendum. alias vero contra ſcripturam, cuius fides in dubitationem non vocatur, teſtes non rogantur, alioqui nullus eſſet finis probatio-
C num. hæc fuit ſententia *l. 1. hoc tit.* nec fuit vt poſſet quis exiſtimare ex Balſamone Nomocanonis tit. 9. ſententiam legis fuiſſe hanc : Reiiciendum eſſe a teſtimonio eum qui tumultuoſam petulantiam deſignaſſe iudicatus erit. Et eſt Agylæus interpres valde ſuauis in hac re, quod ita proponat ſententiam cap. 21. tit. 1. lib. 12. Baſil. *Reyciendus eſt a teſtimonio &c.* nec minus ſuauiter Heruetus : *qui condemnatus eſt quod ſeditioſas ac turbulentas aliquas ineptias fecerit.* Et neuter eſt aſſecutus Græci ſermonis ſententiam : nam in Græco ita eſt vt ſit inteſtabilis qui condemnatus eſt ob carmen quod fecit : & caput illud Baſilicōn omnino eſt ſumptum ex *l. ob carmen, D. eod.* tantum abeſt, vt ea ſententia ſit collocanda initio huius tit. vt ſit omnino referenda ad eam *leg. ob carmen*, & exprimenda illis verbis : *ob car-*
D *men famoſum*, non ineptiis ſuperioribus, vt retuli.

XXI.

De fide inſtrumentorum & amiſſione eorum & Antapochis faciendis, & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.

De inſtrumentis altera probationum ſpecie eleganter dicitur in *l. 15. hoc tit.* in exercendis litibus eandem vim obtinere tam fidem inſtrumentorum, quam depoſitiones, id eſt, interceſſionem teſtium : & fidem inſtrumentorum accipe eam quæ eis data ſit, vel impoſita per teſtes, vel per comparationem literarum
E in *l. Iudices, & l. cum quidam, hoc tit.* Inſtrumenta omnia fidem non faciunt, non rationes priuatæ, non expenſilationes, non ſcripturæ domeſticæ : ſed inſtrumenta quæ fidem faciunt, vel ſunt priuata, vt chirographum, ſyngrapha, *ἰδιόχειρα*, vt in *l. ſcripturas, inf. qui potior. in pign. hab.* apochæ, antapochæ, & teſtimonia ſuffulta teſtium voce. hæc fidem faciunt, & obligant & probant : vel ſunt publica & forenſia, vt ea quæ tabelliones conficiunt, vt in *Nou. de tabellion.* & monumenta cenſus, aut profeſſiones, aut tabulæ profeſſionis : quorum tamen amiſſionem vel corruptionem multis locis oſtenditur in hoc titulo nihil nocere domino, vel poſſeſſori, vel creditori habentibus alias probationes, *l. 2. 4. 5. 6. 7. 8.* & in pragmatica ſanctione

Iustiniani facta ad petitionem Vigilij Episcopi Romani, quam inuenies post Nou. Iust. Denique omnia fere valere sine scriptura, venditiones, permutationes, diuisiones, donationes quæ insinuationem non desiderant, *l. 9. 10. 13. 19. hoc tit.* nisi scilicet id nominatim actum sit inter contrahentes, vt contractus redigeretur in scriptis: hoc enim casu contractus sine scriptura non valet. Emptio perficitur solo consensu, sine instrumentis. sed si conuenerit vt instrumentum fieret, non erit perfecta emptio, nisi instrumentum fiat, etsi conuenerit de pretio ante instrumentum confectum, *l. contractus, hoc tit.* Est etiam hoc tit. vna constitutio de antapochis faciendis, *l. plures*, quo nomine significatur professio debitoris facta creditori, vel domino, qua singulis annis fatetur de vsuris quas pensitat creditori, vel de pensionibus aut reditibus quos soluit domino. Et apochæ & antapochæ sunt professiones solutæ pecuniæ, sed apocha debitori a creditore: antapocha creditori a debitore datur, vt quandoque ea fretus creditor, cum erit commodum, ostendere possit solutione vsurarum, vel redituum interruptam fuisse præscriptionem triginta annorum: si forte eam opponat debitor creditori eludendæ actionis causa: nam solutio vsurarum & redituum quam vtique debitor probaturus est per antapocham, interrumpit præscriptionem triginta annorum, *l. pen. §. vlt. de præscript. trig annor.* vt recte Græci ad *d. l. plures.* Est etiam pro antapocha exemplum apochæ subscriptum a debitore, & creditori datum. hoc enim exemplum tantum potest, quantum si ita debitor creditori cauisset. antapochæ formula hæc est: L. Titius. fateor me C. Mæuio, anno illo, die illo tot soluisse annui reditus nomine, quem ei debeo ob fundum, vel possessionem illam, vel tot vsurarum nomine ob creditam mihi pecuniam: & hæc est formula antapochæ, scilicet pro antapocha exemplum apochæ, quam accepit debitor a creditore solutæ pecuniæ subscriptum ab ipso debitore & redditum creditori. non male id dicetur antapocha.

XXII.

Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur.

HIc titulus est pars superioris: nam in eo hoc tantum ostenditur, plus valere veritatem rei gestæ, quam instrumenta conficta & simulata. Et ex ea regula satis intelligitur, non minus valere rem quamcumque gestam, quod etiam habuimus tit. 21. nisi aliud interuenerit, quod instrumenta de ea re nulla intercesserint. neque enim instrumenta fiunt vt res valeat, sed vt res facilius probari possit, sitque ei fides diuturnior, *l. 4. & 5. D. de fide instrum. l. multum, inf. si quis alteri vel sibi*: ad hanc regulam exemplum apponitur satis obscurum in emptione pignoris causa facta, *l. 3. hoc tit.* vulgo ita lex explicatur. Constitutione Constantini vetita est lex commissoria in pignoribus, quæ erat permissa ante Constantinum. Commissoria autem lex est, vt si ad diem pecunia non soluatur creditori, pignus committatur creditori, & transeat in dominium eius, etsi plus sit in pretio pignoris, quam in credito, & merito aboletur lex commissoria in pignoribus, *l. vlt. inf. de pact. pignor.* Quæ tamen æquissima est in venditionibus. nunc finge: creditor vt constitutioni Constantini fraudem faceret, rem quam accepit pignori, simulauit se emere sub conditione si ad diem pecunia ei non soluatur. hoc casu spectatur quod re vera actum est, non quod simulatum, nec fraudi erit locus. Et hoc est quod ait lex 3. *huius tit. Emptione pignoris causa facta non quod scriptum, sed quod gestum est, inspicitur.* Et sane conueniret exemplum si ante Constantinum, id est, ætate Diocletiani & Maximiani vetita fuisset lex commissoria in pi-

A gnoribus. at ea ætate permissa erat, & proprie dicebatur fiducia. Cum igitur permissa fuerit, verisimile est ad hanc legem tale exemplum non apponi, sed ne simus destituti exemplis, adnotetur tantum *l. 5. §. vlt. & l. 6. D. de distr. pign.* Finge speciem: tres sunt creditores qui vni seorsim diuersis temporibus pecuniam crediderunt: hic decem, ille quinque, alter viginti sub pignore eodem. In pignoris causa & in actione hypothecaria prior creditor excludet ceteros, & diuendet pignus. Igitur vt dicitur, prior tempore potior est in iure pignoris. Ceterum cum ita sunt creditores, secundus creditor ius habet offerendæ pecuniæ primo, id est primus creditor cogitur inuitus pecuniam sibi debitam accipere a secundo creditore, & dimittere ei pignus oblata
B pecunia. Primus dimisit pignus secundo, non vt pignus, id est, vt id scilicet haberet non iure pignoris, sed vt haberet iure emptionis & venditionis: denique secundus creditor accepit titulo emptionis. quæritur an tertius creditor habeat ius offerendæ pecuniæ secundo creditori vt ab eo auferat pignus. videtur non habere: quia emit a primo, & dominium acquisiuit, non est tibi ius offerendi pretii rei meæ, vt tibi cogar eam vendere, *l. inuitum, inf. de contrah. empt.* secundus creditor dominus est rei, quia emit, etsi a non domino: nam iure pignoris non dominus dominum facit. si dominus est, non vendet igitur inuitus: imo vero aufertur a secundo oblata pecunia a tertio, etsi eam rem teneat emptionis iure, quia scilicet eam emit non tam dominij
C acquirendi, quam pignoris seruandi causa, *l. 2. D. de distrah. pign.*

XXIII.

De Commodato.

EXpositis generalibus præceptis de obligationibus & actionibus quæ cœpit exponere a tit. 11. & persoluit tit. 22. modo incipit de iis actionibus & obligationibus tractare per singulas species, ac primum de actione commodati quasi proxima & finitima actioni mutuæ pecuniæ, quam proposuit initio huius libri: nam, vt alias dixi, commodatum est mutuum ad vsum,
D mutuum est commodatum ad abusum: re enim mutua abutimur, id est, eam consumimus, & verum mutuum consistit tantum in his rebus, quæ vtendo consumuntur, quæ sunt in abusu, non in vsu. Re autem commodata non licet abuti, sed eam conseruare oportet integram & illæsam, vt restituatur domino, qui eam commodauit. satis vicina sunt hæc duo negotia, mutuum & commodatum: & legimus etiam sub tit. *de rebus credit. si cert. pet.* id est de condictione quæ datur ex mutuo si cert. pet. sub illo titulo qui non proprie est de mutuo, etiam prætorem edixisse de commodato & de pignore, *l. 1. D. de rebus credit.* Et mox de pignore agitur tit. seq. Duplex autem est actio commodati, directa & contraria. Directa est de re commodata restituenda domino qui eam commodauit. Directa enim competit do-
E mino aduersus commodatarium vel heredem eius. contraria autem actio commodati, id est quæ ex aduerso commodatario in dominum est de recipiendis impensis in rem commodatam factis ob morbum hominis commodati, vel rationem aliam necessariam, non ob cibaria: nam æquum est vt commodatarius vtatur re commodatoris suis impensis, id est exhibitis cibariis de suo, *l in commodato §. 1. & §. sicut, l. in rebus §. possunt, D. commod.* Igitur cibariorum sumptus non repetit contraria actione, sed sumptus valetudinis, vel quos alios necessarios. sed in hoc titulo, quatenus eius conceptio indicat de commodato, nihil adiicitur de actione contraria, sicut in tit. seq. de pign. actione, vel contra, vt meliores Codices habent in hoc tit. non adiicitur vel

contra, quia ſub eo nulla eſt conſtitutio de contraria actione, omnes ſunt de directa & principali. Commodatum eſt contractus quo quis rem ſuam dat gratuito vtendam alteri ad tempus, *l. 1. hoc tit.* temporalis miniſterij cauſa, temporalis vſus cauſa, & gratuito. id eſt ſine mercede: alioquin locatio eſſet: nam commodatum eſt beneficium, quod proficiſcitur ex amicitia vtriuſque: contrarium autem beneficio eſt merces, *l. 1. §. 1. D. mand.* liberalis enim & benigni hominis eſt beneficia non mercedem ſequi, expleto vſu in quem res commodata eſt. Ex ea conuentione competit actio directa commodati. Vtar exemplo *l. 3* ſi rem meam tibi tradidero pignori obligandam creditori tuo, & ſolueris poſtea creditori pecuniam omnem, pignoris obligatio extinguitur, ac proinde finitur vſus in quem eam tibi commodaueram. Et ideo ſtatim mihi competit de ea re recuperanda actio directa, & viciſſim tibi contraria de recuperandis impenſis, ſi quas neceſſarias feceris. Sunt igitur ex hoc contractu mutuæ actiones & obligationes vltro citroque. Eſt autem valde ſingulare quod ait lex vlt. nec enim vſquam alibi reperies ſimilem textum. Et pleriſque videtur eſſe vſque adeo nouum, vt id tentent eludere & excuſare quaſi non ſit plane verum quod ait lex vlt. nam ſententia eius hæc eſt: actioni commodati directæ non poſſe opponi compenſationem, ſed protinus domino rem eſſe reſtituendam, etſi ipſe tantumdem debeat, aut plus commodatario, vnde eam rem repetit, ait enim, prætextu debiti quod debetur commodatario ab actore, non probabiliter recuſari reſtitutionem rei commodatæ: hoc quid aliud eſt quam compenſationi locum non eſſe in actione commodati? Et inde etiam nominatim hoc loco Græci non tantum in actione depoſiti, vt in *l. vlt. inf. de compenſat.* ſed etiam in actione commodati ceſſare compenſationem aiunt, & actori celeriter rem eſſe reddendam, locus eſt ſingularis, & ideo valde notandus. verum obſtat huic definitioni *l. in rebus 18. §. vlt.* D. *eod.* quod nominatim ait commodatarium cum quo directo agitur iure compenſationis poſſe conſequi quod conſequeretur contraria actione commodati. ergo in actione commodati compenſationi locus eſt. ſed nihil eſt quod tam facile expediri poſſit. Recte & hoc ſolum inter cetera Accurſius in hac re retulit, compenſari quidem a reo cum quo agitur commodati id quod ei debetur actione contraria: quia quaſi pignoris iure res commodata ei tenetur in id quod venit in contrariam actionem, id eſt, eo nomine quaſi ea res ei pignerata eſſet, quod in ea re impenderit: ideoque competit illi retentio eius rei, quoad impenſæ refuſæ & redditæ ſint, *l. creditoris §. vlt. D. de furtis.* Ceterum non compenſatur in actione commodati id quod reo debetur alio iudicio. Et ita reſpondendum eſt ad dictam legem *in rebus, §. vlt.* verum magis obſtat §. *in bonæ fidei, Inſt. de actionib.* in quo generaliter definitur, ex conſtitutione Iuſtiniani, in omnibus actionibus compenſationi locum eſſe, excepta ſola depoſiti actione, ſi ſola depoſiti, non debet ei adiungi commodati actio. Nec eſt quod poſſis reſpondere niſi ſimpliciter in eo §. eſſe reſpiciendum ad conſtitutionem Iuſtiniani, de qua loquitur, excipi ſolam depoſiti cauſam, quia eam ſolam excepit conſtitutio Iuſtiniani, & omiſit actionem commodati, quam tamen non ideo ab eodem iure ſecludimus. At nec propterea dicemus nullam eſſe differentiam in hac re inter actionem depoſiti & commodati: oſtendam enim ſupereſſe & longe maiorem eſſe fauorem actionis depoſiti: nam veriſſimam eſſe arbitror ſententiam Ioannis relatam ab Accurſio in *l. pen. inf. depoſ.* In actione depoſiti ne compenſari quidem id poſſe quod depoſitario debetur contraria actione: denique depoſitarium iure penſationis, vel pignoris non poſſe retinere rem depoſitam ob ea quæ in eam impendit, ſed debere eam perſequi contraria actione & rem ſine mora reddere: graue eſſe procraſtinare & differre depoſiti reſtitutionem, fidem depoſiti id deſiderare, & præcipue fauore huius contractus celerem reſtitutionem, quod inuenio etiam fauore dotis eſſe receptum in *l. dote prælegata, D. de dote prælég.* Dotem quam mulier petit ex legati cauſa non poſſe retineri, veluti pignoris iure, vel, quod idem eſt, compenſationis iure ob donationes mulieri factas reuocatas a marito, vel ob impenſas non neceſſarias, quæ dotem ipſo iure non minuunt, factas a marito in rem dotalem, ſed incunctanter dotem illi eſſe reſtituendam, non admiſſo penſationis iure: non idem eſt fauor commodati: nam in actione commodati, ſaltem compenſatur quod venit in actionem contrariam: & ſimiliter non eſt idem fauor empti & venditi: nam venditor etiam poſt perfectam emptionem retinet rem venditam quaſi iure pignoris, quoad ei pretium ſoluatur. Et euenit hoc caſu vt res ſua ei pignerata ſit, cuius ſcilicet dominium nudum tranſtulit in emptorem, *l. Iulianus §. offerri*, D. *de act. empti l. hereditatis,* D *de hered. vend. l. quod ſi nolit §. idem Marcellus, D. de ædil. edict. & Nou. 136.* Et ſunt pleraque alia in quibus vtique maior eſt fauor depoſiti quam commodati. Ac primum teſtatio vel denunciatio alterius non poteſt moram inijcere reſtitutioni depoſiti, prohibitio alterius de ea re forſitan domino faciente controuerſiam, *Nou. 88.* & chirographis rerum depoſitarum non poteſt opponi exceptio non numeratæ pecuniæ, vel non traditæ rei, *l. in contractibus, inf. de non numer. pecun.* Et actio depoſiti eſt famoſa, commodati non eſt famoſa. Fateor bonam eſſe fidem depoſitum reddere, bonam eſſe fidem commodatum reddere, ſed ſi hoc non feceris, non eris infamis. Turpe eſt depoſitum non reddere, & turpe eſt commodatum non reddere (qua de re eſt problema Ariſtotelis) vel quod ei proximum eſt, mutuum. Hinc videmus quam diſtet alia actio ab alia: ac præcipue etiam in iure penſationis.

XXIV.

De pigneratitia actione.

SEquitur alius contractus quem pignus dicemus, & pignori acceptum, *l. 23. contractus,* D. *de reg. iur. l. 1. §. vlt. D. de pact.* Id ſcilicet eſt pignus quod traditione conſtituitur, quod datur de manu in manum: nam hypotheca quæ nudo pacto conſiſtit, inſtituitur de iure prætorio, *l. 17. ſi tibi §. de pign. eod.* Hypotheca non eſt contractus, ſed pactum: nam omne pactum eſt nudum: & longe aliud eſt pactum, aliud contractus: nec contractus pactum eſt, nec pactum contractus. Igitur pignus quod conſtituitur traditione, contractus eſt, hypotheca ea quæ nudo pacto conſtituitur, non eſt contractus, quia ſcilicet traditione non ſumpſit effectum, & nomen ciuile non habet aut legitimum, ſed prætorium. verum actiones quæ ſunt de pignore ſunt communes pignoribus & hypothecis tam in rem, quam in perſonam: nam actio hypothecaria competit ex vtroque genere pignoris, ſiue quod conſtituitur traditione, ſiue quod nudo pacto, §. *item Seruiana, Inſtit. de actionibus.* hypoth. eſt proſecutio pignoris, quæ actio eſt in rem, non in perſonam, *l. pignoris, inf. de pignorib. l. 2. inf. ſi vnus ex pluribus.* mirum eſt quod inualuerit hæc opinio in foro, vt exiſtiment & affirment omni aſſeueratione hypothecam eſſe perſonalem, cum iis locis nominatim dicatur, non perſonam obligare, ſed rem perſequi. nec ſane aliud eſt quam vindicatio pignoris. Addamus alios duos errores, qui in forum irrepſerunt, primus eſt, donationem cauſa mortis eam eſſe quæ fit ab ægrotante, ac ſi ſanus non dicatur donare cauſa mortis. Et illud ſtultius affirmant, actionem quamcumque de re mobili eſſe actionem realem, vt damni infecti actio, pro ſocio, de pariete communi, quas certo certius

tius est, esse in personam. verum ad rem. Satis dictum est de actione hypothecaria. Pigneratitia actio, de qua agitur in hoc titulo, est in personam, & bonæ fidei, non arbitraria. Et rursus est ciuilis, non prætoria, vt hypothecaria. Et pignoris ciuile nomen est, id est ex l. 12. tab. Et tamen putem etiam de hypothecaria, id est, de pignore quod initio fuerat contractum nudo pacto, dari pigneratitiam, si forte postea ad creditorem hypotheca peruenerit, & soluatur ei omnis pecunia: namque agetur confestim de hypotheca recipienda. atque ita actiones hoc titulo possunt esse cõmunes, etiam hypothecæ quæ casu aliquo post conuentionem nudam peruenerint ad creditorem, & competit directa pigneratitia actio debitori, qui omnem pecuniam soluit de pignore recipiendo, vt in *l. 32. fideiussor, D. de neg. gest. l. pen.* D. *eod.* pigneratitium iudicium, vt loquitur *l. 78. Lucius* §. *rogatus*, D. *ad Trebell.* contraria actio pigneratitia competit creditori si quid impendit, vel si res aliena ei pignerata sit, *l. 16. tutor* §. *tutor, D. eod.* nam etsi non valeat pignus rei alienæ, *l. 30. seruus quem* §. *vlt. D. de action. empti*, tamen vltro citroque est pigneratitia, ac si non sit omnino inutile pignus rei alienæ, *d. l. tutor, l. 9. si rem alienam, in princip. & l. 22. si pignore* §. *si prædo*, D. *eod. l. 4.* §. *si rem, D. de vsur. & vsucap.* nam facile potest conualescere pignus rei alienæ, vt dicitur in *l. 9. qui balneum* §. *Titia, D. qui pot. in pign. hab.* & ad extremum, pignus est contractus alterius fides & accessio, & soluendæ rei vinculum, *l. legata* §. *vlt.* D. *de supel. leg.* vel pignus, est obligatio rei certæ in vicem crediti: vel est contractus, quo debitor rem suam deponit, nectitque creditori, quo magis in tuto sit creditum suum, §. *vlt. Inst. quib. modis re contr. oblig.*

XXV.

De institoria & exercitoria actione,

POst actionem commodati & pigneratitiam, directas & contrarias, quas supra habuimus, & quæ ex contractibus nostris nobis & in nos dantur, nunc proponuntur actiones quæ ex iisdem, vel aliis contractibus aliorum hominum, veluti institorum, quos mercaturæ faciendæ, vel magistrorum, quos naui exercendæ & occupandæ præposuimus, etiamsi sui iuris sint, non in nostra potestate, similiter nobis & in nos dantur, duæ scilicet actiones, exercitoria, & institoria: exercitoria ex contractu magistrorum quos naui præfecimus: institoria ex contractu vel contractibus institorum, quos mercaturæ vel negotio alicui præposuimus: nam non sunt vnius negotii, sed omnium negotiorum, & omnium contractuum. est actio ex empto institoria, vel exercitoria: est ex locato conducto institoria, vel exercitoria: est actio mutuæ pecuniæ exercitoria, vel institoria: hæc scilicet aptitudo quasi in omnes actiones cadit, *l. quicumque*, §. *non tamen, l. nouissime*, D. *eod. l. si tamen* §. *eadem, D. de exercit.* Et ita quæ proponuntur tit. seq. actiones, de peculio, quod iussu, & de in rem verso appellationes sunt omnium actionum, vel agnominationes capaces omnium actionum, vel omnium negotiorum: nec sunt vnius negotij actiones, sed omnium, non nomina actionum, sed appellationes ex contractibus eorum, quæ sunt in nostra potestate, non etiam vt exercitoria, aut institoria ex contractibus eorum qui sunt sui iuris. Institor est qui alieno nomine instat mercaturam, vt Nouius loquitur: *Instat mercaturam, credo rem faciat, frugi est homo.* & dicitur in *l. 3. D. de Instit.* institorem ex eo appellari, quod instet negotio gerendo, vel negotiationi alicui, non suo sed alieno nomine. Porro ex contractu Institoris iis qui cum eo contraxerint, eius rei causa cui præpositus est institor, non etiam alterius cui præpositus non sit, vt eleganter *l. 2. & 3. h. tit.* iis, inquam, in eum qui præposuit institorem, iure Prætorio est actio in solidum, quæ appellatur institoria, introducta optima ratione, quia sicut is qui præposuit institorem commoda sentit ex administratione institoris, ita æquum est etiam secundum naturam, vt ait regula iuris, vt incommoda sentiat, puta vt conueniatur ex eius contractu, quia & is qui contraxit cum institore, non institoris, sed eius qui præposuit, fidem sequitur, & propemodum cum eo se contrahere arbitratur ad quem actus, pensiones, & reditus omnes institoris pertinent: & cuius denique res agitur, non institoris. Et placet quod ait *l. 1. D. eod.* commoda eum sentire ex actu institoris. Ex quo intelligitur institorem nihil aliud esse, quam actorem rei eius qui eum præposuit rebus suis certis vel omnibus, institorem eum esse qui actum gerit alienum, vt non male in idiotismo dicatur *factor*: commoda autem sentit ex actu institoris, quia ad eum redeunt omnes quæstus negotiationis. Et quia quod admodum singulare est, si aliter rem suam seruare non possit (vt si institor qui est liber homo non sit soluendo) hoc casu ei qui institorem præposuit, in subsidium, defecto facultatibus institore datur actio vtilis in eos qui cum institore libero homine contraxerunt, *l. 1. in fi. & l. 2. D. eod. l. 5. D. de præt. stipul.* quod singulariter receptum est contra regulam iuris, quæ vult, per liberam personam nobis non acquiri actionem, *l. 1. inf. per quas personas nob. acquir. & l. solutum* §. *per liberam, D. de pignerat. act.* sed ea regula propter rei vtilitatem vitiatur, & inflectitur, & in subsidium nobis datur actio ex contractu liberi hominis. Itemque per institorem liberum hominem nobis adquiritur actio vtilis & subsidiaria in eos qui cum eo contraxerunt dum is actum ageret nostrum, non suum. hæc de institoria. Exercitor autem est dominus vel quasi dominus nauis qui nauem exercet, & qui percipit omnes reditus huius nauis. Is autem qui ab eo præponitur naui, cuique tota cura nauis exercendæ mandatur, vocatur magister nauis, Græce ναύαρχος, quod ei commissa sit nauis. Et est igitur in ea re velut institor quidam nauis exercendæ, qui instat nullam aliam rem quam exercendam nauim; & ita nominatim Manilius lib. 5.

Institor æquoreæ varia sub imagine mercis.

Nam actioni excercitoriæ locus est ex contractu magistri, non tantũ si nauẽ locauerit ad merces allenas vehendas, vel onus vehendum, vel si vectores conduxerit, vel si armamentorum quibus nauis instruatur, emendorum causa nauigatum miserit: sed & si fuerit præpositus mercibus emendis & vendendis & maritimæ negotiationi: nam ex contractu eius exercitor obligatur in solidum actione exercitoria ex edicto prætoris, *l. 1.* §. *magistri, D. eod.* Quod si magister nauis institor est aut propriam speciem institoris facit, atque constituit, & exercitoria: igitur actio exercitoria & institoria est. & retro institoria & exercitoria est: nam is qui institorem præponit, dicitur etiam exercere tabernam & officinam, vel mensam, vel aliam negotiationem Et exercitor igitur ipse est non minus quam qui nauem exercet. Sic vterque exercitor est, vterque institor est, *l. habebat*, §. *si duos & l. vlt. D. eod.* sed quamuis hoc ita sit, tamen non debemus permiscere hæc vocabula, nec his abuti nostros auctores vsquam inueni; quinimò accurate separari institorem à magistro nauis etiam illo Horatij loco.

——— seu vocat institor;
Seu nauis Hispanæ magister.

Et eadem accuratione separari vtramque actionem videmus in eo quod prætori præcipua fuit cura tã nauigantium quam mercantium, seu negotiantium, vt his dederit proprium titulum, & propriam actionem, exercitoriam nempe: nam & hæc vtilitas & necessitas nauigantium facit, vt sint differentiæ inter hãc & illam actionem, inter hunc & illum institorem, quod vltimo

loco explicabimus. Ceterum ad similitudinem actionis institoriæ, vt dictum in l. 4. huius tit. ex contractu magistri nauis ijs qui cum eo contraxerunt, ex causa cui præpositus est, datur in solidum hinc prætorio actio in exercitorem, & vicissim exercitori datur in eos, qui cum magistro contraxerunt, *l. 1. § sed & contraria, D. de exercitoria actio* Atque ita euenit etiam hoc casu, si magister sui iuris fuerit, vt per liberam personam nobis acquiratur actio contra regulas iuris, scilicet actio vtilis ordinaria & subsidiaria, quæ scilicet exercitori est extremum restituæ seruandæ subsidium, quo non vtitur nisi deficiente alio remedio, puta magistro euerso facultatibus, in quem est & actio ex locato, nomine eorum quæ gessit. si mercede operas exhibebat, est in eum actio mandati quasi procuratorem vel negotiorum gestorem, idemque est in institoria actione. Hoc igitur in his duabus actionibus est singulare, vt in subsidium dominus videatur acquisisse actionem per institorem aut magistrum naui præpositum liberũ hominẽ. & ad extremũ diligenter sunt adnotandæ duæ differentiæ inter hanc & illam actionem, quæ fecere vt distincti essent tituli earum actionum, distincta nomina. distinctæ actiones; & vt hoc de nominibus sciatur, addã institoriã nomen habere ab eo qui præpositus est negotiationi, vel mercaturæ: Exercitoriam autem, nomen habere ab eo qui præposuit, non à præposito: quia scilicet ex nomine magistri nauis non potuit adfingi actioni nomen aptum, nisi fuisset dicta ineleganter magisteriana; ideirco nomen accepit ab eo qui præposuit magistrum naui. prima inter hæc duo negotia differentia hæc est: Dominus qui præposuit institorem, non tenetur ex contractu eius quem institor præposuit, & suo loco substituit: quia non eam legem dedit præpositioni vt institor subinstitorem haberet, & vt ipse ex vtriusque facto obligaretur. Igitur non obligatur, nisi ex facto institoris quem præposuit ipse, non ex facto eius quem institor suo loco substituit. At exercitor tenetur etiam ex contractu eius, quem magister præposuit & in suum locum substituit, vel in sui muneris partem aliquam. Et quod mirum est, tenetur exercitor ex contractu eius quem magister præposuit, & si eum præponi noluerit: quod extorsit vtilitas nauigantium & necessitas, vt scilicet exercitor præstet omnia facta magistri, siue ex eius voluntate, siue contra eius voluntatẽ, alioquin nauigationes essent incommodissimæ, quarũ vsus pertinet ad summã Reip. vt ait *l. 1. § si is qui nau. ff. eod.* Et hæc differentia est, quod si filiusfam. voluntate patris nauem peculiarem exerceat, siue cum eo contractum sit, siue cum magistro eius quem imposuit naui suæ, pater tenetur in solidum, cuius voluntate filius exercuit nauem. At si filius exerceat merces peculiares voluntate patris, ex contractu filij, vel institoris eius, pater non tenetur in solidum: sed in mercem peculiarem tantum, & deducit etiam quod filius sibi debet naturaliter, & vna cum ceteris creditoribus peculiaribus, pater quasi creditor venit in tributum, id est, in æqualem distributionem mercium, quod fit per actionem tributoriam, qui ex causa exercitionis nauium tenetur in solidum, propter eandem vtilitatem & necessitatem nauigantium; quod ostenditur in *l. 1. §. si is qui nauem, & §. quanquam, D. eod. & l. 5. filiusfam. D. naut. caup. stabul.* Et hic rursus obseruandum est maxime, prætorem dare actionem in solidum in patrem, si filius volente patre, nauem exercuerit, volente: inquam, non etiam si sciente tantum nec volente; nam in edicto prætoris legitur, *volente*: non sufficit ergo scientia patris nuda, sed necessaria est voluntas, vt obligetur pater in solidum: alioquin si scientia interuenerit sola, pater tenebitur in peculium, vel veniet in tributum, id est tenebitur vel de peculio, vel de tributoria actione; actione tributoria non in solidum, quia scilicet in edicto de exercitoria actione ita nominatim scriptum est, volente patre. Et longe alia est ratio edicti de tributoria actione, in quo scriptum est sciente patre; adeo vt si sciente patre nec volente, filius exercuerit merces peculiares, pater veniat in tributum. Idemque multo magis si volente patre vt veniat in tributum, nec obligetur in solidum: nam vt eleganter ait dictus §. *si is qui nauem*, in rebus dubiis, melius est verbis edicti inseruiri, & id de vtriusque actionis scilicet exercitoriæ & institoriæ edicto obseruandum est, quia scilicet custodite prætor in vno scientiæ, in altero voluntatis verbo vsus est. Et notanda est valde hæc definitio, in dubiis rebus verbis inseruiendum esse legum: nam quantum aberras ab eis, tantum aberras à iure nostro. Et ad extremum aduertendum est, hoc tit. agi de actionibus prouenientibus tam ex contractu eorum qui sunt in nostra potestate, quam ex contractu eorum qui sunt sui iuris. At quæ præponuntur tit. sequenti, dantur tantum ex contractu eorum qui sunt in nostra potestate.

XXVI.

Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem verso.

Expositis actionibus exercitoria & institoria titul. superiori, quæ ex contractu eorum qui sunt in nostra potestate, vel aliorum, in nos dantur in solidum, siue in assem, inde transit ad alias actiones, quæ ex contractibus eorum qui nostræ potestati subiecti sunt in nos mitiores sunt, nec dantur in solidum, sed pro certo constitutoque modo edictis prætorum. Et hac continuatione vtitur Vlp. *l. D. de peculio*, vel hac potius præfatione ad edictum illud, cuius prima verba proponuntur hoc titulo. Et sub eo edicto prætor proposuit tres potissimum actiones, vnam quæ datur in peculium filijfamilias, aut serui, qui in nostra potestate est; alterã quæ datur in id quod versum est in rem nostram, quod redactum est in patrimonium nostrum, ex negotio gesto cum filio, aut cum seruo meo; & tertiam quæ est de eo quod iussu vel mandatu nostro contractum est cum filio aut seruo nostro; quæ tres actiones non sunt vnius negotii, sed accommodantur omnibus negotiis & contractibus, vt recte in §. *actiones, Inst. de act.* dixerit pluratiuo numero, prætorem comparasse actiones de peculio, & nominatim de actione quod iussu in *l. si dubitet §. si iussu fam. D. de fideiuss.* actionem quod iussu referri ad omnes contractus, etiam ad stipulationes & fideiussiones; atque adeo si fideiusserit filius iussu patris, patrem teneri quod iussu; quod hæc actio suo ambitu complectatur omnes contractus, sicut & de peculio, & de in rem verso, & superiores de exercitoria & institoria. peculium est quod quis quasi patrimonium seruum vel filium suum habere voluit. neque enim hæ personæ quæ sunt alieni iuris, quidquam habent suum, nisi permittente patre, vel domino. vno verbo, domini permissu habent veluti patrimonium quoddam suum, & in patrimonio etiam seruos quos vocant vicarios, quorum se esse dominos dicunt, id est, quasi dominos. sed semper meminisse oportet huic peculio deduci debere si quid domino debetur, vel patri naturaliter propter vinculum patris: nam iure ciuili non obligantur inuicem propter vinculum potestatis. Igitur peculio semper deducitur quod naturaliter ei debetur qui concessit peculium. Et eius ratio habetur etiam ante omnia priuilegia creditorum, id est præponitur omnibus priuilegiatis, eique primo loco satisfit ex residuo peculij ceteris creditoribus, *l. ex facto, ff. de pe-*

lio. Et hoc est quod dicitur in *l. vlt in fin.* huius tit. Ita demum esse actionem de peculio vtilem & efficacem ex contractu serui aduersus dominum, si seruus liber sit a rationibus domini quas gessit, id est, si nihil debeat domino: nam si quod debet domino consumat peculium, iam nullum est peculium, nullaque actio de peculio ceteris creditoribus. Et dixi esse quasi patrimoniũ, vt in §. *actiones & l. hinc quaeritur* §. *Pomponius, l. peculiũ, de l. quoties* §. *vlt. D. pec. leg. l. si decem heredi, D. de statulib.* quasi patrimonium, inquam: nã quod in homine sui juris est patrimonium, in homine alieni iuris est peculium, non patrimonium, *l. vlt. in fin. D. de inoff. testam.* quia patrimonium est nomen ciuile, & jure ciuili hæ personæ nihil habent: peculium autem est nomen naturale, & eorum quæ sunt naturalia, hæ personæ non sunt expertes: Et sic dictum est per deminutionem, siue vt ait *l. cogi D. ad Trebell.* ὑπεισικῶς, id est, quasi pusilla pecunia, *l. depositi* §. *vlt. D. de pecul.* Porro ex cõtractu harũ personarũ non est actio in solidum, nisi solido sufficiat peculium; sed est actio in peculium tantum, vt loquitur lex *in persona.* §. 1. D. *de pactis, l. pen.* D. *de cond. furt. & l. 1.* §. *si is qui nauem,* D. *de exerc. act.* in peculium, id est pro viribus peculij. non ergo in solidum, extra causam scilicet exercitoriæ aut institoriæ actionis, quæ competunt in solidum aduersus dominum vel patrem, quæ semper sunt excipiendæ. Et ita etiam actio de in rem verso non est in solidum, nisi in rem forte patris vel domini versum est fuerit solidum: sed est quatenus versum est in rem patris vel domini: Et maxime obseruandum est, actioni de peculio inesse actionem de in rem verso: actioni igitur inesse actionem, sicut actionem ex empto, & cuiuis actioni bonæ fidei inest actio de dolo. At cedo qui fiat, vt actioni de peculio insit actio de in rem verso? nempe quia si quis velit nosse vim actionis de in rem verso: Ita demum locus est actioni de in rem verso si filius principaliter gerens negotium patris ea mente, vt eum sibi obligaret ex negotio gesto, aliquid in rem eius vertit, vt puta agrum paternum colendo, vel domum paternam fulciendo, vel mancipia paterna vestiendo, vel creditoribus paternis soluendo, in quibus omnibus pater obligatur filio naturaliter: nam eam obligationem siue nomen imputat filius in peculium, quippe quod augeat eius peculium, *l. quam Tuberonis* §. *in pecul.* D. *de pecul.* si auget peculium filij, quod scilicet filius vertit in rem patris: ergo qui agit de peculio, agit etiam de in rem verso; quia qui agit de toto, agit etiam de parte. In toto inest pars, & actio de in rem verso est pars actionis de peculio; & si nihil præterea sit in peculio, quam quod filius gessit patri; quodque auxit rem patris, plane non erit actio de peculio, & actio de in rem verso; sed erit de in rem verso actio tantum, quia nihil est in peculio, *l. 2. & l. filiusfam.* D. *de in rem verso* & passim *eo tit. l. 2.* §. *apud Iulianum* D. *de hæred. vend. l. 2.* D. *quando de pec. act. an. sit.* & manifestissime in §. *licet, inst. eod.* Quod autem diximus de actione, de peculio, & de in rem verso eas plerumque non tribui in solidum: idem dici potest de actione quod iussu: nam etsi dicatur actio quod iussu dari in solidum, id tamen non obtinet, nisi id omne quod contractum est iusserit ita contrahi pater vel dominus, qua exceptione vsi sumus in actione de peculio, & de in rem verso & datur igitur actio quod iussu pro modo iussi, id est, quatenus iussit pater vel dominus contrahi cum filio, vel seruo: nam si iusserit filio vel seruo numerari centum, & numerata sint centum & quinquaginta, tenetur hac actione in centum duntaxat, *l. 3.* D. *quod iussu.* si iusserit pater credi pecuniam semissibus vsuris, & credita sit centesimis, eatenus tenetur quatenus iussit: ergo in semisses, non in centesimas. Non est ergo actio quod iussu in id omne, & in solidum quod gestum est. Et inueni in *l. seruus* §. *pen,* D. *de in rem verso,* hanc fere esse formulam actionis quod iussu; quod iussu eius credidi, in illo loco *si quod iussu eius credidissem, experirer.* Et vt absoluam formulam quod iussu: L. Titij Caio Seio filiofam. eius credidi, in id Luc. Titium damnari mihi. Et ad hæc notandum est, huic actioni quod iussu locum esse si cum ipso seruo, vel filiofam. contractum sit iussu patris, vel domini, puta si sit ei credita pecunia eo rogante, non patre. necesse est vt auctor contractus fuerit ipse filius, & iussu patris fuerit accessio; nam pro accessione accipitur in *l. si seruum* §. *an filiusfam. ff. de verb. obligat.* hoc casu erit actio quod iussu accessoria, sed quæ concurrit etiam cum principali & directa condictione creditæ pecuniæ: nam in arbitrio eius est qui iussu patris credidit filio, agere directa actione, idest condictione si certum petatur, tamquam si credidisset ipsi patri, vel agere generali in accessionem actione quod iussu, § *vlt. Inst. eod.* quod quanti sit momenti ita intelligemus facile. Si contractum sit cum extraneo iussu meo, an in me datur actio quod iussu? minime: sed ei competit tantum condictio creditæ pecuniæ. Actio quod iussu non pertinet ad extraneam personam, *l. vlt.* D. *pro socio, l. 2.* §. *vlt. ff. quod iussu,* vt si pecunia sit credita seruo alieno iussu meo, cessat actio quod iussu in me, etsi eum postea acquisiero; neque enim eius acquisitione conualescit actio quod iussu quæ fuit ab initio nulla, vt in *l. generaliter* §. *si seruus in metallum,* D. *de fideic. libert.* Et inde definit actionem quæ ab initio cessat, ex post facto locum habere non posse, *l. serui* §. 1. *D. de furt.* Item si cum patre vel domino ipso contractum sit, si eis sit credita pecunia, cum ipse vel ille rogaret mutuam pecuniam, licet sit vsus ministerio serui vel filij in accipienda ea pecunia, & iusserit eam pecuniam filio vel seruo numerari, quam ipse rogauerat. vltimo eo casu cessat actio quod iussu, licet iussus interuenerit, quia res non est gesta cum filio aut seruo, & competit tantum in patrem actio directa, condictio, *l. vlt. D. quod iussu, & l. si filiofam.* D. *de mortis causa donat.* Et in summa, vbi est actio quod iussu, est etiam actio directa ex contractu ipso: vbi autem directa est actio, non continuo etiam est quod iussu: licet iussus interuenerit. Id præterea obseruandum quod est in *l. vlt. huius tit.* commendationem quamlibet serui vel filij, non esse accipiendam pro iussu: puta si seruum vel filium per epistolam commendauerit pater, vel dominus, sed exigitur expressus eorum iussus. Aliud est commendare, aliud mandare. Commendatio non est iussus commendatoris, epistola non obligat, *d. l. vlt.* Idem dicitur in *l. si vero non remunerandi* §. *cum quidam, D. mand. & l. 5. C. Th. de pactis:* & recte Marc. Tullius 5. epist. *neque me humanitate litterarum mearum obligatum esse puto.* Sed in eo multo magis est singulare quod dicit; si credatur pecunia seruo, vel colono, vel actori, vel procuratori prædij, quæ sunt hominum genera quasi nobis subiectorium, & seruos imitantium: si iis, inquam, credita sit pecunia iniussu domini, idest, domino non iubente specialiter, nulla sit actio ex credito, & vt creditor amittat jus crediti, sciamus non esse crediti actionem, si quis filiofam. iniussu patris credat ex senatusconsulto Macedoniano. Sed hoc fortasse nesciebamus idem esse in seruo vel eo qui quasi serui personam sustineat, vt exigatur speciale iussum domini, vt consistat creditum. Addo ad eam constitutionem quod dicitur in *l. 1. D. quod iussu,* non referre quid iusserit dominus, siue specialiter in vno negotio, siue generaliter, verbis quibusdam additis à Tribon. ex hac constitutione: nam sententia dictæ legis primæ hæc est; vt sit actio quod iussu, nihil referre, siue iusserit dominus specialiter in vno contractu, siue generaliter: nam generale iussum obligat in omnibus & per omnia, vt si ita contestatus sit dominus cum alio: Quod vo-

[illegible] seruo meo [illegible]. [illegible] A [illegible] obligat [illegible] *certa lex* [illegible] lege. Accusl. [illegible] Tribonianum, [illegible] prohiber, intelligat legem [illegible] quæ scilicet prohibet [illegible] iussu domini, & [illegible] lege inutili. Ceterum tres sunt sub [illegible] quæ dantur in patrem vel dominum [illegible] in filium factum sui [illegible] quod gessit antequam sui iuris esset, & da[illegible] post emancipationem, non in solidum, sed in id quod facere poterat, de qua est *l. 2. &* 9. [illegible] statim nouus paterfamilias. & [illegible] habetur, ne mox sit periculum [illegible] nouus paterfamilias, qui nondum idoneas fa- B cultates acquisiuit.

XXVII.

Per quas personas nobis acquiritur.

QVemadmodum ex contractibus eorum qui sunt in potestate nostra tit. 25. & 26. intelleximus prætorem [illegible] nos actiones dare: ita par erat hic adnotare quod hic titulus præstat, ex contractibus eorundem etiam acquiri nobis obligationem & actionem. [illegible] hæc est patriæ & dominicæ potestatis, vt quidquid acquirit filius vel seruus, id confestim [illegible] patri, vel domino, siue hoc sit dominium, siue possessio, siue obligatio & actio, vt in puncto temporis & momento ab eo recedat. *l. placet, D. de adq.* C *hered.* adeo vt nec id ad eum peruenisse videatur, *l. [illegible] D. ad Trebel.* omne quidquid nobis acquiritur, vel est dominium; vel possessio, vel obligatio & actio: Et id omne nobis adquiritur vel per eos qui nostræ potestati subiecti sunt, vel non: Et obligatio non tantum ciuilis; sed etiam naturalis, vt indicat *l. frater à fratre, D. de cond. indeb.* in illo loco, *filio, eidem [illegible] creditori.* quæro an per eas personas quæ sui iuris sunt, aut quæ nostro iuri subiectæ non sunt, nobis quidquam adquiratur? quod definitur hoc titulo. Et certum est. per liberam personam, quæ sui iuris est non posse nobis adquiri vllam actionem *l. 1. h. tit.* per liberam igitur personam nobis non adquiri D vindicationem redintegratæ rei, id est, commissæ rei & reuersæ in ius nostrum, puta venditione lege commissoria, vt Ioannes proposuit non male, hanc legem commissoriam si dixerit libera persona meo nomine in venditione, non parit mihi vindicationem redintegratæ, idest, commissæ rei, quia nec dominium mihi per eam personam acquiri potest ergo nec actio quæ mihi iure domini competit, id est vindicatio, quæ nihil aliud est quam assertio dominii. Aliquando tamen in subsidium nobis acquiritur actio per liberam personam vtilis & extraordinaria, vt per institorem & magistrum nauis ex æquitate, ne res nobis pereat, quam alia ratione saluam habere non possumus. Et hac via vti possumus facile, inflexo iure E directo. & data actione vtili. & eadem æquitate etiam per procuratorem acquirimus vtilem actionem, *l Iulianus §. si procuratorem. D. de act. emp.* Idem receptum est iure singulari in mutua pecunia, in qua & pleraque alia singularia præcepta sunt, vt ait *l. singularia, D de reb. cred.* videlicet, si eam numerauerit nostro nomine: neque enim id semper per nos possumus expedire. vsus igitur rei hoc admittit, *l. certi condictio §. si nummos, D. de red. cred.* ergo iure singulari condictio mutuæ pecuniæ nobis adquiritur per liberam personam quæ eam credidit nostro nomine. Et quod adijcit Iust. in l. 2. Ex ea causa, ex causa scilicet crediti, nobis acquiritur pignoris obligatio & actio hypothecaria, si de ea conuenerit cum eo qui pecuniam credebat nostro nomine. Denique ex causa crediti per liberum hominem nobis adquiritur & principalis actio & accessoria ex constitutione Iustiniani, ex qua, vt opinor Tribon. in *l. solutum §. per liberam. D de pigner. act. & l. per procuratorem. D. de procur.* adiecit hæc verba, *non semper*: nempe pignoris obligationem non semper adquiri per liberam personam, quæ scilicet, est sui iuris, vna tantum excepta, nimirum scilicet ex qua vult Iustinianus etiam adquiri nobis pignoris obligationem per liberam personam eadem vtilitatis ratione & rerum expediendarum causa, quas non possumus expedire. tantum receptum est vt possessio possit adquiri nobis volentibus aut ratum habentibus per liberam personam. possessio adquiritur animo & corpore. animo nostro tantum, corpore tam alieno, quam nostro, vel cuiuscumque hominis, etsi sui iuris sit, vt est receptum. Sic igitur dicamus: receptum est vtilitatis gratia vt per liberam personam nobis adquiratur possessio, & deinde per possessionem dominium, videlicet si dominium à possessione separari non possit, vt si à domino rei tradatur procuratori meo nomine alienandi animo, non potest in me transire possessio, quin transeat & simul dominium, quoniam idem est dominus & possessor, à quo res ad me transit. Quod si non dominus tradat procuratori meo nomine meo, per possessionem mihi adquiritur occasio vsucapionis. quod est additum in *l. 1. huius tit.* dum excipit possessionis causam dum ait, *excepta possessionis causa*, id est possessione, vt dotis causa, id est dos, *l. 11. D. solut matr.* peculij causa, id est peculium; vt & alij auctore C loquuntur, excepta, inquit *possessione nihil adquiri per liberam personam*, nec actionem, nec obligationem nec dominium citra possessionem cui adhæreat dominium: nam si domini possessio posset adquiri per procuratorem, & consequenter per eum adquireretur vindicatio, quæ est effectus & finis, & executio dominij: quod tamen negat lex prima.

XXVIII.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

D INtelleximus ex constitutione Honorij & Theodosij *l. vlt. tit. 26.* creditori nullam esse creditæ pecuniæ actionem, si pecuniam crediderit seruo alieno sine speciali iussu domini, quæ constitutio est valde noua: nam hoc obtinuit tantum in filiofamilias ex Senatusconsulto Macedoniano; sed fuit æquum etiam porrigi ad seruum, ne quis etiam seruis necessarius in perniciem eorum crederet pecuniam, qua abuterentur, & forte in casum soluendi eam post mortem domini, tacita conuentione: Nam Senatusconsultum Macedonianum pertinet tantum ad filiosfamil. sic dictum ab eo qui causam dedit Senatusconsulto Macedoniano, non à Consule, qui consuluit, vt ceteris, a Macedone E improbo fœneratore, qui facile pecuniam credebat filiisfamilias sub fœnore illicito, ea lege vt non eam redderent, nisi post mortem patris. Et ita de pueris impudicis tulit eã legem Aricius Tribunus plebis, vt qui aduersi vel præpostera vel auersi, venerẽ exercuisset, vel qui alienam pudicitiam sollicitasset, aut suam ipsi prostituissent pœna decem millium nummorum coercerentur. Iuuenalis Satyr. 2. Sueton. in Domitiano. Si Scantinius cum Marcelli viri illustris filium de impudicitia appellasset, damnatus est, vt Valerius lib. 1. cap. 1. testatur. Postea tamen huic sceleri pœna gladij a Christianis Imperatoribus constituta est. Quam pœnam auxerunt Constantinus & Constans, vt habetur in *l. cum vir nubit in feminam, inf. ad l. Iul. de adult.*

Et ita lex Scantinia dicitur sumpsisse nomen ab eo qui ei nomen dedit, non a consule qui rogarit senatum. Igitur quia diximus tit. 26. ex contractu filij aliquatenus, vel in solidum dari actionem aduersus patrem, hoc locum non habet in causa mutuæ pecuniæ ex Senatusconsulto Macedoniano. Ex ea enim non tenetur pater pro filio, nisi specialiter iusserit ei pecuniam numerari, quo casu tenetur quod iussu, vel nisi ratam habuerit numerationem, vt *l. vlt. huius tituli*: nam ratihabitio iussui comparatur, & parit etiam actionem quod iussu aduersus patrem, *l. 1. §. si ratum, D. quod iussu*. Et quod etiam diximus in dicto titulo 26. in filium familias ipsum ex contractu esse actionem in solidum quamdiu est in potestate patris, & postquam exiit e potestate patris, in quantum facere potest, ab eo iam excipienda est causa crediti: nam nec creditori vlla in filium actio est, nec petitio, idest, nec vindicatio: est tamen si forte extat, nec consumpta est, *l. sed si pater §. hoc Senatusconsulto, D. eod.*

XXIX.

Ad Senatusconsultum Velleianum.

SEnatusconsulto Macedoniano proximum est Senatusconsultum Velleianum, quod a Consule nomen sumpsit: nam vtroque Senatusconsulto tollitur exactio creditæ pecuniæ, vtroque infirmatur creditum. Senatusconsulto Macedoniano si creditum sit filiofamilias, quod Imperatores produxere etiam ad seruum. Senatusconsulto Velleiano, si creditum sit mulieri non in rem suam consumpturæ pecuniam, sed mox alij credituræ: vel si quis cum esset alij crediturus, interuenerit mulier cui credita fuit pecunia; quo casu mulier interponit se, & intercedit pro alio, & non minus quam si fideiuberet palam pro alio. & hæc fraus indicatur etiam hoc Senatusconsulto his verbis, *(mutui actiones)* quia fuit in personam mulieris, non in rem eius, sed in rem alterius pro quo se immiscet huic negotio: nam generaliter hoc Senatusconsulto infirmantur omnes intercessiones mulierum, quibus scilicet recipiunt in se obligationem alienam veterem, vel nouam. virorum est non mulierum pro aliis interuenire. possunt mulieres bona sua alienare, non possunt se vel bona sua obligare pro aliis, quia faciles sunt captu, & faciliuss se obligant quam donant. Consilium earum est lubricum & facile captu, ideo hoc Senatusconsulto succurritur illis. quamobrem etiam mulieres remouentur ab officio argentariæ mensæ, *l. pen. D. de edendo*, quia scilicet pars huius officij est intercedere pro alijs. *l. si quis §. rationem*, D. *de edend. l. pen. sup. de const. pec. & Nou.* 136. & edicto Iustiniani nouo.

XXX.

De *numerata pecunia.*

DIximus titulo superiori, ius crediti infirmari Senatusconsulto Macedoniano in odium creditorum facile credentium pecuniam liberis qui sunt in potestate parentum, Senatusconsulto Velleiano in gratiam mulierum quod fieri existimandum est non ipso iure, sed opposita exceptione huius vel illius Senatusconsulti: nam exceptione omissa, crediti exactio est, *l. Papinianus*, D. *de Public. in rem act. l. tamen*, D. *ad Maced.* nunc in hoc titulo proponitur tertium genus exceptionis, qua etiam ius crediti perimitur in hac specie: si sperans mihi pecuniam mutuam datum iri chirographo cauero me eam accepisse, nec accepero, vel minus quam scripsi, accepero, *l. 2. huius tit* quo casu nihil vltra quam accepi restituam cum vsuris in stipulatum deductis, & si mecum agatur ex chirographo, actionem infirmabo, opposita exceptione cautæ & non numeratæ pecuniæ, vel si mecum agatur habita contestatione exceptionis non numeratæ pecuniæ, me liberabo & absoluam ea obligatione, *l. 8. 9. & 14. §. pen. hoc tit. & l. vlt. supra, de cond. ex lege.* contestari autem vel opponi debet hæc exceptio intra biennium, olim intra quinquennium: alioquin post biennium ex chirographo est efficacissima petitio crediti: & contra apochas priuatorum opponi debet intra dies triginta, *l. in contractib. hoc tit.* Dico priuatorum: nam contra apochas publicorum tributorum nunquam opponitur hæc exceptio, *l. vlt. inf. de apochis publicis*, quæ est coniungenda cum *d. l. in contractibus*: Est enim illius pars: & producitur exemplum huius exceptionis ad omnia negotia, vt etsi non agatur de credita pecunia, sed ex aliis negotiis, opponi possit exceptio non datæ, non numeratæ pecuniæ, non solutæ, vel non debitæ rei cuiuscumque, exceptis certis casibus, quibus huic exceptioni locus non est, vt si debitor fidem cautionis agnouerit, *l. 4. hoc tit* si ita cauerit transactionis causa, *l. 11. hoc tit.* si argentariis cauerit, ex *Nou.* 137. si cauerit se rem accepisse in causam depositi: nec enim potest allegare se non accepisse depositum, qui vel semel scripsit se accepisse ex *d. l. in contractibus*, & aliis etiam casibus quos ex hoc titulo excerpere facile est.

XXXI.

De *Compensationibus.*

IN hoc tit. proponitur quartum genus exceptionis, quo etiam ius crediti perimitur, hoc nempe si pecunia pensata esse dicatur, *l. in exception. §. sed etsi procuratoris*, D. *de probat*: nam compensatio olim in strictis iudiciis, quale est condictio creditæ pecuniæ, non fiebat ipso iure sed per exceptionem doli mali, *§. in bonæ fidei, Inst. de actionib.* Compensatio est computatio vice mutua debitæ quantitatis, vel absumptio, vel delibatio eius quod petitur: quam tandem placuit inter omnes iuris auctores in omnibus iudiciis ipso iure fieri, id est, id quod inuicem debetur, ipso iure minuere, aut absumere id quod creditur, *l. posteaquam, D. de compensat. l. 4. 6. & vlt. hoc tit. l. inter, D. de adm. tut.* si modo liqueat de eo quod inuicem debetur: nam debiti incerti, dubij & obscuri non est compensatio, *d. l. vlt. huius tit & l. si debeat. D. eod. l. 3. D. de tut. & rat.* Hodie moribus nostris non opponitur compensatio, nisi ex rescripto principis, cuius impetratio est facillima: sed legibus nostris generaliter hodie ex *l. vlt.* & sine permissu principis licet debitori cuilibet compensare id quod sibi inuicem debetur: imo generaliter & compensatio & retentio & deductio omnis fit hodie ipso iure, & nihil differentiæ est inter deductionem & compensationem. Et admittitur compensatio non tantū in actionibus in personā, sed & in rem: olim non admittebatur in actionibus in rem, *l. Stichu aut Pamphilum, §. si creditor*, D. *de solut.* si possessori alienæ rei, vel alienæ hereditatis inuicem aliquid debeatur ab eo qui agit in rem, non id sibi soluisse videtur aut compensasse, atque ita minuisse rem quæ petitur, sed debet seorsim agere de eo quod sibi debetur. Ergo in actione in rem non est ius compensationis, secundum ius vetus. Item erat olim magna differentia inter compensationem & deductionem. Compensatio, vt placuit omnibus, fiebat ipso iure, deductio per exceptionem, *l. amplius*, D. *rem ratam haberi, l. filium quem, supr. fam. ercisc.* Compensatio omnis est iuris, deductio plerumque facti, quia fit per exceptionem. In compensatione ius versatur, in deductione factum, vt in *l. quib. & l. si in area*, D *de cond. ind.* Et quibusdam casibus etiam ius, vt retentio dotis ob impensas fit ipso iure, id est, necessa-

quæ impensæ minuunt dotem ipso iure & minuunt pe- A
cuniam, *l. si nuncquem*, D. *de act. empt. l. quod dicitur*, D. *de impen. in res dotal. fact. l. dote prælegata*, D. *de dote præleg.* Deductio igitur & retentio alias est iuris, alias facti, sed plerumque facti. verum hodie ex constitutione Iustiniani idem est differentia inter compensationem & deductionem: nam Falcidia, quæ olim deducebatur ab heredibus ex legatis per exceptionem tantum, hodie veluti compensatio ipso iure minora efficit legata, vt cum legata sint duodecim, si Falcidia efficiat tria, non possit peti nisi nouem: quia deductio Falcidiæ fit ipso iure ex constitutione Iustiniani. Et præterea quod possessor bonæ fidei in rem actione conuentus sibi debitum deducebat per exceptionem, tandem id velut compensationis iure minuit rem, quæ petitur. Atque B ita deductio illa versa est in compensationem: nam deductio quæ fit ipso iure, nihil aliud possit esse quam compensatio: atque ita constat ex *l. vlt.* compensationem etiam hodie obstare actioni in rem: Et conuenienter recte in definitione compensationis ex *l. 1. D. eod.* vt sit debiti & crediti inter se contributio, debitum autem deberi dicitur non tantum quod debetur actione in personam: quod solum proprie deberi dicitur, sed etiam, quod exequi licet actione in rem, vt in definitione actionis: placet etiam verbum *deberi* latissime accipi: alioquin esset definitio actionum in personam tantum, non in rem, vt in stipulatione emptæ hereditatis, *l. pecunia* §. *vlt.* D. *de verb. signific.* sed etiam manet hodie, quod est maxime notandum, quod obtinuit olim in actione in rem, prædonem, vel malæ fidei possessorem non habere deductionem, vel compensationem sui crediti naturalis aut ciuilis, *l. si quid possessor* §. *ed si ipsi*, *& §. seq. D. de petit. heredit.* Et hoc est quod ait in fine legis vltimæ, *possessionem alienam perperam obtinentibus compensatio non datur*: & ita intelligi debet dicta lex vlt. bonæ fidei possessor olim habuit deductioné sui crediti per exceptioné. hodie eam habet ipso iure. reputationem hodie fieri ipso iure tanquam compensationem, & in eo solo esse nouam constitutionem legis vltimæ huius tituli, non in ceteris: nam quod ait compensationem fieri ipso iure, hoc placuerat ante *d. l. posteaquam.* quod ait conpensationem fieri debiti certi, hoc etiam obtinuisse olim demonstrauimus. quod ait compensationem non fieri in actione depositi, hoc etiam obtinuisse olim constat ex Sententiis Pauli. quod ait malæ fidei possessori non dari compensationem vel deductionem, hoc etiam olim obtinuisse probaui. In iis igitur noua non est *l. vlt.* sed in eo tantum quod vult in omnibus actionibus retentionem & deductionem fieri ipso iure. His adde, etiam in actione commodati non esse compensationi locum ex *l. vlt. sup. commod.* non commemorabo alias causas quibus compensationi locus non est, vt si fiscus petat tributa, vel stipendia, vel annonas, vel pretium rei quam vendidit, non datur compensatio aduersus eum, *l. aufertur* §. *et debitores*, D. *de iure fisci*, *l. 2. & pen.* D. *hoc tit.* vel etiam si respublica petat tributa aut vectigalia, vel pecuniam creditam ex arca destinatam calendario ciuitatis, idest, vt fœnori occuparetur, *l. 3 hoc tit.* Et similiter debitor ex ea pecunia, quæ oleo aut frumento publice coemendo destinata est, sumptibus solemnibus ciuitatis, vt ad ludos introducendos, non vtitur compensatione, *d. l. 3.* Ac neque is qui debet ciuitati festum quod singulariter datum est ciuitati. Sunt & alij casus quibus non est compensationi locus, quos ex hoc titulo colligere facile erit & ex *l. eius 9.* nemo compensat quod sibi non debetur, sed alij, vt ex *l. 1. hoc tit.* fisco ex diuersa statione non opponitur compensatio, & ex *l. 2.* quod solutum est ex causa iudicati, sicut non condicitur, ita nec compensatur.

XXXII.

De vsuris &

XXXIII.

De nautico fœnore.

Hvius tituli portio quædam est titulus de nautico fœnore: nam fœnebris pecunia solet diuidi in nauticam siue traiectitiam, & in pedestrem: nam nautica pecunia nauigat periculo creditoris, pedestris pecunia, aut eius pecuniæ periculum pertinet ad debitorem, statim atque eam accepit: Et ruisus suscepti periculi pensandi gratia, fœnus nauticæ pecuniæ nullum habet modum certum, nullum habuit olim. hodie enim habet quem præscripsit Iustinianus in *l. eos. h. tit.* pedestri pecunia aut fœnori mediterraneo est impositus certus modus, quique semper erit. Non probamus autem continuationem Accursij, vel alius cuiuslibet: Et ita dicimus, Hic liber quartus qui est de contractibus, & de actionibus in personam cœpit a contractu mutui, vt omnium maxime necessario in hac ciuili societate, prælata iurisiurandi religione honoris gratia. Ex qua sæpe quasi de credita pecunia certa datur actio, si quis delato iureiurando iurauerit se pecuniam credidisse: Est igitur actio mutuæ pecuniæ, quod est condictionis nomen omnium in personam actionum commune, fecit C suum: nam quæ ex mutuo datur actio, non habet aliud quam condictionis nomen. hic idem liber libri sue conditor mutuo quasi capiti negotiorum ciuilium adiunxit alia capita ex quibus æque datur actio non alius nominis quam communis, id est, condictionis, quæ ex mutuo, vel ex promutuo datur, vt condictio indebiti, & condictio ob rem dati, & similes, & propositis generalibus præceptis pertinentibus ad actionem pecuniæ creditæ, & exemplo eius productis ad alias actiones, etiam huic negotio creditæ pecuniæ siue mutuatitiæ admixto commodato & pignore, sicut legimus in *l. 1.* D. *de rebus cred.* prætorem etiam edixisse de commodato, & de pignore; propterea quod commodatum mutuo adeo est proximum, vt & inter se permutent nomina, *l. item legato* §. *1.* D. *de leg. 3. l. quæsitum* §. *si quis* D *fundum*, D. *de instr. & instrum. leg.* & quod pignus fit accessio crediti, vel obligatio in vicem crediti, expositisque actionibus, quæ ex debitis & creditis & aliis contractibus filiorum aut seruorum dantur in patres vel dominos etiam quasi accessiones, vt in *l si seruum* §. *an filiusfam. ff. de verb. oblig.* Ac præterea redditis causis ex quibus ius crediti perimitur, tandem extrema clausula est de vsuris, quæ nihil etiam aliud sunt quam actiones creditæ pecuniæ. Post has suo ordine progredientur omnes contractus, omnesque actiones in personam; nec vlla iam amplius ordinis interruptio erit, qualis fuisse videtur superioribus titulis, re ea quam præmonstraui, non animaduersa. Vsura autem est reditus pecuniæ qui debetur a tempore contractus, vel E a tempore moræ in diem quo ea pecunia soluatur, vel quo is reditus æquauerit eam pecuniam. Dico reditus pecuniæ, ex *l. Titius*, D. *de præscript. verbis, & l. alumnæ*, D. *de adim. leg.* Dico a tempore contractus, vel moræ, quia vsura vel infligitur ob lucrum à die crediti; quod proprie fœnus dicitur, vel ob moram debitoris, a tempore moræ, *l. cum quidam* §. *si pupillo*, D. *de vsuris.* Dico in diem quo ea pecunia soluatur, ex *l. lecta*, D. *de reb. red.* Et addo, vel quo is reditus sortem æquauerit: sortem dicimus summam, caput, & *capitarium æs*, apud Festum. Vbi autem vsura æquauit sortem, quod postea connumeratur, deducitur de sorte, id est in sortem imputatur, & hoc est quod dicitur, supra duplá vsuram non deberi, id est altero tanto amplius sorte, *l. si*

cum sortem §. 1. *D. de cond. indeb. l* 4 §. *pro operis*, D. *de nautic. fœn.* nam vt hoc declarem exemplo; si sors fuerit centum, & ex vsuris hodie constet te accepisse centum, nihil deinceps accipies vsurarum nomine, quæ æquauere sortem: Et si quid accipies id imputabis credito: & quantum accipies, tantum decedet credito, duplum enim est finis vsuræ: sunt autem vsuræ iure ciuili probatissimæ & receptissimæ, maxime quæ ob moram infliguntur: adeo vt etsi nihil de eis conuenerit, veniant officio iudicis, aut ipso iure in actione bonæ fidei, & in actione iudicati, & in actione ex testamento legatorum nomine aut fideicommissorum; *l. 2.* §. *nonumquam*, D. *eod. l. 3. sup. in quibus causis rest. in int. necess. l. vlt.* § *præterea*, *inf. de iure dot. & l. vlt. inf. de vsuris rei iudic.* veniunt igitur vel ex conuentione, vel arbitrio iudicis, vel αὐτομάτως, ipso iure. Et veniunt, etiamsi nihil intersit creditoris, id quod interest, quo jus nostrum dici deterius factum est, & possit intendi non esse factum deterius: Et tamen non ideo minus debebuntur vsuræ. id quod interest dicitur id quod per aduersarium amisimus, vel habere non potuimus, *l. generaliter*, D. *de regul. iur.* Et possumus interdum nihil amisisse, vel prætermisisse, nec tamen ideo minus debebuntur vsuræ, fœnoris quoquæ inflicti lucri solius gratia possit esse iusta causa: nam etsi non probem id fœnus quod longe superat eam vtilitatem, quam ex credito debitor habet, quia natura mutui est, vt beneficio afficiat debitorem qui accepit: Et eo genere euenit, vt quia sub specie falsa dandi beneficij, creditor ipse potius accipiat beneficium: si tamen quod ex credito lucrum facit debitor, negotiator forte aliquis, amplius sit eo quod creditori adfert vsura, cur vsuram non accipiet? nam beneficium quo afficitur debitor præstat amplius & præponderat vsuræ, prægrauat vsuram. Hæc est definitio certa, qua possis dignoscere fœnus æquum ab iniquo: & quod prouerbio fertur de donis, & muneribus, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, id est, *neque omnia, neque omnino, neque ab omnibus*, vt ait lex *solent*, D. *de officio procons.* vt xenia non accipiantur passim a proconsule: sed modum adiiciat. Idem placet eadem ratione constitui de fœnore. Nec feram amplius vt quisquam dicat odiosas esse vsuras iusta ratione susceptas, quas leges probant: & odio vsurarum pleraque esse introducta; & ita statuam, nihil in iure esse cautum odio vsurarum, odio, inquam vsurarum, nempe vt pecuniæ creditæ vsuræ non debeantur ex pacto, citra stipulationem, *l. 3. hoc tit. l. idemque* §. *si Titio*, *D. mand. l. 10.* §. *vtrum*, D *de in rē verso.* Dico enim hoc non induxisse odium vsurarum: nam etsi de alia quacumque re pactum mutuo adiiciatur ex continenti, non parit actionem: hoc enim receptum tantum est in contractibus bonæ fidei, & vt pacta eis adiecta firment actionem, non in strictis, quale est mutuum, *l. 7.* §. *quin imo*, D *de pact. l. lecta*, *D. de reb. cred.* Non sunt etiam vsuræ existimandæ odiosæ, quod modum & finem, leges legibus præscriptas habeant, certas, alioquin & legata, & donationes, & dotes, & manumissiones erunt odiosæ: quæ modo constringuntur certo: nec enim licet in immensum donare vel legare, vel dotem constituere: nec lege Caninia totam familiam manumittere: & hæc tamen nemo dixerit esse odiosa. Porro vsurarum modus est fere triplex, vt non debeantur centesimæ, nisi perraro: sed leuiores vsuræ ex contractibus, maxime ex mutuo, & quod exposui ante, non debeantur supra duplum, & vt vsuræ vsurarum numquam admittantur, *l. eos*, *& l. pen. & vlt. hoc tit.* Vsuræ centesimæ olim erant permissæ, atque adeo in libris nostris vsura legitima, idest centesima, quæ scilicet in centenos nummos reddit quotannis duodenos, vel vt in idiotismo *au denier huit & vn tiers*: hodie vsura centesima non permittitur passim ex constitutione, *l. eos*, & permittitur tantum in nauticis pecuniis, propter periculum quod suscepit creditor, quamuis sit exiguum, quamobrem non puto seruari hanc taxationem, & hodie etiam admitti in nautica pecunia infinitas vsuras, duas, tertias centesimas, in quibus etiam licet duplum excedere: quamuis aliter sentiat Iustinianus: nam qui taxationem imposuit vsuræ nauticæ, vt ne excederet centesimam, & dupli finem imponit vsuræ quæ taxationem habet, & duplo finitur: quæ non habet, vt olim erat nautica vsura, nec duplo finitur. Etiam Iustinianus permisit centesimas in frugibus, veluti in frumēto credēdo, & oleo vel vino, qua ratione etiam singulariter receptum est vt frugum vsuræ nudo pacto præstentur, *l. frumenti, hoc tit.* Ex causa iudicati etiam hodie veniunt centesimæ, & ex aliis quibusdam causis regulariter non veniunt: & in personis illustribus veluti senatoribus, ex *l. eos.* seruantur vsuræ trient. *au denier vingt-cinq*: In negotiatoribus, mercatoribus, argentariis, seruātur besses vsuræ. *au denier douze & demi*, & in ceteris personis ex *l eos*, seruantur vsuræ semisses, *au denier seize & demy tiers. Au denier dix*, est vsura dextans: *Au denier douze*, est vsura paulo amplior besse: *Au denier vingt*, est vsura quincunx: *Au denier quinze*, est vsura paulo maior semisse: *Au denier trente*, est vsura aliquanto maior quadrante. *Trois & vn tiers pour cent*: *Au denier trente trois & vn tiers*, est vsura quadrans, quæ reddit ternos scilicet in cētenos nummos. Et quod ad tertium modum attinet, vt vsurarum vsuræ non debeantur, etiam hoc semper obtinuit in nauticis vsuris, quæ sunt attrocissimæ vsuræ, quæ vel quantumuis magnas facultates absorbere possunt: vt ecce si quis se constituerit mihi numeraturum hodie vnum assem, cras duos, perendie quatuor: & sic deinceps duplicato numero: nam trigesimo die futurum est, vt plus debeat, quam sit nummorum in toto orbe. Et similiter si conuenerit inter nos, vt hodie inferas in horreum granum vnum, cras duo, perendie quatuor, & sic consequenter duplicato numero die sexagesimo tertio, in tantum accreuerit aceruus, vt nec in hunc vsque in diem verum sit tulisse tantum frumenti. Inde licet intelligere si vsuris accedant vsuræ, ac proinde succrescat vsura vsuræ, nulla esset tanta facultas quæ non his vsuris penitus absumeretur, & ideo eos merito prohiberi in omnibus negotiis.

XXXIV.

Depositi vel contra.

POstquam egit de contractu pecuniæ creditæ, & de accessionibus eius, & de iis quæ is contractus habet communia cum aliis singulis contractibus, nunc incipit dare titulum, seu tractatum specialem, & de deposito quidem imprimis. Depositum est conuentio, qua ita agitur vt rem meam, vel alienam custodias, & mihi possideas non tibi, eamdemque mihi quandocumque reposcenti restituas. vel: Depositum est conuentio qua res aliqua nostri vel alieni iuris penitus fidei eius seruanda committitur, qui eam officij causa custodiendam recepit. Dico rem nostram, vel alienam, rem nostri, vel alieni iuris: nam & rei alienæ depositum contrahitur, *l. si is apud quem*, D. *eod.* Et si is apud quem res deposita est, deinde eam deposuerit apud alterum, quo casu primo depositario in secundum est actio depositi directa, quam mihi qui prior deposui, cogitur cedere primus depositarius, si quod in ea re secundus dolo malo fecerit, cogitur mihi cedere directam actionem depositi, quam non habeo iure ciuili, cum non ipse deposuerim, sed is apud quem deposui. Et addendum ei rei est ex fragmentis Vlpiani, sine cessione etiam mihi in secundum depositarium competere vtilem actionem depositi: quod fere in om-

[illegible] culpam [illegible], vt vbi est cum cessione di- [illegible] Dico præterea depo- [illegible] rem depositam custodiendam re- [illegible] quod datur [illegible] custodiæ: nam si [illegible] merces, locatio est & conductio, l. 1. § si quis [illegible] D. eodem. Et depositum numeratum inter eos [illegible] qui ex amicitia originem ducunt, vt man- [illegible], commodatum, mandatum, precarium. Is igi- tur [illegible] depositum: sed vt mandatum facile re- [illegible] remunerationem honorarium, salarium: vt ei qui [illegible] meum gessit mandatu meo, non male dabo [illegible], non quasi mercedem operæ & laboris, sed quasi honorem vice [illegible]. Mutuum quoque re- cipit modicam vsuram, quæ non exuperet beneficium, quod mutuam pecuniam accipienti datur. sed exupere- tur [illegible] beneficio adiuuari nos oportet, non opprimi, *l. in commodato §. sunt, inf. D. commod.* ergo leuem vsuram mutuum admittit, quæ scilicet non superet be- neficium quod collatum est in debitorem. Et ita vice remunerationis in deposito nonnunquam venit pre- tium operæ, siue præmium quasi merces, *l. si vt certo. §. [illegible]*, D. *comm. l. 2. §. generaliter.* D. *vi bon. rapt.* Et in eo casu cum in deposito interuenit aliquid honoris vice, quia in eo tunc vtriusque contrahentis vtilitas vertitur, depositarius præstare debet in ea re [illegible] non tantum dolum, sed etiam culpam, quod supra [illegible] leges etiam docent: alioquin depositarius præstat tantum dolum, aut quod idem est, latam cul- pam, id est, magnam negligentiam, nisi aliud conuene- rit. quia scilicet sola deponentis versatur vtilitas, quia nihil remunerationis vice confertur in depositarium, & ideo dolum tantum præstat, *l. 1. in hoc tit. & l. 1. §. si conuenit, & l. quod Nerua* D. *eod. l. contractus 23.* D. *de reg. iur.* Custodia enim in deposito non est plena custo- dia diligentissimi patris familias, vt in *l. 2. § deperic. rei vend.* sed ea est custodia quam depositarius adhibet suis rebus seruandis, id est non minus esse diligens debet in conseruandis rebus depositis, quam in suis: alioquin dolo non caret. Sed si tam fuerit diligens in his quam in illis, etsi non fuerit diligens ad modum diligentis patris familias, non tenetur de dolo, *d. l. quod Nerua*, etsi res perierit. Dixi præterea, rem deposi- tam committi prorsus fidei depositarij, & ideo in deposito quandoque reposcenti restituendo con- fessim maior quædam fides exigitur, quam in aliis contractibus: Et depositum sacrum dicimus, vt in Sa- tyra.

—— *Sacrum tibi quod non reddat amicus,*
Depositum.

Et depositi sacram fidem: Et Plato definit deposi- tum [illegible]: quod datur in fide, & fides est pleramque, etsi nulla testium aut cautionum fides interuenerit, quæ res obligat magis fidem deposita- rii. Liu. *siles habitæ ipsam magis obligat fidem.* Vlp. *l. 1.* D. *eod.* non ineleganter obseruat in deposito particulam *de augere depositum*: Et sic dici ait depositum quasi val- de commendatum, vt sane nefas sit quidquid apud ali- quem valde ponitur, cum perfidiosum esse & falla- cem erga illum qui eius fidem potissimum elegit & ap- probauit. Et ex eo multa sequuntur, vt actio deposi- ti sit famosa, si quis depositi condemnatus sit suo no- mine, *l. 10. hoc tit.* quia ex causa depositi nemo con- demnatur, nisi propter dolum. Et actio de dolo om- nis est famosa & turpis, siue per se agatur de dolo, siue insit actio de dolo alii actioni: inest autem actioni de- positi, & cuicumque alii actioni bonæ fidei: quia bo- næ fidei nihil est tam contrarium quam dolus malus, vt qui de bona fide agat. sane agat etiam de mala. Item actio depositi ex 12. tab. fuit in duplum, in eum qui non confestim reddit depositum, hodie in simplum tan- tum ex edicto prætoris: Et ita legi in fragm. Sententia- rum Pauli. Ex causa depositi, leg. 12. tabul. in duplum actio datur, ex edicto prætoris, in simplum: quoniam [illegible] depositi [illegible] dicere non infitiatur, si quis depositum [illegible]. sed datur etiam hodie in simplum [illegible] prætorio, vt [illegible] depositi esse [illegible] tortiam, non eandem [illegible] 12. tab. [illegible] perfidiæ crimine: [illegible] in hoc contractu. Verum hodie [illegible] in duplum, & quidem ex infitiatione, id est si denegauerit deposi- tum, si dixerit apud se rem non fuisse depositam, §. *sed furti. Inst. de act.* vbi dicitur interdum actionem de- positi ex infitiatione dari in duplum: Quod ait, *inter- dum*, id est explicandum ex § *in duplum*, & §. *plane, eod.* & l. Rhodiæ cap. 14. vt si res deposita sit apud L. Titium in summa trepidatione naufragii, vel tumul- tus, vel incendii, vel ruinæ, & is L. Titius ad inficias ierit, conuentus actione depositi, si actor probauerit intentionem suam, sequitur condemnationem in duplum quæ eceleri perfidiæ causa, cum res deponitur immi- nente maximo periculo & pene consternato animo de- ponentis: Et ita Modestinus in libris differentiarum, dum tradit differentiam inter commodatum & depo- situm, ait, actionem commodati semper dari in sim- plum, depositi nonnunquam in duplum, videlicet iu- re prætorio, si naufragij, incendij, ruinæ, tumultus causa res deponatur: alioquin est in simplum, & abo- lita est actio ciuilis in duplum, scilicet vt vna coercea- tur duplo: altera, simplo. adhibitis tamen vsuris atque fructibus ex mora, officio iudicis, quia in actione de- positi, sicut in aliis omnibus actionibus bonæ fidei tantum valet officium iudicis, quantum stipulatio vsu- rarum in strictis iudiciis *l. quia tantum*, D. *de neg. gest.* Ac præterea vt intelligamus quanta fides in reddendo deposito sine mora a depositario exigatur: etiam adno- tare oportet, in actione depositi, non esse retentioni locum, neque compensationi, *l. vlt. sup. de compen sat.* Non esse locum exceptioni non numeratæ pecuniæ, vel non datæ rei, si de deposito ex scripto agatur *l. in contractibus, sup. de non numer. pec.* & restitutionem depositi nihil morari posse denunciationem alterius qui sua interesse dicat depositum confestim domino non reddi, *l. pen. hoc tit. & Nou. 88.* Et præterea actio depositi est priuilegiata, id est, satisfieri prius oportet iis qui depositas pecunias habuerunt & deinde ceteris creditoribus, *l. si hominem §. quotiens*, D. *eod.* Sed vt redeamus ad veriverbium quod Vlpianus reddit in *l. 1. D. eod.* sic dici depositum, quasi valde positum, vt Festo dedita, valde data, decultare, valde occultare, & alia pleraque. huic autem Paulo aliud veriverbium pla- cuit comminisci, & dixit, dici depositum quasi diu po- situm seruandum sit quod ad breue tempus custodien- dum datur: hæc ratio nominis continet in se elegantis- simam sententiam. nempe hanc, dari depositum præ- sentis custodiæ causa, non perpetuæ, vt cum deponi- mus thesaurum: sed tamen perinde seruandum esse, atque si diu positum esset siue mandatum custodiæ per- petuæ. Et facit in hanc rem *l. pen §. 1. D. de auro & arg. leg.* Ita legaui: Aurum quod domi meæ erit, cum moriar illi do lego, quæritur an legatum id videatur, quod alii commodaui, nec est domi meæ? An debeatur etiam aurum quod apud alium deposui? Constituit dif- ferentiam inter depositum & commodatum: au- rum, quod alij commodaui, non videtur esse domi meæ, quia non possum id statim petere importune: non est domi meæ nisi quod sit in manu mea, id est in promptu: depositum vero repeto quandocumque. Igitur legato continebitur depositum, quasi videatur domi meæ esse, quod statim possim repetere: commo- datum autem non est in legato. Nec est omittendum quod tit demonstrat depositi vel contra, duplicem esse actionem depositi, & vtrumque esse bonæ fidei. Et stul-

tum est dubitare, an contrariæ actiones dicantur etiam bonæ fidei, cum vtriusque dicatur idem iudex: Et eadem in vtrisque veniunt officio iudicis, *l. actionem, D. eod l. qui non cogitur, D. de iud.* Directa depositi actio datur reposcenti quam rem deposuit, contraria depositario cibariorum nomine, puta si seruus apud eum sit depositus, vel si equus, pabuli nomine: nec enim cibaria dicuntur nisi de hominibus, & ideo in d. l. adiectũ est: seruo constituto. Et obseruandum est, eius legis actionem esse ex libris differentiarum Modestini. In eis enim hanc eum addidisse differentiam inter commodatum & depositum, quod commodatarius contraria actione non repetat cibaria quæ lege naturali ad eum pertinent qui hodie vtitur. Item commodatum vtendum datur, & commodatarius vtitur re commodata, *l. in rebus, §. possunt, D. commod.* Depositarius non vtitur. ergo non debet sustinere impensas cibariorum: sed eas repetit actione contraria, & omnes alias impensas necessarias factas in rem depositam. Etiam illud est maxime notandum quod ait lex 3, huius tituli, non immerito vsuras exigi ab eo qui conuenitur directa ex mora, scilicet officio iudicis: cum inquit, sibi debeat gratulari, quia nempe non cõueniatur actione furti in duplum sed mitiori, nempe depositi in simplum. Hoc est notandum, vt eodem sermone vtamur deinceps in omnibus actionibus bonæ fidei, eum à quo petitur, si condemnetur in vsuras ex mora, sibi debere gratulari, quod non fuerit conuentus actione furti in duplum: nam actio furti cum omnibus bonæ fidei actionibus concurrit, *l. in re communi, & seq. D. pro socio.* videlicet si depositarius rem depositam alienauerit, vel si eam reuerterit in suos vsus: nam sola inficiatio non facit furem, interuersio possessionis facit furem: imo inficiando depositum nemo facit furtum, *l. inficiando 69. D. de furtis:* nam inficiatio non est furtum, licet sit prope furtum, quod eleganter translatum est ex eo loco, & ita scriptum in consuetudinibus Normaniȩ, quȩ constitutio sic se habet: *Combien que la negation ne soit pas vn larcin, toutefois elle a quelque saueur auec iceluy larcin.* Et postremo obseruandum est quod eleganter definitur in *l. vlt. huius tit.* si depositor reliquerit duos vel plures heredes, qui deposuerat auri pondus apud amicum, & vnus ex heredibus aliis fuerit diligentior, & perceperit portionem hereditariam contingentem depositi: deinde depositarius forte fortuna sine dolo malo amiserit reliquum pondus auri, an coheredes possint venire in partem eius quod coheres sibi præfestinauit dari non vltra portionem hereditariam. Definit eleganter *d. l. vlt.* nihil coheredes posse sibi vindicare in parte quam exigit qui fuit diligens, quia sibi vigilauit: & licet vigilare ad consequendum suum, *l. in summa §. 2. d. de pec. l. 6. §. sciendum, & l. pupillus, D. quæ in fraud. cred.* imo non modo licet vigilare, sed etiam instare vincenti & præcurrenti, *l. in iudicati, D. de re iud.* Et ius ciuile (id est præcepta viuendi) scriptum est vigilantibus, non dormientibus, *d. l. pupillus,* & Iust. in *d. l. vlt.* ait, industriam siue vigilantiam non debere persoluere pœnas desidiæ.

XXXV.

Mandati vel contra.

DEpositum de quo actum est titulo superiori, contrahitur re, idest datione vel numeratione, sicut mutuum, commodatum, pignus, precarium: mandatum autem de quo hoc titulo agitur, contrahitur nudo consensu vno rogante, & altero recipiente se id quod rogatur, daturum, facturumve. Et mandatum igitur est conuentio qua is qui rogatur, procuratoris animo & gratuito recipit daturum facturumve id quod rogatur. Et hæc duo verba rogo & recipio citra stipulationem perficiunt mandatum, *l. 1. D. eodem, l. quidam, D. de her. instit. l. 1. §. exceptione, quarum rerum actio non detur:* Et *l. si negotium, sup. de negot. gest. & l. si serui mei, ibidem.* Et recte Virgilius 6. Æneid.

Idem orans mandata dabat.

Oro vel rogo verbum est mandati, nec mando aliud significat quam rogo. Est enim verbum precarium, *l. 2. inf. commun. de leg. §. vlt. Inst. de sing. reb. per fid. vel* mandamus procuratori libero homini, rogãtes: imperamus villicis nostris & seruis. Cicero in 1. de Orat. *Si mandandum aliquid procuratori, aut imperandum villico de agricultura.* Porro nihil interest rogauerit, aut præceperit quis præsens, aut absens per epistolam. Rogamus per epistolam, præcipimus per epistolam, atque ita mandatum perficimus: epistola, quæ rogat, mandatum est, ac sæpe in auctoribus Epistola est mandatum. Iosephus 7. de captiu. Iudæorum, διδόασιν ἐπιστολὰς Rectissime illud & sequentia confirmant: *Quoniam,* inquit, *mandatis obtemperauere, quæ vocant epistolas:* sed non satis est mandare, si non suscipiatur mandatum: Et vt dixi, suscipitur etiam per epistolam, vt *l. vlt. in princ. D. eodem,* Cuius species est elegantissima: Et vt intelligatur, indiget adminiculo aliquo. Erat controuersia de hereditate inter heredem scriptum & legitimos heredes: videlicet patruum & amitas defuncti, id est patrui sorores: Patruus rogatur per epistolam a sororibus, vt communem causam ageret: rescripsit & declarauit per epistolam, cõmune futurum esse quod ex euentu litis hereditariæ ad eũ peruenisset. non potest procurator ex euentu litis alienæ sibi cauere certam partem, puta dimidiam vel aliam: sed potest, & vero debet ex euentu litis quod redegit præstare domino. Atque ita patruus qui suam & sororum causam agebat recte rescripto cauit, commune futurum esse, &c. porro de ea re sine lite non est indicatum, sed transactum, pendente iudicio inter heredem scriptum & patruum: Ex ea transactione, non ex iudicato, ad patruum prædia & quædam alia peruenerunt. quæritur, an ea debeat communicare sororibus. Et eleganter lex ait: actione mandati compelli posse patruum ad communicanda ea omnia quæ ex transacto ad eum peruenerunt: atque ita euentum litis cum dicimus, non tam iudicatum quam transactum dicimus, quia vtroque iure finem accipit lis. Dixi in definitione mandati (procuratoris animo) non est procurator nisi qui procuratoris animo negotium suscipiat alienum. Hoc probatur ex *l. idemque §. si quis ea, D. eod.* si dominus procuratori suo mandauerit, vt quæ is gereret, ita demum rata essent, si gesta essent interuentu Sempronij. Is procurator domini pecuniam male credidit interueniente Sempronio, conciliante, quæritur an Sempronius teneatur actione mandati, qui nihil dolo fecit. Procurator enim præstat omnem culpam & leuissimam, *l. 9. 11. 13. hoc tit.* sed is Sempronius consiliarius fuit, non procurator. Consiliarius præstat dolum tantum, non culpam: etiam secundum regulas iuris, consilij non fraudulenti nulla est obligatio, & vt eleganter lex ait, is Sempronius non procuratoris animo interuenit, sed amicalem affectionem promisit, & idcirco non tenetur mandati, nec ob dolum, nec ob culpam, sed ex dolo tenetur actione de dolo. Igitur in recipiente mandatum procuratoris animum exigimus. Præterea diximus *gratuita,* vt significaremus beneficii genus esse: cum enim quis mandet, alter exequendum recipiat, vnus beneficio afficitur, *l. 1. §. vlt. l. ita vt omnes §. 1. §. litem, supr. de procurat.* Denique mandatum est gratuitum, sicut depositum. honoris tamen & remunerationis vice aliquando dari procuratori salarium, quod solet esse modicum. Omne honorarium est modicum: alioquin merces est, non honorarium, *l. 1. §. 1. D. si mensor falsum mod.* salarium

inquam, & obsonium ei dari facile patimur, eiusque honorarij extra ordinem ei petitionem damus, *l. 1. huius tit. l. 7. D. eodem.* sed non ideo minus mandatum contractum esse gratuitum, nec ideo minus sunt vltro citroque actiones mandati, *l. si remunerandi, D. eodem.* Et inuenio etiam ex pollicitatione & pactione peti posse extra ordinem iudicio mandati: sed per præsidem aut Præfidem, non per iudicem certum, si modo salarii fuerit quantitas certa, *l. 1. huius tit.* Incertæ quantitatis honorarium peti non potest, *l. qui mutuam § salarium, D. eod. l. 17. hoc tit.* vt votum quod est pollicitationis genus legimus apud Liuium lib. 31 si fuerit incertæ pecuniæ, non valere, nec obligare eum qui vouit. Sed in hanc rem maxime notum est quod monet Pap. *l. 7. D. eod.* iudici diligenter considerandum esse quoties agitur de salario procuratoris, an dominus salarium constituerit laboris remunerandi gratia, an ex euentu litis incerto procurator pactus sit sibi dari certam quantitatem, vel certam partem litis, vel victoriæ quæ plerumque longe maioris pecuniæ est, quam salarium quod esset modicum, honor, non pretium. salarij petitio est: hæc autem pactio improbatur, si procurator paciscatur ex euentu futuræ litis, & ex molumento sibi dari certam quantitatem vel litis partem certam: nam hæc pactio est euidens deprædatio eius ad quem ea res pertinet, & redemptio rei siue litis alienæ, id est societas futuræ victoriæ conuenta inter dominum & procuratorem, quæ turpis est. Et quod multum ad hac rem pertinet, quia cessionibus actionum id est mandatis actionum, vel quia in faciendis procurationibus ad lites & cedentis eis actionibus nostris, hę plerumque taciteę pactiones insunt de societate futurę primæ, & si pecunia interuenerit, omnes præsumuntur esse tales, & prohibentur per *l. per diuersos, hoc tit.* Ex ea constitutione redemptor litis magis videtur esse quam verus & legitimus procurator, qui pecunia data alienas susceperit actiones. ea cessio improbatur, quod nō careat suspicione pactionis illicitæ, seu societatis improbæ: Et nominatim propterea cauetur vt is qui pecunia data suscepit alienam actionem, ex actione cessa non plus consequatur, quam dedit ex nomine cesso, vt si nomen fuerit centum, & dederit decem, non poterit à debitore plus consequi quam decem: & reliquū cedet lucro debitoris, nec manebit in interdicto creditoris qui cessit: nā cessio illa nominis interdicta fuit hac constitutione. si quis nomen centum emat, centum, quod vix vnquam fit, sane valeret cessio: sed vix vnquam ita fit, & ob id stricte accipitur ne procurator excessione plus ferat quam dederit ipse: quæ lex per se satis prohibet cessionem: nam qui hac lege est suscepturus actionem alienam, dices spem illi esse propositam vindictæ & vlciscendi aduersarii: sed tantum ab est vt opprimatur, vt subleuetur: quandoquidem reliquum dediti cedit debitori, *l. vlt. hoc tit.* Igitur etsi pecunia data procurator susceperit alienam litem, inutilis cessio est: nec cessio facile est admittenda, exceptis tantum quatuor casibus quibus cessio admittitur, Primus casus est si, vt fit, coheredes in familia erciscunda sibi inuicem cedant actiones hereditarias, alter si creditori detur nomen in solutum cessa actione. Tertius, si possessori rem alienam inferenti domino æstimationem litis, vicissim dominus cedat actionibus suis, rei persequendæ gratia, si forte eius possessionem amiserit. Quartus, si heres legatariis aut fideicommissariis quibus nomen relictum est, aut res aliqua æque cedat actionibus. his quatuor casibus cessionibus actionum valent in solidum ex *d. l. per diuersos*: quam confirmat lex quæ sequitur, quæ est vulgo vltima, sed est penultima: nam in hoc titulo desideratur vltima constitutio quæ fuit Iustiniani græca, vt nominatim in Basilicis notatur, vbi est explicata summarie & κατὰ πόδα, & ea lege vlt. quæ in hoc titulo desideratur, idem statuit in illis quatuor casibus exceptis in *l. per diu.* vt scilicet cessiones non valeant in solidum, ne illis quidem quatuor casibus: sed vt valeant tantum eatenus, quatenus is in quem factæ sunt, vicissim contulit de nouo coheredi qui cessit actione: Et rursus vt valeat hactenus cessio, quatenus creditori, vel legatariis debitor vel heres qui cessit actione, debuit: Et præterea hactenus is qui cessit actione, possessor rei alienæ persoluit pro æstimatione litis: ita vt nec illis quatuor casibus cessio valeat ex asse. Et certe vno tantum casu valet cessio nominis omni ex parte, si fiat donationis & meræ liberalitatis gratia citra vllam fictionem, quod etiam cauerat lex antepenult. Non est omittendum inscriptionem tituli satis demonstrare duplicem esse actionem mandati, directam & contrariam: directa datur ei qui mandauit aduersus procuratorem qui fidem fregit, siue quid in ea re culpa leui admissum est. contraria autem procuratori de sumptibus, quos fecit in v. g. in rem domini de vecturis, vt si quid impenderit in vecturas dum per prædia excurrit, *l. Idemque §. idem Labeo, D. eod.* addita exceptione de eo quod est de vecturis, nisi procurator salariatus fuerit, id est, cui constitutum fuerit salarium honoris ergo, & conuenerit de salario: nam conuentio vt de suo impendat in itinere non valet, quasi inæquabilis. Et quamuis certum sit mandatum extingui morte alterius, si contigerit mors integro mandato, excepto casu *l. 1. sup. de obligat. & act.* tamen aliquando durat actio mandati, vt solutum sit mandatum, non soluta autem sit actio mandati: qua de re dubitabatur olim, an transiret in heredem actio mandati, vt secundo ad Hern. legimus, M. Drusum reddidisse iudicium quod cum herede mandati ageretur, Sextum Iulium non reddidisse. Potuit vterque quadam niti ratione: nam inuenio duos tantum esse casus quibus actio transit in heredem, vel competit in mandatarium, finito mandato morte mandatoris. Vnus hic est, si ignorans mortem domini, mandatum expleuit, *l. inter §. 1. D. eod. l. eius, D. de reb. credit.* Alter hic est, si tibi heredi ex parte mandauerim vt mihi fundum hereditarium emeres, qui tibi est communis cum aliis coheredibus, & emeris sciens, post mortem meam durat actio, & mandati tenetur heres meus, *l. qui negotia, §. cum heres, D. eod.*

XXXVI.

Si seruus extero se emi mandauerit.

Superiori titulo inter cetera mandati genus exposuimus, quo malo more, vt ait, *l. 1. § si qui cautum, D. de extr. cognit.* quo, inquam, malo more actionem quis suscipit alienam sub lege participandi emolumenti, quodcumque euentus litis attulerit, omisi, mendum insidere in *l. per diuersos*, in verbo *præparare*: in veteribus enim legitur recte, *reparare*, vt Basilic. ϰαταχϑάζειν, & vetus etiam translatio Gallica, *appareiller*, Hoc vero titulo intelligimus aliud genus mandati, quo etiam malo more, malaque ratione, vt ait *l. cum seruus, D. mand.* serui se dominis suis offerunt. Atque ita coniunctim tradita erunt nobis duo genera mandati malo more contracti, malaque ratione: & *d. l. cum seruus* veluti interpretatio quædam est constitutionis huius tituli. finge speciem: seruus vel ancilla domino ignorante, atque ideo malo more extraneo, puto L. Titio mandauit, vt se emeret a domino: nō quod vellet mutare dominum: sed vt manumitteretur statim ab emptore: proinde mandauit vt si emeret post manumitteretur. Et ita Græci recte speciem ponunt. Id vero L. Titius se facturum recepit· quæritur an valeat mandatum, & an sit vltro citroque actio mandati ex hoc gene-

re conuentionis: Et si per se solum mandatum inspicias, procul dubio nullum est mandatum, *d. l. cum seruus.* Et ratio redditur in hac lege, quia si est mandatum, vel cõsistit ex persona serui, vel domini: neutrius autem persona consistere potest: ergo non est mandatum: non potest consistere ex persona serui: nam ea demum valent ex persona serui, quæ, si liber esset, ab eo vel cum eo gesta valerent, *l. debitor* §. *suo,* D. *de leg. 2. l. etsi maxime,* D. *de seruit. leg. l. non solum* §. *vlt.* D. *de pec.* At liber factus se emendum mandaret inutiliter, quia non potest idem esse emptor & venditor, & res quæ emitur & venditur, & eo casu esset emptor qui & venditor quoque sui per procuratorem, quod natura non patitur: neque enim quis emit se ipsum à se ipso, nemo vendit seipsum sibi ipsi, & consequenter liber homo se emere mandat inutiliter: & seruus igitur: nam quod inutile est in libero, est etiam inutile in seruo: Et quidquid gerit seruus, ita demum est vtile, si & gestum à libero vtile foret. Non potest etiam mandatum illud consistere ex persona domini: nam qui mandat, vt quis seruum suum emat, hoc agit vt seruum suum à seipso emat: nam qui emit per procuratorem, ipse emit. hoc modo fieri non potest, vt rem meam à me emam, *l. 1.* D. *de rer. perm.* alius est emptor, alius venditor, aliud merx quæ venit. Et alia est ratio, *l. si mandauero,* §. *si hi quorum,* D. *mand.* quam Accurs. hoc loco citat incongrue, quia in specie huius paragraphi rem meam non emo a meipso, sed à creditore meo eam distrahente iure pignoris. Quod non ita est absurdum. regulariter rei meæ emptio non valet. Igitur cum tale mandatum neque consistere possit ex persona serui, neque domini, restat nullum esse. Et certe nullum est, nullaque actio mandati ex ea conuentione, si impletum non fuerit mandatum, id est, si L. Titius nondum meum seruum emerit; sed si impletum fuerit mandatum, empto iam seruo, quia ita agebatur inter seruum & emptorem, vt non ex ipso mandato nasceretur actio, sed vt propter mandatum nasceretur, actio ex alio contractu, id est emptione venditione; ideo dominus serui ex suo contractu perfecta venditione, habebit actionem ex vendito, vt emptor ex empto, impleto mandato, id est perfecta emptione; quod fit consensu nudo; imo vero, vt infra demonstrabitur, actio mandati quæ non fuit ab initio quæsita sibi per seruum, videlicet si emptor eum seruum non manumittat, vt conuenit inter eum & seruum: *id est, emptionis venditionis,* etiam quæ sequuta est, non dabitur. Sed prius agamus de actione ex empto: ait constitutio huius tituli, non id fuisse actum inter seruum & extraneum vt ex ipso mandato nasceretur actio: sed propter mandatum nasceretur actio ex empto vendito. Obseruanda est articulorum differentia inter *ex* & *propter,* quæ seruatur in multis iuris articulis, *ex* hereditate, & *propter* hereditatem. *ex re & propter rem, l. eo tempore, in fi.* D. *de pec. leg. l. venditor,* D. *de heredit. ven.* Varro de re rustica lib. 1. si quis propter agrum obueniat profectus, domino agriculturæ acceptum ferre non debet: sed si quid ex agro, & ex satione terræ natum sit ad fruendum. aliud est *ex* agro, aliud *propter* agrum: Et ita subtiliter *lex pen.* D. *de sep. viol.* sic articuli *ex* & *per* differentiam maximam inducũt. Immiscet se hereditati, qui quid *ex* hereditate capit, non qui quid *per* hereditatem capit: vt qui agit sepulchri violati. ex iis articulis oriuntur sæpe maximæ controuersiæ, vt nominatim scribit Cyrillus, omnem controuersiam quæ est inter Latinos & Græcos de processione Spiritus sancti procedere ex his articulis, *ex* & *per*, ἐκ καὶ διὰ, Latinos ex filio procedere, Græcos per filium: Quod etiam retulit Gregorius Pachymerius. Idem videmus obseruari in *d. l. pen.* & in hac l. noltra inter *ex* & *propter.* Sed vt in hac specie sit locus actioni ex empto & vendito, intelligamus, empto seruo, atque ita impleto

A mandato emptori est actio ex empto, vt seruus ei tradatur, venditori est actio ex vendito pretij consequendi gratia, quæ in hac constitutione dicitur quidem actio empti, sed oportet intelligere empti & venditi, vel potius venditi empti. id vero pretium soluendo nihil agit emptor serui, nisi soluat de suo, veluti si soluat nummos peculiares, quos ei dominus permiserat; sed vt liberetur actione venditi, debet suos nummos soluere venditori: Emptor enim cogitur nummos facere venditoris, quos soluit pretij loco, nec liberatur soluendo alienos. Et hoc distat a venditore: nam venditor non tenetur rem facere emptoris, & satis est si se obliget ad euictionem, & purget de dolo malo, *l. 1. D. de rer. permut. l. ex empto,* §. *1. D. de act. empti, & d. l. cum seruus.* Et ratio differentiæ euidens est, quia est B facile nummos suos adnumerare, facile conficere nummos, & redigere qui sui sint: At difficile est rem quæ venditur, suam esse præstare, quia sæpe quam putamus esse nostram, non est nostra; & plerumque quæ aliena sunt, bona fide possidemus, atque ideo satis est si præstemus emptori habere licere, & si præstemus nos scientes dolo malo non vendidisse rem alienam: alioqui nullus esset modus aut difficilis, & pene impossibilis peractæ emptionis & venditionis. Igitur in specie proposita, emptor serui non liberatur actione ex empto vendito, si soluat nummos peculiares serui, quia emtoris non sunt, sed domini potius, & cum res gesta sit ignorante domino, sane noluit seruum redimi nummis peculiaribus: itaque emptor debuit inferre suos nummos vt liberaretur actione empti venditi. Nunc de C actione mandati, quam initio diximus etiam stricte, & vi emptionis vend. post impletum mandatum huiusmodi domino acquiri actionem mandati, seruo non manumisso. Sane ita est: nam si seruus traditus emptori, quem interposuerat seruus ipse, eum seruum non manumittat, domino competit actio mandati: quasi adquisita sibi per seruum, videlicet si eius intersit seruum manumitti: nam actio mandati cessat, si nihil intersit actoris, *l. 8.* § *mandati, D. mand.* Et omnis omnino actio est in id quod interest, & non est si nihil interest: Omnis enim manat ex vtilitate & damno cuiuscumque: potest autem eius interesse seruum manumitti affectus ratione, vt ait *d. l. cum seruus,* vt puta si seruus sit filius eius naturalis ex contubernio, id est susceptus ex ancilla sua vel aliena, vel si sit frater naturalis, *l. 29.* D. D *de manumiss. l. si minor,* D. *de man. vind.* Vt puta si ambo sint suscepti in seruitute ex eadem ancilla, & eodem contubernio. Seruilis cognatio nulla est, fateor in successionibus ab intestato. In aliis partibus juris seruatur, *l. adoptiuum* §. *seruiles,* D. *de ritu nupt.* & in hac parte quam tractamus, dum habetur ratio affectionis quod sit filius naturalis, vel frater quæsitus ex seruitute, atque ita mea interest eum manumitti affectus mei pij & honesti ratione: nam in bonæ fidei iudiciis ex *d. l. cum seruus,* non habetur tantum ratio eius quod interest peculiariter, sed etiam affectus, & agitur actione bonæ fidei, vel in hoc vt meæ affectioni satisfiat, etsi nihil decedat rei meæ. Et his agitur casibus dominus agit mãdati quod seruum quem vendidit, E nõ manumitat ob fidem quã dedit emptor seruo, fore vt eum cõfestim manumitteret. Et diligenter animaduertendũ est quid intendat dominus ex hac actione mandati: nã duo potest intendere, vel vt manumittat seruũ emptor secundũ fidẽ mandati, vel vt reddat eũ seruum, quem non manumisit. Si agat dominus, idemque venditor, vt emptor seruum manumittat actione mandati, cum ea potest concurrere actio ex vendito de pretio. Itaque sic aget venditor mãdati, & ex vendito; nec enim sunt contrariæ actiones, vna de seruo manumittendo, altera de pretio soluendo. Sed si agat mand. vt emptor reddat eum seruum quem non manumisit, cessat actio ex vendito de pretio: nec enim potest concurrere altera

cum altera, quia in hac specie sunt omnino contrariæ, & contrariæ actiones non admittuntur pariter, sed disjunctim, *l. 1. inst. de tut.* Et in hac specie *l. cum* videamus quam sint contrariæ. Actio mandati rem mancipatam statim, intendit, & reddi: actio ex empto reposcit pretium reliquum quæ empta permaneat. Sunt intentiones contrariæ. Igitur alia aliam excludit, & eligere alterutram dominus debet, si nolit persequi manumissionem serui. Et pone iam eum elegisse actionem mandati, & seruum ei redditum fuisse, an aget emptor contraria mandati, puta ob pretium, quia iam numerauit de suo, & sit ius æquabile vt reddat pretium quod persolutum est. Non semper vtimur iure æquabili, non certe in hac parte: nam etsi venditori sit actio mandati ad seruum repetendum: tamen non erit emptori actio mandati de peculio ad pretium repetendum, quod prænumerauit, quia non datur actio de peculio ex eo contractu serui quo se seruus malo more domino subduxit: Et prætor cum generaliter dedit actiones de peculio ex contractibus seruorum, non videtur cogitasse de contractu quo serui se dominis subducunt: Et ita eleganter proponitur *l. cum seruus*: nec erit igitur actio mandati vltro citroque. Et confirmatur hoc *l. eo tempore §. vlt. D. de pecul.*

XXXVII.

Pro Socio.

IN hoc titulo tractatur de contractu societatis, & de actione quæ ex eo nascitur. Societas est conuentio, qua inter duos pluresve aut verbis, aut nudo consensu constituitur legitima communio omnium rerum, vel vnius rei ad tempus, quoad vixerint, vel voluerint in ea communione permanere contrahentes. Postrema verba adiicio, quia nulla in æternum societatis coitio est, nulla societas porrigitur vltra mortem. nulla transit in heredem socii. Eligimus enim nobis socios, nec quoscunque pro sociis habemus, nec quoscumque sociorum heredes, qui tamen, si placeat, nobis cum iis, quia non continuatur societas, quæ fuit cum defuncto, renouanda est, quod multæ leges probant. Sed dixi per societatem constitui communionem. Societas non communio. sicut retro communio non est societas, cum possit esse communio citra societatem, vt si duobus eadem res sit legata coniunctim, eorum est citra societatis contractum, cum de eo nihil egerint inter se, vt in ea re socii & collegæ essent, *l. vt sit, & seq.* D. *eod.* Cōmunio igitur potest esse citra societatem: sed societas non potest esse citra communionem: nec tamen ipsa est communio, sed contractus qui inducit communionem iustam damni & lucri, *l. 1. §. plane, de tut. & rat. distr.* dicitur etiam quodammodo inducere ius fraternitatis, *l. verum*, D. *eod.* quamobrem receptum est vt humaniter socius socio non teneatur nisi in id quod facere potest: nam veluti fratres sunt, & frater cum fratre non agit in solidum vllo iudicio, sed in id tantum quod facere potest ne egeat victu quotidiano. Et ipsum fraternitatis nomen etiam communitatem significat illam quam societas inducit, vt est in panegyr. Flauiensium: *Fratrum nomine*, inquit, *& communitas apparet, & æqualitas dignitatis*: Et Fabius in declamat. 320. *Sacra res est vnitas, & quædam fraternitas animorum.* Vnde recte *in l. 2. §. p. de officio diuers. iud.* non esse confundendos gradus dignitatum, qui tres sunt in iure, vt alii clarissimi, alii spectabiles, alii illustres, qui sunt omnes ex senatorio ordine. Sunt tantum hi tres gradus: nam & qui dicuntur esse illustres, vel spectabiles, vel clarissimi, non alio quam illustriū nomine nuncupantur, patricii e senatorio ordine omnes. alias dignitates non distinguo: puta alios appellari egregios, alios perfectissimos, alios equites: sed ne confundantur hi tres gradus lex constituit, vt ne clarissimi iudices, illustres iudices in subscriptionibus relationum suarum se nuncupent fratres, quia eo nomine æqualitas significatur, quæ nulla est inter clarissimos & illustres. Diximus, hoc genere contractus induci communionem iustam lucri solius damni non est legitima societas: solius lucri inquam, nisi vno conferente pecuniam, alter conferat operam, alter industriam quæ sit pretiosa, vt æquum non sit eum venire in partem damni, vt si peritior sit ceteris in ea re, cuius societas contracta est, si solus nauiget, solus peregrinetur, solus subeat pericula, & omne societatis subeat onus, *l. si non fuerint §. 1. D. eod* namque constat ita contrahi posse societatem, vt vnus conferat pecuniam, alter operam, non pecuniam, quia opera vel eius pretium potest superare aut æquare pecuniā, *l. 1. huius tit. §. nam & ita, Instit. eod.* M. Tullius pro Roscio Comœdo: *non esse captiosam, aut iniquam societatem, vbi alter corpus, alter disciplinam in societatem adfert.* Et recte iam olim legi in *l. cum duob. §. si in coeunda, D. eod.* pretium operæ, vel artificii esse leuamentum, id est, æquamentum, in idiotismo, *contrepoids.* Varro 2. Plautinarum quæstionum, *amicis esse æquabile leuamentum.* Idem etiam dicitur sacoma & examen. Sic recte Festus, *examen esse æquamentum.* Ac heic rursus diligenter obseruandum est ex §. *de illa, Instit. eod.* si conuenerit vt vnus ex sociis qui forte est omnibus ceteris industrior, veniat in partem lucri, non damni, tunc ei prodesse hanc conuentionem, cum plus damni factum est, quam lucri: Nec enim ipse eius damni quod superat, est consors seu particeps. Sed si lucrum præponderet, pro concurrente quantitate damni & lucri compensatio fiet, & residui quidquid erit lucri communicabitur. vt si in lucro sint trecenta, in damno centum, ducenta tantum veniunt in communionem. Id quoque certissimum est, non valere societatem, si conuenerit vt vni cederet lucrum in solidum, & alteri damnum in solidum: hanc enim societatem Cassius solebat appellare leoninam, *d. l. si non fuerint §. 1.* & leoninam non ex eo apologo, quem omnes adferunt de societate leonis, asini, lupi & vulpis. sed ex eo apologo qui residet apud Gabriam in tetrastichis de vulpe & leone venatum profectis, ac deinde diuisa præda in tres partes, quarum vnam sibi quasi rex leo adrogauit, alteram quasi possessor. & tertiam dixit eius fore qui ausus fuerit eam attingere. quo in genere mansit apud alium lucrum, apud alterum labor omnis. Et placet quod dicitur etiam, & quod Azo notauit, eam societatem esse iniustam, si conuenerit vt vnus lucri nullam partem ferret, & veniret in partem damni: & vt ex tit. Inst. de societate intelligitur, Quintus Mucius dicebat pactionem factam contra naturam societatis, non valere, quod notandum est, & accommodandum ceteris contractibus, vt contra naturam precarii non valere pactionem, *l. cum precario, D. de precar.* Quod de precario legimus, idem dictum putemus de omnibus contractibus. In definitione societatis ego non dixi cōmunionem induci pro indiuiso, sicut Asconius non male dixit socium esse eum qui indiuise agit: Recte, quod & communionis verbum satis demonstrat: quia non est communio, nisi sit pro indiuiso. Diuisione dissociamur, & a communione discedimus: Et ita recte Aggenus Vrbicus de limitib. agrorum: *Compascua*, id est, loca, in quibus licet cuilibet compascere, alios vocare communia, alios communialia, alios pro indiuiso. Etiam adieci societatem contrahi, aut re, aut verbis, aut nudo consensu, ex *l. 4. D. pro socio*, re, id est, traditis inuicem rebus & in possessione collatis, quæ tamen traditio non est necessaria, nec mancipatio, quæ etsi non interuenerit, tacite creditur interuenisse, *l. 2. D. eod.* Et dominium igitur rerum communicatur ipso

iure sine traditione, & mancipatione, quæ fingitur interueniſſe, quæ res fecit vt dubitaretur olim an societas poſſit fieri sub conditione, *l. pen. h. tit.* quia scilicet mancipatio non poteſt fieri sub conditione, *l. actus, D. de reg. iur.* sed alia eſt conditio & ratio expreſſæ, alia nonexpreſſæ, tacitæ mancipationis, quæ fit tacite mancipatio, recipit diem vel conditionem addit *d. l.* 4. societatem contrahi verbis nudis ſcilicet, citra ſtipulationem. Mandatum ſuo loco diximus perfici nudis verbis: Rogo, Recipio vel etiam per ſtipulationem, cur non licebit nobis de societate conuenire beneficio ſtipulationis: ſed neque traditio eſt neceſſaria, neque verborum ſolemnitas: societas non deſiderat rerum traditionem, vt ait *l. 2. D. de oblig. & act.* non deſiderat ſcripturam, aut verborum proprietatem, *d. l. 2.* id eſt non deſiderat propriam formulam verborum, ſed qualiacumque verba ſufficiunt, quia nudo conſenſu perficitur societas, etiam inter abſentes per epiſtolam. Præterea dixi omnium rerum vel vnius, quod idem dicitur, in *l.* 5. D. *eod.* & vnius rei dicimus, vel vnius artificii, vt in *l. duo societatem*, D. *eod.* vnius vectigalis, vnius frumenti, vel vnius negotiationis, vt olei coëmendi, vel gari conficiendi: nam inde in auctoribus puto appellari *garum sociorum*, & lemma illud Martialis, quod habet garum ſcotrorum, ita emendandum eſſe, *garum sociorum.* ſed nec prætermittamus actionem quæ ex hoc contractu naſcitur, quæ eſt vltro citroque directa, non ex vno latere directa, ex altero contraria, vt in commod. pign. mand. depoſito: quia sociorum omnium par eſt conditio, nec alius alii antiſtat. Vtraque eſt principalis. vtrique igitur datur principalis actio, nempe directa. Sed in superioribus negotiis dominus rei antiſtat, & eſt principalis auctor contractus, cum ad eum principaliter res ſpectet: Et ideo ei datur actio directa, aduerſario contraria. Et datur actio pro socio ex verbis formulæ, quæ fere fuit eiuſmodi, vt indicat lex *actione*, §. *ſi poſt*, D. *pro socio, quod pro socio communiterue negotium geſſit, eius rationem reddi oportere:* nam in illa oratione pro socio, dicitur adigi arbitrum pro socio, & condemnare arbitrum pro socio, qui ex ea actione arbitrioque condemnatur, qua ex cauſa notatur infamia. Eſt enim hæc actio famoſa, vt in actione depoſiti. Et ita rectiſſime loquitur Cornelius Tacitus, lib. 3. *Vt pontificis maximi arbitrio plus quam binoctiũ abeſſet.* Qua de re Alciat. recte ſcribit in tit. Pro socio. Arbiter solet, inquit, proſpicere cautionibus in furto, damno vel lucro, pendente societate, ſicut fit in omnibus actionibus bonæ fidei, *l. in omnibus, D. de Iud.* nam iudices vel arbitri bonæ fidei proſpiciunt partibus in futurum tempus, & in futuro lucro vel damno, nec de eo tantum ſtatuunt, quod in præſenti eſt, quod non poſſunt iudices additi, vel addicti ſtrictis actionibus: Et oſtendit *d. lex pro socio*, eam eſſe generalem, quæ complectitur ſcilicet præſentia & futura, & quæcumque pertinent ad societatem lucri vel damni: Et ita iudicium tutelæ, ait eſſe generale, & negotiorum geſtorum, commodati, mandati, depoſiti ſunt ſpecialia. Et hoc maxime notandum eſt in *d. l. pro socio.*

XXXVIII.

De *contrahenda emptione & venditione.*

CVm poſt mutui contractum qui ex vno latere actionem parit, id eſt ex parte creditoris, poſt inquam, qui non parit, id eſt ex parte creditoris, eum ſed ex vna tantum parte, propoſuiſſet alios contractus ex quibus naſcitur actio vltro citroque directa, vt societatem tit. 37. & in hoc tit. 38. emptionem venditionem, cuius diffuſiorem, prolixioremque tractatum

A diſpertitur in plures titulos, & vlt. huius lib. tit. locationem & conductionem: nam & hic contractus quam parit actionem vltro citroque, ea eſt directa, non directa, & contraria, quia non maior habetur ratio vnius partis quam alterius. Igitur ex emptione & venditione vtrinque eſt actio directa. Venditori eſt actio quæ dicitur actio pretii. *l 8. & 10. huius tit.* quod ſcilicet per eam petatur pretium rei venditæ, non etiam repetatur res vendita & tradita ob non solutum pretium: nam actione ex vendito non reſoluitur emptio, ſed adimplentur cetera venditionis: Et quod hoc nomine agitur in *l. vn. ſup. tit. 2. ſi seruus ext. ſe emi mandau.* Vt res vendita & tradita reſtituatur, hoc agitur actione mandati, non ex vendito. hac actione petitur vt emptor impleat venditionem, non vt reſoluat, nec ſi in mora

B ſit emptor, nec ſi venditorem pœniteat. Imo, vt eleganter ait *l. 12.* licet incontinenti facta pœnitentiæ conteſtatio non reſoluit actu hanc venditionem, etſi incontinenti dicat venditor ſe mutare factum. Et in hanc rem eſt elegans d. lex. 12. dum ait, ingreſſum in poſſeſſionem rei venditæ conſenſu venditoris pro traditione cedere, non eſſe neceſſarium traditionem ſolemniter fieri, aut in rem venditam emptorem manu duci ipſum, ſi ingreſſus ſit in poſſeſſionem rei venditæ conſenſu venditoris, recte videri apprehendiſſe poſſeſſionem, nec traditione, nec mancipatione ſolemni hodie opus eſſe, & hoc de venditione: emptori autem competit actio ex empto, vt cetera venditionis præſtentur, id eſt vt res tradatur, & vt caueatur de euictione & de dolo malo: nam hoc implere debet venditor

C emptori, *l magis* §. *ſi pupillus*, *D de rebus eorum qui ſub tut. vel cu. ſunt*, *& l. ſi duo* §. *ſi quis iurauerit*, D. *de iureiur.* Venditionem perficit conſenſus ſolus, poſt perfectam venditionem implentur cetera venditionis, ſicut litem perficit conteſtatio, poſt ſequuntur cetera litis, vt cautiones, & probationes, & recuſationes, ſecundum ius quo vtimur: nam olim poſt conteſtationem non admittebatur recuſatio iudicis: Et ita cetera litis ſunt accipienda in *l. vlt. inf. de admin. tut.* Emptio eſt contractus, quo id agitur, vt dato certo pretio ſumat quis ab alio corpus vel ius quod vindicet ſibi. vel eſt conuentio habendæ rei alienæ, iuriſve alieni certo pretio. vel eſt mutatio pretii cum merce: nam auctores ſæpe mutandi & permutandi verbo vtuntur in emptione. pretii, quia ſine pretio venditio nulla eſt. Et recte in

D *l. pacta*, D. *eod.* vẽditionis ſubſtãtiã ex pretio cõſiſtere, id eſt vẽditionis naturã: nã nec eſt differẽtia inter naturã & ſubſtantiã emptionis contra interpretes. Denique emptor eſt qui pretio emit, vt ait *l. ſciendum* §. *pen.* D. *de ædil. edict.* non qui merce emit, mercem, ſed qui pretio. Et ſimiliter venditor qui pretio vendit mercem: & inde vterque dicitur pretium facere, *l. arbor* §. *de veſtibulo*, D. *comm. diuid. l. cum in venditione*, D. *eod.* Dixi, *vt ſumat quis ab alio corpus:* nam veteres, vt auctor eſt Feſtus, emere dicebant pro ſumere, & contra ſumere pro emere. Marcus Tullius: *Quanti ego non æſtimo, tanti ſumpſiſti.* Et Horat.

Quæ paruo ſumi nequeunt obſonia captas.

E Et adieci, *quod vindicet ſibi*: nam nulla eſt emptio ſi hoc agatur, ne emptor vindicet ſibi quaſi ſuam rem emptam & traditam, *l. pen.* §. *vlt.* D. *eod.* Quæro ad hæc: Cum in hoc libro multi ſint tituli pertinentes ad hoc genus cõtractus, quid in hoc titulo tractetur? & inuenio in eo poni regulas iuris quæ proprie pertinent ad hoc genus contractus. ponit principia quæ ſunt fuſa per tractatum, & quorum vſus eſt frequens: veluti, emptionem venditionem conſenſu contrahi, *l. 2.* non re, non verbis, non litteris: perfectã eſſe emptionem, ſi conuenerit de pretio & de merce: etſi nondum interuenerit numeratio pretii, traditio mercis, vel arræ, *l. quod ſæpe*, D. *eod.* Hæc res non deſiderat verba ſolemnia, ac ne verba quidem vlla, quia contrahi poteſt in-

te[illegible] absentes, non scripturam, non satisdationem vllam, A *l. 12 huius tit. & l. 2. D. de oblig. & act. l. 1. 35 § vlt. D. de verb. oblig.* quia quæ ex causa [illegible] contractus interueniunt, ea [illegible], sunt nudæ repromissiones, non satisdationes, nihil aliud conuenta [illegible], *l. pacta conuenta, & l. 2. de bon. [illegible] l. contractus [illegible] de fide instrument.* Etiam illud hoc titulo attenditur, emptionem contrahi quocunque loco, nec necesse esse contrahentibus in rem præsentem venire, *l. 1 huius tit.* Ac præterea non recte contrahi simulatam emptionem, puta quæ fiat nummo vno, quæ fiat ass[e] Caiano, quæ fiat donationis causa, l. 3. 6. 8. & 10. huius tituli. Quod dicitur etiam de omnibus fere contractibus, vt puta, non recte contrahi societatem, conductionem donationis causa, *l. 5. §. vlt. D. pro socio, l. si quis conduxerit, D. loc.* B contractum venditionem valere quidem, vt donationem, si inter contrahentes consistere possit donatio: si sint mariti, neutrum valebit, sed si inter eos donatio possit consistere, tit. venditionis donatio facta valet vt donatio, non venditio, licet prætextum sit venditionis nomen. non omnis qui dicit, vendo, vendit, vt non omnis qui dicit, dono, donat, *l. ex conducto §. si vno anno, D. loc.* Vt si remitto pensionem huius anni propter sterilitatem: etiamsi vsus sum verbo, dono, nihilominus secuta vbertate repetam quam hoc anno remisi mercedem. non quo verbo vtantur contrahentes spectandum est, sed quid agant, *l. cum quid, D. de reb. cred.* Id quod agitur, haberi pro expresso. Igitur res ita gesta valet in quantum potest, vt donatio non C vt venditio. In Scholiis Græcorum ad *l. 3. & 8. huius tituli*: quod est in e[a] Synopsi [illegible] quæ nuper edita est, sic habetur: donationem, quæ præse fert titulum venditionis, non parere ex vendito actionem. Etiam hoc in hoc titulo ponitur, rei suæ emptionem non valere: at possessionis rei suæ valere, *l. si in emptione § rei, D. eod.* sed rei alienæ, iuris alieni, l. 4. & 10. quod est fere commune omnium contractuum: nam neque pignus, neque commodatum, depositum, precarium, neque conductio rei suæ valet, *l. qui rem, D. depos. l. neque pignus, D. de regul. iu.* Et postremo in l. 11. ponitur quod est etiam omnium contractuum commune: est hæc regula, inuitum neque emere, neque vendere, enim omnium contractuum voluntarium initium, *l. sicut sup. de oblig. & action. l. in cōmodato e[st] § sicut, D. commod.* D Et fere quæ de vno contractu ponuntur principia, habent locum in omnibus, quoniam sunt summa principia & naturalia. Verum qualia qualia sunt, vitiantur semper: nam ea est conditio rerum humanarum, vt de his nihil in perpetuum statui possit certo & definiri. Interpretes notant varios casus in *l. 12* huius tituli, quibus inuiti vendunt & emunt. Sed his addam alios casus *ex l. Ita vt §. vlt. D. mand.*: Cum fundus quidam veniret in partes, mandaui tibi vt emeres omnes partes a diuersis sociis, me nolle teneri nisi totum fundum emeres. non emisti totum, sed certas partes. eas in gratiis tibi retinebis iure empti, atque ita videris inuitus emisse eas partes, nec me potes compellere vt eas recipiam, quia non seruasti mandatum. habemus alium ex *l. is qui ex causa, D.* E *de fideic. libert.* Debeo seruo libertatem ex causa fidei, commissi, in diem vel conditionem certam. Interim eum vendo alii, vt eum manumittat. feci deteriorem conditionem statuliberi, quia eius interest a me potius manumitti quam ab emptore, vt si senex sit venditor, emptor, iuuenis. interest potius manummitti a sene quam a iuuene. Et ideo ne deterior fiat conditio statuliberi, cogar eum emere & manumittere. Et mali mores eorum corrupte quandoque in prouinciis similes casus inducunt, quibus cogimur emere aut vendere, neque habemus liberum arbitrium probandi & eligendi emptorem: Vt memini me legere in vita Ioannis Chrysostomi Constantinopoli hunc morem fuisse, vt adnotauit Simeon paraphrastes, vt si Augusta racen[illegible] excepisset e vite, vinis ex qua excerptus fuisset racem[illegible] ad fiscum deferretur. Et ob id Eudoxia Arcadii vxor Augusta, reprehensa fuit a Ioanne Chrysost. Episcopo. Alius est casus iure veteri de quo est celeberrima lex, *dudum, hoc tit.* Si quis velit rem suam vendere, municus cogitur socios suos præferre extraneo: sed hoc ius tollit *l. dudum*, vultque vt suo arbitratu quis possit probare emptorem: sed additur exceptio nisi lex specialiter prohibeat quasdam personas hoc facere: quæ verba addita sunt a Triboniano cum non essent in *l. vn. inf. non licere habitatoribus lib. 11.* quæ lex pertinet tantum ad vicos maiores: nam metrocomia est maior vicus, sicut metropolis est maior vrbs. vicani si possessionem suam velint vendere, debent præferre comicanos suos extraneis. Et hoc casu non est liberum vicanis arbitrium quærendi emptorem. alias ex *l. dudum*, cuilibet est libera potestas probandi emptoris, nisi ex conuentione aliud conuenerit, complacuerit, vt *l. qui Romæ §. coheredes, D. de verbor. obligat.* præterquam in auctione bonorum, quæ fit sub hasta in *l. cum bona, D. de reb. auctor. iud. possid. & l. imperator, D. de pact.* nam in auctionibus præfertur propinquus extraneo, id est in distractionibus: sunt enim distractiones proprie quæ fiunt sub hasta, vt in Quintiana, *bona dilacerentur.* Verum nos vtimur iure veteri in his prouinciis, non in omnibus, & *lex pen. h. t.* cum qui fundum venalem habet noluit præferre propinquum extraneo. quod etiam probauit Nou. Romani senioris & constitutio quædam Frederici Imperatoris. ex Nou. Romani idem obtinuit in emphyteusi, & locatione & cōductione, vt etiam in illis contractibus esset propinquis ius prælationis: nam ea Nouella tantum vsu recepta est in venditione; nec enim audio iuri prælationis locum esse apud nos in emphyteusi & locatione. Et iis etiā hoc tantum addam, Ius [illegible] dari etiam domino feudi, vel emphyteuseos, *l. 2. & vlt. inf. de iure emphyt.* Sed si concurrat dominus feudi cum agnato vel propinquo quis perfertur: quia vterque habet ius prælationis, & est definitum, adgnatum præferri domino feudi, lib. 2. Feud. tit. 9. §. vlt.

XXXIX.

De hereditate vel actione vendita.

QVod dixi in definienda emptione, non tantum corporis emptionem esse, sed etiam iuris, quæ res est incorporalis, id patefacit hic titulus: hereditatis enim & actionis appellatione ius significatur, non corpus hereditatis, scilicet ius successionis vniuersæ, non corpora hereditaria, *l. 1. D. de rer. diuis. & l. hereditas, D. de petit. heredit. & l. bonorū, D. de verbor signific.* & inde illa, *hereditatē nō vsucapi*, apud Senecā, & hereditatem non diuidi, vel non possideri pro diuiso, *l. 8. D. de rei vind.* quia ius significat non corpus: non est igitur nobis hereditas (quod aliis auctoribus placuit) pecunia, vel res; sed ius successionis, in quo sunt res tam corporales, quam incorporales. Actionis etiam nomine constat significari ius persequendi in iudicio quod sibi debetur. Ceterum actio proprie est actio in personam, quæ & nomen & cautio dicitur, *l. actio, D. de obligat. & action.* Actio infertur in personam, petitio in rem proprie, *l. pecunia, §. actiones, D. de verb. signific.* In hoc titulo generaliter accipiendum est, vt etiam actionem in rem contineat, & vero constabat olim vtramque actionem vendi posse, & comparari: sed non æque constabat, an sicut emptori nominis ex constitutionibus datur actio vtilis suo nomine persequendi nominis gratia, etsi venditor ei non cesserit suam directam actionem, qua emptor quoque,

si cessa esset, directo experiretur ex cessione, sicut venditor, *l. vlt. huius tit.* Sed & sine cessione ex sua persona emptori nominis constitutiones dederant vtilem actionem. Verum dubitabatur an ante cessionem factam à venditore actionis in rem, emptori actionis daretur vtilis actio in rem citra cessionem: propria actio in rem non nisi domino competit, & dominus actionis emptor non est ante cessionem, sicut nec rei ante traditionem. Verum hunc scrupulum sustulit Iustinianus, *l. vlt. huius tituli*, data emptori vtili actione tam in rem quam in personam ante cessionem venditoris. Et ita etiam emptori hereditatis ex constitutione *D. Pij* datur vtiles actiones, in debitores hereditarios, *l. 5. huius tit.* & in *l. si cum emptore, D. de pact.* constitutione opus fuit, vt supplerentur vtiles actiones emptori hereditatis vacantis, sine cessione venditoris, alioquin ita hærent actiones cuiusque generis maxime in personam ei cui competunt, vt ab eo non possint discedere sine cessione; nec discedunt etiam directæ, sine cessione. vtiles vltro dantur ex constitutionibus, non expectata cessione venditoris. Quod tamen non ita inuenitur constitutum in societate nominum, *l. 3. D. pro socio*: nam si coita sit societas nominum, vel societas bonorum in quibus sunt & corpora, & nomina; corporum quidem dominium communicatur statim, etsi traditio non interuenerit, nomina non communicantur, donec inuicem cedantur, quia deficit constitutio quæ sociis sin cessione dederit vtiles actiones: Et similiter deficit constitutio in concessione peculij quod consistit in nominibus, *l. quis ergo, D. de pecul.* Denique his & aliis plerisque casibus, quia non idem constitutiones admiserunt, quod in emptione actionis vel hereditatis, ideo nec nos possumus inducere. Et obseruanda hæc est differentia inter emptorem corporis & emptorem iuris: nam emptori juris datur actio vtilis etiam ante cessionem, & in rem si empta sit actio in rem ex *l. vlt.* Emptori autem rei vel corporis ante traditionem non datur actio illa, quia deficit constitutio quæ sociis sine cessione dederit vtiles actiones. Nec Iureconsulti possunt interpretationibus suis semper producere constituta legum, præsertim cum constitutiones refragantur summo juri. obseruandum etiam est, in hoc proposito emptori actionis vel hereditatis, non tantum dari vtilem actionem sine cessione, vel directam ex cessione in reum principalem; sed etiam in accessiones, vt puta dari vtilem actionem constitutæ pecuniæ ex stipulatu in fideiussorem, & vtilem hypothecariam in *l. Emptori, & l. venditor, D. eod. & l. pen. hoc tit.* Et emptori quoque hereditatis similiter, sed animaduertendum est quod solum locum habere potest in emptore hereditatis, quod quamuis emptor hereditatis habeat vtiles in debitores hereditarios: tamen è contrario creditores hereditarij in eum non habent vtiles actiones, etsi ea lege emerit vt satisfaceret: quæ lex alij datur quam contrahenti, alij non proficit: Et ideo creditores hereditarij ibant ad venditorem, ad emptorem inuitum non ibant, etsi se ei legi subriecerit. Et hoc ostenditur in *l. 1. huius tit. & l. 2. sup. de pactis.* Videndum est cum ab hac sententia excipiatur fiscus, qui vendit hereditatem, *l. 1. huius tit. l. eum qui bona, D. de jure fisci*: nam is qui emit hereditatem à fisco ea lege vt subiret omnia onera hereditaria, vt satisfaceret creditoribus, cogitur excipere actiones quæ contra decretum, vel contra fiscum competebant. Fisci est publicum jus, aut quasi publica persona: conuentio fisci alij prodesse potest, conuentio priuati non potest: nemo enim paciscitur alij, sed sibi: Et quam alij actionem paciscitur, inutilis est: sed fisco paciscenti alij fuit cur admitteretur publicæ personæ conuentio alij facta: nam & certum est per seruum publicum alii sæpe fieri stipulationem, *l. 2. D. rem ratam hab.* Summa ergo fit, conuentionem fisci prodesse alii, non etiam priuati. Et conuenienter eum qui emit hereditatem à fisco, obtinere vicem heredis, quia fert commoda omnia & incommoda: non etiam qui emit à priuato. Et ad hæc obseruandum est quod in hoc tractatu fit sæpe mentio nominis, hoc verbo non tantum significari cautionem, qua id quod debetur ex mutuo, vel ex alia quacumque causa nouationis genere transfertur in litterarum obligationem secundum id quod recte exposuit Theophilus, *tit. de literarum obligationibus, Inst.* & confirmat *l. 6. Cod. Theod. de denunciatione, vel editione Rescripti*; quod tamen genus hodie desiit esse in vsu, quæ proprie dicebatur obligatio nominum, quæ fiebant ad mensam argentarii publica fide, & non hanc cautionem tantum nomen significat, sed omnem cautionem, omnem actionem, siue obligationem personalem: Et dicimus nomen actiue id quod nobis debetur, non passiue id quod nos debemus aliis, vt nomen Titii recte dixeris & id quod Titio debetur, & id quod ipse debet: Dicimus nomina ipso iure diuidi inter coheredes pro portionibus hereditariis, *l. 6. sup. famil. & cis.* idest, nomina actiua & passiua. Et ita in *l. si filiusfam. D. eod.* filiifamilias nomina, id quod filiusfam debet. In hoc autem titulo nomen accipitur actiue pro eo quod nobis debetur, quia nemo vendit nomen passiuum, sicut nemo legat nomen passiuum, sed actiuum. Et ideo qui legat decem quæ Titio debet his verbis: *lego illi decem quæ Titio debeo*, adiecta illa demonstratione quantitatem legat, non nomen; alioquin esset ridiculum legatum: & ideo legatario debentur decem: etsi sit falsa demonstratio, quia quantitatem legauit, non nomen, & contra qui legat decem quæ sibi Titius debet, nomen legat, non quantitatem: & si nihil ei Titius debeat, nihil est in legato. Quæ omnia demonstrantur in *l. si sic legatum §. si nihil, D. de leg. 1.* Addamus superiori differentiæ alteram. hereditatis appellatio continet etiam damnosam, quia nomen est iuris, quo nomine non significatur lucrum tantum, sed etiam damnum, *l. hereditatis appellatio, D. de verb. signific.* Et similiter actionis nomen continet etiam inane, forte propter inopiam creditoris: quare is qui vēdit hereditatē aut actionē, satis est si præstet hereditatē esse vel actionē quamlibet, nec necesse est vt præstet locupletem, *l. 4. & l. cum hereditatem, D. eod.* Et consequenter etiam non cauet de euictione, nec tenetur de euictione, euicto forte corpore quodam hereditario, quia ius vendit, non corpus, *l. 2. D. eod.* longe secus est in venditore corporis: nam venditor corporis omni modo præstare debet emptori rem habere licere, nec euictum iri, cauere debet de euictione per repromissionem, non per satisdationem, nisi aliud conuenerit: & in his quæ dicuntur cetera venditionis, hæc sunt vt emptor pretium det, venditor rem tradat, & vt caueat de dolo malo, & de euictione. Hæc sunt quæ post impletam venditionem nudo consensu, implenda sunt vltro citroque.

XL.

Quæ res venire non possunt, & qui vendere vel emere vetantur.

MElius ita habetur conceptio huius tituli, vt à veteribus Gallis (qui omne ius nostrum transtulerunt in linguam Gallicam, cum glosis Acc.) est animaduersum, quam (qui vendere vel emere vetantur) vt in archetypo Florentino habetur: quod patebit si summam titulorum complectamur. Summa igitur hæc est, purpuram, sericum, annonam militarem, frumentum publici canonis, id est, quod infertur in publicum, neminem emere posse. At qui interdicit omnibus emptione harum rerum, non dicit qui vetentur

emere & vendere, ideoque rectius Galli & qui emere vel vendere vetentur, quod ita vertitur in Gallica verſione mea noſtri, quæ habetur in Bibliotheca Regia ceteriſque etiam quorundam priuatorum illuſtrium manibus *Quelces ont ne pennent eſtre venduës*, & *le quel ont acertaine a vendre & à acheter*, & expoſitio ſuperior conſtitutionum. hoc ita eſſe liquido demonſtrat l. prima primum vetat purpuram vendi a priuatis hominibus, non vetat emi: nam emere licet de ærario publico in quod inferebatur pretioſum illud vellus: & conſtituit ne illum vendant priuati, vel in lana, vel in ſerico, quod ibi Græci interpretantur ... Ne quis igitur priuatus vel in ſerico vel in lana purpuram vendat, præter comitem ſacrorum commerciorum; Et adijcit, quam blatta, vel oxyblatta, vel hyacintina, ſubintelligendum eſt quam purpura, non lana & blatta, id eſt, Indica. Is eſt color quem vocamus, *le gay violet*, & oxyblatta, *ſur le gay violet*, & hyacintina dicitur ab ea herba quæ communiter dicitur, *penſee*. Et dicitur eleganter à Vopiſco in Carino, purpura Hiacintina, quod ex Tyro aducta ſit. Et in ſecunda conſtitutione vetatur ne quis emat ſericum à barbaris, id eſt, Indis & Perſis, præter comitem commerciorum, qui ſerica comparabat domui Auguſtæ. Quod obtinuit antequam Romani addiſcerent rationem conficiendi ſerici, quam diſcere cœperunt ætate Iuſtiniani. Sed antequam ſcirent Romani rationem conficiendi ſerici, hæc lex obtinuit ne quis alius præter comitem, ſericum à barbaris emeret. vendebatur ſericum contra aurum, vt eſt apud Vopiſcum in Aureliano. libra auri libra ſerici erat. Et l. Rhodia non prohibet venditionem: nam fruſtra prohiberet barbaros vendere, ſed prohibet tantum emptionem: nec hoc eſt perpetuum, ſi faciat iniquam rem emptor, & agat etiam venditor, vt regulariter ſe habet *l. 1. C. de cupreſſis*, *l. 20. inf. de cur. reipublico:* ſed plerumque non licet emere quod licet vendere: & contra, non vendere licet, quod licet emere. Et hoc in *l. pen. & vlt.* habetur, frumentum canonis debiti fiſco nec licet emere, nec vendere, vt annonam militarem, frumentum publicum. Ceteras conſtitutiones facile erit cuilibet per ſe adſequi.

XLI.

Quæ res exportari non debeant.

AD tit. ſuperiorem pertinent tres tituli ſequentes 41. 42. 43. Et ſunt eius veluti portiones quædam. In titulo ſuperiori demonſtratum eſt, à barbaris neminem ſericum emere poſſe quam Comitem commerciorum: hoc tit. 41. oſtenditur, quæ non poſſunt vendi barbaris. Et vt hoc explicem, barbari ſunt externi, qui ſunt extra fines iuriſdictionis Romanæ, & hoſtes populi Romani. Et ſane qui in his libris dicuntur barbari, Leo Imperator Nou. 63. vocat hoſtes, πολ... l. 2 huius titul. oſtendit venientibus forte in alienum ſolum ex legationis cauſa vel alia: induciarum forte tempore, non poſſe vendi ferum factum vel infectum. non poſſe vendi arma quæ peruehant ad ſuos. Et additur in *l. cotem. D. de public.* eis etiam non poſſe vendi cotem ferro ſubigendo neceſſariam, nec frumentum, nec ſales, vt eſt Florent. ſcriptum, *in l. ſi quis, inf. de vectig. & comm.* quæ Græci dixerunt ἅλας. Iſaacius Imperator apud Nicetam dum cœnat, iubet ſibi adferri ἅλας, ἐνάγετέ μοι ἅλας. *Apportez moy du ſel.* Et Germanus Interpres qui Nicetam fecit Latinum, eſt non minus facetus, dum ſcribit Imperatorem iuſſiſſe ſibi adferri ...ia, quam mimus quidam, qui tum cœnanti Imperatori aderat: qui cum audiſſet Imperatorem iubere ſibi afferri ἅλας, ſciens quod is Imperator luxuriæ minime deditus eſſet, rogauit an poſceret alias puellas, quaſi non ſufficerent, quibus ille cœnabat, præſentibus. Et certum eſt non poſſe aurum factum, vel infectum impune exportari ad barbaros, *l. 2. inf. de commerc. & merc.* Marcus Tullius pro Flacco: *exportari non oportere aurum ſenatus iudicauit.* exportare eſt tranſuehere ad barbaros extra fines Imperij Romani. Etiam additur in *l. 1.* huius tituli, barbaris non recte vendi vinum, oleum, liquamen: & tantum abeſt, vt vendi eis ij liquores poſſint, vt nec poſſint ad eos transferri, vel guſtus cauſa, ne ſcilicet horum liquorum dulcedine illecti promptius inuadant fines Romanorum; qua ratione plerique hiſtorici narrant Gothos fuiſſe allectos in Italiam, tranſmiſſis ad eos pomis, & alijs fructibus quos fert Italia præſtantiſſimos. Vide Liu. 5. de Gallis Guſtus horum liquorum eſt irritamentum ad bellum: & liquaminis nomine, procul dubio per eminentiam ſignificatur garum, quod facile eſt conficere ex ſcombris. Id vocat Auſonius, *liquorem Sociorum*, & l. *qui penum*, D. *de penu. leg.* concludit ex Proculi ſententia, pena legata contineri etiam garum, gallicæ, *ſaulce*; quamuis eſſe garum non ſoleamus, ſed eſſe per garum.

XLII.

De Eunuchis.

IN hoc titulo oſtenditur etiam Romanos Eunuchos factos non eſſe in commercio hominum, non emi, non vendi iure poſſe, *l. 1.* vbi eadem pœna proponitur emptori, & venditori Eunuchi, eadem tabellioni qui inſtrumentum fecerit, vt in ſpecie *l. 1. inf. vt nemo ad ſuum patrocin.* & *l. Iubemus*, §. *iis tabellionibus ſup. de ſacroſ. eccleſ.* Eadem eſt quoque pœna publicanorum qui quaſi mercis Eunuchi venditi octauam exegerunt: nam octaua erat promercalium vectigal, *l. 7. & 8. infr. de vectigal. & comm.* & *l. 7. inf. de loc.* hæc de Romanis Eunuchis; nam barbarorum Eunuchorum conſtat eſſe commercium, qui ſcilicet facti ſunt Eunuchi in barbarico ſolo, vt ſignificat *d. l. 2.* quia in orbe Romano capitale eſt Eunuchum quemquam facere ſeu ſeruum, ſeu liberum; qua de re ſunt leges multæ in tit. D. *ad l. cornel. de ſicar.* & Nou. Iuſtiniani 142. Neruæ, Adriani, Domitiani conſtitutiones. fit quidem plerumque pretioſior ſeruus caſtratione: ſed etiamſi exciſa ſit virilitas, exciſuſue vir producat pretium ſerui, non ideo domino, vel alij cuiquam licet virum exſcindere, *l. ſi ſeruus* §. *& ſi puerum, D. ad leg. Aquil.* virum dixere eam partem corporis. Catullus: *membra relicta ſine viro:* Et Arnobius: *excindit ei virum:* Et vetus poëta apud D. Hieronymum:

Infelix ferro truncata Iuuentus,
Atque exciſa virum.

XLIII.

De patribus qui filios ſuos diſtraxerunt.

HOc titulo additur, parentes liberos ſuos nō poſſe in alium transferre quocumque titulo, non vendere, non donare, non pignori obligare: Et addit *l. 1.* nec ſub prætextu ignorantiæ accipientis: Quod notandum, quia regulariter liberi hominis emptio contrahitur ſi ab ignorante ematur, *l. & liberi*, *& l. liberi*, D. *de contrah. empt.* Excipiendus eſt filius, quem vendit pater. non vendente patre, non contrahitur emptio filij, qui liber homo eſt, etſi ignorans emat, *l. 1. hoc tit.* vna tantum proponitur cauſa in *l. 2.* propter nimiam paupertatem, egeſtatemque victus cauſa. plus eſt ege-

stas quam paupertas, aut sane egestas est nimia paupertas. Et hæc legis verba sic sunt accipienda, ac si dixisset, propter nimiam paupertatem, id est egestatem. egestas est si desit victus & vestitus: si nihil habeas non est paupertas, Eurip. in Helena: quia egestas non est paupertas ἔλενα χῆρα. Egestas paupertas est, etsi victus vestitusque suppetat. Et in *l. in condemnatione, D. de regul. iuris*, & similibus locis, cum damnantur ii qui tenentur in id duntaxat quod facere possunt, veluti parentes, aut patroni, & socii, semper deducuntur ne egeant: deinde in residuo quantum sit æstimatur vnde satisfieri possit creditoribus, deducto ne egeant, id est, ne desit victus, vestitusque, vt *l. 6. D. cessione bonor*, & *l. 42. D. de operis libertor.* Seneca quodam loco: *non est quod paupertas nos à Philosophia reuocet, ne egestas quidem*: Ouidius:

Nempe quod alter egees, altera pauper erat.

B Aliud igitur est egestas, aliud paupertas. Et quod ait, filii venditionem permitti patri victus causa, ea vel sic ceperis, victus sui, vel victus pueri causa, quem ipse educare non potest, quemque qui educare velit, nullus est. Et hæc lex est stricte accipienda de venditione pueri, scilicet sanguinolenti, id est recenter nati, & vt est apud Ælianum lib. 2. cap. 7. dum hac ipsa de re tradit legem quandam Thebanorum, statim a materno partu, & est certissimum, non esse legendū, *sanguinolentus*, sed sanguinolentos pueros, id est, recens eductos ex ventre matris, qui ægre sunt toleraturi vitam propter egestatem propriam, ne proiiciantur, & exponantur, patri eorum venditionem permitti, alimentorum & vestitus causa, ne fame pereant: Et exigitur vt desit educator, qui eum puerum pietatis causa educare velit: nam si adsit tam pius vir, non est permissa venditio patri: nam vt est in Basilic. etiamsi egenus sit pater: si tamen habeat pueri educatorem qui pietatis causa eum alere paratus sit, non permittetur venditio patri. Et euidens hic est sensus horum verborum. Quem tamen locum germanus interpres alio modo interpretatur: quamuis enim pater sit pauper, tamen si habeat alium, qui ex causa pia alat, non recte eum vendet: & proinde si pueri fuerit educator, venditio non est permissa. Et illud notandum est hoc casu facile posse rescindi hanc venditionem sanguinolenti pueri permissam, patri victus causa, vestitusque, vt huic legi non sine ratione iunctus sit titulus de rescindenda venditione, quo enumerantur plures aliæ probabiles causæ, rescindendæ venditionis. hæc, vt dixi, de filio sanguinolento facile rescinditur vel ipso filio vel patre qui vendidit, vel alio quolibet eum adserente in ingenuitatem: quilibet enim quasi in publica causa adsertor ingenuitatis pueri admittitur, dummodo reddat pretium emptori quanti nunc est puer, non quanti emit: nam pretia non constituuntur ex preterita emptione, sed præsenti æstimatione, quæ vel maior possit esse, vel minor *l. 9 §. Diuus, & l. ad rescindendam tit. seq.* Igitur cum quis reuocat puerum in ingenuitatem ex seruitute illa coacta & extorta, oportet inuito patre emptori pretium reddere quanti nunc est infans, vel pretio mancipium simile. His velim addi quæ adnotantur initio 5. Sententiarum Pauli.

XLIV.

De Rescidenda venditione.

IN hoc titulo ostenditur quæ sint causæ probabiles, vel improbabiles rescindendæ venditionis. Improbabiles sunt multæ, probabiles admodum paucæ. Difficilis enim est rescissio contractus habiti bona fide. Et priusquam de iis dicamus, sciendum est rescindendi verbum esse duplex: nam non tantum rescindi dicitur venditio quæ iure imperfecta reuocatur aliqua ex causa per restitutionem in integrum, vel per restitutoriam actionem, vel rescissoriam, vt ex empto vendito. Interdum etiam agitur ad rescindendam venditionem, *l. ex empto §. redhibitionem, & §. si quis vir & §. seq. D. de act. emp. l. 10. hoc tit.* sed & dicitur rescindi venditio quæ ipso iure nulla est, vt rescindi libertas quæ lege Ælia Sentia non consistit, *l. 5. D. qui à quibus man. lib. non f.* & rescindi sententia quæ ipso iure nulla est in titulo Digestorum, quæ sententiæ sine appellatione rescindantur, idest quæ rescindantur ipso iure, *l. si liber. D. de iure patron.* & rumpi testametum ipso iure, *l. inter cetera, D. de lib. & post.* Non est igitur per omnia verum id quod vulgo dicitur, id quod nullum est, rumpi non posse, *l. 5. §. 1. D. de iniu. rup.* Sic enim id intelligi debet, vt rumpi rescindique non B possit quod iam ipso iure ruptum, recissumque est. Et ita venditio, nempe ea cui dolus dedit causam & initium, rumpi non potest. Ea igitur venditio, cum sit iure ipso rescissa amplius rumpi non potest. Cetera venditionis, si iam secuta sint, vt traditio rei, numeratio pretii, cautiones de dolo, & de euictione, ea rescindi possunt, & debent, *l. 2. 5. & 8. huius tituli* Hoc titulo demonstratur quæ sint improbabiles causæ rescindendæ venditionis. Non rescinditur venditio, si quis impetrauerit ea de re rescriptum à principe, rescriptis à principe contra ius publicum non est obsequendum, ergo ex rescripto non porest rescindi venditio. Quod nec fauor militiæ admittit, nec fauor fisci, vt elicito rescripto à principe, eoque fretus quis possit rescindere venditionem, vt *l. 3. & 7. huius tit.* non est etiam idonea causa rescindendæ venditionis, si dicatur res olim C magno pretio venisse, longe maiori scilicet quam nunc vendita sit: quia pretia non constituimus ex præteritis, sed ex presentibus venditionibus, & æstimationibus, *l. 4. huius tit.* Non est etiam idonea causa rescindendæ venditionis, si venditor emptori duplum pretii offerat, *l. 6. h. t.* Non est etiam probabilis siue idonea causa rescindendæ venditionis, si pretium dicatur non consistere in pecunia numerata, vt dicitur in emptione, pretium debere consistere in nummis, *§. item pretium, Instit. de empt. & vend.* Quod ita verum est vt ab initio conueniri oporteat de certa quantitate nummorum pro pretio, ita vt dicatur tot nummis esse emptam rem palam inter emptorem & venditorem. Sed postea possunt aliæ res dari in solutum consentienti venditori, D nec inde poterit idonea captari occasio rescindendæ venditionis, quod non interuenerint nummi, quia aliis rebus contentus fuit venditor, *l. pretij, hoc tit. l. 3. sup. de contrah. empt.* Hæc conditio siue pactio vt alerentur venditor ab emptore, quod Græci notant, est loco pretii volenti creditori. Addamus, non esse causam probabilem rescindendę venditionis, si quis dicat se vendidisse vrgente ære alieno coactum, vel vrgente munere aliquo publico, quod sumptū exegerit, *l. 12. h. tit.* Itē nō est probabilis causa, si quis dicatur emisse contra denunciationem factam ab altero, cuius intererat rem non alienari, *l. 13. h. tit.* Item non est idonea causa si emptor dicatur nondum pretium soluisse, *l. 8. sup. de contr. empt.* nam est agendum de pretio, vel si alij E conuentioni, pactioni emptor dicatur nondum satisfecisse, vt in *l. 14. huius tit.* nec enim leui ex causa rescinditur contractus vllus, nec nisi ex magna. Ac postremo nec hæc quidem causa rescindendæ venditionis est probabilis si paulo minore pretio res venierit, *l. 8. 10. 15. huius tituli*: Nam illud certum est quod vulgo iactatur, in venditione, locatione, conductione, permutatione naturaliter licere contahentibus se circumscribere, *l. 16. §. pen. D. de minor. l. item si pretium, in fi. & l. seq. D. loc. & Nou. 97.* Potest quis quod pluris est, minoris emere, & quod minoris est, pluris vendere, nec prætextu maioris

[illegible] retcindi, venditio poteſt, niſi in- [illegible] aduerſarium in faciendo pretio: nam [illegible]. Licere ſe circumſcribere, hoc intelligi- [illegible], non dolo malo, & per inſidias quaſdam de- [illegible], vel venditore. Circumſcriptio admit- [illegible] quæ dolo caret. Et hoc naturaliter fit: id eſt, ex natura [illegible] & venditionis. Quod eleganter *l. 8. [illegible]* explicat dum ait, huius contractus hanc eſſe ſubſtantiam [illegible] id eſt, naturam, vt emptor votum gerat emendi minoris, & venditor pluris vendendi. Et ita quod dicitur, in actionem ex empto venire ea quæ naturaliter inſunt iudicij poteſtate, id eſt ex natura huius negotij, *l. ex empto §. 1. D. de actio. emp. l. ſi in venditione. D. de euict. l. vlt. inf. de adſcript. toll.* Ergo generalis definitio hæc ſit, non ideo reſcindi venditioné, quod paulo viliori pretio res venierit. Cui addatur tantum hæc exceptio, niſi pretium minus ſit, quam dimidia pars iuſti pretij: quia licet ſe circumſcribere vſque ad finem dimidii pretii. Ideo & circumſcriptioni datus eſt hic modus, ne excederet dimidium iuſti pretii: ideo ſi res digna decem, venierit quinque, nullus eſt reſciſioni locus. Sed ſi eadem res, quæ eſt digna decem, venierit quatuor, eſt reſciſioni locus, *l. 2. & 8. huius tit. l. 2. inf. ſi maior factus vendit. rat. hab.* Quæ eſt explicanda ſecundum id quod Accur. primo loco expoſuit in *d. l. 2. & cap. 3. & cap. pen. ext. de empt. & vendit. Et in Nouella Romani ſenioris de reſcindenda venditione.* Verum ſi, vt dixi, res digna decem, venierit quatuor, quomodo aget venditor aduerſus emptorem vt ius ſuum obtineat? quid fiet ſi agatur ad reſciſionem venditionis. Ex ea cauſa dabitur electio emptori iudicio conuento eo nomine, vtrum malit à re empta diſcedere, pretio recepto, quod eſt reſcindere penitus venditionem, id eſt, reſtituere rem emptam cum fructibus, & recipere pretium cum vſuris, aut compenſare fructus cum vſuris, vt in l. 2. *& l. patri, §. item ex diuerſo, D. de minor. & l. ſi res æſtimata §. 1. D. de iur. dot.* Denique hæc optio dabitur emptori, vt rem reddat, & pretium, recipiat: Et ita fiet emptio irrita & infecta, an velit ſupplere iuſtum pretium, id eſt, decem, cum ſoluerit tantum quatuor, an velit adnumerare ſex quæ deſunt iuſto pretio: atque ita rem retinebit. Hæc optio, quæ datur emptori, facit vt non omnino reſcindi videatur venditio ex hac cauſa, quia ſuppleto iuſto pretio venditio remanet in ſuo ſtatu. Igitur non ex hac quidem cauſa omnino reſcinditur venditio, *l. 1 §. ſi quid in fraudem, D. quæ in fr. patron.* Actio Fabiana omnino non eſt reſciſoria, quæ reuocat alienata à libert. in fraudem patroni, vt ait ille §. quia eadem optio defertur emptori, vt vel penitus diſcedat ab emptione in integrum reſtitutis omnibus, vel ſuppleat quod deeſt iuſto pretio. Puto autem jus quod receptum eſt, quoque vtimur, fuiſſe vetuſtius, quam ſit lex 2. huius tit.: Nam in D. nullum inuenies exemplum, quo emptor minoris emit dimidio iuſti pretij, ſed inuenies ad finem dimidij, vt plane videatur hic modus conſtituendi, faciendique pretij, iam olim fuiſſe conſtitutus in *l. ſi duos, D. de euict.* Homo dignus decem veniit quinque, quæ fraus toleratur, nuſquam inuenies hominem dignum decem veniiſſe quatuor: nec enim Iuriſconſulti vtuntur exemplis illicitæ venditionis. Porro conſiderandum eſt, nos tantum egiſſe hactenus de venditore fraudato ſupra dimidium iuſti pretij, vt qui rem dignam decem, vendidit quatuor. Et vero omnes leges loquuntur de venditore fraudato, nulla de emptore fraudato. verum obtinuit, quod tamen miror, vt ſint producendæ omnes illæ leges ad emptorem, quæ de venditore loquuntur. Verum vt intelligatur quanto errore id fiat, animaduertendum eſt, aliam eſſe condicionem emptoris, aliam venditoris: venditor enim plerumque coactus rei familiaris neceſſitate, rem ſuam vendit viliori pretio, *l. 2. &*

A *16 h. tit.* quia coactus, non ſponte ſua vendidit. itaque æquiſſimum eſt ei ſubueniri vt fraudato ſupra dimidiam iuſti pretij. Emptor vltro accedit ad emptionem rei immobilis: nam hæc conſtitutio non pertinet ad res mobiles. non eſt autem æquum ei ſuccurri qui vltro accedit ad emptionem, qui vltro emit rem, impenſo pretio, & immodico, vt eſt in *l. 2. §. ſed ſi rem D. ſi quid in fraud. patr.* vel affectione opportunitatis, (*pour la bien aiſance,*) vel affectione viciniatis, vel cœli, quod fundus ſit ſitus optimo cælo, vel quod ibi parentes ſepulti ſint, vel vt eſt in *l. ſi in empt. D. de minor.* quod ea res maiorum eius fuerit. Incenſi his affectionibus emptores proferunt magna & ingentia pretia, pretia facientes ex ſuo affectu & calore. Id calorem emendi vocat *l. locatio, D. de publican.* & alij auctores inſaniam. M. Tullius ad Attic. *Othonem*

B *vincas volo, nec tamen inſaniturum eum eſſe puto*, id eſt. non facturum immenſum pretium. Et ita Virgil. Eccl. 3.

Inſanire tibi quantumlibet.

Emptori igitur vltro accedenti ad emptionem, inſanienti, incaleſcenti ſæpe numero in faciendo pretio non eſt æquum ſubueniri, cum nulla neceſſitas eum impulerit ad tantum emendum: Et ideo, vt dixi, leges omnes dant reſciſoriam venditori fraudato ſupra dimidiam iuſti pretij, nulla opitulatur emptori maiori vigintiquinque annis, qui rem emit immenſo pretio. Fateor quidem minori viginti quinque annis in integrum reſtitutione ſubueniri, *l. patri §. per Diuum, D. de minor.* Nego ſubueniri maiori, qui ſupra verum pretium fundi eum emit altero tanto amplius: vt qui fun-

C dum dignum quatuor, emit decem, vel nouem: nam ſi fraus eſt ex parte venditoris, quod maxime no andum eſt, cum rem dignam decem vendit quatuor, quia neque dimidiam partem veræ æſtimationis rei conſequitur: Et ſimilis igitur è contrario fraus eſt ex parte emptoris, ſi rem dignam quatuor tantum, emerit decem, vel nouem, quia nec dimidiam partem pecuniæ ſuæ fert ex re vendita. Et pari ratione ſi rem dignam decem, emerit viginti & vno, & retro, fraus eſt venditoris & intolerabilis, ſi rem dignam viginti vno vendat decem tantum. Et quidem ea Nouella Romani ſenioris quæ hac de re prodita eſt, dum de venditore fraudato loquitur, dimidium iuſti pretii vocat duplum, ἐς τὸ

D διπλοῦν ὑπερβαλλόμενοι, id eſt, auctionem in duplum, duplum vocat, id quod plus eſt in re vendita, eiuſque rei vero pretio, quam in pretio conuento. Ita ſi de emptore fraudato agatur, dimidia pars iuſti pretii, erit duplum, ſed in emptore, eſt duplum vbi pretij in venditore eſt duplú pretii cōuenti; & quod excedit hāc duplam, eſt fraus, quæ corrigitur in venditore per reſciſionem, non in emptore, vt dixi. Et error communis tamen obtinet, vt idem fit in emptore, quod eſt iniquiſſimum. Et huic errori eſt agnatus alius, vt emptor intelligatur eſſe fraudatus, quod probat *l. 2. huius tit* ſi rem dignam decem, emerit ſexdecim, cum tamen eo non plus, quam dimidiam partem ſuæ pecuniæ habeat, nempe decem. Non igitur qui rem dignam

E decem, emit ſexdecim, ſed qui emit viginti & vno. Quam rationem notauit Acc. nec tamen probauit. Et hunc communem errorem adnotauit Carolus Molineus in libro de vſuris, eamque attigerat Panorm. in *cap. 3. tit. de empt. & vend. extra.* Verum nemo iudicauit vnquam æquiſſimum eſſe, beneficium l. 2. producere ad emptorem maiorem viginti quinque annis, deficiente lege, quem non neceſſitas, ſed affectio impulit ad emendum. Et velim notari etiam legem 2. eſſe intelligendam de rebus ſoli, non de mobilibus. nec omittendum eſt quod hodie definitum eſt ſuperiori Nou. Romani ſenioris de reſcindenda venditione. Ex hac cauſa agendum ex vendito intra quadriennium, quod eſt ſpecies reſtitutionis in integrum: Et reſtitutio

in integrum finitur quadriennio, *l. vlt. D. de in integ. restit.* Inde egregia moueri heic potest quæstio: quid fiet, si fundus emptus, vēditore fraudato supra dimidiū iusti pretij, chasmate perierit intra quadrienniū, emptore conuento à venditore vt suppleat iustū pretiū ex beneficio l. 2. cū fundus nō supersit, nō poterit cogere emptorem, vt suppleat iustum pretium. Hoc idem non est legibus decisum: sed certissimum est cogi non posse, quia cum fundus emptori perierit, æquum non est eum etiam pecuniæ damnum facere, si nullus dolus eius probetur, vt ait *l. si res æstimata, D. de iure dot.* in qua æstimatio dotis nihil est aliud quam venditio. Iam exposita est à nobis causa ex qua rescindi potest venditio, ne in grandi damno versetur venditor, qui forte momentaria necessitate coactus rem suam distraxit vilissimo pretio, fraudatusque est supra dimidiam iusti pretii, nisi scilicet emptor malit supplere quod iusto pretio deest cum vsuris: hoc enim si suppleat, stabilis erit & firma emptio venditio, nec rescindetur. Sequitur alia causa rescindendæ venditionis in *l. pen. h. tit.* si curialis, id est, decurio alicuius municipii, vitans munera ciuilia, quæ sunt valde onerosa, relicta propria furtim, id est, sine decreto curiæ, & exquisitis curriculis, diuenditis suis bonis alio se contulit, ne obiret munera publica: nam & ipse è fuga reuocatur, & bona quæ vendidit, ei restituuntur, quorum ope sustineat munera publica & ciuilia, nec tamen emptori reddetur pretium, qui non ignarus fugæ ab eo emit. Et hæc est sententia *legis penult. h. tit.* & *legis* 11. *inf. de prædiis decurion. lib.* 10. Hoc igitur casu venditor recepit bona quæ vendidit, nec tamen emptor recipit pretium, qui fuit conscius fugæ: pretium autem cedit lucro fisci, non lucro venditoris. Denique decurio recipit bona quæ vendiderat, sed fiscus habet pretium, quod euenit etiam in specie *l. pen. sup. de iis quæ vi met. causa.* si is qui administrationem, vel officium publicum gerit in prouincia, vel in ciuitate, aut vico emerit rem mobilem aut immobilem ab hominibus huius prouinciæ, vel loci, vel ciuitatis in qua officio publico fungitur, quod leges interdixere, quia officij publici potestate freti sæpe extorquent ab incolis venditiones huiusmodi: si secus fecerint, venditori restituūt rem; nec tamen venditor eis restituit pretium: Atque ita habet sibi & rem & pretium, vt deliquisse videatur emptor, non venditor. Atque ita his duobus casibus fit vt restitutio in integrum, & rescisio venditionis procedat, quæ tamen alias solet esse reciproca, & vtrique parti restituere ius pristinum, emptori pretium, venditori rem, *l. quod si minor* §. *restitutio*, D. *de minorib. l.* 3. *&* 4. *sup. de iis quæ vi met. cau.* Est etiam alia causa probabilis rescindendæ venditionis quæ proponitur in *l. vlt. huius tit.* Si palatini, id est, qui præsunt administrationi rerum principis in palatio priuatarum, sub comite rerum priuatarum, & thesaurorum principis, qui eis præest, & vniuersæ rei priuatæ principis: si ii, inquam, aliquid emerint ex rebus priuatis principis, quarum sunt administratores: nam ea quoque vēditio rescinditur: & hoc casu etiā pretiū non datur emptori, nec est reciproca restitutio in integrum, *d. l. vlt.* quod ita excipitur in *l. pen. huius tit.* si emerit furtim: nam palatini etiam res priuatas principis recte emunt palam, ex auctione fiscali, *l. vlt.* quæ est constitutio Græca, sed edita est inf. *de fide & iure hastæ fisc. lib.* 10. Et ita etiam tutor qui non potest emere rem pupilli, vel curator adolescentis, vel furiosi, vel prodigi in *l. si in venditione* §. *vlt. D. de contrah. empt.* Potest tamen eam emere palam constituta auctione hastæ, *l.* 5. *sup. de contr. empt. & l.* 2. §. *tutor, D. pro empt.*

XLV.

Quando liceat ab emptione discedere.

PRoponitur etiam in hoc titulo alia causa rescindendæ venditionis legitima, quæ iure recepta est: Et hi tres tituli qui sequuntur, 45. 46. 47. sunt partes generalis tituli de rescindenda vendit. nam in vno quoque titulo proponitur specialis causa rescindendæ venditionis quæ iure recepta est. Et hic est huius tituli casus: pactum & mutuus consensus contrahentium, si res sit integra. Quod multis locis in iure est expressum, *l.* 7. §. *adeo, & l. ab emptione, D. de pact. l.* 6. §. *vlt. D. de cont. empt.* §. *vlt. Inst. quibus mod. obligat. tol.* Et hoc secundum regulas iuris quæ dictant, prout quidque contractum est, ita & resolui, siue rescindi, *l. prout, D. de solut.* Nudo consensu contrahitur emptio: ergo contrario dissensu dissoluitur, non alterutro inuito, *l.* 3. *&* 5. *sup. tit.* 1. At nec ex continenti facta pœnitentię protestatio à venditore, rescindit emptionem perfectā, *l.* 12 *sup. de cont empt.* at mutuo cōsensu cōstat dissolui emptionē, si res integra fuerit: & res integra est, si neque pretiū numeratū, aut pretii pars, aut nondū tradita res sit, si cetera venditionis secuta non sint, licet dederit emptor fideiussorem, vel etiam si venditor acceperit arram, *l.* 2 *huius tit. l.* 3. *D. de rescind. vend.* Datio arræ, vel fide iussoris non facit rem minus integram, sed traditio rei, vel numeratio pretii in solidum, vel in partem: Et ita si re integra, id est, priusquam aliquid ex alterutra parte solueretur, conuenerit, vt discedatur ab emptione, statim ipso iure finitur emptio, & vterque liberatur in totum, sublata obligatione tam naturali quam ciuili. Et conuenienter fideiussor eo nomine acceptus liberatur, quia tota soluitur obligatio, id est, tam naturalis, quam ciuilis, vt in *l. Stichum aut Pamphilum* §. *vlt. D. de solut.* & arra, si forte data sit, repetitur statim per actionem ex empto, *l. ex empto*, §. *is qui, D. de act. emp.* Atque ita euenit, vt pactum ipso iure perimat obligationem, & vt formet actionem ex empto, arræ repetendæ gratia, etiamsi factum sit ex interuallo, quod admisit interpretatio prudentum, & vt ait *d. l. ab empt.* interpretatio bonæ fidei, ad quam omnia rediguntur quæ incidunt in causam empti & venditi. interpres doli mali est iudex, vt Iurisconsulti notant in *l. si seruus communis* §. *circa commodatum, D. de furt.* Et similiter est interpres bonæ fidei, id est, quod bona fides desiderat ipsius interpretationem, & bona fides exigit hanc pactionem quasi legitimam admitti etiam factam ex interuallo, vt perimat ipso iure obligationem, & formet actionem ex empto ad distrahendam penitus emptionem & argumenta emptionia dissoluenda, qualia præbet arræ datio. Sed si res non sit integra, pacto nudo non rescinditur venditio, nisi rescindantur cætera venditionis quæ sequuta sunt, & restituantur in integrum. Nec ex eo pacto est repetitio pretij, vel rei traditæ; quamuis conuenerit vt resolueretur emptio. Sed necesse est reipsa redintegrari rem quæ non est integra, *l.* 1. *&* 2. *huius tit.* Et ita quod vulgo dicitur & verissimum est, ipso iure nullam esse venditionem, vel alium quemlibet contractum bonæ fidei, cui dolus dedit initium & causam, *l. & eleganter D. de dolo malo, l.* 3. D. *pro soc. l. in causæ* 2, §. 1. *D. de minor. l.* 4, *sup. de hered. vend.* Hoc verum est, si res integra sit, si intra verba primumque placitum steterit: nam si res secuta sit, non rescinditur, nisi rescindātur cetera quæ secuta sunt, *l.* 1. *&* 8. *sup. tit. prox.* In hac prouincia & aliis finitimis nulla est venditio ipso iure nulla, nullus actus ipso iure nullus: sed quacumque ex causa opus est rescisione officio iudicis, vel remedio actionis rescisoriæ, vel restitutoriæ.

XLVI.

Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.

PRoponitur etiam alia cauſa probabilis reſcindendæ venditionis in hoc titulo: ſi propter publica tributa venditio fuerit celebrata rerum debitoris publici. Verum ſi ea venditio ſub haſta facta fuerit ab officialibus fiſci per ambitionem & gratiam minus vero & iuſto pretio in fraudem debitoris publici, nequiquam coit & reſcindi poterit, ſi modo fiſco debitor ſoluat integrum quod debuit: qui caſus fuit etiam expreſſus in titulo generali *l.* 16. ſed nihilominus ei datur titulus ſpecialis. Et quia hoc caſu emptori emit bona fide à fiſco diſtrahente iure pignoris hypothecæue ob ceſſationē publicorū tributorum, ideo non perdit pretium emptor, & redditur pretium debitori, qui ſatisfecit de ſuo fiſco in ſolidum. Atque ita reſtitutio in integrum non eſt manca, quod oſtenditur in *l. pen.* D. *de reſcind. vend.* & *l. 2. huius tit. l. 3. i fr. de iure fiſci lib.* 10.

XLVII.

Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.

VLtima cauſa reſcindēdæ venditionis proponitur in hoc titulo 47. Fundi priuatorum omnes debent cenſum fiſco, vel reip. vel ærario publico: nulla ſunt libera prædia quæ non dicare oporteat in cenſum, & ſubſignare apud cenſorem: nam & hæc ſola prædia ſunt in commercio hominum, emi, vendique iure ciuili poſſunt quæ dicata ſunt in cenſum: Et ita Feſtus, *Cenſui cenſendo agri proprie appellantur, &c.* Ex quo loco intelligi poteſt illud Ciceronis pro Flaco: *Illud quæro,* inquit, *ſintne illa prædia cenſui cenſendo,* Id eſt an ſint deferenda in cenſum, & an penſitent cenſum. Quod ſi quis emat vel vendat ſine cenſu fundum debentem cenſum, aut reliqua cenſus, *arrerages,* fiſco ſcilicet, vel reip. emptio reſcinditur ex hac cauſa, puta emente emptore ea lege ne ipſe agnoſcat cenſum, alius ipſe poſſideat fundum, alius fundi penſitet cenſum. Hæc lex addita emptioni cauſa eſt reſcindendæ venditionis, adeo vt & venditor amittat rem & emptor pretium, qui emit ſine cenſu in fraudem fiſci, vel reip. & vindicet fiſcus vtrumque, *l. 2. Cod. Theod. de contrah. emp.* Cenſum vocat tributa, vectigalia, publicas penſitationes, *l. vlt.* quod eſt onus agrorum, non perſonarum: Et ideo ſequitur quemlibet poſſeſſorem agrorum, tranſit ſcilicet à venditore in emptorem, eumdemque poſſeſſorem, nec mutari hoc ius poteſt conuentione contrahentium, quia ius eſt agrorum non perſonarum, *l. Imperator, D. de publican. & Nou. Theodoſii, neque domum publicam, neque Eccleſiam publico munere eſſe excuſandam.* Et Caſſiod. lib. 4. Variarum: *Inde & varia tributa,* inquit, *quia non eſt agrorum vna fœcunditas, ibi poteſt cenſus addi, vbi cultura profecerit:* Et ita etiam definitum eſt *l. vlt. inf. de fundis rei priu.* lib. 11. quæ vt magis intelligatur pertinere ad hanc rem, ſumpta eſt ex Nouella Theodoſij *de reſcindenda venditione.* Et ea lege cauetur, ne quis dempto canone, dempto cenſu, ad emptionem rei dominicæ accedat, id eſt, rei pertinentis ad patrimonium priuatum principis, alioqui reſcinditur venditio.

XLVIII.

De periculo & commodo rei venditæ.

SEquitur noua inſpectio in hoc titulo, in quo periculi nomine ſignificatur omne incommodum, & omnis caſus, qui rem venditam contingere poteſt: ſi homo venditus moriatur; ſi fugiat, ſi mutiletur aliqua ſui corporis parte, & deterior fiat ac vilior, ſi fundus venditus, vel pars eius pereat terræ fragore, vel quo alio caſu: ſi vinum venditū effundatur, vaſis contuſis: ſi aceſcat: ſi muceſcat, quibus præcipue duobus modis vinum corrūpitur, & mutatur. Et inde in hoc titulo fit frequens mentio periculi acoris, & mucoris. Etiam re vendita manente integra, periculum euictionis ſæpe contingit: quod eſt aliud genus periculi quod dicitur euictio, vt ſi alter iure, iudicioque euincat rem emptori, vel venditori: ergo periculi nomine etiam continetur euictio, quæ fit re illæſa. Quæritur autem hæc pericula cuius ſint. & vt res facile intelligatur, diſtinguendum eſt hoc modo. Aut hæc pericula contingunt poſt venditionem & traditionem rei, aut ante. Si poſt traditionem, conſtat periculum eſſe emptoris, rem perire emptori, etiam periculum euictionis, ſi ex noua cauſa res euincatur emptori, vt ſi fundum princeps aſſignauerit veteranis, vt accidit fundo Virgiliano. hoc caſu periculum euictionis reſpicit emptorem: nec enim futuri caſus euictionis pertinent ad venditorem, *l. Lucius Titius, de euict.* Sicut dicitur, ad magiſtratum municipalem qui curauit tutorem dari pupillo non pertinere futuros caſus, veluti pupilli rem ſaluam fore, eique cauere, *l. 3. §. ſi magiſtratus, D. de magiſtrat conuen.* ergo futuri caſus euictionis non ad venditorem, ſed ad emptorem pertinent. Præteriti caſus euictionis pertinent ad venditorem, id eſt, qui originem ducunt ex cauſa vetuſtiore ipſa venditione, vt ait *l.* 1. quia ex præcedente tempore cauſam euictionis perimant: quod etiam vt eadem l. 1. indicat, & *l. 8. infra, de euict.* non eſt verum ſimpliciter, vt periculum euictionis quod ex præcedenti tempore originem trahit, reſpiciat venditorem, ſed eſt verum cum iis exceptionibus, puta ſi non laudatus & denunciatus venditor fuerit, ſi non ei denuntiatum ſit vt cauſæ agendæ adeſſet, id eſt, vt cauſam defenderet, & aſſiſteret: nam illaudatus venditor non præſtat periculum euictionis. Item ſi non contradicto iudicio, id eſt, vtraque parte præſente: ſed ob abſentiā & contumaciam emptoris res euicta ſit, quia iudicio adeſſe noluit: hoc igitur caſu etiā venditor non præſtat periculum euictionis, licet oriatur euictio ex cauſa antiquiore ipſa venditione. Quod dixi de periculo euictionis, idē obtinet in periculo mortis: nā & hoc reſpicit ad emptorē etiā ante traditionē poſt venditionem perfectam, niſi ex præterito vitio ſeruus venditus moriatur, quod dolo malo ſciens reticuerit venditor, *l. vlt. huius tit.* vel ſi non dixerit & ſciuerit ſeruum non diutius victurum, vel ob præſumptum venenum, vel ob occultam labem aliquam corporis, quam neſcierit emptor. Hoc caſu periculum mortis reſpicit venditorem. Sicut periculū euictionis ducentis cauſam ex nouiſſimo tempore, omnino pertinet ad emptorem: adeo vt ſi nondū ſoluerit pretiū, id ſoluere cōpellatur, vel ſi ſoluerit, id non poſſit repetere. Idē in periculo fugæ, quod celauit venditor vel quod vendito ſeruo non ineſſe affirmauit, *l. 3 inf. de ædilit. action.* Idē in periculo acoris & mucoris: nam & hoc reſpicit ad emptorem, ſtatim poſt prægustationem vini & menſuram, niſi venditor ſciens vinum corruptum iri quamprimum, hoc celauerit emptori, vel niſi duraturum affirmauerit, *l. ſi vina, D. eod.* Idem in quocunque periculo dicemus, ſi ante traditionem, & poſt perfectam venditionem

periculum contigerit. Priore casu iam dixi respicere emptorem, adeo vt & pretium amittat, nec repetat si soluerit, & soluere cogatur, si non soluerit. An idem est si periculum contigerit ante traditionem? sic videtur: sicut enim commodum est emptoris statim post perfectam emptionem venditionem, etsi nondum res tradita sit, ita & incommodum omne, *l. id quod, D. eod. l. 12. tit. seq. inf.* nam hoc natura æquum est vt cuius est commodum, eius etiam sit incommodum, idest, periculum. Et sane si summo iure agamus, quo vtimur etiam hodie, nihil interest periculum contigerit post traditionem, an ante: nam etsi ante contigerit, emptor, pretij damnum facit, id est, pretium cogitur soluere, aut solutum non potest repetere, §. *cum autem, Inst. de empt. & vend.* Sed tamen æquius est, vt emptor, cui res perit, id est, quam petere à debitore non potest, pecuniæ etiam suæ damnum non faciat: Et inualesceret hæc opinio, si introduceretur facillime: nam summa æquitate nititur, summaque auctoritate: vt scilicet si rei venditę contingat periculũ post perfectam venditionẽ, & ante traditionem res quidem pereat, emptori perinde ac si ei tradita esset, quod ad rem ipsam attinet, vt in *l. si cum emptor §. vlt. D. de rescind. vend.* vt scilicet non possit agere in quantum interest sibi rem tradi, aut non possit agere de re quæ ei periit actione ex empto, sed tamen vt possit pretium repetere, quod soluit, vel non inferre quod non intulit, ne & rei & pretii damnum faciat, vt scriptum est manifeste in *l. si fundus, D. loc. l. quod si neque, D. de peric. & comm. rei vend. l. 39. in fi. D. de solut. l. vlt. D. de cond. sine caus.* Quod ad pretium igitur attinet, periculum est venditoris, quia non habebit pretium, sicut etiam emptor non est habiturus rem aut æstimationem, vel id quod interest. Et hoc sane verius est, cum hac exceptione tamen si non per emptorem steterit, si in mora fuerit quo minus ei res traderetur: nam si oblatam opportune rem venditam noluerit emptor accipere, & in accipiendo moram adhibuerit, ex eo tempore rei periculum omnimodo pertinet ad emptorem: adeo vt venditori competat actio pretii indistinctè. Et Acc. rectè in *l. vlt. h. tit.* siue res erat peritura apud emptorem, siue non. Et hoc probatur in *l. lectos, D. eod. tit. l. 2 h. tit.* & ita accipienda est lex vlt. huius tit. & *l. 15. D. de iure dot. & l. si in emptione §. pen. D. de contrah. empt.* Illud etiam quod dixi ante rem peremptam post perfectam venditionem & ante traditionem emptori non esse actionem ex empto, in quãtum interest rem tradi, quia ei periisse intelligitur. verum est cum hac exceptione, si modo venditor moram adhibuerit in re tradenda, *l. 4. & vlt. huius tit.* Nam hoc casu rei venditæ periculum pertinet ad venditorem, vt teneatur emptori in id quod interest rem tradi. Quod maxime notandum est, si res non erat peritura apud emptorem, vt si eam confestim erat distracturus, sin secus, id est, si omnimodo erat peritura etiam apud emptorem, hoc casu potius emptori perit, quam venditori, id est, non potest agere in id quod interest rem tradi, quæ vtique periisset etiam apud eum; quæ est verissima distinctio Martini, vt ostendit *l. 23. D. de verb. obligat. & l. si seruus legatus, §. si seruus, D. de leg. 1.* Altera exceptio est hæc, si non ex præteriti vitio res periero, quod scierit venditor, nescierit emptor ob reticentiam venditoris: nam & hoc casu in venditorem emptori est salua actio exempto in id quod interest ob dolum malum venditoris, id est ob reticentiam subdolam, *l. vlt. h. tit.* Postrema exceptio hæc est: si non culpa aut dolo venditoris res perierit, vt si seruum venditum occiderit, si ægrum non curauerit, hoc etiam casu æquum est, venditori rem perire, & eum teneri in id quod interest: nam venditor ante traditionem debet rem venditam custodire emptori diligentissime. Et conuenienter non tantum dolum, sed etiam cupam debet præstare, *l. 2. & 3. &*

A *l. si vendita, D. eod. tit.* Duobus tantum casibus venditor præstat dolum tantum ante traditionem, quod ad custodiam rei attinet; vnus est si postea emptor moram adhibuerit in re accipienda: posterior mora detrimentosa est & emendat priorem, & spectatur sola. Alius casus est, si res vendita, nec dum tradita ex causa venditionis fuerit apud emptorem ex alia causa, puta precarii, aut locationis, & ibi perierit: nam his duobus casibus periculum pertinet ad emptorem, nisi dolus venditoris interuenerit. solus dolus excipitur venditoris, non culpa, *l. si per emptorem, & l. serui emptor, & seq. D. eod. tit.* Et ad hos duos casus proprie pertinet regula *l. 3. hoc tit.* dolum auctoris bonæ fidei emptori non nocere: nam hæc regula pertinet ad hos duos casus,

B quibus venditor dolum tantum præstat: alioquin poni posset alia regula, in culpa maxime. sed vt oportet regulam coangustemus ad propositum huius tituli, quanquam latius extendi possit ad aliam quamcumque causam, vt dolus venditoris non noceat emptori cuicdenti ratione, quia dolus ei tantum nocere debet, qui eum admisit, *l. qui à venditore, D. quæ in fraud. cred.* vt delictum auctori tantum noceat, *l. sancimus, inf. de pœnis*, & dolus est delictum. Res absoluta est, nisi quod nondum exposuimus quando intelligatur venditio esse perfecta. Sic igitur statue: venditio perficitur nudo cõsensu, statim atque conuenerit de re certa & pretio certo, pure, & sine scriptis. Dico pure: nã si sit cõditio-

C nalis venditio, non intelligitur esse perfecta, quia nõdũ certum est eã esse contractam, antequã extiterit conditio: intelligitur si defecerit, non esse contracta, si extiterit, retro trahetur venditio: Et in præteritum intelligitur contracta, re extante: quæ si interim deterior facta fuerit, aut minor, damnum erit emptoris, retroacta venditione, ac si pure venisset, sed si interim res interierit, nulla est emptio: quia extante conditione, nulla extat res quæ venisse intelligatur, *l. 3. h. t & l. necessario, hoc tit.* Dixi, & sine scriptis, quia venditio quam placuit redigi in scriptum, non est perfecta ante completam scripturam, *l. contractus, sup. D de fide instr.* Dixi præterea, statim atque conuenerit de re certa: nam si vinum ita veniit vt degustaretur, quod vix est vt ita non veneat semper, nondum plane videtur conuenisse de re ipsa: Gustus enim rem vel probabit, vel impro-

D babit: & ideo ante degustationẽ periculum pertinet ad venditorem, quia ante degustationem periculum pertinet ad venditorem, quia ante degustationem minus perfecta vẽditio est, nec periculũ emptorem spectat nisi post perfectam venditionem, *l. si in emptione, §. alia, D. de contr. empt.* Dixi præterea, de re certa: nam si vinum veniit ad certam mensuram, puta in singulas amphoras, vinum diffunditur ex dolio, ex maiore vase, in amphoras. Igitur si vinum veniit ad mensuram, res nondum est certa ante mensuram: nam certa res est si apparet quæ, quanta, & qualis sit eius substantia, in *l. certum, D. de rebus credit. d. l. necessario*: Nondum autem certum est quantum vinum vendatur. Hoc mensura demonstrabit, ante mensuram est incertum: ergo incerta res est quæ veniit. Quapropter si interim pe-

E reat res, quasi minus perfecta venditione, periculum pertinebit ad venditorem, non ad emptorem, *l. quod sæpe, §. in ijs, D. de contrah. empt. & d. l si in imptione. §. alias, D. eod tit.* & hæc dixi, si vinum veneat ad mensuram: nam facienda est mensura, antequam periculum ad emptorem pertineat: nec enim si vinum veneat vno pretio, omne scilicet vinum quod est in horreo vinali, in cella vinaria, si veneat, vt dicunt, auersione: si veneat in aggere, vt loquitur *Nouel. Valent. de releuatis possessionibus*: quam auersionem, vt existimo, significat Horatius hoc versu.

Nec satis est chara pisces auertere mensa.

Nam & veteres glossæ interpretantur auertere, emere, scilicet auersione, omnes pisces pretio vno, non in

singulos pisces dicto pretio. Ita vero si veneat: tunc periculum non pertinet ad venditorem, sed ad emptorem, l. 2. huius tit. sed hæc satis.

XLIX.

De actionibus empti & venditi.

EX contractu emptionis & venditionis contrahentes inuicem obligantur de eo quod alterum alteri ex æquo & bono præstare oportet. emptor tenetur venditori actione venditi, venditor emptori actione empti, nomen vnaquæque actio habet ab eo cui competit, & vtraque est personalis atque directa. Et quæ emptori datur perfecta oratione dicitur etiam actio empti venditi, vel ex empto & vendito, vt *l. Et si vno pretio* D. *eod.* Et contra quæ competit venditori, integra oratione dicitur actio venditi empti, vel ex vendito empto: quo fit vt nonnumquam imperfecta oratione dicatur actio empti, quæ est actio venditi empti, non empti venditi, vt in *l. 1. sup. si seruus extero se emi mand.* Et è contrario, vt quæ est actio empti venditi, dicatur venditi, omisso verbo empti. quod præcedere debet, aut omissum subaudiri. Quæ autem in hac actione veniant hic titulus demonstrat: neque enim aliud agit hic titulus quam vt ostendatur quid veniat in actione empti, & quid in actione venditi, actio venditi dicitur, actio pretij, *l. 7. huius tit. & l 8. & 9. sup. de contr. empt.* quia scilicet de pretio recipiendo quanti res venit potissimum instituitur. Qua vtique emptor non liberatur nisi soluerit de suis nummis: nam nummos dicitur facere venditoris. Non ergo liberatur soluendo alienos, & si seruum emerit, non liberatur soluendo particulares siue peculiares nummos eius serui, *l. 7. huius tit. l. vnica, sup. si seruus extero*, quia si nummi sunt alieni, nec sequuntur emptorem. Peculium non sequitur emptorem serui, nisi ita nominatim conuenerit, *l. quoties*, D. *de cont. empt. l. 3.* D. *de euict.* ergo in actione venditi imprimis venit pretium quod de suo soluat emptor, non de alieno, veniunt etiā officio iudicis vsuræ pretij ex mora, vt in ceteris bonæ fidei iudiciis solent venire vsuræ ex mora officio iudicis. Et hoc ita proditum est de vsuris pretij debitis ex mora, *l. 13. huius tit.* Et mora proprie fit ex persona, vt ait lex *mora*, D. *de vsur.* (id est, ex interpellatione emptoris, si ei non pareat, id est, si admonitus & interpellatus non soluat pretium. Et vel vna sufficit interpellatio: nec vsquam inuenies exigi plures, vt frustra videantur quidam oratores exigere plures. Interdum tamen mora fit ex re ipsa, sine interpellatione: ex re ipsa, id est ex solo tempore tardæ pretij solutionis, vt si venierit res minoris viginti quinque annis, *l. 3. sup. in quibus causis rest. in integ. non est necess.* quæ est coniungenda cum *l. 5. huius tit.* sicut cū *l. 8. huius tituli* est coniungenda lex 3. *de comm. rer. alienat.* vna enim erat constitutio quæ scissa est in duas partes, quas licet nobis coadunare vt altera ex altera lucem capiat: & vt est in *l. Gallus*, D. *de lib. & posth.* optima est interpretatio quæ fit commixtis legis capitulis. Hoc autem datum est minoribus viginti quinque annis, fauore ætatis, vt eis fiat mora re ipsa à debitoribus ex constitutione Seueri, *l. 26. cum vero §. apparet*, D. *de fideicom. lib.* Fit etiam mora reipsa in soluendo pretio post traditionem rei. Et ideo ex die traditionis statim currunt vsuræ pretii: nā cū re emptor fruatur, æquissimum est, eum vsuras pretii dependere, *l. 13. Iulianus §. ex vendito*, D. *eod. l. 5. huius tit. l. 12. sup. de vsuris.* Sed reliqua videamus. veniunt & in actione venditi sumptus quos post perfectam emptionem ante traditionem venditor fecit in re vendita, vt si in re vendita, vt si in refectionem domus venditæ aliquid erogauerit ante traditionem, hos sumptus re-

A putabit emptori, ad quem post perfectam venditionem cedit omne commodum rei venditæ, *d. l. Iulianus §. præterea, & l pen. huius tit.* Item in actione venditi veniunt fructus quos ante venditionem perfectam emptor mala fide percepit ex re quæ postea ei vendita est in *l. 2. huius tit.* quia licet hi fructus non contineantur venditione, negotioque contracto, tamen in his iudiciis veniunt etiam & accersuntur quædam extrinsecus. & venit breuiter quidquid contra bonam fidem fit, *l. 1. §. 1. D. eod.* Et præterea licet hi fructus venditione non contineantur: tamen quasi inessent venditioni, emptoris fiunt ab auctore præsumpti mala fide: nam & ita licet peculium non sequatur seruum venditum, tamen quod ex peculio eius serui peruenit ad emptorem venit in actione ex vendito, quasi videatur ab emptore vsurpari vt venditione comprehensum,
B *l. quotiens, & l. seq.* D. *de contr. empt* Atque ita insunt actioni venditi nonnumquam quædam quæ non insunt venditioni. Notandum etiam est agi nonnunquam actione venditi ad distrahendam & rescindendam venditionem: quod eleganter *l. 6. huius tituli*, ait, non facile admitti dari actionem venditi ad rescindendam venditionem, sed ad pretium exigendum: nam hic est præcipuus finis actionis venditi. nimirum actio pretii non facile datur ad alium finem, non ad rescindendam venditionem, *d. l. 6.* notanda sunt illa verba, non facile, quia comparata est actio venditi confirmandæ venditionis gratia, non infirmandæ: nullo igitur casu danda est actio venditi ad rescindendam venditionem, qui non sit comprehensus constitutione quadam aut lege. Constitutione opus est, vt liceat agere venditi ad resoluendam venditionem, vt in specie *legis 2. sup. de*
C *rescind. vend.* si venditor sit deceptus supra dimidiam iusti pretii, aget ex ea constitutione actione venditi, vt rescindatur venditio omni modo, vel vt suppleatur quod deest iusto pretio. Et similiter in specie *legis 13. eod.* agit venditor deceptus dolo emptoris aliqua in re actione venditi, vt venditio rescindatur. Quod ibi notat vlt. glos Acc. quæ est verissima. Et solet corrupte vbique ab Acc. appellari actio ad decipiendum Glossa in *l. Et eleganter*, D. *de dolo, & in l. 3. sup.* D. *commun. vtriusq. ind.* actio vend. ad decipiendum Sic est legendum: Actio ad decipiendum: qua scilicet tollatur fraus & deceptio. Quod non potest fieri, nisi rescisso contractu. Et ita ex constitutione Seueri & Antonini agitur actione venditi, resoluendæ venditionis gratia. In specie *l. 4. D. de leg. comiss.* & in specie,
D *l. 2. de pact. inter emptor. & vendit.* constitutione opus est: quia absurdum videtur si quis agat actione venditi, vt res fiat inempta & inuendita. Nunc agendum de actione empti, quæ datur emptori. In actione empti venit res empta, vt scilicet eam tradat venditor emptori: & quantum in eo erit, eum faciat dominum rei; quod tamen ab eo non districte exigitur. Et est hac in re differentia inter emptorem & venditorem. Cuius ratio redditur in *d. l. si seruus extero*, In actione igitur empti venit res vendita, necdum tradita: videlicet si pretium sit solutum, vel si offeratur: nam emptori qui neque pretium soluit, neque offert, non est
E actio empti, vt in *l. Iulianus §. offerri*, *D. eod. tit.* venit, inquam, res in actione empti, vel id quod interest, quod plerumque egreditur pretium rei in *l. 1.* D. *eod.* Venit autem id quod interest, si suo tempore rem non tradiderit venditor, nec iam sit curæ emptori eam rem habere, ac desideret tantum sibi præstari quantum interest suo die rem traditam fuisse, *l. 10. huius tit.* veniet etiam id quod interest si forte venditor seruum venditum manumiserit ante traditionem, quia iam rei traditio non est in integro: nec semel data libertas ex alia causa reuocari potest. Et hic est casus *l. 11. hoc tit.* Est etiam alius casus in *l 4 huius tit.* si venditor pergat & obduret in re non traden-

da: ita vt nec arbitrio iudicis res vix possit ab eo extorqueri, procacia venditoris facit vt nonunquam arbitretur iudex id quod interest, præstari emptori, aut rem tradi ob nimiam pertinaciam venditoris. Quod est notandum: nam non est dubium quin possit iudex præcise eum cogere ad rem tradendam, cuius tradendæ potestatem habet. In arbitrio iudicis est vel hoc vel illud statuere, vt rem omnino tradat, vel vt præstet id quod interest pro qualitate rei & personarum. hoc pendet ex arbitrio & prudentia iudicis, qui tamen non improbe faciet, inciuiliter si præcise venditorem cogat ad tradendum: nam & donator hodie præcise cogitur tradere rem donatam, donatione perfecta, nudo consensu exemplo emptoris: quod primus Iust. produxit ad donationem, §. *perficiuntur, Inst. de donat. Donatio*, inquit. *necessitatem traditionis habeat:* Et similiter heres rem legatam præcise cogitur tradere, nec liberatur præstando id quod interest, nisi ex iusta causa, *l. si domus*, §. *qui confitetur*, *&* §. *seq.* D. *de leg. 2*. Ergo idem admittere etiam debemus in venditore, vt omnimodo cogatur rem tradere, si ita iudici visum fuerit. Nec inciuile esse iussum tale iudicis & arbitri. Quæ fuit vetus opinio Martini. Et confirmatur primo Sententiarum Pauli tit. 13. *si id quod emptum est, neque tradatur, neque mancipetur, cogi potest venditor vt tradat, vel mancipet.* Et addendum iis, arram etiam venire in actione empti, quod probat aperte *l. ex empto*, §. *is qui vina*, D. *eod.* Et hic nobis explicanda est lex 3. huius tituli, ex arrali pacto personalis duntaxat actio paciscentibus paratur: In cuius interpretatione multi laborant. Dico idem esse quod ait *l. 2. sup. quando liceat ab empt. disc.* si quid arræ nomine datum sit, posse id repeti secundum placiti arralis fidem. Vtriusque versus idem est sensus: sed indiget latiori explanatione. In d. l. ostenditur perfectam venditionem, re integra pacto rescindi posse, id est, si nondum sit res tradita, aut pretium numeratum, aut pars pretij, pactum re integra, rescindit venditionem: sed si res non sit integra, pactum non rescindit venditionem, nec ex eo pacto est repetitio rei iam traditæ aut pretii iam numerati, sed vt ait *d. lex. 2.* si quid datum sit arræ nomine, hanc arram tantum emptor potest repetere, iuxta fidem pacti arralis. Igitur ex pacto arrali soluto pretio, est repetitio arræ, quia conuenit scilicet, vt soluto pretio, arra emptori redderetur, dabatur enim plerūque annulus arræ nomine. Est autē repetitio arræ ex eo pacto per actionē ex empto. Ergo ex eo pacto, vt ait *l* 3. est dūtaxat actio personalis, id est, ex empto, quia nō est vindicatio pretii, sicut vēditori est actio pretij, nō repetitio aut vindicatio rei traditæ, *l. 1. huius tit. l. 8. sup. de cōtrah. empt.* Et ita actio ex empto ex arrali pacto præparatur, id est formatur, quia arrale pactū non parit propriam actionem, qua arra repetatur completa emptione, sed actionem ex ipso contractu, id est ex empto. non parit igitur nouam, sed præparat & format actionem ipsam contractus, vt in *l. Iurisgentium* 7. §. *Quin imo, D. de pact.* Et vt breue faciam, arræ datio est contractus, *l. contractus*, *sup. de fide instrum.* quia adiicitur emptioni venditioni, & prębet argumentū imperfectæ necdum completæ venditionis: perficitur nudo consensu, completur traditione & numeratione. Ex quo datur actio ex empto non propria, atque etiam ex pacto arrali, quod ei contractui insertum est, vel iniunctum, vt ita, quod maxime notandum est, liceat statuere, non tantum pacta, sed etiam contractus formare, præparare, dare legem & formam actioni, quæ nascitur ex contractu principali. ergo ei quod vulgo dicitur, pactum formare actionem ipsius contractus, adde contractum etiam firmare alterum, eiusque actionem, contractum scilicet qui principali contractui accedit quasi appendix. Et postremò addendum, sicut in actionem venditi, ita in actionem empti quan-

A doque venire & redhibitionem & rescissionem totius venditionis, *d. l. ex empto*, §. *petitionem*, *&* §. *virginem*, *&* §. *seq. eod. tit.* vel partis eius, vt in specie *l. 9. huius tit.* si venditor dixerit minorem esse capitationem fundi, id est, censum fundi, & inueniatur maior, aget emptor, vt pars pretii minuatur: atque ita vt pro parte rescindatur emptio: nimirum aget quanto minoris rem emisset, si scisset maiorem esse censum Et veniunt etiam in actionem empti vsuræ quandoque, vt si rei venditæ per se nullus sit fructus. Finge venditum esse vinum, oleum & frumentum, & similia, aut venisse nummos peregrinos, qui solebant esse mercis loco, vt Volusius Mæcianus scribit, scilicet ex mora venditoris, vel ex pacto debentur vsuræ rei venditæ: nam hæ res vsuram etiam admittunt. Et hæc est sen-
B tentia legis 15. *huius tituli*, vt in actionem empti veniant vsuræ ex mora venditoris. Etiam illud summe notandum est, agi ex empto vt venditor caueat de re tradenda, in *l.* 14. quando nondum emptori ea re opus est vt interim caueat venditor de re tradenda: nam inuenio fideiussorem de re tradenda à venditore datum fuisse, *l. 12. sup. de contrah. empt. l. 3.* D. *de rescind. vend.* Hi tamen loci ita sunt intelligendi, vt det fideiussorem venditor, non de euictione, sed de re tradenda: hodie tamen sufficit nuda cautio, si repromittat solus ipse se rem traditurum ipso die, in *d. l. 14.* quæ etiam addit, actione empti cogi venditorē cauere de iis quæ continentur edicto ædilium, puta sanum esse seruum, qui veniit, & noxa furtoque solutum, erro-
C nem non esse, nec fugitiuum: res peracta est Adde etiam actione empti agi de euictione in id quod interest, re euicta emptori, etiamsi venditor non se nominatim obligauerit ob euictionem: nam naturaliter hoc inest potestati huius iudicij, vt prętetur euictio emptori, re euicta, sed iure iudicioque: nam euincere est iudicio vincere, & rem auferre: si quis enim emptori rem vi eripiat, si emptorem vi expellat de possessione fundi empti, non aget de euictione, hoc non præstat venditor: sed habebit interdictum vnde vi in eum qui vim fecit, quique eum vi expulerit de fundo, *l. vlt. huius tit.* vel vice interdicti est actio in factum permissa constitutione: nam interdicta desiere esse in vsu, & his successere actiones in factum. Et corrigendum in d. l. vltima. *actionis promissa*, non, permissæ.

D

L.

Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.

PErtinet hic titulus ad actionem empti, vt indicat aperte *l. 6. & pen.* & eius sunt tres partes. Prima, si quis emerit alteri Secunda, si quis emerit sibi sub alterius nomine. Tertia, si quis sibi emerit pecunia aliena, quæ in vnum colliguntur in *l 6.* De prima parte dicamus, si quis emerit alteri, nihil egit, quia neque
E sibi adquisiuit actionem empti, quia noluit, cum non emerit sibi, sed alteri, neque eam adquisiuit alteri, quia non potuit per liberam personam alteri actio acquiri, *l. 1. sup. per quas pers. nob. oblig. acquir.* ergo qui emit alteri, neque adquisiuit sibi actionem empti, quia noluit, neque alteri, quia non potuit, *l. 6.* §. *vlt huius* tit. alteri emimus inutiliter, *l. ex pecunia, inf. de iur. dot. l. fundus,* D. *de contrah. empt.* qua de causa procurator qui mandatu nostro emit, non nobis emit, sed sibi: alioquin nihil ageret. Et ita est proditum in *l. 7. in fi.* D. *eod.* quod maxime velim vos notare: nam vix inuenietis vnum, quem si rogetis quo nomine emat procurator mandatu alterius, qui non respondeat eum emere nomine mandatoris, quod est falsum: alioqui nulla esset emptio. Igitur & si mandatum alienum exequa-

tur, tamen emit sibi procurator, non mandatori. Et longe alia ratio est procuratoris, alia nuntij, quod procurator mandato meo emit, sibi emit, non mihi; suo nomine, non meo: quod nuntius meus emit, ego emo, non nuntius: fungitur enim nuntius vice epistolæ, vt eleganter ait Acc. in *l. Et licet, D. de consil. pec.* Et similis glos. in *l. cum mancipium, D. de ædil. edict.* Sunt in glossis elegantissimæ sententiæ. Epictetus Philosophus interrogatus ab Adriano quid esset epistola, respōdit, epistolā esse tacitū nuntiū. Et cōtra ergo dicamus nūtiū esse epistolam loquentem. Epistola autē siue muta, siue loquens non emit: sed is qui eam emisit. Et ita recte per nuntiū emimus: per procuratorē nō item ementem nobis, cum quo nos mandatum contraximus. Atque ita cernitis quam distet procurator à nuntio. procurator ergo qui mandatu meo sibi emit, non nobis emit, sed sibi: alioquin nihil ageret: sed si vti oportet, emerit sibi, actione mandati ab eo consequemur vt nobis cedat actionem empti quam sibi adquisiuit, vel ei cui voluerimus, *d. l. 7. huius tit.* Ac præterea si ea mens fuerit procuratoris ementis sibi, & venditoris ea mens fuerit, vt res vendita & tradita procuratori, adquireretur mandatori, procul dubio ex mente vtriusque contrahentis dominium eius rei adquiretur mandatori: imo vero sufficit sola voluntas venditoris, si procuratori licet sibi emeret, ea mente tradat rem, vt ea adquiratur domino. Sola voluntas procuratori tradentis venditoris, dominum facit mandatorem, etsi non eadem mens fuerit procuratori. Et hoc belle probat, *l. vlt. huius tit. & l. si mihi, D. de donat.* Sola igitur sufficit volūtas cui congruit mens mandatoris, cum mandatu eius res empta sit. Nunc de secunda parte dicamus. Si quis sibi sua pecunia emerit sub alterius nomine, tabulis emptionis, & instrumento inscripto, hoc casu is qui emit adquirit sibi tam actionem empti, quam dominium proprietatis, si venditor dominus fuerit, vel possessionis si venditor non dominus fuerit: nam triplex est dominium, proprietatis, possessionis, & vsusfructus. Nec idem est dominium & proprietas. Dominium, inquam, adquirit is, qui ita emit: si possessio ei tradita sit, non autem ei cuius nomen inscriptum est tabulis. Traditio dominum facit, non inscriptio nominis sola, *l. 4. 5. 6. hoc tit. l. si filii, inf. de donat. inter vir. & vx. l. 1. & 2. Cod. Gregor. si sub alterius nomine res empta erit:* frequens autem erat inscribere tabulis emptionis alienum nomen. Sunt enim etiamsi possint, qui nolunt inscribere suum nomen negotio quod gerunt, sed malunt inscribere alienum, puta amici, cuius eligunt fidem, dum scilicet nolunt negotia sua innotescere aliis. Et hoc plerumque faciunt honestiores, *l. pupillus §. sane, D. de auctor. tut. l. pen. inf. de contrah. stipul.* & in edicto Iust. 7. dum inquit: *Qui nolunt contractus publicari, publiceque innotescere, alienum nomen supponunt.* & re ita gesta nominis inscriptio nihil tribuit ei cuius est nomen inscriptum: nam actio empti ante traditionem, & post traditionem dominium ei acquiritur, qui sibi emit sua pecunia, licet abusus sit hodie nomine alieno. Sequitur tertia pars: Si quis sibi emerit aliena pecunia suo nomine in suum nomen, vt loquitur *l. 2. D, quando ex facto tut. vel curat.* quo modo in idiotismo, *acheter en son nom*, & aliena pecunia in hoc tit. & l. pen. hoc tit. quid significat? an eliciam ex eo, alienam pecuniam recte solui posse pro pretio? non: at posset quis elicere disputandi gratia: sed tamen non est hic sensus horum verborū (vel aliena pecunia) sed ita intelligenda sunt, ac si diceres: altero pecuniam suam numerante, quia non liberatur emptor numerando alienam pecuniam, sed necesse est vel vt ipse suam numeret, vel alius pro eo æque suam: nam vtroque modo nummi fiunt venditoris, quod vtique præstare debet emptor venditori, *l. ex empto §. emptor, D. de act. empti, l. 1. D. de rerum permut. l. cum*

A *seruus, D. mand.* Hoc vero casu si quis aliena pecunia, id est adnumerante suam pecuniam altero, emerit sibi in suum nomen, sibi adquirit tam actionem empti, quā dominium, si possessio rei ei tradita fuerit, traditio dominium facit, non numeratio pecuniæ, *l. 21 supr. de probat. l. 2. 3. 4. 6. & pen. hoc tit.* Et Paulus 2. Sentent. *fundus, inquit, eius esse videtur, cuius nomine comparatus est, non eius à quo pecunia numeratur, si tamen fundus comparatori sit traditus.* Ceterum is qui pecuniam numerauit pro emptore, nisi eam donandi animo numerauerit, & donatio rata fuerit, eam pecuniam ab eo repeteret actione mandati, si mandatu eius numerauerit, vel actione negotiorum gestorum, vel actione si certum petatur, si animo credendi eam pecuniam pro eo numerauit, vel condictione sine causa, si donandi animo

B numerauerit, & donatio irrita fuerit, *l. 1. 6. & vlt. huius tit.* Tradita autem res videtur emptori, dominiūque in eum translatum, etsi non emptoris pecunia, sed aliena numerata sit à domino eius pecuniæ, non tantum si emptor eam acceperit è manu venditoris: sed etiam si voluntate venditoris in rei possessionem ingressus sit, *l. 2. hoc tit. l. 12. sup. de contrah. empt.* voluntate venditoris, hoc est, sine vitio, *l. 1. §. vlt. D. de except. rei vend.* Vitium est & deprædatio, si ipse ingrediatur emptor possessionem rei emptæ sine voluntate venditoris, *l. sed si ex stipul. & l. fundi, in princ. D. de adquir. possess.* Ad hæc restat vt adnotemus extremum vsum *leg. 6. huius tituli* in quo interpretando laborant. In quæstione dominii ille potior habetur, cui

C possessio à domino tradita est, nimirum illum versum non referri ad omnes illas tres partes quæ proponuntur in hoc tit. nam extremus versus *l. 6.* pertinet tantum ad primam & secundam partem huius tit. quæ in hac lege est prima & secunda pars: nam vt vtramque complectamur, siue quis emerit sibi aliena pecunia, *in quæstione dominii*, vt ait dictus versus *l. 6.* ille est potior qui sibi emit, si à domino ei possessio tradita sit, non is à quo pecunia numerata est, non is cuius nomen emptioni præscriptum est. Non potest autem postremus ille versus pertinere ad primam partem huius tituli quę in ea lege 6. est tertia pars, *si quis alteri emerit:* nam hoc casu, id est, si quis alteri emerit, neque ei qui emit per traditionem, dominium adquiritur, quia in eius

D persona nuda traditio est, id est sine titulo, cum non emerit sibi, sed alii, & nuda traditio, id est quæ vacat titulo & causa, dominium non transfert, *l. nunquam, D. de adquir. rer. dom.* Sicut nuda ratio, id est, quæ caret causa, debitorem non facit, *l. nec seruus, D. de pec.* Non acquiritur etiam dominium per traditionem alteri cui emit ille, si venditor alteri tradat eadem ratione, quia nuda est traditio, cum emptio alteri facta non valeat: falsum est enim quod tentat Acc. ex inutili contractu dominium adquiri per traditionem: nam si inutilis est contractus, ergo & nuda traditio. Ergo ita definiamus & rem fingamus: si emisti mihi, & res tibi tradita sit tuo nomine, vel mihi meo nomine, neutri dominium acquiritur, sed si emisti tibi negotium meum gerēs, & tibi tradita sit res meo nomine accipienti, etiam

E tibi meo nomine, vel etsi duntaxat tibi tradita sit meo nomine, non accipienti etiam meo nomine, dominium mihi adquiritur, *l. vlt. huius tit. & l. qui mihi, D. de donat.* Sed si emisti tibi, & tibi tradita sit tuo nomine non meo, dominium mihi non adquiritur, antequam tu eam rem mihi tradideris: quod te facere compellam actione mandati. Et ita accipienda est *l. res, D. de adquir. rer. domin.* quia alioquin pugnare videtur cum *d. l. 6.* & *l. vlt. huius tit.* Non est, omittendum quod tentat Accursius l. 6. hoc tit. cuius vltima glossa penitus delenda est, ex inutili contractu dominium acquiri per traditionem, *l. & eleganter in pr. D. de dolo*, in qua non fuit inutilis contract. non fuit inutilis venditio serui, cuius consilio venditor minor viginti quinque annis

annis cirſcumſcriptus conuenit cum vendi, cum emptor ſit dominus, & iure ſeruum manumittit quaſi dominus: Dolus enim emptoris faceret quidem inutilem contractum, ſed dolus rei venditæ eſt in minore vigintiquinque annis, nō in emptore: nego igitur in ea ſpecie contractum eſſe inutilem. Non iuuatur etiam Accurſ. eo quod tractat ex Bulgaro, in *l. contractus, ſup. de fide inſtrum.* ſi placuerit vt venditio ex ſcripto fieret, & res tradita fuerit ante completum ſcriptum, licet nondum perfecta fuerit emptio, tamen dominium adquiritur emptori, cui res tradita eſt. Quod facile concedo: ſed inde non infero, ex inutili contractu dominium adquiri, ſed ex incerto, minuſque perfecto, voluntate contrahentium, quorum voluntate etiā re tradita intelligitur remiſſa illa pactio de emptione in ſcriptum redigenda, vel ſi non ſit remiſſa, nihil intereſt compleatur ſcriptum ante traditionem, vel poſt traditionem, nihil intereſt ſequatur traditio aut pręcedat cauſam, vt dicamus traditionem non fuiſſe nudam & inefficacem, quam titulus ſecutus eſt. Nec enim videtur eſſe nuda, ſi ſequuta ſit cauſa, vt ad plenum perfecta ſit venditio, completo ſcripto poſt traditionem: quod optime probat, *l. ſane, §. 1. D. de public. in rem actione.*

LI.

De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.

& LII.

De communium rerum alienatione.

NOua eſt quæſtio de venditione rei alienæ, an ex ea cauſa ſequi alienatio poſſit. Et ſunt duæ partes huius tituli, vna de rebus alienis non alienandis. Altera prohibita alienatione, vel hypoteca. Poteſt addi tertia ex tit. ſequenti de communium rerum alienatione, quoniam idem eſt tractatus. Hæ tres partes ordine ſunt explicandæ. Et vt ad primam accedamus, ſciendum eſt, aliud eſſe vendere aliud alienare, vendere eſt conſentire vt commutetur merx cum pecunia, alienare eſt dominium transferre, *l. 1 inf. de fun dot.* vel, rem tradere alteri nexu, id eſt, per æs & libram ſolemniter, vel eam in iure cedere, id eſt ad ſellam præſidis, vel prætoris, vt Marcus Tullius in Topicis definiens abalienationem. His enim generibus, ſcilicet nexu & ceſſione in iure dominium transfertur, dominiū mutatur. vendere ſimpliciter non eſt alienare, ſed vendere & tradere, ſi venditor ſit dominus rei: nam ſi non ſit dominus, nec venditio, nec traditio eſt, quia tradendo nemo plus iuris in alium transferre poteſt quam ipſe habet. *l. traditio D. de acquir. rer. dom.* Et ita Seneca lib. 5. de Beneficiis cum ait, venditionem eſſe alienationem, & rei ſuæ iuriſque ſui in alium trāſlationem: intelligi debet de venditione facta à domino vel poſſeſſore certi iuris, veluti emphyteuticario, aut ſuperficiario, quam etiam traditio ſequta ſit; nam venditio per ſe alienatio nondum eſt, ſed obligatio tantum empti & venditi. Ac rurſus vt melius intelligatur quantum differat alienatio à venditione, vendere licet rem alienam, *l. rem alinam, D. de contrah. empt.* quia ſcilicet emptio & venditio eſt, & obligatio vtrique cōtrahitur, maxime ſi ignorans emat, vel etſi ſciens emat rē immobilem, quæ non ſit vi poſſeſſa à venditore vel alio: nam rei vi poſſeſſæ aut furtiuæ inter ſcientes commercium non eſt, id eſt, ius emendi, vendendique, *l. ſi in emptione, §. item ſi emptor. D. de contrah. empt.* Et ita oportet intelligere quod dicit *d. l. rem alienam.* Rem alienam liceret vendere; & contra tamen in, *l. 1 tit. ſeq.* dicitur, ſatis illicitam eſſe venditionem rei alienæ, quia

A ſcilicet ea domino nihil nocere poteſt, dominus enim emptori rem auferre poteſt per vindicationem, & non oblato pretio, *l. 3. ſup. de rei vindic.* Et hoc ſi eam rem emptor nondum vſuceperit poſſeſſione legitimi temporis: nam ſi vſuceperit, dominus qui fuit ante, dominium amittit per vſucapionem; & ideo in emptorem bonæ fidei nullam actionem habet, quia vſucapio bonæ fidei emptori pleniſſimum ius tribuit, *l. 27. in fi. D. de rei vind.* & ſecuritatem ei præſtat, vt ait. *l. 1. tit. 1. ſeq.* quæ omnia demonſtrant quanta ſit vis vſucapionis, aut longæ poſſeſſionis. Sed dominus cuius rem vſucepit emptor, habet ſemper ſaluam actionem in venditorem, nomine rei ſuæ, vel negotiorum geſtorum, ſi probet factum, vel famil. erciſc. vel communi diuid. Vt ſi ſocius rem communem vendiderit totam, id eſt tam ſuam quam alienam partem, vel actionem conuenientem negotio, *l. 1. huius tit. l. 1. in fi. tit. 1.*
B Sic igitur iuxta hanc diſtinctionem nominis licet duas quodammodo inter ſe contrarias ſententias ſtatuere, & affirmare vtramque eſſe veram hoc modo. Rem alienam licet vendere rem alienam non licet vendere, videntur eſſe contraria, ſed ambæ non ſunt contrariæ, quia non in eadem ſpecie diſtant inuicem: ſed ſuos cuique aptatur caſus, ſuaque ratio propria, non eadem vtrique, & ita hoc non poſſis ſtatuere: Rem alienam iure non poſſum vendere, & ita ſcriptum in *l. 3. ſupra, de rei vind.* & rem alienam iure poſſum vendere; ſuperior diſtinctio vtramque explicat. potes etiam vti hac diſtinctione ex iure veteri: venditio rei alienæ non valet per mancipationem, quia mancipatione id agebatur vt dominium tranſiret in accipientem: venditio rei alienæ per traditionem valet, quia
C traditione naturali id tantum agitur, vt vacua poſſeſſio rei tranſeat in accipientem. Quo genere dicitur etiam valere emptio rei ſuæ, videlicet cum id agitur vt poſſeſſionem emat quam habuit venditor, & vt emptor ſit potior in lite poſſeſſionis, vt *l. ſi in emptione, §. rei ſua de cont. empt.* Plerumque enim qui eſt dominus, & qui in petitorio iudicio potior futurus eſt, non eſt potior in poſſeſſorio, *l. ad probationem, inf. loc.* Et vt ſit potior in poſſeſſione, eam plerumque redimit à certiore poſſeſſore, non etiam dominium, quod ab eo numquam diſceſſit. Sic igitur venditio rei alienæ per traditionem valet, quia id agitur plerumque vt in emptorem tranſeat poſſeſſio vacua, & non impedita ab alio, & ſi res ſit aliena, id eſt dominium eius rei, tamen poſſeſſio
D eſt venditoris, cū eam tradat emptori, & ob id traditione interueniente permittitur, euictionis nomine dupla pretij, vel ſimpla: quia certum non eſt rem fieri emptoris. Et hoc etiam ſignificat Varro. 2. de re ruſtica: *Si mancipio non datur.* i. ſi res tradatur, non mancipetur dupla promitti debet, vel ſi ita pacti, ſimpla, Plautus in Curcul. *Egone*, inquit, *à lenone quid quam mancipio accipiam.* Hæc fuit vetus differentia, quæ fuit etiam adhibita in pignore nam rei alienæ fiducia, quæ eſt ſpecies pignoris, non valebat, quia contrahebatur per mancipationem pignus rei alienæ: Quod per traditionem contrahebatur, valebat: quod vero per mancipatoinem, non valebat, quaſi id ageretur, vt poſſeſſio rei
E pignoris tantum eſſet, quam haberet venditor. Sed hodie id abſolutum eſt, non valere pignus rei alienæ, *l. ſeruus quem §. vlt. D. de action. empti*, quia in dando pignore id ſolum agitur, & poteſt agi vt res obligetur creditori: non poteſt autem res mea mihi obligari, alienam rem non poteſt debitor obligare. In tradenda re vendita non hoc agitur vt res fiat emptoris: traditur res, non datur: traditio eſt datio poſſeſſionis: datio eſt alienatio, ſiue tranſlatio dominii. Igitur in tradenda re vendita non hoc agitur vt res detur, vt res fiat emptoris, ſed non agitur etiam vt non fiat emptoris, alioquin non eſſet emptio, ſed alius contractus, veluti locatio, commodandi depoſitum, *l. pen. §. vlt D. de contrah.*

empt. Denique sic concludamus: rei alienæ venditionem valere, sed auferri à domino emptori posse ante vsucapionem, vel post vsucapionem venditori auferri posse æstimationem rei. Et hæc de venditione rei alienæ dicta sint. De alienatione autem idem non dicam: nam rem alienam nemo alienare potest: Et hoc est quod agit prima pars huius tit. de rebus alienis non alienandis, non dicit, vendendis: vendi possunt res alienæ: alienari à non dominis non possunt. Quod tamen est verum cum iis exceptionibus, si non vendantur res alienæ iure pignoris, *l. pen. huius tit.* Item si non volente aut ratum habente domino, *l. 5. huius tit.* quæ est de re aliena data in solutum, non vendita, nec extra propositum: nam datio in solutum obtinet vicem venditionis, *l. 4. inf. de evict.* Et interim notandum est, non quemlibet actum domini, cum rem suam vendit alius, temere accipiendum esse pro consensu, voluntate, ratihabitione. Quod si per imprudentiam signauerit suo sigillo, vt testis instrumentum venditionis rei suæ, suum ei signum nihil nocet, nec signum illud accipiemus pro consensu, cum circumscriptus forsitan sit à venditore fraude conquisita, *l. 1. huius tituli, & l. 1. Cod. Theod. de contrah. empt.* exquisitis cuniculis, dum scilicet domino persuadet instrumentum illud esse aliena de re, quam cuius ipse dominus est. Denique erranti sua signa non nocent, vel subscriptiones. Alia exceptio hæc est, si non tutor ex officio suo vendiderit rem pupilli: nam valet venditio rei alienæ, imo necesse est tutori sæpe vendere res pupillares, nisi velit argui culpæ: vt si res sit eius conditionis, vt non possit seruari. Item si curator adolescentis rem vendiderit, necessitate officij sui, *l. pen. huius tit. l. quod si nobis §. plane, si procuratori, D. de ædil. edict.* Addamus vltimam exceptionem: si non venditori rei alienæ dominus ipse heres extiterit, vel contra domino venditor heres extiterit, vel contra domino venditor heres extiteterit: nam his casibus omnimodo conualescit venditio rei alienæ, *l. 3. & 5. huius tit.* Sicut verum est etiam pignus rei alienæ conualescere acquisitione dominij, *l. 1. l. si Titio, D. de pign.* & in venditione, vt eo modo conualescat, idem ostenditur in *l. si quis aliena*, D. *de action. empt. l. cum à matre, sup. de rei vindic.* quo casu datur emptori duarum rerum optio, vt siue vindicet rem venditor qui domino successerit, siue dominus qui venditori successit, emptor eum repellat exceptione doli mali, quasi faciat improbe, qui non impleat fidem venditionis a defuncto contractæ, vel à se: vel etiam vt rem faciat sibi euinci emptor, ac deinde agat stipulatione duplæ ob euictionem. Secunda pars huius tituli est de prohibitione alienationis, vel hypothecæ, de qua est tantum lex *vlt. huius tituli*, quæ breuiter hoc definit, *prohibita alienatione*, vt l. Iulia, prohibita alienatione fundi dotalis, vel prohibita alienatione à testatore, vel à contrahentibus, alienationis nomen esse latissime accipiendum, ita vt non tantum comprehendat omnem translationem dominii, sed etiam manumissionem, si sit seruus, vel hypothecam, vel pignus, & donationem vsusfr. vel emphyteusim, & impositionem seruitutum. Denique vt prohibitus alienare intelligatur prohibitus ne facto suo ei rei, vel eius rei iuri quidquam decedat, nisi scilicet latitudo huius verbi constringatur verbis legis, vt constitutio *de prædiis curialium sine decr. non alien.* titulo proprio, alienandi verbum non ita latissime patet: Nam donari possunt, non etiam vendi: & in *Nou. de rebus Ecclesiasticis non alienandis*, non continetur Emphyteusis omni modo: igitur nisi lex, vel testamentum, vel contractus coarctet significationem verbi, semper accipiemus prohibitam alienationem latissime ex constitutione *l. vlt.* Tertia pars proponitur in tit. seq. in qua id animaduertendum est, id quod de tota re communi diximus, esse etiam intelligendum in parte, vt si rei, pars sit mea, pars aliena, partem socij non possum alienare. Et in ea parte locum habent ea omnia quæ supra diximus in tota re. Et excipitur tantummodo fiscus, vt si habeat fiscus rem communem cum alio, vendere eam in solidum possit æquo pretio, & socio reddita parte pretii. Hoc datum est fisco, vt facilius emptorem inueniret, & ne maneret in communione cum priuatis, vt rem communem vendat in solidum, *l. 2. inf. tit. 1 & l. 2. inf. de vend. rer. cum fisco comm. lib. 10.* Et hoc ita si fiscus ipse vendat rem quam habet cum aliquo communem, non si alius vendat, licet eius rei pretium peruenerit ad fiscum, quod dicitur in *d. l. 2.* Neque vero mirum est si fiscus vendat rem communem in solidum: nam & rem alienam recte vendit, securitate præstita statim emptori ac si vsu cepisset ex constitutione Zenonis, & dato tantum regressu aduersus fiscum in quadriennium, qua de re est tit. *inf. de quadr. præscr.* Etiam additur in tit. 52. posse socium cuibet partem suam alienare, non socii, nec cogi præferre socium in alienatione partis suæ. non est socio ius prælationis. *Il n'y a droit de retenue*; vel si socius partem suam tantum vendiderit, socium non posse eam retrahere ab emptore, nec fauore quidem militiæ, *l. 3. & 4 huius tituli.* Igitur inter socios non est ius *προτιμήσεως*, vel ius retractus. Et eo iure etiam hodie vtimur: & addamus esse tantum ius *προτιμήσεως* inter consanguineos & propinquos, *retrait lignager.*

LIII.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione.

Docuerunt nos duo tituli superiores, rei suæ alienationem esse, non rei alienæ, exceptis certis casibus, quos ibi exposuimus: Et nunc hic titulus docet, rei suæ alienationem esse domino etiam administranti rem alienam, cuius administrationis ratione, bona omnia eius tacite pignori teneantur ei cuius res est quæ administratur: Exempli gratia, tutori & curatori, in cuius bonis pupillus vel adolescens habet tacitam hypothecam, *l. vn §. 1. infr. de rei vx. act.* nihilominus tutor vel curator rem suam poterit alienare, etiamsi ex eo titulo, id est ex causa administrationis iudicati debitor constitutus sit: nam & post condemnationem, res suas, quantumuis licet pignori nexas pupillo, vel adolescenti, liberum ei erit alienare Hoc ergo titulo ostenditur, rei suæ alienationem esse, etiamsi ea res expressim vel tacite alij sit pignori obligata: atque etiam si debitor ipse condemnatus sit creditori pigneratitio, vel hypothecario: sed alienatio illa fiet cum sua causa, id est, cum onere, nexu pignoris vel hypothecæ, illæso iure creditoris, vt in *l. alienatio, D. de contrah. empt.* & hoc exposito infert. *l. vnic. huius tituli*, quod si rem meam alij pigneratam possum alienare, & pignerare, igitur alij eam possum. cuius rei alienatio, & pigneratio est, vt ostendit *l. 4. huius tit.* Nihil interest, tutor vel curarator rem suam iam pupillo vel adolescenti pignori nexam pignori obligauerit, fisco an priuato: nam in hypothecis neuter, id est neque fiscus, nec priuatus præfertur antiquiori creditori hypothecario, *l. res, §. 1. D. de iure fisci*: ergo etsi ea res sit obligata fisco, tamē in prosecutione pignoris semper erit potior causa pupilli vel minoris, quasi vetustioris creditoris hypothecarii. Et pignerata est res fisco cum causa pignoris antiquioris. Id vero consultius esset tutori vel curatori, si rem suam fisco nominatim pignerauerit, cum suo onere, ne in fraude versetur, id est, ne incidat in crimen, & pœnam legum; quod maxime timendum est: nam si dixerit tutor obligans rem suam fisco vel priua-

to, eam eſſe liberam & nemini obligatam, & hoc dixerit feceritque viuo pupillo: nam defuncto pupillo heres eius non habet tacitam hypothecam, priuilegium tacitæ hypothecæ, quod eſt perſonale: ſi inquam viuo pupillo mentitus ſit, tenetur crimine falſi, *l. 1. §. tutores, D. ad l. Cornel. de falſ.* Si obrepſerit, inquam, præfectis ærarij, vel priuatis creditoribus, vel etſi tutor nihil dixerit, ſed diſſimulauerit obligationem taciti pignoris cuius non erat ignarus, hoc caſu ceſſat crimen falſi, & ſupereſt crimen ſubſidiarium, Stellionatus nempe crimen, *l. 3. D. de crimine ſtellion, l. tutor §. contrario, l. ſi quis §. vlt. D. de pignerat. act. l. 2. inf. de crim. ſtellion.* Verum ad rem redeamus. Quia iam expoſitū eſt ius omne quod pertinet ad *l. C. vni huius tit.* cenſeo obſeruandum eſſe argumentum quo vtitur, *d. l. vn.* ab alienatione ad pignerationem, vt ſi tutori licet alienare rem ſuam tacito intellectu obligatum pupillo, & poſſit eam alteri pignerare: nam plus eſt alienare, quam pignerare. Si licet quod minus eſt probabile, licet etiam quod magis eſt probabile, *l. non debet, D. de regul. iur.* quod vulgo vocant argumentum à maiori ad minus, cum dici debeat à minore ad maius, id eſt, à minus probabili ad maius probabile, hoc modo: ſi tenetur pupillo ex cauſa tutelæ, vnà cum bonis ſuis omnibus, rem ſuam poteſt alienare, & pignerare igitur, & ita in *l. 9. §. 1. D. de pignor.* quod emptionem venditionemque recipit, multo magis pignerationem. Eodem argumento vtitur *l. 11. §. vſufr. D. de minor.* Vendere poſſumus vſum fructum quem habemus in re aliena inuito proprietario, & pignerare. igitur valet argumentū ad affirmandū: Philoſophi dicūt non valere ad negandū: nā ſi non licet quod eſt minus probabile, non ideo etiam licet quod probabilius eſt, hoc modo: non poſſum vendere, nec pignerare igitur, *l. in quorum, D. de pignor.* In quorum fundi finibus quis emere prohibetur, vt non poſſis ita pignus accipere non prohibetur argumentari: Ille non poteſt emere in illis finibus rem vllam, nec igitur pignori accipere: non eſt igitur idonea conſequentia, & omnino contra quam Acc. exiſtimet in *d. l. in quorum*, adhibita *l. qui officij, de contrah. empt.* Et confirmandæ rei gratia etiam addita *l. ſolet §. vlt. D. de officio Proconſ.* poni debet ſpecies in præſide, vel alio qui gerat publicum officium in prouincia, vel ciuitate, vel vico: nam mandatis principum continetur vt is præter ea quæ victus quotidiani ſunt, nihil poſſit emere, vel mobile, vel immobile in finibus eius prouinciæ, vel ciuitatis, vel vici, vel pagi: cuius ſignificatio latiſſime patet, ſed non prohibetur pignus accipere. Et ita accipienda eſt lex, *in quorum.* contra omnino explicanda eſt *lex vnica.* Ex qua liquet quod poſui à minori ad maius non valere argumentum ad negandum contra a maiori ad minus id eſt a magis probabili ad maius probabile valet argumentum ad negandum. hoc modo: non poſſum pignerare, nec vendere igitur: non tamen ad adfirmandum hoc modo: poſſum pignerare, & emere. igitur hoc eſt falſum, *d. l. in quorum.* Et hæc ita ſe habent ſecundum artem: nam obſeruandum in iure hæc argumenta eſſe infirmiſſima, vt quo hæc lex vtitur à minori ad maius: vt ſi tutor poſſit alienare, poſſit etiam pignerare, argumentum hoc deficit in re aliena, quæ vendi poteſt & pignerari non poteſt, *l. ſeruus quem, §. vlt. D. de act. empt.* Deficit etiam in ſeruitute ruſtici, vel vrbani prædii, quæ vendi poteſt *l. cum manum, §. 1. D. de contrah. empt. l. 3. §. ſi iter, & l. tenetur, § ſi tibi, D. de action. empt.* & pignerari tamen non poteſt, *l. 12. D. de pign.* Deficit etiam in præſide prouinciæ qui habet quidem ius gladij, *l. illicitas, §. qui vniuerſas, D. de officio præſ.* nec tamen habet ius deportandi, *l. 1. ſup. l. deportatus, D. de leg. 3.* non habet ius confiſcandi bona reorum, *l. vn. inf. ne ſine iuſſu principis cer. iud. lic. confiſc.* quia hæ pœnæ ſunt meri

A imperij, & merum imperium lege datur, nec niſi quatenus lege datur, cuiquam competit. Et ſæpe lex quod plus eſt, dat, & competit, ſi cetera non dederit, non competunt cetera per conſequentias: nam argumentis fretus non poteſt quis plus ſibi arrogare quam dederit lex. Et rurſus argumento à minori ad maius, quæ non dicuntur valere ad negandum in iure, & ad negandum ſæpe valent, vt in ſeruitute vrbani prædij quæ pignori dari & tradi nō poteſt, cū ſit res incorporalis. ac ne hypothecæ quidem conuentioni ſubiici poteſt. Et ita argumentatur, *l. 11. §. vlt. D. de pignor.* vt quod non poteſt pignori dari per traditionem, de eo non poſſit conueniri vt hypotheca ſit: Et ita argumentum à minori ad maius valet etiam ad negandum in fundo dotali, quem lege Iulia vt non licet vendere, nec pignerare igitur, *l. 3. D. de fundo dot.* Et in prædio

B minorum, quod vt non poteſt vendi, ita nec obligari ſine decreto, *l. 1. D. de reb. eor. qui ſub tut. vel cu. ſunt*, ex oratione Seueri. Et in re cuius commercium non eſt, quam vt non poſſum emere, ita nec pignori accipere, *l. 1. §. eam rem, D. quæ res pignori, &c.* & in *d. l. in quorum*, rei, de qua agitur, erat commercium inter ceteros omnes, præterquam in præſide, quod ei ſoli interdicitur quandiu officio fungitur in iis finibus valet etiam in re litigioſa: nam vt eam non poſſum vendere, nec obligare igitur *l. 1. §. vlt.* & in filiofam. quem pater nec vendere, nec pignerare poteſt, *l. 1. & 2. ſup. de patrib. qui fil. ſuos diſtrax.* Et generaliter prohibita alienatione vel teſtamento, vel contractu, etiam intelligitur prohibita pigneratio, *l. vlt. ſupr. tit. de rebus alienis nō alienan.* Et ſimiliter quod non poſſum donare, id, ſi

C quis alius donet, non poſſum etiam conſentire donationi, *l. cum quis, D. de regul. iuris*: Atque ita his modis valet etiam ad negandum argumentum à minori ad maius. Et rurſus argumentum à maiori, quod dicitur valere ad negandum, in iure dicitur non valere ad negationē. Nec enim ſi præſes nō habet ius deportādi, ideo nō habet ius gladii, id eſt, vitæ & necis, nec ſi rem alienā pignori obligare, ideo non poſſum etiam eam vendere. huiuſmodi igitur argumenta in iure nihil valent. Reſtat tantum, vt quia tractaui ante de ſeruitutibus, an poſſint pignerari, & frequenter vſus ſum *l. 11. & 12. D. de pignoribus*, in quibus oſtenditur hac in re eſſe differentiam inter ſeruitutes vrb. & ruſtici prædii, &

D oſtendam quanta ſit ea differentia, an ſit, & quæ ſit eius ratio. Vulgo plerique contra ſententiam *l. 11. & 12. D. de pign.* nihil volunt eſſe differentiæ inter eas; cum tamen euidenter conſtituatur, vt ſeruitus ruſtici prædij poſſit obligari à domino prædii, vel ab eo cui debetur ea ſeruitus, *l. 12.* Et quod ait. *l. videamus, D. de vſurp.* petita ſeruitute ruſtici prædii per actionem confeſtoriam in fructibus numerari omne commodum quod actor habiturus eſſet, ſi non fuiſſet prohibitus ire agere, puto id poſſe aptari ad pignerationem, vt dicamus etiam rei incorporalis, vt ſeruitutis ruſticæ fructum eſſe, vel pignori dare licere, ex *l. vlt. D. de vſur.* At ſeruitus vrbani prædii nec pignori, nec hypothecæ ſubiici poteſt, vt eſt proditum in *d. l. 11. in fin.*

E nec à domino prædii qui debet, nec ab eo cui debeatur illa ſeruitus, nihil refert. Et hanc differentiam veram eſſe apparebit ſi reddatur ratio diuerſitatis inter vtramque. Et primum ſic ſtatue. vt ſit vtile pignus ſeruitutis, non tantum neceſſe eſt creditorem cui pigneratur ſeruitus habere prædium vicinum, *l. 1. D. commun. præd.* Sed etiam vt huiuſmodi pignus alii vicino vendi poſſit, quia inutile eſt pignus quod alii diſtrahi non poteſt ſui conſequendi cauſa, vt in *l. 4. D. de pigner. act. l. mulier, infr. de diſtr. pign.* At qui creditori habenti ædes vicinas, cui pignori conceſſum eſt ius tigni immittendi, vel ſtillicidii, vel protegendi, vel proiiciendi, non eſt alius vicinus cui ea ſeruitus vſui eſſe poteſt: nam quod ex ædibus ſuis vicinus tignum im-

mittit in ædes debitoris, non æque alii vicino immittendi vllus est vsus & vtilitas. & consequenter ius illud alius vicinus non est empturus, & alius emeret frustra: ergo eius seruitutis nullus est vsus, & inutile est pignus, cum non possit inuenire emptorem. At contra seruitus prædii rustici alii vicino vendi potest. forsitan magno emptore, cum possit vno itinere pluribus patere aditus in suos fundos. Quia igitur pignus seruitutis rusticæ distrahi potest, & quandoque magno, non erit inutile si vel dominus prædii, vel is cui debetur seruitus, ita pignerauerit iter creditori suo: Ergo explodenda est eorum opinio qui contra leges manifestissimas calumniantur, & adferunt nullam esse differentiam. Nec moueri debemus eo quod in precario inter hanc & illam seruitutem differentia nulla est: quia vtraque precario dari potest, *l. 3. & l. & habet §. precario, D. de precar. l. si quis. 12. D. de Religios.* non alia est ratio pignoris, alia precarii, precariæ possessionis vel quasi possessionis vtilitas consistit in vsu, & ad libitum eius qui concessit, & ad modicum quandoque tempus, pro libidine eius qui concessit. Hunc vsum admittit vtraque seruitus. Igitur non videtur precarium esse inutile in hac vel illa. In pignore est inutile, quia vtilitas pignoris consistit in distrahendo, & seruitus vrbani prædii non est inuentura alium emptorem: quod satis diximus ante.

LIV.

De pactis inter emptorem & venditorem compositis.

Hic titulus est de pactis quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti, id est tempore contractus, vt ait *lex pen.* initio contractus, vt ait *lex*, 5. vel traditionis tempore, *l. in traditionib. D. de pact.* omnis traditio ex causa non nuda facta, contractus est: emptio venditio contractus principalis, cui & alii accedunt contractus, veluti arræ datio & traditio rei venditæ: ex quibus non alia actio datur, quam quæ nascitur ex principali contractu, veluti empti venditi, nec alia ex pactis quæ ei accedunt, veluti ex pacto arrali. Hæc vero pacta, vt varia sunt, ita efficiunt vt eiusdem contractus varia sit forma, vt si quis roget me quæ sit forma emptionis venditionis, vel locationis conductionis, vel mandati, vel depositi: recte dicam, nullam esse certam formam: sed eam esse quam fecerint pactiones, quæ ei in initio adiiciuntur, pactiones enim contractum formant & actionem ex iis, *l. 7. §. quin imo D. de pact.* legem dant contractus, *d. l. 7. §. idem Marcellus, l. 1. §. si conueniat, D. depos. l. contractus, D. de reg. iur.* atque ideo hæ pactiones dicuntur leges & conditiones in omnibus fere constitutionibus h. tit. & passim in iure leges emptionis & venditionis, id est pactiones. Et est suauissimus qui libro edito de legibus populi Rom. veluti Falcidia, Ælia Sentia, Aquilia, inter eas numerat legem commissoriam, quod est pactum emptionis venditionis de re restituenda. Nec enim ea lex est populi Rom. sed priuatorum contrahentium emptionem venditionem. Imo & hæ pactiones siue leges venditionis dicuntur venditiones, vt in *l. 4. huius tit.* Commissoria venditio, id est, venditio facta sub pacto commissorio: imo tanta earum pactionum vis est, vt eiusdem contractus appellationes varient pro varietate formæ quam ei imponunt. Vt exempli gratia pignus scindatur in hypothecam, pignus, fiduciam, & antichresim: & similiter locationem diuidam in tabellariam & precariam: Quæ igitur est forma cuiuscumque contractus, eam esse dicam quam fecerunt contrahentes secundum leges: nam improbæ pactiones reiiciuntur. At videamus quæ in hoc titulo ponuntur: Pacta siue leges venditionis & traditionis proponuntur in l. 5. & omnes iustæ & ratæ, ex quibus datur actio ex

A vendito: quia scilicet adiectæ sunt venditioni in continenti, id est in ingressu contractus, in ipso exordio & contextu contractus: nam quæ adiiciuntur pactiones ex interuallo, non valent, non proficiunt ad agendum. Ac primum proponitur lex commissoria, qua scilicet id agitur in tradenda re vendita, vt si intra certum tempus pretium, vel pretii pars reliqua non soluatur, ita venditor velit vt res sit inempta, & ei commissa, id est vt ad venditorem recurrat, etiam rursus non redditus emptori, *l. 1. huius tit. l. 2. l. vlt. D. de lege commiss. l. vlt. D. de rescind. vend.* Et hæc est quæ dicitur pœna commissi in *l. traiectitia, D. de oblig. & act.* pœna commissæ venditionis. committit emptor in venditionem qui in eius legem peccat, etiam non interpellatus si sua die pretium non offerat, *d. l. traiect. & l. 4. §. vlt. D. de lege commiss.* Committit autem venditori, nimirum ei

B restituta re vend. vel per rei vindicationem, vel per actionem ex vendito. Quod adhibita distinctione explicandum est, vt intelligatur quando exerceat venditor legem commissoriam per rei vindicationem, & quando per actionem ex vendito. Per vindicationem exercet legem commissoriam ad diem pretio non soluto, si rem emptori tradiderit precario, aut locationis nomine, donec pretium soluerit, non emptionis nomine, quia non videtur dominium ab emptore recessisse, id est, quia ea traditio non fecit dominum emptorem, in *l. serui emptor, D. de peric. & comm. rei vend.* Saluum itaque dominium mansit venditori. consequenter mansit ei integra vindicatio, quæ iure dominii competit. Per actionem ex vendito venditor legem commissoriam exercet si emptori rem tradiderit emptionis iure fide habita de pretio in diem certum: nam

C ita ipse si dominus fuit, dominum facit emptorem traditione, vt iam lege commissoria non possit habere vindicationem, sed habeat actionem ex vendito: & l. 4. quæ dat vindicationem; ita est adducenda in concordiam: nimirum addita superiori distinctione, quæ & verissima est, si dixeris venditionem factam lege commissoria esse puram, id est non contrahi sub conditione, sed pure contractum resolui sub conditione, si pretiú nó soluatur ad diem. Quę sententia locum obtinuit, *l. 2. D. de leg. commiss.* nam si dixeris eam esse conditionalem, quæ fuit sententia Sabini in *l. pro emptore §. Sabinus, D. pro empt.* etiam re tradita ex causa venditionis, & lege commissa venditori competit vindicatio, quia traditio fuit inefficax atque venditio: nec fuit igitur translatum dominium in emptorem. Sed verius

D est, non esse conditionalem & locum habere superiorem distinctionem inter vindicationem & actionem ex vendito. Eadem lex commissoria olim valuit in pignoribus, puta vt si ad diem pecunia debita non solueretur, pignus fieret creditoris: sed merito in pignore displicuit Constantino, *l. vlt. in fi. de pact. pign.* & commissoria lex Antonino Imperatori displicuit in venditionibus, *l. Æmilius, D. de minorib.* sed non antiquata, rescissa, improbata. Et est ratio differentiæ inter pignora & venditionem: Nam in pignoribus lex cómissoria plerúque est in fraudé cóstitutionú, quæ vsuris modú imposuerunt: maxime notandum est, etsi, vt

E solent: pretiosiora sint pignora plus enim ita consequeretur creditor ex lege pignorum, si ea lege committerentur, id est, si pignora in eius dominium caderent ob pecuniam non solutam quam ex legitimis vsuris. in venditionibus lex commissoria nullam habet speciem fœnoris improbi, & illiciti. Et in hanc rem est *l. Iulianus §. Idem Papin. D. de action. empt.* Sequitur aliud genus pactionis siue legis venditionis in *l. 2. & 7. huius tit* Si conueniat vt quandoque pretio oblato à venditore, ea res quam vendidit, sit inempta, & reuendatur. Lex est commissoria, lex est redemptionis quam possit facere venditor quandocumque, nullo finito tempore, vel intra certum tempus. Ex ea

pactione etiam formatur actio ex vendito in emptorem, si post venditionis interpellationem, denunciationem, oblationem pretii, & non tantum oblationem, sed etiam obsignationem & depositionem; hæc enim omnia sunt necessaria, *d. l.* 7. emptor legi dictæ non paruit, atque etiam hoc casu dabitur actio ex vendito, rescindendæ venditionis causa: nec erit necessaria actio præscriptis verbis: nam etsi *l. 2. huius tit.* dicat initio dari actionem præscriptis verbis ad rescindendam venditionem ex lege redimendæ rei; tamen in eo non perstat, & se corrigit, dum adiicit, *vel ex vendito dari*. Et similis est correctio in *l. Labeo scribit, D. de contrah. empt.* nunquam enim actio præscriptis verbis concurrit cum actione legitima. Et præscriptis verbis actio est subsidiaria in factum actio, cum deficit alia actio ciuilis. Et illud est animaduertendum, interpellandum esse emptorem, oblato pretio: alioquin non peccat emptor B in hanc emptionem: nam & hic nulla pœna est: sed cum priori genere pactionis est pœna commissi; & ideo non est necessaria interpellatio ad diem; quia dies illam appellat satis, cum est pœnalis causa: quod in *d. l. traiectitiæ* ostendi esse verum. Sequitur tertium genus pactionis in *l.* 5. si conueniat vt emptor vsuras pretii quod statim non soluit, præstet ex tempore venditionis, quæ alias non solent præstari, nisi ex mora, interposita stipulatione, & vsurarum exactio fit per actionem ex vendito: nam hæ pactiones non propriam perimunt actionem, sed ipsam contractus formant. Et constat, in bonæ fidei iudiciis deberi vsuras, non tantum ex mora, sed etiam ex pacto, *l. 15. supr. de actionib. emp. l. negotia*, D. *mand. l. Titius*, D. *de præscript. verb. l. cum quidam* §. *ex locato*, D. *de vsur. l. Publia*, §. 1. *l. Lucius in fi.* D. *depos.* In iudiciis strictis non debentur C ex pacto sine stipulatione, *l. quamuis, supr. de vsur.* Est & aliud genus pactionis in *l. 6. huius tit.* Si venierit res exiguo pretio, habita inter emptorem & venditorem certæ rei contemplatione, quæ exiguum pretium faceret. Finge conuenisse, vt rem dignam centum emeret quinquaginta, vel sexaginta, ea lege vt venditorem aleret per annum aut biennium in vicem pretii, vt *l. 3. supr. de contrah. empt.* Ea contemplatio alimentorum, vel alterius rei certæ, facit vt venditor sit contentus exiguiore pretio, qui non esset eo pretio rem venditurus citra eius rei contemplationem. Ergo id agitur vt nisi ea lex atque conditio emptionis impleatur, res sit inempta per actionem ex empto, D quæ hic etiam dabitur ad rescindendam venditionem, reddito pretio emptori. Postrema pactio proponitur in *l. vltima huius tituli*: Si vendidero tibi certum locum fundi mei, ea lege vt ne eum dedices in sacrum, vel ne eum facias religiosum illato mortuo, hæc lex recta est, & ex ea causa dabitur actio ex vendito in id quod interest venditori seruari legem, vel potius erit actio ex vendito, vt resoluatur venditio, quasi non fuerit venditor alias venditurus, & quasi ea pactio cesserit in partem pretii, effeceritque vt res minoris veniret, *l. 6. supr & l 6. in fi.* D. *de seruis export.* Implenda igitur est ea lex quæ cedit in partem pretii: & quia sine ea non erat venditurus eam rem, eumve locum; & quia E interest eius, legem seruari, vt docet *l.* 10. quia non tantum noluit religionis causa alium vicinum sibi adiungi, sed etiam specialiter interdixit, ne sibi vendenti locum fundi, non totum fundum, vel ne sibi vendenti fundum & habenti locum in confinio loco, vel fundo, venditio iniecta religione, fieret inutilis, & ingratiis sibi vicinus adiungeretur: vicinitatis enim ratio habetur in æstimando eo quod interest, *l. 1.* §. *si rem*, D. *quæ in fr. patron. l. quod sæpe*, §. *vlt.* D. *de contrah. empt.* Vnde abiit in prouerbium: Marcus Syrius vir iustus, cuius vicinitas confines fundos chariores efficiebat. Verum huic legi vltimæ vulgo opponitur lex *vltima*, D. *de pact.* quæ præscribit, neminem paciscendo efficere posse, ne quis mortuum inferat in locum suum venditum: vel ne eum consecret: Et tamen *lex vlt. huius tituli*, ratam facit hanc pactionem ne mortuus inferatur in locum venditum. Dico id non posse fieri pacto facto ex interuallo, sine stipulatione; quod pactum factum ex interuallo, non prodest ad agendum. Et ita explicatur species, quod probat *lex vlt.* vt Acc. placuit. Et hoc confirmatur vehementer, *l. quod si locus*, D. *de relig.* Si conueniat vt locus monumenti, id est cœnotaphium, non fiat religiosus, ne mortuus in eum inferatur, pactum non sufficere adhibitum, sed stipulationem esse necessariam. At lex vlt. loquitur de pacto addito ex continenti, quod proficit ad actionem ex vend. nec desiderat stipulationem. Dicitur officium iudicis tantum posse in actionibus bonæ fidei, quantum stipulatio in strictis, *l. quia tantumdem*, D. *de negot. gest.* Idem dici potest de pacto adiecto ex continenti, vt tantum possit quantum stipulatio.

L V.

Si seruus exportandus veneat.

Diximus heri de pactis inter emptorem & venditorem, sequuntur tres tituli, in quibus totidem, aut certe quatuor pactiones exponentur, quæ in venditionibus mancipiorum addi solent. prima est in tit. Si seruus exportandus veneat, id est, si seruus ea lege & pacto veneat vt exportetur. Exportare est transferre ad barbaros in *tit. 41. sup. quæ res export. deb.* In hoc titulo exportare est seruũ transferre in aliã ciuitaté vel prouinciam, ne in ea amplius ciuitate moretur, vbi venũdatur: quã pactioné venditores addere solent, vel quod ipsi eadé lege seruos emerũt vt exportarét, & & stipulãti venditori pœnã promiserũt, nisi exportarét, *l. 7.* D. *de seru. export.* vel etiam addunt eam legé odio seruorum, quod eorum conspectum ferre non possint: nam & citra venditionem etiam legimus sæpe à dominis pœnæ causa, seruos ex vrbe in villam exportari, ablegari, *l. ex pacto* §. *pen.* D. *de heredib. inst.* Quod memini me etiam probare obseruatione decima, cap. 33. ea lege vendere vt emptor emptum seruum exportet; & id confirmabo his exemplis. Demosthenes in Timocrate, & Ælianus in epist. rust. & Dio. 54. Huic legi vt emptor seruum venditum exportet, addi solet, vt in non exportatum venditori liceat manus iniicere quasi suum, ac si non vendidisset. Quod etiam pactioni tit. seq. addi solet, ne ancilla prostituatur. vel vt venditori in prostitutam sit manus iniectio. Qua de causa de manus iniectione in hoc titulo & sequenti satis multa. Manus iniectio est patri in filios, domino in seruos, & aliquando creditori in debitores; maxime fugientes ex 12 tabulis: nam & verbum iniectionis manus est legitimum: *si caluitur, pedemve struit, manum endo iacito.* vbi interprete Seruio Iurisconsulto, pedem struere, est fugere: Et sententia est legis vlt. si caluitur, id est, si moretur, si frustetur, veluti si fugiat, vt in eum creditori sit manus iniectio; quod confirmat etiam alia lex 12. tabul. *æris confessi, rebusque iure iudicatis, triginta dies iusti sunto Post dein manus iniectio esto, in ius ducito.* Itaque quod est in *l. Ait prætor*, §. *si debitorem*, *D. quæ in fraud. creditor.* creditores debitorem fugientem & pecuniam suam exportantem, veluti manu iniecta abstulisse & apprehendisse ei quod debebatur: quod, vt quidam volunt, non est interpretandum vt abstulerit iure iudicioque sine vi, sed manu iniecta, sine auctoritate iudicis ex l. 12. tabul. nam permittunt 12. tabulæ manus iniectionem in eum qui pedem struit. Licet etiam sine iudice manum iniicere creditori in debitorem duobus illis casibus, & venditori in seruum venditum, si legi venditionis non pareat emptor, ex

conuentione qua venditor exceperit sibi iniectionem manus, si non exportetur seruus, vel si prostituatur [illegible] lege venditionis optimum quidem est [illegible] vt ait lex. 1. § [illegible]pulatus in fi. D. de [illegible] Sed [illegible] magistratu factum non improbatur, [illegible] vel lex conuentionis manus iniectionem dedit [illegible] l. 1. et seq. manus iniectio fit auctore præside, quod est tutius, sed non admodum necessarium. Porro hæc lex venditionis vt seruus exportetur, non tam emptori datur, quam ipsi seruo, vt scilicet omni modo peregre abeat, quod oculi venditoris eum ferre non possint, vt sequentes pactiones propositæ tit. seq. omnes dicuntur seruæ, puta ne prostituatur ancilla: l. tit. 57. vt manumittatur, vel contra. quæ nominatim dicitur cohærere personæ serui, nec tam emptori quam seruo imponuntur. Igitur si venierit ea lege vt exportetur, nec ibi morari potest, nec manumitti, vnde exportari iubetur, vel si ibi manumittatur seruus fiet fisci cum alii potest manumitti, nec lex vetat vt manumittatur, *l. 3. h. tit.* Sed rursus si alibi manumittatur, & post manumissionē redeat vnde exportatus est, quia tūc nulla est manus iniectio in manumissū, nulla in emptorē actio competit qui manumisit eum seruum: Ideo constitutum est quia per eum seruum fit post manumissionem, quo minus voluntati venditoris satisfiat, vt veniat in perpetuam seruitutem fisci, rescissa libertate sub eadem lege ne ibi moretur vbi venit, aut vt priori domino sit in eum manus iniectio si fiscus eum non exportauerit, *l. 1. huius tit. l. pen.* D. *de seruis export.* Aliquando venditor non excipit manus iniectionem, sed pœnam stipulatur, si seruum non exportauerit emptor. & hoc casu seruo non exportato, id est neglecta lege venditionis, venditori committitur pœna tantum: seruus autem committitur fisco ablatus emptori, *l. 2. huius tituli.*

LVI.

Si mancipium ita venierit ne prostituatur.

SEquitur alia pactio in tit. 56. si mancipium ita venierit ne prostituatur: cui conuentioni additur aliquando, vel vt prostituta confestim libera fiat, ne habeatur in turpi quæstu. Quæ piissima lex est, & fauore libertatis & pudicitiæ valet, proficitque ad libertatem, etsi facta sit ex interuallo, id est, non sit inserta venditioni, venditionis tempore: Quod notandum est ex *l. 2. huius tit.* Et ostendit etiam tum *lex 1. tum l. 2. huius tit.* huius rei cognitionem pertinere ad præfectum vrbis. recte: hoc enim est quod ait lex *1. §. hoc quoque*, D. *de officio præfecti vrbi* à Seuero Imperatore, præfecto vrbi dari vt mancipia tueatur, ne prostituantur. Et hoc genere si ancilla perducta fuerit ad libertatem, patronum habebit venditorem, *l. 7.* D. *de iure patron.* Aliquando venditor non pacifcitur vt libera fiat, si non obtemperet emptor conuentioni; sed vt in eam prostitutam statim sibi competat iniectio manus quasi suam, nec venditam aut traditam: Et tamen si venditor remittat manus iniectionem, sinatque prostitui ancillam, hoc casu remittente venditore manus iniectionem, statim ancilla fit libera ex constitutione Adriani, Seueri, & Antonini; & est sine patrono: nam venditor sane nullum habebit honorem, quia remisit manus iniectionem: quæ omnia probantur *l. 1. huius tit. & l. 7.* D. *qui sine manumis. ad libertatem, & l. sed si §. 1.* D. *de in ius voc.*

LVII.

Si mancipium ita fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra.

SEquitur tertia pactio in tit. 57. si seruus veneat ea lege vt manumittatur intra certum tempus, cuius legis ea vis est quam efficit fauor libertatis, voluntasque venditoris, vt si ei non pareat emptor, si seruum emptum suadit non manumittat, statim ex constitutione Marci & Antonini scripta in Semestribus, id est in libris constitutionum Marci, *l. 2. huius tit.* Marcus Philosophus dabat operam iuri dicundo sex mensibus quotannis exemplo Augusti, Tiberij & aliorum: Et ita Semestria dicta sunt libri in quibus sunt scripta ea quæ constituit D. Marcus sex mensibus quotannis: ex quibus in iure variæ referuntur constitutiones: vt excusetur à tutela qui administrat res fisci, *§. Item eius, Inst. de excus. tut.* & vt voluntate testatoris possit remitti cautio legatorum vel fideicommissorum, *l. pactum, D. de pact.* Et vt pupillos non sit necesse restitui in integrum ex contractu auito, si pater eorum non agnouerit auitam hereditatem, *l. 12. D. de adquir. hered.* Et præterea hæc constitutio, de qua hactenus, sæpe in iure refertur, vt seruus emptus ea lege vt manumittatur, statim post diem quo manumitti debuit, ipso iure fiat liber: Et ideo si huic conuentioni adiecta sit stipulatio pœnalis, si emptor non manumiserit, ea nunquam committitur, & nullius est momenti, cum futurum sit vt seruus manumittatur ipso iure repræsentante factum emptoris. Et ita est legendum in fine leg. *vlt. huius tit.* conditionis potestate manumittentis factum repræsentari. Et hoc Græci probant: *quia*, inquiunt, *potestas facti imponit libertatem, quam debet emptor præstare.* Hoc est, pactionis potestate repræsentatur factum emptoris ac si manumisisset. Et ita etiam veteres Galli non legunt post, sed ita: *Que la puissance de la condition soit reputée au fait de celuy qui la doit frãchir, & accomplir.* Potestas pactionis habetur, pro facto manumissionis, vbi dies venerit quo seruus vel ancilla manumitti debuit. Pertinebat autem proprie ea constitutio ad seruos ea lege venditos, vt manumitterentur, non autem ad seruos donatos ea lege. Et aliquandiu eo iure vsi sunt, vt non idem esset in donatis, *l. Qui Romæ, §. Flauius*, D. *de verb. oblig.* Sed postea aliis constitutionibus etiam porrecta est ad contractum do vt facias, vt si quis det pecuniam domino quasi pro pretio, vt seruum suum manumittat: nam accepta pecunia si non manumittat, ipso iure fit liber, *l. 4. huius tituli, l. Paulus §. 1. D. de liber. causa.* Et additur in hoc titulo quarto conuentio, vt seruus non manumittatur, cum ita scilicet seruus venditur, vt nunquam possit ad libertatem perduci, in *l. seruus hac lege*, D. *de manumiss. l. 1. §. is quoque* D. *ad senatusc. Syllan.* Quod adeo verum est, vt si huic conuentioni sit subiecta stipulatio pœnalis, hoc modo: Tot dari, si manumiseris, nullius est momenti manumissio: nam etsi non manumiserit, manumissio futura est, & in ea stipulatione videtur intelligendum de effectu manumissionis, non de nudo actu manumissionis, siue effectu: Et cum inanis sit manumissio, inanis etiam erit stipulatio pœnalis, *l. pen. h. tit. l. 6. D. de seru. export.* quæ sola est de hac conuentione, quod etiam in quæstione 3. pactionis obtinuit, *l. vlt. huius tit.* vt ipso iure nulla sit stipulatio pœnalis: nam ex ea pactione futurum est vt fiat liber seruus, quem vt manumitteret emptor, creditum est ex tempore contractus: Et idem obtinuit in quarta pactione. Et vt minori negotio intelligi possint quæ supra de manus iniectione diximus, hæc subiicientur ex *l. ait prætor, § si debitorem, D. qua in fraud. cred.* ait, creditorem per-

ſequentem debitorem fugientem, & pecuniam ſecum ferentem auferre ei pecuniam ſibi debitam. vtitur his verbis, *ferre* & *auferre*, *perſequi* & *fugere*, fugit debitor, perſequitur creditor, fert pecuniam debitor, aufert creditor ſi fiat illico: nemo eſt qui hoc legens non intelligat illico, id eſt, in ipſo articulo & momento temporis, ſine iure, ſine iudicio, manu iniecta fugienti debitori, quia nec iuris nec ordinis ſpatium vllum relinquat creditori, pecuniam debitam auferre; ergo cum ea res ſit fraudi creditori, recte ſtatuunt licere fugienti debitori, & pecuniam ſecum ferenti, illico auctoritate ſua pecuniam auferre: ſic ſane: nam, quod plus eſt, etiam in debitorem fugientem, 12. tabulæ dant manus iniectionem: *ſi caluitur*, &c. Dant primum in eum qui caluitur, id eſt, in moratorem, vt alio capite, in iudicatum qui moratur & fruſtratur, nec iudicatum facit. Deinde dant etiam in fugientem debitorem. Inciuilis quidem hodie eſt hæc via, & extraordinaria, fateor, ſed inciuile quoque eſt, ſi non probaueris quod creditor fecit, dum ſibi vigilat, ſuum vt ſeruet, qui in eius amittendi ſummo periculo verſabatur, *l. vlt.* § *vlt. D. quod metus cauſa*, ponit creditorem exegiſſe per vim debitam pecuniam ſine cognitione iudicis, etiam a non fugiente debitore, interuentu apparitoris, qui interuentus non excuſat vim, non habita cognitione iudicis, & non facit vt creditor qui vim fecit, eam non videatur feciſſe: Et tamen quod ita extorſit creditor auctoritate ſua, interuentu apparitoris, vt ſuperiori etiam caſu, æquum eſt eum excuſari ob præcipitem fugam debitoris. Non omnis vis improbatur. dicimus creditorem vim feciſſe neceſſario magis quam libenter, coacte magis, quam ciuiliter, vt Titus Liuius 38: magis pie quam ciuiliter vim feciſſe Africanum, quia a corpore fratris qui in vincula ducebatur, repulit viatorem. Et adde, melius id facere per magiſtratum, ſi quis poſſit, *l. ſi ſtipulatus ſum, in fi. D. de ſolut.* Sed fuga debitoris non dat ſpatium adeundi magiſtratus: igitur tolerabile illud eſt. Addam manus iniectionem fieri in ancillam proſtitutam, contra legem venditionis, auctore magiſtratu, *l. 1. ſup. tit. 56.* Sed etſi ſine magiſtratu facta fuerit ex lege conuentionis, id eſt, prout lex conuentionis permittit, eam reuocari, inciuile eſt.

LVIII.

De Æditiis Actionibus.

ACtiones empti venditi vel ſunt ciuiles, de quibus actum eſt ſupra, vel honorariæ ſiue ædilitiæ, de quibus agitur in hoc titulo: nam & hæ actiones quæ dantur ex edicto Ædilium curulium, quibus maxime erant curæ venalia, dantur ex contractu emptionis venditionis, *l. cum autem*, §. *ſi quis*, *D. de Ædil. edicto.* Et proximæ igitur ſunt actioni empti, & ſunt duæ, Redhibitoria & Æſtimatoria, quæ proprie pertinet ad venditionem mancipiorum, ſi ſpectes verba Adilitii edicti; eſt enim de venditione mancipiorum, ſed trahitur ad venditionem ceterarum rerum, *l. ſciendum*, *D. de ædilit. edic.* etiam ad venditionem prædiorum, *l. etiam*, *D. eod.* vt ſi fundus emptus ſit peſtilens, redhiberi poteſt venditori, omnibus reſtitutis in priſtinum ſtatum: Et ideo in *l. pen. huius tit.* vbi vulgo male ita legitur: *ſi peſtibilis fundus, id eſt peſtibiles herbas vel letiferas habens:* adſerenda nobis eſt vetus ſcriptura: omnes libri manuſcripti ſic habent: *peſtuibilis fundus, id eſt peſtibulas, vel herbam letiferam habens*, definitio eſt peſtibilis, aut peſtilenti fundi recta: nam & incitabilem dicimus in quo ſunt incitabula virtutis & ingenii, & fundum peſtilentem, in quo ſunt peſtibulæ, vel herba letifera: Et peſtibularum nomine ſignificari opinor natrices, viperas, colubros, ſerpentes, quas etiam auctores vocant peſtes, earumque odorem aiunt eſſe nocentiſſimum, *l. 2. §. Idem ait*, *D. ne quid in loco publ. odore ſolo locum fieri peſtilentiorem*, vt Florent. habent, non, *odore ſoli.* Nec nouum videri debet hoc verbum *peſtibulas*, cum & veteres dixerint eodem ſenſu, *peſeſtas in fundo luſtrando* apud Feſtum. Et ita Columella l. 1. cap. 5. *Natricum ſerpentumque peſtes:* & lib. 8. cap. 5. *Cauendum eſt ne pulli gallinei afflentur à ſerpentibus. Id vitatur incenſo ceruino cornu, & capillo mulieris.* Et ita Virgilius: *graueis nidore chelidros*, quod ſumptum eſt ex Nicandro qui eos dixit, βδελύδμας. Ergo reſtituatur vetus lectio. ſic igitur actio redhibitoria, & æſtimatoria, licet in edicto fiat tantum mancipiorum mentio, referuntur etiam ad res ceteras. Trahuntur etiam ad fundos. Redhibitoria actio eſt, qua emptor agit ad reſoluendam venditionem, ob vitium, morbumve latens rei venditæ, quod neſciebat emptor, vel ob dictum promiſſumve venditoris, vt ſcilicet eam rem recipiat venditor, & pretium reddat emptori: qui agit redhibitoria, debet rem exhibere venditori, offerre, præſtare, vt ait *l. vlt. huius tit.* quod non eſt probare, vt quidam putant, vitium rei, vt probare ſeruum fugitiuum eſſe, ex veteri vitio: ſed eſt reſtituere, offerre præſtare, quoniam ibi agitur, de redhibendo ſeruo fugitiuo: ſed ibi redhibere, eſt reſtituere, & verbo exhibendi ſemper ineſt ſignificatio reſtituendi, *l. Iulianus* §. *quantum*, *D. ad exhib.* Et ita in *l. pacta, ſupr. de pact. exhibitis*, id eſt reſtitutis. Ergo hæc eſt ſententia legis vltimæ, eum qui agit redhibitoria, debere rem exhibere venditori, id eſt, reſtituere: Et ideo recte in contrarium adfertur *l. redhibere*, §. *vlt. & l ſeq. D. de ædil edict.* quo agitur etiam de ſeruo fugitiuo in cauſa redhibitionis, & qui etiam nunc eſt in fuga, ſine culpa emptoris: Et tamen non exigit Iuriſconſultus vt omni modo ſeruum exhibeat: ſed habeat ſatis venditori cauere de eo ſeruo perſequendo & reſtituendo vbi venerit in poteſtatem ſuam, neque per ſe, neque per heredem ſuum fieri quo minus habeat venditor. Non eſt igitur neceſſarium vt exhibeat, cum ſufficiat ea cautio. & græci. vt hoc inter ſe componant, ſequuntur quod Acc. retulit in *l. vlt. hoc tit.* vt ignoranti venditori qui bona fide vendiderit citra fraudem, & ſimpliciter, id eſt, qui ignorauit vitium ſerui venditi, omni modo is ſeruus ſit exhibendus, & redhibendus ab emptore, qui eum dicit eſſe fugitiuum ex veteri vitio: nam ſi ſit ex nouo, ceſſat redhitoria in *l. 3. hoc tit.* futura enim vitia non præſtat venditor, *l. 1. ſup. de peric. & comm. rei vend.* Sic igitur ſtatue: ignoranti venditori omni modo reſtituendum ſeruum ab emptore agente redhibitoria vt pretium conſequatur diſtracta omni venditione: ſcienti autem venditori vitium ſerui, ſatis ſit caueri de eo perſequendo, & reſtituendo, ſi ſit in fuga ſine culpa emptoris. Hanc diſtinctionem facile admitterem, quoniã ſumma æquitate nititur, & ſimilis eſt in ſpecie *l. vlt.* Si venditor ſciens vitium aut morbum vendiderit, actione redhibitoria, non tantum cogitur reddere, ſed etiam omne damnum emptori præſtare debet, vt ſi quid ſeruus ille per fugam abſtulerit emptori, vel ſi alios ſeruos emptori ſollicitauerit & corruperit, *l. quare, in princ. D. de ædil. edict.* Ignorans autem venditor pretium tantum reddit emptori, non omne damnum. Et ita ſæpe in tractatu de venditione & emptione, ſciens emptor & venditor ſeparatur ab ignorante. Sed ex verbis legum quæ inter ſe committuntur, id eſt, *l. vlt. huius tit. & d. l. redhibere*, non apparet neſciiſſe venditorem in *l. vlt.* Et ſciiſſe in ſpecie *l. redhibere*, Igitur melius ita conciliari poſſunt: emptorem qui agit redhibitoria, debere rem reſtituere venditori: Et hanc eſſe naturam actionis redhibitoriæ, vt omnia reponantur in priſtinum ſtatum ex vtraque parte: ſed officio iudicis contineri, vt ſi rei reſtituendæ copiam non habeat emptor, & ſi ſeruus ſit in fuga ſine culpa eius, in-

reponatur, cautio de eo persequendo & restituendo A venditori, aut vt emptor actionibus suis cedat venditori ... quæ cessio erit pro ... l. *quod debetur*. D. *de pec.* Et hoc obseruatur in aliis plurimis actionibus, *l. prælegato. §. vlt. D. de leg. 1. l. si ea exceptione. §. ... quod metus causa, l. ... §. pen. D. sol. matr.* ... hæc de actione redhibitoria ædilitia. Alia est actio redhibitoria ciuilis, de qua est pars *l. pen. huius tit.* Si conuenit inter emptorem & venditorem, vt si intra certum tempus res displiceat emptori, inempta fieret: quo nomine Sabinus dicebat, emptori actionem esse ex empto redhibitoriam. Paulus existimabat, tutius esse ex ea conuentione agere in factum præscriptis verbis, *l. si conuenit, D. de rescind. vend.* Et absurdum videtur agi ex empto ad rescindendam venditionem. Et hoc B casu desinit constitutio, quæ dat actionem empti ad rescindendam venditionem. Tollendi igitur dubij causa, tutius esse agere in factum, non ex empto. Sed etsi quis hodie egerit ex empto ea de re, non male egerit, cum Sabinus senserit empti iudicio & redhibitoriam contineri, comprehendi posse, & ei adsentiatur Labeo, licet fuerit dubitare fecit, & Vlpianus noster in *l. ex empto §. redhibitionem*, D. *de act. empt.* Multum autem distat actio redhibitoria ciuilis ab ædilitia: nam ciuilis est perpetua in *l. si hic tam*, *D. de euict.* Ædilitia est temporalis, id est semestris, *l. 2. huius tit.* Et præterea ciuilis rem nudam continet, & persequitur: Ædilitia est pœnalis, quia si venditor non pareat arbitrio iudicis, est enim arbitraria actio, crescit in duplum, & ob id dicitur esse pœnalis, *l. cum autem §. si stans, l. redhibitoria*, D. *de ædil. edict.* Et eò respiciens Horat. dixit C venditorem esse pœnæ securum, quia non celauit vitium serui emptorem, sed cum vendendo excepit fugam, lib. Epistolarum. 2. Epist. 2. his verbis:

Des nummos, excepta nihil te si fuga cædat:
Ille feret pretium, pœnæ securus opinor.

Pœnæ securus est qui non timet actionem redhibitoriam ædilitiam, quæ est in duplũ pœnalis. Actio æstimatoria quæ dicitur quanto minoris, quanto minoris emisset emptor, si id vitium cognouisset, vt *l. 9. supr. de action. empt.* agit emptor, vt scilicet in id damnetur venditor. Item actione æstimatoria in tantum aget, inquantum si scisset emptor ab initio, minus dedisset pretij, vt id sibi restituat venditor. Denique Æstimatoria D rescindit venditionẽ pro parte pretij redhibendi, & est temporalis, nempe annalis, *l. 2. huius tit.* omnes fere honorariæ sunt temporales: nam & magistratuũ erant temporalia edicta, vt in *Inst. de perpet. & temporalibus action.* ex quibus sunt hę actiones. Et excipiuntur paucæ actiones honorariæ quæ sunt perpetuæ.

LIX.

De Monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, nec non balneatorum prohibitis, illicitisque pactionibus.

Hic titulus est mirum in modum deprauatus, & omnino, secundum quod habent veteres libri, ita est restituendus, de monopoliis, & officinatorum, vel artificum, ergolaborumque prohibitis, illicitisque pactionibus. Sũt enim tres partes tituli. Vna est de monopoliis. Vtitur voce Græca, quod desit Latina, vt Suetonius refert Tiberium Imperatorem in senatu abstinuisse græco sermone, ita vt Monopolium nominaturus, cum non haberet, propriũ veniam rogarit quod sibi esset græco verbo vtendum. Monopolium est vendendæ certæ mercis ius, quod vnus solus sibi vindicat, vel permissu Principis, vel auctoritate sua. Hoc vero constitutio huius tituli damnat omnino, adeo vt nec si permissus Principis interueniat, cuiquam cuiuscumque mercis monopolium exercere liceat, in eum qui exercuerit, proposita pœna deportationis, & inter species quarum monopolium exerceri solebat, constitutio numerat vestes, & pisces & pectines, quibus scilicet comantur capilli, κα... capillorum, & Echinos, id est, Erinaceos quorum cute vestes expoliuntur, in quibus fraus, vel monopolium fit, vt scribit Plinius lib. 8. cap. 37. Magnum fraus & ibi lucrum Monopolium inuenit, de nulla re celebrioribus Senatusconsultis & nullo non principe adito querimoniis prouincialium. Et ita si quis velit pectines vendere pectendis capillis quantum hoc esset lucrum illi? Generaliter, his enumeratis speciebus constitutio cuiuscumque rei monopolio interdicit. vulgus Monopolium etiam accipit pro pactionib. illicitis, quas inter se habent negotiatores & artifices in perniciem populi. quid sit monopolium expolui vere. Et natus inde error est, quod sub hoc titulo tractetur etiam de huiusmodi pactionibus, sed non certis quasi Monopolijs, & omnino ex tribus partibus huius tituli vna tantum est de monopoliis, ceteræ sunt de pactionibus negotiatorum & artificum illicitis, olim ante hanc constitutionem iniussu Principis licebat Monopolium certæ mercis exercere sub onere conferendæ in fiscum siliquaticæ pensionis, id est, certarum siliquarum in aureos singulos, quod significat Cassiodorus lib. variar. 2. in epist. ad Faustum. plerumque in eo auctore, id est, onus siliquaticæ, & onus monopolii, id est onus collationis præstandæ fisco pro monopolio permisso certæ mercis, quod vnus solus sibi vindicat. Atque ita recte dixero, monopolium domino præstare ius vendendæ certæ mercis, & onus quod pro eo permisso infertur in ærarium. nunquam admittam, monopolium accipi pro conspiratione aut pactione illicita mercatorum: Sed constitutio huius tituli nec ex permissu quidem Principis Monopolium exercere permittit. Et hæc de prima parte. Secunda pars est de conuentu negotiatorum illicito, id est, de conuentione, qua inter se paciscuntur, quasi conspiratione facta, ne vlli minoris vendant species certas, quas ipsi inter se constituerint & taxauerint, quod fit sæpissime ex pacto negotiatorum, vt si adieceris singulas tabernas, idem sis apud omnes pretium inuenturus, quæ compactio hoc titulo penitùs abrogatur. Tertia pars est de artificiis, id est, de artificum, fabrorum, officinatorum, ergolaborum, id est, qui redimant opus faciendum, habito contractu locationis conductionis redemptorum operum, & balneatorum etiam inter se pactionibus prohibitis, quas ineunt in populi fraudem suique compendium, puta, vt ne quis opus quod inchoauerit, alter absoluat, vt locator omnino compellatur vti opera eius cum quo egit primum de opere faciendo, quæ iniquitas est magna & summa, idcirco improbatur hæc pactio, qua de re est *l. pen. §. vlt. infr. de ædif priuat.* His omnibus qui huiusmodi pactiones inter se composuerunt in fraudem plebis, constitutio huius tituli imponit multam pecuniariam, *d. lex pen.* ei qui opus redemit, vel ei qui opus in- E choatum dereliquit, vel ei qui derelictum ab alio absoluere recusat, vt præstet omne damnum operis, vel luat in corpore, si sit inops, iuxta regulam *l. 1. §. vlt. D. de pœnis*, *& l. si quis id quod*, D. *de iurisdict.* Quod & Græcorum prouerbium confirmat παθεῖν ἢ ἀποτίνειν, *aut corpore male affici, aut multam persoluere*; & in *d. l. pen. §. vlt.* quod hactenus de fuit, Grecum verbum sic est restituendum, ἀποτελεσθεῖσαι, vt damnum præstet operis quis opus dereliquit: Et apud Harmenopulum 3. epitom. refertur edictum præfecti prætorio: quod solet apellari ἐπαρχικὸν, id est, forma præfecti prætorio, qua quidem cauetur vt artifex derelicto opere inchoato, non possit aliud aggredi, antequam id quod ante instituit, absoluerit, nisi si doceat per locatorem stare, forte non suppeditantem sumptus aut materiam.

Et obseruandum est etiam ex *l. pen. inf. de ædificiis priu.* A quod & hic titulus confirmat, differentiam esse inter ergolabos & artifices & architectos: nam architectus est vir doctus, qui instituit opus & arbitratur, qui seruat diuisiones, mensuras, & præcisiones partium, vt ait *lex 3. Cod. Theod. de excusat. artific.* qui seruat mensuras, id est symmetrias vt Vitruuius dicit lib. 6. gloriam esse artificum, si opus perfectum habuerit auctoritatem sui artificis. Et ita lex, 1. *eodem tit. de excusat. artific.* exigit in architecto peritiam artium liberalium: Et Vitruuius etiam lib. 1. vt nouerit responsa Iurisconsultorum: propterea quod in faciendo opere, sæpe incidunt quæstiones de seruitutibus, aqua, & stillicidiis. Redemptor autem operis est is qui suas operas conducit locatori, & recipit se curaturum vt opus fiat B per se, vel per alios fabros, si ipse non sit. potest non artifex esse ergolabus, siue redemptor operis. Artifices sunt qui extruunt. Igitur hæc nomina non sunt confundenda. Distinguuntur in *l. pen. hoc tit.* Etiam non fero quod quidam *l. 1. §. vlt. D. de pollic.* referunt ad ergolabos & redemptores, cum manifestum sit hunc §. non loqui de locatore & conductore, de ergolabo, sed de eo qui ductus beneuolentia erga patriã suã, promisit patriæ se opus publicum facturũ, & vero perfecit opus sua pecunia, & assignauit patriæ, quæ assignatio pro traditione est in *l. quod si neque, D. de peric. & comm. rei vendit.* Vbi agitur de trabibus emptis & assignatis: quæ assignatio fuit pro traditione, id est, signi impressio facta ab emptore, vt vere is qui ita perfecit opus C reip. non teneatur si opus postea forte perierit, non vitio operis; quod & in artificio obtinet ex *l. 7. inf. de oper. public.* Sed locus ille non est de artifice vel ergolabo, sed de donatore, cuius alia est conditio, & melior quam ergolabi vel artificis: quia illi si non perficiant opus, aut perfici non curent, tenentur in solidum, et si soluendo non sint, torquentur in corpus. Ceterum qui reip. tenetur ob certum opus quod promiserat, si id derelinquat, non semper damnatur in solidum, sed in quintam patrimonii tantum heres eius extraneus; heres autem suus in decimam secundum distinctionem *l. ex pollicitatione, D. de pollicitat.*

LX.

De Nundinis & Mercatibus.

HEic etiam inest mendum, & est certissimum, legendum esse, *de nundinis & mercatibus.* Quod ostendit hæc constitutio: Nam in duobus locis tantum nundinæ sunt panegyres & celebriores mercatus, qui habentur certis temporibus maximo conuentu negotiatorum in his locis, quibus ius est eos habendi, vel longa consuetudine, vel permissu principis, *l. 1. D. de nundinis*, quæ etiam addit ius mundinarum exercendarum amitti decennii tempore non vtendo. Quod autem Festus scribit nundinarum diem esse feriatum, nec eo tempore licuisse agere cum populo, ne nundinatores interpellarentur, id cum esset intermissum, imo abrogatum lege Hortensia, Macrob. lib. 1. cap. 16. constitutio huius tituli id renouat, definiens vt nundinæ sint feriæ: primum quidem vt ne qui ibi conueniunt nundinandi gratia, interpellentur priuati debiti causa. Et non desunt qui trahant nundinarum nomen ex hebræo, & aiunt ea lingua significari quietem negotiorum, & nos quoque in idiotismo appellamus ferias, id est, quietos dies. Et quod magis addit constitutio huius tituli vt ex mercibus vel venalibus, vel ex quæstu temporali locorum, in quibus negotiatores exercent nundinas, ne quidquam exigatur. Ea ita quod Constantinus dedit tantum veteranis, *l 1. inf. de veter. lib. 12.* Hæc constitutio dat omnibus negotiatoribus, qua de causa ea Græci vocant nundinas, ἀτελείας, id est, immunitates, *franchises* Nundinæ enim non sunt munificæ; nec alio tempore exigitur rerum venalium quinquagesima, vel centesima, vt à Dione lib. 54. & à Tacito lib. 1. & Demosthene, in oratione contra præscriptionem Lacriti: Eorum quidquam non exigitur nundinarum tempore. obseruandum in constitutione huius tituli separari merces à venalibus: nam omnes libri habent *venalibus*, non *venalitiis*, vt apud Plautum, *mercaturam an venales habuit?* Nam venales sunt homines serui, & homo non est in merce: hoc tribuitur dignitati hominis, etiamsi seruus sit vt ne scilicet homo, quisquis sit, habeatur in merce, quod iure naturali omnes simus æquales, qua de causa mangones seruorum dicuntur, venalitiarii, non mercatores, *l. mercis, de verb. sign. l. 1. §. 1. D. de tribut. act.* etiam notandum, quod tribuitur dignitati etiam hominis serui, quam ei natura dedit, *l. Iustissime, D. de ædilit. edic. ædiles noluisse vt homo accederet, rei quæ minoris esset, ne qua fraus, inquit aut edicto, aut iuri ciuili fieret propter dignitatem hominis,* Et subiicit: *alioquin eandẽ rationem fuisse, & in ceteris rebus: ridiculum namque esse tunicæ fundum accedere.* Quod ita explico: venditioni hominis potest accedere homo cuiuscumque pretij, vt venditioni ordinarij serui potest accedere peculiaris, licet longe pluris sit quam ordinarius, & ita venditioni serui recte accedit homo, *d. l. Iustissime, §. 1. l. Itaque, eodem tit. l. si in emptione, D. de contr. empt.* At venditioni rei quæ minoris sit, id est, rei modicæ homo non accedit: non dico hominem magni pretij non accedere rei parui pretij: nam id dici potest de omnibus rebus: quandoquidem non minus ridiculum est, tunicæ vel pileo accedere fundum, quam hominem cuiuscumque pretij, propter dignitatem serui, cum natura sit ceteris æqualis, quem tam sacræ, quam prophanæ scripturæ vocant imaginem Dei: ne eo modo fraude quæsita, & titulo accessionis, homo qui in causa redhibitionis, non redhibeatur: id est, ne in vendendo homine titulo accessionis minimæ rei is homo qui forte est in causa redhibitionis, postea non redhibeatur vitio comperto, aut morbo, quia accessionis non est redhibitio sine re principali, *l. proinde §. vlt. D. de ædil. edic.* & si accessio euincatur, non res D principalis, venditor in duplam non tenetur, *l. ex empto §. si quis rem, D. de action. emp.* Et ita quoque rei modicæ non est redhibitio, etsi vitiosa sit, *l. si tamen, §. vlt. D. de ædil. edic.* dum ait: simplariarum venditionum non esse redhibitionem, id est, rerum modicarum, quæ si euincantur, non teneatur earum nomine venditor, nisi in simplam, non in duplam: ob rem modicam non fit rescissio venditionis, *l. res bona fide, D. de contrah. empt.* Vides igitur & in ea lege *iustissimè*, deferri dignitati conditionis & naturę etiam hominis serui, quomodo ei defertur legibus, dum non habetur in merce. Venales etiam dicuntur venalitii: sed venalitii nomen ambiguum est: nam significat non tantum venalem: sed etiam venalitium, *l. vlt. D. de ædil. edic. vbi ex venalitio* Græci interpretãtur recte, ἀπὸ τοῦ πρατηρίου, E id est ex loco in quo venduntur serui. Et ita Tullius pro Cornelio: *Multi mercatores venalitij:* quod & Suetonius de claris Rhet. *venalitij cum gregem venalium è naui educerent.* Et quia igitur est ambiguum nomen, magis probo in hac constitutione venalibus, quam venalitiis. Et notandum separari mercatus à nundinis: mercatus sunt paruæ nundinæ, & immunes, non munifices, mercatus sunt vnius ciuitatis, nundinæ totius prouinciæ, & vniuersi imperij.

LXI.

De vectigalibus & commissis.

ETiam hic titulus pertinet ad negotiũ emptionis, & venditionis, de quo orsi sumus dicere a tit. 58. Nã vectigalia sunt portoria quæ debentur fisco ex mercibus, aut venalitiis, quæ huic oneri subiiciuntur, & quæ importantur, vel exportantur, quacumque transeunt, prçterquam si quo loco mundinæ exercentur, & quamdiu exercentur. Et male ea vocat commercia Cedrinus duobus locis, sunt onera mercium quæ importantur, vel exportantur, Iustinianus in edicto de Alexandrinis ἐξαγώγιον vocat, quia dantur pro exportatione. Contra quæ dãtur pro inuectione, dicuntur εἰσαγωγικά. Et inde Strabo lib vltimo, in vrbe Alexandrina, alia vectigalia facit, ἐξαγωγικα, alia εἰσαγωγικα, quæ in vrbe octauæ mercium appellantur, *l. 7. & 8. huius tit. & l. 7. inf. de loc.* Et constat etiam ex *l. 5. huius tit.* ea exigi per stationarios & vrbanos milites, qui scilicet portitoribus adsunt, feruntque suppetias. Dio. 54. quos non male vocat superstationarios, vt in secunda parte *l. miles, D. ex quibus caus. mai.* Ex quibus intelligimus stationarium militem, qui domi suæ agit: nam ea lex ponit duo genera militum qui non videntur abesse reip. causa, id est militem qui accepto commeatu domi suæ agit, non abesse reip. causa. Secunda, ait eum militem scilicet stationarium, non abesse reip. causa qui operas in publico vectigalium causa dat. Dixi initio, vectigalia esse portoria, quæ debentur fisco aut reipub. ex mercibus aut venalitiis, quæ huic oneri subiiciuntur, quia iure ciuili non ex omni genere mercium vectigal accipitur, non ex oleo, oleribus, & quæ enumerantur species in *l. vlt. §. species, D. de publican*; non solæ sunt species quæ vectigal debent, sed solæ ex iis de quibus dubitabatur, an essent ex onere. Est enim hoc onus non mercatorum, sed mercium: nam qui mercatores non sunt, vectigal pro eis quæ sunt in merce quam vehunt, debent. Et eadem est ratio vectigalis mercium & census prædiorum, quod & vectigal dicitur improprie. Et retro vectigal mercium improprie, census. Vtcunque vectigal, vt cunque census, rerum non personarum est, *l. Imperatores, D. de public. & Nou. Theod. Neque Ecclesiam diuinam, &c.* Et idem omnino ius fraudati census & vectigalis fraudati, licet res non sit eadem. fraudati vectigalis crimen est, si quis quæ transfert, non profiteatur ad publicanos, *l. frandati, D. de public.* & vocatur à Græcis κλεπτοτελώνημα, id est, furtum vectigalium. Fraudati census crimen est, si quis non subsignet ad ærarium, & profiteatur omnia quæ habet in bonis, *l. vix*, D. *de iudic. l. 1. inf. de quæstion.* Dixi in definitione vectigalium, præterquam si quo loco nundinæ habeantur: nam nundinas iam dixi esse immunes & quietas. Quod confirmat. *l. 3. §. vlt.* D. *de feriis*, dum ait, omni tempore, etiam nundinarum tempore, quod scilicet feriatum est, ius dici aduersus eum qui nundinarum nomine aliquid exegerit aduersus communem vtilitatem, & aduersus immunitatem nundinis concessam; alioquin circumuectiones mercium munifices sunt, & debent portoria etiam transiti pontis, *l. cum in plures, §. pen D. loc.* Seneca lib. 2. de tranquillitate vitæ. *Cogitans*, inquit, *& in pontibus pro transitu dari.* Et §. *vlt.* idem ostendit. pro sola rheda mulionem pendere portorium siue vectigal pro mercibus conductoris rhedæ, & mularum etiam causa, quod, hedis iungerentur mulæ: vnde mulæ rhedariæ. Recte igitur dixerim, etiam pro nauicella deberi portorium ex qua quæstum facit nauigator vel nauicularius, dum alij nauim locat: hoc tamen eis fuisse concessum à Nerone Suetonius ait; ne inquam, pro nauibus portorium penderetur, constitutum est. Et hæc satis de vectigalibus, modo memineris iniustos esse census, & hunc titulum pertinere ad merces, vel indice titulo & serie quæ spectat ad commercia, id est emptiones venditionesque Nunc definiamus commissum, quia hic titulus est de vectigalibus & commissis. Commissum igitur est mercium casus quæ ad publicanum non sunt professæ, vel, pœna omissæ professionis, publicatio scilicet mercium, aut venalium improfessorum: & nomen ex eo habet, quod in legem Censoriam quæ locatione vectigalium portitoribus indicitur, committit is, qui professionem omittit. Varro 2. de re rustica: *Ad publicanum profitentur, ne legem Censoriam committant.* Legis Censoriæ pactiones sunt habitæ à Censore cum portitoribus, siue redemptoribus vectigalium, qui quidem fisco addicunt merces improfessas. Et merito qui merces supprimit, nec profitetur ad publicanum, illicitas merces habere præsumitur, aut fraudandi vectigalis animum habere. Et si non constituerentur pœnæ, facile esset fraudare vectigalia. Qua de causa pœna commissi etiam pœna vectigalis dicitur, *l. vlt. §. licet*, D. *de public.* quæ, quod summe notandum est, transit in heredem si merces fisco commissas possideat, vel dolo desierit possidere: etiamsi non sit lis contestata cum defuncto, qui commisit in legem Censoriam, quia statim ipso iure post omissam professionem mercium commissarum dominium fisco adquiritur. Et hoc probatur *l. fraudatio, & l. commissa, D. de public.* Neque obstat *l. vlt. §. pen. D. hoc tit.* quæ ait, etiam in vectigalibus, vt in ceteris pœnis, pœnam non transire in heredes, nisi lite contestata, quoniam loquitur ibi de pœna tripli, qua tenetur publicanus, qui exigit illicite, *l. 1. l. si multa, l. locatio §. quod illi, D. eod.* non loquitur de pœna commissi, non de pœna fraudati vectigalis. Ad hæc sciendum est crimen, fraudati vectigalis, quod trahendum etiam est ad crimen fraudati census, finiri quinquennio, si non sit lis contestata: nam perpetuat crimen, *l. 2. huius tit.* finiri etiam interitu rei improfessæ, si interierit sine culpa aut dolo eius qui commisit in legem Censoriam: finiri morte serui improfessi atque manumissione, *l. 1. & 2. huius tit.* manumissio similis est morti, *l. si mihi alienam, D. de solut.* quia demum is moritur, & desinit esse homo qui fuit ante: nec in illum est manus iniectio, nec vllum caput habet, *§. seruus, Inst de cap. minut.* effectu tamen habetur pro capite deminuto, si sit manumissus, sicut in causa vsusfructus constat manumissum haberi pro capite minuto, *l. vlt.* D. *de vsuf.* Sciendum etiam hoc est, eum incidere in criminis pœnam fraudati vectigalis, qui non debet vectigal, & quidquid conuehit in vsum suum, incidit in commissum, si non profiteatur, & vectigal tamen is nullum debet, *l. 5. huius tit l. vlt. §. quotiens, l. dominus, D. de public.* Nec etiam ea quæ quis victus sui causa portat vsuaria, vectigal debent, *l. in leg.* D. *de verbor. signif.* quibus adiiciantur quæ aduehit ruris exercendi gratia, *l. 5.* Et victus nomine intelligitur cultus corporis, & vestiarium, & habitatio, quoniam sine his non possumus viuere, *l. vlt.* D. *de aliment. leg.* Et tamen Acc. putat in *l. 5.* ea etiam pendere vectigal quæ conuehuntur faciendi ædificij causa. Refert Guido Papa conc. 39. Sed vellem adhiberi distinctionem ædificiorum, nempe eorum quæ sunt refectioni eorum necessaria, & eorum quæ sunt minus necessaria & sumptuosa. Ceterum *d. l. in lege*, D. *de verbor. signific.* etiam lege Censoria ostendit id nominatim solere caueri, ne quidquam pensitent vsuaria. lege censoria, id est conuentione adiecta locationi vectigaliorum: qualis lex est dicta à Cæsare Augusto, dum censuram gereret, & locaret Cretæ insulam, *l. Cæsar*, D. *de public.* quoniam in ea est male auehito, pro euehito, vt in fine lex ait: *euecta cotes.* verba legis sunt: *ne quis præter redemptorem post idus Martias cotem ex insula Creta*

Creta euehito, fodito, neve eximito. Et quod dicitur apud Trebellium Pollionem, Valeriano Cæsari: *tibi legum scribendarum auctoritas dabit*, de legibus locationum intelligendum est, vt Vitruuius in Architecto desiderat prudentiam, vt possit caueri locatori, vel conductori. Ad censorem pleræque leges pertinent Pandectarum, vt *l. censere*, D. *de verb. signific. & l. subsignatum*, D. *eod.* Nam portorium, prædia & bona cuiusque subsignabantur apud Censorem, vt ait Cic. in orat. pro Flacco. Et conuenienter in *d. l. subsignatum*, definiuntur etiam bona, & quid sit detestatio: nam absente publicano, detestatio vice possessionis est, sicut vice interpellationis haberi detestatio solet, *l. Labeo*, D. *de nautico fœn. & l. liber*, D. *de verbor oblig.* Ac postremo quis sit incertus possessor. Quod si incertus mandat commisso, vt incertus aget, apud Varronem 4. de lingua lat. verum veniamus ad rem: vsus vel ruris excolendi gratia, quod verbis profiteri debes apud Publicanum, nisi commitas. Ceterum vectigal non debes, vt nauicularij, si non rem sibi geri probauerint, portorium non pensitant, & si quod debent non profiteantur, committunt legem Censoriam, *l. 6. hoc tit. l. 13. & 14. C. Th. de vectigal. & nauicularis.* Idemque statuendum est in legatis gentium peregrinarum in iis quæ exportant: nam eorum tantum quæ important, portorium debent constitutione 8. huius tituli. contra sunt alii qui vectigal debent, nec tamen incidunt in commissum, ob omissam professionem, vt milites, *l. 3. huius tit. & minores*, *l. vlt.* §. *dominus*, D. *de public. l. si ex causa*, §. *pen.* D. *de minor.* Excusatur ignorantia iuris, quæ non excusat alios, vt *l. vlt.* §. *licet.* Rursus sunt alii qui neque portorium pensitant, neque vectigal, neque committunt: vt res fiscales ab omni præstatione & periculo immunes sint. Itemque res exercitui paratæ, *l. locatio*, §. *res*, & §. *vlt. D. de Publicanis.*

LXII.

Vectigalia noua institui non posse.

HIc titulus pars est tituli superioris relata in D. *sub eodem tit. l. vectigalia*, D. *de public. & vectig. & comm.* vt potuerint poni constitutiones huius tit. sub titulo primo sup. quia omnes eo spectant, vt neque auctoritate præsidis prouinciæ, neque procuratoris Cæsaris, neque decreto curię noua vectigalia instituantur sine præcepto principis. Noua sunt quæ abhorrent à prisca consuetudine, *l. 1. huius tit. l. locatio* §. *eorum*, *l.* 4. §. *vlt.* D. *de public.* In vectigalibus diligenter obseruanda est consuetudo, ne quid præter eam fiat, ne quid exigatur pro iis rebus quæ numquam vectigales fuerant, sufficere vectigalia constituta à maioribus, non esse alia introducenda. Et constat ex *l.* 1. D. *ad leg. Iul. de amb.* ex Senatusconsulto teneri lege Iulia de ambitu qui nouum vectigal instituit, dum scilicet captat fauorem populi, quæ ambitio est, augendo publicos reditus: & dum auctor est augendæ rei suæ, excogitatis nouis vectigalibus. Aliud est instituere vectigal, aliud exigere, *l. 3. huius tit.* & in eum qui institu t nouũ vectigal, est pœna pecuniaria lege Iulia de ambitu, in publicanum autem qui nouum vectigal exercet & exigit, pœna est grauior, nempe legis Iuliæ de vi publica, cuius pœna est exilium, quasi reum imminutæ libertatis communis, *l. vlt.* D. *ad leg. Iul. de vi publica.* Atque ita vt æquum est, grauius plectitur exactio, siue institutio, grauius effectus siue executio quam latio legis nouæ & iniquæ. vt ait *d. l. vlt.* D. *ad leg. Iul. de vi pub.* Simpliciter ait ea lex, eum teneri qui nouum vectigal exercet, id est publicanum siue portitorem. Sed ego putabam id effectum eodem Senatusconsulto, quod lex *1.* D. *ad leg. Iu.. de ambitu*, effectum ait, vt qui instituerent nouum vectigal, ambitus tenerentur. Denique eodem Senatusconsulto punirentur, & qui instituerent nouum vectigal lege Iulia & de ambitu, & qui exercent l. Iulia, de vi publica, non vt præ se fert inscriptio *l. vlt.* Senatusconsulto Turpilliano: nam Turpillianum fuit tantum de pœna tergiuersatorum, id est qui desistunt ab accusationibus quas instituerunt, & tandem coguntur deserere. Et omnino puto mendosam esse inscriptionem tam dictæ legis vltimæ, quam legis, *quod duobus, D. ad leg. Corn. de falsis*, & *l. vlt.* D. *de ritu nupt.* quæ tres inscribuntur Pauli libro singulari de Senatusconsulto Turpilliano: nec enim vt huius libri vlla sit mentio in indice Iurisconsultorum posito à Iustiniano: sed libri singularis de Senatusconsultis, ex quo est quod lex *omnibus ff ad Treb.* de Senatusc. Aproniano, vt omnibus ciuitatibus, quæ sunt sub imperio Romano fiduciaria hereditas restitui possit, & putem ex eo libro esse *d. leg. vlt.* D. *ad leg. Iul. de vi pub.* & de alio Senatusconsulto quam Turpilliano, coerceantur lege Publicia qui nouum vectigal instituunt, vel exercent: Ita etiam argumento, *d. l. 1.* D. *ad leg. Iul. de ambitu.* putem ex eodem libro esse quod refertur in *d. l. qui duobus*, D. *ad l. Corn. de falsis*: nam quod ibi proponitur, vt falsi teneatur, qui duobus in solidum eandem rem vendidit diuersis temporibus, dicitur id D. Adrianus constituisse, qui numquam quidquam egit sine adsensu Senatus. Et aliud etiam ibi Senatusconsultum proponitur quod consequutum fuerat orationem Adriani, vt Senatusconsultum de pet. hered. Erat aliud Senatusconsultum in *d. l. vlt.* D. *de ritu nupt.* iure gentium incestum commiti inter ascendentes & descendentes, qui tenent directam lineam: Iure autem ciuili incestum committi inter eos qui veniunt ex latere, si quis duxerit cognatam, quam ducere vetatur, vel affinem, quam impeditur. In qua re videndum est, vtrum palam deliquerit, an clam: nam qui palam duxit, leuius coercetur. qui clam, grauius, quæ est sententia Senatusconsulti. Et subiicitur ratio differentiæ, quia palam delinquentes & errantes, maiore pœna excusantur. Veri simile enim est, in iure errare eos qui palam illicitas nuptias contrahunt. Scientia iuris cœrcet istam audaciam. Vnde præsumitur errare in iure, ideo non excusatur omnino: nam ignorantia iuris non excusat omnino: sed excusantur maiore pœna clam conuenientes, delinquentes, & contumaces grauius plectuntur. Hoc puto vel potius præsumo Senatusconsulto fuisse cautum, tum quod eadem de re, puta de fratris filiæ sacris nuptialibus Senatus retulit. Corn. Tacit. lib. 12. tum etiam quod hanc distinctionem inter palam & clam tribuit Seneca Senatui lib. 15. Epist. in illis igitur locis tria aut quatuor opponuntur diuersa Senatusconsulta si adiungas *l. omnibus*, non vnum Senatusconsultum Turpil. imo ne ex Senatusconf. Turpil quicquam: nam ea referre ad Senatusconsultum Turpil. stultitia est maxima, quod constat tantum fuisse de pœnis tergiuersatorum. Ergo vt ad rem redeam, ex Senatusconsulto *l. Iul. de vi publica* damnatur publicanus qui nouum vectigal exigit, cuius legis pœna est deportatio. Quod confirmat, *l. locatio* §. *Quod illicitè*, D. *de public.* dum publicanus quidquam exigit illicite, vt nouum vectigal contra morem maiorum, ait extra ordinem puniri, videlicet lege Iul. de vi publica, vt ceterarum legum dictarum pœna ordinaria hodie versa est in extraordinariam, *l. hodie*, D. *de pœn.*

LXIII.

De commerciis & mercatoribus.

COmmercium est ius emendi, vendendique, quod & promercium dicitur, & male, quod dixi tit. su-

periori Codino commercium esse portorium, & alio commercium esse onus quoddam mercatores sustinet, quam hi qui merces comparant. hoc tit. opponitur etiam onus quod soli mercatores sustinent, quod commercium appellatur quod penditur, pro facultate libere exercendi commercium. Portorium penditur pro importandis & exportandis mercibus. Et commercium hoc titulo dicimus esse emendi, vendendique ius. ut l. 3 huius tit. scilicet aut artium functionem seu praestationem, & lustrale aurum & argentum, quod singulo lustro pendebatur à mercatoribus in fiscum, etiamsi mercatores pertinerent ad domum principis. Et excipiuntur tantum, *l. penult. huius tituli.* coniuncta *l. 4. sup. de sacrosf. Eccle.* collegiati, vel corporati, id est certum corpus, certusque numerus negotiatorum, qui in vrbe seruiunt vtilitatibus maioris Ecclesiae. Hi huic oneri non subiiciuntur. Hoc onus est mercatorum non mercium Portorium est mercium non mercatorum, *l. Imperatores.* D *de publ. l. 3. inf. de ann. & tribut. & sup tit. sine censu & reliq.* Sed mercatores qui sint videamus, mercatores non sunt nobiliores, qui sunt aut honoribus, aut facultatibus praestantiores ceteris, quos mercaturam facere non est indecorum, sed illicitum, quod plebi cum iis dificile sit commercium, difficilisque exactio, *l. 3. huius tit.* sed mercatores sunt non illaudati homines, neque reip. inutiles imo per quam vtiles, qui tabernam vel negociationem exercent amplam plerumque per institores, non ementes vel vendentes, per cotulas vel lagenas, quod graeci κοτυλίζειν dicunt, sed quasi emersione mercium magnam copiam, *qui vendent en gros.* Et ita in *l. 4. §. Item si quis*, D. *de penu leg.* mercatores separantur ab iis qui cellam vini & olei habent & vendunt minutatim, & mercatores sunt qui dicuntur *Grossiers*: Et lex vltima huius tituli ostendit eos fuisse sub iurisdictione comitis commerciorum, Is verò erat comes cui mandata erat cura commerciorum, ne illicita exercerentur commercia, ne quid in commerciis contra leges admitteretur, & cui etiam soli *lex 2. sup. quae res vendi non possunt*, permittit ius comparandi serici à barbaris, in vsum scilicet Principis. Et ita in *d. l. vlt.* cauetur ne sine comite commerciorum mercatores vlli negotientur cum barbaris vltra fines legibus constitutos, id est, vltra certa loca definita legibus, vt *l. 4. huius tit.* ne vltra ea loca negotientur cum Persis. Et constat hunc comitem esse sub dispositione comitis sacrarum largitionum, *d. l. vlt.* vnde recte Cassiodorus in formula comitis sacrarum largitionum: Negotiatores, inquit, quos constat humanae vitae necessarios huic esse subiectos: nam si sint subiecti comiti commerciorum; ergo & comiti sacrarum largitionum; sed quod definitur *d. l. vlt.* ne mercatores cum barbaris, veluti cum Persis negotientur vltra fines legibus constitutos. Ab ea lege sunt excipiendi Legati Barbarorum qui ad Imperatorem proficiscuntur, qui non seruant eos fines *ex l. 4. hoc tit & l. 8. sup de vectig.* quae loquuntur de eo tempore, quo Persae colebant Romanum Imperium, mittendo legatos & tributa, vt Latinus Pacatus in Panegyr. Theodosii: *Rex Persarum*, inquit, *te colit, legatis, gemmis, sericoque praebendo, & triumphalibus bellis in tua esseda suggerendis.* Et ita etiam Paulus Diaconus in Gratiano: *Parthi*, inquit, *vltro misere Constantinopoli legatum, quod cum eis est foedus*: qua de causa in *d. l. 8.* hae peregrinae gentes siue Persae, dicuntur deuotae Maiestati, siue Imperatori, mitiore verbo, ne palam dicantur tributarii, & omnis publica collatio in legibus nostris dicitur deuotio, leuiore verbo, *l. 1. huius tit.* nam eo verbo significatur citra nexum mancipiumque propensio liberalis, καθοσίωσις sincerae mentis non vis, non coactio. Et ideo passim in constitutionibus milites vocantur deuotissimi ab Imperatore. Et quod legitur saepe in libris & inscriptionibus antiquis, Senatum esse deuotum numini Imperatoris, vel populos, vel singulos esse deuotos Imperatori vt Dio scribit solemne esse, quoniam, vt ait, tibi deuoti sumus. Id vero est species libertatis; minus est deuotum esse, quam tributarium, vt si quis sit vectigalis, ea ratione minuitur legibus.

LXIV.

De rerum permutatione & praescriptis verbis.

Absoluto tractatu de emptionis venditionis contractu, dantur contractus, qui emptioni venditioni proximi & similes sunt, permutatio, locatio, emphyteusis, & permutatio inprimis, ex qua originem duxit emptio venditio, vt ait Paulus *l. 1. ff. de contrah. empt.* Atque adeo permutatio dicitur vicem emptionis obtinere. *l. 2. h. t.* si modo bona fide contracta sit: neque enim satis est nunc vel nomine contractum aliquem esse bonae fidei, nisi & reipsa bona fide contrahatur: nam qui dolo malo contrahitur, nullus est contractus, maxime si in hoc ipso alter alterum circumscripsit dolo malo vt contraheret, *l. & eleganter, ff. de dolo, l. 3. §. vlt. ff. pro socio, l. 4. supp. de hered. vend.* Et hoc est quod ait *l. 2. hoc tit.* permutationem, vt pote, re ipsa bonae fidei constitutam, id est, permutationem, vt pote, sicut allegas, reipsa bona fide constitutam sine dolo malo, nec habentem inane & nudum nomen bonae fidei contractus, sed reipsa existentem bonae fidei contractum, hanc vicem emptionis obtinere, dolo malo contractam nullam esse penitus. Et ita in *l. 2. ff. eod.* dicitur permutationem vicinam esse emptioni, & instar illius obtinere, *Nou. Valent. de confirm. iis qui admin.* &c. Et ita etiam actio praescriptis verbis, de qua fit mentio *hoc tit.* quae scilicet datur ex permutatione est similis, & finitima empti venditi actioni. Actio praescriptis verbis non tantum datur ex permutatione similis actioni empti venditi, sed etiam ex omnibus aliis negotiis quae proxima sunt contractibus ciuilibus, quae nomen suum habent, vt locationi, mandato, deposito, commodato; quod constat satis ex titulo *ff. de praescript. verb.* Sed in hoc titulo de actione praescriptis verbis agitur tantum, quae datur ex permutatione, & quae est similis actioni empti, *l. 4. & 6. & vlt. hoc tit.* Et *l. 6.* vocat eam incertam, & Graeci ἀσαφῆ quia datur in id quod interest fidem placiti impleri siue impleri ex vna parte quam iam adimpleuit altera: vt si ego tantum dedero, agam praescriptis verbis in quantum interest, & te mihi vicissim dare quod cum mea re permutari placuit. Incerta igitur dicitur, quod detur in id quod interest, cuius incerta est atque arbitraria aestimatio. pendet enim ex facto proposito, non ex iure vllo certo, modo plus interest, modo minus *l. vlt. ff. de praet. stip. l. quatenus, ff. de regul. iur. & d. l 6.* vocat etiam eam ciuilem quae datur ex negotio ciuili proximo atque simili, id est ex permutatione, quae imitatur emptionem venditionem, & dicitur praescriptis verbis actio, quia datur ex conuentione secundum quod praescripta est, & quae aliud proprium nomen habet. Si negotii non sit proprium nomen, nec possit esse actio, quae ex eo negotio datur, nec aliter ea actio possit demonstrari, quam dicendo agi secundum quod conuentione praescriptum est, vel secundum quod praescripsere verba contrahentium, & permutationis nomen constat non esse proprium, sed commune, vt commercii, id quod Acc. recte notauit in hanc rubricā. Idem enim est permutatio quod συνάλλαγμα siue commercium, generalia nomina & communia: nam & emptio, & societas, & locatio, & dos, est permutatio. Permutationis igitur nomen commune est, non proprium. Denique, vt loquuntur, permutatio est contractus innominatus. Recte autem dicitur similis emptioni, quia habet multa communia cum emptione

A emptione & venditione: Nec si ei non esset affinis actio, vlla ex permutatione daretur actio: nam ex negotio quod nomine vacat, non datur actio ciuilis, nisi affinis sit negotio habenti proprium nomen quod tota *l. naturalis, ff. de præscript. verb.* indicat: sed & multa differentia permutatio habet cum emptione quæ Paulus explicat in *l. 1. ff. de rer. permut.* & nos in hoc loco explicare debemus diligenter. Permutatio fit rebus, & ideo dicitur rerum permutatio, emptio non fit rebus, vt loquitur lex 1. *huius tituli*; sed re ex vna parte, & pretio ex altera interueniente. Emptio est mutatio rei cum pretio; permutatio est datio rei pro re, id est corporis pro corpore, speciei pro specie, imo & aliquando datur pecunia pro re alia, si permutationis non emptionis contrahendæ animus fuerit, vno dante pecuniam, altero dante rem, *vt l. vlt. ff. de cond. cau. dat.* quam explico: si tibi dedi pecuniam vt mihi Stichum dares, & faceres meum, permutatio est, vt Greci illo loco dicunt, non emptio: Etsi postea quam dedi pecuniam moriatur Stichus apud te ante traditionem sine culpa tua, mihi repetitio pecuniæ competit, id est, condictio ob rem dati causa non secuta. Quod idem etiam in emptione obseruatur in *l. si fundus, ff. loc.* cui permutatio est similis, vt dixi. Ergo competit mihi condictio pecuniæ, siue repetitio, quam dedi, non etiam actio præscriptis verbis, in quantum mea interest Stichum dari, *l. naturalis §. 1. ff. de præscript. verb.* quæ ita est concilianda cum *d. l. vlt. §. 1.* quia etsi mihi pecunia non pereat, quam possum condicere, Stichus tamen periit mihi, vt non possim eum petere, vel eius vice quod interest, cum perierit sine culpa tua. Et sic igitur vnus est casus, ex his qui proponūtur *in d. l. vlt. de condict. cau. da.* quibus datur vna tantum actio, scilicet condictio dati, non præscriptis verbis, vt in eadem specie: Si dedi pecuniam vt mihi Stichum dares, & tradideris Stichum qui erat alienus, quem tradidisti, non dedisti: quia dominum me non fecisti, nec facere quiuisti; dabitur mihi condictio pecuniæ, sed non actio præscriptis verbis, quia rei alienæ permutatio non est, & actio præscriptis verbis datur ex permutatione. Tertius casus hic est; si dedi pecuniam vt mihi Stichum dares, & dederis tuum Stichum, nec tamen promittere mihi velis de euictione, non agam præscriptis verbis, cum mihi tradideris Stichum, & dominum me feceris, quia traditione expleueris fidem contractus: sed dabitur tantum condictio pecuniæ, quia non cauere vis de euictione. Itaque lex illa proponit casus tres, quibus habita permutatione cum Sticho, nulla alia actio est quam condictio pecuniæ, non præscriptis verbis. Euicto tamen Sticho, vtramque actionem competere, id est, est mihi electio agendi ex vtraque, *l. 1. huius tit. l. si permutationis inf. de euict.* Et recte duæ hæ actiones inuicem concurrunt, *l. 4. h. t.* Interim vero apparet ex *d. l. vlt.* permutationem esse si pecunia detur vt inuicem res detur. Non omnis ergo pecunia pro pretio accipitur, alioquin esset emptio, vt cum quis domino serui dat pecuniam, vt seruum suum manumittat: aliàs ea pecunia datur pro pretio serui &, tunc locus est constitutioni D. Marci ad Aufidium Vict. vt seruus ille ipso iure fiat liber, *l. Paulus §. 1. ff. de liber. causa.* Alias datur ea pecunia, quasi fœnoris loco, & cessat ea constitutio D. Marci, *l. naturalis §. at cum, ff. eod. & l. 7. ff. de præscript. verb.* Et e contrario etiam emptio potest esse mutatio rei cum re: Nec enim omnis res accipitur pro re, quia dari possit & accipi pro pretio, *l. pretii, sup. de rescind. vend. l. 1. huius tit.* Et ita permutatio rerum erit emptio, sicut mutatio pecuniæ & rei potest esse permutatio, non emptio. Et vt ad aliam pergamus differentiam inter emptionem & permutationem: non est permutatio, nisi ex vtraque parte fiat dominii translatio, nisi dederis mihi rem tuam, & ego tibi dedero rem meam: Et breuiter, permutatio nihil aliud est quam *do vt des, d. l. naturalis §. 1.* & dare est dominium transferre. Et falsum est quod tentat Accur. in *l. 1. h. t.* esse aliquam differentiam inter permutationem & *do vt des.* Ergo in permutatione vtrumque dari oportet, in emptione secus: nam emptor quidem debet dare pretium, dare de suo, vt liberetur, venditori satis est tradere vacuam possessionem, nec debet dare rem, *d. l. 1. de rerum permut.* Et conuenienter est venditio rei alienæ, permutatio rei alienæ non est. Et ideo qui dedit rem alienam ex causa permutationis, non potest agere præscriptis verbis, quia competit ex permutatione, vt detur inuicem sibi, quia nulla est permutatio re aliena interueniente, sed ex bono & æquo datur ei condictio eius quod dedit vltro: quæ est sententia *d. leg. 1. §. vlt. ff. de rerum permut.* Neque B tamen idem dicemus si quis rem suam dederit & acceperit alienam: nam euicta re aliena quam accepit qui dederat rem suam, aget præscriptis verbis in quantum interest, rem, quam accepit, suam esse factam, vel si mauult, condicere poterit rem quam dedit. Et hæc distinctio valde notanda. Restat differentia alia inter emptionem & permutationem, quia emptio perficitur nudo consensu, permutatio re, id est rei datione. Aliud est permutatio, aliud placitum permutationis, & ex placito solo tanquam ex nudo pacto, non est actio, quoniam res nondum interuenit: ex permutatione est actio, quia si est permutatio, res interuenit ex aliqua parte, *l. 3. h. t.* Et ita aliud est diuisio bonorum, quę fit genere permutationis, *l. cum potest §. her. ff. de leg. 2.* Aliud C placitū diuisionis. Ex diuisione est actio, ex placito nulla actio est, quod scilicet datione non sumpsit effectum, *l. diuis. ff. de pact. & l. si diuis. 5. de pact.* Diuisio est quæ datione sumpsit effectum, permutatio quæ datione sumpsit effectū ex vna parte, vel vtraque. *Dabo vt des*, placitum est permutationis, *do vt des*, permutatio est, perficitur ergo re: nam vt nudo consensu contractus perficiatur, vt ait eleganter *l. 1. ff. eod.* hoc tantum receptum est in his contractibus qui habent proprium nomen, non omnibus: sed certis quibusdam, vt emptione, locatione, societate, mandato: Permutatio autem non habet proprium nomen. Igitur in ea non habet locum. Hæc postrema differentia proponitur in *l. 1. huius tit.* Species hæc est: Cum tu fundum venalem haberes, eum emi de te: fuit vtrique animus contrahendę emptionis, D non permutationis, quia tu venalem fundum proscripseras, & ego proscriptionem sequebar. Ceterum ego non dixi pretium certum, quod tamen requiritur in emptione, id est, vt taxetur quantitas pretii, *§. pretium Inst. de empt. & l. hæc venditio §. huiusmodi venditio, ff. eod.* Ego igitur non dixi pretium certum, sed vice pretii dedi alium fundum, vt in *l pretii, sup. de rescind. vend.* Denique tu mihi dedisti fundum, & ego alium pretii loco. ea emptio est permutatio rei, non pecuniæ: Et rei nimirum & corporis. euenit postea vt is quem tu mihi vendidisti & tradidisti mihi, euincererur ratione iuris, vt ait *l. 1. huius tit.* non iniuria iudicis, non culpa mea: nam si iniuria iudicis, cessaret actio de euictione, iniuria quæ fit emptori, non E debet contingere venditorem: & æquius est, iniuriam quæ tibi facta est, apud te remanere & residere, quam ad alium transferri & transfundi, *l. exceptione, ff. de fideiuss. & l. si per imprudentiam, ff. de euict.* Alio etiam casu cessat actio de euictione, si culpa mea fundus euictus sit mihi, quem tu mihi vendideras, & tradideras, veluti ob meam contumaciam, quia non adfui iudicio, *l. 1. sup. de peric. & comm. rei vend. l. si ideo, ff. de euict.* vel ob temporis præscriptionem, qua sum exclusus à iudice, quia non appellaui intra tempora constituta, *l. Herennius §. vlt. ff. de euict. l. fere §. vlt. ff. de præscript. verb.* Duæ igitur causæ notantur in hac *l. 1.* quæ non dant actionem de euictione. Si euicta sit res iniuria iudicis, vel culpa emptoris, alterutra sufficit, *l. 1. & 2.*

inf. de cond. vt ſi emptor exiſtimant interpretes in *d. l.* A *exceptione, ff. de ſtip.* [illegible] dum dicerat, emptor damnatus [illegible] quod additur in extremo l. ſcilicet, *cuius* [illegible] *condemnationis cauſam præbuerit*, nec neceſſe vt [illegible] cauſam con- [illegible] fundus igitur quem tu mihi vendidiſti mihi euictus eſt, ratione iuris, non mea culpa, controuerſia iudicis. Ex eo ſequitur, te mihi teneri euictionis nomine actione ex empto in id quod intereſt: nec enim mihi datur condictio fundi, quem dedi pro pretio: nam hoc verum eſt in contractibus innominatis, non eſſe locum condictioni, ſed actioni tantum in id quod intereſt, *l. 8. ſup. de contrah. empt. l. 2. ſup. quando liceat ab empt. diſc. d. l. 1. inf. de action. empt.* ergo non erit condictio fundi, euicto mihi eo quem tu mihi dediſti, ſed tantum actio ex empto in id quod intereſt. & non directa, quia fuit pretium non B certum, ſed ex empto vtilis, quia tu rem venalem habuiſti, ac proinde fuit nobis animus contrahendæ emptionis. At ſi tu fundum, quem dediſti, venalem non habuiſti, cum rogarem vt mihi dares & aliam acciperes, hoc caſu erit mihi electio, euicto fundo quem tu vendidiſti, vtrum velim agere præſcriptis verbis in id quod intereſt, an condicere fundum ob rem datum, cauſa non ſequuta, *l. 4. huius tit.* In emptione non datur hæc electio, ſed actio tantum in id quod intereſt.

L X V.

De locato & conducto.

Locationis & conductionis contractus eſt ſimilis emptioni & venditioni, vt permutatio, *l. 2. ff. eod.* C eiſdemque iuris regulis conſiſtit, quod demonſtro. ſine pretio nulla venditio eſt, nec etiam locatio; ſed pretium in locatione eſt pretium vſus, vel fructus, vel operæ, vſus, in domo, fructus, in fundo, operæ, in homine, quod pretium dicitur, merces, & penſio. In emptione pretium, eſt pretium rei ſeu corporis, & vtrumque in vtroque contractu certum eſſe oportet, & numeratum. Emptio perficitur nudo conſenſu, itemque locatio. Emptio recte contrahitur ſub conditione, etiam rei ſuæ, & locatio recte contrahitur ſub conditione, *l. ſicut, ff. eod.* Et inuenio ſicut in emptione, ita in locatione arram interuenire. Quod nomen Iuriſconſulti retinuerunt ex Syria, & Arabia, & ſicut venditori prædii circumſcripto ſupra dimidiam iuſti pre- D tii, ſuccurritur, non etiam emptori, *l. 2. ſup. de reſcind. vend.* Ita manifeſto apud Harmenop. libro 3. Epitom. tit. 8. extat forma præfecti prætorio, quæ ex ea cauſa dat reſciſſionem contractus locatori, non conductori: Et ſicut euenit aliquando vt contractus emptionis claudicet, vt emptor obligetur, non venditor: ſi pupillus vendiderit ſine tutoris auctoritate, *l. Iulianus §. ſi quis à pupillo, ff. de act. empt.* eo caſu ex vna tantum parte contractus eſt, non vltro citroque, quia venditor non obligatur, ſed emptor. Sic euenit vt claudicet locatio: vt in ſpecie quæ proponitur in *l. ſicut §. vlt. l. cum venderem, & l. item ſi pretio, in pr. ff. eod.* Interdum euenit vt locator non obligetur, con- E ductor obligetur. vendidi tibi fundum ea lege, vt ſi intra certum diem mihi pretium non ſolueres, fundus eſſet inemptus, quæ eſt lex commiſſoria: Et interim tradidi tibi eum fundum ex conductionis cauſa certa mercede do nec pretium ſolueres: non ſoluis pretium intra præſtitutum diem, committis in legem venditionis. ſic fiet vt tantum tenearis mihi ex locato, mercedis nomine pro rata eius temporis quo pretium numeratum non eſt, quod tibi reliqueram ad conquirendam & conficiendam pecuniam: Ego autem tibi omnino non teneor ex conducto vt frui tibi liceat hoc fundo, quia finita conductio eſt, & ſimul emptio illa. Et ita eſt ponenda ſpecies, quam vulgo neſciunt ponere quoniam non vident in *d. l. ſicut §. vltimo* ex Pauli 34 ad edict. propoſita ea ſententia, fieri, vt claudicet obligatio conductionis locationis, & inchoata ſpecie, ac deinde intericcta externa contraria ſententia Labeonis, quæ pertineat ad eandem ſpeciem, ſubiici *l. item ſi pretio*, ex eod. lib. Pauli, quæ debeat ſtatim coaptari fini *legis ſicut.* quare manifeſtum ſit, legi debere in *d. l. l. item ſi pretio, id eſt, ſi pretio non ſoluto, inempta res facta ſit.* qui error eſt frequens in libris iuris, & à me multis in locis reſtitutus eſt: ſet ita eſt manifeſta ſpecies. Sunt multa alia ſimilia inter hos contractus quæ exponuntur Inſt. tit. eod. *de loc. & cond.* ſuntque differentiæ multa, ex quibus explicabo quædam ſeruitus prædialis vendi poteſt, *l. cum manu, ff. de contrah. empt. l. 3. §. ſi iter, l. tenetur § ſi tibi iter, D. de action. empt.* ſeruitus prædialis locari non poteſt, *l. locare ſeruitutem nemo poteſt, ff.* B *loc.* quia, vt breue faciam, omnis locatio fit ad tempus, ſeruitus non poteſt conſtitui ad tempus, *l. 4. ſup. de ſeruit.* eſt enim prorſus indiuidua, etiam tempore. Item traditio ex cauſa venditionis, ſi fiat à domino, dominium mutat, locatio & traditio dominium non mutat, *l. non ſolet, ff. loc.* quia vſus vel fructus transfertur tantum in conductorem, non res. Emptio eſt mutatio rei cum pretio; locatio eſt mutatio vſus, vel operæ, vel fructus cum pretio. Et rurſus obſeruanda eſt differentia inter hæc duo genera locationum: nam qui dat vtendum aliquid, pretium accipit: qui dat faciendum aliquid, locata opera artificis, pretium dat. Et vterque tamen locator dicitur, qui dat vtendum & qui dat faciendum. conductor autem eſt qui accipit vtendum, vel faciendum, & hæc eſt diſtinctio locatoris & con- C ductoris. Sed aliæ ſunt differentiæ inter locationem & emptionem. Actio redhibitoria ex edicto Ædilium habet locum in emptionibus, non in locationibus, *l. ſciendum, ff. D. de ædilit. edict.* Sed mutatur aliquid per leg. pen. huius tituli quæ eſt græca. Noua eſt conſtitutio valde æquiſſima tamen, vt etiamſi conduxero ædes in quinquennium certo pretio, liceat mihi recedere ab eo contractu intra annum, & quaſi redhibitoria agere, vt tu recipias tuas ædes, & ego tibi mercedis nomine non debeam niſi pro rata temporis, forte quia eas deprehendi eſſe inſalubres. Cur non mihi liceat agere redhibitoria? Quot ſunt quibus quotidie imponitur locatis ædibus male geniatis: Quod ſi conductor ſciſſet non conduxiſſet. Igitur intra annum eſt redhibitio; D cum tamen in emptione (quæ eſt alia differentia) ſit redhibitio intra ſex menſes. Item quidam ſunt qui fundos alienos conducere prohibentur, nec tamen emere, vt milites, & decuriones, *l. curialis, l. milites, hoc tit. l. ſi ignorans ff. eod.* quia & hæ perſonæ non poſſunt eſſe procuratores alienorum negotiorum ex iiſdem legibus & conductio eſt procurationis ſpecies, vt ait Theodoſ. in Nou. *ne curialia prædia al. conducat. qui eſt fermier, eſt quaſi vn procureur.* Addam vnam tantum differentiam: pro pretio emptionis quod nondum intulit emptor nihil eſt pignori niſi res vendita, *l. Iulianus, §. offerri, ff. de act. empt.* at pro pretio locationis in prædio E vrbano tacite pignori obligata ſunt inuecta & illata in prædium vrbanum à conductore, & ſi locator neſciat quæ ea ſint. In prædio autem ruſtico pro pretio locationis tacite pignori tenentur ibi nata, fructus ibi nati; atque etiam inuecta importata, ſi modo ſciente & volente domino ea inuecta inducta ſint, *l. 5. h. t.* id eſt, ſi volente & ſciente domino inducta ſint quaſi pignora, vt *l. 5. §. 1. ff. in quibus cauſis pign. vel hyp. tac. contr.* Et ita in *l. 5. huius tit.* ſcientiam & voluntatem locatoris accipere oportet qui ſcit & vult inferri in prædium ruſticum quædam quaſi pignora, vt obligentur pro pretio locationis, quo genere plane contrahitur pignus expreſſum: denique ibi nata tacite pignori ſunt, inuecta nō niſi conuentū ſit expreſſe vt eſſet pro pignore, id eſt, voluntate domini quaſi pignora inducta. Et obſer-

uandum est huius vel illius pignoris executionem non esse nisi post cessationem biennii, nisi conductor cessauerit biennium in soluenda pensione, *l. cum domum ff. eod.* nam & ob non solutam pensionem non potest conductor expelli ante tempus quo conuenit, nisi biennio integro cessauerit in pensitanda merce, *l. 54. quæro, §. inter locatorem, ff. eodem.* Et illud quod dixi, pignoris persecutionem non esse ex hac causa, nisi post cessationem biennii, indicat Martial. lib. 12. *vidi vacerra sarcinas tuas, vidi quas non retentas pensiones pro bima portabat uxor.* Nam non erat retentio pignorum, nisi post biennium. post cessationem biennij licebat conductori retinere sarcinas, locatori licebat recludere ædes, *d. l. quæro. §. inter, & l. cum domini, eod.*

LXVI.

De iure Emphyteutico.

EMphyteusis est contractus. licet eum Zeno voluerit esse proprium contractum, *l. 1. huius tit.* id est separatum à locatione, tamen similis est emptioni & venditioni, vel locationi & conductioni, *§. adeo autem, Inst. de loc.* vt non abs re dixerim, post tractatum de venditione dari tres tractatus affines, vel similes, nempe permutationem, locationem, & emphyteusim: Et hac ratione societatis istius, siue affinitatis potes audenter emphyteusim adscribere iuri gentium, & dicere esse contractum iuris gentium, sicut emptio & locatio, Et est verum: quidquid est simile negotio iuris gentium, conuenienter & ipsum est iuris gentium quasi deriuatum ex eo, exemplumque eius. Est autem vox græca quæ significatur insitio surculi in arbore, vel stolonis, non plantatio surculi in terra: hoc enim Aristoteli est ἀποφυτεία, vel ἀποφύτευσις: illud ἐμφύτευσις. Et recte Michael Ephesius in libro de iuuentute & senectute exposuit. & inuenio etiam latine insitionis nomine hunc contractum significari, vt in Nou. Valent. *de prædijs pist.* dum ait, vt ea prædia deputentur Afris sub nomine & modo insitionis, id est ἐμφυτεύσεως, à parte nobilissima agriculturæ, insitione, inoculatione, implantatione significatur vniuersa agricultura, cuius precipue gratia hoc negotium contrahitur inter dominum & emphyteuticarium. Et est hic contractus quasi medius inter emptionem & locationem. Emptio dominium mutat, si fiat à domino, locatio non mutat. quod ostendi ante, ἐμφύτευσιν nescio plane an dicere debeam mutare, an non: nam ἐμφύτευσις quidem dominium non mutat: remanet enim proprietas fundi emphyteuticarij apud eum, qui dedit in emphyteusim: sed tamen quasi dominium tribuit emphxteusis: nam & fundi emphyteuticarij, vel seruitutis debitæ vindicationem habet, *l. 1. ff. si ager vectig.* Et mancipia rustica manumittere potest emphyteuticarius, *l. 12. de fundo patim, inf.* & fundum emphyteuticarium potest pignori obligare, *l. tutor. §. vlt ff. de pign. act.* Potest etiam vendere alteri cum sua causa commissa prælato domino, si eum dominus emere voluerit, cui denuntiare debet emphyteuta se eum fundum velle vendere, an velit sibi addici eodem pretio: & expectandus est dominus post duos menses à denunciatione, qui si post noluerit emere eodem pretio, cogitur recipere emptorem nouum emphyteuticarium, si modo ei præstetur quinquagesima pars pretij, *pour les receuoir*, *l. vlt. huius tit.* Et obseruandum est, fundum emphyteuticarium ad dominum redire posse duplici iure commissi, si non soluatur pensio intra tempora constituta, fundus redit ad dominum fundi, & finitur emphyteusis Item redit ad eum iure προτιμήσεως, id est prælationis si vendidit eum fundũ emphyteuticarius, cuidam extraneo, A & ipse se velit præferri in eius fundi comparatione, quo genere finitur emphyteusis: nam rei meæ non est emphyteusis, sicut emptio & locatio. Et inter hæc duo iura, quorum vi res emphyteuticaria redit ad proprietarium, magna est differentia: nam si iure commissi res redeat ad proprietarium, quam forte emphyteuta pignori dederat: finitur pignus, *l. 3. § lex. ff. de pignorib.* quæ loquitur de iure commissi ob non solutam pensionem. Et abutuntur ea lege qui eam trahunt ad ius προτιμήσεως, vt finiatur fundi emphytensis, si res redeat ad proprietarium iure προτιμήσεως. Hoc vero est falsum: nam in iure commissi imputatur creditori, cur non soluerit vectigal pro debitore, ne finiretur hypotheca eo iure commissi. quod significat *d. l. 31.* nihil vero in iure prælationis creditori imputatur. ac præterea vi siue iure prælationis res redit ad proprietarium, dato eodem pretio quod offerebat extraneus. igitur B videmus quantum intersit inter hæc iura. Emphyteusis est contractus, quo dominus in perpetuum vel in plures annos fundi sui deserti & squalidi vsum fructum concedit alteri, ea lege, vt inserendo, plantando, & colendo meliorem eum fundum & fructuosiorem faciat, constituto vectigali, annuo canone, siue pensione certa, qua etiam ex re fundus emphyteuticarius dicitur, in iure passim ager vectigalis.

Finis Recitationum D. Iac. Cuiacij, in libros IV. Codicis Iustinianei.

C IACOBI CVIACII IVRIS-CONSVLTI RECITATIONES SOLEMNES

AD TIT. DE LEGAT. III.

Ex Bibliotheca Iacobi Aug. Cheuanei Iurisconsulti Diuionensis.

Lex I.

SVmpta est hæc lex ex lib. 1. Vlpiani fideicom- D missorum, in quo palam fit qui fideicommissum relinquere possint, & quibus. Duas autem præmisit regulas: per omnia exæquata legata fideicommissis. Alterum principium est in *l. 2. & l. seq.* Eos videlicet fideicommissum posse relinquere, qui & testandi ius haberent. Eadem definitio est codicillorum in *l. Diuus § vlt. l. conficiuntur §. 1. de iure codicill.* Cuius quidem regulæ planior est explicatio in *l. 8.* cum ostendit status sui incertum captiuum, dubitantem an in manus hostium, latronumve deuenerit, testari non posse. nam sciens se captum à latronibus, testari potest, *l. qui à latronibus, sup. qui testam. fac. poss.* E seruus nequaquam, *l. filius fam. eod.* factum tamen ante eius captiuitatem, postquam reuersus est, iure postliminij valet: siuero captus & detentus ab hostibus decesserit, fictione legis Corneliæ valet, *l. lege, eod.* Solebant tamen plerique serui testamentum condere, vt seruus publicus pop. R. ex dimidia parte peculij, Vlpian. *l. regular. tit. de Testamentis,* & seruus principis in solidum, ex Nou. Leonis 38. Plin. lib. 6. Epistol. Legatus quoque missus ad hostes, qui nihil se à captiuo differre putat, non testatur, *d. l. Qui à latronibus, & l. apud hostes l. Postlimin. de captiu. & postlimin. reuers.* Ratio cur testari non possint est, quia vix est vt is

velit, cuius dubitatione voluntas impeditur, & multo minus vult, qui se seruum putat. Ignoranti non prosunt dies petendæ possessionis, *l. 2. Quis ordo in bonor. possess. seru.* quique soluit indebitum sciens, non repetit, ignorans repetere potest, dubitans quoque, quia erranti comparatur, *l. vlt. C. de cond. indeb.* similiter qui feudum negat, idem amittit, nesciens, non item, quia proprie non inficiatur. Idem de dubitante, qui ad ignorantem negantem accedit, inscientique est similis, *l. si debitor, de pet. hered.* Postremo videndum est, cur qui testamentum facere non possunt, mortis causa donare possint. fideicommittere, vel codicillos relinquere non possunt: quia codicilli & fideicommissa ob solas vtilitates introducta sunt, vt si is qui propter peregrinationem, aut alias res testari non possit, forte quia desunt septem testes Romani ciues, possit de voluntate sua disponere codicillis, vel fideicommissis, tit. Inst. *de fideicom. her. & tit. de codicil. l. 2. D. de constit. princ.* quæ referenda est ad illam antiquam originem fideicommissorum & codicillorum, quia sumpta est ex lib. 4. Vlpiani. fideicommissorum, eadem ratio est in *l. 3. & l. conficiuntur, de iu. codic.* At mortis causa donationes aut testamento, siue codicillis relinquuntur, & hæ exæquantur legatis, seu fideicommissis: Et de his intelligenda est constitutio Iustiniani in *l. vlt. C. de mort. caus. donat.* Aliæ mortis causa donationes, quæ extra testamentum fiunt, contractibus, non legatis comparantur, *l. si filius, de legat. præstandis.*

---

§. *Sed si filiusfam.*

Filius famil, & seruus testari non possunt, & per consequens nec fideicommittere possunt, quia lex 12. tabul. id patribus fam. tantum concessit, *l. verbis, de verb. signif.* Pater famil est homo liber sui iuris, *l. pronuntiatio, in fi. D. de verb. sign.* quia exigitur in testamentis vt sit ciuis Romanus: peregrinus enim suæ ciuitatis tantũ legib. testatur, *l. 1. ad leg. Falcid.* Idẽ & seruatur iure Gallico: bona enim peregrini in ærarium rediguntur. Ad hæc exigitur in testamento integritas status cuiusque, quod tribus constat, libertate, ciuitate, familia. De libertate initio huius legis agitur. De familia in §. *sed si filius famil.* De ciuitate in §. *hi quibus.* Quod dictum est de libertate initio huius legis, idem de familia dicendum est. Nesciens enim aut dubitans an sit pater fam. nec ne, veluti patre peregre mortuo, testamentum & codicillos facere nequit, nisi miles sit, aut veteranus, *l. ex militari, de testam. milit. l. Aristo, de in. cod.* & hoc §. vbi facti species hæc est. filius familias aut seruus fideicommissum reliquit, qui postea paterfamilias & emancipatus factus perseuerauit in ea voluntate, siue expresse, siue tacite, id est eadem non mutata: quæritur an fideicommissum valeat? Dubitationem mouet regula Catoniana, quæ vult legatum non valere aut fideicommissum, quod non valeret si statim decessisset qui legatum aut fideicommissum dedit, fideicommissum autem, de quo loquimur, est eiusmodi. Dico tamen valere, quod in ea voluntate perseuerauit, quasi noua voluntate datum. Nec offenditur regula, quia non dicimus fideicommissum valere, quasi valeret cum datum sit: sed valere quasi tunc datum cum mortuus sit: quippe paterfamil. & emancipatus factus in eadem perseuerauit voluntate. In fideicommissis autem sufficit noua voluntas sine litteris & verbis: nam & nutu relinqui possunt, *l. nutu, hoc tit.* Et hoc ita procedit: si fideicommissum relictum sit ab intestato: nam si relictum sit in testamento filij, non valebit; quamuis postea paterfamilias sit factus, quia testamentum in quo datur, non valet, *l. qui ex liberis, §. vlt. de bon. poss. secund. tab.* Et pro parte valere & non

A valere nõ potest. Fideicommissum testamento relictum non constituitur nuda voluntate, quia ex illo testamento debetur: nec noua voluntas resuscitatur: testamentum autem illud non valet, *l. si filiusfam. qui testam. fac. poss.* etiam patre ei testari permittente, *l. qui in potest. eod.* Hac eadem distinctione vtemur in superiori § dicemusque, si incertus sui status ab intestato fideicommissum reliquerit, & postea de suo statu certus factus decesserit, non mutata voluntate, fideicommissum valere; non item si in testamento relictus fuerit.

---

§. *Hi quibus.*

B Nunc de ciuitate & media capitis deminutione tractatur. Cui aqua & igni interdictum est, testamentum facere non potest, quia ciuis non est, sed peregrinus: interdicebantur quoque testamento: nam lege Iulia de vi priuata tenetur qui recipit tecto deportatum, siue interdictum aqua & igni. Cicero pro Cluentio, Appian lib. 1. de bello ciuili, Plutarch. in Cicerone. Deportatos tamen & interdictos differunt, §. *minor, de cap. demin. l. 8. qui test. fac. poss.* verum quidem est, deportationem in locum interdictionis successisse. & nos non vti hodie interdictione, sicut olim vtebantur deportatione, sed nos vti tantum deportatione: quod manat ex leg. Augusti. Dionys. lib. 56. deportati circumscripti dicuntur, quia inclusi sunt in insula, cum interdictis libera esset vagandi potestas: C in eaque insula tantum deportatis licebat degere, & insulæ eiusdem incolis cautum erat eos tecto recipere, qui ἀπόλιδες. id est, sine ciuitate, *l. quidam, de pœnis.* Relegatorum melior est conditio; & facere possunt testamentum, quia capite non minuuntur, omniaque iura sua retinent, & filios in potestate, nec proprie exules sunt, *l. 2. de publ. iud.* Ouid. *Quippe relegatus, non exul dicor*; quia non sunt ἀπόλιδες.

---

§. *Sciendum.*

D Quærit Vlpianus, à quo fideicommissum relinqui possit, id est, cuius fidei committi possit? Et eorum fidei committi posse dicit ad quos peruenturum est aliquid morte committentis, vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur. Dum eis datur, vt heredi instituto, legatario, fideicommissario datur; datur quoque manumissis libertas. Sed ab eis relinqui posse fideicommissum negauerim, *l. plane, in fin. de legat. 1.* Id ergo propositioni nostræ obstare videtur; at vero si, vt ita est, is demum rem, vel pecuniam præstare cogitur per fideicommissum, qui aliquid eiusdem generis, vel simile nactus est, *d. plane §. vlt.* nequaquam obstare videbitur. Triplex, autem esse fideicommissum scire conuenit, pecuniarium, hereditarium, & libertatis: atque fideicommissum heredita- E tis, & pecuniæ ab eo relictum qui eiusdem generis vel aliud simile adeptus est, valet: quin imo libertatis: nam si is cui data est res, aut pecunia, rogatus sit seruum manumittere, id quidem faciens, de re sua quid amittere videtur, ac si rogatus esset seruum emere, & manumittere: at qui libertatem capit, nec rem, nec pecuniam accipit, sed pretium sui. *vel dum eis non adimitur.* exemplum huius membri vide in *l. si pecunia, de leg. 1.* vbi à te decem, quæ mihi debes, fideicommittere possum, eaque non videor auferre. Quæ quidem decem si heres repetere velit, exceptione doli mali summouebitur vel, dum eis non adimitur, vel intercipitur, quod adimi, quodque intercipi potuit. Cuius rei exemplum habes in *l. quidam testamento, §. vlt. de leg. 1.* vbi si heredem manumittere seruum meum

iuſſero, ſi Titio det decem, ea decem à Titio fideicommittere poſſum: nec ea videor Titio intercipe re. Recte igitur ab eo relinquitur fideicommiſſum, qui cauſa implendæ conditionis capit, id eſt, qui mortis cauſa capit, & eſt mortis cauſa capio. Ex quo apparet, eum qui implendæ conditionis cauſa capit, non eſſe legatarium, nec mortis cauſa donatarium, ſed mortis cauſa captorem, *l. ſi quis ſub condit. ſi quis omis. cau. teſtã. l. Mæuius, de condit. & demonſtr.* Et ea ratione is non patitur Falcidiam, *l. 1. §. item ſi ita, l. acceptis, ad leg. Fal.* nam Falcidia detrahitur ex legatis, ex lege Falcidia, ex fideicommiſſis, ex ſenatuſconſulto Pegaſiano, ſi relinquatur teſtamento, ex fideicommiſſo ab inteſtato detrahitur ex conſtitutione diui Pij, *l. filius fam. ad leg. Falcid.* ex mortis cauſa donationibus, ex conſtitutione Seueri, ſi quis decedat teſtatus. An autem poſſit Falcidia detrahi ex mortis cauſa donationibus, ſi quis decedat inteſtatus, quæri poteſt: ſed id quidem minus, quia ſenatus id effecit in fideicommiſſis teſtamento relictis, ſed non ab inteſtato relictis, niſi ex conſtitutione diui Pij. At in mortis cauſa donatione relicta in teſtamento habemus conſtitutionem Seueri; non autem habemus vllam aliam, quæ permittat heredi legitimo detrahere Falcidiam ex mortis cauſa donatione relicta ab inteſtato. Ergo mortis cauſa donatio ab inteſtato legatis non comparatur, *l. ſi filius, de leg. præſt.* An Falcidia detrahitur ex mortis cauſa capione? nequaquam: non enim habemus conſtitutionem quæ id pertrahat ad mortis cauſa capiones. Qua ratione diximus, poſſe fideicommiſſum ab eo relinqui, qui mortis cauſa capit, & in cuius perſonam confertur conditio dandi: vt do lego ſeruo libertatem, ſi Titio det centum, ea centum à Titio poſſum fideicommittere. Eadem ratione recte fideicommiſſum relinquitur à proximo cognato, vel cognato in quem teſtamento non facto hereditatem & bona mea tranſire ſino, ſinere enim dare eſt, ſino enim quod non adimo, teſtamentoque adimere poſſum, *l. 3. l. conficiuntur §. 1. de iu. codic.* nec tantum poſſum fideicommiſſum à proximo relinquere, ſed ab inferiori, id eſt ſecundo gradu proximo, quia fieri poteſt, vt omittente primo deuoluatur hereditas in ſequentis gradus cognatum ex ſucceſſorio edicto. Et hoc dicitur in hoc §. *nec tantum.* non dixit heredi in *d. §.* quia in legitimis heredibus, & in ſuis non eſt ſucceſſio, *§. placebat, de ſucceſſ. cogn. l. 1. §. ſciendum, de ſuis & legit.* non etiam ſolum ſuperſtiti fideicommittere poſſum, qui nobis ſucceſſurus ſit ab inteſtato, ſed etiam poſtumo alieno agnato, vt poſtumo fratris, qui mihi non eſſe poteſt heres legitimus, ſed bonorum poſſeſsor: poſtumo quoque cognato, vt ſororis poſtumo, qui mihi ab inteſtato poteſt eſſe bonorum poſſeſsor, relinqui poteſt fideicommiſſum.

§. *Illud certe.*

IN hoc §. quæritur, an ſi fideicommiſſum relictum ſit ab inteſtato ab eo qui primo gradu ſuccedere potuit, & eo repudiante hereditas deuoluatur ad ſecundum gradum, à quo fideicommiſſum non eſt relictum, an is præſtare debeat, qui repudiante patre venit ad ſucceſſionem. Idem eſt ſi patrono relictũ ſit fideicõmiſſum eo inſtituto & eodem repudiante, eius filius per bonorum poſſeſſionem patroni, patronæue veniat. minime præſtari debere dicitur in hoc §. quod ſuo iure ſuccedant, nam oneratur ſolum fideicommiſſo qui venit ad hereditatem iudicio defuncti expreſſo, cum heres inſtituitur, tacite cum codicilli ſcripti ſunt, aut ſuccedunt ab inteſtato. Nec obſtat *l. 3. de iu. Cod.* vt hic notat Accurſius, quia in ea *l.* non tantum à primo gradu, ſed etiam ab omnibus gradibus relictum eſt fideicommiſſum his verbis: Quiſquis mihi heres. Obſtare magis videtur *l. ſi Titio §. Iulianus, de leg. 2.* cui ma-

A le reſpondet Accurſius: nam ait lex, portionem deficientem coheredis, eo repudiante, accreſcere coheredi cum ſuo onere. Eadem eſt ratio ſubſtituti: nam ſi repudiauerit hereditatem, ea deuo luitur cum onere fideicommiſſi ad ſubſtitutum. Reſpondetur, iure quidem ſubſtitutionis hereditatem tranſire in ſubſtitutum cum ſuo onere, ex conſtitutione Seueri & Antonini. Ea conſtitutio porrecta eſt & ad ius accreſcendi, quia is cui accreſcit quaſi ſubſtitutus videtur, cum vterque heres & coheres inſtitutus veniat iudicio defuncti. Præterea extenſa eſt ad ius caduci ab iiſdem Imperatoribus, *l. quidam, §. quoties, de leg. 1. l. in facto, §. vlt. de cond. & demonſtr.* vt, heredem ſcripſi, cum nullus exſtaret, qui mihi ſuccederet ab inteſtato: is repudiat hereditatem, B aut mortuus eſt me viuo, bona cadunt in fiſcum ex legibus caducariis, lege Iulia & Papia: Et cum ſuo onere, licet non veniat iudicio defuncti, hocque conſtitutum eſt odio caduci; quod reſtringitur quantum fieri poteſt, *l. vlt. de his quib. vt indign. l. interciddit, de cond. & demonſtr. l. 6. de iure codicill.* At hic §. non loquitur de iure ſubſtitutionis aut de iure accreſcendi vel de caducis: ſed de ſucceſſorio edicto. Et merito; quia ex ſecundo gradu cognatus non venit iudicio defuncti, ſed ſuo iure.

Ad L. II.

QVatuor ab Accurſio huius legis interpretationes C adducuntur, quarum tres priores vanæ ſunt, quod filij matri, emancipati quoque & nepotes quilibet parentis ſui heredes eſſe non poſſunt, *§. 1. Inſt. de her. qual. & differ.* cum etiam nepos per bonorum poſſeſſionem ſumat hereditatem, ſi modo filius præteritus acquieſcat teſtamento patris, quod eo modo valet, *l. filio præterit. de. ini. rupt.* Quarta autẽ interpretatio veriſſima eſt, hæc ſit facti ſpecies: filiofam. præterito, Titius inſtitutus eſt, quæritur an à filiofam. eod. fideicommiſſum relinqui poſſit? minime; licet ab inteſtato poſſit ſuus heres eſſe, quia tunc iure ſuo, vt qui dicat teſtamentum nullum, non autem iudicio patris heres erit: nam cum ei adimat exheredatione vel præteritione hereditatem, etiam ſi filiusfam. ipſe ſuccedat ab inteſtato, ab eo fideicommiſſum relinquere non D poterit. Quod ſi nullo inſtituto herede, vel inteſtatus adiecit clauſulam codicillarem: quiſquis mihi erit, ſiue ex teſtamento is ſit quem inſtituo, ſiue alius ab inteſtato, Titio decem dato, an alio herede inſtituto à filio præterito, qui ſuccedit iure ſuo ab inteſtato relictum per patrem valet fideicommiſſum? id quidem ſane ex l. 9. huius tit. nam non omnino venit ad hereditatem contra iudicium defuncti.

Ad L. III. Si mulier.

FIdeicommiſſum ab eo relinqui poteſt, ad quem noſtra morte quid peruenit, *§. ſciendum, l. 1. huius tit.* Ratum eſt autem, maritum lucrari dotem aduentitiam, mortua in matrimonio muliere, *l. ſ de bon. E dam, l. 23. de euict. l. Celſus, de relig. & ſumpt. funer. & l. 15. de fund. dot. l. 7. C. ſi aduerſ. dot.* vide Cornutum Grammaticum in Perſium, *l. mulieri, de cond. inſt.* Contra præmortuo marito, reſtituitur dos aduentitia mulieri; & profectitia redit eo quo profecta eſt. an ergo vxor à marito fideicommiſſum relinquere poteſt ratione dotis aduentitiæ? minime; cũ dotem eã iure ſuo, & inuita vxore lucretur, argumento *l. 1. §. illud certe indubitate, ſup. h. t.* nam quod alio modo marito adquiritur, auferre nequit vxor, nec fideicommiſſi titulo; niſi forte ab initio matrimonij eam dotem ſibi reddi ſtipulatã ſit.; tres tamen hac in lege conſtituuntur caſus, quibus vxor à marito fideicommiſſum relinquere poteſt. 1. mulier ab initio matrimonij ſtipu-

lata est dotem aduentitiam, quoquomodo dissoluto matrimonio, sibi, suisque reddi heredibus: constante autem matrimonio, morbo detenta dotem eam acceptam fecit marito mortis causa: id est hac mente, vt si e vita excederet, dos cederet marito, secus vero si conualesceret: tumque tempore quo morbo grauaretur, a marito fideicommissum reliquit. quaeritur nunc an illud valeat: & id quidem valet, quia morte mulieris dos aduentitia ad eum recidit, quam mulier poterat non acceptam ferre.

Quaestionis insuper est, an si mulier inter viuos dotem aduentitiam acceptam tulit marito, ab eoque reliquerit fideicommissum, valeatne? Et sane a donatario inter viuos nequit fideicommissum relinqui, *l. cum hic status §. 1. sup. de donat. inter vir. & vxor.* Et donatio inter virum & vxorem iure veteri nulla est, vnde fit, nullum esse fideicommissum. Nouo tamen iure donatio inter viuos facta morte confirmatur, id est, si in ea voluntate donans ad extremum vitae spiritum perseuerit: tuncque huiusmodi donatio aequipollet & aequiparatur mortis causa donationi & fideicommisso, *l. sequenti sup. lib. 2. l. cum hic status § 1. de donat. int. vir & vxor l. 12. C. ad leg. Falc.* Quodque subijcitur Falcidiae, id quoque fideicommisso, sed non contra: mortis enim causa capio subijcitur fideicommisso, sed non Falcidiae.

Secundus casus est, dotem ante, postque nuptias dari posse, postque easdem augeri, nec videbitur donatio, *l. si inter, D. de pact. dot l. si constante matrimonio, C. de donat. ante nupt.* Eiusdemque iuris censetur augmentum, cuius & ipsa dos: non igitur pro ratione augmenti a marito fideicommissum relinquere potest, nisi mortis causa auxerit, id est hac mente, vt si moreretur, augmentum cederet lucro mariti; secus si conualesceret: Eo sane pacto a marito qui morte mulieris dotis augmentum consequitur, pro ratione augmenti relinquere potest mulier fideicommissum, cùm eo augmento potiatur beneficio mulieris.

Tertius casus: diuortio facto, rediit mulier cum marito, nondum reddita dote, redintegrato coniugio & dos redintegratur, *l. Diuus, l. post. diuortium, de iure dotium, l. si mulier, sol. matrim l. vlt. de act. rer. amot.* Rediit autem in matrimonium mulier, mortis causa, id est, eo pacto vt si moreretur in matrimonio, maritus eandem dotem aduentitiam consequeretur; secus si ad prosperam rediret valetudinem. Eo quoque modo cum maritus consequatur mortua coniuge dotem, ab eo potest relinquere fideicommissum pro modo dotis, quam sola mulieris morte & contemplatione consequitur. Iuris est ambigui an mulier possit dotem dare mortis causa, post nuptias. maxime item controuersum est, an recte dotem mortis causa promittere possit.

Atque imprimis mulieri licet contracto iam matrimonio dotem vltro mortis causa dare; quia eadem est ratio dandae quae & augendae dotis, eoque modo moriens mulier à marito fideicommissum relinquere potest.

Quaestionis alterius est decisio haec, mulierem non posse dotem mortis causa promittere, id est hac mente vt debeat dotem marito si moriatur, cum obligatio non sit praesens. & in diem incertum differatur: contra stipulatio causa mortis valeat, cum obligatio sit praesens, & exactio tantum differatur.

Praeterea dos est quae seruit oneribus matrimonij, dosque consequitur matrimonium, *l. 3. de iur. dot.* Dos est quod vxor ad virum secum adfert matrimonij causa, vel vt Varro lib. 4. de lingua latina, pecunia nuptiarum causa data marito pro oneribus matrimonij: vel, dos est ius pecuniae constitutae marito, vel melius, pensitatio onerum matrimonij. Quare promissio dotis collata in tempus, quo nullum est matrimonium, nulla est: Itaque promissio dotis mortis causa, inanis est. Pater tamen mulieris promittere dotem potest, vel extraneus mortis suae causa, vel cum ipse moriefur, quia contingere potest vt ipse moriatur constante matrimonio, *l. si pater mulieris, de iu. dot* quae idem adijcit non esse obseruandum in persona mulieris; & si postquam mortis causa dotem filiae promisit pater, conualuerit, ei vt corporis vel pecuniae donatae mortis causa, ita & obligationis competet condictio, si conualuerit.

Ad §. Iulianus.

Nonnumquam à legatario fideicommissum relinqui non potest, vt si legatum seruum manumittere pure (vt inquit Vlpian.) rogatus sit quis, *l. plane 2. §. vlt. de leg. 1.* quia ex huiusmodi legato nullum legatario accidit commodum: si vero rogatus sit in diem manumittere, vt post quinquennium, ab eo fideicommitti potest pro modo fructus eo tempore percepti. Obijci tamen posse videtur: licet legatum seruum pure manumittere rogatus sit, tamen legatarius fructum percipere ex eo quod ius patronatus & liberti nanciscatur, & sic ab eo fideicommitti posse. Sed respondendum est, licet verum sit, libertum manumissione acquiri: nihil tamen pecuniae, vel rei meae accrescere, & cum rem & pecuniam ex fideicommisso praestare cogi, qui eiusdem generis simile consequitur, *d. l. Plane, § vlt. de leg. 2.* Praeterea libertum esse liberum hominem & non esse in bonis, *l. nemo praedo, § 1. de regul. iuris, l. 2. Quib. ad libert. proclam lic.* Qua ratione facile est, vt donatio manumissionis causa facta inter virum & vxorē valeat, veluti si maritus donet vxori seruum manumittendum; quia nec patronatus, nec libertas sunt in bonis, & sunt inaestimabilia, quia pecunia non aestimantur, ideoque nec in pecunia computantur, *l. naturalis, §. vlt. de praescrip. ver.* vbi si conuenit, vt tu seruum tuum manumitteres, & ego meum, & postquam manumiserim, nolis tuum manumittere, agam praescriptis verbis in quantum interest me non manumisisse, nec quod mea interest minuitur, quod habeam libertum, quia est inaestimabile; ergo qui patronatum vel libertum nanciscitur, non oneratur fideicommisso. Item ab eo cui assignatur libertus, non possumus fideicommissum relinquere, quia qui assignat libertum: non erogat vnquam de suis bonis: quare ab eo cui assignatur, non recte fideicommissum relinquitur. vnde qui sibi ascribit libertum, non tenetur poena falsi, *l. impuberes, §. qui liberti, ad l. Cornel. de fals.* tamen teneri statutum est. Assignatio autem liberti valet sine testibus, vt in *l. adsignare, de adsign. libertis.* secus legatum & fideicommissum. Et quod dicitur, nutu relinqui fideicommissum, hoc intelligendum est, adhibitis testibus. porro is in cuius positum est voluntate, vt cui vellet ex liberis suis relinqueret bona, electum, cui dedit eadem bona, grauare nullatenus potest fideicommisso, quod ei de suo nihil tribuat: vt si te rogauero vt bona mea restituas, desque vni tuorum liberorum: nam eum quem elegeris, cuique bona mea largitus fueris, non potes grauare fideicommisso, *l. vnum ex famil. § sed & si fundum, de leg. 2. l. si seruus tibi legatus, l. cum quo, §. is qui, ad l. Aquil.*

§. *Si rem quis debeat.*

Denique non semper verum est, affectum commodo posse grauari fideicommisso: nam à legatario non possum interdum fideicommissum relinquere, licet aliqua vtilitate sit affectus: nam legatum vtile est

ex quo sentiat quis commodum, aut inutile ex quo nullum. Et quamuis sit vtile legatum, numquam tamen à legatario fideicommitti, vt à debitore fideicommitti non potest, cui legatum est. Interdum potest: finge debitorem creditori debitum legare, cum exceptione perpetua aduersus eum debitor tutus esset. Item si ab eodem debitore creditori legato relicto remittatur dies, conditio, locus, modus (qui habetur pro conditione, vt do vt eas Romam, id est si iueris) quæ inerant debito, & pure legarit creditori quod debebatur in diem; nec certum erat debitum iri. certe hoc modo fideicommittere potest à creditore ob commoda repræsentationis, & remissæ exceptionis: nam statutum erat certo loco, & die, & modo solutum iri debitum, & beneficio legati ad legatarium peruenit emolumentum, arg. *leg. in quantitate* §. *in diem, ad leg. Falc.* cum igitur legatum illud representationis, & remissæ exceptionis sit omnino vtile, oneratur fideicommisso, & Falcidia, *l. 1.* §. *non solum, ad l. Falcid. l. 7.* §. *vlt. huius tit.* vbi debitor à creditore non fideicommittit, licet ei legarit debitum, nisi commodum sentiat aliquod. Atque ita considerandum est, quale sit genus commodi: nam non semper secundum naturam est vt commodum sequatur onus, vt in *l. secundum naturam, de regul. iur.* nam finge debitorem creditori legare debitum. ex eo nihil consequitur quam ciuilem actionem loco prætoriæ, vt cum habeat actio nem ex stipulatu, nunc habeat ciuilem ex legato, vel rei vindicationem, cum in personam actionem haberet. in eo quidem legato aliquid emolumenti inuenire licet, quia eius potius & antiquius est ius, qui iure ciuili, quam qui prætorio nititur; vel quod ciuilis, directa est, prætoria, actio vtilis, & quem nouit ius ciuile, & prætor nouit, non contra, *l. 1. de Public. in rem act.* vbi qui habet ciuilem, frustra optat prætoriam. Qua ratione actio recepticia erat vtilior constitutoria, quæ est prætoria: sed Iustinianus confudit recepticiam & constitutoriam. Si quis ergo leget mihi fundum, quem debebat ex stipulatu, vtile est legatum, quia dominus fundi statim censeor, & legatum est ciuilis acquirendi modus, *d. l. 1. de Public. in rem act. l. quoties* §. *vlt. de pecul.* Atque ex hoc legato ratione commodi fideicommitti nequit, nec detrahi Falcidia, *l. si creditori, in fi. libro 1.* quia istud commodum sine deminutione bonorum debitoris accedit, id est extrinsecus. Atque legatum idem non omnino vtile est, in quibus alia pro alia actione substituitur, *l. verbis, ad leg. Falcid* vbi si quod necesse est ciuitati te dare, id eidem leges, inutile est legatum: & si debiti modum in legando excesseris, supplementum Falcidiam patietur. Falsum autem est quod in hunc locum adducit Accursius, creditorem cui debitor debitum legat actione ex testamento, sumptum quem fecisset, repetere si actione ex stipulatu egisset cum eo sumptu exonerare eum debitor voluerit, quem fecisset si egisset actione ex stipulatu.

---

§. *Sed si habenti.*

FRuctuarius si legat vsum fructum mortis causa, an ab eo cui cessit, & legat eum vsum fructum, fideicommissum relinquere possit? Et non posse certum est ex hoc §. nisi forte mortis causa vsumfructum proprietario cesserit, ad quem peruenit fructuarij eiusdem morte: nam personalia quæque hærent personæ & cum ea extinguuntur. Atque eo modo proprietario nihil dedisse videtur, cum morte eiusdem fructuarij consolidetur vsusfructus. Quinimo cum dedit vsumfructum mortis causa, vt eo fruatur si decedat, secus si in prosperam redierit valetudinem, fructus medij temporis intelligitur dedisse, vt statim facto mortis A causa legato, vsufructu fruatur proprietarius, & non tantum post mortem. Si autem conualuerit fructuarius, ei competit fructus medio tempore perceptus mortis causa: Hoc quoque mode ab eo cui legatus est vsusfructus, fideicommissum relinquere potest, & consequenter ex eo detrahetur Falcidia.

---

§. *Si autem.*

LIberatur pignus nudo consensu, id est, pacto nudo, ex *l. si tibi, de pact.* redditione inter viuos & mortis causa. Primum ab eo cuius liberatur pignus inter viuos, non potest relinqui fideicommissum, quia nihil percipit morte liberantis. Dein videndum est an ab eo cui liberatur pignus mortis causa, fideicommitta- B tur, id est, ea lege vt conualescente creditore, conualescat pignus, & contra? Et constat, creditorem a debitore fideicommissum relinquere non posse, quia qui mortis causa pignus legat, nihil de suo erogare intelligitur, liberatioque pignoris non est datio, nisi concurrat liberatio debitoris, *l. si pignus, qu. in fraud. credit. l. 1.* §. *1. quibus modi pign. vel hypot. so u.* Ergo liberatio pignoris inter virũ & vxorẽ non est donatio. Ab eo igitur cui reddidi pignus, non possum fideicommittere; quod nihil de suo patrimonio largiatur, & maneat creditor, non vt ant edictum, hypothecarius, sed chirographarius. Ab eo autem cui reddidi pignus & cautionem, id est sortem, vel chirographum, possum fideicommittere, quia obligatio de meo decedit, *l. 2. & 3. de pact.* Qua de causa Falcidia detrahetur, *l quærebatur, ad l. Falcid.* C

Ad L. IV.

SVpra dictum est, fideicommissum relinqui posse ab intestato ~~a legitimis~~ heredibus vel bonorum possessoribus, à marito mortis causa, tribus casibus, à donatario mortis causa: nam cessio vsusfructus, mortis causa donatio est. Sed & à filiofã. & seruo instituto patre vel domino. In quo notandum est quæ dicuntur de legatis, non dici de fideicommissis, vt quæ dicta sunt de fideicommissis nequeant dici de legatis: nam quamuis à patre & domino fideicõmissum relinqui possit; D qui ex persona filij vel serui heredes fiunt, non tamen legatum relinqui potest, quia legatum dari possit ab eo qui heres sit per se, non secus: vt cum fideicommissum relinqui possit ab intestato heredibus, & bonorum possessoribus, legatum tamen solum testamento relinquitur, *l. legatum, lib. 2.* codicillis dari nequit, non secus. Item vt cum à marito tribus casibus mortis causa fideicommissum relinqui possit, non potest legari; nam legatum est delibatio hereditatis: delibare enim est legare vsque ad dodrantem: nam heres quadrantem consequatur necesse est, *l. si filia* §. *Papinianus, famil. ercisc.* Eadem quoque ratione à donatario mortis causa legari non potest, cum ab eodem fideicom- E mitti possit, cum heres non sit. A legatario quoque pari ratione fideicommissum, non legatum relinqui potest, *tit. de sing. reb. per fideic. relict. in Instit.* Cur autem id fiat ratio est, quod fideicommissa sunt iuris prætorij, quod ius leneatque moderatum est. legata iuris ciuilis & solemnis. Qua de causa voluntas in fideicommisso fideicommittentis; non autem in legatis legatarij spectatur tantum, sed regular, iuris obseruatio. vnde fit vt cum ex iure ciuili legatum sit delibatio hereditatis, vel donatio testamento ab herede relicta vel præstanda: donatio inquam, quædam, id est, proprij nominis, quia legatum nec est donatio inter viuos, nec mortis causa, vt in *l. donatio, de præscrip. verb.* Eoque modo obligatio est quædam proprij nominis in *l. 2. de*

verbor. oblig. Ab herede, inquam, suo nomine, non alieno herede, per se, non per alium. Heres autem est & venit ab alieno nomine, qui heres heredis est: vt patrem institui, quo mortuo, filius heres est. Heres est per alium, vt pater, & dominus qui succedunt per seruum & filium qui instituti sunt: succeduntque defuncto non suo nomine, sed per alium, cum filiusfam. & seruus scripti essent heredes. Hæc legati definitio est in *l. legatum, de leg. 2.* sed hæ interpretationes per ora maiorum ad nos manarunt. vnde fit cum legatum sit iuris ciuilis, & definiatur quædam donatio testamento ab herede suo nomine & per se relicta præstandaue, vt legatum non possit ab iis relinqui, à quibus fideicommitti posse dictum est. Atque ea ratione fit, vt fideicommissum relinqui possit à filiofam. & seruo, à patre & domino, non legatum, cum ab eo qui per se heres sit, relinquatur, *l. cum filiusfam. lib. 1.* fideicommittitur autem quod pater & dominus veniat ex iudicio defuncti tacito, imo etiam quodam modo expresso, cum habeant hereditatem adquisitam cum onere suo.

Verum enimuero legati supradicta definitio iuris est veteris quo ex lege 12. tabul. etiam exhaurire, nedum onerare licebat hereditatem: At definitio, qua dictum est, legatum esse delibationem hereditatis, est iuris noui; & post legem Falcidiam, vt quæ a Iustiniano tradita, in Institution. à quo cum legata fideicommissis exæquata sint, à superioribus id est, à filiofamil. seruo, patre, domino fideicommittere & legare possumus. Sed quid si seruum heredem scriptum, vel filium manumiserit, vel emanciparit pater & dominus, antequam adeant iussu eorum, an à patre & domino relictum fideicommissum præstabitur? minime: quod nihil à defuncto habeant: An à seruo? minime, quia id facere non est rogatus. Ex æquo tamen & bono fideicommissario actione vtili succurritur aduersus heredem scriptum; quod per eos debeant acquirere hereditatem cum suo onere, *l. si alienus lib. 2.* veruntamen à domino serui heredis instituti fideicommissum interdū non relinquitur, vt puta Sitchum seruū Titii heredem scripsi, & à Seio fideicommissum reliqui, sub hac conditione si forte fieret seruus eius. Ante aditam hereditatem contigit vt Stichus esset Seij. an ab eo debeatur præstari fideicommissum? minime, quia id non reliquit à domino heredis legitimo, sed incerto, quem forte fortuna contigerit esse dominum. potest igitur onerari fideicommisso is, cui datur recte tacite, vel expresse hereditas.

Ad L. V.

CVm ambigeretur an ciuitatibus & municipiis legatum relinqui posset, nec ne, cum corpora sint incerta, hac lege definitum est posse: municipia autem sunt ciuitates Imperio Romano subditæ, & ciuitate, id est iure Romano donatæ, *l. in orbe, de stat. hom.* municipes qui Romanis funguntur muneribus, *l. 1. ad municip.* Ex quo certi iuris est, peregrinis ciuitatibus legari non posse. Ergo cum legatum relinquatur municipiis, ab iis etiam poterit fideicommissum relinqui, si ab actore vel exactore eiusdem municipii fideicommittatur, id est, ab eo qui administrationi rerum eiusdem ciuitatis præest. Eoque modo illius habetur ratio, ac eius qui rebus Ecclesiæ gerendis præest in acquirēdo feudo: nam si velit Ecclesia res feudales acquirere, eligat oportet rerum suarum administratorem, cuius vitæ necisque habebitur ratio, vt sit sartum tectum ius eorum qui feuda possident. igitur ab actore fideicommissum relinqui potest, sicut a tutore legatarii, *l. etiam, C. de fideicom.* qui quidem tutor est loco domini, *l. tutor, l. 4. de admin. tutor. l. qui fundum, ad leg. Falcid. l. penult. qui satisd. cog.* & contra quem seruus non torquetur, *l. 2. C. de Quæst.* Ergo apparet bonum esse argumentum a tutore ad exactorem, & contra, *l. Qui solidum § etiam, lib. 2.* vbi vt respublica post moram fideicommissi vsuras debet, & propter temeritatem exactoris ad impensas eius contra quem ei actio est, ita & tutor.

Notandum insuper, qua ratione potest fideicommissum à tutore, vel exactore relinqui, etiam eadem ratione relinqui, vt supradictum est, à patre, dominoue heredis, vel legatarii, *l. cum filius, de legat. 1.* ita vt verum sit, à seruo filioque deberi fideicommissum, si legatum manumissione, aut emancipatione ad eos deuenerit, *l. si alienus, lib. 2.* A legatario iure veteri legatum relinqui non potest. Ergo multo minus ab herede legatarii: quia in eo minus iuris testator habet, arg. legis *qui fundum §. pen. ad leg. Falcid.* Ita ab herede heredis, & legatarii relinquitur, quod cum ab iis fideicommittitur, veniant iudicio defuncti ad hereditatem. sin vero non relinquatur fideicommissum, non veniat & non debeatur fideicommissum, *l. qui liberis §. vlt. de vulg. substit.* hocque dicitur in hoc §. Nec obest regula iuris, qua actio quæ non datur contra heredem, nec in successorem eius datur, *l. vlt. C. de diuers. rescrip.* nam sublata est per l. Cod. *vt action. ab hered. & contra heredes incipiat.* Præterea hæc regula, iuris ciuilis est, fideicommissa Prætorii: nec eidem locus est regulæ in legatis, quod & sublata sit, & iure nouo legata fideicommissis exæquentur. Casus tamen vnus ab Accursio adducitur, quo ab herede legatarii fideicommissum relinqui non potest; vt impuberi filio exheredato legat pater, datque substitutum pupillarem, ab eoque substituto Titio idem pater fideicommissum relinquit. hoc fideicommissum inutile est, nulliusque momenti, licet à filio exheredato & legatario fideicommissum relinqui possit, *l. coheredi §. cum fil. in fi. de vulg. substit.* A substituto eius veteri iure non potest legari, *l. miles ita §. similes, de milit. testam.* At id iure recentiori in controuersiam venit. Iustinianus tamen in *l. cum quidam, C. de legat.* nec ab eo legari & fideicommitti posse censuit. Quæ autem sit ratio, vt ab alio herede legatarii fideicommittatur, ab herede impuberis exheredati & legatarii, nequaquam, hæc meo quidem iudicio reliquis verior est, quod ab herede heredis, vel ab herede legatarii fideicommittatur, non nominatim, cum incertus sit heres futurus, *l. sciendum, de verb. signific.* relinquiturque his verbis: Cum mortuus erit legatarius, vel cum mortuus erit heres, pridie quam moriatur legatarius, vel heres, peto Titio centum dari. Idem enim est relinquere ab herede heredis, & post mortem heredis: vel cum relinquitur secundum formam lege sequenti traditam, qua testator declarat velle fideicommissum præstari ab herede heredis sui. ab herede autem filii impuberis exheredati & legatarii relinquitur nominatim, cum substitutus eius certus sit. Atque ideo non valere fideicommissum censuit Imperator, cum multa quæ tacite prolata sunt, ferantur, quæ testamento expresse edita nequaquam locum habent, *l. si quis Sempronium, de hered. inst.* vbi institutio collata in alterius voluntatem expressam non valet, vt si Titius velit, heres esto, secus si collata sit in tacitam, vt si ascenderit Capitolium.

Ad §. 1. L. VI.

ADextre mum si quis fideicommissum à Titio reliquerit, cui nihil dederit, licet Titius sit heres heredis, vel legatarii, non tamen valere potest, non ea ratione, vt Rogerius putat, ne actio quæ non competit contra defunctum, incipiat contra heredem: hoc enim axioma sublatum est, vt iam dictum est.

Præterea hæc regula iuris est ciuilis, fideicommissa, prætorii. Quare non admittetur in fideicommissis vt ex iure veteri in legatis, nec in eis quæ sunt iuris prætorii, vt in iis quæ sunt ciuilis; cum in his voluntas testato ris & rigor iuris, in illis voluntas tantum eius spectetur. Atque hoc est quod passim in ll. dicitur fideicommissum nuda voluntate relinqui, vt in *l. pen. de legat. 1.*

Ad L. VII.

HÆc lex vt 1. 2. 3. 5. sumpta est ex lib. 1. Vlpiani fideicommissorum. Ad cuius interpretationem præfandum est, tres circa fideicommissa versari quæstiones: id est, qui fideicommissum relinquere possint; quod dictum est in *l. 1.* a quo relinqui possit: Id quoque in *d. l. 1. & sequentibus dictum est;* & dicetur in *§. vlt. huius legis.* tertio, cui fideicommissum relinquatur. Quod explicatur in *h. l.* Et primum quæritur, an deportato fideicommissum relinqui possit: Et Vlp. heic ait, non posse, vt nec legatum, quia cum peregrino testamenti factio non est, deportatus autem loco peregrini habetur, *l. 1. §. his quibus, hoc tit.* vt nec à damnato ad metallum fideicommissum relinqui potest, qui deterioris est conditionis quam deportatus, quia seruus pœnæ. vterque igitur incapax est fideicommissi & legati, *l. 3. de his quæ pro non script. l. is cui, de alim. legat.* Deditititius quoq; incapax est fideicommissi, quia, vt ceteri, est peregrinus: Et peregrinus nec legatum, nec hereditatem, nec fideicommissum capere potest, *l. 1. C. de hered. instit.* & in Gallia consuetudo hæc est, *vn Aubain ne peut prendre heritage en France, s'il n'est naturalizé.* Præterea deportatus non habet testamenti factionem, *l. 1 l. si cognatus, de rebus dub.* Humanitatis tamen ergo alimenta posse deportato fideicommitti constat, in tantum vt dominus recte relinquat proprio seruo sine libertate alimenta, *l. seruos, de alim. leg.* vbi legata seruo constituto ad custodiam Ecclesiæ debentur etiam ante constructam Ecclesiam. Dicta autem regula locum habet in paganis: nam miles potest fideicommissum relinquere deportato, *l. ex testamento, C. de testam. mil.* quia pro arbitrio militibus testari permissum est. & in militum testamentis ius gentium tantummodo obseruatur, non ius ciuile: at deportati sunt capaces iuris gentium, *l. quidam, de pœnis.*

Obiiciet forte quispiam quod scriptum est in Instit. *tit. de fideicomm. hereditat.* videlicet, quibus non poterant hereditatem relinquere, fideicommissa relinquebant. Sed hoc tum fiebat, cum fideicommissa pendebant ex solo pudore heredis, non vinculo iuris. sed postquam beneficio Augusti, fideicommissis accessit iuris vinculum, ei tantum fideicommitti potuit, cui & legari. At statim fraus introducta est, vt quibus palā fideicōmittere non possemus, tacite fideicōmitteremus: Hinc tacita fideicommissa, *l. in tacitis, sup. lib. 1.* Quæ fraus legibus cohibetur: nam quod tacite relictum est, fisco applicatur, nec ex eo heres detrahit Falcidiam, *l. 3. ad leg. Falcid. l. beneficio, eod. tit. inf.* Cum igitur constitutum esset ne quid legaretur collegio Clericorū & Ecclesiis, *l. 1. C. de Episcopis & clericis*, eadem fraus adhibita est, de qua D. Hieronymus in epist. ad Nepotianum: præualuit tamen Constantini constitutio in d. l. 1. vt relinqui possit clericis & collegio. At magis vim contrarii obtinet, quod prima parte huius legis à seruo deportati fideicommitti possit: nam seruus non est capax hereditatis & legati, & fideicommissi, si non sit dominus capax testamenti, factionem capit à domino, *l. non minus, de hered. instit. l. 12. de leg. 1.* verum primam huius legis partem accipi posse de fideicommisso testamento militis seruo deportati relicto ausim dicere, vt ex sequen-

A tibus legis verbis videre est. attamen de testamento pagani eam partem intelligendam fatebor; huiusque hæc erit facti species: seruo acquisito ante deportationem, & ante eam fideicommissum relictum est. viuo testatore dominus deportatus est, antequam dies legati cederet; dein post deportationē cessit, quo tempore bona publicata sunt, & seruus in fisci potestatem deuenit, valet fideicommissum, & nouo acquiritur domino, nempe fisco. Et sic vtroque tempore seruus fuit capax, vt exigitur, & mortis tempore propter regulam Catonianam, & testamenti. Alioquin frustra differrentur in tempus capiendi, *l. in tempus, de hered. instit.* vel post deportationem serui deportati fideicommissum relinquitur, & sic acquiritur fisco. vel
B viuo testatore deportatus dominus seruum alienat, cui post deportationem veteris domini legati dies cedit: sane vtile est legatum, & acquiritur nouo domino: vel seruo fideicommissum relictum est ante deportationem domini, & viuo testatore deportatus est dominus, & postmodum restitutus, & post restitutionem dies fideicommissi cessit. acquiritur fideicommissum restituto, si modo indulgentia principis ciuitati & bonis fuerit restitutus, id est, plenissimam consecutus fuerit restitutionem.

Ad L. VIII.

C NOn teneatur fideicommissario legatarius, nisi pro ratione legati percepti: nam vltra legatam partem non obligatur: vt si ex legatis sibi centum aureis, quinquaginta tantum sit adeptus, vltra eadem quinquaginta fideicommissario non sit oneratus. sin vero nihil, fideicommissum præstari non debeat. considerandum autem est cur non potuerit percipere legatum: aut enim omisit, aut amisit legatum: si omisit, id est, si abstinuit à legato, nullum præstare cogitur fideicommissum, sed cedere debet fideicommissario aduersus scriptum heredem actionem legatorum, vel ei cui voluerit fideicommissarius, *l. Imperator, lib. 2. l. si filius §. vlt. de fideic. libert.* hocque delegatio dicitur, quæ est *cessio actionis, l. quod debetur, de pecul.* si amisit legatum, vt puta, quod in eo petendo
D superatus sit: si modo nec culpa amiserit, non obligatur, eoque modo cum actione ceciderit, nec actiones fideicommissario cedere potest: nam si dolo periit legatum, vt quia lusorie illud petens, eo cecidit, vel curauit ne scriptus heres adiret hereditatem, obligatur, *l. 4 §. pen. sup. si quis omis cau. testam.* Si culpa quoque periit ligatum, videlicet, quia imprudens plus petiit, in hoc distinctione vtendum est, quæ traditur in *l. si seruus §. cum quid tibi, lib. 1.* nam aut legatarius nihil ex testamento consequitur, videlicet quod omne sibi legatum cogatur restituere, & hic dolum tantum præstat; aut quod præterea ex testamento adipiscitur, vt centum sibi legatis quinquaginta restituere rogatus est, & tunc tenetur de culpa. Id quod Africanus confirmat exemplo contractuum bonæ fidei, qui-
E bus legata & fideicommissa comparantur, in quibus tantum dolus præstatur, vt in deposito: Et vt vsuræ in illis contractibus ex mora debentur officio iudicis, sic in legatis, *l. Titia. lib. 2.* contra in vendito, locato, pignore, dote, *l. si. vt certo §. nunc videndum, commod.* & aliis contractibus stricti iuris. Seruo heredis & filiofamilias non recte fideicommissum pure relinquitur, sine fideicommissaria libertate, quia idem à seipso petere legatum & fideicommissum nequit, reique & actoris iura in vnam eandemque personam simul non concurrunt; nec alieno seruo directa libertas datur, nec data habetur pro fideicommissaria, *l. cogi §. sed si seruo, ad Treboll.*

Adducet quis forsan in modum contrarii, libertates

& maxime fideicommissariis cedere ab adita heredita-te; legata vero à morte testatoris. Igitur legatum relictum seruo heredis cedere inutiliter, cum nondum cedat dies libertatis sed ex *l. seruo, lib. 2.* & *l. 8. Quand. di. legat. ced.* dices, legati diem seruo cum die libertatis cedere. Quando autem heres seruum manumittere rogatus est, eique hereditatem restituere, seruus ipsum heredem non poterit cogere hereditatem adire; sed posteaquam adierit, eum cogere poterit ei restituere, detracto sui pretio, *l. ita tamen §. vlt. ad Trebell. l. cogi §. si seruo, eod.*

Hic §. vlt. pertinere potius videtur ad Tit. ad Trebell. qui agit vt hic §. de fideicommissaria hereditate, nisi addas, hoc posse trahi ad pecuniarium fideicommissum, & hæc recte subnecti superioribus. Relinquitur ergo seruo non tantum nominatim hoc modo: cum manumissus erit, vt filio, cum sui iuris erit; sed etiam tacite: vt restituas filiæ tuæ, & eo amplius habeat quod amplius habitura esset, *l. vbi pure, l. Epistola §. 1 ad Trebell.* vel si dicat: Relinquo vni ex liberis, *l. vnum ex familia §. sed si, lib. 2.* Sed ambigitur, an filius cui legatum sit, cum morietur, seruus, possit fideicommissum petere, vel legatum, si ante mortem legantis emancipatus sit, vel aliter sui iuris factus sit. Et id quidem, cum casus mortis trahatur ad casum emancipationis, *l. si ita, quand. di. legat. ced. l. mulier in princ. ad Trebell.* Quod videtur contrarium *legi 11. §. si cui, hoc tit.* Sed his verbis (non videtur conditio defecisse) infer, sed extitisse.

Ad L. IX.

Eius fideicommitti potest qui nondum natus est, si modo successurus sit ex testamento, vel ab intestato, *l. 1. §. pen. huius tit.* Qui nondum autem natus est, dicitur postumus, quia natus est post mortem patris, vel testamentum. Postumorum alii sunt sui, & succedunt ab intestato iure ciuili, *l. pen. de leg. 1.* alii alieni, & succedunt iure prætorio. Quatuor autem sunt gradus postumorum vt eorum qui succedunt ab intestato, *l. vn. si tab. testam.* primus, suorum; secundus, agnatorum; tertius, cognatorum; quartus viri & vxoris: A quocumque igitur, siue extet, siue nondum natus sit, fideicommittere possumus ex quacumque parte edicti successorii succedant. Si ergo ab intestato pater eius quem adoptauit, quique mihi frater est, *l. qui in adoptionibus, C. de adopt.* legarit codicillis, codicilli valent, nec rumpuntur agnatione sui postumi; vel si legat cognatis iisdem codicillis, legatum tam ad eos qui nati sunt, quam nascituros pertinebit, & eos qui desierunt esse cognati, vt deportati, & restituti coeperunt esse cognati, *l. 1. §. filio, ad Senatuscons. Tertyll.* Hi autem cognati non sunt qui post mortem concepti nati sunt, & non succedunt. His ergo quibus hoc modo legatum est, pro modo legati fideicommitti potest. Nec obest regula Catoniana quæ loquitur de fideicommisso, vel legato, quod esset inutile, si statim testator decessisset: quia hoc vtile est.

Ad L. X.

Summa huius legis non bene huic legi accommodata videtur, quæ vult, si legatum pluribus sub conditione relictum sit, nihilominus vno non adeunte partem legati adeunti deberi, *l. pen. C. de cond. insert. l. pen. de cond. & demonstr.* nam legatum in hac lege est purum, quod relinquitur ei qui ex liberis venerit ad funus. Nam certa est demonstratio incerti legatarii, *§. sub certa, Inst. de leg. l. si fuerit, de rebus dub.* & certa demonstratio loco est personæ. sed finge: nullus ex liberis adiit, an tu consequeris legatum integrum

A per ius accrescendi à Iustiniano introductum? Hoc certum est, secundum ius vetus consequeris, per vindicationem, quia qui non admittitur ad partem, id est, qui ex legatariis deficit, non facit partem. non annumeratur inter personas in legato adnumeratas, *l. coniunctim, hoc tit. l. 12. §. vlt. lib. 1. l. si seruo sub cond. D. de statulib.* cum autem olim duobus legatum erat per damnationem, vno non adeunte, alter non admittebatur, *l. 7. lib. 2. l. 16 in princ. l. Iunius Mauri §. si Titio, l. plane, §. si coniunctim, lib. 1.* vbi, qui non admittitur, facit partem.

Ad L. XI.

B Fideicommissum quibuscumque verbis relinquitur, non legatum, testamentū nō fit quibuscumque verbis, nec acceptilatio, fideiussio, stipulatio, vnde dubitatur in *l. qui testamento §. & veteres, qui test. fac. poss.* an testes ignari latini sermonis possint testes esse in testamento. Hincque collige, institutiones, substitutiones, & quæcumque fiunt directis verbis, id est, imperatiuis, vel, si mauis, ciuilibus, scribi debere latino sermone. fideicommissa, precariis verbis, *l. quoniam C. de testam.* Et verbis ciuilibus non fit substitutio impuberi in casu aditæ hereditatis, *l. verbis ciuilib. de vulg. substit.* Ratio cur fideicommissum fiat verbis quibuscumque est, quod in his, vt dictum sæpe est, voluntas spectetur. Ex his colligere est, stipulationem esse iuris ciuilis, & testamenta, cum deportatus non habeat testamenti factionem, *l. Quoties in fi. de nouat.* quod incapax sit eorum, quæ sunt iuris ciuilis, *l. sunt*
C *quidam, de pœnis.* capax vero sit eorum quæ sunt iurisgentium, *l. 15. de interdict. & relegat.* Theodosius tamen primus constituit græca lingua testamentum fieri posse, *l. hac consultissima, in fi. C. de Testam.* & tutelas relinqui, *l. vlt. cod. de testam.* vt directas libertates *l. 11. de testam. manum.* & legata in Nouella Theodosii *de testament.* & cum dixerit hæc fieri posse græcis verbis, etiam aliis fieri posse colligo ex *l. 1. §. vlt. de verb. oblig.* & stipulationem, & fideiussionem græce & aliis verbis fueri posse, *l. blanditus, C. de fideiuss. l. græce, eod. ff.* Acceptilationem quoque, quæ eo modo fit vt si quid deberetur, beneficio Aquilianæ stipulationis tollatur, *l. an inutilis, §. vlt. de acceptil.* iudices ferre posse sententiam quibuscumque verbis pro ratione loci constitutum est, cum ex *l. decreta, de*
D *re iud.* sententia nullis aliis verbis quam latinis, & edicta prætorum fieri posent: quod hodie in Gallia obseruatur: nam sententia debet Gallicis ferri verbis; alioquin nulla est. Et exemplo testamenti, neque legati, neque fideicommissi petitionem esse hac dicam lege: quod etiam videre est in *l. 1. §. sed & si vnum, de bonor possess. secund. tab.* quia ea scriptura neque habetur pro testamento, neque pro codicillis, *l. ex verbo, de fideic. libertat. l. quoties, fam. ercisc. Paulus, lib 3. sent.* quod ex verbo, vt commendo, aut alio huiusmodi, nec ex appellationne liberti colligitur voluntas testatoris, l. 7. C. de testam. *milit. l. heredit. sup. de*
E *hered. instit. l. Thais §. Lucius Titius, de fideicom. libertat. l. Titia §. vlt. lib. 2.* Et quia ex *l. seruum filii §. eum qui, de leg. 1.* ducatur argumentum ab vltimis voluntatibus ad contractus ex exemplo contractuum (quod Gallis. *la minute*) non nascitur obligatio, *l. 2. de fid. instrum*; & sic commendatio inter viuos nulla, *l. si vero non remunerandi §. cum quidam, mand. l. vlt. C. quod cum eo, &c.*

Ad §. Cum esset quis rogatus.

Legatarius partiarius, siue heres rogatus portionem suam hereditatis coheredi restituere accepta certa

quantitate, potest petere eam quantitatem à coherede, offerens dictam partem hereditatis, & hæc verba, accepta certa quantitate, dispositionem inducunt, id est vim fideicommissi habent, & ius conditionis potestatiuæ: vel si hoc modo dicat: te rogo accipias ab herede centum, & restituas meæ hereditatis tuam portionem coheredi. Duo tamen opponuntur. primum *lex in ratione* 11. §. *tametsi*, *ad leg. Falcid.* vbi hæc species facti proponitur. heres rogatus est vendere Titio hereditatem, acceptis centum. an à Titio hæc summa extorqueri possit? minime, quia non est verisimile testatorem voluisse cogere vt Titius emeret: nam id factum est causa Titii, idque non esse loco fideicommissi. At in hoc §. legatarius rogatus est coheredi restituere suam portionem, accepta simili qua eum onerauit, quod iam esset heres, & sic honoratus commodo, nempe hereditate, oneratur fideicommisso. Obstat secundo lex *facta* §. *rescripto*, *ad Trebellian.* vbi eadem facti species ponitur: Heres rogatus est suam partem hereditatis Titio restituere, accepta ab eodem certa pecunia. an ea pecunia extorqueri & peti possit à Titio, & si Titius dederit eamdem tardius, aut fructum hereditatis perceperit ante datam pecuniam, an vsuras præstabit? Etenim cogi non debet, vt eam pecuniam det. & ait lex: nec ob tardius datam pecuniam, & non datam ante eiusdem portionis perceptum fructum vsuras præstabit, sed fructus tantum medii temporis: nec habent hæc verba fideicommissi vim, sed vim adimplendæ conditionis: Ex mortis autem causa capione non deducitur Falcidia: vt si dicam: heres esto, si Titio decem det. si heres decem det, mortis est causa capio, non legatum, & ex mortis causa capione non deducetur Falcidia. *l. si quis sub conditione*, *si quis omissa causa testam.* vno tamen casu Falcidia detrahitur ex mortis causa capione, *l. pen. C. ad leg. Falcid.* cùm mortis causa capio Falcidiæ modum excedit, vnde falsum est quod plerique dicunt, in Falcidiam ea tantum imputari quæ iure hereditario capiuntur. In Falcidiam Trebellianicam, Pegasianam siue hereditatis imputantur & quæ iure hereditario, & quæ mortis causa capiuntur, cum legata & fideicommissa per omnia exæquata sint in lege videlicet Falcidia, *l. 1. lib. 1.* sed non computantur in Falcidiam Trebellianicam quæ adimplendæ conditionis causa capiuntur, *l. filium quem*, *C. famil. ercisc.* Atque ideo additum est in *l. in quartam*, *ad leg. Falcid. Et quod implendæ conditionis causa fideicommissum heredi datur in eadem causa &c.* Et hoc non legitur in Pandectis Florentin. nullaque est differentia inter Falcidiam quæ ex legatis deducitur & quæ ex fideicommisso hereditatis, quicquid in eo contendant interpretes.

In §. *rescripto*, vt ad propositum reuertamur, quæ accipit heres vt suam hereditatis partem restituat, adimplendæ conditionis causa capit. in hoc §. iure fideicommissi, vt in *l. acceptis*, *ad l. Falcid.* Quid si rogatus sit alteri hereditatem restituere pecunia certa accepta, non demonstrata persona dantis: an istam pecuniam iure hereditario capiet, perinde ac si rogatus esset restituere hereditatem, datis centum? Sane id quidem ei imputabitur in Falcidiam. At si ab alio extero iubeatur eam pecuniam accipere, ea non imputabitur in Falcidiam, quia mortis causa eam capit, nisi testator voluerit eam pecuniam hereditatis vel Falcidiæ loco capi: vt si testator iusserit hereditatem vendi, acceptis centum, quæ centum sunt loco hereditatis, & sic in Falcidiã imputantur: ita in §. *tamensi*. præsumitur id quoque voluisse testatorẽ, si ea pecunia quam iussit heredem accipere à fideicommissario contineat Falcidiam, *l. se heres*, *l. acceptis*, *ad leg. Falcid.* Postremo vt legatarius partiarius rogatus restituere partem hereditatis potest cogere heredem dare pecuniam, oblata parte eadem, ita legatarius idem potest cogi vt restituat hereditatem, oblata pecunia, & est mutuum fideicommissum.

Ad §. Si quis ita scripserit.

Fideicommissi verba sunt precaria quæ diriguntur ad eum à quo fideicommissum relinquitur: nonnumquam tamen diriguntur ad eum cui fideicommissum relinquitur: vt peto contentus sis hoc fundo, vel tibi sufficiat hic fundus: hocque fideicommissum vtile est, quale est in *l. peto*, *l. miles*, *in princ. lib. 2 l. cum quis*, § *nuptura*, *in fine*, *hoc lib.* vbi nuptura duobus filiis quos ex priore merito habebat, mandat vt 20. quæ doti dabat stipularentur a viro. vno ex filiis mortuo, ab alio vxor per epistolam petit, vt dimidiam duntaxat dotis partem exigeret, & ea contentus esset.

Ad §. Sic fideicommissum relictum.

Fideicommissum confertur in voluntatem aut extranei, aut legatarii, aut heredis. si conferatur in voluntatem legatarii, conditionale est & vtile; vt Titio, si voluerit, decem dato, *l. si ita legatum sit.* §. *1. lib. 1. l. si ita expressum*, *de cond. & demonstr.* si conferatur in voluntatem extranei omnino, id est hac mente vt totus ponatur in voluntate eius, non valet, vt si voluerit primus, secundo volo dari centum, *l. nonnumquam*, *de condit. & demonstr.* Sed si ea mens sit vt velit dari centum Secundo, si Primus velit, præsumitur iniicere conditionem voluisse legato & vtile erit, *l. 1. lib. 2.* nam conditiones sermoque conditionalis non efficiunt fideicommissum conditionale, sed voluntas, *l. 2. de his quæ pœnæ nom.* legatum ergo in aliena voluntate poni potest, quia dum confertur in voluntatem extranei, pro conditione accipitur. at si conferatur in voluntatem heredis pure, inutile est; quia non habetur pro conditionali; vt heres si volueris, Titio decem dato, *l. senatus* §. *legatum*, *lib. 1. l. vtrum* §. *cum quidam*, *de reb. dub. l. 7. de contrah. empt.* Nec verba hæc; si volueris, important conditionem; sed voluntas tantum efficit conditionem, vt dictum est, *d. l. 2. de his quæ pœnæ &c. l. in conditionib. de cond. & demonstr.* In libertate tamen hoc singulare est, vt si appareat testatorem voluisse libertatis fideicommissum omnino in voluntate heredis ponere valeat, si voluerit heres, *l. 46 in princ. de fideicommiss. libert. l. senatus* 43. §. *vlt. de leg. 1.* vbi ab hostibus redempto legari potest, & ei proficiet legatum ad liberationem vinculi pignoris, quod in eo habuit qui redemit.

Tres ponuntur casus quibus in heredis voluntatem confertur fideicommissum, quorum primus est, si hoc modo fideicommissum testator relinquat; Titio decem dari volo, nisi heres meus voluerit, vel nisi noluerit, id est, si noluerit: nam tunc conditionale legatum est, & nisi, conditionem facit, *l. 2. de in diem addict. l. obligationum* §. *conditio*, *de oblig. & act.* Et tenetur fideicommissar ius heres, si ante decesserit quam velle aut nolle se dixerit, sufficitque eum semel noluisse: non potest enim mutare voluntatem. Secundus casus est, quo testator decem dari voluit, cum voluerit heres meus: nam (cum) conditionem facit, *l. qui promisit*, *de cond. in deb. l. quodcumque*, §. *vlt. de verb. oblig.* Et vsque ad extremum vitæ spiritum potest variare: quæcumque enim datio habet tractum temporis, in ea vltima obseruatur voluntas, *l. filii*, *ad senatusc. Tertull.* Atque ideo si dum deliberat, moriatur heres, deficit conditio, nec legatum debetur, *l. centesim.* §. *vlt. de verb. oblig.* Quemadmodum etiam si ante heredem fideicommissarius moriatur: nam fideicommissa vel conditionalia legata non transferun-

tur ad heredem, si pendente conditione, fideicommissarius decedat. Tertius casus est, quo fideicommissum in heredis voluntate positum est, vt si voluntatem meam probaueris, si dignum putaueris, si æstimaueris, si vt.le tibi visum fuerit, si te meruerit, decem dato, quia in boni viri arbitrio positum est legatum, *l. 46. de fideicom. libert. l. si sic legatum, lib. 1.* Quotiescumque autem de meritis quæritur, bene meritus censetur, qui non est male meritus, *l. seruos, de manum. testam. l. cum pater §. rogo, lib. 2.* Et legata hoc modo relicta sunt conditionalia, *l. 7. de contrah. empt.* vbi arbitrium boni viri pro conditione accipitur: hocque apparet ex consequentia verborum huius legis. Quod si heres pendente conditione decesserit, heres heredis fideicommissario tenetur; secus si ante fideicommissarius decesserit, non enim ad heredem fideicommissum transmittit. Sed si in heredis voluntatem vt in boni viri arbitrium collatum sit, eo prius mortuo idem non erit, & fideicommissum omnino debebitur. Huic §. duo obstant; primum *lex 1. lib. 2.* hoc enim modo relictũ, pure censetur relictum, sed aut substantia aut qualitas legati confertur in arbitrium boni viri. Substantia legati hoc modo: si arbitratus fueris, conditionale est, si quantitas, purum. Et in *d. lege 1. lib. 2.* legauit pupillo alimenta, vel pupillæ dotem, nec quantitatem dixit, quæ collata in arbitrium boni viri, æstimabitur ex dignitate, ex facultatibus, & ex numero liberorum testatoris, *l. si filiæ, hoc lib. l. 10. §. vlt. de aliment. leg.* Contra in *l. quod sæpe §. 1. de contr. empt.* hæc verba: Emptus sit fundus Titio, quanti voluerit, videntur inutiliter in eius arbitrium conferri, quia venditoris est facere pretium, non emptoris; Et non definiente Titio pretium, erit imperfecta emptio: si in arbitrio eius tanquam boni viri posita sit, etiam eo non definiente, valebit emptio, *l. vlt. C. de contrah. empt.* Quod si pretium in extranei voluntatem conferatur, valet emptio.

Ad §. Hæc verba.

IN hoc §. fideicommissum ita relinqui posse dicit: Rogo vt prædia, quæ ad te peruenerint, pro tua diligentia diligas, & eorum curam habeas, vt possint ad nepotes peruenire: licet consilium magis videatur, quam necessitas relinquendi. Ex quo consilio non oritur obligatio, *l. generaliter, §. si petitum, de fideicommiss. libertat. l. cum Pater §. mando, de legat. 2. l. Iulianus §. 1. hoc tit.* Quod etiam obtinet in obligationibus quæ ex contractu nascuntur: nam ex consilio non nascitur obligatio, *l. 2. §. pen. mand. l. consilij, de regul. iur.* Secus in his obligationibus quæ nascuntur ex maleficio, quæ possunt nasci ex consilio, vt actio serui corrupti, noxalis actio, *l. vlt. D. de noxal. action. l. idemque §. si quis, mand.* vt ergo de sua pecunia tutelaue testator legasset, ita ius esto, id est obligatio, non quod consilij causa scripsit: Tamen in hoc §. licet verba consilii videantur, inducitur fideicommissum ex interpretatione, *l. Pamphilo, in princ. h. tit. l. vnum ex familia §. vlt. lib. 2.* nam hoc modo videtur relictum sub conditione, cum sui iuris erunt, cum filiofam. & seruo heredis possit sub conditione legari, *§. an seruo, Inst. de leg.* dies autem incertus pro conditione est, *l. dies, de condit. & demonstr.* Et dies ille non ante cedit, quam fit sui iuris, idc oque in *l. in ratione 2. §. pen. ad leg. Falcid.* dicitur in ratio nem legis Falcidiæ non computari legata heredi, & seruo heredis pure relicta. Dein subiungit: Alia causa est eorum quæ relinquuntur in diem certum. Quod manifeste est falsum, & legendum: *in diem incertum*: quia eorum dies cedunt inutiliter, & obstaret regula Catoniana, vt subiecta ratio declarat: valet igitur fideicommissum in quo habere, peruenire, relinquere, sunt verba, quibus post mortem quid ad alium deuolui significatur. Quod si contingat, nepotes emancipatione fieri sui iuris, legatum debetur, *l. si ita esset, quan di leg. l. mulier, in princ. ad Trebell.* vbi verba peruenire, habere spectant ad futurum tempus, de quo *l. nomen, de verb signif.* quæ lex pertinet ad legatum: nam legatum postumis, videtur & filiabus relictum, *l. qui filiabus, de legat. 1.*

Ad §. Si rem suam.

AN si qui rem legauit, vel fideicommisit, eundem alienauit, adimatur legatum: legatum enim nuda voluntate adimitur, *l. 3. §. vlt. de adim. leg.* vetus distinctio, quæ est in *l. rem legatam, de adim. leg. l. scribit §. pen. & vlt. de auro & arg. leg.* adhibenda est: Aut enim testator rem suam alienauit necessitate ductus, aut mera voluntate: si necessitate, non videtur ademisse, & heredis probare est contrariam sententiam testatoris, *l. cum qui, 22. de probat. l. Lucius, lib. 2.* si mera voluntate, adimitur, *l. cum seruus, de adim. leg.* & tunc contrarium probare est legatarii. Vbi enim ex vna parte facit præsumptio, ex alia incumbit probatio, *l. generalis §. si petitum, de fideicomm. libert. l. vlt. in princ. quod met. caus.* Quid si legatum postea sit donatum? non debetur legatum; licet donatio sit inutilis, *l. legatum sub conditione §. vlt. de adim. leg.* Quid si nomen legarit, idque postea exegerit, an distinctione supradicta vtendum sit videamus. nomen autem qui legat, legat ius, *l. seruum §. eum qui, l. si sic legatu §. 1. l. leg. ita erat, lib. 1.* Et nõ videtur admittenda eadẽ distinctio: nam exactio pecuniæ perimit nomen, venditio rei non perimit rem. Si tamen pecunia exacta extet tempore mortis, quia eam habuit in deposito, cum mortuus est, id est in seposito (non enim hoc verbum deposito accipitur pro contracta depositi, vt in *l. Lucius §. 1. ad Trebell.*) veluti si quis legato nomine sibi solui non petiit, sed vltro debitor obtulit pecuniam, legati petitionem superesse dicimus. Quid ergo si ex pecunia exacta fundum comparauit? Et hic quoque petitionem superesse admittemus.

Ad §. Si quis illicite.

EX Senatusconsulto quodam, cuius sæpe fit mentio in legibus, legari & fideicommitti non possunt quæ ædibus & ædificiis ita iuncta sunt, vt non possint ex iis auelli, quin ædes destruantur, *l. cetera, l. Senatus, l. filiusfam. §. ædes, lib. 1.* nec sunt in commercio. at ruta cæsa (Gallice, *tout ce qui tient a fer & a clou*) legari possunt, *l. nutu §. vlt huius tit.* Ostia enim, cancelli possunt legari; si ergo illicite domus sit ædificata, id est, si in ea causa sit, vt dirui debeat, partes eius legari possunt: nam illicite ædificatæ diruuntur, *l. vlt. ne quis in loco publ. l. 9. & 10. de ædific. priuat. C.* Et traditur constitutio Traiani apud Sextum Aureliũ Victorem, ne altitudo ædium superet sexaginta pedum altitudinem.

Ad §. Si heres.

ROgaui heredem vt pecuniam tibi crederet, qua indigebas sub leuioribus vsuris, valet fideicommissum: nam pacto & stipulatione potest cogi heres vt credat pecuniam, nec semper mutuum est voluntarium. *l. si pœnam, de verb. oblig. l. si pecuniam, sup. de rebus cred.* Et hoc fideicommissum vtile est totum, vt ait, *l. si seruus 108. §. vlt. lib. 1.* & in Falcidiam totum computatur, *l. S. ad l. Falcid.* & de interusurio, id est commodo

commodo totius summæ detrahitur Falcidia. Nec potest heres exigere idoneam ab eo cui vult credere, sed nudam cautionem, id est, repromissionem, quia in testamentis plene interpretanda est testatoris voluntas, *l. in testamentis, de reg. iuris l. pen. §. vlt. huius tit. l. plenum, §. sed etsi pecoris, de vsu & habit.* Et falluntur quidam, qui dicunt, in testamentis plenius nos interpretari defunctorum voluntatem, quam in contractibus, cum contrahentis nonnunquam plena intelligatur voluntas, *l. III. de verb. oblig.* Seruus est incapax militiæ, *l. ab omni, de re milit.* militia alia est armata, cuius tria genera sunt, sacramentum, euocatio, coniuratio: alia Palatina. militia est tessera qua constituuntur panes certo numero, & potest dici præbenda. Item primipilares, Gallice, *viuandiers pour la guerre.* Item adiutores Quæsturæ, id est cancellarii. militia autem potest vendi, pignerari, & legari, *l. vlt. C. de pignor. l. omnimodo §. vlt. C. de inoff. testam. l. 5. C. qui milit. poss. vel non, Nouella 97. c. 3. l. mortuo, §. 1. lib. 2. l. pen. §. pen. & vlt. huius tit.* Quæritur an legata militia seruo valeat, dominoque acquiratur? si filiofam. non acquiritur patri, quia cohæret personæ, *l. 3. §. si quid minori, de minor.* Si seruo, aut legauit sciens eum seruum, & debetur eius æstimatio, & acquiretur domino, *d. l. mortuo*: sin ignorans eum seruum, nullum est; quemadmodum si quis rem alienam ignorans legauerit. Eadem definitio est in *l. filiusfam. §. si quid, lib. 1.* nam cum per fideicommissum aliquid relinquitur, & præstari non potest, ne dicat, æstimationem esse præstandam. fallit tamen hæc regula, si quid legetur incapaci, *l. mortuo §. Labeo, lib. 2.* sed si quis dicat, iuncta ædibus legata non valere, nec æstimationem præstari: dicendum est, Senatusconsultum præstari noluisse ex *l. nutu, de leg. 1. l. cetera §. si duobus, l. Senatus, in princ. lib. 1.* Sed in legato, si sciens legat magis videtur legata quantitas, quam corpus, & sic legatũ nõ fuit incapaci: fallit si legentur quæ sunt extra commercium: nam eorum non debetur æstimatio, *l. cum seruis, alias, idem Iulianus §. vlt. lib. 1.* vbi si res sacræ, publicæ, aut Imperatoris legentur, legatum non valet, nec debetur æstimatio, *l. liber homo, de verb. oblig.*

Ad §. Si quis decem.

HVius §. species hæc est. Quidam Titio decem legauit, & mox adiecit: si eadem decem Titius perderet, tantumdem rursus ei præstari velle, fideicommissum valet, vt tantumdem debeatur: sed accipiendo prius fideicommissum ab herede, fideicommissarius an cauere debet, se non perditurum? Et definitur, non debere cauere de priori fideicõmisso non perdendo. Et quæritur postea, an si sæpius perdiderit, debeat tantumdem præstare sæpius? In quo animaduertendum est rursus esse ambiguum, vt & iterum pro πάλιν in *l. 7. §. vlt.* supra de edendo: nam homonymum est & ambiguum, quod pluribus modis capi potest, *l. 29 de solut.* & iterum, vt hic rursus aliquando pro δεύτερον capi, *l. vlt. §. vlt. de reb. auctor. indic. sup.* In ambiguo autem semper pro herede interpretatio fit: Et sic testator non præsumitur heredem onerare voluisse infinitate fideicommissorum, *l. plane §. sed si non corpus, lib. 1.* Vbi si idem corpus, eademque quantitas sæpius legetur, debetur tantum semel, nisi euidenter aliam testatoris voluntatem probet legatarius. Et sic in hoc §. semel ait fideicommissum amissum præstari debere. Quæ constitutio est Diui Pii in *l. 1. §. si cui, inf. vt leg. nom. cau.* qui locus cum hoc §. est coniungendus.

Opponitur huic §. *lex 3. in princ. quib. mod. vsusfr. amitt. & l. si ita stipulatus à Seio, de fideiuss. inf.* Vbi

A quidam legauit hoc modo: lego Titio vsumfructum; Et quotiescumque ei auferretur, eundem ei præstari volo, sed generalia sunt ista vocabula, *quotiescumque, vel, quotiensque, quoties, quandocumque*; Ideoque sæpius amissus vsusfructus debetur, *l. in singulos, de adim. legat.*

Ad hæc quæritur, an ab herede cautio sit præstanda in casum amissi prioris fideicommissi, quia secundum est sub conditione: nam cautio, vt dicitur vulgaris in *l. filiusfam. §. idem, lib. 1.* præstanda est ab heredibus, cũ legatum quid est in diem, vel sub conditione. In diem, cum quid pure legatum est, vt si de eo litigare velit. videtur ergo de hoc secundo fideicommisso heredem cauere oportere. Et respondetur

B in dicto §. *si cui l. 1. vt leg. nom. cau.* non præstandam esse cautionem, & neutrum alteri cauere. Ex quo videre est, cautionem legatorum & fideicommissorum ab herede exigi, si conditio sit casualis; non autem si fuerit potestatiua, id est si fuerit in potestate legatarii, vel fideicommissarii; quia frustra quis ad cautionem cogit eum quem statim cogere potest ad legati præstationem, vel fideicommissi, impleta à seipso conditione.

Ad §. Item si quis certam.

C HVius §. sententia hæc est: Titio decem legat quis, deinde adiicit eadem decem compensari cum eo quod Titius debet, quia heres est Caii, qui decem debebat. Sane priorem scripturam correxit, vt corrigere non prohibetur, *l. nihil prohibet, de adim. legat. l. 21. de manum. testam. inf. l. 47. sup. de hered. instit.* Itaque si compensationi non sit locus, vt puta quia hereditatem Titius repudiauit: legatum non debetur, cum hoc modo solam debiti liberationem legarit. Et petens Titius decem legata, exceptione doli mali repellitur, *l. apud. §. propterea, de doli mali except. inf.* nam testator tantum debitum remitti voluit; quod si nullum sit, nihil etiam sit in fideicommisso. Atque ideo legatum non valet, non secus ac si legem hoc modo: Titio decem quæ mihi debebat, do lego: nam si nihil debeat, nullum est legatum, & sic actiua

D obligatio tibi legata, hoc est, qua agere poteram contra te, si mihi debuisses, nulla est, si nihil sit in ea: Secus tamen si legetur passiua obligatio, hoc est, qua quis in me agere potest, hoc modo: decem quæ tibi debeo, do lego: licet enim eadem decem non tibi debeam, sane tibi non videor debitum legasse, cũ nulũ sit, sed decem, cum etiam falsa demonstratio legatum & fideicommissum non vitiet. *§. huic proxima est. Inst. de legat.*

Ad §. Plerunque euenit.

CVi honor defertur legati, eiusdem eidem petitio competit. sed fit interdum vt eiusdem commodum plures spectet, licet vni tantum sit legatum: vt

E si plures sint rei debendi, quorum conditio est vt singuli in solidum debeant & exactione vnius & acceptilatione soluitur obligatio, *l. 2. §. vlt. & l. 3. de duobus reis, inf.* sed si plures sint rei debendi, & vni debitum legatum sit, cui solum honorem testator haberi voluit, multum interest si socii sint rei debendi, vel non: si socii sint, per acceptilationem, sicut & ceteri: sin minus, pacto liberandus est, & ceteri non liberantur, *l. 3. §. nunc de effectu, de liber. leg. l. idem, sup. de pact. l. eandem §. 2. de dub. reis.* Et omnibus correis non competit petitio legati, nisi factum sit contemplatione eius, *l. 3. §. consequenter, de lib. leg.* verum legatum multiplex videtur. si plures sint res legatæ & plura

videntur legata, *l. quod dicitur, de verbor. obligat. l. 2. lib. 1.*

Huius §. melior potest esse hic sensus: Plerumque euenit vt multorum intersit quod relinquitur vni, & ei tantum petitio competit: & interdum multorum interest quod vni tantum competit, & ei tantum petitio non competit, sed omnibus, si modo iis testator prospectum voluit; & sic legendum: quamuis vni legatum sit vt ei solueret vni, vt, decem homines stipulati sunt à Titio extraneo certam summam dari: Titius singulis debet in solidum, & ante quam soluerit, eo modo liberatur, si modo testator heredem rogauit vt debitum solueret Titii, & ita prospiceret omnibus; Et sic omnibus datur petitio legati, quia eorum interest, *l. non solum §. sed si duobus, de lib. legat. l. si cui § vlt. l. seruo legato §. si testator, lib. 1.* Et interest cuiusque in solidum, & in solidum petet; sed non solidum ferent, *l si vnus ex argentariis, de pact.*

Ad §. Interdum.

Legati petitio eius est cuius interest: nā si iussi legatarium soluere debitum creditori, nullum est legatū, respectu creditoris: sed mei heredis quidem cuius erit petitio, *l. si cui § vlt. de legat. 1. l. si fideiussor, eod.* Quod si fideiussor rogat legatarium soluere debitum, idem est, & competit actio principali debitori, *l. seruo legato §. si testator, de leg. 1.* sicque publicani contemplatione, qui inuisi sunt, *l. Quanta, de public.* legatum factum est & non competit ei legatum, *l. 4. de liber. leg.* Et Accurs. in hoc §. legatarium non esse publicanum, sed nudum ministrum, *arg. leg. si quis Titio decem, de leg. 3. contra leg. Titio centum 1. §. Titio genero, de cond. & demonst. l. tale, de iure dot.* cui aduersatur *§. si testator l. seruo, de leg. 1.* sed distinguendum est: nam si filiæ gratia dotem non debitam promisit, aut heredem dare iussit defunctus, aut testator, dos vtriusque est, & vtrique actio competit in *l. Titio & l. si tale.* sin vero quam debuit, promisit, filiæ est, & eidem actio competit; licet genero promissa sit.

Ad §. Penult.

Legatorum alia sunt diuidua, alia indiuidua. legata diuidua ab omnibus heredibus relicta debentur pro parte & portione hereditaria, *l. 1 §. qui minorem, vt legator. nomi. cau.* nonnumquam pro æquali & virili parte, *l. si heredes nominatim, lib. 1.* hocque ita verum est si legata diuisionem recipiant, vt si centum dare heredes iussero. Alias legatum magis debetur pro parte hereditaria, vel æquali, si sit indiuiduū, *l. si is qui quadraginta. §. pen. ad leg. Falcid.* nam si heredes iussero ciuitati balneum, theatrum, aut quid simile in honorem eiusdem facere, vnusquisque heredum tenetur in solidum. idem si iussi sunt statuam facere, vel viam, aut iter præstare, *l. vlt. de seruit. leg.* Item si legauero partem vsus rei, vt nauis, *l. vsus pars, de vsu & habitat. sup.* verum heres ille qui solidam præstiterit, iudicio familiæ ercifcundæ sumptum pro parte coheredis consequetur. Item si pro via legata vnus heredum legatario præstiterit volenti æstimationem in solidum, *l. heredes, §. an ea stipulatio, fam. ercisc. sup.* Item si testator rem indiuiduam dare stipuletur, singuli heredes promissoris tenentur in solidum, *l. 2. §. ex his, de verb. oblig.* heres autem sumptum facturus experiri debet actione familiæ ercifcundæ, vt caueant ei coheredes de sumptu eorum nomine faciendo. Obstat *l. mortuo §. vlt lib. 1.* vbi si testator opus fieri, aut munus, siue venationem dari iusserit, quilibet heredum tenetur pro portione hereditaria. sed hoc ita intelligendum vt familiæ erciscundæ iudicio, vel actione ex testamento, vni legatariorum volenti æstimationem præstet in solidum, vel si opus fecit, repetet à coheredibus expensas pro eorum parte factas. In fine huius legis quæri solet, an iussus opus facere, præcise cogatur ad faciendum, vel dandum, & an liberetur data æstimatione? Et Bart. & multi eum liberari data æstimatione, dicunt, moti *l. 1 de act. empti. l. stipulationes non diuiduntur, de verb. obiligat. l. 4. C. de action. emp.* Sed volenti quidem, non autem inuito pro re datur æstimatio. mouentur & *l. si quis ab alio §. vlt. de re iudic.* vbi quis promisit prohibere se ne stipulator damnum aliquod patiatur, & damnum passus est: certe stipulator aget in id quod interest, vt in omnibus faciendi obligationibus, sed intellige de his quę sunt exemplo proposito similibus: nam cum res in facto consistit & adhuc in integro est, stricte cogi potest, vt res tradatur, alias non, vt *d. l. 4. de act. emp.* veluti si venditam ancillam mihi non traditam manumisit, quia res non est in integro, certe agam in id quod interest, vel cum certo die rem tradere promisit, nec tradidit, *l. 10. & 11. C. de act. emp. d. l. si quis ab alio.* Alia lectio est in pandectis Florentin, sed vulgaris melior, quam confirmant Basilica. Verum Martini contra existimantis vera opinio est, vt cogi stricte possit ad rem præstandam: nam eodam iure vtar in te, quo tu in me. At ciuitas ex *l. Imperatores, in princip. de pollicit.* non potest cogere heredem vt tradat æstimationem rei legatæ: Ergo non potes cogere ciuitatem vt pro re capiat æstimationem. Quæ sententia confirmatur hoc §. Cui Barto respondet, electam esse personam à testatore per quam quid fieri voluit. Sed hoc commentitium est, & opinio Martini vera est in venditionibus, vt venditor rem præcise dare cogatur, *§. 1. de donat. in Instit.* Paulus Sententiarum libro *1. tit. 13. l. si domus §. qui confitetur, cum l. leg. lib. 2.* Idem in inuestituris: nam si dominus fecit inuestituram, & nondum tradidit feudum, cogitur præcise eum tradere, *lib. 4. Feudor. tit. 15. lib. 2. feu. tit. 7.* In stipulationibus quoque præcise cogitur dare, vel facere, ita vt interdum quis rem, & ex mora æstimationem dare cogatur, *l. si sterilis §. cum per venditorem, de act. empt.* Et stultitia est eum damnare in æstimationem qui rem dare potest, *l. vlt. C. de fideic. libertat.*

Ad L. 12.

Quæ per fideicommissum relinqui non possunt, ea per damnationem legari possunt: quod legatum optimum est, quod quæ aliis legati generibus relinqui nequeunt, hoc relinqui possunt, hoc modo, damnas heres esto vt emat fundum Titii: vel, rogo eum vt certo pretio ei vendat, domum reficiat, ære alieno eum liberet, *§. sed & tale, de leg. Instit.* Eoque modo damnari potest, vel rogari, vt quem artificium doceat quo se tueri possit, nec propter incertum rei, scilicet artificii, vitiatur, cum incertæ rei legatum vitietur, Paulus 3. Sentent. *tit. de legat. l. cum post §. gener. de iure dot.* Nulla quoque est incertæ rei stipulatio. Quod vtique verum est, si nullum fundum habuerit testator. Quod si sint ei fundi, legatum valet, licet nullus sit demonstratus, *l. si domus, lib. 1. l. Seia, de auro & arg. leg. l. vbi autem non apparet, l. ita stipulatus, de verb. oblig.* In homine non eadem distinctione vtimur: nam etiamsi nullus sit homo in testatoris bonis, valet legatum, quia hominis certus est finis. atqui omne legatum, omnisque stipulatio quæ ad vilissimum quid reduci potest, inutilis est. At in hoc legato hæc verba: vnde se tueri possit, certum artificium demonstrant: & arbiter siue prætor fideicommissarius designabit

artificium; nam dabantur arbitri ad cognoscendum de restituendis, id est dandis fideicommissis, *l. pen. de confess. inf. l. si quando* §. *vlt. lib.* 1. multum autem interest an operis, aut sumptibus suis seruus id debeat facere, *l. vn.* §. *sin autem, C. de cad. toll.* Designat autem id artificium prætor ex ætate, conditione, persona, statu fideicommissarij, *vt l.* 5. §. 1. *de his quæ vt indign.* Ex ingenio, quod est vis, virtusque naturæ, *l. inter artifices, de solut.* Pegasus tamen putabat propter incertitudinē legatum inutile esse, *l. pen. de aliment. leg.* legat a alimenta simpliciter & non adiecta quantitate valēt, tamē & præstātur quandoque ex cōsuetudine, vt si viuus testator centum dare solitus esset; deinde spectatur quid ceteris eiusdem ordinis hominibus reliquerit, & ex eo certus modus constituetur, vel ex qualitate, & dignitate fideicommissarii, *l. si cui, de annuis legat.* & ex facultatibus defūcti, *d. l. penult.* cum *d.* B tamen *l. pen.* pugnare videtur *l. cum vnus* §. *vlt. eod. tit. de alim leg.* Finge: Pater filiæ exheredatæ ea ratione forte, quod dotem solam nubenti ei dari voluit, vt in *l. qui volebat, de hered. instit.* adiecit, vt alimenta præstarentur non adiecta quantitate, sed arbitrio boni viri. Et Papinianus ea pro modo dotis legatæ deberi ait, & pro incremento ætatis, vt in *l. alimenta* §. *Basilicæ, eod. tit.* nec alimenta præstantur pro modo patrimonii, quæ res est consideranda: nam dotem solam legauit, & interim dum virgo esset, alimenta. Atque ideo videtur ex vsuris dotis alimenta præstari voluisse; at relinquendo hoc modo alimenta & artificium, non fauore alimentorum, vt ait Accurs. sed natura rei valet legatum quæ rem certam demonstrat. Eadem ratio est in *l. quidam, lib.* 2. vbi legauit quis vt heres tantum præstaret, quantum opus esset ad viam C reficiendam, vel vt verbis legis vtar, in tutelam viæ restaurandæ. Eadem ratio dotis à patre promissæ simpliciter, *l. cum post* §. *gener, de iure dot.* nam dotis modus pro facultate patrimonii & dignitate mariti, à iudice constituetur. Aduersari tamen videtur *lex* 1. *C. de dot. promiss.* Inter solutiones quæ adferuntur, solutio Accursii verior est, vt in *l. cum post* pater promiserit dotem filiæ nomine: officium autem patris est dotare filiam: eius officii modus certus est ex ipsius facultatibus & adiunctis reliquis; non autem ita constat si extraneus aut mulier ita promisit, scilicet simpliciter, cum non sit eorum dotare filiam. Atque ideo soluti erunt si minimum terræ dotis promissæ nomine D dederunt, quod ridiculum est. Hanc sententiam Græci Interpretes sequuntur, & recentiores, inter quos Ioannes Bosqueus & Duarenus, ni fallor.

Ad L. XIII.

SI Seio ita legatum sit: hoc amplius decem dato. hoc legatum erit per damnationem; & ab initio faciunt partes Titius & Seius, sicut cum duobus coniunctim legatur: Cum quid vero relinquitur per vindicationem, totum consequitur ab initio, sed concursu partes faciunt. Obstat *l. si seruus legatus,* §. *si ita* E *scriptum, lib.* 1. cuius facti species hæc est: *Titio fundum dato, amplius quam Titio legaui, Seio decem dato*; fundus integer est Titii; & Seio nihil debetur vltra decem. sed non videtur aduersari quod videatur in hac lege Titii persona repetita. At subiicit in d. §. idem esse si sic legetur: *Lucio Titio tot, & hoc amplius, vxori & liberis eius tot.* & hoc modo legatarios negat esse coniunctos; & sic posteriori legato non adglutinatur prius; vt in hac lege, in qua dictio *Amplius* homonymiam in se continere videtur; & ita fit vt cum vtrumque legatum sit per damnationem & scriptura conueniant, conuenire oportere propositiones dicendum sit. Hoc discrimen si adduceretur, quod (*Amplius*) in *sup. l.* inter nomen legatarii secundi & secundum legatum inseritur in *d.* §. *in princip.* quod designat varia esse legata, & distincta: facile subuerteretur per *l. si pure h. tit.* in qua lege, *Lucius Titius quina millia plebi dedit, hoc amplius viscerationem. &, Titius accepit quinque, Seius* hoc amplius fundum: & idem tribuitur secundo quod primo. Solutio igitur huius legis hæc esse videtur, spectandam esse legatariorum qualitatem, & coniunctam scripturam: nam videtur testator separatim adscripsisse partes, & separatim, vt omnes in priori legato videantur coniuncti: in extraneo secus.

Ad L. XIV.

CONditiones adscriptæ in testamentis nonnumquam auctoritate iudicis remittuntur, vt conditiones turpes & contra bonos mores, *l. non dubitamus, de condit. & demonstr. l.* 9. *de condit. instit.* conditio quoque impossibilis remittitur, *l facta* §. *si sub conditione, D. ad Trebell.* conditiones item derisoriæ, contraque edicta Imperatorum, *l. conditiones* 14. *de condit. instit. l. Seius, ad leg. Falcid.* in qua Seius & Agerius si intra diem trigesimum mortis meæ reip. nostræ cauerint contentos se futuros tot aureis legis Falcidiæ beneficio omisso, heredes scripti sunt, secus exheredes facti. Perinde igitur est ac si conditio quæ in fraudem legis Falcidiæ adscripta est, adscripta non esset. Item conditiones quæ sunt vtilitati publicæ contrariæ, *l. Imperatores* 13. *D. de pollicitat.* in qua conditiones in donationibus factis reip. ratæ non sunt nisi vtilitatis publicæ intersit. Conditio iurisiurandi remittitur, vt, heres esto, si iuraueris te facturum, aut daturum aliquid, *l.* 8. §. 1. *de condit. instit.* Opponitur *l.* 12. *de man. testam.* in qua relicta libertas sub conditione iurisiurandi, non remittitur, Ratio legis hæc est, quia si remiseris conditionem hanc, impedies libertatem quam consequi non potest sine ea. At hereditatem, & legatum, & fideicommissum recte consequeris sine iuramento, vtili prętoria actione, *l facta* §. *si dandæ, ad Trebell.* libertatem autem hoc modo non possum consequi. atque ob id in *d. l. non dubitamus, ait, plerumque.* contra, non remittitur iusiurandum, *l. municipib.* 97, *de condit. & demonstr. l. Antistius, de acquir. hered.* sed simplex & nuda conditio iurisiurandi non remittitur, vt si ita dixit: si iuraueris te iturum Romam, heres esto: nam quia potes satisfacere voluntati heredis eundo Romam, teneris iurare; *l. hæc scriptura, de cond. & demonstr. l.* 8. §. *Quoties, de condit. instit.* vt do tibi lego, si iuraueris. hęc est simplex conditio, & idem est ac si dicerem: si tibi cordi est legatum, do lego, alioquin recederet à voluntate testantis si remisso iureiurando huiusmodi, heres esset. conditio diuortii remittitur, *l.* 5. *C. de instit. & substitut. l.* 8. *de vsu & habit.* vbi instituta heres à matre sub conditione, si diuerterit à viro, nihilominus remissa conditione heres erit. Conditio viduitatis remittitur lege Iulia, vt lego vxori, si non nupserit; nam remittitur si nupserit intra annum ex Constitutione Iustiniani, *l.* 2. & 3. *C. de ind. viduit. toll.* si nupserit post annum, ex *Nouella de nuptiis*, numquam remittitur. De hac constitutione Iustiniani est lex ista: nam fideicommissum, si nubat non valet, *l. quoties, de condit. & demonstr.* At sub eadem conditione relictum, sub qua & legatum, vt in hac lege, valet: nam frustra lege Iulia remitteretur conditio viduitatis, si contractis nuptiis amitteret legatum & cogeretur præstare fideicommissum. Ergo si legaui sub conditione viduitatis & rogaui eam pure vt alteri restitueret, vel, sub conditione eadem, vel alia, quæritur, an debeat si nupserit; quoniam ex *l.* 6. *huius tit.* is oneratur qui

venit ex iudicio defuncti: is autem venire ex iudicio defunct. non videtur, sed ex edicto prætoris; tamen lex ait, eam præstare oportere fideicommissa in *d. l. quoties*, sub contraria conditione legatum est & sic fideicommissum non valet, quia cum contra voluntatem testatoris nuptias contrahat, legatum amittit quæ autem legatum amittit, non potest onerari fideicommisso. Et licet consequatur legatum, nihilominus non debetur fideicommissum, quod relictum est. Eo quoque modo qui sub conditione iurisiurandi institutus est, non capit hereditatem ex iudicio defuncti, sed prætoris edicto, remisso iureiurando. Et sic videtur eum Falcidiam non debere detrahere, cum qui venit ex iudicio defuncti, vtatur Falcidia, *l. 1. §. ad eos, ad l. Falcid.* Sed heres magis est honoratus, quam testamentarius, *l. 24. famil. ercisc. l. 1. §. si defunctus, pro empt. l. duo heredes, si quis om. c. caus. testam.* Nihilominus obligatur omnibus legatis & fideicommissis, licet ex iudicio defuncti non veniat, vt mulier. Et fallitur Accurs. qui ait: si quis sub conditione dandorum decem heres institutus sit, & dederit, esse legatum, cum sit mortis causa capio, *l. si quis sub conditione, si quis omis. caus. test. l. Mæuius, de condit. & demonstr.* In qua Mæuio legatus est fundus, si Callimacho incapaci ducenta dedisset; & ait parere debere conditioni: licet nummos non faciat accipientis, cum quo non habeat testamenti factionem, nihilque interesse hoc an aliquo alio loco ponatur, vel deiciatur in mare, neque id ad talem personam venire testamenti nomine, sed mortis causa capione.

Ad §. Sed si.

HIc §. eadem continet, quæ & §. *si seruo l. fideicommissa 11. huius tit.* Idem autem in herede intelligendum est, vt si rem alienam iussus sit præstare, emat, aut præstet æstimationem, *l. 30. aliàs 29. §. vlt. infr. hoc tit.* Qui autem rem alienam præstari iubet, legatque, & tacens emi iussisse videtur, *l. alienus, ad leg. Falcid.* ibi *quod ex voluntate defuncti pluris emerit fundum.* Contra, qui redimi iubet, non legare videtur, *l. etsi æquo pretio, lib. 1.* Quare eius rei petitio tibi non competit aduersus heredes, sed domino rei, qui potest cogere heredem, vt rem suam legatam emat iure legati, vel fideicommissi, ideoque hoc loco *alienam rem redimat, vel præstet*; alioquin non esset legatum.

Notandum præterea heredem vel legatarium à quo legatum rei alienæ relictum est, iusta & vera data æstimatione liberari, si nolit dominus eam vendere, aut saltem pluris iusto velit vendere, nisi specialiter damnatus sit certa pecunia rem emere quæ veram excedat æstimationem: quo casu duo sunt legatarii, dominus rei, & alter, *l. sed si alienare, inf. de fideicommiss. libert.* Secus si heres damnatus sit rem alienam redimere, non dicto pretio: nam ei soli competit legati petitio, cui legatum relictum est, non domino rei. sicut si rem heres damnatus sit alteri vendere, intelligitur iussus iusto pretio vendere, *l. si cui § vlt. lib. 1.* Quid si heres rem alienam redemerit immodico pretio, quod compelli facere non potuit? id imputare sibi debet, nec habebit indebiti condictionem aduersus. legatarium, vt id quo amplius emit rem alienam consequatur, nec ipsum imputabit in ratione legis Falcidiæ, sed tantum verum pretium, *d. l. alienus.* in cuius fine ait, *confitendo*, quia inficiando præstaret duplum: nam actio legati per damnationem ex inficiatione duplatur, §. *vlt. de oblig. quæ quasi ex contr.* Quæri posset quæ sit iusta æstimatio in hac lege, & *l. 2. C. de rescind. vend.* Sed ea est quam iudex, cõsultis rerũ peritis adhibitis, æstimabit, *l. 30. § vlt. inf. hoc tit.* & dicitur iusta, vera & mera, vt *l. Titia, de iur. dot.* Dictæ autem l. 30. verba hæc in fi. notanda sunt, *idem iuris esse etsi potuisses emere*, non emere, id est, si in arbitrio tuo sint emere, & non emere: nam liberaberis pretium dando, dummodò volenti; aliter, non, *l. si erunt § qui confitetur, lib. 1 l. Titia §. 1. de auro & arg. leg.*

Ad L. XV. & L. XVII.

HÆ duæ leges sumptæ sunt ex libris Marciani fideicommissorum, & sic legatorum per damnationem tantum, quarum prima varie legitur; & hoc modo in Florentinis: *Heres testatoris legata quæ in profundo esse dicuntur, quandoque apparuerint, præstentur,* non autem, *heres &c.* quæ non pingitur per diphthongum. in qua lege notandum, non tantum in mari, sed puteo, & in imum demersa, vt non appareant, legari posse, & nomen profundum esse homonymum, Nam fundus vel profundus aliquando pro imo, aliquando vero pro funda & profunda, & neutrum, pro eo quod quandoque in iure ventrale dicitur. glossæ vett. *ventrale*, κοιλιόδεσμος, ζανδα, *vne bourse.* Præponendũ ergo quod sæpe dictum est: *Quæcumque possunt per damnationem legari, posse & per fideicommissum relinqui.* Res autem quæ sunt demersæ, & quæ futuræ sunt, legari possunt per damnationem, non per vindicationem; ergo per fideicommissum relinqui, *l. 24. l. 1.*

Ad §. vlt. L. XVII.

NOn video quomodo subsistat hic §. nam seruus nihil habere potest, nisi in peculio; sed non habere simpliciter dicitur, quod verbum importat dominium. Accurs. voluit id intelligi de prædio peculiari; quod non placet, nisi seruo in testamento manumisso legetur peculium, vel manumisso inter viuos peculium non auferatur siue adimatur, §. *peculium, de legat. Inst.* nam si peculium manserit domini, inutiliter seruitus legatur, *l. 5. de seruit. leg.* nam libero non potest seruitus legari ad prædium alienum: Ergo nec seruo, quia seruitus est prædii, non personæ; Et dictio, *quoque*, designat similia esse sequentia præteritis, quæ faciunt, vt potius legendum censeam; seruitus quoque non habenti prædium, recte legatur. Idque confirmatur *l. si seruitus §. vlt. de seruit. verb. præd. l. Labeo, de seruit. rustic. præd.* Et ita recte conglutinatur superioribus: nec locus erit regulę Catonianæ, quia hoc legatum in tempus futurum, quo valere poterit, differtur. Lex 16. facilis est.

Ad L. XVIII.

IN confirmandis seu constituendis fideicommissis nuda voluntas tacita & illiterata vel nutus sufficit. quod ita procedit, si fideicommissa sola relinquantur epistola fideicommissaria & codicillis: nam si relinquantur testamento, eiusdem sunt iuris, quo testamentum; in quo opus est voluntate iusta & solemni, *l. qui ex liberis §. vlt. de bonor. possess. secund. tab.* nec nuda voluntate confirmatur, *l. 1. §. 1. hoc tit.* ergo nec fideicommissum in eo relictum. Idem si fideicommissum relinquatur codicillis testamento confirmatis, quia sunt pars testamenti, *l. sicut, sup. quemadmod. testam. aperiãt.* Quæ sententia pertinet ad legem Iuliã & Papiam: Ex qua lege dies legatorum cedit ex apertis tabulis, non autem, vt antea, à morte testatoris. Atque summa huius legis hæc esse potest: non videntur

apertæ tabulæ, nisi etiam aperti sint codicilli, vel tabulæ pupillares, quæ partes sunt testamenti. Sed hoc ita verum est, si in testamento non solemni non adiecta sit clausula codicillaris. Atque non eodem iure esse apparet legata & fideicommissa in iis constituendis, sed eodem in iis infirmandis: nam voluntate nuda adimi possunt, *l. 3. §. vlt. de adim. leg. l. militis, §. veteranus, de testam. milit.* legata do, fideicommissa non do proprie, sed rogo heredem vt det. Notandum præterea quanquam testamentum non infirmetur, id est heredis institutio, non continuo quicquid in eo relictum est, valere, *l. heredit. C. de his quib. vt indign.* Et cum testamentum infirmatur, id est heredis institutio, cetera corruũt Finge: priore testamento tibi adscripsi fideicommissum; posteriore nihil, vel aliud tibi adscripsi, quam quod priore relictum sit: prius perfectum est, posterius imperfectũ: B atque ita prius non infirmatur; si quid in posteriore tibi ascripsi, nullum est. Idem si heredes iidem sint instituti qui & priore, quia non fuit apposita clausula codicillaris, *l. 1. de iure codicill. sup. l. ex ea scriptura, qui testam. fac. poss. l. ex imperfecto, C. de fideicomm.* Nec testamentum illud valebit, vt codicillus, quia noluit testator codicillos facere, cum non apposuit clausulam codicillarem. Ita quoque inutiles nuptiæ non valent vt sponsalia, *l. quæsitum, de spons.* Inutilis fideiussio non valet, vt iussio: vtputa dominus fideiussit pro seruo inutiliter, an videtur iussisse seruo vt contraheret? minime, *l. 1. §. sed & si serui, sup. quod iussu, l. 1. §. eum qui, sup. de constit. pec.* Quæstionis est igitur an fideicommissum quod priore perfecto & posteriore imperfecto relictum est, valeat, quia fideicommissa nuda voluntate infirmantur, nedum solemni: C Ideo qui posterius testamentum facere voluit, videtur noluisse rata esse quæ priore testamento relicta sunt, vt & prius testamentum: nec debetur ex posteriore, quia imperfectum. Sed non probat hanc opinionem Iurisconsultus, & ait, deberi, quod ita demum recedi à priore testatorem voluisse dicit, si posterius valuisset, vide §. *vlt. Inst. Quib. mo. testam. infirm.*

Ad L. XIX.

EX lib. 5. fideicommissorum Valentis sumpta est hæc lex, in qua, vt opinor, quærebat Valens, an D modus collatus in personam Titii pareret Titio legati, vel fideicommissi sub eodem modo relicti petitionem. Finge, lego tibi fundum ita vt des Titio quinque, an Titius iure legati poterit consequi dicta quinque? & Valens putabat Titium non habere petitionem legati, & modum legati non facere legatum, vel fideicommissum vt *l. cum hi, §. sed & si sit certa, de transact. sup.* Recte separatur modus à legato, & fideicommisso: nam de alimentis transigi potest, sub modo. relictis videlicet, quia propterea non minuuntur. Idemque est si a Titio legatario Seio fideicommissum alimentorum relictum sit. Quod si alimenta sub modo relicta dicerentur legata vel fideicommissa, non E posset super his transigi, nisi super præteritis, non autem super futuris, *l. de alimentis, C. de transact.* Eadem ratio est conditionalis legati, vt, tibi do lego, si Titio centum dederis, hæc verba nec legatum, nec fideicommissum important: Et si Titio dentur centum, is mortis causa capiet, *l. si quis sub conditione, sup. si quis omis. caus. testam. l. Mæuius ff. D. de condit. & demonstrat.* sicque in hac re nulla est differentia inter modum & conditionem: nec enim conditio, nec modus facit legatum aut fideicommissum. In aliis autem hæc differentia est, quod conditio suspendit, modus contrahit. Ad conditionale legatum non perueniam

A ante adimpletam conditionem, *l. legata 41. eod.* ad legatum modale, vel sub modo relictum perueniam statim vt cessit dies, & antequam modum impleuero, sed cauere debeo, me impleturum modum, vel quod iniunget testator sub modo; alioquin si nolens cauere, petam, repellar exceptione doli mali, *l. Meuia, de man. testam. l. eas causas, eod.* vbi nomen causa generaliter capitur, secus in titulo, eod. ibi, *& causis & modis.* vbi causæ quæ habent tantum moram cum sumptu non repellunt agentem statim: veluti lego tibi fundum vt monumentum facias, atque de eo implendo modo dabit cautionem, si consequi velit quod sub eo modo relictum sit. Atque ea ratione in *l. 1. C. de his quæ sub modo leg.* Conditio & modus confunduntur ratione exitus vtriusque, quoniam omni modo præstari debent. Inde quæritur in hac lege, si legatum tibi relictum sit, vt aliquid faceres, & heredis non intersit modum impleri, an heredi debes cauere de eo implendo? nemo enim oneratur superuacua cautione, *l. 14. vt leg. cau. inf.* finge; legaui liberto meo fundum, vt à monumento meo non recedat, vt ibi habitet. nihil interest heredis quod monumentum eum non sequatur, *l. his consequenter, §. sed etsi monumentum, famil. ercisc.* nihilo tamen minus debet cauere, *l. Titio centum §. Titio centum relicta, de cond. & demonst.* quia officio boni heredis incumbit, voluntatem heredis tueri. Ei igitur in cuius personam collatus est modus, non est legati petitio, nec fideicommissi. Sed ex constitutione Gordiani in *l. 2. C. de his quæ sub modo,* est legati petitio & fideicommissi, sed non, vt vulgo dicitur, ex conditionali relicto: nam si hoc modo dicam: lego tibi fundum, si dederis quinque, conditio est potestatiua: & quia est in potestate tua, prius impleri à te debet quam legatum petas: Et hoc est quod ait *d. l. 2. in conditionibus post exitum earum.* sin autem hoc modo dicam: lego tibi vt quinque des Titio, omnimodo videtur testator velle vt Titius quinque consequatur. Sed duæ sunt exceptiones quibus ei ex conditione quæ in personã eiusdem confertur, legati vel fideicommissi petitio est: vt si condicio concepta sit verbis modalibus: nam hoc ostendit, testatorem hoc enixe voluisse, vt puta si his verbis vsus sit: *Titio decem millia.* vel insulam relinquo, ita vt quinque millia ex his vel eandẽ insulã Mæuio restituet: *Siue enim,* vt inquit lex, verba *ad conditionem, siue ad modum respiciant,* id est, siue conditionem illis verbis facere voluit, vel modum, legati petitio est. At cum dicit: *in conditionibus post exitum earum,* de aliis conditionibus loquitur, non conceptis verbis modalibus, quæ prius impleri debent, quã quid petatur. Secunda conditio iurisjurandi facit legatum. vt: lego tibi fundum, si iuraueris te Titio decem daturum. remittitur quidem conditio iurisjurandi: sed omnimodo præstabitur fundus quem petet alter iure legati vel fideicommissi, quia enixa videtur fuisse testatoris voluntas, vt alter fundum consequeretur.

Ad L. XX.

MVltum interest duobus separatim, an disiunctim legetur per damnationem, vel per vindicationem: nam si duobus separatim per damnationem legatum sit, vt: heres fundum Seianum Titio dare damnas esto, eundem dare Mæuio damnas esto: iure antiquo vnicuique in solidum debebatur, vni corpus, alteri æstimatio. Paulus in Sententiis, Caius in Institut, Vlpianus in fragment *l. 1. §. sin autem disiunctim, C. de cad. tollend.* Et ibi male Accursius ait, in legato vindicationis, si coniunctim per damnationem eadem res legetur, ab initio faciunt partes, & inter

eos non est ius accrescendi. Eodem iure est fideicommissum quo legatum per damnationem, & pene conueniunt verbis, *l. quidam in testamento, lib. 1. & l. cum pater, § cum pater, lib. 2. l. fideicommissa 11 § si fideicommissum: & § ergo etsi nomen hoc, tit.* & vt in legatis per damnationem heredis est electio, ita & in fideicommissis nec est in legatis siue coniunctim, siue disiunctim per damnationem legetur, aut in fideicommissis ius accrescendi. At in legatis per vindicationem est ius accrescendi. & si eadem res duobus coniunctim legata sit, ab initio habent solidum concurrentes, id est, si vterque legatum amplectatur, partes faciunt. si disiunctim partes faciunt ab initio, si concurrant. sin minus, solidum alter consequetur. Si igitur separatim duobus legaui, vel fideicommissum reliqui per damnationem, cuique solidum debetur; etsi duobus disiunctim vel coniunctim legaui per damnationem, vel etiam fideicommissum relictum sit, non est ius accrescendi iure antiquo, siue Digestorum iure; quod ius fuit ante legem de caducis tollendis: nam in §. *sin autem l. 1. C. de cad. toll.* sublata est differentia legatorum, & fideicommissorum per damnationem & per vindicationem. hodie ius accrescendi manet, & legatum duobus disiunctim vel coniunctim, pro partibus intelligitur legatum, non in solidum nisi perspicue appareat testatorem voluisse solidum cuique præstari. Et non est inter eos ius accrescendi. alioquin si concurrerent in legato, partes facerent, & tunc esset locus iuri accrescendi. Atque ideo Tribonianus addidit in *l. si pluribus, lib. 1. nisi testator manifestissimus est, vt l. cum de indebito, de probat.* non est eius cui adscripta est. Quid si homo duobus separatim legatus sit, & mortuus sit sine culpa heredis, certe citra damnum heredis moritur, quia eo mortuo, nec vni homo debetur, nec alteri æstimatio, veluti si alienus seruus legatus sit: nam aliena per damnationem tantum vel per fideicommissum relinqui possunt, vt & nomen, id est, ius obligationis. Atque in pluribus legibus adiecit Tribonianus in solidum, vt *l. 15. § si is qui, lib. 2.* adiecit *solidum* in *l. duos, de vsufr. leg.* & in hac l. Tribonianus addidit, *in solidum*.

Ad L. XXI.

FIdeicommissum relinquitur nutu, adhibitis testibus quinque, *l. & in epistola, C. de fideicomm.* vt in codicillis qui sine testamento fiunt, *l. vlt. C. de codicill.* vt si quis petat an decem dare velit, & alter annuat, *l. Pamphilo § pen. hoc. tit.* Atque ob id *l. obligamur, in fine de oblig. & act.* nutu pleraque, ait, consistere, vt potest quis nutu assignare libertum, *l. 1. § assignare, de assign. libert.* Debitorem alteri possum delegare scriptura & nutu, *l. 17. inf. de nouat.* Potest fideicommissarius cui heres rogatus est hereditatem restituere, nutu significare se velle hereditatem adire, *l. seruo § si pupillo, ad Trebel.* Puto quoque contractus qui solo consensu constant, nutu fieri posse, vt pacta, *l. 2. de pact.* Quæ vero negotia scripturam, solemnitatemque desiderant, non fiunt nutu, vt stipulatio, *l. 1. § si quis ita, de verb. oblig.* Cum autem fideicommissum nutu relinqui dicitur, id intelligitur extra testamentum. Sed & necesse est, vt qui annuendo relinquit fideicommissum, habeat testamenti factionem, alioquin non valeret, *l. 2. lib. 1. l. 1. huius tit.* vnde fit vt cum iure antiquo mutus non posset facere testamentum, *l. 6. § 1. qui test. fac. poss.* mutus tantum & surdus ita natus, vel factus, vel mutus & surdus ita natus, vel factus nec posset fideicommittere. verum hodie ex constitutione Iustiniani, mutus tantum, vel surdus tantum potest facere testamentum siue factus, siue natus: mutus & surdus simul, si ita factus sit per

A aduersam valetudinem, non natus, modo tamen litteras sciat, i. pingere sciat *l. discretis, C. Qui test. fac.* & propter hanc Constitutionem adiectum est in hac lege, *nisi superueniens morbus impedimento sit.*

Ad §. 1. d. L. XXI.

LVcrum est quod obuenit sine onere & diminutione rei meæ, & sic dos, non est lucrum. ex quo patet quæ sit res lucratiua, vt donatio, legatum, si modo nullum adiectum sit onus. Duæ causæ lucratiuæ in eandem rem & eundem hominem concurrere non possunt. Idem homo rem vnam bis non potest acquirere: vt rem quam habet ex donato, non potest petere
B ex fideicommisso, quia bis eadem res dari non potest, nam res cum mea facta est, dari mihi non potest, *l. si seruus 108. § Stichum, lib. 1.* nec potest eiusdem rei æstimationem petere, quia duæ lucratiuæ causæ, &c. Quod in *d. §. Stichum* declaratur his verbis: *quia nec absit quidquam.* nisi defunctus eius quoque æstimationem præstari voluit.

Ad L. XXII.

IN legatis & fideicommissis posteriore scriptura potior est prior. Prior autem duobus modis dicitur, scriptura & intellectu. Atque ita fit, vt quæ voluntas
C sit prior scriptura, intellectu quandoque sit posterior, & quæ sit prior intellectu, sit posterior scriptura, vt in *l. 12. § vlt. lib. 1.* testator ita scripsit: *Quod Titio infra legauero, id neque do, neque lego.* postea legat Titio, non valet legatum, quia licet ademptio legati sit prior scriptura, tamen intellectu est posterior; atque ideo potior. Item in *l. 14. lib. eod. cui bis legauero, semel deberi volo*, & præstari. postea eidem bis & sæpius legauit, vnum tantum legatum valet & debetur, alia adempta intelliguntur, quia etiamsi inspecto ordine scripturæ ademptio sit prior, tamen posterior intellectu dicitur.

Ad hæc quæritur, si non apparet quale legatum ademptum sit, quod legatum valeat? heredi parcendum est: nam in obscuris heredi parcimus, *l. Sempro-*
D *nius, lib. 2.* Et hoc est quod vulgo dicitur in *d. l. 14.* In obscuris quod minimum est sequimur. verum longe aliter definitur in illa *l. 14.* quam hic, quia ibi Vlpianus ait: si sæpius eidem legatum sit, vnum esse legatum, hic autem dicitur, esse plura legata, quia possum recedere à priori scriptura, *l. Quod autem § pen. de donat. int. vir. & vxor.* Sed non repugnat hæc lex dum ait, hoc ita procedere, si pœnituit prioris voluntatis, quæ vulgo appellatur clausula derogatoria, quæ cum non fuerit in *d. l 14.* apposita, prior scriptura legati valet. Hanc eandem clausulam interpretes volunt subaudiendam in *l. Diui, § licet, de iure codicill.* In qua quidam testator codicillos quos facturus esset, confirmauit, si modo sua manu essent scripti & obsignati. postea vero fecit codicillos non
E sua manu scriptos & obsignatos, & tamen valent. Idē quoque volunt subaudiendum in *l. vlt. in princ. lib. 2.* Quidam filium & vxorem suam heredes instituit, & cauit vt si quas à se literas à se obsignatas filius recepisset, vice codicillorum essent. Postea per epistolam non obsignatam ab ipso, filio dedit peculium; adiecitque se præcipua hæc eum, suique iuris, & post mortem suam habere velle, & ait hæc deberi. Sed hoc verum non est, inquiunt interpretes, nisi specialis clausula derogatoria prioris voluntatis adiecta sit: verum hæc subauditio non placet, & ideo dicendum est, si modo alias constet testatorem à priori voluntate recessisse. Hæc autem clausula addita fuit à Iustiniano

siue Triboniano, qui etiam noluit videri factam nouationem, nisi adiectum sit, factam esse animo nouandi, *l. vlt C. de nouat.* Duos quoque reos non vult teneri in solidum, nisi id expressis verbis adiectum sit, *Nouel .99.* Ita in quæstione proposita, non videri testatorē à priori voluntate recessisse aliter quam si id expresserit. Quæ verba sunt Triboniani, qui de suo multa sub aliorum nomine in Digestis, vt Gratianus in Decreto addidit. Atque ea clausula superuacua videtur cum hæc lex ex lib. 4. Epitomarum Hermogeniani sumpta sit; Ex cuius libris nonaginta sex leges leguntur in Digestis. Hi autem libri continebant sententias, quæ non habent conditionem. Atque hæc ideò ex eius libris sumpta non est, cum etiam non cohæreat superioribus, cum dixerit superius, si legauerit pluribus sciens, valere legatum. Cum igitur scientia contentus fuit, quid opus fuit hac clausula? In re simili idem admisit *l. 4. §. Quæsitum, sup. si quis cantion.* Quidam promisit se iudicio sisti certo die, alioquin decem datum iri ab eo, & nulla se vsurum exceptione, an valeat pactum, videlicet cum vti possit exceptione Attilicinus dicebat, non valere conditionem quæ liberum hominem nimis astringit. At Vlp. ait: Ego puto valere, si *specialiter causæ exceptionum expressæ sint, quibus sponte renunciatum est.* Quæ verba sunt Triboniani, cum alias Vlpianus in sententiam alterius relaberetur. Solutio igitur hæc esse potest: aut enim quis ita scripsit: Cui bis legauero, semel legatum volo. Postea vero imprudenter & inuitus legauit sæpius, & tunc semel tantum debetur, & prior scriptura valet, quæ fuit prępofita, forte diffidens memoriæ, & ne suasionibus amicorum plura legata relinqueret: Aut sciens prudensque: & sic ex scientia, contra Accursium, voluntas præsumitur; & ita in §. *licet l. Diui, de iu. codicill.* quia imprudenti exciderunt. Hæc verborum congeries id ostendit (*sui iuris, post mortem suam*) in *d. l. vltima, lib. 2.* Eadem distinctione vtendum in rescriptis principum, *l. vlt C. si contra ius, &c.* Aut ex certa scientia princeps nouam fert constitutionem animo abrogandi vel derogandi veteri: & tunc valet: aut non ex certa scientia, & tunc prior valet. Et contra interpret. est quod ait Valentinianus in *Nou de 30. ann. præscript.* non esse minutatim & sigillatim iura abroganda, eos reprehendens qui desiderant specialia specialibus verbis tolli. Et illud est quod antiquitus legibus in fine apponebatur, ne huic legi per satyram abrogato, vel derogato, id est ne commixtis multis rebus legi abroga, vel deroga. Quondam hæc lex vsui fuit. in hac facti specie. Quidam testamento legauit fundum, quem voluit reuocatum, nisi inuocato & prænominato nomine D. Marci; postea alio testamento, non prænominato eo nomine fundum legauit alteri, adiecto eo quod nollet donationem factam sub hac conditione in priori testamento valere. Dicebant alii, hoc legatum non valere ex hac lege: Alii ex *d. l. Diuus §. licet*, valere legatum, etiamsi non sit nomen prænominatum: Dixi hæc verba, *vt nomen* &c. magis donandi causam denotare, *l. vbi ita, de mortis causa donat.* Et quia ex certa scientia legatum aduenit, supremam voluntatem valere: & hoc est quod in hac lege ait, sciens.

Ad §. Miles.

DElicta alia sunt communia, alia militaria; communia sunt tam paganorum, quàm militum, vt furtum, adulterium, stuprum: militaria propria militum, vt si miles deseruerit militiam, si transfugiat ad hostes, si stationem relinquat, *l. 2. & 3 de re milit.* Polybius vocat ἐφεδρίαν, si in bello arma amiserit, quæ non amittuntur sine flagitio. Arma postliminiò non redduntur, quia turpiter amissa, *l. 2. de capt. & postlim. reu.* Eius sunt arma qui recuperauit, *d. l. 3. §. miles, de re milit.* Alienationis verbo pigneratio, venditio comprehenditur. si miles alienauerit arma, id est, si pignerauit, quæ arma pignerata, ὅπλα ἐνεχυριασθέντα vocat Suidas, si arma pignerauit, ἀδίκημα, si transfugerit, ἔγκλημα vocat. Ex communi delicto si damnetur miles, habet testamenti factionem; contra, si damnetur ex militari delicto, ex Adriani constitutione ei permittitur testamenti factio de bonis castrensibus, *l. cum hic status, §. si miles, supra, de donat. inter vir. & vxor. l. 1. de veteran. l. ex militari, de milit. testam.* De bonis paganis nunquam ei licet testari, *l. eius militis, de testament. militis, C.*

Ad §. Mortis damnum.

MOrtuo seruo legato, damnum respicit fideicommissarium, vt seruus alienus legatus mortuus ante moram, sine culpa heredis, non debetur ab ipso herede, nec eius æstimatio, *l. filiusfam. §. vlt. lib. 1.* Idem est, si homo duobus legatus mortuus sit ante moram sine culpa heredis, cuius quidem si mortuus non esset, deberetur vni æstimatio, & ipsemet alteri in solidum, si modo legatus esset per damnationem.

Ad L. XXIII.

IMperfectum testamentum est proprie quod neque signatum est à testibus, neque subscriptum, *l. 6. D. ad l. Cornel. de falsis, l. hac consultissima §. non subscriptum, & §. ex imperfecto, de testam. C.* ex imperfecto testamento facto à parente, liberi capiunt hereditatem: Quod non capiendum est latissime. finge: proferunt liberi testamentum parentis, siue scripturam testibus vacuam. an eam sequi oporteat? Et sane ex ea liberi non capient hereditatem: quia ea scriptura nec est testamentum, nec codicillus, argum. *l. 11. in principio, huius tit.* An idem concedatur principi, vt capiat ex testamento imperfecto? minime, cum legibus obnoxius sit, *l. 3. C. de testam. §. vlt. Quibus modis testam. infirm.* vbi dicitur, Principem nihil capere nisi ex scriptura lege firmata, *l. 1. C. de legib.* Atqui lex quæ lata est de imperio Augusti, vt scribit Dio lib. 56. principem soluit legibus. sed hoc intelligitur de legibus caducariis, *l. 1. §. vlt. C. de cad. toll. Nouel. 95.* Et aliquando principis maior est auctoritas, quam populi, *l. Barbarius, sup. de offic. prat.* nihilo tamen minus princeps non capit hereditatem, si per iactantiam institutus sit, *l. vlt. sup. qui test. fac.* Et institutus patitur querelam, *l. Papinianus, §. si Imperator, D. de inoff. testam.* patitur Falcidiam, *l. 4. ad l. Falcid.* Atque adeo Dion refert, Imperatorem rogasse senatum, vt solueretur lege Voconia, & amplius, quam ea lege contineretur, legare ei liceret. nec tantum legibus, vt priuati, subiici, voluere quinimo, minus sibi arrogarunt quam priuati: ita vt non capiant ex codicillis factis ab intestato, & epistola fideicommissaria, *l. 2. C. Theod. de testament. §. vlt. Quibus modis testam. infirm.* Postea tamen factum est vt id reliqui Imperatores nō approbarent, & voluere vt capere possent ex codicillis, *l. 7. C. qui testam. fac. poss.* Item noluerunt prius testamentum iure perfectum in quo instituti essent ex scripto, rumpi posteriore non scripto, *l. nolumus, C. de testament.* Item noluerunt parere legibus caducariis: nam lex Iulia & Papia statuebat legatum, legatario moriente viuo adhuc testatore, vel ante apertas tabulas, fieri caducum, & in fiscum transire, non autem

in heredem legatarii. voluerunt autem Imperatores, A si principi legatum sit, idemque mortuus sit viuo adhuc testatore, aut ante apertas tabulas, vt legatum non transiret in fiscum, sed in heredem, aut bonorum possessorem Imperatoris: Et in id lata est lex *princeps, sup. de legibus*, vt mortuo Augusto, edicto frueretur eodem modo quo viuus vsus esset. Quidam male id accipiunt de omnibus legibus aut de legibus pœnariis, vt Græci: nam de iisdem legibus, scilicet Iulia & Papia *d. lex princeps* intelligenda est. Idem non datur Augustæ quod Augusto: & ideo si Augusta viuo testatore decedat, legatum est in causa caduci: si ante apertas tabulas, caducum est legatum. Augusta enim legibus soluta non est. Priuilegia quidem eadem tribuuntur Augustæ, quæ Augusto. nam Augustus & Augusta tacitam habent hypothecam ex suis con- B tractibus. Itē Augustus & Augusta priuilegiū habet ex actionis, *l. 6. §. vlt. de iure fisci.* si quid donauit filiofam. id ei est iure peculii. Inter eos valet donatio, licet inter virum & vxorem non valeat. Donatio ab ijs facta non indiget insinuatione. si quid alienum vendiderit, aut donauerit, emptor & donator, eorum dominium habet, *l. cum multa, C. de bonis quæ liber. l. sancimus §. 1. C. de donat. l. illud, C. de sacrosanct. Eccles. l. vlt. C. de quadr. præscript.* Princeps manumittit absque solemnitate, cum alias opus sit vindicta, *l. apud eum, inf. de manumiss.* Sic ergo quantum ad priuilegia, Augusta & Augustus idem habent priuilegium. circa leges caducarias, non item, *l. si Augustæ, sup. de leg. 2. & d. l. princeps.*

Ad L. XXIV.

Creditori hoc modo legatum, ne indebitum repetat, valet, vt si sit quidpiam per errorem facti indebitum solutum, non possit ab herede repeti; vel si debitum quod per exceptionem tolli possit, solutum sit; quod ne solueret inuitus cogi non potuit: nam condictionem, quæ ex soluto indebito competit, remittit hoc modo. sicque valet legatum, non secus ac si quis damnet heredem vt aliquid soluat, cum tutius esset exceptione ius, *l. si creditor, de lib. leg.* nam hoc genere legati videtur legari liberatio. Et debitum recte legatur debitoribus, *l. 1. in princ. eodem.* licet rem meam, vt quæ tibi commodata sit, tibi legauero, *l. 8. §. vlt. eodem.*

Ad L. XXV.

Non idem nec eiusdem iuris legatum est, si quis ita leget: Illud aut illud lego: Ille aut ille centum dato: nam si ita dixerit: illud aut illud lego, dum modo legatum sit per damnationem, heredis est electio: secus si per vindicationem. & vnum tantum intelligitur legatum, *l. si ita relictum, §. vlt. sup. lib. 2. l. 8. §. vlt. lib. 1. l. si illud aut illud, lib. 2,* si vero testator dixerit: ille autem centum dato, electio est legatarii, & fideicommissarii: & duo sunt in solidum rei debendi, & legati debitores, *d. l. 8. §. 1.* Et solutio vnius liberat alium. male autem Accursius hic coniunctionem disiunctiuam pro copulatiua interpretatur: nam hoc sensu non essent duo rei debendi, & singuli non tenerentur in solidum, sed pro partib. hereditariis, *l. si heredes, lib. 1.* Quod contrarium est huic legi, in qua si nominatim heredes iussi sint aliquid dare, viriles portiones debentur; sin vero non sint nominati, hereditariæ tantum partes.

Obstat *l. eandem, inf. de duobus reis*, quæ docet duos reos constitui in contractu & testamento; in testamento, vt si testator dicat: *Titius & Mæuius heredes Sempronio centum danto*: sunt enim hoc modo duo rei debendi. sed mendum subest; & omnino legi debet: *Titius vel Mæuius centum dato.* Quod apparet ex diuersa eiusdem legis lectione, nam alii legunt, *dato.* Item obstat *lex penult. C. de verb. signif.* vbi si testator dicat: Ille aut ille tutor, liber, legatarius esto; vterque erit liber, tutor, aut legatarius, vbi disiunctio, *aut*, παραδιάζευξις est, i. falsa disiunctio, cum sumatur pro copulatiua, sicut interdum falsa coniunctio reperitur, quæ dicitur παρασύνδεσις. sed nihil ad propositum hæc lex, nec contraria est huic legi, cum ibi loquatur de personis, quibus relinquuntur hereditas, libertas, tutela, legatum, vel fideicommissum: quo casu disiunctio capitur pro copulatione, cum etiam ibi loquatur de rebus quæ relinquuntur, hic vero de B personis à quibus relinquitur. *Ad §. 1.* Voluntas testatoris non est quærenda, si manifesta sunt verba, nec æquitatis quæstio, qua quæritur quid sit iustius, *l. si seruum §. sequitur, de verb. oblig.* nam in his iudex suo captu facit æquitatis & voluntatis coniecturam. Sed quantum à iure scripto & verbis testamenti recedimus, tantum ab æquitate & voluntate, quæ non magis declarari potest, quam iure scripto, *l. 13. de iure codicill.* licet ex *l. Sempronius, de vsufr. leg.* iuris subtilitate voluntas sit prior scriptura. Et contra ex *l. si alii, eod.* qui legat fundum, proprietatem, & vsum fructum legat: vt finge: voluit testator legare vni proprietatem, alteri vsumfructum, & ita dixit: fundum Seianum lego Titio, & eius fundi vsumfructum Mæuio. C Certe vsusfructus erit communis duobus legatariis: Et sic interdum valet plus scriptura, quàm quod actum est, id est, voluntas. At in *l. 3. de lib. præt. vel exher. C.* ita dixit: *filius meus alienus mea substantia esto.* quæritur an videatur exheredatus filius, cum non vsus fuerit propria exheredationis formula (*exheres esto*) sed hoc, ait lex, frustra solemnitatem verborum & interpretationem requiri, vbi notissimus est testatoris sensus. In hanc rem adducitur lex *non aliter, inf. hoc titulo* quæ videtur à contrario sumpta, huic legi contraria. Verum; ea lex loquitur de verbis ambiguis, quæ varie accipi possunt: Paulus vero in hac lege loquitur de verbis non ambiguis. Itaque cum manifesta sunt verba, obscura voluntas, frustra disceptatur de voluntate; cumque manifesta est vo- D luntas, verba ambigua, frustra de verbis fit controuersia. Id quod ostendit exemplum dictæ legis. *non aliter §. 1.* in quo legati sunt omnes serui iuuenes Mæuio: Ibi enim cum voluntatis sit quæstio, sane in æstimatione iudicis posita est, *l. mora, de vsufr. ff. l. voluntatis 7. C. de fideic. l. pen. sup. de pecul.* Qui quidem iudex dispiciet qui dicantur iuuenes: nam plerique volunt iuuenem eum dici qui excessit vigesimum quintum annum, & hæc ætas legitima dicitur, idque ex lege Lætoria. Ex lege vero regia qui decimum septimum annum excessit, vsque ad quadragesimum quintum, vel vt Varro, qui trigesimum annum attigit, vsque ad quadragesimum quintum. Seniores possunt E dici, ab anno 45. ad sexagesimum, & hi dicuntur ὠμογέροντες, id est, vt ait Poëta, *cruda Deo viridisque senectus.* senes ab anno sexagesimo, ad extremum vsque vitæ diem, & natu grandis hominis est, *l. non tantum D. de decurion.* & sic testatores interdum non propriis verbis sed impropriis loquuntur, *l. fideiussor, §. fideiussor, inf. de fideiussor.*

Ad L. XXVI.

Ex mora fideicommissi præstantur vsuræ, fructus & commoda omnia quæ fuisset habiturus fideicommissarius, *l. cum seruus §. seruus, l. quæsitum §. vlt. lib. 1. l. si quis seruo, lib. 2.* mora fit si interpellanti

fideicommissario heres fideicommissum non præstiterit : interpellanti, inquam, congruo loco & tempore. vel, mora est culpa non respondentis ad opportunam conuentionem creditoris : atque ita ex mora non præstiti fideicommissi. quod non obtinet in ceteris iudiciis stricti iuris, vt in actione ex stipulatu, *l. videamus 38.* §. *si actionem, de vsur.* Ratio dubitandi hæc est, quod cum actiones legatorum & fideicommissorum sint strictæ, non videantur vsuræ præstari debere ex eorum præstandorum mora. Sed in multis bonæ fidei iudiciis assimilatur, *l. si seruus legatus* §. *cum quid, lib. 1. l. 3. C. in quibus causis in integr. restit. l. in omnibus, sup. de iudic.* iuncto titulo *vt leg. nom. cau.* Ex mora igitur omne damnum patitur heres, ante moram vero fideicommissarius, *l. 22.* §. *vlt. hoc.tit.* & æstimationem rei peremptæ præstat heres, *l. si seruus legatus* §. *si seruus, lib 1.* Quod non obtinere in stricti iuris iudiciis sup. dictum est, vt in stipulationibus, *l. si ex legati causa, de verb. oblig.* Sed in hoc vera est Martini distinctio, si rem legatam mature acceptam legatarius vel fideicommissarius vendere potuerit, *l. cum. res* §. *vlt. lib. 1.* nam mortis damnum patitur heres, si res non erat peritura apud legatarium. multum autem est discriminis an loquamur de proprietate, an de vsufructu : nam seruo legato mortuoque post moram, debetur æstimatio fructus vsque in diem præstitæ æstimationis. Stichi vsufructu legato, eiusdemque morte finito post morã debetur tantum æstimatio in diem mortis ex mora. Idem in stipulationibus, *l qui vsum fructum*, §. *vlt. cum seq. l. quod si heres, de vsufr. l. 6. de vsufr. leg.* Atque ideo mora præstandæ rei perpetuat obligationem, mora præstandi vsusfructus non perpetuat actionem. Pro coronide huius legis notandum est quod ait Accurs. non haberi rationem eius quod interest extrinsecus, extra rem; sed eius quod rem comitatur : vt si tritico tibi legato, nec præstito, forte serui tui fame post moram perierint: heres enim non cogetur seruorum tuorum æstimationem præstare : sed si triticum post moram pluris vendatur cum ante moram minoris pretii esset, & tunc temporis deberetur, nihilominus heres propter moram præstabit æstimationem tritici, vt præsens fert tempus.

Ad L. XXVII.

EX lib. 2. Decretorum Pauli sumpta est hæc lex : nam Paulus 6. libris decreta Seueri & Antonini collegit: Decreta autem sunt sententiæ prolatæ à principe sedente pro tribunali in causarum cognitionibus, assidentibus Papiniano, Paulo, Triphonino, & aliis. Quæ decreta vocantur pronunciata, & generaliter, placita, *l. 1. de Constit. princ. sup. l. vlt. de iure fisci.* Primum decretum huius legis est : Paula Callinicum ex parte heredem instituit, eius filiæ Iubentianæ (filiæ, inquam, familias : nam eo nomine simpliciter posito, nec addito, emancipati nomine, intelligitur de filio, vel filiafamilias) decem eodem testamento legauit, sub conditione hac : nam sub conditione seruo, filiofam. & filiæfam. recte legatur, alias non, §. *an seruo, Instit. de leg.* modo cum dies cedit non sit in patris dominiue potestate, *l. 15. de condit. institut. l. si dies apposita, Quando di. leg. ced.* cum in familia nupsisset, id est, cum alicui ex agnatis testatoris nupsisset: nam patricii paruipendebant coniugia plebeiorum. deinde codicillis postea factis centum legauit; qui codicilli si facti fuissent ante testamentum, non ante valuissent quam si sequenti testamento vallati fuissent & confirmati. cum vero postea facti sint, non egent confirmatione, §. *non tantum, Instit. de codill. l. 22.* §. *qui codecillos, ad l. Corn. de fals. inf.* legauit, inquam, A postea codicillis centum Callinico, non adiecto, hoc amplius, vt in *l. Auia, de condit. & demonstr. l. legata inutiliter lib. 1.* nam ex *l. 12. inf. de verb. obligat.* videtur testator posteriore scriptura in codicillis voluntatem correxisse, & sic vna summa deberi, cum pater & filiusfam. pro vna habeantur persona, *l. 18. de alim. leg.* videtur quoque vtraque summa deberi, quod testator videatur duas fecisse personas, duoque legata. Quæ sententia vera est. Nec obstat *d. l. 18.* quia eidem personæ bis legauit; & aliud testamento, dein aliud codicillis: hic diuersis. Et hoc est, quod ait Bart. legatum filiæ in testamento factum non reuocari per legatum patri factum in codicillis. Sed valde obstat *l. 12. sup. de probat.* sed in hunc modum dissoluenda : Aut enim quis diuersis legauit, aut eidem personæ : si diuersis, B nihil refert, eadem, aut diuersis scripturis, vt testamento, & codicillis, eãdem, aut diuersam quantitatem legarit : & tunc vtraque summa debetur: hacque in re diuersa est filii & patris persona. si eidem personæ bis legauit, aut eadem scriptura eandem quantitatem, aut diuersam legauit. si eandem, semel debetur, *l. plane*, §. *sed si non corpus, lib. 1.* si eadem scriptura eidem personæ, sed diuersam quantitatem, non adiecto, hoc amplius, posterior summa debetur. vel si non apparet ordo scripturæ, minor summa debebitur, *l. Sempronius, lib. 2.* si eidem personæ diuersis scripturis legetur eadem quantitas, vtraque summa debetur, *d. l. 12.* si diuersa variis scripturis, vt testamento, & codicillis, sequemur *d. l. 18.*

C

Ad §. *Pompeius.*

QVidam filium ex dodrante, filiam ex quadrante heredes instituit, & prædia certæ singulis prælegauit. Præterea si sine liberis filius moreretur, aliam possessionem filiæ dari iussit. post testamentum factis codicillis filiæ certa prædia dedit, quibus contentam esse voluit pro omni hereditate, & iis quæ in testamento reliquerat. morte patris filius ex delicto aliquo, capitali pœna damnatus est, bonaque eius ad fiscum peruenerunt, & publicata sunt. consequitur autem hereditatem fiscus cum suis oneribus, *l. 3.* §. *vlt. ad Senatusc. Trebell. l. in facto* §. *vlt. de cond. & dem. l.* D *deinde, infra, de iure fisci.* vnde filia, mortuo fratre sine liberis, petebat à fisco fratris successore possessionem illam, quam post mortem fratris sine liberis filiæ reliquerat. negabat fiscus se possessionem restituere debere quod pater codicillis ademisset, hereditatem, & omne quod testamento reliquerat : Quadrantem igitur & prælegatum pure relictum, & fideicommissum, si sine liberis decederet, iussisseque pro his omnibus, certis prædiis esse contentam. Hereditas autem codicillis neque dari, neque adimi potest, verbis directis, scilicet, vt *l. 2. C. de codicill.* sed per fideicommissum tantum, vt *d. l. 2. & l. peto, sup. lib. 2. cum l. cum quis* §. *Seiam, hoc. tit.* Contradicebat filia his verbis: adempta tantum quæ pure relicta erant, quæ viuente fraE tre acceptura erat; fideicommissum vero conditionale non videri ademptum, quia in eo quod est consecutura post mortem fratris sine liberis mortui, propter naturalem pietatem exga filiam præsumitur patrem voluisse filiam præferri fisco : Et cum filia fratris gratia intelligatur rogata, nulla esse potest fratris gratia, in eo quod non est acceptura nisi morte eius. Lis agitata est coram Imperatore, assidente Paulo, cum aliis Iureconsultis, qui quidem Paulus etiam à fideicommisso patrem recessisse, nedum ab hereditate & prælegato ex ipsis verbis videri sibi existimabat. Verum, vt in aliis quamplurimis locis, maxime in *l. vlt. D. quod cum eo, l. Claudius, de acqu. hered. l. vlt. de iur. fisci*, Imperator non semper opinioni Pauli assentit.

Ita inuſta etiam ſententia contra fiſcum pronuntiauit humana interpretatione mutatus M. Imp. qui in cauſis compendij pro fiſco non pronuntiauit, quem tamen vbique fiſco fauere apparet ex *d. l. vlt.* in qua fiſco ſuo cauſam eripuit. Præterea præſumptio propter naturalem patris in liberos charitatem facit, vt plenius legum dationem accipiamus, *l. Aurelius* §. *Seiam pater, de liber. leg.* Atque ideo in filiæ fauorem Imperator pronuntiauit. Res iudicata dicitur quæ finem controuerſiæ pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione, vel abſolutione contingit: Et ideo factam tranſactionem de re iudicata non valere certum eſt. ſi vero de re ſtatuta tantum & nondum pronuntiata, an ad hunc etiam porrigemus? non. in *l. 9. C. de pact.* Et ſic de re iudicata, non ſolum ſtatuta, ſed etiam pronuntiata. Huic autem quod ſupra dictum eſt, ſcilicet ea tantum quæ viuente fratre, filia B erat acceptura, non etiam quæ poſt mortem eius reliquerat, obſtat lex, *qui Romæ* §. *vlt. de verb. oblig.* Pater duos filios heredes inſtituerat & rogauerat, vt qui eorum ſine liberis deceſſerit, alteri reſtitueret portionem ſuam. morte patris diuiſa eſt hereditas, tranſigendi cauſa, vt diuiſio tranſigendi animo plerumque fit, *l. tres fratres, de pact. l. cum putarem, in fi. famil. erciſc.* & cauerunt inuicem nihil ſe contra eam diuiſionem facturos: Et ſi contra quis feciſſet, alter alteri certam pecuniam promiſit. Deinde mortuo vno ſine liberis, qui ſuperuixit ab heredibus eius, forte quia condiderat teſtamentum, hereditatem petebat ex cauſa fideicommiſſi, & aduerſus eum pronuntiatum eſt, quod de eo tranſegiſſe videretur in hereditate diuidenda, & in pœnam incidit. Cur idem in hac ſpecie non dicemus? vt videatur pater ademiſſe quod C ſoror non tantum erat acceptura viuente fratre, ſed etiam poſt exceſſum eius. verũ in *d. l. qui Romæ* ſimpliciter ſcribit I C. ita pronuntiatum eſſe. an autem bene, non notat: vt etiam ſentit Bart. Sed ſit ita, demus, vt bene pronuntiatum ſit, tamen magna eſt differentia: nam in *d. l. qui Romæ.* fratrum vnuſquiſque non ſibi tantum, ſed etiam heredibus ſuis cauit, *l. ſi probatum, D. de probat.* Pater autem hac in ſpecie teſtando de ſua pecunia, filiæ potius cauiſſe intelligitur quam ſucceſſori extraneo filij. vt enim filio cauerat, vt plus ferret quam filia, ita & mortuo filio, cuius gratia omnia prælegata filiæ ademerat, filiæ potius proſpicere voluit, quam fiſco. Inter ſtipulationes & legata hoc intereſt, quod ſtipulatio conditionalis, ſtatim vires accipiat, etiamſi pendente conditione moriatur D ſtipulator: legatum vero conditionale vires non ſtatim accipit, & ideo moriente legatario ante conditionem, legatum caducum eſt. nec obſtat *l. qui vſumfructum, de vſufr.* nam in ſtipulatione videndum eſt quid actum ſit.

Ad §. *Iulius Seuerus.*

IVlius Seuerus heredibus quibuſdam inſtitutis, alumno ſuo ita per fideicommiſſum reliquit: Illi alumno meo 50. dari volo, eaque à Iulio Mauro co- E lono ſuo ex penſionibus fundi ab eo debitis, præſtari voluit, eidemque colono Mauro quædam legauerat. Poſt mortem eius fiſcus vindicat hereditatem, forte vt indignis heredibus ſcriptis, quod necem teſtatoris inultam reliquerint, *l. 1. C. de iis quib. vt indign.* Lis agitur coram procuratore Cæſaris iudice inter fiſcum & priuatos, qui nonnunquam rationalis dicebatur, Gall. *Procureur general, l. conſenſus, inf. de appell. l. 1. de Iuriſd. omn. iudic. l. 5. C. vbi cau. fiſc. agant. & in tit. C. ſi aduerſ. fiſc. & de offic. Proc. Cæſar.* Itaque procurator Cæſaris iuſſit Maurum colonum debitorem penſiones debitas fiſco ſoluere: quod ini- A quum eſſe videbatur: nam poſt controuerſiam de hereditate motam & conteſtatam, ſi petitor vel poſſeſſor aduerſus hereditarios debitores agat, poteſt repelli exceptione præiudiciali, cuius hæc eſt formula: *quod præiudicium hereditati non fiat*, quia nondum lis finita eſt, vel quia nondum apparet quis heres extiturus ſit. verum ex cauſa interdum denegatur hæc præiudicialis exceptio: vt puta ſi periculum ſit, ne inter viuos, id eſt, dum diſceptatur de hereditate, actiones hereditariæ pereant, vt quæ ſunt temporariæ, vel ſi poſſeſſor negligat agere, quod nihil ſe iuris habere ſciat, *l. ſi bonæ fidei, de petit. hered.* Et ita ex cauſa aliqua procurator pecuniam debitam fiſco ſolui iuſſit, qua ſoluta, poſtea heredes ſcripti cauſam obtinuerũt aduerſus fiſcum, coactuſque fuit heredibus pecuniam reſtituere. Interea dum hæc aguntur, Maurus colo- B nus & alumnus fideicommiſſarius deceſſerunt, & heres alumni ab herede Mauri petit fideicommiſſum, dicens, hoc fideicommiſſum relictum fuiſſe à Mauro colono. Et recte, cum quid ei eſſet legatum, vel quia debitor erat teſtatoris, & D. Marci conſtitutione fideicommiſſum à debitore relinqui poteſt, *l. cum quis* §. *pater, hoc tit. l. ſi pecunia, lib. 1.* Contra, illis verbis: *à Iulio Mauro colono ex penſionibus* fundi debitis ab eo: heres Mauri contendebat, ab heredibus, non à Mauro eſſe relictum, & teſtatorem demonſtraſſe vnde heredes ſummam contrahere poſſent; vt aperte docet *l. quidam, ſup. lib. 1.* Hac de re lis conteſtata eſt coram Imperatore, & pronuntiauit ſecundum heredem Mauri. verum hinc lis aliqua oriri poſſet inter heredes teſtatoris & alumni, cuius heres repulſus ab herede Mauri, nunc regreditur & tranſit ad heredes Seueri, C & petit fideicommiſſum: Heredes ſe tuentur, quod iam exacta ſit ea pecunia à Mauro iuſſu procuratoris Cæſaris, à quo Mauri herede pecuniam accipiendam eſſe teſtator demonſtrarat. Sed demonſtratio illa non facit conditionem: Et ideo Mauri herede peccuniam non ſoluente, heredes eam reficere debent. Poterant etiam alia ratione ſe tueri, quod alumno nomen tantum Mauri legarit, vt pote penſiones quas ex locato debebat. Quod ſi verum eſt; coguntur tantum heredes ei cedere actiones ſuas, non præſtare ſummas: quia qui legat nomen, obligationem tantum legat, non ſummam. Dicet autem heres alumni: nullam mihi actionem cedere poteſtis, liberato per ſolutionem fiſco factam a Mauro. quin imo ſoluere mihi ſummam debetis, cum eam à fiſco damnato exegeritis. Accur- D ſius contra hanc legem affert *l. Lucius* §. *ciuibus, de legat. 2.* verum alia eſt ratio in eius ſpecie, & huic diſſimilis: hic enim heres exegit pecunias à fiſco, & fiſcus à debitore: vnde cum ad heredem peruenerit pecunia, reſtituit eam de ſuo, & facit *l. cum certus, de vin. tritic. & oleo leg. & l. ſeruum filii* §, *eum qui, de leg. 1.*

Ad L. XXVIII.

SCiendum, quoſdam eſſe qui non habent ſolidi capacitatem, id eſt, qui id omne quod relinquitur, capere non poſſunt, ſed partem tantum. huiuſmodi erant ex lege Papia mariti orbi, non habentes liberos: nam ſi quid ſupra quod capere poſſent, eis relinqueretur, mulctabantur ſemiſſe, qui apud heredem remanebat. verum huic legi derogatum eſt titulo *C. de infirm. pœn. cœlib.* Id autem ita locum habebat, ſi maritus exceſſiſſet annum 25. Hæc enim ætas d. lege Papia erat præſcripta ducendæ vxoris, & ſuſcipiendorum liberorum, vt ait Sozomenus. fingamus igitur. Quidam legauit orbo centum, eumque rogauit vt eam ſummam Titio reſtitueret, qui non eſt orbus, an hoc caſu ſolidum capiet? ſic ſane. qui enim

suo iure capere non potest, nisi partem, propter fideicommissarium solidum capere poterit, *l. logi* §. *qui solidum*, *ad Trebell.* quia nihil honoris retinet, *l. 43. lib. 2.* Postest addi exemplum ex *Nouella de samarit.* qui non absimiles fuere Montanistis, quibus exprobrantur sabbata. His testamento, vel quouis modo si quid relictum sit, sextantem tantum capiunt. Hic quoque exceptio est: nam si ex bonis, quæ eis relinquantur, legata relinquantur Christianis, totum capere poterunt. Omnes autem hi loci adducti loquuntur de eo qui est incapax pro parte tantum. Quæro quid sit statuendum si quis sit omnimodo incapax vt peregrinus, & rogetur restituere capaci, & videtur eum capere posse per leg. *eam quam*, *C. de fideic.* qua mouetur Accurs. *l. 1.* §. *sed si legatum*, *si quis aliq. test. prohib. l. legatum, de excus. tutor. sup.* Nos vero contra arbitramur & statuimus, nonnullos esse ex parte solum incapaces, qui propter fideicommissarium non repelluntur: alios in totum incapaces, qui nec propter fideicommissarium admittuntur. Et ideo hæ leges non loquuntur de incapaci in solidum, sed de indigno, inter quos maximum est discrimen: Indignus enim is est qui erat quidem capax legati in totum accipiendi; sed illud aliqua ex causa ei eripitur, & in fiscum cum suo onere transit, qui detracto quadrante fideicommissario hereditatem relictam restituere cogi potest. & propter fideicommissarium capere potest. Quod secus est in incapaci in solidum: quicquid enim ei relinquitur, pro non scripto est, & apud heredem remanet sine onere fideicommissi, quia & fideicommissum pro non scripto habetur, nec vllum quartæ sentit commodum: fideicommissarius autem legatariusve quartam non detrahit. Postremo cum hæc lex sumpta sit ex Pauli libro sing. ad Senatusconsult. Tertyll. videamus an Senatuscons. Tertylliano conuenire possit, quo mulier filio succedit ab intestato & præfertur agnatis, etiamsi sit tantum cognata. Quibus addita est exceptio constitutione Diui Seueri in *l. 2. D. qui pet. tutor.* si filio pupillo tutorem non petierit. ad hæc, vxor iure veteri non poterat ex testamento viri solidum capere, quod tamen correctum est nouo iure, *tit. C. de infirm. pœn. cœlibat.* Finge ergo: Quidam filium impuberem exheredauit, quod timeret ne filij bona committerentur lubrico tutelæ, vt fieri solet, vt *l. multi, D. de lib. & postum.* & vxorem suam heredem ex asse instituit, eiusque fidei commisit, vt hereditatem filio post pubertatem restitueret, eique remisit cautionem præstari solitam in legatis conditionalibus, *l. 1. vt leg. & fid. nom. cau.* Quæ testamento Diui Marci constitutione remitti potest, *l. 2. C. vt in possess. leg.* an mater quæ heres instituta est, maxime propter fideicommissum, succedet filio, cum ei tutorem non petierit, ex Senatusconsulto Tertyll. maxime, quia patris secuta sit voluntatem, & nihil habenti filio non fuerit opus tutores petere, *l. 2.* §. *& si forte quis, ad Senatusc. Tertyll.* Atque ita hæc lex aptari potest ad tractatum Senatusconsulti Tertylliani.

Ad L. Qui concubinam.

HÆc lex sumpta est ex lib. 2. posteriorum Labeonis. Qui dicti sunt posteriores, quod post mortem eius editi sint, quos Iabolenus in Epitomem redegit. vnde etiam postumi liberi posteriores dicuntur in *l. 3. ff. de ini. rupt.* vxori aut concubinæ, aut filiæfam. liberto, aut libertæ legari solebant, quæ eorum causa parata erant, vel quædam ex eis, veluti vestes, ornamenta; & hæc dicebatur vulgaris clausula: Quare autem illud iis legaretur, ratio est, quia donatio vxori facta inter viuos non valet, sicut nec filio à patre, & seruo à domino fieri potest: donatio autem inter viuos non reuocatur pœnitentia; donatio causa mortis reuocatur. Itaque si quid eis detur, id non est donare proprie, sed adsignare, & vtendum dare, & quæ vsibus vxoris adsignabant morientes, solebant eis legari. Concubinæ autem facta donatio inter viuos valet, *l. Donationes, de Donat.* verum ei nonnunquam non donabatur, sed adsignabatur quasi vxori, vsibus eius, & legabatur, cōcubina imitatur legitimā vxorē, nec est scortum, nec meretrix. Iulianus in Nou. 18. in antiquis inscription. vice-coniux appellabatur. & licebat vnam tantum concubinam habere, quemadmodum vxorem vnaā, nec à viro temere discedebat, sicut nec vxor. Et quemadmodum matrimonii nomen legitimum est; ita & concubinatus, *l. in concubinatu*, *de concub.* neque cum ea stuprum committitur; id eoque ex ea nati non sunt spurii; sicut qui ex scorto, sed naturales dicuntur, sicut & legitimi quos adoptamus, & iusti, ex legitimis nuptiis dicūtur. & Vascones Pyrenei hodie habent concubinas sine probro, quæ dimissæ alteri etiam sine probro nubent: ceteri Galli concubinas non habent; ideo ex iis nati sunt iniusti, & spurii. Nunc finge. Quidam vxori posteriori legauit vestem, quæ eius causâ empta parata est. quæritur an debeatur vestis prioris vxoris, quam posteriori dedit vtendam. sic videtur: nam vestis quidem empta est prioris vxoris causa: sed etsi parata fuerit prioris causa: hodie tamen parata est posteriori, cum sit in vsum posterioris proprie designata, *l. si quid earum, hoc tit.* An idem statuendum, si quis ita concubinæ legauerit? Cascellius & Trebatius negant ei deberi, & strictius accipiunt legatum concubinæ, nec in ea id admittunt quod in vxore. reprehendūtur tamen à Labeone, & merito: in hac enim causa ius vxorium non inspicitur, sed verborum interpretatio facienda est. Eadem ratione vtitur in *l. Item legato* §. *1. hoc tit.* Sane enim nisi in dignitate nihil interest inter vxorem & concubinam, quia vxoris dignitas & honestas maior est: Et hæc nomina, vxor, materfamilias, nomina sunt plenioris honoris vt in *l. cum tabulis* §. *1. de his quibus vt indign' hanc pleniore honore dilexerat*, quasi vxorem, *l. probrum, de ritu nupt. l. donationes, de donation.* Labeo aliam adfert rationem, idem esse in concubina quod in legato vxoris, non enim, ait, sequimur exēplū vxoris, sed verba. Id solum concubinæ damus quod verba ferunt, non proprio quodam suo iure & priuilegio, sed verbis tantum. Idem enim dabimus filiæ & cuilibet vilissimæ personæ.

Ad §. Cum ita legatum esset, vt T.

SPecies huius §. hæc est. Quidam heredes scripsit ex partibus inæqualibus; deinde ita legatum est, vt Titius tantamdem partem quantulam vnus heres haberet. hic legatarius est partiarius, & hereditatis partem feret, ideoque inter eum & heredes interponenda erit stipulatio partis & pro parte, vt ferat onera hereditatis pro parte hereditaria. Tota huiusce legis dubietas consistit in hoc verbo, *quantulam*, sicut Florentiæ scriptum est: si enim verbum hoc deminutionem significat: minima pars erit præstanda: sin autem, vt verius esse arbitror, verba hæc quantulam, siue quantulamcumque, siue quantam, aut quantamcumque, vt nihil intersit, an dixerit quantam, aut quantulam, possunt. intelligi tam de magna, quam de minima parte: huic sermoni magis satisfacit qui maximam præstat, quam qui minimam, quia præstando maximam, & minimam præstat, sed non contra: & in maiori minor est, vt Quintus Mucius & Gallus putant. In arbitrio autem est heredis eam partem dare quam voluerit. dabit igitur minimam. Ratio hæc est, quia proponitur legatum per fideicommissum, aut per damnationem, vt, fac vt habeat, &

hoc casu electio est heredis, *l. si ita relictum in prin. lib. 1.* quæ est Pomponii ad Q. Mutium. Quod secus esset si per vindicationé proponeretur, vt si dixero vxori meæ do lego tantam partem quantá habet heres meus, quia electio est legatarii hoc casu. Et quod volet iure licito sibi vindicabit. verum si dixero: damnas esto dare illud aut illud, minimum est legatum. sed si dixero: illud aut illud do lego, maximum, quia electio est legatarii, *d. l. si ita relictum, §. vlt.*

Ad §. Cum ita legatum esset: quanta.

VEndita hereditate, emptor sic stipulatur à venditore: quanta pecunia ex hereditate ad venditorem peruenerit, tantam præstari: Et vicissim venditor restipulatur de emptore, quantam de hereditate dedero, soluero: tantam mihi ab emptore dari, *l. 5. de verb. obligat. l. 2. l. si ex pluribus, de hered. vend.* sic inter heredem & legatarium partiarium interponuntur similes stipulationes legatarius ita stipulatur de herede: quanta pecunia ex hereditate ad heredem peruenerit, eius partem illam dari. Et retro ita heres de legatario; quantam nomine hereditario dedero, soluero, eius pro rata partem inferri à legatario, in *§. ergo siquidem, Inst. de fideicommiss. hered.* Ita si testator dixerit. quanta, pecunia ad me ex hereditate Titii peruenerit, tantam heres meus illi dato: illud tantum præstare heres debet quod ex rationibus accepti & expensi testatoris apparet eum accepisse. Nihil prætereà. vel etiam si cautio ab herede desideretur, quia forte legatum diem habet, aut conditionem, cauebit de eo præstando quod ex rationibus defuncti apparebit. Sed quæritur, an vicissim legatarius debeat cauere heredi de eo præstando quod heres eius hereditatis nomine dederit soluerit creditoribus hereditariis? vtique. quia testator videtur huic legasse hereditatis commoda, & incommoda, & actiones tam passiuas quam actiuas non videtur autem id ad heredem aut defunctum peruenisse, quod hereditario nomine soluere cogatur: verbum enim peruenire accipitur cum effectu, *l. 2. §. illud, de her. vend.*

Ad §. Si heres tibi.

HVius paragraphi quæstio est, an heres a quo seruus legatus est, seruo tradito & posteà euicto, teneatur de euictione? Et breuiter ita respondendum, & distinguendum: Aut homo certus est legatus, aut incertus. si certus, talis dari debet, qualis est: nec eius serui nomine legatario tenetur de euictione. & omnino lucratiuæ rei possessor de euictione actionem non habet, veluti donatarius, legatarius, fideicommissarius. *l. Aristo § vlt. de donat. l. Iulianus, inf. de verb. oblig.* si autem legatus sit homo incertus, & generaliter, veluti: Titio hominem do lego, & sic per vindicationem, eliget legatarius, & sibi imputabit si bene non elegerit. sed si homo non sit legatus generaliter per vindicationem, sed per damnationem, aut fideicommissum, & is quem heres legatario tradidit, euictus sit, heres tenetur actione ex testamento, quali- nec præstito homine qui euictus est, vel tenetur actione ex stipulatu si in tradendo homine cauerit de euictione. Ergo homine generaliter legato, heres tenetur de euictione. Cur ita? quia hæc videtur esse voluntas legantis per damnationem, aut fideicommissum relinquentis, & electionem permittentis heredi, vt eum eligat & præstet, quem legatario habere liceat, cuique non euincatur, *l. si domus, §. 1. l. si à substituto §. 1. lib. 1. l. hered. sup de euict.* Tenetur heres, vt dixi, de euictione, vel actione ex stipulatu si in tradendo

A do homine cauerit de euictione, vel si non cauerit, tenetur ex testamento. Et hac ratione heres compellitur præstare legatario alium hominem, vel litis æstimationem, & cauere similiter de euictione: & hic alius homo rursus si euincatur, agetur æque ex stipulatu, vel ex testamento. iterari potest actio euictionis nomine: vt agatur ex empto, vt tradas mihi rem venditam, quæ postquam tradita fuerit si euincatur, iterum agam ex empto, euictionis nomine: Et regulariter actio in personam non iteratur nisi euictionis nomine, quia iudicato nouatur actio, id est pro actione qua actum est, rei iudicatæ actio competit, non eadem actio: alioquin nullus esset litium finis, sed competit actio iudicati, cuius cognitio est summaria. agenti eadem actione, obstat exceptio rei iudicatæ. sic igitur actio in personam non iteratur, nisi euictionis no-

B mine. actio in rem iterari potest, si non satisfiat iudicato, *l. 9. §. pen. de except. rei iudic l. si funerum §. creditor, de pign.* quia in actionibus in rem res iudicata non est actio iudicati, actio in rem iudicato non nouatur, actio in personam iudicato nouatur; quia condemnatur reus: actio in rem non nouatur iudicato, quia non condemnatur reus, sed pronuntiatur rem actori pigneratam esse, si agetur actione hypothecaria, quæ est etiam in rem. Ergo si homo legetur generaliter, & is quem heres præstitit, euincatur, legatarius habet regressum aduersus heredem, eadem actione euictionis nomine. Et hoc est quod proponitur in superiori parte huius § Huic definitioni opponit primum Accursius *l. cum pater §. euictis, sup. lib. 2.* Pater vni ex filiis prædia quædam legauit, quæ sua esse existimabat, cum essent aliena verus dominus ea

C filio euicit iure iudicioque. fratres, iidemque coheredes non tenentur filio de euictione. Ergo heres non tenetur euictionis nomine. verum facile dissoluitur hoc dubium: quia ibi de legato rei certæ agitur: hic de legato rei incertę. Quod vt intelligatur, omnino sententia huius §. *euictis*, explicanda est ex eo quod subiicit. Pater inter filios fecit diuisionem bonorum, singulis relictis prælegatis. hoc casu, arbiter famil. ercisc. secutus diuisionem defuncti, cuique prælegata præstari curabit; & ita inuicem fratres sibi restituere prælegata iubebit, & vice mutua euictionem præstare parati sunt alij aliis, vt omnibus prælegata sua optimo iure habere liceat, ita vt auelli ea non possint, & singulis euictionem præstent, & vicissim præstent eis, vt in *l. si pater fam. famil. ercisc.* & hoc modo re

D gesta inter fratres, facient inter se quodammodo permutationem rerum paternarum lege certa, *l. si. filia §. si paterfam. eod. d. l. cum pater §. hereditatem.* Ex permutatione autem nascetur obligatio de euictione, quia est similis emptioni & venditioni. Opponunt prætereà *l. Sticho, de vsufr leg.* ad quam eodem modo est respondendum, vt loquatur de rei certæ legato, ex cuius legati causa heres non tenetur de euictione verbi causa si quis ignorans rem esse alienam, vel alii debitam, vel obligatam, eam legauerit. existimás esse suam, nulliue obligatam, etiamsi eam legauerit coniunctis personis, veluti liberis, aut vxori, aut a-

E lumno, & præstitam eam rem dominus vel creditor euicerit, legatarius regressum aduersus heredem non habebit, quia ab eo ignorans rem esse alienam, rem certam legauerat, quam talem præstat qualem à defuncto accepit. sed si sciens rem esse alienam, quam possidebat, legauerit, aut eam obligatam, vel alii debitam eam heres præstiterit, euictaque à domino fuerit, hoc casu ex coniectura voluntatis heres tenetur de euictione: scientia enim testatoris præbet argumentum voluntatis, vt interpretemur eum voluisse heredé onerare nomine euictionis. Ergo siue seruus generaliter sit legatus, siue certus, heres tenetur de euictione, si modo eiusdé voluntatis aliqua coniectura subsit,

sit, an aliter. At quæri potest an cessante omni coniectura, quo casu non tenetur de euictione; teneatur tamen si vltro promiserit nomine euictionis, cum tamen non cogeretur. De donatore hoc est proditum in sententiis Pauli, eum non teneri, licet promiserit. Paulus *lib. 5. Sentent. tit. de donat.* ait, donatorem inuitum non compelli de euictione rei donatæ. sed si promiserit, an tenetur? minime: quia possessio rei lucratiuæ ipsa iuris ratione repellitur ab actione euictionis. Idem in legatario, *l. si legati serui, lib. 1.* Seruus legatus est. legatarius stipulatus est ab herede seruum fugitiuum non esse. heres promisit fugitiuum non esse. nihil in stipulationem veniet, inquit, heres enim tenetur ex stipulatu; quia qualis est seruus, talis præstari debet ex testamento: nec vllum in legato damnum facere legatarius intelligitur: nec cogitur promittere seruum fugitiuum non esse, nec etiam si seruus fugitiuus sit, tenetur ædilitia actione, quia nihil habet quod reddat. actio ædilitia aut redhibitoria est, vt puta vendidisti seruum fugitiuum, ago redhibitoria, vt restituas. Finge: heres dedit mihi seruum fugitiuum. an ago redhibitoria? minime, quia nihil à me habet. Igitur heres non cogitur promittere fugitiuum non esse. finge: vltro promisi fugitiuum non esse, an aliquid venit in stipulationem? minime. Accurs. quia hoc illi videbatur iniquum, Ault heredem promisisse per errorem, quod ferre non possum. Promisit igitur sciens seruum fugitiuum non esse: at textus ait, eum non teneri ex stipulatu. Dices: non loquitur ea lex de stipulatione euictionis, sed de ædilitia stipulatione. sed vtriusque stipulationis hac in re eadem est ratio; quia etsi qui cogitur de euictione cauere, non continuo cogatur etiã cauere ædilitia stipulatione, *l. etsi à substituto §. 1. lib. 1.* tamen qui non cogitur cauere de euictione, non cogetur etiam cauere de ædilitia actione, id est, ea quam ædiles in rebus venalibus repromitti iubent, *l. ad res, de ædil. edic.* Donator non cogitur cauere de euictione, vel de his quæ continentur edicto ædilium curulium. non tenetur, quia actio non datur, nisi ei cuius interest, *l. 8. §. mandati, sup. mand. l. qui fundum, sup. loc.* Donatarii autem vel legatarii nihil interest, etiamsi res euincatur, vel si non sit seruus, aut seruus sit fugitiuus & erro. Hoc probandum est. vel interest ratione damni facti, vel ratione lucri non facti. non interest ratione damni, quia in re lucratiua damnum facere non intelligitur, & quod ad alteram attinet, in re lucratiua lucrum non facere non venit in eius æstimationem quod interest, ne lucro lucrum ita aggeratur & accumuletur. In re igitur lucratiua lucrum non facere, eius ratio probe non habetur, vt etiam in plerisque aliis causis habetur ratio damni, non lucri. Concludamus igitur ex illis: donatorem vel heredem qui vltro stipulanti de euictione cauit, vel de his quæ edicto ædilium continentur, non obligari. At hoc omne videtur sublatum in *l. 2. C. de euict.* quæ eam stipulationem in donationibus admittit, vt donator teneatur de euictione si ita stipulanti promiserit. Aliud enim est quid iure esse, aliud quid ex constitutionibus. iure stipulatio non admittitur, constitutionibus admittitur, ita vt eius habeatur ratio, qua donator in re lucratiua lucrum non facit, & res aufertur, aut euincitur, vel dum se ipsamet res aufert donatario, vt cum seruus donatus se in fugam recipit. Ergo & nos hodie idem in legato admittemus.

Superiori loco ostendimus, heredem à quo generaliter legatum est, teneri de euictione. huicque definitioni ita demum esse locum, si legatarius, priusquam iudicium acciperetur, id est lis moueretur ab eo de seruo tradito ab herede, denunciauerit heredi, vt liti subsistat & defensionem suscipiat, id est, si laudauerit auctorem, *s'il a sommé son garant.* Nam illaudatus auctor non tenetur de euictione, vel agentem de euictione, exceptione doli mali repellit, dicendo, dolo facis qui me appellas de euictione, qui non laudauisti de ea re quam intendebat in te alter. videtur autem in hoc §. desiderari vt denuntiatio fiat heredi ante litem contestatam, cum tamen constet in causa venditionis denuntiationem fieri posse post litem contestatam ante condemnationem, *l. si rem, §. vlt. de euict.* (*sommation de garant perpetuelle*) dummodo non fiat post condemnationem. in omnibus litibus est quædam quæ appellatur vltima cognitio, id est, qua litigatores allegationibus & probationibus finem imposuerunt, *l. vlt. de præscript. 30. ann. & Iulian. in Nou. 60.* ante vltimam cognitionem, debes nuntiare auctori, vt adsit quando res est adhuc integra. sed post vltimam cognitionem, sera est denuntiatio. attamen constat, in causa venditionis denuntiationem recte fieri post litem contestatam, & consequenter etiam in causa permutationis & causa dationis in solutum, ex causa adiudicationis, & ex articulo do vt facias, & ex inuestitura feudi. In omnibus his causis ex quibus præstatur euictio, satis est, denuntiare & laudare auctorem post litem contestatam, quæ à veteribus in auctorem præsentem actio dicebatur, auctore Tullio pro Cæcinna: quia ea denuntiatio præsenti auctori, fit, & in iure vel iudici, *l. si ideo, §. vlt. de euict.* Et hoc modo fiebat: *Quando te in iure conspicio, postulo vt auctor fias.* In iure: Ergo non tantum ante litem; sed etiam post litem fiebat denuntiatio. Et qui ita fuerat laudatus, non poterat defugere auctoritatem: id est, non poterat non suscipere defensionem, & re euicta, non poterat non teneri de euictione. Victorinus in Ciceronem eleganter docuit quid sit defugere auctoritatem, affirmans esse verba iuris, non defugere auctoritatem Senatus, id est paratus sum defendere quod in consulatu meo gessi. Et verissime dixit verba esse ciuilia, *l. minor, de euict. l. in executione 85. §. in solidum, & l. cum ex causa, de verb. oblig.* Cur etiam non est satis denuntiari heredi post litem contestatam? Accurs. modo ait, aliud esse in legatis, aliud in contractibus. quod rationem non habet: nam fatetur legatarium posse denuntiare heredi post litem contestatam, idque verissimum est, id est, ante rem iudicat, ante condẽnationem: nam iudicium est sententia, vt inquit; quod est falsum: nam iudicium pro sententia non accipitur, sed post litem contestatam: iudicem autem accipere & iudicium differunt: iudicium accipit reus, cum quo litem contestatur actor. iudicem accipit aduersus reũ, *l. 1. § igitur, de tut. rat. distrah. l. 2. C. de iud. l. 1. C. de in lit. iur.* Quamuis autem denuntiatio fiat ante litem contestatam, non tamen ideo sequitur, quin fiat recte post litem contestatam, si modo res sit in integro, id est, si integrum adhuc sit heredi defensionem suscipere, vt quod res non sit adhuc perducta ad vltimam cognitionem. fiet quidem denuntiatio opportune ante litem contestatam, sed non fiet etiam importune post litem contestatam. Denique vitiosa est hæc collectio. debet ante litem contestatam: Ergo non debet post litem contestatam. Et ita in *l. Lucius, 46. §. quæsitum, de administr. tut in diem accepti iudicii*, id est, in diem litis contestatæ, quod tantum produci potest ad diem sententiæ, si in lite tutor perseuerauit, vt probat *l. 1. §. vlt. de vsur.* præstabit vsuras in diem litis contestatæ, quia plerumque tutor bonam fidem agnoscit; sed si perseuerauerit in lite, præstabit etiam vsuras in diem sententiæ. Eodem errore Accurs. iudicium accipit pro sententia in *l. 3. §. idem scribit, de pecul.* iudicio, quasi contrahitur sententia, vt inquit, quia nascitur actio iudicati. male: sed iudicio lis contestari dicitur, quia hoc facto partes consentiunt in iudicem; *l. non videtur, de iudic.* Ergo iudicio quasi contrahitur, id est, lite contestata, quoniam litis contestatio est conuentio quædam partium & consensus in iudicem;

quæ conuentio fit etiam testibus præsentibus. sed ex hoc quasi contracta non nascitur obligatio ante rem iudicatam. Iudicato autem fit nouatio actionis, id est actio, qua actum & peractum est, transformatur in actionem iudicati. In lite contestata nondum fit nouatio, quia gradus est ad nouationem.

Ad §. Si Stichus.

QVærendum est, cur Labeo putet neutrum liberum futurum. Is qui manumissus est, liber erit, sed non ex testamento, sed vindicta, vel alia manumissione inter viuos facta: Qui manumissus non est, liber non est, & consequenter legatum non capiet: seruo enim proprio inutiliter sine libertate legatur, §. 1. *Qui test. tutor. dari poss.* Alienatus autem seruus, ex testamento liber non est. tamen vtrumque liberum futurum Labeo putat, secutus testatoris verba, quia vterque in potestate morientis non fuit. vnde quasi deficiente conditione libertatis & legati, neuter peruenit ad legatum, aut libertatem. Verum, humanius est & congruentius voluntati testatoris, vt sermo ille, *si Stichus & Dama in mea potestate erunt cum moriar*, diuidatur in singulas personas, perinde atque si ita diuisisset: si Stichus in mea potestate erit, cum moriar, liber esto, & legatum sibi habeto: Et si dixerit idem de Dama, vt scilicet si in eius potestate manserit, liber sit & legatum habeat, *l. 2. §. 1 de conditionib. instit.* Quo genere si deficiat conditio in vno, non deficit in alio, idque maxime suadet enumeratio personarum in *l. si heres nominatim* 124. *lib. 1.* Labeo verba tantum, Tubero voluntatem defuncti est secutus. Idem erit dicendum si serui legati sint sub eadem conditione: vt, Stichum & Damam lego si mei erunt cum moriar; vno enim alienato, alter qui fuit in mea potestate mortis tempore, legatario debebitur, *l. falsa* §. *vlt. de cond. & demonstr.* nam hunc sermonem, licet pluralis sit, perinde oportet accipi, atque si separatim dixisset: Stichum, si meus erit cum moriar. Idem est si pluribus heredibus vel legatariis coniunctim adscripta sit conditio, siue dandi, siue faciendi, etiamsi de postrema dubitetur, vt Titius & Caius heredes sunto, si monumentum fecerint, vel decem dederint. vno autem conditionem non implente, an alter qui eam impleuerit, excludetur? minime, *l. si quis legata* §. *vlt. l. cui fundus, & l. pen. de cond. & demonstr.* Quod à Iustin. sublatum est in *l. pen. C. de cond. insert. tam in leg.* qua statuit, eum tantummodo legatum accipere qui conditionem impleuisset, & vnicuique eam implendi necessitatem imponit: nec factum vnius alteri proderit; cuius etiam meminit Vlp. in *l. 13. de man. testam. & l. hoc articulo, de hered. instit.* verum Labeo hic, vt plerisque in locis formulam verborum nimis sequitur, *l. quisquis, de verb. sign.* neque adeo ita verbis standum, quin sit locus voluntati, a qua verba prorsus non abhorreant. Finge: Testator ita dixit: si Stichus & Dama serui mei, id est, in mea potestate erunt, cum moriar, liberi sunto, & fundum sibi habento. Is qui remansit in potestate, perueniet, & ad libertatem & ad legatum. alter qui non remansit & alienatus fuit, an perueniet ad legatum, & acquiret domino suo, vel si manumissus sit facto testamento? qua in re subtilis distinctio *l. talem, de hered. instit.* obseruanda est: Aut alienauit vnum ex his seruis. quo casu legatum non debebitur, aut vnum manumisit: quo casu legatum etiam debebitur: nec vt Celsus ait, hunc casum voluisse excludere testatorem palam est, quia cum voluerit eum liberum fieri morte sua, si in eius esset potestate, maxime voluisse videtur, cum perseuerauerit, ei libertatem dari. Præmatura enim libertatis datio non facit inutile legatum: neque verba omnino repugnant, quia dixerat: si meus erit cum moriar, vel, si in potestate mea erit. nec inter has loquendi formulas aliqua constituenda est differentia, vt volunt Accurs. Præterea adeo etiam verba non repugnant voluntati testatoris, cum etsi manumissus seruus non sit, tamen eius est libertus. Meum est quod iure aliquo mihi vindico, etiamsi iure dominii rei vindicatio detur domino, *l. 1. §. per hanc, ff. de rei vind.* Datur & patri, qui dominus est. Idem in liberto dicere possumus, qui quodammodo est in potestate patroni, *l. 2 §. inter sui, de interd.* Qui agit de liberto exhibendo, velut proprietatis causam agit, id est, quasi dominii, quia proprietas est dominium. Opponit Accursius *l. quamuis, C. de impub. & aliis subst.* quod conditio descripta non diuidatur in singulas personas. substitutio duplex est vulgaris & pupillaris: substitutio vulgaris fit hoc modo: si heres non erit, ille heres esto: & cuilibet fit, liberis & extraneis. substitutio pupillaris ita fit: si heres erit, & impubes decesserit, quæ filiofam. impuberi tantú fit, non extraneo impuberi, vel puberi. Denique si filiofam. impuberi fiet vulgaris, si heres non erit, huic substitutioni inest pupillaris, id est, intelligitur alter casus, si heres erit. Et vicissim inest etiam in pupillari facta filiofam. impuberi vulgaris, si heres non erit. In summa, qualis qualis substitutio facta sit filiofam. impuberi, inest ei duplex, *l. iam hoc iure, de vulg. subst. l. 2. C. de imp. & al. substit.* Excipitur tamen vnus casus, si substitutio vulgaris facta sit coniunctim filiofam. impuberi & extraneo, quoniam in hac vulgari subst. non inest pupillaris. Finge: heredem scripsi filium meum & vxorem, si filius meus & vxor heredes non erunt, tunc ille heres esto. filius heres extitit, sed impubes decessit, an veniet substitutus ex tacita pupillari? minime: quod secus esset, si separatim dixisset: si filius meus heres non erit, ille heres esto; si vxor mea heres non erit, ille heres esto: nam eo casu substitutus ex tacita pupillari heres existet: quod contra est, si coniunctim: quia coniunctio extranei, cui non potest fieri pupillaris substitutio, indicat testatorem eam tantum substitutionem facere voluisse, quæ vtrique congrueret. Quare sicut in hac l. non diuidimus conditionem substitutionis. substitutio vulgaris facta inæqualibus personis non continet pupillarem, vt filio & extraneo: nunc quæro, retento eodem casu, filius heres extitit, vxor hereditatem repudiauit, an repudiatio hereditatis excludet substitutum vulgarem? an dices substitutum non admitti in partem vxoris, quod conditio substitutionis non sit impleta in vtroque? an diuides? maxime, & admittes substitutum in partem deficientis, quia separatim videtur singulis substitutus hoc casu, qui similis est casui huius §. nec attingit casum legis, quamuis in hac oratione, *si filius & vxor heredes non erunt*, coniunctio ad coniungendum vnum idemque genus substitutionis pertinet, nempe vulgaris, non ad coniungendam simul in vtroque substitutionis conditionem: Diuisio enim fiet in conditione in singulas personas, non diuiso genere substitutitonis. Opponitur etiam *l. pen. C. de impub. & al. substit.* Testator duos filios impuberes scripsit, & ita scripsi: *si vterque impubes decesserit, ille heres esto.* quia dixit coniunctim & confusim, nisi impuberes simul moriantur, substitutus non admittetur. vnde si vno pubere facto, alter impubes decesserit, an admittetur substitutus? minime. Ergo non videtur separatim substitutus singulis. Hoc fit propria quadam ratione & coniectura voluntatis, vt in *l. Polla §. 1. hoc tit.* quia pater præsumitur præferre voluisse fratrem superstitem substituto extraneo, vt si vnus impubes decederet, alter ab intestato succederet; & ita repellitur substitutus, quia & contra verba & contra mentem testatoris venit, quæ in fideicommissis potissimum spectanda est, *l. cum virum, C. de fideic. l. pen. D. de leg. 1. l. heredes, §. cum ita, ad Senatusc. Trebell.* quæ *d. l. pen de impub.*

& al. subſtit. opponitur; cuius ſpecies ſimillima eſt his quæ ſupra diximus, nec ſubſtitutus fideicommiſſarius repellitur. verum venit quidem hoc fideicommiſſ. ſubſtitutus contra verba, ſed non contra mentem.

Ad L. XXX.

HIc §. *Qui quatuor*, eſt principium, ſecundum Pandect. Florent. l. 30. cuius facti ſpecies facilis eſt. Quidam legauit pocula oleaginea paria duo. quæritur quot debeantur? duo; an quatuor? Et reſpondet, deberi tantum vnum, id eſt, vnum par poculorum, quia teſtator dicendo, paria, parilia dicere voluit. Aliud eſt ſi dixerit: pocula oleaginea bina paria; quia bina paria, id eſt bis vna paria, & tunc quatuor debentur, & ita paria non ſimilitudine, ſed numero deſignantur: & ita accubitalium Cypriorum paria duo Trebellius Pollio in Claudio dixit.

Ad §. Qui hortos.

LOcationes & conductiones prædiorum vrbanorum & priuatorum fieri ſolebant in luſtrum, id eſt quinquennium *l. 4. §. 1. d. de reb. cred. l. 3. § cum quinquennium, D. de iure fiſci.* Qui autem conduxerat prædia publica, vel priuata, poterat ea rurſus alii locare vſque ad luſtrum, *l. 6. C. loc.* Finge: Quidam à rep. conduxit hortos publicos. hic conductor poteſt heredem ſuum damnare vt eos locet Titio in id tempus, quo ipſe conduxit, eadem mercede, ſicut & damnari poteſt heres vt vendat vel emat quid certo pretio. locatio autem & conductio ſimilis eſt emptioni & venditioni, iiſdem fere regulis conſiſtit: ſed heres conductoris damnari poteſt, vt præſtet fructus conductionis in quinquennium vſque, idque gratuito, & legatum valet, heresque, non legatarius tenetur reipub. de mercede agrorum conductorum à teſtatore, neque etiam heres legatarii. & ſiue heres rogetur Titio locare, ſiue fructus gratuito præſtare, vtroque caſu heres tenetur reip. mercedis nomine, actione ex locato. ſed priore caſu legatarius ex ſecunda locatione heredi debet mercedem. poſteriore nihil prorſus debet. Et rurſus, priore caſu inuecta & illata à Titio in hortos publicos, ſi adnumerentur in vrbanis prædiis, ſunt reipubl. obligata tacito iure pro mercede. Quod procedit non tantum in inuectis à priore, ſed etiam à ſecundo conductore, *l. ſolutum §. ſolutam, de pigner. act.* Poſteriore autem, inuecta à legatario pignori non tenentur. Et ita in hac ſpecie legatarius non eſt conductor, licet capiat fructus conductionis; ſicut ſi à fructuario extraneo detur vſusfruct. quamuis enim fructus percipiat, non tamen eſt fructuarius: vſusfructus enim eſt ius perſonale; adeo vt in alium transferri non poſſit. Quod autem dicitur in *l. 1. de vſ. & hab.* vſumfructum vendi, hãc habet ſignificationem, vt fructus vendi poſſint, non ius fruendi. vſusfructus enim niſi proprietario cedi non poteſt: ſed perceptio fructuum extraneo facta prodeſt, *l. ſi vſusfructus, de iu. dot.*

Ad §. Cum in teſtamento.

REgula iuris eſt: ſeruo proprio inutiliter ſine libertate legari, ſicut mihi ipſi à me, *l. 4. C. de leg.* Finge: legaui ſeruo meo pure, & libertatem ei dedi ſub conditione, ſi biennium heredi meo ſeruiret. an valet legatum? videtur non valere, quia inutiliter dies cederet, libertatis die non cedente. verum, ne inutile ſit legatum, humana interpretatione conditionem libertatis trahimus ad legatum, vt non prius cedat dies legati quàm libertatis: Et ita fingimus legatum eſſe conditionale; quæ eſt ſentẽtia huius paragraphi. Quod facilius locum haberet, ſi præcederet libertas ſub conditione, & ſequeretur legatum ſine conditione: In eo enim facilius intelligeretur repetita conditio libertatis, *l. cum ſeruus, de condit. & demonſtr.* Idem etiam difficilius, ſi legatum conditionale præcedat, & libertas pure relicta ſequatur, *l. 3. §. 1. de hered. inſtit.* Verum huic definitioni obſtat *l. 8. quando dies leg. ced. & l. quæſitum, §. 1. lib. 1.* In his legibus præcedit legatum purum, & ſubſequitur conditionalis libertas; & tamen contra hanc legem definitur, legatum inutile eſſe, maxime, ſi tempore aditæ hereditatis pendere conditio libertatis inueniatur, quia legatorum dies cedit à morte teſtatoris, libertatis ab adita hereditate legatorum quoque ſeruis relictorum dies, ſicut & libertatis ab adita hereditate cedit. Tempore autem aditæ hereditatis libertatis conditio non extitit: Ergo relictum pure legatum erit inutile. ſoluendum ſic: Aut coniuncta ſcriptura libertas pure legatur, aut ſub conditione. ſub conditione, vt in hoc loco in verbo, &; ille enim articulus legati ſtatuit conditionem libertatis, & hoc caſu libertatis conditio trahitur ad legatum, *l. vlt. de rebus dub. l. non ad ea, de condit. & demonſtr.* ſed ſi ſeparata ſcriptura primũ pure legarit ſeruo proprio; dein libertatem ſub conditione, inutile erit legatum; maxime ſi adeatur hereditas pendente adhuc conditione libertatis; nec conditio libertatis ad legatum trahitur hoc caſu.

Ad §. Qui fundum.

QVi fundum legat, plenam proprietatem legat, nulla detracta portione, *l. ſi alii, de vſufr. leg.* non ergo detrahetur fructus. Finge: teſtator iuſſit fundum Titio vendi certo pretio, an nullam detrahet ſibi portionem? nullam. Atqui minoris damnatus eſt vendere quam quanti eſt fundus. an non licebit etiam veluti pro ſuperfluo pretio excipere portionem fructus? minime: niſi interueniat Falcidia, *l. Falcidia, l. in ratione §. vendere, ad leg. Falcid.* & multo magis, nulla rei portione detracta, id eſt, nudæ proprietatis. Quod verum eſt non tantum ſi rem propriam legarit, ſed etiam ſi ſciens eam alienam eſſe: heres enim rem integram præſtare debet, aut iuſtam æſtimationem. non tamen idem erit, ſi rem communem legarit: hoc enim caſu partem tantum videtur legaſſe. partem, inquam, pro indiuiſo, vel pro diuiſo, ſi fundum teſtator finibus diuiſerit, non abnuente ſocio. Et hæc eſt ſpecies huius § quia veriſimile non eſt teſtatorem voluiſſe vt heres eius, ſocio defuncti teſtatoris teneretur actione mandati pro parte eius. Denique teſtator bis errauit, cum ſuum fundum appellauit quẽ habet communem cum altero. Deinde quod volens legare partem ſuam tantum, fundum dixerit, *l. 5. §. vlt lib. 1.* non eſt mihi ſoli illud proprium, quod & alteri commune eſt, *l illud, de ritu nupt. l. dominus §. vlt. de pecul. leg.* Idem ſi fructus legarit, *l. is qui fund. de vſufr. leg.* valde probo quod ait Accurſ. in *d. l. 5. §. vlt.* non ita eſſe ſtatuendum, ſi teſtator dixerit: illi fundum Cornelianum do lego: nam etſi communis ſit, partem tamen alienam videtur legare.

Ad §. Vxori meæ.

SPecies huius §. facilis eſt. Quæritur, an cum teſtator vxori ſuæ ducenta legarit, dum cum filio ſuo Capuæ erit, filio à matre migrante, vxori legatum debeatur; & an ſingulis annis legatum, debeatur ei ſemel, vt in *l. legatum ita, de ann. leg.* hæc autem verba

(*si, &, dum*) faciunt legatum conditionale; quorum hic est sensus: dum cum filio meo habitauerit Capuæ, etiamsi non in eadem domo, vt satis aperte vocabulum Capuæ docet, *l. 8. de cond. & demonstr.* ducenta ei dari volo. Ambo migrarunt Capua Neapolim, neque à filio discessit mater. an consequetur legatum? minime. Debebitur tantum vxori integrum legatum illius anni, quo Capuæ ambo habitauerunt, & quo Capua migrarunt, quantolibet tempore, etiamsi mense vnico illius anni Capuæ habitarint: & sequentium annorum legatum non debebitur, quasi defecta conditione. vterque non migrauit Capua; sed filius tantum. mater autem Capuæ remansit, an debebitur legatum? maxime, quia per eam non stat, *l. 3. de cond. & demonst. l. 1. C. de inst. & subst.* mortuo autem filio, vxori superstiti & conditioni parenti in perpetuum legatum debebitur: nisi propter vtilitatem filii conditio adiecta appareat, *l. illis libertis de cond. & demonst. l. Gaio §. Imperator, & l. Stichus §. vlt. ff. de aliment. legat. l. 1. C. de leg.* Idem si mater ad aliquod tempus migret Capua, animo reuertendi, *l. 8. de cond. & demonstr.* notandum exhoc §. matri deberi integrum legatum eius anni quo migrauit Capua, vel sola, vel vna cum filio, licet minus anno Capuæ cum filio fuerit, *l. à vobis, & l. filiæ, de ann. leg.* Quod hodie obseruatur in stipendiis, vt eius anni quo moritur, salariarius debeatur heredibus suis salarium, *l. vlt. de domestic. & protector. l. 1. C. de princip. l. 11. C. de prox. sacror. scrinior. l. 3. C. de agent. in reb. l. 15. C. de adu. diu. iud.* Plinius scribit, heredem à fisco superatum qui petebat integri anni salarium, quod defuncto scribæ debebatur. verum illud est statutum, vt heredi vnius anni integrum salarium debeatur.

Ad L. Si cui ædes. XXXI.

INter ædes & ædificia differentia est, quod ædes vrbana tantum prædia dicantur, ædificia, Vrbana vel rustica, *l. fundi, de verb. signific.* ædes ex solo & superficie constant, *l. eum qui, de vsucap.* Ædificium vero est superficies. Ædes sunt totum ædificium. pro legatis ædibus non semper debetur omne ædificium, quod est supra solum eorum: regulariter tamen debetur. Paulus notat, vno casu non deberi, si dominus duarum ædium conclaue, quod erat supra concamerationem ædium legatarum, ex eis ædibus conuertit in alterarum vsum, nec conclaue illud habebit legatarius; quamuis non sit supra alteras ædes: quod confirmatur *l. pen. de dam. inf.* quæ de conclaui posito supra contignationem loquitur. Hæc de eo quod est supra concamerationem.

Ad L. Sextiam filiam.

HVius legis casus est apertus. Quidam filiam heredem scripsit ex quadrante, ex reliquis partibus Seium & Marcium sororis filios heredes scripsit, quibus erat auunculus, & qui filiæ erant amitini: & filiam Marcio inuicem substituit, si heres non esset. Et præterea Marcio prælegata dedit. deinde Marcius hereditatem omisit, & bona eius, eo mortuo intestato, ad fratrem eius quasi legitimum heredem peruenerunt. quæritur, an filia iure substitutionis à legitimo herede simul ac fratre Marcii possit non tantum portionem hereditatis sibi vindicare, sed etiam prælegatum: Et ait, eam tantum vindicare posse partem hereditatis iure substitutionis: Prælegatum enim non omiserat, pertinetque ad legitimum heredem: fuerat enim tantum in hereditate substituta. Hinc regulam constituemus: ab eo qui omisit hereditatem, vel herede eius

A totum prælegatum vindicari posse, *l. qui filiabus §. vlt. & l. seq. l. quæsitum §. duobus, & l. filio cum seq. lib. 1. l. cum responso, C. de leg.* Idem si heredi scripto ex parte, cui etiam prælegatum relictum est, fiscus quasi indigno eripiat hereditatem; non enim capiet prælegatum. nam potest quidem esse indignus hereditate, vt pote si tacite fidem dederit testatori, se eam incapaci restituturum: Tunc enim eam ab eo vt indigno fiscus vindicat, sed non prælegatum quod sibi retinet, *l. eum qui §. vlt. D. de his quib. vt indign.* Potest quis contra hanc regulam sic argumentari. Heres scriptus ex parte, cui prælegatum relictum est, diuerso iure capit: Partem enim à coheredibus sibi vindicat iure legati; partem alteram à semetipso non iure legati, quia à seipso legatum relictum non valet, *l. legatum §. 1. de leg. 1* sed iure hereditario. In Falcidiam autem ea quæ iure hereditario capiuntur, imputantur, *l. in quartã,*
B *ad leg. Falcid.* at hic heres ius hereditariũ omne amisit: Ergo eam partem prælegati omisit, quam à semetipso iure hereditario capiebat. Ex quo efficitur contra d. regulam, eum non habiturum totum legatum. Hoc autem ita soluendum est. Retenta quidem hereditate, prælegatum diuerso iure capit, omissa vero vel erepta à fisco, tunc prælegatum totum non capit diuerso iure; sed vno, eodemque iure, nempe legati, quia cessat ratio quæ varietatem iuris inducebat; & ita factum prælegatum non à semetipso, sed à coheredibus accipit; & voluntati testatoris nihil tunc est impedimento, qui voluit totum prælegatum capi iure legati. Opponitur *l. miles §. pro parte, lib. 2.* Quidam plures heredes ex parte scripsit: vni prælegauit aliquid. idem decessit post diem legati cedentem ante
C aditam hereditatem: legatum enim transmittitur in heredem, si legatarius moriatur ante hereditatem aditam, & non agnouerit legatum; hereditas autem non adita in heredem non transmittitur, *l. vni. §. in nouissimo, C. de cad. toll.* Ergo pars hereditatis ad substitutum pertinebit; prælegatum vero non ad substitutum, sed ad heredem defuncti iure transmissionis pertinebit: non tamen totum, sed pro ea parte qua constitit ex persona coheredum: Partem vero prælegati hereditariam substitutus sibi vindicabit. verum breuiter dicendum est in *d. §. pro parte.* non agi de eo qui omisit hereditatem, sed de eo qui deliberans de adeunda, vel omittẽda hereditate decessit: Regula autẽ loquitur de eo tantum qui omisit hereditatem sed quare heres qui dum deliberat, decessit, non transmittit in here-
D dem suum totum prælegatum? quia nondum retinuerat legatum, spreta hereditate, ideoque non transmittit in heredem nisi eam prælegati partem quæ consistit ex persona coheredum. Pars autem quam hereditario nomine erat accepturus, si hereditatem adiisset, ad substitutum pertinebit. Notandum igitur ad regulam superiorem, non idem esse si quis deliberans vita decesserit, aut spreta hereditate, prælegatum retinuerit, & si quis amittat hereditatem, quod ei indigno eam fiscus eripiat. Primo casu partem tantum eam prælegati quam capit iure legati, transmittit ad heredem: secundo, omne prælegatum capit, & ad heredem transmittit. Cui hæc exceptio addenda est: nisi
E euidenter contraria voluntas testatoris probetur, noluisse scilicet eum habere prælegatum, nisi etiam hereditatem retinuisset. Quod quidem apparet, si conditio adscripta institutioni heredis, eadem repetita sit in prælegato, *l. vlt. §. vlt. de dol. except.* vel etiam si forte pater inter filios verbis legatorum hereditatem diuiserit, relinquendo eis mutua legata, quæ genere confundant legati & hereditatis nomen; verbis enim diuisa hereditate, si quis omiserit hereditatem, & legatum omisisse videbitur, neque illud vlla ex parte in heredem transmittet, sed ad substitutum pertinebit, *l. sed si non alias, l. si quid, l. si ita, lib. 1.* nisi is

qui omisit hereditatem ex testamento, cui etiam erat A præ legatum, cœperit possidere ab intestato: Quo casu ex edicto Prætoris conseruantur legatariis legata. An & illi ipsi qui hereditatem ab intestato possidet? minime, *l. quidam*, *l. si non solus* §. 1. *si quis om. cau. testam. l. bonorum, de leg. præst.* Has duas exceptiones si remoueas, remanebit nostra regula, quæ in eo qui deliberans obiit, locum non habet. Quod si hereditatem adierit, an vindicabit totum prælegatum? Interpretes magnam constituunt differentiam inter substitutionem directam, id est vulgarem, & fideicommissariam: nam in directo herede ex parte instituto, cui aliquid prælegatum & directo substitutum est, hereditatem omittente, totum prælegatum capit, & in heredem transmittit, quod idem non est, vt aiunt Interpretes in fideicommissaria substitutione. verum hæc differentia non satis proprie constitui potest, nec B similis species in fideicommissaria constitui potest, nisi ponas eum hereditatem adiisse; quod est huic legi nostræ dissimile. Finge: heres scriptus est ex parte, eidemque prælegatum relictum est. idem rogatus est restituere illam portionem hereditatis: quod vtique facere non poterit, nisi adeat hereditatem, vel sponte, vel coactus. quo casu quartam perdit: sed non suo periculo, imo fideicommissarii adiit. an restituit etiam cum hereditate prælegatum? In casu legis nostræ qui omisit hereditatem, totum prælegatum consequitur. sed hoc casu totum prælegatum ad substitutum non pertinebit nisi pro parte hereditaria, id est, quam à seipso iure hereditario capit, aliam quam à coheredibus capit sibi vindicat, & in heredem suum C transmittit, *l. in fideicommissaria*, §. *vlt. ad Trebell.* Appellatione enim hereditatis neque legatum, neque fideicommissa continentur, *l. si Titius*, *hoc tit.* vel etiam nihil venit in fideicommissi restitutionem, vel si totum fideicommissum à coherede capiat, iure fideicommissi videlicet, si sit rogatus restituere hereditatem, aut hereditatis partem. Huic definitioni opponitur, quod dicitur partem prælegati, quam heres capit à semetipso, iure hereditario imputari in Falcidiā. Ergo non venit in fideicommissariam restitutionem. vtrumque verum est. Cessante autem Falcidia, vt pote D si coactus adierit hereditatem, vel si sit testamentum militis, quæ iure hereditario capit, veniunt in fideicommissi restitutionem: si vero locum habeat Falcidia, non veniunt in fideicommissi restitutionem quæ iure hereditario capit. Rursus obstat *l.* 3. §. *quidam, ad Trebell.* Quidam liberos suos ex disparibus partibus heredes instituit, eisque multa prælegata reliquit: ita vt maximam partem patrimonii inter liberos diuisisset, rogauit eum qui sine liberis decederet, restituere portionem suam fratribus superstitibus. an continetur etiam prælegatum? maxime, quia testator portionem hereditariam non commemorauit, sed simpliciter portionem: in portione autem & perceptiones videri cecidisse. Postremo ostat *l. cum virum*, *C. de fideic.* in qua rogatus restituere quicquid ad eum ex heredi- E tate peruenerit, non solum hereditatis partem, verum etiam & prælegata restituere debet, vt Papin. respondit. Ratio autem ex verbis testatoris sumenda est, quia heres rogatus restituere quicquid ex hereditate ad eum peruenerit, non solum hereditatis partem, verum etiam & prælegata restituere debet, vt Papinianus respondit, id est, compendium prælegati etiam restitui voluisse videtur: legatum autem non in hereditate, sed ex hereditate est. Aliud enim est in *tit. vi. bon. rap. Instit.* esse in bonis, aliud ex bonis. verum cum res paulo adhuc obscurior esset, responsum est ab Imper. non improbata tamen Papiniani sententia, ita demum huic Constitutioni locum fieri, si fideicōmissarius aliquas pro rei veritate afferret probationes ad cōmendandam hanc testatoris voluntatē.

Ad L. Vxori XXXIII.

Qvidam legauit vxori partem domus in qua manere consueuit. Tota autem domo vti consueuerat: nec enim alii vtendam certa mercede, vel gratuito dederat. Respondet, eam partem intelligi in qua habitare consueuerat cum familia. Quidam dicunt, partis appellatione totam domum intelligi: quod verum non est. morari est habitare: habitare vero est habere frequenter, & versari frequenter. Eam partem domus habitamus in qua dormire solemus. imo eam partem, in qua morari cum familia sua consueuerat, legasse videtur. cetera membra domus pertinebant ad heredes. Inutilis est domus, cui familiæ recipiendæ locus non est.

Ad §. Vxori.

Vulgari modo liberis & vxori legari solebant vsibus eorum comparata, id est, eorum gratia parata. quoniam inter viuos inutiliter eis donabatur. Est vulgaris modus in his personis, *l. si quando* 109. *de legat.* 1. *l. vxori*, *de auro & arg. leg. l. pen. hoc tit. l. sæpe, de verb. sign.* vbi donare & dare idem. Dare tamen latius patet. Datur mutuum, dos non donatur; quod enim donatur, non repetitur. verba legati præteriti temporis significationem continent, non futuri, *l. scribit*, *de auro & arg leg* nisi testator aliud senserit, *l. Iulianus inf. hoc tit. l. Aurelius* §. *Titius Seio*, *inf. de lib. leg.* verba legati conferuntur in præteritum tempus. Obstat *l. cum pater*, §. *fidei tuæ*, *lib.* 2. vbi vxor rogata est restituere filiæ quod quoquo nomine accepit à testatore; sed dic, verbum peruenire, non verbum donare, non tantum præteritum tempus significare, sed, & futurum: quidquid ad te peruenerit, id est, siue habeas modo, siue postea ceperis. Obstat *l. Mela* § *sed si alimenta, inf. de alim. legat.* lex ait, præstanda alimenta quæ præstabantur mortis tempore, non tempore testamenti. Respondeo, hoc ita fieri, quia dixit, viuus. hoc verbum, *viuus*, rem trahit in tempus mortis, id est, in tempus futurum. Obstat *l. talis* §. *vlt. & l. seq. lib.* 1. hæc clausula legatorum erat in vsu: quas pecunias legaui quibus dies appositus non est, heres meus annua, bima, trima die dato, id est, tribus pensionibus (*en trois payements*) Respondeo, eam clausulam esse vulgarem clausulam testamentorum. ergo generalem, quæ pertineat tam ad præcedentia quam sequentia, tam ad præteritum, quam ad futurum, *l generali capite, de vsuf. leg. l. Titia* 1. §. *pen. lib.* 2. Sunt generales clausulæ, & generalia capita, *dictis legibus*, *& l. post emancipationem. hoc tit. l.* 4. *de dot. præleg.* in legib. generale caput dicitur, id est vulgare, & ita Rhetores Galeatum caput, & prologum, Galeata principia, D. Hieronymus. nihil refert in quod tempus conferatur clausula vulgaris & generalis: *Qui pourvoit à touts les legs.* Obstat *l. si mancipia*, *inf. de instrum. leg.* Lego fundum cum instrumento, & mancipiis, quæ in eo sunt. post testamentum induxit in fundum mancipia, quænam debentur? Sed dic appellatione instrumenti contineri mancipia, & sic inducta debentur. Obstat *l. vlt. de opt. leg.* vbi legatarius eligit lances eas, quæ erant mortis tempore. sermo hic aperte confertur in futurum tempus, in tempus mortis, electio non fit tempestiue ante mortem testatoris. Alia ratio est *l. seq.* §. *filio*, quæ videtur pugnare cum *d. l. vlt.* Quidam legauit filio nomina 20. quæ elegerit filius sibi ex calendario in quo paterfam. scribit nomina debitorum maxime feneratitiorum, ait autem electurum filium

quæ fuerunt testamenti tempore, non quæ mortis tempore: sed hoc ideo quoniam ipse filius fraudulenter & dolo sibi adiunxit legata. Hic filius omnem substantiam redegit in 20. nomina, quæ sciebat sibi esse prælegata, *l. Mænio §. filio, hoc tit.* verba legatorum: *damnas sunto sine dolo malo.* Frontinus in lib. de aquæductibus. Ergo sine dolo malo in legato comprehendum est in *d. §. filio*; licet dubitet Accurs. *l. omnia §. cum ita, lib. 2.* quæ est similis huic §. vbi legatarius ampliandi legati causa, multa intulit in horrea.

Ad §. Cum Seius.

MAritus soluit debitori vxoris quod vxor debebat, & ornamentum pignori positum luit. Postea testamento facto vxori suæ ita legauit: quidquid ad eum, inue stipulatum eius concessi, id est quidquid in stipulationem eius qua obligata tenebatur, concessit. Quidam legebant ad eam, quidam, ob eam, sed lege, quidquid ad eam, vxorem subaudi. concedere, est verbum ambiguum: est enim alias vtendum dare; alias est donare, *l. donare, de donat.* non concedit quicquid donauit, sed quod in stipulatum concessit. Aliud est concedere, aliud donare, aliud dare. verba sunt fideicommissi: *dari volo, concedi volo.* An legauit quod donauit, aut quod dedit? sed dic, quod donauit; quia vxori legari solet vulgari modo Dubitatur an dederit 100 aureos, quos pro ea soluit donandi animo, quia si soluit donandi causa creditori, continetur legato, & præsumitur donasse & soluisse donandi animo, nisi aliud probent heredes mariti, qui si eos actione negotiorum gestorum, quia eos soluit debitori testatoris, repetat, vicissim repetet eos 100. aureos actione ex legato, aut petentes actione negotiorum gestorum repellet exceptione doli mali, quia faciunt contra voluntatem defuncti. in *§. pen. & hoc vlt.* quia maritus legat vxori quod donauit, videtur legatum superfluum. donatio inter virum & vxorem confirmatur silentio ex oratione D. Antonini, *l. cum hic status, de donat. inter vir. & vx.* Ante orationem Antonini, non confirmabant silentio, sed legato, *l. si quando,* quæ est Africani, *lib. 1.* lex ista est Scæuolæ, qui ante Antoninum fuit. Et petebatur vt legatum, non vt donatio. Donatio quæ confirmatur silentio, retrotrahitur ad tempus factæ donationis, id est, ad tempus medii temporis, legatum non retrotrahitur, *l. donationes, C. de donat. inter vir. & vx.* hodie quia donatio confirmatur silentio, & proinde, quia superfluum est legatum, non capiet vt legatum, sed vt donationem, *l. ex verbis, C. de donat. inter vir. & vxor.* nisi sit inutilis donatio. Orationes imperatorum sequebantur Senatusconsulta, vt colligitur ex *d. l. cum hic status, de donat. inter vir. & vxor.* Supremum iudicium spectamus in donationibus, sicut in legatis, & fideicommissis, *d. l. cum hic status,* vbi ambulatoria est voluntas vsque ad supremum vitæ exitum.

Ad L. Nomen XXXIV.

QVidam legauit decem aureos: his verbis videtur nomen legasse, non quantitatem, quia adiecit, quos mihi heredes Caii & Seii debent. nomen significat ius crediti, actionem, obligationem. legauit igitur actionem quam voluit cedi Titio ab heredibus. Quæritur, vtrum in sortem tantum, an vero & in vsuras cedenda sit actio? respondet Scæuola, vniuersam eius nominis obligationem legatam: quia videtur omnis causa liberationis legata, *l. vlt. §. vlt. de lib. leg.* Accessio sequitur principale: vsura est accessio & ve-

A luti vsusfructus pecuniæ, *l. 3. de vsufr. ear. rer.* Et cedenda actio hypothecaria, sed pigneratitia: nam & pignus accessio est sortis, id est, principalis obligationis. cedenda est actio aduersus fideiussores, *l. emptori, l. venditor actionem, de hered. vend.* Denique vniuersa nominis obligatio videtur legata, vt hic, & sortis & vsurarum, & pignoris, & intercessionum, id est fideiussionum, *d. l. venditor.* Finge: Actor rerum testatoris, id est, qui præerat calendario, vsuras nominis eius conuerterat in sortem, ignorante testatore facto ἀνατοκισμῷ, id est stipulatione vsurarum transfusa in aliam stipulationem quasi sortis, & aliis incrementis in sortem redactis per stipulationem. At vsuræ vsurarum numquam debentur iure ciuili, sed tamen licebat vsuras redigere in sortem, nouatione quasi facta; quod hodie non licet, *l. vlt. C. de vsur.* quæ est
B constitutio Iustiniani, ante quem licebat vsuras redigere in sortem nouatione facta, incrementis in stipulationem deductis, *l. vlt. §. vlt. de lib. leg.* finge factam nouationem & ampliatam summam, id est, factum ἀνατοκισμὸν & factam renouationem: incrementum videtur remissum, *l. Aurelio, de lib. leg.* In specie huius leg. non est ampliata sors post testamentum, sed tempore testamenti renouatio facta erat per ἀνατοκισμὸν, conuersis vsuris in sortem, facta nouatione summa est hæc, sortis obligationem, etiamsi ampliata sit sors ignorante testatore, esse legatam.

§. 1. explicatus est in lege superiore.

Ad §. Vni ex heredibus.

C VNi prælegauit quæ supererant ex bonis mariti, vt restitueret pronepoti, cum esset annorum sedecim. cur confert fideicommissum in annum 16. nam testatores sani & sobrii nihil faciunt frustra, nec est vlla ratio conferendi fideicommissum in decimum sextum annum. legendum igitur est, *cum erit annorum 14.* sic scribebatur olim: vnde error conflatus est. Ratio est summa conferendi fideicommissum in XIV. cum fideicommissarius erit suæ tutelæ & potestatis, *l. Aurelius, in princ. de lib. leg. l. si cui legetur. sup. lib. 1. l. si Titio, quando dies leg. ced. l. vlt. de fideic. libert. l. non putabam, de cond. & dem.* vbi pro 16. lege 14. Et in *l. Publius, de cond. & dem. l. Seius, ad Trebell. l. Thaïs, inf. de fideic. libert.* Rogatur heic vt restitueret, cum esset pubes & liberatus esset tutela, & roga-
D tur vt omne æs alienum, quod supererat ex bonis mariti, ex reditibus bonorum solueret, redderet, satisque faceret. soluo in eodem genere, vt vinum pro vino, reddo in eadem specie. soluo meum, reddo tuum, vt in commodato, deposito. satisfacio, cum do fideiussoré, vel expromissorem, *qui du tout s'oblige pour moy.* si do pignora, qua ex causa tenetur soluere creditoribus; an ex causa prælegati? legatarios nō sequitur æs alienū &, vulgo dicitur, legatū non esse detrimentosum, *l. si hereditatem, mand.* addenda est hæc exceptio, nisi in legando hereditatem nominauerit, vt si partem legauerit, quæ dicitur partitio, *l. cum filius §. 1 lib. 2.*
E hoc casu tenetur legatarius soluere æs alienum. Eadem est significatio patrimonii & bonorum. bona intelliguntur deducto ære alieno, Itaque si cui lego bonorum meorum partem, nolo eum suscipere æs alienum. Patrimonium etiam dicitur deducto ære alieno: Et hæc non sunt verba iuris. significant enim substantiam puram (*sans aucune charge*) hereditas autem est nomen iuris. Ius accipitur tam actiue quam passiue; id est, ius quod habeo in alium, vel alius habet in me. Hereditas significat vtrumque, commodum & incommodum, & æs meum & æs suum. Obligatur ex causa hereditaria pro parte sua, quia heres est; ex causa autem fideicommissaria obligatur pro parte cohere-

dum. certe creditoribus non obligatur ex causa fideicommissi, sed obligatur coheredibus, quorum gratia testator videtur æs alienum soluendum transtulisse; sicque agent vt solidum soluant creditoribus, *l. seruo legato* §. *si testator, lib. 1. & in* §. *vlt huius leg. l. non solum* §. 1. *in fi. de lib. leg.* Reditus quos percepit ad pubertatem vsque non sufficiunt liberandis siue dimittendis omnibus creditoribus: hoc casu soluent quod dederunt coheredes: nam iussit eum soluere de reditibus, non de proprio; imo hæc verba, *de reditibus*, non sunt accipienda vt significent demonstrationem: sunt autem accipienda pro conditione tantum, id est, quantum ferent & patientur reditus. Quod igitur dederunt coheredes, soluent pro suis portionibus; & ea verba, ex reditibus, non videntur accipienda pro demonstratione, sed pro conditione.

Ad §. *Vlt.*

CAlendaria, id est, nomina certa, certas cautiones, vel pecunias nominibus destinatas, *certaines debtes.* Qui igitur calendarium legat, nomen & pecuniam nominibus destinatam & foenori contrahendo legat. idemque ita cauit: *àte fili peto, id est, fidei tuæ committo, & quæcumque legaui, præstari volo: & si quid euenerit æris alieni, si quod in tempus promutuo acceperam, & debuero, à te solui volo: vt quod sorori tuæ reliqui, integrum ad eam pertineat.* Hoc casu filia καθαρὰν οὐσίαν, puram substantiam, integram substantiam retinere debet, filiæque videtur fideicommissum relictum, vt eximeretur ære alieno; si quid euenerit æris alieni, subiicit, ex quacumque causa debuit pater, à filio præstandum: pro mutuo dare non est contrahere. Mutuum aliud est, aliud promutuum. Promutuum dare est dare in antecessum, vt Scæuola & vernaculi loquuntur, *donner en aduance*, διδόναι ἐν προχρείᾳ, latini prorogare dicunt *l. ex conducto* §. *cum quidā, loc. l. Sticho* §. *seruus, de statulib.* Cæsar: *Publicani imperant sequentis anni vectigal pro mutuum. d'auance il a esté payé*: quod accipitur mutuo, sēper debetur: quod accipitur promutuo, nō sēper debetur: vt fidē vecturā nautæ promutuo. Pater verbis legatorum diuisionem fecit. Prælegare nihil est aliud quam per diuisionem adsignare filiis *l. cum pater*, §. *euictis*, *lib. 2. l. 3.* §. *Quidam, ad Trebell.* Ideo in *d.* §. *euictis*, vult pater filium alii filio teneri de euictione, quia prælegatio nihil aliud est, quam diuisio.

Ad L. XXXV.

PAtronus iubet emi liberto tribum statim post mortem suam, vel post aditam hereditatem. Erant Romæ tribus triginta quinque, in quas distributi ciues Romani censebantur, & tribum emebant vel prece, vel pretio: erant enim venales. Et qui in aliam tribum conscribi volebat, poterat, vt patet ex orat. pro Cornelio Balbo. Qui erant tribules, ferebant de publico annonas, id est, panes ciuiles, tesseras frumentarias, in quibus adscriptum erat quantum sumerent frumenti ex horreis publicis. ferebant liberalitates principum quas largiebantur in singulas tribus. quod si non fuissent ex tribu, nihil tulissent ex liberalitate principis; Si tribus legabatur, tale legatum videbatur cedere in commodis annuorum quæ præbentur à principe, vel à republ. Eadem est ratio militiæ & tesseræ frumentariæ, *l. mortuo* §. *1. l. Titia Seio, lib. 2.* Ita legata sunt ambigua, vtrum sint corporum, an quantitatis Si sunt quantitatis, ex mora debentur vsuræ. si sunt corporis, debentur fructus & commoda. serui non habent tribum: nam hoc proprium est

A hominis liberi. Quintil. lib. 7. *Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen & tribum*: Et declamat. 311. *Seruus hic habet nomen, est in censu aut in tribu: quorum nihil in seruo deprehendi potest.* Sed ciues Romani habebant tribum. Cornelius Balbus donatus ciuitate Romana, statim habuit tribum. liberti non statim habebant tribum. Alii enim in manumittendo tribu honorantur, vel etiam tribu fiunt liberi, vt si dominus emat eis tribum, sicut censu fiunt liberi. vide Theoph. & Caium in Instit. Tertull. lib. *de resurrectione carnis, Patroni nomine, ac tribu, mensaque honoratum.* Alii in manumittendo non honorabantur tribu, vt in hac L. Ideo patronus iubet ei emi tribum post aditam hereditatem, herede relicto

B viro clarissimo, id est, Senatore, & ita clarissimus semper accipitur pro senatore. Nemo donatus tribu potest esse tribulis in eadem ciuitate. itaque, quia senator suam habet rribum; alia ei dari nequit: at æstimatio præstabitur, *l. 9. C. de dign. lib. 12.* Cicero 2. in Verr. *Ciuem Rom. cuiuscumque ordinis tribum obtinere est necesse.* Cum igitur non possit petere tribum, cum suam habeat, quam & retinet, alterius senatori æstimatio dabitur, *l. 11.* §. *si seruo, hoc tit.* Quæritur an ex mora præstandæ sint vsuræ æstimationis eius, & videtur quidem ex tempore moræ. sed an ex mora præstanda sunt omnia commoda quæ libertus consecuturus fuisset, si ei tribus empta fuisset? Et præstanda

C esse probat *l. seruus* §. *fructus, l. quæsitum* §. *vlt. lib. 1.* Commoda vocat annonas, panes ciuiles, qui debentur de publico singulis tribubus. Quæ commoda Traianus locorum adiectione amplificauit, id est, vt ait Dion. in Traiano, circum amplificauit in quo populus habebat spectaculum, ludos; ita vt sufficeret circus capiendæ plebi Rom. Herba autem parietaria dictus est Traianus, quod aliorum nomina deleret, & suum ascribi iuberet per locorum adiectiones. loca circi, liberalitates Principis interpretor, & locorum adiectiones, vel congiaria quæ sunt ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νόμων, δωρεὰ, liberalitas in populum collata, & qui diuidebat far tesseræ frumentariæ, dicitur diuisor. Budeus & hic Accurs. fallitur, dum hæc capi ait abusiue.

D

Ad §. *Sempronio.*

FAlsa demonstratio non officit legato. ait, *in confinio prædiorum.* id est, in consepto, & compossessione quæ σύγκλησις, μετοχὴ καὶ περιβολὴ videtur errasse testator in finibus designandis, & in §. *seq.* ostendit, nihil officere si errauerit in finibus designandis: nam patresfam. diuidunt sua prædia; error in designanda regione nihil nocet vbi constat de mente testatoris.

Ad §. *Codicillis.*

E TEstator iussit præberi balneum gratis vel furnum. quid debent præstare heredes? debent præbere ligna, carbones. an debent reficere, purgare? & certe debent. Ad tutelam ergo debent reficere tuerique sartum tectum balneum, solitas cessationum vices, *quand il n'y a moyen pour se baigner.* seruitutum natura hæc est, vt qui debet seruire, patiatur vel non patiatur, non faciat, *l. 15. de seruit.* Excipitur seruitus oneris ferendi. hoc casu debet reficere parietem qui debet seruitutem, *l. eum debere, de seru. vrb. præd. l. & si forte, ff. si ser. vindic.* §. *etiam* nam in omnibus seruitutibus refectio ad eum pertinet qui sibi seruitutem asserit, non ad eum cuius res seruit.

Ad L. XXVI.

PRoponitur nota quædam Claudij ad Scæuolam, & proponitur similis in *l. Titio, de inoff. test.* Pater filium exheredauit immerito. valet testamentum, quia etiam cum occidere poterat, *l. in suis, de lib. & post.* sed si queratur filius, rescindetur testamentum, proposita actione inofficiosi testamenti, quæ non tantum rescindit institutionem, sed & omnia, quæ in eo scripta sunt: Quæres, an debeantur fideicommissa in hoc testamento data, forte quia voluit testator & declarauit velle se ea præstari etiam ab intestato, si testamentum inofficiosum pronunciatum sit; vt cum iure testamenti fideicommissa non deberentur, iure codicillorum deberentur & ait, nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi furiosus fuerit is, qui testamento filium immerito exheredauit, *l. 2. 4. & 5. l. mater, l. qui repudiatis §. vlt. de inoff. test.* Creditur ergo non habuisse factionem testamenti. Porro qui eam non habet, nec potest fideicommissa relinquere ab intestato, nec codicillis, *l. 1. hoc. tit.* Ex quo efficitur, si testamentum quasi inofficiosum pronunciatum sit, non deberi fideicommissa ab intestato relicta: nam & codicilli iudicantur inofficiosi, & omne quidquid ad supremum eius iudicium pertinet. Et hoc ita in *l. Titia, de inoff. testam.* Querela inofficiosi testamenti datur exheredatis, vel nominatim, vel silentio; nam quorumdam silentium pro exheredatione est: Institutis vero non datur querela, nec remedium: Et ideo est mendum in *d. l. Titia*, & legendum: Titia filium heredem instituit: filiæ legatum dedit. filia igitur exheredata egit centumuirali iudicio, & obtinuit. quæro an filia debeat fideicommissa ab intestato relicta, quæ facit patrem proparte tantum intestatum? minime, quia videntur à demente data. Summa est huius §. Querela inofficiosi testamenti rescindit omnia suprema iudicia defuncti, & fideicommissa etiam ab intestato relicta. verum hoc correctum est Nouella Iustiniani, quæ rescindit talem institutionem, non legata, nec fideicommissa. ex causa præteritionis, vel exheredationis institutio infirmatur, cetera firma manent, & in locum instituti venit exheredatus; Et ita ille color iuris sublatus est, quasi non fuerit sanæ mentis, vel furiosus, qui filium exheredauit. Quæ diximus de inofficioso testamento pertinent ad ius vetus. nam longe aliud est in testameno imperfecto, id est, non signato, aut subscripto à testibus, iniusto; in quo filiusfam. sit præteritus, rupto, agnatione postumi, vel mutatione, destituto siue deserto, ex quo non fit adita hereditas: nam etiamsi non valeat testamentum, debentur tamen fideicommissa ab intestato relicta: Et ideo cuius testamentum est imperfectum, non continuo rupti codicilli, aut rupta codicillaris clausula, aut ea quæ apposuit fideicommissa à quocumque præstari. *l. 3. de milit. testam. l. Lucius, §. vlt. inf. l. vlt. lib. 2. l. 5. C. de codic. l. coheredi §. cum filiæ, de vulg. l. eam quam, C. de fideic.* Quoniam etiamsi testamentum sit imperfectum, tamen is qui fecit, habebat testamenti factionem. Ergo & fideicommissa relinquere, aut facere codicillos poterat. nec recte quis dixerit, imperfectum esse testamentum: ergo & codicilli imperfecti: potest enim non valere vt testamentum, & valere vt codicillus. explicemus specie͂ *d. l. eam quam.* Quidam puellam impuberem adoptauit quasi filiam: moriens eamdem heredem instituit, & si impubes decederet simpliciter verbis precariis ei substitutos dedit, non exprimens, à quo fideicommissum relinqueret, sed generaliter & in infinitum: & ideo ab omnibus suis successoribus, etiam iure intestati reliquisse fideicommissum videtur. vt si dixerit, volo hereditatem meam peruenire ad Titium: & hæc verba simpliciter prolata habent vim clausulæ codicillaris. quæritur an filia decedente impubere, fideicommissum debeatur, aut à quo: Aut igitur iure adoptata est, aut non. si iure, fuit in potestate testatoris. sin minus, fuit extranea: Finge: non fuit iure adoptata. ergo & fuit extranea illi. si fuisset sua heres, statim morte patris heres patri extitisset sine aditione, quia heres extitit statim, nec necesse est vt adeatur; & ita transmisisset in suos heredes sed quia fuit extranea, non potuit sine aditione acquirere hereditatem ex testamento, & non adita non transmittitur in heredes si adiuit hereditatem, transmisit eam in heredes, & obligatur fideicommisso: sed non adiuit. is obligatur fideicommisso, qui ab intestato heres testatori extiterit. Ergo non adita hereditate ab instituto, debetur fideicommissum ab eis qui ab intestato veniunt, quia simpliciter relictum est, & non designata certa persona qua fideicommissum relinqueret. Huic dubitationi lex opponit hanc regulam iuris: Ea quæ in testamento relinquuntur, si ex testamento non adeatur hereditas, non valent. Regula hæc sic est accipienda, cum verbis directis relicta adiri potuit hereditas, cum facta est substitutio pupillaris verbis directis, ita vt ab eo potuerit adiri, existente casu substitutionis. debet pupillus cui verbis directis substitutus est, adire hereditatem. quo non adeunte, nec adiri potuit a substituto: non cum illa ipsa sic data est vt esset ab intestaio successoribus postulanda. Et hæc sunt opposita, adire hereditatem, & postulare ab alio: nam si institutus non adeat, perit substitutio pupillaris. a substituto autem verbis precariis postulatur hereditas a successoribus ab intestato. Et hæc de filia non iure adoptata. Aut puella fuit iure adoptata: Ergo suus heres: si suus heres, ergo statim heres extitit ipso iure sine aditione, *l. in seruis, de lib. & post.* statim, id est, ante apertas tabulas, *l. 3. C. de iur. delib.* si statim heres extitit, moriens transmisit in suos heredes hereditatem. ergo non est quærendum in hoc casu à quo debeatur fideicommissum, quia intestata mori non potuit: &, vt huic casui aptetur, hoc vult constitutio, destituto testamento non deberi fideicommissum ab intestato relictum, nisi hoc nominatim sit expressum, vt etiam ab intestato debeatur: Eo enim casu debebitur fideicommissum ab intestato relictum: quod non ita est in testamento inofficioso, quia is furiosus iudicatur: Ergo nec poterit fideicommissum relinquere cum destituitur hereditas.

Ad L. Cum quis decedens XXXVII.

RES mea mihi inutiliter legatur, *§. sed si legatarij, Instit. de leg.* Et si res mea mihi legata fit, ea res à me alteri per fideicommissum relinqui non potest, nisi si quid præterea de rebus tuis vtiliter legaueris. Finge: filius moriens legauit matri fundum qui erat proprius matris, & rogauit vt eum suæ vxori restitueret. post mortem filij apud magistratum mater professa est, se nihil aduersus filii voluntatem facturam, & se paratam esse statim fundum tradere vxori filii, si modo præstarentur annua bina, redituum nomine, neque tamen eum fundum tradidit, nec accepit ab vxore annua bina. Quæritur, an possit iure fundum alii vendere, quem iam alteri rogatus erit restituere. Respondet Sceuola, si quæratur de iure legati, aut fideicommissi, vtrumque non valere, & per consequens iure fundum alteri vendi posse, nihil autem de professione matris respondet, quæ profitendo videbatur promisisse, *arg.* legis *ex sententia, de test. tut.* verum stipulanti non promisit. Promittit non tantum qui stipulanti promittit, sed & qui paciscitur. Est ergo nuda

promissio, sicut & si per epistolam illud promisisset, *l. qui negotia, mand. l. 15. de fun. dot.* nam non accepit annua bina, quæ si accepisset, obligaretur: Et ideo nuda est cautio ex qua obligatio non nascitur; vnde respondendo, neque fideicommissum valere, satis docet, etiam nullam esse cautionem. dabo si dederis, est nudum pactum, sed si dixeris; do equum & dabis scyphum, est contractus. heic legendum est, *annua bina*, secundum Pandect. Flor. si secundum voluntatem testatoris promisero me præstaturum legatum aut fideicommissum, inutili extante voluntate teneor, si ea promissio stipulatione, vel traditione sumpsit effectum. simile est quod in §. *proximo* sequitur quod ita summabitur: nec si secundum voluntatem testatoris promisero me præstiturum legata, mutata B voluntate testatoris, præstare teneor. Et ita emendandum est summarium Bart. Promissio facta alummis certi emolumenti contemplatione, mutata voluntate, non tenetur. posita specie in hoc textu, quæritur an fideicommissum debeatur ex causa fideicommissi, an ex epistola, quæ pro nuda cautione est. Respondet, nec ex causa fideicommissi cum Mæuio agi posse; nec respondit, an ex epistola sit actio. Respondendo autem non esse actionem fideicommissi ex testamento, satis inanem esse epistolam demonstrat.

Ad §. Seiam & Mæuium.

Bart. male rem perstringit: verba enim sunt precaria, & verbum, *volo*, est precarium, vt *l. verbum volo, C. de fideicomm.* Non refert ad quem fiant codicilli, satis est intelligi quid voluerit is qui fecit. sciendum est verba fideicommissorum esse preces directas ad eum à quo fideicommissum relinquitur. sed valet, etiamsi non cum eo, à quo relinquit, sed cui relinquiquitur, loquatur. valet, etiamsi quis cum eo à quo reliquit, neque cum eo cui vult præstari, sed cum extraneo loquatur. in *l. cum pater, §. donationis, lib 2.* Pater scripsit epistolam filio verbis directis: vt dono tibi prædia illa, quod verbum dono est directum; sed eam filius non accepit, sed pater eam in æde sacra commendauit, id est, apud æditúum deposuit ignorante filia. postea ad æditúum talem epistolam scripsit: In- D strumentum, quod apud te deposui, præstari filio volo post mortem meam: verba donationis quæ continentur secunda epistola, accipiuntur pro fideicommisso. Nec quicquam refert quod verba illa sunt directa ad æditúum: nam satis est si constet de eo in quem testator voluntatem suam contulit: Et vt ait *d. §. donationis*, non oportet quæri cum quo de supremis loquatur quis, sed in quem voluntatem dirigat, Et ita in *l. 5. C. de testam. mil. & l. 5. C. de his quibus vt indign.* Ergo filius ab heredibus matris petet fideicommissum, non ab æditúo. Eadem ratio est omnino in §. *Seiam*, in quo codicilli quibus testator fideicommissum reliquit, non sunt scripti, nec ad eum à quo, vel cui fideicommissum reliquit. Finge: Quidam Seiam & Mæuium libertos suos heredes scripsit ex E æquis partibus: Mæuio substituit Sempronium pupillum suum, quem paulo post vocat dominum suum, cuius tutelam gerebat, alias pupillum suum dicit pater in *l. 4. de necess. ser. hered.* deinde codicillos confirmauit. tum codicillis prohibuit accipere Mæuium eam partem hereditatis ex qua heres erat ex testamento scriptus, & cauit se velle in partem Mæuii Sempronium pupillum venire: Mæuio autem cui ademit hereditatem, vini vetusti lagenas centum, vel, *laginos*, vt est in Pand. Flor. & vt ait in hoc §. Eos centum laginos vini vetusti cum elogio, vt est in textu, id est, cum vituperatione: Et in *l. si postumus §. vlt. de lib & postum.* eodem vocabulo vsus est, quia vituperatio est indi- A cium mutatæ voluntatis. Ceterum in partem hereditatis Mæuii vocauit pupillum suum. at codicilli non sunt scripti nec ad Mæuium, nec ad pupillum, & tamen vtile est fideicommissum.

Ad §. Pater emancipato.

Sciendum est, à donatario fideicommissum relinqui posse causa mortis, à donatario inter viuos non potest. Finge: Pater donauit filio emancipato fere bona sua inter viuos, sed stipulatus est ea sibi reddi, cum vellet, aut cum moreretur filius. Donationibus autem inter viuos quamuis illæ absolutæ dicantur, potest tamen lex imponi, vt in hoc §. Deinde moriens pater ab hoc eodem filio reliquit fideicommissum certæ pecuniæ, & libertatem Lucrioni. hic neque heres extitit patri, neque bonorum possessor. legata, donationes causa mortis, fideicommissa capiuntur ex hereditate, *l. virum, C. de fideicom.* Donatio inter viuos non est ex hereditate: vnde quæritur, an filius teneatur restituere fideicommissa. Et respondetur, eum ex stipulatu teneri. Ergo debitor extitit filius, à quo ex rescripto Diui Pij fideicommissum relinqui potest. Et hoc in depositario primum locum habuit. Postea porrectum est ad ceteros casus. Ante constitutionem Diui Pij, si fideicommissum fuerat à debitore cui nihil præterea relictum erat, actio contra eum fi- C deicommissario non competebat, sed in heredes, vt cederent actionem contra debitorem, *l. si seruus legatus §. Margaritas, de legat. 1.* & hodie vtrumque obtinet. Regula iuris est: Nos alteri pacisci inutiliter: quæ locum non habet in *l. quoties, C. de donat. quæ sub mo.* Nam principes benigne constituerunt Caio, cui lex dicta est, competere actionem vtilem, id est, præscriptis verbis, quæ ex pacto & ex lege donationis datur. Et hoc ita intelligendum, si vtrique donator donatum voluit, non aliter, *l. cum rei, C. de donat.* nam pactio adiecta donationi factæ alteri, cui etiam donatum voluit, parit actionem præscriptis verbis. Eademque ratione si esset stipulatus à priore donatario post tempus reddi Caio, cui etiam donatum voluit, dicerem competere actionem ex stipulatu, sed in hac lege non est pactus alij nominatim, neque stipulatus.

Ad §. Nuptura.

A Debitore fideicommissum relinqui potest. Finge: mulier quæ se dabat secundo marito, filiis suis mandauit, vt dotem quam ipsa dabat secundo marito sibi dari stipularentur in omnem casum soluti matrimonii, vt etiam alterutri ex his tota dos soloueretur, id est, vt essent duo rei stipulandi, quorum conditio est, vt alterutri solidum solui possit, & solutione vni facta, debitor ab vtroque liberetur, filij hoc casu ex causa mandati obligantur matri, vel eius heredibus, in hoc vt exigant dotem & reddant vel cedant actionem ex stipulatu matri, aut heredibus, quia illis mater mandauit nolens quicquam illis dare, sed eorū vtens ministerio. Filij igitur debitores constituti sunt matri, vel heredibus eius ex causa mandati. vno ex filiis mortuo constante matrimonio, mater ab altero filio qui superstes manserat, per epistolam petiit, vt soluto matrimonio, partem duntaxat dotis exigeret, & ea contentus esset: altera autem apud vitricum remaneret. hæc posterior epistola est fideicommissaria, id est, vicem habet codicillorum, & videtur duobus fideicommissum reliquisse, filio ex causa mandati præstanda parte dotis, vt eam sibi haberet, nec restitueret, dein marito pro reliqua dimidia parte dotis, à

filio debitore scilicet, ne eam partem à marito filius A exigeret: Et ideo marito est actio fideicommissi contra filium, vel liberetur accepto pro parte, in *l. non solum de liberat. leg.* vel si filius agat actione ex stipulatu dotis nomine, maritus habet exceptionem doli mali in filium, vel actionem ex testamento: Et similiter si heredes matris repetant à filio reliquam dotis partem, & auferant, tenentur filio ex causa fideicommissi, vel repellentur exceptione doli mali, *l. vxor §. vlt. sup. hoc. tit.*

Ad §. Codicillis.

PEcunia fuit deposita ea lege vt redderetur altera tanta, & vt ex ea vsuræ deberentur. quæ lex excedit modum depositi: verum recepta est hæc lex; Et dicitur depositum, quod in se mutui legem habet in B *l. Lucius & Publia*, *§. vlt. depos.* Adiecta est etiam hæc lex, vt ea pecunia redderetur filio fratris, cum esset annorum 14 alteri inutiliter paciscimur Hic casus est excipiendus; ideoque filio fratris ex hac lege depositi competet actio in *l. Publia*, *in princ. depos.* nisi qui paciscitur alteri, habuerit animum donandi ambobus. vni ad tempus, alteri post tẽpus in *l. Quoties, C. de donat. quæ sub mo.* & nisi parentes liberis paciscantur; & hoc datur parentum summis affectionibus, ***l. cuius, sol. matrim. l. quodcumque §. si ita, de verbor. oblig. l. pater & l. pactum, C. de pact. con.*** Hic etiam filius patris pactus est vtiliter, qui loco patris est in *l. creditor* §. *Lucius, mand* Ex qua l. competit actio depositi. Ceterum depositi ita contracti nulla est C probatio, nisi scilicet ea quæ colligitur ex verbis codicillorum à depositario factorum: *Quæ infra scripta sunt omnia rata esse volo Maximo domino meo quindecim millia denariorum, quæ à Iulio Maximo patruo eius recepi, id est, ex causa depositi, vt ea redderem, cum esset 14. annorum, quæ cum vsuris sunt triginta millia.* Secundum hæc verba vsuræ sortem æquauerant, & ideo vsuræ supra duplum non debentur, *l. si non sortem*, *§. 1. de cond. indeb. l. 4. §. pro operis, de naut. fœn.* Nunc quæritur, an hæc verba sufficiant ad dandam filio fratris vtilem depositi actionem, veluti ex lege depositi dicta filio fratris. Denique an pecunia debeatur actione depositi. si non debeatur ex causa depositi, vtile est fideicommissum. sic falsa demonstratio depositi non vitiat legatum, *l. si sic legatum*, *§. 1. lib. 1.* D *l. 21. & l. Lucius §. quoniam si quis, lib. 2.* si debetur ex causa depositi, inutile est fideicommissum, quia debitor inutiliter legat id quod debet, & actionem depositi tantum habet. Quæstio igitur huius §. hæc est, an sit credendum scripturæ, vt deposita fuerit pecunia, & ideo actio tantum depositi competat. an vero mentionem illam depositi falsam dices, & ideo ex fideicommisso tantum esse actionem. Sane alias in dubio diceremus, testatorem quæsiisse prætextum fideicommissi, & ideo tantum fideicommissi actio competeret. verum quia hoc casu testator iurauit, videtur narrasse veritatem: Et ideo competet actio vtilis depositi. Alia est ratio §. *Titia*, qui sequitur. E

Ad §. Titia.

IN hoc §. Titia quæ per fideicommissum dedit quod se debere dicebat ex causa locati & conducti, videtur prætextum quæsiisse fideicommissi: at cum dixit se iurasse, iurisjurandi dati mentio rem ita fuisse gestam denotabit. deinde in § *codicillis* capaci, in hoc §. incapaci reliquit: Et ideo nulla competere poterat actio incapaci. quod re vera debeo, recte non relinquo, non tam quod sit incapax, quam quod debitor creditori inutiliter leget. sed est actio debiti, cũ re vera debeo In dubio autẽ nulla erit actio incapaci, quia videtur fraus fieri legibus Et ideo neque ex fideicommisso, neque ex locato, vel conducto quid debebitur. Et est similis species in *l. Qui testamentum, de probat.*

Ad §. Vlt.

TAbulis cum manumittuntur serui, testamenti tabulis manumissi intelliguntur. quosdam autem non manumiserat tabulis testamenti, sed vindicta, quæritur an iis videatur etiam fideicommissum reliquisse, quos viuus manumisit. maxime: quia dixit: *omnibus quos, quasue manumisi.* Et similis est quæstio in *l. Patronus §. vlt. sup.*

Ad L. Pater filium. XXXVIII.

HÆc lex fere est de alienatione prohibita à testatore, species hæc est. Pater filium heredem instituit, & vetuit ne alienaret prædia, aut pignori obligaret, & voluit vt ea conseruarentur liberis ex iustis & legitimis nuptiis conceptis, quæ clausula efficit, vt nudum non sit præceptum, ex quo nulla paratur actio, *l. filiusfam. §. Diui, lib. 1.* & in §. *Iulius*, in hac lege, quia nudum præceptum est & consilium, si non appareat, cuius gratia præcipiat, & alienationem prohibeat. Quod si appareat cuius gratia præcipiat, fideicommissum, non nudum prçceptum est, vt hoc in loco: Ex quo competit persecutio fideicommissi liberis & cognatis, non tantum in heredẽ, sed & in emptorem, *l. si quando, §. vlt. lib. 1. l. qui solidum §. vlt. libro 2.* quia persecutio fideicommissi habet effectum vindicationis, datur extra ordinem in quemlibet: sed etiamsi dixisset tantum testator prædia conseruari liberis, sufficeret. qui iubet conseruari, satis iubet non alienari, *l. 2. pro empt.* Sequitur alia quæstio. Post mortem testatoris heres prædia quæ testator pignori obligauerat, dimisso priore creditore, transtulit in secundum creditorem. Quæritur an recte contrahatur pignus eiusdem rei, & an liberi possint prædia persequi ex causa: Et ait, nihil videri factum contra voluntatem defuncti, & consequenter, nullum esse locum fideicommisso: nam non videtur esse pignus nouum quod contractum est luendi pignoris causa, quod testator contraxerat, quoniam idem est pignus quod fecerat testator. mutatus tantum creditor sub eodem pignore: Et id quidam appellant versuram. si quis vt æs alienum soluat, nouum contrahat: sed hoc est falsum. versura est prohibita lege Gabinia. Dimittere creditorem nouo creditore non fuit vetitum. versura est si vsuræ vni debitæ soluantur, pecunia vsuraria sumpta ab alio. Quo genere vsuræ additur vsura, & obruuntur vsuris debitores, & ob id vetita est vsura lege Gabinia. Primum constat ius non dici de vsuris vsurarum promissis vni eidemque debitori, *l. si non sortem, §. 1. sup. de cond. indeb.* Etsi soluantur vsurę vsurarum, erit repetitio. sed etiam lege Gabinia ius non dicitur de pecuniis sumptis sub vsuris ab vno, vt eis pecuniis soluerentur vsuræ alij debitæ. nam hac ratione id agitur vt vsurarum vni solutarum vsurę alteri debeantur. Quod si permittatur, nulla non familia euertetur. Quapropter creditor debet esse diligens, & quærere quam in rem rogetur pecunia mutua sub vsuris vt in *l. 3. §. sed si accepit, de in rem ver. l. vlt. de exercit. act. l. vir. vxori, ad Velleian.* Non licet credere per versuram: qua ratione etiam sublatus est ἀνατοκισμός. non est vsura vsuræ, sed occulta quædam ratio vsuris adsuendi vsuras, quod fit per nouationem vsurarum, id est, si stipulatio vsurarum transferatur in stipulationem

sortis, ac porro, vt huius nouæ sortis debeas vsuras, A vt de vsuris inductis in condemnationem, *l. 3. de vsur. rei iudic.* Quo genere fit etiam nouatio, qualiter & iudicato fit nouatio. qua de causa videbantur deberi vsuræ non tantum sortis in condemnationem deductæ, sed etiam vsurarum. Et id obtinuit ante *l. 3. de vsur. rei iudic. l. vlt. C. de vsur.* Et hodie hic anatocismus fuit sublatus, & ex vsuris vsuræ non debentur. atque vt intelligas quam prouide id cauerint leges, id est, quam sint vsuræ vsurarum inhibendæ, id parebit, quod si hodie mihi nummus, cras duo numerentur, die tricesimo tantum pecuniarum habiturus sum, quantum vix sit in mundo. Ad speciem propositam, adiicit aliam quæstionem: an heres possit vendere prædium, vt dimittat creditorem hereditarium. Distinguendum est ita: si heres prohibitus prædia alienare, potuit aliūde soluere creditoribus hereditariis, B non videtur recte prædium vendidisse, vt puta ex rebus mobilibus, & possunt persequi prædia ab emptoribus, id est, liberi & cognati, siue sciuerunt voluntatem defuncti, siue ignorarunt. si vero aliunde non potuerit soluere, non est locus fideicommisso, cui locus erit deducto ære alieno, *l. si vniuersa, C. de leg. l. 1. §. pen. ad Trebell. l. 1. C. de bon. auct. iud. poss.* Et hoc est quod ait in *l. filiusfam. §. Diu Seuerus, lib. 1.* Quod si scierunt, ait Accurs. idem esse: Idque est certissimum: nam hæc scientia non est mala fides: Itaque putat desiderari negationem, & scribendum, *an creditores qui non ignorant*; quod confirmatur *l. qui solidum §. vlt. lib. 1.*

Ad §. Duobus.

DVos ex libertis suis heredes instituit, & adiecit: fundum Cornelianum de nomine meorum exire vero, vt Florentiæ scriptum. non dixit, de nomine meo, quia fideicommisso continerentur omnes qui sunt de familia defuncti; & mens horum verborum hæc est: nolo alienari extra familiam. si alienetur, volo persecutionem esse familiæ meæ, verum dixit de nomine meorum; Et quia libertos heredes scripserat, intelligit de nomine libertorum tantum: Et ita prospexit tantum suis libertis in *l. cum pater §. libertis, lib. 2.* idque ex eo apparet, quod quærit, an parte eius fundi legata à liberto libertæ suæ, possint colliberti petere fideicommissum à liberta colliberti. Iam definitum fideicommisso non contineri, quod est obscurum, id est, non contineri fideicommisso libertam, colliberti, & fideicommissi petitionem dari collibertis, quia illis verbis, *de nomine meorum*, libertis tantum prospexit, & quasi eos in eo fundo inuicem substituit. Et ita Accurs. recte accipit responsum Scæuolæ, non autem Alciat: libertorum appellatione non continentur liberti libertorum, *l. Modestinus, de verb signific. l. alimenta, §. vlt de alim. & cib. leg.* filius mei filii est meus filius. Et filii appellatione continetur nepos sæpissime, iusta interpretatione. Heres etiam heredis mei est meus heres: at libertus liberti mei, non est libertus meus. Affinis mei affinis, non est meus affinis; socius socii mei, non est meus socius. an amicus mei amici sit meus amicus Suidas admittit: Quæ sunt eadem eidem, ea inuicem sunt eadem: idque in iudicibus recusandis obtineret. Nec obstat *l. cum pater, §. libertis, lib. 2.* qui §. debet intelligi de fideicommisso relicto libertis, aut familiæ libertorum: Et ideo collibertos non excludere colliberti liberos, quia patronus præsumitur hac mente fuisse, vt portiones suas conseruaret liberis suis, & post eos collibertis, quam voluntatis explicationem induxit Papin in omnibus fideicommissis illis, *l. cum acutissimi, C. de fideicomm.*

Ad §. Filiam suam.

PRoponitur, patrem, filia herede instituta, ita cauisse testamento: veto *ædificium de nomine meo exire*, & legauit ædificium illud per fideicommissum vernis libertis, vt in *l. species, de auro & arg. leg.* vt serui alii sunt vernæ, id est domi nati, alii de lapide empti, ære comparati: ita sunt liberti vernæ, qui scilicet fuerūt serui vernæ, & postea manumissi sūt. his verbis voluit post mortem filiæ suæ heredis institutæ fundum illum peruenire ad vernas libertos suos manumissos, qui sunt etiam de nomine patroni. Filiæ superuixit vnus tantum libertus verna. quæritur an ad eum pertineat totum ædificium? Et respondet, virilem tantum pertinere, non totum ædificium. Obstat *l. vnum ex familia, §. rogo, lib. 2.* cuius hæc est species. Rogauit testator heredem suum, vt daret fundum vni ex libertis, cui vellet. vnus heres neminem ex libertis elegit, & supersunt plures. omnes admittentur pro virilibus partibus: si vnus vero tantum supersit, habebit totum fideicommissum. Quod est contra hanc legem. Accurs. ponit, non vnum libertum superuixisse filiæ, sed omnes, & hoc quærit in hac lege, an omnes capiant fideicommissum, an vero pertineat ad libertum vnum qui non erat verna. Et hoc vt efficiat, mire verba interpretatur, & tentat mutare verba & legere pro, *legatariis vernis, ad vernas legatarios*, an ad vnum libertum qui non erat verna? Primum hæc C actio nullum certum habet defensorem, nec eius interpretatio locum habitura est apud quemquam. Præterea fit hac ratione, vt quæratur in hoc §. an ad legatarios vernas, an ad legatarium qui non esset verna. Quod falsum est. Alio modo interpretatur virilem, id est totam, & superuixisse filiæ vernam vnum tantum, ita vt confundat virilem cum toto. Alciatus in *l. virilis, de verb. signif.* hunc §. est interpretatus hoc modo, & ponit omnes libertos superuixisse filiæ, idque obseruato ordine horum verborum: *defuncta herede &c.* & in omnium persona cecidisse diem fideicommissi: mox defunctos omnes libertos vernas, vno excepto, relictis extraneis heredibus: Et quærit an fideicommissum perueniret ad D extraneos, vel ad superstitem collibertum, & respondere Scæuolam, eos habituros partem & collibertum suam tantum virilem partem, quæ obtigerat. Ergo in hoc §. reliquit testator fundum vni ex libertis, nemine electo; ita vt si vnus superstes sit, solus sit habiturus quod relictum est. verum & adiecit: *quos hoc testamento nominaui*, scilicet dando libertatem, quæ non nisi nominatim lege Caninia dari poterat, *l. nominatim, de man. testam.* retulit se ad nomina libertorum testamento expressa, & ita eos nominasse videtur in dando fideicommisso: Quod si videtur nominasse, videtur ab initio fecisse æquales & viriles portiones, *l. si fundus, de cond. & dem. l. si heredes nominatim, de legat. 1.* vnde sequitur, inter eos non E esse ius accrescendi. Qui autem ab initio totum habent, & concursu faciunt partes, inter eos est ius accrescendi: ideoque moriente filia, vno tantum liberto superstite, is virilem tantum partem habebit. & filia ceterorum partes transmittere poterit in heredem extraneum. Deinde testator libertorum tantum gratia vetuerat fundum de nomine suo exire.

Ad §. Fundum.

PRimum vetuit ne filius quandiu viueret, fundum alienaret; Et adiecit: si vendiderit, volo fundum ad fiscum peruenire, & infixit poenam,

l. 1. C deb. vend. pig. imp. non posse. Quod si poena A est, non valet fideicommissum, quia legatum poenæ nomine relictum non valet. sed datio est potius, & translatio fundi à filio ad fiscum, non poena, quia volebat præferri fiscum omnibus emptoribus, creditoribus, vel donatariis, *l. 1. de his quæ pen. nom. relinq.* quod videtur esse poena, nunquam est translatio; sed adiicit: *ita enim fiet vt fundus de nomine vestro nunquam exeat.* filius paret voluntati testatoris & eum fundum viuus retinuit. ceterum moriens scripsit heredes extraneos, qui non dicuntur esse in familia, nec vtuntur eisdem nominibus & imaginibus. Quæritur, an filius fundum in heredem extraneum transmiserit, vel an qui sunt de familia, excludant extraneum. Dubitationem faciunt, quia priore loco dixit: *quo ad vixerit*, & posteriore dixit, *de nomine vestro numquam exeat.* vnde videtur dirigere ad familiam vniuersam, & ita B consuluisse familiæ vniuersæ: ac per hoc hi qui sunt ex familia heredem extraneum excludent. Hæc posteriora verba, *nunquam exeat*, trahi oportet ad superiora *quandiu vixeri*, & illa, *de nomine vestro*, sunt accipienda de nomine tuo: Testatores etiam plerumque abusiue loquũtur, vt in *l. non aliter, de leg. 3.* Et inde orta est quæstio, an consulere voluerit vniuersæ familiæ, an soli filio? Sed hæc verba diriguntur ad filium, non ad familiam. *numquam*, id est, quandiu vixerit, vt in *l. 1. pro socio.* Quod hoc sit nudum præceptum §. sequenti declarabitur.

Ad §. Lutius Agrippa.

R*Eliquias*, id est, monumentum, ossuarium, in *l. 2. de sepulc. viol.* At cum monumentum alienari non possit, quare prohibet alienationem eius? Potest alienari monumentum cum solo, vt in *l. in medicis, de contrah. empt.* In antiqua vrbis Romæ inscriptione legitur: *monumentum cum ædificio nec mutabitur, nec veniet, nec donabitur, nec pignori dabitur, nec vllo modo alienabitur de nomine familia mea.* quæ clausula efficit vt hoc præceptum non sit nudum, quę heic est omissa. Et ideo nudum est præceptum. Filia moriens heredem scripsit filiam suam, neptem testatoris, quæ non est de familia testatoris. si tamen adiecisset causam, ne de nomine familiæ, putarem ex præsumptione voluntatis filiam rectè transmissuram prædium in neptem, argumento legis *cum pater §. cum inter, lib. 2.* quia intelligitur semper, *ne de nomine familiæ*, si habeat filios neptis: hæc reliquit extraneos heredes, & ita alienauit. Exurgit mulier quædam, cui testator patruus magnus erat, & sic de nomine testatoris: & ideo dicit, se esse potiorem iure agnationis extraneis heredibus à nepte institutis. Repondet Scæuola, ad extraneum peruentura prædia, quia nudum præceptum est sine adiectione fideicommissi: Et ideo consilium existimatur, *l. qualiter §. sed etsi ita, de fideicom. libert. d. l. cum pater §. mando.* Qui autem consilium dat, de re sua non testatur: neminem igitur obligat, quia lege 12. tabul. permittitur tantum testatori de re sua testari. Ita nihil videtur facere contra voluntatem, qui ea prædia transmittit in extraneos heredes. Nudum autem pręceptum non est mera voluntas, sed consilium. In ll. quas opponit Accursius, non fuit nudum præceptum. *Quæ habuit patruum maiorem*, id est, fratrem aui paterni. proprie patruus maior est proaui paterni, qui est in quinto gradu, & frater aui est in 4. gradu. Placet mihi eius interpretatio. Et sic est accipienda *l. 1. D. de coniung. emancip. cum liber. ei.*

Ad §. Quindecim libertis.

PAtronus legauit prædium quindecim libertis quos nominauerat. Nominum nuncupatio partes viriles facit ab initio. deinde adiecit legem, ne quis eorum partem suam alii venderet, qui non esset ex eodem corpore & numero libertorum, & si quid aduersus ea factum esset, transtulit fideicommissum in rempublicam Tusculanorum. quæ verba habemus in solemnibus, & denotant possessionem ciuilem. Quidam ex libertis partes suas vendiderunt collibertis, qua in re peruertunt voluntatem defuncti: deinde emptores vita decesserunt, relictis heredibus extraneis, in quos transierunt partes emptæ à collibertis. quæritur an eæ partes perueniant ad heredes extraneos, an ad collibertos, an ad rempublicam? respondeo pertinere ad extraneos heredes. conditio semel defecta non resumitur, *l. pater §. vlt. de cond. & dem.* Ceterum reipub. erit fideicommissi petitio pro parte defunctorum, non pro ea quam emerat à collibertis, vt Rogerius rectè in hunc locum adnotat.

Ad §. Tusculanus, alias, in Flor. incipit ab his verbis: Fideicommissum.

QVidam legauit Petronio certam summam & rogauit vt eam restitueret collegio cuiusdam templi. collegium illud postea dissolutum est, quæritur C vtrum summa fideicommisso comprehensa remanere debeat apud heredem, an apud legatarium? Et ait, apud legatarium remanere debere. Hoc magni interferat scire, propter interuentum fisci aut legata ab initio non valent, & hæc apud heredem remanent: aut deficiunt post testamentum, viuo testatore, & hæc dicuntur esse in causa caduci, & remanent apud fiscum, aut post mortem testatoris, & sunt etiam caduca, & ideo manent apud fiscum. huic simile est quod dicitur in hoc §. quia aut post testamentum, viuo testatore, aut post eius mortem fideicommissum deficit: & ideo caducum esse videbatur. Definit tamen legatum ad Petronium pertinere, quod confirmatur *l. Iulianus, lib. 2.* Ergo non cedit etiam fisco, quia ex iure nouo ea tantum fiscus vindicat quæ apud heD redem erant remansura, & ius caduci vel quasi caduci irrogatur soli heredi scripto, non legatario: Quæ deficiunt post testamentum, vel post mortem testatoris fisco vindicantur, si erant remansura apud heredem, si vero apud alium, fiscus non vindicat. Huic tamen definitioni adhibenda est exceptio vna, quæ sumitur ex *l. si quis Titio 17. sup. de legat. 2.* nisi testator tanquam ministrum eum elegerit: totum enim remanebit apud heredem, si habeat ius antiquum: alioquin remanebit apud fiscum: veluti si heres aut legatarius moram fecerit in præstando fideicommisso: tunc enim non esset æquum legatum apud eum remanere. fit autem mora, die fideicommissi cedente: non enim cedet lucro legatarii fideicommissum quod iam E cœpit deberi. Perniciosa est eorum opinio, qui collegio dissoluto, existimant bona eius collegii peruentura esse ad heredes eorum ad quos bona erant peruentura, quod verum non est, cum ea collegio dando maiores se omni iure exuerint. obseruandum est hîc agi de fideicommissis quę deficiunt post testamentum, vel post mortem testatoris, quæ ab initio valebant. Itaque quæstio huius §. non est commiscenda fideicommissis quæ ab initio sunt inutilia: Possis quęrere de fideicommissis quæ ab initio inutilia deficiunt, quid sit statuendum. Finge: Quidam legauit Titio aliquid & rogauit vt id restitueret ancillæ meæ. hoc

casu

nec legatum, nec fideicommissum est, quia id noluit remanere apud legatarium: deinde quod seruo proprio sine libertate legatur inutiliter. Itaque remanebit apud heredem, & petitionem non habebit legatarius; retentionem tamen habebit, vt sæpe alias accidit, in *l. pen. alias, l. codicillis §. Scæuola, lib. 2. l. si quis eum de cond. & dem. l. filiusfam. §. heres lib. 1.*

Ad §. Mater.

AIt hic nudum esse præceptum non fideicommissum, etiamsi addiderit, *vt conseruent successioni suæ.* & adiecit, vt de ea re inuicem sibi caueant. consultus an ex his verbis prædia viderentur per fideicommissum relicta, respondet, non videri, vt aiunt interpretes. hæc verba non esse fideicommissi verba. Sed si spectetur sententia testatoris, puto fideicommissum omnino esse dicendum ex his verbis: prædia videri per fideicommissum relicta; quia eos sibi inuicem cauere iussit: Ex cautione igitur, non ex fideicommisso voluit teneri, Moueor *l. Ballista, ad Trebell.* Qui rogatus est restituere quod ad eum perueniet ex hereditate, non tenetur restituere fructus, *l. quod his, hoc tit.* contra tamen statuit in *d. l. Ballista.* quæ ait, fructus esse reddendos. verum cautio recipit incrementum fructuum, *l. pecuniæ §. vlt. de verb. signific.* fideicommissum non recipit incrementum fructuum.

Ad §. Vlt.

IN hoc §. est etiam labor aliquis. Quæro si quis ita rogauit heredem suum: Rogo te vt Titium heredem facias, an sit fideicommissum? videntur esse preces inciuiles, id est: Rogo te vt directo iure Titius sit tibi heres, quod non est ferendum: sed interpretatione fideicommissi ea verba defenduntur; vt si dixisset: Rogo te restituas, *l. Ex facto, in princ. ad Trebell. l. filiusfam. §. vt quis, lib. 1.* Finge igitur, quidam heredem scripsit ex parte, & ei fundum prælegauit, & adiecit: Rogo te, vt in fundo coheredem recipias Lucium Titium. non est heredis mei sibi adiungere coheredem; dixit tamen coheredem pro ea parte, quam iure hereditario heres capit; & defenduntur hæc verba fideicommissi interpretatione, vt si dixisset: Rogo te restituas ei partem fundi: Et hoc repetitur in *l. Lucius 93. §. vlt. hoc tit.* Multa quæ sunt in libris ff. repetuntur in libris Responsorum. vnde quid intersit inter libros ff. & responsorum videndum est. Et sane Digesta sunt edicta suis titulis apte distincta. Responsa vero quæ circumferebantur in foro & subselliis.

Ad L. Pamphilo XXXIX.

QVæritur an hæc verba: *Scio omnia quæ tibi relinquo ad filios meos peruentura*, faciant fideicommissum, quia non videntur satis exprimere fideicommissum, necessitatem enim non imponunt dandi filiis ea quæ relicta sunt. verum magis est vt accipiantur pro fideicommisso, ne decipiatur patronus à liberto, qui melius de liberto præsumpsit: Et fideicommissum debetur post mortem liberti. sic plerumque interpretamur hæc verba, pertinere & peruenire, in *l. prox. sup. §. filiam.* Et probat illud à simili Scæuola, idque ex constit. D. Marci in *l. vnum ex familia §. vlt. lib. 2.* quæ habet æquitatem & rationem summam, quia æquum est ab vxore sententiam mariti non decipi. In *l. & eo modo 118. lib. 1.* dicitur, fideicommissum ita recte relinqui: *Scio te restituturum hereditatem meam Titio.* Quod verbum fideicommissum importat: ma-

A ximè si conferatur fideicommissum in propinquos, vt pote in libertos.

Ad §. Propositum est.

QVidam in vitæ discrimine constitutus accersiuit amicos suos, & corā eis dixit, se velle Caio Seio prædia relinquere quæ nominasset, eaque nominata Caius Seius in testationem redegit, & interrogauit testatorem, an ea dixisset: Et respondit, μάλιστα. Quæsitum est, an debeantur ex causa fideicommissi, quod potius destinata videantur fideicommissa quam relicta. his verbis: *volo tibi, &c.* destinatur fideicommissum, non relinquitur, & ex iactatione nuda nulla B competit actio, vel persecutio, *l. vlt. qui test. fac. poss.* Imo nec princeps ipse agere potest ex nuda pollicitatione, *Paulus lib. 5. Sententia. tit. 12. §. ex nuda.* verum in hac specie multa efficiunt vt statuere debeamus, esse fideicommissum, non destinationem, quia testator erat in extremo vitæ discrimine constitutum, & quasi ad supremam voluntatem accersiuerat amicos quasi non destinatos, sed de re sua destinaturus, & adhibuit amicos, vt essent testes. Et quia etiam ea prędia nominauit, & ea omnia fideicommissarius testatione complexus est. Testatio est memoria rei gestæ redacta in tabellas, & obsignata testium signis, & interrogatus etiam id de quo agitur an ea dixisset quæ testatione comprehensa essent, asseuerauit se dixisse, hisque argumentis probatur esse fideicommissum relictum. C

Ad §. Vlt.

DVas filias scripsit heredes ex æquis partibus, & vni postea prælegauit fundum; sed mox petiit ab ea, vt sorori suæ daret 20. quod post adiecit vt eas semper exæquaret: deinde ab eadem petiit rursus vt daret sorori eiusdem fundi partem demidiam: Et ita ei per fideicommissum ademit prælegatum, quod iure legati consistit in parte dimidia. Quæsitum est, an cum parte fundi debeantur 20. & ait, non deberi, & posteriore fideicommisso videri recessum à priori pecuniario. D nihil prohibet posteriore scriptura priorem corrigi, *l. nihil prohibet, de adim. leg.* nisi fideicommissarius probaret, noluisse reuocare prius fideicommissum, cuius onus iniecerat prælegato quod ademit postea, *l. sicut adimi, de adim. leg.*.

Ad L. Post Emancipationem. XL.

AGitur de filia procreata post emancipationem patris. Emancipatione patris soluitur adgnatio. Ergo non potuit habere æquales filia. Illa tamen errabat in iure putans se habere æquales, & patruum sibi legitimum heredem iure adgnationis: atque ita E præferri auunculo: Et cum in eo errore esset, factis codicillis ab intestato, patruum rogauit vt restitueret partem hereditatis auunculo, & agros duos, quæritur, an valeat fideicommissum relictum auunculo? moritur enim filia relictis codicillis. quo casu vterque petet ab intestato bonorum possessionem vnde cognati. fideicommissum hereditatis non consistit, quia partem hereditatis suo iure auūculus habiturus est: fideicommissum enim non consistit in eo quod iure suo habiturus sit; Consistit tamen pro parte agrorum duorum, quæ peruenit ad patruum per filiam emancipatam, & nullos potuit habere agnatos. nunc ab eodem patruo, eodem errore ducta, aliis quibusdam plura fideicommissa reliquerat, cum existimaret se solum

patruum heredem habituram. Quæritur cum etiam auunculum heredem habeat, an auúculus debeat præstare fideicommissum pro parte hereditatis, quam cum patruo accepit. & respondet, non debere, sed patruú in solidum præstare debere. Huic definitioni obstat *l. cum pater* §. *cum existimaret*, *lib.* 2. in qua eodem errore ducta mulier plura fideicommissa reliquit à consobrina, quæsitum an pro parte dimidia sit releuanda fideicommissis? Et ait Papin. æquissimum esse vt releuetur parte dimidia fideicommissorum. Cur eadem æquitas etiam hic non valet, vt releuetur patruus parte dimidia fideicommissorum ab auunculo; Et ita extraneo herede à liberto instituto, & patrono præterito, & etiam filio suo à patre instituto, & filio emancipato, plerumque in his speciebus releuabitur dimidia parte fideicommissorum heres scriptus, & infirmantur cetera fideicommissa pro parte, *l. Plautius*, *de cond. & demonstr. l.* 20. §. *libertas*, *de bon. libert.* *l. etsi contra*, *de vlt. & pupil. l.* 5. §. 1. *de leg. præst.* Et ita cum querela inofficiosi testamenti aufertur hereditas scripto heredi pro parte exoneratur, *l. cum duobus*, *de inoff. test.* Resp. quod notat Vlp. ad Marcellum in *l. pen. de iur. codic.* Imo duntaxat partem debet. Idem possumus adnotare ad Scæuolam qui ius spectauit potius, quam æquitatem.

Ad §. *Vlt.*

QVidam scripsit Seiam ex dodrante, & Mæuium ex quadrante. rogauit autem Seiam restituere quicquid ad eam perueniret ex hereditate, exceptis hortis. & adiecit generale caput, vt in *l. Titia* 54. §. 1. *Lucius*, *lib.* 2. vt quisquis sibi heres esset, præstaret quod cuique legasset, præstari, fierique iussisset. Quæritur, an Seia hortos possit retinere in dodrantem tantum, ex quo heres scripta est, an etiam in assem, id est in solidum. Qui retinet quod retinere iussus est, id imputat in Falcidiam, quia id à seipso retinet non ex parte coheredum: At generale caput innuit etiam pro parte coheredis hortos retineri. Ergo ex asse: alias si non demonstretur, aut intelligatur persona dantis, quod iubetur quis retinere, id retinet à seipso, iure hereditario, id est pro sua parte tantum, *l. in quartam*, *ad leg. Falcid.* aut iubetur quis retinere vel accipere, non demonstrato eo à quo acciperet, & hoc sensu retinet à seipso, id est, ex parte sua, & pro parte sua, nisi adiectum sit generale caput, quia demonstratur persona dantis, quasi demonstretur vel intelligatur. aut quod retinere vel accipere iubetur, accipit iure fideicommissi, vel mortis causa capionis, vt secundum quæstionem in *l.* 11. §. *cum esset*, *hoc tit.* hæc verba, *retentis hortis*, id est, ablatiui casus aliquando faciunt fideicommissum; alias faciunt conditionem: vt Rogo te restituere heredem, acceptis ab illo 100. id est, si dederit 100. quo casu non capientur iure fideicommissi, sed conditionis implendæ causa, *l. Falsa*, §. *rescripto*, *ad Trebell. P. à testatore* 109. *de cond. & demonstr. l. acceptis*, *ad leg. Falcid.* in *d. l. à testatore.* Species ita fingi potest Quidam institutis Caio & Titio heredibus, Titium rogauit vt acceptis centum à Caio, restitueret hereditatem, non est fideicommissum, sed mortis causa capio: Postea adita hereditate vterque decessit; alius antequam centum dedisset, quæsitum est, an heredes Caii centum offerendo, ex fideicommisso partem hereditatis consequi possint? Et responsum est, heredem conditioni parere non posse, cui subiicit Claudius: magno ingenio hominem de iure respondisse, quod quidem in Scæuolæ ludibrium Claudius addere voluit, vt in *l. Domitius*, *de testament*; verum subsequentia verba sane declarant in laudé Scæuolæ hoc fuisse à Claudio additum,

A *cum posset dubitari, an in proposito conditio esset*, an fideicommissum. fideicommissum autem conditionale in heredem non transfertur.

Ad L. Vxorem XLI.

EMi fundum Titianum mea pecunia, sed communi nomine, meo & vxoris, & eundem fundú communi nomine, & quasi communi pecunia comparatum vxori communicaui per donationem, vel contractum & beneficio pietatis & affectionis. hunc colorem quæsiui donationi *l. vir vxori*, *de don. inter vir. & vxor.* id est, in fraudem legum, quæ vetant donationem inter virum & vxorem. vbi quod ait, *beneficio, &c* sic accipiendum est, ac si diceret: quod finxi me emisse fundum communi pecunia, quem B mea emeram, id beneficio pietatis feci: Ita in *l. inter*, *de furt. beneficio furis*, & in *l. ex damni* §. 1. *de dam. infec. & l. si debitor*, *sup. de pact.* Et Plinius 7. Epistol. *Beneficio fastidii teipsum laudabo.* Deinde testamento vxorem & filium heredes ex æquis partibus scripsi, & rogaui vxorem ne in eo fundo quasi communi partem sibi vindicaret. solent coniuges inuicem se appellare dominos & dominas, vt in *Nouel.* 74. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianum, Ouid. 3. Trist. *eleg.* 3. *ad vxorem.*

Nec domina lacrymis in nostra cadentibus ora.

QVæritur an videatur testator voluisse eum fundum filij esse in solidum? Et hoc negat Scæuola; sed voluisse vt fundus habeatur pro hereditario, C non pro communi inter eam & vxorem? si haberetur pro communi, vxor haberet in eo dodrantem, id est, semissem, quasi socia, & quadrantem, vt heres. nunc quoniam pro hereditario habetur, vxor habebit solum semissem, & filius semissem.

Ad §. *In testamento.*

TEstator primùm legauit per fideicommissum libertis domum cum horto, deinde Fortunio legauit ex eadem domo diætam, id est. cœnaculum & cellarium. Quæritur, an heres debeat præstare domum vniuersam, & Fortunio æstimationem diætæ & cellarii; vel an Fortunio diætam ipsam & cellarium, D libertis vero æstimationem eius, & reliquam domum? Et respondet, maxime, quod legatum proponatur per fideicommissum, quod comparatur emptioni. heredem non debere onerari duplici præstatione. quid debet præstare singulis? vtrum soli Fortunio diætam & cellarium dabit, quasi præcipuo iure: deinde eidem Fortunio & ceteris libertis reliquam domum, an vero Fortunio diætam & cellarium & ceteris libertis reliquam domum? Hortum vero omnibus dabit, à quo nihil detractum est. verius tamen est, vt Azo putat, in ea domo nihil habiturum Fortunium præter diætam & cellarium, nisi probet quasi præcipui titu- E lo testatorem ei voluisse dari cellarium & diætam, hortum vero omnibus. sed male confunditur ab interpretibus. In hac specie res tota pluribus legatur, vni autem ex eis legatur pars ex toto, quo casu posset is cui legata est pars, partem illam vindicare, & partem quoque facere cæteris in domo reliqua: nisi testator voluerit eam partem eum habere iure præcipuo. In specie legis *cum quæstio, C. de legat.* res ita legatur vni & soli, alteri pars: quo casu priori legatario semper intelligitur detracta ea pars. Male etiam confunditur lex *si pluribus*, §. 1. *lib.* 2. in qua eadem quantitas eidem bis legatur, quo casu si eadem quantitas eidem

eadem ſcriptura ab eodem herede legetur, ſemel tantum debetur. In *l. 27. ſup.* Si eadem quantitas per eandem ſcripturam eidem aut diuerſis heredibus ſæpius debetur, vt in *d. l. ſi pluribus* §. *1. lib. 2.* cum hac lege confunditur, in qua nomen vel res, id eſt, ſpecies certa vni legatur, & alii eadem res vel idem nomen ſeparatim per fideicommiſſum, vel per damnationem: quo caſu vtrique legati petitio competit. Eſt in vnaquaque ſpecie proprium ius, quod cum ſpecie huius legis confundi non debet. cellarius ſeruus eſt cuſtos penus. Quanquam in *l. quæſitum* §. *cellarium*, *de inſtrum. leg* dicitur cuſtos rationum; qualia ſunt Archia vel Archiua, quod latini penum, græci κελλαρικὸν dicunt: inde annonis recte iunguntur cellaria. non eſt etiam omittendum quod in hoc §. cum propoſita B eſſent duo legata, prius legatum appellat prælegatum; quod poſſis definire eſſe quod priore capite teſtamenti legatum eſt. Prælegatum alias dicitur quoties res mea quodammodo mihi relegatur, vt cum dos vxori legatur, vel cum dos filiæ legatur, *l. cum pater*, §. *fidei tuæ, lib. 2. l. 2. de dot. præleg.* vel cum ſeruo aut filiofamilias peculium legatur, *l. 10. de pec. leg. l 1. de except. rei iudic. l. 3. de ſtatu lib.* vel etiam obligatio legatur creditori, vt in *l. non ſolum*, §. *penus*, *de lib. leg. l. pen.* §. *vlt. de alim leg.*

Ad §. *Codicillis.*

C QVidam legauit in codicillis libertis omnibus contubernales ſuas, quas non manumiſerat, & filios filiaſque ſuas quos manumiſſi naturales ſuſcepiſſent in ſeruitute, retento adhuc in eadem patre, vel liberto, vel ſeruo, ſicut ex concubinaria ſunt patres naturales tantum & filii naturales tantum. filii vero ex iuſtis nuptiis quæſiti, naturales & legitimi. adiecit exceptionem, *niſi ſi quos nominatim legauero vxori meæ.* Deinde per epiſtolam legauit vxori certos fundos cum ſeruis, qui ibi eſſent, ruſticis, vel vrbanis, vel etiam actoribus, id eſt, diſpenſatoribus, veluti procuratoribus domini, qui dicuntur actum gerere rerum domini, quorum amiſſio plerumque euerſio familiæ dicitur in *l. vlt. de off. præſid.* ſed nominatim non legauit quendam vxori. in eis fundis erant filii D cuiuſdam liberti. vtrum epiſtola eſt potior codicillis? Epiſtola eſt imitatio codicilli, *l. vn.* §. *ſancimus C. de lege Fus. Can. toll.* vel eſt ſuplementum codicilli, ſicut codicillus eſt ſupplementum teſtamenti. Ideo in *l. Et in epiſtola*, *C. de fideicomm.* ait, fideicommiſſum poſſe relinqui & epiſtola & codicillis, & in breui libello. ſicut breuitas non vitiat donationem, ita nec fideicommiſſum, etiamſi ſine ſcriptura relictum ſit, id eſt, per nuncupationem, & nutu. reſpondet Scæuola, filios illos pertinere ad patrem ex codicillis, non ad vxorem ex verbis epiſtolæ, pietatis intuitu, vt potius coniungantur liberi parentibus, quam diſiungantur. Tu dic hanc rationem eſſe coloratam & ſuppoſititiam, & inſertam quaſi neceſſariam à compilatore. E Omnia de iure ſolet reſpondere Scæuola, non de æquitate. verum alia ratio eſt, quia nominatim filios non legauit vxori, ſicut prius dixerat: Et ſimiliter in *l. ſi extraneo*, *de vſufr.* hæc verba, pietatis reſpectu inutilia & ſuppoſita ſunt. Finge: Quidam extraneum ſcripſit heredem, & ab eo matri fundum legauit detracto vſufructu. filium autem emancipatum præteriit, qui bonorum poſſeſſionem contra tabulas petiit, quæ reſcindit teſtamentum, & ea quæ ſunt in eo relicta. Queritur, an fundus matri ſit præſtandus à filio, detracto vſufructu, an vero plena proprietas, & ait, plenam proprietatem eſſe præſtandam pietatis reſpectu. imo alia ratio quærenda eſt, quia teſtator voluit vſumfructum ab herede ſcripto præſtari: nam ſi fundus le-A gatus ſit à quolibet herede detracto vſufructu, & heres deceſſerit, antequam fundum præſtaret, an heres heredis detraheret vſumfructum? minime, in *l. qui vſumfructum* §. *ſtipulatus*, *de vſufr.* Idem in *l. Mela*, *de alim. leg.* legata ſunt alimenta vſque ad pubertatem. Alia eſt pubertas, ſcilicet ad annum *12.* in feminis, & ad 14 in maſculis. Et eſt alia plena pubertas ad annum 18 quæritur ad quam pubertatem debeantur. reſpondet Iuriſconſ. pietatis intuitu ad 18. vſque annum. imo non pietatis intuitu: nam idem erit ſi extero vſque ad pubertatem, cui nulla pietas debeatur, alimenta relinquantur, quia fauore alimentorum eatenus alimenta porriguntur.

Ad §. *Feliciſſimo.*

QVæritur, an ſpeciale legatum minuat generale? de quo in *l. ſeruis vrbanis 99. inf. hoc tit.* multum intereſt an præcedat ſpeciale, an ſequatur. ſpeciale legatum ſequens derogat generali; ſi alteri legentur veſtimenta, alteri veſtis muliebris; vt ſi legetur alteri mundus muliebris, alteri argentum omne, & in mundo muliebri ſit argentum, hoc argentum poſteriori legatario debebitur. Idem ſi vni legetur inſtructum prædium hortis, alteri argentum omne, & in prædio ſit argentum quod habuerit teſtator, vt eſſet inſtructior. Idem ſi legatum ſit peculium ſeruo manumiſſo, & in peculio ſit ſeruus qui dicatur vicarius; deinde ſeruus vicarius liber eſſe iuſſus ſit, *l. 1. inf. de auro arg. leg. l. quæſitum* §. *vlt. inf. de inſtr. vel inſtr. leg. l. 10. de man. teſtam. inf.* Idem ſi legentur ſerui vernæ, alii curſores, *l. ſeruis vrbanis* §. *vlt. inf. hoc tit.* Idem ſi alteri penus, alii vinum legetur, *l. 2. in princ. de trit. vin. & ol. leg.* Quæro ſi eidem adſcribatur primum genus, deinde ſpecies quid iuris ſit? non vtique ſemper ſpeciale derogat generi: niſi per imperitiam, vel ex abundanti adſcribatur ſpecies quædam, non tamen nominatim poſt genera: nam ſi nominatim, ſpecies derogat generi, vt in *d. l. quæſitum* §. *pen. l. legata*, *de ſupell. leg*, quidam legauit ſupellectilem, dein enumerauit ſpecies quaſdam quas enumerauit per imperitiam, vel ex abundanti, vt fundum inſtructum do lego cum ſupellectili & alia re. Sed cur in *d. l quæſitum* §. *penul.* ſi nominatim non exprimantur? quia ſi nominatim exprimatur per imperitiam, ſpecies, derogat generi *l. cum de lanionis*, § *cui fundum*, *de inſtr. vel inſtrum. leg.* vt ſi legat fundum inſtructum, dein Titiam & Pamphilam, an ceteri ſerui debentur? minime. ſicut ſi dixiſſet: lego fundum inſtructum cum ſeruis. Atque hoc ait *d.* §. *cui fundum*, *& d. l. legata.* cum per imperitiam ex abundanti enumerantur ſpecies, non derogare ſpeciem, veluti ſi non adſcribantur ſpecies propriis nominibus, vt in *d.* §. *cui fundum.* verum ſi poſt generale legatum demonſtretur ſpecies certi numeri, data opera videtur in eis ſpeciebus modum dediſſe generi; & hoc ait *lex legata* iuncta *d. l. cum lanionis* §. *pen.* Ea legato cedunt quæ nominatim expreſſa ſunt, in *l. Seia*, *de inſtrum. leg.* In teſtamento legauit Seiæ fundos inſtructos. deinde in codicillis ita ſcripſit: *poſtea venit mihi in mentem*, ita vt fundi inſtructi ſunt, ruſtico ſcilicet inſtrumento, ſuppellectili, *pecore*, *villicis*, *& reliquis colonorum*, *& apotheca.* hæc non debebuntur legatario, & derogatur generali legato per legatum codicillorum, & ſic ſi legentur genera, deinde ſpecies eidem, non ſemper ſpecies derogat generi; ſed tunc ſpecies non derogat generi, ſi poſt generale legatum enumerentur ſpecies per imperitiam ex abundanti, non adſcriptis propriis nominibus. ſed ſi poſt generale legatum, teſtator demonſtret certi numeri ſpecies, id eſt, eam numerationem affectauit, certe ſpecies generi derogauit, ſpecialis

legatum præcedens non transfertur in sequens generale, vel non transfertur cum generali, vt si alii legetur seruus actor rerum vrbanarum, alii omnis familia vrbana, an actor videtur ademptus, cum sit ex familia vrbana, vel an sit seruus communis? minime, *l. 1. de aur. & arg. leg.* vel vt in specie huius §. in quo si vni fundus generaliter, alii quæcumque maritus reliquit, legauit, & in eo ipso legato contineatur fundus Gargilianus. Quid si eidem legetur primum species, deinde genus, augetur legatum, nec aliud alio minuitur; vel si eidem seruus, deinde omnes serui legentur, interdum minuitur generale legatum per speciale: vt si Titio leget statuas duas marmoreas, deinde eidem omne marmor, & sint plures statuæ marmoreæ, an omnes debebuntur statuæ? & præter duas statuas marmoreas nulla alia debebitur, quia testator non videtur in marmore posuisse omnes statuas: nam per marmor intelligimus rudem materiam & informatam, & statua marmorea non est marmor, *l. heres 100. §. 1. hoc tit. l. 1. inf. de auro & arg. leg. l. 2. in prin. de tr. vi. & ol. leg* quæ est ex *eod. lib. l* 36 *sup. lib* 1. quæ videtur pugnare cum *d. l. 1. de auro & arg.* ibi: *Idem de seruis vrbanis, l. Titiæ textores, sup. lib. 1.* vt, lego tibi textores seruos, alteri vernas, id est, seruos domi natos, ex quibus serui sunt vernæ & vernarum legatum videtur generale, & lex ait: textores vernas esse communicandos; atque ita lex *Titiæ textores*, videtur pugnare cum *l. seruis vrbanis §. vlt. hoc tit.* cuiusmodi pugna ita dirimenda est. Aut certæ species demonstrantur nomine, vt Stichus dispensator, aut fundus Gargilianus, vt in hoc §. vel numero, vt duæ statuæ marmoreæ; Et tunc his exceptis, generale legatum præstabitur, aut certæ species non designantur, vt in *d. l 36.* vt si legentur vni textores, alii vernæ: nam nomine vel numero non designantur, quia testator vnicuique genus reliquisse videtur. Idem si vni cursores, alii vernas: nam vernæ cursores erunt communes. Idem si vni legetur peculium in quo sunt serui, alii familia seruorum: nam serui peculiares connumerabuntur. nec obstat *lex 10. de pecul. leg.* quoniam in ea lege adiecit suos: suorum appellatione non continentur peculiares, *l. seruos §. vlt. huius leg.* Atque ita non pugnat *d. lex 36. cum d. l seruis vrbanis.* Multum interest, an speciale legatum præcedat: nam tunc videtur genus legasse: vt si vni textores, alii vernas leget quis: nam si vernæ sint textores, communes erunt, non si vni leget vernas, alii textores: nam hoc modo videtur genus prius legasse, deinde species; & tunc priori debebuntur vernæ, textores posteriori legatario. Et hoc aperte declarat *d. l. seruis vrbanis §. vlt.* qui est valde obscurus ibi, *si in specie*, vt si alii sint pistores, alii lecticarii serui, & quidam serui pistores & lecticarii, communicabuntur, quia vtrique connumerantur sub specie. *aut in genere*, vt si primum vni cursores, deinde alii vernæ, quo modo videtur vtrique genus legari. si sint vernæ cursores, hi vtrique in genere suo communicabuntur; nam genus non minuit genus.

Ad §. Testamento pueros.

INtra annos 7. pueros, infantes ex seruis legauit, quinque. post annos plures, cum iam ætate creuissent serui, obiit. quæritur cuius ætatis serui præstari debeant? & ait, eius in qua tempore testamenti relicti sunt, quod verbum, meis, denotat, *l. si ita esset legatum, de aur. & arg. leg.* vt præsens tempus intelligatur, nisi aliud demonstratum sit. Obstat *l. vlt. quæ res pign. obl. poss* vbi obligans omnia bona sua, tam futura quam præsentia, intelligitur obligasse. verum aduerte in pignoribus quibuslibet solum adiici, quæ

A habeo, quæque habiturus sum, *l. vlt. de remiss. pign.* Et erat hæc clausula in iure frequens, quæ omissa pro expressa est, vt & in obligatione omnium bonorum suorum, adiici solitum erat, tam præsentium, quam futurorum: vt etiam qui olim conducebat fundum, pro certa mercede, pro pensione, fundum & ibi nata obligabat, *l. si seruus 61. §. locaui, inf. de furt.* vt hodie fundus & in fundo nata pro pensione censentur obligata.

Ad §. Concubina.

LEgans fundum cum filiis, & nepotes intelligitur legasse. Eadem species facti est in *l. liberorum, de verb. signific. & in l. filii, eod. tit.* quæ sumpta est ex lib. 2. ad Vitellium, qui totus fuit de legatis. Obstat
B *l. 6. de test. tut & Institut, qui tut. dar. poss.* vbi tutor datus filiis, non censetur nepotibus datus. sed non idem in legatis statuendum est, cum ex præsumptione voluntatis testatoris nepotes filiorum nomine contineantur, ne filiorum à patribus fiat separatio, quæ dura est, *l. quæsitum §. sed an instrumenti, de inst. vel instrum. leg. inf.* Et quod nepotes filiorum nomine appellentur ait *l. 1 C. de natur. liber. l. 34. C. de inoffic. testam. d. l. liberorum*, & Constitutione Neapolitana, *lib. 5. tit. 15.* Et non in testamento tantum filii appellatione continetur nepos, sed interpretatione, *l. iusta, de verb. sign.* vbi iusta interpretatione idem ac iuris & ex sententia legum, & in *l. pen. ad Macedon.* filii appel atione intelligitur nepos. Idem intellige in *l.*
C *Senatusconsulto 59. de ritu nupt.* vbi prohibetur tutor pupillam filio elocare. Auos solemus patres vocare, *l. 2. §. si quis ex liberis, ad Senatusconsultum Tertull.*

Ad §. Legauerat.

LEgatum hoc: Quicquid Valentiæ habeo, lego, etiam de suburbanis possessionibus adiacentibus Valentiæ intelligitur; cum Valentia, vt & Roma, non mœnibus, sed continentibus finiatur. Ergo quæ sunt extra illam vrbem, censentur legata; secus si in hac vrbe quicquid habeo, legem, cum vrbs & ciuitas mœnibus finiantur, *l. 2. de verb. signific.* Quærit item, an
D hoc eodem legato contineatur Kalendarium, quod exercuit Valentiæ, puta cautiones, nomina, instrumenta debitorum, credita, obligationes, quod Gallice dicitur. *mes papiers & debets.* Et ait, non contineri. sed de mobilibus & immobilibus intelligi legatum, non de iuribus, quæ legato non continentur *l. si fundus, l. si mihi Mæuia, l. quæsitum, §. 1. hoc tit.* Tertia quæstio est, an eodem legato contineantur pecuniæ, quas Valentiæ in arca habet exactas ex nominibus? Et ait non contineri, cum Kalendarii appellatione contineantur pecuniæ exactæ ex diuersis nominibus, imo etiam pecuniæ destinatæ nominibus faciendis, veluti ex donatione aliqua, vel legati, licet
E nondum fœnori applicatæ. *l. nomen 34. §. vlt. l. qui filium, inf. hoc tit.* & redactæ in Kalendarium. Igitur legatis his quæ sunt certo loco, non videntur legatæ cautiones debitorum, pecuniæ legatæ quas ad tempus ibi habuit testator, vt eas crederet, non repositas in perpetuum. cautiones autem incorporales ibi non censentur, *l. si mihi Mæuia inf. hoc tit.* Obstat *l. prædia §. liberto, de instruc. instr. leg. inf.* vbi fundum testator prælegauit liberto cum instrumento, & omnibus, & familia, quæ ibi morabatur. Finge: testator ante testamentum factum vinum omne vendiderat, & nondum tradiderat emptori. Quæritur, an vinum hoc quod adhuc in eo fundo est cum moritur, debeatur

ex causa prælegati? Et ait, deberi. At huic loco repugnāt loci quamplurimi. nam legans omnia quæ ibi sunt, non videor legare venalia; *l. rem legatam, inf. de adim. leg. l. quæsitum, §. Celsus, de instr. & instrum. l. generali §. vxori, de vsuf. leg.* Interpretes omnes dicunt, vt Rogerius & Bart: si species rigorem verborum, & tenorem, contineri omnia, sin voluntatem, non contineri vina vendita. sed aduerte, plura menda in reponsis Scæuolæ exstare & deesse negationes multas, & lege hîc, *non contineri*, nisi forte contrariam voluntatem approbet libertus ex *l. quæsitum* 78. §. *1. inf. h. t.* vbi quæritur an contineantur nomina debitorum & nummi. & ait, non contineri, nisi manifeste contraria voluntas approbetur.

Ad §. Testamento, quo filium.

QVærit hîc Bart. quam vim habeant hæc verba. & distinguit inter extraneum & parentem. male autem auum maternum numerat inter parentes. si extraneus stipuletur dotem sibi reddi, aut mulieri, ei soli acquiritur obligatio & actio ex stipulatu. potest etiā mulieri, quanquam mulieri non detur actio, nec intelligatur facta stipulatio, sed collata tantum, *l. cum quis ff. D. de verb. oblig.* Et mulier solutionis gratia non obligationis adiecta censetur, *l. eum qui, eod.* In parente cuiuscumque lineæ & sexus aliud statuitur: nam si parens dotem datam stipuletur sibi reddi & filiæ, idem est ac si dicat, sibi & filiæ stipulanti, & sunt duo rei stipulandi. vnde liberis nostris vtiliter stipulamur, & competit actio, *l. Caius, sol. matrim. l. Pater, C. de pact. conuentiā sup. do.* Obstat *l. Pater, sup. de pact. dotal.* vbi pater videtur sibi separatim stipulari; duo igitur ibi sunt rei debendi.

Ad §. Eius heres.

VAlet hereditatis & legati ademptio, si non adoptauerit, quia pro conditione adoptio videtur adscripta. Et constat eodem testamento hereditatem & legatum adimi posse, *l. 1. §. pen. de his quæ int. est. del. l. Pater filio, de hered. instit.* Et formula cretionis, *cernitoque in diebus centum proximis, etc. apud Vlpian. tit. 22. §. heredes, l. si ita scriptum §. regula, de lib. & post. l. si in testamento, de condit. instit.* Aduerte tamen inuitum non compelli adoptare, ne inuito suus heres agnascatur: & nō est rata adoptio, nisi & filiusfā cōsētiat, *l. 6. de adopt.* cum libero homini leges dicere sit durum. In hac specie, rogo te vt eum heredem instituas, ea interpretatio recepta est ex Senatusconsulto, *l. ex facto, D. ad Senat. Trebell.* Item in emancipationibus, eadem interpretatio recepta ex constitutione Seueri, *l. si cui legatum, ff. de condition. & demonstrat.* nisi enim esset emancipatus, hereditas restitui non posset. Hæc species: rogo te vt illum adoptes, nulla constitutione firmatur, & in quibus nihil constituunt IC. adeundus est princeps, *l. ad Trebell. l. itaque, de fidei-commiss. libert.* Et cogitur igitur restituere hereditatem, non adoptare.

Ad §. Agri.

IVssit vendi agrum Publio & Caio, ita vt caueant hunc non peruenturum ad heredem, vel posteros Seiæ, sub pœna centum. Finge: Caius petit fundum oblato pretio iusto, Publius repudiat. quæsitum est, an desinente altero collega, Caius totum possit petere? Et respondet, partem duntaxat petiturum. Ratio petenda est ex iure veteri, quia vt in legato per damnationem, ita si eadem res duobus relicta sit, singuli habent partes ab initio. Non est ius accrescendi intèr fideicommissarios, quibus coniunctim eadem res relicta est, vt nec inter eos, quibus disiunctim, sicut nec inter legatarios per damnationem. Hodie tamen ius est accrescendi inter fideicommissarios ex constitutione Iustiniani. Legendum heic, *relictis heredibus*, non *reliquis heredibus*. Item quæsitum est, pro qua parte cautio quæ ex iudicio defuncti interponenda est, præstari debeat? Respondet IC. pro ea parte præstandam esse, quæ ex fideicommisso præstatur.

Ad §. Sorori.

FIlios instituit heredes, sorori autem mancipia legauit, eamque rogauit, vt cum moreretur ea restitueret filiis suis heredibus institutis. conditionale est legatum, *l. heres meus, §. 1. de condit. & demonst.* Ante mortem sororis ex iis mancipiis adgnata sunt alia. Quæritur an postea mortua filia, adgnata mancipia restituenda sint filiis, an spectent ad heredes sororis? Vltimum verum est. partus editi & fructus ante diem fideicommissi cedentem, id est, ante moram, non contineri fideicommisso, & retentionem eorum habere eum qui rogatus est, vel heredes eius, siue specialiter per fideicom. relinquantur ancillæ, siue per fideicommissum hereditatis: Et sic partus est in fructu, *l. pen. de opt. leg.* congruit huic §. vbi fructus & vsus seruorum non est restituendus, & *l. si aliena §. vlt. de vsucap. l. pen. de vsur.* Restat, Cerbidiū Scæuolā, mulieris partum posuisse in fructu. qua in re reprehēditur à Marcello. Pugnat cum Scæuola *l. mulier §. sed enim, & l. deducta, §. hereditatem, ad Trebell.* frequentior sententia quæ obtinuit, est eorum qui putant venire in restitutionem fideicommissi partus & fructus, *l. cum seruus §. item partus, lib. 1.*

Ad §. Pater naturalis.

PAter naturalis est qui filium aut filiam ex contubernio habet, vt §. *Codicillis, sup.* contra pater iustus & legitimus. A patre iusto filio in potestate relinqui non potest, nisi in eum casum quo sui iuris erit. à patre naturali herede instituto filio relinqui potest, quoniam is in potestate non est. Pater naturalis filiæ debet fideicommissum quod institutus à genero rogatus fuit dare vxori sub conditione, cum nuberet alii, id est, secundo marito; & legatum est in dotis causam: quo casu locus est veteri edicto de alterutro, cuius mentio in *l. vnica §. sciendum, C. de rei vxor. act.* quo cautum est, vt vxor recipiat dotem datam, vel exigat fideicommissum, & alterutro contenta sit. filiæ nubenti alii, pater vltro & sine mandato filiæ dotem dedit, stipulatus eam sibi reddi si sine liberis filia decessisset. deinde filia ex eo coniugio suscepit filiam superuiuentem matri; atque ita non repeteretur dos: quæro cum dederit dotem hoc modo, an etiam pater debeat præstare fideicommissum? & ait, dotis dationem spontaneam patrem non liberare fideicommisso. sed exigitur vt filia dotem ratam non habuerit: alioquin ratihabitio retrotrahitur, & mandato comparatur, *l. si opera, inf. de doli except.* in qua si debitor creditori creditoris sui soluat pecuniam, & eam debitam petet creditor, repelletur doli mali exceptione, si non ratam habeat solutionem. Sed in hac specie debitor creditori creditoris soluit animo gerendi negotii sui creditoris, & ita animo reputandi. hîc non animo negotii gerendi, sed pietatis officio. Finge: Ex secundo marito filia neque filium, neque filiam suscepit; verum

accepto tulit stipulationem secundo marito, atque ita A non repetet summa huius paragraphi; dos quam pater viro dedit, etiamsi non sit ad eum reditura, non liberat patrem fideicommisso, quod filiæ relictum est.

Ad §. Seium.

HEredi scripto substituit directo, & per fideicommissum. directo, si heres non esset. per fideicommissum, si heres esset: quo casu solo substitui potest, præterquam pupillo, furioso, filiofam. vel si prior decessisset Appia, vt heres scriptus restitueret Valeriano. postea heres scriptus non expectata morte sua voluit Appiæ restituere fideicommissum: tum B mortua est Appia, viuo herede, dein mortuus est heres. Quæritur, an Valeriano sit fideicommissi petitio aduersus heredem heredis. In *l. post mortem, C. de fideicomm.* qui post mortem rogatus est restituere, id potest viuus restituere: sed ea repræsentatio nemini potest esse fraudi, vt hic fraus est in tempore *l. ait Prætor, §. si cum in diem. l. omnes §. vlt. inf. Quæ in fraud. credit.* Et male *l. Patrem, eod.* opponitur, qua pater restituit fideicommissa omissa quartæ deductione non expectata morte; Et tamen lex ait, patrem non fraudasse creditores. verum pater non repræsentauit fideicommissum, sed debitum soluit. pater rogatus est post mortem suam hereditatem filio restituere, & C ei emancipato fas est id petere. casus mortis trahitur ad casum emancipationis *l. si ita esset, quando dies leg. ced. l. 11. §. si cui, hoc tit.* Et quod pater Falcidiam omisit, non fraudauit creditores, sed, vt ait, pater plenam fidem testatoris secutus est. l. Falcidia est contra voluntatem testatoris, *l. Titia 86. inf. ad leg. Falc.*

Ad §. Scæuola.

SI decesserit priusquam constituerit se velle, id est, deliberans, quæritur an debeatur fideicommissum. debetur ex hoc § sed hoc obtinet tantum in fideicommissis, aut fideicommissi causa. nam aliud est in legatis: si enim heres moriatur, antequam dixerit se velle, D an debetur fideicommissum relictum cum volet? non. nam post mortem inutiliter relinquebatur legatum ante Iustinianum, fideicommissum poterat, *l. 5. sup.* stipulationes post mortem promissoris, vel stipulatoris factæ, nullæ sunt, *§. post mortem, Inst. de inutil. stipulat. l. centesimis, §. vlt. de verb. obligat.* ita accipienda *l. 11. §. sic fideicommissum, sup. hoc tit.* Et videtur hoc modo relictum fideicommissum, relinqui ab herede heredis, non legatum, nisi ex constitutione Iustiniani. nam post mortem recte legatur, stipulamur, & fideicommittitur, & sic abrogatus est *§. vlt. de leg.*

Ad §. Vlt.

E HEredem scriptum rogauit vt restitueret hereditatem Seiæ, & Seiam, vt Meuiæ, non adiecta die, nec conditione, & vetuit ne Meuia à Seia exigeret cautionem præstandi fideicommissi, adiecta causa ea, cum sciam, eam non interuersuram fideicommissum. Quæritur, an fideicommissum Mæuiæ relictum purum sit. satisdatio dubium facit id, sed relictum Seiæ & Meuiæ, purum est, *l. 2. & pen. C. vt in poss. leg. l. auia, de cond. & demonstrat.* & in puro legato exigitur cautio & satisdatio, *l. etiam 15. D. vt in possess. leg.* quæ huic §. conuenit.

Ad L. XLII.

QVidam vxorem Seiam heredem instituit ex vncia, Mæuiam ex deunce, & soli vxori mandauit sepulturam corporis sui. Curator sepulturæ recte constituitur testamento *l. Lucius 88. §. 1 lib. 2. l. si sepulchrum §. funus, de relig. & sumptib.* Curator testamenti, qui & executor dicitur, & diuisio legatorum mandari potest, *l. pecuniæ, & l. seq. D. de alim. & cibar. legat.* quæritur an cura ædificandi monumenti recte detur vxori soli? minime, sed funeris, quia vncia ei data ad id non sufficit.

Ad L. XLIII.

PAter iussit filiæ dotem dari arbitratu tutoris: Duplex est arbitratum, vel arbitratus. liber, quod scilicet cuique libet, & alter boni viri. Quæritur, an hic arbitratus sit boni viri? Et est quidem: cæterum si arbitrium sit liberum, poterit quis minus dare. Et omne legatum quod ad minimum quid redigi potest, nullum est. Quæritur, quantam dotem constitui oporteat viri boni arbitratu. id autem æstimabitur ex vtriusque dignitate, *l. cum post, §. gener. de iure dot. l. quæro, eod.* Dignitas spectatur ex natalibus, *d. l. cum post, § nuptiis,* ita alimenta soluendu, *l. si cui 14. inf. de ann. leg.* Et præceptoribus mercedes, *l. cum plures l. cum tutor, de adm. tut.* sic faciendo sepulchrum, *l. si quis sepulchrum, sup. de religios.* Idem dicendum si extraneus legarit, vt pro modo facultatum suarum dari dotem voluerit, *l. 11. § sic fideicommissum, sup. l. 1. lib. 2. l. 3. C. de dot. promiss.* similiter in bonæ fidei contractibus collatum in arbitrium alterius, accipi pro viri boni arbitrio, *l 22. §. 1. de reg. iur.* In promissionibus dotis & stipulationibus dotis, vt *d. l. 3.* ita vt dolus vitiet contractum bonæ fidei, *l. si mulier §. si dos, sup. quod met. cau.* Dos autẽ petitur, *l. vlt. §. præterea, C. de iur. dot.* In fideicommissis quæ æquiparantur iudiciis bonæ fidei, idem statuendum, *d. l. 1. lib. 2.* Donationibus olim datus modus lege Cincia, legatis lege Furia, Voconia, & Falcidia: ita dotibus lex forte Iulia. ex Nouella Iustiniani dos non excedit centum libras auri. ex lege forte Iulia, decies centena millia sestertium, *l. cum de in rem verso. sup. de vsur.* huic legi iunge *leg. si coita sit, sup. pro socio.* in qua arbitrium pro viri boni arbitrio non capitur, & Titio non arbitrante dissoluitur societas. solutio. ibi actum est, vt Titius arbitraretur non alius, & eo arbitrante, sed praue, corrigetur per iudicium bonæ fidei, *l. vnde si Neruæ, eod. tit* quia Titio non est permissum liberum arbitrium, sed quasi viro bono. nam actio pro socio bonæ fidei est, *l. in proposita 78. eod. tit.*

Ad L. XLV.

QVæ vxoris causa empta, parata sunt vxori, vti adsolet, legantur, vt est in *l. 2. de auro & arg. leg.* & in hac *l.* in vsu, vt ita legetur vxori frequentissime versatur, vel quæ vxoris causa comparaui, vel etiam quidquid viuus dedi, donaui vsibusue eius concessi, *l. vxori 13. D. de au. & arg. leg.* ita legatur nurui & liberis, & seruis cum libertate, vt *l 29. in princ. & l. 47. 49. §. vlt. hoc tit.* Inutiliter donatur vxori & nurui iure ciuili, liberis nostris, seruis nostris, nisi manumittantur; tamen designantur recte vsibus illorum, *d. l. 49. §. vlt.* Quod inter viuos donatur confirmatur morte, & olim confirmatione opus erat, hodie silentio hæ donationes confirmantur. idẽ de donatione

quæ confertur in nurum, vel filiosfam. Collata tamen in seruos silentio non confirmantur, licet manumittantur: nam manumissum testamento peculium non sequitur, nisi nominatim relictum sit: manumissum tamen inter viuos peculium sequitur tacite, §. *si peculium*, *Instit. de legat.* Concubinæ donari potest, vxori legitimæ, non item. cum ergo ita legatur vxori, vt dictum est, generale legatum est, idemque dicendum est de ceteris personis: nam eo continentur vasa, vestimenta, ornamenta quæ parata sunt vxoris gratia, in proprium eius vsum, *l. legatis 35. lib. 2. l. 11. de auro & arg. leg.* Huic definitioni qua dicitur, ea quæ proprii vsus causa parata sunt, legato contineri, Obstat *l. cum quæreretur 60. §. lana, hoc tit.* ex lana quæ promiscui vsus est, vxor partem capit: nam maritus legat vxori lanam, linum vxoris causa paratum & purpuram. moriens autem multam lanam reliquit, cum ex eo nihil destinasset in vsum vxoris, sed commiscuisset omne. Quæritur an omnis lana debeatur commixta? Et ait, omnem non deberi, sed quod ad annuum vsum sufficeret; quia scilicet id sola vxoris gratia videtur paratum. Solutio. his duobus modis videtur quid in promiscuo vsu esse: Primo, si vtamur promiscue in specie eadem, veluti communi tunica, *l. vestis*, §. *pen. de auro & arg. leg.* & ea vestis non continetur legato. Altero, si vtamur promiscue in genere, vt si vtamur eodem congestu lanæ, non parte. Et quo quisque vtitur ex eo congestu, eo vtitur solus, & legato continetur quod sibi mulier ex eo congestu annuatim in suum vsum vertit voluntate mariti, vt in *d. §. lana*, de penu. In penu sunt vsuaria: in penu sunt vsus sui causa habita, non promercalia, non ea, quæ habuit mercis causa, penus sunt esculenta, & poculenta; & esculenta & promercalia non separauit, & legauit penum. quid continetur legato? tantum quantum ad annuum vsum testatori sufficeret, familiæque eius, *l. nam quod*, §. *Item si quis*, *inf. de penu leg.* 1. Eadem distinctio est in vino doliari, gall. *vin entonné*: nam hoc continetur legato, legata penu, *arg. l. 3. §. vlt. inf. de pen. leg.* Ergo legato cedunt quæ in alium vsum cessere & versa sunt in vsum vxoris; item quæ vxori proprii vsus causa. Initio legis legatum dicitur esse generale. imo est adiectio quæ apponitur legato speciali, vt verba ostendunt: *vt in legatis vxoris adiiciatur*. Potest non esse adiectio, vt si generaliter legentur vxoris causa parata. dein potest adiectio esse generalis: vxori vestimenta, ornamenta, aut quæ eius causa parata, *l. si quis ita legauerit*, *inf. de auro & arg. leg.* Et coniunctio & disiunctio ampliat legatum. In *l. 46.* vestimenta, ornamenta & quæ vxoris causa parata, illa adiectio auget legatum. *ornamenta & vestimenta quæ vxoris &c.* deminuit legatum, ita illam vestem vxoris causa paratam do, lego, valet, etiamsi falsa sit demonstratio: superioribus casibus adiectio non est demonstratio, *l. 11. infr. de auro & arg. leg.*

Ad L. XLVI.

Huic legi 46. coniungendus est § *pen. l. quæsitum 78. infr.* vxor dedit pro dote res æstimatas, emptio est. Quæritur, si vxoris causa parata legata sint, an veniant res æstimatæ datæ in dotem? Minime, quia videntur vxoris causa empta quæ ab vxore ipsa empta sunt, & vxoris causa non emit maritus ab vxore. Paulus ait, maritum eas retinuisse, vt reseruaret eas vxori. verum idem Paulus postea consultis libris Valentis id non eualuit, nisi euidenter probetur. Species *d. §. pen*, hæc est Mulier marito dedit res æstimatas in dotem, quæ æstimatio, venditio est *l. plerumque, de iure dot.* Ideoque soluto matrimonio redditur pretium, non res. Quæritur ergo si maritus vxori legarit eius causa parata, an data in dotem legatis cedant, quæ ponendum est dedisse maritum vxori in vsum: quia absurdum erat vt intelligeretur mulieri paratum eius causa quod ab eadem esset paratum. & legato igitur contineri Valens dixit, ideo Paulus ait, Prætorem male iudicasse.

Ad L. XLVII.

Hoc genere legati non tantum quæ ab initio vxoris gratia parata sunt, sed & quæ in alterius vsum, vt quæ prioris vxoris, quæque filiæ neptis, vel nurus fuerunt, si modo postea ea sint conuersa in vsum posterioris vxoris, & tradita, quæ ab initio vxori parantur sola animi destinatione. Quæ ab initio alii parantur, vxori videntur parata, si ei tradantur, *l. 29. huius tit.* adempta non cedunt legato, *l. seq.* Huic legi coniungenda est *l. 58. hoc tit.* In qua responsum idem est quod in *l. 3. de auro & arg. leg.* Igitur quæ prioris vxoris causa emit, etiamsi non tradidit, tamen legato ea cedunt. Quæ quis parauit prioris vxoris causa, ea non sunt parata posterioris causa, etsi ei tradita sint. vt dominus & pater quæ vult conferri in peculium, traditione opus est, *l. non statim, de peculio.* Paratum vni non aliter paratur alteri quam traditione; nuda tamen voluntate res desinit esse in parato *l. 48. huius tit.* Et in peculio, *d. l. non statim.* Ex dote à marito vxori prælegata non deducitur Falcidia, quia res sua est. Idem in rebus vxoris causa emptis, paratis, quanquam hoc modo recipiat rem mariti, Ratio est in *l. sed vsusfructus 81. ad leg. Falcid.* quia nominatim id exceptum.

Ad L. L. & LI.

Legatum filiofam. relictum cum sui iuris erit, valet, & à patre herede filiofam. si ita relictum sit, cum in suam tutelam venerit, valet quidem legatum, sed videtur circumscribenda esse conditio: nam impossibilis conditio vitiat stipulationem, non legatum & fideicommissum; sed circumscribitur, atque ita relictum, cum in suam tutelam, videtur impossibilis: nam in suam tutelam venire est abire aliena tutela, & venire in suam: filius quidem fam. est in potestate patris, non tutela, *l. 8. §. synneteranus, de excus. tut.* Idque ex definitione tutelæ & pupilli, *l. pupillus, in princ. de verb. sign. l. quoties §. 1. de admin. tutor.* Puberes non egent tutore, *l. 3. §. Diuus, de Carbon. edic. l. 5. de confirm. tut.* ibi, *tutelæ tempore*, quo tempore suæ tutelæ facti sunt. Ex his conditio videtur impossibilis; sed non est, & hæc verba accipiuntur pro his: cum pubes erit. In filiafam. dubitabatur, sed lex sequens ostendit quemadmodum id accipiendum sit: nam mulier, etiamsi viri potens fiat, non venit in suam tutelam. materf. pubertate non venit in suam tutelam, cum iure antiquo perpetua tutela contineretur, vt in *l. 5. §. ait Prætor, quibus ex caus. in poss. ea.* non dicitur si pupillus pupillaue in suam tutelam venerit. Ait autem hæc lex, *plerumque*: nam definitio hæc Sabini non est perpetua. mater, quæ timet ne relicta filio maritus dilapidet, siue quæ suspectam habet mariti vitam, vt ait, ita legat filio, cum sui iuris erit, *l. quidam, de her. inst, l. 3. §. etsi heres, de minor. l. Diui, de iure codicill. l. filiis, C. de inoff. testam. l vlt. de cond. & demonstr.* si antequam administraueris bona, morieris, reddas, & moriatur ante 20. an. fideicommissum debetur. In *l. 3. 4. de postul. l. 4. 5. 6. de priuileg. creditor.* datur tutor & curator his qui nequeunt administrare res suas. voluntatis quæstio est, id est facti, non iuris, *l. ex verbis, C. de donat. inter vir. & vxor.* multa cadunt in factum, vel variant factũ,

l. Mania § pen. de ann. leg. l. mora, de vsur. Quæstiones facti sunt iudiciales vt in l. Lucius mand. l. voluntatis C. de fideicomm. In l. 3. C. de test. tut. l. ex duobus, inf. de negot. gest. suæ ætatis dicitur pubes. ex l. Lætoria 25. annorum ætas dicitur legitima, l. 2. C. si maiter indemnit. promiss. l. quod Seruius, d. de condict. cau. da.

Ad L. LII.

Vitruuius singulos suos libros appellat volumen, cum volumen sit generalius philyræ & uliæ sunt cortices arborum. codices appellat pugillares ... Græcis, cerati, id est lignei pugillares sunt codices confecti ex membranis & lignea materia, in quibus possit scriptum deleri; & ideo commodatum consistit in pugillaribus, l. in commodato 17. §. sicut, d. commod. & lex chartæ, D. de bon. poss. sec. tab. ait chartæ nomine contineri chartam nouam & deletitiam, id est, siue testamentum scriptum sit in noua charta, siue deletitia, Paulus 4. sentent. tit. 6. libris legatis ait contineri chartas, volumina, membranas, & philuras.

Ad §. Si Homeri corpus.

Legato corpore, quale est, debetur, ita in l. si seruus, §. qui quinque, lib. 1. legaui decem quæ sunt in arca, & non sunt nisi quinque; quod ibi est, tantum debetur.

Ad §. Libris autem, & L. LIII.

Ita penu legata non debentur thecæ, granaria, dolia, sportæ. debentur tamen vasa, sine quibus oleum & vinum esse non potest, l. 3. §. vlt. l. 4. de penu. leg. l. 3. de trit. vino & oleo leg. Annulis legatis non debentur dactyliothecæ; argento legato non debetur arcula, l. 53. huius tit. loculi sunt Gallice bougettes Interdum libri sequuntur bibliothecam ex mente testantis: vt si quis leget bibliothecam, §. pen. huius leg. membrum in §. 7. est cubiculum, vt in l. si ita 13. §. 1. D. de manum. testam.

Ad L. LIV.

In l. cum seruus, de cond. instit. & l. ania 77. de condit. & demonstr. mulier filiumfam. instituit si emanciparetur. & postea in codicillis scripsit: hoc amplius ei do lego. lex ait, repetitam videri conditionem etiam in legato. In l. libertis 108. de cond. & demonstr. legauit ita, ne de nomine exeat, deinde subiecit, & eo amplius hæc do lego. In conditione de nomine exeat, in legato repetita censentur. In l. codicillis, 34. in prin. sup. de vsufr. legat. quidam libertis legat fundum, vt si quis prior vita decesserit, portio eius reliquis accresceret & post nouissimum ad remp. Arelatensium pertineret, & hoc amplius habitationes libertis legauit: & in his repetita est conditio. Item repetitur conditio legati l. 63. inf. conditio posita in repetitione legati, legatum prius & purum facit conditionale. non tantum hæ locum habent in legato eidem personæ, sed & diuersis, vt l. 13. sup.

Ad L. LV. LVI. LVII. & LVIII.

Huic adiungenda l. 56. & l. 57. ideo pali, pedamenta & perticæ non sunt ligna, l. 16. villa §. 1,

A de instr. leg. l. 1. de tigno iuncto. Dietæ, hypocaustæ, vel hypocaustum, Gallice poile, in l. 16. D. mand. Arbores gremiales, vel cremiales, vt alii legunt in l. fructus 7. §. si fundum, D. sol. matrim. quod facile crementur gremia, Gallice, bourrées, Quæ alio nomine non appellatur. In l. 31. de mort. caus. don. mortis causa capionis nomine non continentur species capiendi, quæ proprium nomen habent, vt hereditas, legatum, fideicommissum, quamuis mortis causa capiantur, sed quæ nullum nomen habent. carbones, l. carbonum 167. de verbor. signif. Iuris partiti. In l. 2. de origine iuris. Sexti Ælii liber exstat qui inscribitur Tripertita, quod proponeret legem 12. tabul. dein interpretationem, dein formulas, Gallice, la pratique. Ita & Ofilius. Vlpianus ligni nomine ait contineri
B sarmenta, gremia, vitium stirpes & radices, & superamenta materiarum, Gallice, coupeaux strobili. c'est vne pomme de pin. Arundines sunt ligna vt in Ægypto arundine pro ligno vtuntur. Item legatis alimentis in Ægypto aqua continetur, quæ venalis est, §. lignorum h. l. l. & l. Mela 14. §. 1. inf. de alim. legat editu bonum, T. Liu. lib. 39 c. 18. Fimo bibulo, pro lignis vtuntur. Titiones. Titionem extractum foco torrem appellat Lactantius lib. 4. Instit. Ne sum. fac. Ligna Sole cocta, & iamurca conspersa fumum non faciunt, Varro lib. 7. de re rust.

Ad L. LIX.

Legato chirographo tabulas & actiones legatas videri, & ideo heredem cedere debere actionem
C argumentum venditionis chirographi, quo vendito, venditum videtur nomen & actio, & legato nomine, legata videtur actio, igitur heres cedere debet actionem legatario, l. nomen 34. hoc tit. l. seruum 44. §. eam qui, lib. 1. l. Lucius 88. §. ciuibus lib. 2. Et id verum si vni etiam ex heredibus prælegarit, l. 4 in princ. famil. ercisc. non idem si rationes prælegatæ sint vni ex heredibus: nam ex præceptis expensis nulla est actio; atque videtur testator voluisse vt apud eum rationes manerent cui prælegatæ sunt, l. Pomponius sup. eod.

Ad L. LX.

D Anniculi rediguntur in numerum ouium. ouibus legatis, non debentur agni, nisi annuales sint, Paulus 3. Sentent. nisi alia sit regionis consuetudo, qua agni sunt qui non sunt adhuc tonsi l. legatis 65. §. vlt inf. multum interest an grex ouium, an oues legentur: nam ouibus legatis, arietes non continentur, vt & agni, ouium grege legato continentur, & arietes & agni qui statim compelluntur in gregem l. seruis legatis 81. §. vlt. hoc tit.

Ad §. Seruis, & ancillis.

E Serui veterani sunt, quos circum se vsus & cultus sui causa habuit. Obstat huic §. l. seruis 99. § muliones, inf. sed lex nostra est de mulionibus & agazonibus qui habebantur propter opus rusticum, quod ait §. muliones, mortis tempore, aut testamenti quia serui vrbani non separantur loco, sed genere vbicumque habitent, l. quemadmodum, de supell. leg. vbique habitet in l. vrbana familia, 166. de verb. signif. vbique, pro, vbicunque. sed videndum est quo quemque loco testator habuerit, vt rusticorum habeantur numero, quo & habuerit testator, l. prædiis 91. §. Titio, §. balneas, & §. vlt. h. tit. singulis seruis dabatur demensum, diarium cibarium. In d. l. vrbana scriptum est,

Vicariis. itaque legendum, *cibariis.* verum quid opus est quærere de seruis, cum titulus huius legis sit de instrumento? sed homines etiam sunt in instrumento, non res inanimæ tantum, *l. quæsitum* §. *Alfenus, &* §. *Idem respondit, de instrum. leg.*

Ad §. *Prædiis legatis.*

ALfenus nihil animalis instrumenti esse opinabatur: id est instrumento fundi legato, dicebat bruta non contineri, nec homines, *d. l. Quæsitum* §. *Alfenus.* Varro ait, instrumentum aliud esse vocale, vt seruum. aliud, semiuocale, vt hominem. aliud mutum, vt plaustrum. Si legata sint quæ colendorum prædiorum causa parata sunt, neque topiarius, neque saltuarius legatus videtur. Topiarius non habetur nisi ad hortum: is autem est qui arbores aliaque opere topiario exprimit, facitque species varias. Vitruuius lib. 7. *Ambulationis propter spetia longitudinis, varietatibus topiorum ornans.* Saltuarius qui tuendi fundi gratia habetur, & est custos agri Opilio magister pecoris. Asinus machinarius dicitur in *l. cum de lanionis, de instrum. leg.* Asinus machinarius, vel asina machinaria, non continentur instructo. cum hac pugnat *l. dolia, & l. Quæsitum,* §. *cellarium* & aliæ sunt Asinariæ molæ, siue iumentariæ, quæ clausis iumentorum oculis aguntur, aliæ trusatiles, & manuariæ. molæ sunt in instrumento legato, si seruiunt operariis fundi rustici, vt ait *l. cum de lanionis,* §. *cum de vilico.* si vero deseruiant prædio, non erunt in instrumento legato. Asinus machinarius cedit prædiis, si mola seruiat operariis.

Ad L. LXI.

IDem si ex officio sit traductus in aliud, *l. si cui balinei, quibus mod. vsusfruct. amitt.* Idem si ex officio transierit ad artificium, si ex ostiario textor fiat. Artificium artificio, officium artificio mutatur; sed non idem contra: nam artificium officio non mutatur, *l. legatis 61.* §. *1. inf.* vbi lecticarius videtur esse in artificio, & cocus in officio. imo vterque est in officio, aut artificio. sed ponuntur in artificio. In §. 1. ponitur cocus in ministerio; in §. 2. in artificio; sed cocus alias fuit in ministerio, alias in artificio. itaque varie in iure ponitur. Sic Liuius ait, *coci opus quod ministerium erat, ars haberi. cœpta est.* Vide Obs. lib. 9. cap. 17.

Ad L. LXII.

AIt, plerumque: nam aliud est si alia sit voluntas testatoris, vt in *l. Lucius 93.* §. *quæsitum inf.* In iure masculina habent intellectum muliebrium, & sunt promiscua, muliebria non idem. *l. seruis 81. h. tit.* hæc lex sumpta est ex Iuliani libro de ambiguitatibus,

Ad L. LXIII.

QVidam filium & nepotes instituit, & nepoti prędia certa prælegauit, quæ sua essent mortis tempore, excepto calendario. quæ exceptio, etiamsi adiecta non fuisset, intelligeretur, *l. vxorem* §. *legauerat, hoc tit.* sed quid exceptum intelligitur? constat instrumenta & cautiones debitorum exceptas esse. sed an etiam pecunia numerata, maxime ea quæ in arca inuenta est? Et quidam Calendarii nomine pecuniam numeratam excipi volebant, quos refellit Africanus: nam legato calendario instrumenta, & cautiones & pecuniæ redactæ ex nominibus, & rursus aliis collocatæ & destinatæ: nam permutatio nominum non mutat conditionem rei, & etiam pecuniæ redactæ non ex nominibus, sed alia ratione, destinatæ tamen nominibus faciendis. Quare excepto calendario, eæ etiam pecuniæ excipientur: nam quod de legato calendario dicitur, idem & excepto calendario, exceptum videbitur.

Ad L. Legatis seruis LXV.

QVæritur exceptis negotiatoribus, qui videantur excepti? item in legatis negotiatoribus seruis, qui legati videantur. negotiatores autem sunt qui negotii alicuius exercendi causa præpositi sunt: negotium autem siue negotiationem esse, veluti emptionem venditionem, qui contractus est similis emptioni, locationi, conductioni, permutationi. negotiatores denique mercatores sunt: Et hoc sensu in *l. 5. pro socio,* scriptum est, societatem contrahi posse negotiationis. An autem obsonatores sint negotiatores? Obsonator est, qui emit obsonia domino, minusque non emit vt vendat. Et vt absoluatur definitio; negotiatores seu mercatores sunt qui emunt vt vendant, & inde quæstum faciant, *l. suos* §. *vlt. hoc tit.* Idemque de cubiculario censendum per quem solitus erat dominus emere quæ cubiculo instruendo erant necessaria, & de eo qui piscatoribus est præpositus, quiscilicet piscatur domino, non vt vendat aliis.

Ad §. *Si vnus seruus.*

QVidam legauit tantum lecticarios seruos. Est quidam lecticarius & cocus, an accedit legato? etiam. Et hoc si lecticarii tantum legati sunt. sed diuersum si alii lecticarii, alii coci legati sint, & quidam lecticarius sit & cocus; nam hic legato artificio cedit, in quo plerumque versabitur. quod si non appareat, communicabitur *l. 99.* §. *vlt. inf. de quo sup. est l. vxorem* §. *Felicissimo, hoc tit.*

Ad §. *Vlt.*

PEcorum appellatione non continentur quæ gregatim eunt, vt grues, sed quæ gregatim pascuntur, vt oues: canes non continentur; arietum appellatione oues non continentur & boues, & iuméta sunt tantum quæ dorso domantur, vt equi, muli. canes, capræ, sues, proprium genus faciunt, *l. boues 89. D. de verb. signific. l. Ædiles 38.* §. *Iumentorum, de ædil. edic.*

Ad L. Auibus. LXVI.

AVibus legatis, anseres, phasiani, & gallinæ debentur & auiaria, Paulus Sent. *lib. 3. tit. 6.* §. *auibus,* quia commode sine auiariis haberi non possunt. Et sicut auibus legatis, non debentur opiliones, ita phasianis, phasianarii.

Ad L. Testatorem LXVIII.

QVidam habebat prædium commune cum Titio; sed eius pars iure pignoris erat obligata, & legauit testamento prædium commune. videtur etiam legasse ius pignoris, saluo iure debitoris, vt possit pignus luere, soluta pecunia, sicut emphiteuticarius, qui legat fundum emphyteuticum, non legat proprietatem, sed ius emphyteuticum, *l. si domus* §. *vlt. lib. 1.* Et legato fundo Seiano, licet non dixerit, meũ;

legaſſe videtur quod in eo prædio habet, *l.* 30. §. *qui fundum, ho. tit.* Prædium Seianum commune eſt Titio cum teſtatore, & nullum ius habet in parte Titij, an debebitur omne? ſic ſane. rei enim alienæ legatum valet, l. 30. hoc, niſi adiecerit, meum, *l. Meum* §. *fundo, lib.* 2. adiectio enim, meum, ſuam partem legaſſe oſtendit *l.* 5. §. 2. *lib.* 1. Et hoc ſi certum prædium legauit. Quid ſi prædia ſua omnia legauit, vel ſeruos ſuos omnes, an continebuntur communes? l. 74. ait, contineri communes. ſed hoc ita procedit ſi modo hoc ſenſerit teſtator, vt tantum deberentur qui ſui eſſent in ſolidum. Poſtremo quidam legauit prædia cum rebus quæ in his eſſent, an continentur ſerui? ſic ſane, *l. omnia* 32. §. *cum ita lib.* 2. Idem ſi legauit prædia cum entheciis, *l.* 2. *de in.i. leg.* Entheca ſunt dotes prædiorum, *l.* 2. *infr. de inſtr. & inſtrum. leg.* id eſt, inſtrumenta agri cauſa repoſita homines autē in ſunt inſtrumento, & legatis prædiis cum entheciis, debentur homines qui erant teſtamenti tempore, ſed & quæ poſtea acceſſerunt, ſi illud teſtator expreſſerit.

Ad L. Si cui lana LXX.

Ex *Pediculis*, §. *Labeo, de auro & arg. leg.* Lana tincta & verſicoloria, non tincta, coloria, facta lana eſt carminata, pectinata *l. ſed ſi vir, de don. int. vir. & vxo* lanifica eſt, quæ pectit lanam. Lanipendia quæ præbet lanam. Sabinus accipit ſtamen pro filo laneo non contexto in tela, quod continetur lanæ appellatione. Paulus pro filo contexto in tela, ſed in hac re pugnat; ſed Sabinus ſequendus. Pugnat cum *d. l. pediculis*, §. *lana.* quidam legauit veſtem, ornamenta, lanam, linum & verſicoloria. eſt multiplicatio verborum non neceſſaria. Sabinus putat verſicolorum nomine contineri purpuram. contra Vlpianus, quem ſequor. In lege Oppia interdictæ ſunt veſtes verſicolores purpureæ. verſicoloria ſunt tincta. Tomentum eſt derasum panno vellus. male qui putant eſſe pilos, qui ſeparantur a lana in *l. in pecudum, de vſur.*

Ad L. Cum ſua LXXI. & trib. ſeq.

Vino legato, continetur quod vini nomine teſtator habuit, *l.* 1. *de trit. vino & ol. leg.* ſeruis quoque legatis idem dicendum, *l. ſeruis vrbanis* 99. *ho. tit.* puta ſi heredes inſtituantur ſui ſerui, *l.* 2. *de cond. inſt.* idem ſi legentur, vt hic. ſuorum appellatione continentur quorum proprietas integra pertinet ad teſtantem, *l.* 73 *in princ. hoc tit.* meum non eſt proprie quod eſt meum ratione vſusfructus, qui non eſt pars dominii, ſed ſeruitus Interdum ſerui alieni, ſed bona fide poſſeſſi, mei dicuntur. ſuorum nomine continentur ſerui oppignerati, quia pignore non mutatur dominium, *l. cum & ſortis* §. *vlt. de pign. act.* At contra ſerui qui mihi ſunt pignerati, non ſunt mei. opponitur *l. legata*, §. *vlt. de ſupell. leg.* Quidam legauit ſupellectilem omnem ſuam, quæritur an argentum pignori acceptum ſupellectili contineatur. Papinianus ait, non contineri niſi pignus fuerit in vſu creditoris voluntate debitoris quaſi ſuum, & proprietatis iure intelligi: Et refer id ad ius antiquum, quo pignus dabatur mancipio creditori, idque genus pignoris dicebatur fiducia. Et regulariter creditor non habet pignus in vſu; alioquin facit furtum, quia domini illud eſt: Et ſic quod habuit in vſu proprietatis iure, idque ex *l. qui habebat, hoc tit.* mitti ſerui in mercedem, dicuntur quorum operæ locantur. Hoc loquendi genus eſt in *l. Quæſitum* §. *ſi aliqua, de inſt. leg.* locatio autem dominium non immutat, vt eſt in *l. non ſolet, loc.* niſi duobus caſibus, vnus eſt in *l. in nauem. eod.* alter

A eſt in *l. vlt. de contrah. emp.* ſuorum nomine non continentur ſerui venales, id eſt, quos emimus vt vendamus illico homo non eſt in merce, & tamen eſt loco mercis, venalitiarius ſiue mango, eſt loco mercatoris. merx eſt quod emitur vt ſtatim vendatur, mercator qui vendit auerſione, id eſt, in aggere, vt in Nouel. Valentiniani *de releuat. poſſeſſ.* Gallice *en bloc.* venalitia mancipia, id eſt, ſerui venales. ſuorum nomine non continentur. peculiares ſerui, id eſt, qui ſunt in peculio ſeruorum noſtrorum, id eſt, ſerui ſeruorum noſtrorum, id eſt vicarii ſeruorum noſtrorum, ſerui noſtri ordinarii, *l. ſi ſeruus meus, de pecul. l. ſeruo manumiſſo de pecul. leg.* ſerui communes legati, cenſentur tantum legati pro parte noſtra, *l.* 5. & 6 *lib.* 1. *l.* 30. §. *Qui fundum, ſup. hoc tit.* Plena proprietas eſt, cum noſter eſt vſusfructus, nuda dicitur cum vſusfru-
B ctus alienus eſt. Plena proprietas mea eſt, licet abſcedat vſusfructus, quod ea integra mea ſit, *l. recte, de verb. ſignific. l.* 17. *in fine rei vindic.* vſucapione acquiritur proprietas, non vſusfructus, *l. locum* §. *proprietarius, de vſufr.* Porro nihil refert an teſtator dixerit ſuos, an intellexerit. Itaque hæc non tantum verbis, ſed menti aptantur teſtatoris, vt conſtat ex *l.* 73. §. 1. cum ait: *niſi contraria voluntas teſtatoris appareat.* In *l. nuper* 85. *hoc tit.* ſi certum corpus legatum ſit, vt Stichum meum, licet eius non ſit, tamen debetur, quia falſa demonſtratio non vitiat legatum. ſi leget incertum, vt vinum meum, adiectio illa, meum, accipietur pro conditione, & non debebitur, niſi ſit eius, *l. nominatim, de cond. & demonſtr.* Demonſtratio
C rem præſentem vel præteritam, conditio futuram deſignat.

Ad L. Nummis LXXV.

Non loquitur de nummis qui ſunt in arca, vel certis nummis: nam hoc modo diſtincte leguntur nummi, & hoc caſu quilibet alii debentur, non exiguiores tantum. non loquitur de nummis ſimpliciter legatis, nullo alio adiecto: nam legatum incertæ rei non valet, *l. cum poſt*, §. *gener. de iur. dot.* ſed loquitur de certo nummorum numero indiſtincte, id eſt, non expreſſa nummorum ſpecie & qualitate. Et ita in *l. ſi ſeruus* 50. §. *vlt. lib.* 1. vbi coniectio fit ex dignitate legatarii, caritate & neceſſitudine. Eadem
D quæſtio eſt in *l. qui non militabat* §. 1. *de heredib. inſtit. l. heredes palam* §. 1. *qui teſt. fac.* atque ita eſt facienda coniectio ex variis coniecturis, *l. librorum* §. *Quid ergo. ſup. h. tit.* Chartarum appellatione non continentur perſcriptæ. In ſtipulationibus quoque in re dubia heredi parcendum, *l. Sempronius* 67. *lib.* 2. *l. vlt. de his quæ in teſtam. delent.* vtrumque exemplar idemque authenticū ſequimur, cum non appareat vtrum ſit authenticum. ſcripſerat quis teſtamentum duobus authenticis, in quibus congruerent omnia, niſi quod vno onerabatur heres fideicommiſſo hereditatis reſtituendæ, in altero non apparebat quod prius eſſet. Dixi, non deberi fideicommiſſum in fauorem heredis cui parcitur: Item in eius fauorem diſiunctio ac-
E cipitur pro coniunctione, *l. generaliter, in prin. C. de inſt. & ſubſtit. l. cum acutiſſimi, C. de fideicommiſſ.* purum fideicommiſſum capitur pro conditionali. ſed in hac lege dandi ſunt nummi qui non abſint ab exiguioribus, vt Seſtertii à quadrantibus. ſeſtertius valet quadrantes quatuor. At qui lex *fideiuſſorem* 52. *ſup. mand.* ait, peſſimo vino liberari poſſe. ſed tamen non liberabitur acido, ſed dando quod erit peſſimo propinquius. ita in homine legato; *l. legato* 37. *lib.* 1. obiicit Accurſ. legem *qui lancem, de auro & arg. leg.* lex loquitur de obſcuro ſermone, *l. qui lancem* non loquitur de ambiguo, cum lanx media legata ſit. Obiicit

item Accurs. *l. cum certum*, *de trit. vino vel ol. leg.* vbi dicitur non esse obseruandam consuetudinem, & cuiuscumque generis oleum volet, heredem præstare. sed idem de hac lege dicam: nam non est spectandum quo genere testator vtebatur.

Ad L. Cum in substitutione LXXVII.

QVæ ab herede instituto legaui, ea & substitutis dare damnas esto: sed vt vt sit, repetitio intelligitur, *l. in generali*, *de verb. signific.* libertates legato continentur. Item continentur quæ verbis precariis relinquũtur *l. & fideicommissum 86. inf.* nedum libertates & cetera quæ directis verbis relinquuntur: Item adsignatio liberti, quæ nec verbis directis nec obliquis relinquuntur, *l. 6. inf. de adsign. libert.* Obiicit *l. Imperatores*, *de transact.* in qua separantur manumissiones & legata: ergo legati nomine non continentur libertates........

Ad L. Quæsitum est LXXVIII.

COniungendum principium huius legis cum *l. cum de lanionis 18. §. Sabinus*, *de instr. vel instrum leg.* vbi si cui fundus, quæque ibi sunt, legata sint, continentur omnia quæ in eo fundo morari solita sunt. Et eo legato continentur ea tantum quæ ibi sunt, quasi perpetua sede: non continentur autem ea quæ ibi sunt ad tempus & quæ sunt casu quodam. Et retro quod casu abest, non minus legatum est, *l. 86. inf. l. 84. inf. l. 1. C. de verb. signifi.* esse, est esse solere, *l. si vxori*, *§. vlt. inf. de auro & arg. leg* Ex *l. eius qui §. Celsus ad municipal.* destinatio animi domicilium facit, hinc qui abest Valentiæ ciuis, Valentiæ esse dicitur, *l. fundi §. quidam*, *de inst. vel instrum. leg.* Et legato hoc continentur homines, vt & hoc, cum his quæ fundi causa parata sunt, Item *l. omnia 32. l. Caius 86. sup. lib. 2.* si fundum instructum legarit quis, *l. 12. de instr. & instrum. leg.* continebuntur homines qui ibi morantur, non ad tempus, *l. Prædia §. 1. l Seia*, *§. idem quæsiit*, *eod. tit.* serui fugitiui & legato continentur, & partus ancillæ fugitiuæ, *l. huiusmodi 84. §. legatum, lib. 1. l. seruus 82. inf. facit l. Titius*, *de seruis export.* Huius autem legis initium est in *d. l. Seia*, *§. Pamphila.* Denique qui abest studendi causa, legato continetur, Paulus Sent. lib 3. *tit. de leg.*

Ad §. I.

QVæritur an hoc legato debeantur nomina & pecuniæ; Et non continentur destinatæ nominibus faciendis. Eadem ratio est calendarii, *l. 41. §. legauerat, sup. l. si chorus*, § 1. *l. si mihi Meuia*, *inf.* In qua lege excipiuntur pecuniæ, vt in hoc §. 1. Ita serui negotiationi destinati non cedunt legato. Et venalia non continentur legato, *l. nam quod*, § *pen. de pen. leg.* si cui penus legata sit præter vinum, omnis penus legata censetur excepto vino. non obstat *l. Quæsitum*, *§. pen. de instr. vel instrum. leg.* in §. 1. huius legis. legauit fundum instructum cum supellectili, vasis, & veste, & mancipiis. Ista enumeratio est superuacua. sed quæritur, adiiciendo eas species, an videatur coangustasse legatum? & ait, non videri. Quod aliter fit in hoc §. sed alias species adiecit ex abundanti. Non mutat rei legatæ substantiam non necessaria rerum expressio, sed in hoc legato nihil est abundans Non obstat *l. à filio §. vlt. de alim. leg.* sed non dixit quibus præstabam, sed *quæ*; & ita inferior scriptura non derogat superiori.

Ad §. Peto.

HIc §. sumptus est ex *l. Qui habebat 101. §. vlt inf.* adscribere est vendere. Coloni, Gallice, *rentiers*. His verbis, *ita vti est*, significatur instructum & instrumentum, *l. Prædia §. vlt. de inst. & instrum.* Instructo autem non continentur reliqua colonorum, *d. l prædia §. 1.* & ratio est, quia instructo fundo legato non continentur pecuniæ numeratæ, neque debitæ, neque cautiones, & reliqua colonorum, cum sint pecuniæ debitæ, nec continebuntur. In *l. Seia. 20. §. vlt. eod.* ait, *vti possedi.*

Ad §. Illud fortasse.

ARgento legato debetur tam factum quam infectum. Argentum factum quid sit ostendit *l. cum aurum 19. §. argento*, *inf. de auro & arg. leg.* Nummi neque facto, neque infecto argento computantur; argumenti nomine continentur ea quæ nomen aliud proprii generis non habent, lex *heres 100. §. 1. inf.* obstat huic § ait, *nomina im*, vt *l. 18. §. cui fundum*, *de instr. & instr. leg.* Error testatoris ius facit, si appareat eum voluisse, *l. 3. de supell. leg.* vbi videtur testator instrumenti nomine alia mancipia contineri voluisse, *l. ornamẽtorum inf. de auro & arg. leg.* vbi error heredis ius non facit. si leget omne marmor & statuas nominatim, hæc adiectio, statuas, abundat: Atque ita error testatoris non facit ius, si non appareat eum voluisse. Ratio autem cur diuersum sit in marmore, quæ est & *legis lana*, *inf.* hæc est, quia *quæ materia potentia &c.* vim nomenque retinent materię. Eadem verba sunt in *l. heres §. 1. inf.* vbi idem potest videri de eo qui tantum legat marmor: nam po. est videri statuas marmoreas non legasse. Eadem ratio est lanæ: nam lana legata, non debetur vestis, *d. l. lana.* Nec obstat *l. seruum*, *§. si pocula*, *lib. 1.* vbi lana legata, debetur vestimentum ex ea factum, sed addit, si legatarius probarit durasse voluntatem. Paulus in Sentent. lib. 3. tit. 6. contrarium ait: nam ait, argento legato, massam tantum deberi, non vasa; sed vtrumque potest esse verum, quia est quęstio voluntatis, vt in *l. Seia*, *§. vlt.* cum ait: *ita vti possedi*, statua facta ex auro meo, mea est: secus de veste ex mea lana, *l. in rebus*, *de acquiren. domin.*

Ad §. Coccum.

COccum & purpura versicoloria non sunt, sed quæ tincta sunt, & versicolorum nomine Paulus in *l. pediculis*, *§. Labeo de auro & arg. leg.* non contineri purpuram & coccum: Sabinus contra. vide ad Paulum *lib. 3. Sent. tit. 6. §. lana legata.*

Ad L. Si chorus LXXIX.

CHorus est cœtus comœdorum qui post actum concinunt. familiam faciunt tres: si cui optio seruorum data sit, tres potest eligere, *l. 1. de opt. leg. inf.* tres quoque faciunt collegium. Effectus huius §. hic est, vt omnibus mortuis præter vnum, valeat legatum; sed si desit vnus choro, iam non est amplius chorus. sicut quadriga legata, & equo mortuo, non extinguitur legatum, nisi mortuus sit equus qui demonstrabat quadrigam, vt est in *l. Peculium §. 1. lib. 2.* id est, omnium præstantissimus. Et sic mortuo præeunte cantore extinguitur legatum. at grege legato &

mortuo præter ouem, & armento præter bouem, non extinguitur legatum, *l. 22 lib. 1.* Choro legato, aut familia, possum vindicare singulos homines, vt hereditatem vindicare possum per res singulas: Et sic quod vna vindicatione possum in vniuersum, possum etiam per partes, sed non e contra, vt peculij partes singulas vindicare possum, peculium vero nequaquam, *l. vindicatio 56. sup. de rei vindic.* quia peculium non est nomen corporis, vt grex, armentum. Neque tamen chori legatarius potest vnum eligere, alterum repudiare, quia vnum est legatum, *l. 4. §. 6. lib. 2.* quod nunquam permitteretur, si singuli legati essent, non sub nomine chori, quia plura legata sunt. Idem in venditione, *l. cum eiusdem, de ædil. edict.* Nam ob vitium vnius redhibetur alij, quia vna venditio est, & separari non posset absque detrimento. quod non ita est in familia, quæ vendita ob vitium vnius, non redhibebitur tota, quia separari possunt absque detrimento. Eadem ratio euictionis. euicto vno choro, actio de euictione spectatur in solidum: in familia secus; nam euictio dabitur in singulos, *l. cumplures 72. de euict. sup. l. Ædiles 38. §. vlt. de ædil. edict.* Accurs. citat *l. si domus 71. §. 1. lib. 1. & l. serui venditor, sup. de euict.*

Ad §. Area legata.

OBstat *l. 39. lib. 2. & l. seruum filii 44. §. si area, lib. 1.* vbi impositione ædificij non videtur perire legatum. Dissentit Celsus à ceteris; sed vtrumque defendi potest, & ædificium ad legatarium pertinere, & non pertinere, quia voluntatis est quæstio: verior tamen posset esse Celsi sententia, *l. repeti §. vlt. Quibus mod. vsusfruct. amitt.* legato vsufructu areæ, impositum est ædificium. sane mutatur vsusfructus, quia quælibet mutatio mutat vsumfructum. At nonnunquam debetur tantum æstimatio areæ, *l. qui res 98. §. aream, de solut.* si deducta sit in stipulationem, & ædificium fuerit factum.

Ad §. Seruus quoque.

PVgnat *l. qui res §. aream, de solut.* Et Paulus idem scripsit quod in §. *aream*, in *l. si seruus legatus 27. §. 1. de adim. leg.* sed dicendum dissentire Celsum à ceteris, cuis sententia manifeste refellitur in *d. §. aream.*

Ad L. Quod his verbis LXXXIII.

PRimæ pars huius legis est de fideicommisso hereditatis: Et quidquid scriptum est de fideicommisso hereditatis, idem dicendum est de fideicommisso rerum singularum, an fructus debeant reddi, & quæ vice fructuum sunt, vt pensiones prædiorum, vsuræ nominum, operæ seruorum, vecturæ nauium, vel iumentorum, *l. mercedes 29. D. de petit. hered. l. cum seruus 39. §. 1. sup. lib. 1. l. vsura 34. & l. prædiorum 36. sup. de vsur.* Modestinus respondet, fideicommisso hoc fructus non contineri. Nam hoc legato videtur rogatus restituere quod fuit hereditatis, *l. In fideicommissaria 18. ad Trebell.* fructus autem inuenti in hereditate veniunt in restitutionem fideicommissi, *l. ita tamen 27. §. 1. ad Trebell. l. centurio 1.. de vulg. substit.* verum fructus percepti imputantur in Falcidiam heredibus, exceptis liberis, *l. Iubemus, C. ad Trebell.* Cur autem imputentur in Falcidiam ratio

A est, quia omnia quæ sunt ex iudicio defuncti percipiuntur iure hereditario, *l. quod autem 74. ad leg. Falcid.* fructus autem medio tempore percepti sunt ex certo iudicio defuncti, *l. mulier 22. §. si heres, ad Trebell. inf.* Ex contraria ratione, si pure relinquatur fideicommissum, & fructus percipiantur ab herede negligentia petentis, fructus hi non imputantur in Falcidiam. Finge: rogatus pure restituere hereditatem, paratus est restituere. at fideicommissarius frustratur & moratur accipere: negligentia hæc ei obest, & rogatus fructus non imputabit in Falcidiam, quia non percepit ex iudicio defuncti. Obstat huic § *l. Balista, ad Trebell.* vbi ait, fructus esse restituendos, ac si specialiter hoc testator expressisset. nec captandum suffugium, quod dixerit pecuniam: nam in lege 12 tab. B pecunia sumitur etiam pro hereditate: *l. nam quod §. vlt. eod.* nec verbo, *omnem*: nam *l. heredes, eod.* ait, *omnem*, & ait fructus non restituendos, & hoc verbum subintelligendum *l. Lucius §. tres, eod.* Sed considerandum, non rogari heredem, quicquid prouenerit ex hereditate restituere; sed institui filium sub hac conditione. si cauerit Reip. quantacumque pecunia ad se peruenerit, eam omnem ad coloniam Philippensium peruenturam. Et postremo debetur hereditas ex cautione conuentionali, quæ recipit incrementum fructuum, *l. pecuniæ, de verb. signif.* non autem ex fideicommisso. De fideicommisso interponitur cautio prætoria, non conuentionalis; sed hæc non recipit incrementum fructuum, *l. 1. §. bellissime, vt legat. nom. cau.* simile est in *l. 38. § pen. sup.* quod C oponitur in *l. Ballista.* prohibitio alienationis est fideicommissum. si peto simpliciter ne alienes fundum, inutile est fideicommissum, sed si dico conserues familiæ, valet. Et tamen in l. 38. ait, non esse fideicommissum, sed voluit eos teneri ex cautione, non ex fideicommisso. Obstat *l. 3. §. nonnunquam, de vsur.* sed lex ait, fieri hoc iure voluntatis, & diuersum est, si quis dicat, *quidquid ex hereditate peruenerit*, vel dicat, *quod ex hereditate superfuerit*; sed obstat *l. deducta §. pen. ad Trebell.* sed delenda negatio, cum idem ipse scripsit in *d. §. nonnunquam.* & plenius dictum in recitat. ad Papinianum. Obstat *l. 2. §. vlt. inf. de dote præleg.* Sed Accurs. optime respondet, cum legasse pro dote & modo dotis, & sic D residuum reddet. Eadem ratio est in *l. 3 §. cum Pollidius, de vsur.* qui sequitur §. *nonnunquam.*

Ad §. Idem testatores.

POsterorum appellatione continentur liberi in infinitum, etiam vltra trinepotes, *l. 4 D. de iure immunitat.* vt heredum appellatione contineantur liberi, non heredes in infinitum, *l. ex facto §. pen. ad Trebell.* si sine heredibus, id est, liberis. In feudis heredis nomen significat liberos, & masculos præcipue, quia fœminæ sunt incapaces feudorum, liberos E eiusdem nominis & familiæ; sicut cum datur immunitas posteris, intelligitur eiusdem nominis & familiæ, *l. vacatio 13. de muneribus & honor. l. 1. & 4. de iure immunitat.*

Ad L. Re coniuncti LXXXIX.

PEndet ex *l. triplici, de verb. signif.* coniunctio aut re tantum fit, aut verbis, aut re & verbis. hac autem lege declaratur qui sint re tantum & verbis coniuncti. Quod restabat in *d. l. triplici.* Et vter præferatur in iure accrescendi, deficiente vno ex

ex coniunctis. Lex Iulia & Papia erat de heredibus & legatis inutilibus, & quæ pro non scriptis habebantur. Fuit & de incapacibus, quibus quidquid relinquitur, pro non scripto est. Et ea lex facit incapaces cœlibes, orbos, coniuges inuicem. Eadem est de caducis, & his quæ sunt in causa caduci. Quæ erant pro non scriptis, non cadebant in fiscum, sed remanebant penes heredem, *l. si Titio 55. §. vlt. sup. de legat. 2. l. vn. §. in primo, C. de caduc. toll.* Lex 87. *sup.* & lex *Senatus 35. inf. de mort. cau. donat.* definit, legati appellatione contineri fideicommissum, & mortis causa donationem, quia lex Papia prohibet legatum capere, & fideicommissum, donationem mortis causa, id est, vt qui ex l. Papia incapaces sunt legatorum, iidem sint incapaces fideicommissorum, & donationum causa mortis. varia igitur facta fuere Senatusconsulta, inter quę id cuius meminit *d. l. Senatus*. Idem dici potest de lege Falcidia, quæ est odiosa, quia contra testatoris voluntatem inducitur *l. Titia 86. ad leg. Falcid.* lex Falcidia locum habet in fideicommissis ex Senatusconsulto Pegasiano, & constitutione Seueri in donatione mortis causa, *l. 5. C. ad leg. Falcid.* tametsi odiosa non sint producenda ad benigniora, adeo vt vincat sentētia quæ pro volūtate facit, *l. si pars, de inoffic. testam. sup.* Nunc finge, remittitur militi lex Falcidia, *l. 7. C. ad leg. Falc.* ergo remittitur Senatusconsultum Pegasianum, & constitutio Seueri quæ Falcidiam vult detrahi ex donatione mortis causa. lex Furia quæ nominatim prohibet capere legatum & donationem causa mortis vltra mille asses, vt scribit Vlpian. in Fragmentis *tit. 1. & l. Marcellus, de donat. causa mortis*, quoniam quæ benigne introducta sunt, ea possumus ampliare. Senatusconsultum Velleianum est benignum, Macedonianum est odiosum, odio creditorum & fœneratorum introductum, & in *l. sed si paterfam. §. penult. & l. 40. D. ad Maced.* In *l. 9. §. hoc Senatusconsultum, eod.* vocatur seueritas. per errorem solutum a muliere quæ tuta erat Senatusconsulto Velleiano, repetitur, secus in Macedoniano, *l. qui exceptionem, de condict. indeb.* Quæ autem ratio *l. 87.* eadem est *legis hereditatis 138. de verb. sign.* vbi ait, quos lex Papia prohibet hereditatem capere, eos etiam prohibet bonorum possessionem capere, idque est ex Senatusconsulto. Item lex legata quæ cadunt in fiscum, esse caduca, vel in causa caduci, si legatarius decesserit viuo testatore, vel mortuo testatore ante apertas tabulas, sed ita demum, si valebat legatum ab initio, die legati cedente deberetur, si viueret legatarius, *l. vlt. de his quæ vt indig.* Et hac ratione *d. l.* pertinet *ad leg. Papiam.* Item hac lege tractatur de coniuncto, qui excludit fiscum, vt puta legatarius, qui habebat collegatarium, mortuus est viuo testatore. mortui pars coniuncto accrescit, & præfertur fisco & heredi scripto. hac ratione in tit. de caduc. toll. tractatur de coniunctis & iure accrescendi. Et Iurisconsulti de substitutionibus tractabant in libris ad legem Papiam, quia substitutus præfertur fisco; & ait Iustinianus, substitutiones introductas, vt tollerentur caduca; id est, substitutiones reciprocas, vel omniū heredum factas vni tantum, vel vnius heredis factas ceteris omnibus excludere fiscum, vt remedio substitutionis valeret in testamento ius coniunctionis. leges caducariæ conseruabant parentibus vsque ad tertium gradum ius antiquum, id est, ius accrescendi, ceteris heredibus scriptis præferebant fiscum. Huc pertinet *l. 5. D. de vulg. subst.* vt substitutio fiscum excludat *l. 90. h. tit.* pertinet ad eandem legem: nam si deficiat pars eius, à quo nominatim legatum relictum est, accrescit coniuncto heredi habenti ius antiquum sine onere: pars autem eius, à quo non nominatim relictum est, accrescit cum onere, *l. 29. §. vlt. lib. 2.* Triplici autem modo coniunctos intelligimus: vel enim coniuncti sunt re & verbis, vel re tantum, vel verbis tantum, *d. l. 142. Coniuncti* sunt re & verbis, quibus eadem scriptura eadem res legatur: vt Primo & Secundo do lego fundum Seianum, vel, ex semisse heredes instituo; vel Primus Secundusque, & Primus cum Secundo, qua de conceptione dubitari poterat an vterque veniret, vel neuter. sed coniuncti sunt, *l. si quis Attio, de vsufr. accresc. l. si quis inquilinos 112. §. si ita, & l. si quis legauerit, 121. lib. 1. l. 1. § qua depositis, depos* si quis deposuerit equū cum capistro, vnum est depositum, vt seruo legato cum peculio, vnum legatum, ita fundo cum instrumento legato, *l. 1. de instruc. vel instrum. leg.* In qua lege duæ sunt partes quæ pugnant, nisi obserues primam partem constare verbis Sabini; cui legi coniunge *legem 3. de pecul. leg.* Ait *d. lex triplici*, oratio soluta habetur pro coniuncta, vt Primus, Secundus ex parte dimidia heredes sūto, Tertius ex parte dimidia heres esto. sane Primus & Secūdus sunt cōiuncti re & verbis: si Tertius adiectus non fuisset, Primus & Secundus non essent coniuncti, quia vterque ferret dimidiam partem, & non in vnam eandemque concurrerent. Aliud exemplum coniunctorum re & verbis: Primus ex parte dimidia heres esto, Secundus ex eadem parte, qua Primum institui, heres esto. Tertius ex parte dimidia heres esto. adiectio Tertii facit vt Primus & Secundus videatur in vnum semissem coacti, & coniuncti re & verbis. quod in *d. l. 142.* traditur ex Iuliano repetitur in *l. Iulianus 15. D. de heredib. instituendis.* Re coniuncti tantum sunt quibus eadem res separatim legatur: vt Primo fundum Seianum, Secūdo eundē fundū do lego. verbis, quibus coniūcta scriptura eiusdem rei partes legantur, vt, Primo & Secundo fundum Seianum do lego ex æquis partibus: verbis tantum coniuncti partes habent, non concursu, id est, cum vterque legatum vult, sed ab initio. Re coniuncti tantum, vel re & verbis partes habent ab initio in solidum, partes vero tantum habent concursu, id est, vtroque legatum agnoscente. verbis coniuncti, ait lex, semper habent partes, id est, etiam ab initio, ceteri partes habent concursu, ab initio solidum. verum cur in verbis coniunctis id aperte definit, cum in ceteris nihil definite præscribat? quia inter coniunctos re & verbis, & coniunctos re tantum, est aliqua differentia inter ius nouum & ius antiquū, & inter legatum per vindicationē, & legatum per dānationem: nam si disiunctim per vindicationem legetur, singuli ab initio solidum habent, concursu autem partes faciunt. Sed si eadem res per damnationem legetur, hoc modo singulis solidum debetur, id est, vni res integra, alteri rei integræ æstimatio. quæ tamen differentia sublata est a Iustiniano. Ex his patet quî concilianda sit hæc lex cum *l. Plane, 34. §. si coniunctim lib. 1.* vtraque lex loquitur de his quibus coniunctim res legatur, id est, qui sunt coniuncti re & verbis. His autem disiunctim seu separatim dicitur legari, qui re tantum sunt coniuncti. *§. si eadem res, Instit. de legat.* Coniunctio verborum per se nullius momenti est, nisi quatenus ex voluntate defuncti habetur pro coniunctione duplici, id est, tam re quam verbis, *d. l. plane §. si coniunctim.* & hæc lex est de his qui sunt coniuncti re & verbis, & tamen ait hæc lex concursu partes fieri, ideo *l. 1. §. 1. de vsufr. acc.* non ex æquis partibus, id est, non per concursum ait. at *d. §. si coniunctim.* ait, partes ab initio fieri. potest dici, vtramque sententiam esse veram; sed sententiam huius legis veram esse in legato vindicationis ex iure antiquo, sententiam *d. §. si coniunctim* in legato per damnationem vel legato per vindicationem iure nouo, id est, lege Iulia & Papia auctoribus Vlpiano, Paulo, Caio in Fragmentis: nam cum ait, *data*, loquitur de legato vindicationis. *do lego*, sunt verba lé-

gati per vindicationem; in legato autem per damnationem, vt, *Primo & Secundo fundum illum damnas heres eſto dare*, partes habent ab initio. Quæ dicuntur de legato vindicationis, eadem ſunt in legato præceptionis quando eorum eadem fere ſunt verba. Quæ de legato damnationis, eadem de legato ſinendi modo eadem ratione. Eadem & de fideicommiſſis. verba, & iura eorum plerumque eadem ſunt, *l. 20 ſup.* Nec moueat quod differentiæ horum dicantur ſublatæ in *l. 1. C. de cad. toll.* nam in Pandectis legimus, per vindicationem rem alienam relinqui non poſſe, *l. Stichus 30. de man. teſtam.* *Propemodum alias. l. tantum, de verb. ſign.* lex *re coniuncti* loquitur de iure antiquo; quod fuit ante leges Caducarias: nam Celſus tractauit, vt demonſtrat titulus de regula Catoniana, quod pertinet ad ius vetus, non leges nouas, id eſt caducarias. *l. vlt. de Reg. Caton. d. l. Plane, ac iure nouo.* in *l. 3. de vſufr. accreſc. inf.* Toties inter legatarios eſt ius accreſcendi, quoties ſinguli ab initio ſolidum habent, concurſu partes; Ius accreſcendi definiamus ſic, vt ſit ius retinendæ, vel nanciſcendæ partis eius qui non concurrit, vel concurrere deſiit; quod locum habet tam in vſufructu quam in proprietate. Et proprie ius accreſcendi eſt inter coniunctos re & verbis, non proprie, inter coniunctos re; ſed proprie eſt ius non decreſcendi, *l. vn. § ſin vero nemo, C. de cad. toll.* ſed quodammodo accreſcit, cum concurrente altero decreſceret: nunc vero concurrente altero, non decreſcit. vt inteſtato moriens videtur heredem quodammodo dare agnato proximo, quam teſtamento poterat ei adimere, & ideo recte oneratur fideicommiſſo. *Ius nanciſcendæ, &c.* quod proprie in vſufructu tantum locum habet, non in proprietate. vnde duplex differentia eſt inter proprietatem & vſumfructum, quæ in iure accreſcendi contingit. vna, vt pars proprietatis acquiſita & poſtea amiſſa non accreſcat, pars vſusfructus accreſcat, id eſt, non nanciſcor partem proprietatis eius, qui ſemel mihi concurrit, ſed poſtea concurrere deſiit, amiſſa parte ſua, vel omiſſa, nanciſcor in partem vſusfructus, iure accreſcendi: Et aliud eſt omittere, aliud amittere. omiſſa proprietas & vſusfructus accreſcit. omittimus delata, amittimus quæſita: omiſſus non accreſcit, amiſſus accreſcit. Ratio diſcriminis eſt in *l. 1. §. pen. de vſufr. accreſc.* quia proprietas ſemel vno momento conſtituitur, id eſt, eo ſolo tempore quo vindicatur legatum ab initio. Finge: Primo & Secundo eundem fundum do lego. eo ſolo tempore, quo Primus vindicat legatum, inſpicimus an concurrat Secundus, ſi non concurrat, partem non facit Primo: Primus igitur vindicat totum legatum; ſed ſi concurrat Secundus, Primo partem facit. Quicumque partem fert, vel aufert, & facit multo magis, licet non contra: quicumque facit partem, & facit hoc non eſt verum: nam poteſt aliquid connumerari in partibus faciendis, nec partem ferre: ſed ſiue feras, ſiue facias partem ſocio, obſtat iuri accreſcendi: ſi nihil feras, neque facias, nihil obſtat, qui ſemel fecit partem, & ſemper faciet; licet amiſſa parte ſua concurrere deſierit: Et hoc in proprietate. In vſufructu longe aliter ſe res habet: nam vſusfructus legatur non ſemel, ſed quotidie; & in momenta ſingula cuilibet legatario accreſcit. quia ex perceptione temporaria conſiſtit, *l. 1. quando dies vſuf. leg. cedat*, & ſic diuerſa videntur legata. Et ſic non eo tempore, quo vindicatur vſusfructus, inſpicitur an concurrat Secundus, ſed quotidie. Et qui hodie mihi concurrit, ſi non concurrat cras amiſſa parte per capitis deminutionem, eius pars mea eſt. Altera differentia eſt, quia proprietas ſiue pars proprietatis, quæ deficit, non habenti partem ſuam non accreſcit, vſusfructus accreſcit, & ſic non habenti partem ſuam, quia vſusfructus eſt ius perſonale, perſonæ accreſcit

A non parti accreſcit igitur perſonæ non habenti partem ſuam, modo habuerit quondam. Pars autem proprietatis accreſcit parti vel perſonæ, ratione partis quam habet, *l. Interdum, de vſuf. accreſc. l. 1. & an eadem §. qui cum, de except. rei iud. l. ſi Titio 33. §. pen. de vſufr.* vbi alluuio eſt ius accreſcendi iuris gentium; ſed non de eo agimus. Aliud eſt ius accreſcendi iuris ciuilis, *§. vlt. de donat. Inſt.* ſed non eſt illud de quo diſſerimus. nam hoc ſublatum eſt. hoc de quo agimus confirmatur in *tit. de cadu. toll. end.* Nulla differentia eſt iure antiquo, niſi quod in ter re & verbis coniunctos eſt proprie ius accreſcendi, inter re coniunctos potius ius non decreſcendi. ſed id videtur accreſcere quod non decreſcit. ſed nec iure nouo, id eſt, lege Papia, quæ ius reſtituit antiquum, quia tam re & verbis, quam re tantum coniuncti videntur ab initio ſolidum habere, concurſu partes facere, & eſt inter eos

B ius accreſcendi, inter re tantum coniunctos, improprie, iure nouo ſi re coniuncti ſunt, non concurrentis pars alteri accreſcit, ſi re & verbis, nō cōcurrentis pars non accreſcit, & fit caduca. Re tantum coniunctis ſolidum legatur: verbi cauſa, Primo hanc rem do, lego, Secundo eandem rem do lego. Re & verbis coniuncto tacite totum legatur. quæ ratio facit, vt re tantum coniuncto inuito accreſcat, re & verbis coniuncto non accreſcat inuito, *l. vn. § ſi vero non omnis, & §. vbi autem, C. de cad. toll.*: ſi ſumus re coniuncti tantum, duo ſunt legata concurſu. non concurrente altero, vnum eſt legatum in ſolidum. Porro vnum legatum ſcindi nequit, nec pro parte repudiari, *l. 4. & 6 lib. 2.* hac ratione deficiente altero, inuitus alter totum acquirit, vt fit in heredi-

C bus. Et non eſt alia ratio heredum, alia legatariorum, ſi quis ſpiſſius, & non ſubtilius intueatur: nam heredi inuito ſemper accreſcit, & coniuncto & disiuncto, non cuilibet legatario, quia iuris poteſtate & fictione heredes ſinguli in aſſem vocantur, & ſolo concurſu partes faciunt: licet ſint diſiuncti. quæ fictio non admittitur in legatariis, in vtriſque eadem eſt ratio: ſed in heredibus fictitia: in legatariis, vera. Quid ita? quia & heredes finguntur vnius perſonæ vicem ſuſtinere: vna autem perſona ſcindi nequit: verum ſi ſumus re & verbis coniuncti, non tantum concurrente altero, ſed etiam non concurrente, duo videntur eſſe legata. Et ideo ſi deficiat portio vnius, mihi inuito non accreſcit, quia non eſt vnum lega-

D tum inuitus nec totum vindico, quia nec mihi totum palam relictum eſt, ſed ſi hoc malim, potero partem meam retinere, & partem collegatarii repudiare. Eadem ratio facit vt inter re tantum coniunctos ſit potius ius non decreſcendi, quia ſolidum propalam relictum ſit. inter re & verbis coniunctos iure antiquo & nouiſſimo ſit ius accreſcendi proprie: non iure nouo, quo pars non capientis caduca fit. Et de iure nouo eſt *d. l. Plane*, cum ſit de incapaci.

Dictum eſt ſupra quid ſit ius accreſcendi, & in quo diſtet vſusfructus à proprietate, & in quo coniuncti re tantum à re & verbis coniunctis. Re coniuncti ſemper habere poſſunt partes concurſu, prima facie

E ſolidum iure nouo & antiquo, & inter eos eſſe ius accreſcendi. ſi legatum ſit per vindicationem re & verbis ſemper iure antiquo, & nouiſſimo concurſu partes habere: iure nouo, non concurſu, ſed ab initio, & inter eos proprie non eſt ius accreſcendi: Re coniunctis propalam ſingulis ſolidum legari, re & verbis coniunctis non item. Re coniuncto accreſcit inuito, & ius eſt non decreſcendi proprie. re & verbis coniuncto, non inuito, ius eſt proprie accreſcendi: Et ſic re coniunctus excludit fiſcum: re & verbis coniunctus non item. De iure nouo eſt *d. l. Plane §. ſi coniunctim, de leg. 1.* cuius ſpecies hæc eſt: legaui Titio & ſeruo proprio ſine libertate etiam per vindicatio-

nem hoc modo : Titio & Sticho seruo meo fundum A illum do lego. in persona Stichi non consistit legatum seruo datum sine libertate. sunt re & verbis coniuncti & fiunt partes ab initio; sed iure nouo, id est, lege Papia, & ideo pars Stichi non accrescit Titio. Et tamen Stichus facit partem, & eius pars remanet apud heredem, id est in hereditate remanet; & sic inutile fuit eius legatum, siue pro non scripto. Quod ab initio inutile est, pro non scripto est, & in hereditate remanet. Quod vtile est ab initio, sed deficit viuo testatore, vel ante apertas tabulas, intercidit, id est caducum fit, *l. intercidit, de cond. & dem.* vel cadit in casum. sic ergo Stichi pars non accrescit collegatario. Sequitur deinde in eodem §. de his quibus disiunctim legatur. Finge: Primo legatur testamento B principali, vt paterno. Secundo testamento pupillari, hi sunt re coniuncti, quia idem diuersa scriptura ipsis legatur; *concursu*, inquit, *partes habent*: vt & in *l. coheredi 41. §. coheres, de vulg. substit.* vnde *interim is habebit partem, cui legatum est in suo testamento*, id est, paterno. *Interim*, id est, antequam locus sit testamento pupillari & locus sit conditioni legati relicti in pupillari testamento, quod vitiosum est: nam si non fiant partes concursu, interim qui Primus venit, habebit solidum. Itaque legendum est, *interim igitur totum*. nec Azo & Hugolinus dissimularunt hoc mendum, & dicunt interim, non tantum partem, sed solidum vel vtramque partem: vel loquitur de legato per vindicationem secundum ius no- C uum. In *l. qui bona fide §. 2.* pro *in solidum*, est legendum, *partem*, vt in Fragmentis Vlp. *tit. de legat.* Si duobus disiunctim res legetur, solidum debetur, vbi legendum, *partes*, & totum alter consequetur, die legati pupillari testamento relicti cedente, & altero non concurrente. Si duobus eadem res disiunctim legetur, non fiunt partes ab initio, & est inter eos ius accrescendi. Coniuncti re & verbis, & re coniuncti tantum, concursu partes habent, ab initio solidum; & inter eos est ius accrescendi, si per vindicationem legatum sit, id est, qui ex his non fert partem, non facit partem socio, id est, collegatario. At inter coniunctos, vel separatos re & verbis per vindicationem, non adscriptis partibus, iure nouissimo & antiquo D est ius accrescendi. Et hanc definitionem confirmat *l. 16. §. 1. lib. 1. l. si serui sub conditione, de statulib. inf. l. legatum 116. §. 1. lib. 1.* à seipso legari nequit à coherede. De coniunctis re tantum est *l. 1. §. 1. de vsufr. accresc.* vbi per vindicationem legatum est. Quid iuris si per damnationem coniunctim vel disiunctim legatum sit? si disiunctim per damnationem legatum sit, iure antiquo & nouo, singulis solidum debetur semper, vni res, alteri æstimatio: vt, heres damnas esto dare Primo illum fundum. Secundo item. iure nouissimo singulis partes tantum debentur, si concurrant, vt ostendit *l. vnica §. sin autem disiunctim, de cad. toll.* nisi appareat testatorem singulis dari voluisse solidum, quæ clausula est Triboniani in *l. 20. hoc tit. l. si pluribus, l. si filiusfam. §. 1. lib. 1. l. 13. §. vlt. lib. 2. l. duos, inf. de vsufr.* E *leg.* si vero coniunctim per damnationem, iure antiquo singulis partes debentur ab initio, non concursu, & non capientis pars non accrescit alteri, sed in hereditate remanet. Atque ita qui non capit partem, facit tamen partem socio. Iure autem nouo non remanet apud heredem, sed caduca fit, vt ait Vlp. *tit. de leg.* videlicet si defecerit post testamentum, vel post mortem testatoris ante apertas tabulas, non quæ deficit statim ab initio: nam omnia quæ statim deficiunt ab initio remanent in hereditate iure antiquo. iure nouissimo pars non capientis accrescit alteri, ac si partes concursu habeant, non ab initio, & inter eos sic est ius accrescendi iure nouissimo; quo iure inter coniunctos vel separatos per damnationem ius est accrescendi, perinde atque inter coniunctos & disiunctos per vindicationem. iure antiquo non videntur re coniuncti. quibus res legatur per damnationem. sunt re coniuncti, quibus res eadem scriptura per vindicationem legatur, disiuncti, quibus eadem res per vindicationem legatur iure antiquo. iure nouissimo non necesse est addi per vindicationẽ. iure nouo, hi quibus quoque modo eadem res legatur, non sunt coniuncti re. Et de iure antiquo accipienda est *l. 16. in principio lib. 1.* quasi sublata, *tit. de caduc. toll.* vbi pars legata ei, qui in rerum natura non est, iure antiquo & nouo apud heredem remanet, nec est caduca, in causam caduci non cadit, sed pro non scripta est. pars autem quæ habetur pro non scripta nõ accrescit cõiuncto. vbi est ius accrescendi qui non fert partem, non facit partem. vbi non est ius accrescendi, qui non fert partem, facit partem.

De iure antiquo.

SVnt varia genera legatorum. iure veteri si per vindicationem disiunctim, vel coniunctim eadem res duobus legetur, concursu partes habent, & non concurrentis pars accrescit alteri. si per damnationem, partes fiunt ab initio, & non concurrentis pars apud heredem remanet si coniunctim: si disiunctim, singulis solidum debetur.

De iure nouo.

SI per vindicationem vel damnationem coniunctim eadem res duobus legetur, partes habent ab initio, & non capientis pars caduca fit, si deficiat post testamentum ante diem legati cedentem, nisi collegatarius sit heres ex liberis aut parentibus, vsque ad 3. gradum, vt illi accrescat. si per vindicationem legatum sit, remanet apud heredem. si per damnationem, si disiunctim, idem est iure nouo quod antiquo.

Si per damnationem vel vindicationẽ coniunctim eadem res duobus legetur, concursu partes habent, & non concurrentis pars accrescit alteri. Atque ita iure nouissimo correctæ sunt *l. 7. & l. vlt. §. Scio, lib. 2. & l. 16. in princ. l. huiusmodi §. si Titio, lib. 1.* & si quæ similes sunt; quæ dicunt, non esse ius accrescendi inter eos quibus coniunctim vel disiunctim legatum est. Ex eo patet *l. si pluribus, l. filiusfam. §. vlt. lib. 1. l. 13. § vlt. lib. 2. l. 20. hoc tit. l. duos, de vsufr. leg.* conflatas esse ex iure nouissimo.

Nunc de sententia *l. mulieri 74. de condition. & demonstration.* Quoquo iure vel casu est inter collegatarios ius accrescendi, semper ab eo quod constitueris est excipiendus casus *l. mulieri, de cond. & dem.* in quo casu qui non fert partem, facit partem, & obstat iuri accrescendi. Species d. leg. hæc est. Quidam mulieri & Titio coniunctim legauit vsumfructum per vindicationem, sub conditione viduitatis, quæ conditio lege Iulia mulieri remittitur propter vtilitatem publicam: & ideo mulier ad legatum admittetur quamuis nupserit. Titio non videtur remitti, si Titio sub ea conditione legatum sit, si mulier non nupserit, non remittetur, *l. 1. C. de ind. vid. toll.* si mulier nupserit, remittetur conditio, sed an Titio? Ratio dubitandi, quia Titius conditione defectus est quæ in persona eius non remittitur, & eo excluso mulier in legatum vsumfructum admittetur. sed contra Papinianus definit partem vsusfructus habituram: quia lege Iulia mulieri tantum habere concessum est, quantum haberet si conditioni paruisset. sed si paruisset, solam partem habuisset, vt & Titius: ergo in solam partem admittenda: & propter mulierem Titius in alteram. Ita sæpe euenit, vt quod quis non habet per se & ex sua persona, habeat propter alteram; *l.*

cum hereditate, de acquir. hered. l. ſi commune, quemadm ſeruit. amitt.

Quæro quid iuris ſit ſi Titius moriatur, capiteue minuatur, aut repudiauerit legatum? Et ait: non accreſcere, ne mulier plus habeat ſua parte, quæ venit ad legatum contra voluntatem defuncti, quæque venit iure ſingulari, vt ait Bart. id eſt, lege Iulia. igitur tria colliguntur ex *d. l mulieri*, vt is cui non remittitur conditio, ſi deficiatur conditione, admittatur ad legatum. vt is qui conditione deficitur, id recte repudiet, licet non delatum ſit, quia ſcilicet propter mulierem vtrique defertur, id eſt, intelligitur legatum. tertium, vt non ſit ius accreſcendi inter coniunctos re & verbis, quia non veniunt ex iudicio defuncti cum non ſit impleta conditio: & quæ admittuntur cõtra iudiciũ defuncti, non ſunt producẽda latius.

De verbis tantum coniunctis.

INter verbis tantum coniunctos ius accreſcendi Celſus non eſſe demonſtrat, quia partes ab initio habent ſemper, non concurſu, *l. pen. & l. vlt. de vſufr. accreſc.* in qua lege teſtator duos heredes inſtituit ex æquis partibus, Primum & Secundum, & duobus legauit eiuſdem rei vſumfructum, Tertio & Quarto ſeparatim: id eſt, à ſingulis heredibus vſumfructum legauit etiam per vindicationem, vt oſtendit *l. vlt.* id eſt, vno omittente, vel amittente partem, an accreſcet? minime, vt inter eos quibus coniunctim eadem res, vel eiuſdem vſusfructus legatur æquis portionibus, qui dicuntur verbis coniuncti, id eſt, ſicut inter verbis coniunctos nõ eſt ius accreſcẽdi: nã priore caſu videtur legari æquis portionibus eis quibus à ſingulis heredibus legauit: quas en m partes fecit inter heredes, eaſdem legatarios habere voluit: Atque ita non eſt ius accreſcendi inter coniunctos, vel ſeparatos, aſcriptis partibus; vel ſi intelligantur aſcriptæ: nam vt in *l. 10. lib. 1.* nihil refert viriles partes dari voluerit, an id expreſſerit. Eademque ratio *l. 1. 2. §. 1. de vſufr. accr.* Finge: Duos inſtituit ex æquis partibus, & ab eis ambobus legauit fundum Titio, deducto vſufructu. heredes fundum præſtiterunt & detraxerunt ſibi vſumfructum, pars vnius defecit. hæc non accreſcet alteri, ſed recurret potius ad fundi proprietarium: nam vſusfructus non videtur diuiſus concurſu, ſed à teſtatore ab initio, vt ſcilicet haberent portiones hereditarias. Et non eſſe ius accreſcendi inter verbis tantum coniunctos argumento eſt *§. ſi eadem, Inſtit. de leg.* vbi de verbis tantum coniunctis nihil dicit. Ergo habuit eos pro alienis. ſed addenda hæc exceptio, niſi aliud teſtator ſenſerit, id eſt, niſi eam coniunctionem nominum affectarit, & partes commemorauit quas facerent concurſu, quo caſu habentur pro re & verbis coniunctis: & conſequenter eſt ius accreſcendi inter eos. Et huius voluntatis defuncti argumentum eſt *d. l. 16. in fi.* Finge: Quidam legauit mihi & poſtumis. poſtumo non nato, totum vindicabo; & tamen fuerunt tantum verbis coniuncti. ſed hoc ideo, quia teſtator non aſcripſit partes viriles, vt nos ſepararet, noluit partem legati ſeparari, ſed voluit vt omnes haberent partes viriles, ſi plures poſtumi naſcerentur. Itaque non nati poſtumi non facient partem, ſe quaſi ſolido ab initio relicto, ſolidum ad me pertinebit, quaſi non aſcriptæ eſſent partes, *l. 7. & 8. de rebus dub.* In hac lege non videtur teſtator eos velle coniungere: nam id potius breuitati ſtudens dixit & celeriter, *l. ſi quis ita, de hered. inſtit.* ſed melius dicendum, teſtatorem coniunctionem induxiſſe, niſi aliud probetur. In poſteriore parte huius legis quærit quis ſit potior. inter re tantum coniunctos & re & verbis eſt ius accreſcendi.

A Finge nunc: Primo & Secundo fundum Seianum do lego, Tertio eundem do lego. deficiente Primo, ſoli accreſcit Secundo, non Tertio, quia coniunctus re & verbis præfertur re tantum coniuncto: imo ceteris omnibus, *l. 1. §. idem ait, de vſufr. accreſc. l. Sempronius §. vlt. de vſufr. leg.* Nunc rurſus finge. Primo & Secundo fundum Seianum do lego, Tertio eundem lego, Quarto eundem lego, Quinto & Sexto æquis partibus eundem do lego. fient tantum quatuor partes, quia Primus & Secundus habentur pro vno, Quintus & Sextus pro vno, *l. vn. § hoc ita, de cad. tol. Cod. l. plane, in prin lib. 1.* Nunc deficit Primus, accreſcit ſoli Secundo, deficiente Tertio, an accreſcet ſoli Quarto? minime: ſed omnibus, quia & omnes ſunt coniuncti re aliqua ex parte. Ergo re & verbis coniunctus præfertur ceteris, & re tantum coniunctus, B non præfertur ceteris, ſed veniunt omnes in portionem vacantem. Sed de verbis tantum coniunctis dubitatur propter ambiguum voluntatis, quia incertum eſt, an celeriter dixerit, an datâ opera eos coniungere voluerit. Deficiente Quinto, cui accreſcat dubitatur in d. ſpecie: ſed verius eſt accreſcere ſoli Sexto, quaſi videatur teſtator eos non fruſtra coniunxiſſe, & non verbis tantum ſed re etiam coniuncti videtur: Atque ita qui re & verbis coniunctus eſt, & qui intelligitur, vel verbis tantum coniunctus, præfertur ceteris, niſi ceteri probent defunctum celeritati ſtuduiſſe.

Obſtat *l. Manio, lib. 2. & l. 66. de hered. inſtit.* quæ vt exponantur prius, quatuor intellectus gloſſæ exponam qui referuntur ab Accurſio ad illa verba: *quod* C *ſi re tantum*, & corrupti ſunt, & ad verbum *habent* in fine huius gloſſæ pro *contineri*, legendum, *continuari*. In gloſſa legendum: Secundus eſt, an coniunctus re tantum præferatur verbis tantum, & non re & verbis: dein fac parentheſim (Tertius) vſque ad hæc verba ſecundum Azonem. Primus intellectus eſt Ioannis, quem ſequitur Azo, & Bart. coniunctum re tantum non præferri re tantum & verbis coniuncto, quod veriſſimum eſt. At ex ſequentibus verbis textus, *ſi vero verbis*, colligit, re & verbis coniunctum verbis tantum præferri, quæſtionem eſſe, quod falſum eſt, cum dixerit id omnino verum eſſe. Secundus eſt Rogerii, illis verbis: *quod ſi re tantum*, hoc tantum demonſtrari, coniunctum re non præferri coniuncto re & verbis: quod quidem verum eſt, D ſed falſum, hoc tantum illis verbis demonſtrari. quin imo re tantum coniunctum non præferri ceteris generaliter definitur: nam vt dixit, re & verbis coniunctum præferri ceteris: ita recte re tantum coniunctum non præferri ceteris dicit. ſequentibus verbis; *ſi autem re*, Rog. ait, coniunctum re tantum præferri coniuncto verbis tantum. quod repugnat ei quod ſupra dictum eſt, itaque reiiciendum. Tertius eſt Hugolini, quem ſequitur Alciat, ex verbis, *quod ſi re* coniunctum re tantum non præferri coniuncto verbis tantum, vel re & verbis, quod verum eſt: nam deficiens pars omnibus accreſcit, & non tantum re coniuncto. Ex vltima parte colligit, coniunctum verbis tantum præferri re coniuncto tantum. qui ſenſus verus eſt, ſi etiam dicas, verbis tan- E tum coniunctum præferri ceteris. erit falſiſſimum ſi dicas hoc tantum contineri, coniunctum verbis tantum præferri coniuncto re tantum, cum Paulus velit coniunctum verbis præferri ceteris: nam coniunctio verborum eadem eſt coniunctio duorum, aut nulla. Quartus eſt Accurſii conflatus ex Ioanne, & Rogerio. Ex Rogerio in illo verſu (*quod ſi re*) coniunctum re tantum præferri verbis tantum coniuncto. ex Ioanne in vltima parte legis coniunctum re & verbis præferri coniuncto tantum. Qui ſenſus refutati ſunt quaſi alieni à mente Pauli; ſed voluit quære-

re, an verbis coniunctus præferatur ceteris, & eandem habet prærogatiuam atque re & verbis. Adijcit Accursius non fieri mentionem in hac lege de hac quæstione, num re tantum coniunctus præferatur verbis tantum coniuncto, vel contra. & ait neutrum neutri præferri, sed ambo simul vocari in portionem vacantem, quod est manifeste contra Paulum, qui ait, verbis coniunctum præferri ceteris. qui verbis tantum coniunctus est, aut non est admittendus in portionem, aut si admittatur, præferendus ceteris quasi re & verbis coniunctus: Et mouetur *l. si ita quis 66. D. de heredib. instit. & l. Mæuio 41. lib. 2.* Species legis *66.* hæc est. Primus heres esto, Secundus & Tertius ex æquis partibus heres sunto. quoniam Tertius & Secundus habent partes viriles, sunt verbis coniuncti, & facit coniunctionem. verumtamen si deficiat portio Secundi, omnibus accrescit, & lex supponit testatorem non tam coniungere voluisse, quam celeriter dixisse. Ergo Primus & Secundus non sunt coniuncti verbis tantum, secundum mentem testatoris, quia perinde est ac si non coniunxisset. Species *l. Mæuio:* Primo partem dimidiam, Secundo partem dimidiam lego, vt videantur verbis coniuncti: dein, Tertio eundem fundum lego; deficit portio Secundi. an accrescit soli Primo, quasi verbis coniuncto? minime. sed etiã Tertio. videtur Accursio, Primum qui erat coniunctus verbis, non præferri. sed dicendum Primum & Secundum non fuisse coniunctos verbis: nam verborum coniunctio, est nominum coniunctio; in qua oratione nomina Primi & Secundi non coniunguntur; sed potius separantur, quia, vt ait lex, separatim & partes fundi datæ fuerunt, id est, separatis verbis & oratione. In ea oratione, Primo partem dimidiam, subauditur, lego, per Zeugma à posterioribus. Zeugma est repetitio nominis superioris, vel verbi posterioris. In *l. Titius, de seru. export.* est Zeugma à superioribus. priorem ait vendidisse ancillam, vt prostituta libera esset: posteriorem vendidisse ancillam, vt manum iniiceret. est subaudiendum si prostitueretur per Zeugma à superioribus. Zeugma est à posterioribus in *l. 4. §. cum igitur, D. de in diem addict.* In prima parte; *cum tunc recedatur ab emptione &c* est subaudiendum, cum melior est conditio. In specie *d. leg. Mæuio,* cum dixit, Primo partem dimidiam, perinde est, ac si dixisset: Partem dimidiam Primo lego. Sunt ergo omnes re coniuncti, & deficiens portio Secundi pro rata cuique accrescit, & duæ partes Tertio, cui totus fundus legatus est, Primo vna pars cum dimidia. Et sic sunt re coniuncti, vel in totum, vel in partem, *l. 3. §. non solum, de vsufr. accresc.* Primus & Secundus videntur re coniuncti in eundem semissem propter Tertium, qui non essent, Tertio non adiecto, vt in *d. l. triplici.* Primum exemplum est: Primus & Secundus heredes sunto, Tertius ex semisse. Primus & Secundus videntur verbis & re coniuncti: Et si non adiecisset Tertium, non essent re coniuncti: nam vnus ferret vnum semissem, alter alterum semissem. Primus heres esto ex semisse, ex qua parte Primum & Secundum instituo, Tertius ex semisse. Primus & Secundus sunt coniuncti re. si Tertius non fuisset adiectus, Primus & Secundus vocarentur in semissem, & sic re non essent coniuncti: & sic in hoc proposito, cum ait: Primo dimidiam, Secundo partem dimidiam lego: Tertio eundem fundum do lego. propter Tertium Primus & Secundus videntur coniuncti re: & si non esset adiectus, non venirent in eandem partem: & secus est si totum Primo legarit Tertio non adiecto: vt Primo fundum Seianum, Secundo fundum eumdem lego: nam erunt re coniuncti, vt ait Accurs. ad verbum, *separatim,* quia hic est Zeugma à posterioribus.

Nunc expendamus ea quæ Bartolus in hanc leg. adnotauit.

Bartolus duo facit: Primo ponit oppositiones, dein quæstiones quamplures. si duobus eadem res legetur separatim, re coniuncti sunt, & inter eos est ius accrescendi. Bart. obiicit *l. pen de vsufr. accresc.* In ea lege duobus separatim eadem res legatur, & tamen non sunt re coniuncti. sed hoc ideo fit vt & Bart. animaduertit, quia ibi singulis legauit ab heredibus singulis, qua in re ab initio partes testatorem dare voluisse coniectamur. Finge: Duo sunt heredes & duobus legauit eandem rem ab heredibus singulis. si heredes sint semissarii, erunt quoque legatarii semissarii. Et similiter tribus heredibus institutis ex æquis partibus, tribus legat eandem rem. videtur testator æquas partes fecisse. Et quod dicitur coniunctos esse re, quibus eadem res separatim legatur, hoc ita verum est, si legetur ab eodem herede, vel generaliter ab omnibus heredibus, & vni legetur à pupillo in primis tabulis, vel alteri in secundis tabulis, *l. coheredi §. coheres, de vulg. subst. l. plane, §. si coniunctim, lib. 1.* secus si singulis legarit ab heredibus singulis; atque ita fit, vt ex voluntate testatoris verbis coniuncti intelligantur qui scriptura re tantum coniuncti apparent. Secundo affert *l. sicut, de adim. leg.* ex qua l. efficit, duobus eadem re separatim legata priori legatario adeptam videri, non vtrique datam videri; vt si ita dixerit: Primo fundum lego, fundum quem Primo legaui, Secundo lego: nam in persona Primi tacita ademptio videtur, id est, videtur ademisse legatum Primo, & dedisse Secundo. Dicendum ergo ea verba, fundum quem Primo legaui, eum Secundo lego, posse accipi bifariam, vt Primus & Secundus sint re coniuncti, vel vt à Primo transferatur legatum in Secundum, *l. si pluribus, lib 1.* Et Alciatus ait, Primo ademptum legatum, quod probo. Re autem coniuncti videntur, si dixerit: quod Primo legaui, idem Secundo lego. vel si ita: ex qua Parte primum heredem institui, ex eadem Secundus heres esto, *l. Iulianus, de hered. instit.* Tertio obiicit aduersus definitionem re coniunctorum: oratio soluta habetur pro coniuncta. soluta est hæc: Primo fundum Seianum lego, Secundo fundum Seianum lego; quod est exemplum re coniunctorum. Ergo re soluti habentur pro coniunctis. In ea tamen specie non tantum re, sed & verbis coniuncti sunt, idque ex mente testatoris, *l. sæpe, de verb signif.* Et propositio vera est ex coniectura voluntatis testatoris. Deinde in hac specie, non est soluta oratio. soluta est omnino in qua desideratur coniunctio: Atqui in hac specie non desideratur coniunctio. Quarto obiicit, quod separati re dicantur disiuncti in *l. vn. C. de caduc. toll.* sed hoc ideo fit; quia cum dicimus coniunctos, vel disiunctos, respicimus ad scripturam. Quinto in eam partem huius legis qua tale exemplum datur; verbis tantum coniunctorum: Titio & Seio fundum ex æquis partibus lego. hi sunt verbis tantum coniuncti. sic argumentatur: Expressio eorum, quæ tacite insunt, nihil operatur. hoc tacite inest, vt partes fiant, *l. legata §. 1. lib. 1. l. expressa, de regul. iuris.* Expressa pupillaris excludit matrem. tacita pupillaris, non excludit, *l. precibus, C. de impub & al.* potest adduci exemplum ex *l. 3. Quibus mod. vsusfruct. amitt.* vsusfructus finitur morte fructuarii, & capitis deminutione, si non sit repetitus hoc modo: lego tibi vsumfructum, etiamsi capite minutus fueris. si legetur vsusfructus, tacite videtur inesse vsque ad mortem; sed si expressim dixerit, se legare vsumfructum, quandiu viuat, intelligitur repetitus vsusfructus. Si expresserit, illi, si volet, lego, conditionale

est legatum, & non transmittitur in heredem legatarii, *l. si ita expressim, de condit. & demonst.* quia conditio videtur iniecta. Atque ita expressa hæc verba, *si volet*, faciunt conditionem, quæ intellecta non faciunt; atque ita expressionem eorum quæ tacite insunt, nihil operari dicere possumus. Fateor expressionem eius tantum quod inest, nihil operari, id est, si sermone tuo explanes quod inest, *l. 5. lib. 1.* vbi hæc verba: si heres adire voluerit, sumuntur ex rei natura, & sic testator demonstrare voluit quod tacite inerat. Sed plerumque exprimendo ea, quæ tacite insunt, aliud agit. & in summa, expressio eorum quæ tacite insunt, nihil operatur, si nihil aliud agimus quam quæ verbis insunt. sed si aliud agimus, non est tantum expressio eorum, sed amplius quiddam. assumptio vera non est. In legato duobus relicto hoc inest, vt partes fiant. Fateor: sed non ita ac si exprimeretur: nam exprimuntur æque partes vt fiant ab initio. Fateor, quod expresserit testator æqui partibus; non sunt ideo re coniuncti, quia & dempti his, essent verbis coniuncti. nego, quod expresserit, æquis partibus, ideo esse verbis tantum coniunctos, quia demptis his, non essent tantum verbis coniuncti, sed re & verbis, & expressio partium facit, vt sint tantum verbis coniuncti. Sexto respicit intellectum quem Ioannes dedit, & Bart. sequitur, re tantum coniunctum verbis tantum coniuncto præferri, re tantū coniunctum non præferri re & verbis coniuncto. Itaque Bart. hæc, *quod si re*, interpretatur. Septimo pertinet ad id quod dicitur inter coniunctos esse ius accrescendi, & obiicit *l. & Proculo 20. lib. 2.* species hæc est: Quidam legauit seruo communi. repudiante vno ex dominis, an accrescet alteri? Ait; non accrescere: quia non sunt coniuncti. itaque tantum abest vt obstet, quin imo ait, ius non esse accrescendi, quod non sint coniuncti, sed Bart. ait, non sunt coniuncti à testatore, sed à lege; & tamen non est inter eos ius accrescendi; sed ait legem *re coniuncti* esse de coniunctione testamentaria, illam vero legem esse de legitima. sed hoc falsum est: nam quos legatarios non coniungit testator, lex etiam non coniungit. verum alia ratio est heredum: nam quos testator heredes non coniunxit, fictio iuri coniungit. Obstat lex *& Proculo.* sed Celsus eius auctor est. in *l. 1. §. 1. de vsufr. accresc.* Iulianus, qui fuit diuersæ sectæ, reprehendit Celsum, eo quod nominatim respondet rationi Celsi: nam ait, non inspiciendam esse personam dominorum, sed serui legatarii. vt seruus vnus est, ita domini eius serui pro vno habentur: Porro vnus non potest scindere legatum; sed si partem agnoscat, inuitum eum sequetur altera pars, *l. si cui res 58. lib. 2.* in *d. l. 1. §. Interdum.* notatur idem sensisse Iulianum quod Celsus. An sint, re coniuncti, si quis ita leget: Titio decem lego, Secundo decem lego. Prima quæstio, an sint re coniuncti, quibus ita legatur: Primo decem lego, Secundo decem lego: si dixerit, Secundo eadem decem lego, sunt re coniuncti. si dixerit: Secundo decem lego, dubitatur, an sint re coniuncti: nam ducto argumento à stipulationibus, probabitur non esse coniunctos ex *l. stipulatio ista 38. §. eum qui, de verb. oblig.* si ita stipuler, mihi decem & Titio decem, eadem decem dixisse videbor. Ergo debentur tantum quinque, Titio nihil debetur, quia alteri stipulamur inutiliter, & pars Titii mihi non accrescet: Et ideo dicerem non esse ius accrescendi in contractibus, vt patet ex *l. si mihi & Titio. 110. eod. tit.* Ergo dicam Primum & Secundum coniungi in eandem summam, ducto argumenta à stipulationibus ad legata, quod frequens est in iure, ex *l. Eum qui ita stipulatur, eod. tit.* At si stipuler mihi & Titio decem, vna decem videor communiter stipulari, non alia: atque ideo mihi debe-

A buntur quinque, sicut ex priori. Titio nihil debebitur, nec pars inutilis mihi accrescet. At in summa si stipuler mihi, & Titio decem, vna tantum decem communiter stipulor: sicut, inquit, is qui legat Primo & Secundo decem, non aliud intelligitur quam vna decem duobus communiter legare. Conueniunt stipulatio & legata in hoc: Si stipuleris mihi & Titio decem, vna decem stipularis. si etiam leges Primo & Secundo decem, vna decem communiter legasti: nam priori casu valet stipulatio in persona tua, non in altera in vnàque persona debetur legatum. cur in hoc non fit comparatio, vt vna decem videantur legata & debeātur, in stipulatione secus? In priori specie *d. legis. Eum qui*, facit comparationem legatorum & stipulationum, in posteriore non facit. Denique si quis stipuletur sibi & Titio decem, vna decem
B stipulatur. Et in posteriore specie est summa differentia inter legata & stipulationes: nam ambigua est hæc oratio, mihi decem, Titio decem, quod non ita est si leget mihi decem & Titio decem, *l. 1. lib. 2.* In priore ergo specie est ambiguitas, in posteriore non, & in ambiguis facimus interpretationem contra stipulatorem, *d. l. stipulatio ista, §. in stipulationibus, l. cum quæritur 26. de reb. dub.* In legatis voluntas testatoris consideratur, & secundum quod credibile est testatorem cogitasse. Quo loco re coniunctis legetur, nihil interest: nam etiam sunt re coniuncti quibus eadem res legatur longo interuallo, vt puta si vni testamento legetur, alteri codicillis, vni in prima parte, alteri in ima parte testamenti. contra, quibus longo interuallo legatur si non sunt re coniuncti, nec si
C statim eis legetur, erunt coniuncti. Exempla sunt hi quibus singulis à singulis heredibus legatur, *l. pen. de vsufr. accresc.* sed differentia quoque est in hac specie, mihi & Titio decem: Primo & Secundo decem: nam fateor quidem vtrobique vna decem intelligi. sed si stipuler mihi & Titio decem, Titio ergo inutiliter, pars inutilis mihi non accrescit, *d. l. si mihi & Titio, de verb. oblig.* Dubitatum tamen fuit, an mihi accresceret, in §. *Quod si quis Inst. de inutil. stipulat.* sed in dubio est pronuntiandum pro promissore maxime cum pœna est in stipulationem deducta, quæ diuiditur numero, non corpore, quia est incorporalis res, id est, qualitas: secus erit si promiserit mihi & Titio seruitutem: nam præstabit mihi integram seruitutem, veluti iure accrescendi, *l. 5 comm. præd. l fundus 64. de contrah. empt.* Idem in stipulatione:
D nam si stipuler mihi fundum & Titio, mihi integer fundus præstabitur: secus in pecunia, quæ ab initio intelligitur diuidi. Et sic in ceteris rebus conueniunt stipulationes & legata, præterquam in pecunia. si legentur mihi & Titio decem, Titio tamen inutiliter, quia incapaci: mihi accrescit; quia in legato fit latior interpretatio. Secunda quæstio an sint re coniuncti, quibus eadem res legatur, vt solidum quisque capiat; sed nihil facilius. lex *20. sup. hoc tit.* hoc modo ait, non communicandi animo legari, & re vni soluta, alterum nullum ius in rem ipsam habere. non sunt ergo re coniuncti. deinde si sunt coniuncti, est inter
E eos ius accrescendi: Falsum autem extremum; Falsum ergo primum. Finge: Primus & Secundus heredes sunto. Tertius ex semisse heres esto. Primus & Secundus instituti sine parte sunt coniuncti re & verbis. vel Tertius ex semisse heres esto; Primus & Secundus heredes sunto, quod idem est in legatis. verum non habent ius accrescendi, id est, deficiente Primo, non accrescet soli Secundo, *l. item quod 17. §. 1. de hered. instit.* vbi tractat de his qui sine parte instituuntur. sed satis sunt coniuncti; non tamen quantum ad ius accrescendi, sed intellige præcipuū. quia etiamsi intelligantur Primus & Secundus coniuncti in eundem semissem, non tamen in eum sunt

coniuncti palam: Et hæc reticentia teſtatoris facit vt non habeant ius accreſcendi præcipuum.

Obſtat *l. heredes 63. eod. tit.* ſi heredes inſtituantur, inquit, ſine partibus, intereſt: nam ſi ſeparatim, vno deficiente accreſcit omnibus. ſed ſi coniunctim, vno ex coniunctis deficiente, non accreſcit omnibus, ſed reliquis. Quod pugnare videtur cum *d. l. Item quod.* ſed vera eſt *l. heredes*, ſi omnes heredes ſcribantur ſine partibus, hoc modo: Tertius heres eſto, Primus & Secundus heredes ſunto: nam hoc caſu deficiente Primo, ſeruabo ius præcipuum Secundo, *l. liber 59. §. Titius, eod. tit.*

Sunt qui reſpondeant ad *d. l. Heredes*, aliud eſſe reſtituere heredes ſine parte, aliud ſine partibus, & *§. 1. l. Item quod*, ait, ſine parte, & *l. Heredes ſine partibus*, vt aliud eſt ex parte heredes inſtituere, aliud ex partibus. Et ſine parte inſtituo, ſi dicam: Primus & Secundus heredes ſunto, vt deficiente Primo, non accreſcat ſoli Secundo, ſed omnibus ſine partibus, non tamen ſine parte, id eſt, ex parte. ſine partibus: vt Primus & Secundus ex ſemiſſe heredes ſunto, vt deficiente Primo, ſoli Secundo accreſcat, non ceteris: Quod verum eſt, vt in *l heredes*: ſed hæc lex comprehendit etiam eos qui inſtituuntur ſine parte. Deinde lex *heredes* loquitur de his qui inſtituuntur ſine partibus: Ergo de his qui ſine parte inſtituuntur, ſed non contra: Ex parte autem: Primus & Secundus ex ſemiſſe æquis partibus heredes ſunto: Et hoc caſu deficiente Primo, dicunt non accreſcere ſoli Secundo: quod eſt falſiſſimum: nam ſi ex parte inſtituti habent ius accreſcendi præcipuum, cur non habebunt hi qui ex partibus inſtituuntur? Ex partibus ſine parte: Primus & Secundus heredes ſunto æquis partibus: quo caſu, deficiente vno, alteri ſoli accreſcit.

Tertia Quæſtio. Quærit Bart. an ſint re coniuncti coheredes ſic inſtituti: Primus heres eſto ex ſemiſſe: qua ex parte Primum inſtitui ex ea parte Secundus heres eſto: ſic videtur ex *l. Iulianus, de hered. inſt.* quia coguntur in vnum ſemiſſem, ſi modo Tertius adiiciatur: nam Tertio non adiecto, non ſunt coniuncti re, niſi fictione iuris, qua heredes ſemper ſunt coniuncti re. Item: Primus heres eſto ex ſemiſſe, ex parte qua inſtitui Primum heres eſto Secundus, *l. Triplici, de verb. ſign.* vt Primus & Secundus ſint re coniuncti, adiecto Tertio, videlicet, quia in inſtitutione Secundi intelligitur primi inſtitutio: Itaque non ſolum re, ſed etiam verbis coniuncti ſunt. Ratio dubitandi hæc eſt: Ex qua parte, vel eadem parte, duobus modis intelligi poteſt: ex eadem parte ſimili, ſed non eadem; vel ſimili & eadem. Et *l. Iulianus* ait, in eandem partem, non ſimilem alteram vocari. Deinde quærit, ſi Primo legetur totum, Secundo pars: an ambo ſint re coniuncti, id eſt, in totum, vel in eam partem, & hoc nihil apertius ex *l. Mæuio, 41. ſup. de legat. 2.* Eum cui totus fundus legatus eſt, coniungi cum eo cui partem lego, Et ex *l. 3. §. non ſolum, de vſufr. accreſc. l. qui vſumfructum, inf. de verb oblig.* ſed ita accipienda eſt, vt deficiente Secundo, Primo accreſcat pars, & habeat totum: deficiente autem Primo, vt non accreſcat Secundo. ſed dices: Ius ergo accreſcendi non eſt reciprocum? Imo; ſed in eo in quo ſunt re coniuncti. ſunt autem illi coniuncti tantum in dimidia. Ergo cum Secundus habeat dimidiam, habet id in quo coniunctus eſt. Accreſcere autem dicitur, quod decreſceret concurrente altero; & quod non decreſceret, concurrente altero, non dicitur accreſcere. Ex his principiis dici poteſt: ſi legetur Primo dimidia, dein Secundo dimidia, deficiente Primo, non accreſcit Secundo: ſed ſi legauerit Primo dimidiam, Secundo dimidiam, Tertio dimidiam, deficiente Primo, accreſcit ceteris, ne minus

A habeant dimidia: Aliter ſiue duobus, ſiue tribus leget tertias, deficiente vno, non accreſcit ceteris, ne plus habeant tertia. Et hoc totum pendet ex voluntate teſtatoris: vnde ratio iuris accreſcendi manat. & ſtultum eſt, originem iuris eius referre ad leg. Papiam, quæ eò ſpectabat, vt aboleret ius accreſcendi, & caducum fieret: & ex *l. 5. de vulg.* volunt id cõfirmari, per legem, inquiunt, id eſt, legem Papiam: ſed inde male inferunt, ius accreſcendi eſſe ex lege Papia. Per legem fit non quod fit auctoritate legis, ſed quod fit, non impediente lege, cum lex Papia ius accreſcendi ægre parentibus conſeruaret. Si legarit Primo totum, Secundo dimidiam, ſunt coniuncti re, & Primo accreſcet pars deficientis Secundi, non

B contra. Nec obſtat *lex cum quæſtio, C. de legat.* quia cum loquitur de partibus faciendis inter legatarios, & definit, duos ſemiſſes, poſteriori legato videtur detraxiſſe ſemiſſem. Duplex eſt quæſtio. vna de partibus faciendis, altera de iure accreſcendi. ſi etiam quæratur de partibus faciendis, nihil intereſt, an legetur Primo pars, an totum. ſed i[illegible] tantum intereſt, quod ſi ſequatur legatum partis, dicimu[s] id detrahi, vel eximi priori legato: ſi præcedat legatum parti[s], dicimus legatum partis non transferri in ſequens legatum & cum eo commiſceri. effectus tamen idem eſt. vt legatum ſpeciale ſi ſequatur, deroget generali, ſi præcedat, non transferatur in ſequens, *l. 1. de auro & arg. leg.*

C Et in hac quæſtione totum generaliter capitur in hocque propoſito genus à toto non ſeparamus: nam ſi Primo legentur ſerui, Secundo Stichus, ambo coniuncti ſunt in eum Stichum, & deficiente Secundo, Stichus Primo accreſcet, vel repudiante Secundo. in *l. vlt. § vlt. de auro & arg. leg.* mulier quædã ornamẽta ſua legauerat. deinde quædam iuſſit in ſepulchrum inferri, quod perinde eſt ac ſi non iuſſiſſet. Ergo ea ſpecialia veſtimenta non inferentur in ſarcophagum, & erunt legatarii, non heredis. nec obſtat quod dicitur, generi per ſpeciem derogari *l. 80. D. de reg. iur.* nam huic regulæ locus eſt in ſoluendis legatis, & concurrentibus omnibus legatariis, non in iure accreſcendi. Prima quæſtio iuris, an ſint verbis coniuncti quibus ita legatum eſt: Primo fundum lego, Secundo eundem fundum lego æquis partibus, & ſunt

D verbis coniuncti, quaſi repetito legato Primi in legato Secundi. repetitio vim coniunctionis habet, vt in hac ſpecie: Primus ex ſemiſſe heres eſto. Secundus qua ex parte Primum inſtitui, heres eſto. nec obſtat *l. 3. §. 1. Quibus mod vſuſfr. amitt.* ſed eius longe alia eſt ſpecies quam ſit propoſita in hac quæſtione. ſpecies eſt: lego Primo & Secundo vſumfructum, & ſi Secundus capite minutus erit, eidem vſumfructum lego. Ita repetitur vſusfructus. Secundus capite minutus eſt. poſt capitis deminutionem habet vſumfructum. quæritur, Secundo habente vſumfructum, ex repetitione, an ſaluum ſit ius accreſcendi quod erat ante? Et lex ait, eſſe ſaluum perinde atque. ſi non repetiiſſet legatum, & in locum Secundi ſubſtituiſſet Tertium, hoc modo: Primo & Secundo fundum le-

E go: & ſi Secundus capite minutus erit, Tertio lego, an erit ius accreſcendi inter Primum & Tertium? vtique: quia re coniuncti ſunt, licet verbis non ſint coniuncti. Quod dicat, verbis non eſſe coniunctos, ducunt argumentum ineptum ad hanc quæſtionem; quia non adiicit æquis partibus. Secunda quæſtio eſt, an ſint verbis coniuncti? cuilibet ex libertis meis fundum lego æquis partibus, & coniuncti ſunt verbis & re, ac ſi dixiſſet: Primo & Secundo lego ex æquo fundum, & detractis his verbis (æquis partibus) ſunt coniuncti re & verbis, vel re tantum. conſequens eſt igitur vt his verbis adiectis ſint coniuncti re & verbis. Tertia quæſtio eſt, an ſint verbis coniuncti: Primo fundum, Secundo autem eundem fundum le-

go æquis partibus? maxime, quia repeti videtur legatum Primi, & quia demptis his verbis essent re coniuncti, vel verius re & verbis. Nec obstat *l. Lucius, 78. §. quæ habebat, ad Trebell.* species hæc est: vxor maritum heredem scripsit, eum rogans vt restituat hereditatem filio, ita tamen vt filius decem vncias habeat, nepos ex eo duas nepos decessit viuo auo & patre. quæritur an filio qui superuixit patri suo debeatur vniuersa hereditas ex causa fideicommissi. item post mortem nepotis mortuus est pater, quæritur an verba hæc: *ita tamen vt filius decem vncias, duas autem nepos habeat*, vim hanc habeant, si nepos & filius fuerunt in rerum natura die fideicommissi cedente? Et ait, filio deberi tantum decem vncias: sed non ita proponitur species, vt quæstio se habet, sed B an sint verbis coniuncti nepos & filius: quanquam vix censentur verbis coniuncti, nisi quibus æquales partes legantur cur non est ius accrescendi inter eos? Duarenus ait, ibi agi de partibus faciendis, cum alter sit mortuus. Sed dicendum ideo inter eos non esse ius accrescendi, quia non fuit ius accrescendi inter fideicommissarios iure antiquo & nouo. Altera ratio est, ne plus habeat filius, quam testator voluerit; decem autem dari tantum voluit.

Quinta quæstio, an sint verbis coniuncti quibus ita legatur: Primo aut Secundo fundum lego æquis partibus. & detractis his verbis, sunt coniuncti re & verbis, *l. pen. C. de verb. sign.* adiectis ergo, sunt re & verbis coniuncti. si legetur res illa, aut illa, disiunctio non capitur pro coniunctione, vt si ab illo herede, C aut illo legetur. sed si hoc modo tutor detur, disiunctio capietur pro coniunctione, & falsa est disiunctio, παραδιαζευξις.

Nunc de re & verbis coniunctis. Bartolus nunc exemplum dat re & verbis coniunctorum. suppeditat vero multa lex *tripliei, de verb. sign.* vnum § *si eadem, de legat. Instit.* Primo & Secundo fundum lego, sunt coniuncti re & verbis. Petrus contra, re & verbis coniunctos esse quibus solidum singulis legatur, at partes his legantur, quod est falsum: nam singulis ab initio solidum legatur, concursu habent partes. nec hac in re distant re coniuncti à re & verbis coniunctis: nam vtrique ab initio habent solidum, concursu partes: hoc tamen discrimen est, quod re D tantum coniunctis palam singulis solidum adscribitur; re & verbis coniunctis non ita manifeste. quæ differentia facit, vt re tantum coniunctis accrescat inuitis, & non possint scindere quod ab eis palam legatum est; Re autem & verbis coniunctis non item. Eademque faciebat, vt lege Papia re tantum coniunctis accresceret solidum: re & verbis, non item. Deinde Bart. quærit, quibus modis contingit coniunctio legitima: nam quæ hactenus diximus, sunt de coniunctione testamentaria. legitima est, quæ fit iuris potestate, non iudicio testatoris. Coniunctio legitima in hereditatibus locum habet, id est, heredes quos testator non coniunxit, lex coniungit. vt, Primo instituto ex semisse, Secundo ex altero semisse. hi neque re, neque verbis coniuncti sunt: Primo tamen deficiente pars eius accrescet alteri iuris potestate, *l.* E *interdum, §. 2. de hered. inst.* tacito iure, vt ait *l. qui ex duabus, §. 1. & l. seruus communis, de acquir. hered.* singuli heredes vocantur in assem, quamuis à testatore separentur: quæ fictio cessat in legatariis: nam heredes vnius personæ vice funguntur, non legatarii; ideoque si Primo legetur fundus ex semisse, Secundo, ex altero semisse: alterutro deficiente, non accrescet alteri: in legatis, quos non coniunxit testator, non coniungit lex, nisi in eo quod excedit duodecim vncias. qua ratione si legetur Primo dimidia, Secundo dimidia, Tertio dimidia, deficiente vno ex his, accrescet ceteris, deficientibus duobus, nihil accrescet

A Tertio. In specie *leg. & Proculo, lib. 2. l. 1. § 1. de vsufr. accresc.* quæ pugnant inuicem, duo non sunt coniuncti coniunctione legitima, sed inspecta persona serui, qui ex dominis legatum capit, totum capit, quia seruus scindere nequit. sicut ipse seruus pro parte non potest scindere legatum, sic vnus dominus qui solus capit legatum. Hactenus de legitima coniunctione. An inter re coniunctos tantum, seu disiunctos, aut verbis tantum, aut re & verbis coniunctos, sit ius accrescendi, supra ostensum est. Nunc videamus an ius accrescendi transeat in successorem omnem: nam alius est successor iuris, vt heres, bonorum possessor, alius rei, vt emptor, vel ex contractu, vt ait Scæuola in *l. de accessionibus, de diuers. tempor. præsc.* si moriatur legatarius die legati cedente, ius legati transit B in heredem. Ergo ius accrescendi, quod ius legati est integrum vti à testatore ab initio adscriptum est, *l. hac scriptura 26. §. 1. de. cond. & dem.* Finge: vni pure, alteri sub conditione legatum est, vel hereditas relicta deficiente conditione portio accrescit eius heredi, cui pure hereditas relicta est, modo ea adita sit. Re coniuncti sunt, quibus eadem res legatur, vel hereditas vni pure relinquitur, alii sub conditione, *l. si separatim 30. D. de condit. & demonstrat. & l. Idem §. 1. de vsufr. accresc. d. l. hac scriptura § vlt.* Ius accrescendi inter eos non est vtroque adeunte, sed ei qui adiit, portio non adeuntis accrescit, *l. vn. C. Quand. non pet. part. petent. accr.* quæ loquitur de liberis qui vocantur ex cap. vnde liberi, si lege veniant C ius est accrescendi. Idem si non lege veniant, ei qui bonorũ possessionẽ agnouit, accrescit portio eius qui nõ agnouit. Omittere est proprie excludi tempore, & non petere intra tempus, *l. 1. § vlt. vt in poss. leg.* Omissam vel repudiatam hereditatem aut omissam intra centum dies, nullo agnoscente vel omnibus agnoscentibus, non est ius accrescendi, sed vno petente, altero non. item ex *d. l. hac scriptura*, intelligimus deliberante herede, heredi eius qui agnouit legatum accrescere. denique ius accrescendi transmitti in heredẽ modo pro sua parte defunctus adierit. Repudiante quoque altero, ius accrescendi est, *l. si ex pluribus 9. de suis & legit. her.* cuius prima pars est de iure accrescẽdi & facilis, posterior est de iure substitu- D tionis, quæ difficillima. in parte legis priore, ex pluribus legitimis heredibus quidam non adierunt, reliquis qui adierint, accrescet illorum portio, & si decesserint qui adierant, antequam accresceret, heredibus eorum accrescet. In posteriore ait, aliam esse causam heredis instituti, & coheredis substituti. Finge: Duos heredes feci, Primum & Secundum. Primum substituo Secundo. Primus est coheres, & substitutus coheredis. Primus adit ex institutione, deinde decessit, an ius substitutionis sequitur heredem eius? Ita distinguit: si viuo Primo delata est hereditas ex substitutione, quamuis non sit adita, transmittitur in heredem Primi. sed si decesserit, antequam ei deferretur hereditas ex substitutione deliberante Secundo, substitutio heredem non sequitur. Ius substitutionis nondum delatum non transmittitur, quia iu- E re substitutionis portio coheredis defertur, quasi alia quædam hereditas. Hereditas autem non adita non transmittitur, quæ est regula iuris antiqui & noui, ciuilis & Prætorii *l. 6. & 7. D. de inoff. testam. l. vn. §. 5. & §. cum autem in superiore, C. de caduc. toll.* Iure accrescendi portio coheredis accrescit quasi mihi relicta, & quasi mea, quia ab initio mihi as intelligitur relictus potestate iuris. Aut igitur capio partem hereditatis coheredis vt aliam hereditatem: & hanc non transmitto, nisi eam adiero, vel nisi mihi fuerit viuo delata: aut capio eam quasi meam, & tunc eam etiam mihi non delatam transmitto. Ad *d. l. si ex pluribus* addamus, heredem heredis instituti, eiusdemque sub-

ſtituti, non venire iure ſubſtitutionis, ſed hodie habeo integrum ius accreſcendi, quia lex Papia ius accreſcendi ſuſtulit, non ius ſubſtitutionis, quo modo obuiam itum eſt caducis, & ſic leges nouæ vt Papiæ abrogant ius accreſcendi, non ius ſubſtitutionis. Secunda differentia. Ius accreſcendi porrigitur ad omnes heredes, niſi ius coniunctionis factæ à teſtatore quibuſdam tribuat ius præcipuum: Et porrigitur in omnes collegatarios coniunctos re, niſi ſuperviuat aliquis coniunctus etiam verbis, & hic habet ius præcipuum, ius accreſcendi tranſit in heredem heredis, vel legatarii, etiamſi deceſſerit antequam deferretur portio: Ius autem ſubſtitutionis eſt ius ſingulare quod non porrigitur in heredes heredis, niſi deceſſerit poſteaquam adierit, & ei delata ſit hereditas. Tertia differentia. Ei qui amiſit partem ſuam, non accreſcit altera, excepto vſufructu, *l. ſi totam, de acquir. hered.* Ei qui aufert partem ſuam, ius ſubſtitutionis quæ contigit poſtea, ſaluum manet, *l. ex facto § vlt. de vulg. & pupill.* Hereditas ergo non adita non transmittitur, ita tamen vt ſi nulla ex parte hereditatem adierim ex inſtitutione, vel ſubſtitutione, nihil in heredem meum transmitto. Sed quid ſi adiui ex parte aliqua? vt inſtitutus ſum ex parte aliqua, & coheredi ſubſtitutus in primum caſum: id eſt, vulgari ſubſtitutione. adiui ex inſtitutione, & mortuus ſum delata mihi hereditate ex ſubſtitutione, ſed non adita, an transmittam ius ſubſtitutionis? maxime. Atque ita non adita hereditas transmittitur: nam qui adiuit ex inſtitutione, adiiſſe videtur ex ſubſtitutione: Et ſemel tantum adeundum, *l. ſi ſolus §. vlt. de acq. hered.* nam aditio eſt actus legitimus: omnes autem actus legitimi ſemel tantum fiunt, *l. ſed cum patrono, de bon. poſſ. l. ſerui electione, lib. 1.* quia quæ delata eſt, & adita videtur, & ſatis eſt quod ſemel adii, & ſubſtitutio eſt appendix inſtitutionis, *l. Toties, D. de adquir. heredit.* quæ ait, toties videri quem adiiſſe etiam ex cauſa ſubſtitutionis, id eſt, non tantum ex cauſa inſtitutionis, ſed ſubſtitutionis, quoties delata ſit ſubſtitutio: nam ſi deceſſerit, non delata hereditatis parte ex ſubſtitutione, non acquirit eam, nec transmittit: At transmittitur ius accreſcendi etiam ſibi non delata parte hereditatis. Ergo ius accreſcendi & ſubſtitutionis ſimilia ſunt, quod non eſt opus noua aditione vt quid obueniat iure ſubſtitutionis, vel accreſcendi: diſſimilia in eo, quod ius ſubſtitutionis nondum delatum non transmittitur; ius decreſcendi transmittitur. Altera ſpecies: Inſtitutus ex parte vna pure, ex altera ſub conditione, adii pure, & mortuus ſum, delata mihi ex conditione inſtitutionis hereditate, ſed nondum adita, quæro an transmittam? Et id quidem diuerſum erit ſi deceſſero ante conditionem; nam non transmittam iure inſtitutionis, ſed transmittam iure accreſcendi: & ſic duobus iſtis caſibus non delata & nondum adita hereditas tranſmittitur ad heredem iure accreſcendi, quia adiui ex aliqua parte. Diximus ſupra de omni ſucceſſore. varii enim ſunt ſucceſſores in rem: varii quoque in ius vniuerſum. In ſucceſſorem heredis ius accreſcendi tranſire etiam nondum delatum defuncto, & hac in re diſtare à iure ſubſtitutionis, & explicuimus legem *ſi ex pluribus*, quæ explicanda eſt ſecundum ius nouum, id eſt, legem Iuliam & Papiam, quæ abrogabat ius accreſcendi, non ius ſubſtitutionis, *l. vn. C. de caduc. toll.* & heredibus ſcriptis, non autem legitimis derogabat ius accreſcendi. Quare in *d. l. ſi ex pluribus*, legitimus heres mortuus ante ſibi delatam hereditatis portionem confert cum herede ſcripto & ſubſtituto qui deceſſit poſt aditam hereditatem. eadem ratione heres ſcriptus qui deceſſit poſt aditam hereditatem, antequam ei deferretur portio non adeuntis, non confert; Deinde hoc tantum agit, vt

A intelligatur, aliam eſſe cauſam heredis legitimi, aliam heredis ſcripti: heredi heredis legitimi, qui adiit, accreſcit portio non adeuntis, quæ non accreuit defuncto. heredi heredis ſcripti & coheredi ſubſtituti, qui adiit ex ſua inſtitutione, iure ſubſtitutionis, non obuenit portio non adeuntis, quæ non fuit delata defuncto: ſed heredi heredis legitimi accreſcit portio non adeuntis, quæ non accreuit defuncto, vt & heredi heredis inſtituti iure accreſcendi, quæ non fuit delata; ſed iure ſubſtitutionis adiri non poteſt hereditas non adita, *l. Totiens, de acquir hered.* vbi, *toties acquirere*, id eſt, quoties repudiatur vel ceſſione heredis ex ſubſtitutione eis delata eſt hereditas. Cui legi ex iure nouiſſimo & antiquo addi poteſt,

B heredem heredis inſtituti & coheredi ſubſtituit qui adiit ex ſua ſubſtitutione, mortuo inſtituto, eodemque ſubſtituto ante delatam hereditatem ex cauſa ſubſtitutionis, capere iure accreſcendi; quod etiam in ſubſtituto pupillari locum habet *l. qui patri eod.* & ſimilis eſt ei cui ſubſtituitur ſub conditione, *l. 1. §. Id quod ex ſubſtitutione, D. ad leg. Falcid.* vbi iure accreſcendi accreſcit portio, ſi extiterit conditio poſt mortem eius, quam nequit acquirere iure inſtitutionis: Et ita accipienda eſt *l. qui ex duobus 53. D. de acquir. hered. & §. 1.* legi præcedentis.

An ius accreſcendi tranſeat in fideicommiſſarium cui ex Senatusconſulto Trebell. reſtituitur hereditas.

C

Fideicommiſſarius ſucceſſor eſt iuris, *l. non enim, ad Trebell.* ius accreſcendi in heredem ſucceſſorem iuris tranſit an ergo in fideicommiſſarium? minime in eum enim, qui directo iure ſuccedit in vniuerſum ius tranſit ius accreſcendi. Finge: heres inſtitutus ex ſemiſſe rogatus eſt Titio reſtituere ſemiſſem. reſtituit. poſt reſtitutionem ei accreuit, aut delata eſt portio heredis deliberantis. an ea portio accreſcit fideicommiſſario & debetur ex cauſa fideicommiſſi? minime. Si heres ſponte adierit & reſtituerit hereditatem, vt iplus habeat quam teſtator ei dari voluit, cur in *l. Lucius 78. §. quæ habebat, ad Trebell.* filio cui voluit dari decem vncias, non accreſcunt duæ datæ nepoti? ne videlicet plus habeat

D quam teſtator dari voluerit. Ius autem accreſcendi eſt ius retinendæ partis eius, qui non concurrit, vel ius hereditatis, vel legati integrum, nec deminutum per ſocii concurſum. & ita plerumque accreſcit, id eſt, non minuitur. Ergo quod accreſcit heredi ſcripto, non poteſt dari fideicommiſſario, quin faciat contra voluntatem teſtatoris. in hac igitur ſpecie accreſcet portio heredis, etiam poſt reſtitutionem, heredi ſcripto, quaſi ab initio ei à ſe relicto, non fideicommiſſario. verum obſtat *lex Papinianus, 43 ad Trebell.* loquitur ea lex de eo qui coactus adiit: is enim non retinet portionem heredis, non de eo qui ſponte adiit; At qui ſuſpectam adiit hereditatem & coactus ei reddidit, indignus eſt vt ex voluntate de-

E functi, vel occaſione eius quicquam quaſi heres conſequatur: quare id omne perdit quod haberet ſi hereditatem ſponte adiiſſet. Falcidiam igitur perdit & præceptiones. ſubſtitutionem pupillarem factam ſub conditione hac: ſi patri heres erit, hoc modo: quisquis mihi heres erit, impuberi filio heres eſto, mortis cauſa capionem, ſi cui legatum ſit, ſi heredi dederit, *l. Is cui 34. de cond. indeb.* Cui obſtat *l. Qui heredi 44. §. cum hereditas, D. de cond. & demonſtr.* Sed benignius eſt vt ei non auferatur mortis cauſa capio, quam iure ipſo perdit, & perdit ius accreſcendi, *l. ita tamen 27. §. qui ſuſpectam, & §. ſi præceptis, & l. ſi patroni 55. §. adeo, ad Trebell.* Contra non perdit ea quæ veniunt iure inſtitutionis, vt

substitutionem pure factam. At qui sponte adit, nihil omnino perdit; retinet enim Falcidiam & cetera, & quod accreuit post restitutionem, nec restituit hoc fideicommissario. Hoc ita esse confirmat *d. l. Papinianus*, cum loquitur de eo qui compulsus adiit. species legis hæc est: Quidam institutus ex semisse & rogatus restituere hereditatem Titio ex qua heres scriptus est, suspectam dixit hereditatem: compulsus tamen adiit, & restituit. deinde accreuit ei alia portio coheredis, & hoc ignorauit fideicommissarius. Vlpianus ait, Papinianum tractare an opus sit fideicommissario alia actione, & an debeat heredem scriptum iterum cogere ad adeundam portionem quæ accreuit: & ait, securum eum esse, id est, deberi ei portionem quæ accreuit, etiamsi non adierit heres scriptus. Eo in loco duo videntur inesse menda. Primum, quia ponit fideicommissarium ignorasse portionem accreuisse heredi scripto. itaque legendum, *Deinde fideicommissarius gnarus sit*, id est, cognouerit accreuisse: vel vt antiquitus loquebantur, gnarurit accreuisse. dein mendum est in his verbis, an opus sit ei alia actione. nam ad compellendum heredem scriptum non est opus actione vlla; sed extra ordinem postulatur à Prætore decretum, vt cogatur adire, *l. Recusare*, *l. si postulante, ad Trebell.* Et postulatio differt ab actione. itaque legendum *an opus sit ei alia aditione*: nam semel adeundum est tantum, etiamsi non adieris ex omni parte: nam portio vacans adiicitur, *l. 6. de bon poss. l. 35. in princ. de acquir. hered.* Qui semel adiit ex vna parte tantum omnia videtur adiisse ex causa quæ accedit iure accrescendi vel substitutionis. Adiicit, *de illo solo quærendum &c.* Dubitari, inquit, potius poterat, an opus esset noua restitutione potius quam aditione. sed verius est, vt tacito iure fideicommissarium ea sequantur quæ heres perdit coactus adire.

An Ius accrescendi in emptorem transeat.

HEres institutus ex parte vendidit partem, vel legatum deliberante coherede, vel ea legatario postea accreuit. cui accrescit, an emptori? Et Bart. & omnes definiunt, ius accrescendi transire in emptorem. non desunt magnæ rationes quibus contrarium afferamus. Ius accrescendi non tribuit plus quam testator dari voluit. Ergo vt non tribuat legatum alii, quam cui dari testator voluit. Alia est, quia vendita hereditate id plerumque agitur, vt ait *l. 2. §. 1. de hered. vend.* vt væneat quod ad venditorem peruenit tempore venditionis: non igitur quod post venditionem accreuit: nam & hæc non sequuntur fideicommissarium, si heres sponte adierit. In contrarium tamen obiicitur *l. si Titio 33. §. 1. de vsufr.* portionem portioni accrescere, veluti alluuione in proprietate, secus in vsufructu. Emptori igitur accrescit, cui portio est vendita in *l. si totam, 83. de acq. hered.* vulgo ita legitur: *si totam hereditatem, aut partem*. sed male, quia tractat an accrescat. Florentiæ rectius: *si totam an partem*, id est, si totam eam partem: nam qui totam habet hereditatem, ei nihil accrescit. d. lex est de incapaci, cui quia re non habet, non accrescit pars altera. ergo non accrescit venditori. Ad id quod dicitur, portionem portioni accrescere, respondendum est, comparationem alluuionis non omni ex parte respondere; sed hoc dicitur, vt intelligas portionem suam habenti alienam accrescere, non ei qui amisit. At qui vendidit suam partem, videtur possidere, *l. 4. §. vlt. si quis omis. causa testam.* Ergo nec ius accrescendi transit. Contra is cui vt indigno aufertur hereditas, quia tacite fidem accommodauit, rem amisit *l. 5 §. amittere, de his quæ vt indign.* ergo

A & ius accrescendi: nam & perdit Falcidiam, *l. beneficio, ad leg. Falcid.* perdit etiam caducum, Vlp. *tit. de cad. & omne emolumentum, l. cum quidam, 17. §. in tacito, D. de vsur.* non tamen substitutionem vulgarem vel pupillarem etiam factam sub hac conditione, si patri heres extiterit, *l. ex facto §. vlt. de vulg. subst.* Qua in re deterior est conditio eius qui compulsus adit, quam qui tacitam fidem accommodauit: nam is indignior est, qui quantum in se fuit, euertit totum testamentum patris, & secundas tabulas. Ad hanc quæstionem vtrum ius accrescendi transeat in successorem, dubium mouet Bart. posita specie huiusmodi. Quidam heredes sibi in testamento instituit, vel legauit in hunc modum: Titius & filii fratris mei heredes sunto. deficit portio vnius ex filiis. an portio accrescat Titio, an ceteris filiis tantum?
B putat ceteros filios præferri Titio in portionem vacantem: nam licet Titius & filii sint re & verbis coniuncti, & deficientibus filiis omnibus, accrescat Titio: vno tamen ex filiis deficiente, accrescit ceteris filiis, non Titio. Quod verum est, quia filii pro vna persona habentur, & si vnus partem legati agnouerit, & repudiarit, eidem potius portio accrescit, quam collegatario, quia vnum legatum non potest scindi, id est, nec res legata, nec actio. & ideo si ex vna parte dixerit, se velle legatum, ex reliqua parte, nolle; tamen in totum legatum venit, *l. sicut res 58. lib. 2.* Altera ratio, quia etiamsi Titius non sit re & verbis coniunctus filio, sed filius, filius filio est magis coniunctus re & verbis, & filii Titio magis quam filius Titio. Ad eam rationem confirmandam adducunt
C *l. Interdum 13. in princ. de hered. instit. l. si quis Attio 7. de vsufr. acc.* quæ tamen non loquitur de iure accrescendi, sed de partibus faciendis. Quidam heredes instituit Titium & filios fratris. Duo semisses fient, vnus dabitur Titio. In *d. l. si quis*, legatum heredibus à semetipsis videtur, quia vice mutua obligati videntur, *l. ab omnibus 104. §. si Attio, l. Quid ergo, 90. lib. 1.* Huic definitioni obstat *l. pen. §. Lucius Titius testamento, sup. lib. 2.* vbi legato relicto Seiæ & libertis, & his quos testamento manumisisset, adiecit: Ita ne de nomine familiæ meæ exeat, donec ad vnum ex illis proprietas perueniat. quæritur, an Seiæ debeatur dimidia, & alia manumissis: Et ait, perspicuam *esse voluntatem testantis omnes ad viriles partes vocantis.* vt autem id colligatur quidam ponit in *d. §. Lucius*, cum legasse libertis tan-
D tum. quo casu fiunt viriles; Et quod adiecit, Seiæ & manumissi, hoc adiecisse declarationis causâ, & Seiā fuisse libertam, quòd connumeretur numero eorum, qui sunt ex nomine familiæ, ex qua non posset esse nisi liberta. sed in hac solutione inest fraus, quòd dicunt verba adiecta declarationis causâ, quando legauit antè liberti suis: testamento autem manumissi non sunt liberti sui, sed orcini, Charoniani, liberti nullius, *l. si necem, de bonis libert.* & solebant legare sic, vt in *l. 4. de alim. leg.* Vaticinantur autem dum dicunt, Seiam libertam fuisse, cum alumni plerumque erant ex nomine educatorum; & quod ius est in
E liberis, idem est in alumnis, *l. in testamento, D. de fideic. libert.* vbi capiunt alumni ex imperfecto testamento vt liberi, & tutores dati testamento alicuius perinde atque si liberis dati essent, confirmantur, *l. Nesennius §. 1. de excusat. tut.* Et dubitabatur an succederent vt liberi, *l. nutritoribus, 10. C. communia de success.* an cum alumna esset connubium, *l. si quis 26 C. de nupt.* Alii vt se expediant, dicunt, viriles partes fieri, quia legauerat per damnationem; quandoquidem (dari volo) sunt damnationis verba, & inter legatarios per damnationem non est ius accrescendi. sed male, cum ibi agatur de partibus faciendis. ac præterea si sint legatarii per damnationem, est

inter illos ius accreſcendi ex voluntate teſtatoris ex his verbis, *donec ad vnum ex illis proprietas perueniat*, vt mortui pars veniat ad ſuperſtitem, *l. codicillis, 34. in princ. de vſuf. leg.* itaque falluntur cum dicunt id fieri quia non ſit inter eos ius accreſcendi : quod falſum eſt. Deinde vitioſa eſt collectio hæc : non eſt ius accreſcendi inter eos; Ergo fient partes viriles. ſed in obſcura voluntate fient duo ſemiſſes. & partes viriles, vt conſtat ex textu, & apparet teſtatorem non tam habuiſſe rationem perſonarum, quam familiæ, quia legato ſubiecit cauſam : Et perinde eſt ac ſi legaſſet familiæ : quo caſu fiunt viriles, *l. vnum ex familia §. ſi duos, & l. Cum pater 77. § hereditatem, lib. 2.* Alterum eſt ex *l. vtrum, 7. de rebus dub.* legauit quidam Titio poſtumo vel poſtumis. vno nato, fient duo ſemiſſes. duobus natis, fient tres partes & viriles. ſi legarit Titio & filiis, quamuis plures ſint, fient tantum duo ſemiſſes. ſed aliud eſt legare Titio & filiis : nam fient duo ſemiſſes, quia quando dixit, filiis, ſingulos potuiſſet nominare ſi voluiſſet. quia autem hoc non fecit, videtur eos in vnam partem coegiſſe. qui dixit : Poſtumis, idem dixit neceſſario, nec eos nominare potuiſſet; & ideo videtur omnes qui naſcentur, in vnum corpus coegiſſe, & ſic fient viriles partes. Reſtat, ſi quis leget Titio & libertis, & heredibus, fieri duos ſemiſſes. Hoc confirmat *l. ſi pater 9 de vulg.* Quidam filio impuberi eoſdem quos ſibi & Titium heredes inſtituit, & ait, Titium ferre ſemiſſem, heredes paternos inter ſe diuidere alterum ſemiſſem pro his partibus pro quibus adierint. verum opponitur dictæ *l. 9. l. vlt. C. de Impub. & al.* filius cum ſuis filiis, & Sempronius heredes ſunto : duo fient ſemiſſes, quia Titius & filii eius ſunt vna perſona. Et hæc ſpecies non pertinet ad propoſitum. Altera. Quidam ſubſtituit impuberi duobus heredibus inſtitutis hoc modo : quiſquis mihi heres erit & Titius impuberi heredes ſunto. ſi deceſſerit intra pubertatem, ait fieri debere tres partes, id eſt, viriles, cum *d. l. 9.* dicat, fieri duos ſemiſſes. Iidem illi vt ſoluant, dicunt, *d. l. vlt.* ait, quiſquis mihi heres erit, & Titius impuberi heredes ſunto. Quiſquis, eſt articulus διαιρετικός; diſtributiuus, & perinde ac ſi dixiſſet, ille aut ille. in *d. l. 9.* non dixit, quiſquis, ſed heredes mei, præterea, & Titius heredes ſunto; quæ ratio eſt collectiua, quaſi videantur heredes collecti in vnum corpus. Sed nego ita factam ſubſtitutionem in *d. l. 9.* lex hoc ait : *ſi pater impuberi eos quos ſibi, & te vnum præterea heredem inſtituit.* hic ſermo eſt ambiguus, & poteſt aptari magis ad poſteriorem formulam, & *l. ſeq.* & præcedens de hac formula accipi : *Quiſquis mihi heres erit & Titius &c.* Atque ita pugnat cum *d. l. vlt* ſed *l. vlt.* eſt ex 50. deciſionibus. Et ſic corrigit *d. l.* nam *d. l. vlt.* ait, de hac re quæſitum apud Vlpianum, & l. 8. eſt Vlpiani ad quam ſpectat *d. l. 9.* quaſi §. vlt.

Ex Coniunctis vter vtri præferatur.

De hac quæſtione dictum eſt ſupra.

An Subſtitutus præferatur coniuncto, vel heredi.

DE ordine ſeruando inter coniunctos, & quis cui præferendus dictum eſt. Mouet nunc Bartolus quæſtionem, an ſubſtitutus præferatur coniuncto. Et eiuſdem generis eſt, cuius ceteræ. & ſubſtitutus præfertur coniuncto, *l. 2. §. ſi duo, de bonor poſſeſſ. ſecund. tabulas.* Finge : Primum & Secundum heredes inſtituit, & Secundo ſubſtituit Tertium. omittente Secundo, ſuccedit Tertius. Et pleriſque ratio hæc videtur, quod ſubſtitutus voluntate de-

A functi vtatur, coniunctus lege, & potior eſt expreſſa voluntas. vellem dixiſſent, ſubſtitutum vti voluntate expreſſa, coniunctum tacita. Et quod ait *l 5. de vulg.* per legem *Iuliam* coheredi coheredis portionem accreſcere, non hoc ſignificat, lege Iulia ius accreſcendi introductum eſſe inter coheredes, ſed eam legem non impedire quin quandoque ſeruetur ius accreſcendi, vt puta liberis. non probo quod adiiciūt huic regulæ locum eſſe, etiamſi quibuſdam coniecturis teſtatorem ſubſtituiſſe aliquem voluiſſe appareat. nos loquimur de ſubſtitutione directa, in qua non admittimus coniecturas voluntatis etiam apertæ, cū nulla ſit tacita inſtitutio, vt & ſubſtitutio directa nulla eſt, niſi exprimatur. Subſtitutionis duo ſunt caſus; vnus non aditæ hereditatis, & eſt vulgaris, alter aditæ & mortis, & eſt pupillaris.

B Longe alia eſt ſubſtitutio fideicommiſſaria : nam in fideicommiſſis præcipue ſpectatur voluntas, *l. Quiſquis 95. hoc tit.* Igitur non poſſumus dicere ſubſtitutum præferri coniuncto, etiamſi tacitus, cum nullus ſit tacitus. fateor quidem nominatim ſubſtitutum præferri in alium caſum, *l iam hoc iure, de vulg. & pupill. ſubſtitut.* obſtat *l. quidam, 30. eod.* dicimus ſubſtitutum præferri coniuncto, ſi locus ſit ſubſtitutioni, alias non. In *d. l. quidam* locus non eſt ſubſtitutioni, ideoque coheres vocatur ſpecies. Quidam heredem ſcripſit Proculum primo gradu ex quadrante, & Quietum ex dodrante. Secundo gradu Proculo ſubſtituit Soſiam, Quieto Florum. Tertio gradu, ſi

C neque Quietus, neque Proculus heredes eſſent, ſubſtituit eis ex quadrante complures alios, non in quadrantem, ſed in plures vncias, quam faciat quadrās. nunc finge : Proculus primo gradu inſtitutus ex quadrante & Soſia qui & erat ſubſtitutus ſecundo gradu, deceſſerat viuo teſtatore. poſt eius mortem adiit Quietus. Quæritur an quadrans Proculi accreſcat Quieto, vel an pertineat ad ſubſtitutos tertio gradu : & ait, accreſcere Quieto, quod videatur ea fuiſſe voluntas teſtatoris, vt ita demum inſtitueret ſubſtitutos, ſi tota hereditas vacaſſet, id eſt, adiiſſent Quietus & Proculus; quia dixit : ſi neque Quietus, neque

D Proculus heredes erunt. Et quod teſtator diſtribuit hereditatem in plures quam duodecim vncias, hæc diſtributio probat, voluiſſe teſtatorem diſponere de toto aſſe : Et ex ea ſpecie intelligis quemadmodum ſit reſpondendum quærentibus, an ſi ſubſtitutus repudiet, quem diximus præferri, vel alio modo excludatur, tum veniat coheres : nam procul dubio veniet, ſi locus non ſit ſubſtitutioni : ſi locus ſit, ſed repudiet ſubſtitutus, coheres ad aliam partem admittetur, *l. 2. §. ſi duo, D. de bonor. poſſ. ſecund. tab.* Et idem dicendum, ſubſtituto repudiante, excluſo, vel alio modo non admiſſo, coheredem vti iure accreſcendi. obſtat *l. pen. de iniu. rup.* Portio deficiens coheredis coheredi accreſcit, excluſo altero, quia coheres non adiit, & neutro admiſſo vel vno admiſſo, ex-

E cludetur ſubſtitutus. Finge : Primus & Secundus heredes ſunto, vt in *l. 14. de lib. & poſt.* & ab ijs poſtumus eſt exheredatus, valet inſtitutio; dein in ſingulorum locum facta eſt ſubſtitutio vulgaris, & à ſubſtitutis fuit præteritus poſtumus. agnatione poſtumi præteriti rumpetur ſubſtitutio. Primus repudiauit. vocatur ſtatim ſubſtitutus, ſed fruſtra, quia rupta eſt ſubſtitutio prætetitione poſtumi, & poſtumus excludit ſubſtitutum Primi repudiantis, ſed & coheredem, licet velit adire : nec enim poterit adire, quia poſtumus ſuccedit ab inteſtato : nec vna pars poteſt cadere in cauſam inteſtati, quin & altera cadat. Ergo hic ius accreſcendi non certat cum iure ſubſtitutionis : nam vtrumque ſilet. Et hoc ſi in ſingulorum locum facta ſit ſubſtitutio, ſed Primo & Secundo inſtitutis, ab hiſque poſtumo exheredato, & iis ſic inuicem

substitutis, vno ex iis repudiante, alter habet assem, quia potius videtur ei obuenire portio altera iure substitutionis, quam iure accrescendi. Hæc est sententia huius leg. si ego & postumus instituti simus, & substituti nobis alii, postumo ab institutione sola exheredato, & vno institutionem repudiante, totum rumpitur testamentum. at vero inuicem substituti sumus, & ideo vno mortuo aut repudiante, alius in solidum heres erit.

An coniunctus præferatur ei à quo legatum relictum est.

Si legatum sit per vindicationem, pars non concurrentis accrescet coniuncto, si per damnationem, non item.

Quibus casibus non sit locus iuri accrescendi.

NOn est in his casibus, in quibus is qui non fert partem, facit partem. facere partem est connumerari in partibus faciendis, vel impedire ius accrescendi *l. si duobus 16. in princ. l. huiusmodi 84. §. si Titio, lib. 2.* vbi casus sunt, in quibus qui ferant partem ostenditur. sed iure nouo, id est, lege ulla non esse ius accrescendi inter collegatarios & coheredes, vt & iure etiam antiquo inter eos, si per damnationem legatum sit. Atque ideo in *l. plane, 34. §. si coniunctim sup. lib. 1.* tractatur de iure nouo vel ex iure antiquo legatum esse per damnationem, atque adeo possumus nos expedire à *l. dominus, de vsufr.* vbi testator legauit alimenta certorum prædiorum libertis, cuiusmodi legatum finitur morte. moriuntur quidam liberti. vtrum emolumentum partium illorum accrescet ceteris colibertis? minime: sed ad proprietatem recurrit. Inde in legato alimentorum non seruatur ius accrescendi, quod præsumatur noluisse testator inter alimentarios esse ius accrescendi, quoniam adiecit, *ob alimenta*: non idem si prædium legetur, vt in *l. vlt. §. Seio, lib. 2.* quia per fideicommissum legatum est. Eadem ratione interpretanda *lex 3. §. sed etsi coniunctim de legat. præst. cont tab. bonor. poss. per.* Finge: legatum coniunctim filio & extraneo, Petita est bonorum possessio contra tabulas. filio, non extraneo conseruatur sua tantum portio, & cessat ius accrescendi, quia ibi legatarii ab initio partes habuerunt. in legato autem per damnationem non est locus iuri accrescendi, nisi fiant partes concursu; secus si fiant, vel fieri intelligantur ab initio. male autem in *l. filium, §. si legata, de leg. præst.* cessare ait Bartolus ius accrescendi: nam hoc non pertinet ad ius accrescendi. Petita bonorum possessione contra tabulas legata præstantur tantum liberis, non extraneis. si non peteretur bonorum possessio contra tabulas, vel omnibus conseruarentur legata, interuenit forte lex Falcidia, & rescindit legata, nunc quia omnibus non seruantur legata, sed liberis tantum, exonerata est hereditas, & legatum quod non seruatur extraneis, non accrescit, sed prodest liberis, ne patiantur Falcidiam: nam hoc facit vt solidum legatum capiat filius, quod ostendit lex *ex asse, 52. ad l. Falcid. §. vlt. d. l. filium*: cum quo pugnat *§. si legata d. l. filium*, cum eadem pene sit sententia. sed corrupte legitur in *d. §. si legata* non tamen quod non extraneis præstatur, prodest liberis, sed Florentinæ Pandectæ rectius legunt, *tamen nunc.* non est ius accrescendi inter eos, qui non eodem iure inuitantur ad successionem, *l. sed cum patrono, 6. de bon. poss. l. siue 21. §. ex duobus, de iure patron.* Finge: heres scriptus est in testamento, in quo præteritus est patronus testatoris patronus petit bonorum possessionem contra tabulas, quæ rescindit partem testamenti, id est, dimidiam partem bonorum liberti. bonorum possessio, quæ datur filio, in totum rescindit testamentum, atque ita scriptus heres dimidiam consequitur & patronus dimidiam, scriptus omittit bonorum possessionem secundum tabulas. patronus contra tabulas agnouit: an portio heredis scripti patrono accrescet? si dicas accrescere, id erit tacito iure, *l. 2. § si duo, de bonor. poss. sec. tab.* quod etiam fit in substitutione, vt accrescat sine aditione sed non accrescit pars altera patrono sed eam petit per bonorum possessionem contra tab. atque ita in solidum habet, non ex iure accrescendi. Non est ius accrescendi in casu *l. mulieri & Titio, 74. de cond. & dem.* quia mulier, remissa conditione viduitatis, admittitur ad legatum beneficio legis Iuliæ: Et quæ inducuntur contra iudicium testatoris non sunt producenda latius. non esse ius accrescendi post acquisitionem, id est, portionem acquisitam, & post amissam non accrescere recte demonstrat Bart. *l. aquam §. vlt. quemadm. seruit. amitt. & l. 1. §. vlt. de vsufr. accresc.*

Excipitur vsusfructus, quia acquisitus, & post amissus accrescit sed hoc ideo, quia quotidie defertur, & acquiritur, & qui hodie est acquisitus, si eo hodie nolis vti frui, accrescit: sed acquisitus heri accrescit, & non acquisitus hodie, non accrescit hodie. Male excipitur assignatio libertorum ex *l. viri, 9. de assign. libert.* Duobus adsignauit libertum, vnus desiit esse in ciuitate, quia peregrinus factus est, non potest vti iure patronatus. vel vnus ex his delatam sibi hereditatem liberti repudiauit: alteri competit ius patronatus. acquirit igitur post cessionem. non sequitur, quia hic nondum acquisierat libertum: nihil enim egerat, quo ostendi posset acquisisse libertum. male excipitur casus *l. 1. C. si liberalit. imperial. soc. sine herede decesserit.* Duobus Imper. donauit prædium; vnus ex his mortuus est nullo herede relicto portio eius obueniet consorti. sed hoc non iure accrescendi, sed successionis: nam qui alium non habet successorem, habebit consortem. Male etiam excipitur casus *l. si minor, 61. de aquir. hered.* Duo heredes instituti sunt, quorum vnus mox adiit, & deinde abstinuit restitutus, quæritur an restituti portio coheredi accrescat: sic sane, si velit coheres, si nolit, non cogetur: sed accrescit pars illa acquisita & omissa non iure accrescendi, quia obueniret inuito, si veniret iure accrescẽdi. Eaque ratio est Nouellæ 1. in qua pars coheredis qui non paret defuncti voluntati, accrescit alteri, sed volenti. male etiam excipitur casus *l. qui patri 59. de acquir. hered.* Pater heredem sibi scripsit, atque impuberi filio exheredato, aut instituto substitutionem fecit. si exheredato, & ei substitutus sit heres patris, & ante decessit quam locus esset pupillari substitutioni, & sic moriatur filius, hereditas accrescit heredi heredis & substituti: sed si instituto, & pupillus adiit, & sic vterque acquisiuit, dein mortuus est filius antequam locus esset substitutioni pupillari, hereditas accrescet heredi heredis, eiusdemque substituti: sed dicendum est, ibi non tam spectari bona paterna, quam pupilli, vt scilicet iure accrescendi ea accedant bonis parentis, quæ non possunt accrescere iure substitutionis.

An portio deficiens accrescat inuitis.

SEparandi sunt re coniuncti ab aliis, quod re coniunctis inuitis accrescit, quia singulis palam ab initio solidum relinquitur: vt Titio fundum Seianũ lego: Mæuio fundum Seianum lego: & concursu partes fiunt: vnum autem legatum non potest scindi, & qui partem capit, totum capit, pars agnita trahit ad

ad se partem repudiatam: At re & verbis coniunctis inuitis non accrescit, quia non ita palam solidum relinquitur singulis, vt ostenditur in constitutione de caducis toll. Exemplum hoc sit. Primo & Secundo fundum Seianum do lego, & duo videntur esse legata, & alterum capienti licebit alterum repudiare. Idemque de verbis tantum coniunctis magis dicendum est, quia his ab initio partes legantur, & adscriptio hæc partium facit duo legata. Et hæc omnia intelliguntur de collegatariis: nam coheredibus semper accrescit inuitis, vt ait §. *his ita*, *C. de caduc. toll.* quia absurdum est, eiusdem hereditatis partem agnoscere, alteram non, vt *l. 7. D. de bon. libert.* aut vt in *l. si patronus 12. §. ex testamento, eod.* absurdum est, testamentum pro parte valere, pro parte non. Hoc idem potest dici de legatis, siue de legatariis re coniunctis: nam vt ait Paul. *lib. 3. Sentent. tit. de legat. §. eius rei* ab herede ad legatarium peruenit exemplum, id est, vt non scindere possit legatum, scilicet vnum idemque. Porro iuris fictione heredes siue coniuncti, siue disiuncti, siue inspecta figura verborum, re tantum, aut verbis tantum coniuncti iuris fictione habentur pro re coniunctis, id est, singulis videtur datus as, quantumuis à testatore separati sint. Hinc alia differentia inter ius substitutionis & ius accrescendi: nam ius substitutionis obuenit volenti, ius accrescendi inuito. lex Iulia & Papia non tollit ius substitutionis, sed ius accrescendi. Porrigitur ius accrescendi in heredem heredis legatarii: Ius substitutionis est singulare, quod non transfertur in heredem heredis qui decessit ante ei delatam hereditatem. Qui compulsus adiit hereditatem, ius substitutionis non amittit, sed ius accrescendi amittit. Duo sunt coheredes, & alteri alter substitutus. ei qui adiit substituti repudiantis portio accrescit inuito: sed quia ei hoc obuenire potius videtur iure accrescendi, ex *l. pen. de ini. rupto testam.* sine noua aditione, *l. si quis heres 35. de acquir. hered. l. testamento, C. de impuber. & aliis.* Et propter l. Papiam hoc fit iure substitutionis, quia tollebat ius accrescendi; alioquin si esset locus iuri accrescendi, non opus esset iure substitutionis. Addamus quædam his quæ diximus sup. Opponitur *l. si minor 61. de acquir. hered. & Nouella 1.* verum non est proprie ius accrescendi, si acquisitæ portioni acquisita accrescat, sed si acquisitæ non acquisita at, in *d. l. minor, & d. Nouella.* acquisitæ portioni acquisita accrescit, & ea non accrescit inuito beneficio constitutionis. & in *l. 1. si liberalit. imperial. soc. sine her. dec.* consortis portio alteri accrescit volenti tantum. vt Princeps donauit quibusdam fundum vel villam. vnus eorum decessit, nullo relicto penitus successore, ipso iure caduca sunt eius bona, & cetera bona vindicabit fiscus, sed non fundi portionem. Consors excludit fiscum.

Obiiciunt quidam, sed male; *l. si solus 80. §. vlt. de acquir. hered.* seruus meus ex parte institutus est pure, ex parte sub conditione, dato coherede. seruus iussu meo adiit, deinde manumissus est. post manumissionem extitit conditio, an altera portio acquiretur mihi? Et mihi quidem pura portio acquiritur, conditionalis serui est. & si non sit manumissus, opus erit iussu domini. Et quod dicitur, semel adeundum, hoc verum est in vna persona, id est, si non acquiratur alicui per alium, vt seruo per dominum, portio conditionalis inuito non accedit domino, sed seruo. Et ille §. pugnat cum *l. si quis heres 35. eod.* in *l. 35.* paria permansisse omnia dicunt, & eodem tempore delatam hereditatem. Finge: Primus & Secundus instituti sunt. Primus est substitutus alteri, qui adiit ex sua institutione. Postea repudiat. Secundus videtur adiisse ex sua aditione, sed si mens inspiciatur, iure accrescendi: si verba, iure substitutionis. Idem est, si seruus iussu domini adierit, deinde manumissus a-

A deat ex causa substitutionis: *erunt namque heredes*, vt est in. *d. l. 35.* intellige patrem, & dominum, non filium emancipatum, aut seruum. Ratio est, *quia sunt appendices præcedentis institutionis, d. l. 35.* id est, sunt accessiones magis, quam substitutiones, & remedia introducendi iuris accrescendi contra leg. Papiam. & tamen *l. si solus §. vlt.* ait, portionem delatam ex institutione conditionali comitari manumissum, non dominum, quia illa institutio non fuit appendix institutionis puræ, quoniam fuerat datus coheres, qui, nisi conditio extitisset, iure accrescendi tulisset eam partem, ideoque opus est noua aditione, vel manumisso, vel non.

B *An accrescat cum onere cui accrescit?*

Differentia est inter re coniunctos & alios: nam re tantum coniunctis accrescit sine onere, vt in *l. vn. C. de cad. toll.* quia singulis palam solidum legatum est, & ideo videtur suum capere, suo autem legato non est adscriptum onus. Re & verbis coniunctis, & verbis tantum coniunctis accrescet cum onere, quia videntur capere alienum legatum; & hæc plerumque dicuntur de onere fideicommissarij pecuniarij, aut fideicommissariæ hereditatis; & seruantur eadem in conditione, vt re coniuncto accrescat sine onere implendæ conditionis, quæ adscripta fuerat legatario, & loquitur lex *si separatim, de cond. & dem.* de re coniuncto. lex *si quis legata 54. §. 1. eod.* de coniuncto re & verbis. Idem in coheredibus, vt scilicet eis accrescat sine onere legati aut fideicommissi, quia semper censentur re coniuncti, vt ostendit lex *pater 29. § vlt. lib 2.* Nam vt coheredi quasi substituto accrescat cum onere legatorum & fideicommissorum portio coheredis deficientis quacunque ex causa, id est ex constitutione Seueri, onera instituti substitutum sequuntur, *l. licet 24. lib. 1.* onera coheredis coheredem quasi coheredem sequuntur, non conditiones, *l. mortuo 49. §. vlt. l. si Titio 61. §. 1. sup. lib. 2.* Caducum, vel quasi caducum fisco vindicatur cũ onere ex l. Iulia & Papia, *l. quidam 96. §. quoties lib. 1. l. in facto 60. §. 1. de cond. & dem.* quæ indignis auferuntur, quæ dicuntur ereptitia, cadunt in fiscum cum onere.

D Atque ita correctus est *§. vltim. d. l. 29.* in quo dicitur coheredis portionem alteri accrescere sine onere.

An legata remaneant apud heredem cum onere.

Caduca sunt quæ deficiunt variis ex causis: nam sunt caduca, vel in causa caduci. In causa caduci sunt, quæ deficiunt viuo testatore post testamentum. Caduca post mortem testatoris, antequam dies legati cedat. hæc remanent apud heredem si sit ex parentibus per legem Papiam, hodie apud quemcumque: Et hæc accrescunt cum onere, *l. 29. in princ. lib. 1. &* E in *Constit. de cad. toll.* Alia sunt legata inutilia, quæ habentur pro non scriptis: & hæc remanserunt apud heredem semper & sine onere, quia onus est etiam pro non scripto, exceptis duobus casibus in *l. cum vero 26. §. si pro non scripto, de fideic. libert. l. vlt de his quæ pro non scriptis, infra.* Deficiunt etiam quæ repudiantur. quæ deficiunt post diem legati cedentem, ipso iure remanent apud heredem: nam fere ex cessione vbi est directa actio, vel eam possum mihi parare, omissa cessione, est vtilis, Bartol. in *l. 8. §. certum, sup. lib. 2.* Quædam legata sunt quæ finem accipiunt, vt vsusfructus, alimenta & finito vsufructu, finitur onus, *l. Titia, 19. de ann. leg.* & sunt legata quæ adimuntur ab ipso testatore, & remanent apud heredem sine onere, nisi aliud probetur.

Pro qua parte accrescat coheredibus vel collegatariis.

OMnibus accrescit pro rata partium ex quibus heredes sunt, tam legitimi quam testamentarii, & quolibet alio iure, vt & legatariis, *l. Manio lib.* 2. *l. pater 66. de hered. inst.* nec obstat quod ait *l. vn. de cad. toll.* collegatarius accrescere pro virili portione: nam virilis portio potest esse rata portio, si viriles partes habeant in legato, §. *vlt. de inoff. testament. Instit. pro rata*, inquit, *id est, pro virili portione*, & *l. 1. C. vnde liberi, pro rata*, id est, pro virili, siue ex æquo. Rata portio est quod obtingit ex ratione siue proportione, ἀναλόγως. si legatarii habeant partes viriles, id est, æquales, omnes accrescent per partes viriles. si partes inæquales, eis accrescet etiam pro virili, sed ad rationem legati cuiusque pro ratione. τὸ ἐπιβάλλον μέρος, portio contingens, *l. domino 16. ad SC. Syll.* Posset quæri non iam de parte quæ accrescit, sed de legatis quæ remanent apud eos à quibus relicta sunt, pro qua parte remanent; scilicet pro ea parte pro qua eis præstandis obligati erant, remanent. pro qua parte obligentur alieni est operis.

Qua actione petitur id quod accrescit.

ACtione videlicet eadem, qua hereditas vel legatum petitur: nam ius accrescendi est ius hereditatis, vel legati integrum, nec deminutum per concursum. Quidam id probant, sed male, ex *l. si mihi 11. lib. 1.* ex qua sumunt hæc verba: *si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, vt tota mea sit*, quæ scilicet erat mihi & tibi legata. Ergo iure mei legati tota mea fit, non iure alieni. Species huius legis hæc est: Mihi & Titio eadem res coniunctim legata est. post diem legati cedentem decessisti, me herede relicto; atque ita possum ex legato agere, vel ex causa hereditaria, ait lex si *Titio* 55. *de hered. inst.* & mihi præterea ex mea propria causa agnoscere legatum, & repudiare ex hereditaria causa & contra: atque si repudiem ex alterutra, pars deficiens manet apud heredem. Hoc pugnat cum *d. l. 11.* sed vtraque idem exprimit, vna de repudiatione, altera de agnitione; Et si mihi soli vna res legetur, non possum scindere legatũ, *l. si cui res 58. lib. 2.* si tamen plures heredes reliquero, & legatũ in plures transmiserim, legati petitio scindetur, *l. legatarius 38. lib. 1.* si mihi, & tibi eadem res sit legata, & tu repudies partem tuam, non possum quoque scindere. verum si non repudies, sed eam transmittas in me, quia me heredem reliquisti, post diem legati cedentem possum scindere, quia concurrisse videtur qui legatum transmisit: concursus autem scindit legatum, vt & alii heredi tuo licebit & mihi partem meam ex mea causa repudiare, & tuam ex hereditaria petere; & si velim totum habere, agnoscam legatum ex vtraque causa; & sic si velim totam rem ex meo legato, possum ex hereditaria causa petere: Et si voluero eam rem ex legato meo ad me pertinere, vt tota mea sit, reliquam partem ex hereditario legato petere; & sic male colligunt quicquid accrescit, accrescere iure legati, licet verum sit. id autem male probant, ex *l. pen. vt leg. nom. cau* vbi promissori accreuit, id est, ei qui satisdedit legatorum nomine. si portio coheredis accreuerit cum onere præstandi legati, & loquitur lex de portione coheredis quæ alteri accreuit cum onere, & sic non possis inde colligere partem coheredis coheredi iure hereditario accrescere. Idem male colligitur ex *l. si Titio 33. §. 1. de vsufr.* Duobus res legata est, vnus amisit suam

A partem. is ipse nunc vindicat portionem quę vacat, repellitur exceptione rei iudicatæ, quia eadem actione agit qua repulsus est; ideo eadem actione petitur quod accrescit, sed ratio est, quia rem suam non habet, quia iudicatum de iure legati integro.

An ius accrescendi trahatur ad bona impuberis coheredis.

PAter instituit impuberem filium ex parte, extraneo coherede instituto ex altera; moritur filius, vel repellitur ab hereditate patris. extraneo accrescet portio filii ex qua is institutus fuit; sed an accrescent cetera pupilli bona vt quæ ex fratre & matre habuit? minime: quia ei non relicta sunt: Ius accrescendi enim non efficit vt aliud quàm testator voluit habeas.
B Quid si extraneus sit substitutus pupillaris, & filius decessit impubes? post aditam hereditatem extraneus iure substitutionis bona alia pupilli consequetur, quia testamentum non possum facere de parte bonorum, siue mihi, siue impuberi testamentum fecero: An & iure accrescendi? sic videtur. Ratio est, quia coheres impuberis adiit ex sua institutione, & existente casu substitutionis, non potest omittere partem hereditatis patris acquisitam pupillo, *l. quidam 20. C. de iure delib.* quia ei magis accrescere videtur; ideo non potest repudiare. Quæ autem iure substitutionis accrescunt, repudiari possunt. nec obest quod acquisita pars fuit pupillo, & acquisita non accrescit acquisitæ. verum ius illud accrescendi titulo, & substitutionis remedio conceptum in casum acquisitæ hereditatis: qua de causa trahitur ad omnia bona pupilli. ius ac-
C crescendi non trahitur ad aliam hereditatem; sed ius substitutionis, imo & ius accrescendi quod competit remedio substitutionis; & eodem iure est heres substituti quo substitutus: nam heredem substituti sequentur bona filii impuberis *l. qui patri 59. de acquir. hered.* ex qua vt quem sibi facit pater necessarium heredem, eum facit etiam filio, ita is qui se obligat hereditati paternæ adeundo pro sua parte, consequenter etiam obligatur pupillo inuitus, & heres fit necessarius. obligatio autem passiua omnis transmittitur, licet moriar pendente conditione, *l. legato, 65. de cond. & dem.* Quoties ex institutione, vel aditione mea obligor hereditati paternæ inuitus, etiam obligor hereditati pupillari: ergo & heres
D meus.

An sit ius accrescendi inter dominos si seruo communi legatum sit vno repudiante.

OBstat *lex Proculo*, *de leg. 2.* ex sententia Iuliani, *l. 1. §. 1. de vsufruct. acc.* sed verior est sententia Iuliani.

Quemadmodum inter coheredes vel collegatarios testamentarios vnus alteri præfertur, an ita sit in heredibus ab intestato vel legitimis.

E PAtri heredes sunt duo filii ab intestato, & duo nepotes ex filio iam mortuo: quo casu fiunt tres partes. vno ex nepotibus moriente, accrescit tantum nepoti fratri, non patruis, *l. si duobus 12. in princ. de bon. poss. contr. tabul.* patri heredes sunt duo filii ex vxore vna, & duo filii ex altera. omnes sunt consanguinei, quia ex eodem patre, & sunt fratres agnati: nam vterini sunt cognati. si vnus deficiat, alteri accrescit, licet in Nou. 84. in successione præferatur vtroq; parente coniunctus. sed hic quia de successione paterna agitur.

An sine noua aditione accrescat legitimis heredibus.

Lege 6. de bon. possess. l. 3. §. si duos, de contr. tabul. verum est.

An accrescat cum onere.

Lege si Titio 55. §. *vlt. lib. 2.* hoc verum est in omnibus heredibus.

An in omnibus negotiis inter viuos, inter coniunctos vel consortes sit ius accrescendi? & modo est, modo non in legatis & hereditatibus.

IVs accrescendi ducitur ex voluntate verosimili, quæ non minus valere debet in actibus viuentium, quam de functorum. Itaque vt in his, ita in illis est admittendum ius accrescendi, vt in contractibus, & in aliis negotiis inter viuos. Finge: stipulatus sum mihi & Titio decem inutiliter: Titius mihi vtiliter. an id quod stipulatus sum Titio, mihi accrescat? minime, §. *quod si quis, de inutilibus stipulat.* & in dubio melius est pronunciare pro promissore. nec tamen dicendum idem sequendum esse in legatis relictis duobus, vni vtiliter, alteri inutiliter ab initio: Et *lex huius modi* 84. §. *si Titio, & l. plane, lib. 1.* sunt de lega- C to damnationis. Et sic differentia est inter stipulationes & legata. Finge: Quidam ex causa donationis mihi & Titio vtrique vtiliter vsum fructum concessit. an amittente Titio, mihi accrescet? minime. quia volunt ab initio partes facere. Et quod dicitur in *l. 1. §. vlt. de vsufr. accresc.* vsumfructum quotidie constitui & legari, non est accipiendum de cessione, quæ fit inter viuos, sed de legato tantum vbi *constituitur*, intellige, iure legati. Finge: Rem donauit mihi & Titio, non vsum fructum, Titio amittente, vel omittête, non accrescet pars deficiens: nam & donationes in iure sunt angustæ, ideoque non recipiuntur, si non scriptis mandatæ. Item donatio omnium bonorum non valebat, nisi res singulas donasset. & *l. 1. C. si libe-* D *ralit. imperial. soc.* non est de iure accrescendi, sed de iure successionis. princeps duobus concessit fundũ. vnus ex his, nullo successore relicto, decessit: ideo bona eius sunt fisci. In partem fundi succedet consors beneficio constitutionis. Finge: Ego in vendendo fundo, excepi seruitutem mihi & vicino meo, sed inutiliter. tota seruitus ad me pertinebit, atque ita mihi accrescet; sed hoc quia seruitus est indiuidua, excepto vsufructu, *l. proprium 5. D. commun. præd.* Ego emi fundum mihi & Titio, vel, vsumfructum rogaui vt mihi venderet, multum interest quin contrahat, *l. cum ab eo 41. de contrah. empt. l. serui 16. de per. & com. rei vend.* Titio inutiliter. totus fundus ad me pertinet, *l. fundus 64. de contrah. empt.* quia id agi verisimile E est vt mihi totus fundus tradatur, *arg. l. 1. C. de vend. rer. fiscal. cum priuat. com. l. 2. C. de commun. rer. alienat.* vt facilius fiscus inueniat emptorem. Facilius totum emimus quam partem. seruus meus emit & accepit mihi & Titio extraneo, an acquirit mihi totum? nihil agit in parte, *l. per seruum, 37. §. si cum mihi, de acquir. rerum domin.* Et tamen si ego emero mihi & Titio, totum consequar, quia me emente mihi, est verisimilius me emere totum mihi voluisse. ita non est verisimile in seruo, cum mihi adiunxerit extraneum. male admisere, si seruus communis stipuletur aut contrahat inter duos dominos esse ius accrescendi, quia duo domini non videntur coniuncti, ni-

A si inspecta persona serui, *l. 1. §. 1. de vsufr. accresc.* male etiam adfertur in eam rem, *l. sine patronus, 21. D. de iure patronat.* quia ea lex pertinet ad successiones ab intestato, id est, bonorum possessiones, quæ indicant successionem ab intestato. Species legis: Duo sunt patroni. vnus libertus, qui eis non reliquit debitam portionem, eosque præteriit, & sic eis competit bonorum possessio contra tabulas. vnus obiit, vel amisit ius patronatus, an alteri competit contra tab. vtriusque partis? Et hoc est certum. in successionibus ab intestato est ius accrescendi, *l. communi 24. infra, de bon libert.* Quid si libertus de vno iurauit, eum non esse patronum vt in *l. si duo 13. de iurei.* cum ageretur de præiudicio an esset libertinus? iureiurando desiit esse patronus, *l. eum qui 30. § si libertus, eod.* B An igitur alter habebit vtriusque partis ius integrum? & *d. l. 13.* ait: si is de quo iurauit, vere patronus fuit, partem faciet patrono; atque ita alter non habet ius vtriusque integrum: nam iusjurandum ei tantum prodest qui iurauit, non alii. iusjurandum prodest liberto, & eius heredibus, sed non prodest compatrono. vt iusjurandum non prodest partui, *l. 3. §. vnde Marcellus, de iureiur.* si non sit patronus, partem non faciet. eadem loquendi forma est in *l. 1. §. aduersus, D. si quid in fraud. patr.* Ceterum quod ait *d. l. 13.* si patronus paratus sit probare eum de quo iurauit libertus patronum non esse, disceptabitur apud iudicem de hoc. Interim iusjurandum est indicium & argumentum, eum non esse patronum. Et ex eo colligitur, probationem incumbere patrono vt probet se patronum esse, & libertum peierasse, quia si ab vna parte esset præsumptio, probatio transferretur in alteram. male in hac quæstione adfertur *lex vxorem* 41. §. *agri plagam, hoc tit.* ponit tantum testatorem iussisse vendi fundum Titio & Mæuio, quod est fideicommissum, non contractus, & inter eos non est ius accrescendi, quia sunt fideicommissarii.

An inter eos quibus eadem res donata est mortis causa, sit ius accrescendi.

EX *l. vn. de cad. toll.* ius accrescendi est, quia ad exemplum legatorum rediguntur mortis causa donationes, *l. 2. de Public. act.* quia sicut legata per vindicationem ipso iure ex 12. tabul. sine traditione heredis, apprehensione possessionis, acquiruntur, ita mortis causa donationes. Eadem est ratio adsignationis liberti: nam si duobus sit adsignatus libertus, inter eos est ius accrescendi, *l. 5. de adsign. libert.* nam adsignare libertum, est quodammodo legare, quia libertum non possumus legare *l. 6. eod.* Eadem ratio est mortis causa capionum. legau: tibi si decem heredibus dares. vnus heredum repudiat, an debes alteri dare integra decem? Et hoc verum est, *l. qui duobus, 23. de cond. & demonst. l. Thais 41. §. Stichus seruus, de fideic. libert.* Et longe alia sententia est *l. pen. de cond. & dem.* quæ opponitur: nam vbi dixit: lego tibi id, si Titio & Mæuio centum dederis, enumeratio personarum scindit conditionem, atque ita legatum, & mortuo Titio dabis tantum partem, quia non dixit collectiuo nomine, heredibus: sicut fit in legato damnationis & fideicommisso, vt pote si iusserim Titio & Mæuio dari: & sic affirmandum in legato damnationis & fideicommisso iure antiquo interdum admitti ius accrescendi exemplo mortis causa capionum, vt si iusserit dari collectiuo nomine filiis vel heredibus, non singulari nomine, vt Titio & Mæuio.

Ad L. Prædiis 91. & l. Ofidius 97.

COloni sunt conductores fundorum (Gall. *fermiers*) & illi erant tam liberi quam serui proprii. seruorum propriorum aut colonorū alii colunt fide dominica, hique habentur pro instrumento, & eo continentur: alii colunt mercede illata à domino, & fructus vendunt suo arbitratu, vt extranei coloni, & non continentur instrumento, *l. Seia 20. §. 1. de instr. vel instr. leg.* Et in eam rem citatur §. *cum de lanionis* §. *cum de villico, eod.* Reliqua colonorum sunt mercedes quæ debentur ex ratione locationis & conductionis, Gallice, *les arrerages que doiuent les fermiers.* Actores sunt villici præfecti rei rusticæ & rationibus fundorum & calendario, quod exercent & rationes dispensant tanquam domini, *l. pen. in princ. de adim. leg.* vbi eundem facit actorem & villicum. Reliqua actorum sunt quæ ex ea administratione debentur domino, quæ dicuntur reliqua villicorum in *l. Seia 20. §. prædia, de instruc. & instrum. leg.* Præceptio est quod præter hereditariam partem heredi relinquitur, & sumitur ex media hereditate, *l. Lucius, 88. §. quisquis, sup. lib. 2.* Et hoc est quod dicitur è medio sumito, Gallice. *par preciput*, & ea ratione capitur id iure hereditario: nam pro sua parte capitur iure hereditario, ex parte heredum iure legati, & capitur iure hereditario, si adierit partem hereditariam; si omiserit, capit iure legati, *l. in quartam 91. D. ad leg. Falcid.* Reditus est proprie & semper in iure qui redigitur ex locatione fundorum, *des fermes*, à conductoribus, vel à colonis seruis, vel ab actoribus & villicis, in *l. pen.* § *insulam, lib. 2. l. fundi 38. de vsu & vsufr. leg.* & in *l. liberto 21. in princ. de ann. leg.* vbi *emptoribus fructus*, id est, conductoribus: nam conductores olim appellabantur emptores vel redemptores. Reditus à redigendo & redactus dicitur: Et eo fit vt reditum pecuniæ dicamus fœnus ex ea redactum, *l. Titius 24 de præscr. verb.* quia redigitur ex locationibus quasi pecuniæ, & ob id vsura dicitur merces. Horatius.

Omnia conductis coemens obsonia nummis

Et non male dicimus vsuram reditum pecuniæ. Species huius legis hæc est: Pater filiæ heredi institutę ex parte legauit certa prædia cū reliquis colonorū & actorum, id est, cum reditu reliquo omni. Post testamentum viuus testator exegit reliqua à colonis, & ea vertit in rationem Kalendarii, vel in Kalendarium, & occupauit fœnori, Quæritur an ea pecunia filiæ debeatur? & ait, non deberi, quia desiit esse in reliquis colonorum, & actorum, licet modo videatur pertinere ad rationem actorum qui sunt in eadem regione, & actoribus conuenit onus exigendæ pecuniæ. verum pecunia quidem pertinet ad rationem actorum; sed non est in reliquis actorum, nec colonorum. Ergo non est in legato filiæ; Et licet legati sint actores, non propterea filiæ legatæ videntur pecuniæ quę pertinent ad eorum rationem. Et ita in specie *d. leg. Seia §. prædia, de inst. leg.* vbi legat prædia certa cum reliquis colonorū & actorum, & ait non contineri reliqua, si finita conductione coloni, interposita cautione, is de colonia discesserit. Finge: finito tempore conductionis, nouatione facta, pecuniam quam reliquati erant actores, dominus transfudit in stipulationem; atque ita non potest peti ex locato sed ex stipulatione; Et hæc nouatio facit vt non contineantur reliquis: nam reliqua debentur tantum ex locato. Ergo non sunt amplius reliqua, facta stipulatione, *l. vlt. §. vlt. infr. de lib. leg.* colonia in iure sæpe voca-

A tur fundus conductus, & idem pene ac villa. Et ita in *l. eius, §. 1. ad municip.* colonia accipienda est, non vt Budeus voluit.

Ad L. CXVII.

OSidius. Tert. de præscriptione contra hæreticos, ait, quemdam Osidium Medeam tragœdiam ex Virgilio exsuxisse. Ait, *reliqua relegauerat.* Relegare, aut relegari dicitur quod repetitur, vt vsufructum lego: Et si fueris captiuus, eūdem tibi lego, *l. 3 §. vlt. Quibus modis vsusf. amitt.* Et relegari dicitur, si cui res sua quodammodo legetur, id est, reddi potius, quam dari, & ob id dos relegatur vxori, *l.*
B *cum pater 77. §. fidei tuæ, lib. 2. l. 1. §. mulier, de dot. præleg.* Dos eadem ratione dicitur prælegari, qua ratione seruo dicitur peculium prælegari, & debitori & creditori obligatio, id est, suum ius. Et ob id in hac lege, respectu peculii, & reliquorum dominus actori dicitur relegare. Prælegari dicitur si cui res quodammodo sua legetur, alias prælegare est pręcipui iure relinquere heredi vltra hereditariā partem; aliàs quod est legatum prima parte testamenti, *l. Titia 87. §. Seia, lib. 2. l. vxorem 41. §. 1. hoc lib.* Prælegare item dicitur per damnationem legare, *l. legata sub conditione, 41. de cond. & dem.* vbi legitur Flor. *delegari non potuerunt.* id est non potuerunt legari per vindicationem: nam res aliena non poterat legari per vindicationem, nec debita. Idem est de legato sinendi modo relicto, id est, vindicationis modo. Id de-
C monstratur in *l. tantum quisque 88. de verb. signif* vbi non dicor tantum habere quantum possum ex meis nummis habere, cum rem alienam viderer habere. nam fundi alieni legatum per vindicationem nullum est, *l. alienus 61. D. ad l. Falcid.* Alienus fundus legatus est. heres eum non potest emere iusto pretio. cogitur pretium dare; *confitendo*, inquit, *heres poterat veram æstimationem præstare*, id est, actio legati crescit inficiatione in duplum. sed legati per damnationem tantum: ideoque ait, *confitendo.* Ergo illa lex est de damnationis legato. Rursus *d. lex legata sub cond.* ait, *Interim delegari non potuerunt*, id est, pendēte conditione non potuerunt legari per vindicationē.
D Sciendum est, post redditas domino rationes ab actoribus, vel procuratoribus duo fieri genera scripturarum, pariationes, vel reliquationes quibus scriptum est, plenissime satisfecit domino, Gall. *fin du compte* & in *l. vlt. § 3. de condict. indeb. In pariationibus*, id est, *a la fin du compte*, inferi & hoc contractu nul'am amplius controuersiam esse, id est, nihil restare. Pariationibus opponuntur reliquationes, *l. Iulius, 81. de cond. & dem.* pariare, parem calculum & rationem facere, paria facere, in *l. vlt. § vlt. de doli except.* & *l. 4. §. proinde, de manumiss. l. pen. §. conductores, de iure immunit.* paria facere, id est, adimplere conductorem, id est, persoluere creditori inte-
E grum debitum *l. Sticho §. vlt. de statulib.* paria facere, id est, non esse reliquatorem, in qua lege in fi. est emendandum, dum ait seruos qui iussi essent paria facere, ita demum liberos fore, si aut ei pariant, aut per heredem, &c. sed legendum, *parient.* Aliud genus scripturarum est reliquatio: nam subductis rationibus dominus scribit sibi deberi reliqua. In *l. 97. in eadem scriptura*, id est, in reliquatione, scilicet legenda, filia dicit condita non deberi, quia reliqua non sunt. condita sunt quæ sunt soluta; reliqua, contra, vt ostendit §. *pater l. prædys 91.* Imperator ait, in *l. 97.* si centies centena millia aureorum reliquisset in condito, qua vsus est summa, ea quæ exegit à colonis & actoribus. & habet in condito, id est, in arca, licet eorum plena ratio sit reddita, non contineri

reliquis legatis: Et exacta post mortemd ebentur, quia reliqua fuere tempore mortis.

Ad §. 1. & 2.

Expositi sunt in *l.* 84.

Ad §. *Titio legis prædiis.*

IN hoc §. proponuntur variæ voluntatis quæstiones, ad quas Scæuola nunquam respondet: Papiniano vero placet, ad quas multæ coniecturæ requiruntur, vt probetur voluntas testatoris ex *l. librorum* §. *quod tamen, hoc tit.* vbi ait, chartarum nomine contineri libros, quod tantum habuerit libros, qui vniuersas chartas legauit, quod studiosus studioso. Finge: Quidam vno pretio emerat fundum Gabinianum & Seianum. postea legauit fundum Seianum. an debetur Gabinianum? forte dicet aliquis, deberi, quia emptus simul cum altero. sed argumentum emptionis non sufficit, nisi inueneris in rationibus defuncti eum reditus siue mercedes fundi Gabiniani acceptas tulisse fundo Seiano. vel nisi in eisdem testator Seianum Gabiniani nomine comprehenderit si igitur confusas mercedes & reditus accepto tulerit, debebitur Gabinianus. Ex rationibus defuncti coniectura recte sumitur *l. seruis vrbanis, inf. hoc tit. l. 1. de reb. dub. l. Seiæ,* 20. §. *Tyrannæ, de inst. leg.* in eo legitur Tyrannæ. in inscription. *l.* 7. *C. de collation* Tyrannicæ in lege Tyrannæ, vt in *l.* 5. *C. de his quib. vt indign. Tyranno.* Finge: Quidam legauit vxori Tyrannæ fundum Græcianum cum stabulo & instrumento omni, an legato cedant pascua siue prata quæ simul ad eum peruenerant, quæque in vsibus huius fundi semper habuerat? Ait, deberi, si ita coniunxisset fundo Græciano vt haberet ea vno nomine fundi, id est, si liqueat hoc ex rationibus defuncti. Simile item quod est in §. *balneas* in hac lege. Balneum est pars domus, ideo domo legata, debetur balneum. Balneum dicitur quod est priuatum, imo cum dicis priuatum, intelligis balneum in *l.* 2. *Cod. Theod. de metall.*, ne *quis priuatum ab hospite.* pro priuato in *l.* 6. *C. eod.* Tribonianus posuit balneum. Balneæ quæ publicæ præbentur: legauit domum cui iunctæ sunt balneæ, quas testator præbebat populo; an legato cedent? Papinianus ait cedere, quod balneæ per domum legatam intrinsecus adeantur, quod in vsu testatoris & vxoris fuerint, quod mercedes earum inter ceteras meritoriorum eius domus, testator rationibus accepto ferre solitus est. meritoria sunt quæ vocantur stabula, cœnatoria, diuersoria, ergasteria. In domo eius multa erant meritoria, & officinæ. Ille adscribebat non tantum mercedes harum rerum, sed balnearum, quod essent comparatæ vno pretio cum domo, vel quod balneæ sunt legato communi coniunctæ, id est, communi contextu, vt in *l. si finita* 15. §. *ex hoc edicto, de damno infecto*, vnita contextu ædificiorum. Insula est pars vel accessio domus. Dicet quis; si indula sit iniuncta domui, non est insula, vt pote quæ non sit separata, sed iniuncta, est proxima, vt in *l. qui domum*, 7. *loc.* & ita in *d. l si finita* §. *Item quid dicemus*, si quis habeat insulam adiacentem domui, id est, non valde distantem.

Ad §. *Collegio legis* 93.

LEX 92. & 93. explicatæ sunt. restat §. *collegio, d. l.* 93. In summis vrbibus instituebatur collegiũ fabrorum ad ignes compescendos, in epistola Plinii ad Traianum. collegiis licitis legatis, *l. cum Senatus* 20. *de reb. dub.* & legauit vti quisque optim⁹ maximus que esset: quæritur, an quæ in die mortis in eo fuerunt cedant legato: Finge? pabulum paleaque fuere ibi tempore mortis, an præstabuntur, quia dixit vti maximus esset, videtur intelligi instrumentum. machina scilicet frumentaria, vel oliuaria, id est piscina, moletrina, machinale pondus, Scæuola respondet ad quæstionem iuris, non voluntatis: videntur autem contineri legato, his verbis, quibus fundum esse liberum dicis, maximum & optimum, id est, esse liberæ conditionis, immunem, in *l. qui vt optima, de verb. signif.* videntur fundamenta etiam fundi contineri *l. fundo*, 22. *de inst. leg.* vbi ait, retia apraria, id est quibus apri capiuntur, contineri legato, nec moueri debemus *l. vlt. de supellect. leg. l* 1. §. 1. *l. cum fundus* 21. *de instrum. leg.* in quibus fundo legato non debentur instrumenta quæ fundo non sunt infixa inædificataque, sed sũt mobilia: Hic legauit fundum simpliciter, ibi cum adiectione, vti optimus, maximusque esset. de vasis vinariis & granariis, & doliis & cuppis non ambigitur, quia sunt infixa. olim granaria erant vasa ex tabulis ad fructus conseruandos confecta, vt patet ex *l. Granaria* 18. *de act. empt.* Cameræ erant inopum vimineæ aut fictiles ad comparandos fructus, quæ dicuntur capsellæ in *l. quæsitum*, 12. §. 2. *de inst. leg.* Et Scæuola non negat eas res legatas, vt nec affirmat: nam de voluntatis quæstione non respondet, quæ est quæstio facti.

Ad L. Is qui complures XCIV.

QVidam legauit tribus libertis fundum coniunctim, & petiit per fideicommissum, ne de nomine suo exiret, id est, libertorum. omnes agnouerunt legatum, & concursu fecere partes. Quæritur, qui primus ex his morietur, an possit partem suam legare aliis collibertis, quibus idem fundus non est legatus. sic videtur: neminem elegit, mortuus est, quibus debebitur? an collegatariis collibertis, an collibertis aliis non coniunctis accrescet? Et sic videtur: quia fideicommissum non exit de nomine suo, *l. vnum ex familia* 67. *lib.* 2. & ius accrescendi inter collegatarios post acquisitionem esse non potest.

Ad L. Quisquiis XCV.

NOn tantum legauit, sed fideicommisit ab heredibus quæ erat daturus & legaturus: Et erat frequens quid relinquere per legatum & fideicommissum, vt si id non valeret iure legati, valeret iure fideicommissi. sic erat frequens quid dari directis verbis, & precariis, vt si id non valeret iure testamenti, valeret iure codicillorum, *l. Publius* 36. *l. non ad ea*, 88. *de cond. & dem. l. Aurelius*, §. *Titius, de lib. leg. l. si quis seruo* 56. *de man. testam.* In hac ergo specie: directis & precariis verbis relegauit. *Summa*, id est, pecuniæ separantur à rebus corporalibus, & quæ constant pondere, numero & mensura. ista valent magis quantitate, & spectantur quam corpore, & animo magis intelliguntur, *l.* 1. §. *non solum, ad leg. Falcid.* Et respondet, nihilominus deberi res corporales ex stipulatione emptæ & venditæ hereditatis, cum emptor à venditore ita stipulatur, quanta pecunia ex ea hereditate ad te peruenerit, tantam mihi præstare; tamen licet pecunia dixerit, venditor tenetur de rebus corporalibus *l. cum stipulamur* 97. & *l. pecuniæ* 178. *de verb. signif.* vt in edicto de constituta pecunia, id est, quantitate, vel qualibet re corporali, in edicto de receptis, quo pecunia com-

promissa, vt *l. litigatores 11. §. 2. de Recept. qui arbit.* quæ verba sic cape: si pecunia fuerit promissa, & alia res promissa fuerit pecuniæ nomine. Et in l. 12. tabul. *Qui coronam parit ipse, pecuniaue eius*: id est, siue ipse siue serui eius, equiue. pecunia significat etiam equos. Et lex est de eo qui in certamine publico coronam parit. Addit exemplum dotis relegatæ. Dos ita olim relegabatur: Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantam vxori heres dato, *l. cum scriptum 6. & l. vlt. de dot. præleg.* quibus verbis si res corporales ad eum peruenerint, eas restituet: deinde adiicit voluntatem verbis consentire, quia legarat non tantum iure legati, sed iure fideicommissi. dein non legasset res corporales, si eas noluisset præstari.

Ad L. Si Titius XCVI.

HVic legi obstat *l. cum virum, C. de fideic.* species huius legis hæc est. Titius scriptus est ex parte, & rogatus est restituere hereditatem, id est hereditatis partem, vt in *l. 1. ad Trebell.* coheres autem rogatus est restituere Titio coheredi partem suam. Quæritur an, Titius partem quam accepit iure fideicommissi à coherede, restituere debeat, quia restituere est rogatus hereditatem, non fideicommissum: species *l. cum virum*: heres rogatus est restituere quidquid ex hereditate ad eum perueniret: an restituet prælegatum quod capit partim iure hereditario, partim legati? Et ait, prælegatum contineri fideicommisso, certam partem hereditario iure & legati. sed in illa lege rogatus est quicquid ex hereditate ad se veniret; legata autem & prælegata sunt ex hereditate, *l. cum quis §. Pater, hoc tit. l. 2. §. vlt. de dot. præleg.* non quidem est in hereditate, & sic continetur fideicommisso: In hac autem lege est fideicommissum, in quo præcipue spectatur voluntas. Et sic semper spectandum an congruat voluntas verbis testatoris: Et sic in fideicommissis non sufficit argumentum quod ex verbis solum colligitur, in legatis solum verborum argumentum.

Ad. L. Si plures XCVIII.

SI plures sint gradus heredum, id est, si sint instituti & substituti vt Acc. male: imo si plures sint gradus institutorum, vt in *l. cum in testamento 37. de hered. instit.* Primus heres esto. si Primus, me viuo morietur, Secundus heres esto: si Secundus morietur, Tertius heres esto. omnes sunt instituti: Institutio enim est datio hereditatis nulli aliiante delatæ. substitutio, datio hereditatis delatæ vel acquisitæ alteri, vt vulgaris substitutio, & pupillaris, quæ etiam est acquisita. Et ea ratione omnes sunt instituti: Et ideo in formula Galli, & filius & nepos sunt instituti. Filius heres esto, & si is me viuo, morietur, nepos post mortem meam natus heres esto. sunt instituti, sed non sunt coheredes, quia non concurrunt; Et coheredes sunt, quibus vno gradu defertur hereditas. Et hanc formulam Gallus instituit, ne rumpatur testamentum. Rursus quære cur non dedit consilium vt consuleret in vulgari substitutione, filius heres esto, & si heres non erit, postumus heres esto: quia in casum vulgaris substitutionis quo priori casu defertur hereditas filio, non est spes rumpendi testamenti, quia tempore mortis filius præcessit nepotem. Cur sit substitutus & di-

A catur in hac specie? Titius heres esto, & si heres non erit, Mæuius heres esto. Titius moritur viuo testatore; Mæuius iure substitutionis, imo institutionis iure, vocabitur, si spectes successionem; sed dicetur substitutus, vt in *l. quidam 30. l. & cum ex filio 39. §. vlt. de vulg.* quoniam vtrique deferretur hereditas, si Titius superuixisset testatori. sic inspecta mente testatoris substitutus est: sed in formula Galli vtrique, id est, filio & nepoti non potuit deferri hereditas: si ergo velit vnum onerare plurium institutorum, debebat eum nominare. Lex *99.* & *l.* 101. expositæ sunt.

Ad L. Heres meus 100.

B IN initio legis dubitatum, quia quod meum proprie est, non redditur alteri. Sed & reddere est dare heic, *l. cum quidam 21. lib. 2. l. qui vxori 18. in princip. de auro & arg. leg.* Eademque ratio est verbi relegare: nam relegare proprie est reddere, rem alienam, vel quasi alienam cum emolumento aliquo, vt relegare dotem, est reddere dotem cum commodo repræsentationis, id est, reddere certo die, quod dare non erat coactus, nisi bima, trima die: tamen simpliciter sumitur relegare pro dare in *l. si domus 17. de vsu & habit.* vbi dicitur relegari vsus, reddere est de suo dare, *l. 1. §. eleganter, depositi.*

§. 1. supra est expositus.

C

Ad §. Vxori.

HVic §. obstat lex *Plautius 8. de auro & arg. leg.* mulier quædam legauit alteri vestem, & mundum, & ornamenta muliebria, non debebuntur nisi ornamenta muliebria: sed an debebitur vestis tam muliebris, quam virilis? Et definit deberi etiam vestem virilem legatariæ: De mundo nihil scribit: quia nullus est mundus virilis, & deberi ait, quia verisimile est testatricem ornamentorũ tantum vniuersitati derogare voluisse, cui muliebrium nomen adiecit, quia muliebris nomen neque vestis nomini applicari potest: nam seruanda est ratio recti sermo-
D nis. sic dicam his verbis *quod eius causa factum paratumque*, non recte dici vestem legatam & mundum. sed probat hic Iabolenus sententiam Proculi, existimantis verba hæc referri ad omnia. & idem probat. quod scriptum est in *l. Plautius*, sed hic seruatur ratio recti sermonis: nam ita latine loquuntur, & ita quod relatiuum refertur ad superiora, non ad mundum muliebrem.

Ad §. Cui Corinthia.

ELectrina vasa fiunt ex auro & argento commixto, sed si his addideris æs, fiunt Corinthia, Plinius lib. *9.* cap. 40. ait Iauolenus, legato Corinthio-
E rum vasorum, contineri bases, nisi testator bases numero vasorum habuerit, id est, nisi bases habuerit accessionis loco, & ea quæ accessionis locum obtinent, rem legatam sequantur, *l. librorum 52. §. vlt. supra.*

Ad §. Testudinea.

TEstas testudinis solebant scindere per laminas, & cooperire lectos & supellectilem.

Ad leg. his verbis 102.

LAteralia sunt bulgæ coriaceæ, quas viatores ferunt ad latus, vel in quibus ferunt pecunias & rationes. Eundem vsum præbent ventratia, id est, zonæ pecuniariæ. quæ circuire solent ventrem; *l. Dinus, 6. de bon. damn.* Eadem ratione dixit viatoria, vt in *l. vlt de auro & arg. leg.* & viatoria instrumenta in *l. 5. de supell. leg Quæ membranulis.* plerum que quod sibi debetur in membrana scribere & transferre in codicem rationum solebant. legatis membranulis legantur nomina. Ille exegit nomina, ita vt sint vanæ membranæ, & pecuniam exactam consumpsit. Reuersus in patriam, condidit aliam pecuniam in illis laterariis, & emptiones prædiorum. Quæritur an hæc debentur vxori? negat deberi: quæ mortis tempore in his lateralibus essent, & membranis continerentur. Et Rogerius ait, hoc falsum, & falsam literam: nam primum dicit, *secundum ea quæ proponerentur.* proponitur autem exacta fuisse alia nomina, & pecuniam quam profecturus in lateralibus condiderat: Ergo consequens est vt ea non contineantur. continentur autem membranis emptiones: ergo debentur: Et quæ sequuntur ostendunt deberi; an prædia quoque debeantur? Et videntur deberi: nam qui mihi donat instrumentum prædii, donat mihi prædium. qui mihi obligat auctoritatem prædiorum, obligat prædia, *l. 1. C. de donat. l. 2. C. quæ res pign. oblig.* si prædia debentur, & multo magis emptiones.

Ad §. Paterfamilias.

LAnces leues sunt quæ non sunt asperæ signis (*granées*) sigillariorum significatio est multiplex: sed verum est hic demonstrari vicum Romanum in quo sigilla & cælata vasa venibant. Pater familias igitur emerat de vico illo lances duas cælatas, non leues; & tamen hic error non vitiat legatum, licet eum errorem potuerit corrigere, nec correxerit, cum fecerit testamentum triduo antequam moreretur. ita falsa demonstratio non vitiat legatum, sed vera fuit demonstratio. sed error fuit in appellatione. alias sigillaria sunt feriæ Romanorum, quibus amici mittebant sibi inuicem munera, quæ & sigillaria dicuntur. Et sigillarii dicuntur qui ea vendunt, & qui neruis quibusdam incidunt imagunculas, ita vt videantur pugnare, saltare. de quibus Horatius:

vt neruis alienis mobile lignum.

Ad §. Vlt.

LEgis *fideicommissa 11. §. si seruo, sup.* vt §. hic est de legata militia. militia est officium, siue administratio ciuilis aut palatina, quam qui gerit, fert annonas de publico, vt functio primipili, *commissaire des viures*, vt quæstores, quæ transmittuntur in heredes. Huius generis militiam si testator habebat, & legauerat, valet: qui non habet, videtur legare æstimationem. & militia magis est in quantitate quam corpore, *l. Lucius Titius 22. l. mortuo, 49. §. 1. lib. 2. d. §. si seruo*: Cum ait hic §. *omnia integra præstari volo*, videtur prohibere Falcidiam: sed cum testator prohibuerat Falcidiam, legatarius partem offerebat Imperatori, vt heres non vteretur Falcidia: quod demonstrat, ni fallor, *l. si legatus, §. vlt. ad SC. Trebell. Id quod pro introitu.* mos erat cum quis acquisisset militiam, vt in introitu offerret sportulas; *l. 7. C. de prax. fac. scrin.* & ait, omnia deberi, quia plenius voluntas testatoris est interpretanda, & quæ pro introitu sit præstaturus.

Ad L. Vlt.

DVæ sunt quæstiones huius leg. Sciendum est patrem non tantum impubere instituto, sed etiam exheredato testamentum facere posse, id est, substitutionem pupillarem. Ceterum ab exheredato legatum, aut fideicommissum relinqui non posse, quia nihil ei dedit: nam exheredatio est ademptio hereditatis debitæ, vel datæ. Quid si filius per queretam inofficiosi testam. hereditatem euicerit, an præstabit legata? minime: quia contra voluntatem patris habet, vel si habet per contra tabulas, *l. Quidam, C. de fideicommiss.* Idem si ad filium exheredatum alio quouis modo hereditas peruenerit, vt si institutus sit ab herede patris, quia principali nomine, vel suo non peruenit, vt *l. qui fundum, 87. §. qui filios, ad l. Falcid.* Ab exheredato igitur legatum inutiliter relinquitur, etiamsi ad eum hereditas aliquo casu peruenerit. Eadem ratio est eius qui substitutus est filio exheredato: nam ab eo legatum inutiliter relinquitur, licet ei dederit hereditatem impuberis quia quem non possum onerare, & heredem eius multo minus, *d. l. qui fundum, §. qui liberos.* Species huius legis hæc est. Pater filium exheredauit, extraneum instituit, eundemque substituit impuberi filio exheredato; & ab eo extraneo in secundis tabulis, id est, substitutione pupillari, legata reliquit. extraneus decessit, relicto herede: tum filius exheredatus intra pubertatem, an substitutus pupilli debeat legata à se relicta? Est inepta quæstio, quia pupillus superuixit, & locus non est substitutioni, nisi dicas, vt Accurs. duos fuisse substitutos, & vnum superuixisse pupillo, alterum non; sed lex vnius tantum mentionem facit. sic ergo species ponenda est, & legendum in initio legis, *instituit*, pro, *substituit.* Pater impuberem filium exheredauit, extraneum instituit: Impuberi, exheredato substituit Titium. extraneus moriens filium instituit, qui hereditatem adiit, atque ita nactus est bona patris, non iudicio patris, sed beneficio extranei. Is decessit intra pubertatem, atque ita Titio delata est hereditas, Quæritur an Titius debeat legata ex substitutione pupillari? Et ait non debere quid, nec exheredatus ea deberet, si ab eo relicta essent, & plus iuris pater non habet in substitutum exheredati, quam in exheredatum, *d. l. qui fundum, §. qui filios.* nec obstat, quod ad filium bona patris peruenerint: quia non principaliter & suo iure; sed per successionem peruenere, id est, ex testamento, & successione extranei. Heres factus extranei, aditione scilicet. ergo ab herede heredis legatum relinquitur inutiliter. Regula est, heres heredis heres est, *l. vlt. C. de hered. instit.* testatoris, per successionem scilicet. In d. § qui filios legendum esse, *instituit*, confirmat quod sequitur: nam idem ponit in fratre, quod in exheredato: species: Duo sunt fratres, vnus pubes, alter impubes, quem pater exheredauit, pubere instituto. Impuberi substituit Titium, & ab eo legauit. deinde pubes heredem instituit impuberem, vel ei ab intestato successit: Et ita quæsiuit bona patris. tum mortuus est impubes intra pubertatem, eique Titius heres extitit ex pupillari substitutione. quæritur an legata Titius debeat? magis dubitabatur in fratre, quia quæ per mediam personam fratris, qui est in potestate, bona patris obueniunt fratri, ea quodammodo magis à patre peruenire videntur, quam ab extraneo: sed idem statuendum. Idem heic est principaliter &

directo, vt in §. 2. Inst. quod cum eo, & directa & principalis actio opponitur contrariæ, l. in commodato, §. 1. commod.

Ad §. Si filius.

PEtita bonorum possessione contra tabul. à filio præterito, rescinduntur primæ tabulæ. Querela inofficiosi rescindit omnia, & primas & secundas id est, substitutionem pupillarem, quia querela datur exheredato. l. ex duobus § vlt & l seq. de vulg. substit. beneficio prætoris ex edicto de legatis præstandis conseruantur legata relicta in primis tabulis, debentur & præstantur quibusdam qui enumerantur in l. 1. de leg. præst. Institutio primarum tabularum non conseruatur, etiamsi alius filius institutus sit. vnus præteritus est, alter institutus; præteritus aperit viam edicto de bon. possess. contra tabulas. atque ita institutionem rescindit: sed æquum est, vt frater institutus perinde admittatur ad bonorum possess. contra tabul. atque præteritus, cum institutio locum non habeat, vt veluti ab intestato diuidat hereditatem, nõ præterito fratre, l. non putauit, 8. de bon. poss. contra tabul. His cognitis species huius §. secundum communem scripturam hæc est: Duo sunt filii, vnus impubes, alter pubes. impuberem heredem instituit ex vncia, & ei substituit Titium in secundum casum. à substituto nihil legauit. à filio instituto ex vncia legauit, alium præteriuit filium. ei competit bonorum possessio contra tabulas, & cum eo petet eandem bonorum possessionem institutus ex vncia, & sic vterque ab intestato veluti diuident ex æquo patris hereditatem, beneficio fratris præteriti, qui commisit edictum. filius impubes institutus accepit semissem, dein decessit intra pubertatem, an legata à filio instituto re- A licta substitutus debeat præstare ex vncia, an ex semisse: lex ait, ex semisse, sed diuerso iure: nam ex vncia debet onus, id est, ex quinque vnciis, exceptis personis tantum in tit. de leg. præst. Hoc quidem verum est imo ex semisse debentur, exceptis tantum, quia institutus deberet ea præstare ex semisse exceptis tãtũ, quia cum habet totum iure possessionis bonorũ cõtra tab. quia institutio rescissa est, l. 5. de leg. præst. Ergo & substitutus eius. sed quærebatur tantum, an exceptis præstarentur ex vncia, an ex semisse: Et verba B sunt transposita, quia priore casu, quem posuimus secundum illam transpositionem verborum. definitur, substitutum non in plus obligari, quam institutum. institutum obligatum fuisse ad præstanda legata ex semisse exceptis tantum, ergo & substitutum: sed posteriore casu secundum restitutionem verborum dubitatio maior est, an scilicet legata sint relicta à substituto ex vncia? Substitutũ obligari in id in quod C nõ est obligatus institutus, & in quod non obligaretur institutus, si ab eo relicta essent legata: nam institutus præstaret tantum ex semisse, exceptis tantum, substitutus onus ex semisse, quia bonor. posses. contra tabul. non infregit substitutionem pupillarem: Ergo in ea relicta legata valent. Deinde initio huius legis egit de legatis relictis à substituto exheredati, heic instituti hunc ordinem seruat l. ab exheredatis 126. lib. 1. l. 5. de leg. præst. Legata relicta à substituto fi- D lii vnciarii qui accepit semissem, commisso edicto per fratrem præteritum deberi ab eodem substituto semisse omnibus. Et eadem ratio sequitur in § seq. filius institutus est ex dodrante, & substitutus est Titius, & ab eo legauit. Alius filius est præteritus, qui petit contra tabul. & sic ea institutio redigetur ad semissem, vt sit æqua successio inter eos, qui veniunt eodem iure, ac proinde substitutus legata à se relicta E præstabit ex semisse, vt quæ ratio est in augmento, eadem sit in decremento.

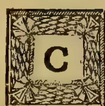
FINIS.

IACOBI CVIACII IVRISCONSVLTI,

AD TITVLVM I. LIB. XXXIX. DIG. DE OPERIS NOVI NVNTIATIONE.

EX EIVSDEM CHEVANNÆI BIBLIOTHECA.

Oniunctionis huius tituli cum superiore ratio intelligi non potest, nisi quæ supra dicta sunt, repetantur. Initio Digestorum proposuit varias partes iuris, leges, mores, Senatusconsulta; Dein de hominum iure siue statu aliquid tradidit, deque differentia & qualitate rerum. Et his expositis, quia homines disceptant apud magistratus & iudices, exposuit varia officia magistratuum, quando & quandiu apud eos disceptaretur, & quo ordine apud eos ageretur. Deinde transit ad iudices compromissarios, & iudices ordinarios, id est, qui ex ordine dantur à magistratibus. Deinde contractus proponit & quasi cetera quæ restant, sunt de actionibus, adeo vt possis dicere totas pene Pandectas pertinere ad actiones, & ea quæ actionum sunt loco, vt interdicta, exceptiones, stipulationes prætoriæ, & aliqua remedia, vt damnum infectum, quod vice est actionis. Vulgo dicitur tres esse partes iuris, personarum, rerum, actionum; sed paruulæ admodum sunt partes de personis & rebus, præ parte actionum. Postquam egit de Iudicibus datis, proponit vindicationes, condictiones, actiones in personam quæ nascuntur ex variis contractibus & quasi contractibus; & nonnunquam è re nata miscentur materiæ, vt quasi contractus negotiorum gestorum contractibus præponit; miscet tutelas, aditionem cum similibus, pro herede gestionem, bonorum possessionem secundum tab. aditio vel necessaria est vel voluntaria. necessaria qua seruus obligatur necessario, *l. obligamur,* 52. §. *necessitate, de oblig. & action.* Idem in societate necessaria, quæ est communio quæ intercessit cum herede, vel legatario, & est quasi contractus, voluntaria contractus. Itaque de actionibus quæ ex contractibus, vel quasi contractibus vsque ad h. t. Nunc de remediis iure honorario, vel lege proditis: Et primum de noui operis nondum facti, quod quis molitur, nuntiatione, atque adeo de damno ex opere nondum facto, infectoque, de cautione damni infecti, tum actio datur legitima damni infecti aquæ pluuiæ arcendæ: Et vt actiones promittuntur à Prætore: ita remedia & inrerdicta tria proponuntur, edictum de noui operis nuntiatione, quo remedium illud proponitur, Interdictum de noui operis nuntiatione & stipulatio de noui operis nuntiatione. Edictum est de opere nouo nondum facto; interdictum & stipulatio est de opere facto. Vlpian. hæc tractauerat separatim: Edictum proposuit à lib. 52. quod exponit *l. 1. 3. & 5.* Interdictum, lib. 71. ad Edict. *l. 20.* stipulationem lib. 80. ad edict. quæ exponitur in *l. 21.*

A & ex eo apparet falsum esse quod putat Accurs. edictum & interdictum esse idem, vt falsum est edictum & actionem idem esse, cum edicto actio proponatur, Edicto datur remedium his qui non habent actionem de damno infecto, nec videntur posse petere absque pudore, cum damnum nondum cœperit: vt si vereantur ne ex opere futuro damnum sentiat, ne opus quod vicinus facturus est, luminibus officiat, denuntians hoc modo: Denuntio tibi ne quid noui operis me inuito facias, quæ prohibitio, vel inhibitio est, & vulgo nuntiatio, in Pand. Flor. Denuntiatio, *l. 5.* §. *si plurium, &* §. *meminisse, h. tit.* Imo renuntiatio
B dicitur, *d. l. 5.* §. *si is cui renuntiatum, & l. si opus 16.* hoc tit. & post denuntiationem. litigatores se committunt Prætoriæ Iurisdictioni, vt scilicet Prætor remittat, si non sit ius nuntiandi, vt in *l. 1.* §. *Et post, hot tit.* Et debet abstinere ab opere, & ab eo confestim discedere, cum primum vicinus nuntiauit, donec remissio nuntiationis facta sit à Prætore. Est sic in *t. de remission.* Remissio est operis noui nuntiationis abolitio, vel donec cauerit de opere restituẽdo, *l. non solum* 8. §. *Sciendum, inf.* Et hæc cautio est vice remissionis. *l. 1. de remission.* Quod si is, cui nunciatum
C est, non desistat ab opere, tenebitur interdicto, quod aduersus edictum opus factum sit, scilicet operis noui nuntiationis, quod videtur offendisse, cum ei non paruerit. Et interdum est restitutorium, quo agitur vt opus destruatur, quia restituendi operis noui facti post nuntiationem causa interponitur. Et formula demonstratur in *l. 5.* §. *si quis forte, l. 16. l. 18. l. pen. l. vlt. huius tit.* Interdictum quod nuntiatori datur, significatur his verbis: quod contra edictum prætoris factum sit, vt appareat in *l. 20.* non esse le-
D gendum, *contra interdictum*, sed, *edictum.* & sic emendati erunt loci, qui his mendis scatent, vt in *l. 1.* §. 1. *D. ne vis fiat ei qui in poss.* in *l. 1.* §. *annus, de vi, & vi arm. l. 2. C. quor. bonor.* vbi similis error erat. Triplex est edictum. Primum datur nuntiatori, quod est restitutorium: Alia duo dantur nuntiato. Et sunt prohibitoria interdicta: vnũ datur post cautionẽ datã nuntiato, ne vi ait fiat, sed cum interdictum est, quo minus ædificet, *d. l. 20.* §. *deinde.* Post quod secundũ interdictũ Vlpianus proposuerat tertiũ; sed translatum est in titulum *de remissionibus*, quod tertium da-
E tur nuntiato post remissionem factam à prætore, ne vis ei ædificanti fiat. Stipulatio de noui operis nuntiatione proponitur in *l. 21.* quæ est cautio præstita ab eo cui nuntiatur opus nouum de opere non faciendo, si nuntiator ius habuerit nuntiandi, quæ stipulatio remissio est. Et formula huius stipulationis

est in *l. 21. h. tit.* Edictum est de opere non facto, interdictum quod datur nuntiatori, & cautio stipulationis, est de opere facto: Et sic titulus est de opere infecto. Quicquid Accursius scripsit in glos. magna, omne delendum est, cuius continenda causa est, quod existimauerit initium huius legis pugnare cum *l. 1. de remiss.* quod falsum est, idque quod incidit in depravatos codices. Prætor hoc edicto remedium promittit seu beneficium triplex, id est, interdictum triplex: remedium vnum nuntiatori, duo nuntiato. Primum remedium est, vt siue iure siue iniuria opus fieret, interim per testationem, & denuntiationem inhiberetur. datur beneficium in *l. 13. in fin. hoc tit.* quoad remissionem fecerit Prætor vel nuntiatus satisdederit, *l. non solum 8. §. sciendum, h. t.* Et quicquid constructum est, si non paruerit, destruetur *d. l. 20* exceptis quibusdam casibus, *l. 5. §. si quis riuos*, & non indiget Prætoris aditione. Alterum remedium est, remissio nuntiationis, quæ indiget Prætoris aditione, vt cognoscat ius habuerit, nec ne nuntiator, vt remittat si nuntians ius habuerit nuntiandi, sin minus, non remittat. verba hæc, *hactenus, quatenus prohibendi ius, l. qui nuntiasset, non haberet*, id est, id remissio nuntiationis remittit tantum, in quo nuntiatio locum non habet, & non tenuit: In eo vero non tenuit nuntiatio, vt ius haberet nuntiandi, ergo id remittit. vbi dubitauit Accursius an esset tollenda negatio, & eam sustulit: sed ea opus est, quia remissio fit eatenus, si ius nuntiandi nuntians non habuit. vt Græca lectio id confirmat. Et alter interdicto potest nuntiatus agere ne vim faciat. Quod si satisdederit, ei quoque liberum est interdicto agere, ne vis ei fiat. Idque congruit cum *l. 1. de remission.* in quo tit. proponitur interdictum prohibitorium, ne vis fiat post remissionem nuntiationis nuntiato, quo minus ædificet, vbi si præcedat satisdatio, & inde remissio secuta sit, non est necessaria remissio, vt & contra. Tertium illud remedium est satisdatio de opere restituendo. Et hoc remedium non habet necessariam Prætoris aditionem, quia adhibetur inter volentes: Et ea stipulatio dicitur Prætoria, quia eandem vim habet, vt *l. 1. de Prætor. stipul.* Ex *l. 5 §. si is cui*, Inter satisdationem & remissionem differentia prima est, quod hæc indiget Prætoris aditione, illa non item. Secunda differentia: Remissio ita demum fit, id est, tribuit facultatem ædificandi, si nuntiator ius non habuerit. Satisdatio vero tribuit illud idem, etiamsi ius non habuerit is ipse. Hinc quæritur an oblata satisdatione à nuntiato inuitus nuntiator accipiat minus. quia nemo cogitur stipulari; an eo non accipiente satisdationem, liceat nuntiato ædificare, si satisdederit etiam apud officiũ, & apud acta, si desit aduersarius, non quia nemo cogitur stipulari, *l. vn. C. de satisd. l. eum pro quo, de in ius voc. l. si fideiussor §. vlt. qui satisd. cog.* sed Finge: nuntiator mauult statim iudicium fieri. an ius nuntiandi habeat, cum nolit satisdationem etiam eam quam velit nuntiatus etiam apud acta facere, & nuntiatori hac in re morem potius gerendum esse constat: & interim prohibebitur opus. Et ita in causa legatorum, si legatarius petat satisdari legati nomine, aut fideicommissi, & heres desideret de fideicommisso iudicium statim fieri, vel legato, audiendus erit potius heres, quia citius cognoscetur de fideicommisso quã de satisdatione, *l. 3. in princ. vt in poss. legat.* Et ita de iure nuntiationis potest constare citius, quam de satisdatione, maxime hodie, cum ex constitutione Iustiniani, & iure Pontificio, lis de operis noui nuntiatione finienda sit intra tres menses, *l. vlt. C. de ædif. priuat. alias, l. vlt. C. de noui op. nuntiat.* Post tres menses, si non sit finita, licet impune ædificare, præstita satisdatione apud officium,

A vel apud acta de opere restituendo suis sumptibus, si secundum nuntiationem iudicatum erit, *d. l. vlt.* & quod dicitur, satisdationem offerendo si velit alter accipere & impediatur ædificare, congruit cum *cap. pen. & vlt. ext. de nou. oper. nuntiat.* & congruit cum *l. vlt. de ædific. priu.* quid si nuntiator velit accipere satisdationem, neque iudicium statim fieri: Et certum est remittendam esse nuntiationem à Prætore, *l. 20. §. si paratus, inf.* Peccata Accursii. Primum contemni iubet nuntiationem, si nuntiator causam nuntiationis nullam attulerit. Sed non aliam inuenio causam exprimendam, quam quæ edicto comprehensa est. Et specialiter genus actionis edicendum, qua vtens & non exprimendo satis causam dicit. Et ita qui dicit nouum opus, satis causam adfert & non renunciare dici nequit, qui simpliciter dicat: nuntio ne quid facias; sed recte. Denuntio ne quid noui inuito me in eo loco. Et *l. 5. §. qui nuntiat, hoc tit.* loquitur de loco demonstrando, non alia causa, &

B *§. totiens* non loquitur de causa nuntiationis, sed de allegatione eius, cui nuntiatum nouum opus, dicentis moram periculum allaturam, vt si velit reficere cloacam pestilentem, quo casu Iudex à Prætore datur qui cognoscat an tale sit opus vt nuntiatio valeat; sed hi §§. non loquuntur de causis, quæ impellant nuntiatorem. Idem Accursius vt probet libello conuentionis, quem confert cum operis noui nuntiatione, inserendam esse causam, id colligit male ex *l. cum hi 8. §. in causa, de transact.* qui paragraphus non loquitur de libello conuentionis, sed de transactione alimentorum, vt non fit sine causa & auctoritate

C Prætoris, cum regulariter sine eo transigere liceat; id autem transferre ad libellum conuentionis absurdum est: nam nulla causa exprimenda libello conuentionis, quam quæ denotatur speciali nomine actionis. Illud item male colligit Accurs. ex *l. vlt. C. de edicto diui Adr. toll.* in qua agitur de herede misso in possessionem, cui si existat aduersarius in ipso tempore, quo mittitur in possessionem, ait examinandas esse causas missionis apud iudicem; quoniam vbi existit contradictor, ibi existit lis. Iudex est disceptator litis, qua quisque agit. non igitur agit de allegationibus & causis inserendis libello. & multos alios locos adfert Accurs. vt doceat, libello conuentionis inserendam causam. & affert, vt probet contrarium, scilicet, libello conuentionis causam

D non inserendam, *l. quia poterat, ad Trebell.* etiam male, quæ loquitur de herede restituere rogato hereditatem: qui si recuset adire, potest cogi periculo fideicommissarii adire ex Senatusconsulto Pegasiano olim, hodie ex Trebelliano, & ait, satis esse quod dicat se recusare hereditatem, nec cogitur causam afferre qua recuset. Ergo qui agit, non debet dicere causam cur agat. sed male collegit hoc Accurs. vt ex vno ad alterum possit duci argumentum, cum actionem intendere, & recusare diuersa sint. Et maior est actio causæ inquirendæ ab eo qui agit, quam à recusante. Eodem loco in *d. l. quia poterat,* male infert, & argumentum ducit à recusatione hereditatis, ad

E recusationem iudicis; atque ita recusari iudicem non causa dicta infert, quod falsum est ex *l. vlt. C. de iudic. l. si pariter, inf. de liber. caus.* Et olim videtur recusari potuisse iudex, nulla adducta causa suspicionis. Recusabatur ante litis contestationem, nulla allata causa, & interposita, non post, vt hodie obtinet; quia is qui litem contestatus est, si quas causas habuit recusandi iudicem, eis contestando litem renuntiare potest; sed ex iure Pontificio, si qua noua causa suspicionis oriatur post litem contestatam, potest recusari iudex. Rursus Accursius male remissionem nuntiationis ait fieri ex edicto proposito in *l. 20. inf.* cum illo loco non remissio permittatur, sed

interdictum restitutorium, Et iterum male remissionem fieri ex *d. l. 20. §. Deinde*, cum ibi de nuntiatione noui operis agatur, vt sit interdictum prohibitorium quod datur nuntiato. Et male putat, initio huius legis 1. de remissione quæ fit per satisdationem agi, quod omnibus interpretibus placet: sed semper hæc duo distinguenda remedia, satisdatio & remissio, quæ fateor coalescere posse, post satisdationem à Prætore remissionem fieri posse; sed non necessario, *l. 1. de remission.* Et remissio vtilis est sine satisdatione, & vicissim satisdatio. Et hic locus legis est de remissione tantum; de satisdatione in *l. 3. §. si is cui renuntiatum.* male Accurs. remissionem fieri ex edicto quod non habemus: immo quod habemus. Et tit. de remiss. non tam pertinet ad remissionem, quam interdictum quod datur post remissionem, ne vis ei fiat. male Accurs. remissionem fieri ipso iure, sine Prætore, videlicet si opus sit iure factum, cum ex *d. l. 5. §. si is cui renuntiatum*, remissio non fiat lege, ipso iure, sed à Prætore, qui de eo cognoscit. Et quod ait *l. 1. de remiss.* nuntiationem missam facio, pollicitatio est remissionis: nam etiamsi sit iniqua nuntiatio, necessaria est cognitio Prætoris, *d. l. 20. §. si quis paratus, arg. l. 3. §. 1. vt in poss. legat sup.* vbi de constitutione D. Seueri loquitur, cui loco *l. 1. §. pen. eod. tit. l. 14. §. vlt. vt legat. nom. cau.* annectendæ sunt. Male Accurs. hanc leg. 1. opponit *l. 1. de remiss.* quasi lex velit, remissionem ibi fieri, vbi nuntiatio tenet, & vbi nuntiator ius prohibendi habet; cum tamen lex hæc dicat in id tantum fieri in quo nuntiator ius non habuit. sed non habuit codicem emendatum, idque vt comprobet ita fere argumentatur: Satisdatio dat licentiam ædificandi in totum, non in partem tantum; licet nuntiator ius prohibendi habuerit. satisdatio est remissio. Ergo remissio habet locum in totum, etiamsi ius prohibendi habuerit; sed satisdatio non est remissio, sed vice remissionis, *d. l. 20. §. 1. & §. ait Prætor.* & initio huius leg. 1. de remissione agitur, quæ potest in partem fieri. Satisdatio dat in totum ædificandi licentiam; etiamsi ius prohibendi habuerit nuntiator. male Accursius. *hactenus, quatenus*, id est, ideo quia, vel vsque ad tempus, quo Prætor cognouerit de ea re, modo in totum. Qui omnes errores ex eo manauerunt, quod edictum & interdictum confundat, remissionem & satisdationem: vt confundunt nostri indignum & incapacem eo modo, cum id quod relinquitur incapaci, est pro non scripto, & apud heredem remanet sine onere. quod indigno, valet ab initio: immo omni tempore & iure acquiritur ei, sed eripitur & ad fiscum transit cum onere. Eodem modo confundunt cessionem & delationem. cedere diem legati & deferre legatum, cum cessionis dies est mors testatoris, hodie delationis dies est aditio hereditatis, effectus cessionis, vt transmitti possit legatum, delationis vt peti, vel acquiri, aut repudiari possit.

Ad §. Hoc autem edictum.

Hoc remedium dicitur beneficium Prætoris in *l. 13. huius tit.* & pertinet ad ædificia futura: nam ad facta pertinet interdictum de opere facto restitutorium, vt destruatur opus factum ante satisdationem, & remissionem, aut quod in loco sacro, de quo est tit. *ne quid in loco sacro fiat*, quanquam in hoc tit. agatur de prohibitorio tantum. Duplex tamen fuit propositum interdictum, prohibitorium, & restitutorium, vt hic locus indicat, & *l. 2.* de interdictis, ne quid in loco sancto, vt sunt muri *d. l. 2. ne quid in loco sacro*, Interdictum ne quid in flumine publico de quo in *l. 1. de fluminibus, ne quid in flumin. publ.* vtroque tit. proponitur prohibitorium ne quid fiat in flumine publico ripaue eius. dein restitutorium, vt destruatur factum quo aliter aqua fluit quam prius. Interdictum ne quid in loco publico, vel itinere, de quo in *l. 2. §. Prætor ait, Ne quid in loco publico.* qua de re duplex proponitur interdictum: prohibitoriũ, ne quid fiat, quo iter & via deterior fiat, & restitutorium, vt factum destruatur. Hæc autem interdicta pertinent ad locum publicum, sacrum, sanctum & religiosum. sed de priuato loco est interdictum quod vi aut clam, & huic interdicto locus est, siue præcesserit nuntiatio, siue non. Itaque concurrit cum interdicto de noui operis nuntiatione: nam si nuntiatio præcesserit, vtrumque competet, siue etiam non præcesserit, quia vt facere videtur qui facit contra testationem, siue denuntiationem, vt ait *l. 1. §. sed etsi contra testationem, D. quod vi aut clam*, quæ fiebat adhibitis testibus. Idem confirmat *l. 5. §. si quis cum non denuntiasset, l. 7. §. ait Iulianus, l. vi facit, eod.* Et erit electio nuntiatoris vtro velit vti ex his duobus, nisi quod in parentes non possit vti interdicto quod vi aut clam, quando notatur patronus aut parens vis & infamiæ. Et hoc debemus parentum reuerentiæ, *l. licet 7. supr. de obseq. patr. & parent. præst.* Ergo interdictum quod vi aut clam est restitutorium: at contra interdictũ quod vi aut clam videtur prohibitorium in *l. & si forte 6. §. 1. sup. si seruit. vind.* vindicatio seruitutis, id est, actio confessoria, vel negatoria datur possidenti & vindicatio corporalis rei datur ei qui non possidet. vindicatio seruitutis tam possessori quam non possessori. Finge: debes mihi seruitutem altius ædes non tollendi. non habes altius sublatas adhuc, & sum possessor, & si velis altius tollere, possum te prohibere ciuili actione, id est, vindicatione seruitutis & interdicto quod vi aut clam. Ergo est de opere futuro & prohibitorium: Et idem est, inquit, & si per iactum lapilli impediero, id est, possum te prohibere ne altius ædifices iactu lapilli. Sed quod dicit posse prohibere interdicto vi aut clam, id dicitur ex consequentia tantum, vel notatur rei consequentia, vt scilicet primum prohibeam te ciuili actione: dein si tollere perseueres, vt vtar interdicto quod vi aut clam; id quod ostenditur in *l. 5. §. meminisse, hoc tit.* vbi ait, posse me prohibere per Prætorem, vel per manum, id est, lapilli iactum, & si facere perseueret, posse me vti interdicto quod vi aut clam. Et multum interest vtrum prohibeat quis nuntiatum per nuntiationem noui operis, vel per lapilli iactum: nam si prohibet per nuntiationem noui operis, hoc ipso possessor vicinus efficitur, id est, fateor eũ esse in possessione eius iuris, vt ædificet. sed me denuntiare, ne id faciat *l. 7. §. ait, Iulianus. quod vi aut clam, §. in operis, h. l. 1.* Græci sic reddunt: ὁ παραγγέλλων γίνεται ἐνάγων: qui nuntiat, fit actor. Et ob id nuntiator, actor, reus & defensor, dicitur, *l. 5 §. pen. l. 20. §. si paratus, inf.* Aliud si prohibuerit per lapilli iactum vel per Prætorem, id est, adito Prætore, vel ex decreto Prætoris Idem si per interdictum prohibitorium ne quid in loco sacro & his quæ sunt hic. Idem si per actionem ciuilem, siue confessoriam de seruitute: nam prohibens possessor remanet. Ratio est: Is qui verbo tantum dicit se prohibere ne quid noui operis fiat, quasi timidus nihil audens supra, quodammodo videtur contendere aduersarium esse possessorem: Qui autem quandam vim adhibet prohibendi causa, vel qui supradictis vtitur, is magis videtur tueri sibi & asserere possessionem. idemque erit si vim armatam adhibuerit, aut etiam demoliendo quod facere ceperat aduersarius; facit enim se possessorem, non licet tamen passim demoliri & vim armatam opponere. Si quis ædificet in meo iure meo opponam manum

armatá, vel si quid clam fecerit in meo, licet mihi demoliri, *l. quemadmodum 29 §. 1. ad l. Aquil.* sed si vicinus faciat opus in suo, non in meo, quamuis in meum immittat vel meniana, vel suggrunda, non licet vti manu armata; sed licet per iactum lapilli eum prohibere. Si autem protendatur ex suo solo in meum, licet quidem intercidere, sed non quod imminet. Et hic omnino videndus est §. *meminisse l. 5.* qui § pendet ex §. *sed & si in ædes*, quo ostenditur, nuntiari nouum opus ei qui in nostro solo ædificat, vel quid in nostras ædes immittit, vbi legendum vel per lapilli iactum, ex *l. 1. §. 2. quod vi aut clam*, idem esse per manum lapillum iactare, quod dimetiendum est ex *l. vi factum 20. §. 1. eod.* manum opponere est armatos homines opponere. man⁹ est imago vis. manus duo significat, manum armatam & vim ciuilem, id est, iactum lapilli: Et hæc vis est prohibitio ciuilis. Huiusmodi est & pene consimilis in ordinando iudicio vindicationis, quoniam constare debet de possessore, & de eo dubitari poterat. vt liqueret quis possessor esset, vis quædam ciuilis fiebat fracto surculo ex arbore eius fundi, quo de agebatur, fracta festuca. Inde nascebatur occasio agendi de possessione, eaque vis dicitur à Cicerone, vis quotidiana, id est, ciuilis & morib. & quæ fit ex conuentu partium, & à Gellio vis festucaria vindicta: nam vindicta nihil aliud est quam ramus, surculus. Alia vis armata est inciuilis. Huic quod dicitur, ædificantem in suo, sola nuntiatione noui operis prohiberi ex *d. §. meminiss.* obstat *d. l. & si forte §. 1. si seruit. vind.* vbi ait, eum qui in solo suo ædificat, prohiberi posse per lapilli iactum, si possessor faciat in suo, vt si is qui ædes sublatas habet, reficiat, & ædificium demoliatur, & nouum facere velit, is non potest prohiberi, nisi denuntiatione noui operis, sed si sim possessor, id est, si vicinus ædes non habeat sublatas, & velit tollere, licet faciat in suo, tamen à me potest prohiberi per iactum lapilli, retinendæ meæ possessionis causa, quam amitterem per nuntiationem. Et ex his quæ dicta sunt, constat remedium huius legis 1 non esse subsidiarium, quia prohibetur nuntiatus etiam per Prætorem. Porro cum prohibetur per lapilli iactum, verbis opus est, vt admoneatur quare prohibeatur, διὰ τῆς λίθου βολῆς vt Græci vertunt, *per iactum lapilli.* Subsidiarium autem esse remedium nuntiationem falsum est. quia cui liberum est prohibere per iactum lapilli & per ciuilem actionem, per nuntiationem remedium datum est, *d. l. & si forte, §. 1. & l. inter 15. §. 1. de seruit. vrban. præd.* si officias luminibus meis, possum te prohibere seruitutis vindicatione & operis noui nuntiatione, & datur interdictum prohibitorium, vbi est nnntiatio, hac *l. 1. §. nuntiatio fit*: Atque ita remedium non est subsidiarium. Sed hoc tamen interest inter nuntiationem & alia remedia, quod nuntiatio confestim inhibet opus, *l. 5. §. si quis forte, hoc tit.* ciuilis actio non confestim, sed cum ius prohibetur, *l. si eo loco 9. in princ. si seruit. vind.* vbi ait, *si probauero, inhibebo opus tuum* nuntiatio noui operis non competit possessori, vel si sit possessor nuntians, transfert partes possessoris. ciuilis actio & possessori, & non possessori, *d. l. & si forte §. 1. l. pen. §. vlt. si vsusfr. pet §. æque, de act.* Cetera autem remedia data prohibendi causa possessori dantur, veluti per Prætorem, vel per lapilli iactum, interdictum prohibitorium: sed non omnia sunt eodem, parique iure. Qui nuntiationem existimant subsidiarium esse remedium, mouentur *l. 3. § plane, & §. seq. hoc tit.* quod sit aliud remedium. Domus est communis inter te & me, tu facis in ea quid noui me inuito. an tibi possum nuntiare nouum opus? Et ait, non posse, sed potero eum prohibere per Prætorem extra ordinem: nam quod fit per nuntiationem, fit secundum ordinem, per Prætorem extra, vel communi diuidundo. Domus est communis inter te & me, tu in ea, me inuito, noui quid facis. ego propriam habeo domum vicinam communi, cui nunc nocetur, aut nocebitur, si pergas facere nouum opus. an possum nuntiare ratione meæ domus? Sed sicut non possum nuntiare nouum opus, si quid facias in locatione, ita licet habeam vicinam domum communi, non possum nuntiare nouum opus. Denique socius socio in communi re, non potest nuntiare, vel prohibere nouum opus, quia potest alia ratione prohiberi. sed hoc non vult Iurisconsult. sed alia est ratio prohibendi. Duæ sunt causæ nuntiationis noui operis, dominium & seruitus, id est, ius nuntiandi tantum est domini eius loci in quo fit nouum opus, vel cui locus ille debet seruitutem. Socius rei communis non est dominus solus, imo nec proprie dominus, cum alter sit condominus, *l. illud, 46. de ritu nupt.* Potest quidem dominus nuntiare nouum opus non domino, non autem domino. non potest etiam nuntiare ex causa seruitutis, quia res mea pro parte, nulli potest seruire: si seruierit alteri, iam euanescit, *l. in re communi 26. de seru. vrban.* sic deficiunt causæ nuntiationis, quibus socius socio possit prohibere per nuntiationem, sed per aliud remedium potest, vt per actionem communi diuidundo, *d. l. in re communi.* Quod autem ait, quia possum alia cum ratione prohibere, hoc perinde est accipiendum, ac si dixisset: sed possum alia ratione prohibere, vt sup. Denique his verbis non continetur ratio socio denegandæ nuntiationis, sed ratio qua demonstrat socium non destitui alio remedio. nuntiatio fit sine Prætoris aditione, quia semel edicto in perpetuum permissa & promissa est nuntiatio noui operis: sed adeundus est Prætor, qui terminabit rem inter litigantes, *l. vlt. C. de ædif. priuat.* Nec obstat ei quod dictum est, nuntiationi non opus esse Prætoris aditione, *l. 5. §. qui opus nouum nuntiat, hoc tit.* his verbis: sed qui vult docere apud Prætorem se ius habuisse prohibendi, iurabit nuntiator, antequam exequatur nuntiationem apud Prætorem de calumnia, id est, se calumniæ causa non nuntiasse: Et ita si nuntiatus desideret, Prætore decernente, iurabit nuntiator. ex eo fit vt nuntians non iuret, licet regula iuris sit, eum qui defert iusiurandum, debere prius iurare de calumnia, *l. delata 9. C. de reb. cred. l. vlt. C. de fideicomm l. iusiurandum 34. §. 3. & l. si non fuerit 37. D. de iureiur.* vt sit iusiurandum reciprocum. Ratio autem cur nuntians non iuret hæc est, quia iusiurandum defertur decreto prætoris. Ergo qui defert iusiurandum debet prius iurare de calumnia, sed non is, quo postulante, defert Prætor iusiurandum. nuntiatio omnibus diebus fieri potest, etiam feriatis, vt etiam emancipatio, & manumissio, vt & quocumque loco: sed nuntiatio non fit quocumque loco.

Ad §. Et aduersus absentes.

NVntiatio fit aduersus furiosos. Ex quibus causis ignorantibus acquiritur, ex iisdem furiosis & infantibus. Ignorantibus acquiritur actio Pauliana, legatorum, furti, legis Aquiliæ, certi condictio de bene depensis, liberatio. è cõtrario quæ inuitum & ignorantẽ tenent, ea tenent furiosũ & infantem etiã sine tutorum, aut curatorum auctoritate. hereditas obligat æri alieno seruum, & necessarium heredem. ergo & furiosum, *l. 8. & l. furiosus, de acquir. hered.* nuntiatio noui operis tenet ignorantem, & infantem. ergo & furiosum, quia nuntiatio fit in rem, id est, opus quod paratur, non in personam, & dicitur

nuntiatio

nuntiatio fieri in re præsenti, non personæ præsenti, A *l.* 10. *& 11. inf.* Ex eo fit vt ex causa nuntiationis teneatur quilibet possessor illius loci in quo nuntiatum est nouum opus. Finge: nuntiaui nouum opus. paruisti, & eum locum vendidisti. Emptor fecit nouum opus; an tenetur emptor interdicto restitutorio? tenetur ex *l. vlt. hoc tit.* ibi, *quia nuntiatio operi, non personæ fit.* sic legendum esse Basilica demonstrant: an destruet emptor suis sumptibus qui ignorans nuntiationem, fecit nouum opus? ideoque merito opponitur *l. vi facit* §. *Idem si prohibiti, quod vi aut clam*, *l.* 3. §. *opus, de al. iud. mut. causa fac.* Finge igitur nuntiatum nouum opus & heredem nuntiati vel emptorem fecisse ignorantem. non teneri ait *d. l. vi facit* §. *Idem si prohibiti, d.* §. *opus l.* 3. *de al. iud. mut. caus. fac.* quo edictum & titulus continetur, de his qui in futurum parant difficiliorum aduersario aduersariũ, Species: Poteras me conuenire actione in rem scripta, vel interdicto, & priusquam conuenires me, eam alienaui potentiori, vt aduersarium tibi difficiliorem opponerem: tenebor actione in factum restitutoria, in quantum tua interest non habere difficiliorem aduersarium. nunc finge: Ego tibi nuntiaui nouum opus. ab opere destitisti, sed vendidisti locum quo de agebatur, data opera vt mihi opponeres alium aduersarium. Emptor siue sciens siue ignorans fecit, durior est causa mea, quia iam te non possum conuenire interdicto restitutorio de noui operis nuntiatione, quia nihil fecisti; nec emptorem, quia ei non est nuntiatum. verior Accursi solutio est ex §. qui præcedit §. *opus, d. l.* 3. Finge: tenebaris actione aquæ pluuiæ arcendæ. vel quod volunt, clam vendidisti illum locum in quo opus feceram. durior est causa mea; quia si tecum agerem, quod vi aut clam, deberes restituere opus tuis impensis, & aduersus emptorem non possum agere vt tollat suis impensis, quia qui ab alio factum possidet, in hoc tantum tenetur vt patiatur tolli opus, non vt impensam præstet; ita emptor tenetur interdicto restitutorio de noui operis nuntiatione vt tantum patientiam tollendi opus præstet in *d. l. vlt.* & modo præstat emptor impensam, vt in *d. l.* vt facit *d. l.* 3 §. *qui opus.* nuntiator est actor, nuntiatus possessor; & hoc quanquam sit verum, tamen si ædificarit nuntiatus ante remissionem nuntiationis, non licebit ei agere actione confessoria nisi ius sibi esse ita ædificandi probet, quamuis alias hæ actiones dentur possessori, *l.* 20. §. 1. *inf. cap.* 2. *ext. de operis non. nuntiat.*

Ad §. *Potest autem.*

Ignorans quale opus sit, recte nuntiat nouum opus, etiam aduersus ignorantem aduersarium.

Ad §. *Inde quæritur.*

AN priuatorum conuentio sine Prætore eam rem dirimere possit, id est, vt ædificet, nec ne, eo quod dixit eos se prætoriæ iurisdictioni committere: Et an si pactum sit, alter se tueri possit exceptione pacti? Et si dicas, priuatorum conuentionem valere, & parere consequenter actionem, vel ope exceptionis quid remitti, videbitur hæc conuentio præferri iussui Prætoris, quia videtur iussum Prætoris præuenisse, cui se commiserat. Ergo Prætoris debuerat expectari iudicium, & vt dicitur in *l. Iuris gentium*, §. *si paciscar, de pact.* versabatur in ea re iudicium Prætoris. sed ait, conuentionem valere, & prætor pacta seruare debet. De hoc §. plenius dicetur infra.

Ad §. *Opus nouum.*

PRoposuit edictum: deinde, quis esset actor, aut reus, dein de iudicio. nunc quid sit opus nouum, quod est molitio, siue demolitio, quæ pristinam faciem operis mutat. qua de causa vtuntur Iurisconsulti verbo restituendi, quod latius est quam destruendi. Restituere, est ædificatum destruere, & destructum reponere in integrum, *l.* 2. §. *restituas, ne quid in loco publ.* Addendum huic definitioni, & quę in solo fit: nam non pertinet ad ea opera quæ fiunt in superficie, vt & edictum quod vi aut clam, *l.* 1. §. *hoc interdictum, l.* 7. §. *notauimus, quod vi aut clam.* Quid si quis vindemiam faciat alienam, vites vel arbores B putet, vel succidat, an ea facta hoc interdicto exerceantur? minime: quia hoc interdictum pertinet ad facta in solo, ea vero facta potius dicuntur fieri in superficie: nam seges est superficies soli, *l. certo generi* 13. *de seruit. rustic. præd.* messis vitis & arboris. Genera autem prædiorum distinguntur ex superficie, id est, ex rebus quæ in his nascuntur. Vinearum nomine intelligimus vites, aut solum, in quo sunt consitæ, vt qui imponit vineis seruitutem, debeat imponere seruitutem solo: & ita Caius 2. *Instit.* si quis in agro alieno vites, arbores, plantas ponat, superficies cedet solo. Quidam argumentantur contra id quod ex *d.* §. *notauimus* diximus, interdictum quod vi aut clam pertinere ad opera facta in solo, vt si quis arborem succid[a]t, tenetur eo interdicto: sed interdictum quod vi aut clam latius patet nostro hoc C interdicto, & latius accipitur: nam quodammodo manum infert terræ & solo corrumpendo qui arbores succidit: ideo interdictum quod vi aut clam, latius patet: nam si surculum vnum defringat tollatue quis ex arbore, tenetur eo interdicto, *l. nam & si ramos, eod. tit.* Ita quoque interdictum vnde vi, quod dicitur pertinere ad res soli, locum habet, vel si quis surculum defringat ex arbore, eodem colore quo interdictum quod vi aut clam.

Ad §. *Sine autem.*

D TRia sunt edicta quæ hoc lib. 39. proponuntur, vnum est ex hoc edicto, alterum ex *l. seq.* tertium ex *l.* 3 Primo remedio vtimur, siue opus fiat in agro, siue in vrbe, in loco publico, priuatoue. Idem dici potest de secundo remedio *l.* 19. §. *vlt. inf. tit. seq.* Eadem ratio non est tertii remedii: nam ea actione vtimur tantum in agris, vt auertatur aqua quæ ex vno agro in alium non naturaliter, sed opere manufacto fluat: nam in vrbe, si aqua fluat aliena opera in nostrum fundum, agitur actione confessoria de stillicidio. Et hoc tantum interdictum, si aqua fluat in priuato loco, *l.* 3. §. *pen. & l. si in publico, de aq. & aqu. pluu. arc.*

E

Ad §. *Nuntiamus.*

EX hoc §. tres sunt causæ nuntiationis, *l.* 5. §. *Et belle Sextus inf.* vna naturalis, altera imposititia, altera publica. Et sane vtrobique causas easdem proponit, sed diuersis verbis. Primum, publica causa, videlicet si opus nouum fiat in loco publico, vel flumine, ripave publicis aduersus facientem cuilibet est ius nuntiandi, quia ciuis est. Item si quid fiat in loco sacro, & religioso, quibus ex causis sunt interdicta proposita cuique tuendi iuris publici causa, & hæc finalis est causa, & quia ciuis est qui nuntiat, hęc

causa est efficiens. Idem si quid fiat contra leges, Senatusconsulta, edicta Principum, quæ modum ædificiis faciendis præscribunt: nam quædam prohibebant ne Mæniana promouerentur in publicum; sed licet hodie intermisso decem pedum spatio, *l. Maniana, C. de ædif. priuat.* Item si quis ædificet iuxta ædes publicas, & idem spatium non intermittat, *l. si ensi locis 9. C. eod.* Item si non sit intermissum spatium statutum balneis, furnis: nam illicite ædificat, *l. 1. hoc tit. l. fideicommissa 11 § si quis illicite, de leg. 3.* Item si contra constitutionem Traiani, de qua Aurelius Victor, supra modum altius ædes tollat, qua cauebatur, ne ædes superarent altitudinem sexaginta pedum, ob ruinas & sumptus exitiosos. ex 12. tab. si quis ædificet insulam, debet ab alia ambitum intermittere vel spatium duorum pedum, & semipedis, id est, sestertium pedem, ob circumeundi facultatem, De quo *l. Imperatores 14. de seru. vrb. præd.* intelligenda est. Secunda causa est naturalis: si quid facias in meo, aut quid in meum proiicias, quia dominus sum, recte nuntio. Tertia causa est, si quis contra seruitutem debitam prædio meo faciat. Finge: Debet mihi quis seruitutem altius ædes non tollendi. contra parat, nuntiabo ei nouum opus ex causa debitæ seruitutis. Et in hanc rem omnino notanda est *l. 1. §. ius, inf. de remission.* vbi ius est ei nouum opus nuntiandi qui dominium, vel seruitutem habet. Sed hoc ita quoties nuntiatio solum est de re familiari, non autem de publico. ratio est, quia ciues sunt. Ex imposita causa nuntiatur nouum opus iure seruitutis. Hinc seruitus est conditio, qua vnius prædii ius minuitur, alterius augetur: ius quod quis in alieno agro prædii sui nomine impositum habet, vel ius, quo prædia alia aliis subiiciuntur.

In hoc ergo §. proponuntur causæ finales nuntiantis nouum opus, vt ne quid fiat contra ius nostrum, vel publicum. Altera causa vt caueatur nobis damni infecti. De hac causa non est hic tit. sed seq. sic duæ sunt nuntiationes quæ veniunt ex ædificio faciendo à vicino in nostro solo, quarum differentia maxima est: nam nuntiatio ex hoc edicto fit in rem præsentem, non in personam; nuntiatio ex tit. seq. magis est in personam: nam non est necesse vt fiat in ædes ruinosas, sed ad vicinum cuius hæ sunt ædes cariosæ. Quid si opus velit facere in mari, vel eius littore, an nuntiatio fiet? vt & si quis velit ædificare in ripa fluminis publici, vel flumine publico? minime: quia quilibet in mari ædificare potest, vel in littore maris iure gentium: sed potest prohiberi & nuntiari nouum opus ex edicto damni infecti. Et sunt duæ causæ finales. Ratio est, quia vsus maris & littoris est publicus iure gentium, poprietas est communis, id est, vacat omnibus, & occupanti conceditur: vsus fluminum, portuum, riparum est publicus iure gentium, proprietas est publica iure ciuili, id est, propria ciuitatis cuiusque, ad quam spectat. proprietas riparum est priuatorum, & eorum qui prope ripam ædificia habent, *l. fluminum 24. tit. seq. l. ergo 30. §. vlt. de acq. rer. dom.* Atque adeo in ripa sine consensu eorumdem ædificare non licet: in aliis sine consensu Imperatoris.

Ad §. Inde quæritur.

VT conuentio nuntiationis ex hoc edicto potest fieri, ita potest conuentio super nuntiatione tituli quod vi aut clam, *l. 2. §. sed si permiserit, quod vi aut clam*: Ita tamen si nuntiatio fiat de re familiari & priuata; secus si de re publica, *l. Iurisgentium §. si paciscar, de pact.* Atque ita pactum de vi non valet, si vis in publico fuerit facta, *l. si vnus 27. §. pacta, eod.*

A Diximus ex quibus causis fiat nuntiatio, §. *nuntiamus*, quę sic breuiter comprehendi possunt: Aut nuntiatio fit de re familiari, puta si in priuato opus fiat, aut de re publica, vt si in publico. Et primum si fiat de re familiari, aut nuntiamus nouum opus iuris nostri conseruandi causâ, vt confestim discedatur ab opere, vt puta si fiat opus in nostro, vel quid immittat quis, vel opus faciat in suo, qui tamen nobis seruitutem debet: his enim casibus, quia domini sumus, nuntiamus, vt discedatur ab opere statim, vel vt nobis detur cautio depellendi damni, vt puta si quis opus in suo, qui nobis seruitutem debet faciat aliquid. Si nuntiatio fiat de re publica, aut fit iuris tuendi publici causa, vt si quis faciat opus in itinere, via publica, vt statim ab opere discedat: aut damni depellendi causa, vt si opus faciat in mari, aut in eius
B littore: nam ei non nuntiamus, sed agimus vt præstet cautionem damni infecti. Diximus quomodo nuntiatio fiat damni depellendi causa, siue opus fiat in publico siue in priuato loco, vt §. *vlt. l. 5.* ostenditur.

Ad §. Iuris nostri.

NVntiat ex his causis is ad quem res pertinet. multum interest an nuntiet iuris conseruandi causa: nam cui posterius licet, non licet primum. Ex priore causa nuntiat qui habet dominiũ, vel seruitutem, *l. 1. §. ius, infr. de remiss.* Is etiam qui habet vtilem vindicationem rei, loci vel seruitutis loco de-
C bitæ. Ex posteriori causa nuntiat is qui neque dominium, neque seruitutem habet, vt emptor prædii ante eiusdem traditionem, nonnunquam potest nuntiare nouum opus, vt caueatur sibi damni infecti, vt si venditor permiserit ei vti re vendita precario ante traditionem, *l. damni 18. §. emptor, & l. emptor 38. tit. seq.* nam qui custodit ædes alienas, curare debet sibi caueri damni infecti à vicino. Regulariter venditori ante traditionem cauetur damni infecti: sed si ei precario eam rem ante traditionem emptor dederit, poterit nuntiare & petere vt sibi caueatur damni infecti. Et ita ex posteriore causa cauetur inquilinis, inquilinorum vxoribus, & his qui cum inquilinis morantur. fructuarius etiam denuntiat nouum opus, vt sibi caueat damni infecti, *l. quibona 13. §. qui dam-*
D *ni, & §. superficiarius, tit. seq.* cum non possint nuntiare ex priori causa. Dubitatum est de fructuario tam ex posteriore, sed hoc constat posse, quam ex priore causa, de qua sane non constat an ex ea nuntiare possit. Et videtur non posse, quia neque damnum habet, neque seruitutem. debetur quidem ei seruitus vsusfructus, quæ personalis est, sed non debetur ei seruitus prædialis, id est, non potest agere de seruitute debita prędio proprietarii: Ergo non potest nuntiare nouum opus ex priore causa, idque ex §. *vlt. huius leg. suo nomine*: nomine quidem proprietarii potest, modo det cautionem de rato. An igitur incidit in damnum? id est, an vicinus impune inferet damnum fructuario? minime: nam ei consuletur per vindicationem seruitutis & vsusfructus: Et sic eum
E prohibebit ciuili actione qua tantumdem consequetur, quantum nuntiatione.

Ad L. II.

SVbiicitur l. 2. quæ pugnat cum d. §. vlt. legis 1. nam etsi dicat fructuarium non posse nuntiare fructuario, tamen significat aperte, posse aduersus extraneum, quia non potest vindicare seruitutem à proprietario: non enim habet vindicationem serui-

tutis aduersus proprietarium : sed potest eum prohibere per vindicationem vsusfructus, id est, actionem confessoriam. Et in hac lege ait posse agere de seruitute debita prædio fructuario, quod in §. *vlt.* negauit: nam sequitur, vt si agere possit de seruitute eadem eidem prædio debita, possit & nuntiare, quia hæc causa impositicia. Et ita sensisse Iulianum ex *l. 1. §. Item Iuliano, de remiss.* patet. Nunc de hac lege videamus quæ explicata est vsque ad §. *Ius habet*, In quo §. agitur de nuntiatione. Et nuntiat qui habet dominium, seruitutem, & vindicationem vtilem. Vlp. in *d. l. 1. §. vlt. de remiss.* refert sententiam Iuliani; sed non probat, vt passim in ff. certissima est regula : si nuntiatio tenet, remissio non valet, & est inutilis, & contra : vel si nuntiatio est vtilis, remissio est inutilis, & contra. Itaque dicendum permutata esse vocabula in *hoc* §. *Ius habet* (vtilis & inutilis) nam vbi legitur *vtilis*, legendum, *inutilis*, & vbi, *inutilis*, leg. *vtilis* : nec probandi sunt qui ad id dicunt ; si nuntiatio tenet, remissio quidem non est necessaria; sed est vtilis. sed nequit esse vtilis, cum non valet: contra, inquiunt : si nuntiatio non valet, remissio est inutilis scilicet, sed necessaria tamen. imo ne necessaria quidem. sed quod necessarium est, est vtile. Alii falsam nuntiationem, si non valeat, tamen remissionem valere, dicentes nuntiationem, quia tenet, remitti posse, contemni tamen posse. sed certissimum est vbi nuntiatio tenet, non valere remissionem; vbi non tenet, vtilem remissionem. Et sunt verba hæc interposita : nam ait in *hac l. 2.* si domino nuntiauerit remissionem inutilem esse, & sic remissio erit simul vtilis & inutilis, quod locum non habet, sicque Iuliani sententia non probatur ab Vlp. Marcello, Labeoni & Neruæ, & in hoc reprehenditur in *l. 1. in princ. si vsusfr. pet.* à Marcello, qui scripsit, fructuarium non habere ius vindicandarum seruitutum, nec aduersus dominum, nec non vicinum extraneum.

Sed multo difficilior est lex *qui viam*, *hoc tit.* ad quam soluendam communis opinio est, vt qui habet rusticam seruitutem, non possit nuntiare, si quid fiat contra eam, qui vrbanam, possit. sed hæc lex ita locum habet, si nuntiet domino ædificanti in via, quia potest contra dominum agere, ius sibi esse ire, agere: sed non potest ita contra dominum agere, ius ei non esse ædificare : id est, qui ædificantem non potest prohibere ædificare, non potest nuntiare nouum opus. Finge : tu mihi debes seruitutem stillicidii immittendi, tu altius ædificas, vt non possim immittere stillicidium. non possum agere tibi ius non esse ita ædificandi, sed ius immittendi stillicidii, *l. si eo loco, si seru. vind.* contra is, cui cessa est seruitus altius non tollendi, vel operis ferendi, si ædifices altius, vt non feras onera ædium mearum, recte agam, ius tibi non esse ita ædificandi, *l. & si forte §. vlt. si seruit. vind. l. inter, de seru. vrb. præd.* ex sententia Iuliani, qua ratione conceditur, nempe vindicatione, nuntiatio fructuario, eadem ratione emphyteuticario. cui datur vindicatio seruitutis, datur nuntiatio. Item superficiario, *l. 3. §. pen. hoc tit.* Ex sententia Iuliani. Item creditori hypothecario. possis addere, feudatario.

Ad L. III.

PErsequitur hanc quæstionem, quæ personæ nuntient. Et quæstio huius legis est, an prouinciales possint nuntiare nouum opus. & id quidem concedit. nam Itali tantum prædiorum, quæ possidebant, erant domini, eaque iure Quiritium vindicare poterant, vt & seruitutes. Et sic poterant nuntiare, at prouinciales prædiorum quæ possidebant, non erant veri domini, sed populus Rom. vel Princeps, cui pendebant vectigalia : Et prædia ea dicebantur nec mancipi, quia eorum dominium non poterant acquirere per mancipationem, vt nec vsucapiebantur. Potuerunt tamen prouinciales acquirere longa possessione dominium, & sic veri domini existere, non iure Quiritium, quo videbatur eis non dari vindicatio. sic nuntiare non poterant. id tamen constitutum vt vindicarent *l. cum sponsus. §. in vectigalibus, de Public. in rem act.* Et quod ait, *In prouinciali etiam*, id est, non tantum in Italico.

Ad §. Si in loco.

An vnus ex sociis potest nuntiare aduersus vicinum? Et id concedit, sed non aduersus socium.

Ad §. Si ego.

SVperficiarius potest nuntiare nouum opus. Ratio dubitandi est, quod videatur esse inquilinus, id est, conductor prædii vrbani, siue ædium, & pendit solarium, id est, mercedem pro solo, qui & interdum incola. Inquilinus non nuntiat ex priore causa : Ex posteriore nuntiat, quia nec dominium, nec seruitutem habet. Ergo superficiarius est, qui ædificat in alieno solo quod à domino conduxit, vt ea lege ædificaret, vel haberet ædificium in perpetuum, aut certe tempus longum, sub pensione annua certa, sub solario annuo. locatio non fit in perpetuum, cum fieret in quinquennium. conductor nullum habet ius in re : at superficiarius habet ius, & est quasi dominus superficiei: nam dat ei Prætor interdictum de superficiebus simile interdicto vti possidetis, *l. 1. de superficiebus, inf.* & vtilem rei vindicationem. Qui autem habet rei aut seruitutis vindicationem, nuntiat. Ergo hypothecarius creditor, emphyteuticarius, feudatarius, superficiarius, qui omnes habent ius in re, possunt nuntiare, & hos Prætor tuetur tanquam dominos. non autem fructuarium tuetur tanquam dominum, & ius quod habet in re fructuarius, non facit eum haberi pro domino. At ius emphyteuticum ius superficiarii, & aliorum ius eos facit haberi dominos apud Prætorem. Hactenus de nuntiatione, quæ fit de re familiari, seu priuata, à quibus fiat. Nunc in §. *vlt.* quæ personæ nuntient nouum opus ex re publica. Et ait, omnes ciues nuntiare. Et ad hanc nuntiationem, atque quæstionem pertinet *l. 4. & 5.* vsque ad §. *nuntiationem.*

Ad L. V.

PVpillis non est danda executio nuntiationis noui operis, quia executio est ea persecutio, quę post nuntiationē fit apud Prætorem, quæ executio nuntiationem sequitur. si nuntiarit pupillus ex causa publica, erit inanis nuntiatio, quia eam non sequitur executio, & ne auctore quidem tutore, quia nec ei datur actio popularis. Popularis actio est quæ ius suum populo tuetur, *l. mulieri, de popul. act.* quæ idem denegat mulieri : vt inde constet, mulierem non posse nuntiare, quia ei non datur popularis actio. sicut priuatus non potest tueri ius suum ciuili actione, ita nec nuntiare. ciuiliter tamen admittitur ad nuntiationem, si res ad seruum communem spectat, auctore tutore, quia etiam non potest agere nulla actione sine tutore, *l. 1. §. 1. de adm. tut.* In principio huius leg. 5. dubitant Interpretes & Accurs. quæ sit differentia inter lumen & prospectum. sed lumen ingreditur, prospectus egreditur: qua de causa in consti-

tutione Græca Zenonis quæ desideratur in *tit. de ædif. priu.* differentia ponitur inter fenestras, quibus prospicimus, & fenestras quibus lumina recipimus. non omnes igitur ciues habent nunciandi ius de re publica, vt pupillus, vt nec seruus, quia non est ciuis, licet seruo nuntiatio fiat, et iam fœminæ, quia & seruus nullam actionem exercere potest: ideo nec de re domini, nec de re pub. nuntiare nouum opus potest; si tamen fecerit quis contra nuntiationem serui qui prohibuit domini nomine, tenebitur interdicto quod vi aut clam, *l. 3. quod vi aut clam*, non interdicto tenebitur noui operis nuntiationis.

Ad §. Nuntiationem.

NVnc quibus nuntietur, & in quibus locis nuntietur, post quam ex quibus causis, & à quibus fiat nuntiatio dictum est. nuntiatio fit in rem vel locum, vbi opus fit, vel in opus ipsum magis quam personam, adeo vt frustra quæri videatur, cui personæ fiat: Et nuntiari potest cuilibet, *l. cuilibet 11. h. tit.* id est, qui in rem præsentem fuerit: nuntiatio ergo fit in rem & cuilibet in re præsenti. nuntiatio sequitur naturam & ius actionis: loquimur autem de nuntiatione ex priuata causa, id est, familiari. huius causa est vindicatio rei, vel seruitutis. nuntiatio fit in re præsenti: nam vindicatio etiam olim fiebat in re & loco præsenti. actio directa & principalis est vindicatio, vt sæpe in tit. ad exhib. Actio ad exhibendum est præparatoria, interdictum de lib. exhibendis est præparatorium, *l. 3. de lib. hom. exhib.* Cum de re immo ili agebatur, Prætor ibat olim in fundum de quo agebatur, & ibi primum lis inchoabatur per vindicationem. Item vindicatio non tam rei vindicatio, quam vindicatio in fundo, postea cum prætor non posset proficisci in fundum cum litigatoribus, glebam litigatores capiebant, & adducebant ad Prætorem, & dicebant, totum, vt Gell. 20. cap. 1. fundum ad se pertinere; & tum lis inchoabatur. nuntiatio fit, dum non sit perfectum opus: inchoasse autem videtur ædificare is, qui vel vnum cæmentum posuit, vel fodere cœpit; etiamsi nondum operi manum adhibuerit. quod non probat Accurs. ex *l. stipulatio §. opus, inf. hoc tit.* qui loquitur de opere facto non inchoato: & sic aberrat, & ibi male opus f..ctum interpretatur, inchoatum: nam §. loquitur de stipulatione operis facti, quæ locum non habet, nisi opere facto. Huic quæstioni quod nuntiatio debeat fieri in re præsenti, Vlpianus aliam adiungit, fieri nuntiationem non tantum domino soli, sed operis, vel possessoris, & ei qui fuerit in re præsenti domini operis, dominiue nomine? Domini, vt eius negotia gereret, operis vt opus faceret. nec interest cuius conditionis, sexus, & ætatis sit. Et quæ ita fit nuntiatio, dominum tenet & obligat in hoc, vt cogatur sua impensa destruere constructum post nuntiationem: fit ergo in re præsenti, vel cuilibet in re præsenti intelligenti, vt domino possit renuntiari, licet non fuerit renuntiatum. Potest nuntiari possessori, *l. ædibus 18. §. hit. infr.* In summa, non est maxime requirendum, quibus personis fiat nuntiatio. nam in rem fit non in personam, *l. 10. 11. & l. vlt. inf.* Hic quærit Accurs. quid sit si nemo sit in re præsenti, cui denuntietur ex seq. tit. Iurisconsulti. quærit, quid fiat si nemo sit, *l. 4. §. toties.* nos tractamus de ea, quæ fit ex hoc tit. nam quærere de ea quæ ex seq. tit. nihil prodest. verum vix est vt fiat opus si nullus sit, vel si intermissum sit opus: iam nihil interest vicini, cum facientem opus pœnituerit. Quid si putet intermissum ad finem operis perductum iri, & neminem inuenerit? sane tunc licebit ex hoc tit. secus ex tit. seq. denuntiare libello

A ad locum ipsum affixo, vt eo inspecto, quilibet intelligere possit factum nuntiationem, *l. 2. C. de ann. except. l. 1. C. Theod. si certum petat de chirogr.* qua cauebatur ne ex vllo chirographo esset actio, nec valeret nisi in singulos 12. annos denuntiatú debitori renouaretur. Et erat similis cóstitutio de testamento, vt testamentum non valeret, nisi confirmaretur in quosque 10. annos. Quod si forte debitor abesset, satis erat denuntiationem affigere postibus debitoris, *l. vim 39. §. nupta, ad l. Iul. de adult. l. vlt. §. 1. quod vi aut clam, l. 1. §. 1. de lib. agnosc. l. 13. de excus. tut.* Et 12. tab. ad portum obuagulatum ito, id est, ad domum denuntiatum ito. ita per feciales denuntiabatur bellum, nec intererat an per eum an per alium de-
B nuntiaretur. Denuntiatio nulla est quæ non sit testato: alioquin de ea non constaret. noua valde est opinio Accurs. vt scilicet nuntiatio quæ fit in re præsenti non statim valeat. sed, ex eo tempore quo domini scient nuntiationem factam, quod falsum est: nam fit absenti ex *l. 10.* nuntiatio tenet furiosum & infantem. Ergo ignorantem, & quidem statim, nec moram patitur, quasi quilibet actus legitimus, idque demonstratur. in *§. seq.*

Ad §. Si quis forte.

C NVntiatio quæ fit in foro, nulla est, sed quæ fit in re præsenti: nam si admittas, recte in foro fieri, quodcumque fiet dum properat dominus ad opus vt dimittat fabros, destruetur: Et sic non facit contra edictum Prætoris, id est, locus est interdicto restitutorio.

Ad §. Si plurium res sit.

QVæritur an si plures sint domini eius loci in quo opus fit, nuntiatio recte fiat vni ex sociis: & ait, recte fieri, sicut nuntiatio facta puero, seruo. si nuntiatio à domino non domino. Ceterum interdicto restitutorio tenebitur is qui contra nuntiationem fecerit, & factum vnius alteri non nocebit. Et longe
D alia ratio est dominorum eius loci, cui nouum opus nuntiatum est: nam vnus quidem ex his non potest nuntiare alteri, *l. 3.* sed nuntiatio vnius non proficiet alteri: & quot sunt domini, tot nuntiationes esse debent ex parte nuntiatorum: ergo vno denunciante ex sociis, pro ceteris non videtur denuntiatum, vno denuntiato, videtur.

Ad §. Si plurium dominorum.

SIc in *l. Labeo, de statulib. nocet*, id est, nocere poterit & sic in tit. *de aq. plun.* semper nocet ita accipiendum, si modo res ferat. Ad hoc qui ius habent prohibendi, si vni nuntiet, satis est. vid. *l. 18. infra*, quæ loquitur de dominis eius loci in quo o-
E pus fit, & ostendit denuntiato vno, ceteris denuntiationem esse factam, rem vnius non nocere aliis imo locus sic accipiendus, vt vni facta sit nuntiatio, post quam eius voluntate opus factum sit, at omnes obligatio tenet, id est obligantur interdicto restitutorio. male Accurs. qui fecerint, tenebuntur præstare patientiam & impensam: qui non fecerint, patientiam tantum: imo vtrumque, quia voluntate eorum alii fecerunt: nam nihil interest quis fecerit, an alter fecerit eius voluntate, *l. 20. §. hoc interdictum.* sed finge: quidam fecerunt opus ceteris insciis: hi non tenentur.

Ad §. Si quis ipsi Prætori.

SVnt quoque varij intellectus Accursij ad huncce §. Habes vicinum Prætorem, vult opus facere, an potes ei nuntiare? minime, quia nec cum eo agi potest, quamdiu est in magistratu, *l. pars* 48. *de iudic. l. 2. de in ius voc.* municipalem quidem magistratum, sed non prætorem vocare in ius licet, & contra eum agere. Consulitur tamen ei cuius interest opus non fieri, alio remedio. vt adhibitis testibus dicat se nuntiare non posse nouum opus, & hoc redigat in scriptis. finito autem magiratstu nuntiabit, & ædificatum ante cogetur demoliri, nuntiatio facta post magistratum retrotrahitur ad tempus testationis, barbare ex nunc vt ex tunc, repetito die. Et Guido Pap. de his verbis in quadam decisione disputat. Et placet remedium quo possumus vti in similibus rebus.

Ad §. Sed etsi quis, & §. seq.

VIdetur pertinere ad quæstionem, quibus personis nuntiatio fit: nam his dicit recte nuntiari, qui inferunt in nostrum aliquid, vel proiiciunt, vel in nostro ædificio, nedum in suo. idque probat rebus & ratione causarum. Publica causa, si quis faciat in publico, vel contra leges, quæ modum ædificiorum præscripserunt. nuntio nouum opus iure domini, vt si quis faciat in meo, ciuitatis, in publico, seruitutis si in vicino prædio quod mihi seruitutem debet. Cui §. adiunge §. *meminisse*, ne amittas commodum possessionis, melius est prohibere per Prætorem, per lapilli iactum: nam si prohibeas per nuntiationem noui operis, exuis possessionem. igitur nuntiatio noui operis actionem imitatur, & nuntians suscipit partes actoris, & nuntiatio comparata est proprie in gratiam eius qui non possidet, quanquam nuntiet, qui possidet. Itaque cum quis facit in suo, tum necessaria est nuntiatio ex hoc tit. & tunc nuntiat non possessor possessori. Quod si possessor nuntiet ex hoc tit. non possessori, transfert dominium, & melius est eum vti aduersus vicinum alio remedio. si facere perseueret in fundo post nuntiationem, tenetur interdicto vti possidetis, interdicto restitutorio quod vi aut clam; modo non nuntiarim nouum opus ex hoc tit. nam tenetur & interdicto restitutorio: si in suo, tenetur interdicto restitutorio ex hoc tit. cur non si in meo, non tenetur interdicto huius tit. quia non nuntiaui nouum opus. interdictum ergo huius tituli non possessori datur. interdictum quod vi aut clam, & possessori & non possessori.

Ad. §. Si quis riuos.

NVntiatio non fit ei qui riuum reficit, aut purgat, & cloacam vel publicam, vel priuatam. Et si fiat, contemni potest; quia hoc pertinet ad publicam vtilitatem, & propter cœlum pestilens, *l. 1. de cloacis*; Et si reficienti vel purganti non licet nuntiare ex hoc tit. tamen potest fieri nuntiatio ex tit seq. Actione ciuili eum etiam prohibere possum, si intendam ius ei non esse riuum ita habere, & cloacam facere, & sic est actio confessoria, vel negatoria. vera est propositio: Qui nequit agere ciuili actione, *l. sciendum est* 19. *inf. hoc tit.* vbi denegata executione noui operis, legitimæ actiones domino non denegantur, & si quis nuntiarit alieno nomine. Item si cautionem ratihabitionis det. Item in hoc §. vbi prohibetur, scilicet edicto Prætoris, vt patebit ex se-

A quentibus, & in §. *Totiens*, hæc pars, scilicet edicti. Ideoque in *l. 1. §. si quis, de cloac.* vbi ait: si quis nuntiet nouum opus reficienti vel purganti cloacam, rectissime dicitur contempta nuntiatione posse me reficere, videtur legendum, *edicitur*. Et hoc confirmat: sed & damni infecti cautionem prætor, si quid operis vitio factum erit. quamuis velit nuntiari ex edicto huius tit. tamen permittit ex tit. seq. dein subiicit rationem, vbi lege, *edicendum*, loco, *dicendum*. Eodemque modo in *l. 3. §. pen. de riuis*: si quis, reficienti riuum nuntiet nouum opus, belle dictum est, contemni nuntiationem posse: sed legendum, *edictum*, loco, *dictum*, quia hoc est ex edicto Prætoris: Et ita liber Cascelii Benedictorum in *l. 2. de origine iuris*, videtur esse legendum, *bene edictorum*: dein subdit rationem, quam vide ibidem. Ad hæc quærit Accurs. Quid si velit facere nouam cloacam, an nuntiatio ei facta contemni potest? Et refert, Hugolinum existimare hanc contemni posse, quod verum arbitror. nec offendor quod hic agatur tantum de reficiente cloacam: nam si idem est in faciente, debuit id multo magis exprimi: sed de hoc tantum agit, ideo quod hoc edicto reficientis & purgantis, fecerat tantum mentionem. Id tamen placuit Iurisconsultis vt trahatur ad eum qui fecit: nam interdictum de cloacis porrigitur ad eum qui nouam facit cloacam, *l. 2. de cloac.* quia eadem est ratio; nempe publica vtilitas: idque de riuo dici potest. Et ita argumentatur in *l. 5. § constitutio, vt in poss. leg. inf.* vbi constitutio loquebatur de heredibus, & ait locum habere in legatariis & fideicommissariis: Et adiicit aliud argumentum quod Prætor interdixit, ne vis fieret quo minus in publico cloaca fieret, ac similiter, in priuato; sed de ea quæ fit in publico Labeo putat ita edicendum esse, vt per interdictum liceat purgare, nouam facere non licet sine iussu eorum quibus cura publicarum viarum erat, & viocuri dicebantur. Et lib. 4. de lingua latina Varronis legitur, *falso vicini curis*, vbi legendum, *viocuris*. ceterum siue reficiat, siue faciat, non est prohibendus per nuntiationem noui operis. Et vera est opinio Hugolini ex *d. l. 2. de cloac.* si Prætor interdicat, ne vis fiat reficienti cloacã: Ergo nec facienti, *l. 1. §. pen. de riuis.* Accurs. contra ex *l. stipulatio 21. §. opus, inf.* qui loquitur de opere facto. Ratio qua vtitur Hugolinus quæ est in hoc §. *si quis riuos.* videtur aliquid speciale constitui in riuis & cloacis, nihil vero in eisdem erit speciale, nisi & facienti cloacam facta nuntiatio contemni potest, nemini reficienti potest nuntiari. hoc generale est, id est speciale, cuius contrarium est commune, *l. 1. inf. ad munic.* Et contra, id non est speciale cuius contrarium non est ius commune. Hic ponitur speciale de riuum reficiente, quod non est speciale: nam omni reficienti nuntiatio fit, idque ait Hugolinus, sed falsum: nam reficere aliquid molienti nuntiatur, *l. 1. §. si quis ædificauerit, sup.* loquitur de fulciente, non de E reficiente. itaque ius commune est reficienti & facienti nuntiare nouum opus, & speciale, reficienti vel facienti cloacam non nuntiare. Idem ait nuntiari non posse rem reficienti ex *l. seq.* quod falsum: nam pugnat nominatim cum edicto de cloacis.

Ad §. Præterea generaliter.

SIue sint allatura incommodum publico, siue multis, siue nuntianti solum: Et de ea re cum tale sit opus, dabitur iudex specialis, qui de eo cognoscet, in §. seq. legendum, *riuo reficiendis*.

Ad §. Qui opus nouum.

EFfectus nuntiationis proponitur, qui est vt ius nostrum integrum seruetur, quoad iudicatum sit: Et vt confestim discedatur ab opere, vel vt præstet impensam & patientiam destruendi opus factum post nuntiationem. Executio est iurare de calumnia. in *l. qui bona §. qui damni, tit. seq.* similia sunt verba. Demum agere ius sibi esse prohibendi, & alterum non habere ius ædificandi. Et in hoc §. proponitur executio, & edicti pars proponitur, vt in §. *Totiens.*

Ad §. Qui nuntiat.

PArticulatim demonstrandus locus in quo prohibeat, non autem confuse, & an in totum nuntiatio fiat, an in partem: & sic notandus locus. Et hoc fit exemplo vindicationis: nam vindicans debet demonstrare, an totam rem vindicet, an partem *l. si in rem, sup. de rei vind.*

Ad §. Si in pluribus locis.

QVæ sequuntur valde perturbata sunt in M S. Quia fit nuntiatio in re præsenti, plures nuntiationes necessariæ sunt, & sic plures remissiones. Partes edicti de remissione, satisdatione & contemnenda nuntiatione excertis causis, de demonstrando loco. Satisdatio auté vel repromissio de opere restituendo interposita obtinet vicem remissionis. de his qui non possint aut debeant satisdare, aut repromittere de opere restituendo, in *l. 8. inf.* nuntiatio fit per procuratorem ex *l. 1. §. nuntiatio, l. 17. inf.* & per nuntiationem procurator domino acquirit interdictum quod vi aut clam, aut de operis noui nuntiatione: nam moueri non debemus propter regulam, iuris, qua per liberam personam actio nobis non acquiritur; nam hoc casu facto potius delinquentis, id est, eius qui non paret nuntiationi, quam facto procuratoris interdictum acquiritur, vel potius conseruatur ius pristinum, *l. per procuratorem, de procur. sup. l. 3. in princ. quod vi aut clam.* Ita etiam per tutorem & curatorem lib. 7. *infi. inf.* an etiam per Prætorem? dubium erat: nam est actus legitimus, & fit testato, id est, testibus adhibitis. nec præterea fit in re præsenti & confestim effectum habet. actus legitimi non explentur per procuratorem, sed nuntiatio non est actus legitimus. Et propterea recte illi nuntiant nouum opus. Tutor autem & curator, si nuntient, non cauent de rato, nisi dubitetur an sit tutor, vel an duret tutor, vel an sit ei cessa administratio, *l. vulgo, de admin. tut.* contra verba edicti: nam aliud vult edictum, aliud vsus *tit. de satisd. instit.* Procurator semper cauet de rato; siue agat, siue nuntiet, nam nuntiatio probatur actione quæ sequitur. In actione qui agit alieno nomine, debet cauere de rato. Ergo in nuntiatione, etiamsi verus procurator sit, debet cauere, cum non constet an ei specialiter mandatum vt nuntiet, alias superuacua esset cautio, *l. 1. de procur. l. 3. §. si procurator, vt in poss. leg. inf. l. si quis ex argentarijs §. Procuratori, de edendo.* Et merito reprehenduntur à Bulgaro & Placent. Azo & Hugolinus. non est ergo necesse, *l. qui ita, §. 1. ad Trebel.* Procurator fideicommissarij absentis potest desiderare restitui hereditatem ex Trebell. & debet cauere, si non euidens absentis voluntas sit: Et paulo post, si incertum sit, an mandauerit, nullo excepto casu. dicendum superuacuam cautionem de rato, si constet de mandato sed forte dices: non est satis specialiter mandatum habere, cum etiam fieri possit vt reuocetur mandatum re integra, inscio procuratore, vel reuocari potuisse; sed dicam tantum non constare de mandato: sed tunc demum constabit, si dominus apud acta profiteatur illum creare procuratorem, *l. ne satisdatio, rem ratam haberi*, si id testetur libello scripto iudici, *l. 1. C. de satisd.* per literas scriptas aduersario, *l. si procurator, de procur.*

Ad §. Qui remissionem.

PRocurator actoris cauet de rato. Ergo procurator nuntiatoris, nisi constet de mandato. Procurator eius cui nuntiatum est, non cauet de rato, sed iudicatum solui, etiamsi maxime constet de mandato: nam dominus ipse, si ageret, caueret iudicatum solui in actionibus in rem, ad quas pertinet nuntiatio: Et de rato tantum cauent, qui sustinent partes petitoris. De stipulatione quæ de noui operis nuntiatione interponitur, in *l. ex operis inf.* & in *l. stipulatio.* Eadem formula satisdationis, nuntiationis noui operis & iudicatum solui. Defensor non solet cauere de rato. Sunt tamen casus in quibus cauet de rato, *l. non solum §. est & casus, l. seq. §. sed & is qui, de procur sup.* Finge: minor petit restitutionem in integrum aduersus venditorem. existit defensor pro venditore: nam cognitio de in integrum restitutione datur cognita causa præsentibus aduersariis. Is vt defensor debet cauere iudicatum solui, id est, se soluturum quodcumque propter restitutionem impetratam minori aberit. Ac propterea cauet de rato habendo iudicato, ne reuersus venditor petat pretium, aut ex aliqua causa empti venditi agat. Item finge: Tutor aliquis postulatur suspecti. est eius defensor, hic debet cauere de rato, ne reuersus tutor retractet ea quę gesta sunt, is qui conuenitur quasi defensor debet satisdare de rato; nam exitus potest esse eius iudicii, vt possit esse necessaria cautio de rato. Finge: agit quis in rem cum vero procuratore, vel domino, vel possessore. pronunciatur videri rem esse actoris. si possessor agat vindicatione aduersus eum qui vicit, repelletur exceptione rei iudicatæ. At finge: egit quis in rem non cum vero procuratore, & pronunciatum est eius rem esse. si non sit cautum de rata, versabitur in damno; nam dominus non prohibebitur eandem rem vindicare ab eo secundum quem iudicatum est. Ergo defensor debet cauere de rato. Cur ergo in hoc §. etiam defensor non cauet de rato? quia dominus non retractabit remissionem; aut si volet, non audietur. At alter non dominus contra: sunt & alii casus in quibus defensor cauet de rato, *l. sed & hæ personæ §. vlt. & l. seq. l. vel in operis, D. de procur.* Ex edicto Prætoris procurator actoris debet defendere eum cuius nomine agit: alioquin non aget. Pœna non defendentis est, vt non agat. Inde quæritur, quis videatur defendere. Finge: Procurator agit ex stipulatu. is cum quo agit, vicissim desiderat damni infecti cautionem, quæ instar est actionis, vel cautionem legatorum. Procurator interest iudicio, quod accipit, sed non satisdat: atque ita patitur aduersarium mitti in possessionem, non data cautione. an videtur defendere. sic sane. Item si ex causa noxali seruum patiatur duci, de quo agitur, vel in operis noui nuntiatione, & nihil præterea. quid sibi velit, omnes in eo laborant. species hæc esto *d. leg. vel in operis.* Ex causa nuntiationis noui operis mittitur in possessionem. Finge: Procurator alieno nomine egit ex stipulatu. is cum quo egit, nuntiauit nouum opus, quod faciebat is, cuius nomine procurator agebat,

aut parabat. Ille rem non defendit, accepta nunciatione, quia non satisdedit de opere restituendo, nec desiderauit remissionem nuntiationis, vt domino ædificare liceret. quo genere nuntiator ex actore fit possessor iuris sui: atque ita non videtur defendere omissis his remedijs, satisdando, vel remissione petita, vt dominus posset ædificare: ac per hoc licet hic procurator ita se gesserit, defendisse videtur. sed adiicit in his quatuor casibus eum debere cauere de rato, quia domino postea posset dari defensio quam omisit procurator in integrum restitutus, atque ita aduersarius deciperetur. Itaque illis quatuor casibus debet cauere de rato, ne dominus rem redintegret, & in damno versetur is qui vicissim egit cum procuratore; sed in *d. l. vel in operis* agit de defensore, qui non desiderauit remissionem, siue de defensore eius cui nuntiatum erat nouum opus, nomine domini qui remissionem nuntiationis non postulauit, & rem non defendit. sed in hoc §. agitur de defensore eius qui desiderauit remissionem. quo casu frustra exigitur satisdatio de rato: sed si quis nomine eius cui nuntiatum est nouum opus, desiderat remissionem, & retro ex parte nuntiatoris interueniat procurator, debet hic cauere de rato. Finge: Titius nuntiauit nouum opus Caio. Caius per procuratorem petit remissionem ex parte Titij. Procurator defensor Caij debet cauere iudicatum solui, Procurator Titij de rato. Et hoc significatur in *l. 13. §. vlt. inf.* vbi *beneficium Prætoris*, id est, nuntiationis.

Supra dictum est, per procuratorem, tutorem, & Prætorem recte fieri nuntiationem: Ita tamen vt procurator satisdet de rato, alias non. Item per actorem, *l. vlt. inf. quod cuiusque vniuers.* & is actor non cauet de rato, *l. Item § actor, eod. tit.* Dictum etiam defensorem eius cui nuntiatum est, si desideret fieri remissionem, debere satisdare iudicatum solui, non de rato; Et exceptos esse casus, quibus cauet de rato. Dictum item, procuratorem eius qui nuntiauit per se nouum opus, si interueniat in remissione, vel remissionis petitione, debere satisdare de rato, ne decipiatur is qui petit remissionem postea domino improbante quod actum est, *l. 13. §. vlt. inf.* Finge: nuntiaui Titio nouum opus. Titius desiderat remissionem, oblata forte satisdatione, vel quia contendit nuntiationem non tenere. interuenit meo nomine aliquis iudicio, & Titio remissio datur, alio interueniente, Prætor id agere debet, ait *d. § vlt.* id est, debet Prætor domino ius integrum conseruare, ne remissio data aduersario, alio interueniente quasi procuratore, ei noceat, *argum. legis 2. in fi. si ex nox. caus. ag. sup.* atque domino debet seruare interdictum restitutorium, eo non habente ratam remissionem datam Titio atque ita remissio data præsente nuntiatore, vel eius vero procuratore, extinguit nuntiationem. at eadem data interueniente voluntario, vel falso procuratore, ex parte nuntiatoris non extinguit nuntiationem, & quod post eam nuntiatus ædificat, vt omne destruatur consequetur. vnde is cui nuntiatum est recte desiderabit remissionem sibi dari nisi procurator nuntiantis de rato caueat. legis 13. vulgo faciunt tres partes: sed tantum duæ sunt, & coniungendus §. *si dominus* cum initio legis. Prior pars huius l. 13. est difficilis, teste Accursio. sed species ita fingatur. Procurator nuntiauit nouum opus. & vbi oportet satisdedit de rato, ac vicissim satis accepit de opere restituendo, si non iudicaretur intra diem illum domino ius prohibendi fuisse, ne domino inuito fieret opus. post eam satisdationem facta est remissio satisdationis: nam sequebatur satisdationem remissio, *l. 7. §. ait Iulianus, quod vi aut clam*, licet non necessario, *l. 1. de remiss.* Et post satisdationem facta remissio collata est in personam domini. Placet:

A nam sicut procurator satisdedit rem ratam dominum habiturum: & sicut restipulatus opus restitui, si non secundum dominum iudicaretur intra illum diem; ita etiam remissio facta est ex persona domini, ac si dominus ipse nuntiasset nouum opus. his consequenter, sicut si ipse dominus nuntiasset nouum opus post satisdationem de opere restituendo, non possum iterum nuntiare intra diem stipulationis; id est, quamdiu teneret stipulatio de opere restituendo: Ita si procurator nuntiauerit, & durante stipulatione interposita de opere restituendo, dominus nuntiauerit iterum, procurator tenebitur ex stipulatione de rato in id quod interest, quia dominus ratam non habuit nuntiationem procuratoris, & quidquid exinde consecutum est. sed extincta stipulatione. & finito die

B indito eidem, procurator non tenetur ex stipulatione de rato; quia & ipse procurator posset iterum nuntiare: & idem est finis stipulationis de rato, & restipulationis de operis noui nuntiatione. In *d. l. 13. intra diem*: Nam stipulationi nuntiationis, vt & stipulationi damni infecti inserebatur dies, cuius formula hæc est: *Quod ædium tuarum, arborum, loci, operisue vitio intra illum diem damnum mihi contigerit siue quid ibi ruet, siue scindetur, fodietur, ædificabitur, eius rei nomine mihi heredíue meo, successoriue, eiué ad quem ea res qua de agitur, pertinebit, quanti ea res erit, tanti dare spondes? spondeo.* ex l. 13. §. vlt l. damni 18. l damni 30. l. damni 43. l. fluminum 24. §. *adiicitur, tit. seq. l. si procurator, rem ratam haberi.*

C Stipulationis nuntiationis formula est sicut cōceptio. *Quod acturus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouum facere, inuito me, cuius rei Lucius Titius iudex sumptus est, eam rem recte defendi: aut si ea res intra illum diem aduersus te, heredemue tuum indicata erit, quod opus factum erit, id opus boni viri arbitratu restitui, dolumque malum abfuturum esse, aut quanti ea res erit, tanti dare spondes? spondeo.* Addebantur fideiussores his stipulationibus. *Committitur stipulatio.* de rato, id est, procurator tenetur de rato.

Ad §. vlt. huius leg. 5. & l. 6. & 7. quæ sunt de eadem re.

D Species: Procurator verus vicini mei nuntiauit mihi nouum opus Ego ei satisdedi de opere restituendo, si non intra diem illum secundum me aduersus dominum iudicaretur, atque ita ædificare possum, & procurator post satisdationem perseuerat in nuntiatione. ego vtar interdicto prohibitorio, ne vis mihi fiat. In hac causa interdicti procurator nuntiatoris debet cauere iudicatum solui, non de rato, quia defensoris partes sustinet, cuius regulariter est non satisdare de rato; est quidem actor in nuntiatione, & satisdat de rato: sed in interdicto prohibitorio quo vtitur, nuntiatus est defensor, & satisdat iudicatum solui, non de rato: nam satisdatio de rato non est necessaria, quia non potest dominus non ratum

E habere iudicium illud quod ex causa interdicti prohibitorii intercessit cum procuratore suo post satisdationem: nam vero existente procuratore, non potest dominus non obseruare ordinem quem obseruauit procurator, si satis acceperit de opere restituendo, & in causa interdicti prohibitorii, ne vis mihi fiat: & sic eū oportet cauere iudicatū solui in interdicto noui operis nuntiationis. quia est defensor, vt ait *l. 5. §. vlt.* Et ideo hoc etiam quasi ei mandatum non sit vt dominum defendat ex interdicto prohibitorio, quia ei hoc mandatum non fuerat, sed vt nuntiaret tantum: sed procurator qui agit, si agatur cum eo vicissim, debet partes defensoris sustinere: alioquin non aget: & cuicumque mandata est actio,

intelligitur & defensio ex edicto Prætoris: & ideo nec exceptiones procuratoriæ ei opponi debent, l. 6. Exceptiones procuratoriæ sunt hæ: si dicatur is qui agit, mandatum non habere, non licere ei esse procuratori: nam omnis non potest esse procurator, si dicatur non licuisse aduersario dare procuratorem. Et de exceptione procuratoria agitur in *l. inter quos 30. §. pen. tit. seq.* vbi dicitur, stipulationi damni infecti inseri exceptionem procuratoriam: id est, si quis desideret agere alieno nomine, vel caueri damni infecti, debet satisdare de rato; atque etiam stipulationi damni infecti inseritur exceptio procuratoria, id est, qui stipulanti promittit damni infecti, promittit sub exceptione altera, si eidem mandatum sit, *l. Prætor 7. §. 1. l. si proprietarius 22. l. Qui vias 31. eod. tit.* quia dominus ædium vitiosarum suo nomine repromittit damni infecti, id est, sine fideiussore non dominus alieno nomine satisdat. sed si fideiussores dubitent dominus sit an non, promittunt sub exceptione, si dominus non sit: nam si sit dominus, fideiussio non debuit desiderari, sed repromissio. Et ita fideiussores promittunt damni infecti procuratori sub procuratoria exceptione, si verus procurator sit, *l. si quis 7. de condit. inst. l. ex contractu, de re iudic.* In actione etiam olim interserebatur exceptio. priuatis actionibus adduntur, Prætoriæ exceptiones inseruntur. stipulatio damni infecti instar est actionis, vel quælibet alia. nunc ad rem: Procuratori qui nuntiauerat & satisdederat ex interdicto prohibitorio, non opponitur exceptio procuratoria, imo subiicit in *l. 7.* & si non satisdederit iudicatum solui, ei denegabitur executio nuntiationis, id est, ei denegabitur actio quam intendit nomine domini; ius scilicet non esse vicino ædificandi: nam pœna procuratoris non defendentis hæc est, vt ei denegetur actio. Et hoc dicitur in *d. l. 7.* nemo alienæ litis est idoneus defensor, si non satisdet, iudicatum solui, *l. qui proprio § qui alium, de procurat. l. 18. §. vlt. de cast. pec. si satisdationem non dabit* in *d. l. 7.* intellige, iudicatum solui ex supradictis.

Obstat *l. non cogendum 45. §. vlt. de procur.* Diximus, eum quo cum agitur prohibitorio interdicto, sustinere partes defensoris. At in d. §. vlt. *legis non cogendum*, ait palam, eum qui interdicto vtitur prohibitorio esse defensorem, & non cauere de rato: defensor enim non cauet de rato, sed actor. vt in nuntiatione est defensor, ita in prohibitorio interdicto actor: & ideo non debet cauere de rato. Non potest non aliquod mendum his locis inesse: quia si in §. *vlt. d. l. 5.* procurator nuntiationis conuentus interdicto prohibitorio ex actore fit defensor: E contrario igitur procurator nuntiati, qui vtitur interdicto prohibitorio, ex defensore fit actor. si actor est. ergo non est defensor: nam nemo in eadem re est actor & defensor, exceptis tribus iudiciis. Procurator nuntiatoris est defensor, procurator nuntiati est quoque defensor in interdicto prohibitorio, in *d. l. non cogendum.* Ergo vtraque pars est defensor, & neuter cauebit de rato, sed iudicatum solui. Negat *d. l. non cogendum*, committi stipulationem de rato in illa specie, si procurator cui nuntiatum est nouum opus, deinde vtatur interdicto prohibitorio, & caueat forte de rato: non proderit cautio. ergo superuacua. Imo ex parte procuratoris nuntiati qui agit interdicto prohibitorio, maxime est ratihabitio necessaria, ne dominus eodem interdicto iterum vtatur. Itaque videtur legendum, iuxta veterem formulam quam retinent Pandectæ Florentinæ *si procuratore opus nouum nuntiatum sit*, non, procuratori, vt legitur, in *l. pen. de auro leg. si vxori viro tradita sit*, id est, à viro, & in *l. 1. §. pen. ad Trebell. si legatarius centum fideicommissario petat*, id est, à fideicommissario, *l. 11.* A *ad Trebell. damnum fideicommissario sarciatur*, id est, à fideicommissario: Itaque *si procuratore*, id est, à procuratore, is qui interdicto vtatur, cui scilicet nuntiatum est opus nouum, *defensoris partes eum*, id est, procuratorem, *sustinere*; nec cogendum Iulianus ait *l. 6. hoc tit.* quod demonstrat in *d. § vlt. l. non cogendum*, eandem posuisse speciem quam in h. l.

Ad L. Non solum VIII.

NOn tantum proximo vicino, sed etiam superiori vicino nuntiamus. superiori vicino non nuntio iure dominii, quia ædes eius meæ non sunt; sed nuntio iure seruitutis. Ergo superiores siue vlteriores ædes possunt mihi debere seruitutem, licet mediæ liberæ sint, id est, meis non seruiant. vt puta B ædes superiores possunt mihi debere seruitutem altius non tollendi. Sed si tu medius tuas ædes altius ædificaueris, inutilis est mihi illa seruitus. sed si deposueris, renascitur vindicatio seruitutis, *l 5. & 6. si seruit. vindic.*

Ad §. 1.

NVntiatio fit initio operis faciendi, non tantum puta dum comparatur materia, sed etiam parte aliqua operis iam facta, opere iam non perfecto, *l. 5. §. nuntiationem, sup.* Sed si iam parte facta nuntiaris, debes in testationem redigere, vt quid operis C factum sit tempore nuntiationis, quid destruendum sit, nec ne appareat. Et si forte nuntiare non possit, vt quia ædificans sit in magistratu, in testationem redigetur, non potuisse nuntiari, vt *d. l. 5. §. si quis ipsi Prætori.* Testationes sunt rei gestæ testimonia consignata à testibus, qui in eam rem vocati fuere: Et si forte nuntians non redigat in testationem quid operis factum sit, Prætor ei succurret: nonnumquam enim decernet Prætor vt possit probari quid operis post nuntiationem factum sit, vt moduli sumantur eius quod factum est ante nuntiationem, & vt redigantur in literas, vt hi moduli ita redacti in literas conferantur cum opere post nuntiationem facto. Ad hæc recte addit in *l. pen. §. pen. quod vi aut clam*, in opere nouo faciendo, tam cœli quam soli mensuram D faciendam: nam quædam fiunt in solo alieno. Finge: quædam in solo tantum alieno, vt si quid immittatur in ædes, vel aream vicini, & faciendi moduli tam eius quod fit in coelo, quam solo. De modulo videndus vtruuius.

Ad §. Si cum possem.

CVm possem te prohibere, iure scilicet meo, quo casu sufficit repromissio & satisdatio de opere demoliendo. repromissio est nuda cautio sine fideiussoribus, satisdatio cautio per fideiussores. Cum E opus fit in priuato, si meo iure nuntiauero nouum opus, puta quia dominium vel seruitutem habeo, mihi est satisdandum de opere restituendo ab eo cui nuntiatum est, vel eius procuratori. sed si alieno iure, id est, publico iure, quia fiebat opus in loco publico, satis est si mihi repromittatur de opere restituendo. Hæc verba huius §. non sunt producenda ad procuratorem: Procurator nuntiat nouum opus alieno nomine. de alieno iure igitur. ergo tantum debet promittere. falsa conclusio: quia & de iure suo veluti contendit, & loco domini est, vel dominus videtur nuntiare. si nuntiet procurator iure publico, mihi repromittendum est, quia tunc plane contendo de

iure alieno. sed intelligendum est satis esse repromitti nuntianti iure publico, si is qui facit opus, faciat suo nomine. sed si alieno nomine, satisdare, *l. 1. §. stipulatio, inf. de Prætor. stipulat.* His quæ dicta sunt, obstat *l. Prætor §. pen. huius tit.* vbi dicitur, ei qui ædificat in aliquo loco publico, etiamsi promiserit, non esse permittendum ædificare, antequam constet quo iure ædificet, atque ideo ex repromissione sola ei non dari interdictum prohibitorium, ne vis ei fiat. Solutio. Repromissio sequi solet remissionem, sed non sequitur remissionem, quando opus fit in loco publico, antequam appareat quo iure ædificet. Post satisdationem non est necessaria remissio, sed vtilis post repromissionem. Ei qui satisdedit, datur edictum prohibitorium, non ei qui repromisit, nisi remissionem impetrarit: ideo in §. *deinde d. legis Prætor*, fit mentio satisdationis, non repromissionis, quia post remissionem non datur interdictum prohibitorium, sed ex tit. de remissionibus, nuntiatio fit aut ex hoc titulo, vt ædificans abstineat, aut ex tit. seq. vt non abstineat, sed caueat damni infecti, si ex hoc tit. ædificanti in publico sufficit promissio in priuato satisdatio: at si nuntiato fiat ex tit. seq. ædificanti in publico necessaria satisdatio; in priuato repromissio necessaria est. Ratio ex Paulo Castrensi: nuntio ex hoc tit. hac ratione, quod contra ius nouum opus facias in meo, vel in tuo contra seruitutem mihi debitam. quasi igitur de re mea debes satisdare. Ergo cum quid tuo nomine fit, vel si quid contra ius publicum facias, nuntiatio fit ex hoc tit. quo casu quasi de re aliena satis est repromittere. Denuntiatio ex tit. seq. fit, quod iure tuo facias in meo, quia scilicet in prædio meo impositam habes seruitutem, vel iure facias in tuo loco, qui nullam mihi seruitutem debes. his casibus non possum nuntiare ex hoc tit. sed ex tit. seq. Quasi igitur de re tua, non de mea satis est repromittere, vel is qui tuo nomine opus facit, *d. l. Prætor, l. si finita 15. §. deinde & seq. l. damni, 30. tit. seq.* vel nuntiatio fit ex tit. seq. quod ædifices in publico, & hoc casu de re tua satis est si repromittas, quia iure facis, vt si in mari, *l. 1. §. pen.* hoc tit. sed si faciæs opus in alio loco publico, puta fluuio, ripa, & via publica, quasi de re aliena mihi satisdabis damni infecti, *l. 1. §. quod si quis, hoc tit. d. l. 15. §. de cæteris, tit. seq.*

Ad §. Sciendum.

EFfectus nuntiationis hic est, vt nuntiatus statim discedat ab opere, donec caueat. Quod verbum generale est: nam cautio continet repromissionem & satisdationem. post satisdationem, aut post remissionem nuntiationis recte ædificabit cum exceptione illa, si habet ius ædificandi, si ius non habet, recte non ædificabit sine exceptione illa.

Ad §. Morte, & §. seq.

COnstituit differentiam inter nuntiatorem & nuntiatum. si moriatur nuntians, vel alienet prędiũ, nuntiatio finitur, & nuntiatus ædificare poterit cum moritur nuntiator, vel alienat. Ratio cur cesset nuntiatio, hæc est, quia ius prohibendi extinguitur, & nouo rei successori necessaria est noua nuntiatio: nuntiatio enim non porrigitur ad heredem nuntiatoris, vel eum, cui nuntiator vendidit. nuntiatio redigitur ad exemplum vindicationis dominii, vel seruitutis. vindicatio autem finitur alienatione, & nouo emptori opus est nuntiatione noua. Posset hoc modo quis retorquere. vindicatio à defuncto transit in heredem; ergo & nuntiatio. hoc verum est, sed hoc

A ita intelligendum. vindicatio transmittitur in heredẽ. sed ei necesse est agere vindicatione, vt in eum transeat; sic etiam nuntiatio transit à defuncto in heredem; sed necesse est heredem nuntiare, quia ius nuntiandi transit in heredem, non nuntiatio illa quam fecit defunctus. Obstat huic §. *l. Prætor 20. §. hoc interdictum inf.* vbi heredi nuntiatoris datur interdictum de opere restituendo. Ergo nuntiatio non est extincta morte nuntiatoris. Negandum est consequens. nam hoc ita capiendum, vt non detur interdictum heredi nuntiatoris, si nuntiatus fecit post mortem nuntiatoris ante nouam nuntiationem heredis: sed vt heredi nuntiatoris detur interdictum, si nuntiatus fecerit viuo testatore: quia interdictum cœpit eo casu à defuncto. Idem de stipulatione ex operis noui

B nuntiatione, vt heredi nuntiatoris non competat ex ea stipulatione actio, si post mortem nuntiatoris iudicatum erit, vicino non esse ius ædificandi, sed vt competat si aduersus nuntiatum iudicatum sit viuo testatore, idest, si actio ex stipulatu cœperit à defuncto. Posterior pars est de nuntiato, vt morte eius vel alienatione prædii non extinguatur nuntiatio, quia personæ facta non fuerat, sed rei. Itaque qualemcumque rei possessorem nuntiatio sequitur: Ideo in formula stipulationis mentio fit heredis nuntiati, non nuntiatoris. Heres nuntiati tenetur edicto prohibitorio. si fecerit: Hoc ita procedit si sciens fecerit, id est, non ignarus nuntiationis: nam præstat impensam & patientiam. Quod si defunctus fecerit contra nuntiationem, indistincte heres eius præstat patientiam tantum tollendi operis: nam in pœnam non

C succedit heres, nisi lite contestata ex pœnali iudicio, *l. 20. §. tamdiu, quod vi aut clam, l. pen. hoc tit.* Interdictum ergo est pænale ex parte eius, qui eo tenetur, nempe in eo quod patitur demolitionem & impensam refundit. Quod dictum est in herede nuntiati, idem in emptore dicendum est, vt si sciens fecerit, præstet impensam; secus si ignorans, *l. vlt. hoc tit.* Et quod ait *l 3. §. opus, de alien. indic. mut. cau.* sic est accipiendum, vt in §. præcedenti, vt emptor non teneatur interdicto restitutorio ad præstandam impensam, quia vendendo duriorem fecit conditionem nuntiatoris; ideo venditor nuntiato tenetur actione in factum, in id quod interest ex eo tit. *de alien. iud. mut.* Et hoc si emptor fecerit, siue etiam venditor, *l. is cum quo, l. emptor, de aqua & aqu. pluu. arc.* venditor autem tenetur interdicto quod vi aut clam,

D vt præstet impensam, *l. competit 16. §. vlt. quod vi aut clam.*

Opponuntur tria aduersus id quod dicitur heredẽ nuntiati præstare patientiam, *l. si tertius 6. §. vlt. de aq. & aquæ pluu. arc.* qui quidem §. est de alia actione; sed ratio est eadem. Finge: defunctus opus fecit in suo ex quo aqua pluuia vicino nocere potest. mortuus est. heres eius tenetur actione aquæ pluu. arcendæ, perinde ac si ipse heres fecisset. Ergo vt impensam quoque præstet. vulgo sic respondent, & bene, in hoc §. litem fuisse contestatam cum defuncto actione aquæ pluu. arc. & heredem teneri ad im-

E pensam: Et comprobant id ex præcedentibus & sequentibus verbis: Iudicis officium est vt reus damnum sarciat quod post litem contestatam contigit, vbi *ex rei veritate*, id est, damnum quod apparuerit ex eo opere post litem contestatam tantum.

Dictum est, heredem nuntiati præstare tantum patientiam, nec succedere in pœnam. obstat *l. 2. C. de fructib. & lit. expens.* vbi agitur de possessore malæ fidei cum quo actum est rei vindicatione. Is tenetur ad fructus restituendos ex tempore litis contestate quos percepit, vel percipere potuit. dein subiicit, heredis quoque succedentis in vitium parem esse fortunam: id est, heres succedens malæ fidei posses-

sori, tenetur in eosdem fructus. ergo in pœnam. falsa conclusio. Rursus, restituere non est pœna, sed heres succedit in malam fidem, in vitium possessoris. mala fides defuncti nocet heredi etiam bonæ fidei possessori, *l. vitia 11. C. de acqu. poss.* vt vsucapere non possit, & fructuum nomine teneatur, nec tamen pœnæ nomine. Item obstat *l. Prator 20 § hoc interdictum*. supra dictum est, in heredem qui fecit dari interdictum restitutorium, vt patientiam præstet. Hoc ostenditur in eo §. in heredem nunciati qui opus fecit, dari in factum actionem; sed in id tantum quod ad eum peruenit, vel dolo malo factum est quo minus perueniret. in factum scilicet contra heredem perpetuo, id est, post annum. Hodie nulla sunt interdicta; sed vice interdictorum sunt actiones in factum, *Inst. de interd.* Et ita quidam hunc locum interpretantur, cum in nullo loco Digestorum actionum mentio fiat, quæ pro interdictis dantur, nisi in *tit. eod. l. de inter.dict.* sed hic est ellipsis quædam potius quam interdictum. vulgo interpretantur hæc verba, *in id quod ad eum peruenit*, id est, vt præstet patientiam tollendi operis, quod ad eum peruenit. sed non congruit cum seq. nam ait & in id quod dolo malo &c. quæ verba secundum dictum sensum sic interpretanda: si dolo malo desierit possidere opus. quo casu ridiculum esset agere tantum cum herede de patientia præstanda. sed interdicto restitutorio non in hoc tantum agitur, vt is qui fecit, restituat opus suis sumptibus; sed & id quod ad eum peruenit ex eo opere: nam verbum restituas habet plenam significationem, vt etiam fructus restituantur in interdicto, *l. videamus 38. §. in interdicto, sup. de vsur.* In interdicto fraudatorio quod concurrit cum actione Pauliana, si quid debitor gesserit in fraudem creditorum, quæ proponitur in *l. 1.* & interdictum fraudatorium in *l. ait Prator, D. quæ in fraud. creditor. l. cum Prator 81. de verb. signif.* vbi cum prætor dicat, id est, interdicat, scilicet interdicto quod vi aut clam, vel operis noui nuntiatione. fructus ergo restituet, sed non vt sumptus faciat. Itaque non proprie interdicto restitutorio tenetur, sed in id quod peruenit, vt si perceperit mercedes ædium factarum post nuntiationem, vel dolo factum. sit quo minus perueniret, & sic potius conueniendus actione in factum, quam interdicto, *l. 1. §. vlt. inf. vnde vi*

Ad L. Si priusquam XV.

ALciatus 3. Parerg. de hac lege scripsit nuntiatio noui operis ab actione ciuili distat, quod nuntiatio non promittitur, antequam vicinus ædificet, vel antequam inchoet, *l. 5. §. nuntiationem, hoc tit.* Et quod ea ædificare permittitur non possessori, vt *l. 1. §. in operis.* ciuilis actio competit non tantum postquam dominus ædificauit, quo casu non sum possessor: sed antequam ædificet, quo casu possessor sum. Et si quidem ædificauit, possessor est; si nondum ædificauit, non est possessor, id est, sum possessor. De iure altius ædificandi ciuiles actiones dantur, non tantum possessori: sed non possessori, *l. & si forte, §. 2. si seruit. vind. l. pen. §. vlt. l. vlt. §. pen. si vsusfr. pet. §. æque, de actionibus.* De seruitute non de corpore possessor agit, *d §. æque.* ideo in controuersiis seruitutum reus non ex possessione reus existimatur, sed ex ratione conueniendi. Et multum differt an quis sustineat partes rei, an actoris: nam actori incumbit onus probandi, & reus est fauorabilior, quam actor. his ita cognitis, finge: Tu nondum ædificaras. ego igitur eram possessor: Et non possum nuntiare nouum opus, cum sim possessor, sed pos-

A sum agere, ita ius tibi non esse altius ædificandi. ego licet sim possessor, actor sum, tu es reus, sed rem non defendis, non compares, quid fiet? nam hęc lex loquitur non de latitante, sed de non defendente, vel absente. quid fiet? Et certe pœna non defendentis est, vt ex reo fias actor, id est, vt non possis ædificare ante certum diem præfinitum, quam vltro egeris & probaueris ius tibi esse inuito me ædificare. eaque de re debes cauere non prius ædificaturum te quam id probaueris. *Ait*, Iulianus scilicet: nam Africanus collegit dicta Iuliani: ideo cum reperies in legib. Africani, *ait, dicit, inquit*, scilicet Iulianus, cuius fuit discipulus Africanus. In *l. 6. de pecul. leg.* vltro dicitur agere confessoria qui agit, siue negatoria, vel negatoria, siue confessoria. sic commodati vltro agere dicitur is qui eam mouet per se solus, cum non est actum directa, vt *l. si pignori, famil. ercisc. l.*
B *seruus meus, mand. l. sed an vltro, de neg. gest.* ita negatiua actione quæ dicitur contraria in *l. sicuti, si seruit. vindic.* vnde vltro agit sine confessoria. Species: Priusquam ædificarem, atque ita cum non possiderem, egi ius esse mihi altius ædificandi inuito vicino. vicinus rem negligit. pœna non defendentis est, vt non possit mihi facere vim ædificanti, vel mihi nuntiare nouum opus antequam vltro egerit, & probarit ius mihi non esse, eo inuito altius ædificare, eaque de re officio iudicis debet cauere se vim ædificanti mihi non facturum. Ac præterea ex possessore fit non possessor, *l. 1. §. in operis h. t.* Is cui nuntiatum est nouum opus, si non rem defendat, ex possessore fit non possessor. Idem in *l. ædificatum 45. tit. seq.* Verba hæc, *altius tollere*, scilicet priusquam tolleret, nec vim ædificanti facturum, scilicet quoad
C intra certum tempus egerit & probarit ius alteri non esse altius tollendi. In fine: *petitoris partes sustinere*, id est, de iure suo probare, ferre onus probandi. omnino congruit *d. l. ædificatum.* diuersa species est ab ea quæ heic proponitur: est enim de eo qui ædificatum habebat. §. *hic*, de eo qui non ædificarat. Finge: ædificatum habe. possides. ago ius tibi non esse ædificatum habere; ego sum actor & non possessor, tu es reus & possessor, rem tamen non defendis. hæc pœna erit vt ex reo fias actor, ex possessore non possessor, in me transferetur possessio operi ante ædificati, idque demoliri potero nisi intra certum tempus egeris & probaris vltro ius tibi esse ædificatum habere. deleta sunt verba *à quo fundus, &c.* in *d. l. ædificatum*, quæ superflua sunt: nam sequebatur, vt opi-
D nor, si nolit rem defendere. verum quod dixi in seruitutibus, an idem in corporibus, vt fundo qui petitur, altero non defendente? & puto idem in eo obseruandum, vt ab eo possessio fundi in me actorem transferatur quoad egerit & probarit, cum fundum suum esse. Dubitari poterat, an si absit reus, actor possit mitti in possessionem bonorum, & post eam bona vendi ex edicto Prætoris: nam hoc fit in odium eius qui conuenitur actione in personam, & rem non defendit. an is qui conuenitur actione in rem siue de corpore, siue de seruitute, si non defendet, mittetur actor in possessionem bonorum? minime; sed eius-
E dem tantum fundi. Et hoc si absit, non latitet. Igitur siue agatur in rem, siue in personam de corpore, vel seruitute, & latitet reus, actor mittitur in possessionem omnium bonorum, & ea venduntur, *l. 7. §. Item videamus, quibus ex causis in possess. eat. l. is cuius 18. si seru. vind.* sed si agatur actione in rem, siue de corpore, siue de seruitute, & reus absit, non autem latitet, & res non defendatur, actor non mittitur in possessionem bonorum, sed eius fundi quo de agitur, *d. l. 7. §. Celsus.* Hæ autem leges ambæ loquuntur de non defendente, veluti absente, qui non defendit, nec defenditur. male autem ex his, vt ap-

paret, quidam in fine legis nostræ, eum qui possidet, agere negatoria, cum scilicet is cum quo agebatur confessoria rem non defendit: quo casu is qui rem non defendit, non potest vim facere ædificanti, aut nuntiare antequam egerit ius esse ædificandi, sic fit &c. quæ vide in glossa. quod falsum est. cum ex reo fiat actor. male quidam dicunt, ei qui agit negatoria, non incumbere onus probandi, vt si agat ius non esse vicino ædificandi, antequam ædificetur; quod falsum est: nam in hac l. dicitur, eum sustinere partes petitoris: nam de eo iure probare debet, *l. loci* §. *vlt. si seru. vind.* Et negatoria actio est reipsa confessoria, vt Theophilus ait in §. *aque, de actionibus.* Et negatoria proprie est, si dicam ius tibi non esse eundi per fundum meum. sic quoque confessoria est, si intendam, ius mihi esse altius ædificandi, quia ago mihi ius esse altius tollendi, quando assero mihi seruitutem. altius tollo ædes duplici iure, id est, iure meo, quod est commune omnibus: vel iure seruitutis. Finge: concessi tibi ius mihi non esse altius ædes tollere, dein tu mihi cessisti ius mihi esse altius tollere. hoc casu ædes meas tollo iure seruitutis, *l. egi tecum, de except. rei iudic. l. si domus, de seru. vrb. præd.* Atque ita confessoria est actio, si intendam ius altius tollendi iure impositio. Sed si intendam hoc iure naturali, est actio confessoria figura verborum, vi ipsa negatoria: quia mihi assero libertatem, non seruitutem. male quidam afferunt *l. harum, si seruit. vind.* nam hæc lex est de eo qui rem defendit, nostra hæc de non defendente. male item *l. si de via, de aqua quot. & æst.* quia est de præsente & de alio genere cautionis: hic vero agitur de eo, qui rem non defendit. sed & hæc lex est de defendēte, & nō est explicanda secundum titulum, nisi quod titulus est de seruitute aquæ, & hæc l. de eadem seruitute aquæ, sed non de æstiua. Et d. lex est de eo qui agit confessoria vel negatoria de iure suo in cuius possessione est, vt officio iudicis ei caueat interim se eum non impediturum, quo minus vtatur iure suo in cuius possessione est, quoad res iudicata sit. cui legi congruit *l. cuiuscunque*, §. *vlt. de vsufr. sup.*

Ad L. Si opus XVI.

HÆc lex & vigesima est de interdicto restitutorio ex noui operis nuntiatione, non autem de prohibitione, quæ fit per Prætorem extra ordinem, ipso prohibente ne opus fiat. Et errat Accurs. dum putat idem esse prohibere & nuntiare nouum opus; sed hæc lex loquitur de nuntiatione noui operis, quæ non habet necessariam Prætoris aditionem: sed nihil vetat quin fiat adito Prætore & iussu Prætoris, vt fit hodie in Gallia: Et si forte Prætor iusserit nuntiari nouum opus, dein vetuerit, ex priore nuntiatione, siue renuntiatione agi interdicto restitutorio non potest cum eo qui post nuntiationem fecit opus, quando sublata est prior nuntiatio. quod videtur firmari *l. quod iussu, de re iudic.* non idem in sententiis: nam iussa aut vetita potest mutare, sententias vel decreta, non; sed decreti gratiam facere, Gallice *dispenser*, *l. 1. §. pen. & vlt. inf. de quæstionib.* Decretum est sententia, vel cognitio Prætoris, vel, rei litisue definitio ad differentiam opinionis, iussi & interlocutionis. Sumpta est hæc lex ex lib. 3. Vlpiani, ad edictum, quo libro tractauit de receptis qui arbitrium receperunt, in quo tractatu Iurisconsulti eandem quæstionem tractant, an possit arbiter vel iudex mutare sententiam? & aiunt non licere, *l. diem proferre* §. *stari, de receptis*: Et separant sententiam, quæ rem definit per condemnationem vel absolutionem. nam sententiam quæ præparat, vel interlocutoriam potest arbiter mutare, alteram minime.

A Ad hanc leg. adferunt *leg. vlt. inf. ne quid in lo. publ.* Quæritur si quis ædificarit in area vrbis publica, an id cogatur demoliri si nemine prohibente ædificarit in publico? non cogitur destruere. Et ratio quam ibi affert est etiam in *l. 2. §. si quis nemine, eod. ne ruinis vrbs deformetur.* Sed hoc ita intellige, si ædificatum in publico non obstet vsui publico: nam curatores operum publicorum dabunt operam, vt deponatur, aliàs non destruetur, sed ædificio imponet solarium, id est, pensionem annuam pro ædificio, quæ solet præstari à superficiario qui ædificauit in alieno. Deinde additur in *d. l. vlt. si ædificauerit aduersus edictum Prætoris &c.* veluti si fecerit post nuntiationem noui operis. Et puto inde esse errorem in inscriptione *d. leg. vlt.* & legendum *lib. 49. ff.* quo libro tractauit

B de nuntiatione noui operis; vt ostendit *l. 2. & 14. huius tit. l. 16. de seruit. & d. l. vlt.* proprie pertinet ad hunc titul.

Ad L. Prætor ait XX.

PRoponitur formula interdicti restitutorii, quod datur in id quod interest aduersus eum, qui opus fecit post nuntiationem, ante remissionem, vel satisdationem. *Quem in locum.* quia nuntiatio fit in rem, siue locum. *Aut in ea causa esset*, id est, antequam satisdaretur de opere restituendo, vel antequam per nuntiatorem staretur quo minus satisdatum sit: nam tunc sequi solet remissio nuntiationis. secus si ædificarit ante satisdationem & remissionem. male Accurs.

C interpretatur *restituas*, destruas: nam ædificatum destruere, & destructū ædificare, est in pristinum locum reponere, vt in omnibus interdictis restitutoriis: nam complectitur omne quicquid interest.

Ad §. Interdictum & seq.

SEparatur interdictum ab edicto, cuius causa est ne quid fiat post nuntiationem noui operis. interdictum prohibitorium sequi solet restitutorium in lib. de interdictis, tit. 4. 6. 28. vt præcedit interdictum prohibitorium, ne quid in loco sacro, dein restitutorium sequitur, vt quod factum est restituatur: sed hoc edictum sequitur interdictum restitutorium,

D *d. l. vlt. ne quid in loco publico*, vbi legitur *edictum*, quia nullum est interdictum prohibitorium, ne quid in meo, vel tuo facias quod mihi nocere possit. satisdatio hîc est loco remissionis. hoc interdictū est de opere destruendo, de loco vacuo ædificio reponendo in pristinum statum. Et quia hoc interdictum datur in id quod interest, & non est annuum, ei locus est etiamsi post nuntiationem loco ædificato non durauerit ædificium, quia qui ædificauit, semel commisit in edictum, & ideo tenetur in perpetuum.

Ad §. Ait Prætor.

E ET ob id tenetur vt sumptus restituat, siue iure fecit, quia edicto Prætoris non paruit, siue non iure fecit, salua actione legitima, id est, actione in rem confessoria vel negatoria, *l. sciendum 19. sup.* & salua existimatione. nullum enim interdictum famosum est, *l. neque 13. de vi & vi arm.* sed actiones quędam famosæ sunt.

Ad §. Deinde, & §. hoc interdictum prohibitorium.

NVllum interdictum prohibitorium nuntiatori datur, sed nuntiatio nuda sufficit sine aditione Prætoris: sed nuntiato duplex datur; vnum post re-

missionem, ne vis ædificanti fiat, de quo in *l. 1. de remission.* A alterum post satisdationem, vel postquam per nuntiatorem stetit, quo minus satisacciperet, ne vis fiat ædificanti, *l. non cogendum §. vlt. de procurat.* Et obseruandum est, in hoc edicto mentionem fieri eius qui satisdedit, quia interdictum prohibitorium datur post satisdationem, vel post remissionem: nam ante probare debet sibi ius esse ædificare in publico: ædificare scilicet præstita satisdatione: & si satisdatum sit, cautum tamen non perseueret, vt puta quia fideiussores facti sunt non soluendo, interdictum cessabit.

Ad L. Stipulatio XXI.

B Stipulatio de operis noui nuntiatione interponitur post nuntiationem, datis plerumque fideiussoribus, vt sit vice remissionis: & interponitur ante litem contestatam, vt stipulatio iudicatum solui, cui hæc similis est, si modo nuntiator dicat, ius sibi esse prohibere vicinum opus nouum inuito se facere, etiamsi litem non contestetur ex ea causa. sic, vt ait hæc lex, interponi solet quando solemnis est & prætoria, id est cuius interponendæ auctor est Prætor in edicto suo. quod magni momenti est, cum prætoriæ stipulationes multa habeant præcipua. Finge: Dixit vicinus ius sibi esse prohibere opus nouum inuito se facere: sed nuntiauit tantum nouum opus, & litem non est contestatus. an statim nuntiato licebit ædificare? non vtique, sed debet vltro satisdationem de C opere restituendo offerre, vt nuntiator sit in mora, *l. 20. §. si quis paratus, h. t.* quia si velit exequi nuntiationem, vel postquam stipulatus est de opere restituendo, vel ea omissa stipulatione; hodie debet intra 3. menses peragere nuntiationē, post quos licebit nuntiato ædificare, satisdatione præstita apud acta, *l. vlt. C. de ædific. priu.* Et hoc si nuntiator non probet, ius sibi esse prohibendi intra 3. illos menses. *Dicit, ius sibi esse.* nam si desinat hoc dicere, sane nec stipulabitur, & licebit impune ædificare. formula stipulationis: Quod acturus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouū inuito me facere, cui⁹ rei L. Tit. iudex sumptus est, eam rem recte defendi; aut si ea res intra illum diem &c. quæ iam supra proposita est. nomen D iudicis apponitur stipulationi iudicatum solui, *l. 3. in princ. & l. pen. iudicat. solui.* vna clausula est de re defendenda, altera de iudicato faciendo, altera de dolo malo, id est, si non restituerit rem omnem bona fide. Tot sunt clausulæ in stipulatione iudicatum solui. In §. 2. huius leg. *habet antē* ista stipulatio conditionē vt ita demum committatur, si iudicatum fuerit, siue ante rem iudicatam veniat causa aliqua ob quam res non defendatur, vt in *l. 0. & 12. Iudic. sol.* si nuntiatus sit in magistratu, vel opus est collapsum. quod licet ita sit, nondum lis periit, quia superest quæstio de eo quod interest.

Ad §. Sine.

E Stipulatio committitur in id quod iudicatum erit *l. ex operis 12. sup.* vt scilicet si iudicatum sit nuntiatum ius non habuisse ædificandi, vel præstet quanti res ea erit si voluerit actor. & hoc præcipuum habet, vt opus confestim restituatur, si nuntiator non sit contentus æstimatione.

Ad §. Quæsitum.

Hvius §. interpretatio verissima vsui esse potest in materia diuiduorum & indiuiduorum Species eius hæc est Plures ædificant. pluribus nuntiatum ne quid noui operis faciant. debent satisdare de opere restituendo. an omnes satisdabunt? Et ait Labeo, vnū cauere debere. vulgo vnumquemque, id est, omnes. Sed in Pand. Flor. & Basilicis, *vnus*, legitur: Et quidem in solidum satisdabit, quando restitutio operis est indiuidua: nam non potest opus destrui pro parte, id est, non videtur destructum opus quod est destructum pro parte, *l. 4. §. vlt. de verb. oblig. l. 2. de Prætor stipul.* Possunt etiam omnes promittere; sed commodius est, vnum promittere, ne actio plures teneat. Inutiliter alienum factum promittitur. imo vtiliter, si subiiciatur clausula quanti ea res sit, vt hic, *l. stipulatio ista, §. 1. de verb. oblig.* si promitto Titium facturum, est inutilis promissio. sed si addatur hæc clausula, vtilis est. Ergo vnus cauere debet in solidum, quia non possunt omnes pro partibus, sed possunt singuli quidem in solidum, sed pro parte, alias non possunt. opponitur *l. in stipulationibus 54. §. operarum, de verb. oblig.* in quo §. obligatio diuiditur: nam eadem ratio in opere & operis, si libertus promiserit, aut iurauerit se præstiturum operas. Operarum obligatio non corpore diuiditur, sed numero. si promiserit sex operas duobus dominis, libertus tres cuique præstabit, si vnam, non diuidetur, & diurna opera imperfecta nulla est, sed iusta æstimatio fiet, quæ diuidetur inter eos pro partibus quas patroni in liberto habent. Item si patroni consentiant vt communiter eis edatur opera. aliter si diuidas, corrumpes operam.

Plures nuntiant an omnes debent stipulari de opere restituendo? minime, eadem ratione, vel quia pro partibus stipulari non possunt, vel quia omnes; si velint singuli omnes in solidum stipulari, commodius fit vnum stipulari in solidum ne pluribus actionibus nuntiatus detineatur, & nuntiatores pluribus iudiciis. Et hoc ita si conueniat inter eos omnes de eligendo vno qui stipuletur. sed si nō conueniat, singuli stipulabuntur de opere restituendo in solidum, aut quanti sua interest pro parte: nam æstimatio diuiditur, *d. l. 4. §. vlt. de verb. ob. l. 2. de prat. stip.* nam vnus electus est, qui stipularetur de opere restituēdo in solidum, quia pars proderit omnibus, vel quāti vniuscuiusq; interest opus restitui, id est, quāti omniū interest, si maluerint ęstimationem quam restitutionē: Et prodest omnibus. Dices: hic alteri stipulatur inutiliter, cum stipuletur quanti interest; imo vtiliter, quia nomine procuratorio: nam electus est ab omnibus, & est Prętoria stipulatio: in prætoriis autem stipulationibus, aut interpositis à procuratore datur domino vtilis actio. *l. in omnibus 5. de Prætor. stipul.* Et ille vnus potest stipulari pro parte sua quantum interest, & aliis stipulari de opere restituendo. Itaque curandum est vt alii præscribant an stipuletur de opere restituendo, vel de æstimatione præstanda. Quod si nihil expresserit palam de præstando quanti interest sua, vel omnium, & dixerit generaliter, quanti ea res est, verba sunt ambigua. & in dubio dicendum stipulationem collatam in personam omnium. *Quantitatem.* id est, æstimationem totius operis facti nec restituti. lex pen. & vlt. expositæ sunt sup. hoc tit.

I. CVIACII.

IACOBI CVIACII IVRISCONSVLTI.

AD TIT. I. LIB. XXXXII. DIG. DE RE IVDIC. COMMENT.

Ex eiusdem Cheuannai Bibliotheca.

Cohæret hic Titulus cum superiori tit. hoc modo. actum est supra de vsucapione, quæ finis est litium *l. vltima tit. præcedenti*, res iudicata quoque est finis litium. Quæro cur etiam titulus de transactionibus non sit adiunctus huic tit. & tit. de iureiurando, quod est instar rei iudicatæ, vt & transactio, & iusiurandum maiorem habent auctoritatem quam res iudicata, *l. 2. de iureiur.* verum supra tractatum est de vsucapione, non tanquam de fine litium, sed tanquam de commodo possessionis: nam vsucapio est acquisitio possessionis, *l. 1. & l. per procurat. 8. C. de acqu. possess.* per procuratorem possessio acquiritur & per hanc dominium, id est, per consequentias, veluti per traditionem & vsucapionem acquiritur dominium: & hi sunt modi summi acquirendi dominii, qui cohærent omnibus aliis modis. Sed meo iudicio cohæret libro 40. ff. quia tractatum est de libertatibus & liberalibus causis vt exponerentur actiones præiudiciales, quæ sunt quæstiones de statu (non enim respicio cohærentiam tituli cum proximo sed etiam librorum) ab actionibus præiudicialibus vult transire ad interdicta, vt insistat eadem via quæ hodie sunt extraordinariæ actiones. Porro interdicta sunt præcipue de possessione, vel quasi possessione: ideo tractat de possessione & dominio, quia dominii & possessionis frequens est collatio, & interdicto de possessione præparatur causa de dominio, id est, possessorio; præparatur petitorium, *l. 1. de aqu.* quia & possessoria actio dicitur prima, altera secunda, *l. vlt. C. quor. bonor.* Tractat igitur quibus modis acquiratur possessio & dominium per vsucapionem, quæ quidem nihil aliud est, quam acquisitio dominii per iustam vel prolixam possessionem: Atque ita egit de titulis, id est, causis possessionis, veluti pro emptore, pro dote, &c. missio in possessionem à Quinto Mutio inter causas possessionis ponitur, *l. 3. §. vlt. de acq. poss.* qui dicitur possessor sæpe. sed distat ab alia: nam vt aliud est seruum esse, & aliud in seruitute; ita aliud est possessorem esse, aliud in possessione. sed missio illa est affinis possessioni. itaque interdicta dantur tantum ei qui est possessor & missus in possessionem, *l. 1. ne vis fiat ei qui in possess. miss.* missio fit ventris nomine, damni infecti, legatorum, vel fideicommissorum nomine, de quibus supra. Aliæ sunt causæ missionis, vt quæ fit crediti seruandi causa, & alia est missio in possessionem, quæ fit rei iudicatæ seruandæ causa: nam hæc vna est causa, *l. 2. & 3. qui potior. in pig. hab.* de qua missione est hic tit. de re iudicata, & effectu sententiarum, qui nihil aliud est quam emolumentum, & executio sententiarum. Iudicatis, id est, condemnatis humanitatis gratia dantur certa tempora ad implendam condemnationem, vel ex legibus, vel constitutionibus. Post ea tempora est actio iudicati: sic ex alia actione oritur alia; sed huius actionis executio est celeris: nam non quæritur de re, de qua erat controuer-

A sia, sed an iudicatum sit, *l. 41. de minor.* sicut & exceptio rei iudicatæ qua non quæritur de re; sed an iudicatum sit, vt in *l. 1. §. pari, de lib. exhib.* Executio fit duobus modis, vel captis & distractis pignoribus iudicati, id est, condemnati, *l. à Diuo Pio 15. inf.* vel si iudicatus non defendatur, misso in possessionem actore rei iudicatæ seruandæ causa, *d. l. 2. & 3. qui potior. in pign.* Res iudicata est lis, de qua iudex sententiam dixit, vel lis finita sententia iudicis. sententia est rei siue litis definitio, confirmatione principis non indigens. *Rei siue litis*, ad differentiam iussi, vel interlocutionis, quæ non definiūt litem, vt si Prætor iubeat nouum opus nuntiari, satisdari, & adesse litigatores ad certum diem. Ob id separantur iussa Prætoris à sententiis eiusdem, *l. quod iussit 14. infr. hoc tit.* ad differentiam animaduersionum censoriarum, id est, notarum.

B nota, est infamia quæcumque venit proprie ex censoria animaduersione. Animaduersio quæ venit ex lege vel constitutione. notato aliquo à censoribus res erat adhuc integra, itaque animaduersio non erit rei definitio, ad differentiam opinionis, ex *l. 6. de interdict. & rel.* nam Præses plerumque non dicebat sententiam, sed opinionem, quam mittebat ad Principem: tamen opinio & interlocutio sæpe dicitur sententia. Interlocutio est sententia quæ absolutionem vel condemnationem non continet. vel est sententia de articulo causæ aliquo, non de summa re, vel quæstione, qua de agitur, & dicitur sæpe præiudicium, quod præcedat vltimam condemnationem Iudicis. Tres sunt differentiæ præcipuæ inter sententiam & interlocutionem: sententia rem definit, & mutari non

C potest, *l. iudex 55. inf. hoc tit.* a sententia potest appellari, secus à iusso, siue interlocutione, siue præiudicio, & appellanti infligitur multa præiudicialis; *l. quod iussit, 14. hoc tit.* exemplum sume ex *l. si opus 16. de oper. noui nunt.* & addatur aliud ex *l. pen. de prætor. stipulat.* Prætor iussit caueri in triennium; dein in longius tempus. lex ait, obligatis ex priori satisdatione dari exceptionem, quod à priori stipulatione discedi Prætor voluerit. Interlocutio dicitur articulus in *l. 5. C. quor. appell. non recip* Res dicitur iudicata, sententia dicta, etiamsi ab ea appellatum sit; sed sententia appellatione extinguitur, nec dicas, suspenditur, adeo vt si confirmetur, non retrotrahatur. Finge: aliquis damnatur furti, fit infamis, nisi appellarit. Appellatio conseruat famam damnati illæsam. at is ad quem appellauit, confirmauit sententiam. sane non fit infamis

D retro ex prima sententia, *l. furti, in prin. de his qui not. infam.* Res iudicata imponit finem controuersiis. id secundum quosdam. Accurs. ait si modo dictum sit, damno, vel absoluo, & lege gloss. Acc. Rei iudicatæ nomen est nomen 12. tabul. in quibus est, *æris confessi rebusque iure iud. 30. dies iusti sunto*, id est, triginta diebus sit iustitium. non est res iudicata iure si non sit solemnis, si non contineat condemnationem, *l. Præses, C. de sent. & interlocut. omn. iud.* Item si scripta non sit, *l. vlt. C. de sentent. ex peric.* id est, ex tabella, ex libello. Æmilius Probus in Epaminonda. Atque ita sententia fit ex scripto. Quid si sententia nondum

E dicta sit, sed de tota re decretum sit? non proprie dicitur sententia, sed ex causa habetur pro iudicato. de re iudicata non licet transigere, *l. 7. & 11. D. de transact.* Finge: Ante sententiam dictam, post decretum, an valet transactio? minime, *l. 9. C. de pact.*

Ad L. II.

HÆc lex est de tempore iudicati soluendi: nam tempus præstituitur ad iudicatum soluendum. id vero tempus est 30. dierum ex l. 12. tab. siue mensis, vt supra dictum est. Ergo intra id tempus non potest

agi iudicati, non potest magistratus sententiam exequi, non potest agi ex stipulatione iudicatum solui, *l. 1. iudic. solui* nam duplex est actio, ex stipulatu, & iudicati. nec enim stipulatio nouat actionem iudicati, sed interponitur stipulatio iudicati, vt agatur ex stipulatu & iudicati, vt eo nomine accedant fideiussores. nam stipulatio hæc est satisdatio. actio iudicati persequitur tantum in condemnationem deductum; actio ex stipulatu non solum id, sed & quanti ea res est. si hoc maluerit actor: nam in prætoriis stipulationibus electio est stipulatoris. in conuentionalibus promissoris. In conuentionalibus fit interpretatio contra stipulatorem: in prætoriis, non idem, sed ea fit quam Prætor faciet qui dedit formam ipsi stipulationi, atque ita ex mente Prætoris, stipulationes Prætoriæ a Prætore formam accipiunt, cui nihil addi & diminui potest, quæque edicto Prætoris interponi iubentur. In stipulatione Prætoria actio per procuratorem acquiritur, non in aliis. sed nec ex illa vel illa stipulatione agitur iudicati intra 30. dies humanitatis gratia, *l. si cum militi. §. vlt. de compens.* Datur idem tempus confessis debitoribus, vt apparet ex *l. 6. § vlt. de confess. l. si debitori, in de Iudic.* Post dati sunt 60. dies siue menses duo ex *l. vlt. § vlt. C. de vsur. rei iudic. l. 1. C. Theod. eod. tit.* Idque Accurs. scribit multis in locis, quod vt comprobet affert *l. debitoribus 31. h. tit.* qua tamen in hanc rem vtendum esse non censeo: non enim illi sunt duo menses quos lex vult constitui id iudicatum soluendum, sed si intra id tempus non soluatur, pignora capiuntur, & captis pignoribus, si non soluatur intra duos alios menses, pignora distrahuntur; itaque illa lege duo menses post capta pignora distrahendis pignoribus præstituuntur; in qua lege non solum agitur vt præstituatur tempus postulanti ad soluendum; sed etiam vt iterum prorogetur, si non per contumaciam differt solutionem. nam si per contumaciam, semel tantum dabitur dilatio. In eam rem affert Calistratus in *d. l. debitoribus* constitutionem Diui Pii, qua declarat dari tempus pro facultatibus cuiusque ad soluendum. Ita in *l. 1. C. Theod. de dist. pign. quæ cred.* duo menses distrahendis pignoribus constituuntur. Ex constitutione Iust. ad soluendum iudicatum datur hodie tempus mensium quatuor, nec possumus hodie vti ratione *l. si debitori 21.*
D *de iudic.* quæ ait, modicum tempus dari &c. id est, dies 30. Moribus Galliæ nulla sunt certa tempora iudicati soluendi, sed arbitrio iudicis dantur. In Digestis quoties dies iudicati soluendi simpliciter legimus, secundum mentem Iurisconsultorum intelligendum tempus 30. dierum; & id appellant legitimum tempus, id est, constitutum l. 12. tabularum, *l. 4. §. si quis, hoc tit. l. intra, eod. l. 3. de vsur.* & id modicum tempus appellant *l. si domus § in pecunia, de leg. 1. l. si debitori, de iudic. l. vlt. de libero hom. exhib.* Et in interdicto de itinere, actuque priu. ita interpretamur modicum tempus. Nunc ad nostram l. 2. huius tit. *pro causæ qualitate*, vt si agatur interdicto de libero homine exhib. aduersus eum qui eundem liberum hominem detinet, non datur ei modicum tempus, *l. vlt. §. 1.*
E *de libero hom. exhib.* In actionibus in rem vix dabatur illud tempus modicum, & vt in §. *1. de officio iudic. Inst.* qui alienum possidet, & damnatus rei restituendæ falcultatem habeat, statim reddere debet sine frustratione, quia forte agitur de re mobili, vel homine; cuius illico exhibendi facultatem habet. idem in actionibus in personam, quibus rei nostræ possessioné auocamus, vt depositi, & commodati, vt si rem depositam & commodatam habeas, post condemnationem non datur tempus: Et ex mente l. 12. tab. videtur tempus illud dari in actionibus in personam, quibus res petitur nam difficile est soluere pecuniam. *pro causæ quantitate:* vt si minor sit summa, arctetur tem-

A pus, & contra. *personarum obsequio, vel contumacia*, vt si quis confiteatur vltro debitum. Contumaci coarctabit diem per raro arctat nisi ex causa. Et addit duo exempla, vt si agatur de alimentis constituendis Græci addunt recte, pupillis. hæc iubebit præstari pro modo facultatum etiam intra 30. dies. Idem si sit subueniendum minori 25. an. per restitutionem in integrum. *sententia exequentur*, id est, ad finem perducentur. Qui pro tribunali cognoscit, id est, magistratus, iudex pedaneus non habet tribunal. quod cognoscat pede plano, vel magistratus est qui iurisdictioni præest, vel cui publice iudicium, vel iurisdictio data est, quæ non dantur pedaneo: sed cognitio tantum certæ causæ. Et pedanei iudices sunt speciales
B iudices. In fine huius legis dat exempla quæ competunt tantum tutori, vt constat ex tit. *vbi pup. educ. deb. & de aliment. ei præst.* cum etiam variæ sint causæ huius cognitionis, & per actionem & iudicem datum idoneum exequuntur omnes: excepta vna quæ extra actionem à prætore exequitur, videlicet si subueniendum sit minoribus 25. ann. *Qui pro tribunali cognoscit*, de re tota, scilicet, non qui exequitur tantum, & male Accurs. in exequendo. Proinde quæres quid statuendum sit in dato iudice siue pedaneo, an coarctat vel prorogat diē legitimum? Po est quidē fauore reorum prorogare, non coarctare: magistratus autem potest vtrumque. Pedaneus iudex in sententia dicen-
C da potest diem prorogare, vt si iubeat intra duos menses. post sententiam, neque arctat, nec prorogat, & ab eo executio transit in magistratum qui eum dederat: nam iudex datus non potest exequi sententiam suam. Et ita conciliandа hæc lex cum *l. 4. §. si quis condemnatus, hoc tit.* Quod §. ille loquitur de iudice dato, non de magistratu, vt *l. 2.* Iudex datus damnauit aliquem vt solueret intra certum tempus, vult vti tempore legitimo. an tempus illud computabit ex die sententiæ dictæ; an vero ex eo die ex quo sententia iudicis statuti præterit? vt iussit iudex intra 20. dies soluere, hoc interuallo vtitur reus, & præteritis 20. diebus, vult adiici dies 30. an audietur? minime. sed si iudex datus minorem diem præstituerit ad soluendum, quam sit definitum lege, vt reo repleatur quod sententiæ iudicis deest, vt diebus 20. addantur decem, quia iudex datus non potuit arctare tempus legitimum: sed si maius tempus præstituerit, hoc tempus totum indulgeatur reo. Dictum ex *l. cum militi 16. §. 1. de compensat.* hoc tempus dari humanitatis gratia. Inde ea quæ humanitatis gratia legibus sunt indulta possumus dilatare, nec faciemus contra legem. Quod autem id tempus datum sit humanitatis gratia patet, quod illud tempus prorogatum immune sit ab vsuris, vel fructibus dependendis, qui percipi potuerunt. Finge: vsuraria erat pecunia, & currunt vsuræ ante litem, & pendente lite; nam lite contestatâ, currunt vsuræ, *l. lite, de vsuris.* Post sententiam non current intra tempus iudicati; & est hæc plena humanitas, *l. 3. de vsur.* sed post id tempus, si non soluerit, infligentur grauiores vsuræ, quæ dicuntur vsuræ rei iudicatæ, & post tempus iudicati duplex centesima penditur, id est, qui non soluerat, post tempus statutum pendebat duas centesimas, hodie vnam centesimam tantum ex constitutione Iustiniani, vel si reus non defendatur, fit missio in possessionem Iudicati seruandi causa.

Ad L. Intra dies VII.

AD ea quæ dicta sunt de tempore iudicati soluendi pertinet *l. 7. huius tit.* intra dies 30. an possit agi iudicati vel ex stipulatione iudicatum solui. Inde quæritur an interim iudicatus, possit modis legitimis

liberaui: & ait, hac de re non dubitari, cum de hoc dubitatum sit, quia tempus illud indultum est pro iudicato, non contra iudicatum. Iudicatus autem conferri debet cum alio debitore in diem. & cum ait *l.* 7. hodie non dubitari, ratio obscura est: Debitor ad diem an ante diem potest liberari? nullis modis, vt ipso iure, vel exceptione, veluti pacti conuenti: nam ipso iure pactum conuentum neque obligat, neque liberat. ipso iure liberatur solutione, nouatione, acceptilatione; solutione, quæ fit re, acceptilatione, quæ fit imagine quadam; confusione, vel compensatione. confusione, vt si debitor heres existat creditoris. compensatio pro solutione habetur. nouatione, expromissore dato, qui suscipiat in se obligationem nouandi animo. Si dies non adiectus sit creditoris gratia, debitor ante diem soluendo liberari potest, *l. quod die certa*, *alias*, *quod in diem*, *l. qui res* §. *mihi decem*, *de solut.* Et hoc si soluat volenti: sed non cogitur creditor ante diem accipere, & non fit in mora, si non acceperit ante diem. Carthaginenses debebant in plures annos stipendium Romanis: idque præsens ferebant totum. Respondit populus Romanu, non accepturum se ante diem hoc beneficium. Liuius lib. 36. cap. 4. nouatione, dato expromissore volenti creditori *l.* 8. §. *legata*, *de nouat.* non liberabitur tamen acceptilatione statim, id est, antequam dies venerit, *l. quod in diem*, *de accept.* Et in hac re est differentia inter stipulationem & acceptilationem, quæ non fit in diem *l.* 5. *de accept.* nouatio fit in diem, *l.* 15. *D. de nouation.* quas simul iunge. non potest liberari compensatione: nam quod in diem debetur, non compensatur antequam dies venerit, *l. quod in diem* 7 *de compensat* Cui debitor in diem certum ante diem non liberetur omnibus modis: num possum vti hac ratione huius legis, & *l. eum qui*, §. *vlt. de verb. obig.* sed ob eruandum quod si quis quid debeat in diem, obligatio est in diem. obligatio iudicati est pura, non in diem. Dubitabatur tamen inter interpretes 12. tabul. an obligatio iudicati intra 30 dies perimi posset modis legitimis, quia 12. tabulis 30. dies iusti esse iubentur, vt intra 30. dies nec sit obligatio, nec actio, sitque iustitium, vt sententia nondum iudicatum teneat. Quod si verum est, nulla liberatio contingere potest, cum nulla sit obligatio Et de hoc dubitabatur olim; sed hodie non dubitatur. sed iurisperiti existimant posse liberari multis modis, id est multo pluribus quam debitorem in diem. obligatio iudicati non est in diem, sed pura, & actio iudicati præsens est: ideoque interim poterit liberari iudicatus etiam stipulatione & pacto, *l. iurisgentium* §. *si paciscar*, *de pact.* liberatur compensatione intra 30. dies lapsos, alias secus, *l. cum militi* §. *vlt. de compens.* Tu mihi damnatus es. ego ex alia causa tibi quoque damnatus sum, & ago intra diem 30. contra te, & ait Papin. compensationem admitti. Nec obstat quod dicitur, non compensari quod in diem debetur: nam iudicatum non debetur in diem, sed tempus illud datur humanitatis gratia: Et ita quod ait l. 7. hoc tempus per legem, scilicet 12. tabul. pro iudicato constitutum, id est, humanitatis gratia exercendæ erga iudicatum; quia non statim conuenitur qui obligatur statim, non ita in stipulatore, vel debitore in diem. Hoc esse potest vsui, & accidit mihi. si creditor humanus ei qui pure debet, dat laxiorem diem, an potero tibi compensare quod mihi debes? sic videtur. Finge: tu mihi debes centum pure & fateris; Ego vero rogatus differo actionem in biennium & paciscor ne petam intra biennium. ex nouo negotio, ergo cœpi tibi debere 50. quæ tu petis statim summa cum instantia, nec eadem vteris in me humanitate, qua ego in te, an possum ego tibi compensare quod vicissim mihi debes? an impetrata à me eo nomine à

A Principe compensatio fiet: nam in Gallia compensatio fit Principis beneficio: nam dicis biennium non venisse & quod in diem debetur, non venire ante diem in compensationem Sane aliud est diem non venisse, qui fuerit ab initio obligationis; aliud humanitatis gratia tempus ad soluendum indulgeri. ea obligatio fuit pura: Et sane compensationem facere possum *d. l cum militi* §. *vlt.* nam nec proprie est in diem debitor. & ita iudicatum non esse debitorem ad diem, & secundum me iudicatum est.

Ad L. III.

DVo sunt exposita: quid sit res iudicata, & tempus iudicati soluendi quale sit. Tertium hac l. subiicitur qui faciant rem iudicatam. quod ostendit
B Paulus lib. 3. tit. *de re & effectu sentent.* Rem iudicatam facit magistratus qui imperium & potestatem habet, municipalis vsque ad summam eis præstitutam; *l. inter*, *ad municip* Iudices dati auctoritate magistratus, & à Principe extra ordinem dati. vnde vides quis sit iudex extraordinarius in *l. 2. C de diuat.* Ex ordine enim Prætor vel Præses dat iudicem, non Princeps. atque ita à Principe datus non est datus ex ordine, in ea causa, cuius cognitio ad eum spectat, vel cum in ea causa iudicis datio ad alium magistratũ pertinet. Gellius lib. 12 cap. 13 *à Consulibus iud extra ordinem datus.* an arbiter compromissarius? non dat sententiam is cuius ex sententia est actio iudicati & exceptio rei iudicatæ. Quod non est datum arbitro *l. 2 de recept* & si ei non pareatur, est actio ex stipu-
C latu pœnæ nomine. Atque ita sententia sic definienda, de re siue lite definitio iudicis comprobatione Principis non indigens. nam sententia arbitri non est sententia per omnia: non enim parit actionem iudicati, *l. quid ergo* 13 §. *ex compromisso*, *de his qui not. infam* videtur tamen quod sit sententia, vt patet ex *l. diem 27. in fi de recept.* cum contineat condemnationem vel absolutionem. Hæc lex 3. pertinet ad iudices datos, & vt ostendat eos rem iudicatam facere. ait: condemnare & absoluere possunt; quod tamen non est certum: nam fallit in arbitro, nisi dicas arbitrum non proprie damnare, cum sententia eius effectu caret. Et respicit hoc ad formulam dandi iudicis quæ occurrit apud Theophilum: *si paret Titium Caio dare, facere oportere, ex causa empti, condemna eum*
D *iudex.* vbi non fit mentio liberationis, quam qui non habet, nec illud habet Quo argumento vtitur in *l. 6.* §. *1. de off. proconf* In *l. nemo 37. de regul. iuris.* Qui condemnare potest, & absoluere potest vulgo: *nemo qui condemn. non potest*, absoluere nõ potest, id est, qui non potest damnare nec potest absoluere. ita est in Pand Flor. sic interpretatur Acc. hanc legem: nemo qui non potest damnare, & absoluere potest; sed male, licet verum sit, qui absoluere potest, & damnare potest: sed Acc. putat esse speciale in *l.* 5. §. *adeo*, *vbi senatores*, *vel clariss* ex qua datum vult priuilegium senatoribus, vt à magistratibus possint absolui, non damnari: sed lex hæc vult, vt possit inconsulto Prin-
E cipe, liberare: condemnare possit, sed non inconsulto Principe. male excipit casum Nouell. 83. quasi clericus possit à magistratu ciuili absolui, non damnari, quod falsum est. sed vult vt de communi crimine (nam aliud commune, vt homicidium; aliud Ecclesiasticum, vt ambitus muneris Ecclesiastici: vt aliud commune delictum est, aliud militare) hoc, inquam, vult vt de communi crimine cognoscat Episcopus; & si non possit, cognoscat Præses, eumque absoluat vel condemnet, sed ne de eo sumat supplicium, antequam degradatus sit ab Episcopo. quin imo *Nouella* 123. de ea retractans, ait clericum dam-

nari poſſe. Ab ea regula, qui poteſt abſoluere & liberare, male excipit *l. ... de off. proc.* nam non efficies eum qui poteſt abſoluere, non poſſe liberare, ſed eum qui non poteſt condemnare, non poſſe abſoluere.

Ad L. IV.

DOcet cui & in quem detur actio iudicati. Finge: victus eſt procurator meus, an actio iudicati dabitur in me, an in procuratorem? Et dabitur domino, & in dominum, & heredi & in heredem, Paulus *Sent. lib. 1. tit. 2.* & nihil differt ab actione quæ deſcendit ex ſtipulatione iudicatum ſolui: nam actio iudicatum ſolui datur domino, etiamſi procurator ſtipulatus ſit Iudicatum ſolui, *l. ſi procurator meus, de procurat.* quia eſt ſtipulatio prætoria. & in his acquiritur domino actio per procuratorem, *l. in omnibus* §. *de prætor. ſtipul.* actio iudicati datur domino: tamen actio ex ſtipulatione iudicatum ſolui non datur in dominum, *d. l. ſi procurator*; quia euenit ſæpe vtilitatis cauſa, vt ſtipulando alter nobis acquirat actionem, nunquam vt promittendo nos obliget alter, atque ita deteriorem noſtram conditionem faciat. Actio iudicati non datur procuratori, vel in procuratorem, vt actio ex ſtipulatione iudicatum ſolui, quam ipſemet interpoſuit, niſi ad actionem iudicati interpoſitus ſit, *d. l. ſi procurator.* Actio iudicati datur domino, quia litis eſt dominus: nam peracta lite ſumptus procurator repetit actione mandati, vel ſi dominus ſoluendo non ſit, procurator poteſt deſiderare vt ſibi ſatisfiat ex iudicatione, *l. actoris 30. de procur.* Ergo æquum eſt dari actionem iudicati domino, vt & in eundem, non in procuratorem. Actio iudicati eſt executio ſententiæ. Iniquum eſt damnoſum eſſe cuique officium, vt ait lex *ſed ſi quis 7. quemadm. teſtam aper. l. ſi ſeruus communis 61. §. quod vero, de furt.* ac proinde executio ſententiæ non debet fieri in bonis procuratoris. Per procuratorem dicitur dominus vincere aut vinci. & procurator vinci. eaque ratione vterque appellare poteſt, & procurator per alium procuratorem, vt *l. 4. §. 1. & vlt. de appellat. l. ſi procurator 9. §. 1 de dolι ma. & met. except.* Et duo ſunt domini litis, vnus principalis, qui conſtituit procuratorem. Alter eſt procurator, nempe quodammodo dominus litis poſt litem conteſtatam. Cuius ſententiæ vis multiplex, vt non poſſit mutari temere, vt mortuo mandatore, ſiue domino, nihilominus litem peragere poſſit, & alium procuratorem conſtituere; quod non poteſt ante litem conteſtatam, *l procuratorib. 22. & ſeq. C. de procur.* vt condemnatus poſſit appellare; ſed non vt in eum agi poſſit iudicati, vel ipſe agere. Itaque certum eſt, actionem iudicati dari domino in dominum, non procuratori in procuratorem, exceptis duobus caſibus: ſi procurator ſe liti obtulerit ſine mandato, id eſt, ſi fuerit voluntarius procurator qui vltro pro amico litem ceperit nec intereſt ſi ſe obtulerit liti cum ſatiſdatione, vel ſine ſatiſdatione: nam in eum iudicati actio dabitur, quia non eſt verus procurator, & ſi verus dominus non approbet ab illo geſtum, quod inconſulto domino ſe liti obtulerit, *l. Plautius 61. de procur. & d. l. ſi procurator*, in fi. quæ loquitur de defenſore, & accipienda eſt de defenſore, qui non habebat mandatum, quia rem ſuam fecit, litem ſuam, atque quodammodo ſubiecit ſe euentui iudicati. Excipitur etiam procurator datus in rem ſuam, veluti emptor hereditatis, cui mandatæ ſunt hereditariæ actiones, vel reus, quem fideiuſſor, qui pro eo interuenerat, conuentus eo nomine quo fideiuſſerat, facit procuratorem in eam rem: nam ipſe reus tenetur mandati, *l.*

A *ſi quis in rem ſuam 34. l. licet 42. §. ea obligatio, de procurat.* idque ex eo paret quod condemnati in cauſa propria appellare debent ſecunda die, id eſt intra biduum in aliena, tertia die. Et procurator in rem alienam appellat tertia die, in propriam, ſecunda, *l. Qui ſuſpectum 20 § 1 de appellat. l. 1. § in propria, quando appell. ſit.* Excipe ergo procuratorem voluntarium, & procuratorem in rem ſuam. ſi egit ex mandato, fieri poteſt vt quis in rem ſuam, partim in alienam rem datus ſit procurator: quo caſu conſequens eſt vt diuidatur actio iudicati, & detur in vtrumque, vt in *d. l. 1. §. in propria*, ſi quis partim ſuo, partim alieno nomine litigarit, ſuo nomine intra biduum, alieno nomine intra triduum appellat, *l. pater 7. de dote præleg.*

B Species: Pater dotem acceptam à nuru filio exheredato legauit. heres ſoluit dotem filio exheredato marito, retenta Falcidia; & accepta cautione de indemnitate, ſi quando cum eo mulier ageret de dote ſoluto matrimonio, ne bis dotem præſtaret. diuortio facto, mulier dotem repetit ab herede ſoceri, quam iam ſoluerat marito eius, & ex mandato heredis pro eo herede maritus defenſionem ſuſcepit aduerſus mulierem & condemnatus eſt. actio iudicati diuidetur: nam dabitur in maritum pro dodrante, quoniam pro eo in rem ſuam interuenerat, & in heredem ſoceri dabitur pro quadrante, quia pro eo maritus rem alienam defendiſſe videtur: nam etſi mulier ſolutionem ratam habuerit, in heredem ſoceri mulieri eſt actio

C pro modo retentæ Falcidiæ. Et hoc ita ſi maritus iudicatum ſolui non ſatiſdedit: nam tunc in ſolidum conuenietur iudicati actione.

Quæ dicta ſunt in Procuratore, eadem in tutore & curatore dicenda ſunt, *l. 2. de adminiſt. tutor.* ſi ſe liti non obtulerit, quia non potuit eſſe auctor pupillo ad iudicium accipiendum, ſed accepit ex neceſſitate officii. Poſſet ſe liti obtuliſſe videri, ſi vltro acciperet iudicium, cum eo auctore pupillus poſſit accipere.

Idem in defenſore reipubl. *l. 6. §. pen. quod cuiuſque vniu. nom.* Dictum eſt in verum & principalem dominum dari actionem iudicati, ſiue ſuo vel procuratorio nomine egerit, & ei dari. Finge: condemnato non eſt pecunia in manu, ſed eſt in expedito idoneus expromiſſor, qui paratus eſt nouandi cauſa in ſe

D transferre alienam obligationem. quare Expromiſſoris datio liberat debitorem. an is qui vicit, contentus eſſe debet expromiſſore: ſed verba edicti ſeruanda videntur, *l. prætoria 7 de prætor. ſtipul.* Finge, eum quem condemnat prætor, velle ſatisfacere datis pignoribus, an admittetur? non, ne ex obligatione ex qua actum eſt, fiat obligatio iudicati, & ex ea noua obligatio in expromiſſorem. Hæc quęſtio eo ſpectat, an is qui vicit, cogatur contentus eſſe expromiſſore. & ait non cogi, niſi quoties iudicato difficilis eſt pecuniæ exſolutio. Coniunge cum §. *penult. h. leg. l. ſi in ſtipulatum 17. de donat.* ſi iudicatum deductum ſit in ſtipulationem, & ea accepta lata ſit donationis cauſa, liberatio contingit. Ad hoc pertinet edictum,

E l. liberationis 47. D. de verbor. ſignif. id eſt, plus non ſignificatur verbo ſolutionis, quam verbo liberationis in re iudicata. Ad hoc pertinet *l. ſolutionis, de ſolut.* vt magis ſubſtantiam obligationis, quam ſolutionem pecuniæ reſpiciat, ſoluitur debitor & creditor, ſoluitur res vel pecunia, obligatio, id eſt, ſubſtantia eius, *l. 95. §. vlt. l. 97. de ſolut.* & hæc verba §. ait prætor, *vt pecuniam ſoluat*, id eſt, condemnetur, vt obligationem ſoluat.

Ad §. Si ex conuentione.

IVdicatum in ſtipulationem deductum eſt. aut nouandi animo inter conuenientes receſſum eſt ab

actione iudicati, aut non nouandi animo, vt nectere-A tur iudicatus duplici vinculo. & hoc casu non perimitur ordo executionis, si eo vincens vti malit. Item si iudicatus dederit pignora in causam iudicati vel si dederit fideiussores, hæc accessio quæ fit rei iudicatæ, id est si accedat pignus conuentionale vel fideiussor, seruandæ rei fit, scilicet iudicatæ, non perdendæ. Itaque manet rei iudicatæ executio. *si ex conuentione:* nam aliter non admittitur alia satisfactio, nisi ex magna causa, vt & hic recedatur, à re iudicata scilicet.

Ad §. *Idem obseruandum.*

IN hac re nihil interest an per se condemnetur, an per procuratorem: quoniam ordo seruatur execu- B tionis, licet nihil accesserit rei iudicatæ.

Ad §. *Condemnatum.*

IN edicto de re iudicata, siue edicto iudicati Prætor apposuit verba, vt condemnatus pecuniam soluat: nunc exponit quis dicatur condemnatus. Et si quis non sit rite condemnatus, cessat actio iudicati. non exigitur vt recte, sed vt rite: nam etsi non sit recte condemnatus, est actio iudicati. sed rite, id est, solemniter & iuxta ordinem iudiciorum. vt si quis absens condemnatus sit ex edicto peremptorio, non dato secundum ordinem legitimum *l. ex consensu* 23. §. *vlt. de appellat.* vt puta si edictum illud non sit propositum publice, & si in notitiam non peruenerit absentis, quia sententia nulla est, *l.* 1. §. *pen. quæ sentent. sine appell. resc.* Idem erit si sententia non sit ex scripto recitata; nam hoc est ex solemnibus, si non sit recitata officio præsenti, id est, officialibus præsidis, *l.* 6. C. *de sent. & interloc.* & non pariunt iudicati executionem, ac merito scriptum est in l. 12. tabul. *æris confessi rebusve iure iudicatis.* nam si non iure iudicatæ, id est, rite, nulla est actio iudicati. Itaque respicit hic §. ad Prætoris edictum, & l. 12. tabul. Et quia in edicto Prætoris scriptum est, *soluat*, sciendum est quid sit soluere. Soluendi verbum est generaliter capiendum, & magis velle Prætorem vt soluatur actio iudicati, quam vt soluantur nummi. Itaque iu- D dicatus se liberare poterit pecuniæ numeratione, nouatione, acceptilatione, *l. si in stipulatum* 17 *de donat.* non cogitur inuitus qui vicit, aliam satisfactionem accipere, sed intendet ex edicto nummos numerari oportere, nisi ex magna & idonea causa. Ceterum inter volentes generaliter liberatio condemnatum soluit, mutatio causæ debendi, mutatio obligationis iudicati in obligationem ex stipulatu.

Ad §. *Vlt.*

SI quis conuentus noxali iudicio, lite æstimata in decem, non numerauit ea decem, hoc casu eo inuito qui sententiam obtinuit, liberabit se noxæ deditione, quia id ei tribuitur ex l. 12. tab *l.* 6. §. 1 *hoc tit.* Itaque non cogitur condemnatus noxaliter præstare pecuniam. verum hac ratione si velit liberari, opus est vt serui plenum dominium tribuat accipienti; & sicut is qui ex stipulatu soluit rem, adhuc potest conueniri, si aliquid iuris ei rei desit, & si plena res non præstetur, *l. etiam, inf. de solut.* Et sicut heres qui legatum præstitit, adhuc tenetur actione ex testamento, si debilitatum seruum præstiterit, vel ædes legatas, quibus seruiebant ædes suæ, non restituta seruitute quam confusio extinxit: atque ita tenetur ex testamento, *l. huiusmodi*, §. *heres, de leg.* 1. *l. debitor, ad Trebell.* Ita si seruum dedat noxalem in quo alter tantum habeat vsumfructum, dominus adhuc tenetur actione iudicati: vel si seruum obligatum pignori dedat, & forte interim vsusfructus interiit, vel pignoris obligatio dissoluta sit, processuram liberationem Celsus scribit in *l. si hominem* 69. *de solut.* & cum noxæ dedere debet, antequam suscipiat iudicium, post quod non dedet eum noxæ, *l.* 20. §. *idem recte, de pet. hered.* nam post litem contestatam omnino cogitur soluere æstimationem litis in quam condemnatus est noxali iudicio. Obstat *l. locum* §. *proprietarius, de vsuf.* ex qua efficiunt eum qui seruum noxæ dedit, in quo vsusfructus alienus erat, non teneri adhuc actione iudicati. Quæritur in eo §. an proprietarius seruum possit noxæ dedere: & posse ait, si id faciat sine dolo malo, non in fraudem fructuarii, sed quia expediat magis seruum dedi, quam litis æstimationem præstari. nec vsufructuarius queri potest: nam noxæ deditio non perimit vsumfructum, sed fructuario denegabitur vsusfructus petitio aduersus eum cui dedit, nisi offerat ei æstimationem noxæ pro rata vsusfructus. Atque ita consequens videtur, eum non teneri actione iudicati, qui seruum dedit in noxam, cum is qui accepit aduersus fructuarium retineat. Repellitur fructuarius non ipso iure, quia vsusfructus non perimitur noxæ deditione; sed per exceptionem. sed & ei cui seruus deditur noxæ, in quo alienus vsusfructus est, consulitur duplici via, vt agat iudicati in eum qui dedit in noxam, in hoc videlicet vt vsumfructum faciat accipientis. hanc viam si eligat extra ordinem, id C est, interuentu Prætoris, proprietarius coget fructuarium vt pro rata vsusfructus conferat ad litis æstimationem, aut vsumfructum, si vtrique commodior est; *l. si ex duobus* §. *vlt. de nox act.* & hæc via commodior est. Altera via est, vt non agat iudicati, si nolit in proprietarium agere, sed repellat fructuarium persequentem vsumfructum, si non offerat æstimationem litis, vel si noxali iudicio cum esset præsens, noluerit defensionem serui suscipere. Idem in pignerato seruo dedito noxæ, vt eo nomine dominus teneatur actione iudicati, vel creditorem persequentem pignus repellat, nisi creditor præstet æstimationem serui. non cogitur, sed si cum creditor præsens esset noxali iudicio, noluerit eius serui defensionem suscipere: nam tunc ei denegabitur pignoris persecutio, *l. si noxale* 27. *de nox. act.* Atque ita differt pignus ab vsufructu. Pignus liberatur hoc casu ipso iure; eodem autem casu vsusfructus non liberatur ipso iure, sed perimitur: quia pignus constituitur iure prætorio, atque ita pacto nudo, ipso iure ei denegata Seruiana, vsusfructus autem iure ciuili. Itaque non perimitur, nisi alio iure ciuili. Pignus exceptione ipso iure liberatur; nam quæ sunt iuris Prætorii, ipso iure exceptione perimuntur, secus in vsufructu.

Obstat *l. si quis adfirmauit* 9. §. *etsi seruum, de dolo.* Quidam seruum pigneratum dedit in noxam per iu- E dicem, id est, eo interueniente, tenetur actione de dolo, si sciens pigneratum, eum dedit. ergo non est alia actio: nam hæc actio est subsidiaria. sed vera sententia est, noxalem actionem etiam in noxali iudicio esse arbitrariam, id est, si conuetus pareat iudici, absoluitur. nunc finge, te conuento iudex arbitratur vt dedas seruum ante sententiam; dein fert sententiam & te absoluit. *per iudicem*, inquit, id est, ante sententiam iudici paruisti, teneris de dolo, quia sciens dedisti pigneratum, & merito, quia non est actio iudicati. non ex sententia, sed ex arbitrio quod præcessit, fuisti condemnatus; atque ita non poterit esse actio iudicati.

Ad L. Ait prætor V.

PErtinet ad verbum, *condemnatum.* non rite condemnatus est qui ab eo condemnatus, cuius ea de re non fuit cognitio, id est, ab eo qui iurisdictionem habet, id est, à magistratu. Actio etiam datur ex sententia iudicis dati qui habet tantum notionem, cognitionem, non iurisdictionem. Iurisdictio tamen est notio iure magistratus competens. notio est cognoscendi de re aliqua potestas iudici data à Præside vel Prætore concessa, *l. à Diuo Pio 15. infr.* male hic Acc. iudicem delegatum habere iurisdictionem, cum idem est iudex datus, & putat eundem esse ac is cui mandata est iurisdictio, cum is cui mandata est Iurisdictio, habeat Iurisdictionem, non iudex delegatus. Et differentia est vt in *l. 1. quis à quo appell.* Actio ergo iudicati datur ex sententia iudicum datorum. Atque ita melius notionem addit Vlpian. & reprehendit Prætorem, quod non sit vsus generaliore verbo.

Ad ritum condemnationis pertinet vt sententia quid certi contineat, *tit. Cod. de sent. quæ sine certa quant. §. curare, de action.* Cui iunge *l. 3. in fi. C. de inutilibus stipulat.* Nunc finge: iudex dixit: omnem quantitatem cum vsuris solue. nulla est sententia, nisi actorum aliqua parte certa summa sit expressa, *l. 3. d. tit. de sentent. quæ sine c. q.* Item si cum ageretur de fideicommisso relicto à legatario, dixit quod hic in fi. rata est condemnatio. *Pronuntiatum.* id est, si pronuntiatum iudicis sententia, deberi fideicommissum, quod erat ex non scripto relictum, rata est eius sententia, si modo probetur quantum & quale illud sit fideicommissum.

Ad L. Miles VI.

ILlud quod est in principio huius leg. frustra repetitur in *l. item miles 18.* vt miles soluat quatenus eius facultates ferre possint, & si minus facere possit, non cogatur: nec vult Vlpianus hæc trahi ad militiam ciuilem vel Palatinam, ad quod interpretes trahunt: Alia est enim ciuilis militia, vt *l. ab omni, de re milit.* Quare legatum militiæ ciuilis videtur inutile, *l. 11. §. si seruo, de leg. 3.* Priuilegium enim istud est, & priuilegia non solent extendi, ne cogantur signa relinquere. Id militi indultum. & Vlpianus ostendit, aliud in iudicati actione esse; aliud in solutione. Et idem accidit in *§. 1. huius legis*; cum esset conuentus quidam noxali iudicio, iudex condemnauit eum in decem aut, vt noxæ dederet seruum: nã ita pronuntiandum est à *iudice in princ. de off. iudicis.* Titulus de iudiciis est de titulo iudicis dati: nam condemnat sub alternatione. sed actione iudicati agitur tantum in decem. Et longe alia est ratio stipulationis: nam stipulatus decem dari, aut seruum dari in noxam, vt concipitur stipulatio, ita concipienda est actio de stipulatu: alioqui plus causa petitur, quia aufert electionem debitori. Et alia in re differentia est inter iudicatum & stipulationem, quod singula possum stipulari, & mihi dari tantum, vel talem seruum in noxam dari; atque ita singulatim stipulari sub alternatione, & consequenter agere de singulis secundum formam stipulationis: sed non liceret agere de noxæ deditione hoc modo: seruum in noxam dari oportere, non licet ita agere, & ferre condemnationem de noxæ deditione tantum; sed agere hoc modo, aut noxam sarcire, id est, litis æstimationem præstare, aut noxam dedere, *l. 1. §. cum arietes, si quadrup. pauper. fec. dic.* Et principalis est actio de noxæ deditione. appendicula, noxam sarcire. Eadem ratio est iudicati: nam de sola noxæ deditione iudicatum fieri nequit hoc modo: te condemno seruum in noxam dare. arbitrium potest esse de noxæ tantum deditione, non sententia, *§. Præterea, Inst. de act. l. si quis adfirmauit §. & si seruum, de dolo.* In hac stipulatione vtrumque est in obligatione; in iudicato decem, aut seruum in noxam dari. litis æstimatio in decem ponitur. in obligationem noxæ deditio. In solutione lex 12. tabul. vult vt in æstimationem condemnetur qui conuenitur noxali iudicio, vt tamẽ liberetur noxæ deditione. præcedit condemnatio in noxæ deditionem, vt in decem, vel noxæ dedere, *§. 1. de offic. iudic. Inst.*

Ad §. Pen.

EXequenda sententia iudicati post triginta dies, captis pignoribus & distractis per magistratum.

Qui domum debitoris signat quasi obligatam, vel pigneratam, is tenetur actione iniuriarum, *l. si iniuriæ 20. D. de iniur.* Qui etiam rem suam aufert, mulctatur, *l. 3. §. hac actione, vi bonor. rap. l. extat. quod metus causa.*

Ad §. Vlt.

ACtio iudicati videtur Prætoria, vt patet ex edicto; ergo annalis. sed ideo perpetua, quia eius origo est ex 12. tabul. quamuis ordo eius mutatus sit ex edicto Prætoris. Ordo Prætoris est leuior, quo capiuntur pignora. ordo ciuilis 12. tab. vt vinciretur iudicatus, quoad soluisset. Eadem est ratio actionis arborum furtim cæsarum, quæ hodie est in duplum, quia actio est ex 12. tabulis, & erat in 25. asses pro singula quaque arbore furtim cæsa, etiamsi non eo animo cæsa, vt furtum facias, *l. 7. §. vlt. arb. furt. cæs.* quæ lex est ex libris ad edict. vt hæc *l. 6.* Ex quo apparet, legitimæ actioni aliquid derogasse Prætorem, atque ideo quod descendat ex 12. tab. perpetua est. Eadem ratio actionis furti nec manifesti, quæ est ciuilis & in duplum datur, & est perpetua. actio furti manifesti quoad poenam quadrupli est Prætoria, scilicet ratione pœnæ. Actio furti manifesti iure ciuili fuit corporalis pœna. est autem perpetua licet Prætoria: quia prætor absurdum existimat anno eam terminari, Prætor leuiorem fecit pœnam furti manifesti, quam esset ex 12. tab. nam vt dixi corporalis erat pœna, & absurdum existimauit facere breuiorem.

Ad L. Si Homo VIII.

PEtitus est homo actione ex stipulatu. is decessit sine dolo & culpa promissoris, videlicet facto suo post litem contestatam. factum promissor nec possessor præstat etiam post litem contestatam, si litigarit existimans iustam habere causam litigandi: Et videtur statim absoluendus; sed fructuum & partuum superest condemnatio, quorum nomine est condemnandus, *l. vtique, de rei vind. l. si seruus, iudicatum solui.* obiicies: At fructus non veniunt in actionem ex stipulatu, sed non veniunt ante litem contestatam, sed post litem contestatam officio iudicis, & omnis causa. Ergo partus *l. videamus 38. §. si actionem, de vsur. sup* mortuo homine, quo de agitur, sine culpa & dolo promissoris non soluitur omnino iudicium, quia superest fructus & partus ratio.

Ad L. Furioso IX.

A *Iudice*, scilicet, in iudiciis strictis. *ab arbitro*, scilicet, in iudiciis bonæ fidei, non ab arbitro compromissario, cuius nulla est sententia. Ita hanc legem, quidam dicunt, ab arbitro vel iudice furioso &c. Sed mihi non placet. Hoc vult vt in Basilicis: si furioso dicatur sententia, nulla est, quia pro absente est, *l. de vnoquoque* 47. *infi. l. ea quæ, C quomodo & quando iudex.* Finge, post litem contestatam incidisse in furorem: non damnabitur sine tutore, vel curatore, quia nec in causis ciuilibus, nec criminalibus dicta sententia valet, nisi ex contumacia dicta sit ex edicto peremptorio in causa criminali quæ non sit capitalis: nam si sit capitalis, ne in absentem quidem ex contumacia damnatur, sed obsignantur bona, quæ publicantur, si non venerit intra annum: nam reatus durat, *l. absentem* 5. *de pœnis*, *l. 1. de requirendis, vel absent. damn.* In causis ergo ciuilibus & criminalibus non capitalibus dicta sententia ex contumacia valet in *l. 21 C. de pœn.* Apparitores absentes dānantur *l. 1. §. quod de frumentaria, de administr. rerum ad ciuit. pertin.* Procurator emendi frumenti in vsum reipub. pecuniam datam in eam rem, conuertit in alium vsum, debet pecuniam reddere cum vsuris, & si absens damnetur, inanis est querela.

Ad L. Qui cum X.

AD eos qui condemnati soluant in quantum facere possunt pertinet, ex quorum numero fuit miles, *l. 6. sup.* & ex hac l. filius emancipatus vel exheredatus. sciendum est filiumfam. ex omnibus causis obligari in solidum, sed liberari emancipatione, quia capite minuitur Capitis minutio soluit omnes obligationes. At rursus post emancipationem restituitur in solidum, ex edicto de capite minutis. sed ipso iure per status mutationem extinguitur obligatio. Ergo restituitur in solidum: nisi æquum videatur Prætori causa cognita in id restitui quod facere potest. Finge: Eius rei nomine quam contraxit filiusfam. conuenitur statim post emancipationem. importuna est petitio nouam constituenti familiam, nisi modus adhibeatur pro eius facultatibus; quem modum adhibet Prætor causa cognita, forte, quia pater ei dedit peculium amplissimum in emancipando, & conuenietur in solidum: Quod si nihil aut parum, tunc in id quod facere potest statim post emancipationem: nam post multos annos in solidum conuenietur, *l. 4. §. pen. quod cum eo, sup.* Ex delictis etiam confessis ante emancipationem indistincte conuenietur in solidum. ex contractibus, non nisi causa cognita Eadem æquitas est in eo qui morte patris sui iuris factus est; nam incipit nouam condere familiam; sed hic non minuitur capite, si tamen exheredatus sit, non tenetur statim, nisi in id quod facere potest, ne vexetur in initiis familiæ constituendis, qui nihil tulit à patre, *l. 3. quod cum eo qui in al. pot. l. 8. C. eod l. 3. § sed vtrum, de minor. l. si dubitet, §. vlt. de fideius.* Idem si morte patris heres factus sit, sed se abstinuit; nam hic non est statim ex ante gesto contractu damnandus in solidum. Idem si à patre sit institutus in parte modica, *l. 2. supra, quod cum eo*, id est, ex portione legitima, siue quarta, quæ dicitur minima portio: nam si sint tres tantum, satisfaciet vni filio si ei relinquat vnciam: nam quarta non est quarta bonorum, sed quarta pars partis eius quam filius ex bonis paternis haberet ab intestato. cum autem sint tres filii, ipse haberet trientem. Si ergo ei relinquat quartam trientis, A recte ei satisfacit, id est, si ei relinquat vnciam; Et hodie si tertiam partem trientis ei relinquat, id est, vnciam, & binas sexcuncias, id est, tertiam partem vnciæ. Hoc autem intelligendum de contractibus factis à filiofam, ante mortem patris, & emancipationem filii. Hæc autem lex ait, hoc priuilegium dari filiofam. facto sui iuris, si eo tempore quo contraxit, simulabat se esse patremfam. vel mentitus sit: nam propter mendacium amittit auxilium senatusconsulti Macedoniani, & auxilium Prætoris. Ergo non tantum amittit hoc priuilegium, ne supra vires conueniatur, sed etiam auxilium Senatusconsulti Macedoniani Et in hanc rem citatur *lex 4 & l. eum qui, D. quod cum eo. & l. & exheredatum 49. inf.* Addamus qui vltra quam facere possint non conueniuntur. Præterea socii tenentur in id quod facere possunt maB ritus ab vxore, patronus à liberto, parens à liberis, donator à donatore, si conueniantur: Et deducto ne egeant, id est, ne desit victus, vestitusve, tenentur in id quod fac. possunt, *l. 6 de cess. bon.* & pro modo eius quod superest fit condemnatio. Inopes sunt qui non sunt soluendo creditoribus, sed non egent. Pauperes vel inopes sunt etiam quibus victus suppetit, si non possint soluere creditoribus. Egeni quibus nihil est quod vitæ sufficiat. Sed differentia est inter hos, quod in donatore præter alimenta deducitur æs alienum, & pro modo eius quod superest donatario, condemnatur. Et sic habetur ratio potius creditoris, quam donatarii. Alii tenentur in id quod facere possunt, non deducto ære alieno; quoniam melior est conditio creditoris, qui festinat agere. hic prius sumet quod sibi debetur, non habita ratione aliorum C creditorum. Et ita si filius post mortem patris condemnetur ex ante gesto, deducentur alimenta; sed non æs alienum, vt fit in ceteris, vno excepto donatore. Nec obstat *l. 3. quod cum eo, sup.* nam sciendum hoc priuilegium dari filio vt teneatur in id quod possit, non deducto tamen ære alieno, vt non deducat quod debet aliis creditoribus quibuscum contraxit ante mortem patris; sed soluat occupanti agere pro modo facultatum, nisi forte aliquis sit creditor priuilegiarius: nam æs alienum priuilegiatum deducitur. Item potest deducere filius quod debet his quibuscum contraxit post mortem patris & emancipationem, *l. 3. ad Macedonian. d. l. 3. quod cum eo.* sic D excipe hos duos casus in l. 49. & sic non obstabit *d. l. 3.*

Ad L. Si Calendis XI.

PErtinet ad faciendam condemnationem vel modum condemnationis, vt intelligatur quatenus quem iudex condemnare debeat, & qui dicti sunt habere priuilegium superiore lege, etiam condemnati in solidum idem habent priuilegium in actione iudicati, quod habuerunt in pristina actione. Finge: quidam promisit se facturum calendis. ex qua stipulatione agi solet in id quod interest fieri calendis. Pone agi E post calendas in id quanti interest actoris factum esse Calendis quod in stipulationem deductum est. Quæritur an æstimatio eius quod interest referatur ad tempus quo agitur, an ad tempus quo fieri debuit, & ait lex ad tempus quo fieri debuit, scilicet Calendarum: nam post Calendas potest nihil interesse: sed ex eo tempore quo nouissime solui potuit, id est, quo non potuit vlterius differri solutio, *l. 59. & seq. de verb. oblig. l. vinum, si cert. pet. l. vlt. de cond. tritic. l. qui autem § 1 si quis caut.* quæ loquitur de obligatione faciendi, vt pote quæ loquatur de stipulatione iudicio sisti. Hæc lex est de obligatione, quæ habet diem, in qua redigitur æstimatio ad diem, quo solui

debuit. Opponunt huic legi *l. cum quis, de oblig. & act.* A ex qua colligunt, non ſpectari diem, quo ſolui debuit. lex ponit debitorem fuiſſe reum in diem, & hunc dediſſe fideiuſſorem. & ait, ſpectari debere æſtimationem eo tempore quo fideiuſſit. ſpectatur ergo, inquiunt, tempus contractus, non ſolutionis. Sed ponendum debitorem in diem, dediſſe fideiuſſorem poſt diem, non ita multo poſt diem, vt fit plerumque ab his qui non habent ad diem pecuniam in manu, vt ſatisfaciant creditori, interim dato fideiuſſore, ne vrgeantur: cum igitur ſtipulator vellet agere cum illo ex ſtipulatu, poſt diem dedit fideiuſſorem, qua die ſi egiſſet, æſtimatio facta fuiſſet eo tempore quo debebat dari: non mirum ergo ſi dicat ſpectari diem fideiuſſoris: nam idem eſt dies quo fideiuſſit, & quo B debitor dare debuit. Itaque non obſtat: imo illud idem dicit. Non eſt probandum quod ait Accurſ. ad hanc leg. ſiue eius ſpeciem, æſtimationem fieri, quanti intereſt poſt calendas: in hoc caſu æſtimabitur, vt ait, quod nunc intereſt poſt calendas fieri, ſi poſt calendas creuerit id quod intereſt, id eſt, agentis pluris interſit poſt calendas. quod falſum eſt. & *l. 3. §. ſi per venditorem, de action. emp. & l. pen. de condict. tritic.* loquuntur de obligatione quæ diem non habuit in qua æſtimatio ſpectatur poſt moram.

Ad L. In depoſiti XII.

Finge: depoſitarius aut commodatarius cum quo C agitur iudicio depoſiti, vel commodati non habet rei reſtituendæ facultatem, quia dolo eius ea res abeſt, non dicit, poſſidet. Et quoties rei reſtituendæ facultas non eſt, æſtimari litem oportet, & non tantum æſtimatio fit quanti re vera eſt, ſed aliquando pluris: nam tanti æſtimabitur quanti actor in litem iurabit. Atque ita condemnato depoſitario, vel commodatario, ſolet ſuccurri officio iudicis addicti iudicio bonæ fidei, vt dominus ei cedat cui damnatus eſt, actionibus ſuis, puta rei vindicatione: nam hæc litis æſtimatio eſt ſimilis emptioni, *l. 3. pro empt.* Et quamuis dominus vendat inuitus, tamen venditio eſt; & cum actor pretium ſuæ rei tulit, quod ipſe fecit, opus eſt vt cedat condemnato actionibus ſuis, ad eam rem D perſequendam, vel etiam vt caueat, ſi ei præſtiturum actiones ſuas eius rei nomine, cum erit commodum, vt cum res apparebit. videbatur plectendus condemnatus propter dolum non ſolũ ad æſtimationem litis quæ petitur: ſed hoc quoque nomine ne cederentur ei actiones *l. is qui dolo 69. de rei vindic.* in qua poſſeſſor rei alienæ qui dolo malo deſiit eam poſſidere, ita punitur, vt condemnetur quanti actor iurauerit in litem; dein vt non cogatur ei cedere actiones. in *d. l. is qui dolo* agitur de rei vindicatione. In hac l. de actione depoſiti, vel commodati, cui adiungi poteſt pigneratitia directa: quæ tres ſunt actiones in perſonam, quibus rem perſequimur, & petimus rem noſtram reſtitui nobis. De his agitur in hac lege, non in *d. l. is qui dolo.* Hæ tres actiones ſunt bonæ fidei. actio E in rem eſt arbitraria. in actione bonæ fidei, vt in *§. bonæ fidei, de actionib.* eſt libera poteſtas iudici æſtimandi quemadmodum actori ſatisfieri debeat ex æquo & bono, & vt alter alteri damnari oporteat, & in hac cauſa ſolet ſubueniri damnato ex bono & æquo; quamuis non cogatur iudex ad id. In actione in rem non ita libera eſt poteſtas iudici æſtimandi. In arbitrariis actionibus poteſt tantum arbitrari vt poſſit ſe medium interponere ad litem componendam ſine condemnatione. veputat iudex arbitratur iubetque rem reſtitui actori: cui arbitrio ſi pareat reus, abſoluitur. ſi vero non pareat, quanti in litem actor iurauerit, condemnatur. Et ita ſi quid metus cauſa geſtum ſit, arbitratur iubetque rem metu extortam reſtitui: cui ſi nõ pareatur, damnatur in quadruplum. Ita in noxali iudicio arbitratur, cui ſi non pareat, noxam ſarcire oportet. Itaque in arbitraria actione non eſt amplior iudicis poteſtas, quam in ſtrictis iudiciis, niſi quod poteſt arbitrari. male Accurſ. opponit *l. 13. in princ. commod.* quæ loquitur de commodato, & ponit rem commodatam abeſſe, & commodatarium præſtitiſſe æſtimationem litis, quo caſu dominus cauet de re præſtanda ſi in ſuam poteſtatem peruenerit. nam hæc cautio eſt de alia re, non de cautionibus, in quibus cedendis inter actiones tres dictas & ceteras differentia eſt. in hac cautione de re præſtanda nulla eſt differentia, *l. eius rei 46. & ſeq. de rei vindicat.*

Ad L. Si quis ab alio XIII.

Ego a te ſtipulatus ſum decem mihi dari, a Titio, ſatiſdari tuo nomine, id eſt fideiuſſorem dari eius pecuniæ nomine, quam non ſum à Titio ſtipulatus. Itaque non eſt fideiuſſor, nec reus promittendi, quia rem non promiſit; ſed eſt adiectus obligationi ſatiſdationis cauſa. quid venit in hanc ſtipulationem? Et venire ait id quod intereſt, quaſi id actum videatur: & in *l. ſi quis 11. §. vlt. de verb. oblig.* hęc definitio dicitur eſſe Proculi: qua in ſtipulatione ſatiſdationis venit id quod intereſt, *l. 113. §. vlt. eod.* Et à Proculo Celſus hoc accepit. Itaque ex hac ſtipulatione non agam vt præciſe ſatiſdes, ſed vt præſtes id quod intereſt: cum ita ſtipulatus ſim, ſatiſdari, poteſt mea intereſſe tantumdem, quantum ſcilicet eſt in ſorte, id eſt, in decem, ſi promiſſor non ſit penitus ſoluendo. Poteſt minus intereſſe. ſi promiſſor ad aliquid ſit ſoluendo, vt in quinque: non agam in Titium, niſi in quinque. poteſt nihil mea intereſſe, vt ſi ſis locuples. Itaque non erit actio ex hac ſtipulatione. ſi debitor principalis ſit locuples poſſum conuenire prius fideiuſſorem, ſed non contra ſtipulatorem fideiuſſoris. vani timoris æſtimatio nulla eſt, id eſt, quod timeat ſtipulator ne tu deſinas eſſe ſoluendo. non ideo poteſt fingere ſua intereſſe ſatiſdari ſibi; & non ideo deſiderabit ſatiſdari, cum ſis locuples: nam iſtius vani timoris, id eſt, irrationabilis non eſt habenda ratio. Et generaliter in æſtimando id quod intereſt, non ſunt computandi aduentitii caſus, *l. 6. qui & à quibus man.* id eſt, ea quæ extrinſecus euenire poſſunt. Itaque ex hac ſtipulatione non agetur, niſi debitor principalis factus ſit non ſoluendo in totum ſiue in partem, non agetur ſi ſit locuples ob vanum timorem. ob id in *l. vn. C. de ſent. quæ pro eo quod inter. profer.* in definiendo id quod intereſt ait non eſſe animum attendendum friuolis partium allegationibus, ſed iudicem ſpectare oportere quid abſit, lucrari ve potuerit. veluti non habetur ratio compendii negotiationis, vt ſi cauſetur, ſi mihi ſolutum fuiſſet, me tantum vtilitatis conſecututum fuiſſe, *l. ſi ſterilis §. cum per venditorem, de action. emp. l. vlt. de peric. & comm. rei vend. l. 2. rem rat. hab. l. Imper. §. ſi centum, de leg. 2. l. 26. de leg. 3.* vbi prudenter Accurſ. ait: in actione ex teſtamento præſtari damnum, puta ſi res pereat poſt moram tantum heredis, vel ſi deterior facta ſit, non ſi ob rem non præſtitam damnum acciderit bonis legatarii quaſi remotum. Et emendanda eſt *l. vani timoris, de regul. iuris.* Illa eſt ex lib. 7. hæc ex lib. 6. ff. Sed rectius ex *lib. 6,* vani timoris iuſta æſtimatio non eſt, ait lex. veteres non ita. ſed iidem omnes explicant eam ex *l. 13. quod metus cauſa,* vt quis vano metu perculſus non poſſit agere de reſtituẽdo eo quod datũ eſt metu vano, ſed hoc modo legẽda eſt lex vt hic, ex irrationabili timore non poteſt ſumi æſtimatio, vel cauſatio eius quod intereſt.

Ad § Vlt.

EX hoc §, vulgo sic statuunt: in omni stipulatione venit id quod interest, nedum in stipulatione satisdationis. sed falsum est, in omni stipulatione id venire, nisi sit eiusmodi stipulatio satisdationis *In pecuniam numeratam*, id est, æstimationem. Sed finge: Damnum passus est stipulator, & res non est in integro. Iam non potest facere quod promisit; sed si res sit in integro, id est, si adhuc facere possit, in actionem ex stipulatu veniet hoc tantum, fieri oportere, vt si promiserit opus se facturum. Hoc certum est in donationibus, § *1. de donat.* Idem in emptionibus, venditionibus. Et Martini vera sententia à Paulo *Sentent. lib.* 1. *tit.* 1. confirmata, cum donatio æquipararetur emptioni. idem in inuestituris, quas qui faciunt, præcise coguntur tradere feudum, vt in legatis, *l. si domus* 71. § *qui confitetur & seq. de leg.* 1. *l.* 11. §. *vlt. de leg.* 3. Idem in honoribus & muneribus, *l. æstimationem*, 16. *D. de muner. & honor. & l. vlt. de fideicommiss. libertat.* stultitia est vt rem non compellatur tradere, qui eius præstandæ facultatem habet. venit igitur in stipulationem factum, si eius facti integra sit potestas. Illi autem nituntur ea ratione, quia inutile est quem facere, paratum subire æstimationem litis. quæ ratio fallax est. Adferunt legem *nec emere*, 16 *C. de iure deliber.* sed ibi non cogitur quis emere, & nulla faciendi obligatio est. A l. 11. vsque in hunc locum proponuntur quatuor casus, quibus in stipulationibus faciendis venit id quod interest, non factum, quorum prior, si quis fieri certo die stipulatus sit. Ita in emptione, *l.* 10. *C. de action. emp.* secundus in *l.* 12. *si res absit*, dolo, vel culpa aduersarii Tertius in stipulatione satisdationis ex definitione Proculi. Quartus in § *vlt huius l. si quis* promiserit prohibere se ne quod damnum ex ea re stipulator patiatur, & non prohibeat: vel si quid quis fieri stipuletur, in quo semel deficiente promissore, iam non sit postea ei integrum facere & sarcire damnum; quibus omnibus quatuor casibus necessario fit æstimatio in id quod interest.

In § *vltimo* duæ sunt diuersæ lectiones. Librarius Pandect Flor duas lectiones apposuit, vnam post aliam, quarum posterior melior est & non prior, quod dicat librarius, *ita habeatur*, id est, ita legatur. lege: tibi quis ita promiserit, *ne quod ex ea re.*

Ad L. Quod iussit XIV.

IVssum Prætoris potest reuocari, non sententia, quia iussum non obtinet auctoritatem rei iudicatæ, *l. post sententiam* 9. *C. de sentent. & interl. omn iudic.* In qua ostenditur tribus exemplis, non omnem vocem iudicis obtinere vim rei iudicatæ: Primum est si de re iam iudicata sententiam dicat, nunc aliam dicat, super eadem re: nam prior sententia non potuit repeti, tolli, mutari Secundum, si de possessione pronuntiarit, de beneficio momenti: nam hæc sententia de possessione non facit præiudicium controuersiæ proprietatis. Tertium exemplum, si quid interloquatur iudex, cum interlocutio possit mutari. De iusso est lex *l. si opus, de oper. nou. nunt.* Alter in *l. pen. de Prætor. stipul* De sententia *l.* 1. §. *vlt. de quæstion.* vbi Præses non potest corrigere sententiam, sed oportet eum scribere Principi, *l. acta* 45. §. 1. *hoc tit.* Principi hoc licet, *l. Diui fratres*, *de pœnis*, *l. Diuus* 33. *hoc tit.* Quidam condemnatus est, circumuento magistratu, testibus corruptis dolo aduersarii. is libellum Principi obtulit, se falsis testimo-

A niis damnatum. Tunc quoties Princeps vult causam retractari, non debet apud eundem, sed apud alium, *l.* 1. *C. de sent. Præf. Prætor.* à sententia præfecti Prætorio, non appellatur, sed retractatur: nam retractatio impetratur à Principe, non apud eundem Præfectum Prætorio, sed apud eius successorem, quia periculum est ne permaneat in sua sententia. Ita à senatu retractatio fit sententiæ latæ ab alio. Plinius lib. 6. Epist. in Epistola scripta Vrso de Bithyniis conqueritur ea de re: In oratione pro Quintio iussum separatur à sententia, vt & præceptum, *l. vlt. D. quæ sent. sine appellat.* Præceptum autem est interlocutio. In Prætore dubitabatur qui post dictam sententiam non desinit esse Prætor. sic & multo magis illud erit in iudice, etiam dato & compromissario. Ratio ex *l. post*
B *rem* 55. *inf.* quæ est de iudice pedaneo. semel enim male seu bene iudicauit, & vnus dies pro momento computatur, adeo vt si vno die, duobus sit pronuntiatum, neuter videatur prior. Huc pertinet *l.* 62. *h. t.* Potest tamen quæ veniunt ex consequentia supplere, vt *l.* 42. *h. t.* condemnauit aliquem, & nihil dixit de sumptibus, poterit eo die eundem in sumptus damnare.

Ad L. A diuo Pio XV.

QVi possunt exequi sententiam in principio huius leg. §. 1. declarat. cetera pertinent ad ordi-
C nem exequendæ sententiæ non legitimum 12. tabul. qui exoleuit, sed Prætorium, qui dicitur extraordinarius *l. si pignora* 50. *de euict.* quia non est secundum legem 12. tab. hic rescriptum est ad magistratus.

Iudices dati dicunt sententiam, cuius executionem non habent, quia est iurisdictionis & mixti imperii: nam quæcumque sunt iurisdictionis, sunt mixti imperii & contra, *l. cum Prætor, de iudic.* Quærit Acc. an iudex specialis datus à Principe habeat executionem, & falso ait, eum non posse exequi: nam hoc præcipuum habet, vt possit alium iudicem dare, quod datus à iudice non habet, *l.* 4. 5. 6. *de iudic.* Is habet assessores suos vt magistratus, *Nou.* 60. habet propriam apparitionem in *l pen C. de fruct. & lit. exp.* Est constitutio Græca Zenonis de fructibus cuius
D mentio fit in *Nou.* 82. Executio iudicis fit per apparitores, *l.* 2. *C. si in caus. iudic. pignus captum sit*; quid apparitio iudici dato à Principe, si executionem non habet? a iudice quem dedit ipse, appellatur, *l vn. qui pro sua iurisd. iudic. dare possunt.* consequens igitur vt habeat iurisdictionem, non notionem tantum. Quæritur an magistratus possit mandatam sibi iurisdictionem mandare: sed magistratus partem suæ iurisdictionis mandat *l. solet & seq. de iurisd.* At executio est pars iurisdictionis. Et regula est. Quæ sunt legis, non possunt mandari id est, quæ non habet iure magistratus, vt ius gladii. Tutorem dat priuatis, sed ex lege. Quæ sunt iurisdictionis, id est quæ suo iure
E habet, id est, sine speciali attributione à lege, mandari possunt. executio & missio in possessionem, quæ est executionis species, quia suo iure habet, mandari potest, *l. pen.* §. *vlt. de offic. eius cui mand. est iurisd.* Ergo executio sententiæ mandari potest. magistratus exequuntur sententias iudicum à se datorum, vel arbitrorum *l. furioso* 9 *sup. l.* 7 *D ad l. Iul. repet* In 12. tabul. actiones diuiduntur in actiones bonæ fidei & strictas ex eadem l. 12. tabul. proficiscitur diuisio iudicum in iudices & arbitros. arbitri adduntur actionibus bonæ fidei, iudices strictis. magistratus eorum sententiam exequitur. Quidã dicunt, iussionem Principis ad hoc adesse oportere quia Prætor non habet potestatem in Præsidem, magistratus vrbanus in prouincialem. sed iubere est verbum precarium, vt in

l. Aurelius 28. §. vlt. de liber. leg. l. 2. C. comm. de leg. A ait ductum esse verbum Plinius in Panegyrico: *iussit. Imperij hoc verbum, non adulationis esse obsequio tuo credas.* vbi videtur innuere, verbum esse adulationis mandare est rogare. Et hoc fit hodie. *vide* ad hunc §. *l. argentarium 45. §. 1. de iudic.*

Ad §. In venditione.

NVnc quo ordine sententia exequenda. ordo quidam est extraordinarius, non legitimus, vt scilicet iudicati pignora capiantur, & distrahantur per appatitores longe alius fuit ordo l. 12. tab. In *l. si pignora 50. de euict.* dicuntur extra ordinem Praetores exequi rem iudicatam ordo 12 tab. vt is secundum B quem sententia dicta est, ducat iudicatum domum, & vinciat neruo, & compedibus: Et si ita vinctus velit, de suo viuat, si non possit de suo viuere, cum alat is qui eum habet vinctum: & ad extremum iudicatus ei addicatur, vt in eum vitae & necis ius habeat. Ad id respexit *l. si pro aliquo 21. §. 1. ad senatuscons. Velleian.* vbi dicitur, mulierem non posse tueri se Velleiano; veluti si quid liberaliter fecerit, ne iudicatus vexaretur, quia liberaliter fecit, & donationis causa. ne vexaretur, ait lex, idest, raperetur, duceretur, vinciretur. Ad id etiam respicit lex *quos nos hostes 234. §. vlt. de verb. signific.* explicat quid sit viuere, respiciens ad verb. 12. tabul. ni suo viuit, scilicet, qui ductus est, libras panis in diem dato: vbi ait verbum viuere referri ad vestimenta & stramenta. Ad hoc C etiam respicit *l. verbo victus 43. & l. in stratum 45. eod. tit.* vtraque lex est ex lib. 58. ad edictum, in quo tractauit de executione rei iudicatae & exposuit edicta Praetoris ad eam rem pertinentia. quae non tam fuerunt de ordine exequendi extra ordinem, id est, iure Praetorio; sed fuit etiam edicti pars quaedam de ordine legitimo: nam ordo l. 12. tab. nunquam fuit sublatus: non ergo ideo minus licet eo vti. Et hodie licet omnes actiones sint extraordinariae, licet etiam vti ordinarus, quae sublatae non sunt, vt possit quis criminaliter agere, *l. vlt. D. de furt.* sed etiam agere furti in duplum, vel in quadruplum. Et in eum, qui addict.. victum non praeberet, prodita actio poenalis D à Praetore, vel in eum qui prohiberet ducto domum stramenta & victum inferri. Et ideo in dd. ll. ostenditur quid verbo victus & strati contineatur. Eo spectat *l. 34. inf.* vbi iudicato & nexu vincto datur vtilis, id est, in factum actio: nam omnis vtilis actio est actio in factum, & omnis actio in factum vtilis, vel iniuriarum. Item datur actio si quis ex domo in ius rapiat, *l. qui in domum, de iniuriis.* extra domum quidem potest. Item si quis satisdantem in ius vocauerit, *l. 5. qui satisd. cog.* Item si intestato ducat, id est, si non testato eum ducat. pro his ordo legitimus nō est abrogatus, sed frequētior est extraordinarius, quo iudicati res mobiles, vel animales pignori capiuntur in causa iudicati, & distrahuntur. in iure promiscuè mobilia & mouentia sunt eadem, *l. 2. de supp. leg. l. 3.* E *§. Nerua, de acq. poss.* iubetur autem hoc fieri per apparitorem, vel officialem, *l. 2. C. si in causa iudic. pign. l. si pignora, de euict.* in qua lege apparitor qui extra ordinem distrahit pignora, non tenetur emptori de euictione, quia rem suam non vendit, nec sua sponte. tenetur tamen de dolo domino rei, si forte rem viliori pretio addixerit: quid igitur fiet hoc casu? Actio est emptori aduersus iudicatum, qui pretio liberatus est, ac si ipse vendidisset, tenetur emptori non quanti interest, sed de pretio tantum eius rei, & vsuris, *l. si p us, eod tit. l. si ob causam 13. de Euict.* distrahuntur autem post duos menses, *l. debitoribus 31. inf. hoc tit.* sicut ex ordine 12. tab. iudicatus non statim addicebatur, sed post 60. dies, id est, post duos menses. Deinde in hac lege, ait, si res mobiles sufficiant iudicato, bene rem esse, sin vero minime, pignori capiuntur res soli, id est, immobiles. nec ab his distat lex quam opponit Acc. id est, *l. vlt. C. de his qui ad Eccles. confug.* quae licet prius loquatur de rebus immobilibus, quam de mobilibus, non ideo sequitur ab immobilibus incipiendum. lex ea non est de iudicato, sed contumaci. at praeterea de praetorio pignore quod iure ordinario constituitur, non de pignore quod capitur extra ordinem in causam iudicati, quod pignus nunquam appellatur Praetorium, licet Praetoris iussu capiatur; sed praetorium dicitur quod Praetor ipse ex edicto constituit per missionem in possessionē & sic missio in possessionem est pignus B plenum, & missus occupat pignus plenum; sed is cui quis damnatus est, non occupat pignus quod apparitor capit. Praetorium pignus proficit omnibus creditoribus, vt missio, etiamsi vnus mitti tantum petierit: Et sic missio est vniuersalis. pignoris capio, quae fit extra ordinem proficit tantum ei, qui sententiam obtinuit. Huic praeterea pignori distrahendo praestituūtur duo menses distrahendis bonis in quae missus est creditor non est constitutum certum tempus, & est arbitrarium, *l. pen. & vlt. §. sin autem, C. de bon. auctor. iud. poss.* Iura vocat nomina, actiones & obligationes: nam ad haec vltimo peruenitur, quia proprie nostrum non est quod nobis debetur. *Interloqui* in hoc §. est, iubere, vt in *l. quod iussit 14. h. t.*

Ad §. Si pignora.

CApta pignora apparitor proscripsit. nullus extitit emptor. addicenda sunt pignora ei, cui quis damnatus est, iure possessionis non dominii: nam Praetor non facit dominum, sed possessorem. cum tamen tuetur vt dominum, vel ei addicenda à principe iure dominii vsque ad modum iudicati *l. 3. C. de execut. rei iudic. l. 2. & 3. si in causam Iudic. pign. captum sit.* Finge: minus debetur quam sit pignus. hoc casu non totum addicetur, sed quod amplius est, refundetur si plus est in debito, quam in pignore, superest ei superflui persecutio, nisi contentus sit pignoribus: nam hoc modo transegisse videtur. Igitur antequam capiat pignora, protestari debet superflui sibi esse petitionem, vel ea recusare.

Ad §. Si rerum.

SI debitor rerum quae capiuntur, controuersiam patiatur, vt si quis dicat pignora sua esse, non iudicati, quid faciet apparitor? Praetor de proprietate earum summatim cognoscet, quod si aliquatenus iustam esse controuersiam compererit, pronuntiare debet, res ei esse relinquendas qui facit controuersiam. Et ea pronuntiatio appellatur sententia & res iudicata. sed rei iudicatae vim non habet, vt *l. post sententiam, C. de sentent. & interloc.* quia debitori licebit iure ordinario experiri, quia scilicet de proprietate iure extraordinario victus est. Itaque sententia lata extra ordinem non facit praeiudicium cognitioni ordinariae. In textu: *sic euenit vt omnibus integris tantum capioni.* recte legitur, *capioni. res iudicata*, summatim cognita, vt summaria cognitio praestat vt res capiantur pignori, vel non. ceterum omnia sunt integra, id est, iura integra vtriusque partis. male Accurs. *vsucapioni.* In iudicato si fiat controuersia rerum vel nominum quae pignori capiuntur, vt *l. 2. C. quando fisc. vel priuat.* fit summaria cognitio, vel dimittuntur & relinquuntur, si supersint alia, vt

in compenſationem non veniunt ea quæ veniunt in controuerſiam, *l. vlt. C. de compenſ.* Ita in rem iudicatam. Ita cognitio quæ fit ex Carboniano edicto, non præiudicat ſtatui.

Prætor & ceteri magiſtratus iudicum à ſe datorum ſententias exequuntur ordo autem eſt, vt in cauſam iudicati bona capiantur, primum mobilia, dein immobilia, & his non exſtantibus peruenitur ad iura, id eſt, incorporalia; atque ita auctione vel haſta diſtrahuntur, & addicuntur ei, quem pluris licuiſſe conſtiterit, vel non inuento emptore, creditori, pro modo debiti, niſi forte contentus ſit pignora poſſidere. Finge: minoris ſunt pignora quàm ſit iudicato comprehenſum; & creditor tamen, qui cauſam obtinuit, his pignoribus contentus eſt. an ſuperflui repetitio eſt? minime. quia tranſegiſſe videtur de credito. Ex quo elici poſſit, tranſactionem B poſt rem iudicatam valere. atqui res iudicata eſt de certa re, trāſactio de incerta: niſi dixeris, pactionem eſſe potius, quæ tacite interpoſita videtur donationis cauſa ab eo, qui pignoribus pretii minoris contentus fuit quod verius eſt, imo nec pactio proprie eſt, quia nec pactio nec tranſactio perimit rem ante iudicatam ipſo iure, ſed per exceptionem: & hoc §. perimitur, ſed ſatisfactio potius eſt, quæ pro ſolutione eſt, *l. ſatisfactio, de ſolution.*

Ad §. Si rerum, repetita prælectio.

QVid ſi rerum captarum ſit controuerſia, vt ſi quis dicat ſua eſſe quæ capiuntur in cauſa iudicati? & ait prætorem ſtatim cognoſcere debere de C proprietate, & ſi cognouerit, rem eſſe debitoris, perget exequi; ſin minus, ſecus. ſed hæc ſummaria cognitio non per omnia habet vim rei iudicatæ: nam ſi Prætor re cognita exiſtimarit rem captam pignoris loco eſſe vindicantis, ea res nihil præiudicat debitori, vt cui integra eſt eius rei vindicatio, nec repelletur exceptione rei iudicatæ, nec ſtatim habebit eam rem is, cui reſtituta eſt, ſi iure ordinario res ab eo petetur. iudicati exceptio nullas patitur moras, & cui competit actio iudicati, is ſtatim per ſententiam rem aufert, ceteris eſt actio, *l. minor ann. vigintiquinque 40 de minoribus* & ſtatim res petitur, *l. 1. §. pari, de liber. exhibend.*

D Si magiſtratus putarit rem pignori capiendam, nec audierit controuerſiam, præſto eſt integra rei vindicatio. Ergo ſummaria cognitio fit, *& tantum*, ait lex, *capioni res iudicata proficit*, id eſt, pignoris capioni; nec obeſt cognitioni proprietatis. Iure ordinario cœperat peti, id eſt, vindicari, ad differentiam executionis, quæ fit extra ordinem, *l. ſi pignora, de euict.* cum condemnatio ſit ordinaria.

In *Nouella* 53. eſt caſus de Prætorio pignore, quod conſtituitur iure ordinario; hîc de pignore in rem, in qua Nouella πανυμερῶς, id eſt, ſummatim iudicatur. quod eſt extraordinarium propter executionem. ſi non inueniatur qui ſiſti promiſit, ſummatim E cognoſcit iudex, niſi certo die veniet, & mittet in poſſeſſionem bonorum latitantis, & illa miſſio in poſſeſſionem non finit litem, atque ideo per omnia non habet vim rei iudicatæ, cum reuerſo debitori licebit de iure ſuo diſputare. Sicut in compenſationem non ſunt deducenda, niſi quæ ſunt extra controuerſiam, *l. ſi debeas 22. de compenſat. l. 3. de tutel. & rat. diſtrah. l. vlt. C. de compenſ.* Ita pignora capienda non ſunt, niſi quæ extra controuerſiam ſunt: ideoque ſummaria cognitione nihil opus erit, quæ quamlibet vim rei iudicatæ habeat. Itaque controuerſiæ incidenti non fiet præiudicium. Qui citati non adſunt, mulctantur mulcta, aut pignoribus captis. ideo ſi filius

A petat alimenta, & negetur eſſe filius, ſtatim cognoſcet Prætor, & ſi videatur, decernet alimenta, vel dabit bonorum poſſeſſionem contra tab. quæ res iudicio ſtatus non præiudicabit, *l. 3. §. ſi vel parens & ſeq. & §. ſolent, de liberis agnoſc. & l. 3. §. cauſa, de Carbon. ed. l. 1. §. ea quæ, de ventre. in poſſeſſ. mitt.* de quibus rebus iudices ſummatim cognoſcunt. Acc. in *l. iudices C. de iudiciis* de plano. In *l. 3. §. ſciendum ad exhibend.* ſummatim non eſt de plano, id eſt, paſſim *l. magis 5 §. non paſſim, D. de reb. eor qui ſub tut.* qui ſummatim cognoſcit, cognoſcit pro tribunali, *l. 105. de reg. iur.* at qui de plano, non ſummatim. *Capioni.* Si res capta ſit pignori in cauſam iudicati, & addicta ſit vt vſucapi poſſit ab eo, cui addicta eſt, ſi modo omnia concurrant, quæ in vſucapione deſiderantur, puta poſſeſſio longi temporis, & bona fides. idque B denotant illa, *integris omnibus*, id eſt, omnium iure ſaluo, vt dicunt; ſed ſupplent, rem addictam, de ſuo. Et quamuis ſententia dicta ſit rem pignori capiendo, ea ſententia non proficit ad vſucapiendum, ſed addictio, quæ proficit vt creditor pro emptore vſucapiat, *l. 4. C. de euict. l. eleganter, in princ. de vſur.* Et addictio in hac ſpecie adeo proficit vſucapioni, vt creditor poſſit vti acceſſione temporis, quo debitor vſus eſt, *l. Pomponius 13. §. ſi iuſſu, de aquir. poſſeſſ.* ex quo erui id poteſt, ſi eundem §. *ſi iuſſu*, coniungas cum §. *ex facto*, qui præcedit, quique finitur his verbis, *prædone poſſidente*, à quibus verbis incoepere §. & ſubſequantur cetera, *ſi iuſſu*, Atque ita in Baſilicis. Species hæc eſt: manumiſſus eſt inter viuos, puta C vindicta, quem non ſequitur peculium: ſecus in teſtamento: manumiſſus ergo inter viuos poſſedit rem peculiarem, & dominus diſtraxit eandem rem peculiarem. an poſſit coniungere tempus domini? Et ait non coniungendum, quia manumiſſus clam poſſedit. non accedit vitium vitio, §. *vlt. d. l. Pomponius*; non congruunt verba, *prædone poſſidente*, cum dixerit clam poſſidentem, quem non vocat prædonem, qui palam & vi poſſidet. Itaque cum dixerit de eo qui poſſidet clam, dicit de prædone; Prædonis enim vitioſa poſſeſſio non accedit non vitioſæ. niſi vno caſu in *d. §. Prædone*, quia iudex qui reſtitui iubet poſſeſſionem, pleniſſime reſtitui iubet, ſicut & fructus perceptos, & quos percipere potuit. Et Bart. hanc ipſam ſententiam adducit ad eum §. *Prædone.* Itaque à prædone poſſidente re mihi reſtituta iudicis officio, D accedit mihi temporis acceſſio. Græci vertūt *d §. Prædone.* Quod poſſidebas mala fide, mihi reſtituiſti iuſſu iudicis. Accedit mihi tempus quo poſſediſti: Dicunt ergo vſucapioni, ſcilicet interrumpendæ: vt ſit ſenſus, vſucapio cœpta à debitore condēnato interrumpitur, ſi magiſtratus eam rem pignori capi iuſſerit, quod falſum eſt, vt & Bart. ſenſit, quia pignore capto, eius rei poſſeſſio, quoad poſſeſſionem non interrumpitur nam ſicut vſucapio non mutat pignoris cauſam, *l. iuſto §. non mutat, de vſucap.* Ita pignus, ſiue detur ex conuentione, ſiue officio iudicis, non mutat vſucapionis cauſam: nam etſi debitor tranſtulerit eam ad creditorē, poſſidet quoad poſſeſſionē, *l. 1. E §. per ſeruum corpor. de acq. poſſ.* Altera ratio hæc eſt, quod inter pignus prætorium & iudicatum ſit diſcrimen. De Prætorio pignore eſt tit. *ſi in cauſa iudicati. Pignus capt. ſit.* pignus Prætorium conſtituit poſſeſſorem. At qui cauſam obtinuit, non mittitur in poſſeſſionem pignoris iudicati: nam obſignatur, vel ſequeſtro deponitur, *l. 2. C. ſi in cauſa iudic.*

Prætorium pignus prodeſt omnibus creditoribus, *l cum vnus, de rebus auct. iud. poſſ.* Pignus quod capitur ex cauſa iudicati in perſonam conſtituitur, id eſt, reſpectu perſonæ eius ſecundum quem iudicatum eſt, *l. ſi. & iure, D. qui potior in pign. hab.* Prætorium pignus vel miſſio in poſſeſſionem non impedit vſuca-

pionem, *l. missus, pro emptore. l. 2. in princ. pro herede.* A si misso creditore in possessionem non interrumpitur vsucapio pignoris, nec eo non misso, puta capto pignore in causam iudicati per officiales vel apparitores ergo talium, vsucapionem interrumpi pignore capto in causam iudicati.

Ad §. Quod si res.

CErtum est rem alienam non posse pignori capi in causam iudicati, sicut nec dari iure ex conuentione. an tamen res pignerata alii possit pignori capi in causam iudicati, quæritur. id quidem potest, si vna res sufficit aliis creditoribus: sed in causa pignoris potior erit creditor: quare si exempli gratia, Titio res pignerata capta sit pignori in causam iudi- B cati, videtur ex ea causa non posse res distrahi sine voluntate Titii prioris creditoris, quia non potest compelli vt vendat eam rem: nam sicut nemo cogitur rem suam vendere, ita nec rem pigneratam vendere; sed hic in executione iudicati ait ita seruari vt distrahatur res capta pignori, quamuis alii pignerata; ita tamen vt ex pretio primum satisfaciat priori creditori, superfluum conuertatur in rem iudicati. superfluum vocat, quod in *l. quærebatur 20. qui pot. in pign. hab. hyperocham.* videtur præualentia dici, vt in *l. in rem 23. §. in omnibus, sup. de rei vindic.* Quibusdam casibus res mea non trahit alienam per præualentiam, vt pictura mea non trahit ad se tabulam, C purpura insita alienũ vestimentũ, *l. vestis 23. §. 1. de auro & arg. leg.* vbi institæ legendũ. Et quamuis sit interdictus vsus purpuræ, instita vti licet, *c'est vn bord*, quod in Nouella Leonis 80. definitur. Igitur nec prior, nec posterior creditor distrahit pignus, sed apparitor, qui prius satisfacit priori creditori, qui ius pignoris ante non dimittit; quam ei fuerit satisdatum, vt est in fine §. satisdatum, pro satisfactum, vt in *l. 2. prohere de. l. promissor 21. §. vlt. de const. pec.* cui congruit species *l. quamuis 6. de pign. act.* & *Nou. 110.* non cogitur creditor pignus vendere, nisi ex causa, vt si hodie pluris vendi possit quam postea.

Ad §. Si post addictum.

EX hoc §. intellige, post addictionem pignoris capti in causam iudicati, siue addictum extraneo, siue creditori, finitum esse officium iudicis & executoris, id est, magistratus exequentis rem iudicatam, cuius officium scilicet consistit in pignoris capione, distractione & addictione. quibus expletis, perfunctus officio est: ideo si post addictionem, ei cui pign⁹ addictum est, controuersia mota sit, huius rei cognitio non pertinet ad magistratum, qui cognitionem habuit. si eiusmodi rei cognitio esset, esset executoris; sed quia fit post addictionem, non est eius, sed E iure extraordinario iudex dabitur qui de ea re cognoscat: Et hoc constituitur hac ratione, quia pignore addicto ei, qui pluris licitatus est, statim perfecta est emptio, & finitum pignus, & periculum commodumque rei pertinet ad emptorem. Denique finitum est eius officium. Perficitur autem emptio solo consensu, etiam sine rei traditione ergo sola addictione: nam addictio non est traditio rei, aut inductio in possessionem vacuam, sed destinatio venditoris consentientis tantum in vnum emptorem post licitationem plurium, quæ fit his verbis: Ista res sit tibi empta, *l. 1. de in diem addict.* quo genere perficitur emptio etiamsi non inducatur in possessionem: & ante traditionem; siue post, res perit emptori: omne, inquam, periculum rei, non pretii: nam re perempta ante traditionem rei emptæ, pretium non amittit, & si soluerit, repetit. amittit tamen pretium post traditionem. *l. si fundus, loc. l. 1. vicini, de euict.* At in periculo rei emptæ, nihil interest, an ante traditionem, vel post perierit, non agitur hic de periculo euictionis, quod pertinet ad emptorem, non ad eum, cui debitor damnatus est, nec ad executorem, sed ad debitorem condemnatum, *l. si plus 74. §. si iussu, D. de euict. l. si ob causam, C. eod.* vt ergo periculum rei post, siue ante traditionem perfecta emptione pertinet ad emptorem: ita & post traditionem addicti pignoris, & cessant partes iudicum, qui sententiam executi sunt, quod his verbis significat, *certe &c.* Ergo ante traditionem, quia traditio nihil profecit ad perficiendam emptionem.

Ad §. Sed si emptor.

QVid si post addictionem extraneo factam emptor non soluat pretium, an ab eodem executore poterit compelli ad soluendum pretium rei addictæ, quia perfecta est venditio; nam perficitur solo consensu, sine traditione rei, numeratione pretii, datione fideiussoris, sine scriptura & præsentia rei sed nequaquam vim suæ cognitionis contra emptorem transfert. Nam si addicto pignore te executore permiseris super hac re cognitionem, res nimis longe abibit. condemnandus est ergo emptor, & in eum erit exequenda sententia ablatis pignoribus. sed quo agente ex vendito condemnabitur emptor? non apparitore qui vendidit, quia non potest esse actio ex vendito ei qui non tenetur ex empto, *l. si pignora, de euict.* non poterit autem semper emptor haberi pro damnato, nisi confessus sit. sed si dicat non emisse, vel soluisse, non habebitur statim pro damnato. melius autem est vt executor se non permisceat huic rei, sed vt ab initio vendat pignus præsenti pecunia, cum sub auctione fiebat, *l. 3. C. de execut. rei iudic.* & non tantum cum fit auctio ex hac causa, sed ex quacumque alia, non fit addictio nisi præsenti pecunia, & facta, ἐπὶ ἀναβολῇ, id est, dilata in aliud tempus D emptio nulla est. Emptiones quidem fiunt sine pecunia interdum, *l. quod vendidi, de contrah. empt. l. 5. §. vlt. de tribut. act.* sed sub auctione emptione facta, opus est præsenti pecunia. Finge: conuenit vt venderetur præsentaria pecunia, nec habita est fides de pretio ab executore, quod fieri nequit in auctione. qua ratione cogetur emptor soluere? In hoc casu oportet vt executor interponat suam operam hoc colore, quasi per addictionem nondum soluto pignore, addictio ius pignoris soluit, quo soluto nullæ sunt partes executoris. sed interponit se executor, quasi non addictum pignus distrahat alii. vt ergo non soluto pretio non mutatur dominium: ita ius pignoris non soluitur, licet addictio interuenerit. vulgo idem existimant in procuratore fisci, minoris, & Ecclesiæ, vt non possit fidem habere de pretio. quæ opinio mihi vera non videtur. procurator priuati minoris, cui licet vendere, vendet & tradet modo fides habita sit de pretio, nisi mandatum sit, ne traderet absque pretio, *l. 1. §. 1. de except. rei iud.* cur idem non statuendum est in adultorum procuratoribus? mouentur *l. si procurator, de iure fisci*: Ex quo, inquiunt, dominium non transfertur, nisi pretio soluto, vel alias, vt supplent satisfacto. non supplent, nec supplere volunt, fide habita de pretio, quod cur non suppleant nulla auctoritate mouentur.

Ad

A

Ad §. Sic quoque, & §. seq.

NVnc de nominibus, quæ in causam iudicati capiuntur. Et non tantum corpora, sed & nomina capi ait *l. 2. C. quando fiscus vel priu.* hoc confirmat *lex 5. C. de execut. rei iudic.* Idem in Prætorio pignore statuendum est, *l. 1. C. de præt. pign.* Idem in pignore conuentionali, *l. si conuenerit 2. de pign. act. l. nomen, C. quæ res pign. oblig. poss.* hacque ratione fit, vt conueniatur debitor debitoris, quem conuenire non possunt actione in personam, sed actione hypothecaria, veluti si debitor meus sua nomina mihi obligarit generaliter, vel specialiter, vel tacite. Eadem B vis est hypothecæ tacitæ & manifestatiæ, nisi aliquod discrimen fit ex *l. pen. D. in quib. pign. tac. contr.* neque hoc est proprium in fisco, vt quidam volunt. fiscus debitorem debitoris conuenit, *l. 3. & 4. C. quando fiscus vel priu. l. 3. §. multa; de iure fisci*, hac ratione, quia fiscus habet semper tacitam & generalem hypothecam. in generali autem continentur nomina. sed quid si pignori capto aliquo nomine, *ayant saisi quelques debtes*, debitor debitoris faciat controuersiam, & dicat se nihil debere, vel soluisse? An cognoscet summatim de ea controuersia, sicut dictum est in §. *si rerum* in corporibus pignori captis? Et ait, non esse statim perueniendum ad summariam cognitionem; si tamen confessum nomen capiatur in causam iudicati. Itaque non debet executor statim cognoscere, nec vltra procedere; sed manum iniicere debet ad alia bona debitoris. Etiam in corporibus. Idem propemodum *(peu s'en faut)* definit §. *si rerum* dum dixit consultus esse vt omissa cognitione summaria, iudex qui exequitur sententiam, transeat ad aliud de quo non est controuersia: hæc est differentia tamen vt possit statim de corporibus cognoscere, non de nominibus, vt refert ex imperatore Antonino. Notat Accurs. confiteri verbum in patiendi significatione, & probe. Quærit item captis nominibus pignori, an executor ea distrahere debeat, an vero exiget? Et hoc relinquit in arbitrio iudicis, siue executoris. Ait item, pecuniam debitoris condemnati, quæ est apud argentarios (Gal. *en banque*) capi pignori: D Item pecuniam apud alium extantem destinatam debitori damnato, quod vsui est in beneficiis Ecclesiasticis quæ cum capi pignori non possint; reditus tamen Ecclesiæ capiuntur, siue sint in corpore, siue in pecunia, vel nomine, *l. 40. commodis, inf. hoc tit.* ita præmia quæ athletis dabantur, pignori capiebantur, vt coronæ, annonæ certæ, obsonia certa (Gall. *prebende* dici potest) obsonia *du pain*, commodo primipilatus, id est annonæ, vt quæ debentur Ecclesiasticis.

Obstat *l. spem, C. Quæ res pign. oblig.* quæ sunt pensitanda pro coronis athletis, quod verbum denotat, pensitanda annuatim, vulgo dicitur non posse capi, nisi cum nihil aliud subest, quod est falsum nec emeritis hic victus athletis adimi potest. sed differentia est inter pignus conuentionale, & quod capitur E in causam iudicati. Prædium pupilli non potest pignori dari sine decreto; potest tamen pignori capi iussu magistratus: nam tutores tantum prohibentur alienare res pupilli, non magistratus; Et ita præmia athletarum non possunt pignori dari priuata potestate, vt ait *l. spem*, possunt tamen capi pignori iussu magistratus. Idem de salariis: nam §. noster ait, pecuniam destinatam. nec ab hac dimoueor sententia per leg *stipendia, C. de execut. rei iudic.* non enim loquitur de stipendiis quibuslibet, sed de his tantum quæ debentur militibus, quæ pignori capi non possunt in causam iudicati.

Ad §. penult. & vlt.

PEcunia deposita potest capi pignori, quam non inficiatur depositarius, & quæ in arca reclusa est, ita vt executioni sententiæ nihil sit reclusum. idemque in pecunia pupillari, quæ in arca reposita est ad prædiorum comparationem: & quidem sine permissu Prætoris, id est, decreto. Ex oratione Seueri & senatusconsulto prædia pupilli non possunt alienari vel pignerari sine permissu, id est, decreto Prætoris. nomina non prohibentur pignerari, vel distrahi, imo prohibebantur eo senatusconsulto alienari prædia rustica, non vrbana. sed Constantinus produxit ad vrbana, nullus produxit ad nomina pupilli vel pecuniam, vt scilicet non possit alienari sine decreto. an id dicam si ea pecunia sit destinata ad prædiorum comparationem? sane tum eam pecuniam comparabo prædiis. In plerisque enim Galliç partibus quæritur, an pecunia numeranda sit inter immobilia propter communionem viri & vxoris: ita dixerim eam pecuniam destinatam prædiorum comparationi pignori capi non posse priuata pactione, sed iussu magistratus, *l. 3. § 1. de rebus eorum qui sub tutela, l. 1. de præd. minor. l. si ex causa, in princ. de minorib.*

Notauimus differentias duas inter corporalia & nomina, nempe, quod si de corpore capto in causam iudicati controuersia fiat, iudex summatim cognoscit: C secus de nominibus: nam ab eo discedit, atque ita nomen tantum confessum pignori capi in causam iudicati: Et quod capionem pignoris corporalis sequatur distractio, nominis minime: cum eius nominis pecuniam exiget. Ratio differentiæ prior est, quod de corpore quod extat, facilior sit præsumptio cauisse, atque adeo facilis ea de re cognitio nominis. ratio abstrusior. Posterior est, quia ex corpore capto pignori non potest confici pecunia qua iudicatum fiat nisi distrahatur nomen ipsum.

Ad L. Sunt qui XVI.

PErsonæ numerantur quæ in id tantum quod facere possunt, damnantur, id est, quatenus eorum facultates patiuntur, quod quantum sit rei iudicatæ tempore spectatur, *l. rei, sol. matrim. l. verum §. tempus, pro socio*: Et præterea in id quod facere possunt, quodve dolo malo desierunt facere posse: Id enim intelliguntur facere posse quod dolo malo desierunt facere posse: Et nunc qui dolo desiit esse soluendo, soluendo esse videtur, & perinde videtur ac si locuples esset, *l. etiam. §. 1. solut. matr. l. vn. §. cum autem, C. de rei vxor. act. l. 22. §. vlt. inf.* & quod quisque facere potest, ita intelligere debes, vt tum dicatur id esse in bonis quod deducto ære alieno superest. At hic æstimamus id quod facere potest vt non inspiciamus quantum aliis debeat. Qua de causa si plures sint creditores, melior est conditio occupantis: nam si cum quantitate debitorum concurrant facultates non deducto ære alieno, in solidum damnatur. Et hic tractauit Vlpianus de priuilegiis debitorum: magnum autem hoc est priuilegium, quoniam carcere vexarentur debitores, nec præterea solido liberantur: nam cauent, id est, repromittunt de eo quod facere possunt, id puta se soluturos, quod postea lacunam replere possit, vt *d. l. verum §. id quod, pro socio d. l vn. §. cum autem.* Et hæ fere sunt causæ, quibus in possessionem mittitur. recte fere, quia sunt multæ, vt & hic fere, socius in quantum facere potest & quod dolo malo desiit facere posse, damnatur. Desinere facere posse, id est, ad egestatem

prouectus est qui erogauit bona sua in fauorem futuræ actionis. Is autem qui noluit vti acquirendi occasione, an desiit dolo facere posse? & non desiit dolo facere posse. quod & obseruatur in actione Fabiana, Pauliana, Caluisiana. Desinere interdum significatio augetur, *l. 3. §. 1. sup. quem. cau.* vbi desinit qui non cepit. Ita Iurisconsulti pro ratione verborum significationem augent. In edicto autem erat, vt damnetur socius causa cognita in quantum facere potest, quia societas fraternitatis loco est, *l. verum, in princ. pro socio.* Itaque eadem ratio obseruanda in fratre, vt frater fratri damnetur tantum in id quod facere potest; quod non animaduertit Accurs. Hoc beneficium datur ex edicto Prætoris causa cognita: nam fatenti socio tantum datur, non inficianti se non esse socium, cui non datur hoc priuilegium, *l. si vnus ex sociis §. vlt. pro soc.* Ac similiter fideiussor non habet beneficium diuisionis, qui negauit se fideiussisse *l. 10. §. Ita demum, de fideiuss.* Ita qui negauit se feudatarium esse, priuatur feudo. socius ex doli clausula in solidum damnatur, *l. 22. §. vlt. inf.* clausula autem doli est, dolum malum abesse, abfuturumque esse; quæ etiam non expressa inest semper iudicio bonæ fidei ac si expressa esset. Ex hac clausula si dolo desiit facere posse, & non tantum hoc modo, sed aliis plerisque, vt si dolo malo eius res perierit, *l. etiam §. 1. sol. matrim. accipiendum est* vt in *l. in bello 12. §. facti, de captiuis, sententiam sequendum*, & in *l. Atquin §. 1. de neg. gest. rationem reddendum socium omnium bonorum.* obstat huic legi *d. l. verum §. 1. pro socio,* quæ apertissime ait, in id quod facere possunt, socios vnius rei & omnium bonorum damnari. vulgo dicitur, hoc loco subaudiendum, maxime. Alii docent hæc verba interrogatiue sumenda. Alii vnius rei, id est, omnium bonorum, vel vnius negotiationis quæ nulla habeat species & indiuidua, quod nemo dixerit: sed solutio est: sicut in edicto de procuratoribus, Procurator est proprie omnium bonorum, trahitur tamen ad procuratorem vnius rei in *l. 1. de procur.* ita in hoc edicto, socius omnium bonorum proprie dicitur. trahitur tamen edictum auctoritate Sabini ad socium vnius rei. Et hic locus coniungendus est cum *d. lege verum* hoc modo: socium omnium bonorum accipiendum est, attamen verum est quod Sabino videtur &c. Parentes illud idem habent priuilegium ex reuerentia. Eadem ratio patroni in *l. 17.* liberorumque & parentum. Et quod est in *d. l. 17.* repetitum est, vt ostendit inscriptio, ex *l. 5. cum l. 7. sup. de obseq. parent. præst.* addit etiam eadem ratione maritum conuentum de dote soluto matrimonio in quantum facere possit condemnari. Item militem in *l. 18.* de quo supra dictum in *l. 6.* propter reuerentiam mariti. *l. alia 14. §. 1. sol. matrim. d. l. vn. §. cum autem, C. de rei vxor. act.* & non tantum habet hoc priuilegium si conueniatur de dote, sed ex aliis etiam causis, vt in *l. 20. inf.* maritus ex iure antiquo ciuili conuenitur in quantum facere potest: nam hoc inerat rei vxoriæ actioni. sed ex constitutione D. Pii idem est si conueniatur ex aliis contractibus. Ad quam constitutionem respicit *l. si rerum 52. inf.* vbi vxor agit actione rerum amotarum. an maritus in quantum facere potest damnatur? minime: nam constitutio D. Pii intelligitur de contractibus legitimis. at amotio pene furtum est. Restat vt videamus, an idem beneficium detur vxori, vt non conueniatur ex promissione dotis vel alio contractu nisi in quantum facere potest: nam quæ ratio est prima, scilicet reuerentia, cessat in vxore. secunda ratio est societas vitæ, quæ est in vxore, & æquitas idem suadere videtur in vxore, *d. l. 20. in fi.* vbi aduerte verba illa esse Codicis, id est, adsuta esse a Triboniano. Iure ciuili antiquo mulier si cum ea agat maritus, etiam ex promissione dotis damnatur

A in solidum, id est, actione rei vxoriæ, *l. ex diuerso 17. sup. sol. matrim.* maritus non damnatur in solidum, *d. l. vn. §. cum autem, C. de rei vxor. act.* Sabino tamen & Proculo placet mulieri dandam esse exceptionem, vt ait *d. lex ex diuerso.* Sabini autem ratio est colorata, quia vxor est socia vitæ diuinæ & humanæ: socii autem hoc beneficium habent. Itaque quasi socia vxor damnatur in quantum facere potest, *d. l. ex diuerso.* Et inde fortiter defendi potest, hoc beneficium communicari vxori, si conueniatur ex promissione dotis, non si ex alia causa, quia causa dotis pendet ex societate vitæ: socius autem non datur hoc priuilegium nisi conuentus pro socio, *l. 16. hoc tit.* ideoque si conueniatur ex alia causa, quæ non pendeat ex causa dotis damnabitur in solidum, vt si ex aliis con-
B tractibus. secus in marito, quia vbique valet reuerentiæ ratio. Ex mente d. leg. 20. nulla est differentia. sed verba d. leg. 20. non agnoscunt Basilica. vide Basil. lib. 9. tit. 3. An idem priuilegium datur socero cum quo agit nurus? & idem honor ei debetur *l. rei iudicatæ 15. §. vlt. sol. matr. §. affinitatis, de nupt. Instit. l. 21. in princ. h. t.* An idem in genero, vt ex promissione dotis cum socero & patre vxoris non agat nisi in id quod facere potest. quod æquum videtur, quia parentis loco est, *§ socerum, Inst. de nupt.* Hinc dictum Phalerei: Qui inuenit generum probum, & filium. qui malum, perdidit filiam, nedum inuenit, sed tamen ait *lex 21.* nos alio iure vti. Et sane magis est socer nurui parentis loco quam genero. sed gener cum
C socero, soluto matrimonio agit de dote in solidum, non soluto, in quantum facere potest. nurus omni tempore non agit contra socerum in solidum, *l. pen. de iure dotium. d. l. ex diuerso §. vlt. sol. matrim.* An illud ipsum beneficium detur procuratori, vel defensori viri quæsitum est. & definitur in *l. 23. hoc tit.* Procurator est ad agendum, eique incumbit etiam defensio eius nomine cuius agit: alioquin denegatur actio. Itaque procurator si mutuæ sint petitiones, defensor est. Defensor vero est qui ad reum defendendum constituitur, & non sustinet actoris partes vt procurator. & mariti quidem procuratori non datur hoc priuilegium, nisi viuo marito. Defensor damnatur mortuo marito in solidum, quia egreditur fines defensionis, quia mandatum, vel quasi mandatum
D finitur morte rei. fideiussor mariti damnatur in solidum, vt & heredes mariti, *l. 24 & 25. h. t. l. 12. & 13. sup. sol. matr.* cum tamen dicatur, heredem & testatorem esse eandem personam. Cur non & procurator mariti? sed ex *l. minor §. 1. de procurat.* defendere est rei vicem subire: Et ideo defensor mariti non damnatur nisi in id quod facere potest. fideiussoris potest durior esse conditio, quia suo nomine tenetur. heredis quoque interdum durior est conditio, *l. si per imprudentiam 51. §. pen. de euict.* quia heres postquam adiuit, suo nomine tenetur, non alieno. Et hoc priuilegium est personale, *d. l. 13.* Itaque beneficium personale sequitur vicarium, non accessorem, &
E successorem. fideiussor dotis numquam à marito vxori datur, vel si detur, nulla est obligatio: nam si dotis fideiussor a marito daretur initio matrimonii, perfidiæ daretur locus & cum dicitur, *ne fideiuss. dot. dent.* sic accipimus, à marito scilicet, vel socero marito, sed post solutum matrimonium recte datur à marito vxori fideiussor dotis nomine, *l. 7. de except. l. si constante §. quoties, sol. matrim.* & recte tamen datur fideiussor actionis. Atque ita fideiussor rei vel sue, id est, dotis, non datur à marito vxori. fideiussor aliquando datur, scilicet post solutum matrimonium regulariter: & vbi datus est fideiussor, tamen non vtitur eodem priuilegio. Quia diximus, mulieri conuentæ ex dotis promissione dari idem priuilegium, si is, qui donare volebat mulieri, quæ nuptum ibat,

marito eius dotem promiserit delegatus à muliere an conueniatur à marito in assem, in integrum. qua in re pugnat vehementer *l. Nesennius 41. hoc tit.* cum *l. si extraneus, de iure dot.* & est celebris antinomia: An hoc beneficium detur si mulier non promiserit dotem, sed delegauerit quem, qui pro ea dotem promitteret, an maritus poterit eum damnare in solidum? Finge: quidam donaturus erat mulieri certam pecuniam, & paratus erat donare; sed delegatus est ab vxore, vt eam daret marito dotis nomine: *d.l. 41.* ait, hunc posse exigi in solidum; etiamsi non sit soluendo, quod marito sit extraneus, & quod marito nihil donet: nam mulieri tantum donare voluit, & maritus stipulando sibi dari, suum negotium gessit. eam te mihi donare vel promittere donationis causa velles certam pecuniam, ego te delegaui creditori, vel Titio cui donatum volebam, vt eam solueres. si tecum agerem, non te conuenirem in solidum: nam parentes, patroni, liberique eorum, maritus, vxor donatores ex constitut. D. Pii non damnantur vltra facultates, sed is cui te delegaui aget rectè in te in solidum, & damnaberis: Et in summa tibi donatori datur hæc Exceptio siue beneficium aduersus donatarium, non fideiussori, heredi que tuo, nec tibi aduersus eum cui delegatus es, cum ei donare non dicaris, *l. qui id quod §. vlt. de donat. l. pen. inf. de nouat.* nec interest vtrum te qui mihi donare volebas delegauero creditori, vel alii cui donare volebam. Eadem ratio est mariti, cui is qui donare volebat mulieri, ex delegatione dotem postea promisit marito, mandatu mulieris: nam conuenietur à marito in solidum: maxime constante matrimonio, quia eo tempore dos potissimum debetur: nam soluto matrimonio, si maritus petat, repelletur cum in ea causa sit vt debeat soluere vxori aduersus quam habet priuilegium, *l. si donaturus, in fi. de condict. causa dat.*

Obstat *l. si extraneus, de iure dot.* mulier dotem non promisit marito, sed quidam alius. dein euersus est facultatibus antequam solueret an imputabitur marito quod non exegerit, antequam soluendo non esset. Et distinguendum: nam si mulier promiserit, hoc non imputatur marito. Et quod promisit dotis nomine, periculo mariti non est: Et quod pater mulieri promisit dotis nomine, non imputatur genero, quod non vrserit eum, cum soluendo esset. Si extraneus promisit, aut debitor mulieris est, aut mulieri donaturus erat. si debitor delegatus promisit marito, dein lapsus sit facultatibus, mulier viro imputabit, quod non exegerit. Itaque quod debitor mulieris promisit dotis nomine, est periculo viri eo facto non soluendo: aut non debitor mulieris promisit dare, & eius maritus noluit eum vrgere ad solutionem, ac deinde lapsus est facultatibus. hoc casu imputabitur marito. Quod si is qui donaturus erat, promisit marito dotis nomine: non est periculo mariti: sed eius cui acquiritur, scilicet mulieri. Alii dicunt, in *d.l. Nesennius*, eum qui donaturum delegauit esse factum debitorem mulieris ex causa donationis; quod commentitium est: nam nunquam fuit debitor mulieris. Alii causantur in *d.l. si extraneus*, maritum agere in eum qui promisit donaturum soluto matrimonio, id quoque fictitium est, cum loquatur de marito qui exigere debuit constante matrimonio. sed verum mihi aliud videtur. Finge: donaturus quis mulieri promisit ea, delegante marito mulieris, & aliquando fuit soluendo: nec tamen interea exegit maritus. postea casu quodam euersæ sunt facultates. an imputatur marito quod non exegerit? ait non imputari, quia vtrumque parcendum est marito qui non præcipitauit ad solutionem eum qui donauerat: Donauerat, inquam, mulieri, id est, qui donare voluerat, & effectu mulieri donarat, quemque in quod facere posset, si conuenisset, scilicet vxor, damnaretur: ita enim intelligendum: nam maritus damnaret eum in solidum *d. l. Nesennius.* Præterea opponitur *d. l. Nesennius l. si prior, sol. matrim.* sed ad hanc respondent omnes & Accurs. rectè. Finge: mulier diuortio facto priorem maritum debitorem dotis delegauit secundo, an posterior maritus conueniet primum in solidum? sic videretur dicendum ex *d.l. Nesennius.* sed secus obtinet ex *d. l. si prior:* nam prior maritus promisit quod debebat dotis nomine, cuius nomine non debebat vltra facultates. Ergo non plus secundo debet. Donator à donatario conuenitur in quantum facere potest ex D. Pii constitutione. imo præcipua habet donator vltra omnes, vt hanc exceptionem, ne damnetur vltra facultates, possit opponere post sententiam. Regulariter exceptio peremptoria opponenda est ante sententiam, *l. præscriptionem 8. C. de except. l. 2. C. sent. resc. non posse:* hæc autem exceptio ne quis damnetur, nisi in id quod potest, est peremptoria, & donatori hoc datur præcipuum vt ea vtatur post condemnationem siue sententiam, *d. l. Nesennius §. vlt.* Exceptio senatusconsulti Velleiani & Macedoniani opponitur post sententiam, *l. tamen 11. D. de senat. Maced.* vt & militibus post sententiam datur ex sententia senatusconsultorum peremptoriam opponere ex rescripto Antonini, *l. 1. C. de iuris & fact. ignor.* sic donatori id datur ex Diui Pii rescripto, *l. qui ex donatione 12. sup. de donat.* Idem aliis dari volunt ex *l. ex diuerso 17. §. vlt. sol. matrim.* maritus damnatus est in solidum ex causa dotis, iudice iuris ignorantia lapso, cum opposuisset maritus: Et ait lex sententiæ & rei iudicatæ opponi doli mali exceptionem. Idem ergo datur beneficium post sententiam aliis. sed non agitur in eo §. de exceptione ista, quæ dicitur inopiæ: sed de exceptione doli quæ est subsidiaria, quæque obiicitur eo casu specialiter, vt eius sententia retractetur doli mali exceptione, cum ab eo appellare non possimus; quod remedium est singulare, vt cum a iudice non possis appellare sententia doli mali exceptione retractetur *l. non distinguemus §. cum quidam, de receptis:* a sententia arbitri compromissarii non appellatur, sed ei statim omnino parendum ob pœnam compromissi. moribus tamen Galliæ licet appellare. nunc cum arbiter vni manifeste inimicus apparuisset post compromissum, & testationes ne sententiam diceret, & nihilominus sententiam dixisset, appellari quidem non potest, sed si conueniatur ex stipulatu, vtitur exceptione doli mali.

Ad L. Inter eos XIX.

ALia quæstio est in *l. 19* Sunt multi debitores, qui in quantum facere possunt damnantur, vt dictum est, veluti donator. sed hic duo præcipua habet, vt dictum est. de primo dictum est sup. Aliud vt deducto ære alieno, *l. maritus 54. sol. matrim. l. Et exheredatum 49. inf.* ne eum sua liberalitas ad inopiam cogat, *l. 50.* quod datum est domino feudi: nam datio feudi donatio est, & quædam liberalitas. Alii illud non habent priuilegium. verum hanc differentiam euertere videtur hæc lex 19. huius tit. vbi inter eos, donatarios scilicet, occupantis melior est causa. Ergo qui occupat agere, non deducit quod aliis debetur donatariis: Et hunc locum de donationibus intelligendum ostendit *l. 12. de donat. sup.* non si causa sit eadem numero, vt si tribus debeatur ex eadem societate, occupantis non est melior conditio, *l. verum, 63. §. id quod & §. seq. pro socio.* Idem si causa sit eadem genere. verum est differentia inter donatorem & alios. In condemnatione in quantum facere

potest, non fit detractio alterius debiti, sed occupantis est melior causa. occupasse autem intelligitur qui prior ad sententiam peruenit, vt in actione de peculio, *l. si vero 10. de peculio*: nam actio de peculio non datur in solidum in patrem, sed peculio tenus. Et similiter actio de qua agitur in *l. 19.* non datur in solidum, sed in id quod facere patrimonium debitoris potest. In actione de peculio cum quaeritur quantum sit in peculio, non fit detractio eius quod debetur aliis creditoribus, sed occupantis melior est causa, nisi patris, quod occupasse prius intelligitur, *l. 9. de pecul.* occupasse autem intelligitur qui ad sententiam peruenit *d. l. si vero*. In bonis donantis eius fit melior conditio, cui prius reus damnatus est. Obstat *l. in iudicati 61. inf. hoc tit.* at Basilica non agnoscunt negationem in *d. l.* sed potius existimo deesse negationem in Basilicis quam in latinis codicibus. ita dicamus: Eius qui occupauit, id est, cui primus damnatus est reus, in hoc esse meliorem conditionem quod in executione iudicati non habeatur ratio alterius debiti, sed is suum debitum ferat. ceterum nihil vetat prius ad executionem praeferri posteriorem sententiam, cessante eo, cui prius reus damnatus est: Et si iudices posteriorem sententiam exequentur, cessante primo, & capiantur pignora, posterioris erit melior causa cum sit prior executione, licet alter primus sit, *l. si & iure 10. qui potior in pign.* & ius vigilantibus scriptum est, *l. summa 21. §. 1. de pecul.* Et ita intelligenda *d. lex, in iudicati*. Ordo autem sententiarum praelationem nullam facit, vt nec contractuum, nisi in hypotheca, sed in actione personali prior non praefertur posteriori: Itaque posterior praefertur, si maturauerit exequi posteriorem sententiam. Ergo ceteri, qui habent priuilegium, vt in quantum facere possint conueniantur, non deducitur aes alienū, licet sit priuilegiarium, vt in actione de peculio vel de dote. Finge: Aliquis agit cum patre ex negotiationis causa, nomine filii actione de peculio. Idem filius est ei & vxori suae obligatus dotis nomine. Dos est priuilegiaria: ideoque in actione de peculio deducitur dos debita vxori filiifam, vel interponetur cautio si priores agant non priuilegiati, *l. ex facto 52. §. 1. & vlt. de pecul. l. 3. quod cum eo.* Item si pro socio agatur cum socio, & is debeat dotem vxori, dotis prior habebitur ratio. Quid si duo priuilegia concurrant, vt si duo ex eadem causa, dotis nomine, debeant? Et regulariter quoties priuilegia sunt eiusdem tituli, vt duae tutelae, concurrunt in exactione, non habita ratione temporis prioris, vel actionis in personam, *l. priuilegia 32. de bon. auct. iud. poss.* Aliter in duabus dotibus: nam in hoc casu praeter actionem personalem est hypotheca, cuius ratione, scilicet hypothecae, prioris dotis habetur ratio, *l. vlt. in fi. C. qui potior in pign. hab. Nou. 91.* Deducitur quoque aes alienum, quod debent alterius conditionis creditoribus, puta his quibus debent in solidum, *l. 3. quod cum eo* & haec l. 19. subindicat.

Inter eos qui conueniuntur in quantum facere possunt, est filius emancipatus. Idem si fiat sui iuris morte patris. Idem si exheredatus sit, vel paterna hereditate se abstinuerit. Hic autem filius si conueniatur in quantum facere potest, non deducit aes alienum quod contraxit postquam fuit emancipatus, quodque debet in solidum, *l. Ergo, sup. ad Macedon.* Filius emancipatus comparatur ceteris, qui conueniuntur in id quod facere possunt in *l. & exheredatum 49. inf. h. t.* Itaque conueniuntur in quantum facere possunt non deducto aere alieno. Primum non deducitur aes quod non est priuilegiarium, & quod debetur ex eadem, id est, simili causa, vt si quis sit pluribus obligatus ex societatis causa, vel eiusdem, vel diuersae, non detrahitur quod ex eadem societate debetur, quoniam sociorum par et aequa conditio esse debet, *l. verum, §. aliquod, pro socio.* Item non deducunt aes alienum non priuilegiarium, quod ex simili causa debetur eiusdem plane conditionis hominibus, id est, qui exactionem non habent vltra facultates debitoris: Et ita si agatur cum patre & patrono, non deducitur quod pater debet aliis liberis, vel quod patronus debet aliis libertis. Et hoc de patre & patrono scribitur in hac *l. 19* quibus videbatur succurrendum vt donatori. Atque ita distat donator à ceteris: aes enim alienum non est quod debetur a donatore, vt in *l. 49. inf.* Differunt quod donator deducit quod ex dissimili causa eiusdem conditionis hominibus debet, puta sociis, liberis, libertis, quibus tenetur in quantum facere potest. ceteri non deducunt quod eiusdem conditionis hominibus ex dissimili causa debent, nisi sint priuilegiarii. In principio huius legis 19. loquitur de ceteris, sub finem versus, *& inter eos*, de donatariis.

Ex l. 19. fuit differentia inter donatorem & ceteros, quod ceteri, etiam parentes & patroni, non deducant aes alienum quod ex simili causa debetur in computatione eius quod facere possunt: Et quod ex dissimili causa debetur, si modo debeantur eiusdem conditionis hominibus, id est, qui in solidum exactionem non habent, nisi sit persona priuilegiaria. Item nisi aes omne alienum sit quod diuersae conditionis hominibus debetur, id est, quibus debetur in solidum. & in hac lege 19. *maxime*, id est, demum. Et ita in explicatione *leg. Nesennius, maxime*, abundat. Donator id solum non deducit quod ex simili causa debet, puta aliis donatariis, reliquum deducit etiam quod ex dissimili causa aliis eiusdem conditionis hominibus debet, vt libertis. Donator non deducit aes alienum, nisi debeatur ex simili causa, id est donationis. Quod si constituas, vt vulgo, donatorem *omnes* aes alienum deducere, ceteros nullum, in *l. omnes, de except.* si vrgeas esse regulam vniuersalem, falsa erit propositio *l. 7. eod. tit.* Omnes igitur exceptiones, quae causae scilicet vel rei cohaerent, non quae personae cohaerent; & ita vera erit regula *d. l.* omnes, ita quoque distinguendum aes aliud ab alio. versic. *imo* huius leg. 19. pertinere putant ad omnes: sed duas partes facio huius leg. Prima est de reliquis omnibus, altera, qua incipit *vers. Is quoque, &c.* ad donatorem, ne egeat, id est, deducit alimenta. ceteri deducunt etiam alimenta, *l. in condemnatione, de regul. iur.* Item porrigitur ad eum qui cessit bonis, ne egeat, *l. 6. de cess. bon.* Item ad eum qui sui iuris factus est. ad socios denique omnes quibus hoc datur priuilegium, ne teneantur vltra facultates, habent rationem vitae, victus vestitusque, ne eo indigeant, vel ne egeant. Pauper, inops est, qui non est soluendo, etiamsi victus suppetat; Egenus est cui victus desit. Seneca 4. & 7. Epistol. De donatore hoc proponitur in *l. 50. inf.* non datur in solidum actio, si dubitetur an donatio exhauriat donatoris patrimonium, ne egeat, & maxime inter liberos & parentes. Inter parentes & liberos hoc praecipuum erat, quod obligabantur inuicem, non tantum si donare promisissent, sed etiam alia ex causa, *l. 4. & 5. Cod. Theod. de donat. Paulus 4. Sent.* Et inter alios nudo consensu; donatio non perficiebatur, sed mancipatione, aut traditione, & obligatio tantum constituebatur ex stipulatione: Ex Iustiniani constitutione, donatio nudo consensu perficitur. Iudex etiamsi dederit, vel protulerit condemnationem, in solidum non sequetur executio, sed actione iudicati non tenebitur in solidum, ex constitutione Diui Pii, *l. Nesennius, §. vlt. inf. l. qui id quod, de donat.* In condemnando donatore, ex mora vsurae non veniunt. Finge: quis donauit, sed rem donatam non mancipauit, nec tradidit

interpellatus. non præstat vsuras, quia liberalis amare exigẽdus non est, *l. Eum qui, de donat.* donatio non computatur inter contractus bonæ fidei, in quibus ex mora tantum vsuræ veniunt, stipulatio contractus est iuris ciuilis, ex quo non veniunt vsuræ nisi lite contestata, *l. liberalitatis, de vsuris.* maior dubitatio est in donatione collata in rempublicam, quã in priuatum. liberalitas in rempubl. est pollicitatio quæ nos obligat ex causa, puta ob honorem sibi delatum à repub. id potius est debitum. At donatio collata in priuatum, non est debitum, nec debito proximum, *l. Et exheredatum, infra.* Item ex causa donationis nõ veniunt fructus, vt partus, sed ex æquitate, secundum Sabinianos: si quis stipulanti promiserit donandi causa, venient fructus, non quidem ex mora, sed lite contestata, *l. videamus, 38. § si actionem, de vsur.* Et in hanc rem non pertinet, vt vult B Accursius, *l. cum de modo 11. & l. in ædibus 9. §. ex rebus, de donat.* Acc. legit, *cum de donatione*, sed recte, *cum de modo*, id est, an donatio excedat modum legis Cinciæ quæ muneralis dicitur, quia donationibus & muneribus modum præscripsit, ne liceret in immensum donare. Et hoc esse ex lege Cincia ostendit *tit. Cod. Theod. de donationib. l. 4.* & hæc significatur in *l. 21. & 24. de don.* Eo respexit *lex Modestinus, de donat.* cum ait, creditorem futuri temporis posse vsuras remittere, quod est donare: Et subiicit, *nec in ea donatione.* id est, etiamsi ea remissio vsurarum excedat modum lege Cincia præscriptum; tamen admittemus hanc donationem odio vsurarum. Egimus de donatore conuento actione ex stipulatu in personam: aliud obseruatur si donator conueniatur actio- C ne in rem: nam tum damnabitur in solidum, quia non conuenitur tantum vt donator, sed vt quilibet possessor, sicut fur conuenitur actione in rem, nec tenetur vt fur, *l. 12. C. de furt.* Item tenetur condictione furtiua, vt fur. Finge: Donatio perfecta est traditione. postea rei donatæ & traditæ, possessionem quam nactus erat bona fide casu aliquo, amisit. agit cum eo donatarius in rem. Iudex eum non damnabit in quantum facere potest, cum desierit eam rem possidere; sed in solidum, *l. Nesennius, §. fundum, hoc tit.* Actionem in rem parit possessio, *l. 1. C. de alien. iudicij mut. cauß fac.* Itaque damnatur vt quiuis possessor extraneus, cum non conueniatur ex causa donationis, sed possessionis: in solidum, inquã, condẽnabitur, *l. qui restituere 68. de rei vindic.* si possit re- D stituere, nec restituat, damnabitur in quantum aduersarius in litem iurabit, *l. eius rei 46. de rei vindic. l. 2. de in litem iur. l. 5. §. Iulianus, ad exhib.* nisi iudex fundum malit auferri manu militari. si non possit restituere, nec dolo id fecit, condemnabitur quanti aduersarii interest in solidum, id est, re vera: si dolo desiit possidere, in quantum aduersarius iurauerit. Et hoc est, quod ait hæc lex in fine cum ait; *tanti sequetur condemnatio*, id est, in solidum. sed si restituat fundum & pareat arbitrio iudicis: nam actio in rem est arbitraria, cum iudex prius arbitretur rem restitui; & huic arbitrio si pareat, adhuc fit condemnatio fructũm nomine in solidum, fructuum scilicet perce- E ptorum post litem contestatam, & extantium; quod ostendunt verba vltima huius legis. Quid si sunt consumpti? non damnabitur consumptorum nomine. Et hoc ait hæc lex, quod est contra *l. certum, C. de rei vind.* quæ vult bonæ fidei possessorem restituere fructus vniuersos extantes & perceptos consumptos post litem contestatam: nam ante litem fructuum nomine non damnatur, nisi extent: nam vtendum est hoc suffragio, donatorem hac in re ab aliis separari, cum non sit amplius donator. Donator, fur, & qui conuenitur actione in rem, damnatur vt quilibet possessor. Denuntiatio & controuersia imitatur litis A contestationem. Hoc vult hic §. donatorem qui restituit fundum, damnati postea fructuum extantium nomine. Obstat *l. 2. C. de fructibus & litium expensis.* Solutio. Extantes fructus veniunt in actione in rem, quoquo tempore percepti sint, *d. l. certum, & d. l. 2.* consumpti non omnino: nam consumpti fructus ante litem contestatam non veniunt. consumptos facit suos, *§. 1. de off. Iudicis.* consumpti post litem contestatam, omnino veniunt. nec abs re Azo coniiciebat hoc loco, *maxime*, i. maxime si extent. Donator igitur conuentus in rem damnabitur rei nomine & fructuum in solidum, quia vt quilibet damnatur. Itẽ socius, idem beneficium habet, si vt socius conueniatur, *l. 16. hoc tit.* Ita maritus eodem beneficio vtitur, si conueniatur vt maritus, *l. 20. h. t.* maritus si post diuortium negotia vxoris gesserit, actione negotiorum gestorum dotis nomine damnatur in solidum, licet si ex causa dotis conueniretur, damnaretur tantum in quantum facere potest. *l. diuortio 35. D. de negot. gest.* non obstat *l. 3. de constitut. pecun.* Finge: Maritus debitor dotis post diuortium constituit se soluturum. an damnabitur in solidum de constituta pecunia? lex ait, in quãtum facere potest condemnari. Solutio, actio constitutæ pecuniæ est accessoria. actio negotiorum gestorum non accedit obligationi de dote. In *l. qui id quod, 35. de donat.* donator in quantum facere potest, damnatur. sed solutio petenda est ex lege ipsa, vbi damnatur maritus ex constituti causa vt ex donationis causa. An exceptio, vt quis non damnetur vltra facultates, sit delatoria quærit Acc. in hac *l. 19. & l. 3. de except.* & in *§. appellantur Institutit. de except.* verum exceptiones peremptoriæ opponi debent ante condemnationem, *l. 2. C sentent. resc. non pos* dilatoriæ initio, vt exceptio fori, procuratoria, vel pacti temporalis, quæ etiam post litem contestatam, opponi potest, *l. pen. & vlt. C. de except. l nemo, C. de iurisd. omn. Iudic l. sed & si, l in princ. D. de iudic.* peremptoria post sententiam sera opponitur. obstat *§. vlt. l. Nesennius hoc tit.* Itaque ab hac regula, quod peremptoria opponi debet ante sententiam, excipe exceptionem senatusconsulti Macedon. & senatusc. Velleiani, *l. Tamen 11. ad Maced.* Item exceptiones peremptorias, quæ competunt militibus, *l. 1. C. de iuris & fact. ignor.* Patet autem an hæc sit peremptoria exceptio ex definitione exceptionis, *l 2. §. vlt. de except.* vulgo existimant eam dilatoriam esse, quia de cetero conueniri potest, vt in solidum conueniatur; sed & de eo debet cauere quod facere non potest postea soluturum, *l nec maritus 8. C. sol. matrim. l. vn. §. cum autem, C. de rei vxor. act. §. vlt. de act.* & auctis postea facultatibus, renascitur lis quæ ante perempta non fuerat, sed dilata in tempus illud incertum. Quidam etiam dicunt hanc exceptionem dilatoriam esse, quia scilicet qui hanc habuit exceptionem, si soluerit solidum, non habet condictionem indebiti, *l. 9. de cond. indeb.* Ergo non est peremptoria, quia si esset peremptoria, repeteret solutum. sed hoc falsum est: nam exceptio iudicati, & senatusconsulti Macedoniani, est peremptoria, & tamen non repetit, *l. iudex 28. l. Iulianus 60. l. qui exceptionem 40. de condict. indeb.* Et qui tutus est exceptione quod quisque iuris in alium statuerit, *l. 3. §. vlt. quod quisque iuris.* Ratio autem est quia non tollunt naturalem obligationem, vt exceptione quis teneatur vltra facultates, exceptio iudicati Macedoniani, vel exceptio quæ datur in eum qui iniquum ius impetrauit, *l. quia naturalis 10. D. ad Maced.* de quibus iam dictum.

Ad L. Si conuenerit XXVI.

SCiendum est, ex voluntate litigatorum à Prætore vel præside iudicem cum dari quem volunt, *l. 1. ex consensu 23. infra, de appel.* non quem pars vna petit, *l. obseruandum 47. de Iudic.* Dabitur itaque iudex quem vtraque pars petet. Eam ob rem dubitabatur an posset appellari à iudice dato ex voluntate vtriusque. Et *d. lex 23.* ait appellari *citra compromissum*, id est, si iudex non sit compromissarius à quo appellare non licet. Iudicabit autem iudex etiam die feriato, *l. si feriatis 6. sup. de feriis*, quæ lex cum hac l. 26. ex inscriptione coniungenda est cum *l. si feriatis 36. de recep.* In *l. si feriatis de feriis.* ostenditur, ne die feriato iudicium fit, lege cautum esse, id est, lege Iulia iudiciorum, & non esse actionem iudicati ex sententia dicta die feriato. Et quod subiicitur in *l. si feriatis, de recept.* est obscurum; nec Prætor si dixisset sententiam die feriato, valeret, *l. 1. §. 1. de feriis, sup.* vbi intellige prætore cogente, ex causa iudicem cogi die feriato sententiam dicere: nisi ex consensu partium. dein subiicit: *nisi alia lege &c.* quod intelligendum est de iusso populi; non vt plerique dicunt, de lege, id est, conuentione partium, cum pactio non dicitur lex, nisi quæ contractui adiicitur. Hoc dicitur si arbiter sententiam dixerit die feriato, cogente Prætore, ex consensu partium, quod producitur ad iudicem, *arg. leg. Pomponius 13. de recept.* vbi comparat arbitrum iudici. vtrumque cogit Prætor, *l. Prætor, de vac. munerum*, nisi ex causa non dicit sententiam die feriato, vt nisi dies compromissi exitura sit. adiicitur, inquam, *nisi alia lege &c.* puto autem Vlpianum scripsisse *nisi Iulia lege*, iudiciaria scilicet, cuius mentio fit in *l. 9. §. pen. l. 41. eod. tit. de recept. l. pen. de iudic. l. vn. ad leg. Iul. de amb.* Eandem leg. intelligit in *d. l. si feriatis, de iudiciis*, de qua lege etiam *l. sicut in prouincia 38. §. 1. Ex quibus caus. mai.* vt videre est apud Dioné l. 53. Et ita intellige hanc leg. si nominatim lege Iulia exceptum sit, ne die feriato diceretur sententia, lex præualebit iusso Prætoris: Dies autem festi, feriatiue qui excepti erant lege Iulia non obseruabantur: Ideo Tribonianus dixit, *alia lege*; & ita ad vsum nostrum adaptanda, vt si Prætore cogente ex causa arbiter vel iudex sententiam dixerit messium vel vindemiarum tempore non valeat sententia, sed & si Prætore cogente sententiam dixerit die natalis Domini, quem constitutiones exceperunt, præualebit lex iusso Prætoris. Dies natalitius vocabatur sol nouus. Ex voluntate partium pronuntiat qui & quo die datus iudicat etiam feriato, nisi lex eum diem nominatim exceperit: Differentia autem quam constituit Acc. & interpretes inter iudicem & arbitrum nulla est; vtque constituerent hanc differentiam sunt moti *l. qualem, in princ. de recept.* quæ opponitur *h. l. 26.* Ait autem *d. lex qualem*, Prætorem cogere arbitrum ad sententiam ferendam, non ad certam sententiam: dicit enim quod sibi videtur. Et si in arbitrum sit compromissum, vt certam dicat sententiam, nullum est arbitrium; sed verissima ratio est, quæ est tertio loco posita ab Acc. vt dicamus litigatores ab initio iudici vel arbitro quem elegerunt, non posse præscribere, vt ferant certam sententiam: nam alioquin non est arbiter & iudex, *l. Item si vnus 17. §. Item si plures, eod. tit.* sed posteaquam partes ei fecerunt potestatem liberam iudicandi, si transegerint inter se de re, & optent similem transactioni sententiam iudicem ferre, poterit iudex eis morem gerere; nam non cogitur ad id, vt in criminalibus, *l. vlt. C. de abol.* Ad id placet Acc. exemplum, vt si conuenerit cum qui tenetur in soli-

A dum damnari in id quod facere potest, cũ ea conuentio sit honesta, vt si ante iudicium habeatur hæc conuentio, *l. si quis crediderit, de pact.* possum tibi pecuniam credere, vt eam non exigam vltra facultates tuas, aut non possit haberi post iudicium: Et contra quærit Accurs. si conuenerit, vt qui tenetur in quantum facere potest, teneatur in solidum, an valeat. distinguit recte Accurs. cui personæ, an propter reuerentiam marito, & tunc non valet; si socio vel militi secus.

Ad L. Præses XXVII.

B VSuræ vsurarum non debentur ex iure veteri, & vt arbitror, l. 12. tabul. Finge: Iudex damnauit aliquem in vsuras vsurarum, expressa certa quantitate, puta aureos trecentos; alioquin nulla est sententia, §. *Curare, de act.* non nominatim expressit vsuras vsurarum præstari, nec certam quantitatem pro vsuris vsurarum, quia tunc nulla est sententia. valet sententia si condemnauerit in certam quantitatem, etiamsi ea mente vt solueret vsuras vsurarum. At cum expressim iussit præstari vsuras pro vsuris, vel quid pro vsuris vsurarum, *l. 1. §. Item cum contra, quæ sent. sine appel. rescind. l. 2. Quando appell. non est nec.* rescinditur ipso iure, id est, lege, *l. 5. §. 1. qui & à quibus man. lib. non fiant*, non tantum per exceptio-

C nem, sicut & rumpi dicitur ipso iure, vel exceptione. Sententia ergo, quæ dicitur nominatim contra leges & constitutiones, ipso iure nulla est. contra leges autem qui expressim & palam contra illas pronuntiat, vt si pronuntiet pupillum testamentum facere posse, vel tres liberos non excusare à tutela. At non pronuntiat contra leges qui condemnat reum in certam quantitatem, licet in ea accumulauerit vsuras vsurarum. non pronuntiat contra leges qui constitutionum rationem non habet in dicenda sententia; cum leges quæ proferuntur in *l. vlt. ad leg. Cornel. de fals.* describebant enim olim patroni integrum responsum. Nunc Finge: Protulit quis constitutionem qua causam suam niti putabat. Iudex contra eam pronuntiauit, puta quod ad rem non pertinere pu-

D taret. ideo non dicitur contra leges pronuntiasse. Itaque qui dixit contra leges, scilicet dolo malo, intellige in *l. vlt. ad l. Corn. de falsis.* Hæc est sententia *l. 32.* sententia παράνομος ipso iure nulla est, & rescinditur neque parit act. iudicati, & illa rescissione potest vti intra 30. annos. post 30. annos omne ius perimitur. Sententia ἄδικος rescinditur per appellationem intra biduum in causa propria, intra triduum in aliena. ex Nouella 23. intra 10. dies; & nisi intra id tempus appellarit, non poterit appellare: vt si quis damnetur in vsuras vsurarum, intra 10. dies appellandum, & nisi appelletur, stabitur sententiæ. Ita differt Iudex ab arbitro, in *l. diem, §. stari, de recept.* In fi. huius legis, si Titius intra legem non appellasset, intellige Iuliam, quæ constituit biduum aut tri-

E duum retractandæ per appellationem sententiæ.

Ad L. Duo iudices XXVIII.

COmpetens iudex est magistratus qui dedit iudices: nam dati non sunt competentes, quia iurisdictionem non habent, sed notionem. Et ita si duo dati sunt iudices, qui non consentiant in dicenda sententia, cum vnus reum censet absoluendum, alter damnandum, vtraque sententia erit in suspenso; sed ea valebit quam competens iudex confirmabit: vt enim consensionem confirmat, ita dissensionem, diuersasque sententias vel contrarias iudicum datorum

dirimit iudex competens qui dedit, id est, magistratus. Obstat *lex* 38. *inf.* quæ dicit, inter pares numero sententias eam præualere quæ facit pro reo. Ergo non est opus confirmatione. sed explicanda prius lex, antequam respondeatur. In causis liberalibus quibus quæritur de statu hominum, præualet sententia quæ facit pro libertate; quod parum est, nisi adieceris, etiamsi is qui litigat pro libertate sit actor: nam alias præualet sententia pro reo; sed & pro actore, vt si asserat sibi libertatem, id est ex, constitutione Diui Pii, quod etiam est ex lege Iunia Petronia, *l. lege* 24. *de manumiss.* Obstat *l. duobus* 30. *de liber. causa*, quæ facit potiorem sententiam, quæ est contra libertatem. si aut vnum est iudicium, & plures iudices, aut plura iudicia, & sunt semper plures iudices. si vnum sit iudicium, & plures iudices, non præualet eorum sententia qui iudicant pro libertate. In B vna eademque causa si plura sint iudicia, vt si Titius cum primo agat de libertate sua apud Caium, idemque cum Secundo apud Seium, & euenerit vt vno iudicio pronuntietur liber, alio non, danda est opera vt hæc iudicia duo diuersa consentiant: quod si hoc fieri nequit, ducetur quasi seruus ab eo, cuius seruus pronuntiatus est, nec præualebit causa libertatis. Itaque videtur præualere causa seruitutis. Sed tamen adiicitur, quod videtur esse a Triboniano, commodius esse vt sit liber, & pretium victori præstet. Igitur in causis liberalibus vt indistincte pronuntietur pro libertate, si dispares sint iudicum sententiæ, in aliis causis pro reo iudicandum. Nec alia est ratio *leg. si pars, de inoff. testam.* quæ ait, eius partis sententiam sequendam quæ secundum testamentum pronuntiauit. Quidam dicunt, id obtinere fa- C uore testamenti. sed vera ratio est, quia pars quæ iudicat pro testamento, pro reo iudicat, cum quo filius egerat querela inofficiosi: Et hoc protrahi debet ad testes ex *d. leg.* 24. *de manum.* si testes dixerint pari numero pro libertate, pro libertate esse iudicandum. Ergo si pari numero dicant testes pro reo & actore, pro reo iudicandum. Quod autem dicimus, præualere sententiam quæ pro reo facit, si pares sint iudices, id quidam existimarunt locum habere in causis criminalibus, in ciuilibus non item. Hæc refelluntur per legem 38. ibi: *quod & in iudiciis publicis.* vnde concludendum: Reos cuiuscunque generis paribus sententiis absoluendos. Quintilianus decla- D mat. 254. *lex iubet eos absolui, qui pares sententias tulerint.* & hoc misericordiæ causa. ac *d. l. si pars, Humanius est*, inquit, &c. Rei autem vel vna sententia damnatur, vel paribus absoluuntur. Quod & Areopagitæ secuti sunt. D. Augustin. de ciuitate Dei lib. 18. cap. 10. Præualet item sententia quæ exonerat reum: ideoque si diuersis summis condemnetur, spectanda minima. Idem dicam si diuersis pœnis condemnetur, *l. factum* 155. §. *vlt. de reg. iur.* Et hoc verum est si duæ sunt sententiæ vel pœnæ. sed quid si tres sunt summæ? Finge: Tres sunt iudices qui in tres summas damnant, & hoc casu minima spectanda. Quid ergo si tres sunt pœnæ? Finge: Tres sunt E iudices: Alius punit capite, alius exilio, alius pecunia. quid fiet? non potes dicere omnes consentire in minimam pœnam, vt & in summa minima. Et diuidendæ sunt hæ tres sententiæ; ita vt numerentur tres, & prima sententia & secunda non sunt coniungendæ cum tertia, vt eam opprimant; vt nec coniungere debes secundam tertiæ aduersus primam, vt duorum sententiæ alteram vincant, neque separandæ, quia diuersæ & contrariæ: nam quæ inter se sunt diuersæ, & contrariæ sunt; sed præualet mitior sententia; quia non sunt plures qui infligant pœnam capitis, quam pœnam pecuniariam: nam vnus est qui infligit pœnam capitis, alter qui pecuniæ multam; non sunt

A quoque plures qui infligant exilium. Idem si ex iudicibus duo infligant exilium, duo capitis pœnã, duo pœnam pecuniariam: nam tertia præualebit, non media, quod tamen voluit Alciat. Excluditur enim prima sententia grauissima, secunda comparatur cum tertia, & succumbet mitiori; media sententia tanquam grauior. Idem multo magis dicendum si ex septem iudicibus duo pronuntient exilium, duo pœnam capitis, tres mulctam pecuniariam, quia hoc casu plures sunt qui infligunt mulctam pecuniariam. Quid si è contrario ex septem duo infligant exilium, duo mulctam pecuniariam, tres capitis pœnam? Et omnino dicendum, sententiam capitalem præualere, quia potior numero. Idem erit ac si ex septem iudicibus alius pronuntiasset relegationem, alius deportationẽ, alius fustium castigationem, quartus pœnã pecuniariam, & reliqui tres capitalem pœnã; nã trium sententia præualebit. Ergo etiamsi deportãdum duo, si exilium duo pronuntiarint, tres mortem, mortis sententia præualebit; nec media sequenda: nam si tribus sententiis non vis quatuor cedere, cur vis duabus tres alias cedere? Itaque in hac specie præualebit grauior sententia. sed tamen hodie in tribus his casibus alio iure vtimur: nam ex tribus sententiis fiunt duæ, quia ii qui auctores sunt grauioris sententiæ, compelluntur omittere grauiorem sententiam, & accedere alterutri sententiæ. Et ita fit, vt media sententia vincat: nam si ex septem duo in exilium, duo in capitalem pœnam, tres in pecuniam damnarint, qui capitalem pœnam dixerunt, accedent potius mediæ sententiæ quæ exilio multat, quam minori; in senatuque id obseruatur, Plinius 8. Epist. At quod dicitur; inter pares sententias eam sequendam, quæ pro libertate & reo facit, verum est cum exceptione, nisi aperte appareat iudicem inique pro reo, vel pro libertate pronuntiasse, *l. si pars, de inoffic. testam.* cuius exceptionis exemplum in Plinii 6. Epist.

Et vt intelligatur quî respondendum sit ad hanc leg. dicendum est, quod & veteres interpretes scripserunt, quod est in l. 38. obtinere in iudiciis publicis, & iudiciis triumuiralibus. de quibus est *d. lex si pars*, cum qua coniungenda l. 38. huius tit. In nostro enim iure Centumuirale iudicium est petitio hereditatis, vel querela inofficiosi. Item vera est sententia *d. l.* 38. in extraordinariis iudiciis, in quibus non dantur iudices speciales: sed ipsi magistratus cognoscunt, & tunc non expectatur confirmatio, si pares sint sententiæ priuatorum. At vt in *l.* 28. in iudiciis priuatis ordinariis expectatur confirmatio eius qui iudices dedit: & à iudiciis quibuslibet sunt separanda arbitria: nam si duorum arbitrorum sententiæ pares sint, vel diuersæ, vt si vnus damnet, alter absoluat, nullum est arbitrium, & nulla datur pœnæ persecutio: non præualet sententia arbitri quæ pro reo est, nec expectatur confirmatio, cum non sint dati à magistratu, sed recepti: At non potuerunt ipsi Arbitri tertium adsciscere, litis dirimendæ causa, nisi duobus casibus. Primo si in eos compromissum sit ea lege vt Sempronium assumerent: Etenim nominandus tertius: alioquin ea lex nulla est, *l.* 17. §. *si in duos, de receptis*; altero si compellantur à Prætore tertiam personam adsciscere, vt Titium, *d. l.* 17. §. *pen.* Ad id autem spectat *l. diem* 27. §. *si plures, eod. tit* quod diximus minimam sententiam iudicis sequendam.

Ad L. Duo XXXIX.

Diximus de diuersis & paribus sententiis iudicum, quæ sequendæ, & quæ confirmatione indigeant. nunc de imparibus sententiis. Et vetus in hac re ius, translatitiumque est. Quod omnium iudicum pars maior iudicarit, ratum est, *l. sicut 18. de recept.* maior pars est quæ plures habet consentientes, non vt Accurs. ait ex grauitate, vel dignitate, vel ratione: nam fieri alias nequit vt numerentur sententiæ: At numerandæ, non ponderandæ sententiæ. Ita in constitutione de responsis prudentum, quoties quæritur quam sententiam prudentes sequi debeant, eaque dicitur sequenda quæ plures habet voces, nisi quam sententiam ferat Papinianus, cuius vox duabus æquipollet. Ita in testibus: nam si paria sint testimonia, iubet vt sequamur eandem normam quam in iudiciis, si pares sint sententiæ iudicum *lege 24. de manum.* Ita enim si paria sint testimonia qui dicant pro libertate, pro libertate iudicandum, etsi imparia sint testimonia. sed in testimoniorum causa plurimum potest iudicis prudentia, quæ non respicit tam ad numerum, quam dignitatem, *l. ob carmen 21. §. vlt. de testib.* Itaque interdum non ponderat iudex multitudinem, sed pondus testium. sed non ita est in iudiciis: nam semper vincit quod iudicum pars maior iudicarit. 8. Epist. Cœlij ad Cicer. sicut in *d. l. 18. de recept.* omnes autem adesse debent: nam alioquin si maior pars iudicum iudicarit, absentibus aliis, non rata erit sentẽtia: nam & omnes iudicare iubentur, & absentia vnius irritum facit iudicatum, *l. 37. inf.* quæ sumpta est ex Celsi lib. 3. ff. Sed putem legendum ex secundo, idque ex *l. 17. §. vlt. de recept.* cuius sententia eadem est; idque vero verius apparet ex *l. 21. §. pen. & vlt. eod. tit. & l. 23. eod.* Qui loci omnes sunt ex lib. 2. Celsi ff. His adiungenda est *l. 37. inf. hoc tit.* quæ coniungenda est cum *l. si pars, de inoffic. testam.* quæ vult sequendam partem eam quæ facit pro testamento. Et hoc quoties pares sunt sententiæ: nam si centumvirorum sint impares sententiæ, & omnes iudicarint, statur maiori parti; secus si omnes non iudicarunt. videntur omnes iudicasse, si præsentes sunt; quod videtur hoc loco designari. vt in senatusconsulto, cuius formula: *de ea re vniuersi ita consuluerunt, l. 2. ad Velleian.* atque ex eo colligere est, si faciendum erat, senatusconsultum omnes adesse & conuenire debuisse loco & sententia. An id in omnibus decretis decurionum locum habet, vt omnes adesse debeant? In iudiciis omnibus semper oportet; in curia non: nam quod maior pars decurionum decreuit absentibus aliis, id valet, *l. quod maior 19. ad municip.* satis enim est, è tribus partibus decurionum duas adesse, *l. 4. quod cuiusque vniuers.* Et ibi Acc. *l. 3. de decret. ab ord. fac. l. vbi, de tut. & cur. dat. ab his, l. nominationum 45. C. de decurionibus*: maior autem pars constat duabus. an desideratur maior pars? vix desiderabit quisquam, vt in Curia, quia Curiæ est exiguus numerus & coactus; sunt enim quidam qui defugiunt decurionatum: senatorum autem est ingens numerus. Finge esse supra mille senatores, vt Augusti temporibus. an in senatusconsulto desiderabis duas partes? minime. certus tamen numerus senatorum requiritur senatusconsulti faciendi causa, idque ex eo patet quod ex Liuii lib. 38. 39. senatusconsulta furtim facta fuerunt propter infrequentiam. Item ex eo quod scribit Lampridius, Imperatorem Seuerum nullas constitutiones sanciuisse sine viginti iurisperitis. & non minus quinquaginta prudentibus viris, vt non minus in concilio essent sententiæ, quam senatusconsultum conficerent. Tot adhibuit Consiliarios in constitutione facienda, quot sunt necessarii in senatusconsulto faciendo. Id etiam patet ex eo quod Festus scribit, quod quoties senator aliquis volebat impedire senatusconsultum, diceret consuli qui coegerat senatum: numera senatum. Quis autem fuerit ille numerus non potest definiri absolute: nam quotopus esset senatoribus varie præscribi solebat pro negotio quoque: nec enim idem numerus in omni negotio exigebatur. Itaque si quot oportet, in senatusconsulto senatores adfuerint, quod maior pars iudicarit aliis absentibus, valet. Alia igitur ratio Curiæ, alia iudiciorum: nam iudices omnes adesse & iudicare debent, non decuriones, nisi scilicet iurent quidam sibi non liquere, vt *l. 13. §. vlt. de recep.* tunc enim senatores iudicare non coguntur. Finge. Ex tribus iudicibus vnus iurauit sibi non liquere. non cogetur iudicare, nihilque pronuntiabit: Et quod alii duo iudicarint, ratum erit, siue tertius consentiat, siue dissentiat, *l. 36. h. tit.* Ita Actor qui actione aliqua petit quid, non cogitur destinare rem & colorem rei petitæ, si iuret sibi non liquere, *l. 1. § si quis argentum, depos. l. in actione 19. de furt.* Nunc circa speciem *leg.* 36 quid si contra duo dicant iurentque sibi non liquere ex tribus iudicibus, an erit ratum quod vnus iudicarit? sic sane, idque ex Quintiliano, declamatione..... Itaque valet vnius sententia, vel alii expectandi, quoad eis liquebit ex *d. l. Pomponius, §. vlt. de recept.* sed cur vis expectari illos duos, cum si vnus hoc iurauerit non vis eum expectari quoad licuerit? sed in hac quæstione considerandum quibus verbis concipiatur iuramentum: nam si vnus vel duo arbitri vel iudices iurauerint sibi non liquere, desinunt esse iudices, *d. l. 36.* Gellius 14. cap 2. sed si iurauerit non sibi liquere, non soluitur iudicatum, *d. §. vlt.* sed nascitur inde tamen ampliatio, id est, dilatio iudicii. Idem est, si dicam, amplius deliberandum.

Ad L. Tempus XXIX.

Non est necesse dicere quod tempus sit præstitutum ad executionem iudicati, quia dictum est; scil. tempus illud quod præstitutum est executioni iudicati: non tantum datur iudicato, sed heredibus, & omnibus successoribus iuris, adrogatoribus scilicet & his quibus bona addicta sunt libertatum conseruandarum gratia, scriptis heredibus, bonorum possessoribus. Itaque datur illud ipsum tempus, quia etiamsi tempus illud dicitur indulgeri humanitatis gratia, *l. cum militi 16., de compens.* tamen ex l. 12. tabul. 30. dies, veluti iustitium indicitur. illud autem præstituitur causæ, non personæ. Et hoc dico ad differentiam priuilegii, quod diximus in id quod facere possunt dari quibusdam, quia est personale beneficium temporis. Iustitium videlicet beneficium est reale, non personale, heredi autem ait, procedet residuum illius temporis. Et male Acc. ait tempus hic prorogari, allata *l. vlt. C. si pendente appellat. mors interuen.* quæ loquitur de tempore exercendæ appellationis. intra tempora præstituta exercendæ appellationis decessit: heredi, procedet residuum tempus defuncti, sed heredi prorogabuntur quatuor menses qui non numerabuntur ex morte defuncti. vnde quæri potest, cur in hac lege non prorogetur tempus? In illa specie dantur tempora exercendæ appellationis ad instruendam causam appellationis, quod nouus dominus sit ignarus rerum defuncti. heres pecuniam debitam defuncto ex causa iudicati scire potest.

Lex 30. explicata in l. 2. & 15 supra.

Ad L. XXXIII. cui adiungetur lex 35.

HÆ leges sunt de causis in integrum restituendis, & hoc est quod dicitur Gallice *Des reuisions de procés.* In integrum causam restitui ait, & agi, si falsis testimoniis circumuenta sit religio iudicantis conspiratione aduersarii; testibus pecunia corruptis: nam iudices iurant in leges, vt patet ex *l. Rem non nouam, C. de iudic.* & ex Nouellis. Et ex causa lis poterit in integrum agi; vel apud eundem iudicem, vel successorem eius; sed opus est rescripto Principis. Finge: Actor produxit testes falsos, quos largitione sua corruperat. atque ita eiicuit quam voluit sententiam, & damnatus est reus, cum iudex putaret incorruptos esse testes: Et finge Præfectum esse Prætorio à quo appellari nequit, vel exiisse tempora appellationis per ignorantiam rei, libellus est Principi porrigendus. Gallice, *il faut reuenir par requeste.* Et ex Principis subscriptione causa retractabitur. Hoc rescriptum est subscriptio libelli. Hic restitutio alio modo sumitur, vt infra dicemus.

Duo continentur in hoc rescripto. primum est vt ille ad quem hoc rescribit puniat testes falsos, & aduersarium qui illos corrupit, quia tenentur omnes lege Cornelia de falsis, & prius falsum probari oportet, *l. 2, 3. 4. C. si ex falsi. instrum. l. 11. inf. de except.* Alterum est, vt comperto falso, denuo de hac re cognoscat. Prior autem sententia an proferri poterit ad executionem? minime. nam non parit actionem iudicati, vt nec exactionem, & soluti iudicati erit condictio. Atque ita ipso iure videtur nulla prior sententia; sed tamen opus est omnino rescripto, antequam iudex possit denuo cognoscere; ita vt prior sententia nulla sit ex rescripto. Præterea ponit falsa testimonia, & testes corruptos ab aduersario: quæ duo requiruntur vt aduersarius puniatur, non vt retractetur lis: Et sufficit falsa esse instrumenta & testimonia, vt retractetur causa. Potest ex integro causa agi, si reus aliquis de se mentitus sit in quæstione, vt accidit deploratis, comperto mendacio ante supplicium, æquum est restitui condemnatum. sed Pręses qui condemnauit, non potest restituere; sed Principi scribere potest, vt rescribat Princeps, vt restituatur, *l. 1. in fi. de quæst.* Alius casus est, quo lis retractatur, & restituitur iudicatus, si forte non haberet probationum instrumenta. quæ repererit postea, & ex rescripto Principis potest, ex *l. Diui, de pœnis* ex integro restitui, cum repererit instrumenta quæ non habebat, cum iudicatus est, quod negant omnes. sed aduertendum hoc tantum Principes concedere in gratiam damnati qui forte pœna affectus est graui, si dicat se reperisse instrumenta quibus destituebatur, cum damnatus est. Quæro quid si reus sit absolutus? & actore postulante, lis retractabitur ob reperta noua instrumenta, quibus destitutus erat. Imperatores in *l. 35. hoc tit.* dicunt, se id quidem permittere in publico negotio, id est, fiscali, vel reip. ex causa, vt si præuaricatio aduocati arguatur; in priuato negotio non conceditur; sed tamen Principis rescriptum est generale 7. Epist. Plin. epistola ad Macrinum, quo in priuato negotio iubet causam retractari ob probationes nouas; sed Principes in leges non iurabant, Gallice *de garder les loix*; sed iudices, nisi cum Princeps facit alios iurare in leges, Plinius in panegyr. sed malum Plinii exemplum *l. 4. C. de re iudic.* cum reo absoluto, non debeat causa retractari ob repertas nouas probationes. nec obstat *l. admonendi, de iureiur.* facit discrimen inter ius-

A iurandum quod iudex vltro defert in causa dubia, & iusiurandum quod pars parti defert. Finge: Iudex cum detulisset iusiurandum, tulit sententiam secundum eum qui iurauit. postea aduersarius dicit exstare instrumenta quibus solis vsurus est. causa agetur ex integro. Solutio: aut lites sunt finitæ prudentia sola iudicis, & non retractantur lites ob reperta instrumenta noua. aut sunt finitæ inopia probationum exacto iureiurando, & hoc casu lites retractabuntur emergentibus postea probationibus. si pars parti defert iusiurandum, eo casu non retractatur, quia transegisse videtur, *l. 2. l. Tutor §. 1. de iureiur. l quod si deferente, sup. de dolo.* Alius casus est quo lites retractantur, cessante appellatione, vt si vna pars queratur de iniquitate sententiæ iudicis aquo non potest appellare, auctoritate Principis ex integra causa agetur, Gallice, *par vne requeste ciuile.* Idque ex re-
B scripto Principis. Notandum in hoc proposito aliter accipit restitutionem in integrum quam in tit. de in integr. rest. contra Accurs. magistratus restituunt in integrum sine rescripto Principis, iure ordinario, ex edicto Prætoris, datis actionibus restitutoriis, rescissoriis, opem ferentes lapsis ex his causis, metu, dolo aduersarii, ætatis lubrico, vel absentia iusta, errore iusto, capitis deminutione. Ex aliis causis non restituunt sine rescripto Principis. Item ex certis illis causis ex edicto restituũt aduersus rẽ iudicatam; si ex aliis causis restituant, dicuntur restituere litem, vt retractetur. restitutio autem est rei vel iuris. item petendæ restitutioni in integrum iure ordinario sunt præstituta certa tempora, non retractationi quæ pendet ex indulgentia Principis. Item petita restitutione
C à principe nihil nouatur, *tit. C. de in integr. rest. post. ne quid noui fiat*, id est, vt res conseruetur integra. At petita retractatio contra iure ordinario restituunt aduersus sententiam suam *l. in causa 16. §. vlt. & l. seq. de minor.* Item cum retractatur à Principe, non retractatur apud eundem iudicem, si de eius iniquitate queratur, sed eius successorem. sed ex causis aliis apud eundem iudicem retractabitur, *l. 1. de sent. Præf. Præt.* Quod si non sit successor, vt si senatus iudicarit, puto apud alium causam retractari. Plinius 6. Epistol. ad Vrsum scribens. Explicatæ sunt ll. sequentes vsque ad *l. 42.* in *l. 41. §. vlt.* ponit fructus consumptos non esse, quia fructus tantum exstantes restituit. at cur non tenetur fructuum etiam nomine vt *l. certum, C. de rei vindic.* cum post litem contestatã
D omnes possessores pares sint? Dicemus non teneri de consumptis etiam post litem contestatam: & hoc singulare esse in donatore, quoniam non est amare exigendus.

Ad L. XLII.

INitio huius tituli, & in *l. 2. & l. quod iussit 14.* dictum est, iudicem sententiam non reuocare; præceptum, iussum, & interlocutionem, quæ tria idem sunt, posse. verum est, non potest sententiam reuocare; potest tamen quæ ad consequentiam per-
E tinent, supplere eodem die, in hac l. vt si omiserit condemnationem sumptuum vel remissionem, non potest post eum diem de sumptibus statuere, nec eo nomine litem de nouo agere, etiam ex rescripto Principis, *l. 3. C. de fruct. & lit. exp* Ex constitutione Iustiniani iudex qui sumptuum rationem non habuit, eo nomine tenetur victori, id est, victori debent refundi à iudice fructus, *l. Properandum, §. sin alterutra, l. sancimus C. de Iudic. Nouel. 82.* Regula est certa, victum victori damnandum sumptuum nomine. etiam ante victoriam fit condemnatio sumptuum contumaciæ nomine in ingressu iudicii, vt si

aduersarius ad diem non venerit, & postea venerit, non prius audietur quam sumptus refuderit, si subsit ratio damnandi, *d. l. sancimus, quo iure hodie vtimur.* fiscus nunquam damnatur in sumptus, vt notat Iuliani vetus interpres ad Nou. 21. ex constit. Græca, quæ desideratur in *tit. de sportulis.* Victor non prouocat propter omissam sumptuum condemnationem, *l. vlt. C. quando prouoc. non est necesse.* nota si victus appellarit, victorem non posse appellare, etiamsi sit omissa ratio sumptuum, videlicet si non neget æquam esse sententiam quam obtinuit. *d. l. vlt.* Hi vero qui cognoscunt de appellatione, etiam sine appellatione victoris iustam sumptuum quantitatem præfinire possunt, & rationem sumptuum habere, quam non habuit prior iudex, *d. l. vlt.* Porro prius iudicium non constituitur nisi vtraque parte præsente: iudicium appellationis etiam μονομερῶς & vna parte præsente, *l. vlt. §. vlt. de temp. appellat. ex l. 3. C. de fructib. litium & expensis.* Regulariter agendæ sunt causæ vtraque parte præsente, *l. vlt. quando prouoc. non est necesse*, sed causa appellationis potest agi vna tantum parte præsente, *d. l. vlt* nunc si sumptuum fiat condemnatio, non expressa certa quantitate, etiam post sententiam ab eodem iudice sumptuum æstimatio fieri potest, quia hoc in sententia sibi reseruauit. Quod si in sententia sumptuum non fuisset habita ratio, perfunctus esset officio suo, nec potest amplius habere rationem fructuum, nisi eodem die: nam quod eodem die fit, eodem modo fieri dicitur, Accurs. in *l. 3. C. de fructib. & lit. exp.* Et quoties iubet iudex expensas reddi litis, id fit vel expressa certa quantitate, vel dilata æstimatione post sententiam, vel etiam dicit super sumptibus actori querelam competere; quibus casibus reseruat integram iudicati potestatem.

Sciendum etiam est post sententiam iudicem actorum verba posse emendare, vt ait *l. 46. huius tit.* sententia autem ipsa ne eo die quo lata est, emendari potest. *l. iudex 55. l. cum quærebatur 62. inf.* Acta quoque alia non possunt aboleri post sententiam, quia confecta res est, & desiit esse iudex: Ante sententiam potest acta abolere ex *l. 45. h. tit.* ex consensu partium; & si iudex hoc permiserit, *l. 26.* quia publice interest restare memoriam rerum iudicatarum.

Ad §. Paulus.

SI plures rei vna sententia damnati sint, vt plures tutores, singuli ex causa iudicati tenentur tantum pro virilibus portionibus. hoc ita verum est si sint damnati generaliter, & sententia non sit comprehensum vt quod ab altero seruari non poterit, seruetur ab alterutro. Finge: nihil tale in sententia iudicantis dictum est; quamuis damnati sint in solidum, tamen pro parte virili actione iudicati conueniuntur *l. 1. & 2. si plures vna sent. condemnati sint, l. si qui separatim, §. quoties, de appellat. l. si mandato §. Paulus, mand.* nec potest agi actione pristina, quia nouatur iudicati actione, *l. vlt. C. de vsur. rei iudic.* Aduerte ex his quæ supra dicta sunt, Iudicem iussum, vel interlocutionem mutare posse, non autem sententiam: quam licet non possit reuocare, per consequentiam tamen quæ desunt, eo die adiicere potest: vt si condemnet eodem die reum in expensas; deinde si omiserit sumptuum condemnationem ex Constitutione Iustiniani de suo refundet; cum certa sit regula iuris, victum victori in expensas damnandum, quæ in fisco fallit. Itaque post sententiam debet iudex condemnare victum in expensas, aut eas compensari iubebit, Gallice *aux dépens, ou dépens compensez.* Neque in sententia omnimodo debet fieri mentio expensarum, quæ potest fieri, non expressa certa quantitate, vel dilata post sententiam æstimatione, vel etiam si dixerit eandem actori super sumptibus querelam competere, tum enim sibi reseruauit integram de sumptibus cognitionem: quod si non ista obseruarit, futurum est, vt de suo expensas refundat, nisi nominatim exprimat cur non condemnet. Ex iure veteri victor non poterat appellare ea sola ratione, quod non facta fuisset condemnatio fructuum; quod tamen videbatur *l. vlt. C. quando prouoc. non est nec.* vbi tria dicuntur. Primo, victorem non posse appellare sumptuum nomine, si non queratur de iniquitate sententiæ, idque ex iure veteri. sed si victus appellarit, iudicem, ad quem appellatum est, sumptuum condemnationem facere posse, etiamsi vtraque parte præsente causa agi deberet. *l. 3. C. de fruct. & lit. expens.* si tamen victus deserat causam appellationis, ea potest, vna tantum parte præsentes agi, *l. vlt. §. Illud etiam de tempor. app.* & μονομερῶς, *l. vlt. ad Trebell.* Atque ita hi qui de appellatione cognoscunt rei non actoris facere possunt condemnationem sumptuum, quorum nullam habuit rationem prior Iudex. Et causa appellationis, vna tantum parte præsente agitur: nam Iustinianus in 2. parte *d. l. vlt. quando prouoc. non est necesse*, loquitur de consultatione quæ fit conuocato senatu, cum est prouocatum ad Principem, *Nou. 62.* Tertia parte *d. leg. vlt.* dicitur, victorem impetrare, vt cessante parte contraria & deserente prouocationem, fiat condemnatio sumptuum. Atque hoc est secundum ius vetus, cum iudex, vt supra dictum est, debeat damnare reum in sumptus, aut de suo refundere, *l. sancimus, C. de iudic.* Aduerte autem, licet diximus sumptuum fieri condemnationem post sententiam, interdum in ingressu litis fieri contumaciæ puniendæ causa, *l. Properandum, §. sin autem alterutra, d. l. sancimus in princ.* Dictum est de actis emendādis ex l. 46. & addidimus ex l. 45. si iudex permiserit, & ex consensu partium. Diximus ex l. 43. si plures damnati sint, an conueniantur in solidum; quæ materia est *tit. si plures vna sententia C.* nunc transeamus ad *l. 44.*

Ad L. Ex contractu XLIV.

PVpilla heres patri fuit, & conuenta à creditore paterno iudicium suscepit, defendente tutore, & condemnata est: deinde abstinuit hereditate paterna, atque ita hereditas peruenit ad ei à patre substitutum. quæritur an actio iudicati detur in pupillam, an substitutum? & an in substitutum qui non est damnatus? ex hac lege non datur actio iudicati in condemnatum. nec in heredem, contra *l. 6. §. vlt. sup.* Pupilla heres extitit patri, & miscuit se bonis paternis, cum susceperit iudicium nomine patris, ita extraneus: nam qua ex causa extraneus pro herede videtur gerere, ex eadem causa suus videtur se miscere, *l. cum bonis 87. sup. de acquir. hered.* Et quod se bonis postea abstinuit, non ideo desiit esse heres. at fuit heres sine re, vt dicitur in *l. filiis 25. C. de inoff. test.* & Vlp. in Fragment. tit. 23. & 28. heres viuo testatore est, qui est scriptus, sed sine re. mortuo testatore cum re Ergo nec in tutorem pupillæ actio iudicati datur, sed in heredem cum re, non datur in heredem sine re, *l. 2. de admin. tut. sup. l. vlt. sup. si quis caut.* sed datur in substitutum pupillæ, vel coheredem. Cur autem actio iudicati in pupillam quæ iudicata est non datur? quia hæc actio in bona rei principalis exercetur hodie, & consequenter in possessorem eorum bonorum, *l. 1. C. quando ex facto tut.*

Cum igitur bona ad substitutum pupillæ transierint, sequitur, vt non conueniatur pupilla: nam pupilla quæ se abstinuit, prætori non est heredis loco, *l. si filius*, 12. *de interrog. in iure fac.* ex cuius Prætoris edicto executio iudicati fit. Addit exceptionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est: quia eo casu actio iudicati exercetur in bona tutoris: nam fuit tutor defensor: vtque iudex imperitia facit litem suam, ita tutor vitio suo; itaque substitutus si conueniatur, excipiet, *si non culpa tutorum condemnata est*: Obstat quod dicitur, pupillam quæ se miscuit patri heredem fuisse, licet abstinuerit se: & quod dicitur, vacantem portionem accrescere heredi, non acquisitam, *l. aquam*, *quemadmodum seruit. amitt. l. 1. §. interdum*, *D. de vsufr. accresc.* Deinde post aditam hereditatem expirat substitutio, *l. post aditam*, *C. de impub. & aliis sub.* Quod ait, *post aditam hereditatem*, addendum, vel acquisitam: nihil enim refert, acquisiueris gestione proherede, aut alio modo. ait, *directæ*: nam fideicommissariæ post aditam hereditatem habent effectum. ait, *non impuberibus factæ*. id est, vulgares, expirare solent: nam pupillares expirant non aditione, sed pubertate. ergo post acquisitionem hereditatis extinguitur ius accrescendi, & substitutionis vulgaris. In hac lege pupilla acquisiit hereditatem, quæ sua est: nam qui est suus heres, ipso iure etiamsi non adiit, transmittit, *l. ventre, de acq. hered. l. si filius heres, de lib. & post.* at pupilla acquisiuit existentia & mixtione: Atque ita falsum videtur, bona peruenire ad substitutum. verior tamen est sententia Scæuolæ in hac l. vt non sit ius accrescendi, vel substitutionis quando pupilla heres non perseuerat in mixtione, sed abstinet se, vt suus heres cum se miscuerit, & abstinuerit, non transmittit, *l. 2. §. sed si sint sui, ad Tertyll.* Ita abstentio extinguit potius existentiam, vel mixtionem: Quod si extinguit, non extinguit ius accrescendi & substitutionis, Itaque perinde est ac si non fuisset heres. sed facienda est differentia personarum, quibus fit vulgaris substitutio: Aut enim vulgaris substitutio fit suis, vel extraneis. formula huius est: si heres non erit, ille esto. In suis intellige, si heres non erit eo mortuo viuo patre, vel extiterit, sed se abstinuerit. In extraneis, si heres non erit, id est, si non acquisierit sibi hereditatem, vel ei in cuius est, vel in cuius esse postea coeperit, potestate, §. *vlt. Inst. de vulg. substit.*

Obstat *l. ait Prætor §. sed quod Papinian. de minor.* Pupillus extraneus institutus est, & ei substitutus est vulgariter seruus necessarius. pupillus adiit, atque ita excludit substitutum. verum abstinuit se per in integrum restitutionem, & ait, neque seruum heredem, neque liberum fore. sic igitur post aditionem hereditatis extinguitur substitutio vulgaris. sed hic §. *sed quod Papin.* loquitur de pupillo extraneo qui adiuit. in hac lege nostra agitur de pupillo suo. Duæ enim inter eos differentiæ sunt. Prima, substitutioni vulgari factæ pupillo suo inest pupillaris, *l. iam hoc iure*, *de vulg.* substitutioni vulgari factæ extraneo pupillo, non inest pupillaris. sed an dicemus, facta vulgari substitutione pupillo suo, post abstentionem pupilli, ideo admitti substitutum, quod substitutus intelligatur etiam in secundum casum? non: quia substitutioni pupillari non est locus viuo pupillo, nec venit ex vulgari. sed si locus esset substitutioni pupillari, caperet sustitutus tantum pupilli bona, non patris. Itaque quærenda alia ratio. Alia differentia est, quod pupillus suus, puta filiusfamilias qui miscuit se, ipso iure, id est ex edicto Prætoris, potest se abstinere, etiam non petita restitutione in integrum, *l. impuberibus*, *l. necessariis*, *de acquir. hered. sup.* Atque ita pupilli sui abstentione, non statim extinguitur ius accrescendi & substitutionis, quia ei liberum est intra constituta tempora pœnitere Extraneus autem pubes vel impubes non potest abstinere, nisi restitutus in integrum. Pubes etiam suus qui miscuit se, non potest non esse heres, & non potest abstinere sine restitutione in integrum, *l. necessariis.* Aditio extranei, vel mixtio puberis sui extinguit vulgarem substitutionem, vel ius accrescendi quia qui adiuit, vel miscuit se, non potest non adiisse, atque ita extinxit substitutionem, vel ius accrescendi: mixtio pupilli sui vel existentia non extinguit substitutionem vulgarem, vel ius accrescendi, quia ei est integrum mutare suam voluntatem, nec videtur plene hereditatem acquisisse, qui potest eam spernere ipso iure, sine auxilio Prætoris.

Male Accurs. ait, pupillam fuisse in integrum restitutam: quia id non est necessarium, cum ipso iure restituatur. male, non videri substitutionem vulgarem extinctam aditione hereditatis, si per in integrum restituta, abstineat: Hoc enim falsum est, & male comprobat ex *d. §. Et quod Papinianus*: Qui §. diuersum dicit, à quo excipitur vnus casus. Exceptio est, nisi substitutus sit seruus necessarius, & non sit soluendo hereditas. Finge quemdam adiisse hereditatem; atque ita substitutus & legitimus excluduntur præter fiscum: nam bona vacantia fiscus ipso iure petit, quæ repudiat si non sunt soluendo, *l. 1. §. an bona*, *de iure fisci*, *l. seruus §. 1. qui testam. fac.* Infames autem erant defuncti, quorum nomine bona venibant quæ soluendo non erant: Et ideo seruus non admittitur ex iure substitutionis, sed rescripto Diui Pii, *d. §. sed quod Papinianus*, *l. 3. C. Th. de inoff. test.* Illa exceptio habet rationem. sed male hinc colligitur, per in integrum restitutionem fieri, vt non adita videatur hereditas. male item, fiscum vocari, si pupilla non habeat substitutum, nec coheredem ex *l. vlt. de success. edict.* Cur non perueniunt ad legitimos heredes, quia exclusi sunt. sed hoc falsum est: nam si mixtio illa pupilli non extinguat substitutum vel coheredem, cur excludat legitimum heredem? Et *d. l. vlt.* loquitur de eo qui accepit bonorum possessionem, & abstinuit se per in integrum restit. nos loquimur de eo qui suo iure abstinuit sine in integrum restitutione.

Ad L. Acta XLV.

TRes sunt sententiæ. Prima, iudicem acta apud se habita eadem die circumducere posse partibus consentientibus. post definitiuam sententiam acta non possunt circumduci, quia iudex videretur sententiam mutare; Acta potest mutare. Et eo pertinet secunda Pauli sententia, quæ vult, iudicem pedaneum sententiam non posse remittere sine auctoritate Principis, de qua dictum est in *l. 41.* Tertia superest cui adiunge *leg. 54.* Indefensi pupilli, quos neque tutor vel curator legitime constitutus, neque actor, qui datur à tutore, quia non potest interesse liti, defendit, non possunt damnari. Primum pro eo indefenso lata sententia valet, contra eum, non item, *l. non eo*, *C. de procur.* contra eum non, *l. 5. C. si aduersus rem iudic. l. 2. C. qui leg. person. in iudic hab.* Ideo non est necessaria appellatio, restitutio in integrum, actio iudicati, quia sententia ipso iure nulla est. Differentia est inter actionem iudicati & executionem: Actio iudicati datur si dubitetur an iudicatum sit, & ei actioni addicitur iudex delegatus, qui cognoscat, an sit iudicatum, *l. si Prætor*, *in princ. sup. de iudic.* Executio iudicati datur si nemo neget iudi-

catum, & huic executioni non addicitur specialis iudex, vel ut per Prætorem ipsum qui iudicauit, *d. l. si Prætor, in fi.* Et quod in minore dictum est, idem in Repub. locum habet: nam contra Rempub. indefensam sententia nulla est proferenda, *l. 1. C. de iure Reipub. lib. 11. l. Respub. quib. ex caus. mai. & l. 3. C. de iure Reip.* Recte, nulla: nam nec interlocutoria valet, & indefenso minore non sunt acta circumducenda, nec instantia, *l. si Præses, C. quomodo & quando iudex.* Interlocutoria non perimit instantiam, *l. 1. & post. sup. de iudiciis.* causæ bonæ nonnunquam est mala instantia, Gallice, *quand on ne poursuit pas bien on droit*, in *d. l. 1. & post.* qui instat prouocat aduersarium, & ea ratione celerius peruenit ad ius suum. Instantia est acceleratio, nec est sententia proferenda ex edicto peremptorio, id est propter causam contumaciæ contra minorem *l. contra pupillum* 54. & adiungit minoribus absentem Reipub. causa. minores tamen defensi legitime & damnati possunt restitui; absentes Reip. causa defensi non possunt restitui, nisi in hoc ut appellent etiam post præfinitum tempus, si sit iudex à quo appellari possit, *l. vlt. de in integr. restit.* hæc lex 54. potest trahi ad alios; vt si quis munere publico adesse non potuerit & parere edicto peremptorio in *d. l. si Prætor, §. vlt.* si dicta sententia in absentem Reipub. causa indefensum ex edicto peremptorio, non valet: multo minus valet sententia dicta in eundem, non proposito vllo edicto peremptorio: quia in quemlibet absentem, quacumque ex causa dicta sententia absque edicto peremptorio non valet. sed obstat *l. 1. C. quib. ex caus. mai.* vbi maior absens Reip. causa damnatus restituitur: ergo valet sententia. sed placet Accurs. in *d. l. 1.* qui dicit præsente eo litem fuisse cõtestatam, dein absentem fuisse. Et hoc probatur ex *l. vlt. quomodo & quando iudex.* in hanc rem de absentibus Reip. causa vulgo citatur *l. 4. C. de procur.* quod non permitto, cum non sit de Reipub. causa absente, & falso coniungitur cum *d. l. 1. quomodo & quando.* Deinde non est de Reip. causa indefenso, sed de absente quolibet, vt si mulier eum defendat, *l. alienam, C. eod.* Ideo indiget restitutione in integrum, quia vtcumque defensus est. satis dictum est, contra quos absentes dicta sententia non valeat: nunc videamus qualiter contra indefensos valeat. contra absentem indefensum damnatum ex edicto peremptorio, vel indefensum absentem contumaciter, si edictum peremptorium ei notum fuerit, lata sententia valet, & ab ea appellari nequit, *l. 1. C. quorum appell. non recip. d. l. Et post §. v.t. de iudic.* Et ait *l. 53.* damnari damno litis, quia non appellat. Et hoc in causis ciuilibus & criminalibus non capitalibus: nam si capitale sit crimen absens nullo modo damnari potest, idque ex *l. absentem, de pœn.* sed adnotatur inter reos quasi requirendus, dein edicto peremptorio adesse iubetur, bonis eius obsignatis, quæ fisco vindicantur, *tit. de requirend. vel de absent. damn.* Altera propositio. contra indefensum & absentem non contumacem, id est, non ex edicto peremptorio euocatum, dicta sententia ipso iure nulla est *l. 1. §. Item cum ex edicto, D. quæ sent. si. app. l. ea quæ C. quom. & quando iud. l. 47. huius tit.* ait, *præsentibus omnibus quos causa contingit*, in *l. non ita 9. de adopt.* adhibitis his qui læderentur adoptione. Et ita in restituendis natalibus si filii legitimi fiant, necesse est adesse agnatos. Item in petenda restitutione quorum interest, *l. in causæ 13. de minor.* Quod adiicitur in *d. l. 47.* est exceptio superioris. Breuiter ait, nisi sit damnatus ex contumacia. contra absentem licet indefensum propositum edictum peremptorium valet. Ergo ex eo edicto sententia. Addendæ aliæ exceptiones, quarum vna est in *l. ne diu 21. C. de pœn.* quæ loquitur de ap-

A paritorum praua perfidia, quam licet iudici punire, eo apparitore absente, odio apparitoris, cuius gratia introductum est, vt a sententia proprii iudicis in criminali causa non possit appellare: Fieri id quidem potest, *l. 4. C. quorum appel. non recip.* de Cæsarianorum, id est apparitorum fraudibus in *l. 7. C. de iure fisci.* malum dixit necessarium Alexander apparitores rationalium, & rationales apud Lampridium in *Alex. Sen.* Hinc Gallice *Sergens*, quasi Cæsariani. Et dicuntur Catholiciani quia Catholicus Cæsar dicitur. Alia exceptio est in *l. 2. §. quod de frumentario, de administ. rer. ad ciuit. pert.* Finge: Sitona, id est, administrator frumenti. debet frumentum reddere, & si pronuntietur in eum absentem, valet sententia propter vrgentem rei frumentariæ necessitatem. Deinde causæ appellationis possunt agi μονομερῶς

B id est, vna parte tantum præsente, vt *l. vlt. ad Trebel. l. vlt. §. Illud, de temp. appell.* Priori causæ *vtraque pars adesse debet.* ac præterea quod dictum est in absentem & indefensum datam sententiam non valere, hoc ita procedit si & absente eo, & contumace iudicium inchoatum, & pronuntiatum sit: nam si vtraque parte præsente lis contestata sit, quod alio modo contestatio fieri nequit, scilicet nonnisi parte præsente vtraque, finem accipiet recte, altera parte absente licet non sit contumax, *l. vlt. C. Quomodo & quando iudex.* Itaque appellatione opus est, idque ostendit *l. & post, in fine, de iudic.* ex cuius fine appellationi locus est: ergo valet sententia. Itaque sequitur vtramque partem litem contestatam. Superiore casu

C si absente parte, iudicium sit inchoatum & terminatum sententia iudicis, non est opus appellatione, *l. 1. §. cum ex edicto, quæ sententia sine appel. rescind.* Huc pertinet *l. 3. C. quomodo & quando iudex*, quæ loquitur de sententia lata in absentem, quæ non habet firmitatem, idest ipso iure nulla est, si non sit accõmodatus consensus. Ergo debet instituere querelam, non autem prouocare. Quod obtinuit in testamento ipso iure nullo: nam oportet filium queri, alias taciturnitate valeret, *l. filio præterito, de ini. rupto testam.* Aliud querela, aliud appellatio est *in l. si nominatus;*

D Cod. Theod. de appell. querela inest appellationi, non contra. Cum sententia dicta est per contumaciam in absentem, tunc nec querelæ, nec appellationi locus est, vt non possit agi causa de integro per restitutionem in integrum *in l. 53. hoc tit.* an quod dicat eum damnari litis damno, semper damnatur? non, si bonam causam habet; sed dicit si condemnetur vt contumax, eum appellare non posse, sed omnino litem perire, *l. ex consensu §. vlt. de appell. l. & post §. vlt. de iudic. l. proper. C. eod. Nou. 82.* & inde pendet ratio quæ vulgo non intelligitur *l. liberto §. litem de negot. gestis sup.* Quidam ex litigatoribus litem in iudicium deductam deseruit, quem lex vocat frustratorem, idest tergiuersatorem, cunctatorem; qua ratione contrahitur eremodicium, id est, desertio litis in-

E choatæ, ἐρήμη deserta, δίκη causa. Itaque agitur μονομερῶς non cognitionaliter, idest, partibus cominus constitutis, seu vtraque parte præsente. frustrationis amicus non rogatus causam egit, causas absentiæ allegans, & condemnatus est absens ex eremodicio: ille frustratoris amicus non appellauit, an hoc ei imputabitur? & ait, culpam non contraxisse, atque hoc sibi verum videri, quia frustrator condemnatus est, scilicet ex sua contumacia; itaque culpã non contraxit eius amicus qui cum non posset appellare, non appellauit, cum absens non posset. Quæritur ab interpret. an dicta sententia pro absente valeat? quod idem de furioso quæritur, *in l. furioso, sup.* & constat pro absente contumace dictam sententiam valere, *d. l. properandum, & d. l. & post, l. 1. C. quomodo & quando iudex*, quæ est de absente contumace. Et dubium

dub. huius leg. 1. est, rescriptum quo imperator dicebat absentes damnari solere, absentes scilicet per contumaciam, non tamen semper damnandos, quia possunt absolui. Nunc si pro absente contumace dicta sententia valet, qui litem inchoatam deseruit; & pro absente non contumace multo magis, videlicet si litem contestatus sit: nam si litem contestatus non sit, non poterit quis damnari absens, *l. certum*, §. *si quis, inf de confessis*. Et quamuis dicatur, pro minore indefenso valere dictam sententiam, hoc ita accipiendum est, si minor egerit causam per se, vel per alium, non interueniente tutore, vel curatore, non tamen est defensus, *l. non eo minus. C. de procur.* Sed quid si minor nunquam iudicio interfuerit, nec quisquam eius nomine, an valebit super eo sententia? non. Contumax est qui contemnit, Graece καταφρονητὴς, quaero an B sit opus tribus edictis, an peremptorio? Hoc in arbitrio iudicis, vt ait *L. nonnunquam, de iudic.* Euocatur tribus edictis absens, intermisso inter quodque edictum ex iure veteri 10. dierum spatio, mensis ex *Nou. 112.* Interdum post tertium proponitur quartum, quod dicitur peremptorium, quod non patiatur aduersarium tergiuersari. Tria tantum interdum proponuntur, *l. 2. l. consentaneum, l. tres, quomodo & quando iudex.* Interdum vnum, quod est vice omnium, quod est peremptorium, quia post hoc non sequitur aliud: Alias iudex euocat tribus denuntiationibus vel literis. Edicta publice affiguntur, denuntiationes fiunt per officia, id est, apparitores; Literae mittuntur ad reum, vel magistratum ad requirendum reum, *l. 1. & 4. D. de requ. vel absent. Paul. 5. Sent. & l. absentem, de poenis.* Heic male legitur, detracta *vel.* particula, itaque lege, *vel literis.* excusatur interdum. Finge: morbo sontico non posse adesse, an incidet in poenam? non, *l. si praetor in fin. de iudic.* Itaque licebit ei de integro causam agere, vel si praefinitum tempus litis lapsum sit per restitutionem in integrum. Idem si ad maius auditorium euocatus sit, cum eodem die tribus quoque edictis ad minus euocatus esset; vel finge cum qui euocatur tribus edictis nondum re perfecta mori, & mortuum condemnari, an valet sententia? non. Aduerte tamen, lite contestata, mortuum recte damnari; sed qui mortuus est, non quasi contumax condemnabitur. Et hoc est quod dicitur, morte solui peremptorium. Itaque dicta sententia, non valet, *l. in sententiis 59. §. vlt. huius tit.* Et ab herede lis retractabitur: qui §. continet rescriptum: nam Pandectae sunt refertissimae rescriptis siue constitutionibus, vt *l. si vxor §. iudex ad l. Iul. de adult.* Augustinus ad Pollentium ait esse Antonini constitutionem in Cod. Gregoriano. Contumax non est qui non paret iudici incompetenti, id est, iudici quem constat non esse competentem. Finge enim vocari ad eum quem ambigitur esse competens, si non paret, pro contumace damnabitur, *l. 2. §. sed si dubitetur, & l. 5. de iudic.* Ergo multo magis si sit competens, & non pareat. *In l. 48. hoc tit.* Decreta sunt sententiae causa cognita prolatae. Objiciunt *l. Iudices, C. de senten. & interloc. omn. iud.* verum lex *decreta* pertinet ad vrbem: nam de praetorum decretis loquitur. *Lex iudices* ad Prouinciales scripta enim est Iuliano Proconsuli Asiae.

Ad L. Si quis dolo LI.

NOn loquitur de eo qui bonis cessit: nam etsi postquam bonis cessit, bona veneant, non sit dolus; nam cessionem sequitur venditio, *l. Debitores 11. C. ex quib. caus. infam. l. 3. & 5. de cess. bonor. inf. l. 2. & 4. C. qui bon. ced.* tamen non recte dixeris eum dolo fecisse qui cessit bonis, vt venderentur eius bona; quia cessio bonorum est permissa lege Iulia, cuius duplex est beneficium, vt debitor liberetur carcere, nexu, & liberetur infamia: nam venditio quae sequitur cessionem, non irrogat infamiam, si vltro cessit: nam si eo inuito venderentur eius bona, venditio esset infamis; non autem qui sponte cessit, & suo iure vtitur, *l. nullus, de regul. iuris.* Non est intelligenda haec lex de marito, muliere, socio, qui non tenentur vltra facultates, & tamen si dolo desierunt facere posse, tenentur, *l. verum, in principio, pro socio l. 22. §. vlt. h. t. l. etiam, §. vlt. sol. matrim l. vn. §. cum autem, C. de rei vxor. act.* Et videtur haec lex posse de his intelligi; sed non loquitur de debitore qui vendidit bona sua; sed de debitore cuius creditores bona vendiderunt. Non loquitur ergo haec lex de marito, patrono, & similibus, sed simpliciter de eo cuius bona creditores vendiderunt, *l. vlt. C. de reuoc. his quae in fraud. credit.* Itaque sciendum ex edicto Praetoris, si debitor alienarit bona sua in fraudem creditorum, dari actionem in eum in quem alienauit, rescissoriam, quia reuocantur alienata & possidentur. Quae actio dicitur Pauliana, & datur in eum qui alienauit, vel fraudatorem, *l. 2. quae in fraud. credit.* & vtraque actio est annalis, & annus ille numeratur ex die factae venditionis, *l. 6. §. vlt. quae in fraud. credit. l. pen. de reuoc. his quae in fraud. credit.* Hae autem actiones dantur post alienationem. Ad haec pertinet *l. vlt. C. de reuoc. his quae in fraud. credit.* quae est difficilis. Species haec est: Creditoris fraudandi causa debitor quidam debitorem suum liberauit donandi animo. Lex ait eum fraudatorem ex edicto perpetuo intra annum vtilem C teneri in quod facere potest, vel dolo malo fecit quo minus possit. Loquitur haec lex de eo, qui cessit bonis, non loquitur de debitore qui debuit ex causa donationis: & ideo qui non tenebatur, nisi in id quod facere potest. Dico, vaticinari eos, qui dicunt eam loqui de debitore donationis causa liberato; sed de quocunque debitore. non est accipienda de debitore acceptilatione liberatus tantum; sed is debitor tenetur in solidum si sciuit fraudem; sin minus in quantum facere potest, *l. 6. §. in his, quae in fraud. credit.* Et de eo loquitur qui tenetur ex edicto, quae in fraudem creditorum, in quantum facere potest, vel in quod desiit dolo malo possidere: nam qui dolo malo desiit D idoneus esse, pro idoneo est, & amittit priuilegium ne damnetur vltra facultates. Atque ita dabitur ex eodem edicto actio non tantum in eos cum quibus debitor fraudauit; sed in debitorem, postquam exutus est omnibus bonis. Est igitur actio inanis, cum detur in egenum. Fateor; sed datur poenae causa, *l. vlt. §. vlt. quae in fraud. cred.* vt coerceatur carcere & vinculis iure ciuili. Hodie non aliter quam si se huic poenae obligarit, *l. 1. & vlt. C. qui bonis cedere poss.* Hinc beneficium cessionis bonorum, ne vexentur carcere. Aliud in debitoribus tributorum, qui debent fisco, *l. 2. C. de exact. tribut.* Et sic aliorum creditorum deterior est conditio, quam prouincialium, qui tributa E pendunt. Nam si debitor passus sit bonorum venditionem cum infamia, in eum datur actio poenae causa; id est si quid acquisiuit post venditionem, datur in eum actio pro modo, eius quod acquisiuit: vel si rem dissipari dolo malo, vt non possit reuocari actione Pauliana, datur in eum actio in solidum: & hoc ait in princ. huius legis, cum ait tenetur in solidum, vt carcere fatigetur, poenae causa, vt ait *l. vlt. quae in fraud. credit.* in eum qui passus est venditionem, & quod acquisiuit datur actio in quantum facere potest. Similiter is qui non vltro cessit bonis, sed necessario passus est venditionem, tenetur in quantum facere potest, nisi dolo malo fecerit quo minus facere posset: Et qui non inuitus passus est venditionem, infamis est, & plectitur carcere & vinculis.

Vu

Ad §. 1.

OBscurus est hic §. ob verba: *Si venditor præstite-rit.* Sunt qui legant: *Si vetitor.* Finge: creditor missus est in possessionem bonorum, sed extraneus non admisit, quo nomine tenetur actione pœnali quantum eius interest, ex *l. 1 ne vis fiat ei qui in possess. miss. est.* An debitor erit liberatus? sic videtur, quia creditoris nihil interest, cum sit consecutus omne suum ab extraneo, & dicta lex ait, debitorem liberari; sed vox illa *vetitor*, Latina non est: sed & falsum est, debitorem esse liberatum, quia si creditor à debitore petat, idem non petet quod ab extraneo habuit, quia pœnam consecutus est. Itaque petet recte à debitore, vt sit in edicto de tabulis exhibendis, vbi ponitur actio eadem pœnalis, *l. 3. §. condemnatio, D. de tabulis exhibend.* Acc. in *l. 1. §. hanc actionem, ne vis fiat ei qui in poss. miss.* existimat ita distinguendum: Aut debitor prohibuit creditorem in possessionem mitti: & si consecutus sit quod sua interest, debitor liberatur: Aut extraneus, & si consecutus sit quod sua interest, debitor non liberatur, quia tulit pœnam, *d. §. condemnatio.* Ergo falsa lectio Basilica legunt: *si emptor.* Species est: Extraneus prohibuit creditorem in possessionem ingredi. deinde vendidit: & emptor creditori præstitit id quod interest; eo casu debitor liberatur, quod falsum est; & emptor posset quidem vltro soluere vice venditoris qui prohibuit, sed non posset ad id compelli actione pœnali. Alij male: venditor, id est, emptor nominis, sed non abutuntur hoc nomine nostri auctores. Alij interpretantur: venditor, id est, emptor simpliciter. Species: debitor vendidit bona creditorum: emptor tenetur actione Pauliana, sed latitat. creditor mittitur in possessionem bonorum; sed non admittitur ab emptore qui præstat quod eius interest, & debitor liberatur: Idem si alius creditor, vel extraneus idem præstiterit; quod falsum est, vt iam dictum. Itaque legendum in hoc §. *si debitor*, & ponendum, debitorem prohibuisse creditorem ingredi in possessionem, & præstitisse quod eius intererat. Itaque lege: *Si debitor:* deinde *quæsitum an debito liberetur.* Itaque si debitor præstiterit pœnam ex edicto, ne vis ei fiat qui in possessionem missus est, liberatur, quia non tam pœnam quam debitum præstitit, quod non ita est in extraneo. Vide Obseru. lib. XII, 23.

Ad l. Post rem iudicatam 56.

ORatio Diui Marci pertinet ad confessionem, vt ea obtineat vicem rei iudicatæ, vt & iusiurandum: Nam confessio & iusiurandum obtinent vicem rei iudicatæ, *l. 1 ff. quar. rerum actio non detur*, quia aduersarius deferendo iusiurandum, aduersarium de causa sua iudicem facit. Confessus in iure pro iudicato habetur ex 12. tab. maxime si de credito sit confessus. Hodie ex oratione D. Marci, ex omnibus causis, in iure confessus pro iudicato est l. 6. tit. sec. & tempora iudicati dantur confessis vt iudicandis, *l. 21. de iudic.* Post rem iureiurando decisam, & confessionem, & rem iudicatam nihil quæritur; sed tamen iusiurandum in aliquo habet maiorem vim, quam res iudicata, *l. 2. de iureiur.* vt & confessio: nam post rem iudicatam appellari potest, post confessionem in iure factam, nequaquam, *l. donari §. quidam, sup. de donat.* Post datum iusiurandum quoque non appellatur, nec ex integro causa agitur nisi prætextu nouorum instrumentorum. necessarium iusiurandum quod refertur: iudiciale quod defertur à iudice, voluntarium, quod à parte defertur in iudicio, vel extra iudicium, & ne

A ex hac causa potest retractari, *l. admonendi, sup. de iureiur.* Præterea maior est vis iusiurandi, quam rei iudicatæ: quia si mulier iurauerit se esse prægnantem, nec sit prægnans, & ita sit missa in possessionem ventris nomine, iusiurandum excusat eam à calumnia, *l. 3. §. pen. de iureiur. sup.* Sed si decreto Prætoris missa sit in possessionem, non excusabitur, sed tenebitur actione pœnali in factum, ex *l. 1. §. 3 si mul. ventris nom. in poss. l. notatur & seq. de his qui not. infam.* Post rem iudicatam appellari potest; post confessionem & iusiurandum nequaquam. Cur id? quia quodammodo sua sententia damnatur qui confitetur, *l. 1. tit. seq. l. furti, § sed etsi iureiurando, de his qui not. infam.* Nunc, cur non is contra quem iuratum est appellat, *l. pen. §. siue autem l. de rebus credit.* an quia iudicem

B aduersarium fecit, vt est in *l. 1. quarum rer. act. non detur.* non: nam si in iudicem consensi, possum ab eo appellare, *l. ex consensu 23. in principio, de appellat.* Sed quia ea mente defertur iusiurandum, vt postea nihil amplius quæratur, nisi sit iusiurandum necessarium, & iudiciale ob reperta noua instrumenta. Ceterum semper rei iudicatæ recte comparantur iusiurandum & confessio. Necessarium & iudiciale iusiurandum non defertur extra iudicium. voluntarium, aliquando in iudicio, sæpe extra iudicium. Confessio extra iudicium facta, nisi quoque testes sint rogati, nec fidem facit, nec obligationem parit. Itaque exigit *Nouel. 90.* vt fiat confessio in iudicio: atque ita *in iure confessum. l. 1. §. proinde, si quid in fraud. patr. l. 4. § pen ad l. Iul. mai. l. 4. C. de repud. hered.* Confessus est, qui vo-

C ce vel scriptura, vel quoquo alio modo in iure confessus est. Itaque de confessione intelligendum apud magistratum, vel iudicem Facta confessio interdum sumitur pro cautione, *l. cum de indebito, de probat.* Et parit obligationem extra iudicium facta. Sed hic intelligimus confessionem pro dicto, vel promisso. Nemo absenti damnari solet, vt ait *l. certum. § si quis, tit. seq.* absenti, id est, qui non adfuit iudicio; non obligatur qui iurauit absenti se daturum operas Ex iureiurando an nascitur obligatio? non, vt nec ex pacto nudo, nisi vno casu, cum libertus patrono iurauerit se operas præstiturum; sed ita demum si præsenti, non absenti iurauerit. Et sicut esse certa debet sententia, *§. curare, de action.* Ita confessio, *d. l. certum.*

D

Ad l. Quidam 57.

QVæritur an minor 25. annis iudex esse possit: & prima fronte significare videtur hæc lex, sententiam ab eo dictam obtinere vim rei iudicatæ. Sed contrarium verum est, & certa Harmenopuli sententia in 1. Epitomarum, quia imperfectæ est ætatis, & non idoneus administrator rei suæ, non est idoneus tutor, *l. vlt. C. de legit. tut.* minores non admittuntur in curiam, vt nec suscipiunt munera publica & personalia officia, *l. non tantum, de decurion. l. ad remp. de muner. & honor. l. 2. §. 1. de vacat. mun.* nisi sit penu-

E ria ciuium, *l. 2. C. qui ætate se excus.* nisi beneficio liberorum, *l. 2. de minor.* vel beneficio Principis. Qui contra sentiunt, scilicet minorem iudicem esse posse, afferunt *l. cum lege, de recept.* quæ videtur significare minorem 25. annis, dum sit maior 20. annis, iudicem esse posse. Certum est, arbitrum cogi iudicare postquam recepit. Excipitur lege iudiciaria minor 25. annis; ille enim si receperit arbitrium, non cogitur iudicare. Non dicit lex minorem 25. annis iudicem esse posse, vel arbitrum; sed si electus sit ex consensu partium, eum iudicaturum. Non potest quidem esse iudex, sed potest iudicare, non tamen cogitur iudicare; imo maiori 20. annis succurritur per restitutionem in integrum ne iudicet, si receperit minor 20.

annis, ipſo iure excuſatur. maior 20. annis excuſatur per reſtitutionem in integrum: male colligitur ex *l. cum Prætor, de iudic.* minorem 25. annis iudicem eſſe poſſe. Dicunt: Enumerantur in ea lege qui iudices eſſe non poſſunt: minor. 25. annis eo in numero non eſt. Ergo poteſt eſſe iudex. Impubes non facit teſtamentum, quia vltimum eſt iudicium, *l. maior, de inoff. teſtam.* Sed in *l. cum prætor*, impubes omnino prohibetur eſſe iudex: minor poteſt eſſe iudex ex conſenſu partium, quod non eſt in impubere, & impubes omnino prohibetur eſſe teſtis, *l. 3. §. lege, de teſtib.* minor autem tantum excuſatur in *l. in teſtimonium, eod. tit.* Sed hæc *l.* 57. videtur probare ſententiam à minore dictam, ſi attigerit pubertatem plenam, id eſt annum 18. Sed hoc abſolute hæc lex non dicit, minorem ſcilicet 25. annis iudicem eſſe poſſe; ſed ait, tuendam eſſe eius ſententiam, dum non fuerit minor 18. ann. Sed an omnibus caſibus? minime: Hoc enim tantum procedit in caſibus enumeratis in hac lege, videlicet ſi datus ſit ex conſenſu partium, qui non ignorabant ætatem. Item ſi minor 25. ann. datus ſit magiſtratus à Principe. Præſides magiſtratus iudicabant, vel iudices dabant, *l. 2. C. de pedan. iudic.* Hodie dat tantum Princeps, *l. vn. de arbitr.* iudicat Princeps & iudices dat, *l. 1. de ſuſpect. tutor.* totum officium iuris dicundi mandat. Facilius minoribus 25. annis dabatur magiſtratus, quam datur iudex. Minor 25. annis fit conſul, *l. 1. de off. conſul.* Itaque maiores noſtri detulerunt magiſtratus etiam ignaris iuris & legum. Exigitur in iudice dato peritia legum, *Nou. de iudicibus*; in magiſtratu non: quia erant interdum militares: Ideo in *l. 2. quod quiſque iuris*, ex illo edicto punitur qui ius iniquum dixit, ſi modo dolo malo: Nam finge magiſtratum ius dixiſſe ex imprudentia & imperitia legum, an præſtabit? non, quia habebit aſſeſſores, vt videre eſt in oratione pro Plancio apud Ciceron. ita Tribuni militum fiebant minores impuberes, vt eſt in *l. vlt. C. de milit. teſtam.* impubes qui eſt tribunus, facit teſtamentum. Itaque ait hæc l 57. tuendam eſſe ſententiam æquiſſimum eſſe, ſi ſit maior 18. ann.: nam ſi minor ſit Prætor, conſul, minor, inquam, 18. annis, vel ſit datus ex conſenſu partium, eius ſententia tuenda non eſt. Itaque minoris tuenda eſt ſententia dati à Prætore, vel ex conſenſu partium.

Ad l. Si cum nulla 57.

SI nulla ſententia præceſſiſſet, intellige, vel confeſſio facta in iure, vel iuſiurandum, ex *l. 1. C. de exec. rei iudic.* Itaque nimis propere cœpit ab executione.

Ad l. In ſententiis 59.

HÆc lex complectitur *tit. C. de ſentent. quæ ſine certa quant. prol.* certa debet eſſe ſententia iudicis, id eſt, certæ rei vel quantitatis qua de actum eſt: imo & ſi de incerta quantitate actum ſit, nihilominus debet eſſe certa ſententia, *§. curare, de act.* quod explicat *l. 3. in fi. C. de inutil. ſtipul.* ait, *ob incertæ actionis effectum*, quia actum erat in id quod intereſt, *concludat condemnationem taxatæ quantitatis*: alioquin ſententia non valet, & citra appellationem infirmatur. Sententia eſt definitio litis, quæ eſſe non poteſt niſi certa. Certa eſt ſententia ſi iudex iubeat ſolui certam ſummam, vt aureos centum, vel præſtari, vel quo alio verbo hoc ſignificetur. Satis eſt ſi ſententia ſit certa, id eſt expreſſa certa ſumma, & quo verbo id ſignificarit iudex, non admodum curamus, vt ſi iuſſerit actorem accipere à reo: nam ſententia non fit certa formula:

A aliquando ſententia iubet, aliquando ſententia vetat, *l. qualem 19. §. vlt. l. quid tamen 21. §. pen. l. ſi duo 34. D. recept. qui arbit. l. 1. quæ ſentent. ſine appell. reſc.* aliquando verbo placet, *l. Metrodorum 40. de pœn.* Et in actione finium regundorum, requiri placere terminos quos maiores fixerunt, hiſque parere. aliquando verbo *videri*, vt animaduertit Budeus, *l. 1. §. quart, ad S. C. Turpill. Titium temere accuſaſſe videri*, vt teſtes olim, arbitrari ſe, non ſcire. *in d. l. quid tamen §. ſi arbiter, Titium nihil debere videri, ſeruum illius non videri, l. Diui 27. §. 1. de liber. cauſ. l. ob hæc, 20. de his qui not. infam. l. proxime, de his quæ in teſtam. del.* Et frequenter in actione inofficioſi teſtamenti, videri patrem iuſtas cauſas iraſcendi filio non habuiſſe; quæ B ſententia reſcindit teſtamentum: ideoque ſententiarum verba non erant ſemper directa, imperatiua, ſed quodammodo inflexa, & frequentius in condemnationibus, parum Titium ſibi cauiſſe videri: Et ideo non fuit ſententiarum certa formula, nec intereſt quo verbo vtatur iudex. Videtur tamen ſecundum communem opinionem vitandam eſſe breuitatem in ſententia, *l. vlt. C. comminat. epiſt. programm. auctoritat. rei iudic. non hab. quod magno conflictu ſententia decerni ſolet, id paucis literis temere deſcriptis definiri fas non eſt.* Sed hoc non ſequitur, vitandam in ſententia breuitatem: nam breuitas ſententiæ non nocet, *l. ſi aliquid, C. de don.* breuitas chartulæ donationi non derogat: quin imo donationes & ceteri contractus C ſolebant deſcribi pauciſſimis verbis, ſicut breuibus literis deſcripta ſententia valet, nec nefas eſt breuem proferre ſententiam, & alius eſt ſenſus *d. l. vlt.* quæ eſt Imperatoris Conſtantini, qui iuris formulas ſuſtulit, quæ maxima ex parte conſtabant notis Vnde quæſitum an teſtamentum notis conſcriptum valeat, *l. vlt. C. famil. erciſc.* quibus & ſcribebantur Senatusconſulta. Certa eſt iudicis ſententia ſi iubeat petitum ſolui, quia videtur nominaſſe quantitatem, quæ libello conuentionis comprehenſa eſt, ſi certa fuerit actio: nam ſi incerta fuerit actio, nulla eſt ſententia, ſicut in *l. 5. §. 1. ſup.* ſi ita pronuntiet iudex: quod habes ex teſtamento Titij, id reſtituas, valet ſententia, quia videtur expreſſiſſe ſummam teſtamento, vel codicillis comprehenſam: Sicut in appellationibus ſi dixerit D iudex, iuſte appellaſſe, vel inique, valet ſententia, quia videtur ſummam priori ſententia comprehenſam ſua ſententia expreſſiſſe. Eſt ſimilis caſus *l. 1. C. de ſent. quæ ſine certa quant.* Iudex addictus actioni iudicati pronuntiauit iudicatum eſſe: nam de eo tantum quærebatur. Et adiecit, vſuras rei iudicatæ deberi, quæ cucurrerant poſt tempora iudicati ſoluendi, ſcilicet, nec expreſſit certam quantitatem vſurarum quæ exprimenda videtur, & certa facienda condemnatio valet, tamen quia videtur nominaſſe eam quantitatem vſurarum definitam legibus in *l. vlt. C de vſur. rei iudic.* vſurarum quæ debentur ex contractu non eſt certa definitio: Et ideo in quæſtione vſurarum quæ debentur ex contractu, certa quantitas ſententia exprimenda eſt. Difficilis eſt *l. 2. C. de ſentent. quæ ſine* E *certa quantit. prof.* finge, Curatorem reip. condemnaſſe debitorem reipub. non expreſſa certa ſumma, puta indemnitatem reipub. præſtari placere, & tamen valere ſententiam; ſed neceſſario ponendum eſt in ea pene fuiſſe certam actionem, & remp. petiiſſe certam ſummam, aut ſe damno affectam ad ſummam centum aureorum. certa fuit actio ex certa actione, dicta ſententia valet, quia videtur damnare eum in id quod reſpub. petiit.

Ad l. Quæſitum 60.

NOn valet edictum Prætorium contra eum propoſitum, qui morbo ſontico laborat, *l. ſi Prætor,*

in fi. de iudic sicut nec sententia; quæ inde sequitur. Morbus sonticus pro epilepsia accipitur à Plinio, nos pro quolibet morbo, qui cuilibet rei agendæ est impedimento, vt febris in *l. Iudex, de iudic.* & dicitur sonticus, quasi nocuus in *l. 4. §. vlt. de ædilit. edic.* Et sonticus morbus est siue sit perpetuus, siue temporarius.

Obstat *l. 1. §. pen. de ædil. edic.* quæ ostendit sonticum morbum eum videri, qui est perpetuus. Sed morbus sonticus dicitur dupliciter, respectu rei qua de agitur, qui rei peragendæ est impedimento: & hoc respectu morbus sonticus est, siue temporarius, siue perpetuus. Alias dicitur morbus sonticus respectu corporis male affecti, nec intelligitur eo respectu sonticus morbus, nisi sit perpetuus, vt tabes, cæcitas, quæ in *tit. de ædil. edict.* est morbus sonticus. Et tamen non est morbus sonticus in l. 12. tabul. *l. 1. §. quamuis, de postul.* Ex l. 12. tabul. morbus sonticus iudicis iudicium diffinidit, *l. index, de iudic.* quæ ait, morbum sonticum remittere iudici iudicandi necessitatem, & diffindere, vt ait *l. 2. §. si quis*, id est, differre non soluere; Et ita morbus sonticus litigatoris diffindit iudicium ipso iure, inuito iudice, quia plus potest l. 12. tabul. quæ iubet diem esse diffisum ob morbum sonticum, quam voluntas iudicis, *l. si feriatis, de recept. arbitr.* l. 12. tab. ait, diem diffindi, hæc l. ait, *differri*; non tamen idem omnino est. Ex diffisione quidem sequitur dilatio: Et ideo nihil interest dixeris diem diffindi *l. 2. §. si quis iudicio, si quis caut. iud. sist. c.* Diffindere, id est, diuidere, interrumpere iudicium, & infringere tempus illud quo iudex vel litigator morbo sontico laborat, demere numero dierum, quibus iudicium fieri, iudicioue sisti oportet. & ita Varro de re rustica. Ergo morbus sonticus iudicis, vel litigatoris diem iudicij diffindit: Et ideo non recte proponitur edictum peremptorium in eum qui sontico morbo laborat. ergo nec in febricitantem, quia febris est morbus sonticus. Febris est motus corporis contra naturam, vel calor cordis & arteriarum contra naturam: febriculæ vel celeres quartanæ non sunt morbus sonticus, quia cuique rei agendæ non obsunt.

Ad l. Sæpe. 63.

PRoponit initiò regulam his verbis: *Sæpe constitutum est*, &c. in *l. vlt. C. quibus res iudic. non noc. l. 1. C. inter alios acta aliis non nocere*, qua significatur, res inter alios iudicatas aliis non præiudicare, sicut in *l. nuda, C. de contrah. stipul.* Ex nudo pacto actionem non oriri dicitur sæpe fuisse constitutum, *l. iurisgentium, §. vt puta, de pact.* Ex crebris autem Constitutionibus fiunt regulæ iuris. Loquitur hæc regula de rebus iudicatis, sed porrigitur ad res inter alios quocumque modo actas, veluti ad iusiurandum, *l. 9. §. vlt. & l 10. de iureiur.* Si quis iurauerit rem suam esse, poterit experiri aduersus eum qui iusiurandum detulit, non etiam aduersus alium, quia non debet alij nocere quod inter alios actum est. Porrigitur etiam ad solutionem à duobus factam, *l. 1. C. res inter alios acta, vel iud.* Solutio vnius heredis nihil nocet ceteris, *l. 2. eod. tit.* Idem demonstratur esse in transactione & in pactione, *l. 3. eod.* Posset quæri quid distet tit. Res inter alios iud. à tit. Res inter alios acta: sed dicendum est, Specialem esse tit. de re iud. vt res iudicata non noceat his qui iudicio non interfuerunt, etiamsi eorum nomine iudicium acceptum, vel dictatum sit, si modo non mandauerit, vel ratum non habuerit. Titulus, res inter alios acta, generalis est: nam & solutionem, & pactionem & transactionem aliis non nocere docet. Et de re iudicata eleganter in *l. is qui fundum, de vsufruct. leg.* non debere arbitrum inter

A alios iudicando, ius alterius immutare. rem inter alios iudicatam aliis non præiudicare. Præiudicare est parere exceptionem, vel actionem iudicati. Ex re iudicata inter alios in alium non nascitur exceptio rei iudicatæ, vel actio. Et adijciamus etiam, alij non dari exceptionem, vel actionem rei iudicatæ. Et generaliter res inter alios iudicatas aliis neque prodesse, neque obesse, *l. 2. C. quib. res iud. non noc. l. Claudius qui pot. in pign. hab.* Quibus autem casibus perdit officium suum, & quas patiatur exceptiones videamus. Hæc lex proponit vnam tantum, nos aliam proponemus sumptam ex *l. ex contractu 44. h. t.* Ex qua colligitur rem iudicatam inter creditorem hereditarium & filium heredem debitoris nocere substituto, vel coheredi, qui iudicio non adfuerit. Ergo falsum est, rem inter alios iudicatam aliis non nocere. Sed respondendum est, *l. ex contractu* non hoc demonstrat,
B rem iudicatam inter alios nocere substituto, vel coheredi simpliciter, sed coheredi cui accreuit, vel substituto cui obuenit portio hereditatis qua se abstinuit filia post condemnationem. quo genere coheres vel substitutus subit personam filiæ condemnatæ. Et ideo in eum & bona testatoris executio fieri debet; & ita si res iudicata sit inter Primum & Secundum, & Secundus sit condemnatus, nocebit res iudicata Secundo, si eodem iure experiatur de integro: sed si nouo iure experiatur, vel hereditario iure, puta quasi heres absentis, cui res iudicata non nocet, nihil etiam ei nocebit. *l. Modestinus, inf. de except. l. si seruus, de liber. caus.* Et ita fit vt res iudicata non noceat condemnato; sed nocet non condemnato, id est substituto, vel coheredi. Et ratio est huiusmodi: Condemnato
C non nocet res iudicata, vel quia deposuit personam condemnati per abstentionem, vel quia assumpsit personam non condemnati, vel quia heres extitit non condemnato, & agit ex eius persona iure hereditario, non pristino: non condemnato autem nocet res iudicata, quia sustinet personam condemnati, id est, heredis instituti, quia condemnatus ex contractu defuncti se abstinet. Alia distinctio proponitur in hac l. Primum magis placet scriptura Noricarum Pandectarum, vt legatur negatiue, hoc modo: *Scientibus non obest.* Aliter erit incongruus sensus: alioquin non tantum ignorantibus obest, sed multo magis scientibus, quod falsum est: nam non potest etiam tolerari alius sensus vt dicat, sententiam inter alios dictam aliis quibusdam etiam scientibus obesse, id est, non
D tantum his inter quos res iudicata est, sed etiam aliis scientibus nocere, & tamen separandi sunt ab aliis, qui iudicio non interfuerint; & quæritur an noceat his res inter alios acta. In secunda parte distinctionis est alius labor propter errorem verborum. Summa hæc est: quibusdam condemnatis non nocere rem iudicatam: quod aliquando euenire supra diximus in *l. ex contractu 44.* Nam condemnatio non nocet condemnato qui postea se abstinuit bonis, quando obligatio descendebat ex contractu defuncti. vel etiam si quis susciperet personam non condemnati: sed nihil tale demonstratur in hac lege. nullum est verbum in sequentibus ex quo possis colligere, condemnato qui-
E busdam casibus condemnationem non nocere. Deinde inepta est distinctio, nisi vna pars alteri aduersetur. Prima distinctionis pars hæc sit: Res inter alios iudicata aliis quibusdam scientibus etiam obest. ergo altera debet esse huiusmodi: Res inter alios iudicata aliis quibusdam scientibus non obest: Aliquando res inter alios iudicata aliis etiam scientibus non obest: Aliquando iis scientibus obest contra quos nihil iudicatum est.

Videamus quibus casibus res inter alios iudicata etiam scientibus non noceat: Duo sunt coheredes debitoris. cum vno ex heredibus actum est pro portione

hereditatis, & condemnatus est, an tenebitur alter coheres pro condemnato, quod sciente eo, coheres suus iudicium acceperit ex contractu defuncti? non: nam si sciente coherede, alter coheres condemnatus sit, etiamsi scierit, integra est ei defensio aduersus victorem coheredis: nam ei qui iudicio non interfuit, licet scierit agi cum coherede, integra est defensio in eum qui vicit coheredem. nec obstat ei quod sciuerit condemnatum coheredem, quo etiam casu scienti non nocet res inter alios iudicata. Idem erit si duo petitores sint: Finge apud diuersos iudices duos egisse; vnus victus est, nec appellauit. an hoc nocet alteri qui ei iudicio non interfuit, vel qui egit alio loco? minime: Si duo fuerint actores, & vnus victus sit, nec appellarit, hoc nihil praeiudicat alteri, etiamsi scierit condemnatum alterum. Atque hoc casu res inter alios iudicata, aliis etiam scientibus nihil obest. Hoc posteriore casu ponendum est eos fuisse coheredes, vt docet Acc. in *vers. Cur autem*: Si duo rei credendi fuerint, quibus singulis debeatur in solidum, vnius petitione tota soluitur obligatio, *l. 2. de duobus reis*; vel si duo fuerint rei debendi, qui singuli debeant solidum, & vnus sit conuentus, tota res deducta intelligitur in iudicium, si cum vno actum sit: coheredes non sunt rei debendi, vel credendi, quia ipso iure obligationes inter eos tam actiuae quam passiuae sunt diuisae proportionibus hereditariis ex 12. tabul. Acquiescere in iure est non appellare, *l. 4. C. de procur.* Aliquando res inter alios iudicata obest scientibus, aliis quibusdam ignorantibus nunquam obest. Hoc ita proponit, veluti si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris. Restat vt doceat, rem inter alios iudicatam, aliis quibusdam scientibus obesse, quamuis non sit contra eos iudicatum. Accurs. legit, *veluti si debitor creditorem passus sit.* sed Florentiae legitur: *veluti si creditor, debitorem*, Et adnotat Acc. in verbo *creditor* secundum Pisanam, id est, Florentinam, legendum, *creditor*, & *debitorem*; sed potius esse, *debitor*, & *creditorem*. & secundum eam est glos. verum probanda est scriptura Florentina, quam probant Basilica, in quibus ita est: Si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris. Si creditore interueniente, debitor egerit de dominio rei pignori datae, & victus fuerit, ea res nocet creditori: Scienti tantum creditori nocet, re iudicata inter alium & debitorem. Confirmatur *l. 4. §. alio, de appel.* quod paulo post ait in hac lege, eum qui causam egit vel defendit, dominum fuisse, *l. cum & fortis §. vlt. de pigner. act.* qualis creditor non est: debitor is est qui egit de proprietate pignoris sciente creditore; & hoc casu si contrariam sententiam debitor acceperit, eam rem creditori nocere. ei dicitur de ea re actio competere qui superat omnes. Debitor à creditore superatur in persecutione pignoris. *l. 2. C. si vnus ex pluribus hered. cred.* actio hypothecaria est in rem, *l. pignoris persecutio, de pign.* nec personam obligat, *l. 2. C. de pign.* Et prior & potior est actio de pignore. Creditor superat debitorem in persecutione rei pigneratae, quoad sibi omnis pecunia persoluta sit. Ita merito de re dotali competit actio, deinde vxori, & similiter de re empta & accepta, primum actio emptori competit, non venditori, quia in ea re persequenda superior est emptor venditore. Si ergo creditor debitorem passus sit experiri de dominio rei, quam pignori dedit, id est, agere, vel defendere: nam experiri in iure est verbum commune actoris & rei. Victo debitore res iudicata etiam nocet creditori, quia eo sciente, lis acta & iudicata est. Atque ita propter scientiam obest persecutio rei iudicatae Et ea ratione poterit creditor ab ea sententia appellare, *l. 4. §. actio, de appell.* non tantum appellat qui condemnatus est, sed & is cuius interest. Scire dicitur is, qui videt & patitur, etiamsi taceat; imo etiam velle: haec enim scientia index est voluntatis. Duo sunt videre & pati, per quae scientes & experientes rerum sumus. Si absente & ignorante creditore, debitor egit de dominio rei quam creditori pignori dedit, & succubuerit, tum ei res iudicata nihil nocet in *l. 3. sup. de pign.* Debitor qui rem pignori datam suam esse dicebat, superatus est absente creditore. creditori salua est actio Seruiana, si modo probarit eo tempore quo pignus contrahebatur, eam rem in bonis debitoris fuisse, *l. si mater, §. vlt. de except. rei iud.* Si debitor petierit à possessore rem quam dederat pignori creditori suo, nec causam obtinuerit, ait, saluam esse creditori actionem. Pigneratitia actio est repetitio pignoris quae competit debitori soluta pecunia: aliquando est actio hypothecaria. Distinguendum est ex *l. si mater §. vlt. l. indicatae, de except. rei iud.* adiuncta *l. 3. §. vlt. de pign.* Aut debitor rem pignori obligauit ante sententiam, aut post sententiam. Si pignus praecesserit sententiam qua pronuntiatum est rem debitoris non esse, creditori ignoranti saluum est pignus, salua est hypothecaria. Sed quid si sententia praecesserit pignus? Finge: Quidam egit de proprietate certa rei, & victus est, forte per iniuriam iudicis, deinde eam rem pignori obligauit, quaeritur an creditori agenti hypothecaria obsit exceptio rei iudicatae. & hoc casu obest, ne plus habeat creditor quam habebat debitor qui pignus dedit. Dices: debitor est condemnatus per iniuriam iudicis, & possessor, idemque victor nullum ius, nullam propriam actionem habet, quia vicit per iniuriam iudicis. Ac praeterea, iniqua sententia possessori, eidemque victori non praebet vllam actionem, sed retentionem tantum: An igitur quia is qui vicit, nullam actionem habet, creditori licebit auferre ius pignoris? minime: quia non considerandum est quid iuris in re victor, sed quid debitor habuerit, & quemadmodum ex eadem causa agens debitor repelletur exceptione rei iudicatae, ita creditor qui postea ab eo causam habuit. Inde interpretes efficiunt, res iudicatas eos tenere qui postea à victis causam habere coeperunt, non protinus qui à victis causam habuere ante rem iudicatam. Sciendum vero illud est, si socer vel vxor egerit de dominio rei quam dedit, an dotem, sciente marito, cui priori quasi superiori in causa dotis de ea re actio, vel defensio competebat, qui cum agere nollet, socerum agere passus est vel vxorem. Si res iudicata est, nocebit etiam marito. Tertium, si venditor egerit de proprietate rei venditae & traditae, sciente emptore, cuius in ea re causa erat prior; sed noluit ipse prior experiri, & passus est experiri venditorem, res iudicata nocebit scienti emptori, quae non noceret ignoranti. Quare si libertus de statu suo causam egerit cum extraneo qui contendebat eum esse seruum, aut suum libertum, sciente suo patrono qui potuisset eam causam agendam suscipere: patronus enim fuisset praelatus liberto, propter scientiam rei iudicatae, scientia nocebit patrono. Quaeritur cur his quatuor casibus res iudicata noceat scientibus, & duobus casibus non noceat scientibus, qui supra propositi sunt. Ratio differentiae haec est, quia his quatuor casibus sequentem agere patitur, cui ipse potuisset praeferri in agendo; prohibere enim ab agendo potuit, & ipse causam agere, quod cum non fecerit & sequentem agere passus sit, videtur voluntate eius de iure etiam quod ipse habuit ex persona iudicantis, iudicatum, veluti de iure empti, iure patronatus, pigneratitiae, dotis. Superioribus autem duobus casibus quibus res non nocet scientibus, coheres coheredem prohibere non potuit ab agendo: fuit enim vtriusque coheredis par causa, nec potior est alter altero. Scientia mihi nocet cum agentes prohibere potui. non nocet si prohibere non potui. Idemque quod in coheredibus dixit, obtinet in

duobus fundi petitoribus, quorum vnusquisque pro A se suo iure nititur. Finge: tu possides fundum, cum à te vindicat Titius: ego etiam vindico meo iure quod habeo aliunde quam ex persona Titij. Res iudicatur contra Titium. non mihi nocet, quia non potui Titium prohibere. In hac lege tres ponuntur casus, quibus etiam scienti non nocet sententia inter alios dicta, & quatuor quibus nocet. Quidam possunt addi casus, quibus sententia inter alios dicta etiam ignorantibus præiudicat, vt in *l. à sententia. l. si perlusorio. de appell. l. 15. §. vlt. & l. seq. l. si suspecta, de inoff. test.* Alias sententia inter alios dicta ignorantibus vel scientibus non nocet: Alias sententia inter alios dicta scientibus & ignorantibus nocet, *l. qui repudiantis, §. vlt & l. seq. & l. si suspecta, de inoff. test. l. si seruus plurium §. 1. & §. pen. de leg. 1. l. à sententia, d. l. perlusorio.* Et pertinet huc *l. 3. de* B *pign.* Finge: de hereditate lis acta est inter heredem scriptum & legitimum. Ab herede scripto erant relicta legata. Res iudicata est contra heredem scriptum, vel quod diceretur ruptum testamentum, vel irritum, vel iniustum, vel inofficiosum. Nesciebant legatarij certum de iure testamenti, & tamen res iudicata contra heredem scriptum præiudicabit legatariis & libertatibus *d. l. 3.* in qua constituitur differentia inter creditores pigneratitios & legatarios. Finge: heres scriptus rem inuentam in hereditate pignori dedit. deinde victus est à possessore hereditatis. an sententia contra debitorem dicta nocebit ignoranti creditori? minime: Et ita sententia dicta contra heredem scri- C ptum non nocet creditori pigneratitio ignoranti, legatario nocet ignoranti. Vbi non est heres scriptus, ibi non valent legata: nam aliter legata non valent, quam si testamentum ratum esse constet: Pignus valet si ab initio recte sit acceptum dante pignus herede scripto, qui iure erat heres, etiamsi testamentum sit recissum sententia iudicis, quia ex testamento pignus non pendet: Et fieri potest vt recte contractum fuerit, id est, vt fuerit heres scriptus victus per iniuriam iudicis, vel litem ab initio male instituerit: nam causæ bonæ nonnunquam est mala instantia, & ex mala instantia bonæ causæ sequitur sæpe vt res amittatur. Itaque D iniuria facta heredi scripto non nocet creditori hypothecario ignoranti, legatario nocet, seruo manumisso nocet: Nam legata sunt appendices institutionis. Pignus non est appendix testamenti: & ita sententia dicta inter alios nocet ignorantibus. Excipiuntur tantum duo casus, scilicet si heres scriptus colluserit cum herede legitimo, & ita se vinci passus sit: nam hoc casu sententia dicta contra scriptum heredem non nocet legatariis. Item si heres scriptus victus sit non causa cognita, sed ex edicto peremptorio, non respondente herede scripto: nam hoc etiam casu res iudicata contra heredem scriptum nocet legatariis; & prior est ex constitutione Diui Pij. Posterior est ex constit. Diuorum Fratrum. Opus fuit constitutioni- E bus, quia summo iure si testamentum corruat, corruent & legata. Inter eos casus tamen est aliqua differentia: nam priore casu si colluserit, legatarij à sententia dicta contra heredem scriptum possunt appellare, quia eorum maxime interest non pronuntiari secundum legitimum heredem; & si suspicantur heredem scriptum, causam non ex fide agere, possunt liti adesse, & allegationibus vti, & testes producere, *d. l. si suspecta.* Et omnino verum est, omnem cuius interest non ita pronuntiari, posse appellare, etiamsi non egerit: omnem etiam cuius interest, liti alienæ adesse posse. Et hæc est ratio *Nouella de litigiosis.* Si res litigiosa legetur, valet legatum, & potest legatarius liti adesse, quamuis institutæ inter alias personas. Posteriore casu si heres scriptus, ex eremodicio condemnatus sit, legatariis non licet appellare, liceret adesse liti, quia appellationi locus non est, quando sententia dicitur ex edicto peremptorio, *l. 1. C. quor. appell. non recip. l. & post. §. vlt. de iud.* Vnde possumus ita constituere: Quoties non potest appellare qui victus est, nec posse etiam eos quorum interest: Et generaliter verum est litem extingui, nec posse resuscitare dicta sententia ex edicto peremptorio, vel remedio appellationis, vel restitutionis in integrum. Præterea priore casu, id est, si collusum sit cum legatariis, datur actio in heredem scriptum, qui perinde tenetur, ac si vicisset. Posteriore casu, actio datur in heredem legitimum, vt in *l. si perlusorio, in fi. de appellat.* nam heres scriptus caret dolo: abfuit quidem iudicio & contumax fuit: sed hoc non egit in fraudem legatariorum, itaque non tenetur legatorum nomine; sed is ad quem peruenit hereditas, non tam iure, quam propter contumaciam aduersarij. at vtroque casu sententia dicta inter heredem legitimum & scriptum ius non facit: Priore casu quia collusio est, non iustum certamen: & ideo non nocet omnibus, sed ei tantum qui egit: Posterior sententia non facit ius, quia iudex qui dicit sententiam secundum legitimum heredem, non respondente scripto, non videtur pronuntiasse de iure testamenti: cuius rei argumentum est in *l. si ideo, de euict.* Emptor victus est ex contumacia. an committitur stipulatio de euictione? minime: quia victus videtur magis quod abfuerit, quam quod malam causam habuerit. Sic etiam si heres victus est propter suam contumaciam, non ideo sequitur eum malam causam habuisse. Et merito hoc casu sententia ius non facit: nam si ius faceret, noceret omnibus causam habentibus ex testamento. Sententia facit ius non tantum quantum attinet ad personas litigatorum, sed quantum ad personas aliorum, quibus receptum est rem inter alios iudicatam posse nocere. Sententia pro veritate accipitur & ius facit: Ingenuus est, quem pronuntiatum est ingenuum esse, sicut & patronus, *l. si iurauero, de iure patron. l. 3. de lib agnosc.* Ab hac regula duo casus sunt excipiendi, si collusum sit, & iudicatum propter contumaciam. Notandum his etiam duobus casibus, nec scientibus etiam sententiam nocere legatariis: si creditor debitorem agere passus sit de proprietate pignoris, & ideo sciret. nocet quidem res iudicata regulariter propter scientiam; sed excipiendi sunt hi duo casus, scilicet si collusum sit, vel si debitor superatus sit ex edicto peremptorio, *l. Præses, C. de pign.* quæ intelligenda est de creditore sciente: nam si ignorauit creditor debitorem agere, res iudicata ei non nocet vllo casu, ne dum his duobus tantum casibus. Ergo res iudicata inter heredem scriptum & legitimum, exceptis his duobus casibus, nocet etiam legatariis ignorantibus, vel manumissis; etiamsi heres scriptus victus sit per iniuriam iudicis, *d. l. 3.* Iniuria facta heredi scripto nocet legatariis, & manumissis: nam duo tantum illi casus excipiuntur, quibus non nocet ex constitutionibus, non hic tertius casus. Ergo si per iniuriam heres scriptus victus sit, perimuntur legata, & libertates. Obstat *l. si seruus plurium 50. §. 1. de legat. 1.* In quo §. proponuntur illi duo casus, quibus res iudicata contra heredem scriptum, non nocet legatariis, vel quia collusorie egit heres scriptus: vel si ex contumacia damnatus sit. Quærit, quid si per iniuriam iudicis victus sit heres scriptus, an victoria legitimi heredis nocebit legatariis? Et subijcit: *iniuria facta heredi scripto non nocebit legatariis, vt & Sabinus significat.* Subest vitium illo loco, & abundat negatio, quia excipiendi hoc modo essent tres casus. Duo priores casus excipiuntur constitutionibus; tertius non est exceptus vlla constitutione, nec sufficit ad eum excipiendum auctoritas Sabini; quinimo hoc tertio casu est magis necessaria constitutio, quæ eum excipiat, quam superiores duos casus. Dicendum est igitur: iniuria

facta heredi scripto nocet legatariis, si tamen res iudicata sit inter heredem scriptum; quib. verbis apponit exceptionem ad id quod Sabinus scripserat, quando lis acta est inter heredem scriptum & legitimum: nam subiicit, idem non esse dicendum si lis acta sit inter heredem scriptum & substitutum: quia legata ab instituto relicta, à substituto repetita videntur. Itaque res contra institutum iudicata inter eum & substitutum per iniuriam iudicis, non nocet legatariis, sed iudicata inter eum & legitimum heredem etiam per iniuriam iudicis, nocet legatariis.

Obstat *l. 1. de except. rei iudic.* Proponit hanc regulam: rem inter alios iudicatam aliis præiudicium non facere: Et colligit, ex testamento, vbi data est libertas vel legatum, agi posse, licet ruptum, vel irritum, vel iniustum dicatur testamentum, & sententiam dictam contra heredem scriptum non nocere manumisso. Si testamentum dicatur ruptum, potest agi de libertate, vel legato Et ideo sententia lata contra heredem scriptum non nocet legatariis: sed negandum est, vt animaduertit Accurs. in *l. Papinianus* §. *vlt. de inoff testam.* fuisse certatum de hereditate. Sed species hoc modo ponenda est, legatarium egisse de legato, non heredem scriptum de hereditate, & victum fuisse, quod diceretur testamentum ruptum, vel irritum, vel iniustum an sententia dicta contra legatarium nocet manumissis? minime, quia testamentum saluum manet: nec ideo quod vnus legatarius ceciderit legato, vt in *l. 8. §. vlt. de cond. instit.* Itèm iure aliquo si victus esset heres scriptus, quod diceretur inofficiosum testamentum, legata & libertates relictæ cum testamento corruebant: hodie institutio tantum heredis corruit, legata salua manent legatariis. victo herede scripto ex causa rupti, irriti, vel iniusti testamenti, cetera infirmantur, victo herede. Ex causa inofficiosi testamenti, institutio tantum corruit, cetera firma manent.

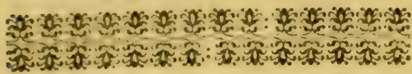
Obstat *l. statuliberi 29. §. Quintus Mucius, de statu lib.* Relicta est libertas, si heredi 20. dederit. est statu liber. deinde post mortem testatoris lis acta est de hereditate inter heredem scriptum, & legitimum, & vicit legitimus. an sententia dicta contra heredem scriptum nocet statulibertati? minime: quia dando 20. heredi legitimo, qui vicit, perueniet ad libertatem. in ea specie, id est, in eo genere conditionis, hoc receptum est ex l. 12. tab. conditionem illam, si heredi 20. dederit posse impleri in personam emptoris, vt docet Vlpian in Fragm. tit. 2. cur ergo non implebitur conditio in personam heredis legitimi? & generaliter hæc conditio potest impleri in omnem personam, modo ad eos peruenerit dominium serui, *l. si statulibera §. statuliber, de statulib.*

Ad l. Vlt.

HÆc lex est de vsuris rei iudicatæ, & est sumpta ex libris Scæuolæ, qui quæ in Digestis scripsit, solet in responsis hisdem verbis scribere, vt constat ex *l. negotiorum, de appell.* negotiorum gestorum conuentus est actione negotiorum gestorum, vel curator vtili actione negotiorum gestorum, vel tutor tutelæ actione, & condemnatus est. Post condemnationem appellauit bona fide non morandi, aut protrahendi negotij causa; sed quod existimarit se inique condemnatum. deinde apud iudicem, qui de appellatione cognoscebat, negotium diu tractum est. quæritur, appellatione iniusta dicta, an medij temporis pecuniæ principaliter in sententiam deductæ vsuræ debeantur, quo tardius iudicatum sit. Et Scæuola rescripsit, vsuras vtili actione peti posse in hoc casu: nec enim vltra speciem hanc hoc responsum porrigi debet. Colligi videtur, appellatione interposita & iniusta dicta, vsuras rei iudicatæ retro non post tempora secundæ pronuntiatis deberi.

Obstat *l. 4. C. depos. & l. in bonæ fidei, de vsur.* quæ ostendunt, vsuras non deberi, quæ in condemnationem non deductæ sunt. Obstat *l. 2. C. de vsur. rei iudic.* quæ dicit, appellatione iniusta pronuntiata non deberi vsuras retrorsum, sed post tempora iudicati secundi, quo pronuntiatum est iniustam esse appellationem. Et ea tempora quatuor mensium connumerari, non retro à priori sententia, sed à posteriori sententia, qua prior confirmata est. Quod negat Scæuola hoc loco. Primum est constituendum, per appellationem extingui iudicatum, non suspendi, adeo vt condemnatus qui appellauit, non videatur condemnatus, *l. 1. §. vlt. ad Turpil.* qua ratione fit, vt si prior sententia iusta pronuntiata sit, appellatio iniusta, hodie videatur reus condemnari, non retro, *l. furti §. 1. de his qui not. infam.* famosus est furti iudicio condemnatus. quod si postquam appellarit, non exequatur appellationem, & labantur tempora appellationis exercendæ, hoc casu retro famosus intelligitur. Quod tamen si exequatur causam appellationis, & iniusta iudicetur appellatio, non intelligitur retro infamis, sed hodie, quia prior sententia confirmata fuit, & consequenter vsuræ rei iudicatæ ab eo retro non debentur, sed post tempora secundi iudicati: nam si retro non intelligitur iudicatum, nec retro possunt esse vsuræ iudicati, *d. l. 2. C. de vsur. rei iudic.* Sed hoc ita procedit si bona fide appellarit & egerit causam: hoc enim casu retrorsum non præstabuntur vsuræ rei iudicatæ, sed post quatuor menses connumerandos à secundo iudicato. Finge: bona quidem fide appellauit initio, non frustrandi causa, sed postea per eum factum est, quo tardius iudicaretur, dum tergiuersatur & protrahit moras. an hoc casu propterea quod traxit ipse negotium, fecitque vt tardius iudicaretur, debeat vsuras medii temporis? Et Scæuola respondet, deberi vsuras ex eo tempore, quo tergiuersari cœpit, & trahere negotium, licet vsuræ non sint in condemnationem deductæ, & eas vsuras peti posse non directa actione ex causa iudicati prioris; sed vtili actione iudicati retro medii temporis; quod fuit ante posteriorem sententiam, quia æquum est, vt ei sua tergiuersatio noceat, & ne lucrum faciat ex cunctatione sua: & ideo præstabit intervsurium medii temporis ex quo cœpit mala fide versari: Et ait, quo tardius iudicatum sit, vt demonstret ex eo tempore deberi vsuras, quo is qui appellauit, moram iudici attulit. Et ita in *l. lecta, de reb. credit. quo tardius pecunia data sit.* Ex quo apparet, dolo eius qui appellauit iudicii tarditatem contigisse: alioquin non debet vsuras medii temporis, id est, se bona fide causam egisse, *d. l. 2. C. de vsur. rei iudic.* Possumus enim bona fide appellasse, & postea traxisse negotium. Quod si ab initio mala fide appellauit, consequens est vt vsuræ retro debeantur post tempora primi iudicati, conuictus scilicet & confessus, quia moratoria appellatio non videtur extinguere primum iudicatum, nec recipi debuit. Et ideo post tempora rei iudicatæ currunt vsuræ primi iudicati, vt demonstrat *l. tutor §. 1. de vsur.* Tutor condemnatus est, & appellauit mala fide. si iudex qui de appellatione cognoscit, animaduerterit eum morandi causa appellasse, de vsuris medii temporis eum condemnabit. Potest iudex eum de vsuris medii temporis damnare, sed etsi eum non condemnauerit, citra condemnationem debebuntur vsuræ medii temporis post tempora prioris iudicati. Nec obstat quod dicitur, in bonæ fidei iudiciis vsuras non venire nisi in condemnationem deductæ sint, *l. in bonæ fidei, C. de vsur. l. 4. C. depos.* nam ibi agitur de vsuris quæ veniunt ex mora in contractibus bonæ fidei. hæ veniunt officio iudicis, non ipso iure: Et ideo si iudex in condemna-

tione earum non habuerit rationem, non debentur, A *l. centum Capua inf. de eo quod certo loco.* At vsuræ rei iudicatæ debentur ipso iure & ex natura iudicati, *l. vlt. C. de vsur. rei iudicatæ.* Et ideo non est necessaria condemnatio in vsuras post tempora iudicati, vel si de his fiat condemnatio ex abundanti, non est necesse certam exprimere quantitatem; quamquam alias certa exprimi debeat quantitas, vt in vsuris bonæ fidei contractus, *l. 2. C. de sentent. quæ sine certa quantitate.* Vsuræ rei iudicatæ ipso iure veniunt post tempora secundi iudicati, si is qui appellauit bona fide litem peregit. Sed si mala fide appellarit, vel dolo malo protraxerit litem appellatione bona fide interposita, debebuntur retro vsuræ post tempora primi iudicati, ex quo constiterit reum tergiuersari B cœpisse. Is qui vicit contestari debet moram tarditatis, quam is qui appellauit adfert iudicio, *l. C. 1. Theod. de vsur. rei iudic.* Et ex illa contestatione retro current vsuræ ante secundum iudicatum. Fuere olim vsuræ rei iudicatæ duæ centesimæ in litibus priuatorum, in fiscalibus centesimæ tantum, *l. 1. C. de vsur. rei iudic.* quæ est accipienda de fisco, & legendum est, procuratoribus hereditatis fisci, in inscriptione. Erant procuratores vniuersales, vt procurator hereditatum, & vicesimæ hereditatum, & procurator stationis hereditatum. Hodie in omnibus causis sunt centesimæ tantum post tempora iudicati quæ sunt immunia ab vsuris rei iudicatæ.

IACOBI CVIACII IVRISCONSVLTI COMMENTARIVS,

AD TIT. DIGESTORVM de vsuris & fruct. &c.

TITVLVS quem explicaturus sum multis partibus constare videtur, cum sit inscriptus, de vsuris & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus & mora. Sed breuior est in Indice titulorum præposito Pand. Flor. nempe, de vsuris & omnibus accessionibus & mora: Et hæc breuitas nescio quo modo demonstrat apertius duas tantum esse huius tituli partes summas; vnam esse de accessionibus, alteram de mora. De accessionibus autem in iudicium veniunt quædam. Superiores libri sunt de rebus quæ principaliter veniunt in iudicium in rem, vel in personam. Post igitur tractatum de rebus quæ principaliter in iudicium veniunt, apte datur titulus de rebus quæ accessionis vice in iudicium veniunt. Et licet plerumque harum accessionum ratio habeatur ex mora, adnectitur etiam altera pars de mora. Accessionis verbum latissime patet: complectitur enim eius rei quæ in iudicium venit, cuiusue nomine actio, petitio, persecutio est, appendices, sequelas, consequentias omnes, vt vsuras, quæ quantitatum accessiones sunt, & fructus atque prædiorum rusticorum & pecorum accessiones. Sunt & mercedes, siue pensiones quæ prædiorum vrbanorum, iumentorum, nauium & similium accessiones sunt. Complectitur etiam accessionis nomen res, quæ sunt vel in rebus ipsis, vt qualitates prædiorum, vel hominum, veluti bonitas, salubritas, libertas, immunitas, statulibertas; & hoc est quod dicitur, statuliberum alienari cum sua causa, salua statulibertate, salua spe libertatis, *l. 2. de statulib.* Fundum alienari cum sua causa, id est, saluo iure pignoris, *l. alienatio, inf. de contrah. empt.* & vsucapi cum sua causa, quia vsucapio, etsi dominium mutat, non tamen mutat causam, quæ rei siue dominio hæret, vt puta hypothecam non mutat, *l. 15. cum prædium, sup. de pignor.* vel etiam causæ manant à rebus ipsis, vt partus ab ancilla, vel manant causæ ab aliis rerum accessionibus, vt fœtus primus est fructus pecoris. Qui autem est ex fœtu primo fœtus secundus, causa est, non fructus; si causa, & accessio: sed accessio rei principalis, cuius nomine principaliter agitur, vel actio competit, aut petitio, aut persecutio, quia accessio accessioni non est accessio, nisi scilicet vno tantum respectu, quia B vtraque eidem rei accedit. Potest idem fœtus primus accipi pro re principali quidem & tunc fœtus secundus eius sane fuerit accessio. Sed si fœtus primus accipiatur pro accessione, non est & fœtus secundus accessio, nisi quia vterque eidem accedit pecori & ita vsuram si renouaueris, id est, si in sortem vsuram redegeris, quod fit stipulatione vsurarum, quæ iam debentur, & cesserunt transfusæ in aliam quasi sortis stipulationem, tunc quidem fuerit vsura, sed primæ, quæ in sortem est redacta, accessio: sed si vsuram non renouaueris, si in sortem vsuram non redegeris, id est, si eam non acceperis pro re principali, non erit vsura; sed primæ vsuræ vsura, primæ vsuræ accessio, C nisi illo tantum respectu, quia vtraque eidem accedit quantitati, & fœtum aptius quodammodo appellamus fœtum secundum, *l. equis 8. hic.* ita vsuram vsuræ Lucianus, vsuram secundam in eo dialogo qui inscribitur ἡ βίων πρᾶσις vitarum auctio. Vbi etiam facete Lucianus non dedecere Philosophum ait, pecuniam fœnori occupare, quin imo decorum videri, cum sit eiusdem λογίζεσθαι quod ait esse fœneratorum & συλλογίζεσθαι, quod est Philosophorum; cum & inde Philosophi hoc vti soleant syllogismo: si vsuram primam acceperit, & secundam acceperit: atqui accepit vsuram primam, accipiet igitur & secundam. Sequitur aliud ex alio vi ipsa. Sed hodie non est vsura secunda, nec si in sortem sit redacta vsura prima, quia hoc leges vetant, ne vllo modo vsuræ vsura debeatur, vel exigatur, *l. vlt. C. de vsur. l. si* D *non sortem 26. §. supra duplum, sup. de cond. indeb.* fœtum secundum esse satis apparet. Sed pergamus ad reliqua. At accessionibus etiam adnumerãtur alluuiones fluminum, si quid puta, fundo petito amnis alluat, consolidationes, vt si vsusfructus redierit ad proprietatem, & fructuum adquisitiones; vt si seruus, de quo agitur, hereditatem, vel legatum, vel quid aliud acquisierit: hæ sunt species accessionum, quarum præcipuæ designantur hoc tit. pleniori, his verbis: *De vsuris & fructibus, & causis, & omnibus accessionib.* Est hic titulus de vsuris nauticis, & ita nominatim Iustinianus in constitutione græca de veteri iure enucleando, ait, hunc titulum, esse περὶ τόκων ἐγγείων, id est, de vsuris mediterraneis. Quo sensu etiam in lege Rhodia, cap. 16. E & 18. quæ extat. & lege Nautica ei adiuncta, cap. 15. dicuntur ἔγγυα; sed ita scribendum est, vt dixi, non vt vulgo circumfertur, per οἱ ἔγγυα χρήματα, pecuniæ mediterraneæ, non nauticæ: Additur, esse ἀκίνδυνα, recte, & ait creditorem, mediterraneæ pecuniæ periculum non suscipere: quæ igitur sunt mediterraneæ, sunt periculo debitoris: nauticæ sunt periculo creditoris: & ita etiam Iulio Polluci 8. creditum aliud dicitur ἔγγειον, & ita scribendum id est, mediterraneum; aliud nauticum. Sed quid sit vsura definiendum. An est vsura fœnus sortis: vt est in *l. pecuniæ 9. §. 1. hoc tit.* minime, vsura enim latius patet, quam fœtus. Fœtus exercetur propter lucrum, & ducitur, curritque statim à prima numeratione

tione pecuniæ. Vsura non currit vt fœnus statim, sed à mora demum, vel tardiori solutione. Non vt sit in lucro, sed vt creditor non sit in damno propter moram. vel tardius illatam pecuniam, *l. cum quidem 17. §. si pupillo, & §. ex locato, h. t.* Item fœnus est ad sortem tantum creditam additamentum ex conuentione; vsura est ad sortem quæ debetur, cuiusue positio est quacumque ex causa, accessio ex conuentione, vel officio iudicis Fœnus est tantum ex obligatione, vsura est vel ex obligatione, vel ex officio iudicis, *l. deducta 58. infr. ad Trebell.* & dicitur etiam vsura à latinis impendium, vt Varro docuit: & ea significatione Cicero in Bruto: *Seremus aliquid tanquam in inculto & derelicto solo, quod ita diligenter colemus, vt impendijs etiam augere possimus, &c.* Impendiis augetur sors, id est, vsuris. Ex vsu vsura dicta, vt idem Varro ait. Inde in *d. l. §. ante diem vsura propter vsum medij temporis deducta.* Sed quia in eo vsus bifariam accipitur, quod fallit multos, explicandus est ille §. Finge: heres rogatus est restituere hereditatem post mortem suam an, cogitur distrahere res quasdam hereditarias, an interim dum potitur hereditate, cogitur vt heres meliorē faciat rem fideicommissarij, distrahere res hereditarias, & pecuniam ex venditione redactam fœnori occupare? non. Ideoque etiam post mortem heredis fideicommissarius non potest petere pretium, quia ex pretio rerum redigi potuerunt vsuræ propter vsum medij temporis, id est, non imputabit heredi, vel heredi heredis, quod non hereditatem auxerit rebus quæ distrahendæ vi debantur. distracta etiam pecunia fœnori occupata exigitur propter vsum medii temporis sortium, quæ ex venditione redigi poterant, vsuræ non exigentur, quia non cogebatur heres distrahere; caret igitur culpa. Item periculum mancipiorum, vel prædiorum non pertinet etiam ad heredem rogatum restituere hereditatem, si interim serui decesserint vel si res quædam hereditariæ perierint heres eius rei rationem non reddet fideicommissario, non reddet quod periit suo fato; sed ait nihilominus vsum & casum rerum hereditariarum minuere quadrantem quem deducit heres semper in restituenda hereditate. Vbi vsus longe aliter accipitur quam supra; & omnino ibi vsus est casus, id est, quod in senatusconsulto de petitione hereditatis deperditum & diminutum. deperditum est, quod perit suo fato, quod in rerum natura esse desiit, deminutum, quod vsucaptū, *l. deperditum, sup. de petit. hered.* Et ita illo loco casus, est interitus rei; sed deperditio rei vsus est & deminutio rei, id est, vsucapio. Et ita etiam accipitur vsus *in l. nec vtilem 20. sup. ex quib. caus. maior.* Igitur ait lex si quid interim abscesserit bonis vel vsucapione, vel morte seruorum, aut damno fatali, minui etiam pro rata quadrantē heredis, minui denique fructus, & quadrantem heredis, quia mortuo testatore amplior fuerit hereditas. Hæc sententia eius §. sortis autem nomen, quo vsi sumus in definitione vsuræ, si parum obscurint silicet reponere quantitatem. Sors est quantitas principalis seu caput. Quantitas autem est quidquid pondere, numero, vel mensura constat, vt pecunia numerata, frumentum, vinum, oleum, argentum. A quantitatibus in iure nostro separari debent corpora: ad corpora non accedit vsura, *l. 3. §. vlt. sup.* Sed ad quātitatem corpora habent alias accessiones, vt prædia rustica fructus, & heic definiēdū esset quid sint fructus: sed promissi ante explicare, quos ex obligatione fit fœrri. Dixit fœnus esse ex obligatione. quæro ex qua obligatione? videtur esse ex obligatione locati conducti quia creditor pecuniam dat fœnori, vt debitor ea vtatur: imo & locare pecuniam qui dat, qui vero accepit conducere videtur, omnia conductis cœmit obsonia nummis vt ait Horat. conductis nummis,

A id est, fœrori sumptis Idem paulo post vsuras vocat, mercedes quinas. *Quinas hic capiti mercedes exsecat.* Capiti, id est, sorti, quinas: id est, centesimas, nec contentus est singulis centesimis. Et ita Pomponius Pistoribus apud Nonium: *Quæ tuleram mecum milliadecē victoriatûm græca mercede illico curaui vt occuparem*, id est, græca vsura! & ita in libris nostris sumitur reditus. Reditus propriè est qui redigitur ex prædii locatione, *l. fundi de vsufr. leg. l. liberto in princ. de ann. legat. l. pen. §. insulam, de leg. 2.* ita reditus pecuniæ est, quem fœnus quasi locatio adfert, *l. Titius, de præscript. verb.* Verū enimuero fœnus non est locatio conductio: earum tantum rerum contrahitur locatio quarum est vsus pecuniæ. est abusus non vsus, & ceterarum rerum quæ pon-
B dere, numero vel mensura constant, contracta locatione redditur res eadē, fœnore contracto non item.

Quid igitur, an fœnus est mutuum? non: Nam mutuum sui natura mercedem non recipit, nec commodatum, verius est duplicem contractum interuenire, mutui & fœnoris, & mutuum dationepecuniæ, fœnus stipulatione contrahi: nec enim aliter creditæ pecuniæ vsura debetur, quam si deducta sit in stipulationem, *d. l. Titius.* mora debetur officio iudicis, ex pacto, non debetur nisi certis casibus, vt pecuniæ nauticæ, pecuniæ publicæ, pecuniæ mensæ argentariæ. fœnus contrahitur etiam pacto, scilicet earū rerum quæ mensura constant, vini, olei, frumenti, *l. 12. C. de vsur.* Alioqui fœnus non contrahitur citra stipulationem. Est igitur fœnus ex obligatione ver-
C borum. Fructus autem definitio quam quæsiui ante, hæc est: Fructus sunt fruges & quæcumque nascuntur è terra, vite, arboreque. Separo fruges à terra natas, vite, arboreque: nam fruges sunt quæ manu ferantur quotannis, id est, frumenta, legumina, poma, vuæ, herbæ non sunt fruges; sed fructus; manu sata, sunt fructus, qui ab interpretibus dicuntur industriales, terra nata; sic vocantur in leg. Licinia sunt fructus naturales. Itaque ea definitio fructus cōplectitur duo fructuum genera, *l. fructus, hic.* Sed addi iis conuenit etiam tertium genus fructuum, & quiquid pecora ferunt, perfecta definitio, *l. in penum inf. hic* veluti lac, pilus Lana, fœtus primus. Sed & causam definiamus: Causa est eius rei quæ pe-
D titur, qualitas & vtilitas omnis, quæ circa eam est. Exempli gratia, si integra res sit iudicii accepti tempore, & deterior reddatur, non redditur cum sua causa, id est, cum causa in qua fuit iudicii accipiendi tempore: ideo necesse eam rem tradi & ante litem æstimari, *l. si post acceptum de rei vindic. l. Iulianus. §. quod autem, inf. ad exhib.* Causis etiam adnumeratur partus *l. 8.* Partus enim non est fructus: potest quidem homo homini esse accessio, vt vicarius seruus ordinario seruo est accessio quia est peculiaris, peculium autem est accessio serui, *l. Iustissimè, de ædilit. edict.* sed homo hominis fructus esse non potest, quia vt est in *d. leg. inpecudum* (quæ ratio sump-
E ta à Stoicis, vt ibi demonstrabo) absurdum, hominem esse in fructu, cuius causa omnes fructus comparati. Adnumeratur etiam causis fœtus secundus, quia fœtus primus est fructus, fructus autem fructus non est, *l videamus 38. inf. hoc tit.* Et ideo fœtus secundus est causa, non fructus, fructus sunt comparati vt consumantur, non vt ex se alios fructus gignant. qua ratione etiam vsura non est fructus, *l. vsura, inf. de verbor. significat.* Ita pecunia non comparatur vt gignat pecuniam, nec potest. Et multo minus est vsura vsuræ.

Et generaliter accessionis accessio non est, nisi quatenus vtraque eidem accedit substantiæ: causis etiam annumeramus acquisitiones seruorū, *l. propterea supr. de re iud.* & generaliter omnia quæcūque habiturus,

A vel fequuturus erat actor, fi ei res in tempore fuiffet reddita l. t. recte *A. in f. in l. qui reftituere, de rei vindicat.* omnem caufam interpretatur, omnem vtilitatem: quod continuat *l. non folum inf. de vi & vi arm.* Quin imo & fructus qui percipiuntur poft litem conteftatam . . . . *Dec l folutum.* Quanti ea res non pœnalis, nec vfuraria, nam hæc etiam non committuntur ante interpellationem, commiffa extinguuntur, & perimuntur oblatione poftea facta, *l. cum quærebatur, § proinde, & l. 15. iudicat. folui* Hic igitur dies facit quidem vt committatur ftipulatio pœnalis, vel vfuraria, fed dies non facit vt videatur quis effe in mora Dies non interpellat pro homine, fi interpellat, & moram facit; atqui morá non facit. Ergo nec interpellat pro homine, tarditas ergo fola non refpondentis ad diem non eft mora; B fed tarditas non refpondentis ad interpellationem eft mora: & prætereà ea definitio cóplectitur tantum moram debitoris, fed eft etiam quædam mora creditoris. Sicut moram facit debitor in dando, fi interpellatus nolit dare: ita moram facit creditor in accipiendo, fi oblatam pecuniam nolit accipere. Et mora moram eludit, vt fi prius debitor moratus fit in dando, deinde offerat, & moretur creditor in accipiendo, corrigitur prior mora, & in mora retinetur folus creditor. moram igitur nos fic definiamus. Mora eft iniufta tarditas eius, qui opportune interpellatus de re aut pecunia, cuius nomine in eum actio eft, non fatisfacit, vel quicquid etiam opportune offertur, non accipit. Hæc definitio com- C plectitur & debitoris & creditoris moram iniuftam, actionemque: l t dixi iniufta, iniufta tarditas, quo verbo fignificatur mala fides: nam fi rem foluere diftulerit bona fide, non eft mora. Et videnda eft hic *l. 21.* quæ explicabitur cum aliquot fequentibus, fimul cum *l. mora inf.* oftendit *l. 21.* non effe moram nifi fit iufta dilatio, procraftinatio. Poteft quis ex iufta caufa differre folutionem, vt fi adhibendos amicos requirat debitor interpellatus, *vel expediendi debiti.* Sic Flor. legitur recte Græci: τ..ς εὐλύτω-ων τὰ χ...ς *vel fideiufforibus rogandis*: id eft, fi debitor interpellatus amicos adhibuendos requirat, vt pro fe expediant nomen, pro fe foluant, vel vt rogati à debitore fideiubeant, quoties fcilicet poftulatur fatisdatio damni infecti, vel legatorum, vel rem pu- D pilli faluam fore; quæ fi confeftim non exhibeatur, interpellanti creditori, mora contrahitur, fed cum optima ratione refpirationem fibi aliquam debitor interpellatus dari poftulat, vt per amicos quos adhibiturus eft expediat nomen, vel fatifdationem, non eft mora, cum fit iufta dilationis caufa, idemque erit, fi exceptio quædam allegetur aduerfus creditorem, fi modo debitor hic agat bona mente, vt in l. quæ fequitur, fi non fimulet hoc fraudandi caufa, id eft, fi bona fide rem differat, vel ratione exceptionis, vel alia ratione. Idem erit fi debitor interpellatus fubito in vinculis pofitus fit, vel captus fit ab hoftibus, vel iuffus fit Reipublicæ caufa peregre profi- E cifci, vt non potuerit defenfionem fuis amicis mandare *l. 23.* id eft, vt pro fe explicaretur nomen, pro fe foluerent. Et ita Cicero 16. ad Atticú epift. 2. *non modo verfura, Attice, verum etiam venditione, fi ita res coget, nos vindicabis*, id eft, nos defendes, extricabis nomine. hoc igitur cafu etiam interpellatio non inducit moram, quia iufta caufa interceffit, & fuit impedimento: quoniam debitor non potuit parere interpellationi: idem eft, vt demonftratur in *l. 24. princ.* fi debitor ad iudicium prouocet bona fide, cum interpellatur, dumque putat fe habere iuftam caufam litigandi; vt fi interpellatus dicat: hodie conftat de credito, hodie agamus: ego illum iudicem fero. Hæc etiam dicitur actio non iniufta.

A Ergo non eft mora, *l. 63. infr. de regul. iur.* idem etiam eft fi poftulet arbitrum bona fide, qui excutiat rationes, & fubducat ad verum, cum ignorat quantum debeat foluere, *l. fi refiduum 1. C. de diftract. pignor.* vt ergo fit mora, omnino exigimus vt iniufta dilatio fit, vt mala fide differat debitor rem foluere creditori interpellanti & admonenti Exigit omnino definitio interpellationem, vel dilationem, quod demonftrat *l. mora. inf.* Hic mora proprie eft quæ fit ex perfona, fiue in perfonam; id eft, per interpellationem: At interdum mora etiam fit in re, non in perfona, vt fi non fit qui interpelletur, qui conueniatur, admoneatur ve, vt foluat, vt fi quis fine herede deceffèrit, fi nondum eius hereditas fit adita, fi perfonæ nullæ fint, quæ interpellentur: in reipfa B dicemus moram fieri, *l. 23. §. aliquando, & in re mora decerni folet*, fic legendum decerni à iudice, qui optimus huius rei arbiter, vt in *l. mora 32.* in re, id eft, fine interpellatione, fi non extet qui conueniatur, id eft, interpelletur, fed hoc cafu fuadet *lex 2. tit. feq.* vt idipfum creditor cóplectatur teftatione, id eft, vt palam teftetur, aut teftatione in fcriptis comprehendat, fe neminem inuenire quem poffit interpellare. Hæc conteftatio habetur pro interpellatione. Atque ita huic moræ quæ fit in re, tacite ineft interpellatio quædam: nam conteftatio illa, licet non fiat in perfona debitoris, cum fiat publice, pro interpellatione eft. Igitur in definitione intelligendum interuenire interpellationem, vel quafi interpellationem. Fit etiam mora in re, fi quis rem alie- C nam rapuerit, vel fubripuerit, vel fi pecus alienum abegerit, non enim neceffe eft interpellare, res ipfa moratorem facit, & plufquam moratorem, vt ait *l. pen. inf. de vi, & vi arm.* quia fi mala ratione rem nancifcitur, odio hoc dignus eft, quia mala ratione rem alienam & mala fide nancifcitur; & inter plufquam fruftrator, feu morator effe dicitur. morari eft trahere diem ex die, eludere, ludificari creditorem Hic non tantum moratur; fed & rem alienam quam malo more abftulit, retinet: ideo merito in hoc ftatuendum rem ipfam fatis per fe eum quotidie & in fingula momenta flagitare, interpellare, admonere *l. vlt. fup. de cond. furt* fit etiam mora in re generaliter minoribus 25. annis, fi quid eis debeatur, D quacumque ex caufa: fit, inquam, minoribus mora in re fine interpellatione, fed hoc eft introductum ex conftitut. Seueri fauore minorum, vt videlicet fuperiore cafu, ita fauet hoc cafu. facit quodammodo vt defcifcamus à definitione moræ *l. cum vero 26. §. apparet, inf de fideicom. libertatib. l. 3. C. in quibus caufis integr. reft. nó eft neceff. l. curabit. 5. C. de act. empt.* Et pręterea hæc mora quæ fit minoribus in re citra interpellationé, non eft propriè mora, idque demonftrat *l. Titia 34 § 1. de legat. 2.* legatorum vfuræ debentur ex mora, & vfuræ quæ deberi cœperunt ex vera mora, id eft, ex interpellatione, perpetuò debentur, ducuntur, currunt, at vfuræ quæ debentur minoribus 25. annis ex re ipfa, fine interpellatio- E ne, non debentur perpetuo, quia poft vigefimum quintum annum eis deberi definunt, cum iam non funt minores; & rurfus non fubducuntur, nifi interpelletur heres, & qui legatum præftare debet. Igitur non eft vera mora, quia quod inducit, non eft perpetuum. Exigo etiam in definitione moræ, vt fit opportuna interpellatio, tempeftiua, non eft opportuna, fi plus petatur tempore, vt fi quod debetur ad diem, petatur ante diem, *l. cum filiusfam. §. vlt de verb. oblig.* Eadem ratione non eft opportuna fi plus petatur loco, vt fi quod Romæ quis promifit fe daturum, petatur Ephefi. eadem ratione non eft opportuna, fi plus petatur quantitate, vel caufa & qualitate. At opportuna necne fuerit interpellatio,

definiet Iudex, & restituet. Et similiter an iniusta fuerit dilatio pecuniæ Iudex definiet *l. mora, inf. l. quod te 5. sup. de rebus cre.* Et in summa, an sit mora facta Iudex definiet: nam nos non possumus hoc absolute certa regula comprehendere: hoc enim consistit in facto potius quam in iure. ius potest certa regula comprehendi, factum non potest, ac subinde variat, muraturque; & si quid statueret absolute de his quæ in facto consistunt, id statim subrueret aliquid quod oriretur, aut incideret: multa in his quæ sunt facti, oriuntur & incidunt quæ regulam stare non sinant. Igitur melius est huiusmodi varietatis disceptationem relinquere arbitrio iudicis, vt ipse dispiciat vtrum opportuna, an importuna fuerit interpellatio, vtrum iusta an iniusta dilatio. Huius igitur rei disquisitio ad officium iudicis pertinet, nos certa regula id definire non possumus: Et hoc est quod ait in *d. l. mora,* huius rei difficilem esse definitionem, id est non posse constitui hac de re regulam certam: est enim ea lex sumpta ex libris regularum, & mox, cum ea lege demonstratur ex rescripto Diui Pij, non quamlibet interpellationem sufficere, vt si interpelletur seruus debitoris præsentis, vel procurator debitoris præsentis, est forsitan hæc interpellatio idonea, cum ei mox hic seruus vel procurator renunciaturus sit: sed si interpelletur seruus vel procurator absentis, hæc interpellatio nō est idonea, quia hoc nescit debitor. ideo non antè videtur mora ex ea interpellatione conflata, quàm is hoc resciuerit & didicerit à seruo vel procuratore instare creditorem, admonere, interpellare, & interdum si interpellatio fiat in persona debitoris, mora est idonea, vt si interpellatus debitor mox faciat bonam copiam sui, & tum non perseueret creditor in exigendo debito, vel, vt ait l. *mora,* si omittat creditor repetendi debiti instantiam, interpellatur primum debitor, debitor facit bonam sui copiam, tum creditor remittit instantiam illam seu ἐπιμονὴν repetendi debiti, & hæc interpellatio non idonea, quia in ea non perseuerat creditor, ita sicut solutio debitoris creditorem non constituit in mora, nisi in ea perseueret, *l. si Romæ §. Seia, de verb. oblig. l. 5. §. vlt de act. emp.* ita interpellatio creditoris non constituit debitorem in mora, nisi in ea perseueret: nam & non videtur esse interpellatio quæ non est constans & perpetua, & nihil egisse videtur creditor. non igitur quælibet interpellatio sufficit, quæ sufficiat, vel non in disquisitione iudicis ponenda. Hoc cum docuisset Iurisconsultus in *l. mora,* proponit alteram regulam in *§. in bonæ fidei,* quæ pertinet ad *l. 1. huius tit.* in bonæ fidei iudiciis deberi vsuras ex mora. Est, vt dixi, lex *mora* est ex libris regularũ. Ponuntur in ea duæ regulæ: Prima est, moram fieri non ex re, sed ex persona, id est, mora fieri intelligitur interpellatione tantum, non tacite. Secunda regula ponitur in *§. in bonæ fidei.* In bonæ fidei iudiciis debentur vsuræ ex mora. Et in hac regula secunda occurrit primum hæc quæstio, quales vsuræ debeantur ex mora in bonæ fidei iudiciis, & definitur in *l. 1.* deberi vsuras eas, quæ in ea prouincia, vel in ea regione frequentatur, vbi contractum est. In aliis locis pecuniæ inueniuntur leuioribus vsuris, in aliis grauioribus, *l. 3. de eo quod certo loco.* Igitur spectandus mos prouinciæ, mos regionis in vsuris æstimandis & statuendis. Et ita in *l. & in contraria inf. hoc tit.* ostenditur in actione negotiorũ gestorum contraria quæ est bonæ fidei, puta si ego vt te liberarem magno incommodo, exsoluerim pro te pecuniam tuo creditori: ex mora debes mihi vsuras creditæ pecuniæ, quæ frequentantur in ea regione: nam negotia tua gessi, vel, vt adiicit, quod semper subintelligendum est, debentur vsuræ, quas pro te dependi tuo creditori; ita etiam in actione tutelæ, quæ bonæ fidei est, debentur vsuræ, vel quincunces, vel semisses, vel besses pro more regionis, in qua gesta est tutela, *l. tutor 7. §. ex ceteris, inf. de admin. tut.* Idem quoque obseruatur in legatis & fideicommissis, licet certa iudicia sint, & certæ vsuræ debeantur ex mora, quod est ex constitutionibus, vt demonstrat *l. vxori 24. de vsufr. leg.* vbi verbum *placuit,* significat id descendere ex constit. principum. vnde hic etiam in quantitate vsurarum sequendus erit mos prouinciæ, id est, officio iudicis venient vsuræ, quibus creditores solent in ea prouincia fœnerari *l. cum seruus 39. §. in vsurarum, de legat. 1.* Igitur consuetudo valet plurimum in vsuris. Et inde etiam Asconius Pedianus, in fœneratorem esse ait actionem quadrupli (quod est ex 12. tabul.) pecuniæ maioribus vsuris fœneratæ, quam pro consuetudine. Sed animaduertendum ne hæc consuetudo egrediatur modum legis: Est enim quidam modus & finis vsurarum lege definitus. Legem non potest vincere consuetudo, in ipso conflictu & concursu, cum est, vigetque hinc lex, illinc diuersa consuetudo, vincet lex consuetudinem, non consuetudo legem. Sed pōtest tamen fieri, vt senescat lex. & contemnatur & desuescant ea vti ciues, & ita per desuetudinem abrogari potest, tacito illiteratoque consensu, cum viget adhuc valetque, in ipso concursu, superat lex semper, & ideò in *l. 1.* additur, *ita tamen vt legi non offendat*: ait, in vsurarum quantitate sequendum esse morem regionis; ita tamen vt hic mos legi non offendat, si mos incurrat in legem. Basilica habent: ὥστε μέντοι μὴ ὑπερβαίνειν τὸ νόμιμον. Est igitur lege definitus modus vsurarum, quem egredi non licet. Quæritur quis sit is modus legitimus vsurarum, & quis verum modum fecerit. ex 12 tabulis modus vsuræ est vncia annua in centenos 12. tabulis permissa. nam vsuræ vnciariæ postea diminutæ sunt, & permissæ tantum semiunciariæ: Deinde etiam omnino fuit alias Romæ prohibita vsura, ne quis vllo modo fœneraretur, quod est δανείζειν vt scribit Appianus lib. 1. de bello ciuili, vbi ait legem latam esse Romæ ne fœnerari liceret. Sed nunquam potuit diu cohiberi auaritia fœneratorum: tantum enim abest vt fuerint legibus deminuta fœnora, vt creuerint in ea republ. quotidie, & necesse fuerit ad extremum ei modum aliquem ampliorem eo, qui erat in 12. tabul. præscribi: & ita ad extremum constitere vsuræ vsque ad centesimam, vnde modus legitimus vsurarum, est centesima, id est singuli aurei quot mensibus, vt retineas duodecim quotannis in centenos. Hic modus legitimus vsurarum, *l. 8. C. si sert. petat.* initio appellatur cētesima, postea dicitur legitima, *l. 1. & 2. Cod. Theod. de vsur. l. 4. tit. seq.* nam ita debet intelligi *d. l. 4.* post diem periculi quod susceperat creditor de pecunia nautica, post diem periculi finiti; Et ita cum desiit esse fœnus nauticum, pecuniæ nauticæ vsuras non deberi supra centesimam: nam hic erat modus vsuræ mediterraneæ. Vsura nautica erat infinita ante constitutionem Iustiniani, id est, *l. eos qui, de vsuris*; Et ita in Sententiis Pauli aperte, vsuras solutas supra centesimã repeti, vel imputari in sortem. Est igitur vsura centesima vltimus finis & legitimus modus vsurarum qui semper obseruandus & sequendus pro modo regionis. intra hunc modum, vt ait *l. 1, & l. Idemque §. s d & si petitio, sup. mand.* sed quę lex abstulit hunc modũ? sunt qui scribant, esse legem Gabiniam, vel Senatusconsultum nescio quod. De eo Cicero quinto ad Atticum. Hoc falsum. lex Gabinia non interdixit centesimam, sed vetuit tantum lex Gabinia, vt intelligitur ex Cicerone versuram facere. quid sit versuram facere etiam

male explicant. Adfinia vocabula sunt vsura & versura. A. quum igitur est intelligere quid sit versuram facere. an quod aiunt, est contrahere æs alienum? non. hoc est mutuum, non versura; aliud est mutuum, aliud versura an est creditorem mutare, quia vsura est mutatio, significat mutationem? ne hoc quidem: quia delegatio mutat creditorem, nec tamen est vsura. An versuram facere est, vt alij sentiũt, pecuniam mutuam sumere magno fœnore? non. nam hoc etiam est mutuum foeneratitium, non versura, & cur hoc vetaret lex, pecuniam sumere magno fœnore, modo intra modum legitimum?. An versuram facere, est rem emere pluris quam quanti est pretio ad diem soluendo? Et hoc stultissimum, ne quid acerbius dicam. An est pecuniam mutuam sumere qua me liberem ab obligatione? Lex tamen Gabinia vetat districte versuram facere, & ius dici de pecunia sumpta per versuram. inest igitur versuræ iniquitas & impietas. Aiunt quidam, versuram facere, esse pecuniam mutuam accipere sub vsuris, qua soluantur vsuræ debitæ alteri creditori, & cur hoc vetitum fuit Gabinia? quia inest huic facto improbitas: cur? quia non est accessio accessionis, non debet esse vsura vsuræ, nec directe, nec per obliquum; & ita sumpta pecunia sub vsuris qua vsuræ alii debitæ soluãtur videtur vsura vsuræ accedere per obliquũ: Quã fraudem voluit tollere lex Gabinia: Nunquam fuit permissa vsura vsuræ, vt puta si singulis mensibus, (nam vsuræ debebantur in menses) vsuris debitis aliæ accedant subinde semper & accrescant, & sic porro aliæ, & sic deinceps in infinitum. Ferunt lepores, vt Ambrosius ait de Tobia, quod sumpsit ex Basilio, & generare simul, educare, & continuo parturire. Sic & fœneratoribus (hos Basilius in Psalmo 14. τοκογλύφους vocat) eodem tempore & datur ad vsuram & gignunt & superfœtant. Et ita Palladas apud Stobæum: ἀνὴρ δανειστὴς τῶν τόκων γλύφων τόκους, quod est de his qui vsuris addunt vsuras & rem ita multiplicant in infinitum: quod sanguinarium & inhumanum est. Sed vsuram vsurę imitatur anatocismus anniuersarius, & versura. his duobus generibus non accedit re ipsa: quia tamen palam non accedit, ideo fuit permissus nonnunquã anatocismus anniuersarius, & versura permissa. Anatocismus anniuersarius est, vt si vsuræ quæ toto anno cucurrerunt, ad finem anni in sortem redigantur per stipulationem, & eius sortis vsuræ pendantur. Quod fuit permissum sæpe Romæ, sublatum merito à Iustiniano, *l. vlt. C. de vsuris*: Hoc enim erat legem imponere verbis non rebus: nam reuera anatocismus erat vsura vsuræ, & renouatio illa sortis verba mutabat, non rem ipsam. Est præterea versura, cum scilicet vni eidemque creditori vsuram pro vsura non pendis, pendis tamen alteri: nam cum mutuaris pecuniam ab altero sub vsuris, & ea pecunia vsuram alii debitam soluas, ei pecuniæ, id est, vsurę solutæ accedit alia vsura, atque ita reipsa vsurę vsura accedit, vsuræ huic debitę accedit vsura debita alteri, id est, pecuniæ quam sumpsisti pro soluenda hac, accedit altera. Hæc fraus est versura quę tollitur lege Gabinia. non inficior per translationem vsuram alio modo accipi, quam superioribus duobus, vt siquis pecuniam sumptam minori fœnore, accipiat maiori Quod etiam videtur non fuisse permissum; nam id esse versuram Donatus scribit in Phormione; Id tamen non fuisse permissum constat ex Suetonio in Augusto, qui scribit Augustum notasse infamia eos, qui leuioribus vsuris mutuati pecunias grauioribus locassent, Est igitur hoc improbum *fœnus. l. improbum, C. ex quibus causis infam. irrog.* Qui improbum fœnus exercent, vt qui hanc versuram, vel illam exercent contra legem Gabiniam, Non ineleganter etiam alio modo versura dicitur per translationem, cum ita loquimur, si non vis fidem habere Aristoteli, versura facienda à Platone, cui tu maxime credis, qui hoc idem dicit quod Aristoteles. Ita Seneca ad Epicureum quendam, cum vellet ei aliquid comprobare auctoritate Mœcenatis, qui erat Stoicus, ait se posse auctoritate Mœcenatis parẽ rem facere, id est, soluere quod debet., sed mouebis mihi controuersiam, & noles quod debeo accipere in aspero; in aspero, id est, recenti moneta & proba, non subęrata, in qua non sit lacuna, noles admittere auctoritatẽ Mœcenatis. Itaque erit ab Epicuro versura facienda, cui maxime credis. Idem ille scribit quicquid Mœcenati. Igitur per translationem dicitur versura, cum pro nummis repudiatis alii numerantur. Sed nunc est etiam modus vsuris definitus illo senatusconsulto, de quo eo loci refertur à Cicerone factum Senatusconsultum in creditorum causa, vt cẽtesimæ perpetuo fœnore ducerentur, id est, sine anatocismo, & sine renouatione. Ergo inquiunt, eo senatusconsulto introductæ centesimę. nego. nam hoc Senatusconsultum fuit temporarium vt leges quæ remittebant iustum debitum, fuerunt temporariæ semper ad quærendam gratiam & inopiam subleuandam. lex etiam Cęsaris qui debitoribus diem dedit latiorem, fuit temporaria, sicut lex quæ refertur à Paterculo lib. 2. vt debitores soluerent quadrantem tantum, fuit temporaria, non certa definitio debiti & crediti, vel fœnoris. & vt lex vnciaria dicitur à Festo, vt debitores soluerent decimam partem tantum, quæ decima pars sortis est vncia & quinta pars vnciæ, & alia etiam apud Liuium, vt deducto de capite quod pro vsuris numeratum esset, id est, vsuris acceptis in sortem imputatis, id quod superesset ex sorte, debitores soluerent annua, bima, trima die. Similis a Suetonio refertur de Cæsare, vbi eadem verba *deducere* interpretor de vsuris imputatis in sortem: & ita debito reddito non cum vsuris. Et hæ omnes leges fuerunt temporariæ, nec constat plane quæ lex centesimam definierit, nisi quod Tacitus lib. 5. scribit, Iulium Cæsarem ad extremũ tulisse legem de modo credendi. At constat legitimum modum esse centesimam vsuram: & ideo seruandus modus hic omnino, & quod dicitur, in bonæ fidei iudiciis, venire vsuras ex mora, quæ in ea regione frequentantur, vbi contractum est, ita debet intelligi secundum legem 1 si non excedat centesimam. Qui tenet ea quæ dixi, non erit difficile adsequi, etiamsi subobscura videantur cætera quæ sunt in *l.* 1. Regula est: In contractibus, vel quasi contractibus bonæ fidei vsuras venire ex mora, arbitrio iudicis, quæ proponitur in *l. mora* §. *in bonæ fidei*, *inf.* ex libris regularum, atque etiam initio leg. 1. in qua præterea declaratur, eas vsuras venire quæ in ea regione frequentantur, in qua contractum est; ita tamen vt non excedant modum legitimum, id est, rationem vsuræ centesimę. Huius regulæ duæ sunt exceptiones: vna proponitur in *d. l. 1. §. socius*, altera in *§. circa*. Prima exceptio in iudicio societatis, quod est bonæ fidei, si socius communem pecuniam inuaserit, vel in vsus suos conuerterit: nam hoc casu vsuræ veniẽt officio iudicis addicti pro socio actioni, etiam si nulla mora interuenerit: id est, etiamsi socius interpellatus non fuerit de ea pecunia reddenda, vel in commune conferenda. Hoc igitur casu etiam citra moram vsurę veniunt in iudicio societatis, id est, citra interpellationem. Cur ita est? quia in re mora est. Non est mora proprie quia non est interpellatio, sed in reipsa est quasi mora, *l. vlt. C. de cond. ob turp. caus.* furtũ enim fit etiã rei cõmunis, pecunię cõmunis, *l. rei communis, inf. pro soc.* Et furtum est, si socius pe-

cuniam cōmunē inuaserit, vt ait: quo verbo significaturprædatio similis furto, & si pecuniā cōmunem clam & licenter, latenterque in suos vsus conuerterit. est simile furto, quia hoc facit clam & lat enter; nón est tamen furtum, quia quasi suo nomine pecunia communi vtitur, non vt numquam redditurus, vel repræsentaturus eam pecuniā, quam vertit in vsus proprios: ideo æquum est, propterea quod hoc prope furtum est, vt moram æstimemus fieri ex reipsa, licet non fiat ex persona. quamobrem siue socius inuaserit pecuniam communem, interuertendi animo, siue eam conuerterit in suos vsus, iudex ex eo tempore, quo inuasit, vel in vsus suos eam vertit, eum condemnat in vsuras, & si nulla interpellatio interuenerit, sed post condemnationem cessant vsuræ intra tempus iudicati faciendi. incipiunt ab eo tempore quo inuasit, aut vertit, & currunt in diem condemnationis, & post condemnationem consistunt. vsuræ etiam cessant intra tempus iudicati soluendi, quod est ex 12. tabulis 30. dierum, ex constitutionibus 60. dierum, & ex nouissima constitutione Iustiniani 4. mensium. Datur hoc temporis spatium iudicatis humanitatis gratia, vt est in *l. si militi, inf. de compensat.* Et ideo id temporis spatium immune est ab omnibus oneribus, tam ab vsuris dependendis, quam à fructibus, non quidem perceptis, sed qui percipi potuerunt, *l. vlt. §. pen. C. de vsur. rei iudic. l.* 3. §. 1. *hoc tit.* Et inde dicuntur iusti dies in 12. tabulis, quod sit interim veluti interstitium quoddam eorum omnium, quæ ad eam litem pertinent. post tempus iudicati faciendi incipiunt currere rursus, & quidem grauiores vsuræ rei iudicatę *l. eos qui, de vsuris rei iudic.* medium illud tempus iudicati soluendi est immune ab vsuris. Idem etiam tempus datur confessis, quod iudicatis, si postulent sibi tempus aliquod ad soluendum dari, idem dabitur quod iudicatis, & idem in vtrisque iuris erit, *l. si debitori de iudic. l.* 6. §. *vlt. de confess.* Sed inde quæritur, an iudex qui sententia sua eum qui pecunias inuasit, vel in vsus suos conuertit, in vsuras præteritas condemnauit, possit etiam eum cogere vt caueat de futuris vsuris rei iudicatæ dependendis, quę incipient currere post sententiam iudicati soluendi. Papinianus ait, iudicem posse quidem eum condemnare in vsuras præteritas in diem sententiæ, & si mora non interuenerit, sed non posse cogere socium vt etiam caueat de vsuris rei iudicatę futuris. Vtitur hac ratione quia satis consultum est actori actione iudicati, qui aget post tempora iudicati, & exiget summam in condemnationem deductam, & ex condemnatione vsuras rei iudicatæ, id est, duas centesimas. non igitur desiderat sibi caueri actione ex stipulatu. Paulo, qui scripsit notas in Papinianum, videtur hęc ratio non fuisse idonea, licet hoc palam hic non exprimatur, sed ideo videtur Paulo non idonea, vt puto, quia vetitum est cauere fideiussoribus etiam ijs qui habent iudicati actionem. qua de causa interponitur stipulatio iudicatum solui, vt cui est actio iudicati, sit etiam actio ex stipulatu, neque hæc illam nouat, *l. stipulatio, §. habet, de noui operis nuntiat. l. Stichum. §. Idem Celsus, inf. de nouation.* Ideo in notis Paulus aliam rationem adiecit Quia ad officium iudicis quo perfunctus est sententia dicta, nihil pertinet tractatus futuri temporis post condemnationem, de futuro tempore non idem est sollicitus, neque vero de eo quidquam statuere potest. non potest igitur cogere iudicatum, vt etiam caueat de vsuris rei iudicatæ futuris post tempora iudicati faciendi. itaque victor contentus esse debet actione iudicati: etiam si ei non caueatur, non ideo minus actio dabitur in condemnatum, §. *socium,* cuius præcipuum caput hoc est; in iudicio societatis, præterquā si socius communem pecuniā inuaserit, aut in vsus suos conuerterit, non venire vsuras officio iudicis nisi ex mora, secundum regulam iuris. illo casu quo pecuniam communem inuasit, vel in suos vsus conuertit, venire etiam sine morà. colligitur ex illo §. generalis illa sententia, ad officium iudiciis pertinere præterita & præsentia. differre per hoc legem à iudice, quod lex constituat de futuris, iudex de præteritis aut præsentibus. Ad iudicem igitur tractatum futuri temporis post condemnationem nihil pertinere.

Obiiciuntur multa, quæ omnia in duo rediguntur. vna obiectio sumitur ex *l.* 1. *C. de sentent. quæ sine certa quant.* ad quam adhibentur multæ interpretationes. Lex ait, illam sententiam non esse cōtra ius seu contra iuris formam, qua iudex legem dicit de vsuris dependendis, quoad pecunia condemnationis soluta sit: statuit ergo iudex etiam de futuris vsuris, quoad iudicato satisfiat. Labor est in ponenda specie, quæ optime congruat ei rescripto. Species est de actione iudicati, cui actioni fuit iudex addictus. Sententia iudicis debet esse certa, certa condemnatio vsurarum *l.* 3. *&* 4. *Cod. de sent. quæ sine certa quantit.* Finge: iudex addictus actioni iudicati pronuntiauit de vsuris depēdendis, id est, iussit vsuras dependi, non expressa certa quantitate, quoad pecunia condemnationis factæ, scilicet priore iudicio, soluatur, quæritur an valeat sententia? Respondetur, valere, quamuis in ea non sit expressa certa quantitas: nam satis erat certa per hoc summa condemnationis iam factæ. Deinde certæ vsuræ rei iudicatæ quia legibus definitæ, & constitutionibus in titulo de vsuris rei iudicatæ. Igitur certa hæc sententia & valet, & ita posita specie iudex non de futuris vsuris statuit, sed de iis quæ ducuntur iam post tempora iudicati. Et præterea nihil etiam ea lex de cautione vel exigenda, vel non exigenda, de qua hic agitur. Secundo loco opponitur *l. socio D. pro socio, l. omnibus, de indiciis.* & similiter complures, quibus ostenditur, sæpe iudicem iubere cautionem interponi de re futura, de futuro, de lite, vt si debeatur ad diem, ante diem postulante creditore, iubebit debitorem cauere de futuro debito in iudiciis bonæ fidei, si vereatur ne debitor labatur interea facultatibus aliis omnibus, atque ita de futuro tempore iudex iubet interponi cautiones. Sed hoc ita fit: agitur ad cautionem interponendam veluti fit quotidie, cum agitur ad interponendam cautionem damni infecti, id est, damni futuri iudex iubet interponi cautionem; sed causa agitur de re aut pecunia, & vsuris. iudex tantum pronuntiat de ea pecunia & vsuris, vsque in diem sententiæ. Et de vsuris futuris, quæ in iudicium non venerunt, quæ petitæ non sunt, quarumque nomine postulata cautio non est. Igitur de futuro damno, lucro, vel debito decernit iudex, postulante actore, ante tempus maxime, & si sit iudicium bonæ fidei: sed si alia de re egerit actor, non erit iudici curæ, non pertinebit ad officium iudicis tempus futurum post condemnationem, eiusque temporis tractatus. Altera exceptio est, quę proponitur in §. *circa*, est in actione tutelæ, circa tutelæ restitutionem latior interpretatio facta pro fauore pupillorum, id est. circa actionem tutelæ: nam quid intenditur actione tutelæ, vt tutela restituatur, reddatur, id est, parem rationem faciat tutor, *qu'il rende compte*, nihil præterea. Reddere rationes tutelæ est restituere tutelam. Tutor restituit, pupillus accipit tutelam. igitur actionæ tutelæ.

Alia interpretatio quam in actione pro socio, & ceteris iudiciis bonæ fidei: quia in actione tutelæ semper leuiantur vsuræ, & si mora non intercesserit

ferit, id est, & si non interuenerit interpellatio vlla. A Et hoc siue tutor pecuniam pupillarem conuerterit in suos vsus siue non, indistincte veniunt vsuræ semper in actione tutelæ, etiam mora non interueniente. Sed vsque ad quod tempus? vel, inquit, iudex accipitur, id est, vel tutelæ agitur, vel non. iudex accipitur vt cogat restituere tutelam, vel non accipitur iudex. si accipitur iudex, si agitur tutelæ, vsuræ veniunt in diem sententiæ, an tempora iudicati sunt immunia? Post tempora iudicati veniunt vsuræ rei iudicatæ legitimæ. Si iudex non accipiatur, si non agatur tutelæ, vsuræ veniunt in eum diem, quo tutela restituitur, redditur, *l. tutor qui repertorium 7. §. vlt. inf. de admin. tut.* etiam post finitam tutelam, id est, post pubertatem, vsuræ eius pecuniæ ipso iure currunt sine interpellatione, vsque in diem B quo tutela reddatur. Quod etiam demonstratur *l. Lucius Titius 46. §. quæsitum est, de administr. tut.* sed ait in eo §. venire vsuras etiam post finitam tutelam in diem iudicii accepti, vbi addendum ex hoc loco; imo & in diem sententiæ, ne dum iudicii accepti, id est, contestationis. sed ideo ait, in diem iudicii accepti, quod plerumque eo die soleant bonam fidem agnoscere, & tutelam restituere, paremque pupillo rationem facere, & ita licet § *quæsitum*, dicatur in diem iudicii accepti: hoc tamen possumus porrigere etiam vsque ad diem sententiæ, sicut in *l. 49. §. si heres, de legat. 3.* licet dicat, ante iudicium acceptum, vt alias dixi, id possumus porrigere vsque ad sententiam: vt legatario, cui res euincitur, C satis sit si laudet auctorem, si denuntiet vt liti adsistat, ante sententiam; igitur in actione tutelæ, etiam mora non interueniente, id est, sine interpellatione, vsuræ semper debentur, & veniunt officio iudicis, iudice accepto in diem sententiæ. iudice non accepto in diem restitutæ tutelæ, redditarumque rationum. Addit Papinianus, hac de re neminem ambigere hodie. Quid est hodie? id est, post cõstitutionem Diui Seueri, qui generaliter definiuit pupillis, id est, minoribus in re ipsa moram fieri *l. eum vero 26. §. apparet, de fideicommiss. libert.* Summa igitur istius legis est, regulam esse, ex mora etiam vsuras venire, vbi mora accipitur proprie quam fecit interpellatio. Duas autem esse exceptiones quibus mora fit in re ipsa, & vsuræ currunt etiam non interueniente D vera mora & legitima, quod infert secundum hanc definitionem. Si post finitam tutelam, id est, post pubertatem, & ab eo tantum tempore incipit actio tutelæ, non ante pubertatem, pubes nolit agere tutelæ, allectus forsitan dulcitudine vsurarum vel loci, *l. ait Prætor 10. § si quid in fraudem, inf. quæ in fraud. cred.* Cur festinaret pubes agere tutelæ, cum currãt semper vsuræ pupillares vsque ad diem tutelæ restitutæ, aut dictæ sententiæ, & ita cessatio puberis multiplicat vsuras in immensum. Hoc igitur ne fiat, tutor potest eum, qui moratur agere, tutelæ conuenire. Vnde apparet verbum conuenire esse commune creditoris & debitoris: Conuenit debitorem creditor, & contra debitor creditorem, dum E offert pecuniam debitam, ille dum appellat debitorem, & sibi solui petit. vnde cum conuentionis verbum sit commune, breuius licebit cuilibet moram ita definire. mora est iniusta tarditas non respondentis ad conuentionem opportunam creditoris aut debitoris. Rationem tradidi supra; sed quæ eadem continet. Potest ergo tutor à quo non reposcitur tutela, cum tamen currant semper vsuræ, puberem tutelæ conuenire, & ei offerre restitutionem tutelæ, vel reliquam pecuniam, si quæ sit, & non satis offerre, sed debet obsignare in fano vel tabulario ciuitatis, vel alio tuto loco, vel in æde sacra deponere obsignatum, id est, sacculo, in quo est pe-

A cunia signato signatorum signis: Ita tutor si obtulerit & obsignatam pecuniam deposuerit tuto loco, ex eo tempore non præstabit vsuras. Hæc est vis oblationis & depositionis: nam vtrumque exigitur vt consistat, inhibeaturque vsura, *l. tutor pro pupillo 28. §. 1. de administr. tut. l. 7. hoc tit.* Nec sine ratione, quia hæc oblatio & depositio veluti solutio quædam est, *l. 9 C. de sol.* Et ita Cicero 6. ad Atticum, *Consistere*, inquit, *debet vsura, quæ erat in edicto meo*: addit, quia rationem deponere volebam: quia scilicet depositio facit, vt inhibeantur vsuræ; & id est quod extremo loco docuit Papinianus, *hac l. 1.* vnde intelligitur, in actione tutelæ nisi tamen his vsuris se liberauerit tutor, id est, per oblationem & depositionem, latiorem interpretationem B fieri, quia tutor siue sit vsus pecunia, siue non, vsuris obstringitur semper, quasi in re ipsa faciat moram, licet proprie non faciat moram, si non interpelletur. At socius quidquid tractet ex societate, non obstringitur vsuris, nisi ex mora, id est, ex interpellatione, vel nisi pecuniam communem inuaserit, aut in vsus suos conuerterit: quo solo casu in re firmora pupillo vel minori, cui quid debetur, in eo fit ei mora semper in re ipsa; sed addendum, alia etiam in re, quod hic prætermisit Papinianus, latiorem interpretationem fieri, in actione tutelæ, cum scilicet tutor pecuniam pupillarem in vsus suos conuertit: nam hic tutor obstringetur vsuris centesimis, id est, grauissimis: maiores lex non permisit, nisi quibusdam casibus. semper obstringitur vsuris tutor, sed C humanissimis, id est, centesimis, cum pecuniam pupillarem in vsus suos conuertit, *l. tutor qui repertorium § pecuniæ & §. qui autem, de administr. tut. l. 1. C. de vsur. pupillar.* quod & singulariter obseruatur in omnibus his qui gerunt negotia aliena, vt curatoribus, procuratoribus, gestoribus, & magistratibus municipalibus, qui pecuniam publicam administrant. Hi omnes pecuniam alienam quam susceperunt, si contra bonam fidem vertant in suos vsus, obligantur vsuris centesimis ex constitutione legis *qui sine, sup. de negot. gest.* cui mirum in modum obstat lex *idemque 10. §. si procurator, sup. mand.* quæ loquitur de procuratore, & dicit, eum, si pecuniam verterit in suos vsus, damnari debere D in vsuras, quæ in ea regione frequentantur. non ergo in centesimas, non in vsuras maximas, sed in quincunces vel semisses, si in ea regione frequentantur. verior solutio prima Accursij, quia confirmatur coniuncta *l. non existimo, de administ. tut.* & aliis quæ sunt ex eodem auctore & libro: nam ait. *palam.* procurator, tutor, vel gestor vnum & idem ius in his habent, aut palam pecuniam eius cuius negotia gerit, vertit in suos vsus. ait *palam & aperte*: vt si accitis amicis eius cuius negotia gerit, ipse pecuniam mutuam sumat, & eam scribat mutuam se sumpsisse. Potest procurator, si quid dominus sibi debeat, id sibi soluere, & si quid sumatur mutuo ex eius pecunia, id sibi perscribere, *l. quoties, §. non tantum, de administr. tut.* Et ita si hoc faciat palam, quasi extraneus, quasi quilibet, non erit ei fraudi vt obligetur grauissimis vsuris. obligabitur tantum eis vsuris quę in ea regione frequentantur, quibus exerceri fœnus in ea regione solet, nec centesimis vtique. Sed si licentia illa quam habet in rebus alienis quas gerit, abutatur, & eam pecuniam, quam in suos vsus verti putat dominus, vertat gestor in proprios: hoc vero casu damnabitur in centesimas: & ita explic. *l. idemque §. si procurator.* Hi igitur omnes qui gerunt negotia aliena, cum eam pecuniam alienam conuertunt in proprios vsus, debent centesimas, quia hoc est proprie furtum; Ideo fit quasi mora in eo.

Sed & tutor, etsi non conuertat pecuniam in suos vsus, facit semper moram in re pupilli, & ex constitutione Seueri quidquid hodie cœperit debere tutor pupillo ex administratione eius pecuniæ, si eam non soluat, mox pupillo vsuras debet ipse iure quasi mora facta in re ipsa. In strictis iudiciis ex mora non veniunt vsuræ, etiamsi fiat mora in A re ipsa, vel si fiat in persona: fur moram facit semper in re ipsa; sed non tenetur actione bonæ fidei, tenetur tamen actione stricta, puta condictione furtiua ad rem, & ad pœnam. Ad duplum vel ad quadruplum tenetur actione furti, vt condictione furtiua si persequimur rem vel pecuniam furto ablatam.......... *Cætera desunt.*

EMENDANDA.

P*Ag.* 554. *Col,* 2. *b. lin.* 2. *lege*, indistincte, & permissis primis nuptiis, vetitis secundis, & rursus permissis omnibus clericis indistincte si coitæ fuerint ante clericatum, vetitis post clericatum, *l.* 19. *&* 44. *Pag.* 737. *Col.* 1. *c. lin.* 4. pluresve re aut verbis.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM, IN IACOBI CVIACII APPENDICEM, ET SVPPLEMENTVM QVARVMDAM RECITATIONVM, LOCVPLETISSIMVS.

Appendix.

D

Appendix.

Fines

G

H

I

Appendix.

K

L

Appendix.

Appendix.

N

O

P

Pacti

Q

R

Reſtitutio

S

Appendix.

FINIS.

LVTETIÆ PARISIORVM.

Apud { S. & G. CRAMOISY.
D. BECHET & L. BILLAINE.
GVILLELMVM LE BE'.
S. HVRE' & F. LEONARD.
G. & N. CLOPEIAV.
ET
GODEFRID. MARCHER.' } Viâ Iacobæâ.

M. DC. LVIII.